

SANCTI
LEONIS MAGNI
ROMANI PONTIFICIS
OPERA OMNIA,

POST PASCHASII QUESNELLI RECENSIONEM

AD COMPLURES ET PRÆSTANTISSIMOS M.S. CODICES AB ILLO NON CONSULTOS EXACTA,
EMENDATA, ET INEDITIS AUCTA :
PRÆFATIONIBUS, ADMONITIONIBUS ET ANNOTATIONIBUS ILLUSTRATA

ACCEDUNT

QUÆCUMQUE IN QUESNELLIANA EDITIONE INVENIUNTUR EAQUE AD CRISIN REVOCANTUR :

CURANTIBUS

PETRO ET HIERONYMO FRATRIBUS BALLERINIIS,

PRÆDICTIS VERONENSIBUS ;

MANUM AUTEM ULTIMAM ADHIBENTE

J. - P. MIGNE,

QUI SUPERADDIDIT

EXERCITATIONES IN UNIVERSA OPERA S. LEONIS MAGNI

AUCTORE PETRO THOMA CACCIARI.

TOMUS TERTIUS

ANTIQUISSIMA JURIS CANONICI MONUMENTA NECNON SERMONES INEDITOS, IN
APPENDICIS VICEM AD S. LEONIS OPERA,

CONTINENS.

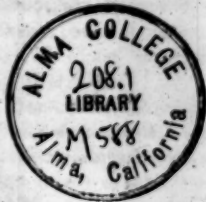
PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,

IN VIA DIETA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,

ou PETIT-MONTROUGE.

1846.

7896

ELENCHUS OPERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Balleriniorum Disquisitiones de antiquis collectionibus et collectoribus canonum. Col.	11
Codex canonum ecclesiasticorum.	353
Prisca canonum editio Latina.	747
Antiquissima canonum Nicænorum interpretatio latina.	817
Vetus interpretatio latina canonum Nicænorum, Sardicensium et Chalcedonensium.	823
Documenta juris canonici veteris.	863
Quesnelli Dissertationes in codicem canonum Ecclesiasticorum.	899
S. Leonis Magni sermones inediti.	1131

LECTORI.

Cur editioni Operum S. Leonis pape appendicis nomine adjiciamus hunc tomum, qui præstantem et antiquissimam canonum collectionem àliisque vetustis juris canonici documenta continet, paucis exponendum est. Quesnellus in sua editione idcirco S. Leonis Operibus subjecit memoratam collectionem canonum, quia ipsam Romanæ Ecclesiæ codicem esse putavit, qui sub pontificibus Innocentio, Zosimo atque Leone usui fuisset, et multa ab ipsomet Leone inserta recepisset. Licet vero id omnino falsum hoc eodem tomo probaturi simus in observationibus ad dissertationem ipsius Quesnelli duodecimam, nihilo tamen minus ne quid huic nostræ editioni deesset, qua totam editionem Quesnellianam repetendam polliciti sumus, idem canonum codex recudendus fuit. Hac autem in re cum ejus editio ipsum codicem non omnino integrum nec identidem cum melioribus ac sincerioribus lectionibus exhibuerit, quid in ipso restituendo ac illustrando præstiterimus, ex præfatione eidem præfixa, et multo magis ex annotationibus ipsi subjectis palam fiet. Hac occasione cum in mss. codicibus et documentis vetustissimi juris canonici laborandum fuerit, plura deteximus quibus antiquum canonicum jus illustrari posset. Hæc vero in publicum proferre utile et gratum futurum perscramus. Hinc priscam canonum editionem Latinam, quæ cum in perrara Bibliotheca juris canonici, Gulielmi Voelli et Henrici Justelli opera, prodierit, vix cognita est, ad codicum fidem exactam, integram et emendatorem addidimus. Alias præterea vetustissimas Græcorum canonum versiones antea ineditas inserere, et selecta quædam antiqui juris canonici documenta nondum impressa, vel non satis vulgata, subjicere constituimus.

Cum porro hisce de causis quamplura vetustarum collectionum, tum editarum tum ineditarum, manuscripta exemplaria evolverimus, e quibus antiquum jus canonicum pendet, tractatum lucubrandum et præmittendum censuimus de antiquis, tum editis tum ineditis, collectionibus et collectoribus canonum ad Gratianum usque. Hic autem tractatus quam late pateat, et quam multa contineat ad canones illustrandos, vel restituendos et ad vetus canonicum jus cognoscendum utilis, ex ipso capituli indice, quem mox appendemus, satis perspicies. (*Hunc indicem ad voluminis calcem de more rejecimus.*) Ita hic tomus antiqui juris canonici veluti corpus est, ac ex præmisso tractatu vetusti fontes ejusdem juris patebunt.

Dissertationes tandem Quesnelli in laudatam collectionem canonum in fine addendæ, et notis ac observationibus ad crism revocandæ fuerunt. Hæc præmonuisse sufficiat.

AD EMINENTISSIMUM FORTUNATUM TAMBURINUM S. R. E. CARDINALEM

PRÆFATIO.

Quantum ad veteris novique juris canonici scientiam conferant antiquæ canonum collectiones, quæ in manuscriptis exemplaribus continentur, norunt quicunque in jure canonico sunt apprime versati, ac tu præsertim noris, cardinalis eminentissime, qui inter sacra studia, in quibus vitam totam maxima cum laude traduxisti, jure canonico potissimum delectaris. Probe nimirum intelligis has collectiones illos esse fontes ex quibus vetusta canonum et pontificiarum constitutionum documenta prodierunt. Intelligis præterea pluris esse æstimandum quid diversæ, licet paucæ, collectiones ferant, quam quid plurima unius collectionis exempla. Si quis enim centum, ex. gr., Dionysianæ collectionis vetustos codices reperiret et evolveret, in nulla alia monumenta canonica nancisceretur, nisi quæ Dionysius recepit; et in his ipsis (si librariorum excipiantur menda) miram fere lectionum consensationem deprehendens, nihil aliud disceret, nisi sic Dionysium legisse. Qui autem diversarum collectionum exempla consuluerit, alia atque alia identidem documenta inveniet; ac in documentis quæ pluribus collectionibus communia sunt diversas lectiones nactus, plurimum se juvari sentiet, tum ut tutius emendet amanuensium sphalmata, tum ut ex omnibus optimas lectiones accernat ac præferat.

Dux tantum collectiones olim prodierunt, Dionysio-Hadriana et Isidoriana. Cum ex hac postrema, quæ, præter multa sporia, in ipsis sinceris documentis non paucas, ut suo loco dicemus, liberiores lectiones et arbitrarías emendationes receperat, pleraque antiqua canonum ac decretalium documenta a Merlino primum edita fuerint, ea subinde in editiones conciliorum transierunt, ac proinde lectiones eorundem documentorum minus exactæ latius obtinuerunt. Juvat non modicum editio collectionis Dionysio-Hadrianæ, quæ post Merlinum impressa fuit. At præterquam quod hæc editio porum Dionysium non exhibet, permagnique interest scire, quid vulgaverit Dionysius, quidque Dionysio superadditum fuerit, aliæ plures collectiones in manuscriptis codicibus exstant, quæ vel ipso Dionysio antiquiores sunt, vel aliam certe a Dionysio originem habent. Unam

ex his produxit Quesnellus : quam nobis hoc tomo integriorem et emendatiorem recedentibus , quantum præsidiū attulerint aliarum antiquarum collectionum quas reperimus manuscripta exemplaria , ex notationibus in eandem collectionem palam flet. Posteriorum etiam collectionum , quarum auctores aliqua ex Dionysio sumpserunt , alia vero aliunde derivarunt , cognitio non inutilis erit. Immo earum quoque collectionum , quæ antiquiorum abbreviationes continent , vel decreta Romanorum pontificum et conciliorum canones in libros ac titulos distributos representant , rationem describere , et originem , si fieri possit , delegere , quantum utilitatis afferat , peritus quisque perspiciet. Ex horum enim omnium complexu cognoscere licebit quæ exordia et quos progressus habuerit studium juris canonici ; quid ex una collectione tractatum fuerit in alias ; quæ fuerint apocryphorum initia ; quid interpolatum obrepserit , quid corruptum , quid mutilum ; et quandonam documenta in antiquis collectionibus integra in partes discipuli ac per materias distribui ceperint : quod usui magis commodum jamdiu receptum obtinuit.

Hinc etsi multum debemus iis qui de vulgatis collectionibus disseruere , plurimum tamen illis obstringimur qui , antiqua tabularia exutientes , veterum manuscriptarum collectionum notitiam aliquam nobis dederunt. Quamplurimum ejusmodi codicum , qui in Cæsarea Vindebonensi bibliotheca abundant , descriptionem praeferre meditabatur Petrus Lambecius , ut ipse testatur libro primo Commentariorum in eandem bibliothecam , cap. 8 , pag. 932. Indicatio enim pervetusto ejusdem bibliothecæ codice collectionis Hispanicæ , addit : *Multo autem profutius et accuratius de eodem alijs volente Deo , acinus sum in peculiari dissertatione de plus quam ducentis augustissima bibliotheca Cæsareæ antiquis et bonæ notæ codicibus mss. partim firmis , partim Latinis , quorum ope et beneficio historia conciliorum tam generalium quam provincialium non mediocriter potest locupletari.* Idipsum quoad Romana exemplaria in mentem venerat Emanuel Schelestratio Vaticanae bibliothecæ custodi , qui tertio Antiquitatum tomo edere volebat *Opus synodicum de canonibus conciliorum , deque collectionibus canonum , et de pontificum decretis* , in cujus appendice varias collectiones , ex mss. majori ex parte erutas , sese prolatum in scheda post ejus mortem relicta et præfationi tomi secundi eorundem Antiquitatum inserta receperat. Omnium vero maxime hac in re laboravit Benedicctini ordinis decus P. Petrus Constantius , ejus prælatio in tommum primum Epistolarum Romanorum pontificum locupletissimam præscarum manuscriptarum collectionum , quas reperire potuit , descriptionem exhibet.

Dum vero nos hoc eodem consilio ejusmodi collectionum exempla in bibliothecis delitescencia sollicitius inquireremus , vetustissimos codices nacti sumus , in quibus partim ignotæ collectiones fuerunt detectæ , partim vero peculiare notitiæ quantum ad collectiones jam vulgatas patuerunt. Hinc uberiores de collectionibus canonum tum editis , tum ineditis , tractatum lucubrari posse perspeximus , qui huic tomo tertio præstantissimam collectionem aliæque veteris juris canonici documenta continenti non incongrue præfigeretur. Totus hic tractatus dividetur in partes quatuor. Prima ager de Græco canonum codice , et de quibusdam particulis , seu canonibus , qui in eo aliquam difficultatem facessunt. Secunda versabitur circa antiquiores collectiones Latinas , quæ vel Dionysio vetustiores sunt , vel a Dionysio non prodeunt : ubi inter cætera canonum Africanorum , qui pluribus difficultatibus involvantur , exacta discussio atque distinctio exhibebitur. Tertia explicabit collectionem Dionysianam , et cæteras quæ ex Dionysio aliqua documenta recepere , uti sunt Hadriana , Hispanica , et Isidoriana. Quarta disseret de antiquis abbreviationibus canonum , aliisque collectionibus Latinis , quæ jus canonicum in libros ac titulos digesserunt.

Hæc autem de re dum alter e nobis Romæ tecum aliqua diceret , cardinalis eminentissime , totumque consilium nostrum , quod tunc vix conceptum fuerat , tibi aperiret , a riores addidisti stimulos ut perficeretur , eodemque reverso in patriam ipsi operi auxilium tuum , quod ubi opus esset pollicitus fueras , humanissime præstitisti. Hunc igitur qualemcumque tractatum tibi non ingratum futurum confidentes , ad te dirigendum credidimus , ut præcellentis hæc in re studii et favoris tui , nostrique erga te grati animi atque observantiae perenne testimonium præbeat.

BALLERINIORUM DISQUISITIONES.

DE ANTIQUIS COLLECTIONIBUS ET COLLECTORIBUS CANONUM.

PARS PRIMA.

DE GRÆCIS CANONUM COLLECTIONIBUS.

[v] CAPUT PRIMUM.

De Græca canonum apostolorum collectione omnium antiquissima. Quamquam fuerit collectio Sabini Macedoniani episcopi Heraclensis. Prima Græci codicis canonum expressa mentio in concilio Chalcedonensi.

A *Codex canonum universæ Ecclesiæ a Christophoro Justello editus non fuit vetus Græcorum codex , nec universæ Ecclesiæ. De Græca collectione Stephano Ephesiorum episcopo tributa.*

1. Etsi instituti nostri sit de Latinis potissimum

antiquis canonum collectionibus agere, cum tamen Græcarum synodorum vetustissimi canones Latinitate donati in collectiones Latinas traducti fuerint, de Græca eorumdem collectione, ex qua illos Latini interpretes deduxerunt, antea disserendum est. Cum vero præter canones conciliorum Græcorum ad Latinos pervenerint etiam illi canones qui apostolorum nomine circumferuntur, de horum collectione omnium antiquissima, de qua plures late disseruerunt, non quæcunque dici possent, sed quæ omitti non debent, ne quid huic tractatui deesse videatur, brevius perscrutanda sunt. Certum est nullum corpus sine statibus legibus regi atque consistere umquam posse. Hinc apostolus regendæ Ecclesiæ certas regulas seu canones præfixisse dubitari nequit. Has autem regulas, quas illi verbo tradiderunt Ecclesiis, subinde scripto fuisse collectas, et canonum apostolorum titulo prænotatas satis credibile est. Neque propterea credendum omnia quæ in ipsis canonibus continentur apostolis referenda. Solent quippe ejusmodi opera, ut scite animadvertit P. Constantius (*In præfatione ad tom. I. epist. Rom. pontif., num. 51*), licet variis incrementis augeantur, ejus nomen in epigraphæ retinere quo primum auctore cepta vel constituta fuerunt. Cum vero quidam canones iisdem inserti errores præferant manifestos, qui traditis apostolorum regulis ascribi nequeunt, plurimi ipsis faciem non præbent. consensum Dionysio teste (*In epist. ad Stephanum*), ac in celebri decreto de libris recipiendis, vel non recipiendis inter apocrypha jure censiti fuisse: unde in præfatione collectionis Hispanice scriptum fuit: *Canones autem, qui dicuntur apostolorum, seu quia eosdem nec sedes apostolica recipit, nec sancti Patres illis consensum præbuerunt, pro eo quod ab hæreticis sub nomine apostolorum compositi dignoscuntur, quoniam in eis quedam inveniuntur utilia, auctoritate tamen apostolica eorum gesta constat esse remota, et inter apocrypha deputata. Quæ utilia sunt, apostolis convenire quoniam.*

2. Mensis Hyperboretæi nomen, quod legitur canone 38, hos canones non a Græcis Europæis, nec ab Agyptiis, qui mensibus alia nomina indiderant, sed ab Orientalibus, qui Syronacedonicis mensium nominibus utebantur, fuisse collectos et scriptos ostendit. Ante Nicænam vero synodum hanc collectionem in iis Orientis regionibus compactam, in quibus rebaptizationis error obtinebat, non improbabilius statuit Petrus de Marca, libro tertio Concordiæ, cap. 2. [vi] Pleraque sane quæ in iisdem canonibus decernuntur cum disciplina ecclesiastica secundi ac tertii sæculi congruunt, et nonnullas regulas quæ ab Orientalibus quarti sæculi allegantur in illis canonibus tantum invenire licebit.

3. De antiquo usu horum canonum, seu hujus vetustissimæ collectionis apud Græcos nemo ambigit. Vide Petrum de Marca, loco paulo ante memorato, et Gulielmum Beveregium in codice canonum Ecclesiæ primitivæ illustrato. De usu autem apud Latinos ante Dionysium Exiguum questio vertitur. Sunt enim qui existimant a Patribus Latinis et a Romanis etiam pontificibus Dionysio antiquioribus canones apostolicos passim allegari regularum ecclesiasticarum nomine, quo etiam ornantur ab eodem Dionysio. Id Quesnellus palam asseruit dissert. 16, § 6. At Latinis usui non fuerunt nisi post versionem Dionysianam, quæ prima, immo unica, interpretatio fuit (*Vid. part. II, cap. 10, § 2, n. 12; et nostras observ. in dissert. 16 Quesnellii*). Anterioris certe versionis, qua illi canones a Latinis adhiberi poterint, nullum usquam indicium est. Quod si quædam regulæ ab antiquis Latinis scriptoribus indicatæ cum apostolicis canonibus concordant, nihil refert. Non paucæ enim ejusmodi regulæ, antequam canonum apostolorum titulo inscriptæ Græca lingua ederentur, ab ipsis apostolis verbo traditæ fuerant, ac uti verbo traditæ ab antiquioribus scriptoribus Latinis laudari potuerunt citius quam Græci illi canones iisdem ante Dio-

nyssium ignoti. Præclare autem in hac rem monuit Quesnellus, nota 8 in epist. 10 (*Tom. II, col. 1324*): *Quemadmodum, inquit, ipsi apostolici canones ex consuetudinibus regulisque ab apostolis virisque apostolicis velut per manum traditi et acceptis conflati fuerant ab Orientalibus, ita certum est complures regulas ecclesiasticas in Romana Ecclesia viguisse primis temporibus, non aliunde acceptas quam ex consuetudine antiqua et ex traditione sanctorum apostolorum Petri et Pauli. Has porro cum aliquibus canonibus apostolicis convenire quis miretur, cum una esset omnium apostolorum fides, una plerumque disciplina ex unius magistri schola descendens: Hinc factum est ut quædam constituta pontificum ex ipsis canonibus assumpta esse videantur, ut loquitur Dionysius Exiguus in præfatione canonum, cum potius ex communis traditionis fonte tam constituta fluere quam canones apostolici. Quod porro subdit, se non gravitate fatari S. Leonem in eadem epistola 10 unum canonem apostolicum respicisse, noluisse tamen apostolicos canones nuncupare, ne dubijs et nondum receptis canonibus auctoritas inde accederet, conjectura est omnino infirma, immo incredibilis, nisi probetur versionem aliquam existisse ante Dionysium, qua iisdem canones noti essent Latinis: quod tamen nondum probatum est, nec, ut credimus, probari unquam poterit. Neque obtrudatur Gelasii decretum de libris recipiendis, vel non recipiendis, quod tametsi editum ante interpretationem Dionysii, canones tamen apostolorum inter apocrypha referens, eos ipsi aliqua ratione cognitos astruit. Nam primo Gelasius hos canones, etsi inter Latinos nondum vulgatos, ita accensere potuit apocryphis, uti in eundem catalogum reulit alia quædam Græcorum opuscula, quæ nondum Latine reddita fuerant. Dein satis probabile nobis est hanc ejus decreti particulam de canonibus apostolorum in plerisque atque potioribus Gelasiani decreti exemplaribus omissam, ad ea additamenta pertinere quæ Hormisdam habent auctoritatem, uti conjiciemus part. II, c. 11, § 5. Ipsa quidem verba Dionysii in epist. ad Stephanum episcopum Salonitanum, quibus (canonibus) quia plurimi canonum non præbent faciem, hoc ipsum vestram nolimus ignorare sanctitatem, rem Latinis ignotam indicant: ac propterea quæ sequuntur, quamvis postea quædam constituta pontificum ex ipsis canonibus sumpta esse videantur, non de Romanis pontificibus aut Latinis episcopis, sed de Græcis intelligenda sunt, quorum constituta quædam in pontificalibus, ut ibidem ait, conventibus edita, cum apostolicis canonibus conveniunt.*

4. Hæc Græca eorumdem canonum collectio distincta fuisse videtur a codice canonum synodali, qui postea incubratus fuit: unde hi Græcarum synodorum canones in quibusdam mss. exemplaribus ea continua numerorum serie notabantur quæ a Nicænâ ordebat, eo quod apostolorum canones, qui Nicænis præmittendi erant, ab iisdem exemplaribus abessent. Hinc etiam Dionysius Exiguus, qui Græco hujus generis codice usus est, apostolicos canones [vi] ex alio codice sumpsit, cum eos Latine redditos suæ versionis præfixit. Quinquaginta tantum apostolicos canones in suo codice reperit, ac Latinitate donavit. Verum in aliis Græcis exemplaribus, quæ adhibuerunt Joannes Scholesiæus, et alii posteriores Græcarum collectionum auctores, octoginta quinque censebantur. Hunc autem auctorem numerum per antiquum fuisse cognoscimus ex concilio CP. anni 504, ubi decernitur non licere in posterrum, nec a tribus quidem, nedum a duobus, cum qui reus exandatur deponi, sed majoris synodi et provinciæ episcoporum sententia, sicut apostolici definire canones: quæ definitio continetur in canone apostolorum 74 (*Tom. II Concil. Venet. edit., col. 1380*). Sed de hac primæ Græcæ collectione satis de qua si quis plura desideret, conferat Beveregium loco laudato, ubi tribus libris de iisdem canonibus luculentissime dissertit.

3. Plura dicenda sunt de alia collectione Græca, eorum scilicet canonum qui a synodis sanciti fuerunt. Illi enim potissimum in collectiones Latinas manarunt, præcipueque portionem constituunt antiqui juris canonici. Primum Græcæ collectionis compilatorem Petrus Pithæus, in synopsi historica eorum qui canones collegunt, proferit Sabinum Heracleum in Thracia episcopum, quem Socrates, libro primo, cap. 8, testatur composuisse *congestionem eorum quæ per diversa concilia sacerdotum ex scripto prolata sunt*. At hic Macedoniæ sæcæ episcopus non canones catholicorum conciliorum, sed ea documenta collegit quæ suo ingenio placebant, synodosque præsertim ab hæreticis habitas suæ collectioni inseruit: ac proinde hæc de ipso scribit idem Socrates, lib. II, c. 17: *Sabinus Macedoniæ sæcæ episcopus in collectione synodorum, seu melius, ut notavi Valesius, gestorum synodalium (nam pro τῶν συνόδων legendum credidit eundem, uti habetur lib. III, cap. 10 et 25, ac lib. IV, cap. 12) epistolæ Julii neutiquam intertulit; tam tamen eam minime prætermisit quam episcopi Antiochiæ collecti ad Julium scripsere. Verum Sabinus ita semper facere consuevit. Nam si quæ forte synodales epistolæ vocem consulis antiqvis aut reticent, aut omnino rejiciunt, eas studiose operi suo inserit; contrariis vero sciens et prudens silentio transiit. Hinc ubi egit de Seleuciensi concilio anni 559, ac de synodo Macedoniæ, de Antiochena anni 513, ac de aliis similibus, ut idem Socrates prodidit (Lib. II, c. 15 et 53; lib. III, c. 10 et 25). Et contra Nicænis Patribus ad hoc detrahit, ut ea videntur rudes ac illiteratos traduxerit (idem, lib. I, c. 9). Hoc ergo Sabinus inter codices sacrorum canonum de quibus in præsentiarum agimus computandum non est.*

6. Quod ad Græcam itaque canonum collectionem, sunt qui existimant ipsam jam inde a concilio Ephesino tempore indicari ea Græca formula ἀκολουθία τῶν κανόνων, *conditum consequentia*, quæ in eadem synodo frequens legitur; eo quod in eusmodi collectione omnes diversorum conciliorum canones describerentur continua et consequenti numerorum serie, quam Joannes Scholasticus τὰς καὶ ἀκολουθίας ἀριθμῶν, *ordinem et consequentiam numerorum*, in canonum codice exhibitum appellavit. Verum eam formulam in eodem concilio Ephesino alia omnino significatione usurpari ostendunt cap. 6, n. 3. Certiora et manifesta hujus Græcæ collectionis testimonia præstent ex concilio Chalcedonensi. In aliquot enim hujus actionibus non solum codicis canonum expressa fit mentio, verum etiam ex hujusmodi codice recitantur aliquot canones, et nonnulli etiam iis numeris distincti, qui continuatam numerorum seriem soli canonum collectioni congruentem demonstrant. Actione quarta: *Aetius archidiaconus Constantinopolitanae sanctæ et catholice Ecclesiæ dixit: Regula est hæc cum aliis posita a sanctis Patribus... et ex codice legit hæc: De clericis et monachis qui semetipsos a communione suspendunt. Si presbyter aut diaconus, suum contemnens episcopum, etc. Omnes reverendissimi episcopi clamaverunt: Hæc juxta regulam, hæc regulam Patrum.* (T. IV Concil. Ven. ed., col. 1418, d.) Est autem canon quintus concilii Antiocheni. In actione de Caroso et Dorotheo designantur canonum numeri. Sancta synodus dixit: *Sacri Patrum canones legantur, et commentariis inserantur.* Sumptoque libro Aetius archidiaconus et primicerius magnæ Ecclesiæ legit: Canon 83: *Si quis episcopus, etc.* Canon 84: *Si quis presbyter aut diaconus, etc.* (Ibid., col. 1427, e.) Sunt duo canones Antiocheni quartus et quintus, qui in codice descripti post canones Nicænos 20, Ancyranos 25, Neocæsarienses 14, [viii] et Gangrenses 20, ex continuata numerorum serie a Nicænis incepta erant canones 83 et 84. Similiter actione undecima duo alii canones Antiocheni 16 et 17, cum numeris 95 et 96, propriis ejusdem codicis recitantur. Stephanus reverendissimus episcopus Ephesi dixit: *Supplico ut canones relegantur.... Gloriosissimi judices dixerunt: Re-*

*legantur hi canones. Leonius reverendissimus episcopus Magnæ ecclesiæ codicem relegit: Regula 95: Si quis episcopus vocans, e.c. (Ib., col. 1610, d), ut in Antiocheno can. 16. Et mox: Idem reverendissimus Leonius episcopus ex eodem codice legit: Regula 96: Si quis episcopus ordinationem, etc., ut in Antiocheno can. 17. Notandum videtur hos canones non appellari Antiochenos, sed codicis numero tantum distinguui, quod hunc codicem et hæc allegandi methodum jamdiu obtinentem et cunctis exploratam declarat. Sic etiam episcopi provinciæ Pisidiæ in epistola synodica ad Leonem augustum, quæ inserta est codici encyclo, laudatum Antiochenum canonem quartum ex simili codice numero 85 allegarunt. Eos... extraneos esse a Dei Ecclesia judicamus, secundum consequentiam regularem, nulla eis venia, nec spe restitutionis ullo modo remanente, sicut tertia et octogesima regula de talibus aperte decernit, cujus initium est: Si quis episcopus a synodo depositus, etc. (Tom. IV Concil. Ven. ed., col. 1877, e.) Dionysius Exiguus paulo dissimili Græcum codicem canonum habuit, cum Latinitate donavit, tum vero exactius descripsit in epistola ad Stephanum Salonitanum suæ versionis præfixa his verbis: *Regulas Nicænæ synodi et deinceps omnium conciliorum, si quæ ante eam, si quæ postmodum factæ sunt, usque ad synodum centum quinquaginta pontificum, qui apud Constantinopolim convenerunt, sub ordine numerorum, id est a primo capite usque ad centesimum sexagesimum quintum, sicut habetur in Græca auctoritate digestissimus. Græcus itaque codex, quem Dionysius interpretatus est, completetur canones Nicænos, Ancyranos, Neocæsarienses, Gangrenses, Antiochenos, Laodicenses, et Constantinopolitani; atque omnes hos canones continuata numerorum serie signatos præferens, numerum producebat usque ad centesimum sexagesimum quintum. Hunc autem codicem paulo dissimilem diximus ab eo qui in Chalcedonensi cum continuatione numerorum lectus fuit, numeri enim apud Dionysium uno decreverunt. Idem sane Dionysius in epistola prima paschali canonem primum concilii Antiocheni juxta codicis sui seriem sic allegavit: *In sanctis canonibus sub titulo 79, qui primus est Antiocheni concilii, his verbis inventum expressum: Omnes qui ausi fuerint dissolvere, etc.* Hic primus canon Antiochenus, qui in ipsius Dionysii codice erat 79, ex computatione numerorum quibus Antiocheni canones in Chalcedonensi concilio allegantur, in exemplo a Patribus Chalcedonensibus adhibito canon erat octogesimus. Num vero omnes antiqui Græci codices hæc continua numerorum serie notarentur, ut plerique existimant, discutiemus capite 6, n. 3 et seqq.**

7. Christophorus Justellus codicem canonum Ecclesiæ universæ, quem Parisiis edidit anno 1610, eum veterem Græcum codicem esse prætulit, qui in synodo Chalcedonensi lectus fuit, quique apud universam tum Orientalem, tum Occidentalem Ecclesiam ante ipsum Chalcedonensem concilium auctoritatem obtinuit. Continet hic codex canones synodorum Nicænæ, Ancyrani, Neocæsariensis, Gangrensis, Antiochenæ, Laodicensis, Constantinopolitane, Ephesinæ, et Chalcedonensis continua numerorum serie distributos usque ad numerum 207. Apposuit quidem ille canonibus hos numeros ita, ut numeris in Chalcedonensi indicatis responderent. At nullum codicem antiquum habuit, qui hæc collectionem, uti ab ipso est edita, contineret. Græcum textum sumpsit ex posteriorum Græcarum collectionum libris, sive editis, sive manuscriptis; unde in ipso ejus titulo hæc leguntur: *Christophorus Justellus primum restituit; ex Græcis codicibus editis et mss. collegit et emendavit.* Sed tota collectio, ac numerorum distributio, nulli codici vetusto innixa, ab ejus ingenio compacta fuit. Id satis aperte fatetur in epistola ad Jacobum Leschaserium editioni præfixa, ubi postquam scripsit: *Omnia quæ reperire potui Græcis Latinisque editis et manu exaratis canonum collectionibus collatis et inter*

se comparatis, nullam inveni illa antiquiorem cui jam inde [ix] ab initio titulus fuit, Codex seu Corpus canonum, quam Latinam ex Dionysii Exigui interpretatione etiamnum habemus: addit se, ut hanc pristinae luci restitueret, non solum Latinam, sed et Graecam, cogitasse primum Graecum textum ex editione Tili prodere, et ad mss. codices emendare. At cum deprehendisset hanc editionem Tili continere multa quae non erant in antiquiori Graeca collectione, qua usus est Dionysius Exiguus, eam tandem huius restitutionis rationem antea incomptam se tenuisse affirmat, quam laudatus Leschaserius indiderat in Consultatione anni 1607, cuius fragmentum idem Justellus inseruit. Ratio autem ab hoc indicata eo paucis refertur, ut in codice describantur canones earum synodorum quas Dionysius in suo Graeco codice reperit, et eodem ordine ita referantur, continuata nec interrupta numerorum serie, ut numeri in Chalcedonensi designati isdem canonibus plane congruant. Qui autem hanc methodum in suo codice compingendo secutus est, nullum profecto exemplum cum hac sua collectione invenit: sed tum editis, tum mss. Graecis collectionibus in subsidium aciebat, eum quem antiquum et primum universae Ecclesiae codicem credidit suo Marte composuit atque emendavit. Hinc in notis solos codices Zonaræ et Balsamonis, ac Tili editionem lectionum causa laudavit.

8. Neque reponas eundem Justellum in praefatione scribere: *Stephani episcopi Ephesini exstat canonum collectio nondum edita, quae omnino convenit cum veteri codice Ecclesiae universae, canonesque conciliorum Nicæni, Ancyran, Neocaesariensis, Gangrensis, Antiocheni, Laodicensis, et Constantinopolitani eadem serie et ordine exhibet, quibus ipse Ephesinus addidit.* Hic Stephanus Ephesiorum episcopus illi esse creditur, qui pseudo Ephesini concilii et Chalcedonensi tempore vixit. Huic ergo vetustissimo exemplo Justellianus codex imitatur. Cui argumento atqueam respondendum, error detegendus est Guillelmi Voelli, et Henrici Justelli in praefatione ad Bibliothecam juris canonici Parisiæ impressam anno 1661, ubi de codice Ecclesiae universae scribunt: *Collectis autem fuit paulo post concilium Constantinopolitanum i. sub Theodosio Magno a Stephano quodam Ephesino episcopo, ut praeferebat olim v. Palatina codex, quem vidit Justellus, ut refert Petrus de Marca archiepiscopus Tolosanus.* Hic quidem archiepiscopus, lib. iii. Concordiae, c. 3, n. 4, affirmavit veterum conciliorum canones 165 in unum corpus collectos episcopo alicuius industria, fontem Stephani Ephesini, ut praeferebat vetus codex ms. in bibliotheca Palatina, quemadmodum accepi a viro fide digno imo atque integerrimo; et in margine Christophorus Justellus nominatur. Non absolute, sed suspensive loquitur, ut innuit particula *fortasse*; nec ejusmodi collectionem ad Theodosii Magni aetatem erehit. Christophori vero Justelli verba, quae paulo ante recitavimus, cum manifestum Voelli ac Henrici Justelli errorem, tum vero allucinationem aliquam Petri de Marca in intelligendo ac referendo ipsius Christophori testimonio apertissime astruunt. Neque enim is Stephanum Ephesinum auctorem prodidit totius collectionis Theodosio Magno imperante: sed solum additionem canonum Ephesinorum, post Ephesinam utique synodum, eidem attribuit; idque ipsum particula *forte* quasi certis anterioribus verbis expressit. Cui antiquo codici, inquit, *postea adjecti sunt concilii Ephesini iii. oecumenici octo canones, forte a Stephano Ephesino subsecutus ad canonum collectionem nondum edita, etc.*, ut supra prosequitur. Ubi autem exstaret haec nondum impressa collectio, in prima editione anni 1610 non prodidit. At in secunda anni 1661 his ejus verbis praefationi insertis exprimitur: *Hæc vero in bibliotheca Palatina apud hæredes Getharti Ermenhorstii Hamburgi asseratur, a quibus huc usque nancisci non potuimus.* Si hunc codicem nancisci non potuit, eo procul dubio in editione usus non fuit. Cum ipsum codicem fortassis olim vidisset, eum subinde

A memoria repetenti idem suae collectioni similis videri potuit. Ne quid vero dubitationis circa hunc Palatinum codicem supersit, Joannis Alberti Fabricii verba hic appendenda sunt ex tomo XI Bibliothecae Graecae, n. 10, pag. 26: *In bibliotheca Caesarea aliquot repertiuntur canonum collectiones adhuc ineditae, ut quam Lambecius, iii, pag. 66, memorat* *κατασκευασμένην* *Stephani Ephesii, quae fuit quoque in Palatina cod. 35. canonesque apostolorum concilique [x] Nicæni et Ancyran complectitur.* Vide Friderici Sylburgii catalogum manuscriptorum bibliothecae Palatinae pag. 14, ubi Stephanus ille Ephesinus appellatur episcopus. Fridericus Sylburgius, qui catalogum edidit codicum Palatinorum, aliam in his collectionem non praetoluit Stephani Ephesini nomine inscriptam, nisi quae non integros conciliorum canones, sed canonum synopsis continebat. Haec canonum synopsis posterioris ætatis fuisse: et siquidem synopsis laudatæ canones Ephesini fuisse adjecti, id (ut postea dicemus) serius multo post Chalcedonensem synodum factum fuit; ac propterea si Stephanus Ephesinus huius collectionis seu synopsis auctor credatur, non fuit ille Stephanus episcopus qui Chalcedonensis concilii ævo memoratur, sed alius posterior, qui in ms. bibliothecae Caesareae episcopi titulo caret.

9. Sed ut redeamus ad codicem canonum quem Christophorus Justellus edidit, hunc non esse illam veterem collectionem in Chalcedonensi allegatam, cujus codicem Dionysius Exiguus adhibuisse creditur, nonnulla argumenta plane demonstrant, Graecos quidem vetustiores canonum codices, ex quibus dum antiquiores interpretationes Isidoriana et Prisca deductae fuerunt, una cum Nicænis canonibus praetulisse etiam symbolum, nec non subscriptiones, seu catalogum Patrum Nicænorum, eandem versionem tatonatur. Praeterea una cum canonibus Gangrensisbus descriptam in illis mss. fuisse epistolam ipsius concilii, Antiocheni item relato fuisse cum synodici litteris et cum episcoporum nominibus, et Constantinopolitanos non caruisse subscriptionibus episcoporum, non solum ex laudatis versionibus, sed etiam ex ipso Graeco textu liquet. Haec autem omnia Justelli editio praeterit. Etsi vero Dionysiana interpretatio his omnibus pariter caret, infirma tamen est hæc Justelliani Graeci codicis defensio, qui dum universam Ecclesiam codicem praefert, ad Dionysii versionem exactus, ab illis vetustioribus Graecis codicibus abest, ex quibus antiquiores illae versiones sumptae fuerunt. Quid quod neque cum Dionysiana plane concordat? In interpretatione enim Dionysii non minus quam in Isidoriana et Prisca, ac in ipso Graeco textu canonibus Ancyranis, Neocaesariensibus, atque Gangrensisbus annotationes quaedam praemittuntur, quibus dum priores synodi anteriores Nicæna, tertia vero synodus posterior traditur. Haec in Justelliano codice frustra requireres.

10. Hic porro alia addit, quae in antiquo Graeco codice non exstabant. Canonibus quatuor synodi Constantinopolitanae anni 381 Justellus tres alios adiecit. Hi utique non erant in veteri Graeco codice, cum nec in Dionysiana, nec in aliis antiquis versionibus inveniantur. Certe canon septimus ad eandem Constantinopolitanam synodum nequaquam pertinet: unde nec apud Joannem Scholasticum, qui canones quintum et sextum licet addidit recepti, hic septimus legitur. Serius multo hic conditus, nedum adiectus fuit. Quintus autem et sextus canones forte constituti fuerunt in alia Constantinopolitana synodo subsequenti anni 382. Haec vero secunda synodo ob idem nomen urbis et ob temporis propinquitatem cum priori confusa, facili allucinatione alterius canones cum canonibus alterius confusi et copulati fuerunt. Ephesinos canones nulla versio praefert, sicut nec praeferebat Graecus codex Dionysii Exigui. Neque hæc synodus proprie simul condidit octo illos canones, quos Justelli editio exhibet; sed ex diversis ejus actionibus hinc et hinc excerpti fuisse. Id posteriori tantum tempore factum fuit. Antiquior, quod

sciamus, Græca collectio, in qua hi Ephesini canones cum cæteris recensentur, erat in eo codice, quo post medium sextum sæculum Joannes Scholasticus usus est, et exinde illi in posteriores Græcas collectiones transierunt. Idem Justellus in notis ad hos canones, pag. 91, posteriores fontes indicans ex quibus eodem hausit, ait: *Hi octo concilii Ephesini canones exstant in codice Tili, et in codicibus mss. Balsamonis et Zonari, et in Actis concilii Ephesini, tom. I Concil. ecum. Romæ edit. an. 1608; sex scilicet priores, pag. 409; duo vero posteriores, pag. 493 et 497.* Canonibus Chalcedonensibus, qui in veteri Græco codice, et in ejusdem antiquis versionibus, ne etiam in Dionysiana sunt tantum 27, Justellus duos alios addidit, quos soli posteriores Græci codices receperunt. Laudatus Joannes Scholasticus, etsi sæculo sexto vixit, solos 27 canones refert. Quis igitur hunc Justelli codicem, qui alia antiqui [xi] codicis præterit, alia addit, pro veteri Germano codice canonum habere potest?

11. Multo autem minus inscribendus erat *Codex univærsæ Ecclesiæ*, ac si ante concilium Chalcedonense non tam apud Orientalem quam apud Occidentalem Ecclesiam auctoritatem obtinuerat. Nullos alios canones Romani et Occidentalis Ecclesiæ per hæc tempora receperat, nisi Nicænos et Nicænorum nomine Sardicenses, ut probamus part. II, c. 1. Quantum Antiochenos canones reproba-verit Innocentius I, epist. 7, ad eorum Constantinopolitanum, quantum item Constantinopolitanis canonibus Græco codici insertis Leo Magnus restiterit, quos suo quoque ævo non receptos testatur S. Gregorius, lib. VII, epist. 34, ad Eulogium, omnibus notum est. Quomodo igitur *univærsæ*, ac proinde etiam Occidentalis et Romanæ Ecclesiæ codex affirmari poterat ille a Justello vulgatus, qui canones tunc repudiatos continet, et Sardicensibus ab ea potissimum susceptis caret? Frustra vero Justellus sese Leonis ipsius auctoritate fulciri studet, cum pag. 16 indicat ejus verba ex epist. 44 suo et Romanæ synodi nomine scripta ad imperatorem Theodosium, quibus petit ut is juberet generalem synodum celebrari, quam post appellationem a Flaviano interpositam necessario postulari canonum, inquit, *Nicæni habitorem decreta testantur.... quæ subter annexæ sunt: ubi subter annexorum voce intelligi par est, ait Justellus, canones conciliorum qui a Nicæno ad Constantinopolitanum numerorum serie in unum collecti, in veteri codice canonum reperiuntur.* Fallitur, et adeo evidenter fallitur, ut Leo his verbis solos canones Sardicenses respiciat qui in Justelliano codice desiderantur; unde Sardicensis canon, de appellationibus decernens, huic quidem epistolæ in vulgato Græco subiicitur. Confer quæ in hanc rem diximus in admonitione præmissa epistolæ 43, n. 8 et annot. 48, Col. 851, not. *, in epist. 44. P. Constantius, qui Justelliani codicis inscriptionem pariter rejicit, in præfatione tom. I Epist. Romanorum pontificum, num. 58, scribit: *Videtur ergo melius accuratiusque inscribi posse Justelliana collectio: Canonum codex, qualis in Ecclesia Græca medio sæculo VI obtinebat.* Nimirum adversario concessit. Etenim ex Joanne Scholastico, qui medio quidem sexto sæculo floruit, Sardicenses canones continebat Græcus codex, nec non canones apostolorum qui a Justelliano excluduntur; et e contra nondum in eum illati erant septimus canon Constantinopolitanus, et duo ultimi Chalcedonenses, qui apud Justellum leguntur.

CAPUT II.

Antiquus canonum codex apud Græcos quinam initio fuerit, et quomodo subinde auctus.

1. Cum numeri quatuor Antiochenis canonibus uscripti in codice canonum, qui lectus fuit in concilio Chalcedonensi, fere congruant cum numeris in suo Græco codice inventis a Dionysio Exiguo (fere scriptus; eo quod numeri in Chalcedonensi memorati

A Dionysianos unitate excedunt), communis præsumptio invaluit Græcam eodidem canonum in ea synodo adhibitum similem fuisse codici ejusdem Dionysii, in quo sub numeris, seu titulis, 165 continebantur canones 20 Nicæni, 24 Ancyran, 14 Neocæsarienses, Gangrenses 20, Antiocheni 25, Laodiceni 59 et Constantinopolitani 3. Hanc quonque fuisse putant primam Græcam canonum collectionem, quæ post Constantinopolitanum concilium huc ordine et numero canonum compacta fuerit. Id vero nobis non ita videtur certum, ut perique existimant. Ut autem hac in re ad vetustissimum tempus pertinente lumen aliquod effulgeat, deficientibus Græcis hujus ævi exemplaribus, ad veteres interpretationes Latinas anteriores Dionysio quæ ex antiquissimis Græcis canonum codicibus traductæ fuerunt confugiendum est, nec non ad alias pervetustas collectiones Latinas, quæ ex interpretationibus Dionysiana anterioribus Græcarum synodorum canones derivant.

B 2. Duas autem horum canonum versiones habemus antiquiores Dionysio: Priscam, quam Justellus vulgavit, nos autem integriorem et emendatorem hoc [xii] tomo revidemus; et eam quæ, ab Isidoro recepta ex collectione Hispanica, Isidoriana vocari solet, non quod Isidorum habeat auctorem, sed quia cum Isidori collectione primum edita fuit. Priscæ versio uti a Justello est typis impressa, hunc ordinem præfert. Canones exhibet Ancyranos 24, Neocæsarienses 14, Nicænos 21, quibus ex nostris codicibus addemus totidem Sardicenses apud Justellum mutilos, Gangrenses 20, Antiochenos 24, Chalcedonenses 27, et quatuor Constantinopolitanos, adjecto sine numero alio canone Chalcedonensi de primatu Ecclesiæ Constantinopolitane, qui conficiunt canones 165, seu (si computetur etiam canon Chalcedonensis Constantinopolitanis subjectus) canones 166. Isidoriana autem versio omnes canones, etiam Chalcedonenses 27, præfert, qui apud Dionysium leguntur. Antiquæ collectiones Latinæ, quas deinceps singillatim describemus, non ex una tantum versione Græcos canones receperunt, sed alios ex Isidoriana, alios ex Priscæ.

C 5. His præmissis duo potissimum in versione priscæ animadversionem merentur. Primo in ea desunt canones Laodiceni. Neque id peculiari defectui ejus codicis quem Justellus invenit tribuendum est. Desunt enim pariter in duabus vetustissimis collectionibus, quæ ex aliis antiquissimis manuscriptis priscæ interpretationis aliquot alios Græcorum conciliorum canones susceperunt, nimirum in collectione Vat. Regiæ 1997, et in alia quæ exhibetur in duobus mss. Lucano 88 et Colbertino 784. Auctor alius vetustissimæ collectionis contentæ in codicibus Barberino 2888 et Vaticano 1342, qui ex eadem priscæ versione profecit, cum in ea non reperisset canones Laodicenos, ipsos ex Isidoriana sumpsit. Hæc manifestum nobis efficiunt hos canones ab origine defuisse, non minus in priscæ versione quam in codice Græco ex quo hujus versionis auctor Græcorum canonum Latinam interpretationem lucubravit; alias Laodicenos æque ac cæteros Latinitate donasset. Laodiceni ergo canones Græcæ collectioni non statim ab initio inserti, sed posterius additi fuerunt. Secundo canones Constantinopolitani in eadem priscæ versione post Chalcedonenses recensentur, eodemque ordine describuntur in tribus aliis diversis et antiquissimis collectionibus manuscriptis paulo ante memoratis, Vat. Regiæ 1997; Lucano-Colbertina et Vat. Barberina, quæ horum conciliorum canones ex priscæ versione receperunt. Hoc ergo inverso ordine canones Constantinopolitani Chalcedonensibus subijciuntur etiam in eo Græco codice quem ejusdem versionis auctor adhibuit. Constantinopolitani igitur concilii canones, uti leguntur in priscæ, post Chalcedonense adjecti fuere: idque adeo est evidens, ut inter canones ejusdem synodi Constantinopolitane accenseatur etiam canon Chalcedonensis de primatu Ecclesiæ Constantinopolitane, ac trium legatorum Romani pontificis

subscriptiones iidem canonibus subiiciantur, quæ non ad Constantinopolitanam, sed ad Chalcedonensem synodum pertinent, ut ex ipsius præcæ versione editione huius tomo inserta palam fiet (*Vid. infr., col. 555*). Cuiusque autem hoc Constantinopolitanorum canonum additamentum tribuendum putet, sive auctori ipsius versionis, qui, hos canones in sua Græca collectione non inveniens, aliunde traduxerit, sive ipsi Græci canonum collectioni, quam ille adhibuit (quod nobis probabilis est, ex iis quæ dicuntur nota 5 in eodem canonibus huius versionis), semper verum erit eos ab initio defuisse in collectione Græca; alias in nullo hujus collectionis exemplo defuissent, nec post Chalcedonenses fuissent adijciendi in quopiam ms. Græco, sive in præca versione. Hinc fortassis Lucentius apostolicæ sedis legatus, in concilio Chalcedonensi, actione 16 de Constantinopolitanis canonibus dixit: *In synodis canonibus non habetur* (*Tom. IV Conc. Ven., ed., col. 1747*), quia scilicet in vulgata collectione et codice canonum deerant. Primævis itaque Græci codex canonum et Laodicensis canonibus, et Constantinopolitanis carebat. Id non modicum confirmat vetustissima Breviatio canonum, quæ invenitur in duobus mss., Veronensi 59 et Lucano 88. Hujus enim auctor, qui ex diversis antiquioribus canonum codicibus excerpta quedam compendio exhibuit, n. 2, abbreviationem præferebat canonum Græcorum, quos continuata numerorum serie distribuit in numeros 94, post relatos canones Nicænos, Sardienenses, Ancyranos, Neocesarienses, et Gangrenses in Antiochenis desinit. Nonne id indicio est eum Latinum codicem ex quo (xiii) abbreviationes ejusdem numeri secundi fuerint excerptæ a Græco canonum exemplo derivare, quod ultra Antiochenos canones haudquamquam progrediens, nec Laodiceos, nec Constantinopolitanos præferbat? Si autem in prima collectionis Græcæ origine defuere Laodiceis et Constantinopolitanis canones; non fuit ergo hæc collectio ab initio qualem Dionysius Exiguus in suo codice eum iidem invenit ac Latine reddidit.

4. Quod si in versione Isidoriana, quæ forsitan antiquior est interpretatione præca, tum Laodiceis, tum Constantinopolitanis canonibus nunc leguntur; non tamen exiit sequitur eos semper in primo ejusdem versionis exemplo existuisse. Suspiciamus autem hoc exemplum ab origine utrisque caruisse, eodemque canones posteriori additamento deputandos. Caruit enim olim profecto hæc versio canonibus Chalcedonensibus, ut colligere licet ex Ferrando, qui cum Græcos canones ex Isidoriana versione in summi Breviarii retulit, ut suo loco ostendimus Chalcedonenses non alia de causa præterivit, nisi quia in suo ejusdem versionis exemplo eos non invenit. Idipsum deprehenditur in perantiqua collectione Corbelensis, quæ iidem canonibus Chalcedonensibus caret; eo quod in codice versionis Isidoriana, unde aliarum synodorum Græcarum canones recepit, illos ejusdem collectionis auctor minime reperit. Eadem de causa auctor collectionis Quesnellianæ hoc tomo recusat, qui omnes alios Græcos canones ex Isidoriana fonte derivavit, solos Chalcedonenses ex præca suscepit. Sicut ergo canones Chalcedonenses Isidorianæ interpretationi postea adjecti fuerunt, ita et Laodiceos et Constantinopolitanos eisdem affigendo posterius accessisse nobis credibile est. Aliud hujus rei non leve indicium suppetit ex antiqua collectione Latina quæ in memoratis add. Lucano et Colbertino legitur. Hujus enim auctor, qui priorem conciliorum canones sumpsit ex Isidorianæ versione, Constantinopolitanos et Chalcedonenses addidit ex præca, ea ut videtur de causa, quia istos Isidorianæ versionis exemplum, quod adhibuit, nequaquam præferbat; Laodiceos autem plane omisit, quod hoc nec in præca invenit, nec in suo Isidorianæ versionis exemplo.

5. Cum porro in hac Latina collectione codicum Lucani et Colbertini Antiocheni quoque canones referantur ex versione præca, non vero ex Isidoriana,

A ex qua quatuor anteriorum synodorum canones descripti fuerunt, suspicio exoritur Antiochenos etiam canones in exemplo primæve interpretationis Isidorianæ defuisse; ac propterea auctor laudatæ collectionis eos in suo Isidorianæ versionis exemplo non inveniens, ex præca describere coactus fuit. Id si probabile iudicetur, dicendum erit Græcam collectionem ab initio solos canones Nicænos, Ancyranos, Neocesarienses, atque Gangrenses prætulisse, et ex hoc primo Græci codicis exemplo primum Isidorianæ versionis auctorem eodem tantummodo canones Latinitate donasse, qui in memoratam collectionem Lucano-Colbertinam insimul transiere. Eimvero soli canones eorumdem quatuor conciliorum peculiaribus chronicis annotationibus in omnibus Latinis diversæ originis interpretationibus, et apud ipsum Joannem Scholasticum, ac in mss. Græcis Tituli ita distinguuntur, ut Ancyranis et Neocesariensibus, licet post Nicænos descripti, Nicænis esse anteriores, Gangrenses vero iidem Nicænis posteriores tradantur. Hæc autem peculiare annotationes distinctum veterem harum synodorum et canonum collectorem indicare videntur, qui si aliorum quoque conciliorum canones collegisset, aliquam similem annotationem non videtur fuisse omisurus. In hac autem sententia cæterarum synodorum canones, qui post Gangrenses in codice Græco leguntur, posteriori additi dicendi sunt. Id sane manifestius fiet, si Gangrenses canones inter annum 362 ac 370 editi fuerint; quod quidem multo probabilius esse probatur sumus cap. 4, § 1. Si enim prius Græca collectionis auctor Antiochenos canones collegisset cum cæteris, hos prout dubio, uti anteriores, Gangrensisbus præposuisset. Ex igitur sola de causa illi istis inventiuntur postpositi, quia non a primo auctore descripti fuerunt in codice canonum, sed posteriori additamento accesserunt.

6. Hic autem conjecturam quoque præferre liceat de primo hujus collectionis auctore. Observamus tres synodos Ancyranam, Neocesariensem atque Gangrensem ad diocesis Ponticæ pertinuisse. Galatia enim, in qua Ancyra exstibat, non minus quam Pontus in quo Neocesarea, et Paphlagonia in qua (xvi) Gangres, diocesis Ponti ascribitur non solum in notitia a Scipione Maffeo edita, quæ sub Theodosio I scripta fuit, verum etiam in notitia dignitatum. Hinc Theodosii lex a Sozomene allegata Heladio episcopo Cæsarea Ponti totam regionem tribuit a Bithynia ad Armeniam usque. Igitur probabile nobis est primum Græci codicis auctorem fuisse aliquem studiosum diocesis Ponti, qui idcirco præter Nicænam generalem synodum ubique celebrem, ex synaxis particularibus solos canones trium celebriorum conciliorum suæ diocesis præsto habuit, atque in codicem retulit. Is autem cum generali concilio Nicæno primum locum ob reverentiam tribuendum crediderit, ne hinc error chronologicus lectoribus fortassis subreperet, eas annotationes exteris præfixit, quibus Ancyranam et Neocesariensem synodos Nicæna anteriores, Gangrensem vero posteriorem esse quisque intelligeret.

Ex hac porro primæva collectione cum plura exempla descripta fuissent (quorum unum primo Isidorianæ versionis auctori præ oculis fuisse suspicatus sumus), alius subinde forsitan ex diocesi Orientis Antiochenos canones adiecit, quos etiam anteriores Gangrensisbus, ne primævi codicis ordinem perturbaret, vel ne totum codicem transcriberet, post Gangrenses descripti. Hi certe canones in Græco codice canonum continebantur ante sæculum v, quippe qui ex eodem, ut videtur, codice contra S. Joannem Chrysostomum objecti fuerunt ab ejus inimicis, sicuti et postea ab Orientalibus obtusi sunt adversus S. Cyrillum. Inscriptio quidem erronea iidem canonibus præfixa, in *encaniis*, de qua dicemus cap. 4, § 2, si in iis Græco codici inserendis apposita fuit, horum canonum additamentum verius factum indicat, cum hujus synodi tempus et occasio ignorari facile possit, Coufer quæ laudato capite disseuerunt

De canonibus Sardicensibus quid sentiendum sit quantum ad Græcam collectionem, explicabimus cap. 6. Porro in aliquo codice, qui Antiochenorum canonum additamentum receperat, canones Chalcedonenses et Constantinopolitani adjecti fuerunt. Hujus generis fuit ille codex, ex quo prisca versio sumpta fuit. Aliis vero codicibus post Antiochenos ex ordine additi primum canones Laodicensi, dein Constantinopolitani: ejusmodi fuit Græcus codex, unde Dionysii Exigui interpretatio manavit, cui ipse Chalcedonensium versionem aliunde subtexuit. In aliis autem mss. exemplaribus et Laodicensi, et Constantinopolitani, et Chalcedonenses canones subinde annexi, quorum interpretatio Isidoriana aliquando accessit. Sub medium sæculum vi additi suo loco Ephesini canones in solis Græcis exemplis, qui nunquam inserti fuerunt antiquis interpretationibus Latinis. Hi cum cæteris canonibus inventi sunt in Græcis codicibus, qui præsto fuerunt Joanni Scholastico, aliisque nonnullis ante ipsum, quorum collectiones in sexaginta titulos distributas, quæ desiderantur, in præfatione commemorat. Canones enim hisce collectionibus inserti, ex decem synodis sumpti dicuntur, inter quas sane comprehenditur synodus Ephesina, cujus quidem canones idem Joannes suæ collectioni in quinquaginta titulos distinctæ inspersit. Canones apostolorum quinquaginta tantum Dionysius in suo Græco codice reperisse videtur, cum totidem tantum suæ Latine versionis præmisit. At in aliis Græcis exemplaribus a Joanne Scholastico laudatis amplior eorum numerus inventus fuit, nimirum usque ad 83.

8. Præterea Græco codici accesserunt canones ex epistolis S. Basilii ad Amphilochoium. Idem Joannes Scholasticus hujus rei testis est, quippe qui ordinem canonum in suo saltem codice exhibitum sic in præfatione describit.

ORDO CANONUM.

Sancti Domini discipuli et apostoli octoginta quinque canones Clementis opera ediderunt. Post hos vero qui deinceps consecuti sunt, prout infra subjectum est.

Sanctorum 318 Patrum Nicææ congregatorum, consilii Paulini et Juliani clarissimorum, anno ab Alexandro sexcentesimo sexto mensis Decii decimo nono, xiii kal. Julii canones 20.

Beatorum Patrum Ancyrae congregatorum canones 25, qui quidem Nicænis [xv] canonibus tempore prioris, propter auctoritatem vero, seu libertatem generalis synodi posteriores sunt.

Sanctorum Patrum Neocæsareæ congregatorum canones 14. Ipsa etiam synodus Nicæna quidem prior fuit, Ancyrana vero posterior; honoris vero gratia Nicæna ipsis præposita est.

Patrum Sardicæ congregatorum post Nicænos Patres canones 21.

Patrum Gangris congregatorum, a quibus expositi sunt, canones 20.

Patrum Laodiceæ Phrygiæ congregatorum, a quibus expositi sunt, canones 59.

Patrum Constantinopoli congregatorum, a quibus expositi sunt, canones 6.

Patrum Ephesi congregatorum, a quibus expositi sunt, canones 7. In corpore vero operis, tit. 4, allegat etiam octavum.

Patrum Chalcedone congregatorum, a quibus expositi sunt, canones 27.

Erant etiam S. Basilii canones numero 68, qui scilicet in secunda ac tertia canonica ejusdem epistola continentur, uti ex canonibus ab ipso Joanne in sua collectione recitatis perspicimus. Hæc collectio olim ob erroneam inscriptionem codicis bibliothecæ regię Parisiensis Theodoro episcopo Cyrensi tributa fuit. At ex tribus probe notæ mss. exemplaribus eam Christophorus Justellus suo auctori restituit; Joannis enim Scholastici, non autem Theodoretii nomen iidem codices præferunt, quibus addi possunt

Alii codices Cæsarei memorati a Lambecio, lib. vi Comment. Biblioth. Cæsar., pag. 55, 56, 61, et lib. viii, pag. 458. Hinc porro indicata Græcæ collectionis additamenta non ad Theodoretii, sed ad Joannis Scholastici ætatem pertinent.

9. Aliæ deinde accessiones Græco codici factæ fuerant tempore concilii Trullani, in cujus canone secundo approbantur uti jam recepti in codice canones Carthaginenses Græce redditii ex collectione Dionysii Exigui, uti suo loco probabimus, ac præterea concilium Constantinopolitanum anni 394, et canonicæ epistolæ Dionysii, Petri, Athanasii, Timothei, Theophili, ac Cyrilli Alexandrinorum antistitum, item Gregorii Thaumaturgi, Basilii Cæsariensis, Gregorii Nyssæni, versus Gregorii Theologi, seu Nazianzeni, et Amphilochoi Iconiensis, epistola Gennadii Constantinopolitani, et synodus Carthaginensis S. Cypriani. Additi dein canones conciliorum Trullani et Nicæni ii, et epistola Tharsii Constantinopolitani ad Hadrianum I Romanum pontificem. Joannes Tilius ex codice bibliothecæ canonicorum S. Hilarii Pictaviensis memoratorum conciliorum canones Græce vulgavit Parisiis an. 1540, alterumque tomum edere cogitabat, quo Græcorum Patrum canonicæ epistolæ proferrentur. Hanc vero integram Græcam collectionem legere est in celebri Oxoniensi editione Gulielmi Beveregii anni 1672, cui præterea Zonaræ et Balsamonis scholia inseruit. Inter mss. Græca exemplaria, quæ custodiuntur in bibliotheca monachorum S. Basilii de Urbe, duo, signata num. 19 et 20, Græcam collectionem continent scriptam sæculo decimo; catalogus enim episcoporum Byzantinorum et patriarcharum Constantinopolitanorum desinit in Triphone, qui, dum iidem codices scribebantur, extremum diem obit eodem sæculo exeunte. In eadem vero collectione, quæ distinguitur in capitula 40, recentius concilium est Nicænum ii. Inter epistolæ canonicas desunt Gregorii Theologi, et Amphilochoi versus, ac epistolæ Gennadii atque Tharsii. At canonibus synodi Chalcedonensis subduntur duæ epistolæ, una S. Flaviani ad Leonem, altera S. Leonis ad Flavianum, quæ in nostra editione sunt epistolæ 26 et 28. In ms. Cæsareo Vindebonensi Græcæ collectionis, quod memoratur a Lambecio lib. vi Comment., pag. 51, et lib. viii, pag. 431, eadem Leonis epistola 28 exhibetur. In alia ms. collectione eorundem monachorum S. Basilii distributa in titulo: seu capitula 26, post epistolam Gennadii Constantinopolitani ad metropolitano de simoniaco; additur alia ejusdem epistola ad Martyrium episcopum Antiochenum de recipiendis hæreticis, quæ item legitur in uno ms. Græco bibliothecæ Cæsareæ. Hæc postiora et antiquiora additamenta recensenda visa sunt. Alia posteriora, quæ in aliis codicibus proferuntur, prætermittimus.

[xvi] CAPUT III.

De catalogis Patrum Nicænorum, Ancyranorum, Neocæsariensium, atque Gangrensiū; num a primævo Græco codice derivent.

§ 1. Catalogus Patrum Nicænorum Symbolo subjectus, non solum in primævo Græco codice canonum inerat, verum etiam antiquior est ipsa collectio Græca. Provincia in eo designata sunt juxta civilem dispositionem quæ Nicæna synodi tempore vigeat. Nonnullarum civitum provincialium divisiones concilio Nicæno posteriores probantur. Phrygia nondum divisa in duas tempore ipsius synodi Sardicensis. S. Hilarii locus emendatus. Inscriptio Sardicensis synodice apud Theodoretum vitata. Constituitur tempus synodi Laodicensis.

1. Descriptio Græco canonum codice nonnullas observationes quæ in eo expendendo menti occurrerunt, nec inutiles visæ sunt, exponere libet. Primo

dicendum est (a) de catalogo Patrum Nicænorum, A qui apud quosdam posterioris ætatis opus ac exiguae auctoritatis habetur. Quatuor diversæ originis versiones hunc catalogum exhibent: prisca, quam hoc tomo suppletam et emendatam dabimus; alia antiquior, quæ scilicet, ab Isidoro recepta, Isidoriana vulgo appellatur; tertia antiquissima, quæ in codicibus collectionum Vat. Regina 1997 et Quesnellianæ hoc tomo recudenda legitur; ac tandem illa quæ in mss. collectionis Hadrianæ inserta, a tribus precedentibus omnino diversa est. Cum porro tres priores versiones diversæ et Græco fonte canones Græcos derivarint, hic quoque Nicænorum Patrum catalogus et Græco originem ducit. Ideo enim in his diversis versionibus, quarum nulla ab altera pendet, idem catalogus legitur, quia ab harum interpretationum auctoribus in Græco exemplari, sed in Græca collectione canonum, una cum Nicænis canonibus inventus fuit. Hæc autem Græca origo potissimum elucescit ex quarta versione ejusdem catalogi, qui in mss. collectionis Hadrianæ Nicænis canonibus Dionysianæ interpretationis adjectus fuit. In his enim codicibus (ut in Vallicellano A. 5) quædam Græcæ voces efforuntur, quæ dum interpretentur in iisdem Latine reddendis minus peritum ostendunt, Græcam catalogi originem patefaciunt. Hujusmodi sunt *Alexandrias micreas* pro *Alexandria minoris*, et nomen provincie *Nesson* pro *Insularum*. Sicut autem Græca collectio ex qua hujusmodi versiones derivatæ fuerunt antiquissima est, ita hic catalogus vetustissimus, ac proinde ex germanis Græcis exemplis non minus quam canones profectus agnoscitur. Hinc alius per-vetus interpres canonum Nicænorum, cujus versionem ex ms. capituli Veronensis hoc tomo edemus, etsi catalogum episcoporum omittit, eum tamen in Græco quod adhibuit exemplo existisse prodit his verbis: *Quorum (318 episcoporum) nomina cum provinciis et civitatibus in exemplaribus continentur*. Neque refert Dionysii versionem, uti in puris ejus codicibus continetur, hoc catalogo carere; caret enim etiam Symbolo, qui certe Nicænus est, alisque præterea caret certis aliarum synodorum particulis, quæ, etsi absentes a Græco Dionysii exemplo, inventæ tamen in aliis mss. Græcis, ab aliis interpretibus Latine redditi fuerunt.

2. Hunc autem catalogum, præter quatuor laudatas versiones, alii quoque veteres scriptores confirmant. Gelasium Cyzicenum, qui ante Dionysium historiam Nicæne synodi scripsit, catalogum Nicænorum Patrum illi plane similem qui cum prisca versione edetur, in suis Græcis exemplaribus reperisse, manifestum est. Nam post annotationem quæ in eadem versione catalogo præfigitur, [xvii] Nicænos Patres recensens (*Lib. ii Hist. conc. Nic.*, c. 27), primo loco nominat Osium et Romanos presbyteros, uti primi in eadem aliisque omnibus memoratis versionibus describuntur: et dein ex reliquis Patribus præcipuos episcopos cum sua cujusque provincia ita nominat, ut ipsum catalogum præ oculis habuisse perspicitur. Hunc eundem catalogum non obscure etiam indicat S. Hieronymus in dialogo contra Luciferianos scripto in Oriente sub annum 378. *Legamus*, inquit num. 20, *Acta et nomina episcoporum* (est ipse titulus laudati catalogi in collectione hoc tomo edenda, nec non in aliis quibusdam exhibitus) *apud Nicæam*; et hos, quod supra diximus fuisse receptos, subscripsisse hominibus inter cæteros reperiimus (*Infra*, col. 50). Hic profecto innuit nostrum catalogum, in quo sane ii referuntur, quos ille ex nominibus, seu catalogo, episcoporum a Nicæna synodo receptos probaverat. Aliud testimonium maximi habendum addemus ex Socrate, qui lib. i Hist., c. 13, postquam dixit uti e futurum describere nomina episcoporum qui Nicææ convenerunt, et cujus quisque provincie et

civitatis episcopus fuerit, incipit ab Osio et Romanis presbyteris, sic: *Osius episcopus Cordubæ Hispaniæ ita credo, ut superius scriptum est. Viito et Vincentius presbyteri urbis Romæ*. Et prosequitur: *Ægypti Alexander episcopus, magnus Antiochiæ Eustathius, Hierosolymorum Macarius, Arpocratio Cynopoleos, et reliqui, quorum nomina in libro Athanasii episcopi Alexandrini, qui synodicus inscribitur, plenissime digesta sunt*. Nonnulla hic observanda. Primo titulus *nomina episcoporum*, et horum distributio in provincias, addito cuique sum civitatis nomine, nostro catalogo prorsus conveniunt. Dein prima dux subscriptiones iisdem verbis in eodem catalogo reperiuntur. Post hæc inchoat Socrates a designatione provincie *Ægypti*, uti prima quidem in catalogo legitur. Quoad episcoporum vero nomina præter tres præcipuarum sedium antistites, Alexandrinum, Antiochenum, et Hierosolymitanum, quos ille honoris causa suis nominibus laudandos credidit, ex aliis confuse indicatis illa formula *et reliqui*, solum Arpocratiorem episcopum Cynopoleos appellat. Cum vero Arpocratiorem nec per se, nec ob præstantiam sedis præcipuam ejusmodi mentionem exigeret, ex tantum de causa nominatus dici potest, quod Socrates inter cæteros episcopos unum aliquem nuncupaturus, eum primum in suo catalogo invenit, uti primus sane post Alexandrum Alexandrinum notatur in catalogo versionum prisce et Isidorianæ. Quod si in nulla versione laudati catalogi hic Arpocratiorem dicitur episcopum Cynopoleos, uti apud Socratem legitur; Cynopoleos vero, seu Cynensis, aut Cyni episcopus in iisdem versionibus appellatur Adamantius, qui Arpocratiioni immediate subijcitur, facilis lapsus Socratis delegitur, qui oculorum transcursu Arpocratiorem civitatem ex subsequenti episcopo sumpsit. Qua observatione multo magis confirmatur eum in Nicænorum Patrum descriptione usum fuisse catalogo omnino simili illis versionum prisce et Isidorianæ, in quibus post Alexandrum Arpocratiorem, ut ibidem vocatur, Alphocratiensis, et post hunc Adamantius Cynensis, id est Cynopoleos, similiter notabantur. Quod si eundem catalogum cum iisdem episcoporum, provinciarum ac civitatum nominibus Socrates invenit apud Athanasium in libro synodico, qui intercedit; quis hinc non perspicat quantum confirmetur catalogus tanti episcopi, qui in Nicæno concilio interfuerat, auctoritate probatus?

3. Episcoporum quidem, qui in synodis sederunt, nomina colligere ac distribuere per provincias prisca illa ætate non inusuetum patet etiam ex concilio I Arelatensi, ex quo habemus non subscriptiones ipsas, sed episcoporum per provincias distributorum catalogum Nicæno plane similem, cujus antiquitatem luculenter vindicavimus in observationibus ad dissertationem quintam Quesnelli, part. ii, c. 3, n. 44. Simile quidpiam accidit etiam concilio Chalcedonensi, nisi quod non solum habemus catalogum Patrum ejusdem concilii, qui per provincias similiter dividuntur, ut videre est in mss. collectionis Hadrianæ, et exinde tom. IV Conciliorum novissimæ editionis Venetæ, col. 1710, verum etiam ipsas subscriptiones eorumdem Patrum habemus, quibuscum idem catalogus ex Græco originali sumptus maxime concinit. Sicut autem hi duo catalogi Patrum Arelatensium atque Chalcedonensium ex ipsis documentis seu gestis synodorum Arelatensis, atque Chalcedonensis excerpti [xviii] noscuntur, ita pariter Nicænorum Patrum catalogus ex hujus synodi monumentis, vel certe ex perspecta eorumdem Patrum notitia ab Athanasio, vel ab alio cævo auctore sumptus dici debet.

4. Alia animadversio hujus catalogi antiquitatem auctoritalemque multo magis constituet. Observantes enim provincias, quæ in eo designantur, easdemque

(a) Hic catalogus cum mss. diversarum versionum collatus bis hoc tomo invenitur, primum in colle-

ctione subjicienda cap. 1, col. 50, dein in editione prisca, col. 503.

conferentes cum provinciis quæ in Philippopolitana seu pseudo-Sardicensi synodica inscriptione leguntur, deprehendimus tum in eo catalogo, tum in hac inscriptione similes provincialium dispositionem indicari, ita ut utrobique eorum provincialium nomina desint, quæ posteriori ævo instituta fuerunt. Utrobique enim omittuntur, ex. gr., Ephrastesia, et Osroena; se in Nicæno catalogo harum provincialium episcopi et provincie ascribuntur, ad quas ante divisionem pertinebant: quod ipsum similiter legeremus in pseudo-Sardicensi subscriptionibus, si in his nominarentur provincie quæ in synodica inscriptione leguntur. Id quidem antiquam civilem dispositionem provincialium respicere quo Nicæni concilii tempore vigebat, patet fit ex Antiochena synodo, quæ ex fide fere Patribus Nicænis constat, et anno 332 habita fuit, uti probabimus capite sequenti, § 2. In hac synodo conveniunt episcopi ex omnibus provinciis Orientis, qui Antiochena Ecclesie suberant. Licet autem in ea interfuerint episcopi qui ex posteriori divisione ad Osroenem et Ephrastesiam spectabant, in inscriptione tamen Græcæ synodice inter provincias singulatim recensitas nec Osroena nec Ephrastesia legitur. Quid ita? Nempe quia nondum hæc provincie civili dispositione constitutæ et divise fuerant; sed altera in Mesopotamia, altera in Syria comprehendebatur. Sicut autem Nicænorum Patrum catalogus obmissas has duas provincias Osroenem et Ephrastesiam veterem divisionem Orientis Constantini ævo obtinentem refert, ita et in aliis provinciis eandem dispositionem Nicæni concilii temporis congruentem exhibet, quod antiquitatis ejus evidentissimum argumentum est.

5. Quod si opponas inter provincias in pseudo-Sardicensi synodica inscriptione nominatas censei duplicem Phrygiam, et Hellespontum, quas tamen laudatus catalogus ignorat, duo reponemus. Primum ex dispositione provincialium quæ indicatur in posterioris ætatis documento, minus recte in suspicionem adducitur documentum anterioris temporis in quo eadem dispositio non invenitur. Cursu enim temporis, quæ præsertim sæculo, novæ provincie subinde dissecæ, novaque dispositio inducta fuit. In ipsa epigraphæ pseudo-synodice memoratæ non legitur provincia Osroena, tamen eidem conciliabulo subscripserit Bassus a Car, id est episcopus Caræ, quam notitia in Osroene collocant. Hanc autem Osroenam jam divisam prodiit Expositio totius mundi et gentium a Jacobo Godefro Græce et Latine edita, atque a Schelestratio recensita tom. II Antiquit. Eccles. pag. 625, quæ imperantibus Constantinis filiis exarata fuit. Nunquid propterea quæ ipsam repudiabit certissimum pseudo-Sardicensis documentum, in quo Osroene omittitur; an vero hinc potius colliget laudatam Expositionem totius mundi post hanc pseudo-synodum fuisse lucubrâtam, ac Osroenem post hujus conciliabuli tempus dissectam fuisse a Mesopotamia, quæ antea Osroenem in se continebat? Id ipsum igitur dicendum de Hellesponto. Si hæc provincia ex epigraphæ pseudo-Sardicensi tempore hujus conciliabuli jam divisa cognoscitur, ex nostro catalogo evincitur eam in Asia fuisse comprehensam tempore concilii Nicæni, ita ut ejus divisio ab Asia post Nicænam et ante pseudo-Sardicensem synodum astruenda sit. Secundo, quantum ad Phrygiam, hæc quidem duplex nominatur in vulgata inscriptione fidei ejusdem synodi pseudo-Sardicensis apud S. Hilarium in libro de Synodis. At errorem in vulgato textu latere nobis cerium est. In ms. enim antiquissimo Veronensis capituli 55 eadem inscriptio, et fides eadem, quæ apud S. Hilarium legitur, ex alia vetustissima versione affertur, ac in ea unus tantum Phrygiæ nomen occurrit. Immo idem Hilarius in fragmento tertio, ubi totam ejusdem pseudo-synodi epistolam cum fide seu fidei formula describit, in inscriptione ipsius synodice unicam Phrygiam notat. Hinc ergo interpolatus agnoscitur textus libri de synodis; cum-

que P. Constantinus in notis ad eundem librum monet aliquot probæ notæ edices habere *Asia, Phrygia*, sine voce *duabus*; pro *Phrygia* corrigendum est *Phrygia*, [xix] Unica sane Phrygia nominatur etiam in laudata Expositione totius mundi, quam post ipsum concilium Sardicense lucubrâtam ostendimus: ex quo eandem Phrygiam post hoc opusculum, et ante synodum Constantinopolitanam anni 381, in qua duæ Phrygiæ leguntur, in duas divisas perspicimus. Ex his vero patet errorem quoque irrepsisse in inscriptionem epistolæ veræ synodi Sardicensis a Theodoro insertæ libro II Hist., cap. 6, ubi duæ Phrygiæ distinguuntur, cum una fuerit. Neque solum in duabus Phrygiis erratum est. Error enim adhuc inisset, si una tantum Phrygia eidem inscriptioni inserta fuisset. Immo aliquot etiam aliæ provincie Asia, Caria, Bithynia, Hellespontus, Pisidia, Cappadocia, Pontus, Cilicia, Pamphilia, Lydia, insulae Cyclades et Galatia in ipsa inscriptione apud eundem Theodoretum perperam censeantur, quæ in laudato codice Veronensi jure omittuntur, sicut etiam desunt in epigraphæ alterius Sardicensis epistolæ ad Ecclesiam Alexandrinam apud S. Athanasium, apologia 2. Joræ, inquam, in eo codice omittuntur; harum enim provincialium episcopi una cum illis Phrygiæ, non ad Sardicensem, sed ad pseudo-Sardicensem conventum peremerunt, et exinde fortassis in inscriptionem epistolæ Sardicensis apud Theodoretum irrepsere. Enimvero dum S. Athanasius initio Apologiæ 2 sex et triginta provincias nominat, quarum episcopi sibi collatragati sunt in concilio Alexandrino, Romano, et Sardicensi, nullam ex memoratis provinciis ad pseudo-Sardicensem pertinentibus nominat.

6. Si porro ex hæcenus disputatis Nicænorum Patrum catalogus veterem illam provincialium dispositionem præfert, quæ Nicæno tempore vigebat, quis enim ex ipsis ejus synodi gestis, seu ex certis ejusdem notitiis accuratissime excerptum non agnoscat? Si enim posterius sine prisco aliquo documento fuisset digestus, posteriorum quoque temporum divisionem auctor fuisset secutus, vel saltem eam vetustam dispositionem, quam non nosset, accurate non potuisset exprimere. Sicuti vero catalogus Patrum synodi Constantinopolitane anni 381, in quo et Osroenæ, et duæ Phrygiæ, et Lycæonia, et Ephrastesia, atque novæ provincie distinguuntur, eam provincialium dispositionem quæ tum obtinebat representans, vel eodem tempore lucubratus, vel ex ipsis eorumdem Patrum subscriptionibus, quibuscum concitui expressus jure creditur; ita idipsum sentiendum est de catalogo Patrum Nicænorum, qui dispositionem provincialium Nicæni concilii ævo vigentem refert.

7. Nunc quibusdam difficultatibus satisfaciendum, quæ Tillemontium moventur. Harum præcipuæ ad duplex caput revocantur: 1^a quia in nostro catalogo non recensentur 318 Patres, quot Nicænos fuisse plures antiqui testes tradunt; ac in eo profectodesunt aliquot episcopi, qui ex aliis documentis Nicænae synodo certissime interfuerunt; 2^a quia et contra nonnulli in eodem designantur, qui a Nicænis Patribus expungendi videntur. Addit duo alia leviora, nimirum Narcissum Neroniadis, et Narcissum Irenopolis, veluti distinctos Ciliciæ episcopo nominari, cum Neronias et Irenopolis una eademque civitas fuerit; et Ancyranum episcopum in vulgatis appellari Patracum, cum eum omnes scriptores Marcellum vocent.

8. Hæc autem omnia ne antiquitati nostri catalogi jam satis probatæ aliquid præjudicii afferant, aliud in primis exemplum proponimus. De antiquitate et auctoritate subscripionum pseudo-synodi Sardicensis, quæ a S. Hilario producantur, nemo dubitare potest. Nihil tamen minus eadem fere difficultates in ipsis ab ipso Tillemontio indicantur not. 52 in Athenasium. Quintum enim episcopi ibidem certo omisi, ut plures apud eundem in Hilarium omisso videremus in subscriptionibus veræ synodi Sardicensis. Duo præterea Troadis episcopi in illis recensiti sunt, cum

nonnisi unam tantum Troadem omnes geographi novissent. Chalcedonensis episcopus Theophilus scribitur, cum appellaretur Maris. Si autem hæc efficere quidem possunt ut huiusmodi subscriptiones non integras et alicubi mendosas credamus, non vero ut earum antiquitatem, quam S. Hilarius satis tuetur, et originem ex ipsius pseudosynodi Actis negemus; cur difficultates non absimiles idem iudicium non obtinebunt quantum ad catalogum Patrum Nicænorum, quem sub ipsum ejusdem synodi tempus compactum ostendimus?

9. Quidam defectus scribarum occidentalis referendi sunt. Cum Narcissi uris [xx] prius Neronas, dein Irenopolis vocaretur, facile fuit hoc posterum nomen posteriori inductum margini affligere, et ex margine in textum induci, ita ut ex uno duplex episcopus crederetur. Confer quæ in hac rem animadvertimus capite primo sequentis collectionis, col. 33, in notis. Pancratii, vel Pancarii nomen Ancyrano episcopo tribuunt codices collectio num Vat. Reginae 1997 et Quenellianæ hoc tomo edenda, qui ex uno fonte prodeunt. Corrigitur autem a cæteris versionum præcæ et Isidorianæ ex alio fonte manantibus, in quibus Marcellus signatur. Vide ibidem, col. 37, in notis. Hic quoque in Pancratii lectione antiqui alicujus librarii lapsus, qui in alios codices transiit, manifestus est. Nihil in vetustis libris frequentius deprehenditur, ut ne idcirco de suppositione operis suspicio esse queat.

10. Minor Patrum numerus, et Patrum nonnullorum omisso facillius in catalogo Nicænorum, quam in subscriptionibus Sardicensium, aut pseudosardicensium, incidere poterunt. Nicæni enim Patres 318, etsi omnes subscripsisse symbolo probabilissimum nobis sit, cum tamen hic subscriptionum numerus nimium procederet, ex originali ejusdem Symboli qui singulas subscriptiones autographas continebat, plura exempla videntur excerpta cum duabus solis Osi et legatorum Romanæ Ecclesiæ subscriptionibus, quæ post Symbolum nobis conservatæ fuerunt. Cæterorum autem episcoporum nomina brevitas ergo prætermittenda sunt. Horum tantum catalogum quispiam in ipsa synodo, vel paulo post contextit, qui autographum ipsum synodi cum subscriptionibus 318 præ oculis non habuit, nec omnes Patres ex ejusdem autographi subscriptionibus cognoscere potuit. Ita quidem etiam Eusebius, licet unus e Nicænis Patribus, horum tamen numerum 318 exploratum non habuit, quippe in Constantini Vita, lib. iii, c. 8, eos fuisse tradit supra ducentos et quinquaginta. Similiter S. Eustathius Antiochenus, qui in Nicæna synodo interfuit, in fragmento apud Theodoretum, lib. i, c. 8, ait: Cum ob eas res maxima synodus Nicæam convenisset, ducentis circiter ac septuaginta episcopis in unum collectis; neque enim numerum certo referre possum ob ingentem conventus titulus multitudinem, quippe cum nec in eo investigando curiosus fuissim. Si plura exemplaria Symboli cum omnibus et singulis subscriptionibus 318 edita fuissent, hos Patres Nicænorum episcoporum numerus non potuisset latere, nec in eo investigando laborandum fui-set. Quam autem operam curiosiorem ponere nolo S. Eustathius, eam sibi sumpsit catalogi auctor; qui cum eam contexterit non ex subscriptionibus integris Symboli nec ex plenioribus synodi Actis, quæ scripta non fuisse post Valensium et Pagium satis probavit Joannes Albertus Fabricius, tom. II Bibliothecæ Græcæ, lib. vi, c. 4, pag. 356, sed ex recenti memoria rerum gestarum, ac ex aliis synodi documentis, quæ non omnia semper nomina ita necessario exhiberent, ut in Symboli subscriptionibus descripta fuisse credimus, nihil mirum si aliquot Patrum nomina præterivit. Forte auctor aliquo Nicænae synodi documento usus est, cui pauciores subscripserant, quam Symbolo, ut videmus accidisse in synodica Sardicensi ad Ecclesiæ Marcotidis hoc tomo impressa (Inf., col. 607), quæ non omnes episcopos subsignatos referi; quia, uti

A testatur Athanasius in epistola ad eandem Ecclesiæ, non omnes scribere episcopos occurrerunt (Ib. col., 610).

11. Ex his autem purgato defectu numeri episcoporum, difficilior esset defensio, si in catalogo quidam recenserentur qui inter Nicænos Patres non existerint. Duos Tillemontius notavit, Zenonem Tyrium ac Theodorum Tarsensem. Zenonem Nicænae synodi tempore a Tyrio episcopatu expugnandum censet, ut Paulinum substituat. Sed Epiphanius, hæresi 69, cap. 4, sex episcopos recensens, ad quos S. Alexander antistes Alexandrinus paulo ante Nicænam synodum scripsit, inter hos Zenonem Tyrium nominat, quem solum non fuisse episcopum invenissemus, cum præsertim ex ipso contextu ea epistola ad episcopos directa noscat. Hic autem Zeno, licet post quinque episcopos postremo loco nominetur, speciali tamen titulo *ἀρχαιος*, id est, *principis*, commendatur, eo quod inter omnes præstaret; episcopus enim Tyri erat protothronus, seu post Antiochenum primus episcopus totius diocesis Orientis.

Sicut ergo alii quinque episcopi ab eodem Epiphanio appellati, Nicænae synodo coævi, in nostro catalogo jure notantur, ita etiam Zeno Tyrius. [xvi] Duo autem Paulini Tyrii si distinguantur, alter Zenone anterior, posterior alter, tota difficultas a Tillemontio ingesta in S. Eustathii vitam disjicitur. Quantum ad Theodorum Tarsensem, Soida, seu potius Philostorgii auctoritati nixus, opponit idem Tillemontius eum serius multo fuisse episcopum ordinatum. Sed præterquam quod scriptore fuisse in aliis nonnullis erranti, qui nostro catalogo certo certius posterior est, si Theodorus a Philostorgio memoratus serius fuit episcopus Tarsi, alium antiquiorem Theodorum Nicæno concilio coævum astruere oporteret, ut vetustius nostri catalogi testimonium efflagit. Monendum tamen est hunc Theodorum Tarsensem omitti in eodem catalogo qui Isidorianæ versionis subnectitur in antiqui ssimo ms. Capituli Veronensis 53. Ad idem Tillemontius Macedonium Mopsuestenum celeberrimum Eusebianorum fautorem, quem inter Nicænos demo-

C eorum recensuit qui alios Nicænae synodi Patres Alio faventes nominarunt. Verum hoc argumentum mere negativum nihil contere potest. Macedonius in pseudo-Sardicensi synodica vocatus *confessor a Mopso* antiquus episcopus videtur, qui persecutionis tempore fidem confessus fuerat, et idcirco Nicænae synodo interesse potuit. Forte vero is in hac synodo ad Eusebianorum partes nondum accesserat, vel ita remissis eis fuit, ut inter celebres eorum principes nominandus non fuerit. Majorem difficultatem parit Secundus Ptolemaïdis. Is enim una cum Theona Harnaricensi damnatus ac in exilium pulsus, eo quod Symbolum subsignare noloit, haud accensendus fuit illis Patribus qui Symbolo subscribere. At nostrum catalogum non ex subscriptionibus Symboli, sed aliunde sumptum monuimus. Num titulus nomina episcoporum, qui eidem catalogo præfixus fuit, eorum qui Nicæna interfuerunt, apud vero eorum qui subscripserunt, nomina ex auctoris mente exhibeat, incertum est. Cum autem Secundus Ptolemaïdis certe adfuerit Nicænae concilio, in primo sensu catalogo inseri potuit. Quod si in eum catalogum, utpote dumtaxat primis subscriptionibus subiectum, soli referendi erant qui Symbolum signaverant, Secundus Ptolemaïdis ipsi insertus fuit allucinatione aliqui simili qua in gestis synodi Chalcedonensis inter Patres actionis 15, nec non in actione 16, a nobis edita recensetur Stephanus Ephesianus, qui in antecedenti actione 12 depositus, in posterioribus actionibus Patrum locum certissime non obtinuit. Alios lapsus in nominibus hujus synodi animadvertimus in notis ad eandem actionem 16 (Nobis col. 1251, n. 1), ac dein notis 4, 5, 6 et 7 (Ibid., n. 2 seq.). Si autem in ipsa gesta synodorum huiusmodi lapsus irrepere queant, quis miretur, si Secundus Ptolemaïdis nostro catalogo insertus fuit? Etsi ergo nonnulla menda, defectus nonnulli in hoc catalogo notari possint, nihil tamen ex his ad eam

D

antiquitatem excludendam conferi, quam superius A demonstrasse nobis videtur, quamque alia similes difficultates non adiungunt alii catalogis, vel subscriptionibus Sardicensis aut pseudo-Sardicensis synodi, quæ apud S. Hilarium leguntur.

12. Quoniam vero Orientalium provinciarum dispositionem quæ notatur in Nicænorum Patrum catalogo hoc paragrapho vindicavimus, liceat ex constitutis quasi corollarium adicere, quo Laodicensis synodi certius magna apud eruditos controversia quesitum certiori quam antea argumento constituitur. Hæc synodus apud Laodiciam Phrygiæ Pacatianæ habita, tum in Græco, tum in omnibus antiquis interpretationibus traditur. Cum vero in dispositione civili quæ Sardicensis synodi tempore vigeat unica tantum Phrygia nominetur, ut antea probavimus, Phrygiæ Pacatianæ nomen quod post eundem Phrygiæ divisionem in duas, id est in Salutarem et Pacatianam, inductum fuit, post Sardicense concilium astringendum est. Perperam igitur quidam Laodicensam synodum Sardicensi anteriorem putarunt. Cum porro in Græcis exemplaribus, ac in versionibus Isidoriana et Dionysiana, Laodicensi canones ante Constantinopolitanos describantur, synodum Laodicensam inter Sardicense et Constantinopolitanam concilia, id est inter an. 347 ac 381, cui temporis maxime convenit, celebratam dubitare non licet.

[xiii] § 2. *Catalogi Patrum Anconanorum ac Neocæsariensium, qui, cum civitatum ac provinciarum nominibus in vulgatis conciliis exhibentur, a Græco canonum codice alieni et supposititii demonstrantur.*

13. Episcoporum Nicænorum catalogum cum civitatum ac provinciarum nominibus digestum idcirco vindicavimus, quia et in Græco textu a primo codicis auctore insertus fuit ex antiquiori aliquo exemplo sub tempus ejusdem synodi exarato, et cum dispositione provinciarum ejusdem temporis concinit. Alia vero est ratio de episcoporum catalogis, qui cum urbium ac provinciarum nominibus post canones Anconanos et Neocæsarienses in vulgatis conciliis proferuntur (Tom. I Ven. edit., col. 1505 et 1518). Hos enim nihili faciendos credimus, tum quia nec in originali Græco codice inveniuntur, nec in versionibus antiquis, tum quia dispositionem civilem provinciarum quæ cujusque synodi tempore obtinebat nequaquam referunt. Ex tribus antiquis interpretationibus Latinis duæ tantum, Isidoriana et prisca, in canonibus Ancyranis sola episcoporum et civitatum nomina ad nos transmissere, in Neocæsariensibus vero mera episcoporum nomina. Dionysius in iuris quæ hæc ipsa nomina episcoporum ignorat, ut ex duobus mss., Vaticano 5845 et Vat. Palat. 577, purum Dionysium continentibus didicimus. Hadrianæ autem collectionis exemplaria, quæ Dionysianam versionem eorumdem canonum receperunt, huic versionis episcoporum et civitatum nomina in Ancyranis, sola vero nomina episcoporum, in Neocæsariensibus addidere ex alia interpretatione, quæ nec cum Isidorianæ, nec cum priscae ordine concordat, ut videre est tom. I Conciliorum Venetæ edit., col. 1499, not. 1, et 1515, not. 4, ubi hæc duæ episcoporum series Dionysio perperam tribuuntur. Igitur provinciarum designationi, quæ in vulgatis horum synodorum catalogis legitur col. 1505 d, et 1518 c, nulla autem versione antiqua aut originali Græco solvitur, posteriori additamento referenda est.

14. Multo autem evidentius posteriorem suppositionem demonstrant ipsa provinciarum nomina. Hæc nec eam dispositionem expriment quæ earum synodorum temporis congruebat, sed aliam quæ postea inducta fuit. Non solum enim nominatur Phrygia Pacatiana, quam post Sardicensem synodum institutam probavimus; sed præferuntur etiam Ciliciæ I et II, Galatia I, Cappadocia I, quæ multo post divise fuerunt. Nihil luculentius ad posterius commentum astringendum desiderari potest.

CAPUT IV.

De notationibus chronicis, quibus Ancyranis et Neocæsarienses canones dicuntur anteriores synodo Nicænâ, Gangrenses vero posteriores; et de vera epocha canonum Antiochenorum, ac de synodo in qua conditi fuerunt.

§ 1. *Notationes chronice in collectionibus præfixæ canonibus Ancyranis, Neocæsariensibus atque Gangrensis, a primævo Græco codice dimanant. Expungitur sententia quæ Gangrensis synodus Nicænâ anterior traditur, ejusque tempus constituitur. Num anteriorum synodorum canones lecti et confirmati fuerint in Nicænâ.*

1. Chronice notationes quæ canonibus Ancyranis, Neocæsariensibus atque Gangrensis præfiguntur, apud nonnullos in suspitionem venerunt Gangrensis concilii causa. Etsi enim Gangrenses regulæ post Nicænâ synodum expositæ in notatione tradantur (Præfat. t. I Epist. Rom. pontif., n. 61), hanc tamen notationem P. Constantius posthabendam credidit eundem præfatione seu interlocutioni Osii scriptæ in vetustissimo ms. Corbeiensi circa Vigiliæ tempus exarato, in qua [xiii] iidem canones non minus quam Ancyranis et Neocæsarienses in Nicænâ synodo lecti et confirmati, ac proinde Nicæni anteriores dicuntur. Ibi enim post titulum, *Incipiunt constitutiones canonum Anquiritanorum*, hæc Osii interlocutio describitur: *Osius episcopus dixit: Quoniam multa prætermissa (forte præmissa) sunt, quæ ad robur ecclesiasticum pertinent, quæ jam priori synodo Anquiritana, Cæsariensi, Graniensi (hoc est Gangrensi) constituta sunt, et nunc præ manibus habentur, præcipiat beatitudo vestra, ut lectione pandantur, quo omnes acta modo innotescant (seu noscant), quæ a prioribus nostris acta sunt recitentur. Et recitata sunt.* Subjiciuntur autem canones Anquiritani, Cæsarienses, atque Gangrenses, ac tandem Nicæni: quod indicare putat idem P. Constantius præmissam interlocutionem Osii, licet titulo canonum Anquiritanorum subjectam, ad Nicænâ synodum pertinere, cujus Patres memorata anteriorum synodorum decreta relegi et confirmari voluerint, antequam suos ipsi canones conderent. Hæc ergo sententia, quæ Gangrensem synodum Nicænâ anteriorem astruit, huic uni interlocutioni Osii nititur, quam ille ex unico codice Corbeiensi excerptis.

2. At hæc interlocutio nonnulla præfert manifestæ suppositionis indicia. Habemus aliquot diversas antiquissimas versiones canonum Nicænorum, quas in mss. Vat. Regiæ 1997 et capituli Veronensis 55 invenimus. Habemus præterea tres alias versiones omnium Græcorum canonum, Isidorianam, priscam et Dionysianam, quæ ex Græcis vetustis exemplaribus tractæ fuerunt. Habemus etiam eorumdem canonum Græcos codices partim editos, partim ineditos. Nullibi autem ea interlocutio exhibetur. Adde quod Corbeiensis codex Nicænos canones profert ex interpretatione Dionysii Exigui, uti explore nos docuit versio canonis octavi Nicæni ab eodem Constantio descripta in admonitione ad epist. 17 Innocentii, pag. 826. Anquiritanos autem, Cæsarienses et Gangrenses canones ex antiqua Isidoriana versione producit. Porro ea Osii interlocutio nec in Dionysiana interpretatione legitur, nec in Isidoriana, nec in ulla ex iis collectionibus quæ ex alterutra versione eosdem canones derivant: immo in iisdem contraria prorsus annotatio continetur, de qua mox dicemus. Hinc ergo ea interlocutio ab iisdem versionibus aliena Corbeiensi exemplo intrusa perspicitur. Accedit etiam inseri post titulum, *Incipiunt constitutiones canonum Anquiritanorum*; perinde ac si non ad Nicænâ, sed ad Anquiritanam synodum spectet, ubi pro Anquirit. corrigendum esse Nicæn. P. Constantius suspicatur, ex hypothesi quod hæc interlocutio ad Nicænâ concilium pertinere debeat, in quo Osius interfuit, non vero ad Anquiritanam, in quo

constitutis, cap. 2, n. 5, ubi primigeniam Græcam collectionem in canonicis Gangrensibus desinere, Antiochenos vero cum cæteris, intacto primævo codicis ordine, posteriori additamento Gangrensibus fuisse subiectos coniecimus.

2. Canonum Antiochenorum celebritas. Variæ sententiæ de eorum auctoribus ac tempore. Ostenditur eos non pertinere, ut hactenus invaluit, ad synodum Antiochenam ab Eusebianis hæreticis conciam in encaeniis anno 341, sed ad aliam anteriorem ex Nicænis fere Patribus celebratam anno 332. Catalogus Patrum ejusdem synodi in conciliis vulgatis post synodicam suppositissimus probatur. De numero Patrum qui eosdem canones edidit.

7. Antiochenorum canonum fons est Græca collectio, ex qua iidem Latinitate donati triplici versione Isidoriana, prisca et Dionysiana, in Latinas collectiones transierunt. Cum Chalcedonenses Patres aliqui ex his canonibus allegarunt, Græco canonum codice usi sunt, qui continuam numerorum seriem præferebat, ubi capite primo obsecurum. Magnam porro ipsa canonibus celebritatem auctoritateque conciliavit hæc generalis synodus, quæ eosdem canones veluti Patrum regulas habuit. Nam actione quarta, recitato Antiocheno canone quinto, *Omnes reverendissimi episcopi clamaverunt: Hæc iuxta regulam Patrum. Joannes II, inter canones ad Cæsarium Aretenseum directos quartum et decimum quantum Antiochenos descripsit. Zacharias papa eosdem canones beatorum Patrum sanctiones vocat in epist. 7, ad Pippinum. Nicolaus I, epist. 8, ad Michaelen imperatorem, venerabiles Antiochenos et sacros canones appellat. Leo IV, in Romano concilio, eorundem canonum honorificentissime meminit his verbis: Quid aliud arbitrari aut proferre volemus, nisi ut sancti Patres, qui in Antiocheno concilio residentes, tertio capitulo promulgant, et invariabiliter statuunt (Tom. IX Concil. Ven. ed., col. 1157)?*

8. Magni vero interest horum canonum auctores cognoscere: male enim apud nonnullos audierunt. Quatuor hæc in re sententiæ invenimus. Prima est cardinalis Bellarmini, lib. I de Conciliis, c. 6, ubi recensitis quatuor Antiochenis conciliis, ait: *Quintum est catholicum provinciale episcoporum triginta, cuius canones 25 habentur tom. I Conciliorum. Videtur fuisse tempore Jojnniani et Liberii. Vide Sozomenum, lib. vi, c. 4. At Sozomenus hoc ideo memorat concilium Antiochie coactum anno 363, sub Meletio, cui solum tribuit synodicam ad Jojnnianum circa hunc, nec ullius canonis huius edicti meminit. Cum porro episcopi eidem synodice subscripti ab episcopis qui canonicis Antiochenis subijciuntur diversi sint, qui non videat eosdem canones ad aliam Antiochenam synodum pertinere?*

[xxvi] 9. Secunda sententiæ est eminentissimi Baronii et aliorum quamplurium, qui eosdem canones conditos putant in concilio Antiocheno ab Eusebianis adversus S. Athanasium habito anno 341, occasione dedicationis celeberrimæ ecclesiæ Antiochene, quam Constantinus Magnus ædificare cepit, et Constantius ejus filius absolverat. Hujus sententiæ duo fundamenta sunt. Primum est inscriptio in encaenia, seu in dedicatione eisdem canonibus præfixa in antiquis versionibus Dionysio-Hadriana et prisca, quæ indicio sunt eandem inscriptionem in Græco quoque ab interpretibus olim inventam fuisse. Secundum est testimonium Palladii et aliorum defensorum S. Jojnnis Chrysostomi, cui cum objectum fuisset Antiochenus canon quartus, ubi hunc canonem a quadraginta Ariani aduers. S. Athanasium editum fuisse reposerunt. Ariani autem, qui S. Athanasium Antiochie condemnantem eharant, pertinent ad Antiochenam synodum in encaeniis celebratam anno 341.

10. Hæc vero Baronii sententiæ Schelest alio improbabili visa est, quippe quod incredibile existi-

met canones ab Ariani conditos ab Ecclesia tum Græca tum Latina fuisse receptos. Igilur in opere de Antiocheno concilio, Antuerpiæ impresso anno 1681, probare studeat viginti quinque canones esse quidem Antiocheni concilii in encaeniis concilii anno 341, at eos perperam Ariani tribui. Licet enim illidem convenissent Ariani quadraginta, plures tamen catholicos amissit isdem canonicis auctoritatibus dedisse contentis. Illum vero canonem, qui Jojnni Chrysostomo objectus, quadraginta Ariani a Palladio tribuitur, diversum esse censet a canone quarto, qui non a quadraginta, sed a nonaginta quinque circiter episcopis, ac plerisque ex iis catholicis, in laudata synodo una cum cæteris canonicis sancitus fuit. Hinc ipsa canonis Chrysostomo objecti verba, quæ Palladius recitat, a canone quarto Antiocheno discrepare contendit; ac illicirco eum canonem a Palladio descriptum, post synodum in encaeniis a solis Eusebianis conditum putat adversus S. Athanasium, quem post eam synodum ab eisdem damnatum ostendere nititur. Qui vero rerum gestarum historiam diligentius scrutatus sunt, in pleniori illa synodo operatione quæriorum coacta Eusebianos licet pauciores prævalui se, et initio synodi in Athanasium condemnationem alios etiam episcopos pertraxisse certis testimoniis demonstrant; ita canonem S. Jojnni Chrysostomo objectum, et contra S. Athanasium, ubi traditur, editum, initio ejusdem synodi a cunctis Patribus eoditum, ac ipsum esse Antiochenum canonem quartum, nihil dubitant. Quod si verba hujus quarti canonis et ejus quem Palladius producit non omnino conveniunt, quid referi, cum sensus utrobique idem sit? Neque enim Palladius canonem ipsum, iidem verbis recitavit, sed ejus compendium expressit in eum sensum quem Jojnnis Chrysostomus circumstantiæ ferebant. Tota varietas est quia apud Palladium leguntur verba iuste vel iniuste, quæ canon quartus non exhibet. At Chrysostomus hostes impacta eidem crimina probari non posse videns, non de alio crimine, sed hoc solum in iudicium adduci oportere dicebat, nimirum quod post abdicationem absque concilii sententiâ se ipse in episcopali sede collocaverat (Socrat., lib. vi, c. 16). In id autem Antiochenum canonem quartum obtrudentes, qui id vetabat, perinde erat ac si dicerent hunc canonem æque valere, sive quis iuste, sive quis iniuste depositus fuerit: huncque sensum rei suæ congruentem Palladius exposuit, ut objecti canonis vim ac perversam interpretationem elideret. Certe hunc canonem Palladius non aliunde quam ex collectione Græca cognovit, ac ob inscriptionem in encaeniis, quam suus Græcus ejusdem collectionis codex præferebat, eundem Ariani attribuit, quos quidem in encaeniis condemnasse S. Athanasium ex historia didicerat. Quare Socrates, qui ex Palladio ac ex aliis S. Jojnnis Chrysostomi defensoribus sumpsit quæ ad ejusdem Jojnnis causam pertinent, non solum canonem quartum, sed omnes Antiochenos canones eidem concilio in encaeniis habito ascripsit.

11. Tillemontius vero, etsi et hoc quarto canone nihil dubitet, quin ab Eusebianis conditus fuerit in synodo anni 341, non pauca tamen, quæ in editione horum canonum leguntur, et concilio et eidem Eusebianis non convenire animadvertit. Præmissa canonibus epistola, tempus pacificum indicans, magnæ rerum perturbationi ab Ariani hoc tempore et hæc præsertim in synodo [xxvii] excitatæ nequaquam congruit. Quidam etiam canones Eusebiani auctoribus tribui non posse videntur. Gregorii enim Alexandrii ordinatio in eodem concilio peracta reprobat canonem 19, et Eusebii Nicomedienensis translationes rejiciuntur canone 21; nec verosimile est ab Ariani sub Constantio prævalentibus Nicænam synodum solenni honore laudatam fuisse canone primo, in quo etiam de Constantino adhuc vivente potius quam mortuo sermo est. Numerus quoque tam exiguus episcoporum triginta præfixus vel subiectus canonibus

bus non convenit cum illo multo majore synodi anni 341, cum præsertim inter illos non inveniantur ea principia Eusebianorum capita, quæ in hac synodo omnia gesserunt, desique inter ipsos Flacellus, qui eo anno Antiochenam Ecclesiam regens abesse non debuit. Præterea episcopi qui canonum auctores fuerunt coacti dicuntur ex provinciis diocesis Orientis Antiocheno episcopo subditis, cum synodus habita in encensis ex aliis etiam Ponti ac Thraciæ diocesis coaluerit. Hinc laudatus Tillemontius suspicatus est (Not. 26 in Arian. Hist.) duo concilia Antiochena a collectore Græco in unum fuisse confusa, nimirum illud frequentissimum in encensis habitum anno 341, cui attribuitur canonem quartum in Arianasium Eusebianorum opera constitutum, et fortassis etiam duodecimum, quem adversus eundem editum existimat; ac alterum ex provinciis Antiocheno episcopo subjectis coactum ante annum 335, cui epistolam, subscriptiones et reliquos canones ascribendos opinatur.

12. Nobis hæc Tillemontii opinio, etsi probabilior cæteris videatur, non tamen plane satisfacit. Hanc enim Græci antiqui collectoris confusionem improbabilem credimus. Quos nimirum canones quartum et duodecimum, qui ab Eusebianis in encensis constituti creduntur, collector non intermiscuisset canonicis aliorum synodi, si a diversis synodis editis ac distinctis nactus fuisset; sed in fine addidisset. Cum in unum juncti fuerunt Nicæni et Sardicenses canones, prius Nicæni, dein Sardicenses descripti fuere. Ita etiam cum in Græco codice canones concilii Constantinopolitani anni 381 et alii duo alius synodi copulati fuerunt, isti duo post illos subjecti inveniantur. Vel igitur omnes Antiocheni canones synodo anni 341 ascribendi sunt, si canon quartus, vel etiam duodecimus, Eusebianus habuit auctores; vel omnes in anteriori synodo sancti fuerunt, nec nisi per allucinationem et errorem quartus canon concilio anni 341 Chrysostomi tempore ascriptus fuit. Quid porro? Nos observationes Tillemontii gravissimas judicantes, ac sollicitius hac in re inquirentes, non antequam Antiochenum concilium inveniri posset, qui omnes canones conveniret, feliciter tandem deleximus hos prorsus convenire Antiochenæ synodo anni 332.

13. Cum nomina episcoporum quibus Antiocheni canones tribuantur hujus rei nobis indicio fuerint, de his nonnulla exactius præmittenda sunt. Græca collectio cum ad nos pervenerit ex Græcis codicibus circa Photii tempora exaratis, qui nonnulla antiquorum codicum prætermiserat, episcoporum nominibus caret, sed provincias tantum commemorat ex quibus episcopi conveniunt, his verbis: *Sancta et pacifica synodus a Deo congregata in Antiochia ex provinciis Syria Cæles, Phœnicia, Palestina, Arabia, Mesopotamia, Cilicia, Isauria, iis quæ per provincias sunt unanimitibus sanctis consecratis in Domino salutem.* Nomina vero episcoporum conservata nobis fuerunt in vetustissimis Latinis versionibus, quæ olim ex Græcis vetustioribus exemplis hic canones receperunt. In versione Isidoriana triginta episcopi recensentur; in versione autem prisca duo tantum et viginti episcoporum nomina designantur, quæ tamen cum Isidoriana versionis nominibus conveniunt. Dionysii interpretatio nomina episcoporum omittit, ut colligimus ex duobus mss. purum Dionysium continentibus, Vat. 5845 et Palat. 577. In mss. vero collectionis Hadrianæ, quæ Dionysianam versionem recepit, episcoporum nomina ex alio fonte adjecta sunt. In his autem Hadrianis codicibus septem primis episcopis sua cuique provincia assignatur. Hæc vero provincia septem cum illis e Græco codice paulo ante memoratis concordant. Sic enim ibidem legitur: *Eusebius Palestinianus, Theodotus Mesopotamensis, Theodorus Isauriensis, Antiochus Phœnicensis, Agapius Arabiensis, Alphius Ciliciensis* (ita legendum ex codice Pithecano, quem Harduinus laudat alias, men-

A dose, *Viliciensis, [xxviii] vel Syriensis, Narcianus Cæles Syriæ.* Reliqui porro episcopi sine provinciarum nomine subijciuntur, in vulgari autem concilio post epistolam synodicam canonicis Antiochenis præmissis episcoporum catalogus sic describitur, ut quævis provincia cum suis episcopis, et quivis episcopus cum sua urbis nomine occurrat: *Provincia Palestina, Eusebius Gadarensis; Provincia Phœnicia, Anatolius Emisenus; Eneas Ptolomæus, etc. (Tom. II Conc. Ven. ed., col. 585).* Hanc catalogi methodum nulli, ut notavit Harduinus, codices exhibent. Hic itaque catalogus ab aliquo studioso posterior compactus fuit, qui Antiochenæ synodi Patres ad septem Orientales provincias in Isidorianæ versionis codicibus nominatas pertinere intelligens (Vid. hæc tomum, col. 424), conferentem cum catalogo Patrum Nicænorum (plerique enim utrobique conveniunt), ex hoc catalogo urbes et provincias singulorum aspersit atque descripsit: cumque duorum episcoporum Patricii et Alexandri, nomina inter episcopos Nicænos septem provinciarum in Nicæno catalogo non inveniunt, hos sine ulla urbis ac provincie designatione in finem reiecit, addito his Eustathio, quippe quem ab Eustathio Antiocheno jam deposito dictum esse penserant. Hic porro studiosus vir dum Eusebium, qui in Palestina fuit episcopus Casariensis, Gadarensis effecit, e catalogo Nicænorum Patrum, qui exhibetur in codicibus Hadrianis, errorem eiecit. Duxit versiones, Isidoriana et prisca, inter episcopos Palestinæ duos Sebastianos effecit, sic: *Marinus Sebastianus, Gaius Sebastianus*, ac deinceps sequuntur: *Eusebius Casariensis, Sabinus Gadarensis, Longinus Ascalone, etc. (Vid. infra col. 32).* In mss. vero Hadrianis ne duo ejusdem Sebastii episcopi referuntur, post Marinum Sebastianum urbium nomina a subsequenti episcopo traducta fuerunt ad præcedentem, sic: *Gaius Casariensis, Eusebius Gadarensis, Sabinus Ascalone, etc.* Hoc vero errore studiosi illius viri excepto, designatio urbium et provinciarum in cæteris episcopis ex Nicæno catalogo deducta non improbabili videri potest, cum plerique Antiocheni Patres fuerint etiam Nicæni. Hinc porro agnoscimus errorem potius esse cum catalogo in Hadrianis exemplis descriptum, quo septem primis episcopis sua cuique provincia assignatur. Primi enim tantum episcopi *Eusebius Palestinianus* provincia cum Nicæno catalogo congruit, cæterorum non item: ac propterea palam sit septem provinciarum nomina quæ in Græco textu et in versione Isidoriana separatim proferuntur, ita ut singula aliquos tantum episcopos indeterminate respiciant, in mss. Hadrianis librarij alicuius arbitrio assuta et accommodata fuisse septem primis episcopis, nullo præmisso examine num ipsis conveniret provincia quæ cuique affixa fuit. In Græca origine, quam ex antiquis versionibus agnoscimus, sola nomina episcoporum sine ulla provincie notatione expressa fuerunt: nec sicuti aliqui d episcoporum nominibus additur, solius provincie, sed civitatis præsertim nomen designari solet.

14. His notitiis præmissis, anno 332, Antiochena sede vacante ante electionem Euphronij, synodus Antiochena coacta fuit, ut novum constitutum crearet. In hanc rem soli episcopi Antiochenæ diocesis convenire debant. Cum epistola Constantini ad Antiochenam synodum hæc de causa congregatam inscribatur *Theodotus, Theodoro, Narcisso, Aetio, Alpheo, et reliquis episcopis qui anni Antiochie (Euseb. de Vita Constantini, lib. III, c. 63), hos præcipuos ejusdem synodi episcopos ex provinciis ejus diocesis fuisse, nihil est dubitandum. Alta porro peculiaris ejusdem imperatoris epistola eandem in rem scripta fuit ad Eusebium Casariensem, qui cum ex provincia Palestina Antiocheno subjecta eodem accurrisset, deficiente episcopo Antiocheno, primas in eodem concilio partes pro sua celebritate gessisse cognoscitur. Separatim vero in a cæteris episcopis ad Constantinum scripserat, eo quod omnium vota in ejus ele-*

etione concurrissent, a qua ipse abhorrens, noluit suum nomen synodicae ceterorum epistolae inscribere, qua ipsius confirmatio petebatur; sed aliis literis ne hoc fieret enixe postulavit. Habes igitur in hac Antiochena synodo praecipua episcoporum nomina qui ex provinciis Antiochenae dioceseos anno 332 convenerant, nimirum Eusebii, Theodoti, [xxx] Theodori, Narcissi, Aetii, et Alpei. In his autem sex nonne vides quinque eorum nomina quos primo loco ex Hadrianis codicibus paulo ante retulimus? Unus Aetius, qui inter Nicænos Patres Lydæ episcopus in Palestina traditur, in catalogo eorumdem codicum deest: qui tamen errore librariorum, vel auctoris Græcæ collectionis, levissima mutatione perperam traductus videtur in *Enium*, al. *Enium*, uti legitur in iisdem mss. Hadrianis, pro quo auctor versionis Isidorianæ *Æneam* reddidit. Igitur nihil dubii esse debet quin laudati canonici in hac Antiochena synodo anni 332 conditi fuerint, non vero in illa anni 341.

15. Id autem ex eo maxime confirmatur, quia hac in sententia omnes a Tillemontio propositae difficultates solvuntur, proboque omnia conciliantur. Pax, quam post gravissimum Antiochenae Ecclesiae dissidium Constantinus feliciter compositus in epistola ad populum Antiochenum gratulatur, mire congruit cum illis Antiochenae synodicae verbis: *Sancta et pacifica synodus*, etc., *Gratia et veritas Jesu Christi Domini et Salvatoris nostri sanctam Antiochenam Ecclesiam visitans, et in unum connectens per concordiam et consensum pacatissimi spiritus*, etc. (Euseb. l. iii de Vit. Constant., c. 60). Eusebius Cæsariensis, cuius interventu pax inter Antiochenos facta fuit (Ibid., c. 59), primas, uti monuimus, in eadem synodo partes gessit; ac proinde primus tum in catalogo canonibus praefixo, tum in subscriptionibus apud omnes nominatur. Deest autem nomen episcopi Antiocheni, quippe hanc synodus habita fuit Antiochena sede vacante. Cum porro idem Eusebius translationem seu mutationem sedis recusasset, canon 21, qui has translationes vetat, huic synodo maxime congruit; cum praesertim imperator has translationes ecclesiasticae disciplinae contrarias suis ad synodum litteris declarans, id se cupere scripserit, ut ante electionem novi praesulis ea decernerentur quae apostolorum traditioni consentiunt. His enim praestruis, inquit, vestra prudentia iuxta Ecclesiae regulam et apostolicum traditionem ita hanc electionem dirigere poterit, quemadmodum ecclesiasticae disciplinae ratio postulat (Ibid., c. 62). Hinc praecium tempus quo in hac Synodo conditi fuerant canones manifestum est, nimirum post imperatoris litteras et ante electionem Euphronii. Cum porro hic ab episcopis suae dioceseos fuerit ordinatus, canon decimus nonus nihil repugnat. Nicæna synodus vivente Constantino maximo honore habita erat; ac propterea primus canon huic synodo ac temporis optime congruit, Eusebio praesertim curante, qui constitutum Nicenum de Paschate in eo canone confirmatum eximii laudibus extulit (Ibid., c. 48). Numerus episcoporum triginta et provinciae septem solius Antiochenae diocesis, tum in Græco textu, tum in versionibus Latinis, recensita cum hac synodo probe conveniunt, quæ cum alia pleniori synodo anni 341 nulla ratione concordant. Quod si Theodorus, Jacobus et Anatolius, in catalogo Antiocheno descripti, essent, ut videntur, Theodorus Laodiceus, Jacobus Nisibensis et Anatolius Emissenus, qui in Nicæno catalogo inveniuntur, nova evidenter confirmatio accederet ad constituendam synodum anni 332, et excludendam illam anni 341. Etenim anno 335 Laodicenam sedem non tenebat amplius Theodorus, sed Georgius, qui in synodo Tyri anni ejusdem sedit, ut liquet ex Athanasii apologia secunda. S. Jacobus Nisibensis anno 649 epochæ Græcorum, id est æræ vulgaris anno 338, e vivis excesserat, ut in Edesseno Chronico notatur, nec non in alio Chronico Dionysii

A patriarchæ Jacobitarum apud Josephum Simonium Assemanum, tom. I Bibliothecæ Orientalis, pag. 48 et 395. Anatolius tandem Emissenus in concilio anni 341 interesse non potuit, cum initio ejusdem concilii Eusebius Emissenæ Ecclesiae episcopus datus fuerit. In hac igitur tanta rerum omnium concordia cum sola synodo anni 332, quis adhuc ambigere potest num canones Antiocheni eidem synodo adjudicandi sint?

16. Neque vero scrupulum incutiat canon quartus, quem contra S. Athanasium in Arianorum synodo anni 341 editum defensores S. Joannis Chrysostomi tradiderunt. Nam praeterquam quod id negarunt Theophilani ejusdem Chrysostomi hostes, qui eundem canonem opposuerant, ipsius defensores in hoc errasse credimus, ac in eundem errorem induxisse etiam alios tum veteres, tum recentiores. Omnia enim quæ S. Athanasio ab Eusebianis obiecta fuerunt crimina exacte referuntur in epistola Julii papæ, et in Operibus ipsius [xxx] S. Athanasii. In his autem nullum uspiam indicium est ejus criminis canone quarto perstricti, quod scilicet post depositionem sine ullo novo iudicio in suam sedem redierit, cum tamen hoc maxime crimen ab illis opponendum fuerit, si contra Athanasium eum canonem edidissent. Id solum praesumpserunt defensores S. Joannis Chrysostomi, eo quod hunc canonem eidem sancto episcopo a Theophilanis obiectum inter Antiochenos nati, solam cognoscerent Antiochenam synodum in encænensis habitam anno 341, quam condemnasse S. Athanasium ex aliis documentis notissimum erat. Hinc etiam per errorem huic frequentiori ac pleniori synodo ascripserunt minorem numerum episcoporum quadraginta, ut ex Palladio audivimus, apud quem tamen per *τεσσαράκοντα*, quadraginta, legendum est *τριὰςοντα*, triginta; totidem enim praeferebat Græca collectio, uti ex versionibus antiquis Isidoriana et Hadriana colligere licet. Hunc nimirum episcoporum numerum illi non ex ipsis Actis synodi anni 341, sed ex Græca collectione evidenter sumpserunt. Si enim Acta ejus synodi consulissent, et in iis reperissent canones, non triginta, vel quadraginta, sed 95 circiter episcopos in eo concilio coactos didicissent. Eo igitur praerjudicio, quo solam synodum Antiochenam anni 341 cognoscebant, hos canones in Græca collectione inventos cum eodem triginta seu quadraginta episcoporum numero eidem synodo tribuerunt. Immo hunc errorem ebibisse videntur ex ipsa inscriptione Græci codicis, quæ in quibusdam exemplaribus eosdem canones constitutos praeferebat Antiochiæ *In encænensis*. In quibusdam exemplaribus Græci diximus, non autem in omnibus. Cum enim voces *In encænensis* pura Dionysii versio in antea memoratis codicibus exhibita prætereat, Græcum Dionysii exemplum iisdem caruisse manifestat. Ex his porro si Innocentius I, epist. 7, n. 3, Antiochenos canones hæreticis auctoribus tribuit; cum id non ex propria notitia, sed ex relatione defensorum Chrysostomi, quibus respondet, scripserit (solos quidem Nicænos canones Romanam Ecclesiam agnoscere ibidem fatetur), nihil movere debet, sicut nec posteriorum scriptorum auctoritas, qui eandem rem ex iisdem Chrysostomi defensoribus tradiderunt.

17. Interim si canon quartus contra S. Athanasium editus non credatur in synodo anni 341, nihil per se continet quod ecclesiasticae disciplinae non maxime congruat: unde nihil mirum si ab Ecclesia, tum Græca, tum Latina, inter regulas Patrum relatus fuit cum ceteris canonibus Antiochenis, qui per sese similiter, perversa interpretatione seclusa, requissimæ sunt. Etsi enim canones secundus et quintus in concilio anni 332 editi videntur, contra eos catholicos qui, cum S. Eustathio Antiocheno, aliquanto ante inique Arianorum arte deposito, communicantes, eorum episcoporum qui illi subrogati fuerant communionem recusabant; cum tamen iidem hæretici, Constantino imperante oculi, in eo deponendo non

veram causam ob quam eum uti Nicenæ fidei acerrimum defensorem deponendum curarunt, sed scilicet crimina ea fallacia prodixerint quæ multos etiam non Arianos decepit; jure depositus credi potuit; justique proinde habiti fuerunt illi canones qui contra Eustathianos successorum ejus communionem vitantes in hoc concilio statuti sunt. Hoc autem dolo seposito, iidem canones adversus schisma editi adeo justi sunt, ut in assensum pertrahere potuerint etiam S. Jacobum Nisibensem et S. Paulum Neocæsariensem, siquidem hi sunt illi Jacobus et Paulus qui in hujus synodi catalogo recensentur. Nihil ergo dubii superest quo minus omnes hi canones Antiochenæ synodo anni 332 adjudicentur.

CAPUT V.

De Canonibus Sardicensibus. Hi duplici exemplo ab ipsa synodo editi, Græce, et Latine. Horum exemplorum discrimen. Quid sentiendum de insignibus variantibus lectionibus exemplarium Latinorum, ob quos nonnulli diversas interpretationes Latinas præferri opinati sunt.

1. Cum synodus Sardicensis in epistola ad Julium papam apud S. Hilarium, fragm. 1, n. 10, eorum meminit *quæ acta sunt, quæ gesta, quæ constituta, voce constituta* canones ab eadem conditos indicari nemo ambigit. [xxx] At nonnullis dubium est eum iidem canones Græce an Latine editi fuerint. Cum plerique Sardicensis Patres Græco sermone uterentur, pauciores Latino; canones Græce potius quam Latine fuisse scriptos opinio invaluit. Hinc antequam ederetur Dionysii Exigui epistola ad Stephanum, credebatur a pluribus Latinum textum eorumdem canonum ab eodem vulgatum esse versionem ex Græco: Idque eo credibilis fiebat, quia Latinus item textus ab Isidoro receptus alia interpretatio videbatur. Hæc sententia antiquis etiam temporibus obtinebat; in vetusto enim codice 55 capituli Veronensis, post descriptos canones Sardicensis ex Græco Latine redditos, alia posteriori, sed antiqua, manu subiunguntur iidem canones uti a Dionysio editi fuerunt hoc titulo ipsis præfixo: *Item iidem canones secundum aliam translationem*. Editio quoque eorumdem canonum inserta versioni præcæ, quam hoc tomo recudemus, ita a Dionysiana et Isidoriana lectione discrepat, ut non ex eodem originali Latino, sed ex diversa interpretatione tanta varietas profecta videatur. Cum porro observatum fuit Dionysium in laudata epistola testari se statuta Sardicensis concilii et Africani didisse, *quæ Latine sunt edita*; sicut Africana statuta ab origine prodierunt Latine, ita etiam Sardicensia Latine ab ipsa synodo edita fuisse cogitari cæpit.

2. Ne autem Græcus textus, quem habemus, interpretatio credatur ex originali Latino, Sardicensis canones duplici originali exemplo in ipso concilio scriptos credere oportet, Græco nimirum pro Græcis Patribus, et pro Latinis Latino. Aliquot hujus concilii epistolæ habemus, quæ vel ad omnes episcopos missæ, Græcos præsertim respiciebant, vel ad Græcas Ecclesias scriptæ fuerunt. Harum Græcus textus invenitur, vel interpretatio Latina ex Græco, propterea quod Græce editæ sunt. At epistolam ad Julium papam Latine tantum habemus tum apud S. Hilarium, tum in aliquot collectionibus Latinis, quæ eam ab Hilario non videntur recepisse, cum in subscriptionibus aliquantulum discrepent. Nihil tamen minus idem est in omnibus Latinus textus, eo quod tum Hilarius, tum eorum collectionum auctores eam epistolam derivarunt ex eodem originali Latino, ex quo aliquot exemplaria olim vulgata fuerant. Sardicensis scilicet Patres, inter quos non pauci erant Latini, non Græce, sed Latine scribendum putarunt ad Julium pontificem, qui Latina lingua utebatur. In exteris Græcis conciliis Ancyrano, Neocæsariensi, Nicæno, Gangrensi, Antiocheno, Laodiceo, et Constantino-

A politano, ex quibus canones Latine redditos suscepimus, vel nulli, vel paucissimi Latini episcopi aderant: unde nil mirum si iidem canones Græce tantum exarati fuere. In concilio autem Sardicensi, etsi plures essent Græci, non pauci tamen Latini Patres convenissent ex Italia, Gallia, Hispania, Africa, atque Pannoniis: septem enim et viginti saltem episcopos ad has provincias pertinere ex catalogo Patr. in Sardicensium paulo post subjiciendo palam fiet. Canones autem cum non pro solis Græcis, sed pro Latinis etiam fuissent constituti, et nonnulli quidem in gratiam potissimum Latinorum, non tam Græce pro Græcis, quam Latine pro Latinis Patribus exarandi fuerant. Quod si generalis ejusdem concilii synodica ad Græcos non minus quam ad Latinos missa non tam Græco quam Latino sermone edita videatur, ut indicant formulæ Latini exempli apud Hilarium diversæ prorsus a Græco textu, quæ interpretationi non congruunt; quanto magis idipsum de canonibus judicandum est (Vid. t. II, Concil. V. edit. col. 700 et 711)?

3. Hujus duplicis originalis exempli canonum evidens argumentum præbent aliquot, nec exigua discrimina inter Græcum textum atque Latinum, ob quæ alter ab altero per translationem profectus dici nequit. In vulgato Græco tres canones desunt qui leguntur in quovis textu Latino, uti sunt apud Isidorum canones, 10, 12 et 18; et e contra duo canones abundant a quovis Latino textu, qui in Græco inveniuntur, can. 18 et 19. Quod si unus e tribus canonibus in vulgato Græco deficientibus, nimirum canon apud Isidorum 18, qui incipit *Jonas*, exstabat in eo Græco exemplo ex quo sumpta fuit antiquissima eorumdem canonum versio hoc tomo edenda nobisque conservata in memorato ms. 55 capituli Veronensis, nullibi tamen invenire licuit in Græco duos alios canones, qui sunt in Latino exemplo; sicut inter tot diversæ originis exemplaria textus Latini nullibi reperire licuit duos illos canones [xxx] quos omnia Græca exemplaria constanter exhibent. Si alter textus alterius interpretatio fuisset, iidem procul dubio canones tum in Latino tum in Græco legerentur, nec unus textus alios canones omitteret, alios adderet. Accedit ordo canonum in utroque textu plane diversus. Licet enim ordo canonum Græci textus in omnibus mss. conveniat, sicut et ordo canonum Latini textus in Latinis diversæ originis collectionibus idem deprehenditur, ordo tamen canonum Græci textus ab ordine canonum textus Latini maxime discrepat: quod ab interpretatione alterius ex altero alienissimum est.

4. Aliam apertiore duplicis originalis Græci et Latini rationem proponemus. Duo canones in Græco metropolitani mentionem ingerunt, quam in Latino frustra requires. Canon sextus Græcus ita Latine redditur: *Si contigerit in una provincia, in qua sunt plurimi episcopi, unum episcoporum conventui non interesse, et ille per quamdam negligentiam nolui convenire, et episcoporum institutioni et electioni assentiri, congregata autem populi multitudo inaret ut fiat institutio episcopi qui ab eis postulatur; oportet illum prius qui non adfuerit episcopum admoneri per litteras exarchi provincie, nempe episcopi metropolitani, quod rogat populus sibi pastorem dari: et existimo recte habere hunc quoque expectari ut adsit. Si autem literis rogatus non adfuerit, ac ne rescripserit quidem, populi voluntati satisfiat. Oportet autem ex vicina quoque provincia accessari episcopos ad metropolitani episcopi institutionem. Antiquissima versio e Græco, quæ in laudato codice Veronensi legitur, pro ad metropolitani episcopi institutionem habet ad ordinationem episcoporum, cujus versionis sensus contextui concinens (neque enim de metropolitani, sed de ordinatione episcopi a metropolitano per agenda agitur) aliam meliorem quam in vulgatis Græci textus lectionem interpreti præ oculis fuisse significat. In Latino autem Dionysii textu hic idem canon num. 5 offertur sic;*

Si contigerit in una provincia, in qua plurimi fuerint episcopi, unum forte remanere episcopum; ille vero per negligentiam noluerit ordinare episcopum, et populi convenerint; episcopi vicinæ provincie debent illum prius convenire episcopum qui in ea provincia moratur, et ostendere quod populi petant sibi rectorem, et hoc factum esse, ut et ipsi veniant (al. melius ipse veniat) et cum ipso ordinent episcopum. Quod si consensus litteris lauerit, et dissimulaverit, nihilque rescripserit, satisfaciendum esse populo, ut veniant ex vicina provincia episcopi, et ordinent episcopum. Quod in Græco tribuitur primati, seu metropolitano provincie, in Latino Dionysii textu, qui idem est in aliis collectionibus Latinis, alia prorsus sententia elatum episcopum vicinæ provincie asseritur. Similiter canone 14 Græci textus de presbytero vel diacono deposito legitur: Qui efficitur potestatem habet confugiendi ad episcopum metropolis ejusdem provincie. Si autem metropolitans abest, ad finitimum concurrendi et rogandi ut eum negotium accurate examinetur. Neque enim non sunt aures præbenda iis qui rogant. Ille quoque episcopum, qui jure vel injuria eum expulsi, æquo animo ferre debet, ut rei fiat examinatio, et vel ejus confirmetur sententia, vel corrigatur. In Latino autem apud Dionysium canone 17: Habeat potestatem in qui abiecit ut in finitimos episcopos interpellat, et causa ejus audiatur, et diligenter tractetur, quia non oportet ei negari audientiam roganti; et ille episcopus qui aut jure aut injuste cum abiecit patienter ferat ut negotium discutatur, ut vel probetur sententia ejus a plurimis, vel emendetur. In Græco negotium ac iudicium committitur metropolitano ejusdem provincie, vel, si abest, metropolitano provincie finitimæ; in Latino autem vicinis episcopis. Quid ita? Hæc, quæ pluribus difficultatem moverunt, facile intelliguntur eidem originalia canonum distinguunt, alterum Græcum pro Græcis, alterum vero pro Latinis Latinum. Cum apud Græcos metropolitani plures jamdiu obtinerent, clericorum inferioris ordinis appellatio metropolitani in Græco textu adiecta fuit. Cum autem apud Latinos, in Italia præsertim, in Galliis et Hispaniis, sub hoc tempus nondum metropolitani ita essent uti apud Græcos instituti, quemadmodum ostendimus in observationibus ad disert. 3 Quesnellii, part. II, c. 5, idcirco clericorum appellationes non ad metropolitans, sed ad vicinos episcopos deferendas (xxviii) in Latino textu sanctum fuit; eademque de causa quod in prædicto canone Græco exarcho provincie seu metropolitano tribuitur, in Latino vicinis episcopis asseritur vidimus. Hinc etiam patet necessitas quædam edendi hos canones tum Græco tum Latino exemplo, ut scilicet diversæ Latinorum et Græcorum discipline, atque ecclesiasticæ dispositioni accommodarentur. Neque vero ad metropolitans apud Latinos quoque æstuandos opponas canonem nonum, qui commendatilis epistolæ accipiendas decernit ab episcopo, qui est in majori civitate, ut Græcus textus præfert, vel, ut habet Latinus textus Dionysii, qui in metropoli consistit; metropolitani enim civilem, vel geographicam, non vero ecclesiasticam hic indicare credimus: unde in aliis Latinis exemplaribus mss. Vat. Reginae 1997 et Isld. legitur, qui in maxima civitate, id est metropoli, consistit; ubi maxima civitas geographicam seu civilem metropolim explicat. Apud Africanos quidem episcopum metropolis civilis seu geographicam per sese non erat metropolitans; et nihilominus in synodo Hippoensi anni 393, dum Mauritanii Stifenses propriam primatiam petierunt, qui ex Afrorum more senior episcopus erat, simul postularent ut si quæ a Carthaginiensi primale episcopis Mauritanis nuntianda essent causa disciplina, ad Stifensem, id est ad metropolim civilem aut geographicam episcopum scriberentur. Similiter statutum fuit in concilio Milevitano anni 402 ut matricula et archiepiscopus Numidiarum et apud primam sedem esset, et in metropoli, id est Constantina. Quidam simile quidpiam statui poterat in Sardicensi, ut prefecturis, ad comi-

tatum commendatilis litteræ darentur ab episcopo civilis aut geographicæ metropolis, licet in apud Latinos non esset præditus jure metropolitico? Nondum enim institutus apud eos episcopus metropolitans, commendatilis tradere præ aliis deferendum visum est episcopo metropolis, eo quod metropoles eorumque episcopi notiores ac celebriores essent, ut ne exinde metropoles ecclesiasticæ ibidem apud Latinos institutæ infirmitatem, quas ex aliis documentis serius erectas alio loco probavimus, et hoc quidem tempore nondum inductas ex duobus laudatis canonibus Sardicensibus Latini exempli non modicum confirmari perspeximus. Interim vero horum canonum sententia diversimode proposita in Græco et in Latino textu, ut diversæ Latinorum ac Græcorum dispositioni aptaretur, diversum originale Græcum et Latinum mirifice comprobatur. Eadem fortassis de causa in Latino exemplo omissi fuerint duo canones, in Græco editi, propterea quod ad Thessalonicensem Ecclesiam pertinentes, nihil statuerint quod ad Latinorum Ecclesiarum regulam conferre posset.

5. Neque vero ad excludendum originale Latinum quæpiam moveant illa variantes lectiones quæ in diversæ originis collectionibus Latinis ita incurrunt in oculos, ut aliam atque aliam eorumdem canonum formam ac veluti translationem exhibere nonnullis visæ sint. Nam præterquam quod et numerus et ordo, et aliquot etiam sententiæ a Græco nimium discrepantes versionis rationem nequaquam ferunt, exactius perpendentibus et conferentibus singula in exemplaribus Latinis, totam varietatem sitam esse in quibusdam vocibus hic illic dispersis, integras vero lines et commata integra totidem verbis convenire patebit; quod cum in versionibus res ipsa diversis non reperitur, primævum originale Latinum liberioribus amanuensium variantibus alicubi transformatum, sed in radice idem cognoscitur. Ne vero hæc tanta antiquorum amanuensium licentia, atque in textu ab origine Latino varietas tanta, incredibilis videatur, simile plane indubitatum exemplum præsto est ex his Africanis canonibus celeberrimi synodi Carthagenensis anni 419, quos Latine quidem originis Dionysius æque ac Sardicenses se protulisse affirmat, uti Latine editi fuerant. Hujus enim synodi canones, qui apud laudatum Dionysium sunt inter Africanos primi canones triginta tres, ex mss. collectionibus Vat. Reginae 1997, Vat. 1342, et Lucana-Colbertina, hoc jomo edimus non solum alia divisione dispersitos in canones quadraginta, verum etiam cum insignibus variantibus lectionibus, quales in Sardicensibus invenimus. Quod si de eorum Latino originali ob ejusmodi variantes nemo dubitare potest, ita nec de Sardicensibus suspicandum eo nomine, quod similes variantes receperint, cum de utrisque eandem Latinam originem Dionysius testetur. Qui porro Sardicensium canonum Latinum originale in Latinis collectionibus conservatum apertis cognoscere vellet, duas interpretationes (xxiv) eorumdem ex Græco conferat, alteram recentiorum in conciliis impressam, alteram antiquam, quam e mss. capituli Veronensis hoc tomo edemus; et ingens cum rerum et ordinis, tum verborum etiam discrimen perspicies, Latinum diversarum collectionum textum in omnibus coherentem non e Græco redditum, sed ab originali Latino profectum agnosces.

CAPUT VI.

Num Sardicenses canones Græco canonum codice inserti fuerint. Non omnes Græci codices canonum fuisse similes, nec in omnibus canones continua numerorum serie notati. De Sardicensium canonum auctoritate apud Græcos etiam Orientales.

1. Sardicenses canones non tam Latine quam Græce ab origine editos, ita ut Græcos originals eorum textus nobis a Græcis ipsis conservatus, et ordine et numero canonum, et nonnullis etiam seq-

tantis Græcorum Ecclesiarum disciplina aptatis ab originali Latino differat, ex disputatis capite præcedenti manifestum sit. Tota nunc controversia in eo versatur, num et quando iidem canones Græce scripti relati fuerint in Græcorum synodorum et canonum codice, et num apud Græcos præsertim Orientales semper auctoritatem obtulerint. Christophorus Justellus eodem in Græco codice serius descriptos, et ab antiquis Orientalibus haud receptos opinatus, excludendos censuit a primigenio Græco canonum codice, quem universæ Ecclesiæ codicem inscripsit, suoque (ut capite primo ostendimus) arbitrio compogit. Hujus sententiæ potissimum seu verius unicum fundamentum elicitur ex Dionysio Exiguo. Continuata enim series titulorum seu canonum 165, quæ a Nicænis ad Constantinopolitanos usque canones in sua Græca auctoritate, seu Græco codice canonum, descriptos notavit, proprium intermedium locum Sardienensibus non relinquit. Hinc illos non e Græco transtulit, ut cæteros quos in eo codice reperit, sed Latine, ut editi fuerant, adjecit. Id autem non peculiare et proprium unius Dionysiani Græci codicis fuisse credatur, commune omnibus Græcis exemplaribus idem Justellus venditat in præstatione his verbis: Unde apparet primitivæ Ecclesiæ Patres in illo veteri codice canonum componendo, juxta quem de rebus sacris judicia habebantur, singula consequentia concilia certo ordine disposuisse, certaque et continua serie nec interrupta numerorum connectione canones illorum numerasse, ne quid huic codici detrahi aut addi posset: quem ideo Patres Ephesini et Chalcedonenses alique ecclesiastici scriptores τὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ κανόνας ἐκκλησιαστικὰς, et ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, seriem et consequentiam canonum, consequentiam ecclesiasticam, et consequentiam numerorum passim vocant (Tom. I, Biblioth. Jur. Canon. pag. 46). Ita Græcum codicem canonum jam ab ipsa ejus origine, quæ Patrum et Ecclesiæ Græcæ auctoritate conditum putat, continuata numerorum serie et successione omnes canones signatos præfert, uti in Dionysiano exemplo inventi fuerunt, nec non in illo simili, quod Patribus Chalcedonensibus usui fuit. Totus autem hic nexus eo tendit ut Sardienenses canones ex hac numerorum serie a Græco Dionysii codice expunctos a primitivis et antiquis Ecclesiæ Græcæ exemplaribus excludat, sique eos a veteri Græca Ecclesia non receptos, sed rejectos ostendat.

2. Hoc vero argumentum multis ex capitibus notat. Primo falsum est illud quod Justellus initio præsumit, codicem primitivum Patrum Græcæque Ecclesiæ auctoritate fuisse conditum atque probatum. Nos enim Græcam canonum collectionem privato studio compactam credimus, omnique auctoritate publica diutius caruisse. Id palam efficitur ex eo quod accidit in causa S. Joannis Chrysostomi. Objectus ipsi fuit a suis hostibus Antiochenus canon quartus. Canones autem Antiochenæ synodi relati jam erant in codice. Quid ad hæc Chrysostomus et suarum partium episcopi? Eos canones non a catholicis, sed ab Arianis conditos nihil auctoritatis habere protestati sunt. Legatur Palladius, qui in dialogo de Vita ejusdem sancti disputationem hac de re utrinque habitam refert. Decepti quidem illi fuerant inscriptione illa, In *enactis*, quam iidem canones in Græco codice præferebant, uti explicavimus cap. 4, [xxxv] § 2. At qui sic repudiaverunt hos canones quavis relatos in codice canonum, hunc sane codicem a Græca Ecclesiæ Patribus conditum et approbatum ignorabant. Quem autem codicem approbatum nescierunt Joannes Chrysostomus alique Orientales episcopi ejus partium, undenam is ante hoc tempus ab Ecclesia Græca approbatus consilii queat, non intelligimus.

3. Quod secundo Justellus affirmat, in primitivo Græco canonum codice, ac exinde in cæteris antiquis Græcis exemplaribus canones omnium synodorum

A continua numerorum serie fuisse signatos, uti erant in Græca auctoritate, seu exemplo Dionysii Exigui, in quo omnium canonum numerus perveniebat usque ad 165, non minus falsum arbitramur. Ratio quam ille affert ex testimonio conciliorum Ephesini atque Chalcedonensis ante ejus præfationem descriptis inanissima est. Ludit et immitit Græcis vocibus τὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ κανόνας, quas seriem canonum et canonum consequentiam interpretatur, ut h. s. formulis indicetur codex in quo canones consequenti numerorum serie descripti continerentur. At voces τὰς ἐκκλησιαστικὰς nec seriem nec consequentiam numerorum significant, sed ordinem, methodum ac stylum, uti vocant, canonicum ab his omnino sequendum qui rite ex ecclesiasticarum regularum canonumque præscripto agere velint. Ita act. 1 synodi Ephesinæ, κατὰ τὴν τῶν πατέρων τάξιν, juxta canonum ordinem (Justellus seriem reddidit) iudicium instituendum decernitur (Tom. III Concil. V ed. col. 1005, a). Aliibi vero illegitima ac irregularia gesta contra S. Cyrillum et Memnonem, ἔξω πάσης ἐκκλησιαστικῆς καὶ κανόνων, præter omnem ecclesiasticum ordinem et præter canones acta dicuntur in relatione ejusdem synodi ad Imperatorem (Ibid., col. 1185, a); et iterum aliquando post: κατὰ θεράποντος, καὶ κανόνων καὶ πάσης ἐκκλησιαστικῆς ἐκκλησιαστικῆς, contra leges et canones omnemque ecclesiasticum ordinem; et rursum κατὰ πάσαν τὴν τῶν κανόνων ἐκκλησιαστικῆς, contra omnem canonum ordinem; et post pauca apertius in hanc sententiam additur: Quamobrem cum et per (Joannes Antiochenus) et reliqui quoque, quos secum habet, adeo ἀκατάστατος καὶ ἀτάκτος, illegitime inordinatusque, καὶ ἔξω πάσης ἐκκλησιαστικῆς ἐκκλησιαστικῆς, et præter omnem ordinem ecclesiasticum egerint (Col. 1188, a). Neque vero eandem voces alio sensu in synodo Chalcedonensi accipiuntur, uti multis, si opus esset, ejusdem concilii testimonis confirmare liceret.

4. Formula vero ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν, numerorum ordinem, quam Justellus in descripto textu opposuit, C in unico Joannis Scholastici testimonio legitur (In præfat. pag. 500), quod inter alia idem Justellus redidit pag. 8. Hic autem usus est ad formulam alio prorsus sensu, qui Justello nihil faret. Non codicis canonum, sed sui operis rationem redditurus ait: Cum ea, quæ passim ab ipsis (decem synodis) defusa sunt pro temporibus, in unum colligere magno studio enisi fuerimus, easque in titulos quinquaginta distribuerimus, οὗ τὰς ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν, non ordinem quemdam et seriem numerorum servavimus, primum, ut ita dicam, et secundum, et tertium, et quartum, et quintum deinceps canones conjungentes, sed similia similibus, quantum fieri potuit, copulantes, et per pari capiti connectentes, etc. (Tom. II Bibl. Jur. can.). Joannes nimirum in suo opere non simul Nicænos canones unum post alium, nec simul Anacrynios, aut alios aliarum synodorum continus cujusque synodi numerorum et canonum serie descripsit; sed in titulos quinquaginta canones diversorum conciliorum, qui ad quemque titulum pertinent, hinc et hinc sumptos distribuit. Num vero in codice ex quo canones in suum opus transtulit numerorum ordo et series continua esset a canonibus primi concilii ad canones ultimi, nihil indicit est. Immo ex methodo qua utitur in citandis cujusque synodi canonibus numero distincto et proprio, ex gr., Antiocheni concilii canon primus, secundus vel tertius, non vero canon 80, 81 vel 82, uti signati fuissent in codice continuam numerorum et canonum seriem præferente, palam efficitur videri, Joannem eum codicem canonum adhibuisse, qui hæc continuata numerorum serie carebat.

5. Hanc quidem continuam numerorum seriem a quibusdam Græcis exemplaribus apertius excludunt duæ versiones prisca et Isidoriana. Hæ in Nicæna synodo præter canones exhibent Symbolum et catalogum Patrum, quæ duæ particule item leguntur in duabus aliis vetustis interpretationibus, quarum altera continetur in ms. Vat. Regiæ, ex altera verò

Symbolum et catalogus [xxxvi] Patrum Hadrianæ collectioni inserta fuerunt. Græca igitur exemplaria, ex quibus hæ versiones sumptæ sunt, et Symbolum et Patrum Nicænorum catalogum præseferabant. Certe cum Africanis anno 419 petissent ab Attico episcopo Constantinopolitano notitiam canonum Nicænorum, is non tam canones quam Symbolum e suis Græcis exemplaribus Latine reddidit. Vide part. II, cap. 2, n. 3. Eadem ratione Græca exemplaria quibus auctores versionum prisæ et Isidorianæ uti sunt, in Gangrensis canonibus atque Antiochenis præter canones synodicos etiam continebant, quarum quidem Græcus textus inventus et editus est. Hæc autem omnia cum desiderentur in pura versione Dionysii, uti ex duobus puris ejus mss. Vat. 5845 et Vat. Palat. 577, colligere licuit, Græcum profecto Dionysii exemplum, quod a capite ad calcem accurate reddidit, isdem carebat. Græci igitur codices canonum ab aliis memoratis antiquis interpretibus adhibiti a Dionysiano erant diversi, et ita diversi, ut eam numerorum seriem, quæ prædictus erat codex Dionysii, haudquaquam ferrent. Additiones enim saltem Symboli in canonibus Nicænis, et synodicarum in Gangrensis atque Antiochenis, cum auxissent numeros, aliam auctiorem numerorum computationem induxissent, quæ ad abjudicandam ab his codicibus numerorum seriem codicis Dionysiani, et ad sententiam publici codicis hæc statuta numerorum serie notati refellendam sufficeret. Cum vero in isdem versionibus hujus continuatæ numerorum notationis nullum indicium sit, probabilis credimus Græcos codices unde illæ præfectæ sunt numeros ejusmodi continua successione notatis caruisse.

6. Neque idcirco negamus existisse codices aliquos canonum qui hæc numerorum serie notarentur. Immo probabile nobis est eum qui in Græco codice hanc continuam numerorum seriem induxit, ut solos canones computaret, cætera quæ non sunt canones, nimirum Symbolum, subscriptiones, seu catalogum Patrum, et synodicas præterisse, uti in Græco Dionysii codice evenit. Id autem in rem nostram solum contendimus, non omnes Græcos canonum codices fuisse hujus generis, neque hanc numerorum seriem, quibus in codicibus inerat, publica auctoritate fuisse inductam, aut eos tantum canones ab Ecclesia Græca fuisse receptos, qui in ejusmodi codicibus numerorum serie distinctis continerentur. Canon quartus Antiochenus S. Joanni Chrysostomo objectus, apud Palladium nullo numero distinguitur. Idem canon sine ullo numero oppositus quoque fuit S. Cyrillo in epistola legatorum pseudosynodi Ephesinæ ad Rufum. Socrates ex antiqua versione Euphronii Scholastici, in Historia Tripartita, lib. XI, c. 8, citat regulam 18 Antiochenam numero canonum ipsius synodi proprio (qui numerus 18 in vulgato Græco textu Socratis excidit), cum ex codice in quo inesset continua numerorum serie canon seu regula 97 alleganda fuisset.

7. Textus qui codicem cum numerorum serie indigent paucissimi sunt. In Chalcedonensi actione de Caroso et Dorotheo duo canones Antiocheni recitantur ex codice cum numeris continuatæ successionis, et similiter duo actione 11. Episcopi etiam Pisdix, in epistola ad Leonem augustum inserta codici encyclo, eadem ratione Antiochenum canonem afferunt ex regula 83. Præter hæc autem duo vel tria testimonia anteriora Dionysio, nullum aliud invenire hactenus licuit, quod similem numerorum seriem indicet. In eodem concilio Chalcedonensi, act. 4, canon Antiochenus quintus sine ulla synodi vel numeri indicatione ab Aetio Constantinopolitano ex codice lectus fuit: *Aetius archidiaconus Constantinopolitane sanctæ et universalis Ecclesiæ dixit: Regula est hæc cum aliis posita a sanctis Patribus, quam custodientes sanctissimi Patres episcopi, docent et clericos et monachos et omnes Christum colentes. Si autem inveniunt aut resultantes,*

*A aut acquiescere non volentes, hæc utuntur regula. Et ex codice relegit hæc: De clericis et monachis, qui æmetipso a communione suspendunt. Si presbyter aut diaconus suum contemnens episcopum, etc. (Tom. IV Conc. col. 1418, d). Titulus peculiaris De clericis et monachis, etc., in Aetii codice descriptus, qui in nulla antiqua, nec in Dionysiana versione, nec in Græco vulgato invenitur, diversum codicem manifestat, in quo nullus, ne peculiaris quidem, numerus canonibus appositus erat, et diversum etiam a Dionysiano, cui numerorum continuæ series inerat. In actione de Photio Tyri Anticus Nicopolitanus [xxxv] episcopus canonem quartum Nicænum ex codice recitavit hoc titulo: *Trecentorum decem et octo sanctorum Patrum, qui Nicæam convenerant, canon quartus (Ibid., col. 1438). Idem vero canon iterum recitatur, act. 13, sine ullo titulo ex alio codice, quem Eunomius episcopus Nicomediensis exhibuit: Gloriosissimi judices dixerunt: Canones legantur. Veronicianus vir devotus magistrarianus et secretarius divini consistorii ex codice dato ab Eunomio reverendissimo episcopo legit capitulum sextum: Episcopum oportet quidem præcipue ab omnibus episcopis provincialibus ordinari, etc. (Ibid., col. 1434, d). Notabile est discrimen allegandi hujus canonis: in actione de Photio nomine canonis, *quartus d', canon quartus*, in actione autem 13 voce capituli, *καρὰ δ'*, ubi corrigendum *δ'*, *capitulum quartum*. Observamus præterea in illis testimoniis, quæ ex continuata numerorum serie canones allegantur, constanter præferri vocem *quartus*, uti videre est in laudatis actione de Caroso et Dorotheo, et actione 11. Codex ergo ab Eunomio productus cum voce *καρὰ δ'* diversus videtur ab illis qui numerorum continuam seriem continebant. Quod si lectio *καρὰ δ'*, *capitulum sextum*, quæ tum in mss. Græcis, tum in antiqua versione concilii Chalcedonensis, et in codicibus Rustici uniformiter exhibetur actione 13 error antiqui amanuensis deputanda non est, ut Baluzius indicavit, sed potius divisioni diversæ canonum Nicænorum, quæ ita in aliquo Græco codice, ut in mss. collectionis hoc tomo edendæ eum canonem sextum efficeret (in codice Vat. Reginæ 1997 alia divisione septimus evadit), nova hinc ratio suppeteret, ex qua diversitas ejus codicis Eunomiani luculentius comprobaretur.**

8. Aliud apertius testimonium Græci exempli ab eo diversi, ex quo canones cum numerorum serie allegati fuere, supplet, ex actione 16. Id antequam probetur, detegenda sunt duo vitia quæ vulgatum textum inficiunt. In eadem actione, post recitatum a Paschasino Nicænum canonem sextum in eam formam quam Italici codices exhibebant, editionis conciliorum Constantinum secretarium inducunt, qui eundem sextum canonem Nicænum et alium synodi Constantinopolitanæ legit ex Græco Aetii archidiaconi codice. Vehemens primum suspicior exoritur hanc iteratam Nicæni sexti canonis recitationem intrusam esse, non solum quia hic canon Nicænus veluti ab Aetio Constantinopolitano productus in questione de qua tunc agebatur pro Constantinopolitana sede nihil conferret, quin potius eidem adversaretur, solusque canon Constantinopolitanæ synodi in eandem rem a Constantinopolitanis ingereretur; sed multo magis quia in antiqua versione, quæ pura conservatur in codice olim Joliani, nunc autem capituli Parisiensis, hic repetitus canon sextus, ut notavit Baluzius, omittitur: unde a primo illo interprete in suo Græco codice inventus non fuit. Forte vero cum lectio ejusdem canonis a Paschasio producti prioribus verbis differret aliquantulum a Græcorum codicum lectione, quidam Græcus studiosus horum codicum lectionem olim descripsit in margine, ac ex margine deinceps irrepsit in textum. Quæ insitio cum legatur in mss. editionis Rustici, antiqui cognoscitur. Ipsa porro Rustici editio, licet hoc additamentum receperit, aliam tamen Græci vulgati textus posteriorem corruptionem detegit. In hoc scilicet

C

D

præter insertum Nicænum canonem aliis atque aliis verbis introducitur canon Constantinopolitanus sic: *Ὁ αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου συνόδικον τῆς δευτέρας συνόδου. Τὰς ὥρας οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει χάριτι Θεοῦ συνελθόντες ἐκτὸν παντήκοτον ἐπίσκοπον ἐκ διαφόρων ἐπαρχῶν, etc.* Idem secretarius rel. git ex eodem codice: *synodicum secundæ synodi. Hæc constituturunt et episcopi qui in Constantinopolim Dei gratia conveniunt ex diversis provinciis, etc.* (Tom. IV Conc., col. 1749, a). Prima illa verba, Idem secretarius relegit ex eodem codice, quæ expuncto Nicæno canone superflua sunt, et in antiqua sane versione eundem canonem ignorante omittuntur, desunt etiam apud Rusticum; ac proinde is hæc in suis quoque Græcis codicibus nequaquam reperit. Præterea idem Rusticus in sequentibus antiquæ versionis lectionem retinens, non habet: *Synodicum secundæ synodi*. Synodi quidem secundæ appellatio Constantinopolitanæ tributa ad posteriora tempora pertinet, cum in Græcis canonum codicibus generalia concilia a topicis separari, et post Nicænam synodum Constantinopolitanam collocari cæpit.

[xxxviii] 9. Sed age jam in rem nostram sincerum textum, qui exclusa Nicæni canonis repetitione veram lectionem præferit, ex antiqua versione producamus. *Constantinus vir devotus secretarius divini consistorii ex dato codice ab Aetio Constantinopolitanorum sanctissimæ Ecclesiæ recitavit: synodicum primi concilii sub Nectario epis: opo Constantinopolitano episcoporum 150. Hæc constituturunt episcopi qui in Constantinopolim Dei gratia conveniunt ex diversis provinciis, secundum evocationem religiosissimi principis Theodosii, sub Nectario Constantinopolitano episcopo. Non recusari fidem, neque regulas trecentorum decem et octo Patrum qui in Nicæa Bithyniæ conveniunt, sed maneat illa propria, et anathematizetur omnis hæresis, etc.* (Tom. IV Conc. col. 1747, d). Ubi uno contextu recitantur Constantinopolitanæ synodi canones duo, sive res sine distinctione illa canonum aut numerorum. Duo autem hic animadvertenda sunt. Primo notandus titulus canonibus Constantinopolitanis præfixus in ipso Græco Aetii codice: *Synodicum primi concilii sub Nectario episcopo*, cum reliquis; quæ cum nec in textu Græco codicis canonum, nec in ullis versionibus legantur, collectionem diversam canonum indicant: idque eo magis, quia voces *primi concilii* alterum saltem sub eodem Nectario in eodem canonum codice subiectum significant, nimirum vel illud anni 382, ad quod pertinere videntur duo canones primo illi concilio adjecti, vel aliud anni 394, cujus Acta in aliquot mss. Græcorum collectionibus leguntur (Vid. sup. c. 1, n. 40). Secundo cum solus tertius canon, aut, ut alii dividunt, secundus de privilegio sedis Constantinopolitanæ ad rem pertineret, hic solus recitandus fuerit, si in Aetii codice a primo vel etiam secundo canone fuisset distinctus. Simul autem omnes hi canones uno contextu recitati fuerunt, quia Aetii codex ea canonum ac numerorum distinctione carebat, quæ non solum in ms. Græco Dionysii, sed in aliis etiam adhibitis ab auctoribus versionum Isidorianæ et Priscæ inventa fuit. Hic ergo Aetii codex Græcus diversus erat ab omnibus quorum indicia ad nos pervenire. Quod si in ipsa Chalcedonensi synodo lecti fuerunt diversi generis codices, alii cum continuata numerorum serie, alii sine ejusmodi numeris, et alii etiam aliis auctoribus; inanis precubidulo perspicitur Justelli hypothesis, quæ solum codicem canonum continuam numerorum seriem exhibentem ab Ecclesiæ Patribus receptum, et in Chalcedonensi lectum atque approbatum præsumit. Adde quod expressa canonum approbatio, quæ ab eadem synodo edita est canone primo, non ad hunc vel illum qui lectus fuit canonum codicem restringitur, sed ad canones Patrum omnium et singularum antecessorum synodorum extenditur. *Regulas, inquit, sanctorum Patrum per singula nunc usque concilia constitutas proprium robur obtinere decrevimus.*

A 10. Nunc ut ad Sardicensis canones revertamur, num hi reipsa defuerint in eo codice qui continuata numerorum serie in Chalcedonensi synodo lectus fuit, sicuti defuere in Græco codice Dionysii, cæto pronuntiari nequit. Numeri enim qui in eo concilio allegati fuerunt Antiochenos canones non prætergrediuntur. Quis autem affirmare queat in eo codice post Antiochenos non fuisse descriptos canones Sardicensis, qui post Antiochenam synodum conditi fuisse? Immo cum Græcus codex canonum non totus simul initio conditus fuerit, sed sensim auctus, non servato temporum ordine, uti cap. 2 notavimus, eosdem canones saltem post Laodiceos aut Constantinopolitanos in laudato Chalcedonensi codice non fuisse adjectos nemo affirmare poterit. Similitudo Græci codicis Dionysiani, qui numerorum serie distinctus Sardicensis canones ignorabat, non convincit. Cum enim codex Græcus Dionysii uno numero in Antiochenis canonibus discrepet a numeris codicis qui lectus fuit in synodo Chalcedonensi, idem codex ab hoc aliquantulum diversus agnoscitur. Sicut autem codex ex quo ille Latine translulit canones apostolorum quinquaginta imperfectus erat (isdem enim canones jamdum ante Dionysium recepti erant multo plures, uti statuiamus cap. 1, n. 4), ita minus perfectio canonum synodicalium exemplo uti potuit, ut ne omnes codices similem numerorum seriem præferentes canonibus Sardicensibus caruisse dicendi sint.

B 11. Quod si etiam in ejusmodi codicibus hi canones prætermitti fuissent, non deerant etiam in omnibus aliis exemplaribus quæ ea numerorum continua serie carerent? Certe in quibusdam saltem codicibus eorum frequentissimorum [xxxix] Patrum Græcorum, qui ad Chalcedonensem concilium conveniunt, ex Ecclesiis præsertim Illyrici, pro quibus aliqui Sardicensis canones constituti fuerant, eos fuisse descriptos negari non potest. Quid quod Sardicensis synodus in illis comprehenditur quarum regulæ canone primo Chalcedonensi confirmatæ fuerunt? Patrum quidem Sardicensium fides laudatur in allocatione concilii Chalcedonensis ad Marcianum augustum. Illi quidem, ait, qui apud Sardicam contra reliquias Arii conveniunt, Orientalibus direxerunt sui constituta iudicii (Tom. IV Conc. col. 1766); quæ constituta paulo ante vocantur *decretum de fide*. Innuunt autem decretum fidei quod legitur in fine synodice Sardicensis apud Theodoretum, lib. II Hist. Eccles. cap. 6. Hoc quidem decretum, seu hanc expositionem fidei additum esse, et laudatæ synodice assutam, jam omnes fatentur. At hæc additio ante Chalcedonensem obtinebat, et codicibus erat inserta ex quibus jam antea, præter Theodoretum, Socrates, libro II, cap. 20, et Sozomenus, lib. III, cap. 12, eandem fidei expositionem a Sardicensi concilio editam allegarunt. Certe hoc additamentum synodice, quo expositio Nicænæ fidei a Sardicensibus Patribus condita præfertur, jam conscriptum erat anni 382, et Sardicæ etiam propositum fuisse a nonnullis Patribus, sed ab aliis pluribus et a synodo rejectum, colligere licet ex concilio Alexandrino anni ejusdem, ubi illa expositio fidei addititia in vulgata interpretatione ejusdem synodi *tabellæ* nomine significatur. *Tabellam igitur, inquit Alexandrini concilii Patres, quam nonnulli jactant, quasi ex Sardicensi synodo de fide conscriptam, ne legi quidem semel aut proferri sinant. Nihil enim tale synodus definivit. Quamvis enim certi homines nonnulla, quasi quæ deessent Nicæno concilio, ascribere vellent, idque acriter contenderent, sancta tamen synodus, quæ Sardicæ convenit, indigne, id tulit, decretoque sancivit ne quid ulterius de fide scriberetur, et sese contentos esse Nicæna fide declaraverunt, ut cui nihil deesset, et quæ plena pietatis esset, neque edendam esse aliam professionem fidei, ne illa quæ Nicæna scripta est imperfecta crederetur; neve illis occasio hujusmodi suppedicaretur, qui sæpe numero volunt de fide definire et scribere* (Tom. II Conc. col. 944 a). Similiter a S. Eusebio Vercellensi in subscriptione

eiusdem synodi Alexandrinæ exclusa dicitur tabella Sardicensis concilii, ne ultra Nicænam fidem decretum aliquid existimetur (*Ibid.*, col. 949, c). Cum vero hæc tabella, seu expositio fidei hoc solo sine displiceret, nihil mirum si exemplaria huius additamenti propagata fuere, ac exinde eam expositionem a Sardicensi conditam posteriores crediderint. Patres itaque Chalcedonenses, qui Sardicensem synodum maxime probabant, laudatam synodicam cum hac addititia expositione fidei ita in aliquo Græco codice habebant, ut illam habuerunt Socrates, Sozomenus ac Theodoretus. Quinam vero essent ejusmodi codices in quibus hæc Sardicensis synodica cum laudato additamento legebatur, discimus ex pervetusto insigni codice, § 85 capituli Veronensis majusculis litteris exarato, in quo ejusdem synodice interpretationem invenimus. Hæc autem cum diversâ sit a versione Epiphaniî ex Theodoro traducta ac Tripartitæ inserta, lib. iv, c. 24, proficitur ab alio Græco antiquiori exemplo, in quo alio rarissima et præstantissima documenta ad Sardicensem synodum pertinentia exhibebantur; hæc enim omnia Latine reddita in eodem codice Veronensi continetur (*Vide infra*, part. ii, c. 9). Inter cetera autem documenta quæ hoc uno codice nobis conservata isti tomo inserentur, ante memoratam synodicam, post titulum *Definitiones apud Sardicam*, profertur epistola Osiî atque Protagenis ad Julium pontificem, quæ licet apocrypha habeatur, opus tamen est suppositio additamento synodice, ejus ratio in hac epistola exponitur. Forte Osius et Protagenes ex iis fuerunt a quibus ea expositio fidei synodo Sardicensi proposita fuit cum hac epistola; sed utraque ibidem rejecta, et catenus inter apocrypha recensenda. Cum vero hæc epistola allegetur a Sozomeno, lib. iii, c. 12, una cum synodica ejusque additamento, utraque in ipsius Græco codice inventa fuit. Porro in laudato ms. Veronensi, post prædictam synodicam, sine alio titulo, subjiciuntur canones Sardicenses eodem ordine ac in vulgato Græco, sed ex diversæ originis Græco exemplo ignota hæcenus versione traducti; inter eos enim canones unus exhibetur, qui etiam existet in omnibus exemplaribus originalis Latini cum initio *Januaris*, in Græco tamen vulgato nequaquam legitur. Horum quidem et aliorum, [xi.] quæ edemus Sardicensium documentorum interpres Græcum exemplum habuit, quod hæc omnia continebat; hæcque fuisse collecta jamdiu ante concilium Chalcedonense Socrates, Sozomenus ac Theodoretus, qui, ante eandem synodum scribentes, duo ex iis documentis retulere, fidem faciunt. Eo autem vetustior hæc collectio agnoscitur, quod tria alia sincera monumenta Sardicensia præferat, quæ cum aliunde non suppetant, sub ipsius Sardicensis tempore aut non multo post collecta videntur. Si autem ex aliquo hujus collectionis Græco codice expositionem fidei Sardicensis, vel etiam Osiî ac Protagenis epistolam allegerant non minus Socrates, Sozomenus ac Theodoretus, qui Patres concilii Chalcedonensis, ut sane probabilissimum est, en igitur Græcum codicem ab his Patribus adhibitum, in quo Sardicenses quoque canones cum aliis documentis Sardicensibus jamdiu ante descripti fuerant.

12. Alia porro argumenta suppetunt, quibus hi canones in Græcis codicibus existisse noscuntur. Auctor versionis prisæ, qui Dionysius Exiguus præcessit, codicem Græcum invenit, in quo Sardicenses canones post Nicænos subjecti fuisse videntur. Quod si eos non e Græco interpretatus est, sed Latinum originale prætulit, idcirco factum est, quia Latinis interpretibus id usitatum erat, ubi invenirent originale Latinum, illud suis collectionibus inserere, et a labore versionis e Græco abstinere. Sic vetus interpres concilii Chalcedonensis originale Latinum epistolæ 28 Leonis ad Flavianum pro versione e Græco inseruit actioni secunde: et similiter Epiphanius Scholasticus interpres codicis encyclici, suæ translationi apposuit originale Latinum epistolæ 156 ejus-

dem pontificis ad Leonem augustum. Eadem igitur ratione, si auctor versionis prisæ ex originali Latino descripsit canones Sardicenses, non idcirco sequitur eos in suo Græco codice non perdisisse. Immo cum ipsos non in fine post Græcos canones addiderit, sed inter Græcarum synodorum canones Nicænis subjecerit, eos hoc ordine in Græco codice nactum fuisse verisimillimum est. Alias si eis caruisset Græcum exemplum quo utebatur, post interpretationem canonum Græcorum, quos in eo manuscripto reperit, Sardicenses canones ex Latino originali in fine adjecisset, ut fecit Dionysius Exiguus, vel in alium saltem locum chronologicæ ejusdem synodi congruentem post Antiochenos transtulisset.

13. Existisse quidem olim Græca canonum exemplaria, in quibus Sardicenses statim post Nicænos locabantur, confirmatur ex ordine canonum, quem Joannes Scholasticus in suo Græco codice nactus est. Eum ex ipso dedimus cap. 2. Christophorus Justellus, qui in Sardicenses canones non bene erat animatus, in præfatione ad synagogen canonum ejusdem Joannis Scholastici affirmat, eum primum addidisse Græco codici canones Sardicenses (*Tom. II Biblioth. Jur. can. vet. pag. 495*). Sed fallitur manifeste. Nam primo idem Joannes testatur se non esse primum qui synagogen canonum in quibus sunt Sardicenses conscripserit; sed alii ante eum eandem operam susceperant, iique illam in sexaginta titulos digesserant ex iisdem decem synodorum canonibus, ex quibus ipse suam restrinxit ad titulos quinquaginta, exceptis solis canonibus S. Basilii, quos ab illis omissos adjecit. Cum, inquit, non ipsi soli et primi inter ceteros ad hoc faciendum incitati fuerimus, sed alios comperimus ea (decem synodorum statuta) in titulos sexaginta divisisse, nec S. Basilii canones cum aliis conjunxisse, etc. Secundo nec Joannes, nec illi qui ante eum in hoc opere laborarunt, fuisse auctores Græcæ collectionis, sed ex collectione Græcæ, cujus exemplar præ oculis habebant, decem synodorum canones in ea descriptos, non serrato ordine et serie canonum, ad certa capita atque titulos revocarunt, illi in sexaginta, Joannes vero in quinquaginta. Iulius hæc vero decem synodos erat etiam Sardicensis, cujus quidem canones utrique in synagogen redgere. Fuerunt igitur Græcæ collectiones, quæ ante Joannem Scholasticum, immo et ante alios Joanne anteriores, canones Sardicenses cum cæteris præferabant. Ordo quidem canonum, quem ex decem synodis Joannes præmisit, cum Sardicenses collocet post Nicænos, et ante Gangrenses, ut in versione prisca similiterprehenditur, non est ordo chronologicus ex quo Sardicenses post Antiochenos canones collocandi fuerant; sed solus ordo esse potest qui in Joannis Græco codice inerat. Quæ animadversio si confirmat similem pariter Græcum codicem [xi.] præstio fuisse auctori interpretationis prisæ, qui non alia de causa hunc ordinem sequi potuit, luculentius evincetur, nedum ante Joannem Scholasticum, verum etiam jamdiu ante ipsum Dionysium Exiguum, cui prisca versio præcessit, Sardicenses canones in aliquot Græcis exemplaribus existisse. Si Græca vetustiora exemplaria canonum ad nos pervenissent, idipsum evidentius possemus statuere. Ex solo autem defectu ejusmodi codicum vetustiorum negare apud antiquos Græcos auctoritatem horum canonum, quos certe ab ipsa synodo pro Græcis Græce editos vidimus, quorumque originale exemplar Græcum in collectionibus posteriorum Græcorum, quæ solæ supersunt, nobis conservatum fuit, plenum audacis est. Quod si desunt Græca exempla vetustiora concilio Chalcedonensi, supplet collectiones, licet recentiores, Eutychanorum, quæ antiquiorem Chalcedonensi originem habent. Illi enim ab Ecclesia separati sæculo quinto non receperunt ex antiquis canonibus nisi illos qui ante eorum separationem erant in Græco codice; ac propterea eorum collectiones sunt totidem testimonia ejus antiqui Græci codicis qui ante Eutychanam hæresim in

Ecclesia Græca obtinebat auctoritatem. Hinc in iis collectionibus non sunt canones Chalcædonenses. At cum cæteris inveniuntur Sardicenses, ut videre est apud P. Echard (T. II de Script. ord. Prædic. p. 195), et Jobum Ludolphum (Ep. ad Hottingerum, in hujus Biblioth. Orient. p. 325). Sardicenses igitur canones erant in Græco codice antequam illi ab Ecclesia decesserent.

14. Horum certe canonum auctoritatem apud antiquiores Græcos etiam Orientis ex vetustissimo Orientali concilio demonstrare possumus. Patres nimirum synodi Constantinopolitane anni 582, in epistola ad Damasum aliosque Occidentales, a Theodoro descripta, lib. v Hist. c. 9, Nicæni concilii nomine Sardicensem canonem allegarunt his verbis: *De administratione autem singularum Ecclesiarum, cum vetus, uti nostis, lex obtinuit, tum sanctorum Patrum in concilio Nicæno decisio, ut videlicet singularum provinciarum antistites una cum finitimis (modo ipsis ita visum fuerit) episcopis ad Ecclesiarum commodum habeant ordinationes.* Est canon quintus Sardicensis, ut monuit P. Harduinus in hunc locum, et in notatione ad ipsum canonem Sardicensem. Et P. Constantius, tom. I Epistolarum Romanorum pontificum, col. 566, n. c. *Nicæni concilii*, inquit, *canone quarto sancitur: Episcopum convenit maxime quidem ab omnibus qui sunt in provincia episcopis ordinari; sed de finitimis episcopis, ubi placuerit, convocandis nihil in eo habetur. Sardicensis vero canon quintus, seu secundum Græcos sextus, Quando quis debeat a vicinis provinciis episcopis ordinari, explicat. Ad quem canonem si nunc respiciunt Orientales, dicendum est Sardicenses canones non modo in Occidente; sed et in Oriente pro Nicænis fuisse habitos; adde et in codice ab his Patribus adhibito Nicænis fuisse subiectos. At de hac Nicænorum et Sardicensium conjunctione, ob quam hi pro Nicænis habiti fuerunt, plura dicuntur part. II, c. 1. Nunc satis sit animadvertere hoc tam antiquum Orientalium testimonium certam fidem facere Sardicenses canones a Græcis etiam Orientalibus fuisse receptos, et suis codicibus insertos, eorumque auctoritate Orientis Ecclesias fuisse directas; unde statim post recitata verba in eadem epistola subditur: *Ex cujus legis et decisionis præscripto scilicet tum alias quoque Ecclesias apud nos administrari, tum illustrissimarum Ecclesiarum sacerdotes delectos.* Nihil illustrius et evidenti ad elidendum Justelli commentum desiderari potest. In hoc enim concilio non convenerunt Græci Illyriciani ad Occidentalem Ecclesiam pertinentes, qui hoc nomine Sardicenses canones recepisse creduntur, sed episcopi totius Orientis, iique fere omnes qui in synodo præcedentis anni 581 ibidem coiverant. Theodorus nempe, lib. v Hist. c. 8, post recensitos episcopos synodi præcedentis, hæc de præsentī synodo tradit: *Sequenti vero ætate cum plerique eorum ad eandem urbem missi, ecclesiastica enim negotia eos rursus illuc evocaverant, etc.* Orientales ergo episcopi hoc quoque vetusto tempore suas Ecclesias præscripto Sardicensium canonum administrabant, et ordinationes sacerdotum peragebant, ordinationesque Neclari Constantinopolitani et Flaviani Antiocheni ad laudatæ synodi normam canonicæ factas probantur. Qui autem canones regendarum Ecclesiarum et ordinationum episcoporum regulam Orientalibus præstabant, recepti utique ab ipsis et magna auctoritate habiti dici debent, sive tunc [XII] inserti fuerint Græco codici, sive non fuerint; canonum enim auctoritas ex ipsorum conciliorum auctoritate pendebat, non autem ex Græco codice, quem non publica, sed privata auctoritate conditum vidimus. Ex his autem illud obiter colligere licet quam perperam nonnulli Sardicense concilium, cujus canones pro Græcis Græce editi, in plenissima Orientali synodo, eodem quo Nicæni loco et nomine habiti sunt, Occidentale concilium fuisse, eoque titulo inter œcumenica non referendum contendunt.*

CAPUT VII

De Patrum Sardicensium subscriptionibus ac numero. Accuratus ipsorum catalogus ex cæteriis monumentis contextus. Num Sardicensis synodus fuerit œcumenica.

1. Sicuti tria vel quatuor Sardicensia documenta, quæ mox allegaturi sumus, subscriptiones aliquot Patrum exhibent, ita etiam canones Patrum subscriptionibus fuisse firmatos nihil ambigimus. A quæ subscriptiones ipsorum canonum erant propriæ exciderunt; eorumque loco in nonnullis manuscriptis, ac exinde in vulgatis conciliorum libris, canonibus subjiçuntur illa Patrum Sardicensium nomina quæ post epistolam Sardicensem ad Julium papam subscripta apud Hilarium leguntur. In his vero ipsis subscriptionibus iidem mss. et editi libri Vincentium Capuanum, Janarium Beneventanum, et Calepodium Neapolitanum apostolicæ sedis legatos præferunt errore manifesto, qui apud Hilarium non inveniuntur; alii enim in Sardicensi legatione in apostolica functi sunt. Cum canones Sardicenses in vetustioribus exemplaribus Latinis conjuncti essent cum Nicænis, ac pro Nicænis haberentur, uti probatur sumus part. II, c. 1, non Sardicensium, sed Nicænarum Patrum catalogus ipsis annexus fuit, quemadmodum in pluribus antiquissimis codicibus eosdem canones copulantibus deprehendimus. Hinc subscriptione Sardicensium Patrum, quos in originali fuisse signatos non videtur dubitandum, exciderunt. Cum porro hi canones Sardicenses separari cœperunt a Nicænis, in nonnullis codicibus sine illa subscriptione descripti sunt; in aliis retenta fuit sola formula primæ subscriptionis Nicænæ, quam in puris Dionysianis exemplis ac in Justelliano notavimus; in aliis vero, ut subscriptiones Patrum Sardicensium iisdem canonibus vindicaretur, illæ quæ in Hilarii fragmentis appenduntur post ipsius Sardicensis synodi epistolam ad Julium pontificem, ex hac epistola traductæ fuerunt ad canones, ac propterea quedam mss. collectiones Latine, his subscriptionibus descriptis post canones, tam epistolam sine subscriptionibus exhibent. Imperitus autem librorum cum inter subscriptiones synodice non reperisset legatorum apostolicorum nomina, traducens easdem subscriptiones ad canones, tres laudatos episcopos suburbicarios apostolicæ sedis legatos suo arbitrio constituit. Verum hæc ipse subscriptiones, se potius hæc Patrum Sardicensium nomina pauciora sunt quam iidem Patres fuisse. Hinc de numero istorum Patrum magna vertitur inter eruditos questio. In qua cum nos diligentiori studio ac documentorum ex Veronensi codice edendorum præsidio aliquid certius afferre posse credamus, hæc de re latius hoc loco disserere non ingratis lectoribus futurum credimus.

2. Sardicenses Patres tercentos circiter fuisse, ex S. Athanasio plures crediderunt. Is enim, initio Apologiz secundæ, tercentos sibi suffragatos tradit; et dein, post recitatam epistolam synodi Sardicensis, ducentorum et octoginta circiter episcoporum qui eidem subscriperunt nomina subiicit. At in primo textu non solius Sardicensis concilii episcopos notavit, sed memoratis tribus conciliis, Alexandrino, in quo interfuerunt centum episcopi, Romano, in quo sederunt episcopi quinquaginta, ac tandem Sardicensi; hæc subiicit: *Is vero qui nostri gratia decreta fuerunt suffragati sunt plusquam trecenti episcopi ex provinciis, quarum triginta sex nomina refert.* His autem verbis Athanasium noluisse indicare episcopos tercentos solius Sardicensis concilii, sed complexos omnes, vel qui in tribus aëta nominatis conciliis sibi favorant, vel qui etiam absentes Sardicensi decreto subscriperet, patet ex alio textu [XIII] ejusdem Apologiz, in quo, post recitatam Sardicensem synodiam, cclxxxii episcoporum nomina relaturus, sic præloquitur: *Hæc ita scriptis mandata sacrum Sardicense concilium ad eos qui interesse non poterant mi-*

sit, qui ipsi quoque suis suffragiis decreta synodi approbarunt. Eorum autem qui in synodo subscripserunt, ceterorumque aliorum (notanda hæc verba, quæ abescentes respiciunt) ista sunt nomina. Adde quod idem Athanasius in Histor. Arianorum ad monachos de episcopis qui ad Sardicense concilium initio conveniunt, hæc habet: *Conveniunt cum ex Oriente, tum ex Occidente in Sardica urbe episcopi plus minus centum septuaginta* (Tom. I Athan. pag. 352); a quibus Eusebiani deinde separati, pseudosynodum Philippopolitanam confluxerunt. Hi Eusebiani Orientales, teste Sabino, apud Socratem (*Lib. II, c. 16*), fuerunt LXXVI, in subscriptionibus autem pseudosynodice Philippopolitane LXXIII tantummodo recensentur; adeo ut catholici, qui Sardicæ pro Athanasio steterunt, et Sardicensem synodum habuere, soli XCIV, aut XCVI, circiter episcopi fuisse dicendi sint. Quinam vero hi fuerint, vel cujus civitatis ac provincie, constituitur difficillius hæcenus fuit. S. Hilarius, in subscriptionibus epistolæ Sardicensis ad Julium pontificem, LIX tantum episcopos nominat, ubi plures omittit, quos interfuisse aliunde liquet. Nomina Patrum LIX quæ in vulgatis conciliis et in mss. collectionibus subjiciuntur canonibus Sardicensibus cum Hilario conveniunt. Unum tantum *Alexandrum ab Achaia*, al. *ab Acha de Ceporisma* (legendum *ab Achaia de Cypraria*), supra illos episcopos ex Hilario editos nonnulli codices præferunt, uti sunt, ex gr., Vat. 1542 et Vallicæ. A 5, ex quo conficiuntur episcopi LX. In his vero non omnes comprehendendi satis indicat clausula post ultimum episcopum in iisdem codicibus adjecta: *Et ceteri subscripserunt*. Inter nomina autem episcoporum CCLXXXIII quæ ab Athanasio profertur, cum et absentes, et præsentibus ab eo memorati fuerint, Sardicensium nomina cognoscere non facile fuit.

3. Novissime vero duo præstantissima monumenta ad Sardicense concilium pertinentia cum subscriptionibus e mss. 55 capituli Veronensis a marchione Maffeo edita sunt, quæ hoc tomo cum aliis documentis illustrata prodibunt. Primum est epistola ipsius synodi Sardicensis ad Ecclesias Mareoticas, cui sola episcoporum nomina XXVI aut XXVII subscripta leguntur. Alterum est epistola S. Athanasii ad eandem Ecclesiam, quam subsignarunt episcopi LXI, quorum priores decem et octo sola nomina appenderunt; ceteri vero civitatis et quandoque etiam provincie nomen addiderunt. In priori epistola animadvertente maxime est subscriptio ultima: *Vincentius episcopus incolumes vos in Domino opto, dilectissimi fratres. Jussu a fratribus meis et coepiscopis scripti et subscripti pro ceteris*. Hinc nihil mirum si pauci sint qui subscribunt, cum non omnes per se subscripserint, sed ut Vincentius pro ceteris subscriberet omnes mandarint. Hac de causa S. Athanasius in altera epistola, qua antecedentem synodicam e Sardica in Mareotidem direxit, *Licet, inquit, non omnes scribere episcopi occurrerunt, attamen ab omnibus scripta sunt, et pro omnibus subscripserunt*. Si autem Vincentius, qui in fine subscripsit pro ceteris, idem est ac qui eodem Vincentii nomine peresente ante signatus legitur, hæc subscriptiones erunt XXVI. Si vero sit alius Vincentius, erunt XXVII. Has autem hujusmodi documentorum subscriptiones conferentes cum illis quæ epistolæ Sardicensi ad Julium subjiciuntur (idem est de similibus nominibus quæ ex hac epistola canonibus appensa sunt), deprehendimus nonnulla quidem episcoporum nomina in laudatis documentorum subscriptionibus deesse, quæ leguntur in subscriptionibus epistolæ ad Julium; alia vero nomina in iisdem exhiberi quæ in ea ad Julium epistola desiderantur; ex illis enim documentis supplerent subscriptiones seu episcopi XXX. Quibus si addantur episcopi LIX subscripti epistolæ ad Julium, Sardicenses. Patres elicimus LXXXIX.

4. Hoc autem Patrum numero invento, Athanasii catalogum episcoporum CCLXXXIII, descriptum in

A Apologia secunda, conferentes cum laudatis episcopis LXXXIX, cum omnia fere istorum nomina nacti simus inter eos episcopos LXXVIII qui ab Athanasio primo loco separatim a ceteris designantur, deteximus hos episcopos LXXVIII Sardicensi synodo interfuisse; ac propterea, præmissa Osii nomine, [XLIV] nulla distinctione provinciarum simul recensentur; ceteros vero, qui in provinciis distributi ab eo subjiciuntur, illos esse qui absentes Sardicense decretum approbarunt. Id sane respondet ordini qui in recitato testimonio idem Athanasius scripsit se producturum nomina, primo quidem eorum qui in synodo subscripserunt, et dein ceterorum aliorum, qui licet interesse non poterant, missa tamen ad eos synodica, ipsi quoque suis suffragiis decreta synodi approbarunt. Porro ex prima episcoporum serie apud Athanasium accedunt sex alii episcopi, qui nec ex subscriptionibus epistolæ ad Julium, nec ex duobus aliis monumentis suppetunt. Illi autem si addantur episcopi LXXXIX quos ex subscriptionibus novimus, fient Sardicenses episcopi XCV. Alii porro duo episcopi et ab Athanasio in prima serie, et in subscriptionibus omissi certo fuerunt, nimirum Euphratas Agrippinensis et Gratus Carthaginensis, quos tamen ejusdem synodi Patribus accensentes aliunde probabimus. Ita in catalogo, quem hic proferimus, describuntur episcopi Sardicenses XCVII quod cum supputatione paulo ante ex Athanasio proposita episcoporum circiter XCIV aut XCVII probe concordat.

Catalogus alphabeticus Patrum Sardicensium ex monumentis contextus et confirmatus.

I. *Adolius*. Hic tantum memoratur in S. Athanasii catalogo.

II. *Aetius a Macedonia de Thessalonica*. Aetii nomen tantum legitur in Athanasio, ac in synodica ad Mareotidis Ecclesias. In subscriptionibus vero apud S. Hilarium, ac in conciliis et provinciæ et civitatis nomina adduntur. Neque obest epistola pseudosynodi Sardicensis, verius Philippopolitane, in qua apud Labbeum Joannes Thessalonicensis episcopus memoratur; Joannis enim nomen ex eadem epistola expungendum probat P. Constantius tom. II Operum Hilarii, editionis Veronensis col. 638, not. 6. Aetium quidem, et non Joannem, fuisse episcopum Thessalonica, confirmatur etiam ex Sardicensi canone 20 Dionysii, in quo ipse de Thessalonicensi metropoli loquitur.

III. *Alexander Gyparensis Achaia*. Ita in epistola Athanasii ad Ecclesias Mareoticas. Forte legendum *Cyparissensis*; Cyparissa enim in Achaia invenitur. Hic idem est ac ille qui in quibusdam codicibus antea memoratis post canones additur, sic: *Alexander ab Achaia*, seu *ab Acha de Ceporisma*.

IV. *Alexander ab Achaia de Montemnis*. Ita subscriptiones apud Hilarium. In vulgatis conciliis, *de Moreniis*; in ms. Vat. 1542, *de Moromis*. Vallicæ. A 5, civitatis nomen omittit.

V. *Alexander a Thessalia de Larissa*. Sic Hilari. et edit. concil. S. Athanasius duos tantum Alexandros nominat. Unus legitur in subscriptionibus synodice ad Mareotes, et unus in subscriptionibus epistolæ S. Athanasii: num utrobique idem subscripserit, an duo diversi, ignoratur.

VI. *Alypius ab Achaia de Megara* in omnibus subscriptionibus recensetur. Solum in synodica dicitur *Alysius*. Alypius refertur ab Athanasio, et in canonibus interloquitur.

VII. *Amasius Viminiacensis per presbyterum Nazimum*. In subscriptionibus epistolæ Athanasianæ, et in catalogo item Athanasii.

VIII. *Ammonius*. In subscript. ejusdem epistolæ. IX. *Anianus de Castulo*, vel *Castolena ab Hispaniis*. Apud Hilari. et in Concil. Inter subscriptiones epistolæ Athanasii perperam scribitur: *Ammanus de Castello Pannonie*. Aniani nomen est in catalogo Athanasii.

X. *Antigonus Pallenensis Macedoniae*, corrige *Pellenensis*. In epistola Athanasiana, et laudatur in Athanasii catalogo.

XI. *Appianus*. In eadem epistola, ubi præter hunc describuntur etiam duo sequentes.

XII. *Aprianus de Petabione Pannoniae*. Ibidem, et in Athanasiano catalogo.

XIII. *Aprianus*. Alter in subscript. epistolæ Athanasii.

XIV. *Arius a Palestina*. Apud Hilar. in Concil., in synodica ad Mareot. atque in Athanasii catalogo. Hic, in epistola ad solitarios, vocat *Arium Petrae in Palestina*.

[XLV] XV. *Asclepius a Palestina de Gaza*. Apud Hilar. in Concil., epist. Athanasii, ac in hujus catalogo.

XVI. *Asterius de Arabia*. Ita in Concil., in synodica, et apud Athanasium. In Hilario, ac in nonnullis codd., dicitur *Asturius*. Athanasius, in epist. ad solitarios, vocat episcopum *Petrae in Arabia*.

XVII. *Athanasius Alexandriae Egypti*. Apud omnes.

XVIII. *Athenodorus ab Achaia de Platea*, corrige de *Platea*. Apud Hilarium. In Conciliis, mendose, *Athenodorus a Dacia de Blacena*. Iste memoratur in subscriptionibus synodicæ et epistolæ Athanasii, nec non in hujus catalogo.

XIX. *Bassus a Macedonia de Diocletianopoli*. Apud Hilar. et in Conciliis. S. Athanasius, in catalogo, et synodica ad Mareot. laudat hunc Bassum. Memoratur etiam in pseudosynodica Sardicensi, n. 20. Cum nulla inveniatur Diocletianopolis Macedoniae, sed aliae ejusdem nominis inveniantur in aliis provinciis, error inesse videtur in verbis a *Macedonia*, sicuti per errorem a *Macedonia* insertum est etiam subscriptioni Marcelli, qui fuit episcopus Ancyrae in Galatia. Forte vero Bassus fuit episcopus Diocletianopolis in Thracia.

XX. *Calepodius a Campania*. Apud Hilarium. In Conciliis dicitur *Neapolitanus*. Hic Calepodius nominatur in synodica ad Mareot., nec non in Athanasii catalogo.

XXI. *Calvus a Dacia Ripensi de Castro Martia*. Apud Hilar. et in Conciliis. In subscriptionibus epistolæ Athanasiae vocatur *Calvus Castrum Martia*.

XXII. *Caloes*. Alius in eadem epist. Athanasii. Forte est is qui in catalogo Athanasiano *Galba* appellatur.

XXIII. *Castus de Spania de Caesarea Augusta*. Apud Hilar. in Concil., et in epist. atque catalogo Athanasii.

XXIV. *Cocras ab Achaia de Asapofebis*. Apud Hilar. in Conciliis. In Achaia apud Hieroclem collocatur *Asopolis*, et apud Strabonem ac Ptolomeum *Asopus*. Num hæc urbs indicatur? Athanasius nominat *Socratem*. Num *Cocras* pro *Socrate* scriptum fuit?

XXV. *Cydonius Cydonensis Creta*. Subscribit epistolæ Athanasii.

XXVI. *Diodorus ab Asia de Tenedos*. Apud Hilar. et in Concil. Recensetur in Athanasii catalogo. In subscriptionibus epistolæ Athanasianæ perperam vocatur *Liodorus*.

XXVII. *Dionysius ab Achaia de Elida*. Apud Hilar. in Concil., et in synodica. Refertur in Athanasii catalogo, ac in pseudosynodica Sardicensi, n. 20. Elis metropolis Ætoliae est in Achaia.

XXVIII. *Dioscorus de Thracia*. In iisdem documentis.

XXIX. *Domecius ab Acaria Constantias*. Sic corrupte in subscriptionibus epistolæ Athanasii. Num hic unus est e duobus Domitianis quos Athanasianus catalogus præfert?

XXX. *Domitianus ab Spania de Asturica*. Sic in Hilar., et Conciliis. Solum nomen est in subscriptionibus synodicæ ad Mareot., sicut etiam in Athanasii catalogo.

XXXI. *Eliodorus*, vel *Heliodorus a Nicopoli*. Apud

A Hilar. in Concil., et in synodica, nec non in catalogo Athanasii.

XXXII. *Eucarpus Oponsius Achaiae* in epistola Athanasii, ac in ejus catalogo. Legendum *Opuntius ex Opunte Achaiae urbe*.

XXXIII. *Eucarpus*. Alter in eadem epistola.

XXXIV. *Encissus Chisamensis*. Ibidem. Cissamus est urbs Cretae, ex qua provincia alii episcopi Sardicensi interfuerunt.

XXXV. *Eugenius de Heclen Cychnis*. In eadem Athanasii epistola. Apud Hilarium *Evagrius a Macedonia de Heracliolino*; et in Conciliis, de *Heraclianopoli*. In Macedonia est Heraclea, et apud Hieroclem Heraclea Laoci.

XXXVI. *Eugenius*. Alter in subscriptionibus laudatæ epistolæ. Athanasius in catalogo unum Eugenium recenset.

XXXVII. *Eulogius*. In eadem epistola, et in eodem catalogo.

B XXXVIII. *Euterius a Pannoniis*. In Conciliis. Apud Hilarium, *Eutasis*.

XXXIX. *Euterius a Procia de Cando*, vel de *Candos*. Apud Hilar., et [XLVI] in Conciliis. Locos corruptos. Unus Euterius in Athanasiano catalogo legitur.

XL. *Eutyechius de Mothona*. In Athanasii epistola. *Tychius ab Asia* (lege ab *Achaia*) de *Methonis*, in Conciliis scribitur *Thitius ab Asia de Montonia*, apud Hilarium. Hic Eutyechius fuit episcopus Methonensis in Achaia, et refertur in Athanasiano catalogo.

XLI. *Eutyechius ab Achaia*. Alius a præcedenti recensetur apud Hilarium, et in Conciliis. In catalogo autem Athanasiano duo Eutyechii memorantur.

XLII. *Florentius ab Spania de Emerita*. Apud Hilar. et in Conciliis. Est in catalogo laudato. Corrupte in epist. Athanasii scribitur: *Florentius Meria Panonia pro Emerita Spania*.

C XLIII. *Fortunatianus ab Italia de Aquileia*. Apud Hilar. et in Conciliis. In catalogo Athanasii dicitur *Fortunatus*.

XLIV. *Gaudentius ab Achaia* (corrige a *Dacia*) de *Naiso*. Apud Hilar. et in Conciliis. In epistola Athanasii, *Gaudentius Naisitanus*. Memoratur in catalogo Athanasiano, et in ipsis canonibus Sardicensibus.

XLV. *Gerontius a Macedonia de Bresi*. In Concil., et apud Hilarium. Solum nomen in tribus aliis documentis refertur.

XLVI. *Helianus de Tyrtanis*. In subscriptionibus epistolæ Athanasii. Hujus catalogus hunc eundem episcopum nominat.

XLVII. *Hermogenes de Syceono*, forte de *Sicyone Achaiae*. Ibidem utrobique.

XLVIII. *Himenaeus de Hypata Thessaliae*. Nomen episcopi verum præbent Hilar. Concil. et catalogus Athanasii. Urbis nomen exhibent subscriptiones epistolæ Athanasii, in quibus perperam pro *Himenaeus* scriptum est *Hypeneris*. Male vero in Conciliis et apud Hilarium nomen urbis effertur. de *Peprata*, vel de *Pharata*.

XLIX. *Januarius a Campania de Benevento*. Apud Hilar. in Concil. et in epist. atque catalogo Athanasii. L. *Joannes*. In subscriptionibus synodicæ.

LI. *Jonas a Macedonia de Particopoli*. Apud Hilar. et in Concil. Habetur etiam in synodica, atque in catalogo Athanasii.

LII. *Irenæus Syconensis*. In epist. Athanasii. Alias *Irenæus ab Achaia de Secoro* in Conciliis et apud Hilarium, in quo solum male *Lercnius*. In mss. Vat. 1542, de *Secoro*, forte de *Seyro Achaiae*. Irenæum refert etiam catalogus Athanasii.

LIII. *Julianus de Theris Eptapoli*. In subscriptionibus epistolæ Athanasianæ. Apud Hilarium, *Julius ab Acacia de Thebe Eptapyleos*. In Conciliis, *Julius ab Achaia de Thebesse*, Cod. Vat. 1542, de *Theepus*, Cod. Vallie. A 5, de *Teresse*. Hic Julianus, relatus etiam in catalogo Athanasiano, fuit episcopus in Achaia Thebarum, in Græco dicta *Ἐπαύλου*, pro-

per septem portas, ut distingatur a Thebis Thessalia, cujus episcopus Moysius Sardicæ pariter interfuit.

LIV. *Julianus* Alter subscripsit epistolæ Athanasii, in cujus catalogo duo Juliani recensentur.

LV. *Lucius a Thracia de Cagnopoli.* Apud Hilarium et in Conciliis. In aliis tribus documentis solum hujus nomen describitur. Conveniunt omnes corrigendum de *Hadrianopoli*, cum constet Hadrianopolim esse in Thracia, et Locum Hadrianopolitanum fuisse in Concilio Sardicensi, uti testatur Socrates lib. II, c. 20 et 25.

LVI. *Lucius ab Italia de Verona.* Apud Hilarium, in Conciliis, et in epistola Athanasiana. S. Athanasius non solum in catalogo, sed etiam in Apologia prima cum semper Lucillum vocat, quo quidem nomine tria antiquiora documenta Veronensia appellant nostrum sextum episcopum.

LVII. *Macedonius a Dardania de Ulpianis.* Apud Hilar. et in Concil. Male in epist. Athanasiana *Ulpianensis* pro *Ulpianensis*. Recensetur in Athanasii catalogo. Ulpiana apud Hieroclem in Dardaniæ urbes ponitur.

LVIII. *Marcellus ab Ancyra Galatiæ.* Apud Hilarium et in Conciliis. ubi perperam intrusa est alia provincia a *Macedonia*. In subscriptionibus epistolæ [XLVI] Athanasii solum Marcelli nomen legitur. In catalogo Athanasii memoratur *Marcellianus*, qui si alius non est a Marcello Ancyrano, mendose *Marcellianus* dicitur.

LIX. *Marcus Sciscensis Saviæ.* In epist. Athanasiana. Apud Hilarium vero *Marcus ab Asia de Fischia*; in Conciliis, *ab Asia de Scizia*. Corrige a *Savia de Sicilia*. Marcum recenset Athanasii catalogus. Idem Athanasius, initio apologiæ 2, inter provincias triginta sex quorum episcopi sibi suffragati fuerant *Siciam* refert. Cum vero provincia *Siciæ* nulla fuerit, *Sicia* autem urbs ad Savum locata ad provinciam Saviam pertineat, in Athanasii apologiam manifestus error irrepsit, qui exinde ortus videtur, quod in subscriptione ejusdem Marci nomen urbis pro provincie nomine acceperit.

LX. *Martyrius Naupactis.* In epist. Athanasii, Apud Hilarium et in Conciliis, *Martyrius ab Achaia de Neopoli*; Vallicell. A 5 de *Neapot*; corrige a *Naupacto*; Naupactus enim fuit urbs Achaie.

LXI. *Martyrius.* Alter: in eadem epist. Athanasii, qui in catalogo unum Martyrium recollit.

LXII. *Maximus a Tuscia de Luca.* Apud Hilar. in Conciliis, et in catalogo Athanasiano.

LXIII. *Maximus similiter per epistolæ de Galliis.* Sic in subscriptionibus epistolæ Athanasii, sed mendose; et cum marchione Maffeo legendum videtur *Maximus*, sive *Maximius Treciensis episcopus de Galliis*, quem Athanasii hostes exagitant in pseudo-synodica Sardicensi. Hunc Athanasius quidem in prima serie, sed in secunda, ubi il memorantur, qui absentes sibi patrocinati sunt. At istum in hac serie primo loco memorat, et jungit cum Verissimo episcopo Lugdunensi, quem Sardicæ interfuisse vidimus.

LXIV. *Mosinius Heracleæ.* Inter episcopos Crætæ subscriptus epistolæ Athanasianæ. Multæ fuerunt Heracleæ. *Heraclei* Crætensis meminerunt Sirabo et Ptolemæus. In catalogo Athanasii *Mosonius* vocatur.

LXV. *Mosius a Thessalia de Thebis.* Apud Hilarium. In Conciliis vero *Moschus*; in Vat. 1542, *Mosius*; in Vallie. A 5, *Mosytus*. Videtur esse is qui in catalogo Athanasiano *Musæus* appellatur.

LXVI. *Olympius de Eno Rodope.* Subscriptus epistolæ Athanasii. Nominatur in canonibus Sardicensibus. *Enos* vel *Enus* urbs est in Thracia ex provincia Rodope. Ex hac autem subscriptione cognoscitur quam vere suspicatus sit Tillemontius Olympium in canonibus Sardicensibus memoratum esse illum *Eni* episcopum, quem ab Eusebianis exagitatum Athanasius laudat in Apologia 2.

LXVII. *Osius ab Spania Cordubensis.* In omnibus documentis.

LXVIII. *Palladius a Macedonia de Dui.* Apud Hilarium, et in Conciliis; melius in ms. Vallicell., et in epistola Athanasiana, *de Dui*. Dium enim est in Macedonia. Hunc episcopum nominat catalogus Athanasii.

LXIX. *Paragorius a Dardania de Scupis.* apud Hilar. et in Conciliis. Inter subscriptiones epistolæ Athanasianæ male scribitur *Caspinus* pro *Scupinus*. Memoratur in synodica, et in Athanasii catalogo.

LXX. *Patricius.*

LXXI. *Petrus.*

LXXII. *Philologus.*

Horum nomina tantum leguntur in eodem catalogo.

LXXIII. *Plutarchus ab Achaia de Patras.* Apud Hilar. et in Conciliis. Refertur in synodica, et in laudato catalogo.

LXXIV. *Porphyrius a Macedonia de Philippis.* Sic apud Hilar. et in Conciliis. Memoratur etiam in tribus aliis documentis.

LXXV. *Proterastus ab Spanis de Barcelona.* In Hilar. et Conciliis. Inter subscriptiones vero epistolæ Athanasianæ mendose legitur, *Proastatus de Nordono Pann*. Nominatur quoque in Athanasii catalogo.

LXXVI. *Protasius ab Italia de Mediolano.* Apud Hilar. in Conciliis, et epistola Athanasii, nec non in hujus catalogo.

LXXVII. *Prologenus a Dacia de Sardicæ.* Apud Hilar. in Conciliis, et catalogo Athanasiano. Subscriptus est etiam Athanasii epistolæ.

[XLVIII] LXXVIII. *Restitutus.* Subscriptus synodica. Refertur in eodem catalogo.

LXXIX. *Sapritius.* Nominatur in laudato catalogo. LXXX. *Severus a Calcisio Thessaliæ.* Subscriptus epistolæ Athanasii. Chalcis Eubœæ celebris urbs, tempore Concilii Sardicensis Thessaliæ attributa, postea Achaie.

LXXXI. *Severus ab Italia de Ravenna.* Apud Hilar. et in Conciliis. Unum Severum nominat catalogus Athanasianus, et unus quoque synodica subscriptus legitur.

LXXXII. *Spudasi.* Relatus in solo Athanasii catalogo.

LXXXIII. *Stercorius ab Apulia de Canusio.* Apud Hilar. et in Conciliis. In epistola Athanasii, ubi dant subscriptiones in unam coalescerunt, omisso episcopi nomine, corrupte scribitur *Synosio Apulie pro Canusio*. Hic episcopus in Athanasii catalogo recensetur.

LXXXIV. *Symphorus de Hierapythnia Crætæ.* Subscriptus epistolæ Athanasii, et refertur in hujus catalogo.

LXXXV. *Triphon ab Achaia de Maremarce.* Apud Hilarium. Vat. 1542, de *Macarcens*; in Conciliis, de *Macarce*, al. *Marathonensis*; in subscriptionibus epistolæ Athanasii, *Trypho de Magara*. Inter tot variantes corruptas difficile est constituere veram urbem hujus Tryphonis, quem Athanasianus etiam catalogus memorat. Megara magis placeret, nisi *Alypius ab Achaia de Megara* antea recensitus fuisset.

LXXXVI. *Valens a Dacia Ripensi Scytopolitani.* Sic in Conciliis. Vat. 1542, de *Sciotolitano*; Vallie. A 5, de *Sciapt*. Male apud Hilarium, *ab Achaia Ripensi de Scio*. Hic episcopus nominatur in synodica, et Athanasii catalogo. Verum nomen urbis nequit constitui, cum pleræque Daciæ Ripensis urbes sint ignotæ.

LXXXVII. *Verissimus a Gallia de Lugduno.* Apud Hilar. et in Conciliis. In epistola Athanasii, mendose, *Brosius Ludonensis Gallie*. Ex his tribus testimoniis Verissimus in Sardicensi concilio interfuit; et nihilominus ab Athanasio in prima catalogi serie omititur, et initio secundæ describitur.

LXXXVIII. *Vincentius a Campania de Capua.* Apud Hilar. et in Conciliis. Synodica subscribitur *pro cæteris*; cumque in Athanasii catalogo unus Vincentius nominetur incertum esse potest num hic qui in fine

subscripsit pro cæteris idem an diversus sit ab eo qui eodem Vincentii nomine eandem synodicam paulo ante subsignaverat.

XXXIX. *Vitalis a Dacia Ripensi de Aquis.* Apud Hilar. et in Conciliis. Locum ad Aquis in Dacia memoratur in Antonini itinerario.

XC. *Vitalis Vertarensis Africæ.* Subscriptus epistole Athanasianæ. Duo Vitales recensentur in Athanasii catalogo, et unus inter subscriptiones synodice.

XCI. *Ursatius ab Italia de Brisia.* Apud Hilar. in Concil., et in epistola Athanasii, nec non in hujus catalogo.

XCH. *Zosimus a Macedonia de Lignedo.* In Conciliis. Codex Vallie. A 5. *Zosimus a Dacia de Lignedone.* Apud Hilarium vocatur Dionysius ab Achaia de Lignedom. Gelasius papa epistolam scripsit ad Laurentium de Lignedo, qui suberat Thessalonicensi metropolitæ. Hic idem Zosimus in epistola Athanasii subscribitur sic: *Zosimus Lychnis Sunosio Apulicæ.* His ultimis verbis *Sunosio Apulicæ* Stercorii episcopi subscriptio Zosimo perperam afflata fuit. Urbs autem *Lychnis* a Livio *Lychnidus*, λυχνιδος, a Stephano vocatur. In Notitia Hieroclis corrupte *Aulinidos* dicitur, et ponitur in Epiro nova. Antoninus episcopus *Lychnidus* subscripsit epistolam episcoporum novæ Epiri ad Leonem Augustum.

XCIH. *Zosimus Oreomargensis.* Subscripsit epistolam Athanasii. Corrige *Horreomargensis.* *Horrea Margi*, in Antonini itinerario inter Viminacium et Sardicam collocatur. Apud Hieroclem in Mysia prima cum Viminacio *Orpæmarcus* ponitur, ubi corrigendum *Horreomargus*.

XCIV. *Zosimus.* Tertius ignoti loci episcopus subscriptus legitur in eadem epistola Athanasii. Tres quidem Zosimi in Athanasiano catalogo recensentur.

XCv. Præter hos synodo Sardicensi vice Julii Romani pontificis adfuerunt ejus legati, qui sic subscripserunt epistolam Athanasii ad Marcoticas Ecclesias: [XLI] *Archidamus et Philoxenus presbyteri, et Leo diaconus de Roma, incolentes vos optamus.* Athanasius autem in catalogo, statim post Osim ab Hispania, presbyteros tantum nominat his verbis: *Julius Romæ per Archidamum et Philoxenum presbyteros;* omittit vero Leonem diaconum: sed in textu synodice Sardicensis ad Julium papam apud S. Hilarium et duo presbyteri, et Leo diaconus synodo presentes memorantur.

Hæc ex quinque documentis nomina excerptimus. Alia duo in iisdem omissa adjicienda sunt, nimirum Grati Carthaginensis, et Ephratæ Agrippinensis.

XCVI. Gratum Carthaginensem episcopum interfuisse concilio Sardicensi satis aperte colligitur ex Græco textu canonis septimi, et multo magis ex canone quinto concilii Carthaginensis sub eodem Grato. Athanasius quidem hunc Gratum recenset in secunda serie inter episcopos Africæ, qui absentes Sardicensia decreta approbaverunt. At sicut idem Athanasius verissimum Lugdunensem, qui ex ipsis subscriptionibus Sardicæ fuit, et Maximinum Trevirensium in prima serie omisit, ac in secunda iis Gallis qui abfuerant præposuit, ita etiam de Grato idipsum efficere potuit. Quod si hos tres episcopos in secunda serie idcirco descripsit, quia in suas provincias redeunt, iterum cum episcopis earumdem provinciarum qui non fuerant in concilio Sardicensia decreta approbaverunt, in utraque serie ab eo collocari poterant, sicut eadem, ut videtur, de causa Arius Palæstinus in utraque Athanasiani catalogi serie descriptus legitur, in prima quippe concilio interfuit, in secunda quippe rursum laudata decreta cum aliis episcopis Palæstinis probavit.

XCvII. Euphratas Agrippinensis a concilio Sardicensi legatus una cum Vincentio Capuano in Orientem, una cum eodem ipsi concilio procul dubio interfuit. Vide Athanasium, Hist. Arian. ad monachos.

V. Cum plerique ex his episcopis tum Latini tum Græci ex provinciis Occidentalibus fuerint, non æcu-

menicum, sed Occidentale fuisse Sardicense concilium non pauci existimant. Etsi enim fateantur hujus concilii indictionem eo concilio factam ut generalis synodus ex universis tum Orientis tum Occidentis provinciis haberetur, cum tamen Orientales fere omnes Sardica recesserint, et aliud conciliabulum coegerint Philippopoli, Sardicensia decreta sine his episcopis Orientalibus condita, Occidentalis synodi decreta fuisse et habenda esse opinantur. Petrus de Marca, qui huic sententiæ calculos adjiecit, S. Hilarii et Epiphani testimonio obtrudit, quippe qui, ut ait, *Concilium illud Sardicense vocant concilium Occidentalem* (Lib. vii. Concord. c. 3, num. 5). Hinc etiam ipsi Romani et alii Latini episcopi quatuor generalia concilia tantopere inculcantes, Nicenum, Constantinopolitanum, Ephesinum, et Chalcedonense, numquam vero Sardicense memorantur.

VI. Cum vero certum per omnes sit hujus concilii indictionem fuisse generalis synodi, sicut nihil præjudicii creat sit, omnibus episcopis ad œcumenicam synodum convocatis, plures ad ipsum non accesserint, ita nihil obest si ex iis qui ad locum synodi conveniunt aliquot se subducant, si præsertim perverso et schismatico fine alio se conferant, ut altare contra altare erigant atque schisma conficiant: li enim qui in indicata synodo cum summo pontifice totius Ecclesiæ capite vel per se vel per legatos præsentem coeunt, aliqui decernunt, satis per se totam Ecclesiam et pastorem corpus repræsentant, ac tanquam œcumenicum concilium decernunt, judicant, ac leges et regulas condunt; aliud autem episcoporum corpus, tanquam a synodo totius Ecclesiæ legitime congregata et a capite sese separans, non pro legitima synodo, sed pro conventiculo et conciliabulo habendum est quod si detrahere posset auctoritati et juri legitimæ synodi, esset in potestate hominum perfidorum episcopos, si qui essent suarum partium, aliosque sollicitando et subducendo a cæterorum conventu, quæcumque generalem synodum irritam reddere, schismaticoque conventiculo privilegium et jus tribueretur, quod in Ecclesia nunquam obtinuit. Ita quidem etsi ab Ephesina synodo prima sese separarunt quadraginta circiter episcopi, et in his fere omnes Orientis, nihil tamen ea synodus præjudicii passa est, quominus generalis haberetur. Idem igitur sentiendum de Sardicensi, cui Eusebianorum conciliabulum perverso et iniquo concilio Philippopolim traductum quidquam detrahere non potuit. Hinc quidem [L] Sardicense magnum concilium vocatum fuit a S. Athanasio, apologia secunda; et *synodus ex toto orbe coacta*, id est generalis, a Liberio papa apud eundem Athanasium, in Historia Arianorum ad monachos, n. 37, ejusque decreta olim a Romana Ecclesia et a pluribus Occidentalibus, nec non etiam, ut vidimus capite præcedenti, ab Orientis episcopis synodi Constantinopolitaneæ anni 382 Nicenæ addita, ac pro Nicenæ allegata fuere, quod satis indicat illud concilium œcumenicum habitum fuisse æque ac Nicenum. Quod si posteriori ætate apud ipsos Romanos inter quatuor concilia œcumenica relatum non fuit, id eam ob causam evenit, sive quia in Niceno concilio Sardicense eidem annexum complectebantur, sive potius quia concilia recensentes, quæ tanquam Evangelia suscipienda erant, ea sola concilia memoranda putarunt, quæ ut sariam tectam custodirent catholicam fidem, peculiarem aliquam hæresim condemnarunt. Ita quidem laudata est Nicæna synodus, quæ Arii, Constantinopolitana, quæ Macedonii, Ephesina, quæ Nestorii, et Chalcedonensis, quæ Eutychis errorem proscripuit. Sardicensis autem synodus cum, in Arii reliquias sese exerens, nullam distinctam hæresim protriverit, veluti Nicænæ appendix habita, distincte recensenda non fuit, ut ne tamen idcirco inter œcumenicas habita non fuisse credatur.

VII. Enimvero Justinianus imperator, licet quatuor generalia concilia malis in locis celebret, Sardicensem nihilominus œcumenicam synodum in edicto fidei

appellavit (T. VI Concil. col. 393, b). Ea vero frequentior quatuor generalium conciliorum commendatio posterioribus Græcis, qui in codicibus canonum generales synodos a particularibus seu topicis separare cœperunt, occasionem præbuisse videtur recensendi Sardicensem inter synodos topicas, cum antiquiores Græci canonum codices ipsam statim post Nicenam collocarent, ut ex Joanne Scholastico antecedenti capite observavimus. Equidem uti œcumenica non solum pro Occidentalibus, sed pro Orientalibus etiam Ecclesiis statuit; et sicuti restitutio S. Athanasii Alexandrini, Marcelli Ancyрани, et Asclepii Gazensis ab eadem synodo decreta, et executioni mandata, ad Orientis Ecclesias spectabat, ita etiam canones quidem in Constantinopolitana Orientali synodo anni 382 Nicænorum nomine laudatos vidimus, non minus Occidentales quam Orientales respiciebant. Hinc in mss. editionis prisca et collectionis Hadrianæ statim post ultimum canonem hæc clausula legislativæ vim in totum orbem declarans legitur: *Omnia synodus dixit: Universa quæ constituta sunt catholica Ecclesia in universo orbe diffusa custodiet, Et subscripturum, etc.* Hilarii et Epiphaniî testimonia, quæ opponit Petrus de Marca, nihil efficiunt. Hilarius enim in libro adversus Constantium Augustinum, num. 25, scribens: *Damnas quoque et substantiæ nomen, quo te et Sardicensi synodo et Sirmiensi pium esse Occidentalibus mentiebaris; non de Sardicensi concilio, sed de pseudosardicensi loquitur, sicut*

A et de Sirmiensi, quæ non Occidentalium, sed Orientalium conventicula fuerunt; idque unum significare voluit, Constantium harum pseudosynodorum exemplo damnans substantiæ nomen, pium se Occidentalibus prætulisse. S. Epiphanius vero, hæres. 71, cap. 1, alio pariter sensu intelligendus est, qui Marcæ opinionem nihil favet. Sardicensem enim synodum Occidentalem, vel Occidentalium, vocat, ut eam secernat ab Orientali Eusebianorum conventu; quatenus illa Sardica in urbe Occidentis, hic vero Philippopoli in Oriente congregatus fuit. Quid quod S. Epiphanius hoc loco Sardicensem synodum pro Sirmiensi aut Mediolanensi accepisse videtur uti Tillemontius conjicit, not. 40 in Ariano. Hist. tom. VI?

VIII. Dubitant nonnulli num in ipso Occidente synodus Sardicensis œcumenica habita fuerit. Movenitur ea Africanorum resistentia, qua Sardicensibus canonibus ex commonitorio Zosimi in Apia illi causa productis sese opposuere. Qui vero hæc ingerunt non solum dubitent oportet num Sardicensis synodus fuerit œcumenica, verum etiam num fuerit generalis totius Occidentis; de quo tamen ambigi nequit, adeo ut illi ipsi qui huic synodo sunt magis infensi, hanc generalem Occidentis synodum fateantur. In quo autem versaretur Africanorum contentio, ut nihil exinde contra canonem Sardicensem auctoritatem elici queat, fuse explicavimus in observationibus ad dissertationem 5 Quesnelli, part. 1, cap. 6 (col. 000).

PARS SECUNDA.

De antiquioribus collectionibus Latinis, quæ vel sunt anteriores Dionysio Exiguo; vel ex fontibus Dionysio anterioribus originem ducunt.

CAPUT PRIMUM.

De primæ canonum collectione apud Latinos, præsertim Romanos, quæ solos Nicænos canones et Sardicenses simul junctos complectebatur.

§ 1. *Canones qui olim apud Latinos, præsertim Romanos, auctoritatem habuere, soli fuerunt Nicæni et Sardicenses. Expungitur sententia qua alii Græci canones Nicænorum nomine laudati, aut in Nicæna synodo confirmati dicuntur.*

1. Etsi omnium Græcarum synodorum canones qui in Græco codice continebantur olim redditi fuerint Latine duobus antiquis versionibus Isidoriana et prisca ante Dionysianam pervulgatis, ut capite sequenti dicitur, his tamen versionibus privato studio lucubrat et editis, soli Nicæni canones, et Sardicenses Nicænis sine ulla distinctione subjecti, eodemque Nicænorum nomine inscripti, apud Latinos, præsertim Romanos, publicam auctoritatem habuerunt. Solos quidem canones Nicænos (quo titulo comprehendebantur, ut § 3 ostendemus, Sardicenses) Romanam Ecclesiam recepisse, diserite tradit Innocentius I, in epistola ad Theophilum Alexandrinum, ubi memoratis canonibus Nicænis addit: *Alium enim canonem Romana non admittit Ecclesia.* Et in alia epistola ad clerum et populum Constantinopolitanum, n. 3: *Quod autem ad canonum observationem attinet, solis illis parendum esse dicimus, qui Nicææ definiti sunt, quos solos sectari et agnoscere debet Ecclesia catholica.* Idipsum autem verum fuisse in tota Ecclesia Latina vel ex eo cognoscitur, quod nulli alii Græcarum synodorum canones a Latinis scriptoribus allegati inveniuntur ante sextum sæculum nisi Nicæni, et Nicænorum nomine etiam Sardicenses; impossibile autem videtur alios quosque canones fuisse receptos, nec ullum aliquando a quopiam fuisse laudatum.

2. Non desunt qui existimant Nicænorum canonum nomine apud Innocentium I omnes Græcarum synodorum canones intelligi, propterea quod omnes in codicibus canonum post Nicænos descripti a prima

C Nicæna synodi inscriptione *Nicæni* appellari potuerint, uti S. Gregorius Turonensis concilii Gangrensis canonem quartum decimum veluti Nicænum laudavit. Ego, inquit (Lib. IX, c. 33), *accedens ad monasterium canonum Nicænorum decreta relegi, in quibus continetur quia si quæ reliquerit virum, et torum in quo bene vixerit [LII] spreverit, etc.* Sed hic peculiaris lapsus auctoris multo posterioris ævi traduci nequit ad Innocentium I, cum præsertim is non aliquem eorum synodi canonem allegarit, sed generalem propositionem constituerit, solos Nicænos canones a Romana Ecclesia recipi, solosque sectandos et agnoscendos ab Ecclesia catholica. Forte Gregorius Turonensis Gangrensem canonem sumpsit ex aliqua posteriori collectione seu abbreviatione canonum, in qua diversorum conciliorum decreta sine proprio intermedio titulo descripta erant, uti in cod. 59 capituli Veronensis sub hac generali inscriptione initio præfixa: *Ex concilio Nicæno, vel aliis conciliis* (Vide part. IV, c. 4, n. 11).

D 3. Alii aliam rationem ineuntes contendunt, idcirco aliarum synodorum canones pro Nicænis habitos et laudatos ab Innocentio, quia in Nicæna synodo confirmari fuerunt. Id manifestum esse aiunt de canonibus trium antiquiorum synodorum Ancyranæ, Neocæsariensis, atque Gangrensis, quos in Nicæno concilio lectos et confirmatos, ex interlocutione Osii antiquissimæ collectioni Corbeiensi inserta collegit P. Constantius in præfatione ad tom. I Epistolarum Romanorum pontificum, pag. 61: qui postea, de recitatibus Innocentii I testimoniis loquens, subdit, pag. 66: *Quid obstat quo minus Nicææ definiti dicantur canones, qui Nicææ lecti confirmatique, et in synodici Actis recensiti sunt? Quid causa est cur Nicænos canones cosque solos sectari non censeatur is qui eos sectatur unus quos Nicæni Patres sua ipsorum approbatione fecere suos? Interlocutionem vero Osii, cui hæc Constantii sententia innititur, supposititium nulliusque auctoritatis esse ostendimus part. I, c. 4, § 1, ubi*

etiam Gangrensem synodum nedum Nicæno, sed Sardicensi etiam concilio posteriore probavimus. Romanam profecto Ecclesiam Anycranos canones non recepisse, vel ex eo manifestum est, quod nonnulla suæ disciplinæ contraria contineant. Neque vero hæc auctore Osio reformata et Occidentali disciplinæ accommodata præferantur. Etenim non omnes canones qui Occidentali adversantur disciplinæ inveniuntur correcti; li vero qui fuerunt emendati ejusmodi sunt in solis collectionibus Corbeiensi et Quesnelliana, hoc tomo impressa, quæ fuerunt, ut videbimus, Gallicanæ, non autem Romanæ; in aliis vero collectionibus Italicis, quæ Romanis usui esse potuerunt, sine ulla emendatione reperiuntur. Adde quod hæc emendationes non fuerunt inductæ in Græcum textum, qui in hanc sententiam lectus fuisse in concilio Nicæno, sed in versionem antiquam Isidorianam, uti vocant, quæ in memoratis collectionibus Quesnelliana et Corbeiensi recepta est. Cum vero alia antiquiora et puriora ejusdem interpretationis exemplaria ejusmodi emendationibus careant, palam sit hæc emendationes posteriori tempore inductas Osio tribui non posse. Nisi ergo aliis documentis, quæ nondum producta sunt, nec, ut credimus, umquam proferentur, demonstretur aliquem vel Anycranum, vel Neocasariensem, vel Gangrensem canonem a summis pontificibus, aliisque Latinis Patribus fuisse allegatum ante sæculum sextum hos canones Nicænorum nomine ab Innocentio I fuisse comprehensos, et apud Latinos auctoritatem obtinuisse persuaderi non poterit.

§ 2. Nec Antiocheni, nec Constantinopolitani canones a Romana Ecclesia olim recepti. Constantinopolitana synodus ejusque symbolum post Chalcedonense concilium a Latinis celebrata; nec tamen eadem synodus habita fuit ut œcumenica, nisi aliquanto post, nec canones ejus recepti usque ad S. Gregorium Magnum, sed solum symbolum ejus receptum. Ante Chalcedonense hæc synodus ab ipsis Græcis non fuit recensita inter concilia œcumenica. Siricii ac Celestini verba pro Græcorum canonum usu apud Latinos objecta explicantur. Eorum usus apud eosdem inductus sæculo vi.

4. Multo autem minus comprehensi et a Latinis excepti dici queant Antiocheni canones atque Constantinopolitani. Etenim Antiochenos canones S. Joanni Chrysostomo a suis hostibus oppositos Innocentius I rejecit, [LIII] ac repudiandos contendit in laudata epistola ad clerum et populum Constantinopolitanum. Quod si unus canon Antiochenus legitur in synodo Regensi anni 459 (Tom. IV Concil. col. 557), ex Hispanico codice Urgellensis Ecclesiæ adjectus a Stephano Baluzio, hunc posteriori additamento intrusum fuisse nihil ambigendum est. Primo enim in eo codice ille Antiochenus canon cum alio ignoto, teste eodem Baluzio, suffectus est in locum octavi canonis, qui licet proprius sit ejus synodi, ut ex aliis mss. Gallicanis liquet, ibi tamen omittitur. Secundo hoc additamentum ab eadem synodo alienum multo clarius patebit, si considerentur codices qui ipsam synodum continent. Ipsam exhibent codices collectionis Hispanicæ, ex qua in Isidorianam transivit, ac plura diversarum collectionum Gallicanarum exemplaria. Codices collectionis Hispanicæ alii aliis auctiores sunt, ut explicabimus part. III, c. 4. Urgellense exemplum ad Hispanicam auctiorem collectionem pertinet, qualem invenimus in ms. cardinalis Passionel, et in alio Vat. Palat. 575. Observatis autem diversis mss. libris collectionis Hispanicæ tum auctoribus, tum brevioribus, nec non Isidorianis, qui ex brevioribus Hispanicis exemplis proficiuntur, perspeximus hos omnes in Regensi concilio præferre tantum canones septem, omisso octavo, qui veluti clausula non necessaria primo collectionis Hispanicæ auctori videri potuit, et omissis etiam Antiocheno alioque canone ignoto, qui cum in solo ms. Urgellensi legantur, satis ex hoc additit dignoscuntur.

A Octavus vero canon ex solis Gallicanis diversæ originis collectionibus prodit; quæ tamen æque ac Hispanica et Isidoriana exempla duos illos canones in Urgellensi codice inventos ignorant. Cum porro ubi agatur de conciliis Gallicæ, nti est Regense, collectiones Gallicanæ collectioni Hispanicæ et Isidorianæ præferendæ sint, si illarum auctoritate octavus canon ab eo concilio adjudicari nequit, multo certius ab eo alegandi sunt illi duo addititii canones, quos omnia, tum Gallicana, tum Hispanica etiam auctiora (uno Urgellensi excepto) et Isidoriana exemplaria prætereunt.

5. Canones vero Constantinopolitani ante Chalcedonense Latinis fuere ignoti; et adhuc post hoc concilium, etsi in collectiones Latinas traditi, non tamen statim fuerunt recepti; adeo ut S. Gregorius suo quoque tempore scripserit in epist. 34 libri 7: *Romana Ecclesia eosdem canones vel gesta synodi illius (Constantinopolitanæ) hactenus non habet, nec accepit: in hoc autem eandem synodum accepit, quod est per eam contra Macedonium definitum*, nimirum Constantinopolitanum symbolum. Hic autem cum nonnulli, ac inter cæteros Quesnellus, not. 4 in epist. 106, propugnent, Constantinopolitanam synodum semper inter primarias et œcumenicas fuisse enumeratam etiam a pontificibus Romanis, aliqua addere oportet, quibus tota hæc res explorator fiet. Certe Romana synodus anni 385, sub Felice III, in epistola ad orthodoxos Constantinopoli et in Bithynia consistentes, œcumenicas synodos recensens, tres tantum Nicænam Ephesinam, et Chalcedonensem memoravit; de Constantinopolitana vero ne verbum quidem. Et ut charitas vestra, inquit, possit agnoscere, venerandas synodos Nicænam, et Ephesinam priorem, atque Chalcedonensem contra Nestorium et Eutychetum impiissimum nos tenere, etc. Vide tom. V Concil. Venetæ editionis col. 248. Quesnellus loco laudato opponit Gelasii decretum de libris recipiendi, vel non recipiendis, et Gregorii epistolam 24, nunc 23 libri 1, in quibus eadem synodus cum aliis tribus œcumenicis aequali honore censetur. At genuinum decretum Gelasii Constantinopolitana synodo caret, sicut etiam expers est illis verbis, et si qua sunt concilia, etc., uti ex antiquioribus ac pluribus quoque mss. exemplaribus probatur sumus, c. 11, § 5, ac propterea hoc ipsum decretum contrariam sententiam potius statuit, nimirum eam synodum nondum Gelasii ævo inter œcumenicas a Romana Ecclesia fuisse receptam, neque quoad symbolum fidei, de quo uno in vulgato Gelasiani decreti additamento sermo est. Quod si S. Gregorius in epistola memorata eandem synodum inter œcumenicas refert, cum eo tantum nomine referat, quia in ea Euxinomii et Macedonii error conincitur, unam definitionem fidei respicit, non vero canones, quos epist. 34 lib. vii, a Romana Ecclesia hactenus non receptos tradidit. Quod porro eidem concilio ob definitionem et symbolum fidei œcumenici locum tribuit, quem Gelasii ævo [LIV] non obtinebat, id post Gelasii ætatem inductum evincitur. Olim quidem Constantinopolitanum symbolum una cum tomo, quo Orientales anno 378 vel 379 in Antiochena synodo Romani concilii definitioni adversus Macedonianos editæ subscripserant, ad Damasum missum fuit anno 382, ut liquet ex synodica alterius Constantinopolitani concilii hoc anno celebrati ad eundem pontificem ac cæteros Romanæ synodi Patres directæ, quæ apud Theodoretum legitur lib. v, c. 9. Etsi vero tum illud symbolum, tum tomus Antiochenæ synodi cum Romana antecedenti definitione concordēs inventi, ab Occidentalibus fuerint approbati, non tamen idcirco pro œcumenico habitum dicendum est Constantinopolitanum concilium anni 381, in quo ipsum symbolum conditum fuit; sicut nec Antiochenum, quod tomum emisit. Neque refert quod eadem synodus Constantinopolitana œcumenica vocetur in laudatis synodicalis litteris. Hæc enim, quam S. Leo epist. 106, c. 5, paucorum episcoporum conscriptionem appellat, non

alio sensu *oecumenica* vocari potuit, nisi eo quo concilium ex tota Africa congregatum plenarium seu *universale* appellare Augustino ceterisque Africanis solemne fuit, ut scite animadvertit P. Constantius in epistolam 13 inter illas Damasi not. 6, col. 566. Solum cum idem Constantinopolitanum symbolum in Chalcedonensi fuerit insertum, summisque laudibus comprobatur, Romana Ecclesia, dum uti vere *oecumenicum* recepit concilium Chalcedonense, idem symbolum quasi ejus portionem actis insertam pariter recepit.

6. Quid quod satis probabile nobis est, hoc Constantinopolitanum concilium apud ipsos Græcos in synodo Chalcedonensi celebrari cepisse, cum adversus Eutychianam hæresim, et pro prærogativa Constantinopolitanæ sedis multum conferret. Solius enim Nicæni, suspicam verò Constantinopolitani concilii mentio ante Chalcedonense occurrit sive in Ephesina synodo, sive apud alios Græcos Patres. Immo in concilio generali Ephesi habito ita Nicænum symbolum laudatum fuit a Patribus, ut nullam aliam fidem præferri voluerint. *Statuit sancta synodus alteram fidem nemini licere præferre, aut conscribere, qui componere præter definitam a sanctis Patribus, qui in Nicæa cum sancto Spiritu congregati fuerunt* (Tom. III Conc. col. 1219). Et actione prima solum Nicænum symbolum, non autem Constantinopolitanum recitatum fuit; solum vero in Chalcedonensi utrumque insertum legitur. Ephesine igitur synodi tempore non ita erat celebre concilium Constantinopolitanum, uti postea in Chalcedonensi accidit; nec inter generalia videtur relatum: alias solum Nicænum symbolum expresso decreto non fuisset approbatum rejectis cæteris, quæcumque præter Nicænum proferrentur. Adde quod in pseudosynodo Ephesina Eutychis professio legitur, in qua relatæ ad Nicænum concilium generale *primum* illud Ephesi habitum *secundum concilium generale* appellatur. Sicut tradiderunt, inquit, nobis fidem sancti Patres in Nicæa convenientes, quam *ἡ ἐκκλησία ἐν τῷ δαυειδῷ κυρίῳ, ἐφ' ἧς ἐν δευτέρῳ ἀντιόχειας, ἐφ' ἧς ἐν δευτέρῳ ἀντιόχειας* (Tom. IV Conc. col. 935). Constantinopolitanam igitur synodum pro generali *secunda* non habuit. Ipsi quidem hæretico in Chalcedonensi vitio datum fuit, quod Constantinopolitanum symbolum et synodum non reciperet (*Ibid.*, col. 212, 214); nunquam tamen in eo reprehensus, quod secundum locum inter generales synodos Ephesinæ tribuerit; nec si Constantinopolitana tunc a Græcis habita universim fuisset inter *oecumenicas*, Eutychiani ei sese opponere ausi fuissent. Ne vero Eutychianorum proprium credatur, Constantinopolitanum concilium inter generalia haudquaquam referre, audiat Eusebii Doryleensis Eutychis accusator, qui in Constantinopolitana synodo anni 448 adversus eundem hæreticum congregatæ, solius Nicæni et Ephesini concilii mentionem faciens, affirmavit, se *permanentem in fide sanctorum Patrum 318 in Nicæa congregatorum et omnibus, quæ in Ephesinorum a sancta et magna synodo acta sunt* (*Ibid.*, col. 931). Similiter Patres ejusdem synodi Constantinopolitanæ anni 448, act. 2, generales synodos laudaturi, solas Nicænam et Ephesinam memorarunt (*Ibid.*, col. 935, e, 906 et 907, a, c, d, etc.). Quæ indicio sunt Constantinopolitanum concilium anni 381, etsi maxime contra Eutychem pugnaret, æqualis auctoritatis habitum non fuisse, nec inter generalia ad hoc usque tempus fuisse recensitum. Ex his ergo hoc concilium solum post Chalcedonense apud ipsos Græcos celebrari ac inter generalia cepisse referri non est improbabile.

[Lv] 7. Quod si id verum est de Græcis, nihil mirum si Latini idem concilium Constantinopolitanum adhuc post Chalcedonense *oecumenicis* non accenserint, nec ejus symbolum probarint uti symbolum concilii *oecumenici*, nisi quatenus in generali concilio Chalcedonensi lectum et approbatum fuit. Hinc quidem Gelasio in decreto de libris satis fuit Chalcedonense concilium inter generalia referre, neque ut

A distinctam synodum *oecumenicam* referendam putavit Constantinopolitanam, cujus symbolum ex solo Chalcedonensi concilio vim generalis decreti obtinuerat. At cum postea compositis turbis quæ Acacii causa fuerant excitatæ, Orientales episcopi ad unitatem redeuntes, professiones fidei ediderint, in quibus synodus Constantinopolitana ob damnatum errorem Macedonii cum aliis tribus *oecumenicis* synodis distincte recensetur, tum Romani quoque pontifices eandem synodum distincte commemorare ceperunt inter *oecumenicas*, et exinde Vigilii, Pelagii et S. Gregorius quatuor *oecumenica* concilia laudare, et inter hæc Constantinopolitanum ob definitionem ac symbolum fidei.

8. Quod porro de hoc symbolo dictum est, transferri non debet ad ejusdem synodi canones, quos nondum receptos idem S. Gregorius testatur. Neque pro eorumdem canonum receptione quidquam probat quod a Baluzio producit in additionibus ad librum v Concordiæ Petri de Marca, c. 21, n. 14. Macedonii nimirum et Eunomii nomina, quæ ab ipso S. Gregorio in commendanda synodo Constantinopolitana commemorantur, non referuntur, inquit, ex symbolo, sed ex canonibus, ac propterea si eorum hæreticorum nomina Romani hauserunt ex canonibus, hos non minus quam symbolum ipsis cognitos et probatos colligere licet. At hæreticorum catalogo, qui canonibus Constantinopolitanis inseritur, Romanos pontifices nihil auctoritati tribuisse, ex eodem Gregorio manifestum est. Eudoxium enim et Eudoxianos, licet in iisdem canonibus reprobatos, se ignorare scripsit epist. 34, ad Eulogium, lib. vii, quia nihil de istis invenit neque apud Philastrium, neque apud Augustinum, neque apud alios Patres; canones vero Constantinopolitana synodi ejusque gesta Romana sedes nondum receperat; quibus idcirco non adens, ab Eulogio petit ut si quis apud Græcos probaturum Patrum de eo (Eudoxio) sermonem fecit, per litteras significaret. Cum vero is rescribens, sanctorum Basilii, Gregorii et Epiphaniæ adversus eum testimonia produxisset, sanctus pontifex horum notissimorum Patrum auctoritate sibi satisfactum fuisse respondit epist. 30, lib. viii, Macedonium autem et Eunomium hæreticos Romani ex Augustino, ac præsertim ex confessione fidei a Damaso ad Paulinum missa cognoverant; et exinde, non autem ex canonibus Constantinopolitanis eorum nomina suis epistolis inseruere. Ex laudata porro Gregorii epistola 34, libri vii, illud præterea liquet, existisse quidem hoc tempore apud Romanos exemplaria canonum Constantinopolitanorum, quos sane ille legerat; cum scripsit: *Et canones quidem Constantinopolitani concilii Eudoxianos damnant*; at Romanam Ecclesiam nihil auctoritatis iisdem tribuisse; quo sensu subdidit: *Romana autem Ecclesia eisdem canones vel gesta synodi illius hætenus non habet, nec accepit*. Erant nimirum noti ex collectionibus et versionibus Latinis, quarum plura exemplaria erant vulgata; at hæ collectiones atque versiones non erant codex publicus, eandemque privato studio digestæ et editæ, nullam Romanæ Ecclesiæ approbationem receperant.

9. Neque vero ad astruendum apud antiquam Ecclesiam Latinam codicem publicum usque receptum, qui plurium synodorum canones contineret, quidquam conferunt quædam Siricii ad Cælestini testimonia, ubi tradunt nemini hæc canones ignorare. Etiam Siricii verba, quæ obtruduntur ex epistola ad Himerium: *Canonum venerabilium statuta nemini sacerdotum ignorare sit liberum*, æquum sensum ferunt, si intelligantur de solis canonibus Nicæni Sardicensis comprehendentibus, quos quidem solos Romanam Ecclesiam recepisse Innocentius I. disertissime tradidit. Cælestinus vero dum in epistola ad episcopos Apuliæ et Siciliæ scripsit: *Nulli sacerdotum suos licet canones ignorare, nec quidquam facere quod possit Patrum regulis obviare*, canonum nomine aliquanto latius comprehendit etiam decreta pontificum,

quæ præter Nicænos et Sardicensis canones maximam auctoritatem obtinebant. Neque novum [LVI] est, canonum appellatione non solum canones conciliorum, sed epistolas etiam pontificum Romanorum comprehendendi. Joannes II in epistola ad Cesarium Arelatensem scribens: *Quæ vero de his canones præcipiant, subter adjecimus*; solos utique canones nominat, et nihilominus in subjectis testimoniis non solos conciliorum canones, verum etiam capitulum subdit ex epistola Siricii ad Himerium, quam canonum vocabulo comprehensam agnoscimus. Sed quid ex Joanne II probationem querimus, si idem Celestinus in ipsa epistola, quæ obijcit, decretalia pontificum nomine canonum se potissimum respexisse manifestat? Postquam enim præcepit: *Nulli sacerdotum suos liceat canones ignorare*, rationem statim subdit, quod ad decretalia expresse refertur. *Quæ enim, inquit, a nobis res digne servabitur, si DECRETALIAM normam constitutorum pro aliquorum libito... frangatur?* Et post nonnulla ignorantem perstringens addit: *Ita nihil quæ frequentius sunt decreta proficiunt, ut hoc, quasi nunquam de hac parte (id est a Romana sede) scriptum fuerit, ignoretur.* Et iterum aliquanto post: *Qui juris nostri, id est canonum gubernacula custodimus; ubi jus nostrum, seu pontificum, canones vocat; ac proinde mox explicamus quinam sint hi canones, monet ne quis laicum ad ordinem clericatus admittat, et sinat fieri, unde... tibi causas generet, quibus reus constitutus DECRETALIBUS FIAT.* Nemo igitur ex Siricio vel Celestino, cum canonum ignorantiam reprobat, publicum codicem canonum cogit, qui alios canones præter Nicænos et Sardicensis in Latina ac præsertim Romana Ecclesia eo tempore receptos et approbatos contineret.

10. Alii quidem canones Græcorum synodorum, tametsi Latinis traditi essent versionibus, antiqua Isidoriana et Prisca, serius tamen ab iisdem allegari cæperunt, nimirum sæculo vi. Proferunt nonnulli synodum sextam sub Symmacho, in qua idem pontifex ita loquens inducitur: *Unde et in canonibus in Gangrensi Ecclesia apostolica auctoritate conditis... scriptum habetur*; et duos canones septimum et octavum ejusdem synodi recitat ex versione Dionysii. Mirum vero maxime accidit, doctissimos homines non detexisse eam sextam synodum sub Symmacho supposititiam esse, et ab Isidoro Mercatore nono sæculo confictam, ex qua propterea nihil in rem præsentem auctoritatis elici potest. Vide quæ hac de re disserimus part. III, c. 6, n. 7. Confirmatur etiam ex eo falsitas quod hi canones apostolica auctoritate non solum recepti, sed etiam conditi dicantur, cum in Gangrensi synodo nemo resedisset qui apostolica auctoritate fungeretur. Quod si in nonnullis posterioris ævi codicibus inter Gangrenses Patres inseritur Osius, qui Romanæ sedis legatione potitus creditor, id errori tribuendum ostendimus part. I, c. 4, § 1. Etsi vero Isidorus hanc erroneam additionem in confingendis laudatis verbis respicere potuit, nihil tamen ponderis ad usum Græcorum canonum apud Latinos initio sæculi astruendum ex hoc ficticio concilio deduci potest. Antiquius vero et evidens testimonium, quod nobis occurrit, de eorumdem canonum usu apud Latinos est illud synodi Epauensis anni 517 cum canone 51 poenitentiam homicidis decernendam statuit, quam Ancyritani canones decreverunt. Joannes II papa anno 534 in titulis subjectis epistolæ ad Cesarium duos canones apostolicos, unum Neocæsariensem (quem in vulgatis supplendum probabimus cap. 10, § 2, n. 12) et duos Antiochenos descripsit ex interpretatione Dionysii. Neque omitendum est, licet non omnino evidens, concilium Aurelianense I anni 510, in cujus canone 15 antiquorum canonum statuta servanda præcipiuntur, ut omnia in episcopis potestate constant; quod ad duos ultimos canones Antiochenos referendum videtur. Forte hæc in Græcos canones observantia et usus apud Latinos sensim

A inducti sunt ex versione canonum concilii Chalcedonensis, cujus primus canon statuit: *Regulas sanctorum Patrum per singula nunc usque concilia constitutas proprium robur obtinere decrevimus*; vel etiam ex integris ejusdem synodi gestis eodem sexto sæculo Latinitate donatis, in quibus Antiocheni canones præter Nicænos ex Græco canonum codice allegati inveniuntur.

[LVII] § 3. De conjunctione canonum Nicænorum et Sardicensium, quæ hi postremi sine proprio Sardicensium nomine Nicænis subjecti, pro Nicænis habebantur. Diverse originis collectiones Latine hanc eorumdem canonum conjunctionem atque appellationem apud Latinos per vulgatum probant. Hinc omnis doli ac fraudis expertes cognoscantur Romani pontifices, qui Sardicensis canones Nicænorum nomine allegarunt. Similia canonum utriusque synodi unio fuisse videtur in aliquo prisco Græcorum codice.

11. Sardicensis canones, qui in Latinorum usum Latine editi, a Latina ac præsertim Romana Ecclesia recepti fuerunt, Nicænorum nomine olim fuisse comprehensos multa testimonia convincunt. Hinc quidem in aliquot Romanorum pontificum documentis nonnulli canones inculcantur uti Nicæni, qui tamen non in Nicænis, sed in Sardicensibus reperiuntur. Celebres sunt duo canones Sardicensis in Zosimi Communitorio Nicæna synodo tributi his verbis: *Verba canonum in pleniorum firmitatem huic communitorio inseruimus.* Ita enim dixerunt fratres in concilio Nicæno, cum de episcoporum appellatione decernerent. *Placuit autem ut si episcopus accusatus fuerit, etc.* (Tom. II Conc. col. 1253, c.), uti in can. 7 Sardicensi. Et postea: *De appellatione autem clericorum, id est minoris loci, est ipsius synodi certa responsio; de qua re, quid acturi sitis credidimus inserendum, quod taliter dictum est: Osius episcopus dicit: Quod me adhuc movet, etc.* (Ib., col. 1250, c.), uti in Sardicensi canone 17. Similiter S. Leo epist. 43, c. 3: *Quam autem post appellationem interpositum (a Flaviano) hoc necessarie postuletur, canonum Nicæni habiturum decreta testantur, quæ a totius mundi sunt sacerdotibus constituta, quæque subter annexa sunt.* Respicit canones Sardicensis de appellationibus, uti pluribus observavimus in admonitione præmissa epistolæ 43, n. 8. Neque alia ratione, dum Gallia Placidia epist. 56 inter Leoninas ad imperatorem Theodosium de Legatis Romani pontificis ad concilium directis scribit: *Qui secundum definitiones Nicæni concilii consuevi sunt*; indicare videtur canonem septimum Sardicensis, ubi de legatis pontificis agitur, qui ejus auctoritate in conciliis utantur. Ante hos vero tanquam Nicæni laudati fuerunt canones Sardicensis in canonibus synodi Romanorum ad Gallos, quos alii Innocentio I, alii vero cum P. Constantio Siricio pontifici tribuunt. Ibi enim hæc leguntur c. 5, n. 13: *Nicænum concilium (lege in Nicæno concilio) divino Spiritu annuente, dum fidei confessio suisque jure firmata, etiam apostolicas traditiones episcopi in unum congregati ad omnium notitiam pervenire voluerunt, deficientes inter cætera, neque absque clericum fieri, quoniam absque et mollis non introibunt in sancuarium Dei. Deinde post baptismi gratiam, post indulgentiam peccatorum, cum quis sæculi vilitatem fuerit gloriatus, vel illum qui purpura et fuscibus fuerit delectatus, ad sacerdotum aliqua irruptione minime admitti jusserunt. Meritis enim et observationibus legis ad istiusmodi dignitatis culmen accedunt, non Simonis pecunia, vel gratia quis poterit pervenire, aut favore populari (Const. t. I Ep. Rom. pont., col. 695, 696).* Primum membrum, quo excisi arcantur a clero, invenitur in Nicæno canone primo. Alterum vero, quo cavetur ne quis a militia vel foro ad sacerdotium irruptione aliqua admittatur (quibus similia Siricius Nicæno concilio ascribit in epist. 6 apud P. Constantium, n. 3) Sardicensi canonis congruit, ipso fatente Constantio, qui hanc notationem (Eadem col. 695, not. c) subjecti: Si

illie aliqua irruptio, id est quod præpropere festinatio, non dubitabimus hic recenseri Sardicensem canonem 15, quem et in Morbacensis monasterii veteri codice Nicænum inscriptum observavimus. In hoc quippe canone, qui Græcis decimus est, legimus: « Si forte aut dipes, aut scholasticus de foro, aut ex administratione episcopus fuerit postulatus, ut non prius ordinetur, nisi.... per longum tempus examinata sit vita, et merita fuerint comprobata. » Simoniaca labis corruptionem pariter notat idem Sardicensem concilium canone secundo, ubi ait: « Cum manifestum sit potuisse paucos pretio et mercede corrumpi.... ut clamarent in Ecclesia, et ipsum petere viderentur episcopum. » [LVIII] Cum porro in eisdem canonibus synodi Romanorum n. 16 ab iisdem Nicænis Patribus interdictum dicatur ne episcopi de Ecclesia ad Ecclesiam transeant, hac penna transgressoribus constituta: *Talem episcopum... episcopatu privari jusserunt*, hic quoque Sardicensem canonem primum significari notavit idem Constantius (Ib., col. 697, not. a): *Nam licet Nicæno canone 15 caveatur ne quis episcopus de civitate in civitatem trans-eat, nequaquam tamen jubet eadem synodus ut translatus episcopatu privetur, sed ut propriæ ecclesiæ restitueretur, in qua ordinatus est. At nec laicum communionem habeat qui talis est, canon Sardicensis præcipit.* Subdit deinde in eadem notatione simili modo hunc canonem Sardicensem Nicæni nomine indicatum videri etiam a S. Hieronymo epist. 83 ad Oceanum, ubi scribit: *Hoc in Nicæna synodo a Patribus est decretum, ne de alia in aliam Ecclesiam episcopus transferatur, ne virginatis pauperum societate contempta, diutius adulteræ quærat amplexus.* Id certe concludit cum illis laudatis Sardicensis canonis verbis: *Cum nullus in hac re inventus sit episcopus, qui de majori civitate ad minorem transeat.* Innocentius I, in epist. 5 ad synodum Toletanam n. 9, regulas Nicænas in ordinationibus servandas recensens, ea decreta subnectit, quæ partim in Nicænis, partim in Sardicensibus canonibus reperiuntur; et in epist. 7 ad clerum et populum Constantinopolitanum num. 2; reprehensurus adversarios S. Joannis Chrysostomi, qui ei a sua sede pulso et ad synodum appellanti alium episcopum substituerunt, id nunquam gestum dicit a Patribus, sed potius prohibitum, quod unum canonem quartum Sardicensem respicere potest, ubi sancitum fuit ut alter episcopus in ejus cathedra post appellationem ejus, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in iudicio episcopi Romani determinata. Licet vero hoc loco Nicænos Patres aut canones non appellet, cum tamen in eadem epistola solos Nicænos sectandos testetur, hunc profecto Sardicensem canonem pro Nicæno habuit.

12. Non ignoramus nobis hac in re adversari P. Constantium (Ib., col. 793), qui dum not. 6, in laudatam Innocentii epistolam 7 Quesnellum impugnans scribentem Sardicenses canones ab eodem pontifice habitos pro Nicænis, eorumque nomine decoratos ac vestitos, duo statuit: 1° Innocentium in iisdem litteris Sardicensia gesta, quæ Antiochenos canones condemnarunt, laudasse proprio Sardicensis synodi nomine; ac propterea Sardicenses canones, inquit, ut a Nicænis distinctos, non ut pro Nicænis habitos, eorumque nomine vestitos ab eo receptos esse, non minus manifestum est. 2° Eo tantum sensu eundem pontificem solos Nicænos canones sectandos præcepisse, non ut rejiciantur aut spernantur qui cum illis consentiant, sed ii qui dissentiant; perinde ac si alii etiam præter Sardicenses, qui Nicænis non contrarent, canones ab Innocentio recepti fuerint, ac solummodo ob eorum cum Nicænis concordiam solos Nicænos receptos tradiderit. Utrobique vero vir doctissimus allucinat. Ad primum quod attinet, cum Innocentius Sardicensia gesta, quæ Antiochenos canones reprobasse credebantur, laudavit sub proprio Sardicensi nomine; respexit Sardicensem synodicam ad Julium pontificem, qua restituti traduntur S. Athanasius alique episcopi ab Eusebianis condemnati, contra quos An-

tioceni quidam canones ab iisdem constituti ferebantur, uti explicavimus part. 1, c. 4, § 2. Quod autem valet de synodica epistola proprio Sardicensis synodi nomine missa ad Julium, et nunquam Nicæna synodi vocabulo inscripta, non æque valet de canonibus Sardicensibus, quos quidem non proprio ejusdem synodi, sed Nicænorum nomine ab aliis pontificibus et ab ipso etiam Innocentio epist. 3 ad Toletanum concilium allegatos vidimus, eodemque nomine in vetustissimis exemplaribus inscriptos post pauca probaturi sumus. Quantum ad alterum, ipsa Innocentii formula: *Solis illis (canonibus) parendum esse diximus, qui Nicæni definiti sunt*; et alia similis in epist. ad Theophilum: *Alium canonem (præter Nicænum) Romana non admittit Ecclesia*, ita solos Nicænos canones respiciunt, ut quamquam commodè comprehendant alios Nicæni concilii nomine inscriptos, ad alios tamen alio proprio nomine nuncupatos, etsi concinentes cum Nicænis, non nisi per summam vim, et contra obvium verborum sensum distorqueri possint. Nisi antea probetur Innocentium alios quospiam canones allegasse, et laudasse nomine proprio, [LIX] quod nondum probatum est, hæc interpretatio et extensio nimis violenta persuaderi nemini poterit, ac propterea concludendum erit Innocentium, cum Sardicenses canones adhibuit, eos non minus quam Zosimum et Leonem Nicænorum nomine fuisse complexum, ac pro Nicænis vere habuisse, uti sane Nicænis regulis laudatis in epistola ad synodum Toletanam eosdem comprehendit. Hinc idem P. Constantius not. k in epist. 5 Damasi confessus fuerat. *Sardicenses canones pro Nicænis Innocentius habebat* (Ib., col. 510).

13. Hæc ratio allegandi canones Sardicenses nomine Nicænorum apud nonnullos in fraudis suspitionem venit, ac si Romani pontifices Sardicenses canonibus, qui Romanæ sedis prærogativam in appellationibus discrete asserunt, venerabili apud omnes Nicæna synodi nomine auctoritatem quærerent. Ejusmodi criminationem animosius struxerunt Centuriatores adversus Zosimum, quasi per immane scelus et impietatem ac furiosam ambitionem eosdem canones pro Nicænis vendidaverit in causa Apiarii, in qua nefaria decretorum Nicænorum adulteratione, iniqui, pervicaciter perstitit Bonifacius, ac pertinaciter perseveraverit Celestinus, licet Africanam synodum veriora exemplaria Nicænorum canonum Constantinopoli et Alexandria accepisse, ac sceleratam fraudem falsatorum canonum detectam esse probe sciret. Hanc vero fraudis suspitionem nonnulli avertendam curarunt ea conjectura quod forte Sardicenses canones ab iisdem fere Patribus conditi duce Osio, qui Nicænos constituerant, in codicibus quibus Romani pontifices utebantur, tanquam Nicænorum appendix ita subiecti essent Nicænis, et cum Nicænis juncti sine distinctione ulla, ut pro Nicænis vere haberentur. Ita cardinales Bellarminus lib. II de Rom. Pontif. c. 25, et Baronius ad an. 347, et alii. Hanc quidem excusationem satis æquam censuit Petrus de Marca, si quo codice probari posset; unde scripsit lib. VII Concordiæ c. 16, n. 4: *Nostrum id ex eo profectum aini, quod ea tempestate canones Nicæni et Sardicenses in eodem volumine descripti essent nullo discrimine adhibito sub titulo canonum Nicænorum. Probabilis quidem conjectura, si vetusti codicis auctoritate niteretur, qui nondum emerit et tenebris. Ad hæc in margine notavit Baluzius: Hic annotandum est tum Marcæ ignotum fuisse codicem Christophori Justelli, cum hic liber æptissimus scriptus est. Respiciit his verbis Baluzius ea quæ Petrus de Marca postea scripsit in dissert. 2 de veteribus collectionibus canonum, Opusculis ejus inserta, ubi de vetustissima Christophori Justelli ms. collectione canonum cap. 1, n. 3, ait: *In ea collectione hoc erat lemma: Canones Nicæni. Deinde sequatur series quadraginta canonum numeris suis distinctorum; quorum priores viginti erant veri et genuini canones Nicæna synodi; reliqui autem viginti**

continebant canones unum et viginti concilii Sardicensis, duobus capitulis in unum compactis, nulla interim mentione facta hujus concilii Sardicensis. Non dubitandum quin statim post editionem adjecti fuerint canones illi Sardicenses prior collectioni (Nicanorum), consequentibus numeris sub antiquo titulo. Et post pauca n. 4 addit: *Quare Innocentius, Zosimus et Leo alieni sunt ab omni dolo in proferendis canonibus Sardicensibus, ac si ad Nicenam synodum pertinerent, cum auctoritate scriniorum suorum et veteris collectionis freti essent.*

14. Neque vero desunt alii plures et pervetusti, ac diversarum quidem collectionum atque regionum codices, qui dum eandem Sardicensium cum Nicanis conjunctionem inscriptionemque in Occidente latius pervulgatam probant, tum vero eorumdem Romanorum pontificum bonam fidem multo evidentius demonstrant. Olim Alanus Copus in primo dialogo adversus novatores edito an. 1573, codicem Atrebatensem allegavit, in quo canones 47 Nicanii recensentur, duorumque canonum 30 et 34 titulos protulit, ex quibus Sardicenses Nicanis additi cognosci poterant. Sed ita obscure hac de re locutus est, ut nemo id quod vere erat animadverterit. Primus, qui hujusmodi collectionem deiecit et produxit in lucem, fuit Paschasius Quensnellus, qui Sardicenses canones cum Nicanis copulatos in duobus mss. Thuaneco et Oxoniensi invenit, atque praefixos antiquissimae collectioni, quam Romanae Ecclesiae codicem credidit. Alia subinde non tam ejusdem quam aliarum collectionum exemplaria detecta sunt, in quibus utrique canones continua [x] numerorum serie copulati, Nicenorum titulum praefertunt. Ad collectionem a Quesnello editam et a nobis hoc tomo recusam pertinent praeter Thuanicum exemplar et Oxoniense alia duo Bellovacensia et Pitheaeum laudata a Petro Pitheae in Synopsi historica de collectoribus canonum, Atrebatense S. Vedasti ab Alano Copo adhibitum, Ubertinum memoratum a P. Constantio, et duo bibliothecae Caesareae Vindebonensis 39 et 41, quae nobis usui fuerunt. Idem P. Constantius not. d in epistolam 15 Zosimi, pervetustum alius collectionis codicem memorat olim Fossatensem, nunc autem Colbertinum, in quo iidem Sardicenses canones cum Nicanis juncti, Nicenorum nomine inscribuntur. In praefatione vero num. 77, pag. 71, laudat aliam collectionem contentam in alio vetustissimo Colbertino ms. codice 1868, qui Sardicenses habet canones, tum ea notatos inscriptione, Canon Nicenus (adject deinde antiquarius secundis curis, sive Sardicensis) qui in Graeco non habetur, tum ea clausula terminatos: *Explicit statuta Niceni fidei metropolitani Bithyniae Paulino et Juliano consul. (hoc est anno 325), XIII kal. Jul.* Hunc autem codicem Gallicanae Ecclesiae usui fuisse testatur.

15. Tres alias praestantissimas collectiones invenimus, quae in eandem rationem utriusque synodi canones tanquam Nicenos praefertunt. Prima est in ms. Vat. Reginae 1997. Haec collectio, quam omnium vetustissimam ac Italicam esse cap. 4 ostendimus, Nicenis canonibus, quos ex antiquissima et hactenus ignota atque hoc tomo edenda Latina interpretatione exhibet, Sardicenses subjicit sine distinctione ulla, ac utrosque distribuit in capita 46, omissis in Nicenis canone de non flectendo genu diebus Dominicis atque paschalibus. Hic autem titulus praefigitur: *Incipit capitula Niceni concilii; post canonem vero quadragessimum sextum, qui est ultimus Sardicensis, haec clausula legitur: Explicit decreta concilii; et mox subduntur subscriptiones et catalogus Patrum Nicenorum.* Altera collectio exstat in ms. Veronensis capituli 58. Versionem Graecorum canonum Isidorianam continet. Nicenos canones ejusdem versionis cum Sardicensibus jungit sub titulo: *Incipiunt canones Ecclesiae, seu statuta concilii Niceni.* Sardicenses autem, qui sine ulla distinctione Nicanis subjiciuntur, haec clausula additur: *Finiunt decretum concilii*

A *Niceni.* Dein Nicenarum symbolum cum Patrum Nicenorum catalogo describitur. Tertia collectio invenitur in ms. codice Palat. 574, quem deteximus omnino similem ms. Morbacensi laudato a P. Constantio in praefatione ad epist. Rom. pontif. n. 77. Continet puram Gallicanarum canonum collectionem; nam praeter Nicenos et Sardicenses canones copulatos et aliquot apostolicas constitutiones solae synodi Gallicanae in iisdem mss. descriptae sunt. Canones Niceni exhibet ex abbreviatione Rufini, deinde integrum Sardicensem canonem 13, cum hac inscriptione, quae eum ex antiquiori collectione excerptum indicat, ubi Sardicenses Nicenis subiecti, pro Nicenis habebantur: *Incipit capitulum de superscriptis canonibus, id est Nicenis 318 episcoporum. Usus episcopus dixit: Et hoc necessarium arbitror, ut diligentissime tractetis, si forte aut dives aut scholasticus de foro, et caetera ejusdem canonis verba. Confer etiam quae notabimus in alium codicem 59 capituli Veronensis part. iv, c. 4, n. 41.*

B 16. In ms. Sangermanensi, quem P. Constantius loco indicato commemorat, exstat compilatio ex conciliorum, Romanorum pontificum Patrumque decretis confecta et apud Hibernos composita, in qua cum Sardicenses canones Nicenorum nomen constanter ferant, ex aliqua collectione apud Hibernos usitata proficiscitur, quae Nicenos et Sardicenses canones conjungebat. Jacobus Petit post Theodori Cantuariensis Poenitentiale edidit partem non exiguam collectionis Herovallianae, de qua dicemus plura part. iv, c. 7. In hac autem, quae Gallicana est saeculo viii lucubrata, Sardicenses canones nomine Nicenorum laudantur. Codex ergo vetustior, ex quo eosdem canones hic compileret exscripsit, eandem inscriptionem Sardicensibus praefigebat. Aliquot praeterea annotationes in nonnullis collectionibus inveniuntur, quae Sardicenses canones veluti Nicenos indicant, P. Harduinus Dionysianae, uti appellat, collectionis codicem memorat annorum amplius 800, existentem in bibliotheca collegii Parisiensis societatis Jesu, qui Sardicensibus canonibus hanc epigrapham [xli] apponit: *Canon Nicenus seu Sardicensis, qui in Graeco non habetur (Tom. II Concil., col. 671, not. i).* Est omnino eadem ac in cod. Colbertino 1868, quem ex P. Constantio paulo ante laudavimus. Alium item codicem ille allegat collectionis Isidorianae in eadem bibliotheca societatis Jesu custoditum, in quo iisdem canonibus hic titulus est: *Incipiunt tituli concilii Niceni numero 20 episcoporum, qui in Graeco non habentur, sed in Latino esse inveniuntur tantummodo (Ibid., col. 679 not. i).* Qui ejusmodi titulum Sardicensibus praefixere, hos profecto canones Niceno concilio ideoque tribuerunt, quia eos in aliis antiquioribus exemplis Nicenis canonibus subjectis, eodemque Nicenorum nomine inscriptos reperere. In tabula conciliorum praemissa laudato edidit Herovalliano apud Petit pag. 265, legitur: *Canones Niceni episcoporum 20. Hic canon apud Graecos non habetur, et a quibusdam Sardicensis vocatur.* Hoc titulo ejus tabulae et collectionis Herovallianae auctor canones Sardicenses Nicenos vocat, ut etiam in ipsa collectione inscripsit, eo quia in codicibus canonum Gallicanis quibus utebatur eos cum Nicenis junctos et eodem nomine praenotatos videns, Nicenos vere esse credidit. Cum autem in aliis codicibus Graecarum synodorum versionem exhibentibus, cujusmodi erant codices Dionysii, eos separatos a Nicenis Sardicensium titulo praenotari deprehendisset, ipsos apud Graecos, id est in versionibus Nicenorum ex Graeco, non haberi, et a quibusdam Sardicensis vocari affirmavit.

17. Dionysii editio a Justello vulgata post canones Sardicenses hanc subscriptionis formulam appendit: *Subscriperunt autem omnes episcopi sic. Ego ille episcopus illius civitatis et provinciae illius ita crevo, sicut scriptum est supra.* Similis formula legitur etiam in editione Conciliorum tom. II, col. 680. Neque vero credatur haec formula, quae deest in mss. colle-

cionis Dionysio-Hadrianæ, apposita non fuisse ab eodem Dionysio. Nam totidem verbis describitur in duobus mss. codicibus, qui puram Dionysii collectionem representant, nimirum in Vat. 5845 et in Vat. Palat. 577, qui postremus, ut dicitur part. III, c. 1, primum Dionysii fetum quantum ad solam canonum collectionem refert. In mss. autem collectionis Dionysio-Hadrianæ ideo ea formula a Dionysio apposita sublata fuit, quia subscriptiones Sardicensium Patrum ex alio fonte sumptæ, substitutæ fuerunt, quæ Dionysio tribui non debent, ut patebit ex dictis part. I, c. 7, n. 1. Porro ea formula, *Ego ille episcopus illius civitatis et provincie illius*, hominem indicat qui post Sardicenses canones episcopos cum urbium et provinciarum nominibus descriptos reperit, ut in subscriptionibus et catalogo Patrum Nicænorum contingit; et ne omnium nomina cogeretur exscribere, unam generalem subscriptionis formulam compegit. Verbum autem *credo* eidem formulæ insertum, Nicænorum canonum, qui symbolum additum habent, proprium est; nec solis Sardicensibus, qui nihil de fide statuunt, competere potest, nisi quatenus subiiciantur et annectantur canonibus symboloque Nicæno, ut in ms. Vat. Regiæ 1997 videre licuit, in quo Sardicensibus cum Nicænis canonibus et symbolo simul conjunctis, subscriptiones et catalogus Patrum Nicænorum post ultimum canonem Sardicensem sic proponuntur: *Osius episcopus civitatis Cordubensis sic credo. Victor et Vincentius presbyteri urbis Romæ pro venerabili viro papa episcopo nostro subscripsimus* ITA CREDENTES SICUT SUPRA SCRIPTUM EST, etc. Dionysius itaque ejus formulæ annotator, qui Sardicenses canones non ex Græco reddidit, sed ex Latinis exemplaribus Romæ vulgatis inseruit, aliquo exemplo usus est in quo vel Sardicenses cum Nicænis juncti, subscriptiones Nicænorum proprias recipiebant, vel, si separati erant a Nicænis, ut videtur probabilis, jamdiu excerpti fuerant ab antiquiori aliquo codice, in quo cum iisdem Nicænis Romano more copulabantur.

18. Auctor quoque carminum, quæ huic paragrafo ex codice 55 capituli Veronensis subjiciemus, aliquid simile exemplar perspexisse videtur. Hic enim auctor, dum Nicænam synodum sub Julio pontifice habitam scripsit, cum ejusmodi sententiam sumere non potuerit ex Sozomeno nondum Latino reddito, ex quo eam receperunt Beda (*De Temp., t. II, p. 116*) atque Freulphus (*Chron. c. ult. Biblioth. PP. t. XIV*), non alia de causa id per sese scripsisse intelligi potest, nisi quia in aliquo canonum codice una cum Nicænis copulatis et Nicænorum nomine inscriptis invenit Sardicenses, [LXII] in quibus Julius papa nominatur. Idem argumentum non urgemus ex Sozomeno, quippe quod mendosa unius Græcæ vocis lectione ejus textum corruptum Romani Conciliorum editores non improbabiliiter judicant (*Concil. t. II, col. 114, c*). Neque prætermittenda est peculiaris animadversio in Ferrandum diaconum. Is in Breviario ultimum canonem Nicænum de non flectendo genu uti primum Sardicensem allegat (*Breviar. n. 314*); primum vero Sardicensem uti secundum, secundum uti tertium, et sic deinceps. Quid ita? Nonne palam indicatur canones Nicænos et Sardicenses in aliquo vetusto codice, qui fortassis versionem Isidorianam continebat (Isidoriana enim versione Ferrandus usus est) colligatos fuisse; qui cum postea vel ab ipso Ferrando, vel ab alio aliquo separati fuere, per errorem ultimus Nicænus canon Sardicensibus attributus fuit? Hæc itaque Ferrandi erronea divisio vetustiorum eorumdem canonum conjunctionem confirmat.

19. Hæc tam diversa diversarum collectionum regionumque exemplaria Sardicensium canonum unionem cum Nicænis apud Latinos et antiquam et longe lateque pervulgatam probant, ita ut solius Romanæ Ecclesiæ propria non fuerit. Nulla ex his versionibus canonum Nicænorum, quibus Sardicenses annexos

A reperimus, illa est quam antiqui Romani pontifices adhibuere, uti capite sequenti palam fiet; ac propterea vera collectio Romana, quæ Nicænos et Sardicenses canones pari ratione copulabat, ad nos non pervenit; omnesque laudatæ collectiones, quæ Nicænos et Sardicenses canones jungunt, ad alias Ecclesias Latinas pertinet. Codex Vat. Regiæ 1997 spectavit ad Ecclesiam Theatinam. Codex capituli Veron. 58, qui Isidorianam versionem Nicænorum cum Sardicensibus jungit, hæc conjunctionem receptam probat in quibusdam saltem locis, in quibus Isidoriana versio recepta fuerat. Immo hoc vetustissimum exemplum indicare videtur Isidorianam versionem vetustiori tempore Sardicenses unitos recepisse cum subscriptionibus et catalogo Patrum Nicænorum, et posteriori tantum tempore, cum Sardicenses ab ea versione separati fuere, pro subscriptionibus Nicænis eas Patrum Sardicensium subscriptiones fuisse suppositas ex Sardicensi synodica ad Julium, quæ in vulgato Isidoriano textu leguntur. Collectio Quesnelliana, quæ Nicænorum canonum versionem in radice Isidorianam, at cum divisione laudati codicis Vat. Regiæ, et cum fere omnibus ejus titulis, nec non cum eadem lectione Nicæni canonis de primatu Romanæ Ecclesiæ representat, in Galliis lucubrata fuit, ut suo loco probabimus; ac proinde ipsius collectionis auctor Nicænos canones cum Sardicensibus junctos in Gallicanis codicibus nactus est. Codex quidem Vat. Palat. 574, et similis Morbacensis ad Gallicanam Ecclesiam spectabant, nec non collectiones Fossatensis et Herovalliana, ex quibus eandem unionem confirmavimus. Idem apud Hibernos receptum probat collectio quam in Sangermanensi codice Constantius laudavit. Si antiqui aliarum Ecclesiarum superserent codices, id ipsum, ut opinamur, de aliis quoque Latinis Ecclesiis pateret. Interim vero tot antiqua testimonia cum conjunctionem laudatorum canonum antiquissimam, et apud Latinos fere ubique receptam declarant, tum vero ab omni fraudis suspitione eximunt antiquos Romanos pontifices, cum ex mss. in Latina Ecclesia pervulgatis Sardicenses canones uti Nicænos allegarunt.

20. Quid quod aliquos etiam Græcos codices apud ipsam Orientalem Ecclesiam existisse, qui Sardicenses pari modo tanquam Nicænos præferrent, satis colligere licet ex eo testimonio synodi Constantinopolitane ann. 582, quod parte I, cap. 6, n. 14, recitavimus, et P. Harduini atque P. Constantii verbis exposuimus. Confer quæ ibidem scripsimus: neque enim semel dicta repetere vacat. Hoc certe Orientalium exemplum et ad antiquitatem conjunctionis eorumdem canonum declarandam, et ad vindicandam Romanorum pontificum consuetudinem, omneque doli suspitionem removendam non minimum confert. Adde hic aliud ex Theodoro Prodromo seniore, qui Photio anterior, ac inter Græcos canonum interpretes omnium antiquissimus, a Niceta Paphlagone, ab Aristeno, Balsamone, Harrenopolo, Blastare, Nicephoro Blemida, aliisque Græcis summis laudibus commendatur. Confer, si libet, Fabricium Biblioth. Græcæ tom. XI, lib. vi, c. 1, n. 16. Hujus Theodori opus ineditum rapi *Ἐκπαρτίας, de Interpretatione canonum* ante nonagentos annos scriptum evoluit, ac ex eodem fusiora testimonia identidem recitat Nicolaus Comnenus [LXIII] Papadopolus in *Πρανοϊοῖς* mystagogiciis, ac de eodem testatur in respons. 6, § 6, n. 14, pag. 564: *Prodromus Sardicenses canones sub Nicæni titulo recenset, quasi una et eadem sit synodus Nicæna et Sardicensis*. Quæ verba indicare videntur Theodorum Prodromum Sardicenses canones uti Nicænos retulisse, quemadmodum Constantinopolitani concilii Patres olim fecerunt. Quod si ita est, exstabat ergo inter Græcos Theodori quoque tempore, id est ante Photii schisma, codex aliquis Græcus, in quo Sardicenses canones Nicænis annexi, Nicænorum titulo prænotabantur ut in pluribus Latinis codicibus deprehendimus

21. Mirum nonnullis videtur quod post illud dissidium inter Zosimum et Africanos, quo detegi debuit Sardicensis canones non esse Nicenos, S. Leo adhuc eosdem Nicenorum titulo allegarit et ingesserit in epist. 44. ad Theodosium Augustum, cap. ultimo. At Africani id tantum evicisse videntur, canones allegatos in communitario Zosimi non fuisse intantos inter Nicenos in iis exemplaribus Latinis ac Græcis quæ in Africa, Alexandria, Antiochia et Constantinopoli hac occasione fuerunt consulti, immo nec in ulla alia Patrum synodo, cum aliarum quoque synodorum codices contulissent, ut iidem in epistola ad Coelestinum scribere, Sicut autem in excludendis iisdem canonibus etiam ab omni alia synodo, quæ vel Sardicensis vocaretur, Africanos penuria codicum laborasse, vel minus diligentes fuisse in synodiis codicibus evolvendis manifestum est, ita nil mirum esse debet si Romani antiquis suæ aliarumque Ecclesiarum exemplaribus fulti, quibus iidem canones uti Nicæni præferebantur, ab inolta consuetudine allegandi eosdem canones tanquam Nicenos haud recedendum putarunt. Hinc cum S. Leonis ævo antiqua formula et consuetudo tot codicibus probata obtineret, eandem citra ullam falsi suspicionem adhibuit ad eum imperatorem scribens, quem ementita allegatione cum non levi periculo fallere non intererat. Adeo vero bona fides Latinorum huius et anterioris ætatis in allegandis canonibus Sardicensibus nomine Nicenorum nobis videtur explorata, ut existimemus eos tunc ignorasse omnino eosdem canones conditos fuisse in Sardicensi concilio, ac in Nicæno constitutos credidisse. Cum enim ab Africanis tam gravis mota esset de iisdem canonibus questio adversus Romanos, qui in negotio Apollinarii eos uti Nicenos attulerant, si aliquo ex codice cognovissent, ipsos in Sardicensi fuisse sancitos, facilis ratio patuisset componendi ejus dissidii, docendo Africanos verum concilium, quod ipsos canones constituerat. Nec dubitari poterat Africanos rejecturos hoc concilium, cui majores sui auctoritatem adjecerant, cum præsertim sese paratos indicassent ad eosdem canones recipiendos, si quo in concilio catholicorum Patrum conditos reperissent. Vide hac de re Observationes in dissert. 5. Quenellii, part. 1, e. 6, n. 20, tom. II, col. 935. Ea igitur de causa hanc viam satis obviam Romani pontifices non inierunt, quia ejusmodi canones solo Nicenorum nomine ex mss. exemplaribus cognitis, in Sardicensi editos plane ignorabant.

22. Nunc in eos versus quos huic paragrafo subiiciendos recepimus, pauca præmittenda sunt, li nobis conservati in antiquissimo ms. Veron. 55 speciem quandam exhibent nuncupatorie epistolæ, qua liber fortassis alienus antiquæ collectionis canonum Dalmatiano Cæsari ab auctore anonymo oblati fuit. Cum character horum versuum sit diversus a character totius codicis, hæc nuncupatoria ad collectionem huius codicis non pertinet, sed ex alio ignoto exemplo huc trajecta fuit. Marchio Scipio Maffei, qui quatuor primos versus tantummodo edidit in appendice Historiæ Theologicæ pag. 77, censuit Dalmatianum Cæsarem esse Dalmatium alterum Dalmatii filium, et Constantinum nepotem, qui anno 335 Cæsar fuit renuntiatus. Sed cum in verbis subsequentibus Chalcedonensis synodus memoretur, alius valde posterior Cæsar querendus est. Nullum vero Dalmatianum appellatum nati, id solum suspicatur, hoc nomine intelligi Julium Nepotem imperatorem, qui fortassis Dalmatianus dictus fuit, quia natione Dalmata, anno 475 Ravenna excedens, in Dalmatiam sese recepit, ibidemque obiit anno 480. Huius quidem ætas post Chalcedonensem concilium congruit. Alii huius circiter temporis Cæsares, qui mox penitus desiere, nihil habent quod cum Dalmatiani appellatione conveniat. [LXIV] De posteriori autem ætate cogitandum non est, cum auctor tres solas œcumenicas synodos, Nicænam, Ephesinam et Chalcedonensem, laudet, quæ sæculo v. Latinis erant

A receptæ, utliquet ex iis quæ fusiis statuimus paragrafo præcedenti. En modo ipsos versus, qui, licet valde inconcinni ac rudes, quedam tamen utilia continent.

*Dalmatiane, jugi, Cæsar, quem terra triumpho
Excolit imperium cuncta tremendo tuum,
Auribus, hunc audi sacris, oculisque beatis
Aspice gestantem pessima facta fibrum.
Hoc tibi sit votum, laus perpes, sacra potestas,
Ecclesiæ sanctæ jura tenendo sacra.
Ipsius Augusto sulcando vomere sulcos
Constantinus cris major in imperio.
Aut ubi, vel quando synodos complectere sacras
Malebant, proprio hoc erat in libitu.
Tempora præteritis retro defluxa diebus
Testantur divos hac pergerisse solos.
Ad quæ papa suos currebat et ipse Romanus
Transmiserat quorum jussa tenendo sacra.
Hoc Nicæna canit, quæ Constantinus in ipsa
Effulsit, divus papa simul Julius.
Arius hic cecidit tanto librante magistro,
A qua sancta caput traxit amore fides.
Chalcedona sequens hanc, Marcianus et auctor
Testatur, feriens Eutychiana labra.
Non tacet hoc divo fulgens Ephesena tropæo
Theodosii, calcans dogmata Nestorii.
..... Romana dehinc hoc pandunt jura per orbem
Legibus extensa prorsus utrique sacra.
..... Cuncta canunt synodi per dogmata sacra:
Concedet illarum vos retinere ritum.
Non minor Augustus, minor est tibi neque potestas,
Nec tibi dissimilis imperialis apex.
Bis sena nec absunt vobis librata talenta,
Velle sit, aut posse alterius proprium.
Sentiat inde Dei gaudens plebs incrementum,
Potest et vestro tempore sancta fides.
His vultura bonis vestro libramine, Cæsar,
Secula perpetuum dent tibi cuncta melos.*

C § 4. Num Romanorum pontificum decretales epistolæ in unum codicem una cum canonibus Nicænis et Sardicensibus relatæ et editæ fuerint.

23. Codicem publicæ auctoritate antiquissimis temporibus vulgatum, qui præter Nicenos et Sardicensis canones Romanorum quoque pontificum decreta contineret, Quenellus contendit dissari. 12, e. 2. Id autem probaturus Leonis verba recitat ex epist. 4 ad episcopos Campaniæ, Picensi et Tusciæ, e. 5, quos observare jubet non tam Innocentii quam aliorum omnium prædecessorum decreta. Ne quid vero sit, inquit S. pontifex (Tom. I, col. 616), quod prætermissum a nobis forte credatur, omnia decretalia constituta cum beatis recordationis Innocentii, quam omnium decessorum nostrorum, quæ de ecclesiasticis ordinibus et canonum promulgata sunt disciplinis, ita a vestra dilectione custodiri debere mandamus, ut si quis in illa commiserit, veniam sibi deinceps novius denegari. Tum Quenellus addit: Cum hæc scriberet Leo, converterebat mentis oculum in ea Innocentii decreta quæ habentur in epistola ad Victricium Rothomagensis, et altera ad Macedones episcopos, [LXV] quibus reprobatat bigamorum ordinatio. At quomodo ejusmodi decretalia constituta in remotioribus Galliarum partibus et in Macedoniam missa Italia ita nota esse potuerunt, ut iis promulgata dicerentur, iisdemque tenerentur obsequi, nisi publico ac recepto codici haberentur inserta? Hac ratione, cum omnia decretalia constituta tam Innocentii quam omnium decessorum Leo servanda præcipiat, codex astruendus esset, qui hæc omnia contineret: ejusmodi nullus fuit. Neque enim ille codex, quem idem Quenellus edidit, et Romane Ecclesiæ codicem venditavit, omnia complectitur, sed plurimis et celebrioribus pontificiis decretis caret, ut alibi dicetur.

24. Satis autem promulgata dici posuerunt omnia Innocentii et prædecessorum decretalia, eo quod ad aliquarum licet provinciarum episcopos primum di-

recta, subinde tamen (a) aliis atque aliis episcopis communicata, ac toto orbe dispersa fuere. Cum nimirum pontifices ad quempiam episcopum decreta mittebant, quæ omnibus usui esse vellent, solebant præcipere ut eadem aliis atque aliis per litteras communicarentur. Hinc Siricius cum Regularum librum direxit ad Himerium Tarracensem, eidem mandavit ut non solum ad episcopos suæ provincie, sed etiam, inquit, ad universos Carthaginienses et Baticos, Lusitanos atque Gallicos, vel etiam qui vicinis tibi collimitant hinc inde provinciis, hæc, quæ a nobis sunt salubri ordinatione disposita, sub litterarum tuarum prosecutione mittantur. Similiter Zosimus in epistola ad Hesylium Salonitanum: *Ne quid meritis, inquit, dilectionis tuæ derogemus, ad te potissimum scripta direximus, quæ in omnium fratrum et coepiscoporum nostrorum facies ire notitiam, non tantum eorum qui in ea provincia sunt, sed etiam qui vicinis dilectionis tuæ provinciis adiunguntur. Plura sunt Leonis testimonia, quibus similia præscribit. Inter cætera epist. 159, ad Nicetam Aquileiensem, cap. 7: Hanc autem epistolam nostram, ait, quam ad consultationem tuæ fraternitatis emisimus, ad omnes fratres et comprovinciales tuos episcopos facies pervenire, ut in omnium observantia data prosit auctoritas. Hac ratione de plerisque decretalibus apostolicæ sedis epistolis factum fuisse credimus, quod de Siricii litteris tradidit Innocentius in epistola ad Exuperium Tolosanum episcopum num. 4: *Forma illa ecclesiastica ritæ pariter et disciplina ab episcopo Siricio per provincias commovit. Hinc etiam illud evenit, ut quidam pontificis epistolæ quibusdam episcopis vel provinciis initio traditæ, communicatæ deinceps aliis aliarum provinciarum episcopis, et ita in omnes provincias missæ, illud additamentum epigraphis in quibusdam manuscriptis receperint, et universas provincias. Ita epistola quarta Leonis inscripta legitur, non solum omnibus episcopis per Campaniam, Picenum et Tusciam, quibus initio data fuisse videtur, verum etiam et universas provincias constituta. Epistola quoque Siricii in Teleptensi, seu verius Zellensi synodo lecta, ad solos episcopos subvicarios primum videtur directæ; at sensim in aliarum provinciarum ac episcoporum notitiam deducta, ad ipsos Africanos transivit ea inscriptione substituta, quæ in collectione hoc tomo edita legitur cap. 62: *Dilectissimis fratribus et coepiscopis per Africam Siricius. Vide quæ in eandem epistolam annotabimus. Idem est de epistola Gelasii ad episcopos per Lucaniam, Brutios et Siciliam, quæ in eadem collectione et in aliis antiquis inscribitur: Dilectissimis fratribus universis episcopis Gelasius. Nonne hæc promulgatio per provincias sufficit? Nihil ergo cogitandum est de collectione quæ præter Nicænos ac Sardicenses canones simul copulatos omnes etiam pontificias constitutiones contineret, auctoritate Romanæ sedis edita, easdem constitutiones promulgaret. Has quidem Romani pontifices cum aliquando allegarunt, non e codice aliquo publico, cuius nulla occurrit uspiam mentio, sed ex apostolicis scriniis eduxere, vel ad eorumdem scriniorum fidem provocarunt, uti P. Constantinus late probat in præfatione ad tom. I Epist. Romanorum pontificum n. 44. Siet igitur nullum codicem decretalium olim a Romana Ecclesia vulgatum fuisse, nec eo fuisse opus ut eadem promulgarentur, et apud Ecclesias auctoritatem obtinerent.***

[LXVI] CAPUT II.

De antiquis versionibus canonum synodorum Græcarum ante Dionysianam lucubrat.

§ 1. *Versiones peculiare Latine canonum Nicænorum ab Ecclesiis Latinis olim adhibita et distinctæ ab interpretationibus universi Græci codicis canonum. Quæ particula Nicæni concilii supersint ex antiqua versione apud Romanam et Africanam Ecclesiam*

recepta. Integra canonum ejusdem concilii versio in m. Vaticano Regiæ nobis conservata. Abbreviationes eorundem canonum lucubrate a Rufino et a Gallicanis usurpatæ.

1. Diutius in Ecclesia Latina soli Nicæni et Sardicenses canones auctoritatem obtinuerunt, ut capite antecedenti ostendimus. Cum vero Sardicensium originale Latinum in eadem Ecclesia esset vulgatum, Nicænorum tantum canonum interpretatio statim ab initio necessaria fuit. Peculiares igitur eorundem versiones, quæ apud Latinos fuerunt receptæ, antea commemorandæ sunt; ac dein de iis antiquis interpretationibus fusius agendum erit, quæ una cum aliis cæterarum synodorum Græcis canonibus Nicænos latinitate donarunt.

2. Romana quidem Ecclesia, quæ Nicænam synodum ejusque constitutiones summa semper observantia prosecuta est, eorundem canonum versionem antiquissimam habuit. Hæc vero ad nos non pervenit. Quæ enim Quesnellianæ collectioni inserta est, Romanam non esse probabimus in observationibus ad dissert. 12 Quesnelli, cap. 1, n. 2. Initio autem suspicabamur eam interpretationem canonum Nicænorum, quæ cum Sardicensibus jungitur, et a nobis hoc tomo proferetur ex ms. Vat. Regiæ 1997, olim Ecclesiæ Theatinæ, illam esse quæ a Romana Ecclesia recepta, exinde ad aliarum quoque vicinarum Ecclesiarum usum transierit. At duas habemus Nicæne synodi particulas ex ea antiquissima versione quam Romana Ecclesia adhibuit, nimirum symbolum, quod legitur apud S. Leonem insertum epistolæ 165, et canonem de Catharis, qui ab Innocentio I recitatur in epistola ad Rufinum et alios Macedones c. 5, n. 10. Utrumque vero a versione laudati codicis Vat. Regiæ apertissime discrepat. Adde quod Felix III, in epist. 7 ad episcopos per diversas provincias constitutos, dum tres Nicænos canones in rem suam refert, eorum verba ex Romana, ut credibile est, interpretatione sumpta, a versione memorati codicis absunt quam longissime. Hæc inter cætera ex canone 11 profert: *Si tamen eos ex corde peniteat, tribus annis inter audientes sint, septem vero annis subiaceant inter penitentes manibus sacerdotum, duobus autem oblationes modis omnibus non sinantur offerre, sed tantummodo popularibus (al. secularibus) in oratione societur. Hic canon in versione Vat. Regiæ alia divisione legitur can. 18, et aliis atque aliis verbis ita profertur, ut aliam interpretationem manifestet.*

3. Nicænum symbolum ex eadem versione Romæ recepta, quæ apud Leonem legitur, invenimus etiam apud S. Hilarium in libro de Synodis num. 84, et in Fragmento secundo; apud Luciferum Calaritanum in libro de non Percendo in Deum delinquentibus, nec non apud Africanos in Breviario Hipponensi inserto collectioni hoc tomo edendæ cap. 2, col. 88, et in concilio Carthaginensi anni 419, uti patet ex codice Ecclesiæ Africanæ (T. II Conc. col. 1260, b) et ex collectionibus Hispanica atque Isidoriana in concilio Carthaginensi vi (T. III Conc. col. 448, a). In synodo Carthaginensi anni 525 hæc eadem symboli versio exhibetur tom. V Conciliorum, col. 778, sed perperam, ex mendosa utique lectione codicis, traditur hæc illa esse. quam in Africam transmisit Atticus episcopus Ecclesiæ Constantinopolitane per Innocentium presbyterum. Hæc enim versio inserta fuit canonibus anterioris conventus Hipponensis anni 393, et repetita in synodo Carthaginensi anni 397, ac tandem in alia item Carthaginensi anni 419, antequam [LXVII] ad Atticum Constantinopolitanum Innocentius presbyter, seu potius Marcellus subdiaconus ab Africanis legatus mitteretur. Alia quidem est interpretatio symboli Attici litteris subjecta in codice Ecclesiæ Africanæ can. 137 (T. II Conc. col. 1364), hæcque a Constantinopolitanis interpretibus lucubrata una cum

(a) Confer not. 21 infra in dissert. 12.

versione canonum Nicenorum, quæ in collectionibus Hispanica et Isidoriana conservatur, ab Attico in Africam missa fuit. Ea porro versio Niceni symboli apud Romanam Ecclesiam recepta, pluribus antiquis communis, indicio esse videtur eandem pariter ipsis fuisse Nicenorum quoque canonum interpretationem, Africanis præsertim, apud quos exstant exemplaria fidei et statuta Nicenæ synodi, quæ ad nostrum concilium (Iniquant Patres Carthaginensis synodi anni 419) per beatæ recordationis..... Cæcilianum episcopum allata sunt (T. III Conc. col. 447). Ita non levis suspicio exoritur, non minus in symbolo quam in canonibus Nicenis eandem fuisse antiquam versionem Romanam et Africanam, quam scilicet æque ex Nicæno concilio et pontifici legati Romam, et Cæcilianus in Africam detulerint.

4. Huic conjecturæ obesse videtur Ferrandus Carthaginensis Ecclesiæ diaconus. Is enim, qui in cæteris Græcis canonibus Isidorianam interpretationem adhibuit, in solis Nicenis eam deseruisse videtur, ut antiquam versionem eorumdem canonum in Africanis codicibus conservatam ac in Africa celebrem sequeretur. Idem vero Ferrandus in Breviatione Nicænum canonem de Catharis ita proponit, ut versionem prodât a Romana diversam, quam Innocentius I adhibuit. Hic enim pontifex in epist. ad Rufum et Macedones, n. 13, eum canonem sic recitat: *De his qui nominant se ipsos Cotharos, id est mundos, et aliquando veniunt ad catholicam Ecclesiam, placuit sanctæ et magnæ synodo, ut accepta manus impositione sic maneant in clero.* Apud Ferrandum vero ex Africana versione idem canon sic effertur num. 172: *Ut hi qui nominantur Cathari, accedentes ad Ecclesiam, si ordinati sunt, sic maneant in clero.* Hæc quidem Ferrandi non sunt ipsa versionis verba, sed ejus compendium. At versionis dissimilitudinem satis indicat sensus, qui cum apud Innocentium manus impositionem significet, apud Ferrandum ordinationem antea acceptam declarat. Etsi ergo interpretatio symboli Niceni apud Romanos et Africanos erat eadem, non idem tamen de canonibus judicandum videri potest. Verum cum in Africanis canonum codicibus non una esset antiqua illa interpretatio canonum Nicenorum, quam Cæcilianus attulit, sed post synodum Carthaginensem anni 419 inserta fuerit alia versio Philonis et Evaristi, quæ petentibus ejusdem synodi Patribus ab Attico episcopo Constantinopolitano in Africam missa fuit, hæc versio Ferrandus usus credi potest, cum et hujus abbreviatio, et ea versio canonem de Catharis in eandem sententiam referant. Sic enim eadem Philonis et Evaristi versio: *Si quando venerint ad catholicam Ecclesiam Cathari, placuit sanctæ et magnæ synodo, eos ordinatos sic manere in clero*, uti Ferrandus, si ordinati sunt. Soluta igitur difficultate quæ ex Ferrando obtrudi poterat, jam reddit præsumptio, antiquam versionem Niceni concilii a Cæciliano allatam in Africam, sicut in symbolo; ita et in canonibus eandem fuisse cum illa quam jam ab initio Romana Ecclesia suscepit.

5. Quantum ad hanc antiquam versionem Romanam præter symbolum et canonem de Catharis Bonifacius I in epistola ad Hilarium Narbonensem alterius canonis Niceni verba sese recitare proficitur: *Nulli, inquit, videtur incognita synodi constitutio Nicenæ, quæ ita præcipit, ut eadem proprie verba ponamus. Per unamquamque provinciam jus metropolitano singulos habere debere, nec cuiquam duas esse subjectas.* At inter Nicænos canones nec in Græco nec in ulla versione aut ipsa verba quæ a Bonifacio describuntur, aut prope eadem reperire licebit. Immo apud antiquos pontifices nullam fuisse interpretationem, quæ id a Nicæni Patribus præceptum traderet, satis probasse credimus in observationibus ad disert. 3. Quesnellii, part. II, c. 6, n. 6 (Tom. II, col. 1043), ubi quid hæc in re conjici possit explicavimus. Aliud veteris Romanæ versionis fragmentum videri potest canon sextus Nicænus, quem Paschasius apostolicæ

A sedis legatus recitavit actione 16 concilii Chalcedonensis. Hic autem canon non solum peculiare illud initium habet, *Quod Ecclesia Romana semper habuit primum*, et solius Egypti, non autem Libyæ ac Pentapolis [LXVIII] meminit, verum etiam duos canones sextum et septimum in unum junctos complectitur. Num vero hunc canonem ex codice Romanæ, an ex suæ potius Lilybetanæ Ecclesiæ legerit Paschasius, qui non ex urbe Roma, sed ex sua sede ad concilium perrexit, ex contextu non liquet. Si autem verum judicetur, quod antea conjecimus, eandem fuisse antiquam versionem Romanæ Ecclesiæ ac Africanæ, cum hic idem sextus canon ex interpretatione antiqua ab Afris recepta insertus in synodo Carthaginensi anni 525 discrepet a versione quam Paschasius in Chalcedonensi protulit; hæc Paschasini versio Romana credi et affirmari nequit; ac propterea ex codice forte Lilybetano eum canonem recitavit. Initium quidem illud *Quod Romana Ecclesia semper habuit primum*, eadem ratione invenitur in ms. Vat. Regiæ 1997, ad Theatinam Ecclesiam olim pertinente, non minus quam in codicibus collectionis Quesnellianæ, ac in aliis etiam aliarum collectionum, quas memorabimus not. 52 in caput 1 codicis canonum hoc tomo edendi. Unius vero Egypti mentio, omissis Libyæ atque Pentapolis, ita in laudato ms. Vat. Regiæ, uti apud Paschasium præfertur, quod aliis indicatis collectionibus nequaquam congruit. At si primam canonis partem excipias, verba a Paschasino recitata in reliquis a versione laudati codicis discrepant, uti et numerus canonis, qui apud Paschasium sextus, in eo autem codice undecimus est; ac proinde eadem omnino credi nequit utriusque codicis versio.

6. Ex hac tenus disputatis palam factum est quam particulæ vel reliquæ canonum Nicenorum supersint ex antiqua versione Romana vel Africana. Nunc de integris et veltioribus eorumdem canonum interpretationibus pauca delibanda. Primum locum exigit illa in laudato codice Vat. Regiæ contenta, cui Sardicenses canones continua numerorum serie subnectuntur. Hæc siquidem cum et verbis et divisione canonum ab omnibus aliis cognitis et vetustis interpretationibus differat, nihil dubitandum videtur quin ad antiquiora multo temporâ ejus origo referenda sit. Cumque hæc inserta fuerit in antiquissimam collectionem Italicam quæ ad Theatinam Ecclesiam suburbicariam spectabat, Italica dici potest. Hanc hactenus ineditam proferemus in locum hoc tomo post versionem Priscam; ibique plura de eadem dicentur.

7. Alia posterior aliquantulum eorumdem canonum interpretatio a Philone et Evaristo Constantinopolitanis lucubrata, quam Africani episcopi ab Attico Constantinopolitano acceperant, nobis conservata fuit quantum ad symbolum apud Dionysium can. 157 codicis Africani; quantum vero ad canones in collectione Hispanica et exinde in Isidoriana, ut antea monuimus. Symbolum vero una cum canonibus hujus versionis invenimus tantum in ms. Vat. Palatino 577.

8. Antiquam quoque et ignotam eorumdem canonum versionem nacti sumus in ms. codice 55 capituli Veronensis majusculis litteris exarato, qui ineditum pariter interpretationem præbuit canonum Sardicensium ex originali Græco auctiori quam quod editum est, nec non aliam canonum Chalcedonensium. Cum hæc versiones publica luce dignæ visæ sint, huic tomo inserentur.

9. Peculiarem mentionem efflagitat quedam Gallicanæ Ecclesiæ praxis, qua pro Nicænis canonibus nonnunquam usurpavit abbreviationes eorumdem canonum a Rufino exhibitibus lib. x Historiæ Ecclesiasticæ. Id perspicuum fit ex concilio, uti appellant. Arelatensi II, nec non ex iis canonum excerptis quæ in causa Contumeliosi Regensis a Casario Arelatensi collecta fuere, ut recte animadvertit Quesnellus dis-

pert. 16 huius tomo inserenda num. 45. Duo etiam A codices Morlacensis et Vat. Palat. 754, qui parum et perantiquam collectionem Gallicanam continent, eosdem Nicænos canones ex Rufino sumptos et cum Sardicensibus copulatos præferunt. Cum vero in concilio Gallicano Valentino anni 574 canone tertio Nicæna constituta allegentur, quo tempore nonnum Rufini abbreviationes prodierant, alia apud Gallos Nicænorum canonum antiquior versio exstabat, quæ cuiusmodi fuerit, ex ejusdem concilii verbis colligi nequit.

[LXX] § 2. De versione totius Græci codicis canonum, quæ Isidoriana vocari solet.

10. De antiquis interpretationibus Latinis canonum omnium synodorum, quæ in Græcis codicibus continebantur, dicturi, illud præmonendum putamus, has privato studio et usui fuisse lucubratas. Nullæ ex his ante sextum sæculum ab aliqua Latina Ecclesia receptæ, nisi forte in Nicænis, quos solos ex Græcis canonibus apud Latinos Ecclesias diutius auctoritatem obtinuisse ostendimus. Forte vero scripimus, quia cum Nicænorum canonum versiones peculiare usui essent, ut paragrapho antecedenti explicavimus num aliqua ex memorandis versionibus ante sæculum vi digestis, in Nicænis canonibus a quopiam Latina Ecclesia fuerit usurpata, deficientibus documentis incertum est.

11. Versiones antiquæ totius Græci codicis canonum sunt tres; Isidoriana, Prisca et Dionysiana. De duabus prioribus, quæ ante sæculum vi exaratas fuerunt, nunc dicendum est; de tertia ægemus part. iii, c. 1, ubi Dionysii Exigui collectio explicabitur. Incipiamus ab Isidoriana, quæ Prisca antiquior videtur. Vulgata fuit ex collectione Isidori, a quo nomen accepit: Isidorus autem ex antiquiori collectione Hispanica ipsam transcripsit. Neque vero qui Hispanicam collectionem digessit, ejus versionis auctor credatur. Anterior enim est multo, ut ex dicendis patebit. Latine redditus exhibet canones Nicænos, Anquiritanos, Neocæsarienses, Gangrenses, quibus Latinum originale Sardicense in mss. collectionum Hispanicæ et Isidorianæ subijcitur. Antiochenos, Laodicenos, Constantinopolitanos et Chalcedonenses.

12. Hactenus soli codices laudatorem collectionum cum hac versione cogniti fuere. Nos vero unum antiquissimum invenimus in bibliotheca capitulo Veronensis signatum num. 58, qui ad neutram illam collectionem pertinet, exhibetque etiam vetustiorum collectionem lucubratam sub medium sæculum vi. Hic ipse codex Hispanica collectione fortassis antiquior, parum Isidorianam (hoc enim notiori et pervulgato nomine distinctionis causa utemur) versionem continet; sed cum mutilus in fine sit, ultimum, quod superest, solum desinit in Laodiceno canone 10. In hac autem pura Isidoriana versione, cujus sinceriores lectiones dedimus in notis ad codicem canonum, duo præsertim animadversionem merentur: 1^a Sardicensis canones cum Nicænis conjungitur: 2^a omnium synodorum canones etsi satis distinctos, titulis et numeris carere, quæ remotioris antiquitatis indicia sunt.

13. Hæc Græcorum canonum interpretatio adeo antiqua est, ut dubium esse possit num tota sine ul comperta fuerit, an vero initio priorum tantum Græcorum synodorum canones, qui primo in Græcum codicem videntur relati (Vid. part. i, c. 2), Latine redditus fuerint, ac dein acta aliis aliarum synodorum canonibus Græca collectione, alii interpretes eidem versioni alios subinde canones Latinitate donatos addiderint. Huius dubitationi causam præbuit inter cæteras vetus collectio Lucano-Colbertina, de qua ægemus cap. 6. Cum enim hæc solos canones Nicænos, Anquiritanos, Neocæsarienses, atque Gangrenses ex versione Isidoriana suppedilet, cæteros verò referat ex Prisca, collector eos tantum canones

in suo Isidorianæ versionis codice reperisse videtur, eo quod hi tantum a primo interprete fuerint in Latinam traducti. Hæc per conjecturam, quæ quanti sit, aliis dijudicandum relinquimus. Certe vero cum in eadem collectione Laodiceni canones non referantur, hi profecto a collectionis auctore inventi non fuerunt nec in Isidorianæ, nec in Priscæ versionis codicibus, quos ille adhibuit. Sicut autem in Prisca hactenus desiderantur, quia nec a primo hujus auctore traducti fuerunt, nec postea eidem accessere, ita nunc in Isidoriana non desunt, quia (sicut initio abfuerint) eidem posterioribus curis additi sunt. Cum Ferrandus diaconus, quem Isidoriana versione usum videbimus, Chalcedonenses canones præterest, ejus codex Isidorianus ipsis utique caret. Similem codicem habuisse videtur auctor collectionis Quenellianæ, qui cum omnes aliarum Græcarum synodorum canones ex Isidoriana versione receperit, [LXX] solos Chalcedonenses in eadem non nactus, ex Prisca descripsit. Hi ergo canones sicut posterius accesserunt Græco corpori canonum, ita etiam versioni Isidorianæ, quæ Græcum codicem ante synodum Chalcedonensem Latinis dederat, postea subjecti fuerunt.

14. Hanc interpretationem in Hispania receptam manifeste demonstrat collectio Hispanica, quæ ex eadem versione Græcorum conciliorum canones præferit. Cum Patres Toletanæ synodi anni 400 constituta concilio Nicæni perpetua servanda in præfatione statuerunt (Tom. II Concil. col. 1471, a), ex eadem forte versione Nicæni canones eo quoque tempore erant apud ipsos vulgati. Eadem versio quantum ad Nicænos canones videtur recepta etiam in Gallis sæculo v, ut colligere licet ex concilio Regensi anni 439, can. 3. Cum enim erga Armentarium in Ebreduensi Ecclesia male ordinatum eam indulgentiam servandam decerneret, quam Nicænum concilium statuit.... id est, ut cuiuscumque de fratribus tale aliquid charitatis consilia dicerent, liceat ei unam parochiarum suarum Ecclesiam cedere, in qua aut chorepiscopi nomine, ut idem canon loquitur, aut peregrina, ut aliis, communionem foveatur (Tom. IV Concil., col. 554, d), voces parochia et chorepiscopi simul in sola Isidoriana versione inveniantur canone Nicæno octavo, vel can. 14 collectionis hoc tomo edendæ, quæ Isidorianam versionem recepit. Hæc quoque collectio, quam in Gallis digestam probabimus, usum ejusdem interpretationis apud Gallos confirmat, non minus quam collectio manuscriptorum Corbeiensis, quæ pariter Gallicana est. In concilio Eponeensi anni 517, can. 31, de penitentia homicidarum jubetur observari, quod Ancyriliani canones decreverunt (Tom. V Conc., col. 715, e). Hoc primum documentum est quo alii Græci canones præter Nicænos in concilio Gallicano allegantur. Vox autem Ancyriliani Isidorianæ versionis propria est; Prisca enim Ancyrænes, Dionysius Ancyranos vocat. Synodus Valentina anni 574, can. 5, Nicænum concilium laudat, indicatque ejus canonem 11 (Tom. II Conc., col. 1068). Hoc tempore abbreviationes Rufini nondum erant scriptæ, immo nec Prisca versio. Cum vero Isidoriana interpretatio in Gallis vulgata in sua prima origine ad anteriora tempora pertineat, ut superius coniecimus, ex hac fortassis Valentina synodi Patres Nicænos canones receperunt: nisi quis credibilis existimet eam vetustiore versionem apud Gallos, quæ apud Romanos et Africanos, obtinuisse, ex qua quidem paulo ante S. Hilarius Pictaviensis symbolum Nicænum excerperat. Eandem Isidorianam interpretationem ex Hispaniis fortassis transiisse in Africam, ibidemque sæculo vi viguisse ex Ferrando diacono manifestum est. Is enim Nicænis canonibus exceptis, cæteros Græcos canones ex Isidoriana in compendium redegit. Vide part. iv, c. 1. In Italia quoque hanc versionem alicubi vulgatam probant vetustissimæ collectiones in Italia lucubratae et custoditæ in codicibus Veronensis capituli.

55 et 56, Lucano 58, simili Cœbertino 784, Barberino 2828, et Vat. 1562. In omnes enim has collectiones ex versione Isidoriana non pauci traductores. Concludamus hanc paragraphum cum Martino Bracarense. Is in præfatione ad collectionem canonum Orientalium duo vitia in canonibus antea Latine redditus notat, nimirum et ea quæ per translatores obscurius dicta sunt, et ea quæ per scriptores sunt immutata. Isidorianam versionem, quæ in Hispania vigeat, præcipue videtur respicere, in qua nonnulla obscurius reddita ipsi visa sunt, alia vero a libraribus sibi mutata, vel addita in mss. collectionis Hispanicæ, ac multo liberius in exemplaribus collectionis Quænellianæ huic tomæ inserta deprehendimus ex collectione aliorum codicum, qui puriore Isidorianam continent. Nos horum exemplarum lectiones subjiciemus in notis ad eodidem canonum, ac ex his tam patebunt mutationes inductæ, tam purus Isidorianæ versionis textus restitui poterit.

[LXXI] § 3. De alia versione quæ Prisca appellatur.

15. Prisca Græcorum canonum interpretatio Latina ea solet appellari, quæ in venerandæ antiquitatis ms. codice, litteris majusculis et quadratis scripto, apud Christophorum Justellum olim custodia, ac typis parata, ab Henrico ejus filio, et Guillelmo Voello tomæ I Bibliothecæ juris canonici veteris inserta Lutetiæ Parisiorum prodit anno 1671. Alium Vaticanum codicem Justelliano plane similem laudasse Jacobum Sirmondum iidem editores in præfatione generali affirmant. Hæc autem ejus verba proferunt ex censura Anonymi de regionibus et Ecclesiis suburbicariis. Tamen abest ut suburbicani vocem hoc loco respiciat, ut nova tibi auctoritate confirmatus sim antiquissimæ Nicænarum canonum editionis in bibliotheca Vaticana, ubi sextum hunc Nicænum canonem hoc titulo et exordio conceptum memini: De primatu Ecclesiæ Romanæ et aliarum civitatum episcopis. Antiqui moris est ut episcopos urbis Romæ habeat primatum, ut suburbicaria loca et omnem provinciam suam sollicitudine gubernet. Qui canon (subdunt laudati editores) cum eisdem plane verbis conceptus habeatur in codice Justelli, alterum alteri esse quam simillimum evidenter ostendit. Addunt aliud testimonium Petri de Marca, qui libro iii de Concordia, cap. 4, n. 8, utramque codicem Justellianum et Vaticanum a viris eruditissimis laudatum, eandem versionem continentem commemorat. Nos autem cum omnes Vaticanos codices, qui ad collectiones canonum pertinent, sollicitius expendimus, nullum ms. exemplum Justelliano plane simile, quod puram versionem Priscam in unum corpus collectam præferret, reperire potuimus. Solum nati sumus codicem Vat. 1562, cui similis est alius bibliothecæ Barberinæ 2888, in quo Nicæni canones ex eadem Priscæ interpretatione cum lectione a Sirmonio descripta exhibentur, et hunc codicem a Sirmonio, et ex Sirmonio a Petro de Marca laudatum nihil ambigimus. Alium porro codicem Vat. Regiæ 1997 invenimus, in quo solus Nicænis canonibus exceptis ac ex peculiari antiquissima versione productis, ceteri Græci canones ex Priscæ proferuntur, adeo ut ex utroque codice totam Priscam versionem in bibliotheca Vaticana nascisci et utiliter conferre liceat.

16. Hujus versionis Justelliana editio manca et imperfecta est, eamque laudatorum codicum præsidio suppletam atque perfectam hoc tomæ recedendum credidimus. Causam autem cur mutila et imperfecta fuerit Justelli editio cognoscere non modicum interest. Rem narrat Stephanus Balusus in præfatione ad Opusculum Petri de Marca edita Parisiis anno 1681, a num. 10 ad 15, his verbis: Cum viri clarissimi Guillelmus Voellus et Henricus Justellus Christophori filius, prior theologus Parisiensis, alter Calviniani dogmatis sectator, constituerent in unum corpus colligere varios codices canonum ecclesiasticorum olim a Christophoro editorum, et illis addere etiam

A aliquos nondum editos, imprimis vero quendam collectionem Latinam, quam habebant in vetustissimo codice ms. Christophori Justelli; et Marca tum Tolosæ habitans intellexisset eam editionem maturari, ratus id quod res erat, suppressum fortassis in canones Sardicensis (quos, cum statim sequerentur post Nicænos, Christophorus adhuc juvenis caesus [Legendumne caesus?] cultro rescuerat, et ad calcem libri rejecerat), ea de re scripsit ad virum superfluentem Petrum Sequierum Galliarum cancellarium, orans eum ut publicatione horum librorum supersederetur, donec ipse Lutetiæ esset. Eo cum Marca pervenisset nono kalendas Octobris an. 1660, ac typographus urgeret emissionem operis jam perfecti, Voellus et Justellus non aliter id a cancellario obtinere poterunt, quam si Marcæ rationem redderent operæ suæ. Igitur non ita multo post ad eum venerunt, et cum illis qui nuper mortuus esset Ludovicus Henricus Fayus Episcopus abbas S. Petri Viennensis, in cujus ædibus habitabat Voellus. Primo res acia est magna contentio, Voello et Justello presentibus et contendentibus, duo vetera folia membranacea, quæ ad calcem codicis rejecta erant, [LXXII] in quibus continebantur aliqua fragmenta canonum Sardicensium, non pertinere ad hunc codicem, præsertim cum folia quinque deferri manifestum esset post canones Nicænos, et illis duo tantum reperirentur. Sedata tandem illa perturbatione, cum constituerent hæc duo folia ejusdem magnitudinis esse cum cæteris, ejusdem antiquitatis, ejusdem marginis, ejusdem scripturæ, ac numeratis et collatis cum editione Biniæ anni 1638 lineis et, ut ita dicam, vocabulis, quibus opus erat ad supplenda hæc quinque folia quæ deerant, ex subscriptionibus synodi Nicænæ et ex canonibus Sardicensibus, luce clarus potuisset duo illa folia reliqua ex quinque recisis reponi debere consequenter post concilium Nicænum, præsertim cum Marca fidem faceret ita sibi olim dictum a Christophoro, qui fassus fuerat se adhuc juvenem illa rescuisse impetu potius quam ratione; inter eos convenit, ut hæc fragmenta ederentur, et ut sequens præfatio, quam Marca sua manu scripsit, in fronte voluminis poneretur: Monendus est lector, amanuensis et ositantia, ex cujus apographo ad fidem ms. codicis expresso editio isthæc confecta est, accidesse, ut canones Sardicensis concilii suo loco, id est post canones Nicænos, positi non fuerint. Quod editori bus curam imposuit recensenda editionis, et iterum cum ms. conferenda, attentis, ut omissionem illam restituerent, adjectis hic in fronte collectionis canonibus Sardicensibus, qui supersunt in eo codice, ubi post subscriptiones Nicæni concilii, et ante canones Gangrenses folia quedam desunt, quæ vetustate perierunt; duo tamen supersunt, incipiuntque a canone Sardicensi 14 una cum sequentibus usque ad 19, quos bona fide hic representare editores voluerunt.

Aliter tamen evenit. Nam cum evasissent ex ea tempestate, aliam viam Marca incipio intravit componenda hujus controversiæ, et fragmenta illa canonum Sardicensium reposituerunt post Nicænos, addita præfatione, qua testarentur id se ratione potius fecisse quam ullo indico aut necessitate ex veteri libro petita. Monuerunt ergo maximam partem canonum Sardicensium cum postrema parte subscriptionum concilii Nicæni injuria temporum perisse. Mox addunt: « Quæ tamen supersunt concilii Sardicensis fragmenta, post Nicænam synodum collocaimus. Auctorem namque hujus editionis non dignitatem conciliorum, sed ordinem temporis secutum fuisse in sua collectione verosimile est. » Rem totam referunt ad verisimilitudinem, cum tamen eis et dictum et ostensum sit ea folia in quibus postrema pars subscriptionum concilii Nicæni, et nonnulli canones Sardicensis continebantur, posita olim fuisse post synodum Nicænam in codice manuscripto, indeque transita a Christophoro adhuc juvene, in catholici ex eo libro vetustissimo præscriberent adversus hæreticos pro dignitate et auctoritate horum canonum. Dicere debuerant juxta pacta et contenta, canones illos, locis suis prætermisissos fuisse, et nunc reponi. No quis

vero putare possit me totam hanc historiam gratis comminisci, et nullum illius vestigium exstare, primum scire omnes volo, me huic omni concertationi et examini interfuisse, penes me habere præstatumculum supra descriptum, et Marcum istius rei mentionem fecisse in litteris, quas tum per aliam occasionem dedit ad Alexandrum papam VII et ad Lucam Holstenium. Describam autem ejus verba ex ea quæ est ad Alexandrum. «Jutellus pater, Calviniana quoque hæreses sectator, codicem canonum Ecclesiæ universæ olim publicaverat, omissis de industria Sardicensis concilii canonibus Romani pontificis potestatem diserite asserentibus, ac si judicio Ecclesiæ universæ a corpore canonum rescissi essent. Eadem fraude filius canonum collectionem. Latnam e codice vetustissimo his nongentis annis non scripto (Leg., conscripto) ante meum in hanc Parisiensem civitatem adventum prælo submitserat. Statim comperito ab ea abesse Sardicenses canones, quos sciebam a Jusiello patre ex ipso codice resectos quidem, sed ad ejusdem voluminis calcem folia rejecta, non destitit quoad tam regie potestatis comminationibus, quam humanissimis precibus post canones Nicænos juxta fidem ms. codicis Sardicensibus in editione locus suus restitueretur, ne hac diligentia prætermissem triumpharent hæretici spretam non solum a Græcis, sed etiam a Latinis, et [LXXIII] Græciæ ab Ecclesia Gallicana canonum illorum auctoritatem. » Hactenus ex Baluzio.

17. Continebat olim Justellianus codex, si editoribus credendum sit, canones conciliorum Ancyrani, Neocæsariensis, Nicæni, Sardicensis, Gangrensis, Antiocheni, Laodicensi, Constantinopolitani I et Chalcedonensis. Sed synodi Laodicenæ integros canones et maximam partem Sardensium cum postrema parte subscriptionum concilii Nicæni injuria temporum perierisse affirmant in præfat ucula ad lectorem (Tom. I, Bibl. jur. can. pag. 276). Quæ de causa vere intercederit maxima pars Sardensium cum postrema parte subscriptionum Nicænarum, ex Baluzio intelleximus, Laodicenos vero canones in codice Græco Priscæ versionis auctori defuisse, nec eos Priscæ interpretatione Latinitate donatos, nobis exploratum est. Cum enim omnium cæterarum synodorum Græcarum canones ex Priscæ versione in aliquot Latinis collectionibus reperimus, solos Laodicenos ejusdem versionis in nulla collectione potuimus invenire, sed vel ex Isidoriana insertos, vel prorsus omissos deprehendimus. Hoc postremum peculiari animadversione dignum est in ms. codice Vat. Regiæ 1997, qui etsi præter Nicænos canones solum ac totam in cæteris editionem Priscam receperit, Laodicenis nihilominus caret. In Justelliano autem codice quinque tantum folia, quæ Nicænarum subscriptionum partem et Sardicenses canones tantummodo continebant, rescæta notavit Baluzius. Laodicenos e dem codici olim insertos eo solo præjudicio affirmarunt editores, quia illos in Græco codice canonum ac in omnibus ejusdem codicis exemplaribus semper exstitisse crediderunt continuata illa numerorum serie comprehensos, quam cuique ejusmodi codici communem putarunt. Nos autem cum part. I, c. 2, n. 3, hoc præjudicium sustulimus, tum vero Laodicenis canonibus Græcum codicem aliquando caruisse ostendimus. Nullus quidem Justelliani codicis defectus notatur post canones Antiochenos, quibus Laodiceni subjecti fuissent, si eos Priscæ auctor Latine reddidisset.

18. Canones Constantinopolitani in eodem codice post Chalcedonenses describuntur, iisdemque canon annectitur de primatu sedis Constantinopolitanæ, qui ad Chalcedonensem synodum pertinet. Id potius allucinatio vel incogitantia amanuensis, qui codicem excerptis, quam auctoris error vel imperitia tribuendum editores tradidere. Sed nec amanuensi nec auctori versionis id adjudicandum est. Veram causam eam credimus, quod in eo Græco codice, quem interpres adhibuit, canones Constantinopoli-

tani post Chalcedonenses additi fuerant, iisdemque propterea canon Chalcedonensis pro Constantinopolitana sede constitutus accesserat. Confer quæ in hanc rem observavimus part. I, c. 2, n. 3, et notam in canones Constantinopolitanos ejus dem versionis, quæ hoc tomo integra edetur.

19. Hæc versio Priscæ post Chalcedonense concilium lucubrata dicenda est, siquidem omnes Græci canones etiam Chalcedonenses ab eodem auctore Latine redditus sunt ex Græco codice, qui Chalcedonensis et Constantinopolitanorum additamentum receperat. Certe vero priorum synodorum canones traditi fuerunt eo tempore quo institutis jam aliquot ecclesiasticis metropolitibus in Italia sub finem sæculi IV peculiaris veluti provincia Romani antistitis uti metropolitani intra suburbicaria loca concludebatur. Id enim probat versio canonis sexti Nicæni, quam paulo ante ex Sirmondo recitavimus. Hinc etiam hæc versio ab aliquo Italo aut Italice disciplinæ perito condita fuit. Idipsum confirmant Italice collectiones, in quibus passim recepta legitur, uti sunt quæ exstant in codicibus mss. Vat. Regiæ 1997, Val. 1342, Lucano 88, et Colbertino 784. In Gallias vero aliquem hujus versionis codicem delatum suadet collectio Quenelliana, quam Gallicanam probabimus; Chalcedonenses enim canones ex interpretatione Priscæ decerpti fuere.

20. Hanc versionem, quæ satis obscura et involuta est, indicare videtur Dionysius Exiguus, cum in epistola ad Stephanum episcopum Salonitanum scripsit, Laurentium Romanum, ut videtur, presbyterum confusione Priscæ translationis offensum, sibi ad novam versionem adornandam stimulos addidisse. Enimvero Italus presbyter de ea interpretatione conquestus est quæ in Italia vigeat. Priscam autem ibidem viguisse multo magis quam Isidorianam, [LXXIV] ex laudatis Italice collectionibus discimus. Neque moveat nomen Priscæ, quod Dionysii tempore competere non potuisse videtur interpretationi, quæ post Chalcedonense concilium lucubrata fuerat. Notum est enim veteres Priscam identidem vocasse, quod annos circiter quinquaginta excederet, et nunquam etiam hanc vocem usurpasse de re quæ non multo ante evenisset; quemadmodum apud Festum Priscæ Latine colonia appellatur sunt anteriores colonie, ut distinguerentur a novis; ita Priscam Dionysius potuit vocare anteriorem versionem, ut a sua nova ipsam distingueret.

CAPUT III.

De canonibus Ecclesiæ Africanæ, qui in omnes fere collectiones Latinas antiquas fuerunt inserti, et de vetustis eorum codicibus.

§ 1. Necessitas disserendi de canonibus Africanis. Recensentur codices et collectiones in quibus Africani canones continentur. De antiquitate collectionis synodorum Africanæ, quæ in collectionibus Hispanica et Isidoriana recepta est. Duo codices canonum Africanorum producti in synodo Carthaginensi anni 525. De canonibus synodorum Carthaginensium sub Grato et Genethio, qui in uno ex iisdem codicibus continentur.

1. Præter Græcarum synodorum canones e Græco codice Latine redditos et in Latinas collectiones traductos, in easdem fere inserti inveniuntur canones Ecclesiæ Africanæ; illic adeo celebres fuere, ut e Latinis codicibus Græcæ translati, in Græcæ etiam collectiones transierint. Cum vero apud Africanos anteriorum synodorum canones in synodis posterioribus repeterentur ac insererentur gestis, frequenter etiam sine præcedentium synodorum mentione iidem canones repeterentur, qui antea fuerant constituti: iidem in diversis conciliis reperiuntur, et nunc uni, nunc alii synodo adjudicantur; adeo ut sæpius non facile discerni possit qua in synodo hic vel ille canon conditus fuerit. Accedit diversa syno-

dorum divisio, seu inscriptio in collectionibus diversis notata, canonumque numerus ejusdem synodi alicubi minor, alibi major. Nunc certi canones omissi, nunc alii certe additi. Hinc vero magna in Africanis conciliis canonum commixtio, perturbatio et incertitudo exoritur, pluresque difficultates et controversiae exinde excitatae sunt, quae eruditos in varias sententias deduxere. Exemplo esse possunt inter alia multa, quae circa Breviarium Hipponense disputarunt ex una parte Schelestratius, ut ipsum suppositionis accusaret, ex alia Quesnellus ut defenderet. Non solum enim ille, qui falsam sententiam tutatus est, sed hic etiam qui veram propugnavit, in plures errores incurrit, canonumque Hipponensium, Breviarium ac synodi Carthagenensis in notitiam dum evolvere studui, maxime involvit. Ut autem in tanta caligine aliquid lucis afferretur, nos post P. Hardouin, qui de Africanis canonibus bene meritus est, aliquid tentavimus in Historia Donatistarum part. II, c. 19. Nunc vero post consulta plura Latinarum collectionum exemplaria, et post diligentius examen ac studium circa easdem collectiones aliquid novi afferre posse credimus, unde exactior et plenior Africanorum canonum et conciliorum notitia proferatur.

2. Postquam Christophorus Justellus Africanorum canonum collectionem Graece et Latine edidit cum titulo *Codex canonum Ecclesiae Africanae*, opinio apud multos invaluit eam continere omnes omnino canones qui ab Africanis Patribus conditi, veteri Africanae Ecclesiae usui fuere. Sed ea nullos alios canones vere complectitur, nisi quos Dionysius Exiguus excerptis ex synodo Carthagenensi anni 419, cujus unius gesta prae oculis habuit. Et si vero in iisdem gestis descripti essent canones, qui tum in ipsa synodo conditi, tum in anterioribus Aurelii conciliis fuerant constituti, Dionysius tamen non tota haec gesta, nec omnes singulorum conciliorum canones dedit eo ordine ac numero quo in memorata gesta fuerant inserti, sed cum iidem canones in plerisque [LXXV] synodis essent repetiti, eum modum qui repetitioni vitandae aptior ipsi visus est instituit; adeo ut ipsius lucubratio eorum synodorum quae ante annum 419 sub Aurelio fuerunt celebratae, integram omnino descriptionem non praebet; quod plenius patebit ex dicendis § 8, cum de synodo Carthagenensi anni 419 ex proposito disseremus.

3. Alia Africanarum synodorum collectio praeter Dionysianam exstat in mss. codicibus collectionum Hispanicae et Isidorianae. Octo in ea synodi describuntur: Carthagenensis I, est synodus sub Grato; Carthagenensis II, est synodus sub Genethlio; Carthagenensis III, est synodus anni 397, sub Aurelio, ad cujus tempora sequentes quoque synodi referuntur, nimirum Carthagenensis IV anni 398, Carthagenensis V anni 401, Carthagenensis VI anni 419, septimo kalendas Junias, Carthagenensis VII ejusdem anni tertio kal. Junias, et Milevitana anni 402. In his vero nonnulla quae erant distinguenda, perperam conjuncta et confusa, quaedam omissa et aliqua etiam aliunde inserta, atque Africanis afflicta deinceps videbimus. Neque id auctori collectionis Hispanicae, et multo minus Isidorotribuendum est. Vetustior enim collectio Hispanica fuit haec Africanarum synodorum collectio. Id exploratum fit ex concilio Turonensi II anni 567, quod collectionem Hispanicam antecessit. In hoc siquidem can. 20 legitur: *Cum etiam id in antiquis Milevitanis canonibus fuerit statutum. Item placuit ut quicumque episcoporum necessitate periclitantis pudicitia virginalia, cum vel petitor potens, vel raptor aliquis formidatur, etc.* Sunt verba canonis 26, qui in laudata collectione synodorum Africae Milevitano concilio perperam tribuitur, cum vere sit canon concilii Carthagenensis anni 418, ut patebit ex dicendis § 7. Jamdiu ergo ante collectionem Hispanicam compacta fuerat ea Africanarum synodorum collectio, quae canones concilii Carthagenensis anni 418 Milevitanæ synodo affixit; ac pro-

A inde auctor collectionis Hispanicae eam non digessit, sed antea digestam et pervulgatam in suum corpus traduxit.

4. Alia porro collectiones Hispanicae et Dionysianae antiquiores nonnulla Africana documenta receperunt. Collectio contenta in mss. Vat. 1342 et Barberino 2888 praestat concilium Carthagenense sub Genethlio. Breviarium Hipponense refertur in iisdem codicibus, ac praeterea in ms. 55 capituli Veronensis, in cod. Corbeiensi et in exemplis collectionis Quesnellianae. Collectiones Vat. Reginae 1997, Vat. 1342, Barb. 2888, et Lucano-Colbertina exhibent synodum Carthagenensem anni 419, distinctam in canones quadraginta, quam inter documenta iura canonici veteris hoc tomo edituri sumus. Duæ collectiones Corbeiensis et Quesnellianae dant synodum Carthagenensem anni 418 adversus Pelagianos.

5. Neque praetermittendus est Ferrandus Carthagenensis Ecclesiae diaconus, qui in Breviatione Africanæ s. praeterim canones compendio exhibuit, Africanisque antiquissimis exemplaribus usus est. Cum vero is concilia Carthagenensia sine ulla distinctione alleget, non ita facile erit discernere cuinam concilio ex pluribus ejusdem loci hic vel ille canon tribuendus sit. His tamen omnibus sollicitiori studio collatis atque perpensis speramus fore ut distinctiorem Africanorum conciliorum canonumque notitiam proferre possimus.

6. Huic vero operi facem praerent duo Africani codices canonum, qui in concilio Carthagenensi anni 525 sub Bonifacio ex ipso Carthagenensis Ecclesiae scrinio producti (T. V *Concil. col.* 778, c), integram veterum Africanarum canonum collectionem in duos tomos distributam continebant. Unus ille est ex quibus lecti fuerunt aliquot canones Niceni et unus synodi Carthagenensis sub Grato; alter, qui appellatur *Liber canonum temporibus Aurelii*. Primus praeter Nicenos comprehendisse videtur canones synodorum Africanarum anteriorum Aurelio; alter vero canones synodorum quae sub eodem Aurelio coactae in laudata Bonifacii concilio usque ad vigesimam recensentur. Ut a primo antiquiorum canonum codice exordiamur, Nicenum concilium ex ea vetustissima interpretatione, quam Caecilianus in Africam attulerat, apud Africanos receptum ac relatum in codicem animadvertimus capite praecedenti, § 1. Ibi etiam solius Niceni symboli et sexti canonis versionem ex eadem interpretatione superius indicavimus, erroremque deteximus, cum in synodo Bonifacii versioni ab Attico [LXXVI] Constantinopolitano transmissae tributa fuit ea symboli Niceni translatio, quae ad antiquam Africanam interpretationem pertinet.

7. Ex conciliis Africanis anterioribus Aurelio solos canones sub Grato et Genethlio Carthagenensibus episcopis conditos et in Latinis co lect ones traductos recepimus. Synodus Carthagenensis Grati cum canonicis 14 primum edita fuit ex collectione Isidori, qui ex Hispanica illam transcripsit. Utroque inscribitur: *Concilium Carthagenense I*. Dein vero emendatus recusa est a P. Labbeo ex codice Vaticano, cujus exemplar Holstenii manu scriptum a P. Possino accepit. Ferrandus in Breviatione hos canones fere allegat expresso Grati nomine sic: *Concil. Carthag. sub S. Grato*. At de obus in locis Grati nomen omittit, id est num. 119 *Concil. Carthag. tit. 3*, et num. 183, *Concil. Carthag. tit. 2*, qui canones his numeris designati, cum numeris canonum solus synodi sub Grato concurrunt; nisi qui forte malit credere his locis indicari aliam synodum Carthagenensem ex iis quae desiderantur, in qua iidem canones repetiti sub iisdem numeris recenserentur. Ex hac Grati synodo canon 11 integer recitatur in concilio Bonifacii anni 525. Cum S. Augustinus ineunte anno 402, epistola 65 ad Xantippum scribat num. 2: *Sex episcopis causam presbyteri terminari concilio statutum est, voci concilio* hanc notationem Benedictini editores in margine affixerunt: *Carthagenis sub Grato an. 348, seu 349,*

con. 11. At S. Augustinum concilium Grati adhuc ignorasse, dum anno 406 Crecentium Donatistam impugnavit, liquet ex libro III contra eundem n. 58, et lib. IV, n. 58. Hinc enim solam Sordicensem pseudosynodum, quam ad Donatum litteras dedit, cum cognovisse manifestum est; Sordicense vero legitimum concilium, in quo Gratus interfuit, satis didicisset ex canone quinto synodi Carthaginensis sub eodem Grato, si hæc ipsi nota fuisset, et hæc distinctione legitime synodi Sordicensis ab hæretica, quæ ad Donatum scripserat, Donatistas manifestis ac fortius revocasset. Probabilis igitur credimus hunc sanctum doctorem in laudata epistola 65 indicasse aliud posterius concilium Carthaginense sub Genethlio, in quo eadem constitutio can. 10 repetita fuit. Cognita porro erat hæc Grati synodus anno 419, cum in synodo Carthaginensi hujus anni, cui S. Augustinus adfuit, can. 5 Aurelius episcopus ea statuit quæ ex duobus canonibus 10 et 13 concilii sub Grato totidem verbis expressa leguntur.

8. Synodus altera Carthaginensis sub Genethlio anni 399 ex iisdem fontibus in lucem prædixit, ex quibus illa sub Grato, continet canones 15 et in collectionibus Hispanicae atque Isidoriana vocatur concilium Carthaginense 11. Ex mendoso autem Isidoriano codice ita multa menda in prima editione contraxerat, ut a nonnullis cum Justello veluti supposititia traducta fuerit. Iis autem mendis posteriori editione ex Vaticano codice sublati, de ejusdem germanitate nemo potest ambigere. Ferrandus, qui hujus canones identidem allegat, ipsius additum confirmat. Expressum concilii Carthaginensis nomen sub S. Genethlio appellat numeris 24, 55, 96 et 194. Cum vero num. 55 et 96 titulo 8 designet canonem Genethlii in editis decimum, et num. 24 titulo 9, indicet canonem in editis undecimum, perspicuum sit in Ferrandi codice quatuor ejusdem synodi canones coaluisse in duos. Cum porro num. 194 alleget titulum sextum, qui vulgato texto e non respondet, ea canonum unio ante sextum canonem non contigit, sed canon septimus cum sexto, et nonus cum octavo in eodem codice copulati fuisse dicendi sunt: ita ut canones sextus et septimus in unum conjuncti canonem sextum constituerent, octavus vero et nonus canonem septimum. Hinc sane cum idem Ferrandus num. 90 et 101, suppresso licet Genethlii nom'ne, laudat concil. Carth. tit. 7, indicari credimus duos canones ejusdem Genethlii octavum et nonum, qui apud Ferrandum conjuncti, erant canon septimus. Cum porro idem Ferrandus num. 16, agens de præcepta episcopis, presbyteris ac diaconibus continentia, laudat Concil. Carth. tit. 1, quod in nulla Carthaginensi synodo canone primo decernitur, error irrepsit in numerum, indicatque arbitramur canonem secundum concilii sub Genethlio, in quo ejusmodi præceptum continetur.

9. In synodo Carthaginensi anni 419, post Nicæna synodi lictionem canones 33 juxta divisionem Dionysii constituti fuerunt. Inter priores tredecim [LXXVII] primo et quarto exceptis, reliqui undecim ex concilio Genethlii sumpti sunt. Retinent fere eadem verba; sola nomina episcoporum interloquendum et proponendum mutantur, ita ut Genethlio substituantur Aurelius, et similiter aliis viventibus sub Genethlio alii episcopi sufficiantur, qui aderant in concilio anni 419. Duo tantum nomina Numidii Masulliani et Felicis utrobique leguntur. Num hi ab anno 390, quo habita fuit synodus sub Genethlio, ad annum 419 vitam prodixerunt? In collectionibus Hispanicae et Isidori ita hæc Genethlii synodus profertur, ut nomina quædam præferat eorum episcoporum qui pertinent ad synodum anni 419. Hinc orta erit potior dubitandi ratio de suppositione hujus synodi. Sicut autem alii defectus, quos in iisdem collectionibus quantum ad Africanos canones deinceps notabimus, aliunde emendandi erunt, ita errores in hæc synodo ex Vaticano exemplo jure correcti sunt.

2. De synodi Africanæ sub Aurelio episcopo Carthaginensi celebrata, quæ in alio codice producta in synodo anni 535 erant descripta. Eorum catalogus. De concilio Hipponensi anni 395, ac de duobus Carthaginensibus: et II sub Aurelio.

10. Nunc ad alterum codicem accedamus, qui in Bonifacii synodo vocatur Liber canonum temporibus S. Aurelii (Tom. V Concil. col. 780). Hujus concilia III, VI, VII, IX, X, XI, XVI, XIX et XX, in eadem synodo memorantur. Omnium series hic primum attingenda. Prima Aurelii synodus est celebris Hipponensis anni 395. At cum in laudato Bonifacii concilio, ubi duo Hipponenses integri canones recitantur, ea non dicatur prima Aurelii synodus, uti cæteræ suo cuiusque numero designantur ex concilio III, VI, etc., hæc Hipponense concilium inter viginti non videtur fuisse comprehensum. Aliæ quidem posteriores Aurelii synodi præter Hipponensem inveniuntur, quæ numeris in Bonifacii concilio indicatis respondent. Dionysii Exigui collectio nobis subsidio fuit, cum eas synodos recensent quæ in concilio Carthaginensi anni 419, temporibus Aurelii Carthaginensis episcopi recitatae fuerunt (Ibid., col. 1277, c). Eas igitur, quæ post Hipponensem synodum ibidem memorantur, chronologico ordine hic subjicimus.

I. Carthaginensis anni 394, vi vel xvi kal. Julias (Ibid., d).

II. Carthaginensis anni 397, vi kal. Julias (Ib., col. 1296, a).

III. Carthaginensis ejusdem anni 397, v kal. Septembris (Ib., col. 1277, c). In Bonifacii synodo anni 535 his vocatur concilium III, tom. V Concil. col. 779 et 781. Ante hanc synodum tertium sub Aurelio eodem anno alia quidem præcessit Carthagine habita idibus Augusti, in qua Mizonias cum aliquot Byzacenis episcopis Aurelio præsentem Hipponensium canonum Breviarium conscribendum curavit. Itæ hæc synodus iduum Augustarum sub Aurelio tertia haberi deberet. Sed cum ea quæ ibidem gesta sunt repetita et inserta fuerint initio actorum plenioris synodi paulo post evactæ v kalendas Septembris, ipsumque Breviarium canonum Hipponensium ex hisce actis ab Africanis antiquis allegari soleat, hæc, ut credimus, de causa factum est ut illa anteriori hujus anni synodo prætermisssa, hæc posterior tertiæ synodi nomen obtinuerit in codice, qui in Bonifacii concilio lectus fuit.

IV. Carthaginensis anni 399, v kal. Maias (Ib., col. 1296, b).

V. Carthaginensis anni 401, xvi kal. Julias (Ib., d).

VI. Carthaginensis ejusdem anni, idibus Septembris (Ib., col. 1304, b). Sextum concilium item appellatur in synodo Bonifacii tom. V col. 779, e, et 780, e.

VII. Milevitanum concilium anni 402, vi kal. Septembris (Ib., col. 1315, c). Septimum dicitur in eadem Bonifacii synodo (Ib., col. 780, b).

VIII. Carthaginense anni 405, viii kal. Septembris (Ib., col. 1317, d).

IX. Carthaginense anni 408, xvi kal. Julias (Ib., col. 1324, b). Concilium synodus Bonifacii, in qua nomen Aurelii concilium in-ceribitur (Ib., col. 781, a).

X. Carthaginense anni 405, x kal. Septembris (Ib., col. 1328, b). Decimum quoque vocatur in synodo Bonifacii (Ib., col. 750, b).

[LXXVIII] XI. Carthaginense anni 407, idibus Junii (Ib., c). Est pariter undecimum apud Bonifacium loco laudato.

XII. Carthaginense anni 408, xvi kal. Julias (Ib., 1336, e).

XIII. Carthaginense aliud anni ejusdem, iii idus Octobris (Ib., 1337, a).

XIV. Carthaginense anni 409, xvii kal. Julias (Ib., b).

XV. Carthaginense anni 410, xviii kal. Julias (Ib., b, c).

XVI. Carthaginense anni 418, kal. Maii (1b., c.) *Seztum decimum* vocatur in Bonifacii synodo (Tom. V, col. 780, c.).

XVII. Carthaginensis anni 419 actiones duæ, altera vii kal. Junias (1b., col. 1352, b), altera vero iii kal. ejusdem mensis (1b., col. 1349, c): quæ duæ actiones in collectionibus Hispanien et Isidoriana proferuntur veluti duo concilia distincta. In his Dionysius desinit.

XVIII. Carthaginense anni 421, idibus Junii. Hanc synodum e ms. capituli Veronensis eduximus, ac inter documenta juris canonici veteris hoc tomo prodibit. Neque hoc dici potest concilium xix in Bonifacii synodo laudatum; nam canon qui in hac synodo excerptus dicitur ex concilio xix, in hoc nostro concilio non legitur. Præterea hoc concilium habitum dicitur cum *instituta concilii solemniter per biennium cessaret*, nimirum post ultimam synodum anni 419, quæ ex Bonifacii serie est concilium xvii.

XIX et XX concilia quænam fuerint, non est exploratum; neque enim collectiones illæ aliam Africanam synodum sub Aurelio ad nos transmissæ. In sæpe laudata Bonifacii synodo unus tantum canon recitatur ex concilio xix, quem pariter allegat Ferrandus in Breviatione num. 84 (Concil. Carth. tit. 3), et alius ex concilio xxi. Tempus vero horum conciliorum certum non est. Solum concilii potest concilium xxi illud idem fuisse quod inter annum 425 et 426 ad Celestinum litæ ac dedit, cum in eo canone, quem synodus Bonifacii huic concilio tribuit, non minus quam in iisdem litteris sermo sit de appellationibus ad transmarina. Concilium autem xix post annum 424 et ante annum 426 collocandum videtur.

11. Neque vero omnes Africanæ synodi coactæ sub Aurelio, qui Carthaginen-em sedem tenuit ab anno circiter 392 ad annum usque 429, hoc viginti synodorum numero comprehenduntur. In concilio Hipponensi anni 393 canon editus fuit, quo singulis annis concilium plenarium nunc in una, nunc in alia provincia congregaretur, ad quod omnes provincie, quæ primas sedes habebant, ex conciliis suis legatos dirigerent. Anno quidem 394 provincie proconsularis synodus Carthagine celebrata vi vel xvi, kal. Julias memoratur (Cod. Eccl. Afr., t. II Conc. col. 1277, d), ex qua episcopi ejusdem provincie legati directi sunt ad concilium Adrometinum, quod in illi viginti non recensetur, illæ methodus observata usque ad annum 407, quo plenarium synodum non nisi singulis, sed cum causa communis exigeret, indicendam decretum fuit. Vide Cod. Afric. c. 55. Iia præter provinciales synodos quindecim plenariæ usque ad annum 407 coactæ fuisse. Ex his autem plures desiderantur, quæ ideo fortassis ommissæ fuisse, quia præter quædam communes causas quæ in iisdem terminabantur, repetitis tantum et confirmatis antecedentibus decretis, præsertim Hipponensibus anni 393, nullum peculiarem canonem condiderunt.

12. Ferrandus aliam synodum Hipponregensem laudat distinguendam ab Hipponensi anni 393, eamque celebratam anno 427 ex P. Harduini codicibus probabimus § 9. At æ quoque periculis ares synodos provincie Byzacænæ, nimirum Zolensem, Soffetulensem, Thudrianiam, Macrianensem, Septimunicensem, Themitaniam, et Maracanensem seu Maradianensem allegat idem Ferrandus, quas vivente Aurelio celebratas concilium eodem paragrapho nono. Solius concilii Zolensis, quod alias Teleptense, seu Telense dicitur, fragmentum superest, quod in collectione hoc tomo impressa legitur cap. 62.

13. Nunc in canones earum synodorum, quæ sub Aurelio coactas recensimus, exactius inquirendum est. Omnium celeberrimum est concilium Hipponense anni 393, ejus canones abbreviati in aliis synodis plerumque repetiti fuisse. Hinc frequens ejusdem synodi mentio. Integra verò hujus gesta et canones integri desiderantur. Exceptis enim duobus canonibus integre descriptis et conservatis in synodo Carthagineni anni 525 sub Bonifacio, qui in Breviario

divisi fuerunt in tres 5, 6 et 7, sola ceterorum abbreviatio superest, quæ cum fuerit inserta in synodum Carthaginensem anni 397, ex illis quæ de hac synodo fuisse dicuntur, quot et quænam fuerint Hipponenses canones palam fiet.

14. Synodo Carthaginensi i anni 394, vi vel xvi kalendas Julias, ex qua legati ad Adrometinum concilium directi fuerunt, nulli canones tribuuntur. Vide Codicem Eccl. Afric. tom. II Concil. Ven. edit. col. 1277, d.

15. Ex ii synodo Carthaginensi anni 397, kal. Julias, hic unus canon a Dionysio Exiguo proferitur in eodem codice Ecclesiarum col. 1296, b. *Placuit ut nullus episcoporum naviget sine formata primitia*. Repetitio est canonis Hipponensis, qui in Breviario legitur can. 27. Ferrandus num. 64 canonem, qui repetens aliud decretum Hipponense, appellationem ab electis iudicibus prohibet, ascribit concilio Carthag. tit. 3, item concil. Carthag. tit. 15, ubi corrigendum tit. 19. Cum autem hac secunda allegatione indicetur concilium Carthaginense anni 397 habitum v kal. Septembris, quod tit. 19 hunc canonem exhibet, priori allegatione anterior utique synodus Carthaginensis innuitur. Cum vero idem canon non invenitur inter canones synodorum Carthaginensium sub Grato ac Genethlio constitutos, qui omnes supersunt, rectius huic concilio secundo Aurelii celebrato eodem an. 397 kalendis Julii adjudicandum videtur quam Carthaginensi i; quippe Dionysius nullos canones primo concilio tribuit, ex secundo vero non omnia decreta retulit, sed ad ejus gesta lectores remittit. *Gesta*, inquit, in authenticis qui quæret, inveniet.

§ 5. *Restituitur synodus Carthaginensis anni 397, tertia sub Aurelio, habitæ v kalendas Septembris, in qua Breviarium canonum Hipponensium lectum, confirmatum et gestis insertum fuit. Quantum Africanam Romanam sedis auctoritati detulerint. Subscriptiones episcoporum laudatæ synodi ex optimo codice erant.*

16. Hoc concilium Carthaginense iii sub Aurelio et Hipponenses canones in Breviario contractos, et alios canones in ipso concilio editos complectitur. Duo hujus synodi fontes suppetunt, collectio Isidoriana, quæ ex Hispanica hanc synodum derivavit, et codex Ecclesiarum Africanæ, qui ex Dionysio Exiguo profleiscitur; sed in utrisque canones et numero et ordine discrepant, ac Hipponenses abbreviati a Carthaginensibus nulla certa nota discernuntur. Adde quod in ambobus quædam desiderantur, quæ ejus synodi gestis certe erant inserta. Hinc hujus synodi restitutio maxime necessaria. Tria in hanc restitutionem subsidio erant: 1° Breviarium Hipponense, quod in collectione canonum hoc tomo edenda ad mss. codices aliarum etiam collectionum exactum reperitur cap. 2. Ex hoc enim quot et qui fuerint canones Hipponenses palam fiet. 2° Ferrandus. Ille cum omnes fere canones hujus concilii Carthaginensis tertii sui cujusque numero designet, tum Hipponensium, tum Carthaginensium ordinem suppeditabit. Quia in re diligentiori quidem collatione et animadversione uti opus fuit, ut inter quamplurimos canones ab eo allegatos hæc generali formula Conc. Carthag. ii discernerentur qui ad synodum Carthaginensem tertiam anni 397, vel ad alia ejusdem loci concilia pertinent. 3° Synodus Bonifacii anni 525, ubi ex libro canonum temporibus S. Aurelii concilio tertio tituli canonum 23 eo ordine proferuntur, qui cum Ferrando placet concurrunt. Quam concordiam et conciliatorem cum ex restitutione concilii Carthaginensis ii mox subiicienda manifestam fecerimus, evanescent plures difficultates a non paucis ingestæ, qui hæc documenta non satis apto intelligentes, non modo Hipponense Breviarium suspectum reddidere, verum etiam de dignoscendis canonibus concilii Carthaginensis ii spem abiecerunt. Ex dicendis autem patebit in hæc

synodo lectum primo loco et insertum fuisse Breviarium, quod paulo ante a Byzacenis Carthagine conditum fuerat; dein vero alios canones fuisse constitutos, ita tamen ut tum canones Breviarii lecti et inserti, tum alii postea conditi eidem synodo Carthaginensi in [LXXX] continua numerorum serie ascripti fuerint. En ipsam canonum seriem ex qua huius concilii restitutio pendet.

I. *Cæsario et Attico vv. cc. cons. v kal. Septembris*, etc., ut in Cod. Eccles. Afric. ante canonem 34, tom. II Conc. Ven. edit. col. 1377, a, u-que ad verba *singula a vestra charitate considerentur*. Hæc præfatio in collectionibus Hisp. et Isid. omisa fuit, cum hoc concilium Carthaginense in produceretur; ejusque præfationis loco a collectore inserta hæc verba: *Constitutus sunt hæc que in præsentii concilio definita sunt*. Cur hunc et sequentes tres numeros quatuor primis titulis seu capitulis concilii Carthaginensis in assignarimus, ex Ferrandi computatione, quæ incipit a tit. 5 intelliges.

II. Post laudatam præfationem asserendus est titulus synodi, in qua Breviarium canonum Hipponensium conditum fuerat. *Synodus Carthaginensis sub die idum Augustarum, consulatu Cæsarii et Attici*. Hunc titulum erimus ex ms. 59 capituli Veronensis, a quo alii codices modicum discrepant. Vide not. 1 in cap. 3 codicis edendi col. 85. Mox litteræ Aurelii et Mizonii Breviario præmissæ subiungenda sunt. *Dilectissimis fratribus et coepiscopis diversarum provinciarum*, etc., uti eodem capite, col. 87. Nonnulli has litteras ex Byzacena synodo, non autem Carthagine datas putantes, Aurelii nomen expungendum, easque ad Byzacenos, qui synodo non interfuerant, non vero ad episcopos in concilio plenario Carthaginensi in ex aliis Africanis provinciis congregandos scriptas opinantur. At hæc synodum Carthagine celebratam idibus Augusti an. 397, a Mizonio aliusque episcopis Byzacenis non solum testatur titulus ex diversis codicibus excerptus, verum etiam idem Aurelius in præfatione a Dionysio conservata illis verbis: *Cum sacerdotum nostrorum epistola Byzacenorum fuisset recitata, vel quid mecum (utique Carthagine) idem, qui tempus et di in concilio prævenierunt, tractassent*, etc. Dies concilio plenario præstituta a synodo Hipponensi anni 393 erat x kal. Septembris ex Cod. Afric. c. 75. Hunc autem diem prævenientes Mizonius et aliqui episcopi Byzaceni, profecti Carthaginem, ubi synodus plenaria habenda erat, idibus Augusti una cum Aurelio (mecum enim, inquit) tractantes, Breviarium scripserunt et litteras quibus ejusdem Breviarii ratio redditur. Hinc jure epistola Byzacenorum Aurelius etiam inseribitur, et eidem Breviario in omnibus mss. codicibus subsgatus legitur. Sicut autem Breviarium ad hunc catum, id est ad plenariam synodum, corrogatum idem Aurelius loco citato tradidit, ita etiam litteræ quæ Breviarii ad eundem catum corrogandi causa scriptæ fuerunt. Confer quæ hæc de plenius disseruimus in Historia Donatistarum part. II, c. 9, tom. IV Operum cardinalis Norisii, col. 425, et admonitionem in c. 2 collectionis hoc tomo edendæ col. 79. Dein hæc litteras excipit titulus Breviarii: *Statuta concilii Hipponensis brevissima*, etc., infra hoc tomo col. 88.

III. *Nicæni concilii professio, et fides recitata et confirmata est, quæ ita se habet: Credimus*, etc. Ibidem. Hoc symbolum Nicænum non esse a Breviario expungendum, ut non nemini visum est, probat interlocutio Honorati et Urbani in Cod. Afric. c. 47, quæ post insertum Breviarium dixerit: *De fide enim Nicæni tractatus audicionis, verum et de sacrificiis in his diebus post prædictum*, etc., quæ ad idem Breviarium in hoc concilio Carthaginensi lectum referuntur.

IV. *Placuit etiam propter errorem*, etc., ut in Breviario ibidem col. 89, ubi monendum est sequentes pariter canones usque ad can. 47 sumendos esse potius ex Breviario quam ex Codice Eccles. Afric., vel ex mss. codd. collectionum Hisp. et Isid., apud quos

nonnulli canones repetiti in synodo anni 419, alia verba aliasque lectiones in eadem synodo receperunt. In Isid. hic canon est c. 1: in Cod. Afr. omittitur, sed citatur uti canon Breviarii ab Epigonio in eodem Cod. Afr. c. 34. Integer ex concilio Hipponensi exhibetur in synodo Carthaginensi sub Bonifacio anni 525 tom. V Concil. col. 781.

V. *Cresconius Villaregiensis episcopus*, etc., uti in Breviario col. 89. Primam partem de Cresconio ad Breviarium spectare manifestum est ex laudata interlocutione Honorati et Urbani in Cod. Afric. c. 48, ubi testantur se audisse [LXXXI] confirmata, quæ contra Cresconium Villaregiensem statuta fuerant. Postremam vero partem Ferrandus num. 24 allegat sic: *Concil. Carth. tit. 5*. Hic autem titulus quintus laudatus a Ferrando quatuor alios in ejus codice canones præcessisse significat. Hæc secunda pars in Isid. legitur can. 20, sed cum additamento, quod in Breviario non apparet.

VI. *Præmatem proprium*, etc., ut in Breviario col. 89. Ferrandus n. 82, Conc. Carth. tit. 6. Hic canon cum sequenti integer recitatur in synodo Bonifacii ex concilio Hipponensi t. V Concil. col. 782, in Cod. Afr. can. 17 a Patribus synodi Carthaginensis anni 419 adoptatus, aliis verbis exprimitur.

VII. *Ceteri etiam primæ sedis*, etc., ut in Breviario eadem col. 89. Ferrandus n. 83 Concil. Carth. tit. 7.

VIII. *Ut lectores populum non saluent*. Ex serie Ferrandi hæc prima pars canonis primi in Breviario nostræ editionis col. 90, constituit titulum 8, distinctum a secunda parte, quæ apud ipsam est tit. 9. Similiter idem primus canon nostræ editionis in duos canones distinguitur in codice 55 capituli Veronensis. In Isid. c. 4 hæc prima pars postpositur secundæ, uti etiam postponitur in Cod. Afric. c. 16. Confer dicenda canone sequenti, qui secundam partem distinctam exhibet.

IX. *Ut ante 25 annis annos*, etc., ut in nostra Breviarii editione c. 1, col. 90. Ferrandus num. 121, Concil. Carth. tit. 9. Hic canon in synodo Bonifacii anni 525 citatur ex concilio tertio, § 1. Isidorus c. 1 et Codex Afr. c. 16 hunc canonem referunt, sed mutilum; desunt enim illa, ut *primum Scripturis divinis*, etc., usque ad finem. Id autem ea de causa accidisse videtur, quia tum Dionysius Exiguus, ex quo sumptus fuit vulgatus Codex Ecclesie Africanæ, tum antiquius auctor collectionis synodorum Africanarum ab Isidoro susceptæ hunc canonem cum præcedenti conjunctum excerptaverunt, non ex Breviario, quod in omnibus nostris codicibus eundem canonem cum iisdem verbis exhibet, nec ex vero concilio Carthaginensi anni 397, cui integrum Breviarium insertum fuit, sed ex concilio Carthaginensi anni 419, in quo idem canon inter priores canones 53 sine laudatis verbis legitur. Alia quidem ex hæc eadem synodo apud Isidorum Carthaginensi in perperam attributa deinceps videbimus.

X. *Ut ordinatis episcopis*, etc., ut in Breviario c. 2, col. 90. In concilio Bonifacii laudatur § 2. Apud Isid. est c. 3; in Cod. Afr. c. 18.

XI. *Ut etiam per solemnissimos paschales dies*, etc., ut in Breviario, c. 3, col. 91. Apud Ferrandum num. 226, tit. 11. In concilio Bonifacii § 3. Isid. c. 5.

XII. *Ut corporibus defunctorum*, etc., ut in Breviario c. 4, col. 91, usque ad illa nec edere. Ferrandus num. 227, tit. 12. Hæc vero in editione Breviarii hic canon copuletur cum sequenti, utrumque nihilominus dividendum in restituendo concilio Carthaginensi anni 397 ideo credimus, quia non solum distincti proferuntur apud Ferrandum, verum etiam in synodo Bonifacii, quæ hos duos canones distinctos ex Carthaginensi in allegavit, unum § 4, alterum § 5. Codex Barberinus 2888 in ipso Breviario exhibendo hos canones dividit. Isid. c. 6 et Cod. Afr. c. 18 utroque in unum conjunctos præbent.

XIII. *Deinde covenandum est*, etc. In editione Breviarii est secunda pars canonis 4, col. 91. Ex serie autem numerorum in Ferrandi codice erat tit. 13. Apud

Bonifacium describitur § 5, apud Isid. c. 6. In Cod. Afr. aliis verbis affertur circa medium can. 18, quo synodus Carthaginensis anni 419 tres vel potius quatuor canones Breviarii Hipponensis copulatos adoptans, quaedam etiam verba immutavit.

XIV. *Ut propter causas, etc.*, ut in Breviario c. 8, col. 91. Ex serie vero titulorum apud Ferrandum erat in suo codice tit. 14. Apud Isid. c. 2. In Cod. Afric. prima pars cum aliqua mutatione verborum legitur can. 18, secunda can. 14.

XV. *Ut quisquis episcoporum, etc.*, ut in Breviario c. 6, col. 92. Ferrandus num. 58, *Concil. Carth. tit. 15. Isid. c. 7, et Cod. Afric. c. 49*, ex hoc et sequenti canone unum compingunt. Uterque præterea lectiones quasdam habet a concilio Carthaginensi anni 419 immutatas, quibus palam sit hunc canonem ab auctore collectionis Africanarum synodorum in laborum traducte [LXXXI] sumptum solis ex concilio anni 419, ad quod pertinent priores canones 33 in codice Africano descripti; non vero fuisse excerptum ex Breviario Hipponensi, aut ex concilio Carthaginensi anni 397, ubi duo canones distinguuntur, nec Aurelii nomen canoni præmittitur, sicut et omnes illi ejusdem concilii canones nullo episcopo proponente exhibentur. In vulgato autem Isid. lectiones quasdam ex Breviario inserte fuisse; at monente P. Harduino codices concinunt cum lectionibus concilii anni 419.

XVI. *Si autem nec ad concilium, etc.*, ut in Breviario c. 7, col. 93. Ex serie Ferrandi in ejus codice erat tit. 16. Quantum ad Isid. et Cod. Afr. recole quam in canonem præcedentem animadvertimus.

XVII. *Si autem presbyteri, etc.*, in Breviario c. 8, col. 93. Ferrandus num. 51, tit. 17. Isid. c. 8. Cod. Afr. cum aliqua exigua varietate lectionis c. 20.

XVIII. *Sane quisquis episcoporum, etc.*, ut in Breviario c. 9, col. 94. Apud Ferrandum num. 67 est tit. 18. In synodo Bonifacii anni 525, *Ex concilio in Aurelii* § 6. Isid. c. 9. In Cod. Afr. c. 15 omittitur ultima periodus, et duo canones sequentes junguntur.

XIX. *Hoc etiam placuit, etc.*, in Breviario, c. 10, col. 94. Ferrandus num. 63, tit. 19, primam partem laudat; numero autem 64 allegat secundam, ubi tit. 19 corrigendum est pro tit. 15. In Isid. est c. 10, in Cod. Afr. c. 15.

XX. *Quod filii episcoporum, etc.*, ut in Breviario c. 11, col. 94. Apud Ferrandum num. 40 est tit. 20. Cod. Afr. c. 15, et Isid. c. 11, eandem sententiam partim isdem, partim aliis verbis efferunt, iidemque inter sese aliquot verbis discrepant.

XXI. *Ut gentilibus vel etiam hereticis, etc.*, ut in Breviario c. 12, col. 95. Apud Ferrandum num. 39 est tit. 21. In synodo Bonifacii legitur § 7, in Isid. c. 12; Codex vero Afr. c. 21 aliis atque aliis verbis exprimit.

XXII. *Ut episcopi vel clerici filios suos, etc.*, c. 13 Breviarii col. 95. Apud Ferrandum num. 41, tit. 22. Isid. c. 14. Cod. Afr. c. 35.

XXIII. *Ut episcopi vel clerici eos, etc.*, in Breviario c. 14, col. 95. Apud Ferrandum num. 35, tit. 23. Laudatur in synodo Bonifacii § 8. Isid. c. 15 (ut in mss. legitur), et Cod. Afr. c. 23, aliam lectionem præferunt propriam synodi anni 419.

XXIV. *Ut episcopi, presbyteri et diaconi non sint conductores, etc.*, c. 15 Breviarii, col. 95. In synodo Bonifacii legitur § 9. Apud Ferrandum num. 70, tit. 24. Isid. c. 15 et Cod. Afr. c. 16 aliam lectionem synodi anni 419 peculiarem repræsentant.

XXV. *Ut cum omnibus omnino clericis, etc.*, ut in Breviario c. 16. Ferrandus num. 122 citat hunc canonem *Conc. Carth.*, sed titulus omittitur, qui supplendus est tit. 25. Apud Isid. est c. 17.

XXVI. *Ut episcopi, presbyteri et diaconi non ordinentur, etc.*, in Breviario c. 17, col. 95. In Ferrandus num. 15, *Conc. Carth. tit. 3*, ubi error irrepsit in numerum, ut patet vel ex synodo Bonifacii, in qua

A hic canon post præcedens recitatur § 10. Corrigendum est autem in Ferrando ex reliquorum numerorum serie tit. 26. In Isid. habetur c. 18, in Cod. Afr. c. 36.

XXVII. *Ut lectores usque ad annos pubertatis, etc.*, c. 18 Breviarii col. 95. Apud Ferrandum num. 139, tit. 27, ubi tamen hic canon ita aliis verbis proponitur, sicut in Isid. c. 18 et in Cod. Afr. c. 16.

XXVIII. *Ut clericum alienum, etc.*, c. 19 Breviarii, col. 96. Apud Ferrandum num. 27, tit. 28, Isid. c. 21.

XXIX. *Ut nullus ordinetur, etc.*, in Breviario c. 20, col. 96. Ferrandus num. 232, tit. 29. Isid. c. 22. Legitur in synodo Bonifacii § 11.

XXX. *Ut nemo in precibus, etc.*, c. 21 Breviarii, col. 96. Apud Ferrandum num. 219, *Conc. Carth. tit. 31*, ubi ex ejus serie corrigendum tit. 30, cum præsertim etiam in Synodo Bonifacii assertur § 12 post canonem præcedentem, eidemque subiciantur ut distincti duo canones sequentes, quorum ultimus apud Ferrandum signatur tit. 32. In Isid. est c. 23.

B XXXI. *Ut nullus clericorum amplius, etc.*, c. 22 Breviarii, col. 96. Apud Ferrandum deest; sed legitur in synodo Bonifacii § 15. In Isid. est, c. 16, partim eadem, partim diversa lectione. In Cod. Afr. c. 16 aliis omnino verbis.

[LXXXIII] XXXII. *Ut in sacramentis, etc.*, Breviarii c. 23, col. 96. Apud Ferrandum num. 215, tit. 32. Laudatur in synodo Bonifacii § 14. Idem est in Cod. Afr. c. 37. Isidorus autem c. 24 alia præterit, alia ob hujusmodi omissionem diversis verbis effert.

XXXIII. *Ut clerici vel continentes, etc.*, in Breviario c. 24, col. 96. Apud Ferrandum num. 139, tit. 33. Cod. Afr. c. 38. Isid. c. 25.

XXXIV. *Ut prima sedis episcopus, etc.*, Breviarii c. 25, col. 97. Ferrandus num. 81, tit. 34. Legitur in synodo Bonifacii § 15. Cod. Afr. c. 39. Isid. c. 26.

XXXV. *Ut clerici edendi, etc.*, c. 26 Breviarii, col. 97. Apud Ferrandum num. 134, tit. 35. In Isid. c. 27. Cod. Afr. c. 40.

C XXXVI. *Ut episcopi non proficiantur, etc.*, c. 27 Breviarii, col. 97. Ferrandus num. 86, tit. 36. In mss. Isid. c. 28, et in Cod. Afr. c. 23, deest postremum membrum.

XXXVII. *Sacramenta altaris, etc.*, c. 28 Breviarii. Ex Ferrandi serie est tit. 37. Exstat in synodo Bonifacii § 16, in Isid. c. 29, et in Cod. Afr. c. 41. Hic canon uti Hipponensis Breviarii laudatur ab Honorato et Urbano episcopis c. 47 Codicis Afr.

XXXVIII. *Ut nulli episcopi vel clerici, etc.*, c. 29 Breviarii, col. 97. Apud Ferrandum num. 71, tit. 38. Isid. c. 30. Cod. Afr. c. 42.

XXXIX. *Ut penitentibus, etc.*, c. 30 Breviarii. Ferrandus num. 49, tit. 39. Cod. Afr. c. 43. Isidorus vero dividit in duos canones 31 et 32.

XL. *Ut virgines sacræ, etc.*, c. 31 Breviarii, col. 98. Apud Ferrandum num. 48, tit. 40. Isid. c. 33. Cod. Afr. c. 44.

XLI. *Ut agrolantes, si pro se respondere, etc.*, in Breviario c. 32, col. 98. Apud Ferrandum num. 202, tit. 41. Exstat in synodo Bonifacii § 17, in Isid. c. 34, et in Cod. Afr. c. 45.

D XLII. *Ut acenias, etc.*, c. 33 Breviarii. Ferrandus num. 170, tit. 42. Isid. c. 35. In Cod. Afr. additur præcedenti c. 45.

XLIII. *Ut presbyter inconsulto, etc.*, c. 34 Breviarii, col. 98. Apud Ferrandum num. 91, tit. 43. Legitur in synodo Bonifacii § 18, et in Isid. c. 36.

XLIV. *Ut clerici in aliena, etc.*, c. 35 Breviarii. In Ferrando num. 135, tit. 44. Est in synodo Bonifacii § 19, in Isid. c. 37.

XLV. *Ut præter Scripturas, etc.*, in Breviario c. 36, usque ad verba *Ecclesia consular.* Apud Ferrandum num. 228, tit. 45. Cod. Afr. c. 24, ubi pro tempore quo repetitus fuit hic canon in concilio anni 419, Bonifacii papæ nomen cum aliis verbis in fine inseritur. In Breviario hic canon cum sequenti copulatur c. 36, uti etiam in synodo Bonifacii § 20. In

Isid. c. 47 uterque canon similiter jungitur, sed ita ut A ex synodo anni 419 excerptus fuerit, concinatusque omnino cum can. 24 Codicis Africani. Ferrandum in divisione secuti sumus, quia partitionem et ordinem omnium canonum tertii concilii sub Aurelio ex ipso tantum efficere licuit.

XLVI. *Licet etiam legi passionis martyrum, etc., ut in fine cap. 56 Breviarii, col. 100. Ferrandus num. 229, tit. 46. Cod. Afr. c. 46. In synodo Bonifatii § 20, et in Isid. c. 4, in fine.*

XLVII. *Placuit etiam ut quoniam, etc., c. 57 Breviarii, col. 301, et post ultima verba transmarina Ecclesia consulatur, tunc addantur: De Donatistis placuit ut consulamus, etc., ut in Cod. Afr. c. 47, usque ad illa verba, ne promoveantur sacri altaris ministri; ac deinde subscriptiones apponantur: Aurelius episcopus Ecclesie Carthagenensis his placitis a nobis omnibus confirmatis, etc., cum reliquis in fine Breviarii subscriptis col. 104.*

Cum unicuique canonem 47 Breviarii ultimum subsequens Ferrandi series inserendum concedat, duos, qui de Donatistis statuunt, ad unum canonem 47 pertinuisse nihil ambigimus. Unus sumptus ex can. 57 Breviarii de clericis Donatistarum certa quadam restrictione in suo gradu recipiendis loquitur; alter productus ex can. 47 Codicis Africani statuit de Donatistarum infantibus in clerum admittendis; ac in utroque transmarinam Ecclesiam consulendam decernit, in Historia Donatistarum part. II, c. 2, alteram partem de infantibus recipiendis, priorem de clericis sumptam ex editione Breviarii in suppositionis [LXXXIV] suspicionem adduximus. Sola tunc Quacelliana collectio canonum nobis nota erat, ex qua Breviarii prodierat; cumque hinc duos alios canones 58 et 59 Breviario additios perperam suscepit, nihil mirum si etiam canon 57 eidem aliunde accessisse crederetur. At duas alias diverse originis, et vetustissimas collectiones mss. nacti sumus, quae Breviarium cum eodem canone de clericis pariter exhibent, alteram in ms. Barb. 2888, alteram in cod. 85 capituli Veronensis; quae postrema id peculiare habet, quod alios duos canones 58 et 59 ut certe additios ignorat. Ex hac igitur trifida collectionum antiquissimarum concordia hunc canonem de clericis a Breviario haud expungendum cognovimus, nisi quid omnino efficax cogeret. Expendentes itaque exactius, quae nos olim perurgebant, nihil cogere deprehendimus. Illa ejusdem canonis verba, *Præcedentibus concilio statutum est ne quis Donatistarum cum honore suo recipiatur a nobis*, præcipuum difficultatem movebant, tum quod nullum ejusmodi interdictum in anterioribus Africae synodis, quarum memoria superest, invenitur, tum præsertim quod contraria potius disciplina ab ipsius separationis exordio in Africa viguit, uti traditur in collatione Carthaginiensi primæ diei num. 16 (Tom. II Concil. col. 158, d). At re melius perpensa, statutum illud seu interdictum ad transmarinam concilium referri credimus, cui Africani ut obsequerentur, idem interdictum in suis quoque synodis repetitis videntur. Id ne gratis credatur assertum, res plenius explicanda est, cum præcipue ex dicendis patefaciendum sit quantum Africani Romanæ Ecclesie auctoritati detulerint.

Consuetudo quidem Africanæ Ecclesie ab ipsius separationis exordio hæc fuerat, ut clerici Donatistarum ad unitatem redeuntes, in suo gradu reciperentur. At supervenit interdictum memoratum transmarini concilii, quod aperte assertit in synodo Carthaginiensi anni 401 idem Septembris can. 68 Cod. Africani his verbis: *In transmarino concilio statutum est ut ordinati in parte Donati, si ad catholicam correcti monito voluerint, non suscipiantur in suis honoribus*. Aliud quoque interdictum transmarinæ synodi, in qua una cum Romano Mediolanensis etiam unio interluit, indicator in alio concilio Carthaginiensi ejusdem anni 401, xvi kal. Julias, ne infantibus Donatistarum ad Ecclesiam reduces ad ordines pro-

moverentur. Ibi enim decreta sunt legatio ad papam Anastasium et ad Venerium Mediolanensem, ut in eo interdictio ob inopiam clericorum et necessitatem Ecclesie ad eodem infantibus ordinandos dispensatio peteretur, *quia ad his actibus hoc fuerat prohibitum*. Vide Cod. Afric. c. 57, ejusque proœmium. His autem interdictis adeo paruerunt episcopi Africani, ut, cum rari essent catholici ordinandi, summa esset clericorum inopia, multaque Ecclesie essent desertie, nec unus quidem diaconus alibi reperiretur, ut susius in laudato proœmio traditur. In hac autem Ecclesiarum necessitate ista quidem transmarina interdicta parim abroganda, partim restringenda Africani Patres consueverunt. At auctoritatem transmarinæ Ecclesie reveriti, nihil contra per se absolute statuerunt, nec ab interdictis, licet urgeret necessitas, saltem facio recedere, ac pristinum consuetudinem revocare; sed quidquid expedire videbatur, canone quidem exponendum, non tamen constituendum aut exsequendum putarunt, nisi prius transmarina Ecclesia consulere. Id primum (quod sciamus) expressum fuit in synodo Hipponensi anno 395, tum in synodo Carthaginiensi anni 397 nostro canone 47, qui ex Hipponensi excerptus fuit. Iterum vero repetitum in alio concilio Carthaginiensi anni 401, xvi kal. Julias can. 57 Codicis Africani, ac tandem in alia ejusdem anni synodo idibus Septembris can. 68 Cod. Afr., in quo cum Romani maxime pontificis consensus ac veluti dispensatio petenda decerneretur, hujus potissimum sedis auctoritas in transmarino concilio apud Afros valuisse cognoscitur. Hæc toties decreta transmarinæ, seu Romanæ Ecclesie consultatio, laudatorum interdictorum ad hoc usque tempus observantiam declaravit; cum præsertim in postrema synodo idem Septembris anni 401 Patres testentur se eam dispensationem querere propter Ecclesie pacem et utilitatem; non ut concilium quod in transmarinis partibus de hac re factum est dissolverent. Qui vel in maxima necessitate et penuria clericorum nihil per se voluerunt militos interpretari et constituere, ne interdictum transmarinum [LXXXV] dissolverent, nisi prius Romanum pontificem consulenter et dispensationem obtinerent; quantum hujus sedis auctoritati obedientiam et observantiam tribuerent, nemo non videt. Ideo vero tandiu dilata res fuit, quia licet decretum de consulenda transmarina Ecclesia statum fuerit anno 395, et in Breviario repetitum anno 397, nondum tamen executioni mandatum fuerat anno 401. Itaque hoc anno in synodo xvi kal. Julias ne consultatio amplius differretur, legatio ad transmarinam Ecclesiam destinata est, qua Africani episcopi de solis infantibus consuluerunt. Tum in alia synodo anni ejusdem idibus Septembris de clericis Donatistarum recipiendis per litteras intercessere. Ex hac autem historia non tam soluta est proposita obiectio, qua hic canon 47 de clericis Donatistis loquens a Breviario excludendum videbatur; sed potius confirmatum maxime re-
stat, Africanos Patres de hac re, quæ a transmarina Ecclesia interdicta fuerat, fuisse sollicitos, ac statuisse consulendum Ecclesiam transmarinam, licet executio in annum 401 dilata fuerit.

Restat altera difficultas ex Dionysio Exiguo, seu ex can. 47 Codicis Africani, in quo post antecedentem Breviarii canonem 46 de passionibus martyrum, omisso canone de Donatistarum clericis, de solis ipsorum infantibus Siricium et Simplicianum consulendos decernitur. Idipsum etiam legitur in collectione Isidori can. 48, ac præterea in synodo anni 401, can. 57 Codicis Africani hic canone de parvulis superiori concilio editus traditur. Hunc autem fuisse postremum canonem Breviarii Hipponensis patet ex his quæ statim subjunguntur tam in Codice Africano quam apud Isidorum: *Quibus insertis Honoratus et Urbanus legati provincie Mauritanie Sitifensis dixerunt... De fide enim Niceni tractatus audivimus*. Hic Breviarii Hipponense lectum ac gestis insertum patam immittitur, ac propterea canon de parvulis, qui

præcedit verba quibus insertis, pertinet ad Breviarium quod gestis insertum fuit. Hinc quidem idem canon nullo episcopo proponente describitur, ut nullo pariter proponente episcopo recensiti fuerunt etiam reliqui ejusdem Breviarii canones, cum e contra omnes canones post ejusdem lectionis conditioni in ipsa synodo Carthaginiensi anni 397 aliquo episcopo interlocutione ac proponente efficerentur.

Hæc vero facile concilianda cognovimus, si nec canon de clericis, nec alter de infantibus excludatur a Breviario, sed ex utroque unus canon conficiatur. Primo scilicet de clericis actum fuit, ita tamen ut antequam illi absolute firmaretur transmarina Ecclesia consulenda esset. Cum vero hoc obtinere videretur difficilior, de solis infantibus Siricio et Simpliciano consulere interim placuit. Similiter quidem, licet Aurelius in synodo Carthaginiensi anni 401 can. 57 Codicis Afric., proposita catholicorum clericorum penuria, Donatistas clericos cum plebibus atque honoribus suis recipiendos percuperet, et hoc transmarinorum episcoporum considerationi dimittendum censuerit, hæc tamen consultatione in aliud tempus dilata, eos interim de parvulis tantum consulendos putavit. Quamquam, inquit, nonnulli ejusdem sectæ clerici cum plebibus atque honoribus suis ad nos transire desiderant, qui amore honoris aut persequantur ad vitam, aut retinent ad salutem. Sed hoc majori fratrius supradictorum (episcopi Romani atque Mediolanensis) considerationi dimittendum censeo, ut prudentiori suo consilio nostras suggestiones sermonem cum perpenderit, quid de hac re eis placeat nos informare dignentur. TANTUM DE HIS QUI INFANES BAPTIZATI SUNT, satagimus ut nostræ, si placet, in iisdem ordinandis consentiant voluntati (Tom. II Conc. col. 1297 e). Videt hic utrumque decretum de clericis et de infantibus Donatistis similiter ratione effieri et ita copulari ut in nostro canone conjungenda putamus? Unum movere potest, utrumque nostri canonis decretum in nullo codice copulari, sed alterum deesse in tribus laudatis collectionibus quas Breviarium separatim continent; in Dionysio vero seu Codice Africano, et in Isidoro alterum desiderari. Verum Dionysium et Isidoro collectionem alios Breviarii canones omisisse jam vidimus. Cur vero altera nostri canonis pars, quæ hisce testibus probatur spectare ad Breviarium, in omnibus hujus Breviarii codicibus desit, ignoramus. Ex his vero omnibus canon 47 synodi Carthaginiensis anni 397 ex duobus partibus constat, nimirum ex can. 57 Breviarii et ex can. 47 Codicis Africani. [LXXVI] Huic autem integro canonis Breviarii Hipponensis ultimo subscriptione ipsius Breviarii Isidoro subscilicet duximus, quia totum Breviarium cum iisdem subscriptionibus synodo laudatum fuisse insertum verosimillimum est. Ita quodnam sit verum et integrum Breviarium Hipponense, et quanam sint ecclesiæ canones concilii Hipponensis anni 395, patet consuetum est. In vulgata editione Breviarii et in quibusdam codicibus duo alii canones in fine adjiciuntur, sed perperam, cum primus canon additus spectet ad synodum Carthaginensem anni 397, confususque sit ex duobus ejusdem synodi canonibus 49 et 50 mox indicandis, alter vero sit canon concilii Carthaginiensis habiti idibus Septembris anno 401, ac propterea hi canones jure omittuntur in optimo ms. 55 capituli Veronensis. Nunc indicandi restant canones in ipsa plenaria synodo anni 397 conditi, qui episcopis interlocutionibus propositi, ab Hipponensibus in Breviario contractis facile distinguantur.

XLVIII. Quibus insertis Honoratus et Urbanus episcopi legati provincie Mauritanie Sitifensis dicunt: Jam dudum cum apud sanctitatem vestram, etc., ut in Cod. Afric. c. 47 paulo ante medium tom. II Concil. Ven. edit. epl. 1264 d., cum quo jungendus est uno contextu etiam canon 48: aliud autem suggerimus, etc., usque ad finem. Alii col. 1285. horum episcoporum Sitifensium legati sicuti in antecedenti conventu

A Carthagine habito die x kal. Septembris statim post Breviarium lecta fuisse traditur can. 1, eum in prefatione Aurelii, quæ in Cod. Africano præmittitur canonis 34, ita etiam in hac quasi altera ejusdem concilii actione habita v kalendas ejusdem mensis, in qua gesta prioris conventus repetita fuerat, Breviarii lectioni recte subijctur. Canonem vero 48 Codicis Africani, qui eodem honorati et Urbani interlocutio continuatur, idcirco jungimus cum postrema parte canonis 47, quia priorem partem hujus canonis de infantibus Donatistis agentem usque ad interlocutionem Sitifensis ad canonem 47 hujus synodi pertinere ostendimus. Ferrandus num. 175 hæc canonem allegat sic: Conc. Carth. tit. 48. In Isid. est c. 58.

XLIX. Honoratus et Urbanus episcopi dicunt: Et illud nobis mandatum est, etc., ut in c. 49 Cod. Afric., col. 1285, e. Apud Ferrandum num. 4, tit. 40. Isid. c. 59.

L. Sed et illud est statuendum, etc., ut in Cod. Afric. c. 50, col. 1285, a. Apud Ferrandum num. 6, tit. 50. Isid. c. 40.

LI. Honoratus et Urbanus episcopi dicunt: Quoniam de communione nostre, etc., ut in Cod. Afric. c. 54, cum quo copulandus est canon 52 ejusdem Codicis, quippe quos in unum junctos Ferrandus in suo exemplari invenit: nam capit 55 Codicis Africani num. 15 allegat tit. 52, hujus autem canonis 51 primam partem cum. 52 citat tit. 3, ubi corrigendum tit. 54. Hæc prima pars tantum legitur in Isid. c. 44.

LII. Epigonius episcopus dixit: In hoc Breviario, etc., ut in Cod. Afric. c. 54, col. 1286, d. cum quo jungendus est can. 53 eju dem Codicis Africani, c. 1289, a. Epigonius episcopus dixit: Multis conciliis hæc statutum a vobis sacerdotali est, etc., usque ad finem. Episcoporum Sitifensium legatione antecedentibus canonibus exacta, Epigonius suam sententiam proposuit. Hujus prior interlocutio, quæ Breviarium locum præsumit, in Codice Africano extra primum, ut v. detur, locum refertur can. 54, antequam Breviarii can. nec recensentur. Olim quidem credidimus hæc interlocutio omni recte a Dionysio potuisse subdi post præfationem Aurelii in eodem Cod. Afric. descriptam ante can. 54; sed cum hæc Aurelii præfatio Breviarii lectionem mandet, verisimilius est hanc lectionem statim fuisse subsequendam, et Epigonius post lectum Breviarium ea verba protulisse, cum exacta jam Sitifensium legatione, quæ ex dictis primo loco proposita fuit, eidem Epigonio loquendi locus patuit: præcipue quod idem Epigonius nihil in Breviario emendandum vel addendum censuit, nisi ut dies sancti Pasche tempore concilii innovaret; quod idcirco expressum videtur quia 44 a Sitifensibus antecedenti canone 51 petunt et ab Aurelio concessum fuerat. Duplicem autem Epigoni interlocutionem jungimus, quia canon 53 Codicis Afric. in quo secunda ejus interlocutio exhibetur, laudatur a Ferrando num. 15, tit. 52. In Isidoro deest prima interlocutio [LXXXVII] Epigoni; secunda vero in duos canones dividitur c. 42 et 43. Postrema pars alterius interlocutionis allegatur in synodo Bonifacii, § 21.

LIII. Epigonius episcopus dixit: In multis conciliis hoc statutum est, etiam nunc hoc confirmandum, etc., ut in can. 54 Codicis Afric. col. 1292, a. Apud Ferrandum num. 27, tit. 53. Isid. c. 44. In synodo Bonifacii, § 22.

LIV. Aurelius episcopus dixit: Sermonem meum admittite, etc., ut in Cod. Afric. c. 55 et 56, qui hic copulandi sunt. Sequimur enim Ferrandum, qui num. 250 primam canonem 55 Codicis Afric. citat tit. 54, et num. 15 ac 14 alterum canonem 56 item laudat tit. 54. Isidorus tres canones conficit, ac inter se disjungit c. 45, 46 et 55. In synodo Bonifacii prima pars integræ exhibetur tom. V Concil. col. 781, altera vero compendio indicatur col. 779, § 23.

Hic est ultimus canon concilii Carthaginiensis in anni 397, post quem adjiciendæ sunt episcoporum qui eidem concilio in interfuerunt subscriptiones,

Una tantum Aurelli subscriptio legitur in Cod. Afric. c. 56, col. 1296, a; duas alias Epigonii et Augustini addit Isidorus, ubi ceteri episcopi notantur hac formula: *Similiter et omnes episcopi quadraginta quatuor numero subscriperunt.* Alii codices habent *quadraginta septem*, vel *quadraginta octo*. Difficultatem nonnulli movent ex subscriptione Augustini, qui Numidia episcopus huic synodo non adfuisse videtur, cum Numidia diutius differentes ad concilium accedere, expectati non fuerint, ut liquet ex Aurelli præfatione descripta ante can. 34 Codicis Africani; nec non ex can. 47. At de solis legatis Numidia aliquandiu expectatis hisce in locis sermo est. Augustinus autem ad synodum venisse dicendus est, etsi legatione sua provincie non fungere, quemadmodum ad synodum Carthaginensem anni 403 idem Augustinus cum Alypio et Possidio accessit, licet Numidia legati nondum pervenissent. Vide præfationem ejusdem concilii tom. II Conc. col. 1329, d. Augustinum vero inter ceteros convenisse in concilio Carthaginensi in non solum probant tres vulgatas subscriptiones quæ ex codd. collectionum Hispanicæ et Isidori prodierunt, verum etiam confirmat diversa originis codex Vat. Palat. 574, ex quo uberiores subscriptiones concilio restituito subiiciendas appendimus.

Aurelius episcopus Ecclesie Carthaginensis huic decreto conatus, et relecto subscripsi; et ceteri episcopi subscriperunt, id est, Victor episcopus, Felix episcopus, Numidius episcopus, Epigonius episcopus, Honoratus episcopus, Donatus episcopus, Elestinus episcopus, Reginus episcopus, Palatinus episcopus, Honoratus episcopus, Victorianus episcopus, Posthumianus episcopus, Victor episcopus, Bonifacius episcopus, Felix episcopus, Restitutus episcopus, Bonifacius episcopus, Donatus episcopus, Ferox episcopus, Antonius episcopus, Basilus episcopus, Restitutus episcopus, Paschasius episcopus, Victor episcopus, Augustinus episcopus, et reliqui episcopi numero 43.

In editione Isidoriana præter defectus antea indicatos canon alius 49 perperam additur, quippe qui pertinet ad concilium Carthaginense anni 419, et re fertur in Cod. Afric. c. 32. Auctor nimium collectionis ab Isidoro receptæ, etsi inter synodos Carthaginenses recensent concilium anni 419, ipsumque dividit in duo, noluit tamen describere priores ejus canones 33, ea forte de causa quia in aliis anterioribus synodis quas produxit eos fere omnes contineri perspexerat, quinque ultimis canonibus exceptis, ex quibus solum canonem 32 non negligendum ratus, synodo anni 397 adiciendum putavit.

LXXXVIII | § 4. De synodo Carthaginensi anni 398 vi iduum Novembris, edita ex collectione Isidori, Statutorum quæ in ea continentur antiquitas atque celebritas ex aliis mss. collectionibus comprobata. In aliis codicibus inscribuntur Statuta Ecclesie antiqua, in aliis Statuta antiqua Orientis. Diversus statutorum ordo a vulgato in plerisque mss. notatur. Non pertinet ad ullam synodum Africanam. Sunt collectio seu abbreviatio antiquorum canonum partim Orientalium, partim Occidentalium. Formulæ in ordinatione officiorum Ecclesie in fine adjectæ.

17. Post synodum Carthaginensem anni 397 dicendum est de canonibus 104, qui ex Isidoriana collectione vulgati ascribuntur concilio Carthaginensi Africæ IV anni 398. Christophorus Justellus in præfatione ad codicem Ecclesie Africane hocce concilium, ejus nullum indicium est in eadem Africanorum canonum collectione, scilicet ac plane repudiandum contendit (Tom. I Biblioth. jur. canon. p. 317), nec fidem ullam adhibendam iis canonibus 104 qui sine auctoritate laudato concilio ascribuntur. Hujus exemplum plures secuti, vel rejecerunt prorsus hoc concilium cum canonibus ei attributis, vel dubitationes et difficultates non exiguis sparserunt. Alii vero ejusdem synodi, quæ non tam Isidoriana

quam Hispanica collectione probatur, vindictas suscepere. Emmanuel Schelestratus in dissert. 3 de Ecclesia Africana priores canones de ritu ordinationum agentes in synodo Carthaginensi anni 398 constitutos non ambigit, eo quod vulgata præfatio habeat: *Placuit.... in eadem sancta synodo constituere ea quæ ad ordines ecclesiasticos canonicis sunt necessaria disciplina; et in alio codice primo canoni hic titulus præfigitur: Præfatio capitulorum de sacris ordinationum ritibus.* At ceteros canones non in ea synodo conditos, sed ab aliquo privato partim ex Orientalibus, partim ex Occidentalibus canonibus studiose congestos et assutos existimat. Tillemontius art. 123 et not. 29 in Augustini Vitam hanc synodum aliqua ratione defendere ac objectas difficultates disjicere studet. Ad hujus synodi canones potius quam ad canones synodi anni præcedentis 397 referenda opinatur Aurelli verba quæ leguntur in præmio concilii an. 402 præmisso canoni 86 Codicis Africani.

18. In hac controversia et dicamus quid probabilius nobis videtur, aliquot observationes circa mss. libros in quibus illi canones inveniuntur præmittendæ sunt. Non soli codices collectionum Isidorianæ et Hispanicæ, quæ in Africanis synodis eandem habent originem, sed alia etiam alia aliarum collectionum et regionum exemplaria eosdem canones exhibent, sed diversa ratione. In mss. collectionum Hisp. et Isid. ii canones præferuntur cum titulo: *Concilium Carthaginense Africæ IV ab episcopis numero 214 Augustino Honorio IV et Theodosio VIII consultius*, id est an. 398. Alia collectio contenta in duobus mss. Veron. 59 et Lucano 88, quam ante Hispanicam ex alio antiquiori fonte derivatam ostendimus part. IV, c. 4, eosdem canones describit: *Ex synodo Carthaginensi Africæ Honorio XII et Theodosio VIII cons.*, id est an. 418. Codex Vat. Palat. 574, similis Morbacensi, qui collectionem representat pure Gallicanæ compatiem ante medium sæculum sextum, hunc duplicem titulum præfigit: *Synodus Africana episcoporum ducentorum quatuordecim. Statuta Ecclesie antiqua.* Vetusissima collectio Corbeiensis pariter Gallicana, codex bibliothecæ collegii Parisiensis Soc. Jesu audatus a P. Harduino (Tom. II Conc. col. 1435, not. 1), codex Colbertinus 3368 a P. Constantio allegatus (In præfat. tom. I Epist. Rom. pontif. n. 102), exemplaria mss. Gemblacense et Gandavense S. Bavonis, quæ vidit P. Crabbus (Tom. II Conc. col. 1435, c. 1441, c. et 1446, d), aliæque Gallicanæ, quæ absque nomine indicantur a P. Sirmondo (Tom. V Conc. col. 14; b), hanc tantummodo inscriptionem exhibent: *Statuta Ecclesie antiqua.* Codices Barberinus 2888 et Vat. 1342 unius collectionis Italice; Vat. 5845, Vallicell. A 5, cum aliis alterius collectionis, et Vat. 1343 collectionis diversæ, omnes Italici, inscribunt: *Statuta antiqua Orientis.* Atto episcopus Veracellensis in epistola ad Ambrosium sacerdotem Mediolanensem ex Italici mss. *Statuta antiqua Orientalium* appellat (Tom. I Spicil. Acher. p. 438). Vides in his multis collectiones Hispanicæ, Gallicanæ, Italicas, [LXXXIX] omnesque antiquas, quæ etsi eosdem canones contineant, diversa tamen ratione disentiunt.

19. Duplex autem discrimen præcipue observandum est. 1º Non omnes codices concilium Carthaginense inscribunt. Italice collectiones, *Statuta antiqua Orientis*; Gallicanæ, *Statuta Ecclesie antiqua*. Codices collectionum Hisp. et Isid., quæ Africanam synodum præferunt, unius ejusdemque originis sunt. Quod si codices Vat. Palatinus et Veronensis eundem titulum confirmantes diversam originem habent, codex Veron. synodum Carthaginensem assignat, non anno 398 cui illam affigunt mss. Hisp. et Isid., sed anno 418. Palatinus vero titulo concilii Carthaginensis, quod chronica notatione caret, alium titulum addit, *Statuta Ecclesie antiqua*, qui priori titulo videtur repugnare; neque enim canones qui in aliqua synodo conduntur *Statuta antiqua* appellari queunt. 2º Vulgatus canonum

ordo qui ex Hispanica et Isidori collectionibus proficiscitur, diversus omnino est ab ordine quem omnes alii codices et collectiones exhibent. Labbeus et Barberino ms. 2888 numerosi diversi ordines in sua editione notavit, sed qui facile fugiant, nec satis instruere queunt. Illic eisdem canones ex ordine ejusdem et afforum nostrorum codicum hoc tonso recedendos consuevit, ac ex eorundem collatione cum editis palam fiet ordinem qui tot diversis collectionibus probatur, et praefertur etiam in his ipsis mss. codd. Veron. et Palat. qui synodum Carthaginensem in titulo inscribunt, originarium esse; eum vero qui ex collectionibus Hisp. et Isid. antea editus fuit, inducunt fuisse ab auctore collectionis synodorum Africanarum in ipsis recepte, ut canones aptiori methodo disponeret, et ad certa capita pertinentes, ab origine separatos atque huc illuc dispersos uniret. Illic porro cognoscitur canones de ordinatione officialium Ecclesiae, qui in vulgatis initio proponuntur, spectare ad finem, immo distingui a ceteris hoc titulo ipsis praefixo: *Recapitulatio ordinationum officialium Ecclesiae*; ubi recapitulatio idem videtur ac caput; unde in ms. Hervalliano habetur: *Caput ordinationis ministrorum officialium Ecclesiae*.

30. Nunc ut statuamus quid verisimilius credimus, tot imprimis codices ac tot antiquissimas diversae originis diversarumque regionum collectiones, quae laudatos canones diversae licet inscriptione praenotatis continent, inter quas duae Palatinae et Corbeiensis sub medio sexto saeculo digestae fuerunt, eorum antiquitatem celebritatemque demonstrant. Ipsa collectio Hispanica, quae hoc canones sub concilio Carthaginensi IV nomine praefert, eandem antiquitatem confirmat. Africanarum enim canonum collectionem, quae in Hispaniam transiit, antiquiorem esse Turonensi synodo celebratae an. 597 probavimus § 1 n. 3. Addeamus et aliud non leve. In ea collectione canonum quae concilio Arelatensi II nomine circumferitur, dum can. 49 *secundum statuta seniorum* praecipitur ut excommunicati vitentur non solum a clericis, verum etiam a laicis, nostra *Statuta* indicari videntur. Etiam enim in aliis canonibus clericis interdictum invenitur communicare cum excommunicatis, laicis tamen id non legimus vetitum nisi in nostris *Statutis* can. 40. Cum porro ea collectio Arelatensis II nomine donata sub S. Cesario compacta fuerit, ut probavimus cap. 10 § 2, n. 17, nostra igitur *Statuta* sexto saeculo antiquiora et in auctoritatem allegata noscuntur. Illic quidquid sit de titulis seu inscriptionibus diversis, iidem canones propriis ac nullius momenti haberi non possunt.

31. Tota difficultas circa auctorem versatur, num scilicet ea *Statuta* concilio Carthaginensi adjudicanda sint. In hac vero inscriptione, quam plerique et vetustiores codices ac collectiones ighorant, falsitatem inesse multis argumentis nobis evidentissimum est. Illud imprimis gravissimum, hujus synodi, quae si Africana, ob Patrum numerum canonumque copiam atque praestantiam omnium celeberrima fuisse, nulum reperiri indicium nec apud Dionysium Exiguum, nec a. ad Ferrandum, neque in Concilio Carthaginensi sub Bonifacio anni 525, cum haec vel maxime inter Africanas memoranda fuerit. Dionysius quidem dum synodos recensuit sub Aurelio celebratas usque ad an. 419, etsi aliquot canones alicujus synodi praetereire potuit, vel etiam synodos quae peculiare canones non condiderunt, non tamen concilium plenarium, quod [x] tot canones in aliis conciliis frustra quastos constituit. Multo minus haec synodus fugere potuisset Ferrandum, qui alias etiam peculiare et provinciales synodos Africae aliunde incognitas allegavit. In synodo autem Bonifacii dum plures canones referuntur ex conciliis sub Aurelio celebratoribus, concilia III, VI, VII, usque ad vigesimum huiusmodi canonibusque distinguuntur, qui cum congruant numero et ordini synodorum qui s. Dionysius refert, huc concilio Carthaginensi anni 398 locum non re-

linquunt. Negativum quidem est hoc argumentum, sed tale ut, si probe intelligatur, haec in re luculentissimum et manifestam probationem suppediet.

32. Sed age, jam positiva et efficacia prodicamus. Ipsam praeterea quod in vulgatis ex collectioibus Isidoriana et Hispanica exhibetur a stylo et formulis ceterarum synodorum Africae maxime abhorret. Consulatus in Africanam rationem non Augustus Honorio IV, sed gloriosissimo imperatore Honorio Augusto IV, et Eutychiano cons., essendus fuerat. Additur in secretario tantum, cum in ceteris sinceris conciliis addatur semper basilice nomen: *In secretario basilicae Faustae, vel Restituta*, etc. Annus praeterea 398 laudato consulatu designatus primo canonem repugnat. In professione enim fidei ab episcopo exigenda adversus haereseis, id inter cetera ab eodem petendum traditur, si in baptismo omnia peccata, *tu est iam illud originale contractum quam ille qui voluntarius admissa sunt, dimittantur*. Id Pelagianam haereseim aperte impellit, quae tamen in Africa non innovit nisi anno 411. Neque credibile est ante hujus erroris notitiam adeo expressam professionem exactam fuisse de dogmate quod ante Pelagianos a nemine in dubium vocabatur, nec in antiquioribus fidei formulis ea inserta invenitur. Adde quod in subscriptionibus quae apud Isidorum leguntur, refertur *Donationis Talabrigensis* (corrige *Teleptensis*) *primus sedis*; qui cum anno 398 non esset senior, nec *primae sedis* episcopus erat. Praeterea ille subscriptiones eadem sunt ac quae ab eodem Isidoro subnectuntur concilio Milevitano; reipsa autem pertinent ad concilium Carthaginense anni 418, ad quod etiam spectant Patres 214 quibus ea *Statuta* adjudicantur. Illic minus male in codice Veronensi 59 notantur consules anni 418. Duas vero hujus anni synodos, Africanam et plenariam contra Pelagianos coacta ostendimus in observationibus ad dissert. 13 Quenelli, ubi etiam numerum Patrum 214 a Prospero indicatum ad Africanam synodum referendum probavimus. Plura in utraque synodo contra Pelagianos gesta. Canones vero solum editi in plenaria, qui a Dionysio late proferuntur a can. 108 usque ad can. 127, nec tamen in his unum ex *Statutis* invenies. Accedit quod in primo horum *Statutorum* non solum Pelagiana, verum etiam Nestorii ac Eutychis haereseis palam impediuntur, quae multo post exorta fuerunt. Ut vero alia omittamus quae in aliis *Statutis* cum Africana ejus aetatis disciplina minime concordant, illud profecto preemortuum videtur, quod primo capite in episcoporum ordinatione *metropolitani* auctoritas vel praesentia requiritur. *Metropolitani* nomen non invenitur in synodis Africanis, quibus *primae sedis episcopus*, vel *primas*, vel *senex* nomina erant usitata. Suspiciatur Tillemontius *metropolitani* vocabulum ab Isidoro fuisse insertum, ut suae regionis disciplinae et locutioni se accommodaret. At frustra: neque enim sola exemplaria collectionis Isidorianae *metropolitani* vocem praefereunt, sed ceterae omnes collectiones et codices omnes, qui aliam originem habent. Qui consensus omnium codicum cum *metropolitani* vocem ipsi canonis auctori vel auctoribus referendam declarat, tum vero hujusmodi *Statuta* iis in locis condita ostendit, ubi *metropolitani* titulus auctoritatisque vigeat.

33. Hisce statutis, quae in mss. Hisp. et Isid. sunt 104, ex Urgellensi codice auctoris collectionis Hispanicae unus canon a Baluaz additus est (*Concil. col. 1446, a*). Hic autem si genuinus per se credatur, certe ad Africanam aliquam synodum pertinet, ut patet vel ex illis verbis: *Placuit omnibus Patribus per provinciam Carthaginis consistentibus*. Nihil vero id movere debet ut cetera quoque *statuta* Africanam concilio tribuantur. Cum enim idem canon in uno ms. Urgellensi inventus desit non solum in codicibus aliarum collectionum Gallicanis atque Italicis, verum etiam in aliis Hispanicis et in omnibus Isidorianis, [x] ac praeterea formam a ceteris statutis plane diversam praefert; add titulus agnoscat: nec profecto

difficultates ex promisso et primo capite expositas abstergere potuit. Adde quod cum ex recitata verbis ad studium videntur referri solius provincie proconsularis cuius caput erat Carthago (nisi quis potius provinciam Carthaginensem Hispaniam intelligendam existimet), male profecto affectus fuit universali concilio episcoporum ccciv, cui ex duabus aliis provinciis Donatianus Teleptensis Byzaceni primas, et Augustinus episcopus Hipponensis Nomidiae in eodem Urgellensi codice subscripti exhibentur.

24. Ex his porro expuncta epigraphae concilli Africani, altis dum inscriptiones considerandae supersunt, *Statuta Ecclesiae antiqua, et Statuta antiqua Orientis*. His vero formulae nihil novi ab aliqua synodo conditum in fisdem statuta contineri, sed antiqua decreta privato studio a quopiam collecta innuunt. Atto episcopus Vercellensis saeculo x, cum in codice ms. Additionum Dionysii, qui adhuc servatur in bibliotheca capituli cathedralis ejusdem ecclesiae, haec statuta reperisset una cum *epistola canonica*, quam pariter huic tomo inter documenta juris canonici veteris inseremus, in litteris ad Ambrosium sacerdotem Mediolanensem de utrorumque temporibus et de auctore quavisit. *Sinceram charitatem vestram, inquit, humiliter exposcimus de epistola quae in canonibus reperitur, quae etiam Canonica dicitur, cujus capitula xi esse noscuntur, quae nobis utilisissima esse videntur, quorum initium: « Primum omnium fidei catholicam omnes presbyteri et diaconi seu subdiaconi memoriter teneant, etc. » sive de Statutis antiquis Orientalium, quorum capitula centum dinumerantur. Ex quibus: primum apud nos in omni episcoporum consecratione perquiritur, cujus initium est: « Qui episcopus esse debet, necesse est ut antea examinetur, &c. » ut de his omnibus nos certificare dignemini, quo tempore vel loco constituta, sub quo principe, vel a quibus Patribus, quomodo habenda, vel si penitus recipienda, vel in aliquo resutanda adjudicentur. Tempus statutorum ex dictis facile colligi potest, nimirum paulo post haeresim Eutychianam, cum in proemio professio catholici dogmatis eidem contraria exigitur, et ante subsecutivum saeculum vi, quo jam celebrae erant haec statuta, et in collectiones transierant. Ignobis vero horum statutorum collector non pauci ex synodis Orientalium compendio sumpit. Hoc forte primum ejus consilium fuit, et exinde titulus *Statuta antiqua Orientis* initio praefixus. Cum porro isti ex canonibus etiam synodorum Occidentalium, se ex quibusdam antiquis formulis, seu ritibus Latinis accesserint, titulus *Statuta Ecclesiae antiqua* substitutus videtur. Nonnulla ex canonibus Africanis excerpta deprehenduntur, ex quibus fortassis synodi Africanae, seu concilli Carthaginensis inscriptio manavit. Capitula in hunc adjecta de ordinationibus officialium Ecclesiae, in omnibus antiquissimis collectionibus descripta, ritus hodierni antiquitatem probant. Haec vero cum non compendio, sed totidem verbis exposita sint, ut leguntur in Gelasii Sacramentario (*Sacr. Gelas. lib. 1, c. 95*), distincto titulo proponuntur. Plerumque, si vacabit, annotabimus in ipsa statuta, cum hoc tomo juxta fidem et ordinem vetustissimorum codicum proferentur.*

25. Unum tandem observare libet. Cum in eo primario statutorum ordine, quem exhibebimus, ipsa statuta praemittantur capitula de ordinatione officialium Ecclesiae, subjiciantur autem proemio, in quo praerogative ejus qui episcopus ordinandus est referuntur, et subjiciantur quidem post verba de episcopo ordinando *his Patrum definitionibus acquiescat*; eadem statuta eo consilio ab auctore videntur collecta, ut totam, vel fere totam ecclesiasticam disciplinam episcopis ordinandis compendio proponeret, quam vel ipsi in se custodirent, vel in alio quolibet Ecclesiae gradu observandam curarent.

A [xci] § 5. De concilio Carthaginensi anni 399, et de duobus aliis anni 401, quae sunt concilia iv, v, et vi, sub Aurelio. Alterum concilium anni 401 non inscribitur.

26. De concilio Carthaginensi anni 399, v. kal. Malas, quod ex Dionysii sermone quatuor est sub Aurelio, id tantum memoris praedidit laudans Dionysius post canonem 56 Codicis Africani, legationem fuisse destinatum ad imperatorem, ut pro confugientibus ad ecclesiam legem imperarent, ne quis eos auderet abstrahere.

27. Duo concilia Carthaginensia v et vi sub eodem Aurelio distinguuntur a Dionysio, alterum celebratum xvi vel xvii kal. Julias a canone 57 ad can. 66 Codicis Africani, alterum idibus Septembris a can. 66 ad can. 85. In editione Isidori utrumque conjungitur cum inscripione *Concilium Carthaginense V*; in ejus proemio vulgato cum decesset consilia notatio, cujus anni exest, ignorabatur. Dies porro apud vulgatum Isidorum notatus vi kal. Junii ab utroque die in Dionysio signata discrepans, aliud concilium indicabat. At suppleta et emendata ex mss. post Harduinum chronica notatione s.c.: *Post consulatum Flavii Stiliconis v. c. die 16, al. 17 kal. Julias*; primum concilium anni 401 palam innuitur. Inter canones quindecim quos eadem Isidori editio huic concilio assignat, duo tantum priores pertinent ad primum concilium diei 16 aut 17 kal. Julii anni 401, respondentique canonibus 59 et 62 Codicis Africani. Qua in re illud maxime animadvertendum est, hoc canonem apud Isidorem esse hanc formulam can. 1. *Statuendum est, et can. 2. Et illud statuendum*: cum apud Dionysium alia prorsus ratio legatur (can. 59 et di in Afr. *petendum etiam* (ab imperatoribus) ut statuere dignetur; et can. 62. *Et illud petendum, ut statuere dignetur*. Caeteri vero canones xiii editionis Isidorianae sunt secundi et nulli eodem anno celebrati idibus Septembris. Ita Isidori editio appiem canones primi cum illi praetermittit: nam apud Dionysium, seu in Codicis Afric. novem ipsius canones recensentur, adeo ut hoc concilium in hoc Cod. ce. integrum videri possit. Ferrandus dum num. 185 allegat *Conc. Carth. tit. 1*, prioris synodi canonem primum exprimit, qui in Cod. Afr. legitur can. 57; nullum ille alium hujus synodi canonem laudat.

28. Dionysius alteros ex nulli habiti idibus Septembris canones viginti recitat. Eius vero h. c. quae concilium apud ipsum integrum videri queat, cum defectum sit apud Isidorem, qui, ut monuimus, tredecim tantum hujus synodi canones refert, aliquis tamen defectus in Dionysio quoque delegitur, eo quod repetitionis vitanda causa duos canones omisit, quos inter priores canones 33 synodi anni 419 antea descriperat. Id evidens fiet ex Ferrandi serie, et ex concilli Carthaginensi sub Bonifacio: ac proinde hujus synodi vi sub Aurelio, quam nec in Dionysio nec in Isidoro integra reperitur, restitutio necessaria est.

29. Ferrandus num. 189, hujus synodi canonem in Dionysio tertium (can. 68 Cod. Afric.), ex suo codice secundum vocat: *Conc. Carth. tit. 2*. Hinc duo priores canones apud Dionysium, in codice Ferrandi primum constituiebant: cumque uterque respiciat de unitas qui ad unitatem redirent, non male in unum copulatus erat. Igitur praemissa hujus synodi introductione (*Tom. II Conc., col. 304, b*), quae apud Dionysium legitur ante can. 66 Codicis Africani, et incipit: *Vincentio et Fraxia vv. cc. cos.*, etc., primus canon est can. 66 et 67, quos in unum conjungendos diximus. Secundus canon est can. 68, ejusdem Codicis Afric. quem Ferrandus num. 189 citat tit. 2. Tertius est can. 69. Illi tres priores canones in Isidoro desiderantur. Quartus canon est can. 70, qui apud Isidorem habetur can. 3 ejus concilli Carthaginensis, quod quintum inscribit. Canon quintus, a Dionysio omisus (quippe qui similem canonem retulerat inter illos synodi anni 419

can. 26 Codicis Afric.), ruplendus est ex Isidoro A canonis quarto. Id colligimus ex synodo Bonifacii anni 535. In hac ex concilio [xiii] sexto sub Aurelio novem canones indicantur, duo priores sic: *Ut res Ecclesie merito reddat: et Ne relicta principali cathedra ad alios decessum se conferat, vel dia in propriis demoneat* (Tom. V Conc., col. 779, e). Hic autem secundus cano. apud Ferrandum num. 17 citatur tit. 6. Canon ergo qui in Bonifacii codice præcedebat, et responderet canonis apud Isidorum quarto, in Ferrandi codice erat tit. 5. Ille quidem canon ex Ferrandi serie quintus huius synodo tribuitur etiam in codice ms. collegii Parisiensis Soc. Jesu, qui continet epistomen canonum. Illic enim canon, notante P. Harduino, consules præfiguntur sic: *Vincenzo et Praxila vo. ec. cos.*, sub die idus Septembris Carthaginiensis secretarii basilicæ S. Restitutæ, ubi Anastasii episcopi Romani litteræ contra Donatistas lectæ sunt. Et ad locum: *Placuit etiam, ut rem Ecclesie, etc.* Sunt characteres sexti concilii, et canon ille est qui, ex serie Ferrandi quintus, legitur in Isidoro can. 4, apud Dionysium vero inter hujus concilii vi canones deest. Ille autem ejus codicis Parisiensis præstantia animadvertenda est. Cum enim chronice notationem simul et canonem istum auctor hujus epistolæ derivare nequiverit nec a Dionysio, qui in hac synodo ipsam canonem præterit; nec ab Isidoro, qui ex notatione chronica caret; nec ab alia nobis cognita collectione, quæ cum hac synodo nondum inventa est, ex ipso Africano fonte elubisse cognoscitur. Quod multo magis confirmatur si consideres in hoc codice allegari duos canones synodi Hipponensis anni 457, quos ex solo Ferrando cognovimus, ut patet nec ex § 9, n. 4. Auctor ergo hujus epistolæ Codicem Africanorum canonum Ferrandiano similem præ oculis habuisse videtur.

30. Ut autem revertemur ad ordinem canonum sexti concilii, canon sextus apud Isid. c. 5, et apud Dionysium in Cod. Afr. recensetur c. 71, *Rursum placuit, ut nemini, etc.* Ille canon, ut paulo ante monuimus, tum a Ferrando, tum a Bonifacio laudatur. Septimus a Ferrando indicatus num. 205 his notis, *Concil. Carth. tit. 7, et in Synodo Bonifacii § 3, ex concilio sexto, describitur a Dionysio c. 72 Cod. Afr., et ab Isid. c. 6. Male affectus est in vulgatis breviter Hipponensis canon ultimus. Octavus est apud Dionysium c. 73, et apud Isid. c. 7. Nōnis, qui in Cod. Afr. Dionysii est c. 74, in Isid. c. 8, citatur a Ferrando num. 22, tit. 9, et a Synodo Bonifacii in duos dividitur § 4 et 5. In hujus canonis editione prointercessor scribendum erit *interceptor*, quæ lectio nem tum Ferrandus, tum Synodus Bonifacii approbant. Canon decimus, recitatus in Col. Afric. c. 75, et in Isid. c. 9, ex sequenti serie apud Ferrandum erat in ipsius codice tit. 10. Undecimus laudat idem Ferrandus num. 75 tit. 11. Legitur apud Dionysium c. 76 Codicis Africani, et apud Isid. c. 10. Duodecimus, citatus a Ferrando num. 118 tit. 12, deest in Dionysio, qui illam retulerat inter canones synodi anni 419, can. 27 Cod. Afr. Exstat vero apud Isidorum c. 11, ultimique ejus pars ex concilio sexto allegatur in Synodo Bonifacii § 6. Duo alii canones a Dionysio relati c. 77 et 78 Codicis Africani, nec a Ferrando, nec in Synodo Bonifacii indicantur, nec in Isidoro leguntur. Cum vero in Dionysii codice inventi fuerint inter hujus synodi canones, excludi sequuntur: ac propterea vel in Ferrandi ms. codice, ex quo horum canonum seriem colligimus, fuerunt omisi, eo quod particulares causas Cresconii Villaregiensis et Ecclesie Hipponensis diaetorum respecerent, vel quia cum uniceimo, aut duodecimo, aut decimo tertio canone conjuncti, unum conficiebant. In restitenda vero hac synodo si Ferrandi series ac numeri retinendi credantur, iidem duo canones c. m uno ex his tribus canonibus copulandi erunt, alia canonum numerus his duobus erit augmentus.*

31. Canon decimus tertius, citatus a Ferrando num. 136 tit. 13, est in Col. Afr. c. 79, apud Isid. c. 12. Laudatur a S. Augustino in epist. 65, scripta in eunte anno 402, n. 2. Decimus quartus, a Ferrando laudatus num. 28 tit. 14, habetur c. 80 Codicis Afr. et in 1-41. c. 15. Quintus decimus, apud Ferrandum num. 33 tit. 15, et in Synodo Bonifacii § 7, est in Cod. Afr. c. 81, in Isidoro vero desideratur. Canon decimus sextus legitur tantummodo apud Dionysium c. 82 Cod. Afr. Decimus septimus tum in Dionysio invenitur c. 83 Cod. Afr., tum in Isid. c. 14. Ferrandus num. 171 eum laudat tit. 17, et Synodus Bonifacii § 8. Decimus octavus in Dionysio libetur c. 84 [xv] Col. Afr. et in Isid. c. 15. Decimus nonus et ultimus, ejus prima pars in Synodo Bonifacii separatim describitur tom. V Concil. col. 280, e, integer recitatur a Dionysio c. 85. Cod. Afric. eique subscriptiones episcoporum subjunguntur: deest a tom. in collectione Isid. Ita restituta est synodus Carthaginensis vi, sub Aurelio celebrata anno 401, idibus Septembris.

§ 9. Milethana synodus anni 402, apud Isidorum et plurimum synodorum canonibus compacta. Sincera et integra apud Dionysium legitur. De aliis synodis sub Aurelio ab octava ad decimam quintam.

32. Synodus Milevitana anni 402, quam concilium Carthaginense Bonifacii appellat septimam sub Aurelio, et Isidori collectio, et Dionysius Exiguus præferunt. Isidori vero collectio, et in proximo consilium designat anni 402, tres solos tamen hujus synodi canones exhibet. Cum autem nullas alias posteriores synodos Africanas producat nisi eam quæ anno 419 habita fuit, quaque, licet unam, in duas distinguit, nimirum in Carthaginensem vi et vii; canones cæterarum synodorum quæ celebratæ fuerunt inter annos 402 et 419, Milevitano concilio insertos præfert: ac propterea hoc concilium apud Isidorum, et similiter in collectione Hispanica, ex qua Isidorus Africanas synodos sumpsit, varias est collectio canonum quatuor synodorum, Milevitanæ anni 402, ac trium Carthaginensium ann. 405, 407 et 419, quos canones inserit sine cuius synodis signabimus. Illic autem collectio et apertior præfatio synodi Milevitane anni 402, quodam collectore in ejusdem præfationis fine adjecta fuerunt quæ ad nullam synodum Africanam spectant. Cum porro in hoc præfationis additamento memorentur Pelagiani, et primi etiam canones adversus eosdem hæreticos statuantur; in chronice notatione anni 402 errorem irreposuisse antiqui Conciliorum editores arbitantes, Milevitane synodi nomine decepti, putarent hanc esse aliam synodum Milevitana anni 416, ex qua Numidia Patres ad Innocentium Ido Pelagianis scripserunt. Verum canones adversus Pelagianos inserti, nulli fuere non in synodo Milevitana provinciali Numidia, sed in Carthaginensi plenaria anni 418.

33. Vera et integra Milevitana synodus anni 402 apud Dionysium legitur, ex-taque in vulgato codice Ecclesie Africane qui ex Dionysio sumptus est. Canonum ordinem hic apponimus, qualem Ferrandus et Synodus Bonifacii in suis Africanis canonum Codicibus repperunt. Ferrandus num. 78 *Concil. Milevit. tit. 2*, laudat canonem 85 Codicis Africani; et num. 10 *Concil. Milevit. tit. 4*, respicit canonem 83 ejusdem Codicis Afr. Præfatio igitur hujus synodi, quæ in codice Afr. præmittitur canon 86, in Ferrandi codice erat tit. 1, et canon 86 erat tit. 2. Ita etiam in Synodo Bonifacii ex concilio septimo hi duo canones distinguuntur, ita et in ejus quoque codice præfatio locum primi canonis obtinuerit. Si porro canon 83 Codicis Africani apud Ferrandum erat tit. 4, duo canones 87 et 88 ejusdem Codicis Africani in eum canonem juncti, conficiebant tit. 5. Tandem canon 90 Cod. Afr. hujus synodi ultimus in laudato Ferrandi exemplo erat tit. 5. Tres tantum canones juxta

Ferrandi titulos 2, 4 et 5, apud Isidorum habentur A
can. 15, 14 et 15.

34. *Uc a a* synodus sub Aurelio est Carthaginensis anni 403. In causa Donatista: um tota versatur. A solo Dionysio conservata fuit. Legitur in Cod. Afric. ejus proœmium cum duobus tantum canonibus in ea editis, qui ibidem describuntur c. 91 et 12.

35. Synodus nona est Carthaginensis anni 404. Eandem Donatistarum controversiam respicit. Existat in eodem Codice Africano c. 95. Laudari videtur in Synodo Bonifacii productis quibusdam verbis *ex concilio nono*. Cum vero idem sensus proferatur etiam in concilio Carthaginensi undecimo anni 407, verba autem in synodo Bonifacii producta (*V d. Cod. Afric.*) verbis hujus concilii plane conveniunt, non vero illis concilii noni; in Bonifacii Synodo errorem irrepisse [xv] in vocem nono satis credibile est. Forte humerale litteræ xi, initio scriptæ, librarii oscitantia in ix transiere.

36. Decima synodus Carthaginensis anni 405 solo compendio a Dionysio digesta fuit c. 4 Codicis Africani. Quoniam, inquit, *magis ea que in tempore necessaria fuerunt, quam ea qua generalia, constituta sunt*. Unus canon ad disciplinam pertinens laudatur in synodo Bonifacii *ex concilio decimo*, qui in Dionysii brevitatione penultimo loco indicatur: *Ut episcopi ad transmarina pergere non facile debeant*. Cum ex Dionysiano compendio liqueat, per hoc tempus Donatistas ad unitatem cœpisse redire, et in hanc rem aliquid ab eadem synodo fuisse constitutum; hinc adjudicandum suspicamus eum canonem quem Ferrandus indicat num. 50 conc. *Carth. tit. 2*, cuius respondet canon 23 in Isidori collectione Milevitano concilio perperam attributus, qui ad aliquam Africanam synodum pertinet anteriorem anno 419. Cum post imperiales leges latus mensibus Februario et Martio anni 405, Donatistæ ad Ecclesie gremium passim reverterentur, probabilis quidem videtur in hac synodo habita x k i. Septembris conditi fuisse hunc canonem: quo Donatistarum penitentium receptioni consulebatur. Dionysius cum alios canones quandoque omiserit, nihil mihi um si in abbreviatiōne hujus synodi hunc canonem præterivit. Unum porro monendum est, in laudato Isidori canone 23 hæreticos generatim appellari, ubi in brevitatione Ferrandi Donatistæ nominantur. Hanc lectionis mutationem auctori ejus collectionis quam Isidorus recepit, tribuendum patet ibi similis mutatione quam in alios canones synodi anni 407 numero sequenti annotabimus.

37. Synodus undecima Carthaginensis anni 407 idibus Junii apud Dionysium integra est a can. 95 Codicis Africani ad can. 106. Ferrandus prima parte numeri 144 canonem hujus synodi in Codice Afric. descriptum c. 95 compendio exhibet: quæ prima pars cum non legatur in concilio Antiocheno ibidem allegato, ad quod pertinet pars secunda; concilii Carthaginensis titulus notum nem vel auctoris, vel librorum potius oscitantia omissum supplere necesse est sic: *Concil. Carth. tit. 1*. Idem Ferrandus num. 15, dum allegat *Concil. Carth. in basilica tit. 5*, respicit procul dubio canonem 95 Codicis Africani, qui in ejus codice erat laudatæ synodi tit. 5. Verba enim quibus ad institutionem novi episcopatus concilii plenarii et primatis auctoritatem requiritur, in hoc tantum concilio et canone indicato reperire licebit. Duos alios hujus synodi canones memorat idem Ferrandus num. 165 tit. 7, qui in Codice Afr. est c. 103; et num. 43 tit. 9, qui in eodem Cod. Afr. est c. 104. Ex serie numerorum Ferrandi, apud quem canon 98 Codicis Afr. est tit. 5, et canon 102 est tit. 7, duo canones 100 et 101 laudati Codicis Afric. vel in Ferrandi exemplis fuerunt omisi, eo quod ad particulares causas spectarent, vel cum antecedenti aut subsequenti copulabantur. Simile quippiam contigisse vidimus etiam in synodo anni 401 quibus Septembris. Concilium Bonifacii tres hujus

A synodi canones, nimirum c. 107, 104 et 105 Codicis Africani, eodem ordine laudat *ex concilio undecimo*. Postremam quoque partem canonis 106 totidem verbis recitat, tametsi in vulgari errore aliquo tribuatur *concilio nono*. Confer que diximus paulo ante num. 4. In Isidori collectione novem canones Milevitana synodo tributi ad hoc concilium pertinent; sed ordine perturbato ac diversa partitione effertur. Nam canon 95 Codicis Afric. inter Milevitanos affertur apud Isidorum c. 9. In canone 18 Isidori comprehenditur secunda pars canonis 96 et totus canon 97 Codicis Africani. Canon 102 hujus Codicis exhibetur in Isid. c. 17, et canon 105 ita legitur apud Isidorum c. 12, ut explicatio sententia sit. Canon 104 est in Isid. c. 19, canon vero 105 recitatur c. 18. Tandem canon 106 parti tur apud Isidorum in tres canones 10, 11 et 20, sed ita ut canone 20 præfatur prima pars canonis 106, canone 11 altera, ultima vero canone 10. In canone undecimo Isidori, *adversus hæreticos* scriptum legitur, cum in can. 106 Codicis Africani habeatur *adversus Donatistas*. Hinc auctor collectionis ab Isidoro receptæ aliquid ex ingenio mutasse aut explicasse cognoscitur.

38. Synodo Carthaginensi anni 408 xvi kal. Julias, æ alteri ejusdem anni idus Octobris, quæ ex cæterarum serie sunt synodi xii ac xiii [xcvi] sub Aurelio, duæ tantum legationes ad imperatorem ascribuntur a Dionysio post canonem 106 Codicis Africani.

39. In Codice Afric. c. 107 memoratur synodus Carthaginensis xiv anni 409, xvi kal. Julias, quæ Dionysio teste non plenaria, sed provincialis fuit. Causa canon ibidem recitatur, quem laudat Ferrandus num. 52 his verbis: *Ut autem unus episcopus cognitionem sibi non vindicet, hoc in alio concilio Carthaginensi actum est*. Ubi cum tituli numerum præter morem suum nequaquam præferat, id eadē causa videtur contigisse, quæ hæc Carthaginense concilium non plenarium, sed provinciale fuit. Similiter quoque nullum titulum ac numerum signa in allegato aliquot synodis provincie Byzacenæ, quas identidem laudat. Hic ergo canon apud Ferrandum recte ascribendus est synodo anni 409.

40. Ne am legationem ad imperatorem in synodo xv Carthaginensi anni 410 decreta referatur a Dionysio Exiguo post canonem 107 Codicis Africani.

§ 7. De synodo Carthaginensi xvi anni 416. *Vindictur ejus canon editus contra illum Pelagianorum dententiam, qua parvulis absque baptismo decedentibus tribuebant salutis et quietis locum extra triginta calorem.*

41. Synodus xvi Carthaginensis kalendis Maii anni 418, contra Pelagianam hæresim potissimum coacta, celebris est. Etsi vero aliqui ipsius canones ad eandem hæresim spectant, plures tamen ecclesiasticam disciplinam respiciunt. Dionysius canones viginti eadē assignat a c. 108 Codicis Afric. usque ad c. 127, in quibus præter ejusdem Dionysii morem præfatio primo canonis acribitur. Ferrandus quatuor ex his canonibus laudat. In Breviatione enim num. 190 allegat tit. 10, qui respondet canonis 117 Codicis Africani. Præterea num. 191 citat tit. 11, qui in Cod. Afric. est c. 118. Cum porro num. 25 laudet tit. 12, qui in eodem Cod. Afric. est canon 120, duos canones ejusdem Codicis 118 et 119, de eadē re agentes, in unum copulatos invenisse in elligitur. Hæc duorum canonum unio in Ferrandi codice confirmatur etiam ex num. 30, ubi notat tit. 18, qui in Cod. Afric. relatus canone 126, ex Dionysiana computatione est canon 19. In synodo Bonifacii canones 118 et 127 Codicis Africani, seu præfatio et canon ultimus hujus concilii, integri recitantur tom. V Concil. col. 77, ac dein compendio affertur canon 125 *ex concilio sextodecimo*.

42. Octo priores hujus concilii canones ad Pela-

gians pertinentes nec in Ferrando, nec in synodo Bonifacii. Ind can ur. Uno autem canone auctores separatim editi et in-erti inveniuntur in collectione vetustissima canonum hoc tomo edenda cap. 13 cum hoc titulo: *Concilium plenarium apud Carthaginem habitum contra Pelagium et Caestium*. Peculiaris prefatio, quæ in hac collectione legitur, ex acis hujus synodi excerpta dignoscitur. Difficultatem ingeri canon de parvulis sine baptismo morientibus, qui in e. dem collectione tertius censetur. Hunc non pauci in suspitionem adducunt, eo quod deest tum in Isidoro, tum in Dionysio, qui cæteros omnes canones contra Pelagianos editos exhibent. Illud præterea majoris momenti accedit, quod in Cap tulis de gratia Coelestini epistolæ subjectis, quorum auctor S. Prosper probabilis videtur, dum tria hujus synodi capitula contra Pelagianos allegantur, *tertium capitulum* vocatur quod quartum esse deberet, si capitulum contra naturalem beatitudinem parvulorum sine baptismo decessitium in ejusdem synodi exemplo locum habuisset. Qui vero hunc canonem vindicant, animadvertunt auctorem laudatæ vetustissimæ collectionis, cum a cap. 6 usque ad cap. 20 perrara documenta ediderit ad Pelagianorum causam spec antia, antiquiores horum documentorum collectionem reperisse, quæ Pelagianæ controversiæ tempore compacta videtur. Hæc autem antiquitas quantum auctoritatis controverso canonis concilii, nemo non videt. Accedit quod non unus auctor collectionis (xcvii) edendæ invenit exemplum hujus synodi cum laudato canone, verum etiam Photius: quippe qui codice 53. uze Bibliotheca aliud simile exemplum ejusdem synodi laudans, eundem canonem tertio loco pariter refert. *Lectus liber*, inquit, *synodus adversus Pelagium et Caestium Carthagine in magna ecclesia Faustii, etc.*; productisque characteribus synodi anni 418, subdit: *Damnat hæc synodus eos qui asserunt Adamum mortalem esse conditum, non autem prævaricationis causa morte multatum*. Est primus canon. Sequitur: *Similiter et eos qui recens natos infantes baptismo minime indigere dicerent, quod illos peccato originis ex Adam non putarent obnoxios*. Est cano: secundus. Tertium vero designans, addit: *Eos quoque qui affirmarent medio quodam loco, parvulum inter et infans, non baptizatos infantes deinde vi erri. Dein sex alia capita subnexa testatur in Pelagianos, ita ut exemplum quod habuit hujus synodi, novem capitula seu canones complecteretur, æque ac in exemplo laudatæ collectioni inserto legitur. Adde quod Photius leges imperiales ibidem postea commemorat, quæ in ead. m collectione pariter inveniuntur, adeo ut ead. m antiquiorem documentorum collectionem ad Pelagianam causam pertinent. m præ oculis habuisse noscatur. Duo ergo distincta hujus synodi et cæterorum documentorum ad Pelagianos spectantium exempla, quorum alterum Græce redditum lectum est a Photio, alterum vero Latinum auctori nostræ collectionis præsto fuit, omnem fraudis suspicionem eliminant. Non modicum præterea vindictiarum pondus colligitur ex Ferrando, qui sane codicibus Africanis usus, maximam auctoritatem conciliat. Etsi enim e. re ejus non fuerit allegare canones adversus Pelagianos; cum tamen num. 190 *titulum* 10 ascribat ei canon, qui capitulis contra Pelagianam hæresim editis primus subjicitur; non octo, sed novem canones ad eam hæresim pertinentes in suo codice præcessisse cognoscimus. Is quidem aliquando præfationis loco primi tituli recensuit. Ad id non accedit unquam, nisi cum præfationis aliam interlocationem aut aliquod decretum continent. Cum vero primum brevissimum hujus synodi solam notationem loci temporisque exhibeat, primi tituli vel canonis locum habere non potuit. Ferrandi itaque codex Africanus inter novem canones ad Pelagianos pertinentes illum etiam de parvulis sine baptismo decessitibus præferbat, nec minus quam duo memorata exemplaria.*

A Hæc autem tria testimonia sane pluris esse videntur quam ea argumenta quæ pro omissione ejusdem canonis objecta aliquot exceptiones patiuntur.

43. Non multum laborandum est ob collectionem Isidori, quæ integram hanc synodum non edidit, ejusque canones, non tamen omnes, M'levisitæ æcensu. Quantum ad Dionysium, cum is nunquam præfationes synodorum Africanæ, etsi prolatis interlocationibus propositis, inter canones numeris distinctos computaverit, ut pluribus animadvertit Quesnellus dissertation. 13, § 51, n. 5, in vulgatis vero numeris canonis affigatur uni brevi-simo proemio hujus synodi, quod nihil canone dignum continet; suspicio non levis exoritur canonem de quo agimus jam ab initio locum habuisse in ejus collectione, ac subinde fuisse expunctum, vel excidisse, ejus vacuum nomen, ut impleteret, proemio affixus fuit. Auctori vero Capitulorum de Gratia illud reponi potest, in ejus codice canonem tertium ob materiei necessitudinem a secundo non fuisse distinctum. Co fer alias conjectationes apud Quesnellum loco laudatas.

B 44. Illud saltem nemo inficiari poterit, diversa fuisse olim hujus synodi exemplaria: alia nimirum cum hoc canone, uti sane fuerunt illa duo quæ Photius et auctor collectionis hujus tomo insertæ adhibuerunt; alia vero eodem caruisse, quæ si ita malis, Dionysio et auctori Capitulorum de Gratia præsto fuisse. In hac autem hypothesis illud animum dubitari potest, utrum alteris laudatis canon fuerit intrusus, an vero ab alteris exciderit. Inter hæc præter animadversa ex Africano Ferrandi Codice, Augustinus item videtur dirimere. Is lib. ii de Origine Animæ, c. 11, scribit: *Novellos hæreticos Pelagianos justissimis conciliorum catholicorum et sedis apostolicæ damnavit auctoritas, eo quod avari fuerint non baptizatis parvulis dare quietis et salutis locum etiam præter regnum colorum*. Etsi in aliis antecedentibus synodis proscripta fuit Pelagianorum doctrina quæ parvulis non baptizatis vitam æternam (xcvii) assererent, ea tamen sententia qua locus salutis et quietis iisdem tribuebatur extra regnum colorum, in nullo alio concilio catholicorum expresse proscripta invenitur nisi in concilio plenario kalendarum Maii anni 418, et fortassis etiam eam proscribendam iidem Patres Zosimo suggesterunt in antecedenti concilio Africano; idque cum ab eodem pontifice in tractoria fuerit approbatum, Augustinus præter conciliorum catholicorum, sedis etiam apostolicæ condemnationem laudavit. Sed hæc de re satis.

C 45. Isidori collectio sexdecim canones hujus concilii inter Milevitanos retulit. Nam a c. 1 usque ad c. 8, exhibet canonem 109 Codicis Africani et sequentes usque ad can. 116. Dein c. 21 et 22 refert canones 120 et 125 ejusdem Codicis. Canone 24 jungit duos canones 121 et 122, et canone 25 alios duos ipsius Codicis canones, 123 et 124. Tandem canones 26 et 27 desc ibit canones 126 et 127. Omittit autem, præter canonem de parvulis sine baptismo decessitibus, tres canones laudati Codicis Africani, 117, 118 et 119, qui Donatistarum causam respiciunt. Introductio quam præfigit, licet consules designet anni 402, indicat tamen numerum episcoporum cxxv, qui competi synodo Africanæ anni 418. Subscriptiones quoque trium episcoporum, in quibus Donatianus *Teleptensis primæ sedis* secundo loco nominatur, ad synodum plenariam ejusdem anni 418 pertinent, cum Donatianus solum per hæc tempora ad provincie Byzacenæ primatum pervenerit. Aurelius quidem et Donatianus inscripti inveniuntur in proemio hujus synodi, quæ refertur in collectione hoc tomo subjicienda, nec non apud Photium in Bibliotheca Cod. 53, *Donatiani que senis nomen inscribit canon* ultimo, qui est c. 127 in Codice Africano (Tom. 11 Conc. col 1249. b).

§ 8. De celeberrima synodo Carthaginiensi xviij. anni. A 419, in qua anteriora concilia lecta et inserta fuere. Isidoriana et Dionysiana collectionum defectus. Quæ hujus synodi actiones, et quid in unaquaque actum sit. De gestis post hæc synodum od exemplaria canonum Nicænorum. Et de exemplo versionis ab Autico Constantinopolitano missæ in Africam. Authentica ejus subscriptio et mss. educta.

46. Decima et prima synodus sub Aurelio est illa Carthaginensis omnium frequentissima anni 419 in qua Patres cccxv ac tres apostolicæ sedis legati, Faustinus, episcopus Potentinus, et Philippus atque Asellus Romanæ Ecclesiæ presbyteri interfuerunt. Hujus cogenda occasio fuit Apiarii Siccensis presbyteri causa, ob quam commonitorium Zosimi papæ a legatis productum fuit. At præter questionem ex hujus commonitorii lectione agitam, aliquot canones in hac synodo edidi, et præcedentium etiam conciliorum statuta repetita, confirmata ac gestis inserta fuerunt, adeo ut pleraque istorum ex solis hujus synodi gestis ad nos pervenerint. Duo diversæ originis fontes vulgo cogniti hæc synodum exhibent: Dionysius, seu vulgatus Codex canonum Ecclesiæ Africanæ, qui et Dionysii collectioe sumptus fuit; et antiqua collectio synodorum Africanæ, quæ ab Hispanica collectionis auctore, et dein ab Isidoro suscepta, ac ex hujus collectione impressa, Isidori nomine circumferitur. Nos alium fontem nacti sumus in tribus pervetustis collectionibus Italicis, quarum una exstat in ms. Vat. Regina 1997, altera in codd. Lucano 88 et Colbertino 781, tertia in mss. Vat. 1343 et B. berino 2888. Hæc collectiones tres primos hujus synodi canones triginta tres, ut leguntur in Codice Africano, eodem modo dividunt in quadraginta, præterque variantes a vulgatis diversas suppeditant; quæ duo peculiaria discrimina aliam hujus synodi originem asserunt. Christophorus Justellus in notis ad Codicem Ecclesiæ Africanæ duo alia mss. exemplaria commemorat, Thuanæum et Bochartianum, quæ etsi non describit, ex indicis tamen quæ producit, ad alteram ex laudatis Italicis collectionibus pertinere noscuntur. Immo codex, qui tunc erat Thuanæus, nunc est Colbertinus 781. Hujus synodi implexa notitia est, eo quod duo priores fontes plurimum differant. Isidori collectio, quæ duas ejusdem [xcix] synodi actiones in duo concilia dividit, nimirum in Carthaginense vi ac vii, non solum pauciora quam Dionysius præfert, verum etiam ea ipsa quæ præfert, alio ordine aliæque ratione nonnunquam producit. Plures hinc atque hinc questiones exorta, quæ maximam studiosis viris difficultatem facessunt. Nos, qui ex antea disputatis anteriorum synodorum canones constitimus, ac præterea in laudatis Italicis collectionibus tertium fontem invenimus, aliquid afferemus, quo hujus quoque synodi notitia explorari solet.

47. Itaque post diem synodo præstitutam, dum expectabantur aliquot provincialium legati, quedam interim actitata et præparata fuerunt. Forte tunc terminata est Apiarii causa, de qua Africanis, Zosimo jam defuncto, ad Bonifacium ejus successorem scribere. Restabat controversia de canonibus Sardinensibus, qui in Zosimi commonitorio Nicænorum nomine fuerant allegati. Cum porro omnes convenissent, prima actio habita fuit vii kal. Junias in secretario basilicæ Fausti. Initio Aurelius ut Nicæni concilii et prædecessorum suorum statuta legerentur prætulavit. Id autem cum concilium approbasset, Daniel notarius recitavit: Nicæni concilii fidei professio, v. l. statuta, ita se habent. Legit autem Nicænum symbolum et canones; statimque subdidit: Et cum diceret. Laudata Italica collectione aliam originem præferentes aliquanto melius habent; Et cum recitaret. Antiquus

vero Africanorum canonum collector apud Isidorum: Et cum legisset. Hæc formula licet videantur differre, reipsa non discrepant. Nam et cum diceret, vel recitaret, idem est ac et cum legisset, vel recitasset, ut ex aliis sequentibus ejusdem synodi formulis quisque perspiciet. Sic enim post recitatum canonem ex commonitorio Zosimi addidit: Et cum recitaret (pro recitasset) Alipius episcopus... dixit. Et similiter post pauca recitatio alio canone subditur: Cumque recitaretur, Augustinus episcopus... dixit. Hinc porro Nicænum concilium hoc loco recitatum liquet. Mox Faustinus apostolicæ sedis legatus ex Zosimi commonitorio Nicænorum titulo inscriptus produxit duos canones Sardinenses, qui inter Nicænos ex Africanorum codice recitati lecti non fuerant. Itaque (a) disputatio de Nicænis canonibus excitata est, quæ aliquot interlocutionibus exposuit. Tum vero Augustinus Nicænum concilium ex his exemplaribus quæ Cæcilianus in Africam attulerat, iterum recitari, et prædecessorum suorum etiam statuta, nec non quæ etiam nunc, id est in anteriori communi tractatu disposita fuerant, legi ac gestis inseri jussit: ex quibus intelligimus canones 33 inferius commemorandos ante hæc actionem ab episcopis communi tractatu præparatos fuisse.

48. Dionysius et Isidori collectio statim subiit: Daniel notarius Nicæni concilii professionem fidei, v. l. ejus statuta recitavit in concilio Africano. Dein transcripto solo Nicæno symbolo ex antiqua versione Africana, Dionysius hæc notationem præfert: Statuta quoque Nicæni concilii in 20 capitulis similiter recitata sunt, sicut in superioribus invenimus scripta. Deinde quæ in conciliis Africanis promulgata sunt, actis præsentibus inserta noscuntur. Et mox triginta tres primos canones subiicit. Hæc notatio apud Isidorum non legitur, sicut nec canones triginta tres, quæ de re postea redibit sermo. Eadem notatio deest etiam in ms. Vat. Palat. 577, qui primum Dionysianæ collectionis scilicet exhibet, ut explicabimus part. iii, c. 4.

§ 3, et similiter deest in aliis mss. Italicis collectionibus, quæ hæc primam actionem continent. Omnes hi collectores diversi præ oculis habuerunt integra hujus synodi gesta, in quibus cum Nicæno symbolo omnes ejusdem canones ex versione antiqua Africana hoc secundo loco erant inserti, ut Aurelius et ceteri Patres præceperant. At transcriptionem eorum declinantes, notationes diversas, quæ eodem recidunt, ex suo cujusque arbitrio apposuerunt, quæ non actorum ipsius synodi, sed collectorum verba sunt. Melior vero videtur ea annotatio descripta in vetustissima omnium collectione ms. Vat. Regina 1997, quæ paragraphum Daniel notarius his verbis exprimit: Daniel notarius recitavit: Nicæni concilii fidei professio, vel ejus statuta ita se habent, ut superius lectum est [c] tit. 21 (ubi titulo primo symbolum computatur), et ordine recitavit. Et cum recitaret, Aurelius episcopus dixit: Hæc ita apud nos habentur exemplaria statutorum, quæ tunc Patres nostri de concilio Nicæno secum detulerunt, etc., qui est canon hujus plenarie synodi primus (Tom. II Conc., col. 1260, d). Hæc notatio indicat repetitam fuisse lectionem concilii Nicæni, quod ante lectum fuerat, ac post iteratam ejusmodi lectionem statim Aurelium sua interlocutione canones inchoasse. Cæterum notatio Dionysii, quæ adduntur inserta quæ in conciliis Africanis promulgata sunt, nihil repugnat. Id enim unum significat, plerisque canones triginta tres mox subiectos ex anterioribus conciliis sumptos ac repetitos fuisse. Interlocutio quidem Aurelii canone primo exposita, statutorum Nicænorum lectionem immediate præcessisse demonstrat, ut patet ex illis: Hæc ita apud nos habentur exemplaria, etc.; unde congruentius et clarius in memorato cod. Vat. Regina, Dionysiana notatione omisso, legitur: Et omnes recitavit (Nicæna

(a) De hac questione vide Observationes in dissert. 5 Quænellii part. 1, c. 6, n. 20 et seqq., tom. II pag. 957.

statuta); et cum recitaret, Aurelius episcopus dixit: *Hæc ita annu nos, etc.*

49. Aurelius præter Nicæna statuta petierat ut recitarentur acti-que insererentur et quæ hic salubriter a nostris decessoribus... vel quæ nunc a nobis ordinata sunt, eo scilicet communi tractatu, qui ante hanc actionem habitus fuerat (*Ibidem*, col. 1257, d). Duo hic canonum genera nominantur, alii prædecessorum Aurelii, qui repet-ndi et confirmandi erant; alii hujus concilii proprii, qui in anteriori tractatu parati fuerant. Illi porro in triginta tribus prioribus canonibus apud Dionysium continentur. Nam canon quintus, licet aliquibus verbis ab Aurelio propositus, ex duobus canonibus 10 et 13 synodi Carthagenensis sub Grato compactus agnoscitur. Canones vero 2, 3, 4 et 6, usque ad 13, sumpti sunt ex synodo sub Genethlio, ubi tamen sola episcoporum proponendum nomina fere mutantur. Porro canones a 14 usque ad 24 ex ipsius Aurelii concilio anni 397, aliis quodque verbis mutatis, derivati fuerunt. Canones tres sequentes eadem ratione excerpti ex concilio anni 401. Canon 28 repetitus ex concilio anni 418, cum parvo additamento in fine, de quo plenius diximus in Observationibus ad disseriat. 5. Quesnelli part. 1, c. 6, n. 27. Quinque ultimi canones cum in nulla anteriori cognita synodo reperiantur, ii sunt hujus synodi proprii, qui nunc, id est in hac ipsa synodo, communi tractatu constituti fuerunt.

50. Isidori collectio hæc primam actionem referens sub titulo *Concilii Carthagenensis vi*, solas interlocationes Patrum canonibus præmissis describit ac in decem capitula distribuit (*Tom. III Conc.*, col. 443). His autem tria alla capitula adjicit, ut ex editione Merlini ac ex nostris mss. didicimus. Nam cap. 11 describitur Africanorum epistola ad Bonifacium; cap. 12 referuntur duæ epistolæ Atticii Constantinopolitani et Cyrilli Alexandrini ad Africanos cum Nicænis canonibus, quos Latine redditos a Philone et Evaristo Atticus in Africam miserat; et cap. 13 Africanorum litteræ leguntur ad Celestinum pontificem. Hæc vero tria capitula, etsi ad primam actionem reipsa non erinant, ideo tamen antecedentibus capitulis primæ actionis propriis subnexa verunt, quia controversiæ in ipsa actione discussæ de canonibus Sardicensibus seu Nicænis prosecutionem designant.

51. Cum porro hæc Isidori collectio omittat laudatos canones triginta tres, iidemque etiam desint in concilio Africano, quod se aratim a Dionysii collectione citantur, omnia Africanæ concilia sub Aurelio continere videtur, iidem canones apud nonnullos in suspicionem veniunt (*Ibid.* col. 498). At auctorem collectionis ab Isidoro receptæ hos canones habuisse et adhibuisse ex antea discussis manifestum est. Nam concilio Carthagenensi n. sub Genethlio plures canones ex hac synodo anni 419 adeo evidenter inseruit, ut Aurelii, Alypii, aliorumque episcoporum nomina hujus synodi propria retinuerit, quæ a germana Genethlii synodo absunt. Similiter in concilio Carthagenensi in anni 397, aliquot canones retulit, non cum lectionibus ejusdem concilii propriis, sed cum illis quas invenit in synodo anni 419, quemadmodum potest inter cætera ex canone 47, de Scripturis canonicis. Vide supra § 3, n. 45. Tandem canonem 51 hujus synodi proprium descripsit inter canones concilii anni 397, c. 49. Ipsa igitur Isidori collectio hos canones recipit; et solum a synodo anni 419 [c] perperam separat: aliorum distinxit. Vulgatum vero concilium Africanum cum non aliud sit quam segmentum ex collectione Dionysii, contra ipsam Dionysii integram collectionem nihil movere potest. Quæ in re observandum est, Dionysium quidem omnes Africanos canones una continuata numerorum serie descripsisse usque ad can. 138. Hanc seriem probat purus Dionysianus codex Vat. 5845, eundemque confirmat etiam Græca translatio ex

A eodem Dionysio, quæ *Codex canonum Ecclesiæ Africanæ* vulgo appellatur. At in posterioribus codicibus, qui Hadrianæ collectionis nomine donantur, iidem Africanæ canones in duplicem numerorum seriem dispersi inveniuntur. Prima series recenset canones triginta tres, posterior cæteros 105. Cresconius, qui unam Dionysii collectionem adhibuit, hanc bipartitam numerorum seriem in suo quoque codice reperit: ex quo ea divisio Hadriano anterior perspicitur. Qui vero ediderunt vulgatum concilium Africanum, priori serie omisa, secundam tantum exhibuere ex editione Moguntina anni 1525, in qua Dionysio-Hadriana collectio minus accurate, et alicubi etiam quantum ad hanc secundam seriem perturbata impressa fuit. Hinc igitur nihil præjudicii creari potest canonibus triginta tribus, quos idem Cresconius distincte allegat. Hos quoque præter Dionysium luculentissime vindicant tres memoratæ antiquissimæ collectiones Italianæ, quæ cum ex diversa eorundem canonum divisione in canones quadraginta, ac ex melioribus lectionibus diversam et præstantiorem originem præferant, eosdem canones inter documenta juris canonici veteris ex ipsa collectionibus imprimendis censuimus. Sed age jam synodi descriptionem prosequamur.

52. Post constitutos canones 33, recitata fuerunt gesta et canones anteriorum conciliorum sub Aurelio, quæ scilicet celebrata fuerant ab anno 393 ad annum 418. Hæc omnia actis erant inserta. At Dionysius, dum alios canones suo loco omisit, quia alibi erant repetiti: alios etiam nullibi ab eo productos, inconsiderate præterivit, ut colligere est ex iis quæ de singularum synodorum canonibus antea notavimus. Quædam præterea non iisdem verbis retulit, quibus in hujus synodi gestis erant descripta; sed compendio ea referens, lectores ad ipsa gesta remittit.

53. Secunda actio habita iii kal. Junias in secretario basilicæ Restitutæ apud Dionysium incipit post canonem 127 Codicis Africani. Sex canones continet (*Tom. II Conc.*, col. 1349, c). Hos Isidori collectio adjudicat concilio Carthagenensi vii; cumque ex duobus canonibus quintum et sextum, seu 132 et 133 Codicis Afric. unum conficiat, hujus concilii canones apud ipsum Isidorem sunt quinque, Ferrandus, qui primæ actionis canones nullibi laudat, non negligit istas actionis secundæ. Hos propriis numeris ita designat, ac si in suo codice hæc actio separata synodus esset. Progenium hujus actionis loco primi tituli seu canonis in ejus codice recensitum liquet ex ipsius Breviatione num. 199, ubi tit. 2 canonem primum designat, qui in Cod. Afr. habetur c. 128, num. 196, tit. 3, citat secundum canonem in eodem Cod. Afr. descriptum c. 129, et similiter num. 197, titulus 4, respondet canonis 130 Cod. Afric. Dum vero num. 75 allegat titulo 2 canonem 132 Codicis Africani, error ex præmissa cæterorum serie in numero 2 manifestus est, ac emendandum tit. 6.

54. Addit Dionysius canones 134 Codicis Africani epistolam Africanorum Patrum ad Bonifacium, quæ altero post secundam actionem die exarata fuit (*Tom. II Conc.*, col. 1356, b). Cum porro hæc in epistola iidem Patres de sinceri Nicænorum canonum exemplaribus inquirendis egerint, in hac vero rem Innocentium presbyterum ad Cyrillum Alexandrinum, et Marcellum subdiaconum ad Atticum Constantinopolitanum direxerint, Dionysius c. 135 et 136 subjicit istorum episcoporum litteras, quibus ad Africanos Nicænorum canonum exempla ex suæ cujusque Ecclesiæ archinis educta et Latine reddita per eosdem legatos transmissere. Hæc exemplaria vi kal. Decembris ejusdem anni 419 ad laudatum Bonifacium missa fuere. Sola versio a Philone et Evaristo Constantinopolitanis lucubrata superest. In primo Dionysii fetu, quem nacti sumus in ms. Vat. Palat. 577, et Nicænum symbolum et canones hujus versionis describuntur. At idem Dionysius secundis curis, quæ in ms.

Val. 5845, et in vulgato C-dico Ecclesie Africanae exhibentur, praetermissis canonibus solum Nicenum [scilicet] symbolum ejusdem interpretationis praebuit c. 137. Apud Isidorum vero leguntur soli canones quos in concilio Carthaginiensi, uti appellat, sexto post Attici epistolam retulit: professio enim fidei Nicenae, quam paulo ante ibidem dedit, non hujus versionis est, sed antiquae Africanae, de qua vide quae diximus cap. 2. § 1.

58. Tres antiquissimae Italicae collectione, quas antea memoravimus, post Africanorum litteras ad Bonifacium pro latinitate Attici et Cyrilli epistolis ad Africanos hanc notationem praefereunt: *Incipit epistola Attici episcopi Ecclesiae Constantinopolitanae ad Bonifacium urbis Romae episcopum, data cum exemplariis Niceni concilii de Graeco in Latino translati a beatissimis Cyrillo et Attico episcopis Alexandrinae et Constantinopolitanae Ecclesiae, et directae per Innocentium presbyterum suum et Asellum (lege Marcellum) subdiaconum Ecclesiae Carthaginiensis, ut superius recitatum est. Fides Niceni concilii tum titulus 20. Epistola vero ita continetur: Atticus Episcopus Ecclesiae Constantinopolitanae sancto fratri Bonifacio urbis Romae episcopo salutem. Edidi canones sanctorum Patrum olographa manu et subscriptos a me. Amen. Dein formularum scribendarum formula subiungitur, quae cap. 63 collectionis hoc toto subiiciendum describitur. Atticus non ad Bonifacium, sed ad Africanos scripsit. Cum vero hi a Cyrillo et Attico Nicenae exemplaria sub stipulatione litterarum suarum postularint, ne falsam omnino credamus hanc notationem, quae cum in tot vetustissimis collectionibus legatur, antiquiorem profecto originem astruit, suspicamus ea Attici verba, quae Niceni canonibus immediate subnexa traduntur, Edidi canones sanctorum Patrum olographa manu et subscriptos a me, formulam quandam fuisse ab ipso Attico canonibus subjectam, ut adductus exempli eorumdem canonum ad Africanos transmissi firmaret: cui quispiam antiquus collector epistolae formam indidit. In mss. Additionum Dionysii (quae a Baronio Cresconiana collectio appellatur), nec non in ipsa servetusta collectione quae la mss. Barberino 2888 et Val. 1542 haec Attici verba post synodum Carthaginensem anni 419 in epistola formam exhibet, ut nos vidimus, eadem verba post Nicenos canones alia ratione interlocationem praefereute referuntur sic: *Factum est apud Nicenam metropolim Bythiniae a die xiv kal. Julius, quod tenuit usque in diem viii kal. Septembris, Paulino et Juliano cons., qui est apud Graecos xix dies mensis eorum Decii secundus Alexandri anno (lege secundum Alexandri annos) 636. Et alia manu: Atticus episcopus Ecclesiae Constantinopolitanae dixit: Edidi canones sanctorum Patrum olographa manu a me subscriptos. Amen. Dein formata subsequitur, quae in edenda collectione proferetur cap. 63. In hac autem diversa forma, qua Attici verba per interlocationem producantur, si delectis verbis dixit, aut grapha ejusdem subscripto exhibebitur, qua Nicenos canones ab se transmissos firmavit. Atticus episcopus Ecclesiae Constantinopolitanae edidi canones sanctorum Patrum olographa manu, a me subscriptos. Amen. Similiter quidem in ms. cod. 55 capituli Veronen-sis Aurelii subscripto subjecta Breviario canonum Hipponensis per interlocationem proponitur sic. Aurelius episcopus Carthaginensis dixit: *His placitis a nobis confirmatis,.... subscripsi, et ceteri similiter: ubi dixit perperam intrusum fuit. Voces autem olographa manu, quas Atticus adhibuit, antiqua sunt formula qua aliquid propria manu scriptum vel subscriptum authenticumque significat. S. Hilarius fragmento 2: Exemplum epistolae, inquit, quam post renuntiationem Orientalium, Athanasium reum non esse in urbe Roma olographa manu Valens perscripsit, et Ursinus subscripsit. Antiquus auctor commentarii in epist. ad Galatas inter S. Ambrosii opera cap. 6: Ubi enim olographa manus est, falsum dici non potest. Julius papa I contra Arianos in epistola ad Orientales***

apud S. Athanasium memorat Ischyre *χρῆσις ἀπολογ. 2*). Subscriptio igitur Attici originalis illis ejus verbis exprimitur, cui subiecta fuit formata, de qua plura dicentur in cap. 63 collectionis edendae; ubi etiam videbimus post ipsam formatam appositam sui se clausam *Explicit canonis*, quae verba confirmant, tum Attici subscriptionem, tum formatam versionem canonum Nicenorum ab eodem Attico ad Africanos missae fuisse subjectas, ut ejusdem versionis [cum] adductae prohibent. Cum vero hujus versionis exemplar hac, ut videtur, Attici subscriptione et formata munitum, ad Bonifacium missum fuerit ab Africanis per Innocentium presbyterum et Marcellum subdiaconum una cum litteris ejusdem Attici et S. Cyrilli, antiquus laudate annotationis auctor omisit Attici et Cyrilli litteris et indicatis tantum canonibus ex Attici subscriptione epistolam proprio arbitrio confavit, cui praefixit rubricam, in qua Iulianum in mss. Africanis ante veras Attici et Cyrilli epistolas exhibitum suae epistolae aptaturus, multa erronee traduxit. Verus autem titulus in collectionibus Hispanica et Isidoriana his verbis exprimitur: *Incipiunt rescripta ad concilium Africanum Cyrilli Alexandrini episcopi (codex Scorialensis optime addit et Attici Constantinopolitani episcopi), ubi authentica concilii Niceni translata de Graeco per Innocentium presbyterum transmissa sunt, quae etiam epistola cum eodem concilio Niceno per memoratum presbyterum Innocentium et Marcellum subdiaconum Ecclesiae Carthaginiensis, S. Bonifacio episcopo Ecclesiae Romanae sub die vi kal. Decembris anni directae (Tom. I Conc., col. 1362, not. 2).* Eadem etiam Dionysius refert c. 135 Codicis Africani. Sicuti hunc titulum procul dubio in mss. hujus synodi invenit vetus ille auctor, qui eam in memorata annotatione suo mole transversum egit; ita illam subscriptionem Attici, cui epistolae formam perperam indidit, in iis codicibus repperisse dubitari non potest.

59. Post epistolas Cyrilli et Attici, ac post Nicenae symbolum laudatae versionis Philonis et Evaristi, Dionysius cap. 138 Codicis Africani retulit aliam Africanorum epistolam ad Caeslestinum, quip e quae ad eandem controversiam in synodo anni 419 agitatam pertinet. Eadem de causa haec pariter epistola addita legitur apud Isidorum in fine concilii Carthaginensis vi. Cum vero haec litterae ad aliam posteriorem, seu, ut videbimus, synodum xx spectent, de ea paragrapho sequenti redibit sermo.

§ 9. De synodi Carthaginensibus xviii, xix et xx, sub Aurelio. De synodo Hipponiensi anni 427. Alia synodi provincia Byzacena laudata a Ferrando. Integer codex canonum Africanae Ecclesiae quid continere deberet. Observationes in vulgatum Codicem canonum Ecclesiae Africanae.

57. Decima octava synodus Carthaginensis sub Aurelio anno 421 celebrata est idibus Junii. Haec invenimus in uno ms. 55 capituli Veronen-sis, ex quo inter documenta juris canonici veteris prodibit. Ex proemio discimus, necessitate aliqua, quae cujusmodi fuerit non explicatur, concilii solemnitate per biennium cessasse, et statuta praecedentium conciliorum fuisse relecta, praesentia concilii paginis inserenda. Hinc quoque mos confirmatur Africanae Ecclesiae repetendi anteriora decreta. In manuscripto autem nullo ex anterioribus decretis inseritur exhibetur. Solum subiungitur canones decem in eadem synodo constituti, qui tamen ex synodo praecedentis anni 419 repetiti luere, excepto solo quarto canone, qui hujus synodi proprius videtur. Confer annotationes quas eidem synodo subiiciemus.

58. Decimam nonam synodum sub Aurelio laudat concilium Carthaginense anni 525, ejusque canonem recitat. Ferrandus (Tom. I Conc., col. 781) eundem canonem allegat num. 54. sic. 3. Nullam aliam hujus synodi notitiam habemus. Quantum ad tempus, ea

collocanda videtur post annum 421, quo synodus xviii habita fuit, et ante annum 425, quo synodus xx celebrata est. Ferrandus num. 47 canonem recollit precipientem, ut episcopi rem Ecclesie sine primatis consilio non vendant, citatque concil. Carthag. tit. 5, concil. Hippon. tit. 9. Cum hic canon non invenitur inter Hipponenses anni 395, ac titulo 9 Hipponensis Breviarii alius canon recensetur, ultima allegatione indicatur, ut paulo post annotabimus, concilium Hipponense anni 427. Anterior vero allegatio concil. Carthag. tit. 5, indicans anterior concilium Carthaginense, congrueret quidem concilio xviii, in quo idem sane canon primatis expresso nomine legitur. Sed cum Ferrandus citet tit. 5, in synodo autem xviii hic canon producat tit. 9, nisi librorum error in numero 5 lateat, alia Carthaginensis synodus [civ] innuitur, qua idem canon titulo 5 repetitus fuit. Is ergo synodo Carthaginensi xix vel xx ascribendus est. Idem Ferrandus num. 53 alium canonem afferens, quo constitutum fuit, ut nullus episcopus, vel presbyter, vel diaconus excommunicatus communicet, laudat concil. Carth. tit. 8 vel, ut Corbeiensis codex habet, tit. 9. Ille canon legitur quidem in conciliis Carthaginensibus xvii anni 419, et xviii anni 421; at non tit. 8 vel 9, sed in altero tit. 29, in altero vero tit. 1. Igitur tit. 8 vel 9 repetitus credi debet in alterutra synodo xix vel xx, ex quarum altera illum Ferrandus alligavit.

59. Synodi Carthaginensis vigesima unum canonem compendit recitat concilium sub Bonifacio: *Ut nullus ad transmarina vnde appellare.* Dum Ferrandus num. 143 alium canonem, *Ut bis in anno per singulas provincias concilia fiant,* citat concil. Carth. tit. 3, hanc synodum xx recipere credimus. Hoc enim decretum in synodis anterioribus usque ad decimam octavam omnino non exstat. Synodo vero xix alius canon ab eodem Ferrando assignatur num. 84 titulo 3. Sola ergo synodus xx, quae desideratur, hunc canonem tit. 3 recipere potuit. Cum porro ex canone quem abbreviatum retulit Synodus Bonifacii, in hoc concilio xx actum fuerit de appellationibus ad transmarina, satis verisimile est ab eodem concilio scriptam fuisse etiam epistolam ad Celestinum papam, in qua de appellatione quidem ad transmarina disputatio est: ac propterea hanc vigesima synodus Carthaginensis habita fuit anno 425 vel 426, quo eam epistolam ad Celestinum missam eruditii ostendunt. Vide inter ceteros P. Constantium tom. I Epistolarum Rom. pontif. col. 1058, not. 6.

60. Ferrandus numeris 54, 55, 38, 47, 54, 95 et 198, aliquot titulos seu canones synodo Hipponiregiensi tribuit, qui non leguntur inter canones concilii Hipponensis anni 395 nec in istorum Breviario. Alia igitur synodus Hipponensis quae deest admittenda est. Hanc posteriorem fuisse anno 421 idem Ferrandus satis indicat, cum num. 47 prius citet concil. Carth. tit. 5, qui titulus (ut vidimus n. 2) competit concilio scripto habito post annum 421, dein vero subijciat concil. Hippon. tit. 9, quod ex ipso ordine posse videri debet concilio Carthaginensi xix. Enimvero P. Harduinus duos codices memorat, alterum Petri Pithæi, alterum collegii Parisiensis Societatis Jesu; qui postremus codex epistomen canonum continens, maximi faciendus est, cum nec ex Dionysio, nec ex alia nobis cognita collectione, sed ex iisdem Africanis fontibus, ex quibus Ferrandus notitias synodorum Africae receperit, ut patet ex annotatis § 5, n. 4. In his autem duobus codicibus Hipponense concilium innuitur celebratum anno 427. Sic enim ibidem legitur: *Pierio et Ardabure cons. viii kal. Octobris in basilica Leontina, placuit universo concilio,* etc. (Tom. II Conc., col. 1278 not. 4), ubi Hipponensis basilica, quae appellabatur *Leontina*, designatur. Cum autem anno 427, quo Pierius et Ardabure consulatione gerebant, adhuc in vivis esset Aurelius, hanc profecto synodum inter celebratas sub Aurelio referri debet, quae vigesima prima inscribi posse videtur.

A Duo hujus synodi canones a Ferrando allegati num. 54 et 198 et laudatis codicibus ab Harduino indicantur, eosque repetitos monent ex concilio Carthaginensi anni 419, can. 29 et 30 Codicis Africani. Nos vero omnes ejusdem synodi canones a Ferrando laudatos reperimus in alio concilio Carthaginensi anni 421, quod hoc tomo prodibit in lucem. Nam canon a Ferrando allegatus num. 54, tit. 5, qui etiam in Harduini codicibus concilio Hipponensi tribuitur, in synodo anni 421 est canon primus. Duo canones a Ferrando assignantur tit. 5, alter num. 34, alter num. 198. Error in numerum alterius irrepsit. Creditus vero in numero 198 corrigendum tit. 4, canonem enim hoc numero indicatus congrue subsequitur canonem praecedentem signatum tit. 3, cui sane subijciatur tum in Codice Africano c. 30, tum in synodo anni 421 canone secundo. Porro titulus 5, apud Ferrandum allegatus num. 54, est in sola synodo anni 421 canone quarto. Alius canon, quem Hipponiregiensi synodo adjudicat Ferrandus num. 38, tit. 8, habetur in Codice Africano c. 32, et in Concilio anni 421 canone quinto. Canonem nonum Hipponiregiensem, qui in Cod. Afric. legitur c. 33, in tres numeros partitur Ferrandus: num. 95, ubi primam partem laudat; num. 47, [civ] ubi secundam; et num. 38, ubi partem tertiam exprimit. Hic canon in synodo anni 421 duos canones 9 et 10 confluit: ubi animadversandum est particulam illam a Ferrando indicatam num. 47, *Ut episcopi rem Ecclesiae sine primatis consilio non vendant,* in concilio anni 419 c. 33 Codicis Africani his verbis efferri: *Episcopi non licet vendere praedia Ecclesiae, ignorante consilio vel presbyteris suis in quibus primatis nomen non apparet.* Hoc vero nomen in repetendo eodem canone anno 421 vocibus *presbyteris suis* substitutum fuit, ut ex concilio hujus anni a nobis edendo patetib. c. 9. Idem decretum similiter renovatum fuit in alia synodo Carthaginensi xix vel xx, tit. 5, ac in Hipponiregiensi tit. 9, utramque enim synodum Ferrandus laudat eodem numero 47.

C 61. Idem Ferrandus octo alias synodos allegat provinciae Byzacena: Sufflensis num. 2, Thasititanam num. 76 et 77, Junrensem num. 26, Macrianensem num. 11 et 23, Septimunicensem num. 11, 56, 76, 159, 212 et 215; Thenatanam num. 61, 76 et 194; Marazanensem seu Maradianensem num. 44, 76, 127 et 220; et Zelensem vel Tiellensem num. 3, 4, 6, 16, 65, 68, 130, 158, 174 et 218. Provinciales synodi omnes videntur. Id sane de Marazanensi evidens est. Hujus enim canon num. 220 allegatus unam Byzacenam provinciam respicit. Illud peculiari observatione dignum est, Ferrandum in his synodis indicandis numerum titulorum seu canonum nunquam designare. Id autem ipsi in more fuisse videtur, quoties Africanae synodi non plenariae, sed provinciales essent, ut animadvertimus accedisse etiam synodo provinciali Carthaginensi anni 409. Quae animadversio plane confirmat ceteras synodos Africanas, etiam Miletitanam et Hipponiregiensem anni

D 427, quas cum titulorum numeris Ferrandus laudat, plenarias fuisse. Haec autem concilia Byzacena repetunt identidem eundem canonem more Africano, ut praesertim liquet ex Ferrandi numero 76, ubi idem decretum quatuor synodis Byzacenae tribuitur. Cum ab eodem Ferrando allegatur synodus Zellensis vel Tiellensis, quae ab aliis Tellensis seu Teleptensis vocatur, sere additur ex Siricii epistola, eo quod canones spectent ad duas epistolas hujus pontificis, quae in eadem synodo lectae ac gestis insertae fuerunt. Hujus concilii Zellensis pars nobis conservata in collectionibus Gallicanis, unam tantum Siricii epistolam exhibet. Quae vero praeterea Ferrandus ex eadem synodo vel ex altera Siricii epistola commemorat, recensemus in Observationibus ad Quenelli dissertationem 15, de synodo Teleptensi. Ex praefatione hujus concilii praeterea ipsius tempus liquet, nimirum annus 418. Num vero ad idem circiter tempus aliae memoratae synodi Byzacena pertineant,

an vero, ut alii opinantur, an posteriorem aetatem referendum sint, cum nihil ex ipsis supersit nisi quidam canonica Ferrando memorati (E. III Concil., col. 484), quos diligenter collegi Baluzius, desinerequit. Cum post Vandalorum irruptionem Africa nimium vexata fuerit, tanta Byzacenarum synodorum frequentia, quae pacificum tempus efflagitat, quo anteriori tribuenda videtur. Quod si adhuc sub Vandalis synodus Carthagenensis anni 525 celebrata fuit, praefatio ejusdem synodi satis indicat, antiquam reliquae conciliorum consuetudinem reparata libertate, quam Hilario referunt Victor Tunonensis in Chronico, et auctor Vita S. Fulgentii cap. 28. In eadem praefatione quidam episcopus cuius nomen desideratur, Bonifacium antistitem Carthaginensem his verbis alloquitur: *Imple, quaeumus, diligenter ministerii tui partes, ut Ecclesiae Africanae generalis utilitas sanctorumque canonum vigor iterum restitatur: et quod beatissima memoriae Aurelius hujus urbis antistes instituit, tu nunc beatitudo restituas. Te enim Dominus ei constituit successoris honoris, libertatis et pacis.* Haec praefatio innuit jam inde ab Aurelii morte congregatorum synodorum facilitatem desuisse; ac propterea laudata synodi Byzacense Aurelii tempore celebratae videntur. Synodum quidem Thusdritanam ante Zellenensem anni 418 coactum fuisse indicant illa Vincentii et Fortunatiani in praemio synodi Zellenensis: *Etiam cum Thusdrum fuissetis, sicut necum recolit memorialis auditio vestra, et epistolae sanctae memoriae Siricii apdis apostolicae episcopi dederamus recitandas, etc.* quae concilium Thusdri paulo ante celebratum significant. Mirum videri potest, tot Byzacense provinciae synodos a Ferrando laudari, nihil vero eum indicare de (cvi) conciliis quae in aliis Africae provinciis, ac praesertim in Numidia, Augustini, Alypii, ac Possidii zelo coacta fuisse dubitare non licet. Id autem eo referendum credimus, quia in perturbacionibus Vandalicis, quibus tota Africa depopulata fuit, perierunt vel fuerunt dispersi synodici ceterarum provinciarum codices, soliusque Byzacense provinciae synodi in Ferrandi manus venire.

62. Ex haecenus disputatis patet quinam canones et quae concilia continerentur in Codice, ac in his codicibus canonum Ecclesiae Africanae qui sexto saeculo Ferrando Carthagenensis Ecclesiae diacono, ac in Synodo Bonifacii anni 525 usui fuere. Praeter duplicem versionem synodi Nicenae, aliam nimirum antiquissimam a Caeciliano, aliam recentiorem ab Atilio Constantinopolitano acceptam, compliebantur etiam synodos Grati atque Genethii, integrum concilium Hipponense anni 395, ex quo duo integri canones in Bonifacii Synodo recitantur; praeterea viginti alias synodos sub Aurelio, aliam Hipponensem anni 427, et nonnullas etiam provinciae Byzacense. Integer Codex canonum Ecclesiae Africanae has omnes synodos complecti deberet. Quae ex Africani canonibus dedit Dionysius Exiguus, sumpta fuerunt ex synodo xvii, sub Aurelio celebrata anno 419, in qua anteriores ipsius synodi cum suis gestis repetita et inserta fuere a concilio Hipponensi anni 395, usque ad xvi, anni 418. At praeterquam quod omnia fuerunt concilia anteriora Aurelio, posteriora vero nondum celebrata referri non poterant; Dionysius in recensendis iis ipsis synodis, quae gestis concilii anni 419 erant insertae, etsi plurima descripsit integra, repetitionem tamen canonum Africanis familiarem vitaturus, aliquot canones semel propositos, alibi ubi erant repetiti, praeteriit, alios quandoque inconsiderate transiit, quidam compendio retulit, in aliis ad gesta lectores remisit, ut ex antea annotatis manifestum est, fuseque etiam animadvertit P. Constantius in praefatione ad tom. I Epistolaram Romanorum pontificum pag. xciv et seqq. Hoc vero Dionysii opus Graece redditum fuit et in Graecas collectiones traductum aliquanto ante synodum Trullanam habitam anno 682, quae c. 2 inter Graeci codicis canones Carthagenenses recenset.

63. Haec autem ideo notanda censuimus, ut palam fiat quam perperam huic Graecae Africanorum canonum interpretationi Christophorus Justellus generalem titulum praefixerit: *Codex canonum Ecclesiae Africanae*, cum ne omnia quidem gesta inserta concilio Carthagenensi anni 419 exacte continent. Illo quidem Graecam versionem ex collectione Graeca canonum a Tilio edita excerpit, ac ex codicibus Regio et Palatino variantes lectiones adiecit, uti testatur in notis pag. 418. Textum vero Latinum sumpsit ex ipsa collectione Dionysii, quae in codice Nicolai Fabri continetur, variantesque addidit ex duobus aliis mas. Thuanoe et Bochartiano, qui primos canones triginta tres synodi Carthagenensis anni 419 in quadraginta titulos distribuit exhibebant. Titulum vero *Codex canonum Ecclesiae Africanae*, nec Graeca versio, nec isti aut alii Latini codices praeferebant. Nam in collectione Graeca haec inscriptio legitur: *Κανόνες τῶν ἐν Καρχηδονί συνελθόντων διακόνων δέκα καὶ τρεῖς ἐπισκόπων καὶ μοναχῶν Πατρῶν*: *Canones ducentorum et xvii, sanctorum et beatorum Patrum qui Carthagine congregati sunt.* In Latino vero Dionysii textu apud ipsum Justellum: *Synodus apud Carthagem Africanorum, quae constituit canones 138.* Idem Dionysius in epistola nuncupatoria ad Stephanum episcopum Salonitanum, non *Codicem canonum*, sed *Status concilii Africani* se daturum recepit. Haec ad illustrandos canones et concilia Africa uberius disputanda fuere.

[cvi] CAPUT IV.

De collectione canonum vetustissima omnium detecta in ms. Vaticano Regia 1997. De synodis sub Symmacho celebratis. Tempus fignitur synodi Pa'mariae. Dna epistola formata ex eodem codice edita.

1. Nunc disputaturi de collectionibus quae vel sunt antiquiores collectione Dionysii, vel ex fontibus a Dionysio diversis prodeunt, illud praemonemus, nonnullas quidem Dionysii particulas in quibusdam collectionibus hac secunda parte afferendis inveniri. Cum vero totus ipsarum collectionum et documentorum quae in eis continentur complexus ex aliis non Dionysianis fontibus dimanet, eas Dionysii particulas non ab auctoribus earumdem collectionum inditas, sed posteriori manu plerumque insertas putamus. Posteriores enim librarum vetustum codicem exscribentes, aliqua ex arbitrio quandoque mutare, addere ac in erere non dubitarunt, quae collectorum tribuenda non sunt. Additamentorum quidem indicia in nostris collectionibus non desunt. Alia enim initio, a'is sub finem affixa inveniuntur. Quaedam etiam lectiones in versionibus Graecorum canonum ex Dionysiana sumptae, intrusa sunt interpretationi ex Gr. Priscæ, quam collectionis auctor ab initio descriperat. Collectionum origo non ex his insertis et additis particulis, sed ex documentorum ratione, ordine, atque complexu dijudicanda est: nec dubitare licebit quin collectiones quae ex ipso complexu cum Dionysiana non conveniunt, aliam a Dionysio originem habeant. Hujus quidem diversae originis in collectionibus hac secunda parte recensendis aperta argumenta suppetunt. Versiones Graecorum canonum a Dionysiana discrepant. Non pauca documenta in eisdem leguntur quae in Dionysio desiderantur. Ea ipsa quae a Dionysiana collectioni communia sunt, non solum in illis alio ordine, alia divisione, aliisque titulis atque annotationibus, verum etiam aliis et nonnullisquam melioribus lectionibus proferuntur. Quaedam particulae a Dionysio omisae: obis in iisdem conservatae fuerunt, aliae non paucae in ipsarum descriptione a nobis indicabuntur, quae non tam earum collectionum discrimen a Dionysiana, quam praestantiam commendabunt. Has porro collectiones in duas classes distinguimus. Aliae enim generales sunt, canonesque conciliorum ac decretales Romanorum pontificum simul complectuntur; aliae vero solas decretales ad certam fere causam pertinentes exhibent.

2. Inter primi generis collectiones omnium vetustissimam deteximus in ms. Vat. Regina 1997, recentiora enim ipsius documenta sunt tres synodi sub Symmacho. Cum porro post primam synodum ejusdem pontificis celebratam anno 499 subiiciatur catalogus Romanorum praesulum, in eadem synodo desisse videtur primeva collectio: eaque fortassis digesta fuit antequam haberentur duae aliae ejusdem pontificis synodi, quae praefixo Romanorum antistitum catalogo desinente in Hormisdas Symmachii successore, posteriori additamento accessore. Codex quadratae fere est formae, ac singulae paginae in duas columnas distinctae. Character est antiquus celer, quem Langobardicum vulgo appellant. Quaedam additamenta idem codex subinde recepit, quorum alia pauca expressa sunt eodem antiquo characterē, alia vero recentiori, sed veteri, ut ex sequentibus constabit. Hujus collectionis praesentiam ipsa monumenta demonstrant. In primave enim collectione, nihil suppositum deprehenditur. Quaedam praeterea aliunde ignota documenta in hac una collectione conservata fuere. Synodi Graecae sunt ex prisca versione. Sola Nicæna interpretationem praefert peculiarem, quam inter ineditas versiones hoc tomo edemus. Sardienenses canones cum Nicænis continui numerum serie copulantur, ac Nicænorum nomine inscripti exhibentur. Alia peculiaria suo loco notabuntur. Italicam vero esse hanc collectionem ex eo colligimus, quia jam inde a decimo saeculo hic codex, qui postea transit in bibliothecam S. Silvestri de Nonanula, pertinet ad ecclesiam Theatinam, ut indicat epistola formata Theatini episcopi, quam [civis] recentiori characterē in prima pagina codicis descriptam, in fine hujus capituli appendimus.

3. Initium hujus collectionis sumitur a canonibus Ancyrensis, Neocaesariensis, Gangrensis, et Antiocheni versionis Prisca, quibus singulis tabula capitulorum praemittitur. Nihil deesse initio palam fit ex eo quod primivus character inchoet pag. 1. Ergo hoc titulo: *In nomine Domini, Incipit titulus canonum Ancyrensis*. Hac praestantissima collectione utiliter uti sumus in edenda versione Prisca. Post canones Antiochenos describuntur *Responsa et constitutiones quae apud Carthaginem acta sunt*. Est synodus Carthaginensis anni 449, habita vii kal. Junias, distincti in canones 40, quos dabimus inter documenta juris canonici veteris n. 1. Subduntur Africanorum litterae ad Bonifacium cum hac epigrapha: *Incipit epistula ab omni concilio superscriptum a Bonifacio urbis Romae episcopo* (leg. ab omni concilio superscripto ad Bonifacium urbis Romae episcopum) rescripta, et cum gestis quae, ibidem apud Carthaginem confecta, per Faustinum episcopum et Philippum et Asellum presbyterum directae (Tom. II Conc. col. 1356, c). Incipit autem epistola Quoniam Domino placuit, etc., ut legitur in Codice Africano c. 134. Sequitur Epistola Attici episcopi Ecclesiae Constantinopolitanae ad Bonifacium, etc., cum formatorum formula, de quibus plura diximus cap. 3, § 8, n. 9. Tum epistola Aurelii et aliorum Afrorum ad Celestinum: *Optavimus, siquidem admodum sanctitas tua de adventu Apriarii*, etc. Vide Cod. Afric. cap. 158. Subjiciuntur canones Chalcedonenses, et dein Constantinopolitani ex Prisca versione, de quibus confer editionem nostram ejusdem versionis. Canones conciliorum claudunt Nicæni et Sardienenses cum Nicæni juncti, eodemque Nicænorum titulo inscripti: qui omnes dividuntur in canones 46. Interpretatio Nicænorum non est, ut in ceteris Graecis canonibus, Prisca, sed alia vetustissima hactenus ignota, quam ex hoc codice post Priscam edemus. Vide admonitionem eidem praefixam, ubi quae in ea versione sunt maxime observanda annotabimus. Cum noster collector praeter Nicænos, quos ex peculiari antiquissima et, ut videtur, Italica interpretatione recepit, in aliis Graecis canonibus Prisca versione usus sit, Laodiceenses canones idcirco omisit, quia eos in eadem versione

A nequaquam invenit. Lege supra cap. 3, § 3, n. 17.

4. Quantum ad constituta Romanorum pontificum, quae canonibus subnectuntur, primo describitur epistola Siricii ad Hierum Tarraconensem, quae in collectione hoc tomo impressa proferitur cap. 29; tum epistola Leonis ad Rusticum Narbonensem cum hujus inquisitionibus, quae apud Dionysium deiderantur. Est in nostra editione epistola 167. Alia ejusdem pontificis ad Africanos editionis decurtatae, nobis epist. 12, tom. I, col. 669. Alia ad Flavianum nobis epist. 28. Item ad Torribium epist. 15. Item ad Siculos epist. 36. Item ad Nicetium epist. 159. Dein Innocentii I epistola ad Victorium Rothomagensis, in nostra collectione cap. 24. Celestini ad episcopos per Viennensem et Narbonensem provincias constitutos, ibidem cap. 33: *Statuta S. Celasti episcopi ad episcopos per universas provincias constitutos*, ibidem cap. 58: *Gesta de nomine Acaeti*, incipiunt: *In causis fidei christianae, cui ab exordio nui nunquam defuisset, probantur inimici*, etc. Est plenior historia, quam ex Viridunensi codice edidit Sirmondus, et ex eo legitur tom. V Conciliorum Venetae editionis col. 173; prior autem invenitur in nostra collectione cap. 43, in quod vide annot. 1. Insuper epistola Hieronymi ad Evangelium presbyterum: *Legimus in Asia*, etc., uti habetur tom. I Operum S. Hieronymi editionis Veron. epist. 146 al. 85. Subduntur epistolae Innocentii ad Exsuperium Tolosanum episcopum in nostra collectione cap. 21, ejusdem ad Rufum et ceteros episcopos Macedones, ibidem cap. 22. Zosimi ad Eusebium episcopum Salontanum, ibidem cap. 32. Celestini ad episcopos Apuliae et Calabriae, ibi cap. 36. Bonifacii ad Honorium Augustum, *Ecclesiae mrae, cui Deus noster*, etc., uti tom. III. Concil. col. 431. Rescriptum Honorii ad eundem pontificem, *Scripta beatus tuis tuis*, etc., ibidem col. 436. Glycerii imperatoris lex Novellis addenda, et edictum Himerleonis praefecti praetorio contra simoniacos, quae publici juris faciemus inter documenta juris raponici veteris num. 6. Epistola Leonis papae ad episcopum Aquileiensem, nobis epist. 4; ejusdem ad [civis] Septimum episcopum, in nostra editione epist. 2. Concilium Romanum sub Symmacho anni 499. Incipit: *Post consulatum Paulini v. c. sub die kalendarum Martias in basilica B. Petri apostoli*. Praemittuntur episcoporum nomina, et cetera sequuntur cum ipso Joannis diaconi libello ad Symmachum, ut ex ms. quondam Nicolai Fabri, nunc autem Colbertino 1863, vulgavit Baluzius. Vide I. V Concil. col. 446 et seqq. Hic desinere videtur primigenia collectio.

5. Subdiur catalogus Romanorum pontificum usque ad Hormisdas, cui assignantur anni ix, dies xviii. Hinc post Hormisdas mortem sequuntur additamenta accessore. Constitutum Symmachii de rebus Ecclesiae conservandis. Est alia synodus anni 502, quae existat eodem tom. V, col. 471. *Præcepta* (leg. *præceptio*) regis iii, missa ad synodum. Incipit: *Præceptio qua missa est per Germanum et Carosum episcopos*, etc., data vi idus Augusti, *Rufo Magno Fausto Avieno v. c. cons.*, ibidem col. 463, ubi tamen vulgati titulum cum numeralibus notis in omittunt. *Præces* (leg. *præceptio*) regis iii missa ad synodum *Fl. Theodoricus rex universis episcopis ad synodum convocatis*, etc., data vi idus Septembris, *Rufo Avieno Fausto v. c. cons.*; non *Rufino*, ut in vulgatis conciliorum perperam legitur, ibid. col. 464. *Præceptiones* in et iv duas alias anteriores praesumunt, quae ideo fortassis fuerunt praetermissae, quia illae tantum quae ad sequentem celeberrimam synodum pertinent, cum ejusdem synodi gestis inventae fuerunt. *Relatio episcoporum ad regem*. Agnus *Deo gratias*, etc., ibidem col. 465. *Præceptio regis*. *Theodoricus rex universis episcopis ad synodum convocatis*. *Decretus quidem*, etc., data sub die kal. Octobris, ibi col. 466. In vulgatis ex laudato ms. Colbertino 1863 subditur: *Synodo ecclesiastica vir. spectabilis anagnostica regis*. *Primum salutandi episcopi*, etc.: ac in fine, aut ipsi vindicent, aut quos deputemus, legi-

bus exsequantur culpas: notaturque locus valde corruptus. Correctionem vero indicat noster codex. qui sic habet: *R. g. Ind. Ecl. q. s. Agnostic. Regis. Primum salutandi Episcopi, etc.; ac in fine: aut ipsi vindicent, qui nos deputemus, qui legibus exsequantur culpas.* Primæ vocēs tituli abbreviatæ *Reg. Ind.* denotant regium indiculum, id est inscriptionem a rege datam: sic enim et interpretio data legatis ab Hormi da indiculus vocatur eodem tom. V Conciliorum col. 612. Aliud exemplum vide ibi col. 655. Reliqua ejusdem tituli alii priores interpretentur. Hæc omnia documenta, quæ ex unico ms. Colbertino, eodem ordine edita sunt, aliis in locis ex nostro codice emendari poterunt. Postea sequuntur *Constitutiones episcoporum in synodo Romana ex præcepto Theodorici, Ruffo Magno, Fœdo Ariano Cos., x kal. Novembris, synodus apud urbem Romanam, etc.,* ibidem col. 457. Hic consilatus, qui ipsam synodum assignat anno 501, in dubium vocari nequit. Non solum enim legitur in plerisque mss. exemplaribus collectionis Hadrianæ, in omnibus Isidorianis et in laudato Colbertino, verum etiam in Vat. 5845 inter Additiones Dionysii, et in nostra collectione Vat. Reginæ omnium antiquissima, et Symmacho fere cœvæ, quæ præ cæteris auctoritatem maximam facit. Adde quod idem consilatus notatur et confirmatur etiam in duabus memoratis Theodorici præceptionibus, quæ eodem anno scriptæ ad eandem synodum referuntur.

6. P. Antonius Pagius ad annum 503, n. 2 et seqq., hanc consilarem notam additionem esse, et ab aliquo imperito intrusam existimat. Id quidem potuisse accidere in uno documento, et in manuscriptis unius collectionis nemo inficiabit. At in tribus documentis et in collectionibus diversæ originis, hæcque vetustissimis idipsum contigisse, omnesque harum collectionum auctores in idem assumptum conspirasse plane est incredibile. Synodum cum hoc consilatu præferunt codices quatuor, seu potius quinque diversæ originis collectionum, quas paulo ante indicavimus. Dux autem præceptiones Theodorici, quæ ipsam synodum respiciunt, eundem consilatum exhibent in duobus mss. collectionibus, in quibus hactenus inventæ sunt, nimirum in hac nostra Vat. Reginæ, et in alia laudati codicis Colbertini. Deest quidem hic consilatus in codice Sangermanensi collectionis Hadrianæ, quem Pagius opponit, et similiter in Vallicellano A. 5, inter documenta ejusdem collectionis. At Isidorus, qui vetustiori exemplo Hadriano usus est, in eo consilatum invenit: ac præterea [x] cod. x Vat. 5845, qui synodos sub Symmacho inter additam a Dionysiana representat, antequam collectioni Hadrianæ insereretur, eundem consilatum præfert: atque ex his palam fit defectum ipsius consilatus in aliquibus Hadrianis codicibus omissioni esse deputandum. Tanta ergo tot codicum et collectionum concordia in eo consilatu notando de anno ejusdem synodi dubitare non sinit. Pagius loco laudato ingerit codicē s, in quibus hæc synodus *Palmaris* appellata, quarta vocatur, et ordine postponitur synodo celebratæ anno 502. At vox quarta in quibusdam tantum codicibus signata, in nostro Vaticano Reginæ, in Vat. 5845, nec non in aliis etiam Hadrianis nequaquam apparet. Certe codices qui genuinas synodos sub Symmacho exhibent, tres tantum referunt, nulli quatuor. Quod si quis duas veluti actiones eodem anno 501 jussu regis habitas ante actionem synodi *Palmaris*, in quibus nihil concludi potuit, quarum altera celebrata fuit (a) in basilica Julii (b) post festivitatem paschalem, altera (c) in basilica Sessoriana (d) sub initium Septembris, pro duabus distinctis synodis habendas existimet, uti sane quæ celebrata fuit in basilica Ses-

A sorianæ (e) secunda synodus vocatur in relatione episcoporum ad regem; tum actio tertia, seu synodus *Palmaris* coacta x kal. Novembris, tertia synodus anni 501 appellari poterit, et relate ad anteriorem synodum anni 499 potuit inscribi *synodus quarta*. Ordo vero licet in plerisque mss. hanc synodum postremo loco exhibeat, in Vaticano tamen cod. 5845 diversus est. Nam eadem synodus primo loco ibidem describitur. In aliis vero codicibus dux synodi annum 499 et 502, idcirco huic concilio præmitti potuerit, quia in his collectionibus canonum præferenda ac simul jungendæ viæ sunt synodi quæ disciplinæ canonice statuunt: tum verni illa adicienda quæ ad Symmachii absolutionem spectat, licet intermedio tempore celebrata fuerit. Obtrudit Pagius Theodorici lectionis testimonium ex libro n. Historiarum, ubi hæc leguntur: *Cum vero hujusmodi perturbatio trium annorum* (non vero, ut in vulgata versione, *per tres continuos annos*) *in urbe Roma perreuerasset* (post ordinationem S. Symmachii atque Laurentii), *Theodorici Afer, qui tum Romæ regnabat, quamvis secta esset Ariana, collecta tamen synodo, Symmacho quidem episcopatum Urbis confirmavit, Laurentium vero eju-*

C *iusdem urbis quæ Nuceria dicitur episcopum constituit. Laurentius tamen haudquaquam quærit; sed episcopatum urbis Romæ adhuc ambire non destitit. Quam ob causam eum deponi et in exsilium mitti curavit Symmachus; atque hoc modo seditionis conspecta est.* Idem autem Pagius in hypothesisi quatuor synodorum sub Symmacho, hoc textu indicari putat synodum secundam anni 500, quæ perierit, quæque confirmato episcopatu Symmachii Laurentium Nuceriæ Ecclesiæ præfecerit. *Palmare* vero synodum, uti putat quartam, affigit anno 503, quo post triennium secundum schisma adversus Symmachum confilatum existimat. Rejecta autem ea secunda synodo, cujus nulum uspiam indicium est, Theodori locus accipi debet de synodo *Palmaris* habita, ut vidimus, anno 501, quæ Symmachus Romanus episcopus confirmatus fuit. Ejusdem vero Theodori Græci scriptoris allucinationi tribuendum est, cum sub idem tempus Laurentium Nuceriæ Ecclesiæ episcopum constitutum tradit. Id enim factum fuisse statim post iudicium Theodorici regis initio anni 499, satis aperte tradit Anastasius Bibliothecarius, qui post descriptum Theodorici iudicium, quo factus est *præsul Symmachus*, addit: *eodem tempore papa Symmachus congregavit synodum, et constituit Laurentium in Nuceria civitate episcopum intuitu misericordie.* Apertius vero idipsum statuit Anonymus ipsius Laurentii fautor, cujus fragmentum edidit Franciscus Blanchinius, et dein exactius recensit P. Joseph frater eius, filius in Enarratione pseudo-Athanasiana pag. 104, ex quo cœvo scriptore licet Symmacho pontifici infensio tota hæc questio dirimi potest. Inde enim discimus Symmachum et Laurentium post Anastasii mortem fuisse [x] ordinatos, ortoque hæc de causâ schismate, utrumque ad Theodoricum perrexisse, ejus iudicio Symmachus episcopatu obtinuit, et

D *Laurentius ad gubernandam Ecclesiam Nucerinam Campaniæ civitatem... di igitur.* Quod si id in synodo factum fuit, ut tradit Anastasius, ipsi synodo calendæ Martii, anni 499 tribuendum est. Sequitur porro anonymus narrans alterum schisma, quod post aliquot annos renovatum fuit. In hoc multa Symmacho objecta refert, ob quæ Theodorici præceptionibus nova synodo coacta, idem pontifex confirmatus fuit. Hæc conveniunt *Palmaris* synodo anni 501. Addit porro non conquisivisse fautores Laurentii (quos quidem ipsam synodum *Palmare* impugnavisse opusculo inscripto *Adversus Synodum absolutionis incongruæ*, ex Eunodii apologetico manifestum est);

(a) Tom. V Conc. Ven. edit. col. 458, c.

(b) Vite Anonymum postea laudandum apud P. Blanchinium pag. 105.

(c) Tom. V Conc. col. 459, b.

(d) Hæc synodus indicta calendis Septembris: ibidem col. 463, c.

(e) Ibidem, col. 465, e.

Laurentio autem Romam ingresso, schisma per annos circiter quatuor perseverasse, quod tandem præcipientem rege, et Laurentio in prædia patricii Festi concedente (in exilium inquit Theodorus), prorsus extinctum fuit. Vides quam probe omnia conveniant, ut ne opus sit concilia multiplicare, et consulatum Rufii Magni Fausti Avieni in tam multis vetustissimis collectionibus exhibitum, veluti supposititium et intrusum traducere, Palmaremque synodum detrudere ab anno 304 ad annum 383. Unum monere restat, nobis esse incredibile, eum Cælium Laurentium archipresbyterum tituli sanctæ Præxedii, qui subscripsit synodo anni 499, esse ipsum Laurentium presbyterum qui adversus Symmachum episcopus fuerat consecratus. Hæc pro evincenda controversia non modicum implexa et pro vindicando nostro codice, qui eum consulatum præfert, fusiis dicenda fuerunt. Nunc autem descriptionem ejusdem codicis prosequamur.

7. Post laudata documenta sub Symmacho sequitur: *Incipit fides Nicæna*. Est opusculum ineditum aliquot paginarum, quod exscribendum curavimus, inter anecdota aliquando, si Deo placeat, evulgaturi. Antiquus character codicis concluditur quibusdam statulis S. Silvestro papæ ascriptis. *Incipit capitulum editum a Silvestro papa, dum resedisset in synodo cum Constantino Augusto, et simul cum eis residentibus 178 episcopis, et cum eis 270 presbyteris, et diaconis 40, etc.* Placuit ut nullus laicus auderet clericum crimen ingerere nisi sub idoneis testibus; et alia pauca statuta apocrypha, sed antiqua, quæ huic collectioni sincera documenta continent posteriori manu olim in fine adjecta, et a nostro librario uno eharactere descripta, arbitramur.

8. Recentiori autem scriptura adduntur hæc. *Epistola Gregorii papæ ad Secundinum inclusum: Detractionis tuæ litteras suscepi, etc.* Alia epistola Isidori ad Massonem episcopum: *Veniente ad nos famulo vestro viro religioso Niceio, etc.* Dein *Ordo de sacris ordinibus benedicendis. Hæc a singulis gradibus observanda sunt tempora, etc.* Sunt præfationes et formulae pro singulis ordinibus. Tandem alio minutiori characterē leguntur preces seu litaniæ scriptæ nono sæculo vivente Ludovico II et Angelbergæ ejus conjugis. Hæc enim inter cætera ibidem leguntur: *Exaudi, Christe. A Domino nostro Hludovico a Deo coronato, magno et pacifico imperatori viæ et victoria. Et post nonnulla: Exaudi, Christe. A Angelbergæ imperatrici salus et vita.* Cum idem Ludovicus II in Italia regnaret, hæc collectio confirmatur Italie. Nunc duo episcopi oblati formati in prima codicis pagina recentiori characterē et descriptis exhibemus, quarum altera cum data sit ab episcopo Ecclesiæ Theatinæ, codicem ad eandem Ecclesiam pertinuisse significat. Vide quæ de hujusmodi formatis, quarum norma Nicæno concilio tribuitur, animadvertemus annot. I in cap. 63 collectionis edendæ.

Epistola formata.

IN NOM. ΠΑΤΡΟΣ ET ΦΙΛΙΙ ET ΓΕΓ. CÆH. Domino sanctissimo atque venerantissimo et a nobis summa cum dilectione nominante Ill. episcopo illa provincia fratri in Christo Domino. Ego ill. episcopus servus Christi sanctæ ill. Ecclesiæ humilis episcopus vester confrater ac devotus orator paciferam transitorie vite atque futuræ [cxi] in Domino salutem. Cognoscat denique a'mitas vestra, quia iste clericus nomine ill. noster tonsuratus petiit nostræ h. militaris dimissionem, sive formatam, ut a vobis ad sacrum ordinem promoveretur. Propterea nos ejus precibus inclinati, secundum statuta sanctorum Patrum Nicæni concilii hanc dimissorem, sive, ut diximus, formatam, vestræ fraternitati atque sanctitati emittimus, ut eum ad sacerdotii onus consecrare non dubiteis,

et nobis remittatis. Et ut verius credatis ac cognoscatis, litteris Græcis cum earum numero subter eam jussimus juxta præfatum concilium roborari. Bene vale in Domino, dilectissime et amanti me frater. NOCÆ LXXX, LXX, CCI. ΠΑΜΟΑΑΩ Ινδιελ. xv. q. Θ. SCAM. AMHN. I. XLVIII. L. 2.

Alia.

II. Y. A. Cælerimo (forte celeberrimo) vati fratri quæ sanctissimo et prompto in sapientia cum omni honore recolenda, et decorato in omnibus, in Domino fideli, et valde doctissimo, seu ab omnibus orthodoxis multiplici scientiæ.... gratia decorato.... dilecto in Christo Joanni M. speculatori sanctæ sedis Ecclesiæ Theatinæ episcopo.... Nos de ill. sanctæ sedis Ecclesiæ ill. episcopo in Domino Je-u Christo optatus vobis magnam salutem atque honorem hic et in ævum. Propter incommoditatem, quod iter arripimus partibus Beneventi, sicut domina imperatrix per suos apices innotuit, ut in ejus servitio allaturus simus, quibus jam semper in molestia corporis diutius fatigamur, ad clericos nostræ dioceseos sacris ordinibus sublimandos insufficientes arbitramur. Ideo præsentibus nostræ mediocritatis apicibus exoramus, hunc præsentem clericum nostrum Luponem ad gradum levitarum promoveri, et ad vestram specialiter fraternitatem dirigimus. Et in hoc certis probabilibusque credatur, Græca huic elementa paginæ secundum statuta sanctæ ac magnæ synodi Nicænæ inseri præcipimus, videlicet Patris et Filii et Spiritus sancti. Primas litteras NOCÆ, quæ LXXX, LXX, CC et primum significant numeros. Petri quoque apostoli primum principis prima littera II, quæ LXXX significat. Nostræ quoque mediocritatis primam litteram M, subtilitatis vestræ secundam O; ejus qui accipit tertiam II; civitatis nostræ quartam.... et indiæ. presentis anni istius xv. Est autem nomen ejus Luponem clericum futurus levita. Addidimus etiam xviii, q. Θ. Per hæc Græca elementa annotantur, AMHN. 2

In hæc secunda formata, quæ luxatissima et mendosissima est, quasdam voces punctis indicatas omisimus, eo quod sensum non redderent. Alia pauca inter emendavimus, uti M. speculator pro eo quod scriptum est inspeculator. Episcopi enim nomen, quod hoc loco signatur, incipit a littera M fuerit, ut sub finem ipsius formata traditur; facillime amanuensium et ignorantia in pro nonnunquam scribitur. Catalogus episcoporum Ecclesiæ Theatinæ apud Ughellum cum imperfectus, hujus episcopi nomen a littera M incipientem non suggerit. Cum vero memoretur imperatrix, quæ in Beneventi partibus versabatur, noteturque indictio xv, indicari videtur sive Adels Ottonis I uxor, sive Theophania conjux Ottonis II, quæ aliquoties in iisdem partibus existeret. Etsi enim Angelbergæ Ludovici II uxor ibidem fuerit, indictio tamen xv ipsi non congruit. Hæc ergo ille Theatinus episcopus M. sub Ottonis I vel II imperio vixit, ac Theatinorum episcoporum catalogo adijciendus est.

CAPUT V.

De collectione in per vetusto ms. Corbeiensi descripta.

1. Hanc collectionem descriptam in veterandæ antiquitatis ms. codice Corbeiensi 26, qui a servatu in bibliotheca S. Germani a Pratis Patrum Benedictinorum Parisiensium, subjicimus collectioni Vaticanae regie, quam præcedenti capite explicavimus. Utraque

nimirum certum antiquitatis testem præfert catalogum Romanorum pontificum, quem si collectio Vaticanæ-regiæ concludit in Hormida, Corbeiensi: producit ad Vigilium usque. Hujus collectionis [cxiii] pluribus in locis meminit P. Sirmondus, qui eadem ide-titulus noster est. P. Mabillonius in celebri opere de Re diplomatica pag. 356, characteris specimen dedit, ex quo discimus, codicem uncialibus, uti vocant, litteris sine ullo vortu intervallo exaratum, præter notationes aliquot celeri characterè expressas. Pleiorem vero hujus notitiam nobis exhibuit P. Montfauconius in Bibliotheca Bibl. in hacarum tom. II pag. 1124, ac præsertim P. Constantius in præfatione ad tomum I Epistolarum Romanorum pontificum num. 61 et sequentibus. Cum ipsum codicem non licuerit inspicere, quæ ex his scriptoribus cognoscere potuimus, hic appendimus.

2. Post provinciale, seu provincialium divisionem cuius Montfauconius meminit, in fronte ipsius collectionis hæc librarii annotatio legitur: *Qui legis, ora pro his; et cave ne his regulis contrarius, et sententiam latius severitatis vel censura incurras.* Subditur titulus canonum Anquirianorum, cui subiicitur ea interloquio Osii, quam dedimus pari. I, cap. 4, § 1, ubi eam suppositum ostendimus. Post ejusmodi interloquutionem sequuntur canonès Anquiriani, Neocæsarienses, seu, ut ibidem vocantur, Cæsarienses, atque Gangrenses ex interpretatione antiqua, quam Isidorianam appellavit. Inter canones vero Gangrensem 20 et 21, sive ejusdem synodi clausulam plura inseruntur manifesto librarii vitio interposita, nimirum epistolæ Innocentii ad Decentium, Zosimi ad Hesyehum, item Innocentii ad Victorium, ad Exuperium et ad Macedones; Cælestini ad episcopos per Viennensem et Narbonensem provincias una, et alia ad episcopos per Apuliam et Calabria constituta; Leonis quinque ad diversos episcopos, de quibus distinximus in præfatione ad ejusdem epistolam tom. I, § 3, pag. 513. Adduntur preces episcoporum ad imperatores Valentinianum, Theodosium et Arcadium: tum Breve statutorum ad Africam pertinentium seu Breviarium canonum concilii Hipponeusis, quod in collectione hoc tomo edenda legitur cap. 2; ac concilium Tense anni 413, quod libris inventis cap. 62. Ad hujus calcem rejicitur synodi Gangrensis conclusio.

3. Dein synodi Nicænæ canonès describuntur, in quibus illud maxime notandum est, P. Constantium in additione ad epistolam Innocentii num. 4, col. 826, scribere: *Conciliū et Corbeiensi codex medio ævo aucto* (hoc tempore Corbeiensem collectionem, de qua loquimur, palam designat) *exaratus, in quo Nicænæ canon ita refertur.* De his qui se cognominant Catharos, id est mundos, si aliquando venerint ad Ecclesiam catholicam, placuit sancto et magno concilio, ut impositionem manus accipientes, sic in clero permaneant. Est versio Dionysii Exigui; ac propterea Nicænæ canonès ex ea sumptos agnoscentes, non autem ex Isidoriana, ex qua ceteri Græcarum synodorum canonès recepti fuere. Subduntur nomina episcoporum qui Nicææ convenierant. Hunc episcoporum catalogum excipiunt canonès synodorum Antiochenæ, Laodiceæ, Constantinopolitanæ, Carthaginensis anni 418, Valentiniæ anni 374, et Taurinensis. His subnectuntur epistolæ Innocentii ad Toletanum (seu Toletanum) synodum, Leonis ad episcopos Viennenses, nobis epistolæ 10, et Hilari ad Leonium. Inseruntur præterea canonès conciliorum Arlatensis et Epaunensis: mox epistolæ Innocentii ad Rufum et Eusebium cæsarosque Macedones, Symmaci ad Cæsarum aut Arlatensem, Damasi ad Paulinum Antiochenum, Augustini allocutio ad competentes. Sequuntur nomina episcoporum qui sub Marino convenierant in synodo Arlatensi, Paulini litteræ ad Faustum, definitio synodi Chalcedonensis, Flaviani ad Leonem papam epistola, et hujus rescriptum nobis epistolæ 22 et 28.

4. Alia deinde subiicitur ejusdem generis documenta, et synodorum plerumque Gallicanarum canonès, quarum exploratum notitiam et ordinem, quo in codice recensentur, nemo prodidit. Solum P. Sirmondus in præfatione ad Concilia Gallia notavit decem Gallicanas synodos in hac collectione exhiberi, quarum postrema est Aurelianensis v. anni 549. Unde obscurum non est, inquit Constantius, collectionem illam studiosi curasdam qui in Gallia debebat opus esse. Cui homini, ut videtur, non in animo fuit peculiarem aliquem exscribere canonum codicem, sed ea colligere quotquot invenire posset id genus scripta quæ ad disciplinæ regulas pertinerent. Inter hæc documenta [cxiv] celeberris est Fulgentii Ferrandi Brevitatis canonum, quæ in hoc solo exempli, ac in alio Trecentis hactenus inventa est. Unum porro additamentum memoratur à Montfaucone, quod (teste Sirmondo loco laudato) alii recentiori characterè distinguitur, nimirum concilium Parisiense IV, anni 575. Iisdem autem documentum Gallicanum Vigilii viro posteriori hæc collectionem in Gallia, aetiam et Gallicanam confirmat.

CAPUT VI.

De collectione quæ continetur in duobus mss. Lucano 88 et Colbertino 784.

1. Hæc collectio, quam P. Constantius in rēendis epistolis Romanorum pontificum, et P. Mansius in Supplemento Conciliorum adhibuit, nobis quoque in recendendo Codicē canonum ac Priscæ editione utilis fuit. Colbertinus e-dex, quem consulit P. Constantius, ad eodem describitur in scriptis laudatis præfatione ad easdem epistolas tom. I, pag. 78. Codicem vero bibliothecæ capituli Lucani nō quā accuratis-imō expositū idem P. Mansius in Cōmentario de celebri codice vaticani Caroli Magni scripto, quod inserit legitur tom. XLV Opusculorum P. Calogera pag. 76. Illic codex multa completitur op. ra, quæ in aliis mss. separata inveniuntur. Hujus vero loci est solam collecti nem canonum et decretalium considerare, quæ separatim in memorato ms. Colbertino inveniunt. In hac uterque codex convenit, si ordinem nonnullorum documentorum excipiamus, qui in Lucano alicubi perperam mutatus fuit. Antiquitatem ipsius collectionis patefaciunt documenta, in quibus nihil occurrit aut indicatur quod Galia recentius sit; nisi excipienda existimes quatuor monumenta apocrypha inferioris recentiora, quæ sub Symmacho conficta cum P. Constantio credantur. Italicam vero hujus collectionis originem non improbabili suspicatus est idem P. Constantius pag. 87. Ea enim documenta supposita in Italia conficta, inserta inveniuntur in aliis Italicis collectionibus vel in his externis, quæ ex Italicis collectionibus proficere, ut deinceps explicabimus.

2. Incipit hæc collectio a Nicænis canonibus versionis, uti vocant, Isidorianæ cum episcoporum catalogo in provincias distincto. Illis autem canonibus præmittitur præfatio quedam verbis digesta: *Conciliū sanctum*, etc., ac annotatio historica: *Cum convenisset sanctum et magnum conciliū*, etc., uti easdem invenimus in aliis collectionibus, ac edemus in versione Priscæ. Notat P. Mansius, in codice Lucano post canonem de diaconissis, et ante canonem de omittenda genusfatione diebus dominicis atque paschalibus, hanc additionem legi: *Ignit episcopi cum de his omnibus, prout divinarum rerum reverentia precebat, decreverunt, sed et de observatione Pasche antiquum canonem, per quem nulla de reliquo varietas oriretur, Ecclesis tradidissent, omnibus rite dispositis, Ecclesiarum pax et fides in Orientis atque Occidentis partibus una eandemque servata est.* Hæc de ecclesiastica historia necessario credimus inserenda. Hæc additamentum, quod mentionem facit decreti Nicæni de Paschate, Rufini verbis expressum ex libro secundo Hist. e. 6; in aliis quoque codicibus, præsertim collectionum Hispaniæ et Isidorianæ, invenitur

in fine versutus canonum Nicænorum Philonis et Evaristi, ut videre est tom. III Concil. Ven. edit., col. 454, not. 1 et 2. In nostra autem collectione subnectitur canon de diaconissis, qui eidem canonis subjicitur a Rufino, qui ultimum canonem de genublexione prætermittit.

3. Sequuntur canones synodorum Anquiritanæ, Neocesariensis, atque Gangrensis ex eadem Isidoriana interpretatione. Tum describuntur canones concilii Carthaginensis anni 419, distincti in titulos scilicet, eodem plane modo et cum iisdem Africanis documentis quæ in collectione Vat. Regiæ recensuimus cap. 4, n. 5. Succedunt canones Chalcedonenses et Constantinopolitani non ex Isidoriana, sed ex Prisca versione. Unum peculiare animadvertimus in ms. Luciano, in duobus nimirum canonibus Chalcedonensibus pro Prisca versione, cum obscurior videretur, Dionysianam substituit. Confer annotationes nostras 50 [cxv] et 53 in cap. 25 ejus collectionis, quam hoc tomo edimus, ubi canones Chalcedonenses ex interpretatione Priscæ inserti leguntur. Aliud notabile imprimis in canonibus Constantinopolitanis observandum est, ipsis scilicet accenseri canonem de *Primitiæ sanctæ Constantinopolitane Ecclesiæ*, qui non ad Constantinopolitanam, sed ad Chalcedonensem synodum pertinet. Quod autem in hanc rem affirmat P. Constantius num. 96, id in nulla alia collectione inveniri non subsistit. Id enim proprium versionis Priscæ deprehendimus tum in codice Justelliano, ex quo Prisca edita fuit, tum in duobus aliis collectionibus, quæ æque ac præsens collectio hos canones ex Priscâ interpretatione derivant, uti sunt collectio ms. Vat. Regiæ, 1997, et alia in duobus codicibus Vat., 1342 ac Barb. 2888. Id autem qua ratione contigerit, explicavimus part. I, cap. 2, num. 3, et annot. 5 in Constantinopolitanos canones ejusdem Priscæ versionis.

4. Postea referuntur canones Sardicenses, uti eos in Priscâ editione vulgabimus; tum Antiocheni ex versione Priscæ. Dein quatuor documenta inseruntur, quæ apocrypha esse nemo nunc ambigit. 1° Silvestri papæ constitutum cum titulo: *Canonem constitutum, gradus vel religio qualiter custodiatur, a Silestro episcopo urbis Romæ domino Constantino Augusto*. Incipit, *Eodem tempore*, etc., uti apud P. Constantium in Appendice tom. I Epistolæ Rom. pontif. col. 43, et apud Labbeum tom. I Concil. edit. Venet. col. 1579. 2° Gesta Liberii papæ, quorum initium est: *Anno regni Constantini regis*, etc., uti in eadem Appendice eo. 89. 3° *Gesta de Xisti purgatione*, et *Plychroni ierosolymitani episcopi accusatione*, etc., ibidem col. 117 et tom. IV Concil. col. 507 et 515. 4° Concilium Sinnessanum de Marcelino papa, quod laudatis gestis sine ullo titulo subjicitur hoc initio: *Etiocletiano et Maximiano Augustis cum multi in vita sua*, etc., in laudatâ Appendice col. 29, et apud Labbeum tom. I, col. 957. Hæc quatuor documenta non multo post Symmachii ævum ab imperito architecto compacta, ut Palæmare synodum multis censuris notatam defenderet, Constantius existimat. Vide citatam præfationem num. 99. Codicis Colbertini ordinem exhibuimus. In ms. autem Luciano, ordo aliquantulum perturbatus librarii, ut videtur, oscitantia deprehenditur, ita ut amœni ipse codex eodem contineat. Hæc enim documenta apocrypha post Chalcedonense concilium inserta sunt. His vero abundant Sardicensis concilii canones cum synodica ad papam Julium, quæ in Colbertino exemplo una cum aliis libellis fidei paulo ante finem describitur. Postea canones Antiocheni in dedicatione, et Constantinopolitani. Dein codex redit ad ordinem, qui in Colbertino æqualis est.

5. Proteruntur utrobique epistolæ Siricii ad Hieronimum seu Hieronymum episcopum Tarraconensem; Bonifacii ad Honorium Augustum, quæ incipit *Ecclesiæ meæ*, cum ejusdem imperatoris rescripto; Zosimi ad Esichium seu Esichium; Celestini episcopis per Vienneensem et Narbonensem provincias constitutis, item

A episcopis Apuliæ et Calabria; Innocenti ad Victorium Rothomagensensem, alia ad Eusebium Tolosanum, et alia ad Rufum et ceteros episcopos Macedones, quas in collectione Vat. Regiæ c. 4 indicavimus, et in collectione hâc tomo edenda invenies. Ex Leonis epistolâ quatuor in hac collectione leguntur, prima ad Rusticum Narbonensem cum ejusdem inquisitionibus, secunda ad Africanæ editionis decurtatâ, tertia ad A. velleensem episcopum, et quarta ad Septimum Altinatensem, quæ videsis tom. I nostræ editionis col. 1416, 669, 589 et 594. Hoc loco in ms. Colbertino inseritur fidei adversus Eutychen definitio, quam codex Luciano antea exhibuit. Præfigitur hæc inscriptio: *Synodus episcopalis Chalcedonensis habitus a quingentis et viginti episcopis contra Eutychen 2 et in fine: Explicit synodum munitionum, id est universalis apud Chalcedonem*. Sumpta est ex ea versione antiqua, quæ exhibetur in collectione edenda cap. 25, cujus initium est: *Venerabilis totius mundi conventus, etc.* Huic definitioni, teste Constantio, subjuncta legitur in eodem codice Colbertino ea Athanasiani symboli pars, quæ catholicam de incarnatione Verbi doctrinam exponit, præmissa annotatiuncula minio descripta: *Hoc invenit Treveris in uno libro scriptum ad incipientem: Domini nostri Jesu Christi et reliqua, Domini nostri Jesu Christi fideliter credat*. Deinde [cxvi] nigro atramento hæc: *Est ergo fides recta*, etc., usque ad symboli finem, quæ in novissima Athanasii editione prodierunt. Hæc annotatio et symboli pars hujus collectionis propriæ non sunt: in exemplo enim Luciano non leguntur. Solum ostendunt codicem Colbertinum in Galliis scriptum fuisse, quod hæc Italia collectio jam pervenerat.

6. In utroque codice legitur Nicænum symbolum, et pars epistolæ Damasi ad Paulinum cum hoc titulo: *Incipit de Nicæna synodo scriptura Damasi ad Paulinum Antiochenæ urbis episcopum*. Credimus in unum, etc., ex versione antiqua usque ad poëtrina anathematismi verba, eos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia. Tum eodem orationis contextu additur confessio fidei a Damaso ad Paulinum missa: *Post hoc Nicænum concilium, quod in urbe Roma concilium congregatum est a catholicis episcopis, addiderunt de Spiritu Sancto*, etc., ut in collectione edenda c. 53, col. 400. Ex quibus ipsum symbolum Nicænum huic confessioni fidei in ipsa Damasi epistolâ insertum agnoscimus. Vide in idem caput annot. 11. Tum sequitur *Incipit expositio fidei: Credimus*, etc., ut in eadem collectione cap. 59. Postea, *Incipit de fide catholica: Nos Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, confitemur*, etc., ibidem cap. 37. Dein in ms. Colbertino, *Epistola synodi Sardicensis ad Julium urbis Romæ episcopum*, quæ in Luciano canonibus Sardicensibus subiecta fuit. Tandem in utroque codice, *Incipit statuta S. Gelasii papæ*. Gelasius episcopus universis episcopis per unamquamque provinciam constitutis. In vulgatis conciliorum inscribitur ad Episcopos per Lucaniam, Brutios, et Siciam constitutos. Initium est *Necessaria rerum*, etc., ut in edenda collectione cap. 58. His statutis in ms. Colbertino inseritur ejusdem Gelasii decretale de libris recipiendis vel non recipiendis, quod magis in codice Luciano ab ejusdem statutis sejungitur. Huic decretali peculiaris et brevis prologus præfigitur, qui in vulgatis Labbii non apparet. Ad discutiendas, etc., uti legere est apud P. Mansium tom. I Supplementi Conciliorum col. 357. Continet brevissimam ejusdem decreti formam, de qua dicemus cap. 11, § 5. Inter ea vero statuta et hoc decretum idem codex Luciano aliud Gelasii constitutum exhibet. Incipiunt constituta S. Gelasii papæ, quæ episcopi in ordinatione sua accipiunt, *Papa illi clero et ordini*, etc., uti tom. V Concil. col. 383, ubi verba atque medio vesperæ sabbati ex eodem codice corrigenda sunt atque mediana (id est Dominica quartâ Quadragesimæ) vesperæ sabbati. Post decretale autem Gelasii in solo codice Luciano duo alia addimenta leguntur. Incipiunt dicta Gelasii Papæ *Catechismi*

Latine, etc. Edita sunt a P. Mansio loco allegato. A Incipiant capitula S. Augustini in urbe Roma missa. S. quis rectum in omnibus, etc. Sunt capitula a Labbeo vulgata ex ms. S. Maximini Trevirensis in Appendice concilii Arausiacani II, tom. V Concil., col. 818.

CAPUT VII.

De illa collectione quæ conservatur in mss. Barberino 2888 et Vat. 1342.

1. Exactiorem hujus collectionis descriptionem proferre possumus, quia ipsos codices in quibus continetur consulere licuit. Codex Barberinæ bibliothecæ signatus num. 2888 est fortè quadratæ, litteris partim majusculis, partim celsibus exaratus. Olim pertinuit, ut videtur, ad monasterium S. Salvatoris de monte Amiato in agro Clusino Etruriæ. In vacua enim ipsius codicis pagella 133, posterior antiqua manu transcripsit relationem consecrationis ecclesiæ ejusdem monasterii anni 1036, qualem ex originali integro ipsius monasterii documento Ughellus edidit in episcopus Cusini (T. III Ital. sacr. col. 625). Ex integro documento diximus; nam in nostro exemplo desideratur catalogus reliquiarum quæ in singulis altaribus conditæ fuerunt. Forte hæc codex unus fuit ex illis quibus Theobaldus episcopus Clusinus sub Ludovico Pio, id est paulo post initium sæculi IX, ditavit monasterium Amiatinum, ut idem Ughellus tradit.

2. Vaticanus codex 1342, qui a Monfauconio (Bibl. Bibl. p. 131) elegantissimus et antiquissimus vocatur, unus ex his esse creditur qui ad veterem bibliothecam Lateranensem (cxvii) spectabat. Ex hoc quidem, aut ex alio plane simili, cardinalis Deusdedit sæculo XI Græcorum præsertim synodorum canones excerptasse videbimus part. 4, c. 14. Litteris majusculis et minoris formæ scriptus est. Eisdem collectionem quam Barberinus continet, sed minus perfectam; aliquot enim paginarum initio, tum in corpore desunt, earumque loco alie recentioris, sed vetustis characteribus substitutæ fuerant, quæ nonnulla documenta ex collectione Dionysio-Hadriana excerpta præferunt. Ejusmodi sunt, pag. 59, constitutio papæ Hilari data Basilio et Hermenrico eoss. xvi kal. Decembris; pag. 42, tria concilia sub Symmacho; pag. 31, epistola Anastasi papæ ad Anastasium Augustum, etc. Collectionem quæ in hoc codice continetur, Cresconianam a cardinali Baronio appellari nonnulli prodiderunt, eo quod documenta quæ ille ex Cresconiana collectione se edidisse scripsit, in eodem codice descripta inveniantur. Sed falluntur. Nihil enim ex Cresconia hic codex exhibet unde hæc collectio Cresconiana appellari poterit. Hoc autem nomine ille nuncupavit codicem Vallicellianum A 5, in quo Cresconii Breviarium præmittitur; subjicitur autem collectio Hadriana cum 4 dilutionibus Dionysianis, ex quibus Baronius vulgavit ea documenta quorum plerique, ut videbimus part. 3, c. 5, e nostra hæc collectione in eisdem Additiones Dionysianas traducta fuerant. Hujus quoque collectionis, sicut et præcedentis, documenta desinunt in Gelasio, nihilque habet ex Dionysio, nisi quadam addita menta excipias, de quibus dicemus. Hinc hujus antiquitas satis aperte colligi potest. Certe cum auctor Dionysianam collectionem non viderit, ex foliis a Dionysio diversis ipsaque anterioribus profecit.

3. Hæc collectio initio præfati tabulam titulorum 90. Cum in prioribus paginis manuscripti Vaticani characteres ceteri et recentiori describantur addititiales canones Chalcedonenses, Gangrenses, et Neocaesarienses, titulorum tabula totius collectionis occurrit pag. 10, cui præfiguntur hæc verba: In nomine Domini Jesu Christi. Incipiunt constituta quæ trecentum decem et octo Patres constituerunt. Tituli autem 90, in tabula indicati, sic effertur.

I. Canones Apostolorum.

II. Canones Nicæni. In corpore autem statim post

tabulam proferunt sine auctoris nomine epistolæ Dionysii Exigui ad Stephanum hoc titulo: Incipit præfatio Canonum Apostolorum. Dein subduntur canones quinquaginta ex versione ejusdem Dionysii. Hi vero canones apostolorum cum epistola memorata perperam noscuntur inserti: laudata enim in scriptio tabulæ præfixa satis aperte innuit, hanc collectionem exordium sumpsisse a canonicis Nicænis, qui non e Dionysio, sed ex vetustiore Prisca interpretatione exhibentur, sicut et cæteri Græcorum synodorum canones vel ex Prisca, vel ex Isidoriana versione, nulli ex Dionysiana derivati sunt. Ex codice Vaticano 1342 hujus collectionis Sirmondus edidit Nicænam canonem de primata Ecclesiæ Romanæ versionis Priscæ, quam in Nicænis canonicis nullus alius codex Vaticanus exhibet.

III. Incipit quemadmodum formata fieri debet. In corpore autem habetur: Factum apud Nicæam metropolim Bithyniæ a die xiv kal. Julias, etc., cum epistola formata, ut latius diximus cap. 3, § 8, num. 9. Hæc annotatio Factum apud Nicæam, etc., cum eadem formula formatarum ex hoc fonte repetita fuit in Additionibus Dionysianis, illamque Baronius edidit ex codice Vallicellano A 5, eadem Additiones continente, quem Cresconianam collectionem vocare consuevit.

IV. Epistola directa ad synodum Romanam. Est epistola apocrypha synodi Nicæne ad S. Silvestrum pontificem.

V. Epistola Silvestri episcopi ad synodum. Est responsio item apocrypha ad eandem synodum Nicænam. Hæc duæ epistolæ leguntur tom. II Concil. Venetæ editionis, col. 79 et 80, ac in Appendice tom. I Epistol. Rom. Pontif., col. 52 et 54 editionis P. Constantii, qui optime probat harum auctorem illum ipsum videri qui sub Symmachii ævum Siavesanum synodum aliisque inconcinna documenta confinxit, quæ in antecedenti collectione Luciano-Colbertina invenimus, et in hæc pariter descripta paulo post videbimus.

VI. Canones Silvestri papæ. Hoc titulo non solum exhibetur illud suppositum (cxvii) documentum quod cum viginti canonicis in antecedenti collectione proferuntur hoc titulo: Canonem Constitutum..... a Silvestro episcopo; verum etiam additur aliud item apocryphum constitutum ejusdem pontificis cum canonicis sex, quod legitur apud P. Constantium in memorata Appendice col. 55 ac tom. II Concil. col. 417.

VII. Canones Ancyranæ. VIII. Neocaesarienses. IX. Gangrenses, omnes ex antiqua versione quæ Isidoriana appellatur.

X, XI, XII et XIII. Canones concilii Carthaginensis anni 419, distincti in quadraginta cum iisdem Africanis documentis, quemadmodum leguntur in duabus collectionibus Vat. Regiæ et Luciano-Colbertina.

XIV. Item concilium Carthaginense tit. 40. Hoc est aliud concilium Carthagine habitum idibus Augusti an. 397, in quo Breviarium canonum Hipponensium conditum fuit: ac propterea hoc numero ipsum Breviarium describitur quod in collectione edenda exhibebitur cap. 2.

XV. Epistola concilii Carthaginensis ad Innocentium papam Urbis. Legitur in eadem collectione cap. 6.

XVI. Rescriptum S. papæ Innocentii ad Aurelium episcopum, ibidem cap. 7.

XVII. Concilium universale Chalcedone habitum a secentis xxx episcopis. Primum describitur delimitio fidei, dein subjunguntur canones 27 ex Priscæ versione, quemadmodum in laudata collectione exhibentur ca. 25.

XVIII. Canones Constantinopolitani tit. 8, ex eadem interpretatione Priscæ.

XIX. Canones Sardicenses tit. 21, ut ipsos inserimus Priscæ editioni.

XX. *Canones Antiocheni ejusdem Priscæ interpretationis tit. 25.* Animadvertendum hoc loco est, auctorem hujus collectionis ex versione Priscæ hausisse canones Nicænos, Chalcedonenses, Constantinopolitanos et Antiochenos : ex Isidoriana vero Ancyranos, Neocæsarienses, Gangrenses et paulo post Laodiceos.

XXI. *Excerpta antistitum quæ recitata sunt contra Nestorium in synodo Ephesiorum tit. 19.*

XXII. *Nestorii blasphemiarum capitula, et Cyrillo Alexandrino episcopo contradicente capitula 12.* Hi duo numeri, qui ex hac collectione transierunt in Additiones Dionysianas, ea complectuntur ad Ephesinam synodum pertinentia quorum pleraque Baluzius edidit e duobus mss. Vaticano Palat. 234, et Bellovacensi sub titulo : *Actio sexta concilii Ephesini.* Vide tom. IV Concil. edit. Ven. col. 197. Cum porro iidem codices continent opuscula Marii Mercatoris, qui tempore ejusdem concilii floruit, ea ab eodem Latine reddita idem Baluzius existimat. Nonnulla vero, cum in nostra collectione et in Additionibus Dionysii a vulgatis discrepent, hic diligenter notanda sunt. Epigraphes numeri xxi peculiaris est : *Incipit excerpta antistitum quæ recitata sunt contra Nestorium in synodo Ephesiorum.* Sequitur tabula titulorum 19. I. *De statuta Nicæni concilii observanda.* II. *De Incarnatione Domini nostri Jesu Christi.* III. *De nativitate Christi adversus Arianos.* IV. *De homine Christo perfecto.* V. *De Incarnatione Domini ad clerum Alexandrinum.* VI. *De nativitate Christi, et comparatione filii.* VII. *De beneficiis Domini et Salvatoris.* VIII. *De humanitate corporis Christi.* IX. *De eo quod Deus homo sit factus.* X. *De omnibus creaturis, quod Dominum comprehendere nesciunt.* XI. *De Christo induto formam servi.* XII. *De nativitate Christi.* XIII. *De auro, et thure, et myrrha.* XIV. *De virginitate Mariæ, et Christi passione et resurrectione.* XV. *De libello Karisii presbyteri et aliorum presbyterorum qui a Nestorio decepti fuerant.* XVI. *De symbolo Nestorianorum.* XVII. *De anathematizantibus Nestorium, et omnem hæresim Tessarescedecaritarum, et eos qui non celebrant sanctum Paschæ, et Catharoes.* XVIII. *De responsis perversis Nestorii.* XIX. *De prædicantibus præter fidem Nicænam in omnibus abjiciendis.* Post hanc tabulam præcedit de hujusmodi. Post consulatum DD. NN. Fl. Theodosii XIII et Fl. Valentiniani III PP. Aug. xi kal. Augusti, qui dies est secundum Ægyptios Epiphii XVIII, jussu Augustissimorum piissimorumque principum synodus congregata est in Ephesiorum metropoli, et sedentibus cunctis in episcopo reverentissimis et religiosissimis episcopi Memnonis sanctissimis et Deo [cxix] dilectissimis episcopis Cyrillo Alexandria, agente etiam vicem sanctissimi et religiosissimi episcopi Romanæ Ecclesiæ Cælestini, et Juvenale Hierosolymorum, et Memnone Ephesiorum, et Flaviano Philipporum, agente etiam vicem Rufi sanctissimi Thessalonicensis episcopi, et universis una cum Philippo presbytero apostolica sedis Romanæ Ecclesiæ legato. Hoc præcedit careat eo episcoporum catalogo qui inseritur in editione Baluzii, nec non in actione primi concilii Chalcedonensis, ubi actio sexta Ephesinæ synodi lecta fuit (Tom. IV Conc., col. 1155). In mss. autem Vat. 5845 inter Additiones Dionysii hoc idem præcedit legitur, uti in hac collectione. Solum post nomen Cælestini, et ante Juvenalem inseritur et Arcadio episcopo legato, et Projecto episcopo et legato, Juvenali, etc., quæ duorum episcoporum apostolicæ sedis vicem gerentium nomina melius præmittuntur Juvenali et cæteris, quam in mss. Baluzii ad finem catalogi rejiciuntur, quod ab aliis quoque Ephesinis actionibus abhorret.

Post laudatum præcedit subditur : *Hicque cum consediscent, Petrus presbyter Alexandria, et Dionysius mimicerius notariorum dixerunt.* Sic pariter legitur in duobus aliis codicibus antiquissimis, uno Justelliano, altero collegii Parisiensis Societatis Jesu, qui memorantur tom. III Concil. col. 1200. At mss. Additionum Dionysii, nec non codices Baluzii melius

omittunt vocem *Dionysius*, et habent ut cætera Ephesina gesta : *Petrus presbyter Alexandria et primicerius notariorum dixit.* Sequitur Petri interlocutio. *Sancta et ingens synodus vestra omnem adhibens providentiam, etc., uti apud Baluzium tom. IV Concil., col. 198, d, usque ad illa col. 206, b, et in remissionem mortuorum et vitam æternam.* Variant aliquando in nostris codicibus sequentia : *Ego Karisius obtuli libellum sicut superius scriptum, anathematizans Nestorium et ejus sequaces, manu mea subscripsi.* Et dein omissa Nestoriani symboli anteriori parte, quæ apud Baluzium legitur, postrema pars tantum hoc initio subijcitur : *Nos vero catholici unum dicimus Filium et Dominum Jesum Christum, etc., a col. 207, b, usque ad illa columnæ 212, b, Hanc manum ei commodavit Fl. Palladius, quod præsens litteras neciret.* Hæc omnia in xix titulos distributa comprehenduntur numero xxi.

Numero autem xxii. *Incipiunt Nestorii blasphemiarum capitula, quibus epistolis ad se missis a sancta Cælestina Romana urbis, et Cyrillo Alexandrino episcopis contradixit, et disputatione brevissima resolvendo duodecim capitula fidei, quæ ad se missa fuerant, refellit.* Nunc episcopi Cyrilli priora posuimus, quæ Romana Ecclesiæ approbavit, et posteriora Nestorii ex Græco in Latinum versa. Cyrillus dixit : *Si quis non confitetur, etc. Nestorius respondit. Si quis eum, qui est Emmanuel, etc., ac ita deinceps producantur duodecim celebres Cyrilli anathematismi adversus Nestorium cum sua cujusque responsione seu blasphemia Nestorii. Hi anathematismi forma quæ sua cuique responsio subditur, nec exstant in Conciliis. Immo anathematismi Cyrilli editi tum Græce tum Latine ex fontibus diversis, responsiones, seu blasphemie Nestorii ex hac tantum versione quæ in præsentii collectione et in Additionibus Dionysianis conservata est, separatim prodierunt tom. III Concil., col. 971. Post hos anathematismos cum responsionibus descriptis, qui a l actionem vi. Ephesinam minime pertinentes, hic inserti fuerunt, codices hujus collectionis cum illis Additionum Dionysii prosequuntur sic : *Hic igitur recitatis decrevit sancta synodus, etc., uti tom. IV Concil., col. 212, b. Est decretum concilii Ephesini, quod ibidem post recitatum pseudosymbolum Nestorianum rectius subijcitur. Sed contra male in eadem editione huic decreto subnectuntur multa testimonia ex Nestorii operibus excerpta, ac tandem sine ulla idonea transitione Ephesinorum Patrum subscriptiones afferunt. Melius autem in nostris codicibus post ultima memorati decreti verba, si vero laicus sit, et eum fore anathema, sicut superius dictum est, congrue additur : Et subscriperunt. Cyrillus episcopus Alexandria subscripsi ; et reliquæ subscriptiones recensentur, ut in laudata editione col. 216, e, usque ad finem cum eadem clausula : Expliciant episcoporum nomina qui interfuerunt synodo contra Nestorium numero cxciii. Hæc præcipue notanda visa sunt. Cæterum in textu non pauca variantes lectiones occurrunt, quæ edituris hæc documenta utilia esse poterunt. Pleraque antiquæ canonum collectiones Latinæ nihil [cix] ex Ephesino concilio proferunt. Collectiones Hispanica et Isidoriana, nonnullique codices Hadriani ejusdem concilii titulo exhibent duas Cyrilli epistolas ad Nestorium quæ ipsam synodum præcesserunt. In hac autem collectione, ac exinde in Additionibus Dionysianis sexta actio ejusdem synodi potior, hæc forma quam descripsimus recepta fuit.**

XXIII. *Epistola imperialis ad Aurelium Carthagenensem episcopum.* Est lex Honorii contra Pelagianos, quæ in collectione hoc tomo edenda producet cap. 16.

XXIV. *Epistola Aurelii episcopi ad omnes episcopos per Byzacenam provinciam constitutos.* Est ibidem cap. 17.

XXV. *Excerpta de gestis habitis contra Pelagium hæreticum.* Ibidem cap. 18.

XXVI. *Sacra epistola Constantini (lege Constantii) imperatoris, Valentiniani Augusti junioris (supple Patris), de exiliando Coelestio haeretico Pelagiano.* Ibi cap. 19.

XXVII. *Statuta antiqua Orientis tit. 102.* Hæc prodibunt inter documenta Juris canonici veteris num. 3, infra col. 655.

XXVIII. *Epistola decretalis ad Anastasium episcopum Thessalonicensem.* Est Leonis epist. 14, quæ extra proprium locum collocatur tum in hac tabula, tum in corpore. Hoc enim numero describenda erat epistola Siricii ad universos episcopos missa, perperam exhibita num. XXXVIII, cui S. Ambrosius alii quæ episcopi respondent epistola sequenti.

XXIX. *Rescriptum episcoporum atque fratrum.* Est epistola S. Ambrosii aliorumque episcoporum ad Siricium quæ in collectione edenda legitur cap. 31.

XXX. *Epistola canonica, quam debent adimplere presbyteri, diaconi, subdiaconi.* Editur inter documenta Juris canonici num. 4, infra col. 669.

XXXI. *Concilium Laodicense versionis Isidorianæ.*

XXXII. *Concilium Carthaginense.* Est illud habitum sub Genethlio anno 390. Holstenius, ex ms. Vat. 1343 hujus collectionis, hoc concilium antevitium suæ integritati restituit, ac ex eodem insertum est tom. II Concil., col. 1243.

XXXIII. *Epistola B. Clementis Urbis episcopi ad Jacobum fratrem Domini Hierosolymitanum.* Est quidem supposititia, sed antiquitas apud Græcos confecta, et a Rufino latinitate donata. Inseritur est etiam vetustæ collectioni edendæ cap. 64.

XXXIV. *Præcepta S. Petri de sacramentis conservandis.* Inter documenta proferuntur num. 5; de quibus confer admonitionem iisdem documentis præfixam num. 5, infra col. 631.

XXXV. *Gesta de Liberio apocrypha, de quibus in præcedenti capite num. 4.*

XXXVI. *Confessio fidei catholica, quam papa Damasus misit ad Paulinum Antiochenum episcopum.*

XXXVII. *Dilectissimo fratri Paulino Damasus.* Hæc duo documenta leguntur in collectione edenda cap. 55, ubi solum Damasii epistolæ confessioni fidei præmittitur. Confer annotationem primam in laudatum caput 55, in qua illud observabimus, Coelestinum papam in suo codice legisse prius confessionem fidei, deinde epistolam Damasii, ut in hac nostra collectione describuntur. In fine hujus epistolæ additur: *Confessio presbyterorum seu diaconorum Ecclesie CP.* Incipit: *Ego ille CP. Ecclesie diaconus vel presbyter, etc., ut in fine memorati capitis 55, infra col. 465.* Confer ibidem not. 55.

XXXVIII. *Epistola papæ Siricii per universos episcopos missa, quæ in collectione edenda invenietur cap. 30.*

XXXIX. *Epistola Siricii papæ Himerio episcopo Tarraconensi.* Ibidem cap. 29.

XL. *Innocentius episcopus Urbis Eusebio episcopo Tolosano.* Ibi cap. 29.

XLI. *Item ejusdem ad Macedones episcopos.* Ibi cap. 23.

XLII. *Innocentius Victorio episcopo Rothomagensi.* Ibidem cap. 24.

[CXX] XLIII. *Epistola Innocentii papæ ad Decentium episcopum Egubinum.* Ibi cap. 23.

XLIV. *Epistola Zosimi papæ Eusebio episcopo Solitano; lege Salonitano.* Ibi cap. 32.

XLV. *Supplicatio papæ Bonifacii ad Honorium, quæ incipit Ecclesia mea, et rescriptum Honorii ad Bonifacium.* Exstant tom. III Concil. col. 434 et 458.

XLVI. *Epistola Coelestini papæ universis episcopis.* Habetur in collectione edenda cap. 36.

XLVII. *Item Coelestini papæ Ecclesie Romanæ data ad synodum in Epheso constitutam.* Edita est tom. III Concil. col. 1145, et tom. IV col. 88, nec non apud P. Constantium tom. I Epist. Rom. pont. col. 1155.

XLVIII. *Item alia epistola Coelestini papæ ad Nesto-*

rium: tom. III Concil. col. 903, et apud Constantium col. 1414.

XLIX. *Item alia epistola ejusdem exhortatoria ad Constantinopolitanum clerum et plebem missa: eodem tom. III col. 914, et apud Constantium col. 1151.* Hæc tria documenta ex collectione Cresconiana, id est ex ms. Additionum Dionysii, primum impressa fuerunt a Romanis editoribus Epistolarum Romapontificum, et deinde in Annalibus recusa a cardinali Baronio. Ex hac autem nostra collectione in Additiones Dionysianas, ut videbimus, traducta fuerunt. Inventuntur etiam in mss. antiqua versionis synodi Ephesinæ; quibus Baluzius et Constantius uti sunt.

L. *Celestinus episcopus universis episcopis per Viennensem provinciam constitutis.* Exstat in collectione edenda cap. 35.

LI. *Accusatio Xysti papæ.*

LII. *De Polygono Hierosolymitano episcopo.*

LIII. *Dejectio Marcellini papæ.* Hæc tria documenta supposititia leguntur etiam in collectione præcedenti, Luceno-Colbertina, in qua duo priora in unum copulantur. Vide quæ ibidem diximus num. 4.

LIV. *Epistola Leonis papæ ad Rusticum.*

LV. *Rustici inquisitiones et Leonis responsa: in nostra editione epist. 167.*

LVI. *Leonis epistolæ Siculis, nostræ editionis epist. 16.*

LVII. *Aquileiensis episcopo.* Ibi epist. 1.

LVIII. *Africanus epist. 12 editionis decurtatæ.*

LIX. *Nicetæ Aquileiensis epist. 159.*

LX. *Dioscori Alexandrino epist. 9.*

LXI. *Juvenali Hierosolymitano epist. 159.*

LXII. *Leoni Augusto epist. 145.*

LXIII. *Maximo Antiocheno epist. 119.* Additur in corpore epist. 80,

ad Anatolium Constantinopolitanum, quæ in tabula ommissa fuit.

LXIV. *Flavianus Constantinopolitanus epist. 25.*

LXV. *Flaviani epist. 22, ad Leonem.*

LXVI. *Leonis ad Eutychetem epist. 20.*

LXVII. *ad Flavianum Constantinopolitanum epist. 28.*

LXVIII. *ad Leonem Augustum epist. 165.*

C LXIX. *Exempla gestorum ubi in Constantinopolitana synodo Eutyches hæreticus damnatus est.*

LXX. *Subscriptiones Flaviani episcopi, seu universorum episcoporum qui in hujusmodi concilio condescerunt.* Quæ his duobus numeris proponuntur, exstant in collectione edenda cap. 42.

LXXI. *Interfectio Proterii episcopi Alexandrini.*

Sub hoc titulo proferitur historica narratio quæ edatur in laudata collectione cap. 43, infra col. 508.

LXXII. *Epistola Simplicii episcopi ad Acacium.*

Ibidem cap. 44.

LXXIII. *Exemplum epistolæ quam misit Acacius ad Simplicium episcopum.* Ibi cap. 45.

LXXIV. *Felicitis papæ ad Zenonem Augustum.* Exstat tom. V Concil., col. 147.

In tabula codicum hujus collectionis tres numeri producantur scilicet.

LXXV. *Item ejusdem Felicitis papæ ad Acacium episcopum.*

LXXVI. *Exemplum epistolæ quam misit Acacius ad Simplicium episcopum.*

LXXVII. *Incipit exemplum epistolarum beatissimi papæ Felicitis urbis Romæ.* Cum autem his numeris nihil correspondeat in corpore ipsius collectionis, palam sit hanc esse erroneam repetitionem duorum numerorum præcedentium et numeri sequentis.

LXXVIII. *Item ejusdem Felicitis ad Acacium episcopum: tom. V Concil. col. 145.*

[CXX] LXXIX. *Item imperator Zenon (lege ad imperatorem Zenonem) ad libellum episcopi Joannis Ecclesie Alexandrinæ.* Est epistola ejusdem pontificis quæ legitur ibidem col. 218.

LXXX. *Item epistola Felicitis episcopi ad Acacium supradictum.* Ibi col. 217. Documenta exhibita his numeris LXXIV, LXXVII, LXXX et LXXX, ex hac collectione in Additiones Dionysianas traducta, ex iisdem Additionibus impressa fuerunt.

LXXXI. *Item ejusdem papæ ad Acacium alia.* Legitur in collectione edenda cap. 46.

LXXXII. *Testimonia Patrum: quæ ommissa sup-*

rius num. LXVIII, subjecta inveniuntur Leonis epistolae 165 ad Leonem Augustum tom. I col. 1385, ubi vide nostram annotationem primam, et aliam 88 col. 1400.

XC. Item fides catholicae Romanae Ecclesiae. Est libellus fidei in collectione subiicienda descriptus cap. 59, in quem vide annot. 1.

Utriusque codicis Vaticani et Barberini tabula desinit in hoc numero seu titulo XC, in quo ipsam primariam collectionem desinisse cognoscimus. At in fine collectionis utriusque codicis post eundem titulum XC, antiquo characterē proferuntur. *Instituta S. Gelasii episcopi*, quae sunt in collectione edenda cap. 58. Alia porro adduntur in Barberino ms., alia in Vaticano. In Barberino pag. 293 tergo: *Constitutio S. Gelasii papae, quae episcopi in ordinatione sua recipiunt. Papa Ill. Clero et plebi consistenti in civitate Ill. dilectissimis filiis in Domino salutem. Probabilibus desideris, etc.* ubi habetur tom. V Concil. col. 383. Dein recentiori characterē: *Epistola Gregorii papae ad Castorium Ariminensem episcopum*, quae legitur lib. II Registri S. Gregorii epist. 41. Item Gregorii epistola ad Vitalianum religiosum abbatem de Benevento. Aliquot fragmenta Gelasii papae. Dictum Feliciani episcopi Ruspensis, quod exstat tom. V Concil. col. 931, ac tria dicta Karoli imperatoris, quae in Capitularibus inveniuntur.

In ms. autem Vaticano haec posteriori characterē subnectuntur. Decreta S. Gregorii ad clerum in basilica S. Petri apostoli. Est concilium S. Gregorii I, tom. VI Concil. col. 915. Alia decreta Gregorii II in synodo Romana anni 721, tom. VIII Concil. col. 185. Concilium Eugenii papae editum ab Holstenio in Collectione Romana, et exinde tom. IX Concil. col. 1117. Tandem post nonnulla fragmenta ex synodis Carthaginiensibus, exhibetur concilium Leonis IV, ab eodem Holstenio impressum ac recensum eodem tom. IX col. 1127.

CAPUT VIII.

De collectione a Quesnello edita et hoc tomo reuera De alia collectione Colbertina 3568.

Priorem collectionem, quam post Quesnellum hoc tomo integram et emendatorem exhibebimus, non fuisse Codicem canonum publica Romanae sedis auctoritate digestum aut editum, et Romanae Ecclesiae usum receptum sub Innocentio, Zosimo et Leone pontificibus, sed esse collectionem a privato homine in Galliis concinnatam, late probabimus in Observationibus quae dissertationi XII ejusdem Quesnelli subijciuntur. Antiquitatem porro ipsius collectionis atque praestantiam exposuimus in praefatione quae eidem collectioni praefigetur. Nonnulla in hujus commendationem accumulavit Quesnellus in generali suae editionis praefatione § 6, quae hic expendenda reservavimus. Exhibet, inquit, antiquam illam canonum Orientalium versionem quae in usu fuit per plures Ecclesias Occidentales ante Dionysianam. Hanc quidem ex parte habemus in Isidoriana collectione; sed nec hanc illam antiquam esse confidentius quis pronuntiare ausus esset, nequum id ex ejus collatione cum hostia appareret; nec sincera omnino habetur apud Isidorum, sed mendis, interpolationibus, astisque corruptelia vitata. Ejus versionis antiquitas ex aliis etiam vetustissimis collectionibus quae eandem interpretationem praefertur confirmatur, atque ex his tutius dignosci et corrigi possunt menda quae apud Isidorum occurrunt; lectiones enim collectionis a Quesnello [cxvii] vulgatae non semper meliores sunt, cum praesertim quaedam et liberiori collectoris licentia prodeant, ut suis locis observabimus. Sequitur Quesnellus: *Præterea antiqua Romana Ecclesiae disciplina ex ista versione innotescit, dum aliquos canones Orientales ab ea reiectos docet, alios mutatos, unoque accommodatos usui; quod ex Dionysii versione obscurum manet, quippe qui canones ad fidem Graeci textus transtulit, non habita ratione receptae ab Ecclesia Ro-*

mana disciplina. Et post pauca: *Romanae Africanique disciplinae nexum notiorē facit: ne delude: Opus hujus codicis dignoscitur quae quove tempore Orientalis synodi in usum receptae fuerint in Ecclesia Romana; quo Antiocheni canones, Constantinopolitani, Africani, et alii qui alii in contraversum vocantur, Hec tria ei praedicta innotant, quod hunc Romanam Ecclesiam codicem perperam credidit. Vile de his plura in Observationibus ad dissert. XII. Addit autem verissime: *Mitto quod antiquae primaeque habet versiones opusculorum sanctiorum aliquot Patrum, qui auctori quinti initio celebres fuerunt, et pontificum Romanorum conciliorumque usum conservant; quod plures dei libellos quae editos, qui non antebat editos continet; quod aliqua Africanorum decreta in editis praetermissa, redintegrat. Quod porro addit, Epistolae aliquot Romanorum pontificum aliaque monumenta egregie interpolata sinceritati suae restituit, ob non paucas optimas lectiones ope hujus collectionis restituit verissimum est. Quod si respicit Gelasii epistolam ad Dardanos, quae in editis Conciliorum prolixior, brevior autem in hac collectione invenitur, interpolationis notam in vulgatis abstergeremus cap. 11, § 4, ubi duplicem ejus epistolae formam ipso Gelasio auctore editam demonstrabimus. Subdit: *Non ea solum exhibet quae ad disciplinam ecclesiasticam pertinent, sed etiam quidquid fere pro fidei causa actum scriptumque est vel ab apostolica sede, vel ab alijs episcopis per illa tempora, id eodem comprehendit: in quo praestat et Dionysiano et ceteris canonum constitutionumque codicibus, qui nihil de rebus fidei attingunt, si Capitula de gratia et libero arbitrio Celestini epistolae annexa excipias, quae apud Dionysium habentur et desiderantur in nostro, et Gangraensia anathematismos. Dum ceteros canonum constitutorumque codices, nihil de rebus fidei attingere prodidit, non satis bene perpendit editionem Isidori, et multo minus alias antiquissimas manuscriptas collectiones, in quibus paria decreta circa fidem invenimus. Illam tandem maxime extollit Sardicensium et Nicenorum canonum conjunctionem, quae omnes in hac collectione Nicenorum titulo inscripti, ab omni dolo ac fraude vindicant summos pontifices, cum Sardicenses veluti Nicenos allegarunt. Eisi vero haec eadem conjunctio in alijs quoque antiquis collectionibus, quas cap. 1 § 5 memoravimus, invenitur; cum tamen haec antea essent ignotae, istud vindictarum genus ex editione hujus collectionis in publicum prodit.***

2. Nunc quaedam peculiaria animadvertenda supersunt circa fontes ex quibus collectionis auctor potissimum profecit. Nicenos canones cum Sardicensibus junctos ex antiqua sane interpretatione, quam Isidorianam vocant, derivavit. At simul praeculis habuit aliud eorumdem canonum exemplum simile illi quod continetur in ms. Vat. Regium 1997. Ex hoc enim tria sumpsit, divisionem ac fere titulos canonum, integrum canonem sextum, et catalogum Patrum, ut ex annotationibus patebit. Hinc etiam praeterivit canonem ultimum Nicenum de omittenda genuflexione diebus Dominicis atque paschalibus, qui in Isidoriana versione descriptus, in laudato exempli Vaticano regio desideratur. In alijs Graecis canonibus, quos ex eadem antiqua interpretatione recepit, nimirum in Anycranis, Neocesariensisibus, Gangraensibus, Antiochenis, Laodiceis, atque Constantinopolitanis, liberiore interpretandi rationem praefert, quae quidam canones alijs verbis additis vel mutatis a pura antiqua Isidoriana versione discrepant. Soli canones Chalcedonenses non ex Isidoriana versione, sed ex ea quae Prisca appellatur, descripti fuere. Peculiarem Africanorum canonum fontem nactus est collector, ex quo derivavit non solum Breviarium Hipponense, quod restituenda plenaria synodo Carthaginensi anni 397 necessarium fuit; verum etiam Mizonii et aliorum Byzacenorum epistolam, quae in nulla alia collectione hactenus inventa

est. Collectionem præterea reperit [cxxxiv] singula-
rem documentorum ad Pelagianam causam pertinen-
tium, cujus Græcam versionem Photius retulit cod.
53. Hinc conservata nobis fuerunt quædam docu-
menta quæ alias perissent; ac præterea in canoni-
bus contra hæresim Pelagianam Carthagine editis
anno 418 unum decretum in aliis collectionibus omis-
sum, restitutum accepimus. Confer annotationes ipsi
collectioni subjectas, in quibus alia plura deteximus.

3. Pauca hic subnectimus de alia collectione quæ
esset in vetusto exemplo Colberino 3368. De hoc
dissertit P. Constantius in præfatione ad tom. I Epi-
stolarum Romanorum pontificum pag. lxxxvii et
segg. Idem codex duas partes seu verius duas col-
lectiones complectitur, quæ duabus titulorum tabulis
eæ indicibus distinguuntur. Hic de sola prima parte
seu collectione quæ ex Quesnelliana non pauca recep-
it agemus, de altera dicturi cap. 40 § 5, ubi sermo
erit de Gallicanis collectionibus, ad quas hæc altera
propius accedit. Igitur prima collectio, si tabulam
respicias, quæ præfixi fuit indicium est, constat
ex capitulis 57; cætera enim, quæ in eadem tabula
non indicantur, posterioribus additamentis accen-
denda sunt. In tabula primum indicantur omnia ca-
pitula collectionis Lucano-Colbertinæ. Adduntur Leo-
nis epistolæ septem. Dein ex collectione Quesnel-
liana, quam edituri sumus, excerpta fuerunt capitula
6, 13, et 42, usque ad 50, id est Carthaginensis con-
cilii litteræ ad Innocentium, plenarium concilium
celebratum Carthagine anno 418 contra Pelagium
atque Celestium, gesta Constantinopolitane synodi
quibus a Flaviano Eutyches damnatus fuit, gesta de
nomine Acæcii, epistolæ Simplicii ad Acacium, et
Acæcii ad Simplicium, Felicis papæ ad Acacium, Ge-
lasii tomus de anathematis vinculo, ejusdem com-
municatorium ad Faustum, epistola ad Anastasium im-
peratorem, et alia de damnatione Acæcii. Accedunt
præterea alia tres Leonis epistolæ et litteræ S. Cle-
mentis ad Jacobum de Domini sacramentis. In corpore
vero suo loco non afferuntur duo postrema capi-
tula 56 et 57, quæ inlicantur in tabula, id est epi-
stola Leonis ad imperatorem, et alia S. Clementis ad
Jacobum; sed ea in sequentibus documentis postea
adjectis interserta fuerunt.

4. Documenta autem adjecta quæ non enuntiantur
in præmissa tabula, sunt alia tres Leonis epistolæ
cum particula seu clausula aliarum litterarum ejus-
dem pontificis; item omnia monumenta in causa Pe-
lagianorum, quæ in collectione edenda referuntur a
cap. 6 ad cap. 30, dum in præmissa tabula duo tan-
tum indicantur, sextum, et decimum tertium. Hæc
exciipiunt alia sex capitula sumpta ex eadem col-
lectione c. 30, 31, et 52, usque ad 55. Accedit ex ea-
dem concilium Telse, et regula formatarum. Ex
collectione vero Colberino-Lucana additur decretum
Gelasii de libris. In fine tandem describitur Consti-
tutum domini Constantini imperatoris in gratiam Ro-
manæ Ecclesiæ signatum Roma sub die iii kal. April.,
domno nostro Flavio Constantino Augusto IV et Galli-
cano viris clarissimis consulibus. Hæc colligere licuit
ex P. Constantio. Si codicem potiussemus expen-
dere, hæc collectionem distinctius descripsissemus.
Id unum vero certum perspicimus, duos fuisse hujus
collectionis fontes, nimirum collectionem Lucano-
Colbertinam, quæ tota in hæc traducta fuit, et aliam
hoc tomo edendam, in qua cætera inveniuntur do-
cumenta quæ in Colberino-Lucana desiderantur.
Unum supposititium Constantini constitutum, in fine
descriptum, quod in neutra hæc collectione legitur,
recentiori additamento referendum videtur.

CAPUT IX

De collectione quæ continetur in ms. 55 Capituli ca-
thedralis ecclesiæ Veronensis. De synodo Antiochie
celebrata circa an. 379. Tomus Orientalium in ea
v. duobus et subscriptus detegitur. Præstantia hujus

collectionis ex versione antiquissima et documentis
in ea conservatis.

1. Hic codex membranaceus est quadratæ forma
ac majusculis litteris scriptus, qui characteres anti-
quitatem ejus satis indignant. In eo duo diversi co-
dices in unum copulati nunc inveniuntur, quorum
primus initio caret, [cxxxv] secundus autem integer
est. Diversitatem horum codicum evidenter demon-
strant paginae quæ in primo constant ex lineis 29; in
altero autem xxvii lineas constanter exhibent. Pri-
mus codex capite diminutus continet partem titulu-
rum concilii Carthaginensis anni 419, qui incipiunt a
titul. 49 et progrediuntur usque ad tit. 108. Tum
eodem numero servato proferuntur ipsi canones, qui
inchoant a commemoratione concilii Hipponeusis
anni 39. De concilio quod Hypponiregio factum est.
Gloriosissimo imperatore Theodosio Aug. III et Ha-
bundantio v. c. cons. octavas idus Octobris, etc., ubi
apud Dionysium. Quod si apud hunc (Tom. III Conc.
col. 501) in vulgatis ex Hadriana collectioe excer-
ptis sunt tantum canones 105, nihil moveat; in no-
stro eam codice numeri idcirco augentur, quia tres
numeri his locis affliguntur, qui in iisdem vulgatis nu-
mero carent. Africanorum epistola, quæ signatur
num. 108, non affertur integra, sed usque ad illa
verba: *vel multis aliis impediementis adduci non potue-
runt*; et nihilominus hæc clausula appenditur: *Ex-
plicit canones diversorum conciliorum Africanæ
provinciæ numerum xviii*. Tum sequuntur duo folia
olim vacua, in quibus posteriori manu ac diverso an-
tico character quædam descripta fuerunt. In his
sunt versus ad Dalmatianum, quos edidimus cap. 1
§ 3, in fine.

2. Postea incipit codex secundus integer, cujus
quaterniones alphabeticis litteris A B C signati sunt.
Hic peculiarem collectionem complectitur, quæ ex-
actius describenda est.

1. Legitur ignota hactenus versio Nicænorum ca-
nonum, quam hoc tomo proferemus in lucem (*Infr.*
col. 581). Tituli et in hoc et in cæteris documentis
scripti sunt litteris majusculis rubris et crassioribus;
textus vero majusculis nigris et minoribus.

II. Concilium Neocæsariense ex versione Isidoriana,
cujus lectionibus usi sumus in emendando capite
quarto collectionis subjicienda.

III. Exempli synodi habite Romæ episcopo um xxiii
ex rescripto imperiali. Damascus Valerianus, etc.,
episcopus catholicus per Orientem constitutus in Domino
salvatus. Confidimus quidem sanctis etc. vestram, etc.
Est epistola synodica Damasi atque aliorum episco-
porum Italiæ et Galliæ ab Holstenio primum vulgata,
ac dein inserta tom. II Concil. Venetæ edit. col.
1043, cui aliquot decretorum particula, ac tandem
subscriptions episcoporum synodi Antiochenæ sub-
jiciuntur cum clausula. *Explicit synodus Romana et
Antiochensis*. Cum vero epistola quæ in hoc docu-
mento primo loco præfertur, ad Illyricianos data fue-
rit, ut illam quidem Illyricianis inscriptam recitant

Theodoreus lib. II, cap. 22, et Sozomenus lib. VI,
cap. 27, inscriptionem ad Orientales in Holsteniapo
codice inventam Henricus Valesius in notis ad Sozo-
menum erroris notavit. At noster codex eandem in-
scriptionem satis vindicat: nihilque vetat (ut ani-
madvertit P. Constantius in admonitione ad epistolam
tertiam Damasi n. 3, pag. 479) quominus cum ad
episcopos Illyrici fuisset scripta, ejus exemplum postea
etiam ad Orientales transmissum sit. Immo cum in
calce ipsius epistolæ dicatur tum in Holsteniano,
tum in nostro codice: *Ego Sabinus diaconus Medio-
lanensis legatus de authentico dedit*; palam fit non
ipsum authenticum originale Orientalibus fuisse tra-
ditum, sed cum hoc in Illyrico relictum esset, ejus
exemplum inducto Orientalium titulo in Orientem a
Sabino fuisse perlatum. Enimvero apud S. Basilium
exstat epistola 69, Orientalium xxxii episcoporum
nominibus signata, et Sabino diacono tradita, ut Ita-

liae et Galliae episcopis redderetur, in cuius calce eosdem Italos et Gallos eorumque synodicam laudant et approbant. Cum porro Sabinus in Orientem perrexerit anno 372, particulae autem decretorum quae in nostro et Holstenii codicibus memoratae synodice subnectuntur, ad posterius tempus, quo Apollinarius errores in eisdem perstrikti jam prodierant, manifestissime spectent; hinc epistolam cum iisdem decretis perperam copulatam, ac propterea alteram ab alteris separandam credidit P. Constantius loco laudato num 4. Nihil vero oberit si credamus hoc documento exhiberi Antiochense synodi gesta, quibus scilicet Orientales, ut suam fidem Occidentalibus probarent, in synodo Antiochie celebrata subscripserunt tum Romanæ synodice antea jam missæ in Orientem, tum particulis illis decretorum quæ qualem in utroque codice [cxvi] sine ulla divisione synodice adijciuntur. Ex epist. 321 S. Basilii discimus Dorotheum, cum esset Romæ ab Orientalibus missus anno 377, adiasse Meletium Antiochenum et Eusebium Samosatenum Ariana hæresi fuisse notatos. Ilac forte de causa concilium Romæ habitum fuit, et decreta, vel laudatæ decretorum particulae in Orientem missæ; quibus acceptis Antiochena subinde synodus coacta circa annum 379, cuius meminisse videtur S. Gregorius Nyssenensis in litteris ad Olympium de vita S. Macrinae; ac in ea, ut omnis Ariana hæreseos suspicio amoveretur, memorati episcopi Meletius et Eusebius cum aliis ejusdem synodi Patribus Damasi epistolam cum decretis illis jungentes, omnia suis subscriptionibus firmarunt. Huc respexisse videntur Patres concilii Constantinopolitani, cum canone apud Græcos quinto, edito, ut putamus, in synodo anni 382, statuerunt: *De tomo Occidentalium etiam eos suscipimus qui Antiochie unam Patris, et Filii, et Spiritus Sancti Deitatem confitentur*: ubi *comus Occidentalium* congruit illi Damasi synodice et decretis simul junctis quibus illi episcopi Antiochie subscribentes, *unam Patris, et Filii, et Spiritus Sancti Deitatem* in iisdem declaratam confessi sunt (Tom. II Concil. col. 1126, e). Hoc idem documentum idem profecto Constantinopolitani Patres indicarunt, cum in epistola ad Damasum et alios episcopos Occidentis scripsere: *Qua de re si quid amplius desideratis, satis vobis fiet, si totum (græce τὸ πᾶν) Antiochie a synodo, quæ illic celebrata est, conditum.... legere cignemini*. Quem in laudato canone *tomum Occidentalium* appellarunt, quia tum ea epistola Damasi, tum illa decreta ab Occidente missa fuerunt; hic non male *tomum Antiochie a synodo conditum* vocant, quippe quod hæc synodus eandem Damasi synodicam antea acceptam cum memoratis decretis copulavit atque subscripsit. Hujus autem documentum ex unico codice hæcenus impressi aliquot loca ope nostri manuscriptorum supplere vel corrigere placet. In primo fragmento decreti, quod legitur tom. II Concil. col. 1046, b, post verba, *Spiritus divinus qui fecit me*, addenda sunt hæc: *non enim separandus est Divinitate, qui in operatione*, etc. Et post nonnulla ibidem litt. c corrigendum: aut *prævaricationibus* (melius vulgati *prævaricatoribus*) *ea impertiatu facile communito, ut reliquis peccandi incentiva tribuantur*. In tertio fragmento col. 1047, a, post voces *aut sensu corrupto* addendum est, *coeternæ essentie Trinitatem credentes*. Monendum tandem est, ita in nostro codice, ut in vulgato Holstenii, affirmari, subscripsisse episcopos cxlvi, quod ea de causa monemus, quia in Harduini notatione scribitur: *In codice Vaticano dicuntur esse subscriptiones cxliii, ubi corrigendum cxlii*. Qui vero ad P. Harduinum id scripsit, septem episcoporum subscriptiones, quæ integræ in hoc documento exhibentur, computavit una cum aliis cxlvi, quæ brevitas causa ab antiquario omisissæ hæc formula indicantur: *Similiter et alii cxlvi. Orientales episcopi subscripserunt, quorum subscriptio in authenticum hodie in archivis Romanæ Ecclesiæ tenetur*.

IV. Canones Gangrenses. V. Laodiceni. VI. Con-

stantinopolitani. VII. Anquiritani, omnes ex Isidoriana versione.

VIII. Canones Chalcedonenses ex interpretatione a vulgatis et notis diversa, quam hunc tomo inseremus infra col. 617.

IX. Epistola ad Ecclesiam Alexandrinam. Est epistola Patrum Nicænorum versionis hæcenus inedita, quam pariter dabimus col. 587.

X. Hæc annotatio subjicitur, quæ ad Sardicensem synodum pertinet. Tunc temporis ingerebantur molestiæ imperatoribus synodum convocare, ut insidierentur Paulo episcopo Constantinopolitano per suggestionem Eusebii, Acetii, Theodori, Valentis, Stephani, et sociorum ipsorum: et congregata est synodus consulari Constantini et Constantii apud Sardicam. *Explicit. Deo gratias. Amen*. Hæc annotatio est erronea quantum ad Eusebium: Eusebium enim Nicomedensis ante Sardicense concilium obierat. Consularis porro Constantini et Constantii vitio laborat: scribendum enim fuerat Constantii iv et Constantis iii. Concinit tamen hæc consularis nota cum iis quæ in hoc eodem codice traduntur de S. Athanasii gestis, ubi hic sanctus episcopus, qui statim post Sardicensem synodum sedem suam repetiit, redisse dicitur consulis Constantino iv et Constante iii, ubi similis errore scriptum est Constantino [cxvii] pro Constantio. Isthæc annotatio e Græco reddita est, uti alia ad Sardicensem synodum pertinentia. Num vero hi errores Græco auctori, an Latino interpreti, vel amanuensi tribuendi sint, non est hujus loci sollicitius inquirere.

XI. Abrupta serie documentorum Sardicensium, quæ postea proferentur, inseruntur canones apostolici ex versione Dionysii Exigui.

XII. Item Antiocheni ex eadem interpretatione.

XIII. Sequuntur documenta Sardicensia. *Incip. canon Sardicens. Sancta synodus congregata est Sardicæ ex diversis provinciis*, etc. Est formula fidei pseudosynodi Sardicensis cum eodem initio quo apud S. Hilarium legitur in libro de Synodis tom. II col. 482 edit. Veron., sed ex alia ignota versione, quam hoc tomo exhibebimus col. 615.

XIV. Interseitur brevis cyclos paschalis.

XV. Tum hic titulus legitur: *Definitiones apud Sardicam. Dilectissimo fratri Julio*, etc. Est interpretatio epistolæ Osii et Protozenis ad Julium papam, cuius Sozomenus meminit lib. iii, c. 12. Hæc pariter antea inedita in hac editione prodidit col. 597. Vide quæ supra diximus part. i, c. 6, n. 11.

XVI. Inedita versio synodice Sardicensis cum additamento expositionis fidei, quod refertur a Theodoro l. b. ii, c. 6. Hanc quoque versionem producemus in lucem col. 598.

XVII. Dein sine novo titulo subjiciuntur canones Sardicensis non ex originali Latino, sed ex Græco Latine redditus antiqua interpretatione, et cum uno canone ultra illos qui in Græco textu leguntur. Hanc pariter interpretationem dabimus col. 589.

XVIII. Inseritur porro alio character eorumdem canonum quasi alia translatio exemplum Latinum, quod Dionysius Exiguus recepit. Postea eadem antiquiori manu continuat series documentorum Sardicensium.

XIX. Epistola Athanasii ad presbyteros et diaconos Ecclesiæ sanctæ apud Alexandriam et Parenbolam, a marchione Maffeo edita in Appendice Historiæ Theologicæ pag. 261, eademque hoc tomo recudetur col. 614.

XX. Alia epistola synodi Sardicensis ad presbyteros et diaconos Mareoticæ. Vulgata est in eadem Appendice pag. 258, et a nobis pariter repetetur col. 607.

XXI. Athanasii epistola ad eosdem, quamplures Sardicensis Patres suis subscriptionibus firmarunt. Ibidem edita pag. 259, et iterum hoc tomo recudenda col. 609.

XXII. Sine ullo titulo subduntur quedam gesta S. Athanasii apud Maffium eodem loco edita pag.

365, quæ dum in fine proferunt Athanasii successores, ac in Theophilo desinunt, tempus indicare videntur quo scripta fuere. Nullum documentum fortassis prodit in quo chronologici characteres frequentius occurrant. Brevi contextu consulatus viginti designantur, et cum gesta potiora referuntur, mensis etiam ac dies notantur. Alexandrinorum, seu Egyptiorum mensium nomina Græcum originale in ipsa Alexandrina urbe, seu in Egypto conditum ostendunt. Nihil præclarior haberi posset, nisi manifesti errores hinc illic detegerentur, ob quos hoc documentum alias insigne apud nonnullos eruditos male audit. Cum vero in his gestis quedam dicantur omissa, haud credimus errores Græco eorumdem gestorum scriptori, qui Theophilo Alexandrino videtur fuisse cœvus, posse ascribi, sed partim Græco collectori horum documentorum, qui minus exacte alicubi ex fusiore gestis excerptis, partim Latino interpreti, partim etiam imperitiæ, seu oscitantie amanuensis. Plerique errores in numeris et nominibus siti sunt, in quibus quam facile sit errare nemo peritus ignorat. Alii accidere poterunt ob saltus in codicibus non infrequentes, qui sensum abruptum vel aliorum distrabant; alii ob alias allucinationes collectoribus, interpretibus, et libraribus minus peritis, vel indigentibus familiares. Hi autem errores, etsi evincunt, huic documento tam perverse vitiatum non semper, nec prorsus esse fidendum, ubi præsertim alia certiora testimonia refragantur; nihil tamen officium quo minus credamus hæc gesta ab origine a Græco Egyptio auctore fuisse scripta sub Theophilo, [cxxxviii] cuius originale, si ad nos pervenisset, vel exacta ipsius versio, tot vitia ut menda haudquaquam inveniuntur.

XXIII. Post hæc hic titulus legitur: *Item symbolus sanctæ synodi Sardici*. Mox vero subiungitur abrenuntiationes in baptismo adhibitæ, ac symbolum Constantinopolitanum ignotæ versionis.

XXIV. *Epistola Constantini de synodo Nicæna*. Constantinus Pius catholicæ orthodoxorum Ecclesiæ per Alexandriam: *Gaudete, fratres dilectissimi; perfecte gratiam accepimus a divina providentia*, etc. Est inedita versio ejus epistolæ quæ proferitur a Socrate lib. I, cap. 9, et a Gelasio Cyziceno lib. II, c. 36.

XXV. Lex Constantini contra Arium interpretationis ineditæ. Victor Constantinus Magnus Pius episcopis per quæ loca et populi. *Malivolus et impius Arias imitatus diabolum fuste meretur*, etc. Vide hanc epistolam apud Socratem et Gelasium Cyzicenum locis laudatis.

XXVI. Epistolæ duæ, altera quatuor sanctorum episcoporum tum confessorum, et postea martyrum Egypti, ad Meletium subiecto historico quodam fragmento, altera S. Petri Alexandrini episcopi et martyris: quæ ad Meletiani schismatis initia pertinent. Hæc pretiosa documenta ex hoc codice edita sunt a laudato march. Maffei in Appendice memorata pag. 254 et 255.

XXVII. Codicem claudit *Definitio dogmatum ecclesiasticorum Gennadii presbyteri Massiliensis*. Hic titulus rubro characterè prima manu scriptus. At superducta linea, alia recentiori manu et characterè nigro pro Gennadii presbyteri Massiliensis, in superiori intervallo scriptum fuit *Beatisissimi Augustini episcopi*, quia hoc opusculum in aliis codicibus Augustino perperam inscribitur, et ideoque editum est in Appendice Operum ejusdem tom. VIII, col. 78.

5. Hæc autem annotatio æternis lineis nigris et rubris et majusculis litteris scripta in ultima pagina legitur: *Hæc de mendosis exemplaribus translati tandem, et quædam quidem qua non ut voluit, tamen potius (supple et corrigere quævis non ut voluit, tamen ut potius) recorrexit. Quedam autem tacito pretermisi, re (i. reliqua) Domini arbitrio derelinquens. Qui legis, ora calore (leg. ora pro me peccatore) sit d. n. abbas red..... ilimus omnium dia..... Theodosius indignus conus fecit*. Hæc postrema verba sic

A supplenda: *humilimus omnium diaconorum Theodosius indignus diaconus fecit*. Verba de mendosis exemplaribus translati, Theodosium merum exscriptorem, non vero ejus versionis, quæ in ipso tantum codice invenitur, auctorem innuunt. Equidem idem Theodosius, qui Latine lingue imperitissimus ex hac ipsa annotatione cognoscitur, Græcæ adeo ignarus fuit, ut in exscribendo canone 17, Anaclyro Isidorianæ versionis Græca verba sensui intelligendo necessarii omiserit, quæ in aliis mss. et in vulgatis ejusdem versionis leguntur. Fuit vero auctor præsentis collectionis. in qua compingenda aliquot codicibus usus est. Peculiaris codex ille fuit, qui documenta Græca inedita Latine interpretationis continebat. Hujus autem interpretationis antiquus auctor Græcum exemplum adhibuit, quod cum plerique documenta Alexandrinæ Ecclesiæ peculiaria contineret, ipsamque Nicænum concilium a notatione incipiat de seditione facta sub Alexandro episcopo Alexandrino, quæ in aliis Græcis exemplis non legitur; in eadem Ecclesia saltem ab origine scriptum videtur post synodum Chalcedonensem: quippe quæ est recentius documentum nova versione latinitate donatum. Theodosius vero documenta hujus ineditæ versionis pro suo ingenio separavit, atque aliunde documenta ipsis interseruit, nunc ex Isidoriana interpretatione, nunc ex Dionysio, nunc aliis ex fontibus, ex quibus tertium maxime insigne, et vigesimum sextum monumentum derivavit. In eodem porro exemplo, quod ineditam versionem exhibebat, sola erant ex conciliis Nicænum, Sardicense, et Chalcedonense: si enim aliarum synodorum Græcarum canones prætulisset, omnes ab eodem interprete fuissent latinitate donati, nec Theodosius cæteros canones ex Isidoriana aut Dionysiana versione derivasset. Certe vero Græcum exemplum quantum ad documenta Sardicensia illis videtur simile quibus usi sunt Socrates, Sozomenus, Theodoretus, ac Patres Chalcedonenses, uti latius ostendimus par. I, c. 6, n. 11; adeo ut, quantum ad ea documenta, non fuerit Alexandrinæ Ecclesiæ proprium, sed [cxxxix] plura ejusmodi exemplaria latius propagata in ipso Oriente ac in tota Græcia in laudatorum scriptorum et Patrum manus facile pervenerint. Vide quæ de ipsis documentis dicuntur in Admonitione ipsis præmittenda col. 378.

CAPUT X.

De collectionibus Gallicanis.

§ 1. *Vetusti codices canonum apud Gallicanos plures privato studio conditi, nullus publica auctoritate digestus et editus. De celebrioribus hujusmodi codicibus, ac præsertim de Vat. Palat. 574.*

1. Gallicanæ Ecclesiæ non caruisse codicibus canonum, quibus episcopi in ea regenda uterentur, indubium est. Codicem aliquem publica auctoritate editum Quesselus videtur exigere, ut canones promulgati sint. Hanc vero ejus sententiam refellimus annot. II in dissertationem XII, c. 2. Nullo quidem certo aut probabili argumento hactenus probatum est aliquem ejusmodi codicem apud Gallos olim publica auctoritate fuisse digestum, editum, aut approbatum. Cum allegati fuerint canones, aut constitutiones Romanorum pontificum a synodis aut episcopis Gallicanis, licet excerpti fuerint ex aliquo codice, non tamen ipse codex publicus aut publica auctoritate editus dici debet: neque constitutiones aut canones allegati, ex ipso codice auctoritas em accipiebant, sed ex his conciliis vel pontificibus a quibus editi fuerant. Confer. cap. I, § 4. Plures collectiones olim in Galliis digestæ inveniuntur. Si quis codex fuisset publicus, quid oportuisset tot collectiones conscribere? Saltem harum collectionum auctores cavissent ne ullum documentum publici codicis prætermitterent. In una autem collectione plura desunt quæ leguntur in alia. Adde quod in quibusdam codicibus, ut mox dicemus, Nicæni canones leguntur

ex abbreviatione Rufini, in aliis, quos Sirmondus A ad celebre monasterium Laurisschemiense S. Nazarii in diocesi Wormatiensi, quod Chrodegandus Metensis episcopus construxit sub medium aëculum viii. Huius codicis præstantiam satis commendat celeberrima synodus Carthaginiensis anni 525, quæ ex ipso prodit. Vetustissimum semper vocat Holstenius, antiquitatem ipsa codicis formæ characterum figuræ comprobant. Integra documenta plerumque non exhibet, sed tantummodo excerpta, et nonnunquam abbreviata: quæ tamen cum e vetustiora Gallicana collectione integris monumentis instructa fuerint desumpta, quid hæc contineret idem codex manifestissime indicat. Dux partes in hoc codice distinguendæ: altera eorum quæ cum in præmissa capitulorum tabula designantur, ad primigeniam collectionem referenda sunt; altera eorum quæ præter capita indicata in tabula, posteriori additamento accessere. Alius codex olim Gallicanus est Vaticanus signatus num. 3827, de quo inferius plura. Nunc collectio in laudato Vat. Palatino contenta describenda est.

2. Præter collectiones Corbeiensem, Quesnellianam, et unam Colbertinam, quas in Galliis compactas recensuimus cap. 5 et 8, plures aliæ a Galliis scriptoribus memorantur, Fossatensis, Tiliiana, Pithœana, Aniciensis, Lugdunensis, Reinensis, etc.; quæ cum editioni Synodorum Galliarum usui fuerint, peculiarias Galliarum fuisse noscuntur. Sed harum distincta notitia ab iis qui ejusmodi codices adhibuerunt, data non fuit. De Fossatensi id tantum accepimus, Nicænos in ea canones ex Isidoriana, uti appellant, interpretatione cum Sardicensibus juncti (*Const. præfat. l. I, Epist. R. P.*): ac præterea tredecim Gallicanas synodos nullo ordine cum [cxxx] non paucis apostolicis constitutionibus exhiberi. Nam etiam aliarum synodorum Græcæ canones præferat, fatet. Solum cum P. Constantius manuscriptor Gallicanas collectiones distincte recensens, quæ Græcos canones continent, Corbeiensem, Quesnellianam, et Colbertinam describat; Fossatensem autem, quam in editione Epistolarum Romanorum pontificum frequenter allegat, prætermittat (*Const. præfat. in Concil. Gall.*); id nobis indicio est eam iisdem Græcorum synodorum canonibus carere, et merum esse codicem qui præter Nicænos et Sardicenses canones Nicænorum nomine inscriptos, solas Gallicanas synodos et constitutiones apostolicas exhibeat. Quod si P. Sirmondus in præfatione ad Concilia Galliarum inter Gallicanos codices qui Isidorianam antiquam versionem præferunt, recenset etiam Fossatensem (*Sirmond. in ead. præfat.*); id ob Nicænos canones affirmare potest. Plura de hoc aut aliis Gallicanis codicibus distinctius proferre iis relinquimus quibus ipsos codices expendere licebit.

3. Etsi vero nobis desint plura id genus mss. exemplaria que in Gallicanis bibliothecis custodiuntur, satis tamen notitiæ ad cognoscendas antiquas collectiones proprias Ecclesiarum Galliarum hic proferre possumus ex duobus Gallicanis codicibus quos in Vaticana bibliotheca invenimus. Primus est codex Vaticano-Palatius 574, quem similem esse dextimus codici Morbacensi ante annos nongentos exarato, cujus mentionem faciunt P. Martene tom. IV *Anecd.*, pag. 58, et P. Constantius tom. I *Epistolarum Romanorum pontificum* pag. lxxi et alibi. Hoc Palatinum exemplum in ultimo folio dicitur *Codex S. Nazarii in Laurissa*. Hinc intelligimus pertinuisse

B § 2. Explicatur, notationibusque illustratur collectio ms. Vat. Palat. 574. Canones Nicæni ex abbreviatione Rufini a Gallicanis recepti. Sardicenses Nicænorum nomine inscripti, et cum Nicænis nunc abbreviatis, nunc integris apud eodem Gallicanos conjuncti. Canon Neocæsariensis inter titulos a Joanne II missos ad Casarium Arelatensem ex eodem codice in vulgatis supplendus. Synodus Arelatensis videtur potius antiqua collectio canonum quam synodus, ejusque tempus figurat.

Titulus hic, seu præfatiuncula in codicis fronte præfigitur: *In nomine Domini nostri Jesu Christi incipit canon Nicæna de sacris canonibus brevitas studio, ut quod opus est: celerius possit inveniri. Aliqua capitula quæ præsentis tempore necessaria minime videbantur, omisit. Totum tamen in hoc libellum translatus, quidquid opportunum ac necessarium omnibus Ecclesiis noveramus. Sequitur tabula capitulorum* C xxxii, quæ totius collectionis documenta indicant.

1. Synodus Nicæna cccxviii episcoporum. Soli canones sexdecim præferuntur ex abbreviatione Rufini; ac postea canon 15. Sardicensis sub Nicæni titulo sic describitur: *Incipit capitulum de superscriptis canonicis, id est Nicæni cccxviii episcoporum. Unus episcopus dixit: Et hoc necessarium arbitror, ut diligentissime tractetur*, etc. Idipsum legi in ms. Morbacensi diocesis [cxxx] Balicensis testatur P. Constantius in laudata præfatione pag. lxxi. Duo hoc loco maximi momenti notanda sunt. Primo abbreviatio: ex Rufini apud Gallos usitata fuisse, ut Quesnellus dissert. xvi alique nonnulli observarunt. Id palam fit ex duobus aliis Gallicanis documentis: 1° ex titulis in causa Contumeliosi a Casario Arelatensi excerptis, qui subjunguntur epistolæ 6 Joannis II ad eundem Casarium, ubi canon 9 Nicænus a Rufino abbreviatus describitur; 2° ex concilio secundo Arelatensi, quod verus collectionem canonum esse paulo post ostendemus, ubi aliquot canones ex eadem Rufiniana abbreviatione compacti exhibentur. Ignotum vero esset undenam hæc apud Gallos consuetudo prodierit. Ex nostro autem codice discimus fuisse olim Gallicanas collectiones canonum quæ Nicænos sic abbreviatis ex Rufino receperant; ac propterea ejus integræ collectionis ex qua hæc excerpta traducta fuerunt, antiquitas apud Gallos cognoscitur. Eadem consuetudo posteriori etiam tempore obtinuit. Nam collectio Herouvaliana, quam octavo sæculo in Galliis compactam videmus, abbreviations Rufini ex antiquiori Gallicano canonum codice excerptas exhibet. Secundo Gallicanam collectionem Fossatensem, quæ Nicænos canones integros ex Isidoriana versione continet, Sardicenses cum iisdem copulatos, ac Nicænorum titulo inscriptos præfatis monimus § 1, n. 2. Utrosque vero eadem ratione junctos et inscriptos fuisse etiam in alia Gallicana collectione, quæ Nicænos ex Rufiniana abbreviatione

recepit, noster codex et Morbacensis testantur. Hæc duplex collectionum Gallicanarum ratio, in quibus canones Sardicenses cum Nicænis vel integris, vel abbreviatis coniunguntur, eosdem canones ab ipsa Gallicana Ecclesia pro Nicænis habitos demonstrat. Quod si abbreviationes Rufini loco Nicænorum canonum in solis Gallicanis collectionibus et codicibus canonum fuerunt receptæ, Gallicana utique Ecclesia cum eas abbreviationes recepit, Sardicenses canones eisdem adieciisse videtur; eo quod vetustiori ætate aliorum codicum testimonio iungentur cum Nicænis, et pro Nicænis haberentur.

II. *Synodus Arelatensis sexcentorum episcoporum.* Domino sanctissimo fratri Silvestro cæteris episcoporum sexcentorum, qui adunati fuerunt in oppido Arelatensi, quid decreverimus communi consilio, charitati tuæ significavimus. Subduntur canones xx. Est synodus Arelatensis I, anni 344. Eandem epigraphen præbuit ex simili codice Morbacensi P. Constantius col. 341, not. 2.

III. *Auctoritas Innocenti papæ ad Exuperium Tolosanum episcopum.* Et in corpore ipsius collectionis: Incipit auctoritatis, vel canonis urbiani, Innocentio Exuperio episcopo Tolosano. Ad locum de supradicta auctoritate, quid de his observare debeat, etc. Abbreviator caput primum ejusdem epistolæ.

IV. *Item auctoritas Innocenti papæ.* Et in corpore: De supradicta auctoritate. Duo alia ejusdem epistolæ capitula compendio exhibentur. Hic quoque duo animadversionem merentur. Primo Romanorum pontificum constitutiones auctoritates appellantur. Id Gallicanis usitationum ostendunt tum preces ad S. Leonem missæ, quas dedimus tom. I Epist. 65, ubi cap. 2. Zosimi litteræ pro sede Arelatensi auctoritates dicuntur; tum Casarius Arelatensis, qui Joannis II epistolam ad se scriptam in causa Contumeliosus episcopi his auctoritatem vocat; tum concilium Agathense, quod cap. 9 Siricii episcopi auctoritatem ejus epistolam ad Himerium appellat. Secundo titulus canonis urbiani concordat cum alio codice Parisiensi collegii Societatis Jesu, ubi laudatæ Innocentii epistolæ hæc inscriptio præfigitur Harduino teste tom. III Concil., col. 45, not. 4: Incipiunt canones urbetani. Innocentius Exuperio episcopo Tolosano.

V. *Auctoritas Zosimi papæ ad Isidium Tolosanum episcopum,* melius in corpore Salontanum. Exigit defectio tua, etc. Duo priora capita ejusdem epistolæ recitantur.

VI. *Auctoritas Cælestini papæ.* Profertur in corpore fere tota epistola ad episcopos per Apuliam atque Calabriam usque ad verba congruentem regulis vindicemus. Dein sine ulla distinctione ac titulo eodem contextu subiicitur fragmentum ex cap. 3 epistolæ ejusdem pontificis ad episcopos provinciarum Narbonensis atque Viennensis: Debet enim antea esse discipulus, etc., nec non aliud fragmentum ex cap. 6.

[CXXXII] VII. *Auctoritas decretalis S. Siricii papæ.* In corpore autem affertur fragmentum ex epistola ad Emerium cap. 5 et 6. Tum aliud fragmentum ejusdem epistolæ additur cum titulo: Item ad locum de ipsa synodo. Plurimos enim sacerdotes Christi, etc., uti habetur cap. 7. Et dein alia aliorum capitulum excerpta. Notanda verba de ipsa synodo, quæ hanc epistolam e Romana synodo scriptam innuunt. Ita etiam Siricii epistola Zellensi synodo subjecta in concilio scripta traditur: Data Romæ in concilio episcoporum LXXX. Similiter epistola sive ejusdem Siricii, sive Innocentii, quæ canones synodi Romanorum in Conciliorum editionibus inscribitur, hunc titulum habet in codice Fossatensi: Incipiunt capitula synodi Romanorum. Epistola synodi. Et post tabulam sex capitulorum subditur: Canones Romanorum (Loust. t. I Epist. Rom. pont. col. 685, not. a).

VIII. *Item auctoritas Innocenti papæ.* Fragmenta ex cap. 16 epistolæ ad Victricium.

IX. *Auctoritas S. Damasi ad Paulinum.* Unicum breve fragmentum exprimitur: Eos quoque qui de suis

A *Ecclesiis ad alteram Ecclesiam, etc.* Vide hunc tomum col. 402, not. 18.

X. *S. Augustini ad Competentes.* In corpore *Tractatus* vocatur. Incipit: *Audite, charissimi membra Christi et matris Ecclesie filii, etc.*, ut in sermone 392 Augustini, c. 2, usque ad illa sub finem ejusdem capituli, *quarum finis ad iteritum ducit.* In vulgatis et in plerisque mss. lectionariis hic sermo inscribitur ad conjugatos. Patrus Benedictini notant in aliquibus codicibus incipere æque ac in nostro codice a verbis: *Audite charissimi.* Unus locus vulgatorum defectuosus sic ex eodem codice supplendus: *Quod dico fidelibus et competentibus, et penitentibus, audiant catechumeni.*

XI. *Auctoritas S. Symmachi papæ ad Cæsarium episcopum.* Hortatur nos equitas, etc. Est integra epistola quinta ad Cæsarium tom. V Concil., col. 424.

XII. *Tituli infrascripti a S. papa Joanne de sede apostolica sunt directi.* Indicantur tituli, sive canones a Joanne II subjecti suæ epistolæ ad Cæsarium Arelatensem, quæ legitur tom. V Concil., col. 902. Noster vero abbreviator ipsam epistolam omisit. Solum ex titulis seu canonibus a Joanne papa ad Cæsarium missis præterivit primum ex epistola Siricii ad Himerium, cæteros sic exhibuit: *Ex canonibus apostolorum xlv. Quod episcopus, aut presbyter, aut diaconus, si pro criminibus damnati fuerint, minime communionis priventur.* Est titulus canonis 28 apostolorum ex versione Dionysiana, qui in vulgatis Conciliorum inter titulos a Joanne missos desideratur. Tum ipse canon ejusdem versionis subiicitur. Dein additur alius titulus cum canone 29 apostolorum. Postea sequitur: *Ex canonibus Neocæsariensis xcv. Titulus: De presbyteris qui fornicati sunt.* Canon vero sic: *Presbyter si fornicatus fuerit, aut adulterium perpetraverit, etc., ut in Neocæsariensi can. 4 interpretationis Dionysii.* Hic canon Neocæsariensis in vulgatis titulis laudatæ epistolæ subjectis omissus, ex nostro codice supplendus est. Notandus præterea numerus canonis xcv qui huic primo canoni Neocæsariensi præfigitur. Indicat enim Dionysianum codicem, ex quo Joannes papa II hunc canonem exscripsit, continuam numerorum seriem prætulisse, ita ut numerus primus inciperet a canonibus apostolorum quinquaginta, post quos additis continua numerorum serie Nicænis canonibus viginti, et Ancyranis viginti quatuor, primus canon Neocæsariensis est xcv. Cum vero Dionysius in epistola ad Stephanum aliam numerorum seriem indicet, quæ a primo capite usque ad centesimum sexagesimum quintum progrediebatur, hæc non a canonibus apostolorum, sed a Nicænis inchoabat. Ita canon primus Neocæsariensis signandus erat xlv, facillime librarii lapsu, pro xlv scriptum fuisse videtur xcv. Quocumque vero modo id accipitur, palam sit aliqua Dionysii vetustiora exemplaria eam numerorum seriem custodisse, quam in codicibus Dionysianis, vel Hadrianis qui ad nos pervenerunt, frustra requirimus. Dein profertur duo canones Antiocheni, qui tamen non continua numerorum serie notantur, sed cum proprio ipsorum canonum numero, nimirum *Ex canonibus Antiochenis capitulo IV, et postea ex canonibus suprascriptis capitulo XV, cum lisdem titulis et canonibus Dionysianæ versionis qui in vulgatis leguntur.* Num Dionysianus [CXXXIII] codex, quem Joannes papa II adhibuit, præter seriem continuam numerorum proprios etiam cujusque synodi numeros exhibebat?

XIII. *Synodus Africana episcoporum CCXIV. Statuta Ecclesie antiqua.* Qui episcopus ordinandus est, antea examinetur, etc., ut in statutis antiquis inter documenta Juris canonici veteris hoc tomo edendis. Dividuntur in cap. 95, paucis sub finem omissis. Synodus Africana episcoporum CCXIV indicat synodum Carthaginensem anni 418, in qua totidem episcopi interfuerunt, cui quidem eadem statuta ascribuntur in ms. Veron. 59, de quo agemus part. 4, c. 4. Vide quæ de hisce statutis et de hac inscriptione fusius disseruimus supra cap. 3, § 4.

XIV. *Statuta synodi apud Ecclesiam Valentini* sub *ose iv idus Julias Gratiano IV et Equitio cons.* Tres soli hujus synodi canones proferuntur. Chronica notatio erronea *Gratiano IV* similiter inventa fuit ab *Harduino* in duobus mss. collegii *Parisiensis Soc. Jesu*, tom. II Conc. Ven. edit., col. 1068, not. 2. Legendum *Gratiano III*.

XV. *Synodus Foro-Julienensis*. *Quamvis ea benedictus frater noster Concordius*, etc., ut ex simili codice *Morbacensi P. Martene* edidit tanquam ineditum documentum tom. IV *Thesauri Anecdotorum*, et exinde tom. IV Concil., col. 2075. Inscriptio mendosa est. Etenim est epistola precedentis synodi *Valentinæ* ad clerum et plebem *Foro-Julienensem*, edita tom. II Conc., col. 1069.

XVI. *Synodus Reicensis*. *Cum in voluntate Domini apud Reicensem Ecclesiam convenissemus*, etc., ut in vulgatis tom. IV Concil., col. 533, usque ad ultima verba *animositate quæssissent*, sine eo additamento quod ex ms. *Urgellensi Baluzius* edidit. Vide supra cap. I, § 2, n. 4. Sequuntur subscriptiones ejusdem concilii cum eadem chronica notatione quæ in editis legitur.

XVII. *Synodus Arausica*. *Viginti canones tantum excerpti ex concilio Arausicano i.* In fine autem hæc notatio habetur: *sub die vi idus Nov. Ciro (supple Cos.) in Ecclesia Justinianensi*. *Synodus Justinianensis* vocatur in titulis subjectis epistolæ *Joannis II* ad *Cæsarium* a *Justiniano* vico territorii *Arausicani*, in cujus ecclesia hoc concilium celebratum fuit.

XVIII. *Synodus Vasensis sub die id. Novembris Dioscuro v. c.* (supple *Cos.*). Sex canones proferuntur.

XIX. *Synodus Arelatensis* cum canonicis 31. In vulgatis Conciliorum post *Sirmondum* tom. V, col. 1, effertur cum canonicis LVI. Hæc synodus pluribus ex capitulis difficultatem facessit. Canonum numerus et ordo in codicibus mirifice discrepat. Exemplaria vetustæ collectionis *Hispanicæ* et exinde etiam *Isidorianæ* priores tantum xxv canones exhibent, uti observavimus in duobus mss. pure *Hispanicis*, uno *Vat. Palat.* 575, altero cardinalis *Passionei*; in alio *Hispanico* originis *Gallicanæ* *Vat.* 1544, in *Vat. Isidoriano* 630, et in *Vat.* 1538, in quod nonnulla ex *Hispanica* collectione traducta fuerunt. Collectiones vero manuscriptæ *Gallicanæ* *Corbeiensis*, *Lugdunensis*, *Fossatensis* et *Tiliana*, exclusis tribus vulgatis canonicis 10, 11 et 12, reliquis xxi undecim adjiciunt, nimirum XLVI, vulgatum et cæteros usque ad 56; et sic præferunt canones xxxiii. Codex collegii *Parisiensis Societatis Jesu* ab *Harduino* laudatus tom. IV Concil., col. 5, not. 7, habet canones xxxvi, nimirum priores xxv, et xi ultimos. Vulgati Conciliorum post *Merlinum* et ante *Sirmondum* habent canones xxxvii, videlicet priores xxv, et xii ultimos a can. 45 usque ad 56. Tandem *Sirmondus* e ms. *Remensi* edidit canones Lvi, insertis post canonem 25 viginti canonicis, ante quos in eodem codice hic novus titulus intextitur: *Capitula de synodo quæ in territorio Arausico celebrata est*. Porro hi omnes canones præter morem aliarum synodorum *Gallicæ* partim sunt et *Nicænis* expressi, et nonnunquam ex abbreviationibus *Rufini*; partim sunt ex Concilio *Arelatensi* i, partim ex *Vasensi*, partim ex *Arausicano* i alisque ejusmodi synodis, ut *P. Sirmondus* in notis animadvertit. Nulli quidem canones, excerptis perpaucis *Arausicanis*, totidem verbis ex iisdem synodis inveniuntur excerpti. At sententiæ plane conveniunt. Immo præter easdem sententiæ quædam peculiaria vocabula in *Nicænis*, abbreviationes *Rufini* auctori præ oculis fuisse manifestant. Cum vero in iisdem *Nicænis* *Rufinianas* abbreviationes præferentibus nonnullæ particule interseantur quæ in *Rufino* non (cxxxiv) reperiuntur, præter hujus abbreviationes aliam eorumdem canonum versionem scriptori usui fuisse apertissime liquet. Hæc varietas codicum quantum ad numerum et ordinem canonum, hos omnes non uno tempore scriptos

manifestat, sed alias atque alias accessiones recepisse. Primum exemplum illud esse videri potest, quod pauciores canones xxv in collectione *Hispanica* descriptos exhibet. At vetustiores *Gallicanæ* collectiones, quæ in synodis *Galliarum* sinceriores et majoris auctoritatis esse deberent, tres ex iisdem xxv canonicis ignorant; et horum loco alios xii subjiciunt. Nihil dubium esse potest de additamento xx canonum, qui ex unico ms. *Remensi* adjecti fuerunt hoc novo titulo præfixo: *Capitula de synodo quæ in territorio Arausico celebrata est*. Diversa quidem verba quibus sententiæ plurium canonum exprimuntur, non merum excerptorem canonum e diversis synodis, sed scriptorem indicant qui diversorum conciliorum canones suis verbis exposuit. Num vero id in synodo *Arelatensi* gestum fuerit, nec ne, vehementer ambigimus. Probabilius autem credimus istiusmodi opus nulli *Gallicanæ* synodo convenire, sed collectionem esse privatam, cui accessiones aliquot factæ fuerint. Hinc nec præfatio, seu introductio synodorum propria in hoc documento invenitur, nec chronica nota, nec idonea clausula, nec subscriptiones ullæ. Nullam aliam synodum *Gallicanam* his omnibus expertem invenire licebit. *Episcoporum* catalogus, qui in quibusdam mss. codicibus ab *Hispana* collectione proficiscentibus post epigraphen et titulos canonum hujus synodi seu collectionis subjicitur, perperam hæc traductus, eidem epigraphi fuerat præmittendus, ac subnectendus *Arelatensi* primæ synodo, quæ in iisdem mss. immediate præcedit: ad hanc enim eum catalogum pertinere manifestum est. Hujus autem collectionis quæ *Arelatensis* secundæ synodi nomine inscribitur, auctorem fuisse aliquem *Arelatensem*, aut *Arelatensi* sedis studiosum, prodit canon 18, in quo ejusdem sedis prærogativa constituitur. Tempus posterior est *Vasensi* synodo anni 442, quæ canone 47 nominatur; antèrius vero concilio *Arelatensi* iii, anni 524, cui in plerisque mss. collectionibus hi canones *Arelatensis* secundi nomine præmittuntur. Sub *S. Cæsario* autem hanc collectionem digestam indicat canon quartus, ubi habetur: *Nullus diaconus, vel presbyter, vel episcopus ad CELLARI SECRETUM intromittat puellam, vel ingenuam, vel ancillam*. Verba ad *cellarii secretum* peculiarem formulam exhibent, quæ similiter usurpatur in concilio *Agathensi* anni 506, eodem *Cæsario* præside can. 2: *Ancillas, vel libertas a CELLARIO, vel a SECRETO ministerio, et ab eadem mansioni in qua clericus manet, placuit removeri*. Quis ex hac non tam sententiæ quam peculiaris formulæ concordia idem circiter tempus non suspiciat?

XX. *Auctoritas S. Bonifacii pape, per quam infra-scripta synodus (id est Arausicana ii) confirmata est*. In tabula præmittitur hujus epistolæ titulus titolo ipsius synodi, uti ipsa epistola in aliis mss. collectionibus *Gallicanis* *Fossatensis*, *Laudunensi*, et *Hardyensi* eidem synodo præponitur cum hac antiqui collectoris *Galli* annotatione: *Et quamvis synodus Arausica prius sit facta quam auctoritas ista, tamen pro reverentia sedis apostolicæ hoc mihi justum visum est, ut prius domini pape auctoritas scriberetur*. Vido *Sirmondi* et *Labbæi* notas tom. V Conc. col. 814 e, et 815 a. In corpore vero nostri codicis eadem epistola synodo subjicitur. Incipit autem: *Per filium nostrum Armenium*, etc., uti ibidem legitur col. 850, ubi ejusdem præstantissimi codicis lectiones ex *Holstenio* in margine describuntur. Eadem notatio chronica ibidem signatur, ac in aliis mss. *Sirmondi*: viii kal. Febr. *Lampadio* et *Oreste v. c. cons.*

XXI. *Synodus Arausicana de gratia et libero arbitrio*. Cum in dedicatione basilicæ, etc., uti tom. V Conc. col. 808.

XXII. *Synodus Agathensis*. Est synodus anni 506, quæ proferitur ibidem col. 521. Soli canones xxxvii abbreviati leguntur.

XXIII. *Synodus Aurelianensis* anni 511, quæ integra edita est ibidem col. 543, in nostro autem codice exhibentur tantum abbreviati canones xiii.

XXIV. *Synodus Epaonenis* anni 517, quæ eodem loco legitur col. 712, cum canonibus x.; canones autem xxi in nostro codice excerpti sunt.

[xxxv] XXV. *Synodus Arelatensis* anni 524. Incipit: *Cum in voluntate Dei*, etc. Ibidem col. 763. Proferitur subscriptio Cæsarii, in qua inserta est data xvi (non viii) idus Julii, *Opilione* cons. Aliorum quoque episcoporum subscriptiones subiunguntur.

XXVI. *Synodus Carpentoractensis* anni 527. Omititur prima pericodus, et incipit: *Carpentoracte convenientes huiusmodi ad nos querela pervenerat*, etc., cum subscriptionibus episcoporum, uti tom. V Conc. col. 805.

XXVII. *Synodus Vasensis* anni 529, cum primi tantum canonis excerpto.

XXVIII. *De constituto synodali Apostolica sedis, ut nullus Episcopus res Ecclesiarum vendere præsumat*. Afferitur in corpore apulus canon à concilio Romani sub Symmacho anni 502: *Hic ergo perpenalis*, etc., uti, habetur ibidem col. 375. Post laudatum canonem in solo corpore additur: *Incipit præceptum, immo lex a gloriosissimo rege Theodorico*, quæ ex nostro codice edita fuit ab Holstenio, et exinde tom. V Conc. col. 539.

XXIX. *Tituli contra Manichæos*. In corpore autem sic: *Incipiunt capitula S. Augustini, quæ debentur publica voce relere*, etc. Afferuntur capitula xxi cum subscriptione *Prosperi sub die xiii kal. Decembris, Olibrio, juniore v. c. cons.*, quemadmodum ex duobus aliis mss. Gallicanis impressa sunt ibidem col. 800.

XXX. *Synodus Avernæ* anni 535, distincta in canones xvii.

XXXI. *Synodus Arelatensis* anni 538, cum canonibus xxvi. Ubi enim vulgatus in duos, alius in tres dividitur. In prima subscriptione habetur: *Quarto post consilium (supplendum Paulini) junioris, indicatione secunda*, sine notatione annorum regni Childeberti, ut alii codices et vulgati præferunt. *Indicationem secundam similiter notat etiam exemplum Lugdunense laudatum a P. Sirmondo*. Error creditur, propterea quod alii codices signent *Idus nonarum mensis tertii*, quo anno 538 decurrebat indicio prima (T. V Conc. col. 1235, not. 12). At nec noster codex, nec Lugdunensis idem aut mensum indicant.

XXXII. *Arelatensis synodus* anni 541. Est integra, ut habetur tom. V Conc. col. 1265.

In his capitulis xxi tabula desinit, quæ primæ collectionis indicium est. Sequentia vero, sicut in codice eodem caractere subdantur, posteriora additamenta sunt, quorum in premissa tabula nulla sit mentio: unde nulla etiam numerorum continuatio in corpore describantur. Hinc prima collectio ab origine facta fuit ante medium sæculum vi, unum post synodum Arelatensem iv, anni 541, et ante Arelatensem v, anni 549, quæ in additamentis refertur. Cum porro Gallicanæ collectiones Corbeiensis et Possaniensis, quæ omnium antiquissimæ creduntur, Arelatensem v concilium primam manu comprehendant, uti testatur P. Sirmondo in præfatione ad Concilia Gallicæ, manifestum sit collectionem primigeniam, ex qua noster codex excerptus fuit, paulo vetustiorum fuisse, cum Arelatensem v ignoret, ac inter posteriores additiones receperit.

§ 3. *Additamenta ejusdem codicis recentiora.*

Constitutio apostolica sedis. Silvester episcopus universis episcopis per Gallias et septem provincias. Placuit apostolica auctoritate, ut si quis ex quolibet ecclesiastico gradu, etc., ut in epist. 5. Zosimi toto capite primo, nisi quod pro metropolitani Arelatensis habetur metropolitani Augustodunensis, et pro Patrolo substitutum est *Retitio*, quemadmodum ex nostro m. notatur tom. III Concil. col. 409. Idem etiam habet similibus codex Morbacensis teste P. Constantio in Appendice tom. I Epist. Rom. pontif. col. 35. Supposititia in-

scriptio et interpolatio, quibus privilegium Zosimi pro sede Arelatensi ad Augustodunensem traductum fuit, ac Silvestro papæ perperam attributum. Hæc eadem Zosimi epistola simili impostura Silvestro inscripta, ad Viennensem Ecclesiam in ms. Floriacensi traducitur, ut videre est apud laudatum P. Constantium loco allegato col. 37.

[xxxvi] Zosimus universis in Viennensi et Narbonensi et septem provinciis episcopis constituitis: *Præcipuum, sicuti semper habuit metropolitani episcopus Arelatensis civitatis*, etc., ut capite 2 et 5 laudata epistola Zosimi. Sincera est hæc epistola, sed diminuta primo capite, quod epistola antecedenti Silvestro suppositæ attributum fuit.

Antus episcopus Victori episcopo ac basideis hæreticorum non recipiendi. Petisti, immo potius præcipisti, etc., ut in epist. 6 Avii editionis Sirmondii.

Canones Arelatenses facti indicatione 13. Ad divinum gratiam referendum est, etc. Est integra synodus quinta Arelatensis anni 549 cum canonibus 24 et subscriptionibus, uti habetur tom. V Concil. col. 1375. Hæc omnia similiter præferi etiam codex Morbacensis. In nostro autem codice adduntur sequentia.

Epistola Dionysii Exigui ad Stephanum cum peculiaribus lectionibus, quarum notitiam exhibebimus part. 3, c. 1, § 3. Subnectuntur autem ex ejus versione soli canones apostolorum.

Anno secundo gloriosissimi regis Kilderici nonas Februarias Carthagine in secretario basilicæ S. Marti Agilæ. Cum Bonifacius episcopus, etc. Est synodus Carthaginensis anni 525, quæ rebus pluribus ac præsertim ordinandis et illustrandis canonibus Africanis maxime utilis, ex hoc solo codice Holstenii opera prodixit, et recensæ est tom. V Concil. col. 772 usque ad 792. Fine caret hæc synodus, ac desinit in documentis ad libertatem monasteriorum pertinentibus: ex quo conicere licet hanc synodum olim exscriptam fuisse ab aliquo monacho, ut monasteriorum libertatem tueretur. Vulgata erat eadem synodus in Gallicanis codicibus, eodemque consilio in libris Gallicanis monumentis allegata sub medium septimum sæculum, 1° in Vita S. Baboleni ad an. 647; 2° in privilegio monasterii S. Dionysii Parisiensis anno 658; 3° in alio privilegio monasterii Corbelesis an. 664. Vide eundem tomum Conciliorum col. 771. Dividitur hæc synodus in duas actiones. Actioni autem secundæ perperam inseruntur duo, nimirum Actio 15 synodi Chalcedonensis cum titulis et canonibus xxvi ejusdem synodi ex versione Dionysii.

Item ex Concilio Carthaginensi sub domo Aurelio episcopo. Proferuntur autem brevia excerpta ex canonibus concilii Carthaginensis anni 397, cum amplioribus subscriptionibus, quas dedimus cap. 3 § 3. Deinde sequitur. Incipit fides catholica B. Athanasii episcopi. Quicumque vult salvus esse, etc., ut in symbolo Athanasiano.

De incestu. Homo si incestum commiserit, de istis causis, etc. Finis pro causis suis commiserit, ut in vulgatis Conciliorum tom. VIII col. 409, et in Capitularibus regum Francorum tom. I edit. Baltazzi col. 177, ubi hoc decretum in canones decem distinguitur. P. Martene in Thesaur. Anecdotorum tom. IV pag. 38 hujus decreti fragmentum ex ms. Morbacensi edidit usque ad verba ut ceteri emendantur. In vulgatis Conciliorum hujus documenti canones tribuntur concilio vel capitalari Metensi, et in margine notatur col. 446 priores canones tres in uno ms. Vat. Palatini ascribi synodo Compensiensi, ceteros autem concilio Vernensi anni 753. At in hoc nostro Palatino, sicut etiam in Morbacensi aliisque mss. a Sirmondo et a Baluzio laudatis nec synodi seu capitalaris locus, nec tempus designatur. Baluzius vero tom. II col. 1030, ad verba *Capitalare Metense*, notat locum incertum, tempus vero affigit anno 756.

Sequuntur Augustini Anglorum episcopi interrogationes duæ, et S. Gregorii papæ responsiones, quæ

leguntur lib. xi. Registri editionis Maurinæ epist. 64. A sulfa Bulgarorum, quæ exstant eodem tomo col. interrogat. 3 et 11.

Breviarium Ecclesiastici ordinis. Incipit: *Quid sit in cœnobii fideliter Domino servientes tam juxta auctoritatem catholicæ atque apostolicæ Romanæ Ecclesiæ, quam et juxta dispositionem regulæ S. Benedicti missarum solennis, etc.* Est ordo monasticus.

Cum recentius documentum hujus appendicis sit capitulare anni 766, hæc additamenta in sæculum viii referenda videntur.

[CXXXVII] § 4. *De collectione Gallicana contenta in ms. Vat. 3827. Versus ex hoc codice editi in funere Lotharii I.*

Altera Gallicana collectio, quam in bibliotheca Vaticana vidimus, exstat in ms. Vat. 3827. Codex est formæ quadrata, scriptus ante annos circiter octingentos. Pertinuit ad Ecclesiam Bellovacensem, ut liquet ex notatione subjecta paginæ 92: *S. Petri Bellovacensis est liber iste.* Eo autem libentius hunc codicem describimus, quia præter nonnullas Gallicanas synodos in antecedenti codice comprehensas posteriorum synodorum Gallicæ seriem prosequitur. In hoc manuscripto synodi integra, non autem excerpta continentur. Incipit a synodo Carpentoractensi anni 527. Dein profert Arausianam anni 529, Remensem anni 439, Aurelianensem I, anni 511; Aurelianensem II, anni 538; Aurelianensem IV, anni 541; Aurelianensem V, anni 549, et Aurelianensem II anni 555, quas in præcedenti codice memoravimus. Hoc eodem perturbato ordine quinque Aurelianenses synodi describuntur etiam in vetustissimo Colbertino exemplo, de quo paragrapho sequenti.

Postea sequitur concilium Veneticum habitum circa annum 465, quod editum invenies tom. V Concil. col. 79; Vasense II, anni 529, et Epauonense anni 517.

Turonense I, anni 461, tom. V Concil. col. 75.

Turonense II, anni 567, tom. VI col. 555.

Matisconense I, anni 581, ibidem col. 657.

Matisconense II, an. 585, ib. col. 671.

Concilium Telenense per tractatus S. Siricii episcopi papæ urbis Romæ per Africam. Est concilium Zellenense, alias dictum Teleptense provincie Byzacene, quod videsis hoc tomo col. 446. Hoc idem concilium inter easdem Gallicanas synodos et cum iisdem lectionibus insertum præfert Colbertina collectio, quam sequenti paragrapho explicabimus.

Concilium Parisiacum, quod celebratum creditur circa annum 557, tom. VI Concil., col. 491.

Aliud Parisiacum anni 555, ib. col. 487.

Autisiodorense anni 578, ibidem col. 641.

Cabilonense anni 650, tom. VII Concil. col. 395.

Synodus Verno in palatio facta an. 755, tom. VIII Concil. col. 415.

Suessoniensis anni 744, ibidem col. 290.

Epistola Paulini Aquileiensis ad Carolum regem, et synodus Forojuliensis, cui idem Paulinus interfuit, anni 791 vel 796, tom. IX Concil. col. 31.

Hadriani papæ epistola ad eundem Carolum de imaginibus, tom. VIII Concil. col. 1553.

Theodulphi Aurelianensis Capitulare a Baronio yps datum, et recensum tom. IX Concil. col. 185.

Concilium Parisiense anni 829, ibidem col. 702.

Leonis IV epistola ad Prudentium episcopum Trassinum, et alia ad Britannos episcopos, quæ ambæ in hoc ms. impressæ sunt, et ibidem leguntur col. 1125 et seqq.

Concilium Tullense apud Saponarias anni 859, ex hoc codice vulgatum a Sirmondo tom. III Conciliorum Gallicæ, et exinde insertum tom. X Conciliorum P. Labbei editionis Venetæ, col. 115.

Hic desinunt Gallicana documenta. Subjiciuntur autem in eodem codice xvi epistolæ Nicolai I summi pontificis, quæ in editis sunt priores xvi ejusdem Nicolai, tom. IX Concil., a col. 1289 usque ad col. 1407. Adduntur ejusdem pontificis responsa ad con-

sulta Bulgarorum, quæ exstant eodem tomo col. 1554.

In fine characterè antiquo describuntur hi veras scripti in funere Lotharii I imperatoris, qui paulo post Leonem IV pontificem obiit, an. 855.

[CXXXVIII] *Cæsar tantus eras quantus et orbis.*

At nunc in modico clauderis antro.

Post te quisque aetati servitutum,

Et quod nulla mori gloria tollat.

Florens imperii gloria quondam

Desolata suo Cæsare marces.

Hanc ultra speciem non habitura,

Quam tecum moriens occulisti.

O quanto premitur Roma dolore

Præclaris subito Patribus orba!

Infamata prius morie Leonis,

Nunc, Auguste, tuo funere languet.

Leges a senibus patribus actas,

Quas elapsa diu raserit ætas,

Omnes ut fuerant ipse reformans,

Romanis studuit reddere cavis.

Tu longinqua satis regna locosque,

Quos nullus potuit flectere Cæsar,

Romanos onerans viribus arcus

Ad civile decus excoluisti.

Quæ te non doluit, Cæsar, obisse,

Vel quæ non timuit patria vicum?

Sed quæ te timuit patria virum,

Hæc te non doluit, Cæsar, obisse.

Nam sic lenis eras jam superatis,

Et sic vi donatis gentibus asper,

Ut qui non doluit, jure timeret,

Et qui non timuit, jure doleret.

Luge, Roma, tum nomen in umbria,

Et defuncta duo lamina luge.

Archa frange tuos, sicque triumphum

De te Roma tuis hostibus asper.

C. Cæteri versus desiderantur.

§ 5. *De alia Gallicana collectione, quæ exstat in ms. Colbertino 3368.*

Hunc codicem duas partes seu potius collectiones complecti monimus cap. 6, ibique primam descripsimus. Nunc restat altera, quam Gallicanas præsertim synodos continentem huc re-erravimus. Hujus notitiam debemus P. Constantio in præfatione ad tom. I Epistolarum Romanorum pontificum n. 102. Præcedit tabula, quæ subsequentium synodorum nomina et canonum titulos recenset. Initio referuntur Gallicanæ synodi hoc ordine: Arelatenses prima, quarta et secunda; Carpentoractensis, Arausianæ secunda et prima; Taurinensis, Regensis, Aquileienses prima, tertia, quarta et secunda; Epauonensis, Turonensis I, Matisconenses I et II; concilium Telenense, Parisiense tertium, Autisiodorense I et Cabilonense I, quod postremum concilium habitum fuit anno 650. Hæc Gallicanarum synodorum collectio multum concordat cum præcedenti Vat. 3827, ut superiori paragrapho animadvertimus; ac proinde ex hisdem Gallicanis fontibus itaque dimanat. Solum hæc ab illa in eo discrepat, quod Colbertinus codex præfert initio tres synodos Arelatenses, Arausianam I, et Taurinensem, quæ desunt in laudato codice Vaticano; contra vero Vaticanus codex quatuor concilia exhibet, Veneticum, Vasense II, Turonense II, et Parisiense II, et alia quædam posteriora documenta addita post concilium Cabilonense, quæ omnia in ms. Colbertino non inveniuntur.

In hoc autem post Gallicana monumenta adijciuntur synodi Hispanicæ, Eliberitana, Tarraconensis, Gerundensis, Caesaragustana, Herdensis, Toletana I, [CXXXIX] Valentina, Toletana II, III, IV, V, VI et VII sequæ viii (notatur enim celebrata XVII kal. Jan. a. 494, id est die 16 Decembris anni 653); Bracarensis I et II. Dein *Sententia, quæ in veteribus exemplaribus Con-*

aliorum non habentur, sed a quibusdam in ipsis inserti sunt. Hæ autem sunt canones xxiii quos Agathensis adjectos legitimus in vulgatis a can. 48 usque ad 70, tom. V Concil. Ven. edit. col. 529.

Sequuntur Martini Bracaraensis Capitula. Tandem *Ecclesie antiquæ Statuta*, quæ hoc tomo edentur. In his tabula desinit. At in corpore ipsius collectionis subduntur tres alie synodi Toletanæ, xi, xii et xiii. Item fragmenta quædam ex Theodori Pœnitentiali, ex S. Gregorii Magni scriptis, et ex epistola Gregorii III ad Bonifacium decerpta. Synodi Hispanæ ex aliquo codice Hispano excerpta fuerunt. *Statuta autem Ecclesie antiquæ* titulus est quem in solis Gallicanis collectionibus invenimus: cumque hæc statuta hoc titulo et ordine inferius edendo non legantur in ms. Hispanis, additamentum sunt, quod ex alio Gallicano fonte derivat. Hinc ejusmodi collectionem in Galliis exaratam dubitare non licet. Et si quidem non computatur additamenta quæ præter documenta in tabula indicata posterius accessere, hæc collectio ab origine luebrata cognoscitur septimo sæculo: recentior enim est synodus Toletana viii, anni 655.

CAPUT XI.

De collectionibus pertinentibus ad causas Nestorii, Eutychis ac præsertim Acacii.

§ 1. *De duabus collectionibus ad Nestorii, et aliis duabus ad Eutychis causam pertinentibus. Primæ Ephesina collectio e ms. Veronensi descripta et suppleta.*

1. In Nestorii causa duæ collectiones potissimum celebrantur. Prima est illa quæ cum antiqua versione Ephesini concilii plura documenta ante et post gesta ejusdem synodi exhibet. Baluzius in ea edenda consilium ceperat insistendi antiquissimo exemplari Bellovacensi; eo quod ipsi (a) constitisset, simili plane exemplo usum fuisse concilium v, melius dixisset antiquum interpretem concilii v. Cum vero idem codex esset valde mutilus et imperfectus, coactus fuit sequi alios duos, qui sani et integri erant, licet a Bellovacensi et in documentorum numero atque ordine, et in ipsis lectionibus nonnunquam dissentirent. Aliqua etiam, quæ deerant, aliunde supplere debuit. Ejus editionem videsis tom. IV Concil. Venetæ editionis col. 4 et seqq., in qua cum alia hinc et hinc decerpta fuerint, primigenia collectionis forma non exhibetur. Nos unum vetustissimum codicem Bellovacensi plane similem, sed integrum, nacti sumus in ms. 56 capituli Veronensis, ex quo plura emendari et suppleri poterunt. Titulum ac tabulam capitum, quæ primævam hanc collectionem et documentorum numerum atque ordinem exhibet, hic appendimus. Epigraphes hæc est: *Synodus Ephesena cum epistolis suis. In hoc corpore continentur.*

I. *Cælestini papæ epistola prima ad Cyrillum episcopum Alexandrinum ante collectionem synodi in Epheso contra Nestorium. Tristitia nostra, etc.* Tom. IV Concil. col. 58.

II. *Ejusdem Cælestini papæ ante synodum ad Nestorium episcopum CP. Aliquantis diebus, etc.* Ibidem.

III. *Epistola Nestorii ad Cælestinum. Fraternalis nobis, etc.* Ibidem.

IV. *Epistola secunda Nestorii ad Cælestinum. Sæpe scripsi, etc.* Ibidem.

V. *Cælestini ad Constantinopolitanos. Ad eos, etc.* Ibidem.

VI. *Ejusdem ad Joannem, Juvenalem, Rufum, etc. Optaremus, etc.* Ibidem col. 40.

[CXL] VII. *Cælestini ad synodum Ephesinam. Spiritus sancti testatur præsentiam, etc.* Ibidem col. 88.

VIII. *Communitorium papæ Cælestini episcopis et presbyteris euntibus in Orientem. Cum Deo nostro, etc.* Tom. III Concil. col. 560.

IX. *Ejusdem epistola ad Theodosium Augustum*

A de colligenda synodo. Sufficiat licet, etc. Tom. IV col. 90.

X. *Ejusdem ad Cyrillum Alexandrinum. Intelligo sententiam, etc.* Ibidem.

XI. *Exemplaria gestorum quæ acta sunt in sancto synodo Ephesena metropoli de recta fide. Post Consulatum, etc., cum data xi kal. Augustarum, uti allegatur in concilio Chalcedonensi actione 1, non vero x kal. Julias, uti in vulgato habetur tom. IV Concil. col. 51.*

XII. *Theodosii imperatoris epistola ad Cyrillum Alexandrinum. Imperatores Cæsares Theodosius, etc.* Ibidem col. 53, usque ad illa col. 58 d, *consequens est et hæc* (Cyrilli epistola) *legi: et lecta est:* ac desunt, et posita in præcedentibus; nam ipsa Cyrilli epistola in nostro codice hoc loco inserta legitur, ut ex sequenti numero patebit.

XIII. *Incipit epistola S. Cyrilli ad Nestorium prima. Viri modesti, etc.* Ibi col. 15; additurque in nostro codice annotatio: *Istam primam epistolam, etc., quam Baluzius ex ms. Bellovacensi subiecit col. 16.*

XIV. *Altera epistola ad eundem. Obloquuntur quidam, etc.* Ibidem col. 19. Lectiones præserti noster codex quæ leguntur in concilio Chalcedonensi, in quinta synodo, ac in ms. Bellovacensi. Postea sequuntur gesta Ephesina, quibus hæc duæ epistolæ erant insertæ: *Et postquam lecta est epistola, etc.,* uti col. 58 d, usque ad illa col. 60 c, quæ in Nicæa a SS. Patribus exposita sunt.

XV. *Nestorii ad Cyrillum. Injurias quidem, etc., ipsis actis suo loco inserta. Existat eodem tom. IV col. 23. Sequuntur porro interlocutiones: Et postquam lecta est epistola, etc.* Ibi col. 60 d, usque ad interlocutionem Juvenalis col. 62 d, postquam sequens epistola lecta fuit.

XVI. *Cælestini ad Nestorium. Aliquantis, etc.* Ibidem col. 57. Subiiciuntur interlocutiones Petri et Flaviani col. 62 d, et 65 a, post quas sequens epistola inserta.

XVII. *Cyrilli ad Nestorium. Salvatore nostro dicente, etc.* Ibi col. 27. Sequuntur interlocutiones et alia, quæ ibidem leguntur a col. 65 a, usque ad col. 76 c.

XVIII. *Epistola Capreoli Carthaginensis ad synodum. Orabam, etc.* Eadem col. 76 c. Dein sequitur usque ad illa col. 78 c, *ab episcopali dignitate et omni conventu sacerdotali.* Postea cæteris omissis subditur in codice: *Petrus presbyter Alexandriae et primicerius notariorum dixit: Charisius quidam nomine presbyter et dispensator sanctæ Ecclesie Philadelphie, etc., cum lectionibus ms. Bellovacensis. Ibidem col. 122 d, usque ad ipsius Charisii subscriptionem col. 124 d.*

XIX. *Exemplum expositionis symboli transformati. Quisquis vel nunc, etc., col. 125, usque ad verba fore anathema, sicut supra dictum est, col. 128 c; post quæ omissis cæteris, quæ perperam hoc loco in vulgatis intrusa sunt, statim subduntur inscriptiones Cyrilli et cæterorum Patrum a col. 129 usque ad col. 154 c.*

XX. *Acta excommunicationis episcopi Joannis Antiocheni et episcoporum qui cum eo fuerunt. Post consulatum dominorum, etc., ibidem col. 94 d, usque ad ea col. 104 c, agnoscant quæ consecuta sunt; et loco subscriptionum legitur ut in ms. Bellovacensi: Et subscripsit synodus per episcopos cxcviii.*

XXI. *Relatio S. synodi, etc., ut in laudato codice Bellovacensi, ibidem col. 111 a, usque ad col. 115 b, cum eadem clausula: Et subscripsit synodus per episcopos cxcviii.*

XXII. *Exemplar epistolæ scriptæ a S. synodo ad archiepiscopum Romanum Cælestinum, significans omnia quæ gesta sunt in ipsa Ephesina synodo, etc.* Ibidem col. 159.

XXIII. *Cælestini ad Theodosium juniorem. Causis suis, etc.* Tom. III Concil. col. 159f.

(a) Baluz. in præfat. ad versionem conc. v, inserta t. IV Concil. Ven. edit. pag. 1.

[CXLII] XXIV. Ejusdem ad Maximianum CP. Vidi-
mus et amplius sumus, etc. Ibid. col. 1593.

XXV. Ejusdem clero et plebi constantinensi Con-
stantinopoli. Exultatio matris, etc. Ibidem col. 1594.

XXVI. Ejusdem ad synodum Ephesinam. Tandem
malorum fine, etc. Ibid. col. 1598.

XXVII. Exemplar sacre epistolae per Aristolaum
tribunum et notarium ad Joannem episcopum Antiochie
de pace et adunatione Ecclesiarum. Intentio nostra,
etc., ex versione quæ luxata edita est ex ms. Bello-
vacensi tom. IV Conc. col. 176; sed ex nostro co-
dice duas lacunas supplemus sic. Prima lacuna col.
177 lin. 1: Animadvertimus omnibus ad nos concur-
rentibus tam sanctissimo episcopo gloriosæ hujus urbis,
et omnibus qui inventi sunt hic reverentissimis episcopis,
et universo eorum clero ad bene pridem adunita acerba
passione incedente, quæ deversa sunt recta fidei mem-
bra coaptare; quatenus vos et reverentissimum et san-
ctissimum episcopum Alexandrinorum Cyrillum con-
venientes, invicem deponitis inter vos factam difficulta-
tem et ambiguitatem, promittentibus his quos prædiximus,
reverendissimus viris, quod, si subscripseris in deposi-
tione Nestorii, et ejus anathematizationis doctrinam,
nulla residet altercationis occasio; sed statim san-
ctissimus episcopus Cyrillus, et tua reverentia, et qui
cum ea sunt, et sanctissimus.... gloriosæ Romæ epis-
copus Cælestinus, et omnes qui ubique sunt recta fidei
sacerdotes, tuæ reverentiæ communicabunt, etc. Se-
cunda lacuna ibidem lit. d: nulla ex episcopalis
constitutionibus, aut depositionibus, aut ex quacunque
ordinatione novitas assumatur: sed si quid interea fieri
contigit, hoc in quiete manens, imperturbatum catho-
licæ Ecclesiæ custodiat statum. Sufficiunt enim qui
sunt religiosi clerici, donec perfecta adunitio consequa-
tur ad divina ministeria peragenda. Habere (leg. Hæbe)
a nobis hæc; et non ambigimus, quod omni robore et
omni virtute sinceram et immutabilem videns nostram
intentionem, et dignam christianam constantiam, pariter
acturus et ipse, nullum laborem aut fatigationem, nec
injuriæ contemptum, nec oblivionem iræ suscipere re-
cusabis, quatenus ea quæ a nostra pietate causa rectæ
fidei et sanctorum Ecclesiarum unitatis præcepta sunt,
termino tradas. Si autem (quod non credimus) hæc
nostram sententiam et secretam voluntatem contemnere
propria quadam intentione, aut instantia humane pas-
sionis conatus fueris, et alia quæ a nobis jussa sunt ne-
glexeris, tibi imputabis, quia alacritatem circa conti-
nentiam Dei Ecclesiarum tua sanctitas aspernata dignis
vicissitudines recipiet.

XXVIII. Epistola Joannis episcopi Antiochiæ ad Cy-
rillum de pace. Ante hoc, etc., uti ibidem col. 180, ex
eodem codice Bellovacensi, cujus lacunas ex nostro
codice supplemus. Eadem coll. 180. lit. d: Pro
ampliori autem cautela hoc fecimus, quia non poteramus
convenientes, quæ decreta fuerant a piissimis nostris
imperatoribus eorum ad effectum perducere, demanda-
vimus ei ut vice nostra et pro nobis et pro persona no-
stra disponeret quidem quæ pertinent ad pacem, quod
præcipuum est; intimaret autem reverentiam tuæ exposi-
tionem quæ a nobis consonanter facta est, de humana
tionem Dei nostri Jesu Christi, quam direximus re-
verentia tua per prædictum religiosum virum, quæ est
hæc, De Dei autem Genitrice Virgine, quemadmodum et
sapimus et dicimus, et de modo humanationis unigeniti
Filii Dei, necessarie, non additamentis causas, sed ad
satisfactionem propriæ desuper tam de divinis Scripturis,
quam de traditione sanctorum Patrum assumentes
habuimus, breviter dicimus, nihil omnino addentes fidei
sanctorum Patrum quæ in Nicæa exposita est. Sicut
enim jam diximus, ad omnem sufficit et pietatis cogni-
tionem et omnem hæreticæ perfædiæ abicationem. Di-
cimus autem non præsumentes illicita, sed confessio-
nem propriæ infirmitatis, excludentes eos qui exurgere
voluit contra ea quæ ultra hominem disceptamus. Con-
fitemur igitur Dominum nostrum Jesum Christum Fi-
lium Dei unigenitum, Deum perfectum, et hominem
perfectum, etc. Dein col. 181. lit. c: Consentimus

A autem et ordinationi sanctissimi et reverentissimi epis-
copi Maximiani Constantinopolitane sanctæ Dei Ec-
clesiæ, et omnibus communicamus, qui [CXLII] per uni-
versum orbem terrarum sunt Deo amabiles episcopi,
quantum sunt qui rectam et impollutam habent et custo-
diant fidem. Et subscriptio: Salvus pro nobis orans
permaneat, domine Deo amantissime et sanctissime, et
omnium charissime frater.

XXIX. Epistola S. Cyrilli ad Joannem Antioche-
num. Exsultent cæli, etc. Ibidem col. 181.

XXX. Epistola S. Xysti episcopi Cyrillo Alexan-
drino post pacem factam inter Cyrillum et Joannem.
Magna animus lætitia, etc. Exstat tom. III; Conc. col.
1689.

XXXI. Xystus Joanni Antiocheno. Si ecclesiastici
corporis, etc. Ibidem col. 1695. Tandem hæc clau-
sula apponitur: Explicat sancta synodus Ephesena cum
epistolis ad se pertinentibus.

B Alia vero posteriori manu in fine ejusdem codicis
legitur concilium Lateranense sub Stephano III, quod
a P. Josepho Blanchino diligenter transcriptum v.
c. Cajetanus Cennius novissime edidit, et P. Domi-
nicus Mansius recensuit tom. I Supplementi Concilio-
rum col. 641.

2. Altera collectio est illa quæ a P. Christiano
Lupo vulgata fuit e duobus mss. Cassinensibus. Est
versio plurium documentorum ad Nestorii causam
pertinentium, cujus auctor sub Justiniani imperium
scriptis, et sese trium Capitulorum defensorem pro-
didit. Baluzius eam recensus doloit, Patrem Lupum
ne admonuisse quidem quem titulum habebat illa collectio
in libris Cassinensibus, qui ordo illic custoditus
sit, quid a se omisum, quid mutatum. Permuta enim
ab eo omisum ac mutata fuisse satis intelligent eruditi
lectores. Sed cum nihil per amicos et per litteras po-
tuisset obtinere, eam collectionem ex Lupo exscri-
bere compulsi sunt, solumque titulum conjectura
ductus præfixit: Synodicon adversus tragediam Ire-
næi. Vide tom. IV Concil. col. 235 et seqq. Aliud
vero ejusdem collectionis exemplar indicatum nobis
fuit in ms. Vat. 1519, ex quo alii quibus vacabit pro-
ficere poterunt. In eo hæc inscriptio legitur: In no-
mine Domini nostri Jesu Christi. Incipit translatio primi
Ephesini concilii contra prava dogmata Nestorii alme
Constantinopolitane Ecclesiæ. Lege feliciter.

C 3. Duæ item collectiones ad Eutychie causam spec-
tant, de quibus, cum satis sint pervulgatæ, pauca
indicare sufficiet. Una est collectio Chalcedonensis
editionis Rustici, quæ pluribus documentis ante et
post gesta instruitur, et a Baluzio exacte descripta
est tom. IV Concil. Ven. edit. col. 1980 et seqq.
Confer quæ de Græcæ hujus collectionis origine ac
tempore, nec non de ratione qua eadem Latine com-
pacta fuit, pluribus disseruimus in præfatione ad
Epistolas S. Leonis § 18, tom. I pag. 537. Vide pariter
quæ de Rustici editione atque codicibus animad-
vertimus tom. II in annotatione subiecta col. 1518
et 1519. Peculiarem autem et omnium vetustiorum
collectiunculam quorundam documentorum ad Euty-
chianam causam spectantium, quam reperimus in
unico ms. Vat. 1522, descripsimus in Observationi-
bus ad dissert. 9. Quesnelli, eodem tom. II col. 1318
et seqq.

D 4. Alia porro collectio ad eandem causam perti-
nens est Codex encyclicus continens plures epistolæ
synodicas ad Leonem Augustum, quibus doctrina
concilii Chalcedonensis contra Eutychianos vindicata
fuit. Hujus collectionis ordo a Baluzio exhibetur tom.
V Conciliorum col. 33 et seqq. Sed de his satis.

§ 2. De collectionibus in causa Acaciana. Descriptio
duorum codicum Virdunensis et Veronensis.

1. Plura dicenda sunt de peculiaribus collectioni-
bus ad Acacii causam spectantibus, quæ cum ma-
gnam varietatem recipiunt, tum vero non satis explo-
ratæ sunt. Eas collectiones, quæ aliquot ejusdem
causæ documenta aliis item collectionibus inserta

continent, jam recensimus, vel deinceps suo loco memorabimus. Nunc dux quæ monumenta solummodo in eadem causa recepere, præcipuum mentionem requirunt. Primo referendus est Viridensis [cxlii] codex. Ex hoc P. Sirmundus plura documenta antea inedita typis dedit.

I. *Edictum sententia Felicii papæ propter Acacii episcopi damnationem*, quod subjectum reperit *Breviulo historie Eutylianistarum*, seu, ut codicum inscriptio præfert, *Gesta de nomine Acacii*. Exstat tom. V Concil. Ven. edit. col. 177.

II. *Felicii papæ epistola in vulgatis nona ad Zenonem Augustum*, ibidem.

III. *Ejusdem epist. 10, ad clerum et plebem Constantinopolitanam*, ib. col. 178.

IV. *Ejusdem epist. 11, ad Rufinum et Thalasium, ceterosque monachos circa Constantinopolim et Bithyniam constitutos*, ib. col. 179.

V. *Ejusdem epist. 12, ad Zenonem imperatorem*, ib. col. 208.

VI. *Ejusdem epist. 13, ad Flavitan Constantinopolitanum episcopum*, quam licet codex tribuat Gelasio, Sirmundus tamen Felici ascribendam putavit, ib. col. 210.

VII. *Ejusdem epist. 14, ad Thalasium archimandritam*, ib. col. 213.

VIII. *Ejusdem epist. 15, ad Vetraniorem episcopum*, ibidem.

IX. *Fragmentum epistolæ ejusdem pontificis ad Andreæ episcopum Thessalonicensem*, ib. col. 216.

X. *Gelasii tractatus accephalus*, qui inter hujus pontificis epistolas describitur num. 14. Ibidem, col. 358.

Alia antea impressa. Idem codex continet, in quorum editione identidem allegatur. Sed cum eorum seriem, quæ in eo codice exhibetur, nec Sirmundus, nec alius quispiam prodiderit, plura de eo dicere nequimus.

2. Codex Veronensis. Capituli signatus num. 46, qui Acacianorum documentorum præstantissimam collectionem continet, est formæ quadratæ. Characteris specimen dedit P. Joseph Blanchinius tom. IV Operum Sirmundi editionis Venetæ post paginam 579. Initio una tantum pagina caret, quæ catalogum pontificum præferebat usque ad Anastasium II. Altera pagina, quæ nunc prima est, eundem catalogum prosequitur ad Vigilum usque. Hujus fragmentum editum est a v. c. Francisco Blanchinio tom. III Anastasii pag. 209, a Muratorio tom. III Iterum Italicarum, et emendatius a P. Josepho Blanchinio in Euarrat. Pseudo-Athanasiana in symbolum, pag. 104. Hinc autem codicis ætas, videlicet paulo post Vigilum motum, colligere licet. Huic pontificis catalogo libri S. Hieronymi et Gennadii de Viris Illustribus una numerorum serie subiungitur. Tandem hæc Acaciana monumenta profertur.

I. *Narrationis ordo de gravitate Dioscori Alexandrini*. Est in collectione hoc tomo impressa cap. 43.

II. *Dilectissimo fratri Achacio Simplicio*. Est in eadem collectione cap. 44.

III. *Exemplum epistolæ quem (lege quam) misit Achacius ad S. memoriam Simplicium papam Romanæ urbis, ubi damnatum retulit Petrum Alexandrinum*, ibidem cap. 45.

IV. *Felix episcopus sanctæ Ecclesiæ catholice v. r. Achacio*, ibid. cap. 46.

V. *Thomas de anathematis vinculo papæ Gelasii*, ibid. cap. 47.

VI. *S. Gelasii communitarium Fausto magistro surgenti lega ionis officium Constantinopolim*, ibid. cap. 48.

VII. *Epistola S. Gelasii episcopi ad Anastasium imperatorem*. Est in fine: *Explicit papæ Gelasii ad Anastasium principem*, ibid. cap. 49.

VIII. *Incipit rationis reddenda Achacium a sede apostolica competeri fuisse damnatum*. Dilectissimis fratribus universis episcopis per Dardaniam constitutis Gelasius. Ræc autem clausula in fine additur: *Expl.*

Aratationis reddenda Achacium a sede apostolica competeri fuisse damnatum, nec posse quemquam sine discrimine animæ suæ ejus communionis participem effici. Ibid. cap. 50.

IX. *Inc. de eadem ratione reddenda ad episcopos Orientis*, ibid. cap. 51.

X. *Exemplar rationis reddenda B. Gelasii papæ de evitanda communione Achacii missa ad Orientales episcopos*. Est in fine: *Explicit B. Gelasii de evitanda communione Achacii*. Hic prolixus tractatus ex hoc unico codice editus est [cxlii] a marchione Maffeo sub nomine Felicii III, tom. V Concil. Ven. edit. col. 185, ac eodem tempore cum titulo Gelasii a Josepho Blanchinio tom. IV Operum Sirmundi Venetæ edit. pag. 553, ac tandem repetitus in Appendice Historiæ Theologicæ laudati marchionis Maffei pag. 220 editionis Tridentinæ.

XI. *Inc. epistola S. Gelasii ad Ephimium (lege Euphemium) Constantinopolitanum*. Dilectissimo fratri Euphemio Gelasius. Editâ fuerat a Merlino ex ms. Additionum Isidori. Est ejusdem pontificis epistola prima tom. V. Conc. Ven. edit. col. 284.

XII. *Epistola papæ Gelasii ad Succonium episcopum Afram apud Constantinopolim constitutum, qui persecutionem Ariarum de Africa fugiens Constantinopolim, improbe communicando, in pravaricationem Chalcedonensis synodi arguitur corruisse, ut corrigat*. Ex hoc eodem codice primum prodit curante Francisco Blanchinio tom. III Anastasii col. 50, dein recusa a march. Maffeo tom. V concil. col. 205, et a Josepho Blanchinio tom. IV Sirmondi col. 572, ac tandem in Appendice Hist. Theolog. pag. 234.

XIII. *Incipit epistola B. papæ Gelasii ad Natalem abbatem*. Dilectissimo fratri Natali abbati Gelasius episcopus. Prodit ex eodem pariter codice in eisdem editionibus post præcedentem. Codicis antiqua manus in hac epistola desinit.

Quatuor documenta in hac collectione sunt quæ in ms. collectionis hoc tomo edenda desiderantur. Istæ hæc autem tria in uno codice Veronensi nobis conservata fuerunt.

§ 3. *De integra collectione omnium quæ hactenus prædierunt documentorum in causa Acacii*. Quædam spuria notantur, et a Græco confecta ostenduntur anti synodum quintam. Dux epistola perperam inscripta. De tribus fragmentis a Baluzio editis.

1. Si quæ omnium quæ ad Acacianam causam spectant integræ collectionem velles compingere, decem et septem monumenta sub Simplicio præmittenda essent, nimirum ab epist. 4 ejusdem pontificis usque ad 19. Tum sub Felice III documenta duodecim, nimirum epistolæ prima, secunda, sexta ipsius Felicii, atque decima usque ad decimam quintam. Præterea libellus citationis ad Acacium per Vianem et Misenum transmissus, qui legitur tom. V Conc. col. 217. Item alius libellus a Felice papa decreto concilii ad Leonem imperatorem transmissus, ibidem col. 218. In vero libelli in ms. duarum collectionum Barberianæ 2888 ac Additionum Dionysii, unde editi fuerunt, sic inscribuntur: *Item epistola Felicii papæ ad Acacium* aupradictum Constantinopolitanam urbis episcopum. *Item ad imperatorem Zenonem ad libellum episcopi Joannis Ecclesiæ Alexandrinæ*. Mox subiungenda epistola synodi Romanæ ad presbyteros et archimandritas Constantinopolis et Bithyniæ, ibidem col. 247. In Appendice autem addenda erunt, si libet, undecim alie epistolæ, quas supposititias probabimus, nimirum epistolæ tertia et quarta Felicii III ad Petrum Antiochenum, ac quinta ad Zenonem imperatorem. Tum epistola Quintiani episcopi Asculani ad Petrum Antiochenum. Ibid. col. 219. Alia Iustini episcopi Siciliæ ad eundem. Ib. col. 225. Alia Flaviani, sive Elaciani episcopi Rhodensis ad eundem. Ib. col. 227. Item Acacii episcopi CP. ad eundem Petrum, col. 250; Anthemonis episcopi Arsinoes ad eundem, col. 253; Faustj, seu Faustini episcopi Apoloniadis

ad eundem, col. 235; Pamphili episcopi Abydorum ad eundem, col. 239; et Asclepiadis episcopi Tralliani ad eundem, col. 241. Post hæc describenda erunt quiddecim documenta sub Gelasio, videlicet epistola ejusdem prima in editione Conciliorum Veneta tom. V, secunda, tertia, quarta, octava, undecima, decima tertia, decima quarta, decima quinta, tomus de anathematis vinculo, alia epistola ex schedis P. Hieronymi Vigneri. Ibidem col. 384. Tria documenta ex codice Veronensi post Felicis III epistolam ibidem edita col. 185 et 208, [cxliv] quæ licet in codice Gelasio ascribantur, primum tamen et secundum Felici adjudicata fuerunt; ac tandem synodus Romana, in qua Misenus absolvitur. Ibidem col. 397. Nec præmittenda erit epistola Anastasii II ad Anastasium Augustum, ibid. col. 406; addendusque libellus Apocysariorum Alexandrinorum apud Constantinopolim degentium traditus legis Romanæ sedis, col. 412. Postea jungenda duæ epistolæ sexta et octava Symmachi, et alii epistola Orientalium ad Symmachum, col. 433. Collectionem claudunt plures epistolæ Bornisæ, quibus pax conciliata fuit, cum aliis documentis præmissis vel insertis inter ejusdem pontificis epistolam, quæ incipit ab epistola Anastasii ad Bornisiam col. 564, et prosequuntur usque ad relationem Epiphaniî Constantinopolitani ad Hormisdam col. 685.

3. Inter epistolam sub Felice III, undecim veluti supposititias in appendicem rejiciendas monuimus. Decem ex his, quas antea recensimus, Græce et Latine editas habemus: illa enim Flaviani seu Flacciani Latine tantum proditi. Latinus textus etiam epistolarum Felicis III originalis non est, sed versio antiqua ex Græco. Duplex autem versio distinguenda. Alia enim a Merlino impressa cum Græcum textum pro originali habuit qui a Biniio et Frontone Ducaro inventus in mss. exemplaribus, quæ Constantinopolitanam synodum sub Meena continebant, typis datus fuit anno 1618. Hæc versio antiqua; sed valde barbara, Flaviani seu Flacciani epistola caret, sicut in Græco etiam vulgato inventa non fuit. Legitur vero hæc epistola ex alia vetustiore interpretatione, quam exhibent codices collectionis Avellanæ. Hæc autem tres ex iisdem epistolis prætorit, duas Felicis papæ, tertiam et quartam, nec non illam Acacii. Post versionem vero epistolam quartam Felicis ad Petrum Antiochenum hæc notatio in eadem collectione subiicitur, quæ versionem ex Græco confirmat. *Quia cum aliorum litteris ad eundem Petrum directis in Græco volumine invenimus de Latino translatis, quas nunc iterum de Græco in Latinum necessitate compulsi transferentes descripsimus propter hæreticorum insidias, et supradictis epistolis ejusdem papæ connectimus. Hanc notationem profecto vidit ac respexit Anastasius, cum in epistola præmissa Collectaneis scripsit: Unde notandum, quod nonnulla quæ Latine fuerunt edita, latinis funditis mole oblivioni obruta deplorasset, nisi ex Græcorum post fonte librorum hæc Augusta sinibundo pectore resumpsisset; sicut epistolam B. papæ Felicis in Petrum sententiam proferentem Antiochenum damnationis. Iste ergo vetustissimus auctor collectionis Avellanæ inter tot rarissimas Romanorum pontificum epistolam quæ et Romanis, ut videtur, scribitis habuit paulo post Vigilium papam, hanc Felicis III epistolam quartam Latine scriptam invenire non potuit: eamque cum cæteris memoratis ad Petrum Fullonem Antiochenum scriptis a Græco derivare compulsus fuit. Ille non leve supposititium indidit.*

5. Has quidem omnes epistolam supposititias esse luculenter probavit Henricus Valesius cap. 4. Dissertationis de Petro Antiocheno et de synodis adversus eum congregatis. Evidens impostura argumentum quantum ad tres epistolam Felicis III attributas illud est, quod cum in anno 484 communione et episcopali gradu priva set Acacium, licet non potuit ut in litteris postea scriptis, tertia et quarta, ipsum vocaret *Dei amantissimum ac religiosissimum antistitem, et*

A epist. 4 velut legitimum Constantinopolitanæ sedis episcopum præferret. Frustra vero hanc rationem elidere nititur P. Antonius Pagius ad annum 478 n. 4, ubi pro Felice III Simplicium substituit. Nam præter quam quod Felicis nomen constanter exhibent tum Græcus textus, tum utraque Latina antiqua versio; ipsæ ad Petrum Fullonem epistolæ in litteris Quintiani et Justini non Simplicio, sed Felici tribuuntur. *Multis episcopis præmonentibus, inquit Quintianus, maxime sanctissimo archiepiscopo Felice: quibus verbis epistola tertia Felicis jam scripta innuitur.* B Justinus: *Ne qui nobis præstat Felix, sententiam secundum canones contra te ferat:* ubi epistola Felicis quarta jamjam scribenda indicator, cui quidem epistola Felicis nomen præfixum legit etiam Cyrillus Scythopolitanus in S. Sabæ Vita num. 52, cum eundem Petrum a Felice papa periculum tradit, propter additamentum trisagii, de quo omnes hæc supposititiae epistolæ disserunt. Adde quod neque Simplicianus [cxlvi] cum Petro Fullone communicavit unquam, eidemque cum Antiochenam sedem, se pontifice, secundo invasit, maxime obstitit ut ne ad ipsum amicas litteras dederit. Alia plura vide apud P. Michaelem Lequien dissert. 4 Damascenæ: qui jure etiam conjectit, omnes hæc epistolam Græce compactas fuisse ab aliquo monacho Acemieto, cum ante quam synodum efferverebat controversia circa propositum *Unus de Trinitate passus*, quam cum Acemieto impugnant acerrime, his litteris additamentum trisagii reprobantibus sese munire satenterunt. Græcum quidem, non vero Latinum harum litterarum auctorem fuisse, nonnulla confirmant. Primo in epist. 3 Felicis papæ tributa commemoratur illa hominum sponsio, quæ *sancit baptismatis tempora promiserunt credere in unum Deum omnipotentem...* B *unum Dominum Jesum Christum, etc.* (Tom. V Concil. col. 158): Hæc Nicænum utique symbolum indicant, quod etsi Græci in baptismo recitarent, hic tamen ritus Latinis adeo erat ignotus, ut S. Leo olim ex

C Latinorum ritu crediderit, apostolicum symbolum *per totum mundum omnium regnatorum voce deprecari.* Vide epist. 28 ad Flavianum cap. 1. Nonnulli Græcus auctor Græci ritus peritus proditor. Porro in epistola quinta Felicis ad Zenonem Augustum legitur: *Enstathius confessoris ac presbiteri prothopov trecentorum decem et octo Patrum qui in Nicæa convenerunt* (Ibidem col. 166 a). Quis Romanum pontificem Enstathio Antiocheno præsidenti in generali synodo prærogativam tribuisse existimet? Quintiano, qui Ascalanus, seu Latinus episcopus præfetur, haudquaquam congruant illa quæ, cum Græcis vocibus *Kutyris* et *Angelis*, earumque Græcis significationibus inniuntur, Græcum scriptoram referunt (Ib. col. 222 a, b). Cyrillus porro Scythopolitanus S. Sabæ discipulus, quem Felicis litteras commemorasse vidimus, harum supposititiarum synodæ quintæ anteriorem satis declarat: quod ideo munimus ne cui mirum sit si epistola quarta Felicis ab eodem Cyrillo laudata in manus venerit auctoris collectionis Avellanæ, qui paulo post concilium v. eam cum aliis ad eandem causam pertinentibus latinis donavit, summe præstantissime collectioni inseruit.

4. De epistolis perperam inscriptis papæ. Epistola quarta Simplicii ex mss. laudatæ collectionis Avellanæ ad Zenonem Augustum data præfertur, ex codice autem Viridunensi ad Basilicum. Hanc secundam inscriptionem veram esse late probant P. Antonius Pagius ad annum 466, num. 41, ac Tillenontius not. 2 in Vitam Acacii. Epistola 13 Felicis ad Flavianum CP. in codice Viridunensi, ex quo edita fuit, Gelasio perperam ascribitur, uti manifeste probavit P. Sirmondus (Tom. V Concil. col. 411), qui ideoque Felicem pro Gelasio substituit. Tra fragmenta epistolæ Anastasii II ad Ursicinum ex duobus mss. Bellocensibus et Corbeicenis vulgavit Baluzius. Ille Ursicinus Dardanæ, aut alicujus Illyricianæ provincie episcopus fuisse videtur; ejus enim meminit Gelasio

In epist. 3 ad Dardanos, inquit: *Hic igitur incitati per fratrem et coepiscopum nostrum Ursicinum, praesentia dirigere scripta curavimus.* Eadem vero tria fragmenta inserta leguntur epistolae secundae ejusdem pontificis ad Laurentium de Lignido: in qua tamen secundum fragmentum praecedit, tum duo alia sequuntur primum et tertium. Cum vero Lignidum urbs locata in Macedonia finibus, seu in Epiro novo ad Illyricum pertineat, cum Gelasii epistolam encyclicam cretensium ad Illyricos directam, quae proinde tum ad Ursicinum, tum ad Laurentium de Lignido pervenerit, ac proinde tria illa fragmenta Anastasio II perperam inscripta sunt.

§ 4. *De epistola, additamentis et tractatibus Gelasianis, qui in dubium a nonnullis vocantur*

1. Non pauca dicenda sunt de iis documentis in Acaciana causa editis quae, licet sincera sint, in suspicionem tamen a nonnullis adducuntur. Nihil opus est divagari contra Dupinium, qui singulari confidentia ausus est veluti spurias traducere tres epistolas, unam Felicis III ad Acacium, quae in vulgatis Conciliorum inscribitur libellus citationis, etc. (Tom. V Conc. col. 217), alteram ejusdem pontificis [cxlvi] ad Zenonem imperatorem, quae ibidem edita est cum titulo libellus, etc. (Ib. col. 218), ac tandem epistolam ad universos presbyteros et archimandritas Constantinopoli et in Bithynia consistentes, quae scripta fuit ex Romana synodo anni 485 adversus Acacium (Ib. col. 247); simulque hanc synodum supposititiam declarat. Duo enim priora documenta satis sperque vindicant duae antiquae collectiones, in quibus continentur, nimirum collectio Vat. cano-Barberina, et Additionis Dionysii; tertium vero tuetur praestantissima collectio Avellanæ. Dupinii autem cavillationes luculenter dissipat P. Bernardus de Rubéis in dissertatione de una sententia damnationis Acacium, § 12 et 19. Nihil pariter laboramus circa epistolam Gelasii ad Sueconium e ms. Veronensi typis edita, quae si ab eo scripta dicatur antequam episcopi Afri ab exilio revocarentur, nihil obest quin eidem pontifici, ut codex praefert, adjudicetur. Gelasius enim ad pontificatum promotus fuit anno 492, illi vero fuerunt revocati mense Augusto anni 494.

2. Gelasii epistola ad Dardanos, quae brevis describitur in codicibus collectionis hoc tomo edendae cap. 50, sicut et in ms. Veronensi, et apud Isidorum, in quae ex laudata collectione tractata fuit, in recentioribus editionibus Conciliorum non exigua additamenta recepit. Haec additamenta interpolationis accusavit Quesnellus ea notatione quam laudato capitulo 50 ab ipso subjectam hic inserimus: *Gelasii non esse dimidium illam paginam, et superiores, quibus alias editiones ista ampliores esse antea monuimus, vehementer suspicor. Ad hanc quod attinet, nihil aliud habet quam varia exempla pontificum qui saeculares principes christiana libertate vel adierunt ipsi, vel litteris adhortati sunt, quae facile addita sunt aliena manu. Deinde quod ait S. Ambrosium Theodosio communionem suspendisse, recentioris styli esse mihi videtur. Quod a Leone papa asserit Theodosium Ephesino latrocínio excedentem libere esse corruptum, falsissimum est. Quod denique se ipsum ait Odoacri iniqua praecipiente non paruisse, cum temporum ratione conciliari non potest. Odoacer enim anno 490, hoc est biennio antequam Gelasius papa sedem apostolicam teneret, a Theodorico ita devictus est, et ad mortem usque Ravennae inclusus, ut Gelasio papa nihil vel iusti vel iniusti praecipere poterit. Haec eandem opinionem suscipiam marchio Naffels in Supplemento Acaciano, aliam objectionem adjecit ex iis additis verbis: Ecce nuper Honorico regi Vandalicæ nationis vir magnus et egregius sacerdos Eugenius Carthaginiensis episcopus, multique cum eo catholici sacerdotes constanter resistunt savienti... hodieque praecursoribus resistere non omittunt. Cum epistola ad Dardanos signetur anno 495, haud videt vir clarissimus quomodo nuper con-*

tigisse dici poterit quod ante annos saltem xi evenerat (Humericus enim anno 486 e vivis excessit); nec ei anno 495 competere posse existimatur, hodieque resistere non omittunt, cum praecedenti anno 494 Guntamundus Humerici successor episcopos ab exilio revocasset. Cum porro ex iis quae inseruntur ad defensionem sententiae in Acacium, concinant cum alio tractatu seu epistola e ms. Veronensi ab eodem vulgata ac Felici tributa, haec ex Felicis litteris sumpta ac Gelasii epistolae intrusa suspiciuntur.

3. Haec quoque nos olim movebant, quando hujus auctoris epistolae fontem ignoravimus. At Romae inspicere et expendere licuit codices praestantissimae collectionis Avellanæ, ex quibus ea edita fuit. Ipsius collectionis antiquitas, et multo magis ea rarissima et sincera documenta quae auctor collegit, quaeque a nemine vocantur in dubium, hanc quoque auctorem epistolam ex sincero fonte haustam satis defendunt. Antiquius vero testimonium accedit ex Facundo Hermianensi, qui ante hanc collectionem eandem epistolam ex auctori exemplo allegavit lib. v. c. 4: *Gelasius, inquit, scribens universis episcopis per Dardaniam constitutis sic dicit: Sit clara urbs illa potestate praesentis imperii: et prosequitur longum textum describens additamentum, quod in vulgatis Conciliorum legitur tomo V col. 335 b c. Ante collectionem igitur Avellanam haec epistola cum additamentis prodierat.*

4. Neque novum est unius ejusdemque epistolae duo exempla aliquando reperiri, quorum alterum secunda ipsius auctoris manu additamenta recepit. Vide quae diximus in admonitione ad Leonem epistolam 12, num. 10 et 14. [cxlvi] Hoc vero auctum exemplum cum et clausulam et chronicam notam praeferat, ad ipsos Dardanos missum videtur: alterum vero brevius primum fuisse, quod Gelasius prioribus curis paraverat, non tamen perfecerat. Auctoris quidem manus in epistola perficienda satis aperte detegitur, cum quidam loca aliis verbis reformata in auctori epistola deprehendantur, alia nunc paucis, nunc pluribus aucta, alia etiam omissa, aliterve expressa, cum additamentis insertis prioris exempli verba non congruerent: quod praesertim observavimus not. 14, 33, et 53, in cap. 50 collectionis edendae. Interpolatores tanta circumspectione ac libertate uti non solent.

5. Quae autem obijciuntur, non tanti sunt; ut interpolationem a Gelasio alienam evincant. Quod Quesnellus recentioris styli notat formulam communionem suspendi, levissimum est. Miramur porro falsissimum traduci a Leone papa Theodosium junio-rem latrocínio Ephesino patriginantem libere fuisse corruptum, cum correctio modesta quidem, sed libera palam elucescat in ejus ad eundem Theodosium epistolis, quibus sese Episcopo latrocínio apertissime opponens, ipsum imperatorem ab ejus pseudo-synodi patrocinio removere studuit. Difficilius videtur quod de Odoacero Gelasius scribit: *Nos quoque Odoacri barbaro haeretico regnum Italiae tunc tenenti, cum aliqua non facienda praeciperet, Deo praestante nullatenus paruisse manifestum est. Pronomen nos de pontificis dignitate accipi potuit, quae in omnibus Romanis pontificibus una eademque est. Vide admonitionem in epist. 1 S. Leonis, num. 25. Ita cum Bonifacius I in epist. 15 ad Rufum ait: Theodosius Nectarii ordinationem, propterea quia in nostra notione non esset, habere non existimans firmitatem, missis e latere suo aulicis cum episcopis, formatam huic a sede Romani dirigi regulariter depoposcit, quae eius sacerdotium roboraret: voces in nostra notione, quae ad praedecessorem Damasum referuntur, non de eo, at de apostolica dignitate sibi et Damaso communi accepit. Similiter Leo II, in epistola ad episcopos Hispanos scribens: De diversis autem conciliis huic sanctae apostolicae sedi, cujus ministerio fungimur, subjacentibus archiepiscopis sunt a nobis destinati (Tom. 7 Conc. col. 1436. c), ut sextae synodo oecumenicae interessent*

qui tamen a prædecessore suo Agathone destinati fuerant: pronomen nobis pro apostolica sede, cuius ministerio fungebatur, perspicue sumpsit. Ut autem alius aliorum pontificum exemplis omissis ad Gelasium accedamus, cum is in epistola ad Orientales inserta cap. 51 collectionis edendæ, num. 2, ait: *Nec apud nos Petro ulla tenus absolutio, quem damnasse nos novimus; et n. 12: Queruntur a nobis Acacium fuisse damnatum (quæ sub Felice III contigerant): pronomina nos et nobis pro apostolica et pontificia dignitate certissime accepit; neque enim ipse, sed Felix III utrumque damnaverat. Quod si quis hæc de causa dubitandum putet num hæc quoque epistola Gelasii sit, aliud exemplum afferrî potest ex commemoratorio ad Faustum, quod cum decessorem Felicem memoret, Gelasii esse nemo dubitare potest. In hoc vero cap. 4 legitur: *Illud autem nimis est impudens, quod Acacium veniam postulasse fingunt, et nos existisse difficiles; ac mox de Andromaco, quem Felix in Orientem direxerat, ait: A nobis abundanter instructus est, ut cohortaretur Acacium deposita obstinatione recipere*, etc. Has periodos interpolationi tribuere imbecillimum est. Aliud exemplum exploratius proferemus ex alio tractatu seu epistola ad Orientales e Veronensi codice edita, quæ, licet Gelasii nomen in ms. præferat, Felici tamen in vulgatis Conciliorum ascripta fuit. In rem vero præsentem animadvertenda sunt hæc verba, quæ Orientalium objectionem exprimunt: *Sed et tunc, inquit, (leg. inquit) Acacius tecum communicabat, quando Timotheus hæreticus, vel iste Petrus sub tyranno Basilisco Alexandrinam tenebat Ecclesiam. Respondet pontifex: Vere dicis, sed is tunc Acacius minime communicabat, et in mea communione durabat. Voces tecum et mea non ad scribentis personam, sed ad apostolicam sedem et pontificiam dignitatem apertissime referuntur. Sive enim Gelasius, sive Felix hujus epistolæ auctor credatur, hæc quæ de Timotheo Eluro, ac Petro Mongo narrantur, Simplicii tempora respiciunt. Felix nimirum Simplicio successit anno 485. Basiliscus occupato imperio anno 476, eodem anno Timotheum in Alexandrina sede locavit; qui pulso Basilisco anno 477, exinde in exilium [CLIX] ejectus fuit, ibidemque veneno interiit. Hoc dejecto Petrus Mongus eandem sedem invasit; sed is quoque paulo post exturbatus fuit ab imperatore Zenone, Timotheusque Solofaciolus episcopus catholicus restitutus: qua de re ad Simplicium pontificem Acacius scripsit anno 478. Solofaciolo vita functo anno 484 subrogatus fuit catholicis Joannes Talaja. Tum Acacius cum Zenone Augusto egit ut Petrum Mongum revocaret, quod inter Romanam Ecclesiam et Acacium magni dissidii origo fuit. His præmissis palam fit voces *tecum et mea*, nimirum Acacium sub tyranno Basilisco, id est inter annum 476 et 477, tecum communicasse, et in mea communione durasse, quæ unius Simplicii ætati conveniunt, nedum ad Gelasii, sed nec ad Felicis personam posse referri. Quod si nihilominus hæc epistola Simplicio tribui nequit, ea utique verba non de persona hujus vel illius pontificis, sed de dignitate omnibus communi sumpta fuisse manifestum est. Cum porro vox tecum hoc sensu ab Orientalibus usurpata sit in litteris sub Felice, vel Gelasio scriptis, nihil mirum si Gelasius eorumdem Orientalium objectis respondens simili ratione sibi utendum credidit, ut voces nos et mea de pontificia dignitate in eorum sensum acciperet.**

6. Cum vero in additamentis epistolæ ad Dardanos, de quibus nunc agimus, Gelasius quædam gesta commemoret prædecessorum suorum Leonis, Hilari, Simplicii atque Felicis propria, voces nos quoque ad Odoaceris tempus relatz, aliquid ipsius Gelasii peculiare videntur innuere. Quamvis Odoacer ante Gelasii pontificatum Ravennæ obsidione passus fuerit, nondum tamen victus, nec omnes ejus copias superatz; nec ante ejus mortem, quæ incidit in annum 493, Theodoricum intra Italiam proprie dictam Romæque

A regnum obtinuisse probatur. Fieri ergo potuit ut Gelasio ad pontificatum evecto ineunte anno 492, Odoaceris ministri, quibus Roma suberat, aliquid præceptum ejus urgerent, cui ille obstitit. Forte etiam de præcepto sermo est, quod non solum pontificem, sed Romanum quoque clerum respiceret, cuique Gelasius ipse ante pontificatum inter digniores clericos parere noluerit.

7. Illud porro, quod super contigisse traditur, ita rem quæ ante annos undecim evenerat, indicare potest; sicut in alia Gelasii epistola ad Anastasium cap. 7, illa verba, *Nestorio nuper ejecto*, factum exprimunt quod acciderat an e annos sexaginta. Illa vero hodieque (id est anno 495) persecutoribus resistere non omittunt, non de Hunerico, sed de Arianis episcopis accipienda sunt, quos persecutorum appellatione designatos, et apud Guntamundum potentes, adversus catholicos episcopos ex exilio revocatos plura tentasse dubitare non licet. Procopius quidem de Bello Vandalico cap. 8, persecutionem sub Guntamundo haud omnino conquiesisse tradit. Nihil ergo superest ex quo hæc Gelasii epistola additamenta, antiquissimæ collectionis Avellanæ ac Facundi Hermianensis auctoritate probata, in suppositionis aut interpolationis suspicionem vocentur.

8. Integra hæc epistola ad Dardanos in tuto posita, facilius erit de reliquis iudicium promovere. Cum in eadem epistola cap. 10 Gelasius spondeat fore ut eadem latius, si Dominus concesserit facultatem, studemus exponere; ampliore de eadem causâ tractatum pollicetur. Hunc tractatum esse credimus illum qui cap. 51 collectionis huic tomo inserendæ statim post eam epistolam subjicitur. Quod si non ita prolixus est ut vox latius significare videtur, animadvertendum est arephalum esse, adeo ut plura initio desiderentur. Forte etiam Gelasius cum nec perferit, nec edidit; sed ut in schedis ejus inventus fuit, prodit in lucem. Tria alia opuscula arephala Gelasio inscripta in vetustissimis mss. exemplaribus reperita fuere, quæ majorem difficultatem facessunt. 1° Tomus de anathematis Vinculo, qui in edenda collectione exhibebitur cap. 47; 2° exemplar rationis reddendæ B. Gelasii papæ de evitanda Communione Acacii ad Orientales episcopos; quod e Veronensi codice editum fuit; 3° fragmentum longum ejusdem Gelasii a Sirmondo erutum e ms. Viridunensi. Tomus de anathemati Vinculo in dubium revocat Tillemontius art. 6 in Euphemii CP. Vita. Negari quidem nequit quin hoc opusculum, præter abruptum initium, quædam contineat quæ neque cum titulo de anathematis Vinculo, neque cum reliqua oratione coherere videntur. Capite primo et [CL] secundo de decretis Chalcedonensibus agitur, quæ vel omnia probanda, vel si ex parte repudianda sint, ex toto firma esse non posse dicebantur. Tum capite tertio ad thema de excommunicationis vinculo sine ullo apto nexu et sine idonea introductione transitur. In fine autem sexti capitis verba quod *sedes apostolica*, etc., ad argumentum primi et secundi capitis redeunt, eaque hoc loco perperam inserta sunt. Quæ enim in sequentibus capitibus subjiciuntur, ad propositum de anathematis Vinculo pertinent. Si vero animadvertatur hoc opusculum imperfectum esse, facile erit intelligere cur de omnibus ratio afferrî non possit. Conjicere tamen licebit. Cum in antiquissimis collectionibus atque codicibus qui a Gelasii ævo modicum diant, idem opusculum huic pontifici ascribatur, eademque tum materies, tum sententiæ ac stylus convenient, jure dubitari nequit quin ex schedis ejus sumptum fuerit. Forte vero cum in iisdem schedis non esset perfectum, sed prima manu paratum, et, ut fit in primis scribendis, aliquot separatim foliis scriptum, nec omnino compactum atque conexum; collector non omnes partes nactus est, easque quas invenit minus apte disposuit. Duo prima capit. eatenus ad anathematis Vinculum pertinere possunt, si Orientales opposuisse credantur,

ita a pontifice solvi posse anathema in Acaacium ex synodi Chalcedonensis decreto editum, sicut canon ejusdem synodi de Constantinopolitana sedis praerogativis a Romanis pontificibus solutus fuerat. Huic objectioni respondet Gelasius, aliam rationem esse de decreto fidei Chalcedone edito, quod Scripturae ac traditioni consensum Romanam sedes confirmavit, ac inconvictum robur obtinuit; aliam vero de canone quem multis ex capitibus infirmum eadem sedes rejecit. Sententia autem in Acaacium cum decretum fidei respiciat, solvi non posse contendit, nisi error ob quem lata fuit, deseratur. Si non intercidisset opusculi initium, haec, ut credimus, manifestius paterent. Ea porro quae leguntur in fine capituli sexti, *Quod sedes apostolica non consentit*, etc., extra proprium locum inserta, capiti secundo annexenda videntur. Tum vero illa capituli tertii, *Peccatori homini mora illata est*, etc., aliquo nexu indigeant ut cum praecedentibus ac subsequentibus connectantur, ac transitus fiat ad sententiam in Acaacium latam ac praefixam errori qui in Chalcedonensi synodo damnatus fuerat. Hinc ergo opusculum quidem imperfectum et a collectore minus apte dispositum, non vero ideo Gelasio adimendum est.

9. Aliud opusculum e Veronensi codice editum cum Acaacium, Petrum Mongum, ac Zenonem imperatorem adhuc vivos praefert, Felici quidem totum potius quam Gelasio adjudicandum videtur, ut march. Maffei ac P. Bernardo de Rubéis placuit. At non solum codex Veronensis post Vigilii obitum scriptus illud Gelasio asserit, verum etiam Nicolaus I in epist. 42 ad archiepiscopos et episcopos Galliae, initium recitans ejusdem vulgati opusculi cum titulo *Ad episcopos Orientalis*, cardinalis Deusdedit part. 1, S. Anselmus lib. iv, c. 27, et Gratianus caus. xvi, q. 3, c. 9. Similiter Ivo part. xiv, c. 8; aliud ejusdem opusculi testimonium recitans, quod legitur tom. V Concilii, col. 200 b, ipsum opusculum Gelasio ascribit hac epigrapha: *Gelasii episcopis Orientalibus de communionis Acaacii vitanda*. Item testimonium Gelasio inscriptum Gratianus repetit caus. xi, q. 3, c. 46, ex quibus alios pariter codices Gelasium auctorem praetulisse manifestum est. Accedunt praeterea mss. alterius collectionis saeculo viii digestae, quam nos Additiones Dionysianas vocamus. In his enim fragmentum hujus opusculi profertur cum titulo: *Ex epistola B. papae Gelasii ad Orientales de vitanda communionis Acaacii*, ubi datur intelligi multum esse vinculum insolubile, nisi circa illos qui in errore peristant. Incipit autem fragmentum: *Nos non in Acaacium ideo sententiam tulimus*, etc., ut habetur tom. V Concilii, col. 195 a. Stylus quoque et sententia cum iis congruunt quae in Gelasii epistola ad Dardanos, et in tomo de anathematis Vinculo continentur. Obiecta autem difficultates conciliari queunt, si dicatur Gelasius luc. brassae hoc opusculum ut refelleret libellum Orientalium Felicis tempore exaratum, dum Acaacius, Petrus Mongus et Zeno imperator in vivis erant; ipsi autem libello ita respondendum putasse, perinde ac si haec responsio illis viventibus digesta fuisset. Cum in hoc opusculo brevius et simplicius explicentur illa sententia in Acaacium lata nunquamque anathematis Vinculo (CLI) excludens, quae fusus et implexius exponuntur in tractatu imperfecto Gelasii de anathematis Vinculo, cumque eadem Scripturae testimonia, eadem sententia in eandem rem utrobique afferantur; si tractatus de anathematis Vinculo Gelasio asserendus est, hoc quoque opusculum eidem esse vindicandum, ne tantopere et confuse laborasse credatur Gelasium in re quam Felix pressius et clarius antea definivisset. Quo autem haec documenta Felici III ascribere sine illius codicis aut antiqui testis auctoritate, ut adimantur Gelasio, cui et codices et testes antiqui utrumque attribuant, nimis confidentie est. Credimus vero Gelasium non publicasse eum tractatum, quem imperfectum reliquit; huic autem posteriori opusculo ex eodem tractatu

A pleraque inseruisse, ut laudata sententiae verba explicaret. Sed cum hoc opusculum nunc acephalum, olim vero perfectum edendum esset, uti sane ad Orientales missum traditur, in ea re brevius et clarius digerenda audium ac diligentiam adhibuit, ut adhibuisset procul dubio in eo tractatu, si ipsum perfectiorem et vulgandum putasset.

10. Ad opusculum e Vindobonensi codice impressum quod pertinet, fatendum videtur cum Tillemontio loco laudato, quendam continere quae privatum hominem potius quam Romanum pontificem decent; uti patet illa: *Non est quidem nostrum humilitatis de totius orbis dissensione ferre sententiam*; est tamen nostrum de propria salute esse sollicitos. Illa porro, *Optamus quaecunque et quancunque super nos importaverit inimicus, tolerare discrimina in saeculo praesenti*; et illa pariter in fine: *Me enim erado, spero, confido in Christo, quod ab ejus charitate nec tribulatio, nec angustia, nec gladius, nec persecutio, nec vita, nec mors unquam poterit separare. Incumbat persecutio, salvemur leges: militi Christi gloriosius est mori quam vinci; fraudari praesentium commodis melius quam carere futuris*: haec, inquam, hominem exhibent qui in Oriente violentiam suberat, non vero Romanum, qui sub Theodorico tutus, ac imperatore Orientis nihil metueret. Aliunde hoc opusculum, seu verius fragmentum opusculi, non versionem e Graeco, sed Latinum originale manifestissime praefert. Quid igitur? Si Gelasii nomen in codice erat praefixum, quod non ita clare a Sirmundo traditur; vel si inter Gelasii opera inventum, ac ex ejus schedis ab origine sumptum fuit; illud verisimile est, quod Tillemontius conjectit, idem opusculum scriptum quidem fuisse a Gelasio, a cujus stylo non abhorret; et non suo, sed eorum Orientalium nomine qui in Oriente vexabantur, ut eos a profana communione alienos in proposito confirmaret.

C § 5. *Decretum de libris recipiendis vel non recipiendum et quatenus Gelasio tribuendum*. Triplex ejusdem decreti forma proponitur, codicumque varietas notatur. Idem decretum alicubi divisum in duo. Codices qui Damaso, vel Gelasio, vel Hormisdas decretum ascribunt. Quid cuique asserendum videatur.

1. Quoniam de Gelasii opusculis quae in Acaacii causa aliquot collectiones proferant, hoc capite disserimus, appendicis ejusdem loco nonnulla addere liceat de celebri illo decreto de libris recipiendis vel non recipiendis, quod in pluribus collectionibus alia atque alia ratione atque inscriptione propositum, non exigam controversiam apud eruditos excitavit. De hac controversia non pauca quidem scripsimus lib. II Observationum in cardinalis Norisii Opera cap. 12. At cum in evolvendis multis codicibus et collectionibus plura de eodem decreto invenerimus quae ad rem apertius explicandam maxime conferant; in eodem argumento iterum versari non inutile futurum confidimus. Hoc decretum in diversis collectionibus aliter atque aliter producit. Triplicem decreti formam nacti sumus. Auctius hoc decretum Damaso papae inscriptum reperimus in codice Casanatensi D IV 25, saeculi circiter undecimi, qui excerpta continet ex canonibus conciliorum et constitutis Romanorum pontificum. Sic enim ibidem, pag. 46: *Incipit concilium urbis Romae sub Damaso papa de explicatione fidei*. Initio profertur decretum de Spiritu sancto (CLI) quod alii quoque codices, ut postea dicemus, Damaso adjudicant. *Dicitur est prius agendum de Spiritu septiformi, qui in Christo requiescit*, et reliqua, uti ex Holstenio collata sunt tom. II Coep., Ven. edit. col. 1047 e; nisi quod loco verborum *multiformi* autem nomen Christi dispensatio est, hic codex habet: *Item de multiformi dispensatione nomen Christi*. Post ultima autem hujus decreti verba et adiuncta vobis, in eodem ms. canon sacramentum Scripturarum additur sic: *Item dicitur est*. Nunc vero de Scripturis divinis agendum est, quid universalis catho-

lica recipiat Ecclesia, et quid vitare debeat. Incipit ordo veteris Testamenti. Ac descriptis veteris Testamenti libris adduntur libri Testamenti novi, et in vulgato Gelasiano tom. V Conc., col. 385 a. Sequitur porro : Item dictum est. Post has omnes propheticas et evangelicas atque apostolicas, quas superius depromimus, Scripturas, quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, etc., ubi post breve trium præcipuarum sedium Romanæ, Alexandrinæ, atque Antiochenæ encomium, generales synodi recensentur cum decreto de libris recipiendis vel non recipiendis, ut in eodem Gelasiano decreto, col. 386 et seqq. Solum inter synodos omittuntur illa, quæ in vulgato leguntur : Sanctam synodum Constantinopolitanam mediante Theodosio seniore Augusto, in qua Macedonius hereticus debitam damnationem excepit : nec non illa post mentionem synodi Chalcedonensis subjecta : Sed et si quæ sunt concilia a SS. Patribus hactenus instituta, post horum (conciliorum generalium) auctoritatem, et custodienda, et recipienda, et decernimus et mandamus. Hanc eandem decreti formam Damaso item attributam exhibet etiam antiquum exemplar regium teste P. Constantio in Monito ad Damasi epist. 5 num. 5 col. 505. Codex 61 capituli Veronensis sæculi ix vel x, in quo abbreviatus canonum, Hilaritii libri, et alia nonnulla describuntur, eam solam partem hujus decreti Damaso item inscripti et fusiori decreto excerptam præferit, quæ incipit a verbis : Post has omnes propheticas et evangelicas, atque apostolicas Scripturas, etc., ubi vox demonstrativa has canonem Scripturarum in integro decreto, ex quo hæc pars sumpta fuit, præcessisse demonstrat. Reliqua sunt eadem ac in laudato ms. Casanatensi usque ad finem, omisissis pariter illis quæ in eodem codice Casanatensi præmissa notavimus. Hic autem titulus ibidem exhibetur : De concilio in urbe Romana sub Damaso papa edito : et in fine : Explicit concilium sub Damaso papa.

2. Altera decreti forma aliquanto brevior est illa in Conciliis vulgata loco citato, quæ cum eam partem ad Spiritum sanctum pertinentem ad Hultenium editam ignorat, tum vero idem decretum Gelasio asserit. Incipit a canone Scripturarum. Inter synodos approbatas duas particulas recipit, alteram de Constantinopolitana synodo, alteram de recipiendis aliis SS. Patrum synodis, quæ in ampliori forma antea descripta haudquaquam leguntur. Hanc formam vulgatam reperire licuit tantummodo in posteriorum collectionum exemplaribus, videlicet in ms. Vat. Palatino 584, qui collectionem sequioris ætatis in libros duodecim distributam complectitur, nec non apud Burchardum lib. iii, a cap. 117 ad cap. 121. In nullo autem codice chronica notam quæ in vulgatis titulis affligitur nancisci potuimus. Hincmarus Remensis codice usus est qui hanc eandem formam referebat, hæc una exceptio quod canones apostolorum non adungebat apocryphis. Sic enim ille in opusculo capitulorum 55 ad Hincmarum Laudunensem cap. 24 : Sed et B. Gelasius in catalogo, qui libri ab Ecclesia catholica recipiuntur, descripto, authenticis Scripturis, et Nicænæ, Constantinopolitane ac Ephesinæ, Chalcedonensis quoque synodi, et aliis conciliis a SS. Patribus institutis, et orthodoxorum opusculis atque decretalibus epistolis apostolicæ sedis pontificum, aliisque scripturis discrete commemoratis, de his apostolorum conciliis penitus tacuit; sed nec inter apocrypha eos misit. Confer etiam ejusdem opusculi caput 25. In mss. additionem Isidori, uti sunt Vat. 1540 et Venetus S. Marci 469, sub nomine item Gelasii eadem vulgatorum forma habetur cum duplici discrimine. Nam deest concilium Constantinopolitanum; canones vero apostolorum inter apocrypha non recensentur. Animadversionem etiam meretur duplex titulus, alter præfixus catalogo Scripturarum : Ordo de sacris libris digestus a Gelasio papa cum 70 episcopis; [cui] alter ante decretum de aliis libris : Incipit decreta Gelasii pape. Decretum cum 70 episcopis habitum de apo-

apocryphis scriptis. Idem invenitur in codice quem Marcellinus in editione adhibuit. Exemplum Vat. 1339, qui collectionem canonum profert in quinque libros distinctam, lib. iv capite ultimo describit sub Gelasio nomine idem decretum vulgatum, sed in priori parte de libris recipiendis duas particulas synodi CP. et aliorum conciliorum præterit, in altera vero parte de apocryphis canones apostolorum nequaquam refert. Hæc eadem secunda forma e vetusto ms. Florentino S. Marci impressa est a P. Josepho Bianchini tom. IV Anastasii pag. 64, eaque ibidem etiam Gelasio papa tribuitur. Cum vero auctor Historie Litterarie Italiane tom. VII ejusdem codicis descriptionem afferens, pag. 529 epigraphen præbeat, quæ illud decretum non Gelasio, sed Damaso ascribitur; apicum conventus Florentini S. Marci per litteras interrogavimus, qui rescriptis primo quidem hæc inscriptionem legi : Incipit concilium urbis Rome sub Damaso papa de exemplaribus fidei, et de recipiendis et non recipiendis libris : qui titulus totum decretum juxta primam formam comprehendit : subjicitur vero immediate ea sola decreti pars quæ de Spiritu sancto agit : Præsumendum est de Spiritu sancto, cum reliquis usque ad illa, et annuntiabit vobis, quemadmodum ab Hultenio editum est. Dein alius titulus sequitur a Bianchini editus : Incipit decretum de obijciendis et recipiendis libris, quod scriptum est a Gelasio papa cum 70 eruditissimis viris episcopis in sede apostolica in urbe Roma : et subnectitur canon Scripturarum cum reliquis juxta secundam formam, quæ hic quoque omittit duas memoratas particulas de CP. synodo et de aliis Patrum conciliis, ac canones apostolorum apocryphis annumerat.

3. Tertia forma omnium brevissima catalogum Scripturarum ignorat, præmissisque elogis de tribus sedibus, atque de synodis, decretum exhibet de libris recipiendis vel non recipiendis. Huic tertiam formam Gelasius inscribitur, ut in ms. Vat. 3852, sæculi circiter xii : Incipiunt decreta de recipiendis et non recipiendis libris, quæ scripta sunt a Gelasio papa cum 70 eruditissimis viris episcopis in sede apostolica in urbe Roma. Post propheticas et evangelicas, etc., ut in vulgato, nisi quod concilium CP. non inseritur, ut in editis, post Nicæam, sed post Chalcedonensem, his verbis : Constantinopolitanam quoque concilium, in quo Eumonii et Macedonii error vincitur; et statim subditur particula de cæteris conciliis : Et si quæ sunt concilia a SS. Patribus constituta, post horum quatuor auctoritatem et custodienda et recipienda decrevimus. Canones vero apostolorum inter apocrypha nequaquam referuntur. In vetustioribus autem exemplis, quæ hanc breviorum formam continent, non solum omittuntur hi canones, verum etiam dum ille particule quæ ad CP. synodum et ad alia concilia pertinent. Ejusmodi est codex Vat. 650 puræ Isidorianæ collectionis, ex quo palam fit vulgatum decretum quod aliquot additamenta recepit, ab Isidoro non proficisci. Idem est in aliis codicibus qui e puro Isidoro hoc decretum derivarunt. Alii quoque Isidoro antiquiores ipsius præferunt. Justus Fontanivius in Appendice de Antiquitatibus Horæ pag. 317, hæc eandem prorsus formam edidit ex antiquissimo ac præstantissimo codice Vat. Palati. 493, qui missale Gallicanum vetus a ven. cardinali Thomaasio vulgatum nobis conservavit. Hæc autem ibidem inscriptio legitur : Incipit decretale sancti Gelasii pape. Post propheticas, etc. Ipsius invenitur in pervetusta collectione ms. Lucano-Colbertina, ex qua P. Mansius hoc decretum impressa tom. I Supplementi Conciliorum col. 357, cum titulo : Incipit decretale ab urbe Roma editum de recipiendis sive non recipiendis libris factum synodum sub Gelasio papa urbis Roma cum septuaginta episcopis.

4. Antiqua collectio Additionum Dionysii præcipuum animadversionem effugiat. Auctus enim decretum quod n. 1 exposuimus partitur in duo, eaque aliis interjectis documentis ac titulis separatim pro-

ducens, unum Damaso, alterum Gelasio vindicat. A Primo post epistolam quam Damasus ad Paulinum direxit, decretum de Spiritu sancto ac de Scripturis, ejusdem Damasi nomine describitur hoc titulo: *Concilium urbi: Romæ sub Damaso de explanatione fidei.* [CLV] Dictum est, prius agendum est de Spiritu septiformi, etc., uti Holstenius hoc decretum impressit ex vetustissima canonum collectione bibliotheca Vaticana, id est ex Vat. ms. 5845, qui Dionysii addita-menta recepit. Post ultima autem verba ab Holstenio edita annuntiabit vobis, eodem numero additur: *Item dictum est. Nunc vero de Scripturis divinis agendum est, quid universalis catholica recipit Ecclesia, et quid vitare debeat:* ac subiecto Scripturarum catalogo, uti supra n. 1 notavimus, eodem numero subiicitur: *Item dictum est: Post has omnes propheticas, et evangelicas, et apostolicas quas superius deprompsimus, Scripturas, etc., usque ad ea verba vulgati decreti Gelasiani primum nomen Christianorum novella gentis exortum est:* quibus trium præcipuarum sedium mentio concluditur (T. V Conc., col. 387, a). Hoc ultimum fragmentum eminentissimum Baronius ex alio ms. Vat. 1355 ac ex Vallicellano A 5 hujus collectionis, quam ipse Cresconianam appellavit, publici juris fecerat ad an. 383 num. 49. Cum porro hocce fragmentum Damaso inscriptum in laudatis verbis desinat, careatque reliquis quæ ad generales synodos pertinent falsa hypothese laborant quæ hoc decretum a Damaso expungendum tradunt, propterea quod in eo Ephesina et Chalcedonensis synodi, Cælestini et Leonis papæ, Eutychetis ac Nestorii nomina Damaso posteriora memorentur. Hac eadem falsa hypothese, quod hoc decretum adjunctum habeat generalium synodorum indicem, P. Constantius col. 601 miratus est quo pacto idem Annalium parens vir oculatissimus, titulo cuius falsitas est tam manifesta, decipi tam facile potuerit. Hæc autem pars de synodis, quæ ea nomina Damaso posteriora exprimit, in iisdem mss. exemplaribus post aliquot interpositos titulos inchoat aliud decretum de libris recipiendis vel non recipiendis, quod Gelasio asserit hæc epigraphæ: *Incipit decretalis de recipiendis et non recipiendis libris, qui scriptus est a Gelasio papa cum 70 viris eruditissimis episcopis in sede apostolica urbis Romæ. Post propheticas et evangelicas, etc., cum reliquis de generalibus synodis, de libris recipiendis, et de apocryphis, uti in tertia forma ante laudata: ubi est observandum, non scribi quemadmodum in antecedenti decreto Damasi nomine inscripto; Post has omnes propheticas et evangelicas, quia Scripturarum catalogus hic præmissus non fuit. In his præterea exemplis desunt particule de CP. synodo et de cæteris Patrum conciliis; canones vero apostolorum inter apocrypha referuntur. Hoc decretum Atto Vercellensis inseruit capitulari cap. 400, nihilque dubii est quin ipsum exscripserit ex vetustissimo ms. capituli Vercellensis Ecclesiæ, in quo Additiones Dionysianæ continentur.*

5. Tandem commemorandi sunt codices auctoris collectionis Hispanicæ, qui soli hoc decretum Hormisdæ tribuunt. In tabula titulorum codicis Vat. 1341 collectionis Hispanicæ num. 402 habetur: *Decreta Romana: sedis de recipiendis et non recipiendis:* qui titulus tabulæ ultimus cum non inter Gelasii, sed post S. Gregorii titulos subiiciatur, addititius agnoscitur. Enimvero hoc decretum licet indicatum in tabula, in corpore ipsius codicis, qui certe non est mutilus, nusquam invenimus. Immo tabula ejusdem collectionis, quam ex aliis codicibus profert P. Constantius in præfatione ad tom. I Epistolarum Rom. pontif. pag. 409, hujus decreti titulum ignorat. Porro in codice Vat. 4587, quo Jo. Baptista Perezius notitiam dedit manuscriptorum auctoris collectionis Hispanicæ, tabulam ex iisdem exhibuit, in qua num. 103 hic titulus legitur: *Decreta Romana: sedis de recipiendis et non recipiendis libris ab Hormisdæ papa edita.* Hanc vero notationem affixit: *Sic in omnibus mss., licet in*

impressis et a Gratiano Gelasio tribuantur. Baluzius in notis ad epist. 132 Lupi Ferrariensis ad Carolum Calvum, et ad dialogos Antonii Augustini de emendatione Gratiani pag. 444, Urgellensis Hispanicæ Ecclesiæ exemplar commemorat in quo idem decretum Hormisdæ tribuitur. Hoc decretum eidem pontifici inscriptum ex ms. Jurensi vulgavit P. Franciscus Chiffletius in notis ad Vigilium Tapscensem pag. 449, cum hac inscriptione: *Incipit decretale in urbe Romæ ab Hormisdæ papa editum.* Et in fine: *Explicit decretale editum ab Hormisdæ papa urbis Romanæ.* P. Harduinus idem decretum Hormisdæ ascriptum reperit in alio simili codice collegii Parisiensis soc. Jesu, ex quo solam clausulam produxit tom. V Concil., Ven. edit. col. 391, not. 1. Hi duo [CLV] codices profecti videntur ex mss. libris Hispanicis, qui soli hoc decretum Hormisdæ inscriptum inter addita-menta auctoris collectionis Hispanicæ receperunt. Hoc autem decretum, ut ex Jurensi codice a Chiffletio impressum fuit, secundam formam superius explicatam et cum vulgato Gelasiano prorsus concinientem repræsentat. Nam et duas particulas ad CP, aliasque synodos pertinentes exhibet, et apostolorum canones apocryphis interserit. Num vero cæteri codices Hispanici idipsum habeant, aliis quibus hujusmodi librorum copia est concurrendum relinquimus.

6. In tanta varietate codicum quid vel certum vel probabilis nobis videatur exponendum est. Certum imprimis esse debet primam decreti formam Damaso in Casanatensi codice ascriptam ipsi tribui non posse, saltem pro ea parte quæ de libris recipiendis vel non recipiendis statuit; cum præter synodos Ephesinam et Chalcedonensem inter eosdem libros receanseantur plures auctorum qui multo post Damasum floruerunt. Num vero ejus sit ea pars quæ de Spiritu sancto, de Scripturis canonicis, ac de tribus sedibus agit, uti hæc sola ipsi ascribitur in mss. Additionum Dionysii, non levis est questio. Prima quidem particula, quæ de Spiritu sancto disserit, eidem competere potest. Equidem idem Damasus adversus Macedonii errores Spiritus sancti divinitatem constituit. Hac de re duo fragmenta supersunt, quæ Holstenius subjecta invenit epistolæ Romanæ synodi sub Damaso ad Orientales cum titulo singulis fragmentis præfixo, *Item ex parte decreti*, quæque nos similiter nacti sumus in vetustissimo ms. 55 capituli Veronensis. Vide supra cap. 9, n. 3. Fortè igitur ejusdem decreti pars est etiam hæc particula Damaso inscripta qua de eodem Spiritu sancto decernitur. Hanc quidem Gelasio restituendam esse, et ad illam synodum Romanam in qua iste papa decretum de libris editi, pertinere, prævio in hoc ipsum Gelasii decretum monito sese demonstraturum P. Constantius pollicitus est tom. I Epistolarum Rom. pontif., pag. 495. Tomus vero secundus, cui hoc monitum cum Gelasii epistolis inserendum erat, nondum prodiiit. Cum vero quotquot codices hactenus nancisci potuimus hanc decreti particulam Damaso, nullus autem Gelasio ascribat, nullaque peculiaris ratio, quod sciamus, Gelasio pontifici fuerit ob quam de Spiritu sancto decerneret, quemadmodum Damaso fuit; haud intelligimus quibus argumentis vel documentis illud demonstrare potuerit.

7. Dubitari potest de catalogo Scripturarum qui decreto de Spiritu sancto in laudatis codicibus Damasum præferentibus (excepto Florentino S. Marci, qui solam particulam de Spiritu sancto eidem adjudicat) subiicitur. Ne autem Damasus hujus catalogi credamus auctorem, illa plane evincunt quæ præemii loco ei catalogo in iisdem mss. præmittuntur. *Item dictum est. Nunc vero de Scripturis divinis agendum est, quid universalis catholica recipiat Ecclesia, et quid vitare debeat.* Hæc postrema verba evidenter indicant decretum de libris non recipiendis, seu de apocryphis, quod Scripturarum catalogo erat subiiciendum; hæcque præfatiuncula unum eundemque tum catalogi Scripturarum, tum decreti de apocryphis auctorem esse significat. Sicut autem decretum

de apocryphis Damaso, ut vidimus, ascribi nequit, ita nec Scripturarum catalogus, neque hæc præfationula, quæ tum catalogum tum decretum præsumit. Hinc porro tria consequuntur: 1° in mss. Additionum Dionysii mutilum et imperfectum esse illud caput quo post laudatum præcæm catalogus Scripturarum subicitur sine decreto de apocryphis; 2° eundem catalogum ibidem cum eo præcæm addititium esse antecedenti decreto de Spiritu sancto, si hoc ad Damasum pertinere probabilis credatur; rectiusque hoc unicum decretum Damaso inscriptum exhiberi in ms. Florentino S. Marci; 3° addititium in iisdem codicibus multo magis esse, ac Damaso perperam attributum eam partem catalogo Scripturarum subnexam, quæ de tribus præcipuis sedibus Romana, Alexandrina et Antiochena, paucis disserit: eam aique dum Gelasio certissime referendam mox videbimus.

8. De Gelasio itaque ut statuamus, decretum de libris ipsi et Patribus synodi quam hac de causa habuit, non autem Hormisdæ esse asserendum, dubitare non licet. Explore enim Hormisdæ hoc decretum a Patribus jam antea conditum indicat in epist. 70 ad Possessorem. Scribens enim de operibus [cl.vi] Fausti Regensis, quæ in eo decreto rejiciuntur, neque illum recipi affirmat, neque quemquam, quos in auctoritate Patrum non recipit examen catholica fidei: ubi auctoritas Patrum decretum de apocryphis innuit. Et post nonnulla idem decretum apertius respiciens ait: *Non improbe veneranda Patrum sapientia fidei potestati quæ essent catholica dogmata definuit; certa librorum etiam veterum in auctoritatem recipienda sancto Spiritu instruente præfigens.* His utique decretum non abs se, sed a prædecessoribus suis in aliqua Patrum synodo constitutum significat. Cum porro Damaso ex dictis tribus nequeat, reliquum est ut Gelasio vindicaretur, cui sane ipsum pleræque collectiones et codices asserunt. Hinc eidem Gelasio adjudicanda est etiam commemoratio de præcipuis sedibus, quæ initio decreti de libris brevi perstringitur.

9. Solum ambigi potest num secunda hujus decreti forma, quæ catalogum Scripturarum præmittit, an vero tertia tantum, quæ eodem catalogo caret, Gelasio ascribenda sit. Vetusiores quidem codices et collectiones hanc tertiam præferunt. Inter has collectionis Lucano-Colbertina origo a Gelasio non multum distat. Collectio Additionum Dionysii, quæ sæculo viii comperta fuit, ex antiquioribus collectionibus dimanat. Codex Vat. Palat. 493 originis Gallicanæ summam antiquitatem præsefert. Ipse Isidorus Mercator, qui ineunte sæculo ix suam collectionem digessit, non aliud Gelasii exemplum reperit. Cum his codicibus et collectionibus comparandi non videntur illi qui secundam decreti formam, id est Scripturarum etiam catalogum Gelasio inscribunt: inter quos unus collegii Parisiensis ab Harduino laudatus tom. V Concil., col. 385, dum hanc epigraphen exhibet: *Notitia sacrarum Scripturarum, seu librorum canonicorum cum descriptione vel annotatione Gelasii papæ, solam annotationem (decretum de libris intelligit) a Gelasio scriptam significare videtur.* Alia quoque collectio Additionum Isidori, quæ catalogum Scripturarum Gelasio inscriptam præferunt, hunc ab eodem quibusdam indicibus abjudicant. Hujus enim collectionis codices post descriptum uno capitulo catalogum Scripturarum cum titulo, *Ordo veteris Testamenti... digestus a Gelasio papa cum 70 episcopis*, non statim eodem capitulo subijciunt decretum de libris cum initio, quod præmissum catalogum respicit: *Post has omnes propheticas, et evangelicas, atque apostolicas Scripturas, uti habetur in cæteris libris qui ex utraque parte unum decretum conficiunt; sed in alio capitulo hanc epigraphen præfigunt. Incipiunt decreta Gelasii papæ. Decretum cum 70 episcopis habitum de apocryphis scripturis, cui hoc initium est: Post propheticas et evangelicas, etc.* Notetur verbum *Incipiunt*, et initium *Post propheticas*, uti in exemplis quæ canonicas

Scripturas non præmiserunt. Difficilis quæ ad abjudicandum a Gelasio ipsum decretum de libris nonnullis movebat, ex chronica notatione pendet, nimirum ex consensu Asterii atque Præsidi anni 494, quo anno posteriores sunt quidam libri in eodem decreto recensiti. Hanc autem consulare notam cum in nulla collectione, in codice nullo nacti sumus, perperam affixam nihil ambigimus; ac propterea jure P. Constantius (teste P. Mopinot in epistola edita anno 1724) quinto loco probandum sibi proposuerat, *expungendam, quæ tot hactenus rixis locum dedit, chronologicam notam, utpote nulla satis firma auctoritate nixam, immo temere ex alia Gelasii epistola adjectam.*

10. Quid porro dicendum sit de mss. libris collectionis Hispanica, qui hoc decretum Hormisdæ asserunt, paucis indicabimus. Hoc decretum non ad primævam collectionem Hispanicam, sed ad auctiorem et ad posteriorem ejusdem additamenta pertinet, ut superius monuimus. Cum porro sincera sint quæ huic collectioni auctiori addita fuere, hoc decretum Hispanorum causa repetitum fuisse ab Hormisdæ, et in Hispaniam missum, coniciendum videtur. Hinc in solis mss. libris Hispanicis, vel qui ab Hispanicis aliqua sumpserunt, Hormisdæ nomen huic decreto præfigitur. Forte etiam hic pontifex catalogum Scripturarum præmisit, siquidem in Gelasiano decreto defuisse credatur. Cum porro dum sæpius memoratæ particula de synodo Constantinopolitana, et de aliis Patrum conciliis non legantur in pluribus ac vetustioribus diversarum collectionum mss. decreti Gelasiani antea laudatis, easdem particulas in quibusdam inferioris notæ exemplaribus Gelasiano decreto insertas putamus. Additamentum [cl.vii] quidem elucescit in ms. Vat. 3832. Mentio enim Constantinopolitanæ synodi ibidem extra proprium locum post Chalcedonensem intrusa fuit, ac mox alia particula addita de cæteris synodis, uti suo loco annotavimus. Hæc porro additamenta in Hormisdæ decreto suo loco apte collocata, eundem pontificem fortassis habent auctorem; ac ex ejus decreto quidam postea eadem adiecerunt vel extra proprium locum, vel suo loco in exscribendo decreto Gelasii. Cum scilicet Hormisdæ pontifice pax cum Orientalibus composita fuisset, hi autem Constantinopolitanam synodum inter generalia concilia referrent in professionibus fidei quas ad eundem Hormisdæm direxerunt, ut patet ex relatione Epiphaniæ episcopi CP. tom. V Concil., col. 666; forte idem pontifex eam synodum quantum ad symbolum atque definitionem fidei inter generalia primus adiecit, ac exinde sub Vigilio, Pelagio atque Gregorio quatuor œcumenicarum synodorum mentio apud Latinos audiri cepit. Quantum ad symbolum diximus atque definitionem fidei quæ *Macedonius hæreticus debita damnationem accepit*, id enim unum in additamento decreti præferitur, ut ne opus sit hoc idem transferre ad canones ejusdem synodi, quos nondum suo ævo a Romana Ecclesia receptos S. Gregorius testatur lib. vii, epist. 34. Confer quæ scripsimus cap. 1, § 2. Quantum ad alterum vero additamentum, *Sed et si qua sunt concilia a SS. Patribus hactenus instituta, etc.*, observandum est nullam certam ac peculiarem synodum quasi in codice canonum a Romana Ecclesia receptam his verbis indicari, sed conditionate et confuse approbati concilia, si qua sunt a sanctis Patribus instituta. Id forte in gratiam Hispanorum ab Hormisdæ additum fuit, ne Hispanica concilia, aut Africana, aut alia, quæ apud ipsos robur habebant, reprobare videretur. Licet autem hoc decretum, ut initio monuimus, in primæva collectione Hispanica non fuerit, exstitisse tamen ejus exemplaria apud eosdem Hispanos, cum hac primæva collectio condita fuit, colligere licet ex præfatione quam auctor ejusdem collectionis præfixit, ac S. Isidorus Hispalensis in libris Originum fere totam descripsit. In hac enim auctor post memoratas quatuor synodos, alia catholicorum Patrum concilia ita recipienda tradit, ut idem decretum præ oculis habuisse ac eadem fere verba exscripsisse videatur.

Particula quoque de canonibus apostolorum, quæ plerique et præstantiores codices Gelasianum decretum continentes carent, nulli autem carent qui Hormisdam exhibent, inter additamenta hujus pontificis, accensenda videri potest. Cum enim ante versionem Dionysii iidem canones Latinis non essent cogniti, forte solum post Gelasii decretum a Dionysio Latinitate donati et apud Latinos editi, ab Hormisdæ apocryphis accensiti fuerunt: et hæc de causa auctor laudatæ collectionis Hispanice, qui omnia documenta Dionysii præter conciliorum canones aliunde haustos in suum codicem transtulit, solos apostolicos canones ex solo Dionysio ipsi cognitos præterivit, quia auctoritate apostolica, seu Hormisdæ decreto, inter apocrypha relatos invenit, ut in fine memoratæ præfationis non obscure significat. Enimvero si a Gelasio papa iidem canones inter apocrypha fuissent rejecti, Dionysius, qui post eundem pontificem Romæ suam collectionem adornavit, vel non commisisset, ut quos idem pontifex inter apocrypha rejecerat, suo codici præmitteret; vel saltem, dum in præfatione hanc admonitionem inserendâ credidit, quibus quia plurimi consensus non præbuerit facili, hoc ipsum vestram nolimus ignorare submittimus, multo magis notasset eos a Gelasio, quem in epistola ad Julianum presbyterum summis laudibus commendat, inter apocrypha fuisse censitos. Post editum ergo Dionysii codicem Hormisdæ ejus verbis edocuit quod plurimi inter ipsos Græcos iidem canonibus non assentirentur, eos apocryphis adiciendos putavit. Ex his vero Gelasio papa asserenda videtur ex tantum tertia decreti forma, quæ in vetustioribus mss. collectionibus præterit duas particulas de CP. concilio et de aliis Patrum synodis, canonesque apostolorum inter apocrypha nequaquam refert.

CLVIM] CAPUT XII.

De ms. collectione Avellana. Dux ante ineditæ epistolæ Hormisdæ, et quædam fragmenta ex hac collectione producta.

1. Accuratorem descriptionem requirit hæc maxime insignis nec satis nota collectio ex qua una plura pontificia et præstantissima ecclesiastica documenta prodierunt. Hinc enim, ut notavit P. Constantinus, vulgata fuerunt de Bonifacio I electionis, deque schismate Ursini monumenta complura. Hinc de Pelagii Colloquio causa singulares quædam Innocentii ac Zosimi litteræ, Paulini disconi adversus Orosium libellos, epistolæ quinque S. Leonis post ejusdem et sedo Alexandrini Timotheum Elurum, in eamque erectum Timotheum Solofaciolum datæ. Hinc etiam plures Simplicii et Felicis, ac bene multæ, quæ de componendo Aecii schismate Hormisdæ vel dedit ipse, vel ab aliis accepit: itemque Joannis I, Agapeti, ac Vigiliî nominaliæ: quæ scripta omnia quanti sint, noruist qui bonas litteras essent. Brevis, omnia documenta sunt 246. Inter hæc autem ducentis et amplius carceremus, si ab hac collectione nobis conservata non fuissent. Ea vero ipsa, quæ aliunde edita sunt vel edi potuissent, præter in hac collectione additamenta præferunt genuina et insignia, quæ in cæteris mss. libris non inveniuntur; partim vero non reperiuntur in libris olim vulgatis, sed in nonnullis rarissimis exemplaribus, quæ vel posteriora sunt, vel collectori nostro ignota fuerunt. Id enim consilium ipsi proposuimus fuisse videtur, ut ea describeret quæ in alijs sibi cognitis collectionibus nequaquam invenit. Nullum hujus collectionis documentum quod Latinam originem habeat apocryphum est. Cetero tantummodo epistolæ ad Petrum Fulgonem supposititiæ et Græco redditæ inseruntur, quas ab aliquo scriptore Græco confectas ante synodum v præcedenti capite ostendimus § 3.

2. Documenta in hac collectione non ita chronologica disposita sunt uti fecere Dionysius et auctor collectionis Hispanicæ. Ordo perturbatus, quo vetu-

stiora non pauca postponuntur recentioribus, et unius ejusdemque pontificis epistolæ hinc et hinc disjunctim inveniuntur, palam facit collectorem descripsisse documenta prout illa in manus ejus venerunt: quod aliarum quoque antiquiorum collectionum auctoribus commune est. Perspicuum vero sit eundem collectorem optimis fontibus usum. Documenta præsertim Hormisdæ, aut ad Hormisdam pertinentia, quæ plurima sunt, et Romanis scriptis educta videri possunt. Hinc forte post ipsius pontificis epistolam ad synodum CP. hæc notatio legitur: *Gesta in causa Abundantii episcopi Trajanopolitani in serinio habemus*. Cum enim hæc notatio nihil commune habeat nec cum præcedenti nec cum subsequenti epistola Hormisdæ, in quibus de Abundantio nihil agitur, a collectore apponita videtur ut indicaret se in scriptis Romanis ea gesta reperisse, quæ tamen suæ collectioni inserenda non credidit. Recentiores hujus collectionis litteræ sunt Vigiliî: ac idcirco eadem collectio sub medium sæculum sextum lucubraria dicenda est.

3. Hujus præstantissimæ collectionis mss. codices aliquot sunt in Italia, extra quam nulli, quod sciamus, inveniuntur. Quare Italica collectio dicenda est, et Romæ quidem digesta, si præsertim et Romanis scriptis collector Hormisdæ saltem epistolæ habuit. Quatuor exemplaria inveniuntur in bibliotheca Vaticana. Duo vetustiora significantur num. 3787 et 4961, duo vero alia horum apographa notantur num. 3786 et 4905. Alia duo item recentia Romæ exstant, unum in bibliotheca Angelica PP. Eremitanorum S. Augustini, quod distinguitur his notis 5 III 9, alterum in Corsiniana num. 817. Duo quoque deprehendimus in bibliotheca Veneta S. Marci num. 171 et 172, quorum unum jubente cardinali Bessarione Romæ descriptum fuit anno 1469, et forte ex Vat. ms. 3787 sæculi XII, cum alius codex 4961, ut mox patebit, multo post Bessarionem Roman alatus, in Vaticanam bibliothecam transierit. Cum vero omnium celeberrimus et antiquissimus sit iste codex Vat. 4961, qui olim fuit monasterii S. Crucis Fontis Avellanae, hinc hujusmodi collectionem, ut clarius ab alijs proprio aliquo nomine discernatur, Avellanam appellavimus. In ultima nimirum pagina ejusdem ordinis hæc notatio legitur: *Iste liber est monasterii S. Crucis Fontis Avellanae Eugubini diocesis*. Hunc librum acquisivit Domin. Damianus S. J. Hinc codicem acquisimus agnosimus a S. Petro Damiano, sanctitatis vitæ et scriptis celebri, qui monasticam vitam in eo monasterio inivit, et sub medium circiter sæculum XI eidem præfuit. Quare codicis ætas septingentorum saltem annorum certissima sit. Idem postea codex ex Avellano monasterio in manus venit cardinalis Marcelli Cervini Eugubini episcopi, qui postea fuit summus pontifex Marcellus II. Id colligimus ex notatione quæ ipsius manuscriptorum est in pagina secunda ejusdem codicis, in quam notationem ibidem minutiori characterè hæc annotata fuerunt: *Ille verba fuerunt addita a Marcello II cum esset adhuc presbyter cardinalis Romanus*. Dein idem codex perituit ad cardinalem Sirleium, ex ejus mss. emptus, in bibliothecam Vaticanam tandem pervenit, uti nos admonuit hæc nota paginæ primæ: *Emptum ex libris cardinalis Sirlei*. Eminentiſsimus Baronius ad. an. 417 num. 46 editurus documentum 48, cum Sirlei codicem laudat, hunc laudat qui nunc in Vaticanam transierat. In cæteris vero dum allegat codicem Vaticanum, exemplum Vat. 3787 allegare videtur.

4. Nunc series ac ordo documentorum exacte promouendus, ut hujus collectionis notitia hæcenus obscura, omnibus explorata sit. Cum documenta antea hæc edita vulgata fuerint partim ab editoribus Romanis Epistolarum Romanorum pontificum an. 1591, partim a P. Sirmundo suis Operibus inserta, partim a cardinali Baronio in Annalibus Ecclesiasticis, unum vero, quod adhuc edendum videbatur, novissime prodierit studio Petri Francisci Feggiani (duo tantum

breviora, quam omnium diligentiam fugerunt, suo loco inferius proferentur), modo unam, modo aliam editionem laudabimus. Cum vero plerique traducta fuerint in Conciliorum editiones, novissimam Venetam, quae magis est obvia, frequentius indicaturi sumus. In laudato codice Vat. 4961, post praemissam tabulam capituli tituli loco haec leguntur: *In hoc codice continentur epistolae 243* (corrige 246).

I. *Gesta inter Liberium et Felicem episcopos, et quaedam epistola schismaticorum. Temporibus Constantinis, etc.* Tom. I Sirmondii, novissimae edit. Venetae pag. 153. Non et sequens documentum invenitur etiam in duobus aliis mss. libris Colbertino et Remigiano, quos editores Operum Sirmondii laudant. Nam autem Sirmondus ex his codicibus, an ex aliquo praesentis collectionis quem Romae viderit, eadem impresserit, incertum est.

II. *Marcellini et Faustini presbyterorum praecis oblate Valentiniano et Theodosio. Deprecamus, etc.* Ibid., pag. 157.

III. *Valentiniani, Theodosii et Arcadii imp. epistola ad Salustium praefectum Urbis, de constructione basilicae S. Pauli. Desiderantibus nobis, etc.* Apud Baronium ad an. 386, n. 30.

IV. *Epistola eorundem gratulatoria de ordinatione Siricii papae ad Pinianum praefectum Urbis. Habe, Piniane charissime, etc.* Idem Baron. an. 385, n. 6.

V. *Epistola eorundem, ubi Ursinus et qui cum eo sunt ab exilio relaxantur, ad Praetextatum pr. Urbis. Habe, Praetextate charissime, etc.* Idem an. 368, n. 4.

VI. *Valentinianus, Valens et Gratianus Praetextato, ubi redditur basilica Siciniani. Dissensiones auctore, etc.* Ibid., n. 2.

VII. *Idem eadem de expellendis sociis Ursini extra Romam. Ea nobis est innata, etc.* Ibid., n. 3.

VIII. *Idem Olibrio praetori. Tu quidem, sicut proxime, etc.* Idem an. 369, n. 3. In ms. Vat. 4961 huius epistolae praefigitur titulus de *Debaptizatoribus*, quem melius cum mss. Venetis et Vat. 5787 ad numerum XIII transtulimus. Similiter titulus etiam numeri sequentis eunt eisdem codicibus transferendus fuit ad num. 14.

IX. *Idem Aginatio vicario. Omnem his dissensionibus, etc.* Ibid., num. 4.

X. *Idem Olibrio pr. Cum nihil possit esse iucundius, etc.* Ibid., n. 5.

[CLX] XI. *Ampelio pr. Jure mansuetudinis nostrae, etc.* Baron. ad an. 371, n. 1.

XII. *Maximino vicario urbis Romae. Est istud divinitus institutum, etc.* Ibid., n. 3.

XIII. *De rebaptizatoribus. Gratianus et Valentinianus Aquilino vicario. Ordinariorum sententiam iudicium, e. c. Baron. an. 381, n. 2, et tom. II Concil., col. 1190.*

XIV. *De gestis inter Bonifacium et Eulaliu, quando utrique episcopatum Romanae urbis pervaserunt ambitu contentione. Exemplum relationis Symmachi pr. Urbis ad Honorium. Quaecunque in urbe Roma geruntur, etc.* Baron. an. 418, n. 79.

XV. *Sacrae litterae in ea causa ad Symmachum. Gestis omnibus recensitis, etc.* Idem an. 419, n. 2.

XVI. *Relatio alia Symmachi ad imperatorem. Ubi primum sacer sermo, etc.* Ibid., n. 5.

XVII. *Praecis presbyterorum pro Bonifacio ad Honorium et Theodosium. Post abscissum S. Zosimi papae, etc.* Ibid., n. 8.

XVIII. *Rescriptum sacrum pro presbyteris ad Symmachum. Post relationem sublimitatis tuae, etc.* Ibid., n. 11.

XIX. *Alia relatio Symmachi. Cum vir clarissimus Aphonius, etc.* Ibid., num. 12.

XX. *Exemplum sacrarum litterarum ad synodum. Omnia quidem clementia nostra, etc.* Ibid., n. 14. Sequitur haec notatio: *Haec synodus inter se dissensiens, praesentem causam terminare non potuit; unde venerabilis imperator Honorius ad majus concilium hoc cre-*

didit negotium deferendum; et interim propter dies qui imminebant sanctae Paschae utroque, Bonifacium scilicet et Eulaliu, ab urbe ista abscedere, et Spoletinum episcopum Achileu nomine sacra mysteria celebrare, Symmacho praefecto Urbi hoc idem suis scriptis insinuans. Haec notationem dedit etiam Baronius an. 419, n. 15, ubi pro ad mojos concessum legit ad Maias kalendas. Sed nostram lectionem confirmat edictum ad populum, de quo infra num. 24.

XXI. *Sacra ad Symmachum, ubi imperator Bonifacium et Eulaliu ab Urbe jussit discedere, et interim Spoletinum episcopum sacra mysteria celebrare. Hunc titulum, qui ob praemissam notationem omissus fuit in corpore hujus collectionis, ex tabula ipsi collectioni praemissa recepinus. Incipit autem haec epistola: Magnarum deliberationum, etc.* Baron. an. 419, n. 15.

XXII. *Exemplum sacrarum litterarum ad Achileu. Quoniam de Romano sacerdote, etc.* Ibid., n. 16.

XXIII. *Principis oratio ad senatum. Scimus, Patres conscripti, etc.* Ibid., n. 17.

XXIV. *Ejusdem principis edictum ad populum. Fi dei curam, Quirites optimi, etc.* Ibid., n. 18.

XXV. *Ejusdem principis epistola ad Paulinum episcopum Nolanum. Tam fuit apud nos certa sententia, etc.* Ibid., n. 20.

XXVI. *Item ejusdem principis ad episcopos Afros. Serenitas nostra cum in omnibus causis, etc.* Ibid., n. 21.

XXVII. *Principis ejusdem epistola ad Aurelium Carthaginensem episcopum de eadem re. Aliam quidem videnda venerationis tuae causam, etc.* Ibid., n. 22.

XXVIII. *Ejusdem epistola ad Augustinum, Alypium, Evodium, Pontianum, Silvanum, Novatum et Detherium uniformis. Pervenisse ad venerationem tuam, etc.* Ibid., n. 23. Detherium cum nostris codicibus scripsimus, cum quibus concordat etiam collatio Carthaginensis anni 411, ubi nominatur Detherius episcopus Caesariensis in Mauritania.

XXIX. *Relatio Symmachi ad Constantium. Quaecunque subito, etc.* Idem Baron. an. 419, n. 26.

XXX. *Epistola Constantii comitis ad Symmachum. Ut certa possimus, etc.* Ibid., n. 29.

XXXI. *Exempla sacrarum litterarum ad Symmachum. Cum ad sanandum, e. c.* Ibid., n. 30.

XXXII. *Epistola Symmachi ad Constantium. Ubi primum, etc.* Ibid., n. 32.

[CLXI] XXXIII. *Exemplum sacrarum litterarum Symmacho. Moderatione praecipua, etc.* Ibid., n. 33.

XXXIV. *Relatio Symmachi de ingressu Bonifacii. Quaecunque Deo auctore, etc.* Ibid., n. 31.

XXXV. *Sacrae litterae ad Largum proconsulem Africae. Inter omnes curas, etc.* Ibid., n. 36.

XXXVI. *Largi proconsulis ad Aurilium Carthaginensem. De merito sacerdotis, etc.* Ibid., n. 37.

XXXVII. *Sacra ad Bonifacium, quibus statuitur ut deinceps si duo per ambitum certarent de episcopatu Romano, nullus eorum sit sacerdos; sed illum solum in sede apostolica permansurum quem ex numero clericorum nova ordinatione divinum iudicium et universitatis consensus elegerit. Scripta beatitudinis tuae, etc.* Ibid., n. 41. Haec vero sacra una cum ipsius Bonifacii litteris ad imperatorem, quibus istaec constitutio petita fuit, in aliis quoque collectionibus invenitur.

XXXVIII. *Honorii epistola ad Arcadium de persona S. Joannis episcopi CP. Quamvis super imaginem, etc.* Baron. an. 404, n. 80.

XXXIX. *Maximi tyranni ad Valentinianum juniorem contra Arianos et Manichaeos. Nisi clementia nostrae, etc.* Tom. II Concil., col. 1228.

XL. *Victor Magnus Maximus Stricio parenti. Accipimus litteras tuas, etc.* Ibid., col. 1237.

XLI. *Innocentii epistola ad Aurelium, Alypium, Augustinum, etc. Fraternalitatis vestrae litteras, etc.* Exstat in collectione hoc tomo edenda cap. 11, et olim ex Isidoro edita.

XLII. *Innocentius Hieronymo presbytero. Nunquam boni aliquid, etc.* Tom. III Conc., col. 75.

XLIII. *Idem Joanni fratri. Directiones, cades, incandia, etc. Ibid.*

XLIV. *Idem Aurelio. Pissimum etiam, etc. Ibid. col. 76.*

XLV. *Zosimus Aurelio et ceteris Afris in defensionem Caesarii. Magnum pondus, etc. Ibid. col. 401.*

XLVI. *Idem Zosimus Aurelio et ceteris. Posteaquam a nobis Caesarius, etc. Ibid. col. 805.*

XLVII. *Libellus Paulini diaconi adversus Caesarium Zosimo episcopo datus. Beatitudinis tuae justitiam, etc. Ibid. col. 429.*

XLVIII. *Epistola Augustini ad superscripta rescribentis per Albinum acolytum et Firmum presbyterum. ad Xystum presbyterum. Ex quo Hipponem, etc. Ex aliis codicibus inter Augustini epistolas impressa est epist. 491, al. 404.*

XLIX. *Eusebii epistola ad Cyrillum episcopum. In Christo gratias egi, etc. Baron. an. 417, n. 15.*

L. *Zosimus Aurelio et ceteris in concilio Carthaginiensi. Quamvis Patrum traditio, etc. Tom. III Concil., col. 446.*

LI. *Leo Leoni augusto. Est epist. 169 tom. I nostrae editionis col. 1451.*

LII. *Idem Genadio CP. Ibid. epist. 170, col. 1455.*

LIII. *Idem Timotheo episcopo Alexandrino. Ibid., epist. 174, col. 1455.*

LIV. *Idem presbyteris et diaconibus Alexandrinis. Ibid. epist. 172, col. 1456.*

LV. *Idem Theophilo et aliis episcopis Aegyptiis. Ibid. epist. 173, col. 1457.*

LVI. *Simplicii papae ad Zenonem augustum. Cuperem quidem, etc. Tom. V Conc., col. 96, ubi notatur hanc epistolam inveniri etiam in ms. Viridunensi Basilisco inscriptam. Vide caput praecedens, § 3, n. 4.*

LVII. *Ejusdem ad Acacium. Cum filii nostri, etc. Ibid. col. 101.*

LVIII. *Ad eundem alia. Quantum presbyterorum, etc. Ibid. col. 99.*

LIX. *Ad Constantinopolitanos. Per filium nostrum laudabilem virum Epiphanium, etc. Ibid. col. 101.*

LX. *Ad Zenonem augustum. Inter opera, etc. Ibid. col. 103.*

LXI. *Ad Acacium. Quam sit efficax, etc. Ibid. col. 105.*

LXII. *Ad Zenonem augustum. Per Petrum virum spectabilem, etc. Ibid. col. 106.*

LXIII. *Ad Acacium. Quantos et quam uberes, etc. Ibid. col. 107.*

[CLXII] LXIV. *Ad Zenonem augustum. Proxime quidem cum ad Urbem, etc. Ibid. col. 108.*

LXV. *Ad Acacium. Proxime quidem dilectioni tuae, etc. Ibid.*

LXVI. *Ad Zenonem aug. De Ecclesia Antiochena, etc. Ibid. col. 109.*

LXVII. *Ad Acacium, ordinato ab eo Calendione Antiocheno episcopo. Clementissimi principis litteris, etc. Ibid. col. 110.*

LXVIII. *Ad eundem. Miramur pariter, etc. Ibid. col. 115.*

LXIX. *Ad eundem. Antiocheni exordium sacerdotis, etc. Ibid. col. 112.*

LXX. *Synodus Romae apud S. Petrum Constantinopolitanis et Bythinis constituta. Olim nobis atque ab initio, etc. Ibid. col. 247.*

LXXI. *Felices papae ad Petrum Antiochenum. Quoniam pestiferis doctrinis, etc. Post hanc epistolam haec notatio apponitur. Explicit epistola papae Felicis ad Petrum Antiochenum dampnans eum: quae epistola ante damnationem Acacii, quantum ejus textus indicat, compertur scripta. Sed quia cum aliorum litteris ad eundem Petrum directis in Graeco volumine invenimus de Latino translata, quas nunc iterum de Graeco in Latinum necessitate compulsi transferentes descripsimus propter haereticorum insidias, et supradictis epistolis ejusdem papae connectimus. Hanc notationem vidit Anastasius, uti monuimus capite praecedenti, § 3, n. 2, ubi haec litteras cum septem sequentibus olim*

a Graeco scriptore confictas ostendimus. In editione Conciliorum ipse Graecus textus septem epistolarum prodit tom. V (ubi tamen alia versio sex epistolarum impressa est), col. 159, 219, 226, 234, 235, 239 et 241. Ex nostrae autem collectionis interpretatione haec tantum epistola Felicis legitur tomo I Epistolarum Romanorum pontificum editionis Romanae an. 1591.

LXXII. *Quintiani episcopi Aesculani ad Petrum Antiochenum. Multifarie multisque modis, etc. Tom. V Conc., col. 219.*

LXXIII. *Iustini episcopi Siciliae ad eundem Petrum Antiochenum. Oportet armari militem adversus hostem, etc. Alia versio est ibidem, col. 226.*

LXXIV. *Antheonis episcopi Arseneo ad eundem. Valde contestatus sum super te, etc. Ibidem ex alia versione, col. 234.*

LXXV. *Faustini episcopi Apolloniadis ad eundem. Quoniam permisum est pulsari priores postremis, etc. Alia translatio ibidem col. 235, ubi Fausti pro Faustini scribitur.*

LXXVI. *Pamphili episcopi Accidorum (in vulg. Abydorum) ad eundem. Multa contritio meorum, dilectissimae, filiorum, etc. Ibidem ex alia interpretatione, col. 239.*

LXXVII. *Flaciani (Al. in textu manuscriptorum Venetorum Flacini, in vulgatis Flaviani, vel Flaciani) episcopi Rodope ad eundem Petrum. Venotore bestiarum iracundia non terrentur, etc. Hujus epistolae Graecus textus desideratur, et sola haec nostrae collectionis versio post Baronium edita fuit tom. V Concil., col. 227.*

LXXVIII. *Asclepiadis episcopi Citralensis (in vulgatis Tralliani) ad eundem. Ecce, charissime, repletus est mundus scandalo expositionis tuae, etc. Ibidem ex alia versione, col. 241. Haec epistola supposititia Latine redidit ex Graeco textu, qui ante nostram collectionem confictus fuerat.*

LXXIX. *Gelasius Dardani episcopi, sicut etiam cunctis fratribus per Balmatias destinata est. Ubi primum respirare fas est, etc. Tom. V Conc., col. 292.*

LXXX. *Dardani episcopi ad Gelasium. Saluberrima apostolatus vestri praecepta, etc. Ibid. col. 291.*

LXXXI. *Gelasius Laurentio de Lignido. In proximitate epistolae, etc. Ibidem col. 289.*

LXXXII. *Agapitus Justiniano augusto. Gratulamur, venerabilis imperator, quod tanto, etc. Ibid. col. 857.*

LXXXIII. *Vigilius Justiniano. Inter innumeras sollicitudines, etc. Ibid. col. 1317.*

LXXXIV. *Joannes episcopus Justiniano augusto. Inter claras sapientiae, etc. Ibid. col. 890. Exstat etiam in codice Justiniano I. vii de summa Trinitate.*

LXXXV. *Reparatus et ceteri 217 episcopi apud Justinianam Carthaginem [CLXIII] in concilio ad Joannem papam. Optimam consuetudinem, etc. Ibid. col. 900.*

LXXXVI. *Agapitus Reparato et ceteris Afris. Jamdudum quidem, fratres amantissimi, etc. Ibid. col. 939.*

LXXXVII. *Idem Reparato Carthaginiensi. Fraternalitatis tuae litteris, etc. Ibid., col. 940.*

LXXXVIII. *Idem Justiniano aug. Licet de sacerdotii mei primitiis, etc. Ibid., col. 941.*

LXXXIX. *Libellus Justiniani imperatoris quem dedit Agapito Constantinopoli. In nomine Domini, etc. Prima salus est rectae fidei regulam custodire, etc. Ibid. col. 947, ubi ex nostris codd. corrigenda est chronica nota sic: Dat. xvii kalendarum Aprilium P. C. (id est post consulatum) Belisarii v. c.*

XC. *Libellus Menae presbyteri ac xenodochi, qui factus est episcopus Constantinopolitanus sub die m idus Martias iterum post consulatum Paulini junioris v. c. Prima salus est rectae fidei, etc., ut in praecedenti tom. V, col. 947, usque ad verba, quae ab ea sistuta sunt predicamus. Clauditur subscriptione ipsius Menae: Mennas misericordia Dei presbyter et xenodochus suscipio, etc.*

XCI. *Agapitus Justiniano. Gratulamur, venerabilis*

imperator, etc. Huic epistolæ editæ tom. V Cone, col. 937 inserta est epistola Justiniani ad Agapitum incipiens: *Ante tempus*, etc., quæ legitur ibidem col. 936, cuique insertæ sunt aliæ litteræ ejusdem imperatoris ad Joannem papam, quarum initium: *Reddentes honorem*, ut in eadem col. 936. His autem insertis prosequitur prior Justiniani epistola ad Agapitum: *Quamobrem petimus*, uti eodem tomo, col. 937, in fine; ac tandem concluditur Agapiti epistola: *Huic igitur, ut prædictum est*, etc., ibid. col. 938. Chronica notæ duarum epistolarum Agapiti ad Justinianum, et Justiniani ad Agapitum, quæ in iisdem vulgatis erant vitiatæ, post cardinalem Norisium ex Vaticano codice hujus collectionis emendatæ fuerunt a P. Antonio Pagio, uti in Veneta Conciliorum editione notatur eadem col. 938, num. 2 et 3.

XCII. Vigilius Justiniano. *Litteras clementiæ vestræ*, etc. Ibid. col. 1295.

XCIII. Vigilius Mennæ. *Licet universa*, etc. Ibid. col. 1298.

XCIV. Gelasius Picensis episcopus contra hæresim Pelagianam. *Barbaricus hæcenus*, etc. Ibid. col. 501.

XCV. Idem ad Dardanios. *Valde mirati sumus*, etc. Ibid. col. 324. Hæc epistola auctor est quam in aliis collectionibus; hæcque additamenta secundis ipsius Gelasii curis tribuenda probavimus capite præcedenti § 4.

XCVI. Idem Honorio episcopo. *Miramur dilectionem tuam*, etc. Ibid. col. 300.

XCVII. Ejusdem Gelasii dicta adversus Pelagianam hæresim. Incipit: *De Pelagianis quidem sensibus*, etc. Ibid. col. 365.

XCVIII. Idem Honorio episcopo. *Licet inter varias temporum difficultates*, etc. Ibid. col. 298.

XCIX. Incipit in causa fidei christianæ, cui ab exordio sui nunquam defuisse probantur inimici, etc. Est illud opusculum quod tomo V Conciliorum col. 173 vulgatum est cum titulo: *Breviculus historie Euty-chianistarum*. Ex hac nostra collectione primo impressum ante S. Leonis epistolæ in editione Romana Epistolarum Romanorum pontificum anni 1591, tom. I pag. 142. Tum vero Sirmondus velut ineditum ex alia collectione edidit, ac ex ipso Concilio insertum. Verum in hoc Sirmondi exemplo deest ultima periodus, et fragmentum epistolæ Felicis III quæ ex sola nostra collectione et exinde in laudata editione Romana leguntur. Hoc opusculum scilicet triplici forma vulgatum, duo additamenta ab ipso auctore recepit conjectimus annot. 1 in cap. 43 collectionis hoc tomo edendæ col. 308. Auctorem vero esse ipsum Gelasium, inter ejus epistolæ re-feritur, probabiliter statuissæ videmur not. 4 in Observatione Quenellii ad epist. 28 S. Leonis tom. II, col. 1414. Nunc ultimam illam periodum et fragmentum litterarum Felicis III quæ in vulgatis Concilio-rum desunt, hic appendenda credimus. Itaque post ultimæ editorum verba ad Antiochenam misit Eccle-siam, hæc addenda sunt: *Postquam Joannes supervenit episcopus, quem Romana suscepit Ecclesia, S. papa Felix [CLXIV] legationem, ut dictum est, sicut oportuit ordinavit, quæ apud prædictos omnes quidquid est hostilitatis experta est. Nam detrussa in custodiam, perditis chartis, cum grandi vix remearit opprobrio, episcopatum Petri, ad quem expellendum missa fuerat, firmatum reportans, quem Romana anathematizaret Ecclesia. Ita Felix papa episcopus per Ægyptum, Thebaïdem, Libyam, et Pentapolim constitutus post alia: Petrus vero, qui se ab Ecclesiæ unitate sub beata re-cordationis Proterio separavit, et in mortem ipsius perdidit Timotheo se ad persequendos junxit ortho-doxos, nulla tanti nominis aut honoris permissum societate latari, quanto in creatoribus propriis non dissimilibus ipso sui exordio caducum, quod se esti-mat, reperit. Est ergo præfatus cunctis anathema, nec ab Ecclesia catholica credatur unquam recipi, qui post coercionem sæpissime (editores Romani coh-or-tationem sæpissimam) et per tot annorum spatia in*

A perversitate propria perseverans, locum satisfactionis amisit.

C. Incipit ejusdem papæ Gelasii adversus Andro-machum senatorem et cæteros Romanos, qui Lupercalia secundum morem pristinum colenda consueverant. Se-dent quidam in domibus suis, etc., tom. V Concil., col. 359.

CI. Gelasii Dardanis et per Illyricum. *Audientes orthodoxam*, etc. Ibid. col. 322.

CII. Libellus quem dederunt apocrisarii Alexandri-næ Ecclesiæ legatis ab urbe Roma Constantinopolim destinatis. *Gloriosissimo atque excellentissimo patricio Feste*, etc. Ibid. col. 412. Post hunc libellum Ana-stasio pontifice scriptum hæc notatio majusculis lit-teris exarata legitur in cod. Vat. 4961, pag. 63. Dio-nysius Exiguus *Roma de Græco converti*. Binius lauda-to tomo V, col. 403, not. a, hanc notationem perperam refert ad sequens documentum, quod cum scriptum fuerit Latine, a Dionysio e Græco vertendum non fuit.

CIII. Exemplar gestorum de absolutione Miseni. Flavio Viatore v. c. sub iii idus Maiarum in basilica B. Petri. Residente in synodo venerabili viro papa Gelasio, etc. Ibid. col. 397. Ex hac collectione hæc synodus primo vulgata ab editoribus Romanis epi-siolarum Romanorum pontificum, tum vero a card. Baronio ad an. 395, n. 6, cum emendationibus ex ms. Viridunensi, cujus lectiones a P. Frontone Ducæo acceperat.

CIV. Symmachi universis per Illyrium et Darda-niam, etc. *Quod plane fieri*, etc. Ibid. col. 431.

CV. Dorotheus Hormisdæ. *Asi quodam loco*, etc. Ibid. col. 563.

CVI. Hormisdæ Dorotheo. *Ubi charitatis interest*, etc. Ibid. col. 564.

CVII. Anastasius imperator Hormisdæ. *Beatitudini vestræ non putamus ignotum*, etc. Ibid. col. 561.

CVIII. Hormisdæ Anastasio. *Gratias superne vir-tuti*, etc. Ibid. col. 562.

CIX. Anastasius Hormisdæ. *Omnibus negotiis*, etc. Ibid. col. 565.

CX. Hormisdæ Anastasio. *Bene clementia vestra*, etc. Ibid.

CXI. Anastasius Hormisdæ. *Omnia quæ benignitas*, etc. Ibid. col. 573.

CXII. Hormisdæ Anastasio. *Sollicitari animum tuum*, etc. Ibid. col. 574.

CXIII. Anastasius senatui urbis Romæ. *Si vos li-berique vestri valetis*, etc. Ibid. col. 575.

CXIV. Rescriptum senatus ad eundem. *Si prima semper est*, etc. Ibid. col. 576.

CXV. Hormisdæ Anastasio. *Bene atque utiliter*, etc. Ibid. col. 570.

CXVI. Indiculus qui datus est Ennodio et Fortunato episcopis, etc. *Cum Dei adjutorio*, etc. Ibid. col. 566.

CXVII. Item capitula singularum causarum, ut S. synodus Chalcedonensis, etc. Ibid. col. 569.

CXVIII. Exemplum relationis Joannis episcopi Ni-copolitani per Rufinum diaconum ejusdem. *Domino meo*, etc. Ibid. col. 577.

CXIX. Hormisdæ Joanni. *Gavisi sumus*, etc. Ibid. col. 578.

CXX. Synodus veteris Epiri. Joannes et alii epi-scopi Hormisdæ. *Si dignis præmiis*, etc. Ibid. col. 579.

CXXI. Responsio Hormisdæ ad hanc synodum. *Benedictus Deus*, etc. Ibid. col. 580.

[CLXV] CXXII. Hormisdæ Joanni Nicopolitano. *Litterarum quam direxistis*, etc. Ibid. col. 582.

CXXIII. Indiculus per Pullionem subdiaconum. *Cum Dei adjutorio*, etc. Ibid. col. 583.

CXXIV. Hormisdæ eidem Joanni et synodo. *Opta-remus, dilectissimi*, etc. Ibid. col. 585.

CXXV. Eidem Joanni. *Remeanse Pullione*, etc. Ibidem.

CXXVI. Sacra Anastasii Augusti Hormisdæ. *Gra-tias omnipotenti Deo*, etc. Ibid. col. 572.

- CXXVII. Hormisda Anastasio. *Dudum legatis, etc.* A. Ibidem. col. 586.
- CXXVIII. Eisdem alia. *Dum sapientia vestra, etc.* Col. 584.
- CXXIX. Timotheo CP. *Non mirabitur, etc.* Ibid. col. 584.
- CXXX. Hormisda episcopis Orientis. *Etsi admonitionis mea, etc.* Ibid. col. 589.
- CXXXI. Idem episcopis orthodoxis. *Est quidem fidei, etc.* Ibid. col. 590.
- CXXXII. Possessori episcopo. *Optimam vestram charitatem, etc.* Ibid. col. 592.
- CXXXIII. Constantinopolitanis. *Si is qui calicem, etc.* Ibidem.
- CXXXIV. Dorotheo Thessalonicensi. *Joannis frater et coepiscopus meus, etc.* Ibid. col. 596.
- CXXXV. Ennodio et Peregrino. *Postquam profecta est, etc.* Ibid. col. 595.
- CXXXVI. Eisdem. *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, intercedentibus, etc.* Ibid. col. 594.
- CXXXVII. Exemplum relationis Aviti episcopi Galli ad Hormisdam. *Dum religionis statui, etc.* Ibid. col. 595.
- CXXXVIII. Hormisda Avito et ceteris episcopis Viennensis provinciae. *Qui de his que ad disciplinam, etc.* Ibid. col. 594.
- CXXXIX. Anastasio Hormisdæ. *Etsi magnum aliquid, etc.* Ibid. col. 597.
- CXL. Exemplum relationis minorum archimandritarum et eorum monachorum secundum Syriæ sanctissimum et beatissimum universis orbis terrarum patriarchæ Hormisdæ continentis sedem principis apostolorum Petri, etc. Ibid. col. 598.
- CXLI. Responsio Hormisdæ. *Lectis litteris dilectionis vestra, etc.* Ibid. col. 602, et una cum versione Græca col. 444. Solum initium hujus epistolæ exstat in Hadriani collectione.
- CXLII. Justinus imperator Hormisdæ. *Dei beneficia, etc.* Ibid. col. 606.
- CXLIII. Hormisda Justino. *Venerabilis regni vestri primitiis, etc.* Ibidem.
- CXLIV. Justinus Hormisdæ. *Joannis vir beatissimus hujus regis urbis antistes, etc.* Ibid. col. 607.
- CXLV. Hormisda Justino. *Sumptum de imperii vestri ortu, etc.* Ibidem.
- CXLVI. Hormisda Joanni CP. *Spiritalis gaudium, etc.* Ibid. col. 609.
- CXLVII. Exemplum relationis Joannis episcopi CP. ad Hormisdam. *Salute vestram sanctitatem, etc.* Ibid. col. 608.
- CXLVIII. Exemplum epistolæ Justiniani. *Desiderabile tempus, etc.* Col. 610.
- CXLIX. Hormisda Justiniano. *Litterarum vestrarum serie, etc.* Ibid. col. 612.
- CL. Hormisda Justino aug. *In tantum pro gratia Divinitatis, etc.* Ibid. col. 614.
- CLI. Idem Joanni CP. *Reddidimus quidem, etc.* Ibid. col. 616.
- CLII. Idem eidem. *Et quæ charitas tua, etc.* Col. 617.
- CLIII. Idem Celeri et Patrio a pari. *Quamvis pro dei nostri consideratione, etc.* Ibid. col. 619.
- CLIV. Idem prefecto prætorio Thessalonicensi, et ceteris illustribus a pari. *Licet pro causa ecclesiastica, etc.* Ibidem.
- CLV. Hormisda Justiniano. *Magnitudinis vestra litteras, etc.* Ibid. col. 618.
- CLVI. Theodosio archidiacono CP. et ceteris catholicis a pari. *Gratias misericordie divina, etc.* Ibid.
- CLVII. Idem Epiphania augustæ. *Eccelesiarum pax, etc.* Ibid. col. 615.
- CLVIII. Anastasie et Palmatæ a pari. *Bona voluntatis iudicium, etc.* Ibid. col. 619.
- CLIX. Indiculus quem acceperunt legati nostri qui supra. *Cum Deo propitio, etc.* Ibid. col. 612.
- [CLX] CLX. Exemplum libelli Joannis CP. ad Hormisdam. *Redditis mihi litteris, etc.* Ibid. col. 621. Est etiam in collectione Hispanica.
- CLXI. Justinus Aug. Hormisdæ. *Scias effectus, etc.* Ibid. col. 626 et in eadem collectione.
- CLXII. Relatio Joannis CP. Hormisdæ. *Quando Deus propria, etc.* Ibidem.
- CLXIII. Exemplum epistolæ Justiniani comitis ad Hormisdam. *Veneranda sanctitatis vestra, etc.* Ibid. col. 637.
- CLXIV. Pompeii ad Hormisdam. *Sanctis beatitudinis vestra, etc.* Ibid. col. 622.
- CLXV. Julianæ Aniciæ ad eundem. *Præcibus vestra beatitudinis, etc.* Ibidem.
- CLXVI. Anastasie ad Hormisdam. *Divini muneris illustrasse, etc.* Ibidem.
- CLXVII. Theodoriti episcopi Litanidensis (melius in vulg. *Ligidensis*) ad Hormisdam. *Non quidem exiguatatis, etc.* Tom. V Conc., col. 620.
- CLXVIII. Suggestio Dioscori diaconi per Pullionem subdiaconum. *Ineffabilis Dei omnipotentis, etc.* Ibid. col. 624.
- CLXIX. Hormisda Justino Augusto. *Lectis clementia vestra paginis, etc.* Ibid. col. 650.
- CLXX. Idem Joanni CP. *Consideranti mihi, etc.* Ibid. col. 652.
- CLXXI. Germano et Joanni episcopis. *De his quæ acta charitatis vestra relatio, etc.* Ibid. col. 656.
- CLXXII. Joanni episcopo et Dioscuro diacono. *Reperimus Thomam et Nicostratum, etc.* Ibid. col. 658.
- CLXXIII. Ad Thomam et Nicostratum. *Animum nostrum pro negotio vestro, etc.* Ibidem.
- CLXXIV. Alia cui prænotatur *Deest inscriptio*, incipit autem: *De laboris tui, quem, etc.* Ibid. col. 657, lit. A.
- CLXXV. Hormisda Pompeio. *Ita devotionis nostra animus, etc.* Ibid. col. 654.
- CLXXVI. Dioscuro diacono. *De laboris tui quidem, quem Dei omnipotentis juramine, etc.* Ibid. col. 657, lit. D.
- CLXXVII. Justiniano. *Benedicimus ineffabile, etc.* Ibid. col. 655.
- CLXXVIII. Alia Hormisdæ, quæ nullibi editam ætæ, hic describimus. *Hormisda. Cum necesse fuerit scripta Domino filio nostro clementissimo principi destinari, amplitudinem vestram silentio præterire nequimus. Et ideo salutationis honorificentiam præloquentes, eos qui in rem destinati sunt commendamus, postulantes ut Domino nostro auctore sub vestra dispositione celeriter ut (leg. ad) destinata perveniant, ut sacratissimus et religiosissimus imperator meritorum suorum gloriam possit sine dilatione cognoscere.*
- CLXXIX. Grato ill. Hormisda. *Contristavit nos, etc.* Tom. V Conc., col. 634.
- CLXXX. Hormisda Julianæ Aniciæ. *Litteris amplitudinis vestra, etc.* Ibidem.
- CLXXXI. Anastasie. *Postquam Deus noster, etc.* Ibidem.
- CLXXXII. Justinus Aug. Hormisdæ. *Quanto flagramus studio, etc.* Ibid. col. 655.
- CLXXXIII. Exemplar relationis episcopi CP. ad Hormisdam. *Quemadmodum puro corde, etc.* Ibidem.
- CLXXXIV. Alia ejusdem relationis. *Quantam alacritatem, etc.* Ibid. col. 676.
- CLXXXV. Alia ejusdem item ad Hormisdam. *Paulinus vestra sedis defensor, etc.* Ibid. col. 677.
- CLXXXVI. Suggestio Germani episcopi, Felicis et Dioscori diaconorum, et Blandi presbyteri. *Reverenda vestri apostolatus alloquia, etc.* Ibid. col. 654.
- CLXXXVII. Indiculus qui directus est a Joanne episcopo, vel ab Epiphania presbytero de Thessalonica. *Si pro peccatis nostris, etc.* Ibid. col. 655.
- CLXXXVIII. Justinianus Hormisdæ. *Propitia Divinitate, etc.* Col. 649.
- CLXXXIX. Alia Justiniani. *Ut plenissima fidei, etc.* Ibid. col. 650.
- [CLXXV] CXC. Hormisda Justiniano illustri. *Eulogio v. e. filio nostro, etc.* Ibid. col. 651.
- CXCI. Eisdem. *Ita magnificentiæ nostræ, etc.* Ibidem.

CCXCH. Justiniani epistola. *Per fratrem Proemtoris A*
quidquid est cunctis, etc. Ibid. col. 650.
 CCXCIII. Justinus Aug. Hormisdæ. *Summa quidem*
habenda, etc. Ibid. col. 659.
 CCXCIV. Justinus Hormisdæ. *Cum in animo nobis*
sit, etc. Ibid. col. 658.
 CCXCV. Euphemia Hormisdæ. *Beatitudinis tue li-*
teras, etc. Ibid. col. 659.
 CCXCVI. Relatio Epiphani CP. ad Hormisdam.
Dens, qui in alto habitat, etc. Tom. V Conc., col. 666.
 CCXCVII. Justiniani illustris epistola. *Domino nostro*
Jesu Christo favente, etc. Ibid. col. 667.
 CCXCVIII. Ceteris illustris ad Hormisdam. *Maxima*
nostris gratulationis causa, etc. Ibid. col. 666.
 CCXCIX. Julianæ Aniciæ ad Hormisdam. *Quæ prima*
sunt, etc. Ibidem.
 CC. Justinus Aug. ad eundem. *Cum beatissimum*
Germanum, etc. Ibid. col. 670.
 CCI. Exemplum epistolæ Justiniani cons. (in vulg.
vir clarissimi). *Quantæ reverentia*, etc. Ibid. col. 677.
 CCII. Hormisdæ Justino aug. *Benedicta Trinitas*
Deus noster, etc. Ibid. col. 671.
 CCIII. Eidem. *Gloriosis clementiæ vestræ labori-*
bis, etc. Ibid. col. 659.
 CCIV. Euphemie aug. *Orare nos*, etc. Ibidem.
 CCV. Epiphani CP. *Oportuerat quidem*, etc. Ibid.
 col. 665.
 CCVI. Eidem. *Dis nos nuntiata*, etc. Ibidem.
 CCVII. Hormisdæ Justiniano ill. *Quod celsitudo*
vestra, etc. Ibid. col. 679.
 CCVIII. Eidem. *Studium vestrum*, etc. Ibid. col.
 640.
 CCIX. Relatio Dorothei episcopi Thessalonicensis
 ad Hormisdam. *Proposui nostri*, etc. Ibid. col. 670.
 CCX. Hormisdæ Dorotheo. *Considerantes tuæ fra-*
ternitatis Ecclesiam, etc. Ibid. col. 671.
 CCXI. Eliæ, Thomæ, et Nicastro episcopis.
Quanto mens nostra, etc. Ibid. col. 641.
 CCXII. Germano illustrissimo. *Escubantibus vo-*
bis, etc. Ibidem.
 CCXIII. Hanc nōdum editam integram damus.
Justinus augustus Hormisdæ. Illius rem virum episco-
pum R. grato suscepimus animo, non pro honore tantum
qui debetur sacerdotibus, verum etiam pro affectu
vestræ sanctitudinis. Nam quicumque tuo comprobatus
judicio fuerit, est apud nos etiam judicatus probatis-
simus. De opera tamen et favore qui sacrosanctis in-
ferendus est Ecclesiis, tunc demum opportunus statuatur,
cum legati quos nuper ad regem magnificum Trans-
mundum destinasse noscimus, reversi propitia Divinitate
responsum nobis detulerint. Vestra autem beatitudo
supernum nobis præsidium indefessis orationibus postu-
lare dignetur. Data xv. kal. Decembris Constantinopoli,
domino Justino perpetuo Augusto (supple. cos., id est
anno 519). Accepta xi. kal. Junii Rusticio cos., id est
an. 520.
 CCXIV. Suggestio Germani et Joannis episcopo-
 rum, Felici et Dioscori diaconorum, et Blandi
 presbyteri. *In civitate Autoniata*, etc. Tom. V Concil.,
 col. 670.
 CCXV. Item suggestio quorum supra. *In alia epi-*
stola, etc. Ibid. col. 621.
 CCXVI. Exemplum relationis Andreæ episcopi
 Prævalitani ad Hormisdam. *Commendans me*, etc.
 Ibidem.
 CCXVII. Suggestio Dioscori diaconi. *Verum est*
nulla esse gaudia, etc. Ibid. col. 646.
 CCXVIII. Item suggestio Germani et aliorum quo-
 rum supra. *Cum Dei misericordia*, etc. Ibid. col. 647.
 CCXIX. Item suggestio quorum supra. *Filius vester*
magnificus vir, etc. Ibid. col. 648.
 [CLXVI] CCXX. Hormisdæ Germano et a'is quo-
 rum supra. *Opinionum diversitas*, etc. Ibid. col. 629.
 CCXXI. Eidem. *Animus noster*, etc. Ibid. col. 650.
 CCXXII. Eidem. *Necesse est*, etc. Ibidem.
 CCXXIII. Suggestio Dioscori diaconi. *Erat opta-*
bile, etc. Ibid. col. 656.

CCXXIV. Item suggestio Germani et aliorum quo-
 rum supra. *Non miramur*, etc. Ibid. col. 625.
 CCXXV. Suggestio Dioscori diaconi. *Per Eulogium*
v. c. litteras, etc. Ibid. col. 651.
 CCXXVI. Suggestio Germani et aliorum quorum
 supra. *Magna misericordia Dei est*, etc. Col. 643.
 CCXXVII. Hormisdæ Germano et aliis quibus su-
 pra. *Cum nos ecclesiasticæ prosperitatis gaudia*, etc.
 Ibid. col. 641.
 CCXXVIII. Eidem. *Craviter nos*, etc. Col. 644.
 CCXXIX. Eidem. *Ita nos incoluntis*, etc.
 Col. 661.
 CCXXX. Eidem. *Amicos nostros*, etc. Ibidem.
 CCXXXI. Exemplum relationis Possessoris epi-
 scopi Agri ad Hormisdam. *Decet et expedit*, etc.
 Ibidem.
 CCXXXII. Hormisdæ Possessori. *Sicut rationi con-*
gruis, etc. Ibid. col. 662.
 CCXXXIII. Justinus Hormisdæ. *Quo sumus sem-*
per, etc. Ibid. col. 672. Est etiam in collectione Ha-
 driana.
 CCXXXIV. Exemplum precum Hierosolymitano-
 rum, Antiochenorum, et secundæ Syriæ clericorum,
 abbatum, etc., ad Justinum. *Haurite aquam cum*
lætitia, etc. Ibid. col. 673. Exstat etiam in eadem
 Hadriana.
 CCXXXV. Relatio Epiphani episcopi CP. ad Hor-
 misdam. *Quantum habemus alacritatem*, etc. Ibid.
 col. 668.
 CCXXXVI. Relatio synodi CP. de ordinatione Epi-
 phani ad Hormisdam. *Innumerabilem et investiga-*
tam, etc. Ibid. col. 656.
 CCXXXVII. Justiniani epistola ad Hormisdam.
Quantam venerationem, etc. Col. 678.
 CCXXXVIII. Hormisdæ Justino aug. *Inter ea quæ*
ad unitatem, etc. Ibid. col. 682. Est etiam in colle-
 ctione Hadriana, nec non in Hispanica.
 CCXXXIX. Hormisdæ Epiphani CP. *Multo gaudio*
sum repletus, etc. Ibid. col. 685. Exstat etiam in colle-
 ctione Hispanica.
 CCXL. Hormisdæ Justino. *Scio quidem*, etc. Col.
 680.
 CCXLI. Hormisdæ Epiphani CP. *Benedicimus Do-*
minum, etc. Col. 676.
 CCXLII. Idem synodo CP. *Fratrem et coepiscopum*
nostrum Epiphanium, etc. Col. 675. Postea hæc no-
 tatio legitur: *Gesta in causa Abundantii episcopi Tra-*
janopolitani in scribulo habemus.
 CCXLIII. Justinus aug. Hormisdæ papæ. *Ut quod*
in Paulo, etc. Tom. V Conc., col. 685.
 CCXLIV. Exemplar relationis Epiphani episcopi
 CP. ad Hormisdam. *Frequentiores quidem*, etc. Ibi-
 dem.
 CCXLV. Exemplum epistolæ Justiniani v. ill. *Dili-*
genter apostolatus vester cognoscit, etc. Ibid. col. 679.
 CCXLVI. Epiphanius Diodoro episcopo. *Gratiam*
præstans potius quam sumens, etc. Est antiqua versio,
 sed in sine mutila, libri S. Epiphani de duodecim
 Genitibus rationalis summi sacerdotis Hebræorum,
 novissime edita et illustrata a Petro Francisco Fog-
 gino Romæ an. 1745. In hoc opusculo collectio de-
 sinit, omnesque codices etiam Veneti illud æque
 mutilum exhibentes, in illis verbis desinunt.

[CLXIX] CAPUT XII.

De collectionibus Thessalonicensi et Arelatensi.

.. Etsi instituti nostri non sit eas collectiones ex-
 plicare quæ non generales, sed propriæ fuerunt ali-
 cujus Ecclesiæ, duæ tamen inter has ita sunt cele-
 bres, et ita multa vetustas ac sincera, atque præstan-
 tissima aliunde fere incognita documenta suppeditant,
 ut omitti non possint. Prima est collectio Ecclesiæ
 Thessalonicensis, quæ gestis Romanæ synodi anni
 531 sub Bonifacio II tota inserta fuit. Continet plures
 Romanorum præcipue antistitum epistolæ, quibus
 apostolicæ sedis in Myricæ vices Thessalonicensi

episcopo commissæ vel confirmatæ fuerunt. Huic collectioni occasionem dedit causa Stephani episcopi Larisseni et Metropolitæ Thessaliæ in eodem Illyrico, qui depositus ab Epiphanio CP. aliisque episcopis cum eo consensibus, Romam confugit; ubi coacta Romana synodo, Theodosius episcopus Echinensis ab eo misus, ut incompetens Epiphanii iudicium probaret, Romanos pontifices specialiter gubernationi suæ Illyrici (ac proinde etiam Thessaliæ) Ecclesias vindicare pluribus documentis in medium productis ostendit. Cum vero idem Theodosius instilisset ut ea legerentur, et huiusmodi fides conciliaretur ex scrinio apostolico, Bonifacius pontifex iussit: *Prolatæ epistolæ recitentur, et scriptorum fides in sedis apostolicæ requiratur scrinio (tom V Concil., col. 845.)*: quod ad earum authenticitatem commendandam maxime confert. Epistolæ autem sex et viginti ejusdem synodi gestis inveniuntur inseritæ hoc ordine, duæ Damasi, una Siricii, duæ Innocentii, quinque Bonifacii I; una imperatoris Honorii ad Theodosium augustum, hujus rescriptum ad eundem Honorium, Celestini una, quatuor Xysti III, una Marciani imperatoris ad Leonem papam, tres hujus pontificis, dein una Anatolii CP. ad eundem, et quatuor aliæ ejusdem Leonis, ut videre est tom. V Concil., Ven. edit. col. 845 et seqq. Hactenus codex Barberinus 5386, ex quo hæc insignis collectio, seu hæc Romana synodus tam pretiosa documenta actis inseritæ præferens, a Luca Holstenio edita fuit. Etiam vero hic Barberinus codex rectior sit, ipsius tamen Holstenii cura diligenter excerptus fuit ex duobus antiquioribus Vaticanis tunc signatis num. 5751, fol. 55, et 6339, fol. 12, qui in prima Barberini exempli pagina ejusdem Holstenii manu indicantur. Alterum ex his Leo Allatius antea adhibuerat, cum in *Concordia Ecclesiæ Orientalis cum Occidentali*, pag. 1370 et 1371, aliquot earum epistolarum fragmenta quæ aliunde non suppetunt, ex Vaticano vetustissimo exemplo reclitavit. Quantalibet autem diligentia usi simus, nullum ex hisdem codicibus inter Vaticanos reperire potuimus; ac propterea solum Barberinum codicem in Leoninis epistolis conferre licuit. Pluribus quidem erroribus scatet, quos Holstenius in editione emendavit; et lacunis etiam aliquot inficitur, quas ille apte supplēvit. Sed Vaticanum quoque exemplum ex quo Barberinus codex excerptus fuit, æque luxatum atque mendosum Leo Allatius testatur: et Barberini quidem codicis menda ex mendis exempli Vaticani proficisci nonnullis certis indicibus deteximus. Vide præfationem ad epistolas S. Leonis § 17, tom. I, pag. 635.

2. Porro in his mss. ea Romana synodus integra inventa non est, et desinit in epistola perperam inscripta Leonis nomine ad Anastasium Thessalonicensem, quam ex contextu et consulari nota Holstenius jure restituit Bonifacio I ad Rufum episcopum Thessalonicæ. Hinc cum ipsa documentorum Thessalonicensium collectio quæ gestis ejusdem synodi erat inserta, post laudatam epistolam abrupta ur (ut ostendunt etiam hæc verba ipsi epistolæ subjecta, *Item recitata est, quæ aliam epistolam subsequenter et in mss. deficientem palam indigitant*), quot alia documenta ad eandem collectionem pertinentia deinceps sequerentur incertum est. Plura quidem intercidisse innuunt non obscure Nicolai I verba in epist. 3 ad Michaelē imperatorem. Vicem, inquit, quam nostra sedes per episcopos vestris in partibus constitutos habuit, videlicet Thessalonicensem [locus mendosus vel luxatus], qui Romanæ sedis vicem per Epirum veterem, Epirumque novam, atque Illyricum, Macedoniam, Thessaliā, [CLXX] Achaia, Dacia Ripensem, Daciaque Mediāneam, Maxiam, Dardaniam, Prævalim, B. Petro apostolorum principi contradicere nullus præsumat; quæ antecessorum nostrorum temporibus, scilicet Damasi, Siricii, Innocentii, Bonifacii, Celestini, Xisti, Leonis, Hilari, Simplicii, Felicii, atque Hormisdæ sanctorum pontificum sacris dispositionibus augebatur. Quorum deni-

A que institutiones ab eis illis in partibus destinatas per nostros missos, ut rei veritatem cognoscere queatis, vestræ augustali potentie dirigere curavimus. In memoratis synodi Romanæ gestis quæ supersunt, nobis conservata fuerunt documenta a Damaso ad Leonem usque, ita tamen ut ignoremus num alia aliqua etiam Leonis subicerentur, quæ desint. Certe autem desiderantur epistolæ Hilari, Simplicii, Felicii atque Hormisdæ, quæ ante Bonifacii II, synodum scriptas huiusmodi procul dubio gestis insertas fuisse dubitare non licet. Cum Leo Allatius in laudato opere *Concordia*, pag. 1371, ex Vaticano quo usus est exemplo quædam verba recitet litterarum Leonis ad Anastasium Thessalonicensem, quæ in vulgatis Leoninis non inveniuntur, nemo suspicetur, hoc esse fragmentum epistolæ Leonis quam Vaticanus codex præferret, Barberini vero apographi librarius omiserit. Ea enim verba reipsa sunt memoratæ epistolæ Bonifacii ad Rufum quæ in Vaticano codice Leoni ad Anastasium æque perperam inscripta erat ac in Barberino inscribitur.

B 3. Laudatum Nicolai I testimonium, si nihil aliunde præsto esset, satis esse deberet ne quis tam rara documenta quæ ex Barberino codice sunt impressa, antiquis ignota fuisse suspicetur. Alia vero non desunt testimonia ipso Nicolao vetustiora. Nam epistolam Anatolii ad Leonem, quæ ex hac sola collectione prodit, laudat Gelasius in epistola ad Dardanos, uti ostendimus not. 9 in epist. 132. Eandem quoque allegat etiam Facundus Hermianensis lib. v. Hadrianus I totum exordium epistolæ Bonifacii quæ incipit *Instituto*. ac ex eadem collectione tantum edita fuit, transcripsit in epist. 97 codicis Carolini, editionis Gresseri pag. 522. Adde quod nonnullæ epistolæ hujus collectionis in aliis, probæ notæ codicibus inventæ sunt. Ita ex novem ejusdem collectionis epistolis sub Leone tres ante editionem Holstenii ex aliis mss. editæ fuerant. Nos unam præterea reperimus in præstantissimo codice Ratisponensi, et Quesnellus in Grimanico: epistolam vero 100 Marciani ad S. Leonem Arnoldus Græce scriptam in Bodelesiano exemplo nactus est, nos in Vat. Græco 1455. Confer præfationem in Leonis epistolas loco citato. Cum autem hæc omnia sinceritatem documentorum hujus collectionis etiam atque etiam confirmant, audax nimium a quibusque judicabitur Quesnelli censura, quæ epistolam Bonifacii I ad episcopos Thessaliæ ex hac collectione vulgatam in notatione ad caput 1 collectionis hoc modo edendæ suppositionis aut interpolationis accusavit. Vide nostram annot. 32 in laudatum caput primum, col. 51, ubi Quesnelli verba referuntur et perscringuntur.

C 4. Altera collectio est Arelatensis Ecclesiæ, ea documenta complectens quibus ejusdem Ecclesiæ privilegia ac jura probantur. Hanc collectionem præ oculis habuisse videntur Patres synodi Francofordiensis anni 794, cum eas pontificias epistolas recitatas tradunt quæ in eadem collectione continentur, et nonnullæ nonnisi in ea hæctenus inveniri poterunt. Iniqui enim can. 8: *De altercatione Ursionis Viennensis episcopi, et advocato Elifanti Arelatensis episcopi lectæ sunt epistolæ B. Gregorii, Zosimi, Leonis et Symmachii, quæ definiunt eo quod Viennensis Ecclesiæ quatuor suffraganeas habere sedes deberet quibus illa quinta præmineret; et Arelatensis Ecclesiæ novem suffraganeas habere deberet, quibus ipsa præmineret (Tom. IX Conc., col. 105).* Certe tres Leonis epistolæ, quæ in nostra editione sunt 40, 42 et 66, hæc una collectione opitulante ad nos pervenerunt. Idem est de epistolis Zosimi aliisque nonnullis. Quæ vero in aliis quoque collectionibus inventæ sunt, uti Gregorii litteræ ad Virgilium Arelatensem, quæ exstant in Regesto ejusdem pontificis, cæteris fidem conciliant; cum præsertim posteriores antecedentium faciant mentionem, et aliæ aliis testimonium præstent.

5. Hujus collectionis laudantur tres antiqui codi-

ces, duo in Colbertina bibliotheca, unus in Regia, A isque saeculo nono exaratus traditur a P. Constantio in praefatione ad tom. I Epistolarum Rom. pontif., num. 165. Nos recentiorum [CLXXI] quidem Romae vidimus in bibliotheca Vallicellana signatum G 99, qui tamen ex vetusto ms. tunc Arelatensis Ecclesiae, postea Colbertinae accurate excerptus, a Nicolao Fabro missus fuit ad cardinalem Baronium. Ne quid vero allucinationis obrepat, duo hujus collectionis exemplaria Colbertina distinguenda sunt, quorum alterum distinctionis gratia P. Constantius Arelatensem, alterum Colbertinum appellat in monito ad epist. I Zosimi col. 933. Ibi autem indicat apographum Vallicellanum missum ad Baronium sumptum fuisse ex ms. Colbertino Arelatensi; sed ex altero Colbertino excerptum pluribus indicibus deteximus. Non solum enim aliquot lectiones Vallicellani a lectionibus ms. Arelatensis discrepant, uti colligere licet ex not. 6 in Leonis epist. 66, tom. I, col. 998, verum etiam Vallicellanus aliquot documentis caret quae in ms. Arelatensi inveniuntur, ut ex dicendis palam fiet. Codex Regius 3989, duobus Colbertinis antiquior, teste eodem Constantio documenta profert ad Pelagium usque. Quo autem perveniat Colbertinus Arelatensis signatus num. 1951 ignoramus. Ex indicibus a P. Constantio productis certum videtur eum progredi saltem usque ad S. Gregorium Magnum. Vallicellanus vero codex ex altero Colbertino descriptus locupletior est, quippe qui nonnulla monumenta posteriora recepit. Quae autem in hoc exhibentur sunt haec.

I. Zosimi epistola ad episcopos per Gallias et septem provincias constitutos. Exstat tom. III Concil., Ven. edit., epist. 5, col. 409.

II. Ejusdem Aurelio et episcopis Africae, episcopis Galliarum et septem provinciarum, et episcopis Hispaniae a pari. Ibidem epist. 6, col. 411.

III. Ejusdem episcopis Viennensis et Narbonensis secundae. Ibid. epist. 7, col. 413.

IV. Ejusdem Hilario Narbonensi. Ibid. epist. 8, C col. 414.

V. Ejusdem Patroclo Arelatensi. Ibid. epist. 9, col. 415.

VI. Ejusdem ad eundem. Ibid. epist. 11, col. 417.

VII. Ejusdem clero et ordini et plebi constitutis Massiliae. Ibid. epist. 12.

VIII. Leonis Constantio aliisque episcopis Galliarum. In nostra editione est epist. 4.

IX. Ravennio Arelatensi. Ibid. epist. 42.

X. Preces episcoporum Galliae ad Leonem. Ibid. epist. 65.

XI. Rescriptum Leonis. Ibid. epist. 66.

XII. Praeceptum Hilarii papae de Ecclesia Diensi, ubi episcopus indebite a Viennensi episcopo ordinatus est. Epist. 11 ejusdem pontificis tom. V Concil., col. 69.

XIII. Gelasii Aeonio Arelatensi. Est epist. 12 Gelasii ibid. col. 524.

XIV. Symmachi eidem Aeonio. Est epist. I hujus pontificis ibid. col. 421.

XV. Ejusdem ad episcopos Galliarum. Epist. 9, ibid. col. 438.

XVI. Ejusdem Caesario Arelatensi. Epist. 5, ibid. col. 424. Haec epistola exstat etiam in collectionibus Hisp. et Isid. ac aliis nonnullis.

XVII. Hormisdæ ad Caesarium. Epist. 30, ibid. col. 610.

XVIII. Joannis II ad episcopos Galliae. Epist. 4, ibid. col. 899.

XIX. Ejusdem presbyteris, diaconibus, et cuncto clero Ecclesiae in qua fuit Contumeliosus episcopus. Epist. 5, ibid. col. 900.

XX. Agapiti Caesario. Epist. 6, ibid. col. 945.

XXI. Ejusdem eidem. Epist. 7, col. 946.

XXII. Vigilii ad eundem Caesarium. Epist. 3, ibid. col. 1294.

XXIII. Ejusdem Auxanio Arelatensi. Epist. 6, ibid. col. 1299.

XXIV. Ejusdem ad eundem. Epist. 7, col. 1300.

XXV. Alia ejusdem ad eundem. Epist. 8, col. 1301.

XXVI. Ejusdem ad episcopos Galliae. Epist. 9, col. 1302.

XXVII. Ejusdem ad eosdem. Epist. 11, col. 1306.

XXVIII. Ejusdem ad Aurelium Arelatensem. Epist. 10, col. 1305.

XXIX. Ejusdem ad eundem. Epist. 13, col. 1308. Exstat etiam in collatione 7 synodi v.

XXX. Pelagii I Sapauda Arelatensi. Epist. 8, tom. VI Concil., col. 472.

[CLXXII] XXXI. Ejusdem eidem. Epist. 9, col. 475.

XXXII. Ejusdem Childeberto regi. Epist. 10, ibidem.

XXXIII. Ejusdem Sapauda. Epist. 11, col. 476.

XXXIV. Ejusdem eidem. Epist. 12, ibidem.

XXXV. Ejusdem Childeberto regi. Epist. 13, col. 477.

XXXVI. Ejusdem eidem regi. Epist. 14, col. 478.

XXXVII. Ejusdem Sapauda. Epist. 15, ibidem.

XXXVIII. Ejusdem Childeberto regi, cui annexa fides papae Pelagii. Epist. 16, col. 479.

XXXIX. Ejusdem ad episcopos Tusciae Annonariae. Epist. 6, col. 470.

XL. Ejusdem ad universum populum Dei. Epist. 7, col. 471. Haec tres epistolae ad Arelatensem Ecclesiam non spectant. Cum vero omnes de eodem fidei argumento agant de quo sermo est in praecedenti epist. 15 ad Sapaudum Arelatensem, collector has quoque illi subnectendas putavit.

XLI. Manasse Remensi Gregorius. Haec epistola praemissa Gregorii Magni litteris non est ipsius, sed Gregorii VII, legiturque in hujus Regesto lib. vi epist. 2, data xi kal. Septembris anni 1077. Inserta autem fuit in hac collectione, quia S. Gregorii ac aliorum veteriorum pontificum epistolae pro sede Arelatensi scriptas commemorat.

XLII. S. Gregorii sententia ad Augustinum episcopum Angliae. Est fragmentum epistolae ejusdem pontificis ad interrogationem nonam S. Augustini, in quo Arelatensis metropoli laudatur.

XLIII. Ejusdem Virgilio Arelatensi. Epist. 53, lib. v editionis Maurinae.

XLIV. Ejusdem episcopis Galliarum. Ibidem epist. 54.

XLV. Ejusdem Childeberto regi. Ibidem, epist. 55.

XLVI. Nicolai I epistola ad Rotlandum archiepiscopum Arelatensem. Incipit: *Suscepit sanctitudinis tuae epistolam*, etc. Vide tom. IX Concil., col. 1510 e.

Subjiciuntur synodi Arelatensis I, II et III, ex Isidori collectione, vel Hispanica excerptae, ac postea fragmentum concilii Taurinensis usque ad canonem secundum, in quo de controversia agitur inter Ecclesias Viennensem atque Arelatensem. Mox adduntur juramenta ab episcopis praestita Ecclesiae Arelatensi, dum Anno, Pontius, et Raimbaldus hanc sedem tenerent: Anno quidem ab an. 981 usque ad an. 994: Pontius, Annonis successor usque ad annum 1030; Raimbaldus vero ab an. 1031 usque ad an. 1065. Hinc ejusmodi juramenta data fuerunt sub finem saeculi x et saeculo xi, quo haec addita una cum memorata Gregorii VII epistola hujus collectioni inserta noscuntur. Et si vero quaedam ex istis juramentis sparsim edita sint, hic tamen singula, ut in nostro codice describuntur, appendere rebus pluribus utile futurum confidimus.

Ego Pontius S. Mariae Aquensis sedis nunc ordinandus episcopus debitam subjectionem et reverentiam et obedientiam a SS. Patribus constitutam secundum praecipua canonum S. sedis Arelatensis Ecclesiae, rectoribusque ejus in praesentia domni archiepiscopi Raimbaldi perpetuo exhibiturum promitto, et super sanctum altare propria manu firmo.

Ego frater Rostagnus S. Aquensis Ecclesiae ordinandus episcopus debitum, etc., ut supra.

Ego Stephanus Vendacensis Ecclesie vocatus episcopus promitto coram Deo et sanctis ejus omnem subjectionem et obedientiam canonicam et fidelitatem Ecclesie S. Stephani sedis Arelatensis, ubi corpus B. Trophimi confessoris quiescit, et Annoni presentii archiepiscopo, et successoribus ejus, si eum supervixerit.

Ego Arnulphus Vincienensis Ecclesie vocatus episcopus, etc., ut in precedenti. Solum pro Annoni presentii archiepiscopo habet Pontioni presentii archiepiscopo.

Ego Bertrandus S. sedis Ecclesie Forojuliensis nunc ordinandus episcopus, etc., ut supra in juramento Pontii Aquensis.

Ego Bertrandus Regensis Ecclesie episcopus vocatus profitor me deinceps [CLXXIII] sub ditione Arelatensis metropolitani consistere, et ejus iusticiis obtemperare.

Ego Agelricus sancte Regensis Ecclesie nunc ordinandus episcopus, etc., ut in juramento Pontii Aquensis.

Ego Adilricus Arausicensis Ecclesie vocatus episcopus, etc., ut in juramento Stephani Vendacensis.

Ego Adilricus Arausicensis et Tricastrinensis voca-

tus episcopus, etc., ut in juramento ejusdem Stephani, Solum pro Annoni habet Raimbaldus.

Ego Petrus Ecclesie Avenione vocatus episcopus profiteor me, etc., ut in juramento Bertrandi Regensis.

Ego Benedictus Avenionensis Ecclesie vocatus episcopus juro coram Deo et sanctis ejus omnem subjectionem et obedientiam canonicam et fidelitatem Ecclesie S. Stephani sedis Arelatensis, ubi corpus almi Trophimi apostolici quiescit, et Raimbaldus presentii archiepiscopo, et successoribus ejus, si eum supervixerit.

Duo documenta in Vaticellano apographo et in exemplo Colberino desiderantur, quae in aliis duobus ejusdem collectionis Arelatensis codicibus inventa fuerunt. 1° Factum (seu edictum) ad titum illustrem Agricolaem praefectum Galliarum angustorum Honorii et Theodosii, editum apud P. Constantium tom. I Epist. Rom. pontif., col. 917, quod exstat in mss. Coll. Arelatensi 1951 et Regio 5983. 2° Synodi Arelatensis epistola ad Silestrum papam, quae in uno mss. Coll. Arelatensi 1951 conservata, legitur apud laudatum Constantium col. 345. Vide ejus monitum col. 341, in fine.

PARS TERTIA.

De collectionibus Dionysiana et ceteris quae a Dionysio profecerunt.

CLXXIV] CAPUT PRIMUM.

De collectione Dionysii Exigui.

§ 1. Cassiodorus testimonium de Dionysio. Collectionis Dionysianae partes duae, earumque descriptio. Haec continuata numerorum serie in canonibus Graecis. Justelli editio duo additamenta a Dionysio aliena in secunda parte recepit. Pari Dionysii codices rari, et cum Hadriani non confundendi.

1. Quis esset Dionysius Exiguus, quantaeque ejus esset in Graecis Latinisque litteris peritia, ac in studio totius sacrae eruditionis celebritas, satis exposuit Cassiodorus, qui eo familiariter usus, post ejusdem mortem, circa annum 556, hoc insigne de eo testimonium inseruit libro de Divinis Lectionibus, cap. 35: *Generat etiam hodieque catholica Ecclesia viros illustres probabilium dogmatum decore fulgentes. Fuit enim nostris temporibus et Dionysius monachus, Scythia natione, sed moribus omnino Romanus, in utraque lingua valde doctissimus, reddens actionibus suis quam in libris Domini legerat aequalem: qui Scripturas divinas tanta caritate discusserat aique intellexerat, ut undecunque interrogatus fuisset, paratum haberet competens sine aliqua dilatione responsum: qui mecum dialecticam legi, et in exemplo gloriosi magisterii plurimos annos vitam suam Domino prestante transiecit. Pudet me de consorte dicere quod in me nequeo reperire. Fuit enim in illo cum sapientia magna simplicitas, cum doctrina humilitas, cum facundia loquendi parcitas: ut in nullo se vel extremis famulis antequisset, cum dignus esset regum sine dubitatione colloquiis. Interveniat pro nobis, qui nobiscum orare consueverat, ut cujus hic sumus oratione suffulti, ejus possimus nunc meritis adjuvari. Qui petilus a Stephano episcopo Salonitano, ex Graecis exemplaribus canones ecclesiasticos moribus suis, ut erat planus atque disertus, magna eloquentia sua composuit, quos hodie usu celeberrimo Ecclesia Romana complectitur. Hos etiam oportet vos assidue legere, ne videamini tam infantes ecclesiasticas regulas culpabiliter ignorare. Atque quocumque in Graeco transiit in Latinum, quae utilitati possint Ecclesiae convenire. Qui tanta Latinitatis et Graecitatis peritia fungebatur, ut quocumque libros Graecos in manibus acciperet, Latine sine offensione transcurreret; hernique Latinos Attico sermone legeret, ut crederet hoc esse*

conscriptum, quod os ejus inoffensa velocitate fundebat. Longum est de illo viro cuncta relexere: et prosequitur alia de ejus virtutibus disserens.

2. Celeberrimum in rem nostram Dionysii opus est Collectio Canonum et Constitutionum sedis apostolicae, quae ab auctoris nomine Dionysiana vocatur. [CLXXV] Haec distinguitur in partes duas: quarum altera synodorum canones, altera Romanorum pontificum epistolas complectitur. Non uno, sed distincte tempore separatim digestae et editae; ac propterea distinctis nomenclatoris litteris in puris Dionysianis exemplaribus discernuntur. Primo collectioni canonum operam dedit. Cum videretur Romam accessisset post Gelasii mortem, quem se presentis corporali non vidisse testatur, ibidemque plura dedisset suae peritiae in Graecis ac Latinis litteris argumenta; Laurentius confusio prae translationis offensum, assiduam et familiarem cohortationem ab eo flagitavit ut Graecorum synodorum canones accurate et nitidioris interpretatione Latina redderet. Priscam translationem, quae Laurentium offenderat, illam esse quam hoc tempore edituri sumus, alibi probabiliter conjecimus. Laurentius porro, quem fratrem nostrum Dionysius appellat, forte fuit aliquis Romanae Ecclesiae presbyter, quo nomine duo subscripti inveniuntur concilio Romano sub Symmacho an. 499. Ingestum autem a Laurentio laborem non suscepit Dionysius, nisi postquam Stephani episcopi Salonitani preces accessissent, ut partem ex epistola ad ipsum Stephanum, partim ex Cassiodori testimonio colligimus.

3. In principio itaque canones qui dicuntur Apostolorum, de Graeco, inquit in epistola ad Stephanum, transulimus, quibus quia plurimi consensum non praebere facilem, hoc ipsum vestram nolimus ignorare sanctitatem. Deinde regulas Nicenae synodi, et decreta omnium conciliorum, sine quae ante eam, sine quae postmodum facta sunt, usque ad synodum 150 condicimus, qui apud Constantinopolim convenerunt sub ordinis numerorum, id est a primo capite usque ad centesimum sexagesimum quintum, sicut habetur in Graeca auctoritate, digessimus. Graeca auctoritas Graecum quo meliorem codicem indicat. In hoc series numerorum in continua erat, ut in eo codice fuit, qui in nonnullis synodi Chalcedonensis actionibus Aniochenos canones eadem fere numerorum serie notatos praeferebat. Confer quae in hac rem observavimus part. I, cap. 6. Idem vero Graecus Dionysii codex solos continet

Nicænos canones 20, Ancyranos 24, Neocæsarienses 14, Gangrenses 20, Antiochenos 25, Laodiceos 59, et Constantinopolitanos 3, qui canones 165 conficiunt. Cum autem in eo codice deessent canones Chalcedonenses 27, eos ex alio Græco exemplo Dionysius Latinitate donatos adiecit, qui Græcarum synodorum statuta clauderant. Tum vero ex Latinis exemplis subiunxit statuta Sardicensis concilii atque Africani, quæ Latine sunt edita. Sardicensis aequidem canones, quos duplici originali exemplo tum Græce, tum Latine editos probavimus part. 1, cap. 5, non reddidit ex Græco, sed ex Latino originali exemplo æque ac Africanos sumpsit. Vide quæ de hoc peculiari Sardicensium exemplo annotavimus part. II, c. 1, num. 17. Concludit porro Dionysius epistolam nuncupatiorum hac monitione: *Universarum vero definitionum titulos post hanc præfationem strictius ordinantes, ea quæ in singulis sparsim sunt promulgata conciliis, sub uno aspectu locavimus, ut ad inquisitionem cujusque rei compendium aliquod attulisse videamur.* Indicat titulos canonum exactius lucubratos, et in præmissa tabula descriptos, quos postea suo cujusque canonis iterum præfixit. Hinc ergo prima partis series hæc est. Præfationis locum obtinet epistola ad Stephanum. Tum sequitur tabula titulorum. Deinde canones apostolorum 50. Postea sub una numerorum serie Nicæni, Ancyran, Neocæsarienses, Gangrenses, Antiocheni, Laodiceeni et Constantinopolitani. Deinde Chalcedonenses, quos omnes nova versione ex Græco Latine transtulit. His subjecti ex originali Latino Sardicensis 21 ac tandem Africani distincti in numeros 158. Priores scilicet numeri 33 sunt canones concilii Carthagenensis anni 419. In quo cum postea lecta et inserta fuerint decreta præcedentium synodorum Africæ sub Aurelio, hæc a num. 34 perveniunt usque ad num. 127. Tum sequuntur sex alii canones ejusdem concilii anni 419 a num. 128 usque ad 153. Deinde epistola ejusdem synodi ad Bonifacium pontificem, alia Cyrilli Alexandrini ad Africanos, alia Attici CP. ad eosdem cum symbolo Nicæno, et postremo epistola posterioris synodi Africanæ ad Cælestinum: quæ omnia inchoant a num. 154 ac desinunt in num. 158. Eam porro continuatam numerorum seriem, quam in Græcis canonibus se expressisse [c. xxvi] testatur est, nulli codices exhibent, et ne illi quidem quos puros Dionysius inferius memorabimus. Neque eam seriem præferebat ille codex quo Cresconius usus est. Fuisse tamen initio aliquos codices cum hujusmodi serie, patet ex titulis subjectis epistolæ Joannis II ad Casarium Arelatensem, in quibus ex Dionysio canon Neocæsariensis juxta eam numerorum seriem describitur. Vide quæ in hanc rem ex ms. Val. Palat. 574 annotavimus part. II, c. 10, § 2, n. 12. Cum porro in iisdem titulis Joannis II duo alii canones Antiocheni, non juxta seriem memoratam, sed propriis numeris allegentur, perspicuum fit Dionysianum ejusdem pontificis exemplum duplici numerorum ordine fuisse distinctum, nimirum tum ea continuæ serie quæ ex Græco a Dionysio recepta fuit, tum peculiari canonum cujusque synodi numero, quem si non a Dionysio, certe a quibusdam librariorum olim appositum ex hac ipsa Joannis II epistola suspicatus est P. Constantius in præfatione ad tom. I Epist. Rom. pont., num. 109, ubi præterea non improbabili conjectura idcirco in codicibus qui ad nos pervenere naspiam inveniri eam continuam numerorum seriem, quia librariorum deinde consecuti, omissis Dionysii numeris, alios retinere nupte magis vulgares magisque ad distinctionem rarum accommodatos. Ea vero numerorum serie, quæ in Bibliotheca juris canonici, Voello et Justello curantibus, Dionysii editio prodit, non ex aliquo puriori Dionysii codice, qualem non fuisse Justellianum ex defectibus ejusdem editionis a puro Dionysiano codice alienis inferius patet, sed ex ipsa Dionysii epistola, qua eandem seriem a se custoditam testatur, originem ducit.

4. Hæc prima Dionysianæ collectionis pars cum

A omnium plausum, ac præsertim Juliani tituli S. Anastasii presbyteri fuisset excepta, hic ipsi Dionysio auctor fuit ut apostolicæ quoque sedis constituta quæ ad ecclesiasticam disciplinam pertinent pari studio colligeret. Cuius morem illi gerens, ea (inquit in epistola ad eundem Julianum) quæ valui cura diligentique collegi, et in quendam redigens ordinem, titulis distincti compositis: ita duxerat ut singulorum pontificum quicquid a me præcepta reperta sunt, sub una numerorum serie terminarem, omnesque titulos huic præfationi subnecterem, eo modo quo dudum de Græco sermone Petrum transferens canones ordinarem. In hac parte una numerorum series in singulorum pontificum decretis, non autem in toto corpore a primo pontifice ad ultimum visitur. Chronologicum vero pontificum ordinem, qui in aliis anterioribus collectionibus perturbatus invenitur, Dionysius exacte secutus est. Præmittitur epistola ad Julianum, quæ præfationis vicem gerit. Sequitur tabula titulorum.

B Tum profertur epistola Siricii ad Himerium Tarracensem in 15 numeros distincta, quæ in vulgatis Conciliorum tom. II est epist. 1.

Subduntur Innocentii epistolæ 22, quæ dispersuntur in numeros, 57, nimirum:

I. Ad Decentium Eugubinum, unde priores num.

8. Est tom. III Concil. epist. 1.

II. Ad Victorium Rothomagensis, ex qua sequentes numeri 12. Est epist. 2.

III. Ad Exuperium Tolosanum aliis numeris 7, a 24 ad 37. Est epist. 3.

IV. Ad Felicem Nucernum, secta in numeros 5, a 38 ad 52. Est epist. 4.

V. Ad Maximum et Severum episcopos per Brutios sub unico numero 53. Est epist. 5.

VI. Ad Agapitum, Macedonium, et Marianum episcopos Apulie, unico numero 54. Est epist. 6.

VII. Ad Rufum, Gerontium, et alios Macedones, item unico numero 55. Est epist. 7.

VIII. Ad Florentium Tiburtinensem numero 56. Est epist. 8.

IX. Ad Probum numero 57. Est epist. 9.

X. Ad Aurelium et Augustinum num. 58. Est epist. 10.

XI. Ad Julianum num. 59. Est epist. 15.

XII. Ad Aurelium num. 40. Est epist. 41.

XIII. Ad Bonifacium presbyterum numero 41. Est epist. 14.

[c. xxvii] XIV. Ad Alexandrum Antiochenum num. 42. Est epist. 15.

XV. Ad Maximianum episcopum num. 43. Est epist. 16.

XVI. Item ad Alexandrum Antiochenum num. 44. Est epist. 17.

XVII. Item ad eundem tribus num. 45, 46, et 47. Est epist. 18.

XVIII. Ad Acacium episcopum Berœensem num. 48. Est epist. 19.

XIX. Ad Laurentium Senlensem num. 49. Est epist. 20.

D XX. Ad Marcianum episcopum Naisitanum, num. 50. Est epist. 21.

XXI. Ad Rufum, Eusebium, et ceteros episcopos Macedones, reliquis septem numeris, a 51 ad 57. Est epist. 22.

Zosimi epistola ad Hesychium Salonitanum in tres numeros distributa. Est in editione Conciliorum hujus pontificis epist. 1.

Bonifacii I papa decreta quatuor numeris comprehensa, quorum 1 est epistola ejusdem ad Honorium augustum, 2 est rescriptum Honorii, 3 epistola ejusdem pontificis ad Patroclum, Remigium aliosque episcopos Gallicanos, 4 alia epistola ad Hilarium Narbonensem. Sunt in Conciliis epistolæ 1, 2 et 3, et rescriptum Honorii post epist. 1.

Cælestini tres epistolæ distributæ in numeros 23.

I. Epistola ad Venerium, Marinum et ceteros Galliarum episcopos, additis præteritorum sedis apo-

atolicæ episcoporum auctoritatus de gratia Dei et a libero voluntatis arbitrio. Dividitur in numeros 13. Est in conciliis epist. 1.

II. Ad episcopos per Viennensem et Narbonensem provincias constitutos, a num. 14 ad 19. Est epist. 2.

III. Ad episcopos per Apuliam et Calabriam reliquis tribus numeris 20 21 et 22. Est epist. 3.

Leonis epistolæ septem distinctæ in numeros 48.

I. Ad episcopos Campaniæ, etc., numeris quinque. Est in nostra editione epist. 4.

II. Ad Italos unico numero 6. Est epist. 7.

III. Ad Siculos a num. 7 ad 13. Est epist. 15.

IV. Ad Ianuarii Aquileiensem num. 14. Est epist. 18.

V. Ad Rusticum Narbonensem a num. 15 ad 30. Est epist. 167.

VI. Ad Anastasium Thessalonicensem a num. 31 ad 41. Est epist. 14.

VII. Ad Nicetam Aquileiensem a num. 42 ad 48.

Gelasii decreta de constitutis ecclesiasticis in numeros 28. Exstant in collectione hoc tomo edita cap. 58.

Tandem epistola Anastasii II ad Anastasium augustum in numeros octo divisa. Est tom. V Conciliorum epist. 1.

5. Hæc puræ Dionysianæ collectionis integra descriptio est. Nemo autem opponat Christophori Justelli editionem a Gulielmo Voello, et Henrico Justello ejus filio insertam Bibliothecæ juris canonici tomo primo, in qua inter recensita secundæ partis documenta duo alia præferuntur: nimirum decretis Zosimi annexitur ejusdem epistola ad presbyteros legatos Ravennæ, quæ numerum 4 conficit; decretis autem Leonis subditur epistola ejusdem ad Africanos, quæ numerum adjicit 49. Hæc enim duas epistolas codices puri Dionysii ignorant, quales hactenus inventi sunt duo, Regius Parisiensis 5887 et Vaticanus 5845. Cæteri qui eandem epistolam referunt, uti a Justello prodierunt corpori ipsius collectionis insertæ, non puri Dionysiani codices sunt, sed Hadriani, qui hæc et alia præter Dionysium additamenta recepere, uti capite sequenti pluribus explicabimus. Quod si in tabula titulorum præmissa codici Vaticano 5845 earundem epistolarum tituli referuntur; cum ipsæ epistolæ desint in corpore collectionis, et solum post ipsum collectionis corpus una cum cæteris additamentis separatim in eodem codice describantur; iidem tituli in ipsam tabulam perperam irrepisse noscuntur. Enimvero in eadem tabula initio titulorum Leonis habetur: *Incipiunt tituli decretorum papæ Leonis num. 48*, non vero 49, ac propterea titulus 49 ipsi tabulæ in fine titulorum Leonis adjectus perspicitur. Adde quod tituli memoratarum epistolarum Zosimi ac Leonis ab aliis titulis Dionysianis maxime abhorrent, uti Quesnellus animadvertit in notis ad epist. 12 ejusdem pontificis tom. II, col. 1358. Adde quod iidem duo tituli in codice Regio non [CLXXVIII] solum in corpore, sed etiam in titulorum tabula non leguntur, uti colligere licet ex P. Constantio, qui not. c in epist. 14 Zosimi, col. 969: *Neque eam, inquit, etiam genuinum Dionysianæ collectionis exemplum regium aut in generali titulorum indice memorat, nec in ipso operis corpore exhibet*. Accedit tandem hæc duas epistolas nec allegari in collectione Cresconii, nec in Hispanica, in quibus cum omnia Dionysianæ collectionis documenta recepta fuerint, hæc quoque epistolæ fuissent in ipsis descriptæ, si eas Cresconius et Hispanice collectionis autor in suo ejusque Dionysiano codice nacti fuissent. Hinc porro a Justelliana editione, ut porum referat Dionysii codicem, hæc dum epistolæ tum in tabula titulorum, tum in corpore canonum præcedendæ sunt, ac inter alia ejusdem additamenta rejiciendæ. Hic autem addendum delenda quoque esse in epigraphæ Antiochenorum canonum verba in *enactis*, quæ a

poris Dionysii codicibus abesse animadvertimus part. I, cap. 4, § 2, ubi duos codices puri Dionysii quos inspicere licuit laudavimus: Vat. 5845, qui totam Dionysii collectionem continet, et Vat. Palat. 577, qui solos conciliorum canones exhibet. Descriptionem prioris codicis, qui præter integrum Dionysium qualem hactenus explicavimus, plura additamenta complectitur, dabimus capite tertio, ubi de Dionysianis additionibus erit sermo. De altero autem ms. Vat. Palat. 577 pluribus agemus hoc ipso capite, § 3.

§ 2. De Dionysianæ collectionis præstantia. Num Dionysius primus collegerit decretales Romanorum pontificum. Animadversiones in eandem collectionem. Quantum hæc propagata fuerit. De tempore quo condita fuit.

6. Dubitari non potest quin Dionysii collectio cæteris antiquioribus et distinctione canonum a decretis pontificum, et perspicuitate versionis canonum Græcorum, et documentorum ordine, et titulis aptioribus, non modicum præstet, nec non ipsa omnium decretorum sinceritate, quæ nihil apocryphum recipit, exceptis canonibus apostolicis, quos tamen Dionysius non sine peculiari admonitione a cæteris genuinis canonibus distinguendos potavit. Neque vero dicendum est cum nonnullis Dionysium primum fuisse qui apostolicæ sedis decreta collegerit. Fuit quidem ille primus qui ea tomo separato a canonibus conciliorum sejunxit ordinatimque recensuit; cum in antiquioribus collectionibus una cum synodorum decretis, vel inter se confuse permiscerentur, uti cernere est in collectionibus quas antecedenti parte descripsimus. Qui vero hæc Dionysiani codicis distinctione utuntur, perinde ac si ante Dionysium soli canones, non vero apostolica constituta auctoritatem obtineant, nimum falluntur. Etsi enim verum esset (quod non concedimus) vetustiores Dionysio codices qui ad nos non pervenere, solos canones Græcorum conciliorum Latine redditos prætulisse, quid inde? Cum hi privati essent codices, nullus autem publicus, ut alibi ostendimus; cumque inter canones Græcorum synodorum soli Nicæni cum Sardicensibus olim essent apud Latinos recepti, quemadmodum probavimus part. II, cap. I, nihil ex his codicibus ad auctoritatem astruendam vel adimendam decretis Romanorum præsumi elici potest. Apostolicis certe constitutionibus satis per sese manebat auctoritas, sive eas essent privatis illis codicibus insertæ, sive non essent. Perspicua sunt testimonia Cælestini I in epistola ad episcopos Apuliæ et Calabriæ, nec non Leonis epist. 4 ad episcopos Campaniæ, in quibus non canonum tantum, verum etiam decretalium auctoritas commendatur. Auctor Vitæ S. Hilarii Arelatensis cap. 16 accusatum tradit Cælidonium episcopum ac si viduam olim duxisset uxorem, *quod apostolicæ sedis auctoritas, et canonum prohibent statuta*: ubi perspicitur et canones, et apostolicas constitutiones apud Gallicos viguisse. Confer ea quæ animadvertimus not. 11 in caput 2 dissertationis 12. Quesnelli huic tomo inserendæ col. 697. Ex epistola ipsa Dionysii decretalium collectioni præmissa manifestum est cum idcirco a Juliano fuisse excitatum ad colligenda præter canones, apostolicæ sedis decreta, quia non soli [CLXXIX] canones, sed hæc etiam decreta ad ecclesiasticam disciplinam regendam pertinebant. Id enim satis indicant hæc ejusdem epistolæ verba: *Sanctitatis vestræ piis excitatus studiis, quibus nihil prorsus eorum quæ ad ecclesiasticam disciplinam pertinent omitti inquirere, præteritorum sedis apostolicæ præsumtum constituta quo valui cura diligentius collegi*. Hinc et canones et hæc decreta simul in aliis antiquioribus collectionibus descripta. Cum vero Dionysius priori parte solos canones dedisset, Juliani suasionibus, ne quid disciplinæ ecclesiasticæ studio desisset, apostolicas quoque epistolas altera parte collegit et edidit.

7. Etsi vero hæc collectio Dionysii cæteras antecellit, non tamen usquequaque perfecta est. Prima pars, quæ ad canones conciliorum pertinet, aliquot defectibus laborat. In Nicænis enim symbolum et catalogus episcoporum desiderantur. Subscriptiones quoque seu nomina episcoporum desunt in canonibus Ancyranis, Neocæsariensis, Gangrensibus, Antiochenis, et Constantinopolitanis; nec non duæ synodice Gangrensis et Antiocheni concilii: quæ omnia ex aliis vetustis collectionibus suppetunt. Id unum Dionysio excusationi esse potest, Græcum codicem quo ille usus est his omnibus caruisse. Canones Africanos sumpsit ex codice qui continebat integra gesta synodi Carthaginensis anni 419. Huic autem cum omnes anteriores synodi sub Aurelio insertæ fuerint, plura in eo erant quam quæ Dionysius transcripsit. Is enim brevitati consulens, in referendis quibusdam conciliis nonnulla se omisisse testatur, quæ Africanorum more in aliqua sive anteriori sive posteriori synodo repetita deprehendit; et in aliis nonnullis compendio ita maluit quam ipsa verba aut gesta describere: et dum ita se gereret, quosdam etiam canones non repetitos inadvertenter transcurrit, quos ex aliis fontibus explicari opus fuit. Vide quæ in hanc rem observavimus part. II cap. 3. Quantum ad decretales epistolas Romanorum pontificum, nonnullis persuasum est Dionysium, qui Romæ collectionem lucubravat, eas quas collegit ex apostolicis scriniis eduxisse. Id autem omnino improbabile, immo etiam falsum credimus. Multa in eo desiderantur pontificia constituta celeberrima, quæ in aliis vetustioribus collectionibus passim leguntur; dedisset autem præter hæc alia multa plura, si apostolica scrinia consulisset. Nonne vel in solo Leone plures maximi momenti epistolæ ad disciplinam pertinentes ab eo omissæ fuerunt, nimirum epist. 1 ad Aquileiensem episcopum, 9 ad Dioscorum, 10 ad Vienneenses, 12 ad Africanos, 15 ad Turribium, 19 ad Dorum Beneventanum, 408 ad Theodorum Forojulensem, 419 ad Maximum Antiochenum, 466 ad Neonem Ravennatem, et 468 ad episcopos Campaniæ? Quid quod in epist. 167 ad Rusticum Narbonensem, quam descripsit, ob titulos cuique capituli ab eo præfixos prætermisissæ fuerunt ipsius Rustici inquisitiones, quæ ad probe intelligenda Leonis responsa necessariae sunt? Vide præfationem ad Leonis epistolas num. 13 tom. I col. 517. Lectiones tandem Dionysii non semper meliores esse, in edendis Leonis epistolis et Codice canonum evidenter deprehendimus: unde aliarum collectionum textum identidem præferendum putavimus. Hinc licet Dionysius in epistola ad Julianum omnem quæ valuit in colligendis apostolicis epistolis curam ac diligentiam se adhibuisse significet, aliarum tamen vetustiorum collectionum, quæ multa ab eo omisissæ præferunt, notitiam ipsi de suis manifestum est. Idem in præfatione ad versionem epistolæ S. Cyrilli ad Nestorium, se primum ejus interpretem qui eam epistolam Latinis dederit, indicat his verbis: *Opportunum prorsus hoc tempore existimans, quo tanti doctoris apostolica fides Græcis jamdudum bene comperta, sed ignorata Latinis hæcenus innotescat* (Tom. III Concil., col. 159). Duæ autem erant anteriores versiones, una Marii Mercatoris, alia inserta interpretationi antiquæ synodi Ephesinæ, quas Dionysius ignorasse dicendum est. Vidant igitur quam leve sit illud nonnullorum argumentum, quo ex silentio vel prætermissione Dionysii in duntaxat vocare non dubitant quedam pontificia documenta, quæ aliis ex fontibus in lucem producta, nisi quid gravius aliunde opponatur, satis in tuto sunt.

8. Illæ autem præclaræ collectionis Dionysianæ doctæ, quas paulo ante recensuimus, adeo perstrinxerunt et rapuerunt oculos omnium, ut statim a cunctis (CLXXX) passim exquiri ejus exemplaria, ac ipsa in Urbe mox in usum induci cœperint, præsertim ob versionem Græcorum canonum, quæ priscam trans-

lationem inconcinnam, prius ibidem cognitam, antiquavit. Hinc paucorum annorum spatio ita passim adhibebatur, ut sub medium sæculum vi Cassiodorus scripserit: *Quos* (Græcos canones a Dionysio latinitate donatos) *hodie usu celeberrimo Ecclesia Romana complectitur*. De solo usu loquitur qui ei collectioni nullam auctoritatem publicam vindicavit, nec eam publicum Romanæ Ecclesiæ codicem reddidit. Huic quidem Romanæ Ecclesiæ usum demonstrant inter cæteros duo ejusdem sæculi pontifices Joannes II atque Vigilius. In titulis canonum quos Joannes II ad Cæsarium Arelatensem direxit, duo canones apostolici, unus Neocæsariensis, ac duo Antiocheni ex Dionysii interpretatione, atque cum iis-tem Dionysianis titulis descripti fuerunt, uti ex ms. Vat. Palat. 574 probavimus part. II, c. 10, § 2, num. 12. Vigilius papa in damnationis sententia adversus Rusticum et Sebastianum, quæ inserta legitur collationi vii concilii quinti, tom. VI Concil. edit. Ven., col. 187 c, recitat canonem 29 synodi Carthaginensis cum eo titulo quod Dionysianæ collectionis proprius est. Hæc de ea Dionysii parte quæ conciliorum canones exhibet. Unum vero quantum ad decretales exemplum nacti sumus laudati Joannis II, qui in memoratis canonum titulis ad Cæsarium Arelatensem directis textum repetit epistolæ Siricii ad Ilmerium cum titulo: *Ex epistola Siricii papæ urbis Romæ Himerio episcopo Tarracoenensi inter cætera ad locum capitulo 7*. Cum divisio epistolarum decretalium in capitula non sit propria originalium, sed collectionum; in collectionibus autem alia atque alia divisio invenitur; relatus textus a Joanne II ex eadem Dionysiana collectione ex quæ cæteri canones, sumptus videtur: in ea enim capitulo quidem septimo descriptus legitur. Hoc autem exemplum Romanorum pontificum singulare. Alii enim pontifices apostolicas constitutiones ex Romanis scriniis allegare solebant, nec præter Joannem II ex Dionysio eas quisquam retulisse deprehenditur, nisi post sæculum vii, uti mox videbimus. E Romana autem urbe exempla hujus collectionis citius in alias regiones divulgata. Auctor collectionis Hispanicæ ex ea omnes apostolicas constitutiones cum iisdem Dionysii titulis recepit. In Africa Cresconius ex solo Dionysio suam collectionem in locos communes distributam digessit. Apud ipsos Græcos cum deesset notitia canonum Africanorum sub Aurelio, ex Dionysio iidem canones Græce redditi sunt ante synodum Trullanam, in qua ex Græca versione ipsi canones Græco codici jam inserti laudantur c. 2 (Tom. VII Concil., col. 1546). In Galliis quoque et Britanniiis eandem collectionem vulgatam ante Caroli Magni ætatem probavimus in Observationibus ad dissert. 16 Quesnelli, cap. 4. Adeo vero hæc Dionysiana collectio et canonum præsertim Græcorum versio omnibus placuit, ut nonnunquam amanuenses in excubendis aliis collectionibus alias interpretationes alicubi ad Dionysianam exegerint. In ms. Lucano 88, ubi canones Chalcedonenses describuntur ex versione prisca, canones 6 et 7 ex Dionysiana emendantur; et canonis 16 postremum membrum e Dionysio sumitur. Similiter in ms. Vat. 1542, qui eandem interpretationem priscam in iisdem canonibus exhibet, canon 18 totus Dionysianus est. Codex Barb. 2888 canones Neocæsarienses et Gangrenses versionis Hadrianæ cum Dionysianis lectionibus alicubi præfert: et codex Thuanens Colberinus 932 in canonibus Chalcedonensibus translationis priscae aliquot particulas ex Dionysio sumptas recepit canone 10. Similia in aliis codicibus et collectionibus observare licet. Ex his autem patet quæ licentia usi sint quidam librarii ut ne facile tribuendæ sint antiquo interpreti quedam sectiones quæ, a plerisque mss. discrepantes, ex quorundam amanuensium arbitrio originem ducunt. Celebrior tandem hæc Dionysii collectio evasit, postquam paucis quibusdam additamentis aucta, ab Hadriano pontifice in Gallicanarum Ecclesiarum usum Carolo Magno tradita fuit. Tunc enim fere

ubique passim recepta, *Codex canonum* vocari coepit.

9. Superest ut nonnulla dicamus de tempore quo Dionysius hanc collectionem digessit. Is in epistola paschali prima ad Petronium scripta anno 525, Antiochenum canonem recitat: *In sanctis canonibus sub titulo 79, qui primus est Antiocheni concilii, his verbis invenitur expressum: Omnes, qui [CLXXX] anni fuerint, etc.* Hic canon sumptus est ex versionis Dionysianæ codice. Ex hoc eodem codice capitula de gratia et libero arbitrio Calvestini litteris subjecta allegant Petrus diaconus et ceteri monachi Scythæ in epistola quam ad episcopos Africanos in Sardinia exules Romæ scripserant an. 530, ut probavimus in Observationibus ad dissert. 3 Quesnelli, tom. II, col. 748. Ante hoc ergo tempus ea collectio edita fuerat. Porro Dionysius, qui Gelasium non vidit, cum Anastasio II pontifice Romam accesserit; sub hoc, ut videtur, Latine reddidit eam libellum apocrisiorum Alexandrinæ Ecclesiæ eidem Anastasio offerendum, cui hæc notatio in ms. Vat. 4961 collectionis Avelanæ subjicitur: *Dionysius Exiguus Romæ de Græco convertit.* Vide part. II, cap. 12, num. 102. Forte etiam idem Dionysius auctor quoque fuit Latine versionis aliquot aliorum Græcæ originis documentorum, quæ eidem collectioni inserta, ad Hormisdæ pontificum pertinent. Quesnellus, dissert. 16, num. 15.

Dionysii collectionem lucubratam contendit post synodum Agathensem anni 506. Utrum tantummodo satis probabiliter astruit, secundam partem collectionis epistolarum Romanorum pontificum compactam non fuisse vivente Anastasio II. Cum enim, inquit, non nisi prætoriorum sedis apostolicæ præsulum constituta, ut ipse scribit Dionysius, hoc est eorum qui iam vivere desierant, collegerit, et tamen Anastasio II epistolam referat; consequens est ut non ante 16 diem Novembrii anni 498, quo obiit Anastasius, opus istud inchoaverit. Igitur hanc partem secundam digessit vel sub Symmacho, vel sub Hormisdæ. Quod si Ennodius in Apologia pro concilio Romano anni 501, quæ non multo post scripta fuit, dum adversarius opponit Carthaginense concilium, quod apostolica sedis per Faustinum episcopum, qui tunc ad ea missus interfuit, approbavit auctoritas (Tom. V Concil., col. 483 d, 484); licet more suo liberius verba recitet canonum 129, 130 et 131, Dionysii tamen collectionem præ oculis habuisse credatur: jam certum fieri priorem saltem partem ad canones pertinentem sub Symmacho vulgatam fuisse, et forte etiam sub Anastasio II. Cumque pars altera epistolarum desinat in Anastasio et nihil habeat ex Symmacho, eam sub Symmacho compactam probabilius credimus, cum præsertim Julianus presbyter tituli S. Anastasiæ, quo petente hanc partem composuit, subscriptus inventitur synodo Romanæ anni 499, sub eodem pontifice.

10. *Descriptio codicis Vat. Palatini 577, qui solem primam partem Dionysianæ collectionis, seu potius primum ejus scdm continet. Discrimen ejusdem non exiguum ab ea quam Dionysius secundæ curæ digessit.*

10. Codex Vat. Palat. 577 maxime insignis et notus quantum ad Gallicana documenta quæ ex eodem vel edita vel emendata fuere: si quantum ad primam partem collectionis Dionysianæ in eo contentam ignotus. Est formæ quadratæ, ex quo cum nonnulla exscriptisset Lucas Holstenius, ex ejus schedis quadam ad P. Labbeum misit P. Possinus: hocque ex iisdem schedis de eo codice testimonium dedit idem Labbeus tom. VIII Conciliorum, col. 269, in margine concilii Germanici anni 742: *Hujus concilii et sequentis Liptinensis canones habentur descripti in vetustissimo codice Palatino bibliothecæ Vaticanæ antiquo characterè Franco exarato, unde nonnulla annotant Holstenius.* Gallicanum quidem codicem demonstrant documenta quæ partim initio describuntur

A ante collectionem Dionysii, partim vero ipsi subiunguntur. Initio legitur tractatum concilium Germanicum, et dein canones Liptinenses. Tum proferuntur nomina episcoporum qui missi sunt a Romana urbe ad prædicandum in Galliam. Quæ autem subduntur nomina, eadem sunt ac illa quæ apud Gregorium Turonensem recensentur. Dein sequitur: *Nomina episcoporum seu abbatum qui apud villam publicam Atiniacum, etc., uti ex hoc codice edita sunt tom. VIII Concil., col. 861.* Est synodus anni 765. Postea habetur: *Abrenuntiatio diaboli operumque ejus ad superstitutionum: quæ lingua Theolice veteri postea descripta ex hoc eodem codice prodiit laudato tome, col. 278, ubi per errorem numerus codicis notatur 642.* Deinde: *Ex Clemente [CLXXXII] ad Jacobum præcepta S. Petri,* quæ hoc tomo inter antiqui juris canonici documenta elidimus. Hæc collectioni Dionysianæ præmittuntur. In fine autem alio characterè habetur hoc documentum: *Sufficiens quidem præcuram Patrum regula, etc.* Est concilium Vernense sub Pippino celebratum anno 755, cui ex nostro codice variantes additæ sunt in margine tomi VIII Concil., col. 417. Hæc autem omnia documenta cum codicem Gallicanum probant, tum vero ante Caroli Magni ætatem exaratum demonstrant: adeo ut Dionysii collectionem ante Carolum Magnum in Gallias delatam hic quoque codex confirmet.

11. Sola vero prima Dionysianæ collectionis pars in eo continetur, quæ pag. 11 incipit cum ipsis Dionysii epistola hic omnino inserenda, cum non uno nomine a vulgata discrepet. Primum enim non Stephanus, sed Petronio episcopo inscribitur. Dein vero brevior est multo, et non exigua varietatem in fine exhibet.

Domino venerando mihi patri Petronio episcopo Dionysius Exiguus in Domino salutem.

Quamvis charissimus frater noster Laurentius assidue et familiaris cohortatione pavilament nostram regulas ecclesiasticas de Græco transferre pepulerit, imperitia, credo, prisca translationis offensus; nihilominus tamen ingratum laborem tuæ beatitudinis consideratione suscepti, cui Christus omnipotens Deus, solita populis pietate prospiciens, summi sacerdoti contulit dignitatem. Ut inter plurima virtutis ornamenta quibus Ecclesiæ Domini morum sanctitate condecoras, etiam sacratissima jura, pontificalibus per Dei gratiam digesta contentibus, intemerata conservans, perfectio regimine clerum plebemque modereris; nullatenus nostri sæculi more contentus, quo pronius desideramus recta nosse quam facere; sed divino junctus auxilio, quæ fieri præcipis, ante perficias, ut efficacissimo fidei sub exemplo. Magna est aiquidem jubentis auctoritas, eadem primitus jussa complentis, quatenus inconcussa ecclesiastici ordinis disciplina servata, at capessendam perennem beatitudinem et prævitiis cuncti illustrentur officia, et spiritualibus populi locupletentur augmentis, incolumem beatitudinem vestram et orantem pro nobis gratia divina custodiat. *Explicit prologus.*

Desunt hæc in epistola illa omnia quibus Dionysius suæ collectionis methodum et documentorum seriem describit. Hæc eadem brevior epistola cum iisdem lectionibus et clausula legitur etiam in alio vetusto ms. codice Vat. Palat. 574, qui pariter Gallicanus est. Solum in hoc omittitur inscriptio Dionysii ad Petronium, ejusque loco habetur titulus a librario præfixus: *Præfatio Dionysii Exigui ad Stephanum.*

12. Alia porro in ipsa canonum collectione tam quantum ad numerum, tum quantum ad ordinem canonum a cæteris puris Dionysii codicibus discrepant, Tabula capitulorum duplex distinguitur. Prima exhibet capitula canonum apostolorum, cui ipsi canones subiunguntur. Altera est generalis cæterorum conciliorum; sed non exiguum in aliquot titulis verborum discrimen ab aliorum codicum textu. Sequuntur canones Nicæni, Nicaeni et Neocæsarienses, quibus postremis hæc notatio apponitur: *Et hi canones post*

eos quidem probantur esse qui apud Ancyram (perperam additur et Caesaream) constituti sunt; sed Nicænis regulis anteriores existunt. Tum Gangrensis cum hac notatione: *Hæ Gangrensis regula post Nicænam synodum probatur exposita*. Dein Antiocheni, Lapidei et Constantinopolitani. His non subduntur canones Chalcedonenses, ut in aliis mss. Dionysii; sed Sardicenses, qui sunt 20, non 21: omittitur enim canon quartus incipiens *Gaudentius*, et pars præcedentis, qui desinit in verbis *sancti Petri memoriam honoramus*. Hinc quintus canon aliorum codicum in hoc ms. quartus efficitur, et similiter ceteri uno numero deficient. Hic vero quartus canonis defectus et mutilatio tertii ex aliquo librarium saltu fortassis originem ducunt. Hi autem omnes canones lectiones præferunt quæ in parisi Dionysianis codicibus deprehenduntur, nec illa additamenta recipiunt quæ in Hadrianeis mss. accessere. Sequuntur acta concilii Carthaginensis anni 419, canonibus præmissa, uti in aliis mss. Dionysii et in vulgatis leguntur usque ad illa de hoc in sequenti tractabimus. Dein subditur: *Daniel notarius Nicæni concilii professionem fidei, [CLXXXIII] vel ejus statuta recitavit in concilio Africano: quæ nos cum rescriptis episcoporum Alexandrini et Constantinopolitani conscripsimus*. Omisiss autem ceteris quæ sunt in vulgato, sequuntur tantum priores ejusdem concilii canones 33; qui etsi in præmissa tabula sint pariter 33, in corpore tamen ob diversam divisionem sunt 38, ac desinunt in verbis, *nec presbytero rem tituli sui usurpare*. Omittuntur porro omnia quæ ex aliis synodis lecta fuerunt in eodem concilio, nec non canones secundæ actionis, id est, omnia post canonem 33 vulgatum usque ad canonem 133. Sequitur autem: *Aurelius episcopus dixit: Juxta statuta totius concilii, etc.*, cum subscriptionibus Patrum, ut in vulgato post canonem 133. Dein epistola ipsius concilii ad Bonifacium. Postea epistola Cyrilli et Attici ad Africanos. Tum subditur professio fidei Nicænæ cum canonibus item Nicænæ, quibus hic titulus præponitur: *Incipiunt constituta Patrum in magna et sancta synodo apud Nicæam civitatem Bithyniæ, quæ de Græco translata sunt a Philone Evaris ad Constantinopolitanos*: lege *Evaristo Constantinopolitano*, vel, ut alii malunt, et *Evaristo Constantinopolitano*. Cum in mss. et vulgatis Dionysii solum symbolum ex hac versione proferatur, loco hujus tituli et canonum, qui omittuntur, quedam notatio substituitur qua ipsa omisio indicatur. Nicænos canones excipit epistola Africanorum ad Celestinum papam. Tandem concluditur cum canonibus Chalcedonensibus, quos Dionysius Latine reddidit; hisque indicatur his verbis: *Deo gratias, fiat, fiat*.

13. Hoc tantum hujus partis discrimen a puris Dionysii codicibus, et a vulgatis hunc primum ejusdem setum fuisse dubitare non sinit. Ordo quo ille canones sui Græci codicibus primum Latine redditos dedit, dein Sardicenses et Africanos ex originali Latino, ac tandem versionem Chalcedonensem, chronologicam seriem Dionysii sibi initio proposuisse indicare videtur. Secundis autem curis Chalcedonenses canones ceteris Græcis synodis subnectendos credidit. In canonibus vero Africanis præter gesta primæ actionis concilii Carthaginensis anni 419, solos initio exhibuit canones 33, nulla mentione facta cæterarum synodorum quæ in eodem concilio recitata et insertæ fuerant. Cumque describendam constitisset integram versionem symboli et canonum Nicænorum quam Philo et Evaristus leuabraverant, hinc in notatione triginta tribus canonibus præmissa, post verba *Daniel notarius Nicæni concilii professionem fidei*, vel ejus statuta recitavit in concilio Africano, hæc adjecit: *Quæ nos cum rescriptis episcoporum Alexandrini et Constantinopolitani conscripsimus*. Hæc additio prætermissa fuit curis secundis, quibus mutato consilio canones ejusdem versionis præterivit. Hæc autem in re illud suspicamus, Dionysio orinum

A ob oculos fuisse codicem ejusdem synodi Africanæ, in quo sola gesta primæ actionis cum canonibus 33 et sola rescripta episcoporum cum integra versione Philonis et Evaristi continerentur. Simili quidem codice usi videntur alii collectores, qui ea gesta et canones eosdem 33, alia divisione dissectos in canones 40, nec non episcoporum rescripta exhibuerunt. Confer admonitionem in documenta infra col. 629, n. 1. Dum vero Dionysius secundis curis suam collectionem adornavit, alium codicem nactus videtur, in quo integrum illud concilium anni 419 comprehendebatur: cumque recitatos et insertos in eo aliarum Africanæ synodorum canones exscribendos duxerit, versionem laudatam canonum Nicænorum suppressit, aliasque notationes substituit quæ primæ setui non congruebant. Hinc in epistola ad Stephanum eo adjuncti post secundis curis conveniunt. Illa vero brevior primi setus epistola Petronio inscripta indicare potest cum Petronium episcopum cui Dionysius unam ex Paschalibus dedit anno 525. Cum autem eadem brevior epistola in alio cod. Vat. Palat. 574 Stephano data dicatur, de errore aliquo librarii in Petronii nomine suspicandum videtur.

[CLXXIV] CAPUT II.

De collectione quam Hadrianus papa I Carolo Magno tradidit.

1. Hadriana vocari solet collectio quam Hadrianus I pontifex Carolo Magno Francorum regi Romæ tradidit. Cum is Hadriano I pontifice ter in Urbem venerit, nimirum, ut notavit Sirmundus, anno 774, cum Papiam obsideret; iterum anno 781, cum ejus filii Pippinus Longobardiam, et Ludovicus Aquitaniam reges ab eodem pontifice laquei fuerunt; ac tandem anno 787, cum inde Capuam quoque ac Beneventum adversus Grimoaldum ducem profectus est: hunc codicem ad primam protectionem potius pertinere jure conjecit P. Constantius ex his epistolæ codici præfixæ verbis, quibus Carolus Hadrianum alloquitur: *Illæsus cum tuis victor manebis, nempe per ipsos (Petrum et Paulum) qui aditum petunt urbis Papiæ te ingredi victorem, nesci peristi Regis calcebis Desiderii colla*. Hæc autem collectio Dionysianam cum aliquot additamentis complectitur, ita ut ob hæc additamenta a Dionysiana discrepet. Neque vero Hadrianus I hujus collectionis auctor credatur, ac si ipse ea additamenta Dionysianæ collectioni inseruerit. Zacharias enim pontifex in epistola ad Pippinum et episcopos atque abbates regni Francorum scripta anno 745, canones aliquot recitat ex concilio Africano, alios vero ex concilio Carthaginensi: quæ Africanorum canonum distinctio et inscriptio Hadrianæ collectionis, ut videbimus, propria est. Esi priores canones 33 a posterioribus numeris centum distinguat Cresconius ex aliquo codice Dionysiano, in quem ea numerorum distinctio induci cœperat, omnes tamen Carthaginensi concilio inscriptos præfert; adeo ut concilio Africano posteriores centum canones ascribere solius Hadrianæ collectionis sit proprium, quam proinde sub Zacharia pontifice inductam manifeste cognoscimus. Additamenta porro documentorum quæ in hac collectione suo loco Dionysianis inserta leguntur, jamdum ante Hadrianum et Zachariam Dionysianæ collectioni duplici tempore fuisse subiecta liquet ex ms. Vat. 5845, de quo dicamus paulo post. Quandam vero hæc additamenta, quorum recentiora ad Gregorium II pertinent, juxta chronologicum ordinem suo loco inserta fuerint, inopia documentorum ignoratur.

2. Cum Hadrianæ collectionis a Dionysiana discrimen ex additamentis potissimum pendat, de his singillatim et distincte agendum. Sola documentorum additamenta alii: nimadverterunt quæ ad secundam collectionis partem, seu ad Romanorum pontificum epistolæ, spectant. Verum alias additiones non levas etiam in prima parte canonum deprehendimus, de

quibus imprimis dicendum est. In Nicæno concilio additum fuit symbolum cum notatione temporis, nec non catalogus episcoporum peculiaris versionis, de qua diximus part. 1, c. 3, § 1. Ancyranæ et Neocæsarienses canones nomina episcoporum exhibent. In Gangrensibus legitur synodica epistola ad Armenos ex interpretatione, uti vocant, Isidoriana cum nominibus episcoporum. Antiocheni receperunt in titulo additionem vocum in *enaniis*; ac in puris hujus collectionis exemplaribus sola episcoporum nomina addita præferunt ratione peculiari, de qua confer part. 1, c. 4, § 2. Synodica autem ejusdem concilii in Wendelstini et Pithæi editionibus descripta ex Isidoriana interpretatione accessit. In Constantinopolitanis adjecti sunt symbolum et episcoporum catalogus: in Chalcedonensibus definitio fidei cum catalogo episcoporum, quem eundem esse animadvertimus qui ex vetustissimo Maffeiano codice a Sirmondo æscriptus, et a Labbeo editus fuit tom. IV Concil. Ven. edit., col. 1710 et seqq. Sardicenses clausulam habent a Dionysiana collectione diversam: *Omnis synodus dixit: Universa quæ constituta sunt catholica Ecclesia in universo orbe diffusa custodiet*: catalogumque episcoporum præterea recipiunt qui ex antiquiore Italica collectione Barb. 2888 vel alia simili transcriptus fuit. Canones Africani apud Dionysium continua numerorum serie distributi in numeros 138, hoc uno titulo inscribuntur: *Synodus apud Carthaginem Africanorum, quæ constituit canones 138*. In Hadriana vero collectione duplicem seriem [CLXXV] proferunt cum duplici inscriptione. Priores enim canones 33 hanc epigraphen exhibent: *Incipiunt canones Carthaginensis concilii*, et concluduntur hac clausula: *Explicit canones concilii Carthaginensis*. Dein alii canones 105 nova numerorum serie describuntur cum hac inscriptione: *Incipiunt canones conciliorum diversorum Africanæ provincie numero 105*, eisdemque hæc clausula apponitur: *Explicit Africani concilii*. Aliud hujus partis discrimen addemus, quod loco præfationis Dionysii ad Stephanum Salonitanum in primo exemplo Hadriani substituta fuit alia ipsius pontificis præfatio ad Carolum Magnum versibus digesta, quorum primæ litteræ hanc inscriptionem referunt: *Donino Eccl. filio Carolo Hadrianus papa*. Hæc præfatio nobis conservata fuit (Tom. VIII Conc., col. 585) a vetustissimo ms. exemplo Sangermanensi, quod ipso Carolo imperante scriptum fuit anno 803, et cæteris vero quos vidimus ejusdem collectionis codicibus excidit. Quod si in quibusdam ejusmodi mss. libris Dionysii epistola ad Stephanum exhibetur, hos ab illis vetustioribus exemplaribus æscriptos, quæ hanc collectionem ante Hadrianum, uti conjecimus, digestam continebant, suspicari licet: neque enim veri Hadrianei codices eam epistolam Dionysii, sed aliam Hadriani præfationem recipiebant.

3. Additiones partis secundæ, quæ apostolicæ sedis constituta continet, antequam eidem collectioni insererentur, appendicis loco subjectæ erant puræ collectioni Dionysii. Id didicimus ex antiquissimo codice Vat. 5845, qui purum Dionysium continet. Post descriptam enim Dionysii collectionem eodem characteri appendix subjicitur in qua, chronologico ordine neglecto, prius referuntur tria concilia sub Symmacho, unum anni 501, alterum anni 502, ac tertio loco illud anni 499. Dein tituli sex decretorum Hilari papæ, duo Simplicii, et unus Felicis: ac post titulos ipsa istorum decreta recitantur. Tum describitur Leonis epistola ad episcopos Mauros cum titulo: *In causa Lupicini episcopi. Leo universis episcopis per Casariensem Mauritaniam constitutis*. Ipsa autem epistola caret tribus capitibus 6, 7 et 8, quæ in integra ejusdem epistolæ editione exhibuimus: de qua forma vide quæ latius disseruimus in adnotatione ad epist. 12, tom. I, col. 645, n. 3. Postea subjicitur epistola Zosimi ad presbyteros Ravennæ directæ. Zosimi commonitorium presbyteris et diaconibus qui Ravennæ sunt. Ex rela-

atione, etc. Hæc duæ epistolæ inter additamenta Dionysiana recensendæ, in *Bibliotheca juris canonici* perperam insertæ fuerunt collectioni Dionysii. Tandem post hæc omnia in eodem codice quasi nova appendix subditur cum tabula capitulum 79, ac totidem documenta post tabulam describuntur, quorum quinque priora in rem nostram hæc sunt.

I. *Justinus angustus Hormisdæ. Quo fuimus semper, etc.* Exstat hæc epistola tom. V, col. 672.

II. *Exemplar precum a clericis et monachis Antiochenis, Hierosolymitanis, etc., ad Justinum. Hauris aquam cum lætitia, etc.* Ibid., col. 475.

III. *Hormisdæ Justinio. Inter ea quæ ad unitatem, etc.* Ibid., col. 682.

IV. *Hormisdæ presbyteris, diaconibus, et archimandritis secundæ Syriæ. Lectis litteris, etc.*; quæ epistola, ibidem maxima sui parte truncata, vix initium retinet, ac desinit in verbis tom. V Concil., col. 1114 a, *laboresque considerans propheta*.

V. *Incipit constituta papæ Gregorii Junioris. In nomine Domini, etc.* Est concilium anni 721, tom. VIII Conc., col. 185.

Priora illa documenta, quæ præcedunt tabulam capitulum 79; paulo post Symmachii mortem Dionysiano codici adjecta, posteriora vero, seu quinque ista capita Gregorii II ævo aut paulo post accessisse conjecimus in memorata adnotatione ad epist. 13 S. Leonis, num. 11. Hæc autem omnia, nimirum tum illa priora, tum hæc quinque documenta, nec plura nec præciora Hadriana collectioni suo loco in chronologicam seriem inserta leguntur. Adeo vero ex aliquo codice simili prædicto Vaticano 5845 sumpta et inserta fuere, ut non solum eosdem titulos, lectiones easdem laudatî codicis in Hadrianis exemplaribus exhibent, verum etiam epistola Leonis ad Mauros indicatis tribus capitibus careat, et epistola Hormisdæ ad secundæ Syriæ presbyteros, diacones et archimandritas, similiter detruncata, solum initium retineat. Cur [CLXXVI] porro alia quoque capita quæ in eo ms. Vaticano post illa quinque describuntur, Hadriana collectioni adjecta non fuerint, nulla alia ratio probabilis nobis videatur, nisi quia eadem Dionysiana collectionis appendici postea accessere. Ea autem documenta Hadriana collectioni hoc ordine inseruntur. Epistola Zosimi ad Hesychium subditur alia ad presbyteros Ravennæ num. 4. In fine autem epistolarum Leonis num. 49 refertur hujus epistola ad Mauros. Dein adduntur sex decreta Hilari papæ, nimirum concilium ejusdem anni 465 cum duabus epistolis ipsius pontificis in eo lectis; duo decreta Simplicii, seu duæ ejusdem epistolæ, altera ad Joannem Ravennatem, altera ad Florentium, Equitium, et Severum; unum Felicis, seu concilium ejusdem anni 487. Tum concilium sub Symmacho anni 499, aliud anni 501, ac aliud anni 502. Tandem quinque alia documenta, quæ superius indicavimus, quatuor sub Hormisdæ, et unum sub Gregorio Juniore.

4. Quo ex tempore hæc collectio ab Hadriano papa Carolo Magno tradita fuit, apostolicam quandam auctoritatem obtinuit, et *Codex canonum* passim appellari cœpit. Hinc inductas subinde supposititious Isidori epistolas, rejiciendas duxerunt nonnulli, quia in *Codice canonum non habentur æscriptæ*, ut palam fit ex epistola 42 Nicolai I, num. 5. Hoc autem nomine *Codici canonum* intelligi Hadrianam collectionem patet ex Hincmaro Remensi, qui Isidorianas merces repudiandas, affirmat eis solis canonibus utendum *quæ apostolica sedes... et omnis catholica Ecclesia CANONES appellant, quique in nostris, inquit, codicibus, quos ab apostolica sede majores nostri acceperunt sequendo*, continentur. Ex quibus palam est, ut notavit P. Coustantius (*Præfat. t. I Epis. R. P., num. 131*), eum quem Hadrianum codicem vocamus, ab Hincmaro Gallicanisque antistitibus *Codicem canonum* nuncupatum fuisse, idque ex usu et consuetudine sermonis apud Romanos et Gallos recepti.

Frequentes sunt hujus collectionis mss. codices

qui Dionysiani vulgo creduntur. Multos Romæ insperimus, inter quos antiquiores et memoratu digni sunt Vat. 4969, Vat. Palat. 578, Vat. Reginae 1021 et 1043, Vallicellani duo A. 5 et 13. In his codex Vat. Reginae 1021 initio peculiarem indicem, seu potius brevium ineditum praefert eorum quæ in eadem collectione continentur. Exstitisse autem nonnullos codices, qui Hadrianam collectionem duobus aliis additamentis auctiorem exhiberent, liquet ex Codice canonum, quem Leo IV in epistola ad Britannos describit et approbat his verbis a Gratiano recitatis dist. 20, c. 1: *De libellis et commentariis aliorum non convenit aliquem judicare, et sanctorum conciliorum canones relinquere, vel decretalium regulas, id est, quæ habentur apud nos simul cum canonibus. Quibus autem in omnibus ecclesiasticis utimur iudiciis, sunt canones apostolorum, Nicænorum, Ancyranorum, Neocæsariensium, Gangrensiarum, Antiochenarum, Laodicensium, Constantinopolitanorum, Ephesinorum, Chalcedonensium, Sardicensium, Africanensium, Carthaginensium; et cum illis regulæ præsulum Romanorum Silvestri, Siricii, Innocentii, Zosimi, Celestini, Leonis, Gelasii, Hilari, Symmachi, Hormisdæ, Simplicii, et Gregorii Junioris. Isti omnino sunt et per quos judicantur episcopi, et per quos episcopi simul judicantur et clerici. Ex hac descriptione manifestum sit hujus pontificis ætate Romano codici qui Hadrianam collectionem præferbat, duo additamenta jam accessisse. Unum in conciliis, nimirum canones Ephesinos, quo nomine duæ Cyrilli epistolæ ad Nestorium cum duodecim anathematismis significantur; hucque traductæ fuerunt ex collectione Hispanica, in qua similiter Ephesini concilii titulo inscriptæ, eandem versionem præferunt. Alterum additamentum in decretalibus, videlicet Silvestri concilium apocryphum, quod ex antiquioribus collectionibus in Hadrianam irrepsisse discimus etiam ex Annotatione de decretalibus apostolicorum, quæ legitur in ms. Vat. 3833, præmissa collectioni cardinalis Deusdedit, et in duobus codicibus vetustioris collectionis Sorbonico-Mutiniensis, ex qua illam Annotationem edidit Franciscus Salmon in Gallico opere inscripto *Traité de l'Étude des conciles*, pag. 238 editionis Lipsiensis anni 1726. Hæc enim Annotatio Hadrianæ collectionis seriem proferens, quæ cum Leonis IV codice omnino concinit, ante Siricii decreta concilium S. Silvestri commemorat.*

[CLXXXVII] 6. Nunc exemplum Vat. 1537 præmittendum non est, eo quod licet Hadrianum sit, quædam tamen peculiariter in prima canonum parte contineat. Hic præcipue codex Romanis correctoribus usus fuit in editione Gratiani, qui eum *Codicem canonum* nominant. Id elicitur ex notatione c in cap. 8 dist. 19, ubi quoddam caput epistolæ Anastasii II ad Anastasium augustum haberi testantur in *Codice canonum*, fol. 156; hoc autem folio memorati Vaticani manuscriptorum eadem sane Anastasii epistola describitur. In hoc autem codice omittuntur canones apostolici: quatuor vero generalium conciliorum canones præmittuntur cæteris hoc ordine, Nicæni, Constantinopolitani, Ephesini, et Chalcedonenses. Nicæno symbolo subjicitur sine ullo titulo: *Post concilium Nicænum in urbe Roma concilium congregatum est*, etc., ut in collectione hoc tomo edenda cap. 55, in quod vide not. 1 col. 396, et not. 11 col. 400. Ephesini concilii nomine proferuntur duæ Cyrilli epistolæ ad Nestorium, ut in Leonis IV codice numero præcedenti observavimus. Post canones Chalcedonenses sequuntur Ancyran, Neocæsarienses, Gangrenses, Antiocheni, Laodiceci, Carthaginenses 33, Sardicensis, et reliqui Africani 105. In secunda parte, quæ pontificum constituta complectitur, nihil

(a) Sulpicius lib. II Historiæ sacræ hæc tantum de Osio prodidit: *Osium quoque ab Hispania in eandem perfidiam (Arianorum) concessisse opinio fuit: quod eo mirum atque incredibile videtur, quia omni fere ætatis quæ tempore constantissimum nostrarum partium, et*

A hic codex discrepat a puris Hadrianis. Post hanc vero partem describitur brevis annotatio de sex synodis generalibus, et alia pauca subnectuntur. Tandem recentiori caractere, sed vetusto sæculi circiter XI, duæ annotationes leguntur, quæ ad canones Latinos, Sardicensis et Africanos primæ parti insertos pertinent. Aliquid simile occurrit quidem in Epitome, uti appellant, Hadrianæ, impressa tom. VIII Conciliorum, col. 574; sed cum in nostro codice eæ annotationes uberioris sint, hic appendendæ videntur. Prima de canonibus concilii Carthaginensis anni 419.

Sunt etiam regulæ ecclesiasticæ, quæ in Africanis regionibus frequentissimo synodali concilio conscriptæ sunt, quæ quoniam multipliciter et diversis modis (id est aliter apud Dionysiam et in mss. Hadrianis, aliter in collectione Hispanica et Isidoriana, ac in aliis codicibus) inveniuntur; si ad manus eas usque catholicoz venerint, saltem et incolumi fide catholica, quæ apud Nicænam Bithyniæ a 318 Patribus exposita est, et postea iterum in urbe Roma de Spiritu sancto ab episcopis catholicis salubriter adjectum est; si quid in his rationabiliter reperit, quod tamen a sancta atque catholica Ecclesia Romana non discrepet, sequi debet.

Secunda annotatio de canonibus Sardicensibus his verbis exprimitur:

Præterea sunt alia 40 regulæ, quæ per Osium episcopum Cordubensem currunt, quæ titulantur tanquam 20 episcoporum apud Sardiam, quæ tamen non apud Græcos, sed apud Latinos magis inveniuntur. (Hujus annotationis auctor Græcarum collectionum ignarus, quæ Sardicensis canones continebant, hæc idcirco scripsit, quia in solis Latinis collectionibus versatus, ac præsertim in Dionysiana, cum ex Dionysii epistola ad Stephanum didicisset, Sardicensis canones ab eo adjectos fuisse ex originali Latino, eos apud Græcos defuisse perperam credidit.) Sed quoniam (hæc præfati mentio facta est, necessarie omnibus catholicis intimandum est hunc eandem apud Nicænam Bithyniæ inter sanctissimos 318 Patres fuisse honorabilem, atque ab apostolica sede cum Vincentio et Victore presbyteris destinatum: quique in Hispaniis usque ad tempus Constantii principis in corpore mansit. Nam memoratus Constantius (sicut vir eruditissimus Sulpicius Severus in Chronicis suis refert, quique diligentem curam complectens, nostræ memoriæ dereliquit) apud Ariminum Italiæ numerosas utriusque orbis synodum episcopalem collegit, et adversus fidem catholicam, vel 318 Patrum definitionem Arii cupiens venena revolvere, Ecclesiam Dei tyrannica usurpatione turbavit. Denique coacti vel metu principis, vel Tauri præsentia, cui executio taliter fuerat delegata, ut si major pars concilii in Arianorum perfidiam consentiret, ipse consularis insignia mereretur, pene omnes qui ibidem fuerunt episcopi subsceperunt. Sed postea iterum, divino inspirante præsidio, quamplurimi agentes penitentiam, datis quoque libellis, ad sanctam Ecclesiam catholicam, de qua plus necessitate quam voluntate discesserant, redierunt. Unde et in æternum ab omnibus catholicis Ariminensi concilio recte dicitur [CLXXXVIII] anathema: quod si quis dicere neglexerit, catholicus non est. Hunc ergo Osium, sicut (a) prædictus Sulpicius refert, in longa synodi disceptione, quoniam, ut supra memoratum est, adhuc Constantii temporibus erat in corpore, placuit missa episcopali legatione debere perquiri utrum in sancta et venerabili Nicæna congregatione, in qua præsens fuerat, omision, sicut nos catholici recte confitemur, id est unus cum Patre substantivæ Filium, an certe, sicut Ariani contendunt, omision, quod est similis cum Patre substantivæ Filium, quod

Nicæna synodus auctore illo confecta habebatur: nisi falsitente ardo (etenim major centenario fuit) ut S. Hieronymus in epistolis refert, deliraverit. Vide notam P. Hieronymi de Prato in hunc Sulpicii locum tom. II edit. Veron. Operum ejusdem Sulpicii, pag. 218.

omission 318 Patres nostri confiteri decreverunt. A
Qui sive per longam aetatem desierunt, sive certe per
anastasiensem principis huiusmodi responsum dedisse
perhibetur: utramque partem recte intendere, sive
omission, sive omissionem. Cujus sententia quoniam
statu prolata est, ab omnibus catholicis, etiam ab
Arianis, uno ore irrita, atque refutata est. Denique in
vitiata Corduba, in qua episcopatum tenuit, post hanc
consultationem sive responsum nomen ejus inter catho-
licos episcopos antecessores vel decessores ejus minime
recitatur.

Sunt haec regulae, quae per supradictum Osim et 20
episcopos currunt, salvas et incolumi fide catholica,
quae apud eandem Nicenam Bithyniam a 318 Patri-
bus exposita est, et post iterum in urbe Roma, etc.,
ut in prima annotatione. Subduntur autem viginti
canones Sardicensis abbreviati, et rursus iidem fusa
descripti.

7. Hadrianæ collectionis editionem primus dedit
Joannes Wendelstius Moguntiae an. 1535, cum hac
inscriptione: *Canones apostolorum, veterum concilio-
rum constitutiones, decreta pontificum antiquiora; de
primatu Romanae Ecclesiae ex tribus vetustissimis exem-
plaribus transscripta*. Duo ex iisdem codicibus omnino
aequales puri erant Hadriani; ex tertio autem tria
Wendelstius adiecit, quoniam Hadrianae non sunt:
1^a duas memoratas S. Cyrilli epistolae ad Nestorium
nomine concilii Ephesini; 2^a annotationem peculiarem
Sardicensibus canonibus praemissam, quam
antea ex ms. Vat. 1337 exhibuimus; 3^a tractatum
de primatu Romanae Ecclesiae, qui recusus est tom. I
Conciliorum, col. 65. Alteram editionem curavit Fran-
cisus Pithoeus Parisiis anno 1609, cui hunc titulum
praefixit: *Codex canonum vetus Ecclesiae Romanae*.
Est repetitio primae editionis Moguntinae cum tribus
aliis additamentis, nimirum Breviationis Ferrandi,
Breviarii Cresconiani, et epistolae Dionysii ad Ste-
phanum. Tertia editio, multo praestantior, novis
ejusdem Pithoei curis adornata, post ipsius mortem
producta fuit hoc titulo: *Codex canonum vetus
Ecclesiae Romanae a Francisco Pithoeo ad veteres mas.
codices restitutus et notis illustratus*. Parisiis an 1687,
in-fol. Praeter additamenta autem anterioris editionis
alia opuscula hujus appendicem augent.

8. Hoc caput concludemus brevi animadvertione in
illam epitomen canonum, quae edita Ingolstadtii
tom. VI antiquarum Lectionum, et dein in concilio-
rum editione traducta fuit, atque Hadriano attributa.
Scite nimirum volavit Sirmundus (Tom. II Concil.
Gall., pag. 117): *Atqui Carolo constat oblatam fuisse
non epitomen, sed integram collectionem tum cano-
num ex quibus epitome illa deinceps confata est, tum
decretorum etiam pontificum a Siricio ad Gregorium
Juniorum*.

CAPUT III.

De collectione Additionum Dionysii.

1. Additiones Dionysii appellamus documenta quae
Dionysianae collectioni accesserunt. Duo ejusmodi
additionum genera in ms. puri Dionysii Vat. 5845
probe distinguuntur. Primo enim post epistolam
Anastasio II, in qua Dionysiana collectio desinit, veluti
appendix proferuntur tres synodi sub [cxxxix]
Symmacho, decreta Hilarii papae sex, Simplicii duo, et
unum Felicis, epistola Leonis ad Mauros, et alia Zosi-
mado presbyteros Ravennae. Tum vero sequitur tabula
capitulorum 79, quibus totidem documenta sub-
nectuntur. Quinque priora ex his documentis ante-
cedenti capite indicavimus: haec enim una cum illis
Anastasio II epistolae subjectis in Hadrianam collec-
tionem transierunt, ut ibidem fusius ostendimus.
Nunc de ceteris documentis 74 dicendum, quae
cum non legantur in collectione Hadriani, Additio-
num Dionysianarum nomine distinguenda credi-
dimus.

2. Haec Additiones praeter puri Dionysii codicem
Vaticanum 5845, ex quo eas Dionysianas appellavi-

mus, a nobis inventae sunt etiam subnexae ipsi colle-
ctioni Hadrianae in tribus codicibus, nimirum in Val-
licellano A 3, in Vat. 1353, qui ex antiquiori Ber-
gomate exscriptus anno 1441 Petro Barbo cardinali,
postea Paulo II pontifici oblati fuit; ac tandem in
uno perantiquo Vercellensis capituli, quem Attoni
episcopo sub medium saeculum x usui fuisse depre-
hendimus. Hi omnes Italici codices hanc Additionum
collectionem italicam astruunt. Hinc italicum fuisse
credimus etiam codicem puri Dionysii Vat. 5845.
Hic codex Longobardicus vetustissimus ab Holstenio
vocatur apud Labbeum tom. V Concil., col. 792 A,
cum eo character scriptus sit qui Longobardicus
appellari solet. Initio mutilus partem Breviarii Cre-
sconiani Dionysio praemittit incipientem a cap. 245.
Postea iterum quaedam folia desunt, et ipsa tabula
titulorum primae partis Dionysianae a tit. 16 Nicae-
norum initium sumit. Ob hunc autem foliorum de-
fectum una cum titulis 15 deest etiam epistola Dio-
nyssii ad Stephanum, quam ita primae parti fuisse
praefixam credimus, uti parti secundae praemittitur
ejusdem epistola ad Julianum. Canones conciliorum
non tam continuam numerorum seriem praefertunt
quam Dionysius ex Graeco codice sese recepitae lo-
tatur, sed solos numeros ejusque concilii proprios
exhibent. In Africanis tantum series numerorum
138 custoditur, non vero ea divisio quam Ha-
driani codices induxerunt. Praeter Additiones Diony-
sianas, quae aliis mss. sunt communes, tria in fine
adduntur, quorum unum Caroli Magni tempore co-
dicis ipsius aetatem indicare videtur. Serius hic codex
in bibliothecam Vaticanam pervenit; nam haec no-
tatio in infima ora primae paginae legitur: *Sanctissi-
mo domino nostro Paulo V. D. Constantinus abbas
Cajetanus D. D. An. Domini 1619 mense Octobri*.

3. Piura dicenda de codice Vallicellano A 3, cui
alii duo Vercellensis et Vat. 1353 sunt plane similes.
Hunc codicem membranaceum folii maximi duobus
columnis distinctum, saeculo ix, Nicolao I superstitie,
scriptum indicat catalogus Romanorum pontificum;
qui ad ejus usque pontificatum perductus, ipsius
nomen primigenio characteri exaratum exhibet;
anni vero, menses, ac dies pontificatus ejusdem
posteriori manu additi atque notati perspicuntur.
Ipsam catalogum amicus noster v. c. comes Joseph
Garampius inseruit eruditae dissertationi de *Nunimo
argenteo Benedicti III*, pag. 161. Idem catalogus de-
scriptus quoque legitur in ms. Vat. 1353, unde illum
edidit Emmanuel Schelestratus in *Antiquit. Eccles. il-
lustr.* tom. I, pag. 626, et Francisus Blanchinius in
prolegomenis ad tomum II Anastasio, opusculo 6, pag.
48, qui tamen praeter Nicolaum I desinit in Hadriano
II et Joanne VIII. Ii vero duo posteriores pontifices
in exemplo Bergomate, ex quo idem Vaticanus codex
transcriptus fuit, addititi noscuntur: annorum enim,
mensium ac dierum notis carent, qui in ipso Nicolao
I signantur. Vallicellanus liber praemissum habet in-
dicem eminentissimi Baronii manu exaratum, qui
hanc collectionem ipsi usui fuisse demonstrat. Anti-
quus character incipit a tabula capitum 144 quae
cum sit initio detruncata, inchoat a num. 34.
Sequitur character majusculo antiquo et rubro in-
scriptio Breviarii Cresconiani, tum duodecim sacrae
imagines librum manu tenentes, dein praefatio Cre-
sconii ad Liberium de Concordia canonum, quam
excipiunt Breviarii Cresconiani capitula 300. Hoc
autem loco animadvertendum est istum codicem Val-
licellanum a Breviario Cresconii incipientem, cum
esse quem *Collectionem Cresconianam* laudatus card.
Baronius vocavit. Id certo nobis innouit ex numeris
paginarum ab eodem Annalium parente notatis, qui
cum hujus codicis paginis omnino conveniunt. Eod. m
titulo *Collectionis Cresconianae* Romani editores epi-
stolarum [cxc] Romanorum pontificum allegarunt
similem codicem Vat. 1353. Hac autem notitia cum
careret P. Constantius, qui de hac collectione Cre-
sconiana amicos Romae degentes consuluit, nec ta

men idonea exinde recepit responsa, variis difficultatibus implicitus fuit, ut videre est inter cetera in præfatione ejusdem ad tom. I Epistolarum Romanorum pontificum num. 125 et 127. Post Breviarium Greconii in ms. Vallicellano describitur memoratus catalogus Romanorum præsulum. Dein subjicitur tabula canonum conciliorum et decretorum Romanorum pontificum, quam sequuntur ipsi canones atque decreta cum iisdem additamentis quæ in Hadriana collectione continentur, iisdemque sub loco insertis, ut in eadem collectione. Post hæc adduntur alia capitula 74, quæ hujus collectionis peculiaris, Additionum Dionysianarum nomine distinctimus. Hæc autem capitula 74 continua numerorum serie ita cum præcedentibus connectuntur, ut priora illa Hadriana collectionis documenta distributa sint in numeros 68, hæc vero Additiones 74 incipiant a num. 69 et desinant in num. 141.

4. Cum in ms. Vat. 5845 eadem Additiones separatim subjiciantur Dionysio, junctæque cum quinque aliis capitulis in Hadrianam collectionem introductis constituant capitula 79, incipiunt a num. 6. Ne quid vero confusionis pariat, has Additiones describimus præmissis numeris codicis Vallicellani, qui perfectior est (duo enim capitula in Vaticano deesse sub loco dicemus), ita tamen ut numeros ipsius Vaticani exempli annotare non omittamus. Observavimus autem harum Additionum auctorem præ oculis habuisse collectionem Vaticano-Barberinam, de qua diximus part. II, c. 7, et S. Hilarii Fragmenta, seu integrum Hilarii opus ex quo Fragmenta excerpta fuere. Sex enim earum Additionum capitula in iisdem Fragmentis inveniuntur. Quæcumque porro in collectione Vaticano-Barberina describuntur, in has Additiones collector traduxit, iis tantum exceptis quæ jam in anterioribus capitulis Hadrianae collectionis continentur. Alia vero novem capitula ex alio ignoto fonte recepit.

5. En modo ordinem earundem Additionum cum numeris qui præferuntur in laudato ms. Vallicellano A. 5.

LXIX. In cod. Vat. Dionysii 5845 est num. 6. *Præcepta S. Petri de sacramentis conservandis*. In collect. Vat. Barberina habentur num. 34, proferuntur autem hoc tomo inter documenta juris canonici veteris num. 5, col. 674.

LXX. In Vat. Dion. num. 7. *Statuta antiqua Orientis*.

LXXI. In Vat. Dion. n. 8. *Recapitulatio ordinationum officialium Ecclesie*. Hi duo numeri in num. junguntur in collect. Vat. Barberina n. 27. Edentur inter laudata documenta num. 3, col. 653.

LXXII. In Vat. Dion. n. 9. *Epistola canonica, quæ debeant presbyteri, diaconi, et subdiaconi*. Est in coll. Vat. Barb. n. 30. Hæc pariter inveniuntur in documentis n. 4, col. 669.

LXXIII. In Vat. Dion. n. 10. *Depositio Marcellini papæ*. Exstat in Vat. Barb. n. 53.

LXXIV. In Vat. Dion. n. 11. *Incipit quemadmodum formata fieri debeat. Factum apud Nicæam metropolim Bithynia, etc.*, uti in coll. Vat. Barb. n. 3, quo lectores remittimus.

LXXV. In Vat. Dion. n. 12. *Epistola directa a synodo Romæ, legæ Romanis*. Est epistola supposititia synodi Nicænæ ad Silvestrum papam quæ in coll. Vat. Barb. exhibetur n. 4.

LXXVI. In Vat. Dion. n. 13. *Epistola Silvestri ad synodum*. Est pariter supposititia, de qua confer coll. Vat. Barb. n. 5.

LXXVII. In Vat. Dion. n. 14. *Canones S. Silvestri episcopi*. Sunt tria documenta apocrypha. Primum et tertium apud P. Constantium et Labbeum vulgata, illa aut de quibus diximus in eadem coll. Vat. Barberina n. 6. Secundum vero, quod eodem refertur, licet omnium maxime suppositionem præferat, cum tamen a memoratis viris inventum non fuerit, aliorumque suppositionem magis magisque confirmet,

A hic appendimus. Menda ipsius partim impostori, partim librario tribuenda, corrigat quicunque valeat.

Incipit epistola Silvestri episcopi ad concilium Nicæanum directæ per Abundantium [xci] presbyterum et Abundium diaconum consulari Paulini et Juliani xii kal. Octobris.

Beatissimis fratribus sanctis et coepiscopis, vel com-presbyteris, qui congregati sunt in Nicæno concilio, Silvester episcopus præsent apostolicæ et catholice urbis Romæ in Domino salutem.

Gloriosissimus atque piissimus filius noster Constantinus augustus cum constitutionibus sanctorum vestri auribus suis intima cognoscere, una nobis Domino nostro Jesu Christo jubente cum affectu suscipimus; et fidem rectam atque declaratam universo orbi panditi introitum. Hoc sciret (forte scilicet) charitati vestræ credidimus intimandum concilium a nobis congregatum in diocesi nostra contra Victorinum episcopum et Hippolytum diaconum, qui clarescunt Manichæorum consortio; et Iobianum, et Calistum, qui in via extolgentia dicebant non Pascha sentire die suo, nec in mente, sed x kal. Maii custodiri. Quos damnatos et ejectos extra Ecclesiam, et excommunicatos omnis mundus cognoscat. Qui in concilio sedis apostolicæ cognitione vulgata polluti sensibus suis non recte nosse tacerent; et scelestæ perpetrare complurimum innocentem exoranda pollutione damnatos. Et qui in secessionis iniquitate ipsæ sibi morte præventi, ultimo die huius tant pollutionem sacerdotii sua ordinatione relinquere, quod infirmari ab hominibus sanctis et consecratis nobis prædicatione et apostolicis doctrinis præcipimus damnari, contra Photinum, et Sabellium maxime, et Ariam anathematæ percussus (forte percussus, vel percussum), quasi vestro ore confirmantes damnatos; et quidquid in concilio Nicæno civitatis Bithyniæ constitutis, pro veritis (forte universis) Ecclesiæ moderatione pari forma custodimus: libra ponderationis censetis. Data vi kal. Jan. Et alia manu. Dominus noster Jesus Christus vos conservare dignetur, sancti et coepiscopi fratres.

LXXVIII. In Vat. Dion. desideratur. *Regule concilii Nicæni 20 episcoporum, quæ in Græco non habentur, sed in Latino inveniuntur* etc. Sunt etiam regulæ ecclesiasticæ quæ in Africanis regionibus, etc., uti ex ms. Vat. 1537, integrum hoc capitulum dedimus antecedenti cap. 2, n. 6.

LXXIX. Hoc quoque capitulum in Vat. Dion. deest. *Lex lata Constantini Augusti de Arianis damnatione atque omni scriptura ab eo igni tradenda*. Imperator Constantinus angustus episcopis et plebibus. Arius, qui malignos et impios imitatus est, etc. Est inedita antiqua versio ejus legis, quæ in vulgatis et Græce habetur et Latine tum apud Socratem lib. 1, c. 9, tum apud Gelasium Cyzicenum lib. II, c. 36. Exstat et alia vetus interpretatio apud Epiphanium Scholasticum in Hist. Tripart. lib. II, c. 15.

LXXX. In Dion. Vat. n. 15. *Gesta de Liberio*. Sunt in coll. Vat. Barb. n. 35, edita vero in Appendicæ tom. I Epist. Rom. pontificum P. Constantii, col. 89.

LXXXI. In Vat. Dion. n. 16. *Epistola Liberii episcopi uniformis, antequam exiliaretur*. Confessoribus scripsit, id est Eusebio et Dionysio et Luciferi in exilio constituitis. Quamvis sub imagine; etc., uti apud S. Hilari. fragm. 6, n. 1 et 2.

LXXXII. In Vat. Dion. n. 17. *Item Liberius, antequam ad exilium iret, dixit Vincentio (melius apud Hilari. de Vincentio) Capienti ad Helianum Spotianum*. Nolo te factum Vincentium, etc., ut apud eundem Hilarium in eodem fragm. 6, n. 3 et 4.

LXXXIII. In Vat. Dion. n. 18. *Ejusdem scriptæ ad Orientales episcopos*. Dilatissimis fratribus et coepiscopis Orientalibus Liberius salutem. Pro disce timore, etc. Ibidem; n. 5, 6 et 7.

LXXXIV. In Vat. Dion. n. 19. *Item Liberius de exilio scribit Ursatio, Valenti et Germinio*. Quia scio vos filios pacis esse, etc. In eodem fragm., n. 10.

LXXXV. In Vat. Dion. n. 20. *Item de exilio Vini-*

cento Liberius. Non doceo, sed moneo, etc. Ibidem, A n. 10.

In ms. Vat. Dion. n. 31 inseritur: Exemplar epistola Sardicensis synodi ad Julium urbis Romae episcopum. Quod semper credidimus, etc., uti apud Hilarium, fragm. 6, n. 9, ac tom. II Concil., col. 690. In codice autem Vallicellano deest hoc loco, et solus titulus sine ipsa epistola profertur n. 102, ut inferius notabitur.

[CXCII] LXXXVI. In Vat. Dion. n. 22. Confessio fidei catholica, quam papa Damasus scripsit ad Paulinum Antiochenum episcopum. Post concilium Nicænum, quod in urbe Roma, etc. Exstat in coll. Vat. Barb. n. 36, nec non in coll. hoc tomo edenda, cap. 55, in quod vide not. 4 infra, col. 596.

LXXXVII. In Vat. Dion. n. 23. Explanatio B. Hieronymi presbyteri ad Damasum papam de tribus hypostasibus. Cum vetusto Oriens inter se populorum furor, etc. Epist. 15 S. Hieronymi edit. Veron., et apud Constantium tom. I Epist. Rom. pont., col. 545.

LXXXVIII. In Vat. Dion. n. 24. Rescriptum Damasii papae ad petiitum Hieronymi ad Paulinum. Dilecto fratri Paulino Damasus. Incipit autem: Et per ipsum filium meum Vitalem, etc. Habetur in coll. Vat. Barb. n. 57, et in coll. huic tomo inserta, cap. 55.

LXXXIX. In Vat. Dion. n. 25. Concilium urbis Romae sub Damaso papa de explanatione fidei. Dictum est prius: Agendum est de Spiritu septiformi, etc., uti ex Holstenio legitur tom. II Concil. Ven. edit., col. 1047. Post ultima autem verba ab Holstenio edita, annuntiabit vobis, in hac collectione canon Scripturarum additur sic: Item dictum est: Nunc vero de Scripturis divinis agendum est, quid universalis catholica recipit Ecclesia, et quid vitare debeat. Incipit ordo veteris Testamenti, ac post libros Testamenti veteris subjunguntur etiam libri Testamenti novi, ut in vulgato decreto Gelasiano tom. V Conc., col. 385. Additur porro: Item dictum est: Post has omnes propheticas, et evangelicas, atque apostolicas, quas superius depræsumimus, Scripturas, etc., usque ad ea verba laudati decreti Gelasiani primum nomen Christianorum novellæ gentis exortum est: quibus verbis trium præcipuorum sedium mentio concluditur. Hoc ultimum fragmentum ex codice Baronius edidit ad an. 382, n. 49. Confer quæ de his fragmentis fusc disseminimus part. II, c. 41, § 5.

XC. In Vat. Dion. n. 26. Epistola papæ Siricii per universos episcopos missa. Optarem semper, etc. Exstat in coll. Vat. Barb. n. 58, ac in coll. huic tomo inserta, cap. 50.

XCI. In Vat. Dion. n. 27. Rescriptum episcoporum. Recognovimus, etc. Legitur in coll. Vat. Barb., n. 29, et in collectione subjicienda, c. 51.

XCII. In Vat. Dion. n. 28. Epistola concilii Carthaginensis ad Innocentium. Cum ex more, etc. Est in Vat. Barb. n. 15, et in coll. edenda, c. 6.

XCIII. In Vat. Dion. n. 29. Rescriptio S. papæ Innocentii. Inquirendis Dei rebus, etc. Habetur in Vat. Barb. n. 16, in coll. edenda, c. 7.

XCIV. In Vat. Dion. n. 30. Epistola imperialis ad Aurelium Carthaginensem episcopum. Dudum quidem, etc., ut in Vat. Barb. n. 23, et in edenda coll., cap. 16.

XCV. In Vat. Dion. n. 31. Epistola Aurelii episcopi ad omnes episcopos per Byzantem et Arduisiam provincias constitutos de damnatione Pelagii atque Cælestii. Super Cælestii et Pelagii damnatione, etc., uti in Vat. Barb. n. 24.

XCVI. In Vat. Dion. n. 32. Capitula excerpta de gestis habitis contra Pelagium hæreticum, et alia de libellis ejus quæ in Palestina synodo sibi objecta, ipse damnare compulsi sunt. Quod ab Jerusalem, etc., ut in Vat. Barb. n. 25.

XCVII. In Vat. Dion. n. 33. Epistola Cælestini papæ Ecclesiæ Romanæ data ad synodum in Epheso constitutam. Spiritus sancti testatur præsentia, etc.

XCVIII. In Vat. Dion. n. 34. Item alia epistola Cælestini papæ ad Nestorium. Aliquantis diebus, etc.

XCIX. In Vat. Dion. n. 35. Epistola exhortatoria ejusdem S. episcopi Cælestini Constantinopolim clero et plebibus missa. Ad eos mihi, etc. Hæc tres epistolæ Cælestini editores Romani Epistoliarum Romanorum pontificum ex hac collectione, quem Cresconianam vocant, typis dederunt; ac exinde in Conciliis edita tom. III, col. 1143, 903 et 914. Vide coll. Vat. Barb. num. 47, 48 et 49.

C. In Vat. Dion. n. 36. Excerpta antistitum quæ recitata sunt contra Nestorium in synodo Ephesiorum. Post consulatum D. D. N. N. Theodosii XIII, etc. Vide quæ de hoc atque sequenti capitibus diximus in num. 21 et 22 collectionis Vat. Barb., part. n, c. 7.

[CXCII] CI. In Vat. Dion. n. 37. Nestorii blasphemiarum capitula, quibus epistolæ ad se missis a S. Cælestino Romanæ urbis, et Cyrillo episcopo, contradicit, et disputatione brevissima resolvendo duodecim capitula fidei quæ ad se missa fuerant repellit. Nunc episcopi Cyrilli, etc.

CII. Exemplar epistolæ Sardicensis ad Julium urbis Romæ episcopum. In ms. Vallie. solus hic titulus habetur; ipsa autem epistola in Vat. Dion. profertur num. 21, ut superius monuimus post, num. 84.

CIII. In Vat. Dion. n. 38. Accusatio Xysti papæ

CIV. In Vat. Dion. n. 39. De Polycronio. Hæc duo apocrypha documenta leguntur in coll. Vat. Barb. num. 54 et 52.

CV. In Vat. Dion. n. 40. Sancti Leonis ad Dioscorum nostræ editionis epist. 9.

CVI. In Vat. Dion. n. 41. Ejusdem ad Turribium epist. 15.

CVII. In Vat. Dion. n. 42. Alia ad Januarium epist. 18.

CVIII. In Vat. Dion. n. 43. Ejusdem ad Septimum epist. 2.

CIX. In Vat. Dion. n. 44. Ejusdem ad Theodorum epist. 108.

CX. In Vat. Dion. n. 45. Alia ad Siculos epist. 17.

CXI. In Vat. Dion. n. 46. Ejusdem ad Eutychem epist. 20.

CXII. In Vat. Dion. n. 47. Exempla gestorum, ubi in CP. synodo a S. Flaviano confessore Eutychem hæreticus auditus atque damnatus est. Congregata rursum sancta et magna synodo, etc., uti in coll. Vat. Barb. n. 69 et 70.

CXIII. In Vat. Dion. n. 48. Epistola Leonis ad Flavianum nostræ editionis epist. 25.

CXIV. In Vat. Dion. n. 49. Flaviani ad Leonem in nostra edit. epist. 22.

CXV. In Vat. Dion. n. 50. Leonis ad Flavianum epist. 28.

CXVI. In Vat. Dion. n. 51. Ejusdem ad Juvenalem epist. 139.

CXVII. In Vat. Dion. n. 52. Alia ad Maximum epist. 119.

CXVIII. In Vat. Dion. n. 53. Alia ad Anatolium epist. 80.

CXIX. In Vat. Dion. n. 54. Alia ad Leonem augustum epist. 145.

CXX. In Vat. Dion. n. 55. Ad eundem augustum epist. 165.

CXXI. In Vat. Dion. n. 56. Incipiunt capitula quæ directa sunt in synodo 518 Patrum cum epistola papæ Leonis ad Leonem augustum. Sunt testimonia Patrum subjecta laudata Leonis epistolæ 165. Confer ibidem not. 1 t. I, col. 1383.

CXXII. In Vat. Dion. n. 57. Item fides S. Hilarii Pictaviensis. Nos enim insistentes, etc.

CXXIII. In Vat. Dion. n. 58. Item fides S. Augustini. Credimus in Patrem, etc. Hæc duo testimonia addititā dedimus tom. I, not. 88, col. 1406.

CXXIV. In Vat. Dion. n. 59. Incipit fides catholica Ecclesiæ Romanæ. Credimus in unum Deum Patrem, etc. Est in coll. Vat. Barb., n. 90.

CXXV. In Vat. Dion. n. 60. *Confessio presbyterorum, seu diaconorum Ecclesiae CP. Ego ille CP. Ecclesiae diaconus, vel presbyter, etc., ut in eadem coll. Vat. Barb., n. 57.*

CXXVI. In Vat. Dion. n. 61. *Epistola Simplicii ad Acacium. Cogitationum serias, etc., ut in coll. Vat. Barb., n. 72.*

CXXVII. In Vat. Dion. n. 62. *Exemplum epistolae quae misit Acacius ad Simplicium, ubi damnatum retulit Petrum Alexandrinum. Sollicitudinem omnium Ecclesiarum, etc., ut in coll. Vat. Barb., n. 73.*

CXXVIII. In Vat. Dion. 63. *Exemplum epistolarum beatissimi papae Felicis urbis Romae ad Zenonem augmentum per Vitalem et Misenum episcopos. Decebat profecto, etc., ut in coll. Vat. Barb., n. 74.*

CXXIX. In Vat. Dion. 64. *Item ejusdem Felicis ad Acacium episcopum per Vitalem et Misenum episcopos. Postquam sanctae memoriae, etc. Ibid., n. 78.*

CXXX. In Vat. Dion. n. 65. *Item ad imperatorem Zenonem ad libellum episcopi Joannis Ecclesiae Alexandrinae. Cum sibi redditam pacem, etc., ut in Vat. Barb., n. 79.*

CXXXI. In Vat. Dion. n. 66. *Item exemplum Felicis episcopi ad Acacium [cxcv] supradictum CP. urbis episcopum. Episcopali diligentia componentem, etc., ut in eadem collectione, n. 80.*

CXXXII. In Vat. Dion. n. 67. *Item ejusdem papae ad Acacium alia. Cunctarum transgressionum, etc., ut in coll. Vat. Barb., n. 81.*

CXXXIII. In Vat. Dion. n. 68. *Incipit decretalis de recipiendis et non recipiendis libris, qui scriptus est a Gelasio papa cum 70 viris eruditissimis episcopis in sede apostolica urbis Romae. Post propheticas et evangelicas, etc. Vide quae de hac decreti Gelasiani forma diximus part. II, c. 11, § 5, n. 4.*

CXXXIV. In Vat. Dion. n. 69 et 70. *Incipit sententia papae Gelasii, quod sedes apostolica omnium ligata dissolvere possit, ad episcopos per Dardaniam. Nec plane tacemus, etc. Est fragmentum epistolae ad Dardanos, quod in collectione hoc tomo edenda invenies, cap. 50, n. 4, col. 351.*

CXXXV. In Vat. Dion. n. 71. *Ex epistola B. papae Gelasii ad Orientales de vitanda communione Acacii, ubi datur intelligi nullum esse vinculum nisi circa illos qui in errore persistunt. Nos non in Acacium ideo sententiam tulimus, etc. Hoc quoque est fragmentum amplioris tractatus ms. Veronensis editi a march. Maffeo, tom. V Concil. edit. Venetæ, col. 495 a.*

CXXXVI. In Vat. Dion. n. 72. *Constitutio S. Gelasii papae, quae episcopi in ordinatione sua accipiunt. Papa illi, clero, ordini, plebi consistentibus in civitate illa. Probabilibus desideriis, etc. Addita est haec epistola in ms. Barb. 2888 post ultimum ipsius collectionis, cap. 90. Vide tom. V Concil., col. 383.*

CXXXVII. In Vat. Dion. n. 73. *Decretum S. Gregorii papae. Regnantem in perpetuum D. N. Jesu Christo temporibus piissimi ac serenissimi D. Mauricii, etc. Hoc quoque additamentum est laudatæ collectionis in solo ms. Vat. 1342. Vide t. VI Concil., col. 915.*

CXXXVIII. In Vallicellano hic numerus per saltum omittitur. Documenta vero cum Vat. Dion. concurrunt.

CXXXIX. In Vat. Dion. n. 74. *Gregorius Sereno episcopo Massiliensi pro imaginibus. Est epistola 13 S. Gregorii, lib. XI. Regesti novissimæ editionis Maurinae.*

CXL. In Vat. Dion. n. 75. *Synodus Zachariae papae urbis Romae. Est concilium Romanum an. 743, tom. VIII Concil., col. 283.*

CXLI. In Vat. Dion. n. 76. *Incipit liber S. Augustini de ecclesiasticis Regulis, distinctus in cap. 55. Est liber Gennadii perperam Augustino ascriptus, editus autem in Appendice Augustiniana tom. VIII, col. 78.*

Hic desinit collectio in ms. Vallic. A 5, cui additus est quaternio alius codicis ubi habetur fragmentum concilii Romani sub Joanne IX una cum canonibus concilii Ravennatis. Incipit: *Lectum est quoddam*

A *indiculum, etc., uti ex hoc codice edidit P. Mabillonius tom. I Musei Italici, pag. 86, et ex Mabillonio legitur tom. XI Concil., col. 699. Concilium Ravennas in vulgatis habitum traditor an. 904. At tum hoc concilium, tum illud Romanum celebrata fuisse an. 898 P. Antonius Pagius probe constituit.*

Tres alii numeri, seu tria capitula continua serie subduntur in ms. Vat. Dion. 5845.

Num. 77. *Incipit praefatio quae habetur de symbolo fidei in secretario B. Petri apostoli inter domnum Leonem sanctissimum et coangelicum p-pam urbis Romae, et Bernarium atque Jesse episcopos, seu Adalardum abbatem missos domni Karoli per indictionem secundam. Vide tom. IX Concil., col. 278.*

Num. 78. *Epistola S. Augustini ad Anzilianum episcopum pro causa injustae excommunicationis. Vir specitabilis filius noster comes Classianus, etc. Est epist. 250, cui in ms. subiunguntur alia ejusdem Augustini testimonia de excommunicatione injusta. Haec epistola cum iisdem testimoniis addita legitur etiam in fine antiquissimi codicis 60 capituli Veronensis post collectionem Cresconii.*

Num. 79. *Regulare definitionum B. papae Gregorii Majoris. Praecedit tabula titulorum 24, sed in corpore tituli progrediuntur usque ad 32. Est collectio per loca communia ex sententiis epistolarum S. Gregorii, quae incipit pag. 306 et prosequitur usque ad pag. 337.*

In fine codicis recentiori manu describitur breve fragmentum synodi Carthaginensis [cxcv] sub Bonifacio, quod ex Holstenio impressum legitur tom. V Concil., col. 792.

CAPUT IV.

De collectione Hispanica.

§ 1. *Praecipui auctores qui de hac collectione egerunt. Quomodo compacta. De ejusdem codicibus.*

1. Aliquot perantiquas, nunc autem deperditas collectiones ab ea diversas quae vocari solet Hispanica, apud Hispanos olim existisse patet ex dicendis part. IV, c. 4, ubi de abbreviatione vetustissima canonum quae continetur in ms. 59 capituli Veronensis erit sermo. Idem etiam comprobant duae synodi antiquiores collectione Hispanica, in quibus canonum codices producti et lecti traduntur. In Bracarenensi anni 565 habetur: *Relecti ex codice coram concilio tam generalium synodorum canones quam localium: et in Hispalensi u anni 619, c. 2, Prolatis canonicis synodalia decreta perfecta sunt.* Nunc vero de collectione Hispanica, cujus aliquot supersunt mss. exemplaria, dicendum. Haec post Dionysianam est ceteris ordinatior et locupletior. Primus, qui hujus collectionis brevem quidem, sed satis distinctam notitiam praebuit, fuit Antonius Augustinus archiepiscopus Tarraconensis in opusculo de quibusdam veteribus canonum Collectoribus, cap. 17. Non pauca de eadem prodidit Petrus de Marca in Opusculis, ubi tamen ejus originem et usum minus cognitos habuit. Stephanus Baluzius alique post ipsum ejusdem collectionis exempla adhibuere: at de iisdem ita pauca indicaverunt, ut ex ipsis fere nihil distinctum elici possit. Cum vero Antonii Augustini opera rarissima, et a plerisque inobservata sint, haec praecleara collectio minus nota fuit antequam P. Constantinus in praefatione ad tomum I Epistolarum Romanorum pontificum de eadem latius disserteret § 10, a num. 132 usque ad 152. Etsi vero hic accuratam ejus descriptionem dedit, cum tamen plures codices invenire et conferre nobis licuerit, aliquid amplius, quo haec collectio plenius illustretur, nos proferre posse confidimus.

2. Haec aequae ac Dionysiana divisa est in partes duas, quarum altera conciliorum canones, altera Romanorum pontificum epistolas exhibet. In secunda parte collector ex Dionysio profecit: omnes enim quas in ipso epistolas reperit, cum iisdem titulis ex eodem descripsit, ac suae collectioni inseruit. Alias

vero pontificias epistolas, quas alibi invenit, suis locis in eandem Dionysii rationem cum titulis abs se conditis addidit. At quantum ad canones, qui in prima parte continentur, nihil a Dionysio accepit. Cum enim quantum ad Græcos canones obtineret in Hispaniis alia antiquior versio, quæ ex hac collectione ab Isidoro Mercatore suscepta, et ex Isidori codicibus edita, Isidoriana vocari solet; noluit novam Dionysianam translationem tametsi meliorem et castigatorem recipere, melius: ne Hispaniis antiquæ illi versionis assuetis hac novitate offensionem pareret. Usum quidem innotum veteris ejus versionis apud Ecclesias Hispanicas satis probat concilium Toletanum in anni 589, in quo tres ejusdem versionis particule referantur. Simili de causa dicendum est notuisse canones Africanos, etsi apud Dionysium accuratius descriptos, ex eodem mutuari: quia nimirum in Hispaniis regionibus invalescebat alia peculiaris canonum Africanorum collectio quæ ex Hispaniis in Gallias videtur transisse, et ideoque laudatur in concilio Turonensi in anni 567, uti probavimus part. II, c. 3, § 2, n. 4, quæ ex re etiam collegimus, errores aliquot, quos in recensione Africanorum canonum hujus collectionis eodem paragrapho diligenter notavimus, non collectori Hispanico, sed antiquiori ejusdem Africanæ collectionis auctori esse ascribendos. Id autem saltem in Græcis canonibus beneficii præstili collectori Hispanicis, quod in Dionysii methodum decretis singulis titulos addidit, quos in antiqua versione initio deluisse ex ms. 58 capituli Veronensis manifestum est. Neque vero solos canones conciliorum Græciæ et Africæ, qui tantum leguntur apud Dionysium, Hispanicis collector protulit; [cxcvi] sed Gallicanos et Hispanicos adiecit. Magna apud Hispanos fuit Gallicanarum synodorum auctoritas. Hinc vulgate erant apud ipsos ejusmodi synodi, quarum sæpe verba et sententia, etiam ubi eos non nominant, canones suos insinuant, et sæpe etiam non dissimulant et nominant eorum sibi exemplum et auctoritatem sequendam proponunt, uti observavit Sirmondus in præfatione ad Concilia Galliarum, et indicatis testimoniis confirmat. His ergo pervulgatis Gallicanarum synodorum exemplis Hispanicus collector suum codicem locupletavit. Duos errores apud eundem in concilio Toletano deteximus tom. II, col. 1579 ac 1580, not. 5, quorum alterum quatenus collectori obrepserit, congruentiori ratione explicabimus in Observationibus ad dissert. 14 Quesnelli, § 2, n. 5. Alium errorem in eo episcoporum catalogo, qui perperam attributus est concilio Arelatensi, cum ad Arelatense i pertineat, indicavimus in Observationibus ad dissert. 5 Quesnelli, tom. II, col. 1018 et 1019, not. 14. Concilia autem Hispanica ex codicibus Ecclesiarum Hispaniarum colligere perscille fuit.

3. Antequam vero ipsam collectionem describamus, codicem ex quibus ejus descriptio pendet, brevibus notitiis præmittenda est. In Italia rara sunt hujus collectionis exempla. Unum reperimus in bibliotheca Vaticana signatum num. 1341, quod ex Heduensî seu Augustodunensî Gallicana Ecclesia traductum manifestat hæc professio Theotardi abbatîs S. Martini, quæ paulo post initium recentiori charactere scripta legitur: *Ego Theotardus S. Martini cœnobii nunc ordinandus abbas subjectionem et reverentiam a SS. Patribus constitutam, et obedientiam secundum præceptum S. Benedicti S. Dei Heduensî Ecclesiæ in præsentia D. episcopi Aganonis (qui floruit sub medio sæculo XI) perpetuo me exhibiturum promitto, et propria manu firmo. Et dein: Istud legat super altare. Duos alios codices videre licuit, alterum Vat. Palat. 575, confusum et mutilum, qui quondam pertinuit ad cœnobium S. Martini Moguntia; alterum in bibliotheca eminentissimi card. Passionis qui pariter mutilus sæculo X et fortassis etiam IX scriptus videtur. Omnium vero præstantissimum et vetustissimum exemplum quod in Leonis epistolis conferendum curavimus, est Casareum Vindebonensæ signatum num.*

41, quod Lambecius lib. II Comment. Biblioth. Casar., c. 8, pag. 932, n. 281, appellat *volumen membraceum admiranda vetustatis in folio, totum antiquis litteris Gothicis, sive Toletanis anno 756 exaratum*. Plura sunt ejusmodi manuscriptorum in Galliis et in Hispania. Joannes Baptista Perezus inter multa Hispanica quatuor præsertim describit, Lucense, Hispanense, Alveldense, et S. Emiliani, de quibus inferius plura. Garsias Loaisa in præfatione ad Concilia Hispaniæ duos alios Toletanos codices laudat; Vigilum autem vocat eum qui Alveldensis a Perezio appellatur, eo quod a Vigila presbytero scriptus fuerit. Quem vero Hispanensem nominat, ex notatione anni 963 ac ex contentis in eo contentis eundem esse cognovimus ac illam quem Perezus S. Emiliani codicem nuncupavit. Petrus de Marca et Stephanus Baluzius mss. libros Rivipullenses duos, et Urgellensem memorant, nec non Colbertinos, et Lugdunensem, qui cum iisdem Hispanicis exemplis conveniunt. P. Cousantius laudat Hispanicum exemplum Gerundense, et quatuor Gallicana Laudunense, Noviomense, Bellovacense, et Suessionense. Indicat etiam Coislinianum, atque unum Colbertinum, quæ ad hujus collectionis codices Hispaniæ magis quam Galliciæ originis videntur accedere: de quorum discrimine § 5 dicetur.

§ 2. De primigenia hujus collectionis editione. Tabula eorum quæ in ea continebantur. Epistola Innocentii I ad Aurelium a nota suppositionis Isidorianæ estimatur.

4. Cum inter tot codices alii aliis locupletiores sunt, tum vero nullus primigeniæ collectionis exemplum posterioribus additamentis expers representat. Primigenia autem collectio ex indice seu tabula capitulorum colligi solet, ita ut si quæ capitula præter eandem tabulam in corpore inveniantur [cxcvii] descripta, ea posteriori additamento accessisse noscantur. Quod si inter tabulas diversorum codicum ejusdem collectionis aliæ pauciora, aliæ plura capitula præferant; tabula quæ ex paucioribus capitulis constat, primigeniæ collectionis indicium exhibet. Inter memoratos autem codices collectionis Hispaniæ pauciora capitula leguntur in tabula codicum Vindebonensis, Hispanensis Perezii, Rivipullensium, Vat. 1341, aliorumque Gallicanorum, qui, etsi aliqua capita corpori habeant inserta, nullam tamen additionem in præmissa capitulorum tabula receperunt, ut quibusdam aliis Hispanicis exemplaribus accidit. Hinc illorum intacti indices seu tabulæ ad primigeniam hujus collectionis editionem pertinere jure creduntur. Primam igitur ipsius collectionis editionem imprimis descripturi, harum breviorum tabularum indicio utemur: de additamentis autem quæ postea accessere, deinceps dicetur.

5. Primæ partis tabula in 45 capitula distinguitur. Præfationem hujus partis integram præmittimus.

D. *Canones generalium conciliorum a temporibus Constantinianis cæperunt. In præcedentibus namque annis, persecutione fervente, decedendarum plebium minime dabatur facultas. Inde Christianitas in diversas hæreses scissa est, quia non erat licentia episcopis in vultu convenire, nisi tempore prædicti imperatoris. Ipse enim dedit facultatem Christianis libere congregari. Sub hoc etiam SS. Patres in concilio Nicæno de omni orbe terrarum convenientes, juxta fidem evangelicam et apostolicam secundum post apostolos symbolam tradiderunt. Quatuor autem principalia esse concilia ex quibus plenissimam fidem doctrinam libere Ecclesiæ tam de Patris, et Filii, et Spiritus sancti divinitate, quam de prædicti Filii et Salvatoris nostri incarnatione. Prior harum Nicæna synodus est 318 episcoporum Constantino Augusto imperante peracta, in qua Ariani perfidia blasphemiam condemnata, quia inæqualitatem (al. de inæqualitate) sanctæ Trinitatis idem Arius assererat. Ita consubstantialem Deo Patri Deum Filium*

eadem sancta synodus per symbolum definit. Secunda est 150 Patrum sub Theodosio seniore Constantinopolim congregata, quæ Macedonum, sanctum Spiritum dum esse negantem, condemnans, consubstantiali Patri et Filio eundem Paracletum demonstravit: quam tota Græcia et Latinitas in Ecclesiis prædicant. Tertia synodus Ephesina 200 episcoporum sub juniore Theodosio Augusto edita, quæ Nestorium duas personas in Christo assentem iusto anathemate condemnavit, ostendens manere in duabus naturis unam Domini Jesu Christi personam. Quarta est synodus Chalcedonensis 630 sacerdotum sub Marciano principe habita, in qua Eutychen CP. abbatem, Verbi Dei et carnis unam naturam pronuntiantem, et ejus defensorem Dioscorum quondam Alexandrinum episcopum, et ipsum rursus Nestorium cum reliquis hæreticis una Patrum sententia prædammari, prædicant eadem synodus Christum Deum sic natum de Virgine, ut unam personam et divinæ et humanæ consuevit naturæ. Hæc sunt, ut prædicimus, quatuor principales et veterabiles synodi totam fidem catholicam complectentes. Sed et si quæ sunt concilia quæ SS. Patres Spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore, quorum etiam gesta in hoc corpore condita continentur. In principio autem hujus voluminis Nicænam synodum constituimus pro auctoritate ejusdem magni concilii. Deinceps diversorum conciliorum Græcorum ac Latinorum, sive quæ antea, sive quæ postmodum facta sunt, sub ordine numerorum ac temporum capitulis suis distincta sub hujus voluminis aspectu locavimus. Subicientes etiam decreta præsulum Romanorum, in quibus pro culmine sedis apostolicæ non impar conciliorum exstat auctoritas: quatenus ecclesiastici ordinis disciplina in unum a nobis coacta atque digesta, et sancti præsules paternis constringantur (al. instituantur) regulis, et obediens Ecclesiæ ministri vel populi spiritualibus imbuantur exemplis. Canones autem, qui dicuntur apostolorum, seu quia eosdem nec sedes apostolica recipit, nec sancti Patres illis consensum præbuerunt, pro eo quod ab hæreticis sub nomine apostolorum compositi dignoscuntur, quamvis in eis quædam inveniantur utilia, auctoritate tamen canonica atque apostolica eorum gesta constat esse remota, et inter apocrypha deputata.

[cxcviii] Post hæc subditur: Canon autem Græce, Latine regula nuncupatur. Regula autem dicta, etc., ut apud Gratianum dist. 3, c. 1 et 2, et post illa in fine capituli secundi pravumque corrigat, sequitur: Synodus autem ex Græco interpretari, etc., ut apud eundem Gratianum dist. 15, c. 1, in fine. Post ultima autem verba, a societate multorum in unum, subditur: Explicit præfatio.

Tabula porro capitulorum hujus primæ partis hæc est.

INCIPIUNT CAPITULA CONCILIORUM GRÆCIE.

I. Canones Nicæni concilii, 318 episcoporum. In corpore post canones, Symbolum, et catalogum episcoporum Nicænorum antiquæ versionis, seu, ut vocant, Isidorianæ, a collectore addita fuit Fides S. Gregorii Majoris, cujus initium Unus Deus principium. Est autem vetusta interpretatio fidei scriptæ a S. Gregorio Neocesariensi, quæ post Græcum textum edita est tom. I Concil., col. 863.

II. Canones Anchyritani concilii, 12 episcoporum.

III. Canones Neocæsariensis concilii, 19 episcoporum.

IV. Canones Gangrensis concilii, 14 (al. 15) episcoporum.

V. Canones Sardicensis concilii.

VI. Canones Aniocheni concilii, 31 episcoporum.

VII. Canones Laodicæ Frygiæ.

VIII. Canones Constantinopolitani concilii, 150 episcoporum.

IX. Synodus Ephesina 1, 200 episcoporum. In cor-

pore hoc titulo proferuntur duæ celebres epistolæ S. Cyrilli ad Nestorium ante Ephesinum concilium scriptæ, at in eo lectæ atque insertæ, quarum altera duodecim anathematismis clauditur. Annotatio collectoris Hispanici his litteris præmissa in observatione P. Labbei exhibetur tom. III Concil., col. 959, prima autem epistola col. 960, quæ cum sit versionis a Dionysio Exiguo separatim vulgate, hæc ex ipso sumptam liquet. Altera vero epistola, seu potius fragmentum epistolæ incipiens a verbis: Ait igitur sancta et magna synodus: Ipsum qui est ex Deo Pater naturaliter natus, etc., sumptum est ex vetustiori interpretatione, ex qua S. Leo longum testimonium iisdem verbis inchoans subiecit epist. 165, tom. I nostræ editionis col. 1397, et hoc tom. col. 291. Hæc est antiquior collectio, in qua hæc duæ Cyrilli epistolæ concilii Ephesini nomine inscribuntur. Id tamen vetustius esse collectione Hispanica liquet ex ms. cod. 59 capituli Veronensis, qui excerpta continet antiquiorum exemplarium Hispaniensium, in quibus eodem Ephesini concilii titulo illæ epistolæ inter concilia Græciæ describebantur. Vide quæ annotabimus part. IV, c. 4.

X. Synodus Chalcedonensis concilii, 630 episcoporum. In corpore præter canones additur versio actionis 6, ex qua allocutio imperatoris Marciani et definitio fidei producantur, uti tom. IV Concil., col. 2051. Subduntur etiam subscriptiones Patrum, ac tres imperiales leges, 1^a universæ populi, quæ incipit: Tandem aliquando, et legitur etiam in collectione hoc tom. edita, cap. 26; 2^a ad Palladium præf. pratorio, cujus initium: Divina semper potentia. Vide tom. IV Concil., col. 1811, not. c. 5^a ad eundem Palladium inchoans: Licet jam sacratissimam constitutionem, etc., uti in nostra collectione, cap. 28.

XI. Epistola formata Attici CP. episcopi. Est ea quæ in nostra collectione invenietur cap. 63. Vide not. 1, col. 451.

CONCILIA AFRICÆ.

XII. Synodus Carthaginis Africa 1. Est concilium sub Grato editum t. II Concil., col. 745, de quo vide part. II, c. 3, § 1, n. 7.

XIII. Synodus Carthaginis Africa 2. Est concilium sub Genethlio, eodem t. II Concil., col. 1389. Vide ibidem, n. 8.

XIV. Synodus Carthaginis Africa 3. 48 episcoporum. Est concilium sub Aurelio anno 397. eodem t. II, col. 1597. Vide ibidem, § 3, n. 1.

XV. Synodus Carthaginis Africa 4. 210 episcoporum. Eodem t. II, col. 1453. [cxcix] Hoc titulo proferuntur statuta antiqua. Confer quæ diximus eadem part. II, cap. 3, § 4.

XVI. Synodus Carthaginis Africa 5. 53 episcoporum. Tom. II Concil., col. 1455. Vide part. II, c. 3, § 5, n. 2.

XVII. Synodus Carthaginis Africa 6. 217 episcoporum. Tom. III Concil., col. 441. Confer eandem part. II, c. 3, § 8, n. 4.

XVIII. Synodus Carthaginis Africa 7. 49 episcoporum. Tom. III Concil., col. 459. Consule laudatum, c. 3, § 8, n. 7.

XIX. Synodus Africa in Milevitana urbe habita, 214 episcoporum. Tom. III Concil., col. 579. Vide part. II, c. 3, § 6.

CONCILIA GALLIÆ.

XX. Concilium Arelatense 1.

XXI. Concilium Arelatense 2. 115 episcoporum. Duo in hoc notanda: 1^a post tabulam capitulorum describi episcoporum catalogum, qui ad Arelatense 1 pertinet, et numerum quoque episcoporum 115 in titulo notatum ad idem Arelatense 1 referendum esse, uti colligimus ex perveuto ms. 54 Novariensis Ecclesiæ. In quo Arelatensi 1 hic titulus præmittitur: Incipit concilium Arelatense tempore Martini actum a 123 episcopis, qui et papa Silvestro acti.

poerunt; 2^a viginti quinque tantum canones exhiberi, non vero 37, ut in vulgatis Conciliorum ante Sirmondum; nec 56, ut Sirmondus edidit. Vide part. II, c. 10, § 2, n. 19.

XXII. Concilium Arelatense III, 14 episcoporum.

XXIII. Concilium Valentinum, 20 episcoporum.

XXIV. Concilium Taurinatum.

XXV. Concilium Reginense, 13 episcoporum.

XXVI. Concilium Arausicum, 16 episcoporum.

XXVII. Concilium Vasense.

XXVIII. Concilium Agathense, 25 episcoporum.

XXIX. Concilium Aurelianense, 20 episcoporum.

CONCILIA HISPANIE.

XXX. Concilium Eliberinum, 18 episcoporum.

XXXI. Concilium Tarraconense, 10 episcoporum.

XXXII. Concilium Gerundense, 7 episcoporum.

XXXIII. Concilium Casaraugustanum, 12 episcoporum.

XXXIV. Concilium Ilerdense, 9 episcoporum.

XXXV. Concilium Valentinum, 6 episcoporum.

XXXVI. Synodus I Toletana, 18 episcoporum.

XXXVII. Synodus II Toletana, 9 episcoporum.

XXXVIII. Synodus III Toletana, 63 episcoporum.

XXXIX. Synodus IV Toletana, 46 episcoporum.

XL. Synodus Bracarensis I, 9 (al. 8) episcoporum.)

XXI. Synodus Bracarensis II, 12 episcoporum circa 610.

XLII. Capitula ex Orientalium Patrum synodis a Martino episcopo Gallicie ordinata atque collecta.

XLIII. Synodus Spalensis I, 8 episcoporum.

XLIV. Synodus Spalensis II, 8 episcoporum.

XLV. Sententie quæ in veteribus exemplaribus conciliorum non habentur, sed a quibusdam insertæ sunt. Hæ autem sententie sunt canones 25 in vulgatis subjecti concilio Agathensi a cau. 48 usque ad 70. Quo loco monendum est has sententias omitti in corpore codicum Vindebonensis, Vaticanæ 1544, et aliorum similium, licet in præmissa tabula capitulorum notetur num. 45, quo ex defectu capituli hujus primæ partis esse deberent solum 44. Cum vero eadem sententia in iisdem mss. subnectantur canonibus Agathensibus 47, forte ne superflue repeterentur capitulo 44, in corpore omisissæ fuerunt. At cum in tabula primigeniæ collectionis indice, hæ sententiæ affigantur [cc] eidem capitulo 45, nihil ambigimus quin in primigeniis exemplis ita hoc loco fuerint descriptæ, ut eas separatim descriptas invenimus in ms. auctoris collectionis Hispaniæ cardinalis Passionei, nec non in ms. Vat. 4587 Joannis Baptiste Perezii, qui notat eas legi in fine omnium conciliorum in codice Lucensi: ac ex aliis item Hispaniis codicibus ipsas post concilium Toletanum XVII typis dedit Garsias Loaisa, ac ex ipso recusas sunt fons. VIII Conciliorum edit. Venetæ, col. 91. Confer quæ de canonum Agathensium numero dicemus part. IV, c. 4, n. 21.

Post præmissam primæ partis tabulam ipsa documenta subjiciuntur.

6. Tum profertur tabula partis secundæ cum capitulis 102, in quam hæc brevior præfatio legitur.

Hactenus digestis conciliis SS. Patrum, sequuntur decreta præsulum Romanorum. Præfata aedis apostolica præsulum constituta quæ ad fidei regulam, vel ad ecclesiasticam pertinent disciplinam, in hoc libro diligenti cura collecta sunt: ita ut singulorum pontificum, quotquot decreta a nobis reperta sunt, sub unicuiusque epistolæ seriem propriis titulis prænotarentur eo modo quo superius præscorum Patrum canones nostro studio ordinati sunt: quatenus lectoris industria facilius intelligere possit, dum capitulis propriis distincta intendit.

DECRETA QUORUNDAM PRÆSULUM ROMANORUM AD FIDEI REGULAM ET DISCIPLINAM ECCLESIASTICAM CONSTITUTA.

I. Epistola papæ Damasi ad Paulinum Antiochenum episcopum.

II. Confessio fidei ejusdem papæ ad eundem Paulinum. Hæc duo capitula sunt in collectione hoc tomo impressa, cap. 55.

III. Epistola Siricii papæ ad Himerium episcopum Tarraconensem. Est in editione Conciliorum epist. I ejusdem pontificis.

IV. Ejusdem Siricii per diversos episcopos missa, ibid., ep. 3.

V. Ejusdem Siricii per diversos episcopos directæ, epist. 2.

VI. Epistola Innocentii papæ ad Decentium episcopum Eugubinum. In Conciliorum editione est Innocentii epist. 1.

VII. Cujus supra ad Victorium Rothomagensis: ep. 2.

VIII. Cujus supra ad Exsuperium Tolosanum episcopum: ep. 3.

IX. Cujus supra ad Felicem episcopum: ep. 4.

X. Ad Maximianum et Severum episcopos: ep. 5.

XI. Ad Agapitum, Macedonium et Marinum episcopos: ep. 6.

XII. Ad Rufum et ceteros per Macedoniam constitutos: ep. 7.

XIII. Ad Florentinum Tiburtinensem episcopum: ep. 8.

XIV. Ad Probum: ep. 9.

XV. Ad Aurelium et Augustinum Africanos episcopos: ep. 10.

XVI. Ad Aurelium Carthaginensem: ep. 11.

XVII. Ad eundem: ep. 12.

XVIII. Ad Julianam nobilem exhortatoria: ep. 13.

XIX. Ad Bonifacium presbyterum: ep. 14.

XX. Ad Alexandrum Antiochenum episcopum: ep. 15.

XXI. Ad Maximianum episcopum: ep. 16.

XXII. Ad Alexandrum Antiochenum: ep. 17.

XXIII. Ad eundem: ep. 18.

XXIV. Ad Acacium Beroæ episcopum: ep. 19.

XXV. Ad Laurentium Senensem episcopum: ep. 20.

Supplenda esset in hac tabula alia epistola Innocentii ad Marcianum Naissitanum episcopum, quæ in corpore omnium codicum hujus collectionis legitur, et in Conciliis est epist. 31. At cum index eorumdem codicum illam non notet, satis sit id munus, ut ne numeros cæterarum epistolarum immutare cogamur.

XXVI. Ad Rufum, Eusebium ceterosque episcopos: ep. 22.

XXVII. Ad universos Toletanos episcopos: ep. 23. [cc] XXVIII. Epistola Zosimi ad Hesyrium episcopum Salonitanum. In edit. Concil. epist. 4 ejusdem pontificis.

XXIX. Ejusdem papæ ad clerum Ravennensem: ep. 2.

XXX. Epistola Bonifacii papæ ad Honorium Augustum: in Conciliis ep. 1.

XXXI. Rescriptum Honorii ad eundem Bonifacium: ibidem post prædictam epistolam.

XXXII. Item epistola Bonifacii ad episcopos Galliarum: ep. 2.

XXXIII. Ejusdem papæ ad Hilarium Narbonensem episcopum: ep. 3.

XXXIV. Epistola Caletini papæ ad episcopos per Gallias constitutos. In Conciliorum editione ep. 1.

XXXV. Cujus supra ad episcopos per Viennensem et Narbonensem provinciam constitutos: ep. 2.

XXXVI. Cujus supra ad episcopos per Apuliam et Calabria constitutos: epist. 3.

XXXVII. Epistola Leonis papæ ad Eutycem presbyterum: in nostra editione epist. 20.

XXXVIII. Cujus supra ad Flavianum CP. episcopum: ep. 25.

XXXIX. Rescriptum Flaviani ad supradictum Leonem papam: ep. 22.

XL. Leonis rescriptum ad supradictum Flavianum: ep. 28.

- XII. *Epistola Petri episcopi Ravennensis ad Eutychem presbyterum* : epist. 25.
 XIII. *Epistola Leonis ad Ephesinam synodum* : ep. 33.
 XIII. *Cujus supra ad Theodosium augustum* : ep. 44.
 XLIV. *Cujus supra ad Pulcheriam augustam* : ep. 45.
 XLV. *Cujus supra item ad Pulcheriam augustam* : ep. 60.
 XLVI. *Ad Martinum et Faustum presbyteros* : epist. 61.
 XLVII. *Ad Theodosium augustum* : ep. 69.
 XLVIII. *Ad Pulcheriam augustam* : ep. 70.
 XLIX. *Ad Faustum, Martinum, Petrum, Manetem, et ceteros* : ep. 71.
 L. *Ad Pulcheriam augustam* : ep. 79.
 LI. *Ad Anatolium CP. episcopum* : ep. 80.
 LII. *Ad Marcianum imperatorem* : ep. 82.
 LIII. *Ad eundem Marcianum augustum* : ep. 83.
 LIV. *Ad Anatolium episcopum* : ep. 85.
 LV. *Ad Marcianum augustum* : ep. 90.
 LVI. *Ad synodum Chalcedonensem* : ep. 93.
 LVII. *Ad Marcianum imperatorem* : ep. 104.
 LVIII. *Ad Anatolium CP. episcopum* : ep. 106.
 LIX. *Ad Marcianum augustum* : ep. 115.
 LX. *Ad eundem Marcianum augustum* : ep. 130.
 LXI. *Ad eundem Marcianum* : ep. 134.
 LXII. *Ad Leonem imperatorem, subjunctis testimoniis per rescripta de libris Patrum* : ep. 165.
 LXIII. *Ad Turibium Asturicensem episcopum* : ep. 15.
 LXIV. *Ad universos episcopos per Italiam provinciam constitutos* : ep. 7.
 LXV. *Ad episcopos per Siciliam constitutos* : ep. 16.
 LXVI. *Ad episcopos per Campaniam, Samnium et Picenum constitutos* : epist. 4.
 LXVII. *Ad Januarium Aquilegensis episcopum* : ep. 18.
 LXVIII. *Ad Rusticum Narbonensem episcopum* : ep. 167.
 LXIX. *Ad Anastasium Thessalonicensem episcopum* : ep. 14.
 LXX. *Ad Nicetam Aquilegensis episcopum* : ep. 159.
 LXXI. *Ad Africanos episcopos* : ep. 12 editionis decurtatae.
 LXXII. *Ad Theodorum Forojuliensem episcopum* : ep. 108.
 LXXIII. *Ad Leonem Ravennensem episcopum* : ep. 166.
 LXXIV. *Ad Dioscorum Alexandrinum episcopum* : ep. 9.
 LXXV. *Ad episcopos per Campaniam, Samnium et Picenum constitutos* : ep. 168.
 LXXVI. *Hilari papae synodale decretum* : in edit. Conciliorum epist. 1.
 [ccii] LXXVII. *Cujus supra ad Ascanium, et ad universos Tarraconensis provinciae episcopos* : ep. 2.
 LXXVIII. *Cujus supra ad eundem Ascanium Tarraconensem episcopum* : ep. 3.
 LXXIX. *Epistola Simplicii papae ad Zenonem Spalensem episcopum* : in Conciliis ep. 1.
 LXXX. *Acacii CP. episcopi ad praedictum Simplicium Romanae urbis episcopum* : ibidem post epist. 8 Simplicii.
 LXXXI. *Epistola Felicis papae ad episcopos per Siciliam. Est Felicis III epist. 7.*
 LXXXII. *Cujus supra ad Acacium CP. episcopum* : ep. 6.
 LXXXIII. *Ad Zenonem Spalensem episcopum* : ep. 8.
 LXXXIV. *Decreta Gelasii papae generalia* : in edit. Concil. ep. 7.
 LXXXV. *Ad Sicilienses episcopos* : ep. 10.
 LXXXVI. *Epistola Anastasii papae ad Anastasium imperatorem directa. Est epist. 4 Anastasii II.*
 LXXXVII. *Epistola Symmachii papae ad Caesarium* : in edit. Concil. ep. 5.
 LXXXVIII. *Epistola Hormisdæ papae ad Justinum augustum* : ibidem ep. 79 ejusdem pontificis.
 LXXXIX. *Sacra Justinii imperatoris ad Hormisdam papam* : ibid. post ep. 40.
 XC. *Epistola (seu libellus) Joannis CP. ad Hormisdam papam directa* : post eandem ep. 40, tom. V edit. Ven., col. 621.
 XCI. *Hormisdæ papa ad Joannem episcopum Illicitanæ (al. Militanæ) Ecclesiae* : ep. 24.
 XCII. *Item Hormisdæ papae ad eundem Joannem episcopum* : ep. 64.
 XCIII. *Ad episcopos per Spaniam constitutos* : ep. 25.
 XCV. *Item Hormisdæ papae ad eosdem Spaniae episcopos subjunctis exemplaribus libelli Joannis CP. episcopi* : ep. 51.
 XCV. *Item Hormisdæ papae ad Salustium Spalensem episcopum* : ep. 26.
 XCVI. *Ad Epiphanium episcopum CP.* : ep. 80.
 XCVII. *Item Hormisdæ papae ad universos provinciae Baticae episcopos* : epist. 65.
 XCVIII. *Vigili papae ad Profuturum episcopum* : in edit. Concil. epist. 2.
 XCIX. *Epistola Gregorii papae ad Leandrum Spalensem episcopum* : in editione Maurina lib. 1 Regesti, ep. 43.
 C. *Cujus supra ad eundem Leandrum* : lib. v, ep. 49.
 CI. *Cujus supra ad praedictum antistitem* : lib. ix, ep. 121.
 CII. *Cujus supra ad Recaredum regem Gothorum* : ibidem, ep. 122.
 Notandum est hanc tabulam capitulorum partis secundae in mss. ex quibus illam vulgavit P. Constantius, sicut etiam in alio simili codice Vat. 1341, duplici vitio laborare. Nam num. 17 post duas epistolas Innocentii ad Aurelium per saltum transiit aliam ejusdem pontificis ad eundem episcopum, quae in corpore eorumdem codicum legitur. Hanc epistolam, quae in editione Conciliorum est duodecima, laudatus P. Constantius in notitia epistolarum Innocentii num. 41, col. 932, refert inter suppositas ab Isidoro Mercatore. At eam reperiri in sincera collectione Hispanica, quae anterior est Isidoro, et nullum spurium documentum continet, nobis certissimum est. Non solum enim exstat in codicibus ejus collectionis originis Gallicanae, quos pauca quaedam supposititia ex Isidoro receperisse monemus num. 16, verum etiam in exemplaribus originis Hispanicae, quae hanc collectionem sine ullo spurio Isidoriano additamento representant, qualia sunt ms. Vindebonense, et alia quae Joannes Baptista Perezus adhibuit, ac ex iis quidem illam in tabula ejusdem collectionis descripsit num. 17, uti didicimus ex cod. Vat. 4587. Id vel maxime confirmat antiqua abbreviatio collectionis Hispanicae edita a cardinali de Aguirre, quae e genuinis exemplis originis Hispanicae excerpta fuit. In ea enim eadem epistola allegatur lib. 1, tit. 34, his verbis : *Ut nullus contra ordinem canonum efficiatur episcopus. Epistola Innocentii ex integro 16, sed corrigendum 17; nam epistola ad Julianam nobilem, quae post ipsam ad Aurelium subijcitur in eadem abbreviatione lib. x, tit. 6, notatur num. 18. Est autem ille ipsemet titulus epistolae 12 ad Aurelium. Adde quod similiter laudatur in alia antiquiore [ccii] abbreviatione contenta in ms. 59 capituli Veronensis, quam ex codicibus Hispanica collectione vetustioribus excerptam videmus part. iv, cap. 4. Haec enim ibidem leguntur : *Item Innocentii ad Aurelium episcopum. Facile non imponatur manus. Episcopus ex laico non ordinetur : quae sententiae in ea sola ad Aurelium epistola 12 continentur. Neque ad suppositionis suspicionem moveat mendosa consularis nota in vulgatis sic expressa : Julio quarto et Palladio viris clarissimis consulibus : corrigenda enim est : Junio quarto Palladio v. c. consule, qui fuit consul Occidentalis anni 416 Ecom**

11. Novas additiones deinde suscepit hæc collectio, quæ exhibent codices quos Antonius Augustinus præ oculis habuit, exemplum Lucense quod Peresius laudat, codex Urgellensis ecclesiæ, alique nonnulli. ita tamen ut in his synodi omnes cuiusque urbis simul ex ordine; continua numerorum serie describantur. In Græcia enim conciliis post Constantinopolitanum I additur Constantinopolitanum II, æra 720, cum quinque epistolis ad ipsum pertinentibus, videlicet una Leonis II ad episcopos Hispanos, alia ejusdem ad Quiricum, tertia ejusdem ad Simplicium comitem, quarta Benedicti presbyteri post Leonem electi ad Petrum notarium regionarium, et quinta prædicti Leonis II ad Ervigium regem. In Gallicanis synodo Vasensis I subjicitur Vasensis II anni 529, et post Aurelianensem I describitur altera anni 535, nec non quinque alia Gallicana documenta, id est concilium Epauense anni 547, Carpentoratanse anni 527, Arvernense I anni 535, ejusdem Arvernensis epistola ad Theodebertum regem, et Arvernense II anni 548; quod tamen cum eadem præfatione eosdemque canones habeat ac Aurelianense v, recte monuit Peresius potius dicendum esse quintum Aurelianense. In Hispaniis; post Toletanum IV subduntur ordinatione propriis item numeris distincta tredecim alia ejusdem urbis concilia a v ad xvii, quod coactum fuit anno 694; et post duas synodos Hispanenses additur Emeritense anni 666; nec omittuntur *Sententia quæ in veteribus exemplaribus conciliorum non habetur*: adeo ut capitula hujus partis in his codicibus sint 68, quorum seriem videsis part. IV, c. 5, n. 3. Cum his mss. concinunt cod. Vat. Palat. 575, etsi imperfectus sit et ordine perturbatus; exemplum ms. cardinalis Passionis, quod tamen cum sit mutilum, caret conciliis Græciæ et Africæ, ac in Gallicanis post duo Vasensia et Agathense deficit. Illi quoque codices synodo Toletana II subnectunt duas epistolas Montani episcopi Toletani, unam ad fratres et filios territorii Palentini, alteram ad Turribium; et synodo Toletana III adjiciunt homiliam S. Leandri, episcopi ob conversionem gentis post constitutos canones habitam, et alia nonnulla. In secunda vero parte post S. Gregorii epistolas, quæ primigeniam collectionem elaudant, num. 403 adduntur decreta Romana sedis de recipiendis et non recipiendis libris ab Hormida papa edita. Est decretum de apocryphis, quod in vulgatis Conciliis Gelasio tribuitur, de quo vide part. II, c. 14, § 3.

12. Hæc auctor collectio, ejus recentius documentum est synodus Toletana XVII anni 694, usui fuit auctori ejus breviationis seu indicis canonum collectionis Hispanæ, de quo plura dicemus parte IV, c. 5. Numeri enim capitulorum, quibus documenta ejusdem collectionis ibidem allegantur, cum iis numeris plane congruant qui in hac auctori collectione inveniuntur. Hæc est illud Corpus canonum, quod Alexander III authenticum appellavit, ut patet ex his verbis Innocentii III in epist. 421 ad Petrum Compostellanum lib. II: *Emeritense vero concilium authenticum esse multis rationibus astruebat: tum quia cum aliis conciliis continetur in libro qui Corpus canonum appellatur, quem Alexander papa per interlocationem authenticum appellavit; tum quia, etc.* Concilium Emeritense in memorata tantum auctori collectione describitur. Omnia quidem ejus documenta sincera sunt; et notis quibusque eadem collectio est expers. Difficultatem quispiam ingeret ex Constantinopolitano II, quod, ut ibidem proferitur, nonnulli post magnum Baronium in suspensionem adduxerant ob eas præsertim epistolas quæ ipsi subjectæ leguntur. Constantinopolitana synodus quæ in hac collectione inscribitur secunda, est concilium sextum generale Constantinopolitani contra Monothelitas celebratum: secundum autem Constantinopolitanum dicitur ex ordine ipsius collectionis, in qua Constantinopolitano I statim subjicitur, vel etiam quia synodus v Hispanis erat ignota; ac propterea in concilio Toletano XIV

A hæc synodus GP. (sexta generalis) post Chædonenam recipienda et codici ex ordine inserenda decernitur. Non omnia ejusdem synodi gesta ad Hispanos missa, sed definitio fidei, acclamationes episcoporum, quæ et *prophphetica* [cvi] dicuntur, et edictum fidei ab imperatore directum, tantummodo transmissa fuerunt. Neque enim initio cuncta gesta, sed præcipua capita (ipsidum Chædonenis pariter acclisidæ vidimus tom. II, col. 1248) Latine reddita, et in Hispanias directæ, ut Leo II in epistola ad Hispanos episcopos tradidit. Ex hac autem epistola, non vero ex interpretatione totius synodi, sed omnem ordinem gestorum, gestaquo ordinem cognovisse iidem episcopi in laudato Toletano concilio pronuntiant. Sola vero definitio quæ ad actionem 17 sextæ generalis synodi pertinet, Codici canonum auctori inserta fuit. Quod si huic GP. concilio habito an. 680 et 681, in eodem Codice affligitur æra 720, quæ respondet anno 682, id errori collectoris tribuendum, qui ex transmissa ejusdem concilii definitione notis chronicis experte, verum annum colligere nequaquam potuit. Opponunt in Leonis II litteris tradi concilium celebratum indictione 9, cum tamen acti nonnullarum actionum 17 et 18 indictionem 10 præferant. Verum etsi apud Græcos mense Septembri anni 681 inchoaret indictio 10, Leo tamen illi voluit nona indictione, quæ apud Romanos adhuc decurrebat. Neque moveat in epistola ejusdem pontificis ad regem Ervigium (quam Benedicti epistolæ in codicibus subjectam, Loaisa eidem Benedicto tribuendam præter nostrorum codicum fidem perperam credidit) scribi imperatore de congreganda synodo dedisse litteras ad Agathonem, cum ad Domnum dederit. Cum enim eadem litteræ ad Domnum scriptæ, post ejus mortem Romam allatæ, Agathoni ejus successoris tradita fuerint; Leo has ad Agathonem directas scribere potuit. Nihil igitur grave opponitur quominus hæc documenta septimi sæculi ad Hispanos data, et ab Hispania huic vetustissimæ Hispanice collectioni, sub finem ejusdem septimi sæculi, aut sub octavi initium adjecta, sincera credantur: adeo ut hoc canonum corpus his aliisque additamentis auctum Alexander III authenticum jure affirmaverit.

13. Codex S. Amiliani, ejus Peresius meminit, alia peculiaria documenta in Hispaniensibus conciliis præbuit, nimirum Cæsaraugustanum II anni 592, et III anni 691; Barcinonensia duo, unum circa annum 540, alterum anni 599; Oscense anni 598, Egarense anni 614, duo Toletana a decem et septem jam immoratis distincta, unum anni 42 Recaredi regis, id est anni 597; aliud sub Gundemaro anni 610 et legem regis Chintila, quæ Toletanam v synodum confirmavit; ac synodum Narbonensem anni 589, quæ idcirco inter Hispanica concilia inserta fuit, quia tunc provincia Narbonensis i Gothis principibus in Hispania regnantibus suberat et una erat ex sex provinciis Hispaniæ, ac Narbonensis metropoli cum suis suffraganeis Hispanis conciliis intererat ac subscindebat. Stephanus Baluzius in præfatione ad novam conciliorum collectionem num. 13 scribit: *Joannes Baptista Peresius suspensionem facit de falsitate duorum conciliorum Toletanorum, ejus nimirum quod sub Gundemaro rege celebratum dicitur, et assertus quod sub Recaredo, ut patet ex secunda præfatione ejus ad concilia Romæ missa. At Peresii verba nullam falsitatis suspensionem inficiunt. Solum ea proprio numero et loco una cum cæteris nequaquam notata admiratur, et cur id acciderit conficere studet. Illud porro (inquit in laudata præfatione secunda edita in Apparatu Conciliorum editionis Venetæ col. 50) mihi magis est dubium, cur hoc concilium sub Gundemaro, et alterum Toletanum anno 12 Recaredi, hic etiam a nobis descriptum, non sint relatæ in numerum Toletanorum: cum ex ordine temporum quartum et quintum inscribi debuissent: qui numerus sequentibus conciliis constanter tribui solet. Neque vero additum nostra ætate numerum concilii Toletani affirmare quispiam potest; cum Co-*

thes eodem numero usos ex cap. 9 concilii xiii Toletani dicamus, ubi quod nobis est duodecimum, plane etiam vocatur duodecimum. Neque rursus ignorata fuisse hæc duo concilia a posterioribus Gothis in tam recenti memoria sit verisimile. Itaque mihi nondum causa liquet, nisi forte horum duorum brevitatis et exiguitatis impedit quominus in maiorum conciliorum numerum referrentur. His autem documentis laudati codices S. Emiliani fidem adjicit alia multo venustior collectio seu abbreviatio antiquioris collectionis in ms. Veronensi contenta, de qua dicemus part. iv, c. 4, ubi ex conciliis memoratis quatuor recensentur, nimirum Cæsaraugustanum II, Barcinonense I, Oscense et Narbonense. [ccvii] Similiter Cæsaraugustanum II inventum fuit in alio ms. codice Alveldensi, quem Vigila presbyter scripsit; et Toletanum sub Gundemaro rege repertum fuit etiam tum in eodem cod. Alveldensi, tum in alio Soriensi, uti Perezius in secunda præfatione testatur. Addemus tandem in eodem exemplo S. Emiliani inveniri epistolam Turribii postea Asturicensis episcopi ad Idacium et Ceponium, abjurationem hæresis Priscillianæ factam ab episcopis Dictinio et Symposio, et concilii Toletani I sententiam de communione quibusdam episcopis reddenda, vel neganda. Hæc documenta, quæ Ambrosius Moreles ex eodem S. Emiliani codice ediderat, a Baluzio aliisque in dubium vocata, defendimus tom. I, col. 1475, et plenius tom. II, col. 1576 et seqq.

§ 5. Notabilis distinctio codicum originis Hispanicæ et originis Gallicanæ.

13. Dnas species codicum hujus collectionis distinguere permagni interest, quorum alii sunt Hispanicæ originis, alii Gallicanæ. Hispanicæ originis appellamus codices qui in Hispania frequentiores, vel ex Hispania in alias regiones traduci, puram repræsentant collectionem Hispanicam. Sunt autem quidam alii codices qui, etsi eandem collectionem continent, duobus tamen ab ea quam puri illi codices exhibent, non minimum discrepant, nimirum tum ob non paucas lectiones ex ingenio emendatas, quæ a vera lectione maxime absunt, tum ob quedam addititia capita, vel etiam integra documenta, quæ in puris ejusdem collectionis exemplaribus non inveniuntur. Hos autem codices Gallicanæ originis idcirco vocamus, quia omnes quos hujus generis esse deprehendimus, in Galliis frequentiores sunt, et qui alibi existant, e Galliis proveniunt; adeo ut horum origo Galliis tribuenda videatur. Tales sunt codex Vat. 1541, quem ad Augustodunensem Ecclesiam pertinuisse vidimus, ac tres Gallicani memorati a P. Constantio, Laudunensis, Bellovacensis, et Noviomensis, quos cum laudato Vaticano omnino concordare, ex iis quæ idem Constantius notavit, plane perspeximus. Hi vero codices nec primigeniam brevior, nec illam auctiorem collectionem Hispanicam continent, quam num. 11 explicavimus, sed illam quæ additamenta præfert recensita num. 10, qualem in Vindebonensi originis Hispanicæ invenimus.

14. Quantum ad arbitrarías emendationes quibus codices Gallicanæ originis ab exemplaribus originis Hispanicæ potissimum differunt, dum nos in paranda editione Epistolarum S. Leonis conferendos curavimus tum codicem Vindebonensem originis Hispanicæ, tum Vaticanum 1541 originis Gallicanæ, deteximus in Vindebonensi plures lectiones erroneas esse atque corruptas, quæ in laudato Vaticano emendatæ, idoneum sensum reddunt. Nisi quid nobis aliunde præsto fuisset, hæc ita emendatas germanas esse S. Leonis lectiones credidissimus. At cum earundem epistolarum alia diversarum et vetustiorum etiam collectionum exempla nobis suppetrent quæ veras Leoninas lectiones concorditer conservarunt cognovimus

(a) Hinc, sicut in Vindebonensi, ita etiam in laudatis codicibus originis Gallicanæ Bracarensi I concilio vix incepto et statim abrupto assuntur novem

A ad has frequentius accedere ipsas erroneas lectiones codicis Vindebonensis originis Hispanicæ, nullum autem abesse ab iisdem emendationes quæ in Vaticano exemplo proferuntur. Hinc manifestum sit aliquem antiquum Gallicanum studiosum virum, qui collectionem Hispanicam ex codice originis Hispanicæ ita mendoso, uti est Vindebonensis, exscribendam suscepit, erroneas illas lectiones liberiori licentia correxisse ex ingenio, novasque illas lectiones ab omnibus aliis codicibus discrepantes induxisse. Plura hic possemus asserere Leonina ejusmodi exempla; sed cum ea suis locis notavimus tomo primo, quæ simul indicantur in ejusdem tomi indice, col. 1539, verbo *Collectio Hispanica*, eo lectores remittimus. Qua autem libertate usus est studiosus ille vir in Leonis epistolis, usum quoque fuisse in cæteris documentis quæ in ms. originis Hispanicæ Vindebonensi similibus frequentia menda præferunt, nihil est dubitandum. Id perspicuum fit ex editione Conciliorum Severini Bini, in qua Hispanica concilia duplici editione producantur, nimirum ex editione antea vulgata, et ex editione Garsie Loaisæ. Vulgata editio ex Isidoro dimanat, qui e codicibus Gallicanæ originis Hispanicam [ccviii] collectionem in suam derivavit. Loaisæ vero editio ad codices Hispanicæ originis exacta fuit. Insignis lectionum varietas quæ in vulgata illa editione perspicitur, ad arbitrarías correctiones referenda est veteris ejus antiquarii, qui mendosum Hispanicum exemplum describens, Marte suo emendandum credidit. Loaisæ vero contigit puriora et emendatiora Hispanica exemplaria invenire, ex quibus ejus editio iis mendis caret quæ in Vindebonensi aliisque similibus occurrunt. Exemplum autem quod adhibuit primus ille Gallicanus liberrarius, qui collectionem Hispanicam emendavit, vel ipsum (a) Vindebonense fuit, vel aliud simile Vindebonensi, cujus frequentiora sphalmata tot arbitrarías emendationibus occasionem dedit. Hæc vero emendationes liberiores a studioso viro in aliquem codicem ante Isidorianæ collectionis editionem fuisse indutas duo nobis indicio sunt: 1° quia ipsas receptas invenimus in collectione Herovaliana, quam Isidoriana anteriorem videbimus part. iv, c. 7; 2° quia ipse Isidorus dum Hispanicam collectionem in suam transulsi, documenta ejusdem cum iisdem emendationibus descripsit.

15. Hac porro in re illud animadvertere libet, Isidoro Mercatori tribui corruptissæ epigraphæ epistolæ Vigiliæ papæ ad Profuturum, quæ apud ipsum et in memoratis Gallicanis exemplis collectionis Hispanicæ Vatherio inscribitur, etsi in præmissa eorumdem codicum tabula ad Profuturum data dicatur. Verum lectionem Eutherio induxit ille antiquior liberrarius qui erroneas lectiones codicis Hispanicæ originis emendavit. In Vindebonensi enim hic mendosus titulus in corpore legitur: *Epistola Vigiliæ papæ ad Profuturum episcopum*; et in epigraphæ: *Dilectissimo fratri Futuro Vigiliæ*. Pro voce autem Futuro, quæ inusuetum nomen referebat, Euturo legere, et Eutherio corrigere facile fuit. Isidorus ergo, cum codicem exscripsit originis Gallicanæ, Profuturi nomen non mutavit, sed lectionem, quam in eodem codice emendatam invenit, in suam collectionem tradidit.

16. Rursus vero post Isidorum in eandem collectionem Hispanicam originis Gallicanæ manus immixtæ sunt. Nam præter lectiones ex arbitrio emendatas, quas Isidoriana collectione anteriores vidimus, laudati codices quedam additamenta receperunt partim sincera, partim apocrypha, quæ ex collectione Isidori sumpta dignoscuntur. Primo autem præfationem non solum præmittuntur annotationes de synodis, libellus provinciarum, et notitia Galliarum, quæ item in Isidoro præcedunt; sed etiam de-

concilia Toletana a v ad xiii, ac dein iterum Bracarense I, sed integrum, subijcitur

scribitur *Ordo de celebrando concilio*, quem Isidorus suo codici se inseruisse in præfatione testatur. Dein post tabulam primæ partis intrusi sunt canones apostolici, quos collectionis Hispanicæ auctor in præfatione uti apocryphos rejecit. In codice Vat. 1341 fidem canones indicantur initio præmissæ tabulæ, sed sine numero (nam numerus capitulorum a Nicænis canonibus incipit); quod eosdem canones in hisce codicibus additios confirmat. Additi autem videntur ex mss. Isidori Mercatoris, qui ipsos canones cum cæteris documentis collectionis Hispanicæ primus conjunxit. In secunda autem parte, quæ inchoat a duabus epistolis Damasi, alteri hujus pontificis epistolæ ex spuris Isidori mercibus intermixtæ sunt epistolæ tres, una Stephani archiepiscopi et trium conciliorum ad Damasum papam, alia Damasi ad eundem Stephanum et ad concilia Africæ, tertia ejusdem ad episcopos Numidiæ: et hæc quidem epistolæ isdem Damasi genuinis litteris in partes dissecit ita sunt intermixtæ, ut in Isidoriana collectione cap. 6, §. 5 distinctius notabimus. Mirum porro accidit eum qui has tres epistolas spurias in Damaso addidit, ab aliis pluribus quæ in sequentibus pontificibus ex eodem Isidori fonte suppetebant abstinuisse. Solum in litteris Vigiliæ ad Profuturum ex Isidoro attextit duo capitula sextum et septimum, quæ in puris Hispanis codicibus desunt. Tandem ex genuinis unum in fine subiecit præter fidem tabulæ omniumque codicum originis Hispanicæ, Gregorii scilicet Junioris decretum, seu concilium Romanum cum 17 anathematismis et subscriptionibus episcoporum, quod ex eodem Isidoro sumptum videtur. His autem paucis partim supposititiis, partim genuinis additamentis exceptis, laudati codices [ccx] originis Gallicanæ eam in cæteris collectionis Hispanicæ auctiorem formam exhibent, quæ in ms. Vindebonensis originis Hispanæ novem Toletana concilia, et Bracarense anni 575, primigeniæ collectioni addita recipit. Hinc librarius primi ejus exempli, ex quo memorati quatuor codices originis Gallicanæ, id est Vat. 1341, Laudunensis, Bellovacensis, et Noviomensis proficiscuntur, duo præ oculis habuit exemplaria, unum collectionis Hispanicæ liberius emendatæ, ex quo ipsam perinde emendam descripsit, alterum Isidori, ex quo illa additamenta decerpit. Quod si e tribus epistolis S. Gregorii Magni ad Leandrum quæ in præmissa tabula indicantur, duas tantum exhibent laudati codices originis Gallicanæ (secundam enim ignorant); id vel saltui tribuendum est primi ejus librarii ex quo ejusmodi codices prodeunt, vel certe ille librarius codicem Hispanicæ originis adhibuit, in quo similis saltus amanuensis oscitantia inciderrat. Hic autem defectus codicum Gallicanæ originis memoria retinendus est ob ea quæ de Isidoro dicturi sumus cap. 6.

17. Unum vero hic animadvertendum credimus. Si omnes codices collectionis Hispanicæ originis Gallicanæ ejusdem rationis essent ac Vaticanus 1341 et alii tres recensiti et allegati a P. Coustantio, ita ut præter emendationes liberiores indicata quoque additamenta ex Isidoro excerpta omnes exhiberent, nec unum hisce additamentis expertem, solisque emendationibus liberioribus distinctum liceret reperire (quod illis inquirendum relinquimus qui in Gallis plura ejusmodi exemplaria invenire et conferre queunt); tunc vehemens suspicio ingereretur ipsum fortassis Isidorum Mercatorem, quem Gallicanum fuisse videbimus, eorumdem exemplarium Gallicanæ originis fuisse auctorem, qui scilicet codicem Hispanæ originis exscribens, suo arbitrio emendavit simul, et indicatis tum sinceris, tum supposititiis additionibus auxit, antequam digereret suam collectionem pluribus impostitis referatam, cui ipsam Hispanicam collectionem abs sese jam emendam inseruit. Qua tamen in re caute deliberandum erit, si præsertim quædam collectiones Isidoriana anteriores, ut est Herovaliana, ex codicibus Hispanis Gallicanæ originis ali-

A quot quidem emendationes arbitrarías, nihil autem ex recensitis additamentis receperint.

§ 6. De his qui ex codicibus collectionis Hispanicæ documenta ediderunt vel emendarunt, ac præsertim de Joanne Baptista Perezio.

18. Prima editio documentorum collectionis Hispanicæ est illa Merlini quæ, cum ex Isidori codice prodeat, eadem documenta ab Isidoro recepta exhibet cum lectionibus codicum originis Gallicanæ, quibus Isidorus usus est. Hinc lectiones hujus editionis, quæ in vulgatis Conciliorum repetita fuit, suspectæ esse debent, eo quod liberiores emendationes num. 14 indicatas contineant. Ad distinguendas ac restituendas germanas lectiones collectionis Hispanicæ, opus esset conferre codices qui Hispanicam originem præferunt. Primus qui hac in re perutilem operam posuit est Joannes Baptista Perezius. Gregorius XIII, cum in editionem ac emendationem librorum Gratiani vetera exemplaria canonum et decretalium describenda vel conferenda undique conquireret, intelligens in Hispania præstantissimos hujus generis codices inveniri, Gaspari Quiroga tunc episcopo Conchensi, postea archiepiscopo Toletano et cardinali, id negotii dedit, ut eosdem codices quantum ad concilia præcipue Hispanica cum vulgatis conferendos, et inedita ex isdem transcribenda curaret. Is vero hanc curam commisit viro doctissimo familiari suo Joanni Baptistæ Perezio, qui postea fuit canonicus et a bibliotheca Ecclesiæ Toletanæ, ac dein episcopus Segobricensis. Hic autem ob temporis angustias uno ms. Lucensi usus, qui omnium antiquissimus et locupletissimus videbatur, et interduo duobus aliis, quingenta loca insignia in laudatis conciliis emendavit, ac sex ineditas synodos et fragmenta item in aliis multa descripsit, nec non abbreviationem seu indicem canonum collectionis Hispanicæ, de quo dicemus part. iv, c. 5. Hæc omnia anno 1575 ad pontificem missa fuere scripta in libro [ccx] qui est inter mss. Vaticanæ num. 4837. Ex hoc ms. Quiroga epistolam ad Gregorium XIII, Perezii præfationem, et aliam peculiarem ejusdem Perezii notationem, quæ rebus pluribus utiles futuræ sunt, in calce hujus capituli subieciimus. Cum hoc primum opus Romano antistiti placuisset, et Perezius ob hunc egregium laborem munificentissime remuneratus, ad alia quæ pollicitus fuerat impendenda fuisset impulsus; anno sequenti 1576 alias synodos Hispanas nondum impressas ex codice potissimum S. Emiliani transcripsit, et chronologice conciliorum Hispaniæ a cardinali de Aguirre (7. 1 Concil. Hisp., pag. 13) postea typis impressam exactissime digessit in altero libro, ex quo alia tum Quiroga epistola ad pontificem, tum Perezii præfatio ad lectorem editæ invenientur post Stephani Baluzii præfationem ad novam Conciliorum editionem, ac exinde in Apparatu I ad Concilia Labbeana editionis Venetæ, col. 48 et 49. Aliud horum duorum librorum exemplum idem Perezius miserat etiam ad Antonium Augustinum tunc episcopum Ilerdensem, et electum Tarraconensem, uti dicimus ex duabus ejusdem Augustini epistolis ad ipsum Perezium, quæ a cardinali de Aguirre editæ sunt tomo IV Conciliorum Hispaniæ, pag. 650 et 651 Romanæ editionis anni 1692. Hi libri deinde transierunt in bibliothecam nobilissimam Gasparis Mendocæ Ibannez marchionis Mondexarensis et Tendillæ comitis, qui eosdem postea communicavit Stephano Baluzio, dein vero dono dedit laudato cardinali de Aguirre.

19. His præclaris Perezii laboribus uti sunt Romani correctores Gratiani, cum plura loca auctoritate codicis Lucensis emendarunt. Cardinalis Baronius et ex eo Binius Narbonensem synodum anni 589 ediderunt, uti in secundo Perezii tomo ex S. Emiliani codice descripta fuerat. Anno 1595 Garsias Loaisa ordinis Prædicatorum tum Philippi III Hispaniarum regis præceptor, postea vero archiepiscopus Toletanus, in Hispaniæ Conciliorum editione eosdem fere codices quos Perezius adhibuit. Sunt

qui suspicantur Loaisam ex Perezii libris profecisse. At eum non vidisse hos libros, quædam indicia nobis satis aperte manifestant. Si enim illos evolvisset, haud affirmasset in præfatione Lucensem codicem fuisse descriptum ac missum Romam, cum Perezium non totum eum codicem, sed solas variantes, et quæ erant inedita Conciliorum Hispanie in suis libris Romam missa expresserit. Præterea ex quatuor præcipuis codicibus quos Perezium laudat, tres tantum Loaisa agnovit, et in his Hispanensem vocat, quem rectius S. Amiliani appellasset, si Perezium legisset. Alias animadversiones præmittimus, cum hæc duæ Loaisam a plagii nota satis purgent. Quod si in multis huius editio cum Perezii libris convenit, nihil mirum, quippe iisdem codicibus Hispanicis uterque usus est. Hinc autem sola concilia Hispaniæ ad codices Hispanie originis emendata vel edita dici possunt. Reliqua vero sunt alia tum Græciæ, tum Africæ, tum Galliarum concilia, quæ ex Isidoro, seu ex codicibus originis Gallicanæ vulgata, lectionibus exemplarium Hispaniæ originis carent: ac præterea eandem opem expectant pleraque decretalia pontificum, quæ in secunda collectionis Hispaniæ parte continentur. Nos in Leonis epistolis hanc diligentiam adhibuimus. Alii germanas lectiones tum in cæteris conciliis, tum in epistolis pontificum ex aliis optimæ notæ collectionibus et exemplaribus edidere. At quæ sint lectiones codicum originis Hispaniæ, ex quibus patet si sincerus textus ejusdem collectionis in plerisque adhuc desideratur.

20. Nunc ex ms. Vat. 4887 appendenda sunt quæ antea recepinus.

Gaspari Quiroga episcopi Conchensis epistola ad Gregorium XIII.

Sanctissimo domino nostro Gregorio XIII pontifici maximo Gaspar Quiroga episcopus Conchensis post humillima pedum oscula S. P. D.

Cum multa quotidie beneficia a vestrae sanctitatis sollicitudine Ecclesia catholica accipiat, quæ vestra beatitudinis nomen immortalitati consecrabit; tum nihil, ut puto, erit apud omnem posteritatem illustrius quam quod juris canonici fontes, hoc est Gratiani collectionem et Romanorum pontificum epistolas repurgandas curet. Cum enim eorum librorum auctoritate omnia pene ecclesiasticæ gubernationis disciplina nitatur; cum nulli [cxi] magis libri omnium manibus terantur, nulli frequentius in scholis citentur; non sine magno nostro pudore audiebamus infinitis modis esse referatissimos, quæ vel ex radis ætatis vitio, vel impressorum negligentia contraxerant. Quanta porro sollicitudine eorum librorum emendationem vestra sanctitas faciendam curet, satis magno testimonio illa sunt quod doctissimorum hominum congregationem ad hoc ipsum Romæ institutum habet; quod exemplaria vetera undique conquirat, vel illorum exempla descripta ad se perferri jubeat. Cum vero audisset existare in Hispania aliquot vetustos conciliorum codices in S. Laurentii bibliotheca, quam Philippus rex catholicus non minori studio quam Ptolomeus ille Philadelphus omni librorum genere in dies magis magisque instruit, illico mihi vestra sanctitas, brevi apostolico de ea re misso, mandavit ut ex iis codicibus librum quemdam canonem exscriberem, et concilia cum impressis conferenda curarem, et vestramque beatitudinem mitterem. Quod statim est a me pro mea erga vestram sanctitatem sedemque apostolicam observantia fieri cæptum et jam tandem, Deo juvante, ad finem perductum. In quo propter summas meas occupationes magna ex parte usus sum opera domestici ministri mei Joannis Baptistæ Perezii juvenis docti, et in hoc genere litterarum valde exercitati; qui (ni fallor) suam in hoc opere fidem et diligentiam egregie præstitit. Nunc sanctitatem vestram supplex oro, et hanc meam in se observantiam summamque obsequendi studium benigne accipiat; et quæcumque a me præstari posse viderit, mihi fre-

quenter pro suo jure imperet. Deus Opt. Max. beatitudinem vestram Ecclesiæ suæ quam divissime in columen conservet.

« Madridi xv kal. Aprilis MDLXXXV. »

Joannis Baptistæ Perezii præfatio in tomum I Collectionum quas in laudato ms. Vat. 4887 descripta Romam misit.

« Descriptor harum Collectionum Leonori.

Reverendissimus dominus meus Gaspar Quiroga episcopus Conchensis, generalis per Hispaniam inquisitor, jussus a SS. domino nostro Gregorio XIII collectiones conciliorum Hispaniensium faciendas curare, me inter cæteros suos ministros elegit cui id opus committeret. Quod munus etsi scio me non satis pro dignitate implemisse, sed fidem tamen et diligentiam in eo meam, quisquis hæc legerit, non omnino improbabis. Ut vero quæ hoc volumine contineantur, vel a me præstita sint cognoscas, necesse est me hoc loco paucis præfari. Quantum utilitatis afferant vetusti codices manuscripti ad puros fontes omnium disciplinarum retinendos, frustra nunc persequar, cum id tam multi castigationum libri a viri doctis nostræ ætatis in lucem editi, cum magno litterarum fructu persuaserint. Neque vero ejus labori summas utilitates distinebantur, nisi qui vel ita ferunt præci, ut non videant semper in deterius aliorum posteriora quæque ab uno exemplari sæpe descripta, vel ita exordere, ut nihilo plus ament lucem quam tenebras; nihil interesse putent affirmetur aliquid an negetur. Quæ diligentia, si in restituendo Cicerone, Galeno vel Aristotele laudatur, multo quidem laudabilius in ecclesiasticis libris conferetur, et conciliorum atque Romanorum pontificum canonicarum actiones, quarum summa est post Scripturæ sacre librorum auctoritas. Multi quidem per Hispaniam sancti conciliorum codices vetustissimi, omnes litteræ Gothici descripti, qui magnum imprimis adjumentum afferre possent ad hanc conciliorum emendationem. Nam præter quatuor codices veteres qui in bibliothecæ regis S. Laurentii studio regis catholici Philippi constructa asservantur (de quibus ante concilium Eliberitanum dicam), et duos in Ecclesia Toletana, multi præterea alii in antiquis ecclesiis adhuc existant, ut in Ovetensi et Urgellensi, atque in monasteriis S. Facundi, S. Zoti, S. Petri Montensis, Oñze, et aliis forsasse quæ mihi nondum cognita sunt. Quos omnes codices si quis conspiceret, mirabile est quantum lucis conciliis afferretur. Ego quidem in his conciliorum collectionibus uno fere Lucensi codice usus sum, tum quod ad destinationem [cxi] urgebat, tum quod hic codex antiquissimus et copiosissimus domino meo episcopo est visus. Quamquam et interdum alios duos adhibui, sed id quidem paucis locis, ut in ipsis castigationibus testor. Quod si ex quo libro quingenta loca insignia in conciliis Hispaniensibus emendavi; quid futurum quis putet, si reliquos adhibuissem codices, si non modo Hispaniensia concilia, sed Græca, Africana et Gallica consulissem? Jam vero si ex hoc codice sex addidi concilia nondum impressa, nempe quinque posteriora Toletana, et unum Emeritense, et fragmenta item in aliis multis; quanquam fieret accessio, si ex codice S. Amiliani addidissem quæ in eo sunt, tria Toletana, unum sub Gundebardo, alterum anno duodécimo Recaredi, aliud vero anno primo Chintilla; et Casaraugustana item secundum et tertium, Barcinonensis duo, Oscense et Egarense, omnia hæc Hispaniensia? Multo enim illa Hispaniæ excidio posteriora, sed antea quam tamen, Compostellanum, Legionense, Vallisoletanum, Cojancense, et multa ejusmodi quæ apud nos habemus. Sed de his omnibus alteri et tempori et volucri reservatis, nunc de hoc nostro volumine quod est in manibus agamus, in quo hæc a nobis sunt descripta. Imprimis librum cui titulus est *Excerpta canonum* (hoc enim nomen singulæ paginæ præferebant) ex codice Lucensi transcripsimus, quamquam et in

aliis vetustis conciliorum codicibus legitur, ut in A Vigilano et Ovetensi. Id opus collectio quadam est, sive index canonum omnium qui in conciliis vel epistolis Romanorum pontificum ad ea usque tempora continebantur: digestus non quidem ordine alphabetico, sed per locos communes distributis rerum generibus, de cuius auctore nihil, quod sciam, haecenus constat. Certe antiquior est Burchardo, Ivone et Gratiano, qui ius canonicum in locos communes digesserunt. Non vero esse hoc Isidori vel illud argumentum est quod hic concilia Toletana ad duodecimum usque passim citentur, cum constet Isidorem ante sextum Toletanum obisse. At mihi quidem, si ex conjecturis loqui fas est, illud potius Juliano archiepiscopo Toletano tribuendum videtur, qui illis temporibus floruit, et quatuor conciliis Toletanis praefuit magna doctrina celebratissime. Quod indicant ejus tria opera jam haecenus typis mandata, nempe Prognostica, Contra Judaeos, et Antikimena, praeter alia quae ab ejus successoribus Felice enumerantur: qui etiam proditi hunc versibus lussisse, ut vel ex eo suspicari liceat ab eodem conscripta ea carmina quae aliquibus libris hujus operis praeposita sunt, id vitium rudi illi aetati condonandum merito videatur. In eo libro admonendus est lector, quod passim ibi scribitur a cap. XX aut XXX, hoc significare illud nempe concilium, cujus pars aliqua tum citatur, esse a capite vel ab initio conciliorum vigesimum aut trigessimum in ordine eorum quae in Lucensi codice continebantur: et eodem modo in pontificum epistolis, quas ex ordine quoque enumerat. Id quod ex indice conciliorum et epistolarum pontificiarum intelliges, quem mox ipsi operi praeponeamus. Sequuntur concilia Hispaniensia, quae ex codice Lucensi cum impressis anni 1567 contulimus. In his brevitas causa aliquibus notis usi sumus, ut his L. H. A. E. de quibus ante concilium Eliberitanum mox dicemus. Quoniam vero omnia loca quibus impressa a manuscriptis distabant observaverimus, ea tamen solum quae plane et omnino in impressis emendari debere judicabamus, asterisco in margine notavimus, ut festinus lector caetera si vellet praeteriret. Nam illud mirari nemo debet, quod non modo loca melius in mss. habentia descripserimus, sed ea etiam quae plane in his depravata esse videbamus. Quis enim neget multis locis mendosos quoque esse manuscriptos, et veram lectionem ex multis inter se collatis eruendam? Nos tamen in eo summam fidem adhibere maluimus, et in partem peccare tutiorem: quod usu edocti speremus non defuturos, qui vel in depravata scriptura plerumque vestigia alicujus verae lectionis pervestigando reperiant. Itaque et in caeteris conciliis Toletanis et Emeritensibus, quae integra hinc descripsimus, relicta in ipso contextu saepe depravata (ut erat in ipso codice) scriptura, adhibito tantum verae interpolationis labore (quae nulla omnino in codice erat), conjecturas nostras in margine arripimus; et fortasse [cxxx] multis locis desperatissimis medicinam fecimus. Reliquum illud est, ut si quid in nostra sententia exponenda alicubi peccatum sit, id totum correctioni catholicae Romanae Ecclesiae (quod obsequenti facimus animo) subdamus.

Ejusdem Perezii annotatio ante variantes concilii Eliberitani, ubi agit de quatuor insignioribus codicibus collectionis Hispanicae.

(Inter aliquot egregias annotationes quas Perezii in memorato Vaticano codice scripsit, illam praecipue hic subnectimus, qua codicum notas L. H. A. E. saepe explicatorem in antecedenti praebitione sponsoit. Cum nota L. codicem Lucensem, H. Hispanensem, A. Alveldensem, et E. S. Emiliani exemplum iudicat, de singulis haec habet.)

(a) Concilium Toletanum xiii ex editione Merlini, Perezii tempore erat ita mutilum, ut nondum editum dici posset.

Quatuor hi codices sunt in membranis manuscripti litteris Gothicis, servanturque in monasterio D. Laurentii regii apud Escorialium, quod nuper exstruxit Philippus II rex Hispaniarum catholicus.

Lucensis est allatus ex Ecclesia Lucensi. Non habet annum quo scriptus sit; sed certe ante sexcentos vel septingentos annos. In eo sunt praeter impressa haec concilia, quae nondum prodierunt, Emeritense et quinquae Toletana (a) a decimo tertio ad decimum septimum.

Hispalensis cepit ita a nostris appellari, quod ex conjecturis credatur scriptus Hispali. Fuit Martini Ajaiae archiepiscopi Valentini, scriptus aera 949, ut in eo dicitur, id est anno Christi 911. In hoc sunt concilia quae vulgo habentur etiam in veteribus impressionibus, sub recepta illa in omnibus mss. divisione, ab Isidoro (S. Isidoro episcopo Hispanensem intelligit), ut puto, primum usurpata, nempe in Orientalia, Africana, Gallica et Hispaniensia. In hoc autem codice, quod quidem non existit, tantum est decimum tertium Toletanum.

Alveldensis fuit scriptus a Vigila presbytero in monasterio S. Martini de Alvela aera 1014, ut in eo dicitur, id est anno Christi 976. In hoc praeter impressa sunt Toletanum xv et xvi, et Caesaraugustanum ii.

S. Emiliani codex allatus ex monasterio S. Emiliani de la Cogolla prope Najaram, scriptus anno Domini 962, ut ibi dicitur. Est vero omnium locupletissimus. Nam praeter communia habet haec nondum impressa, Caesaraugustanum ii et iii, Barcinonensia duo, Oscense, Egarense, Toletanum sub Gundemaro, alterum Toletanum anno duodecimo Recaredi, et item aliud Toletanum anno primo Chindilae.

Alia porro, quae in hoc eodem ms. legebantur nondum impressa, quaeque ad Priscillianistarum causam pertinent, non solum indicat in alia notatione, ex qua excerptum dedimus tom. II, col. 1576, verum etiam in eodem tomo descripsit.

CAPUT V.

De collectione Hadriano-Hispanica, quae aetat in ms. Vaticano 1538.

1. Cum auctor vetustae collectionis a Luca d'Acheri editae, et Rabanus Maurus, de quibus parte quarta erit sermo, Graecorum synodorum canones, et Africanos, constitutionesque apostolicas cum iisdem titulis ac numeris Hadrianæ collectionis recitent; ac praeterea inter conciliorum canones non paucos afferant Africanos, Gallicos et Hispanienses, qui non in Hadriana, sed in Hispanica collectione continentur; eos vel utraque illa collectio usus liquet, vel saltem alia, quae Hadrianæ collectioni memoratos canones collectionis Hispanicae insertos praeferebat. Id postremum quidem a his probabilis creditur. Si enim illi integram et separatam collectionem Hispanicam adhibuissent, non solos canones conciliorum in ea inventos, sed decretales etiam ejusdem, quae in Hadriana desunt, aliquando saltem allargissent. Ne vero id somnio [cxxx] simile videatur, codicem Vat. 1538 nacti sumus, in quo ejusmodi collectio Hadriano-Hispanica exhibetur.

2. Est codex pergameneus in-folio qui, saeculo xi vel xii scriptus, singulas paginas duabus columnis distinctas representat. Praecedit tabula primae partis, quae conciliorum canones respicit. Quadrex conciliorum divisio ex collectione Hispanica sumitur. Primum enim referuntur capitula conciliorum Graeciae, dein Africae, postea Gallicae, tandem Hispanicae. Tabulam haec annotatio excipit: *Iste codex est scriptus de illo authentico quem dominus Hadrianus apostolicus dedit gloriosissimo Carolo regi Francorum et Longobardorum et patricio Romanorum.*

In prima serie, quæ ad concilia Græciæ pertinet, non solum proferuntur canones synodorum Græcarum interpretationis Dionysianæ, verum etiam Latini canones Africani, quos Dionysius produxit, ita ut totam primam partem Hadrianæ collectionis hæc prima series contineat, paucis insertis præsertim ex Hispanica, ut ex sequenti ordine patebit. Dividitur hæc prima series in duodecim capita.

I. Canones apostolici num. 50.

II. Nicæni num. 20, quibus præmittuntur notatio chronica, et symbolum, subijcitur autem catalogus episcoporum, ut in Hadriana vidimus. Illud autem peculiare est, quod post symbolum Nicænum et ante canones sine ullo titulo adjicitur: *Post concilium Nicænum in urbe Roma concilium congregatum est a catholicis episcopis, et addiderunt de Spiritu sancto, etc.*, quod in alio ms. Vat. 1357 collectionis Hadrianæ similiter insertum videmus cap. 2, num. 6.

III. Ancyranæ canones num. 24.

IV. Ephesini concilii nomine ex Hispanica collectione insertæ duæ epistolæ S. Cyrilli ad Nestorium.

V. Canones Neocesarienses num. 14.

VI. Gangrenses num. 20, cum epistola ad episcopos Armenias et catalogo episcoporum, ut in Hadriana.

VII. Antiocheni num. 25, cum episcoporum nominibus ex Hadriana descriptis.

VIII. Laodiceni num. 59.

IX. Constantinopolitani num. 3, cum symbolo et subscriptionibus.

X. Chalcedonenses num. 27, cum definitione fidei et episcoporum catalogo.

XI. Sardienses num. 21, cum eadem clausula quam in Hadrianis mss. notavimus.

XII. Tandem Carthaginenses canones in duas partes divisi: quod Hadrianæ collectionis proprium animadvertimus. Primum enim afferuntur canones xxxiii, cum præmissis Dionysianis in Hadriana pariter receptis; ultimum vero canonem 33 subscriptiones excipiunt. Tum inseritur ex Hispanica collectione *Formata Attici CP.* Postea adduntur ceteri canones ex diversis conciliis Africæ, qui primam partem collectionis Hadrianæ concludunt.

3. Quæ porro afferuntur sub titulo conciliorum Africæ, Galliæ et Hispaniæ, prorsus excerpta fuere ex illa collectione Hispanica quæ Toletanas synodos ad decimam tertiam usque, et Bracerensem anni 675 receptis. Africani autem canones, etsi sub titulo conciliorum Græciæ ex Hadriana antea descripti fuerint, cum tamen in collectione Hispanica alia divisione ac numero proferantur, hic sub titulo conciliorum Africæ ex eadem Hispanica eadem ratione exhibentur. Vide quæ notavimus capite præcedenti num. 10, ac ex his omnium synodorum tum Africæ, tum Galliæ, tum Hispaniæ seriem hoc loco receptam cognoscere. Has vero synodos non ex Isidoriana, sed ex Hispanica collectione fuisse descriptas, lectiones explorare docuerunt. Unum præcipuum et evidens exemplum proferre sufficit. Omnes codices Isidoriani quos attente inseximus, in Hispalensi secunda synodo canonem septimum interpolatum præferunt. Intrusam enim habent his vocem *chorepiscopos*, et in fine ejusdem canonis additum pannum exhibent: *quæ omnia eis a sede apostolica prohibita esse noscuntur.* Id autem respicit supposititiam Pseudo-Isidorianam [ccxv] epistolam Damasi ad episcopos Numidiæ. Hæc vero interpolationes in Hispanicæ collectionis mss. libris desunt, ut palam fit ex editione Loaisæ, quæ ex puris Hispanicis exemplaribus sumpta fuit: quæ de re vide totum. II hujus editionis col. 1270, et ibidem nostram notam 5. Cum porro hæc interpolationes non inveniuntur in præsentī collectione Vat. 1358, hæc ex Hispanicis, non vero ex Isidorianis codicibus, canones conciliorum Africæ, Galliæ et Hispaniæ receptisse manifestum est.

4. In secunda parte, quæ apostolicas constitutiones continet, hæc ex sola Hadriana collectione transcriptæ

A fuerunt. Cum vero codex in fine sit mutilus, desinit in Leonis epistola ad Anastasium Thessalonicensem.

CAPUT VI.

De collectione Isidori Mercatoris.

§ 1. De spuris hujus collectionis documentis. Quam sero impostura detecta. Num Nicolaus I ejusmodi collectionem approbarit. Potiora suppositionis argumenta proponuntur.

1. Collectio Isidori Mercatoris præcedentium locupletior eo præsertim titulo distinguitur, quod pluribus supposititiis documentis referta est. Vetustissimorum Romanorum pontificum a S. Clemente ad S. Silvestrum usque, quorum nulla exstant decreta, plures epistolæ præsert: aliisque pontificibus usque ad Gregorium Magnum aliquas item imponit, ac genuinis interserit. Mirum est tam insignem impostoriam, quæ non sensim, nec per partes, sed uno in libro tota simul prodit, non statim fuisse detectam. Aliquid suspitionis suboluisse creditur Hincmaro Remensi aliisque Gallicanis episcopis qui ad Nicolaum I scripserunt. Verum hi nullam falsitatis dubitationem in animum induxisse videntur, sed eo tantum nomine ipsi epistolæ auctoritatem adimendam putarunt, quia, inquebant, *in codice canonum non haberentur ascripta*: nimirum quia non erant in collectione Hadriana, quam hoc tempore Ecclesiarum usu receptam *Codex canonum* appellabant. Jure autem Nicolaus ad eosdem rescribens (*Nicolaus I, epist. 42 ad episc. Gall.*), hanc solam rationem nihili faciendam credit, cum non omnes Romanorum pontificum sincerissime cæteroque constitutiones, sed admodum paucæ in ea collectione legantur: iidemque Gallicani episcopi, ubi suæ intentioni hæc (priorum pontificum decreta) suffragari conspiciunt, illis indifferenter utantur. Cum vero illi easdem decretales epistolæ, etsi in canonum codice non descriptas, ac minus acceptas traderent, non tamen spurias, sed genuinas haberent, adeo ut ipsis, cum libebat, uterentur; idem pontifex, qui illas ex sola Gallicanorum relatione cognoverat, nihil de impostura suspicatus (quandiu nihil aliunde affligeret), repudiare non potuit; nec ejus verba quibus eas quodammodo videtur approbasse, ei præsumptioni subnixæ, quam Gallicani episcopi ingesserant, pro vera ac legitima approbatione accipi queunt, quæ sine ipsorum epistolarum, quibus carebat, lectione præstari non poterat. Illis autem Nicolaum caruisse evidens ex eo fit, quod in suis epistolis, ubi eas allegandi multiplex fuit occasio, alia documenta sollicitius exquisita laudet, quæ in canonum codice non inveniuntur; et laudet etiam quædam apocrypha, quæ olim conficta atque vulgata in antiquiores collectiones irrepserant, uti sunt synodus S. Silvestri, alia Sinuessana, gesta de purificatione Xysti III et de Polycronio: nunquam vero Pseudo-Isidorianis decretalibus usus sit. Has sane Leoni IV immediato ejus prædecessori cognitæ non fuisse patet ex ejus epistola ad Britannos, in qua decretales in codice canonum contenta recensens, a Silvestro exorditur, et cætera Hadrianæ collectionis ita commemorat, ut si quid negotii incurrat, quod illis dirimi nequeat, ad sanctorum Patrum Hieronymi, Augustini, etc., scripta confugiendum tradat; nec de aliis vulgatis decretalibus indicium præbeat.

2. Plures quidem imposturæ characteres in his decretalibus aliisque Isidorianis [ccxvi] mercibus continentur, quæ ad earum falsitatem in ipso ortu detegendam attentos et peritos homines facile inducerent. At ea erat illorum temporum et sequiorum conditio, ut pauci essent qui puram remotioris antiquitatis haberent notitiam, et sanioris critices usum facere vellent aut possent. Primus qui earum suppositionem præsensit et indicavit, fuit cardinalis de Cusa in opere *Concordantia catholica* lib. III, c. 2. Wicelius enim, qui ante ipsum efflavit: *Decretales epistolæ sunt apocryphæ, et seducunt a Christi fide, et clerici sunt*

stulti qui student eas: non solas decretales ab Isidoro confectas in suspitionem adducere, sed omnium decretalium auctoritatem evertere nitebatur. Post Cusanum vero sensim alii plures excitati, adeo multa et firma ad suppositionem probandam attulerunt in medium, ut nemo jam de imposturis ejusmodi jure possit ambigere.

3. Nonnulla imposturae argumenta satis sit hic delibare. Non leve est illud quod ex ipsa praefatione proditur. Haec in titulo inscribitur sancto Isidoro episcopo, quem quidem episcopum etiam declarat illa ipsa formula praefationis inserta, qua episcopos *fratres nostros* appellat. Hispanum vero praefertur illa ejusdem praefationis verba: *In principio vero voluminis hujus qualiter concilium apud nos celebratur, posuimus*: subtitulatur autem post praefationem ordo celebrandi concilii sumptus ex synodo Toletana IV, c. 4. Quis autem alius Isidorus Hispanus, et episcopus, et sanctus, nisi celebris ille S. Isidorus episcopus Hispanensis cui quidem eandem collectionem vix editam, id est nono saeculo, ex eadem utique praefatione vulgo fuisse ascriptam satis cognoscitur ex Hincmari Remensis epist. 7, c. 42? Quae autem major impostura quam S. Isidoro Hispanensi episcopo collectionem tribuere octo Toletana concilia continentem a v ad xiii, et unum Bracarense, quae post ipsius mortem celebrata fuerunt; et eodem anachronismo in ipsa praefatione mentionem facere concilii vi oecumenici, quod S. Isidorus vivente nondum habitum fuerat? Quid quod in epistolis quae affiguntur praeis trium priorum saeculorum pontificibus, plura sacrae Scripturae testimonia leguntur ex versione S. Hieronymi, quae posterius edita fuit? Quid quod pleraque consularia notae iisdem epistolis appendae vel consules referunt, qui in fastis consularibus nunquam fuerunt, vel si inveniuntur in fastis, cum pontificis epistolae auctoris aetate nequaquam concordant? Adde magistratum conflictu nomina, archiflaminum, primorum flaminum, etc., et voces *primatum*, *archiepiscoporum*, *apocrisiariorum*, quae ab aetate ac usu veterum illorum pontificum omnino aliena quiesce vel leviter in antiqua historia et disciplina ecclesiastica versatus facile intelliget. Adde quod nullum praeis morum indicium, plurima autem posterioris disciplinae in iisdem litteris continentur. Alia non pauca argumenta alii uberius notaverunt, quae referre nec vacat, nec opus est.

4. Duo tantum omitteunda non credimus, quae licet seorsim aliquam responsionem possint recipere, simul tamen juncta evidentem imposturae demonstrationem praesferunt. Primo aliae ex his epistolis datae traduntur ad omnes episcopos, aliae ad orthodoxos omnes, ad omnes Ecclesias, ad episcopos Italiae, Galliae, Hispaniae, Africae, Germaniae, etc. Plura ergo earum exemplaria per orbem disseminata esse debuerunt. Qui autem fieri potuit ut et tot epistolis toto orbe divulgatis ne una quidem ante nonum saeculum a quopiam inventa et laudata fuerit? Secundo eandem epistolae posteriorum quarti, quinti, sexti, septimi et octavi etiam saeculi auctorum non sententias solum, sed voces, et integras identidem periodos satis prolixas et multas excerptas exhibent, uti accurate post Blondellum P. Philippus Labbeus in margine earumdem epistolarum notavit. Primo argumento responderi potest eas epistolas usque ad nonum saeculum latuisse, et ideoque a nemine fuisse laudatas. Secundo autem non nemo respondit eos posteriores auctores qui indicata sententias iisdem verbis praefertunt, eas ex ipsis epistolis ad verbum excerptasse. Neutra vero responsio probabilis est: immo altera cum altera pugnat. Si enim epistolae statim post earum ortum usque ad nonum saeculum ita delituisse, ut nemo ideoque eas allegare potuerit; posterioribus ergo scriptoribus non pateretur, ut ex iisdem possent periodos excerpere. Quod si ex ipsis periodi integræ a pluribus multo et temporis et locorum intervallo dissitis fuerunt excerptae, in [ccxvi] tenebris ergo diutius fuisse sepultae dici nequeunt. Alterutrum malis, semper im-

A postura vincitur, ac ex ipso responsionum conflictu magis multo elucescit. Si enim plures antiqui scriptores ex ipsis epistolis auspessissent sententias, verba atque periodos; notae igitur fuissent, et frequentius u-u trita, rebusque pluribus utiles, ita ut laudari possent a multis, et ab iis praesertim qui ex ipsis profecissent: inter quos sane summi pontifices, et synodi, et Patres, qui eadem verba et easdem periodos praefertunt, ita has vetustissimorum pontificum epistolas allegassent, uti alias aliorum, quae genuinae sunt, laudasse inveniuntur. Si vero inter tam multos nono saeculo anteriores viros et sanctissimos, et doctrina celebres, qui easdem sententias iisdem verbis in suis operibus afferunt, ne unus quidem inventus est qui illarum mentionem fecerit, quia ex ipsis reipsa nihil sumpserunt; sententiae ergo et periodi pares, quae in epistolis quoque inveniuntur, ex iisdem procul dubio scriptoribus derivatae fuerunt ab epistolarum artifice: quod spuriam earum originem clare demonstrat. Hinc etiam a nullo alio auctore ante nonum saeculum fuerunt laudatae, non quia laterunt, aut earum allegandarum materies et occasio non esset; sed quia nondum natus erat qui easdem confingeret: alias sicut illas post hoc tempus quo suppositae et vulgatae fuerunt, passim laudatas, et in collectionibus etiam non pauca ex iisdem traduca reperimus; ita idipsum antiquis etiam temporibus factum deprehenderemus, si a praeis illis pontificibus quibus affictae sunt, vere scriptae et editae fuissent.

§ 2. Alia documenta sincera eidem collectioni inserta, quibus et fontibus hausta fuerint. Quanti interit hos fontes detegere ad ea discernenda quae Pseudo-Isidorus confinxit. Quaedam sincera documenta ab eodem interpolata. Duae ultimae synodi Symmacho attribuit, et capitula Hadriani asserta, quae genuina a multis creduntur, ab eodem Pseudo-Isidoro supposita demonstrantur.

5. Neque vero ex solis documentis spuris abs se consarcinatis Pseudo-Isidorus suam collectionem condidit. Plura scilicet sincerissima et aliunde nota monumenta falsis intermiscuit. Fontes autem et quibus haec sincera documenta derivavit detegendi sunt; id enim non modicum javerit ut ea ipsa accernenda quae ille e suo cerebro commentus est. Praecipuus fons est collectio Hispanica, quam totam suae collectioni inseruit. Cumque vulgata esset opinio S. Isidorum Hispanensem fuisse auctorem collectionis Hispanicae, hinc Isidori nomen, quod omnibus venerationi erat, libenter arripuit et praefationi inscripsit. Illam vero collectionem Hispanicam sumpsit, non quae primitus prodiiit, ac ultra Toletanam IV synodum non progrediebatur, sed illam paulo auctiorem quae novem Toletanas synodos et Bracarensem anni 675 receperat. Neque iis hujus collectionis exemplaribus usus est quae Hispanicam originem habent, sed illis quae sunt originis Gallicanae, uti pluribus statuimus num. 14. Alter fons est collectio Hadriana, ex qua a Pseudo-Isidoro excerpta fuerunt nonnulla quae in Hispanica collectione desunt. Fons tertius est vetus collectio a Quessello edita, et a nobis hoc tomo recusa. Non pauca enim documenta quae sunt in Isidoriana collectione, nec leguntur in Hadriana, nec in Hispanica, ex eo fonte eodem quandoque ordine derivata fuere. Alia pauca auctor delibavit ex Historia Tripartita, aliisque ex fontibus quos in catalogo inferius suo cujusque loco indicabimus.

6. Adeo vero utile est hos fontes cognovisse, ut quaecunque in his non inveniuntur, ea a Pseudo-Isidoro supposita certissime dicenda sint. Quod si quae documenta per se genuina in illis fontibus breviora sint, apud Pseudo-Isidorum vero auctiora; quidquid additamenti accessit quod in illis fontibus non reperitur, id ejusdem impostoris opera suppositum affirmare licebit. Ita suppositiva sunt duo postrema capitula, sextum et septimum epistolae Vigilii ad Profuturum, quae absunt a sinceris Hispanicae col-

lectionis codicibus, in Isidoriana autem collectione leguntur. Immo cum in hac eadem collectione auctiora pariter sint [ccxviii] quædam vetusta documenta cæteroque apocrypha, quæ in aliquibus antiquioribus collectionibus recepta, sed breviora sunt; horum quoque additamenta ipsi impostori ascribenda. Sic nemo jam dubitare potest, quin ab hoc supposita fuerint aliquot fusiora capitula duarum epistolarum S. Clementis ad Jacobum, quæ olim apud Græcos confictæ, et a Rufino Latine redditæ, in nonnullas veteres collectiones irrepere, sed in his breviores sunt multo, apud Pseudo-Isidorum autem tantummodo cum illis additamentis inveniuntur auctiores. Neque omitenda hoc loco est ea brevis interpolatio quæ in sincera synodo Hispanensi in canoni septimo nonnulla inseruit de quibus diximus capite præcedenti, num. 3. Hic porro animadvertite, quæsumus, impostoris indolem, qui adeo ad fingendum erat propensus, ut ne ipsis quidem sive sinceris, sive apocryphis documentis parceret, in quibus sua commenta ex collatione veterum codicum detegi facile poterant. Quanto ergo audientius in confingeret integras epistolas, quæ nullam antiquiorum exemplarium collationem qua fraus detegeretur meluebat?

7. Ea porro generali regula quam proposuimus, deteguntur apocryphæ duæ synodi, quinta, uti appellant, et sexta — ab Symmacho, nec non capitula Hadriano papæ in vulgatis et in plerisque mss. attributa, huius in sola Isidoriana collectione reperiuntur. Mirum nobis acceidit plerisque etiam acerrimos cæteroque invidiosos, qui singula ejusdem collectionis documenta ad calculos revocarunt, de duabus memoratis synodis atque capitulis nihil dubitasse. Immo Blondellus, qui omnium maxime Isidoriana signis perstrinxit, adeo de illis nihil dubitavit, ut inter ea vetustiora monumenta ex quibus Pseudo-Isidorus apocryphas epistolas confavit, laudatas synodos atque Hadriani capitula identidem referat, perinde ac si hæc genuina ac vetustiora sint, nec ipsum Pseudo-Isidorum habeant auctorem. Et primo quantum ad duas synodos sub Symmacho, non solum Hadriana collectio istas ignorat, verum etiam vetustissima omnium contenta in ms. Valicano Regine 1997, quæ paulo post ejusdem pontificis statum omnes genuinas ipsius synodos et documenta cætera ad eandem pertinentia accuratissime protulit. Quod si tres synodi tantum ibidem afferuntur, non quatuor; quartam sinceram in eo codice omittam nemo suspicetur: quatuor enim synodorum opinio ex quædam notula dimanat, quæ in antiquioribus et præstantioribus codicibus abest, uti animadvertimus part. II, c. 4, n. 6. Præterea si tres, quæ tantum editæ sunt sinceræ synodi, conferantur cum duabus in solo Isidoro descriptis, manifestum introductionis, styli, ac totius orationis discrimen quisque deprehendit: quod diversum auctorem satis demonstrat. Adde quod in sexta, quævis vocant, synodo Gangranensis canones apostolica auctoritate conditi dicuntur; quod falsissimum est. Referuntur autem duo ejusmodi canones ex interpretatione Dionysii, cum tamen Romani pontifices per id tempus præter Nicænos et Sardicensis nullos Græcorum synodorum canones receperint. Vide part. II, c. 1. Accedit tandem quod in synodo, uti appellant, quinta legantur quædam decreta quæ ab antecessoribus suis constituta idem Symmachus promittit: *Est enim, inquit, a multis antecessoribus nostris synodali ter decretum atque firmatum*. Producentur autem decreta quæ totidem verbis recitantur in pseudo-epistolis Zephirini, Stephani, Eusebii et Julii. Idem ergo et istarum epistolarum, et ejus synodi fabricator agnoscitur. Symmachus enim laudare non poterat epistolas quæ tanto post confictæ fuerant. Neque vero cupiam incredibile videretur, Pseudo-Isidorum in ea synodo compingenda ex epistolis abs se confictis verba exscripsisse, ac pontificum quibus eas

A affixit auctoritatem allegasse. Id enim usitatum ipsi fuit in epistolis quas posterioribus pontificibus attribuit, ex litteris fictis antecessorum nomine inscriptis decreta Isidori quandoque verbis repetere; corroborandemque decetorum auctoritatem ingerere. His argumentis oppositione ejusmodi synodorum detecta, nihil erit ambigendum quia subscriptiones ipsi pseudosynodis appensæ, et partim ex sinceris Symmachi conciliis, partim ex Chalcædonensi sumptæ (quæ impostorum maxime declarant), et eodem impostore proveniunt.

8. Nunc de capitulis quæ Hadriano papæ I in vulgatis inscribuntur (T. VIII Concilii. Ven. edit. col. 597). Vidimus in bibliotheca Vaticana codicem signatum num. 651 in quo ea capitula [ccxix] non Hadriano pontifici, sed Higelramno, seu Angilramno Metensi ascripta sunt: *Incipiant capitula collecta ex diversis conciliis seu decretis Romanorum pontificum ab Angilramno Metensi episcopo et Adriano papa oblata*. Eandem plane inscriptionem præfert alius codex bibliothecæ S. Victoris Parisiensis, ubi testator Balazius in præfatione ad libros Antonii Augustini de emendatione Gratiani: qui dein in notis ad eundem libros pag. 492 aliud ms. exemplum laudat monasterii Latiensis, ubi similis epigraphæ his verbis exprimitur: *Liber capitulorum ex diversis conciliis seu decretis Romanorum pontificum collectorum ab Angilramno Metensi episcopo*. At plerique et præstantiores codices Vat. 630, 1540, 1541, 3791, etc., vulgatam lectionem tinent: *Ex Græcis et Latinis canonibus, et synodis Romanis, atque decretis præsalum, ab Angilramno Romanorum hæc capitula sparsim collecta, et Angilramno Mediomatrici archiepiscopo Romæ a B. papa Adriano tradita sub die xiii kalendas Octobris indictione ix, quando pro sui negotii causa agebatur*. Quem titulum omnino præferendum demonstrat Hincmarus Remensis Pseudo-Isidoro suppar, qui similiter in suo codice legit. Scribit enim in opusculo contra Hincmarum Laudunensem cap. 24: *De sententiis vero quæ dicuntur ex Græcis et Latinis canonibus atque decretis præsalum et duorum Romanorum collectis ab Adriano papa, et Angilramno Metensem episcopo data, quando pro sui negotii causa agebatur, etc.* Ipsa plenior inscriptio, quæ capitulorum tempus et occasio notatur, et non ex solis decretis pontificum atque canonibus conciliorum, sed ex principum etiam Romanorum legibus capitula collecta traduntur, verior agnoscitur: ac propterea ambigendum non est quin hæc capitulorum collectio Hadriano ascripta fuerit. Porro Hadrianus papa nullam aliam collectionem suo nomine ornavit nisi eam quæ Caroli Magni ab ipso tradita Hadriana vocatur. Hinc Leo IV in epistola ad episcopos Britannicæ ecclesiasticos canones referens, eos præsertim, per quos et episcopi judicant, et episcopi judicantur, canones in Hadriana contentos recenset; de istis autem capitulis Hadriano attributis (quæ cum nihil fere aliud exhibeant quam quæ ad episcoporum judicia pertinent, maxime commemoranda fuerant) ne verbum quidem: *Quædam præterea in ipsi capitulis insunt quæ Romanus pontifex nequaquam proposuisset*; ut illud c. 8, quæ appellationum causæ ad Constantinopolitanam, et non potius ad apostolicam eadem deferendæ traduntur, nec non illud c. 49 ex lib. I codicis Theodosiani, tit. 10, n. 2, seu ex Brivariorum Ananiam sumptum: *Detactoris sui lingua caputetur, aut constrictio caput amputetur*; quod quam a levitate ecclesiastica sit alienum, nemo est qui non videat. Angilramnus quoque Metensis episcopus, qui et in mississimis et pietate præcipuus a cœvo auctore Paulo diacono vocatur lib. IV de Gestis Longobardorum, c. 6, ab hac sanctione collectioni canonum inserenda quam maxime abhorruisset. Illud addemus ad plenioris imposturæ probationem, quod pontificum decreta, ex quibus præsertim ea capitula dicuntur collecta, non alia fere sunt nisi decretales apocryphæ Isidorianæ, in quibus eadem sententiæ et eadem identidem verba

recitatur, ut ex Antonii Augustini notis in eadem capitula colligere licet: Quem earum epistolarum et capitulorum consensum quicunque perpenderit, eundem tum illarum, tum istorum archibetum facile perspiciet. Hujus argumenti vim plerique hactenus non perceperunt, eo quod crediderint pseudoepistolarum auctorem ex capitulis, ut videbantur, sinceris profectisse: At nos e contra capitula post pseudoepistolam condita, et ibi cum ipsis pseudoepistolis totidem sententis aut verbis conveniunt, ex hisdem derivata manifestissimum facere possumus. Plura in id afferri queunt. Unum autem maxime evidens brevitas gratia sufficit. Idem prolixum synodi Romanae decretum, quod in capitulis legitur, c. 5, totidem verbis continetur etiam in epistola supposititia Felicis I ad episcopos Galliae. Hoc vero decretum ex hac epistola traductum in capitula, non autem ex capitulis in eam epistolam transisse, ex eo liquet quia Romana synodus, cui idem decretum in capitulis tribuitur, alia vere non est nisi supposititia synodus sub eodem Felice I descripta in eadem epistola quae ipsis synodi relationem continet. Id manifestum sit ex his ejusdem epistolae verbis (T. I Concil., col. 924): Nos vero (ait Pseudo-Felix) ad supplementum vestrum fratres et coepiscopos (cxxx) nostros vocavimus amplius quam septuaginta, cum quibus haec quae subter habetur inserta, regulariter tractanda decrevimus. Vestris enim epistolis in omnium audientia perfectis, quae multas, ut nostis, querimonias et oppressiones in se continerent vestras, decretaeque quae sunt de accusationibus episcoporum, aucta synodus dixit: Haec sunt quae deinceps propter malorum hominum insidias, etc. Quo decreto relato Pseudo-Felix synodi habita relationem concludens ait: Haec, fratres, ad vestram, et omnium coepiscoporum opem in synodo unanimiter sunt decreta, ut si forte aliqui stultorum vos accusare, etc. Itaque haec Romana synodus ejusque decretum in capitulis recitatum aliunde peti non potuit quam ex hac Felice I pseudoepistola, ex qua tantum in lucem prodit. Si vero auctor capitulorum ex hac pseudoepistola idem decretum hausit, posteriora ergo sunt illa capitula hisdem literis, et similiter posteriora sunt ceteris decretalibus apocryphis, ex quibus alia bene multa loca similiter decreta fuerunt. Non igitur Hadriano I, imo nec Angilramno Metensi episcopo eadem capitula ascribi possunt, quorum aetate sicut nondum illae pseudodecretales, ita nec capitula exinde derivata prodierant. Illuc nemo assentiri poterit Stephano Baluzio, qui in laudata praefatione ad Antonii Augustini libros de emendatione Gratiani ea capitula Angilramno Metensi tribuens scripsit: Ea ex notitiis veterum pontificum epistolis ut plurimum collegit, et Adriano obtulit, ut suae causae praesidium quaereret. Eorum artifex ille idem Pseudo-Isidorus est qui ipsas epistolas finxit; ac proinde in sola ejus collectione inveniuntur. Enimvero in codice Vat. 630 omnium vetustissimo inveniuntur quidem in appendice collectionis Isidorianae, eo quod ea ex documentis apocryphis in primo collectionis fidei contentis expressa; posterioribus Pseudo-Isidori curis condita fuerint, et veluti appendix in prioribus exemplis accesserint, ut ex annotandis § 5 patebit. In primo quidem fidei, quem usque ad sanctum Gregorium haec perduxisse idem inpositor in praefatione testatur, haec capitula Hadriano I attributa locum habere non poterant; ac propterea posterius tantum conficta et addita confirmantur.

9. Illud autem ad impostoris indolem apertius dignoscendum hoc loco animadvertendum credimus, nimirum eum in exhibendo ex pseudoepistola Felicis eo synodi Romanae decreto, quod paulo ante memoravimus, nonnulla ejusdem decreti verba licentius immutasse. Cum enim in pseudoepistola legatur, *Tempore congruo, id est autumnali, vel istivo concilium regulariter convocare debebunt*; in capitulis scriptis c. 5: *Tempore a canonibus praefixo Nicenae concilium canonice convocare debebunt*. Viderat impostor

A Nicenam synodum allegari non posse in epistola et synodo Felicis I, qui Nicenum concilium praecessit. Cum vero hoc decretum ei synodo tributum hac in particula quae concilia congreganda praescribit, reipsa sumperit ex concilio Niceno; hoc concilium in capitulis ascriptis Hadriano, qui postea floruit, indicare non timuit. Sic duplicem imposturam prodit, unam cum Romanae synodo affixit quod Nicenae convenit; alteram cum aliatum ex ea Romana pseudosynodo decretum, mutatis nonnullis, interpolavit.

§ 3. Quo fide Pseudo-Isidorus tot documenta spuria supposuerit. Nam his documentis supposititis disciplina ecclesiastica immutata sit.

10. Quo autem spiritu, quo consilio, Pseudo-Isidorus tot documenta confinxerit omittere non est. Non desunt qui eum amplificande vel defendendae auctoritatis Romanorum pontificum studio ductum ad ea procedenda excitatum fuisse arbitrantur. At falluntur manifeste. Licet enim in his apostolicae sedis amplitudo et auctoritas pluribus commendetur, non tamen hic impostoris scopus fuit, nec eadem sedes, cujus privilegia et jura quamplurimis sinceris et vetustis documentis nituntur, illis apocryphis indigebat, ut cardinalis Baronius ad annum 865 n. 8 notavit. Pseudo-Isidori autem consilium longe aliud fuisse ex ipsa collectionis praefatione satis dignoscitur. Postquam enim indicavit documenta quae suae collectioni erant inserenda, hanc [cxxx] eorum colligendorum rationem subjicit: *Quatenus ecclesiasticae ordinis disciplina in unum a nobis coacta atque digesta et sancti praesules instituantur regulis, et obediunt Ecclesiae ministri, vel populi spiritualibus imbuantur exemplis, et non malorum hominum pravitatibus decipiantur. Multi enim pravitate et cupiditate depressi, accusantes sacerdotes opprimebant. Et multis prosequitur in eos acriter invectens qui episcopos accusare audent, ut se per illos excusent, vel eorum bonis ditentur*: ac plura ejusmodi judiciorum incommoda referens, illud urget, non posse cogi episcopos ad dicendam causam, si fuerint accusati, et rebus suis expoliati, aut gradu dejecti, et a sede pulsati, nisi prius fuerint restituti; additque nonnulla de accusatoribus et accusationibus rejiciendis; quibus omnibus palam significat se ea potissimum mente collectionem confecisse, ut episcopis qui accusabantur prospiceret. Id quidem in apocryphis quae conflavit documentis multo clarius elucet. Eandem enim semper de accusatis episcopis curam ac sollicitudinem praefert; cumque apostolica sedis auctoritatem praedicat, eo semper omnia refert ut episcopi accusationibus impetiti et condemnati, si se gravatos sentiant, ad illam confugiant, quae synodorum sententias retractare et, si justum putaverit, irritas reddere potest. Idem quoque consilium maxime perspicitur in capitulis Hadriano tributis, quae ex apocryphis praesertim epistolis decreta, apocryphorum documentorum velut compendium et compilatio vocari queunt. Pleraque enim illorum capitulorum eo spectant ut ne episcopi accusari a quibuslibet possint, nec si accusentur, accusatoribus facile deferatur, sed ex multis causis tum accusatores repellere, tum iudices liceat recusare; ut synodorum retractantium iudicia, et alia ejusdem generis in apocryphis similiter ingesta, ex quibus si omnia ad episcoporum qui accusantur, expoliantur, deponuntur, patrociniunt, defensionem atque praesidium conlata et confecta credantur, nemo jure possit revincere.

11. Non pauci de Pseudo-Isidoro severius conquiescunt, perinde ac si ejus impostoris disciplina vetus abolita, et nova fuerit introducta, adeo ut hinc desertos antiquos canones, fractos disciplinae nervos, perturbata episcoporum et provincialium conciliorum jura, sublatas iudiciorum leges, allaque rei ecclesiasticae damna illata contentant, haec autem novae et immutatae disciplinae reprehensio quam minus aequa sit, quisque facile intelligit si duo animadvertat, n-

mirum pleraque pseudoepistolarum Isidori excerpta esse ex sententiis sanctorum Patrum, ex sinceris constitutionibus Romanorum pontificum post Siricium, ex canonibus conciliorum, ac ex Romanis legibus: quæ sane novi juris, novæque disciplinæ non sunt; cætera vero eam disciplinam plerumque exhibere quæ vel jamdiu inoleverat, vel jam ante aliquanto in-ducti cœperat. Impositura autem in eo sita est, quod Pseudo-Isidorus eas sententias iis auctoribus imposerit quorum non sunt, et posterioris ævi disciplinam antiquioribus pontificibus affixerit, quasi prioribus Ecclesiæ sæculis æque viguisset. Cæterum quod de novæ disciplinæ introductione ingeritur, stultus quidem plane fuisset impostor, si sperasset suam collectionem acceptum iri ab hominibus quæ novam omnino disciplinam a sui quoque sæculi moribus et consuetudinibus abhorrentem continere. Quod si quæcunque contra consuetudinem ingeruntur, etiamsi bona et utilis sint, ipsa novitate perturbare solent; multo magis de iis timendum est quibus disciplinam per se optimam et sanctioribus solum legibus, longoque usu ab omnibus receptam, quispiam evertere et immutare contenderet. Nulli autem tumultus, clamores nulli auditus sunt ob inductas decretales apocryphas, nisi in ea parte quæ ad episcoporum causas et judicia pertinet: de quibus aliqua apud Hincmarum leguntur, et in epistolis Nicolai I. At in his ipsis causis atque judiciis quod in pseudoepistolis ac synodis Isidorianis traditur, non erat omnino novum. Nonne causæ majores quæ circa accusationes episcoporum versantur, certis antiquorum pontificum decretis apostolicæ sedis reservatæ, sine ejus assensu definiri non poterant? Vide inter cætera Leonis epistolæ 6, 15 et 14, et Gregorii IV epistolam primam ad universos episcopos. Nonne episcoporum appellationes ad eandem sedem antiquis canonibus et consuetudini, ac primatus etiam juri innas probavimus in Observationibus ad dissert. 5 Quessellii, part. 1, c. 5, 6 et 7? Ne omnes promiscue admittantur [ccxxii] ad accusandum episcopum, cautum fuerat in canonibus Codicis Africani 128, 129, 130 et 131, nec non etiam canone sexto concilii CP., quem ex Græco codice Nicolai I. laudat epistola octava. Episcopos ejectos et suis rebus exspoliatos non cogendos ad judicium, nisi prius in suum gradum restituantur et omnia eisdem ablata redintegrentur, colligitur ex codice Ecclesiæ Africane, c. 87. Hæc et alia ejusdem generis, quæ novæ disciplinæ a Pseudo-Isidorianis decretalibus inductæ tribuuntur, legere licebit in epistola 8, 9 et 38 Nicolai I, qui tamen ea non ex illis apocryphis, quibus carebat, sed ex antiquioribus documentis confirmat: quemadmodum ante ipsum fecerat etiam Gregorius IV in epist. I ad universos episcopos, in qua Venionis episcopi judicium sibi reservat. Fieri quidem potuit ut hæc disciplina, antiquis licet juribus ac decretis constituta, non multum, seu rarius obtinuerit in quibusdam locis quæ aliis consuetudinibus et canonibus uterentur. Fieri etiam potuit ut eadem disciplina in favorem proborum ad fraudes prævenendas instituta, a quibusdam traheretur in abusum, et malorum impunitati serviret. Pseudo-Isidori vero concilium ab hac improbitate alienum, non aliud fuisse nisi ut episcopis injuste oppressis subveniret, ex ejus præfatione intelleximus. Forte etiam in ea Galliarum parte in qua est Moguntia, ubi hæc Pseudo-Isidori merces, ut mox dicemus, fabricata fuerunt, disciplina in ipsis proposita jamdiu ante invaluerat S. Bonifacii episcopi est Moguntini opera, qui apostolica legatione functus, quantum apostolicæ auctoritati deferret, eamdemque observantiam in ea loca inducere studuerit, ex ejus epistolis liquet. Vide inter cæteras ejus epistolam 105 ad Cudbertum ar-

chiepiscopum Cantuariensem, in qua aliquot præcipua disciplinæ capita ab eodem sancto martyre et Germaniarum apostolo iis in regionibus instituta, ac in pseudoepistolis Isidorianis postea repetita exhibentur. Idem quoque spiritus in successoribus ejus Lul- lum, Riculfum, Autgarium transit, ut ex aliis monumentis constat. Quod si Pseudo-Isidorianæ decretales eam disciplinam præferunt, ac mox in quibusdam conciliis laudatæ, atque subinde insertæ in collectiones Reginionis, Burcardi et aliorum, quæ ob suam brevitatem ac methodum magno usui fuerunt.

§ 4. De auctore et tempore ejusdem collectionis.

12. Isidori nomen præfationi ab impostore fuisse inscriptum eo concilio, ut S. Isidoro Hispanensi episcopo opus tribueretur, innumis num. 3, ubi etiam probavimus hanc collectionem eidem sancto ascribi non posse. Plerique eam adjudicant Riculfo episcopo Moguntino, quem collectionem, uti putabatur Isidori Hispanensis, ex Hispania allatam Moguntiam edidisse, et in vicinas Galliarum regiones evulgasse Hincmarus Remensis tradidit in opusculo contra Hincmarum Laudunensem, cap. 24. Si vero ideo ita, inquit, quæ tibi visa sunt, de præfatis sententiis (Angilramm) ac sæpe memoratis epistolis detruncando, et præpositando, atque disordinando collegisti, quia forte putasti neminem alium eandem sententias, vel ipsos epistolæ præter te habere, et idcirco ita libere te existimasti posse colligere; res mira est, cum de ipsa sententia plena sit ista terra, sicut et de libro collectarum Epistolæ ab Isidoro, quem de Hispania allatum Riculfus Moguntinus episcopus in hujusmodi, sicut et in capitulis regis studiosus, obtinuit, et istas regiones ex illo replevi fecit. Cum vero Riculfus Moguntinus, qui Lullo successit anno 786 vel 787, et vivis excesserit anno 814, in collectione autem Isidoriana epistolam quædam contineretur, ex gr. Urbani I. et Joannis III, quibus ab impostore insertæ fuerunt ad verbum aliquot sententiæ concilii Parisiensis celebrati [ccxxiii] anno 829, hæc imposturas (a) Riculfo attribui non posse liquet. Hincmarus vero excusandus est, quippe quem hæc bona fide sumpsisse credimus ex Benedicto levita. Is enim in præfatione ad tres libros Capitularium v, vi, et vii, ab ipso digestos et editos circa annum 845, scripserat: Hæc vero capitula, quæ in subsequentibus tribus libellis condunare studuimus, in diversis locis, et in diversis schedulis, sicut in diversis synodis ac placitis generalibus edita erant, sparsim invenimus, et maxime in sancta Moguntiacensi metropoli Ecclesiæ scrinio a Riculfo ejusdem sanctæ sedis metropolitano recondita, et demum ab Autcario secundo ejus successore atque consanguineo inventa reperimus, quæ in hoc opusculo tenore superscripto inserere maluimus. Inter capitula vero ab hoc inserta libris laudatis nonnulla occurrunt ex epistolis apocryphis priorum pontificum, quædam ex pseudosynodis Symmachi, et fere omnia capitula ad Angilramnum Hadriano papæ affecta: quæ tamen sive illo auctoris nomine recitantur. Neque vero hæc Benedictum levitam sumpsisse existimes ex aliquo capitulari regum Francorum, ex quo item eadem Pseudo-Isidorus excerpens, priscis illis pontificibus, synodis Symmachi, ac Hadriano I. attribuerit. Si enim ea decreta in sinceris capitularibus fuissent constituta, inventa sane fuissent, si non omnia, saltem aliqua ejusmodi capi-

(a) Riculfum aliquid novi attulisse Blondellus colligit ex libro vii Capitularium, c. 205, nunc 281, ubi ille in Wormatiensi conventu Gregorii papæ epistolam attulisse traditur, cujus nulla nec ante, nec post me-

moria existit. Verum hæc non supposititia, sed sincera est epistola Gregorii II ad Bonifacium Moguntinum, quæ legitur tom. VIII Concil. Venetæ editionis col. 178.

tularia, in quibus illa legerentur. Sic quidem cum Ansegisus ex veris capitularibus suos libros quatuor compergit, studiosi homines eadem capitularia nacti sunt, in quibus fere omnia Ansegisi capitula continentur, nec non illa quæ, ab Ansegiso prætermissa, idem Benedictus levita ex veris capitularibus in suis libris adjecit. Quid vero causæ est cur ne unum quidem capitulum ex apocryphis illis documentis in ullo antiquiori capitulari reperitur, nisi quia ea Benedictus non ex veris capitularibus, sed ex Pseudo-Isidorianis mercibus, in quibus duntaxat inventiuntur, derivavit? Itac ergo Pseudo-Isidorianæ collectionis capitula inter illa esse videntur quæ in Moguntinæ Ecclesiæ scrinio a Riculfo recondita tradidit. Cum porro hæc collectio ab ipso Benedicto tribuatur, seu saltem involvatur cum ætate Riculfi, quem obisse jam vidimus antequam ea conderetur et ederetur; non alia de causa id videtur fecisse, nisi ut iisdem documentis auctoritatem crearet, et imposturæ, quæ ipsi ignota non esset, suspicionem removeret. Hinc cum ejusmodi imposturis ipse primus, aut fere primus usus sit, et levita fuerit Ecclesiæ Moguntinæ, ex qua ea collectio prodiiit; nonnulli suspiciunt cum Blondello ipsum fortassis eandem imposturarum fuisse architectum.

13. Hoc certe tempore collectio condita, et in Germania quidem, quæ in Galliis veteri dispositione censita, Francorum regibus suberat, non vero in Hispania; ac proinde aliquem Germano-Francum habet auctorem. Cum recentius documentum ex quo impostor integras sententias in apocryphis compingendis decerpit, sit concilium Parisiense anni 829, ante hunc annum editio ejusdem collectionis collocari nequit. Porro concilium Aquisgranense anni 836, cap. 2, n. 8, decernens ut per singulos annos sanctum oleum in cœna Domini juxta traditionem apostolicam ac statuta decretalium, in quo de eodem re præcipitur, ab episcopis conficiatur, secundum Fabiani pseudoepistolam indicare creditur. Hinc ea editio post annum 829 et ante annum 836 statuenda videtur. Mirum vero est Rabanum, qui paulo post annum 841 Otgaro, seu Autcaro Moguntino episcopo Pœnitentiale nuncupavit, nihil ex apocryphis Isidorianis produxisse. Num id fecerit quia ipsis nihil fidebat, an vero quia nondum prodissent, ita ut Aquisgranensis concilii decretum ad Fabiani pseudoepistolam perperam referatur, alii judicent. Quod si hoc secundum probabilius judicetur, et multo magis si cum Blondello credatur impostor quasdam formulas et phrases excerptisse ex epistola Jonæ Aurelianensis ad Carolum Calvum, qui regnum obtinuit anno 839, Isidoriana collectio vulgata dicenda esset circa tempus quo Benedictus levita libros Capitularium edidit, [ccxiv] nimirum circa annum 845, unde prima apocryphorum expressa mentio legitur in epistola Caroli Calvi ad episcopos in conventu Carisiaco scripta anno 857. Neque vero moveat collectio Remedio Curiensi attributa et a Goldasto edita cum hac epigraphæ: *Alamannicæ Ecclesiæ veteris canones ex pontificum epistolis excerpti a Remedio Curiensi episcopo jussu Karoli Magni regis Francorum et Alamannorum* (T. II *Hier. Alamann.* part. II, p. 134, edit. 1730). Hic rex cum obierit anno 844, Goldastus ipsam collectionem conditam putat circa annum 813. Amplius erat hæc collectio, eique additamenta accesserunt Notingi Constantiensis episcopi, qui vita functus est anno 934. At hæc Notingi additiones cum non exigua parte canonum a Remedio collectorum ex suo codice exιστα atque sublata idem Goldastus tradit. Capita ab eodem edita quæ superant, sunt tantum quadraginta novem; eaque ex ordine exhibent excerpta ex solis pseudoepistolis priscorum pontificum a S. Clemente ad S. Urbanum usque. Hæc vero ipsa excerpta, quæ auctor ex Pseudo-Isidori collectione post Carolum Magnum, ut vidimus, compacta derivavit, palam faciunt errorem esse in titulo vel in explicatione tituli *Karoli Magni*, et Remedium, qui horum excerptorum

A auctor traditur, ad posteriorem ætatem referri oportere. Forte pro *Carolo Magno* intelligendus est *Carolus Crassus*, qui ita *Carolus Magnus* fuerit nuncupatus, uti *Ludovicus Magnus* dictus invenitur imperator Ludovicus II. Carolus nimirum Crassus vulgata jam Pseudo-Isidori collectione primo Alemannorum rex fuit, et postea imperium obtinuit.

14. Pseudo-Isidorum vero non fuisse Hispanum, sed Germano-Francum, multa convincunt. Ex Moguntia quidem collectionem prodiasse, et per Galliis disseminata fuisse exemplaria Hincmaro teste accepimus: qui licet in eo falsus sit, quod præsumens auctorem S. Isidorum Hispanensem, eam ex Hispania allatam tradidit; in eo tamen quod e Moguntia eadem collectio vulgata fuerit, collato Benedicti levitæ testimonio maxime confirmatur. Hæc de causa, qui apocrypha illa nono sæculo primum laudarunt, Germano-Galli sunt, nulli autem Hispani, aut aliarum regionum scriptores. Hispanos quidem hanc collectionem diutius ignorasse vel non suscepisse colligere licet ex epist. 121 Innocentii III, lib. II. Hinc enim discimus eos in quadam causa Alexandro III obulisse suum codicem canonum, in quo cum aliis conciliis describebatur Emeritense. Hoc autem concilium cum aliis non in Isidoriana collectione, sed in auctiori Hispanica describitur: ac proinde corpus canonum per id quoque tempus apud Hispanos receptum erat collectio Hispanica. Vestustiores codices Isidoriani sunt Germano-Franci, adeo ut ii quoque qui in aliis regiones traducti nonum sæculum attingunt, et Galliis provenierint, ut de duobus Vaticanis nono sæculo scriptis paragrapho sequenti patebit. Adde quod in pseudoepistolis plures Germano-Francorum Idiotismi inveniuntur, eademque styli barbaries quæ in aliis ejusdem ætatis scriptoribus Gallicanis et Germanis deprehenditur; idiotismi autem Hispanorum proprii, qui in Etherio et Eulogio notari queunt, nulli. Evidentius est illud, quia impostor non paucæ transcripsit ex epistolis S. Bonifacii episcopi Moguntini, et ex litteris Cangith abbatis ad eundem Bonifacium, quæ non in Hispania, sed Moguntia et in Germania, ubi illi versati sunt, inveniri poterunt. Accedit tandem argumentum omnium, ut nobis quidem videtur, gravissimum. Dum impostor Hispanicam collectionem suæ inseruit, non usus est codicibus Hispanæ originis, sed illis originis Gallicanæ. Id nobis innouit in conferendis epistolis S. Leonis. Duos enim codices collectionis Hispanicæ adhibuimus, Vindebonensem 41, originis Hispanicæ, ac Vaticanum 1341, Gallicanæ originis. Insignem horum codicum varietatem in lectionibus jam notavimus cap. 4, n. 13, ita ut in Vindebonensi corruptæ quidem sint, sed ad veram lectionem ipsi errores accedant; in Vaticano autem manifestæ sint emendationes arbitrarie, quæ a germano textu recedunt. Huic autem Vaticano codici, qui ex Gallia in bibliothecam Vaticanam pervenit, similes plane in lectionibus seu emendationibus agnovimus tres alios codices Gallicanos laudatos a P. Constantio, ex quibus ejusmodi codices in Galliis inventi ac disseminati, a studioso aliquo Gallicano antiquario Hispanicum corruptum codicem olim exseribente et emendante provenire nemo dubitare potest. Vide quæ in hanc rem annotavimus loco laudato. Porro easdem [ccxxv] Leonis epistolæ contulimus cum editione Merlini quæ et ms. Isidoriana prodiiit, nec non cum aliis codicibus Isidorianis, ac præsertim cum Vat. 630, qui inter Isidorianos omnium vetustissimus et Pseudo-Isidoro suppar priorem ejus collectionem continet. Horum autem lectiones cum plurimum ab sunt a lectionibus Vindebonensis exempli originis Hispanicæ; tum easdem omnino lectiones et emendationes representant quæ sunt in codice Vat. 1341 originis Gallicanæ: idque adeo evidenter patuit, ut conferentibus codicem Isidorianum Vat. 630 cum Hispanico Vat. 1341 in eisdem Leoninis epistolis, alter ex altero ad verbum excerptus visus sit. Nihil ergo dubitandum est quin Pseudo-Isidorus in inse-

rendis suae collectioni documentis collectionis Hispanicae codicem adhibuerit non Hispanae originis, sed Gallicanae. Quid ita? nisi quia in Gallia, ubi erant huiusmodi codices, non autem in Hispania suam collectionem digessit. Quis ergo post tot ac tam manifesta indicia de auctore Gallicano, seu Germano-Franco adhuc ambigendum potest?

§ 5. De codicibus Isidorianis. Ordo et catalogus documentorum hujus collectionis sumptus ex antiquissimo omnium ms. Vat. 630: *Sparta, sincera et interposita; accurate discerneruntur.*

15. Cum mss. codices Isidorianae collectionis in bibliothecis frequentiores sunt; tum vero plerique ita inter se discrepant, ut quid contineret primitiva collectio plures dubitent. Multi enim codices solas decretales epistolas praefertunt, carent vero canonibus conciliorum, quos tamen Pseudo-Isidorum suae collectioni inseruisse ex ejus praefatione liquet. In his alii plures, alii pauciores epistolas continent, alii etiam ordine ipsarum nonnunquam discrepant. Qui autem canones cum epistolis exhibent, non semper conveniunt. Quidam enim auctores sunt in epistolis, quas vel Isidorianis inserunt, vel in fine adiciunt. Nobis tredecim exemplaria invenire licuit, e quibus quinque conciliorum canonibus expertes tum numero, tum ordine epistolarum plerumque dissentiunt. Huiusmodi sunt codices Vat. 629, 3788, 3791, 4873, et Valliscellanus D 38. Codices autem cum epistolis atque canonibus, e quibus ne unum quidem reperire contigit P. Constantino, nobis hi octo praesto fuere, Vat. 630, 631 et 1340; Vat. Ottobonianus 93, Casanatensis A 11, 14; Florentinus PP. Prædicatorum S. Marci 183, Patavinus 100 canonicorum Lateranensium S. Joannis in Viridario, et Venetus bibliothecae ducalis S. Marci in duos tomos divisus, quorum alter signatur n. 168, alter 169. Ex his tamen nonnulli mutili, aliquibus epistolis initio vel in fine carent.

16. Ut in tanta manuscriptorum varietate discerni tute possit, quanam vere fuerit Pseudo-Isidori collectio, seu quae documenta in primavero ejus seu indita fuerint, lucem praefertunt hae praefationis ejus verba, quibus suae collectionis imaginem ac documentorum summam atque ordinem exprimit. In principio vero, inquit, voluminis hujus, qualiter concilium apud nos celebretur posuimus, ut qui nostrum ordinem sequi voluerint, sciatis qualiter hoc agere debeant. Qui autem hoc ligere melius elegerint, faciant quod jussio canonice atque sapientissimo consilio judicaverint. Denique propter eorum auctoritatem ceteris conciliis praeposuvimus canones qui dicuntur Apostolorum, licet a quibusdam apocryphi dicantur, quoniam plures eos recipiunt, et sancti Patres eorum sententias synodali auctoritate roboraverunt, et inter canonicas posuerunt constitutiones. Deinde quarundam epistolarum decreta apostolicorum interseruvimus, id est Clementis, Anacleti, Evaristi, et ceterorum apostolicorum quas potuimus hactenus reperire epistolas, usque ad Silvestrum papam. Postmodum vero Nicenam synodum constituvimus propter auctoritatem ejusdem magni concilii. Deinceps diversa concilia Graecorum et Latinorum, sive quae antea, seu quae postmodum facta sunt, sub ordine numerorum ac temporum capitulis suis distinximus, sub hujus voluminis aspectu locavimus; sufficientes etiam reliqua decreta praesulum Romanorum usque ad S. Gregorium, et quasdam epistolas ipsius, in quibus pro culmine sedis apostolicae (ccxxvi) non impar conciliorum existat auctoritas. Illi igitur codices, qui primo post praefationem exhibent ordinem celebrandi concilii, dein canones proferunt apostolorum, postea epistolas apostolicorum, seu priscorum pontificum a S. Clemente ad S. Silvestrum; deinde Nicenam cum ceteris Graecorum et Latinorum conciliis, ac tandem epistolas alias consequentium pontificum usque ad S. Gregorium; hi, inquam, codices veram et integram Isidorianam collectionem continere dicendi sunt. Tales autem omnino esse deprehendimus duos

A codices Vat. 630 et 631, qui sunt pabe integri. Tres autem Vat. Ottobon. 93, Florentinus S. Marci, et Casanatensis, licet tum decretales epistolas, tum conciliorum canones praefertant; cum tamen nulli sint, integræ collectionis notitiam praestare non possunt. Alius autem Vat. 1340 ac duo Veneti S. Marci plura documenta addunt post S. Gregorium, quae cum Pseudo-Isidoro attribui non possint, ad addita referenda sunt de quibus capite sequenti erit sermo. Codicem Patavinum 100 S. Joannis in Viridario, etsi integrum, ac posterioris ætatis, diligenter evolere per tempus non licuit. Itaque et illi duobus integris et puris Isidori codicibus Vat. 630 et 631, quos diligentius expendimus, totius collectionis Isidorianae descriptionem subjecimus: de aliis autem aliqui addemus postea. Inter hos autem duos Vaticanos integros codices in serie et ordine præcipue sequemur codicem 630. Is enim præferendus omnino est omnibus, quippe qui non solum est Gallicanus, id est ejus regionis in qua hæc collectio conelinnata fuit; verum etiam uti antiquissimus omnium laudatur a Montfalconio et cardinali de Aguirre. Gallicanum dum præbant: 1^a notatio recentiori characterè in illis scripta: *Hic liber special ad usum Joannis episcopi Autrebatesis*; 2^a epistola Luitardi Venciensis ad Wenilonem Rothomagensis. Antiquissimum vero et ipsi Pseudo-Isidoro supparem declarat catalogus Romanorum pontificum, qui in Leone IV, Benedicto III, et Nicolao I, desinit: ex quo hic codex sub Nicolao I exartus agnoscitur, id est inter annum 858 et 867, quæ quidem tempore documenta hujus collectionis ab Hincmaro et aliis Gallis episcopis allegari ceperunt. Hinc idem codex unum e primis ejusdem collectionis exemplaribus habendus: quod ipsum etiam atque etiam confirmant duæ appendiculae quorundam documentorum, quæ cum posterioribus curis Pseudo-Isidori addidisset, in hoc primigeniæ collectionis exemplo adjectæ sunt in fine; cum in aliis codicibus suo loco insertæ inveniantur. Huic ergo codici in constituenda ac describenda eadem collectione quantum præ cæteris sit deferendum, nemo non videt.

17. Ante collectionem præter catalogum Romanorum pontificum, quem in Nicolao I desinere monemus, affertur annotatio de quatuor conciliis generalibus. Hæc legitur apud Gratianum dist. 15, c. 1, ac ex S. Isidoro Hispanens lib. vi Originum, c. 10, sumpta est. Dein sequitur annotatio de sex conciliis, uti apud eundem Gratianum dist. 16, c. 10, tum alia annotatio de aliis conciliis uno et viginti, quorum octo priora sunt Ancyranum, Neocaesariense, Gangræense, Sardicense, Antiochenum, Laodiceum, Carthaginense et Africanum, quæ Hadriani collectionis seriem referunt; cætera vero tredecim sunt Gallicana, nullum Hispanicum: quod hæc annotatio in Gallis conditam indicat. Eadem apud Gratianum exstat dist. 16, c. 11, ubi tamen ista alia Gallicana concilia adduntur, quæ idcirco complent numerum 24. Tum in codice post mentionem concilii Matticensis propositum numero 24 subjunguntur alii octo numeri a 22 usque ad 29, qui tamen vacui reperiuntur. Sequuntur porro alii decem et octo numeri a 30 ad 47, in quibus indicantur concilia Hispanica, et reliqua, quæ in tabula conciliorum dein recedenda iisdem numeris referuntur. Subjiciuntur notitia provincialium, quam Andreas Scotus, Petrus Bertius, et Emmanuel Schelestratius publici juris fecerunt; ac postea notitia Galliarum, quæ a pluribus vulgata est. Hæc omnes annotationes atque notitiae non solum existant similiter in ms. Vat. 631 aliisque exemplis quæ Isidorianam integram collectionem continent, verum etiam in codice Vat. 1341 e collectionis Hispanicae, originis Gallicanae, ita ut dubitandum non sit quin vel ex aliquo ejusmodi exemplo collectionis Hispanicae tractata fuerint in manuscripta Isidori, vel ex mss. Isidorianis in eos codices collectionis Hispanicae transierint. Hæc autem omnia quæ præcedunt [ccxxvii] et non pertinent ad col-

lectionem Isidori, claudunt memorata epistola Luitardi episcopi Veneclensis ad Wenilonem Rothomagensis, scripti an. 868, quæ solus manuscriptor Vat. 630 propria, ex eodem edita est tom. X Conciliorum, edit. Ven. col. 1403.

18. Post hæc collectio Isidoriana exorditur à præfatione hoc titulo: *Incipit præfatio S. Isidori episcopi. Isidorus Mercator servus Christi lectori conservo suo et parenti in Domino fidei salutem. Conspellor à multis, etc.* Editæ est ex codice Vat. 630 à cardinali de Aguirre. Vide tomum I Concil., pag. 4. Merlinus omittit *Mercator*, et pro *fidei* habet *fidelit.* Vulgati Conciliorum pro *Mercator* substituunt *peccator*, quod nulli nostri codices præferant. *Mercator* quoque legitur in codice Parisiensi quem vidit Harduinus, nec non apud Ivoem in decreto; et solum in hujus margine *peccator*.

Præfationi subicitur epistola supposititia Aurelij ad Damasum, cujus initium est: *Gloriam apostolicæ sedis, nec non apocrypha Damasi responsio, Scripta sanctitatis tue, etc.*, quas videsis tom. II Concil., col. 1011 et 1012. In ms. Vat. 631 hæc describuntur ante præfationem, sed perperam; nam Hincmarus Remensis in opusculo adversus Hincmarum Laudunensem e. 24, Damasi responsionem ad Aurelium laudans, quam, inquit, Isidorus *sue præfationi* supponit, et collectioni *proposuit*.

Postea sequitur *Ordo de celebrando concilio. Hora diei prima, etc.*, uti tom. I Concil. à col. 8 usque ad col. 12. Hunc quidem ordinem, qui sumptus est ex concilio Toletano IV, initio collectionis præmittendum auctor in præfatione receperat.

Dein affertur tabula conciliorum cum titulis 47, quorum primi 45 illi sunt quos in Hispania exhibuimus e. 4, n. 5; alii autem duo sunt hi: XLVI. *Decreta quorundam presulum Romanorum ad fidei regulam et disciplinam ecclesiasticam constituta*, XLVII. *Synodus Toletana 68 episcoporum*. Hæc eadem tabula cum isdem titulis 47 exstat etiam in codice Casanatensi A 11, nec non in Vat. 1341 continente collectionem Hispanicam originis Gallicanæ; ac propterea ex alterutro fonte in alterum irrepsit. Certe duo tituli 46 et 47, qui nec cum Hispanica, nec cum Isidoriana collectione corpore concordant, additissimi noscuntur. Error quidem inest in titulo 46, qui non exprimit usum concilium, sed est ille ipse titulus in Hispanica collectione præfixus parti secundæ, quæ decretales sedis apostolicæ continet.

Subduntur alie duæ epistolæ supposititiæ, altera S. Hieronymi ad Damasum, cujus initium: *Gloriam sanctitatis tue, etc.*; altera Damasi ad Hieronymum, quæ incipit: *Gaudet Ecclesia tuo fonte, etc.* Editæ sunt ab Henschenio, Schelestratio et aliis; novissime autem insertæ sunt Appendici Operum S. Hieronymi tom. XI editionis Veronensis pag. 275. Cum hæc inveniantur etiam in quibusdam mss. pontificalis Romani Damaso inscripti quod Pseudo-Isidorus adhibuit, num harum suppositio ipsam Pseudo-Isidorum an alium antiquiorem habeat auctorem ex quo ipse illas receperit, definire non licet.

Mox ex collectione Hadriana describuntur quinquaginta canones apostolorum versionis Dionysianæ.

Tum sequuntur epistolæ priscorum pontificum à S. Clemente ad Melchiam usque, omnes supposititiæ, et omnes à Pseudo-Isidoro confectæ, duabus tantummodo S. Clementis exceptis, quas tamen ille interpolavit. En ipsarum seriem, quas in editis Conciliorum invenire licet.

Epistolæ quinquæ S. Clementis, duæ ad Jacobum, tertia ad omnes episcopos, presbyteros, etc.; quarta ad Julium et Julianum, quinta ad Hierosolymis habitantes cum Jacobo episcopo. Duæ primæ jam à Græco aliquo confectæ fuerunt, et à Rufino Latinitate donatæ, in vetustiores collectiones tum Italicas, tum Gallicanas transierunt. Solum epistola secunda in collectionibus Italicis inscribitur: *Præcepta S. Petri*, quo titulo illam ex eadem collectionibus hoc tomo

A edemus inter documenta juris canonici veteris; alia Gallicanis codicibus ab Harduino et Constantio indicatis inscribitur: *Epistola præceptorum S. Clementis papæ missa Jacobo fratri Domini, vel Epistola S. Clementis Romani ad Jacobum de sacramentis Ecclesiæ*. Hæc duæ epistolæ Pseudo-Isidorus ex Gallicanis collectionibus exceperit, unde in secunda epistola inscriptionem retinuit. Tres vero alias epistolæ [extremi] ipse supposuit. Illa autem duabus spuris epistolis quas attunde accepit, novas imposturas addidit cum eas profertis interpolationibus auxit. Hæc interpolationes quisque dignoscet si easdem epistolæ ex Isidoriana collectione in Conciliis editas conferat cum illis multo brevioribus quæ ex versione Rudolphi et ex antiquioribus collectionibus hoc ipso tomo proferuntur, prima in collectione subicienda cap. 64, col. 454, altera inter documenta pag. 4 ante laudata num. 5, col. 674.

S. Anacleti epistolæ tres, prima ad omnes Orientales, secunda ad episcopos Italie, tertia ad episcopos omnes.

S. Evaristi duæ, una ad Africanos episcopos, altera ad Aegyptios.

S. Alexandri I epistolæ tres, prior ad omnes orthodoxos, alia duæ ad episcopos omnes.

S. Xysti I epistolæ duæ, prima ad omnes Christianos, altera ad omnes episcopos.

S. Thelesphori una ad omnes Christianos.

S. Hygini epistolæ duæ, una ad omnes Christianos, altera ad Aithienses.

S. Pii I item duæ, prima ad omnes Christianos, ad Italos altera.

S. Antici (pro Aniceti) una ad episcopos Gallie.

S. Soleris duæ, prior ad Campaniam, secunda ad Italiam episcopos.

S. Eleutherii una ad Galliam provinciam.

S. Victoris I epistolæ duæ, una ad Theophilum episcopum Alexandrinum, alia ad Africanos.

S. Zephrini duæ, prima ad Siciliam, altera ad Aegypti episcopos.

S. Callisti I duæ, una ad Benedictum episcopum, alia ad episcopos Gallos.

S. Urbani I una ad omnes Christianos.

S. Pontiani duæ, prior ad Felicem Succubonum, altera ad Christianos omnes.

S. Anteri una ad episcopos provinciarum Bæticæ et Toletanæ.

S. Fabiani tres, prima ad omnes episcopos, secunda ad Orientales, tertia ad Hilarium episcopum.

S. Cornelii duæ, una ad omnes episcopos, ad Rusticum episcopum altera.

S. Lucii I una ad episcopos Gallie et Hispanie.

S. Stephani I duæ, prior ad Hilarium episcopum, secunda ad episcopos omnes.

S. Xysti II duæ, prior ad Gratianum episcopum, secunda ad episcopos Hispaniam.

S. Dionysii duæ, una ad Urbanum præfectum, altera ad Severum episcopum.

S. Felicis I epistolæ tres, prima ad Paternum episcopum, secunda ad episcopos Gallie, tertia ad Benignum episcopum.

S. Eutychiani duæ, prior ad Bæticam, secunda ad Siciliam episcopos.

S. Gaii una ad Felicem episcopum.

S. Marcellini duæ, ad Solomonem episcopum una, altera ad episcopos Orientis.

S. Marcelli duæ, prima ad episcopos Antiochenæ provincie, secunda ad Maxentium tyrannum.

S. Eusebii tres, prior ad Galliam, altera ad Aegyptum, tertia ad Tusciam et Campaniam episcopos.

S. Melchiadis una ad episcopos Hispaniam.

In hæc prima parte, quæ ad priscos pontifices pertinet à S. Clemente usque ad Melchiam inclusive, seu exclusive usque ad S. Silvestrum, Pseudo-Isidorus quinquaginta novem epistolæ finxit, et duas S. Clementi olim affectas retulit ac interpolavit.

19. Sequitur ea pars quæ concilia exhibet. Præ-

mittitur opusculum inscriptum de *Primitiva Ecclesia et Synodo Nicæna*. Hoc opusculum cum subiiciatur litteris Melchiadis, ejusdem pontificis nomine in scriptis a Gratiano aliisque allegatur. Sed in codicibus nomine caret. Est autem veluti proœmium ipsius Pseudo-Isidori in constitutionem sequentem. Incipit : *Nemo qui divinas Scripturas legit*, etc., uti tom. I Concil., Ven. edit. col. 1562.

Subiicitur *Constitutio Constantini ad Silvestrum*. In nomine, etc. *Ea quæ Salvator et Redemptor noster*, etc. Ibidem, col. 1564. Apocryphum est hoc documentum. [ccxxxix] Quidam istud Pseudo-Isidoro tribuunt. Balsamon quædam Græca ejus fragmenta recitat. Integrum autem documentum Græce scriptum invenit P. Possinus in Vaticanis codicibus Græcis 614 fol. 76, 789 fol. 485, 973 fol. 59, et 1416 fol. 127, uti P. Labbeus notavit. Hinc non improbabili suspicari sunt Baronius et Binius hoc constitutum a Græcis fuisse confictum, et postea Latine redditum, atque a Pseudo-Isidoro excerptum. Illud quidem legitur Latine in collectione Gallicana, quam primo loco exhibet vetustus codex Colbertinus 3568. Vide quæ diximus part. II, c. 8, n. 3. Etsi vero hoc documentum ibidem additum videretur; cum tamen eadem collectio Colbertina sit Pseudo-Isidoro antiquior, nec quidquam Isidorianum receperit; ipsum ex hæc, vel ex alia fortassis vetustiore Gallicana collectione hoc monumentum ebibisse satis credibile est.

Sequitur : *Quo tempore Nicænum concilium habitum sit. Canones generalium conciliorum a temporibus Constantini ceperunt*, etc., ac desinit in verbis secundum post apostolos symbolum tradiderunt. Est initium præfationis collectionis Hispanicæ, quam integram dedimus cap. 4, n. 5.

Incipit epistola vel præfatio Nicæni concilii. Beatissimo Silvestro in urbe Roma apostolica sedis antistite, etc. Est præfatio a Pseudo-Isidoro sumpta ex collectione hoc tomo edita. Vide col. 22.

Postea describuntur canones conciliorum Græciæ, Nicæni, Ancyran, Neocæsariensis, Gangrensis, Sardicensis, Antiocheni, Laodicei, Constantinopolitani, Ephesini et Chalcedonensis, ac formata Attici. Item canones octo conciliorum Africæ, septem Carthaginensium, et Mileviani. Dein canones conciliorum Gallia, trium Arelatensis, Valentini, Tauriniani, Regensis, Arascani, Vasensis, Agathensis, Aurelianensis. Tandem canones conciliorum Hispaniæ, Eliberitani, Tarraconensis, Gerundensis, Cæsaraugustani, Ilerdensis, Valentini, Toletanorum I, II, III et IV; initium Bracarenensis I; quo interrupto inseruntur alia novem synodi Toletanæ a V ad XIII, quæ ultima apud Merlinum in fine mutila, in Val. 630 aliisque Isidorianis integra legitur. Postea iterum subditur synodus Bracarenensis I, sed integra; et mox Bracarenensis II. Dein capitula Martini Bracarenensis, et concilium Bracarense anni 675; ac tandem duæ synodi Hispanenses. Hæc omnia Pseudo-Isidorus sumptis ex auctori collectione Hispanica originis Gallicanæ, qualis est in ms. Val. 1341, cum eadem repetitione Bracarenensis I, et cum iisdem lectionibus liberius emendatis, uti antea monuimus. Solum in Nicæno post symbolum omittitur episcoporum catalogus, qui in eodem codice collectionis Hispanicæ legitur.

20. Tertia pars sequitur, quæ epistolas profert cæterorum præsulum Romanorum a S. Silvestro ad S. Gregorium usque. Eadem præfatio his præmittitur, *Hactenus digestis conciliis*, etc., quam in Hispanica attulimus cap. 4, n. 6.

Primum autem documentum quod producitur supposititium est. Incipiunt excerpta quædam ex synodalibus gestis S. Silvestri papæ. Temporibus S. Silvestri papæ et Constantini piissimi Augusti, factum est magnum concilium in Nicæa, etc., uti tom. I Concil., a col. 1575 usque ad verba columnæ 1578 designatus sit chirographus. Cum vero in editione Conciliorum

A his excerptis subiiciantur ipsa synodalia gesta S. Silvestri cum titulo : *Canon, sive Constitutum Silvestri*, ex quibus hæc excerpta Pseudo-Isidorus decerpit; hæc quoque gesta, quæ æque supposititia sunt, in Isidoriana collectione intexta ibidem traduntur. Verum licet in aliquo codice Isidoriano legantur, absumunt tamen a nostro codice et cæteris quos consulimus. Inanem quidem laborem ille assumpsisset concinnando excerpta ex iisdem gestis, si ipsamet gesta suæ collectioni inserenda putasset. Hæc tantum excerpta in suo quoque codice inventa memorat Hincmarus Remensis in sæpe laudato opusculo contra Hincmarum Laudunensem c. 24, ubi etiam gesta ejusmodi veluti apocrypha rejicit. Cum porro ea sub Symmachi ætatem una cum aliis documentis apocryphis concinnata, inserta fuerint quibusdam collectionibus Italicis, ac in Gallias etiam transierint, uti leguntur in vetusto ms. Colbertino 784, de quo confer part. II, c. 6, n. 4 et 5, Pseudo-Isidorus ex aliquo ejusmodi Gallicano exemplo hæc excerpta deduxisse dicendus est. Cæterum præ oculis habuisse etiam pontificale Romanum Damasi nomine inscriptum, cujus auctor eadem S. Silvestri synodalia [ccxxx] gesta compendio exhibet, nihil dubii est. Quædam enim particula excerptorum Pseudo-Isidori cum pontificali abbreviatione magis quam cum ipsis gestis conveniunt.

Epistola supposititia Athanasii et cæterorum Ægyptiorum ad Marcum papam, qua petunt exemplum canonum Nicænorum; et rescriptum Marci ad eodem item supposititium. Vide tom. II Concil., col. 488 et 490.

Fides in sacro Romano tractata concilio a beatissimo Julio papa et reliquis veræ fidei episcopis. In nomine Domini Dei et Salvatoris, etc. Ibi col. 549. Hæc quoque est Pseudo-Isidoriana impostura.

Ejusdem Julii papæ epistola ad Orientales pro S. Athanasio. Decuerat vos, fratres, alios ecclesiasticis instruere disciplinis, etc. Ibi col. 497. Est apocrypha.

C Responso Orientalium pariter apocrypha. Licet circa omnes, etc. Ibi col. 502.

Rescriptum Julii ad eosdem Orientales. Decuerat vos adversus sanctam Romanam et apostolicam Ecclesiam, etc. Ibi col. 506. Apocryphum.

Athanasii et Ægyptiorum synodica ad Liberium papam apocrypha. Vestra beatissima paternitatis jura, etc. Eodem tom. II Concil., col. 817.

Liberii rescriptum ad eosdem item supposititium. Olim et ab initio, etc. Ibi col. 819.

Athanasii et Ægyptiorum ad Felicem papam epistola apocrypha. Vestro sancto suggerimus apostolatus, etc. Ibi col. 993.

Felicis responso. Sacram vestram synodicam, etc. Ibi col. 999. Alia ejusdem ad eosdem. Gratia vobis, etc. Ibi col. 1005. Utraque supposititia.

Liberii epistola ad universos episcopos. Nihil est quod stare, etc. Ibi col. 815. Apocrypha.

Damasus Paulino. Per filium meum Vitalem, etc. Ibi col. 1014. Hæc sincera Damasi epistola sumpta est ex collectione Hispanica.

Postea Pseudo-Isidorus alteram genuinam ejusdem Damasi epistolam ad eundem Paulinum ex Hispanica collectione sumptam, quæ *Confessio fidei ad eundem Paulinum* alias inscribitur, in tres partes dissectit, iisdemque tres apocryphas epistolas interseruit, tabula sex capitulorum præmissa, cui ex partes tres genuinæ epistolæ, ac tres epistolæ supposititiæ post tabulam subjectæ respondent hoc modo.

I. Ejusdem Damasi ad Paulinum. Post Nicænum concilium, aliud in urbe Romana postea congregatum est, etc., uti tom. II Concil., col. 1061, usque ad illa. Si quis de Patre et Filio bene senserit, de Spiritu sancto autem non recte habuerit, hæreticus est. Est prima pars laudatæ epistolæ, seu confessionis fidei ad Paulinum; nisi quod omittitur hoc loco decretum adversus eos qui de Ecclesiis suis ad alias migrant; quod infra subiicitur tit. 6.

II. Epistola Stephani ac trium conciliorum Africae ad Damasum. *Notum vestrae facimus beatitudini*, etc. Ibi col. 1018. Est supposititia.

III. Quod omnes haeretici de Filio Dei et Spiritu sancto male sentientes in perfidia Iudeorum et gentilitium inveniuntur. *Quod si quis patiatur Deum Patrem, et Deum Filium, et Spiritum sanctum deos dici*, etc. Est postrema pars fandaet genuinae epistolae ad Paulinum. Ibi col. 1063. Sed post ultima verba *sine dubio credamus*, in cod. Isid. adduntur alia nonnulla quae in puris Hispanicae collectionis exemplaribus non leguntur.

IV. Epistola Damasi ad Prosperum Numidiae et alios Afros. *Licet, fratres charissimi, nobis sint nota*, etc. Ibi col. 1025. Apocrypha.

V. De sacerdotibus qui de Ecclesiis suis ad alias migrant. *Eos autem sacerdotes qui de Ecclesiis ad Ecclesias*, etc. Ibi col. 1062, usque ad verba *quiescat in Domino*. Est decretum memoratae genuinae epistolae Damasi ad Paulinum, quod antea omissum fuerat.

Epistola synodica Damasi ad Illyrios episcopos. *Credimus sanctam fidem vestram*, etc., sumpta est ex versione Epiphanii in *Historia Tripartita* lib. v, c. 29, cui Pseudo-Isidorus addidit chronicam notam spuriam, *Dat. xvii kal. Nov. Siricio et Ardabure VV. CC. consulibus*. Vide tom. II Concil., col. 1051.

Damasi epistola apocrypha ad episcopos Italiae. *Optaveram, dilectissimi*, etc. Ibi col. 1035.

Siricii epistolae tres, omnes sincere ex collectione Hispanica, una ad Himerium, [cxxxii] altera ad diversos contra Jovinianum, tertia ad orthodoxos per diversas provincias. Ibi col. 1212, 1218 et 1223.

Anastasio duae supposititiae, prior ad Germaniae et Burgundiae episcopos, secunda ad Nerianum nobilissimum virum. Ibi col. 1428 et 1430.

Innocentii epistolae tres et viginti, omnes sincere, ex Hispanica collectione excerptae, quae leguntur tom. III Conciliorum, ab epist. 1 ejusdem pontificis usque ad 25, col. 43 et seqq.

Carthaginensis concilii epistola ad Innocentium, et rescriptum Innocentii. Dein epistola concilii Milevitani ad eundem pontificem cum hujus rescripto. Item epistola familiaris quinque episcoporum Africae ad ipsum Innocentium, et hujus responsio. Tandem epistola familiaris Innocentii ad Aurelium. Hae septem epistolae leguntur in collectione Gallicana hoc tomo impressa, ex qua Pseudo-Isidorus illas hausit. Vide infra a col. 128 ad 164.

Zosimi epistolae duae ex collectione Hispanica excerptae, una ad Ezechium, altera ad clerum Ravennensem. Exstant in epistolis Zosimi t. III Concil., ep. 1 et 2.

Bonifacii papae epistola ad Honorium Augustum cum hujus responsione; et alia ejusdem pontificis ad episcopos Galliae. Sunt sincere, ex Hispanica collectione sumptae. Exstant eodem tom. III Concil. inter Bonifacii epistolae.

Celestini epistolae tres item ex Hispanica, una ad Venerium et alios episcopos Gallos, altera ad episcopos per Viennensem et Narbonensem provinciam constitutos, tertia ad episcopos Apuliae. In Conciliis sunt epist. 4, 2 et 3 hujus pontificis.

Xysti III una apocrypha ad episcopos Orientales. Est tom. IV Concil., epist. 3.

Ex collectione Hispanica postea subduntur eodem plane ordine epistolae novem et triginta S. Leonis, et aliorum, quas in descriptione collectionis Hispanicae recensimus cap. 4, n. 6.

Hilari papae tria documenta ex eadem collectione Hispanica, id est synodale decretum, et duae epistolae ad Ascanium Tarraconensem. Sunt in Conciliis epist. 4, 2 et 3.

Acacii papae epistola ad Zenonem Spalensem, et Acacii epistola ad Simplicium ex eadem collectione. Prior est in Conciliis epist. 1 ejusdem pontificis, altera est post epist. 8.

A Felicii II (apud Pseudo-Isidorum III) epistolae tres ex eadem Hispanica, una ad Siculos, altera ad Acacium, tertia ad Zenonem Spalensem. In Conciliis epist. 7, 6 et 8.

Decretum Gelasii papae de libris recipiendis vel non recipiendis, quod incipit: *Post propheticas et evangelicas Scripturas*, etc., uti tomo V, Concil. col. 336. Hoc decretum sincerum exscriptum fuit ex aliqua vetustiore collectione seu codice Gallicano, cujusmodi sunt Colbertinus 784, de quo diximus part. I, c. 6; et alius Colbert. 3588, de quo ibidem, cap. 8.

Aliud ejusdem decretum generale, quod alias inscribitur: *Epistola ad episcopos Lucaniae et Siciliae*. Item alia ejusdem epistola ad Sicilienses. Hae duae ex Hispanica collectione excerptae leguntur tom. V Concil. epist. 7 et 10.

Ejusdem Gelasii epistolae quatuor, prior Fausto magistro, secunda Anastasio imperatori, tertia Dardaniae episcopo, quarta ad Orientales. Hae sumptae ex Gallicana collectione hoc tomo impressa cap. 48, 49, 50 et 51.

Anastasio papae epistola ad Anastasium Augustum ex collectione Hispanica. Exstat tom. V Concil., epist. 1 inter illas ejusdem pontificis.

Symmachi papae epistola ad Caesarium Arelatensem, item ex Hispanica. Ibi epist. 3 inter Symmachi epistolae.

Subjiciuntur tria genuina concilia sub eodem Symmacho ex Hadriana collectione, quae tom. V Concil. inscribuntur synodus I, III et IV. In plerisque codicibus Isidorianis inseruntur hoc loco duae aliae synodi sub eodem pontifice, quas ficitas probavimus, nec non alia sincera sumpta ex Ennodio. Verum haec in ms. Vat. 650, in finem collectionis rejiciuntur, de quibus inferius redibit sermo.

Hognisdae epistolae octo, et duae ad Hormisdam eodem ordine quo eas designavimus in collectione Hispanica, ex qua Pseudo-Isidorus eas derivavit.

[cxxxiii] Joannis I papae epistolae duae, una ad Zachariam archiepiscopum, alia ad episcopos Italos. Sunt supposititiae.

Felicii III (apud Pseudo-Isidorum IV) aliae duae epistolae item supposititiae, prima ad omnes episcopos, altera ad Sabinam.

Bonifacii II epistola ad Eulaliu apocrypha. Joannis II apocrypha epistola ad Valerium episcopum.

Agapeti I epistola ad Antemium episcopum CP. item apocrypha.

Amatoris episcopi epistola ad Silverium papam, et hujus responsio: ambae supposititiae.

Vigilii epistola sincera ad Profuturum, sumpta ex collectione Hispanica; sed apud Pseudo-Isidorum inscribitur ad Euterium ob mendosam lectionem, de qua videsis cap. 4, n. 15. Huic porro epistolae ille ex suo dno capita addidit sextum et septimum.

Pelagii I epistola ad Vigilium episcopum, in Vat. 631 ad Julium, supposititia.

D Joannis III papae decreta ad Germanos et Gallos, item supposititiae.

Benedicti papae apocrypha epistola ad David episcopum.

Pelagii II epistolae tres, una ad episcopos synodi CP., secunda ad Benignum archiepiscopum, tertia ad universos episcopos praesertim Campaniae et Italiae, omnes apocryphae.

S. Gregorii Magni epistolae sex. Tres priores genuinae ex collectione Hispanica sumptae, prima et secunda ad Landrum episcopum Hispanensem, tertia vero ad Recaredum regem, quae leguntur lib. I Registri, epist. 43 editionis Maurinae, et lib. IX, epist. 121 et 122. Postea subjiciuntur tres aliae ejusdem Gregorii epistolae, quae vel ex Registro ipsius, vel ex aliis collectionibus Gallicanis sumi potuerunt: una ad Secundinum, quae exstat lib. IX, epist. 32, sed apud Pseudo-Isidorum longo additamento interpolata est, quod tamen ab alio antiquiori impostore con-

Actum videbimus part. IV, c. 8; altera ad Tegetistam patriciam, quæ habetur lib. XI, epist. 48; tertia ad Augustinum, quæ exhibet hujus interrogationes et Gregorii responsa, ut leguntur eodem lib. XI, epist. 64.

Synodus sub eodem Gregorio Magno cum sex canonibus usque ad verba *subire appetit servitutem*, uti habetur tom. VI Concil., col. 1510.

Decreta papæ Gregorii Junioris. Est synodus Romana impressa tom. VIII Concil., col. 185. In hac synodo primæva Pseudo-Isidori collectio desipit. Porro in ms. Vat. 630, ex quo hujus collectionis descriptionem expressimus, folium album sequitur, quod confirmat eandem collectionem in laudata synodo desisse, adeo ut quæ post idem folium in eodem codice subjiciuntur, posteriori additamento accensenda sint.

Subduntur autem eodem characterē totius codicis sequentia documenta, quæ ad Symmachi papæ causam pertinent.

Libellus apologeticus Ennodii pro synodo palmarum Romana, et pro Symmacho. Vide tom. V Concil., col. 479.

Synodus V et VI, sub eodem Symmacho, quas n. 7 supposititias probavimus. Exstant ibidem, col. 501 et 509.

Ennodii epistolæ duæ Symmacho attributæ, una ad Laurentium Mediolanensem, quæ incipit: *Prodit religiosæ notum conscientie*. In Ennodii operibus legitur, sed cum titulo: *Dictio tertia Ennodii data Stephano V. S. vicario dicenda Massimo episcopo*: altera ad Liberium patricium, quæ apud eundem Ennodium est epist. I libri V.

Cum porro hæc documenta, præsertim synodi duæ supposititiæ, Pseudo-Isidoro tribuantur, et in aliis collectionibus Isidorianæ exemplaribus post tres sinceras Symmachi synodos inveniantur inserta; hæc posterioribus Pseudo-Isidori curis accessisse videntur; et idcirco descripta in fine laudati codicis Vat. 630, qui in antecedentibus foliis primigeniam collectionem his documentis expertem continet.

Post hujusmodi additamenta in eodem codice iterum pagina alba et vacua relinquuntur; ac dein sequentia eodem characterē adjunguntur.

Capitula Hadriano papæ ascripta, et Angilrampo episcopo Mediomatricæ tradita. Sunt capita 53, quorum ultimo alia capita 49 immediate annectuntur. [ccxxxii] Hæc, quæ edita sunt tom. VIII Concil., col. 599, supposititiæ et ab impostore post primum solum digesta, demonstravimus n. 8.

Disputatio Constantii imperatoris et Liberii Romani pontificis. *Constantius imperator dixit*, etc., ut in Hist. Tripartita, lib. V, c. 17.

Nonnullæ sanctiones sparsim collectæ ex actionibus concilii Chalcedonensis, quas in aliis quoque collectionibus invenimus.

De mutatione episcoporum ex lib. XII Hist. Tripartitæ, cap. 8 et 11.

Item ex epistola Pelagii papæ. *Quod non debeat episcopus de civitate ad civitatem transire*.

Hic est codicis finis. Capitula Hadriano I ascripta, in aliis Isidorianis codicibus qui pseudosynodos Symmachi suo loco inserunt, subduntur post Gregorii Junioris decreta, et ad Isidori collectionem (in qua tantum inventa sunt, nec non in iis quæ ex Isidoriana proveniunt) pertinere creduntur. Certe ipsorum capitulorum suppositio Pseudo-Isidori indolem refert, et ex supposititiis quidem epistolis ab eo conditis eandem fuisse excerpta observavimus, adeo ut idem omnium artifex perspicitur. Cum vero Pseudo-Isidorus in prælatione scripserit se subjecturum decreta prætorum Romanorum, non ad Hadrianum usque, sed usque ad S. Gregorium; ea capitula ad primigenium alius solum non pertinuisse discenda sunt, sed postea ab eodem fuisse conficta; ac propterea jure in nostro codice separatim inter additamenta referuntur.

31. Codex Vat. 634, qui quondam fuit cardinalis Petri episcopi Rothomagensis, sæculo XII scriptus,

A omnia continet quæ sunt in Vat. 630, exceptis duabus postremis additionibus de mutatione episcoporum, et ex epistola Pelagii papæ. Solum ordo alieubi mutatur: et cum ea quæ ad Symmachum pertinent additamenta suo loco descripta sunt post tres sinceras ejusdem pontificis synodos; tum vero Hadriani capitula cum reliquiis post Gregorii Junioris decreta sine ullo additamenti indicio subjiciuntur. Illud vero hujus codicis peculiare est, quod post Isidorianam collectionem addit totam collectionem Hadrianam, et versionem concilii VI sub Agathona pontifice.

§ 6. De quibusdam ms. codicibus qui Isidorianam collectionem non omnino puram aut integram continent. Quædam epistolæ apocryphæ Pseudo-Isidoro perperum attributæ.

23. Quænam sit pura et integra Isidoriana collectio hactenus explicavimus. Nunc de quibusdam codicibus agendum qui eam cum additamentis ab ipsa alienis, vel etiam non omnino integram præferunt. Primo occurrit codex Vat. Otobonianus 93 membranaceus in-folio, qui antiquissimo characterē minutiori scriptus, et in duas columnas distinctus, noni vel decimi sæculi ætatem exhibet. Gallicanum olim fuisse manifestat pergamena ad munierum codicem in fine annexa, quæ actum continet Gallicani episcopi Parisiensis, et Thomæ de Corcellis sacre pagine professoris, et Ecclesiæ Parisiensis decani sub Pio II pontifice. Idem codex initio epistolæ priscorum pontificum, dein canones conciliorum, postea subsequentium sedis apostolicæ antiquissimum decreta, id est ipsam Isidorianam collectionem repræsentat. Sed cum initio et fine careat, eandem collectionem non omnino integram præstat. Hunc vero defectum supplent duo alii codices, Casanatensis PP, Prædicatorum Minorum signatus A 11, 14, et Vat. 3791; ille enim omnino integer priscorum pontificum epistolæ et canones conciliorum complectitur; iste vero subsequentium decreta pontificum ad finem usque; et ita hi codices cum laudato ms. Vat. Otoboniano in sua cuiusque parte conveniunt, ut is in qua veluti partes dissectæ, duobus illis codicibus comprehendatur, ac quid in ipso sive initio, sive in fine desit, ex iisdem suppliri iute possit.

25. P. Constantius similes Isidorianos codices vidit, qui solum canonicis conciliis carebant. Monet (*Præfat. ad Epist. Rom. pontif.*, n. 158) enim duplicem indicem capitulorum in iisdem fuisse præmissum, unum initio ante epistolæ priscorum pontificum, qui et conciliorum canones quantumvis in iis codicibus omissos designat, alium autem epistolæ [ccxxxiv] posteriorum pontificum. Hos autem indices in memoratis tantummodo exemplis nacti sumus: primum quidem in Casanatensi (nam Vat. Otob. initio inutilis est), secundum vero in Vat. Otob. et in alio Vat. 3791. Præterea ille in suis codicibus quasdam pseudoepistolæ reperit Damaso, Hieronymo et Leoni ascriptas, quas solum laudatis nostris codicibus simul insertas reperire licuit: ac proinde illos P. Constantii nostris plane similes multo certius agnovimus. Is porro eandem pseudoepistolæ æque ac cæteras supposititias Pseudo-Isidoro attribuit, eo quod eos solos Isidorianos codices nactus, puram Isidorianam collectionem in ipsis contineri credidit. Nos vero, quibus contigit manuscriptum Vat. 630, omnium antiquissimum et integrum, aliosque similes puram Isidorianam collectionem præferentes inspicere; horum comparatione memorata exemplaria eandem collectionem non omnino puram continere perspeximus.

24. Quantum ad primam partem, quæ priscorum pontificum epistolæ et canones conciliorum comprehendit, illi quidem codices cum eadem ejusdem partis documenta eodem ordine præferant quem in Vat. 630 notavimus, puri Isidoriani dici queunt. Solum hæc pars, ut ex Casanatensi integro didicimus,

Incipit a præfatione Isidori, omissis annotationibus atque notitiis quæ in Vat. 630 præfationi præstant, in codicibus autem de quibus agimus, post finem secundæ partis rejiciuntur, uti deteximus ex ms. Vat. 3791. Post a sequitur index capitum 77, qui etsi deest in puris Isidori exemplis, documentis tamen Isidorianis plane respondet. Priores numeri 30 assignantur totidem pontificibus a S. Clemente usque ad Melchiodem, quorum epistolæ in eadem parte describuntur: ceteri numeri 47 sunt illi qui ad concilia pertinent in totidem numeris distributa, ut alibi vidimus.

25. In altera vero parte, quæ posteriorum pontificum epistolæ respicit, non leve est istorum codicum a puris Isidorianis discrimen. Indicem capitulorum huic parti præmissum, qui in iisdem tantum mss. inventus est, Isidoro quidem ascribi non posse duo suadent: 1° Quia pauciores epistolæ recenset quam in Isidoriana collectione continentur. E septem, ex gr., Gelasii epistolis duas tantum, et quatuor documentis Symmachi unum solummodo indicat. Præterea tabula manuscriptorum Casanatensis desinit in Anastasio, illa vero codicis Vat. Ottoboniani concluditur in Hormisda; cum Isidoriana collectio ipso auctore testante ad Gregorium usque perveniat. 2° Quia idem epistolarum ordo qui in eo indice visitur, nec cum ordine aliorum codicum Isidori concordat, nec cum illo ipsius codicis Vat. Ottoboniani, aut alterius Vat. 3791. In ipso autem corpore horum codicum epistolæ non solum non respondent præmissis indicibus, verum etiam a collectione Isidoriana dissentiunt, et ex hoc præsertim discrimine hæc esse veram Isidori collectionem opinari non possumus. In primis ordo epistolarum, ex gr. S. Leonis Isidorianus non est. Pseudo-Isidorus enim Leonis epistolæ 39 ex Hispanica collectione in suam transtulit eo plane ordine quo in Hispanica describuntur, uti probant codices Vat. 630, 631 et alii. Hinc eundem pariter ordinem retinuit auctor ejus auctioris collectionis Isidorianæ, quam describemus capit. sequenti. Licet enim his plura additamenta inseruerit, epistolæ tamen ex Isidoro excerptas eodem ordine retulit quem in Isidorianis codicibus nactus est. At in mss. de quibus in præsentibus est sermo, alius omnino Leonis epistolarum ordo inducitur, eademque ordinis perturbatio est etiam in litteris Innocentii et aliorum. Deinde in Damaso num. 15 et 22 bis affertur confessio fidei quam ille ad Paulinum misit, cujus initium est: *Post Nicænum concilium*. Semel tantum in puris Isidorianis exemplis legitur. Præterea in Leone epistola ad Africanos ea forma auctori exhibetur, qua editioni Hadrianae quædam capitula subnectuntur in ea editione omissa, cum Isidorus ex Hispanica aliam formam decuratum dederit. Vide nostram admonitionem in ipsam epist. 12. Adde tandem quod adiciuntur aliquot epistolæ partim sinceræ, partim spuræ, quæ in puris Isidorianis mss. desunt. Ita in epistolis Damasi interseruntur tres (T. II Concil. col. 1017), quarum duæ sunt apocryphæ, una ejusdem ad Hieronymum, quæ incipit: *Cum multa corpora librorum*; altera rescriptum Hieronymi incipiens: *Supplex legi epistolæ apostolatus vestri*; tertia autem Damasi sine titulo, cujus initium: *Cum apostolica sedi reverentiam* [ccxxxv] *debitam*: quæ est genuina, ex Græco Latine reddita, ab Epiphanio Scholastico Historiæ Tripartitæ inserta lib. ix, c. 15, ubi ad Orientales missa traditur. In Leonis epistolis additiæ sunt decem et octo; et in his epistola 28 ad Flavianum ex diversis fontibus bis describitur, nec deest epistola apocrypha a nobis in appendicem tom. primi rejecta de privilegio chorepiscoporum seu presbyterorum ad universos Germaniæ et Galliæ Ecclesiarum episcopos, quam tamen anteras confectam discimus ex litteris Joannis III ab ipso Pseudo-Isidoro suppositæ, in quibus eadem Leonis epistola allegatur. Præterea post S. Gregorii litteras adduntur Epistolarum verba de diversis locis excerpta, nimirum ex variis S. Gregorii Magni epi-

stolis: et post capitula Hadriani tria appenduntur: 1° Epistola papæ Spalensis episcopi (id est S. Isidori Hispanensis) ad Laudefridum Coradentem, quam ex mss. Hispanice edidit Loaisa, ac ex Loaisa refertur tom. VII Concil., col. 434. 2° Alia Isidori ad Maonem episcopum de restauratione sacerdotum, quæ supposititia creditur a Joanne Morino lib. iv de Penitentia, c. 15, n. 6. 3° Catalogus de nominibus hæreticorum qui unitatem Ecclesiæ turbaverunt. Incipit: *Quidam etiam hæretici*, etc., uti apud Gratianum caus. 24, q. 3, c. 39. Sumptus est ex lib. viii Etymologiarum S. Isidori Hispanensis, c. 5. Hæc postrema additamenta, quæ ob codicem in fine mutilum absumt a Vat. Ottob. 93, nobis innoterunt ex ms. Vat. 3791, in quo hæc secunda pars integra conservatur. Hoc tam multiplex ejusmodi codicum discrimen a ceteris antiquioribus et purioribus Isidorianis exemplis nonne puram Isidori collectionem in illis non reperiri demonstrat? Neque vero quisiamp suspicetur documenta additissia, præsertim illa tria apocrypha quæ memoravimus, posterioribus Pseudo-Isidori curis accessisse. Id enim satis revincit præcipue codex Vat. 630, in quo cum posteriora ejusdem Pseudo-Isidori additamenta duplici appendice in fine descripta inveniantur, dubitare non licet quin ea quoque additiis Isidoriorum codicum documenta ibidem cum cæteris subnexa fuissent, si eodem Pseudo-Isidoro auctore accessissent. Hinc ergo Pseudo-Isidoro minus recte ascribuntur supposititiæ epistolæ tres, una Damasi ad Hieronymum, alia Hieronymi ad Damasum, et alia Leonis ad episcopos Germaniarum atque Galliarum, quæ a puris Isidorianis codicibus absumt, et solum in iis inveniuntur qui pluribus nominibus a pura Isidoriana collectione distant et aliquot additamenta aliunde receperunt. Non solus Pseudo-Isidorus fuit apocryphorum fabricator, sed alii plures ejusdem indolis inventi sunt. Ut autem omittamus quasdam vetustiores imposturas, epistola Deusdedit papæ ad Gordianum Hispanensem episcopum cum aliis tribus quæ in ea allegantur, Julii, Innocentii et Celestini ad episcopos Isauriæ, Ephesiorum, et Hierosolymæ, suppositionem manifestam prodit; nec tamen in ullo Isidori codice inventa, huic artificii tribui potest. Idem est de quibusdam aliis commentitiis scriptis, de quibus in Additionibus Isidorianis dicitur capite sequenti.

26. Codex Florentinus S. Marci signatus num. 182, qui sæculo circiter XII scriptus, et epistolæ, et canones continet, in postrema parte a pura Isidoriana collectione aliquantulum discrepat. Nam post Innocentii epistolæ addit legem imperatoris Constantii ad Volusianum, et ipsius Volusiani edictum in causa Pelagianorum, quæ in collectione canonum hoc tomo edenda leguntur cap. 19 et 20. Dein in Leone præter ordinem ab Isidorianis codicibus diversum nonnullas epistolæ præfert quæ in iisdem codicibus desunt; et epistolam 42 ad Africanos Mauros non decuratum ut illi, sed integrum et exacte descriptam exhibet, qualem in nulla alia collectione invenire licuit. Vide præfationem in Leonis epistolæ § 14, ubi quatuor et viginti epistolæ, quæ in eo codice describuntur, recensuimus. Cum autem epistola 24 ob codicem mutilum sine careat, num alia Leonis epistolæ sequeretur, et num in cæteris pontificibus aliquid aliud ab Isidori collectione diversum insereretur, ignoramus.

27. Plura dicenda essent de ms. cod. Vat. 1340, et de duobus similibus Venetis S. Marci 168 et 169, qui in postrema item parte Isidorianæ collectionis plurima documenta partim inserta, partim in fine addita continent. Sed cum hæc latius paleant, de his separatim agendum erit capite sequenti.

28. Codex Vat. 629 sæculi XII, in-folio, ante Isidorianam collectionem quædam præmittit S. Isidori Hispanensis opuscula, et Ecclesiasticam Rubricam [ccxxxvi] Historiam. Sequitur Pseudo-Isidori præfatio. Dein index capitulorum cum hoc titulo: *Incipit brevarium canonum apostolorum et primorum a S. Clemente*

usque ad S. Damasum apostolicorum sequens ordinem suum, quorum etiam gesta in hoc opere condita continentur subiecta capitulis suis. Inquit autem usque ad Damasum, quia post canones apostolorum epistolae omnes Isidorianae collectionis a S. Clemente ad Damasum usque continua serie describuntur, omissis intermediiis canonibus conciliorum, nec non tractatu de primitiva Ecclesia et synodo Nicæna. In reliquis autem pontificibus librarius defatigatus multa omisit, pauca vero adiecit. Nam unam tantum Siricii epistolam dedit ad Himerium, unam spuriam Anastasii ad Germaniz et Burgundiae episcopos, unam Innocentii ad Decentium, unam Zosimi ad Hesychium, Bonifacii epistolam ad Honorium Augustum et hujus rescriptum, unam Cælestini ad episcopos Galliarum, quae incipit *apostolici verba praecepti*, unam apocrypham Xysti III ad Orientales, Leonis tres tantum ad Rusticum, ad Anastasium et ad Nicetam, unam Hilari ad Ascanium Tarraconensem, quae in Concilio est ipsius pontificis epist. 2, omnes ex Isidoro excerptas. Duas addidit Simplicii, quae in Isidoro desunt, unam ad Joannem episcopum Ravennatem, alteram ad Florentium, Equitum et Severum episcopos, quae in Concilio sunt ejusdem pontificis epist. 2 et 3, ac ex Hadriana collectione excerptae videntur. Mox ex eadem collectione subduntur *Felices decreta in synodo, Flavio Boetio v. c. consule*, etc., uti tom. V Concil., col. 275. Apud Isidorum sola epistola eadem synodo inserta et Siculis inscripta legitur. Postea vero ex Isidoro profertur alia tantum ejusdem Felices epistola sexta ad Aetacium, una Gelasii ad episcopos Lucaniae, primum Symmachi concilium, una tantum Hormisdæ epist. 25 ad episcopos Hispanos, una supposititia Joannis I ad Zachariam archiepiscopum, ac tandem una Felices III al. IV ad episcopos diversarum provinciarum, quae apud Isidorum integra, hic proemio diminuta legitur: incipit enim ab ultima ejusdem proemii periodo: *Scripta sanctitatis vestrae, quae ad sedem apostolicam*, etc. Praeterea singulis pontificibus ante cujusque epistolas suum elogium praemittitur ex Pontificali Romano, quod Anastasio bibliothecario tribuitur: et licet post laudatum Felicem nullae subsequentium pontificum constitutiones in eodem codice describantur; elogium tamen omnium asserunt ad Hadrianum usque. Succedunt capitula decem Gregorii VII, quorum initium: *Quicunque militum, vel cujuscunque ordinis, vel professionis persona praedia ecclesiastica*, etc., ut in concilio Romano celebrato an. 1078. Dein ordo de discretionis penitentium, quem Gregorius papa constituit. *Ponunt canones peccantibus de quibusdam peccatis tres annos in poenitentia, unum ex his in pane et aqua, de quibusdam quinque annos*, etc. Finis est, vitam consequi possumus sempiternam. Hunc ordinem hactenus nullibi invenimus. Ultimum documentum est synodus Urbani II papae Placentiae habita an. 1095, quae exstat tom. X Concil., col. 824.

29. Codex Valliellanus D 58, saeculi circiter decimi, canonibus conciliorum omissis, Isidorianae collectionis epistolas continet a S. Clemente ad Damasum usque, ut in praecedenti codice. Praeter Pseudo-Isidori praefationem habet etiam opusculum de primitiva Ecclesia. Subjicit Nicolai I epistolas in causa Rothadi episcopi Sæssonensis, quae in editione Conciliorum leguntur. Codicem claudit epistola Vitiani papae ad Paulum archiepiscopum Cretensem, quae in conciliis est ejusdem pontificis epist. 1. 30. Duo codices Vat. 5788 saeculi XI, et 4875 ævi recentioris, easdem epistolas Isidorianas praefertunt a S. Clemente usque ad Damasum. Postea quaedam subnecunt ex S. Gregorio Magno quae in Isidoro non inveniuntur. Duo codices Isidoriani, qui Patavii in Bibliotheca S. Joannis in Viridario continentur notati numeris 109 et 159, alia atque alia ab Isidoro aliena receperunt, quae non vacavit in adversaria referre: nec dubitamus quin alii codices alibi sint, aliquot omissionibus vel additamentis diversi. Ex

A diligenti autem quam § 5 dedimus purae Isidorianae collectionis descriptione, quid Isidorianum, quid additum vel omissum sit, quisque facile intelliget.

[CXXIV] CAPUT VII

De additionibus Isidorianae collectionis a Merlino editae, quae continentur in ms. Vat. 1540 ac in aliis duobus bibliothecae Venetae S. Marci.

1. Prima Isidorianae collectionis editio a subsequentibus Conciliorum editoribus recepta, Jacobi Merlini opera Parisiis prodiiit an. 1523, quae iterum repetita fuit Coloniae an. 1530, et iterum Parisiis an. 1555. Verum haec in postrema parte, quae canones conciliorum subsequitur, pluribus additamentis plerumque genuinis aucta est, quibus pura Isidoriana collectio caret. Haec autem additamenta documenta non a Merlino inserta fuerant, sed ante ipsum a studioso aliquo hinc inde diligenter collecta atque descripta invenimus in ms. Vat. 1540, cujus simile exemplum eum in editione praeculis habuisse deprehendimus. Cum vero idem Merlinus aliquot documenta praetermisisset, et ob defectum, uti credimus, sui exempli ipsam collectionem perduxerit usque ad Zachariam; plura vero laudatus codex continet quae ad Remensem usque concilium anni 1148, sub Eugenio III, perveniunt; hinc ejusmodi additionum notitiam ex eodem codice hic distincte proferre necessarium duimus. Aliquot exemplaria mss. plane similia reperiri in Galliis, quorum unum Herovallianum Quessnellus laudat, alterum Remense S. Remigii tum idem Quessnellus, tum P. Constantius commemorant, ex aliquot certis indicibus agnovimus. Aliud in duas partes distinctum nacti sumus in bibliotheca ducali Veneta S. Marci, quarum prima pars in Cælestini litteris desinens, exstat in ms. signato num. 163, altera vero, quae a Xysti III epistolis incipiens, et progrediens usque ad laudatam synodum Remensem, plura et potiora additamenta complectitur, describitur in ms. 169. Haec porro additiones discerni non possent, nisi accurata praecessisset integræ et purae Isidorianae collectionis descriptio, quam ex puris Pseudo-Isidori codicibus praecedentii capite § 5 exhibuimus. Hinc enim perspicitur quae Pseudo-Isidorus in sua collectione vel prioribus curis posuit, vel posterioribus addidit, cætera quae praeterea in hoc vel illo codice inveniuntur descripta, alienis additamentis jure sunt deputanda. Ex qua distinctione additionum a puris Isidorianae collectionis documentis id utilitatis sequetur, quod quisque perspiciet quam perperam nonnulli Pseudo-Isidoro tribuerint nonnulla quae non ad ipsum, sed ad memoratas aliorum additiones pertinent.

2. Codex itaque Vat. 1540, ex quo praesertim ejusmodi additionum descriptionem eruimus, est pergamenus in-folio saeculi XII, nam in fine legitur catalogus duplex Romanorum pontificum, quorum aliter brevem ipsorum notitiam praefertens desinit in Eugenio III et Hadriano IV, alter vero in Clemente III, qui obiit an. 1191. Initio ante Pseudo-Isidori praefationem ea omnia praemittuntur, quae annotavimus in describendo codice Vat. 630, exceptis catalogo Romanorum praesulum et notitia provinciarum, quae in finem codicis rejiciuntur. Post praefationem eadem omnino sequuntur usque ad Siricum, quae in eodem ms. Vaticano 630 recensimus. Post Siricum autem epistolas tres duae inseruntur: 1^a Concilium Telense cum ejusdem pontificis epistola ad Africanos; 2^a epistola Ambrosii, Sabini, Bassiani, etc., ad Siricum, quae in collectione hoc tomo impressa inveniuntur cap. 31 et 62. Cætera usque ad Leonem ut in eodem codice Vat. Solum post epistolas Cælestini haec clausula notatur: *Explicit prima pars canonum*: quae quidem tota exhibetur in ms. Veneto S. Marci 168. Dein secunda pars, quae in codice Vat. 1540 postea sequitur et continetur in alio codice Veneto 169, praemittit tabulam capitulorum

eum titulo : *Incipiunt capitula sequentis operis.* Inchoat vero a litteris Xysti III.

5. In Leonis autem epistolis, quæ Xysto III subnectuntur, additionum auctor peculiari diligentia usus est. Cum enim apud Isidorum sint tantum epistolæ 59, ille alias sexaginta adiecit, quas indicavimus in præfatione ad epistolas S. Leonis, § 43, tom. I pag. 350. In his est Leonis pseudoepistola de chorepiscopis. Cum vero additionum collector dedisset Leonis epistolam 12 ad Africanos ex editione decurtata, quam apud Isidorum reperit; memoratæ [ccxxxviii] pseudoepistolæ de chorepiscopis sine ullo titulo ex collectione Hadriana subiectæ et capitula earumdem litterarum ad Africanos, quæ in decurtata editione desiderantur. Inter Leoninas epistolas inseruit alienas epistolas duas. Una est epistola Leonis, Victorii, et Eustochii ad episcopos inter tertiam provinciam constitutos, quam Leoni Bituricensi, alisque Gallicanis episcopis restituit in appendice epistolarum S. Leonis dedimus tom. I pag. 1471. Hanc quidem, perinde ac si esset S. Leonis papæ cum synodo Romæ scripta, his laudavit Hincmarus Remensis, primo in quæstione ad Carolum regem opusculi 1, tom. I Concil. edit. Venetæ col. 1253, ac iterum initio opusculi 2, ibidem col. 1268. Nihil ergo mirum si noster collector pari allucinatione eam ejusdem pontificis litteris accensit. Altera est epistola S. Cyrilli ad Nestorium ex ea antiqua versione quæ profertur in collectione hoc tomo edita cap. 66. Merlinus in his epistolis non solum ordinem nostrorum codicum alicubi mutavit, verum etiam tres epistolas omisit, unam Petri Ravennatis ad Eutychem, quæ in ipso Isidoro legitur; alteram Ceretii, Salonii et Verani ad S. Leonem; tertiam S. Cyrilli ad Nestorium.

4. Post Leonis epistolas in utroque nostro codice Vaticano et Veneto afferuntur sequentia a Merlino pariter ommissa.

I. Breviarium causæ Nestorianorum in capita 24 distinctum, quod Liberatus digessit.

II. Joannis CP. epistola ad Theodorum Mopsuestenum, quæ incipit : *Si esset quidem venire possibile, etc.*

III. Gregorii Nazianzeni ad eundem. *Tempus mihi est illud Scripturæ dicere, etc.*

IV. Alia ad Theodorum. *Dilectionis iudicii delectamur, etc.*

V. Pars epistolæ ejusdem Gregorii ad eundem. *Qui assumpsit David, etc.*

VI. Alia ejusdem ad eundem. *Habuit quidem et apud nos livor, etc.*

VII. Isidori Pelusiotæ ad Cyrillum. *Torrent me divinarum Scripturarum exempla, etc.*

VIII. Alia ad eundem. *Compassio quidem non acute videt, etc.*

IX. Alia. *Multa quidem testimonia, etc.*

X. Alia. *Oportet admirabilis inconvertibilem semper esse, etc.* Hæc quatuor epistolæ S. Isidori Pelusiotæ sunt epist. 370, 310, 323 et 324. Hæc autem novem documenta indicata a n. 2 ad 10 sumpta fuerunt ex antiqua versione lucubrata tempore celeberrimæ controversiæ de tribus Capitulis; iidemque ipsorum capitulorum defensores usi sunt, ut colligere licet præsertim ex libris Facundi Hermianensis.

XI. Defensio fidei facta a Cyrillo. *Invicta pariter veritate defendimus omnes, etc.*

XII. B. Cyrilli et testimonio SS. Patrum. *Certum est tanquam aliud in alio habitam divinam naturam in humanitate, etc.* Incipiunt testimonia diversorum. S. Cyrilli ex libro xxii Thesauri. *Non enim unam esse naturalem operationem, etc.*; alique adduntur ex SS. Athanasio et Gregorio Nysseno, ex Gelasii epistola ad Dardanios, et ex Theodoro.

XIII. S. Quintiani episcopi Asculani ad Petrum Antiochenum. *Omnis itaque qui dicit naturam Dei, etc.* Sunt anathematismi 21 ejus supposititiæ epistolæ subiecti. Vide tom. V Concil. col. 223, et no-

am Severini Binii. Confer etiam quæ de hoc aliaque quinque ejusdem generis documentis apocryphis diximus part. II, c. 11 § 3. Hanc pseudoepistolam in Gallicanis mss. Behovacensi et Victorino Harduinus invenit.

XIV. Athanasii epistola ad Epilegium (*lege Epilegium*) et alia Cyrilli ad Joannem Antiochenum ex versione quam in collectione hoc tomo edenda reperies cap. 52 et 53.

XV. Libellus Augustini contra omnes hæreses. *Credimus in unum verum Deum, etc.* Editus est in appendice tom. VIII Operum S. Augustini col. 78.

5. Redit collectio ad Isidorianam, et post tria documenta Hilari papæ ex Isidoro descripta, quæ Merlinus etiam dedit, cum eodem Merlino addit epistolam ejusdem pontificis ad Leontium, Veranum et Victorium, ac duas Ascanii et aliorum episcoporum provincie Tarraconensis ad ipsum pontificem, [ccxxxix] quas videsis tom. V Concil. in Hilario epist. 4, 1, et 2. Dein inter epistolas Simplicii ex Isidoro excerptas in nostris codicibus, et apud Merlinum tres aliae ejusdem pontificis inseruntur, una ad Joannem Ravennatem, altera ad Florentium, Equitium et Severum, quæ ex collectione Hadriana excerptæ fuerunt, ac tertia ad Acacium, quam codex canonum hoc tomo edendus profert cap. 44. Porro in Isidoro, sicut et in collectione Hispanica unica producit epistola Felicis III ad Siculo. In nostris autem mss. et apud Merlinum ex Hadriana collectione describitur integra synodus Romana ejusdem pontificis, in qua recitata fuit eadem epistola inscripta non *Sicilia, sed episcopis per diversas provincias constitutis*. Porro præter Gelasii epistolas in Isidoro inventas addit *tomus de anathematismo Vinculo ex laudato codice canonum sumptus c. 47*. Subiicit quoque ipsius epist. 1 ad Euphemium CP. Decretum Gelasii de libris, quod apud Isidorum ante ipsius epistolas profertur, non solum rejicit in finem, verum etiam eidem præmittitur ordo veteris et novi Testamenti, ejusdem pontificis nomine inscriptus, qui apud Isidorum non legitur; et in ipso decreto post mentionem synodi Chalcedonensis addit periculus : *Et si qua sunt concilia, etc., quæ in Isidoro deest*.

6. Sequuntur, ut apud Isidorum, omnia documenta Anastasii et Symmachi cum hujus quoque synodis apocryphis, et cum cæteris documentis ex Ennodio transcriptis, nec non epistolæ Hormisdæ. Illis autem subnectuntur alia duo documenta sumpta ex collectione Hadriana. 1. Justinii Augusti epistola ad eundem Hormisdæ, cujus initium est : *Quo finimus semper*. 2. Exemplar precum ad Justinum a Hierosolymitanis et Antiochenis, et secundæ Syriæ clericis missum, quod incipit : *Haurite aquam cum lætitia*. Nihil præter Isidori collectionem producit in subsequentibus pontificibus a Joanne I ad Silverium usque, cujus litteræ ad Vigilium his verbis incipientes, *Multas te transgressionibus irruitum*, a Merlino editæ, cum in his auctoribus codicibus, non autem in puris Isidorianis inveniantur. Pseudo-Isidori imposturis perperam accensentur. Has porro litteras in codicibus nostris subsequitur liber S. Prosperi contra Cassianum, quem Merlinus præterivit. A Vigilio ad S. Gregorium Magnum usque omnia cum Isidoro consentiunt. Post synodum vero ejusdem S. Gregorii appenduntur duæ epistolæ, una Felicis Siciliæ episcopi ad eundem, altera rescriptum pontificis, quæ in editione PP. Benedictinorum S. Mauri sunt epist. 16 et 17 libri xiv. Hinc porro quam male hæc epistolæ a nonnullis suppositionibus accusatæ, quæ in puris Isidorianis mss. desunt, Pseudo-Isidori signentis ascribantur, nemo non videt. Si vero supposititiæ sint, nostris additionibus antiquior est hæc impostura, quippe alterius fragmentum retulerunt Joannes diaconus in Vita S. Gregorii lib. II c. 3, et Hincmarus Remensis epist. 37 et 59, nec non in tractatu de Divortio Lotharii et Teuthbergæ interrog. 5 et quæst. 7, ac interrog. 12, ante finem.

7. *Veritas* Gregorii junioris, in quibus Isidoriana collectio desinit, nostri codices cum Merlino sequentes additiones subnecunt. Quatuor epistolas Vitaliani pape, unam ad Paulum Cretensem, alteram ad Vauum cubicularium, tertiam ad Iudam Paulum Cretensem, et quartam ad Gregorium Syracusanum, que in editione Conciliorum sunt ejusdem pontificis epist. 1, 2, 3 et 4. Item Martini I epistolam ad Ananidum episcopum Trajectensem, que legitur tom. VII Concil. col. 504. Sequuntur aliquot documenta quæ spectant ad S. Bonifacium episcopum Moguntinum. Professio scilicet et juramentum ejusdem præstitum Gregorio II quod exstat tom. VIII Concil. col. 167. Ipsi Gregorii epistola prima ad eundem Bonifacium; item epist. 5 ad universos episcopos, etc.; dein epist. 4 ad clericum et populum Thuringie; epist. 5 ad optimates Thuringorum; epist. 7 ad Saxones; epist. 8 ad Bonifacium, nec non alia ad eundem, que in vulgatis est epist. 1 Gregorii III. Porro sub nomine Gregorii junioris affertur epist. 2 ejusdem Gregorii III ad omnes episcopos, presbyteros et abbates; item epist. 5 ad optimates et populum provinciarum Germanie; epist. 4 ad episcopos Bajoarie et Alamanie; item alia ad Bonifacium, que est epist. 45 Gregorii II. Dein epist. 7 Gregorii III ad Bonifacium: tum epistola Bonifacii ad Zachariam papam, que est in Conciliis tom. VII col. 227. Item epistola 2 Zacharii ad Wilton episcopum Barbaranæ, [cont.] que in Conciliis inscribitur Burchardo episcopo Miraburgensi. Vide ibidem observationem Pagii. Item ejusdem epist. 44 ad Reginfridum et alios episcopos Gallos atque Germanos. Item ejusdem pontificis ad Bonifacium epistolæ tres, id est 9, 12 et 1. Hæcque etiam Merlinus, quem deinceps codex meus deseruit. At in postis exemplaribus subsuntur duæ epistolæ Bonifacii ad Stephanum II papam, quarum prima edita est tom. VIII Concil. col. 403, altera vero inter Opera seu epistolas ipsius S. Bonifacii est epist. 97. Dein epistola Danielis omnibus regibus, ducibus, etc., ibidem epist. 55. Tum epistola Caroli Majoris domus episcopis, duclibus, etc., tom. VIII Concil. col. 178. Postea concilium anni 742, quod in vulgatis Germanicum appellatur, ibidem col. 269. Item alia synodus ad kalendas Martias in loco qui dicitur Lipinas: ibid. col. 273. Tum Bonifacii Moguntini epist. 49 ad Ethobaldum regem Mercurum; ac tandem alia ejusdem epist. 20 Buggani abbasæ.

8. Descriptis postea ex Isidori collectione capitulis Angliarum traditis ab Hadriano I pontifice, nec non excerptis ex actionibus concilii Chalcedonensis una cum alteratione inter Liberium et Constantium, hæc documenta adjunguntur. Duæ epistolæ Innocentii II, una ad Samsonem Remensem et Ervicum Senonensem cum suffraganeis, alia ad Bernardum abbatem Clarevallensem, insertæ in concilio Senonensi anni 1140, tom. XI Conciliorum col. 1551. Concilium Remense anni 1148, sub Eugenio III: ibidem col. 1632. Clauditur collectio cum notitia provinciarum que in alijs quoque Isidorianis mss. describitur. In hæc adduntur sæpe breviores et catalogus Romanorum pontificum, de quibus n. 2 diximus.

9. Cum post documenta ad S. Bonifacium Moguntinum pertinentia nullum trium sæculorum subsequeptium ibidem soppatat usque ad Innocentium II et concilium Remense, suspicio non teris exoritur hæc postrema documenta sæculi xii additiones esse recentiores; collectorem vero ceterorum additamentorum vetustiorum aliquem studiosum virum fuisse, qui in epistolis et conciliis ad S. Bonifacium spectantibus desuit. Quidquid autem hæc in re credatur, hæc certe collectionem in Gallijs digestam ostendunt additamenta documentorum que vel Gallicana sunt, vel ex antiquioribus Gallicanis collectionibus excerpta fuerunt. Quæ ad S. Bonifacium Moguntinum pertinent, epistola Leonis Biuricensis, Victorii Cemonianensis, et Eustochii Turonensis ad episcopos

A Inter tertiam provinciam constitutos, concilium Ithense, et alia ejusdem generis ita Galliarum propria sunt, ut non nisi a Gallicano tam facile inveniri et colligi poterint. Concilium Ithense in solis Gallicanis collectionibus inventum est. Multa collector sumpsit ex codice canonum a nobis recuendo, quem non Romanum, sed Gallicanum esse codicem ostendimus in Observationibus ad Quenellii dissertationem 12. Ceteræ additiones in aliis Gallicanis collectionibus reperiuntur, vel in Hadriano, quem ad Carolum Magnum missa, in Galliis deservientia erat. Harum additionum præstantia vel ex eo perspicitur quod multa continent quibus ceteris, nisi exinde prodissent. Vide inter cetera que de Leonis epistolis in hæc rem animadvertimus tom. I pag. 639 n. 26. Documenta fere omnia harum additionum sincera: quæ autem pauca sunt apographa, vetustiorum originem habent, ac propterea in aliis antiquioribus mss. inventa fuerunt. Harum quidem additionum collector, qui tam pretiosa monumenta summa diligenter explicatus est, non tam fingendi insolent præfati, quæ alia multo plura, ut Pseudo-Isidorus fecit, commentitia ingessisset.

CAPUT VIII.

De codice Cantabrigensi quem Fabricius et Larroquanus laudant. De duobus mss. Vat. 1345 et 1341. Epistola S. Gregorii Magni qua Augustini interrogationibus respondet, cum præmio nondum impresso, et forma a vulgatis diversa ex iisdem mss. induitur.

1. Merlinum puram Isidorianam collectionem non edidisse, sed illam que est multis additionibus auctior, ex hacenus disputatis liquet. Hæc puram Isidori collectionem separatim edidit recenserique ad Isidori manu scripturam [cxi] codicum solum plures eruditi viri peroptarunt. At videndum est de pro sinceris Isidorianis exemplis illa habebatur quæ a mss. Vat. 630 et 631, ex quibus illam descripsimus capite sexto, dissentiant. Joannes Albertus Fabricius tomo XI Bibliothecæ Græcæ lib. vi cap. 1 pag. 17, idem eruditorum desiderium proponens, inter præstantiora Isidorianæ collectionis exemplaria, ad quæ ea editio exigenda esset, refert codicem Cantabrigensem, qui sæculo xi emptus fuerat a Lanfranco archiepiscopo Cantuariensi, et eximie laudatur a Mathæo Larroquano in epistola quam a Bonagio Belvalio editam, idem Fabricius recuendam putavit. Notat autem Larroquanus in eodem codice decem præfationem et ordinem celebrandæ synodi, tres tantum exhiberi S. Clementis epistolæ, ceteras vero plerumque multum differre a vulgatis, quæ sunt identidem tertia vel media eam parte auctiores quam in eo codice. Ordinem præterea diversum commemorat, quem in alio recentiori ms. Cantabrigensi non tam a vulgatis quam a codice Lanfranci dissimilem affirmat. Primo Carthageni concilio præmissam testatur epistolam Aurelij et Mizonii ad synodum Carthagenensem, quæ in Merlino non legitur. Ex his autem idem Larroquanus puram Isidori collectionem non in editione Merlini, sed in hoc codice contineri credit. Auctorem autem documenta apud Merlinum libraritis tribuit, qui in illis exseribendis addiderint quæ ipsis placuissent. Cum vero nos eodem Vat. 630 Pseudo-Isidori reati supparem natum simus, quocum alii item Isidoriani tam antiqui, quam recentiores concidunt; nihil dubium est quin hi memorato Cantabrigensi exemplo anteferendi sint. Hoc quidem exemplum ab integra Isidoriana collectione alienum satis demonstrat ipse defectus tum præfationis, tum ordinis celebrandi concilii, quæ duo præter laudatos vetustiores codices Hincmarus quoque Pseudo-Isidori ævo proximus ex primitivis hæc exemplaribus laudat. Cetera vero ejusdem codicis a Larroquano notata, quæ cum vetustioribus et sincerioribus codicibus non conveniunt, eo referenda

sunt, quia non puram et perfectam collectionem Isidorii, sed imperfectam et mixtam continet, in qua scilicet peculiari librarii arbitrio alia per saltum omissa, alia decurtata, alia aliunde addita fuerunt. Inter hæc addititia referri debet Aurelii et Mizonii epistola, quæ cum in sola antiqua collectione a Quenello edita, et a nobis hoc tomo repetenda invenitur, ejus codicis librarium ipsam exinde addidisse manifestum est. Aliquot alios Isidorianæ collectionis codices descripsimus capite sexto num. 28 et sequentibus, qui cum alia omittant, alia addant præter sinceriorum et vetustiorum Isidori exemplarium fidem, si quis se puram et integram ejus collectionem in ipsis natum arbitraretur, nimium aberraret. Aliquot præterea alios codices in bibliotheca Vaticana invenimus, in quibus quædam tantum documenta librarii arbitrio ex Isidoro excerpta, et una cum aliis aliarum collectionum documentis transcripta leguntur. In his quoque Isidorianam collectionem agnoscere nemo poterit, sed merum excerptum ex pluribus. Duas ex his hoc capite paucis explicabimus.

1. Una exstat in ms. codice Vat. 1343 sæculi circiter x, qui ad Ecclesiam Ticinensem olim pertinuit, ut ex duobus documentis initio et in fine descriptis agnoscat. Tres hujus codicis præcipui fuerunt fontes, nimirum collectiones Hadriana, Additionum Dionysii, et Isidoriana. Primum ex Hadriana sumpti sunt canones conciliorum a Nicænis ad Africanos usque. Hadriana autem collectio nunc demonstrat non solum distinctionem canonum 35 Carthaginensium a cæteris Africanis, verum etiam indicium subscriptio-num, seu catalogi episcoporum Nicænorum, qui in Hadriana, non autem in puro Dionysio appenditur. Non omnes vero canones cujusque synodi describuntur, sed nonnulli identidem omisi per saltum. Ex Constantinopolitano concilio solum symbolum exhibetur. In decretis pontificum ex eadem collectione excerptis multo plura eodem saltu prætermissa fuerunt. Immo ex Bonifacii decretis nihil affertur: nihil item ex Hilario, Simplicio, Felice, Symmacho et Gregorio juniore.

2. Porro ex Additionibus Dionysianis proferuntur *Præcepta S. Petri de conservandis sacramentis*, quæ in eisdem Additionibus recensentur n. 69; *Statuta antiqua Orientis*, ibidem n. 70 et 71, et *Epistola canonica* n. 72. Inseritur ex alio ignoto fonte *Decretum Silvestri pape*, cujus initium: *Si quis episcopus nulla ecclesiastica rationis necessitate, quod in capitulis Martini [ccxlii] Bracarensis est caput 14. Redeunt documenta ex Additionibus Dionysianis; S. Leonis epistola ad Theodorum Forojuliensem*, ibidem num. 109; ejusdem epistola ad Siculos n. 110; alia ad Eutychen n. 111; exempla gestorum ubi in CP. synodo a Flaviano episcopo Eutyches hæreticus auditus et condemnatus est n. 112; sententia pape Gelasii, quod sedes apostolica omnium ligata dissolvere possit, ad episcopos per Dardaniam. Item ex epistola ad eundem, quod sedes apostolica facultatem habet sine synodo et absolvendi et damnandi: quæ duæ partiales in Additionibus habentur num. 134. Gelasii epistola ad Orientales de vitanda communione Aecii n. 135. Constituta S. Gelasii pape n. 136. Constituta Gregorii pape n. 137. Additur epistola ejusdem Gregorii ad Augustinum, quem in Saxoniam direxit atque Britanniam, cum initio quod in vulgatis desideratur, et cum forma a vulgatis diversa, quam in fine hujus capitis dabimus. Sequitur fragmentum epistolæ Hieronymi ad Evangelium: *Nam Alexandria*, etc. Exstat in editione *Versupensis Operum* ejusdem S. doctoris tom. I col. 9076.

3. Postea ex Isidoriana collectione aliquot apocryphæ priscorum pontificum epistolæ, sive earum fragmenta subiunguntur usque ad Damasum. Tum Nicolai epistola in causa Rothadi. In his libris præ oculis habuisse videtur Isidorianum codicem similem Vallicellano D 38, de quo diximus c. 6 n. 29.

5. Dein affertur epistola Leonis ad Dioscorum, quæ

cum sequentibus ex aliis collectionibus derivata fuisse. Postea epistola S. Gregorii ad Serenum episcopum Massiliensem, Zacharia pape synodus, et liber Cennadi de Ecclesiastica Regula, Augustini nomine inscriptus: quæ tria eodem ordine leguntur in Additionibus Dionysianis n. 139, 140 et 141. Deinde fragmentum epistolæ S. Gregorii ad Jannarium episcopum Calaritanum, ac duæ epistolæ Innocentii I, una ad Marcianum episcopum Naissitanum, alia ad Rufum et cæteros episcopos Macedoniæ, quæ incipit: *Magna me gratulatio*. Item Hormisdæ ad episcopos per universas provincias de lapsis: *Eccæ manifestissime constat*, etc., uti legitur in fine titulorum qui subjecti sunt epistolæ sextæ Joannis II ad Cæsarium Arelatensem tom. V Concil. col. 903. Hoc fragmentum Hormisdæ nomine perperam inscriptum recitatur a Gratiano dist. 80 c. 29, et ab aliis etiam antiquioribus. Vide quæ dicamus part. IV c. 7, § 2 n. 7. Epistola S. Gregorii ad Etherium episcopum Lugdunensem, quæ in editione Maurina est epist. 106 lib. IX. Tandem dicitur Zacharia pape: *Quod nullus cum sanguine debeat copulari*, etc. In fine codicis transcripta sunt epistola formata Papiensis episcopi ad archiepiscopum Mediolanensem, cujus initium hic proferimus. In nomine Patris II, et Filii 2, et Spiritus sancti C. A. sacratissimo sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ archiepiscopi A. Cirino respectu Papiensis episcopatus pontifex debet venerationis devotum in Christo famulum. Solexitis vestra nulla ambiguitate teneatur, quia parati quotidie animus obsequi nobis in omnibus quæ possibilitas subministrat et ecclesiastica censura monendo confirmat. Concedimus ergo vestræ Ecclesiæ ill. quæ petistis vestri episcopatus ministrum, ita ut ea lege episcopatus vestro subdatur quæ episcopatu nostro subdebat: sicque vobis eum licet sub-movere, velut si vestræ Ecclesiæ tonsuram haberet. Hac denique concessione, quam sacri canones formatam appellant, etc. Sub finem notat indicationem præsentis anni nonam. Plures sunt archiepiscopi Mediolanenses qui incipiunt a littera A et cum indicatione nona concurrunt. Tabula vero vulgatæ episcoporum Papiensium pluribus lacunis laborant. Qui alia documenta Ticinensia hujus temporis præsto habent, invenient fortassis episcopum Papiensem incipientem a littera A, ex quo aliquid certius elicere licebit.

6. Codex Vat. 1344 pergameneus in-folio sæculi XII partem amplioris collectionis præfert inchoantem a numero 152, qui indicat aliam partem, quæ desideratur, numeros seu capitula 151 fuisse complexam. Hæc autem pars totam Isidorianam collectionem exhibet a Silverio usque ad S. Gregorium, Hadrianum capitula, et exceptiones ex concilio Chalcedonensi. Plura vero addita aliunde recepta, et hic illic intermixta, quæ hoc loco notanda sunt. Illud autem præmittendum est, quod cum in religando codice confusa fuerint folia, ordo in pluribus est perturbatus; ita ut postposita sint [ccxlii] quæ præcedere debuissent, alia vero quæ conjungenda erant, separantur. Ne quid vero alicui ex arbitrio videamur inducere, ordinem codicis sequemur. Simplicii pape documentis quæ ad Acacii causam pertinent, initio codicis præmittitur *Narratio ordo de gravitate Dioscori Alexandrini*, qui in collectione hoc tomo edenda legitur cap. 43. Tres porro inseruntur epistolæ Simplicii, quæ in puro Isidoro desunt, una ad Zenonem Augustum, altera ad Joannem Ravennatem, tertia ad Florentium, Equitium et Severum, quæ in Conciliis sunt ejusdem pontificis epist. 8, 2, et 5. Felices epistolæ ad Siculos præfigitur initium synodi Romanæ sub eodem pontifice, cui eadem epistola inserta erat. In Silverio additur ejusdem epistola ad Vigilium, quæ in Additionibus Isidorianis continetur. Quatuor in S. Gregorio adjeiuntur: nimirum ejus epistola ad Augustinum cum procemio in fine hujus capitis subiungendo, et alia ad Etherium episcopum Lugdunensem, quas in præcedenti quoque codice descriptas vidimus: item alia ad Brunichildem reginam, quæ in editione Maurina

est epist. 109 libri ix; ac tandem plura excerpta ex epistolis ejusdem pontificis. Accedit synodica Martini papae I contra Theodorum et Cyrum. Afferuntur vero canones 20 sumpti ex concilio Lateranensi ejusdem Martini, qui leguntur tom. VII Conciliorum col. 358 et seqq. Post capitula Hadriani ad Angilramnum hic titulus subjicitur: *De monachorum monasteriorumque libertate*. Tum producitur epistola S. Gregorii ad omnes episcopos, uti tomo VI Concil. col. 1341, cum subscriptionibus quae ex Vaticano codice ibidem profertur col. 1345 D. Aliæ vero subscriptiones in eodem tomo subduuntur ex ms. Flaviniacensi. Cum in primis subscriptionibus ex hoc nostro, uti credimus, codice a cardinali Baronio excerptis notetur dies romanarum Aprilium et indictio iv, hæc synodica Gregorii Magni affigitur anno 601. At mirum nobis accidit neminem observasse eas subscriptiones huic Gregorii synodicae perperam assutas fuisse ex subscriptionibus episcoporum viginti alterius synodi Gregorii II anni 721. Veræ autem subscriptiones episcoporum ætati S. Gregorii I congruentes sunt illæ quas codex Flaviniacensis suppeditavit: ex quibus tamen certus annus colligi nequit. Post hæc alia subtexuntur aliarum epistolarum ejusdem S. Gregorii Magni fragmenta, quæ de monachis et monasteriis agunt. Dein sequuntur Nicolai I epistolæ in causa Rothadi episcopi Suessionensis, quas in aliis quoque collectionibus reperimus. Tum Vitaliani papæ epist. 1, 2, 3 et 4; dux S. Isidori Hispanensis ad Laudefredum Cordubensem una, altera ad Masonium; Justinii Augusti epistola ad Hormisdam, et exemplar precum ad eundem Justinum, quæ ex Hadriana collectione sumpta videntur. *Capitula sancti quinti concilii Constantinopolitani celebrati sub Justiniano*. Sunt canones 15 ejusdem concilii qui in Lateranensi synodo Martini I recitati et inserti fuerunt. Vide tom. VII Concil. col. 254. Aliquot fragmenta ex concilio vi œcumenico cum hoc titulo: *Quæ sequuntur ex CP. sexta synodo sumpta sunt*. Nonnulla excerpta ex S. Ambrosio, et sacra Scriptura, ex SS. Hieronymo, Augustino, aliisque Patribus, et duo ex pseudoepistolis Fabiani atque Clementis. Dein ex collectione Hispanica auctiori præter concilium Nicænum et CP. sub Theodosio æra 419, transcripta fuit etiam *alia synodus 163 episcoporum temporibus Constantinianæ æra 720*, cum annexis epistolis Leonis II ad Hispanos, ad Quiricum, ad Simplicium comitem, et Benedicti presbyteri ad Petrum notarium regionarium, et alia memorati Leonis II ad Ervigium regem: quæ hæc eadem forma atque ordine in sola collectione Hispana auctiori inveniuntur. Vide cap. 4, n. 11. Tum Ephesina synodus, atque Chalcedonensis, formata Attici CP. et concilium Carthaginense I sub Grato, ut in eadem collectione exhibetur. Cætera concilia desunt, et in laudato Carthaginensi codex deficit. Non dubitamus quin in aliis bibliothecis aliæ similes collectiones inveniuntur, in quibus documenta hinc inde ex antiquioribus excerpta nunc integra, nunc mutila a studiosis viris descripta fuerint. Verum hæc dux, quas hoc capite explicavimus, ad liberiores et vagam cæterarum formam cognoscendam sufficient.

7. Concludemus cum Gregorii Magni epistola ad Augustinum, quam nos hic appendendam recepimus.

[CCXLIV] *Admonitio in epistolam sequentem.*

Hujus epistolæ duplex est in vulgatis forma. Una, quæ legitur in editione operum S. Gregorii, undecim interrogationes Augustini totidemque Gregorii responsa continet; ac præterea post novum responsum obsecrationem Augustini et concessionem Gregorii subjicit. Altera, quæ a Beda inserta est lib. I Hist. Anglorum c. 27, primam et secundam responsionem jungit omissa interrogatione secunda; et suppressa quoque

(a) Codex Vat. 1544 et Patavinus 159 S. Joannis in Viridario addunt inscriptionem quæ cum cæteris aliarum litterarum Gregorii a Beda recitatis plane

A septima interrogatione sextam ac septimam responsionem copulat, Augustinique obsecrationem et Gregorii concessionem ignorat. In codice autem Vat. 1545 tertiam formam nacti sumus: nam et proœmio epistolæ præferti, quod omnes vulgati libri desiderant, et ipsum epistolæ corpus alia omnino ratione et ordine exhibet. Neque vero de proœmio dubitari posse videtur. Non solum enim idem proœmium in duobus aliis mss. invenimus, nimirum in Vat. 1344 et in Patavino 159 Canonicorum Lateranensium S. Joannis in Viridario, verum etiam quæ in eo indicantur de Laurentio presbytero et Petro monacho continet cum iis quibus Beda loco laudato narrat Augustinum misisse eos Romam, qui quæstiones aliquot proposuerunt S. pontifici, et responsiones ejusdem retulere. *Itaque vir Dei Augustinus, inquit, reversus in Britanniam misit continuo Romam Laurentium presbyterum et Petrum monachum, qui B. pontifici Gregorio gentem Anglorum fidem Christi excepissent, ac se episcopum factum esse referrent, simul et de eis quæ necessaria videbantur quæstionibus responsa recepit, quæ etiam huic historiae nostræ commodum duximus indere.* Podagra etiam quæ in eodem exordio memoratur, concinit cum aliis ipsius Gregorii testimoniis, quibus podagra doloribus pluries et plures menses se laborasse prodidit. Vide lib. ix ep. 52 et 124, lib. x ep. 36, lib. xi ep. 30, et alibi. Non leve porro est discrimen ipsius epistolæ in memorato codice Vat. 1545. Cum enim in vulgatis et in duobus aliis laudatis codicibus omnia efferantur per interrogationes Augustini et responsiones Gregorii; in eo ms. quæstiones ab Augustino propositæ ipsius epistolæ contextui inseruntur hac formula: *Primo capitulo requisiti*, etc. Hæc verior ejusdem epistolæ forma fuisse videtur, ex qua interrogationes vulgatæ a Beda fortassis excerptæ fuerunt. In aliis quidem plerisque ejusmodi litterarum exemplis interrogationes non ab similibus expressæ inveniuntur. Præterea primum capitulum primam et secundam responsionem complectitur, secundum continet responsionem tertiam, tertium quartam, quartum decimam, quintum undecimam, et sextum quintam. Cæteræ quatuor responsiones sexta, septima, octava et nona una cum obsecratione Augustini et concessionem Gregorii desunt. Cum vero desideretur etiam in eodem codice clausula et chronica nota quæ in integris Gregorii epistolis apud Bedam leguntur, hoc exemplum in fine mutilum suspicamus, ita ut nihil hinc elici queat, et quo ea quæ in hoc codice desunt a S. Gregorio abdicanda credantur. Quidquid vero id est, en modo ipsam epistolam, uti in laudato codice exhibetur.

Epistola Gregorii Magni ad Augustinum.

« Item Gregorius ad Augustinum episcopum, quem in Saxoniam direxerat et in Britanniam (a).

« Per dilectissimos filios meos Laurentium presbyterum et Petrum monachum fraternitatis tuæ scripta suscepisti, in quibus a me de multis capitulis requirere curasti. Sed quia prædicti filii mei podagra me invenerunt doloribus afflictum; et cum urgerent citius dimitti, ita relaxati sunt, ut in eadem me dolorum afflictione relinquerent: singulis quibusque capitulis, ut debui, latius respondere non valui.

« Primo etenim capitulo requisisti, ut liber unus transmitti debuisset, in quo [CCXLV] contineri possit, qualiter episcopum cum suis clericis conversetur, vel de his quæ fidelium oblationibus accedunt altario, quantæ debeant fieri portiones; et qualiter agere in Ecclesia episcopum debeat. Et sacra Scriptura testatur, quam bene, etc., » uti lib. xi editionis Maurini epist. 64, ad finem usque primæ responsionis col. 1151; *erant illis omnia communia*: post quæ in codice jungitur secunda responsio, uti apud Bedam etiam concordat: *Reverentissimo Fratri Augustino episcopo Gregorius servus servorum Dei.*

copulatur sic: *Si qui vero sunt clerici extra sacros ordines, etc., usque ad ejusdem responsionis finem.*

« Secundo quoque capite requiris, quia [quia pro cur] cum una sit fides, sunt Ecclesiarum diversae consuetudines, et aliter consuetudo missarum in sancta Romana Ecclesia, atque aliter in Galliarum Ecclesiis tenetur; atque addit fraternitas tua Romanæ Ecclesiæ consuetudinem, in qua se meminit nutritam, quam valde amabilem habet. Sed mihi placet ut sive in Romana, etc., » ut in vulgata responsione quarta col. 1152.

« Tertio quoque capite requiris quid pati debeat si quis aliquid de ecclesia furto abstulerit. Sed hoc tua fraternitas ex persona pensare potest, etc., » ut in vulgata responsione quarta.

« Quarto quoque capitulo requisisti si prægnans mulier debeat baptizari, aut postquam genuerit, post quantum temporis possit ecclesiam introire, aut etiam baptizari; aut ne morte præoccupetur quod genuerit, post quot dies hoc liceat sacri baptismatis sacramenta percipere, aut post quantum temporis huic vir suus possit in carnali copulatione conjungi, aut si menstrua consuetudine teneatur, an in Ecclesiam intrare ei liceat, aut sacræ communionis sacramenta percipere;

A aut vir suæ conjugi permixtus, priusquam lavetur aqua, si Ecclesiam possit intrare, vel etiam ad ministerium sanctæ communionis accedere. Quæ omnia a rudi Anglorum gente fraternitatem tuam arbitror requisitam, cui jam te responsum dedisse non ambigo. Sed id quod ipse dicere et sentire potuisti, etc., » ut in vulgata responsione decima col. 1157.

« Quinto quoque capite requisisti, si post illusionem quæ per somnium solet accidere, vel corpus Domini quislibet accipere valeat, vel, si sacerdos sit, audeat sacra ministeria celebrare. Et quidem hunc Testamenti veteris lex, sicut superiori capite diximus, pollutum dicit, etc., » ut in vulgata responsione undecima col. 1161.

« Sexto quoque capite requisisti, si debent duo germani fratres singulas sorores accipere, quæ sunt ab illa longa progenie generatæ. Sed hoc fieri modis omnibus licet; nec quidquam in sacris eloquiis invenitur quod huic capitulo contradixisse videatur. »

B In his codex Vat. 1345 desinit. Duo vero alii codices Vat. 1344 et Patavinus 159 post præmium novem Augustini interrogationes et totidem S. Gregorii responsa omnino uti apud Bedam subjiciunt.

PARS QUARTA.

De antiquis canonum breviationibus aliisque collectionibus Latinis in titulis et locos communes distributis ad Gratianum usque.

[CCXLVI.] CAPUT PRIMUM.

De breviatione canonum Ferrandi diaconi Carthaginensis. Plures obscuræ allegationes explicatæ, aliæ suppletæ vel emendatæ, quæ novæ editioni utiles erunt.

1. Explicatis collectionibus quæ integra vel fere integra canonica documenta exhibent, nunc de his collectionibus agendum quæ canonum abbreviationes vel eosdem canones in titulos et loca communia distributos representant. Inter breviationes primum locum obtinet illa Fulgentii Ferrandi Carthaginensis Ecclesiæ diaconi. Hic Justinus ac Justiniani temporibus floruit. In Chronico enim Victoris Turonensis claruisse dicitur anno sexto post consulatum Basilii, id est, anno 547. Magistro usus est S. Fulgentio Ruspensi episcopo, ut ex scriptis ejus liquet. Facundus Hermianensis libro iv pro defensione trium Capitulorum cap. 3, Ferrandum laudabilis virum memorie appellans, vita jam functum significat. Scriptis autem eos libros Facundus anno 551, uti ex Victoris Chronico colligitur: ac proinde Ferrandus ante hunc annum e vivis excesserat. Cresconius in præfatione suæ collectionis eum reverendissimum Carthaginis Ecclesiæ diaconum et virum sapientissimum vocat. Scripta ejus, quæ tomo nono Bibliothecæ Patrum inserta sunt, commemorare non est necesse. De sola Breviatione canonum, quæ nostri instituti est, non pauca dicenda sunt.

2. Duo tantum hujus Breviationis codices hactenus inventi sunt, Trecentis, et Corbeiensis. Franciscus Pithæus ex Trecentis Ecclesiæ codice primum edidit Parisiis an. 1588. Dein Petrus Franciscus Chiffletius Soc. Jesu in editione Divionensi anni 1649, ms. Corbeiensis usus, nonnulla loca emendavit, notisque illustravit. Ex his autem duabus editionibus idem opusculum pluries recusum, insertumque tomo I Bibliothecæ canonice pag. 418, nec non tomo IX Bibliothecæ Patrum, et alibi.

3. In allegandis Nicænis canonibus Ferrandus Philonis et Evaristi versionem, quæ in Africanis codicibus canonum descripta erat, secutus videtur, uti animadvertimus part. II c. 2, § 1, n. 4. Nicænorum canonum seu titulorum, quos laudat, numeri cum cæteris quoque versionibus concinunt usque ad ca-

nonem sextum (Vid. tom. III Concil. col. 449), quoniam canonem septimum jungit: septimum enim titulum num. 178 cum appellat qui in vulgatis est canon 8. Canones vulgati 9 et 10 apud ipsum num. 87, in unum copulati sunt tit. 8. Canonem in editis undecimum, num. 146 titulo 9 designat. Tres canones 12, 15 et 14, nullibi allegat. Cum vero num. 18 canonem decimum quintum vulgatum tribuat tit. 11, tres omissi canones in Ferrandi codice partim conjungebantur cum nono, partim autem decimum titulum consciebant. Canon in vulgatis 16 apud Ferrandum [ccxlvii] num. 27 est tit. 12; canon vero 17 num. 123 per errorem vocatur tit. 14, cum ex laudata serie esse debeat titulus 13. Enimvero num. 106 titulus 14 assignatur vulgato canoni 18, et num. 175 titulus 15 canoni 19 ascribitur. Postremus canon Nicænus 20 Sardicensis primus vocatur num. 214, de quo dicemus postea. Duo hic observanda. Primo non solum partitio, sed ordo etiam canonum ab Isidoriana versione discrepat. Nam canon de diaconibus, qui titulo 14 designatur post canonem de feneratoribus, in Isidoriana ante aliquot canones præmittitur. Hinc ergo Ferrandum versionem ab Isidoriana diversam in hisce canonibus fuisse secutum confirmatur. Secundo cum versione Philonis et Evaristi a Ferrando adhibitam coniecimus, ne moveat partitio vulgata in viginti canones: ejus enim codex in contractiorem titulorum numerum eandem versionem exhibere potuit, ut alii quoque aliarum synodorum canones, licet iidem sint, varias partitiones in diversis exemplaribus recipiant.

4. In cæteris Græcarum synodorum canonibus Ferrandus eam interpretationem præ oculis habuit, quæ Isidoriana vocari solet. Etenim præter nomina Anquiritani et Novacæsariensis conciliorum solius Isidorianæ interpretationis propria, dum num. 149 concilii Anquiritani titulum 17 allegat, verba inter *energumenos orent*, ex sola Isidoriana versione proficiuntur. Similiter num. 80 concilii Antiocheni tit. 8 laudans, voces *Vicarii episcoporum* cum eadem versione concordant; et num. 144 totidem Isidorianæ versionis verba ex can. 16 repetuntur. Plura indicia suppetunt in canonibus Laodiceis. Cum enim num. 115 citat concil. Laodic. tit. 5, voces *usuras et lucra, id est sœcupla* Isidorianæ versionis sunt. Canon 11 laudatus

num. 221, canon 15 designatus num. 151, canon 17 indicatus num. 225, item canones 25 et 27 allegati num. 192 et 216, qui in vulgatis sunt canones 26 et 28, vel eisdem omnino verbis transcripti deprehenduntur ex eadem versione; vel peculiaris ipsius voces præferunt, ut conferenti patebit. Idem est de canonibus 35 et 47, citatis num. 185 et 200, qui in vulgato Isidoro sunt can. 37 et 47. Goni hæc exempla sufficiant, cætera ejusdem generis brevitate consulentes prætermittimus. De canonum vero cujusque synodi numeris, quibus nomenquàm duo vulgati Isidorice interpretationis canones apud Ferrandum in unum eorum, nihil attinet dicere: etenim quinam juncti sint, ex collatione quaque nullo negotio intelligit. De canonibus Sardicensibus, qui ex originali Latino cum Isidorianis sectionibus a Ferrando allegantur, illud etiam notata dignum est, canonem ultimum Nicæanum de omittenda gentilitate diebus dominicis atque paschilibus num. 114 laudari uti concilii Sardicensis tit. 1, ac alii in numeris canonem primum hujus concilii citari tit. 2, secundum tit. 3, et sic deinceps ceteri canones Sardicenses uno numero adagentur. Id autem ex de causa proficiscitur, uti part. n. c. 1, n. 18 indicavimus, quia iidem canones olim juncti erant cum Nicænis etiam versionis Isidorice, cum qua quidem utrosque copulatos reperimus in vetustissimo codice 58 capituli Veronensis; dein vero in separandis utrisque quidam minus accurate inceptit a postremo canone Nicæno, eumque Sardicensibus veluti primum attribuit (vide part. n. c. 1, n. 13).

5. De Africanis canonibus, qui a Ferrando frequentius allegantur, plura dicenda sunt. Cum enim aliquot concilia eodem in loco, ex. gr. Carthagine, celebrata fuerint; Ferrandus vero in ipsorum conciliorum canonibus laudandis generali formula concilii Carthag. uti solet; ad quod concilium Carthaginense hic vel ille canon pertinere ignorat. Alicubi etiam futurum seu canonum numerum vel desiderat, vel mendosus est. Cum vero in distinguendis hædem synodis ac numeris titulorum supplendis, vel emendandis non modicum laboraverimus, utile futurum credimus si hoc loco omnes illos Ferrandi allegationibus, quæ per se clare sunt, serio Ferrandianæ Breviationis sequentes, citationes obscuras explicemus, canonesque ejus synodi fuerint sportamus.

Num. 4. Breviationis Ferrandi laudatur concil. universi. Carthag. tit. 49. Est synodus anni 397; ipse autem canon legitur in codice Eccles. Afric. c. 40, qui codex edimus inventus tom. II Conciliorum edis. Ven. col. 1252 et seqq.

[cxxxviii] N. 5. Concil. Carthag. tit. 50. Est eadem synodus anni 397 eum. 50 Codicis Africani.

N. 9. Concil. Carth. tit. 10. Est eadem synodus. Canon autem legitur c. 18 Codicis Afr.

N. 13. Concil. Carth. tit. 52. Item 54 Concil. Carth. in basilica tit. 5. Primum est idem concilium anni 397 c. 34 et 56. Codicis Africani. Secundum autem est aliud concilium anni 407 c. 98 Codicis Afr.

N. 14. Concil. Carthag. tit. 54. Est synodus anni 397 c. 56 Codicis Afr.

N. 15. Concil. Carth. tit. 3, ubi corrigendum tit. 26. Est synodus anni 397 c. 26 Cod. Afric.

N. 16. Concil. Carthag. tit. 1. Indicari credimus concilium sub Genethlio anni 390 c. 2, ac propterea corrigendum in Ferrando tit. 2 pro tit. 1. Hic quidem canon repetitus legitur in concilio Carthaginensi anni 419 c. 5 Codicis Africani.

N. 17. Concil. Carthag. tit. 6. Est synodus anni 401 Idibus Septembris c. 71 Codicis Afr.

N. 22. Concil. Carth. tit. 9. Est canon ejusdem synodi anni 401 c. 74. Codicis Afr.

N. 24. Item Concil. Carthag. tit. 3. Hic titulus spectat ad synodum anni 397. Legitur autem ipse canon integer in Breviario concilii Hipponeusis anni 393, quod in synodo Carthaginensi anni 397 repetitum et insertum fuit. Vide Breviarium in collectione hoc tomo impressa col. 89, et confer quæ in hanc

rem notavimus part. II c. 3, § 3, in quintum canonem synodi anni 397.

N. 25. Concil. Carth. tit. 12. Est concilium anni 418 c. 120 Codicis Afric., ubi licet sit canon 13, in codice tamen Ferrandi hunc canonem cum duodecimo fuisse conjunctum ostendimus part. II c. 3, § 7 n. 1.

N. 27. Concil. Carth. tit. 28. Item 53. Est synodus anni 397. Titulus, seu canon 28 in Codice Africano omissus, continetur in Breviario Hipponeusis c. 19. Titulus vero 53 habetur in Cod. Afr. c. 54.

N. 28. Concil. Carth. tit. 14. Pertinet ad concilium anni 401 c. 80 Cod. Afr.

N. 30. Concil. Carth. tit. 18. Est synodus anni 413 c. 120 Codicis Afric.

N. 32. Concil. Carth. tit. 15. Est synodus anni 401 Idibus Septembris c. 81 Cod. Afr.

N. 33. Concil. Carthag. tit. 23. Spectat ad concilium anni 397 c. 14 Breviarii Hipponeusis.

N. 34. Concil. Hippontiregensi tit. 5. Est synodus anni 427, quæ desideratur. Hic autem canon repetitus est ex anteriori concilio Carthaginensi anni 421, quod hoc tomo typis dabimus, ubi legitur c. 4. Vnde quæ disseruimus part. II c. 3, § 9 n. 1.

N. 35. Concil. Hippontiregensi tit. 8. Laudatur eadem synodus anni 427. Hic autem canon legitur in Codice Afric. c. 32, nec non in Concilio Carthaginensi anni 421 c. 5.

N. 38. Concil. Hippontiregensi tit. 9. Eadem synodus allegatur, et canon describitur c. 10 concilii Carthaginensi anni 421, hoc tomo col. 653.

N. 39. Concil. Carthag. tit. 21. Indicatur synodus anni 397 c. 12 Breviarii Hipponeusis.

N. 40. Concil. Carthag. tit. 20. Eadem synodus est: canon autem legitur in Breviario Hipponeusis c. 71.

N. 41. Concil. Carth. tit. 22. Est ejusdem synodi in Cod. Afr. c. 36, et in Breviario Hipponeusis c. 13.

N. 43. Concil. Carth. tit. 9. Laudatur synodus anni 407 c. 104 Codicis Afr.

N. 46. Concil. Carth. tit. 36. Spectat ad synodum anni 397 c. 27 Breviarii Hipponeusis.

N. 47. Concil. Carth. tit. 5. Concil. Hippont. tit. 9. Prima est synodus xix vel xx, sub Aurelio, quæ desideratur. Vide part. II c. 3, § 9 n. 2. Secunda est synodus anni 427, quæ pariter deest. Legitur vero hic canon in concilio Carthaginensi anni 421 c. 9, hoc tomo col. 652.

N. 48. Concil. Carthag. tit. 40. Est synodus anni 397 c. 31 Breviarii Hipponeusis, et in Cod. Afr. c. 44.

[cxxxix] N. 49. Concil. Carthag. tit. 49. Est canon ejusdem synodi qui legitur c. 30 Breviarii Hipponeusis, et 43 Codicis Afr.

N. 50. Concil. Carthag. tit. 2. Videatur esse synodus anni 405, uti coniecimus part. II c. 3, § 6 n. 5. Canon vero in Isidori collectione Milevitano concilio perperam tributus, legitur c. 23.

N. 51. Concil. Carthag. tit. 17. Innotuit synodus anni 397. Canon vero est in Breviario Hipponeusis c. 8.

N. 52. Hoc in alio Concilio Carthaginensi actum est. Hic Ferrandus nec titulum, nec numerum designat, eo quod hoc loco indicatur synodus anni 408, quæ non plenaria, sed provincialis fuit; ille enim in conciliis provincialibus titulum ac numerum præterire consuevit, uti animadvertimus part. II c. 3, § 9 n. 5. Hic autem canon refertur in Cod. Afr. c. 107.

N. 53. Concil. Carthag. tit. 8, et in ms. Corbeiensis tit. 9. Legitur in synodo anni 419 c. 29 Codicis Afr., et in altera anni 421 c. 1, hoc tomo col. 650. Sub titulo autem 8 vel 9 spectat ad alteratram posteriorem synodum xix, vel xx, sub Aurelio, quæ intercedunt, uti probavimus part. II c. 3, § 9 n. 2.

N. 54. Concil. Hippontiregensi. tit. 5. Est canon synodi anni 427, cui quidem tribuitur etiam in duobus codicibus a P. Harduino hactenus tom. II Concil. col. 1275 not. 4. Legitur in Cod. Afr. c. 29.

N. 58. Concil. Carthag. tit. 15. Est synodus anni 397, canonque exhibetur c. 6 Breviarii Hipponeusis.

N. 62. *Concil. Carthag. tit. 19.* Indicatur eadem synodus. Canon refertur in Breviario Hippon. c. 10.

N. 64. *Concil. Carthag. tit. 3. Item Concil. Carth. tit. 15.* Hæc postrema allegatione corrigendum *tit. 19.* Priori loco indicari videtur synodus anni 397 vi kal. Julias, secundo autem loco alia ejusdem anni synodus v kal. Septembris. Confer part. II c. 3, § 2 n. 7. Hic canon, ante constitutus in synodo Hipponensi anni 395, legitur in Breviario Hippon. c. 10.

N. 67. *Concil. Carthag. tit. 18.* Est synodus anni 397. Canon autem recitatur in Breviario laudato c. 9.

N. 70. *Concil. Carth. tit. 24.* Eadem synodus allegatur. Canon describitur in eodem Breviario c. 15.

N. 71. *Concil. Carthag. tit. 58.* Est ejusdem synodi canon, in Breviario Hippon. c. 23, et in Cod. Afr. c. 42.

N. 75. *Concil. Carth. tit. 2 (corriget tit. 6).* Est canon actionis secundæ concilii Carthaginensis anni 413, qui in Cod. Afr. legitur c. 152. Confer part. II c. 5, § 8 n. 7.

N. 75. *Concil. Carthag. tit. 11.* Est concilium anni 401 idibus Septembris. Canon refertur c. 76 Codicis Afric.

N. 81. *Concil. Carthag. tit. 54.* Laudatur concilium anni 397. Canon est in Breviario Hippon. c. 25, et in Cod. Afr. c. 59.

N. 82. *Concil. Carthag. tit. 6.* Indicatur idem concilium. Legitur vero hic canon in præmissis Breviarii Hipponensis eidem concilio insertis, uti suo loco annotavimus part. II c. 3, § 3.

N. 85. *Concil. Carthag. tit. 7.* Idem concilium anni 397 hic pariter innuitur. Verba canonis in iisdem Breviarii præmissis describuntur.

N. 84. *Concil. Carthag. tit. 3.* Est synodus XIX, sub Aurelio, cui hæc canonem adjudicat concilium Carthaginense anni 525, tom. V Conciliorum col. 781.

N. 90. *Concil. Carthag. tit. 7.* Est concilium sub Genethlio anni 390 c. 9. Cum in codice Ferrandi ex quatuor canonibus duo confati essent, titulus 9 in eodem codice erat *tit. 7.* Vide quæ annotavimus part. II c. 3, § 1 n. 4.

N. 91. *Concil. Carthag. tit. 45.* Spectat ad synodum anni 397 c. 34 Breviarii Hipponensis.

N. 95. *Concil. Hipponiregiensi tit. 9.* Est synodus anni 427. Canon profertur in Cod. Afr. c. 55, et in synodo Carthaginensi anni 421, c. 9, hoc tomo col. 652.

N. 101. *Concil. Carthag. tit. 7.* Sunt duo canones 8 et 9 concilii anni 390, [ccl.] sub Genethlio, qui in Ferrandi codice in unum copulati canonem septimum conflaverant. Vide notata num. 90.

N. 118. *Concil. Carthag. tit. 12.* Pertinet ad synodum anni 401 idibus Septembris. Legitur hic canon apud Isidorum in concilio Carthaginensi v. c. 41; repetitus autem fuit in synodo anni 419 c. 27 Codicis Africani.

N. 119. *Concil. Carthag. tit. 8.* Est concilium sub Grato c. 8.

N. 121. *Concil. Carthag. tit. 9.* Est synodus anni 397. Canon refertur in Breviario Hippon. c. 4.

N. 122. *Concil. universal. Carthag. Supplendum tit. 25.* Est canon ejusdem synodi qui in Breviario Hippon. legitur c. 16.

N. 129. *Concil. Carthag. tit. 27.* Idem concilium; in Breviario autem canon describitur c. 18.

N. 132. *Concil. Carthag. tit. 35.* Idem concilium; canon vero in Breviario Hippon. c. 24, in Cod. Afr. c. 58.

N. 134. *Concil. Carth. tit. 35.* Est canon ejusdem concilii, in Breviario Hippon. c. 26, in Cod. Afr. c. 40.

N. 135. *Concil. Carthag. tit. 44.* Ejusdem concilii canon in Breviario c. 55.

N. 136. *Concil. Carthag. tit. 13.* Spectat ad synodum anni 401 idibus Septembris. Est in Codice Afr. c. 79.

N. 143. *Concil. Carthag. tit. 3.* Laudari videtur

A synodus XI; sub Aurelio, uti probavimus part. II c. 5, § 9 n. 3.

N. 144. *Ut concilium universale non fiat, nisi causa communis, id est totius Africa, coegerit.* Hic canon ad synodum Africanam manifeste pertinet. Allegatio autem synodi, quæ desideratur, supplenda est sic. *Concil. Carthag. tit. 1.* Hic enim canon primus est inter canones concilii Carthaginensis anni 407 c. 95 Codicis Africani.

N. 163. *Concil. Carthag. tit. 7.* Est eadem synodus 407 c. 102 Codicis Afr.

N. 170. *Concil. Carthag. tit. 42.* Est canon synodi anni 397 c. 35 Breviarii Hippon. et c. 45 Cod. Afr.

N. 171. *Concil. Carthag. tit. 17.* Spectat ad synodum anni 401 idibus Septembris c. 85 Cod. Afr.

N. 175. *Conc. Carthag. tit. 48.* Indicatur synodus anni 397 c. 48 Cod. Afr.

N. 183. *Concil. Carthag. tit. 2.* Est synodus sub Grato c. 2.

N. 189. *Conc. Carthag. tit. 2.* Pertinet ad concilium anni 401 id. Septembris c. 68 Codicis Afr.

N. 190. *Concil. Carthag. tit. 10.* Allegatur synodus anni 418 c. 117 Cod. Afr.

N. 191. *Conc. Carth. tit. 11.* Idem concilium c. 118 Cod. Afr.

N. 195. *Concil. Carthag. tit. 1.* Est synodus anni 407, XVI aut XVII kal. Julias, c. 57 Codicis Afr.

N. 195. *Concil. Carthag. tit. 2.* Est canon actionis secundæ concilii anni 419 c. 128 Cod. Afr.

N. 196. *Concil. Carthag. tit. 3.* Ex eadem actione c. 129 Cod. Afr.

N. 197. *Concil. Carthag. tit. 4.* Ex eadem actione c. 130 Cod. Afr.

N. 198. *Conc. Hipponiregiensi tit. 5,* ubi corrigendum est *tit. 4.* Est synodus Hipponensis anni 427. Vide quæ notavimus part. II c. 5, § 9 n. 4. Repetitus est hic canon ex anteriori synodo Carthaginensi anni 421, in qua legitur c. 2, hoc tomo col. 650, et profertur etiam in Cod. Afr. c. 30 inter canones primæ actionis synodi anni 419.

N. 202. *Conc. Carth. tit. 41.* Est synodus anni 397. Habetur vero hic canon in Breviario Hipponensi c. 32 et in Cod. Afr. c. 45.

N. 203. *Conc. Carth. tit. 7.* Pertinet ad synodum anni 401 id. Septembris. Legitur hic canon in Codice Afr. c. 72.

N. 213. *Conc. Carth. tit. 32.* Est concilium anni 397 c. 25 Breviarii Hippon. et c. 37 Codicis Afr.

N. 219. *Concil. Carth. tit. 31* (ubi corrigendum *tit. 30*). *Item Conc. Carth. tit. 7.* Primum est concilium anni 397 c. 21 Breviarii Hipponensis. Alterum est concilium anni 407 c. 103 Codicis Afr.

N. 226. *Conc. Carth. tit. 11.* Innuitur synodus anni 397 c. 3 Breviarii Hippon.

[ccl.] N. 227. *Concil. Carth. tit. 12.* Eadem synodus anni 397 c. 4 Breviarii laudati.

N. 228. *Concil. Carth. tit. 45.* Est canon ejusdem synodi in Breviario Hippon. c. 56.

N. 229. *Concil. Carth. tit. 46.* Ex eadem synodo eodem c. 56 breviiarii, et c. 46 Codicis Afr.

N. 230. *Concil. Carth. tit. 54.* Idem concilium c. 53 Codicis Afr.

N. 231. *Concil. Carth. tit. 5.* Est synodus anni 401 id. Septembris. Legitur hic canon in Cod. Afr. c. 75.

N. 232. *Concil. Carth. tit. 20.* Est concilium anni 397 c. 20 Breviarii Hipponensis.

Ex his Ferrandus præter codicem Græcorum canonum versionis Isidorianæ, in quo Chalcedonenses, nunquam ab eo allegati, videntur defuisse, codices Afrorum canonum præsto habuit, in quibus continebantur duo concilia Grati et Genethlii, et synodi omnes sub Aurelio usque ad Hipponensem anni 427. Mirum vero ne sit eum nunquam memorasse synodum Hipponensem sub eodem Aurelio celebratam anno 395, nec canones primæ actionis concilii Carthaginensis anni 419. Salus enim ipsi visum est

referre canones ejus synodi Hipponensis ex concilio Carthaginiensi anni 507, in quod eorum Breviarium insertum fuit. Canones vero tres ac triginta primæ sectionis concilii Carthaginiensis anni 419, partim ex anterioribus, partim ex posterioribus synodis retulit, in quibus vel conditi, vel repetiti fuerant. Peculiarē præterea codicem canonum provincie Byzacenæ adhibuit, ex quo plures synodos ejusdem provincie laudat. Vide quæ in hanc rem notavimus part. II, c. 3, § 9 n. 5, ubi etiam nonnulla attigimus de synodo Zelleni, et de duabus Siricii epistolis eidem synodo insertis, quas ille identidem allegat.

CAPUT II

De Collectione seu Capitulis S. Martini episcopi Bracarenensis.

1. Post Breviationem Ferrandi memoranda est Collectio Capitulum S. Martini episcopi Bracarenensis, qui eodem sæculo floruit. Hunc in Pannonia ortum testatur S. Gregorius Turonensis in Historia Francorum lib. V c. 38; ac propterea erravit Garsias Loaisa, qui eum Græcum credidit. Ex Pannonia vero ad visitanda loca sancta in Orientem migrans, Græcas litteras et optimas scientias ibidem excoluit; tantumque in iisdem profecit, ut doctissimis quibusque sui temporis nihil cederet. Ex Oriente in Galliciam trajecit, ibique ab Ariana impietate conversis Suevorum populi regulam fidei ac religionis præcepta constituit, Ecclesias informavit, et monasteria condidit, uti S. Isidorus Hispalensis memorie prodidit (*De Vir. illustr.* c. 22 al. 35). Monasterium Dumienense construxisse traditur in concilio Toletano I c. 3, ejus etiam primus abbas fuit. *Monasterii Dumienensis episcopus* vocatur ab eodem S. Isidoro in Historia Gothorum, qui episcopalis honor, Martini ejusdem meritis Dumienis Ecclesie primum tributus, in aliquot ejus successores transivit. Hinc non male eum qui in concilio Bracarensi I anni 563, seu, ut putat Loaisa, anni 561, subscriptus legitur *Martinus episcopus*, nostrum Martinum episcopum Dumienensem nonnulli interpretati sunt. Enimvero cum in concilio Bracarensi II idem Martinus decreta primi Bracarensis a se jam antea firmata pronuntiet, tunc autem Bracarensem sedem teneret Lueretius; non alio profecto nomine ille in eodem concilio I ea decreta firmare potuit nisi uti episcopus Dumienis. Huic autem tempori quo erat episcopus Dumienis, ascribenda videtur ea Latina versio cujus meminit Sigebertus de Script. Eccles. c. 117: *Martinus episcopus transtulit per manum Paschasii diaconi interrogationes et responsiones plurimas sanctorum Aegyptiorum Patrum in Dumienis monasterio*. Hæc versio in Appendice ad vitas Patrum typis Plantiniani anni 1628 edita fuit. Monet autem Koswedydus solius Martini nomen præferri in duobus codicibus, inter quos vetus liber S. Floriani scriptus sæculo IX hanc epigraphen exhibet: *Interrogationes et responsiones Aegyptiorum Patrum, quas de Græco in Latinum transtulit [CCLII] Martinus episcopus in monasterio Dumienis*. Paschasii autem versio referri potest ad aliud non abissimile opus in eadem editione impressum libro septimo, quod Paschasio quidem interpreti in mas. tribuitur. Ad Bracarensem porro sedem Martinus promotus, præfuit Bracarensi II anni 572, cui subscripti: *Martinus Bracarensis metropolitane Ecclesie episcopus*. Illa vero S. Gregorii Turonensis, quibus sacerdotio ejus tribuit annos plus minus 30, non solum episcopatum Bracarensem, sed et Dumienensem respiciunt.

2. Inter ejus opera ad nostrum institutum pertinet ea 84 canonum seu capitulum collectio in duas partes distincta, quarum prior exponit quæ ad episcopos et universum clerum pertinent, altera vero res ad laicos spectantes complectitur. Hanc collectionem ille ex canonibus præsertim Græcis et Latine redditis digessit. Hujus compingendæ causam in or-

A missa epistola his verbis exposuit: *Canones in partibus Orientis ab antiquis Patribus constituti, Græco prius sermone constituti sunt; postea autem succedenti tempore in Latinam linguam translati sunt. Et quia difficile est ut simplicius aliquid ex alia lingua transferatur in alteram, simulque et illud accidit ut in tantis temporibus scriptores aut non intelligentes, aut dormitantes multa prætermittant; et propterea in ipsis canonibus aliqua simplicioribus videntur obscura: ideo visum est ut cum omni diligentia et ea quæ per translatores obscurius dicta sunt, et ea quæ per scriptores sunt immutata, simplicius et emendatius restaurarem. Latina Græcorum canonum versio quæ in Hispania vigeat, quæque Idcirco traducta fuit in collectionem Hispanicam, illa est quæ ab Isidoro postea recepta, Isidoriana appellari solet. In hæc itaque versione quædam obscurius reddita Martino visa sunt. Aliqua vero in eadem a libris aut minus intelligentibus, vel dormitantibus immutata aut omisa in aliquibus exemplaribus reperit: sicuti nos in eadem versione quæ in codice canonum mox edendo continetur, nonnullas sententias liberius traductas atque mutatas, aliquas vero breviores particulas prætermittimus in notationibus indicabimus.*

3. Paschasius Quesnellus dissert. 12 n. 10 existimat Martinum ex antiqua canonum translatione in Codice canonum abs se edito contenta, non autem ex Græco suam collectionem concinasse; eosque allucinatos affirmat qui eum novæ translationis canonum auctorem prædicant. Ea quæ assert ut probet Martinum usum fuisse laudato Codice canonum, refellemus in Observationibus ad eandem dissert. 12 cap. 2 n. 10. E Græco autem codice, non autem ex ulla antiqua versione suam collectionem digessisse non solum indicant recitata ejus verba, quibus Græcum textum cum vulgatis versionibus se contulisse demonstrat; verum etiam ex ipsis ejusdem Capitulis liquet, quæ cum nulla Latina interpretatione conveniunt. Verum tamen est Martinum novam Græcorum synodorum versionem lucubrandam sibi non proposuisse, sed nova quadam faciliore methodo novam et brevem collectionem voluisse condere ex iis capitulis quæ clericis et laicis utiliora videbantur: *Hoc simul observans, inquit, ut illa quæ ad episcopos vel universum clerum pertinent, una in parte conscripserint; similiter et quæ ad laicos pertinent, simul sint adunata, ut de quo capitulo scire aliquis voluerit, possit celerius invenire*. Ut autem hæc in re lectorum intelligentiæ et utilitati prospiceret, canones quidem Græcorum synodorum in ipso Græco fonte potissimum expendit; sed eos quos utiles et excerptos credidit, non semper Latine interpretatus est. Plerosque enim ita retulit, ut quædam quæ simplicioribus videbantur obscura, explicari latius, quædam omiserit, quædam etiam inseruerit, prout suorum discipline utilius putavit: et ob hæc, ut credimus, libertatem, undenam hoc vel illud capitulum sumptum fuerit, nunquam ascripsit. Eodem consilio canonem decimum, alias nonum synodi Ancyranæ, quem præ oculis habuit cap. 39 emendans, Occidentali discipline accommodavit. Cum enim eo canone diaconis qui in ordinatione protestati fuerint velle se uxorem ducere, et nihilominus ordinationem acceperint, si postea matrimonio jungantur, in ministerio permanere permittatur; Martinus hos post hujusmodi protestationem ordinari vetat. Cum nullum capitulum proferatur quod cum Chalcedonensis canonibus ulla ratione conveniat, Martinus Græco codice usus videtur qui iisdem canonibus carebat.

[CCLIII] 4. Licet præfationem legentibus omnia ex Orientalibus synodis excerpta videri possint, nonnulla tamen ex Latinis quoque fontibus hausta fuerunt. Certum siquidem est quædam iisdem fere verbis sumpta ex concilio Toletano I, nonnulla etiam, sed rarius, ex Bracarensi I et ex Africanis derivata videntur. Non pauca vero quæ in nullis nec Græcis, nec Latinis canonibus, qui Martino antiquiores sint,

hactenus invenire licuit, ipsi Martino tribuenda arbitramur. In editione quidem inserta Bibliothecae Juris canonici Galiehi Voelli et Henrici Justelli, singulis Martini capitulis ii canones conciliorum e regione annotantur, ex quibus tanquam ex fontibus ea capitula deprompta creduntur. Utilis et commendanda hæc diligentia, quam Joanni Doujato laudati editores referunt. At canones Nicæni 8 et Laodicæni 39 ita minimum congruunt cum capitulis 36 et 73, quibus affiguntur, ut illos Martinus in his capitulis animo obvolvissæ haud facile credi possit. Eadem, immo multo major est ratio de concilio Turonensi ii, cujus canon 22 alias 23, una cum Laodicæno canone apponitur laudato capitulo 73; et de Agathensi, cujus canon 64 ascribitur capitulo item 64. Nam præterquam quod indicati canones cum iisdem capitulis minus conveniunt, incredibile est has synodos Gallicanas præ oculis fuisse S. Martino, qui ex Gallicanis conciliis nihil excerptissæ deprehenditur. Adde quod synodus Turonensis ii, sub idem circiter tempus celebrata quo Martinus capitula condidit, cum posteriori collectioni Hispanicæ etiam auctiori non inveniatur inserta, Hispanis fuisse videtur ignota. Cur porro capitulo 68 apponatur canon ejusdem concilii ex Capitularium lib. vi num. 198. non intelligimus. Non solum enim idem canon cum eo Martini capitulo non concinit; verum etiam nullum ibidem concilium Martino antea allegatur ex quo idem capitulum excerpti potuerit. Pejor autem multo nonnulli hac notatione decepti affirmarunt, Martinum canones sumpsisse etiam ex Capitularibus, quæ multo post ejus ætatem digesta fuerunt. Simili de causa non aridet allegatio Arelatensis iii can. 5, ex num. 194 ejusdem libri Capitularium affixa capitulo 69, cum præsertim in canonibus Arelatensis iii nihil tale inveniatur. Quæ vero cum Ivone Carnotensi afferuntur ex conciliis Carthaginensi et Bracarensi ad capitula 63, 74 et 75, nihil aliud sunt nisi ipsa horum Martini capitulorum verba, quæ in nullo Carthaginensi, aut Bracarensi concilio reperiri licebit. Forte Ivo concilium Bracarense appellavit ipsa Martini capitula, quæ apud quosdam concilii Bracarensis nomine donantur. Hi ergo canones cum cæteris quos paulo ante indicavimus, eidem Martino referendi videntur. Nonnulli canones apostolicos perperam ascribi putant capitulis 26 et 27, cum præsertim illos Martino ignotos arbitrentur, immo etiam nondum conditos dum idem in Oriente versaretur. Hos vero multo antiquiores ostendimus part. i, c. 1. Certe Dionysius Exiguus, qui ante S. Martinum suam collectionem lucubravat, eosdem e Græco Latine reddiderat. Num vero ex ascriptis canonibus apostolicis Martinus aliquid sumpserit et more suo latius exposuerit, an vero hæc quoque capitula 26 et 27 inter ea recensenda sint quorum ipse auctor exstitit, definire non audemus.

5. Hanc capitulorum collectionem Martinus direxit ad Nitigisium et universum concilium Lucense. Hic Nitigisius cum suis suffraganeis interfuit concilio Bracarensi ii, cui Martinus præfuit. Eadem capitula in hoc concilio lecta et confirmata creduntur. At quod ibidem lectum et confirmatum traditur, non sunt hæc capitula, sed gesta Bracarensis i, ut ex interloctione ipsius Martini manifestum est. Hæc capitula nobis conservata fuerunt a collectione Hispanica, ex qua in Isidorianam transierunt. Edita sunt primum ex codice Isidoriano, quem Merlino adhibuit; dein vero illa recusit Loaisa ad fidem codicum puræ collectionis Hispanicæ. Justellus et Voellus utriusque editionis lectiones et manuscriptorum variantes notarunt quam diligentissime in appendice tom. I Bibliothecæ Juris canonici. In perampla collectione canonum manuscripta collegii Parisiensis Societatis Jesu hæc capitula inscribuntur *Concilium Martini papæ*, ut P. Harduinus notavit. Hinc nihil mirum, si illa apud posteriores quosdam collectores canonum nonnunquam allegentur ex decretis, seu ex

A *concilio Martini papæ*. Hoc errore Jacti nonnulli eadem capitula a S. Martino I summo pontifice in concilio Romano sancta putantes, [ccliv] eidem pontifici tribuerunt eam disciplinæ relaxationem qua in iisdem capitulis permittitur ut bigami in minoribus ordinum gradibus permaneant; et proinde etiam contendebant, vi eorundem capitulorum, quæ Martino pontifici asserebantur, hoc quoque tempore episcopum cum bigamo posse ad minores ordines dispensare. Quam opinionem falso fundamento innixam Sixtus V tandem explosit, ut videre licet apud Fagnanum in Commentario ad caput secundum de bigamis.

CAPUT III.

De Breviario et Collectione Cresconii.

1. Cresconii seu, ut alii malunt, Crisconii episcopi Africani duo opera memorantur, alterum *Concordia canonum*, alterum poema de *Bellis Libyis*. Utrumque hoc opus designatum vidimus in ms. Vallicellano 18 pag. 136, ubi describitur tabula eorum quæ in eodem codice continentur. In primo autem ejusdem tabulæ numero hæc leguntur: *Concordia canonum a Cresconio Africano episcopo digesta sub capitulis trecentis*. Isie nimirum Cresconius bella et victorias quæ Johannes patricius apud Africam de Saracenis gessit, hexametris versibus descripsit sub libris... Primum opus tantum superest; secundum vero, quod hactenus in desiderio est, cum inscriptione quidem de *Bellis Libyis*, continebatur in ms. monasterii montis Cassini inter codices quos Desiderius abbas, postea Romanus pontifex Victor III bibliothecæ ejusdem monasterii addidisse traditur a cavo auctore Leone Ostiensis in Chronico Cassinensi lib. iii c. 63. Id autem utilitatis notitia hujus operis attulit, quod Cresconii ætas exinde cognoscitur. Cum enim memorati Joannis patricii victoria tum ab Anastasio Bibliothecario in Ecclesiastica Historia, tum a Cedreno affigatur anno tertio Leontii imperatoris, id est anno Christi 697, Cresconius, qui eam versibus descripsit, hoc tempore floruit.

2. Nunc de altero opere, quod *Concordia canonum* inscribitur. Hæc, quam petente Liberio episcopo concinnavit, totam Dionysii collectionem in trecentos titulos distributam ita continet, ut non integra concilia, nec integras Romanorum pontificum epistolæ, uti apud Dionysium leguntur, continua serie exhibeat; sed omnia conciliorum pontificumque decreta, quæ in unum materiam conferunt, hinc inde excerpta simul colligat, et certis titulis subjiciat. Cum vero hoc opus non totum simul, sed per partes editum fuerit, non satis perspectum est. Anno 1588, curante Francisco Pithæo una cum Breviatione Ferrandi edita fuit ea tantum ejusdem Cresconiani operis portio quæ post prælationem ipsius Cresconii ad Liberinum non integros canones aut decreta integra exhibet; sed sola canonum et decretorum capitula cuique titulo congruentia, ut in Breviatione Ferrandi observavimus, leviter indicat, hac inscriptione editioni præfixa: *Crisconii episcopi Africani Breviarium canonicum*. Hic habetur *Concordia canonum conciliorum infrascriptorum et præsulum Romanorum, id est canonum apostolorum, Nicænorum, Ancyrænorum, Novæcastriensium, Gangrensiū, Antiocheniū, Laodicæniū, Chalcedonensiū, Sardicensiū, Carthaginensiū; item præsulum Siricii, Innocentii, Zosimi, Celestini, Leonis, et Gelasii*. Prima hujus inscriptionis verba Crisconii episcopi Africani Breviarium canonicum, in nullo codice invenimus; sed in omnibus titulus incipit a verbis, *Hic habetur Concordia*, etc. Non incongrue vero Breviarium appellata est ea prima pars, quæ non opus integrum Concordiæ, sed ejus compendium tantummodo exhibet. Ille idem Breviarium Cresconianum postea recensum a multis, tomo I Bibliothecæ Juris canonici una cum Breviatione Ferrandi insertum fuit pag. 486. Cum porro eodem tomo ad unilicium perducto, Gulielmus Voellus

et Henricus Justellus laudat: Bibliothecae editores A
ipsum opus *Concordia canonum* & ms. Bibliothecae
Claramontum: Soc. Jesu acceperunt, in quo integri
canones in titulos distributi describentur; cum
veluti opus alterum et a Breviario distinctum, se-
paratum in appendice ejusdem tom. impressorunt
pag. 33, cum hac epigrapha: *Cresconii episcopi
Africanus liber canonum, in quo integros ipsos concilio-
rum [scilicet] canones et pontificum decreta eo ordine quo
in Breviario allegantur, descripsit.*

3. Hae editionis ratio plures eruditus, qui codices
integri operis non potuerunt inspicere, si diversos
sententias dixerunt. Atti enim Breviarium et librum
canonum duo Cresconii opera existimant. Atti ma-
lunt Cresconium tantum scripsisse posterioris opus, in
quo canones integri recensentur; Breviarium vero
deceptum suspicantur ab alio, cui Cresconii opus
nimis prolixum videbatur, quibusdam notitiis ca-
nonum memorie juvandas causas praestare voluit. P.
Constantinus primo acceperit fuit num praeter Brevia-
rium Cresconius etiam librum canonum condidit et.
Rem hanc diffidetur ad celebriorum codicum si-
dem, Romani ad sodales et amicos suos scripsit, ut
Vaticellanos et Vadenas codices a cardinali Barone
laudatos excuterent. His autem rescribentibus nul-
lum utrobique eodem exstare, nisi qui merum
Breviarium continet, solum Breviarium a Cresconio
conditum tandem censuit. Quotum vero ad su-
piorum librum canonum coniecit, audiamus aliquem
repperit casu, qui Breviarium Canonum sic tanquam
osseum compage carne sua vestierit, hoc est, qui deli-
natum a Cresconio Concordia formam secutus, pro
summaris canonum totos ipsos canones descripsit,
scripto primo rerum ordine et numero titulorum (Pri-
m. fol. 1. Epist. Rom. Pont. n. 123 et 126). Qui in
sententia confirmatus fuit ex ipso codice Claramon-
tano ex quo idem liber canonum editus fuerat: quippe
in hoc post Breviarium, cui Cresconii praefatio prae-
mittitur, sequitur species quaedam veluti praefationis
libro canonum praefixa, quam ipsorummet etiam
editorum iudicio Cresconii non esse multum persuadent.
Ipsae autem libri Canonum, qui statim subjiciuntur, nec
in prima fonte, nec sibi usquam Cresconii nomen
praefert.

4. Nobis vero, quibus fœditer obigit plura Cre-
sconiani operis exempla invenire et expendere, rem
hanc certum committere libebat. Quotum quidem
codices nati sumus, in quibus solum, uti appellant,
Breviarium sine prolixiori libro canonum legitur,
alium Vat. 1565 et 5865. Vaticell. A & C Vercel-
lensem, qui omnes Dionysianam, seu Dionysio-Ha-
drinam collectionem una cum Additionibus Diony-
sianis complectuntur. In his Breviarium Cresconia-
nam praemittitur ipsi collectioni Dionysii, ex qua
excerptum fuit. Deest autem in istodem libro cano-
num, quia cum mox ipsa adjiciatur Dionysii colle-
ctio, quae integra documentum eodem Breviario indica-
tione continet, ille liber, in quo eadem documenta alia
modo in titulos distributa reperiuntur, superfluum
visus est. Quisquis enim ex numero titulorum in
Breviario notatis, qui Dionysianae collectioni plane
respondent, ipsos canones et decreta pontificum in
eadem collectione reperire facile potest. Hos tantum
codices inspexerunt illi sodales et amici P. Constans-
tini, qui solum Breviarium in Vaticanis et Vaticella-
nis forulis inveniri ad eum rescripserunt: simileque
ms. exemplum Francisco Pittorio occurrisset dicen-
dum est, cum merum Breviarium edidit. Cum vero
horum collectio scopus non fuerit Cresconianum opus
integrum exhibere, sed eam partem ex Cresconio
decepere quae Dionysianae collectioni utilis videba-
tur; nihil ex his codicibus colligi potest, ut solum
Breviarium Cresconio asseratur; si praesertim alii
omnes codices, qui sine Dionysiana collectione Cre-
sconium praefert, nunquam solum Breviarium,
sed semper tum Breviarium, tum prolixiorum Cano-
num librum exhibeant.

5. Sex autem ejusmodi manuscripta exemplaria
invenimus, nimirum Veronense 60, Vat. Palat. 579,
Vat. Reginae 349. Vat. 1347 et 5748, ac Vaticellanum
XVIII. Inter haec omnium vetustissimum, et aetati
Cresconii proximum est exemplum Veronensis capi-
tuli signatum numero 60, quod saeculo octavo exara-
tum creditur: paulo autem posterior est codex Vat.
Palat. 579. In his omnibus Breviarium cum libro
Canonum ita conjungitur, ut utrumque ejusdem
Cresconii opus esse liquet; et Breviarium quidem
esse perspicitur veluti index seu tabula capitulorum
prolixioris operis, seu libri canonum; qui sine ea
intermedia praefatione in Claramontanum codicem
perperam intrusa statim subicitur. Hinc quod in
editis vocatur *Breviarium*, propriis in codicibus
Capitula inscribitur tum initio, tum in fine. Initio
quidem post Cresconii praefationem ad Elberinum
(ut in ipsa quoque Pithecana editione legitur) his
verbis: *Incipere succedunt Capitula*: et in fine: *Ex-
plicum Capitula*, vel [cxcvi] *explicit Capitulare cano-
num*. Hae autem Capitulorum nomina indicem sequen-
tis operis innuere solet, ut ex quibusdam aliis col-
lectionibus discimus. Cresconius scilicet imitari voluit
Dionysium, ex quo sumus collectionem excerptit. Si-
cut enim in suis collectioni indicem seu tabulam prae-
misit inscriptam *Tituli canonum*; ita Cresconius *Ca-
pitulorum* indicem praefixit. Hae igitur Capitula, seu
hoc Breviarium Cresconii nomine in omnibus tom-
primi; tum alterius generis codicibus praenotatum
nomen ab eodem adjudicare potest.

6. Prolixior autem liber, qui eadem capitula in tot
et tam vetustis codicibus statim subsequitur, in ipsa
praefatione Cresconii ita eodem attribuitur, ut de au-
ctore dubitare non liceat. Narrat siquidem se a Libe-
rino episcopo excitatum, ut cuncta canonica constituta
quae ab ipsis exorditis militum christianae tam sancti apo-
stoli quam apostolorum viri per successiones temporum
procurata, colligeret in unum, eorumque concordiam
facienda, ad TULLIUS PRÆNOTATIONES interponens, ea
difficilius declararet. Notabilis est distinctio *Concor-
dia*, quae ipsum canonum librum innuit, et *titulorum
praenotatio*, quae Breviario seu Capitulis congruit.
Hinc autem laborem declinare studens Cresconius,
proposuerat hoc canonum Breviarium a viro reveren-
dissimo Ferrando Carthaginensis Ecclesiae diacono jam
suisque dignum, et debere cum nostrae eruditioni suffi-
cere. Hoc autem Ferrandi opus, quod indicat solos
canonum titulos, non autem ipsos proposuit canones,
in doctis, quorum est maxima multitudo, non sufficere
Liberinus reposuit, dum eos (Ferrandus) ad inquisi-
tionem eorum rerum praemisit quae nec ab omnibus
reperiuntur, nec reperire sine fastidio perlongatur. Nulli
siquidem dubium est quam molestissime perferat lector,
dum aditus ea usque rei cognitionem exspectat, et ad
librum praemittitur, quem aut forte non legi, aut ubi
reperiat non novit. Liberinus ergo non merum Brevia-
rium Ferrandiano simile, quod solos canonum titulos
praenotaret, sed ipsos canones integros describendos
expetiit, quod prolixius opus requirit. Nunc autem
petitioni Cresconius se cessisse affirmans, necessari-
um duci, inquit, cuncta ecclesiastica, ut dictum est,
constituta, quae ad nostram notitiam pervenerunt, in
hoc opere sub titulorum serie praenotare, et ex condi-
tione valentibus et volentibus dubitationis ambagem
auferre, ut eorum plena instructio non ex difficultate
scriptoris, sed ex desidia jam dependent lectoris. Verba
sub titulorum serie praenotare praemisit Breviarium
significanti, in quo ad Ferrandi exemplum canonum
tituli seu capitula praenotantur: plena autem instru-
ctio, qua condicere valentibus et volentibus dubitatio-
nis ambages auferatur, ad prolixius opus refertur, ex
quo quidem fiet, ut plena canonum instructio si cui
deest, non ex difficultate scriptoris, qui longiorum
canonum transcriptione u declinavit, sed ex desidia jam
dependent lectoris. Utrumque igitur Cresconio adju-
dicandum est opus, seu potius utraque pars eorumque
operis, quod *Concordia canonum* inscribitur,

7. Integra hujus operis editio ad fidem eorum codicum qui illud integrum continent, sit exigenda erit. Primo hæc præligatur inscriptio: *Hic habetur Concordia canonum conciliorum infrascriptorum, etc., ut jam dedimus num. 2.* Sequitur præfatio seu epistola Cresconii ad Liberinum cum epigrapha: *Incipit præfatio Cresconii de Concordia canonum ad Liberinum.* Tum describitur Breviarium cum titulo: *Deinceps succedunt capitula, uti cum vulgato habet codex Vat. Palat. 579: vel Incipit capitula, quæmadmodum in codice Veronensi legitur; et in fine Breviarii Explicunt capitula, vel ut in aliis mss. observavimus: Explicunt capitula de Concordia canonum.* Dein subjicitur ipse liber Canonum, qui tum in codice Claramontano, tum in laudato Palatino hæc epigraphen præfert, *Incipit liber Canonum; in Vallicellano autem ms. 18: Item Concordia canonum.* Omissis autem illis quæ in appendice tom. I Bibliothecæ Juris canonici pag. 33 leguntur, *Qui episcopus ordinandus est, etc., in ms. Claramontano intrusa et sumpta ex canone primo vulgati concilii Carthaginiensis IV, incipiens erit Cresconii liber a num. 1, De ordinatione episcopi. In canonibus apostolorum, etc., ut in eadem appendice pag. 34 et sequentibus, cum clausula in fine: Explicet Concordia canonum, addit codex Vat. Palatinus, scripta a Cresconio ad B. [ccviii]. Liberinum pontificem.* Quantum ad numerum capitulorum retinenda est vulgata divisio in capitula trecenta, quæ plerisque et vetustioribus codicibus comprobatur. Quod si duo codices Vat. 1347 et Vat. Palat. 579 dividunt in capitula 301, alius autem codex Helmstadensis laudatus a Fabricio dividit in capitula 303, id ex eo accidit quia unum aut alterum capitulum partitur in duo; sicut e contra in ms. Vat. Regiæ 819 præferuntur capitula 297, quippe nonnulla in unum coeunt. Hæc pura et integra est Cresconii collectio.

8. Hoc autem loco non est omittendum ab eminentissimo Baronio, et ab editoribus Romanis Epistolatum Romanorum pontificum, et ex his a Binio alisque sæpius laudari collectionem Cresconianam, quæ in ms. Vallicellano et in alio Vaticano continetur. Cum vero exinde allegata vel excerpta fuerint quædam documenta quæ nec in Cresconio nec apud Dionysium leguntur, non minima difficultas plures inessat. Ex laudatis autem codicibus detectis Cresconianæ collectionis nomine indicatos fuisse codices Vallicellanos A 5 et Vat. 1353 quæ a præfatione et Breviario Cresconii exordiantur. Cuique Breviario subjuncti collectio Dionysio-Nardiana cum pluribus aliis documentis, quæ inter Additiones Dionysianas retulimus atque descripsimus part. ut c. 3, hæc omnia incaute eodem collectionis Cresconianæ nomine allegata fuerunt. Cum nondum certa esset ætas Cresconii, nec integrum ejus opus ex aliis mss. cognosceretur; facile fuit eidem Cresconio, ejus præfatio infuso describitur, tribuere totam collectionem in laudatis codicibus comprehensam; tametsi pleraque ejusdem documenta in Breviario nusquam indicentur, et nonnulla etiam reipsa Cresconii ætate posteriora sint.

9. Alius quoque nonnullorum error ex Cresconiano opere detegitur, eorum scilicet qui olim putarunt Burchardum Wormatiensem episcopum, et Ivonem episcopum Carnotensem primos fuisse qui in suis collectionibus synodos et epistolas Romanorum Pontificum non ediderint integras servato temporum ordine, ut antiqui fecerant, sed secias in partes et in titulos distributas. Nec mirum esse debet viros ceteroquin doctissimos ita sensisse, cum nondum prodidisset illa collectio illis episcopis vetustior in qua eadem methodus deprehenderetur. Primum vero hujus methodi exemplum inter scriptores Latinos ex Cresconio supplet. Solum hic ex unius Dionysiani collectionis documentis decreta excerptis. Alii vero postea ex aliis quoque fontibus plura sumentes, in libros et titulos diverſerunt; ac præterea addiderunt

A sententias sanctorum Patrum, et nonnunquam etiam testimonia ex legibus principum, ut patet ex dicendis de quibusdam collectionibus et collectoribus, qui Burchardo et Ivone anteriores sunt.

CAPUT IV.

De abbreviatione canonum quæ continetur in ms. 59 capituli Veronensis, et alio 88 capituli Ecclesiæ Lucanæ.

1. Codex Veronensis membræaceus, pluribus temporum vicissitudinibus equalens, est quadratæ minoris formæ, majusculis quidem litteris, sed ita inconditis atque distortis exaratus, ut perdifficilis lectur sit. Ad octavum sæculum pertinere videtur. Abbreviationem canonum atque constitutionum sedis apostolicæ continet in duas veluti partes distinctam, quarum una canones conciliorum, altera apostolicas constitutiones compendio exhibet. Auctor valde imperitus, nonnunquam eorundem canonum atque constitutionum sententias non recte assuetas, perperam exposuit; adeo ut ex ejus abbreviationibus nihil ad explicandos vel emendandos originales textus elici possit. Quandoque non omnia aliorum synodali, aut constitutionis decreta, sed quæ libuit summariæ repræsentat. Duos etiam canones identidem in unum conjungens, numerum canonum minuit, tametsi solum canonem reipsa prætereat. Aliquando vero, sed rarius, eundem canonem aliis verbis abbreviavit incaute repetit. Accedunt imperitissimi librarii menda et barbaries, quæ ex ejus notatione in alio codice apposta satis elucescet: unde totus codex multo magis vitiosus fuit. [ccviii] Cum nihilominus ex indicibus et collectionibus canonum multo vetustioribus hæc perantiqua abbreviatio sumpta fuerit; quædam remotioris antiquitatis indicia retinet, et non paucæ valde utilis nobis appeditur, ex quibus hæc abbreviatio non minime habenda est. P. Joannes Dominicus Mansius hæc eandem abbreviationem reperit in alio vetustissimo codice capituli cathedralis ecclesiæ Lucanæ, ejus notitiam dedit in *Commentario de celebri codice sæculi Caroli Magni scripto*, ut videre est tom. XLV Opusculorum P. Angeli Mariae Caligera pag. 114. Frequenter etiam ejusdem abbreviationis mentionem fecit tom. I et II Supplementi ad Concilia P. Labbei, in quibus quædam particulas ex eadem abbreviatione typis impressit. Etsi vero marchio Scipio Maffei ante P. Mansium de hac eadem abbreviatio in ms. Veronensi contenta nonnulla disseruerit in Notitia Codicum capitularum, quæ inserta est Appendici Historiæ Theologicæ pag. 78, accuratorem tamen ejus descriptionem cum opportunis observationibus hoc loco producere non modicum juverit.

2. Hic titulus in nostro Veronensi codice legitur: *Incipiunt capitula sanctorum omnium conciliorum; quæ a beatis Patribus statuta sunt, sive epistolatum decretatum quæ a pontificibus sive apostolicis viris decreta sunt, breviter collecta atque conscripta.* Sequitur tabula seu index capitulorum primæ partis, quæ conciliorum canones respicit.

1. Excerpta conciliorum a S. domino Martino episcopo Galliciæ. In corpore operis hic titulus melius exponitur sic: *Excerpta de canonibus sententiæ tantum ex libro Bracarenſis Martini episcopi Galliciæ de diversis conciliis.* Afferuntur autem compendio canonones 84, quod quidem ejusdem Martini capitula in vulgatis referuntur.

II. Capitula Nicæni concilii et Sardicensis concilii, ubi Osius fuit, quomodo testantur 214 episcopi Africanæ concilii. Melius in corpore (hæc notatione præmissa *De libro Complutensi*) scribitur: *Ex concilio Nicæno, vel aliis conciliis.* Proferuntur autem abbreviati canonones 91, sine ulla mentione synodi ad quam quisque pertinet. Conferendæ fuerunt horum sententiarum vulgatis, ut ejus essent concilii deſegregati. Primi canonones 17 sunt Nicæni. Sequentes 33,

usque ad 33, sunt Sardicenses. Canon vero 39 est ultimus Nicænus de omittenda genuflexione diebus dominicis atque paschalibus. Tum a num. 40 ad 53 sunt canones Ancyran. Dein Neocesarienses cum aliis Ancyranis permiscuntur usque ad numerum 72. Subduntur Gangrenses a num. 73 usque ad 83, et cum Antiochenis concluditur a num. 84 ad 91 usque. Tria hic animadversionem merentur. Primo in ea collectione antiquiori ex qua hi canones 91 compendio fuerunt excerpti, deerant, ut videtur, non solum Constantinopolitani et Chalcedonenses, verum etiam Laodiceni, ex quibus ne unum quidem abbreviator exposuit. Secundo cum relati canones notatione sui cuiusque concilii careant; in titulo autem, qui in corpore hisdem præfigitur, solius Nicæni expressa mentio fiat; lectori minus attento hinc occasio esse potuit allegandi veluti Nicænos canones etiam sequentes, qui Nicæni non sunt. Aliqua simili collectione usus forte fuit S. Gregorius Turonensis, dum Gangrensem canonem Nicæni nomine laudavit. Tertio cum Sardicenses canones Nicæni subjectos ultimus Nicænus canon concludat, non leve indicium suppedit auctorem huiusmodi abbreviationis eos excerptisse ex codice in quo cum Nicænis copulati et Nicæni inserti Nicænorum nomine inscribebantur. Quod si in epigraphæ tabulæ quæ initio codicis præmittitur, non tam Nicæni quam Sardicenses canones memorantur, id a Breviationis auctore fieri potuit, qui utrosque canones in aliis mss. distinctos invenit.

III. *Capitula Nicæni concilii data ab Innocentio papa.* In titulo autem corpori inserto: *De epistola Innocentii papæ ex concilio Nicæno.* Sunt Nicæni canones 22 ex abbreviatione Rufini, quam pro ipsis canonibus in Gallicanis codicibus receptam, et a Gallicanis nonnunquam usurpatam vidimus part. II c. 10 § 2. Innocentio autem pontifici hæc capitula abbreviator ea de causa fortassis attribuit, quia laudatæ brevia- tiones Rufiniane in suo codice Innocentii litteris sub- jiciebantur. P. Mansius hæc capitula ex Luciano codice edidit tom. I Supplementi Conciliorum pag. 277.

IV. *Ex Concilio Arelatensi.* Sunt canones 20 Arelatensis 1 anni 314.

[CCLX] V. *Ex concilio Ankiritano* c. 18.

VI. *Ex concilio Novæ Cesariæ* c. 12.

VII. *Ex concilio Gangrense* c. 19.

VIII. *Ex concilio Laodicæ Phrygiæ* c. 53.

IX. *Ex concilio Constantinopolitano* c. 5.

X. *Ex concilio Epheseno* c. 12, quæ sunt duodecim anathematismata ex epistola S. Cyrilli ad Nesto- rium.

XI. *Ex concilio Chalcedonense* c. 27.

XII. *Ex concilio Antiocheno*, c. 24.

Hi omnes canones conciliorum Græciæ etsi abbreviati, interpretationem, uti vocant, Isidorianam satis indigitant. Auctor ergo hujus abbreviationis vetustiorum codicem reperit, qui hæc omnia concilia Græciæ ex eadem versione in unum corpus collecta complectebatur; et inter hæc epistola S. Cyrilli ad Nesto- rium Ephesini concilii nomine erat inscripta, uti in Hispanica et Isidoriana collectionibus postea recepta fuit.

XIII. *Ex concilio Valentino sub die IV idus Julius Gratiano et Equitio* cons. an. 374 can. 4.

XIV. *Ex concilio Reipense sub die XIV kal. Decembris Theodosio Aug. XVII, Festo v. c. cons.* an. 439, c. 6.

XV. *Ex concilio Arausico VI idus Novembris* an. 441, c. 27.

XVI. *Ex concilio Vasense sub die id. Nor. Dioscoro consulibus.* omisso altero consule, anni 442, c. 8.

XVII. *Ex concilio Aurelianense*, an. 511, c. 27.

XVIII. *Ex concilio Arelatense*, quod vocari solet secundum, c. 56.

XIX. *Ex synodo Carthaginis Africæ Honorio XII et Theodosio VIII cons.*, c. 405. Est illa collectio quæ in aliis mss. Statutorum antiquorum nomine in- scripta hoc tomo edetur inter documenta Juris cano-

nici veteris num. 3. Vide part. II c. 3 § 4, ubi de di- versis eorundem statutorum inscriptionibus disse- ruimus.

XX. *Ex synodo Carthaginis sub die iduum Augusta- rum consulaus Cerani, lege Casarii*, nimirum an. 397, c. 71, quæ capita 74 ex ms. Luciano edita sunt a P. Mansio tom. I Supplem. concil. pag. 235. Est Breviarium Hipponense eadem chronica notatio- ne signatum et imprimendum capite 2 collectionis huic tomo inserendæ. Canones quidem hujus Brevia- rii sunt multo pauciores. At sicut in laudata collec- tione duos Africanos canones addititios suscepit; ita in hac breviatione multo plures ex Carthaginensi in aliisque Africanis synodis adjecti fuere.

XXI. *Ex concilio Agathensi sub die id. Septembris XIIII domini nostri Alarici regis Messala v. c. consule*, id est an. 506. Proferuntur autem canones 46, qui duobus canonibus in unum coeuntibus, comprehen- dunt vulgatos ejusdem concilii canones 47, quot in antiquis quidem exemplaribus Gallicanis eidem Gal- licanæ synodo tribuuntur. Desunt vero cæteri viginti canones in vulgatis ante clausulam inserti ex codici- bus collectionum Hispanicæ et Isidorianæ, qui ex il- lorum vetustiorum Gallicanorum codicum fide addi- titi jure creduntur.

XXII. *Ex concilio Arelatense* an. 524, c. 2.

XXIII. *Ex synodo Tarraconensi* an. 516, c. 11. Tam in præmissa tabula quam in corpore codicis omi- tuntur numeri XXIV et XXV.

XXVI. *Ex concilio Gerundensi* an. 517, c. 9.

XXVII. *Ex concilio Toletano Thuidi* (sic Thuidi tum in tabula, tum in corpore). Est concilium Toleta- num II anni 551, cum canonibus 3. Hoc quidem anno 551 Theudes rex Amalrico successit mense De- cembri; synodus vero Toletana II habita fuit mense Maio; ac proinde alii codices recte signant Amalrici regis annum quintum.

XXVIII. *Ex concilio Hilerdense* an. 524 seu melius 546, ut ex mss. codicibus Hispanicis, qui non Theo- doric, sed Theudis regis annum 15 notant, eruditi probantur. Vide Pagium ad an. 546 n. 10 et 11. Re- feruntur autem canones 15.

XXIX. *Ex concilio Vallense.* Est Valentinum Hispani- cum anni 546, c. 5.

Sequitur hæc notatiuncula. *Ex libro Agabrinæ, lege ex libro Agabrense.* [CCLX] In ms. Luciano mutilè legitur: *Ex libro gabrense*, ubi littera A librario ex- cidit.

XXX. *Ex concilio Eliberitano* c. 69.

XXXI. *Ex synodo Toletano æra* 438, an. 400, can. 25.

XXXII. *Ex concilio Bracarense* an. 563, c. 22.

XXXIII. *Item synodo Bracarense* an. 572, c. 10.

XXXIV. *Ex concilio Toletano.* Est tertium Toleta- num an. 589, cum canonibus 25.

XXXV. *Ex concilio Cesaraugustano* c. 7. Est Cesaraugustanum I, quod creditur celebratum an. 381.

XXXVI. *Ex concilio Arvernense Franciæ* an. 549, c. 22. In vulgatis Conciliorum tom. V edit. Ven. col. 1589 proferuntur tantum canones 16, ex Fuxensi codice, ex quo hæc synodus Arvernensis nomine inscriptam Sirmondus edidit. At cum hujus synodi præfatio ex Urgellensi ms. addita non Arvernensem, sed Aurelianensem urbem præferat; canones autem iidem sint ac illi Aurelianensis v, est potius concilium Aurelianense v, quod quidem in hisdem vulga- tis col. 1377 et in mss. Gallicanis, unde editum fuit, exhibet canones 34. Hinc Fuxensis codex non tam præfatione quam numero canonum deficit. Noster vero abbreviator codicem adhibuit in quo canonum numerus ita erat integer, ut in mss. exemplis ampli- oris collectionis Hispanicæ, id est Urgellensi Petri de Marca et Lucensi, quod Perezus laudat. Arver- nensis autem concilii nomen pro Aurelianensi in so- lis mss. Hispanis inventum, eum codicem ex quo hæc abbreviatio deducta fuit, Hispanum fuisse con- firmat.

XXXVII. *Ex concilio Cæsaraugustano anni 592, c. 4.*

XXXVIII. *Ex synodo Taurinatium x kal. Octobris circa annum 401, c. 1.*

XXXIX. *Ex concilio Narbonense anni 589, c. 15.*
XL. *Ex synodo Teleptense an. 418, c. 6. In codice Lucano mutilo septense.*

XLI. *Ex concilio Barcinonense circa an. 540, c. 10.*

XLII. *Ex synodo Oscense an. 598, c. 1.*

XLIII. *Ex concilio Urbico sub Hilario papa an. 465, c. 5.*

Mox sub numero 44 ponitur titulus secundæ partis. *Item Capitulatio epistolarum decretalium, sententiæ tantum; ac postea alia numerorum series inchoat.*

I. *Ex epistola B. Clementis ad Jacobum c. 4.*

II. *Ex præceptione ejus supra, c. 5. Hæc duo documenta S. Clementi afflicta ex Rufini versione vulgata fuerant; ac proinde antiquis Latinis collectionibus inserta inveniuntur. Vide not. 1 in cap. 64 collectionis hoc tomo subijciendæ col. 454, in qua primum documentum legitur; et confer etiam prælationem in documenta Juris canonici veteris num. 5 col. 631, in quibus alterum documentum profertur col. 674.*

III. *Ex epistola Siricii papæ ad Eumerium episcopum c. 5.*

IV. *Ex epistola Innocentii papæ ad Exuperium episcopum c. 5.*

V. *Ex epistola Innocentii ad universos episcopos in Tolos., id est Toletani concilii, c. 4.*

VI. *Item Innocentii ad Vecturium (id est Victricium) episcopum c. 7.*

VII. *Item Innocentii ad episcopos, supple Macedoniæ. Est in edit. Concil. epist. 23, c. 1.*

VIII. *Item Innocentii ad Decentium c. 8.*

IX. *Item Innocentii ad Aurelium episcopum epist. 12 in vulgatis Conciliorum.*

X. *Ex epistola Zozimi papæ ad Hesichium episcopum.*

XI. *Ex epistola Bonifacii ad Elarum episcopum. Est epist. ad Hilarium Narbonensem.*

XII. *Ex epistola Celestini papæ ad Viennenses episcopos, in Conciliorum editione epist. 11.*

XIII. *Item Celestini papæ ad episcopos per Apuliam & Calabriam constitutos. Ibi epist. 5.*

XIV. *Ex epistola papæ Leonis ad Anastasium episcopum Thessalonicensem, in nostra editione epist. 14.*

[CCLXI] XV. *Item ejusdem papæ ad Africanos episcopos. Ibid. epist. 12.*

XVI. *Item ejusdem ad Rusticum Narbonensem. Ibid. epist. 167.*

XVII. *Item ejusdem papæ ad Siculos episcopos. Ib. ep. 16.*

XVIII. *Item ejusdem papæ ad Nicetam episcopum. Ibid. ep. 159.*

XIX. *Item ejusdem Leonis ad universos episcopos. Est epist. 4 ad episcopos Campaniæ, etc.*

XX. *Ejusdem Leonis ad Theodorum episcopum, ep. 08.*

XXI. *Ejusdem Leonis ad Leonem episcopum. Est epist. 166 ad Neonem Ravennatem.*

XXII. *Ejusdem Leonis per Campaniam Samnium episcopis. Est. epist. 168.*

XXIII. *Leo Dioscoro, epist. 9.*

XXIV. *Leo episcopum Turbilio episcopum, epist. 45, quæ in corpore codicis abbreviata legitur, at in præmissa tabula desideratur.*

XXV. *Epistola Gelasii papæ per Lucaniam episcopis. c. 18.*

XXVI. *Ex epistola ejusdem papæ ad Sicilienses.*

XXVII. *Ex epistola Felicis papæ ad Sicilienses episcopos. Est epist. 7 Felicis III.*

XXVIII. *Ex epistola Vigili papæ ad Profuturum episcopum Bracarensem.*

XXIX. *Ex epistola Felicis papæ ad Sicilienses epi-*

scopos. Collatis iis quæ sub hoc titulo asseruntur, ex numeris ac sententiis abbreviatis deteximus indicari librum de Ecclesiasticis dogmatibus editum in appendice tomi VIII Operum S. Augustini pag. 78. Hic liber est etiam in nonnullis mss. collectionibus canonum, nunc Augustini nomine inscriptus, nunc Gennadii, qui verus est ejusdem operis auctor; nunc vero sine ullo auctoris nomine. Forte noster abbreviator idcirco Felicem papam eidem præfuit, quia hoc opusculum in aliqua collectione reperit post epistolam Felicis ad episcopos Siculos.

XXX. *Ex epistola Siricii papæ ad Eumerium. Affertur octo sententiæ hujus epistolæ, quæ diversæ sunt ab iis quas ex eadem epistola abbreviator protulit num. 111.*

XXXI. *Ex epistola Leonis papæ ad Balconium. Est epistola deperdita, ex qua tamen abbreviator nullam sententiam compendio exhibuit, tametsi ejus titulum tum in tabula, tum in corpore afferat. Vide dissert. de epistolis S. Leonis deperditis tom. I col. 1444 n. 19.*

XXXII. *Ex epistola Geronimi ad Patroclum episcopum de gradibus clericorum. Exponuntur autem gradus septem. Hæc epistola inscripta ad Rusticum legitur in appendice tomi XI Operum S. Hieronymi pag. 114 edit. Veron. Hanc S. Hieronymo afflicam plures colligunt non solum ex styli discrimine, verum etiam ex ætate Rustici, qui post S. Hieronymi mortem episcopatum gessit. Putant autem eam scriptam multo post S. Isidorum Hispalensem, ex cujus libro vii de Originibus cap. 12 et seq. excerptam credunt. Difficultatem vero ex Rustico episcopo oppositam adimit noster codex, dum eam epistolam præfert scriptam non ad Rusticum, ut in vulgatis, sed ad Patroclum, qui Hieronymi ætate Arelatensi Ecclesiæ præfuit. Quantum ad S. Isidorum, cum inter omnes constet ipsi solemne fuisse plura quæ ad suum institutum conferrent, tacitis auctorum nominibus in Originum libros traducere; quidni credibile sit laudatos septem clericorum gradus ex hac epistola descripsisse? Quod si stylus ab Hieronymiano alienus judicetur, id saltem ex nostræ abbreviationis auctore, qui codices S. Isidoro antiquiores, ut videbimus, adhibuit, colligere licet hanc epistolam S. Isidoro anteriorem esse, ex qua is eodem gradus deduxerit.*

In hac epistola desinit antiqua Abbreviatio. Additur porro eodem characterē, sed sine numero fragmentum ex decreto Gregorii junioris adversus illicita conjugia, quod pertinet ad synodum Romanam anni 721; ac tandem hæc imperiti amanuensis notatio legitur: *Deo gratias. Qui lege, ore pro me peccatore; sic habeat Deo adjutore.*

Codex Lucanus caret memorato Gregorii junioris fragmento, quod idcirco in ms. Veronensi additum confirmatur. Ad alia habet additamenta, ex gr. epistola Leonis III ad Alcuinum memoratis Hieronymi litteris præmissam, quæ cum in Veronensi ms. cæteroquin integro desit, perperam intrusa et a primigenia ejusmodi collectione aliena cognoscitur.

[CCLXII] 5. De vetustate codicum et collectionum ex quibus hanc abbreviationem auctor derivavit, nonnulla dicenda supersunt. Ea collectio ex qua ille num. 11 Græcarum synodorum canones digessit in cap. 91, canonibus Laodicenis et CP. carebat; quod remotæ antiquitatis indicium est. In subsequentibus numeris refert concilia Græciæ, Africæ, Galliæ et Hispaniæ, quemadmodum etiam describuntur in collectione Hispanica. At ex aliis vetustioribus fontibus ebbisse evidentissimum est. Neque enim præfert duo concilia Hispalensia, neque Toletanum IV, quæ in primæ collectione Hispaniensi inveniuntur. E contra quedam concilia exhibet quæ in eadem primigenia collectione Hispanica desiderantur, nimirum Arvernense, seu potius Aurelianense V, quod Hispanæ collectioni postea additum fuit, et quatuor alias rarissimas synodos, Cæsaraugustanam II, Narbonensem, Oscensem, et Barcinonensem, quæ et

singularem codice S. Emiliani editum sunt. Inter omnes autem synodos quas abbreviatur profert, recentior est theonensis anni 508, anterior aliquando collectione Hispanica in qua perforatur duae posteriores synodi Hispanicae anni 529, et Toletana IV anni 635. Codicibus igitur non solum diversis ab Hispanica, verum etiam antiquioribus abbreviatur natus est. Trium tantum meminit. *Ex libro Bracarensi, ex libro Complutensi, et ex libro Agabensi*, quae urbes ad Hispaniam pertinent. Bracara archiepiscopalis adhuc sedes celebris est. Complutum erat olim urbs episcopalis in provincia Carthaginensi, quem Toletano metropolitae suberat. Agabra vero fuit episcopalis in provincia Baetica metropoli Hispanicae parebat, cuius mentionem videsis in concilio Hispanensi II cap. 1, 5, et 8, atque in Notitiis Hispanicae a Leona vulgaris tom. VI Concil. edit. Ven. col. 558 et seqq. Illi ergo codices Hispani collectiones videntur anteriores illa quae vocatur Hispanica. Nobis quidem hoc quod tempore innotuit fragmentum perversum codicis capituli Novariensis, qui antiquioris Hispanicae collectionis indicia praefert.

4. Neque vero solos Hispanienses, sed Gallicanos etiam codices abbreviatur adhibuisse videtur. Id colligere licet ex synodis, quae allegat. Africanis. Tria tantum Africanæ concilia laudat. Primo num. 19 affert statuta antiquæ Africanæ synodo anni 418, attributa hoc titulo : *Ex synodo Carthaginis Africae Honorio XII et Theodosio VIII consulibus*. Haec autem statuta non accepit ex eo fonte ex quo illa didicerunt in collectionem Hispanicam, tum quia in hac iisdem statutis praenotantur consules anni 508, tum etiam quia ordo statutorum in ipsa maxime discrepat. Ordinem autem nostri codicis cum eodem titulo Africanæ synodi anni 418 invenimus in ms. Vat. Palat. 574, qui Gallicanæ reclusianam collectionem continet. Vide part. II cap. 10, § 2 num. 43. Secundo num. 20 producit Breviarium Hipponeus ex synodo Carthaginis *sub die id. Augustinum consulem Cerami, legendum Casarii*, quod non in Hispanica, sed in Gallicanis collectionibus supplet. Tercio num. 40 compendio exhibetur concilium Teleptense, quod in solis Gallicanis collectionibus hactenus inventum est. Ad hoc accedit Nicænos canones num. 3 produci ex breviationibus Rufiniani : quod apud solos Gallicanos aliquando unitatum scimus. Confer part. II c. 10, § 2 num. 4. Neque omittendum est in epistolis Romanorum pontificum duo documenta referri num. 1 et 2 S. Clementi attributa, quæ in Hispanica collectione desunt; cumque ambo reperiuntur in collectionibus Gallicanis, tum vero in his solis alterum in-critur præceptiones, aut præcepta S. Clementis, ut in nostro codice. Vide part. II c. 6, § 5 et notam 1 in documentum 5 hoc tomo col. 675. Auctor igitur huius breviationis, qui Hispanicam collectionem non vidit, sive Hispanus fuerit, sive Gallicanus, tum Hispanos, tum Gallicanos codices Hispanica collectione anteriores adhibuit.

[CCLXIII] CAPUT V.

De abbreviatione collectionis Hispanicae edita a cardinali de Aguirre.

1. Insignis est antiqua abbreviatio in locos communes distributa, eorum scilicet qui in auctori collectione Hispanica continentur. Hæc protiosum documentum in ms. Lucensi Hispanico inventi Joannes Baptistæ Perezus, Romanique misi ad Gregorium XIII una cum aliis documentis accurate descriptum in libro qui est inter codices Vaticanos num. 4887. Aliud huius libri exemplum pervenit in manus cardinalis de Aguirre, qui idem monumentum exinde Romæ an. 1695 divulgavit initio tom. III Conciliorum Hispaniae, hæc inscriptione præfixa : *Index sacrorum canonum et conciliorum quibus Ecclesia præsertim Hispanica regebatur ab incunæ sexto sæculo usque ad istum octavi, nunc primum editus e ms. antiquo ex-*

collektionis marchionis Mendezarenis, quod olim fuit cl. v. Joannis Perez canonici et bibliothecarii Ecclesiae Toletanae, ac postea episcopi Segabrianensis. Notissime vero hoc idem opus egregie illustratum ex eodem Aguirre mutuatum, an. 1759 Romæ recedit Capetanus Cennius cum titulo : Codex veterum canonum Ecclesiae Hispaniae.

2. Perezus præter codicem Lucensem duo alia mss. exemplaria commemorat, in quibus idem documentum describitur, Vigilanus et Oretense. P. Constantius duo alia recenset in bibliothecis duabus, Colbertina et Coisliniana. Hæ autem omnes codices spectant ad auctorem collectionem Hispanicam quam descripsimus part. II c. 4, § 3 n. 11. Hæc nimirum brevatio non primæ tantum collectionis Hispanicae documenta, sed illa quoque nonnumquam allegat quæ inter additamenta ejusdem amplioris collectionis inserta inveniantur; eaque omnia his allegat numeris, qui non primæ collectioni, sed ampliori respondent. Sic ex. gr. concilium Eliberitanum, quod in primæ collectione existat capite 30, in hac breviatione allegatur capite 38, quod ampliori collectioni congruit, in qua octo alia synodi anteriores inserit capitum numeros antecedit. Similiter synodus Bracarensis I, quæ in prima collectione notatur capite 40, in libro in ejusdem breviationis lit. 20 citatur a capite 61. Laudatur etiam cum numeris amplioris collectionis synodi, quæ in primæ collectione desunt; et in his non solum Toletanae v, w, vii, viii, ix, x, et xii, quæ in prioribus additionibus accesserant, sed etiam lib. v tit. 15 laudatur Toletana xvi a capite 59, quæ posterioribus accessionibus addita fuit. Cum synodus Toletana xvi allegetur a capite 59 collectionis Hispanicae; Bracarensis vero I a capite 61, palam fit inter utramque capite 60 in eadem collectione fuisse descriptam synodum Toletanam xvi, licet in ea breviatione nusquam laudetur, ut alii non pauca auctor similiter preterierit. Adde quod lib. x tit. 9 citatur homilia Toletani concilii II a Leonito edita in laudem Ecclesiae ob conversionem Gothicæ gentis, quæ uberioribus additamentis accessit.

3. Id et evidentiùs patet, siquidem ut periciatur series et ordo documentorum ejus amplioris collectionis, quæ cum hujus numeris in breviatione allegantur, integram tabulam hoc loco describimus. In hac autem quæ capita cursivo, ut vocant, characteribus exhibentur, illa sunt quæ in abbreviatione eodem numero laudantur; quæ vero effluuntur characteribus rotundo, illa sunt quæ etsi in breviatione nunquam citentur, ei tamen numero seu capiti cui assignantur, in ipsa collectione respondent. Solam porro tabulam primæ partis producimus, quippe quod secundæ pars nullis documentis aucta, eadem est in ampliori ac in primigenia collectione.

CAPITULA CONCILIORUM GRÆCÆ.

1. Concilium Nicænum. II. Ancyranum. III. Neocaesariense. IV. Gangrense. V. Sardicæ. VI. Antiochenum. VII. Laodicenum. VIII. Constantinopolitanum. IX. Constantinopolitanum II. X. Ephesinum. XI. Chalcedonense. XII. Epistola formata Atrici CP.

[CCLXIV] CONCILIA AFRICÆ.

XIII. Carthaginense I. XIV. Carthaginense II. XV. Carthaginense III. XVI. Carthaginense IV. XVII. Carthaginense V. XVIII. Carthaginense III. XIX. Carthaginense VII. XX. Africanum Mileitanum. In breviatione aliquando vocatur Carthaginense VII.

CONCILIA GRÆCÆ.

XI. Aralatense I. XII. Aralatense II. XIII. Aralatense III. XIV. Valentinum. XV. Tauritanum, id est Taurinense. XVI. Regiense. XVII. Aravicanum. XVIII. Vasense I. XIX. Vasense II. XX. Agathense. XXI. Anselinense I. XXII. Aurelianense II. XXIII. Epauense. XXIV. Carpentorantense. XXV. Arvernense. XXVI. Arvernensis concilii epistola. XXVII. Arvernense aliud.

CONCILIA HISPANICÆ.

XXXVIII. *Eliberitanum*. XXXIX. *Tarracanenſe*. XL. *Gerundense*. XLI. *Casarranguanum*. XLII. *Ilerdense*. XLIII. *Toletanum*, id est *Valentinum*. XLIV. *Toletanum* I. XLV. *Toletanum* II. XLVI. *Toletanum* III. XLVII. *Toletanum* IV. XLVIII. *Toletanum* V. XLIX. *Toletanum* XI. L. *Toletanum* XII. LI. *Toletanum* VIII. LII. *Toletanum* IX. LIII. *Toletanum* X. LIV. *Toletanum* XI. LV. *Toletanum* XII. LVI. *Toletanum* XIII. LVII. *Toletanum* XIV. LVIII. *Toletanum* XV. LIX. *Toletanum* XVI. LX. *Toletanum* XVII. LXI. *Bracarenſe* I. LXII. *Bracarenſe* II. LXIII. *Bracarenſe* III. seu excerpta *Martini Bracarenſis*. LXIV. *Bracarenſe* aliud anni 675. LXV. *Hispalenſe* I. LXVI. *Hispalenſe* II. LXVII. *Emeritenſe*. LXVIII. *Sementie* que in veteribus exemplaribus non habentur, sed a quibusdam inserte sunt.

4. Opus seu breviatio de qua loquimur, per locos communes ac materias digesta, dispertitur in libros decem, quorum singuli plures in titulos dividuntur. Cum vero ea jam vulgata sit, librorum inscriptionem cum titulorum numeris hic exhibere sufficit. Epigraphæ totius voluminis Lucensis, quod non tam hanc abbreviationem quam Hispanicam collectionem auctorem complectitur, est ejusmodi. In nomine Domini nostri Jesu Christi. Incipit liber canonum sanctorum Patrum generaliter : quæ epigraphæ totum volumen videtur respicere, non vero solam breviationem, quæ Perezio teste in singulis paginis prænotatur : Excerpta canonum.

Liber I. De institutionibus clericorum. Dividitur in titulos 60.

Lib. II. De institutionibus monasteriorum et monachorum atque ordinibus penitentium. In tit. 25.

Lib. III. De institutionibus judiciorum et gubernaculis rerum. In tit. 44.

Lib. IV. De institutionibus officiorum et ordine habitandis. In tit. 40.

Lib. V. De diversitate nuptiarum et scelere flagitiorum. In tit. 18.

Lib. VI. De generalibus regulis clericorum, ceterorumque Christianorum, et regimine principum. In tit. 6.

Lib. VII. De honestate et negotiis principum. In tit. 44.

Lib. VIII. De Deo et de iis quæ sunt credenda de illo. In tit. 9.

Lib. IX. De abdicatione hereticorum. In tit. 9.

Lib. X. De idololatria et cultoribus ejus, ac de scripturis pacis, et muneribus missis. In tit. 7.

5. Cajetanus Cennius cum hoc opus S. Isidoro Hispalensis adjudicandum putet, addititios esse censet titulos quibus additamentis collectionis Hispanicæ eodem S. Isidoro posteriora allegantur. Id autem plane incredibile nobis videtur. Non enim pauci tantum tituli in hoc vel illo libro descripti, sed integer fere liber septimus addititius dici deberet, quippe qui fere totus Toletana synodus S. Isidoro posteriores laudat. Præterea si hæc primæ abbreviatio a [cclxv] S. Isidoro lucubrata ad primigeniam collectionem Hispanicam multo brevior perlineret, et non potius ad ampliorem; cur in solis miss, exemplis amplioris collectionis inventa fuisset, nusquam vero brevior in tot aliis codicibus, qui eandem collectionem pluribus additamentis expertem representant? Quid quod numeri capitulorum, qui in hac breviatione non cum primæ, sed cum auctoris collectionis numeris plane coincidunt, satis demonstrant breviationis auctorem eos non ex primigenia, sed ex ampliori collectioneumpsisse? Alias dicendum esset posteriorem auctorem, cui additamenta quædam attribuenda credantur, horum additamentorum gratia, quæ pauciora sunt, ceteros omnes primæ abbreviatiois numeros immutasse, et ad amplioris collectionis seriem exegisse: quod sine evidenti argumento ne suspicari quidem licet. Adde tandem versus ab ipsius abbreviatiois auctore concinnatos,

A quos a cardinali de Aguirro omissos ex Perezio subjiciemus. Hi autem tam inficeti, insulsi, duri, et a metri poetici legibus alieni sunt, ut S. Isidoro Hispalensi tribui non possint, et eos quidam licet per se negligendos, eo consilio subjiciamus ut S. Isidoro quam indigni sint quisque perspiciat. Laudatus cardinalis eos idcirco neglexit, quia ipsos ab auctore breviationis alienos, et nusquam postari se posse præterea commentum perperam inserui, credidit. At gratis ita opinatus est, ipso quoque versus ad breviationem referri ita est evidens, ut præmissi eundem loco sint, et in quoddam compendium viderantur redigere quicquid in ipsis libris continetur. Eundem quidem et versusum et compendii auctorem prænotat inter cetera illa sub Anem primi generalis præemii:

Sicque novum corpus primæ artis hunc implevit
Ingenius brevis formam compendia lartia.

Hinc Antonius Augustinus, qui hos versus ab auctore breviationis lucubratos non dubitavit, in *Indice de quibusdam veteribus canonum ecclesiasticorum collectoribus* cap. 17, jure scripsit: Indices nisi qui eidem Isidoro (episcopo Hispalensi) ascriberent; sed vehementer falluntur: nam ipse se scriptor prodit his carminibus ineptis hunc, quæ designat eum additamentum fuisse tum primum manum ferule subtrahentem.

6. Joannes Baptista Perezio in præfatione domi primi, quam dedimus part. III c. A. § 6. Juliano archiepiscopo Toletano hanc breviationem attribuendam conjecit, qui illis temporibus, inquit, floruit, et a Felice ejus successore versibus lausis traditur: ut vel ex eo suspicari liceat ab eodem conscripta ea carmina, quæ aliquibus libris hujus operis præponuntur. Nam quod illa inania et boni tantum contenta sint, id vitium rudi illi ætati condonandum merito videatur. Verum ille Toletana concilia usque ad duodecimum in breviatione passim laudata cogitavit, nec animadvertit semel citari etiam Toletanum XVI, et ex numerorum serie cognoscitur, in collectione qua nunc est abbreviator, fuisse quoque descriptum Toletanum XVII, ut superius observavimus. Etenim vero Julianus præfuit quatuor synodis Toletanis a duodecima usque ad decimam quintam; dux tamen sequentes, XVI et XVII, post ejus mortem celebrata fuerunt: ac propterea breviationis et carminum auctor constitui debet post annum 694, quo decima septima synodus Toletana habita fuit, nimirum sub finem sæculi septimi, vel initio octavi. Forte ille, quicumque fuit, qui collectioni Hispanicæ plura documenta reformatis capitulorum numeris addidit, ipsos quoque abbreviatiois auctor fuit: unde hæc abbreviatio auctoris collectionis ejusdem codicibus præfixa legitur.

7. Ea tandem carmina, quæ prioribus quique tantummodo libris prænotata et a Perezio descripta invenimus in ans. Vat. 4887. Ante primum librum, immo ante ipsam primi libri epigraphen quasi prænotum totius abbreviatiois hi versus leguntur cum D titulo:

INCIPIT VERSIFICATIO. INTERROGATIO

Cela terrible codex qui cede
Locoris, quia tu es vitalis ardo,
Quod inest tibi nomen?
Celer ter dicas sanctorum regna voce
[cclxv] Qui sunt hi, quibus hoc titulo censere
Totius orbis jus, imperia jura.

Tu quem tot valida procerum sententia format,
Quid statueris viles, tibi quæque potentia substat?
O tenuem tenero nutantem corde clientem!
Me celeberrima fama totum correat in orbem.
Et te cur latebra fovet hic miserante veluta?
Ad me, ai vis me nosse, convertere lotus,
Arcanisque suis promptus me illudere totum.
Ausculta jam quid possunt mea promere signa,
Et si posse subest tibi sic agnosce secreta:

*Felix quæ veritas teneatur, nuntio terris.
Terrorigenus felix mitto duns loquere terras,
Stans in sublimis erectorum deprimo colla,
Ardua dum culpis jubeo disponere jura.
Excelsa visens elevatus præferor arce,
Dum subjecta premo valida tota ordine sacro.
Me decet eximie narrantem concio veras,
Dum bene cuncta simul mox in erebo ante lacescunt,
Cuncta tremunt, pono dum cunctis jussa tremoris.
Me valida metuunt, mihi magna parere jubentur.
Schisma perit, error resiliit, fallacia non est,
Obscenus fugit, impurus ruit, impius extra est,
Gula cadit, ebrius nec erit, et pompa recedit.
Dæmonibus jubeo, rerum auctor non erit aliter:
Non curare caput saxi, non ponere thura,
Nec creatura dabit operi Creatoris honores.
Ordine compono cuncta, seco ordine cuncta,
Ordinibus ponens (facio tota ordine pulchra.
Dico fidem sacram, tribuo mysteria sacra.
Altare, templum, vestis, vas, sedis, honorque,
Chrisma, caro, sanguisque sacer, baptista, sacrorum
Janitor, acolytus, lector, psaltesque canorus,
Exorcista potens actu, minorque levita,
Vocæ levita valens, præsul et presbyter: alia
Virgo, jugum nuptæ, caelebs, verboque reclinis:
Quæque fidem nomenque Dei censetur habere,
Ordinibus discreta meis celeberrima constat:
Et..... et formam de limite seruant,
Cumque suis plena possint subsistere causis,
Sicut tamen ordinata meis hæc omnia jussis.
Me, rogo, me sine ipse modo narrare quod opto,
Si fas attribuis, mihi dentur jura loquendi.
Dicito quæque vales, et firma pectore vota.
Postquam te nosse valui, et cognoscere quivi,
Ac sublimis tum posse mihi nosse dedisti,
Appro plane satis tua mecum volvere jussa,
Et si scire Deus dederit, scrutare profunda,
Sicque per ordem verborum vitæ semina sparsum
Sinitibus aggregare meis, ut acumine mentis
Te aggressus stringam distentum corpore multo.
Dispersaque trahens nec jam commenta sub uno,
Quo dum iudicium queret sententia discors,
Quidquid velle libet, totum concordia præstet.
Sicque novum corpus primævis artibus implens,
Ingeniis brevia formem compendia tardis.
Magna libet, perge celer, oia nulla retardent.
Eato Deus mecum, per me hæc dispersa reducens,
Ut facias in me digna compendia multis.*

[CCLXVII] Post epigraphen, seu titulum libri secundi
hi versus describuntur.

*Postquam sanctifico missos de cespite flores
Magnopere sacros distinguimus ordine campos;
Quo nunc ira jubes, aut quo me tramite mittis?
Est bene quod præfixa tenent loca sacra ministri.
At nunc virginem solers dispone cohortem,
Astringe viduam, penitens det corde dolorem,
Ne lascivens suis redent in montibus illa
Quæ adhuc deliciis pollens est mortua vivens.
Nisi toto, si Dominus vult, ibimus illuc
Quo nos magna jubet oris sententia vestri.*

Sequitur tabula titulorum libri ejusdem, postea hi
versus adduntur.

*Compixi turmam celebratus lumine fulvam,
Quæve sibi debent ordinis cuncta dadi.
Sistit præclare solidatus virginis ordo,
Atque decus ejus permanet inde sacrum.
Respexi dignis penitentem flētibus omnem,
Curvavit viduam legibus ipse sacris.
Est ne placens itinere viatoris cruce subactum
Condigno quæ sunt pondere dicta manent.
Hæc ad fines te mittat intentio constans,
Et posteris caprum fingeris hospes opus.*

Post titulum tertii libri hi versus leguntur.

*Jussis postquam nostra tuis se lingua subegit,
Ac dicto citius famulatum mente paravit,*

A

*In qua cursivagum mittamus parte viantem,
Aut commotum librabimus orbe regressum?
Enizo serice usque nunc proruit orsu.
Ex hoc incipe juridicos disponere motus.
Os, guttur, linguam, labium accusantis obunca,
Falsum non tolere indennem vivere testem.
Judicium iudex addiscat promere justum,
Nec nimium juris veritat in parte favoris.
Quisquis enim torquet leges, torquetur ad ignes,
Et parva magnus pensabit facta reatus.*

Sequitur tabula titulorum libri tertii, ac postea hi
versus subjunguntur.

*Compleri præcepta sacris implexis loquens,
Asportans quidquid præcipis ipse tibi.
Putasne recto labuntur crura vianti,
Aut non alterno fallimur inde pede?
Directe jugulus mentem consilii iniquam,
Justitia telo callida cuncta secans.
Pulchre est infansio punitus crimine mendax,
Ne falso staret quod veritate perit.
Veridico cuncta congressa est orbita gressu:
Perge vicens, error nullus in antra late.*

Post titulum libri quarti.

*Ecce jugi motu placendi numerata portans
Totum quod statuis impleri mente reclinis.
Amodo quæ nostris sternetur semita plantis?
Aut commitemus acres per plana recursum?
Hactenus excerpto verborum lingua cucurrit
Ordine, nunc compone choros reboantibus hymnis.
Decæ delicti sordes baptismate tolli.
Distingue templis altaria, carmina, thura.
Comple re tua concurrat cito jussa citius.
Imperique animis sacra porribo superbis.*

Sequitur tabula titulorum ejusdem quarti libri, pos
quam hic unus versus legitur, cæteri desunt.

Altaris aram, ritus, et cantica templi.

[CCLXVIII] Post titulum quinti libri.

*Quidquid promulgasse tui fuit inclite jussi.
Certatim tibi totum manus operosa remisit.
Et jam baptismata, choros, cantuque libravi.
Post hæc pande viam, qua noverit isse viator.
Ex hinc dispone generosi seminis ortum.
Nupta virum teneat, vir nuptiam linguere cesset.
Nascatur proles communi velle peracto.
Sient nuptus opera communi velle negato.
Nobilis hoc utraque regat sic vita parentes,
Ut teneat ambos post matrem vita perennis.*

Sequitur titulorum tabula, nec alii versus vel hic,
vel in aliis libris inventi fuerunt.

CAPUT VI.

*De vetustioribus collectionibus canonum penitentialium
a Theodoro, Bedæ et Egberto lucubratis. Vulgatus
liber de Remediis peccatorum Bedæ ascriptus, Eg-
berto asseritur. Egberti opus de sacerdotali jure,
ejusque fragmenta. Excerptiones canonum ex hoc
opere Hucario Levitæ vindicande. Penitentialia in
quatuor libros distinctum ab Egberto abjudicatur.
De collectione canonum libro quarto comprehensa,
ex qua Regionem profecisse delegitur.*

D

1. Cum canonum usus frequentior esset in regen-
ois penitentibus, canonum et pontificum decreta ac
dicta Patrum quæ in eum finem conferrent, in unum
colligi coeperunt. Hinc libri penitentialia ex cano-
num, pontificum, ac Patrum sententiis compati:
quorum quidam ita distincte eorum sanctiones in
unum collectas referunt, ut inter collectiones cano-
num jure censi queant. Vetustiores et celeberrimas
libri penitentialia præter Romanum, quem Hliliga-
rius et Romanis serinis dedit, sunt illi Theodori epi-
scopi Cantuariensis, Bedæ presbyteri, et Egberti
episcopi Eboracensis, quorum potissimum meminit
Gregorius III seu quicumque sit auctor *Excerpti* et

Patrum dictis canonumque sententiis de diversis criminibus et remediis eorum. Theodori Cantuariensis anno 690 defuncti Pœnitentiale, editum Parisiis a Jacobo Petit ex duobus mss. Thuaneis, integrum non est: ac propterea idem Petit non pauca ejus Pœnitentialis fragmenta, quæ ex aliis auctoribus sedulo collegit, adicere coactus fuit. Cum vero multa alio ordine, et aliis quandoque verbis repetita inveniantur in Capitulis Theodori ex ms. Corbeiensi editis a Luca Acherio, vehemens suspicio est, tum in hoc codice, tum in duobus illis Thuaneis aliisque ejusdem generis manuscriptis non contineri ipsum Pœnitentiale Theodori, aut ejus fragmentum; sed a diversis studiosis viris in iis codicibus collecta fuisse hinc et hinc Theodori Capitula, quæ in posterioribus pœnitentialibus ex Theodoro allegata fuere. Enimvero in capitulis quæ ex Thuaneis mss. et ex Corbeiensi vulgata fuere, allegatur ipse Theodorus: quod germano ipsius exemplo convenire nequit. Sic enim cap. 12, apud Petit pag. 11, e mss. Thuaneis: *Ergo unam licentiam dedit Theodorus*; et c. 21, apud Acherium pag. 487, e ms. Corbeiensi: *Pœnitentes secundum canones non debent communicare ante consummationem pœnitentiæ. Theodorus dicit: Nos autem pro misericordia*, etc. Henricus Spelmanus tom. I Conciliorum Britannicæ tradit se in celebri bibliotheca S. Benedicti Cantabrigie reperisse prolixiorem librum pœnitentiale Theodori, ex quo titulus capitulum tantummodo edidit. Sunt autem tituli 78, quos Jacobus Petit recusat tom. I, pag. 85. Cum vero ipsum opus nobis præsto non sit, non hoc quoque Pœnitentiale Theodorum habere auctorem, definire non licet. Certe ultimus titulus his verbis expressus, *Augustinus Aurelianus episcopus dixit*, qui eodem modo repetitur in excerptionibus Egberti tribus, Theodoro ascribi non posse videtur. Textus enim, qui in iisdem excerptionibus Augustino Aureliensi asseritur, ex tribus partibus constat, [cclxix] quarum prior Celestini papæ, altera Leonis I, tertia Aurelii Augustini Hipponensis verba refert.

2. Bedæ Pœnitentiale a multis laudatur. Is Theodori Pœnitentiale auxisse creditur. Hoc saltem Pœnitentiale in suum fere transtulit: unde Regino lib. I, c. 297, textum recitat ex Theodori archiepiscopi vel Bedæ presbyteri Pœnitentiali; lib. II, c. 246, alium textum refert ex Pœnitentiali Theodori episcopi, et Bedæ presbyteri: quia iidem Theodori textus in Pœnitentiali Bedæ recepti fuerunt. Hoc ipsum Pœnitentiale Bedæ non multo post alienis additamentis auctum testatur Egbertus, quem videbimus auctorem esse ejus testimonii quod a Burchardo profertur capite octavo libri xix. In Pœnitentiali Bedæ, inquit, plura inveniuntur utilia, plura autem inveniuntur ab aliis inserta, quæ nec canonibus, nec aliis pœnitentialibus conveniunt. Hoc autem Pœnitentiale Bedæ ad nos neque purum, neque auctum pervenit. Ipsi quidem tribuitur liber de Remediis peccatorum, qui etiam Pœnitentiale appellari solet. Sed hujus auctorem Egbertum Eboracensem credimus. Bedæ sane non posse ascribi palam sit ex c. 1 ejusdem operis, in quo ter Beda laudatur. Integrum hoc caput profert Burchardus lib. xix, c. 8, ubi hæc inter alia leguntur de Pœnitentiali libro, qui et secundum canonem auctoritatem, et iuxta sententias trium Pœnitentialium Theodori episcopi, et Romanorum pontificum, et Bedæ ordinetur. Sed in Pœnitentiali Bedæ, etc., ut supra. Et paulo post: *Hæc omnia de canonibus, et de sanctorum Patrum sententiis, et de Hieronymo, de Augustino, Gregorio, Theodoro, Beda, et ex Pœnitentiali Romano vera collegimus.* Qui hunc librum de Remediis peccatorum affixerunt Bedæ, verba Bedæ nomen præferentia ex hoc textu expunxisse videntur, ne forte hinc suspectus esset idem libellus, in quo Beda Bedam allegaret. Sed omnis suspicio evanescet, si a Beda idem liber abjudicetur, et suo auctori asseratur. Verum autem auctorem satis prodit inscriptio quæ in ipsis mss. et vulgatis codicibus capitulo primo

A præfigitur: *Excerptum de canonibus catholicorum Patrum, vel Pœnitentiæ (forte Pœnitentialium) ad remedium animarum, domni Agberti archiepiscopi.* Egbertum Eboracensem intellige. Idem confirmat Rhabanus Maurus archiepiscopus Moguntinus, qui paulo post Egbertum floruit. In epistola enim ad Heribaldum c. 18, de perjurio agens, hæc habet: *Item Egbertus Anglorum episcopus diffinit ita dicens: Qui juramentum in Ecclesia fecerit, aut in Evangelio, sive in reliquiis sanctorum, septem annos pœniteat*, etc., ut in cap. 9 libri de Remediis peccatorum. Hic igitur vastus scriptor Egbertum, seu Egbertum ejus libri auctorem maxime comprobatur. Quod si alii Rhabano posteriores collectores canonum, ut Regino, Burchardus, etc., aliquot hujus libelli testimonia nunc Pœnitentiali Romano, nunc Theodoro, nunc Bedæ adjudicant, id ea de causa contigit, quia sicut posteriores pœnitentialium auctores ex antiquioribus pleraque derivarunt, ita etiam Egbertus (qui in textu, quem sincerum, nec mutilatum esse Burchardus recitavimus, innuitur) ex tribus Pœnitentialibus Theodori, Romano et Bedæ plura decerpit. Id tandem multo magis confirmat codex Vat. Palat. 485, qui idem opus Egberto inscriptum et additiis expertem præfert. Discrepat enim non modicum a vulgato libro de Remediis peccatorum tum in ordine, tum in substantia ac numero capitulum, cum alia vulgatis breviora sint, alia vero omnino desint, ut vel ex sequenti capitulo indice palam fiet.

INCIPIUNT CAPITULA DE CANONIBUS PATRUM.

I. De præfatione. II. De capitalibus culpis. III. De cupiditate ceterisque flagitiis. IV. De clericorum pœnitentia. V. De juramento. VI. De machina mulierum. VII. De auguriis et divinationibus. VIII. De minutis peccatis. IX. De furto. X. De ebrietate. XI. De Eucharistia. XII. De diversis causis. XIII. Qui non potest implere quod in Pœnitentiale scriptum est.

Dein hic titulus legitur cum auctoris nomine: *Incipit liber Pœnitentialis sumptus de canonibus Patrum catholicorum ad remedium animarum, domni Egberti archiepiscopi.* Præfatio vulgata, cui in aliis mss. et editis Bedæ nomen præfixum, vulgatæ opinioni causam dedit, et capita 2, 3, 4, et 15, quæ vel [cclxx] ex ipsa contextus lectione intrusa deteguntur in eodem codice desunt; prælationisque locum obtinet caput primum vulgatum incipiens: *Institutio illa sancta*, quod non mutilatum legitur apud Burchardum lib. xix, cap. 8. Quantum ad variantes, quæ in singulis capitulis occurrunt, hoc unum monemus octavum caput codicis maxime discrepare a sexto vulgato, cui titulus est de Minoribus Peccatis. Hic autem libellus Egberti de Remediis peccatorum pars est amplioris operis, de quo paulo post redibit sermo.

3. Tomo IV Anecdotorum P. P. Martene et Durandi, col. 54, collectio antiqua canonum pœnitentialium exhibetur, quam P. Dominicus Mansius tomo I Supplementi Conciliorum Bedæ tribuendam existimat. Non assentimur. Plura enim decreta ibidem desunt quæ Bedæ Pœnitentiali erant inserta. Vide inter cætera, quæ ex Beda allegat Burchardus lib. xix, c. 29, 84, 102 et 146. Hæc autem canonum brevis collectio tempore Gregorii II lucubrata fuit, uti probat titulus col. 57: *Item ex decreto papæ Gregorii minoris, qui nunc Romanam gerit matrem Ecclesiam.* In Galliis potius quam in Anglia compactam conjiciamus in Observationibus ad dissert. 16 Quesselli, § 1, n. 4. Unius Nicæni canonis sensum profert, non verba, quæ ideo cum nulla interpretatione concordant. Alii pauci canones synodorum Græcarum vel ex Isidoriana, vel ex Dionysiana versione recitantur. Nulli canones Hispani, sed soli Gallicani et Hibernenses, statuta Ecclesie antiqua, et unus canon ex concilio Hippohæregio de pœnitentibus, qui est canon 50 Brevarii Hipponensis, et insertus legitur concilio Carthaginiensi anni 397, apud Dionysium c. 45. Ex Romanis pontificibus laudantur Innocentius, Celestinus,

Leo, Gregorius Magnus, et Gregorius Minor; ex Patribus Basilis, Augustinus, Cassianus, atque Isidorus; ac inter penitentialia illud unius Theodori expresso ipsius nomine allegatur.

4. Egberti Eboracensis nomine duo opera memorantur ab Henrico Spelmanno tom. I Conciliorum Britannia, ac ex his nonnulla edidit quae a P. Labbeo suscepta et tome VIII Venetae editionis Conciliorum inserta leguntur. Primum opus inscribitur: *Exceptiones Egberti Eboracensis archiepiscopi et dictis et canonibus antiorum Patrum concinnatae et ad ecclesiasticam politiam institutionem conducentes*. Hic vero exceptiones, licet ex ampliori opere ipsius Egberti sumptae sint, non tamen Egbertum, sed Hucarium habent auctorem. Id satis explore nos docuit Anglicanus scriptor, Jacobus Waræus, in mss. Britannia versatissimus, qui in annotationibus ad synodum S. Patricii agens de canone 25 ejusdem synodi, scribit: *Canon 25 de thoro fratris defuncti habetur etiam in excerptis mss. et Jure Sacerdotali Egberti archiepiscopi Eboracensis per Hucarium levitam sub titulo, etc.* Canon autem quem ibidem Waræus laudat, in exceptionibus a Spelmanno vulgatis legitur num. 128. Item synodus de thoro fratris defuncti, qui est canon 25 synodi secundae S. Patricii tom. IV Concil., col. 760. Cum porro Waræus has exceptiones non ex editione Spelmanni, sed ex mss. alleget, vidit ergo manuscripta Britannica quae Hucarium harum exceptionum auctorem praeferebant. Hinc etiam Baleus has, ut credimus, exceptiones indicat, cum Egberti constitutiones ab Hucario levita redactas asserit in compendium. Spelmannus vero fortassis deceptus fuit marginali notatione codicis Cottoniani. In catalogo enim manuscritorum Britannia, tom. II, pag. 47, de codice Cottoniano Nero A 1 haec leguntur: *In margine: Exceptiones D. Egberti archiepiscopi Eboraci civitatis de Sacerdotali Jure*. Verum hic quoque verum Egberti opus cum exceptionibus Hucarii perperam confusum. Utrumque cum Waræo distinguendum. Opus Egberti inscriptum erat: *de Sacerdotali Jure*. Ex hoc autem Hucarius levita quaedam excerptat, quae in vulgatis exceptionibus continentur.

5. Egberti prolixum opus *de Sacerdotali Jure* integrum nondum in lucem prodit. Quaedam tantum ejus particulae editae sunt. Librum de Remediis peccatorum, quem Egberto antea vindicavimus, uti in mss. Vat. Palatino continetur, ejusdem operis particulam credimus. Alia quoque ejusdem operis pars videri potest Penitentiali Egberti, quod e Romano ms. Sanctae Crucis in Hierusalem vulgavit Joannes Morinus in appendice librorum de Penitentia, cui titulus: *Excerptum de canonibus catholicorum Patrum, vel Penitentia* [CLXXI] *ad remedium animarum, domini Egberti archiepiscopi Eboraci civitatis*. Verum hic titulus non congruit corpori ipsius opusculi, in quo nihil ex canonibus profertur, sed describuntur rituales preces et ordo in reconciliatione penitentium. Cum vero hisce precibus et ordini praemissa sint duo capita sumpta ex cap. 1 et 5 vulgati libri *de Remediis peccatorum*, quae in cod. Vat. Palatino sunt cap. 1 et 2 libri ejusdem eo titulo inscripti: idem titulus non ad corpus opusculi a Morino editi, sed ad librum pertinet *de Remediis peccatorum*, ex quo illa duo capitula statim post titulum descripta fuerunt. Sola ergo duo ista capitula ad Egberti opus pertinent. Excerptio porro ab Hucario digesta ad opus *de Sacerdotali Jure* certius spectant: unde in Oxoniensi codice inseruntur cum hac epigraphe: *Hae sunt iura sacerdotum, quae tenere debent, ut in margine Conciliorum notatur*. Deficiente integro Egberti opere, de excerptis ex eo capitulis dicendum superest. Exceptiones tantum 24 in codice Oxoniensi a Spelmanno inventae; ceteras autem usque ad 145 adiecit ex alio codice, qui tamen laxatus et mutilus erat. David autem Wilkies tom. I Conciliorum Magnae Britanniae novissimae editionis Londinensis an 1757, ex codice Cottoniano, quem Spelmannus memorat, non tamen adhibuit, eas-

dem exceptiones supplavit ad numerum usque 163. Nihil (si unum aut alterum excipias) in his exceptionibus invenitur posterius Gregorio Juniori: quod Egberti ita apprimè convenit, quippe qui ad Eboracensem sedem erectus circa annum 731, eandem tenuit annis triginta et amplius. Unum, quod difficultatem movere potest, est canon septimus, in quo oratio praecipitur pro *via et imperio domini imperatoris, et filiorum ac filiarum salute*. In synodo Cantuariensi archiepiscopi Cantuariensis Egberto coevi, c. 36, perscripta legitur oratio pro *regibus et ducibus, totiusque populi Christiani incolumitate*. Imperator et filii ac filiae Imperatoris hinc Egberti auctori non conveniunt, praesertim in Britannia, quae propriis regibus parebat. Alterum, quod majorem difficultatem facit, est canon 151, ad verbum exscriptus ex cap. 38 libri secundi Vita S. Gregorii, cuius auctor Joannes diaconus Egberto posterior fuit. Hinc nonnulla canonibus ex Egberto excerptis aliunde inserta videntur. Adde nonnullos errores, qui tantum eidem Egberto tribui non posse videntur. In praefatione exceptionibus praemissa errore aliquo tria testimonia in unum coeant, unum ex Celestino, alterum ex Leone, tertium ex Adrelio Augusto, et quae Augustino Aureliensi ascribuntur. Haec autem tria optime distinguuntur in opere quod Egberto perperam asseritum mox ostendemus. Distinguntur, inquam, lib. IV, c. 232, 233 et 234, et suo cuiusque auctori asseruntur. Alia nonnulla tum in canonum titulis, tum in ipsis canonibus confusa et vitata occurrunt. Num. 39 canonis *Africanensis* nomine affertur quoddam decretum quod inter capitula Penitentialia Theodori recitatur apud Acherium cap. 21, insertis vocibus: *Theodorus dicit*. Num. 68 allegatur uti Agathensis canon, qui inter Agathensis non legitur. Ita quidem laudatur etiam a Reginone lib. II, c. 271, et a Burchardo lib. XI, c. 64. Melius vero in collectione de qua mox dicemus, lib. IV, c. 127, vindicatur S. Ferreole. Cum vero in hac collectione numero praecedenti 126 affertur canon ex concilio Agathensi, si quidpiam simile fuit etiam in Egberti opere ex quo exceptiones sumptae sunt, facile potuit evenire ut excerptoris allocatione praecedentis canonis titulus ad sequentem transferretur: quemadmodum Ivo accidit, qui in opus. 80 ad Cullielmum Fiscanensem ex Burchardo libro III, c. 11, simili errore canonem epistolae Hygini allegavit ex concilio *Meldensi*, capitulo quinto, haec epigraphae traducta ex praecedenti capite decimo ejusdem libri Burchardiani. Praeterea num. 139 exceptionum, Vigili decretum recitatur, quod posteriores ex Burchardo Hygino papa tribunt; ac nec in suppositiis Hygini literis legitur, nec in Vigili epistola ad Profuturum eodem modo ac sensu profertur. Notatione digna sunt etiam quaedam allegationes inusitatae. Num. 53, sub titulo *Canon asietorum*, producit canon 23 Carthaginensis in collectionis Isidorianae seu potius Hispanicae. Num. 94, *canonum Romanorum et Francorum* nomine appellari videntur leges civiles imperatorum Romanorum ac regum Francorum, quibus delictorum poena et delinquentium coercitio praescribitur. Ceterum ex n. 30 harum exceptionum, quae ex ampliori [CLXXII] Egberti opere maxima eadem ex parte Hucarii sumptae, exploratum fit in Anglia existisse abbreviationes Rulliniae canonum Nicenorum. Dionysiana pariter versio detegitur in num. 34, 35, 43 et 59. Laudantur canones Hibernenses et synodus S. Patricii, regulae Fructuosi, Aureliani et Isidori, ac nonnulli canones synodorum Gallicae, inter quos sunt Epauenses, qui nec in primigenia collectione Hispanica, nec in primis ejus additionibus leguntur.

6. Alterum opus, quod Spelmannus Egberto adiecit, est Penitentiali, ex quo aliquot canones excerptos edidit haec inscriptione: *Ex ejusdem Egberti Penitentialis libro secundo in publica bibliotheca Oxoniensi sub titulo: Ab hinc diversa ac diversis excessibus judicis* (Tom. VII Concil. Ven. edit., col. 350).

Descriptis autem exinde tantummodo canonibus A 55, hæc idem Spelmanus notavit tom. I Concil. Britannicæ, pag. 276: *Hucusque canones in secundo libro Penitentiali prope finem; habenturque in libro quarto multis alii ex epistolis dictisque Patrum, decretis paparum, et diversorum conciliorum sanctionibus, quodraginta duo ejusdem libri folia occupantes in Ozoniensi ms. Hunc codicem ipse non vidit; monuit enim pag. 275 se eos canones ex secundo libro excerptos aliorum oculis et industriis accipere; addiditque illud Penitentialis in eodem codice quatuor libros integros compleri. Nobis autem contigit hoc opus in quatuor libros distinctum reperire in ms. Vat. 4552, in cujus quidem libro secundo illi canones 55 a Spelmanno editi continentur, et libro quarto laudata fusiore canonum collectio exhibetur, quam separatim descripsimus nacti sumus in alio epd. Vat. 1547. In nullo autem ex his duobus codicibus Egberti nomen legitur. Immo ex præfationibus, quas Spelmanus non vidit, palam fit hoc opus a privato aliquo auctore fuisse scriptum precepto alicujus sive abbatis, sive episcopi, quem admodum colligere licet inter cetera ex his verbiis præfati in librum quartum: *Magnopere poposcisti ex præceptis, charissime rector, ut ad corrigendos vel instruendos tuorum mores audiderim, quædam ex divinis constitutionibus, etc.* Hæc Egberto archiepiscopo non congruat. Certe hoc non est opus ejusdem de *Sacerdotali Jure*, quod ipse Penitentialis vocari potest. Quædam enim capitula in eisdem libris non leguntur, quæ in exceptionibus ex Egberti opere sumpta præstant; alia non legitur illud caput quod ex Egberto Rhabanus allegat. Adde quod in eisdem exceptionibus laudatur canon synodi Agathensis, qui in libro quarto hujus operis, cap. 127, suo auctori Ferreolo ascribitur. Spelmanum igitur, qui codicem Oxoniensem non evolvit, ex eo deceptum credimus quod in eodem ms. his libris nullo Egberti nomine signatis præmissa essent exceptionum capitula 24, quæ etiam Egberti titulo canebant, cum tamen ex Egberto habere auctorem alius saltem Cottonianus, quem n. 4 memoravimus, codex (licet erronee) præferret; eundem Egbertum ejus quoque operis in quatuor libros distincti, quod laudatis capitulis subijciatur, auctoritatem credidit. Tres priores libri ex Patrum fere sententiis compacti sunt, in quibus frequenter Prospero nomine laudantur libri de Vita contemplativa, uti apud scriptores octavi et noni sæculi mos erat. Quartus vero liber canonum collectionem complectitur distinctam in titulis seu capitula 581. Nullum testimonium occurrit recentius Gregorio II et Boda, qui ante medium octavarum sæculum vita functi sunt. Nihil apocryphum recitat. In testimoniis describendis fere exactus est auctor: aliquando tamen (ut alii ejusdem temporis) liberiori calamo seu compendio usus deprehenditur. Penitentialia Romanum et Bedæ laudantur, nec non regulæ monasticæ S. Benedicti, et sanctorum Patrum Basilii, Aureliani, Cassarii, Fructuosi, Ferreoli, Isidori, atque Columbanii, et aliorum similium. Dionysii collectio usui fuit, ex qua præcipue Græcorum synodorum ac Africani canones sumpti sunt. Hispanicam vero collectionem in canonibus Africanis collector aliquando secutus est, ex qua Carthaginensi concilio attribuit canones qui in ea collectione perperam asseruntur Carthaginensi etc. Nihil refert ex canonibus Hispanice non inveniri. Ex Gallienis canonibus præter Hispanicam aliud exemplum præcelsis habuit: laudat enim synodos Toronicam, Veneticam, Spanensem, et aliquot Aurelianensem, quæ in Hispanica desiderantur. Ex collectione etiam hoc anno edenda profecisse videtur. [p. 121] Etiam canonem Chalcedonensem refert c. 245 ex interpretatione Prisca, et c. 258 canonem Nicenum, c. 247 Antiochenum, c. 312 Laodicenum ex antiqua versione cum lectionibus quæ in supradicta tantum collectione inveniantur. Illud porro maxime animadvertendum est, Reginonem usum fuisse quarto libro*

hujus operis; plurimos enim canones eodem appo ordine ac iisdem titulis ex ipso manifestissime excerptis. Perutilis fuit diligentissima Reginonis editio, quam curavit Stephanus Balduus; quippe ex hac maxime illustrantur collectiones Burcardi et Ivonis, qui ex Reginone exhibuerunt. Quanto optem magis utilis futura erit editio laudati operis, ex quo Regino quamplurima derivavit? Hanc vero editionem fere parant, si Deus concenserit, aliquando daturi sumus.

CAPUT VII.

De tribus vetustis collectionibus quæ canones in loco communis distribuit,

§ 1. De collectione Hibernensi.

4. Methodum distribuendorum canonum in titulos et locos communes præferunt veteres collectiones Hibernensis, Alrovalliana, Andegavensis, Divionensis, Pithemana, et alia ejusmodi, quæ a P. Sirmondo, a Jacobo Petiti et ab aliis laudantur, cum nullis incertis aut pseudo-Isidori imposturis, et aliis habenda potius amulorum, circa hoc tempus et ante Isidorianam collectionem locum habere videntur. De Hibernensi imprimis dicamus. Ex hac P. Lucas Acherius (T. I Spicil. nov. edit., p. 493), Corbeienis codice usus, primum edidit canones Hibernenses; et deinde ex ms. Bigotiano P. Edmundus Martene adiecit alios canones Hibernenses, qui vel Acherii diligentiam superant, vel (quod probabilius est) in ipsius codice deerant. Hæc vetus compilatio ex conciliorum Romanorumque præsumitur Patrumque decretis fere abreviatis conflata, constat ex libris 68, quorum singuli in plura capitula dividuntur. Collectoris nomen indicare videtur librorum in fine antiquissimi codicis Corbeienis his verbis: *Arbedoc clericus ipse has collectiones conscripsi facinoræ conscriptionis hæc fuerit obste dispensante, quæ de sanctis Scripturis vel divinis sententiis hic in hac codice glomeratæ sunt; alia etiam decreta quæ sancti Patres et synodi in diversis gentibus vel linguis contraxerunt.* Acherius in monito conscripsi Hibernum testatam, qui exceptiones ex Egberto digessit, fortassis esse eum qui hæc hæc appellatur. At hæc fuerit unum nomen confusum videtur, et quædam abbas dicitur. Ipse Corbeienis codex, Mabillonio testante de Re Diplomatica pag. 360, octavo sæculo scriptus, collectionis et collectoris antiquitatem demonstrat. Hanc certe apud Hibernos compositionem probatur S. Patricii ac Cilde Saponis dicta, tum Hibernensis synodi, quæ fere sancta cynodus vel simpliciter apud eos appellatur, decreta. Hæc collectio, inquit Acherius, docet et constituit quæ spectant ad ordinationes sacras, ad ministrorum Ecclesiæ diversæ munia, ad administrandum sacramentorum modum, ad ecclesiasticam disciplinam præbe observandam, et ad laicos Christianis moribus religiose instituendos; denique remedia adhibenda penitentibus quæ lapsis imponenda præscribit. In hac canonum Nicænorum nomine constanter asseruntur Sardicenses, uti idem legit P. Constantius in præfatione ad 1. I Epistolarum Romanorum pontificum, num. 77, pag. 72. Ex paucis autem quæ Acherius protulit perspicitur Africanos et Gallienos canones his libris fuisse insertos, ac Dionysii collectionem in Hibernia usum receptam; Gangrenenses enim canones ex Dionysiana interpretatione asseruntur, ut patet ex lib. xliii, c. 2, ubi canon 40 Dionysianus ad verbum describitur. Modum vero liberorem in canonibus compendio effecundis, qui per hæc tempora inolevit, et in aliis ejusmodi collectionibus invaluit, auctor exponit in prologo. Synodorum, inquit, exemplariorum immensitatem conspiciens... brevem planaque ac consonam [cclxxv] de ingenti silva scriptorum in unius voluminis textum expositionem digesti, plura addidi, plura minui, plura eodem terminis degens (leg. digens), plura sensu ad genus neglecto verborum transie asserens.

2. Hæc jam scripsimus, cum recitamus nostras annotationes in ms. Vaticellano 48 sæculi de-

cimi, quod diversas collectiones continet, suspicio incidit numero 3 eandem Hibernensem collectionem exhiberi. Nec suspicio inanis fuit. Nam P. Franciscus a Puteo congregationis Oratorii Romæ presbyter, quem pro sua humanitate nostris studiis co-operatorem experti sumus, rogatus titulorum indicem ac certa quædam ejusdem opusculi capita ex eo codice descripta transmisit, ac ex iis omnia cum laudata collectione convenire deteximus. Solum tituli ibidem appellantur, qui apud Acherium vocantur libri. Discrimen aliquod est etiam in divisione, cujus causa in Vallicellano exemplo tituli sunt 68, qui in codice Corbeiensi sunt libri 65. Ita, ex gr., liber tertius manuscripti Corbeiensis, apud Acherium inscriptus de Diacono, subdiaconos complectitur. Melius autem in Vallicellano dividitur in duos titulos, tertium et quartum, quorum alter de Diacono, alter de Subdiacono inscribitur. Econtra in Vallicellano deest titulus de Regionibus census, qui in Corbeiensi est lib. XLVI. Nunc inscriptionem ipsius collectionis, ut in Vallicellano legitur, appendimus cum indice titulorum et numero capitum, ex quibus consensum cum Hibernensi collectione ab Acherio edita quisque exploratus agnoscat.

Incipit gratissima canonum collatio, quæ Scripturarum testimoniis et sanctorum dictis roborata legentem lætificat; ubi si quippiam discordare videtur, illud ex eis eligendum est quod majoris auctoritatis esse, decernitur.

Sequitur Præfatio in eandem collationem. Synodorum exemplarium innumerositatem conspiciens, etc., uti apud Acherium tom. I Spicil., pag. 492, ubi minus recte synodorum exemplarium. Tum pauca de quatuor synodis ex S. Isidori libro Originum, vel ex præfatione collectionis Hispanicæ. Mox item præfatio Dionysii ad Stephanum de diversis synodis. Pro Dionysii autem præfatione collector excerptis solos titulos et numerum canonum quos in Dionysiano codice reperit. Solam partem Dionysii quæ canones complectitur præ oculis habuisse videtur, ac ex ea Carthaginienses canones continua numerorum serie, ut in Vaticano puri Dionysii exemplo, descriptos indicat numerus eorumdem canonum 158; qui numerus non Hadrianis, sed puris Dionysii codicibus convenit. Sic enim legitur: *Regula apud Carthaginem Africa centum xxviii [corrigere centum xxxviii].* Subditur canon vigesimus Antiochenus ex versione Dionysii. Tum hæc tabula titulorum describitur, quibus singulis numerum capitum ex corpore excerptum adiciendum putavimus.

I. De episcopo c. 24. II. De presbytero c. 30. III. De diacono c. 40. IV. De subdiacono c. 4. V. De lectore c. 4. VI. De exorcista c. 2. VII. De ostiario c. 3. VIII. De recapitulatione septem graduum c. 1. IX. De acolytho et psalmista c. 2. X. De clerico c. 40. XI. De Christiano c. 6. XII. De peccante sub gradu c. 6. XIII. De lege c. 4. XIV. De jejunio c. 27. XV. De elemosyna c. 40. XVI. De oratione c. 42. XVII. De cura pro mortuis c. 9. XVIII. De testimonio et testibus et testamento c. 19. XIX. De oblationibus c. 20. XX. De jure sepulture c. 15. XXI. De ordine inquisitionis causarum c. 1. XXII. De provincia c. 6. XXIII. De iudicio c. 45. XXIV. De veritate c. 41. XXV. De dominatu et subiectione c. 5. XXVI. De regno c. 28. XXVII. De sorte c. 5. XXVIII. De aceleribus et vindicta eorum c. 33. XXIX. De civitate refugii c. 48. XXX. De futuro [leg. furto] c. 42. XXXI. De commendatis c. 40. XXXII. De patribus et filiis c. 22. XXXIII. De parentibus et eorum hæreditibus, et de pietate parentum hæredes in hereditate in perpetuum conservante c. 46. XXXIV. De debitis, et pignoribus, et usuris c. 45. XXXV. De fidejussoribus, et ratis, et stipulationibus c. 8. XXXVI. De juramento c. 45. XXXVII. De jubeo c. 45. XXXVIII. De principatu c. 45. XXXIX. De [cclxxv] doctoribus c. 22. XL. De monachis c. 19. XLI. De excommunicatione c. 47. XLII. De commen-

dationibus mortuorum c. 43. XLIII. De Ecclesia et mundialibus c. 32. XLIV. De tribu c. 40. XLV. De locis c. 32. XLVI. De questionibus mulierum c. 22. XLVII. De ratione matrimonii c. 42. XLVIII. De penitentia c. 33. XLIX. De martyribus c. 23. L. De somniis c. 2. LI. De tonsura c. 9. LII. De bestiis. LIII. De carnibus edendis c. 46. LIV. De vera innocentia c. 5. LV. De infantibus c. 5. LVI. De hospitalitate c. 4. LVII. De hereticis c. 5. LVIII. De substatibus hominum c. 4. LIX. De ducatu Barbarorum c. 6. LX. De convitiis c. 8. LXI. De maledictionibus et benedictionibus c. 8. LXII. De proximis placendis c. 6. LXIII. De silentio et elevatione vocis c. 4. LXIV. De artificio c. 3. LXV. De auguriis c. 7. LXVI. De anima c. 9. LXVII. De contrariis causis c. 7. LXVIII. De variis causis c. 25.

§ 2. De collectione Herovalliana.

1. Codex Herovallianus septingentorum annorum esse traditur a P. Constantio tom. I Epistolarum Rom. pont., col. 709. Fuit Antonii de Heroval, dein Jacobi Petiti, ac demum hujus testamento in bibliothecam Sangermanensem PP. Benedictinorum, congregationis S. Mauri transivit. Laudatus Jacobus Petitus plura ex hac collectione edidit tom. I post Pœnitentiale Theodori, pag. 103 et seqq. Eandem collectionem antea laudavit Joannes Morinus in appendice librorum de Pœnitentia. Divisa est, inquit Petitus, in 92 titulos. Conciliorum canones, pontificum decreta, et Patrum sententiæ, ex quibus compilata est, omnia sunt antiqua. Nonnulla maxime animadvertenda in hac collectione occurrunt.

2. Præmittitur index synodorum quæ in ipsa collectione allegantur. Præter synodos Græcorum et Africæ, ac præter canones Romanorum, reliquæ sunt viginti et amplius synodi Gallicanæ usque ad Augustodunensem S. Leodgarii episcopi, ex Hispaniis vero soli canones Toletani allegantur. Hic Gallicanorum conciliorum numerus collectionem in Galliis lucubratam declarat.

3. Hujus collectionis auctor non ex uno, sed ex pluribus codicibus collectionibusque profecti. Hinc Nicæni canones, ex gr., nunc proferuntur ex abbreviatione Rufini, quam in aliquot Gallicanis antiquissimis collectionibus receptam vidimus part. II, c. 40, § 2, nunc ex antiqua versione, quam Isidorianam vocant, quæque in aliis mss. Gallicanis legitur. Mirum vero accidit, eundem canonem sextum Nicænum eodem titulo sexto primum pag. 120 referri ex interpretatione quæ ad Isidorianam accedit, dein pag. 122 iterum produci ex Rufiniana abbreviatione. Dionysiana quoque translatio collectoris usui fuit, quidquid contra Petitus contendat; ac propterea in Observationibus ad dissert. 16 Quesnelli hinc non exiguum argumentum sumemus, quo confirmetur Dionysii codicem ante Hadriani I et Caroli Magni tempora in Gallias pervenisse. Septem canones Chalcedonenses pag. 127, 192, 196, 197, 249 et 261, relati, Dionysii versionem perspicue exhibent. Eandem quoque præferunt unus canon Nicænus pag. 165, unus item Ancyranus pag. 245, alius Antiochenus pag. 152, et duo Laodiceni pag. 122 et 208. Canones apostolorum ex sola Dionysii interpretatione apud Latinos vulgati sunt, adeo ut in ipsa tabula ab auctore præmissa hæc de iisdem scribantur: *Canones apostolorum, quos Dionysius episcopus [corrigere Exiguus] de Græco in Latinum transtulit, rogante Stephano episcopo.* Quatuor quidem ejusmodi canones pag. 182, 201, 205 et 211, eam versionem representant. Quod si alii canones apostolorum ab ea discrepant, id non aliæ interpretationi, cujus nullum uspiam indicium est, referendum credimus, sed alicui codici vel collectioni, in qua iidem canones ex Dionysio sumpti, liberius expressi fuerint. Id comprobatur ex Gregorio Turonensi lib. V Hist., c. 49. Ipse vero (rex Chilpericus), inquit, discessit transmittens librum canonum, in quo erat quater nio novus annexos habens canones quasi apostolicos

*continentes hæc : Episcopus in homicidio [cclxxvi] adulterio et perjurio deprehensus, a sacerdotio delatur. Canon iste est vigesimus quintus apostolorum, qui cum careat voce facta, quæ in Dionysio legitur, et præferat vocem homicidio, quæ in eodem deest, liberio rem alicujus exscriptoris licentiam manifestat. Confer quæ hæc de re dicemus not. 14 in dissertationem Quesnelli 16. Alii aliarum quoque Græcarum synodorum canones sæpius eandem licentiam in Herovalliano codice exhibent. Nunc enim compendio descripti sunt potius quam e Græco redditi; nunc autem effertur aliis atque aliis verbis, quæ in nulla versione inveniuntur, vel interpolationem aliquam produunt. Hinc nemini probari poterit Jacobi Petit sententia, quæ in hujusmodi canonibus interpretationem singularem et vetustissimam ingerit. Errores in citationibus nonnunquam occurrunt. Sic tit. 5, pag. 109, canon. *Calcedonensis* affertur *ara* 20, qui est compendium canonis 20 Antiocheni.*

4. Dionysiani porro codicis usus in præsentī collectione lucubranda potissimum comprobatur ex canonicis Africanis. Nulli ex Hispanica collectione allegantur. Ex Dionysio autem eosdem proferri ipsi numeri quibus designantur, demonstrant. Canones *Hipponenses* ibidem vocantur, qui leguntur apud Dionysium post canonem 33. Cum enim prima synodus a Dionysio laudata post eundem canonem 33 sit *Hipponensis*, huic noster compilerator inconsiderate ascriptis canones sequentes, licet ad alias Africanas synodos spectent. Numeri autem quibus hi canones *Hipponenses* citantur, non sunt secundum eam seriem quæ in Hadriana collectione distinguuntur canones posteriores a prioribus 33, sed illi sunt qui in puris Dionysii codicibus eosdem canones a primo ad ultimum continua numerorum serie designant. Numerorum errorem aliquem excipe, qui tamen ad numeros puri Dionysii, non vero ad Hadriani propius accedit. Africanos igitur canones compilerator non ex Hadriana, sed ex pura Dionysii collectione excerptit; quod ipsam compilationem Hadriano anteriorem comprobatur. Hinc etiam allatus agnoscitur in Gallias purus Dionysii codex antequam ab Hadriano a Carolo Magno traderetur.

5. Sardicenses canones Nicænorum nomine referuntur, eo quod sumpti fuerint e collectionibus in quibus cum Nicæni sine proprio Sardicensium titulo jungebantur, uti sunt ii codices Gallicani quorum mentionem fecimus part. II, c. 10, § 2. Hanc Nicænorum inscriptionem Sardicensibus canonibus in Herovalliano ms. tributam vide apud Petium pag. 133, 135, 149, 188 et 202. Unicum canonem Sardicensium nomine collector laudat pag. 194, qui non Sardicensis, sed Nicænus est, seu potius Nicæni canonis 18 compendium. Nicæno quidem concilio eundem canonem ascribit pag. 143, ubi ipsum iisdem verbis Nicæni titulo recitat, ac eundem pag. 193 Nicæni quoque nomine refert ex abbreviatione Rufini.

6. Statuta Ecclesiæ antiqua, quæ inter documenta juris canonici edituri sumus, in codice Herovalliano plerumque laudantur hoc titulo : *Canon Africanus*, vel *Africanorum* : aliquando *Canon Carthaginensis* : semel vero pag. 255, *Statuta Ecclesiæ antiqua*. His titulis diversis eadem statuta inventa a nobis sunt in mss. exemplaribus Gallicanis, qualia sunt Vat. Palat. 574 et Veron. 59, quorum primum duos titulos simul profert, *Synodus Africana*, et *Statuta Ecclesiæ antiqua*; secundum vero ex *Synodo Carthaginis Africæ*. Numeri autem quibus eadem statuta notantur, iis numeris respondent qui in his Gallicanis exemplis præferuntur; non vero illis quibus in codicibus collectionis Hispanicæ ea statuta alio ordine designantur sub titulo *Concilii Carthaginensis quarti*. Non omnes vero canones qui Carthaginenses in Herovalliana collectione appellantur, ad statuta antiqua pertinent; nam quidam sunt ex prioribus canonibus 33 concilii Carthaginensis anni 419, tres vero ex posterioribus, qui tamen in numeris ita vitiosi sunt, ut nec cum

A Hispanicæ, nec cum Hadrianæ, nec cum puri Dionysii serie concordent.

7. Titulo 26, pag. 163, canon *Arelatensis æra* 1, id est can. 1, his verbis exprimitur : *Censuimus igitur Pascha Domini per totum orbem uno die observari* : quæ non leguntur in primo canone, sed in epistola concilii Arelatensis : ex uno rarissimo Gallicano codice edita. Vide ipsam epistolam apud P. Constantium, pag. 346, l. 1 Epist. Rom. pontif., n. 3. Canones quoque Romanorum laudantur non minus quam in mss. collectionibus Pitheæana, Andegavensi, et opusculo II Vallicell. 18, quæ omnes sunt vetustæ collectiones Galliarum. [cclxxvii] Hi autem canones ex Fossatensi collectione pariter Gallicana a Sirmondo vulgati, Innocentio I tributi fuere, a Constantio autem inter Siricii epistolam referuntur pag. 686. Præterea recitantur quædam excerpta ex epistola Siricii ad Genesium, quæ hoc pariter titulo laudatur in duobus aliis collectionibus Gallicanis Pitheæana et Vallicellana 18, opusculo II, quæque idem Constantius collegit et impressit col. 709 et 710, ubi etiam scite notavit hæc nihil aliud esse nisi quæ Sirmondus et Labbeus ex codice S. Mariz Laudunensis edidit, Stephani II papæ responsa 9, 10, 11, 12, 13 et 14, ab eo qui illa excerptit, summa licentia vel truncata, vel mutilata. Siricio autem in nostra aliusque Gallicanis similibus collectionibus, de quibus sequenti paragrapho dicemus, ea occasione tributa non improbabilius censet, quia in editione Sirmondi secundum Laudunensem codicem ante ea responsa proxime præcedit responsum octavum ex epistola Siricii ad Himerium; imperitus autem antiquior compilerator existimavit sequentia quoque capitula et responsa, quæ nullo citato auctore proferuntur, ad eandem Siricii epistolam pertinere. Ex corruptione autem vocis *Himerium* indiligens librarius scribere facile potuit *Genesium*. Hactenus P. Constantius, apud quem, col. 1637, not. 6, videsis quæ disserit de alio fragmento Siricii, quod in codice Corbeiensis fusiis, in Herovalliano autem contractius multo invenitur. Epistola Silvestri ex qua noster collector textum describit pag. 192, est constitutum apocryphum eidem pontifici inscriptum, quod aliæ vetustiores collectiones receperunt. Vide part. II, c. 6, n. 4. Nonnihil difficultatis movebit textus ex epistola *Hormisdæ papæ per universas provincias*, qui simili mendosa epigrapha legitur in codice Vat. 1343, et post Halitzgii libros in ms. Sangallensi apud Henricum Canisium (*Thesaur. monum.* t. II, part. II, pag. 143), nec non apud Gratianum dist. 50, c. 29 et 58. At in Herovalliano ms., teste Petit, *Hormisdæ* nomen posterius videtur ascriptum. Textus vero pertinet ad excerpta titulorum subjecta epistolæ Joannis II ad Cæsarium Arelatensem tom. V Concil., col. 905, quorum auctorem ipsum Cæsarium cum Sirmondo credimus.

8. Nunc ipsos titulos 92 hujus collectionis ex Petit exhibemus.

I. De fide catholica et symbolo. II. De Scriptura canonica. III. Sententia papæ Leonis de apocrypha Scriptura. IV. Decretalis de recipiendis et non recipiendis libris. V. Ut per singulos annos synodus bis fiat; et qualiter denuntiatur. VI. Quales ad sacros ordines venire non possunt. VII. Quales, vel qualiter ad sacros ordines accedant, et ubi ordinantur. VIII. Ne in una civitate duo sint episcopi, et de vicariis episcoporum. IX. De ordinando episcopo intra tres menses. X. De ordinatis episcopis, nec receptis. XI. De episcopo imito ordinato. XII. Quod non oportet absolute ordinare quemquam. XIII. De servo aut libero ordinato. XIV. De presbyteris qui diversis ecclesiis ministrant; et quod non licet clericum quemque in duas civitates ministrare, nec abbatibus plura monasteria habere. XV. Ut de uno loco ad alium non transeat episcopus vel clericus sine jussione episcopi. XVI. De peregrinis episcopis et clericis, seu ad comitatum pergentibus. XVII. De formatis peregrinorum, et clericis sine litteris ambulantiis. XVIII. Qualiter vel pro quibus culpis quisque degradetur.

tur. XIX. De expulso ab ecclesia, et de excommunicato, vel damnato ab officio. XX. De ordine ecclesiastico et officio missæ. XXI. De reliquiis sanctorum, et oratoriis. XXII. Altaria non sacra nisi lapidea. XXIII. De baptismo. XXIV. De iterato baptismo. XXV. De confirmatione; et primum in ecclesia non fieri; et quod die Dominico genus non faciat. XXVI. De Pascha, et die Dominico, et reliquis festiuitatibus. XXVII. De jejuniis Quadragesimæ, vel Letania. XXVIII. Ut festi dies in ciuitatibus aut in vicis publicis celebrentur. XXIX. De hoc quod offertur ad altare, vel offertur ad domum sacerdotis, et de oblatione. XXX. De comunione; et ut populus missas perspiciat. XXXI. De prædicatione. XXXII. De hospitalitate. XXXIII. De decimis. XXXIV. De viduis, pupillis et pauperibus, infirmis, et carceratis, et de leprosis. XXXV. Qualiter res Ecclesiæ episcopus dispenset, vel regal; et de his quæ in altari dantur; et de beneficiis per parochias. XXXVI. De rebus quæ sacerdos suis clericis dedit. XXXVII. De rebus quæ ecclesiæ dantur. XXXVIII. De rebus ecclesiæ abstractis [cclxxviii] et contradietis. XXXIX. De cantsantiis et iudiciis. XL. De episcopo vel clericis accusatis, et accusatoribus eorum. XLI. De clericis uxurariis, et ebriis, et fideiussoribus, carnalia vel cantica turpia, et alia plura his similia sectantibus. XLII. Ut clerici non negligant officium suum, et non sint contumaces, et contumaces, et a secularibus abstineant. XLIII. Ut non habites clericus cum extraneis mulieribus; et de relicta sacerdotis. XLIV. De episcopis et ordinibus, vel regibus clericorum, et vestibus eorum, et cetera quamplurima. XLV. De venationibus et hospitalitate. XLVI. Ut poenentes fideles non liceat passim verberari. XLVII. De parochiis et oratoriis construendis. XLVIII. De natalitiis martyrum. XLIX. De sanctis martyribus et locis qui iunctis venerantur. L. De sortibus et auguriis. LI. De clericis, monachis et abbatibus. LII. De deo sacris preliis, et monasteriis eorum. LIII. De rapina. LIV. De incestis et adulteris, et qui uxores suas dimittunt. LV. De reuertentibus ad sacrum post depositum militie cingulum; et de his qui post baptismum administraverunt. LVI. De falsariis, et perjuris, et homicidis; et de captiuitate, et discordia. LVII. De expositis. LVIII. De libertis qui ad ecclesiam confugiant. LIX. De iudiciis. LX. De clericis qui carne abstant. LXI. De hæreticis et gentilibus. LXII. De catechumenis. LXIII. De conjugationibus. LXIV. De eueruementis. LXV. De caritate. LXVI. De exequiis mortuorum et sepulcris; et ne pallia super corpora ponantur. LXVII. De lectione ad mensam. LXVIII. De lapsis et penitentibus. LXIX. De his qui contra canones faciunt. LXX. De episcopis qui non supradictos canones subseruauerunt. LXXI. Canones S. Gregorii papæ cap. 12. LXXII. Item ejusdem S. Gregorii papæ capitula 6. LXXIII. Item ejusdem capitula 14. LXXIV. Epistola ejusdem S. Gregorii papæ ad Eutharium episcopum. LXXV. Item ejusdem epistola ad Brunichildem reginam pro hæresi smothæa destruenda. LXXVI. De mulieribus quæ ianescia exerceant. LXXVII. De his qui sibi mortem inferunt quancunque negligentia. LXXVIII. De his qui sacramento se obligant ne ad pacem redeant. LXXIX. Ut oblationes dissidentium fratrum non recipiantur. LXXX. De his qui instantes ecclesiam per nimiam tuxuriam suam sacramento se abstant. LXXXI. De non permittendo imperare laicos religiosis. LXXXII. De penitentibus transgressoribus. LXXXIII. Ut penitentes ab aliis episcopis vel presbyteris non recipiantur, nec alibi communient, nisi in ipsi locis ubi fuerint exclusi. LXXXIV. Ut nullus episcopus, vel infra positus die Dominico causas audire præsumat. LXXXV. Ut episcopus nullas causas audiat absque presentia clericorum suorum. LXXXVI. Ut episcopus nullam ad episcopatum per se constituat promouendum. LXXXVII. Si quis potentum quolibet expulsiuerit, et admonente episcopo non reddiderit, excommunicetur. LXXXVIII. De tricenali præscriptione, ut post triginta annos nulli liceat per eo appellare, quod legum tempus exclusit. LXXXIX. Ut episco-

pus ambulet per diocesim suam. XC. Ut episcopus duos solidos tantum accipiat, neque tertium partem de oblationibus quærat; et ut clerici non exacercent more servili. XCI. Ut vallemat et turpia cantica prohibeantur. XCII. Presbyterorum et diaconorum ordinationes certis celebrari debere temporibus.

§ 3. De collectione contenta in ms. Vallicellano 18.

1. Ejusdem circiter rationis ac temporis sunt etiam alie tres collectiones item Gallicanæ, Andegavensis, Divionensis et Pithonæ, quas P. Sirmondus laudat: easque libenter describeremus, si eas videre licisset. Harum vero loco aliam plane similem referemus, quæ continetur in ms. Vallicellano 18, opusculo secundo. Hanc Gallicanæ esse originis, ex eo colligimus quod in ipsa laudentur canones Romanorum, epistola Sirici ad Genesim, atque ejusmodi quæ in solis Gallicanis collectionibus invenimus. Concilii in multis cum præcedenti Hierovaliana. Sed cum in aliis ab ea differt, tum vero [cclxxix] discrepat etiam ab Andegavensi et Divionensi; nonnulla enim, quæ ex his allegata sunt a P. Sirmondo, in ea reperire æquiuimus. Num vero eadem sit ac Pithonæ, suspicionem quidem afferunt ea quæ exinde recitata, in Vallicellana pariter hæc sumas. At eam totam collectionem conferre non licuerit, affirmare non audeamus. In Vallicellana afferuntur canones synodorum Græciæ ex antiqua inter relatione, ubi vocant, Isidoriana, et nonnullam ex versione Dionysii. Laudantur concilia Africæ, Galliarum, et Hispaniæ. Inter pontifices recentior est Gregorius Junior. Nullæ occurrunt suppositiones Isidori merces. Canonibus interseruntur testimonia Patrum, ut in præcedentibus quoque collectionibus tum hoc tum anteriori capite descriptis vidimus. Hinc mox ejusmodi, qui a posterioribus canonum collectoribus inceptus fuit, sæculo octavo incepisse cognoscitur.

2. Hujus vero collectionis titulum et capitula præferre sufficit.

INCIPIT CAPITULA SACRORUM CANONUM NUM. 73.

1. De apocryphis. II. De his qui de potestate seculari ad sacerdotium promouentur. III. De his quibus nulla dignitas ad sacrum ordinem suffragatur. IV. De eo qui ad hæreticis fuerit ordinatus. V. Quod qui ad hæreticis baptizantur promoueri non debeant. VI. Quod qui de catholica fide ad hæresim transiit, ad clerum non admittatur. VII. Qualiter ad sacrum ordinem sit accedendum. VIII. De observatione temporum per singulos gradus. IX. Si presbyter uxorem acceperit. X. Si pro necessitate in vino baptizatur egrotus. XI. Si cum uxore aut cum muliere ager infans baptizatus fuerit. XII. Si presbyter orationem Dominicam, vel symbolum ignoraverit. XIII. Si quis rustice baptizet. XIV. De iterato baptismo. XV. Quod sabbato jejunandum sit. XVI. Quod passio Ecclesiæ ab episcopo non sit alienanda. XVII. Si Ecclesia per simplicem episcopum res suas amiserit. XVIII. Quod Pascha temporibus presbyteri et diaconi remissionem peccatorum per parochias dent. XIX. De monachis ad sacrum ordinem promouendis. XX. Quod monachi ad sacrum ordinem promouendi hæc debeant a suo proposito deviare. XXI. Quod alterius dispositum nemo accipere præsumat. XXII. Quod si unus ex conjugio suscepit, uterque competeri officium. XXIII. Quod si unus vir leprosus duxerit uxorem. XXIV. Quod si vir aut uxor adulterauerit, communionem preceat. XXV. De his qui post baptismum administrantes capitale sententiam protulerint. XXVI. Quod quinta feria ante Pascha penitentibus sit remittendum. XXVII. Quod qui penitentium preceat, per impositionem manuum, et osculum super caput, eam consequantur. XXVIII. Ne peccatorum confessio palam reciteat. XXIX. De his qui ante communionem obmutescunt et moriuntur. XXX. Quod in altari ubi episcopus missam facit, non liceat ipso die sacerdoti missam celebrare. XXXI. Capitula duodecim ex descriptis B. Gregorii papæ ad Anglistirum episcopum, quem in

Saxoniam ad prædicandum direxerat. XXXII. S. Augustini, unde supra, ex lib. 1. de Serm. Domini in monte. XXXIII. Sermo S. Joannis de sacerdotibus. XXXIV. De his qui necessitate mortis urgente penitentiam simul et vitium petunt; et de his qui obmutescant antequam ad eos sacerdotes daturus penitentiam accedat. XXXV. De his qui penitentiam agere differunt. XXXVI. De remedio penitentium, et quod absolutio penitentium per manuum impositionem episcoporum supplicationibus fiat. XXXVII. De penitentibus, quod a presbyteris non reconciliantur, nisi præsentibus episcopis. XXXVIII. De eadem re. XXXIX. De tempore remissionis penitentium. XL. De his qui seruos suos extra iudicem necant. XLI. Si dominus per solum ancillam occiderit. XLII. De his qui sibi quocunque negotio gentem moriem inferunt, et de his qui pro suis sceleribus puniuntur. XLIII. De his qui uxores, aut quoque viros dimittunt, ut sic maneant. XLIV. Qui uxorem habent, et simul concubinam. XLV. Si vir aut uxor adulteraverit. XLVI. De his qui proximos se copulant, ut a communione Christi separentur. XLVII. Gregorii papa de incestu. XLVIII. De multis nuptiis. XLIX. De questionibus conjugiorum, ejusdem. L. Quod non liceat [cclxxx] in colligendas medicinales herbas incantatio fieri. LI. Quod non liceat Christianis feminis in suo ianificio quasdam civitates observare. LII. De angustis. LIII. De perjuris. LIV. De furto. LV. De falsis testibus. LVI. De discordantibus. LVII. De his qui ex odio ad pacem non vertuntur. LVIII. De his qui sacramento se obligant ne ad pacem redeant. LIX. Quod usuram laici Christiani exigere non debeant. Regula de iudiciis clericorum. LX. De presbyteris qui uxores acceperint vel fornicaverint. LXI. De diaconibus similiter. LXII. De his qui ad presbyterium promoventur, et ante ordinationem peccatorum sibi sunt concessi. LXIII. Si presbyter vel diaconus in fornicatione, vel perjurio, aut furto captus fuerit. LXIV. De diversis ordinibus ab azoribus abstinendis. LXV. De incontinentia sacerdotum, seu levitarum. LXVI. De subintroductis mulieribus. LXVII. De clericis uxoribus accipientibus. LXVIII. Ut nullus presbyter et diaconus conductor existat, et clericus abstinens se ab azoribus. LXIX. Quod nefas sit feminas sacris altaribus ministrare, vel aliquid ex his quæ virorum officio deputata presumere. LXX. De pollutionibus interrogatio Augustini, et responsio S. Gregorii. LXXI. Quod nihil prois sacerdoti, etiam si bene vivat, et male viventibus non contradici. LXXII. Lucrosa descriptio carnalium viventium sacerdotum.

CAPUT VIII.

De collectionibus Acheriana, Halitgarii et Rhabani.

1. Acherianam collectionem vocamus quam e tribus mss. Thuanæ, Baluziano et Agobardino edidit Lucæ Acherius tomo I Spicilegii novissimæ editionis pag. 510. Præfationem hujus collectionis viderat, ejusdemque fragmentum vulgaverat beatus Rhenanus in admonitione de Tertulliani dogmatibus; integram tamen collectionem, uti exoptabat, reperire non potuit. Nos eandem collectionem in tribus aliis vetustissimis mss. invenimus, nimirum in Vat. 1347 et in duobus Vat. Regiæ 446 et 849. In editione Acheriana hic titulus præligitur: *Collectio antiqua canonum penitentialium*; notatque Acherius rectius appellandam simpliciter *Collectio canonum*, nisi auctor penitentialium vocem apposuisset. Nostri vero codices hunc titulum ignorant, hancque solam epigraphen præferunt, quæ in eadem editione post laudatum titulum subjicitur: *Incipit de utilitate penitentia, et quomodo credendum sit de remissione peccatorum per penitentiam, cum præfatione operis subsequentis*. Certe ex præfatione apparet, auctoris consilium fuisse penitentia modum sacris canonibus præscriptum tradere; primus vero liber fere quidem ad penitentiam pertinet, at reliqui duo non item. Hæc nimirum collectio in tres libros dispersita est, quorum argumentum auctor in ipsa præfatione his verbis proponit.

A Et primus quidem libellus, inquit, continet ea quæ sunt de penitentia et penitentibus, criminibus atque iudiciis. Secundus maxime de accusatis et accusatoribus, iudiciis ac testibus cum cæteris ad hæc pertinentibus ecclesiasticis regulis. Tertius de sacris ordinibus, vel qui promoventi sunt ad clerum, quæ removens a clero, et de regulis ac privilegiis omnium clericorum et presulum. Petrus Pithæus in Synopsi historica viro-rum clarorum qui præter Gratianum canones et decreta ecclesiastica collegerunt et digesserunt, de hæc collectione scribit: *Erant passim et incerti collectoris libri tres penitentiales ex synodis, epistolis, sententiis-que sanctorum Patrum*. Nisi sanctorum Patrum nomine intelligantur summi pontifices, hæc postrema particula defenda est; nulli enim sancti Patres in hisce libris allegantur, sed soli canones conciliorum et decretales Romanorum pontificum.

2. Grægarum synodorum canones et decretales auctor ex Hadriana collectione cum hisdem numeris ac titulis recitat. Africanos quoque ex eadem ita de-cerpit, ut dupliet se distincta numerorum serie atque nomine concilii Carthaginensis priores cano-nes 33, et sub titulo concilii Africani posteriores canones 108, ut in Hadriana describuntur. Hinc Hadriana collectionem [cclxxx] ipsi usui fuisse dubitare non licet. Præter Hadrianam vero collectionem adhibuit etiam Hispanicam, ex qua alios non paucos canones exscriptis Africanos, Gallicanos, et Hispani-cos, qui in Hadriana desiderantur. Itaque ex his duabus collectionibus Hadriana et Hispanica auctor pro-fecit, vel potius ex aliquo simili contenta in codice Vat. 1338, in qua collectione Hadriane concilia Afri-cæ, Galliarum et Hispaniæ, ex collectione Hispanica inserta sunt, ut pluribus diximus part. II, c. 8. Nihil profecto in cunctis illis libris occurrit quod in eadem collectione Vat. 1338 non inventatur, nec quidquam affertur ex illis documentis quæ præterea in integra Hispanica collectione leguntur. Hinc etiam fidem libri carent apocryphis, quod hanc collectionem Isidoriana anteriorem indicat. Acherius digestam arbitratr ante sæculum nomen. Certe Halitgarus, qui obiit anno 831, ex hujus collectionis præfatione suam mutatus videtur, sicut hæc ejus verba demon-strant. Hanc autem epistolam nemo quidem existime meam, ne illi pro parvitate nominis mei vilescat. Sed sciat a majoribus nostris ex sanctorum sententiis eam collectam, a me quidem excerptam, ne nimia profu-ligata negligentibus lectoribus fastidium generaret. Ma-jorum nomine qui ex sanctorum sententiis uberiorem præfationem collegerunt, indicat, et credimus, au-ctorem præfationis præsentii collectioni præmissæ, in qua eadem quidem Augustini et Gregorii sententiæ leguntur quas Halitgarus brevius contraxit. Si autem Halitgarus majorum nomine nostrum compilatorem designavit, hic saltem quinquaginta circiter annis Halitgarum antecessit. Hæc itaque collectionem et documentorum sinceritas, et auctoris antiquitas maxime commendat.

3. De Halitgaro episcopo Cameracensi, qui ex eadem collectione profecit, pauca sufficient. Hic pe-tente Ebbone Remensi circa annum, ut putat Basna-gius, 825, sex libros scripsit de penitentia. Henricus Canisius primos quinque libros vulgavit e mss. San-gallensibus, qui recusi sunt tomo II Thesauri monu-mentorum, part. II, pag. 91, adjecto sexto libro, quem Sievartius ex alio codice impresserat. Hic liber de-erat in Canisii codicibus, sicut etiam deest in antiquo codice 61 capituli Veronensis. At in hoc codice præfatio Halitgarii sextum quoque librum indicat, ut videtur est in Appendice Historiæ Theologicæ march. Maf-fei, pag. 79. Pater vero Menardus omnes hos libros nactus in ms. Corbelensi cum præfatione integra, sextum librum inseruit annotationibus in Sacramen-tarium S. Gregorii col. 679. Vide tomm III Operum ejusdem sancit, col. 481. Primus liber de octo vitis principalibus, et secundus de Vita activa et contem-plativa, fere excerpti sunt ex Operibus S. Grego-

rii et ex Prospéri, seu verius Juliani Pomerii li-
ris de Vita contemplativa. Tertius de ordine pœnitentium,
quartus de iudiciis laicorum, et quintus de ordinibus clericorum,
sumpti sunt ex canonibus conciliorum et constitutionibus Romanorum pontificum.
Sicut autem Halitgarius prælationem derivavit ex illa
quæ collectioni Acherianæ antea memoratæ præfigitur,
ita canones et constitutiones ferme omnes ex tribus
ejusdem collectionis libris eruit, alioque ordine distribuit:
adeo ut neque apud Halitgarium quidquam ex Pseudo-Isidori imposturis occurrat,
quas quidem post Halitgarium vulgatas hoc ipsum confirmat.
Tandem sextus liber est Pœnitentiale Romanum, quod ex ipsius
Ecclesiæ scriniis se sumpsisse auctor testatur.

4. Ab his disjungendæ non videntur duæ Rhabani Mauri collectiones,
quæ pœnitentiales canones sine ullis Isidorianis apocryphis exhibent.
Prima est *Liber pœnitentium*, quem scripsit dum esset abbas Fulden-
sis, paulo post annum 844, et certe ante annum 847,
quo ad Moguntinam cathedram evectus, Otgaro successit;
huic enim tunc episcopo eundem librum inscripsit.
Hic liber exstat inter Rhabani Opera, ac postea ab Antonio Augustino recusus ac notis illustratus
in opere inscripto *Canones pœnitentiales*. Quibus ex fontibus auctor canones hausit, idem Augustinus
in præfatione notavit his verbis: *Usus autem Rhabanus esse videtur corpore canonum, et Isidori Mercatoris prioris editione, quod ad concilia tantum attinet provincialia. Nam Romanorum pontificum epistolas nullas referi præter eas quæ post Damasum conscriptæ sunt, et in corpore canonum exstant. Corpus canonum vocat Hadrianam collectionem; pro Isidori autem Mercatoris prioris editione melius scripsisset [cclxxxii] collectione Hispanica. Rhabanus quidem [excepit testimonio S. Gregorii in epistola ad Secundinum, de quo mox dicemus] nullam constitutionem pontificiam allegat quæ in Hadriana collectione non invenitur; nullum vero conciliorum canonem qui non sit vel in Hadriana, vel in Hispanica, ut de collectione Acheriana loquentes observavimus. Hunc porro est hunc scriptorem, qui eo tempore vixit iisque in locis versatus est in quibus pseudo-Isidori collectio compacta et edita fuit, nihil ex eadem recepisse. Neque vero opponas testimonium de clericis lapsis ex epistola S. Gregorii ad Secundinum servum Dei inclusum, quod supposititium ejusdem epistolæ additamentum in Isidoro legitur. Cum enim nihil ex tot aliis supposititiis Isidori meritis Rhabanus exceperit, nobis probabilius videtur hoc ejus epistolæ additamentum ab alio anteriori impostore confictum, non ex Isidoro, sed ex alio fonte Rhabanum derivasse. Enimvero ea ad Secundinum epistola cum eodem additamento descripta legitur (a) in vetustissimo ms. Corbeicensi originali Pauli diaconi, quod in bibliotheca S. Germani a Pratis servatur. Hic enim codex ab eodem Paulo missus ad S. Adelardum abbatem Corbeicensem (ut patet ex ipsius Pauli epistola quæ collectis in eodem codice S. Gregorii epistolis præmittitur), quinquaginta quatuor ejusdem pontificis epistolas continet, ex quibus quatuor et triginta, testantibus editoribus Benedictinis (*Præfat. in tom. II Oper. S. Greg., pag. 453*), ipsius Pauli manu correctæ sunt. Cum porro Paulus diaconus et vivis excesserit anno 801, illud additamentum ante Isidori collectionem compactum agnoscitur; ac propterea Rhabanus, qui ex certis Isidori fignientis nihil descripsit, ex diverso et anteriori fonte illud testimonium hausisse dicendus est. Id quidem alia observatione confirmari potest. Cum constituta pontificum ex collectione canonum recitat, hæc formula constanter utitur: *Ex decretis Siricii, Ex decretis Innocentii, Ex decretis Celestini, etc.*, indicato capitulo quo in collectione ipsum decretum refertur. Epistolam vero S.*

A Gregorii ad Secundinum sine decreti aut capituli mentione ita allegat, ut alios Patres laudet: quod indicio est ita eam epistolam, sicut et Patrum textus, non ex collectione canonum, sed aliunde accepisse. Similiter ex alio profecto fonte retulit longum fragmentum epistolæ S. Isidori Hispanensis ad Masonem, quæ de eadem circa clericos lapsos disciplina eodem sensu agens, pariter creditur supposititia. Hæc enim apud pseudo-Isidorum seu in puris ejus codicibus haudquaquam legitur.

5. Alia Rhabani collectio in proliza epistola ad Heribaldum quam dum erat Moguntinus episcopus scripsit anno 853, ejusdem plane rationis est ac antecessens collectio. Immo ibidem non pauca ex eodem libro pœnitentium ad verbum excerpta deprehenduntur, inter quæ sunt idem additamentum epistolæ S. Gregorii ad Secundinum, et fragmentum epistolæ S. Isidori Hispanensis ad Masonem. Hic quoque, quantum ad canones conciliorum et decreta pontificum, nihil est quod non invenitur in collectionibus Hadriana et Hispanica, exceptis tantummodo quibusdam canonibus conciliorum Remensis, Turonensis in et Moguntini, quæ Rhabani ætate celebrata fuerunt. Hæc epistola, in capita 34 distincta, edita fuit primum a Petro Stevartio tom. VI Antiquarum Lectionum Henrici Canisii, dein a Stephano Baluzio in Appendice Reginonis, pag. 467.

CAPUT IX.

De collectionibus capitularium Ansegisi et Benedicti Levitæ, et de eorum additionibus. Excerpta ex iisdem capitularibus Isaaci episcopi Lingonensis. Du capitulis Herardi archiepiscopi Turonensis, Theodulfi Aurelianensis, Ahyonis Basileensis, et aliorum similium.

1. Capitularia regum Francorum plura continent quæ ad exteriorem ecclesiasticam politiam regendam pertinent. Hæc fere condita in conventibus in quibus plures episcopi intererant, ac ab ipsis etiam episcopis jussione [cclxxxiii] regum hinc inde collecta, et plurima ex placitis sanctorum Patrum canonibusque conciliorum excerpta, ut Baluzius notavit (*Præfat. in Capitul., n. 9*). Hinc magna eorumdem Capitularium cum ecclesiasticis canonibus consensu prodit. Hæc de causa episcopi apud Trosleium (*Concil. Trosl. c. 5*) in pago Suevionensi congregati anno 909, post laudata instituta canonum, eorum pedisequa appellaverunt Capitularia, eademque tum in synodis, tum a pontificibus confirmata, canonum nomen nonnunquam obtinuerunt, ut laudatus Baluzius probavit (*Præfat. n. 18*). Horum igitur capitularium collectiones, quas Ansegisus abbas, et Benedictus levita compegerunt, inter collectiones canonum non immerito referendæ visæ sunt; cum præsertim Capitularia in posterioribus canonum collectionibus inserta, ex iisdem canonicis fontibus fere derivata fuerint.

2. Hæc Capitularia ante annum 827 separatim scripta, uti separatim condita fuerant, nondum erant in unum corpus collecta. Ansegisus abbas, non Lobiensis, sed Fontanellensis, ut Baluzius demonstrat (*Præfat. n. 40*), primus collegit aliquot Caroli Magni et Ludovici Pii Capitularia, ne oblivioni traderentur; eaque in quatuor libros digessit, quorum ordo ab eodem Ansegio in præfatione profertur. Illa scilicet quæ dominus Karolus fecit ad ordinem pertinentia ecclesiasticum, in primo adunavi libello. Ea vero ecclesiastica, quæ dominus ac piissimus Hludovicus imperator addidit, in secundo descripsi. Illa autem quæ dominus Karolus in diversis fecit temporibus ad mundanæ pertinentia legem, in tertio adunavi. Ipsa vero quæ dominus Hludovicus præclarus imperator fecit ad augmentum mundanæ pertinentia legis, in quarto congessi. Illud autem monet Baluzius, tametsi insi-

(a) Vide tom. II Operum S. Gregorii, editionis Maurinæ col. 965, not. a, inſepist. 62, lib. ix et col. 967 not. i.

tutum Ansegisi fuerit sola capitula Caroli Magni in primo libro describere, permixta nihilominus ab illo per errorem fuisse quædam capitula Ludovici Pii a cap. 79 usque ad cap. 104, quæ sumpta sunt ex ejusdem Capitulari anni 816, errorisque causam non improbabilem ex eo colligit, quia cum Ansegisus duo Caroli Magni capitulaprehendisset initio ejus Capitularis quod a Ludovico conditum est; cætera quoque ejusdem edicti capitula Caroli esse præsumpsit. Ipsa Capitularia ex quibus Ansegisus libros illos concinnavit, studiosorum hominum diligentia in antiquis tabulariis inventa et edita sunt.

3. Cum Ansegisus multa ipsius Caroli Magni et Ludovici Pii capitula præterisset, Benedictus levita Moguntinus, Augurio Moguntinæ Ecclesiæ archiepiscopo jubente, circa ann. 845 eam in se curam suscepit, ut omissas illorum constitutiones, quarum frequens erat usus, colligeret; iisque adicienda credidit quæ antea Pippinus et Carlomannus statuerant. Neque vero is ex solis Capitularibus regum et imperatorum excerptis, sed alia multa sumpsit ex libris sacre Scripturæ, ex dictis sanctorum Patrum, ex codice Theodosiano, seu ex Aniani interpretationibus, Pauli J. C. sententiis, Juliani antecessoris Novellis, ex codice legum Wisigothorum, et ex documentis quæ, ut ipse ait, in diversis locis, et in diversis schedulis, sicut in diversis synodis, et placitis generalibus edita erant, sparsim invenimus, et maxime in sancta Moguntinensis metropolis Ecclesiæ scrinio a Riculfo ejusdem sanctæ sedis metropolitana recon-dita, et demum ab Autario secundo ejus successore atque consanguineo inventa reperimus. Hoc postremo commate potissimum indicantur supposititiz pseudo-Isidorianæ merces Riculfi ævo perperam attributz, quarum particule in Benedicti libris receptæ leguntur: de qua re vide quæ animadvertimus part. III, c. 6, § 4. Hæc Benedicti collectio in tres fusiores libros distinguitur, qui, Ansegisi libris subnexi, constituunt Capitularium libros quintum, sextum et septimum.

4. Præter hos septem Capitularium libros inventæ sunt additiones quatuor. Hæc permulta capitula continent quæ nec apud Ansegisum, nec apud Benedictum reperiuntur. Prima additio, quæ in nonnullis mss. exemplaribus continus numerorum serie ita jungitur cum tertio Benedicti levitæ libro, ut partem ejus faciat, constat ex Capitulari Aquigranensi anni 817, in quo 80 capitula ad continendos in officio monachos sancta fuerunt. Additio secunda capitulis 28 ea continet quæ sunt generaliter per parochias populis denuncianda. Tertiæ additionis capitula 124 proprie sunt ad episcopos vel ordines quoque pertinentia, quæ non solum observare, sed [CCLXXXIV] etiam sibi subjectis vel commissis facienda perdocere debent. Quarta additio prolixior, quæ varia disciplinæ capita respicit, constat ex capitulis 171, ac in his pleraque ex pseudo-Isidorianis imposturis sumpta sunt. Cum Benedictus levita nullius documentum ex quo capitula excerptis mentionem faciat, ut ea quæ spuria vel sincera sint discernereantur, non exiguo studio et collatione opus fuit. At in additione quarta ipsi supposititii fontes allegantur iis titulis qui apud Isidorum inveniuntur: quod indicio est non solum hujus additionis auctorem diversum esse a Benedicto levita, qui ab allegandis fontibus abstinuit; verum etiam eo tempore quo hæc additio facta fuit Isidorianam collectionem celebrem et pervulgatam fuisse, adeo ut ejus documenta uti jam nota suis titulis indicarentur. Hujus autem additionis tempus erui potest ex præfationcula eidem præfixa, in qua hæc leguntur: *Sequentia quedam capitula ex sanctorum Patrum decretis et imperatorum edictis colligere curavimus, atque inter nostra capitula lege firmissima tenenda generali consultu Erchembaldo cancellario nostro inserere jussimus.* Duo Erchembaldi cancellarii memorantur, alter Carolo Magno imperante, alter sub Lothario I. Cum hæc additio spurias

Isidori merces receperit, quæ multo post Carolum Magnum prodierunt, Erchembaldus in laudata epigraphæ nominatus ille esse cognoscitur qui sub Lothario I floruit. Hoc ergo tempore quarta additio Capitularibus accessit.

5. Hoc integrum Capitularium corpus cum suis appendicibus olim editum fuit. Omnium vero præstantissima est Stephani Baluzii editio Parisiensis anni 1677, duobus tomis in-folio, quibus eadem Capitularia multis et documentis, et notationibus illustravit. Præmissa sunt inter cætera quotquot originaria Capitularia invenire potuit partim edita, partim inedita, ex quibus tanquam ex fontibus laudati collectores Ansegisus, et Benedictus levita, et additionum auctores capitula derivarunt.

6. A libris capitularibus regum Francorum disjungenda non sunt Isaac episcopi Lingonensis capitula, quæ ex iisdem Capitularibus excerpta fuerunt. Hic episcopus ab anno 859, teste auctore Chronici S. Benigni, composuit librum qui dicitur *Canones Isaac*, eoque ex libris canonum utiliora quoque eligendo in unum volumen coarctavit. Is autem omnia sumpsit ex tribus postremis Capitularium libris, qui Benedicto levita auctore post Ansegisum editi, separato volumine continebantur. Tradit in præfatione idem episcopus, se ea capitula excerptisse quæ sancta Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ legatus venerabilis Bonifacius Magontiacensis archiepiscopus vice Zachariæ papæ una cum orthodoxo Karolomanno Francorum principe in duobus episcoporum conciliis ad honorem et profectum Ecclesiæ Dei conscripsit, quaque etiam idem papa Zacharia sub anno Incarnationis Dominicæ DCCXLII auctoritate apostolica confirmavit, et omnibus Ecclesiæ Dei fidelibus irrefragabiliter observanda constituit. Hæc cum præmonuerit ut sua collectioni auctoritatem crearet, quanti esset apud Gallos apostolicæ sedis auctoritas patefaciant. Animadvertendum vero est hæc Isaac affirmasse innixum testimonio ipsius Benedicti levitæ, qui in suo proemio idipsum ingessit. Hæc autem S. Bonifacii delegatio, et Zachariæ papæ confirmatio sola prima capitula respicit libri primi ejusdem Benedicti, inter Capitularia quinti; nam cap. 1 habetur *epistola Zachariæ papæ Francis et Gallis directæ*; cap. 2 et 3 afferuntur duæ synodi S. Bonifacii legati apostolici Carolomanno præsentate celebratz, altera anni 742, altera apud Liptinas anno 745 (T. I Baluz., p. 1235). Hæc Isaac collectio dividitur in titulos 11; singuli autem tituli plura capitula complectuntur.

7. Stephanus Baluzius (T. I, p. 1283) addit etiam capitula Herardi archiepiscopi Turonensis, quæ ex Capitularibus regum Francorum collecta creduntur. Sunt autem capitula 140, quæ ille recitari jussit in diocesana synodo anni 858, xvii kal. Junii. Idem sane Baluzius notationes librorum Capitularium affigit in margine, ex quibus quælibet capitula compendio excerpta existimat. Verum hæc capitula nullo indicio ex Capitularibus potius quam ex aliis juris canonici fontibus sumpta dici queunt. Eadem enim sententia in pluribus aliis canonibus inveniuntur. Hæc Herardi capitula ejusdem generis esse videntur ac illa Theodulfi Aurelianensis, qui cum ante Capitularium libros floruerit, ex his [CCLXXXV] profecto nihil derivavit. Ejusdem quoque rationis sunt capitula Ahytonis Basileensis, Walteri seu Gualteri Aurelianensis, Hincmari Remensis, Rodulfi Bituricensis, Riculfi Suesionensis, Attonis Vercellensis, et aliorum similium, quæ non magis ex Capitularibus quam ex synodis derivari potuerunt. Unum hic addimus, laudata Herardi capitula inveniri etiam in ms. codice Vat. Reginæ 612, ubi plura capitula simul cœunt, conficiuntque capita 40.

CAPUT X.

De manuscripta collectione Sorbonico-Mulinensi in partes duodecim distributa. Hæc sæculo IX cœcunt

in Italia lucubra ostenditur. De usu legum Romanorum in collectionibus.

1. Collectionem nulli tum amplitudine tum vetustate concedentem, quam elegantissimus asservat Sorbonice bibliothecæ codex 841, commendat P. Constantius in præfatione ad Iohannem I Epistolarum Romanorum pontificum, num. 166, et Franciscus Salmon ejusdem bibliothecæ præfatus in tractatu Gallicæ inscripto: *De l'Étude des Conciles et de leurs collections*, part. II, c. 1. Porro correctores Romani in editione Gratiani collectionem canonum memorant ex bibliotheca ecclesiæ Mutinensis. At cum ex ea nihil afferant nisi quasdam lectiones, quid ei esset ignorabatur. Nos autem in bibliotheca Vaticana codicem nacti sumus signatum num. 4899, qui excerptus ex Mutinensi exemplo, ipsam Romanis correctoribus usui fuit. Ex comparatione vero titulorum qui ex his Sorbonice a laudatis scriptoribus referuntur, cum iis titulis quos in hoc Vaticano exemplo invenimus, eisdem prorsus collectionem in utroque contineriprehendimus, quam ideo collectionem Sorbonico-Mutinensem distinctionis gratia appellavimus. Invenimus præterea in bibliotheca Vaticana duos alios perantiquos codices Pala. 580 et 581, quorum unus quatuor tantum priores partes ejusdem collectionis, alter autem partes tres item priores tantummodo continet; sed uterque caret ea præfatione quæ tum in Sorbonico, tum in Mutinensi ac Vaticano exemplo legitur. Ex his vero codicibus, quos commodè evolvimus, accuratorem hujus præclaræ collectionis descriptionem afferre licebit.

2. Hæc in partes duodecim distributa est, quibus in ms. Vaticano hæc præfatio præfigitur: *Domino magnifico, vigilantissimo pastori, et præcellentissimo archiepiscopo Anselmo, nos minima gregis ipsius ovis, et peculiæ quodammodo vernacule, pontificis decus inextinguibile meritum votis ædulis imprecamur. Laudibus providentia vestra præferendum, inclyte pastor, acumen, ecclesiasticis utilitatibus provide ac solerter prospiciens, et ad communem gregis sibi commissi profectum internis semper externisque decertans, nostram quoque paritalem inter reliquos suorum famulorum permoveret frequentius et ad potiora studia incitara non abnuat. præcipiens omnimodis et injungens ut auctoritatē instituta canonum, quæcumque ab ipsis Christianæ fidei principibus sanctis atque catholicis Ecclesiæ magistris, apostoli videlicet atque apostolici viri, ad posteritatis instructionem scriptis insidere suis, condnandi et coaptandi in nam formam pro modulo ingenii nostri qualemcumque diligentiam haberemus. Nos vero imperitia, exiguitate, atque imbecillitate nostræ admodum conscii, opus tam arduum nulla prorsus temeritate aggrediendum, nulla audacia præsumendum duceremus, nisi vestri compelleret censura mandati: præsertim cum in hoc ipso robustiores perspicacioraque viris tam Græcos quam et Latinos certum sit desudasse. Nam in altero Ferrandus Carthaginensis Ecclesiæ diaconus, in altero autem Cresconius quidam ejusdem apertis imitator, ecclesiasticarum sanctionum quandam videtur secisse concordiam; nobisque magnopere cavendum ne forte id eadem resarciendo, aut compilatorum, aut derogatorum devilemus infamiam. Ut ergo vestra præceptio, quæ nos supra modum cogit, vestroque ardentissimo amori satisfacere valeamus, post dispinum præsidium vestre nobis ante omnia paternæ benedictionis adesse precamur suffragium, quatenus inter alios vestre dominationis alumnos, etiam non de proprio, saltem de alieno labore, vestro [CCLXXVI] providentissimo iudicio non penitus appareamus immunes. Ad essequendum igitur vestra paritatis opusculum, prout bonorum opifex Dominus conferre dignatus fuerit incrementum, universas patrum canonum, conciliorum, atque decretalium paginas in duodecim partes instar apostolici stemmatis censuimus distinguendas, ita distribuit ut singulis partibus congruentia capitula prænotentur, quæ præpositæ causæ, velut quidam vera-*

Assimi testes, evidens testimonium præferant, atque avido lectori paulum inveniendi quod desiderat aditum ostendant. Quem petimus molestè non ferat, si de unaquaque re quid singuli magistrorum senserint, non improvide subijciamus: quandoquidem rala magis atque inconcussa videtur sententia plurimorum iudicum auctoritate subnixæ.

-3. Mox subditur index cum titulis singulorum partium sic.

Prima itaque pars hujus, quod Deo adjuvante agredimur, operis, continet de primatu et dignitate Romanæ sedis aliorumque primatum, patriarcharum, archiepiscoporum, atque metropolitānorum. Cap. 133.

Secunda pars continet de honore competenti, ac dignitate, ex diverso negotio episcoporum et choretiscoporum. Cap. 300.

Tertia pars continet de synodo celebranda et vocatione ad synodum; de accusatoribus et accusationibus; de testibus et testimoniis; de spoliis iniuste; de iudiciis et iudiciis ecclesiasticis vel secularibus. Cap. 186.

Quarta pars continet de congruenti dignitate, et diverso negotio presbyterorum, et diaconorum, seu reliquorum ordinum ecclesiasticorum. Cap. 183.

Quinta pars continet de clericorum instructione, et nutrimento, vel qualitate vite. Cap. 199.

Sexta pars continet de proposito monachorum, et professione sanctimonialium ac viduarum. Cap. 149.

Septima pars continet de laicis, imperatoribus scilicet, principibus et reliquis sæculi ordinibus. Cap. 141.

Octava pars continet de norma fidei Christianæ, et gratia Christi, ac divinorum mandatorum executione. Cap. 89.

Nona pars continet de sacramento baptismatis, et baptizanda, ac baptizantia. Cap. 66.

Decima pars continet de templorum divinorum institutione, et cultu, ac prædiis; de sacrificiis, oblationibus ac decimis. Cap. 169.

Undecima pars continet de solemnitate paschali et reliquis festivitibus ac feriis. Cap. 47.

Duodecima pars continet de hereticis, schismaticis, Judæis atque paganis. Cap. 26.

4. Non unum, sed plures simul in hac collectione adornanda elaborasse ipsa quam ex Vaticano codice apographo Mutinensi exhibimus, præfatio insinuat. Nos, inquit, minima gregis ipsius ovis, et peculiæ quodammodo vernacule; semperque in toto contextu plurali numero loquuntur. Quæ tamen cum a ms. Sorbonico apud P. Constantium et Franciscum Salmon singulari numero offerantur, et in altero exemplo excerptoris arbitrium astruendum sit; probabilis videtur eum librarium ex arbitrio emendasse, qui unum collectionis auctorem ratos, singularem numerum induxit, quam qui ex singulari pluralem fecerit. Quatuor autem ex fontibus capitula excerpta, ex Hadriana et Isidoriana collectionibus, ex S. Gregorii Registro, et ex legibus Romanis quæ in Codice, in Novellis et Institutionibus Justinianis continentur, hæc constanti methodo servata, ut primum plurima describantur partim ex collectione Hadriana, ex qua sumpti sunt inter cætera Græcarum synodorum canones versionis Dionysianæ, partim ex collectione Isidori, quæ supposititia documenta suppeditavit; dein sequantur nonnulla ex Registro S. Gregorii; ac tandem quedam ex Romanis legibus subijciuntur. Ita, ex gr., pars prima canones conciliorum, et decreta pontificum ex laudatis collectionibus profert usque ad cap. 119. Postea ex Registro B. Gregorii quedam referuntur a cap. 120 usque ad cap. 128. Tandem nonnulla ex legibus Romanis a cap. 129 usque ad cap. 133. Animadvertimus in parte tertia canones conciliorum et decreta pontificum numeris notari usque ad cap. 186. Dein vero [CCLXXVI] aliquot capitula ex Gregorii Registro et ex Romanis legibus subiecta numero carent.

5. Iyovnem primum fuisse qui Romanas leges et Codicem et Novellis Justinianis in collectionem canonum induxerit, plerique existimant. At hæc collectio

e, immo et Burchardo et Reginone, ut mox videbimus, anterior est. Illud porro hoc loco non est omittendum, in codice Vati- cano Mutinensis apographo, et in Sorbonico quædam adiecta fuisse quæ ad primæviam collectionem non pertinent. Omnis enim pars ex instituto collectorum in Romanis legibus desinit. Porro pars tertia post Romanas leges hæc adijciuntur. I. De tumultu concilii. *Definitio Patrum*, etc. II. *Incipit de quatuor synodis principalibus. Canon Græcæ*, etc. III. *Item ratio de canonibus apostolorum, et de sex synodis principalibus*. IV. *Item brevis annotatio de reliquis synodis*: quæ ex præmissis historiæ collectionis dimanant. V. *Item annotatio de decretalibus apostolorum, legendum apostolicorum*: quæ ex codice Sorbonico edita est a Francisco Salmon libro edito part. II, c. 1, pag. 258 editionis Lipsiensis anni 1736. VI. *De formatis*: et præfertur epistola formata Regemberti Verceilensis ad Andream Mediolanensem, quæ ex alio antiquo ms. præsentis collectionis impressa fuerat a Francisco Bernardino Ferrario Mediolanensi lib. 1. *De antiquo ecclesiasticorum epistolario genere*, c. 5, et ex Ferrario inserta fuit appendicæ Capitularium a Baluzio tom. II, col. 1575, ubi hæc data legitur: *Data Verceilis anno Incarnationis Domini nostri Jesu Christi DCCCIV Indictione VII.* In ms. Vallcellano B 58 hanc eandem formatam chronica notatione expertem invenimus, quæ ex hoc codice typis data fuit a Mabillonio tom. I Musei Italici, pag. 340. Hinc autem Regemberti episcopus adijciendus est catalogo episcoporum Verceilensium apud Ughellum, ejusque episcopatus Verceilensis hujus temporis confirmatur ex privilegio Anastasii III pontificis ad eundem *Ragimbertum*, quod exstat in ms. 63 capituli Veronensis; Anastasius enim tertius pontificatum gessit ab anno 910 ad annum 912. VII. *Ordo de celebrando concilio*, ubi apud Isidorum legitur. In ecclesie autem partis quintæ adduntur capitula Nicolai papæ in concilio collecta et firmata anno 861 contra Joannem Ravenatensem cum subscriptionibus, quæ ex ms. Mutinensi hujus collectionis edita sunt a P. abbate Bæchlinio in Appendice ad Agnellum Ravenatensem, et retusa leguntur tom. X Conciliorum Venetæ editionis, col. 189. Additamenta parva tertius desunt in ins. Vat. Palatinis, qui eandem partem præferunt.

6. Tempus hujus collectionis exquirens P. Constantius, certum esse pronuntiat eam digestam ante annum 1009. Id enim, inquit, aperte docet is qui Sorbonicum exemplar descripsit, cujus ad calcem hæc annotatio legitur: *Jussu domini Heimonis venerandi præsentis Ecclesie Virdunensis, necesse ego Rodolphus obdienter ex gratulante hunc librum ad scribendum, finisque anno Incarnationis Domini Millesimo IX, Indict. VII, a kal. April., regnante Henrico in regno Florenti.* Obsecro autem, quicumque hic legeris, ut mei jam dicti Rodulphi peccatoris indigni monachi memineris, ne pro commissis recipiam pœnas, sed oramine tuo, vel omnium hic legum jura pertractantium aliquantisper eterni capiam refrigerii. Vale, domine Heimo præsent beate, tuque servus memento benigne. Hactenus ex P. Constantio, qui nihil aliud de tempore conjicere potuit. Cum autem duo laudati codices Vat. Palatini 580 et 581, formæ quadratæ, et in duas columnas distincti, sæculo saltem decimo ineunte exarati credantur, hujus æculi eadem collectio assignanda videtur. Verum antiquiorem esse, et sæculo ix lucubratam, et quæ octavo numero asserentur palam evincunt.

7. Hanc collectionem in Italia conditam suadent Romanæ leges, quæ ex Justiniani Codice, Institutionibus atque Novellis ibidem asseruntur. In Galliis lex Salica, et Capitularia regum Francorum; in Germania autem præter eandem Capitularia prisem Ripuariorum, Alemannorum, Bajuvariorum, et alia propriæ leges vicebant; et has quidem Gallicanas aut Germanas collector retulisset. In Italia vero jam inde a Justiniani ævo, qui in ea imperabat, Romanæ leges

A Codicis, Institutionum ac Novellarum ejusdem usui erant. Hinc S. Gregorius Magnus eas identidem in suis epistolis profert. Vide epist. 9 (CCLXXXVII) lib. 1, epist. 38 lib. III, epist. 25 lib. IV, epist. 36 lib. VI, epist. 25 et 30 lib. VII, epist. 6 et 7 lib. IX, epist. 5, 8, 11, et præsertim 43, libri X. Hinc Leo IV in epistola ad Lotharium Augustum, qui regnabat in Italia, scripsit: *Vestrum flagitium elementum, ut sicut hactenus Romana lex viguit...* Ita nunc suum robur propriumque vigorem obtineat. Exstat hoc fragmentum apud Ivem part. IV, c. 151, et apud Gratianum dist. 10, c. 43. Notant autem Romani correctiores: *Videtur Lotharius populo Romano quod hic Leo petit concessisse; nam in legibus Longobardicis, lib. 1, tit. 57, et habetur: Lotharius imperator. Volumus ut cunctis populus Romanus interrogetur quia lege vult vivere, ut tali lege quali lege vivere professi sunt; vivant, etc.* Verum hæc Lotharii lex constituta fuit anno 834, Eugenio II pontifice, qui Leonem IV præcesserat, ut recte probavit Stephanus Baluzius in præfatione ad

B Capitularia regum Francorum, num. 24. Igitur ante Leonem IV id concessum fuerat: Cum vero Lotharius Capitularia regum Francorum a Romanis quæque recipi studuerit, nil colligimus ex antiquis capitulis quæ ex ms. codice editimus, part. II, c. 10, § 4, in fine: *Leo IV instituit ne quod jamdiu usum receptum erat, aliqua novitate turbaretur. Ecclesiastici quidem Italia Romanæ lege se velle vivere universim prohibebantur, ut de ipso statuerat Ludovicus imperator lib. III legum Longobardorum, tit. 1, n. 37. Legis autem Romanæ nomine illæ leges intelligebantur quæ in Codice, Institutionibus atque Novellis Justinianæ erant descriptæ. Hinc ergo præsentis collectionis auctores, qui sane in clerico erant, Romanas leges ex his fontibus in fine cujusque partis addentes, nunquam vero Salicæ, aut alias Galliarum nationum, sese Italos præferunt. Regio quidem Germaniæ quandam leges Codicis Theodosiani ex Amalano retulit, quippe quæ apud externos jamdiu erant in usu: sed Capitularium etiam, et Ripuariorum, atque Burgundionum leges simul exhibuit, nunquam vero Justinianæ, quod Italorum proprium fuit. Quod aliquid externi nonnulli exceperant ex Justiniani Novellis, hi adhibuisse noscuntur Justiniani antecessoris epistolam; ipsam vero eandem textum soli Italici fere produxerunt. Ivo autem Carnotensis, licet Gallus, ex eodem Justiniani fontibus leges postea allegavit; quia publicum earundem legum studium suo ævo institutum, talis propagari ceperat. Italianæ quoque collectionem confirmant tum epistola formata Regemberti Verceilensis ad Andream Mediolanensem, tum sub fine tertie partis addita fuit, tum synodus Romana sub Nicolao I contra Joannem Ravenatensem addita parti quintæ: quæ duo tunc docti menta Italica. Formata præsertim epistolæ in codicibus ejus regionis in quæ data sunt acceptæ fuerunt, describi solent.*

8. Si porro sciremus quis sit ille archiepiscopus Anselmus ad quem præfatio dirigitur, clarior et locus et tempus collectionis pateret. Cui P. Constantius Gallicanæ collectionem forassis præsumens, illum inter Galliarum archiepiscopos quæsierit, nihil sese expiscari potuisse fatetur. Nos vero nihil ambigentes de collectione Italica, quærentes inter archiepiscopos Italos, deprehendimus eum esse Anselmum II Mediolanensem, qui floruit nono sæculo ab anno 883 ad annum usque 897. Fuit quidem alius Anselmus archiepiscopus Mediolanensis, qui ineunte nono sæculo vixit, et alius item, qui sub medio undecimo sæculo eandem Ecclesiam administravit. At illi primò non conveniunt hæc collectio, in quam ex Isidoriana compilatione post ejus ætatem vulgata plura capitula traducta fuerant. Neque tertio Anselmo congruit, ante quem exemplum Sorbonicum et duo Vaticanæ Palatinæ scripta fuerunt. Igitur sub Anselmo II Mediolanensi archiepiscopo, sæculo nono exstante, isthæ collectio Italica collocanda est.

[CCLXXXIX] CAPUT XI.

De Reginonis et Abbonis collectionibus.

1. Celebris est Reginonis abbatia Prumiensis collectio, ex qua subsecuti postea collectores Burchardus et Ivo plura sumpserunt. Hanc ille ineunte saeculo x digesti, praecipiente Rathbodo archiepiscopo Trevirensi, in cuius diocesi situm erat monasterium Prumiense. Id patet ex ipso titulo quem Baluzius in praefata editione Parisiensi anni 1671 sic ex mss. codicibus expressit: *Incipit libellus de ecclesiasticis disciplinis et religione Christiana, collectus ex jussu Domini metropolitani Rathbodi Trevericae urbis episcopi, a Reginone quondam abbate Prumiensis monasterii ex diversis sanctorum Patrum conciliis et decretis Romanorum pontificum scilicet in Dei nomine. Amen.* Ipse Regino narrat in Chronico sibi in regimine monasterii Prumiensis successisse Richarium anno 899. Collectionem vero quam regimine dimisso lucubra- vit, certe ante annum 906 editam non fuisse patet ex cap. 448 et 449 libri primi, in quibus duae epistolae formatae proferuntur, una ipsius Rathbodi ad Robertum episcopum Metensem, altera Dadonis Viridunensis episcopi ad laudatum Rathbodem, utraque signata an. 906.

2. Divisa est haec collectio in libros duos, quorum primus de personis et rebus ecclesiasticis tractat, secundus de laicis; quam divisionem Regino a Martino Bracaraensi mutuatus videtur. Incipit primus liber ab inquisitione de his quae episcopus vel ejus ministri in suo districtu vel territorio inquirere debent circa res et personas ecclesiasticas. Haec eadem inquisitio, ut scite notavit Baluzius, inter Capitula Hincmari legitur tit. 2. Quare vel Regino eam sumpsisse dicendus est ex Hincmari Capitulis, vel vetustior fuit haec formula prius ab Hincmaro, postea a Reginone descripta, quod verosimilius videtur. Similiter libro secundo, cap. 5, proponitur inquisitio episcopi circa laicos. Utrouque autem post inquisitionem subiiciuntur auctoritates canonicae, quibus probentur singula quae in inquisitione praemissa fuerant. Hinc post primi libri inquisitionem legitur: *Haec quae supra capitulum inquirenda expressimus, auctoritate canonica roborari oportet.* Et post inquisitionem libri secundi: *Capitula haec, quae per ordinem annotavimus, canonicis oportet roborari decretis.* Prior liber constat ex capitulis 443, secundus vero capitula 446 complectitur.

3. Auctoritates quae ad probanda capitula proferuntur sumpta sunt non solum ex canonibus conciliorum, decretis Romanorum pontificum, et dictis seu sententiis sanctorum Patrum, verum etiam aliquando ex legibus Codicis Theodosiani, seu potius ex verbis Arianorum interpretis, ex Capitularibus regum Francorum, nec non ex legibus Burgundionum et Ripuariorum. Cum suppositiuae pseudo-Isidori epistolae raro allegentur, Reginonem non admodum magni fecisse illas nonnulli colligunt. *Neque enim dici potest, inquit Baluzius (In praefat., n. 8), incognitas illi fuisse, cum earum auctoritate aliquoties utatur; et cum constet praeterea permulta illum accepisse ex collectione Isidori.* Nos autem arbitramur illum plura sumpsisse ex collectionibus pseudo-Isidoro antiquioribus, quae in locos communes distributae, nihil ex spuris ejusdem meritis suppeditare poterunt. Eum quidem multa decerpisse ex ea mss. hujus generis collectione de qua diximus cap. 6, n. 6, adeo certum est, ut integra capitula ejusdem collectionis peculiariter eodem ordine isademque titulis in Reginone transscripta invenerimus. Alia similiter ex ejusmodi collectionibus quae ante Isidorianam in Galliis et Germania erant vulgatae cum deduxisse satis credibile est, uti ex Halitgaro et Rhabano accepisse a memorato Baluzio traditur (*Ibid.*, n. 12). Aliquam certe collectionem adhibuit in qua canones conciliorum et decreta pontificum hinc inde collecta longiori numerorum serie describebantur. Hinc de causa lib. 1, c. 61, canonem

A primum Nannetensis concilii allegat hoc titulo, *Ex Concilio Nannetensi ccccxxviii*, id est cap. 419; et similiter eodem libro, cap. 417, quoddam Innocentii decretum afferens, se illud accepisse ait *ex epistola papae Innocentii cap. cccclxxviii*. Hi quidem numeri capitulorum seu canonum 419 et 587, nulli collectioni quae integra documenta exhibeat, [cxix] sed solis illis codicibus canonum convenire queunt qui plures promiscue canones conciliorum et pontificum decreta sub una serie numerorum permixta describunt. Immo laudatum decretum Innocentii isdem verbis refertur in ms. collectione paulo ante memorata, ex qua Reginonem alia multa sumpsisse animadvertimus. Refertur autem num. 377, non vero 587, uti apud Reginonem legitur: quod errori librarii tribuendum videtur. Esto igitur pleraque a Reginone recitata in collectionibus Dionysiana, Hadriana, Hispanica et Isidoriana reperiantur; non tamen sequitur eum ex his collectionibus decreta extraxisse. Illas enim plerumque collectiones adhibuit quae sibi ipsum canones ex illis excerptaverant. Hinc cum in ejusmodi collectionibus canones Graecorum synodorum non semper ex antiqua, seu Isidoriana, uti vocant, interpretatione proferantur, sed identidem ex Dionysiana; Regino ex his fontibus nunc antiquam, nunc Dionysianam versionem derivare potuit. Auctoritates vero Capitularium et legum Burgundionum atque Ripuariorum, aliaeque nonnulla recentiora, quae in laudatis collectionibus desunt, ipse propria diligentia adjecit; et eadem ratione ex pseudo-Isidori meritis pauca quaedam quae in suam rem conferre posse credidit, excerptasse arbitramur, ut ne idcirco eas suspectas habuisse colligi queat.

4. Sub finem ejusdem saeculi x, quo Regino floruit, Abbo Floriacensis monasterii abbas collectionem edidit cum praefatione ad Francorum regem Ugonem filiumque ejus Robertum. Cum Ugo rex et vivis excesserit an. 897, ante hunc annum haec collectio digesta fuit. Titulus est ejusmodi: *Incipit canonis domni Abbonis abbas.... excerpti de aliis canonibus.* Haec in capita tria distinguitur, ac ex canonibus conciliorum, decretis pontificum, Capitularibus regum Francorum, et Novellis constitutionibus, ita compacta est, ut quaedam ipsis Abbonis verba identidem inserantur quibus opus contextum efficitur. Mabillonio curante prodit tom. II *Analectorum* pag. 248, editionis autem in-folio pag. 133.

CAPUT XII.

De collectione Burchardi episcopi Wormatiensis. Hujus mos inscribendi synodus, pontificibus, vel Patribus sententias quorundam posteriorum scriptorum. Penitentialia Ecclesiarum Germania ab ipso receptum et auctum.

1. Burchardus, patria Hassus, non monachus, ut plures crediderunt, sed canonicus et capellanus regius fuit, ac postea ad Wormatiensem cathedram promotus ante annum 1002, eandem tenuit usque ad annum 1025, quo et vivis excessit xiii kal. Septembris. Dum autem erat episcopus, collectionem canonum hortante Brunicone Ecclesiae Wormatiensis praeposito concinnavit. Stephanus Baluzius in praefatione ad Antonii Augustini libros de Emendatione Gratiani § 18, animadvertit verum hujus collectionis auctorem dicendum esse potius Olbertum monachum Lobiensem, et postea abbatem Gemblacensem, quo dictante et magistrante Burchardus magnum illud canonum volumen contonizavit, si vera haec sunt quae leguntur in libro de *Gestis abbatum Gemblacensium*. Verum ex mss. Gemblacensibus atque Leodiensibus rem aliter narrat Bartholomaeus Fisen in *Floribus Ecclesiae Leodiensis*, pag. 528. Cum vero Burchardus Olberto praepotore et familiari suo uteretur, eundem operis adiutorem adhibuisse negari non potest. Hinc Siebertus in Chronico ad annum 1008 Burchardum collaborante magistro suo Olberto viro undequa-

que doctissimo magnum canonum volumen edidisse scribit. Anonymus, qui post Burchardi obitum ejus vitam digessit editioni Coloniensi insertam, alium ejusdem operis adiutorem commemorat. Eodem quippe tempore, inquit, in *Collectario canonum*.... non modicum laboravit. Nam domino Walterio Spirense episcopo adjuvante, et Brunicone preposito exhortante et suggerente, canones in unum corpus collegit. Notatu dignus est titulus *Collectarium canonum*; nam manuscripti codices omni titulo carent. Concinit vero cum præfatione [ccxc] ipsius Burchardi paulo post subjicienda, in cujus fine is suam collectionem *Collectarium* vocat.

2. Ad Ecclesie suæ Wormatiensis usum idem opus se confecisse in eadem præfatione testatur. Istud non inceptum ante annum 1012 colligiri ex libro secundo c. 237, ubi suam formatam epistolam refert ad Walterium Spirensem scriptam eodem anno idibus Martii. Idem vero opus jam fuisse perfectum antequam Burchardus anno 1025 synodo Salangustadiensi interesset, ex eo cognoscimus quia ejusdem synodi canones cum in collectionem non potuisset inserere, in calce omnes subjecit. Joannes Molinæus in præfatione ad Ivonis Decretum auctor est multa in editis Burchardi libris desiderari quæ ipse vidit in veteribus pleniora, sed ea in duodecim libros tantum divisa, quorum sexta pars est editus liber. Hinc, ut credimus, Joannes Albertus Fabricius tom. XI Bibliothecæ Græcæ, pag. 8, *duodecim tomos decretorum* a Burchardo collectos tradit, addique: *Hoc opus ipsum integrum necdum lucem vidit, sed tantum excerpta ex illo divisa in libros 20*. At non solum codex, ex quo editio prodiit, libros 20 Burchardo inscribit, verum etiam illa quoque vetustissima exemplaria quæ Petrus Pithæus commemorat. Nos item quatuor integros codices vidimus, duos in bibliotheca Vaticana signatos num. 1350 et 1555, unum apud Patres Benedictinos in monasterio Padilironensi, et alium Patavinum in bibliotheca S. Justinæ, qui totidem libros eidem Burchardo inscriptos exhibent. Addeamus et alia duo antiqua Vaticana exemplaria 1556 et 1580, quorum alterum incipit a libro septimo, alterum a nono; et utrumque prosequitur usque ad librum XIX, qui ob mutilos codices fine caret. Cum hæc librorum series ac ea quæ in eisdem continentur eadem sint in aliis exemplaribus integris, hæc quoque duo exemplaria eundem viginti librorum numerum confirmant. Cum porro nulli hactenus noti codices ullam collectionem Burchardi nomine prænotatam, in duodecim partes distributam contineant, veremur ne Joannes Molinæus æquivocatione aliqua ductus aliam ampliorem anonymam collectionem in totidem partes divisam ob consonantiam in pluribus pro Burchardiano opere inadvertenter acceperit. Forte ob oculos habuit collectionem Sorbonico-Mutinensem in partes duodecim distinctam, quam descripsimus capite decimo; deceptusque ex eo fuit quia inter titulos librorum Burchardi I, II et sequentibus, ac titulos ejusdem collectionis præfixos partibus I, II, III, IV, V, et X, summa consensio est. Certe præfatio quæ in solis mss. 20 libros præferentibus invenitur, Burchardum habet auctorem iisdemque libris fidem facit. Id autem multo clarius elucet ex tribus Burchardi codicibus Vat. 1555, Patavino S. Justinæ, et Padilironensi, in quibus ipsa præfatio ab editis discrepans, et sincerior, ut mox videbimus, quam vulgata, non solum eundem viginti librorum numerum expresse approbat, verum etiam, ipsorum titulos insertos præferens, hos et non alios a Burchardo concinnatos testatur. Concinit etiam anonymi ipsi Burchardo coævus, qui in ejus Vita tradit: *Hoc vero corpus, sive Collectarium distinctum, et in viginti libros distribuit*. Nonne hæc duo, coevi scilicet scriptoris et ipsius Burchardi, testimonia duodecim librorum opinionem expungunt?

3. In Operibus Georgii Cassandri pag. 1091 et 1098, teste Fabricio, hæc leguntur: *Nacti etiam su-*

mus ms. opus Burchardi, quod obiter tantum cum impresso Parisiis an. 1549 contulimus, et deprehendimus epistolæ phrasim totam immutatam. Idipsum et nos observavimus in tribus laudatis codicibus, in quibus tantum præfationem invenimus. In his præfatio non solum verbis discrepat a vulgata, verum etiam ordine: ea enim quæ in editis ad præfationis caecem ab aliis adjecta videri possunt, ipsi præfationi in iisdem mss. ita inseruntur, ut Burchardo auctore scripta fuisse manifestissime constet. Horum veterum exemplarium concordia, cum quibus alios quoque codices qui præfatione non careant, convenire non ambigimus, hanc veram esse præfationem seu epistolam Burchardi ad Bruniconem suadet; idipsumque confirmat ipsa styli ac syntaxeos inconcinnitas, quæ illi ævo maxime congruit. Præfationem autem vulgatam, cum tam aperte a memoratis vetustis mss. dissentiat, studiosi alicujus arbitrio, cui elegantior stylus placebat, fuisse immutatam arbitramur. Nam interim qualis in codicibus legitur hic exhibemus.

[ccxc] 4. « Burchardus solo nomine Wormaciensis episcopus Brunichoni fideli suo, ejusdem videlicet sedis preposito, in Christo Domino salutem.

« Multis jam sæpe diebus familiaritas tua, frater charissime, præsens nobis hortando suggestit quatenus libellum ex variis utilitatibus ad opus comprehensorum nostrorum tam ex sententiis sanctorum Patrum quam ex canonibus, seu ex diversis penitentialibus vigilantibus animo corpus in unum colligerem: ob id maxime, quia canonum jura et judicia penitentium in nostra diocesi sic sunt confusa, atque diversa et inculca, ac sic ex toto neglecta, et inter se valde discrepantia, et pene nullius auctoritate suffulta, ut propter dissonantiam vix à sciolis possint discerni. Unde fit plerumque ut confugientibus ad remedium penitentiae, tam pro librorum confusione quam etiam presbyterorum ignorantia, nullatenus valeat subveniri. Cur hoc? Inde æstimare evenire maxime, quia mensuram temporis et modum delicti in agenda penitentia non satis attente, et aperte, et perfecte præfugunt canones pro unoquoque crimine, ut de singulis dicant qualiter unumquodque emendandum sit; sed magis in arbitrio sacerdotis intelligentis relinquendum statuunt. Quapropter quia hoc nisi a sapientibus et legis divinæ eruditissimis fieri nequit, rogavi me dilectio tua, ut hunc librum breviter collectum, nunc demum pueris discendum traderem: ut quod nostri cooperatores in maturiore ætate positi nostris diebus, et antecessorum nostrorum tarditate neglexerant, modo ætate teneris, et aliis discere volentibus traderetur. Siquidem ut prius fierent prohi discipuli, post plebium et doctores, et magistri; et ut perciperent in scholis quod quandoque docere deberent sibi commissos. Desiderium tuum et petitio, frater, justa mihi videtur, et de voluntate tali gratias ago. Etiam et illi multimodas gratias refero, qui te talem mihi præstiterat, quia pro statu Ecclesie nostræ te assidue desudasse cognoveram. Sed quod tuam exhortationem sæpius mihi inculcatam tandiu distuleram, mea ignavia nolo ut assignes, quia duabus ex causis minime mihi hoc attingere licuerat: scilicet propter varias et inevitabiles ecclesiasticas necessitates, quæ quotidie more fluctuum emergunt; et insuper cura mundalium rerum ad imperialia mandata pertinentium, quæ studentis et ad superiora tendentis animum valde obtundunt; quia animus cujusque dum dividitur per plura, minor fit ad singula. Tamen tuis sanctis petitionibus obediens, synodalia præcepta et sancta statuta tam ex sententiis sanctorum Patrum quam ex canonibus Deo largiente collegi et, prout potui, corpore connexui in uno, et in viginti libros idem corpus distribui. Et si quis diligens lector eos subtiliter perscrutatus fuerit, multas utilitates nostri ministerii in eis inveniet.

Index (a) singulorum librorum D. Burchardi Wormaciensis episcopi, breviter quid quoque libro continetur ostendens.

« Primus liber continet de potestate et primatu apostolica sedis, patriarcharum, ceterorum primatum, metropolitano, et de synodo celebranda, et vocatione ad synodum; de accusata, et accusatoribus, et testibus; de expoliatis iniuste; de iudiciis ac de omni honore competenti, ac dignitate, et diverso negotio, et ministerio episcoporum.

« Secundus liber continet de congruenti dignitate, et diversa institutione, ac nutrimento, vel qualitate vite, et diverso negotio, et ministerio presbyterorum, et diaconorum, seu reliquorum ordinum ecclesiasticorum.

« Tertius liber continet de divinarum domorum institutione, et cultu, et honore; de decimis, et oblationibus, et iustitiis singulorum; et qui libri in sacro Catalogo recipiantur, qui vero apocryphi, et quando apponendi sint.

« Quartus liber continet sacramentum baptismatis, et ministerium baptizandorum, et baptizatorum, et consignandorum, et consignatorum.

« Quintus liber continet de sacramento corporis et sanguinis Domini, et de perceptione, et observatione eorum.

[ccxciii] « Sextus liber continet de homicidiis sponte et non sponte commissis, et de parricidiis, et de fratricidiis, et de illis qui uxores legitimas, et seniores viros interficiunt, et de occisione ecclesiasticorum, et de observatione, et de penitentia singulorum.

« Septimus liber continet de incesta copulatione consanguinitatis, et in quo geniculo fideles et coniungi et separari debeant, et de revocatione, et de penitentia singulorum.

« Octavus liber continet de viris ac feminis Deo dicatis et sacrum propositum transgredientibus, et de revocatione, et de penitentia eorum.

« Nonus liber continet de virginibus et viduis non velatis, de raptoribus earum, et de separatione eorum, de conjunctione legitimorum connubiorum, de concubinis, de transgressione, et penitentia singulorum.

« Decimus liber continet de incantatoribus, et de auguriis, de divinis, de sortilegiis, et de variis illusionibus diaboli, et de maledictis, et de contentiosis, et de conspiratoribus, et de penitentia singulorum.

« Undecimus liber continet de excommunicandis et excommunicatis, de fursibus, et de praedatoribus, et de presumptione, et contemptu, et negligentia, et reconciliatione, et penitentia eorum.

« Duodecimus liber continet de perjurio, et de penitentia eius.

« Tertius decimus liber continet de veneratione et observatione sacri jejunii.

« Quartus decimus liber continet de crapula, et ebrietate, et de penitentia eorum.

« Quintus decimus liber continet de imperatoribus, principibus, et de reliquis laicis, et de ministerio eorum.

« Sextus decimus liber continet de accusatoribus, de iudicibus, de defensoribus, de falsis testibus, et de penitentia singulorum.

« Septimus decimus liber continet de fornicatione et incestu diversi generis, et de penitentia utriusque sexus et diversae aetatis.

« Octavus decimus liber continet de visitatione, et penitentia, et reconciliatione infirmorum.

« Nonus decimus liber, qui *Corrector* vocatur et *Medicus*, continet correctiones corporum, et animarum medicinas, et docet unumquemque sacerdotem, etiam simplicem, quomodo, vel qualiter unicuique succurrere valeat, ordinato, vel sine ordine, pauperi,

A diviti, puero, juveni, seni, decrepito, sano, infirmo, in omni aetate, in utroque sexu.

« Vigentesimus liber *Speculationum* vocatur. Speculatur enim de providentia et de praedestinatione divina, et de adventu Antichristi, de eius operibus, de resurrectione, de die iudicii, de infernalibus poenis, de felicitate perpetue vite.

« Unde, frater, si regentibus plebas suas ex his omnibus unum dederis, quomodo eas instruere et docere poterunt? Etiam sacerdotis nomen vix in eis constabit, quia valde periculose sunt evangelium nunc, quibus dicitur: Si ceteris cunctis ducatum praestet, ambo in foveam cadunt. Quod si est aliquis invidiosus qui, postquam istud viderit, mihi invidet, dicens me ex alienis aribus colligere escam, et ex aliorum labore mihi facere vitem inane, cito. Fateor quia ex aliorum labore collegeram, quia mihi soli canones facere non licet, colligere scitum est, quod et feci; Deus novit, non pro arrogancia quodam, sed pro nostrae Ecclesiae necessitudine. Ut autem obstruatur detrahentis murmur, liber qualicumque sit, auctorum sit. Non rogo ut nostri episcopi limen transant, sed nostris addiscendum remaneant. Quomodo autem, vel unde illum collegerim, volo et audias; et si est peccatum illud, tuo iudicio reliquos dedicandum. Nihil addidi de meo nisi laborem, sed ex divinis testimoniis ea quae in eo invenimus, magno sudore collegi. Et ut essent quae comportaveram auctoritativa, summo studio elaboravi. Ex ipso enim nucleo canonum, quod a quibusdam *Corpus canonum* vocatur, quae sunt nostra temporis necessaria, excerpti. Ex canone apostolorum quodam, ex transmarinis conciliis quodam, ex Germanicis quodam, ex Gallicis et Hispanicis quodam, ex decretis Romanorum pontificum quodam, ex doctrina ipsius veritatis quodam, ex veteri Testamento [ccxciv] quodam, ex apostolis quodam, ex dictis sancti Gregorii quodam, ex dictis sancti Hieronymi quodam, ex dictis sancti Augustini quodam, ex dictis sancti Ambrosii quodam, ex dictis sancti Benedicti quodam, ex dictis sancti Isidori quodam, ex dictis sancti Basilii quodam. Ex Penitentiali Romano quodam, ex Penitentiali Theodori quodam, ex Penitentiali Bedae quodam. Ad haec in Collectario hoc si quid utilitatis inveneris, Dei donis ascribe. Si autem quid aspernitatis, meae insipientiae deputa. Bene valeas, et in acri orationibus tuis mei peccatoris memoriam deprecari habes. Explicit prologus.

5. In hac praefatione, seu epistola ipsius Burchardi notanda sunt verba in viginti libris eodem corpus distribui; et praeterea recolendum est, quod antea attigimus, singulorum librorum ordinem et titulos eodem praefationi a Burchardo fuisse insertos, ut ne dubitari possit quin editum opus, quod cum hoc librorum numero, et cum fisdem titulis atque ordine plane concordat, Burchardum habere auctorem. In vulgata praefatione, licet rebus pluribus discrepans, eodem librorum numerum indicat. At ordo diversus; et quaedam particulae ita ab eadem praefatione dissociatae sunt et in calcem rejectae, ut non a Burchardo, sed ab alio conscriptae et adjectae videri possint. Non solum enim index titulorum cuiusque libri in vulgata praefatione distractus est, verum etiam ipsi praemittitur auctorum ex quibus Burchardus canones derivavit; catalogus, ab eadem praefatione pariter divulsus cum hac inscriptione, quae a Burchardo proficisci nequit: *Ex quibus locis auctorum scriptis ecclesiastica haec decreta collegeri. Nucleus canonum*, quem initio catalogi Burchardus in fine praefationis laudat, et *canonum corpus* a quibusdam appellari affirmat, est pseudo-Isidori collectio, ex qua quidem multa apocrypha decreta transcripsit. Hora vero capitula ex Regimone, et nonnulla eorum ex duobus appendicibus quae in ms. Regimonis collectioni subiunguntur, eum excerptisse Stephanus Baluinus in praef.

(a) Hic titulus, vel saltem Burchardi nomen, librariorum arbitrio insertum videtur.

fatone ad Reginonem late demonstrat. Verum in titulis multa mutavit, aliis titulis ex arbitrio præfixis, qui a subsequentibus canonum collectoribus ex eodem suscepti, magnam confusionem pepererunt. Cumenim non pauca apud ipsum inscribantur nominibus conciliorum, vel pontificum, in quorum decretis affunde editis nihil tale reperitur; ea in deperditis eorumdem documentis a Burchardo vel ab exscriptoribus ejus inventa plures crediderunt; ac propterea eadem veluti fragmenta pretiosa ab ipsis conservata suo cuiusque synodi, vel pontificis loco in Conciliorum editionibus addita sunt. Qui vero rem hanc accuratius expendendam suscepere, detexerunt Burchardum synodorum, Romanorum pontificum, aut sanctorum Patrum nominibus tribuisse ea capitula quæ Regino vel ex Capitularibus regum, vel ex Rhabano, vel ex Ferrando diacono, vel sine ulla auctoris mentione reperiavit. Stephanus Baluzius in laudata præfatione, num. 22, hæc de Capitularium libris notavit: *Burchardus cum Reginonem compilaret, maluit quæ hinc accipiebat capita, tribuere conciliis quibusdam, aut Patribus antiquis, quam regibus nostris; quod Francorum appellatio, quæ Reginonis atque Witichindi vniuersum ævo gloriabantur reges Germanorum, usuruari desisset ætate Burchardi, adeoque exuta a Saxo- nibus esset omnis Capitularium istorum reverentia. Burchardus enim semel tantum cap. 218 et 219 libri primi citat capitula Karoli Magni, sic ut addat illa ab exscriptis collaudata esse apud Aquisgranum, aliqui forsan his non usum. Illud vero Burchardus sibi præstituisse videtur, ut capitula sumpta ex auctoribus qui non essent vel summi pontifices, vel synodi, vel Patres satis noti et celebres, non sui cuiusque auctoris, sed alio celebriori nomine allegaret. Quæ animadversio perutilis erit in legendis collectionibus Burchardo posterioribus, ex gr. Ivonis et Gratiani, qui plura ejusdem generis ex Burchardo receperunt. Illam porro laudem hinc collectioni omnes tribuunt, quod methodum satis aptam sequatur, ac præterea canones aliquot conciliorum Germanicæ posterioris temporis continet, qui vel in rarissimis codicibus inveniuntur, vel etiam lectiones præferunt optimas, ex quibus valgi emendari queunt.*

6. Duo tandem omittere nolumus. Primo in bibliotheca Vaticana sine auctoris nomine exstat vetus codex 4227 inscriptus *Corrector et Medicus*, cui [ccxcv] similem in bibliotheca Parisiensi S. Victoris vidit etiam Jacobus Petit, ac ex eodem excerptum dedit in *Penitentiali Theodori* tom. I, pag. 358. Hic autem ad Burchardi collectionem pertinet, in qua est liber decimus nonus eodem titulo prænotatus, ut vel ex titulis in Burchardi præfatione antea descriptis liquet. Secundo in ms. Vat. 3850 sæculi xi exhibetur *Penitentialis* in quo leguntur interrogationes faciendæ a confessariis cum taxatione penitentis. Hæc omnes interrogationes ad verbum exscriptæ leguntur in eodem Burchardi libro xix, cap. 5. Solum in hoc capite Burchardiano plures sunt quam in laudato codice. Interrogationum paragraphi, quos vitandæ confusionis causa numeris computavimus atque distinctivimus, apud Burchardum sunt centum et nonaginta quatuor. In eo autem codice interrogationes eadem sunt ac in laudato capite quinto Burchardi a num. 1 usque ad num. 59, qui incipit: *Violasti sepulcrum*. Deinde apud Burchardum abundant sequentes numeri a 60 usque ad n. 103 inclusive, qui inscribuntur de arte magica, de sacerdotio, de gula et ebrietate, de irreligiositate, item de arte magica, de superstitione, et item de arte magica. Illi omnes numeri desunt in memorato codice, qui post illa numeri 59, *Violasti sepulcrum*, etc., subdit: *Concubisti cum uxore uxoris tue*, etc., uti apud Burchardum num. 404, et sequitur usque ad num. 453, *Credidisti, quod quidam credere solent, quod sint agrestes femine*, etc. Omittit autem quæ in fine hujus numeri apud Burchardum adjiciuntur: *In istis omnibus supradictis debent sacerdotes*, etc., ac præterea ignorat sequentem numerum 453, cujus initium est:

A Festi ut quidam mulieres in quibusdam temporibus, etc. Mox idem codex productis numeris apud Burchardum 154, 155 et 156, præteris sex numeros sequentes a num. 157, *Feci tunc quod quidam mulieres facere solent, ut cum filio tuo parvulo*, etc., usque ad num. 162. Profert autem numerum 163, *Interfecisti filium vel filiam*, etc., cum duobus sequentibus. Caret num. 166, *Gustasti de semine*, etc. Tum descripto numero 167, *Bibisti chrismo*, etc., omittit ceteros quatuordecim a num. 168, usque ad 181, atque concludit cum Burchardianis numeris 182, *Oppressisti infantem*, et 183, *Invenisti infantem*. Burchardus addit in fine undecim numeros, qui in codice non reperiuntur. Penitentialia hujus codicis Germanicis Ecclesiis usitatum indicant inter ceteros duo numeri, in quibus Theutonice locutionis sit mentio. Num. 30, quod *Theutonice carina* vocatur; et quæ nom. 151 apud Burchardum effertur, quod *vulgaris stultitia Werwolf vocat*, in codice exprimentur sic: quod *Theutonice Werwolf* vocatur. Facto autem ex dictis conficere licet Burchardum hoc Penitentialia apud suos receptum collectioni inseruisse, et ex illis penitentialibus addidisse quæ in eo desiderantur.

CAPUT XIII.

De collectione S. Anselmi episcopi Lucani.

Sancti Anselmi Lucani episcopi collectionem, quæ fere tota in Gratianum transit, explicare non minime interest, cum præsertim ea in manuscriptis delitescens non satis perspecta sit. Lucas Vadingus atque Acherius ipsam typis proferendam receperunt; sed alter morte præventus, alter vero aliis curis distractus, infectum opus reliquerunt. Cum itaque ex codicibus omnis notitia pendat, codices quos expendere licuit prius memorandi sunt. Quatuor mss. codices in Vaticana bibliotheca reperiuntur signatos num. 1364, 3531, 4983 et 6361. Ex his duo chartacei recentiores sunt, nimirum 5531 et 4983; cunque in horum marginibus notentur Gratiani distinctiones, seu causæ, et quæstiones, in quibus eadem capitula recepta fuerant, hos codices illos esse censuimus quos Gratiani emendatores adhibuerunt. Codex 5531 tabulam præmittit librorum tredecim; ut in libro septimo, non tamen perfecto desini. Integros vero libros tredecim continet alius codex 4983, qui ex ant quo exemplo dimanat scripto sub anno m. c. li, in fine enim exhibet catalogum Romanorum pontificum, qui usque ad Calixtum II annos pontificatus notat; at sine annorum notatione addit duos alios pontifices, Honorium II et Innocentium II. [ccxcvi] Duo alii Vaticani codices pergamenei 1364 et 6361 vetustiores sunt, quorum primus catalogum Romanorum pontificum concludit in Gregorio VII, post cuius mortem Anselmus, sede adhuc vacante, supremum diem obiit; alter vero catalogum producti usque ad Pascalem II, quo vivente cum idem codex fuerit exaratus, anni pontificatus ejus nequaquam notantur. In his vero duobus antiquioribus mss. duodecim tantum libri leguntur, omisso undecimo de penitentia. Anselmi nomen in duobus codicibus vetustioribus, qui omni titulo careant, desideratur; nec non in Vaticano recentiori 4983. Solus codex Vat. 3531 Anselmum præfati hoc titulo p. 12: *Incipit capitulatio librorum quos B. Anselmus Lucanis episcopus de quælibet causis singulos in hoc volumine libros composuit*. Et iterum post librorum capitulationem, seu tabulam pag. 16, his verbis: *Incipit authentica et compendiosa collectio regularum et sententiarum sanctorum Patrum et auctorabilium conciliorum facta tempore Gregorii sanctissimi papæ a B. Anselmo episcopo Lucensi, ejus diligenti initiator et discipulo, cujus jussione et præcepto desiderantur consummavit hoc opus*. In alio ms. Vat. recentiori 4983 hæc postremo inscriptio usque ad vocem *conciliorum* tantummodo legitur. Duo Barberina exempla laudantur quorum unum signatum num. 1881, septem tan-

tum priores libros continens, in fronte auctoris nomen rhythmo vetusto insertum exhibet.

*In Trinitatis nomine
Sanctæ et individue
Incipit hinc feliciter
Istius libri series,
Quem scilicet ex Italia
Anselmus, quique pontifex
Lucanæ fuit Ecclesiæ,
Vir prudens ac catholicus
In Christi fide servidus
Carpsit ex toto canonum
Et Patrum sanctorum corpore, etc.*

Duo item codices 765 et 766 bibliothecæ S. Germani a Pratis memorantur, unus apographus exempli Barberini, qui rhythmicis recitatis versibus distinguitur; alter sine auctoris nomine ac sine ullo titulo, optimus et antiquus vocatur a Baluzio in præfatione ad Antonii Augustini libros de emendatione Gratiani num. 19, ubi etiam testatur hunc codicem nihil continere posteriori anno 1086, quo S. Anselmus obiit. Laudatur præterea recentior codex regis Parisiensis sæculi xvi, qui plane similis Vaticano 3531, septem tantum libros cum iisdem inscriptionibus auctoris nomen præferentibus continet. Antonius Augustinus tres codices vidit, quorum unus Romanus, uti vocat, est ms. Vat. 4983; alium vero, quem *veterem meum* appellat, duodecim tantum libros complectentem, ex aliquot indicibus eum esse deteximus qui in Vaticanam bibliothecam postea traductus, signatur num. 6361. Hos duos codices in Epitome canonum frequenter addidit. De tertio ejus codicis nihil rescire potuimus, ignotum tandem, sed vetustum exemplum communicatum nobis fuit ex monasterio S. Benedicti Padilironensi, quod libros tredecim sine auctoris nomine continens, sæculo xii scriptum creditur.

2. Antonius Augustinus, cui tres codices auctoris nomine expertes præsto fuerunt, de Anselmo auctore dubium inspersit, quod alii non pauci subinde susceperunt. Duo præcipue difficultatem faciunt. Primo quia nulla hujus collectionis mentio facta est ab iis qui ejusdem S. Anselmi opera recensuerunt. Inter hos præcipue movet coævus vitæ ejusdem auctor, atque penitentiarius, qui alia minoris momenti opuscula referens, hoc non videtur suis præmissurus, si ab Anselmo lucubratum novisset. Secundo quia codices aliqui eidem collectioni inserta præferunt ex Urbano II et Paschali II, qui post S. Anselmum ad apostolicam sedem evecti fuere. Notat præterea idem Augustinus magnam in ipso opere codicum varietatem. Nam præter eos codices, qui undecimo libro carent, magna est varietas in numeris capitum singulorum librorum: alii enim codices plura, alii pauciora capitula singulis fere libris comprehendunt.

[ccxcvii] 3. Cum id exploratius declarare non minus ad collectionem cognoscendam, quam ad iudicium ferendum de auctore maxime conferat, tituli singulorum librorum cum varietate præcipue capitum prænotandi sunt.

Lib. I. De primatu et excellentia Romana Ecclesiæ. Alias, *De potestate et primatu apostolica sedis*. C. 90, al. 91 vel 94.

Lib. II. De libertate appellationis. Alias, *De primatu Romane Ecclesiæ et libertate appellationis*. C. 78, al. 81 vel 82.

Lib. III. De ordine accusandi, testificandi et iudicandi. C. 117, al. 124 vel 127 vel 151.

Lib. IV. De privilegiorum auctoritate. C. 55, vel 56 aut 57.

Lib. V. De ordinationibus Ecclesiarum, et de omni jure ac statu illarum. Alias, *De ordinatione et jure ac statu Ecclesiarum*. C. 71, al. 85 vel 93.

Lib. VI. De electione et ordinatione ac de omni potestate sive statu episcoporum. C. 201, al. 203 vel 207.

Lib. VII. De vita et ordinatione clericorum. Alias, *De vita et ordinatione presbyterorum, diaconorum et reliquorum ordinum*. C. 201, al. 207 vel 209 aut 213.

Lib. VIII. De lapsis. C. 39.

Lib. IX. De sacramentis. C. 64, al. 69.

Lib. X. De conjugitiis. C. 63, al. 68 vel 70 aut 76.

Lib. XI. De penitentia. C. 174, al. 179.

Lib. XII. De excommunicatione. C. 75.

Lib. XIII. De vindicta et persecutione justa. C. 28, al. 29 vel 34.

4. Notandum est hanc numerorum varietatem duplici ex capite proficisci, nimirum aliquando ex divisione unius numeri in duos, vel e contra, sæpius vero ex additamentis, quæ cum posteriora sint, fere in fine librorum descripta inveniuntur, nec in præmissa tabula capitulorum indicantur. Immo quædam additiones sine numero, et quandoque characterè diverso subjectæ sunt. Sic, ex. gr., antiquus codex Vat. 1361 libro quarto duo capita 56 et 57 addita præfert, quæ in tabula capitum non proponuntur; et libro sexto in fine addit sine ullo numero epistolam Urbani II ad l. Præpositum Ecclesiæ S. Iventii apud Ticinum, libro septimo canones Placentinæ synodi sub eodem Urbano an. 1095, libro octavo epistolam Alexandri II ad Landulfum in Corsica, omnia sine numero et in fine librorum, quod manifestum additamenti indicium est. Præterea libro undecimo alia manu accedii Innocentii II epistolam ad archiepiscopum Mediolanensem, et ad episcopos Cumanum atque Laudensem. Codex chartaceus Vat. 4983 in fine libri quarti diverso characterè addit decretum Calixti II in concilio Lateranensi, ac inter alia additamenta antecedenti codici communia libro tertio subnectit eam Urbani II epistolam ad Præpositum Ecclesiæ S. Iventii, quæ in superiori codice additur in fine libri sexti. Quædam tamen capita non solum in fine, sed etiam in corpore manuscripti 4983 interseruntur libro quinto et sexto, quæ cum in aliis codicibus non inveniuntur, additamenta esse noscuntur. Licet vero hic codex plura additiones receperit quam Vaticanus 5531, caret tamen duobus decretis Urbani II, quæ in cod. 5531 inseruntur cap. 150 et 175. Codex Padilironensis in fine cujusque libri quædam folia alba olim relicta exhibet; et in his foliis plerumque plura postea pontificia decreta descripta fuerunt characterè minutiori quo alia quoque in marginibus identidem scripta leguntur.

5. His præmissis, quid de hac collectione sentendum sit, paucis dicamus. Eam in Italia conditam ostendunt non solum codices in Italia frequentiores, vel ex Italia in alias provincias allati, sed monumenta præsertim Italica atque Romana, quæ in aliis exterarum gentium collectionibus non inveniuntur. Talia sunt fragmenta ex Ordine Romano, nonnulla capitula ex epistolis et actis sub recentioribus pontificibus præsertim sub Gregorio VII, et quædam etiam ex rarissimis epistolis Gelasii I et Pelagii I, quæ ex apostolicis scriptis videntur educta, et ex hac collectione a Gratiano recepta, ex hujus editione innotuerunt. Notatu dignum est quod italicus hic auctor non solum ex Romanis legibus, sed ex Capitalariis etiam quædam excerptis. Si porro additamenta separentur, hanc collectionem sub Gregorio VII lucubratam poterit. [ccxcviii] Nihil enim habet quod hoc pontifice posteriorius sit. Quæcumque autem movebant ex Urbano II, Calixto II et Innocentio II, ea ad additiones pertinereprehendimus, uti etiam Antonius Augustinus pensavit scribens: *Sed potuerunt addi ea capita post Anselmum mortem ab aliquo viro studioso. Eius vero duo præsertim codices Vat. 6361 et vetustus Sangermanensis a Baluzio laudatus omnia ejusmodi additamenta posteriora anno 1086 plane ignorant. Hinc ergo nihil obest quominus hanc collectionem tribuamus S. Anselmo episcopo Lucano, quem quidem ejus auctorem duo diversi fontes testantur, nimirum tum illi codices qui duplici epigraphæ Anselmi nomen præferunt, tum potissimum codex Barberianus,*

qui idipsam rhythmicis versibus prodidit : hi enim versus vetustioris ætatis testimonium præbent. Equidem versus rhythmiçi jam descripti in ms. Barberino clauduntur his aliis quatuor versiculis :

*Et hæc sunt sanctorum nomina
Veneranda per omnia
Romanæ sedis præsum
A Petro descendunt.*

Subjicitur autem catalogus Romanorum pontificum a S. Petro ad Honorium II usque. Igitur qui eos versus compegit, vixit sub Honorio II, id est non multo post Anselmi mortem.

6. Initio quidem sine auctoris nomine hæc collectio prodidisse videtur; ac propterea plerique codices Anselmi nomine carent. Quæ autem exemplaria ejus nomen præferunt, vel merum B. Anselmi episcopi nomen exhibent, vel elogium addunt, quod viris sanctitate insignibus vita functis convenit. Vivo autem Anselmo hæc collectio edita non videtur, sed in schedis ejus post mortem inventa atque vulgata, nec tamen omnino perfecta, ac propterea præfatione aut epistola nuncupatoria caret. Hinc fortassis auctor vitæ ejus, alique scriptores qui cætera Anselmi opera recensent, nullam hujus collectionis mentionem fecerunt, quod scilicet ab eodem edita et perfecta non fuerit. Postea vero quam aliquot exemplaria sine auctoris nomine exscripta et pervulgata fuissent; alii, quibus notus erat auctor, in aliis codicibus subinde transcriptis Anselmi nomen præfixere. Quod porro in quibusdam, iisque vetustis codicibus, liber undecimus de Penitentia, qui ejusmodi collectionum præcipua pars esse solet, desideretur; forte primus liberrarius, ex quo ejusmodi manuscriptor profisciscuntur, in schedis S. Anselmi duodecim tantum libros nactus exscripsit : liber vero de penitentia ab aliis diligentiori cura inventus suo loco insertus fuit, uti sane suo loco insertus legitur in duobus antiquis mss. Padilironensi et San-Germanensi, nec non in Vat. 4983, quem licet recentiore, ex vetustiori tamen exemplo derivatum observavimus scripto sub Innocentio II.

7. Eminentissimus cardinalis Baronius ad annum 1086 n. 14 textum recitat, quem tribuit illi anonymo Anselmi penitentiario qui vitam ejus scripsit. Anselmus ex multis et diversis sanctissimorum Patrum voluminibus unum compilavit canonicarum sententiarum non modicum corpus. Illis verbis indicari videtur collectio canonum. Verum in integra et germana Vita S. Anselmi quam penitentiarius ejus digessit, ut idem Baronius postea subdit, aliter scribitur sic : *Apologeticum unum ex diversis sanctorum Patrum voluminibus compilavit, quibus domini papæ sententiam, et universa ejus facta atque præcepta canonicis defenderet rationibus* : quæ non collectionem canonum, sed Apologeticum a Canisio editum pro Gregorio VII contra Guibertum manifestissime indicant. Oudinus (Tom. II de Script. Eccles. pag. 724) quosdam eruditos censere ait, opus a Canisio impressum nihil esse aliud quam excerpta quædam ex collectione canonum ejusdem Anselmi aliunde a Canisio comparata. Possunt autem nullo negotio experiri an hæc conjectura vera sit, quibus adsunt aliqua exemplaria mss. collectionis canonum Anselmi Lucensis, cum quibus idem opus impressum conferri possit. Nos, qui plura exemplaria vidimus, eam conjectationem inanem perspeximus. Apologeticum enim opus contextum est pluribus testimoniis in scopum colligatis refertum, quod a mss. collectionem canonum continentibus abest quam longissime. In eo autem Apologetico, quod certum est Anselmi opus, inter plura quæ proferuntur testimonia, libro secundo leguntur rariora Gelasii I et Pelagii I fragmenta, nec non textus ex Romanis legibus (cxcix) atque Capitularibus, quemadmodum in collectione canonum observavimus. Hæc allegationum et testimoniorum concordia S. Anselmum collectionis non minus quam Apologetici auctorem confirmat.

8. Nonnulli inter mss. exempla collectionis Anselmi referunt codicem Basilicæ Vaticanæ 118 C, sæculi XI, cui quidem recentissimo characterè Anselmi nomen inscriptum fuit. Esi vero non pauca contineat quæ in aliis Anselmi mss. inveniuntur, in multis tamen discrepat. Primo differt in librorum numero: novem enim libros tantum complectitur, qui fere titulis et capitalis carent. Decreta pontificum huic collectioni et Anselmo communia, alio sæpe in libro leguntur apud Anselmum, alio in hac collectione. Hæc præterea experta est aliquot decretis pontificum quæ describuntur in Anselmo, aliaque decreta exhibet quæ in Anselmo desiderantur. Inter hæc est epistola Joannis papæ ad Isaac Syracusanum, quæ apud Gratianum legitur caus. 16, q. 2, c. 1, ubi Romani correctiores, qui Anselmi codices diligenter evelevant, laudant unum codicem Populeti, id est collectionem Tarraconensem, eo quod nec in mss. Anselmi, nec in alia collectione eam epistolam invenerant. Adde nonnulla folia identidem vacua in eo Basilicæ exemplo relicta, adeo ut primus imperfectæ collectionis fetus sit, cui postrema auctoris manus defuit. In superiori hujus codicis margine pag. 75, libellus accusationis describitur sub Eugenio III, quem hic insecrimus.

Libellus accusationis.

Eugenius papa. Die Martis apud prædictum dominum Eugenium papam Johannes presbyter professus est se Lanfrancum Ticinensem episcopum lege canonum de simonia reum deferre, quod dicat eum cum Alberto diacono in civitate Novaria, domo Petri Ruffi, mense Aprili, papa Lucio anno I, commississe simoniam. Ego Johannes presbyter profiteor me hujus libelli auctorem.

Inter episcopos Ticinenses in Ughelli serie nullus Lanfrancus Lucii II et Eugenii III tempore refertur. Ibidem per hæc tempora recensentur Alfonsus, Conradus, ac Petrus, cui successor profertur S. Lanfrancus, quicum ab Alexandro III fuerit ordinatus anno 1178, diversus est ab eo, qui jam sub Lucio II et Eugenio III Ticinensem sedem occupabat.

CAPUT XIV.

De collectione manuscripta Vaticana cardinalis Deusdedit. Aliquot documenta hactenus inedita exinde producuntur.

1. Deusdedit presbyter cardinalis creatus a Gregorio VII titulo Apostolorum in Eudoxia, duo opera scripsit, quæ cum æque in libros seu partes quatuor dispersita sint, et plura ex sacris canonibus afferant, a nonnullis invicem confusa, accurate distinguenda sunt. Unum, digestum sub Victore III, est collectio canonum; alterum, tempore Urbani II, adversus invasores et simoniacos et reliquos schismaticos scriptum fuit. Romani correctores Gratiani unius collectionis canonum indicium dederunt in catalogo librorum quibus usi sunt, his verbis : *Deusdedit cardinalis collectio canonum, et libri quatuor de Rebus ecclesiasticis ex Vaticana*. Libros autem quatuor de Rebus ecclesiasticis idem esse ac collectionem canonum, quam in notis allegant, palam fit ex notatione eorundem in caput 6 dist. 40, ubi hæc habent : *Deusdedit presbyter cardinalis tit. Apostolorum in Eudoxia, tempore Victoris papæ tertii, libros quatuor de Rebus ecclesiasticis composuit, qui in bibliotheca Vaticana servantur; et in libro primo c. 201 ex gestis Bonifacii martyris et archiepiscopi Moguntini sedis apostolicæ legati hæc sanctissimi illius viri de Romano pontifice ac sede apostolica verba refert, etc.*, quæ quidem lib. 1 c. 231 in canonum collectione Vaticana ejusdem cardinalis leguntur. Utrumque vero hujus cardinalis opus postea distincte memoravit Antonius Augustinus in Judicio de quibusdam veteribus canonum ecclesiasticorum collectoribus cap. 28. Ex præfatione in collectionem canonum, quam tantum se legisse testatur, pauca retulit, [ccc] quibus operis divisio profertur.

Alterius vero operis adversus invasores et simoniacos, ac reliquos schismaticos, cum duo ipsi praeesto essent mss. exempla ex codice Basilien. Vaticanæ transcripta, eodem frequenter usus est in epitome canonum. Hoc secundum licet plures canones et testimonia contineat, non est tamen collectio canonum; sed contextum est opus ipsius cardinalis, in quo confutans invasores, simoniacos atque schismaticos sui temporis, plures auctoritates in confirmationem inseruit. Hinc recte Antonius Augustinus de eodem opere scripsit: *Hic non eadem ratione utitur quae Burchardus, Ivo, Anselmus, et Gratianus, ut colligat tantum dicta Patrum vel conciliorum; sed ipse pluribus utitur argumentis, et sua auctoritate Patrum confirmat, aliena confutat, et acris in causa versatur quae illis temporibus Ecclesiam Dei perturbabat.* Hujus operis divisio ab ipso cardinali his verbis exprimitur: *Quatuor itaque sunt de quibus Deo auctore scribere proponimus: Primum quod regi non liceat sacrosanctis Ecclesiis episcopos constituisse. Secundum de simoniaco, schismatico et eorum sacerdote, et sacrificio, etc. Tertium quod clerus a secularibus pasci debet atque honorari, non infamari, etc. Quartum quod seculari potestati non liceat in Ecclesiam clericos introducere, vel expellere, nec res ecclesiasticas regere, vel in sua jura transferre.* Hoc opus respicit Anonymus Mellicensis de Viris illustribus c. 415 inquit: *Deusedit cardinalis..... scripsit contra Guibertinos.* Nonnulla ejusdem operis prolixa fragmenta, quae contextum opus demonstrant, videsis apud eminentissimum Baronium ad annum 1059 n. 50 et seqq., ad an. 1080 n. 31, et ad an. 1081 n. 22 et seqq.

2. Instituti vero nostri propria est collectio canonum, ex qua idem cardinalis Baronius solius praefationis excerptum dedit ad an. 1080 n. 30, et 1087 n. 22. Hanc olim paucis laudavit Pandulfus Pisanus in Vita Victoris III, ex quo Platina et alii qui Vitae Romanorum pontificum legebantur. Ad hunc (Victorem III), inquit ille, *Deusedit presbyter tituli Apostolorum in Eudoxia composuit et ordinavit librum canonum.* Codex Vaticanus hujus collectionis, qui a nonnullis laudatur, est signatus num. 5835. Alium vero codicem indicat Petrus Pithoeus in synopsi historica virorum clarorum qui canones et decreta ecclesiastica collegaverunt. Memorata enim ejusdem cardinalis collectione de rebus ecclesiasticis, *Vidimus, ait, aliquando exemplar hujus collectionis in bibliotheca Dominicanorum Valentin. Canamur quatuor in libros distinctum, continens multa ex Romana Ecclesia scripta: cuius quidem generis plura documenta in eadem collectione descripta videbimus.* Vaticanum exemplum, quod commodè licuit evolvere, ipsi auctori suppar est, ut non tam ex characteris ejus aetatis, quam ex praemisso catalogo Romanorum pontificum liquet, qui in Pascali II, Urbani II successore, desinit.

3. Initio codicis descriptae leguntur duae annotationes, quae de synodis generalibus, altera de particulatibus, quas in Isidorianis mss. invenimus. Tum subiicitur annotatio de decretalibus apostolicorum, cuius meminimus part. III, c. 2, n. 5. Sequitur laudatus catalogus Romanorum pontificum a S. Petro ad Paschalem II usque. Dein incipit collectio ab epistola Deusedit ad Victorem III, ex qua collectionis tempus agnoscitur. Victor enim tertius creatus mense Maio an. 1086, e vivis excessit anno sequenti mense Septembri. Ex ea non tam consilium et partitio operis, quam fontes ex quibus cardinalis profecit, agnoscere licet. Cumque ea nondum edita sit, hic insereunda est.

« Beatissimo atque apostolico viro pontifici domno papae Victori tertio et omni clero sanctae Romanae Ecclesiae Deusedit exiguus presbyter tituli Apostolorum in Eudoxia.

« Novit beatitudo vestra quod sancta Romana Ecclesia ideoque omnium Ecclesiarum mater scribitur et creditur, quoniam B. Petrus ipsius institutor prius

A patriarchalibus sedibus in Oriente, et postea e latere suo primos dedit pastores omnibus urbibus quae sunt in Occidente. Ipse apostolo hanc ordinatio maxime competebat, cui principaliter Christus Dei Filius, coelestis regni clavibus traditis, suas oves pascere iussit, cuique fratres suos in eadem fide confirmare preceperat. Cujus tam excellentissimi privilegii insignia munera diligenter attendentes 318 Patres qui in Nicæno conseruerunt (ccc) concilio, statuerunt (ut Athanasius episcopus Alexandrinus scribit B. Felici papae) non debere absque Romani pontificis sententia concilia celebrari, nec episcopos damnari, et omnia majora negotia ad ejusdem iudicium debere deferri. Sed et Sardicense concilium, quod 300 episcopi habuit teste universalis synodo, quae a suis conditoribus octava dieitur, capitulo 3, et 4, et (Cor. vii et x) 6, et 9, eadem statuit, et ita inter cetera B. papa Iulio scripsit: *Optimum et valde congruentissimum esse videbitur, si ad caput, id est ad B. Petri apostoli sedem de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes.* Huic etiam ante illam synodum tantum reverentiam ab antiquis Patribus legitur impensum fuisse, ut ille insignia martyris Cyprianus, Africanus provinciae primas, legatur in suis epistolis presbyterorum et diaconorum Romanam Ecclesiam post martyrium Fabiani gubernantium statutis humiliter paruisse, et eorum quam apud suam provinciam gerebantur, directis ad eos epistolis, rationem reddidisse. Quia etiam idem clerus legitur in epistolis ad eundem Cyprianum missis, et ad Siciliam, et ad diversas partes epistolas direxisse, et nondum presidente Cornelio pro imminentiis tunc negotiis etiam ad celebrandam Romae synodum episcopos convocasse.

« Quae cum ita sint, satis impium videtur quolibet qui christiano nomine gloriatur, christianis temporibus Romanae Ecclesiae monitis non acquiescere, cum sub persecutionis crudelitate Deo digni pontifices tam devote parerint, etiam dum earent pontifice. Arbitrari quippe sunt Patres spiritu Dei pleni, beatos apostolos Petrum et Paulum in ea magnificis meritis vivere et processisse, sicutque, quam ab eisdem suscepti, quae in toto mundo, eodem B. Paulo attestante, annuntiata est et laudata, in eadem usque in saecula non deficere; sed ut eadem B. Petro imperatum fuerat, usquequaque positis fratribus in eadem fide confirmare. Hæc etsi interdum adversis mundi fluitibus opprimitur, meritis tamen principum apostolorum, qui in ea et vivunt et praesident, non obruitur. Quoniam etsi aliquando ad probationem portae inferi adversus eam valent, tamen Jesu Domino orante pro fide Petri ne deficiat, nullatenus praevalent. Itaque ego auctoritatis ipsius privilegium, quo omni christiano orbi praesinet, ignorantibus patefacere cupiens, Domino mihi opem ferente, ex vasis sanctorum Patrum et christianorum principum auctoritatibus, potioribus quibusque in unum congestis, praesens desolavi opusculum quadrifaria dispersum partitione. Nam primus liber continet privilegium auctoritatis ejusdem Romanae Ecclesiae. Et quoniam Ecclesia sine clero suo esse non potest, neque clerus absque rebus quibus temporaliter subsistat; hinc subjuncti secundum et tertium de clero et rebus ejusdem Ecclesiae. Quia vero saeculi potestas Dei Ecclesiam sibi subjugare nititur, libertas ipsius et cleri et eorum ejus, tertio et maxime quarto libro evidenter ostenditur. Singulas autem desolationes huius operi insertas juxta ordinem capitulorum minime leveavi, quia pene omnes aliae bina, aliae plura in se negotia continent; et si secundum numerum negotiorum de quibus agunt acciperent sectionem, mihi laborem plurimum, et auctoritati afferrent derogationem: ideoque monito scriptorem, ne lectior graviter offendantur, ut non solum in emendatione codicis, verum etiam in utrisque numeris recte se habendis et cautissime emendandis diligentiam adhibeat, scilicet in eo qui suppositus est quibusque capitulis, et

item in eo qui per totum codicem præpositus est singulari desolationibus.

Porro si qua hic inserta, quod etiam in evangelistis sæpe contingit, sibi invicem contraria videbuntur; discretionem adhibita facile patebit, quod neque sibi, nec extra positis scripturis adversentur. Quod si patenter adversari contigerit, inferior auctoritas potiori cedere debet. Itaque primum defloravi quæque optima de quibusdam universalibus synodis, id est Nicæna, Ephesina prima, Chalcedonensi et vi, et vii, et viii, quæ partim a quatuor, sive a quinque patriarchis, ab eorum partim vicariis sub diversis temporibus universaliter celebrata fuisse noscuntur. De quarum auctoritate, nisi qui insanit, nemo dubitat. Sed et de reliquis conciliis Orientalibus non abs re putavi quæ congrua visa sunt mutare, a quibus videbam Romanos [ceci] pontifices in suis constitutionibus, quod et curiosus lector deprehendere poterit, auctoritatem accepisse. Præterea quædam assumpsi de Carthaginensi synodo, quæ a 200 et 47 episcopis sub papa Zosimo acta est, presentibus et ipsius legatis Faustino episcopo, et Philippo, et Asello presbyteris, in qua eisdem presentibus confirmata sunt et inserta eidem synodo Africana concilia diversis capitulis, de quibus Celestinus, et Symmachus, et Hadrianus quædam videntur in suis decretis inserere. Et quoniam adversarius, dum rationi succumbit, auctoritatem infamat, sciendum est quoniam omnia concilia sive universalis, sive provincialia, quæ ante Chalcedonensem synodum acta fuerant, postea confirmata et corroborata fuerant in eadem cap. 1, quod ita se habet: *Regulas sanctorum Patrum per singula nunc utque concilia constitutas, proprium robur obtinere decrevimus.* Nam Chalcedonense concilium a 630 Patribus sub Leone papa gestum, est ejus auctoritas ac firmitudinis, ut quisquis ejus soliditatem non tenet, cujuslibet vitæ atque actionis existat, ut B. Gregorius ait, eiamsi lapis esse videatur, extra Dei ædificium jaceat. Sed et de auctoritate canonum apostolorum, qui per Clementem Romanum pontificem de Græco in Latinum translati dicuntur, quorum etiam auctoritate vii universalis synodus Patrum cccc. et idem Gregorius in suo Registro uti videtur, de quorum, inquam, et quorumlibet aliorum canonum auctoritate Anastasius Romanæ Ecclesiæ bibliothecarius in prologo ejusdem vii universalis synodi, quam de Græco in Latinum transtulit, Joanni VIII papæ ita scribit: *Prædecessore vestro PP. Stephano et apostolatu vestro decernente non tantum solos apostolorum quinquaginta canones Ecclesiæ recipit, nupote tubarum Spiritus sancti, sed etiam omnium omnino probabiliū Patrum, et sanctorum conciliorum regulas et institutiones admittit, illas duntaxat quæ nec recte fidei, nec bonis moribus obviant; sed nec sedis Romanæ decretis odmodum quid resultant, quin potius adversarios potenter impugnant.* Epistolæ autem Clementis ad Jacobum, contra quas quidam garrire videntur, authenticas ostendunt successores ejus Anaæletus et Alexander, et quidam alii pontifices, et a Deo Benedictus monachorum pater, qui ex illis plures sententias in suis scriptis insernerat. Sed et de apostolicæ sedis auctoritate hic plurima congressi. Quædam etiam de opusculis B. Hieronymi, cujus eloquium, ut Augustinus de eo ait contra Julianum, ab Oriente in Occidentem instar solis refulget. Quædam de opusculis beatorum Cypriani, Ambrosii, Augustini et aliorum Patrum. Et omnimodis operam impendi ut essent plenissima auctoritate quæ hic congressi. Quoniam sicut aliquos quibus hæc placerent, ita non desuturos quosdam qui his inviderent, non ignoravi. Præterea antiquum ordinem electionis seu consecrationis Romani pontificis et cleri ejus hinc operi inserere libuit. Nam quidam olim in Dei et sanctorum Patrum sanctionibus contemptum ad sui osentationem et ascribendam sibi ventosam auctoritatem, quæ nullis canonicis legibus stare potest, scriperunt sibi novam ordinatio-

nem Romani pontificis: in qua quam nefanda, quam Deo inimica staterunt, horreo scribere. Qui legit intelligat. Porro de modo decendi subditos pauca hic inserta sunt: quoniam et laboriosum et alterius operis arbitratus sum ad hoc sacram deflorare Scripturam. Potissima autem ad id operis mihi visa sunt Evangelium, et apostolorum Epistolæ, et Clementis, et pastoralis Gregorii, et super Evangelia homilia ejusdem 40, et 8, et 9, et 10, super Ezechielem. Et quoniam dum brevitati studeo, plurima utilia me præterire doleo, moneo curiosum lectorem ut cum vacat, his a quibus hæc deflorata sunt studium adhibeat; non ut defloratis aliquid adjungat, sed ut suo desiderio satisfiat. Hoc itaque opus vestræ paternitati dedicavi, quod non solum sanctæ apostolicæ sedi, sed omni Ecclesiæ et omni clero profuturum putavi. Obsecro autem legentem in Domino, ut pro meis excessibus ad Dominum intercedat.

Ex hac epistola patet collectionis divisio in libros quatuor, quorum primus de primatu et potestate Ecclesiæ constat ex titulis seu capitulis 251, secundus de Romano clero ex cap. 131, tertius de rebus Ecclesiæ ex cap. 139, et quartus de libertate Ecclesiæ et rerum ejus ac cleri, ex cap. 162.

[ccci] 3. Quæ vero et quam gravia in ipsis libris continentur, demonstrat ipsa titularum tabula, quæ post epistolam nuncupatoriam statim subjicitur. Hæc veluti rerum index, seu totius operis breviarium, Ferrandiano simile videtur: siquidem in describendis singulorum librorum titulis, si quæ in aliis libris ad eundem titulum, ex g. primi libri, pertineant, ea pariter ex iisdem libris indicat. In ipso autem collectionis corpore textus hoc ordine proferuntur. Primo sacræ Scripturæ loca, ubi opportuna sunt, descripta leguntur; dein canones conciliorum. Græcaram autem synodorum canones nunc ex Dionysiana versione, nunc ex Priscæ producentur, aliquando etiam ex utraque: nam lib. 1, n. 1, Nicænus canon sextus primus ex Priscæ, dein ex Dionysiana recitatur hoc notatione: *Alia translatio sic habet.* Nonnunquam etiam, sed rarius, Isidoriana interpretatio adhibetur. Cum vero quicquid ex Priscæ, vel Isidoriana affertur, invenitur in codice Vat. 1342, qui ad veterem Lateranensem bibliothecam pertinuisse traditur; hoc codice cardinalem Densdedit usum fuisse valde credibile est. Ex Priscæ nimirum profert aliquot canones Nicænos, Antiochenos, et Chalcedonenses; ex Isidoriana vero unum Ancyranum, et alium Gangrensem: uti sane illi ex Priscæ, isti ex Isidoriana translatione in eodem codice describuntur. Post canones sequuntur decreta Romanorum pontificum, in quibus nonnulla ex Pseudo-Isidorianis apocryphis. Plura suppetunt ex Registro Gregorii VII, qui Victori III præcesserat. Subduntur, ubi locum habent, Patrum testimonia, et nonnulla ex Justiniani legibus, quædam ex Historia Anastasii Bibliothecarii, ex Pontificali Romano, quo vitæ pontificum describuntur, ex libro Romanorum pontificum, qui dicitur Diurnus, ex Historia Pauli diaconi, ex Chronico Victoris Tunonensis, et ex Actis S. Bonifacii episcopi Moguntini. Inseritur antiquus Ordo Romanus, qui incipit: *In quarumque schola reperti fuerint pueri bene docti litteras, tollantur et nutriantur in schola cantorum,* etc. Est Ordo Romanus nonus a Mabillonio editus tom. II Musei Italici pag. 89, qui tamen in nostro codice variantes lectiones notatu dignas, et vetustorem ætatem præfert.

4. Plura addit cardinalis ex tomis Lateranensis basilicæ ad patrimonium S. Petri pertinentia, ex quibus nunc unum, nunc aliud volumen laudat, quæ esse ait in archivio sacri palatii Lateranensis. Celebris est liber de Censibus Cencii Camerarii, qui postea fuit Romanus pontifex Honorius III. Hic liber impressus est a Muratorio tom. V Antiquitatum Italicarum. Deteximus vero ea quæ in hoc libro leguntur a pag. 827 ejusdem editionis, Hadrianus papa obtinuit, etc., usque ad pag. 842 totidem verbis [quibusdam varian-

tibus exceptis) a cardinali Deuseddit ex tomis Lateranensibus fuisse transcripta lib. III, c. 149 et seqq., a pag. 85 ipsius codicis ad pag. 92 usque. Illic autem perspicitur utrumque ex iisdem fontibus ehibuisse; Deuseddit vero sæculo et amplius ante Cencium idem opus suæ collectioni inseruisse. Alia porro documenta ex laudato Lateranensi archivo Deuseddit adjecit pag. 92 et seqq., quæ in vulgato Cencii libro non leguntur, nimirum integra privilegia Romanæ Ecclesiæ data a Ludovico Pio, Ottone I, et Henrico I. Accedunt juramenta Roberti ducis Apuliæ et Calabriae, ac Jordani et Ricardi principum Capuæ, et alia ejusdem generis quamplura, quæ partim edita sunt, partim inedita. Præter regesta Gregorii I et VII, ac Joannis VIII, jam impressa, idem cardinalis nonnulla fragmenta profert ex epistolis Gelasii I, Pelagii I, Honorii I, et Gregorii II, in quibus non pauca ex hac sola collectione supersunt. Lucas Holstenius quedam ex his typis impressi, quæ postea in editiones Conciliorum traducta fuerunt. Alia vero, quæ Holstenius omisit, ex eodem codice hic proferimus: in quibus etsi quedam apud Gratianum recepta legantur, cum tamen in editionibus Conciliorum una cum aliis fragmentis ex Gratiano excerptis vulgata non fuerint, hic indicanda visa sunt, ut in nova Conciliorum editione non omittantur. Illa autem tantum indicaturi sumus, quæ in collectione Deuseddit reperimus: cætera enim, quæ apud Gratianum exstant fragmenta aliunde transcripta, et in Conciliis nondum impressa, iis accuratius inquirenda et colligenda relinquimus qui novam Conciliorum editionem curabunt.

[CCCV] **FRAGMENTA EPISTOLARUM GELASII**, ex collectione cardinalis Deuseddit, contenta in ms. Vat. 3853.

«*Gelasius Heliadio episcopo Volaterrano inter cætera.*

«*Quo auso, qua temeritate, etc.*», uti apud Gratianum caus. 23, q. 8, c. 26, ubi correctores Romani in notis ex collectione Polycarpi locum a Deuseddit omissum suppleverunt. Hoc fragmentum in Conciliis omissum, cum cæteris reponendum est.

«*Gelasius Majorico et Joanni episcopis.*

«*Ita nos Squillacinorum cædes geminata pontificum, etc.*», uti apud eundem Gratianum caus. 23, q. 2, c. 25.

«*Gelasius Cresconio, Joanni, et Messalæ episcopis.*

«*Decessorum statuta, etc.*», uti apud Gratianum ibidem c. 19, ubi male «*Messalæ episcopis.*»

«*Gelasius Joanni episcopo Sorano.*

«*Certum est quidem, etc.*», uti apud Gratianum de Consecr. dist. 1, c. 7. Noster autem codex addit in fine: «*Data idibus Aprilis.*»

Gelasius Senecioni episcopo.

«*Pie mentis amplectenda devotio est, qua se Julius v. h. (id est vir honorabilis) in re Juviana, etc.*», uti in Gratiano caus. 16, q. 7, c. 26. Codex addit in fine: «*Data xiii kal. Augusti.*»

«*Gelasius Agilulpho post cætera.*

«*Precor autem ut reulam B. Petri apostoli inter Dalmatias constitutam defendere dignemini, et quæ vobis vel frater et coepiscopus meus (a) Honorius pro ejus utilitate suggesserit, vel conductores putaverint intimandum, quam fieri potest, præstare jubeat.*»

«*Gelasius Januario post cætera.*

«*Sed causas quibus beneficia B. Petri apostoli*

A continuata percipias, fidenter injungo. Præstet igitur tua nobilitas, ut rebus pauperum ejus auxilium defensionemque concedat, et conductores earum pio favore tueatur, ut vicissitudinem præstitorum ab eodem percipiat consequentem, cujus meritis et bonori devotus ista dependit.»

«*Gelasius Firminæ illustri femina post cætera.*

«*Ad cumulum vero mercedis vestræ pertinere certissimum est, si prædia quæ vel a Barbaris, vel a Romanis inconvenienter invasa sunt, vestris dispositionibus egentium victui reformentur. Cujus tanta de provinciis diversis quæ bellorum clade vastata sunt, Romam multitudo confluit, ut vix ei, Deo teste, sufficere valeamus. Conspicitis ergo quantum boni operis acquisitis, si B. Petro apostolo prædia, quæ pro sua quisque anima contulit, vestro post Deum præsidio liberata reddantur. Cujus benedictionis eulogias, quæ pro affectione direxi, peto ut grata suscipere mente digneris.*»

«*Gelasius actoribus urbi.*

«*Constat vos intulisse actionibus Ecclesiæ ex præstatione fundi Claculas, quem conductionis titulo lenes, de fructibus anni consulatus Asterii et Præsidiij vv. cc. de indictione 3, auri solidos 30. Notavi v kal. Augusti Flavio v. c. consule (b).*»

Alia cautio ejusdem diei ac iisdem verbis subjicitur ab eodem Gelasio data Vincomalo, ubi solum fundi nomen deest.

«*Gelasius Hereleuæ reginæ (c).*

«*Qui pro victu pauperum domno filio meo excellentissimo regi cum meis litteris supplicaret, Petrum Ecclesiæ defensorem dirigere properavi. Quo veniente [cccv] sublimitatem quoque tuam salutare non destitui, plurimum deprecans ut pro vestræ salutis et prosperitatis augmentis egentium causas juvare dignemini. Data v kal. Martii.*»

FRAGMENTA EPISTOLARUM PELAGII I, ex eadem collectione Deuseddit.

«*Pelagius Melleo subdiacono inter cætera.*

«*Notariorum sedis nostræ insinuatione didicimus, nullius indictionis a tempore quo tibi primum Ecclesiæ patrimonium constat esse commissum, usque hactenus ratiocinia sunt [Lege esse] decissa; et ea sint [Lege sunt] necessario dispungenda, ut quid ecclesiasticis utilitatibus debeat, vel quid a quorum usurpatum sit, fideli inspectione cognoscere valeamus; et tu, vel hæredes tui in futuro tempore securitate plenaria communiti, nullas possitis inquietudines sustinere.*»

«*Pelagius Mauro episcopo Prænestino inter cætera.*

«*Didicimus de patrimonio Hilviade annis quidem de prima, secunda et tertia indictionibus Ampliato quondam presbytero et Stephano diacono vices pontificis in urbe R. agentibus, quod exegisti, fide media persolvisse. De quarta vero indictione secundum ordinationem filii nostri viri religiosi Narsæ sacri palatii filius nostris Dulcizio, Felici, atque Joanni presbyteris, quod exactum fuerat, intulisse. Supervenientibus vero nobis et per Dei gratiam ordinatis intulisti de eadem quarta indictione. Et infra: «*Ideo- que supplicante dilectione tua ex omnibus superscriptis præteritis 6 indictionibus fraternitatem tuam hac securitate credidimus muniendam, ut nulla charitatis tuæ in posterum a quolibet calumnia moveatur.*»*

«*Pelagius Narsæ patritio Anagnosticon inter cætera.*

«*Bene noverit excellentia vestra nos habentibus*

(a) etc. Honorius fuit Salonitanus episcopus, ad quem alia duæ Gelasii epistolæ editæ sunt.

(b) Id est Flavio Viatore, qui fuit consul an. 495.

(c) Anonymus a Valesio editus de Gestis Theodo-

rici regis hanc reginam ejusdem Theodorici genitricem memorat. Mater Erleiva dicta Gothica, catholica quidem erat, quæ in baptismo Eusebia dicta

duntaxat hominibus et nullam necessitatem patientibus res dare pauperum nulla ratione presumere: quia neque hoc vobis placere novimus, neque hoc nostro esse officio conveniens iudicamus.)

« *Pelagius Boetio praefecto praetorio Africæ inter cætera.*

« Romana, cui Deo auctore praesidemus, Ecclesia, post continuum 15 et eo amplius annorum vastationem bellicam in Italiae regionibus accidentem, et pene adhuc minime discedentem non aliunde nisi de peregrinis insulis aut locis clero pauperibusque, etsi non sufficiens, vel exiguum tamen stipendium consequitur.)

« *Pelagius Juliano episcopo Cingulano.*

« Constat dilectionem tuam intulisse rationibus Ecclesiae ex praestatione massarum, sive fundorum per Picenum ultra 11 positorum, quod curæ tuæ commissum est, de indictione 7 filio nostro Anastasio argentario et arcario Ecclesiae nostrae auri solidi D. Notavi die III kal. Augusti (a) post consultum Basilii viri clarissimi.)

« *Pelagius Dulcitio defensori post quædam.*

« Praeterea rationes nobis nescio quas Græcorum more fucatas de 6 indictionis pensionibus direxisti, suggerens te per 50 solidos, et pro aliis 60 a diacono Varino et nescio quo alio cassas recollegisse. Et cum tibi quotidie hinc et inde accrescant prædia, tu nobis de pensionibus angustias generas. Non tibi sufficit quod te a notariis et aliis diversis officiis vix te liberare potuimus, etc.)

« *Pelagius Vito defensori inter cætera.*

« Ideoque praesenti tibi jussione mandamus ut curam ipsius matrimonii peragere (cccvi) non omitas; sciens quod nos a te jam et reliquam 6 indictionem, et omnes singularum deinceps indictionum a 7 exigemus pensiones, ut secundum morem et emitas in scrinio cautionem, et brevem ejusdem patrimonii possis accipere.)

DUE EPISTOLÆ HONORII I, ex ejus Registro descriptæ in collectione Deusdedit.

Honorius Gratoso subdiacono.

« Ne cuiquam labor et diligentia quam in rebus Ecclesiae adhibet, possit esse damnosa, ita disponendum est, ut illi suus labor sit utilis, et detrimentum ecclesiasticæ res non agnoscat. Proinde domum cum horto suo positam in hac urbe Roma juxta thermas Diocletianæ regione A, cum omnibus ad eam pertinentibus, tibi in 29 annorum spatia ad unum auri solidum persolvendum singulis quibusque annis rationibus ecclesiasticis pensionis nomine possidendam concedimus; nec te exinde ejici, vel augmentum pensionis illic constituimus impoendum; ita sane ut reparatio ejusdem domus in cunctis utilitatibus studere, sicut diligens paterfamilias, debeas. Post viginti vero novem annorum curricula eadem domus cum horto suo ad jus S. Romanæ Ecclesiae, cujus est proprietas, sine dubio revertatur; nec aliquid ex his quæ in ejus meliorationem expensa fuerint, vel a te, vel tuis hæredibus sit repetendi licentia: quia rationis ordo non sinit ut in rei meliorationem expensas repetat qui in eadem pensione augmentum non recepit. Dat. id. Decemb. Indict. 14 » (Id est an. 625).

« *Honorius Servodes notario.*

« Quotiens a nobis illud petitur quod rationi non scitur convenire, animo nos decet libenter concedere. Ideoque quia petisti a nobis ut casale quod appella-

(a) Supplendum 18 post consulatum Basilii, id est anno 559, quo III kal. Augusti ad finem accedebat indictio septima. Pelagius autem I anno sequenti obiit die tertia Martii, corrente indictione octava. Julianus episcopus Cingulanus subscriptus legitur

tur Aurelianum, in integro una cum vineis suis positum via Portuensi juxta sanctos Abdon et Sennen præstantem [Legs præstans] auri solidos duos et semis, juris S. Romanæ, cui Deo auctore deservimus, Ecclesiae, tibi ad certum tempus debeamus concedere; eapropter hujus præcepti serie emissa, superscriptum casale cum omnibus ad se pertinentibus tibi a praesenti hac 14 indictione diebus vitæ tuæ concedimus, ita sane ut a te annis singulis pensionis nomine rationibus ecclesiasticis duo auri solidi et tremis un. 5 sine mora aliqua persolvantur, quatenus et tu aliquod exinde possis habere remedium, et Ecclesiae nostrae utilitas non deereat. Post tuum vero obitum prædictum casale ad jus S. Ecclesiae nostrae, cujus est proprietas, revertatur sine dubio. Dat. IV id. Maii indict. 14 » (Id est an. 626).

Ex Registro Gregorii Junioris.

« *Gregorius Stephano presbytero atque aliis duobus successivis personis.*

« Quotiens illa a nobis tribui sperantur quæ rationi incunctanter conveniant, animo nos decet libenter concedere, et petentium desideriis congruum impertire suffragium. Ideoque quia postulasti a nobis quatenus fundum Campanum cum domo sua et vinea posita via Flaminia 14 plus minus millibus ab hac urbe Roma, quod tenuit per emunitionem Sergius presbyter et vestarius noster, qui fundus exstitit ex corpore patrimonii Tusciae juris S. Romanæ, cui Deo auctore deservimus, Ecclesiae, hunc vobis emissa præceptione ad tenendum concedere deberemus. Inclinati itaque precibus vestris per hujus præcepti seriem supradictum fundum cum domo et vinea et omnibus ei pertinentibus in integro a praesenti viri indictione diebus vitæ vestrae vobis concedimus detinendum, ita sane ut a vobis singulis quibusque indictionibus pensionis nomine rationibus ecclesiasticis 3 auri solidi difficultate postposita persolvantur, omnemque qua indigent meliorationem ac defensionem prædictus fundus, et vinea, seu domus indifferenter a vobis sine dubio (cccvii) procurantibus efficiantur; nullaque postea ad dandum annuæ pensionis a vobis mora proveniat, sed ultro actionariis S. nostrae Ecclesiae a prædicto tempore persolvatur. Nam si aliter, quod absit a vobis, provenierit de superscripta melioratione, defensione et annua pensione; statuimus fore invalidam hanc nostram præceptionem. Post obitum vero vestrum memoratus fundus ad jus sanctae nostrae Ecclesiae, cujus est proprietas, in integro revertatur. Dat. id. Aprilis indict. viii » (Id est an. 725).

Duo fragmenta ex epistolis Joannis VIII pontificis ad Angelbertam imperatricem, et Ludovicum imperatorem, et litteræ ejusdem pontificis ad Annonem episcopum Frisingensem, quæ ex ms. Colbertino 2576 vulgavit Baluzius lib. v Miscellaneorum pag. 489 et 490, ex hac nostra collectione olim videntur excerpta, in qua leguntur lib. III, c. 121, 122 et 123.

CAPUT XV.

De ms. collectione Bonizonis episcopi Sutrin.

1. Bonizo ob scientiam eminentem ac zelum pro libertate ecclesiastica insignem prius Sutriensis episcopus fuit. At ob Romanæ Ecclesiae defensionem et Sutrina sede pulsus, post multas captiones, tribulationes, et exilia, inquit Bertoldus Constantiensis, a Placentinis catholicis pro episcopo recipitur. Sed a schismaticis ejusdem loci effosis oculis, et truncatus omnibus pene membris martyrio coronatur. Ita ille in

constituitur Vigiliis an. 553. Fragmentum alterius epistolæ Pelagii I ad eundem editum est a Baluzio tom. V Miscellan. pag. 466, et recensum a P. Mansio tom. I Supplem. Concil., pag. 432.

Continuatione Chronici Hermanni Contracti ad an. 1089, qui idcirco Bonizonis amortalis creditur. At hujus libelli de *Sacramentis* ad Gualterium Leonensis monasterii priorem e ms. bibliothecae Ambrosianae vulgavit Muratorius dissert. 57 Antiquitatum Italicarum tom. III col. 599, in quo col. 602 Bonizo meminit opusculi a se conscripti contra Ugonem schismaticum. Hujus etiam opusculi mentionem facit libro quarto collectionis mox describenda his verbis: *Urbani vero (secundi) pontificis acta, et de ejus victoria si quis acire voluerit, legat librum quem scripsi in Ugonem schismaticum, et ibi inveniet ad plenum dilucidata quae voluerit.* Victoria Urbani II quae hic indicatur, illa est qua ex Urbe expulsus fuit antipapa Guibertus. Id autem accidit anno 1089. Citius igitur hoc anno Bonizo opusculum in Ugonem scripsit. Postea vero aliquanto lucubravit tum libellum de Sacramentis, tum collectionem canonum, in quibus illud opusculum jam ante abs se scriptum laudat. Igitur ei anno 1089 affligi nequit ipsius mors, sed postea contigisse dicenda est. Bertoldus itaque si eo anno Bonizonis mentionem fecit, quia tunc vita functum credidit, allucinatus est; uti anno allucinatus est etiam, cum Berongarii Andegavensis mortem retulit anno 1085, nam inter omnes constat eum excessisse anno 1088. Hinc multo magis falsus est Anonymus Melicensis Bertoldo coevals, cum in libro de Scriptoribus ecclesiasticis cap. 115 Bonizonis collectionem sub Gregorio VII scriptam tradidit. *Bonizo Sutrinensis presbyter* (scribendum erat *episcopus septimi* (Gregorii) temporibus scribit excerpta de canonibus).

2. Haec collectio aliquanto post annum 1089 lucubratus diutius ignota fuit. Primus Lambecius tom. II Commentarii de Bibliotheca Caesarea Vindebonensi c. 3, praeter Bonizonis Epitomen Sententiarum S. Augustini inscriptam *Paradiis Augustiniani* in octo libros distributam cum epistola nuncupatoria ad Joannem abbatem, codicem hujus collectionis in eadem bibliotheca custoditum sic descripsit: « Volumin membranaceum est in folio minori, seu quarto majori, quod, quantum et scriptura atque circumstantiis judicare licet, haud multo post Bonizonis mortem exaratum est. . . . Continetur autem in memorato codice ineditum hactenus *Decretale Bonizonis*, sive *Syntagma Decretorum Ecclesiasticorum*, ex sacra Scriptura probatque conciliis, ut et pontificum Romanorum et sanctorum Patrum aliorumque orthodoxorum auctorum monumentis collectum, et secundum locos communes in septem libros divisum, cui loco praemissi est praefixa *Epitome Historiae Romanorum Pontificum* a S. Petro apostolorum principe usque ad Papam Urbanum II. Titulus autem jam memorata Epitomes hic est [ecce] *Chronica Romanorum pontificum edita a Bonithone Sutris episcopo viro per omnia doctissimo.* Longum fragmentum ejusdem Epitomes publici juris fecit idem Lambecius, quod incipit: « Scripturus de excellentia Romanae Ecclesiae, etc. » Hic autem codex Vindebonensis septem tantum libros continens, et ab indicato fragmento incipiens, non integram, sed tribus prioribus libris expertem Bonizonis collectionem exhibet. Id nobis exploratum fecit codex capituli Brixiensis ecclesiae, cuius notitiam doctus ejusdem urbis presbyter Carolus Doneda perhumaniter communicavit. Hinc plenior hujus collectionis descriptionem producere licet.

3. Brixianus hic codex membranaceus in quarto oblongo, Bonizoni suppar, exeunte saeculo XI vel saltem ineunte XII scriptus fuit. In ultimo enim folio posteriori manu describitur notitia reddituum libellariorum cathedralis ecclesiae Brixianensis cum data anni 1210 indictione 15. In hoc autem manuscripto decem libri proferuntur. Una tantum primi libri pagina desideratur. In superiori autem margine alterius paginae, quae nunc prima est, hic titulus secunda manu scriptus legitur: *Bonizonis episcopi ad Grego-*

rium presbyterum de sanctorum Patrum authenticis canonibus opusculum. Nullus libris titulus praefigitur, sed tituli loco quaedam in singulos praefationcula argumentum ejusque proprium designat. Igitur ad hanc collectionem cognoscendam pauca ex ipsis praefationculis proferre sufficit. Licet vero ob defectum primae paginae, libri primi praefatio intercederet; hujus tamen argumentum non solum ex ipso libro, qui de baptismo late d'serit, elici potest; sed etiam ex libri secundi exordio, in quo prioris libri compendium et secundi simul argumentum proponitur.

« *Incipit liber secundus.* Quod ante sit dicendum omnis quam baptizandus, et quid sit baptismus, et quot modis fiat, et a quo sumpsit exordium, et quando, et quomodo fieri debeat, superiori libro breviter, prout potuimus, enarravimus. Dein te catechizandum per exorcismi insufflationem, et per olei exorcismi unctionem purgatum certis temporibus ad fontem usque perduximus, in quo tertio immisimus, vel immerimus, propria oris confessione vel per susceptionem fidem se credere in Deum Patrem omnipotentem et in Dominum Christum Filium Dei et hominis crucifixum, et in Spiritum sanctum praesentibus angelis, testatus est. De quo ascendens, vel sublevis, oleo principali delibutus, coelestis mensae convivio participatus est. Quia vero, teste Jacobo apostolo, *fides sine operibus mortua est*; superest nunc opera digna fide enumerare, ut, velut sapiens architectus, possim domum super fundamentum, quod Christus est, aedificare, quam nec venti, nec flumini, nec imbres valeant eradicare. Nunc vero Dei confisi misericordia, adoriatur sermonem. Prima ac principalis Christianorum virtus est obedientia humilitatis filia, etc. » Et post nonnulla proficitur se vellem instructionem exhibere, ex qua omnes discant quatenus in suo quisque statu christiane vivat. Hanc autem Christianorum divisionem proponit. « Alii sunt clerici, alii laici, et in his conditionibus alii subditi, alii prelati. Praetatorum in clericali ordine; positorum alii sunt episcopi, alii secundi ordinis sacerdotes, alii judices. » Hoc autem libro secundo agit de episcopis et de eorum functionibus, ac praeserim de ordinationibus.

« *Incipit liber tertius.* » Hic solus liber praefationcula caret. Agit autem de metropolitano, de pallio, de officiis eorum in suffraganeos, et vice versa, de episcopis, de ordinationibus simoniacis, de episcoporum iudiciis, de synodo, de juramento purgativo, de episcoporum translatione atque officiis. Illi libri tres in ms. Caesareo Vindebonensi desiderantur.

« *Incipit liber quartus.* » Scripturus de excellentia Romanae Ecclesiae, et de privilegiis ad ejusdem Ecclesiae episcopum pertinentibus et de constitutionibus ejusdem, solertem rogo lectorem ne citissime in meam prorumpat suggestionem, dum viderit me in tam profuso opere succinctum pauca dixisse de magnis. » Longior est haec introductio; et in hac inserta illa Epitome Romanorum pontificum a S. Petro ad Urbanum II, quae a Lambecio laudatur. Unum fragmentum hujus Epitomes hoc loco describere non inutile fuerit.

« Ceterum si quis de Theophylacto Tusculano, qualiter Joanni sacerdoti vendidit papatum, et quomodo anno eodemque tempore Theophylactus, et Gregorius, [cccix] et Silvester Romanum non regentes, sed vastabant pontificatum, et qualiter Henricus rex Conradi filius Romanam Ecclesiam a talibus pestibus liberavit, gnarus esse voluerit, legat librum quem dictavi, qui inscribitur, *Ad amicum*; et ibi inveniet hae ordinabiliter esse digesta. Inveniet autem et ibi, qualiter papa Clemens electus sit; qualiter Henricus rex, imperator ab eodem ordinatus sit; et de Damaso ejus successore, quot in papatu d'serit dies; et de praefato Leone, quid in papatu egerit, qualiterque vitam finierit; et de Victore ejus successore, quid egerit, aut quid ejus temporibus novum advenierit; et de Stephano Gothefredi ducis germano,

et qualiter ejus temporibus Patrea [Al. Patarena] apud Mediolanum exorta est; et de Nicolao papa, et de lite quam habuit cum Benedicto invasore, et quid egerit in papatu; et de Alexandro II papa, et de lite quam habuit cum Cadolo Parmensi, et de ejus victoria, et quid egerit in papatu, et de ejus fine; et de septimo Gregorio, et de ejus electione, et de vita ejus, et moribus; et qualiter ad altare Domini a Centio viro crudeli capius sit, et eo die Dei gratia liberatus; et de Werra, quam sustinuit ab Henrico imperator; et de controversia quam habuit cum Wiberto, et de ærumnis quas sustinuit, et de obsidione civitatis et suæ; et qualiter a Roberto Normanorum duce sit liberatus; et qualiter beato fine quievit, aptissime declarata. Urbani vero pontificis acta, et de ejus victoria si quis scire voluerit, legat librum quem scripsi in Ugonem schismaticum, et ibi inveniet ad plenum dilucidata quæ voluerit. Hucusque incipiens a B. Petro apostolorum principe usque ad nostra tempora Romanorum pontificum acta compendiose digessimus. Superest nunc ut de privilegiis ad Romanum pontificem pertinentibus, et de prerogativa ipsius sedis non profuse, sed succincte Dei adjuvante gratia disseramus.

Incipit liber quintus. Superioribus tribus libellis qualis debeat eligi episcopus, et a quibus, et ubi, et quando debeat consecrari, et qualiter post consecrationem decenter debeat vivere, prout potuimus breviter enarravimus. Dein de metropolitani dignitate et usu pallii, et ejus genio, et de excellentia episcopali, et de induciis, et de respuenda inimicorum accusatione et infamiam, et de eorum judicio compendiose tractavimus. Post vero de excellentia Romanæ Ecclesiæ, et de prerogativa Romani pontificis, et de constitutionibus et consuetudinibus præfata Ecclesiæ non profuse, sed succincte, vix paucissima de multis compendio digessimus. Superest nunc de secundi ordinis sacerdotibus et diaconibus, cæterisque ordinibus, prout Deus concesserit, enarrare, et primum ab ordinatione ordiamur.

Incipit liber sextus. Monachorum quatuor esse genera, B. Benedicto referente, cognovimus. Primum anachoritarum, qui ex cœnobiiis probati, velut jam emeriti, visus hominum fugientes, angelorum vallantur præsidio, et relevantur eloquio. Secundum est cœnobiastrum sub regula abbatis degentium, qui imitantes Dominum nostrum Jesum Christum, non suam faciunt, sed alterius voluntatem. Tertium est teterinum genus sarabaitarum, qui secundum proprium libitum viventes, sine abbate terni, vel bini in cellulis commorantur, artificio manus victum querentes. Quartum est gyrovagorum, eo quod gyro vagando certas non habeant mansiones. Fusc deinde agit de monachis.

Incipit liber septimus. Scripturis de regibus, et de iudicibus, et de his qui in laicali ordine sunt constituti, operæ pretium visum est nobis unde regalis potestas, vel a quo primum sumpsit exordium, breviter dilucidare, etc.

Incipit liber octavus. Quia vero superiori libro de prælati in laicali ordine positis, prout potuimus, breviter enarravimus; superest nunc in ulteriori libro, qualiter subditi vitam debeant instituere, breviter indagare. Et primum plebis faciamus divisionem. Nam ex plebe alii sunt artifices, alii vero agricolæ, etc. Agit postea de decimis, de sponsalibus, de matrimonio, de jejuniis et de diebus festis.

Incipit liber nonus. Liber iste medicinalis inscribitur, eo quod ægrotantium continet varia medicamenta animarum. Et sicut peritorum medicorum est ad tactus venarum et ad aspectum urinae morbos cognoscere singulorum; [cccc] sic prudentem est sacerdotum considerata penitentie penitentis, quid, quibus, et quantum conveniat judiciali magisterio dispertire: ut et ad hoc faciendum sint idonei, oportet eos canones sanctorum Patrum non ignorare, ut et iudicium a sanctorum canonum prædeat auctori-

tate, et misericordia semper sequens superexaltet iudicium, etc. Agit vero post multa de penitentibus excommunicatis, et de variis peccatorum generibus.

Incipit liber decimus. Superiori libro dixisse me memini prudentem subjacere arbitrio sacerdotum secundum modum culpæ considerata humilitate ac penitentie penitentium rigorem canonum temperare. Quia vero auctoritas majorum in sancta multum valet Ecclesiæ, operæ pretium visum est mihi, auctoritates et exempla sanctorum Patrum inserere. Et primum a clericis incipiamus. Sequitur multis canonibus de penitentia.

Etsi nullus librorum titulus est, ac præfationes tituli locum gerant, canonibus tamen qui proferuntur, sui fere tituli præfixi sunt. Hanc collectionem a P. abbate Joanne Chrysostomo Trombellio, qui Brixiani codicis apographum obtinuit, editum iri confidimus.

CAPUT XVI.

De Ivonis Carnotensis duplici collectione.

1. Ivo in agro Bellovacensi natus sub medium sæculum XI, et anno 1078 constitutus abbas monasterii Bellovacensis S. Quintini ordinis Canonicorum regularium, tandem episcopus Carnotensis electus an. 1092 et consecratus ab Urbano II, mortem oppetiit anno 1115 vel, ut alii malunt, 1117. Vir fuit non solum doctrina egregius, sed etiam zelo, prudenti constantia, fide, et sanctitate conspicuus; ac propterea Pius V constitutione data anno 1570 canonicis congregationis Lateranensis concessit ut die 20 Maii Ivonis memoriam celebrarent. Duæ canonum collectiones Ivonis nomine inscriptæ prodierunt: una in octo partes distincta, *Pannormia Ivonis* appellatur; altera *Decretum Ivonis*, quod in septem et decem partes distribuitur. *Pannormia* typis impressa fuit Basileæ anno 1499, curante Sebastiano Brandi, eamque iterum Lovanii anno 1537 a mendis correctam Melchior a Vosmediano recudendam curavit. *Decretum* vero primum prodit Lovanii anno 1561 opera et studio Joannis Molinæ Gandensis, et postea cum aliis Ivonis operibus ad fidem antiquissimæ codicis Victorini iterum impressum Parisiis anno 1647. Utrique operi in vulgatis præfixa est eadem omnino præfatio, quam Ivonis esse stylus aliis ejus epistolis æqualis omnino demonstrat.

2. Utriusque operis titulos imprimis referamus. Parte prima fusioris operis, quod *Decretum Ivonis* vocari solet, agit de baptismo et confirmatione. Secunda de sacramento corporis Christi, sacrificio missæ, et reliquis sacramentis, ac simonia. Tertia de Ecclesiæ et rebus ecclesiasticis, et earundem reverentia et observatione. Quarta de festis, jejuniis, Scripturis canonicis, consuetudinibus, et conciliis. Quinta de primatu Ecclesiæ Romanæ, et de primatum, metropolitano et episcoporum ordine ac iuribus. Sexta de vita, ordine, et censura clericorum. Septima de monachis. Octava de conjugio, et virginitate, de raptu, concubinato et adulterio. Nona de incestu et gradibus prohibitis. Decima de homicidiis voluntariis et involuntariis. Undecima de magis, sagis, histrionibus. Duodecima de mendacio, perjurio, etc. Decima tertia de furto, usuris, venatoriis, ebriosis, furiosis, et Judæis. Decima quinta de penitentia. Decima sexta de officio et iudiciis laicorum. Decima septima pars sanctorum Patrum 9 ac præsertim Gregorii Magni sententias continet de fide, spe et charitate.

3. En porro titulos alterius collectionis, quæ *Pannormia Ivonis* inscribitur, quales ipse auctor exposuit.

Prima pars hujus libri continet de fide, et de diversis hæresibus, de sacramento, id est baptismo, et ministerio baptizandorum, et consecrandorum, et consignandorum, et consignatorum, et de observatione singulorum; [cccc] et quid conferat baptismus,

quid confirmatio. De sacramento corporis et sanguinis Christi; de missa et sanctitate aliorum sacramentorum.

¶ Secunda pars continet de constitutione Ecclesie, et oblationibus fidelium. De dedicatione et consecratione ecclesiarum et altarium. De sepultura, et prebysteris, et de eorum ecclesiis. De decimis et legitima possessione, et de fugientibus ad ecclesiam. De sacrilegio. De liberorum tutela. De alienatione, et commutatione rerum ecclesiasticarum. De Scripturis et authenticis conciliis.

¶ Tertia pars continet de electione et consecratione pape, archiepiscoporum. De ordinibus, de clericis, et de laicis ordinandis et non ordinandis. De mutatione episcoporum. De ordinatis non reordinandis. De continentia ordinatorum. De simoniacis ordinatis et ordinatoribus, quod omnino sint deponendi, et quod misericorditer reconciliandi. De professione hæreticorum. De lapsis in sacris ordinibus, quod non debeant ministrare, et quod misericorditer ad ministrandum possint accedere. De clericis homicidis, quod non debeant ministrare. De usurariis. De servis per ignorantiam ordinatis, qui debeant manere in ordinatione, qui non. De clericis ebriosis, scurrilatoribus. De monachis. De ætate qua possint parentes contradicere religioni filiorum, et qua non possint. De viduis, et virginibus velatis. De abbatissis.

¶ Quarta pars continet de primatu et dignitate Romanæ Ecclesie. De conciliis convocandis. De provincia quomodo sit constituenda. De potestate primatum et metropolitānorum episcoporum. De negotiis et causis clericorum, ubi debeant tractari. De spoliatis revestendis. De accusatione, et quo ordine, et a quibus personis, et adversus quas personas debeat, vel non debeat fieri. De testibus, qui, et quomodo, et quot, et in quo negotio testificari debeant. De iudiciis, quales debeant esse, et quando sententiam iudicii debeant proferre. De appellatione, quo tempore, et qua ratione debeat fieri, et de pœna male appellantium.

¶ Quinta pars continet de clericis sola infamia sine testibus accusatis, quota inanu se debeant purgare. De causis et negotiis laicorum. De vocatione excommunicandorum. De licita et illicita excommunicatione. De absolutione. De illis qui excommunicatis in fidelitate aut sacramento astricti sunt, possunt sine perjurio absolvi ab illo sacramento. De hæreticis post mortem excommunicandis. Quod sit communicandum non ex nomine excommunicatis.

¶ Sexta pars continet de nuptiis, quo scilicet tempore, et inter quas personas, et qua de causa debeant fieri. De tribus quæ perfectum reddunt conjugium. De perfecto et imperfecto conjugio. De concubinis. De conjugibus quorum alter sine altero continentiam vovit, vel religionis habitum sumpsit. De uxoribus quæ, viris in captivitate ductis, aliis nupsere. Quod sit conjugium inter personas ejusdem religionis vel fidei; non potest et inter Judæos; inter personas vero quæ non sunt ejusdem religionis vel fidei, non potest fieri conjugium. Quibus de causis non debeat solvi conjugium. Cujusmodi conjunctio non facit conjugium. De separatione conjugii non ob causam fornicationis.

¶ Septima pars continet de separatione conjugii ob causam fornicationis carnalis. De viro qui cum alterius uxore fornicatur, quod post mortem mariti non potest eam habere uxorem. De interfectoribus conjugum suorum. De fornicatione spirituali, quod propter eam licite dimittatur uxor. De reconciliatione conjugum. De sacramentis quod debent viri facere mulieribus, et mulieres viris suis, quando reconciliantur. De subjectione qua debent uxores subijci viris suis. Qua ratione non debet fieri conjugium inter parentes. De eo quod unus vir non potest duas comitates ducere unam post aliam. De eo qui filiola sua, aut cum comatre sua, aut qui filium suum baptizavit, aut ejus uxor filium suum, aut privignum

suum de sacro fonte levavit, aut ad confirmationem tenuit, et ideo voluit separari. In quo ramusculo consanguinitatis possunt conjugia fieri. De accusatione consanguinitatis, et a quibus personis debet fieri. De inquirenda parentela, et de incestuoso conjugio. Discedia de gradibus consanguinitatis recto et transversa ordine dispositis.

[cccxii] ¶ Octava pars continet de homicidio spontaneo et non spontaneo, et quod potest fieri sine peccato. De eo qui quemlibet clericum occiderit, quid debeat emendare. De eo qui percusserit mulierem in utero habentem, et abortierit, utrum homicidium fecerit, necne. De incantationibus, et divinationibus, et diverso genere magicæ artis. De natura demonum. De sortibus. De observatione dierum et mensium. De juramento, quod debeat teneri, necne, et quos habeat comites. De omni genere mendacii.

4. Priorem collectionem, quæ *Decretum* dicitur, Ivonem habere auctorem nemo dubitat. De *Pannormia* vero magna inter criticos vertitur questio. Vincentius Bellocensis lib. xxv *Specul. Histor.* c. 81, post notitiam *Decreti Ivonis*, quod volumen non parvæ quantitatis, nec facile portatile affirmat, hæc addit: *Hugo Catalaunensis ex eodem volumine abbreviato libellum portatilem legitur composuisse, qui et ipse apud me est, et Summa Decretorum Ivonis appellatur.* Hinc Sebastianus Brandt, qui *Pannormiam* edidit, primus omnium suspicatus est hanc esse potius *Summam decretorum Ivonis* ab Hugone Catalaunensi ex *Decreto Ivonis* excerptam, quam ipsius Ivonis opus. Joannes Molinæus in editione *Decreti* eandem sententiam arripuit ac propugnavit; ac subinde hos secuti sunt correctores Romani, et P. Antonius Pagius. Alii vero cum Stephano Baluzio in præfatione ad dialogos Antonii Augustini de emendatione Gratiani non minus *Pannormiam* quam *Decretum Ivoni* adjudicant; censentque eum prius lucubrasse *Pannormiam*, deinde vero cum eam legentibus probari vidisset, ad auctiorem collectionem concinnandam animum appllisce, et utrique operi eundem prologum aptasse.

5. Quid nobis inter hæc sententias probabilius videatur, paucis explicabimus. Certum est primo collectionem aliquam canonum Ivoni ascribi oportere. Non solum enim id affirmat Siebertus, qui Ivoni corvæ fuit, scribens in libro de *Script. Eccles.* c. 168: *Ivo Carnotensis episcopus composuit insigne volumen canonum*; et similiter Anonymus Melicensis, qui paulo post Ivonem vixit, de *Script. Eccl.* c. 95: *Ivo Carnotensis episcopus scribit inter alia nonnulla. Excerpta de Canonibus*; verum etiam ipse Ivo in epist. 262 ad Pontium abbatem monasterii Cluniacensis testatur, *Collectiones canonum, iniquis, quas a me postulas, et opuscula mea, quæ his addi voluisti, transmissi vobis*; quibus verbis collectionem a se digestam significare videtur. Erant fortassis qui ex hoc testimonio colligant utramque collectionem, nempe tum *Pannormiam*, tum *Decretum Ivoni* adjudicari, quippe qui *collectiones* plurali numero scripsit, non *collectionem*. At idem Ivo in epist. 80 plurali item numero ait: *In collectionibus Burchardi Wormatiensis episcopi*, cum tamen unica sit Burchardi collectio. Neque vero pro excludendis duabus Ivonis collectionibus satis efficaces sunt Sieberti, Roberti de Monte et aliorum *Scriptorum* textus, qui unius voluminis meminerunt. Unam enim collectionem *Pannormiam* inscripiam, ejus frequentiora sunt exemplaria, fortassis viderunt, non vero alteram, seu *Decretum*, ejus quidem rariore codices inveniuntur.

6. Secundo certum est *Pannormiam* non esse illam *Summam decretorum Ivonis* quam Hugo Catalaunensis composuisse traditur: tum quia *Pannormia* ob partitionem atque distributionem a *Decreto* diversam, a forma compendii ejusdem *Decreti* abest quam longissime; tum quia continet nonnulla quæ in *Decreto* frustra requiruntur; tum etiam quia nullibi in vetustis codicibus *Summa decretorum*, sed *Pannormia*, aut *Excerptiones Ivonis* inscribitur. Hinc *Summa* ab He-

gone digesta, et memorata a Vincentio Bellovacensi, alia fuit, quæ injuria temporum interdidit. Ne autem Pannormia adjudicaretur Ivonum, difficultatem movebunt quedam decreta in fine partis ultimæ descripta ex Innocentio II, qui post Ivonem pontifex fuit. Verum hæc difficultas ex vetustis Pannormiæ codicibus sublata est, in quibus cum ea Innocentii II decreta non legantur, eadem in aliquibus exemplaribus posteriori additamento accessisse perspicuntur.

7. Ex codicibus autem res dijudicanda videtur. Decreti codices pauci. Tres tantum hactenus nobis innotuerunt, unus ex quo prima editio prodit, alter Victorinus a pluribus laudatus, ad quem secunda editio Parisiensis exacta fuit; tertius Vaticanus 1557, sæculi XII, quem ipsi vidimus. Hi omnes præfationem [ccccxii] exhibent; sed Vaticanus sine auctoris nomine hunc titulum præfert: *Incipit liber extractionum, sive excerptarum ecclesiasticarum rerum partem ex epistolis Romanorum pontificum, partem ex gestis conciliorum, catholicorum episcoporum, et regum; et continet XVII partes.* Victorinus autem eam præfationem non initio, sed in fine ipsius codicis manu recentiori additam representat hæc inscriptione: *Liber canonum superscriptus decreta Joviniani, quem composuit Ivo quondam Carnotensis episcopus; et continet XVII partes principales; uti discimus ex Baluzio in præfatione ad Augustini dialogos num. 21.* Plura vero sunt exemplaria Pannormiæ. Unum tantum laudatum ab Antonio Augustino cum epigraphæ *Liber sacrorum canonum*, præfationem ac Ivonis nomen ignorat. Cæteri præfationem vel titulum cum Ivonis nomine præferunt. Baluzius Victorinum antiquissimum, et tres S. Albini Andegavensis laudat. Franciscus Salmon in tractatu Gallicæ scripto de studio Conciliorum part. II c. 1, pag. 269 edit. an. 1726, manuscriptum exemplar ecclesiæ Parisiensis F 4 commemorat. Nos præter unum exemplar S. Benedicti Padilironensis mutilum, tria alia cum præfatione nacti sumus, unum Basilicæ Vaticanæ 19 G, aliud Vat. 1558 cum peculiari ejusdem præfationis epigraphæ ad P. Abbatem, nimirum, ut credimus, ad Pontium abbatem, ad quem Ivo collectionem se misisse professus est epist. 262; ac tandem codicem Patavinum monachorum S. Justiniæ signatum YY. V. n. 86, in quo hic titulus legitur: *Ivonis episcopi Carnotensis Excerptiones ecclesiasticorum canonum.* Sequitur autem præfatio cum titulis octo partium in quas Pannormia dividitur. Hic autem codex controversiam de hujus operis auctore videtur dirimere. Licet enim credatur sæculi XIV, transcriptus tamen fuit ex vetustiore exemplo, quod statim post Ivonis mortem fuerat exaratum. Catalogum enim subiecti Romanorum pontificum, qui ita desinit in Gelaio II, ut annos pontificatus hujus omittat qui in præcedentibus pontificibus singillatim notantur. Id autem ex eo evenit quia ille catalogus sub eodem Gelasio scriptus fuit, cum anni pontificatus ejusdem signari non poterant. Gelasius II pontificatus inivit anno 1118, et obiit mense Januario anni 1119; Ivo autem excesserat, ut initio diximus, anno 1115 vel 1117. Illud ergo exemplum, ex quo Patavinus codex descriptus est, Ivonis ætati suppar fuit. Hoc autem tum antiquum testimonium quo Pannormia Ivoni asseritur, nobis tanti est, ut si de alterutro opere dubitandum esset, de Decreto potius quam de Pannormia ambigendum arbitreremur.

8. Neque ideo Decretum ab ipso adjudicandum putamus. Cum enim huic quoque operi eadem Pannormiæ præfatio in veteribus libris addatur, id ea de causa factum fuisse credimus, quia antiqui illi amanuenses hoc quoque ab Ivone lucubratum acceperant. Ivo Pannormiam primo scripsisse, et cum præfatione edidisse videtur. Illæ plura ejusdem Pannormiæ exemplaria statim conscripta et propagata. Postea vero prolixiorum collectionum digessit, sed fortassis ipse non edidit. Hinc sine proprio prologo post ejus mortem inventa, eidemque in rarioribus, quæ scripta fuerunt, exemplaribus prologus ex

A Pannormia additus fuit, qui proinde in Victorino antiquissimo exemplo, non in fronte, sed in fine Decreti velut addititius describitur.

9. Præcipuus fons ex quo Ivo canones derivavit, fuit collectio Isidoriana. Usus est etiam aliquando Reginonis compilatione, ex qua inter cætera, exemplaria litterarum formatarum ab eo relata lib. I n. 437, 438 et 439, de verbo ad verbum transtulit in Decretum part. VI c. 433, 434 et 435. Pleraque vero ex Burchardo sumpsit. Alia non pauca et ipse inseruit, uti sunt ex. gr. quæ parte secunda Decreti describuntur adversus Berengarii errores, et quæ part. XVI referuntur ex Jure Romano et ex Capitularibus regum Francorum.

CAPUT XVII.

De ms. collectione Gregorii presbyteri, quæ Polycarpus inscribitur.

1. Collectio quæ Polycarpi titulo allegari solet, innotuit postquam eam Romani correctores Gratiani in præfatione et in notis laudarunt. Continetur in ms. Vat. 1554. Auctor ejus Gregorius presbyter ex epistola [ccccxv] nuncupatoria cognoscitur, qui eandem Polycarpi nomine inscripsit. Oudinus (Tom. II de Script. Eccl. col. 764) censuit auctorem esse celebrem illum Gregorium qui postea fuit sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalis episcopus Sabiniensis. Fallitur. Hic enim cardinalis Gregorio VII pontifice floruit, et vivis autem excessit sub Urbano II. Auctor vero collectionis cum libro tertio tit. 9 laudet decretum Calixti II qui pontificatus inivit anno 1119, a laudato Gregorio Sabinensi diversus est. Hunc quidem presbyterum fuisse Romanum, non tam ex epigraphæ manuscripti Colbertini ab Oudino relata colligitur, quam ex documentis quæ apud ipsum pleniora, seu integriora, quandoque invenimus, quam apud Anselmum et Deusdedit; adeo ut ex Romanis scriniis eadem derivari.

2. Tempus autem ex epistola nuncupatoria constituere licet. Ea inscripta est *D. sancti Jacobi Ecclesiæ pontificali infula dignè decorato.* Quis autem sit iste episcopus Ecclesiæ S. Jacobi, id est Compostellanus, cujus nomen incipit a littera D, inquirendum est. Duo ejusdem Ecclesiæ episcopi sub initium sæculi XI inveniuntur, Dalmachius et Didacus. Primo hæc nuncupatoria non competit; quippe qui jam obierat anno 1105 vel 1104, quo Didacus ejus successor epistolam a Paschali II accepit quæ legitur tom XII Concil. Venetæ edit. col. 987. Gregorii autem collectio ex memorato Calixti II decreto ante annum 1119 collocari nequit. Igitur soli Didaco Dalmachii successoris eadem nuncupatoria convenit. Duo documenta cardinalis de Aguirre vulgavit (Tom. XII Concil. Ven. edit. col. 1402) in quibus hujus Didaci fit mentio. Unum est privilegium Adelphonsi Hispaniæ regis subnexum concilio Palentino anni 1129, quo idem rex dono dedit *Didaco Dei gratia Compostellanæ sedis archiepiscopo* omnia regalia ad Emeritensem olim archiepiscopalem Ecclesiam pertinentia, quippe quod Emerita eo tempore a Saracenis occupata, Calixtus II archiepiscopatum Emeritensem meritis et reverentia beatissimi Jacobi apostoli in Compostellanam Ecclesiam transtulerat. Alterum documentum est synodus Ovetensis, cui subscriptus legitur *Didacus Jacobensis archiepiscopus.* Hæc synodus in vulgatis affigitur anno 1115. Sed cum Emeritensis archiepiscopus (si Adelphonsi privilegium genuinum sit) Compostellam translatus fuerit a Calixto II, qui pontifex creatus fuit an. 1119, ea synodus in qua Didacus Jacobensis, seu Compostellanus archiepiscopus vocatur, post annum 1119 habita dicenda est. Forte annus 1115 errore librorum scriptus fuit pro anno 1125. Porro duos Didacos, I et II, Compostellanam Ecclesiam rexisse deteximus ex ms. duodecimi sæculi. Hujus apographum conservatur apud comitem Josephum Garampium canonicum Basilicæ S. Petri, et archivo Vaticano præfectum, qui nobis

hunc de illodem Didacis communicavit. Memoratum exemplum Ecclesie S. Jacobi de Compostella descriptionem exhibet. In hac ecclesia incepta dicitur sub Episcopo Didaco I et strenuissime militie, et generoso viro in aera 1116, id est anno Christi 1078. Porro ubi describitur tabula argentea opere anaglyphico ornata, profuerunt hi versus in ea insculpti, in quibus Didacus I laudatur.

*Hanc tabulam Didacus præsul Jacobita secundus
Tempore quinquaginti fecit episcopi.
Rex erat Alfonsus, gener ejus dux Raimundus,
Præsul præsatus quando peregit opus.*

Hic secundo Didaco Gregorii collectio convenit, qui postquam archiepiscopalem dignitatem S. Jacobi causa obtinuit, in concilio Ovetensi *Jacobensis archiepiscopus* vocatus fuit, in his verbis *præsul Jacobita*, et in nuncupatoria presentis collectionis *S. Jacobi Ecclesie pontificali insula decoratus*. Forte post hanc dignitatis accessionem sub Calisto II Gregorius presbyter Romanus Didaci ipsius hortatu collectionem lucubravit, eidemque ipsam direxit.

5. Laudatus Oudinus duos mss. codices Colbertinos laudat signatos 696 et 4047, et quatuor tantum libros commemorat. At codex Vaticanus collectionem in octo libros distinctam exhibet: singulos vero libros dividit in plures titulos, qui plura item decreta ac testimonia comprehendunt; ac propterea non ita exiguum est opus, ut multi post Antonium Augustinum suspicentur. Epistolam nuncupatoriam, et librorum titulos ex Vaticano codice hic proferimus.

[ccxv] D. D. sancti Jacobi Ecclesie pontificali insula digna decorato, Gregorius presbyterorum humillimus salutem (a).

Petitis jam dudum et hoc saepe, ut opus arduum ac supra vires meas aggrederer, librum canonum scilicet, ex Romanorum pontificum decretis, aliorumque sanctorum Patrum auctoritatibus, atque diversis authenticis conciliis utiliora sumens, seriatur componerem. Id vero non idcirco a me inusso placuit requirere, ut aut vestra sapientia huic labori ut quam multo graviori non sufficeret, aut plures ad id magis idoneos ac prudentiores voluntarie obsecrari praecipitum suum non habent; sed ut in hoc magno diu exercitatus, ad aliorum majorum,.... instructior et paratior efficerer: seu etiam si in aliquo pervitae ingenii mei deficeret, prudentia vestra mihi magistra et auxiliatrix manus extenderet. Cujus inquisitio etsi acere ingenuum expeteret, et meis viribus minime conveniret; et ne temerarium a quibusdam judicaretur, timorem; tamen ne tantum ac talem virum recitatione offenderem, acquievi; ac tandem hac maximo fiducia, ut vestra auctoritate interposita, a detrahendum moribus defenderet, vestra jussioni parui. Sicut enim olim in Ecclesia et quotidie negotiis negotia varie succedunt, atque multarum causarum pro temporis erant actiones succrescunt; sic sub titulis unicuique congruentia capitula auctorum tempore perspecto plurima connexi, et octo librorum distinctionibus volumini compendioso finem imposui. Cui pro ratione compositionis, a vobis auctoritate sumpta, *Polyeparchi* nomen convenienter indidi. Quod vestram obnixae deprecari industria, ut compositionem perspicuam, atque perspicuam si quid desset, aut si quid magis quam deceat (in esse) cognoverit, cuncta consideratione quod decens est complex, et quod indecens est removeat. Approbandum vero ad laudem vestram et ad obedientiam vestre jussionis augeam moderatione habita compendior. Preterea ne per libri seriem lectorem res indistincta turbaret, hujus operis titulos praeponebam placuit, ut suis locis colligere

A possit quod sub numero competenti praedictum esse cognoscit.

4. Libro primo agit de primatu Romanae Ecclesiae, et privilegiis ejus, tit. 27.

Libro secundo de prelatorum electione, ordinatione, pallio, et de aliorum Clericorum ordinibus, tit. 38.

Libro tertio de Ecclesiis, monasteriis, decimis, oblationibus, de celebratione officiorum, jure Ecclesiarum, et monasteriorum; de corpore Christi ejusque custodia; de baptismo et impositione manus, de ritibus, de divinis Scripturis, de celebratione Pasche, de predicatione, consuetudinibus, jejuniis, etc., tit. 50.

Libro quarto qualiter lex Dei sit legenda, et de officiis episcoporum; de chorepiscopis, de abbatibus, de monachis, de monialibus, de diaconissis, de viduis, de clericorum reatibus, tit. 40.

Libro quinto de judiciis tit. 8.

Libro sexto de imperatoribus, principibus et reliquis laicis; de conjugii et matrimonio, ac de delictis variis; de poenitentia et poenitentibus; de justa misericordia; de bono obedientia; ne Christiani temere se exponant periculis, tit. 25.

Libro septimo de excommunicatione, de potestate ligandi, de unitate Ecclesie, de schismate, de hereticis et schismaticis, de vindicta, etc., tit. 16.

Libro octavo de infirmis, de morte et purgatorio, de sepultura et oblationibus pro defunctis, de immortalitate animae, de tormentis malorum, de receptione animarum justorum in caelum ante resurrectionem corporum, tit. 10.

CAPUT XVIII.

De aliis manuscriptis nondum editis collectionibus.

1. Concludemus hunc tractatum brevi recensione aliquot collectionum quae in bibliothecis latentes vel a nobis inventae sunt, vel ab aliis indicatae fuerunt. Pleraque digestae sunt saeculo undecimo, quo studium sacrorum [ccxvi] canonum effervescere ac latius propagari cepit. Licet vero omnes ex iisdem fontibus derivatae, et fere etiam apocryphis plurimum infusae in plerisque reipsa convenient; cum tamen librorum aut partium divisione maxime discrepent, non inutilis futura est brevis earum positio.

2. Primum memoranda est peculiaris collectio quae exstat in ms. Vat. Reginae 975. Id autem proprium habere visa est, quod cum caetera collectiones quae per loca communia in titulos dividuntur, textus cuique titulo congruentes indiscriminatim subjiciantur ex decretalibus atque conciliis, sive etiam ex Patribus, ex capitularibus, atque legibus Romanis; hac separatim pontificum, conciliorum, Patrum, ac legum textus sub propriis ejusque titulis profert. Post brevem scilicet praefationem, quae incipit: *Quoniam quorundam Romanorum decreta pontificum*, etc., describit primo selecta pontificum decreta, inchoans ab apocryphis Clementis, Anacleti, Evaristi, etc., ac ordine chronologico caeterorum decreta producta usque ad Nicolaum I, Joannem VIII, Alexandrum II, et Urbanum II, ex quo hac collectio undecimo saeculo concinnata cognoscitur. Omnia vero ejusque pontificis decreta in titulos distributa simul coeunt, nec cum decretis aliorum pontificum immiscetur; sed post decreta Clementis in titulos distincta, alia titulorum distributione subduntur decreta Anacleti, et similiter de reliquis pontificibus. Post decreta pontificum eadem ratione in titulos distributi subjiciuntur canones ejusque concilii. Exordium sumitur a Nicenis; concluditur autem cum canonibus concilii Hispalensis II, in quibus auctor Isidorianae collectio-

(a) Oudinus loco laudato ex mss. codd. quos laudat, Colbertinis, titulum qui in Vaticano desit, et nuncupatoriae initium producit his verbis: *Prologus*

Gregorii S. Romanae Ecclesiae super excerptum de Romanorum pontificum et aliorum sanctorum auctoritatibus. Dilecto Domino D. sancti Jacobi Ecclesiae, etc.

nis ordinem secutus est. Dein testimonia producantur ex dictis Patrum, in quibus (raro tamen) quidam canones conciliorum immiscantur, nec non ex capitularibus, ex novellis atque Theodosiano codice.

5. Ms. exemplum Vat. 5832 sæculi xi vel xii, post nonnulla integra, vel in partes secia documenta ex Pseudo-Isidoro excerpta, collectionem profert in duos libros distinctam, quorum primus continet capitula sive titulos 360, secundus vero fere totidem, qui tamen non signantur numero nisi usque ad titulum 54. Primum caput libri primi inscribitur *De primatu Romane Ecclesie*, et incipit: *Si difficile et ambiguum*, etc., quod caput ex hac collectione fortassis excerptum, cum separatim inventum fuerit a Joanne Wendelstino, uti nos quoque illud separatim nacti sumus in ms. Vat. 4977 et in alio apud eminentissimum Passionem; ab eodem editum fuit cum Hadriana collectione Moguntiae anno 1525, et exinde insertum legitur tom. I Conciliorum edit. Ven. col. 65. Alia capitula agunt de monasteriis, de iudiciis, de matrimonio, de perjuriis, de clericis, de ordinibus, etc. Sciat undique documentis suppositis. Decretum Gelasii inscriptum de libris recipiendis vel non recipiendis interpolatum producit, de quo dictum est part. n. c. 11, § 5. Profert ordinem ad dandam poenitentiam, cuius initium est: *Presbyteri admonere debent plebem sibi subjectam*, etc., uti apud Burchardum legitur lib. xix c. 2 et seqq. In fine additur epistola Urbani papae ad Gibeardum Constantiensem episcopum data xiv kal. Maii anno 1089, quae edita est tom. XII Concil. col. 757. Hinc collectionis tempus colligi potest.

4. Codex Vat. 1539 sæculi xi collectionem canonum completeiter distributam in libros quinque, cui hic titulus majusculis litteris scriptus præfigitur pag. 15: *In Christi nomine incipit liber canonum ex multis sententiis Patrumque dictis deformatis*, in quo constant remedia animarum ex diversis doctoribus compila, pro omnibus qui in innumerabilibus casibus lapsi sunt. Omnia, dilectissimi fratres, quæ ad utilitatem animarum pertinent, in hoc valebitis reperire volumine; quod nisi paribus, qui in his divinis refugiet (legendum videtur quod si paribus quinquè divinis refugiet), non temeritatis causa, sed charitatis remedioque languentium profecto hic congestus est liber: unde si lector prudens percurat curaverit, de cunctis vitis dignam in eo inveniet medicinam. In præfatione quæ subsequitur, hæc collectio *Manuale* vocatur, eaque congesta dicitur pro amore cuiusdam Luponis sacerdotis valde amabilis. Liber primus, divisus in capita 164, inscribitur: *De gradibus et nominibus, de ministeriis ac meritis, de qualitate vel ordinatione clericorum*. Secundus, distributus in capita 178, *De primatibus Ecclesiarum, et de conciliis* (cccxvii) temporibus, de vita et castitate clericorum, præcipue de prohibitione consortii cum mulieribus, et de feminis quæ in fornicatione cum clericis deprehensæ sunt. Tertijs, distinctus in capita 271, *De baptismo, et chrismate, atque de die dominico, ac festis sanctorum*. Hæc in titulo huius libri tertii. At ex tabula capitulorum addendum est: *De decimis et redditibus Ecclesiarum earumque divisione; de oblationibus vivorum et defunctorum; de tribus generibus eunuchorum, de tonsura, de ministerio altaris, de horis canonicis, de excommunicatione, de sepultura, de Eucharistia, qualiter accipienda ac veneranda sit; de sortibus et auguriis, de ducatu barbarorum, de bestiis immitibus, de origine servorum*. Liber quartus, dissectus in cap. 444, hoc titulo prænotatur: *De utilitate poenitentiae et gratia communione etiam in ultimis positis, et de aliis causis christianitatis obtentis*. De variis autem criminibus et de operibus satisfactoriis late disserit. Liber quintus, in cap. 210, *De legitimis conjugis, et de raptoribus, et plurimis nuptiis, atque de concubinis*. Cuique libro præmittitur tabula capitulorum hac epigrapha: *Incipiunt capitula*. Tabula autem libri quinti sic inscribitur: *Incipit brevium*: ex quibus patet brevium et capitula

promiscue usurpari. Testimonia proferuntur ex Scriptura, ex conciliis et epistolis Romanorum pontificum tum sinceris, tum apocryphis; ex SS. Patribus, ac potissimum ex S. Isidoro Hispalensi, et quædam etiam ex capitularibus ac legibus Justinianæ. Conciliorum et pontificum decreta suppeditant præcipue collectiones Hadriana et Isidoriana. Quædam etiam ex collectione librensi videntur excerpta.

5. Aliam collectionem in septem libros distinctam exhibet codex Vat. 1546. Hujus ætas cognoscitur ex præmisso catalogo summorum pontificum, qui prima manu ita desinit in Paschali II, ut dies obitus ejus eadem manu omissus, posteriori manu notatus fuerit; et deinde alio caractere additi alii subsequentes pontifices usque ad Alexandrum III. Hæc itaque collectio lucubrata fuit ineunte sæculo xii, sub Paschali II, cujus quidem epistola 88 ad militis et oppidanos de S. Geminiano ante ipsam collectionem describitur (Tom. XII Conc. col. 1058). En singulorum librorum titulos. Liber primus de rebus ad Romanos pontifices et Romanam Ecclesiam pertinentibus. Secundus de episcopis. Tertius de clericis. Quartus de variis rebus ad clericos pertinentibus. Quintus de sacramento baptismi et de his ad baptismum pertinentibus, nec non de monachis et monasteriis. Sextus varia de laicis. Septimus de peccatis et poenitentia, etc.

6. Codex Vat. 1540 sæculi ix vel x collectionem in libros novem distributam continet. Ea caractere perdifficili scripta est, nec ob angustias temporis licuit nisi solis librorum titulos exscribere, quos hic exhibemus. Liber primus, *de ordine clericorum vel ordinatione*. Secundus, *de conciliorum celebratione vel synodorum*. Tertius, *de ministeriis ecclesiasticis*. Quartus, *de monachis, vel monialibus*. Quintus, *de gratia baptizandorum, vel de Christianitate*. Sextus, *de gratissima canonum collectione*: qui titulus ad epigraphen collectionis librensis refertur; ex qua hic quoque exscripta leguntur illa: *Quæ Scripturarum testimoniis et sanctorum dictis roborata: ubi si quippiam majora videatur, illud (ex) eis eligendum est quod auctoritatis esse decernitur*. Confer supra cap. 7, § 1, n. 2. Septimus, *de homicidiis et sceleribus, et vindictis eorum; de conjugationibus licitis, vel illicitis; de adulterio et fornicatione, de furto, et de sejunis, et orationibus*. Octavus, *de utilitate poenitentiae*. Nonus, *de iudicio poenitentium*. Afferuntur textus non solum ex conciliis et decretis pontificum, verum etiam ex Scripturis et Patribus, ac ex Justiniano. Plura aliis qui commodius poterunt, in hac collectione, quæ multum vetusta est, expendenda relinquimus.

7. Collectio in duodecim libros distincta legitur in ms. Vat. Palat. 584.

I. Liber I. De pontifice, primatibus, metropolitanis, etc., c. 187.

II. De sacris ordinibus, c. 188.

III. De vita clericorum, de monachis et laicis, c. 220.

IV. De Ecclesiis et celebratione missarum, de oblationibus et decimis, de sepulturis, et de libris in ecclesia legendis, c. 241.

V. De sacramentis, eorumque perceptione, et observatione, c. 198.

VI. De festis et diversorum temporum jejunis, c. 82.

[cccxxvii] VII. De homicidiis, c. 99.

VIII. De conjugis, et de variis criminibus in materia carnis, c. 183.

IX. De synodo et iudiciis ecclesiasticis, c. 184.

X. De regibus, et principibus; de comitibus, iudicibus, testibus, et de variis delictis, et de criminosis hominibus, c. 179.

XI. De vitis principalibus eorumque remediis, de poenitentia et reconciliatione infirmorum, c. 177.

XII. De virtutibus et qualitate hominis creati, de predestinatione, de mortis origine, de animabus post mortem, de igne purgatorio, de igne aeterno, de Antichristo, de die iudicii, de poena malorum et gloria justorum, c. 116.

Non paucæ ex apocryphis inserta præfert.

8. Rariora testimonia ex suppositiis documentis occurrunt in ms. collectione conservata apud cardinalem Passionem, quæ libris tredecim digesta fuit. Deest liber primus. Secundus vero initio mutilus desinit in cap. 56. Tertius inscribitur, *De multimodis causis*, c. 61. Quartus, *De baptismo et chrismate, de die dominico et festiuitatibus sanctorum, et de infirmis, seu de decimis, et de oblationibus fidelium*, cap. 38. Quintus, *De iaciturnitate, et clericis negotiatoribus, aut arma bajulantibus, atque venationem exercentibus*, c. 15. Sextus, *De homicidiis*, c. 58. Septimus, *De veritate et falsitate, hoc est, de falsis testibus*, c. 47. Octavus, *De iuramento et perjuriis*, c. 15. Nonus, *Quod oportet omnibus Christianis ex corde inimicis dimittere*, c. 18. Decimus, *De abstinentia a carne et vino, de morticino et suffocato, de his qui immunda comedunt, et de negligentia sacrificiorum*, c. 27. Undecimus, *De canonicis horis, et de Eucharistia, et de excommunicatione, de sepultura, et de sortibus, divinationibus, et sortilegiis*, c. 51. Duodecimus, *De utilitate penitentia, c. 75. Decimus tertius, De episcopis ordinandis, et oblatibus, et presbyteris, et aliis ordinibus ecclesiasticis, et de servis ecclesiasticorum*, c. 135. Hæc de collectionibus manuscriptis, quas nos ipsi reperimus.

9. Nunc de iis quarum alii mentionem fecerunt. Gerhardus Von Maastricht in Historia Juris Ecclesiastici n. m. 415 collectionem laudat descriptam in membranaceo suæ bibliothecæ codice, ac in tres libros distinctam. In primo libro sunt tituli 45, in secundo tit. 56, in tertio tit. 46, ille vero prioris tantum libri titulos retulit. Notat porro præter complura fragmenta et suppositiis epistolis priscorum Romanæ sedis antistitem, inter ea quæ ex sinceris aliorum pontificum litteris proferuntur, legi aliquot decreta Agathonis, Nicolai, et Adriani II, cujus sanctiones ordine non interrupto inseruntur libro secundo. Si recentiora hujus collectionis decreta sunt illi Adriani II, eadem collectio sub finem noni sæculi, vel saltem ante undecimum concinnari potuit. Idem scriptor hanc notationem in fine libri tertii exaratam recitat: *Si quis in his libris, quos de corpore canonum excerptimus, aliquid invenit quæ (ita codex) aut despicienda iudicat, ignoscat paupertati sensus nostri. Nos tamen deputamus plurimorum sententiam singulorum summationibus præferendam, etc.* Hæc ab imperito collectore perperam excerpta deteximus ex postremis periodis præfationis collectionis Acherianæ, de qua egimus cap. 8, ubi congruentius et emendatius legitur: *In quibus (libris) si quisquam aliquid invenit de talibus conciliis quæ aut despicienda aut non recipienda iudicat, ignoscat paupertati sensus nostri. Nos tamen dignum putamus plurimorum sententiam singulorum suspicionibus præferendam; et in quibuscunque rebus generalium conciliorum auctoritatem non habemus, magis earum synodorum quæ per singulas provincias factæ sunt, quam proprium nostrum sequendum sensum.*

10. Antonius Augustinus in suis operibus duas collectiones sepe commemorat, quarum alteram Tarraconensem vocat, alteram Cæsaraugustanam. Tarraconensis in sex libros distributa est, de qua hæc refert Antonius Augustinus Soc. Jesu in Appendice ad Antonii Augustini archiepiscopi Tarraconensis iudicium de quibusdam veteribus canonum ecclesiasticorum collectoribus, c. 55: *Tarraconensis, quam alius Populeti nominat archiepiscopus, ex insigni monasterio Cisterciensium monachorum regio, duodecim millibus Tarracone distanti, quod vulgo Populeti, sive Poblete dicitur, dono data ei fuit; et quia [ccccix] auctoris nomine carebat, hæc ex diocesi Tarraconensis ab eo nominatur.* Notat porro recentiora hujus collectionis documenta esse decreta Gregorii VII. Hanc correctores Romani aliquando adhibuerunt, et in indice librorum vocant quidem collectionem decretorum Romanorum pontificum ab Augustino archiepiscopo Tar-

raconensi; in notis autem quandoque nominant antiquum codicem monasterii Populeti.

11. De Cæsaraugustana vero collectione ipse archiepiscopus Antonius Augustinus dialogo 5 de emendatione Gratiani affirmat eam ad se missam fuisse ex monasterio Carthusianorum Cæsaraugustano, quo pervenerat post obitum Hieronymi Zuritæ regii historici. In quindecim libros divisa est; et cum post Urbanum II reliquorum pontificum non meminerit, eo tempore scripta creditur. Hujus apographum nacti sumus in ms. Barberino 2864, in cujus fronte titulus legitur: *Liber Cæsaraugustanus Aulae Dei Hieronymi Zuritæ.* Alium codicem Vat. 4976 chartaceum hujus collectionis invenimus, sed in fine mutilum, quippe qui novem tantum libros integros continet, et decimum abruptit capite 47. Titulos et capita singulorum librorum indicare sufficit.

Liber I. De ratione et auctoritate, et quæ cui sit præponenda, c. 61.

II. De Romanæ Ecclesiæ privilegiis, c. 74, al. 79.

III. De metropolitani et episcopis, c. 73, al. 74.

IV. De variis delictis et officiis episcoporum et clericorum, c. 103, al. 122.

V. De iudiciis ecclesiasticis, c. 94, al. 97.

VI. De iurejurando et perjurio, c. 50.

VII. De sacrilegiis, et de privilegiis Ecclesiarum, etc., c. 111, al. 115.

VIII. De vita clericorum, et nominis interpretatione, c. 106, al. 119.

IX. De vita et officio monachorum, c. 69.

X. De nuptiis et virginibus, c. 141, al. 145.

Hactenus librorum titulos exhibuimus ex codice Vaticano, qui illos præfert. In sequentibus autem libris, qui in eo codice desunt, solos titulos primi capitis cujusque libri dabimus ex apographo Barberino, quod generalibus librorum titulis caret.

XI. Quod sacrificium altaris verum corpus Christi sit, c. 28. Id impetit Berengarii errorem medio sæculo xi excitatum.

XII. Qualiter rudes prædicari debeant, c. 96.

XIII. Quod in unica catholica Ecclesia vera Christi hostia immoletur, c. 55.

XIV. De hæreticis et schismaticis, et quid distet hæresis a schismate, c. 49.

XV. De damnatione Constantini, et reordinationis eorum qui ab ipso fuerunt ordinati, c. 81.

12. Duas alias manuscriptorum collectiones passim laudant, et ex illis canones quosdam et decreta pontificum referunt Conciliorum editores. Unam designant hac formula: *Ex codice librorum quinquæ, quia in libros totidem dividebatur. Alteram: Ex codice librorum sexdecim, propterea quod sexdecim libros complecteretur.* Iidem vero editores ea fragmenta ex ipsis codicibus referunt, quæ in vulgatis Conciliis atque epistolis Romanorum pontificum non inveniunt, inedita putaverunt. Verum accuratiori studio deprehensum est ea fere omnia similiter allegari in collectione Burchardi, qui capitularium et aliorum posterioris ævi scriptorum sententias veterum pontificum et conciliorum nomina inscripsit, ut cap. 12 n. 3 monuimus. Hinc non nemo suspicatus est has collectiones esse porciones Burchardi. At non solum librorum numerus ac tituli, sed ipsorum etiam canonum ordo, et quæ allegantur capita, cum Burchardi collectione nequaquam congruunt. Illud autem colligi tute potest, earum collectionum compilatores plura sumpsisse ex Burchardo, sive ex alia posteriori collectione quæ e Burchardo permulta receperat.

13. Romani correctores Gratiani in indice librorum quibus usi sunt, laudant ms. collectionem canonum penitentialium incerti auctoris ex bibliotheca Michaelis Thomasi episcopi Ilerdensis. Hanc Antonius Augustinus ex eadem bibliotheca typis impressit Tarracone an. 1582. Licet autem illam sine scriptoris aut libri inscriptione repererit, Penitentialia

Romanum nihilominus appellavit, quod ex urbe Roma in ejus manus pervenerit. Continet hæc collectio titulos 9, singuli autem tituli in plura capitula distinguuntur. Cum laudentur [ccxxx] decreta non tam Gregorii VII et Urbani minoris, quam Calixti et Innocentii II, hæc collectio sæculo XII scripta perspicitur. Ejusdem rationis est ac præcedentes, atque ex iisdem fontibus hausta.

14. Unum in fine hujus capituli non est omittendum. Hildebertus Cenomanensis, postea Turonensis episcopus, in epistola ad Nemosiensem episcopum scripta exeunte anno 1118 vel ineunte anno 1119, de collectione canonum cui dabat operam sic loquitur (*Lib. II, ep. 27 edit. Paris. an. 1708, pag. 124*) : *Exceptiones autem decretorum quas in unum volumen ordinare disposuimus, ad suum finem nondum perductæ sunt. Opus enim hoc liberum curis pectus desiderat, cujus nos episcopus immunes fecit. Horum tamen jam explevimus partem, atque ad id peragendum quod restat, episcopum deponemus. Peractum vestras veniet in manus, nec opus erit ut pro eo deferendo vester legatus ad nos usque fatigetur. Officii nostri erit vobis illud per nostrum destinari. Num hæc collectio, uti spoponderat, ad finem perducta et edita fuerit, non liquet. Titulus *Exceptiones decretorum*, quo eam designat, in causa fuit, ut nonnulli huic Hildeberto tribuerint *Decretum Ivonis*, cui præmissa est Ivonis præfatio incipiens a voce *Exceptiones*, quam quidem in fine epistolarum Hildeberti editores Benedictini impresserunt, uti antea vulgata fuerat hac inscriptio : *Hildeberti Turonensis episcopi in suas regularum ecclesiasticarum Exceptiones de multiplici divinorum præceptorum genere*. Ipsi vero editores eam non Hildeberto, sed Ivoni vindicandam existimant, uti sane illam Ivoni asserunt mss. exemplaria de quibus diximus cap. 16, ubi etiam tum Pannormiam, tum *Decretum* eidem Ivoni adjudicavimus. Alii vero suspicati sunt Hildeberti potius esse vel Tarraconen-*

A sem, vel Casaraugustanam collectionem, adde vel aliam aliquam ex præcedentibus, quæ sub idem tempus digestæ, certum non habent auctorem. Nisi vero aliquid certius occurrat, nihil affirmari potest.

15. Hæc sunt collectiones quas ante Gratianum digestas explicandas censuimus. Illa vero Gratiani satis nota est a multis illustrata, explicatione non indiget, ac propterea in collectionibus Gratiano anterioribus, ex quibus ipse fere omnia derivavit, laborem nostrum conclusimus. Unum vero quantum ad eundem Gratianum, qui non ex antiquis primigeniis fontibus integra documenta continentibus, sed ex posteriorum temporum collectionibus, quæ eadem documenta in partes dissecta, et in locos communes distributa continent, pleraque hausit, annotare non inutile fuerit. Cum nimirum hæc collectiones in titulos distinctæ, ob methodum faciliorem plurimum afferrent commodi : his passim receptis, usuque frequentiori multiplicatis earum exemplaribus, antiquorum et puriorum fontium amor ac studium sensim obsolevit. Harum vero collectionum auctores non semper accurati, nec semper ex priscis illis codicibus canones et decreta transcribere. Vidimus (*Supr. c. 7, § 1, n. 1, et § 2, n. 3*) quosdam non semper textus integros excerptisse, sed liberiori licentia alios abbreviatis, alios aliis verbis expressos, alios diminutos, alios interpolatos dedisse. Multa ex suppositiis passim inserta, et quædam etiam ceteroquin sincera alienis auctoribus attributa pluries notavimus. Vidimus (*C. 12, n. 5*) etiam nonnullos ejusmodi collectores ex vititiis hujus generis collectionibus fere profecisse, et pro emendandis earum erroribus novos in excerptando errores addidisse. Hinc autem detectis fontibus e quibus fere omnia menda Gratiani profecta sunt, quantum noster hic labor, quo de iisdem fontibus seu collectionibus disseruimus, utilis esse queat iis qui in Gratiani studio versantur, quisque facile intelligit.

PRÆFATIO.

5. 1. Etsi Petrus Crabbus, Jacobus Pamelius, Alanus Copus, et alii præstantissimæ hujus collectionis manuscriptis exemplaribus usi sint, nemo tamen ante Petrum Pithæum eam a Dionysiana distinctam prodidit. Immo Jacobus Pamelius, ac ex ipso Alanus Copus illam adjudicarunt Dionysio Exiguo, propterea quod hujus epistola ad Julianum presbyterum in calce codicis Atrebatensis, qui hanc collectionem continet, descripta legatur. At Petrus Pithæus in *Synopsi historica virorum clarorum, qui præter Gratianum canones et decreta ecclesiastica collegerunt*, præmissa editioni Corporis Juris canonici Paris. an. 1687 et Lips. an. 1705, tres ejusdem collectionis mss. libros nactus, ipsam a Dionysiana probe distinguens, incerto auctori vindicavit. *Incertus*, inquit (auctor), *cujus collectionis exemplaria duo sunt in bibliotheca Ecclesie Belloracensis. Tertium habuit Franciscus Pithæus Parisiis hoc titulo : Continet codex iste canones ecclesiasticos et constituta sedis apostolicæ. Incipit autem a canonibus Nicæni concilii, quibus admixta sunt quædam Sardicensis synodi capitula cum præfatione et expositione fidei. Sequuntur canones Carthagenensis synodi, Anquiritanæ, Casariensis, Gangrensis, et aliarum plurium, insertis pontificum Romanorum epistolis a temporibus Innocentii ad S. Leonem, cujus epistola 98 ad Dorum Beneventanum episcopum eam collectionem claudit : quæ non iisdem omnino interpretationibus Græcorum canonum, quibus illa superior (scilicet Dionysiana, quam immediate ante descriperat) quæ canonum Corpus dicta, sed magis Dionysii Exigui, nec tamen semper usa est. Hactenus ille. Hoc autem breve eorum indicium quæ in laudatis codicibus continentur, ac præsertim numerus capitulorum 98, quorum ultimus desinit in epistola ad Dorum episcopum Beneventi, nostram collectionem aperte exhibent. Cum porro tertius ex iisdem codicibus fuerit Francisci Pithæi, qui postea in Trecense collegium inductus, Trecopitheanus vocari cepit, nihil dubium est quin idem codex ad hanc nostram collectionem pertineat, ac propterea diversus sit a codice Corbeiensi, qui aliam celebrem collectionem continet a nobis descriptam in præmisso Tractatu part. II c. 5. Id hoc loco monendum fuit, ne quis forte deciperetur ea notatione Quesnelli in *Notitia manuscriptorum* tom. I edita pag. 40, ubi hunc Trecopitheanum codicem Corbeiensi similem pronuntiat. At in notationibus ad Leonis epistolas vulgatis in fine tomi XI, eum Thuaneo nostræ collectionis exempla similem detexit. Hæc enim habet not. 7. in epistolam 15 ad Turribium : *Ita e Thuanis codicibus unicus cum**

Trecopithæano, quem ex illo transcriptum dixeris: ita in omnibus ei concinit. Et not. 7 in cap. 7 epistolæ 16: Hæc verba codices non habent, exceptis Thuanæo uno et Trecopithæano, quorum unus ad alterum excerptus est. Solas epistolarum Leonis lectiones variantes ex Trecopithæano ms. acceperat. Si autem totum hunc edicem conferendum curasset, ipsum etiam in cæteris ac in tota collectione cum Thuanæo concinentem deprehendisset.

2. Ille vero fuit primus qui eandem collectionem in editione S. Leonis publici juris fecit tomo apud ipsam secundo, hoc titulo eidem præfixo: *Appendix ad sancti Leonis Magni opera, seu codex canonum ecclesiasticorum et constitutionum sanctæ sedis apostolicæ omnium qui hucusque prodierunt, vetustissimus et amplissimus, qui quidem in usum fuit in Ecclesia Romana Innocentio I, Zosimo, etc., ac Leone I pontificibus, nunc primum editus et ms. codicibus Thuanæo et Oxoniensi.* Brevius autem in fronte cujusque paginæ: *Codex canonum, seu constitutionum Ecclesiæ Romanæ*, qui titulus frequentius allegari consuevit. Cur autem hanc collectionem Romanæ Ecclesiæ tribuerit, Leonisque operibus subjecerit, exponendum est. Cum in editionem eorumdem operum emendandam, vel augendam codices undique exquireret, contigit, ut ab Eduardo Bernardo amicissimo suo acceperit, in Oxoniensi bibliotheca manuscriptum 7 exemplum inveniri, in quo præter sermones et epistolas S. Leonis hæc collectio continebatur. Ex hujusmodi autem operum S. Leonis et hujus collectionis conjunctione in eodem codice Quæsnellus facili conjectator ipsam collectionem Romanam et sub Leone potissimum usu receptam suspicatus est. Itaque illam fusiori disputatione talem constituere et in Appendice Leonis edere statuit.

3. Hanc vero collectionem haberi non posse codicem canonum Romanæ Ecclesiæ publicæ auctoritate incubratum, et editum, usque receptum sub S. Leone, vel anterioribus posterioribusque ejusdem Ecclesiæ pontificibus, palam fiet ex Observationibus quas subjiciemus dissertationi 12, in qua suam sententiam ille confirmare ac munire pluribus contendit. Inde etiam manifestum erit, ejusdem auctorem fuisse privatum ac studiosum virum nobis ignotum, uti Petrus Pithecius antea laudatus persenserat. In Galliis autem eam conditam, ac protinde nec Italiani, sed Gallicanam collectionem esse, probabilibus, ut nobis videntur, conjecturis indicabimus.

4. Duo de hoc canonum et constitutionum codice in recitata epigraphæ affirmavit Quæsnellus, nimirum omnium qui hactenus prodierunt esse *vetustissimum et amplissimum*. Hoc secundum defendi nequit: *amplior* enim est multo inter cæteras Isidori collectio, quæ sane, adulterinis etiam omissis, longe plura documenta complectitur. *Vetustissimus* vero codicem hactenus editorum, qui exhibent canones simul et constitutiones sedis apostolicæ, eatenus dici potest, quatenus nulla documenta continet quæ sint posteriora Gelasio; cum aliæ collectiones antea typis datæ aliqua posteriorum pontificum præferant, ut vel ex Dionysiana cognoscere licet. Recte autem statuit P. Constantius in præfatione ad tom. I Epistolarum Romanorum pontificum, hunc codicem sub Gelasio revum fuisse digestum. Cum enim, inquit num. 74, *ex puris putisque Gelasianæ epistolæ (de libris apocryphis) verbis confata sit prima nec minima pars præfationis, et nihil habeat codex quod Gelasii ævum excedat, illud sane argumento est eum qui sub Gelasio pontificatu, vel haud multo post, primam codici manum admovit, utrimque eidem impossibile; atque dum varia conciliorum pontificumque decreta compitat, his intermiscuisse ea quæ sibi nota erant, et familiaria Gelasio statuta.* Putat Quæsnellus eam codicis partem quæ Constantinopolitanos canones exhibet, post Gregorii Magni ætatem additam fuisse. At id ea in hypothesi conjicit, quod si publicus Romanæ Ecclesiæ codex fuerit, a quo laudati canones usque ad Gregorium I certissime absceant. Cum vero hæc hypothesis omnino sit falsa, nihil impedit quin iidem canones ita huic codici privato inserti fuerint sub Gelasio, sicut in aliis privatis collectionibus ante vel paulo post Gelasium lucubratibus inveniantur inserti. Confer nostras Observationes ad dissert. 12 Quæsnelli cap. 3 n. 8.

5. Præstantiam vero hujus collectionis duo potissimum astruunt. Primo aliquot insignia documenta continent quæ ex hac una collectione ad nos pervenerunt. Ita Petrus Crabbus ex vetusto hujus collectionis exemplo edidit epistolam Mazonii et cæterorum episcoporum provincie Byzacenæ brevuario canonum Hipponensium præmissam cap. 2, aliæque nonnulla quæ aliunde non suppetunt; et cardinalis Baronius quasdam imperiales leges adversus Pelagianos ex ms. Atrebatensi ejusdem collectionis ab Henrico Grævio acceptas Annalibus inseruit, quas in aliis collectionibus frustra requireres. Secundo etiam alia pleraque documenta inventa sunt in aliis codicibus Dionysianis, Hispaniæ, Isidorianis; cum tamen auctor nostræ collectionis ex his fontibus non obiterit, sed ex aliis antiquioribus exemplaribus eadem documenta derivavit; diversas identidem, et non raro etiam sinceriores lectiones, ac nonnunquam integriora quoque monumenta ad nos transmisit. Non neminem fortassis illud offendet, quod supposititia S. Clementis epistola ad Jacobum in hac collectione recepta fuerit. At cum ea Rufino interprete vulgata sit, ejusque auctoritate in Gallicanæ synodo Vasenæ an. 442 cap. 6 (saltem ut plerique codices ferunt) laudata, nihil mirum si in hanc collectionem Gallicanam tractata fuit.

6. Nunc de novæ editionis necessitate et utilitate, ac de subsidiis in eam recendendam adhibitis plura dicenda sunt. Quæsnellus hanc collectionem non omnino integram, nec cum melioribus ac sincerioribus ejus lectionibus ubique edidit. Id ex eo ortum habet, quod recentiorum codicem Oxoniensem, in quo 3 alia omisa, alia præter vetustiorum exemplarium fidem stediosi cujuspiam arbitrio emendata fuere, secutus sit.

Parata quidem hujus collectionis editione Thuanem antiquiorem et probè notæ codicem accepit. At nec ex eo supplevit omnia quæ in Oxoniensi desiderantur (unam tantum Gelasilii epistolam, et regulam formatarum ex ipso adjecit), nec recepit ejus lectiones nisi in paucissimis locis; reliquas vero vel rejecit in marginem, vel omnino prætermisit. Hinc jure P. Constantius in laudata præfatione num. 88, postquam scripsit: *Unum est, antequam concludamus, de quo monitos lectores velimus, ejus nimirum codicis quem de Oxoniensi exemplari descripsit Quessnellus, plura in Gallicanis bibliothecis asservari exempla, quorum nullum Oxoniensi non sit multo antiquius; recensitis quinque præstantioribus mss. subjecit: Addimus et horum exemplorum ops permulta, quæ in vulgatum (a Quessnello) codicem irrepsere menda emaculari posse: adjicere poterat, et nonnullos etiam defectus suppleri. Itaque ut integra et emendatior hæc collectio recederetur, nonnulla inserenda, plura vero corrigenda fuerunt. Multa vero diligentia in Italicis bibliothecis adhibita, nullum ipsius collectionis ms. exemplar quod nobis subsidio esset, invenire uspiam potuimus. At duos codices nacti sumus in bibliotheca Cæsarea Vindebonensi, quorum alter signatur num. 39, alter vero num. 42. Primus, millenariæ ferme ætatis, est codex membranaceus in-folio, qui etsi titulorum, seu capitulorum tabula et Thuanæ manuscripto edita careat, eandem tamen capitula 98 eodem ordine continet. Cum vero totidem capita in tribus aliis mss. invenerit etiam Petrus Pithæus, quorum ultimum desinit in epistola S. Leonis ad Dorum, ut in aliis quoque exemplaribus deprehenditur, dulcium esse nequit (*Vide dicenda not. 11 in a. 67*) quin hæc capitula 98 ad hanc collectionem pertineant: ut ne audiendus sit Quessnellus, qui unius recentioris ms. Oxoniensis testimonio Leonis epistolas, veluti ab hac collectione alienas, abjudicandas putavit. Hæc autem in Oxoniensi exemplo ipsi collectioni non fuerunt insertæ, quia jam antea inter Leonis epistolas collectioni præmissas erant descriptæ, nec eandem crambem recoquendam librarius credidit. Cæterum aliorum omnium vetustiorum exemplarium consensus uni ms. Oxoniensi jure est præferendus; ipsaque tabula in plerisque codicibus conservata, quæ eundem capitulorum 98 numerum indicat, idipsum confirmat. Tabula epim primævi operis indicium esse solet, adeo ut si quæ alicubi in corpore desint, perperam abscissa; si quæ vero præter ea reperiantur inserta, posteriori additamento accessisse dicenda sint. Hæc quidem de causa addititia esse nonnulla documenta quæ præter tabulæ et puriorum codicum fidem Leonis epistolis subjecta leguntur in ipso Thuanæ codice, observavimus not. 9 in præfationem Quessnelli tom. 1 pag. 33, et not. 1 ad ejusdem pontificis epistolam 120 col. 1218. Hinc vero facile est judicium ferre de altero ms. codice Vindebonensi 42, qui post præmissam tabulam capitulorum 98 et post præfationem Nicæni concilii inserit epistolam Dionysii Exigui ad Stephanum, tum vero in corpore ipsius codicis aliquot capita addititia recepit. Nam Innocentii epistolis præmittitur illa ejusdem pontificis epistola ad Tolosanum (*lege Toletanos*) quæ incipit: *Sape me et nimium*. Dein ante Siricii epistolam ad Himerium describitur alia ejusdem ad diversos episcopos cujus initium: *Cogitantibus nobis*. Tum vero inter Leonis epistolas intrusæ leguntur aliæ epistolæ ipsius 21, quæ in nostra editione sunt epistolæ 9, 20, 22, 23, 25, 60, 61, 69, 70, 71, 79, 80, 82, 83, 85, 90, 113, 130, 134, 166, et 168. Tandem in fine adduntur aliæ epistolæ tres, una Hilari papæ ad Aseanium, altera Simplicii ad Zenonem Spalensem, ac tertia Innocentii ad Aurelium. Hic codex sequioris est ævi, hæcque additamenta (Dionysii Exigui epistolam excipe) ex Isidoriana vel Hispanica collectione librarius traduxit. Cum autem antiquior et purior sit primus codex Cæsareus Vind. 39, ejus præcipue exactissimam collationem non levi sumptu nobis comparavimus: nec tamen negleximus alterum iis in locis, quæ plurimum interesse credidimus. Neque vero prætermisimus alios ejusdem collectionis codices, sicuti ex ipsis aliqua documenta ab aliis edita, vel emendata deteximus. Hinc diligenter recognovimus quæ vel Crabbus, vel Baronius, Sirmondus, Baluzius, Constantius, alique vetustorum exemplarium solliciti scrutatores ex aliquo ejusmodi codice produxerunt. Iis autem subsidis hanc vetustissimam collectionem integram, a 11 pluribus mendis correclam, et primigeniæ formæ restitutam exhibebimus.*

7. Ut autem aliquid utilius accederet, conferendas pariter censuimus alias mss. antiquiores et plerumque ignotas collectiones, in quibus si non omnia, certe fere omnia nostri codicis documenta hic illic dispersa reperire non inutiliter licuit. Ejusmodi sunt tres præstantissimæ collectiones in bibliothecis Romanis conservatæ, quarum prima exstat in ms. Vat. Regiæ 1097, secunda in Vat. 1542 et Barberino 2888, tertia in pluribus aliis codicibus Additionum Dionysii. Nonnihil etiam contulere exemplaria Isidori, qui ex nostra collectione non pauca recepit. Accesserunt aliæ tres peculiare collectiones manuscriptæ, quarum duas continentur in duobus codicibus capituli Veronensis 55 et 58, qui pro canonibus Græcorum synodorum usui fuere; tertia vero descripta est in alio ejusdem capituli codice Veron. 46, in quo omnia nostræ collectionis documenta ad Acacianam causam pertinentia reperimus. Neque defuerunt codices collectionum Corbeienais et Colbertinæ Longobardicæ, cujus postremæ aliud exemplum invenimus in bibliotheca capitali cathedralis Lucensis. Illarum enim lectiones ex P. Constantio tom. 1 Epistolarum Romanorum pontificum, Lucensis vero exempli variantes ex P. Dominico Mansi in Supplemento Conciliorum, vel per litteras cognoscere licuit. Licet vero ab editoribus alicujus collectionis lectiones ipsius propriæ, etsi forte alicubi minus rectæ, in textu inserendæ sint, aliarum tamen præsertim antiquissimarum collectionum recognitio maxime utilis fuit. Ubi enim harum lectiones cum nostræ collectionis lectionibus concinunt, hujus lectiones ex illarum consensu plurimum auctoritatis acquirunt. Ubi autem inventæ fuerant diversæ, eas in annotationibus insertas, stu-

diosorum iudicio subicere non minimum iuverit. Hactenus scilicet duarum tantum collectionum Dionysii et Isidoriana: lectiones vulgo sunt cognitæ. Hæc autem nostra diligentia tot vetustiorum et ignotarum diversæ originis collectionum lectiones patebunt, quæ cum fere conveniant invicem, et cum lectionibus nostri codicis, has sinceriores et vulgatis præferendas quisque perspiciet. Editores Romani Epistolarum Romanorum pontificum, Sirmondus, atque Constantius, aliique eadem diligentia in aliquot mss. collectionibus usi, eas epistolas ac nonnulla documenta similiter edidere. Nos vero omnes memoratas collectiones recolentes, omnia nostra collectionis documenta ad easdem exegimus, earumque lectiones accurate notavimus. Cum autem pleraque earundem collectionum monumenta, alio licet ordine, in nostro codice inveniantur descripta, hæc nostra collectionis editione alias quoque antiquiores et ineditas collectiones in partem maximam quodammodo editas non immerito intelliges.

APPENDIX

AD S. LEONIS MAGNI OPERA,

SEU

• CODEX CANONUM ECCLESIASTICORUM ET CONSTITUTORUM SANCTÆ SEDIS APOSTOLICÆ,

Omnium qui huc usque prodierunt vetustissimus ^b.

A Quesnello primum vulgatus ex mss. codicibus Thuaneo et Ozoniensi, nunc autem recognitus cum præstantissimo exemplari Cæsareo Vindebonensi 39, et pluribus in locis emendatus, additis variantibus lectionibus ex aliis altiarum etiam ineditarum collectionum mss. exemplaribus.

• Continet Codex iste CANONES ECCLESIASTICOS ET CONSTITUTA SEDIS APOSTOLICÆ.

13 I. Canones Nicæni concilii, cum præfatione et **A** expositione fidei.

II. Canones Carthagenensis concilii.

III. Canones Anquiriani concilii.

IV. Canones Cæsariensis concilii.

V. Canones Gangrensis concilii.

VI. Epistola concilii Carthagenensis ad Innocentium papam super errore Pelagii et Cælestii de libero arbitrio.

VII. Rescriptum ejusdem papæ ad idem **14** concilium, in quo dogma Pelagii et Cælestii damnatur.

VIII. Epistola concilii Milevitani ad Innocentium papam de Pelagii et Cælestii pravitate, qui Dei adiutorio hominem asserunt non egere, et infantes sine baptismo posse consequi vitam æternam.

IX. Rescriptum Innocentii papæ ad idem concilium, quo error pariter cum errantibus damnatus est.

• Titulus hic eruitur ex duobus mss. Quesnelli, tribus allegatis a Petro Pithæo, et quatuor aliis laudatis a P. Constantio in præfatione ad tom. I Epist. Rom. pontif. n. 72, nec non ex Cæsareo Vindebonensi 42: omnes quippe hanc inscriptionem præferunt: Continet codex iste canones ecclesiasticos et constituta sedis apostolicæ.

^b Vetustissimus, quia (ut in præfatione monimus) desinit in Gelasio, cum Dionysius Exiguus quedam proferat ex Anastasio II, qui Gelasio successit. Addidit porro Quesnellus in titulo: et amplissimus, qui quidem in usu fuit in Ecclesia Romana, Innocentio I, Zosimo, etc., ac Leone I, pontifici-

X. Epistola Aurelii Carthagenensis episcopi et aliorum quatuor familiaris, directæ ad Innocentium papam contra sectam Pelagii.

XI. Rescriptum Innocentii ad eosdem **15** quinque episcopos supra damnatione Pelagii.

XII. Epistola Innocentii papæ ad Aurelium episcopum Carthagenensem familiaris.

XIII. Concilium plenarium habitum apud Carthagenem contra Pelagium et Cælestium.

XIV. Sacrum rescriptum Honorii et Theodosii ad Palladium P. P. post ^a accepta gesta synodi supra scripta.

XV. Edictum Palladii P. P. de expulsionem Pelagii et Cælestii.

XVI. Epistola Honorii et Theodosii ad Aurelium **B** Carthagenensem episcopum super Pelagii et Cælestii sacrilega doctrina et damnatione.

bus. Hæc delevimus, quia inter vulgatas amplior est Isidori collectio, quæ totam Hispanicam collectionem hæc multo locupletiore receptit; Romana autem Ecclesiæ codicem, ut ille existimat, hunc non fuisse, in Observationibus ad dissert. 12 loculentissime demonstrabimus.

^c Hunc titulum exhibet, ut not. 1 monimus, uterque codex Quesnelli, quatuor inspecti a P. Constantio, et unus noster Vindebonensis 42. Alius autem pariter Vindebonensis, vetustior et purior, signatus num. 39, sicut capitulum tabula et præfatione caret, ita et titulo, qui tabulæ præfigitur.

^d Codex Thuan. acceptis gestis.

XVII. *Epistola Anrelii episcopi ad episcopos provincie Bizacense et Arzagitane de Pelagii Cælestique errore damnato.*

XVIII. *Capitula excerpta de gestis in Palæstina provincia actis ubi Pelagius errori suo finem imposuit.*

XIX. *Sacrum rescriptum Constantii a imperatoris ad Volusianum præpositum, de damnatione Cælestii.*

XX. *Edictum Volusiani præpositi de Cælestii expulsiōe.*

XXI. *Epistola Innocentii papæ ad Euzuperium Toloſanum episcopum, per quam ei in sex titulis interrogationis ejus causas et suæ responsionis decreta exposuit : ubi subdit^b divinorum librorum veteris et novi Testamenti summarium.*

XXII. *Rescriptum Innocentii papæ ad Macedonenses episcopos super interrogatione trium titularum.*

1. *Ut qui viduam accepit uxorem non admittatur ad clerum.*

2. *Ut qui ante baptismum uxorem habuerit, si illa defuncta post baptismum aliam duxerit, digamus habebitur, nec admittendus ad clerum.*

3. *Ut hi qui de catholica recedentes ab hæreticis ordinationem sacerdotii accipiunt, non recipiantur in ordine, usque dum reverti voluerint.*

XXIII. *Rescriptum Innocentii papæ ad Decentium Eugubinum episcopum de titulis infra scriptis, id est :*

1. *Ut pacem in Ecclesia peractis jam mysteriis communicaturi sibi invicem tradant.*

2. *Ut nomina offerentium non prius, sed intra mysteria recitentur.*

3. *De c^o consignandis infantibus, solis de consecrato oleo licere dare episcopis.*

4. *De fermento in die sancto Paschæ, his tantum sacerdotibus qui intra Urbem sunt tradi debere.*

5. *De jejunio sabbati.*

16 6. *De his qui post baptismum a dæmonio corripiantur.*

7. *De pœnitentibus, qui modus circa diem sanctum Paschæ teneri debeat.*

8. *Ut oleo sancto non solum sacerdotibus, sed et omnibus Christianis in sua suorumque necessitate ungere liceat.*

9. *Ut pœnitentibus oleum sanctum, sicut et alia sacramenta, pœnitentiæ tempore non concedatur.*

XXIV. *Epistola Innocentii papæ ad Victricium Rotomagensis episcopum de titulis infra scriptis.*

1. *Ut extra conscientiam metropolitani episcopi nullus episcoporum audeat^d ordinare.*

2. *Ut post remissionem peccatorum non admittatur ad clerum qui cingulum militiæ habere elegerit.*

^a Drest imperatoris in ms., Oxon.

^b Idem Oxon. ms. divinorum librorum summarium. Post nonnulla, pro Macedonenses idem Oxon. Macedones. Ita etiam in corpore omnes codd. Mox expositione idem codex habet pro interrogatione.

^c Ita cod. Thuan., postea Colbertin. 932, uti testatur P. Constantius t. I Epist. Rom. pontif., col. 885; non vero, uti apud Quesnellum, consecrandis.

3. *Ut omnes contentiones vel causas inter clericos cujuslibet ordinis exortæ, coram provincialibus, id est suis episcopis terminentur.*

4. *Ut majores causæ ad sedem apostolicam post episcopale judicium referantur.*

5. *Ut clericus virginem uxorem accipiat.*

6. *Ut laicus sive ante baptismum, sive post baptismum, si viduam uxorem acceperit, non admittatur ad clerum.*

7. *Ut qui secundam duxerit uxorem clericus ordinari non debeat, etsi ante baptismum tale fuerit sortitus connubium.*

8. *Ut de aliena Ecclesia clericum ordinare nullus usurpet.*

9. *Ut venientes a Novatianis vel Montensibus baptizati, per manus tantum impositionem recipiantur.*

10. *Ut sacerdotes et levitæ cum uxoribus suis non coeant.*

11. *Ut monachus, si ad clericatus ordinem nisi voluerit, a priori proposito quod monachus gessit non debeat deviare.*

12. *Ut qui corruptus ad clericatum venire voluerit, spondeat se secundum veterum regulam uxorem non ducere.*

13. *Ut curiales, vel quibuslibet publicis functionibus occupati, clerici non fiant.*

14. *Ut ancillæ Dei velatæ si publice nubendo, vel occulte se corruptioni tradiderint, non admittantur ad pœnitentiam, nisi is cui se junxerant de sæculo recesserit.*

C 15. *Ut ancillæ Dei nec dum sacratæ, si post vberē voluerint ad pœnitentiam recipiantur.*

XXV. *Canones synodi Chalcedonensis, prælati gestorum ordine.*

XXVI. *Constitutio Marciani imperatoris synodi supradictæ statuta confirmans.*

XXVII. *Ejusdem Augusti constitutio ad 17 Palladium præf. præf., ejusdem synodi præcipiens custodiri^e definita, Eutychis errore damnato.*

XXVIII. *Item ejusdem principis constitutio de obtinenda fide catholica; et de Eutychianis et Apollinariis, eorumque penis.*

XXIX. *Epistola Siricii papæ ad Himerium episcopum Tarraconensem, ad consulta super quindecim capitulis respondentis.*

XXX. *Epistola Siricii papæ ad diversos episcopos missa, de damnatione Joviniani et aliorum contra virginitatem beatæ Mariæ latronum.*

XXXI. *Rescriptum Ambrosii aliorumque episcoporum ad Siricum papam de causa eadem.*

XXXII. *Epistola Zosimi papæ ad Eusebium Saloni*

Equidem etiam in corpore ipsius epistolæ, c. 3, *De consignandis* legitur.

^d Sic idem cod. Thuan. apud Constant. Quesnellus, ordinari.

^e Ita apud eundem Constant. Quesn. minime ordinantur, et n. 13, consecratæ.

^f Ms. Oxon., definitionem Eutycetis errore.

tanum episcopum, de monachis et laicis ad gradus A ecclesiasticos accedere cupientibus.

XXXIII. Commonitorium Zosimi papae ad presbyteros et diaconos suos Ravennae constitutos.

XXXIV. Bonifacii papae ad Hilarium Narbonensem de Patroclo et a episcopo Lutubensi.

XXXV. Caesetini papae ad episcopos Viennenses et Narbonenses constitutio titulorum undecim.

XXXVI. Caesetini papae ad episcopos Apuliae et Calabriae: ut nullus laicorum ad ordinem sacerdotii admittatur.

XXXVII. Expositio fidei catholicae contra haesim Arianam.

XXXVIII. Faustini presbyteri fides transmissa Theodosio imperatori.

XXXIX. Alter libellus fidei.

XL. Libellus fidei Augustini.

XLI. Exempla testimoniorum Hilarii, Ambrosii, Athanasii, Augustini, et aliorum sanctorum catholicorum virorum, de duabus naturis in una persona Jesu Christi Domini nostri indiscrete distincteque manentibus.

XLII. Gesta damnationis b Eutychis.

XLIII. Narrationis ordo: qualiter Dioscorus Alexandrinus episcopus Eutychi consentiens, in ea cui praeerat ipse Ecclesia, vel Constantinopolitana, errorem induxerit, usque ad tempus quo Acacius damnatus est.

XLIV. Simplicii papae ad Acacium, ut de Alexandrina Ecclesia vexatione curam gerens, 18 sedi apostolicae non differat nuntiare a.

XLV. Rescriptum Acacii ad Simplicium papam, ubi ei significat Petrum Alexandrinum episcopum esse damnatum, et Timotheum restitutum.

XLVI. Felicis papae in damnatione Acacii.

XLVII. Gelasii papae de damnatione Acacii mirabilis disputatio atque definitio.

XLVIII. Item ejusdem ad Faustum in legatione ad Orientem directum instructio super damnatione Acacii.

XLIX. Ejusdem de eodem ad Anastasium imperatorem: ut imperator non se extollat super sacerdotes, nec super sedem apostolicam.

L. Ejusdem expositio causae ad Dardanos: Acacium a sede apostolica jure fuisse damnatum.

LI. Ejusdem episcopi ad episcopos Orientis de eadem causa redditio ratio.

LII. Athanasii episcopi ad Epictetum episcopum contra eos qui de Domini Incarnatione spiritu blasphemiarum diversa sentierunt.

LIII. Cyrilli ad Joannem Antiochenum episcopum contra eos qui prava de eo in fide fecerunt, et quod exemplar litterarum Athanasii ad Epictetum ipse direxerit; et formula fidei subrogata.

LIV. Definitio sanctae synodi Chalcedonensis; et leges ex Codice Theodosiano.

LV. Damasi papae ad Paulinum Antiochenum episcopum de fide et formula libelli, cujusmodi fidem qui ab haeresi revertuntur debeant profiteri d.

LVI. Eusebii episcopi Mediolanensis epistola ad Leonem papam, per quam fidei ejus, quam ad Orientem direxerat, asserendo cum aliis episcopis consensit B utque subscripuit.

LVII. Ravennii aliorumque episcoporum Gallorum ad Leonem papam fidei ejus quam ad Orientem direxit, laudem dicentium.

LVIII. Gelasii papae constitutio in 93 titulis, canonum distractionem temperans, in his duntaxat provinciis quae certis ex causis ut ministri Ecclesiarum desini, hominum raritate laborant.

LIX. a Canones Antiocheni concilii.

LX. t Regulae secundum Laodicium Phrygiae Paesianae.

LXI. s Canones Constantinopolitani concilii.

19 LXII. b Constituta i Theleptensis concilii, id est in Africa, juxta decretalem Siricii papae.

LXIII. Regulae formatarum secundum Graeca litterarum elementa.

LXIV. Clementis ad Jacobum.

LXV. Ceretii, Salonii et Verani episcoporum Gallorum ad Leonem papam gratias super fidei doctrinae agendum.

LXVI. i Cyrilli ad Nestorium: ut unum et verum fidei dogma sequatur.

LXVII. Leonis papae ad Leonem Augustum, de una Domini nostri Jesu Christi persona, et duabus Dei hominiaeque naturis, cum subjectis testimoniis Patrum.

LXVIII. Leonis papae ad Juvenalem Hierosolymitanum episcopum de eodem ipso.

LXIX. Ejusdem ad Flavianum episcopum CP. de damnatione haeresis Eutychianae.

LXX. Constitutio ad Theodorum episcopum Foridulensis super penitentiae statu.

a Quesnellus particulam copulativam et, quae in mss. codd. deerat, recte adiecit.

b Oxon., Eutychis, et ita deinceps.

c Thuan., indicare.

d Hucusque eadem capitula cum eadem serie inveniuntur tam in Quesnelli mss. Thuan. et Oxon., tum in duobus nostris Vindebonensibus. Quae subjunguntur, eodem omnino sunt in codd. Thuan. et Vindebon. 42. In alio Vindebon. 39 eadem quoque sunt, sed in duobus capitulis ordo discrepat; nam post cau. 39, seu post canones Antiochenos, inseruntur concilium Teleptense et regula formatarum, quae in duobus aliis mss. exhibetur post canones Constantinopolitanos cap. 62 et 63. In Oxon. quinque sola capitula superioribus adjiciuntur, quae in hac tabula

sunt cap. 66, 59, 60, 61, et 62. P. Constantius in praefat. ad tom. i Epist. Rom. pontif. pag. LXVIII, alium codicem Hubertinum laudat, qui minus integer videtur. Concinit usque ad cap. 59. Postea subdit tantum capitula 56, 58, 59, 60, 61, 63, et omnes Leonis epistolae, quae in hac tabula incipiunt a cap. 67.

e Oxon. LVII.

f Oxon. LVIII.

g Oxon. LXIX.

h Ita codex Thuan. At Oxon. et alii passim, Theleptensis.

i Oxon. LX.

j Oxon. LVI.

LXXI. Constitutio ad Turbium episcopum Asturensem super XVI capitulorum consulta, Priscillianistarum blasphemiam in XVIII respondens capitulis; id est:

1. Quod Patris et Filii et Spiritus sancti unam asserunt esse personam.

2. De processionibus quarundam virtutum ex Deo, quas habere coeperit, et quas essentia sui ipsa præcesserit.

3. Ideo unigenitum dici Filium Dei, quia solus sit natus ex virgine.

4. Quod Natale Christi honorare et simulant.

5. Quod animam hominis divinæ asserant esse substantiam.

6. Quod diabolus nunquam fuerit bonus, nec natura ejus opificum Dei sit.

7. Quod nuptias damnant, et procreationem nascentium perhorrescant.

8. Quod humana corpora in mulierum uteris in conceptione seminum demonum opere figurentur.

9. Quod promissionum filii ex mulieribus quidem nati, sed ex Spiritu sancto concepti sint.

10. Animas hominum antequam insererentur humanis corporibus fuisse in corpore, et in caelesti habitatione peccasse.

11. Quod fatalibus stellis et animas hominum et corpora astringant.

12. Quod sub aliis potestatibus partes animæ, sub aliis corporis sint membra.

13. Quod omne corpus Scripturarum canonicarum sub patriarcharum nominibus accipiendum sit.

14. Statum corporis sub potestate siderum atque signorum pro terrena qualitate teneri.

15. Quod multos codices detestandæ perfidiæ præsumptione diabolica canonicos esse simulata titulaverint veritate; quodque ea quæ extra canonicas Scripturas reperta fuerint, igne debeant concremari.

16. De tractatibus Dicitinii abjiciendis.

20 17. De his sacerdotibus qui errantibus non resistunt.

18. Si descendente ad inferna Christo, caro ejus requieverit in sepulcro.

LXXII. Item Leonis papæ ad Rusticum Narbonensem episcopum cum subjectis XIX consultationum capitulis, responsionibusque subnexis.

LXXIII. Ad Anastasium episcopum Thessalonicensem, super nimietatis arrogantia vicis apostolicæ sedis indargutio cum subjectis sex titulis decretorum.

LXXIV. Ad Nicetam Aquileiensem episcopum super IV titularum interrogatione responsio; id est:

1. De mulieribus quæ hostilitatis tempore, maritis in captivitatem abductis, aliis conjunctæ sunt viris.

2. De his Christianis qui captivitatis necessitate imolatiis cecis polluti sunt.

3. De his qui baptismum vel metu hostium, vel errore abducti, visi sunt iterasse.

4. De his qui ab hæreticis primum baptismum acceperant, cum ante non fuerint baptizati.

LXXV. Ad Janarium episcopum Aquileiensem de clericis, qui in hæresim vel quodlibet schisma prolapsi sunt, minime promovendis.

LXXVI. Ad universos episcopos Campaniæ, Piceni, et Tusciæ: ut servi vel originarii aut evulsibiles conditionis obnoxii ab ecclesiasticis officiis repellantur; et de his clericis qui ob hoc fenerant, ut usuras accipiant.

LXXVII. Epistola generalis de Manichæis.

LXXVIII. Ad episcopos Siciliæ: ut in Epiphaniarum die baptismum non tradant.

LXXIX. Ad Pulcheriam, de damnatione hæresis Nestorianæ et Eutychianæ.

LXXX. Ad Constantinopolitanos, super stabilitate fidei ipsorum cohortatio.

LXXXI. Ad Palestinos, super mobilitate fidei ipsorum in Eutychianam hæresim devolutos correptio.

LXXXII. Ad Aquileiensem episcopum, de incauta receptione Pelagianistarum, et ut de Ecclesia ad Ecclesiam nullus ecclesiastici ordinis transferatur.

LXXXIII. Ad Septimum episcopum, de suprascriptis titulis.

LXXXIV. Ad Mauros episcopos, de illicitis ordinationibus, et de ancillis Dei quæ virginitatem vi barbarica amiserunt.

LXXXV. Ad synodum Ephesianam, de damnanda hæresi Eutychiana.

LXXXVI. Ad Theodosium imperatorem, ut rescissa synodo Ephesiana, in Italia concilium ejus consensu debeat celebrari.

LXXXVII. Ad Pulcheriam Augustam, de eodem ipso.

LXXXVIII. Ad Julianum episcopum, de damnatione hæresis Eutychianæ.

21 LXXXIX. Ad Theodosium imperatorem, de synodo Ephesi celebranda.

XC. Ad Marcianum Augustum, de ambitu Anatoliæ episcopi Constantinopolitani.

XCI. Ad Anatolium episcopum CP. de ejus ambitu objurgatio, et de Alexandrinæ et Antiochenæ sedis antiquitus honore prælato.

XCII. Ad synodum Chalcedonensem, ut ea tantum valeant quæ de fide contra Eutychem decreta sunt, cætera effellanda.

XCIII. Ad Anatolium episcopum, de adhortatione expugnandæ hæresis Eutychianæ, et quod expulsos quosdam de Ægypto pro fide catholica ipse suscepit.

XCIV. Ad Leonem Augustum, de adhortatione obcidendæ hæresis Eutychianæ, et de confirmatione concilii.

XCV. Ad Anatolium episcopum, de Attico presbytero, ut susceptionem Eutychiani erroris a se presbyter compellatur excludere.

XCVI. Ad Anatolium episcopum, de receptione **22** Andrea archidiaconi et Euphratæ, et de appetiti honoris Constantinopolitanæ sedis abjectione rescriptum.

XCVII. Ad synodum Chalcedonensem, de restituendis episcopis in propriis sedibus qui dudum fuerant pro

fide catholica pulsæ, et Ephesianæ prioris synodi firmitate.

* Hinc tabulæ hanc notationem appendit Quesnellus. « Superiorem indicem talem habes, erudite lector, qualem exhibent usque ad cap. LVI codices Thuanæus et Oxoniensis, qui hucusque omnino concinunt. Ab isto vero capitulo triplex inter utrumque discrimen occurrit. Primum enim Oxoniensis quinque tantum capitula superioribus adjicit, quæ sexagesimum complent numerum; Thuanæus vero, ut vides, longe plura. Deinde quinque illa Oxoniensis capitula diverso ordine habentur in Thuanæo. Hujus ordinem insueris in indice: Oxoniensis hujusmodi est. Cap. LVI. *Cyrilli ad Nestorium*. LVII. *Canones Antiocheni*. LVIII. *Regulæ secundum Laodicam*. LIX. *Canones Constantinopolitani*. LX. *Canones Tholensis concilii in Africa, juxta decretalem Siricii PP. epistolam*. Denique nonnulla habet Thuanæus quæ non sunt in Oxoniensi; nempe constitutionem Gelasii PP. et regulam

A *XCVIII. Ad Dorum Beneventanum episcopum objectionis epistola* *.

formatarum, cap. LVIII et LXIII. Utramque inserimus codici; Leonis epistolis prætermisimus quæ jam superius editæ sunt, et Clementis ad Jacobum, quæ codici accensenda non videtur: cum in ipso codice Thuanæo post regulam formatarum hæc clausulam legamus: In nomine Domini explicantur canones. Integrum tamen indicem Thuanæum repræsentandum putavimus; ne quid codici vel forte postea insertum, vel ex antiquo appensum, lectori antiquitatis ecclesiasticæ studioso subtrahamus. Hucusque Quesnellus. Cur autem in hac collectione prætermittenda non sit epistola Clementis ad Jacobum, videsis not. 1 in cap. 64. Quo vero referatur formula a Quesnello perperam explicata, quæ subijcitur regulæ formatarum cap. 63, In nomine Domini explicantur canones, ostendimus in annotationibus ad ipsam formulam seu clausulam not. 8 in c. 63.

* PRÆFATIO.

Beatissimo Sylvestro in urbe Roma apostolicæ sedis antistite; Constantino Augusto, et Licinio Cæsare; consulatu Paulini et Juliani virorum clarissimorum; anno ab Alexandro ^b millesimo trigesimo sexto, mense Junio, decimo tertio kalendas Julii: propter insurgentes hæreses fides catholica exposita est apud Nicæam Bithyniæ, quam sancta et reverentissima Romana complectitur et veneratur Ecclesia; quippe quam trecenti decem et octo ^c 23 Patres, mediantibus Victore atque Vincentio religiosissimis Romanæ sedis presbyteris, inspirante Deo, ^e propter destruenda Arii venena protulerunt. Nam et nonnullæ regulæ subnexæ sunt, quas memorata suscipiens confirmavit Ecclesia. Sciendum est sane omnibus catho-

B licis, quoniam ^d sancta Ecclesia Romana nullis synodis decretis ^e prælata est, sed evangelica voce Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi primatum obtinuit, ubi dixit beato apostolo Petro: *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalerunt adversus eam; et tibi dabo claves regni cælorum: et quæcunque ligaveris super terram, erunt soluta et in cælis; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælis* (Matth. xvi, 18, 19). ^f Adhibita est etiam societas in eadem urbe Romana beatissimi Pauli apostoli, vasis electionis; ^g qui uno die unoque tempore, gloriosa morte cum Petro sub principe Nerone agonizans coronatus est. Ambo ergo pariter sanctam Ecclesiam Romanam

* Hanc præfationem ex hac nostra collectione Isidorus Mercator sumpsit, eidemque hic titulus præfigitur in ms. Vat. 630, qui puram Isidori collectionem exhibet: *Incipit epistola, vel præfatio Nicæni concilii*. Non exigam hujus partem recitat etiam *Æneas Parisiensis* in libro adversus Græcos c. 187, tom. I Spicilegii Acheriani, ubi eam a Silvestri nomine incipientem perperam tribuit eidem pontifici. Auctor nostræ collectionis hanc composuit, ac Nicæno concilio prefixit. Initium, quo synodi Nicænæ tempus designatur, compactum fuit ex quibusdam annotationibus quæ in mss. ipsi synodo præmittuntur. Cætera vero collector excerptis partim ex Gelasii decreto de libris recipiendis vel non recipiendis, partim ex libro de cæno Historiæ Ruini iisdem fere verbis, ut ex notis patebit.

^b Cod. Thuan., *millesimo trigesimo quarto*. Addit porro Quesnellus in postilla: *Isid. ab Alexandro cccxxvi*. Sed noster codex Vat. 630 purus Isidorianus habet ut in textu, et similiter etiam Harduinus edidit ex Isidoro Merlini et ex Colbertino exemplo, quod idem est ac Thuanæum hujus collectionis. Idipsum quoque legitur in ms. Cæsareo Vindebonensi 42. Error in hac chronica nota inest: legendum est enim *sexcentesimo xxxvi*, ut patet ex act. 2 concilii Chalcedonen-sis, tum in Græco tum in Latino textu tom. IV Concil. Ven. edit. pag. 1208, 1210, ex præca versione canonum concilii Nicæni; ex Socrate, et ex Gelasio Cyziceno in Hi toria ejusdem concilii lib. II, c. 26. In ms. etiam 58 capituli Veronensis Nicæno symbolo idem consulatus cum anno *Alexandri sexcentesimo xxxvi* præfigitur. In hunc quidem annum ab

C Alexandro 636 incidisse consulatum Paulini et Juliani anno æræ vulgaris 325, quo Nicæna synodus habita fuit, videsis apud cardinalem Norisum de Epochis Syromacedonum dissert. 2, c. 1, tom. II, pag. 74. Error tamen nostræ collectionis ac veteris interpretis ex Græco aliquo mendoso exemplo dimanat; similiter enim legitur in alia vetustissima interpretatione Latina canonum Nicænorum, quam ex ms. Veronensi 55 hoc tomo exhibebimus. Ipsam collectionem, uti in mss. exstat, edituri, textum mutare non debuimus, nec ipsos errores aliunde corrigere, cum suam aliquando et ipsi errores utilitatem asserere possint.

* Quesnellus cum eodem Oxon., *pro destruendo Arii veneno*. Melior Thuanæi, nunc Colbertini regii ms. lectio, cum qua concinit etiam cod. Vat. Isid. 630, *ab obstruenda Arii venena*; Isidor. vero Merlini, *ad obstruenda*. *Æneas Parisiensis*, qui hujus præfationis fragmentum exscripsit, lectionem textus confirmat. Vide tom. VII Spicil. Acheriani, pag. 96. Mox ex ms. Vindebon. et Vat. cum Merlini correximus, quas memorata. Vulg., quæ.

D ^d Ab ista voce hæc leguntur initio decreti Gelasii PP. de apocryphis Scripturis, nonnullis interpolationibus auctora.

* Gelasius addit cæteris Ecclesiis. Quesn.

^e Idem Gelas., Cui data est. Quesn.

^f Gelas., qui non diverso, sicut hæretici garrunt; sed uno tempore, uno eodemque die gloriosa morte cum Petro in urbe Roma sub Cæsare Nerone agonizans coronatus est; et pariter. Quesn. Cod. Vind. 42, qui uno die unaque gloriosa morte. Mox Vat. Isid., cum Merlini, et ambo pariter.

Christo Domino consecrarunt, aliisque omnibus urbibus in universo mundo sua praesentia atque venerando triumpho praetulerunt. ^a Et licet ^b pro omnibus assidue apud Dominum omnium sanctorum fundatur oratio, his tamen verbis Paulus beatissimus apostolus Romanis proprio chirographo pollicetur, dicens: *Testis enim mihi est Deus, cui servo in spiritu meo, in Evangelio Filii ejus, quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis* (Rom. 1, 9).

^c Prima ^d ergo sedes est celesti beneficio Romana Ecclesia, quam beatissimi apostoli Petrus atque Paulus suo martyrio dedicarunt. Secunda autem sedes apud Alexandriam beati Petri nomine ^e a Marco ejus ²⁴ discipulo atque evangelista consecrata est ^f quia ipse et in Aegypto primus verbum veritatis a Petro directus praedicavit, et gloriosum suscepit martyrium, cui venerabilis successit Abilius. Tertia vero ^g sedes apud Antiochiam, ejusdem beati Petri apostoli nomine habetur honorabilis; quia illic, priusquam Romam veniret, habitavit, et Ignatium episcopum constituit; et illic primum nomen Christianorum novellae gentis exortum est ^h.

Nam et Jerosolymitanus episcopus, pro tanti loci reverentia, ab omnibus habetur honorabilis; maxime quoniam illic primus beatissimus Jacobus, qui dicebatur Justus, qui etiam secundum carnem frater Domini nuncupatus est, a Petro, Jacobo et Joanne apostolis episcopus est ordinatus. Itaque secundum antiquorum Patrum definitionem, sedes prima Jerosolymis ⁱ minime dicitur: ne forte ab infidelibus aut idiotis sedes Domini nostri Jesu Christi, quae in caelis est, in terra esse putaretur. Est enim sedes ejus caelum, terra autem scabellum pedum ejus. Quoniam ipse est per quem omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil: *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia; ipsi gloria in saecula saeculorum* (Rom. 11, 36).

Apud Ephesum vero beatissimus Joannes apostolus et evangelista multo tempore ^j post resurrectionem

et ascensionem in caelos Domini nostri Jesu Christi commoratus est; ibique etiam Evangelium quod secundum Joannem dicitur, divina inspiratione conscripsit, atque requievit; et ob hoc episcopus Ephesus pro tanta apostoli et evangelistae memoria praeter ceteris episcopis metropolitans in synodis honorabiliorum obtinet sortem.

^k Sed quoniam de concilio Niceno disserendum ²⁵ est: quae hoc fecit causa ut post illam apostolorum gloriosissimam praedicationem, quae in omnem terram mirabiliter diffusa est, sub Constantino ^l Augusto tanti congregarentur episcopi? Rufini nobis decimuliber, qui conjunctus est novem libris Ecclesiasticae Historiae, quos vir eruditissimus Eusebius Caesariensis edidit, necessarie profertur ad medium, ut parva ^m ejus quae inter initia de Arian pervertitate conscripta sunt, memorentur: quia dubium non est ideo trecentos decem et octo sanctissimos Patres ex universo Orientali, ⁿ atque Occidentali orbe in Nicaea Bithyniae congregatos, ut et Arian impium dogma, Christi auxilio, fuditur damnaretur, et salubri providentia constituerent quid in Ecclesia sancta catholica debeat observari. ^o Item ad locum ex libro decimo Rufini. Igitur cum apud Alexandriam post ^p Achilam, qui Petro martyri successerat, Alexander sacerdotum suscepisset; quia pax nostris et requies a persecutionibus erat, atque Ecclesiarum gloria confessorum meritis gaudebat, prosperitas rerum nostrarum domestica contentione turbatur. Etenim presbyter quidam apud Alexandriam Arius nomine, vir specie et ^q forma magis quam virute religiosus, sed gloriae laudisque et novitatis improbe cupidus, prava quadam de fide Christi proferre, et quae ^r ante ad inquisitionem nunquam venerant, cepit: abscondere ac separare ab illa aeterna et ineffabili Dei Patris substantia vel natura Filium conabatur. Quae res in Ecclesia plurimos conturbabat. Sed cum Alexander episcopus natura lenis et quietus assiduis commonitionibus

^a Sequentia usque ad^e desunt apud Gelas.

^b Quesn. cum cod. Oxon., pro omnibus Ecclesiis. Praetulimus lectionem mss. Thuan. Colbert., Vindeb. 42 et Isidori.

^c Sequitur Gelas.

^d Apud Gelasium sic, Est ergo prima Petri apostoli sedes Romana Ecclesia non habens maculam, neque rugam, neque aliquid hujusmodi. Secunda autem sedes, etc. Quesn. collectionis auctor cum periodum interseruit Gelasio, haec verba aliter exposuit.

^e Gelas., ipseque a Petro apostolo in Aegyptum directus verbum veritatis praedicavit et gloriosum consummavit martyrium. Tertia vero, etc. Quesn. Cod. Vat. Isid. et Merlinus, quia et ipse in Aegypto, etc.

^f Ita mss. Thuan. cum Isid. et Gelas. Solum Isid. omittit nomine. Ms. Vindebon., Tertia sedes est apud Antiochiam item B. Petri nomine honorabilis. Quesnellus vero retinuit lectionem inferioris codicis Oxon., Sedes est apud Antiochiam, item beati Petri habitatione venerabilis, quia, etc. Mox idem Oxon. pro constituit habet instituit. Verba autem et Ignatium episcopum constituit, sicut et antecedentia, cui venerabilis successit Abilius, ab auctore collectionis addita, in Gelasio non inveniuntur.

^g Hucusque Gelas.

^h Isid. addit esse.

ⁱ Vat. Isid., post Domini resurrectionem et ascensionem in caelos, divina inspiratione Evangelium conscripsit, atque requievit. Quesnellus notat in cod. Oxon. haberi Evangelium et Apocalypsim conscripsit; sed male, hanc enim in Pathmos insula scripsit.

^j Ita Cod. Thuan. Colbert., Vindeb. et Vat. Isid. cum Merlino. Quesn. ex Oxon., Sed quoniam Niceni concilii canones primi omnium ponendi sunt, quae hoc fecerit causa. Est post nonnulla tot pro tantis in eodem Oxon.

^k Oxon. codex sicut in antecedentibus mutavit quendam, ita hic alia mutavit, alia delevit. Sic autem habet alia interpunctione: episcopi; palam facit decimus liber Rufini, qui conjunctus est novem libris Ecclesiasticae Historiae, quos vir eruditissimus Eusebius Caesariensis edidit. Dubium enim non est. Alios codices secuti sumus.

^l Vat. Isid. et Merlinus delent atque Occidentali.

^m Quae sequuntur, desiderantur in cod. Oxon. suntque in Thuan. et apud Isidorum, ex hist. Rufini. l. 1 c. 1.

ⁿ Alias, Achillem. Mox Isid., Vat. et Merlinus, qui Petri martyri successit.

^o Rufinus, ex quo hic locus sumptus fuit, habet antea ad questionem nunquam venerat. Mox alius, cepit abscondere.

Arium cuperet a pravo incepto et assertionibus impellis revocare, nec tamen res ex sententia procederet; * et quod plerosque jam contagio pestiferæ assertionis infecerat, non solum apud Alexandriam, verum et per alias urbes provinciasque disperserat; perniciosum fore credens si dissimularet a talibus, plurimis consacerdotibus suis rem indicat. Quæstio latius innotescit. Sermo usque ad aures religiosi principis Constantini pervenit: quippe qui omni studio et diligentia curaret quæ nostra 26 sunt. Tunc ille ex sententia sacerdotum apud urbem Nicæam episcopale concilium convocat; ibique Arium trecentis decem et octo episcopis residentibus adesse jubet, ac de ejus propositionibus et quæstionibus judicare.

* Vulg., et quos. Correctionem non tam contextus quam Rufini editio et ms. Vindebon. suaserunt. Post pauca dispersa pro disperserat apud Rufinum.

b Al., judicari. Post hoc verbum in ms. Vat. Isidor. 630 aliaque exemplaribus Isidorianis, et apud Merlinum plura subjiciuntur, quæ eadem sunt Rufini verba. Sic enim prosequitur textus: Sed in eo concilio admirabile factum principis non puto reticendum, etc., uti apud Rufinum c. 2, 3 et 4, usque ad

A Verum post diutinum multumque tractatum placet omnibus, ac velut uno cunctorum ore et corde decernitur *ἀποφύγετον* scribi debere, id est, ejusdem cum Patre substantiæ Filium confiteri; idque ærmissima omnium sententia pronuntiatur. Decem et septem soli tunc fulasse dicuntur quibus Arii magis fides placeret, extrinsecus creatum Dei Filium ex nullis *ὑποστάσεως* subsistentibus, et non ex ipsa Patris Deitate progenitum confirmantes. Defertur ad Constantinum sacerdotalis concilii sententia. Ille tanquam a Deo prolatam veneratur; cui si quis tentasset obniti, velut contra divina statuta venientem, in exilium se protestatur acturum.

B Illa post medium capitis quinti, summa cum deliberatione quærebatur. Verum post diutinum, et religiosum, quibus noster collector præfationem clausit.

* Hæc ex Rufino c. 3, post. med.

b Vat. Isid., cum Merlino et Rufino, substantiæ. Post pauca confirmantes correximus ex Rufino, Merlino, et codd. Vindebon. ac Vat. Isid., exigente præsertim contextu atque sententia; perperam enim in vulgatis confirmantibus.

INCIPIUNT CAPITULA.

27 CAPITULUM PRIMUM.

* CANONES NICÆNI CONCILII SUB TITULIS XLVI.

TITULUS PRIMUS. Incipit expositio fidei Nicænæ, vel synodica disciplina, et nomina episcoporum CCCXIII.

* Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem; et in unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei; qui natus est ex Patre unigenitus, hoc est, de substantia Patris; Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum

verum ex Deo vero; 28 natum, non factum; *ἐκ οὐσίας* hoc est, ejusdem cum Patre substantiæ; per quem omnia facta sunt quæ in caelo et quæ in terra sunt; qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, et incarnatus est, et homo factus passus est, et resurrexit tertia die, ascendit in caelos, unde venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt: Erat aliquando quando non erat, et priusquam nasceretur non erat; et quia ex nullis subsistentibus * factus est; aut qui

* hanc inscriptionem Quesselus affixit ex ms. Oxon., numero autem canonum seu titulorum XLVI hanc notam apposuit: Est in ms. Oxon. XLVIII, et in Atribatensi XLVII, quod ex diversa partitione Sardicensem natum est. Nihil habet Thuanus. Vide not. ad can. 28 Nicæn. infra; quæ inserta est nostræ annotationi secundæ in eundem canonem. Nulla pariter ejusmodi inscriptio legitur in nostro ms. Cæsareo Vindebonensi 39, quod absolute a primo titulo sic exorditur. I. Incipit expositio fidei Nicænæ, etc. Tituli vero seu canones in Vindebonensi et plerisque hujus collectionis exemplaribus sunt XLVI, sicut etiam in cod. Vat. Regiæ 1997, licet is ad aliam antiquissimam et Italicam collectionem pertineat; ex qua tamen nostrum collectorem canonum divisionem, sicut et alia nonnulla, derivasse, ostendemus not. 1 ad can. 1 Nicænæ.

* Quesselus: Expositio fidei Nicænæ, et quo tempore habitus sit conventus, et nomina episcoporum: ubi verba quo tempore habitus sit conventus hoc loco inepta videntur; tempus enim synodi in antecedenti præfatione designatur. Hinc nostri codicis Vindebon. lectionem prætulimus. In ms. capituli Veronensis 58, versionem quæ vulgo Isidorianâ vocatur continente, hic titulus cum exacta notatione temporis profertur, sic: Incipit fidei expositio concilii quod factum est apud Nicæam metropolim Bithyniæ, Paulino et Juliano

consulibus, xiii kal. Julias, quod est apud Græcos xviii dies mensis eorum ΔΕΚΕΙ Δεξii anno Alexandri sexcentesimo xxxvi. Id plane convenit cum characteribus chroniceis signatis in concilio Chalcedonensi act. 2, de quibus etiam Socrates testator lib. 1, c. 13, his verbis: Tempus autem quo synodus congregata est, sicut in notationibus temporis ipsi synodo præfixis inveni, fuit consulatu Paulini et Juliani die xi kal. Junias (error in diem et mensem irrepsit) anno sexcentesimo tricesimo sexto a regno Alexandri Macedonis. Hanc quidem notam temporis symbolo præfixam inveni etiam Gelasius Cyzicenus c. 26, eandemque nacti sumus in alla inedita versione, quam ante ipsum symbolum pariter ex alio vetustissimo codice Veronensi 55 edemus.

* Non solos Nicænos canones, sed et symbolum antiqui interpretis reddidere versionibus diversis, uti ex mss. diversarum collectionum exemplaribus Dionysiano-Adrianæ, Vaticanæ Regiæ, Isidorianæ, etc., deprehendimus. Quæ tamen versiones cum in minimis vocibus differant, a plerisque editoribus hoc symbolum omissum fuit. Nos variantes unius Vindebonensis nostræ collectionis hic annotabimus.

* Cod. Thuan. addit credimus.

* Ita ex ms. Thuan. ac Vindebon. Quesselus in textu retinuit existentibus, cum Oxon. exemplo. Mox Vindebon. omittit qui, et post pauca habet mutabiliem.

ex alia substantia vel essentia dicunt esse *ἐπίσκοπον*. A hoc est convertibilem aut commutabilem Filium Dei; hoc anathematizat catholica et apostolica Ecclesia.

* Hæc est fides quam exposuerunt Patres, primum quidem adversus Arium blasphemantem et dicentem creatum esse Filium Dei, posteaque adversus omnem hæresim extollentem se et insurgentem contra catholicam et apostolicam Ecclesiam. Quam hæresim cum auctoribus suis damnaverunt apud Nicænam civitatem supradictam cccxviii episcopi in unum congregati; quorum nomina cum provinciis suis et

A civitatibus subter annexa sunt. Sed studiosi servi Dei magis curaverunt Orientalium nomina episcoporum conscribere, propterea quod Occidentales non similiter questionem de hæresibus habuissent *.

30 NOMINA EPISCOPORUM.

Osus Cordubensis episcopus dixit: Sic credo quemadmodum dictum est.

Victor et Vincentius presbyteri Romani, pro venerabili viro papa et episcopo nostro sancto Silvestro subscripsimus; ita credentes sicut supra scriptum est.

* Hanc annotationem symbolo Nicæno subjectam et præmissam subscriptionibus Patrum Nicænorum, Dionysio Exiguo ascribendam suspicatus est P. Joannes Harduinus. At præter quam quod in duobus mss. pure Dionysianis Vat. 5845 et Vat. Palat. 577 non apparet, immo nec in mss. Dionysii Hadrianeis, eam non e Dionysio, sed e Græco fonte originem ducere nihil est ambigendum. Enim vero non solum legitur in codicibus hujus collectionis, quæ a Dionysio non pendet, nec non in mss. Vat. 1342 et Barb. 2888, qui Nicænos canones ex prisca translatione exhibent; verum etiam ipsam ferme integram reperimus in Gelasio Cyziceno lib. ii, c. 26, qui sane e Latinis exemplaribus non excerpt. Adde quod in vetustissimo codice capituli Veronensi 55 existat ignota hactenus versio canonum Nicænorum e Græco, quam hoc tomo typis dabimus; et in hac eadem notatio in Græco fonte inventa, statim post symbolum exhibetur. Quid quod in alio ms. ejusdem capituli 58, in quo purior Isidoriana, ut appellant, interpretatio continetur, hæc eadem notatio describitur, sed plura hæreticorum nomina recenset quam in nostra collectione? Hæc autem nomina, quæ eadem eodemque ordine describuntur apud laudatam Græcam scriptorem Gelasium, e Græco fonte hausta fuere.

† Cod. Vindebon., creaturam Filium Dei, et adversus omnem hæresim. Gelasius Cyzicenus aliarum hæresicon auctores interserit, et similiter ex antiqua versione, quam Isidorianam vocant, in aliquot nostris mss. legitur: Et adversus omnem hæresim Sebellii, Photini, Pauli Samosatani, Manichei, Valentini, Marcionis, et adversus omnem omnino hæresim, si qua insurrexerit contra catholicam et apostolicam Ecclesiam. Similiter habetur etiam in Vat. 1342, qui ex versione Priscæ Nicænos canones recepit, ut videre erit annot. 4 in canones Nicænos ejusdem versionis.

‡ Edit. Quæsnellus inserit fidem: delevisimus auctoritate ms. Vindebon. et alterius codicis Veronensis 55, qui novam Nicænorum canonum versionem hoc tomo edendam profert. Dein vocem hæresim a Quæsnello impressam ignorat iidem codices. Non delevisimus tamen, quia ad equivocationem vitandam utilis est.

§ Ms. Vindebon. et Veron. delent suis.

¶ Quæsnellus ex ms. Oxon. addidit: Hinc est quod numerus nominum cccxviii minime constat: et notavit hæc desiderari in cod. Thuan. Cum autem hæc omitantur etiam in codice Vindebon., uti intrusa in ms. recentiori et valde corrupto expunximus.

‡ Hunc titulum ex eodem Vindebon. ms. adjecimus. In ms. Veron. 58 versionis quæ vulgo dicitur Isidoriana, habetur: Incipiunt nomina episcoporum et provinciarum. Sola Osii et legatorum apostolicæ sedis nomina subscriptionum formam retinent. Cæteri episcopi per provincias distribuuntur, cujus catalogi antiquitatem auctoritatemque in Tractatu de antiquis collectionibus vindicavimus part. i, c. 3, § 1. Ita porro hic primo Osius episcopus Cordubensis, dein vero Romani presbyteri ante omnes episcopos preferuntur subscripti, uti eundem Osium aliosque duos Romanos presbyteros primos subsignasse synodicam

Sardicensem ad omnes episcopos liquet, ex Athanasio Apologia secunda. Sic enim is eorum qui subscripserunt catalogum exorditur: Osius ab Hispania, Julius Roma per Archidamum et Philoxenum presbyteros. Quod si hi duo Romani presbyteri cum Leone diacono item Romano post aliquot episcopos subscripserunt epistolæ Athanasii ad Ecclesiam Mæreoticæ et ms. Veronensi 53 hoc tomo recedende; id neminem moveat, cum huic privatæ Athanasii epistolæ, quæ synodica publica non est, episcoporum subscriptiones spontaneæ nullo servato ordine accesserint. Osium, qui Romanis legatis præcedit, una cum duobus laudatis Romanæ Ecclesiæ presbyteris Silvestri pontificis locum et legationem gessisse Gelasius Cyzicenus prodit lib. ii Hist. Concilii Nicæni, c. 5 et 12. Nullum vero in ejus subscriptione legationis indicium. Forte cum Osius ab imperatore Constantino gravissimis in rebus fuisset adhibitus, et in causa Arii jam ante Nicænam synodum præclaram operam posuisset; Romani legati in mandatis acceperant, ut ei Occidentali præstantissimo episcopo deferrent plurimum; hincque opinio de legatione quadam originem habuit.

Inter mss. porro codices quibuscumque episcoporum catalogum contulimus, cum ex dupli quorundam C episcoporum ordine atque lectionibus diversis, duplici ex fonte Græco omnes manare deprehendimus; tum vero animadvertimus codices collectionis Quæsnellianæ in episcoporum catalogo concinere cum ms. Vat. Regiæ 1997, codices autem versionis Priscæ congruere cum catalogo ejus vetustioris interpretationis, quæ ab Isidoro recepta ac ex Isidori codicibus edita, Isidoriana vulgo appellatur. Ad hunc postremum fontem accedit catalogus, qui in ms. collectionis Hadrianeæ reperitur, licet aliam a Priscæ et Isidoriana Latinam versionem præferat. Quæsnellus ex Oxon. ms. catalogum impressit, et nonnulli variantes notavit ex præstantiori ms. Thuan. nec non ex vulgato Isidoro atque Justello. Nos adhibuimus ms. Vindebon., qui collectionem Quæsnellianam continet, et Vat. Regiæ super laudatam. Cum enim auctor nostræ collectionis inter cætera Patrum Nicænorum catalogum derivaret ex ea peculiari versione quæ in ms. Vat. Regiæ recepta fuit, hujus lectiones in sequenti catalogo nonnunquam ita secuti sumus, ac si e nostræ collectionis codice provenirent. Quoad versionem vero Priscam contulimus eod. Vat. 1342, et quoad Isidorianam antiquissimum Veronensem 58, qui solam canonum Græcorum interpretationem exhibet. Inter codices autem Hadrianeos usi sumus ms. Vallicellano A 5.

§ Particulam sic, quam Socrates alique collectiones exhibent, nobis præstitit noster codex Vindebonensis.

¶ Quæsnellus in margine: Al. Vitus vel Vito. Dein codd. Veron. 58, Vat. 1342, Barb. 2888. Vallie. A 5, et Priscæ versio apud Justellum omittunt voces pro venerabili viro papa et episcopo nostro sancto Silvestro subscripsimus, ita credentes sicut supra scriptum est.

* *Ægypti Thebaidis.*

A

- Alexander Alexandrie.
- ↳ Tyrannus Antinoi.
- 31** * Plusianus Lyci.
- Arpocraton * Alfusianorum.
- * Adamantius Cini.
- Arbation Farbeti.
- Philippus * Panefsei.
- Potamon Heracleis.
- Secundus Ptolomaidis.
- Dorotheus Pelusii.
- Gaius * Thomeis.
- Antiochus Mempheus.
- Tiberius * Tylicis.
- * Agathos Schedia.

Libya Superioris.

- ↳ Dachs Beronicæ.
- Zophirus Archistei * Barcis.
- Serapion * Antipyrgi.
- Secundus * Tanchis.

* Cod. Vindeb. hujus collectionis, *Alexandrie, Ægypti, et Thebaidis*. Cod. Vat. Regine 1997, post *Alexandrum Alexandrie*, titulum proferat *Ægypti, Thebaidis*.

↳ Hic et subsequens episcopus in mss. versionum Priscæ, Isidorianæ et Hadrianæ in ultimum rejiciuntur post *Agathos Schedia*, cui præbigitur titulus *Thebaidis*, reliquis descriptis sub titulo *Ægypti vel Alexandrie*.

* Quesn., *Pelusianus*. Correximus ex nostro Vindebonensi, cum quo concinit cod. Vat. Regine. *Plusianum* una cum *Tyranno* memorat Arsenius episcopus in epistola ad S. Athanasium t. II Concil., col. 461. Versiones Priscæ et Isid. præferunt *Volusianus de Lyco*. Cod. Vallic., *Olusianus Licon*.

* Ms. Vindebon. *Alfusenorum*. Vat. Reg. *Alfucranorum*. Versio Isid. et Priscæ *Alphocratensis*, vel *Alphocratensis*; Justelli cod. *Alphocrantian*; Vallicel. *Alphogranon*. Melius forte in vulg. Concil. *Naucratites*, a *Naucratia* Ægypti. Hic episcopus in his postremis collectionibus primus est post *Alexandrum*, ut erat in codicibus Græcis quibus usus est Gelasius Cyziceus.

* Perperam apud Justellum *Amantius*. *Adamantius* vocatur in epistola episcoporum Ægypti apud S. Athanasium Apol. 2 contra Arianos. Pro Cini melius alie versiones *Cyni*, vel *Cynensis*. Mox versiones *Priscæ*, et *Isid.*, *Arbitio de Pharbeto*.

↳ Sic codd. Vind. et Vat. Reg., ad quos accedit Vallic., *Panephyseos*; et sane melius. Quesnellus *Panefsi*. Cod. Veron. Isid. *Panephyseensis*. Vat. 1312 *Phanepiensis*. Justell. *Panepynensis*. Mox Quesnellus *Potamon*. Prætulimus cætero nostris codices, quorum lectionem confirmat Græca vox *ποτάμων* apud S. Athanasium in epistola laudata. Versiones *Priscæ* et *Isid.* pro *Heracleis* habent *H. racleensis*. De Secundo Ptolomaidis, qui symbolo noluit subscribere, vide quæ diximus in tractatu de Collectionibus part. 1, c. 3, § 1.

* Hanc lectionem etiam cod. Vind. retinet. In ms. Vat. Reg. *Thumneis*. Sed melius in versione Isid., de *Thmneis* vel *Thmneis*, Latine *Thmneis*. In sequenti nomine alie versiones *Isid.* et Vallic. genitivum casum *Mempheos* præferunt.

↳ Cod. Vindeb. *Titicia*. Vat. Reg. *Tuthitis*, forte a *Tutzi* vel *Tziti*, quæ loca Antoninus in Itinerario recenset. Vallic. *Thathies*. Veron. Isidorianus *Thau-*

32 *Libya Inferioris.*

* Titus Paretonii.

Palæstina.

- Macharius Jerosolymæ.
- Germanus Neapolis.
- * Marinus Sebastienus.
- Gaius Sebastie.
- Eusebius Cæsariensis.
- Sabinus Gadarensis.
- Longinus Ascalone.
- Petrus Nicopolitanus.
- Macrinus Jamnia.
- Maximus Eleutheropolitanus.
- Paulus Maximianopolitanus.
- Januarius Hierico.
- Heliodorus Zabulon.
- Aetius Lyddorum.
- 33** Silvanus Azoti
- Patrophilus Scythopolitanus.
- Asclepas Gaza.

B

thitanus. Justell. *Tantitanus*. Num legendum *Tauchitanus*, a *Teuchira*?

↳ Hic in versionibus *Priscæ* et *Isidorianæ* vocatur *Attas* vel *Athas Schediensis*. *Athas* etiam appellatur in ms. Vallic. et in laudata epistola episcoporum Ægypti pro S. Athanasio. Dein *Quesnellus Scedias*. Vallic. *Scedias*.

↳ Vat. Reg. *Dacis Veronicæ*. Melius *Veron. Isid.*, et Vallic. *Daches Beronicensis*, vel *Beronicæ*.

↳ Vindeb. ms. *Barchis*. Vat. Reg. hanc vocem omittit, et habet tantum *Arcistei*. Sed vocem *Barchis* alie versiones, *Prica* et *Isid.*, confirmant, in quibus *Barcensis* legitur a *Barce*, quam Plinius et Stephanus in *Libya* collocant, in posterioribus autem notitiis *Ptolemais* appellatur. Cod. Vallic. *Barces*.

↳ Quesn. *Antipargi*. Cod. Vindeb. *Antipurgi*. Correximus ex ins. Vat. Reg., Vallicellano concinente. *Antipurgus* in notitiis memoratur.

↳ Quesn. et noster cod. Vindeb. *Tanci*. Veram lectionem præbuit cod. Vat. Reg., cum quo concinit versionum *Priscæ* et *Isid.* lectio *Tauchitanus* vel *Tauchitanensis*. Philostorgius enim inter *Libyæ* episcopos una cum *Dachi Beronicensis*, et *Zopiro Barcensi*, nominat *Secundum Teuchirensem*, a *Teuchira* *Libyæ*, ab aliis antiquis dicta etiam *Tauchira*. In cod. Vallic. *Tauchinties*.

↳ Vocem *inferioris* omittunt omnes nostri etiam diversarum collectionum codices.

* Titus, non *Ticus* habent nostra mss. exemplaria. Pro *Paretonii* codex Vind. habet *Paretoni*; Vat. Reg. *Paræthoini*; corrigendum *Paratonii*.

↳ Ita omnes nostri codd. cum Vindebon. Apud Quesnellum perperam *Maximus*. Postea *Sebastienus* in ms. Vind. *Sebastienus* in Vat. Reg. Dein sequens episcopus *Gaius Sebastie*, in ms. Vindeb. *Sebastie*, in Vat. Reg. *Sebastienæ* scribitur. Cum porro alie etiam versiones, *Priscæ* et *Isid.*, hos duos episcopos *Sebastienos* similiter proferant, vetus aliquis error in alterutrum locum ipsius Græci codicis irrepit. In subscriptionibus pseudosynodi Sardicensis apud S. Hilariū non absimiliter referuntur duo episcopi *Troadis Pison* et *Noconius*, cum tamen una tantum *Troas* agnoscat. In cod. Vallic. et in vulgatis Conciliorum expuncto in *Gaiano* patronymico *Sebastie*, ne duo *Sebastienus* episcopi admitterentur, alius est civitatum ordo in *Palæstina*.

Petrus Abili.
Antiochus Capitoliades.

Phœnicie.

* Zenon Tyri.
Eneas Ptolomaidis.
Magnus Damasci.
Theodorus Sidoniæ.
Hellanicus Tripolitanus.
Gregorius Beryti.
b Marinus Palmyræ.
c Thadoneus Alasiæ.
Anatolius Emissæ.
Philocalus Paneades.

a Syria.

* Eustathius Antiochiæ.
Zenobius Seleuciæ.
† Theodotus Laodicæ.
Alsius Apamiæ.
Philoxenus Hierapolitanus.
s Salamonius Germaniciæ.
Piperius Samosatenus.
Archelaus Doliciæ.
Eufraction h Balaneorum.
34 i Baladus chorepiscopus.
Zoilus i Gabalæ.
Bassus h Zeumathiæ.
l Bosianus Rafaniz.

* Hunc Zenonem Tyrium a Nicænis Patribus haud expungendum ostendimus in præmisso Tractatu part. 1, c. 3, § 1.

* Vat. 1342. Martinus.

* Cod. Vindeb. *Todoreus*. Vat. Reg. *Tadoneus*. Vat. 1342 *Theodorus*. Mox *Alaisa* forte e-t p o *Atalis*, quam in Palmyrene Ptolemæus collocat. Cod. Vallie. *Thadoneus Alassu*.

* In mss. versionum Priscæ et Isid., et in alia interpretatione Vallie. el., *Syria Cales*.

* Al. *Eustachius*.

* Sic nostri codd. Vind. et Vat. Reg. Apud Quesnellum *Theodorus*, ut in versionibus Priscæ, Isid. et Vallie.

* Cod. Vind. *Salamonus*. Vat. Reg. *Salamanis*.

* Quesn. *Balaneorum*. Correximus ex mss. Vind. et Vat. Reg.

* Cod. Vat. Reg. *Voladus*. Veron. Isid. *Plaladus*. Apud Justellum *Pallidus*. Vallie. *Falados*.

* Quesn. *Gabaliz*. Cod. x Vindeb. *Gabelæ*. Veram lectionem cod. Vat. Reg. suppeditavit.

* Verius in Veron. Isid. *Zeugmatensis*.

* Sic ms. Vindeb. Quesn. *Cassianus*. Vat. Reg. *Rusinus*, ex quo prætulimus *R faniz*, a Raphanea. Quesn. *Rafnæ*. Vindeb. *Rafnæ*. Versiones Priscæ et Veron. Isid. *Asienus Rephanæuta*, ubi legendum *Raphanæuta*. Alii versio Vallie. *Bassianus Refaneos*.

* Cod. Vindeb. *Genotius*. Post hoc nomen mss. versionum Priscæ et Isid. addunt *Manicius Epiphaniæ*. Vallie. *Manicius Epiphaniæ*. Dein pro *Eustasius* alii codd. habent *Eustathius*, vel *Eustachius*.

* Versiones Priscæ, Isid. et Vallie. *Siricius a Cyro* vel *Cyri*. Vat. Reg. *Virigius Eurri*. Dein pro *Seleucus* alii cod. *Seleucius*.

* Vat. Reg. *Giddarensis*; Vat. 1342 *Geddonensis*; Veron. Isid. *Gandarensis*, forte *Gindarensis*, ut in vulgatis Isidori legitur, ex *Gindare* Syriæ oppido. Recte in Vallie. *Gindaron*; in quo mox *Pegasios Ambac-*

A m Gerontius Larissæ.

Eustasius Arethusiæ.

Paulus Neocæsariæ.

* Diritus Cirris.

Seleucus chorepiscopus.

Petrus o Gendari.

Pegasius Arbocadami.

† Bassonis Gabudæ.

Arabia.

† Nichomachus Bostri.

Cirion Philadelphiz.

Gennadius † Isbuntorum.

Severus Sodomæ.

Sosipater * Beritanensis.

Severus † Dionysiadis.

B

Mesopotamiz.

* Etolaus Edessæ.

Jacobus Nisibiensis.

Antiochus † Resanius.

Mareas Macedoniopolitanus.

35 Persidis.

Joannes Persidis.

Cilicia.

* Theodorus Tarsi.

Amphion Epiphaniæ.

Narcissus † Nerodiades.

Moses * Castabasi.

C mianon.

* Sic ms. Vind. Apud Quesn. *Bassionus Gabudæ*. Vat. Reg. cum Veron. Isid. *Bassones Gabulensis*. Vallie. *Basonis Gabulensis*. Vat. 1342 *Bassunis Gabulensis*. Sed antea Gabulæ episcopus recensitus fuit. Vulg. Isid. *Bassonus Gabenus*, forte melius, a *Gaba*, ejus episcopus una cum cæteris Syriæ primas subscripserunt epistolæ ad Leonem Augustum tom. IV Cone., col. 1865.

* Vat. Reg. *Nichomagus Bostrianus*. Vat. 1342 Priscæ versionis, et Veron. Isid. *Nicomas Bostrianus*. Vallie. *Nichomachus Bostrian*.

* Vat. Reg. *Stavintorum*. Vat. 1342 Priscæ versionis *Ypotensis*, ut Justelli codex *Ybiensis*. Veron. Isid. *Isbutensis*. Vallie. *Isbuntorum*. Melius cum Vindeb. *Isbuntorum*, ab *Isbunte* civitate Arabiæ.

* Vat. Reg. *Veritunensis*. Vat. 1342. *Bartianensis*. Veron. Isid. *Beretorensis*. Justell. *Beritanensis*. Notitiæ in Arabia *Batanem* exhibent. Cod. Vallie. *Supatros Eristisbotamias*.

D * Quesn. *Dosonis*. Correximus ex Vindeb. aliisque nostris codd., in quos Veron. Isid. a *Dionysinda*.

* Sic ex Vind. et Vat. Reg. *Quemellus Etolius*.

* Ms. Vind. *Resoinus*. Vat. Reg. cum Vat. 1342 et Justello *Reymitanus*. Veron. Isid. *Resmitanus*. Vulg. *Resintensis*. Vallie. *Rhesanens*, melius a *Resena* vel *Resaina*.

* Hic episcopus Tarsi omittitur in ms. Veron; Mox Vallie. *Alfon* pro *Amphion*.

* Alii codd. *Nerodians*. Vallie. *Nerodiados*. Legendum *Neroniados*.

* Vindeb. *Castabai*. Vat. Reg. et Veron. Isid. cum vulgatis *Castabalanus*. Vallie. *Castabalen*. Versio Priscæ *Cartabalanus*. Legendum *Castabalanus*, vel *Castabala*, quæ est Ciliciæ oppidum. Dein editi Conciliorum *Nicetas Flaviadis*. Veron. Isid. *Flaviadensis*. Vat. 1342 *Flavidensis*. Vallie. *Niceas Flaviados*.

Nicetas Flavidis.

* Eudemon chorepiscopus.

Paulinus Adanorum.

Macedonius * Mæstorum.

Tarcondimatus * Aegæus.

Esichius Alexandrie *

Narcissus * de Irenopoli.

Cappadocia.

Leontius Cæsariensis.

Eupsichius Tianeus.

* Euritichius Coloniae.

36 Timotheus * Cibistrinus.

Ambrosius * Comanensis.

Stephanus chorepiscopus.

Rhodo chorepiscopus.

Gorgonius chorepiscopus *.

Armenia Minoris.

* Euladius Sebastiae.

Erethius * Satalenus.

* Ita omnes codd., excepto Vat. 1342, in quo Eudor legitur.

* Quesn. *Mæstorum*. Prætulimus *Mæstorum* ex tribus codd. Vind., Vat. Reg. et Vat. 1542. Harduinus cum nostro Vallie. *Manzion*. Veron. Isid. cum vulgato et Justello *Mopsuestenus* vel *Mopsuestensis*. Hic Macedonius fuit episcopus *Mopsuestiae*, quæ cum Mopsos etiam dicatur, forte *Mopsiæ* in Græco legatur, et vetus interpres pro *Mopsæstorum* vertit *Mæstorum*.

* Quesn. *Eugæus*. Vind. ms. secuti sumus. Alii tres codd. Vat. Reg., Vat. 1542 et Veron. Isid., *Aegæianus*. Vallie. *Tarcondimantes Egeon*.

* Versiones *Priscæ* et Isid. addunt minoris. Vallie. Græcam vocem expressit *Nicrens*.

* Codd. hujus collectionis, et Isid. cum Vat. Reg. sic præferunt. Vallie. *Inrenopolis*. Alii versionis *Priscæ* cum Vat. 1342 habent *Hierapolitanus*. Si de *Irenopoli* legendum esset, cum Neronias et Irenopolis eadem urbs sit, hic Narcissus idem esset ac *Narcissus Neroniadis* paulo ante descriptus. Num ex variâ lectione hic episcopus repetitus fuit? Hoc certe nomen *Narcissus* de *Irenopoli* in cod. Vindeb. antiqua manu additum cernitur etiam inter episcopos Phoenicie. Quidni de simili anteriori additamento hoc quoque loco inter Cilicie episcopos suspicemur?

* Vindeb. *Euritichius*. Vat. Reg. cum Veron. Isid. et Justello *Heritius*. Mox idem Justell. cum Vat. 1342 *Cobaniensis*, pro quo Harduin. *Colonensis*. Vallie. *Eryciensis Thiano*, *Eufrosas Coloniae*.

* Vat. Reg. *Euvistritanus*. Versio *Priscæ* *Eubistenis*. Vallie. *Cibistron*.

* Versiones *Priscæ* et Isid. cum ms. Vallie. *Helpidius*. Confer not. 32 in catalogum editionis *Priscæ*.

* Codd. Veron., Isid. et Vat. 1342 versionis *Priscæ* cum Justello, qui omittunt duos præcedentes chorepiscopos Stephanum et Rhodonem, hic addunt alios duos, Eudromium et Theophanem, quos mss. collectionis nostræ cum Vat. Regina paulo post recensent in Armenia minori. Cod. Vallie. hos omnes in Cappadocia collocat sic: *Gorgonius, chorepiscopus, Stephanus chorepiscopus, Eufrosinus chorep., Rhodon. chorep., Theophanius chorep.*

* Quesn. *Hulalius*. Correximus ex omnibus nostris codd., excepto Vallie., in quo *Eulogius*.

* Sic cod. Vind. *Quesnellus Satalenus*. Vat. Reg. *Satalienus*. Vallie. *Satalon*.

* Quesnellus sub titulo *Armenia Majoris* unicum episcopum posuit sic: *Aristecius Diosponti. Eretis.*

A Eudromius chorepiscopus.

Theophanes chorepiscopus.

Armenia Majoris.

* Aristecius Diosponti.

Cretis Helenoponti.

Helpidius Comanensis.

Eutychius Amasiae.

Heraclius * Celensis.

37 Ponti Polemoniæ.

* Longius Neocæsariensis.

Domnus Trapezontensis.

Stratophilus * Ptionensis.

Paphlagonia.

Philadelphus Pompeiopolitanus.

Petronius * Leneopolitanus.

* Eufisicius Amastridenus.

Galatig.

* Pancasius Ancyrae.

Decasius * Taviae.

Dein alium titulum porri inseruit, et veluti episcopum Ponti subiecit: *Helenus Ponti*. Postea *Helpidius*, etc. Secuti sumus codicem Vindeb., cum quo concinit lectio ms. Vat. Reginae *Aritacius Diosponti*, *Aristes Helenoponti*. Melius tamen in mss. versionum *Priscæ* et Isid. sub *Armenia Majori* collocantur isti duo episcopi *Aristarces* et *Acrites Armeni*; dein inseritur titulus *Diosponti*, et sub eo describuntur *Helpidius* et duo alii episcopi. Aliter Vallie. in *Armenia Majori* hos recenset. *Araafius Sobmon*, *Acrites Diosponti*, *Eutycianus Amasias*, *Helpidius Edesion*, *Heraclius Zelon*, *Helpidius Cumanus*.

* Cod. Vat. Reg. *Zolensis*. Justellus cum Vat. 1342 versionis *Priscæ* *Zolonensis*. Melius Veron. Isid. *Zelonensis*: est enim *Zela* civitas Ponti, ex qua cum *Zelonensis* et *Zelensis* usurpatum legatur, in præsentem versionem pro *Celensi* legendum est *Zelensis*.

* Codd. versionis *Priscæ* et Veron. Isid., *Longinianus*.

* Quesn. *Stacephitus Ptuontensis*. Vindebonensis lectionem recepinus. *Stratophilus* legitur in nostris mss. Variant in nomine urbis. Vat. Reg. *Pittiotensis*. Veron. Isid. *Prosthionia*. Justell. *Thytionia*. Lectio omnium melior est in Vat. 1342, *Pithionia*; nam in Ponto *Pithus* oppidum a Plinio memoratur. Vallie. hunc episcopum ignorat, sicut et titulum *Paphlagonie*, ex quo amanuensensis saltem colligimus.

* Quesn. *Neapolitanus*. Substitimus lectionem ms. Vindeb., quippe quæ minus recedit a vera lectione *Jonopolitanus*, quæ est in Veron. Isid. Concinit ms. Vallie. *Jonopolis*.

* Sic ms. Vindeb. Quesnellus *Eufrosinus*. Vat. Reginae *Eupsichius*. Vat. 1342 cum Veron. Isid. *Eupsichius*. Vallie. *Eupsyrus Amastridos*.

* Quesnellus *Marcellus*. Prætulimus lectionem Vindeb. eo quod ms. Reg. ex eodem fonte prodierit paulo absimiliter habet *Pancratius*. Vera tamen lectio est in codd. *Priscæ* et Veron. Isid. ex alio fonte proficiscentibus, *Marcellus Anquiritanus*, quæ confirmatur a S. Athanasio Apolog. 2. In Vallie. *Pancarius*, et *Marcus* [leg. *Marcellus*] *Ancyran*. Nam duo *Ancyran* episcopi? an librarius, vel interpres, ex duplici lectione utramque completi voluit?

* Quesn. ex ms. Oxon. edidit *Pergami*. At notavit in marg. cod. Thuan. præferre *Taviae*, quod et nostro Vindebon. approbatur. Alii codices versionum *Priscæ* et Isid. *Decasius Tabiensis*. Vallie. *Decasius Taviae*. lege *Tabias*.

Erectus a Daumasie Dedareanus.
Philadelphius Juliopolitanus.

38 Asia.

Theonas Cizici.
Menophantus Ephesi.
Orion Ekti.
Euty chius Smyrnae.
Mitres Popanensis.
Macrinus Iliossponti.
Paulus Panee.

Lydia.

Arthemidorus Sardis.
Ethimasius Philadelphiae.
Pollion Barenensis.
Agogius Tripoli.
Florentius Ancyrae ferreae.
Antiochus Aureliopolitanus.

39 Marcus Standi.

Ita omnes hujus collectionis codd., quibus accedit Vat. Reg. *Daumasiade Dami*. Veron. Isid. *Erechthius Cydamitanus*. Vat. 1542 *Gadabitanus*. Justellus *Gadabitanus*. Vulg. antiquiores *Platanensis*. Hi codices versionum Priscæ et Isid. ab alio fonte profecti, addunt *Gorgonius Cimonensis*, al. *Cinnensis*. Vallie. ms. *Erechthius Plamathon*, *Gregorius Cynon*.

Quesn. addidit *Majoris*, quod nulli nostri codd. exhibent.

Quesn. *Meriophantus*. Cod. Vind. *Metiophantus*. Veram lectionem dedere codd. Vat. Reg. et Vallie.

Quesn. *Enittes Sinenphi*. Vindeb. ms. *Mites Sinenphi*. Correximus ex Vat. Reg. ejusdem versionis, quocum alia aliarum versionum exemplaria concidunt. Credimus autem indicari *Hypapan* civitatem Asiae proconsularis. In ms. Vallie. habetur *Mitre Ynapton*.

Sic codd. hujus collectionis. Quesnellus vocem *Iliossponti* divisit in duos, ita ut post nomen *Ilio* *Macrinus* relinquitur, novum titulum provinciae sequentibus episcopis praeferit *HELLESPONTI*; cum tamen *Paulum*, qui mox subicitur, alia collectiones sub unico titulo *Asia* describant. *Hellesponti* quidem titulum ab auctore hujus catalogi fuisse omissum ex eo patet quod episcopus Cyzici, qui fuit *Hellesponti metropoli*, sub titulo *Asia* primus ponatur. Cod. Vat. Reg. *Marinus Ilyolipontianus*. Veron. Isid. *Ilyellespontanus*. Vallie. *Ilyellesponteus*. Justellus cum Vat. 1542 *Liolyontianus*. Gelasius Cyzicenus l. II, c. 27, appellat *Marinum Troadis*.

Vat. Reg. *Phanæa*. Vat. 1542 cum Justello *Andensis*. Veron. Isid. melius *Anadensis*, ex *Anea* Asiae proconsularis: concinit Vallie. *Aneas*. Quesnellus post hunc *Paulum* subjicit *Anaseus Lydiae*. Ita quidem etiam cod. Vind. Sed *Lydiae* vox est titulus provinciae, ut non solum alia collectiones et versiones *Priscæ*, Isid. et Vallie., verum etiam cod. Vat. Reg. hujus versionis exhibent: qui omnes vocem *Anaseus* ignorant. Forte hæc vox ex varianti lectione vocis *Anadensis* perperam intrusa fuit.

Quesnellus addit et *Thiatra*; pro quo cod. Vindeb. habet *Stiatra*. Utrumque perperam. Hujus vocis loco ex aliis codd. etiam Vat. Reg. adiciendum liquet alium episcopum, qui vocatur *Seras Thyatira*, qui postea repetitis aliquot episcopis legitur pariter in ms. Vindeb. In Valliecl. *Sozon Tyatiron* vocatur.

Al. *Euthimasius*, vel *Euthemasius*. Valliecl. *Thomasius*.

Quesn. *Barenensis*. Valliecl. *Bareos*. Prætulimus cum ms. Vind. *Barenensis*, pro quo legendum videtur *Bagenensis*, ex *Bage* Lydiae urbe, cum præsertim *Baren-*

A

Phrygia.

Nunechius Laodicie.
Flaccus Sanai.
Procopius Sinnades.
Pistius Azani.
Athenodorus Doriensis.
Eugenius Eucarpia.
Flaccus Hieropolitanus.

Pisidia.

Eulalius Iconii.
Thelemachus Adriopolitanus.
Esichius Neapolitanus.
Euty chius Seleucie.
Apagnius Lomenensis.
Tarsicius Apamensis.
Patricius Alladorum.

40 Academius Mortinensis.

sis episcopus in Pisidia deinceps reconsecratur

Alii codd. *Standitanus*, forte *Silanditanus*. Notitia enim urbem *Silandi* in Lydia exhibent, et aliquot episcopi hujus urbis in aliis synodis subscripti inveniuntur.

Sic cum ms. Thuan. potiores codd. Quesnellus ex ms. Oxon. *Nunetius*. Quidam codd. *Nunetius*. Valliecl. *Nonechios*.

Cod. Vind. *Sanaina*. Alii codd. cum Justello *Sannabensis*. Notitia Græca apud Schelestratum tom. II Antiq. Illust., p. 300, in Phrygia Pacatiana *Sannum* collocat.

Ms. Oxon. Quesn. *Hieropina*. Thuan. *Neocopius* Vindeb. *Ocopius*, ubi litteræ *pr* initio deficiunt. Correximus ex ms. Vat. Reg., cum quo alia versiones, *Prisca* et Isid. et Valliecl. conspirant.

Sic ex ms. Vat. Reg. concinit Veron. Isid. *Pistius Azanensis*, et Valliecl. *Pistios Azanon*. Vat. 1542 *Phristicus Azanensis*. Vindeb. approbat nomen *Pistius*, sed pro *Azani* habet *Axiani*. Quesn. *Petrus Axiani*. At *Azana* in Phrygia censetur.

Quesn. *Artemidorus*. Vindeb. *Antiriodorus*. Prætulimus cod. Vat. Reg., cum quo alii concidunt. *Doricus* idem est ac *Doryleitanus*, vel, ut in Valliecl., *Dorilean*. Quesn. addit *Leo Doreas*, ac si esset alius episcopus. Noster Vindeb. præferens *Docti Leo* satis inquit hanc mendosam vocem esse variantem præcedentis *Doriensis*. Mss. exemplaria versionum *Priscæ* et Isid. et Valliecl. post *Athenodorum Doryleensem* inserunt *Paulum Apamenum* seu *Apamensem*. Omittitur vero in nostra collectionis mss., uti etiam in Vat. Reg. *Apamea* quidem non ad Phrygiam, sed ad Pisidiam pertinet, in qua sane alius episcopus *Apamenus* inferius notatur. Num error est in voce *Apamenus*, et legendum *Apianus*, ab urbe *Apia*, quæ in Phrygia describitur?

Cod. Vindeb. addit *Caria*.

Melius in ms. Veron. Isid. *Adrianopolitanus*, et in ms. Vallie. *Hadrianopolitan*. Mox Vind. et Vat. Reg. *Esicius*.

Vat. Reg. et Vindeb. *Lomenensis Linae*. Veron. Isid. *Limiensis*. Melius in versione *Priscæ Limenensis*, a *Limena* Pisidiæ, quam Notitia Græcæ designant. Vallie. male *Spatios Symeon*.

Sic Vindeb., pro *Ambladorum*, ab *Amblada*, quam *Stephanus* Pisidiæ tribuit. Quesn. *Adliadorum*. Ver. Isid. et versio *Priscæ Ambladenitanus*. Valliecl. *Abiades*: corrige *Amblades*.

Quesn. *Piapporum*. Correximus ex Vat. Reg. *Pappam* Pisidiæ *Hierocles* in Notitia refert. Cod. Veron. Isid. a *Papho*. *Prisca* versio a *Paro*. Utrumque perperam pro a *Pampo*, Valliecl. *Acamedios Pamon*.

Polycarpus metropolitanus.

Heraclius Barenis.

Theodorus * Uensis.

† Odon Licius:

Lycia.

Eudemus Paterensis.

Pamphylia.

* Callides Pergensis.

† Euresius Terminus.

* Zeusius Barbonitatus de Synasmo.

Domnus † Aspendicus.

* Quintianus Seleucia.

Patricius Maximianopolitanus.

Afrodicius † Maginensis.

‡ *Insularum.*

Eufrosinus Rhodius.

Melifron † Ciniensis.

Strategius Lemni.

Apollodorus Coreyra.

Caria.

Eusebius Antiochia.

† Emmonius Afrodisiensis.

Eugenius Appolloniades.

† Letoicus Cibiritensis.

* Vat. Reg. *Osenis*. Hic et sequens episcopi desunt in Veron. Isid. et in Vallicellano.

† Vat. Reg. *Adon Lycius*. Just. *Adon Bycia*. Hic porro annotante Quesnello in margine ms. Oxon. addit *Nicolaus Myrensis* teste auctore translationis ejus.

* Vat. 1342 *Gallitius*. Just. *Gallites*. Veron. Isid. *Callices* Vallic. *Callidicus*.

† Solus Quen. *Heresius*. Mox verius in Vat. Reg. *Terminus*, in Veron. Isid. *Termissus*, et in Vallic. *Termissus*, a *Termino Pamphylia*.

* Vat. Reg. *Cenesius Barbonitanus*; ignorat autem de Synasmo. *Barbonitanus* videtur proficisci a *Barbes*, quam notitia in Pamphylia exhibent. Sed *Prisca* habet *Siarbitanus*; Vallic. *Syardon*.

† Vat. Reg. *Aspelliaspendi*: corrige *Aspendi*, quæ est urbs Pamphylia. Versiones *Prisca* et Isid. habent *Aspendevitanus*. Vallicell. *Aspendu*.

† Cold. Quen. et noster Vindeb. *Sintianus*. Correximus ex cod. Vat. Reg., cum quo alii omnes concordant. *Seleucia* codd. Thuan et Vind. præferunt. Oxon. omnium pessime, *Eleusia*; ceteri aliarum versionum *Seleucia*. Quesnellus huic et duobus sequentibus episcopis, qui in omnibus nostris codicibus ascribuntur Pamphylia, erroneum provincie titulum præfixit *Eleusia*, fortassis ex ms. Oxon. Provinciam *Eleusiam* nullibi invenire licebit.

† Quen. *Magnensis*. Minus male ex cod. Vindeb. *Maginensis*, ubi corrigendum ex Veron. Isid. *Nigidensis*. In Vallicell. *Magidon*, ex Magido Pamphylia. Mox item Vallicell. pro *Insularum* habet *Græcanica* voce *Neon*.

† Ita codd. Thuan. et Vind. Quesnellus cum Oxon., *Cimenis*. Vat. Reg., *Cyriensis*. Codd. versionum *Prisca* et Isid., a *Coo*. Vallic. ms., *Cho*.

† Sic codd. Vindebon., Vat. Reg. et Veron. Isid. *Quesn.* cum Justello, *Ammonius*.

† Ita codd. hujus collectionis. Vat. Reg., *Letodurus*; ceteri, *Letodorus*. Mox Quen., *Cibratensis*. Emendationem *Cibiritensis* suppediavit cod. Vind., cui concinit Veron. Isid. *Cibiritanus*, a *Cibyra* urbe *Cariæ*.

† Sic Quen. cum Veron. Isid., a *Barate*, quam urbem notitia in Lycaonia describit; Lycaonia vero *Isaurica* attribuit Strabo. Vallic., *Baruthon*. Cod.

A Eusebius Milletensis.

Isauria.

Stephanus † Baratensis.

Athaneus * Corocasiensis Parensis

Eudesius, † Claudiopolitanus.

Agapinus Seleucia.

* Silanus metropolitanus in Isauria:

Faustus † Panemuthicorum.

Antonius Antiochia.

‡ Nestor Syedrensis.

* Esicius chorepiscopus.

* Quintus Tymapodorum.

Paulus † Larendensis.

Theodorus Vasadorum.

Anatolius chorepiscopus.

B Quintus chorepiscopus

Tiberius † Alistrensis.

Aquilas chorepiscopus.

Eusebius † Parilius.

Cypri.

Cyrillus Paphi.

Gelasius Salaminæ.

Bithynia.

Eusebius Nicomedensis.

Vind., *Batranensis*. Justell. cum Vat. 1342, *Barthensis*.

* Vind., *Corocassus Porrensis*. Vat. Reg., *Corepissensis*. Vat. 1342, *Artenus Corepissitanus*. Justell., *Athenensis Corepissitanus*. Vallic., *Athenensis Corepissitanus*. Ver. Isid., *Athenensis Corepissitanus*, a *Coropasso*, quem locum memorat Strabo in Lycaonia.

* Cod. Vind., *Eusebius*. Vat. Reg., *Alerius*. Vat. 1342 cum Justello, *Æthesius*. Vallic., *Edesius Claudiopol.*

* Tres codd. cum Justello, *Silvanus*. Dein metropolitanus *Tisaurio* legitur in Vind. *Tisaurometropolitani* in Vat. Reg. Tandem Just. cum Veron. Isid., *Isauria metropolitani*. Forte *Isauropolitani*. Hierocles in Notitia *Isauropolis* Lycaonia memorat, et episcopus *Isaurensis* notatur in concilio Constantinopolitano an. 381.

* Vat. R., *Panemuthicorum*, ex *Panemuthico*, quam urbem in Pamphylia secunda notitia exhibent.

* Solus Quen., *Pastor*; dein habet *Sinedrensis*. Correximus ex Vat. Reg., a quo modicum discrepat Vindeb. *Siendrensis*. Hierocles *Syendrum* collocat in Pamphylia secunda.

* Unus Quen., *Gaius*. Justell., *Isicius*. Post hunc chorepiscopum ms. Vat. Reg. ejusdem versionis addit: *Quirillus Comundensis*. Vat. 1342 et Veron. Isid., *Cyrtillus Comandensis*, a *Comana* Pamphylia. Vallic., *Cyrtillus Scomandron*.

D * Codd. Thuan., Vind. et Vat. Reg., *Quintus*. Quen. cum Oxon., *Quartus*. Dein *Timaniorum* in Vindebon.; *Tirannodorum* in Vat. Reg. Hic episcopus desideratur in aliis mss.

* Quen., *Badarensis*. Vindeb., *Ledarensis*. Præterea cod. Vat. Reg. hujus versionis *Larendensis*, licet melior videatur lectio Justelli et ms. Vat. 1342 versionis *Prisca*, *Larendensis*, a *Laranda* Isauria.

* Sic omnes codd. nostri. Apud Quen., *Cinthus*.

* Solus Quen., *Alitrensis*. Legendum proprie *Lystrensis*, a *Lystra* Lycaonia: unde in ms. Vallic., *Lystron*.

* Vindeb., *Patricius*. Vat. Reg., *Pariciensis*. Justell. cum Veron. Isid., *Diacesis Isauria*. Vallic., *Parichia Isauria*. Vat. 1342, *Diacesaria*, quæ sane urbs apud Hieroclem in Isauria legitur.

- Theogenes Nicææ.
- Maris Chalcædonis.
- Cyrillus • Cii.
- Esicius Nusæ Prusæ.
- Gorgonius Apolloniadis.
- Georgius • Plusiades.
- 43 Euetius • Adrianopolitanus.
- Theophanes chorepiscopus.
- Rufus Cæsariensis.
- Eulalius chorepiscopus.

Europa.

- Pedorus Heracleæ.
- Marcus • Comensis.
- Dacia.
- Prologenes Sardicæ.

Mysia.

- Pistus Martianopolitanus.
- Marcus Euboensis.
- Strategius Ephesiensis.

• Vat. Reg., *Thegnius*
• Quesn. ex cod. Oxon., *Riarinus*. Verum nomen prodiderunt alii nostri codices.

• Hanc lectionem ms. Vat. Reg. secuti sumus, cum Cius in Bithynia censeatur. Justellus concinit a Cio. Veron. Isid. a Chiu. Vat. 1342 a Chio. Cod. Vindeb. et Vallic. Chiu. Male apud Quesnellum *Ciresia*.

• Quesn., *Ceresius Pronusæ*. Vindeb., *Isicius Nusæ Prunusæ*. Veron. Isid., *Eusichius Prusensis*. Vallic., *Eusichius Prusæ*. Vat. 1342, *Esacius Prusensis*. Præulimus Vat. Reg. Duplex *Prusa* in Bithynia censetur. Forte voces *Nusæ Prusæ* alteri ex his duabus conveniunt.

• Forte legendum *Prusiades*, quæ a *Prusa* intra Bithyniam distinguitur a Stephano. Hunc episcopum codices nostræ collectionis et Vat. Reg. præferunt. Aliæ versiones Isid. et Priscæ ignorant. In Vallic. vero interpretatione *Rusindos* mendose scribitur, et legendum *Prusiados*.

• Quesn., *Adriopolitanus*. Emendavimus ex nostris mss. Vindeb. et Vat. Reg. Codex Vallic., *Hadriano-polit*. Aliæ versiones, *Hadrianensis*.

• Duos sequentes episcopos addidimus ex ms. Vindeb. Inveniuntur etiam in codd. Vat. Reg., Vallic., Veron. Isid., et Vat. 1342 diversarum versionum.

• Quesn., *Epedorus*. Vat. Reginæ, *Fæderos*. Vat. 1342, *Fæderus*. Veron. Isid., *Pædheros*. Vallic., *Pederos*. Præulimus cod. Vindeb., in quo *Pedorus*. Sed forte legendum *Pederos*, nam *Pederot* Heraclense suo ævo celebrem laudat S. Athanasius Orat. 4 contra Arianos.

• Vat. 1342, *Comensis*. Vindeb., *Daciameensis*. In Vallic. hic episcopus desideratur.

• Dacia supplēvimus ex nostris codd.

• Duos quoque sequentes episcopos addidimus auctoritate cod. Vindeb., cum quo concordant Vat. Reg. et Vat. 1342. Solum Vat. Reginæ hoc loco habet *Marcus Euboensis*; sub Macedonia autem *Strategius Ephesiensis*. Vat. vero *Marcus Boe*, *Stratigius Ephesiensis*; et alio ordine hos in Achaia collocat, in qua sane tum *Boa*, tum *Eubæa* et *Hephestia* continentur.

• Vat. Reg., *Budis Asteriensis*. Hic episcopus deest in codd. Priscæ et Isid. nec non in ms. Vallic.

• Hunc Achaia episcopum codd. vers. onum Priscæ et Isid. appellant *Strategium Ephesiensem*, qui in mss. hujus versionis et Vat. Reg. supra aliis provin-

A

Macedonia.

Alexander Thessalonicensis.

• Bandisius Thebiensis.

44 Achaia.

Pistus Atheniensis.

• Festius Strategidis.

• Thessalia.

• Dionius Thebanus.

• Sudis Salonitanus.

Calabria.

Marcus • Calabria.

Cecilianus • Carthaginensis.

Dardania.

Dachus Macedonensis.

• Claudianus Thessaliensis.

• Dalmatia.

• Bunius Straborum.

45 Pannonia.

Domnus Pannoniensis.

Galliarum.

Nicasius • Diviensis.

eiis tribuitur. Confer. annot. 2.

• Male hic titulus in codd. hujus collectionis hoc loco præfigitur. Enimvero hoc loco omittitur in Vat. Reg., licet eandem versionem atque ordinem eundem exhibeat, et jure inferius præponitur suo loco ante *Claudianum Thessaliensem*.

• Ms. Vat. Reg., *Cleonius*. Et hic deest in aliarum versionum exemplaribus.

• In Vind. habetur *Dionius Thebanus Salonicensis*. *Budis Calabria*, *Marcus Calabria*. Vat. Reg. post *Cleonium Thebanum* nullum alium episcopum recensens, *Calabria* titulum subjicit. Idque indicio esse videtur nomen *Budis Salonitani* seu *Salonicensis* esse intrusum.

• Quesn. p. rperam, *Commagenæ*. Correximus ex Vindeb. et Vat. Reg. Concinit Vat. 1342 et Veron. Isid., *Calabriensis*.

• Ita idem codices. Apud Quesnellum erronea *Magnensis*. Cod. Vat. Reg. Cæcillano præfigit titulum *Carthaginiensis*. Alii codices versionum. Priem et Isid. *Africa* titulum præferunt. Rectius, neque enim Cæcilianus ad Calabriam pertinet. Codex vero Vindeb., qui titulos rubro colore exhibet, post *Marcum Calabria* spatium vacuum relinquunt, in quo scribendum erat rubro colore nomen provincie Cæcilianii. Cæteri ergo hujus collectionis codices, qui hunc titulum omittunt, et nullo spatio relicto Cæcilianum Marcæ immediate subjiciunt, ab aliquo codice non ab simili profecti sunt, in quo spatium ob provincie nomen relictum ab amanuensibus animadversum non fuit.

• Recte in Vat. Reg. huic episcopo *Thessalia* titulus præfigitur, qui male in nostræ collectionis mss. superius locatur. Confer. annot. 2.

• Hunc titulum inseruimus ex cod. Vindeb. cum quo concordat Vat. Reg. ejusdem versionis. Cæteri interpretationes cum Gelasio Cyziceno hanc provinciam ignorant; sequentem autem episcopum sub *Dardania* titulo collocant.

• Quesn., *Bonius Triporum*. Correximus ex Vindeb. Codex Vat. Reg., *Dubius Straborum*. Veron. Isid., *Budius Strabiensis*. Vallic., *Budion Strabon*. Melius in Vat. 1342, *Budius Stobiensis*, a *Stobi* civitate Macedoniae secundæ, quæ fortassis Nicæni tempore in Dardania continebatur. In Sardicensi sub-scriptus *Pa-regorius a Dardania de Scupis*. Num *Scuporum* hic legendum est?

• Quesn., *Diniensis*, qui episcopatus nondum erat constitutus. Vat. Reg. *Dujensis*. In cod. Vindeb. se-

De Gothiis.

Theophilus a Gothiis.

b Bosphori.

c Cadeceus Bosforensis.

46^a Cum convenisset sanctum et magnum concilium apud Nicæam Bithyniæ, statuta sunt quæ infra scripta sunt; et placuit ut hæc omnia mitterentur ad

eunda manu, *Divionensis*, male, hic enim episcopus novissimæ erectus. Retinimus priorem antiquam lectionem *Diriensis*: nunc *Diensis* vocatur, cuius urbs cum olim *Dea Vocontiorum* appellaretur, forte *Diensis* legendum est. S. Nicasius *Diensis* in hujus Ecclesiæ catalogis notatur.

^a Solus Quesn. male in textu, *Bosphoritanus*.

^b Hunc titulum, a Quesnello omissum, addidimus ex nostris mss.

^c Sic cod. Vind. Ms. Vat. Reg., *Cadamnus*. Quesn., *Domnus*. Vat. 1342 versionis *Priscæ*, *Cathirius*. Veron. *Isid.*, *Barboricathmus*. Vallic., *Camdos*. Post hunc episcopum addidit scriba recentior in codice ms. Oxoniensi (non vero in Thuan. nec in nostris Vindeb. et Vat. Reg.), *Alypius* et *Gaudentius*, sicut in canonibus invenitur; quia nimirum in subjectis canonibus Sardicensibus, qui Nicæni in hac collectione subjiciuntur, et pro Nicænis habebantur, *Alypius* et *Gaudentius* nominantur. Aliam porro notationem ex eodem ms. Oxon. idem Quesnellus inseruit, quam nec Vindeb. exemplar, nec alii nostri codices exhibent. Hic autem illam appendimus: *De numero trecentorum decem et octo, seu quia propter vetustatem abolita sunt, seu quia, ut supra scriptum est, magis curaverunt servi Dei Orientalium episcoporum nomina ponere, cum quibus questio agebatur, quam Occidentium, qui nullam de consubstantialitate Patris et Filii controversiam habebant, desunt nomina nonaginta duo.*

^d Hanc præfationem canonibus præfixam omisit Quesnellus. Exstat autem non solum in nostro cod. Casareo Vindebonensi, verum etiam in Hubertino et aliis hujus collectionis codicibus quos allegat P. Constantius in præfatione tom. I epist. Rom. pontif., n. 88, pag. lxxx. Cum porro eadem invenitur etiam in versione Priscæ, non minus quam in pura Isidoriana, quæ in perveſtito ms. Ver. 58 continetur; cumque in msa. collectionis Hadrianæ aliis atque aliis verbis offeratur, eam a Græco fonte originem ducere suspicari licet. In hac autem illud maxime notandum videtur, ita Nicænam synodum misisse canones ad S. Silvestrum, ut jam antea Arelatensis ad eundem Silvestrum decreta direxit, et postea Sardicensis de rebus gestis ad Julium pontificem retulit. Hanc quidem Romanæ sedis confirmationem a Nicæni Patribus petitam tradit Romana synodus an. 485 in epist. ad presbyteros et archimandritas catholicos Constantinopoli et Bithyniæ consistentes, tom. V Concil., col. 248, quæ e præstantissima collectione Avellana edita fuit. Trecenti, inquit, decem et octo sancti Patres apud Nicæam congregati, confirmationem rerum, atque auctoritatem sanctæ Romanæ Ecclesiæ detulerunt. Quod exemplum secuti Patres Chalcedonenses, gestorum vim omnem et confirmationem a Leoni pontifici reservarunt, uti Anatolius Constantinopolitanus scripsit ep. 132 inter Leoninas c. 4. Vide tom. I, col. 1265. Mirum porro in omnibus collectionibus hanc præfationem præferentibus erroneum consilium notari *Constantino Augusto* et *Licinio consulis*, cum an. 325 Paulinus et Julianus consulum gesserint, ut manifestum est ex ipsa præfatione huic primo capiti a collectore præfixa, in quam vide annot. 1. Illic profecto error inerat exemplari Græco, siquidem ex Græco hæc præfationcula Latine reddita fuit. Forte Græcus ipsius auctor præ oculis habuit notam chronicam, in qua post mentionem Constantini Augusti et Licinii Casaris, veri consules subjiciebantur, et allucinatione

A episcopum urbis Romæ Silvestrum. Facta est autem synodus Constantino Augusto et Licinio consulis, xiii kal. Julias.

47^a Tit. II. De excois. (Can. 1 Dionys. Exig., *Isid. et al.*)

Si quis pro ægritudine a medicis sectus est, vel

aliqua vel salu consulum nomina præteriens, vocen consulis Constantino et Licinio perperam afflixit. Illud solum monere libet, duplicem chronicam notationem synodi Nicæne inveniri. Altera præmittitur symbolo, uti exstat in duobus codicibus capituli Veronensis, ex quibus ipsam dedimus annot. 2 in cap. 1, hæcque genuinum consilium Paulini et Juliani exhibet. Altera vero inserta est huic præfationculæ, *Cum convenisset*; quæ aliis verbis in Hadrianæ exemplaribus ante symbolum descripta, edita est tom. II Concil. editionis Venetæ, col. 30 ac 31, et hæc erroneum consilium in omnibus mss. præfert.

^b Hujus collectionis auctor, aut is qui-unque fuerit qui Nicænos canones cum Sardicensibus junctos ita exhibet, ut in hac collectione præferuntur, duplici Latino fonte usus est, antiquissima nimirum versione Italica quam reperimus in Italica collectione ms. Vat. Regiæ 1997, et ea pariter vetusta quæ, cum Isidoro primum edita, Isidoriana vocari solet. Quoad Nicænorum quidem canonum interpretationem, Isidorianam versionem in plerisque secutus est, in qua tamen nonnulla liberius a collectore mutata fuerant, ut ex annotationibus patebit. Ex versione autem Italica quam memoravimus, præmissum Patrum catalogum, nec non Nicænorum et Sardicensium canonum conjunctionem, eandemque divisionem et numerum, ac fere omnes etiam titulos sumpsit, ac præterea integrum canonem decimum, in quo solo Isidorianam interpretationem omnino deseruit. Adeo vero eandem laudati codicis Vaticano-Regiæ, seu potius alius antiquioris Italici Vaticano-Regiæ similis, divisionem canonumque numerum suscepit, ut omittat canonem ultimum Nicænum de non flectendo genu, in eodem ms. Vat. Regiæ omissum, qui in Isidoriana versione legitur. In ordine autem canonum, nec Isidorianum nec Vat. Regiæ plane secutus est: nam canonem de diaconibus, qui in Veronensi Isidoriano et in Vat. Regiæ præmittitur, et in vulgato Isidoro subjicitur canonem de catechumenis, in hac collectione postponitur canonem de feneratoribus, ut in Græco ordine ab aliis versionibus suscepto invenitur. Monendum vero est Nicænos canones cum Sardicensibus copulatos et cum eadem hujus collectionis versione inveniri in codice Fossatensi, qui ad hanc collectionem non pertinet, ut notavit P. Constantius in præfat. tom. I epist. Rom. pontif., n. 80; sed hic codex communem Nicænorum viginti canonum divisionem representat, nec præterit canonem de non flectendo genu. Codices quoque Pitheæanus et Hardyensis cum eadem lectione præsentis collectionis viginti canones præferunt, in quibus ille de non flectendo genu comprehenditur. Etsi vero Labbeus ex codice Hardyensi xx canonum titulos et divisionem ediderit (ex quibus canonem de diaconibus canonem de catechumenis subjectis agnosceat), in margine tamen notavit eosdem in ipso codice subdividi et his titulis prænotari qui in nostra collectione leguntur. Videt. II Concil., p. 48, 50, 51 et 52. Simile quiddam observari in cod. Fossatensi indicat P. Constantius pag. 1056, not. A, ubi canonem qui in nostra collectione est decimus, sextum esse, at subdivisum, affirmat cum titulo, ut in collectione Quesnelliana.

^c Codd. Thuan. et Pitheæan., per ægritudinem vel *Isid. vulgatos, in ægritudine.*

a Barbaris castratus, a isto permaneat in clero. Quod si quis semetipsum sanus abscondit, hic etiam est in clero, cessare debet; et ex hoc talem nullum oportet ordinari. Sicut ergo de his qui affectaverunt, vel ausi sunt seipsos abscondere, hæc quæ diximus statuta sunt; ita si quis vel a Barbaris vel a dominis suis eunuchi facti sunt, et probabilis vitæ sunt, hos tales suscipit ecclesiastica regula.

Tr. III. De neophytis neque presbyteros neque episcopos faciendis. (Can. 2 Dionys. et Isid.)

Quoniam multa sive per necessitatem, sive alias cogentibus hominibus contra ecclesiasticam regulam gesta sunt; ita ut homines ex vita gentili nuper accedentes ad fidem, et qui parvo tempore catechizati vel instructi fuerant, statim ad spirituale baptismum venirent; et continuo ut baptizati fuerant, etiam ad episcopatum vel presbyterium proveherentur: rectum esse visum est de cætero nihil tale fieri. Nam et tempore opus est ut sit catechumenus; et post baptismum multa probatione indiget: evidens namque est apostolicum præceptum dicens: *Non neophytum, ne elatus in iudicium incidat et laqueum diaboli*. Si vero procedente tempore,

Quesnelliana. Cum vero Fossatensem codicem in numerandis canonibus Hardyensi similem prodatur, ne pugnancia scripserat credatur, conficimus in iis codicibus servari quidem numerum viginti canonum, at simul canones ipsos in duos paragraphos ita subdividimus, ut canonum numerus nequaquam multiplicetur. Qui ipsos codices inspexerit, num ita sit ut conjectando suspicamus, perspiciet. Interim vero in nostra collectione hæc subdivisio canonum Nicæno peperit canones xxvii, omisso illo de non flectendo genu, quemadmodum in ms. Vat. Regime reponitur. In his autem canonibus conferendis adhibuimus cod. Vindebonensem 39, huius collectionis proprium, et nonnullam etiam Thuanem, ejus variantes Quesnellus alicubi notavit. Allegabimus etiam codd. Pithæanum et Claudii Hardy, ex quorum altero Nicæni in xx canonibus distincti, ex altero autem soli canonum tituli in vulgatis Conciliorum editi sunt tom. II, edit. Ven. cod. 48 et 244. Codex quoque Vat. Reg. 1997 alicubi indicandus erit, nec non Fossatensis, aut alii, ubi eos a Constantino aut aliis laudatos invenimus. Cum autem horum canonum lectio e versione Isidori, ut diximus, in partem maximam prodest, præter vulgatum Isidori exemplar, contulimus etiam antiquissimum codicem 58 Veronensis capituli, qui ejusdem versionis Isidorianæ puriorem lectionem continet. Titulos Quesnelli ex codice Oxoniensi, uti credimus, decerptos, in annotationibus rejecimus, eo quod omnes laudati codices hanc Quesnellianam versionem exhibentes, alios titulos suppedient, quos ideo præferendos putavimus.

^a Cod. Veron. 58 cum Isid. vulg. addit placuit ut.

^b Quesnellus, suscipiet. Prætulimus mss. Vindeb. et Pith. cum cod. Veron. et vulg. Isidori, qui duo postremi in fine habent regulam in clerum.

^c Sic eodd. Vind. et Pith., paulo discrepante ms. Hardy, in quo legitur: *De neophytis neque episcopis, neque presbyteris faciendis*. Concinit etiam cod. Vat. Reg., *De neophytis neque episcopos, neque presbyteros ordinari*. Quesnellus: *Ne neophyti episcopi vel presbyteri fiant*.

^d Vulg. Isid. cum ms. Veron., sive ex quacunque causa contra regulam.

^e Cod. Pith., nuper adhuc accedentes ad fidem, et parvo tempore catechizati vel instructi, statim cum ad

quod animæ noceat peccatum inventum fuerit in ea persona, et convincitur duobus vel tribus testibus, cessabit a clero qui ejusmodi est.

Tr. IV. De vindicta eorum qui contra canones fecerint.

Si quis vero præter hæc facit, tanquam contraria statutis hujus sancti concilii gerens, etiam ipse de statu sui ordinis periclitabitur.

Tr. V. De synesactis. (Can. 3 Dionys. et Isid.)

Omnimodis vero interdicat sancta synodus, neque episcopo, neque presbytero, neque diacono, neque ulli omnino clericorum permittit secum habere mulierem extraneam, nisi forte mater sit, aut soror, aut amita. In his namque personis, et horum similibus, omnis suspicio declinatur. Qui aliter præter hæc agat, periclitabitur de clero suo.

Tr. VI. De episcopis a comprovincialibus ordinandis. (Can. 4 Dion. et Isid.)

Episcopum oportet maxime quidem ab omnibus qui sunt in provincia episcopis ordinari. Si vero hoc difficile fuerit, sive urgente necessitate, sive itineris longitudine, certe omnino tres episcopi in unum debent esse congregati; ita ut etiam cæterorum

spiritalem baptismum venerint, et continuo baptizati fuerint, etiam, etc. Vulg. Isid. et cod. Veron., nuper adhuc catechizati vel instituti, statim ad spirituale baptismum venissent, et continuo cum baptizati sunt, etiam, etc.

^a Sic ex omnibus nostris codicibus et vulg. Isid. Quesnellus, presbyteratum. Mox Veron. ms. cum vulg. Isid. prociati sunt; recte igitur visum est.

^b Quesn. ex cod. Oxon., ut quis catechumenus baptizetur, et post baptismum: atque cod. Thuan. lectionem rejecit in marginem, quam cum omnibus nostris mss. et vulg. Isid. textui inseruimus.

^c Voces et laqueum ex nostris mss. et vulg. Isid. recepimus.

^d Vulg. Isid., aliquod mortale peccatum admisit, et convictus duobus, etc. Ms. Veron., mortale aliquod peccatum inventum fuerit in ea persona, et convictum.

^e Ita eodd. Vind. Hardy et Vat. Reg. Apud Quesnellum, De prævaricatoribus canonum.

^f Quesn. in textu, de status sui ordine. Correximus ex mss. Pith. et Vindeb., quibus suffragatur etiam codex Thuan. ab eodem Quesnello laudatus in margine. Ms. Veron. cum vulg. Isid., de statu sui clari.

^g Ita cod. Pithæan., concinente ms. Vindebon. Exemplar Hardy: *De synecolitis, sive synesactis*. Vat. Reg., *De mulieribus quas synesactas [lege synesactas] vocant*. Veron. Isid., *De subintroductis mulieribus quas Græci synesactas vocant*.

^h Idem Veron. Isid. addit licere.

ⁱ Idem cod. Veron., aut tia, id est, amita, vel matertera. Vulg. Isid., aut avia, aut amita, vel matertera, Dein ambo hi eodd. Isid., namque solis personis: omnis quæ ex mulieribus est, suspicio.

^j Codd. Pith., Veron. cum vulg. Isid., agit.

^k Ita tres eodd., Vindeb., Hardy, et Pith., concinente ms. Vat. Reg. Quesnellus, *De ordinatione episcoporum*.

^l Veron. ms. et vulg. Isid. delent maxime; et deia habent ab omnibus, si fieri potest, qui.

^m Voces in unum adjecimus ex Vindeb. et Pith. quibus astipulatur Veron. et vulg. Isid. Hi postremi delent antecedens adverbium omnino: pro quo ms. Pith. habet omnimodo.

ⁿ Veron. cum vulg. Isid., cæterorum qui absentes sunt consensum litteris tenent.

absentium consensum et sententias per litteras te-
neant, et ita faciant ordinationem.

TIT. VII. De potestate metropolitani.

Potestas sane vel confirmatio pertinebit per singu-
las provincias ad metropolitani^a.

TIT. VIII. De his qui excommunicantur ab episcopis suis. (Can. 5 Dion. et Isid.)

^a Sive clericis, sive laicis ab episcopis suis per suas quasque provincias, servetur ista sententia se-
cundum canonem, ut hi qui^d ab aliis excommuni-
cantur, ab aliis^e non recipiantur. Requiritur sane,
ne forte quis pro aliqua indignatione animi aut con-
tentione, aut qualibet commotione **51** stomachantis
episcopi abjectus sit.

TIT. IX. De synodo bis in anno per unamquamque provinciam celebranda.

Ut ergo hæc possint digna examinatione perquiri,

^a Vulg. Isid. addit *episcopum*.

^b Ita cod. Vind. cum Vat. Reg. Ms. Pith., *De his qui excommunicantur sive clericis, sive laicis*. Quesn., *De excommunicatis*.

^c Hic subadiungitur tituli verba; unde ms. Pith. post laudatum titulum sic canonem incipit: *De his qui excommunicantur ab episcopis*. Similiter Veron. Isid., *de his qui excommunicantur sive clericis sive laici ab episcopis per suas quasque provincias, servetur ista*, etc. Vulg. Isid. perperam incipit a verbis *Servetur et ista*, omissis præcedentibus; ac dein ignorat secundum canonem.

^d Quesn., *ut si qui*. Omnes nostros codices et vulg. Isid. secuti sumus.

^e Veron. ms. cum vulg. Isid. addit *ad communio- nem*. Mox Quesn., *ne qui forte pro aliqua indignatione.... aut quolibet tali a communione.... abjecti sint*. Correximus ex ms. Pith., cui concinunt Vind. et Thuan. Codex Veron. Isid., *ne qui forte pro aliqua.... aut quolibet tali commotione stomachi episcopi sui abjecti sunt* [lege sint].

^f Ita codd. Vind. Hardy, et Vat. Reg. Quesnellus, *De conciliis celebrandis*.

^g Veron. Isid., *ex omni provincia*. Male in vulg. Isid., *ex communi*.

^h Sic melius codd. Vind et Pith. Quesnellus, *excommunicantur*. Mox ms. Pith., *usquequo in commune omnibus, aut ipsi episcopo*. Cod. Veron., paulo discrepante vulgato Isid., *excommunicati similiter habeantur, quousque vel in commune, vel ipsi episcopo suo ritum fuerit humaniorem.... Habeatur autem concilium semel; et postea: Secundum vero agatur circa*.

ⁱ Sic omnes nostri codd. et vulg. Isid. Quesnellus, *possint offerre*. Mox cod. Vind. addit *fiat post vocem autumnii*. In Pith., *secundum vero fiat*.

^j Sic mss. Vind. cum Vat. Reg. 1997. Cod. Hardy, *De prima Ecclesia Romæ*. Quesn., *De privilegia primatum sedium*. In ms. Pith. prima canonis sententia loco tituli ponitur s.c.: *Quod Ecclesia Romana semper habuit primum*.

^k Quesnellus prætulit in textu ex unico mendoso et posteriori codice Oxoniensi *semper habuit primum*. Hanc autem prolixam notationem subiecit: *« Legitur in Thuaneco codice et in Atrebatensi apud Alanum Copum et Severinum Binium semper habuit. Concinit Græca canonis versio in act. 16 concilii Chalcedonensis: « ἡ Ἐκκλησία πάντοτε ἔχει τὴν πρώτην. Quæ respondet ipsi Latino canonì, quem respicit Paschasius, nisi quod redundat particula quedam initio canonis: « Quod Rom. Ecclesia, etc. Quæ vocula nec in Atrebatensi codice, nec in Thuaneco, nec in Oxoniensi, nec in Græco concilii Chalcedonensis compicitur. Videatur etiam legi se non habuit, sed habuit Bonifacius PP. I in epistola ad episcopos*

rectum esse visum est per singulos annos in singulis quibusque provinciis bis in anno episcoporum concilia fieri; ut simul in unum convenientes episcopi^a ex universalis provinciis huiusmodi examinent quæstiones: et ita demum hi qui ob culpas suas episcoporum suorum offensam merito contraxerunt, digne etiam a **52** cæteris episcopis^b excommunicati sint usquequo in communionem ab omnibus recipiantur, aut ipsi episcopo suo placeat humaniorem circa eos ferre sententiam. Fiant autem concilia semel quidem ante dies Quadragesimæ: ut omnibus, si quæ sunt, simultatibus amputatis, mundum et solemne Deo munus^c possit offerri: secundo vero circa tempus autumnii.

TIT. X. De primatu Ecclesie Romanæ. (Can. 6 Dion. et Isid.)

B Ecclesia Romana^k semper habuit primum. Te-

per Thessaliam constitutos, quam citat Nicolaus I epist. 43, quæque integra jacet in Concilio Romano, quod Lucas Holstenius in Collectione Romana nuper divulgavit ex Bibliotheca Barberina. De potestate enim Romani pontificis verba faciens, ait Nicænam synodum non aliquid super eum ausam esse consilium: cui contrarius esset canon, si legiset *habeat*; favet vero, si *habuit* legatur; quamquam, ut quod sentio aperiam, non caret suppositionis vel saltem interpolationis suspitione hæc epistola. Etsi porro in canone legamus *habeat* definitis in modum, quod ipsa canonis series postulare videtur, nihil tamen dignitati primatus apostolici detrahatur, quem et Christus ipse in Petro instituit, et decretis suis sacra postmodum concilia confirmarunt. An vero verba hæc: *Romana Ecclesia semper primum habuit*, vel *habeat*, partem canonis constituent, an titulum, in dubium a nonnullis vocatur. Litem, ni fallor, dirimunt codices mss., in quibus et suus titulus ab his verbis distinctus aliquando tribuitur, et hæc canonem ipsum, ut pars, ordiuntur: ut pars, inquam, sed adiectitia; quæ videlicet nec in textu Græco, nec in ulla alia versione, nec in ipso posteriori codice Romano Dionysii reperitur; ut dubium non sit vel eam ex margine irrepissae in textum, vel a Romanæ Ecclesiæ clericis aliisve esse additam, ne Romanæ dignitatis obliui esse SS. Patres viderentur. Ad hunc canonem respicit Valentinianus Augustus cum in constitutione adversus S. Hilarium Arelatensem ex suggestionem S. Leonis edita, hæc habet: *Cum igitur sedis apostolicæ primum S. Petri meritum, qui princeps est episcopalis coronæ, et Romana dignitas civilis, sacra etiam synodi firmitat auctoritas*. Codicibus Thuaneco et Atrebatensi, qui lectionem *habuit* tuerentur, addendi sunt duo Vindebonenses 59 et 42, ac præterea Hardyensis et Fossatensis a Labbeo laudati, Pithecanus et alius nongentorum annorum Parisiensis collegii Soc. Jesu, quos Harduinus allegat; ac tandem Vaticanæ Reginæ 1997, in quo hic canon iisdem omnino verbis exprimitur quibus est usus Paschasius act. 16 concilii Chalcedonensis. Accedit testimonium P. Constantii, qui plura antiqua hujus collectionis exemplaria consuluit. Sic enim scribit tom. I epist. Rom. pontif., col. 1037, not. 6: *In veteribus codicibus legitur Ecclesia Romana semper habuit* (non, ut Quesnellus prætulit, *habeat*) *primum*. Cum ergo tam concordati tot codicum lectione aliisque testimoniis a Quesnello productis statuatur legendum esse *habuit*, miramur vehementer eum in huiusmodi inseruisse in textum *habeat*, ei veram lectionem in notam rejecisse.

Quod porro Quesnellus addidit hæc verba in nulla alia versione reperiri, satis revincitur ex prisca interpretatione a Justello edita, quam hoc tomo ad mss. codices exactam recudemus. In hac enim, si non ea-

neat autem et *Aegyptus Libyæ* 53 et *Pentapolis* : A
ita ut episcopus *Alexandriæ* harum omnium habeat
potestatem ; quoniam et Romano episcopo hæc est
consuetudo. Similiter autem et qui in *Antiochia* con-
stitutus est. Itaque et in exteris provinciis privilegia
salva sint Ecclesiarum.

TIT. XI. De ^b infirmanda ordinatione quæ sine
metropolitani consensu fit.

Per omnia autem manifestum sit * hoc quod si quis
præter voluntatem metropolitani episcopus fuerit or-
dinatus, ^d hunc statuit sancta synodus non debere
esse episcopum.

TIT. XII. De sequendo majori numero, * cum de
ordinatione contenditur.

Sane si communi omnium consensu rationabiliter
habito, et secundum ecclesiasticam 54 regulam
facto decreto, duo aliqui aut tres per conventionem
suam contradixerint, obineat sententia plurimorum.

dem verba, similis tamen sententia continetur can. 6,
cui hic titulus præligitur : *De primatu Ecclesiæ Ro-
mænæ, et aliarum civitatum episcopis*. Dein canon in-
cipit sic : *Antiqui moris est ut urbis Romæ episcopus
habeat principatum ; quæ profecto verba æquivalent
semper habuit primatum*. Hinc autem manifestum sit
duos antiquos interpretes Nicænum canonem in hanc
sententiam accepisse. Hinc etiam agnoscitur quam
male Quesnellus, haud dubitandum tradiderit, hanc
sententiam, vel ex margine irrepsisse in textum, vel a
Romænæ Ecclesiæ clericis alitè esse additam, ne Ro-
mænæ dignitatis oblitus esset sancti Patres viderentur. De
Romænæ quidem Ecclesiæ clericis multo minus su-
spicari licet, siquidem antiqua Romænæ Ecclesiæ
versio eadem fuit ac Africana a Cæciliario delata in
Africam, quæ hunc canonem aliter exhibebat : uti
conjectimus in tractatu de collectionibus part. II c. 2,
§ 1 n. 4.

Epistola autem Bonifacii I ad episcopos Thessaliæ,
quam idem Quesnellus in suppositionis aut inter-
polationis suspicionem adducit, non solum laudatur a
Nicolao I ep. 42, verum etiam ab antiquiore Hadriano
I ep. 93 codicis Carolini ; ac præterea lecta fuit in
synodo Romana Bonifacii secundi : quibus testimo-
niis ita vindicatur, ut non nisi temere de ea vel levis
suspicio obtrudi queat. Exstat insigne fragmentum
Gelasii a Sirmondo editum, et insertum t. V Concil.
Ven. editionis col. 341, ubi cum ille ait, *Sedi S. Petri
trecentorum decem et octo Patrum invicto et singulari
iudicio vetustissimus iudicatus est honor*, hanc nostram
versionem aut priscam respexisse videtur. Hic porro
canon ab Italica antiquissima versione in nostra col-
lectione susceptus, omnino discrepat ab interpreta-
tione Isidoriana, in qua sic effertur : *Mos antiquus
perduret in Aegypto vel Libyæ et Pentapoli, ut Alexan-
drinus episcopus horum omnium habeat potestatem*,
quoniam quidem et Romano episcopo parilis mos est
(Veron. Isid., idem moris est). Similiter autem et apud
Antiochiam, cæterasque provincias honor suus unicui-
que servetur Ecclesiæ.

* Quesnellus inserit primatum : delevimus auctori-
tate trium codd. Vind., Hardy et Fossatensis. Ms.
Pith., cum in tituli locum traduxerit verba, *Quod
Ecclesia Romana semper habuit primatum*, canonem
sic inchoat : *Teneat autem morem antiquum et Aegy-
ptus*, etc.

^b Quesnellus : *Ne sine voluntate metropolitani quis
ordinetur episcopus*. Secuti sumus codd. Vind., Pith.
et Fossatensem, cujus postremi integrum hunc ca-
nonem edidit P. Constantius t. I epist. Rom. pontif.
col. 1435 not. A. Idem etiam titulus legitur in cod.

TIT. XIII. de honore * *Jerosolymitani episcopi*
(Can. 7 Dion. et Isid.).

Quoniam mos antiquus obtinuit et vetusta traditio
ut *Æliæ*, id est ^b *Jerosolymitanorum episcopo* defe-
ratur ; habeat consequenter honorem suum ; sed me-
tropolitano sua dignitas salva sit.

TIT. XIV. De ¹ his qui dicuntur *Mundi*, quo genere
recipiendi sint (Can. 8 Dion. et Isid.).

De his qui seipsos Catharos, id est mundos, vo-
cant, ¹ si qui veniant ad Ecclesiam catholicam, pla-
cuit sancto concilio ² ut ordinentur, et sic maneant
in clero. 55 Ante omnia ¹ vero hoc eos per scri-
pturam convenit profiteri, ut fateantur secum omni
consensu observaturos catholicæ et apostolicæ Eccle-
siæ statuta : id est, communicaturos se his qui ³ forte
secundas nuptias experti sunt, vel his qui persecutio-
nis tempore lapsi sunt. Quibus tamen ⁴ penitentiam
modus et tempus ascriptum est : ut in omnibus se-

Vat. Reginzæ.

* Addidimus hoc ex mss. Vindeb. Pith. et Fossat.
Dein Veron. codex cum vulg. Isid. post voluntatem
addit et conscientiam, et mox interque cum ms. Fos-
sat. habet : *Metropolitani episcopi*.

^d Cod. Veron. Isid., hunc concilium hoc magnum
et sanctum censuit non debere. Vulg. Isid. omittit hoc.
Ms. Pith. et Fossat., statuit hæc auctoritas.

* Sic cum laudatis codd., etiam Vat. Reginzæ.
Solutus Quesnellus habet tantum in electione.

^f Veron. cod. cum Isid. vulg., probato secundum
ecclesiasticam regulam duo vel tres animositatis ducti :
et in fine plurimorum sententia sacerdotum.

* Sic codd. Vindeb., Hardy et Pith. cum Vat.
Reg. Quesnellus, *Jerosolymorum*.

^h Ms. Pith., *Jerosolymorum*, melius. Vulg. Isid.,
*Jerosolymæ episcopo honor deferatur... manente tamen
metropolitani civitati propria dignitate*. Cod. Veron.
Isid., ut qui in *Æliæ* est episcopus, id est *Jerosolymis*,
honoretur, habeat honorem, manente tamen civitatis
metropolitane propria dignitate.

ⁱ Ita mss. Vindeb. et Pith. cum Vat. Reginzæ.
Apud Quesn., *Quomodo Cathari recipiantur*.

^j Veron. Isid. addit qui *Novatiani dicuntur*, et pro-
sequitur, si qui venire voluerint ad Ecclesiam. Vulg.
Isid. aliter ipsum canonem inchoat : Si qui voluerint
venire ad Ecclesiam catholicam ex Novatianis, placuit,
etc.

^k Hæc versio ab Isidoriana proficiscitur, quam
hujus collectionis auctor cum in plerisque quoad Ni-
cænos canones secutus est, tum vero in interpreta-
tione hujus loci atque sententiæ. Sed perperam.
Neque enim reddendum fuerat ut ordinentur ac si
ordinatio a Catharis recepta extra Ecclesiam, nulla
habita fuerit, sed ut ordinati (seu quod infra dicitur,
qui reperti fuerint ordinati) sic maneant in clero. Vide
quæ in hanc interpretationem atque sententiam con-
stituendam pluribus de-servimus annot. 13 ad Que-
snelli Observationes in epistola 167 ad Rusticum
tom. II.

¹ Veron. Isid., vero hanc ab eis confessionem per
scripturam exigere oportet, ut fateantur se communi con-
sensu. Vulg. Isid., vero hanc habeant confessionem,
quam per scripturam, etc., ut in descripta lectione ms.
Veron.

² Particulari forte adiecimus ex nostris codicibus
etiam Veron. Isid., qui postremus habet communica-
turos esse et his qui forte.

³ Veron. cod. et vulg. Isid., addunt lapsis : dein
vero omittunt et in apostolica.

quantur ea quæ in catholica et in apostolica observantur Ecclesia. * Sicubi igitur vel in vicis, vel in urbibus soli ipsi reperti fuerint ordinati, hi qui inveniuntur in clero, in eodem permaneant. Si vero episcopus vel presbyter catholice Ecclesie fuerit ad quem aliqui ex his accedunt, certum est quod^b episcopus Ecclesie habeat suam dignitatem: similiter et presbyter et diaconus^c debent. Hi vero qui ab istis veniunt, si forte episcopus fuerit, habeat presbyterii dignitatem: nisi forte placeat episcopo catholico concedere ei etiam episcopalis nominis honorem. Si vero non plauerit, inveniat ei locum, ut sit in parochia chorepiscopus,^d aut presbyter; dummodo permanere videatur in clero, et ne in una civitate duo sint episcopi.

Tit. XV. De his * qui inexaminati ordinantur (Can. 9 Dion. et Isid.).

Si qui sine examinatione profecti fuerint presbyteri, et postea examinati confessi fuerint peccata sua; et cum confessi fuerint, contra regulam venientes homines temere manus eis imposuerint: hos ecclesiasticus ordo^e non recipit. In omnibus enim quod irreprehensibile est catholica defendit Ecclesia.

Tit. XVI. De lapsis ordinatis (Can. 10 Dion. et Isid.).

Quicumque ex his qui lapsi sunt, et per ignorantiam vel contemptum^f eorum qui eos ordinaverunt, ordinati sunt, hoc non præjudicat ecclesiastica regula. Cum enim compertum fuerit, deponantur.

Tit. XVII. De prævaricatis recipiendis * per penitentiam (Can. 11 Dion. et Isid.).

^a De his qui prævaricati sunt sine ulla necessitate,

^a Vulg. Isid., Et sicubi iidem ipsi fuerint inventi sive in vicis, sive in urbibus clerici ordinati a catholicis, sic etiam in clero persistent, unusquisque tamen in suo ordine. Paulo aliter Veron. Isid., Et sicubi quidem omnes fuerint inventi sive in vicis, sive in urbibus, clerici ordinati a catholicis; sic etiam in clero persistent, unusquisque in statu suo. Versio nostre collectionis Græci textus sententiam melius exhibet.

^b Veron. Isid., episcopus quidem catholicus suam habet (alias habet) dignitatem: similiter autem et presbyter et diaconus debent. Concinit vulg. Isid., in quo solum legitur et presbyteri et diaconi habeant.

^c Quesn. addit habere, repugnantibus omnibus nostris codd. et Pith. Dein solus Quesn., Ex his vero. Mox vulg. Isid. pro presbyteri habet sacerdoti.

^d Vulg. Isid., aut in clero presbyter, ut in civitate una non videantur duo episcopi esse, et ille omnimodis in clero permanere videatur. Veron. Isid., aut presbyter, dum tamen ut in civitate non videantur, etc., ut in vulg. Isid.

^e Quesn., De his qui sine examinatione provehuntur. Cod. Hardy, ordinantur. Præterminalis lectionem codd. Vind., Pith. et Vat. Reginz.

^f Ita mss. Vindeb. et Isid., cum Pith., in quo postremo solum omittitur et, Quesnellus, vel ignorantia, vel contemptus... ordinati sunt; non præjudicant. Cod. Thuan: Quesnellus annotante habet pariter hoc non præjudicat.

^g Voces per penitentiam addite ex nostris codd. Vindeb., Pith., Hardy et Vat. Reginz.

^h Cod. Veron. Isid., De his qui a fide Domini prævaricati sunt... vel aliquod periculum non pertulerunt, sicut actum sub nova persecutione tyranni Licinii. Vulg. Isid., De his qui negaverunt præter necessitatem,

A sine ablatione patrimonii, vel sine periculo, aut aliqua tali re quæ facta est in novissima tyrannide Licinii, placuit sancto concilio, licet indigni sint misericordia, tamen aliquid circa eos humanitatis ostendi. Si qui ergo ex animo penitent, tribus annisⁱ inter auditores constituantur, si fideles sint, et septem annis inter penitentes; duobus vero annis extra communionem, in oratione sola participes fiant populo.

57 Tit. XVIII. De i penitentia eorum qui baptizati ad secularem militiam revertuntur (Can. 12 Dion.).

Si qui vero vocati per Dei gratiam, primo quidem ostenderent fidem suam, deposito militie cingulo, post hæc autem ad proprium vomitum reversi sunt, ita ut pecunias darent, et ambirent rursus redire ad militiam; isti decem annis sint inter penitentes,

B post^j triennium quo fuerint inter auditores. In omnibus vero illud præcipue observetur, ut animus ad propositum eorum, vel species penitentis requiratur. Quicumque enim cum^k omni timore et lacrymis perseverantibus et operibus bonis, omni temporis conversionem suam^l non solo habitu, sed opere et veritate demonstrant, hi tempora statuta complentes, merito orationibus communicant: licebit autem episcopo etiam humanius aliquid circa eos cogitare. Si qui vero indifferenter habuerunt lapsum suum, et sufficere sibi aestimant ad conversionem hoc ipsum quod introire in Ecclesiam videbantur, isti omni modo tempora statuta complere debent.

Tit. XIX. De reconciliations danda * morientibus (Can. 13 Dion., Is. 12).

C De his vero qui recedunt e corpore, antiqua regu regula observabitur^m etiam nunc, ita ut recedentes

qui præter ablationem facultatum, aut præter periculum, vel aliquid huiusmodi, quod factum est sub tyrannide Licinii. Codd. Vindeb. et Pith. dolent facia.

ⁱ Cod. Veron. Isid., inter penitentes habentur, si tamen fideles sunt, et septem annis aliis inter penitentes sint: duobus vero item annis... participant populo. Vulg. Isid. similiter, et solum in ultimis vocibus habet: duobus autem annis fidem sine ablatione in oratione sola, etc.

^j Secuti sumus codd. Vind., Pith., Hardy, a quibus modicum differt ms. Vat. Reginz. Quesnellus, De his qui post baptismum revertuntur ad militiam.

^k Cod. Pith. inserit primum: in Vindeb. etiam secunda manu additur, et legitur in Veron. atque vulg. Isid., qui duo postremo pro auditores habent audientes, et mox Ab omnibus vero illud præcipue observetur, ut animus eorum et fructus penitentis, etc. In Vindeb. pro voce species secunda antiqua manu scriptum est fructus.

^l Voces omni timore et addidimus ex mss. Pith., Veron. ac vulg. Isid., pro quibus in Vindeb. mendose omni tempore et.

^m Ms. Veron. cum vulgato Isid., non solis verbis, sed opere et veritate demonstrant; cum tempus statutum etiam ab his fuerit impletum, et orationibus jam ceperint communicare, licebit episcopo, etc. Et post pauca, lapsum, et sufficere, quod Ecclesiam introierunt, arbitrantur, isti omnimodo tempora statuta complerunt. In ultimis vocibus Quesnellus, non autem nostri codices, complere debent.

ⁿ Solus Quesn., penitentibus, perperam.

^o Sic Vindeb. concinentibus exiguo discrimine codd. Pith. et Isid. Solum Pith. cum vulg. Isid. habet vita sua pro via sua. Quesnellus, observabitur, et ut

e corpore, ultimo et necessario viæ suæ vialico non defraudentur. Quod si desperatus aliquis accepta **58** communione supervixerit, sit inter illos qui in oratione sola communicant, donec statutum tempus compleatur. De omnibus tamen his ^a qui ex nodo corporis exeunt, et Eucharistiam postulant, in tradenda eis communione cura sit et probatio episcopi.

TIT. XX. De catechumenis ^b lapsis (Can. 44 Dion., 15 Is.).

De catechumenis vero ^c lapsis placuit sancto concilio ut tribus annis inter auditores sint tantummodo; post hæc vero orent cum catechumenis.

TIT. XXI. De ^d his qui Ecclesias deserunt, et ad alias transeunt (Can. 15 Dion. et Is.).

Propter multas perturbaciones ^e et seditiones, quæ fieri solent, placuit omnimodo abscidi istam consuetudinem, ^f si contra regulam repertus fuerit in aliquibus partibus ^g civitate ab civitate transire vel episcopus, vel presbyter, vel diaconus, vel clericus. Si quis vero, post hæc statuta sancti hujus concilii, tale aliquid ^h audere tentaverit, infringetur omni genere hujusmodi conatus, et restituatur propriæ Ecclesiæ in qua episcopus, vel diaconus, vel presbyter ordinatus est.

59 TIT. XXII. De non suscipiendis alterius Ecclesiæ clericis (Can. 16 Dion. et Isid.).

Si qui sine respectu agentes, et timorem Domini ante oculos non habentes, neque ecclesiastica statuta ⁱ scientes, recesserint ab Ecclesiâ suâ, sive presbyter, sive diaconus, sive in quocunque ordine ecclesiastico positi fuerint, ^j hi nunquam suscipi debent in Ecclesiâ; sed cum omni necessitate cogantur ut redeant ad Ecclesias suas; aut si permanserint, excommunicatos eos esse oportet.

timo viæ suæ, etc., et in marg. notat legi in ms. Thuan., qui etiam non ita ut recedunt ex corpore. Dein Veron. et vulg. Isid. delent donec statutum tempus compleatur.

^a Codd. Thuan. et Pith., qui ex nudo corpore, vel corporis recedunt. Veron. et vulg. Isid., qui ex corpore recedunt, in tradenda eis, etc.

^b Codd. Vindeb. et Hardy delent lapsis: legitur autem cum Quesnello in Pith. et Vat. Reginz.

^c Supplevimus lapsis cum mss. Thuan. et Pith., concinente Veron. Isid.; qua voce deficiente in Quesnelli codice, sicut et in Vindebonensi, dein scriptum fuit apud Quesnellum, ut si lapsi sunt, tribus annis, etc. Sed voces si lapsi sunt ignorantur in omnibus nostris codicibus, ac etiam in Vindebonensi, licet careat voce lapsis. In vulg. Isid. habetur, Placuit hoc sancto et magno concilio de catechumenis qui lapsi sunt, ut tribus annis inter auditores verbum sint tantummodo, etc.

^d Sic omnes nostri codices, quorum duo voci Ecclesias premittunt suas. Quesn., Ne transeat de Ecclesiâ in alteram.

^e Vulg. Isid. et frequentes tumultus seditionum, quæ fieri solent. Veron. Isid. addit, in plebe.

^f Veron. et vulg. Isid., quæ contra regulam est, sicuti tamen sit, id est, ne de civitate ad civitatem transcat vel episcopus, etc. Uterque delet vel clericus.

^g Vulg. Isid. agere. Veron. Isid. aliquid tentaverit, infringantur. Dein uterque, in qua ordinatus est, omnis reliquit.

A TIT. XXIII. De ¹ non ordinandis clericis alienis sine voluntate episcopi sui (Can. 17 Isid.).

Si quis autem ¹ ausus fuerit aliquem qui ad alterum pertinet ordinare in sua Ecclesiâ, cum non habeat consensum illius episcopi a quo recessit clericus suus, irrita sit hujusmodi ordinatio.

TIT. XXIV. De feneratoribus clericis (Can. 18 Dion. et Isid.).

Quoniam multi clerici avaritiæ causa lucra sectantur turpia, et obliiti sunt divini præcepti quod dicit: Qui pecuniam suam non dedit ad usuram (Ps. xiv, 7): fenerantesque ² centesimas exigunt: statuit hoc concilium sanctum, quod si quis inventus fuerit post hanc definitionem usuras accipere, vel ex quolibet tali negotio turpia lucra sectari, vel etiam ³ in Græcis dimidias centesimas species frugum ad sescuplum dare; omnis qui tale aliquid commentus fuerit ad quæstum, abscidatur a clero, et alienus ab ecclesiastico habeatur gradu.

60 TIT. XXV. De ⁴ diaconibus ne supra presbyteros sint (Can. 18 Dion., 14 Is.).

Pervenit ad sanctum concilium quod in locis quibusdam et civitatibus presbyteris sacramenta ⁵ a diaconibus dentur; quod neque regula neque consuetudo tradidit ut hi qui offerendi sacrificii non habent potestatem, his qui offerunt, corpus Christi porrigant. Sed et illud innotuit, quod quidam diaconi etiam ante episcopum sacramenta contingant. Hæc omnia amputentur, et maneant diaconi intra propriam mensuram, scientes quia episcoporum quidam ministri sunt, presbyteris autem inferiores. Accipiant ergo ⁶ Eucharistiam secundum ordinem post presbyteros ab episcopo vel a presbytero. ⁷ Sed nec

¹ Ita nostri quatuor codices. Quesnellus, Ne recipiatur, qui transierit.

² Veron. et vulg. Isid., custodientes.

³ Codd. Thuan. et Pith., hi nunquam. Veron. et vulg. Isid., non debent suscipi in alia Ecclesiâ.

⁴ Ita mss. Vindeb. et Hardy. Quesnellus, Ne episcopus ordinet alium clericum.

⁵ Quesn., ausus fuerit ad suscipiendum aliquem qui ad aliorum pertinet ordinationem, et cum in sua Ecclesiâ ordinet, cum non habeat, etc. Prætulimus lectionem ms. Pith., cum quo concinunt Vindeb. et Veron. atque vulg. Isid.

⁶ Cod. Thuan., centesimos fructus.

⁷ Ita codd. Vindeb., Pith. et Thuan. ut Quesnellus notavit: apud quem cum Oxon., in quantis dimidiis, etc. Veron. et vulg. Isid. delent in Græcis dimidiis centesimas, et habent species frumentorum. Mox pro sescuplum Vind. præfert sesquiplum. Dein Quesn. post omnia inserit ergo, quam vocem ignorant omnes nostri codices. Postea pro abscidatur ms. Pith. excidetur, Veron. Isid. deficiatur, vulg. Isid. deficiatur.

⁸ Quesn., Ne diaconi supra presbyteros sint. Prætulimus nostros codices.

⁹ Veron. cum vulg. Isid., diaconi porrigant. Hoc neque regula. Dein vulg. Isid. pro contingant habet sumunt; et mox Hæc ergo omnia, ubi particulam ergo a Quesnello receptam, auctoritate nostrorum codd. Vindeb., Pith. et Veron. Isid. expunximus.

¹⁰ Veron. cum vulg. Isid., sacram communionem.

¹¹ In ms. Vindeb. hæc receptiori manu adduntur;

sedere quidem in medio presbyterorum liceat diaconis. Extra regulam enim et extra^a ordinationem est ut hoc fiat. Si quis autem non vult esse subjectus etiam post hanc definitionem, cesset esse diaconus.

61 TIT. XXVI. *De^b Paulianistis, quos Homuncionitas vocant* (Can. 19 Dion. et Isid.).

* Si qui confugerint ad Ecclesiam, statutum sit baptizari eos omnimodo. Si qui vero clerici erant apud eos si quidem inculpabiles, inventi fuerint et irreprehensibiles, ^d baptizati etiam ordinentur ab episcopis Ecclesiae catholicae. Si autem examinati, * minus apti fuerint deprehensi, deponi eos oportet.

Neque Eucharistiam illis presbyteris dividant; sed illis agentibus solum ministrent. Si autem non fuerint in praesenti vel episcopus, vel presbyter, tunc ipsi profertur et dent. Haec ultima periodus additur etiam in textu ms. Pith. et in Veron. ac vulg. Isid. hoc initio: Quod si non fuerit. Solum vulg. Isid. pro dent habet edant. Haec tota sententia in Graeco desit.

^a Veron. Isid., ordinem. Dein cod. Pith., non vult his sufficiens esse.

^b Quesnellus habet in titulo tantum *De Paulianistis*, et dein incipit canonem *De Paulianistis, quos Homuncionitas vocant*. Si qui, etc. Nos secuti sumus codd. Pith. et Hardy, nec non Vind. et Thuan., qui duo postremi ante *Homuncionitas* addunt *homines*. Hanc porro notam Quesnellus subiecit: *Homuncionitas dicti sunt haeretici qui Christum non Deum et hominem, sed hominem solummodo esse blasphemabant: quos inter Paulianista a Paulo Samosateno nuncupati, recensentur. De appellacione huiusmodi qui plura voluerit eruditae annotata, adeat notas doctissimi Joannis Baptistae Cotelerii in libro vi Constitutionum Apostolicarum pag. 271.*

* Vulg. Isid., *Si quis confugit ad Ecclesiam catholicam de Paulianistis et Caaphrygis, statutum est rebaptizari eos omnino debere*. Nomen *Cataphrygis*, quod in nulla alia versione, nec in Graeco legitur, huic versioni Isidorianae esse posteriori assumptum insertum liquet ex nostro cod. Veron., qui puram antiquam versionem ab Isidoro susceptam continet. In eo enim legitur: *De Paulianistis si quis confugerit ad Ecclesiam, statutum sit rebaptizari eos, etc.* Cod. Thuan., *ad Ecclesiam, statim baptizare eos omnino decet*. Secuti sumus lectionem codd. Vind. et Pith. Solum cod. Pith. habet rebaptizari. Quesn., *statutum est*.

^d Pith., rebaptizati. In Vind. secunda manu additur *rursum*. Vulg. Isid., *baptizati rursum*. Veron. Isid., *rebaptizati rursum*.

* Sic codd. Vindeb. et Pith. cum Isidoro. Quesnellus, minus inventi fuerint apti. Veron. l. id. post verbum oportet addit et erunt in ordine laborum.

^f Quesn. addit eorum: quam vocem ignorant codd. Thuan., Vindeb. et Vat. Reginae.

* Can. 20 Nicenus desideratur, de quo vide dissertationem ad hunc c. dicem.

^h Cod. Pith., circa diacones, ut in Isid. vulg. Alii codd. Isid., diaconos. At Veron. Isid. et Vat. Reg. cum aliis codd. hujus collectionis habent *diaconissas*. Mox mss. Thuan. et Pith. cum Veron. Isid. delent eorum. Dein solus Quesn., *seruetur*.

ⁱ In ms. Vindeb. pro qua secunda manu scriptum est quia. Dein Pith. et Veron. Isid., *inter laicos*. Vulg. Isid., *ut et omnino inter laicos*.

^k Vulg. Isid. addit: *Similiter autem diaconissa, quae in catholico canone non habentur, simili modo, id est laicae et tanquam non consecratae deputentur*. Ms. Ver. Isid. idem habet, excepto fine, in quo legitur *simili loco, id est laicae, tanquam non consecratae habeantur*. Canon 20 Nicenus desideratur in codd. hujus collectionis, sicuti in Vaticano Reginae, nec non in abbreviatione Rufini. At in mss. Fossat., Pith. et Hardy,

62 TIT. XXVII. De diaconissis^l.

* Similiter autem et^k circa diaconissas et de omnibus qui in clero eorum inveniuntur, eadem forma servabitur. Commemoravimus etiam de diaconissis his quae in hoc ordine inventae sunt: ⁱ quae nec manus aliquam impositionem habent, ita ut omni genere inter laicos habeantur.

TIT. XXVIII. *De^k episcopis etiam laica communione privandis qui civitates mutaverunt* (Can. 1 Sardicensis Dion. et Isid.).

63 Osius^l episcopus dixit: Non minus mala

licet hanc eandem versionem contineant, idem canon legitur, uti apud Isidorum invenitur. Illum hic subiecit. *De diebus Dominicis et Pentecostes ut in eis stantes oremus. Quoniam sunt in die Dominica quidam ad orationem genua flectentes, et in diebus Pentecostes; propterea itaque est constitutum a sancta synodo, quoniam consona et conveniens per omnes Ecclesias custodienda consuetudo est, ut stantes ad orationem Domino vota reddamus*. Cod. Hardy sic titulum exhibet: *De genu non flectendo in Dominica*. Veron. Isid., qui Nicenis canones Sardicenses subiecit tanquam Nicenos, hunc eundem canonem similiter praefert, hoc uno discrimine quod pro voce *Pentecostes* habet *Quinquagesima*. Quoad defectum vero hujus canonis confer nosras Observationes in dissert. 12 Quesnelli cap. 1. n. 9.

^k Quatenus hic et sequentes canones, qui vere sunt Sardicenses, Nicenis subjecti, et pro Nicenis habiti fuerint, explicavimus in tractatu huic volumini inserto part. II, c. 1, § 3. Hunc porro sequenti canonis titulum e nostro ms. Vindeb. eo libentius praetulimus, quod idem legatur non solum apud Dionysium Exiguum, verum etiam in aliis antiquissimis collectionibus, quae Dionysio vetustiores sunt, ut Vaticana Reginae et Vat. 1542. Quesnelli titulum his expressum verbis, *Ut episcopus transiens de civitate in alteram, laica etiam communione careat*, in nullo nostro codice, nec in ulla alia collectione invenimus. Dionysius in epistola ad Stephanum prodit se hos canones non interpretatum ex Graeco, sed dedisse ut Latine editi fuerant. Hos enim canones ab ipsa Sardicensi synodo non tam Graece quam Latine editos in praemisso tractatu part. I, c. 5, ostendimus. Hinc duo Sardicenses canones in Zosimi commentario Nicenorum nomine producti eandem lectionem a Dionysio receptam exhibent; eandemque pariter in radice praefert omnes Latinae collectiones antiquae quae a Dionysio non procedunt. Hos canones praeter Dionysium invenimus in mss. Latini collectionibus Vat. Reginae 1997, Lucensi 84, Vat. 1542, seu Barb. 2888, Quesnellianis, prisca Justelli, et in ea vetustissima quam Isidorianam vulgo appellant. Non paucæ quidem variantes identidem inductae, aliam atque aliam horum canonum quasi formam ac veluti interpretationem exhibere nonnullis visæ sunt. At exactius perpendentibus et conferentibus singula, totam varietatem in quibusdam vocibus hinc et hinc sparsis inditam, integras vero lineas et comae integra verbis iidem convenire patebit: quod cum interpretationi diversae non congruat, primum originale Latinum liberioribus variatibus alicubi transformatum, sed in radice idem cognoscetur. Hoc loco praeter variantes codicum hujus collectionis, solius Dionysii lectiones annotabimus. Cum postea hi iidem canones edentur in recudenda collectione pri-ca, tunc variante aliorum collectionum ineditarum Vat. Reginae, Vat. 1542, atque Lucensis subijciemus, et alicubi etiam Isidorianae, quam in ceteris cum vulgatis conferre quisque poterit.

^l Quesnellus hanc notationem subiecit: *Canonem*

consuetudo quam pernicioſa corruptela funditus eradicanda eſt : ne cui liceat epiſcopo de civitate ſua ad aliam civitatem tranſire ; ^a maniſeſta enim eſt cauſa qua hoc facere tentat, cum nullus ^b in hac re inventus ſit epiſcopus qui de majori civitate ad minorem ^c tranſiret. Unde apparet avaritiæ eos ardore inflammari, et ambitioni ſervire, ut dominationem ^d agant. Si ergo omnibus placet, huiusmodi pernicies ſævius et aſtutius vindicetur, ut nec laicam communionem habeat qui talis eſt. Reſponderunt uni- verſi : Placet.

(*Can. 2 Dion. et in cod. Thuan.*) Oſius epiſcopus dixit : Etiamsi talis exſtiterit aliquis temerarius, ut fortassis ^e excuſationem afferens aſſeveret quod populi litteras acceperit, cum maniſeſtum ſit potuiſſe ^f paucos præmio et mercede corrumpi, eos qui ſinceram fidem non habent, ut clamarent in eccleſia, et ipſum petere viderentur epiſcopum : omnino has fraudes damnandas eſſe arbitror, hoc modo, ut nec laicam in fine communionem accipiant. **64** Si ergo vobis omnibus placet, ſtatuite. Synodus reſpondit : Placet ^h. Oſius epiſcopus dixit : Illud quoque, ⁱ ut epiſcopi de ſua provincia ad aliam provinciam in

qua ^j ſunt epiſcopi non tranſeant, ni forte a fratribus ſuis invitati, ^k ne videantur janua charitatis excludi.

TIT. XXIX. *Ut inter epiſcopos comprovinciales audiant* (*Can. 5 Iſid.*).

^l Illud quoque providendum eſt : ſi in aliqua provincia aliquis epiſcopus contra fratrem ſuum epiſcopum litem ^m habuerit, ne unus et duobus ex alia provincia advocet epiſcopum ⁿ.

65 **TIT. XXX.** *De appellationibus ad epiſcopum Romanum* (*Can. 4 Iſid.*).

Quod ſi aliquis ^p adjudicatus fuerit epiſcopus in aliqua cauſa, et putat ſe bonam habere cauſam, ut litem concilium renovetur : ſi vobis placet, ſancti apoſtoli Petri memoriam honoremus, ut ^q ſcribatur vel ab his qui cauſam examinarunt, vel ab epiſcopis qui in proxima provincia morantur, Romano epiſcopo. Si judicaverit renovandum eſſe epiſcopum, renovetur, et det iudices ; ſi autem probaverit talem cauſam eſſe, ut non refricentur ea quæ acta ſunt, quæ decreverit confirmata erunt. Si hoc omnibus placet? Synodus reſpondit : Placet.

illum 28, qui primus eſt Sardiciſium, ita repræſentat codex Oxoniſis ; Thuanus vero et Iſidor. in duos acindunt, ſed diverſo modo ; Dionyſius denique Exiguus tres facit. Et Thuanum quidem ſequi animus fuerat, ob eam cauſam quod in ipſo Oxoniſi titulus capituli 1 monent ſub XLVIII titulis comprehendi canones Nicænos, et totidem, uno minus, numeret Atrebatenſis apud Alanum Copum, ut dicitur in diſſertatione de hoc codice. Verum cum animadvertirem Thuanum, in quo ſinguli canones Sardiciſes duplici ornantur argumento, uno quod Dionyſianum eſt, altero aliunde accepto, in hac tamen poſteriori canonis parte quam pro ſecundo habet, unicum legi Dionyſii argumentum, exiſtinari ab ejuſdem Dionyſii codice manare partitionem canonis, a quo et titulus ; aliam vero ut antiquiorem et huic codici propriam eſſe retinendam. Non ſolus codex Atrebatenſis, ſed etiam noſter Vindeb. 39, cum Oxoniſi concinentes, capitulum partitionem hic vulgatam approbant.

^a Cod. Thuan., maniſeſta.

^b Voces in hac re additæ ſunt ex noſtro cod. Vind. huius collectionis proprio, uti adduntur etiam a Dionyſio Exiguo, et in aliis collectionibus Iſid. et Priſca.

^c Cod. Vindeb., velit tranſire.

^d Cod. Thuan. cum Vat. Regiæ, habeant. Mox mss. Vindeb. et Dionyſius deſerunt ergo.

^e Sic codd. Vindeb. et Dionyſ. Exig. cum cæteris collectionibus. Queſnellus, excuſationes.

^f Solus Dionyſius apud Juſtellum, plures ; alii vero ipſius Dionyſii codicis paucos.

^g Cod. Vind. delet in fine. Dion., arbitror, ita ut nec laicam in fine communionem talis accipiat. Mox mss. Vind. et Dion. prætereunt ergo.

^h Cod. Thuan. hoc additamentum in nulla alia collectione exhibitum præfert : in exitu communionem ſaltem laicam conſequantur.

ⁱ Mss. Thuan. et Dion. addunt, neceſſarie adijcendum eſt.

^j Queſnellus cum aliquo ſuo codice inſeruit non ; et in poſtilla marginali notavit : *Negatio male in aliis codicibus omittitur*. Non ſolum cod. Vindeb. huius collectionis, ſed omnes aliarum collectionum hanc negationem ignorant ; canon enim vetat tranſire ad aliam provinciam in qua ſunt epiſcopi, niſi ab iis in-

vitentur.

^k Dionyſius, ne videamur (ah. videantur) januam claudere charitatis.

^l Cod. Thuan. cum Dionyſ. omittunt *Illud quoque providendum eſt*, et habent, *Quod ſi in aliqua*.

^m Ita cum noſtro cod. Vindeb. cæteræ collectiones. Queſn., habet. Mox Dionyſii editiones Moguntina et Juſtelliana refragantibus mss. libris quos Labbeus conſultuit, deſerunt ne : male. Cod. Thuan. habet nec.

ⁿ Dion. cum cod. Thuan. addit cognitoſorem.

^o Queſn., *De appellatione*. Secuti ſumus lectionem noſtri codicis Vindeb., quam comprobat etiam alius huius collectionis codex Atrebatenſis laudatus ab Alano Copo. Idipſum eſt etiam in inſcripti-one mss. Vat. Regiæ, cujus tituli in hac collectione recepti ſunt.

^p Dion., *judicatus*. Poſt paucos pro voce *concilium*, quæ in hac et in Dionyſii collectione legitur, alia collectiones continent. Græco textu habent *judicium*.

^q Queſn. cum mss. Oxon., *ſcribatur ab his qui cauſam examinarunt, Silveſtro Romano epiſcopo* ; ut, ſi judicaverit. Dion. pro *Silveſtro* habet *Julio* ; et pro ut ſi habet et ſi. Cod. Thuan., *ſcribatur vel ab his qui examinarunt, vel ab epiſcopo Julio Romano*. Si judicaverit, etc. Ms. Vind., *ſcribatur vel ab his qui examinarunt, vel ab epiſcopo, ſi judicaverit*. Hi duo poſtremi codices dum repetunt particulam *vel*, quæ deest in Oxon. et apud Dionyſium, imperfectum ſenſum relinquunt, indiſcuntque per ſaltum omiſſa fuiſſe poſt ſecundum *vel* hæc verba, *ab epiſcopis qui in proxima provincia morantur* : quæ contextui neceſſaria ex mss. editionis Priſcæ et Iſidorianæ, nec non ex vetuſtiſſima collectione Vat. Regiæ 1997 ſupplenda credidimus. In Vindeb. ſaltus elucet maniſeſtus : nam a voce *epiſcopis* ad vocem *epiſcopo* antequam amanuenſis tranſcurrit. Nomen *Silveſtro* pro *Julio*, qui Sardiciſis tempore floruit, ſubſtitutum eſt in cod. Oxon. ; ut congrueret cum tempore Nicænz ſynodi, cujus canonibus Sardiciſes in hac collectione adiunguntur. Julii nomen præfert quidem etiam Græcus textus ; omiſſis tamen cum iis Latinis diverſæ originis exemplaribus quæ integrum textum exhibent.

Tit. XXXI. ^a De non superordinando ei qui appellaverit (Can. 4 Dion., 5 Is.).

Gaudentius episcopus dixit: Addendum, si placet, huic sententiae quam plenam sanctitatis protulisti, ut cum aliquis depositus fuerit episcopus, eorum episcoporum iudicio qui in vicinis locis commorantur, et proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, alter episcopus in 66 ejus cathedra post appellationem ejus, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur ^b in loco ipsius, nisi causa fuerit in iudicio Romani episcopi determinata.

Tit. XXXII. Quando debet ^c in aliena provincia a vicinis episcopus ordinari (Can. 5 Dion., 1a. 6).

Osius episcopus dixit: Si contigerit in una provincia in qua ^d plurimi fuerint episcopi, unum forte remanere episcopum, ille vero per negligentiam noluerit ordinare episcopum, et populi convenerint episcopos vicinæ provinciae; censeo debere illum prius conveniri episcopum qui in ea provincia moratur, et ostendi ei quod populi petant ^e sibi rectorem; et hoc justum esse ut et ipsi veniant, et cum ipso ordinent episcopum. Quod si convenit litteris taceat et dissimulaverit, nihilque rescripserit, satisfaciendum esse populis, ut veniant ex vicina provincia episcopi, et ordinent episcopum.

Tit. XXXIII. ^f De non faciendis episcopis per vias et modicas civitates (Can. 6 Dionys.).

Licentia vero danda non est ordinandi episcopum

^a Titulum ex cod. Vindeb. expressimus. Quesnellus, ut appellanti non superordinetur episcopus.

^b Voces in loco ipsius desunt in aliis collectionibus Dion., Prisca, et Isidoriana.

^c Quesn., ex aliena provincia episcopus ordinari. Nostrum Vindebon. cod., qui concinit Vat. Regine, prætulimus.

^d Solus Thuan., non plurimi. Addit Quesnellus: Optime, si fallor: hæc est enim causa cur contigerit unum remanere episcopum. At non est opus deserere lectionem quam cæteræ etiam Latine collectiones cum vulgato Græco approbant. Forte vero ut difficultas et contradictio quæ hoc loco ingeritur prorsus subducatur, supplendum est loco participium ordinandi (in qua plurimi fuerint episcopi ordinandi); quam lectionem nacti sumus in antiqua versione horum canonum hoc tomo edenda ex ms. 55 capituli Veronensis. Confer que in eam observabimus annot. 7. Mox codices nostræ collectionis cum ms. Vat. Reg., quo noster auctor usus dignoscitur, transeunt voces ille vero per negligentiam noluerit ordinare episcopum. Has autem contextui necessarias, et per merum saltum omissas in laudatis codicibus obrepitam vocem episcopum, ex omnibus aliis collectionibus Latinis, Dion. Prisca, et Isid., nec non ex Græco inferendas credidimus. Post pauca Dion. Juscelli, populi convenerint, episcopos vicinæ provinciae debere illum prius convenire episcopum... et ostendere quod populi. Idem legitur in Dion. edit. Conciliorum, nisi quod pro episcopos... debere habetur episcopi... debent: melius.

^e Quesn. ex cod. Oxon. inseruit eum: delevis cum mss. Thuan. et Vind., concinentibus aliis collectionibus.

^f Sic ms. Vind. cum Vat. Regine. Quesnellus, Non debere ordinari episcopum in vico et modica civitate.

^g Solus Quesn. pro voce illi, nostris codicibus

aut in vico aliquo, aut in modica civitate, cui sufficit unus presbyter: 67 quia non est necesse ibi fieri episcopum, ne vilescent nomen episcopi et auctoritas. Non debent ^h illi ex alia provincia invitati facere episcopum, nisi aut in his civitatibus quæ episcopos habuerint, aut si qua talis aut tam populosa est civitas quæ mereatur habere episcopum. Si hoc omnibus placet? Synodus respondit: Placet.

Tit. XXXIV. ⁱ De retractanda synodo provinciali per vicarios episcopi urbis Romæ, si fuerit appellatum (Can. 7 Dion. et Isid.).

Osius episcopus dixit: Placuit autem ut si ^j episcopus accusatus fuerit, et judicaverint congregati episcopi regionis ipsius, et de gradu suo eum deiecerint; ^k si appellaverit qui dejectus est, et confugerit ad episcopum Romanæ Ecclesiæ, et voluerit se audiri; si justum putaverit ut renovetur examen, scribere his episcopis dignetur qui in finitima et propinqua provincia sunt, ut ipsi diligenter ^l omnino requirant, et iuxta fidem veritatis definiant. Quod si is qui rogat causam suam iterum audiri, deprecatione sua moverit episcopum Romanum ut e latere suo presbyterum mittat, erit in potestate episcopi quid velit, et quid æstimet; et si decreverit mittendos esse qui præsentibus cum episcopis iudicent, habentes ejus auctoritatem a quo ^m destinati sunt, erit in suo arbitrio. Si vero crediderit episcopus sufficere, tunc negotio terminum imponat, et faciat quod sapientissimo consilio judicaverit.

C probata, habet autem.

ⁿ Ita ms. Vindeb. cum Atrebatensi apud Alanum Copum, et Vat. Reg. Codex Thuan. titulo caret. Quesnellus ex cod. Oxon., ut credimus: De retractanda causa appellantis in synodo provinciali.

^o Quesn. inserit quis nullo nostro codice, et nulli alia collectione suffragante.

^p Ita hujus collectionis mss. et Dionysius. Editio Isidori: Si appellaverit qui dejectus videtur, et confugerit ad beatissimum Ecclesiæ Romanæ episcopum. Editio Prisca, quæ hoc tomo prædibit ex cod. Vat. 1342, Si appellasse videatur qui dejectus est, et confugerit ad beatissimum Urbis episcopum. Cod. Vat. Regine 1997 ac Zosimi papæ commonitorium: et appellasse videatur, et confugerit ad beatissimum Ecclesiæ Romanæ episcopum, et voluerit eum (quæ postrema vox desideratur in Commonitorio) audiri, et justum putaverit, etc. Post verba se audiri Quesnellus ex solo Oxon. inserit voces Romanus episcopus. Desunt in mss. Thuan. et Vindebon. ac in aliis collectionibus Isid. has voces refert post verbum dignetur.

^q Cæteræ collectiones et Zosimi Commonitorium, omnia.

^r Quesnellus cum solo cod. Oxon., missi sunt. Post pauca cod. Vat. Reg. cum Zosimi Commonitorio, Si vero crediderit sufficere episcopos ut negotio terminum imponant, faciet quod sapientissimo consilio suo judicaverit. Idem habent Dionysius et editiones Prisca atque Isidoriana: quæ tamen post vocem episcopos addunt comprovinciales, vel provinciales. Retinimus lectionem a Quesnello vulgatam ex ms. Oxon., quippe quæ eadem est in cod. Vindeb. Idem Quesnellus in postilla marginali præfert lectionem Isidorianam, ac si eadem sit in Codice Africano et ms. Thuan. Cum vero in Codice Africano, id est, in Commonitorio Zosimi, quod Codici Africano insertum est, desit vox comprovinciales, num in Thuan. legatur ignoramus.

68 TIT. XXXV. * Quando episcopi, et in quibus causis ad comitatum vadant (Can. 8 Dion. et Is.).

Osius episcopus dixit: ^b Importunitates et nimia frequentia, et iniustas petitiones fecerunt nos non tantam habere fiduciam vel gratiam, dum quidam non cessant ad comitatum ire episcopi, et maxime Afri: qui, sicut cognovimus, sanctissimi fratris et coepiscopi nostri Grati salutaria consilia spernunt atque contemnunt, ut non solum ad comitatum multas et diversas, Ecclesie non profuturas, ^c perferant causas; neque, ut fieri solet et oportet, ut pauperibus, aut viduis, aut pupillis subveniatur; sed et dignitates seculares et administrationes quibusdam postulent. Hæc itaque pravitas olim non solum murmuraciones, sed et scandala excitat. Honestum est autem ut episcopi intercessionem his præstent qui iniqua vi opprimuntur, aut si vidua affligatur, aut pupillus exspoliatur, si tamen ista nomina justam habeant causam aut petitionem. Si ergo vobis, fratres charissimi, placet, decernite ne episcopi ad comitatum accedant, nisi forte hi qui religiosi imperatoris litteris vel invitati, vel evocati fuerint. Sed quoniam sæpe contingit ut ad misericordiam Ecclesie confugiant, qui injuriam patiuntur, aut qui peccantes in exilio vel in loculis damnantur, aut certe quæcumque sententiam excipiunt, subveniendum est his, et sine dubitatione petenda indulgentia. Hoc ergo, si vobis placet? ^d Universi dixerunt: Placet, et constituatur.

69 TIT. XXXVI. * De diaconis ad comitatum dirigendis sub prosecutione metropolitani (Can. 9 Dionys. et Isid.).

Osius episcopus dixit: Hoc quoque ^e prudentia vestra tractare debet, qui decrevistis, ne episcoporum improbitas nitatur, ut ad comitatum pergant. Quicumque ergo quales superius memoravimus pre-

* Quesnellus cum cod. Oxon. hunc titulum præfixit. Pro quibus causis episcopi ad comitatum eant. Titulum cod. Vindeb. cum Vat. Reginz concinentem revocavimus.

^b Ita codd. Thuan. et Vindeb. cum Dionys. Quesnellus, Importunitatis nimia frequentia.

^c Al. afferant. Mox cod. Vindeb. delet neque, et habet cum Dionys. aut oportet.

^d Quesn. cum Oxon. addit constituatur. Isid. vulg.; statuatur. Dion., decernite. Secuti sumus codd. Thuan. et Vind., qui neutrum habent. Codd. Vat. Reginz, et Veronensis 58, qui antiquam Sardicensium editionem continet ab Isidoro receptam, non absimiliter præferunt: Si ergo hoc vobis placet. Universi, etc. Post alterum placet delevisimus particulam ut a Quesnello receptam, auctoritate nostrorum codicum atque Dionysii.

^e Ita codd. Vindeb. et Vat. Reginz. Quesnellus, Ut diaconi mittantur ad comitatum per metropolas.

^f Dion., providentia.

^g Cod. Vat. Reginz 1997, qui in maxima civitate, id est metropoli, consistit. Isid. cum ms. Veron. 58 idem habet: solum plurali numero effert ad fratres et coepiscopos nostros qui in maxima civitate id est in metropoli, consistunt: ubi maxime civitatis nomen vocem metropolis explicans, civilem seu geographicam provinciam metropolim innuit; neque enim Sardicensis synodi tempore in Occidente institutæ erant metropoles ecclesiasticæ. Vide quæ animadvertimus in tractatu præmisso part. 1, c. 5, n. 4. Mox voci dia-

conum habuerint vel acceperint, per diaconum suum mittant; quia persona ministri invidiosa non est, et quæ impetraverit, celerius poterit referre. Et hoc consequens esse videtur, ut de qualibet provincia episcopi ad eum fratrem et coepiscopum nostrum preces mittant: qui in metropoli consistit, ut ille et diaconum ejus, et supplicationes destinet, commendatitias tribuens epistolas pari ratione ad fratres et coepiscopos nostros qui illo tempore in his regionibus et urbibus morantur in quibus ^h felix et lætus Augustus rempublicam gubernat: si vero habet is amicos episcopos in palatio, qui cupit aliquid, quod tamen honestum est, impetrare, non prohibetur per diaconum suum rogare, et significare his quos scit benignam intercessionem absentem posse præstare.

70 TIT. XXXVII. Ut discutiatur papa Romanus ⁱ causas propter quas ad comitatum diaconum mitti, si tamen opportunum fuerit (Can. 10 Dionys.).

Qui vero Romam venerint, sicut dictum est, sanctissimo fratri et coepiscopo nostro Romane Ecclesie preces **70** quas habent tradant, ut ipse prius examinet; ^j et si honestæ et justæ sunt, præstet diligentiam atque sollicitudinem ut ad comitatum perferantur. Universi dixerunt placere sibi, et honestum esse consilium. (Isid. Can. 10.) Alipius episcopus dixit: Si propter pupillos et viduas, vel laborantes, qui causas ^k non iniquas habent, susceperint episcopi peregrinationis incommoda, habebunt aliquid rationis. Nunc vero cum ea postulent præcipue, quæ sine invidia omnium et reprehensione esse non possunt, non necesse est ^l ipsos ire ad comitatum.

71 TIT. XXXVIII. * Ut sint episcopi qui in canali sunt solliciti ad discutiendos episcopos euntes ad comitatum (Can. 11 Dion. et Isid.).

Gaudentius episcopus dixit: Ea quæ salubriter providistis ^m convenientia et æstimatione omnium, et

conum præmisimus particulam et ex cod. Vindeb. Ms. Oxon. pro ejus habet sumum.

ⁿ Sic mss. Thuan. et Vindeb. Cæteræ collectiones, felix et beatus; Oxon., religiosus tantum; Quesn., felix et religiosus, ut in Vat. 1542 editionis Præze invenimus. In fine hujus canonis Dion. Justelli, et in margine Conciliorum additur, si tamen opportunum fuerit: quæ verba in Græco et aliis collectionibus Latinis desunt, et solum in ms. Vind. nostræ collectionis et in Vat. Reg. titulo sequentis canonis annectuntur.

^o Quesn., causas euntis ad comitatum. Retinimus titulum codicis Vindeb. accedente ms. Vat. Reginz, in quo tamen melius causas propter quas ad comitatum mittitur, etc.

^p Cod. Vind. cum Dion. et Isid. delent hoc loco et, ac præfigunt verbo præstet.

^q Particula non male omittitur in Dion. Justelli. Mox episcopi deest in cod. Vindeb. in Dion. ac editionibus Isid. et Præze.

^r Ex cod. Vind. ac Præze editione adjecimus ipsos. Dion. et Isid. vulg. habent eos. Vat. Reginz et Veron. 58, illos.

^s Quesn., Ut episcopi in canali constituti discutiunt causas euntis. Secuti sumus cod. Vindeb., qui cum Vat. Reg. concordat.

^t Cod. Oxon. cum Veron. Isid. 58, convenientia et æstimationi. Vindeb., convenientia et æstimatione: manus antiqua emendavit æstimationi. Mox idem Vindeb. cum Dion. Justelli delet et hominibus.

Deo placitura, et hominibus tenere hactenus firmitatem possunt, si metus huius sententiae conjungatur. Scimus enim et ipsi saepissime propter paucorum imprudentiam religiosum sacerdotale nomen fuisse reprehensum. Si quis igitur contra omnium sententiam nissus voluerit ambitioni magis placere quam Deo, is debet scire, causis redditus, honorem dignitatemque se amissurum. Quod ita demum compleri poterit, si unusquisque nostrum qui in canali est constitutus, cum progredientem episcopum viderit, inquirat transitum ejus, causas videat, quo tendat agnoscat. Et siquidem cum invenerit ire ^b ad comitatum, requirat et illud quod superius comprehensum est, ne forte invitatus sit, **71** ut ei facultas eundi permittatur. Si vero, ut superius memoravit sanctitas vestra, propter desideria et ambitiones ad comitatum pergat, nec litteris ejus subscribatur, nec in communionem recipiatur. Si vobis placet, omnium sententia, confirmari debet. Universi dixerunt honestum esse, et placere sibi hanc constitutionem. (Can. 12 Dion. et Is.). Osius episcopus dixit: Sed et moderato necessaria est, dilectissimi fratres, ne subito adhuc aliqui nescientes quid in synodo decretum sit, veniant subito ad civitates eas quae in canali sunt. Debet ergo episcopus civitatis ipsius admonere ^d eum et instruere ut ex eo loco diaconum suum mittat admonitioni, et ipse redeat in parochiam suam.

Tr. XXXIX. • De laici non faciendis episcopis (Can. 13 Dion. et Isid.).

Osius episcopus dixit: Et hoc necessarium arbitror ut diligentissime tractetis, si forte aut d. ves. aut scholasticus de foro, aut ex administratione episcopi fuerit postulatus, ut non prius ordinetur, nisi ^f ante ei lectoris munere, et officio diaconi antea presbyterii fuerit perfunctus, et ita per singulos gradus, si dignus fuerit, ascendat ad culmen episcopatus:

^a Sic ms. Vindeb. et Thuan., continentibus Isid. vulg. et Vat. 1342 editionis Priscæ. Quesn. cum Dion., impudentiam.

^b Ob repetitas voces ad comitatum in hac collectione omis-^a fuerunt sequentis usque ad comitatum; suppleta vero antiqua manu in cod. Thuan. et Vindeb., quorum auctoritate inserenda credimus, cum praesentim omnes aliae collectiones hanc eandem sententiam exhibeant. Cod. Vindeb. saltem manifeste prodit in textu enim habet ire ad comitatum pergat: ubi verbum pergat sine insertis vocibus suspensum, aliqui praetermissum significat. Quesnellus Oxon. codicem saeculi, verba laudata in margine descripsit.

^c Quesn. omittit aliqui et subito; addidimus vero ex cod. Vindeb. et Dion. editionis Conciliorum. Aliæ collectiones habent quidam; omnes subito. Dion. autem Justelli hanc extremam vocem ignorat.

^d Quesn. pro voce cum, quam ex ms. Thuan. et Vind. ac Dionysius, inseruimus, edidit venientem. Post pauca eid. Vind., admonitus ipse tamen redeat. Melius in Dion. Isid. et edit. priscæ, admonitus tamen ipse redeat.

^e Sic cod. Vindeb. In ms. Vat. Regine habetur cito non faciendis. Quesn., Ne laici fiant episcopi.

^f Cod. Vindeb. cum Dion. Justelli ignorat ante, et post pauca habet perfunctus, ut per singulos. Post

A Potest enim per has promotiones, quae habebunt utique prolixum tempus, probari, qua fide sit, qua modestia, qua gravitate et verecundia. Et, si dignus fuerit probatus, divino sacerdotio illustretur. Quia conveniens non est, nec ratio vel disciplina patitur, ut temere vel leviter ordinetur aut episcopus, aut presbyter, aut diaconus, qui neophytus est: maxime cum magister gentium Apostolus ne hoc fieret denuntiasset et prohibuisse videatur (II Tim. iii, 6); sed hi quorum per longum tempus examinata sit vita, et merita fuerint comprobata.

72 Tit. XL. ^h *Quandiu episcopus in aliena civitate peregrinari debet excepta gravi necessitate* (Can. 14 Dion. et Isid.).

Osius episcopus dixit: Et hoc quoque statuere debetis, ut si ⁱ ex alia civitate, vel ex provincia sua ad aliam provinciam transire voluerit episcopus, et ambitioni magis quam devotioni serviens, voluerit in aliena civitate multo tempore residere; ^j forte enim evenit episcopum loci non esse tam instructum neque tam doctum; is vero qui advenit incipiat eum contemnere et frequenter facere sermonem, ut dishonestet et infirmet illius personam, ita ut ex hac occasione ^k non dubitet relinquere assignatam sibi Ecclesiam et transeat ad alienam. Define ergo tempus: quia et non recipi episcopum inhumanum est, et si diutius resideat, perniciosum. Hoc ergo ne fiat providendum est. Memini autem ^l superiores fratres nostros constituisse ut si quis laicus in ea qua moratur civitate, per tres Dominicos dies, id est per tres septimanas non celebrasset conventum, communionem privaretur. Si haec circa laicos constituta sunt, multo magis ^m episcopum, nec licet, nec decet, si nulla sit tam gravis necessitas quae delineat ut amplius a superscripto tempore absens sit ab Ecclesia sua. Universi dixerunt placere sibi.

ⁿ Dionysius addit: Universi dixerunt placere sibi haec. Paulo dissimiliter aliae collectiones.

^o Ita postea cod. Vind b. cum. Vat. Reg. Quesnellus: Ne episcopus sit in aliena Ecclesia ultra tres Dominicos.

^p Dionysius et cod. Thuan., ex alia civitate conerit ad aliam civitatem, vel ex provincia sua ad aliam provinciam; et ambitioni, etc. Retinuius lectionem Quesnelli, quia concinit cum ms. Vindeb., ex quo solum cum reliquis codd. scripsimus ex provincia sua, ubi Quesnellus omisit ex et sua.

^q Quesn. addit. quanto tempore ibi maneat. Delevimus auctoritate omnium nostrorum codicum, et potissimum Vindebonensis.

^r Ita codd. Thuan. et Vind. cum Dion. Isid. et editione priscæ. Quesnellus cum ms. Oxon., non debet Ecclesiam suam relinquere.

^s Dion. et vulg. Isid., superiori concilio. Cod. Veron. 58, qui collectionem ab Isidorus receptum continet; Vat. Regine, et Vat. 1342 editionis priscæ, concinente Graeco textu, superiori tempore. Hoc decretum legitur in concilio Eliberitano c. 21.

^t Quesn., Episcopo nec licet, nec cum decet. Cod. Vindeb. et Dionysium editionis Conciliorum praetulimus.

TIT. XII. *a* **Ne liceat episcopo plus tribus hebdomadibus abesse** (Can. 15 Dion. et Isid.).

Osus episcopus dixit: Quia nihil prætermitti oportet, sunt quidam fratres et cœpiscopi nostri qui non in ea civitate in qua videntur episcopi esse constituti, vel certe parvam rem illis habeant, alibi autem idonea prædia habere cognoscuntur, **73** vel affectionem proximorum quibus indulgeant: his hactenus permitti oportet, accedant ad possessiones suas, et disponant vel ordinent fructum laboris sui; ut per tres Dominicas, id est per tres hebdomadas, si morari necesse est, in suis potius fundis morentur; aut si est proxima civitas in qua est presbyter, ne sine Ecclesia videatur facere diem Dominicam, illuc accedat: ut neque res domesticæ per absentiam ejus detrimentum sustineant, et non frequenter veniendo ad civitatem in qua episcopus moratur, suspitionem jactantiae et ambitionis evadat. Universi dixerunt placere sibi.

TIT. XLII. *a* **De clericis qui submoventur, ab aliis non recipiendis** (Can. 16 Dion. et Isidor.).

Osus episcopus dixit: Hoc quoque omnibus placeat, ut sive diaconus, sive presbyter, sive quis clericorum, ab episcopo suo fuerit communione privatus, ad alterum perrexerit episcopum, et scierit ille ad quem confugit, eum ab episcopo suo fuisse abjectum, non oportet ut ei communionem indulgeat. Quod si fecerit, sciat se convocatis episcopis causam esse dictorum. Universi dixerunt: Hoc statutum et pacem custodiet et concordiam servabit.

TIT. XLIII. *a* **De his qui excommunicantur apud vicinos episcopos audiendis** (Can. 17 Dion. et Isidor.).

Osus episcopus dixit: Quod me adhuc movet, reticere non debeo. Si quis episcopus forte iracundus, quod esse non debet, cito et asperè commoveatur adversus presbyterum sive diaconum suum, et exterminare eum de Ecclesia voluerit, providendum est ne innocens damnetur, aut perdat communionem; et ideo habeat potestatem is qui abjectus est, ut episcopos finitimos interpellet, et causa ejus audiat, ac

A diligentius retractetur, quia non oportet negari ei audientiam roganti. Et ille episcopus qui juste aut injuste eum abjecit, patienter accipiat ut negotium discutatur, et vel probetur sententia ejus a plurimis, vel emendetur. Tamen priusquam omnia diligenter et fideliter examinentur, eum qui fuerit a communione separatus, ante cognitionem nullus debet præsumere ut communioni societ. Hi vero qui conveniunt ad audiendum, si viderint clericorum esse studium et superbiam, quia non decet ut episcopus injuriam vel contumeliam patiatur, severioribus verbis eos castiget, ut obediant honeste præcipienti episcopo: quia sicut ille clericis sincerum debet exhibere amorem charitatis, ita quoque vicissim ministri infucata debent episcopo suo exhibere obsequia.

B **TIT. XLIV.** *a* **De non sollicitandis clericis alienis** (Can. 18 Dion. et Isidor.).

Januarius episcopus dixit: Illud quoque statuit sanctitas vestra, ut nulli episcopo liceat alterius civitatis episcopi ecclesiasticum sollicitare ministerium, et in suis parochiis ordinare. Universi dixerunt: Placet, quia ex his contentionibus solent nasci discordiæ; et ideo prohibet omnium sententia ne quis hoc facere audeat.

TIT. XLV. *a* **De non faciendis clericis alienis sine consensu episcopi sui** (Can. 19 Dion. et Isidor.).

Osus episcopus dixit: Et hoc constituimus universi: ut quicumque ex alia parochia voluerit alienum ministerium sine consensu et voluntate episcopi ipsius ordinare, non sit rata ordinatio ejus. Quicumque autem hoc usurpaverit de fratribus et cœpiscopis nostris, et admoneri debet et corrigi. Aetius episcopus dixit: Non ignoratis quantam et qualis sit civitas Thessalonicensium. Sæpe ad eam veniunt ex illis regionibus presbyteri et diaconi, et non sunt contenti brevi tempore morari; sed sunt ibi, aut certe vix post longa spatia ad sua redire coguntur. Universi dixerunt: Ea tempora quæ constituta sunt circa episcopos et circa horum personas observari debent.

^a Sic nostri codices Vindeb. et Vat. Regiæ. Quesnellus, *Ne episcopus sit in alienis fundis ultra tres hebdomadas.*

^b Quesn., *qui in ea civitate in qua videntur episcopi esse constituti, parvam rem habeant.* Magis placuit lectio cod. Vindeb., cum qua Dionys. Justelli plane concordat. Concinit Vat. 1342 et Isid., qui solum post voces in civitate addunt possident. Vat. Regiæ et Veronen. 58 pro habent legunt habent.

^c Cod. Vi. d. cum Dion. Isid. et editione prisca, post tres Dominicas, id est, post tres hebdomadas. Exemplar Vat. Regiæ et Græcus textus lectionem a Quesnello et suis mss. editam approbant.

^d Quesnellus, *excommunicatis ab alio non recipiendis.* Lectionem codicum Vindeb. et Vat. Reg. revocavimus.

^e Al., *placeat.* Vat. Reg., *placebit.* Dein cod. Thuan., *sive quilibet clericorum.* Post nonnulla Vindeb., *ad quem confugerit.*

^f Codd. Vindeb. et Oxon. cum Dion., *causas;* ac dein, *pactum pro pace* in ms. Thuan.; apud Dion. vero, *et pacem servabit, et concordiam custodiet.*

^g Ita codd. Vind. et Vat. Regiæ. Quesnellus, *Ut*

liceat clerico excommunicato appellare.

^h Cod. Vat. Regiæ, Veron. 58, et Commonitorium Zosimi insertum synodo Carthaginiensi vi apud Isidorum, *Quid me adhuc moveat.* Post pauca pro commoveatur alias commoveatur.

ⁱ Commonitorium Zosimi cum ms. Vat. Regiæ, *habeat potestatem ejectus ut.*

^j Aliæ collectiones, *tractetur.* Post pauca, Dion. et Isid., *discutatur, ut vel probetur.*

^k Ita etiam Dion. Justelli; alia editio Dion. cum Vat. Reg., Veron. 58, et prisca Justelli, *fastidium* Cod. Thuan. cum vulgato Isid., *fastigium.*

^l Solus Quesn., *nostra.*

^m Cod. Vind. et Vat. Regiæ in hoc quoque titulo concordant. Quesn., *Ne sit rata ordinatio de alieno clerico.*

ⁿ Cod. Vind., *sed aut essent ibi:* ubi legendum videtur cum Dion. et ms. Vat. Reg., *sed aut resident ibi.* Mox pro *spatia* ad sua, uti ex Vindeb. emendavimus concinente Dionysio et aliis codd. Quesnellus habet *tempora.*

^o Dionysius, *circa has,*

75 TIT. XLVI. * *De suscipiendis his qui pericula et persecutionem pro veritatis defensione patiuntur* (Can. 21).

Oculus episcopus dixit: Suggestente fratre et coopiscopo nostro Olympio, etiam hoc placuit, ut si aliquis vim perpassus est, et inique expulso pro disciplina et catholica confessione, vel pro defensione veritatis, effugiens pericula, innocens **76** et devotus ad aliam venerit civitatem, non prohibeatur immorari

* Quesn. *De recipiendis his qui pro fide catholica expulsi sunt.* Vindebonensis codex eodem Vaticano Regina titulos semper exhibuit.

* Quesn., *Catholica defensione et confessione veritatis.* Codd. Vind. et Thuan. cum Dion. et editione prisca concinentes sententi sumus. Mox ab alia venerit civitate in Oxon. et Vindeb.

* Aliae collectiones, acceperit vel accipiat.

* Cod. Thuan. addit: *Omnis synodus dixit: Universa quae constituta sunt, catholica Ecclesia in universo orbe diffusa custodiet. Et suscripserunt qui convenerant.* Haec leguntur etiam in Dionysio Conciliis inserto t. II, col. 680, seu potius in mss. collectionis Dionysio-Hadrianensium, unde vulgati sumpti fuerunt; nec non in editione prisca, quam hoc tomo edemus. Quesnellus notavit haec verba praeter Dionysium et mss. Thuan. nec in versione Graeca, nec in alia editis inveniri. Quidquid sit de Graeco textu, quem tamen non versionem, sed originalem aequae ac Latium textum alibi ostendimus, certo praeter Dionysium, seu verius Dionysio-Hadrianensia exemplaria, etiam editione priscae et duabus vetustissimis collectionibus per nos edita laudata verba praeferrunt.

* Sequentibus verbis concluditur hoc primum caput in ms. Vindeb. Paulo dissimiliter Oxoniensis: *Hi canones sunt vel decreta Niceni concilii. Suscripserunt autem omnes episcopi sic. Ego ille episcopus illius civitatis et provinciae ita credo sicut supra scriptum.* Solum amanuensis, qui hunc codicem ex ve-

quandiu aut redire possit, aut injuria ejus remedium accipere: quia durum est eum qui persecutionem patitur non recipi; sed etiam larga benevolentia et humanitas est ei exhibenda ^d.

* Canones sive decreta concilii Niceni expliciunt; suscriperunt autem omnes episcopi sic: Ego ille episcopus illius civitatis et provinciae illius ita credo sicut supra scriptum est.

tustiori exemplari exscripsit saeculo XI vel XII, hanc notationem adiecit, *Sciendum est autem quod in novellis exemplaribus* (exemplaria intelligi Dionysiana et Isidoriana, suo aequo frequentiora, quae Sardicenses canones a Nicenis distinctos praeferebant) *desunt viginti sex capitula. Sed iste codex transcriptus est ex vetustissimo exemplari: quocirca de veritate scriptorum nec in isto primo capitulo Nicenorum canonum, nec in omnibus sequentibus aliquis dubitare debet, si aliter in novellis exemplaribus inveniantur.* Aliae duae diversae originis collectiones, quae nobis praesto fuerunt, quaeque Nicenos ac Sardicenses canones jungunt, post ultimum canonem clausulam apponunt, qua omnes descripti canones Niceno concilio tribuuntur. In cod. Vaticano Regiae 1997 sic: *Explicit decreta concilii, et Nicenorum Patrum catalogus subijciuntur: Omnes episcopi civitatis Cordubensis sic credo. Victor et Vincentius, etc.; et in fine: Exp. concilium Nicenum.* In Veronensi ms. 58 sic: *Finitus decreta concilii Niceni.* Dein symbolum Nicenum et episcoporum ejusdem synodi catalogus appenduntur. In ms. Dion. Justelli, et in duobus puris Dionysii exemplaribus Vat. 5845 et Vat. Palat. 577, in quibus Sardicenses canones a Nicenis separati exhibentur, post ultimum canonem Sardicensem haec subijciuntur: *Suscripserunt autem omnes episcopi sic. Ego ille episcopus illius civitatis provinciae illius ita credo sicut scriptum est supra.* Hujus formulae rationem dedimus in Tractatu de Collect. part. II, c. 1, § 3.

77 ADMONITIO IN CAPUT SECUNDUM.

De Breviario canonum Hipponensium. Hujus editionis necessitas ac praestantia. Ubi conditum, et quando, ejusdemque vindicta.

1. Sequens breviarium canonum Hipponensium, quod ex mss. praesentis collectionis prodiiit, quantum interit, ex eo manifestum est quod sine illo non solum decesset notitia canonum celeberrimae synodi Hipponensis anni 393, qui Africanae disciplinae fundamenta jecerunt, verum etiam careremus integro plenario concilio Carthaginiensi anni 397, in quo idem breviarium insertum fuit. Etsi enim tum Dionysius Exiguus, tum antiquus auctor collectionis canonum Africanorum ab Isidoro receptae exhibeant synodum Carthaginensem anni 397, neuter tamen breviarium canonum Hipponensium accurate, ut oporteret, representat. Fac nostrum breviarium cum illis conferas: neque omnes canones apud ipsos invenies, neque eos ipsos quos praeferrunt, eodem ordine iisdemque identidem verbis esse descriptos. Dionysius post canonem 55 synodi Carthaginensis an. 419, loquens de concilio Hipponensi an. 393, scribit: *Gesta hujus concilii ideo descripta non sunt, quia ea quae ibi statuta sunt, in superioribus probantur inserta.* Crederes in antecedentibus canonicis triginta tribus Hipponenses comprehendi. At primo nec omnes xxxiii sunt Hipponenses, nec quinam sint, ulla notatione distinguuntur. Deinde qui ex ipsis ad Hipponenses canones, seu ad nostrum breviarium pertinent, repetiti et adoptati a Patribus synodi Carthaginensis anni 419, alio ordine atque aliis saepe verbis proponuntur: adeo ut aliquando quaedam addita, alia dempta, alia immutata inveniantur, ut conferentibus patebit. Vide praemissum Tractatum part. II, c. 3, § 3. Non dissimulabimus alios canones breviiari, qui inter primos canones xxxiii non leguntur a Dionysio recitari inter illos synodi Carthaginensis anni 397 a cap. 35 usque ad c. 47 Cod. Africani. Illud autem in his canonicis peculiare est, quod cum excerpti fuerint ex actis ejusdem synodi, seu ex breviario eidem synodo inserto, iisdem quoque verbis efferuntur. At si hi quoque canones conjungantur cum illis qui ex Hipponensibus recitati fuerunt inter priores triginta tres, adhuc aliquos canones nostri breviiarii apud Dionysium desiderari cognosces. Nam praeter Byzacenorum litteras, ac symbolum Nicenum, nonnullasque particulas canonicas praemissas, quae in synodo anni 397 canones conficiebant, frustra nostri breviiarii canones requirere 16, 19, 20, 21, 34, 35 et 37.

2. In collectione autem Isidori sub titulo Concilii Carthaginensis in anni 397 etsi plures breviiarii canones inveniantur, non tamen omnes. Ordo praeterea valde perturbatus est. Tandem fere omnes canones breviiarii quos auctor hujus collectionis descriptos reperit inter canones 55 synodi an. 419, retulit cum lectionibus hujus synodi propriis, non vero cum illis quae in concilio an. 397 seu in ipso breviario praeferebantur. Dionysius, qui hos canones cum his lectionibus dederat in concilio anni 419, eosdem praetermisit in referenda

synodo anni 397. Auctor vero laudatæ collectionis apud Isidorum, cum in referenda synodo anni 410 omittendos duxerit priores canones xxxiii, hos cum iisdem lectionibus traduxit ad synodum an. 397. Ex his autem tam diversis editionibus, quæ plurimas difficultates pepererunt, quis potuisset tuto colligere veros canones Hipponenses, nisi ipsum breviarium prodidisset in lucem?

5. Prima hujus indicia P. Crabbus edidit ex vetusto ms. codice monasterii S. Bavonis Flandriae. Præter titularum tabulam, ac Byzacenorum litteras nostræ collectionis proprias, quæ laudatum codicem ad eandem collectionem pertinere demonstrant, symbolum Nicænum et unum canonem initio, ac alterum in fine descripsit hac notatione adjecta (T. II Conc. Ven. edit., col. 1411): *Canon ipsius tituli duntaxat, omnia capitula, hic scribuntur vitandæ prolixitatis gratia: quod in Concilio Carthaginiensi in 79 immediate supra habito fere omnia ad longum ponantur: hic autem ad illa remittuntur.* Non omnino exacte Crabbus in his paucis quæ exhibuit suum codicem secutus est, ut ex nostris exemplaribus deteximus. Nam primo titulus præfixit canonem integrum qui ad titulos non spectat: ex quo factum est ut tituli uno numero aucti a nonnullis pro ipsis canonibus abbreviatis habiti sint. Alia ab eo liberius notata vel immutata quæ ms. exemplo ascribi nequeunt, ex collatione cum nostro breviario facile quisque perspiciet. Sicut autem hoc loco Crabbus impressit quæ in Concilio Carthaginiensi in apud Isidorum deerant, ita in editione ejusdem Concilii quinque ipsius canones 4, 15, 19, 24, et 47, ex vetustis codicibus ob lectionum varietatem distincto charactero inseruit. *Vetustorum codicum nomine Isidorianos, qui diversimode legenti, indicasse creditur.* At unus codex S. Bavonis innotuit; ac ideo idem Crabbus in notatione ad c. 47 singulari numero ulitur: *Quidam vetustus codex sic habet. Lectiones quidem sunt nostri breviarii, quod in eodem codice reperit.*

4. Integrum breviarium ex mss. hujus collectionis Quesselius protulit, sed non omnino integrum, nam et titulos, et Nicænum symbolum prætermisit. Soli codices hujus collectionis laudari solent. At P. Constantius in præfatione ad tom. I Epist. Roman. pontif., n. 113, idem breviarium contineri testatur etiam in pervertita collectione quam Corbelensem appellat. Nos præterea duas alias non minus antiquas collectiones mss. cum eodem breviario invenimus, alteram in codice Barberino 2888, alteram vero in ms. Veronensis capituli 55. Ita quatuor diversæ originis antiquissimæ collectiones hanc Hipponensem canonum breviationem tuerunt.

5. Non defuerunt eruditi viri qui hoc breviarium in suppositionis, aut saltem interpolationis suspitionem vocarent. Quatuor potissimum permoverunt: 1° Synodum in qua hoc breviarium conditum fuit, non Carthaginensem, sed Byzacenam fuisse, ac pro solis Byzacenis habitam, contendunt. Id innuere putant contextum epistolæ quæ præmittitur, quamque propterea directam credunt ad episcopos Byzacenos qui synodo non interfuerant, non vero ad episcopos aliarum provinciarum Africae, uti inscriptio præfert. 2° Aliquot breviiarii canones a Ferrando Carthaginensis Ecclesiæ diacono, dum allegantur, non Hipponenses dicuntur, sed concilii Carthaginensis, iisque numeris notantur qui cum breviario non congruunt. 3° Canonem septimum, quo decretum fuit ut statuta concilii vel conciliorum ordinatis legerentur, ne eorum ignorantiam unquam præferrent, Augustini episcopi opera constitutum Possidius testatur in ejus Vita c. 3. Illic ergo canon Hipponensis haberi nequit, cum Augustinus tempore concilii Hipponensis nondum ad episcopatum pervenisset. 4° Nonnulla quæ in Hipponensi concilio decreta fuisse ex interlocutionibus synodi an. 397 certum est, in hoc breviario non inveniuntur.

6. Quoad primum, ad excludendam opinionem de Byzacena synodo satis esse deberent illæ antiquissimæ ac diversæ originis collectiones quæ in asserendo concilio Carthaginiensi consentiunt; nec non ea ipsarum litterarum verba quibus Byzaceni episcopi in urbe Carthaginiensi convenisse traduntur. Id autem ut apertius comprobetur, certum est primo Mizonium Byzacenæ provincie primatem ante diem synodæ plenariæ præstitutam, quæ ex decreto Hipponensi erat x kal. Septembris, cum aliquot episcopis provincialibus accessisse Carthaginem, ibidemque tractatum una cum Aurelio habuisse. Id testatus est ipse Aurelius in interlocutione præmissa can. 34 Cod. Africani. Secundo certum est eosdem Byzacenos, cum diem synodi expectare non possent antequam ad suas sedes redirent, Aurelio dedisse breviiarium canonum ad plenariam synodum directum, et subjectum epistolæ quæ sane nostro breviario præfigitur. Hinc Aurelius in eadem interlocutione memorat litteras fratrum nostrorum Byzacenorum, sed et breviarium quod eidem epistolæ adjunxerunt, ad hunc cætum rogatum. Alias porro litteras privatas Mizonius dedit ad Aurelium, quibus petit ut idem breviarium in synodo plenaria expenderetur, et si quæ diligentius fuerint animadvertenda, in melius reformarentur. Byzacenis autem profectis adventu præstituta dies x kal. Septembris, in qua quid actum esset Aurelius 81 in eadem interlocutione his verbis exposuit: *Cum antea nostrorum nostrorum epistolæ Byzacenorum fuisset recitata, vel quid mecum iidem, vel tempus et diem concilii præveniant, tractassent, vestra charitati legeretur, etc.* Vides Aurelium affirmare Byzacenos, qui tempus et diem concilii præveniant, antea secum tractasse; et diē ipsa concilio præstituta tum eorum litteras, tum quicquid illi secum tractaverant, recitata fuisse? Cum porro ea diē x kal. Septembris absens Numidæ, concilium in diem v kal. ejusdem mensis prorogatum fuit, et in hoc iterum recitatae laudatæ litteræ, et breviarium. *Litteræ fratrum nostrorum Byzacenorum, sed et breviarium.... ad hunc cætum rogatum legantur.* Ille igitur Byzacenorum cum Aurelio tractatus qui in anteriori sessione una cum ipsorum litteris lectus fuit, breviarium fuisse intelligitur, ac propterea hoc breviarium non in Byzaceno, sed in Carthaginiensi conventu Aurelio præsentem conditum fuit. Hinc nihil mirum si non solum in inscriptione, verum etiam in subscriptionibus hujus breviiarii Aurelii nomen legatur. Quod si in salutatione quæ claudit epistolam, solius Mizonii nomen describitur, observandum est salutationis Mizonii aliam sine nomine præmitti: quam ad Aurelium pertinere putamus eadem plane ratione, qua ad Ravennium Arelatensem spectat salutio item sine nomine primo loco subjecta epistolæ synodice episcoporum Gallie ad S. Leonem, ac præfixa cæteris, quæ proprio aliorum episcoporum nomine prænotantur. Vide tom. I, ep. 99, col. 1410, not. 24. Licet porro hoc breviarium digestum fuerit ob Byzacenos, cum tamen ipsius recognitio et confirmatio a plenaria synodo expeteretur, ad episcopos aliarum provinciarum Africae, qui Byzacenis abentibus in eadem plenaria synodo congregandi erant, directum fuit (ad hunc cætum rogatum, inquit Aurelius): ac propterea inscriptio aliarum provinciarum nomina exhibet. Quod si epistolæ cui hoc breviarium adjunctum fuisse affirmavit Aurelius, ad solos Byzacenos qui non interfuerant tractatæ vel synodo in qua breviarium scriptum fuit, data credatur (quod tamen non liquet), tunc præfixa inscriptio non ipsius epistolæ propria dicenda erit, sed tum epistolæ, tum breviario communis, ut utrumque ad concilii plenarii Patres directum significetur.

7. Quod porro ex Ferrando opponitur, facile diluatur, si consideres hunc ideo nostri breviiarii canones allegasse non ut Hipponenses, sed ut concilii Carthaginensis, quia hoc breviarium in concilio plenario Carthaginensi an. 397 insertum fuit. Ita etiam synodus Bonifacii anni 525 aliquot ipsis breviiarii canones retulit ex concilio tertio sub Aurelio, quod idem est ac concilium plenarium ejusdem anni 397. Numeri autem Ferrandi si non conveniunt cum numeris qui in nostra collectione seu in simplici ac separato breviario designantur.

tur, concisunt tamen cum numeris qui eidem affixi erant in concilio plenario, ut ex Tractatu part. II, c. 3, § 3, manifestum fiet. Hinc ergo evincitur, nostrum breviarium ad eandem synodum convocatum, et a Byzantinis cum Aurelio in urbe Carthaginiensi antea perscriptum vel maxime constitutum.

8. Cum Possidius c. 8 tradit S. Augustinum satagisse ut conciliis consisteretur episcoporum, ab ordinariis debere ordinandis vel ordinatis omnium statuta sacerdotum in notitiam esse deferenda, propterea quod ipse Valerio vivente in eadem cathedra Hipponensi ordinatus fuerat contra interdictum Nicenum, quod tum ignorabat, id non pauci explicant de plenaria synodo an. 397, in qua quidem Augustinus jam episcopus interfuisse ex ipsius synodi subscriptionibus ostendimus in Tractatu part. II, c. 3, § 3. At canon qui eam constitutionem ediderat non hujus synodi proprius est, sed ad Hipponensem breviarium pertinet; ac propterea in anteriori Hipponensi concilio constitutus fuit, cum nondum Augustinus ad episcopatum ascenderat. Quid ergo? Nicenum concilium Africanis notum ex antiquissima versione a Cæciliano allata in Africam, ex qua symbolum insertum fuerat inter canones Hipponenses, ab Augustino, cum ordinatus fuit episcopus, ignorari potuisse incredibile est. In nullo quidem canone Nicæno expressum interdictum jam memoratum clare elucet, sed solum c. 8, de Catharis, statuitur ut ipsorum episcopis ad unitatem catholicam accedentibus, si in eis locis sint ubi episcopi catholici inveniuntur, presbyterii honor, aut merum episcopi nomen tribuatur, ne in una civitate **83** duo episcopi probentur existere. In hoc quidem peculiari decreto generalis prohibitio involvitur, que tamen legentium considerationem facile fugere potest. Illud ergo verisimilius videtur, Augustinum olim non animadvertisse hæc verba cum hoc concilium legit. Hæc autem animadvertio ingesta fuit ex abbreviatione Rufini, que distinctum et generale interdictum præfert can. 10 his verbis: *Ne in una civitate duo episcopi sint*. Hæc ergo abbreviatio canonum Nicænorum Rufini historię inserta et Augustino cognita, cum ejusmodi vetitum aperuisset, is tum satagisse dicendus est ut in conciliis Africa constitueretur, omnium statuta sacerdotum ordinatis vel ordinandis legerentur. Id vero intelligi nequit de synodo anni 397, quo Rufini abbreviatio et historia nondum prodierat, sed de posterioribus synodis provincialibus Numidiæ, ac præsertim de synodo generali an. 419, in qua sane repetito, ut mos erat, breviarium canone, pro voce concilii, quæ in prioribus breviarum codicibus legitur c. 2, scriptum fuit conciliorum, ut omnium statuta sacerdotum comprehendereatur, aliæque voces in Augustini sensum explicatiores substitutæ fuerunt.

9. Dum tandem particula Hipponensi synodo tribuuntur quæ in nostro brevuario non apparent: prima quod dies synodo plenarie præstituta fuerit x kal. Septembris; altera quod concilii tempore provinciæ visitandæ essent. Sed cum in breviatione non omnia singillatim designari soleant, hic exiguus defectus ad rejiciendum ut suppositum nostrum breviarium, quod tot documentis genuinum probatur, nihil valet. Adde quod causas aliquas existisse putamus ob quas hæc particule in breviatione condenda omittenterent. Vide quæ dicuntur annotat. 42. Ita hoc breviarium satis superque vindicatum videtur.

10. De codicibus ponere adjicienda. Exemplar capituli Veronensis æque ac codices præsentis collectionis numerorum seriem inchoant a canone *Ut lectores*. At collectio ms. Barberina numeros affigit etiam iis quæ eidem canonis præmittuntur. Uterque vero codex discrepat in canonum partitione, discernensque suis locis notabitur. Mixionii literas soli codices hujus collectionis nobis conservantur. Illud autem peculiare est in præstantissimo ms. Veronensi, quod breviarium præfert sine illis additamentis quæ in aliis exemplaribus exhibentur. Præter hos codices Veron. et Barb. quos conferre licuit, adhibuimus ms. librum Cæsareæ bibliothecæ Vindebonensis 59, qui hujus collectionis proprius est. Utemur etiam insigni exemplari Vat. Palat. 574 quod ex synodo Carthaginiensi anni 397 aliquot breviarum canones excerptis. Plures marginales notationes Quenellus affixit ex Codice Africano, seu melius ex Dionysio Exiguo, et ex Concilio Carthaginiensi III, quod apud Isidorum legitur, ut indicare quæ numero hujus breviarum canones in iisdem documentis collocentur. Istas notationes omittimus hoc loco, propterea quod easdem diligentius indicavimus in Tractatu part. II, c. 3, § 3, ubi synodum Carthaginensem anni 397 restituentes, breviarum canones eidem insertos recensuimus, ibidemque præterea allegavimus Ferrandi titulos et canones ipsius breviarum, qui in synodo Carthaginiensi Bonifacii laudantur.

85 CAPITULUM II.

CANONES CARTHAGINENSIS HABITI SUB DIE IDUUM AUGUSTARUM, ATTICO ET CÆSARIO CONSULIBUS.

1. Tituli canonum.

I. Ut lectores populum non saluent.

II. Ut clerici instructi promoveantur.

A III. Ut sacramentum catechumenis non detur.

IV. Corporibus defunctis Eucharistia non detur.

V. Ut per singulos annos concilium convocetur.

VI. Si episcopus accusatus fuerit, ad primatem provincie causam suam referat.

VII. Episcopus qui accusatus fuerit, si ad concilium anniversarium non venerit, a sententia damnationis judicetur.

* Cod. Vindeb., *Incipiunt capitula et canones Carthaginienses habiti*, etc. Ms. exemplar Hubertinum laudatum a P. Constantio in præfat. ad tom. I Epist. Rom. pontif. pag. xcvi, *Incipiunt capitula concilii Carthaginiensis habiti*, etc. Idem habetur in codice Barberino 2288. In hæc inscriptionem notat Quenellus diem Iduum Augustarum præferri quidem in ms. Thuaneco: *At in Oxoniensi legi videtur*, inquit, *sub die novarum Augusti*. At iduum Augustarum constanter habent etiam laudati nostri codices; et Hubertinus Constantii, qui ad diversas collectiones easque vetustissimas pertinet. Accedit aliud exemplar ms. Veronensis capituli 59, qui perantiquam canonum abbreviationem continet. In hoc n. XX legitur: *Ex synodo Carthaginis sub die iduum Augustarum consulat Cerani*, lego Cæsarii. P. Dominicus

Mansius hæc synodi Carthaginiensis abbreviationem ex simili ms. Lucensi impressit tom. I Supplem. Concil. pag. 255, cum titulo: *Ex synodo Carthaginiensi Africa sub idibus Augustarum consulat Cerani*.

Illos canonum titulos a Quenello in eos inseruimus: quippe qui etsi desint in minus exacto codice Oxoniensi, leguntur tamen non solum in nostro ms. Vindebonensi, verum etiam in Hubertino, ut P. Constantius loco laudato testatur, et in Thuaneco ipso Quenello testante dissert. 13, n. 2. Crabbus etiam, qui similem hujus collectionis codicem habuit ex bibliotheca monasterii S. Bavonis Flandriæ, hos eosdem canonum titulos edidit, quos legere est t. II Concil., col. 1411.

* Cod. Crabbi, *sententiam damnationis suæ tulisse judicetur*.

VIII. Si presbyter fuerit accusatus, cum quinque collegis ex vicinis^a episcopus causam suam audiat; si diaconus, cum duobus.

IX. Si episcopus aut clericus fuerit crimen institutum.

X. Ut iudices ecclesiastici ad alios iudices causam non provocent.

XI. Ut filii clericorum spectacula non exhibeant.

XII. Ut filii episcoporum haereticis non conjungantur.

XIII. Ut episcopi et clerici non efficiant filios suos.

XIV. Ut episcopi et clerici^b nihil conferant rerum suarum nisi catholicis.

XV. Episcopus, presbyter, aut diaconus non sint conductores.

86 XVI. Ut clericus cum extraneis feminis non habilet.

XVII. De sacris gradibus.

XVIII. De lectoribus.

XIX. Ut clericum alienum nemo retineat.

XX. Ut antequam probatus sit non ordinetur

XXI. Ut in precibus nec Filius pro Patre, nec Pater pro Filio nominetur.

XXII. Ut nullus clericus amplius accipiat quam dedit.

XXIII. In sacramentis aliud non offeratur quam panis et vinum aqua mixtum.

XXIV. Ne episcopi, presbyteri, aut clerici ad viduas vel virgines soli accedant.

XXV. Primus sedis episcopus princeps sacerdotum non appelletur.

XXVI. In taberna nec manducant nec bibant clerici.

XXVII. Ut episcopus trans mare non proficiascatur.

XXVIII. Ut a jejunis altaris sacramenta celebrentur.

XXIX. Ut in Ecclesia neque episcopus, neque clerici convivuntur.

XXX. Ut presbyter inconsulto episcopo non reconciliet penitentem.

XXXI. Ut virgines gravioribus feminis commendentur.

XXXII. Ut aegrotantes baptizentur.

XXXIII. Ut reversis reconciliatio non negetur.

^a Crabbus, causas sua discutiat, diaconus cum duobus.

^b Cod. Vindeb., non conferant. Crabbi lectionem praefendam contextui suavit.

^c Ms. Vindeb., Ne episcopus, neque presbyter.... non sint. Melius apud Crabbum, quem secuti sumus.

^d Sic ex eodem Crab. In Vindeb. minus recte: Ne episcopi, neque presbyteri.... non accedant.

^e Apud Crabbum, Scripturae canonicae in Ecclesia legenda, quae sint, et praeter quas aliae non legantur.

^f Ms. Crabbi, De his qui in nullo testimonio se baptizatos noverunt, ut baptizentur.

^g Quaes., consularis. Melius in cod. Crabbi; concilium enim in quo haec brevitas constituta fuit, a Byzantinis cum Aurelio celebratum idibus Augusti, brevium canonum Hipponensium direxit ad episcopos provinciarum Africae in plenaria synodo congregandos, ut ab iisdem confirmaretur, quemadmodum ex Aurelii verbis in praemissa admonitione monuimus. Inter provincias autem ejusmodi omittenda non erat proconsularis, quae primum locum obtinebat. Neque consulem cum Harduino intelligas

XXXIV. Ut presbyter chrisma non conficiat.

XXXV. In aliena civitate clerici non morentur.

XXXVI. Haec sunt Scripturae canonicae quae in Ecclesia leguntur: praeter id aliud non legatur.

XXXVII. Ut Donatistae in numero laicorum recipiantur.

XXXVIII. Ut episcopus minus quam a tribus episcopis non ordinetur.

87 XXXIX. De infantibus qui incerti sunt fulso baptizatos, absque dubitatione baptizentur.

Dilectissimis fratribus et coepiscopis diversarum provinciarum Numidiae, et Mauritaniae utriusque, Tripolis, et provinciae proconsularis: AURELIUS, MIZONIUS, et ceteri episcopi.

Ecclesiasticae utilitatis causa dum in Carthaginiensi urbe^a convenimus in unum, a plerisque suggestum est, ea quae in concilio Hipponensi jamdudum maturata sunt, et legitime ad corrigendam disciplinam salubriter gesta et statuta noscantur, effrenata temeritate quosdam minime custodire. Ad hujusmodi vero excusandos excessus, illud ab aliquibus praetendi, quod ea, quae jamdudum cum legibus statuta sunt, ignorantes praetermiserint. Ob quam rem, haec communi consilio¹ per universam provinciam Bizacenam in notitiam cunctis deducenda censuimus, ut² abhinc quisque decretorum temerario extiterit, sciat se status sui operatum fuisse jacturam. Brevem vero statutorum, in quo omnia videntur esse complexa, et quaedam diligentius³ constituta, huic epistolae subdi fecimus, ut⁴ compendio, quae decreta sunt recensentes, solliciti observare curamus. Optamus vos, fratres, semper in Deo bene valere, et nostri memores esse. Et manu senis Mizonii⁵. Optamus vos, fratres, 88 beatos semper in Domino gaudere, et nostri memores esse.

Statuta concilii Hipponiensis breviter, et quaedam eorum in concilio Carthaginiensi cum Bizacensis episcopis collata et diligentius pertractata, haec sunt.

Niceni concilii professio et fides veritate et confirmata est, quae ita se habet. Credimus in unum

provinciam Byzacenam, nam generali provinciae consularis nomine Byzacium nunquam designatum invenietur.

^a Sic ex ms. Vindeb. Crabbi exemplar, conveniremus. Cod. Thuan., in Carthaginensem urbem conveniremus. Quaes., convenissemus.

¹ Ex his verbis nonnulli putarunt has litteras ad episcopos Byzacenos fuisse directas, ac proinde falsam esse inscriptionem qua haec litterae ad episcopos aliarum provinciarum Africae datae praefertur. Confer quae in admonitione dissimulimus num. 6.

² Cod. Vind., ab his. Crab., in his quibus, male.

³ Crab., custodita, male; et post pauca pro subdi fecimus Harduinus notavit, alia subdidimus.

⁴ Haec prima salutat ad Aurelium pertinere videtur. Confer praemissam admonitionem n. 6.

⁵ Hucusque ms. Oxon. reliqua suppleta a Quaes. ex codd. Thuan. et Crabbi. Leguntur etiam in Vindeb.

⁶ Sequentia supplevimus ex ms. Crabbi, Vindeb., et Hubertino apud P. Constantium. Quaes., velius codicem Oxoniensem secutus, symbolum omi-

Deum Patrem omnipotentem, visibilibus et invisibilibus factorem; et in unum Dominum ^a Jesum Christum Filium Dei, natum de Patre unigenitum, hoc est de substantia Patris; Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero; natum, non factum, unius substantiae cum Patre, quod Graeci dicunt omousion; per quem omnia facta sunt sive quae in caelo, sive quae in terra; qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, incarnatus est, homo factus ^b per Virginem Mariam; passus est, et resurrexit tertia die, ascendit in caelum, ^c venturus iudicare vivos et mortuos: et in Spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt, Erat quando non erat, et priusquam nasceretur non erat, et quia ^d ex ullis non existantibus factus est, vel ex alia substantia, dicentes mutabilem et convertibilem Filium Dei: hos anathematizat ^e catholica Ecclesia et apostolica disciplina.

89 ^f Placuit etiam propter errorem qui saepe

sit, quod tamen in Thuan. ms. legi notavi. Ita quatuor praestantiores hujus collectionis codices praefrunt hoc symbolum, quod sane ad brevium pertinere probavimus in Tractatu de Collectionibus part. II, c. 3, § 3, n. 3. Deest quidem in ms. Veron. 85 collectionis diversae; at in alia collectione ms. Barb. 2888 describitur, et conficit caput primum. Multum vero interest hoc symbolum proferre, cum ad veterem interpretationem pertineat quam Caelianus et Nicæna concilio redux in Africam attulit. Confer quae diximus in Tractatu part. I, c. 2, n. 3. Hoc symbolum relegimus etiam cum Dionysio, seu Codice canonum Ecclesiae Africanae t. II Concilii, col. 1260, cum Isidori collectione tom. III, col. 448, et cum synodo Carthaginiensi Bonifacii anni 525, tom. V, col. 778, ubi perperam Attico tribuitur, ut in eodem Tractatu animadvertimus.

^a Crabbii ms. addit nostrum.

^b Cod. Afr., Isid. et Synodus Bonifacii delent per Virginem Mariam. Crabbus habet tantum per Virginem. Lectionem textus praefrunt codd. Vindeb. et Barb. Post pauca tria priora exemplaria habent in caelo, pro quo in ms. Barber. errore librarii in caelis.

^c Cod. Afr. et Isid. addunt *sedet ad dexteram Patris, inde, vel unde, venturus.*

^d Ita mss. hujus collectionis. Sed thellus ms. Barb. Cod. Afr., Isid., et Synodo Bonifacii, ex nullis extantibus.

^e Cod. Afr., Isid. et Bonifacii Synodus habent tantummodo catholica et apostolica Ecclesia.

^f In ms. Barb. est c. 2. Mox Quesselus edidit propter controversiam quae. At propter errorem qui non solum habent omnes nostri codices et alii editi, verum etiam integer hic canon, qui ex concilio Hipponensi in Synodo Bonifacii recitatur. Cod. Thuan. a Quessello allegatus propter ea quae saepe solent.

^g In Cod. Barb. est c. 3. Villaregiensis emendavimus ex ms. Vindeb., concinente Cod. Afric. c. 48 et 77. Paulo dissimiliter ms. Barb., Villaregiensis. Quesn., Villarensis; eoque annotante cod. Thuan. Villarensis. Tubienis pro Tubiniensis legitur in cod. Barb. Cod. Vindeb. prima manu, Tubiniensis, secunda correctam Tubiensis.

^h Particulam et addidimus ex optimo cod. Veronensi, qui cum praecedentibus unum caput constituit, ut etiam apud Ferrandum, de quo videsis Tractatum part. II c. 3, § 3, num. 5.

ⁱ Cod. Barb. hunc canonem cum sequenti jungens, signat c. 4.

^j Quesn. cum ms. Oxon., in longinioribus. In synodo Carthaginiensi an. 419 hic canon ita exponi-

A solet oboriri, ut omnes Africanæ provinciae observationem diei paschalis ab Ecclesia Carthaginiensi curent accipere.

^k Cresconius Villaregiensis episcopus, qui Tubaniensis Ecclesiae cathedram tenuisse dicebatur, plebs sua, hoc est Villaregiensis Ecclesiae, jussus est esse contentus.

^l Et ex hoc placuit, ut a nullo usurpentur plebes alienae.

^m Primatem proprium Mauritania Sitifensis, cum id postularet, habere permissa est i inchoantibus Mauris.

Cæteri ⁿ etiam primæ sedis episcopi ex consilio episcopi Carthaginiensis Ecclesiae ^o primates provinciarum suarum constituendos esse **90** professi sunt, B si aliqua altercatio fuerit ^p.

Incipit brevis statutorum.

I. ^q Ut lectores populum non saluent. Et ut ante

tur c. 17 Cod. Afric., ut Mauritania Sitifensis a Numidia separari, et proprium primatem habere permissa sit propter longinquitatem. At non idcirco in longinioribus Mauris de ea dici potuit, cum longinquoires Mauri essent Casarienses, ac Tingitani, non vero Sitifenses. Cod. Thuan. habet in coagentibus. Tres nostri codd. Vindeb., Veron. et Barb., inchoantibus. In hac lectionum varietate cum integer hic Hipponensis canon descriptus in Synodo Bonifacii idoneam emendationem non suggerat, eam vocem prætulimus quæ plerisque mss. fuletur.

^r Inseruimus etiam, et pro ex concilio correctissimum ex consilio auctoritate nostrorum codicum. Integer quoque canon instructionem Ecclesiae seu episcopi Carthaginiensis, non autem concilium efflagitat.

^s Cod. Thuan., primatum esse constituendum. Barb., primates suos constituendos esse professi sunt: cætera autem ignorat.

^t Quesn. ex cod. Thuan. addidit: *Quæ in concilio Africano sunt promulgata, in hoc Carthaginiensi concilio confirmantur.* Hæc autem non brevissimi, sed cujusdam annotatoris verba sunt; ac propterea in uno ms. Thuanico inventa, absunt a tribus nostris codd. Vindeb., Veron. et Barb., quorum auctoritate a breviori textu expungenda putavimus. Titulus porro Incipit brevis statutorum, qui mox inseritur, rectius omittitur in ms. Barberino, cum antecedenia quoque capitula abbreviata sint, et ad brevium Hipponense pertineant. In ms. Corbeiensi, teste P. Constantio, titulus Brevis statutorum primo capiti præfigitur.

^u Cod. Vindeb. præmittit suum culque canonis titulum, qui in præmissa titulorum tabula descripti sunt. Idipsum de Hubertino codice testatur P. Constantius. Nullos autem titulos præferunt aliae collectiones Veronensis et Barberina. Nos hic eos non repetimus, cum satis ex præmissa tabula colligi queant. Hic canon in Veronensi codice dividitur in tria capita, ita ut c. 1 sit *Ut lectores*; cap. 2, *Ut ante* xxv; cap. 3, *Ut primum*. Barb. partitur in duo: *Ut lectores*, quod apud ipsum est c. 5; et *Ut primum*, quod signat c. 6. Notat Quesselus in Cod. Afric. c. 16 et in Concilio Carthaginiensi, m., c. 4, id est apud Isidorum, hunc canonem proferri, sed diversa lectione: *Quoniam et hæc nostra ibidem exhibetur ex vetustissimis codd. mss. ab antiquis Conciliorum editoribus, ut Venetæ an. 1581, ubi diversa lectio a Crabbio annotata, et in Conciliorum editionibus conservata intelligitur, quam ille cum aliquot aliis variantibus ex suo codice S. Bavonis hujus collectionis proprio, Concilio Carthaginiensi in Isidorianæ editionis subject.*

25 ætatis annos nec clerici ordinentur, nec virgines consecrentur. Ut primum Scriptoris divinis instructi, vel ab infantia eruditi propter fidei professionem et assertionem clerici promoveantur.

II. • Ut ordinatis episcopis aut clericis prius a placita concilii inculcentur ab ordinatoribus eorum: ne se aliquid contra statuta concilii fecisse asserant.

91 • III. Ut etiam per solemniassimos paschales dies sacramentum catechumenis non detur, nisi solitum salis: quia si fideles per illos dies sacramentum non mutant, nec catechumenos oportet mutare.

• IV. Ut corporibus defunctorum Eucharistia non detur; dictum est enim a Domino: *Accipite et edite*; cadavera autem nec accipere possunt, nec edere.

• Hæc verba nec virgines consecrentur, a Quesnello ommissa, in mss. hujus collectionis deerant: unde in cod. Vindeb. antiqua manu adjecta fuerunt. Leguntur vero in mss. Veron. et Barb. et in Vat. Palat. 574. Inserenda autem probantur ex Ferrando n. 124, ac ex Synodo Bonifacii anni 525, ubi hic canon cum his verbis legitur, ex Concilio III, id est ex breviario Hipponensi, quod huic concilio plenario anni 397 erat insertum.

• Cod. Thuan., *promissionem*.

• In codice Barb. est c. 7. In Veronensi cum hic canon prima manu omissus, secunda additus fuerit in margine, numero caret.

• Sic ex nostris codd. Quesn., *statuta concilii*, et notat in Thuan. legi placita conciliorum eorum auribus inculcentur, quæ item leguntur in Cod. Afric. c. 48 et apud Isidorum c. 3. Conc. III Carthaginensis, ex quibus hæc lectio, ut alie nonnullæ (vide infra annot. 44 et 63) in codicem Thuanicum traducta fuit, uti etiam ex iisdem fontibus præ pauca scriptum est peniteant pro asserant. Conciliorum pro concilii hoc primo loco habent Ferrandus num. 9, et Synodus Bonifacii, qui cum ex ipso breviario inserto in concilium Carthaginense anni 397 hunc canonem derivant, ita libenter scripsissemus, si qui nostri codices suffragarentur, nec secundo loco omnes codices etiam Isid. et Dion. haberent concilii. Quesnellus in fine prætulit peniteant; nos asserant ex nostris codicibus ac Oxoniensi revocavimus. In Cod. Afric. hic canon non refertur inter canones breviiarii, seu synodi Carthaginensis an. 397, sed inter illos synodi an. 419, ubi quidam breviiarii canones nonnullis verbis liberius immutatis repetiti fuerant ac renovati.

• In cod. Barb. est c. 8; in Veron. c. 4.

• Cod. Veron., non mutetur, quia, etc.; supra lineam vero alia manu non detur, nisi solitum salis. In Synodo Bonifacii habetur pariter non immutetur; at in Ferrando n. 228, apud Isid. in Carth. III, c. 3, legitur ut in textu. Mox ex ms. Veron. et Isid. addidimus particulam si, pro qua Quesnellus enim posuit. Dein sacramenta non mutant in mss. Veron. et Barber.

• In ms. Veron. est c. 5. Barb. hoc caput secat in duo: *Ut corporibus*, c. 9; et *Deinde*, c. 10; uti etiam dividitur apud Ferrandum et in Synodo Bonifacii.

• Quesnellus, *Inde*; et post pauca, ne mortuum, Scripsimus *Deinde* cum omnibus nostris codd. Vind., Veron. et Barb., suffragantibus Isid. c. 6, et synodo Bonifacii.

• Cum Quesnellus ommissa negatione edidisset *Eucharistiam dari mortuis*, hanc notationem appendit: *• Ita ms. Oxon. cum edit. At in Conc. Carthaginensi III et in ms. Thuan. leg. non dari*. Utraque lectio sensum habet non ineptum. Poterant enim rudiores Christiani, qui Eucharistiam mortuis non baptizatis

Deinde cavendum est ne mortuis etiam baptizari posse fratrum infirmitas credat, cum Eucharistiam non dari mortuis animadvertit.

V. Ut propter causas ecclesiasticas quæ a perniciem plebium sæpe veterascunt, singulis quibusque annis concilium convocetur; 92 ad quod omnes provincie quæ primas sedes habent, de conciliis suis ternos legatos mittant: ut et minus invidiosi, minusque hospitibus sumptuosi conventus plena possit esse auctoritas. Et ut de Tripoli, propter inopiam episcoporum, unus episcopus veniat.

VI. Ut quisquis episcoporum accusatur, ad primatem provincie ipsius causam deferat accusator; nec a communione suspendatur, cui crimen intenditor; nisi ad causam suam dicendam a primatis

non dari animadvertiebant, hoc ita fieri existimare propter defectum baptismatis; et inde baptizari eos posse, ut post baptismatis consecrationem, Eucharistia quoque munere donarentur. Poterant et qui dari videbant Eucharistiam mortuis, inde in hunc errorem labi, posse etiam eos baptizari qui sine baptismatis gratia decessissent. Posteriori sensum magis probo lectionemque ei respondentem. Prior enim supponit solis mortuis non baptizatis negatum esse Eucharistiam: alioquin in defectum baptismi causam non datæ Eucharistia rejicere non potuissent simpliciores illi fideles. At certum est nullis mortuis ex universæ Ecclesie consuetudine datam Eucharistiam; nec usquam ita errorem canonem notatum invaluisse, ut plerisque promissus concederetur post mortem. Hæc longior annotatio laborat in lectione mendosa unius codicis Oxoniensis, qui caret particula non: nam cæteri tum hujus collectionis, uti Thuan. et Vindebon., tum aliarum collectionum Veron. et Barb., habent non dari. Editos cum Oxoniensi consentientes ille præterea laudat. At Isidorus, qui unus hunc canonem integrum habet, negationem præfert. Mox animadvertit est in ms. Barb. et Veron., et in quibusdam Isidori exemplaribus.

• Cod. Barb. notat. c. 44; jungitque totum canonem sequentem, ac fere totum canonem 7. In cod. Veron. est c. 6.

• In integro canone, qui hic abbreviatus exhibetur, dies concilii constitutus fuit x. kal. Septembris, uti traditur in Cod. Afric. c. 75. Ommissa autem videtur hæc dies in breviiario, quia deinceps eidem diei synodos alligari non posse Patres intellexerat. In laudato Cod. Africano can. 52 scribitur: *Constitutum est in concilio Hipponensi singulas provincias tempore concilii visitandas*; quod sic explicatur in præmissis can. 95: *Constitutum fuerat in concilio Hipponensi ut singulis annis contraheretur concilium Africæ plenarium, non tantum hic apud Carthaginem, verum etiam per diversas provincias suo ordine*. Id in præsentem integro canone expressum fuisse videtur. Cum vero generatim servari non posset (Vide Cod. Afric. c. 52, et ante c. 95) ob longinquitatem Tripolitane provincie et Mauritanie, hæc forte de causa in breviiario prætermisum fuit.

• Codd. Veron. et Barb., *De Tripoli vero propter inopiam*.

• In cod. Veron. est c. 7, et post pauca ad verba: *Nec a communione signatur* c. 8. Ms. Thuan., *Aurelius episcopus dixit: Ut quisquis*, etc.: quæ interjectionis forma a breviiario aliena sumpta est ex synodo Carthaginensi anni 419, uti legere est in Cod. Afric. c. 49, eademque traducta fuit in Carthag. III, apud Isidorum, c. 7. Abest autem ab omnibus nostris codicibus, et Oxoniensi Quesnelli, in quo solum pro episcoporum legitur episcopas.

• Cod. Vat. Palat. 574 et ms. Sorienensis ab Har-

litteris evocatus minime occurrerit, hoc est intra spatium mensis, ex die qua eum litteras accepisse constiterit. Quod si ^a aliquas veras necessitates causas probaverit quibus **93** eum occurrere non potuisse manifestum sit, causae suae dicendae intra alterum mensem integram habeat facultatem. Verum post mensem secundum tandiu non communicet donec ^b expurgetur.

VII. Si autem nec ad conciliium universale ^c anniversarium occurrere voluerit, ut vel ibi causa ejus terminetur, ipse in se damnationis sententiam dixisse judicetur. Tempore sane quo non communicat, nec in sua plebe communicet. Accusator autem ejus, si nunquam diebus causae ^d dicendae defuerit, a communione non removeatur; si vero aliquando defuerit, restituito ^e communioni episcopo, ipse removeatur; ita tamen, ut nec ipsi adimatur facultas causae peragendae, si ^f e ad diem occurrere, non noluisse, sed non potuisse probaverit. ^g Sane placuit illud, ut cum agere coeperit in episcoporum judicio, si fuerit ^h accusatoris persona culpabilis, ad accusandum vel agendum non admittatur, nisi proprias causas, non tamen ecclesiasticas, dicere voluerit.

VIII. Si autem presbyteri, vel diaconi fuerint accusati, adjuncto sibi ex vicinis locis legitimo numero collegarum, id est, ⁱ in presbyteri nomine quinque, et in diaconi, duobus, episcopi ipsorum causam discutiant eadem diebus, ^j vel dilationum, vel a communione remotionum, et discussione personarum inter accusatores et eos qui accusantur forma servata.

duino laudatus, *primae sedis litteris*. Dein, *ex ea die* C in cod. Veron., et *ex ea die* in Vat. Palat.

^a Quesn., *aliquis*. Prætulimus codd. Veron., Barb. et Vat. Palat., cum quibus concinunt Dionysius in Cod. Afric., et Isid. locis laudatis.

^b Alias, *purgetur*.

^c Quidam codices delent *anniversarium*; et ms. Barb. habet *occurrerit*.

^d Ms. Barb. et Veron. omittunt *dicenda*.

^e Al., *in communionem*.

^f Cod. Barb. hoc loco inchoat c. 12. In ms. Veron., *Sane placuit et illud*.

^g Quesn. ex ms. Oxon. inseruit *probata*. Expunximus, cum desit in nostris codd. ac in ipso ms. Thuan., nec non apud Isidorum et Dionysium. Post nonnulla, non tamen si ecclesiasticas in codd. Vindeb., Barb. et Veron. qui postremus pro *dicere* habet *adverere*.

^h Id est in presbyteri causa, quo sensu S. Augustinus in epistola 142: *Missa, inquit, tractatoria super eorum nomine per totum orbem terrarum, etc.* Existat etiam inter concilia libellus seu epistola Gelasii PP. ita inscriptus: *Gesta de nomine Aracii*, id est de causa, in concilio Carthaginiensi sub Bonifacio an. 525, in edit. Labbei, p. 1646: *De nomine nostro querelam movisse videtur*; et pag. 1647: *De nomine nostro videntur facere invidiam*; sed et Leo noster epist. 12 (nunc. 14) ad Anastasium Thessalon. c. 6, de electo in episcopum: *De cujus*, inquit, *nomine ad tuam notitiam provinciales referant Sacerdotes*. ⁱ Hæc Quesnellus. Mox ms. Barb. et secunda a manu in cod. Veron., *episcopos ipsorum causas discutiat*.

^j Cod. Veron. et Vat. Palat. cum Dion. et Isid., et dilatant, et a communione. Mox voci *discussione* Quesnellus hanc positam affixit. Ita omnes. Vide *non legendum discussionis*.

A Reliquorum **94** autem causas ^k etiam solus episcopus loci agnoscat et finiat.

^k IX. Sane quisquis episcoporum vel clericorum, cum in Ecclesia ei fuerit crimen ^l impositum, vel civilis causa fuerit commota; et is relicto ecclesiastico judicio, publicis judiciis purgari voluerit, etiam pro illo fuerit prolata sententia ^m locum suum amittat, et hoc in criminali judicio. In civili vero, perdat quod evicit, si locum suum obtinere voluerit. Cui enim ad eligendos iudices undique Ecclesiarum patet auctoritas, ipse se indignum fraterno consortio iudicat, qui de universa Ecclesia male sentiendo, ⁿ de judicio seculari poscit auxilium: cum privatorum Christianorum causas Apostolus ad Ecclesias deferri atque ibi determinari præcipiat.

B ^o X. Hoc etiam placuit, ut si a quibuscunque iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est major auctoritas, fuerit provocatum, non eis obsit quorum fuerit soluta sententia, si convinci non potuerint vel inimico animo iudicasse, vel aliqua cupiditate, vel gratia depravati esse. ^p Sane si ex consensu partium iudices electi fuerint, etiam a pauciore numero quam constitutum est, non liceat provocari.

^q XI. Ut filii episcoporum et clericorum spectacula secularia non exhibeant ^r nec spectent, quandoquidem a spectaculis arcentur.

95 XII. Ut gentilibus, vel etiam hæreticis et schismaticis filii episcoporum vel quorumlibet clericorum matrimonio non conjugantur.

^s Cod. Barb. et secunda manu in Veron. additur *vel clericorum*.

^t Cod. Barb. c. 13; Veron. c. 9.

^u Ita omnes nostri codices. Quesn., *institutum*. Dein pro *et is relicto*, Vat. Palat., Dionysius c. 15, et Isid. habent *si relicto*. Mox cod. Veron., *purgari publico judicio voluerit*.

^v Mss. Barb. et Veron., *in locum suum non restituantur*, et dein cum cod. Vat. Palat. delent *judicio*.

^w Mss. Thuan., Veron. ac Palat., *saculare de judicio poscit auxilium*. Paulo post ad Ecclesias Quesnellus edidit. Melius cum codd. Barb., Veron. et Vat. Palat., *ad Ecclesias*.

^x Cod. Barb. c. 14.

^y Item codex hic notat c. 15. Dein *provocare* legitur in ms. Vat. Palatino.

^z Cod. Barb. c. 16. Mox *aut clericorum* in eodem ms. et apud Ferrandum n. 40, *vel clericorum* in cod. Veronensi.

^{aa} Sequentia desunt in mss. Veron. et Barb. At nec spectent legit Ferrandus. Post verbum *spectem* Quesnellus inseruit hæc intra parenthesis ex cod. Thuan.: *licet hoc semper Christianis omnibus indictum sit, ut ubi blasphemiam sunt non accedant*. At cum hæc desint in omnibus nostris codd. ac præsertim in Vindebonensi et Oxon., hujus collectionis eadem expunximus. Thuanus codex hæc, ut alia nonnulla, recepit ex lectione propria synodi Carthagenensis an. 419, in qua quædam verba addita vel immutata fuere. Vide Cod. Afric. c. 15: Non abimiliter apud Isidorum concilio Carthag. in hic canon cum hoc additamento affectus fuit c. 2.

^{ab} Hic canon cum precedenti jungitur in cod. Barb. Mox etiam deletur in eodem ms. et in Veron., qui præterea habet *vel*, seu *aut schismaticis*.

• XIII. Ut episcopi vel clerici filios suos a sua potestate per emancipationem exire non sinant, nisi de moribus eorum fuerint et de ætate securi, ut possint ad eos jam propria pertinere peccata.

• XIV. Ut episcopi vel clerici in eos qui Christiani catholici non sunt, etiamsi consanguinei fuerint, nec per donationes, nec per testamentum, rerum suarum aliquid conferant.

• XV. Ut episcopi, presbyteri, et diacones non sint conductores aut procuratores privatorum, neque ullo negotio tali victum quarant, quo eos peregrinari vel ab ecclesiasticis officiis avocari necesse sit.

• XVI. Ut cum omnibus omnino clericis extraneæ feminæ non cohabitent, sed solæ mætres, aviæ, materteræ, amitæ et sorores, et filias fratrum aut sororum, et quæcunque ex familia domestica necessitate, etiam antequam ordinarentur, jam cum eis habitabant. Vel si filii eorum, ordinatis jam parentibus, uxores acceperint, aut non habentibus servis in domo, quas ducant, aliunde ducere necessitas fuerit.

• XVII. Ut episcopi, presbyteri et diaconi non ordinentur priusquam omnes qui sunt in domo eorum Christianos catholicos fecerint.

• XVIII. Ut lectores usque ad annos pubertatis legant; deinceps autem nisi uxores custodita pudicitia duxerint, continentiam professi fuerint, legere non sinantur.

• XIX. Ut clericum alienum, nisi concedente ejus episcopo, nemo audeat vel retinere, vel promovere in Ecclesia sibi credita. Clericorum autem nomen etiam lectores retineant.

• XX. Ut nullus ordinetur, nisi probatus vel episcoporum examine, vel populi testimonio.

• XXI. Ut nemo in precibus vel Patrem pro Filio,

• Cod. Barb. c. 17.

• Ms. Barb. c. 18. Mox pro in eos mss. Veron. et Barb. habent eis.

• Cod. Barb. c. 19.

• Cod. Vat. Palatinus, turpi vel inhonesto negotio victum. Concinit Synodus Bonifacii an. 525, nec turpi lucro victum quarunt.

• Ms. Barb. c. 20. — Ed. cap. XVIII Carth. III, c. 21; Ferrand. c. 122.

• Idem cod. cum Veron., suaserit.

• Cod. Barb. c. 21. Dein omnes qui ex nostris mss. scripsimus, concinentibus Cod. Afric. c. 36, et Isid. c. 18. Apud solum Quesn. eos qui. — Ed. cap. XIX Carth. III, c. 18, ubi pro eos leg. omnes, Cod. Afr. c. 36.

• In ms. Barb. est c. 22. Ms. Vat. Palat. cum Ferrando, Dionys. et Isid., Ut lectores cum ad annos pubertatis venerint, cogantur aut uxores ducere, aut continentiam profiteri.

• Cod. Barb. c. 23.

• Ms. Veron., Barb. et Vat. Palat., cum Isid., delent sibi, et dein habent retinebunt, vel retinent. Isid. post vocem lectores addit et psalmistæ et ostiarii.

• Ms. Barb. c. 24. Cod. Veronensis hunc canonem prolixius exhibet. Ut nullus ordinetur nisi probatus, si duas uxores non habuit, id est dignus non est; aut si unam habuit non viduam, sed virginem; neque eum [lege is] qui unam quidem, sed concubinam, non matronam, nec eum [lege is] qui viduam, aut repudiatam, aut meretricem in matrimonio sumpsit, sed ille eligatur cujus vitam et opinionem episcopus examinavit,

A vel Filium pro Patre nominet; et cum altari assatur, semper ad Patrem dirigatur oratio. Et quicumque sibi preces aliunde describit, non eis utatur, nisi prius eas cum instructoribus fratribus contulerit.

• XXII. Ut nullus clericorum amplius recipiat quam cuiquam commodaverit, sive pecuniam dei, sive quamlibet speciem.

• XXIII. Ut in sacramentis corporis et sanguinis Domini nihil amplius offeratur quam ipse Dominus tradidit, hoc est panis et vinum aqua mixtum. (Primitiæ vero, seu mel et lac, quod uno die solemnissimo pro infantium mysterio solet offerri, quamvis in altari offerantur, suam tamen habent propriam benedictionem, ut a sanguinis et corporis Domini sacramento distinguantur.) Nec amplius de primitiis offeratur quam de uvis et frumentis.

• XXIV. Ut clerici vel continentes ad viduas vel virgines, nisi ex jussu vel permissu episcoporum vel presbyterorum, non accedant; et hoc non soli faciant, sed cum clericis, aut cum his cum quibus episcopus aut presbyter jusserit. Nec ipsi episcopi aut presbyteri soli habeant accessum ad hujusmodi feminas, sed aut ubi clerici præsentis sunt, aut graves aliqui Christiani.

• XXV. Ut primæ sedis episcopus non appelletur princeps sacerdotum, aut summus sacerdos, aut aliquid hujusmodi; sed tantum primæ sedis episcopus.

• XXVI. Ut clerici edendi vel bibendi causa tabernas non ingrediantur, nisi peregrinationis necessitate.

• XXVII. Ut episcopi non proficiantur trans mare, nisi consulto primæ sedis episcopo suæ ejusque provincie; ut ab eo præcipue possint formatas sumere. Illic etiam dirigendæ sunt litteræ concilii ad transmarinos episcopos.

aut quem [lege qui] populi testimonio fuerit e. actus. Cæteri codices cum Ferrando, Isid. et Synodo Bonifacii lectionem textus probant.

• Cod. Barb. c. 25.

• In cod. Barberino est c. 26.

• Nota neminem exiipi Quesnellus. — Mox ms. Vat. Palat., si pecuniam dei, pecuniam; si vero speciem, speciem, et tantum quantum debet [lege dedit].

• Cod. Barb. c. 27. Dein inserimus ipse ex nostris codd. inclusa parenthesi desunt quidem apud Isidorum c. 24; at leguntur in nostris et Quesnelli codicibus, nec non in ms. Crabbii et in Cod. Afric. c. 37. Synodus quoque Bonifacii eandem sententiam in suo codice reperit.

• Ms. Veron. et Barb. cum Cod. Afr., in infantium. Mox. Quesn. cum Oxon., in altari soleant offerri. Prætulimus nostra exemplaria atque Thuan. et Cod. Afr. c. Post nonnulla, in primitiis habent Veron., Barb. et Cod. Africæ. In Vindebon. prima manu, de primitiis; secunda vero, in primitiis.

• Cod. Barb. c. 28. Quesn., vel continentes ad mulieres et viduas, nisi. Delevimus vel, alliamque lectionem restitimus, quam omnes nostri codices cum Dion. et Isid. præferunt.

• Barb. ms. c. 29.

• Idem ms. c. 30. Dein Quesn., peregrinandi necessitate. Nostros codices secuti sumus. Isidorus c. 27, cum Cod. Afric. c. 40, peregrinationis necessitate compulsi.

• Cod. Barb. c. 31.

XXVIII. Sacramenta altaris non nisi a jejunis A hominibus celebrantur, excepto die anniversario quo Cælia donatus celebratur. Nam si aliquorum pomeridiano tempore defunctorum, sive episcoporum, seu clericorum, sive cæterorum commendatio facienda est, solis orationibus fiat, si illi qui faciunt jam pransi inveniantur.

XXIX. Ut nulli episcopi vel clerici in ecclesia convitentur, nisi forte transeuntes hospitii illis necessitate reficiant; populi etiam ab hujusmodi conviviis, quantum potest fieri, prohibeantur.

XXX. Ut poenitentibus secundum differentiam peccatorum, episcopi arbitrio poenitentiae tempora decernantur. Et ut presbyteri inconsulto episcopo non reconcilient poenitentes, nisi absentia episcopi et necessitate cogentibus. Cujuscunque autem poenitentis publicum et vulgatissimum crimen est, quod in universa Ecclesia fuerit, ante absidem manus ei imponatur.

XXXI. Ut virgines sacrae, cum parentibus a quibus custodiebantur privatae fuerint, episcopi vel presbyteri providentia gravioribus feminis commendentur; ut simul habitantes invicem se custodiant.

Item ms. c. 53. Codices aliarum collectionum cum Dion. et Isid., *Ut sacramenta.*

Voces *sive cæterorum* in eodem ex nostris codd., ut legitur etiam apud Dion. et Isid. In fine ms. Veron. et Dionysius habent *inveniantur.*

Cod. Barb. c. 55. Mox ms. Veron., Dion. et Isid., *hospitiorum necessitate illis reficiant.* Dein Quesn., *ab his conviviis.* Cæteri omnes codd. cum Dion. et Isid. ut in textu.

Barb. c. 54. In cod. Veron. ut etiam apud Isid. canones canon in duo dividitur.

Cod. Afric. c. 45, et mss. Isid. c. 32, nisi absentia episcopi necessitate cogente. Idem est in ms. Barb.

Cod. Afr., universam Ecclesiam commoverit. Barb., universam Ecclesiam commoveat.

Ms. Barb. c. 55.

Co. A. r. c. 44, cum ms. Veron., addit, *ubi episcopus absens est.* Barb., *ubi episcopus non est.* Isid. c. 55, episcopi providentia, vel presbyteri, *ubi episcopus absens est, in monasterio virginum vel gravioribus, etc.*

Cod. Barb. c. 56. Post pauca, *hi qui sui sunt est in mas.* hujus collectionis et apud Isid. c. 54. In cæteris vero mas. cum Cod. Afric. c. 45, et Synodo Bonifacii, habetur tantum *sui.*

Cod. Barb. c. 57; qui mox cum ms. Veron. habet *conversis ad Dominum, omissis vocibus vel reversis.* Isid. c. 55, et Dion. Justelli c. 45, *Ut scenicis atque histrionibus, cæterisque hujusmodi personis, vel apostaticis, etc.* In vulgato Codice Africano c. 45 desunt vel apostaticis conversis, vel reversis ad Deum gratia vel: quæ tamen cum legantur in versione Græca, ammannensium oscitantia prætermitti sive. Vox *histrionibus* apud Ferrandum legitur num. 170.

Barb. c. 58. Mox inconsulto plerique codices habent pro non consulto. In Synodo Bonifacii errore librarum consignet pro consecret.

Ms. Barb. c. 59.

Idem codex c. 40.

Quesn. omittit *Machabæorum libri duo*, et dein illa quoque in textu præterit, *Petri dua, Joannis tres, Jacobi una, Jude una*, et in margine notat hæc epistolæ addi in concilio Carthaginiensi III, apud Isidorum, c. 46, et in Codice Afric. c. 24. Hæc in causa fuere ut nonnulli putarent hos sacros libros inter Scri-

pturas canonicas non fuisse recensitos in concilio Hipponensi an. 395, nec in Carthaginiensi anni 397, sed solum insertos in synodo Carthaginiensi anni 419, tempore Bonifacii pontificis, cujus nomen tum in Cod. Afric. tum apud Isidorum locis laudatis legitur. At hos quoque libros in catalogo Hipponensi, et in breviario ipsius fuisse descriptos probant tres antiquissimæ ac diversæ originis collectiones, Corbeiensis apud P. Constantium tom. I Epist. Rom. pontif. pag. 101, Barberina, et Vat. Palatina. Dux primæ breviiarium ipsum exhibent, postrema vero præter canones ex concilio plenario Carthaginiensi anni 397, cui breviiarium insertum fuit, unde lectionem afferit breviiarii propriam, ita ut de confirmando isto canone transmarina Ecclesia consultatur; non vero illam synodi anni 419, quæ Bonifacium pontificem ingerit. Soli codices hujus collectionis hæcenus cogniti omittunt in textu, quod oscitantæ librariorum fure tribuit P. Constantius. Factum id credimus, inquit, librariorum errore, quibus sæpe nec opinionibus ecclesiæ, ut si quando eas repeti viderent voces quæ proxime acceperunt, statim intermediis quasi jam postas præmittant. Itaque qui statatam Hipponensē descripsit, exaratis his verbis Esdræ libri duo, mox ad eam novi Testamenti sic tanquam dato saltu transit, omissis intermediis Machabæorum libri duo; deceptus nimirum similitudine verborum libro duo; quæ verba nominibus Esdræ simul et Machabæorum subnectuntur. Overath eandem chorda et in his vocibus, Epistola Pauli apostoli tredecim, ejusdem ad Hebræos una, Apocalypsis: ubi ante verba Apocalypsis desiderantur Petri apostoli epistolæ duæ, Joannis apostoli tres, Jacobi una, quæ recensentur in statuto Carthaginiensi. Errorem peperit verbum una, quo clauduntur communi hæc duo ad Hebræos una, et Jude una: quorum primo senet descripto, mox libralius vocem Apocalypsis continenti inscriptionis filo atlexit, quasi intermedia alia epistola usque Jude una præcessissent. Neque non enim conjecturam adjuvat id quod inscribitur nemo, videlicet in Ecclesiæ omnibus, adeoque in Africana, receptum semper fuisse primam Petri, et primam Joannis epistolam: quarum utramque quia non exhibet Hipponensis canon, oportet scribere præteritis et incauti culpa omittam fuisse. Etenim vero omissa verba quæ nos restitimus, fuisse descripta in alio vetustiori nostræ, ut videtur, collectionis exemplo, indicium præbet codex Vindob.

XXXII. Ut agrotantes, si pro se respondere non possint, cum voluntatis eorum testimonium hi qui sui sunt periculo proprio dixerint, baptizentur.

XXXIII. Ut scenicis vel apostaticis conversis vel reversis ad Deum gratia vel reconciliatio non negetur.

XXXIV. Ut presbyter non consulto episcopo virgines non consecret; chrisma vero nunquam conficiat.

XXXV. Ut clerici in aliena civitate non immorentur, nisi exusas eorum iustas episcopus loci vel presbyteri locorum perviderint.

XXXVI. Ut præter Scripturas canonicas nihil in Ecclesia legatur sub nomine divinarum Scripturarum.

Sunt autem canonice Scripturæ: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Iosue, Iudith, Ruth, Regnorum libri quatuor, Paralipomenon libri duo, Job, Psalterium Davidicum, Salomonis libri quinque, duodecim libri Prophetarum, Esaias, Jeremias, Daniel, Ezechiel, Tobias, Judith, Iester, Esdræ libri duo, Machabæorum libri duo;

pturas canonicas non fuisse recensitos in concilio Hipponensi an. 395, nec in Carthaginiensi anni 397, sed solum insertos in synodo Carthaginiensi anni 419, tempore Bonifacii pontificis, cujus nomen tum in Cod. Afric. tum apud Isidorum locis laudatis legitur. At hos quoque libros in catalogo Hipponensi, et in breviario ipsius fuisse descriptos probant tres antiquissimæ ac diversæ originis collectiones, Corbeiensis apud P. Constantium tom. I Epist. Rom. pontif. pag. 101, Barberina, et Vat. Palatina. Dux primæ breviiarium ipsum exhibent, postrema vero præter canones ex concilio plenario Carthaginiensi anni 397, cui breviiarium insertum fuit, unde lectionem afferit breviiarii propriam, ita ut de confirmando isto canone transmarina Ecclesia consultatur; non vero illam synodi anni 419, quæ Bonifacium pontificem ingerit. Soli codices hujus collectionis hæcenus cogniti omittunt in textu, quod oscitantæ librariorum fure tribuit P. Constantius. Factum id credimus, inquit, librariorum errore, quibus sæpe nec opinionibus ecclesiæ, ut si quando eas repeti viderent voces quæ proxime acceperunt, statim intermediis quasi jam postas præmittant. Itaque qui statatam Hipponensē descripsit, exaratis his verbis Esdræ libri duo, mox ad eam novi Testamenti sic tanquam dato saltu transit, omissis intermediis Machabæorum libri duo; deceptus nimirum similitudine verborum libro duo; quæ verba nominibus Esdræ simul et Machabæorum subnectuntur. Overath eandem chorda et in his vocibus, Epistola Pauli apostoli tredecim, ejusdem ad Hebræos una, Apocalypsis: ubi ante verba Apocalypsis desiderantur Petri apostoli epistolæ duæ, Joannis apostoli tres, Jacobi una, quæ recensentur in statuto Carthaginiensi. Errorem peperit verbum una, quo clauduntur communi hæc duo ad Hebræos una, et Jude una: quorum primo senet descripto, mox libralius vocem Apocalypsis continenti inscriptionis filo atlexit, quasi intermedia alia epistola usque Jude una præcessissent. Neque non enim conjecturam adjuvat id quod inscribitur nemo, videlicet in Ecclesiæ omnibus, adeoque in Africana, receptum semper fuisse primam Petri, et primam Joannis epistolam: quarum utramque quia non exhibet Hipponensis canon, oportet scribere præteritis et incauti culpa omittam fuisse. Etenim vero omissa verba quæ nos restitimus, fuisse descripta in alio vetustiori nostræ, ut videtur, collectionis exemplo, indicium præbet codex Vindob.

novi autem Testamenti, Evangeliorum libri quatuor, Actus Apostolorum liber unus, Pauli apostoli Epistolae tredecim, ejusdem ad Hebraeos una, Petri duae, Joannis tres, Jacobi una, Judae una, 100 Apocalypsis Joannis. * Ita ut de confirmando isto canone transmarina Ecclesia consulatur. Liceat etiam legi passionem martyrum cum anniversarii dies eorum celebrantur.

bonensis. Antiquus enim librarius, qui eundem codicem cum alio vetustiori exemplo contulit (identidem enim legitur haec notatio *Contuli*), eadem verba in alio manuscripto procul dubio inventa et prima manu praetermissa, secundis curis adjecit. Praeterea in ipso textu prima manu habetur, *Pauli apostoli Epistolae 14*, quo numero comprehenditur ejusdem Epistolae ad Hebraeos, quam quidem sicut et ceteras ejusdem apostoli epistolas singulatim non recensent codices Corbeiensis et Barberinus, atque Dionysius; qui *Epistolas 14* praefertunt. Cod. Vat. Palatinus, qui *Epistolas 13* notat, addit *ejusdem ad Hebraeos una*, uti in Isid. et aliis nostrae collectionis mss. legitur: unde in cod. Vindeb. vel corrigendum est *13* pro *14*, vel, si retineatur *14*, delenda erunt voces *ejusdem ad Hebraeos una*, quippe quae in quatuordecim continetur. Non omittendum est in eodem ms. Vind. paulo ante haberi *Liber duodecim prophetarum minorum. Item Esaias*, ubi voces *minorum* et *Item* secunda manu additae sunt. Haec eadem lectio in ms. libro Barb. probatur. Theodosius scriptor codicis Veronensis 55, qui de quodam tacte praetermissis in notatione testatur, sicut initio breviori Nicenum symbolum, ita sub finem catalogum Scripturarum omisit.

* Quesnellus hanc notam subjicit. *Post canonica- rum Scripturarum enumerationem, haec in conc. Carthag. in et in Cod. Afric., c. 24, subjungitur: «Hoc etiam fratri et consecratos nostro Beneficio vel aliis eorum partium episcopis, pro confirmando isto canone innovescat: quia a Patribus ista accepimus in ecclesia legenda. » Quorum verborum loco, haec pau- ciora in antiquis codd. mss. legi, quae et in Oxon. et Thuan. testantur auctores editi. Venet. 1581; haec, inquam: «De confirmando isto canone transmarina Ecclesia consulatur. » Certum mihi est haec ultima in ipso Hippoensi concilio dicta esse; illa vero in Carthaginiensi tempore Bonifacii P. P., ubi Hippoenses atque Africani canones relecti sunt iterum et confir- mati. Quam inepte autem priora illa concilio tertio Carthaginiensi, quod an. 397 celebratum est, affingan- tur, vel una Bonifacii P. P. mentio satis indicat, simul- que probat, ut et alia multa, farraginem illam quam concilium Carthaginense tertium vocatur in voluminibus Conciliorum, nam genuinam esse canonum concilii collectionem, sed supposititiam ex veris canonibus aliunde corrogatis confatam: ex Hippoensibus nimirum, ex vero concilio Carthaginiensi, quod an. 397 congregatum est, siveque non absolute tertium, sed tertium sub Aurelio primat; et ex concilio Carthaginiensi quod an. 419 coram Romani pontificis legatis habuit est. Haecentis illic. Duo in haec notanda. 1. Cum sit auctores editio- nis Venetae an. 1581 testari lectionem collectionis nostrae in antiquis codicibus legi, respiciit Crabbi no- tam in editione Veneta repetitam, qua in can. 47 concil. Carthag. in scribit: *Quidam vetustius codex sic habet: De confirmando, etc.*, ubi ms. exemplar S. Bayonis nostrae collectionis proprium indicatur. 2. Quod censendum sit de concilio Carthaginiensi in, apud Isidorum vulgato, patebit ex iis quae diximus in additione n. 2, et fusius in Tractatu part. II, c. 3, § 3, ubi singulos ejus canones expendimus.*

In ms. Vallicellano B. 98, pag. 76, hic canon de Scripturis praefertur cum titulo: *Ut praeter Scripturas catholicas nihil in ecclesia legatur. Capituli 24 Ni-*

101 XXXVII. Placuit etiam ut quoniam praecedentibus conciliis statutum est de quibus Donatista- rum cum honore suo recipiatur a nobis; sed in numero laicorum propter salutem, quae nulli deneganda est (tantum autem inopie clericorum ordinandorum in Africa patiuntur Ecclesiae, ut quaedam loca omnino deserta sint), servetur quidem in istis quod jam antea decretum est; sed exceptis his quos aut non

cant concilii. Dein ipse canon subjicitur cum lectione synodi Carthaginiensis an. 419, qua confirmatio hujus canonis a Bonifacio pontifice aliisque transmarinis episcopis quaerenda decernitur. Hinc autem quidam putarunt canonem divinarum Scripturarum antea conditum fuisse in concilio Niceno, et solum Africa- nos eundem, uti a Patribus Nicenis acceperant, suis conciliis inseruisse. At tota haec opinio uni inscrip- tionis insinuitur hujus codicis, qui non ad viii (ut non nemo scripsit), sed ad xi saltem saeculum pertinet: nam pag. 37 litteras exhibet Regemberti Vercellensis ad Andream archiepiscopum Mediolanensem et alias a Mabillonio citas t. I Musel Italici quae eodem saeculo x scriptae fuerunt. Sicut autem in eodem codice p. 79 praefertur *Sententia S. Leonis de apocryphis Scripturis*, quam inter supposititias rejecimus, ita nihil dubita- mus quin in titulo canonis de Scripturis canonici, qui totus excerptus est ex capitulo 24 synodi Carthaginiensis anni 419 editionis Dionysii, per errorem scriptum fuerit *concilii Niceni pro concilio Carthagi- nensis*. Certe Africani Patres adeo ignorarunt hunc canonem a Niceno synodo constitutum, ut in concilio Hippoensi an. 395 de eo consulendam paraverint Ecclesiam transmarinam, et in synodo Carthaginiensi an. 419 eum pro confirmatione in papa Bonifacio notitiam deducendum sanxerint. Num de canone quem in Niceno generali concilio a tota Ecclesia re- cepto editum cognovissent, Ecclesiam transmarinam adhuc consulendam, ejusque confirmationem qua- rendam putassent? Adde quod cum in synodo anni 419 lectum fuisset concilium Nicenum ex antiquissima interpretatione, quam Caecilianus in Africam attule- rat, soli viginti canones praeter symbolum inventi fuere, uti liquet ex annotatis in Tractatu part. II, c. 3, § 8, n. 2. Canonem ergo de Scripturis cano- nicis Africani Patres inter Nicenos nunquam ha- buere.

Cum Historiam Donatistarum a cardinali Norisio inchoatam perficere, quoad per nos licuit, studuimus, non satis exploratam habentes notitiam collectionum quae breviarium continebant, hunc canonem in sup- positionis aspersionem adduximus p. II, cap. 9, col. 429 et seqq. Accedebat quod Dionysius Exiguus in Cod. Afric. c. 47 alium canonem non de clericis jam apud Donatistas ordinatis, sed de Donatistarum pueris decernentem brevuario ascribit, quod item le- gitur apud Isidorum in concilio Carthaginiensi in c. 48. At cum praeter collectionem praesentem, duas alias antiquissimas reperiremus quae, dum breviarium exhibent, hunc canonem similiter praefertunt; et inter has illa etiam contenta in ms. Veronensi 55, quae duobus sequentibus capitulis additiis caret; de eodem canone jure dubitari non posse perspeximus. Vnde hujus canonis vindicta in Tractatu part. II, c. 3, § 3, n. 47.

* Cod. Veron. addit clericorum.

* Alii, tantum inopiam. Deum, per Africam in ms. Veron.

* In cod. Vindeb. prima manu desunt voces in istis secunda additum instituta, uti legitur etiam in ms. Barb. Pro qua erronea scriptioe alii codd. habent in istis. Sed fortasse melius cod. Veron. in eis. Mss. decretum est edidimus ex omnibus nostris mss. Vind., Veron. et Barb. Quesnellus, tradidit est. Crabbius, creditum.

rebaptizasse constiterit, aut qui cum suis plebibus ad communionem catholicam transire voluerint. ^a Si enim scriptum est: *Quod duobus si contenerint Christianis, quicquid petierint impetrabunt*, non oportet ^b dubitare quod remoto scandalo dissensionis universae **102** plebis ^c, in unitatem pacis redacta concordia, idonea sit impetrare de misericordia Domini, ut ipsius pacis compensatione et sacrificio charitatis aboleantur peccata quae, majorum suorum auctoritatem sequentes, repetitione baptismi commiserunt. Sed hanc rem placuit non confirmari priusquam ^d exinde transmarina Ecclesia consulatur.

^e (De Donatistis placuit ut consulamus fratres et consacerdotes nostros Siricium et Simplicianum de solis infantibus qui baptizantur penes eosdem: ne quod suo non fecerunt iudicio, cum ad Ecclesiam Dei salubri proposito fuerint conversi, parentum illos error impediatur ne promoveantur sacri altaris ministri.)

^f XXXVIII. Honoratus et Urbanus **103** episcopi dixerunt: Et illud nobis mandatum est: ut quia ^g proximo fratres nostri Numidia episcopi duo ordinare praesumpserunt pontificem, non nisi a duodecim cunctis celebrari episcoporum ^h ordinationes. Aurelius episcopus dixit: Forma antiqua servabitur, ut non minus quam tres sufficiant qui fuerint destinati ad episcopum ordinandum. Propterea quia et in Tripoli forte et in Araxe interjacere videntur barbarae gentes: nam in Tripoli, ut asseritur, quinque sunt episcopi tantummodo, et possunt forte de ipso numero vel duo necessitate aliqua occupari, difficile est enim ut de quolibet numero omnes possint occurrere: nunquid debet hoc ipsum impedimento esse ⁱ Eccle-

siae utilitati? Nam et in hac Ecclesia, ad quam dignata est vestra sanctitas convenire, crebro ac penes per omnem diem Dominicam ordinandos habemus. Nunquidnam frequenter duodecim, vel decem, vel non multo minus advocare possum episcopos? Sed facile est mihi duos ^k adungere meae parvitati vicinos. Quapropter cernit mecum charitas vestra hoc ipsum observari non posse. Sed illud est statuendum, ut quando ad eligendum episcopum conveniremus, ^l si qua contradictio fuerit oboria quia talia tractata sunt apud nos, non praesumant ad purgandum eum qui ordinandus est ^m, tres jam; sed postulentur ad numerum supradictorum unus vel duo, et in eadem plebe cui ordinandus est, disculantur primo personae contradicentium, postremo etiam illa quae obijciuntur pertractentur; etenim purgatus fuerit sub conspectu publico, ita demum ordinetur. Si hoc cum vestrae sanctitatis animo concordat, roboretur vestrae dignationis responsione. Et ab universis episcopis dictum est: Satis placet.

ⁿ XXXIX. Item placuit de infantibus, **104** quos certissimi testes non inveniuntur qui eos baptizatos esse sine dubitatione testentur, neque ipsi sui idonei per statum ^o de traditis sibi sacramentis respondere, absque ullo scrupulo hos esse baptizandos: ne ista trepidatio eos faciat sacramentorum purgatione privari. Hinc enim legati Maurorum fratres nostri consuluerunt, quia multos tales a Barbaris redimunt. Et alia manu.

Aurelius episcopus Ecclesiae Carthaginiensis, ^p his placitis, a nobis omnibus confirmatis, exceptis emancipationibus, de quibus consulendum censuimus, relectis et agnitis subscripsi.

^q Sic ex ms. Barb., ut sequens emendatio videtur exigere. Al., Sic enim.

^r Ita codd. Veron. et Barb. Al., dubitari.

^s Quesn., in universae plebis unitate, pacis compensatione et sacrificio charitatis aboleantur, qui majorum suorum auctoritatem sequentes, repetitionem baptismi commiserint. Ita etiam codd. Vind. et Crabbi, qui solum delent in ante vocem universae, et pro unitate habent invitata. Supplevimus ex codice Veronensi usque ad aboleantur peccata, exceptis tribus vocibus pacis primo loco, et charitatis, quae in aliis codicibus retinentur. Ex hac vero integra lectione cognoscitur defectum aliorum exemplarium ab antiquiore codice originem ducere, in quo amanuensis per saltum a prima voce pacis ad alteram transcurrit. Sequentia quae moxerem, etc., usque ad commiserunt, exemplar Crabbi exhibuit. Veron. omittit quae vel qui, et addit prepositorum. Vind. quae praefert. Barb. et Veron. commiserunt tumentur.

^t Cod. Veron., inde transmarina. Barb., de transmarina, ubi de pro inde scriptum fuit.

^u Quae parenthesi inclusa cursivo characterē inseruimus, ex Dionysio et Isidori collectione sumpta sunt, eaque ad canonem breviarium in quo de Donatistis actum est pertinere, ultimumque ejusdem breviarium canonem constituere, ex Dionysio et Isidoriana collectione probavimus in Tractatu part. II, c. 3, § 3, n. 47. Confer quae ibidem disseruimus. Ut autem haec, quae cum antecedentibus unum canonem constituisse videntur, congrue jungantur, praemittenda videtur particula Interim, vel aliquid simile. Simpliciani nomen congruit tempori quo breviarium scriptum, et synodo plenariae Carthaginiensi an. 397 insertum fuit. In Hip-

ponensi vero an. 393, pro Simpliciano, qui tum nomen ad episcopatum pervenerat, Ambrosii nomen lectum fuisse nihil ambigendum est.

^v Duo referentes canones ad breviarium non pertinent, ac proinde in cod. Veronensi jure non leguntur. In ms. Barb. numero caret. Hic autem canon conditus fuit a concilio plenario an. 397, et apud Dionysium habetur in Cod. Afric. c. 49 et 50, apud Isidorum vero in Carthaginiensi III, c. 39 et 40.

^w Dion., proximi. Deest in ms. Barb.

^x Sic Dion., Isid. et cod. Barb., concinente Graecae versionis. Quesn., ordinationem.

^y Dion. et Isid., ecclesiasticar. Dejn hac suppluimus ex iisdem exemplaribus et cod. Barb.

^z Quesn. inserit episcopos. Expunximus cum ms. Vindeb., Barb., Dion. et Isid. Paulo post pro possum tres ultimi codices potero.

^{aa} Verbum adungere cum iisdem tribus exemplaribus inserendum fuit.

^{ab} Ita omnes. Solus Quesnellus, siquendo.

^{ac} Cod. Afric., tres episcopi jam; sed editio Dionysii apud Justellum vocem episcopi ignorat.

^{ad} Hic canon spectat ad synodum Carthaginensem anni 401 idibus Septembris; legitur in Cod. Afric. c. 72, et apud Isidorum in concilio Carthaginiensi v, c. 6.

^{ae} Desunt in ms. Oxoniensi voces de traditis illi sacramentis.

^{af} Cod. Veron. perperam inserit verbum dixit: ex eodem vero ms. et ex Barb. addidimus his. Mox pro censuimus cod. Veron. habet statuimus.

^{ag} Cod. Veron. addit et ceteri similiter. Explicuit concilium Hipponiense. Barb., et ceteri subscripserunt.

Mizonius episcopus, placitis superius comprehensis, emancipatione ad tractatum meliorem dilata, subnotavi, primæ sedis episcopus provincie Bizacenæ.

Victorianus episcopus plebis Massilianensis subscripsi.

^a Lupianus episcopus plebis Tambitanæ subscripsi.

Ninus episcopus plebis Jubaltianensis subscripsi.

^b Philologius episcopus plebis Adrumetinæ subscripsi.

Ferox episcopus plebis Macrianensis subscripsi.

Hoc modo et omnes subscripserunt qui huic concilio interfuerunt.

Expliciunt canones Carthaginensis concilii.

CAPITULUM III.

INCIPIUNT CANONES * ANCYRITANI CONCILII,

Quod prius fuit concilio Nicæno, sed illud propter auctoritatem præpositum est.

105^a Tituli canonum.

I. Si presbyter immolaverit idolis.

II. Ut diaconi qui immolaverunt, et postea sunt reversi, a sacro ministerio cessentur.

III. Qui tempore persecutionis se Christianos esse proclamaverunt.

IV. De laicis qui invitati immolaverunt.

V. Qui templis idolorum sacrificaverunt.

VI. De his qui in templo veste lugubri manducaverunt.

Sequentes subscriptiones sola collectio præsens conservavit. Omnes sunt episcopi Byzaceni, ut ex notitia Africana manifestum est. Civitatum nomina in Crabbii codice alicubi mendosa sunt. Nostrum exemplum Vindebonense lectionem a Quesnello editam confirmat.

^a Huic Lupiano in ms. Vindebonensi Nilus præponitur.

^b Ms. Oxon., *Philologius*, male; *Philologius* enim scribitur etiam in concilio Carthaginensi anni 403 ante can. 91 Cod. Afric.

^c Illi canones, qui ex versione Isidoriana vulgo nuncupata sumpti fuere, alias *Anquiritani*, vel *Anquiritanenses* in ejusdem interpretationis m-s. vocantur. Præter exemplaria hujus collectionis hæc eadem versio invenitur in codicibus Lucensi 88, Vat. 1512, et Barb. 2388, Veronensibus 55 et 58, atque in Corbeïensi: quæ omnes collectiones originis diversæ, Hispanica anteriores sunt, ex qua Isidorus canones recepit. Annotatio, quod prius fuit concilio Nicæno, etc., quam Quesnellus præfixit ex ms. Oxon., deest in codd. Thuano. ac nostro Vindebon. At eam quoad sententiam non minus in hac versione quam in Dionysiana et Prisca ab initio existisse, sicut exstat etiam in originali Græco, probant nostri codd. Lucensis, Vat. et Veron 58. In Vaticano sic: *Iti canones priores quidem sunt Nicæni canonibus (expositi; sed tamen Nicæni primo accepti [al. scripti] sunt propter auctoritatem sancti et magni concilii quod factum est in Nicæa. Similia sunt in cod. Lucensi. In Veronensi autem 55 sic: Iti quidem canones seu regulæ priores sunt Nicæni; sed ideo canones priores scribuntur propter auctoritatem magni et sancti concilii apud Nicæam habiti. Post hanc annotationem in his codicibus præfatio subjicitur, quam præsentis collectionis auctor prætermisit. Cum in ea recensentur episcopi qui concilio interfuerunt, ipsam ex iisdem codicibus hic appendere plurimum refert; hinc enim patebit in eo catalogo, qui in vulgatis Conciliorum post ipsos canones Isidorianæ interpretationi subjicitur (Vide Tractatum*

VII. Qui a fide erraverunt, quomodo recipiantur.

VIII. De his qui festis diebus paganorum conviviis interfuerunt.

IX. Qui secundo et tertio sacrificaverunt.

X. De his qui a fide Dominica deviarunt.

XI. Diaconi si uxores duxerint, a ministerio vel clero cessari.

XII. Desponsata puella si ab alio recepta [al. rapta] fuerit, placuit restitui.

XIII. Qui ante baptismum sacrificaverunt.

XIV. Vicereis episcoporum non licet ordinationes facere.

XV. Presbyteri vel diaconi qui a carnibus se abstinere voluerint, eas immundas non judicent, nec olera in qua coquantur polluta non dixerint.

B XVI. Si res Ecclesiæ presbyter vendiderit, restituantur.

106 XVII. Qui more pecorum cum propinquo sanguine commixti sunt, quomodo panitent.

XVIII. Si episcopus alterius Ecclesiæ voluerit occupare, aut seditionem facere.

XIX. Qui virginitatem polliciti sunt, postea prævaricantur.

XX. Qui adulterium commisit, septem annis panitent.

XXI. Mulier quæ fornicatur, et partum suum occidit.

XXII. Qui voluntarius homicidium facit.

XXIII. Qui non voluntate, sed casu.

C de Collect. part. 1, c. 3, § 2), provinciarum nomina episcopia afflicta, primo interpreti non esse tribuenda. Eam præfationem primo damus ex ms. Vaticano 1542, cum variantibus ms. Lucensis et codicis Corbeïensis apud P. Constantium in præfat. ad tom. I Epist. R. P. pag. 62. Cum apud urbem Anquiritonam venti fuissent *Marcellus Anquiritanus, Vitalis Antiochenus, Philadelphus Heliopolitanus* [melius *Luc. et Corb. Juliopolitanus*], *Heraclius Zelonensis* [male in Corb. *Gellatensis*], *Munitius* [Corb. *Minutius*, utrobique male: lege *Nunechius*] *Laodicenus, Narcissus Nerodiensis* [lege *Neroniendensis*: male in Corb. *Marcessus Meragensis*], *Lupus Tharsensis, Basilus Amasenus, Entholius* [Luc. *Eutolus*, Corb. *Eustolus*] *Nicomediensis, Petrus Iconienseis, Agricolaus Casariensis, Epidaurus Pergamensis* [Luc. *Pergamensis*: legendum videtur cum versione *Prisca Pergensis*: hi duo desunt in Corbeïens], *Sergianus Antiochia Psidia*: statuta sunt ab eis [Corb. hæc statuta sunt ab his] quæ infra scripta sunt. Codex autem Veronensis: *Convenerunt autem in synodum memoratam Ancyra civitatis hi qui infra scripserunt. Marcellus Ancyranus, Agricolaus Casariensis, Lupus Tarsensis, Vitalis Antiochenus, Basilus Amasenus, Philadelphus Juliopolitanus, Eustolus Nicomediensis, Heraclius Zelonensis, Petrus Iconienseis, Nunechius Laodicenus, Sergianus Antiochenus Psidia, Narcissus Nerodiensis. Omititur Epidaurus Pergensis. Similem codicem Græcum adhibuit auctor libelli Synodici, qui duodecim pariter episcopos recensens n. 37 præfuisse tradit Marcellum Ancyra, et Agricolaum Casarea Cappadociae, uli sane primi in codice Veronensi referuntur.*

^d Hos titulos canonum ex ms. Cæsareis Vindebonensibus 59 et 42 adjecimus, ubi etiam singulis canonibus suis cujusque titulus hinc repetitus præfigitur. Hos quoque titulos in ms. Oxoniensi missos, legi in cod. Thuaneo testatur Quesnellus disert. 15, n. 2.

XXIV. Qui auguria et somnia observant.

XXV. Qui sponsam habet, et sorori ejus intulerit violentiam.

CANON I. * Presbyteros qui immolaverunt, et postea iterum certamen inierunt, si hoc ipsum ex fide, et non aliquo argumento sibiimet preparantes egerunt, multum teneri viderentur; si ergo ex fide luctati sunt, et non ex compacto ad ostentationem * uti caperentur ipsi fecerunt: hos placuit honorem quidem sedis propriæ * tenere; offerre autem illis, et sermonem ad populum facere, aut aliquibus * officiis fungi non liceat.

II. Diaconos similiter qui immolare sunt, postea autem * reluctati sunt, eum 107 quidem honorem habere * oportet; cessare vero debent ab omni sacro ministerio, ita ut nec panem, nec calicem offerant, nec pronuntient; nisi forte aliqui episcoporum consilii sint laboris eorum, et humilitatis, et mansuetudinis, et voluerint eis amplius aliquid tribuere vel adimere: penes ipsos ergo de his erit potestas.

III. De his qui fugientes * tempore persecutionis comprehensi sunt vel a familiaribus, sive a domesticis traditi, vel qui bona propria amiserunt, vel sustinuerunt tormenta, vel etiam carceribus inclusi sunt, et tamen se proclamaverunt esse Christianos; quin etiam perseverante violentia * ad hoc usque perducti sunt, ut manus eorum apprehensas et violentius attractas super sacrificia * imponerent, illis scilicet perseverantibus in fide et Christianos se esse * vociferantibus: hoc ergo quod eis iniuris, aliis cogentibus, contigit, si luctu et dolore animi acerbe se id ferre demonstrent, ipsique * humili per bonam conversationem habitu incedentes dolere se id quod

A inviti coacti sunt, doceant: hos tanquam inculpates a communione non vetari. Si autem jam prohibiti sunt ab aliquibus a communione, majoris diligentia et inquisitionis causa, aut per aliquorum ignorantiam, statim recipi oportere. Hoc autem observari convenit et de clericis * et de omnibus laicis.

IV. * Laicos sane qui in necessitates similes inciderunt et causas, tanquam qui nihil peccaverint *, maxime quia eos vita probabilis commendat, ad ordinationem recipi placuit.

V. De his qui non solum sacrificare coacti sunt, sed et de his qui in templis idolorum cœnaverunt: si qui eorum cum habitu cultiore ad templa perducti sunt, atque 108 ibi, ad hoc * pretiosa veste mutata, cœna participes facti sunt idolorum, indifferenter sumentes omnia quæ fuerant apposita; placuit eos inter audientes uno anno constitui; tribus autem aliis annis agere pœnitentiam; sed ex ipso triennio, * per biennium tantummodo orationis communicare; tertio autem anno reconciliari sacramentis.

VI. Quotquot autem * ascenderunt in templa veste lugubri, et recumbentes * manducaverunt, si complerint pœnitentiam triennis temporis, sine oblatione recipiantur *. Si autem perducti ad templa non manducaverunt, biennio maneant in pœnitentia, tertio vero * anno communicent, sed sine oblatione, ut dictum est *. Episcopum autem hanc habere licentiam oportet, ut perspecta singulorum conversatione, normam regulamque * conversationis attribuat: id est, aut humanius agens secundum ritum modum, tempus alicui pœnitentiae brevare, aut etiam prolixius, quod correctioni necessarium viderit, * possit addere. Discutatur autem omnium ho-

* Cod. Vind., Presbyteri. Ms. Vat. 1342 tituli loco huc habet: De presbyteris qui immolaverunt, et postea iterum certamen inierunt. Sequentia vero Si hoc ipsum, etc., canonis attribuit.

* Ms. Veron. 55 et 58 cum vulg. Isid. addunt et tormentis subijci putarentur tanquam inviti. In Veron. 55 hæc verba, quæ leguntur in textu, alia manu deleta sunt. Mox pro ex compacto Vaticanus habet ex consensu.

* Uterque codex Veron., ut offerrentur. Vat., ut operentur.

* Nostri Codd. Veron. et Vat. cum vulg. Isid.; retinere.

* Vulg. Isid. et duo ms. Veron. addunt sacerdotibus.

* Ms. Veron. 55 cum vulg. Isid. addit iterum. Mox pro cum Veron. 58 alium, et Veron. 55 aliter. Dein vulg. Isid. omittit honorem.

* Vat. 1342, non oportet.

* Vulg. Isid., timore.

* Veron. 58, et vel bona. Vind., vel bona.

* Duo ms. Ver. cum vulg. Isid., ad id usque.

* Quesn. inseruit pagani. Delevimus auctoritate nostrorum codd. Vindeb., duorum Veron. et vulg. Isid. Mox post vocem imponerent in ms. Vat. additur aut aliquid polluti cibi necessitate nimia suscipere aut coacti.

* Sic ms. Thuan., Vindeb. et duo Veron. cum vulg. Isid. Quesn. cum Oxon., proclamantibus: de his ergo hoc placuit, ut quod eis, etc.

* Ita noster Vindeb. cum duobus Veron. et vulg. Isid. Quesn., humiliter per bonam conversationem do-

lere ss. In Veron. 55, ubi nostra lectio prima manu legitur, manu altera hæc Quesnelli lectio induta fuit.

* Vaticanus, et ut de omnibus laicis debeat observari, perquisitum est; verum etiam hoc si possunt, etc.

* Soli codices hujus collectionis hoc caput a præcedente sejungunt. Mox vulg. Isid., in similes necessitatis causas.

* Thuan. addit ostendentes. Mox maxime quia in solis ms. hujus collectionis; alii aliarum collectionum cum vulg. Isid., maxime si, melius.

* Veron. 58 et vulg. Isid., pretiosiore.

* Sic Vind., Veron. 58 et vulg. Isid. Apud Quesn., biennio. In aliis duobus codd. Vat. et Veron. 55 hic canon desideratur.

* Quesn., ascendunt. Correximus ex ms. codd.

* Codices nostri aliarum collectionum cum vulg. Isid. addunt inter alios.

* Vulg. Isid. et cod. Veron. 58 addunt ad communionem, id est ut ipsi oblationem non offerant.

* Vocem anno, omnino necessariam, supplervimus ex nostris mss.

* Vulg. Isid. addit, In quarto autem anno perfectionem suam recipiant. Paulo dissimiliter cod. Veron. 58, ut quarto jam anno perfectionem suam accipiant. Vat., perfectionem quarti anni tempore constuantur.

* Sic ex ms. Thuan., Vind., Veron. 58 et vulg. Isid. Apud Quesnellum, pœnitentia.

* Vindeb. et Veron. 58 debent possit; pro quo vulg. Isid. habet addat.

rum et præcedens vita et posterior; et ita circa eos **A** se sacerdotalis humanitas moderetur.

VII. De his qui minis tantum cesserunt, aut bonorum ablatione, aut transportationis poena deteriti, ^a a fide erraverunt, et nunc usque non penituerunt, neque conversi sunt, ^b modo autem, id est, tempore huius synodi se obtulerunt, conversionis suæ consilium capientes: placuit eos usque ad magnum diem inter audientes suscipi, ac penitentiam agere triennio, et post duos alios annos sine oblatione communicare, et ita demum sex annis pæctis, ^c ad perfectum pervenire. Quod si aliqui ante hoc concilium suscepti sunt ad penitentiam, **108** ex illo tempore imputabitur initium sexennii constituit. Quod si cui eorum quodlibet mortis periculum aut ex agridine, aut ex alia qualibet causa ^d imminet, his communio propter viaticum suum non negabitur.

VIII. De his qui festis diebus paganorum in remotis locis eorum convivii interfuerunt, et suas nihilominus epulas ibidem ^e paraverunt atque comederunt: placuit ut post biennii penitentiam suscipiantur; ita tamen ut, utrum cum oblatione recipiendi sint, an ad solam communionem admitti debeant, unusquisque episcoporum examinet, vitæ eorum præteritæ et præteritis habita consideratione.

IX. Illi autem qui secundo et tertio sacrificaverunt per vim coacti, quatuor annis ad penitentiam se subficient, duobus autem aliis annis sine oblatione communicent; ^f septimo autem anno per satisfactionem recipiant communionem.

X. Quotquot autem non solum a fide Dominica

^a Ms. Veron. 58 cum vulg. Isid., sacrificaverunt, et nunc.

^b Sequentia usque ad capientes inclusive desunt in ms. Oxon.

^c Ita nostri codd. et Thuan. cum vulg. Isid. Quesn. cum solo Oxon., ad perfectionem.

^d Alii, acciderit. In Vat. sic, contigerit, sub definitione statuta huic communio propter viaticum suum non negabitur, ut si copuluerit, sexennium tempus expleat penitendi.

^e Vulg. Isid., portaverunt.

^f Duo mss. Veron. cum Vat. et vulg. Isid., septimo anno perfectionem recepturi communionis.

^g Ita Vindeb., duo Veron. cum vulg. Isid. Quesn. delet communionem, et habet sine oblatione recipiantur. Vat., sine communione recipiantur; et sic emendatum secunda manu in Veron. 55.

^h Duo codd. Veronenses, nec non Corbeiensis apud P. Constantium in præfat. tom. I Epist. R. P., pag. 66, et vulg. Isid., quicumque. Ms. Vat., De diaconis qui, cum ordinarentur.

ⁱ Uterque cod. Veron., Lucensis 88, alius Vat. 1542, cum vulg. Isid., manent in ministerio, propterea quod his episcopos licentiam dederit. Quicumque, etc. Quesnellus cum hac lectione continere credidit non tam omnes alias versiones, sed etiam codices omnes aliarum collectionum quæ versionem Isidorianam exhibent, excepto Martino Bracarensi. At ignoravit collectionem Corbeensem, quæ licet Isidori versionem præferat, lectionem tamen textus continet deletis tantummodo vocibus et a ministerio abijciantur, ut apud laudatum P. Constantium observare licebit. Econtra codex Hubertinus præsentis collectionis utramque lectionem ex parte recepit sic: manent in

deriarunt, sed insurrexerunt etiam in aliis, et fratribus persuaserunt, et rei facti sunt persuasores: hi per triennium quidem inter catechumenos habeantur; per aliud autem sexennium penitentiam recipiant locum: alio vero anno, id est, decimo, ^k communionem sine oblatione recipiant; ut completo decennio, perfectione **110** fruantur. In eo autem tempore et vita eorum, et conversatio consideranda est.

XI. Diaconi ^l quoque cum ordinantur, si in ipsa ordinatione protestati sunt dicentes se velle habere uxores, neque posse se continere; hi postea, si ad nuptias convenerint, ^m manent in clero tantum, et a ministerio abijciantur. Quicumque sane tacuerunt et susceperunt manus impositionem, professi continentiam, et postea ad nuptias convenerunt, a ministerio ⁿ et clero cessare debebunt, laicam tantum communionem recipientes.

XII. Desponsatas puellas, et postea ab alijs raptas placuit erui, et his reddi quibus fuerant ante desponsatione, etiamsi eas a raptoribus florem pudoris sui amissæ constititerit.

XIII. Eos qui ante baptismum sacrificaverunt, et postea baptismum consecuti sunt, placuit ^o ad ordinationem promoveri, tanquam ab omni crimine laveri salutaris sanctificatione purgatos.

XIV. Virilis episcoporum, quos Graeci chorepiscopos dicunt, non licet vel presbyteros, vel diaconos ordinare; sed nec presbyteris civitatis sine episcopi præcepto aliquid amplius imperare, vel sine auctoritate litterarum ejus in unaquaque ^p provincia aliquid agere.

XV. De his qui in clero sunt, presbyteri **111** clero tantum, propterea quod his episcopos licentiam dederit.

^q Cod. Vind. et vulg. Isid., vel clero. Has duas voces delent alii quatuor nostri codices et Corbeiensis apud Constantium. Præterea illi quatuor codices, duo scilicet Veronenses, unus Lucensis, et alius Vaticanus, puriorem Isidorianam exhibentes, quæ cum aliis interpretationibus ac Graeco textu conciliant, omittunt etiam sequentia, laicam tantum communionem recipientes. Quesnellus in hunc locum notavit, in hac nostra collectione canonem ad Romanam Ecclesiam disciplinam accommodatum, ut recipiatur: de quo vide dissertationem nostram ad hunc codicem. Non assentimur, ut patet ex iis quæ in Observationibus ad eandem dissertationem annotabuntur cap. 2, n. 9. Ms. Veron. 58, a ministerio cessare debent. Vat. 1542, a ministerio præcipimus cessare.

^r Cod. Veron. 58 et Isid. vulg., ad ordinem.

^s Melius in aliarum collectionum mss. ac in vulg. Isid., parochia.

^t Hic canon, qui ab auctore versionis Isidorianæ fusiori paraphrasi effertur, in diversis collectionibus alia atque alia lectione describitur. Apud Quesnellum: Presbyteri qui in clero sunt, vel diacones, et abstinent a carnibus, ut eas quidam contingant, sed non comedant; si sic voluerint. In vulgato Isid.: De his qui in clero sunt presbyteri vel diaconi, et abstinent se a carnibus, hoc placuit statui, ut non eas tanquam immundas contemnant, sed contingant. A quibus quidem si se abstinere voluit, etc. Periodus vero Quod si tantum usque et ab ordine suo postponitur. Puriorem et primariam hujus versionis lectionem exhibet cod. Vindebonensis, quippe quam præferunt etiam tres aliae nostræ collectiones Italicae Vaticanae et Jd. Veronenses.

vel diacones, et abstinent a carnibus, hoc placuit A^b cum propinquo sanguine commixti sunt, et ante statui, ut eas quidem contingant; et si sic voluerint, ab his comedendis abstineant. Quod si tantum eas abominabiles iudicaverint, ut nec olera quæ cum carnibus coquantur existiment comedenda, tanquam non consentientes huic regulæ, cessare eos oportet et a ministerio, et ab ordine suo; * ut non eas contemnunt, contingant tamen. A quibus quidem si abstinere volunt, habeant ^b potestatem; ita tamen, ut si quando cum oleribus coquantur, eadem olera tanquam carnibus polluta non iudicent, sed ex his ad cibum assumant, quamvis a carnibus temperent. Si quis autem huic regulæ admonitus non obederit, sed carnes, ut dictum est, immundas et abominandas existimaverit, cessare debet ab ordine suo.

XVI. Si qua de rebus Ecclesiæ * cum episcopus B non est presbyteri vendiderint, placuit rescisso contractu ad ius ecclesiasticum revocari. In iudicio autem episcopi erit ^a constitutum, si pretium debeat recipi, necne: propter quod sæpe contingit distractarum redditus rerum ampliorem summam * pro dato pretio reddidiase.

XVII. In hoc titulo Græca hæc verba sunt: *Ἐπεὶ τὸν ἀδελφὸν πωλῶν* : quod nos Latine possumus dicere: **112** *De his qui irrationabiliter versati sunt, sive versantur.* Sensus autem in hac sententia duplicem esse oportet, qui ex subjectis conijcitur, ita ut dicamus: si qui more pecorum

ses, ex quibus solum inseruimus voces *hoc placuit* C statui, quæ, in Vindeb. omissem, sensui necessaria sunt. Cum Vindebonensi autem concinit codex Lucensis.

* Quesnellus inserit *admoneanturque*: delevimus cum Vind. ac aliis nostris codicibus. Solum ms. Ver. 58, qui purissimam hanc versionem exhibet, canonem clauditis desinens in verbis *et a ministerio. et ab ordine suo*; caretque sequentibus, quæ nec in Græco, nec in aliis versionibus inveniuntur, unde posteriori additamento huius interpretationis accensenda sunt. Codd. Veron. 55, Lucensis, et Vat., qui hoc additamentum receperunt, habent: *ut non eas tanquam immundas contemnunt.*

^b Quesn. addit *ut dictum est*, non autem cod. Vind., nec Lucensis, nec Veron. 55. Post nonnulla idem ms. Veron., et abominabiles astinet.

* Ita Vind. cum duobus mss. Veron. et vulg. Isid. Quesnellus, cum episcopus non esset ibi, presbyter vendidit. Cod. Vat., cum episcopus non esset ibi, presbyter vendiderit. Oxon., cui episcopus non est.

^a Vulg. Isid., si constitutum pretium.

* Sic V. ind. et vulg. Isid. Codex Thuan., pro *acto pretio*. Duo Veron. et alius Vat., pro *accepto pretio*. Quesn., *pacto pretio*.

^c Ms. Vindeb. Græcas voces Latinis litteris describens, addit *con*; Veron. 58 litteris Græcis addit *ΣΟΙΟΝΑΕ*.

* Duo Veron., alius Vat. et vulg. Isid. in antiquis Conciliorum editionibus: Sensus autem in hac sententia duplex esse potest, qui ex subjectis conijcitur, aut de his qui cum pecoribus coitu mixti sunt, aut more pecorum, etc.

^b Duo codd. Veron., incesta cum propinquis sanguine commiserunt. Quotquot igitur antevicesimum suæ ætatis, etc. Vulg. Isid., cum propinquo sanguine inceste commixti sunt. Quotquot igitur, etc. Vat., inceste cum propinquis sanguine commixti sunt. Quotquot, etc. Mss. Vind. et Thuan. addunt tantum inceste.

et ante vicesimum suæ ætatis annum tale crimen admisserunt, decem annis in penitentia exactis i orationi tantum incipiant communicare. Post vicesimum vero annum ad communionem cum oblatione suscipiantur. Discutitur autem et vita eorum, quæ fuerit tempore penitentiae, et ita hanc humanitatem consequantur. Quod si qui perseveranter abusi sunt hoc crimine proximiori tempore, viginti annorum ætate, et uxores habentes in hoc crimen inciderint, vicesimo quinto anno penitentiae ætæ ad communionem orationum admittantur; in qua communione orationum altero quinquennio perdurantes, ad plenam communionem cum oblatione suscipiantur. Quod si aliqui et uxores habentes, et excedentes quinquagesimum annum ætatis suæ, in hoc prolapsi sunt, ad exitum vitæ tantum communionem mereantur. (Can. 17 Isid.) Eodem sane non solum leprosos crimine huiuscemodi factos, sed ¹ alios isto suo morbo replentes, placuit inter eos orare, qui tempestate læctantur², qui a nobis energumeni appellantur.

113 XVIII. Si qui episcopi suscepti non sunt a sua diocesi in qua fuerant denominati, et voluerint alias Ecclesias occupare, et vim facere episcopis quos ibi invenerint, seditiones excitando adversus eos; hos segregari ^a et ad presbyterii gradum revocari oportet. Quod si volunt * in presbyterii honore residere, non repellantur a propria dignitate. Quod

¹ Ita codices huius collectionis, perperam: nam alii codices aliarum collectionum, qui Isidorianam interpretationem præferunt, cum Græco textu aliisque versionibus habent *quindecim*.

² Vat. 1342, communionem orationum tantummodo consequantur, et quinquennio altero in hac orationum communione perdurantes, tunc demum oblationis sacramenta percipiant. Discutitur autem, etc. Duo Veron. cum vulg. Isid., orationi tantum incipiant communicare, et quinquennio altero [al., quinquennium alterum] in communione orationis solius perdurantes, post vicesimum cum oblatione ad communionem suscipiantur.

^a Sic codd. Thuan. et Vindeb. Vulg. Isid. addit exacta. Apud Quesn., post viginti annorum ætatem. Melius in duobus Veron., id est viginti annorum ætate, et uxores habentes in hoc crimen inciderint, viginti quinque annis penitentia acta ad communionem orationum altero quinquennio perdurantes, plenam communionem cum oblatione recipiant. Quod si aliqui et uxores, etc. Vaticanus: Quod si qui perseverantius abusi sunt hoc crimine, ad agendam penitentiam proximiori tempore succumbant. Id est si viginti annorum ætate uxores habentes in hoc crimen inciderint, viginti quinque annorum penitentia acta ad communionem orationum admittantur, et reliqua ut in textu.

¹ Duo Veron. cum vulg. Isid. addunt et, melius. ² Cod. Vat. addit id est qui a spiritu vexantur immundo. Mox pro appellantur duo mss. Veron. et in margine vulg. Isid. intelliguntur.

* Voces et ad presbyterii gradum revocari huius collectionis additamenta sunt, quæ male in Thuaneco efferuntur sic: et a presbyterii gradu hos revocari. Desunt in aliis nostris codicibus, et in vulg. Isid. sicut et in Græco, aliisque versionibus non leguntur.

^c Codd. Veron., in presbyterio; Vat., in presbyterii ordine; ac mox omnes habent, in Ecclesia ubi prius fuerant, tanquam presbyteri residere. Vulg. Isid. similiter; solum ignorat voces tanquam presbyteri

si ibi etiam seditiones excitare ^a probantur episcopis ibidem constitutis, segregari eos necesse est, et nihilominus presbyterii dignitate privari.

XIX. Quotquot virginitatem polliciti prævaricati sunt, ^b professione contempta, inter bigamos, qui ad secundas nuptias transierunt, haberi debebunt. Virgines autem puellas, quæ tanquam sorores ^c cum illis viris habitare volunt, ab eorum consortio prohibemus.

XX. Si quis adulterium commiserit, septem annis in penitentia ^d completis, perfectioni reddatur secundum pristinos gradus.

XXI. ^e Mulieres vero quæ fornicantur, et parius suos necant, sed et eas quæ agunt secum ut utero conceptos excutiant, antiqua quidem definitio usque ad exitum vitæ ab Ecclesia ^f removet; humanius autem nunc definimus, ut his decem annorum tempus penitentiae tribuatur.

XXII. Qui voluntarie homicidium fecerint, ad penitentiam se quidem jugiter submittant; circa exitum autem vitæ communione digni habeantur.

^g 114 XXIII. Eos vero qui non voluntate, sed casu homicidium ^h perpetraverunt, prior quidem regula post septem annorum penitentiam communioni so-

^a Veron. 55 melius probantur. Dein dignitate scripsimus ex omnibus nostris codd., concinentibus etiam vulg. Isid. ac ms. Thuan. Quesnellus, *honore*.

^b Cod. Thuan. omittit voces *professione contempta*. Ms. Ver. n. 55 his vocibus addit et ad nuptias convolarunt.

^c Vulg. Isid. cum duobus mss. Veronen., cum nonnullis viris.

^d Sic omnes nostri codd. et vulg. Isid. Quesnellus, *exactis*.

^e Duo Veron., alius Vat., et vulg. Isid., *De mulieribus*; et dein, *sed et de his.... eas ab Ecclesia*.

^f Cod. Thuan., *removet*. Vindeb. secunda manu, *removeri jussit*. Mox apud Quesn., *sed humanius nunc*. Nostros codices, et vulg. Isid. secuti sumus. Dein penitentiam prætulimus ex iisdem codd., concinente etiam Thuan. Quesnellus cum Oxon., in *penitentia*.

^g Canon iste apud Isid. pars est præcedentis.

^h Codd. Veron. cum vulg. Isid., *fecerunt*, et dein *sociavit*; Thuan., *sociat*.

ⁱ Idem codd. Veron. et vulg. Isid., in *exquirendis aliquibus arte malefica*; et secunda manu in ms. Veron. 55 emendatum: *ad exquirenda aliqua arte malefica*. Postea secundum antiquas regulas constitutas in duobus Veronen. mss.

^j Codices Veron. et vulg. Isid., *ritium*; at in Veron. 55 secundis curis emendatum *violentiam*.

^k Duo Veron. et vulg. Isid., *decepta*. Mox uxorem addidimus cum omnibus nostris mss., quibus concinunt enim Thuan. et vulg. Isid. In cod. Vat. variat lectio sic: *Hanc autem deceptam uxorem duxerit. Desponsata vero illa quæ vim passa visa est, si forsitan necem sibi intulerit; omnes hi, etc.*

^l Supplevimus si ex Vind. ms. aliisque nostris codd. et vulg. Isid.

^m Quesn. ex ms. Oxon. hanc annotationem alio characterè adiecit: *Et subscripserunt episcopi septemdecim qui hunc concilio interfuerunt. Explicium canones concilii Ancyritani: eodem quidem sensu quo in novellis exemplaribus, sed litteratura plerumque diversa. Deunt hæc omnia in aliis codicibus. Nomina episcoporum solum in præfatione descripta sunt. In editis Conciliorum subjecti episcoporum catalogus cum nominibus provinciarum, quem auctori hujus*

ciabat, secundum gradus constitutos; hæc vero humanior definitio quinquennii tempus tribuit.

XXIV. Qui auguria, auspiciaque, sive somnia, vel divinationes quaslibet secundum morem gentium observant, aut in domos suas hujusmodi homines introducunt ¹ in exquirendis aliqua arte maleficis, aut ut domos suas lustrent, confessi penitentiam quinquennio agant secundum regulas antiquitus constitutas.

XXV. Si quis sponsam habens sorori ejus forsitan intulerit ¹ violentiam, eique inhæserit tanquam suæ; hæc autem ² deserta, postea uxorem duxerit desponsatam, illa vero quæ vitium passa est, ³ si forte sibi necem intulerit: omnes hi qui facti hujus consilii sunt, decem annis in penitentiam redigantur secundum canones constitutos ^m.

115 CAPITULUM IV.

INCIPIUNT CANONES CONCILII¹ NEOCESARIENSIS,

² Quod posterius fuit Ancyritano, sed prius Nicæno.
P. Tituli canonum.

I. Si presbyter uxorem duxerit, degradetur.

II. Mulier si duobus fratribus nupserit.

III. De his qui sæpius nubunt.

IV. De concupita muliere.

interpretationis haud esse tribuendum monuimus annot. 1. Nomina quidem episcoporum ex præfatione hujus synodi excerpta; at provinciarum nomina, in quibus quedam provinciæ posterius instituta ac divisæ recensentur, ab auctore catalogi addita fuere. In ms. Veron. 55 alia manu subjiciuntur duo canones, qui inter *statuta antiqua* inveniantur c. 20 et 21, iidemque similiter Ancyritanis appenduntur eadem prima manu in cod. Vat. 1342.

² Ita Quesnellus cum ms. Oxon. Cæteri codices hujus collectionis teste P. Constantio in præfat. t. I Epist. Rom. pontif., pag. 63, habent *Cæsariensis*; et ita etiam prima manu in Vindeb., at secunda additum *Neo*; et hanc lectionem, quæ vera est, retinimus. Hi canones versionis sunt, uti vocant, Isidorianæ; et ex hac quidem versione describuntur in aliis collectionibus, quas recensuimus annot. 1 in caput 3. Contulimus autem cum cod. Vindeb. hujus collectionis, cum duobus mss. Veron. 55 et 58, cum Barberino 2888, qui ad diversas collectiones pertinent; desunt autem in corpore manuscriptorum Vat. 1342, in cujus præmissis foliis idem cano. ex leguntur alia manu descripti ex versione Dionysii.

³ Hæc annotatio, a Quesnello recepta ex ms. Oxon., deest in Thuan. et Vindehon. At eam saltem quoad substantiam non minus in Græco textu exstare et in versionibus Priscæ ac Dionysianæ, quam in nostra interpretatione fuisse Latine redditam, probant nostri codices Lucensis 88, Barberinus 2888, atque duo Veronenses. In Barberino sic: *Isi canones secundi sunt Ancyrensi, qui in Neocesaria sunt expositi*; et hi priores sunt Nicænis. Coniungit exemplar Lucense. I. utr. quæ Veronensi sic: *Et isti quidem canones secundi sunt eorum qui in Ancyra et Cæsareæ expositi sunt; Nicænis vero priores inveniantur*. Additur in Veron. 55: *Et quia cadente fide sunt expositi a discipulis discipulorum D. N. Jesu Christi, et sicut Nicæni, ita et ii debent ab omnibus custodiri*.

⁴ Hos canonum titulos adieciimus ex mss. Vindebonensibus 59 et 42, in quibus præterea singul. a canonibus suis cujusque titulus hinc repetitus præfigitur. Idem leguntur in Thuaneco aliisque vetustioribus codicibus.

V. De catechumenis.

VI. De pręgnantibus.

VII. In secundarum nuptiarum conspectu presbyter esse non debet.

VIII. Cujus uxor adulterium commisit, cum esset laicus, in ministerio ecclesiastico adjungi non debere.

IX. Si presbyter ante ordinationem suam commisit corporale peccatum, et postea confessus fuerit, ab officio altaris privetur.

X. Diaconus similiter.

XI. Quamvis probabilis, ante annos xxx presbyter non ordinetur.

116. XII. In ægitudine baptizatus presbyter ordinari non debet.

XIII. Presbyteri extranei coram episcopo, aut presbyteri civitatis offerre, nec (lege et) panem dare non poterunt.

XIV. De vicariis episcoporum.

XV. Diaconi septem esse debent.

Convenientibus in unum sanctis ac venerabilibus episcopis in urbe Cæsarea, VITALIS, GERMANUS, GREGORIUS, ALTUS, BASILIUS, SALAMINUS, REQUX, DICASUS, HERACLIUS, LEONTIUS, AMPHIOX, STEPHANUS, SERITIUS, LCPUS, VALENTINUS, GERONTIUS, NARCISSEUS, LONGINUS, et SANCTUS, et ceteri, statuerunt hæc quę infra scripta sunt.

I. Presbyterum qui uxorem duxerit, ab ordine suo deponi debere. Quod si fornicatus fuerit, vel adulterium commiserit, extra Ecclesiam abiciatur, et penitentiam inter laicos redactus agat.

Duo ms. Veron. decem sequentes voces et ultimas præterunt, ac supplicia episcoporum nomina canonibus præfigunt quę in vulgatis conciliorum eam civitatum et provinciarum (Vid. Tract. de Collect. part. 1, c. 5, § 2) additione posteriori manu canonibus hujus versionis subiecta fuere. In Corb., Barb. et Vindeb., cum simili præfationeula præmittuntur. Ordo nominum allicubi diversus est.

Ita cum Thuan. codice duo Veron., item Corb. alique versiones. Quesn. cum Vindeb. et Oxon., Germanicus.

Duo Veron. et Barb., Sedus. Corb., Redus. In vulg. Isid., Rudus, et in marg., Rodus, Rodon.

In ms. Vind., Eontius; apud Quesn., Contius. Correximus Leoninus aliorum codicum auctoritate, quibus alie versiones suffragantur.

Thuan., Siricius. Barb., Eritius. Corb., Eritius. Duo Veron., Erythrius. Vulg. Isid., Eretius, et in margine, Erytrius: qui mox pro Valentinus habet Valentianus.

Veron. 58, Longinianus. Dein Sanctus deest in vulg. Isid. Econtra additur alius Leontius, qui pariter legitur in duobus Veron.

Vulg. Isid., Presbyter si uxorem duxerit, ab ordine suo illum deponi debere. In Vindeb. quoque legitur Presbyter; et vox illum additur. Veron. 55, Sive presbyter, sive diaconus uxorem duxit, ab ordine illos deponi fieri, et de gradu deponi. Quod si vero furni cati fuerint... commiserint.

Duo Veron., extra Ecclesiam abigi, et ad penitentiam inter laicos redigi oportet.

Vind., Mulier si; et postea abjici eam, delectique eam ante verbum reconciliari.

Duo Veron. et Barb. cum vulg. Isid., sacramentis.

Duo Veron., Quę sententia tam viros quam mulieres tenere debet.

II. Mulierem, si duobus fratribus nupserit, abjici debere usque ad diem mortis. Sed propter humanitatem in extremis suis i sacramento eam reconciliari oportet: ita tamen, ut si forte sanitatem recuperaverit, matrimonio soluto ad penitentiam admittatur. Quod si defuncta fuerit mulier in hujusmodi consorcio constituta, difficilis erit penitentia remanenti. Quia sententia tam viri quam mulieres teneri debebunt.

III. De his qui frequenter uxores ducunt, et de his quę sæpius nubunt, tempus quidem quod his constitutum est observabunt, conversio autem et fides eorum tempus abbreviabit.

IV. Si quis autem concupiscit muliere, etiam concubitus ejus desiderium habeat, non autem subsequatur effectus, manifestum est hunc per divinam gratiam fuisse liberatum.

V. Catechumenus, id est audiens, qui ingredi ut ecclesiam, et statim cum catechumenis, si peccare fuerit visus, agens genua audiat verbum, sed ut abstineat ab idoli peccato; quod si in eo perdurat, omnino debet abjici.

VI. De pręgnantibus quoniam oportet baptizari quando volunt; nihil enim in hoc sacramento commune est parturienti et illi quod de utero ejus fuerit editum; quia uniuscujusque in illa confessione libertas arbitrii declaratur.

VII. Presbyterum convivio secundarum nuptiarum interesse non debere, maxime cum petatur secundis nuptiis penitentiam tribuere. Quis ergo est pre-

Quesn. cum ms. Oxon., Hæc quę frequenter nubunt, et hi qui frequenter uxores ducunt, tempus, etc. Prætolimus ms. Vindeb., cum quo concordant exemplar Thuan. ab eodem Quesnello laudatum, et vulg. Isid. Concinit etiam duo Veron. et Barb., in quibus solum secundo loco perperam legitur qui pro quę.

Legendum cum duobus Veron. et Barb. ac vulg. Isid., conversatio.

Thuan. ms., notante Quesnello, hu c canonem cum tertio conjungit. Totidem tamen numerat canones, decimo quarto scilicet in duos divisio. Mox duo nostri codd. delent autem.

Sic omnes nostri codd. ac etiam Thuan. Quesnelli, qui inter catechumenos cum Oxon. retinuit.

Vera lectio est in duobus Veron., Sed abstineat ab illo peccato quod fecit: quod si, etc. In Vind. prima manu est lectio textus, quę hujus collectionis propria agnoscitur; at secunda manu additæ voces illo ei quod fecit, sed perversa lectione illo idoli peccato: quod si fecit, quod in eo. In Barb. habetur ab idolo peccato, ex qua erronea lectione perperam emendata manasse videtur nostra lectio ab idoli peccato, cum corrigendum fuerat ab illo peccato. Vulg. Isid., ut si abstineat ab illo peccato quod fecit, deleta particula sed.

Vulg. Vindeb. et duo Veronenses. Concinit Thuan., De pręgnantibus gravidis quoniam. Vulg. Isid., De pręgnantibus quod. Quesn. cum ms. Oxon., Pręgnantes oportet.

Quesn. addit matri: de evimus cum nostris mss. et vulg. Isid. Mox qui... editus pro quod... editum in eodem Isid. vulgato.

Ita Oxon. et Thuan. Quesnelli. Ita etiam prima manu in Vindeb., at secunda et antiqua emendatum oporteat. Vulg. Isid., precipiatur. Veron. 55, cum petatur secundis nuptiis penitentia, omisso verbo tribuere; at secundis curis lectio textus inducta fuit.

† *inter qui propter convivium illis consentiat nuptiis?* A

VIII. Si cuius uxorem adulterium admisisse, dum esset laicus, fuerit comprobatum, iste ad ministerium ecclesiasticum ^a admitti 118 penitus non debet. Quod si jam eo in clero constituto adulteravit, dato repudio dimittere eam debet. Si vero retinere ejus consortium voluerit, non potest suscepto ministerio perfrui.

IX. Qui admisit corporale peccatum, et hic potest presbyter ordinatus sit, si confessus fuerit quod ante ordinationem suam peccaverit, non quidem ^b offerat; maneat tamen in aliis officiis propter ejus studii utilitatem. Nam ^c cetera peccata censuerunt plurimum etiam ordinatione privari. Quod si de his non fuerit confessus, nec ab aliquo potuerit manifeste convinci, ^d huic ipsi de se potestas est permittenda.

X. Similiter et diaconus, si ^e in eadem culpa fuerit involutus, esse a ministerio cohibeat.

XI. Presbyter ^f ante annos triginta ætatis suæ non ordinetur, quamvis sit probabilis vitæ; sed observet usque ad præfixum tempus. Dominus enim noster Jesus Christus trigesimo anno baptizatus est, et tunc prædicavit.

XII. Si quis in ætate constitutus, fuerit baptizatus, ^g presbyter ordinari non debet; non enim fides illius est voluntaria, sed ex necessitate: nisi forte postea hujus ipsius studium et fides probabilis fuerit, ^h aut hominum raritas cogat.

^a Duo Veronen., admitti non debet, et dein in clericali.

^b Sic nostri codices. Quesn., offeret. Mox duo mss. Veron., autem pro tamen.

^c Quesn. inserit præter: melius delent Vind. et duo mss. Veron. Codex Barberinus postea addit: dixerant per manus impositionem posse dimitti; quæ, ex Dionysii versione sumpta, ex margine irrepsere in textum.

^d Oxon., hinc. Mox permittenda scripsimus ex nostris mss., accedente etiam Thuan. Quesnellus cum Oxon., committenda.

^e Duo Veron., in eodem ipso culpæ genere. Concinit vulg. Is d., qui solum delet ipso. Paulo post iidem codd. Veron., cohibebit.

^f Vulg. Isid. cum duobus Veron., ante triginta annorum ætatem non. Postea voces noster Jesus Christus in iisdem mss. Veron. omittuntur.

^g Veron. 55, presbyterum ordinari non licet.

^h Sic mss. Thuan., Vind., uterque Veron. et Barb. cum vulg. Isid. Quesnellus, et raritas hominum.

ⁱ Vulg. Isid. delet non; at omnes nostri et Quesnelli codices retinent, nec non etiam Merlinus; et recte quidem, nam Ferrandus, qui hac versione usus est, n. 103 habet: Ut presbyteri alterius regionis, etc. intelliguntur presbyteri rurales, ut ex Græco liquet.

^j Vulg. Isid. addit sanctificationem. Vind. autem secunda manu, sacram. Cod. Barb., nec panem dare in orationem, nec calicem: quæ sententia cum Græco aliisque versionibus concinit. Veron. 55, calicem autem dabunt.

^k Vulg. Isid., ad dandum orationem. Veron. 55 hæc verba ignorat; habet autem: et invitati sunt; tunc liceat illis panem dare. Veron. 58 et Barb., et fuerit invitatus ad orationem solus, poterit dare.

^l Vulg. Isid. et mss. Barb. ac Veron. 55, cum Ferrando, ex can. 13 et 14 unum faciunt. At Veron. 58 cum codd. hujus collectionis eos distinguit. In Barb. sic effertur: Episcopi [lege Chorepiscopi] quoque ad

XIII. Presbyteri qui conregionales ^m non sunt, in ecclesia præsentibus episcopis 119 vel presbyteris civitatis offerre non poterunt, nec panem ⁿ dare; in oratione autem calicem dabunt. Quod si absentes sunt civitatis sacerdotes, et fuerint invitati ^o ad orationem, soli poterunt dare.

XIV. Vicarii autem episcoporum, quos Græci chorepiscopus dicunt, constituti sunt quidem ad exemplum septuaginta seniorum; sed tanquam consacerdotes propter sollicitudinem et studium in pauperes offerant, et honorabiles habeantur.

XV. Diacones septem esse debent secundum regulam, quamvis civitas sit magna: ^p cujus regulæ auctoritas erit liber Actuum Apostolorum.

^q Expliciunt canones Neocæsariensis concilii.

CAPITULUM V.

INCIPIUNT CANONES GANGRENSIS CONCILII ^r.

^r Hæc Gangrensis regula post Nicænam synodum probatur exposita.

^s Tituli canonum.

Incipiunt capitula canonum Gangrensiæ, quod Eustasius nuptias male condemnet, et in conjugii gradu positus nullus spem habeat apud Deum, et de carne non manducandum.

I. Qui nuptias vel mulierem dicit abominandum, anathema sit.

120 II. Qui carnem cum religione manducare prohibet.

C exemplum quidem et formam illorum septuaginta videntur existere, si comministri autem propter studium quod erga pauperes exhibent, honorantur.

^t Duo Veron. et Barb. cum vulg. Isid., cui regula.

^u Hæc clausula in ms. Vind. non legitur.

^v Hanc canonum versio, quæ vulgo Isidoriana appellatur, eo quod ex collectione Hispachica ab Isidoro recepta fuit, præter codices nostræ collectionis, continetur etiam in collectionibus Lucensi 88, Corbeiensi, Veron. 55 et 58, et Barb. 2888. Ex hac eadem versione sola epistola synodica hujus interpretationis descripta est in Vat. 1342, qui canones ex Dionysiana recepit. Dionysius enim synodicam omisit, ideoque in puris Dionysianis mss. ea non invenitur. Quare ea sicut in laudato cod. Vat. 1342, ita in mss. exemplaribus collectionis Hadrianæ, quæ canones ex Dionysio derivant, ex aliis codicibus Isidorianam versionem præferentibus suppleta fuit.

^w Hæc annotatio licet in codd. hujus collectionis quos Quesnellus adhibuit, et in nostro Vindebonensi desideretur, cum tamen legatur in ms. Hubertino ejusdem collectionis quem Constantinus laudat in præfat. l. I. Epist. R. P., pag. 68, ideoque eam adiciendam credidimus, uti Quesnellus ex uno ms. Oxon. alias similes annotationes temporis Ancyranis et Neocæsariensis canonibus præfixit. Hanc enim notationem, quæ in originali Græco et in aliis versionibus invenitur, certissime reddidit hujus versionis auctor, ut ex aliis collectionibus Lucensi, Barberinis et duobus Veronensibus eandem interpretationem præferentibus liquet. In mss. autem Veron. 55 et 58 his verbis exprimunt: Et hi canones qui infra scripti sunt, post Nicænam expositi sunt. Quo autem tempore synodus Gangrensis habita fuerit, vide præmissum Tractatum part. I, c. 4, § 1, ubi hujus annotationis veritatem vindicavimus.

^x Hos titulos ex mss. Vindebonensibus 39 et 42 adjecimus.

- III. *Ut servus sub religionis habitum dominum suum non contemnat.*
 IV. *Ut domus Dei contemptibilis non sit.*
 V. *De conventiculis.*
 VI. *Ut primitia frugum Ecclesiae offerantur.*
 VII. *De dandis et accipiendis fructibus sine permissu episcopi.*
 VIII. *Qui virginitatem professus est, nuptias non contemnet.*
 IX. *Ut continentes non vituperent in conjugio positos.*
 X. *Qui eleemosynam faciunt, non esse contemnendos.*
 XI. *De pallio utendo.*
 XII. *Ut mulier virili veste non utatur.*
 XIII. *Ut mulier sine permissu non dimittat virum.*
 XIV. *Ut unusquisque filios suos nutriet.*
 XV. *Ut filii parentes [lege parentibus] obediant.*
 XVI. *Ut mulier comam non tundat [lege tondeat].*
 XVII. *Ut die Dominico non jejundet.*
 XVIII. *De continentia et jejuniis.*
 XIX. *Ut conventus per loca sanctorum martyrum non contemnant.*

121 Dominis honorabilibus consacerdotibus in Armenia constitutis, EUSEBIUS, EULALIUS, EUGENIUS, ^a BITHENIUS, OLYMPIUS, GREGORIUS, ^b FILETUS, ^c ERACLES, ELIANUS, ^d PAPIUS, EPATICUS, ^e PROSERIUS, BASILIUS, BASSUS, EUGENIUS, ^f qui conveniunt in Gangrense concilium, in Domino salutem.

Quoniam contempnens sancta synodus episcoporum in Gangrensi ecclesia, propter quasdam ecclesiasticas et necessarias causas inquirendas, et ea quae secundum Eustasium gesta sunt dignoscenda, invenit multa fieri indecenter ab his qui hunc eundem Eustasium secuti sunt: ^h necessario statuit, palam factis omnibus aniputare universa quae ab eodem ^l mala commissae sunt; declaratum est enim hos eo-

dem nuptias accusare, ⁱ quod nullus in conjugali gradu positus spem habeat apud Deum. Unde factum est ut multae mulieres eos secutae, relictis propriis viris, et viri uxoribus ^k destitutis, vinculum conjugale dissolverent, continentiam profitentes: quam cum retinere non possent, adulteria commiserunt. ^l Inveni enim sunt dissensiones ac separationes a Dominicis constitutis in Ecclesiis Dei docere, id est, et traditiones ecclesiasticas, et ea quae in Ecclesiis aguntur, debere contemni; privatis ^m conventibus taliter institutis, atque ad imitationem **122** eorum quae in domo Dei aguntur, omnia praesumere celebrare; adhuc etiam vestibus communibus apertis, novos ⁿ et insolitos habitus assumpsisse; primitias quoque fructuum, et oblationes earum quas veterum

B institutio ^o tribuit, sibi vindicasse, id est, propriae ratiocinatione doctrinae, tanquam sanctis sibi eas offerri debere, ^p et apud se et inter se dispensandas; servos a dominis recedentes ^q per hunc inusitatum religionis morem dominos contempsisse; mulieres praeter consuetudinem et sui sexus ornatum ^r his se justificari credentes, virilem habitum suscepisse, pluresque earum occasione religionis tonsas genuini decoris comas penitus amputasse; jejunia quae in ecclesiis praedicantur ^s contemnendo, ventri servisse; nonnullos etiam eorum cibos carnum tanquam illicitos reputasse; in domibus conjugatorum nec orationes quidem debere celebrari ^t persuasisse, in tantum ut easdem fieri velent; ^u oblationibus quoque in domibus facis is minime communicandum esse decernant; presbyteros qui matrimonia contraxerunt, sperni debere, nec sacramenta quae ab eis conficiuntur attingi; loca sanctorum martyrum vel basilicas ^v contemnere, et omnes qui illuc conveniunt

^a Haec nomina vario ordine in diversis collectionibus et in Graeco referuntur. Ordo vero hujus collectionis comprobatur a ms. cod. Veron. 53, qui puriore hanc versionem continet. Veron. 53, *Bythinicus*. Melius in Veron. 58, *Bythinicus*; concinit enim Graecus textus.

^b Quesn., *Siletus*. Corresimus ex ms. Vind. et duobus Veron., astipulante Graeco textu.

^c Duo Veronen., *Jerucius*. Alii., *Heracius*. Corbeiensis, *Eracis*. Hoc nomen in Graeco desideratur.

^d Idem Veron. cum Graeco, *Poppus Hypatius*. Corbeiensis, *Papius, Epatus*.

^e Melius mss. Veron. cum Graeco aliisque codd., *Proeresius*. Nomen *Basilus* addidimus ex ms. Vind., praeferturque in Graeco textu aliisque collectionibus atque versionibus.

^f Additur in vulg. Isid. *Osius Cordubensis*; abest vero non solum a mss. hujus collectionis, verum etiam a ceteris omnibus quae Isidorianam versionem praefertur, nimirum a mss. Veron., Lucen., Corb., Barb., et ab Isidoro Merlino; et quod praecipuum est, a versione Prisca et a Graeco. Neque legitur in mss. collectionis Hadrianae, uti est Vallis. A. 5, in quos codices haec synodica ex Isidoriana versione traducta fuit, ut monimus not. 1.

^g Sic Vind. et duo Veronen. cum vulgatis. Quesnellus, circa *Eustasium*. Veron. mss. cum vulg. et Graeco, *Eustathium*, et ita deinceps. Post pauca duo Veron., *ab his ipsis qui*.

^h Quesn., *Necessarius*. Codd. Thuan., Vind. et duo Veron. ac vulg. Isid. praetulimus.

ⁱ Duo Veronen. et vulg. Isid. melius cum Graeco, *male*.

^j Idem codd. et vulgati addunt et docere.

^k Sic ex Vind. et vulg. Isid. Quesnellus, *destituti*.

^l Duo codd. Veron., *Inveni sunt etiam*. Mox Veron. 58, *discessionis a Dominicis*. Vulg. Isid., *Inveniunt enim discessionis ac separationes*, etc.

^m Duo Veron., Vat. et vulg. Isid., *conventiculis institutis*.

ⁿ Vind. et Vat., *etiam insolitos*.

^o Addendum cum mss. Veron. et vulg. Isid., Graeco textu suffragan. *ecclesiis*.

^p Melius deletur et in iisdem mss. Veron. et vulg. Isid.

^q Veron. 53, *et per hunc inusitatum regionis suae habitum specie religionis dominos contempsisse*. Idem legitur in Veron. 58, qui solum pro regionis habet religionis.

^r Vind., *in se*; melius in duobus Veron. et vulg. Isid., *hinc se*.

^s Vind., *contemnenda*. Thuan., *contemnenda*, et ventri servire. Vulg. Isid. et secunda manu in Veron. 53, *contemnenda*, asseruisse.

^t Cod. Thuan., *et persuasisse*.

^u Duo Veron. cum vulg. Isid., *et oblationibus quae in domo factae fuerint, minime communicandum esse decernant*. Vind. habet tantum decernant.

^v Quesn., *contemni*, et dein, *reprehendi debere*. Praetulimus codd. Vind. et Thuan., cum quibus duo Veron. et vulg. Isid. concipiunt. Veron. duo post com-
veniunt addunt cum Graeco et sacramenta conficiunt.

reprehendere; divites fideles qui non omnibus renuntiant quæ possident, spem apud Deum non habere: et multa alia, quæ numerare nulli possibile est, singulos quosque eorum **123** pro arbitrio suo constituere, ^a unumquemque eorum per tales institutiones ab ecclesiastico canone recedentes tanquam leges proprias sibi condidisse. Nec communis his omnibus et una sententia est. Singuli enim, prout videtur et libet, ad accusationem Ecclesiæ nitendo, tanquam ^b quibus rector non sit, vel addunt decreta, vel minuunt. Propterea ergo coactum est hoc concilium in Gangrensi ecclesia habitum, ^c ut canones istos exponerent, quibus probantur memorati extra Ecclesiam esse. Quod si per penitentiam condemnaverint hæc omnia quæ male senserunt, tanquam a se non bene prolata, acceptabiles fiant; atque ideo singula quæ debeant condemnare, synodus credidit exponenda. Quod si quis renuerit hæc quæ hodie constituta sunt, tanquam hæreticus, ^d et anathemalizatus, et damnatus abiciatur. Et erit non solum incommunicatus, verum etiam ab Ecclesia habeatur extorris; donec depreceatur episcopum, et de universalis quæ penes eos sunt deprehensa ^e atque detecta prodiderit quid horum susceperit observandum.

I. Si quis nuptias in accusationem deduxerit, **124** et mulierem ^f abominandam crediderit, aut etiam

^a Duo Veronen., suffragante Græco textu: *Unusquisque eorum per tolem institutionem ab ecclesiastico canone recedens, tanquam proprias leges sibi condidit. Sed nec communis, etc.* Ex Vind. sibi et idem.

^b Duo Veron. et Vat. cum vulg. Isid. delent quibus.

^c Codd. Thuan., duo Veron. et alius Vat., canones istos exponere.

^d Duo codd. Veron. melius delent particulam et; et post nonnulla pro episcopum cum Thuan. ms. habent episcopos.

^e Voces atque detecta ex nostris mss. adjecimus, concinente etiam cod. Thuan., qui præterea prodiderit exhibet, ita ut ad vocem episcopos in eo receptam hoc verbum referat.

^f Illius collectionis auctor omisit voces quæ hic adiciuntur tum in mss. Veron. tum in vulg. Isid., astipulantibus aliis versionibus et Græco textu, nimirum, *fidelem ac religiosam cum viro suo dormientem.*

^g Codd. Veron., Barb. et vulg. Isid. cum Græco addunt et suffocatum.

^h Vox alienum deest in codd. Veron., in quorum uno secunda manu adjecta fuit.

ⁱ Quesnellus huic loco notationem appendit sic: «Canonem, qui in aliis codicibus quartus est, hic præmittit uterque codex ms., quem et ab Ecclesia Romana ob id non receptum crediderim, ne videlicet de presbytero conjugato conjugique jurbus utente intellectus incautos deciperet; et quia per eam tempestatem qua canones isti ab Ecclesia Romana recepti sunt, jampridem ea necessitas desiderat quæ olim impulerat ut conjugati ad sacerdotium assumerentur, modo a conjugibus abstinere. Talis est porro canon ille 4 apud Isidorum: Si quis discernit presbyterum conjugatum, tanquam occasione nuptiarum quod offerre non debeat, et ab ejus oblatione ideo se absteineat; anathema sit.» Hæc ille. Hunc quidem canonem omisit noster collector, quemadmodum in canonibus Aneyrans alia quoad diacones mutavit, ut Occidentali discipline sese accommodaret; sed non advertit eadem ratione delenda fuisse quædam verba

A accusandam, tanquam non posse conjugatos ingredi in regnum Dei; anathema sit.

II. Si quis carnem manducantem ex fide cum religione, præter sanguinem et idolo immolatum, ^a crediderit condemnandum tanquam spem non habentem, quod eas manducet; anathema sit.

III. Si quis servum ^b alienum occasione religionis doceat dominum suum contemnere debere, et ejus ministerium destituere, ac non potius docuerit eum domino suo bona fide et cum omni honorificentia servire; anathema sit.

^c IV. Si quis docet domum Dei contemptibilem esse debere, et ^d non congregationes quæ in ea sunt sequitur; anathema sit.

V. Si quis extra ecclesiam privatim populos congregans, contemnat ecclesiasticas sanctiones ^e ipsamque Ecclesiam; apud se autem aut sine presbytero, aut sine consilio episcopi agat; anathema sit.

VI. Si quis oblationem fructuum, vel primitias ecclesiæ debitas, voluerit extra **125** ecclesiam accipere vel dare, præter conscientiam episcopi, ^f et non magis cum consilio ejus de his agendum putaverit; anathema sit.

VII. Si quis acceperit vel dederit fructum oblationem extra episcopum ^g vel quemlibet ministrum,

synodice inserta ubi de presbyteris conjugatis sermo est. Id Quesnellus tribuit codici Romani Ecclesiæ; sed perperam, uti patebit ex Observationibus ad ipsius dissertationem in hunc codicem cap. 2, n. 9. Omnes alii codices et collectiones quæ Isidorianam versionem receperunt, hunc canonem præferunt; et Ferrandus, qui eadem versione usus est, n. 89 eundem compendio exhibet. In ms. Barb. sic effertur: *Si quis presbyterum qui uxorem habuit forte discernit, quod non habet eo ministrante de oblatione; anathema sit.* P. Harduinus t. II Concil. Ven. edit., col. 437, not. 4, ex alio codice sic: *Si quis discernit de oblationibus non communicans quas presbyter celebraverit conjugatus; anathema sit.*

^h Duo codd. Ver. et Barb. cum vulg. Isid. delent non et sequitur.

ⁱ Vulg. Isid. addit: *aliterque ea quæ sunt Ecclesiæ voluerit usurpare, non conveniente presbytero iuxta decreta episcopi ipsamque Ecclesiam, etc.* quæ nec in hac collectione, nec in aliis versionibus et collectionibus reperitur. Cod. Barb. solum variat in sequentibus: *apud se autem ea quæ sunt Ecclesiæ voluerit agere, non conveniente presbytero secundum episcopi jussionem; anathema sit.* Veron. 55 totum canonem aliter effert sic: *Si quis extra ecclesiam in alio loco*

D *privato, contemnens Ecclesiam Dei, populos congregat, et citra presbyterum vel episcopum Eucharistiam erogat; anathema sit.* Veron. 58 purus Isidorianus cum variante a Labbeo annotata habet sic: *Si quis extra Ecclesiam privatim populos congregans, contemnat Ecclesiam; apud se autem sine presbytero agat, cum [corrigit cum Labbeo codice et sine] consilio episcopi; anathema sit.*

^j Vulg. Isid. addit, vel hujus cui hujusmodi officia commissi sunt: quæ verba ex Dionysio sumpta videntur, Græco textu suffragante.

^k Vulg. Isid. ex Dionysii versione, vel cum qui constitutus est ab eo ad dispensandam misericordiam pauperibus, qui dat et qui accipit; anathema sit. Barb. post vocem operis addit et qui dat, et qui accipit.

tanquam ad dispensationem boni operis; anathema sit.

VIII. Si quis vel virginitatem vel continentiam professus, tanquam abominabiles nuptias ^a dicat, et non solum propter hoc, quod continentia et virginitas bonum sit sanctumque propositum; anathema sit.

IX. Si quis propter ^b Deum virginitatem professus, per arrogantiam in conjugio positos vituperaverit; anathema sit.

X. Si quis contemnendos ^c dixerit agapen facientes, et propter honorem Dei fratres pauperes ad se convocantes, et vocationibus eorum communicare noluerit, ^d tanquam in nihilum quod sit deducens; anathema sit.

XI. Si quis virorum putaverit proposito sancto, id est continentiae, convenire ut pallio utatur, tanquam ex eo habiturus iustitiam; reprehendatque vel iudicet alios qui cum reverentia ^e virili utuntur aut alba veste, aut eorum qui in usu est; anathema sit.

XII. Si qua mulier ^f hoc proposito suo utile iudicans, si virili veste utatur, ad hoc virilem habitum imitatur; anathema sit.

126 XIII. Si qua mulier, viro derelicto, discedere voluerit, ac viro vinculo conjugali, nuptias ^g contemnendo; anathema sit.

XIV. Si quis dereliquerit proprios filios ^h ut non eos aliat, atque eis secundum pietatem necessaria non praeberit; sed occasione continentiae negligendos putaverit; anathema sit.

XV. ⁱ Si quis filius parentes, maxime fideles, deriderit; et sub occasione divini cultus hoc iustum esse iudicans, non potius honorem debitum ^j paren-

^a Ita Vindeb. cum Barb. Quesnellus, dicit et non solum propter hoc continens est, quod continentia, etc. Veron. 58, iudicat, et non propter solum hoc quod continentia vel virginitas bonum sanctumque propositum est; anathema sit. Ita quoque manu secunda in Veron. 55 emendatum fuit; at prima manu cum vulg. Isid. ultimarum voces sic: quod continentia et virginitas bonum sit, etc.

^b Duo Veronenses codd. cum Graeco textu, Dominum, et similiter capite sequenti, Domini.

^c Idem codd. cum vulg. Isid., dixerit. Dein illi tantum omittunt ad se.

^d Vulg. Isid. tanquam nihil quod sit deducens.

^e Vera lectio est in vulg. Isid. et in duobus Veron., et alio cod. Barb., viris utuntur. Graece παρὸς. Dein, et alia veste continui in vulg. Isid. cum Veron. 58. In Veron. autem 55, et alio vestimento quod in usu est.

^f Veron. 58, hoc propositum utile iudicans, virili veste utatur, ad hoc ut virorum habitum imitetur. Veron. 55 similiter, et solum variat utatur, aut virorum. Vulg. Isid.: suo proposito utile iudicans.... ad hoc viri habitum imitatur.

^g Duo Veronenses codd., condemnando.

^h Duo Veron. mss., et non eos aliat, et quod secundum pietatem est, his necessariis non praeberit, sed occasione continentiae eos negligendos, etc.

ⁱ Vulg. Isid. cum duobus Veronen. et Barb., si qui filii, et reliqua plurali numero.

^j Addimus parentibus ex Vind., continentibus aliis codd. et vulg. Isid. Mor in his scripturis ex eodem codice et duobus Veronen. Al., in illis, vel in eis.

^k Cod. Barb., Si quis iudicans. Cui lectioni ut sensum daret noster collector scripsit: Si quis non iudicans. Veram autem lectionem Graeco congruen-

tem reddiderit, ut hoc ipsum in his veneretur quod fideles sunt; anathema sit.

XVI. Quaecunque mulier, religioni iudicans convenire, comas amputaverit, quas Deus ad velamen ejus (et memoriam subjectionis illi dedit, tanquam resolvens jura subjectionis; anathema sit.

XVII. ^l Si quis non iudicans, die Dominica jejnaverit ^m tanquam in ejus diei contemptum; anathema sit.

XVIII. Si quis eorum qui in proposito sunt continentiae, praeter necessitatem corporalem ⁿ superbiat, et jejunia communia totius Ecclesiae putaverit contemnenda, perfectam in sua scientia rationem vindicans; anathema sit.

XIX. Si quis per superbiam, tanquam perfectum se existimans, conventus qui per loca ^o vel basilicas sanctorum martyrum 127 sunt accusaverit, vel etiam oblationes quas ibidem celebrantur spernendas esse crediderit, memoriasque ^p sanctorum contemnendas putaverit; anathema sit.

^q Haec autem scripsimus non abscedentes eos qui in Ecclesia Dei secundum Scripturas sanctum propositum continentiae eligunt, sed eos qui suscipiunt habitum ejus, et in superbiam effervunt adversus eos qui simpliciter vivunt. Sed et hos condemnamus qui se extollunt adversus Scripturas et ecclesiasticos canones, et nova introducunt praecepta. Nos autem et virginitatem cum humilitate admiramur, et continentiam cum castitate et religione Deo acceptissimam dicimus, et renuntiationem secularium negotiorum atque actuum cum humilitate ^r discessum approbandum laudamus; et nuptiarum vinculum, quod secun-

tem praebent duo mss. Veron. cum vulg. Isid., Si quis tanquam hoc continentia convenire iudicans, die, etc.

^l Duo Veron. cum Barb., ejusdem diei contemptum. Vulg. Isid., aut in ejusdem diei contemptum. Hoc loco notavit Quesnellus: Graece δια τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀναστροφῆς. Videtur interpret legisse, ἀναστροφή, si conficet Cotelierius: quem vide tom. I Monum. Graec., tom. I, p. 784, hanc et 12 canon. illustrantem.

^m Cod. Barb., superbia jejunia continetia totius, etc. Noster collector similem lectionem naetus, corrigisse videtur superbia in superbiens, uti legitur in duobus hujus collectionis exemplaribus Thuan. et Vind. In Oxon., supergrediens. Vulg. Isid., et superbiens. Veram lectionem dedimus ex duobus Veron., cui affinis est Vind. codex, in quo pariter habetur et jejunia communia. Vocem communia ignoravit Quesnellus. Dein pro vindicans Oxon. cum Veron. 58 praefert iudicans.

ⁿ Vulg. Isid. cum duobus mss. Veron., et basilicas. Dein, vel accusaverit in iisdem Veron. et in Barb.

^o Duo Veronen., eorum contemnendas.

^p Haec est synodice Gangrensis clausula qua maxime postremi canonis explicantur. Eam cum uterque codex Quesnelli, sicut et noster Vind. omiserit, in omnibus hujus collectionis exemplaribus deesse nihil ambigimus. Legitur vero in duobus Veronensibus, sicut et in vulg. Isid., ex quo illam Quesnellus adiecit. Graecus textus originalis cum codicibus versionis Priscianae cum genuinum confirmat.

^q Vocem discessum, a Labbeo in margine additam, cum nostri codices Veronenses exhibeant, textui inseruimus. Scripsimus vero approbandum pro approbandam cum vulg. Isid. et Veron. 55. Codex autem Veron. 58, approbandum.

dum castitatem secum perduravit, honoramus; et divites cum iustitia et operibus bonis non abjicimus; et parcimoniam cum veste humili non reprobamus; sicut etiam ornatum ^a propter corporis diligentiam infucatum laudamus. Dissolutos autem et fractos in vestibus incessus non recipimus, et domos Dei honoramus, et conventus qui in his sunt tanquam sanctos et utiles recipimus, ^b pietatem in privatis domibus non concludentes, et omnem locum in nomine Dei edificatum honoramus, et congregationem in ecclesia factam ad utilitatem communem ¹²⁶ recipimus, et bona opera quae ^c juxta vires in fratres pauperes exercentur, secundum ecclesiasticas traditiones beatificamus; et omnia quae conveniunt traditionibus apostolicis et sanctorum Scripturarum praeceptis in Ecclesia fieri exoptamus.

CAPITULUM VI.

^a Epistola

Concilii Carthaginensis ad urbem Romae Innocentium papam I, contra Pelagium et Coelestium.

Domino beatissimo et honorandissimo sancto fratri INNOCENTIO PAPAE, AURELIUS, NUMIDIUS, RUSTICIANUS, ^a FIDENTIUS, ^b EVAGRIUS, ^c ANTONIUS, PALATINUS, ADEODATUS, VINCENTIUS, PUBLIANUS, THEASIVS, TUTUS, ^d PAMMONIUS, VICTOR, RESTITUTUS, alius RESTITUTUS, ^e RUSTIGUS, FORTUNATIANUS, AMPELIUS, ^f AVIVIUS, FELIX, DONATIANUS, alii ADEODATUS, OCTAVIUS, SEROTINUS, MAJORINUS, POSTUMIANUS,

^a Quesn. cum vulg., Isid., prater. Emendavimus cum nostris codicibus, astipulante Graeco textu aliisque versionibus.

^b Male apud Quesn., proprietatem.

^c Supra habent nostri codices Veron. cum Gratiano dist. 41, c. 5, parcimoniam, nec non mss. collectionis Hadrianæ.

^d Hæc epistola præter hujus collectionis codices, inter quos Vindebonensem constulimus, exstat in mss. col. eccl. Barb. 2888 et Vat. 5845 in additionibus bio-nysianis, ac tandem in Isidorianis, ex quibus relegimus cod. Vat. 3791, quem Vat. 2 appellabimus, illum autem Vat. 1. Codices etiam a P. Constantio recogniti et Augustini editiones usui erunt. Titulum ex ms. Cesareo Vindebon. exhibuimus.

^e Sic Vind. cod. cum Barb., utroque Vat. et vulgatis Augustinianis. Favet etiam collatio Carthaginensis anni 411, in qua tres Fidentii episcopi recensentur, nullus autem Fidentianus, vel Fidentinus, ut alias legitur.

^f Sic nostri codices cum illis Quesnelli, excepto Vat. 1, qui exigua variatione habet Evagrius. Ille vero hanc notam subjicit: *Mendosam esse lectionem, et pro Evagrio legendum esse Evangelium, asserit Garnerius (Vide Jon. Ger. notas ad hanc epist., dissert. 2 ad Marium Mercatorem); et revera hanc in illo cum substituit nullius codicis auctoritate, nulla ratione fretus. Quod enim ait Evagrii nomen vulgare non fuisse Afris, fuisse autem Evangelii; quodque Evangelium Assuritanum episcopum, de quo in collatione Carthage hic adducit, merito exsufflatur a doctissimo viro Henrico de Noris in censura notarum ejusdem Garnerii ad inscriptiones hujus synodice et alterius Milevitani concilii epistola.*

^g Codd. Vind., Barb. et Vat. 2, Antoninus, concinentibus antiqui libris a P. Constantio laudatis. Sed epistola Innocentii his litteris reddita in codicibus qui nomina episcoporum recensent, Antonium præfert.

^h Vulg. ante Quesn., Panthonius, refragantibus mss. et Collat. Carth. c. 126.

ⁱ Vat. 1, Rusticianus.

^j Ita codd. nostræ collectionis et Isid. Barberinus

CRISPULUS, VICTOR, alius VICTOR, ^k LEUTIVS, ^l MARIANUS, FRUCTUOSUS, ^m FAUSTINIANUS, QUODVULTDEUS, CANDORIUS, ⁿ 128 MAXIMUS, ^o MEGARIUS, RUSTICUS, ^p RUFIANUS, ^q PROCLUSUS, THOMAS, JANUARIUS, OCTAVIANUS, PRÆTEXTATUS, SIXTUS, alius QUODVULTDEUS, PENTADIUS, item QUODVULTDEUS, CYPRIANUS, SERVILIUS, ^r PELAGIUS, MARCELLUS, VENANTIUS, DIDYMEUS, SATURNINUS, ^s BALACENUS, GERMANUS, GERMANIANUS, ^t JUVENTIUS, MAJORINUS, item JUVENTIUS, CANDIDUS, item CYPRIANUS, EMILIANUS, ROMANUS, AFRICANUS, MARCELLINUS, ^u qui in concilio ecclesie Carthaginensis adfuit.

CAP. I. — Cum ex more ad Carthaginensem ecclesiam solemniter ^v venissemus, atque ex diversis causis congregata ex nobis synodus haberetur, compresbyter noster ^w Orosius nobis litteras sanctorum fratrum et consacerdotum nostrorum dedit Hierotis et Lazari, quarum formam his constituimus esse subdendam. Illis ergo lectis, Pelagium et Coelestium auctores ^x nefarii prorsus, et ab omnibus nobis anathematizandi erroris advertimus. Unde factum est ut recensendum ^y peteremus quid ante ferme quinquennium super Coelestii nomine, hic apud Ecclesiam Carthaginensem fuerit agitatum. Quo recitato, sicut ex subditis advertere poterit sanctitas tua, quamvis ^z judicatio manifesta constaret, quia illo tempore episcopali judicio excisum hoc tantum vulnus ab Ecclesia videretur; nihilominus tamen id communi deliberatione censuimus, ^{aa} hujusmodi persuasionis auctores,

C vero et Vat. 1, Abibias. Vulg. Concil. Avinens. Antiquæ editiones Augustini, Anselmi, Benedictini et Constantiani, Ambrosii ex rescripto Innocentii, et collatione Carthage. c. 133.

^k Oxon., Lenticus. Quidam codices cum Benedictinis, Lencius.

^l Vulg., Macinus vel Macianus. In collat. Carthage, duo leguntur episcopi Mariani.

^m Vat. 1, Faustinus.

ⁿ Vat. 1, Naborus. Constantius ex aliis mss. et editione Benedictina revocavit *Megasius*, concinens rescripto Innocentii.

^o Oxon. cum Vat. 2 et B. rb., Rufinianus, quam lectionem Benedictini secuti sunt.

^p Quesn. in postilla marginali: *Ita Thuan. et Oxon., et sic legendum conjecit Garnerius. Editi Proculianus. Lectioni textus favent etiam nostri et Benedictinorum codices, nec non rescriptum Innocentii. Post Proculium Benedictini ex optimis exemplaribus supplerunt Severi nomen, quod Innocentii rescripto probatur.*

^q Editi. Benedict. ex Augustini codicibus, et P. Constantius ex mss. Corb. et Germ., Pelagianus.

^r Oxon. videtur legere cum editis Benedictinis Biazacensis. Editi antiquiores Augustini, Thiasenus.

^s Editi. Bened. Augustini hic et deinceps, Inventius, Constantius cum aliis mss., Inventus.

^t Benedictini editores, et P. Constantius ex quibusdam codd. addunt et ceteri.

^u Tres codd. Vind., Barb. et Vat. 2, cum Garnerio, ventremus.

^v Cod. Thuan., Orosius. Post pauca, nostrorum supplevimus ex omnibus nostris codd. atque vulgatis.

^w Benedictini ex suis codicibus inserunt argui, quod verbum anteriores Augustini editiones et nostri antiqui libri ignorant.

^x Sic Vind. et Barb. mss. cum edit. Aug. et Constantii. Quesnellus cum aliis codd., putaremus.

^y Apud Garnerium indicatio ex errore operatum: Ita Quesn.

^{aa} Codd. Barb. et Vat. 1, et hujusmodi, et deinceps, oporteat.

quamvis et ad presbyterium idem Coelestius postea pervenisse dicatur, nisi hæc apertissime anathematizaverint, ipsos anathematizari oportere : ut si ipsorum non potuerit, saltem eorum qui ab eis decepti sunt vel decipi possunt, cognita sententia quæ in eos lata est, sanitas procuraretur.

130 CAP. II. — Hoc itaque gestum, domine frater, ^a sanctæ charitati tuæ intimandum duximus, ut statutis ^b nostræ mediocritatis etiam apostolicæ sedis adhibeatur auctoritas, pro tuenda salute multorum, et quorundam perversitate ^c etiam corrigenda. Id enim agunt isti damnabilibus disputationibus suis, ut non defendendo, sed potius in superbiam sacrilegam extollendo liberum arbitrium, nullum locum relinquant gratiæ Dei, qua Christiani sumus, qua et ipsam nostræ voluntatis arbitrium vere sit liberum, dum a carnalium concupiscentiarum ^d dominatione liberatur, dicente Domino : Si vos Filii liberaverit, tunc vere liberi eritis : quod auxilium fides impetrat, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Isti ^e autem asserunt, sicut a fratribus qui etiam eorum libros legerunt cognovimus, in eo gratiam Dei deputandam, quod talem ^f hominis instituit creavitque naturam, quæ per propriam voluntatem legem Dei posset implere, sive naturaliter in corde conscriptam, sive in litteris datam; eandem quoque legem ad gratiam Dei pertinere, quod illam Deus in adiutorium hominibus dedit (Isai. viii, 20, sec. LXX). Illam vero gratiam qua, ut dictum est, Christiani sumus, cujus Apostolus prædicator est, dicens : Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem; video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me ^g in lege peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (Rom. vii, 22); nolunt omnino cognoscere, nec aperte quidem oppugnare audent. Sed quid aliud agunt cum hominibus animalibus non percipientibus quæ sunt spiritus Dei (I Cor. ii, 14), persuadere ^h quippe non cessant ad operandum perficiendamque justitiam; et Dei mandata complenda solum sibi humanam **131** sufficere posse natu-

ram : ⁱ non attendentes quod scriptum est : Spiritus adjuvat infirmitatem nostram (Rom. viii, 26); et : Non volentis, neque currentis; sed miserentis est Dei (Ibid. ix, 16); ^j et : quod unum corpus sumus in Christo Jesu, singuli autem alter alterius membra : habentes dona diversa, secundum gratiam, quæ data est nobis (Ibid. xii, 5); et : Gratia Dei sum id quod sum; et gratia ejus in me vacua non fuit; sed plus omnibus illis laboravi; non autem ego, sed gratia Dei mecum (I Cor. xv, 10); et : Gratias ago Domino, qui dedit nobis victoriam per Jesum Christum Dominum nostrum (Ibid., 57); et : Non quia idonei sumus cogitare aliquid, quasi ex nobismet ipsis; sed sufficientia nostra ex Deo est (II Cor. iii, 5); et : Habemus thesaurum istum in vas fictilibus; ut eminentia sit virtutis Dei, ^k non ex nobis (Ibid. iv, 7); et innumerabilia quæ de Scripturis omnibus, si colligere velimus, ^l tomus non sufficit; et veremur ne apud te ista ipsa commemoranda, quæ majore gratia de sede apostolica prædicas, inconvenienter facere videamur. Sed ideo facimus, quia ^m eo quod infirmiores sumus, quaquaversus unusquisque nostrum verbum Dei prædicando putatur attentior, trebrus eos patimur ⁿ in nos et audacius insurgentes.

CAP. III. — Si ergo Pelagius episcopalis gestis, quæ in Oriente confecta dicuntur, etiam tuæ venerationi juste fuerit visus absolutus, error tamen ipso et impietas, quæ ^o jam multos assertores habet per diversa dispersos, etiam auctoritate apostolicæ sedis anathematizanda est. Consideret ^p enim sanctitas tua, et pastoralibus nobis compatiatur visceribus, quam sit pestiferum et exitiabile ovibus Christi, quod istorum sacrilegas disputationes necessario consequitur : ut nec orare debeamus ne intremus in tentationem (Matth. vi, 13), quod Dominus discipulos monuit, et posuit in oratione quam docuit; aut ne deficiat **132** fides nostra (Luc. xxi, 32), quod pro apostolo Petro se rogasse ipse testatus est. Si enim ^q possibilitate naturæ et arbitrio voluntatis in potestate sunt constituta, quis non ea videat inaniter a Domino peti et fallaciter orari, cum orando poseuntur quæ naturæ ita jam condite sufficientibus viribus obli-
nentur? Nec debuissè dicere Dominum Jesum : Vigi-

^a Edit. antiquiores delent sanctæ.

^b Cod. Thuan., a nostra mediocritate.

^c Addidimus etiam ex omnibus nostris mss. et aliis editionibus.

^d Ita vulg. edit. et mss. Thuan. et Oxon. (adde et omnes nostri). Solus Garn., damnatione, minus recte.) QUESNELLUS.

^e Ms. Thuan., enim.

^f Oxon., hominibus instituit naturam. Post nonnulla edit. Aug. et P. Constantius cum nostro Vat. 2, posuit implere.

^g Ms. Oxon., in legem. Edit. Aug. et Constant., sub lege.

^h Edit. Aug. et Coust. delent quippe : melius.

ⁱ Notavit Quesnellus in margine : Mendosa inter-punctio sensum hic pervertit in editis.

^j Addidimus et cum Vind., Barb., et duobus Vat., consentientibus edit. Aug. et Coust.

^k Edit. Aug. et Coust. cum Vat. 2 addunt et. Barb. et Vat. 1 ignorant non ex nobis.

D ^l Edit. recentiores Aug. cum mss. Corb. et Germanen. laudatis a P. Constant., tempus. At antiquæ editiones et P. Coust. ex aliis codicibus nostrorum et Quesnelli exemplarium lectionem approbant. Max Quesn., sufficit capere. Delevimus capere ex nostris mss. Vind. et Barb., consentientibus aliis editionibus.

^m Sic codd. Vind. et Barb. Edit. Aug. et Coust., eo quo. Quesn., in eo quod. Post pauca, verbo Dei prædicando ms. Barb. cum editis Aug. et Coust.

ⁿ Barb. et edit. Conciliorum et Coust. delent in nos.

^o Garnerius, tam multos.

^p Ita ex mss. Vind. et Barb. cum editis. Quesnellus, ergo.

^q Melius in edit. Aug. et Coust. inseritur hæc. Notat in margine Quesnellus : Garn., Si enim hæc quæ possibilitate naturæ et arbitrio voluntatis præstantur, etc., omnino male, contra fidem codd. excussum et mss. sermonis contextum, et auctoris mentem, ne quid pejus.

late et orate, sed tantummodo vigilate, ne intretis in tentationem; nec beatissimo Petro primo apostolorum, Rogavi pro te, ^a sed impero, vel moneo, ac præcipio, ne deficiat fides tua. Contradicitur etiam istorum contentione benedictionibus nostris, ut incassum super populum dicere videamur quicquid eis a Domino precamur, ut recte ^b ac pie vivendo illi placeant; vel illa quæ pro fidelibus Apostolus precatur dicens: *Flecto genua mea ad Patrem. c Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in celo et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ virtute corroborari per spiritum ejus (Ephes. III, 14).* Si ergo voluerimus super populum benedicens dicere: *Da illi, Domine, virtutem corroborari per spiritum tuum*, istorum nobis disputatio contradicet, affirmans liberum negari arbitrium, si hoc a Deo postcitur, quod in nostra est potestate. ^d Virtute enim, inquam, corroborari possumus, si volumus, ea possibilitate naturæ quam non nunc accipimus, sed cum crearemur accepimus.

CAP. IV. — Parvulos etiam propter salutem, quæ per Salvatorem Christum datur, baptizandos negant; ^e ac sic eos mortifera ista doctrina in æternum necant: promittentes, etiamsi non baptizentur, habituros vitam æternam: ^f nec pertinere ad eos de quibus ait Dominus: *Venit enim Filius hominis querere et salvare quod perierat (Luc. XXII, 20).* Quia isti, inquam, non perierant, nec est quod in eis salvetur, aut tanto pretio redimatur: quia ^g nihil **133** in his vitiatum, nihil tenetur sub diaboli potestate captivum, ^h nec pro eis fusus esse sanguis in remissionem legitur peccatorum. Quanquam per baptismum Christi etiam parvulorum fieri redemptionem libello suo Cælestius in Carthaginensi Ecclesia jam confessus est. Sed

^a Duo codd. Vaticani cum edit., sed moneo te, vel impero, ac præcipio, Quæsn., sed impero, vel moneo, vel præcipio. Lectionem ms. Vinde. prætulimus. Dein, Contradicit etiam istorum contentio in codd. Barb. et Vat. 1.

^b Cod. Thuan. addit, accipiant. Barb., recte accipiant vivendo, ut illi, etc.

^c Voces Domini nostri Jesu Christi ex omnibus nostris codicibus et editis adjecimus.

^d Vulg. Aug. et ms. Oxon., illis. Mox iidem vulg., virtute.

^e Cod. Vinl., Virtute enim corroborari si voluerimus, inquam, possumus ea possibilitate, etc. Idem est in vulgatis, excepto verbo voluerimus, pro quo habent volumus.

^f Ms. Thuan., ac si eos mortifera ista doctrina in æternum necet.

^g Sic Thuan. cum vulg. Accedunt Vind. uterque Vat. et Barb., qui solum delent ad eos. Quæsn. cum Oxon., nec perisse cum iis de quibus, etc.

^h Codd. Barb. et Vat. cum vulg., nihil est in eis vitiatum.

ⁱ Ms. Barb., nec pro eis fusus est sanguis in remissionem, ut legitur, peccatorum. Vat. 1, ut legitur similiter exhibet. Edit. Bened. et Coust. cum potioribus mss., nec pro eis fusus est sanguis, qui fusus in remissionem legitur peccatorum.

^j Ita omnes nostri codd. cum Thuan. et vulgatis. Quæsnellus, evertuntur.

^k Edit. Rom. addit astutia.

^l Edit. Bened. et Coust., negant.

PATROL. LVI.

molti qui eorum perhibentur esse vel fuisse discipuli, hæc mala quibus fidei Christianæ fundamenta ¹ conantur evertere, quacunque possunt ² affirmare non cessant. Unde etiam Pelagius Cælestiusque correcti sunt, vel si ista nunquam sensisse se dicunt, et quæcunque scripta contra eos prolata fuerint, sua esse ³ negabunt, nec est quemadmodum de mendacio convincantur; generaliter tamen quicunque dogmatizat et affirmat humanam sibi ad vincenda peccata, et Dei mandata facienda sufficere posse naturam, et eo modo gratiæ Dei, quæ sanctorum evidentius orationibus declaratur, adversarius invenitur; et quicunque negat parvulos per baptismum Christi a perditione liberari, et salutem percipere sempiternam, anathema sit. Quæcunque autem eis alia obijciuntur, ⁴ non debium venerationem tuam, cum gesta episcopalia perspexeris quæ in Oriente in eadem causa confecta dicuntur, id judicatorum, unde omnes in Dei misericordia gaudeamus. ⁵ Ora pro nobis, domine beatissime papa.

134 CAPITULUM VII.

⁶ Rescriptum Innocentii papæ ad eosdem.

INNOCENTIUS AURELIO, et omnibus sanctis episcopis ⁷ vel cæteris qui in concilio Carthaginensi adfuerunt Ecclesiæ, dilectissimis fratribus, in Domino salutem.

CAP. I. — ⁸ In requirendo de his rebus quas omni cum sollicitudine decet a sacerdotibus ⁹ maximeque a vero iustoque et catholico tractari concilio, antiquæ traditionis exempla servantes et ecclesiasticæ memores disciplinæ; ¹⁰ nostræ religionis vigorem non minus nunc in consulendo, quam antea cum pronuntiaretis, vera ratione ¹¹ firmatis: qui ad nostrum referendum approbatis esse judicium. Scientes quid

¹² Iidem editi, non dubitamus.

¹³ Uterque Vat. et Barb. uti et nonnulli codd. Gallicani a Benedictinis Angustini editoribus laudati erant his postremis verbis Ora, etc.

¹⁴ Exstat, et recognitum fuit cum iisdem codicibus cum quibus præcedens capitulum.

¹⁵ Voces vel cæteris adjecimus ex Thuan. et Vind. Sic habent codices nostræ collectionis, necnon Vat. 1 et Barb. ac veteres Isidoriani. At Augustini exempla episcoporum nomina referunt, uti in editionibus Benedictinorum et Constantii, in quibus post ea episcoporum nomina habetur et cæteris qui in Carthaginensi concilio adfuerunt.

¹⁶ Hæc est nostræ collectionis lectio. In cod. Vind., qui prima manu habet In requirend. de his rebus, secunda manus ex de his correxit Dei. Duo codd. Barb. et Vat. 1 melius, In requirendis Dei rebus, quam lectionem P. Constantius in tribus aliis mss. nactus prætulit, eo quod Afrorum epistola ad Theodorum papam inserta actioni secundæ concilii Lateranensis sub S. Martino I, dum exordii sententias sumit ex his litteris Innocentii, eandem lectionem confirmat.

¹⁷ Vulg., maxime a vero. Post pauca Garn., servatis.

¹⁸ Garn. Labb. et Coust., vestra. Dein Vat. 1, quam antequam retro epistola pronuntiaretis. Simile quippiam, sed mendose legitur in Barb., quam ante quorum epistolam cum pronuntiaretis.

¹⁹ Legendum cum Vat. 1 et Barb., consentientibus vulg. Bened. et Coust., firmatis. Mox solus Garn., qui de causa ad nostrum.

apostolicæ sedi, cum omnes hoc loco positi ipsum sequi desideremus Apostolum, debeat; a quo ipse episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emerit. Quem sequentes tam mala ^a jam damnare novimus, quam probare laudanda. ^b Vel id vero quod patrum instituta sacerdotali custodientes officio, non censetis esse calcanda, quod illi non humana, sed divina decerere sententia, ut quidquid quamvis ^c de disjunctis remotisque provinciis ageretur, non prius ducerent finendum, nisi ad hujus sedis notitiam perveniret; ut tota hujus auctoritate iusta quæ fuerit pronuntiatio, firmaretur, ^d indeque sumerent cæteræ Ecclesiæ, et **135** velut de natali suo fonte aquæ cunctæ procederent, et per diversas totius mundi regiones ^e puri capitis incorruptæ manarent, quid præciperent, quos abluerent, quos velut in cæno inemundabili sordidatos mundis digna corporibus unda vitaret.

CAP. II. — Gratulor igitur, fratres charissimi, quod per fratrem et coepiscopum nostrum Julium ad nos litteras destinastis. Et, cum ^f pro illis curam geritis, quibus præsidetis Ecclesiis, sollicitudinem vestram pro omnium utilitate monstratis; et per cunctas totius orbis Ecclesias omnibus una quod prosit decernendum esse deposcitis: ut suis constabilita regulis Ecclesia, et ^g hoc quo illos caveat pronuntiationis iustæ firmata decreto, talibus patere non possit, qui perversis instructi, immo destructi verborum argutiis, sub imagine catholicæ fidei disputantes, velut postiferum ^h exhalantes virus, ut hominum recte sentientium in deteriorem partem corda corrumpant, totam veri dogmatis querunt evertere disciplinam. Bonandum ergo celerius, ne longius execrandis animis morbus ⁱ inserpat: ut si medicus, cum viderit

A aliquem hujus terreni corporis esse languorem, magnum suæ artis ^j æstimat documentum, si cito quis, illius intervenit, desperatus evadat; vel cum potius vulnus aspexerit, adhibet fomenta, vel cætera quibus illud quod natum fuerat, possit vulnus obduci. At, si id manens sanari non potuerit, ne corpus reliquum sua tæbe corrumpat, ferro amputat quod necabat, ^k quo reliquum servet integrum et intactum. Præcidendum id ergo est, quod velut sano poroque nimium corpori **136** vulnus obrepit; ne cum tardius abstergitur, in ipsis pene visceribus hujus mali ^l non exhaurienda post sentina considat. Nam quid nos rectum ^m de his post hæc mentibus æstimemus, qui sibi se putant debere quod ⁿ boni sunt, nec illum considerant cujus quotidie gratiam consequuntur?

B CAP. III. — Sed jam isti qui tales sunt nullam Dei gratiam consequuntur, qui sine illo tantum se posse assequi confidunt, quantum vix illi qui ab illo postulant ^p et accipiunt, promerentur. Quid enim tam iniquum esse potest, tam barbarum, tam totius religionis ignarum, tam Christianis mentibus inimicum, ^q huic te negare debere, quidquid in quotidiana gratia consequeris, cui te ipse debere confiteris quod natus es. Ergo eris tibi in providendo præstantior quam ^r potest in te esse qui te ut esses effecti; et cum te putes ei debere quod vivis, quomodo te non putas illi debere quod quotidianam ejus consequendo gratiam taliter vivis? ^s Et qui nos adiutorio negas indigere divino, quasi ex nostra in totum possibilitate perfectos, ^t quomodo non adiutorium in nos, cum tales etiam a nobis esse possimus, provocamus? Qui enim adiutorium Dei negat, vellem interrogare quid dicat. Nos non mereri? an illum hoc præstare non posse? an nihil esse propter quod unusquisque hoc exinanita.

^m ^q Melius de eorum, ut legitur in Capitulis de gratia. ^p Quesnellus. Mox post hac pro post hæc in hisdem Capitulis et aliis vulgatis. Dein Garn., amentibus pro mentibus.

ⁿ Sic omnes nostri codices et vulgati. Quesnellus, bone.

^p Garn., Sed iuste.

^r Quesn., ut accipiant. Bened., accipere. Coust. cum Garn., et accipere. Magis placuit lectio ms. Vind., quam comprobant edit. Concil. cum mss. Pith. et Isid. Post pauca Garn., tam religiosis mentibus.

^q Quesn., quam denegari. Prætulimus lectionem aliarum editionum, quam sensu exigente præferi nostro codex Barb., accedentibus etiam Vind. et duobus Vat., in quibus solum pro te negare licet, amanuensium errore habetur denegare. Quesn. et Vat. ^t delent præpositionem in ante quotidiana.

^r Coust., potest in eo esse. Edit. Concil., potest is esse. Post pauca Vind., et cum putes debere. Garn., et si huic putes debere. Coust., et cui putes debere.

^s Barb., Et quid . . . perfecti. Coust., quasi ex nostra sumus in totum possibilitate perfecti. Ms. Thuan., perfecti sumus. Codicem Vind. concinentibus aliis vulg. seruti sumus. Quesn., in toto.

^t Garner., Dic quomodo vere adiutorium ejus in nos . . . provocemus: male et contra mentem pontificis, qui probare intendit, ut ex consequentibus patet, justum vita sua provocare auxilium Dei, ut justius vivat. Sic Quesn. in margine. Edit. Aug. et Coust. vocem ejus inserunt.

^a Barb. Vat. 1, Bened. et Coust. melius delent jam.

^b Ita cum Thuan. ms. Vind. cæterique nostri codices, et omnes vulgati. Solus Quesn. recepit ex ms. Oxon. Unde id venit quod.

^c Ita nostri codd. et vulg. Quesnellus, in disjunctis.

^d Garn., Unde aquas sumerent cæteræ Ecclesiæ, velut de natali suo fonte, a quo cunctæ procedunt, et per diversas totius mundi regiones . . . manant. Unde perciperent, quos . . . abluere. Dein de natalis sui fonte apud Quesn. Correximus ex Vindeb. aliisque nostris codd. et vulg.

^e Vulg. Bened. et Coust., puri latice capitis incorrupti manarent. Mox Coust. cum edit. Concil. et duobus codd., quid præcipere, quos abluere, ita ut subaudiatur deberent.

^f Vind. cum Coust. et Bened. delet pro.

^g Adiecit hoc cum Vind. Barb. aliisque codd. allegatis a Coust. Garnerius: Ecclesia, et pronuntiationis iustæ firmata decretalibus illos pavere non possit: ac dein omittit immo destructi.

^h Ita Vind. et Barb. cum vulg. Quesnellus, exhalant virus, et ut hominum.

ⁱ At., præpat.

^j Quesn. addit esse: delevisimus auctoritate cod. Vind., consentientibus vulgatis. Post pauca Garn., desperatus non evadat. Sed cum.

^k Garn., ut quod reliquum integrum est servet intactum. Alii vulg., quo reliquum integrum servet et intactum.

^l Vat. 1 et Barb. ac secundâ manu in Vind., nos

debeat ^a postulare? Posse hoc Deum opera ipsa testantur. Adjutorio quotidiano nos egere, negare non possumus; hoc enim seu bene vivimus ^b provocamus, ut melius sanctiusque vivamus; seu prave sentientes a bonis avertimur, ut ad rectam redeamus viam **137** ejus auxilio plus egemus. Nam quid tam mortiferum, tam præceps videatur ad casum, tam expositum ad omnia pericula, si hoc solum nobis sufficere posse putantes, quod liberum arbitrium ^c dum nasceremur accepimus, ultra jam a Domino nihil queramus: id est, auctoris nostri oblii, ejus potentiam, ut nos ostendamus liberos, abjuremus? quasi jam amplius quod dare possit non habeat, qui te in tuo ortu liberum fecit: nescientes quod nisi magnis precibus gratia in nos implorata descendat, ^d nequaquam terrenæ labis et mundani corporis vincere errores conemur, cum pares nos ad resistendum non liberum arbitrium, sed Dei solum facere possit auxilium.

CAP. IV. — Nam si ille clamat adjutorio sibi opus esse divino, qui digne hoc non quereret, si cui liberum arbitrium plus prodesset; quippe cum vir beatus et jam electus a Domino nihil egeret, tamen ita Deum deprecatur postulans: *Adjutor meus esto, ne derelinquas me, neque despicias me, Deus salutaris meus*: nos nobis liberum arbitrium, ille ^e Deum postulat adjutorem. Quod nati sumus, sufficere nobis posse dicimus; ille Deum, ne derelinquatur ^f exorat. Non, rogo, manifeste discimus quid oremus, cum ille tantopere, ut supra diximus, beatus vir, ne despiciatur, exoptat? Illi enim necesse est ^g ista arguant, qui illa confirmant. David enim orationis ignarus et suæ naturæ nescius accusetur, qui cum sciat tantum in sua esse natura, adjutorem sibi Deum, et ^h assiduam adjutorem; nec illi sufficit assiduam, sed ne aliquando

A illum despiciat, orationibus pronus exoptat; et per corpus omne pauperum **138** hoc et prædicat et clamat ⁱ. Si ergo hoc ille ita magnum scit, ut assidue diceret; ita necessarium confessus est, ut doceret: quemadmodum Pelagius Celestiusque, seposita omni responsione psalmorum, talique abdicata doctrina, suaveros se aliquibus esse confidunt, nos adjutorium Dei nec debere querere, nec eo egere? cum omnes sancti nihil se sine hoc agere posse testentur, ^j Liberum enim arbitrium olim ille perpersus, cum suis inconsultius utitur bonis, eadens in prævaricationis profunda demersus est, et nihil quemadmodum inde exurgere posset invenit, suaque in æternam libertate deceptus, hujus ruina ^k jacuisset oppressus, nisi cum postea Christi per suam gratiam relevasset adventus.

B Qui per novæ regenerationis purificationem omne præteritum vitium sui baptismatis lavacro purgavit, et ejus ^l firmans statum quo rectius constabiliusque procederet, tamen suam gratiam in posterum non negavit. Nam quamvis hominem redemisset ^m a præteritis ille peccatis, tamen sciens iterum eum posse peccare, ad reparationem sibi, quemadmodum posset illum et post ista corrigere, multa servavit: quotidiana præstat illi remedia, quibus nisi freti confisique nitamur, nullatenus humanos vincere poterimus errores. Necesse est enim ut quo auxiliante viciamus, eo iterum non adjuvante vincamur. Sed possem plura dicere, nisi vos constaret cuncta dixisse.

CAP. V. — Quisquis ergo huic assentiens videtur esse sententiæ quæ dicat adjutorio nobis non opus esse divino inimicum se catholicæ fidei, et Dei ⁿ beneficiis proficitur ingratus ^o; nec nostra communione sunt digni, **139** quam predicando taliter polluerunt. Sic enim sua sponte, dum sequuntur illa ^p quæ dicunt,

^a Sic mss. Vind. et duo Vat. cum omnibus vulgatis. Solus Quesnellus cum suis codd., prætolari.

^b Edit. Rom. et recentiores Conciliorum cum Garnerio, *precamur*. Vind., Barb. et Vat. *1* mendose, *provocamur*, et hinc forte alibi emendatum *precamur*.

^c Al., cum.

^d Garn., *ne quidquam*: et infra, *Nam si David in-clamat*. Mox errores prætulimus cum nostris codd. et vulg. Quesnellus, *errorem*.

^e Vulg. addunt sibi. Mox Vind. cum edit. Bened. et Const. non habet pro nobis.

^f Garner., *exorat*. Nos dicimus manifeste: *ut quid oremus Deum*; ille, etc. Infra exoptat scripsimus cum mss. Vind. et Thuan., cum quibus vulg. Benedict. et Const. cum antiquis Conciliorum editionibus consentiunt. Quesn. cum Labb., *exorat*; idque alia manu scriptum in ms. Vindeb.

^g Garn., *ita*: et mox, *ergo pro enim*.

^h Garn., *assiduam adjutorem invocat*. Nec illi sufficit assiduam invocare, sed ne, etc. Notat Quesnellus: *Garnerius ita legit, addit, et distinguit, minus recte meo judicio*. Nulli, quod sciamus, codices huic lectioni astipulantur.

ⁱ Sic ex ms. Vindeb. Quesn. omisit hoc, et pro ita primo loco habet tam. Garn., *Si ergo hoc illi tam magnum visum sit, ut nos doceret*. Benedictini: *Si ergo hoc ille tam magnus, sicut assidue dicere, ita necessarium, etc.* Const., *Si ergo hoc ille ita magnus scit, ut assidue dicere, ita necessarium, etc.* In notatione autem affirmat sic plures ac vetustissimos codices præferre; at mallet legi: *ita magnus scivit assidue dicere, et ita*

necessarium. Vind. quoque habet *dicere*. Noster eodem Vat. *1*, *Si ergo hoc ille ita manum sit assidue dicere, ita necessarium, etc.*, ubi manum sit mendose scriptum est pro *magnum scit*.

^j Ita ex cod. Thuan. hujus collectionis, cum hæc lectio non tam aliis et vulg. et mss. probetur, quam ab Augustino lib. *11* contra epistolas Pelagianorum, n. *6*, et a Prospero in libro contra Collatorem c. *5*, n. *15*, ubi hæc eadem Innocentii verba recitantur. Quesnellus cum aliis hujus collectionis codd., *Liberum enim arbitrio olim ille perpersus*. Barb. ms., *Liberum enim arbitrio olim ille perpersus*. Innocentii sententia notante Constantio potius *permissus* quam *perpersus* vel *perpersus* postulat.

^k Vat. *1* et Barb., *latuisset*. Mox pro sua gratis aliquot mss. cum edit. Benedict.

^l Concil. edit., *confirmans*.

^m Oxon., a propriis, male.

ⁿ Idem Oxon., *beneficio*.

^o Putat Joannes Garnerius aliquid hoc loco desesse. Nihil tamen amplius quam excusi codices habent mss. Thuanicus et Oxoniensis; nibilque revera sensus desiderat. Hæc porro ille ex proprio penu supplet in margine: *Pelagium igitur et Celestium, quos auctores nefarii prorsus et ab omnibus anathematizandi erroris advertistis, justa sententia damnastis: nec illi, etc.* Ita Quesnellus. Nostri quoque et Benedictinorum in editione Augustini, atque Constantii codices nihil ejusmodi exhibent. Illi autem mox aliter sequuntur: *Nam nec nostra: et deinde, Ipsi enim sua sponte*.
^p Garn., *quæ dicuntur*.

longius a vera religione fugerunt. Cum enim totum hoc in nostra professione consistat, quotidianisque precibus nihil agamus, nisi quemadmodum Dei misericordiam a consequamur; quemadmodum ferre possumus ista iactantes? Quis, rogo, pectora illorum tantum error obcaecat, ut, si ipsi nullam Dei gratiam sentiunt, quia nec digni sunt, nec merentur, nec de aliis considerent, quid quotidie singulis gratia divina largiatur? Sunt quidem isti omnes cecitate dignissimi, qui nec hoc sibi reliquerunt, ut se auxilio credant revocari ab erroribus posse divino: negantes enim Dei adiutorium, non aliis, sed sibi hoc penitus abstulerunt. Qui avellendi sunt longius, et ab Ecclesiae procul removendi visceribus: ne diutius multa occupans, insanabilis post error increseat. Si enim diu fuerint sub hac impunitate versati, necesse est multos in hanc suae pravitatem mentis inducant, decipiantque innocentes, vel potius imprudentes, qui fidem catholicam non sequuntur. Putabant enim eos recte sentire, quos adhuc vident in Ecclesia perdurare.

CAP. VI. — Separetur ergo a sano corpore vulnus insanum, remotoque morbi saevientis afflatu, cautius quae sunt sincera perdurent; et grex purior ab hac mali pecoris contagione purgetur. Sit totius corporis illibata perfectio, quam vos sequi et tenere, hac in illos pronuntiatione cognovimus; et una vobiscum pari assensione firmamus. Qui si tamen aliquod in se Dei adiutorium, quod hucusque negaverunt, provocaverint, (et opus sibi ejus auxilio esse cognoverint) ut de hac labe in qua sui cordis incurvatione cœruerant, liberentur; et quasi in lucem de foeda uricti caligine, remotis abdicatisque omnibus quibus

A totus, ne verum aspicerent, eorum sedabatur et caligabat aspectus, damnetur haec quae hucusque senserunt, et aliquando animum rectis disputationibus commodantes, ab hac aliquantulum labe correcti veris se sanandos consiliis tribuant atque summittant. Quod si fecerint, erit in potestate pontificum illis aliquatenus subvenire, et talibus aliquam curam praestare vulneribus, quam solet lapsis, cum resipuerint, Ecclesia non negare: ut a suis revocati praecipitiis, intra ovile Domini redigantur: ne foris positi, et tanto praesidio aede fide munitionis exclusi, periculis omnibus exponantur, devorandi luporum dentibus atque vexandi; quibus obsistere hac, qua illos in se irritaverant, doctrinae perversitate non possunt. Sed satis vestris monitis et sic satis abundantibus nostrae legis exemplis probatur esse responsum; nec quidquam superesse duximus quod dicamus: cum nihil praetermissum a vobis, nihil constet esse suppressum, quo illi refutati et penitus agnoscantur esse convicti, ideoque a nobis testimonia nulla ponantur: quia et his plena relatio est, et satis constat, ut doctissimos sacerdotes, cuncta dixisse, nec decet credere vos aliquid quod ad causam possit proficere, praeteriisse. Et alia manu. Bene valete, fratres P.

141 CAPITULUM VIII.

Incipit epistola Milvanitani concilii ad eundem papam Urbis contra eandem haereticos.

Domino beatissimo, meritoque venerabili et in Christo honorando Papae INNOCENTIO, SILVANUS SENEX, VALENTINUS, AURELIUS, DONATUS, RESTITUTUS, LUCIANUS, ALIPIUS, AUGUSTINUS, PLACENTIUS, SEVERUS, FORTUNATUS, POSSIDIUS, NOVATUS, SECUNDUS, MAURENTIUS, LEO, FAUSTINIUS, CRESCONIUS, MALCHUS, LITTORIUS, FORTUNATUS, DONATUS, PONTIANUS,

lectionem restituimus ex Vind., Barb. et Vat. 1.

Quesn., et superabundantibus. Bened. et Coust., monitis, sic abundantibus. Lectionem vulgatam Conciliorum revocavimus cum quatuor nostris mss. Vind., Barb. et duobus Vat.

Garn., satis constat tot doctissimos sacerdotes cuncta dixisse. Notat Quesnellus: minus recte. Sed hanc lectionem cum codd. consentientem receperunt PP. Benedictini in edit. Aug. et P. Constantius. Idem Quesn. vulgatam Conciliorum lectionem a nostro collectore approbatam secutus est. Solum addidit vos ante cuncta: quod additamentum auctoritate cod. Vind. delevimus.

P. Garnerius addit: vi kal. Februarii post Theodosii viii et Junii Quarti Palladii consulatum; vel, ut habent, inquit ille, alii codices, Honorio xi et Constantio ii coss. Ita Quesnellus in notatione. Editores Benedictini et Constantius ex tribus mss. melius: Et ad laus: Data vi kal. Febr., post consulatum Theodosii Aug. vii et Junii Quarti V. C. Hac vera chronica notatio est, quae tum in hac, tum in alia ejusdem Innocentii epistola cap. 11 exhibenda, melioris notae codices exhibent. De consulibus autem, quos in aliis codd. se invenisse tradit Garnerius, vide annot. ult. in cap. 9.

Exstat in mss. hujus collectionis, ad quam pertinet noster codex Vindeb. Exinde vero traducta fuit ab Isidoro in suam collectionem, cujus ms. Vat. 3791 relegimus, ac in subsidium adhibuimus exemplaria PP. Benedictinorum in edit. S. Augustini et P. Constantii.

Coust. et Bened., Ponticanus. Pith. et unus Colbert., Ponticianus.

^a Garn., consequimur.

^b Bened. Coust. cum Garn., omni cecitate.

^c Vind. ms. cum Benedict. et Coust. delet Dei. Dein Garn., Quare avellendi.

^d Coust. cum. Bened., ne diu inultus multa occupans, melius, ut ex sequentibus liquet.

^e Quesn., multas in hanc suam pravitatem mentis. Secuti sumus codd. excusos, concinentibus mss. Thuan. et Vind. ac Barb., qui duo postremi habent mendose multos in hac sua pravitate mentis.

^f Notat Quesnellus: Garn. nunc. Videur melius. Legunt tamen non codd. editi, et mss. duo, id est Thuan. et Oxon. Ita pariter in Vind., qui codices hanc lectionem hujus collectionis propriam ostendunt, unde a nobis quoque hanc collectionem edituris retinenda fuit. Nihil vero ambigimus quin vera lectio sit nunc, quae praefertur in Vat. 1, et secunda manu in Vind. Constantius ejusmodi lectionem nactus in duobus codd. Corb. et Germ. uti veram recepit.

^g Vox totius Quesnellus excidit.

^h Codd. Vind., Barb. et Vat. 1, cum aliis vulg., servamus. Mox pro aliquod vulg. Concil. aliquando.

ⁱ Uncis inclusa in antiquis Conciliorum editionibus desiderantur.

^j Vulg. Concil. cum Coust., aspiceret.

^k Quesnellus omisit sanandos, eo quod haec vox a suis codicibus excidisset. Inseruimus autem cum ms. Vind. hujus collectionis proprio, concinentibus duobus Vat. et Barb. aliisque vulgatis. Dein istis pro illis in Vat. 2 et aliis editis exemplaribus.

^l Garn., reducantur.

^m Quesn., a tanto praesidio aede munitionis, et in margine pro aede notat Vulg. a fide. Hanc vulgatorum

SATURNINUS, CRESCONIUS, HONORIUS, CRESCONIUS, A LUCIUS, ADEODATUS, PROCESSUS, SECUNDUS, FELIX, ASIATICUS, * RUFINUS, FAUSTINUS, SERVIUS, b TERENCEUS, CRESCONIUS, SPERANTIUS, QUADRATUS, LUCILLUS, SABINUS, c FAUSTINUS, CRESCONIUS, VICTOR, d GIGANTIUS, POSSIDONIUS, ANTONINUS, INNOCENTIUS, * FELIX, ANTONINUS, VICTOR, HONORATUS, DONATUS, PETRUS, PRÆSIDIUS, CRESCONIUS, LANPADIUS, DELPHINUS, ex concilio Milevitano, in Domino salutem.

CAP. I. — Quia te Dominus gratiæ suæ f præcipuo munere in sede apostolica collocavit, talemque nostris temporibus 142 præstitit, ut nobis potius ad culpam negligentiae valeat, si apud tuam venerationem quæ pro Ecclesia suggerenda sunt tacuerimus, quam ea tu possis vel fastidiose vel negligenter accipere; magnis periculis infirmorum membrorum Christi, pastorem diligentiam, quæsumus, adhibere digneris. Nova quippe hæresis et nimium e perniciose tentat assurgere inimicorum gratiæ Christi, qui nobis Dominicam b etiam Orationem impiis disputationibus conantur auferre. Cum enim Dominus docuerit ut dicamus: *Dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. vi, 12), isti dicunt posse hominem in hac vita, præceptis Dei cognitis, ad tantam perfectionem justitiæ sine adiutorio gratiæ Salvatoris, per solum liberæ voluntatis arbitrium pervenire, i ut etiam non sit necessarium dicere: *Dimitte nobis debita nostra.* i Id vero quod sequitur: *Ne nos inferas in tentationem* (Ibidem), non ita intelligendum, tanquam divinum adiutorium poscere debeamus ne in peccatum tentati decidamus; sed hoc in nostra positum esse potestate, et ad hoc implendum solam sufficere hominis voluntatem: tanquam frustra Apostolus dixerit: *Non currentis, neque volentis, sed miserentis est Dei* (Rom. ix, 16): et: *Fidelis Deus, qui non e permittat vos tentari super id quod potestis; sed faciet cum tentatione etiam proventum, ut possitis sustinere* (1 Cor. x, 13). Frustra etiam

a Idem Bened. et Coust., *Rufinianus*; et dein, *Serenus*, uti secunda manu in Vind. emendatum fuit.

b Sic cum vulg. Thuan. et Vind. Quesnellus cum solo Oxon., *Terentianus*.

c In vulg. Concil. cum mss. Isid. loco hujus *Faustini* habetur alius *Sabinus*. Quesnellus Oxoniensem secutus, utrumque posuit *Faustinus, Sabinus*. Alterum hunc *Sabinum* delevis cum mss. Thuan. et Vind., consentientibus potioribus mss. et vulg. Bened. atque Constantii.

d Garn. et edit. Aug., *Gigantius*. Deest in Oxon. Vulg. Concil. hujus episcopi et septem subsequentium nomina per saltum ob repetitum *Victoris* vocabulum prætermittunt.

e Bened. et Coust. addunt *Præsidius, Crescentius*. Desunt in mss. hujus collectionis, et Isid.

f Oxon., præcipue. Garn., præcipue.

g Garn. e priscis Aug. editionibus, *perniciosa tempestas inimicorum gratiæ caput*, refragantibus aliis editis et quampluribus mss.

h Ex nostris mss. et aliis editis revocavimus etiam.

i Ita mss. hujus collectionis et Isid. cum priscis vulg. Concil. Aliæ editiones ut ei non sit jam necessarium.

j Al., *Illud vero*.

k Vulg. Bened., *permittet*. Coust. cum edit. Con-

A dixerit Dominus apostolo Petro: *Rogavi pro te i ut non deficiat fides tua* (Luc. xxii, 32); et omnibus suis: *vigilate et orate, ut non intretis in tentationem* (Matth. xxvi, 40): si hoc totum est potestatis humanæ. Pueros quoque parvulos, m etsi nullis imbuantur Christianæ gratiæ sacramentis, 143 habituros vitam æternam, n nequaquam Christiana præsumptione contendunt; evacuant quod dicit Apostolus: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt* (Rom. v, 12): et alio loco: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur* (1 Cor. xv, 22).

CAP. II. — Ut ergo alia omittamus quæ contra sanctas Scripturas plurima disserunt, hæc interim B duo, quibus omnino totum quod Christiani sumus, conantur evertere, quæ fidelia corda o sustineant? Non esse rogandum Deum ut contra peccati malum atque ad operandam justitiam sit noster adiutor; et non opitulari parvulis ad consequendam vitam æternam. Christianæ gratiæ sacramentum. Hæc insinuant apostolico pectori tuo non opus habemus multa dicere, et tantam impietatem verbis exaggerare, cum procul dubio p te ista permoveant, ut ab eis corrigendis, ne latius serpent, multosque contaminent, vel potius interimant, dum q sub nomine Christi a gratia Christi penitus alienant, omnino dissimulare non possis. Hujus autem perniciosissimi erroris auctores esse perhibentur Pelagius et Cælestius, quos quidem in Ecclesia sanari malumus, quam desperata r salute ab Ecclesia resecari, si necessitas nulla compellat. Quorum unus, id est, Cælestius, etiam ad presbyterium in Asia dicitur pervenisse. De quo ante paucos annos quid gestum fuerit, sanctitas tua de Carthaginiensi Ecclesia melius s instruitur. Pelagius vero, sicut a quibusdam fratribus nostris missæ loquuntur epistolæ, Jerosolymis constitutus, nonnullos cil., permittit. Paulo post, pro proventum aliæ editiones cum Vat. Isid., exitum.

i Quesn. addit *Petre*. Delevimus cum nostro Vind. et cæteris editis. Post pauca vulg., *ne intretis*.

m Vind. mss. cum edit. Concil. aliisque codd., *Si nullis. Garn., Si nullis innoventur. Bened. innoventur* receperunt. Scite notat hoc loco P. Constantius: *Lectioni etsi nullis faveat illud superioris epistolæ synodi Carthaginiensis promittentes ETIAMSI non baptizentur habituros vitam æternam. Inde etiam perspicuum est, gratiæ Christianæ sacramentum hic baptismum vocari.*

n Garn. pro *nequaquam* substituit *nequam*, quod a Benedictinis editoribus receptum fuit. In Vindeb. secunda antiqua manus pro *præsumptione* emendavit *veritate*. Coust. ambiguitatem tollendam putat si legatur *præsumptione nequaquam Christiana*.

o Garn., *non sustinent*.

p Edit. Aug., *te ita permoveant*.

q Quesn. inserit eos: *delevimus* cum ms. Vind. et edit. Concil. atque Coust.

r Sic cum codd. nostris omnes vulgati. Quesnellus, *sanitate ab Ecclesia separari*.

s Garn., *instruetur*. Notat Quesn.: *minus bene. Simul enim delata sunt Carthaginiensis Ecclesiæ scripta, ut ex epistola sequenti constat, immo Numidica qd Carthaginiensis exemplum scripta est.*

fallere asseritur. Verumtamen multo plures qui ejus sensus diligentius indagare poterunt, adversus eum pro gratia Christi et catholicæ fidei^a veritate con-
diligunt; sed præcipue sanctius filius tuus, frater et
compresbyter noster Jeronymus.

CAP. III. — Sed arbitramur, adjuvante misericor-
dia Domini Dei nostri, quæ te et regere consulente,
144 et orantem exaudire dignatur, auctoritati san-
ctitatis tum^b de sacrarum Scripturarum auctoritate
depromptæ, facilius eos qui tam perversa et perni-
ciosa sentiunt, esse cessuros, ut de correctione potius
eorum^c gratulemur quam contristemur interitu, do-
mine beatissime. Quodlibet autem ipsi eligant, certo
vel aliis, quos plurimos possunt, ei ab eis dissimule-
tur, suis laqueis implicare, cernit venerabilitas tua
instanter et celeriter providendum. Hæc ad sanctita-
tem tuam de concilio Numidiæ scripta direximus,
imitantes^d Carthaginensem Ecclesiam, et Carthagi-
nensis provincie coepiscopos nostros, quos ad sedem
apostolicam, quam beatus illustras, de hac causa
scriptisæ comperimus. Et alia manu: Memor nostri
in Dei gratia augearis, domine beatissime, meri-
toque venerabilis, et in Christo honorande sancte
papa.

CAPITULUM IX.

Incipit^e epistola Innocentii papæ ad Concilium
Milevitamum.

INNOCENTIUS SILVANO Seni, VALENTINO et cæteris qui
in Milevitana synodo interfuerunt, dilectissimis
fratribus, in Domino salutem.

CAP. I. Inter cæteras Ecclesiæ Romanæ curas et apo-
stolicæ sedis occupationes, quibus diversorum con-
sulta fidei ac^f medica disceptatione tractamus, frater
et coepiscopus noster Julius dilectionis vestræ litteras
quas ex Milevitano concilio cura fidei propensiore

A misistis, mihi^h inopinanter ingessit; Carthaginensis
etiamⁱ synodi querelæ parilis scripta subiungens.
Nimirum exultat Ecclesia tantam sollicitudinem
commissis 145 gregibus exhibere pastores, ut non
solum ex his^j neminem patiantur errare, sed etiam,
si quas ovium magis scævæ delectationis herba se-
duxit; ac si in errore permanserint, aut segregari
penitus velint, aut illicite dudum petita vitantes, cu-
stodiæ pristinæ circumspectione tutari: in utraque
parte videlicet consulentes, ne^k vel suscipiende tales
simili cæteræ ducantur exemplo, vel spernendo re-
deuntis luporum morsibus videantur^l ingestæ. Pra-
dens admodum, et catholicæ fidei plena^m consulta-
tio. Quis enim aut tolerare possit errantem, aut non
recipere corrigentem? Nam ut durum arbitror con-
B niventiamⁿ præbere peccantibus, ita impium judicio
manum negare conversis.

CAP. II. — Diligenter ergo et congrue apostolici
consultis honoris^p arcanis (honoris, inquam, illius
quem, præter illa quæ sunt extrinsecus, sollicitudo
manet omnium Ecclesiarum), super anxiiis rebus quæ
sint tenenda sententia^q; antiquæ scilicet regulæ for-
mam seculi, quam toto semper ab orbe mecum no-
stis esse servatam. Verum hæc missa facio: neque
enim hoc credo vestram latere prudentiam, et^r quod
etiam actione firmastis; scientes quod per omnes
provincias de apostolico fonte petentibus responsa
semper emanent. Præsertim quoties fidei ratio ven-
tilatur, arbitror omnes fratres et coepiscopos nostros,
non nisi ad Petrum, id est sui nominis et honoris
auctorem, referre debere, velut nunc retulit vestra
dilectio, quod per totum mundum possit omnibus
146 Ecclesiis in commune prodesse. Fiant enim
cantiore necesse est, cum inventores malorum ad
duplicis relationem synodi, sententiæ nostræ statutis

^a In ms. Vind. manus antiqua emendavit unitate.

^b Vind. prima manu, declaratarum Scripturarum;
secunda antiqua manu emendatum decretarum. In
mss. Isid. quos vidit Const., de clarum; et in uno
secundis curis, declaratione sacrarum. Edit. Concil.,
de claro Scripturarum lumine depromptæ. Bened. et
Const., de sanctorum Scripturarum. Hoc Africanæ
Ecclesiæ insigne testimonium Romani pontificis au-
thoritatem ex ipsis Scripturis, seu ex divino jure
manare palam significat.

^c Edit. Bened. et Const., congratulemur.

^d Voces Carthaginensem Ecclesiam et omittunt Gar-
nerius, et Romana Epistoliarum editio. Quesn. post
vocem provincie addit fratres et. Delevimus cum
Vind. aliisque vulgatis.

^e Garn., in Deum, minus bene

^f Exstat, et recognita est cum iisdem codicibus et
editis, cum quibus anterior.

^g In edit. Rom. et Concil., modica. Garnerius men-
dum correcturus addidit non ante modica.

^h Garn., peroptanter.

ⁱ Ita nostri codd. et vulg. Quesnellus, comin.

^j Garn. omittit neminem, et postea cum Vind.
aliisque vulg. etiam. Mox adiecit magis ex Vind.
omnibusque excusis codd. Dein pro scævæ antiquæ
editiones Concil., scævæ; Garn. cum recentioribus
Concil. editionibus, obscævæ. Notat Quesnellus:
Utrumque male, et contra mss. codicum fidem et au-
toris mentem.

^k Quesn. in margine: Has quatuor voces delet, nec
sine consilio, Garnerius; et post legit cum Thuan. aut
illicenter.

^l Sic Vindeb. cum omnibus vulg. Quesn., vel in
suscipiende tales cæteri seducantur. Edit. Bened. re-
cepit seducantur.

^m Oxon., ingerere.

ⁿ Vind. cum Colbert., quem Constantius laudat,
consultationis. Suppletum ex mss. Isid. in vulg. Con-
cil. voluntas. Garn. cum antiquis Augustini editioni-
bus, consolatio. Thuan. et cum eo Constantinus, con-
sultio: in quam lectionem notat Quesnellus: Melius
quoad sensum, etsi barbara vox. Lectionem textus ad
eodem prælatam cum novissima Augustini editione
retinimus.

^o Sic Vind. ms. cum cæteris editis. Quesnellus,
præstare.

^p Sic Quesnelli codices hujus collectionis, melius
quam in Vind. et alio Colbertino, quem laudat Con-
stantius, arcavi. Consulo enim, cum de petendo con-
silio agitur, accusativum recipit. Garnerius cum edit.
Rom., Apostolico consultis honori (honori, inquam,
illi). Dein pro extrinsecus melius Vat. Isid. et Lalbeus
in margine intrinsecus.

^q Garn. addit requirentes, nullo, quod sciamus,
codice suffragante.

^r Vulg. Conc., qui id etiam. Garn., Cur id enim....
nisi scientes.... emanent? Cod. Vind. habet nisi
scienter, sed tunc scribendum esset qui, vel quid id.

viderint ^a ab ecclesiastica communione sejunctos. Geminum igitur bono charitas vestra fungetur: nam et canonum potestatem gratia servatorum, et beneficio ^b vestro totus orbis utetur. Quis enim catholicorum virorum cum adversariis Christi velit ulterius miscere sermonem? Quis saltem ipsam lucem vite communione partiri? Novæ hæreseos nimirum fugiantur auctores. Quid enim acerbius in Dominum fingere potuerunt, quam ^c cum adiutoria divina cassarent, causamque quotidianæ precatationis auferrent? Hoc est dicere: ^d Quo mihi opus est Domino? Merito in hos dicat hymnidicus: *Ecce homines qui non posuerunt Deum adiutorem sibi* (Psal. l., 9). Negantes ergo auxilium Dei, iniquum hominem posse sibi sufficere, nec gratia hunc egere divina, qua privatus necesse est diaboli laqueis irretitus occumbat, dum ad omnia vite perficienda mandata sola tantummodo libertate contendat. O pravissimarum mentium perversa doctrina! ^e Adverte tandem quod primum hominem ita libertas ipsa deceptit, ut dum indulgentius frenis ejus utitur ^f in prævaricationem præsumptionis ceciderit; nec ex hac potuit erui, nisi ei providentia regenerationis statum pristinae libertatis Christi Domini reformasset adventu. ^g Audi et David dicentem: *Adiutor meus esto, ne derelinquas me; neque despicias me, Deus salutaris meus* (Psal. cxvi, 9; et cxviii, 8); **147** et: *Adiutorium nostrum in nomine Domini: quæ incassum dixerit, si tantum erat in ejus positum voluntate, quod a Domino flebili sermone poscebat.*

CAP. III. — Quæ cum ita sint, cum in omnibus divinis paginis voluntati liberæ non nisi adiutorium Dei legamus esse necendum, eamque nihil posse celestibus ^h præsidii destitutam, quoniam modo huic soli possibilitatem hanc pertinet, ut as-eritis, defendentes, sibi met, immo (quod est ⁱ gravius et

^a Sic nostri codd. et omnes vulg. solus Quesn., se ab ecclesiastica communione sejungi.

^b Solus Quesn., nostro, minus bene. Mox vulg. Concil., *utabitur*, et in margine, *utetur*.

^c Quesn., ut adiutoria divina cessarent. Prætulimus vulg. coincidente ms. Vindeb. mox Garnerius, *divinæ, id est quotidianæ*: et dein *Hoc etiam dicerent*.

^d Edit. Bened. et Const., *Quid.... Deo? Dein dicat scripsimus cum Vind. et omnibus vulg. Quesnelus, dicit*.

^e Ed. Bened., *Advertat id tandem*. Const., *Advertens tandem*. Nostram lectionem confirmant Capitula de Gratia, in quibus hoc Innocentii testimonium recitatur.

^f Ita Thuan. ms. Vulg. cum Capitulis de Gratia, *in prævaricationem præsumptione*. Vind. cum Merlino et Crabbo, *in prævaricationis*. Mox potuit scripsimus cum ms. Vind. et cæteris editis. Quesn., *potuerit*. Dein pro adventu aliæ editiones cum laudatis Capitulis de Gratia prætulimus.

^g Vulg. cum Vind. ms., *audiat David*: quam lectionem libenter recipere, nisi repugnaret orationis antecedentis contextus, in quo non *Advertat*, sed *Adverte* cum optimis nostræ collectionis mss. et Capitulis de Gratia prætulimus.

^h Garn., *si totum*.

ⁱ Quesn. in marg. Vulg., *auxiliis*.

^j Vulg. cum ms. Vind. *delent gravius et*. Dein Garn., *dolore, communiter plurimis*.

^k Antiquæ editiones Concil. cum nostro Vind. ms

A dignius dolore communi) jam plurimis Pelagius Cælestiusque persuadent? Multifariis equidem ^l ad destruendum tale magisterium uti possemus exemplis, nisi sciremus sanctitatem vestram ad plenum Scripturas omnes callere divinas: præsertim cum vestra relatio tantis ac talibus testimoniis sit refera, ut his solis valeat præsens dogma rescindi, opusque non esse reconditis, ^m cum his, quæ facile vobis occurrentia posuistis, nec audeant obviare, nec possint. Ergo gratiam Dei conatur auferre, quam necesse est, etiam restituta nobis status pristini libertate, quæramus: ⁿ quippe qui nec aliquas diaboli machinas his eandem possumus juvante vitare.

CAP. IV. — Illud vero quod eos asserit vestra fraternitas prædicare, parvulus æternæ vite ^o præmiis etiam sine baptismatis gratia posse donari, perfatum est: nisi enim manducaverint carnem Filii hominis et biberint sanguinem ejus, non habebunt vitam in semetipsis. Qui autem hanc eis sine regeneratione defendunt, videntur mihi ipsum baptismum velle cessare, cum prædicant hos habere, quod in eos ^p credunt non nisi baptismo conferendum. Si ergo volunt nihil offlere, non renasci, fateantur necesse est nec regenerationis sacra fluentia prodesse. Verum, ut superfluum hominum prava doctrina celeri possit veritatis ratione ^q **148** discingi, proclamat hoc Dominus in Evangelio dicens: *Sinite infantes, et nolite prohibere eos venire ad me* (Luc. xiii, 16).

CAP. V. — Quare Pelagium Cælestiumque, id est inventores vocum novarum, quæ, sicut dixit Apostolus, ^r edificationis nihil, sed magis vanissimas consueverunt parere questiones, ecclesiastica communione privari, apostolici vigoris auctoritate censemus; donec respiciant de diaboli laqueis, a quo capiti tenentur ^s eundem ipsius voluntatem (II Tim. i, 23 et 26), eosque interim in Dominico ovili non recipi, ^t quod et duobus Colbertinis apud Constantium, *ad instruendum*.

^l Garn., cum ex his; et paulo post: *Ergo ne Dei gratiam*.

^m Garn., quippe nefarias. Vulg., quippe qui nec alias.

ⁿ Ita cum vulg. mss. codices Thuan. ac Vind. hujus collectionis. Quesn., *promissis* cum cod. Oxon., qui post pauca habet *vitam æternam, deletis* vocibus *in semetipsis*.

^o Editiones Rom., Labb., Bened. et Const., *creditur*. Si autem tenendum sit *credunt*, respiceretur hoc loco regnum calorum, ad quod baptisma necessarium Pelagiani astruebant. Vide Augustini lib. i contra epist. Pelagian., c. 22. Melior tamen, et contextui coherentior videtur lectio *creditur*, quæ pluribus et potioribus mss. etiam fulcitur.

^p Ita duo codd. Quesn. cum Vind. et alio Colbert. apud Constantium. Melius cum uno Colbert., *discingi*, et ita secunda manu in Vind., minus recte. Vat. 3791, *discingi*. Aliquæ edit., *discindi*. At discingo pro dissolvere vel retundere apud probæ notæ scriptores invenitur.

^q Ita hujus collectionis exemplaria. Cætera, ex quibus alii vulgati, addunt: *talium est enim regnum calorum*.

^r Edit. Concil. post. Rom., *quod ipsi perveræ viæ*. Aliæ editiones addunt: *quam secuti sunt transiētem, deserere voluerint*.

ipsi, perversæ viæ secuti tramitem, deserere voluerunt. Absciderunt sunt enim qui ^a nos turbant et volunt pervertere Evangelium Christi (Gal. v, 22). Simul autem præcipimus, ut quiconque id pertinacia simili defensare nituntur, par eos vindicta constringat: non solum enim qui faciunt, ^b sed et qui consentiunt facientibus (Rom. i, 32): quia non multum interesse arbitror inter committentis animum et consentientis favorem. Addo amplius, plerumque dediscit errare, cui nemo consentit. Hæc igitur, fratres charissimi, in supradictos maneat fixa sententia. Absint ab atriis Domini. ^c Careant duntaxat pastoralis custodia, ne duarum ovium dira contagia serpent forsitan per vulgus incantum, rapacique lupus corde lætetur intra ovile Dominicum tantas ovium fusas catervas, dum a custodibus dissimulanter habetur vulnus duarum. Prospiciendum est ergo ne permittendo lupos, mercenarii magis quam videamur esse pastores. Jubemus ^d sane (quoniam Christus Dominus noster propria voce signavit, nolle se mortem morientis, tantum ut revertatur et vivat) ^e si unquam sanum, deposito pravi dogmatis errore, resipuerint, damnaverintque ea quorum se ipsi pravariatione damnarunt, eis medicinam solitam, id est receptaculum suum, ab Ecclesia non negari: ne dum **149** eos redeuntes forsitan prohibemus, ^f vere extra ovile remanentes expectantis hostis rabidis faucibus glutiantur, ^g quos in semetipsos spiculis malæ disputationis armarunt. Bene valete, fratres. ^h Data vi kalendas Februarii Honorio et Constantio viris clarissimis consulibus.

CAPITULUM X.

Incipit epistola ⁱ familiaris quinque episcoporum Africae ad eundem papam contra Pelagium et Cælestium.

Domino beatissimo meritoque honorandissimo fratri INNOCENTIO PAPÆ. AURELIUS, ALYPIUS, AUGUSTINUS, EVODIUS et POSSIDIUS ⁱ salutem.

CAP. I. — De conciliis duobus provinciæ ^k Carthagenensis atque Numidiæ, ad tuam sanctitatem non parvo episcoporum numero subscriptas litteras misimus contra inimicos gratiæ Christi qui confidunt in virtute sua, et Creatori nostro quodammodo dicunt: Tu nos ^l fecisti homines; justos autem ipsi nos fecimus. Qui naturam humanam ideo dicunt liberam, ne querant liberatorem; ideo salvam, ut superfluum judicent salvatorem. Tantum enim dicunt valentem, ^m But suis viribus semel in origine suæ creationis acceptis, possit per liberum arbitrium, nihil ulterius adjuvante illius **150** gratia qui creavit, domare et extinguere omnes cupiditates, tentationesque superare. ⁿ Multi eorum insurgunt adversus nos, et dicunt animæ nostræ: Non est salus illi in Deo ejus (Psalm. iii, 3). Familia ^o Christi, quæ dicit: Quando in firmor tunc fortis sum (II Cor. xii, 40): et cui dicit Dominus ejus: Salus tua ego sum (Psalm. xxxiv, 3): suspensio corde, cum timore et tremore adiutorium Domini etiam per charitatem tuæ venerationis exspectat. Audivimus enim, in urbe Roma, ubi ^p ille diu vixit, esse nonnullos qui diversis causis ei faveant: quidam, scilicet, ^q quia talia eis persuasisse perhibetur; plures vero, qui eum talia ^r sentire non credunt:

^a Aliæ editiones, vos; et dein, convertere, cum ms. C. Vind.

^b Quesn. addit mala, et post facientibus addit digni sunt pena. Bened., digni sunt morte. Delevimus cum aliis editis, et duobus hujus collectionis mss. Thuan. et Vind. Subauditur ex antecedentibus pari vindicta constringendi sunt.

^c Garn., Caveat custodia pastoralis. Edit. Aug. desiderant duntaxat.

^d Garn., tamen; et postea, voluntate significat.

^e Quesn. inserit ut, contextu repugnante. Mox, ad sanum, melius in aliis vulgatis.

^f Quesn. cum suis mss., velut. Nostrum cod. Vind. cum aliis editis consentientem prætulimus. Garn. hujus vocis loco substituit oves.

^g Quesn. cum suis codd., quo auctore semetipsos quibusdam spiculis. Garn., quas in semetipsos spiculis... armavit. Aliæ editiones, quas in semetipsos spiculis. Secuti sumus codd. nostros Vind. et Vat.

^h Apud Garn., Data vi kal. Feb. Honorio xi et Constantio ii viro clarissimo (non viris clarissimis) coss. Cum porro hæc epistola a S. pontifice data fuerit eodem die quo epistola ad synodum Carthagenensem, nihil ambigendum est quin hæc æque ac illa signata fuerit et formula: Post consulatum Theodosii vii et Junii Quartii. Sed quia post hunc consulatum ordinari consules processerunt Honorius Augustus et Constantius, satis probabilis est Constantii conjectura, antiquarii alicujus opera ad marginem adjectum fuisse: Honorio et Constantio coss., atque hoc scholion e margine in textum perperam fuisse tractum. Id autem multo fit probabilius, si consideres omissionem numerorum ^{ai} et ii, quæ sinceræ chronicae notæ non convenit,

ⁱ Relecta cum iisdem codd. cum quibus dux præcedentes. Familiaris autem dicta est hæc epistola, ut distinguatur a synodice litteris quæ ab iisdem episcopis in concilio Carthagenensi aut Milevitano ad ipsum Innocentium scriptæ fuerunt. Vide Augustini epist. 86, n. 2. Sic etiam Turribii epistola ad Leonem privatum scripta familiaris vocatur epist. 15 hujus pontificis ad eundem Turribium, c. 17. Confer not. 3 in dissert. 15 Quesnelli.

^j Mss. Isid. cum vulg. addunt in Domino.

^k Quesn. cum solo Oxon. inserit Africa. Delevimus cum nostris codd. et vulg., immo etiam cum Thuan. ipsius Quesnelli.

^l Vulg. Conc., creasti.

^m Al., Multique; et mox, in Domino.

ⁿ Quesn. addit ergo, non vero nostri codices, nec aliæ editiones.

^o Pelagius scilicet, quamvis nondum in hac epistola nominatus. Que-n. voci ille, quæ est in nostris codicibus et aliis editis, substituit Pelagius, quod forte hoc nomen perspicuitatis gratia in Oxon. ms. acripum invenit.

^p Ita cum Oxon. noster cod. Vind. optime. Thuan. cum aliis antiquis editis, quia vos, qui talia persuasisse perhibent: corrupta lectio, inquit Quesnellus, et pontifici contumeliosa. Noster vero ms. Vat. cum aliis plerisque laudatis a P. Const. pro perhibent habet perhibetur; et unus Colbert. cum alio Vat. perhibetur. In hoc ultimo præterea legitur quia nobis: ubi si emendetur vobis, conficietur hæc non incongrua lectio: quia vobis talia persuasisse perhibetur. Pelagiani enim Romanos sibi faventes jactabant.

^q Ms. Vind., sensisse, forte melius.

præsertim quia in Oriente, ubi degit, gesta ecclesiastica facta esse jactantur, quibus putatur esse purgatus; ubi quidem si episcopi eum catholicum pronuntiarunt, non ob aliud factum esse credendum est, nisi quia se dixit gratiam Dei conseruere, et ita posse hominem suo labore ac voluntate juste vivere, ut ad hoc * eum adjuvari Dei gratia non negaret. His enim auditis verbis, catholici antistites nullam aliam Dei gratiam intelligere potuerunt, nisi quam in libris Dei legere, et populis Dei prædicare consueverunt; eum utique de qua dicit Apostolus: *Non irritam facio gratiam Dei: nam si per legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est (Gal. ii, 21): sine dubio gratiam qua justificamur ab iniquitate, et qua salvamur ab infirmitate, non qua creati sumus cum propria voluntate. Nam si intellexissent illi episcopi eam illum dicere gratiam quam etiam cum impiis habemus, cum quibus homines sumus, 151 negare vero illam qua Christiani et filii Dei sumus; quis eum patienter catholicorum sacerdotum, ^b non dicimus audiret, sed ante oculos suos ferret? Quapropter non culpandi sunt iudices, quia ecclesiastica consuetudine * gratiæ nomen audierunt, nescientes quid hujusmodi homines vel in suæ doctrinæ libris, vel in suorum auribus solent spargere.*

CAP. II. — Non agitur de uno Pelagio, ^d quia jam fortasse correctus est, quod utinam ita sit; sed de tam multis quibus loquaciter contendebat, et infirmas atque ineruditās animas velut * convinctas trahentibus, firmas autem et in fide stables ipsa contentione fatigantibus, usquequaque jam omnia plena sunt ^e. Aut ergo a tua veneratione accersendus est Romam, et diligenter interrogandus quam dicat gratiam, quam fateatur; si tamen ^f fateatur ad non peccandum justique vivendum homines adjuvari; aut hoc ipsum cum eo per litteras agendum. Et cum inventus fuerit hanc dicere quam docet ecclesiastica et apostolica veritas, tunc sine ullo scrupulo Ecclesiæ, sine latibulo ambiguitatis ullius absolvendus est, sine revera de ejus purgatione gaudendum. Sive enim dixerit gratiam esse liberum arbitrium, sive gratiam esse remissionem peccatorum, sive gra-

A nam esse legis præceptum; nihil eorum dicit, ^h quam per summistrationem Spiritus sancti pertinent ad concupiscentiam tentationesque vincendas: *quem distissime effudit super nos, qui ascendit in celum, ⁱ et captivata captivitate dedit dona hominibus (Tit. iii, 6; Ephes. iv, 8; Rom. viii, 26). Hinc enim oramus, ut peccatorum tentationem superare possimus; ut Spiritus Dei, unde pignus accepimus, adjuvet infirmitatem nostram. Qui 152 autem orat, et dicit: Ne nos inferas in tentationem (Matth. vi, 13), non utique id orat, ut homo sit, ^j quoniam est natura; neque id orat ut habeat liberum arbitrium, quod jam accepit, cum crearetur ipsa natura; neque orat remissionem peccatorum, quia hoc ^k superius dicitur: *Dimittis nobis debita nostra; neque orat ut accipiat mandatum;**

B sed plane orat ut faciat mandatum. Si enim in tentationem inductus fuerit, hoc est in tentatione defecerit, facit utique peccatum, quod est contra mandatum. Orat ergo ut non peccet, hoc est ne quid faciat mali: quod pro Corinthiis orat Apostolus, dicens: *Oramus autem ad Dominum, ne quid faciatis mali (II Cor. xiii, 7). Unde satis apparet quod ad non peccandum, id est ad non male faciendum, quamvis esse non dubitetur ^l arbitrium voluntatis, tamen ejus potestas non sufficiat, nisi adjuvetur infirmitas. Ipsa igitur oratio clarissima est gratiæ testificatio. ^m Hanc ille consteatur, et eum gaudebimus sive rectum, sive correctum. Distinguenda est lex et gratia. Lex jubere novit, gratia juvare. Nec lex juberet nisi esset voluntas; nec gratia juvaret, si sat esset voluntas.*

C Jubetur ut habeamus intellectum, ubi dicitur: *Nolite esse sicut equus et mulus, quibus non est intellectus (Psalm. xxxi, 9); et tamen oramus ut habeamus intellectum: ubi dicitur: Da mihi intellectum, ut discam mandata tua (Psalm. cxviii, 34). Jubetur ut habeamus sapientiam, ubi dicitur: ⁿ Stulti aliquando sapient, et tamen oratur, ut habeamus sapientiam, ubi dicitur: Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non impropere; et dabitur ei (Jacob. i, 5). Jubetur ut habeamus continentiam, ubi dicitur: ^o Cum scirem quia nemo potest esse*

^a Idem codex cum vulg. delet *eum*.

^b Quesn., dico patienter audiret. Secuti sumus nostrum cod. Vindeb. consentientibus aliis editis. Dein duo mss. Colbert., tantum ante oculos, majori quadam emphasi, ut notavit P. Constantius. Accedit Vind., in quo ante tanto oculos corrupte scriptum fuit, ac posteriori manu vox tanto deleta.

^c Sic Vind. cod. cum vulg., melius quam apud Quesnellum, gratiam audierunt.

^d Vulg., qui.

^e Thuan. cum Merl., conjunctus. Oxon. cum recentioribus vulgatis Concil., convinctus, minus recte. Quesnellus lectionem probat noster Vindeb. et alii posteriores codd. quos Constantius consuluit.

^f Quesn. addidit loca. Expunximus cum nostro ms. Vind. et cæteris editis.

^g Ms. Vat. Isid. cum vulg. addit jam.

^h Vulg., concinente Vind., quod pertinet.

ⁱ Cod. Vind., et captivavit captivitatem; melius editi, et captivans captivitatem.

^j Al., quod. Mox habet scripsimus cum ms. Vind.

et vulg. Quesn., accipiat

^k Quesn., inferius. Emendavimus cum duobus nostris codd. et vulg.

^l In ms. Vind. manus antiqua addit liberum, ut in editis Conciliorum legitur.

^m Sic nostri codices et aliae editiones. Quesn., eam.

D ⁿ Sequentia usque ad repetitionem ubi dicitur per saltum ommissa in ms. Oxon. Quesnellus in margine monuit ex aliis editionibus inserenda. Inseruimus vero, quia etiam in ms. Vind. hujus collectionis leguntur.

^o Ita noster Vind. cum Merlino, Crabbo, et mss. quampluribus quos contulit P. Constantius. Insignis hujus annotatio hoc loco appendenda. Hic tamen aliquid desiderari manifestum est. Quocirca editor Romanus istud inter uncinos altero caractere adiecit. (Hic aliquid deest hujusmodi: Sint lumbi vestri præcincti: et tamen oramus eam dari nobis ubi dicitur.) Quod et postea in quibusdam aliis editionibus retentum. Additamenti hujus loco Quesn. substituit: A voluptatibus tuis avertere, et tamen oratur ut habeamus

continent, **153** nisi Deus det, et hoc ipsum erat sapientia scire cujus esset hoc donum; adi Dominum, et deprecatus sum illum (Sap. viii, 24). Positremo ne nimium longum sit cuncta percurrere, jubetur ut non faciamus malum, ubi dicitur: Declina a malo^a; et tamen oratur ut non faciamus malum, ubi dicitur: Oramus autem ad Deum, ne quid faciatis mali. Jubetur ut faciamus bonum, ubi dicitur: Declina a malo, et fac bonum (Psal. xlii, 27); et tamen oratur ut faciamus bonum, ubi dicitur: Non cessamus orantes pro vobis, orantes, et postulantes (Colos. i, 3); atque inter cetera quæ illis orat, dicit: ut ambuletis digne Deo in omni placitum, in omni opere, et sermone bono. Sicut ergo agnoscimus voluntatem, cum hæc præcipiuntur: sic et ipse agnoscat gratiam cum petuntur.

CAP. III. — Misimus reverentia tuæ librum quem dederunt quidam religiosi et honesti adolescentes servi Dei, quorum etiam nomina non tacemus, nam Timasius et Jacobus vocantur. Qui, sicut audivimus, et etiam ipse nosse dignaris, ipsius Pelagii exhortatione spem quam habebant in sæculo reliquerunt, et nunc continentes Deo servant. Qui cum eodem errore tandem aliquando per qualemcunque operam nostram, Domino inspirante, caruissent, protulerunt eundem librum, Pelagii esse dicentes, et ut ei responderetur impendio rogaverunt. Factum est, et ad eodem scripta est ipsa responsio. Agentes gratias rescriperunt. Utrumque misimus, et cui responsum est, et quod responsum est; et ne nimium essemus onerosi, signa fecimus his locis, ubi petimus inspicere ne graveris, quemadmodum sibi objecta quaestione, quod gratiam Dei negaret, ita respondit, ut eam esse non diceret nisi naturam in qua nos condidit Deus. Si autem hunc esse librum suum negat, aut eadem in libro loca, non contendimus. Anathematizet ea, et illam gratiam confiteatur apertissime, quam doctrina Christiana demonstrat et prædicat esse propriam Christianorum; quæ non est natura, sed^b qua salvatur natura; quæ non auribus sonante doctrina, vel aliquo adjumento visibili plantatur quodammodo et irrigatur extrinsecus, sed sumministrazione Spiritus, et occulta misericordia, sicut facit ille qui dat incrementum Deus. Et si enim **154** quadam

A non improbanda ratione dicitur gratia Dei, qua creati sumus, ut non nihil essemus, nec ita essemus aliquid ut cadaver, quod non vivit; ^c et arbor, quæ non sentit; aut pecus, quod non intelligit; sed ut homines, qui et essemus, et viveremus, et sentiremus, et intelligeremus, et de hoc tanto beneficio Creatori nostro gratias agere valeamus; unde merito et ista gratia dici potest, quia non præcedentium aliquorum operum meritis, sed gratuita Dei bonitate donata est alia est tamen, qua prædestinati vocamur, justificamur, glorificamur, ut dicere possimus: Si Deus pro nobis, quis contra nos? qui proprio Filio^d suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum (Rom. viii, 31).

CAP. IV. — De hac gratia quaestio vertebatur, B quando ab his, quos Pelagius graviter offendeat atque turbabat, dicebatur ei, quod eam suis disputationibus oppugnaret; quibus assereret: quod non solum ad faciendam, verum etiam ad perficiendam mandata divina per liberum arbitrium sibi humana sufficeret natura. Hanc apostolica doctrina gratiam isto nomine appellat, qua salvamur et justificamur ex fide Christi. De hac scriptum est: Non irritam facio gratiam Dei; nam si per legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est (Galat. ii, 21). De hac scriptum est: Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gratia excidistis (Ibid. v, 4). De hac scriptum est: Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non^e gratia (Rom. xi, 6). De hac scriptum est: ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum; ei autem qui non operatur, credenti autem in eum qui justificat impium, deputatur fides ejus ad justitiam (Ibid. iv, 4). Et multa alia, quæ melius potes ipse meminisse, et intelligere prudentius, et illustrius prædicare. Illam vero gratiam qua creati sumus homines, etiam si ita appellandam non immerito intelligimus, mirum est tamen si ita appellatam in ullis legitimis prophetis, evangelicis, apostolicisque litteris legimus. Cum itaque de hac gratia Christianis fidelibus catholicisque notissima^f illi objiceretur quaestio ut eam oppugnare desineret, quid est quod cum hoc sibi in libro suo, velut ab adversante persona, idem ipse objecisset, ut se respondendo purgaret, nihil **155**

continentiam, ubi dicitur: Neutrum supplementum placet. Quo autem pacto resarciendus sit hic locus, ex alio simili Augustini expiscari licet. Is doctor epist. 147 ad Hilarium, n. 9, idem argumentum pertrahens, ita scribit: Cum dicit lex, Non concupisces, quid videtur aliud imperare, nisi ab illicitis cupiditatibus continentiam? et tamen oratur ut habeamus continentiam, ubi dicitur: Cum scirem quia nemo potest esse continens, etc. Mosque concludit: Jubet ergo Deus continentiam, et dat continentiam. Ad mentem igitur Augustini integer fiet hic noster locus, si restituiamus: Jubetur ut habeamus continentiam, ubi dicitur, Non concupisces; et tamen oratur ut habeamus continentiam, ubi dicitur, Cum scirem, etc. Proxima earundem vocum repetitio, secunda lacunarum sages, huc occasionem dedit.

^a Quænam. addit et fac bonum: melius deletur hoc

D loco in ms. Vind. et aliis vulg.

^b Idem addit gratia. Expunximus cum eodem cod. aliisque editis. Mox Vind. delet quæ. Locus in hac collectione, aliisque mss. Isidorianis valde corruptus. Editores Bened. ex ms. Vat., et Constantini ex duobus codd. Colbert. sic emendarunt: quæ naturam non auribus sonante doctrina, vel aliquo adjumento visibili foret, sicut plantatur quodammodo, et irrigatur extrinsecus, etc.

^c Cod. Vat. cum vulg., aut.

^d Inseruimus suo auctoritate nostrorum codd. Vind. et Vat. cum cæteris editis.

^e Vulg. cum ms. Vat. delent quod: et dein humanam sufficere naturam.

^f Vulg. cum Vat. Isid. addunt est.

^g Inseruimus illi cum nostris codd. et vulg. Vind. pro notissima habet notissima.

aliud respondit, nisi naturam creati^a hominis referri ad gratiam Creatoris; atque ita se dicere impleri posse sine peccato iustitiam per liberum arbitrium cum adiutorio divinæ gratiæ, quod Deus hoc dederit homini ipsa possibilitate naturæ. Cui merito respondetur: *Ergo evacuatum est scandalum crucis: ergo Christus gratis mortuus est* (Galat. v, 11; 11, 21).

^b Nunquid enim, si non moreretur propter delicta nostra, et resurgeret propter justificationem nostram; ^c et si non ascenderet in altum, et captivans captivitatem daret dona hominibus, ista naturæ possibilitas quam defendit, in hominibus non esset?

CAP. V. — An forte Dei mandatum deerat, et ideo Christus mortuus est? Immo jam et hoc erat sanctum et iustum et bonum. Jam dictum fuerat: *Non concupisces* (Exod. xx, 17): ^d Jam dictum fuerat: *Diliges proximum tuum tanquam te ipsum* (Matth. xxii, 39): in quo sermone Apostolus omnem legem dicit impleri. Et quoniam nisi diligat Deum, nemo diligit seipsum; ideo Dominus in his duobus præceptis totam legem dicit prophetasque pendere: quæ duo præcepta jam erant hominibus^e divinitus data. An æternum iustitiæ præmium promissum nondum erat? hoc ipse non dicit, qui in suis litteris posuit, etiam in veteri Testamento regnum cælorum esse promissum. Si ergo ad faciendam perficiendamque iustitiam jam erat naturæ possibilitas per liberum arbitrium, jam erat legis Dei sanctum, iustum, bonumque mandatum, jam erat promissum præmium sempiternum: ergo Christus gratis mortuus est; ergo neque per legem iustitia, neque per naturæ possibilitatem, sed ex fide ac dono Dei per Jesum Christum Dominum nostrum unum mediatorem Dei et hominum; qui nisi in plenitudine temporis mortuus esset propter delicta nostra, ^f et resurrexisset propter justificationem nostram, profecto et antiquorum fides evacuaretur et nostra: fide verò evacuata, quæ homini iustitia remaneat, cum iustus ex fide vivat? Ex quo enim per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt (Rom. v, 12); procul dubio a corpore mortis hujus, ubi alia lex repugnat legi mentis, neminem **156** liberavit aut liberat^g sua possibilitas, quæ perditam redemptorem indiget, saucia salvatore; sed gratia Dei per fidem unius mediatoris Dei et hominum hominis Jesu Christi, qui et Deus cum

A esset, hominem fecit, et manens Deus, homo factus, refecit ipse quod fecit.

CAP. VI. — Puto autem quod^h eum lateat fidem Christi, quæ postea in revelationem venit, in occulto fuisse temporibus patrum nostrorum, per quam tamen etiam ipsi Dei gratia liberati sunt quicunque omnibus humani generis temporibus liberari poterunt occulto Dei iudicio, non tamen vituperabili. Unde dicit Apostolus: *Habentes autem eundem spiritum fidei* (utique eundemⁱ quem et illi) *secundum quod scriptum est: Credidi, propter quod locutus sum; et nos credimus, propter quod et loquimur* (II Cor. iv, 13). Inde est quod ait ipse Mediator: *Abraham concupivit videre meum diem; et vidit, et gavisus est* (Joan. viii, 56). Inde Melchisedech (Gen. xiv, 18), **B** prolato sacramento mensæ Dominicæ, novit æternum ejus^j sacerdotium figurare. Jam vero data in litteris lege, quam dicit Apostolus subintrasse, ut abundaret delictum (Rom. ix, 20): et de qua dicit: *Si ergo ex lege hæreditas, jam non ex promissione: Abraham autem per repromissionem donavit Deus. Quid ergo lex? transgressionis gratia^k proposita est, donec veniret semen, cui promissum est, disposita per angelos in manu mediatoris: mediator autem unus non est; Deus autem unus est. Lex ergo adversus promissa Dei? absit. Si enim data esset lex, quæ posset vivificare, omnino ex lege esset iustitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus* (Galat. iii, 18-22). Nonne satis ostenditur hoc actum esse per legem, ut peccatum agnosceretur, et prævaricatione augetur: ubi enim lex non est, nec prævaricatio (Rom. iv, 15); et sic adversus victoriam peccati ad divinam gratiam, quæ in promissionibus est, confugeretur; atque ita lex non esset adversus promissa Dei. Quia ideo per illam sit cognitio peccati, et ex prævaricatione legis abundantia peccati, ut ad liberationem querantur promissiones Dei, quod est gratia Dei; et incipiat in homine esse iustitia, non sua, sed Dei, hoc est data dono **157** Dei. Quam etiam nunc quidam, sicut et tunc de Judeis dictum est, ignorantes Dei iustitiam, et suam volentes constituere, iustitiæ Dei non sunt subiecti (Rom. x, 3). Per legem quippe et illi se justificari arbitrantur, sufficiente sibi ad eam custodiendam libero arbitrio, hoc est, iustitia sua prolata ex **D** natura humana, non donata ex gratia divina, propter

^a Vox hominis inserta ex iisdem mss. et editis. Cod. Thuan. cum vulg., hominis referre gratiam Creatoris: at nostri codd. cum Oxon. Quesnelli, r. ferri ad gratiam Creatoris. Post pauca d. d. erit scriptum ex nostris codd. et aliis editionibus. Quesn., deat.

^b Vind. cum recentioribus vulg. Concil., Non enim.

^c Vind., n. c. ascendit; melius in aliis vulg., nec ascendit. Quesn., in cælum. Substituimus in altum ex omnibus editis nostrisque codicibus.

^d Quesn. addit rem proximi tui. Expunximus cum ms. Vind. et aliis vulgatis.

^e Addidimus divinitus, et dein etiam ex eodem codice aliisque editionibus.

^f Quinque sequentes voces ex nostris codicibus

et cunctis etiam editionibus adjectæ sunt.

^g In Vind. et aliis mss., suæ possibilitas, mendose. Hinc forte data occasio addendi naturæ, uti legitur in Oxon. cod. ex quo Quesn. edidit naturæ suæ possibilitas.

^h Sic cum vulg. nostri codd. et Thuan. Quesnelli, qui prætulit cum Oxon., Pelagium lateat. In secunda ipsius editione excidit lateat. Garn., quod lateat.

ⁱ Sic ms. Vindeb. cum cæteris editionibus. Quesn., quem illi, sicut scriptum est.

^j Ita idem cod. et editi. Quesn., sacrificium, minus bene.

^k Vulg., posita est; et dein dispositum etiam in ms. Vind.

quod iustitia Dei dicitur : unde item scriptum est : *Per legem enim cognitio peccati; nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata per legem et prophetas* (Rom. v, 21). Cum dicit, *manifestata est*, ostendit quia et tunc erat; sed tanquam illa pluvia quam Gedeon impetravit, tunc velut in vellere occulta, nunc autem velut in area manifesta. Cum ergo lex sine gratia, non mors peccati potuisset esse, sed virtus : sic enim dictum est : *Aculeus mortis* [peccatum, virtus autem peccati lex (I Cor. xv, 56) : sicut confugiunt multi a facie regnantis peccati ad gratiam velut in aream nunc patentem ; ita pauci ad eam confugiebant velut in vellere tunc latentem. Hæc vero temporum distributio refertur ad altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, de qua dictum est : *Quam inscrutabilia sunt a judicia Dei, et investigabiles viæ ejus* (Rom. xi, 35) ! Quapropter ^b et ante tempus legis, et tempore ipso legis justos patres ex fide viuentes non possibilitas naturæ infirmæ, et ^c indignæ, ac vitiatæ, et sub peccato venundatæ; sed Dei gratia per fidem justificabat, et nunc eadem in apertum jam veniens revelata justificat.

CAP. VII. — Anathematizet ergo Pelagius scripta sua, ubi contra eam, etsi non per contumaciam, tamen per ignorantiam disputat, possibilitatem defendendo naturæ ad vincenda peccata et implenda mandata; aut si ea esse sua negat, ^d aut scriptis suis ab inimicis suis dicit immissa, quæ sua esse negat, anathematizet ea tamen et damnet **158** paterna exhortatione, et auctoritate sanctimonie tuæ *. Si vult, onerosum sibi et perniciosum discat Ecclesiæ scandalum auferre, quod scandalum auditores, et in perversum dilectores ejus usquequaque spargere non quiescunt. Si enim cognoverint eundem librum, quem illius vel putant esse, vel norunt, episcoporum catholicorum auctoritate, et maxime sanctitatis tuæ, quam apud eum esse majoris ponderis minime dubitamus, ab eodem ipso esse anathematizatum atque damnatum; non eos ulterius æstimamus ausuros, loquendo contra gratiam Dei, quæ revelata est per passionem et resur-

rectionem Christi, pectora fidelia et simpliciter Christiana turbare; sed potius adjuvante misericordia Dei, concertantibus nobiscum charitate ac pietate flagrantibus orationibus tuis, non solum ut in æternum beati, verum etiam justi et sancti sint ^f, non in sua virtute, sed in eadem gratia confisuros. Unde et ad ipsum scriptam * ab uno nostrum epistolam (ad quem per quemdam diaconum Orientalem, civem autem Ilipponensem, tanquam purgationis suæ ^h quædam scripta transmisit) tuæ beatitudini potius credidimus dirigendam, melius judicantes et petentes ut eam ⁱ emittere ipse digneris; sic enim eam legere potius non dedignabitur, magis in illa eum qui misit quam qui scripsit attendens.

CAP. VIII. — Illud vero quod dicunt, posse esse hominem sine peccato, et mandata Dei custodire facile si velit; quamvis cum hoc per adjutorium gratiæ, quæ tamen per incarnationem unigeniti ejus revelata atque donata est, dicitur, tolerabilius dici videatur; tamen ^j quoniam non immerito queri potest, ubi et quando per eandem gratiam id efficiatur in nobis, ut sine ullo prorsus peccato simus : utrum in hac vita quando *caro concupiscit adversus spiritum*; an vero in illa cum fiet sermo qui scriptus est : **159** *ubi est mors, victoria tua, ubi est mors? aculeus tuus? aculeus enim mortis peccatum est* (I Cor. xv, 55); diligentius pertractandum est propter alios quosdam qui senserunt atque in suis litteris memoriæ mandaverunt, etiam in hac vita posse esse hominem sine peccato, non ab initio nativitate suæ, sed conversione a peccatis ad iustitiam, et ^l a via reproba ad bonam vitam (S. Ambros. in *1 Luc.*, 6). Sic enim intellexerunt quod de Zacharia et Elizabeth scriptum est, ambulasse eos in *omnibus justificationibus Domini sine querela* (*Luc.* i, 6). Hoc quod dictum est, *sine querela*, sine peccato ^m, dictum acceperunt, non quidem negantes, immo etiam, quod aliis locis in litteris eorum invenitur, pie constantes adjutorium gratiæ Domini nostri, non per naturalem spiritum hominis, sed per principalem spiritum Dei. Qui parum considerasse

* Cod. Vat. cum aliis editis, *judicia ejus*.

^b Alii codd. excusi, *si et ante*: Garn., *sic et ante*.

^c Edit. Lovan., et Benedict. cum Const., *indigne*: quam lectionem veram contendunt, ita ut *indigne* perperam scriptum fuerit ex *indigne*: sic enim antiqua ratione scribere solebant pro *indigne*.

^d Quesn., et scriptis, et mox, *ab inimicis dicit*. Prætulimus mss. Vind. cum cæteris editis.

^e Quesn., si non vult; onerosum sibi et perniciosum esse discat Ecclesiæ scandalum auferre, quod auditores, etc. Vulgatam lectionem a nostro codice Vindobonensi confirmatam revocavimus. Solum in vulgatis habetur: *Si vult ergo*, vel *Si ergo vult*; et in edit. Concil., *inferre* pro *auferre*, minus recte. Resoluta vero lectio cum contextu maxime coheret. Si enim Pelagius librum ipsius nomine vulgatum anathematizare velit, episcopi scandalum onerosum sibi, et Ecclesiæ perniciosum auferendum non dubitant.

^f Quesn. cum solo Oxon. cod. addit verbum *conari*: quod rectius abest a mss. Vind. et Thuan. ac cæteris excusis. Mox Vind., *confisuri*.

^g Inducitur epistola Augustini ad ipsum Pelagium

missa, quæ ad nos non pervenit. Ille enim unus epistolæ scriptor, ad quem Pelagius scripta purgationis suæ misit, Augustinus fuit, ut liquet ex lib. de Gestis Pelagii c. 32.

^h Vocem *causa* hoc loco a Quesnello insertam cum ms. Vind. et aliis vulg. delevimus, et rectius. Quæ enim hic *purgationis suæ scripta* vocantur, in laudato libro de Gestis Pelagii c. 29 *purgationis suæ gesta* dicuntur.

ⁱ Sanior est aliorum codicum lectio, ex qua cæteræ editiones, *ei mittere*.

^j Cod. Vind., *quoniam immerito debere potest*. Crab., *quoniam merito queri potest*. Cæteræ editiones, *quoniam non immerito movere potest*. Post pauca, *prorsus* cum nostris mss. et aliis editis prætulimus. Quesn., *proprio*.

^k Sic nostri codd. et vulg. Solus Quesn. *stimulus*. Dein quosdam adiecit ex iisdem mss. et editis.

^l Garn. et edit. Aug., *a vita reproba*.

^m Vocem *dictum* cum nostris mss. et vulg., addidimus.

videntur ipsum Zachariam fuisse utique sacerdotem : omnes autem ^a Sacerdotes necesse habebant ex lege Dei primitus pro peccatis suis offerre sacrificium ; deinde pro populi. Sicut ergo nunc per orationis sacrificium convincimur non esse sine peccato, quoniam jussi sumus dicere : *Dimitte nobis debita nostra* (Matth. vi, 12) ; ita et tunc per sacrificia victimarum animalium convincebantur sacerdotes sine peccato non esse, qui pro suis peccatis jubebantur offerre. Quod si res ita se habet, ut per gratiam Salvatoris proficiamus quidem in hac vita, deficiente cupiditate, charitate crescente : perficiamur autem in illa vita, cupiditate exstincta, charitate completa ; profecto illud quod scriptum est : *Qui ^b natus est ex Deo, non peccat* (1 Joan. v, 18) : secundum ipsam charitatem dictum est, quæ sola non peccat. Ad nativitatem quippe, quæ ex Deo est, augenda et perficienda charitas pertinet ; non ea, quæ minuenda et consumenda est, cupiditas ; quæ tamen, quandiu est in membris nostris, lege quadam sua repugnat legi mentis. Sed natus ex Deo, non obediens desideriis carnis, nec exhibens membra sua arma iniquitatis peccato, potest dicere : *Jam non ego operor illud ; sed ^c id quod habitat in me peccatum* (Rom. vii, 20). Sed quoquo modo se habeat ista questio, quia etsi non invenitur in hac vita homo sine peccato, id tamen posse fieri dicitur per adjutorium spiritus Dei et gratiæ : quod ut fiat conandum atque poscendum est ; tolerabiliter in eo quisque **160** fallitur, nec diabolica impietas, sed error humanus est elaboranda et optanda affirmare, etiamsi quod affirmat non possit ostendere. Id enim credit fieri posse, quod certe laudabile est velle. Nobis autem sufficit quod nullus in Ecclesia Dei fidelium reperitur in quolibet propectu excellentiæque justitiæ, qui sibi audeat dicere non necessariam ^d precationem Orationis Dominicæ : *Dimitte nobis debita nostra* (Matth. vi, 12) ; et dicat se non habere peccatum, ne seipsum decipiat, et veritas in eo non sit, quamvis jam sine querela vivat. Non enim ^e qualescunque etiam tentationes humanæ, sed grave peccatum est, quod in querelam venit. Cætera quæ illi objecta sunt, sicut gestis defensa perviderit, ita de his procul dubio tua beatitudo judicabit. Dabit sane nobis veniam mi-

^a tissima suavitas cordis tui, quod prolixiorum epistolam fortasse quam velles, misimus sanctitati tue. Non enim rivulum nostrum tuo largo fonti augendo refundimus, sed in hac non parva tentatione temporis, unde nos liberet, cui dicimus : *Ne nos inferas in tentationem* (Matth. vi, 13) : utrum etiam noster ^f, licet exiguus ex eodem, quo etiam tuus abundans, emanet capite fluentorum, hoc a te probari volumus, ^g, tuisque rescriptis de communi participatione unius gratiæ consolari.

CAPITULUM XI.

^h Rescriptum ejusdem papæ ad quinque episcopos.

INNOCENTIUS ACRELIO, ALPIPIO, AUGUSTINO, EVODIO, POSSIDIO episcopis salutem.

B CAP. I. — Fraternalitatis vestræ litteras plenas fidei, totoque religionis catholice vigore firmatas ⁱ a duobus missas conciliis, per fratrem et coepiscopum nostrum Julium pergrato suscepimus animo, quod earum tenor omnisque contextio in consideratione quotidianæ gratiæ Dei, et in eorum correctione qui contra sentiunt ^j, integra ratione consistit : ut et illis omnino tollere **161** ^k possit errorem, et idoneum, dato quovis nostræ legis exemplo, quem sequi debeant, dignum ^l possint præbere doctorem. Sed de his jam satis, ut opinor, supra diximus, cum vestris relationibus respondentes rescripsimus, quid vel de eorum perfidia, vel de vestra sententia sentiremus. Sed subinde contra eos subvenit et suppediat quod dicatur ; nec potest aliquando ^m esse quod vincat, eum tam miserum impiumque sit quod nostræ fidei virtute et ipsa plenius veritate vincatur. Qui enim omnem vitæ spem respuit atque contempsit, inimica damnabilique cor suum disputatione confundens, cum credit nihil esse quod a Deo accipiat, nec aliquid superesse, quod petat ad sanandum ⁿ se ; qui sibi hoc abstulit, ulterius quid reliquit ? Si ergo sunt aliqui quos in sui defensionem perversitas tanta ^o devinxit, qui huic se dogmati dedant atque conjungant, sperantes hoc ad catholicam pertinere doctrinam, quod abhorrens longius, et penitus approbatur adversum ^p, infecti illorum et monitis, et verbis, ut laberentur, inducti ; quatenus ad rectum viæ tramitem redeant,

D ^q Garn. addit et alias.

^r Idem Garn., integra relatio ita consistit.

^s Quesn. cum suis mss., possint. Rectius Vind. cum aliis mss. et editis, possit, id est, contextio litterarum. Deinde, idoneo dato civis in recentioribus vulg. Concil. in antiquis vero retinetur quovis. Garn., idoneum civis dato legis.

^t Garn. et Vind. mss., possit.

^u Garn. cum Merlino, Crabbio, Bened. et aliquot codd. Vat., deesse.

^v Vind., si. Vat., sed. Correximus se ex emendatioribus libris excusis. Quesn. utrumque onisit.

^w Garnerius, devinxerit, quique. Postea pro abhorrens quidam editi habent aberrans, vel oberans.

^x Coust. ex veteri cod. Colb. corrigat affectu ; et recte quidem : hæc enim respondent his verbis quiaque episcoporum in epistola præcedenti : *Quod scandalum auditores, et in perversum dilectores ejus usquequaque apargere non cessant.*

^a Ms. Vat. cum vulg. addit tunc.

^b Vind. ms. cum alio Colbert. delet natus.

^c Ex eodem ms. Vind. inserimus vocem id, pro qua aliæ editiones habent illud.

^d Sic nostri codd. et vulg. Quesnellus, petitionem.

^e Edit. Conc., Aug. et Coust., qualescunque etiam tentationis humanæ.

^f Quesn. inserit rivulus. Delevimus cum Vind. et cæteris vulg. Ex antecedentibus subintelligitur.

^g Ms. Vindeb. mendose, his quæ rescriptis. Correctionem suppediant alii codd. cum quibus Bened. et Coust. tuisque rescriptis. Aliæ editiones, et tuis rescriptis. Quesnellus alia prorsus lectione totam hanc pericopen expressit : ut his quæ tibi videbuntur rescriptis de communi participatione gratiæ nos consolentur.

^h Præter mss. hujus collectionis et Isidorianæ, existat etiam in collectione Avellana. Relegimus cum codicibus Vindehonensi 39 hujus collectionis, et Vat. 3791 collect. Isidorianæ.

festinabunt : ^a ne diutius mentem obsidens velut eorum sensibus pastus error invadat.

CAP. II. — Nam si Pelagius quocunque loco restitit, eorum animos, qui facile vel simpliciter crederent disputanti, hac affirmatione decepit, ^b seu hic fuit in Urbe sint (quod nescientes nec manifestare, nec negare possumus; cum, et si sunt, lateant; nec aliquando audeant vel illum prædicantem ista defendere, vel talia aliquo nostrorum præsentem iactare, et in tanta ^c populorum **162** multitudine non deprehendi aliquis facile, vel alicubi possit agnoscere), sive in quovis terrarum loco degant : ^d Domini nostri misericordia gratiaque credimus, quod facile corrigantur, audita ejus damnatione ^e qui fuerit pertinax et resistens hujus dogmatis auctor inventus. Nec interest ubi isti fuerint, cum ubicunque inveniri potuerint sint sanandi. Nobis tamen ^f nec persuaderi potest eum esse purgatum, quamvis ad nos a nescio quibus laicis sint gesta perlata, quibus ille et auditum se crederet et absolutum : quæ utrum vera sint dubitamus, quod sub nulla illius concilii prosecutione ^g venerint, nec eorum aliquas accepimus de hac re litteras, apud quos isius rei iste præstitit causas. Quod si de sua ille potuisset purgatione confidere, hoc magis credimus quod egisset, quod multo ^h verius esse potuerat, ut illos cogeret epistolis suis, quid judicaverant indicare. Verum cum sint aliqua in ipsis posita gestis, quæ objecta partim ille vitando suppressit, partim multa in se verba retorquendo tota obscuritate confudit, aliqua magis falsis ⁱ argumentatis, quam vera ratione, ut ad tempus poterat videri, purgavit, negando alia, alia falsa interpretatione vertendo.

^a Garn., nec diutius.... invadat.

^b Ita cod. Vind. ac tres alii apud Constantium, id est Colb., Pith., et Corb. prima manu. Vat. 3791 addit solum *decepti ante sint*. Hinc alia lectio a Quesnello recepta ex duobus codd. Thuan. et Oxon. seu hic aliqui *decepti sint*, quos nescientes. Nostra autem lectio magis coheret cum sequentibus cum etsi sunt; et cum aliis seu hæc illi in Urbe sint, quos; quam lectionem Constantius secutus, solum mutavit quos in quod, ut in vulg. Conciliorum legitur.

^c Al., populi multitudine deprehendi aliquis facile, nec alicubi. Vind. cod. pariter habet nec alicubi. Garn., nec ubi lateat.

^d Revocavimus vulgatam lectionem ex nostris codd. Vind. et Vat. Quesnellus, in Domini nostri misericordia confidimus, quod.

^e Sic Vind. cum aliis vulg.; melius quam apud Quesn., quisquis.

^f Garn., vix persuaderi; et dein cum priscis Augustini edit., ad nos a nostra quibusdam laicis.

^g Garn., innotuerit. Al., venerunt.

^h Garn., melius; et post pauca, quod judicaverant more ecclesiastico indicare. Quesn., quid judicaverint indicare. Prætulimus ms. Vind., concinentibus codd. Colb., Pith. et Corb., quos Coust. secutus est. Alii codd. et vulg., quid judicaverunt, vel qui judicaverunt, ad dijudicaverunt.

ⁱ Quesn. cum solo Oxon., argumentationibus. Dein Garn., ratione purgavit negando, alia falsa interpretatione, ne ad tempus quidem videri potuerit absolutus, præter codicum ac vulgatorum fidem.

CAP. III. — Sed utinam, quod optandum magis est, etiam se ille ad veram catholicam fidei viam ab illo sui tramitis errore convertat, ut cupiat velique purgari, considerans quotidianam Dei gratiam, adiutorique cognoscens : ut videatur ^a vere et approbetur ab omnibus manifesta ratione correctus, non gestorum indicio, sed ad catholicam **163** fidem corde universo. Unde non possumus illorum nec approbare, nec culpæ judicium, cum nesciamus utrum vera sint gesta; aut si vera sunt, illum constet magis subterfugisse, quam se tota veritate purgasse. ^b Qui si confidit novitque non nostra dignum esse damnatione, quod dicat, aut jam hoc totum se refutasse quod dixerat, non a nobis accersiri, sed ipse debet potius festinare, ut possit absolvi; nam si adhuc taliter sentit, ^c quando se nostro iudicio, quibusvis acceptis litteris, cum se sciat damnandum esse, committet? Quod si ^d accersendus esset, ab his melius fieret, qui magis proximi, et non longo terrarum spatio videntur esse disjuncti. Sed non deerit cura, si medicinæ præbuerit ille materiam; potest enim damnare quæ senserat, ac datis litteris erroris sui, ut regressum ad nos decet, veniam postulare, fratres charissimè.

CAP. IV. — Librum sane qui ejus esse diceretur, nobis a vestra charitate transmissum evolvimus, in quo ^e (multa contra Dei gratiam legimus esse conscripta) multa blasphemata, nihil quod placeret, nihil ^f quod non penitus displiceret, a quovis damnandum atque calcandum : cujus similia, nisi qui ista scripserat, nemo alter in mentem reciperet atque sentiret. Nam hoc loco latius de lege disputare, veluti coram posito repugnantem Pelagio, necessarium

^a Addidimus *Sed cum nostris mss. et editis. Mox Bened. et Coust., jam se pro etiam se.*

^b Apud Aug. ut in ms. Vind., verum.

^c Quesn., *Qui se confidit, novitque non nostra dignum damnatione, ut confirmet verum esse quod dicat, aut etiam hoc totum, etc.* In margine autem notavit verba, *ut confirmet verum esse cum aliqua sententia diversitate deesse in ms. Thuan. et in vulgatis.* Cum vero hæc desint etiam in nostro Vind. aliisque codicibus, patet glossæ esse uni codici Oxoniensi insertum, ob quod se additum fuit : unde hic locus emendandus fuit.

^d Garn., quomodo. Mox pro voce *acceptis* Coust. ex ms. Corb. substituit *accitus*.

^e Ita codd. Quesnelli, et nostri cum Bened. et Coust. Al., *accersendus*. Postea pro *præbuerit* alias *præbeat*.

^f Verba multa contra Dei gratiam legimus esse conscripta tum in m-s. hujus collectionis, tum in aliis plerisque desiderantur. Cum vero ex mss. Augustini Vat. et Corb. a Benedictinis et Constantio restituta sensui necessaria sint, unci inclusa inseruimus. Neque enim placet ad eliciendum sensum post vocem *calcandum* inserere cum Quesnello verbum *invenimus*, quod num aliquo in codice legatur, ignoramus. Deest certe in Vind. et aliis, qui voces insertas præmittunt manifesto saltu a voce multa ad aliam similem.

^g Edit. Aug. et Coust. ex Augustini codicibus addunt *pena*.

esse non duximus; cum vobiscum * totam scientibus, parique nobiscum assensione gaudentibus colloquimur: tunc enim melius hæc exempla ponuntur, quando cum his quos harum constat rerum ^b imprudentes esse tractamus. Nam de naturæ possibilitate, de libero arbitrio, et de omni Dei gratia, 164 et quotidiana gratia, cui non sit recte sentienti uberimum disputare? Anathematizet ergo ^c ista quæ sensit; ut illi qui fuerant ejus sermonibus præceptisque collapsi, quid tandem habeant fides vera cognoscant. Facilius enim revocari poterunt, cum ista a suo senserint auctore damnari. Quod si ille pertinaciter in hac voluerit impietate persistere, agendum est ^d quatenus vel his possit subveniri quos non suos, sed hujus magis error induxit; ne et illis hæc medicina pereat, cujus iste talem non admittit, nec postulat curam. * Deus vos incolumes custodiat, fratres charissimi. Data vi kalendas Februarii ^e.

CAPITULUM XII.

* *Epistola familiaris Innocentii papæ ad Aurelium Carthaginensem episcopum.*

INNOCENTIUS AURELIO Carthaginensi episcopo.

In familiaribus scriptis dilectio vera ^b consistit. Etenim jus firmitus caritatis officia melius ^c seorsum mercantur. Quamobrem per fratrem nostrum Julium

^a Quesn. in marg., *Alludit ad illud Pauli apostoli: scientibus legem loquor. Quare male vulg., totam rem, et Garn., totum.*

^b Duo nostri codd. cum tribus apud Constantium et edit. Concil., *prudentes*. Sed melius *imprudentes*, hoc est *imperitos*, quos S. pontifex a scientibus antea memoratis distinguit.

^c Const., *iste*.

^d Garn., *qualiter*; et dein cum antiquis edit. Augustin., *scelus pro suis*.

^e Ed. Aug. et Const. ex ms. Corb. addunt et alia manu.

^f Garn. addit Honorio xi et Constantio ii coss. Mss. Corb., *Data pridie kal. Febr. gloriosissimi Theodosii, qui et Junii Quarti Palladii V. C. coss.* Errorem emendarunt Benedictini editores. *Data vi kal. Febr. post consulatum gloriosissimi Theodosii Aug. vii et Junii Quarti Palladii V. C.* Hanc emendationem recepit Const., qui et ms. Vat. emendatiorem allegavit.

^g Exstat in solis mss. hujus collectionis, et apud Isidorum, qui hanc epistolam, uti etiam præcedentes, ex nostra collectione recepit.

^h Cod. Thuan., *constat*.

ⁱ Vind. cum vulg. Concil., *se ora*.

^j Vind., *gesti divi*: quæ vox cum non intelligeretur, forte in alio ms. hujus collectionis, quem Constantinus allegat, scriptum fuit *maluimus ne apud nos*.

^k Addidimus *sæpe* ex nostris mss. Vind. et Vat. 3791, concinentibus cæteris editis.

^l Hoc concilium cum novem canonibus adversus Pelagianos cum præmio et ordine hic propositis ex nostra tantum collectione habemus. Hinc vetus exemplar ex quo præmium et canonem tertium de parvulis sine baptismo decedentibus in aliis collectionibus omisit cum Crabbus (V. t. III Concil. edit. Ven. Labb. col. 425, 522 et 523) ediderat, ad hanc eandem collectionem pertinuit, uti etiam vidimus in admonitione et notis ad cap. 2, ubi aliquot particulas Breviarii Hipponenis ex eodem hujus collectionis codice ab ipso Crabbio excerptas animadvertimus. Hujus porro concilii, seu canonis tertii, qui in hac collectione legitur, vindicias invenies in Tractatu de

A epistolæ extrinsecus missæ respondere: gestivi, ne apud me forsitan remaneret peculiaris negatæ salutationis offensa, frater charissime. Supradictum igitur fratrem nostrum tuæ dilectioni restituo cum apostolicæ sedis ad relationem duplicis synodi judicatis. Superest, 165 ut oratus a nobis Dominus præstare dignetur, quatenus omnis Ecclesiæ ^k suæ macula continuis laboribus nostris possit abstergi. Dominus te incolumem custodiat, frater charissime. Data vi kalendas Februarii.

CAPITULUM XIII.

¹ *Concilium plenarium apud Carthaginem natum contra Pelagium et Celestium.*

Honorio Augusto duodecies consule, kalendis B Maiis, ^m Carthagine in basilica Fausti, cum Aurelius episcopus simul cum Donatiano Teleptensi primæ sedis episcopo provinciæ Byzacenæ, et aliis ⁿ ducentis tribus coepiscopis suis tam ex provinciâ Byzacenâ, quam Mauritania Sitifensi, Tripolitana, Numidia, Mauritania Cæsariensi, et ^o Hispania, in concilio con-sedisset, assistantibus diaconibus:

I. ^p Placuit omnibus in sancta synodo Carthaginensis Ecclesiæ constitutis, ut quicunque dixerit ^q de Adam hominem mortalem factum: ita ut, sive peccaret, ^r sive 166 non peccaret, moreretur in cor-

Collectionibus part. II, c. 3, § 7, n. 2 et seqq. Præter ms. Vind. hujus collectionis canones contulimus cum editione Dionysii, et cum Isidoro, qui hos canones edidit sub nomine Concilii Milevitani.

^s Sic cum ms. Gandavensi apud Crabbum. In cod. Vindeb. desunt verba *Cum Aurelius episcopus simul* C ob saltum librarii ab uno cum ad alteram. Hinc forte minus recta transpositione extra locum suppletæ voces deficientes, uti Quesnellus edidit: *Cum Aurelius episcopus Carthaginensis in basilica Fausti cum Donatiano*, etc.

^t Ita hujus collectionis codices. Quod si S. Prosper in Chronico ad annum 418, in responsione ad object 2 Gallorum, et in libro contra Collat., c. 10, recenset episcopos 214, hæc omnia ad aliam anteriorem hujus anni synodum, quam Augustinus in epist. 218 ad Valentinum a nostra synodo plenaria distinguens, Africanam appellat, pertinere ostendimus in Observ. ad dissert. 15 Quesnelli, num. 17 et 30. Photius quidem in Biblioth. cod. 53 de hac nostra synodo loquitur, eique præter Aurelium et Donatianum ascribit episcopos 224. Hanc vero scriptorem adhibuisse collectionem documentorum ad Pelagianam causam pertinentium illi ferme similem, quæ a nostro collectore inventa in suam traducta fuit, probavimus in Tract. de Collectionibus part. II, c. 3, § 7. Num verum in uno et fortassis etiam Græcæ versionis codice, quo Photius est usus, an in omnibus ac tam vetustis Latinis nostræ collectionis exemplaribus error sit præsumendus, quisque judicet.

^u Mauritania Tingitana intelligi videtur, quæ licet unam ecclesiasticam provinciam cum Mauritania Cæsariensi constitueret, in civili tamen dispositione ad Hispaniam pertinebat.

^v Apud Isid., *Placuit omnibus episcopis qui fuerunt in hac sancta synodo. constituere hæc quæ in præsentis concilio definita sunt: ut quicunque, etc.*

^w Dion. et Isid. cum ms. Gand., *Adam primum nomen*.

^x Sic ms. Vind. cum Dion. et Isid. Quesnellus omittit sive non peccaret, et in corpore.

pore, hoc est, de corpore exiret, non peccati merito, sed necessitate naturæ; anathema sit.

II. Item placuit, ut quicumque parvulus recentes ab uteris matrum baptizandos negat, aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed nihil ex Adam trahere originalis peccati, quod lavaero regenerationis expietur: unde sit consequens, ut in eis forma baptismatis, *In remissionem peccatorum*, non vere, sed false intelligatur; anathema sit. Quoniam non aliter intelligendum est quod ait Apostolus: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt* (Rom. v, 12): nisi quemadmodum Ecclesia catholica ubique diffusa semper intellexit. Propter hanc enim regulam fidei etiam parvuli, qui nihil peccatorum in seipsis adhuc committere potuerunt, ideo in remissionem peccatorum veraciter baptizantur, ut in eis regeneratione munderetur quod generatione traxerunt.

III. Item placuit, ut si quis dicit ideo dixisse Dominum: *In domo Patris mei mansiones multe sunt*, etc. (Joan. xiv, 2), ut intelligatur quia in regno cælorum erit aliquis medius, aut ullus alicubi locus, ubi beate vivant 167 parvuli qui sine baptismo ex hac vita migrarunt, sine quo in regnum celorum, quod est vita æterna, intrare non possunt; anathema sit. Nam cum Dominus dicat: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum celorum* (Joan. iii, 5): quis catholicus dubitet participem diaboli fore eum qui coheres non meruerit esse Christi? Qui enim dextera caret, sinistram procul dubio partem incurrit.

IV. Item placuit, ut quicumque dixerit gratiam Dei, quæ justificamur per Jesum Christum Dominum nostrum, ad solam remissionem peccatorum valere quæ jam commissa sunt, non etiam ad adiutorium, ut non committantur; anathema sit.

V. Item placuit, ut si quis dixerit eandem gra-

tiam Dei per Jesum Christum Dominum nostrum propter hoc tantum adjuvare ad non peccandum, quia per ipsam nobis aperitur et revelatur intelligentia mandatorum, ut sciamus quid appetere, quid vitare debeamus; non autem per illam nobis præstari ut quod faciendum cognoverimus, etiam facere diligamus atque valeamus; anathema sit. Cum enim dicat Apostolus: *Scientia inflat, charitas vero ædificat* (1 Cor. viii, 1), valde impium est ut credamus ad eam quæ inflat nos habere gratiam Christi, et ad eam quæ ædificat non habere; cum sit utrumque donum Dei, et scire quid facere debeamus, et diligere ut faciamus; ut ædificante charitate, scientia nos non possit inflare. Sicut autem de Deo scriptum est: *Qui docet hominem scientiam* (Psalm. xciii, 10): sic etiam scriptum est: *Charitas ex Deo est* (1 Joan. iv, 7).

VI. Item placuit, ut quicumque dixerit ideo nobis gratiam justificationis dari, ut quod facere per liberum arbitrium possimus, facilius possimus implere per gratiam; tanquam etiamsi gratia non daretur, non quidem facile, sed tamen possemus 168 sine illa implere divina mandata; anathema sit. De fructibus enim mandatorum Dominus loquebatur, ubi non ait: *Sine me difficilius potestis facere*; sed ait: *Sine me nihil potestis facere* (Joan. xv, 5).

VII. Item placuit, quod ait sanctus Joannes apostolus: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est* (1 Joan. i, 8): quisquis sic accipiendum putaverit; ut dicat propter humilitatem non oportere dici nos non habere peccatum, non quia ita vere est; anathema sit. Sequitur autem apostolus, et adjungit: *Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis et justus est qui dimittit nobis peccata, et mundet nos ab omni iniquitate* (Ibid.): ubi satis apparet hoc non tantum humiliter, sed etiam veraciter dici. Poterat enim apostolus dicere: *Si dixerimus quia non habemus peccatum, nos ipsos extollimus, et humilitas in nobis non est*;

^a Quesn. inserit eos: delevimus cum ms. Vind., cui conciaunt Dion. et Isid.

^b Dion., non vera, sed falsa.

^c Quesnellus hanc postillam affixit: *Hoc decretum in plerisque editionibus non legitur. Binius atque conciliorum editores illud excudi curarunt diverso ab aliis decretis caractere; atque ita ex vetustissimo codice ms. se accepisse profitentur. Intelligitur vetustissimus codex hujus collectionis a Crabbo adhibitus; ex quo idem decretum in posteriores Conciliorum transivit. Confer. annot. 1. Mox, dicit scripsimus cum cod. Vind. et ms. Crabbi. Quesnellus, dixerit.*

^d Addidimus partem cum mss. codicibus Vind. et Crabbi, qui postremum paulo ante habet coheres esse non meruit Christi.

^e Dion., justificator homo per.

^f Dion. et Isid., Item quisquis dixerit.

^g Idem Dion. et Isid. addunt nos: cum quibus deinde emendavimus per ipsam; id enim exigit sequens contextus per illam. Quesn., per ipsam.

^h Ita cc. d. Vindeb. cum Dionysio, Isidoro, et Prospero c. 5 contra Collator. Quesnellus, vere de dono Dei, et scire quid faciamus, et diligere quid ut faciamus; minus bene.

ⁱ Quesn. omisit nobis. Supplevimus ex Vind., ut legitur etiam apud Dion. et Isid.

^j Cod. Thurn., debemus. Vind. secunda manu, poteramus. Dion. et Isid., jubemur: in quam lectionem notat Quesnellus: *Nimis bene. Immo melius. Nam S. Augustinus serm. 154, c. 12, Pelagianorum verba proponens, hanc lectionem maxime approbat. Ad hoc dedit, inquit, Deus gratiam suam hominibus, ut quod facere videntur per liberum arbitrium, facilius possint implere per gratiam. Lectionem vero nostram collectionis hic exhibemus. Mox. Dion. et Isid. vulg., possimus.*

^k Ita cod. Vind. secunda manu cum Dion. et Isid., prima vero, nos ipsos decipimus, uti post pauca in repetendo hoc testimonio omnes codd. et vulgati præferunt. At Augustinus serm. 181 seducimus semper habet. Quesn., ipsi nos seducimus.

^l Vulg. Dion. et Isid., deleta duplici negatione, habent oportere dici nos habere. At P. Harduinus notat ms. et Merlinum legere ut in nostro textu. Cod. Vind. delet particulam non secundo loco, quod primo quoque loco delendam insinuat. Confer Augustinum serm. 181, c. 3 et 4.

sed cum ait : *Nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est*, satis ostendit eum qui dixerit se non habere peccatum, ^a non verum loqui, sed falsum.

VIII. Item placuit, ut quicumque dixerit in Oratione Dominica ideo dicere sanctos : *Dimitte nobis debita nostra* (Matth. vi, 12), ut non pro seipsis hoc dicant, quia non est eis jam necessaria ista petitio, sed pro aliis qui sunt in suo populo peccatores; et ideo non dicere unumquemque sanctorum : *Dimitte mihi debita mea*; sed, *dimitte nobis debita nostra*, ut hoc pro aliis ^b magis quam pro se justos petere intelligatur; anathema sit. Sanctus enim et justus erat apostolus Jacobus cum dicebat : *in multis offendimus omnes* (Jacob, iii, 2). Nam quare additum est, *omnes*, nisi et ista sententia conveniret psalmo ubi legitur : *Ne intres in iudicium cum servo tuo, quoniam non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens* (Psalm. cxlii, 2)? Et in oratione sapientissimi Salomonis : *Non est homo qui ^d non peccavit*. Et in libro sancti Job : *In manu ¹⁶⁹ omnis hominis signat, ut sciat omnis homo infirmitatem suam* (Job xxvii, 7). Unde etiam Daniel sanctus et justus, cum in oratione pluraliter diceret : *Peccavimus, iniquitatem fecimus* (Dan. ix, 5), et cetera, quæ ibi veraciter et humiliter confitentur : *ne putaretur, quemadmodum quidam sentiunt, hoc non de suis, sed de populi sui potius dixisse peccatis, postea dixit : Cum orarem, et confiterer peccata mea et peccata populi mei Domino Deo ^e meo* (Ibid., 20) : noluit dicere, *peccata nostra*; sed *populi sui* dixit, et sua; quoniam futuros istos qui tam male intelligerent, tanquam propheta ^e prævidit.

^a Ita cum Dion. et Isid. noster cod. Vind. Quesnellus, verum non dicere, sed falsum.

^b Dion. et Isid., potius.

^c Oxon. ms., in multos, male. Dion. et Isid., in multis enim.

^d Isid. vulg., non peccet. Ms. Isid. apud Harduinum addit tibi.

^e Quesn., ne putaret, et dein, dicit, minus recte. Emendavimus ex ms. Vind. cum Dion. et Isid.

^f Addidimus meo cum Vind. et Dion. Apud Isid., nostro.

^g Solus Quesnellus, prævidebat.

^h Al., anathema sit. At quicumque.... ita volunt plurales numerum exigunt.

ⁱ Hæc et sequentia documenta usque ad caput 20 ex hac collectione edita sunt, ex quibus tria, scilicet hoc, decimo quinto, et vigesimo capitulis contenta ab hac sola collectione nobis conservata fuerunt. Cardinalis Baronius ea Annalibus inseruit ex ms. Atrebatensi hujus collectionis. Eadem vero tomo III Conciliorum Venetæ editionis, col. 464 et seqq., proferuntur cum emendationibus P. Harduini, qui Colbertino, antea Thuanæ, codice usus est. Baluzius quoque ea recensit in Appendice ad Commentarium Vincentii Livinensis edit. Cantabrig. an. 1687, ac tres codices recognoscit memorat, nimirum bibliothecæ Regiæ S. Germani de Pratis, et monasterii S. Hieronymi Murtensis prope Barcinonem. Nos præterea codicem Casareum Vindobonensem allegabimus. Quesn., *supradictæ*. At prætulimus codd. Thuan. et Vind., in quibus ss., id est *suprascriptæ*, ipso Quesnello interprete, legitur. Mox addidimus *datum* ex nostro ms. Vind.

^j Ita cum mss. Thuan. et Vind. aliisque vulgatis Ba-

PATR. LVI.

IX. Item placuit, ut quicumque ipsa verba Dominicæ Orationis ubi dicimus, *Dimitte nobis debita nostra* (Matth. vi, 12), ita volunt a sanctis dici ut humiliter hoc, non veraciter dicatur; ^a anathema sint. Quis enim ferat orantem et non hominibus, sed ipsi Deo mentientem, qui labiis sibi dicit dimitti velle, et corde dicit, quæ sibi dimittantur debita se non habere?

170 CAPITULUM XIV.

Incipit sacrum Rescriptum, acceptis synodi ¹ suprascripta gestis, datum.

Imperatores HONORIUS et THEODOSIUS Augusti PALLADIO præfecto prætorio.

Ad conturbandam catholicæ simplicitatis lucem puro semper splendore radiantem, dolosæ artis ingenio novam subito ⁱ emicuisse versutiam pervulgata opinione cognovimus; quæ fallacis scientiæ obumbrata mendaciis et furioso tantum ^b debacchata luctamine, stabilem quietem cœlestis conatur atrectare fidei, ¹ dum novi criminis commendat inventum, insignem notam plebæ æstimans villitatis, sentire cum cunctis, ac prudentiæ singularis polmam fore, ^m communiter approbata destruere; cuius impiæ commentationis auctores Pelagium Cœlestiumque percrebuit exstitisse. Hi parenti cunctiarum rerum Deo, præcipueque semper majestati ⁿ interminæ omnipotenti, et ultra omne principium transeunti, tam truce inementiam ^o scævæ voluntatis assignant, ut cum formandi ^p mundi opificem curam symeret, qualitatemque hominis struendi profunda spiritus

ronii, Harduini et Baluzii. Quesnellus cum Oxon., emerisse.

^k Quesn. cum Hard., *debacchata est luctamine, ut stabilem quietem cœlestis atrectaret fidei*. Notat porro in margine : Est et ut omittit Garn. Et iterum : Cum atrectare legeret Salmasius in cod. Thuan., *supplevit*, audet, et ex eo sumpsit Garnerius. *Genuinam lectionem restituit Oxon. ms.* Cum vero est et ignoret pariter noster cod. Vindeb. et atrectare habeat Thuan. ms., præferendam censuimus lectionem cod. Atrebatensis Baronii et aliorum apud Baluzium, qui cum Vind. et Thuan. ex parte concinentes, inserto verbo *conatur*, verliorem hujus loci restitutionem repræsentare videntur.

^l Salmasius cum Thuan. ms., notante Quesnello, et similiter Baluzius, *dum novi criminis commentatores insignem.... æstimant*. Alias cum Baronio, *dum novi criminis commendata verito insignem.... æstimat*: quam lectionem tanquam elegantiorē præferri Garnerius. Ipse autem Quesnellus magis arrisit lectio ms. Oxon., *dum novi criminis commenta inventi, nisi, inquit, pro criminis poni velis acuminis*. Hanc Harduinus recepit. Sinceriores vero putamus quam ex ms. Vindeb. exhibuimus.

^m Ms. Thuan. addit *conatur*, pro quo Salmasius substituit *arbitrantur*. Quesn.

ⁿ Garn., *interminate potenti*, Baluzius cum Thuan. cod., *interminatione potenti*. Baron., *ter omnipotenti ultra*.

^o Al., *æævæ*.

^p Quesn. notat : *Ita Oxon.; alii omittunt mundi*. Baron., Baluz. et Harduin. non omittunt, sicut nec noster cod. Vind.

conceptione libaret, 171 fundat munera sedum apteferret exordium, et mortem promitteret nascituro: non hanc insidiis vetiti fluxisse peccati, sed egiisse penitus legem immutabilis constituti: ad declinandum lethi exitialis incursum nihil prodesse abstinentiam delinquendi, cuius vis ita putaretur ascripta, ut non possit aboleri deinceps; primitivi hominis errorem, in quem captae mentis inops rationis caecitas irruisset, delapsum ad posteros non fuisse; tantumque apud eum, quem malesuada gratia infelix rapuisse illecebra, transgressionem interdicti exstistisse discriminis, cum evidens catholicae legis omnia testatur auctoritas, illam interitus omnium fuisse vestibulum, quem divinae praeceptionis sedulum liquet corruptisse mandatum; aliaque quamplurima, quae sermo respuit, lex refutat, quae pertaxum sit recordari, etiam sub dispositione pleetendi. Quae maturato remedio et celeritate festina oportet intercipi, ne corroborato usu nequitiae adolescentis vix valeant coerceri. Siquidem aures mansuetudinis nostrae recens fama perstrinxerat intra sacratissimam urbem nostram, atque loca, ita pestiferum virus quorundam inolevisse pectoribus, ut interruptio directae credulitatis tramite, scilicet in partes studiosi asserendi, materia impetratae dissensionis inducta sit; novoque scandali fomite concitata beatissima Ecclesia actu nutet attentata tranquillitas: aliis aliud ancipiti interpretatione sectantibus, et cum sit absoluta sanctorum apicum claritas, ac dilucide 172 quid sequi universitas debeat explians, pro capta versipellis ingenii novorum aurum profanam moventibus quæstionem, Palladi patens charissima atque amantissime.

Ob quam rem illustris auctoritas tua, victura in

* Ita Oxon. Al. Thuan., cui Baronius, Baluzius et Magdeburgenses concinunt: *Idem anteferret exordium.* Garn. et Salmasio, qui Thuan. correxit de suo, *Idem anteferret exordium.* Sic Quesn. Ms. Vind. lectionem Thuan. præferi: quæ cum mendosa sit, Harduinus, eodem licet codice usus, Oxoniensem secutus est. Mox promitteret Quesnellus cum Thuan. codice prætulit. Alii codd. et editi, *præmitteret.*

† Ita ms. Oxon., Thuan. ac Vindeb. Alii, *exegisse.* Mox Garn., *incommutabilis.*

‡ Garn., *ut ad declinandum...* nihil prodesset abstinentia; et dein cum Baron. et Harduin., *adstricta pro adscripta.*

§ Baluzius, quod liqueat. Verbum *liqueat* legitur etiam apud Baronium et Harduinum.

¶ Ita Quesn. et Haru. cum ms. Oxon. Sic etiam fortassis prima manu in Vindeb., medius enim litteræ *ta* in verbo *peritaxum* deleta videntur, ut scriberetur secunda manu *peritaxum*, quemadmodum Garn. editi. Baron., *que perpetue cum sit*; Baluz., *qua perpetue sumptis.* Alii, *ahit pro sumptis.*

‡ Garn. et Baluz., *maturo.*

§ Garn. cum Salmasio, *adulescentia.* Quesn. ex ms. Oxon. et Thuan., quibus concinunt Baron., Magdeburg., Baluz. et Harduin., *adulescentes.* Melior vis est lectio cod. Vindebonensis.

¶ Ita Baron. et Baluz., concipiente ms. Vind. Quesnellus, *perstrinxerat intra sanctissimam.*

‡ Cum alii codices habeant *hactenus*, alii *actu nutet*, quorum primum Baron. et Baluzius secuti sunt, hoc ultimum receptum in cod. Thuan. magis placuit, ad

A omne ævum lege nos statuisset cognoscat, ut pulsis ex Urbe primitus capitibus dogmatis execrandi Coelestio atque Pelagio, si qui huiusce de cætero sacrilegi sectatores quibuscunque locis potuerint perversus reperiri, aut de pravitate damnata aliquem proferre sermonem, a quocunque corripit ad competentem judicem pertrahantur: quos sive clericos, sive laicos fuerit, deferendi habeat potestatem, et sine præscriptione aliqua perurgendi quos relictæ communi scientiæ luce novæ disputationis tenebras introferre deprehenderit, contra apostolicam sollicitudinem, evangelicamque claram et sine errore sententiam vafa rudis sectæ calliditate pugnantes, involventesque splendentem fidem veri ambagibus disserendo. Hos ergo repertos ubicunque de hoc tam infanda scelere conferentes a quibuscunque jubemus corripit, deductosque ad audientiam publicam promissus ab omnibus accusari: ita ut probationem convicti criminis stylus publicus insequatur, ipsi inexorati exsilio deportatione damnati. Deest enim originem vitii a conventu publico sequestrari, nec in communem eos celebritatem consistere, qui non solum factio nefario detestandi, verum etiam exemplo venenati spiritus sunt cavendi. Juvat 173 autem per omnes pene imperium nostrum, quæ mundus extenditur, huiusmodi promulgata diffandi; ne scientiæ fortasse dissimulatio pastum præstet errori; atque impune se quisquam putet audere quod condemnatum vigore publico sese faverit ignorare. Data 4 pridie kalendas Maias. Ravennæ, dominis nostris Honorio xii et Theodosio viii Augg. consulibus.

CAPITULUM XV.

Exemplar edicti Junii Quarti Palladii.

Junius Quartus Palladius, Monachus, et Agricola,

quod accedit Vindeb. *actus.* Quesnellus et ex eo Harduinus utrumque omiserunt, nescimus an ejuspiam codicis auctoritate. Mox pro *attentata* Baron. et Baluz., *intenta.*

‡ Mirifice variat in vulgatis hic locus. Quesn. cum Oxon., aliis id, aliis aliud. Garn., aliis nempe aliud. Prætulimus codd. Baronii et Baluzii aliis iter aliud, ad quos accedit Vind. aliis id aliud. Dein cum Garnerio addidimus cum sit, eo quod sequens sententia aliquid desideret. Neque enim cum Quesnello inferior post vocem ingenii supplendum credidimus conturbat quibusdam, quippe nulli cogniti codices, nullæ editiones hoc additamentum recipiunt; et aliunde contextus optime intelligitur.

‡ Baron. et Baluz., *novorum more anserum.* Harduin., *novorum auctorum.* Garn., *novorum commentorum.*

‡ Garn., *primis.*

¶ Vocem *rursus*, a Quesn. omissam, restitimus ex ms. Vind. omnibusque excusis codicibus.

‡ Garn., *quisque.*

¶ Quesn., *præscriptione*, et ita duos mss. libros habere pronuntiat. Magis placuit nostrum Vindeb., cum cæteris omnibus editis consentientem, sequi. Mox *sententiæ pro scientiæ* est in aliis editionibus.

‡ Addidimus pene cum Vindeb. et aliis editis. Garn. et Haru., *per omnem pene mundum, quæ imperium nostrum extenditur.* Mox partum pro postum, minus recte, in ms. Oxon.

‡ Cod. Thuan., *ii kal.*

‡ Male refertur a Baronio ad annum 420, cum

iterum præfati prætorio, et dixerunt. In Pelagium atque Coelestium catholici dogmatis fidem et scævis tractatibus destruentes sententia principalis incluit, ut venerabili Urbe submoti bonorum concilio mulctarentur. Hoc igitur omnes admoneri oportet edicto, ne quis sinistram persuasionis erroribus credulum præstet assensum. Et si sit ille plebeius aut clericus, qui in caliginis huius obscena reciderit, a quocunque tractus ad iudicem sine accusatricis discretionem personæ, facultatem publicatione nudatus, irrevocabile patietur exilium. Nam superna maiestas et colligit ex secreti ignoratione reverentiam, ita ex ineptæ disputationis præsumptione injuriam.

174 CAPITULUM XVI.

Incipit et epistola imperialis ad AURELIUM Carthaginensem episcopum.

Imperatores et Honorius et Theodosius Augusti Aureliano episcopo salutem.

Dudum quidem fuerat constitutum ut Pelagius atque Coelestius infandi dogmatis repertoires ab urbe Roma, velut quendam catholice utilitatis contagia, pellerentur, ne ignorantium mentes et scæva persuasionem perverterent, in quo secuta est clementia nostra iudicium sanctitatis tue, quo constat eos ab universis iusta sententia examinatione damnatos. Sed quia obstinati criminis pertinax malum, ut constituto geminaretur exegit, recenti quoque sanctione deoravimus ut si quis eos in quacunque provinciarum parte latitare non nesciens, aut propelle præcedenti edicto anno 418 condito subnecti potius debuerit, Quæx.

Codd. Vind. prima manu male, dixerit, qui forte error in Thuan. emendatus direxit; sed minus recte. Baron. et Baluz. cum Vind. secunda manu, dixerunt. Contra Pelagium, Veram formulam odiolorum propriam Harduinus præbuit.

Baruz. et Garn. cum ms. Thuan., nefandis. Quæx. prætulit scripturam scævis. Al., scævis. Post pauca, incaluit codd. duo Quænellii et noster Vindeb. Cæteri excusi, invalu.

Baruzius cum cod. Thuan., ut non colligit exacerandam ignitionem; ita ineptæ disputationis reijci injuriam. Baron., ita et ineptæ disputationis injuriam eximit per edictum. Garn. et Harduin., ita ex ineptæ disputatione injuriam. Vind. delet præsumptione.

Hæc epistola cum duobus sequentibus documentis invenitur etiam in collectione mss. Barber. 2388 et Vat. 1342, nec non in additionibus Dionysianis (eminentissimus Baronius collectionem Cresconianam vocat), quarum codices duos contulimus Vat. 5845 et Vallicell. A 5.

Codd. Additionum Dion. addunt perpetui.

Notat Quæx.: Ita Magdeburg. et mss. Oxon. et Thuan., quam lectionem mendosam putat Garn. et pro eo supponit veritatis, et conjecit, ut opinar. Hanc Garnerii lectionem receperunt etiam ante Baron. ac dein Baluzius et Harduinus. Nostri codd. tamen habent utilitatis. Solum in Vallie. ms. novissima manu emendatum unitatis.

Garn. Baluz. et Hard., scævis.

Codd. Barb. et Vat. 1342, cum Baluz., quos constat et universis. Notat Quæx. in margine: Garnerius nullo auctore nominato reponit cum pro quo: quod tamen est in Magd., et mss. duobus, id est Thuan. ac Oxon. Dein Baron. et Harduin., iustæ sententiam.

Duo mss. Addition. Dionys., obstinationum pertinax malum. Baluz., obstinatorum nimis pertinax. Mox

re, aut prodere distulisset, præscriptæ poenæ velut particeps subjaceret. Præcipue tamen ad quorundam episcoporum pertinaciam corrigendam, qui pravas eorum disputationes vel tacito consensu astruunt, vel publica oppugnatione non destruunt, poterit charissime atque amantissime, sanctitatis tue auctoritatem cavere conveniet, quatenus in abolitionem præpositæ hæresis omnium devotio Christiana 175 consentiat. Religio itaque tua competentibus scriptis universos faciat admoneri, scituque definitione sanctionis tue hanc definitionem sibi esse præscriptam: ut quicunque damnationi supra memoratorum, quo pateat mens pura, subscribere insipia obstinatione neglexerint, episcopatus amissione mulctati, interdicta, in perpetuum expulsi civitatibus, communione priventur. Nam cum ipsi non juxta synodum Nicenam confessionem sinceræ conditionem rerum omnium Deum, imperique nostri veneremur auctorem, non patietur tua sanctitas sceleris detestabilis homines in injuriam religionis nova et innata meditantes, secretis tractatibus occultare sacrilegium publica semel auctoritate damnatum. Una enim eademque culpa est eorum qui aut dissimulando conniventiam, aut non damnando, favorem potius præstiterint. Et alia manu: Divinitus te per multos annos servet incolomem, poterit charissime atque 176 amantissime. Data v idus Junias, Ravennæ, Monacho et Plinio coss.

Eodem tenore etiam ad sanctum Augustinum episcopum data.

C pro egeit Baron. cum ms. Atrebat., coegit.

Garn. et Baluz., definitione.

Codd. Atrebat., Baron. et Thuan., auctoritatem moneri. Vind. prima manu, auctoritatem monere; secunda, cavere, cum duobus Vat. et cum Barb. et Vallie., quam lectionem præstantioribus codicibus fultum cum Garnerio, Baluzio et Harduino receperimus. Quænellus nullo citato codice, forte cum Oxon. prætulit imminere. Mox in abolitione habent duo codd. Barb. et Vat. cum Baron., Baluz. et Harduino.

Garn., Christianorum; contra omnes codices, inquit Quænellus, et sensum; de solo enim hic episcopis sermo est. At cætera omnes editiones cum mss. nostris Barb. et Vat. 1342 similiter habent Christianorum.

Codd. Addition. Dion., Vat. et Vallie., De reliquo itaque tuis... faciet. Barb. et alius Vat., retinent faciet.

Mss. Thuan., Barb. et Vat. 1342, cum Magdeburg. et Baluz., sanctionis tui. Baron., Garn. et Hard., testimonii tui.

Ita omnes nostri codd. et editi, excepto Quæx., qui habet memoratorum.

Voces expulsi civitatibus omisit Garnerius.

Ex mss. Barb., duobus Vat. et Vallie. addidimus nos, pro qua voce in ms. Vind. mendose legitur non.

Sic omnes nostri quinque codices cum vulg. et cum ms. Thuan. ipsius Quænellii, qui cum solo Oxon. edidit: occultari, sacrilegiumque semel publica auctoritate damnatum ulterius proferri. Una cum, etc.

Quænellus hic inseruit voces poterit charissime atque amantissime, quas melius cum nostris codd. et aliis vulgatis inferius transtulimus.

Consulatus ex solo ms. Atrebatensi suppleti apud Baronium ad an. 419, n. 56, ac in aliis editionibus receptus fuit. Unus Quænellus prætermisit.

Quænellus hæc subiecit: Hanc annotationem: Eodem tenore etiam ad S. Augustinum episcopum data,

CAPITULUM XVII.

* *Epistola sancti Aurelii Carthaginensis episcopi ad omnes episcopos per Byzacenam et Arzigitanam provincias constitutos.*

De damnatione Pelagii et Celestii.

Dilectissimis ac desiderabilibus fratribus et consacerdotibus DONATIANO primæ sedis, b JANUARIANO, FELICI, PALATINO, 177 PRIMIANO, c GAJANO et alii GAJANO, JANUARIO, VICTORINO et cæteris per tractum provinciarum Byzacenæ et Arzigitanæ constitutis, AURELIUS episcopus.

Super Celestii Pelagique damnatione eorumque dogmatibus d participem se sancta dilectio vestra in plenario concilio fuisse commemoravit, dilectissimi et desiderabiles fratres. Sed quoniam pro honore Dei, in cuius manu res regis est constitutum, gloriosissimorum principum Christianorum fidem rectam et catholicam custodientium accessit auctoritas, quam per humilitatem meam universis meis coepiscopis voluit intimari; idcirco honorabilem fraternitatem

habent omnes excusi codices et mss. pariter omnes quibus editores usi sunt. Habent duo nostri Thuan. et Oxoniensis. Habebat Atrabatenensis, cujus apographum Baronio obtulit Henricus Gravius. Unus Joannes Garnerius omitendam eam censuit velut a notariis suppositam, et revera omisit nullius codicis mss., nullius excusi auctoritate munitus. Mira certe hæc notariorum consensio, quibus omnibus hoc in mentem venerit! Fateamur potius, vir eruditè; fateamur aliquid Augustino datum, quod datum non est cæteris episcopis. Etsi enim nec sedis privilegio, nec ordinationis antiquitate, quæ Garnerii ratio est, antequat; at omnes sine controversia longo post se relinquebat intervallo et vitæ sanctimoniam, et suscepit pro Ecclesia Dei laboribus, et excellentis doctrine: ut merito his nominibus concessum istud ei fuerit, quod Aurelio ex primatus prærogativa. Sed et ipsum quod tunc vertebatur negotium id poscebat: cum Augustinus conciliorum omnium adversus Pelagianos ingenium fuerit, cum ei Ecclesie universalis causæ suæ commisisset patrocinium ac defensionem, cum denique hujus viri ductu, ut scribit S. Prosper, viginti amplius annis contra inimicos gratiæ Dei catholica acies et pugnaverit et vicerit. Certe quantumvis discrimen inter procuratoriam epistolam et evocatoriam constituat Garnerius, hanc Augustino gloriam non invidet, qui legerit aliquando, quod cum Theodosius sacram scriberet ad universos episcopos, ut Ephesum convenirent et conferrent de Nestorii libris et Cyrilli iudicium (v. rba sunt Liberati diaconi cap. 5 Breviarii), scripsit imperator et beato Augustino H pponens episcopo per Ebagnium Magistratum, ut ipi concilio præstaret sui præsentiam. Qui Ebagnius veniens Carthaginem magnam audivit a Capreolo ipsius urbis antistite, beatum Augustinum ex hoc mundo migrasse ad Dominum; acceptisque ab eo ad imperatorem litteris loquentibus de obitu beati Augustini, Constantinopolim, unde venerat, rediit. In conjugendis Aurelio et Augustino suffragantur imperatoribus pontifices Romani: quos inter Innocentius PP. I, qui utrumque communi epistola salutem, quam suo codici inseruit Dionysius Exiguus, > Hactenus ille. Nostrique quoque codices non tam hujus quam aliarum duarum collectionum, et unus Bellovacensis ab Harduino laudatus hæc eadem verba Eodem tenore, etc., similiter præferunt.

* Existat in eisdem mss. trium collectionum de quibus annot. f in caput præcedens. Lexitur præterea

A vestram missis exemplaribus instruere festinavi, * ne in aliqua parte provinciæ supradictorum serpentina persuasio, ab universali Ecclesia totius orbis exclusa, fortasse subrepat. f Ob hoc ergo tam necessaria constitutio Christianorum principum charitatem vestram latere non debuit, et ad me ab eis datæ litteræ > vobis mitti debuere: quarum simul exemplaribus lectis, quemadmodum subscribere unusquisque vestrum debeat, dilectio vestra cognoscat, sive quorum in synodalibus gestis subscriptio jam tenetur, sive qui non potuistis eidem plenario totius Africæ interesse concilio: b quo, cum de supradictorum hæreticorum damnatione oranium vestrum fuerit l integrata subscriptio, nihil omnino sit unde 178 ullius dissimulationis, vel negligentiae, vel occultæ forsitan pravitatis aliqua videatur merito remansisse suspicio. Et alia manu. Opto, fratres, bene vivatis mei memores. Data i kal. Augusti, Carthaginæ, Nonaxio et Plinta consulibus.

CAPITULUM XVIII.

Incipiunt > capitula excerpta de gestis habitis contra

in codicibus collectionis xxv Epistolarum S. Leonis, in fine, et apud Merlinum, qui Isidorum cum aliquot additamentis edidit. Hæc autem epistola cum sequentibus capitulis inter additiones recensetur. Baron., Asuritana. Baluz., Argiziana. Cod. Vind., Arzuciana.

b Sic cum Garn. omnes quinque nostri codices trium collectionum. Quesn. cum cæteris vulgatis prætulit Januario.

c Codd. Vallie. et Vat., qui Additiones Dionysianas continent, utrobique habent Gajano. Baluzius, Galano. Garn., Cajano. Dein pro Arzigitana Baronius Asuritana, Baluz. Argiziana, cod. Vindeb. Arzuciana.

d Baron. et Harduin. cum mss. Barb. et Vat. habent: participem sanctam dilectionem vestram in plenario concilio fuisse commemorari. In Vind. secunda manu, et in duobus Vallie. et Vat., aliter collectionis, participem sanctam dilectionem vestram,.... commemorari.

e Baron. et Harduin., ne quid mali in aliqua; et dein, persuasione.

f Sic mss. Vind., Vallie. et Vat., cum vulg., excepto Quesnello, apud quem Ad hoc.

g Vulg. ante Quesn. cum mss. Vind., Barb. et uno Vat., omittunt vobis mitti debuisse; et post nonnulla delent in ante synodalibus.

h Quidam codd., quod.

i Quesn. notavit: Vulg., integra: quam lectionem magis approbat Garnerius. Primam habent duo codd. mss. (id est Oxon. et Thuan., quibus addendi duo Vat. et Vallie.), et melior videtur. Prior enim subscriptio > plurimorum episcoporum absentia non integra generali, quam Aurelius indicit, subscriptione integrata est. Ita etiam Isidorus Mercator, quem excipere Garnerius debuerat, cum uno Baluzio excepto reliquos editores habere integra asseruit.

j In cod. Bellovac., teste P. Harduino, v kalendas.

k Hæc capitula referuntur in Augustini epist. 185 ad Paulinum. Ipse vero S. doctor priora duodecim errorum capitula Pelagio objecta in Diospolitana synodo ex ejusdem synodi gestis excerptis; cætera vero, quæ vel præcedunt, vel subjunguntur, eisdem Augustinum habent auctorem, qui eisdem erroribus totidem catholice doctrinæ capita opponenda credidit. Hæc capitula ex eodem Augustino in plures collectiones transiere. Codicibus trium collectionum, quos memoravimus annot. l in c. 16 accedunt exem-

*Pelagium hæreticum : et alia * de libris ejus, quæ in Palæstina synodo sibi objecta anathematizare compulsi sunt.*

Quod ad Jerusalem nolentem ^b colligi filios suos Dominus clamabat, hoc nos clamamus adversus eos qui filios ^c Ecclesie colligi nolunt, nec saltem post judicium quod de ipso Pelagio in Palæstina factum est ^d corriguntur. De quo damnatus exisset, nisi objecta sibi contra gratiam Dei dicta, quæ obscurare non potuit, ipse damnasset. Præter illa enim quæ ^e quomodo potuit, ausus est qualicunque ratione defendere, objecta sunt quedam quæ nisi remota omni tergiversatione anathematizasset, ipse anathema factus esset.

I. Objectum est enim ^f eum dicere Adam mortalem tactum, qui sive peccasset, sive non peccasset, moriturus esset.

179 II. Et quod peccatum ejus ipsum solum læserit, ^g non etiam genus humanum.

III. Et quod infantes nuper nati, in illo statu sint in quo Adam fuit ante prævaricationem.

IV. Et quod neque per mortem, ^h vel per prævaricationem Ade omne genus humanum moriatur; neque per resurrectionem Christi omne genus hominum resurgat.

V. Et infantes, etiamsi non baptizentur, habere ⁱ vitam æternam.

VI. Et divites baptizatos, nisi omnibus abrenuntient, si quid boni visi fuerint facere, non reputari illis, nec eos habere posse regnum Dei.

VII. Et gratiam Dei atque adjutorium non ad singulos actus dari, sed in libero arbitrio esse, vel in lege atque doctrina.

VIII. Et Dei gratiam secundum merita nostra dari.

IX. Et filios Dei non posse vocari, nisi ^j omnimodo absque peccato fuerint effecti.

plar Grimanicum a Quesnello recognitum, et codd. Moguntinus ac Corbeiensis apud Patres Benedictinos in Appendice tom. X editionis S. Augustini, col. 88, nec non mss. collectionis xxiv epistolarum S. Leonis et editio Merliniana Isidori in vulgatis Conciliorum recepta.

^a Sic mss. præsentis collectionis; cæteræ, de libellis. Dein addimus sibi ex nostris codicibus aliisque vulg. Mox ipse damnare pro anathematizare legitur in Auz. et in mss. Vat., Barb. et Vallie.

^b Vulg. Concil., colligere.

^c Quinque nostri codd. cum vulgatis Conciliorum addunt volentes. Dein iidem vulg. delent in Palæstina.

^d Iidem vulg. collegerunt. Codd. Vallie. et Vat., colliguntur. Post pauca ms. Oxon. non petuerat.

^e Codd. Vallie. et Vat. Additionum Dion., quoque modo.

^f Vulg. Concil. cum iisdem codd. et Grimanico, cum diceret. Lectionem textus Augustinus comprobatur in laudata epistola c. 9. Mox iidem vulg., mortuus esset.

^g Al., cum Augustino, et non genus.

^h Sic cum Augustino nostri codices. Quesn., neque.

ⁱ Vulg. Concil. cum duobus nostris collectionibus mss. addunt possunt.

^j Quesn. cum epistola Augustini, omnino, Prætolimus cæteras editiones approbatas omnibus nostris

A X. Et non esse liberum arbitrium, ^k si Dei indiget auxilio: quoniam in propria voluntate habet unusquisque facere aliquid, aut non facere.

XI. Et victoriam nostram non ex Dei esse adjutorio, sed ex libero arbitrio.

XII. Et quod penitentibus venia non detur secundum gratiam et misericordiam Dei, sed secundum meritum et laborem eorum qui per penitentiam digni fuerint misericordia.

Hæc omnia Pelagius sic anathematizavit, quod satis ipsa gesta testantur, ut nihil ad ea quoque modo defendenda disputationis attulerit. Unde sit consequens: ut quisquis sequitur illius ^l episcopalis auctoritatem judicii, et ipsius Pelagii confessionem, hæc tenere debeat quæ semper tenuit Ecclesia catholica.

I. Quod Adam nisi peccasset, non fuisset moriturus.

II. Quod peccatum ejus non ipsum solum læserit, sed et genus humanum.

180 III. Quod infantes nuper nati non sint in illo statu in quo Adam fuit ante prævaricationem.

IV. = Ut ad ipsos etiam pertineat quod breviter ait Apostolus: *Per unum hominem mors, et per unum hominem resurrectio mortuorum: sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes ^m vivificantur* (I Cor. xv, 21).

V. Unde fit ut infantes non baptizati non solum regnum cælorum, verum etiam vitam æternam habere non possint.

VI. Confiteatur etiam divites baptizatos, ⁿ etiamsi divitiis suis non careant, et sint tales quales ad Timotheum describit Apostolus dicens: *Præcipe divitibus hujus mundi non superbe asperere, neque sperare in incerto divitiarum;* sed in Deo vivo, qui præstat omnia nobis abundanter ad fruendum; divites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum; ut apprehendant

codd. ac etiam Grim. Mox vulg. Concil. cum mss. Vallie. et Vat., absque omni peccato.

^k Solus Quesn., Si Dei adjutorio indiget.

^l Vocem episcopalis. a Quesnello omissam, inseruimus cum Augustino ex omnibus nostris codd. et Grimanico etiam Quesnelli, aliisque vulgatis. Mox et in ipsius Pelagii confessione habent duo codd. Vallie. et Vat.

^m Sic Vind. et Vallie. mss. cum Augustino et aliis vulgatis. Quesnellus, Quod etiam.

ⁿ Mss. Barb. et Vat. cum Append. Aug., vivificantur.

^o Hoc loco Quesn. inserti verba regno Dei possi privari, quæ ex fide nostrorum codicum et aliarum editionum, nec non ex S. Augustini epistola, in finem transiimus. Dein cum eodem Augustino ex iisdem vulgatis et mss., accedente etiam Thuanæo, addimus hujus mundi. Non enim porro est codd. Vallie. et Vat. Additionum Dionysianarum, et Barber. aliisque Vat. alterius collectionis sic inchoare hoc caput: *Ut constentur di ites, et cap. 7, 9, 10, 11, ac 12, inchoare similiter: Ut salentur.* Idem est etiam in vulg. Concil. ac in Append. Augustini. At ipsius Augustini epistola cum mss. hujus collectionis concinit.

^p Codd. duarum collectionum Barber. et Vallie. cum vulg. Concil. et Append. Aug. addunt suarum. Mox pro vivo Quesn. cum solo ms. Oxon. habet vero.

* *veram vitam* (1 Tim., xvii) : non eos regno Dei posse privari.

VII. Fateatur gratiam Dei et adiutorium etiam ad singulos actus dari, eamque non dari secundum merita nostra.

VIII. Ut vera sit gratia, id est gratis data per ejus misericordiam qui dixit : *Misereror cui misertus ero; et misericordiam prestabo cui misericors fuero.*

IX. Fateatur filios Dei illos vocari posse qui quotidie dicunt : *Dimitte nobis debita nostra* : quod utique non veraciter dicerent, si essent omnino absque peccato.

X. Fateatur esse liberum arbitrium, etiam si divino indiget adiutorio.

XI. Fateatur quando contra tentationes dimicamus, et concupiscentias efficitas; quamvis illic habeamus et propriam voluntatem, non tamen ex illa, sed ex adiutorio Dei nostram provenire victoriam : non enim aliter verum erit quod Apostolus ait : *Neque voluntas, neque currens, sed misericordia est Dei.*

181 XII. Fateatur secundum gratiam et misericordiam Dei veniam penitentibus dari, non secundum meritum eorum : quandoquidem etiam ipsam penitentiam donum Dei dixit Apostolus, ubi ait de quibundam : *Ne forte vris filius Deus penitentiam.* Hæc omnia simpliciter sine ulla fateatur ambiguitate, si quis in ancoris fidei catholicam et expressam ipsius fidei ecclesiasticis gentis verba continet : neque enim illa quæ his sunt contraria, veraciter anathematizata esse credendum est, nisi hæc quibus sunt illa contraria, fidei corde teneantur et aperta confessione promanent.

CAPITULUM XIX.

Incipit altera epistola Constantii imperatoris, patris Valentini Augusti Junioris, de exiliando Eusebio Arellico Pelagiano.

Imperator Constantius Volusiano, prefecto Urbis.

Cum præteritis superstitionis tunc recentia plena

* Sic cod. Vind. cum Aug. et Append. ejusdem, ac mss. Vallie. et Vat. Quesnellus cum vulg. Concil. et ms. Barb. et alio Vat., *etiam æternam.*

* Vulg. Concil., *efficitas dimicamus*; non ex propria voluntate, sed, etc., reliquis omissis.

* Codd. Vallie. et Vat. cum Aug., *secundum merita.* Mox inserimus etiam cum omnibus nostris codd. et editis. Vulg. Concil., *quemadmodum etiam ipse.* Codd. Barb. et Vat. ejusdem collectionis retinent ipse.

* Vulg. Concil., *contra auctoritatem.*

* Idem vulg. Concil. mendose : *atque in illa quæ his sunt contraria veraciter credit, anathema esse tenendum est; nisi quæ illis contraria sunt fidei corde teneantur, etc.*

* Hanc, præter mss. hujus collectionis, reperimus etiam in alia vetustissima collectione mss. Barb. 2888.

* Quesn., *Cum præteritis superstitiones, tum recentiores, plenas unitatis... majores fieri.* Nostros codices præstatimus, cum quibus et ms. Thuan. Quesnellus convenit. Accedunt etiam Baron. et Baloz., qui solum habent *tum recentiores et majores fieri.* Garn. et alii, *Quæcumque præteritis superstitionis tum recentiores...*

* Al., *commotet.*

* Alii addunt *et.*

* Ita cum Quesn. nostri cod. Vind. Alia editio-

vanitatis jamdudum corrigi jusserimus, quotidianis insinuationibus majora fieri videntur. Et quantum discordia animos commovit populorum, ea quæ jamdudum jusseramus præcipimus iterari. Unde his lectis eximietas tua omnes qui Dei invident pietati diligenter inquirat, et eos statim faciat ex muris Urbis expelli; ita tamen ne intra centesimum quidem lapidem habeant licentiam consistendi. Celestium quoque magis ac magis ex Urbe pelli mandamus; constat enim iisdem e medio sublati gratiam et concordiam tenere veterem firmitatem. Sane deinceps si tale quidquam fuerit nuntiatum, officium præstantiæ tuæ 182 capitali sententiæ subdendum esse cognosce. Non enim patimur impunitum esse, præcepta nostra executionis negligentia protelari. Vale, parens charissime atque amantissime. Et adjecta subscriptio. Impleatur quod jussimus, quia hoc famæ tuæ expedit.

CAPITULUM XX.

Exemplar edicti propositi a Volusiano prefecto Urbis.

Volusianus prefectus edixit : Hactenus Celestem divine fidei et quietis publicæ turbatorem jadentis amica res secreta subdixerunt. Jam leges etiam edicta persequuntur absentem. Gal, quod primum est, æternæ urbis negatur habitatio : ut si vel in proximis fuerit diversatus, debitum non evadat exilium. Pro merito etiam temeritatis atque ausus sui, cunctos hujus edicti cautione præmonemus, ne quis iniquis noxio latebram putet esse præbendam : cuique cum horridi sit posita pena supplicii, ac stylum necesse sit proscriptionis incurrere, quibuscum reum divinis humanisque rebus apud se potaverit occultandum.

CAPITULUM XXI.

* *Epistola Innocentii papæ ad Eusebium episcopum Tolosanum, sub titulo vii.*

INNOCENTIUS episcopus EUSEBIO episcopo Tolosano.

Consulenti tibi, frater charissime, quid de propones, subdixerunt. Mox Baron. et Baloz. cum Vind. prima manu, *leges etiam edicti.* Quesnellus cum Thuan., *Leges etiam edictæ.* Correximus cum Vindeb. secunda manu, uti Garnerius recepit. Hæc enim vera lectio est quæ et imperiales leges, et edicta prætorum in Pelagianos antea promulgata indicat.

* Ita cum vulg. omnes codd., excepto Oxon., cum quo Quesnellus supplicium.

* Vulg. ante Quesn., *ne cum hujusmodi sit posita pena, supplicium ac stylum.* Quesn. quippe cum horrendi sit posita pena supplicii ac stylum necesse sit eum proscriptionis. Magis placuit lectio nostri cod. Vind. b., in quo cuivis pro quibus.

* Baron. et vulg. Concil., *legibus.*

* Præter collectiones præsentem, Moysissimam, Hispanicam et Isidorianam, hæc epistola continetur etiam in quatuor aliis collectionibus, nimirum in Vat. Regine 1997, Vat. 1542, Colbertin., cui similis est Lucensis 88, et in Corbeiensis : quæ duo postrema exemplaria a Constantio laudantur. In præmissa tabula nostræ collectionis titulus sic effertur : *Epistola Innocentii papæ ad Eusebium Tolosanum episcopum, per quam ei in sæc. titulus interrogationis ejus causæ et suæ responsionis decreta exposuit; ubi subdit divinorum librorum veteris et novi Testamenti summarium.*

sita specie unaquaque sentirem, pro capto intelligentiæ meæ quæ sunt **183** visa respondi, quid sequendum? vel docilis ratio persuaderet, vel auctoritas lectionis ostenderet, vel custodia temporum series demonstraret. Et quidem dilectio tua institutum secuta prudentium, ad sedem apostolicam referre maluit, quid deberet de rebus dubiis custodire, potius quam usurpatione præsumpta quæ sibi viderentur de singulis obtinere. Cur enim magis pudendum putemus aliquid discere, quam omnino nescire? Mihi quoque ipsi de collatione docilitas accedit, dum perscrutatis rationibus ad proposita respondere compellor; eoque fit ut aliquid semper addiscat, qui postulat ¹ ut doceat. Proponam igitur singula, subjiciamque responsum.

CAP. I. — Proposuisti, quid de his observari debeat, quos in diaconi ministeriis, aut in officio presbyterii positos incontinentes esse aut fuisse generati filii prodiderunt. De his et divinarum legum manifesta est disciplina, et beatorum recordationis viri Siricii episcopi (*Epist. ad Rim. cap. 7, et ad Afr. n. 3*) monita evidentia commearunt: ut incontinentes in officiis talibus positi omni honore ecclesiastico ² priarentur, nec admitterent accedere ad ministerium, quod sola continentia ³ oportet impleri. Est enim vetus admodum sacræ legis auctoritas, jam inde ab initio custodita, quod in templo anno vicis suæ habitare præcepti sunt sacerdotes; ut servientes sacris oblationibus, puros et ab omni labe purgatos sibi vindicent divina ministeria; neque eos ad sacrificia fas sit admitti, qui exercent vel cum uxore carnale ⁴ consortium: quia scriptum est: *Sancti estote, quoniam et ego sanctus sum, Dominus Deus vester (Levit. xi, 44; xx, 7)*. Quibus utique propter sobolis successionem propterea uxoris usus fuerat relaxatus, quia ex alia tribu ⁵ ad sacerdotium **184** nullus fuerat præceptus accedere. Quanto magis hi sacerdotes vel levitæ pudicitiam ex die ordinationis suæ servare debent, quibus vel sacerdotium vel ministerium sine successione est, nec præterit dies qua vel a sacrificiis divinis, aut a baptis-

A matis officio vacent? Nam si Paulus ad Corinthios scribit, dicens: *Abstinete vos ad tempus, ut voretis orationi (I Cor. vii, 5)*, et hoc utique laicis præcipi: ⁶ multo magis sacerdotes, quibus orandi et sacrificandi iuge officium est, semper debebunt ab huiusmodi consortio abstinere? Qui si contaminatus fuerit carnali concupiscentia, quo pudore vel sacrificare usurpabit? aut qua conscientia, quove merito exaudiri se credit, cum dictum sit: *Omnia munda mundis; coinquatis autem et infidelibus nihil ⁷ mundum (Tit. i, 15)*. Sed fortasse hoc licere credit, quia scriptum est: *Unius uxoris virum.* ⁸ Non permanentem in concupiscentia generandi hoc dixit, sed propter continentiam futuram. Neque enim integros corpore non admisit, qui ait: *Vellem autem omnes esse ⁹ sicut et ego (I Cor. vii, 7)*; et apertius declarat dicens: *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt: vos autem jam non estis in carne, sed in spiritu (Rom. viii, 9)*, *Et habentem filios (I Tim. iii, 4)* non generantem, dixit; sed ea plane dispar et ¹⁰ divisa sententia est. Nam si ad aliquos forma illa ecclesiasticæ vitæ pariter et disciplinæ quæ ab episcopo Siricio ad provincias commearit, non pervenisse probabitur, his ignorationis venia ¹¹ remittitur, ita ut de cetero incipiant penitus abstinere; et ita gradus suos in quibus inventi fuerint, sic retinent, ut eis non liceat ad potiora conscendere: quibus in beneficio esse debet, quod hunc ipsum locum, quem retinet, **185** non amittant. ¹² Si qui autem scisse formam vivendi missam a Siricio deteguntur, neque statim cupiditates libidinis abjecisse; illi sunt modis omnibus commoventi: qui post ammonitionem cognitam, præponendam arbitrati sunt voluptatem.

CAP. II. — Et hoc quæsitum est: quid de his observari oporteat, qui post baptismum, omni tempore incontinentiæ ¹³ voluptatibus dediti, in extremo finis vitæ suæ penitentiam simul et reconciliationem communionis exposcunt. De his observatio prior, durior; posterior, interveniente misericordia, inclinator. Nam consuetudo prior tenuit ut concederetur ¹⁴ eis

sequentia, ubi sine præpositione ad vel propter similiter scribitur: *et habentem filios, non generantem dixit.*

¹ In ms. Vindeb. secunda manu additur sic. Alii vulg., sic esse. Mox et apertius scripsimus cum Vindeb. aliusque melioribus mss. Quesn., quod apertius. Edit. D. Concil. post Merlinum, quod et apertius.

² Codd. Vindeb. et Pith. huius collectionis aliusque vulgati ante Quesn., diversa. P. Constantinus cum aliis plerisque codd. etiam huius collectionis Quesnelli lectionem retinuit, eo quod sententiam in duas partes divisam iudicet, quarum una, at mox pontifex explicat, ignorantes Siricii decreta, altera scientes respicit.

³ Val. cum aliis editis, remittitur.

⁴ Ita mss. Vindeb. et Val. Regine cum omnibus editis coherentibus cum precedenti contextu. Quesn., qui autem. Mox Val. cum aliis editis, designatur.

⁵ Addidimus cum nostris codd. aliisque vulg. duas voces voluptatibus, et finis, quas Quesnellus omisit. Val. Reg. ignorat tantum vocem finis.

⁶ Vocem et inseruimus cum fide mss. et antiquioribus editis. Mox Val., sed non communicaretur.

¹ Codd., vel lucidior ratio.

² Codd. Vind., Val. Regine et Val. 1512, cum antiquioribus mss. Constantii, docere. Dein responsa pro responsis legitur in eodem ms. Val. Regine.

³ Const., priventur, nec admittantur. Mox in Vindeb., ad tale ministerium, ubi vox tale secunda manu addita, uti apud Dionysium, melius abest.

⁴ Cod. Val., possit impleri. Dein cod. Val. Regine cum quatuor aliis codd. laudatis a Constantio, in templis omni vicissitudinis suæ; et post nonnulla divina mysteria.

⁵ Sic nostri codd. Vind. et Val. cum vulg. Quesnellus, commercium cum mss. Val. Regine.

⁶ Edit. Rom. addit præterquam ex semine Aaron.

⁷ Quesn., quanto magis. Melius nostri codd. et editiones.

⁸ Quesn. inserit sit. Delevimus cum mss. Vind., Val. Regine, et Const. Cod. Val., erit.

⁹ Quesn., Non propter manendum in concupiscentia carnali hoc dicit. Dion. et Rom. edit., Non ad permanentem, etc. Ms. Thuan., non propter permanentem. Prætulimus lectionem Vind. et Val. Regine, a duodecim antiquioribus libris apud Constantium approbatam, quam Innocentio congruentiorem ostendunt

penitentia, sed communio negaretur. Nam cum illis temporibus crebra persecutiones essent, ne communionis concessa facilitas homines de reconciliatione securos non revocaret a lapsu, merito, ^a negata communione, est concessa penitentia, ne totum penitus negaretur: et duriores remissionem fecit temporis ratio. Sed postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam depulso terróre communionem dari ^b obeuntibus placuit, et propter Domini misericordiam quasi viaticum profecturis, ^c ne Novatiani hæretici negantis veniam, asperitatem et duritiam sequi videamur. ^d Tribuitur ergo cum penitentia extrema communio, ut homines hujusmodi ^e vel in supremis suis, permittente Salvatore nostro, a perpetuo exitu vindicentur.

CAP. III. — Quesitum est etiam super his qui post baptismum administraverunt, et aut tormenta sola excrucerunt, aut etiam capitalem ^f protulere sententiam. Nihil de his legimus a majoribus distinctum. Meminerant enim a Deo potestates has fuisse concessas, et propter vindictam noxiorum gladium fuisse permissum; et Dei ministrum esse datum vindicem in hujusmodi. Quemadmodum ^g 186 igitur reprehenderent factum, quod auctore Domino viderent esse concessum? De his ergo ^h ita ut hactenus servatum est, sic habemus: ne aut disciplinam everiere, aut contra auctoritatem Domini venire videamur. Ipsis autem in ratione reddenda gesta sua omnia servabuntur.

CAP. IV. — Et illud desideratum est sciri, cur communicantes viri cum adulteris uxoribus non conveniant, cum econtra uxores in consortio adulterorum virorum manere videantur. Super hoc Christiana religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat; sed viros suos mulieres de adulterio non facile accusant, et non habent latentia peccata vindictam. Viri autem uxores ⁱ suas liberius adulteras apud sacerdotes deferre consueverunt; et ideo mu-

^a Vulg. cum Vat. Regine, *negata communio est, concessa penitenti*. Melius alii nostri codd.

^b Codd. Vat. Regine, et alius cum editis Rom. Dion., etc., *obeuntibus*.

^c Quesn. cum aliis vulg. inserit et; melius delevismus cum nostris codd. Vind. et Vat. Post pauca subsequi apud Quesn. cum antiquis editionibus. At sequi habent alii codd.

^d Vat. ms. cum edit. Rom., Dion. et Coust., *Tribuuntur*.

^e Sic nostri codd. cum aliis editis. Quesnellus, in *extremis*.

^f Quesn., *pertulere*, ob incautam lectionem abbreviationis, perperam: nam de administrantibus iustitiam hic sermo est. Post nonnulla Quesnellus, *Quomodo igitur*. Nostris codicibus secuti sumus.

^g Sic codd. Vind., Vat. Regine, et vulg., excepto Quesnello, qui omittit *ita*.

^h Vulg. *delet suas*. Cod. Vind., *suas adulterantes, et delet liberius*.

ⁱ Sic nostri codd. cum vulg. Quesnellus, *quisquam*.

^j Quern., *illa*. Melius codd. Vind. et Vat. Regine cum ceteris editis. *Nox causam cognita vindicentur* in ms. Oxon. ac pluribus aliis codd. cum antiquis editionibus. Ita etiam Dionysius vulgatus. At exemplar Regium Dion. cum mss. Colb. et Lucensi, *causa conamta vindicet*. In nostra vero lectione, quam pro-

heribus, pro dolo earum crimine, communio denegatur; virorum autem, latente commisso, non facile ^k aliquis ex suspicionibus abstinetur; qui utique summovebitur, si ejus flagitium delegatur. Cum ergo par causa sit, interdum probatione cessante, vindicta ratio conquiescit.

CAP. V. — Illud etiam sciscitari voluisti: an preces dictantibus liberum concedatur, utique post baptismi regenerationem, a principibus poscere mortem aliquis, vel sanguinem de reatu. Quam rem principes nunquam sine cognitione concedunt; sed ad iudices commissa ipsa, vel crimina semper remittunt, ut causa cognita vindicentur. Quæ cum quesitori fuerint delegata, aut absolutio, aut damnatio, pro negotii qualitate profertur; et dum legum auctoritas in improbos exercetur, erit dictator immunis.

CAP. VI. — De his etiam requisivit dilectio tua, qui interveniente repudio, alii se matrimonio copularunt, quos in utraque parte adulteros esse manifestum est. ^l Qui vero vel uxore vivente, quamvis dissociatum videatur esse ^m 187 conjugium, ad aliam copulam festinantur, non possunt adulteri non videri: in tantum ut ⁿ etiam hæ personæ quibus tales conjuncti sunt, etiam ipsæ adulterium commisisse videantur, secundum illud quod legimus in Evangelio: *Qui dimiserit uxorem suam, et duxerit aliam, machatur. Similiter et qui dimissam duxerit, machatur* (Matth. xix, 9). Et ideo omnes a communione ^o abstinendos. De parentibus autem, aut propinquis eorum, nihil tale statui potest, nisi licentiores illiciti consortii fuisse delegantur.

CAP. VII. — Qui vero libri recipiantur in canone ^p, brevis annexus ostendit. Hæc sunt quæ desiderata voce moneri voluisti. Mosi libri quinque, id est Genesis, Exodi, Levitici, Numeri, Deuteronomii; et ^q Jesu Nave I, Judicum I, Regnorum libri quatuor, simul et Ruth, Prophetarum libri XVI, Salomonis libri

habent mss. Vind. et Vat. Regine, verbum *vindicentur* refertur ad crimina, et coherentius cum sequentibus *fuerint delegata*: pro quo codices qui habent *causam cognita*, præferunt *fuerint delegata*.

^k Quesn., *Qui ergo, vel quæ, viro, vel uxore vivente.... conjugium, tamen ad aliam copulam festinaverint*. Prætulimus cod. Vind., cum quo vulg. et alii codd. concludunt.

^l Particulam *etiam* adiecinus cum mss. Vind., Vat. Regine, aliisque vulg.; et mox cum iisdem codicibus et Labbeo coherentius cum lectione præcedenti *conjuncti pro conjunctis* emendavimus.

^m Sic Vind., Vat. Regine, ac sex alii codd. a Const. laudati cum ceteris vulg. Quesnellus et cod. ab Harduino allegatus, *Adelium abstinendi*.

ⁿ Dion. addit *Scripturarum*. Iisd. cum vulg. Concil., *sanctarum Scripturarum*. Mox Quesn., *Hæc sunt ergo*. Delevimus ergo cum codd. Vind., Vat. Regine et Coust. editione.

^o Ex fide optimorum codd. Vindeb. et Vat. Regine addidimus numeros I libris Jesu Nave et Judicum. Concinit ms. Vat., qui etiam habet *Ruth I*. Ex iisdem mss. et ceteris vulgaris correximus *Prophetarum libri XVI*, pro *XVII*, uti præferebat Quesnelli editio. Contra ubi Quesnellus dein scripsi *Judæ I*, et *Jacobi I*, cum iisdem mss. et vulg. delevismus numerum unitatis; qui ex voce epistola intelligitur.

quinque, Psalterium. Item Historiarum, Job liber unus, Tobie unus, Esther unus, Judith unus, Machabæorum duo, Esdræ duo, Paralipomenon libri duo. Item novi Testamenti: Evangeliorum libri quatuor, apostoli Pauli epistolæ XIV, epistolæ Joannis III, epistolæ Petri II, epistola Judæ, epistola Jacobi, Actus apostolorum, 188 Apocalypsis Joannis. Cætera autem, quæ vel sub nomine Matthiæ, sive Jacobi minoris, vel sub nomine Petri et Joannis, quæ a quodam Leucio scripta sunt*, vel sub nomine Thomæ, et si qua sunt talia, non solum repudianda, verum etiam noveris esse damnanda. Data x kalendas Martii, b Stilicone et Anthemio, viris clarissimis consulibus.

CAPITULUM XXII.

Incipit * epistola Innocentii papæ ad Macedones episcopos, sub titulis IV.

INNOCENTIUS * RUFO, EUSEBIO, EUSTATHIO, CLAUDIO, MAXIMIANO, EUGENIO, GERONIO, JOANNI, POLYCHRONIO, SOPHRONIO, FLAVIANO, HILARIO, MACEDONIO, CALICRATI, ZOSIMO, PROFUTURO, NICETÆ, HERMOGENI, VINCENTIO, ASIOLOCO, TERENTIANO, HERODIANO 189 ET MARTIANO *, episcopis Macedonibus, et diaconibus, in Domino salutem.

Magna me gratulatio habuit, cum post tot discrimina totius, ut ita dixerim, mundi, Vitalis archidiaconus vestrarum portitor litterarum ex illis partibus ad nos usque directus advenit. Quem cum vidissem,

* Dion. cum mss. collectionum Hisp. et Isid. quæ hanc epistolam a Dionysio susceperunt, addunt vel sub nomine Andree, quæ a Xenocharide (Al. Xenocharide) et Leonida philosophis, vel Thoma, etc. At in eod. hujus et aliarum antiquarum collectionum hæc verba omittuntur. Solum in ms. Vind. secunda et antiqua manu adjecta fuerunt. Mox talis est in hujus collectionis exemplaribus. Cæteræ collectiones mss. cum vulg., alia.

b Mss. hujus collectionis et Vat. Regiæ habent simpliciter Stilicone, omisso voce secundo, quam rectius alie collectiones et vulg. exhibent. Cod. Vat. cum alio laudato ab Harduino habet, Dat. kal. Martii, Stilicone II, etc.

* Exstat in iisdem mss. collectionibus, in quibus præcedens, ac præterea in perveusto cod. Veron. 58.

* Episcoporum ordo in hujusmodi litteris permagni haberi solet ut eorum dignitas vel antiquitas eliciatur. Id vero exceptionem patitur in his epistolis, in quibus codicum ordo discrepat, nisi forte ex plurium collectionum codicumque concordia, quinam ordo præferendus sit agnoscatur. In vetusta collectione mss. Vat. 1342 et Barb. 2888, ordo sic effertur: Innocentius Sophronio, Zosimo, Asioloco (Barb., Asiologo), Eusebio, Eugenio, Flaviano, Profuturo, Terentiano, Eustasio, Geronio, Hilario, Nicetæ, Herodiano (Barb. melius, Herodiano) et Marciano, Claudio, Joanni, Macedonio, Hermogeni, Maximiano, Polychronio, Calicrati, Vincentio, episcopis Macedonibus, etc. Verba cum particula copulativa in Herodiano, quæ ultimo episcopo conveniunt, ut in nostro catalogo legitur, dum hic in medio posita cernuntur, minus diligentis scriptoris lapsum satis indignant. In ms. Corbeiensi sic: Innocentius Eustasio, Eugenio, Polichronio, Hilario, Zosimo, Hermogeni, Terentiano, Rufo, Claudio, Geronio, Suffronio, Macedonio, Profuturo, Vincentio, Herodiano, Eusebio, Maximiano, Johanni, Flaviano, Calicrati, Nicetæ, Asiologo, Martiano, episcopis Macedonibus, Rufus Thessalonicensis, qui ex aliis docet-

mus, illico, ut oportebat, percunctatus de vestro statu sumus. Verum ubi reperimus vos ex sententia degere, Domino Deo nostro uberes gratias retulimus, quod vos famulos, suisque altaribus servientes et in adversis tueretur, et in prosperis gubernare dignatur. Qui cum tradidisset epistolæ, eas præcepi illico recenseri, in quibus multa posita pervidi, quæ stuporem mentibus nostris indicere, facerentque nos non modicum dubitare, utrum aliter putaremus, an illa ita essent posita quemadmodum personabant. Quæ cum sæpius repeti fecissem, adverti sedi apostolicæ, ad quam relatio missa quasi ad caput currebat Ecclesiarum, aliquam fieri injuriam, cujus in ambiguum adhuc sententia duceretur. Unde de quibus jamdudum scripsisse me memini, nunc litteræ formam argumentis evidentiioribus * relationis vestræ geminata percunctatio compellit.

CAP. I. — Eos qui viduus accepsisse suggerunt uxores, non solum clericos effectos agnovi, verum etiam usque ad infulas summi sacerdotii pervenisse: quod contra legis esse præcepta nullus ignorat. Nam cum Moyses legislator clamitet: b Sacerdotes uxorem virginem accipiant (Lev. xxi, 13); ac ne i in hoc præcepto aliquid putaretur ambiguum, addidit: non viduam, neque ejectam: contra quod 190 præceptum divina auctoritate subnixum, nulla definitio mandati alterius opponitur, nisi consuetudo vestra, quæ, ut ipsi fatemini, ex ignorantia c et, ut verecundius dicam,

mentis primus esse debebat, ut in nostro catalogo, in eod. Vat. et Barb. desideratur; in Corbeiensi autem postponitur: qui pariter error hujus quoque ordinis perturbationem prodit. Igitur verior ordo in nostræ collectionis mss. profertur, cum quibus etiam concinit ms. Veron. 58 et Vat. Regiæ 1997. Dionysius etiam, ex quo Hisp. et Isid. derivarunt, duos primos episcopos nominare contentus, sic habet: Innocentius Rufo, Eusebio, et cæteris episcopis, etc.

* Notat. Quesn. in Rom. edit. post Crabbium addi et cæteris: quod cum abest ab omnibus mss. in quibus singuli episcopi nominantur, ad eas solas collectiones pertinet quæ cum Dionysio duos primos tantum episcopos appellant. Cum Merlinus ex Isidoro, qui Dionysianam inscriptionem exciperet, duos priores tantum episcopos cum additione et cæteris edidisset, Crabbus codicem nactus in quo omnes episcopi referebantur, insertis nominibus episcoporum qui antea deerant, addidit et cæteris, quod delere debebat, retinuit.

* Quesnellus cum mss. hujus collectionis, præcepi illas illico. Alium collectionum lectionem præstulimus. Mox pro indicere Dionysius melius inficerent. Alias, inducerent, quod Constantius retinuit.

* Cod. Vat. cum unabus aliis mss. collectionibus Corb. et Colb. Lucensi, relationis geminata percunctatio vestra compellit. Dionysius omittit relationis vestræ. In cod. Vind. vox vestra secunda manu deletur: deest autem in ms. Vat. Regiæ.

b Ita mss. nostræ collectionis cum Vat. Regiæ. Cæteri aliarum collectionum sacerdotes... accipiant.

c Sic nostri codices cum vulg., excepto cod. Vat. Regiæ, qui cum Quesn. habet: ne hoc præceptum alicui rideretur ambiguum; et dein, contra hoc.

i Ita cum Quesnello eod. Vind. prima manu, et cod. Vat. Regiæ. At ms. Vat. 1342, cum cæteris collectionibus, defensio; idque in Vindeb. secunda manu restitutum.

* Constantius et ms. Vat. Reg. delent et. Mox cum

non ex apostolica traditione et integra ratione constituta est. Nos autem omnesque per Orientem Occidentemque Ecclesias noverit vestra dilectio hæc penitus non admittere, nec ad ultimum ecclesiastici ordinis locum tales assumere; et si reperti fuerint, removere.

Cap. II. — Deinde ponitur * non dici oportere digamum eum qui catechumenus habuerit atque amiserit uxorem, si post baptismum fuerit aliam sortitus, eamque primam videri, quæ novo homini copulata sit: quia illud conjugium ³ post baptismi sacramentum cum cæteris criminibus sit ablatum. Quod cum de una utique dicitur, certe si tres habuerit in veteri positus * homine uxores, erit ei, quæ post baptismum quarta est, sic interpretantibus, prima; virginisque nomen accipiet, quæ quarto ducta est loco. Quis, B oro, istud non vident contra Apostoli esse præceptum? qui ait: *unius uxoris virum* (1 Tim. iii, 2; Tit. i, 6) oportet fieri sacerdotem. Sed objicitur, quod in baptismo totum quicquid in veteri homine gestum est, sit solum. Dicite mihi, cum pace vestra loquor, crimina tantum dimittuntur in baptismo, an et illa quæ secundum legis præcepta ac Dei instituta complentur? Uxorem ducere crimen est, aut non est crimen? Si crimen est, ergo, præfata venia ⁴ dixerim, erit auctor in culpa, qui ut homines crimina committerent in paradiso, cum ipse ita eos iungeret, benedixit. Si vero non est crimen, quia quod Deus junxit, nefas sit crimen appellari, et Salomon * addidit: *Eunus 101 a Deo preparatur viro uxor* (Prov. xii, 13): quomodo creditur inter crimina esse dimissum, quod Deo auctore legitur consummatum? Quid de talium illis percontetur? Nunquid non erunt admittendi in hereditatis consortium, quia ex ea suscepti sunt quæ ante baptismum fuit uxor? eruntque appellandi vel naturales, vel spurii, quia non est legitimum matrimonium, nisi illud, ut vobis vi-

mes. Vat. Reg. et Vat. 1542; ac cæteris editionibus, non ex apostolica magis placuit quam ex non apostolica, ut apud Quesnellum legitur.

* Quesn., non debere dici. Nostros codices consentientibus cæteris editionibus secuti sumus.

* Ab, per baptismi; ac post pauca, ablatum in Thuan. ac Vat. mss. pro ablatum.

* Sic codd. Thuan., Vind., Vat. Reg., cum alio Vat. et alii apud Coust. Solum librorum lapsu pro virginisque quidam codd. habent virgini quæ, vel virgini æque. Dion. cum ms. Thuan. et edit. Coucil., virginis æque. Emendationem Constantii contextus exigit. Quæm. cum Oxon. ut credimus, homine, uxor ejus, quæ post baptismum quarta est, sic interpretantibus, primæ virginis nomen accipiet, etc.

* Adjecimus dixerim ex nostris codd. ac cæteris editis. Mox vulg. et plerique codices delect homines.

* Ita codd. et vulg. Quesnellus, ait.

* Vind. cod. cum Vat. Regine, meminere: melius in vulg., meminere.

* Ita codd. hujus collectionis, excepto Thuan. nunc Regio Colbertino, in quo habetur *indalget*. Melius et verius in nostris Vat. et alio Vat. Regine, *junxit*, vel in Barb., *conjunxit*; nam pontifex alludit precendentibus: *Quod Deus junxit, homo non separet*: unde hæc lectionem Labb. et Constantius prætulit.

A detur, quod post baptismum assumitur. Ipse Dominus cum interrogaretur a Judæis, si ficeret dimittere uxorem, atque exponeret fieri non debere, addidit: *Quod ergo Deus junxit, homo non separet* (Matth. xix, 6). Ac ne de his loculis esse credatur quæ post baptismum sortiuntur, ¹ mementote hoc et a Judæis interrogatum, et Judæis esse responsum. Quæro, et sollicitus quæro, si una eademque sit uxor ejus qui ante catechumenus, postea fidelis sit, filiosque ex ea cum esset catechumenus suscepit, ac postea alius, cum fidelis: utrum sint fratres appellandi? an non habeant, defuncto postea patre, eriscunda hereditatis consortium, quibus filiorum nomen abstulisse creditur regeneratio spiritualis? Quid cum ita sentire atque judicare absurdum est: quæ (malum) ratio est hoc defendi, et vacua opinione magis jactari, quam alius auctoritate roborari, cum non possit inter peccata deputari, quod lex præcepit, et Deus ² injungit? Nunquid si quis catechumenus virtutibus studuerit, humilitatem ³ secutus fuerit, patientiam tenuerit, elemosynas fecerit, morti destinatus quilibet ratione eriperit, adulteria exhorruerit, castitatem ⁴ tenuerit? quæro si hæc, cum fuerit factus fidelis, amittat, quia per baptismum, totum quod vetus homo gesserat putatur auferri? Aspicimus hominem gentilem Cornelium (Act. x, 1) orationibus atque elemosynis revelationem, Petrumque ipsum vidisse. Nunquid per baptismum hæc illi ablata sunt, propter 192 ⁵ quæ ei baptismum videtur esse concessum? Si ita crediderit, mihi credite, non modicum erratur; quia quicquid bene gestum fuerit, ei ⁶ secundum legis præcepta custoditum, non potest agenti deperire; quod quia ex Dei mandato efficitur, non potest dici peccatum, et quod peccatum non est, solvi inter peccata omnino non debet; eritque integrum testamur abolere non posse prioris nomen uxoris, cum

* Sic Thuan., Vind. alique codd. cum vulg. Quesnellus, custodierit.

* Quesn., secutus fuerit. Nostros codices et vulg. prætulimus. Dein Vind. ms. cum Vat. Reg. et Constantio, gesserit.

* Quesn., orationibus deditum et elemosynis votantem per revelationem Petrum evocasse, ipsumque vidisse. Lectionem optimorum codicum Vindeb. et Vat. Regine a Constantio ex aliis pluribus antiquissimis codicibus receptam duximus præferendam.

* Quesn., quæ illi baptismum ipsum, videtur. Cod. Vat. Reg., Ne per baptismum hæc illi ablata sunt, propter quem baptismum videtur esse concessum. Sex probæ notæ mss. apud Constantium habent ablatum. Vulgatum lectionem recepimus, continentem cum ms. Vindeb., in quo solum pro Nunquid legitur Ne.

* Quesn., concinentibus Dion. Hisp. et Iord., secundum præcepta legalia custoditum non potest facientibus deperire. Nuptiarum ergo copula, quia Dei mandato perficitur, non potest dici peccatum, et si peccatum non est. Prætulimus codd. Vind., Vat. Regine, alium Vat. et alios quos secutus est P. Constantius. Post nonnulla ante vocem omnino mss. Vat. et Barb. cum plerisque vulg. inserunt credi; idque in Vindeb. secundis curis additum.

non dimissum sit pro peccato, quia ex Dei sit voluntate completum.

Cap. III.—Ventum est ad tertiam questionem, quæ pro sui difficultate longiore exigit disputationem. Cum nos dicamus ab hæreticis ordinales vulneratum a per illam mandis impositionem habere caput, et ubi vulnus inditum est, medicina est adhibenda, ut possit recipere sanitatem: quæ sanitas post vulnus secuta sine cicatrice esse non poterit; atque ubi poenitentia remedium necessarium est, illic ordinationis honorem locum habere non posse. Nam si, ut legitur, quod tetigeris immundus, immundum eris (Num. xix, 23; Levit. xv, 4): quomodo ei tribuetur quod munditia ac puritas consuevit accipere? Sed contra asseritur eum qui honorem amisit, honorem dare non posse; nec illum aliquid accepisse, quia nihil in dante erat quod ille posset accipere. Acque- scimus, et verum est. Certe quia quod non habuit, dare non potuit; damnationem utique, quam habuit, per gravam manus impositionem dedit; et qui pariter factus est damnato, quomodo debeat honorem accipere, invenire non possum.

Sed dicitur vera ac justa legitimi sacerdotis a benedictio auferre omne vitium quod a vitioso fuerat infectum. Ergo, si ita est, applicentur ad ordinationem sacrilegi, adulteri atque omnium criminum rei, quia per benedictionem ordinationis in crimina vel vitia putantur auferri. Nullus sit poenitentiae locus, quia id potest præstare ordinationem, quod longa satisfactio præstare consuevit. Sed nostræ lex est Ecclesiæ, venientibus ab hæreticis, qui tamen illic baptizati sunt, per manus impositionem, laicam tantum tribuere communionem, nec ex his aliquem in clericatus honorem vel exiguum subrogare; at vero ille qui a catholica ad hæresim transierunt, quos aliter non oportet nisi per poenitentiam suscipi, apud vos non solum poenitentiam non agunt, verum etiam honore cumulantur.

Sed Anysii quondam fratris nostri aliorumque sacerdotum summa deliberatio hæc fuit: ut quos Bonifacius ordinaverat, nec cum eodem remanerent, ac fieret non mediocriter scandalum, ordinati reciperentur. Vicimus, ut opinor, ambigua. Jam ergo quod pro

A remedio ac necessitate temporis statutum est, constat primitus non fuisse, ac fuisse regulas veteres quas ab apostolis aut apostolicis viris traditas Ecclesia Romana custodit, custodiendasque mandat his qui eam audire consueverunt. Sed necessitas temporis id fieri magnopere postulabat. Ergo quod pro remedio necessitas reperit, cessante necessitate debet utique cessare pariter quod urgebat, quia alius est ordo legitimus, alia usurpatio, quam ad præsens fieri tempus impellit.

Sed canones apud Nicæam constituti de Novatianis fieri permiserunt. Prius ille canon a Patribus institutus ponendus est; ut possimus advertere vel quid, vel qualiter sensum ab illis sit, vel præceptum. De his, inquit, qui sæpè nominant Catharos, id est Mandos, et aliquando veniunt ad Ecclesiam catholicam, placuit sancta et magna synodo, ut accepta manus impositione sic maneat in clero (Nicæn. can. 8): Postum vero dicere de solis Novatianis hoc esse præceptum, nec ad aliarum hæresum clericos pertinere. Nam si utique ita de omnibus diffinirent, addidissent: a Novatianis aliisque hæreticis revertentes debere in eum ordinem recipi; 194 quod ita esse, etiam illud maxime quod de Paulianistis dictum est (Can. Nicæn. 19), poterit confirmare, a quibus venientes etiam baptizari præcipiunt. Nunquidnam cum de Paulianistis jubent, omnes qui ab hæreticis revertuntur, erunt hoc exemplo baptizandi? Quod cum nullus audeat facere, de ipsis tantum esse præceptum ratio ipsa demonstrat. Denique baptizatos rite a Philippo evangelista Petrus et Joannes sola manus impositione consummanti; illos vero quos apostolus Paulus baptizatos Joannis baptismate reperit, interrogavit an Spiritum sanctum accepissent; fatentibusque se illud ne quidem nomen audisse, jussit eos baptizari. Videtur ergo rite baptizatos illo dono iterari non posse, et aliter sola aqua lotos baptizari in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti necessarium pervideri. Ita et de Novatianis justum tantum esse, lucida manifestatione relegitur. Quod idcirco distinctum esse ipsi duabus hæresibus, manifesta ratio declarat; quæ Paulianistæ in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti initium baptismati; et Novatiani tandem nominibus tremendis vene-

D Concil., invenit. Dein ad verbum urgetur notavit Quenellus: Supple fieri, nisi leges vigeant.

¹ Quen. et Dion., Possumus.

¹ Coust., in suo ordine. Dein Quen., inquit: quod ita non esse, addit patentes non cum solo ms. Oxon. præter ms. Thuanæ aliorumque codicum idem, et contra mentem Innocentii. In Dionysio, itaque his codicibus qui a Dion. proficiscuntur, pessime scribitur: Quod si ita esset.

² Quen. cum quibusdam mss., præterit. Dein facida manifestatione relegitur scriptum cum ms. Vind. et aliis P. Constantin. Concilii Vat. Regine, qui habet et lucida manifestatione relegitur. Quen., si quida manifestatione perlegitur.

³ Quen., baptizant. At Novatiani baptizantur Dion. et Coust. utroque tunc baptizant. Secuti sunt mss. Vind., Vat. Regine, aliam Vat. et Barb. cum vulg. Conc. Post nonnulla in ms. Vind. cum Dion., De omnibus segregatis. Mellior videtur lectio aliorum codd. et vulg. omnibus, id est hæresibus, segregatis.

^a Solus Quen. cum Oxon., per illam ordinationem; et post pauca, est adhibenda, qua possit vulneratus recipere.

^b Vulg. Concil. post edit. Rom. addunt verbum decernimus, quod nec Constantius, nec nos in ullo ms. invenimus.

^c Verbum acquiescimus in mss. Val. et Barb. ac in Vindebon. secunda manu additum fuit. Post pauca quidam codd., comparticeps.

^d Quen. cum solo Oxon., ordinatio.

^e Cod. Vind. cum Dion., Val. Regine et vulg. Concil., Nostræ vero lex est Ecclesiæ.

^f Quen. et vulg. Concil., a catholica fide. Delevimus fide auctoritate cod. Vindeb. aliorumque exemplarium, cum quibus continent illa inferius: De catholica ad hæresim transiens: ubi intelligitur catholica Ecclesiæ; ipseque Quen. in marginali postilla notavit: Oxon. addit fide, non recte.

^g Al., consecratorum.

^h Cod. Vind. et Val. Reg. cum Coust. et vulg.

randisque baptizant; nec apud istos de unitate potestatis divinae, hoc est Patris, et Filii, et Spiritus sancti, aliquando questio commota est. Et ideo, omnibus segregatis, hæc sola electa est, cui istud crederent concedendum, quia nihil in Patris, et Filii, et Spiritus sancti sacramento peccarent. Si quis vero de catholica ad hæresim transiens, aut fidelis ^a ad apostasiam reversus, resipiscens redire voluerit, nunquid eadem ratione poterit ad clerum ^b permitti, cujus commissum non nisi longa poenitentia poterit aboleri? Nec post poenitentiam clericum fieri ipsi canones sua auctoritate permittunt. Unde constat qui de catholica ad Bonosum transiere damnatum, atque se passi sunt vel cupierunt ab eodem ordinari, non oportuisse ecclesiasticæ ordinationis suscipere dignitatem, qui commune omnium Ecclesiarum iudicium deserentes, **195** suam peculiariter in Bonoso vanitatem sequendam esse duxerunt.

Sed multos constat vim passos, atque invitos attractos, repugnantisque ab eodem ordinatos. Dicat mihi, volo, quisquis id credit, si non post ordinationem ^c Bonosi interfuit, cum conficeret sacramenta; si communioni ejus participatus non est; si statim discedens de ejus pessimo conciliabulo ad Ecclesiam rediit: iste talis ^d invenitur habere excusationis aliquem colorem. Cæterum qui vel post annum vel menses ad Ecclesiam redierunt, intelligitur eos, quia in catholica noverant se propter vitia sua non posse suscipere ordinationem, idcirco ad illum perrexisse, qui passim et sine ulla discussione ordinationes illicitas faciebat; credentes se posse per istam institutionem in catholica invenire locum, de quo antea desperarant. Nunc illud, quod superest, interrogo: qui post mensem, aut eo amplius rediit, cum se presbyterum

A a Bonoso consideret ordinatum, si non sacramenta confecit, si non populus ^e distribuit, si non missas secundum consuetudinem complevit, quid de his censuris, quæso, promatis aperius. Ad summam certe qui nihil a Bonoso acceperunt, rei sunt usurpatæ dignitatis, qui conficiendorum sacramentorum sibi vindicaverunt, ^f aut non vindicaverunt auctoritatem, atque id se putaverunt esse, quod eis nulla fuerat regulari ratione concessum. Pervideat ergo dilectio vestra hactenus talia **196** transisse; et advertite, quod utique, ^g ut dicitis, necessitas imperavit, in pace jam constitutis Ecclesiis non posse præsumere; sed, ut sæpe accidit, quoties a populo aut a turba peccatur, quia in omnes propter multitudinem non potest vindicari, inultum ^h solere transire. Prior ergo dimittenda dico Dei iudicio, et de reliquo maxima sollicitudine præcavendum.

Cap. IV. — Veniam nunc ad maximum quasi quoddam thema Photinum; et, quod mihi anxium est ac difficillimum, ⁱ majorum revolvam sententias. Fuerat de illo quoque pacto, ut etiam ipsi commeministi, aliquid utique gravius constitutum. ^k Verum quia id per rumore falsum, ut asseritis, subreptum huc sedi, et elicitum per insidias demonstratis: quia res ad salutem rediit, ^l et vel veniam nos hanc in tantum vobis annitentibus post condemnationem ^m more apostolico subrogamus; tantisque vestris assertionibus, vobis tam bonis tamque charis non dare consensum, omnibus duris rebus durius arbitramur. Pro vestra ergo approbatione, fratres charissimi, et sententia ac postulatione episcopum Photinum habetote licitum ita constituere, ut deprecamini. Nostram ergo in melius conversam sententiam labore vel testimonio vestro compotes voti suscipite, atque ⁿ Eustachium a me

^a Dion., ad apostasiam revertens: quod emendatum est in Isid. et vulg. Concil., ab apostasia revertens et resipiscens.

^b Quesn. cum vulg. Concil., admitti. Dein Vind. cum Dion. et vetustioribus mss., quorum commissum. Tum Quesn. cum solo Oxon., post longam poenitentiam. Vind. et Vat. Regineæ, abolere, nominativo casu accepta longa poenitentia.

^c Solus Quesn., Bonoso. Post pauca in mss. Vind. et Vat. Regineæ, cum Dion., si statim discedentibus.

^d Ita nostri præstantiores codd. Vind., Vat. Regineæ, Barb. et alius Vat. Quesnellus et Constant. cum Dion., potest habere colorem aliquem excusationis.

^e Quesn., qui vel post annum aut mensem ad Ecclesiam redierunt, intelligimus eos qui a catholica; et infra, per istam institutionem locum in Ecclesia catholica reperire. Vind. mss. lectio, aliis mss. confirmata et a Coust. recepta, magis placuit. Solum Vind. cum Dion. et Vat. Regineæ addit alii ante voces qui vel post annum. Post nonnulla, Quesn. cum Dion., per istam institutionem locum in Ecclesia catholica reperire, de quo, etc. Prætulimus mss. Vind. et Vat. Regineæ. Constantius eandem lectionem recipiens, in Ecclesia catholica retinuit.

^f Vulg., tribuit. Melior visa est lectio ms. Vind. Dein solus Quesn. quid de hoc censetur.

^g Quesn. cum vulg. Concil. desiderat verba aut non vindicaverunt, quæ ex ms. Vind. cum Dion. et Coust. aliisque quampluribus codd. revocavimus. Sententia huius loci hæc est, ordinatos illicite a Bonoso, sive sibi vindicaverint, sive non vindicaverint conficien-

dorum sacramentorum auctoritatem, usurpatæ dignitatis reos esse, quippe qui nihil acceperint regularis, seu legitimæ potestatis. Hinc vox regulari, a Quesn. in sequentibus ommissa (observante P. Coustantio), necessaria est, uti existat in omnibus libris cum editis, tum mss., nisi quod in mss. hujus collectionis mendose habetur relaxandi, vel relaxari: quod postremum prima manu scriptum in cod. Vind. secunda emendatum est, et substitutum regulari.

^h Oxon. ms. delet ut dicitur. Vind. et Vat. Regineæ omittunt utique. Dein non præsumere, omisso verbo posse, legitur apud Coust., qui mallet legi non debere præsumere potius quam non posse. Cod. Vat. Regineæ mendose habet non præsum esse, pro non præsumere.

ⁱ Sic mss. hujus collectionis cum aliis. Dion., solet. Vulg. Concil. et Coust. cum aliis codd., Solet transire, priora dimittenda dico. Vat. Regineæ delet tantum ergo. Dein cod. Oxon., maxime præcavendum.

^k Codd. Vat. Regineæ, Barb. et alius Vat. cum cæteris collectionibus mss. et excusis, majorum meorum. Dein scripsimus aliquid utique cum nostris codd. Apud Quesn., aliud utique.

^l Quesn. Verum quoniam id per rumore falsum asseritis subreptum, etc. Melior lectio optimi cod. Vindeb., cum quo alii codd. et vulg. concinunt.

^m Vulg. delet et vel, quas voces inseruimus ex eodem cod. Vind. ac Vat. Regineæ, aliisque sex præstantioribus mss. apud Coustantium.

ⁿ Coust. cum duobus mss. Corb. et Colb., orz.

^o Sic omnes codices et excusi et mss., excepto Oxon., ex quo solus Quesn. edidit Eustachium 199

sepiissime comprobatur nolite expectare, ut diaconi gratia spoliatur. Sollicitos enim vos pro salute liber audio; contra 197 caput etiamsi faciendum sit, non libenter admitto: cui manum porrigitis, vobiscum porrgo; cui porrgo, mecum porrgite. Hæc enim ad Corinthios apostolica est declarata benignitas: ut in uno spiritu ductam ac reductam sententiam boni semper indifferenter sequantur. Nam, fateor, hæc me primum res bene habet erga Eustachium diaconum, quod nec contra fidem quidquam locutus sit, nec loquentem admiserit, nec ad mortem eum crimen aliquod commisisse, vel iactatum unquam, vel fictum ^a de eo recognoverim; et qui in his salvis est, si quo pacto conversationes amabiles non habet, habendus est ut minus pro tempore dilectus, non ut inimicus ^b æstimatus diabolo in perpetuum mancipandus. Cognosco illum inter ^c illas similitudines ac turbines contra multorum studia, non dico qualia, diversa sensisse; et cum hinc res calamitatesque ipsæ emendatas sint, ^d adhuc usque Dionisiani et Cyriaci subdiaconorum non potuisse apud vos ^e commendationem reviviscere. Exstinguite, queso, ab illo prædictis quorumcunque videtis animosas ac non justas emulationes: ut ipse apud nos integer, apud vos cum suis reparatus ^f profundam pacem, non fictam pervidens charitatem, omnibus vobis ac singulatim occurrat, charitatis vinculis, quæ nullis modis a Christo solvuntur, vobiscum pariter in perpetuum connexus lætetur in Domino. Datum idibus Decembris ^g Constantio V. C. consule.

198 CAPITULUM XXIII.

^h Epistola Innocentii papæ ad Decentium ⁱ Egubinum episcopum, sub titulis vii.

INNOCENTIUS DECENTIO episcopo Egubino j.

Si instituta ecclesiastica, ut sunt a beatis aposto-

plus a me, et sepiissime comprobatus, nolite, etc. Alii codd., *Eustasium*, alii cum vulg., *Eustatium*, vel *Eustachium*. Dein Quesn. cum quibusdam inferioris notæ codd., *etiamsi faciendum est*.

^a Voces de eo, quarum loco Quesnellus supposuit esse, ex Vind. ac duobus aliis mss. Vat. et Barb. cum editis Dion. et Concil. revocavimus. Cod. Vat. Regine delet utrumque.

^b Quesn. cum solo Oxon. deletit *æstimatus*: quam vocem et Thuan. et nostri omnes codd. ac vulg. exhibent. Cous. maluit *æstimatur*. Alias, *existimatus*.

^c Solus Quesn. omittit *illas*: et dein ms. Oxon. præterit *diversa*. Mox supplevimus *ipsæ* ex cod. Vind. aliisque vulg. et mss.

^d Sic cum quatuor nostris mss. Vind., Vat. Regine, alio Vat. et Barb., Constantius cum suis exemplaribus, *Ad hoc usque*. Quesn. cum aliis editis præterit *usque*. Mox quidam codd., *Dioseniani*, vel *Bezoniiani*; dein plerique, et *Quiriaci*.

^e Vulg. Concil. cum Dion. Hisp. et Isid., *emendationem*. Mox Quesn., *Compescite, queso*. Correximus auctoritate quatuor nostrorum cod. cum et sex P. Constantii. Dein pro animosas plerique mss. libri cum antiquis vulg. habent *animos*.

^f Quesn. cum iisdem edit. et Dion., *reparatus mereatur pacem, non fictam pervidens charitatem*. Omnibus (Dion. et editiones antiquæ addunt igitur) vobis ac singulatim occurrat charitas, et vinculis, quæ . . . connexa lætetur. Seculi sumus codd. Vindob., Vat. Barb. et Vat. Regine atque Constantium. Solum

lis tradita, integra vellent servare Domini sacerdotibus, nulla diversitas, nulla varietas in ipsis ordinibus et consecrationibus haberetur. Sed dum unusquisque, non quod traditum est, sed quod sibi visum fuerit, hoc existimat esse tenendum, inde diversa in diversis locis vel Ecclesiis aut teneri, aut celebrari videntur; ac si scandalum populis, qui dum nesciunt traditiones antiquas humana presumptione corruptas, putant sibi aut Ecclesias non convenire, aut ab apostolis vel apostolicis ^a viris contrarietatem induciant. Quis enim nesciat aut non advertat id quod a principe apostolorum Petro Romanæ Ecclesiæ traditum est, ac nunc usque custoditur, ab omnibus debere servari, nec superduci aut introduci aliquid quod auctoritatem non habeat, aut aliunde accipere vi-

^b deatur exemplum? præsertim cum sit manifestum in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam, insulasque interjacentes, nullum instituisse

^c Ecclesias, nisi eos quos venerabilis apostolus Petrus aut ejus successores constituerunt sacerdotes.

Aut legant si in his provinciis alius apostolorum

^d 199 invenitur aut legitur docuisse. Qui si non legunt, quia nusquam inveniunt, oportet eos hoc sequi

quod Ecclesia Romana custodit, a qua eos principium accepisse non dubium est: ne dum peregrinis asser-

tionibus student, caput institutionum videantur omit-

tere. Sæpe dilectionem tuam ad Urbem venisse, ac nobiscum ^e in ecclesiam convenisse non dubium est;

et quem morem vel in consecrandis mysteriis, vel in cæteris arcanis agendis teneat, cognovisse. Quod

^f sufficere ^g ad informationem Ecclesiæ tuæ vel reform-

ationem, si præcessores tui minus aliquid aut aliter tenuerint, satis certum haberemus, nisi de ali-

quibus consulendos nos esse duxisses. Quibus idcirco respondemus, non quod te aliqua ignorare

Vat. et Barb. habent *vinculisque quæ*: melius si legeretur *charitatisque vinculis, quæ*. Mox cod. Thuan., in *perpetuum Ecclesia connexa*.

^h Codd. hujus collectionis nec non Vat. et Barb. perperam, *Constantino pro Constantio*. In ms. Vind. *Constantino* præmittitur manu antiqua *Fl.*, uti legitur etiam in alio ms. apud Harduinum, et in Vat. Regine. Melius apud Constantium Flavio Constantio, qui sane anno 414, cum scripta fuit hæc epistola, consulatum gessit.

ⁱ Hæc epistola, præter mss. hujus collectionis, describitur etiam in codd. collectionum Dion., Hisp., Isid., Barb. 2888, et Corbeiensis.

^j Vulg. cum Dion., *Egubinum*.

^k Quesn. addit *salutem* cum vulg. ex Dionysio. Delevimus auctoritate ms. Vind. et aliorum optimæ notæ.

^l Cod. Vind. cum aliis quinque laudatis a P. Coust. habet *ipsis*. Barb. vero tantum habet *aut ab apostolis ipsis contrarietatem induciant*.

^m Solus Quesn., *Ecclesias*. Dein cod. Barb. cum aliis vulg., *constituerint*.

ⁿ Vulg., in *Ecclesia*.

^o Codd. Vind. et Barb. cum aliis plerisque et Dion. addunt *arbitraretur*: quod abundat, nisi postea legendum credatur cum Barb. *sed certum haberem*. Cod. Vind. habet pariter *haberem*. Sequentia vero respondemus, credamus, cum præferendum suadent habemus, tum arbitraretur delendum ostendunt.

trahamus, sed ut maiori auctoritate vel tua instituta, vel si qui a Romana Ecclesia institutionibus erant, aut commemoras, aut indicare non differas; ut scire valeamus ^a qui sunt qui aut novitates inducunt, aut alterius Ecclesie quam Romana existimant consuetudinem esse servandam.

Cap. I. — Pacem igitur asseris ante confecta mysteria quaedam populis imperare, vel sibi inter ^b se sacerdotes tradere, cum post omnia, quae aperire nos debent, maxime necessario indicenda, per quam constet populum ad omnia quae in mysteriis aguntur etiam in ecclesia celebrantur, praebuisse consensum, et hinc esse pacis concludentis signaculo demonstratur.

Cap. II. — De nominibus vero recitandis antequam ^c precem sacerdos faciat, atque eorum oblationes quorum nomina recitanda sunt, oratione commendat, quam superfluum sit, et ipso ^d per ipsam prudentiam recognoscis: ut cuius hostiam necdum Deo offeras, eius nomen ante inanes, quamvis illi incorporeum nihil sit. Prius ergo oblationes sunt commendanda, ac tum eorum nomina quorum sunt, edicenda; ut inter sacra mysteria nominentur, ^e non inter alia quae ante praemisimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus.

Cap. III. — De consignandis vero infantibus, manifestum est non ab alio quam ab episcopo fieri licere. Nam presbyteri, licet ^f sicut sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habent. Hoc autem pontificatus solis deberi, ut vel consignent, vel Paracletum ^g Spiritum tradant, non solum ecclesiastica consuetudo demonstrat, verum illa lectio Actuum apostolorum quae asserit Petrum et Joannem esse discipulos qui iam baptizatis ^h traderent Spiritum sanctum. Nam presbyteris, seu extra episcopum, aut praesente episcopo cum baptizant, chrismate baptizatos ungere licet, sed quod ab episcopo fuerit consecratum, non tamen frontem ⁱ ex eodem oleo signare, quod solis debetur episcopis cum tradunt Spiritum Paracletum. Verba vero dicere non possum, ne magis prodere videar quam ad consultationem respondere.

^a Cod. Barb. cum vulgatis, melius, qui sint.

^b Nostri codd. Vind. et Barb. cum Dion. et vulg. Concil. delent ^{ag} Dein Barb. cum Merlino et aliis codd., ^{ag} necessaria.

^c Barb. cum vulg. Concil., ^{ag} preces. Dein, una oratione idem cod. Barb. cum Const. et ceteris collectionibus editis.

^d Alii, pro tua prudentia.

^e Quaesn. non intra; et post pauca, ut ipsis futuris mysteriis viam ante precibus aperiamus, rofragantibus nostris codd. et vulgatis. Dein Barb. ms., ^{ag} praemisimus, melius.

^f Const. ex ms. Corb. et duobus aliis, ^{ag} secundi sint sacerdotes; ac mox ex iisdem codd.: ^{ag} Hoc autem Pontificium solis debetur episcopis, ut vel consignent, etc.

^g Solus Quaesn. pro Spiritum habet Sanctum. Mox codd. altarum collectionum cum ceteris vulg., verum et illa lectio. Quaesn., Apostolicorum Actuum.

^h Nostri duo codd. Vind. et Barb., tradant.

Cap. IV. — Sabbato vero jejunandum esse, rata evidentiissima ⁱ demonstrat. Nam si diem Dominicum ob venerabilem Resurrectionem Domini nostri Jesu Christi, non solum in Pascha celebramus, verum etiam per singulos circulos hebdomadarum ipsius diei imaginem frequentamus, ac ^k sexta feria propter Passionem Domini jejunamus; sabbatum praetermittere non debemus, qui (dies) inter tristitiam et laetitiam temporis illius videtur inclusus. Nam utique constat apostolos hinc ista et in memoriam fuisse, et propter metum Judaeorum se coeuluisse. Quod utique non dubium est in tantum eos jejunasse hinc memorato, ut traditio Ecclesiae habeat isto biduo sacramenta penitus non celebrari. Quae forma utique per singulas ^l est tenenda hebdomadas, propter id quod commemoratio diei illius semper est celebranda. Quod si putant semel atque uno sabbato jejunandum, ergo et ^m Dominica, et sexta feria, semel in Pascha erit utique celebranda. Si autem Domini diei ac sextae feriae per singulas hebdomadas reparanda imago est, demeritis est hinc agere consuetudinem, ⁿ sabbato praetermissa, cum non disparem habeat causam a sexta feria videlicet, in qua Dominus passus est, quando et ad inferos fuit, ut tertia die resurgens laetitiam redderet post biduanam tristitiam praecedentem. Non ergo negamus sexta feria jejunandum, sed dicimus et sabbato hoc agendum; ^o quia ambo dies tristitiam apostolis vel illi qui Christum secuti sunt, indixerunt. Qui die Dominico exilarati, non solum ipsam festivitissimum esse voluerunt, verum etiam per omnes

Cap. V. — De fermento vero quod die Dominica per titulos militum, superfluum nos ^p consulere voluisti; cum omnes ecclesiae nostrae sint intra civitatem constitutae. Quorum presbyteri, quia die ipse propter plebem sibi gradatam nobiscum convenire non possunt, ideoque fermentum a nobis confectum per acolythos accipiunt, ut se a nostra communione, maxime illa die, non iudicent separatos; quod per parochias fieri debere non puto, quia ^q nec longe portanda sunt sacramenta, nec nos per cunctas di-

Cap. VI. — De fermento vero quod die Dominica per titulos militum, superfluum nos ^p consulere voluisti; cum omnes ecclesiae nostrae sint intra civitatem constitutae. Quorum presbyteri, quia die ipse propter plebem sibi gradatam nobiscum convenire non possunt, ideoque fermentum a nobis confectum per acolythos accipiunt, ut se a nostra communione, maxime illa die, non iudicent separatos; quod per parochias fieri debere non puto, quia ^q nec longe portanda sunt sacramenta, nec nos per cunctas di-

D ⁱ Solus Quaesn. omittit propositionem ^{ag}; et dein habet dare pro dicere.

^j Solus Quaesn., declarat.

^k Particulari sit, a Quaesn. cum Dion. insertam, auctoritate nostrorum codicum et auctoritatem editionum delevisimus. Dein nomen dies, a Quaesnello per apiculis gratia additum, mas, ignorant. Alii vulg., quod...inclusum.

^l Cum mas. et ceteris edit. adieciimus verbum est, et dein id a Quaesnello omissa.

^m Vind. cum aliis codd. apud Const., Dominicum...celebrandum.

ⁿ Cod. Barb., qui. Mas. ex msa. et vulg. rogati sunt vel sit, et dein festivitissimum. Quaesn. et sit...festivum.

^o Quaesn. ms., consensuati, cum. Dein Barb., propter plebem sibi commisit.

^p Sic codd. cum vulg. Concil. et Const. Quaesnellus et Dion., non longe.

versa constitutus presbyteris destinamus, et presbyteri eorum consiliorum ius habeant et licentiam.

CAP. VI. — De iis vero baptizatis qui postea a daemonio, vitio aliquo aut peccato interveniente, arripiuntur, quomodo dilata tua si a presbytero aut diacono possint aut debeant **202** designari; quod hoc nisi episcopum precipere non licet: nam eis manus imponenda omnia non est, nisi episcopus auctoritatem dederit id efficiendi. Ut autem fiat, episcopi ut imperare ut manus eis vel a presbytero, vel a ceteris clericis imponatur. Nam quomodo id fieri sine magno labore poterit, ut longa constitutus energumenus ad episcopum deducatur, cum, si talis casus ei in itinere acciderit, nec est postari ad episcopum, nec reformi ad sua facile possit?

CAP. VII. — De penitentibus autem qui sive ex gravioribus commissis, sive ex levioribus penitentiam gerunt, si nulla interveniat agritudo, quinta feria ante Pascha eis remittendum, Romana Ecclesia consuevit demonstrat. Ceterum de estimando penitere Jeliectorum sacerdotis est iudicare, ut attendat ad confessionem penitentis, et ad fletus atque lacrymas corrigentis; ac tum jubere dimitti, cum videtur congruam satisfactionem. Sane si quis in agitudine incidit, atque usque ad desperationem venerit, et ante tempus Paschae relaxandum, ne de sacro absque communione discedat.

CAP. VIII. — Sane quoniam de hoc, sicuti de ceteris, consulere voluit tua dilectio, adiecit etiam filius meus Coelestinus diaconus in epistola sua esse a tua dilectione positum illud, quod in beati apostoli Jacobi epistola conscriptum est: *Si infirmus aliquis in*

vois est, 203 vocet presbyteros Ecclesiae, et orent super ipsum, ungentes eum oleo in nomine Domini; et oratio in fide salvabit laborantem, et suscitabit illum Dominus; et, si peccata fecit, remittet ei. Quod non est dubium de fidelibus agrotantibus accipi vel intelligi debere, qui sacro oleo chrismatis perungi possunt; et quo ab episcopo confecto, non solum sacerdotibus, sed et omnibus uti Christianis licet in sua aut suorum necessitate ungerendo. Ceterum illud in peritio videmus adiectum, ut de episcopo ambigatur, quod presbyteris licere non dubium est. Nam idcirco presbyteris dictum est, quia episcopi aliis occupationibus impediti ad omnes languidos ire non possunt. Ceterum si episcopus aut potest, aut dignum ducit aliquem a se visitandum, et benedicere et tangere chrismate, sine cunctatione potest, cuius est ipsius chrisma conficere. Nam penitentibus invid infundi non potest, quia genus sacramenti est. Nam quibus reliqua sacramenta negantur, quomodo unum genus putatur posse concedi?

Ita igitur, frater charissime, omnibus quae tua dilectio voluit a nobis exponi, prout potissimum respondere auravimus, ut Ecclesia tua Romanam consecutidicem, a qua origines ducit, servare valeat alius custodire. Reliqua vero, quae scribi fas non erat, cum adiutoria, interrogati poterimus edicere. Erit autem Domini potentiam etiam id procurare, ut et tuam Ecclesiam, et clericos vestros qui sub tua pontificia divitia famulantur officia bene instituas, et aliis formam vitam quam debeant imitari. Data 1 xiv kal. Aprilis Theodosio Augusto septies et Palladio Y. C. consulibus.

* Quesn. cum mss. Hisp. et Isid.; ut et presbyteri. Thuan., ut presbyteri eorum. Vind. cum Pith., et presbyteri eorum; at secunda manu ut in textu: quae lectio potiorum mss. est. Mallemus cum et presbyteri; vel scribendum habent. Innocentius enim per parochias rurales sacramenta haud mittenda esse affirmat, quia longe portanda non sunt, sicut ea nec presbyteris cimiteriorum destinant, hacque de causa ejusmodi presbyteris sacramentorum conficiendorum ius et licentia est.

* Quesnellus hic inseruit quaevis dilectio tua, quae cum mss. aliisque vulgaribus inferius rejecimus. Mox idem Quesn. cum Dion., aut vitio: deleverimus aut cum Vind., Barb., aliisque sincerioribus exemplaribus et editionibus.

* Quesn., consignari, quod, nisi episcopus praeceperit, non licet. Rom. edit. cum vulg. Concil., consignari, quod hoc nisi episcopis praecipere non licet. At designari habent nostri codd. Vind. et Barb., nec non Corb. et Colbert. ac ceteri huius collectionis, quos Constantius laudat, ita et legisse videtur Dionysius, cuius exemplum Regium, teste eodem Constantio, praeter assignari, Dein quod hoc nisi episcopum praecipere non licet, ex Vind. recepit, confirmaturque eodem vetustissimo exemplari Regio Dionysiano. Accedit cod. Barb., qui solum mendose pro nisi episcopum habet ipsi episcopo, contra Innocentii mentem sequentibus verbis expressam nisi episcopum auctoritatem dederit; et episcopi est imperare. Ex vulgata lectione consignari nonnulli hunc locum de sacramento confirmationis explicarunt. At de fidelibus baptizatis, qui ex veteri disciplina iam confirmati fuerant, hic sermo est. Facultas autem ministrandi sacramentum confirmationis, quam solis episcopis idem pontifex

haec ipse in epistola asserit, presbyteris aut diaconis, episcopo concedente, tributa dici nequit. Hinc melior via est lectio designandi dissipata a voce consignandi, quae ante S. pontifex sacramentum confirmationis indicavit. Innuitur autem ea manuum impositio super energumenos, quae in antiqua Ecclesiarum ritibus apud P. Martene descripta lib. iii, c. 9, episcopo praecipiente non solum a presbyteris et diaconis, verum etiam, ut mox traditur, a ceteris clericis praestari poterat.

* Solus Quesn., ferri. Dein Vind. mss., interemerit. Const. cum duobus mss., satisfactionem suam. Vel si quis. Dein al., deventerit, et est. Post pauca in Oxon. docet Pascha.

* Sic Vind. cum aliis antiquioribus codd. huius collectionis a Constantio inspectis, quibus conciliant et alia vetustiores mss. collectiones, quae antiquam versionem exhibent. Vide plura apud Constantium. Vind. in fine huius textus habet remittet. Barb. cum aliis omittit Ecclesiae. Quesnellus lectionem Vulgatam maxime affinem recepit. Infirmus quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesiae, et quent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini; et oratio fidei salvabit infirmum, et suscitabit eum Dominus, et si in peccatis sit, dimittentur ei.

* Const., quod ab episcopo confectum... unguendum. Sic Vind. et Barb. ac ceteri plures a Constantio laudati cum Dion. et Const. Codex Thuan. cum vulg. Concil., De presbyteris. Quesn., presbyteros.

* Solus Quesn., ungere. Nostri codd. cum ipso Thuan., tangere chrismate, uti apud S. Gregorium lib. iv, ep. 26, ad Januarium.

* Cod. Thuan., xii kal. Barb., xii kal.

204 CAPITULUM XXIV.

* *Epistola Innocentii ad Victorium episcopum Rothomagensis: sub titulis xv.*

INNOCENTIUS ^a VICTORIO Rothomagensi episcopo *

Etsi tibi, frater charissime, pro merito et honore sacerdotii quo plurimum polles, vivendi et docendi ^a secundum ecclesiasticas regulas nota sunt omnia, neque est aliquid quod de sacris lectionibus tibi minus collectum esse videatur; tamen quia Romanæ Ecclesiæ normam ^a atque auctoritatem magnopere postulasti, voluntati tuæ admodum morem gerens, digestas vitæ et morum probabilius disciplinas annexas litteris meis misi, per quas advertant Ecclesiæ regionis vestræ populi ^f quibus rebus et regulis Christianorum vita in sua cujusque professione debeat contineri, qualisque servetur in urbis Romæ ecclesiæ ^a disciplina. Erit dilectionis tuæ per plebes finitimas et consacerdotes nostros qui in illis regionibus propriis Ecclesiis præsent, regularum hunc librum quasi didascalicum atque monitorem sedulo insinuare, ut et nostros cognoscere, et ad fidem confluentium mores valeant docendi sedulitate formare. Aut enim propositum suum ex hac nostra congruenti lectione cognoscent, aut si quid adhuc desideratur, facile poterant ex bona imitatione supplere.

Incipiamus igitur adjuvante ^a sancto apostolo Petro, per quem et apostolatus et episcopatus in Christo cepit exordium: ut quoniam plures sæpe emeruerunt causæ, quæ in aliquantis non erant causæ, sed crimina, ut de cætero sollicitudo sit unicuique sacerdoti in sua Ecclesia curam huiusmodi habere, sicut apo-

A stotus prædicat Paulus, **205** talem Ecclesiam Deo exhibendam, non habentem maculam aut rugam (Ephes. v, 27): ne affectus morbida oris affectu conscientia nostra contaminata violetur. Propter eos igitur qui vel ignorantia vel desidia non tenent ecclesiasticam disciplinam, et multa non præsumenda præsumunt, recte postulasti ut in illis partibus istiusmodi quam tenet Ecclesiæ Romana forma serveatur; non quo nota præcepta aliqua imperentur; sed ea quæ per desidia aliquorum neglecta sunt, ab omnibus observari cupiamus: quæ tamen apostolica et Patrum traditione sunt constituta. Scriptum namque est ad Thessalonicenses, ^a Paulo monente: *Stare et tenete traditiones nostras, quas tradidi vobis sive per verbum, sive per epistolam* (II Thess. ii, 15). Illud tuam certe mentem debet ^a vehementius excitare, ut ab omni labe sæculi istius immunis ante Dei conspectum et securus inveniaris: cui enim multum creditur, plus ab eo exigitur usura penarum. Ergo quoniam non pro nobis tantum, sed et pro populo Christi cogimur præstare rationem, ^a disciplina deiifica populum erudit debemus. ^a Existerunt enim nonnulli qui, statuta maiorum non tenentes, castitatem Ecclesiæ suæ **206** præsumptione violarent, populi favorem sequentes, et Dei iudicium non timentes. Ergo ne silentio nostro ^a existimetur his præbere consensum, Domino dicente: *Videbas furem et curabas cum eo* (Pa. xlii, 18): hæc sunt quæ deinceps intuitu divini iudicii omnem catholicum episcopum expedit custodire.

CAP. I. — Primum ut extra conscientiam metropolitani episcopi nullus audeat ^a ordinare. Integrum

* Exstat in mss. nostræ collectionis, in Dion., Hisp. et Isid., Vat. Regiæ 1997, Colbert., Lucensi, Barb. 3888, Corb. et Fossatiensi.

^a Cod. Barb. cum aliquot aliis mss., *Victorio*. Vat. Regiæ et Lucen., *Victorio*. Alii quidam eodd., *Victorio*.

^a Quæsn. addit *salutem*. Deleat nostri codd.

^a Ita codd. huius collectionis cum Fossat. et Dion. Exemplar vero Barberinum cum aliis viginti et amplius laudatis a Constantio, *ecclesiasticæ regulæ nota sunt omnia*. In Vindeb. secunda manu deleta tantum fuit præpositio *secundum*. Cod. Vat. Reg., *ecclesiasticæ nota est in te regula, neque sit*. Mox, tibi videatur ignotum in mss. Barb. et Vat. Reg.

^a Pervetus codex Barb. ac ex eo Sirmond. et Labb., *ad auctoritatem*: quæ lectio Romanæ Ecclesiæ normam *ad auctoritatem* quesitam et adhibitam significat.

^f Vindeb. prima manu cum Corb. et Fossat., *quibus et regulis*; at secunda manu in illo additum *rebus*. Unus Colbert. cod., *quibus regulis*.

^a Cod. Barb., *ordo servetur*. In Vat. Reg. prima manu idem legitur; at secunda *sacerdoti* deletum. Mox Quæsn., *Erit ergo dilectionis*. Delevimus ergo auctoritate nostrorum codicum et cæterarum editionum.

^a Antiquæ editiones Concil. cum mss. Hisp. et Isid. addunt *Deo, et*.

^a Quæsn. addit *epistola secunda*: deleat nostri codices, uti etiam Dion., Labb. et Coust. In mss. Colb., Fossat. et Corb., *ad Timotheum*: sed in Corb. secundis caris emendatum *ad Thessalonicenses*. In prisca edit. Concil. cum mss. collectionum Hadrian. et Hisp. legitur *ad Thessalonicenses II et ad Timotheum*. Barb., *Apostolo monente*. Vat. Reg., *apostolo*

Paulo monente. Mox Vindeb. delet voces *quas tradidi vobis*.

^a Vox *vehementius*, à Quæsnello omissa, ex nostris codicibus et vulgatis restituitur. Mox Barb. omittit *immunis*; et cum cæteris vulgatis delet et ante *securus*. Dein voces *usura penarum* in pluribus mss. prætermisiss, huius et aliarum antiquiorum collectionum exemplaria retinent. Postea pro *Christi* editio Rom. habet *credito*.

^a Ita codd. Thuan. et Vindeb. huius collectionis, cum Dionysii exemplo Regio et edit. Romana. Codd. Vat. Regiæ et Barb., *disciplina Dominica*. Corb. et Fossat. mss., quos Constantinus secutus est, *disciplinam deiificam*; duo Colb., *disciplinam Dominicam*. In mss. collect. Hadrianæ, *disciplina sanctifica*, vel, cum Justello, *sanctificata*. Codd. Hisp. et Isid., *disciplina sanctificare*. Hinc lectio cod. Oxon., quæ Quæsnellus arripuit, etsi a codice Isidoriano Merlino comprobetur, sincera haberi nequit. Est autem huiusmodi: *idecirco disciplina Dei sanctificare populum et erudire*.

^a Sic cod. Vindeb. cum Dion. et antiquioribus mss. apud Constantium. Quæsn. cum Oxon. et nostris Barb. et Vat. Regiæ, nec non cum exemplis Hisp. et Isid., et antiquis Concil. editionibus: *Quosdam autem asseris existisse, qui statuta*. Mox Quæsn. cum eodem Oxon., *violant*; alias, *violant*.

^a Quæsn., *videamur*; et dein *Domino dicente per Prophetam*: *Videbas*. Sincerores nostræ collectionis codd. prætulimus. Mss. Vat. Reg., Barb., Hisp. et Isid. voces *per Prophetam* retinent.

^a Idem Quæsn., cum mss. Oxon., Hisp. et Isid., post *ordinare*, ac dein post *præsumat*, addit *episcopum*: delet nostri et cæterarum collectionum codices; ex quibus mox *enim* inseruimus. Post pauca

enim est iudicium quod plurimorum sententiis confirmatur : ne unus episcopus ordinare præsumat, ne fortivum beneficium præstitum videatur. Hoc enim ^a et in synodo Nicæna constitutum est atque definitum.

CAP. II. — Item si quis post remissionem peccatorum cingulum militiæ secularis habuerit, ad clericatum admitti omnino non debet.

CAP. III. — Si quæ autem causæ vel contentiones inter clericos ^b tñ superioris ordinis quam etiam inferioris exortæ fuerint, ut secundum synodum Nicænam congregatis ejusdem provincie episcopis ^c jurgium terminetur; nec alicui liceat, sine præjudicio tamen Romanæ Ecclesiæ, ^d relictis iis sacerdotibus qui in eadem provincia Dei Ecclesias nutu divino gubernant, 207 ad alias convolare provincias. ^e Quod si quis forte præsumpserit, et ab officio clericatus summotus, et injuriarum reus ab omnibus judicetur.

CAP. IV. — Si autem majores causæ in medium fuerint devolutæ, ad sedem apostolicam, sicut synodus statuit ^f, post iudicium episcopale referantur.

nec unus aliquot mss. et excusi libri non male præferunt.

^a Sic antiqui hujus collectionis codd. Thuan. et Vindeb. cum Dion., Labb. et Coust. Quesnellus cum Oxon., et synodus Nicæna constituit et definit. Mox c. 2 adjectum Item; et initio c. 5 autem, ope nostro- rum codicum et vulgatorum.

^b Quesnellus hanc postillam margini apposuit : *Et laicos addunt Oxon., Is. et Romana editio ad marginem, sed mendose; nihil enim de laicis in Nicæno.* Mox post verbum fuerint idem Oxon. addit placuit. Nos at ex nostris codd. et vulg. addidimus, ac ex iisdem econtra delevimus omnibus, quæ vox a Quesnello post congregatis inserta fuit. In ms. Colb. Longobardico, qui similis est Lucensi, nec non in Vat. Reginz, desunt secundum synodum Nicænam.

^c Codd. Barb. et Oxon., iudicium.

^d Quesn. in notatione marginali : Oxon., Is. et vulg. addunt : cui in omnibus causis debet reverentia custodiri. Verum nec in Thuan. ms., nec apud Dion., nec in epistola 40 Nicolai PP. I ad episcopos Galliarum, hæc parenthesis legitur, nec in antiquissimo codice Corbeiensi, in quo recentiori manu supra lineam addita est. Negari quidem nequit in antiquioribus hujus collectionis mss. Vindeb., Thuan. et Pith., hanc pericopeam desiderari, sicut etiam in exemplaribus collectionis Dionysianæ, quæ in Hadrianæam transiit; cumque Nicolaus I his Hadrianæis exemplis usus sit, nihil mirum si hic quoque pontifex ea verba omisit. At eadem leguntur in aliis sex vel septem distinctis collectionibus, nimirum in tribus vetustissimis, quarum una exstat in ms. Vat. Reginz, altera in mss. Longobardico Colbertino et Lucensi, tertia in Barb. 2888 et Vat. 1542, ac præterea in alia antiqua Colb. 3568, in Hispanica, quæ licet ex Dionysiana hanc epistolam transcriperit, hanc tamen pericopeam sive ex aliquo Dionysii codice, sive ex alia vetustiore collectione inseruit; ac in Isidoriana, quæ ex Hispanica hanc epistolam derivavit. Tandem in celeberrimo et per vetusto exemplari Corbeiensi, non recentiori, sed (uti Constantius testatur) ab antiqua manu, ac prorsus eadem quæ omissa verba suppleret solet, adjecta sunt; ac propterea idem Constantius ea verba uti Innocentii genuina textui inserenda putavit. Hæc autem in nostro textu non recipimus, non quod ea non credamus verba Innocentii, sed quia eam collectionem edimus, cujus sinceriora exemplaria hujusmodi parenthesis ignorant. Mirum vero maxime est eandem fuisse expunctam etiam in

CAP. V. — Ut mulierem ^a clericus non ducat uxorem; quia scriptum est : *Sacerdos virginem uxorem accipiat, non viduam, non ejectam.* Utique qui ad sacerdotium labore suo et vitæ probitate contendit, cavere debet ne hoc præjudicio impeditus pervenire non possit.

CAP. VI. — Ut is qui ^b mulierem, licet laicam, duxerit uxorem, sive ante baptismum, sive post baptismum, non admittatur ad clerum; quia eodem vitio videtur exclusus. In baptismo enim crimina dimittuntur, non acceptæ uxoris consortium relaxatur.

CAP. VII. — Ne is qui secundam duxerit uxorem clericus fiat; quia scriptum est : *Unus uxoris virum* (1 Tim. III, 2); ^c et iterum : *Sacerdotes mei aemel nubant;* et alibi : *Sacerdotes mei non nubent amplius.* B Ac ne ab aliquibus existimetur ante 208 baptismum si forte quis accepit uxorem, et ea de sæculo recedente, alteram duxerit, in baptismo esse dimissum; satis errat a regula; ^d quia in baptismo remittuntur peccata, non acceptarum uxorum numerus aboletur, cum utique uxor ex præcepto legis ducatur (Lev.

editione Quesnelli, qui dissert. 12, c. 4, n. 5, ea verba a Romanis in suo codice inserta contendit. Si enim Romanum codicem se edere credidit, excludi ab eo non poterant verba quæ ipsius propria judicantur. In hæc parenthesi quidam codices pro debet habent debatur.

^e Cod. Oxon. et ex eo Quesn. intra parentheses addunt : *aut aliarum provinciarum prius episcoporum iudicium expetere vel pati.* Idem habet Isid. Merlini, qui solum pro pati proferit experiri. Desunt in Thuan., Vind., Barb., Vat. Reginz, Dion., aliisque sincerioribus exemplaribus. Post pauca Quesn. cum Oxon., velut injuriarum.

^f Addit Oxon. et beata consuetudo exigit : quæ verba antiquiores hujus collectionis codices Thuan., Vind., et Pith. ignorant. Notandum vero est in collectionibus diversis tria diversa proferri. Codices Dionysii, et Hadrianei, qui a Dionysio promanant, cum purioribus nostræ collectionis exemplaribus aliisque indicatis a P. Constantio habent, sicut synodus statuit. Quatuor aliæ vetustiores collectiones, quarum tres sunt Italice, hoc est Vat. Reginz 1997, Colb. Lucensis, Barb. 2888 et Vat. 1542 ac Colb. 3568, præferunt hæc tantum verba, sicut, vel ut vetus consuetudo exigit. Utrumque autem cum ms. Oxoniensi nostræ collectionis exhibent mss. collectionum Hisp. et Isid., nisi quod hi pro vetus habent beata; ac propterea utrumque optimis exemplaribus fultum P. Constantius recepit.

^g Quesn. cum mss. Hisp. et Isid. addit viduam. Dion. habet viduam, sed delet mulierem. Nostri codices cum aliis antiquioribus libris solum præferunt mulierem, quæ vox frequentius pro non virgine accipitur. Hic Innocentius plura sumpsit ex Siricii epistola ad Africanos, in qua similiter n. 4 legitur : *Ut mulierem clericus non ducat uxorem.* Mox pro non ejectam duo codd. Corb. et Colb. apud Coust. habent nec relictam.

^h Sic nostri, et potiores codd. Quesnellus cum Dion., Hisp. et Isid., viduam, ac dein remittuntur.

ⁱ Codd. Vat. Reginz, Colb. Lucensis, et alius Colb. 3568 cum Barb. 2888, et simili Vat., duo sequentia testimonia prætereunt. Vind. prima manu omisit solum tertium : et alibi : *Sacerdotes, etc.*, at secundis curis additum fuit.

^j Coust. cum mss. Corb. et Colb., qui in baptismo hoc putat dimitti : remittuntur peccata. Barb., nec acceptarum.

xi); in tantum, ut * in paradiso (*Gen. ii, 25*), cum parentes humani generis conjungerentur, ab ipso Domino sint benedicti; et Salomon dicat: *A Deo preparatur viro uxor* (*Prov. xiv*). Quam formam etiam omnes sacerdotes servare, usque ipsa Ecclesiæ demonstrat. Satis enim absurdum est aliquem credere uxorem ante baptismum acceptam, post baptismum non computari, cum benedictio quæ super nubentes per sacerdotem imponitur, non materiam delinquendi dedisse, sed formam tenuisse legis a Deo antiquitus institutæ doceatur. Quod si non putatur uxor esse computanda quæ ante baptismum ducta est, ergo nec filii qui ante baptismum geniti sunt, pro filiis habentur.

CAP. VIII. — Ut de aliena Ecclesia ordinare clericum nullus usurpet, nisi ejus episcopus exoratus precibus concedere voluerit. Hoc etiam synodus statuit Nicæna: ut abjectum ab altero 209 clericum altera Ecclesia non recipiat.

CAP. IX. — Ut venientes a Novatianis vel Montensibus per manus tantum impositionem suscipiantur; quia quamvis ab hæreticis, tamen in Christi nomine baptizati sunt: præter eos qui ⁴ si forte a nobis ad illos transeunt rebaptizati sunt, hi si resipiscentes et ruinam suam cogitantes redire maluerint, sub longa poenitentiae satisfactione admittendi sunt.

CAP. X. — Præterea, quod dignum, et pudicum, et honestum est, tenere Ecclesiæ omnino debet: ut sacerdotes et levites cum uxoribus suis non coeant, quia ministerii quotidiani necessitatibus occupantur: scriptum est enim: *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, Dominus Deus vester* (*Lev. xi, 44, et xx, 7*).

* Quæstio addit et; delevisimus cum nostris codd. Vind. et Barb. Mox codd. Vat. Reginz et Barb. cum aliis vulg., *preparabitur*.

¹ Sic nostri codd. Vind., Vat. Reginz, et Barb., cum Corb., Fossat. et duobus Colb. Quæsnellus, *habendi sunt*, cum solo Oxon. Const. cum Dion. Regio, *habebantur*. Cætera editiones cum aliis codd., *habentur*.

* Codd. Barb. et Vat. Reginz, *Quod etiam Nicæna videtur synodus continere: Abjectus a sua Ecclesia clericus ab altera non suscipiatur Ecclesia*.

⁴ Quæstio. omittit si, ac deinceps cum ms. Oxon., Colb. et Corb., *baptizati sunt*, et postea *voluerint*. Secuti sumus optima exemplaria Vind., Vat. Reginz et Barb., quibuscum alii plures concinunt. De rebaptizatis quidem sermonem esse contextus exigit, nec non epistola Siricii ad Africanos, quam Innocentius præ oculis habuit.

* Alii, omnimodo. Mox pro non coeant Barb., Vat. Reginz, et Colb. Lucenz., non misceantur; et deinceps cum aliis pluribus, *quoniam et ego*, ut supra in epistola ad Exsuperium, c. 1, pariter legitur.

¹ Codd. Vind., Vat. Reg. et Barb. delent si; melius cæteri exhibent.

* Ab hæc loco, ut notavit Quæsnellus, usque ad cap. 11, eadem fere habentur in epistola ad Exsuperium Tolosanum, ad quam remittit codex Thuanus hæc omissiones. Tum hæc epistola, tum illa ad Exsuperium duobus Gallicanis episcopis tradita; et nihilominus idem Innocentius aliquot periodos totidem fere verbis ex una traduxit in alteram. Nihil ergo mirum si S. Leo quædam ex epistola 3 ad Septimum excerpserit in ep. 48 ad Januarium, et ex epist. 134 ad Palæstinum alia transtulit in epistolam 165 ad Leonem Augustum.

¹ Crabbus minutiori characterē hic addit quam,

A Nam ¹ si prisci temporibus de templo Dei sacerdotes anno vicis sum non discidebant, sicut de Zacharia legimus, nec domum suam omnino tangebant, quibus utique propter sobolis successionem uxoris unus fuerat relaxatus, quia ex alia tribu, et præter ² ex semine Aaron ad sacerdotium nullus fuerat præceptum accedere; quanto magis hi sacerdotes vel levites pudicitiam ex die ordinationis sum servare debant, quibus vel sacerdotium, vel ministerium sine successione est, nec præterit dies qua vel a sacrificiis 210 divinis, aut a baptismatis officio vacent? Nam si Paulus ad Corinthios scribit, dicens: *Abstinate vos ad tempus, ut sacris orationi* (1 Cor. vii, 5), et hoc utique laici præcipit; multo magis sacerdotes, quibus, et orandi, et sacrificandi iuge officium est, semper debebunt ab hujusmodi consortio abstinere. Qui ¹ si contaminatus fuerit carnali concupiscentia, quo pudore vel sacrificare usurpabit; aut qua conscientia, quove merito ¹ exandiri se credet, cum dictum sit: *Omnia munda mundis; coingunatis autem et infidelibus nihil mundum*? Sed fortasse licere hoc credit, quia scriptum est: *Unius uxoris virum* (Tit. i, 45). ² Non permanentem in concupiscentia generandi dixit, sed propter continentiam futuram. Neque enim integros corpore non admittit, qui ait: *Vellem autem omnes ¹ eam sicut et ego* (1 Cor. vii, 7); et apertius declarat, dicens: *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt; vos autem jam non estis in carne, sed in spiritu* (Rom. vii).

CAP. XI. — De monachis qui diu morantes in monasteriis, postea ad clericatus ordinem pervenire nituntur, non debere eos a priori proposito deviare. Aut

Merlino et mas. refragantibus. Exstat vero in Vat. Reginz, et in Dion. Justell. Hanc vocem alii et Quæstio receperunt. Mox Const. cum duobus Corb. et uno Colb., *nulli fuerat præceptum*. Sed præter aliorum codicum auctoritatem epistola quoque ad Exsuperium textus lectionem confirmat.

¹ Quæstio. inserit *sacerdos*; delent codd. et epistola ad Exsuperium. Dion. Justelli: *Qui si contaminati fuerint... usurpabunt... se credunt*; at minus coherentem sequitur licere hoc credit; in epistola vero ad Exsuperium nostram lectionem retinet.

¹ Codd. Barb., Vat. Reginz, et Colb. Lucenz., *exaudiri se posse credit*. Abest vero posse a cæteris mss. et in plerisque habetur *credit*, ut in epistola ad Exsuperium, *pro credit*. Deinceps Barb. et Vat. Reginz, *nihil est mundum*.

² Quæstio. in textu, *non de permanente*, et in marg. Dion., *non permanentem*, alii, *non permanenti*. Mss. Fossat. et Vind., *non permanente*, ubi in supplendum, et cum Barb., Vat. Reginz ac potioribus mss. apud Constantium legendum esse *non permanentem*, tum hic, tum in epistola ad Exsuperium, nihil ambigimus. Vide annot. 10 (not. 1, col. 804) in cap. 21. Mss. cod. Barb., *propter conscientiam futuram*.

¹ Solutus Quæstio. inserit *homines*. Adderemus potius sic cum mss. Barb. ac Vat. Reginz, et aliis editionibus. Sed retinemus lectionem Vind., quæ est etiam in epist. ad Exsuperium.

* Sic codd. hujus collectionis. Const., et postea... pervenerunt, non debere. Cætera editiones cum mss. Vat. Reg. et Barb. hanc lectionem retinent, omisso si. In Vind. pro pervenire nituntur secunda manus scripsit *pervenerunt*. Mox mss. Vat. Reg. et Barb., *discedere pro deviare*.

enim sicut ^a in monasterio fuit, et quod diu servavit, in meliori gradu positus amittere non debet; aut si corruptus, postea ^b baptizatus, et in monasterio sedens ad clericatus ordinem **211** accedere voluerit, uxorem omnino habere non poterit; quia nec benedici cum sponsa potest jam corruptus.

CAP. XII.—Quæ forma servatur in clericis maxime, cum vetus regula hoc habeat: ut quisquis corruptus baptizatus, clericus esse voluisset, sponderet se uxorem omnino non ducere.

CAP. XIII.—Præterea frequenter quidam e fratribus nostris curiales, vel quibuslibet ^c publicis functionibus occupatis clericos facere contendunt; quibus postea major tristitia, cum de revocandis eis aliquid ab imperatore præcipitur, quam gratia de ascito nascitur. Constat epim eos in ipsis munia etiam voluptates exhibere, quas a diabolo inventas esse non dubium est, et ludorum vel munerum apparatibus aut præsepe aut ^d interesse. Sit certe in exemplum sollicitudo et tristitia fratrum, quam sæpe perterritimus imperator presente, cum pro his ^e sæpius rogaemus, quam ipse nobiscum positus cognovisti: quibus non solum inferiores clerici ex curialibus, verum etiam jam in sacerdotio constituti ingens molestia, ut redderentur, imminet.

CAP. XIV.—Item, quæ ^f Christo spiritualiter nupserunt, et velari a sacerdote meruerunt, si postea vel publica nupserint, vel ^g **212** elanculo corru-

perint, non eas admittendas esse ad agendam penitentiam, nisi is cui ^h se junxerat de sæculo recesserit. Si enim de hominibus hæc ratio custoditur, ut quicumque vivente viro alteri nupserit, habeatur adultera, nec ei agenda penitentia licentia concedatur nisi unus ex his fuerit defunctus, ⁱ quanto illa tenenda est quæ ante se immortalis sponso conjunxerat, et postea ad humanas nuptias transmigravit?

CAP. XV.—Hæc verò quæ necdum sacro velamine ^j lectæ, tamen in proposito virginali se permiscere simulaverant; licet velam non sint, si forte nupserint, his agenda est penitentia aliquanto tempore, quia ^k sponsio ejus a Domino tenetur. Nam si inter homines solet bonæ fidei contractus nulla ratione dissolvi, quanto magis ^l ista pollicitatio, quam cum Deo pepigit, solvi sine vindicta non debet? ^m Nam si apostolus Paulus quæ a proposito viduitatis discesserint, dixit, eas habere damnationem, quis primam fidem irritam fecerint (*1 Tim. v. 2*); quanto magis virgines ⁿ quæ prioris promissionis fidem frangere sunt visæ?

Hæc itaque regula, frater charissime, si plena vigilantia fuerit ab omnibus Dei sacerdotibus ^o observata, cessabit ambitio, **213** discrasia conquiescat, hæreses et schismata non emergent, locum non accipiet diabolus sæviendi, manebit unanimitas, ^p iniquitas superata calcabitur, veritas spiritali fervore flagrabit, pax prædicata labijs cum voluntate animæ concordabit, implebitur et dictum Apostoli: *U; unanimes unum*

^a Quesn. Insuper quis, et dein delet positus

^b Codd. Vat. Reg. et Barb., baptizatus, in monasterio sedens, et ad clericatus, etc. Duo mss. Colb. apud Const., baptizatus, monasterium deserens, et ad clericatus. Postea Quesn. cum aliquot edit., jam ante corruptus. Nostros codices secuti sumus.

^c Addidimus publicis ex optimo codice Vind., consentientibus Vat. Reg. aliisque vulg. Mox in Vat. Reg. pro functionibus legitur functi honoribus. Hinc orta videtur lectio quam Constantinus in duobus codicibus reperit, functionibus, aut honoribus. Postea Quesn. cum edit. Rom., de ascitis, ubi nostri codd. et cæteræ editiones de ascito præferunt.

^d Quesn. cum Vat. Regine et Dion. Justelli inserit forsitan: delevimus cum cæteris nostris aliisque pluribus codicibus.

^e Sic plerique nostri codd. Quesnellus cum ms. Regine, sæpe. Dein pro imminet Barb. et Vat. Reg. cum aliquot vulg., instabat.

^f Quesn., in Christo. Nostros codd. prætulimus, quos cæteræ editiones sequuntur. Mox mss. Hadrian., Hisp. et Isid. cum antiquis editionibus Concil., nupserunt, et a sacerdote velantur, si postea.

^g Quesn. in textu, vel clangulo corruptæ fuerint; et in margine notat: Prisca hujus vocis clangulo, ni fallor, lectio, quasi clam in angulo. Sed hæc conjectura necessaria non est; nam tres præstantiores hujus collectionis codd. Vind., Thuan. et Pith. habent ut in textum induximus; et similiter Dion., Corb. et Fossat. In mss. Vat. Regine, Colb. Lucensi, et Barb. cum Hisp. et Isid., vel fuerint occulte corruptæ.

^h Cum nostri ac plerique et potiores Constantii codices habeant se junxerat, Quesnellus de suo vel cum Oxon. supplavit aliqua. Cæteræ editiones, se junxerant. Mox mss. Vat. Regine, Barb., Colb. Lucensi, Hisp. et Isid., de hac vita discesserint, vel decesserint. Dion. et Hadrian., de mundo recesserint.

ⁱ Melius Dion. Justelli et Coust., quanto magis de illa tenenda est. Dein Quesn., commigravit. Merlin.

^j cum mss. Vat. Regine, Colb. Lucen. et Barb., Hisp. et Isid., transire elegit. Lectionem cod. Vind. et aliorum ejusdem collectionis recepinus.

^k Barb. et Vat. Regine cum duobus mss. Constantii, consecrata. Mox Dion. Hisp. et Isid., semper se simulaverant permanere. Fossat. et Vind., semper manere simulaverant. Lectionem textus a Quesnello receptam, præter duos hujus collectionis codd. Thuan. et Oxon., approbat etiam antiquum exemplar Corbientense. Constantius meliorem censuit lectionem duorum codd. Colb., quam etiam exemplaris Vat. Regine et Barb. exhibent, se promiserant permanere, cum in sequentibus earumdem puellarum sponsio, postea, pollicitatio, et prior promissio memorentur. Dein, agenda sit in mss. Vind. Barb. et Vat. Regine.

^l Sic codex Vind. et Constantii tenet cæteri omnes quos idem sequendos putavit, prætermissa vulgatorum lectione post Crabbium codicibus Vat. Reg. et Barb. approbata sponsio earum; notavitque post vocem ejus subintelligendum quæ hujusmodi est.

^m Quesn., illa; dein post pepigit cum Sirmondo adiecit virgo, quam vocem in mss. Barb. et Vat. Regine legitimus; et delet cæteri codices hujus collectionis, aliique apud Const. Solum in Oxon., aliquot pepigit. Mox Dion. et Isid., non poterit.

ⁿ Barb. et Vat. Regine, Quod si... discesserunt, dixerint. Melius alii codd. dicit.

^o Ita codd. hujus collectionis, ex quibus ms. Vind., sunt nigræ, Sirmondus, sunt visæ. Edit. Rom. et mss. Vat. Regine, Colb. Lucensi, ac Barb., quæ pactiois suæ fidem minime servaverunt. Hisp. et Isid., quæ prioris promissionis fidem minime servaverunt. Dionysius, frangere sunt conata. Coust. cum Corb. et Fossat., quæ priori promissionis fidem frangunt.

^p Barb. et Vat. Regine, custodita.

^q Ita codd. et vulg., excepto Quesn. apud quem, iniquitas calcata superabit. Dein mss. Vat. Regine, et Barb., pax prædicata labijs et mente servabitur; et implebitur dictum Apostoli, etc.

sentientes permanemus in Christo (Philipp. II, 3); nihil per contentionem nobis, neque per inanem gloriam vindicantes; non hominibus, sed Deo salvatori nostro placentes: cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen. Data xv kalend. Martias, Honorio Augusto sexties et ^a Aristeneto consilibus.

CAPITULUM XXV.

^b *Incipit principium synodi Chalcedonensis.*

^a VICTORES VALENTINIANUS ET MARCIANUS, incliti triumphatores, imperatores semper Augusti, ANATOLIO episcopo Constantinopolitano.

Omnibus negotiis divinae res praepondenae sunt. Deo enim ^a omnipotente propitio rempublicam et conservandam, et meliorandam esse confidimus. Quia igitur dubitationes quaedam in orthodoxa religione nostra videntur esse **214** commissae, sicut etiam epistola reverendissimi viri episcopi almae urbis Romae Leonis testatur, id specialiter clementiae nostrae placuit, ut venerabilis synodus ^a in Nicæna civitate provinciae Bithyniae celebretur; quatenus convenien-

tibus animis et omni veritate discussa, cessantibus etiam studiis quibus antehac usi quidam sacrosanciam orthodoxam religionem conturbasse noscuntur, vera fides nostra cuncto saeculo manifestius innoscescat, ut deinceps nulla possit esse dubitatio vel discordia. Qua de re sanctitatis tua cum quibus placuerit reverentissimis episcopis quos de Ecclesiis sub sui sacerdotii cura constituitis, idoneos et instructos orthodoxae religionis esse probaverit, ad praedictam ^a Nicænam civitatem intra diem kalendarum Septembrium ire deproperet. Sciat autem religio tua etiam serenitatem ^a nostram venerabili synodo interfuturam, nisi forte nos publicae necessitates in expeditionibus detinuerint. Divinitas te servet per multos annos, sancta ac venerabilis Pater. Data x kal. Junias, Constantinopoli, consulatu Domini Marciani perpetui Augusti, et qui fuerit nuntiatus.

^b *Ordo gestorum synodi Chalcedonensis.*

Cum pervenisset piissimus et fidelissimus imperator Marcianus ^a ad diem sub **215** die sanctissimo-

^a Dion. Justelli, *Aristoneto*. Isid., *Aristo*. Barb. et Dionysii mss. exemplaria chronica nota carent.

^a Hujus collectionis antiquus auctor praee oculis habuit primariam collectionem gestorum Chalcedonensium ei plane similem, quam reperimus in vetustissimo ms. Vaticano 1522, ut patebit ex iis quae animadvertimus in Observationibus ad dissertationem ^a Quesnelli de causa Domini Antiocheni, tom. II. Haec porro primæva eorumdem gestorum collectio imperiales sacras, et allocutionem Latine, uti editæ fuerunt, recepit. Quesnellus hunc titulum praefixit *Canones synodi Chalcedonensis*, praeter Thuanæi et nostri codicis Vindebonensis fidem. Porro verba *Incipit principium synodi Chalcedonensis* subjectam imperialem legem respiciunt, quae concilium primo Nicænae indictum fuit. In ms. autem Vat. 1522 rectius duæ aliæ leges subjunguntur a nostro collectore omissæ, quæ idem concilium Nicæna Chalcedonem transulerunt.

^a Haec lex sumpta est ex originali Latino, non autem ex Graeco Latine reddita, uti fecit Rusticus, qui Latinum originale in suis codicibus non invenit. Crabbus duos codices habuit cum Chalcedonensem synodum edidit, alterum hujus collectionis, Rusticium alium. Cum vero codicem Rustici divulgavit, quoad hanc legem, Rustici versione omissa, quam postea Baluzius protulit, ipsius originale Latinum inseruit part. I, n. 37. Hinc praeter codicem Vindebonensem Crabbi quoque exemplar recognovimus.

^a Ex utroque ms. Vind. et Crabbi addidimus omnipotentem, et postea esse.

^a Quesn., in Chalcedonensi: et in margine: *Vulg.*, in Nicæna, et recte, haec enim prius civitas synodo designata erat. Revocavimus autem in Nicæna, quia praeter vulg. exemplum Crabbi, etiam cod. Vind. eandem lectionem comprobant. Licet enim habeat in Chalcedone Nicæna civitate, vocem tamen Chalcedone punctis notatam expungendam significat: unde infra Nicænam tantum praefert.

^a Quesn., Chalcedonem; et notavit: *Vox haec delenda, ut in aliis codd.*, ubi Crabbi codicem intelligit. Nicænam ex ms. Vind. substituit, uti etiam in Graeco et Rustici versione legitur.

^a Quesn., mem. Melius cod. Crabbi, nostram, Graeco textu et Rustici interpretatione suffragantibus.

^a Sic codd. Thuan. et Vind. hujus collectionis. Concinit Vat. 1522, ex qua antiquiori collectione haec documenta huc traducta monuimus; habet enim: *Ordo gestorum habitorum Chalcedona praesentibus Marciano et Pulcheria Augustorum: lege Augusti*. Quesn.

cum suo Oxon. ms., *Allocutio Marciani imperatoris ad synodum Chalcedonensem*.

^a Quesn., Oxoniense exemplar secutus, ad diem et sanctissimum martirium Calenici et Euphemiae; et in notatione addidit: *Seu, ut habet codex Thuanæus: Sub die sanctissimorum martyrum sancti Calenici et Euphemiae*. Haec verba longe aliter leguntur tam in aliis omnibus versionibus et codicibus Latinis, quam in ipso Graeco. Hoc ita se habet: *ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐορτῆς τῶν ὁρίων καὶ καλλικλῶν μαρτυρῶν Εὐφραδίου*. Codicem tamen nostro similem penes se habuit card. Baronius, ex quo ad annum 451 num. 112, asseruit eam Chalcedonensem concilii sessionem sextam, cui interfuit Marcianus imper., celebratam esse die ipsa natali ejusdem, in cujus basilica agebatur, gloriosissima virginis et martyris Euphemiae atque Callinici martyris, obque diei celebritatem interfuisse Marcianum imperat. et Pulcheriam Augustam. Hoc idem repetit in notis ad Martyrologium, iv kal. Augusti, qui dies S. Callinici martyris apud Gangras coronati festo consecratur: additque, ea verba, quae in translatione Dionysii Exigui post subscriptionem episcoporum in ea actione reperiuntur, in Graeco textu hodie deesse. Verum quæ sit illa Dionysii Exigui, quam commemorat, translatio, plane nescimus. Forte ex Henrico Gratio, vel a Severino Bino, qui uterque Atrebatense codicis exemplar ms. nostris simile habuit, in eo isthæc legi de Callinico martyre didicerat, huiusque postremi secutus est conjecturam, qui Dionysii putavit esse hanc quam Atrebati invenerat versionem, ut in dissertatione ad codicem hunc referimus. Quidquid sit, illud omne haustum mihi videtur ex prava seu lectione seu translatione Graeci textus Chalcedonensium actorum, ubi vocem καλλικλῶν, triumphatricis, seu ut verbum et verbo benevictricis, quæ pro epibetho Euphemiae ponitur, de Callinico martyre interpretes intellexit. Contra hanc enim versionem pugnant: 1^a textus Græcus; 2^a omnes Latinae versiones; 3^a Martyrologium Latinum; 4^a ipsum Græcorum Menologium: utrumque enim 29 Julii festo Callinici hujus martyris assignat; 5^a quod verba codicis inveniunt etiam basilicam S. Euphemiae Callinico pariter fuisse dicatam; quod nullus auctor hucusque prodidit, nec ipse Evagrius, qui lib. II, cap. 3, graphice et fuse describit hanc S. Euphemiae basilicam. Haec ille. Indubium est potiores codices nostræ collectionis Thuan. et Vind. eam lectionem habere, quam ideo textui inseruimus. Crabbus etiam hanc lectionem nactus in codice eiusdem collectionis, Rustici versionem inseruit. Hinc

rum martyrum sancti Calenici et Euphemie, præsentem ex divino zelo et fervore fidei etiam piissima et Christianissima regina Augusta ^a Pulcheria, quin etiam magnificentissimis magistratibus et illustrissimo ac nobili senatu, ad venerabilem synodum ^b ita locutus est.

^a *Allocutio piissimæ imperatoris.*

Ubi primum divino iudicio ad imperium sumus electi, inter tantas necessitates reipublicæ nulla nos magis causa ^d constrinxit quam ut orthodoxa et vera fides Christiana, quæ sancta atque pura est indubitata omnium animis insideret. Constat enim avaritia vel studiis quorundam per media tempora nonnullis diversa sentientibus, et pro voluntate sua, non prout veritas atque doctrina Patrum postulat, populos **216** ^e seducentibus, in errorem quamplurimos esse deductos. Qua de re sanctam synodum hoc videlicet proposito fieri studuimus, et vobis laborem indixisse videmur, quatenus omni caligine atque errore detergo, prout se Divinitas hominibus ^f manifestare voluit, et doctrina Patrum ostendit, religio nostra, quæ pura ac sancta est, universorum mentibus insinuata ^g suæ veritatis luce fulgescat; nec in posterum audeat quisquam de nativitate Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi aliter disputare quam apostolica prædicatio et instituta trecentorum decem et octo sanctorum Patrum eidem convenientia posteritati tradidisse noscuntur; sicut etiam sancti Leonis papæ urbis Romæ, qui sedem apostolicam gubernat, missa ad sanctæ memoriæ Flaviani Constantinopolitanæ urbis episcopum ^h scripta testantur. Remotis itaque studiis, ablatis patrocinis, cessante avaritia, **217**

antiquæ Rustici editiones post Crabbum similem lectionem exhibent, quæ a sinceris ipsius Rustici exemplaribus absunt. Card. Baronius cum hanc lectionem allegavit, non peculiari aliquo codice, sed antiquis Conciliorum editionibus usus est. Error vero quo dies S. Callinici martyris perperam præfertur contra Græci textus et cæterarum versionum fidem, unde originem duxerit, colligere licet ex mss. Vat. 1322, cui similem collector noster præ oculis habuit. Ibi autem legitur: Cum pervenisset piissimus et fidelissimus imperator Marcianus ad idem supradictum martyrium, præsentem ex divino zelo, etc.; quæ versio Græco textui congruit. Noster autem collector cum supradictum martyrium in eodem codice antea memoratum non reperisset, ex Græco exordior ipsius Chalcedonensis actionis explicare voluit, et *καλλινίκου* vocem male interpretans, corruptam lectionem in hanc collectionem induxit.

^a Pulcheriæ præsentiam in actione 6 concilii Chalcedonensis vindicavimus annot. 14 in epist. 101, tom. I, col. 1127.

^b Cod. Vat., *ista locutus est.*

^c Hunc titulum ex mss. Vindeb. hic inseruimus. Sequens autem allocutio Latine et Græcæ pronuntiata, hic ex originali Latino profertur, uti in Vat. 1322 his invenitur. Rusticus quoque Latinum exemplar in cod. Acometensis reperit, et antiquæ versioni premisit. Ms. 87 Veron. Rustici pariter contulimus.

^d Cod. Vat. primo loco, *anxi.*

^e Rustici codd., *edocentibus.*

^f Quesn., *manifestari.* Correximus cum mss. Vat. primo loco, Vind. et Rustici.

^g Vulg. Rustici, *suæ virtutis, et in marg., propriæ varietatis.*

A cunctis veritas innotescat. Nos enim ad fidem confirmandam, non ad potentiam aliquam exercendam, exemplo religiosi principis Constantini synodo interesse volumus, ⁱ ne vel ulterius pravis persuasionibus populi separentur. Facile enim simplicitas quorundam hactenus nonnullorum ingentis, atque superflua verborum decepta est; et constat diversorum pravis insinuationibus dissensiones et hæreses natas. Studium autem nostrum est ut ^j omnis populus per veram et sanctam doctrinam unum sentiens, in eandem religionem redeat, et veram fidem catholicam colat, quam secundum institutiones Patrum exposueritis. Concordantibus ^k ergo animis, religio vestra festinet, quatenus sicut a Nicæna synodo usque ad proximum tempus erroribus amputatis vera fides cunctis **B** innotuit, ita et nunc per hanc sanctam synodum remotis caliginibus quæ in his paucis annis, sicut superius dictum est, pravitæ atque avaritiæ quorundam emersisse videntur, perpetuo quæ statuta fuerint conserventur. Erit autem divinæ majestatis, id quod sancto animo fieri desideramus in æternum firmiter ^l custodire.

^m *Incipit synodus episcoporum apud Chalcedonam facta.*

Venerabilis totius mundi conventus, qui ex gratia Dei et decreto clementissimorum et religiosissimorum imperatorum Valentiniani et Marciani Augustorum ⁿ aduatus in Chalcedonensi metropolitana Bithyniæ, in martyrio sanctæ ac victricis **218** Euphemie, ^o decrevit quæ subter comprehensa sunt.

Dominus et Salvator noster ^p Jesus Christus fidei

^a Ita omnes codd. et vulg. Solus Quesn. cum Oxon., *epistola testatur.* Post pauca ms. Veron., *ad fidem corroborandam.*

ⁱ Cod. Vat. primo loco, *neque ulterius;* mss. Rustici apud Baluzium, *neque ut ulterius.* Veron., *neque ut, deleto ulterius.*

^j Sic cum Vat. cod. primo loco, et mss. ac vulg. Rustici, melius quam omnes populi, uti Quesn. recepit.

^k Vulg. cum Vind. et Vat. secundo loco, *æque.* Veron. cum aliis Rustici codd., *itaque.*

^l Veron., *custodire.* Vat. primo loco, *ut in æternum firmentur, custodire.*

^m Vind. et Thuan. codices hunc titulum exhibent. Quesn., *Actio synodi Chalcedonensis.* Est definitio fidei in hoc concilio lecta et subsignata actione 4. A Crabbo edita fuit hæc versio ex codice hujus collectionis, estque versio quarta; Baluzius cum quatuor codicibus eam contulit: nos cum Vindeb. et Vat. 1322, et cum Lucensis 88, qui est similis Colbertino Longobardico Constantii. In his duobus postremis hic titulus præfigitur: *Synodus episcopalis Chalcedonensis habitus a quingenti et viginti episcopis contra Eutychem.*

ⁿ Cod. Thuan. addit et Germanorum. Mox idem cod. habet in Chalcedonensi civitate. Lucensis, in Chalcedonensi metropolitana Bithyniæ civitate.

^o Quesn., *quæ decreverit, sunt subter annexa.* Correximus ex optimis mss. Vat. et Lucen.

^p Voces *Jesus Christus* additæ ex Vat., Lucen. et mss. Baluzii. Cod. Vind. addit tantum *Christus.* Mox Oxon., *fidei intellectu pacem discipulis confirmari præcepit.* Baluz., *fidei intellectu discipulos confirmari præcipiens ait.* Quesn. cum Thuan., *fidei intellectum in discipulis confirmare voluit dicens.* Secuti sumus cod.

Intellectum discipulis confirmare præcepit : *Pacem* A
meam do vobis, pacem meam relinquo vobis (Joan.
 xiv, 27), ut ne ulla dissensio ^a inter nos ex religio-
 sitate venerabili oriatur, sed ex æquo veritatis
 ostendatur præconium. ^b Et quoniam non desinit
 per sordiculas quasdam malignis insidiari ^c pietatis
 seminibus, sed semper novi quiddam adversus veri-
 tatem indagat; ob hoc Dominus noster habens pro-
 videntiam humani generis, hunc clementissimum et
 fidelem adversus æmulum nobis concessit prin-
 cipem, qui undique ad se sacerdotes convocavit, ut
 gratia Domini nostri Jesu Christi cooperante ^d to-
 tam falsitatis noxam a grege suo abiciat, et verita-
 tis eam germinibus corroboraret, quod et fecimus com-
 muni decreto vel iudicio errores persequentes et
 sectas. Sed et perfectissimorum Patrum innovavimus
 fidem, trecentorum decem et octo symbolum omni-
 bus prædicantes; ^e et quod sincera agnitione animo
 concepissemus cognoscimus sacerdotes, attitulant
 notavimus. Et post hæc convenerunt in urbe Const-
 antinopolitana numero centum quinquaginta, eisdem hi
 hanc confirmantes fidem. Nos vero nunc ordinem et
 omnes fidei formulas custodientes, decernimus se-
 cundum Ephesianorum concilium, cujus auctores
 venerabiles fuerunt Cælestinus urbis Romæ et Cy-
 rillus Alexandrinæ urbis episcopi, ^f unanimiter
 sentientes iuste præcellere inculpabilis fidei expo-
 sitionem cccxviii venerabilium ac beatissimorum Pa-
 trum qui in Nicæa temporibus divæ memoriæ Con-
 stantini imperatoris 219 convenerunt, ^g etiam
 obtinere vero ca. venerabilium episcoporum apud C

Constantinopolim quæ decreta sunt adversus inte-
 remptionem sectarum pullulantium et crescentium,
 manifestatione hujus catholicæ et apostolicæ nostræ
 fidei.

^h *Symbolum cccxviii et cl.*

Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem,
 factorem cæli et terræ, visibilium omnium et invis-
 bilium, et in unum Dominum Jesum Christum, Fi-
 lium Dei unicum, de Patre ⁱ natum ante omnia sæ-
 cula; Deum verum de Deo vero; natum, non fa-
 ctum; ejusdemque substantiæ ^j qua Pater est; per
 quem omnia facta sunt; qui propter nos homines et
 propter nostram salutem descendit, ^k incarnatus est
 de Spiritu sancto, in Maria virgine homo factus,
 crucifixus pro nobis sub Pontio Pilato, sepultus, re-
 surrexit tertia die, ascendit ad cælos, sedet ad dex-
 teram Patris; inde venturus est cum gloria judicare
 vivos ac mortuos, cujus regni non erit finis. Et in
 Spiritum sanctum, Dominum ac vivificantem a Patre
 procedentem, qui cum Patre et Filio adoratur et glo-
 rificatur, qui locutus est per Prophetas; in unam ca-
 tholicam atque apostolicam Ecclesiam. Constatemur
 unum baptismum in remissionem peccatorum; spe-
 ramus 220 resurrectionem mortuorum, ^l vitam
 futuri sæculi. Amen.

^m Suffecerat quidem ad plenariam pietatis agniti-
 onem et confirmationem sanctum hoc et salutare di-
 vine gratiæ ⁿ secretum; de Patre enim et Filio et
 Spiritu sancto docet nos ^o plenaria et perfecta Do-
 mini nostri incarnatio, quibus fideliter credulitas ad-
 est. Sed quoniam hi qui veritatis destruere conantur

Vind., Lucen. et Vat. Dein ut nulla quidam codd.
 exhibent.

^a Vind. et Luc., inter vos. Vat., inter suos, forte
 melius; et dein, ex ea quoque veritate.

^b Baluz., Sed quoniam. Lucens., quoniam, deleta
 particula et.

^c Oxon., pietatis similes. Vind., pietatis similibus.
^d Sic Baluz. codd., concinentibus Thuan. et Vind.
 Cod. Vat., tota falsitatis noxa abiciatur, et veritatis,
 etc. Quæsn., veritas totam falsitatis noxam aggressa
 abiciat, et suis eam germinibus. Lucen., ut gratia
 Domini nostri Jesu Christi totam falsitatis noxam
 aggressa abiciat.

^e Solus Quæsn. cum Oxon., et quos.
^f Ita Vat., Lucen. et Baluzii codd. Vind. solum
 præmittit qui adverbio unanimiter. Oxon. delet qui;
 sed habet in expositione culpabilis, etc. Quæsn. cum
 Thuan., qui unanimiter sentientes iuste protulerunt
 inculpabilis, etc.

^g Sic Vind. cum Vat. et Baluz. codd. Concinnant
 mss. Lucen. ac Thuan., quorum primum solum post
 nonnulla delet et apostolica; alterum pro vero habet
 vigorem censuerunt. Quæsn. cum Oxon., Decernimus
 etiam obtinere firmitatem quæ decreta sunt a cl. venera-
 bilibus episcopis apud Constantinopolim adversus inte-
 remptionem sectarum pullulantium et crescentium. Est
 autem ad manifestationem hujus catholicæ nostræ fidei
 symbolum trecentorum decem et octo, et centum quin-
 quaginta. Hæc clariora quidem sunt, sed præter anti-
 quorum codicum fidem.

^h Sic omnes nostri codd. Quæsnellus, Symbolum
 fidei cl. Patrum. Al. cum in concilio Chalcedonensi
 utrumque symbolum Nicænum et Constantinopolita-
 num lectum fuerit, primum interpret, cujus versio

exhibetur in Vat. ms. 1323, utrumque symbolum in
 unum copulavit, adjecto in fine anathematismo ad-
 versus Arii errores, quod Nicæni concilii proprium
 est. Hinc titulus, quo symbolum Nicænum et Const-
 antinopolitanum simul innuitur, in sincerioribus hujus
 collectionis mss. jure præfertur, sicut etiam in Vat.
 ex qua primæva collectione, ut monuimus, noster
 collector hæc derivavit.

ⁱ Quæsn. omisit natum, non vero nostri codices.
 Dein notavit post vocem sæcula in editis addi lumen
 de lumine. Sed hæc verba hujus versionis codices
 ignorant. Postea præterivit vero, quæ vox deest
 etiam in Lucen. ms.

^j Quæsn., cujus Pater.
^k Vat. ms., natus est de Spiritu sancto, et ex Ma-
 ria Virgine homo, etc. Idipsum fere in cod. Luc.

^l Quæsn. addit et; delecti nostri codd.

^m Hæc primæva versio existat in collectione Vat.
 1323, ex qua nostræ collectionis auctor ipsam recep-
 tit. Quæsnellus eam primus edidit, sed in multis di-
 versam a nostris et Baluzii codd., ad quorum fidem
 eam exegimus; neque enim quid melius sit, sed quid
 antiqua ac primæva versio ac vetera exemplaria, mi-
 nus licet exacte, præferant, exhibendum est. Mox
 Vat., Lucens. et Baluzii codd. delecti et confirmati-
 onem, non vero noster Vindæb.

ⁿ Quæsn. in marg., legendum forte symbolum, ut
 in aliis versionibus. Sed hujus versionis codd. secre-
 tum præferunt, pro quo Lucen. mendose, decretum.

^o Quæsnellus, plenaria perfecte, et in posita: Vox
 plenaria deest in Oxon. Forte legendum plenarie.
 mss. Vat., Lucens. et Baluzii secuti sumus. Mox cum
 Vat., Thuan. et Vind. præconia scripsimus. Al.
 præconium.

præconia, quasdam innovationes procreaverunt, et secretalem Domini nostri incarnationem corrumpere nisi sunt, et divinæ * vocis Virginem creatricem ausi sunt denegare, et confusionem unius naturæ humani corporis et Divinitatis componere ausi sunt, et separabilem ac corruptibilem unice Filii divinam naturam dicere tentaverunt: ob hoc omnem ipsis ^b opponendam adversus veritatem machinationem volens hoc venerabile atque mundanum concilium, antiquo illo præconio et firmo exemplo decrevit; edocens præcipue trecentorum decem et octo episcoporum venerabilium fidem incontaminatam manere; et adversus illos qui Spiritui sancto adversantur, * quam fidem etiam posteriore tempore in urbe Constantinopolitana convenientes et venerabiles episcopi ^d et doctissimam nobis Spiritus sancti substantiam confirmaverunt: non quod aliquid deesset priscæ fidei superadjicientes, sed adversus eos qui nitebantur * divini Spiritus conceptioni adversari, **221** et Domini nostri

A potestatem corrumpere. ⁱ Hos ergo in Scripturis divinis ad detestationem evidenter manifestantes, propter hos qui secretam substantiam evertere insectabantur, dicentes hominem sine Divinitate fuisse creatum ex venerabili virgine Maria impudenter et vulgariter, * contra venerabilis quondam episcopi Cyrilli Alexandrinæ Ecclesiæ litteras, et totius Orientis congruas adversus Nestorli amentiam, in quibus manifesta est expressio certi atque salutaris symboli, ^b desiderantibus epistolam archiepiscopi Leonis primæ sedis, quæ destinata et directæ videbatur ad venerabilem sanctæ memoriæ Flavianum ad interceptandam **222** Eutychis malignitatem, quamvis sancti Petri confessioni concordantem; et unam atque similem paginam visa est adversus obstrictantium ^B andaciam evidenter edere convenit integræ fidei credentibus. Nam et eos qui quasi bifariam Dei vivi substantiam secretalem nituntur dividere ⁱ oppugnat. ⁱ Hos etiam qui possibilem audent dicere Divini

^a Solus Quesn. , *carnis*.

^b Ita codd. Thuan., Vindeb. et Lucens. Quesnellus, *machinationis aditum adversus veritatem opponere*; et in margine: forte *occludere*.

^c Quesn. *Interruit corroborandi eam fidem, et mox delevisse fidem. Nostros et Baluzii codices prætestimus.*

^d Ita Lucen. eum Baluz. eodd. Quesnellus, *doctrina Spiritus sancti hæc substantia.*

^e Quesn., *per divinum Spiritum.* Codices nostros et Baluzii sequuntur.

^f Quesn., *Hos ergo æternarum Scripturarum attestatione evidenter manifestaverunt errare. Propter illos vero qui secretum, etc. Thuan., Nos ergo Scripturarum attestationem audientibus manifestantes, propter hæc qui secretum. Vind., Hos ergo Scripturis divinis attestatione evidenter manifestantes, propter hos, etc. Codices Baluzii sequi malimus. Similiter Lucen., qui solum pro ad detestationem habet attestantibus. Mox pro creatum Baluz. effectum.*

^g Ita codd. Vind., Vat. et Thuan. Baluzii et Lucen. mos. solum omittunt *contra. Quesn., acceptas habet venerabiles*; et dein *congrua scripta adversus.*

^h Quesn., *nosse desiderantibus, nec non et epistolam archiepiscopi Leonis primæ sedis, quæ destinata et directæ videtur Epistola quippe illa visa est S. Petri confessioni concordare, et una atque similis pagina adversus obstrictantium andaciam evidenter edocere confessionem integræ fidei credentium. Melius quidem, sed non ita antiqui hujus collectionis codices, nec antiqua illa obscurior versio, quam noster collector excepit. Vat. et Luc. exemplaria, nec non et illa Baluzii in textu exhibuimus. Thuan. et Vindeb. modicum discrepant: nam Thuan., confessione nobis concordante, et una atque similis pagina visa est; dein pro edere habet edocere, ac pro integræ exhibet integritatem. Vind., confessionem concordantem, et una atque similis pagina visa est, ac edocere.*

ⁱ Sic Vind. cod. Quesnellus, *impugnat. Thuan. oppugnant. Luc., oppugnat.*

^j Quesnellus hoc loco duplicem versionem exhibuit duplici columna. In columna strictiori protulit versionem ex Thuanæ codice, quam hujus collectionis propriam in textu retinimus et ad nostros atque Baluzii codices exegimus. In laxiori autem columna exhibuit aliam versionem a Crabbo vulgatam, quæ licet in Ozon. ms. inserta fuerit, eo quod explicatio sit, aliena tamen est ab hac collectione, eamque propterea, uti a Quesnello edita est, hoc loco appendimus: *Hos etiam qui possibilem audent dicere Divinitatem Filii Dei unius, et eos qui in duabus naturis*

Christi permissionem aut confusionem dici æstimant, vel eos qui dicunt esse coelestem aut alterius substantiæ carnem quæ est assumpta, illi pro nobis formam servi negantes, abjicit; et qui duas quidem ante unionem naturas Domini fabulantur, unam vero post unionem confingunt, anathematizat. Sequentes ergo sanctos Patres, unum eundemque confiteri Filium Dominum nostrum Jesum Christum consona voce omnes edocamus: eundem perfectum in Deitate, eundem perfectum in humanitate; eundem Deum verum, eundem hominem verum ex anima rationali et corpore; eundem coæsentientem Patri secundum Deitatem, eundem coæsentientem nobis secundum humanitatem; per omnia nobis similem absque peccato: ante sæcula quidem genitum de Patre secundum Deitatem, in novissimis autem diebus eundem propter salutem nostram ex Maria Virgine Theotocou secundum humanitatem, unum eundemque Christum Filium Dei unigenitum in duabus naturis inconfusus, immutabiliter, indissolubili, inseparabiliter agnoscendum; nusquam ablata substantia naturarum propter unionem, magisque salva proprietate utriusque nature et in unam personam atque existentiam concurrente; non in duas personas partium atque divinarum, neque disjunctum, sed unum eundem Filium unigenitum, Deum Verbum Jesum Christum, sicut ante prophetæ de eo dixerunt; et ipse nōs Jesus Christus erudit, et Patrum nobis symbolum tradidit.

His igitur cum omni undique veritate, diligentia, et sollicitudine a nobis definitis, statuit sancta et universalis synodus alteram fidem nulli licere proferre, vel conscribere, aut componere, aut sentire, aut docere aliter; eos autem qui ausi fuerint componere fidem alteram, aut proferre, aut docere, aut tradere alterum symbolum volentibus vel ex gentilibus ad cognitionem veritatis venire, vel ex hæresi quacunque; hos, si episcopi fuerint, vel clerici, alienos esse episcopatu, ab episcopatu, et clericis a clero; si vero monachi aut laici fuerint, anathematizari.

Et subscripserunt: Paschasius episcopus vicarius Domini mei beatissimi atque apostolici viri universalis Ecclesiæ papa Leonis urbis Romæ synodo præsidens, statui, consensit, atque subscripsi. Lucensis episcopus Ecclesiæ Tusculanæ [leg. Asculanæ] vicarius domini mei beatissimi et apostolici viri universalis Ecclesiæ papa urbis Romæ Leonis, in synodo gesta lecta subscripsi. Bonifacius presbyter sanctæ Ecclesiæ Romanæ statui et subscripsi. Subscripserunt et ceteri episcopi qui eidem concilio interfuerunt numero sexcenti et triginta.

tatem unici Filii, hos repellendos de omni synodo oportet; necnon et hos qui duplicis naturæ commixtionem^a et confusionem Domini nostri argumentantur, impugnare; et qui coelestem, vel etiam consubstantialem substantiam, quam ex nobis^b credimus concretam. Ipsos ergo figuram²²³ delirantes, vel insanientes dicimus; et hos qui duas ante nativitatem^c naturas Domini, unam post unitarum insulse fingentes, excommunicare oportet. Sequamur igitur Patrum nostrorum sententiam, unum et eundem consistentes Dominum Jesum Christum, convenienter edocentes perfectum eundem in Divinitate, et perfectum eundem^d carnalem hominem, Deum certum, eundem hominem certum, eundem ex anima rationabili et corporis substantia: Patri in Divinitate similem, item et nobis per omnia in humana substantia similem præter peccatum; ante sæcula ex Patre^e natum secundum Divinitatem, sed in ultimis diebus eundem propter nos et propter nostram salutem ex Maria Virgine divini numinis creatrice secundum hominem, unum eundemque Christum^f Filium Dominum unicum in duplici natura inconfuse, et immu-

tabiliter, indivise cognoscendum, in nullo duplicis naturæ substantia interempta propter unitatem, salva proprietate utriusque naturæ sub una persona^h substantia conveniente; **224** neque in duas figuras divisum atque partitum, sed unum eundem Filium, unicum Dominum Verbum Deum Jesum Christum; sicut antiquitus propheta pro eo, et jam ipse nos Jesus Christus erudit, et Patrum nobis tradidit symbolum.

ⁱ Hæc itaque cum omni veritate atque suavitate a nobis ordinata; statuit venerabilis et mundana Ecclesia nullam aliam fidem licere cuiquam proferre, aut edere, vel docere, vel tradere^j ... alterum symbolum corripere volentibus ad scientiam veritatis ex paganitarum, aut judaicæ, aut hæreticæ cuiuslibet sectæ. Hos vero, sive sint episcopi aut clerici, alios esse ab episcopatu et clero, sed, et si monachi sint aut laici, hos excommunicari iubemus.

^k *Canones expositi a sanctis Patribus qui Chalcedonam convenerunt^l in quingentesimo anno sub imperatore nostro piissimo Marciano.*

225 ^m CANON I. Canones qui per singulas syno-

tar actione 13, conditi tamen fuerunt actione 7, uti probavimus in Observationibus ad dissert. 1 Quesnelli ad an. 451, not. 18 tom. II, col. 501. Versio autem horum canonum illa est quæ, ex vetustissimo codice a Justello edita, et hoc tomo per nos recedenda, Prisca interpretatio vocatur. Præter Justelli vero codicem, et præter exemplaria hujus collectionis, exstat in tribus aliis mss. collectionibus, nimirum in Vat. Reginæ 1997, in Colbert. 784, et simili Lucensi 88 (ex quo postremo codice hos canones novissime edidit P. Dominicus Mansius tom. I Supplementi Conciliorum, col. 329), ac tandem in Barb. 2888 et Vat. 1542, quæ omnes collectiones æque ac nostra canones Chalcedonenses ex Prisca versione derivant.

ⁿ Sic in præstantissimo cod. Vindeb. 39, in quo secunda manu per in substitutum fuit *indictione v.* Alius cod. Casareus Vindebonensis 42 paulo dissimiliter habet, *convenerunt temporibus in quingentesimo anno, etc.*; et Hubertinum exemplar apud Constantium t. I Epist. Rom. pontif. pag. LXXIII, *convenerunt temporibus In. v quingentesimo sub imperatore, etc.* Quesnellus, omissis hoc loco vocibus in *quingentesimo anno*, has post nomen Marciano transulit sic: *Anno quingentesimo Incarnationis Domini indictione v*; quæ formula abest ab omnibus antiquis mss. tum hujus, tum cæterarum collectionum quas annot. 1 laudavimus, et a veteri stylo aliena est.

Codex

^o Codices Justelli, Vat. Reginæ, et Vat. Barb. tabulam titularum præmittunt, et suo cuique canonis titulum repetitum etiam præfigunt. Hujus vero collectionis mss. exemplaria tabula præmissa carent. Solum in utroque codice Vindeb. 39 et 42 tituli affiguntur in canonum margine, iisque aliis verbis expressi sunt ac in codicibus aliarum collectionum, quæ Justellianos titulos similiter exhibent. Hinc peculiare hujus collectionis titulos in annotationibus recitabimus, uti in iisdem mss. Casareis Vindebonensibus invenimus, in quibus aliquorum canonum tituli desiderantur. Primi canonis titulus sic profertur: *De canonibus unicuiqueque venerabilis concilii.* Cæteri codices cum Justello hunc primum canonem præfationis instar præmittunt, vel inscriptioni annectunt; et primum canonem referunt, qui in hac collectione secundus est.

^a Male apud Quesn., et confessionem. Emendavimus ex Luc. et Baluz. codd. Mox idem Quesn. perperam, argumentatur.

^b Vind. Luc. et Baluz. mss. omittunt *credimus*. Dein, *concreatum* pro *concretum* in ms. Luc. Mox, *figuram* ex Vind. Luc. et Baluzio recipimus, pro qua voce Quesnellus habet *fugimus*.

^c Quesn., in unitate naturas Domini dicunt, post unicam insulse. Nostros et Baluzii codd. sequimur, in quibus post *unionem* legendum videtur, ut in aliis versionibus.

^d Ita codd. Baluzii, cum quibus concinunt Vind. et Lucens. Quesn., in carne Dominum, hominem certum, eundem ex anima, etc.

^e Luc. et Baluz., *progenitum*. Post pauca pro *numinis*, alias *nominis*. Sic rudis interpres Theotocon Latine reddidit.

^f Quesn. cum ms. Vind., *firmum*. Melius Baluzii cod. et Lucensis, quos secuti sumus.

^g Sic Baluzii codd. cum Græco et aliis versionibus. Quesn., Vind. et Luc., *immutabilem*. Mox, pro *substantia* mss. Vind., Lucen. cum Baluz., *distantia*, male.

^h Sic Vind. Quesnellus, et *substantia*. Mss. Baluz. et Luc., non *sub una substantia convenientes*. Mox, *divisa atque partita* apud Quesn. Codices Vind., Luc. et Baluz., *divisam atque partitam*. Correximus, sententia contextus exigente. Dein Lucen. cod., *Filium unicum Deum verum Jesum Christum*.

ⁱ Vind. et Lucen., *Horum itaque*; Baluzius, *Horum itaque communi veritate*: utrobique minus recte. Neque vero Quesnelli lectio *Hæc itaque* omnino placet. Magis placeret cum cæteris versionibus scribere *Hic itaque ... ordinatis*, si qui codices hujus interpretationis suffragarentur.

^j Sic Vind., Lucen. et Baluzii codices. Hic autem per saltum aliqua desunt: cumque nulli codices adjuvent, defectus antiquissimus est. Supplendum autem videtur ex alia versione, quam annot. 49 subjecimus, aliter. Eos autem qui ausi sunt componere fidem alteram, aut proferre, aut docere, aut tradere alterum symbolum, corripere se volentibus ad scientiam veritatis ex ritu paganitarum, etc. Quesn. hunc defectum haud suspicatus emendavit sic, *alterum symbolum*. Corripere volentes ad scientiam veritatis ex paganitarum aut judaicæ aut hæreticæ cuiuslibet secta, sive sint episcopi, etc.

^k Hi canones licet in vulgatis Conciliorum habeantur

asos a sanctis Patribus constituti sunt hactenus, habere firmitatem censuimus.

^a N. Si quis episcopus ordinationem per pecuniam fecerit, et vindiderit rem quæ nisi ^b gratia non acquiratur, et sub pecunia ordinaverit episcopum, aut provincialem episcopum, sive presbyterum, vel diaconum, aut eorum quemquam qui in numero clericorum continentur, aut ^c accepta pecunia fecerit oconomum, aut defensorem, vel ostiarium, vel quemcumque hujuscemodi pro lucris turpitudine; qui ergo ^d hoc fecisse probatur, sui gradus periculum sustinebit. Sed et is qui ordinatur, nihil ex ordinatione quæ per negotiationem processit utilitatis acquirat; sed ^e fiat dignitatis vel rei quæ ipsi pro pecunia commissæ est, alienus. Si quis autem ^f his tam turpibus et nefariis lucris medius interfuisse videtur, et is, siquidem clericus fuerit, degradetur; si vero laicus aut monachus, anathematizetur

Codex Justelli, qui Priscam Græcorum canonum versionem continet, hunc titulum profert: *Incipit concilium Chalcedonense. Quingentesimo anno sub imperatore piissimo Marciano. Similiter in collectione Barb. 2888 et Vat. 1342, et in alia Lucensi Colbertina: Incipiunt statuta. Quingentesimo anno sub imperatore piissimo Marciano. In collectione ms. Vat. Reginæ 1997: Incipiunt canones Chalcedonensium a sanctis Patribus constituti, id est, quingentesimo anno sub imperatore piissimo Marciano. P. Constantius loco allegato peculiarem inscriptionem affert codicis Colbertini, olim Thuanei, qui ad nostram collectionem pertinet, his verbis expressam: *Canones expositi a SS. Patribus qui Chalcedona convenerunt temporibus Valentini [lege Valentiniani] et Marciani Augustorum indict. quinta, sub imperatore nostro piissimo Marciano. Hanc autem cæteris præferendam putat, ac expungendum annum quingentesimum, cum Chalcedonensis synodus habita sit non anno quingentesimo, sed quadringentesimo quinquagesimo primo, cui sane mense Octobri indictio v congruit. At manuscripta quinque diversarum antiquissimarumque collectionum anni quingentesimi notationem concorditer probant; nec unicus codex Thuaneus cæteris ejusdem collectionis præferendus est. Nec excessus quingentesimi anni difficultatem movere debet, cum sub hoc idem tempus S. Petrus Chrysologus serm. 145 circa quingentos annos post nativitatem Christi similiter computaverit. Confer alia exempla quæ in hanc rem collegimus in editione operum S. Zenonis Veronensis episcopi, dissert. 1, c. 2, § 1. pag. xxxvi. et xxxvii.**

^a Titulus mss. Vindeb. *Si episcopus pro pecunia ordinationem fecerit. In canone codex Oxon., Si quis episcopi ordinationem, etc. Mox in Justelliano ms., in Luc. et Vat. hujus versionis, per pecuniam.*

^b Codd. Justelli, Lucen. et Vat. 1342, *per gratiam Dei. Dein verba aut provincialem episcopum desunt in iisdem mss. et in Oxon. Conjecit Quesnellus his verbis Græcam vocem ὑποπαιστήριον reddere voluisse rudem interpretem. Codd. Vat. et Lucen., ordinaverit episcopos, aut presbyteros, vel diaconos.*

^c Solus Quesn. addit etiam. Mox Just. et Lucen., *pro turpitudine lucris. Melius Vat. Reginæ, per turpitudinem lucris. Dein codd. Vind., Just. et Vat. Reg. delent ergo.*

^d Codd. Just., Vat. 1342 et Lucen., *fiat dignitatis reus; in Vat. autem additur posteriori manu et ob ea quæ, etc.*

^e Addidimus in ex ms. Vind. Codices Just., Lucen. et Vat., *in his tam turpibus, et mox videatur, et is quidem si clericus.*

^f Hæc verba *Item alio loco* leguntur non solum in mss. hujus collectionis, verum etiam in codice vetu-

¹ *Item alio loco: clericos vel laicos volentes episcopos vel clericos accusare non debite, nequaquam ad accusandum suscipi debere, nisi prius eorum opinio fuerit discussa.*

²²⁷ ¹ III. Pervenit ad sanctam synodum, quoniam quidam clericorum propter lucris turpitudinem alienarum possessionum conductores efficiuntur, et pro causis sæcularibus tractandis ministeria Dei negligunt, ² sæcularium domos discurrunt, et patrimoniorum curas propter avaritiam suscipientes. Igitur magna et sancta synodus constituit, nullum deinceps ³ neque episcopum, neque clericum, neque monachum conducti titulo possessiones conducere, nec causarum sæcularium posse ordinationibus committeri: nisi forte vocetur aliquis secundum leges ad minoris ætatis tutelam, ⁴ quæ excusanda non est; aut episcopus civitatis ecclesiasticarum rerum ⁵ curam velit committere, aut orphanorum, aut viduarum,

stissimæ omnium collectionis Vat. Reginæ 1997, ex qua noster collector eadem verba decerpisse videtur, cum in aliis plerisque lectiones etiam conveniant. Desunt autem in cod. Justelli, et in mss. Vat. 1342 ac Colbertino 784. In Lucensi vero exemplo, licet hanc Colbertinam collectionem contineat, totus hic canon omittitur, ut ex editione P. Mansi colligere licuit; et rectius, quippe hic idem canon proprio loco inferius repetitur c. 21. Probabilis autem videri potest Quesnelli conjectura his verbis expressa: *Qua occasione vel ratione huic loco inserta sint verba ista; divinare non possum. Hæc certa sunt: primo, nec ad præcedentem canonem, nec ad subsequentem pertinere. 2. Esse ipsum canonem 21 hujus Chalcedonensis synodi. 3. Hujus versionem diversam esse tam ab aliis omnibus editis, quam a versione decreti ejusdem vigesimo primo loco positi in hoc codice. 4. Eundem canonem legi hoc loco ad calcem secundi in utroque codicis hujus ms. exemplari et in Justelliano. Studiosi alicujus procul dubio opus est hæc additio, qui nemp cum legeret pænã depositionis superiori canone decretam adversus clericos turpis et simoniaci lucris reos, statim ex canonis 21 lectione monere voluit quam causa ac circumspecte recipienda esset accusatio hujusmodi adversus episcopos, quos talis pænã damnatos maneret. Mox Vind., clericus, vel laicus volentes. Coll., Just. et Vat. 1342, clerici, vel laici.*

² Ms. Coll. apud P. Constantium, *accusare indubite. Vind., accusare non indubite, ne quocunque [lege quomodocunque] ad accusandum. Just. et Vat. Reginæ, accusare, non indubite, ne quodcumque accusandum. Vat. 1342 cum Colbertino P. Constantii similiter; solum melius pro ne habent nec.*

³ Solus ms. cod. Oxon., *oppositio.*

⁴ Titulus in margine codicum Vindeb., *Neque episcopus, neque clericus, aut monachus conductores fiant.* Just., Vat. 1342, et Lucen., *efficiantur... negligant. Mox codd. Vind., Luc., Just. et Vat., et causis sæcularibus tractantibus. Thuan., et causas sæculares tractantes, melius.*

⁵ Quesn. addit *per*, pro qua præpositione Just., Luc. et Vat. habent et. Utrumque delent Vind. et Vat. Reginæ.

⁶ Voces *neque episcopum*, a Quesnello omissas, supplevimus ex omnibus nostris et Justelli codd. Mox, apud Just., *conductitii pro conducti. Dein, pro conducere Just., Luc. et Vat., habere licet.*

⁷ Tres iidem codd. Just., Luc. et Vat., *quæ excusari non licet.*

⁸ Quesnellus inseruit ei; delent Vind. et Vat. Reg. Cæteri tres codd. pro ei supplent clerico sic: *curam clerico voluerit committere.*

quæ propria providentia carent, vel personarum talium quæ auxilium ecclesiasticum postulant propter timorem Dei. Si quis autem ea quæ constituta sunt violare lentaverit, ecclesiasticæ damnationi subiaceat.

IV. Qui revera et manifeste solitariam vitam sectantur, honore competenti fungantur. Verum quoniam quidam sub prætextu habitus monachialis, Ecclesias, et conventus, et ros communes disturbant, civitates indiscrete circumeuntes et monasteria sibi constituere studentes: placuit nullum nusquam edificare posse, neque monasterium constituere, neque oratorium absque civitatis episcopi voluntate. Monachos vero qui sunt per singulas civitates et per provincias, episcopis subditos esse, et quietem diligere, et jejunis esse contentos, et orationibus in illis locis observare, in quibus sæculo renuntiassent videntur. Nequaquam autem ecclesiasticis vel secularibus rebus communicare, nec importunitatem inferre, desertis propriis monasteriis, nisi forte quesitū fuerint propter necessariam causam à civitate episcopo. Sane in monasteriis non esse susci-

piendum servum ad faciendum monachum, præter proprii domini voluntatem. Qui vero hoc constitutum nostrum exceaserit, eum a communione suspendi decrevimus, ne nomen Dei blasphemetur; civitatis autem episcopum oportet competentem præstare providentiam monasteriis.

V De episcopis vel clericis qui se de civitate in civitatem transferunt, placuit ut canones qui a sanctis Patribus de his ipsis constituti sunt, suam habeant firmitatem.

VI. Nullum absolute ordinari neque presbyterum, neque diaconum, neque penitus quemquam eorum qui sunt in ecclesiastico ordine, nisi specialiter ecclesiæ civitatis, vel vici, vel martyrii, qui ordinandus est, declaratus fuerit. Eorum autem ordinationem qui huiusmodi absolute ordinantur, constitui sancta synodus inefficacem esse, et nusquam potius ad ordinantis injuriam prævalere.

VII. Qui semel sunt in clero ordinati, vel monachi facti sunt, constituimus neque ad militiam, neque ad dignitatem sæcularem venire. Cum verò hoc ar-

Vat. Reg. cum Justello, Luc. et Vat. 1342 addunt *deinceps*.

Titulus in margine cod. Vindeb., *Ut absque voluntate (subintelligitur episcopi) quis nec monasterium, nec orationem facere præsumat, et de monachis dicit. Illa porro Qui reversus usque ad fungantur loco tituli existant in ms. Vat. Regine, ex quo noster collector profecit. Hæc eadem in aliis collectionibus Priscam referentibus propius in tituli formam efforuntur sic: Qui vitam solitariam sectantur, et quo honore fungantur. Canon autem incipit, sicut et in Vat. Regine: Quoniam vero quidam. In Græco autem et in aliis versionibus Dion. et Isid. idem initium habet ac in nostra collectione.*

Just., *habitu monachali*. Luc. et Vat. mss., *habitu monachi*.

Just. male, et non monasteria. Melius Luc. et Vat., nec non et monasteria

Quoniam, nullum usquam edificare posse ecclesiam, neque, etc. Correximus ex mss. Vindeb. et Vat. Regine. Justellus cum mss. Luc. et Vat., ut nullum eorum usquam edificare liceat, neque monasterium. Dein, monachi vero, qui apud Just., Luc. et Vat., corrupte.

Cod. Vat. Regine cum Just., Luc. et alio Vat., addunt consensum. Dein voces in quibus desiderantur apud Justellum, qui defectum asterisco notavit, et pro observare conjecit forte legendum perseverare. Mox Justell. cum Luc. et Vat. delet autem.

Idem tres codd. Just., Luc. et Vat., Sane placuit ut nullum servum suscipiant in suis monasteriis ad monachum faciendum sine proprii domini voluntate. Vat. Reg. similiter, exceptis quatuor postremis vocibus, quas cum nostro textu sic effert: præter proprii domini voluntatem. Dein tres laudati codd. delectant nostrum.

Cod. Vat. Reg. cum tribus laudatis, decrevimus.

Ita idem codd. Quæstus, Civitatem autem episcopos; et dein pro præstare habet exhibere; Just. cod., impendere. Eadem exemplaria præter codices nostræ collectionis vocem monasterius præmittunt cunctis.

Codd. Vindeb. hunc titulum margini affigunt: Qui de civitate in civitatem vadunt. In omnibus aliis collectionibus priora verba hujus canonis pro titulo efforuntur, et canon incipit a verbo placuit. Melius vero in mss. nostræ collectionis, sicut in Græco et aliis versionibus, ea priora verba non ad titulum, sed ad eorum pertinent. Justellus notavit: Hic canon est

primus in omnibus collectionibus. Fallitur, eo quia priora verba De episcopis, vel clericis, qui se de civitate, ... transferunt, in suo codice titulo ascripta perspicuus, non animadvertit hæc ad ipsum canonem referenda. Canone primo generatim omnes SS. Patrum canones confirmantur; hic autem ii peculiare firmitatem canones, qui episcoporum et clericorum transmigrationes prohibent. Mox Just. et Vat., De civitate in aliam transferunt.

Titulus in marg. mss. Vindeb., *Ut in publicis locis ordinatio fiat*. Justellus prima verba loco tituli exhibet: Nullum absolute licet ordinari. Vat. Reg., Ut nullum. In his autem canon incipit a vocibus Neque presbyterum, etc. Apud Justellum plurali numero sic: Neque presbyteros, neque diaconos, neque penitus quemquam de his qui sunt intra ecclesiasticum ordinem, et ob priora verba in titulum rejecta, ad sensum perficiendum additur declarari licet: que absunt a cod. Vat. Regine, et multo magis ab aliis cod. Luc. et Vat., qui neque ne exemplaria nostræ collectionis canonem inchoant a verbis: Nullum absolute licet ordinari. Verbum licet deest in solis mss. hujus collectionis.

Cod. Luc., nisi peculiariter ecclesiæ civitatis, aut possessionis, aut martyrii, aut monasterii, qui ordinandus est, pronuntiatur.

Just. et Vat. 1342, Horum autem ordinatio [lege ordinationem] huiusmodi constitui [lege constitui] sancta synodus inefficacem esse, et in nullo posse ad ordinandi [Vat., ad ordinationis, lege ex Græco ad ordinantis] injuriam prævalere. Hæc lectio priscæ versionis cum nimis erronea videretur, in cod. Luc. præterita fuit, et substituta alia lectio ex Dionysii versione sic: Qui vero absolute ordinantur, decreti sancta synodus irritam esse huiusmodi manus impositionem, et munus quam [lege et nusquam] posse ministrare ad ordinantis injuriam. Vat. Reg. nostram lectionem approbat, excepta harum vocum syntaxis, ordinationem huiusmodi, qui absolute. Mox nusquam pro nunquam emendavimus ex Vindeb., Vat. Regine aliisque codd.

Titulus in mss. Vindeb., *Ut monachi ad militiam non redeant*.

Just., Si vero hoc arripientes, et non penitentes revertantur ad quod antea elegerunt. Luc. et Vat., Si vero hoc arripuerint. Quoniam, nisi penitentes: scriptimus et non penitentes cum omnibus nostris codd. Mox Luc., propter Deum prius elegerunt.

riperint, et non poenitentes ad hoc revertantur, A clericus discepcionem habeat cum metropolitano episcopo, aut ad diocesanos primam sedem recurrat, aut ad sedem Constantinopolitanam, apud quam causa dicatur ^b.

230 ^a VIII. Clerici qui pauperum dispensationi, vel monasteriorum, vel martyriorum praesunt, sub potestate ^b singularum clericum episcoporum secundum sanctorum canonum traditionem perdurent; nec per suam temeritatem episcopi sui moderationem declinent. Qui autem huiusmodi dispositionem quolibet modo subvertere ausi fuerint, et episcopo suo ^c non obediunt, siquidem clericus fuerint, canonice damnationi subjaceant; si autem monachi aut laici sunt, a communione suspendantur.

^d IX. Si quis clericus cum clerico causam habeat, episcopum suum non deserat, ut ad judicia secularia currat; sed prius ^e apud episcopum suum examinet causam: aut certe cum voluntate ipsius episcopi causa dicatur apud quos ^f partes coeperant. Si quis autem contra hanc venire tentaverit, canonicis interdictis subiaceat. **231** Si vero clericus ^g habeat causam cum extraneo episcopo, vel cum suo, apud synodum provinciae causam dicat. Si autem episcopus aut

^h X. Non licere clericum in duarum pariter civitatum Ecclesiis militare: in qua primum ordinatus est, et ad quam quasi maiorem per vanas gloriam desiderium confugit. Eos vero qui hoc tentaverint, Ecclesiam propriam restituendos esse in qua primum ordinati sunt, et ibi tantum ministrare. ⁱ Si quis tamen jam ex alia in aliam Ecclesiam translatus est, in nullis causis ^k **232** prioris Ecclesiae, vel ad ipsam pertinentibus martyriis, vel xenodochiis, vel pauperum rebus habeat facultatem tractandi. Eos vero qui ausi fuerint post hoc constitutum magnae ^l et generalis istius synodi aliquid contrarium agere in his quae nuper sancta synodus interdixit, proprium gradum amittant.

^m XI. Omnes pauperes et revera agentes solatilis oportet pacificis, et ecclesiasticis tantum litteris prosequi, et non ⁿ synodicalis; quoniam synodicalis litteras

^a Tit. in mss. Vind., *Ut dispensatores pauperum episcopo suo obediunt.* Cod. Luc., *Clerici qui praeficiuntur pauperum dispensationi, vel monasteriorum, et basilicis martyrum sub episcopis, qui in unaquaque civitate sunt, secundum sanctorum Patrum traditiones permanent, ne per suam, etc.* Haec ex Dionysiana versione fuere excerpta. Ms. Vat. Isidorianam prorsus recepit: *Clerici in ptochis (loca mendicorum) et monasteriis, etc., ut in vulg. Isl. t. IV Conc. Ven. edit., col. 1705.*

^b Sic eod. Vind. et Vat. Reg. Quesnellus, singularium. Apud Just. male, insularum. Mox in Vat. Reg., *secundum sanctorum Patrum canonem traditionem.* Just., *secundum sanctorum Patrum traditionem perdurent, nec sua temeritate.*

^c Vat. Reg. cum Just. et Luc., *non dederint consensu, siquidem.* Mox, *laici sint in Vat. Reg.* Apud Just. cum ms. Luc., *laici fuerint, a communione cessent.*

^d Tit. in Vind. marg.: *Si clericus contra alium causam habeat, ante episcopum suo examinetur.* In mss. Just. et Vat. loco tituli, *Si clericus cum clerico causam habeat.* Canonem autem additis duabus vocibus incipiunt: *Placuit ut episcopum suum, etc.* Cod. Luc. eandem lectionem habet, et solum a canone titulum non sejungit. Mox Vind. cum Just., Luc. et Vat., *et ad judicia.* Id in his tribus mss. probe intelligitur praemissis vocibus placuit ut; in Vind. autem deficientibus his vocibus, non ita: unde vulgatam Quesnelli lectionem cod. Vat. Reg. approbatam, ac probe cohaerentem retinimus.

^e Just. cum Luc. et Vat. mss. addit ut dictum est. Mox hi codices delent episcopi.

^f Ita cod. Vind., concinentibus Vat. Reg. et Oxon., quorum primus solum pro coeperant habet inceptum, alter coeperant. Quesn. in textu, utraque partes voluerint, iudicium continebunt; ac in margine: *Forse iudiciumque tenebunt.* Hoc additamentum ex Dionysiana versione descriptum, caetera exemplaria Prisca versione ignorant: nam eod. Luc. et Vat. habent partes utraque voluerint. Si quis autem, etc. Just. memiose, partes utraque voluerunt. Si quis, etc.

^g Cod. Just., Luc. et Vat. addunt quis. Dein cod. Luc., *apud synodum provinciae dicatur;* et mox cum Just. et Vat., *Si autem episcopus aut clericus discepcionem habeat cum metropolitano episcopo, ad primam sedem recurrat, aut ad sedem Constantinopolitanam, et illi causam definiat.*

^h Quesn. ex cod. Thuan. addidit *et apud ipsam iudicetur.* Delevimus cum mss. Vind., Oxon. et Vat. Regina.

ⁱ Titulus mss. Vind.: *Non licet de alia in aliam civitatem transire.* Apud Just. tituli loco sic: *Ut nulli clericorum liceat ab Ecclesia sua discedere.* Canon vero incipit: *Civitatum Ecclesiis [supple cum ms. Luc. debeat] militare, in qua primo ordinatus quis est, et non ad quam, etc.* Mox idem Just., *tentaverant.*

^j Quesn., *si quis tamen ex alia jam Ecclesia in aliam translatus est.* Syntaxim codicum Vind. et Vat. Reg. secuti sumus.

^k Notat Quesnellus in cod. Thuan. haberi sic: *Prioris Ecclesiae, vel martyriorum, quae sub ea sunt, aut photiorum, aut xenodochiorum rebus in nullo communicet.* Eos vero qui ausi fuerint post definitionem magnam et universalem huius synodi quidquam *ex his quae sunt prohibita agere, decrevit sancta synodus a proprio huiusmodi gradu recipere.* Const. in eodem codice tunc Colbertino legit recedere. Quesn. mallet legi recidere, vel excedere: ut habet, inquit, vulgata verba ad latius Graeco editionis excusa, *ex qua haec omnia sumpta sunt, in quibus Thuan. codex ab Oxon. et Justello discrepat.* Clarius dicentur haec sumpta fuisse ex versione Dionysii Exigui, ex qua pro photiorum corrigendum est ptochiorum, et ausi pro usi. Codex Vat. Reg. pro xenodochiis habet synodochiis; Vind. synodicia.

^l Tres cod. Just., Luc. et Vat. habent et universalis, ac pro istis solus Just. totius.

^m Hic canon in mss. Vind. titulo caret. In vocem autem synodicalis, quam nostri quoque codices huius Priscæ versionis preferunt [Luc., *synodicalis et synodicalis*], hanc annotationem Quesnellus subiicit: *Ita habetur et can. 13, a quo reliquae versiones discrepant, quae habent commendatilis.* Ad codices nostros Oxon. et Thuan. propius accedit eod. Aniciensis, ex quo varias aliquot lectiones decerpere, et in margine Dionysianae versionis apposuisse postrema Conciliorum editionis procuratores: habet porro synodicalis. Nostrae versionis auctor legebat fortasse in mendoso codice Graeco *synodicalis* pro *synodicalis*. Aniciensis autem lectio ex eo codice nata videtur, quae vocem haberet derivatam ex verbo *synodicalis*, quod significat comitor, seu itineris socius sum: vel ab *idius* seu *idius*, vinctio instruo; eo quod huiusmodi litterae commendatilis clericis pro itineris socio ac viatico essent. De litteris canonicis abunde disseruit Gerardus Rodolphus in libello de his edito Coloniae 1532. Vide

his tantum dari convenit qui bonæ opinionis esse videntur.

• XII. Pervenit ad nos quoniam quidam contra ecclesiastica statuta se potestatibus conferentes, per pragmaticum unam 233 provinciam dividerunt in duas, ac per hoc^b duos in una provincia esse metropolitanos episcopos. Igitur constituit sancta synodus nihil tale deinceps tentari ab episcopis; ^c ne qui hujusmodi aliquid arripuerint proprium amittant gradum. Quæcunque vero civitates jam per sacras litteras nomine metropolitano funguntur, ^d ipsæ solæ honorem consequantur, et is qui huic Ecclesiæ præest episcopus, salvo utique proprio jure, quod revera metropolitane civitati convenit.

• XIII. Peregrinos clericos et lectores in alia civitate sine synodici litteris sui episcopi penitus nunquam ministrare posse.

• XIV. Quoniam in quibusdam provinciis lectores et psalles nubere permittuntur, constituit sancta synodus non licere quemquam ^e alterius hæreseos mulierem accipere. Eos vero qui jam ex tali matrimonio filios procreaverunt, siquidem filios suos apud hæreticam Bernardinum Ferrerium in libro quem scripsit de antiquo ecclesiasticarum Epistoliarum genere; Annibalem Fabrotum in Balsamonis collect. Eccles. Constitut. lib. III, tit. 4; Christophorum Justellum in huic codicis Ecclesiæ universæ canonem; notas etiam Gabrielis Albaspinæi episc. Aurelianensis in hunc canonem; ubi accurate fuseque disserit de gemina interpretatione et sensu Græcæ vocis ὑποψύς, quæ canonem fere claudit. Nimirum hæc τοῖς οὖτοι μόνοις ἐν ὑποψύει περισχίστοις προσώποις alii aliter interpretati sunt. Versio quæ Græco textui adjecta, tam in Justelliano Ecclesiæ universæ codice, quam in vulgari, et Græci collectores et commentatores Balzamon, Zonaras, et Blastares, de iis personis quæ suspectæ sunt, canonem explicant. Antiquæ versiones Latine contrario sensu exponunt: Dionysius quidem de honoratioribus personis; Isidoriana de his qui in opere sunt clariore. Jacobus Cujacius ad cap. 5 de clericis non residentibus, interpretatur de honestioribus personis, qui sunt in reputatione, seu integræ famæ. Quem sensum ita exprimit vetus interpres noster, cui Prisca Justelli versio concinit, de iis qui bonæ opinionis esse videntur. Ad hunc postremum sensum Dionysianam versionem aliasque, quæ de honoratioribus interpretantur, trahit Albaspineus: suam opinionem majore procul dubio confidentia prolaturus in medium, si codicis nostri versionem legisset, cui non modica inde commendatio accedit, quod celebri œcumenicæ synodi canonem lucem non nullam afferat. Hactenus Quesnellus

^a Tit. codd. Vind., Ut provincia in duos metropolitanos episcopos non dividatur.

^b Just., Luc. et Vat. mss., Duo ... sunt metropolitani episcopi. Dein post igitur iidem codd. cum Vat. Regiñæ addunt nunc; et pro sancta habent magna.

^c Tres laudati codd., et qui. Vind. cum Vat. Regiñæ, minus ne qui. Dein Just. omittit jam.

^d Vind. ms., ipsi soli. Quesn. notat: lege ipsæ solum, ut sensus exigit. Dein post nomen episcopus Quesn. ex Thuan. exemplo inseruit vocetur archiepiscopus: quas voces etsi præferat etiam ms. Vat. Regiñæ, ex cæteris tamen codd. delevisim, propterea quod in Græco etiam aliisque versionibus desunt.

• Titulus in codd. Vind., Peregrini in alia civitate non ministrent. Dein Vat. Regiñæ, Peregrinus, clericus, et lectores possint. Just., Luc. et Vat., in aliena civitate nusquam ministrare debere.

^f Titulus in mss. Vind., Ne cum hæreticis aut Ju-

sticos baptizaverunt^h, postmodum posse catholicam communionem accipere; si autem non sunt baptizati, jam non posse apud hæreticos baptizari, nec ad conjugium cum hæretico conjungi, neque 234 cum Judæo, neque cum pagano, nisi forte promiserit se transferre ad fidem orthodoxam persona quæ conjungenda est cum orthodoxo. Si quis autem hujus sanctæ synodi constitutum violaverit, i canonum damnationem incurrat.

ⁱ XV. Diaconissam mulierem non posse ordinari ante annum quadragesimum, et cum diligenti probatione. Si verro accepta^l ordinatione, et certa tempora ministerii observans nuptiis se tradiderit ad injuriam Deigratiæ, hujusmodi mulier anathematizetur, cum eo qui illi conjunctus est.

^m XVI. Nec eam quæ se Domino Deo virginem devovit, eodem modo nec monachum nubere licere. Si vero hoc facere voluerint, a communione suspendantur.

ⁿ Episcopo autem de hac re auctoritatem præbeamus, si velit eos reconciliare.

• XVII. Rusticas parochias, quæ sunt in singulis dais conjungi. Mox Quesn., et psalter uxores ducere; Just., et salutem nubere, et in marg.: Lege saltem nubere, quod reperimus in Vat. 1342. Utrumque male. Veram lectionem suppeditavit cod. Luc., concinentibus Vind. ac Thuan., in quibus solum pro psalter legitur psalter.

^o Just. et Luc., ulterius hæreticam. Vat. melius habet tantum hæreticam. Hic autem alterius hæreseos idem est ac alterius sectæ, ut versiones Dion. et Isid. præferunt. Dein, apud Justellum, procreantur. Et siquidem.

^p Luc. et Vat., postmodum vero; et mox cum Just. et Vat. Regiñæ, posse eos in catholica communione percipere, al., accipere, vel recipere. Dein, jam non debere eos apud hæreticos baptizari ne ... cum hæreticis. in Just. Luc. et Vat.

^q Tres iidem codd., nisi forte se transferre ad fidem orthodoxam promiserint personæ quæ conjungendæ sunt cum orthodoxis; et dein, violare tentaverit pro violaverit.

^r Iidem codd. cum Vat. Regiñæ, canonum damnationi subiaceat.

^s Tit. codd. Vind., De diaconissis. Just., Luc. et Vat. 1342, cum titulum præferant Quod [lege quot] annorum velari debeant ancillæ Dei, canonem incipiant sic: Placuit non eas ordinari ante annum 40, et hoc cum diligenti, etc. Vox diaconissam, in mss. nostræ collectionis et in Vat. Regiñæ exhibita, cum Græco aliisque versionibus concinit.

^t Just. cum Luc. et Vat., relatione, et certo tempore ministerio observans. Vat. Regiñæ habet pariter et certo tempore ministerio observans. Oxon., ministerium observans. Vind., ministerio observans. Dein tres priores codd., qui illi conjungitur.

^u Titulus in mss. Vind., Nec Deo dicata virgo, nec monachi non nubant. Quesn. sic canonem inchoat: Nec eam quæ se Domino virginem vovit, nubere licere, nec monachum uxorem ducere. Prætulimus codd. Vind., Vat. Reg., cum quibus cæteri tres concordant, solum variantes in his vocibus, nec monachi nubere habebit.

^v Just. cum Vat., Episcopus autem de hac re auctoritatem præbebit, si velit eos reconciliari; Vat., reconciliare. Codex Luc. versionem Dionysii hoc loco substituit: Consistentibus autem decrevimus, ut habeant auctoritatem ejusdem loci episcopus misericordiam humanitatemque largiri.

^w Hic canon. in Vind. titulo caret. Post pauca Vind. omittit primam vocem eas, Oxon. delet maxime, et Luc. præterit primam particulam et.

provinciis, inconvulsas manere constituimus apud **A** episcopos qui eas detinere videntur, maxime si eas annis triginta detinentes inviolate dispensaverunt; si vero ^a intra annos triginta facta est, aut **235** fiat de illis questio, his licere questionem movere apud synodum provinciae, qui ^b vim se pertulisse asserunt. Si quis autem a metropolitano suo episcopo male tractetur, apud primam sedem suae provinciae, vel apud Constantinopolitanam, causam dicat, sicut superius comprehensum est. Si qua vero potestate imperiali nova constituta est civitas, aut certe constituatur, civilibus et publicis formulis, etiam parochiarum ecclesiasticarum ordo celebretur.

^c XVIII. Conjurationalis vel conspirationis crimen etiam apud extrinsecas leges penitus amputatur; multo magis in Ecclesia Dei hoc ne fiat prohiberi oportet. Igitur si clerici aut monachi inventi fuerint conjurati ^d aut per conjurationem calumniam machinantes episcopis vel clericis, proprium amittant gradum.

^e XIX. Ad aures nostras pervenit quoniam in provinciis non sunt synodi episcoporum secundum canonem constituta, et ob hoc multa rerum ecclesiasticarum quae emendanda sunt negligi. Sancta igitur synodus constituit ^f secundum canones Patrum bis in anno in id ipsum episcopos per singulas provincias convenire ubi metropolitani episcopos constituerit, et omnia quaecunque emerint corrigere. Episcopi vero qui non convenierint ^g in propriis positi civitatibus, et non per protectionem absentes, maxime suppeditante salute, et a necessariis et excusabilibus **C** occupationibus liberi, fraternitatis intuitu corripiantur.

^a Just., intra triginta annis. Vat., in triginta annis. Luc., annis triginta. Dein Just., aut si fiat. In Luc. omittuntur voces de illis. Postea hi tres codd. cum Vat. Reginae, apud synodum suae provinciae.

^b Cod. Thuan., vim pertulisse asseruntur.

^c Tit. in mss. Vind., Qui conjurationem, non autem calumniam contra episcopum faciunt. In Vat. 1542 totus hic canon ex Dionysii interpretatione penitus inseritur. Crimen conjurationis vel conspirationis et a veteribus legibus est omnino prohibitum, et reliqua ut in Dionysio. Mox etiam desideratur in mss. Just. et Luc., qui dein habent amputari solere.

^d Codd. Just. et Luc., et per conjurationem calumniam facientes episcopis, vel quibuslibet clericis. Mox Quesn. cum Oxon., amittant locum. Scripsimus gradum cum mss. Vind., Thuan., Just. et Luc.

^e Tit. codd. Vind., Synodus bis anno fiat. Mox, in quibusdam provinciis habent Just., Luc. et Vat. exemplaria; ac dein, secundum canonem constitutum, et hoc multa rerum ecclesiasticarum quae corrigenda sunt vel corrigenda negligi.

^f Tres idem codd., concinente Vat. Reginae, secundum canones Patrum qui apud Niciam Bithyniae constituti sunt, bis in anno, etc. Male in illis praemittitur ut ante secundum. Dein Just. et Vat., ex singulis provinciis convenire.

^g Just. cum Luc. et Vat., et in propriis positi civitatibus, et non profecti, sed absentes, maxime suppeditante salute secesserint [Vat., cesserint] inexcusabilibus [Luc., excusabilibus; Vat., excusabilibus] occupationibus liberi, etc.

^h Tit. in mss. Vind.: Qui alium clericum suscipit, a communione suspendi. Mox, tres laudati codd., sicut

ⁱ XX. Clericos in Ecclesia militantes, **236** sicut jam constituimus, non licere in alterius civitatis Ecclesia militare, sed illa contentos esse in qua a principio ministrare meruerunt; extra eos qui amissa patria ad Ecclesiam aliam ^j necessitate venerunt. Si quis autem episcoporum post hoc constitutum, clericum ad alium pertinentem susceperit, placuit a communione suspendi et eum qui suscepit, et qui susceptus est, quousque ^k clericus qui transitum fecit ad suam redeat Ecclesiam.

^l XXI. Clericos vel laicos qui accusant episcopos vel clericos quomocunque et sine iudicio, non suscipi ad accusandum debere, nisi prius eorum existimatio fuerit discussa.

^m XXII. Clericis non licere post mortem episcopi sui ea diripere quae illi competere ⁿ possunt, sicut et anterioribus canonibus cautum est; alioquin eos de gradibus suis posse periclitari.

^o XXIII. Ad aures sanctae synodi pervenit quoniam quidam clerici et monachi quibus nec aliquid ab episcopo suo commissum est, interdum etiam ab ipsis communione suspensi, ad Constantinopolitanam civitatem pergunt, et ibidem diu remorantes ecclesiasticam disciplinam disturbant, quorundam ^p autem etiam domos subvertunt. Ergo sancta synodus constituit prius quidem hujusmodi homines ^q per sanctae Ecclesiae Constantinopolitanae defensorem admoneri ut a civitate regia discedant; verum si ^r inter negotia fuerint per impudentiam remorati, ipsos etiam invitos **237** per eundem defensorem jactari, et ad loca **C** propria cogi festinare.

^s XXIV. Quae Deo semel sacrata sunt monasteria secundum episcoporum consensum oportet in per-

jam constitutum est. Dein, mendose in Just. et Vat., contentum esse meruit; Vat. meruerit.

^t Idem codd. tres, praeter necessitate venerunt. Qui vero episcoporum alterius Ecclesiae clericum suscepit.

^u Addiditque clericus ex Vind. Alii codd., clericum qui translatum est, fecerit ad suam reverti Ecclesiam.

^v Titulus in mss. Vind.: Qui accusant episcopum. Apud Just., Luc. et Vat. canon sic effertur: Clerici vel laici qui episcopos accusarint, vel quoslibet clericos, omnino sine iudicio eos non suscipi, nisi prius eorum estimatio fuerit diligenter [Luc., diligentius] examinata. Cod. Colb., similis Lucensi apud Constantium, nisi prius eorum opinio fuerit discussa. Vind. ms. ab edito textu solum discrepat: nisi prius eorum estimationis fuerit opinio discussa.

^w Hic quoque canon in mss. Vind. titulo caret.

^x Male apud Just., Luc., Vat. 1542, et Vat. Reg., additur particula non; quae probe congrueret, si pro illi legeretur illis.

^y Tit. in mss. Vind., Ut ad loca propria revertantur clerici.

^z Quesn. delet autem, nos ex nostris mss. ac Just. adjecimus.

^{aa} Just., omisso per, mox habet admonere. Dein vocem regia delet cum Just. plerique codd., etiam Vindebon.

^{ab} Just., Luc. et Vat., inter negotia et impudentia fuerint remorati; eos etiam invitos et ad loca propria revocari. In Vind. deest cogi.

^{ac} Tit. in codd. Vind., Quando sacrata sunt monasteria, canacula secularia non fiant. Mox, pro reservari, alias servari, vel conservari.

petuum monasteria nuncupari; et eorum res monasteriis reservari, et non posse alterius concacula secularia fieri: si qui vero hoc fieri permiserint, canonicis interdictis subiaceant.

XXV. Quoniam metropolitanorum quidam, sicut cognovimus, commissos sibi negligunt greges, et ordinationes episcoporum differunt, placuit sanctæ synodo intra tres menses episcoporum ordinationes fieri; nisi forte necessitas inexcusabilis dilationis tempus protrahi coegerit, alioquin eos pœnæ ecclesiasticæ subiacere; Ecclesiæ vero c viduæ redditus apud œconomum ipsius Ecclesiæ integros reservari.

XXVI. Quoniam in quibusdam Ecclesiis reperimus quod sine œconomis res ecclesiasticas tractant episcopi, placuit omnem Ecclesiam habentem episcopum, etiam œconomum habere de proprio clero, qui res ecclesiasticas dispenset cum consensu episcopi sui: ne cum dispensatio sine testimonio fuerit, res ecclesiasticæ dispergæ sint ad contumeliam pontifici irrogandam. Si vero hoc non fecerint, eos sanctis esse canonicis reos.

XXVII. Eos qui mulieres diripiunt hospitalis solatii nomine, aut illos qui convivere, vel consensum rapientibus præbere videntur, statuit sancta synodus, si quidem clerici fuerint, propriam amittere gradum; si vero laici, anathematizari.

CAPITULUM XXVI.

¹ Incipit constitutio dicæ memoriæ Marciani de synodo Chalcedonensi.

² Imperatores VALENTINIANUS et MARCIANUS Augusti universis populis.

Tandem aliquando quod summis studiis atque

³ Tres codd. Just., Luc. et Vat., non debere ulterius; et dein, si quis... permiserit... subiaceat.

⁴ Hic canon in mss. Vind. titulo caret. Tres laudati codd. Just., Luc. et Vat., fieri differunt. Mox mendose, et nisi forte necessitas inexcusabilis ordinationis tempus, etc., apud solum Just.

⁵ Idem tres codices, viduata... conservari convenit. Vat. Reg. idem habet, omisso tantum verbo convenit.

⁶ Titulus in codd. Vind., Ut episcopi dispensatores habeant. Dein ante reperimus solus Quesn. addit rumore.

⁷ Just. et Luc., placuit omnino ut omnis Ecclesia habens episcopum (quæ desunt in Vat. 1342), et nihilominus præferunt etiam œconomum habere. Dein Just. et Vat. post vocem clero addunt censemus.

⁸ Sic Vind. cum tribus codd. sæpius memoratis. Quesn. cum Vat. Reg., dispergantur. Dein Just., fecerint, reos eos sanctis subiacere canonicis. Vat. et Luc., fecerint, reos esse, sanctis subiacere canonicis.

⁹ Tit. in mss. Vind., Qui mulieres diripiunt. Dein Just., Luc. et Vat., sancta constituit synodus.

¹⁰ Quesn., præcipuum. Melius proprium cum mss. Vind., Vat. Reginæ et Luc. Mox tres codd. Just., Luc. et Vat., amittunt, et dein anathematizantur.

¹¹ Ita codd. Vind. et Thuan. hujus collectionis. Quesn. cum Oxon., Constitutio Marciani imperatoris synodi supradictæ statuta confirmans. Hæc constitutio invenitur etiam in codicibus Rustici, ex quibus duos Baluzius contulit, nos autem antiquissimum Veronensis capituli 57. Exstat præterea in codd. collectionum Hisp. et Isid. Relegimus vero Vat. Hisp. 1344 et Vat. Isid. 630. In codicibus Rustici hic titulus sequentibus legibus communis præfigitur: Sanctæ memoriæ [cod. Ver., religiosi] principis Marciani, quæ beatissimus Leo papa in suis confirmavit epistolis, de

vois optabamus evenit. Remota est de orinodoxa Christianorum lege contentio. Tandem remedia culpabilis erroris inventa sunt; et discors populorum sententia in unum consensum concordiamque convenit. E diversis enim provinciis religiosissimi sacerdotes Chalcedonam venerunt juxta nostra præcepta, et quid observari in religione debeat, perspicua definitione docuerunt. Cesset igitur jam profana contentio. Nam vere impius atque sacrilegus est qui post tot sacerdotum sententiam opinioni suæ aliquid tractandum reliquit. Extremæ quippe dementiæ est in medio et perspicuo die commentitium lumen inquirere; quisquis enim post veritatem repertam aliquid ulterius discuti, mendacium querit. Nemo itaque vel clericus, vel militans, vel alterius cujlibet conditionis, de fide Christiana publice turbis coadunatis et audientibus tractare conetur in posterum, ex hoc tumultus et perfidia occasionem requirens, nam injuriam facit iudicio religiosissimæ synodi, si quis semel judicata ac recte disposita revolvere et publice disputare contendit: cum ea quæ nunc de Christiana fide statuta sunt, juxta apostolicas expositiones et statuta sanctorum Patrum trecentorum decem octo, et centum quinquaginta definita esse noscantur. Nam in contemptores hujus legis pœna non deerit: quia non solum contra fidem bene compositam veniunt, sed etiam Judæis et paganis ex hujusmodi certamine profanant veneranda mysteria. Igitur si clericus erit qui publice tractare de religione ausus fuerit, consortio clericorum removebitur; si vero militia præditus sit, cingulo expoliabitur. Cæteri etiam hujus criminis rei de hac sanctis-

prohibitis disputationibus a Christianis.

¹ Cod. Veron. Rustici cum cæteris Baluzii tom. IV Concil. Ven. edit., col. 2025, c. Imperatores Cæsares Flavius Valentinianus pontifex inclitus, Germanicus inclitus, Alamanicus inclitus, Sarmaticus inclitus, tribunitia potestatis vices septies, imperii vices septies, consul septies, et Flavius Marcianus pontifex inclitus, Germanicus inclitus, Sarmaticus inclitus, Alamanicus inclitus, Francicus inclitus, tribunitia potestatis vices septies [lego secundo] imperator, consul semel. Editum civibus [Baluz. cum Græco addit nostris] Constantinopolitanis. Inscriptionem quam dedimus exhibent codices nostræ collectionis et Hisp. ac Isid.

² Thuan., Remota est quippe.

³ Codd. Hisp. et Is., Ab universis enim. Dein mss. Rustici, reverentissimi sacerdotes. Mox, vocem Chalcedonam, a Quesn. omissam, ex omniibus nostris et Baluzii codd. nec non editis revocavimus.

⁴ Vat. Hisp. et Is. cum Merlino, discessit igitur.

⁵ Quesn., publice determinata coadunatis; quibus concinunt codd. Hisp. et Isid. In mss. Vind., Thuan. et Vat. 1322, publice aliquid terminabit coadunatis; vel in Thuan., ut coadunatis. Melior est lectio codicum Rustici, quam in Veron. et vulgatis Conciliorum invenimus; cui suffragatur Facundus lib. xi, c. 2, publice congregatis populis et audientibus tractare præsumat. Concordant etiam illa sequenti constitutio, de religione publice contendere coadunatis populis, etc. Mox in cod. Oxon. pro perfidia legitur per fidei

⁶ Codd. Rustici, et instituta.

⁷ Solum Quesn. omisit hujus.

⁸ Codd. Hisp. Isid. et Rustici, a consorcio. Post pauca vulg. Conc., de hac regia urbe. Mox mss. Hisp. et Is., pellantur.

sima urbe pellentur, pro vigore iudiciario etiam competentibus supplicis subjugandi. Constat enim hinc heretice ^a insania fomitem exordiaque praeberi, dum publice quidam disputant atque contendunt. **240** Universi ergo quae a sancta synodo Chalcedonensi statuta sunt custodire debebant, nihil postea ^b dubitaturi. Hoc itaque commoniti nostrae serenitatis edicto, abstinere profanis vocibus, et ulterius deinde de divinis disputare; quod nefas est: quia peccatum ^c hoc non solum divino iudicio, prout credimus, punietur, verum etiam legum et iudicium auctoritate coercetur. ^d Data vi kal. Febr., Constantinopoli, Sporatio consule.

CAPITULUM XXVII.

^a Incipit alia constitutio divae memoriae Marciani, Christianis catholicis in synodo convenientibus.

^b Idem Augusti Palladio praefecto praetorio.

Venerabilem catholicis orthodoxorum fidei sanctitatem manifestam et indubitam universis constituere cupiens nostra serenitas, ut major erga Divinitatis obsequia hominibus religio traderetur, tantam atque talem synodum ^e ex omnibus pene **241** provinciis coadunatis episcopis in Chalcedonensi civitate colligi iussit; atque ibi plurimis diebus tractatu habito, quod verum et inscatum Christianae fidei esset invenit. Votis etenim plurimis et orationibus exoravere Divinitatem quatenus sancta eos et plena veritas non lateret, secutique sunt statuta venerabilium Patrum, ea videlicet quae apud Nicam trecentorum decem et octo sanctorum episcoporum sunt sententia definita; similiter et ea quae

^a Quesn., insania. Correximus ex Vind. aliisque pluribus ac potioribus codicibus. Mox nutriti pro praebere in mss. Vat. Hisp. et Isid.

^b Codd. Rustici, dubitantes. Vind. et Facundus, dubitari.

^c Addidimus hoc, requirente sensu, cum mss. Rustici, et Hisp. ac Isid.

^d Cod. Vind., Data vii kal. Labb., omitta voce Data, habet Constantinopoli vii idus Febr. Hae conciliantur, si legas cum codd. Vat. Hisp. et Isid., Proposita vii kal. Febr. Constantinopoli, et cum codd. Rustici, concinente Graeco textu, Datum vii idus Febr. Constantinopolim.

^e Exstat in mss. codd. huius collectionis et Rustici ac in Vat. 1322. In vulg. Conciliorum legitur parte in conc. Chalced., cap. 4. Titulus in ms. Ver. 67 Rustici sic exhibetur: Item de eodem edictum secundum. Laudatus cod. Vat., Incipit alia constitutio divae memoriae Marciani in [lege pro] synodo Chalcedonensi Cod. Oxon., Eiusdem imperatoris constitutio ad Palladium P. P., ejusdem synodi decreta servari praecipiens, Eutychetis errore damnato. Titulus quem dedimus est in vetustioribus nostrae collectionis codd. Thuan. et Vind., in quem haec notavit Quesnellus: Hunc titulum habet codex Thuanicus. Ex quo synodus hunc omnibus ignota modo innotescit. Quo convenerit synodus indicant alii codices, Crabbianus scilicet, in quo huiusmodi titulus legitur: Edictum ad CP. ciues, etc.; et Boherianus laudatus in Labbeana Conciliorum editione, qui alterum hunc exhibet: Civibus nostris CP. idem Augustus. Denique vulg. edit.: Edictum... Propositum Constantinopoli. Nimirum redit et synodo oecumenica Anatolius, quid in ea actum esset pro fide suis significare pro more et officio volens conventum Ecclesiae suae habuit ad quem et hoc Marciani edictum

^a centum quinquaginta in hac urbe amplissima coadunati constituerunt; atque ea quae apud Ephesum ^b de fide statuta sunt, cum beatissima recordationis Coelestini Romanae urbis et Cyrilli Alexandrinae civitatis ^c episcopi invenerunt veritatem. Quo tempore etiam Nestorianus error exclusus est, ejus auctore damnato. Quibus ita rite et venerabiliter apud Chalcedonem inquisitis, Eutyches, qui plura affirmabat illicite, cum sua assertionis defectus est: ne decipiendorum ulterius ei hominum praeretur facultas. Ordinatis itaque religione et fideliter quae venerandam orthodoxorum fidem fundasse noscuntur, ita ut nulla in posterum dubitatio vel illis qui calumniari Divinitatem assolent, relinqueretur; sacro nostrae serenitatis edicto venerandam synodum confirmantes, **B** admonuimus universos ut de religione disputare desinerent; quoniam unus et alter tanta secreta invenire non posset, maxime cum ^d summo labore et amplissimis orationibus tot venerabiles sacerdotes, nisi Deo, ut credendum est, auctore, ad indaginem veritatis non potuerint pervenire. Verum, sicut manifesta ratione cognovimus, non desinunt quidam in eadem perversitatis insania permanere, et de religione publice contendere populis coadunatis, et mysteria divina Judaeorum paganorumque sub obliivibus publicare et profanare, quae rectius colenda sunt quam inquirenda. Oportuerat itaque in eadem pertinacia consistentes, statuta dudum animadversione compeci: ut poena corrigeret quos reverentia iussionum **242** emendare non potuit. Verum in hoc secuti consuetudinem nostram, nocentes ^e non puni-

missum est; quo synodalem definitionem imperatoria constitutione confirmatam esse nemo negaret. Cui conventum cum episcopi tunc in urbe commorantes pro more interfuisent, inde synodi nomine donatus est.

^f Cod. Vind., Idem Augustus Palladio, etc. Vat. 1322, Imperator Marcianus Augustus Palladio, etc. Cod. Veron., concinentibus ceteris Rustici: Idem Augusti Constantinopolitani civibus nostris; et in fine constitutionis addit, Eodem exemplo scripta Palladio viro illustri praefecto Orientis, Valentiniano viro illustri praefecto Illyrici, Tatiano viro illustri praefecto Urbis, Vincomalo viro illustri magistro officiorum et consuli designato.

^g Solus Quesn. ex uno ms. Oxon. inseruit quantam nulla memoria meminit. Desunt in omnibus nostris et Baluzii codd. atque vulg., immo etiam in Thuan. ejusdem Quesnellii.

^h Vulg. Conc. cum mss. Rustici et Graeco textu addunt pridem.

ⁱ Vulg. Conc. post edit. Rom., episcopi veritatis duces fuerunt, nullis Latinis codd. suffragantibus.

^j Quesn., ne recipiendorum ulterius sacrilegiorum praeretur, etc. Thuan., ne ei recipiendo ulterius a quoquam hominum praeretur, etc. Melior lectio exemplarium Rustici, concinentibus vulg. et Graeco textu. In Vat. et Vind., recipiendorum pro decipiendorum, quod mendum variis lectionibus inducendis occasionem dedisse videtur.

^k Quesn. inserit nisi: delevimus cum codd. Vind. et vulg. Conciliorum. Mox in iisdem vulg., et magnis orationibus.

^l Cod. Vind. omittit non punimus, sed iterat. Hinc forte cum hic locus sensu careret, suppletæ fuerunt haec voces, quae in aliis codicibus huius collectionis leguntur. Verior lectio videtur illa vulgatorum et

mus, sed iterat clementia nostra iussionem ut in futurum prohibitis omnes abstineant, nec conventicula colligant super religione certantes; quia in huiusmodi perversitate et vanitate detecti statutas dudum suscipient poenas, et iudiciario motu, prout religiosis temporibus convenit, punientur. Oportet enim Chalcedonensem synodum sequi, in qua omnibus quæstis diligenter, ea definita sunt quæ pridem tres prædicti cœtus apostolicam fidem secuti, omnibus observanda prædixerunt. Data ^b tertio idus Martias, Constantinopoli, Sporatio viro clarissimo consule, et qui fuerit nuntiatus.

CAPITULUM XXVIII.

* Item alia ejusdem Marciani Augusti Constitutio de fide catholica obtinenda et de Eutycheis et Apollinaristis, eorumque pœnis.

Idem AUGUSTUS PALLADIO præfecto prætorii.

^a Licet jam sacratissima constitutione mansuetudinis nostræ cautum ac definitum sit quæ in eos severitas exercenda sit qui, Eutycheis vel Apollinaris hæreticam perversitatem secuti, a religione et fide catholica deviarunt: Alexandrinæ tamen urbis cives atque habitatores tantis sunt Apollinaris infecti venenis, ut necessarium fuerit ea quæ jam ante sanximus repetita nunc etiam lege decernere. Oportet enim ut sit numerosa severitas sanctionum, ubi est crebra licentia culparum. Custodiendæ præterea orthodoxæ fidei tanto a serenitate mea cura adhiberi impensior debet, ²⁴³ quanto res humanas divinæ præcedunt. Quicumque ergo vel in hac sacra urbe, vel in Alexandrina civitate, vel in omni Ægyptiaca diocesi, diversisque aliis provinciis, Eutycheis profanam perversitatem sequuntur, et ita non credunt ut trecenti decem et octo sancti Patres tradiderunt, catholicam fidem in Nicæna civitate fundantes; * centum quoque et quinquaginta alii venerabiles episcopi, qui in alma urbe Constantinopolitana postea convenerunt; et sicut Athanasius, et Theophilus, et Cyrillus ^c sancti episcopi Alexandrinæ civitatis credebant; quos etiam Ephesina synodus, cui beatæ memoriæ Cyrillus præfuit, in qua Nestorii error expulsus est, * in universis secuta est; quos et nuper venerabilis synodus Chalcedonensis est secuta, prioribus conciliis sacerdotum ex omni prorsus parte consentiens, nihilque adimens ^b sacrosancto sym-

^a bolo, neque adjiciens, sed Eutycheis dogmata funesta condemnans: sciant se hæreticos esse Apollinaristas. Apollinaris enim facinorosissimam sectam Eutyches et Dioscorus mente sacrilega sunt secuti; ideoque hi omnes qui Apollinaris vel Eutycheis perversitatem sequuntur, illis pœnis quæ divorum retro principum constitutionibus contra Apollinaristas, vel serenitatis nostræ postmodum sanctione contra Eutycheanistas, vel hac ipsa augustissima lege contra eosdem decretæ sunt, noverint se esse plectendos. Idcirco Apollinaristæ, id est Eutycheanistæ (quibus etsi est in appellatione diversitas, est tamen in hæresis pravitate conjunctio; et dispar quidem nomen, sed idem sacrilegium), sive in hac alma urbe diversisque provinciis, sive in Alexandrina civitate, sive in Ægyptiaca diocesi sunt, neque ita credunt ut prædicti venerabiles Patres credebant, neque viro reverentissimo Alexandrinæ urbis antistiti Proterio fidem orthodoxam tenenti communicant, secundum sacratissimas divorum retro principum constitutiones quæ de Apollinaristis promulgatæ sunt, non habeant potestatem faciendi testamenti ⁱ et condendæ ultimæ voluntatis, neque id capiant quod ipsis ex testamento cujusquam fuerit derelictum, nihil etiam ex donatione aliqua consequantur, ²⁴⁴ sed si quid in ipsos vel liberalitate viventis, vel morientis fuerit voluntate collatum, id fisco nostro proliis addicatur. Ipsi vero in nullos aliquid ex facultatibus suis donationis titulo et jure transfundant. Episcopos quoque, vel presbyteros, aliosque clericos illis creare et habere non liceat, scientibus tam ⁱ hos Eutycheanistas vel Apollinaristas qui ausi fuerint cuiquam episcopi, vel presbyteri, vel clerici nomen imponere, quam hos qui conati fuerint impositum sibi nomen sacerdotale retinere, poenam exilii cum facultatum suarum amissione subituros. Eos vero qui ^b antehac catholicarum Ecclesiarum clerici, vel orthodoxæ fidei monachi fuerunt, et relicto vero et orthodoxo omnipotentis Dei cultu, Apollinaris vel Eutycheis hæresim et dogmata abominanda sectati sunt, vel postea sectabuntur, omnibus pœnis quæ vel hac, vel prioribus legibus adversus hæreticos constitutæ sunt, jubemus teneri, et extra ipsum quoque Romani imperii solum pelli, sicut de Manichæis præcedentium legum statuta sanxerunt. Universi præterea Apollinaristas, neque ita credunt ut prædicti venerabiles Patres credebant, neque viro reverentissimo Alexandrinæ urbis antistiti Proterio fidem orthodoxam tenenti communicant, secundum sacratissimas divorum retro principum constitutiones quæ de Apollinaristis promulgatæ sunt, non habeant potestatem faciendi testamenti ⁱ et condendæ ultimæ voluntatis, neque id capiant quod ipsis ex testamento cujusquam fuerit derelictum, nihil etiam ex donatione aliqua consequantur, ²⁴⁴ sed si quid in ipsos vel liberalitate viventis, vel morientis fuerit voluntate collatum, id fisco nostro proliis addicatur. Ipsi vero in nullos aliquid ex facultatibus suis donationis titulo et jure transfundant. Episcopos quoque, vel presbyteros, aliosque clericos illis creare et habere non liceat, scientibus tam ⁱ hos Eutycheanistas vel Apollinaristas qui ausi fuerint cuiquam episcopi, vel presbyteri, vel clerici nomen imponere, quam hos qui conati fuerint impositum sibi nomen sacerdotale retinere, poenam exilii cum facultatum suarum amissione subituros. Eos vero qui ^b antehac catholicarum Ecclesiarum clerici, vel orthodoxæ fidei monachi fuerunt, et relicto vero et orthodoxo omnipotentis Dei cultu, Apollinaris vel Eutycheis hæresim et dogmata abominanda sectati sunt, vel postea sectabuntur, omnibus pœnis quæ vel hac, vel prioribus legibus adversus hæreticos constitutæ sunt, jubemus teneri, et extra ipsum quoque Romani imperii solum pelli, sicut de Manichæis præcedentium legum statuta sanxerunt. Universi præterea Apolli-

exemplarium Rustici: Verum in hoc secuti consuetudinem nostram, noscentes præ omnibus quod Divinitas pietate letatur, poenam nocentum credidimus differendam, iterata hac sancientes nostræ clementiæ iussione, ut in futurum, etc.

^a Codd. Rustici cum vulg., tradiderunt.

^b Sic Quesn. cum nostro Vat. et Veron. 57 Rustici, astipulante Græco textu. Vind., vii idus. Duo codd. Rustici apud Baluzium, vi idus.

^c Legitur in mss. hujus collectionis, in Vat. 1322 et in Hisp. ac Isid. In vulgatis Conciliorum legitur part. iii concilii Chalcedonensis, c. 19. Titulum ad ms. Vind. exegimus.

^d Codd. Vind. et Vat., Licet etiam. Crabb., Licet jam etiam. Dein Quesn., mansuetudinis meæ. Substitutimus nostræ ex codd. Vind. et Vat. Mox, exercenda sit in mss. Vat. Hisp. et Isid. nec non apud Crabb.

Dum.

^e Codd. Hisp. et Is. cum Merlino, vel ita ut centum et quinquaginta. Dein Crabbus, qui in hac alma urbe Constantinopolitana.

^f Idem codd. cum Merlino et Crabb., sanctæ recordationis episcopi. Mox Crabb., crediderunt.

^g Mss. Hisp., Is. et Merl., universos secuta est et post pauca, consentientibus.

^h Solus Quesn., sancto.

ⁱ Codd. Vat. Hisp. et Is., cum Merl., nec condendæ, et paulo post pro capiant habent acquirant.

^j Crabb. delet hos. Vat. Hisp. et Isid., tam his Eutycheanistas, vel Apollinaristas.... quam his.... poenam se exilii.

^k Sic mss. Vind. et Crabb. Quesnellus, ante. Dein Vat. Hisp. et Is., derelicto vero.

naristæ vel Eutychnianistæ nec ecclesias nec monasteria sibi^a constituent; parasynaxes et conventicula tam diurna quam nocturna non contrahant, neque ad domum, neque ad possessionem cuiusquam, neque ad monasterium, vel ad quemcunque^b alterum locum operaturi sectæ funestissimæ congregentur. Quod si fecerint, et hoc factum fuisse domino volente constiterit, post rem in examine^c iudicis approbatam, domus vel possessio in qua convenirent fisco sine dilatione societur; monasterium vero ejus civitatis orthodoxæ Ecclesiæ in cuius territorio est jubemus addici. Si vero ignorante domino, sciente vero eo qui pensiones^d domus exigit, vel conductore, vel procuratore, vel actore prædii, parasynaxes et conventicula interdicta collegerint; conductor, vel procurator, sive actor, seu^e quicumque est, qui in domo, sive possessione, vel monasterio eos receperit, et passus fuerit illicitas parasynaxes conventusque celebrari, si vilis conditionis est et abjectæ, fustibus publice, et in penam suam, et in aliorum coerceatur exemplum; **245** si vero honestæ personæ sunt, decem libras auri muletæ nomine fisco nostro cogantur inferre. Nullum præterea Apollinaristam vel Eutychnianistam ad aliquam jubemus aspirare militiam, ^f nisi ad cohortilianam vel limitaneam. Si qui vero extra cohortilianam vel limitaneam inventi fuerint militare, solum cingulo, honestorum hominum et palatii communione priventur; ^g nec in alia quam in ea in qua nati sunt civitate, vel vico ac regione versentur. Si qui vero in hac alma urbe nati sunt, tam sacratissimo comitatu quam omni per provincias metropolitana civitate pellantur. Nulli insuper Eutychnianistæ vel Apollinaristæ publice vel privatim advocandi coetus et circulos contrahendi, ^h et de hæretico errore disputandi, ac perversitatem facinorosi dogmatis asserendi, tribuatur facultas. Nulli etiam contra venerabilem Chalcedonensem synodum liceat aliquid vel dictare, vel scribere, vel edere atque emitte, ⁱ aut aliorum super eadem rescripta proferre, nemo hu-

^a Crab. cum mss. Vat. Hisp. et Is., *construant*. Mox hi codd. cum Merl., *neque synaxes et conventicula*. Quesn., *parasynaxes*, id est *conventicula*. Secuti sumus Crab. et mss. Thuan. ac Vind., similiter enim paulo post apud omnes legitur.

^b Cod. Vind., *alterius*. Crab., *alterius*. Dein idem Crab. cum Hisp. et Isid., *operatoras*. Quesn., *operatori sectæ funestissimæ dogmata*. Delevimus verbum *dogmata* cum omnibus codd. et vulg.; nec necessarium est, si voces *sectæ funestissimæ* tercio casu accipiantur.

^c Sic Vind., Vat. et Crab. Quesnellus, *iudicii*.

^d Oxon., *domini*.

^e Crab., *quicumque eos in domus, vel in possessionem, vel monasterium receperint, ac passi fuerint*. Vind. quoque habet *repperint, ac passi fuerint*.

^f Quesn. præfixis duobus punctis sequitur sic: *et nisi cohortilianam vel limitaneam inventi fuerint, etc.* Cod. Vind. delet *et*: eoque deleto apertior est hujus loci defectus et saltus ob voces *cohortilianam vel limitaneam* repetitas in integro textu quem supplēvimus ex mss. Vat. Hisp. et Isid., atque Merlino. Concinuit etiam Crabbus, nisi quod habet *extra prædictam militiam inventi fuerint*. Oxon. pro *cohortilianam* habet mendose *cohortulianam*. Crab., *cohortalitiam*: melius utrobique in Vat. Hisp. et Is., *cohortalianam*.

A Jusmodi habere libros et sacrilega scriptorum audeat monumenta servare. Quod si qui in his criminibus fuerint deprehensi, perpetua deportatione damnentur. Eos vero qui discendi studio audierint de infesta hæresi disputantes, decem librarum auri quæ fisco nostro inferendæ sunt, jubemus subire dispendium. Omnes vero hujusmodi chartæ ac libri qui funestum Eutychetis, hoc est Apollinaris, fuerint dogma complexi, incendio concrementur: ut facinorosæ perversitatis vestigia ipsa flammis ambusta depereant. Equum namque est ut immanissimæ sacrilegia par pœnæ magnitudo præcellat, Palladi parens charissimæ atque amantissime. Illustris igitur et magnifica auctoritas tua, quæ hac sacratissima constitutione **246** decrevimus, in hac alma urbe, diversisque provinciis, ac præcipue in Alexandrina civitate, et per universam Egyptiacam diocësim edictis ex more propositis, ad omnium notitiam faciat pervenire: ut cuncta quam statuimus i eis qui rei fuerint deprehensi, severitas protinus exerceatur: scientibus moderatoribus provinciarum, eorumque apparitoribus, defensoribus etiam civitatum, quod si ea quæ legis hujus religiosissima sanctione custodienda decrevimus, aut neglexerint, aut aliqua permiserint temeritate violari, denarum librarum auri muletam fisco nostro cogentur inferre, ^k et insuper existimationis suæ periculum sustinebunt. Ea quoque^l quæ de paganis per omne Romanum imperium valitura æqualiter perennitatis nostræ lege decrevimus, in eos instantissime exerceantur quos constituerit profanos ritus ac simulacrorum impios cultus, et interdicta sibi sacrilegia celebrare. Data^m kal. Aug., Constantinopoli, divo Valentiniano Augusto et Anthemo viro clarissimo consulibus.

CAPITULUM XXIX

ⁿ *Epistola decretalis Siricii papæ ad Himerium Tarraconensem episcopum*, ^o sub titulis xvi.

SIRICIUS P HIMERIO TARRACONENSI EPISCOPO.

Directa ad decessorem nostrum sanctæ recorda-

^s Crab. cum Vat. 1322, *nec in aliqua*; et aliquanto post metropolitana.

^h Crab., et *hæretico more disputandi*. Dein, pro *dogmatis* cod. Oxon. habet *erroris*; pro *asserendi* solus Quesn. astruendi; et pro *tribuatur* Crab. *sit facultas*.

ⁱ Sex sequentes voces omittuntur a Merlino cupi V. Vat., Hisp. ac Isid. Mox in Vat. 1322, *rescripta conferre*.

^j Vat. 1322, in eis: Vat., Hisp. et Is. cum Crabbo, *in eos*.

^k Crab., *insuper etiam*.

^l Quesn. delet *quæ*, et postea edidit *ut in eos*. Delevimus ut cum mss. Vind. et Vat. 1322, ac proinde opus fuit inserere quæ cum Crab. et Vat. Hisp. ac Isid.

^m Vat. Hisp. et Is. cum Crabbo, *sub die kal. Aug., Constantinopoli, divo (Crab. addit Valentiniano) viii et Anthemo*, etc. Nota viii necessaria, consulatum designat anni 455.

ⁿ Ex-tat in mss. collectionis præsentis. Vat. Reginæ 1987, Colb. Lucensis, Vat. 1342, Corbeiensis, Dion. Hisp., Hadrian. et Isid.

^o Voces sub titulis xvi desunt in cod. Vind., leguntur

^p Quidam codd. cum Vat. Reginæ 1907 et Vat. 1342 Hiero.

tionis Damasum fraternitatis **247** tuæ relatio, me-
jam in sede ipsius constitutum, quia sic Dominus
ordinavit, invenit; quam cum in conventu fratrum
sollicitius legeremus, tanta invenimus quæ reprehen-
sione et correctione sunt digna, quanta optaremus
laudanda cognoscere. Et quia necesse nos erat in
eius labores curasque succedere cui per Dei gratiam
successimus in honore; factum, ut oportebat, primus
meæ provocationis indicio, ad singula, prout Dominus
aspirare dignatus est, consultationi tuæ responsum
competens non negamus: quia officii nostri consi-
deratione, non est nobis dissimulare, non est tacere
libertas, quibus major cunctis Christianæ religionis
zelus incumbit. Portamus onera omnium qui gra-
vantur; quinimmo hæc portat in nobis beatus Petrus
apostolus, qui nos in omnibus, ut confidimus, admi-
nistrationis suæ protegit et tuetur heredes.

I. Prima itaque pagine tuæ fronte signasti, bapti-
zatos ab impiis Arianis plurimos ad fidem catholicam
festinare, et quosdam de fratribus nostris eosdem
denovo baptizare velle, quod non licet: cum hoc fieri
et apostolus vetet, et canones contradicant, et post
cassatum Ariminense concilium missa ad provincias
et a reverende memoriæ prædecessore meo Liberio
generalia decreta prohibeant; quos nos cum Nova-
tianiæ plique hæreticis, sicut est in synodo constitu-
tum, per invocationem solam septiformis Spiritus,
episcopalis manus impositione catholicorum conven-
tuali sociamus: quod etiam totus Oriens Occidensque
custodit. A quo tramite vos quoque post hæc minime
convenit deviare, si non vultis a nostro collegio sy-
nodali sententia separari.

II. Sequitur deinde baptizandorum, prout uni-
cuique libitum fuerit, improbabilis et emendanda
confusio, quæ a nostris consecratoribus (quod com-
moti dicimus) non ratione auctoritatis alicujus, sed
sola temeritate præsumitur; ut passim ac libere in
natalitio Christi, seu apparitionis, nec non et apo-
stolorum seu martyrum festivitatibus innumera, ut

tur vero in Thuaneco. In generali quidem tabula huic
collectioni præmissa habetur super xv capitula, eo
quod eisdem consultationum capita Himerius propo-
suit. Hic autem titulum xvi nomine mandatum
comprehenditur quo Himerio Siricius præcipit ut
quindecim ejus capituli responsa ad cæterorum epi-
scoporum notitiam perducant. Quindecim vero tituli
tantummodo leguntur non solum in Dion., verum
etiam in cod. Vat. 1342. At in Vat. Regiæ exstat
solum septem titulorum divisio, quos suo loco indi-
cabitur. In cod. Vind. hujus collectionis tituli se-
cunda manu ad ejusque capituli marginem annotan-
tur fidei fere verbis quæ apud Dionysium leguntur:
unde posteriori additamento tribuendi videntur.
Enimvero in aliis codicibus hujus collectionis vel
deest, vel alii quandoque tituli exhibentur. Confer
inferius not. 37 et 47 (Col. 559, n. 8; col. 561, n. 4).

a Ita omnes vulg. et codd. etiam Thuan. Solus
Quen. cum Oxon., sic voluit Dominus.

b Solus Quen., legis; et post pauca omisit hæc.

c Titulus ad marg. cod. Vind.: De Arianis non re-
baptizandis. Titulus in ms. Vat. Regiæ: Ex hæreticis
non illicita iteratione baptismatis recipiendos, sed in-
vocatione Spiritus septiformis.

d Vulg. cum mas. Vat. Regiæ, et Vat. 1342, a se-

asseris, plebes baptismi **248** mysterium conse-
quantur; cum hoc sibi privilegium, et apud nos, et
apud omnes Ecclesias Dominicum specialiter cum
Pentecoste sua Pascha defendat. Quibus solis per
annum diebus, ad fidem confluentibus generalia ba-
ptismatis tradi convenit sacramenta, his dumtaxat
electis, qui ante quadraginta vel eo amplius dies no-
men dederint, et exorcismis quotidianis, orationibus,
atque jejuniis fuerint expiati; quatenus apostolica
illa impleatur præceptio, ut expurgato veteri ser-
mento nova incipiat esse conspersio. Sicut ergo
paschalem reverentiam in nullo dicimus esse mi-
nuendam, ita infantibus qui necdum poterunt per
ætatem, vel his quibus in qualibet necessitate opus
fuerit sacri unda baptismatis, omni volumus celeri-
tate succurri: ne ad nostrarum perniciem tendat ani-
marum, si, negato desiderantibus fonte salutari,
exiens unusquisque de sæculo et regnum perdat et
vitam. Quicumque etiam discrimen naufragii, ho-
stilitatis incursum, obaldionis ambiguum, vel ejus-
libet corporalis ægritudinis desperationem incide-
rint, et sibi unica credulitatis auxilio poposcerint
subveniri, eodem quo poscunt momento temporis,
expetite regenerationis præmia consequantur. Hac-
tenus erratum in hac parte sufficiat. Nunc præfatam
regulam omnes teneant sacerdotes qui nolunt ab
apostolicæ petre, super quam Christus universalem
construxit Ecclesiam, soliditate divelli.

III. Adjectum est etiam quosdam Christianos ad
apostasiam, quod dici nefas est, transeuntes, et ido-
lorum cultu et sacrificiorum contaminatione profa-
natos: quos a Christi corpore et sanguine, quo du-
dum redempti fuerant renascendo, jubemus abscidi.
Et si respiciantur forte aliquando fuerint ad lamenta
conversi, his quando vivunt agenda penitentia est,
et in ultimo fine suo reconciliationis gratia tri-
buenda; quia, docente Domino, volumus mortem
peccatoris, tantum converteri et vivi.

IV. De conjugali autem velatione requisisti,
nervanda.

* Tit. in marg. cod. Vind.: Ut præter Pascha et
Pentecostes baptismus non celebratur. Vulg. Concil.
cum Dion. Justell. et Isid., Sequitur de diversis bap-
tizandorum temporibus prout, etc.

d Cold. Vat. Regiæ, et alius Vat. 1342 cum an-
tiquioribus exemplaribus P. Constantii, cum Pente-
coste, aut Pentecosten suo.

e Const. cum vulg. Concil. addit sacram; at notat
tres codd. Colb. et Pith. omittit. Nostrum quoque
tres codd. Vind., Vat. Regiæ et alius Vat. præter-
eunt.

f Sic omnes nostri codd. et vulg. Quenellus, loqui
non poterunt.

g Quen., ergo. Prætolimus alia vulgata, quibus-
cum concinunt mss. Vind. et Vat. Post pauca codd.
Vind. et Vat. Regiæ cum Merlino et aliis mss. Const.,
corporalis ægritudinem desperationem.

h Vat. 1342, fundavit.

i Titulus in marg. ms. Vind.: De apostatis.

j Codd. Vat. Regiæ et alius Vat. cum Const., ut
converteretur.

k Titulus in Vind.: Quando (lege cum Dion. Quod
non) liceat alterius sponsam ad matrimonii junctam
sortiri; Dion., in matrimonium sortiri. In ms. Vat.

249 si desponsatam alii puellam alter^a in matrimonio possit accipere? Hoc ne fiat modis omnibus inhibemus; quia illa benedictio quam nupturæ sacerdos imponit, apud fideles cuiusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violetur.

CAP. V. — ^b V. De his vero non incongrue dilectio tua apostolicam sedem credidit consulendam, qui acta poenitentia, tanquam canes et sues^c ad vomitus pristinos et volutabra redeunt, et militiæ cingulum, et ludicras voluptates, et nova conjugia, et inhibitos denuo appetivere concubitus; quorum professam incontinentiam generati post absolutionem filii prodiderunt. De quibus quia jam non habent suffugium poenitendi, id duximus decernendum, ut sola intra Ecclesiam fidelibus oratione jungantur, sacræ mysteriorum celebritati, quamvis non mereantur, intersint; a Dominiæ autem mensæ convivio segregentur: ut hac saltem districtione correpti, et ipsi in se sua errata castigent, et aliis exemplum tribuant, quatenus ab obscenis cupiditatibus retrahantur. Quos tamen, quoniam carnali fragilitate ceciderunt^d viatico munere, cum ad Dominum cœperint proficisci, per communionis gratiam volumus sublevari. Quam formam et circa mulieres quæ se post poenitentiam talibus pollutionibus devinxerunt, servandam esse censuimus.

CAP. VI. — ^e VI. Præterea monachorum quosdam atque monacharum, abjecto proposito^f sancto, in tantam potestatis esse demersos lasciviam, ut prius elanculo, velut sub monasteriorum prætextu illicita ac sacrilega se contagione miscuerint; postea vero^g in abruptum conscientia desperatione producti de illicitis complexibus libere filios procreaverint: quod et publicæ leges, et ecclesiastica jura condemnant. Has igitur impudicas detestabilesque personas a monasteriorum cœtu, ecclesiarumque conventibus eliminandas esse mandamus; quatenus retrusæ in suis ergastulis, et tantum facinus continua lamentatione deflentes, purificatorio possint^h poenitudinis igne decoquere: **250** ut eis vel ad mortem saltem, solius misericordiæ intuitu, per communionis gratiam possit indulgentia subvenire.

Reginæ hoc est caput 2. ejusque titulus: *De velandis qualiter*. Apud Justellum incipit: *De conjugali autem violatione*. In vulg. Conc. post. edit. Rom., *De conjugali autem violatione*. Vide autem quæ de violatione nuptialis diximus not. 46 in Sacramentarium mense Septembri tom. II, col. 430 (nostri tom. II col. 129, not. d).

^a Alias, in matrimonium.

^b Titulus in Vind.: *De his qui poenitentiam servaverunt minime*.

^c Solus Quesn., *ad vomitum, et volutabra*. Mox cod. Vind., *et ad militiæ cingulum*.

^d Sic cum Coust. et vulgatis nostri codd. Vind. et Vat. Regine. Quesnellus, *viatico munere*. Dion. Just., *Quibus tamen volumus subveniri*.

^e Tit. in Vind.: *De monachis et virginibus propositum non servantibus*. In Cod. Vat. Regine est caput 3, cui titulus præponitur: *De lapsu monachorum vel monacharum, qui in codice Colb. alterius collectionis teste Constantio legitur*.

^f Ita prima manu in ms. Vind.; secunda vero, *ut in*

A CAP. VII. — ⁱ VII. Veniamus nunc ad sacratissimos ordines clericorum, quos in venerandæ religionis injuriam, ita per vestras provincias^j calcatos atque confusos charitate tua insinuante, reperimus; ut Jeremiæ nobis voce dicendum sit: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et flebo populum hunc die ac nocte (Jerem. vii, 1)?* Si ergo beatus propheta ad lugenda populi peccata, non sibi ait lacrymas posse sufficere, quanto nos possumus dolore percelli, cum eorum qui in nostro sunt corpore compellimur facinora deplorare? Præcipue quibus, secundum beatum Paulum, instantia quotidiana et sollicitudo omnium Ecclesiarum^k indesinenter incumbit. *Quis enim infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror (II Cor. ii, 29)?*

B Plurimos enim sacerdotes Christi atque levitas post longa consecrationis suæ tempora, ^l tam de conjugii propriis quam de turpi coitu sobolem didicimus procreasse, et crimen suum hac præscriptione defendere, quia in veteri Testamento sacerdotibus ac ministris generandi facultas legitur attributa. Dicat nunc mihi quisquis ille est sectator libidinum, præceptorque vitorum, si æstimat quia in lege Moysi passim sacris ordinibus a Domino laxata sunt frena luxuriæ, cur eos quibus committebantur sancta sanctorum præmonet, dicens: *Sancti estote, quia^m ego sanctus sum, Dominus Deus vester (Levit. xx, 7)?* Cur etiam procul a domibus suis anno vicis suæ in templo habitare jussi sunt sacerdotes? hac videlicet ratione, ne vel cum uxoribus possent carnale exercere commercium; ut conscientia integritate fulgentes, acceptabile Deo munus offerrent; quibus expleto deservitionis suæ tempore uxorius usus solius successionis causa fuerat relaxatus, quia non ex alia nisi ex tribu Levi quisquam ad Dei ministerium fuerat admitti præceptus. Ussifⁿ et Domihus Jesus cum nos suo illustrasset adventu, in Evangelio^o protestatus est **251** quia legem non venerit solvere, sed implere; et ideo Ecclesiæ, ejus sponsus est, formam castitatis voluit splendore radiare, ut in die judicii, cum rursus advenerit, sine macula et sine ruga eam possit, sicut per Apostolum suum instituit, reperire.

aliis codd. aliarum collectionum et editis, *sanctitatis*. ^p Ms. Thuan., *in abruptum conscientia desperationem*. Mox pro *libere* cod. Oxon. habet *illicite*, male.

^q Idem Oxon. delet *poenitudinis*.

^r Tit. ms. Vind.: *De clericis incontinentibus*. Mox, pro *ad sacratissimos* Quesn. *Veniamus ad sanctissimos*. Aliarum editionum lectionem ex omnibus nostris codicibus revocavimus.

^s Vat. 1542, cum duobus Colb. Constantii, *calcato canones charitate*; quæ lectione recepta paulo ante legendum esset a quibus, non quos.

^t Solus Quesn. omittit *indesinenter*.

^u Vulg. cum plerisque codd., *tam de conjugibus propriis, quam etiam de turpi coitu*. Ms. Vind., *de conjugibus*.

^v Vulg. cum ms. Vat. Regine, et ego. Mox vocem *Deus* ex ms. Vind. et cæteris editis adiecinus.

^w Aliæ edit., *protestatur, quia legem venerit implere, non solvere*. Hæc postrema verba similiter efferuntur in duobus codd. Vat. Regine et alio Vat. In cod. Vind. omittuntur voces *sed implere*.

Quarum sanctionum omnes sacerdotes atque levitæ insolubili lege constringimur, ut a die ordinationis nostræ sobrietati ac pudicitie et corda nostra mancipemus et corpora; dummodo per omnia Deo nostro in his quæ quotidie offerimus sacrificiis placeamus. *Qui autem in carne sunt, dicente electionis vasa, Deo placere non possunt; vos autem jam non estis in carne, sed in spiritu; si tamen spiritus Dei habitat in vobis* (Rom. viii, 9; I Cor. iii, 16; II Cor. vi, 16). Et ubi poterit, nisi in corporibus, sicut legimus, sanctis habitare Spiritus Dei? Et quia aliquanti de quibus loquimur, ut tua sanctitas retulit, ignorantia lapsos se esse desunt, his hac conditione misericordiam dicimus non negandam, ut sine ullo honoris augmento, in hoc quo detecti sunt, quandiu vixerint, officio perseverent; si tamen posthac continentes se studuerint exhibere. Illi vero qui illiciti privilegii excusatione nituntur, ut sibi hoc asserant veteri lege concessum, noverint se ab omni ecclesiastico honore, quo indigne uti sunt, apostolicæ sedis auctoritate dejectos; nec unquam posse veneranda attricare mysteria, quibus se ipsi dum obscenis cupiditatibus inhiant, privaverunt. Et quia exempla præsentia cavere nos præmonent in futurum, si quilibet episcopus, presbyter, atque diaconus (quod non optamus) deinceps talis fuerit inventus, jam nunc sibi omnem per nos indulgentiæ aditum intelligat obseratum; quia ferro necesse est excidantur vulnera quæ fomentum non senserint medicinam.

CAP. VIII. — VIII. Didicimus etiam licenter ac libere inexplorata vitæ homines, quibus etiam numerosa fuerint conjugia ad præfatas dignitates, prout cuique libuerit, aspirare; quod non tantum illis qui ad hæc immoderata ambitioe perveniunt, quantum metropolitani specialiter pontificibus imputamus; qui dum inhibitis ausibus connivent, Domini nostri, quantum in se est, præcepta contemnunt. Et ut taceamus quod alius suspicamus, ubi illud est quod Dominus noster data per Moysen lege constituit, dicens: *Sacerdotes mei semel nubant*: et alio lo-

co: *Sacerdos uxorem virginem accipiat, non viduam, non repudiatam, non meretricem* (Eszech. xlii, 22)? Quod secutus Apostolus ex persecutore prædicator, unus uxoris virum (I Tim. iii, 2), tam sacerdotem quam diaconum fieri debere mandavit. Quæ omnia ita a regionum vestrarum despicuntur episcopis, quasi in contrarium magis fuerint constituta. Et quia non est nobis de hujusmodi usurpationibus negligendum, ne nos indignantis vox Domini justa corripiat, qua dicit: *Videbas furem et curruum cum eo; et ponebas tuam cum adulteris portionem* (Psalm. cxlii, 18): quid ab universis posthac Ecclesiis sequendum sit, quid vitandum, generali pronuntiatione decernimus.

CAP. IX. — IX. Quicumque itaque se Ecclesiæ vocit obsequiis a sua infantia, ante pubertatis annos baptizari, et lectorum debet ministerio sociari. Qui ab accessu adolescentiæ usque ad tricesimum ætatis annum si probabiliter vixerit, una tantum, et ea quam virginem communis per sacerdotem benedictione perceperit, uxore contentus, acolythus et subdiaconus esse debet; post quæ ad diaconi gradum, si se ipse primitus continentia præeunte dignum probaverit, accedat. Ubi si ultra quinque annos laudabiliter ministravit, congrue presbyterium consequatur. Exinde post decennium, episcopalem cathedram poterit adipisci, si tamen per hæc tempora integritas vitæ ac fidei ejus fuerit approbata.

CAP. X. — X. Qui vero jam ætate grandævus melioris propositi conversione provocatus ex laico ad sacram militiam pervenire festinat, desiderii sui fructum non aliter obtinebit, nisi eo quo baptizatur tempore statim lectorum aut exorcistarum numero societur, si tamen eum unam habuisse vel habere, et hanc virginem accepisse constet uxorem. Qui dum initiatus fuerit, expleto biennio, per quinquennium aliud acolythus et subdiaconus fiat, et sic ad diaconium, si per hæc tempora dignus judicatus fuerit, provehatur. Exinde jam accessu temporum ad presbyterium, vel episcopatum, si eum cleri ac plebis evocavit electio, non immerito societur.

* Cod. Vat. Regiæ, *opere*.

* Vind. cum quibusdam editis delet *si*.

* Ita omnes codd. mss. et exesi, præter Quen., apud quem legitur *omnem per nos intelligat aditum esse obseratum*.

* Tit. in Vind.: *De clericis quales liceat promoveri*. Hic titulus a Dionysianis discrepat. In cod. Vat. Regiæ hoc est caput 4, cuique titulus præfigitur: *Periclitari metropolitani cum eum (lege eo) qui indigne fuerit ordinatus. Cum hoc concinit vetus cod. Corb., Periclitari cum metropolitano a quo aliquis indigne fuerit ordinatus. Mox licenter scripsimus ex mss. Vind. et Vat. 1542, concinentibus aliis vulgaris. Quen., libenter*.

* Solus Quen., inclitis. Ms. Corb., *inhibitos motus non cohiberi*.

* Idem Quen. delet *magis*; et post pauca, *percellat pro corripit*. Vulg. et codd. sæculi sumus. Vat. Regiæ, *juste corripit, qui dicit*.

* Tit. in ms. Vind.: *De clericorum conversatione*. In cod. Vat. Reg. est caput 5, cum titulo: *Clerici quantis temporibus esse debeant ut ad episcopatum perveniant*. Idem omnino titulus est in collectione Cor-

beiensi. Codd. Pith. et Colb. hujus collectionis alium titulum præferunt: *Per quod (lege quot) gradus acolythus, subdiaconus, diaconus, presbyter, vel episcopus fiat*.

* Undecim codd. apud Coust. delent *ab*. Dein in Vat. 1542, pro ad tricesimum habetur *ad xx ætatis cum annum*; quæ lectio verior videtur; nam Zosimus, qui in epistola ad Ezechium has Siricii litteras præ oculis habuit, *si ab infantia*, inquit, *ecclesiasticis ministeriis nomen dederit, inter lectores usque ad vicesimum ætatis annum continuata observatione perduret*.

* Tit. in Vind. *De grandævus*: in Vat. Regiæ, ubi est caput 6: *Qui ex laico grandævus ad clericatum vult transire. Mox vulg. Conc. et Dion. Justelli, conversatione pro conversione*.

* Vat. 1542, *promoveatur*.

* Idem Vat. cum Pith. et Colb. Lucen., *edecumari*. Hanc lectionem prætulit Constantinus, eo quod edecumare sit e decem unum veluti maxime præcellentem et omnium dignissimum eligere. Cod. Vat. Regiæ cum alio Colb., *si in eum cleri ac plebis fuerit electio*. Thuan., Colb., *si eum... sequatur electio*. Dionysii regium exemplar, *existit electio*.

* XI. Quisquis sane clericus viduam, aut certe secundam conjugem duxerit, omni ecclesiasticæ dignitatis privilegio mox audeat, laica sibi tantum communione concessa, quam ita demum poterit possidere, si nihil postea, propter quod hanc perdat, admittat.

* XII. Feminas vero non alias esse patimur in domibus clericorum, nisi eas tantum quas propter solas necessitudinum causas habitare cum iisdem synodus Nicæna permisit.

* XIII. Monachos quoque, quos tamen morum gravitas et vitæ ac fidei institutio sancta commendat, clericorum officiis aggregari et optamus et volumus; ita ut qui intra tricesimum ætatis annum sunt^a, in minoribus per gradus singulos, crescente tempore, provehantur ordinibus; et sic ad diaconii vel presbyteratus insignia maturæ ætatis consecratione perveniant; nec statim saltu ad episcopatus culmen ascendant, nisi in his eadem quæ singulis dignitatibus superius tempora præfiximus fuerint custodita.

* XIV. Illud quoque nos par fuit providere, ut sicut penitentiam agere cuiquam non conceditur clericorum, ita et post penitentiam ac reconciliationem nulli unquam laico liceat honorem clericatus adipisci; quia quamvis sint omnium peccatorum contagione mundati, nulla tamen debent gerendorum sacramentorum instrumenta suscipere, qui dudum fuerint vasa vitiorum.

254 * XV. Et quia in his omnibus quæ in reprehensionem veniunt, sola excusatio ignorantis obtenditur, cui nos interim solius pietatis intuitu necesse est clementer ignoscere: quicumque penitens, quicumque digamus, quicumque viduæ maritus ad sacram militiam indebite et incompetenter irrepsit, hac sibi conditione a nobis veniam intelligat relaxatam, ut in magno debeat computare beneficio, si adempta sibi omni spe^b promotionis, in hoc quo invenietur ordine perpetua stabilitate permaneat: scituri posthac provinciarum omnium summi antistites,

^a Tit. in cod. Vind.: *Quod clericus qui secundam duxerit uxorem deponatur. Mox plures codd. et edit., aut viduam.*

^b Tit. in ms. Vind.: *Quæ feminæ cum clericis habitent.*

* Titulus in ms. Vind.: *De monachorum promotione.*

^d Vulg. Conc. post editionem Rom. addunt *digni*. Mox in Vat. Reg. et secunda manu in ms. Vind., ut in vulg., *promoveantur ordinibus.*

* Duo mss. Colb. et German. Constantii, *nec statim ad. Vat. Reginæ cum tribus mss. ejusdem Constantii, nec saltim ad. Ms. Corb. cum aliis nonnullis nec saltu ad. Ex utraque lectione editi cum codd. nostræ collectionis, nec statim saltu ad. Isid. cum Merlino et Crab., nec per saltu ad. Mox Vat. Reg. delet superius.*

* Tit. in cod. Vind.: *Quod penitens non fiat clericus.* In duobus vero aliis codd. hujus collect. Thuan. et Pith.: *Qui dudum fuerant vasa vitiorum, honorem clericatus non adipiscantur.* Ms. Vat. Reg. caput 7. signat cum titulo: *De laicis penitentibus nullum honorem adipisci debere.*

* Titulus in Vind. ms.: *Ut si per ignorantiam penitens digamus, vel viduæ maritus clericus factus fuerit, non promoveatur.* Mox his omnibus deleta præpositione

A quod si ultra ad sacros ordines quemquam de talibus crediderint assumendum, et de suo, et de eorum statu, quos contra canones et interdicta nostra prolexerint, congruam ab apostolica sede promendam esse sententiam.

XVI. Explicuimus, ut arbitror, frater charissime, universa quæ digesta sunt in querelam, et ad singulas causas de quibus per filium nostrum Bassianum presbyterum ad Romanam Ecclesiam, utpote ad caput tui corporis, retulisti, sufficientia, quantam opinor, responsa reddidimus. Nunc fraternitatis tuæ animus ad servandos canones et tenenda decretalia constituta magis ac magis incitamus; ut hæc quæ ad tua consulta rescripsimus, in omnium coepiscoporum nostrorum proferri facias notionem, et non solum eorum qui in tua sunt diocesi constituti, sed etiam ad universos Carthaginenses, ac Bæticos, Lusitanos, atque Gallicos, vel eos qui vicinis tibi collimitantur hinc inde provinciis, hæc quæ a nobis sunt salubri ordinatione disposita, sub litterarum tuarum prosecutione mittantur. Et quanquam statuta sedis apostolicæ, vel canonum venerabilia definita nulli sacerdotum Domini ignorare sit liberum, utilius tamen atque pro antiquitate sacerdotii tui dilectioni tum esse admodum poterit gloriosum, si ea quæ ad te speciali nomine generaliter scripta sunt, per unanimis tux²⁵⁵ sollicitudinem in universorum fratrum nostrorum notitiam perferantur; quatenus et quæ a nobis non inconsulte, sed provide sub nimia cautela et deliberatione salubriter sunt constituta, intemerata permaneant; et omnibus in posterum excusationibus aditus, qui jam nulli apud nos potest poterit, obscuratur. Data² quarto Idus Febr. Archadio et Bautone viris clarissimis consulibus.

CAPITULUM XXX.

¹ Epistola papæ Siricii ad diversos episcopos missa.

Optarem semper, fratres charissimi, dilectioni et

in præferunt codd. Vat. Reginæ, Dion. Justelli, et Constantius.

² Alias, *protectionis.*

³ Quesnellus, scilicetque, repugnantibus cæteris editis et antiquis mss. codicibus.

⁴ Ita Vind. Vat. Reg. et alius Vat. cum plerisque aliis mss. laudatis a Constantio, qui cum Corb. et Quesnello Gallicos recepit. Mox Vat. Reg. cum aliis editis, collimitant. Sed passim usurpavit Sollius.

⁵ Sic codd. Vat. Reginæ et Lucen. cum tribus probæ notæ exemplaribus apud Constantium. Al., cum ms. Vind. cætera editiones, in idus. Mox voces *viris clarissimis*, quæ nonnullam difficultatem ingerunt, absunt, teste Constantio. ab antiquioribus mss. libris, ac inter cæteros ab exemplo Regio puri Dionysii. In Vat. 1342 hæc notatio chronica deest.

⁶ Præter codd. hujus collectionis, Hisp. et Isid., hanc epistolam reperimus in duobus aliis collectionibus, nimirum in Vat. 1342 et Additionibus Dionysianis, seu in codd. Vat. 5845 et Vallic. A 5. Inscriptio quam dedimus est in codd. Vindeb. ac Thuan. hujus collectionis.

^m Edit. Conc. cum ms. Vallic., *dilectionis et pacis vestræ sinceritatis*; Coust., *dilectionis et pacis vestræ sinceritati.*

paucis vestris alacritati gaudia nuntiare, ita ut vicissim discurrentibus litteris sospitatis a indicio iuvantur. At vero quia non patitur quiete nos vacare ab incursionibus suis hostis antiquus, ab initio mendax, inimicus veritatis, zelus hominis (quem ut deciperet, se ante docebat), pudicitia adversarius, luxuria magister; crudelitatibus pascitur, abstinencia a potandis, edit jejuna, ministris suis predicantibus dum dicit esse superflua, spem non habens de futuris, Apostoli sententia repercutiens dicentis: *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur* (I Cor. xv, 32). O infelix audacia! o desperata mentis astutia! Jam incognitus sermo haereticorum intra Ecclesiam cancri more serpebat, ut occupans pectus, totum hominem precipitaret in mortem. Et nisi Dominus Sabaoth laqueum quem paraverat dirupisset, scens tanti mali et hypocritae publicata multorum simplicium corda traxerat in ruinam; quia facile ad deteriorem partem mens humana transducitur, a volens per spatiosa voltare quam arctae viae iter cum labore transire. Quia de re necessarium satis fuit, dilectionis mihi, qui hic gesta sunt, ad vestram conscientiam cognoscenda mandare: ne ignorantia eusebii sacerdotis pessimorum hominum Ecclesiam irumpentium sub religioso nomine contagio violaret, sicut scriptum est, Domino dicente: *Multi veniunt ad*

collectionis, nec non in mss. Hisp. et Isid., qui postremi addunt *adversus Iovinianum haereticum ejusque socios ab Ecclesia unitate removendos*. S. Isidorus Hispalensis lib. de Script. Eccles. c. 3, nostram inscriptionem confirmat, scribens hanc epistolam ad diversos episcopos missam. Duæ collectiones a nobis invenit titulum sic exhibent: *Epistola papae Siricii per universos, vel per omnes episcopos missa*; ne propterea Constantius perperam lapsus memoria Mabilonio tribuit, cum in itinere Italico ex cod. Vallicellano hanc inscriptionem produxit. Duæ aliae inscriptiones prostant quæ in nullis codicibus nacti sumus: altera in editis Conciliorum post Crabbum, *Siricius Mediolanensis Ecclesiae*; altera apud Quesn., *Epistola Siricii papae ad omnes episcopos Italiae super damnationem Ioviniani, et reliquorum haereticorum a virginitate derogantium*.

^a Vulg. addunt *vestre*. Mox eadd. Additionum Dion. cum editis Concil., indicio juvaremur. Merlin., indicia juvantur. Quesn., indicio juvaretur. Prætilimus cum Coust., consentientibus plerisque mss., indicio juvantur, scilicet gaudia.

^b Ed. Rom., *numquam patitur nos quietos ab incursionibus suis vacare*. Codd. Vallie. et uterque Vat. habent pariter nos quietos. Oxon., quieti nos vacare ab incursionibus suis. Vind. quoque, ab incursionibus suis.

^c Ed. Rom., *punitur*. Quesn., *torquetur*. Omnes nostros codices, et Constantii secuti sumus. Mox pro ministris Vind. mss. habet discipulis.

^d Ed. Rom., *percussus*.

^e Eadem editio, *malens per spatiosa ambulare*. Hisp. et Isid., *volens magis per spatiosam viam ambulare*. Mox per laborem in codd. Vallie. et Vat. Additionum Dion.

^f Al. mendose, *ne ignorantiam*. Post nonnulla cod. Vind., *in vestibus ovium*.

^g Ita omnes nostri trium collectionum codd. Vind., Vat. 1342 et Vallie., aliusque Vat. 5845, concinentibus Pith. et Colb. Alius Colb., qui quasi quadam utilitate: quod cum non probaretur a Quesnello, substituit: qui sub vestium vilitate. Id vero non solum nullus codicis suffragio fulcitur, sed opponitur etiam iis

A vos in vestimentis ovium; intus autem sunt lupi rapaces: a fructibus eorum cognoscetis eos (Matth. vii, 15): hi sunt videlicet qui quasi utilitate Christianos se jactant, ut sub velamento pii nominis gradientes, docum orationis ingressi sermonem serpentinae disputationis effundant, ut sagittent in obscuro rectos corde (Paul. x, 25), a atque a veritate catholica avertendo ad 257 suæ doctrinae rabiem diabolico more transducant, atque ovium simplicitatem defraudent. Et quidem multarum hæresum malignitatem ab apostolis nunc usque didicimus, et experti probavimus; sed nunquam tales canes Ecclesiam mysterium latratibus fatigant, quales nunc subito hostes fidei erumpentes, doctrina perfidia pullulata, ejus sint discipuli verborum fructibus prodiderunt. Namque cum alii haeretici singula sibi genera questionum male intelligendo proposuerint convellere atque concerpere de divinis institutionibus, isti non habentes vessem nuptialem i sauciant catholicos, novi et veteris Testamenti, ut dixi, continentiam pervertentes, et spiritui diabolico interpretantes, illecebrosae atque fictio sermone aliquantos Christianos cooperunt jam vastare, atque demerere suæ sociare, i intra se continentes nequitiam suam virus. Verum illecebræ blasphemias suas conscriptione temeraria publice prodiderunt, et desperata mentis furore concepit passim furorem genti-

quæ de Joviniano a S. Hieronymo traduntur lib. i et n, ubi cum depositis monachi vestibus, lineas et sericas suscepisse affirmat. Constantio magis placet vulgata lectio mss. Hisp. et Isid. probata, qui subtiliter Christianos sese jactant. Nos vero eam quam vetusti nostræ collectionis codices aliique aliarum vetustiorum collectionum præferunt, etsi non satis explorata videatur, expungere nolimus.

^a Vulg. Concil. post Rom., *atque veritatem catholicam pervertendo*; Labb., *vertendo*; et paulo post in marg., *ab apostolicis temporibus nunc usque*.

^b Thuan. delet *canes*. Addit Quesn. in marg.: *lege latrantes fatigant*. Cod. Vat. 5845 pro *fatigant* habet *flagrant*. Dein edit. Rom., *quales isti nunc subito erumpentes doctrina perfidia polluti hostes fidei, qui ejus sint*. Textus lectio est cæterorum codicum, exceptis Vat. 1512 et Vallie., qui cum Thuan. et vulgatis conciliorum habent *polluti*.

^c Vallie. et Vat. 5845 cum cæteris vulg. *sauciantes*. Dein voces et spiritui diabolico interpretantes desunt in ms. Oxon. et in edit. Rom.

^d Sic ex nostris codd. et omnibus vulgatis; nisi quod edit. Concil. cum cod. Thuan. aliquot Christianos præferunt. Solus Quesn. aliquantos Romanos.

^e Quesn. addit non, nullo nostro neque Constantii codice suffragante.

^f Post vocem *virus* Rom. ed. subiecit, *praeforem es se tanquam electi, blasphemias tamen suas conscriptione temeraria publicant, et desperant, etc.* Quesn., *Verum electi eorum blasphemias suas, etc.* Vox eorum, quæ in plerisque codd. deest, Constantio interpolationis suspecta videtur, quasi Joviniano ac sociis, perinde ac Manichæis, sui fuissent electi, quod nullas memorie prodidit. Ipsi autem magis placeret *Verum detecti blasphemias suas, etc.*, si lectio detecti aliquo codice probaretur. Recepimus autem lectionem Labbei *Verum illecebræ*, quam duo codd. nostræ collectionis Colb. et Pith. aliusque Colb. comprobant.

^g Ed. Rom., *passim in favorem gentium se prodiderunt*. Coust. cum Crabbo, *passim in favorem gentium publicant*. Nostri codd. Vallie. et uterque Vat., *passim in furorem, vel in furor gentium publice a*

lium publicaverunt. Sed a fidelissimis **256** Christianis, viris genere optimis, religione præclaris, ad meam humilitatem subito a scriptura horrida videtur esse delata, ut sacerdotali iudicio detecta divina legi contraria spiritali sententia deleatur. Nos sane nuptiarum vota non aspernantur accipimus, quibus velamina intersumus; sed virgines, quas nuptiæ creant, Deo devotas majore honorificentia munamus. Facto igitur presbyterio constitit doctrinæ nostræ, id est Christianæ legi, esse contrariam. Unde Apostoli secuti præceptum, ^a in eos qui aliud quam quod accepimus, annuntiabant, omnium nostrum tam presbyterorum et diaconorum, quam etiam totius cleri ^a unam sententiam fuisse sententiam: ut Jovinianus, Auxentius, Genialis, Germinator, Felix, ^f Plotinus, Marcianus, Januarius, et Ingeniosus, qui auctor nova hæreses et blasphemias esse inventi sunt, divina sententia et nostro iudicio in perpetuum damnati extra Ecclesiam remanent. Quod custoditur sanctitatem vestram non ambigens, hæc scripta direxi per **256** fratres et ^f compresbyteros meos Crescentem, Leopardum, et Alexandrum, qui religiosum officium fidei possint spiritu adimplere serventi.

fidelissimis. Vind. cum aliis antiquis mss., publicantur a fidelissimis: ubi licet aperta est, quam Quesnellus supplevit sic: publicantur. Eorum autem insania a fidelissimis. Solam vocem sed cum aliis editionibus supplendam credidimus, licet nulli nostri codices suffragium ferant.

^a Quesn., per scripturam honorificam videtur esse perlatam, ut.... detecta contraria. Ed. Rom.: Scriptura horrida videtur esse delata, ut.... detecti.... deleantur. Lectionem antea vulg. et Const. revocavimus, cum præsertim et codicibus nostræ collectionis probetur, in quibus solum pro horrida habetur honorifica, mendose: horrida enim scriptura vocatur quæ antea conscriptio temeraria appellata est. Joviniani quidem scriptorum, inquit S. Hieronymus lib. vii, tanta barbaries est, et tanti vitii spurcissimus sermo confusus, ut nec quid loquatur, nec quibus argumentis vellet probare quod loquitur, potuerim intelligere. Nostri codd. Vallie. et duo Vat. 1542 et 5845, pro deleantur habent deleterunt.

^b Codd. Vallie. et Vat. cum antiquis vulg. Concil., nuptias non aspernantur. Mox Labb. et Const., non aspernantes. Dein Rom. edit., velamini intersumus; sed virginum nuptias Deo devotas... honoramus. Voces quas nuptiæ erant omittit Merlinus cum duobus laudatis mss. Vat. Dein apud Labb. et in eod. Vat. 1542, venerantur pro munamus; duo alii codd., veneramus.

^c Editi Conc., esse contraria. Thuan., quosdam esse contrarios. Quesn., esse contrariam eorum sententiam. Quæ duo postrema verba delevimus cum mss. Vind. et Pith. hujus collectionis; refertur autem ad Scripturam, quam Christiani Siricio obtulerunt damnandam, si divina legi contraria sacerdotali iudicio delegeretur.

^d Quesn., ob omissam hoc loco præpositionem in, dein scripsit annuntiabant, excommunicavimus. Omnium ergo nostrum. Cum vero alii vulgati et mss. codices ignorent excommunicavimus, et ergo, ad sensum eliciendum satius duximus addere præpositionem in, quam sensum imperfectum relinquere cum vulgatis, qui pro eos qui aliud præferunt quia aliter. Quatuor nostri codd. habent eos qui, et tres aliter pro aliud.

^e Edit. Rom., una fuit lata sententia. Crab. et Merl. cum mss. Hisp. et Isid., unam factam constat

CAPITULUM XXXI.

^a Item Rescriptum episcoporum ad quem supra.

Domino dilectissimo fratri Siricio, Ambrosius, ⁱ Sabinus, Bassianus, et ceteri.

Recognovimus in literis sanctitatis tue boni pastoris excubias, ⁱ qui diligenter commissam tibi januam serves, et pia sollicitudine Christi ovile custodias; dignus quem oves Domini nostri audiant et sequantur. Et ideo ^k quia nosti oviculas Christi, lupos facile deprehendis, et occurris quasi providus pastor, ne ^k isti morsibus perdidit autem feralique ululatu ovile Dominicum dispergant. Laudamus hoc, domine frater, nobis dilectissime, et toto concelebramus affectu. ^m Nec miramur si luporum rabiem grex Domini perhorruerit, in quibus Christi vocem non recognovit. ⁿ Agrestis enim ululatus est, nullam virginitalis gratiam, nullum castitatis ordinem ⁿ reservare, promiscue omnia velle confundere, diversorum gradus abrogare meritum, et pauperatem quamdam celestium remunerationum inducere: quasi Christo una sit palma quam tribuit, ac non plurimi abundant tituli præmiorum. **260** Simulant ^o se isti non donare conjugio: sed quæ potest laus esse conjugii, si nulla virginitalis est gloria? Neque vero nos sanctificationem

esse sententiam. Binus et Lab., una suscitata fuit sententia.

ⁱ Vat. 1542, Plotinus, Vallie. et alios Vat., Plotinus. Mox vulg., incentores pro auctores.

^k Vat. 5845, cum edit. Rom., presbyteros. In fine eadem editio, serventi.

^l Exstat in codd. hujus collectionis, ac præterea in Vat. 1542, in Vallie. A 5 et Vat. 5845, atque in collectione suctiori Isid. quæ invenitur in Vat. 1540, in simili Benigniano, et apud Merlinum. Ita quoniam diversæ originis collectiones hoc rescriptum præferunt, quarum primæ duæ Italicæ sunt, aliæ duæ Gallicanæ. Titulum ad mss. Vind. exemplum redeginimus. Quesn.: Rescriptum beati Ambrosii cæterorumque episcoporum super eorumdem damnatione.

^m Veteres libri duarum collectionum Italicarum Vat. 1542 et Vallie. A 5 ac Vat. 5845, cum edit. Rom., carent nomine Sabinus et legunt Bisanus.

ⁿ Ibidem codd. cum edit. Rom., qui fideliter.

^o Solum Quesn., quia in ostio contra oviculas. Mox duo codd. laudati Vat. 1542 et Vallie., deprehendes, et occurras.

^p Vocem isti, quam præferebant vulgati, delevit Quesnellus. Eam nos revocavimus ex omnibus nostris codicibus, in quibus solum pro isti mendose scriptum est isis.

^q Codices duarum collect. Italicarum, Nec imitemur.

^r Vulg. Conc. post edit. Rom., servare.

^s Binus et Lab., se ista donare conjugio. Quesn., se isti non damnare conjugio, minus recte. Nemini enim Jovinianus in suspicionem venit quasi nuptias reipsa damnet, et solum simulate non reprehenderet. Immo eas uti honorabile laudat affectu, et ut si faveret virginitali ei reprobat. Nostræ collectionis lectionem mutare nolumus, quam probant codd. Vind., Pith. ac Thuan. (hic solum habet conjugia), nec non mss. Remig. et Merlini. Const. deletum non edidit se isti donare conjugio (nescimus quid veteri libro fultus), suspicaturque primam lectionem fuisse honorare conjugium. Crab., se isti condonare. Melius forte se isti laudare conjugia, quibus coherent sequentia: sed quæ laus, etc. At citra codicum fidem nihil audemus.

a Christo esse conjugium negamus, divina voce dicente: *Erunt ambo in una carne*,^a et in uno spiritu (*Gen. ii, 24; Matth. xix, 5*); sed prius est quod nati sumus quam quod effecti, multoque præstantius divini operis mysterium quam humanæ fragilitatis remedium. Jure laudatur bona uxor, sed melius pia virgo præfertur, dicente Apostolo: *Qui jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit* (*I Cor. vii, 38*); hæc enim cogitat quæ Dei sunt, illa quæ mundi. Illa conjugialibus vinculis colligata est; hæc libera vinculorum. Illa sub lege, ista sub gratia. Bonum conjugium, quo est inventa posteritas successionis humanæ; sed melior est virginitas, per quam regni cælestis hæreditas acquisita, et cælestium meritorum reperta successio. Per mulierem cura successit, per virginem salus evenit. Denique speciale sibi donum virginitatis Christus elegit, atque integritatis munus exhibuit, atque in se representavit, quod elegit in matre. Quanta amentia funestorum latratuum, ut lidem dicerent Christum ex virgine non potuisse generari, qui asserunt ex muliere editis humanarum pignorum partibus virgines permanere! Allis ergo præstat Christus, quod sibi, ut dicunt, præstare non potuit. Ille vero^b etsi carnem suscepit, etsi homo factus est, ut hominem redimeret atque a morte revocaret, inusitato tamen, quasi munere venit in terras: ut quemadmodum dixerat: *Ecce faciam ancillam novam* (*Apoc. xxi, 5*), partu immaculatæ virginis nasceretur; et sicut scriptum est, crederetur nobiscum Deus. Sed^d de via perversitatis produntur dicere: **261** *Virgo concepit, sed non virgo generavit*. Quæ potuit ergo virgo concipere, non potuit virgo generare, cum semper conceptus præcedat, partus sequatur? Sed si doctrinis non creditur sacerdotum, credatur oraculis Christi, credatur monitis angelorum dicentium: *Quia non est impossibile tibi Deo omne verbum* (*Luc. i, 36*): credatur et Symbolo apostolorum, quod Ecclesia Romana intemeratam semper custodit et servat. Audivit Maria vocem angeli, et quæ ante dixerat: *Quomodo erit istud?* non de fide generationis interrogans, respondit postea: *Ecce ancilla Domini* contingat mihi secundum verbum tuum (*Ibi*).

^a Vat. 1542, et unus spiritus. Post pauca, pro mysterium Oxon. cod., ministerium.

^b Vind., si carnem. Vat. 1542, si carnem suam. Vat. 5845, qui carnem suam suscepit. Binius et Labb., qui sic carnem suscepit etsi homo. Merlin. et Crab., sic carnem suscepit, et sic homo.

^c Quesnellus omisit pericula quasi cum vulg. Concil. pro munere scripsit itinere. Lectionem Merlini et Coust., quam omnes nostri quatuor codd. approbant, restitimus.

^d Solus Quesn., reponentibus omnibus nostris mss. et excensis exemplaribus, ipsoque Thuani., edidit devii a via veritatis.

^e Codd. Vallie. et Vat. 5845, puncto interrogationis sublato, delent non.

^f Quesn., apud Deum.

^g Al., fiet.

^h Vulg. repetunt porta illa.

ⁱ Codd. Vind., pertransiit eam. Mox vulg., nisi solus Deus Israel. Dein Coust., transiit per eam, quia S. Ambrosius in lib. de Iustit. Virg., c. 8, hunc locum

dem, 34). Hæc est Virgo quæ in utero concepit, Virgo quæ peperit filium: sic enim scriptum est: *Ecce Virgo in utero accipiet et pariet filium* (*Isai. vii, 14*). Non enim concepturam tantummodo virginem, sed et parituram virginem dixit. Quæ est autem illa porta sanctuarii, illa exterior ad orientem, quam manet clausa? Et nemo, inquit, pertransiit per eam; sed solus Deus Israel transiit per eam (*Ezech. xliv, 3*). Nonne hæc porta Maria est per quam in hunc mundum Redemptor intravit? Hæc est porta justitiæ, sicut ipse dixit: *Sine nos implere omnium justitiam* (*Matth. iii, 15*). Hæc porta est Maria de qua scriptum est: *Quia Dominus pertransiit eam, et erit clausa post partum* (*Ezech. xliv, 3*): quia virgo concepit et genuit. Quid autem incredibile, si contra usum naturalis originis peperit Maria et virgo permanet, quando contra usum naturæ mare vidit et fugit, atque in fontem suum Jordanis fluentem remearunt? Non ergo excedit fidem quod virgo peperit; quando legimus quod et petra evomuit aquas, et in muri speciem maris unda solidata est. Non excedit fidem quod homo exiit ex virgine, quando petra fontem profuam scaturivit, ferrum super aquas navavit, ambulavit homo super aquas. Ergo si hominem unda portavit, non potuit hominem virgo generare? At quem hominem? De quo legimus: *Et mittet istis Dominus hominem qui eos faciat salvos, et notus erit Dominus Ægyptiis* (*Isai. xix, 20*). In veteri itaque Testamento, virgo Hebræorum per mare duxit exercitum; in novo Testamento virgo, Regis aula cælestis, electa est ad salutem. Quid autem? Etiam viduitatis attestamus præconia, cum in Evangelio post virginis celeberrimum partum, Anna vidua subrogetur: quæ vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua: *Et hæc vidua annorum octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens die ac nocte*. Merito ab illis viduitas despicitur, quæ solet observare jejunia, quibus se dolent isti aliquo tempore esse maceratos, et propriam ulciscuntur injuriam, quotidianisque conviviis usuque luxuriæ laborem abstinentiæ propulsare desiderant; qui nihil rectius faciunt, quam similiter allegavit. Postea solus Quesn., ingreatus est pro intravit.

ⁱ Vulg., pertransiit per eam. Mox addidimus voces post partum, a Quesnello omisas, ex solo Oxon., reponentibus cæteris mss. et excensis.

^k Solus Quesn., virgo est.

^l Tres codd. unus Vallie. et duo Vat., et in montis speciem. Mox, Non ergo excedit in plerisque vulg. et utroque cod. Vat.

^m Sic Coust., Merlin. et Labb., ut in ms. Remig., faventibus Pith. et Colb., in quibus existat *Ad quem hominem*. Quesn. cum aliis editis, *Atque hominem*.

ⁿ Quesn. cum plerisque mss. et editis, *virga*. Correximus ex nostro Vind. cod. cum Labb. et Coust.; non enim virga Aaron, sed Maria virgo ejus soror cum Maria virgine comparatur, ut Ambrosius explicat in Exhort. virgin., c. 5, n. 28, et de Iustit. Virg., c. 17, n. 106. Post pauca edit. Rom., *virga Regis aula cælestis*; et in Breviar. Rom. cum cod. Vat. 5845, *virgo generis aula cælestis*.

Vat. 1542, qui nolunt observare.

quod ipsi se suo ore condemnant. ^a Sed Deum metuant, ne in istis illud jejunium reputetur. Eligant quod volunt, si aliquando jejunaverunt, gerant ergo boni facti sui poenitentiam; si nunquam, suam ergo ipsi intemperantiam et luxuriam constentur. ^b Et iidem dicunt, Paulum magistrum luxuriae fuisse. At quis sit sobrietatis magister, si fuit ille luxuriae? qui castigavit corpus suum, et servituti redegit, atque jejunis multis se debitam Christo observantiam destituisse memoravit (1 Cor. ix, 27; II Cor. vi, 5, et xi, 27). ^c non ut se laudaret, sed ut nos quid sequeremur doceret. Ille ergo luxuriam docuit qui ait: Quid adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis? ne tetigeritis, ne attaminaveritis, ne gustaveritis, quae sunt omnia ^d ad corruptelam (Colos. ii, 20); qui ait: Non in indulgentia corporis, non in honore aliquo ad saturitatem et diligentiam carnis (Ibid. i, 25), non in desideris erroris, sed in spiritu, **263** quo renovamur, esse vivendum (Ephes. iv, 22). Si parum est quod Apostolus dixit, audiant prophetiam dicentem: Et cooperui in jejunio animam meam. Ergo qui non jejunat, intectus et nudus est, et patet vulnere. Denique si Adam se texisset in jejunio, nudus non fuisset effectus. Ninive se a morte jejunio liberavit. Et ipse Dominus ait: Hoc genus non ejicitur nisi per orationem et jejunium (Matth. xvii, 20). Sed quid plura apud magistrum atque doctorem? cum jam dignum ^e praeium illi retulerint perfidiae suae, qui

A ideo huc venerunt, ne superesset locus in quo non damnarentur; qui vere se Manichaeos probaverunt, non credentes quia ex virgine utique venisse non creditur. Quenam haec est suppar novorum Judaeorum amentia? Si venisse non creditur, nec carnem creditur suscepisse. Ergo in phantasmate visus est, in phantasmate crucifixus est? Sed nobis in veritate crucifixus est, in veritate Redemptor est noster. Manichaeus est, qui abnegat veritatem, qui carnem Christi negat; et ideo non est illi remissio peccatorum; sed est impietas Manichaeorum. Quam et clementissimus imperator execratus est, et omnes qui illos viderunt, quasi quendam contagia refugerunt: sicut testes sunt fratres et compresbyteri nostri Crescens, ^b Leopardus, et Alexander sancto ferventes Spiritu, qui eos omnium execratione damnatos, ^c Mediolanensique ex urbe profugos **264** reliquerunt. Itaque Jovinianum, Auxentium, Gerninatorem, Felicem, ^d Plotinum, Genialem, Marcianum, Januarium et Ingeniosum, quos sanctitas tua damnavit, acias apud nos quoque secundum iudicium tuum esse damnatos. Incolumem te et florentissimum Deus noster tueatur omnipotens, domine dilectissima frater. Item subscriptio ^e. Ego Eventius episcopus saluto sanctitatem tuam in Domino, et huic epistolam subscripsi. Maximus episcopus, Felix episcopus, Bassianus episcopus, ^f Theodolus episcopus. Ex jussu Domini mei episcopi Geminiani, ipso praesente

^a Coust. cum vulg., Sed et metuant; additque in veteri Remensi codice legi si Deum metuant: credit legendum si demum metuant, qua lectione recepta dein interpunctio mutanda esset. Nostorum codicum lectonem haud deserendam credidimus. Mox solus Quesn., reputet pro reputetur.

^b Quesn., Et iidem dicant. Alii vulg. ante Coust., Et ideo dicunt. Praetulimus lectionem mss. Vind., Pith., Colb. et Renig., cum quibus omnibusque vulg. scripsimus At quis. Solus Quesn., Et quis.

^c Cod. Vind., ut non sua laudaret. Alii edit., non ut se suaque laudaret. Coust. cum suis mss., non ut suam (id est observantiam) laudaret.

^d Vat. 1342, corruptibilia. Vind., corruptela. Alii edit., in corruptelam. Mox Coust. et Harduinus in notis, qui etiam ait. Dein idem Vat., et in diligentia carnis.

^e Solus Quesn. cum Oxon., ejectus; et dein, in oratione et jejunio cum quibusdam codicibus, non vero cum Vind. aliisque quampulrimis.

^f Quesn. cum quibusdam codd., pretium; et dein, ideo huc quoque venerunt. Delevimus quoque cum mss. hujus collectionis, exceptis Pith. et Vind., in quibus ideoque. Codd. Vallie. et uterque Vat. 1342 et 5845, cum edit. Rom. et Ambros., ideo usque huc.

^g Quesn., quia ex virgine venerit Christus. Quenam haec, etc. Merlin. quia ex virgine utique venisse creditur. Edit. Concil. post Rom., quia ex virgine utique venisset. Quanam, etc. Codd. Vallie. et uterque Vat. hanc quidem lectionem habent, sed post venisset addunt non creditur. Vind. quoque, alique omnes hujus collectionis, quos vidit Constantius, habent non creditur; et pro venisset praefuerunt venisse. Hinc locum hunc veluti mendosum editiones corrigendum putarunt deletis vocibus non creditur, et Quesnellus praeterea deleta voce utique emendavit venerit Christus, nescimus an Oxoniensis recentioris et liberioris saltem codicis auctoritate. Cum vero quolibet lectio

C velustiorum codicum manea sit, hujus collectionis codices seculi, lacunam punctis designavimus, recteque suspicari videtur Constantius eam suppleri posse sic: non credentes quia ex virgine natus est Christus. Si autem non notus est ex virgine, utique venisse non creditur. Repetitio vocum ex virgine salutis, ut solet, locum praebuit.

^a Leopardus Quesnello excidit: est in omnibus nostris codd. atque vulgatis.

^b Vulg., Mediolanensi ex urbe quasi profugos retulerunt. Codd. Vallie. et duo Vat. habent tantum quasi profugos.

^c Vat. 5845, Protinum. Dein, et Ingenium in mss. Vind. et Pith. cum Merlino.

^d Edit. Rom. ex concilio Aquileiensi an. 381, notantibus Patribus Benedictinis in editione Ambrosii, praeter manusciporum fidem has subscriptiones interpolavit sic: Ego Ambrosius Mediolanensis episcopus subscripsi. Eventius episcopus Cretensis saluto Maximus episcopus Emonensis. Felix episcopus Jadrensis. Bassianus episcopus Laudensis. Theodolus episcopus Octodurensis. Constantius episcopus Arausicanus. Sabinus episcopus Placentinus. Ex jussu, etc. Mirum videbitur praetermissi subscriptionem Ambrosii, qui primus in inscriptione nominatur. At praemissa saluatio Incolumem te, etc., ad Ambrosium pertinere videtur, eo fere modo quo in synodica Gallicanorum episcoporum ad S. Leonem inter Leoninas epist. 99, Ravennium suo nomine praetermissio primam salutationem scripsisse coniecimus not. 24, tom. I, col. 1410. Sabinus nomen in mss. non apparet inter subscriptiones expresso ipsius nomine. Num jure expungendus sit etiam ex inscriptione, ut dum collectiones laudatae nota 2 illud ignorant, affirmare non audeamus.

^e Ita omnes nostri codd. cum Quesn. et Merlino. Coust., Theodorus.

subscripti. Aper presbyter, Eustasius episcopus, A Constantius episcopus, Eustasius episcopus. * Et omnes ordines subscripserunt.

CAPITULUM XXXII.

Epistola Zachari pape ad Eusebium Salonitanum episcopum, de monachis et laicis ad gradus ecclesiasticos accedere cupientibus.

* Zosimus papa Eusebio episcopo Salonitano.

Exigit dilectio tua preceptum apostolicæ sedis, in quo Patrum decreta consentiunt 365 et significas nonnullos ex monachorum & populari cotu, quorum solitudo quavis frequentia maior est; sed et laicos ad sacerdotium festinare. Hoc autem * sub prædecessoribus nostris specialiter, et nuper a nobis interdictum constat litteris ad Gallias Hispaniasque transmissis: in quibus & provinciis familiaris est ista præsumptio; quamvis nec Africa super hac admonitione nostra habeatur aliena: ne quis penitus contra Patrum præcepta, qui ecclesiasticis disciplinis per ordinem non fuisset imbutus, et temporis approbatione divina stipendiis eruditus, nequaquam ad summum ecclesiasticum sacerdotium aspirare præsumeret; et non solum in eo ambitio inefficax haberetur, verum etiam in ordinatoribus ejus, ut carerent eo ordine quem sine ordine contra præcepta Patrum crediderant præsumendum. Unde miramur ad dilectionem tuam statuta sedis apostolicæ perita non fuisse. Laudamus igitur constantiam propositi tui, frater charissime, nec aliud de pontifici tui veteri censura auctoritatis genus expectandum fuit, quam ut talibus ambitionibus pro præceptis Patrum in procinctu fidei constitutos, occurreres. Igitur si quid auctoritatis fuit, quod nos non opinamur, aestimas defuisse, supplimus. * Vos obsecro talibus ordinationibus, obstitite superbis et arrogantibus venientibus. Tecum faciunt præcepta Patrum, tecum apostolicæ sedis auctoritas. Si enim officia secularia principem locum, non vestibulum actionis ingressus, sed per plurimos gradus examine temporibus deferunt, quis ille tam arrogans, tam impudens invenitur, ut in celesti militia, quæ propensius

* Et eo omnes ordine legitur in codd. Merlin., Pith. et Thuan., qui postremus alterum Eustasium ignorat.

* Habetur in ms. hujus collectionis, in Vat. Regiæ, Colberlin., Lucens., Vat. 1342, Corbelen., Dionys., Hisp., Hadr. et Isid., nec non in Fossatensi aliisque pluribus Gallienis Constantio teste.

* Hanc inscriptionem ex ms. Vind. adscripsimus. Mox alii codd., *Eusebio*, vel *Eusebio*, vel *Hesychio*.

* Dion. Hisp. et Isid., et quæ ex his prodierunt editiones, omittunt populari. Codices vero nostræ et affarum antiquiorum collectionum hanc vocem conservant.

* Vulg. cum ms. Vat. Reg. et alio Vat. 1342, specialiter et sub prædecessoribus nostris, et nuper.

* Idem vulg. et codd., regionibus.

* Melius alii codd. cum Const., *Obstitite* utroque loco.

* Vat. 1342, in ecclesiastica militia. Mox pro propensius Const. cum aliis codicibus prætulit pensius, id est studiosius.

* Vat. 1342, quam discat.

* Idem cod. et Vat. Regiæ delent diaconum. Mox Vat. Reg., Sed non saltu; alius Vat., nec non saltu.

A ponderanda est, et sicut aurum repetitis ignibus exploranda, statim dux esse desideret, cum tyro ante non fuerit; et prius velit docere quam discere? Assuescat in Dominicis castris in lectorum gradu primis divini rudimenta servitii, nec illi vile sit exorcistam, acolythum, subdiaconum, & diaconum per ordinem fieri; nec saltu, 366 sed statuta majorum ordinatione temporibus. Jam vero ad presbyterii fastigium talis accedat, ut et nomen ætas impleat, et meritum probitatis stipendia & acta testentur. Jure inde summi pontificis locum sperare debet. Facit hoc nimis remissio consacerdotum nostrorum; qui pompam multitudinis querunt, et potant ex hac turba aliquid sibi dignitatis acquiri. Hinc passim numerosa popularitas, etiam in his locis ubi solitudo est, telum reperitur, dum parochias extendi cupiunt, aut quibus aliud præstare non possunt, divinos ordines largiuntur; quod oportet districti semper esse judicii. Rarum enim est omne quod magnum est. Proinde nos, ne quid = meritis dilectionis tue derogemus, ad la potissimum scripta direximus, quæ in omnium fratrum et consacerdotum nostrorum facies ire notitiam; non tantum eorum qui in ea provincia sunt, sed etiam qui vicinis dilectionis tue provinciis adiunguntur.

* Sciet quisquis hoc postposita Patrum et apostolicæ sedis auctoritate neglexit, a nobis districtius vindicandum, ut loci sui minime dubitet sibi non constare rationem, si hoc putat post tot prohibitiones, impune tentari. Contumelia enim studio sit, quidquid totiens interdictum usurpatur. Hæc autem singulis gradibus observanda sunt tempora. Si ab infanzia ecclesiasticis ministeriis nomen dederit, inter lectores usque ad vicesimum ætatis annum continuata observatione perdetur. Si major jam et grandævus accesserit, & ita tamen ut post baptismum statim si divine militiæ desiderat mancipari, sive inter lectores, sive inter exorcistas quinquennio teneatur. Exinde acolythus, vel subdiaconus quatuor annis sit; et sic ad benedictionem diaconatus, & si mereatur, accedat; in quo ordine quinque annis, si inculpate se gesserit, hæere

Alii editi, nec hoc saltu. Dein solus Quesn., ordine temporibus. Correximus ex nostris ms. excusisque codicibus.

* Aliæ editiones cum Vat. Reg. aliisque codd., ante acta. Dein Quesn., pontifici: correximus ex ms. Vind. et Vat. ac cæteris editis.

* Vat. 1342, *Facit enim hæc omnia nimis remissio.*

* Solus Quesn., meritis tuis.

* Ita ms. Vind. et Vat. Reg. cum aliis vulgatis.

Quesn., *Scinque quisquis.*

* Quesn., deleta voce impune, scripsit posse tentari. Nos contra impune revocavimus, ut in aliis editis; et delevisse posse cum potioribus nostris et Constantii codicibus.

* Quesn. et Merlinus, qui tamen statim post baptismum (Quesn. addit se) divine militiæ desiderat. Cæteræ editiones, ita tamen ut post baptismum statim se divine militiæ desideret. Cod. Vat. Reg. delet se; et cum cæteris omnibus codd. habet ita tamen ut, et postea desiderat. Hinc necessaria est correctio, quam codd. Lucen., Colb. et Corb. exhibent si divina.

* Vat. 1342, si mereatur. Mox Quesn., si se inculpabiliter gesserit, adherere. Vind. et alios præstantiores codd. prætulimus.

debebit. Ex his suffragantibus stipendis per tot gradus datis propriæ fidei documentis presbyterium potest promereri. De quo loco, 267 si enim exactior ad bonos mores vita perdiderit, summum pontificatum sperare debebit, hæc tamen lege servata, ut neque dignus neque penitens ad hos gradus possit admitti. Sanè, et etiam defensores Ecclesiæ, qui ex laicis sunt, supradicta observationes teneantur, si meruerint in ordine esse clericatus. Data vii kalendas Martias, Honorio xii et Theodosio vii Augustis consulis.

CAPITULUM XXXIII.

Commentatorium Zosimi papæ presbyteris et diaconibus et suis Ravennæ constitutum.

Ex relatione fratris nostri Archiam presbyteri qualiter suscepti sitis vel quid egeritis cognovimus, vel qualiter illi suscepti sint qui contra canones adversus nos ad comitatum, nescio qua audentes temeritate, ire voluerunt. Ad quos hæc, quæ nunc misimus, olim scripta feceramus, eorum quas injuriose miserant respondentes 268 epistola. Sed quoniam non potuerunt rei in sua, hoc est in nostra Ecclesia Romana, cum nostris compresbyteris commorari, has ad vos illis tradendas litteras destinavimus: in quibus decreto nostro sanximus memoratos pertur-

batores omnium ab apostolicæ sedis nostræ communionis alienos fuisse, atque nostræ subscriptionis prelatam sententiam suscepisse. Illi etiam qui effrenato horum facto consilioque assensum commodare voluerunt, vestræ charitatis est æstimare qualiter habeantur; quibus hæc obicere vos debetis, quod iuxta canonum præcepta fortiter incurere, et qualiter presbyteros non decebat, rebelles existere tentaverunt. Vos autem monemus in speculis esse debere, ne qua eorum prorumpat audacia, quos anathematizatos scit sancta et apostolica Ecclesia. De his vero qui eorum se societati junxerunt, quid agere debeamus, cum reversi fueritis, consilio meliori tractabimus. Data quinto nonas Octobris, Honorio xii et Theodosio vii Augustis consulis.

269 CAPITULUM XXXIV.

Epistola Bonifacii papæ ad Hilarium episcopum Narbonensem de Patrocle episcopo.

Bonifacius Hilario episcopo Narbonensi.

Difficile quidem fidem querimonie commodamus, quarum sacerdotes Domini pulsat intentio, maxime cum eos loquuntur quippiam contra statuta Patrum tentasse; sed frequenter has asserit, sicut nunc, multitudo causantium. Ecce enim, ut charitas tua recognoscit ex subditis, Latubensis Ecclesiæ cleri

* Codd. Vat. Reg., alius Vat. et cæteri exens, presbyterii sacerdotium. Dein Vind., etai eo illum exactior. Vulg. Conc. cum Const., si eo illum exactior. Mox Justel. et Const. cum Vind. ms., produxerit.

* Vat. Reg. cum aliis editis, pontificatum.

* Quædam, cum plerisque editis et Isid. addit neque vidua maritus. Delevimus cum Constantio auctoritate ms. Vind. hujus collectionis, consentientibus aliis trium aliarum collectionum Vat. Reg., Vat. 1345 et Lucen., Colb. nec non Dion., Hisp., Corb., Fossat. et Regio apud eundem Constantium.

Solus Quæsn. omisit ut.

Const. cum Justello, ix kal. prætulit.

Exstat in mss. hujus collectionis, Hadrian., Hisp. et Isid. Quidam crediderunt hoc commentatorium, seu epistolam in Dionysio existisse, uti ipsam protulit Justellus in Dionysii editione. At duo codd. puri Dionysii qui supersunt, nimirum Regius et Vat. 5845, eandem a Dionysio abjiciant: Regius enim ea caret; Vaticanus vero in appendice illam producit, quemadmodum et epistolam Leonis ad episcopos Mauritanie, uti ostendimus in admonitione ad ep. 12 S. Leonis, tom. I, col. 651, n. 11. Ex hac vero appendice in Hadrianæ collectione subjecta fuit ei epistola Zosimi ad Esicium, quam unam Dionysius produxerat. Collectio Cresconiana, cui hæc epistola in editione Romana tribuitur, est codex Vallicæ. A 5, qui Hadrianæ collectionem cum additionibus Dionysianis complectitur.

* Vocem suis habent exemplaria hujus collectionis, quibus Quæsnellus et Const. usi sunt. Vind. vero sic habet: Commentarium presbyteris et diaconis qui Ravennæ sunt. In Vat. 5845, qui additiones Dionysii exhibet, duo tituli leguntur. I. Epistola Zosimi ad presbyteros Ravennæ directæ. II. Zosimi commentarium presbyteris et diaconibus qui Ravennæ sunt. Hadriane codd.: Ad presbyteros Ravennæ, vel, ut apud Justellum, Ravennatum; et dein, Zosimi episcopi commentarium presbyteris et diaconibus qui Ravennæ sunt. Hisp. et Isid. mss.: Ad clerum Ravennensem; et postea, Zosimus episcopus urbis Romæ presbyteris et diaconibus qui Ravennæ sunt. Vox autem suis ex contextu

epistolæ necessaria videtur: neque enim ad Ravennates presbyteros et diacones, sed ad Romanos, quos quidem in comitatu susceptos initio præfert, hæc epistola directæ fuit.

* Codd. alii cum cæteris editis, Archidami. Mox Quæsn., suscepti estis; et postea, suscepti sunt. Posterior codices sequimur.

* Solus Quæsn. omisit olim.

* Cod. Oxon., non potuerunt. Mox vocis rei in sua, hoc est in nostra Ecclesia Romana, desunt in Vat. 5845 et in collectione Hadrianæ.

* Const. cum pluribus codd., Illos etiam qui effrenato huic facto; Just., hujus facto.

* Addidimus hoc cum optimo cod. Vind., suffragantibus cæteris vulgatis. Dein Quæsn., et qualiter quid presbyteros: delevimus quod cum nostris codd. et editis.

* Cum codd. Hadrian. et Vat. 5845 omittant tentaverunt, Const. præterito tempore extulit anteriora verba incurere et obstinere. Mox idem Vat. cum quibusdam vulg., Vos tamen monemus.

* Codices hujus collectionis varie et mendose hunc locum exhibent. Thuan., de quorum prorupta audacia, quos anathematizatos scit apostolica Ecclesia. Vind. et Pith., ne quorum prærupta audacia, quo anathematizatos sciscitis apostolica Ecclesia. Unus Regius, ut in Thuaneco, nisi quod habet de quo cornu. Quæsn. ex his lectionem compegit, nescimus an codice Oxon. fultam, ne aliquorum prærupta audacia, quos anathematizatos esse constat, suscitaret scandalum apostolicæ Ecclesiæ. Hinc lectionem vulg. codd. Vat. aliisque Hadrian. Hisp. et Isid. approbatam receperimus. Const. cum uno Colb., ne quo, quasi ne aliquo pro ne qua prætulit.

* Vat. et editi codd. ex Hadrian. Hisp. ac Isid. addunt Et alia manu.

* Hæc epistola præter codices hujus collectionis legitur in Dion., Hisp. et Isid.

* Codd. Dion., Hadrian., Hisp. et Isid., cum cæteris editis, Bonifacius episcopus urbis Romæ Hilario episcopo Narbonensi; Hisp. et Isid. addunt salutem.

* Hisp. et Isid. cum antiquis vulg., Difficilem.

ordo vel plebis preces suas et lacrymas ad nos, quantum datur intelligi, magno cum dolore miserunt, dicentes coepiscopum nostrum Patroclum sua petitione cessante, in locum decedentis episcopi nescio quem in aliena provincia, prætermisso metropolitano, contra Patrum regulas ordinasse. Quod nequaquam possumus ferre patienter, quia ¹ convenit nos paternarum sanctionum diligentes esse custodes. Nulla enim videtur incognita synodi constitutio Nicæna, quæ ita præcepit, ut eadem proprie verba penitus: per unamquamque provinciam jus metropolitano singulos habere debere, nec cuiquam duas esse ² posse subjectas. Quod illi, quia aliter credendum non est, servandum sancto suggerente sibi in ³ spiritu censuerunt. Unde, frater charissime, si ita ⁴ sunt, et Ecclesiam supradictam provincie tue limes: includit, nostra auctoritate communitus, quod quidem facere sponte deberes, desideris supplicantium et voluntate respecta, ad eundem locum in quo ordinatio talis celebrata dicitur, ⁵ 270 metropolitani jure munitus et præcepitionibus nostris fretus accede; intelligens arbitrio tuo secundum regulas Patrum quæcunque facienda sunt, a nobis esse concessa: ita ut peractis omnibus apostolicæ sedi quidquid staueris te referente clarescat, cui totius provincie ⁶ sue ordinationem liquet esse mandatam. Nemo ergo eorum terminos audax temerario excolet, nec ⁷ aliquis in eorum contumeliam partibus suis, quæ sibi ab his non videntur concessa, defendat. Cesset hujusmodi pressa nostra auctoritate præsumptio eorum qui ultra licitum sue limitem dignitatis extendunt. Quod ideo dicimus, ut advertat charitas tua adeo nos canonum ⁸ cætius præcepta servare, ut ita ⁹ censio quoque nostra diffiniat, quatenus metropolitani sui unaquaque provincia in omnibus rebus semper ordinationem expectet. Data ¹⁰ quinto

Idus Februar., Honorio xiii et Theodosio x Augustæ consulibus.

CAPITULUM XXXV.

¹ Epistola Cælestini pape ad episcopos Viennenses et Narbonenses titulum xi.

CÆLESTINUS universalis episcopis per Viennensem et Narbonensem provincias constitutis.

Capere quidem de vestrarum Ecclesiarum ita ordinatione gaudere, ut congratularemur potius de profectu quam aliquid admissum: contra disciplinam ecclesiasticam doloeremus. Ad nostram enim lætitiā et bene facta proveniunt, et mororis aculeis nos, quæ fuerint male facta, compungunt. Nec silere possumus, ² cum ³ 271 hoc, ut ab illicitis revocemus aliquos, officii nostri provocemur instinctu: in speculis a Deo constituti, ut vigilantia nostra diligentiam comprobantes, et quæ coercenda sunt resecemus, et quæ observanda sunt sanciamus. ⁴ Et quamvis circa longinqua spiritualis cura non deficit, sed se per omnia, quæ Domini nomen prædicatur, extendit; nec notitiam nostram subterfugiant, quæ in eversionem regularum novellæ præsumptionis auctoritate tentantur.

I. Didicimus enim quosdam Domini sacerdotes superstitioso potius cultui ⁵ servire, quam mentis vel fidei paritati. Sed non mirum, si contra ecclesiasticum morem ⁶ faciant, qui in Ecclesia non creverunt, sed alio venientes ⁷ itinere, secum hæc in Ecclesiam quæ in alia conversatione habuerant intulerunt, amici pallio, et lumbos præcincti, credentes se Scripturæ fidem non per spiritum, sed ⁸ per litteram completuros. Nam si ad hoc ista præcepta sunt, ut taliter servarentur, cur non sunt pariter quæ sequuntur, ut lucernæ ardentes in manibus una cum baculo teneantur? Habent suum ista mysterium, et intelligentibus ⁹ ita clara sunt, ut ea magis quæ de-

Solus Quesn., oportet. Mox vulg. cum aliis codd. Nulli etenim; ac dein præcipit. Porro de hac Nicæni canonis allegatione vide Observ. in dissert. 5 Quesnelli, part. II, c. 6, n. 5 et 6, tom. XI.

² Mss. Dion. et Hadr. delent posse. Thuan. post posse addit aedes: male, loquitur Quesn., agitur enim de provinciis.

³ Unus cod. Colb. apud Const., inclusit. Mox mss. Vat., Hisp. et Isid., cum Merl., communis; editi vero alii cum codd. collect. Hadrian., communis, vel communis. At exemplaria nostræ collectionis cum Dion. Regio, communis. Dein in uno cod. Harlel. secunda manu, debueras. Huc accedit Dion. Regius, debueras.

⁴ Legendum certe est tua, non sua; vel cum Dion. et Hadrian., quos Just. et Const. secuti sunt, vox sua delenda est.

⁵ Just. cum mss. Hadr., Hisp. et Isid., aliquid; et dein cum liadem codd. et cæteris editis omittit ab his, quas voces sola exemplaria hujus collectionis præferunt.

⁶ Soli codd. hujus collectionis cautius exhibent.

⁷ Ita cum Vind. et Pith. nostræ collectionis. Codd. aliarum collectionum et vulg., constitutio. Hisp. et Isid., ut ista constitutio. Quesn., censura.

⁸ Cod. Thuan., vi idus.

¹ Continetur in mss. collect. Vat. Regiæ 1997, Colb., Lucen., Vat. 1542, Corb., Dion., Hadrian., Hisp. et Isid.

² Voces contra disciplinam ecclesiasticam, quas omnes nostri codd. et vulg. exhibent, Quesnello exciderunt. Mox vulg. cum quibusdam codd., perveniunt.

³ Edit. Conc. post Crab., cum ad hoc. Nostri codd. et omnes editi delent ad: hoc refertur ad vocem instinctu. Solus Quesn., quin ab illicitis revocemus alios, et officii nostri provocemus ad bonum instinctu: quam lectionem nulli nostri codd. nec alii vulg. præferunt.

⁴ Const. cum quinque optimis mss., Circa quamvis longinqua.

⁵ Vulg. cum Vat. Regiæ, inservire.

⁶ Verbum faciunt Quesn. præterit.

⁷ Const. a ritu emendavit ope duorum codd. Corb. et Colb., in quibus legitur irritum. Mox Oxon. delet in Ecclesiam. Dein Vind., sancta Scripturæ fidem, voce sancta secundis curis addita.

⁸ Solus Quesn., in littera.

⁹ Quesn. omisit ita, et pro serventur habet teneantur. Vind. et alia exemplaria mss. et excusa præterit. Solum Vat. 1542 præfert firmentur.

cet significatione servantur. Nam in lumborum praecinctione castitas, in baculo regimen pastorale, in lucernis ardentibus boni fulgor operis, de quo dicitur: *Opera bona vestra luceant* (Matth. v, 16), indicantur. * Habeant tamen istum forsitan cultum, morem potius quam rationem sequentes, qui semotim habitant locis, et procul a ceteris degunt: unde hic habitus in Ecclesiis Gallicanis, ut tot annorum, tantorumque pontificum in alterum habitum consuetudo vertatur? Discernendi a plebe vel ceteris sumus doctrina, non veste; conversatione, non habitu; mentis puritate, non cultu. Nam si studere * inceperimus novitati, traditum nobis a patribus ordinem calcabimus, ut locum * supervacuis superstitionibus faciamus.

272 II. Rudes ergo fidelium mentes ad talia non debemus inducere; docendi enim potius sunt quam ludendi; nec imponendum eorum est oculis, sed mentibus infundenda praecepta sunt. Erant quidem multa quae pro disciplina ecclesiastica vel ipsius rei dicere ratione possemus; sed ab his ad alia devocamur.

III. Agnovimus * poenitentiam morientibus denegari, nec illorum desiderii annui qui obitus sui tempore hoc animae suae cupiunt remedio subveniri. Horremus, fateor, tantae impletatis aliquem reperiri, ut de Dei pietate desperet; quasi non possit ad se quovis tempore concurrenti succurrere, et periclitantem sub onere peccatorum hominem, pondere quo se ille expediri desiderat, liberare. Quid hoc, rogo, aliud est quam morienti mortem addere, ejusque animam sua crudelitate, ne absoluta possit esse, occidere? cum Deus ad subveniendum paratissimus invitans ad poenitentiam, sic promittat: *Peccator, inquit, quacunque die conversus fuerit, peccata ejus non imputabuntur ei*; et iterum: *Nolo moriem peccatoris*; * sed tantum convertatur et vivat (Ezech. xxxiii, 12, et xviii, 25). Salutem ergo homini admittit, quisquis mortis tempore * speratam poenitentiam denegarit; et desperavit de clementia Dei, qui eam ad

A subveniendum morienti sufficere vel in momento posse non credidit. Perdidisset latro praemium, in cruce ad dexteram Christi pendens, si illum unius horae poenitentia non juvasset (Luc. xxi, 42). Cum esset in poena poenituit, et per unius sermonis professionem habitaculum paradisi, Deo promittente, promeruit. Vera ergo ad Deum conversio in ultimis positurum, mente potius est estimanda, non tempore, propheta hoc taliter asserente: *Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris* (Ezech. xlviii et xxxiii). Cum ergo sit Dominus cordis inspector, quovis tempore non est deneganda poenitentia postulanti, cum

¹ ille se obliget iudici, cui occulta omnia noverit revelari.

B **273** IV. Ordinatos vero quosdam, ¹ fratres charissimi, coepiscopos, qui nullis ecclesiasticis ordinibus ad tantae dignitatis fastigium fuerint instituti, contra Patrum decreta, hujus usurpatione qui se hoc recognoscit fecisse, didicimus: cum ad episcopatum his gradibus, quibus frequentissime cautum est, debeat perveniri, ut minoribus initiati officia, ad majora firmentur. Debet enim ante esse discipulus quisquis doctor esse desiderat, ut possit docere quod didicit. Omnis vitae ¹ institutio, hac ad id quo tendit, se ratione confirmat. Qui minime litteris operam dederit, praeceptor non potest esse litterarum. Qui non per singula stipendia creverit, ad emeritum stipendium ordinem non potest pervenire. Solum sacerdotium

C ² inter ista, rogo, vilis est, quod facilius tribuatur, cum difficilius impleatur? Sed jam non ¹ satis est laicos ordinare quos nullus fieri ordo permittit, sed etiam quorum crimina longe lateque per omnes pena sunt nota provincias, ordinantur.

V. Daniel ^m nuper missa relatione ex Orientalibus ad nos partibus, ab omni quod tenebat virginum monasterio, nefariis est objectionibus accusatus.

ⁿ Multa de multis objecta flagitia. ^o In quam lateret terrarum parte quæsitus, ut si suae innocentie consideret, contra se iudicium postulatum minime declinaret. ^p Missa ad Arelatensem episcopum per Fortu-

* Dion. et Vat. Regine, *Habent tamen*. Dein auras, *remotioribus habitant*.

^b Al., *incipiamus*.

^c Solum Quæsn., *omittit supervacuis*.

^d Quædam antiquæ edit., *illudendi*. Vat. 1542, *ludendi, nec opponendum*. In fine al., *revocamur*.

^e Quæsn., cum antiquis vulg. inserit enim, minus D recte. Delevimus cum mss. Vind., Vat. Reg. et aliis Coust. Dein Vat. ms., *hoc sibi cupiunt remedio*.

^f Ita cum aliis vulgatis codicibus Vind. et Vat. Reg. In ms. Vat. 1542, *sed tantum ut convertatur*. Quæsn., *sed ut magis convertatur*.

^g Vox *speratam* secundis curis deletur in ms. Vind. Deest in cod. Dion. Justi et in aliis Hadrian. Quædam codd. cum Vat. 1542, *mortis præterea tempore speratam*. Corb. et unus Colb., *mortis præterea tempore poenitentiam denegare*. Coust. cum aliis exemplaribus, *mortis præteritii tempore poenitentiam denegarit*; explicatque mortis tempore poenitentiam præteriti denegarit, quemadmodum idem Coelestinus in epist. 22 ad synodum Ephesinam, n. 5, habet: *Nunc quia de præteriti commendatione gaudemus*. Mox Quæsn. cum antiquis vulg. et Conc., *et desperat.... non credit*.

Alii, *et desperat.... non creditur*. Nostrum Vind. cod. cum Coust. prætulimus.

^h Vat. 1542, cum Just. et Coust., *illi*.

ⁱ Quæsn., *fratres et coepiscopos*. Prætulimus codd. Vat. 1542 et Vind., cæteris editis suffragantibus, in quibus solum pro *coepiscopos* legitur *episcopos*. Dein Quæsn., *ejus usurpatione*.

^j Vat. Regine, *initium*.

^k Voces *inter ista*, a Quæsn. omissas, ex omnibus nostris codd. et editis restitimus. Mox vulg., *tribuitur*.

^l Ex nostris codd. et vulgatis adjecimus *satis*, et dein *pene*.

^m Vulg. Conc. addunt *enim*.

ⁿ Idem vulg. Conc., *Multa a multis*. Mss. Vat. Reg. et alius Vat., *multaque a multis*.

^o Quæsn., *In quarum lateret.... quæsitum*. Uterque Vat., *In qua non lateret.... quæsitus est*: ubi in qua non mendose scriptum fuit pro *In quam*, ut cæteri codices excusi præferunt. Vind. habet *in quorum*, corrupte, sed *quæsitus*, subauditio verbo est.

^p Ita codd. Vind. et Colb. cum vulg. Conc. Quæsnellus, *Missæ sunt.... epistolæ*. Dion. Just., *Missæ ad*

natum subdiaconum nostrum, ut ad iudicium episcopale destinaretur, epistola. Tantis gravatus testimoniis, tanta facinorosi accusatione pulsatus, sacrarum, ut dicitur, virginum pollutus incestu, episcopus asseritur ordinatus: * (in nostris libelli scriptis continentur, quorum ad vos quoque exemplaria direximus) in pontificii dignitatem, hoc tempore 274 quo ad causam dicendam missis a nobis litteris vocabatur, obrepsit. Sacro nobis abest injuria. Facilius est ut hanc dignitatem tali dando ipse amiserit ordinator, quam eam obtineat ordinatus: cui convicto sociabitur qui eu nulli credidit largiendo pontificium sociandum. Qualis enim ipse sit, quisquis tales ^b ordinarit, ostendit. His ergo in medium nunc deductis, cum plerique vestrum sint qui apostolicam sedis statuta cognoverint, nobiscum tempore aliquanto versati, ad disciplinam normam nostris conventa adhortationibus, omnia fraternitas vestra revocare festinet.

VI. Primum, ut juxta decreta canonum unaquaque provincia suo metropolitano contenta sit, ut decessoris nostri data ad Narbonensem episcopum continentur constituta (*Bonif. ep. ad Hilar., sup. c. 34*); nec ^c usurpationis locus alieni sacerdoti in alterius concedatur injuriam. Sit concessis sibi contentus unusquisque limitibus. Alter in alterius provincia nihil presumat; nec emeritis in suis Ecclesiis clericis peregrini et extranei, et qui ante ignorati sint, ad exclusionem eorum qui bene de suorum civium merentur testimonio, praeponantur, ne novum quoddam, de quo episcopi sunt, institutum videatur esse collegium. ^d Nullus invitis deus episcopus. Cleri, plebis, et ordinis consensus ac desiderium requiratur. Tunc alter de altera eligatur Ecclesia, si de civitate ipsius clericis cui est episcopus ordinandus, nullus dignus (quod evenire ^e non credimus) potuerit reperiri. Primum enim illi reprobandi sunt, ut aliqui de alienis

Arelatensem.... praeceptiones, ut ad iudicium destinaretur episcopale. Cum in mss. Corb. et alio Colb. legatur Missum ad Arelatensem, etc., ut in Dion. deleta voce praeceptiones, et pro episcopale habeatur episcopalem vel episcopatum; Constantius corrigendam credidit hanc postremam vocem in Epistolium. Nostri codd. vetustiorum et Italicarum collectionum Vat. Reginae, Lucen., Colb. et Vat. 1542, Missa.... apostola sine voce episcopale. Hanc quidem vocem delendam credimus; neque enim hic de iudicio episcoporum aut Arelatensium, aut, ut alii interpretantur, Orientalium, sed de iudicio apostolicae sedis, ad quam delatus fuerat Daniel, sermonem esse palam indicant sequentia missis a nobis litteris vocabatur, ac praesertim illa de eodem Daniele c. 10, qui se nostro iudicio debet obijcere. At in edenda nostra collectione eam vocem in ejusdem codicibus perperam licet insertam expungere nolimus.

* Quesn., et ut in nostris scriptis libellis continetur, nullo, quod sciamus, codice, aut edit. suffragante. Merl. cum Isid., ut in nostris libellis scriptis continetur. Emendavimus ex Vind., Vat. Reg. aliisque excusis exemplaribus.

^b Solus Quesn., ordinarit; et mox praeterivit nunc; ac dein pro versanti habet conversant.

^c Al., usurpationi, vel usurpatione.

^d In cod. Vat. Reginae hic incipit primum caput, cui titulus praefigitur: Nullus ordinetur invitis: lege tenetis.

A Ecclesiis merito praeferrantur. Habeat unusquisque suum fructum militiae in Ecclesia in qua suam per omnia officia transegit aetatem. In aliena stipendia minime aliter obrepat, nec alii 275 debitam alter ^f sibi audeat vindicare mercedem. Sit facultas clericis renitendi, si se viderint praegravari, et quos sibi ingeri ex transverso agnoverint, non timeant refutare. Qui si non debitum praemium, vel liberum de eo qui eos rectorus est, debent habere iudicium.

VII. Abstineatur ab illicitis ordinationibus. Nullus ex laicis, nullus digamus, nullus qui sit viduae maritus aut fuerit, ordinetur; sed irreprehensibilis, et qualem elegit Apostolus, fiat.

VIII. Per Moysen Dominus praecipit: Virginem accipiat sacerdos ^g uxorem (*Lev. xxi, 13*). Subsequitur et supplet Apostolus eodem locutus apostolus: unius uxoris virum (*1 Tim. ii, 2*) debere episcopum consecrari. ^h Ad hanc ergo eligantur formulam sacerdotes; et si qua lacta sunt ordinationes illicitae, removeantur: quoniam stare non possunt, nec discussionem nostram subterfugere poterunt, quamvis latere se aestiment ⁱ qui aliter pervenerunt: ut nulla religionis reverentia obscenitate fuscetur.

IX. Non sit vana gloriatio palliatis. Episcopalem morem qui episcopi sunt sequantur.

X. Daniel, qui, ut diximus, accusationem pontificali honore ^j subterfugere posse se credidit, et ad fastidium tantum accusatores suos fugiendo pervenit, a sanctitatis vestrae cœtu interim se noverit segregatum: qui se nostro iudicio ^k debet obijcere, si conscientiae suae novit confidentiam se habere.

XI. Massiliensis vero Ecclesiae sacerdotem, qui dicitur, quod ^l dictu nefas est, in necem fratris taliter gratulatus, ut huc qui ejus sanguine cruentatus advenerat, portionem culin eodem habiturus occurreret, ^m vestro audiendum collegio delegamus. Data ⁿ viii

* Quesn. inserit posse, repugnantiibus cum optimo cod. Vind. cæteris editis.

^f Quesn. omisit sibi: et post pauca pro agnoverint habet viderint, repugnantiibus nostris mss. vulgatisque codd.

^g Solus Quesn. praeterivit uxorem.

^h Cod. Vat. Reginae notat caput 2 praemisso hoc titulo: De ordinationibus factis illicitis illicite submoventis. Mox Vat. 1542, eligant.

ⁱ Vulg. Conc. cum Vat. Reginae, et uno Colb., qui taliter. Justell. cum aliis codd., qualiter.

^j Solus Quesn., fugere; et paulo post delevit suos. Mox fugiendo est in mss. Quesn. et nostris. Aliae anteriores edit. cum mss. Hadrian. et Isid., latendo. Regium exemplar Dion., dolendo. Corb. et unus Colb., faciendo.

^k Vat. 1542, fecit absentem; ac deleta reliquis hujus capituli sequitur: Massiliensis vero Ecclesiae, etc.

^l Solus Quesn. delet dictu.

^m Vat. 1542, in vestro cum collegio deputamus, minus recte. Cousi., et vestro cum audiendum, etc., particula et pro etiam inserta ex ms. Colb., suffragantibus aliis cum Merlino, Crab. et Just., in quibus legitur ex vestro. Vox cum licet superflua in plerisque codd. exhibetur.

ⁿ Cousi. et antiquæ edit. Conc. cum Justello, vii kal. Mss. Vat. 1542 et Lucen., ix kal. Nostrum vero collectionis exemplaria, viii kal., et quidam ex h. cum Corb. addunt Flauto ante Felice.

kal. Aug., Felice et Tauro clarissimis viris consuli-
bus.

376 CAPITULUM XXXVI.

a Epistola Celestini papae ad episcopos Apuliam et Calabriam.

CELESTINUS universis episcopis per Apuliam et Calabriam constitutis.

Nulli sacerdotum suos ^b liceat canones ignorare, nec quidquam facere quod Patrum possit regulis obviare. Quae enim a nobis res digne servabitur, si decretalium norma constitutorum pro aliquorum libito, licentia populi permessa, frangatur?

Audivimus quasdam propriis destitutis rectoribus civitates episcopos sibi petere ^c velle de laicis, tantumque fastidium tam vile credere, ut hoc his qui non Deo, sed saeculo militaverint, aestiment nos posse conferre; non solum male de suis clericis, in quorum contemptum hoc faciunt, iudicantes, sed de nobis pessime, quos credunt hoc posse facere, sentientes. Quod nunquam auderent, si non quorundam illic his consentiens ^d sententia conniveret. Ita nihil quae frequentius sunt decreta proficiunt, ut hoc, quasi nunquam de hac parte scriptum fuerit, ignoretur.

Quid proderit per singula clericos stipendia militasse, et omnem egisse in Dominicis castris zetatem, si qui his praefuturi sunt ex laicis requiruntur? qui vacantes saeculo, et omnem ecclesiasticum ordinem nescientes, saltu pemptore in alienum honorem ambiunt immoderata cupiditate transcendere, et in aliud vitam genus, calcata reverentia ecclesiasticae disciplinae, transire. Talibus itaque, fratres charissimi, ^e qui iuris nostri, id est, canonum gubernacula custodimus, necesse est obviemus, huiusque fraternitatem vestram epistolis excomonemus, ne quis talem ad ordinem ^f clericatus admittat. **277** et sinat fieri, unde et illum decipiat, et sibi causas generet quibus reus constitutus decretalibus fiat.

Docendus est populus, non sequendus; nosque, si nesciant, eos quid liceat, quidve non liceat, commovere, non his consensum praebere debemus. Quisquis vero conatus fuerit tentare prohibita, sentiet censuram sedis apostolicae minime defuturam. Quae enim sola admonitionis auctoritate non corrigimus, necesse est per severitatem congruentem regulis vin-

^a Invenitur in iisdem eodd. et collectionibus in quibus praecedens; ac praeterea aliquae ejus particulae in ms. Vat. Palat. 574.

^b Alia, licet; et post pauca digna pro digne, forte melius.

^c Solus Quaesn. omittit velle.

^d Oron., turba conniveret.

^e Quaesn. addit nos: dolent nostri eodd. mss. et edui.

^f Vocem clericatus Quaesnellus omisit.

^g Cod. Vat. Palat., de cetero.

^h Vat. 1342 addit consilium.

ⁱ Lucen. et Colb., xii kal. In alio Colb. et in Corb., Data kal. Mon. Vat. Regin., et duo mss. Const., Corb. et Colb., Flavius Florentio, etc. Pith. hujus collectionis, ff. Ll. Florentio, quae sigla eodem recidunt.

^j Exstat in hac collectione et in mss. collectionis Lucen. et Colb., in quibus hic titulus legitur: Incipit

dicemus. Per totas ergo hoc, quae propriis rectoribus carent Ecclesias volumus innovescat ^k; ut nullus sibi spe aliqua forsitan blanditus illudat. Data ^l xii kal. Aug. Florentio et Dionysio viris clarissimis consulis.

CAPITULUM XXXVII.

l Expositio fidei catholicae atque apostolicae contra haeresim Arianam.

Nos Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum confitemur, ita in Trinitate perfecti, ut et plenitudo sit Divinitatis, et unitas potentiarum. Nam tres Deos dicit qui Divinitatem separat Trinitatis. Pater Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus, et tres unum sunt in Christo Jesu. Tres itaque ^m personae, sed una potestas. Ergo diversitas plures facit; unitas vero potestatis excludit numeri quantitatem: quia unitas numerus non est. ⁿ Itaque unus Deus, una Fides, unum Baptisma. Si quis vero hanc fidem non habet, catholicus non potest dici, ^o quia catholicum non tenet fidem; alienus est, profanus est, et adversus veritatem rebellis.

278 CAPITULUM XXXVIII.

n Faustini praebiteri fides iuxta Theodosio imperatori.

Sufficiebat fides conscripta apud Nicenum adversus haeresim Arianam. Sed quia pravo ingenio quidam sub illius fidei confessione impia verba ^p commutant, nobis invidiam facientes, quod velut haeresim Sabellii tueamur; pauci et contra Sabellium primae fidei confessione signamus; et contra eos qui sub nomine catholicae fidei impia verba defendunt, dicentes tres esse substantias, cum semper catholica fides unam substantiam Patris, et Filii, et Spiritus sancti, confessi sit.

Nos Patrem credimus, qui non sit Filius, sed habeat Filium de se aine initio genitum, non factum; et Filium credimus, qui non sit Pater, sed habeat Patrem, de quo sit genitus, non factus; et Spiritum sanctum credimus, qui sit vere Spiritus Dei. Unde et divinae Trinitatis unam substantiam constitemur: quia qualis est Pater secundum substantiam, talem genuit et Filium; et Spiritus sanctus non creatura existens, sed Spiritus Dei; non est alienus a substantia Patris et Filii, sed est ejusdem et ipse substantiae cum Patre et Filio, sicut ejusdem Deitatis. Nam qui nos putant

de fide catholica. Voces atque apostolicae, a Quaesn. omissas, addidimus auctoritate mss. Vind. ac Thuan. De hoc et tribus sequentibus libellis fidei disserit Quaesnellus dissert. 14; in quam vide nostras annotationes.

^k Cod. Lucen. apud P. Mansi tom. I Supplementi Concil., col. 242, habet formae.

^l Idem cod. Lucen., Sic itaque.

^m Ms. Thuan., qui.

ⁿ In ms. Vind. haec inscriptio legitur: Item Faustini praebiteri confessio verae fidei, quam praebiter scribit, sibi (lege scripsit, et sibi) transmitti jussit Theodosius imperator. Codex vero Thuan. Quaesnello teste dissert. 14, n. 6, Item Faustini praebiteri confessio verae fidei, quam praefatis scribi et transmitti jussit Theodosius imperator. Haec fides inter alias fidei confessiones inventa fuit a Mabillonio in vetustae codice Augiensi, ubi inscribitur Brevis fidei.

^o Cod. Thuan., miscent.

esse Apollinaristas, sciunt quod non minus Apollina-
ris hæresim exsecramur quam Arianam. Miramur au-
tem illos catholicos probari posse, qui Patris, et Fi-
lii, et Spiritus sancti, tres substantias confitentur.
Sed et si dicunt non se credere Filium Dei, aut Spi-
ritum sanctum creaturam; tamen contra impiam fi-
dem sentiunt, cum dicunt tres esse substantias: con-
sequens est enim ut tres Deos constentur, qui tres
substantias confitentur. Quam vocem semper catho-
lici execrati sunt.

279 CAPITULUM XXXIX.

Alter libellus fidei.

Credimus ¹ unum Deum, Patrem omnipotentem,
et unum unigenitum Filium ejus Deum et Dominum
Salvatorem nostrum, et Spiritum sanctum Deum:
non tres deos Patrem, et Filium, et Spiritum san-
ctum, sed unum Deum esse confitemur. Non sic unum
Deum, quasi solitarium; nec eundem, qui ² ipse sibi
Pater sit, ipse et Filius; sed Patrem verum, qui ge-
nuit Filium verum, ³ et ut est Deus de Deo, lumen de
lumine, vita ex vita, perfectum de perfecto, totum a
toto, plenum a pleno; non creatum, sed genitum;
non ex nihilo, sed ex Patre, ⁴ unius substantia cum
Patre: ⁵ Spiritum vero sanctum Deum, non ingeni-
tum, neque genitum, non creatum, ⁶ nec factum;

¹ Præter codices hujus collectionis existat in mss.
Lucen., Colb., in Vat. 1342 ac in Vallie. A 5 et Vat.
5845. Fragmentum ejus in summæ antiquitatis cod.
Aquisi a Crabbo inventum et editum fuit. Fere idem
legitur in appendice toni V S. Augustini, serm. 135.
In duobus mss. uno Thuanæ 199, quem laudat Ques-
nellus disert. 14, n. 7; altero vetustissimo Ambro-
siano, ejus meminit Muratorius tom. II Anecd. Lat.
pag. 224 et 227, Hieronymi nomen inscribitur.
In editionibus vero S. Hieronymi invenitur cum titulo
Damasii symbolum. Vide tom. XI edit. Veron., pag.
145. Cur Damaso autem attribuitur, colligere licet
ex cod. Lucenali et simili Colb., ubi epistolæ Damasi
ad Paulinum annectitur. In ms. Vind. titulus est:
Incipit alia, id est, libellus fidei. Cod. Crab., Incipit
fides Romanorum. Uterque Vat. et Vallie.: Incipit fides
catholicæ Ecclesiæ Romanæ. Notat Quesnellus in
margine: Est oratio Latina S. Gregorii Nazianzeni
cognomento Theologi, seu de fide Nicænâ, Rufino præ-
bitero interprete, tractatus: ut habetur in editione
Morelli 1609, tom. I, pag. 756. Quam quidem nec hu-
jus Gregorii esse, nec ullius Græci scriptoris existima-
mus, sed potius Latini alicujus, ut alibi susinus. Vide
disert. 14 et nostras in eam animadversiones.

² Vat. et Vallie., in unum.

³ Thuan. ms., et unigenitum, deleta voce unum.
Uterque Vat. et Vallie., et in unum unigenitum Filium
ejus Jesum Christum Deum. Crab., et in unigenitum
Filium ejus Jesum Christum Dominum et Salvatorem
nostrum, et in Spiritum sanctum Deum. Lucen., et Fi-
lium ejus unicum Dominum nostrum conceptum de
Spiritu sancto Jesum Christum Deum et Dominum no-
strum, et Spiritum sanctum Deum; non tres Deos, sed
Patrem Filium et Spiritum sanctum unum Deum esse
confitemur.

⁴ Lucen. cod., ipse sit Pater, sit ipse et Filius.
Crab., ipse Pater sit, ipse Filius.

⁵ Crab., id est Deus de Deo.

⁶ Quesn. inserit et, delent omnes nostri codd. et
Crab.

⁷ Ita cum Crab. omnes nostri codd. Apud Quesn.,
et Spiritum sanctum verum Deum.

⁸ Crab. cum plerisque nostris codd. alia interpun-

sed Patris et Filii, semper in Patre, et Filio ¹ con-
ternum. Veneramur tamen unum Deum; ² quia ex
uno Patre totum quod Patris est, ³ natus est, Filius
Deus, et in Patre totum quod inest, totum genuit Fi-
lium. Pater Filium generans non minuit, nec amisit
plenitudinis suæ deitatem, totum autem ⁴ quod Deus
Pater est, id esse et Filium ab eo natum, certissime
tenentes. ⁵ Cum Spiritu sancto unum Deum plissime
confitemur Jesum Christum Dominum nostrum, Dei
Filium, per quem ⁶ omnia facta sunt quæ in cælis et
quæ in terra, visibilia et invisibilia: propter nostram
salutem ⁷ descendit de cælo, qui nunquam desierit
esse in cælo; natus de Spiritu sancto ex Virgine Ma-
ria. Verbum caro factum, non amisit quod fuerat,
sed cepit esse quod non erat. ⁸ Non demutatam, sed
permanentem etiam hominem natum, non putative,
sed vere; non ærium, sed corporeum; non phanta-
sticum, sed carneum; ossa, sanguinem, sensum, et
animam habentem, ⁹ ita ²⁸¹ verum Deum et ve-
rum hominem intelligimus; ita verum hominem ve-
rum Deum fuisse nullo modo ambigimus. Confiten-
dum ¹⁰ est hunc eundem Dominum nostrum Jesum
Christum adimplere legem et prophetas, passum sub
Pontio Pilato, ¹¹ crucifixum secundum Scripturas,
mortuum et sepultum secundum Scripturas, tercia

elione, cœternum veneramur, unum tamen Deum.

¹ Qui ex uno in Crabbi codice, qui in his verbis
desinit.

² Lucen., Vallie. et uterque Vat., Deus natus est
Filius. Mox Vat. 1342, totum genuit in Filium. Val-
lie. et alius Vat., totum ingenuit, et in Filium.

³ Ita codd. Vind. ac Thuan., consentientibus ca-
teris omnibus aliarum collectionum, nisi quod Vat.
1342, pro tenentes habet credentes; Vallie. et alius
Vat. mendose credimus. Solus Quesn., quod Pater est
Deus, idem esse et Filium.... certissime tenemus.

⁴ Codd. Luc., Vallie. et uterque Vat. sequentia
cum antecedentibus jungunt, mutantque interpun-
ctionem sic: Spiritu sancto unum Deum confitemur.
Credimus Jesum Christum.

⁵ Thuan. et Vind. delent omnia, non vero alii co-
dices. Mox Vind., et in terra, omissa voce quæ.

⁶ Luc. cum Vallie. et Vat. 5845, descendisse de
cælo, et natum de Spiritu sancto et Virgine Maria,
intermediis omissis; in quibus desierit scripsimus
cum mss. Thuan., Vind. et alio Vat. 1342. Quesn.,
desiit. Cod. Vind. præterea habet natum de Spiritu
sancto. Vat. vero 1342, et Virgine Maria.

⁷ Quesn. alia interpunctione, non demutatam, sed
permanens. Credimus hominem natum. Omnes nostros
codd. ac Thuan. prætulimus. Solum in Luc. et Val-
lie. legitur sed Deum permanentem, etiam hominem
natum. Dein pro phantasticum cod. Thuan., phanta-
stium; Lucen., phantaseum, Vallie. et unus Vat.,
phantasiæ, sed carneum. Mox solus Quesn., animum.

⁸ Mellior videtur lectio cod. Lucen., ita verum ho-
minem et verum Deum intelligimus, ut verum Deum
verum hominem fuisse nullo modo ambigamus con-
fitemur. Vallie., iterum verum hominem intelligimus,
ita et verum Deum verum hominem fuisse nullo modo
ambigimus. Confitemur nunc eundem Dominum, etc.
Particula nunc legitur etiam in utroque Vat. Codex
Oxon. secundo comate, ita verum hominem et verum
Deum, inserta particula et, minus recte.

⁹ Præter codd. aliarum collectionum etiam Vind.
delet est.

¹⁰ Quesn., crucifixum et mortuum. Nostros codd. ac
Thuan. secuti sumus.

die a mortuis resurrexisse, assumptum in cœlos, sedere ad dexteram Patris, inde venturum judicare vivos et mortuos expectamus. In hujus morte et sanguine mundatos a remissionem peccatorum consecutos; resuscitandos nos ab eo in his corporibus et in eadem carne qua nunc sumus; sicut et ipse in eadem carne qua natus est, et passus, et mortuus, resurrexit; et animas cum hac carne vel corpora nostra ab eo, aut vitam æternam, præmium boni meriti, aut sententiam pro peccatis æterni supplicii recepturos.

283 CAPITULUM XL.

* *Libellus Augustini de fide catholica contra omnes hæreses.*

Credimus in unum verum Deum, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, visibillum et invisibillum factorem, per quem creata sunt omnia in cœlo et in terra. Hunc unum Deum, et hanc unam divini nominis esse Trinitatem. Patrem non esse Filium, sed habere Filium, qui Pater non sit; Filium non esse Patrem, sed Filium Dei esse naturam; Spiritum quoque Paraclitum esse, qui nec Pater sit ipse, nec Filius, sed a Patre procedat. Est ergo ingenuus Pater, genitus Filius, non genitus Paraclitus, sed a Patre procedens. Pater est cujus vox est hæc audita

* Idem Quesn. addit *confitemur*; delect duo optimi codd. hujus collectionis Thuan. et Vind. cum Lucen. et Vat. 1542.

* Quesn., *surrexit*; et dein delevit *vel corpora nostra*, licet fateatur hæc exhiberi in duobus Thuan., uti in omnibus nostris quinque codd. diversarum collectionum leguntur. Solum Lucen. post *vel corpora nostra* subiicit *accepimus*. Melius Vallic. et Vat. *accepturos*, delecto in fine verbo *recepturos*; pro quo Quesn. *recepturas*.

* Exstat olim apud S. Augustinum tom. X, serm. 429, de tempore, nunc autem rejectus est in Appendicem tom. V, serm. 255. Patentur PP. Benedictini hunc libellum nusquam invenisse in Augustini codicibus. Cum vero Augustini nomine circumferatur in exemplis nostræ collectionis, nec non in Additionibus collectionis Isid. quæ leguntur in Vat. 1540 et in alio simili Remigiano quem Heroallianum Quesnellus vocat, ex alterutro hoc fonte inter Augustini Opera olim fuisse insertum, satis probabile est: unde etiam lectiones fere concinunt. In Vind. cod. sic titulus præfertur: *Incipit libellus de fide catholica contra omnes hæreses, Augustini*. Hic vero libellus idem est ac *Regula fidei* quæ, S. Leonis tempore contra omnes hæreses, et maxime contra Priscillianistas compacta (de quo plura tomo II in Observ. ad not. Quesnelli in ep. 15 ad Turribium), perperam subjecta legitur concilio Toletano I, tom. II Conciliorum Venetæ edit., cod. 1475. Idem sane est ac memorata *Regula fidei* ipse libellus, quoad substantiam, licet aliquot non exiguis variantibus discrepet. Anathematismi vero partim iidem sunt, partim vero omnino diversi. Vide plura not. 11 in dissert. 14 Quesnelli.

* Quesn. addit *verum*; delevimus cum mss. Vind., Thuan., Heroval. et cæteris editis. Mox vulg. post concil. Tolet. I, et hanc unam esse divinam substantiam Trinitatem. Patrem autem non esse ipsum Filium.

* Ita cod. Vind., concinente Heroval. In Append. Aug., *sed Filium Dei esse natum*. Quesn., *sed Filium de ejus natura*. Melius vulg. Concil., *sed Filium Dei de Patris esse natura*.

* Vulg. Concil., Hieron. et Aug. addunt *Filioque*, et similiter post nonnulla, *sed a Patre Filioque* (vel et

A de cœlis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo bene complacui*; ipsum audite: *Filius est qui ait: Ego a Patre exivi, et a Deo veni in hunc mundum*. Paraclitus ipse est de quo Filius ait: *Nisi abiero ad Patrem Paraclitus non veniet ad vos*. Hanc Trinitatem personis distinctam, substantiam unam, virtutem, potestatem, majestatem, indivisibilem, indifferentem. Præter illam nullam divinam esse naturam, vel angelicam, vel spiritus vel virtutis alicujus, quæ Deus esse credatur. Hunc igitur Filium Dei, Deum natum a Patre ante omne omnino principium sanctificasse uterum Mariæ Virginis, atque ex ea verum hominem, sine viri generatum semine suscepisse: id est, Dominum Jesum Christum, non imaginarium corpus, aut forma sola compositum, sed solidum; atque hunc et esurisse, et sitisse, et doluisse, et flevisse, et omnia corporis exitia sensisse; postremo crucifixum, mortuum et sepultum, tertia die resurrexisse; conversatum postmodum cum discipulis, misisse ipsis Paraclitum, dum ad cœlos ipse ascendisset. Hunc Filium hominis vocari veraciter credimus vel confitemur. Resurrectionem veram humanam credimus carnis; animam autem hominis non divinam esse substantiam vel Dei partem, sed creaturam divina voluntate factam, non de cœlo lapsam.

Filio) procedens.

* Cod. Vind. cum Heroval. delect mihi, ac dein habet hunc audit.

* Vulg. Concil., *Paraclitus Spiritus est, de quo*.

* Ibid., *substantiam unam, virtute et potestate, et majestate indivisibilem, indifferentem*. Præter hanc nullam credimus divinam esse, etc.: melius. At codices nostræ collectionis hic exhibemus. Aug. App. omittit voces *substantiam unam usque ad indivisibilem inclusive*.

* Voces *vel spiritus*, a Quesnello ommissas, ex codd. Vind. et Heroval. cæterisque excusis revocavimus. Mox, *Hinc igitur Filium legitur in cod. Oxon.*

* Vulg. Aug. cum mss. Vind. et Heroval., *in utero*. Thuan., *sanctificatum in utero*; minus recte, inquit Quesnellus; *etiam eo sensu intelligi possit, quo dictum est: Quem Pater sanctificavit*. Dein edit. Conc., *sine virili generatum semine*.

* Vulg. Conc. addunt: *duabus duploque naturis, id est Deitatis et carnis, in unam convenientibus omnino personam, id est, Dominum nostrum Jesum Christum; nec imaginarium corpus, aut phantasmatis alicujus in eo fuisse, sed solidum atque verum: hunc et esurisse, etc.*

* Idem Vulg. Conc., et omnes corporis injurias pertulisse; postremo.

* Cod. Thuan., cum discipulis, antequam mitteret Spiritum sanctum, quem misit dum ad cœlos. Vind., cum discipulis, quem misit dum ad cœlos ascendisset. Melius in App. Aug., cum discipulis, quibus sanctum Paraclitum misit, dum ad cœlos ascendisset. Utrique vero sequuntur: *Hunc Filium hominis nunc vocari. Resurrectionem*. Oxon. delect voces *Hunc Filium hominis usque ad confitemur*. Verior lectio in Vulg. Conc., cum discipulis suis et quadagesima post resurrectionem die ad cœlum ascendisse. *Hunc Filium hominis etiam Dei Filium dici; Filium autem Dei Dominum Filium hominis appellamus. Resurrectionem vero futuram humanæ, etc.* Oxon. omittit *humanæ*.

* Cod. Heroval., *sed creatam divina voluntate, non prolapsam*. Vind. ac Thuan., *sed creaturam divina voluntate non prolapsam*. Ita etiam in App. Aug., quæ solum delect non. Edit. Conc., *sed creaturam dicimus divina voluntate creatam*. Si quis autem dixerit aut crediderit. Vind. cum App. Aug., atque crediderit.

Si quis ergo dixerit vel crediderit a Deo omnipotente mundum hunc factum non fuisse, atque ejus omnia instrumenta; anathema sit.

Si quis crediderit atque dixerit Deum Patrem eundem Filium esse, vel Paracletum; anathema sit.

Si quis dixerit atque crediderit Dominum Filium eundem esse, vel Patrem, vel Paracletum; anathema sit.

284 Si quis dixerit Paracletum Spiritum eundem esse vel Patrem, vel Filium; anathema sit.

Si quis dixerit atque crediderit hominem Jesum Christum a Filio Dei assumptum non fuisse; anathema sit.

Si quis dixerit atque crediderit Filium Dei Deum passum; anathema sit.

Si quis dixerit atque crediderit hominem Jesum Christum hominem impassibilem fuisse; anathema sit.

Si quis dixerit atque crediderit alterum Deum esse priscam legis, alterum Evangeliorum; anathema sit.

Si quis dixerit atque crediderit ab altero Deo mundum fuisse factum quam ab illo de quo scriptum est: *In principio Deus fecit cælum et terram* (Genes.

1. 1): qui solus Deus verus est; anathema sit.

Si quis dixerit atque crediderit corpora humana non resurrectura post mortem; anathema sit.

Si quis dixerit atque crediderit animam humanam Dei portionem vel Dei esse substantiam; anathema sit.

Si quis aliquas Scripturas præter eas quas catholica Ecclesia recepit, vel in auctoritatem habendas esse crediderit, vel fuerit veneratus; anathema sit.

285 CAPITULUM XII.

Exempla testimoniorum sanctorum Patrum, de du-

^a App. Aug., *Deum Filium*. Melius vulg. Conc., *Dei Filium*.

^b Vulg. Conc., *Si quis dixerit vel crediderit Paracletum vel Patrem esse, vel Filium, etc.* Idem est in ms. Vind. Solum post *Paracletum* addit *Spiritum*.

^c Hic et duo sequentes anathematismi aliter in vulg. Concil. et melius efferuntur. *Si quis dixerit vel crediderit carnem tantum sine anima a Filio Dei fuisse susceptam; anathema sit.*

Si quis dixerit vel crediderit Christum innascibilem (al., impassibilem) esse; anathema sit.

Si quis dixerit vel crediderit Deitatem Christi convertibilem esse vel passibilem; anathema sit.

^d Cod. Thuan., *Si quis non crediderit*. Notat. Quesn. in margine: *Bonus utriusque lectionis sensus esse potest. Immo hujus lectionis, quam ex Thuan. codice affixit, sensus perversus est, nisi suppletur Filium Dei Deum et hominem humanitate passum, vel aliud simile.*

^e Verbum *fuisse* addidimus ex ms. Vind., cui suffragantur App. Aug. et vulg. Concil. In his postremo legitur *factum fuisse, et non ab eo de quo; et dolent qui solus Deus verus est.*

^f Vulg. Concil., *non resurgere.*

^g Ita ms. Vind. et Herov. cum Append. Aug. Quesnellus cum Oxon., *recepit, vel fuerit veneratus; et notat in marg.: forte præcepit pro receperit*. Thuan., *Ecclesia recipit, vel eam in auctoritatem habenda sunt*

bus naturis in una persona D. N. Jesu Christi indiscrète et distincte manentibus.

¹ Sancti Hilarii Pictavenensis episcopi et confessoris de Fide catholica libro secundo.

Humani enim generis causa Dei Filius natus ex Virgine et Spiritu sancto ipso sibi in hac operatione consortie, et sua, videlicet Dei, inumbrante virtute, corporis sibi initia conseruit, et exordia carnis insituit, ut homo factus ex Virgine naturam in se carnis acciperet, perque hujus assumptionis societatem sanctificatum in eo universi generis humani corpus existeret: ut quemadmodum omnes in se, per id quod corporeum se esse voluit, conderentur; ita rursus in omnes ipse per id quod ejus est invisibile referretur.

Dei igitur imago invisibilis pudorem humani exordii non recusavit, et per conceptionem, partum, vagitum et cunas, omnes naturæ nostræ contumelias transcurrit. Quid tandem a nobis dignum tantæ dignationis affectui rependetur? Inenarrabilis a Deo originis unus unigenitus Deus in corpusculi humani formam sanctæ Virginis utero insertus accrescit, et qui continet omnia, et intra quem, et per quem cuncta sunt, humani partus lege profertur, et ad cujus vocem angeli atque archangeli tremunt, cælum et terra, et omnia hujus mundi resolventur elementa, infantis vagitus auditur; et qui invisibilis et incomprehensibilis est, non visu, sensu, tactuque moderandus, cunis est obvolutus. Hæc si quis indigna Deo recolit, tanto se majoris beneficii obnoxium constituitur, quanto minus hæc Dei conveniunt majestati. Non ille eguit homo effici, per quem homo factus est; sed nos **286** egimus ut Deus caro fieret et habitaret in nobis; id est assumptione carnis unius interna universæ carnis incoleret. Humilitas ejus nostra est nobilitas, contumelia ejus

crediderit: minus bene. In vulg. Concil. hic anathematismus aliter exhibetur: Si quis dixerit vel crediderit alias Scripturas, præter quas Ecclesia catholica recipit, in auctoritate habendas, vel esse venerandas; anathema sit. Dein sex alii anathematismi adversus Præillianistas adduntur, qui in nostra collectione et in Append. Augustini desiderantur.

¹ In cod. Vind. tituli loco habetur tantum *Exempla testimoniorum*. Cum vero in nostra collectione hæc eadem testimonia iterum exhibeantur, cap. 67, post epistolam S. Leonis ad Leonem Augustum, quam cum hisdem testimoniis dedimus tom. I. epist. 165, col. 1383, variantes diversarum collectionum ibidem produximus. Eo igitur lectores remittentes, hic tantum ad præstantissimum Vind. codicem hujus collectionis et titulos exagimus, et quædam loca emendavimus, ut hoc capite 44 ibidem profertur: quod semper subintelligendum est, ubi Quesnelli lectione in notis rejecta textum correximus.

² Sic ex ms. Vind. Quesnellus: *Ex libro secundo contra Arianos sancti Hilarii Pictavenensis episcopi*. Mox ex eodem codice particulam enim a Quesnello omisam inseruimus.

³ Ita idem cod. Vind. Quesnellus, *affectu impenditur*.

⁴ Quesn. inserit *ejus: deleverimus cum eodem cod.*

⁵ Idem, *homo fieret*.

honor noster est. Quod ille Deus in carne consistens, A hoc nos vicissim in Deum ex carne renovati.

Item ejusdem in libro ix, inter cetera. Nescit plane, vitam suam nescit, qui Christum Jesum ut verum Deum, ita verum hominem ignorat; et ejusdem periculi res est Christum Jesum vel spiritum Deum, vel carnem nostri corporis ^a denegare. Omnis, inquit, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui est in caelis. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo, qui est in caelis. Hæc Verbum caro factum loquebatur, et homo Jesus Christus, Dominus majestatis docebat, mediator ipse in se ad salutem Ecclesie constitutus, et ipso illo inter Deum et homines mediatoris sacramento, utrumque unus existens: dum ipse ex unitis in id ipsum naturis natura utriusque res eadem est; ita tamen ut neutro careret in utroque: ne forte Deus esse homo nascendo desineret, et homo rursus Deus manendo non esset. Hæc itaque humana beatitudinis fides vera est, Deum et hominem predicare, Verbum et carnem confiteri; neque Deum nescire quod homo sit, neque carnem ignorare quod Verbum sit.

Item ejusdem in eodem libro, inter cetera. Natus igitur unigenitus. ^b Deus ex Virgine homo, et secundum plenitudinem temporum in semetipso proventurus in Deum hominem; hunc per omnia evangelici sermonis modum tenuit, ut se Dei Filium credi doceret, et hominis Filium ^c predicari admoneret; locutus homo et gerens universa quæ Dei sunt; loquens deinde et gerens Deus universa quæ hominis sunt; ita tamen ut in ipso illo utriusque generis sermone nunquam nisi cum significatione et hominis locutus sit et Dei.

Item in alio loco in eodem libro inter cetera. Videsne ita Deum et hominem predicari, ut mors homini, Deo vero carnis excitatio deputetur? Naturam Dei in virtute ²⁸⁷ resurrectionis intellige, dispensationem hominis in morte cognosce. Et cum sint utraque suis gesta naturis, unum tamen Jesum Christum eum memento esse, qui utrumque est. Et post pauca ^d sequitur: Hæc igitur demonstranda paucis a me fuerunt, ut utriusque ^e naturæ personam tractari in Domino Jesu Christo meminissimus; quia qui in forma Dei erat, formam servi accepit ^f.

^g Sancti Athanasii Alexandrini episcopi et confessoris ad Epictetum episcopum Corinthium.

^h Quomodo autem vel dubitare ausi sunt, qui dicuntur Christiani ⁱ, si Dominus, qui ex Maria pro-

cessit, Filius quidem, substantiæ naturæ, Dei est, quod autem secundum carnem ex semine David est, et carne sanctæ Mariæ?

^j Sancti Ambrosii episcopi Mediolanensis ad imperatorem Gratianum in libro ii de Fide.

Unde illud quoque lectum est, Dominum majestatis crucifixum esse; non quasi in majestate sua crucifixum putemus, sed quia idem Deus, idem homo, per divinitatem Deus, per susceptionem carnis homo, Jesus Christus Dominus majestatis dicitur crucifixus; quia consors utriusque naturæ, id est, humanæ atque divinæ, in natura hominis subiit passionem; ut indiscrete et Dominus majestatis dicatur ^k esse, qui passus est, et Filius hominis, sicut scriptum est: Qui descendit de caelo (Joan. iii, 13).

B ^l Item in alio loco de eodem libro inter cetera. Si leant igitur inanes de sermonibus questiones; quia regnum Dei, sicut scriptum est, non in persuasionis verbi est, sed in ostensione virtutis (I Cor. ii, 4; iv, 20). Servemus distinctionem divinitatis et carnis. Unus in utroque loquitur Dei Filius, quia in eodem utraque natura est. Etsi idem loquitur, non uno semper loquitur modo. Intende in eo nunc gloriam Dei, nunc hominis passiones ^m. Quasi Deus loquitur quæ sunt divina, quia Verbum est; quasi homo dicit quæ sunt humana, ²⁸⁸ quia in mea substantia loquebatur.

Item ejusdem in libro de Incarnatione Domini inter

cetera. Sed dum hos redarguimus, emergunt alii, qui carnem Domini dicant et Divinitatem unius ⁿ naturæ. Quæ tantum sacrilegium inferna vomuerunt?

C Jam tolerabiliores sunt Ariani, quorum per illos perfidia robur adolescit; ut ^o majore contentione asserrant Patrem et Filium et Spiritum sanctum unius non esse substantiæ, quia isti Divinitatem Domini et carnem unius esse substantiæ dicere tentaverunt. Et infra. Hi mihi frequenter Nicæni concilii tractatum se tenere commemorant. Sed in illo Patres nostri tractatu non carnem, sed Dei Verbum, unius substantiæ cum Patre esse dixerunt: et Verbum quidem ex paterna processisse substantia, carnem autem ex Virgine esse confessi sunt. Quomodo igitur Nicæni concilii nomen obtenditur, et nova inducuntur, quæ nunquam nostri sensere majores?

Sancti Augustini episcopi Hipponensis ad Dardanum inter cetera.

D Noli itaque dubitare ibi ^p nunc esse hominem Christum unde venturus est; memoriterque recole et fide-

homo est ex semine.

^q Quæsn.: Ex libro sancti Ambrosii Mediolanensis episcopi secundo ad Gratianum imperatorem.

^r Idem delerit esse, et post de caelo addidit et est in caelo.

^s Quæsn.: Item in libro xiii, male. Nostrum codicem Vind. semper secuti sumus.

^t Quæsn. omisit quasi; et dein habet loquitur.

^u Notat Quæsn. in epist. 134, nunc 103, S. Leonis addi esse. Utrouque vero in loco noster codex Vind. hoc verbum ignorat.

^v Oxon., minore; et paulo post quam hi qui, pro quia isti.

^w Quæsn., nunc Christum esse, unde-

^a Quæsn. negare.

^b Idem, Dominus.

^c Quæsn., dici.

^d Idem omittit sequitur.

^e Oxon., personæ naturam, male. Vulg., naturæ formam (Confer not. ^t tom. I col. 1477 nostræ edit.).

^f Vulg. ante Quæsn. addunt ipse Divinitatem nequaquam amisit (Vide ibidem not. ^g col. 1178).

^g Quæsnellus: Ex epistola S. Athanasii Alexandrini episcopi ad Epictetum episcopum Corinthium.

^h Notat Quæsnellus in margine: Verba hæc S. Athanasii sunt ex versione ejus epistolæ, quæ inferius habetur, c. 52 hujus codicis, et quæ S. Leo usus est.

ⁱ Quæsn., quod Dominus; et dein, secundum carnem

Iter tene christianam confessionem, quoniam *resurrexit a mortuis, ascendit ad cælum, sedet ad dexteram Patris*; nec aliunde quam inde venturus est ad vivos et mortuos iudicandos; et sic venturus est, illa angelica voce testante, *quemadmodum est ira visus in cælum* (Act. 1, 11), id est, in eadem forma ^a carnis atque substantia: cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit.

Item ejusdem in epistola ad Volusianum inter cætera. Nunc vero ita inter Deum ^b et homines mediator apparuit, unitate personæ copulans utramque naturam, ut et solita sublimaret insolitis, et insolita solitis temperaret.

Item ejusdem in Expositione Evangelii secundum Joannem inter cætera. Quid igitur, hæretice? cum Christus sit Deus et homo, loquitur ut homo, et tu calumniaris Deo? Ille in se naturam commendat humanam ^c, tu in illo audes deformare divinam? Et infra: **290** Agnoscamus geminam substantiam Christi, divinam scilicet, qua æqualis est Patri; humanam, qua major est Pater. Utrumque autem ^d simul non duo, sed unus est Christus, ne sit quaternitas, non Trinitas Deus. Sicut enim est homo anima rationalis et caro; sic unus est Christus Deus et homo: ac per hoc Christus est Deus, anima rationalis ^e et caro. Christum in his omnibus, Christum in singulis confitemur. Quis est ergo per quem factus est mundus? Christus Jesus, sed in forma Dei. Quis est sub Pontio Pilato crucifixus? Christus Jesus, sed in forma servi.

Sancti Joannis Constantinopolitani episcopi, et confessoris in homilia de cruce et latrone inter cætera.

Sed cur cum cruce veniat, videamus. Scilicet ut hi qui eum crucifixerunt, suæ sentiant dementiae cecitatem; et ideo impudentiam eorum signum portatur; et ideo propheta ait: *Tunc lamentabuntur tribus terrar, videbunt ^f accusatorem, et agnoscentes peccatum.* Et quid mirum est si crucem portans adveniat, quando et vulnera corporis ipsa demonstrat? *Tunc enim, inquit, videbunt quæ crucifixerunt* (Zachar. xii, 10). Et sicut post resurrectionem voluit Thomæ diffidentiam confutare, et illi clavorum loca monstravit, et lateris vulnera declaravit, et dixit: *Mitte manum tuam, et vide quoniam spiritus carnis et ossa non habet, sicut me videtis habere* (Joan. xx, 27; Luc. xxiv, 39); sic et tunc ostendit vulnera, crucemque demonstrabit, ut ostendat se esse illum, qui fuerat crucifixus.

Item ejusdem episcopi in homilia de ascensione Domini inter cætera. ^g Nam sicut duobus jurgio separatis, unus in medio positus altercantium litem discor-

^h diamque dissolvit; ita et Christus fecit. Deus nobis juste irascebatur, et nos contemnebamur iratum, et clementem Dominum declinabamus; et se medium Christus ingressit, et sociavit utramque naturam, et nobis quod imminabat supplicium ipse sustinuit.

Item ejusdem in eadem homilia. Christus igitur nostri primitias obtulit Patri, et oblatum donum miratus est Pater, quod tanta dignitas offerebat, et quod offerebatur nulla macula sordabatur. Nam et suis manibus suscepit oblatum, et suæ sedis fecit esse participem; et, quod plus est, ad partem suæ dexteræ collocavit. Cognoscamus quis ille est **290** qui audivit: *Sede ad dexteram meam*; quæ natura est, ⁱ cui dixit: *Eato meam particeps sedis*? Illa natura est, quam audivit: *Terra es, et in terram ibis.*

Item in eadem homilia. Quo sermone utar, quo verbo dicam, reperire non possum. Natura fragilis, natura contempta, et omnibus monstrata deterior, omnia viciit, omnia superavit, ^j et omnibus hodierna die meruit excelsior reperiri. Hodie angeli vota diu desiderata ceperant. Hodie archangeli quod multo tempore capiebant inspicere valuerunt; nostram enim naturam in sede Dominica fulgentem immortalis gloria perviderunt.

Sancti Theophili episcopi Alexandrini, de epistola paschali quam per Ægyptum destinavit.

Cujus rei testis est ille ^k qui loquitur: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt* (Ps. cxliii, 5). Et propheta Christi auxilium deprecantes: *Domine, inclina cælos ^l et descende*; non ut mutaret loca in quo sunt omnia, sed ut propter salutem nostram, carnem humanæ fragilitatis assumeret; Paulo eadem concinente: *Cum esset dives, pauper factus est, ut nos illius paupertate divites essemus* (II Cor. viii, 9). Venitque in terras, et de virginali utero, quem sanctificavit, egressus est homo, interpretationem nominis sui Emmanuel, id est, nobiscum Deus, dispensatione confirmans, mirum in modum cepit esse quod nos sumus, et non desit esse quod erat, sic assumens naturam nostram, ut quod erat ipse non perderet. Quamquam enim in Joanne scribatur: *Verbum caro factum est* (Joan. i, 14) id est, aliis verbis, *homo*; tamen non est versus in carnem, quia nunquam Deus esse cessavit, ad quem et sanctus loquitur: *Tu autem idem ipse es* (Ps. ci, 28); et Pater de cælo contestatur, et dicit: *Tu es Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* (Matt. iii, 17; Marc. i, 11; Luc. iii, 22); ut et homo factus nostra confessione permanere dicatur quod fuit priusquam homo fieret; Paulo nobiscum eadem predicante: *Jesus Christus*

^a Quæsn. omisit carnis; et dein habet cui profecto immortalitatem.

^b Idem, et hominem.

^c Quæsn., cum in illo.

^d Quæsn. omisit simul.

^e Quæsn., alio verborum ordine, et caro Dei. Quis est sub Pontio in forma servi? Quis est per quem factus est mundus? Christus Jesus, sed in forma Dei. Christum ergo in his omnibus, Christum in singulis confitemur. Notatque in marg.: Vox Dei est in solo cod. Oxon. Ex Vind. emendavimus, ordinemque restitimus, suffragantibus aliis mss. et excusis codicibus.

^f Quæsn., accusatores.

^g Idem omisit nam.

^h Idem, cui dicitur.

ⁱ Idem, et hodierna die meruit angelis excelsior reperiri.

^j Hoc testimonium sumpsum est ex versione S. Hieronymi inter ipsius Opera tom. I, epist. 98, n. 4, edit. Veron. In cod. Oxon. titulus est: *Ex epistola S. Theophili Alexandrini, de Pascha.*

^k Quæsn., qui dicit

^l Alii codd. cum vulgatis addunt tuos.

heri, et hodie, ipse et in æternum (Hebr. xii, 8). In eo enim quod ait, ipse, ostendit eum pristinam non mutasse naturam, nec Divinitatis suæ imminuisse divinitas, quia propter nos pauper effectus, plenam similitudinem nostræ conditionis assumpserat.

^b Item ejusdem episcopi in alia epistola paschali contra Origenem inter cætera. Unus **291** Filius Patris, nostrique mediator, nec æqualitatem ejus amisit, nec a nostro consortio separatus est. Invisibilis Deus, et visibilis homo, forma servi absconditus et Dominus gloriæ confessione credentium comprobatus. Neque enim privavit eum Pater naturæ suæ nomine, postquam pro nobis homo et pauper effectus est; nec in Jordane fluvio baptizatum altero appellavit vocabulo, sed Filium unigenitum ^d: Tu es Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacuit: nec similitudo nostra in Divinitatis est mutata naturam, nec Divinitas in nostræ naturæ versa est similitudinem.

Sancti Cyrilli episcopi Alexandrini.

Homo ^a nominatus est, cum sit natura Deus, Dei Patris Verbum: quoniam similiter ut nos carni communicavit et sanguini. Sic enim terrenis apparuit, non amittens id quod erat, sed assumens humanitatis naturam in sua ratione perfectam.

Item ejusdem. Unus igitur est, et ante incarnationem Deus verus, et qui in humanitate mansit id quod erat, et est, et erit. Non discernendo igitur unum Dominum Jesum Christum in hominem seorsum, et seorsum in Deum; sed eundem unumque Jesum Christum esse dicimus; non ignorantes differentias naturarum, sed eas inconfusas inter se reservantes.

Item ejusdem in epistola ad Nestorium: ^f Ait igitur sancta et magna synodus, ipsum, qui est ex Deo Patre naturaliter natus, Filium unigenitum, Deum de Deo, verum de vero, lumen de lumine, per quem et cum quo omnia fecerit Pater, hunc descendisse ^g, incarnatum esse, et hominem factum, passum esse, resurrexisse tertia die, et ascendisse rursus in cælos. Hæc nos sequi verba debemus, his nos convenit obtemperare dogmatibus: considerantes quid sit incarnatum esse, et hominem factum Dei Verbum. Non enim dicimus, quod Dei natura, conversa vel immutata, facta sit caro; nec quod in totum hominem, qui est ex anima ^h et corpore, transformata sit; sed illud magis, quod carnem animatam anima rationabili sibi copulaverit Verbum substantialiter, ineffabiliter, et indeprehensibiliter, factus sit homo, **292** et nunc-

A patus sit etiam Filius hominis, non nuda tantummodo voluntate, sed nec assumptione sola personæ, sed quod diversæ quidem naturæ in unum convenerint. Unus tamen ⁱ ex ambabus Christus et Filius, non evacuata aut sublata diversitate naturarum per conjunctionem; sed quia simul nobis effecerunt unum Deum et Christum et Filium, id est, Divinitas et humanitas per arcanam illam ineffabilemque copulationem ad unitatem. Itaque is qui ante sæcula omnia est natus ex Patre, etiam ex muliere carnaliter dicitur procreatus: non quia divina ipsius natura de sacra Virgine sumpsit exordium, nec quod propter seipsam opus habuit secundo nasci, post illam natiuitatem quam ^j habebat ex Patre: est enim ineptum et stultum hoc dicere, quod is qui ante omnia sæcula est conspiciendus Patri secundæ generationis eguerit ut esse inciperet; sed quia propter nos et propter nostram salutem naturam sibi copulavit humanam, et processit ex muliere. Idecirco dicitur natus esse carnaliter; neque enim prius natus est homo communis de sancta Virgine, et tunc demum inhabitavit in eo Verbum; sed in ipsa vultu uteroque virginali se cum carne conjunxit, et sustinuit generationem carnalem, carnis suæ natiuitatem, suam faciens. ^k Sic illum dicimus et passum esse, et resurrexisse; non quia Deus Verbum in sua natura passus sit, aut plagas, aut clavorum transfixiones, aut alia vulnera, Deus namque incorporealis et extra passionem est: sed quia corpus illud quod ipsius proprium factum est, passum est, ideo hæc omnia pro nobis ipse dicitur passus. Inerat enim in eo corpore, quod patiebatur, Deus, qui pati non poterat. ^l Simili etiam modo mortem ipsius intelligimus. Immortale enim et incorruptile est naturaliter, et vita, et vivificans Dei Verbum; sed quia corpus ipsius proprium gratia Dei, juxta Pauli vocem, pro omnibus mortem gustavit (Hebr. ii, 9), idcirco ipse mortem dicitur passus esse pro nobis: non quod ipse mortem esset expertus, quantum ad ipsius naturam pertinet, insania est enim hoc vel sentire, vel dicere; sed quod, ut supra diximus, vera caro ipsius mortem gustavit. Ita et resurgente carne ipsius ^m rursus resurrectionem dicimus, non quia in corruptionem ceciderat, absit, sed quia ejus resurrexit **293** corpus: ita Christum unum et Dominum confitemur, non tanquam hominem cum verbo coadorantes, ne divisionis quædam species inducatur; sed unum jam et eundem adorantes, quia

^a Quesn., qui propter nos.

^b Hoc quoque testimonium sumptum est ex interpretatione S. Hieronymi inter ipsius Opera tom. I, epist. 96, n. 3, edit. Veron.

^c Vulg. Hier. cum mas. Vat. Hisp. et Isid. addunt est; et dein quidam vulg. habent comprobatur.

^d Quesn. addit nominavit dicens; et mox post vocem Divinitatis addit ejus.

^e Idem, natus est.

^f Ex versione, quæ inferius, cap. 56 hujus collectionis, integra refertur, et qua usus est S. Leo, epist. 165.

^g Quesn. addit de caelo. Post pauca Oxon. omittit rursus.

^h Quesn., et carne. Mox cod. Oxon., quod carnem animatam rationalis sibi anima copulaverit, et Verbum.... indeprehensibiliter factum sit homo; minus recte. Sic Quesnellus, qui dein ante factus sit præmisit ac.

ⁱ Idem Quesn., ab ambabus Christus Dei Filius.

^j Ms. Oxon., habuit.

^k Quesn., Si illum.

^l Idem, Ac simili; et post pauca, sed qua corpus. Mox vero post verba gratia Dei, cod. Oxon. addit tradens.

^m Quesn. omittit rursus; et dein habet non quod in corruptionem ceciderat, quod absit.

non est alienum a Verbo corpus suum, cum quo ipsi etiam assidet Patri. Nec hoc ita dicimus, quasi duobus filiis assidentibus, sed uno cum carne per unitatem; quia si talem copulationem factam per substantiam, aut quasi impossibilem, aut quasi parum decoram noluerimus accipere, in id inelidimus, ut duos filios esse dicamus. * Nec enim debemus discernere et dicere hominem separatim fuisse sola Filii appellatione honoratum; et rursus Verbum, quod est ex Deo et nomine et veritate Filius Dei. Sed discernere in duos filios non debemus unum Dominum Jesum Christum. Neque enim id adjuvat rectam fidei rationem, licet nonnulli copulationem nescio quam perhibeant personarum. Non dixit enim Scriptura, Verbum Dei personam sibi hominis assumpsisse; sed carnem factum esse: id autem est ostendere Verbum Dei similiter ac nos ^b participatum habuisse carnis ac sanguinis, et corpus nostrum proprie suum fecisse, et hominem ex muliere processisse, non abjecta nec deposita Deitate aut generatione illa quam habebat ex Patre, sed mansisse etiam in assumptione carnis Deum, quod erat. Hoc ubique recte fidei ratio protestatur. In tali sensu sanctos Patres fuisse comprehensum: ideo illi non dubitarunt sanctam Virginem dicere Theotocon, non quod Verbi natura Deitasque in sancta Virgine sumpsit exordium, sed quod ex ea natum sit sacrum illud corpus animatum anima rationabili, cui substantialiter adunatum Dei Verbum carnaliter natum esse dicitur.

294 Sancti Gregorii Nanseni episcopi in homilia de Epiphania.

^a Cum ergo processisset ex Virgine Deus in ea

^a Cod. Thuan., *Nec enim discernere fas est. Addit Quesn. in margine: Alias juxta Græcam lectionem: Necesso est enim, etc., quod vetus consequens ex doctrina Nestorii dicitur a Cyrillo.*

^b Ita Vind. cum ms. Oxon. Quesnellus prætulit participium.

^c Ex oratione 58 in Theophaniam, seu Nativitatem Domini, cap. 20, ex Rufiniana, ut opinor, interpretatione. QUESNELLUS.

^d Ex quo Basilii opusculo non liquet. Idem QUESN.

^e Quesn., a communione mortalis fragilitatis distare videtur.

^f Cod. Thuan., *ut quo declinet ... ignoret.*

^g Quesn. ex solo cod. Oxon. addidit: *Si Deum putet, crucifixum contemplatur: at fatetur hæc deesse in cod. Thuan. sicut etiam desunt in nostro Vind. et in omnibus aliis codd. Vide not. 70 in testimonia subjecta Leonis epistolæ 165 (nostr. edit. tom. I col. 4185, n. 6).*

^h Notat Quesn. in margine: *Ita ex Thuan. et Oxon. nonam lectionem composuimus, quæ in Grimanico, opist. 134, al. 97 (nunc 165) S. Leonis codice reperitur, Oxon. pro illa legit suis; Thuan. pro æstimentur legit aptentur. Noster Vind. vulg. lectionem approbat.*

ⁱ Præter codices hujus collectionis inventur etiam in mss. collectionum Vat. 1342, et in additionibus Dionysianis, quarum tres codices recognovimus, Vat. 5845, Vallicel. A 5, et Vercellensem. Præmissa est præterea codici Vat. 3833, qui collectionem cardinalis Deusdedit continet: ac tandem ex hac eadem versione, quæ Leoni in suo de Eutyche judicio usui fuit, uti patet ex not. 56 (*infra*, col. 602, n. p), ab antiquo concilii Chalcedonensis interprete recepta,

A quam assumpserat humana natura, unum e duobus invicem contrariis existens, carne ac spiritu, aliud in Deum assumitur, aliud Deitatis gratiam præstat... Missus est quidem, sed ut homo: duplex enim erat in eo natura. Inde denique et laboravit ex itinere, inde et esurit, et sitit, et contristatus est, et flevit, humani corporis lege.

Sancti Basilii episcopi Cappadociæ.

Cum ergo ita quedam in Christo videamus humanam, ut nihil a communi mortalium fragilitatem distare videantur; quedam ita divina, quæ nulli alii nisi illi ineffabili naturæ convenient Deitatis; hæret humani intellectus angustia, et tanta admirationis stupore percussa, ^f quo declinet, quid teneat, quo se convertat ignorat. * Si hominem putet, devicto mortis regno cum spoliis redeuntem a mortuis cernit: propter quod cum omni metu et reverentia contemplandum est, ut in uno eodemque ita utriusque naturæ veritas demonstretur, ut neque aliquid indignum et indecens de divina illa et ineffabili substantia sentiat, neque rursus quæ gesta sunt, ^h falsis illius imaginibus æstimentur.

295 CAPITULUM XLII.

^a Incipit exemplar gestorum, ubi in Constantinopolitana synodo a sancto Flaviano episcopo et confessore Eutyches hæreticus auditus atque damnatus est.

Congregata rursus sancta et magna synodo, prolatis sanctis et ⁱ tremendis Evangelis, et ^k præsentio sancto ac venerabili archiepiscopo nostro Flaviano in secretario episcopii, statuto tempore, secunda feria, quæ est ^l x kal. Decemb., Asterius presbyter ^m et primicerius dixit: Advenit statutus dies, et venerabilis Eusebius episcopus pro foribus stans petit

et ad Græcum textum alicubi exacta, inserta legitur act. 11 ejusdem concilii. Est autem actio 7 synodi Constantinopolitane adversus Eutychen. Omnia quidem Græca gesta ejusdem synodi ad Leonem missa fuere. Sed cum in hac septima et ultima actione totius rei summa, et judicium Patrum contineretur, hæc sola statim Latine reddita est, ac proinde hæc sola in aliquot Latinas collectiones transivit; et descripta fuit sive statim post epistolam ipsius Leonis, ut in collectione Vat. 1342, sive inter ejusdem pontificis epistolam, ut in collectione additionum Dionysii. Titulum exhibuimus, uti in mss. hujus nostræ præcedentium duarum vetustarum collectionum præfertur. Quesnellus vero sic: *Gesta damnationis Eutychetis in synodo Constantinopolitana, præsentis S. Flaviano confessori ejusdem urbis episcopo. Vat. 3833: Incipit definitio synodi Constantinopolitane adversus Eutychen.*

ⁱ Ita omnes nostri codd. et Baluzii. Solus Quesn., et reverendis.

^k Ita vetustæ collectiones, mendose; ex Græco enim legendum est cum vulg. Conc. et Vat. 3833, *presidente.*

^l Sic omnes nostri codd. Vulg. Conc. cum mss. antiquæ versionis Chalcedonensis *vicesima secunda dies mensis Novembris*, quæ eodem recidit. Quesn. perperam in textu recepit *kal. Decembris*, ommissa nota numerali, x.

^m Codd. additionum Dion. cum ms. Paris. puræ versionis antiquæ synodi Chalcedonensis, et *primicerius notariorum*. Vulg. Conciliorum cum quibusdam exemplaribus Rustici, concinente Græco textu, et *notarius*; mox iidem vulg. cum Vat. 3833, *præ foribus.*

te intromitti. Flavianus ^a episcopus dixit: Ingre-
ditur. Cumque ingressus fuisset, Flavianus episcopus
dixit: Eant Philadelphius et ^b Cyrillus diacones, et
requirant presbyterum et archimandritam Eutychem
circa episcopium, si occurrerit secundum promissionem
eam, et vocent eum ad concilium. **296**

^a Et paulo post redeuntes praedicti diaconi, dixerunt
quasitum per universam ecclesiam, sed non inven-
tum, nec quemquam ipsius. Flavianus episcopus
dixit: Rursus Crispinus et Diogenianus diacones
euntes requirant eum circa ecclesiam, et ubicunque
eum didicerint esse, evocent eum; et cum abissent,
et reversi essent diaconi, dixerunt ipsum quidem non
reperitum, ^c sed cognovisse quod cum maxima mul-
titudine militum et monachorum ad praefectorum
apparitorum eum esse; et cum ista dicerentur, et
expectaret sancta synodus, Joannes venerabilis
presbyter defensor dixit: Occurrit venerabilis pre-
sbyter et archimandrites Eutyches cum magna mul-
titudine militum, et monachorum, ^d et praefecto-
rum apparitorum sublimissimae potestatis prae-
fecti praetorio, nec aliter permittunt eum cogni-
tioni intromitti, ^e nisi cum eis promiserimus eum nos
repraesentaturos; et est pariter magnus silentiarius et
ipse, ^f cum eo pro foribus, cupiens ingredi, utpote di-
rectus a religiosissimo imperatore nostro. Flavianus
episcopus dixit: Ingreddiantur. Cumque ingressi fuisset,
magnus silentiarius dixit: Per vestigia vestra si
jubeatis suscipere responsum domini imperatoris, ^g circa
quaedam scripta mandaverunt, quae, si placet, relego.
297 Sancta synodus dixit: Relege quae a religiosissi-
mo imperatore nostroque filio praecepta sunt. ^h Et

^a Idem eodd. addit. Dion. cum vulg. et Graeco,
archiepiscopus, et similiter postea.

^b Ms. Corb. Rustici apud Baluzium cum Graeco,
Berillus.

^c Quaes. inseruit *Iverunt*. Delevimus auctoritate
nostrorum mss. et excusorum eodum. Dein vulg.
Conc., *quasitum quidem illum.... sed non inventum*
nec ipsum, nec quemquam ipsius.

^d Vulg., *sed didicisse quod.... apparitorum esset*
venturus; et cum ista. Idem habent eodd. addit. Dion.,
nisi quod legunt *sed cognovissent, quod*. Quaes. pro
quod praefert *se*.

^e Cod. Thuan., *et praefecti*. Mox vulg. cum mss.
Oxon. et Vat. 3833, *potestatis praefectorum praetorio*.

^f Ita eodd. Vind. Thuan. Vat. 1342, et addition.
Dion. Quaesnellus delevit *eum eis*. Vat. 3833, *nisi eis*.
Vulg. Conc., *et non aliter eum volunt dimittere, ut*
ingrediat in vestrum sanctum concilium, nisi eis pro-
miserimus restituturos ejus personam. Est vero pariter
et magnus mirandissimus silentiarius.

^g Vulg. cum mss. addit. Dion., *una cum eo pro*
foribus.

^h Quaes., *circa quaedam, quae mandaverunt, relego*.
Praetulimus eod. Vind. cum quo ceteri aliarum col-
lectionum continent, nisi quod Vat. 1342 habet:
Certa quaedam scripto mandaverunt; Vat. 3833, certa
quaedam mandaverunt; eodd. addit. Dion., charta
enim quaedam scripta mandavit. Melius mss. Rustici
apud Baluzium, *certa enim quaedam scripto mandavit*.

ⁱ Nostrae collectionis lectionem immutare nolui-
mus, etsi verior sit in mss. aliarum collectionum, in
quibus hic additur *fili*, et antea delentur, *nostroque*
fili, vel saltem *quo filio*.

^j Mss. addit. Dion., *Quoniam nos pacem cogitamus...*
et custodire volumus rectam et Deo praestante prae dica-

^k legit magnus silentiarius ita: ^l Nos pacem cogitamus
sanctarum Ecclesiarum, et catholice fidei, custodiri
volumus rectam et Deo inspirante praedicatam fidem
a parentibus nostris, qui in Nicæa congregati sunt,
trecentis et decem octo ^m et his qui Ephesi interfuerunt
damnationi Nestorii: hoc ergo volumus ne scandalum
in praedicta catholica fide immitatur. Et quoniam
scimus magnificentissimum patricium Florentium esse
fidelem et probatum in recta fide, volumus ipsum in-
teresse audientiae synodi, quoniam sermo de fide
est. ⁿ Cum hæc leguntur, Flavianus episcopus dixit:
domnum Florentium ^o fidelem omnes scimus, et
probatum in catholica, et volumus ipsum interesse;
discamus autem et ab Eutyches presbytero si vult et
ipse eum interesse. Eutyches presbyter et archiman-
drites dixit: Quod vult Deus et sanctitas vestra, facite;
ego me vobis commendo. Flavianus episcopus dixit:
Veniat et magnificentissimus Florentius patricius;
dignare ergo, ^p silentiarii, illum vexare. Magnus si-
lentiarius dixit: Jubeat et aliquem clericorum mecum
mitti, ne fortasse dubitet quod vestra sanctitas mi-
serit. Flavianus episcopus dixit: Si jussisset piissimus
imperator nos mittere, misissemus: quoniam igitur
non jussit, ipse solus perge ad ejus amplitudinem.
Et cum venisset magnificentissimus patricius et ex-
consul Florentius, sancta synodus dixit: ^q Stet in
medio accusator, et qui accusatur; et legantur ab
initio quæ acta sunt inter venerabilem **298** epis-
copum Eusebium et venerabilem ^r presbyterum archi-
mandritem Eutychen; ut instructi ex his quæ gesta
sunt, congruentem aequitatem et sanctis canonibus ter-
minum demus his quæ olim ^s nata sunt. Euticius

tam. Vat. 1342 habet solum *praestante*. Cod. Corb.
Rustici cum Crab., *Quoniam nos de pace cogitamus, et*
de sanctis Dei Ecclesiis, et pro catholica fide, et custo-
diri... a Patribus nostris.

^k Codd. addit. Dion., *et ab his, qui Ephesi interfue-*
runt in damnatione Nestorii; et dein cum mss. Rus-
tici, audientiae synodali.

^l Vat. 3833, *Et cum hæc legerentur*. Codd. addit.
Dion. et Rustici cum vulg., *Adhuc cum hæc legerentur*,
melius. Post vocem autem *legerentur* in vulg. ex mss.
Rustici adduntur acclamationes synodi, quæ in nostra
collectione ac ceteris omittuntur.

^m Quaes. addit *illustrum et*; delevimus cum Vind.
aliisque eodd. Mox mss. addit. Dion. et vulg., *in ca-*
tholica fide.

ⁿ Vulg. Conc. cum Vercel. et Vat. 3833, *fili silen-*
tarii. Mox Thuan., *illum vocare*; vulg. Conc., *fatigare*
ad eum. Codd. Rust., *fatigare eum, vel fatigare te ad*
eum. Ms. Paris. versionis antiquæ concilii Chalcedon.,
fatigare eum. Alii eodd. Vat. 1342, et tres additionum
Dion. Vat. 3833, cum Vind. hujus collectionis, *illum*
vexare, vel vexari, quod cum Graeco conuenit. Dein
addidimus *meum cum omnibus nostris eodd. et vulg.*
Conc.

^o Vulg. Conc. cum mss. addit. Dion. et Vat. 3833,
Stetit.

^p Vox *presbyterum* addita cum ms. Vind. suffra-
gentibus vulg. et eodd. addit. Dion.

^q Melius eodd. addit. Dion. Vat. 3833, et vulg.
Conc., *mota sunt*. Mox Euticius perperam legitur in
mss. hujus collectionis; legendum est enim *eum* cum cæ-
teris et Graeco, *Aetius*. Dein pro *legebat* solus Quaes.
cum Oxon., *legit*. Codd. addit. Dion. et Vat. laudatus
cum vulg., *legebat factam cognitionem gestorum*.

diaconus et notarius legebat factum sub cognitione gestorum. Et cum legeret pervenit ad partem ^a secundæ epistolæ sanctæ memoriæ Cyrilli scriptæ ad venerabiles episcopos Orientales, in qua hæc continebantur: *Constitimur itaque Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, Deum perfectum, et hominem perfectum ex anima rationali et corpore, ante ævula, ex Patre natum secundum Deitatem, in ultimis autem diebus eundem propter nos et propter nostram salutem de Maria Virgine secundum ^b humanam rationem; consubstantialem Patri secundum Deitatem, et consubstantialem nobis secundum humanitatem. Duarum enim naturarum unio facta est: propter quod ^c unum Christum, unum Dominum constitimur secundum gratiam inconfusam unitatis. Constitimur sanctam Virginem Theotocon; propter quod Deus Verbum ^d incarnatus et homo factus est, et ex ejus conceptione adunavit sibi quod ex ea susceperat templum.* Eusebius episcopus dixit: Iste per vestigia vestra ^e hæc non conficitur, nec his aliquando consensit; sed contraria his sensit, et locutus est ad unumquemque ad se venientem, et docuit. Florentius exprefectus dixit: Si placet vestræ sanctitati, interrogetur papas Eutyches utrum his consentiat. Eusebius episcopus dixit: Patimini, legatur omnis actio gestorum; sufficiunt enim mihi ^f prius acta ad ²⁹⁹ eum convincendum, non mihi jam manifestatus est. Neque enim si modo consenserit sumens alicunde documentum, ^g debeo pati præjudicium. Nam ego demonstravi eum et per sanctiones quæ ad eum missæ sunt a sancta synodo, et per testes episcopos eadem possum rursus ostendere, si negaverit. ^h Est enim dominus Meliptongus, et dominus Jobinus, et dominus Julianus scientes. Flavianus episcopus dixit: Nemo neque tibi consellet, Eusebi episcopo, eum non convincere, neque

A presbyterum Eutychen continuo suscipiet ⁱ aliquis consentientem, nisi convincatur quid ante senserit. Eusebius episcopus dixit: Metuo ^j concussionem ejus. Ego pauper sum, minatur mihi exsilium: divitias habet; nam designat mihi jam nunc ^k Oasim loco exsilii. Flavianus episcopus dixit: ^l Etsi sæpius perseveres eadem dicens, nos tamen veritati nihil præponimus. Eusebius episcopus dixit: Si convictus fuero ego calumniæ, dignitatem amittam. Florentius illuster dixit: Spatium offeratur Eutychi presbytero, ut exponat quemadmodum credit; et tunc ^m rursus interrogetur cur modo ista asserens ante aliter asserbat. Eusebius episcopus dixit: Sicut prædixi, præjudicium mihi non fiat ⁿ ex ejus repentina consensione, et interrogetur: nam ego ex his quæ ante gesta sunt convicti eum non recte sensisse. Flavianus episcopus dixit: Non habebis præjudicium, si modo consenserit; nam quæ ante acta sunt habent propriam firmitatem. Eusebius episcopus dixit: Consentit his quæ modo lecta sunt sanctæ memoriæ Cyrilli ^o scriptis, et confitetur duas ³⁰⁰ naturas adonas in una persona, et in una substantia, aut non? Flavianus episcopus dixit: Audisti, presbyter Eutyches, quid accusator tuus dicat? edicto nunc si ex duabus naturis unitatem confiteris. ^p Eutyches presbyter dixit: Etiam ex duabus naturis. Eusebius episcopus dixit: Confiteris duas naturas, domne archimandrites, ^q post incorporationem, et consubstantialem nobis dicis esse Christum secundum carnem, aut non? Eutyches presbyter, dixit: Ego non veni disserere, sed veni ^r suggerere sanctitati vestræ quid sentiam; scriptum est autem in hac chartula quid sentiam, jubete eam legi. Flavianus episcopus dixit: Ipse lege. Eutyches presbyter dixit: Non possum. Flavianus episcopus dixit: Quare? tu non exposuisti, aut alterius est ex-

^a Voces secundæ et venerabiles episcopos a Quesnello omisas addidimus ex omnibus nostris codd. et vulg.

^b Sic. Vind. et cæteri nostri mss. codd. Quesnellus, humanationem natum. Vulg., humanitatem, sine voce natum.

^c Ita iidem codd. et vulg. Quesnellus, unum Christum nostrum Dominum. Dein inconfusæ unionis in Vat. 3833, cum mss. conc. Chalced.

^d Quesn., ex ea incarnatus, et homo factus est, ejus conceptione. Secuti sumus cod. Vind., concinentibus cæteris, nisi quod aliqui habent incarnatum, alii vero omittunt et ante ex ejus.

^e Vat. 1342, cum vulg., hoc non conficitur.

^f Mss. conc. Chalced. et Vat. 3833 delent prius. Mox D apud Quesn., convincendum: jam mihi manifestatus est. Exemplaria Vind. et Thuan. prætulimus cæteris nostris consentientibus. Codices Chalced. Baluzii cum Crabb., nam mihi convictus est.

^g Iidem codd. Baluzii, debeo præjudicium sustinere. Mox solus Quesn. post demonstravi eum addit hæreticum; ignorant omnes nostri mss. et excusi codd. Exemplaria addit. Dion. et Chalced.: Nam ego demonstrabo eum, et professiones quæ ad eum missæ sunt. Vat. 1342 habet pariter demonstrabo. Melius vulg. Conc. cum Græco: Nam ego demonstravi eum et per professiones eorum, qui ad eum missi sunt a sancta synodo.

^h Sic Vind. et plerique alii codd. Quesn., Sunt enim. Mox pro Jobinus codd. addit. Dion. cum vulg. Conc.

habent Joannes. Vat. 3833, Jovinus. Dein post scientes codd. aliarum collectionum addunt certissime, vel certissimum.

ⁱ Quesn., aliquis, nisi prius convincatur. Nostros codd. et vulg. prætulimus.

^j Codd. addit. Dion., ipsius contentione. Melius Crab. cum mss. Chalced., ipsius circumventionem.

^k Codd. Thuan., insulas in loco exsilii. Vat. 1342 et Crab., in margine, eas in loco. Codd. addit. Dion. et Vat. 3833, Oasim locum exsilii. Exemplaria conc. Chalced. præcipit mihi jam Oasim, id est petram exsilii.

^l Mss. conc. Chalced., Licet millies ista perseveres dicendo; et post aliquanto, inquisitio offeratur.

^m Codd. addition. Dion. delent rursus; et post pauca pro assererat mss. conc. Chalced. habent sentiebat.

ⁿ Codd. Chalced., de ejus moderna professione, et interrogetur. Ego enim ex his, quæ ante acta sunt, documentis convicti eum non recta sentientem.

^o Iidem codd. cum vulg. Conc. delent scriptis, ac mox sequuntur: et confitetur duarum naturarum unionem factam in una persona, et in una substantia.

^p Septem sequentes voces Quesnello exciderunt. Ex omnibus nostris codd. et vulg. revocavimus.

^q Vulg. cum mss. Chalced. et Vat. 1342, post incarnationem.

^r Eadem mss. Chalced., satisfacere sanctitati vestræ quomodo sapiam... in hac chartula quomodo sentio. Dein voces jubete eam legi codd. Vat. 1341 et addit. Dion. transferunt post voces non possum.

positio? si tua est, lege ipse: Eutyches presbyter dixit: Mea quidem est ^a dictio; quæ mea dictio æqualis est sensibus sanctorum Patrum. Flavianus episcopus dixit: ^b Dic quorum Patrum, per te ipsum; quid autem opus habes charta? Eutyches presbyter dixit: Sic credo: Adoro Patrem cum Filio, et Filium cum Patre, et Spiritum sanctum una cum Patre et Filio. ^c Confiteor autem præsentationem incarnatam ipsius factam ex carne sanctæ Virginis, et incorporatam perfecte propter nostram salutem. Sic confiteor coram Patre et Filio et Spiritu sancto, et vestra sanctitate. Flavianus episcopus dixit: Confiteris consubstantialem Patri secundum Divinitatem, et consubstantialem matri secundum humanitatem, eundem ipsum unum Filium Dominum nostrum Jesum Christum? Eutyches presbyter dixit: ³⁰¹ Ego, quoniam commendavi me sanctitati vestræ, dixi quid sentiam de Patre et Filio et Spiritu sancto; nihil ulterius me interrogetis. Flavianus episcopus dixit: Non. ^d Nunc confiteris ex duabus naturis Christum? Eutyches presbyter dixit: Dixi quoniam confiteor eum Deum ac Dominum cœli et terræ. Hactenus de ejus natura disputare mihi ^e non persuadebam: consubstantialem autem nobis nunquam hactenus me dixisse confiteor. Flavianus episcopus dixit: Non dicis consubstantialem Patri secundum Deitatem, et consubstantialem nobis secundum humanitatem? Eutyches presbyter dixit: Usque ad hodiernum diem non dixi corpus Domini et Dei nostri consubstantiale nobis; sanctam autem Virginem confiteor nobis consubstantialem, et quoniam ex ea incarnatus est Deus noster. ^f Basilii episcopus dixit: Si mater est nobis consubstantialis, et ipse, quoniam filius hominis voca-

tus est. Si ergo mater ejus consubstantialis est nobis, et ipse secundum carnem consubstantialis est nobis. Eutyches presbyter dixit: Quoniam modo dicitis, ^g omnibus consentio. Florentius vir illuster dixit: Mater si nobis consubstantialis est, sine dubio et Filius consubstantialis nobis est. Eutyches presbyter dixit: Hactenus non dixi quoniam ipsum corpus Dei confiteor. ^h Animadvertis? Non dixi corpus humanum, corpus Dei; humanum autem corpus, et quoniam ³⁰² ex ipsa Virgine incarnatus est Dominus. Si autem oportet ut dicatur ex Virgine ⁱ consubstantialis nobis, et hoc dico, domine; tamen Filium Dei unigenitum Dominum cœli et terræ con-
dominantem et conregnantem Patri, qui ^j considet et collaudatur. Neque enim dico consubstantialem negasse, eo quod sit ipse Filius Dei: ante quidem non dicebam, ^k dico quidem modo tibi, puto quod in exordio dixi; nunc autem quoniam sanctitas vestra hoc dicit, dico. Flavianus episcopus dixit: Ergo per necessitatem, non per voluntatem, veram fidem confiteris? Eutyches presbyter dixit: Nunc, Domine, ita ^l habet: usque ad istam horam metui dicere, quoniam scio Dominum Deum nostrum, et de ejus natura disputare mihi non persuadebam; quoniam autem vestra sanctitas permittit et docet, dico. Flavianus episcopus dixit: Non nos novitatem inducimus, sed ^m parentes nostri exposuerunt; et sicut exposita ab eis fides habet, sic credentes, in his perseverare omnes volumus, et nullum aliquid innovare. Florentius vir illuster dixit: Consubstantialem ⁿ ex duabus naturis post incarnationem Dominum nostrum, qui ex Virgine ^o est, dicis, an non? Eutyches presbyter dixit: ^p Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum

^a Codd. Chalc. et addit. Dion. utrobique dictatio. Vind. cum Vat. 1342, primo loco, dictio; secundo, dictatio. Mox pro sensibus vulg. Conc. habent expositionem. Vind. et Vercel. delent utrumque.

^b Mss. addit. Dion., quorum Patrum? Dic per te ipsum. Vulg. Conc. cum mss. Chalc., Dic quorum Patrum, dici per te ipsum.

^c Vulg. Conc.: Confiteor autem factam ejus in carne præsentiam ex carne sanctæ Virginis, et incorporatum eum perfecte. Cod. Thuan.: Confiteor autem præsentationem in carne ipsius, etc.

^d Solus Quesn., Non confiteris. Dein mss. addit. Dion. et Chalc. cum Vat. 3835 delent dixi; et pro eum Deum habent Deum meum. Vat. 1342, delet eum, habet pariter Deum meum, et cum mss. addit. Dion. ignorat voces cœli et terræ.

^e Sic Vind. et Thuan. concinentibus cæteris. Solum codd. Chalced. cum Crab., non mihi persuadeo. Solus Quesn., non persuadeas.

^f In omnibus mss. collectionibus antiquis, quæ hanc primævam versionem continent, omisæ sunt brevis interlocutio Flaviani, et Eutychis responsio, quas antiquus interpres concilii Chalcedonensis ex Græco supplēvit his verbis: Sanctissimus archiepiscopus dixit: Consubstantialis ergo nobis et Virgo, ex qua incarnatus est Dominator Christus. Eutyches presbyter dixit: Dixi equa Virgo consubstantialis est nobis. Basilii; etc.

^g Vat. 1342, in omnibus. Mox codd. addit. Dion. et mss. Chalc., cum mater nobis consubstantialis sit.

^h Quesn., Animadvertis quod non dixi. Correximus ex Vind. Thuan. et mss. addit. Dion. atque Chalc. Dein. Quesn. delet et, et pro incarnatus habet natus.

Pothiores codd. cum Vind. prætulimus. Sensus autem ex Græco est: Non dixi corpus hominis corpus Dei; sed dixi humanum corpus, et quod ex ipsa Virgine incarnatus est Dominus.

ⁱ Vat. 3835, et substantialis. Codd. Chalc. et consubstantiale. Mox Quesn. ante tamen repetit dico. Delevimus cum nostris codd. et vulg.

^j Vat. 1342 et mss. addit. Dion. consedit. Mox enim ex omnibus nostris codd. et excusis adjecimus. Dein negans quod pro negasse eo quod est in codd. Chalc. et Vat. 3835.

^k Quesn., sicut puto. Textum ad Vind. et cæteros nostros codices exegimus. Mss. Chalc. Rustici cum Crab., dico autem tibi, quia sic testimo, quia a principio non dicebam. Mox hoc ex iisdem codd. et vulg. inseruimus.

^l Quesn. addit se; delevimus cum Vind. Thuan. aliisque nostris codd.

^m Idem inserit quoniam. Codd. Chalc. cum Vat. 3835 pro parentes habent Patres.

ⁿ Vat. 1342 et codd. addit. Dion. atque Chalc. cum Græco, et ex duabus naturis. In solis codd. hujus collectionis conjunctio et excidit.

^o Vocem natus a Quesnello insertam expunximus auctoritate mss. Vind. ac Thuan., aliis aliarum collectionum faventibus.

^p Hæc eadem verba refert ex ista versione S. Leo in epistola ad Flavianum cap. 6; unde conjicere licet illam ipsam esse quæ ex Græco confecta est statim post accepta gesta synodi hujus CP. quæ pontifex noster passim gesta appellat, quemadmodum in fronte hujus capituli legitur. Ita Quesn. cod. Thuan.; alias Colb.

nostrum ante adunationem; post vero, unam naturam confiteor. Sancta synodus dixit: ^a Oportet te confiteri quæ modo **303** lecta sunt, et anathematizare omne dogma quod contrarium est his. ^b Eutyches presbyter dixit: Dixi sanctitati vestræ quoniam ante hoc non dicebam; nunc autem quoniam hoc dicit sanctitas vestra, dico; et sequor Patres. ^c Neque enim ex Scripturis hoc inveni explanatum, nec omnes Patres dixerunt. Si enim damnavero, vix mihi est, quod Patres nostros condemno. Exurgens sancta synodus acclamavit, dicens: Anathema ipsi. Post hæc Flavianus episcopus dixit: Dicit sancta synodus quid mereatur præsens, neque confitens rectam fidem, neque consentire volens præsentī synodo, sed ^d perseverat perversitati et scævæ malivolentiæ. Seleucus episcopus dixit: Dignus quidem est iste damnatione, ^e sed tamen in humanitate est sanctitatis vestræ. Flavianus episcopus dixit: Si constiteret proprium peccatum, et anathematizaret dogma proprium, et consentiret nobis sequentibus traditionem sanctorum Patrum, merito dignus esset venia; sed quoniam permanet in eadem malignitate, subiacebit canonum vindictis. Eutyches dixit: Dico quidem ista, quoniam et vos ^f nunc iussistis, non autem anathematizo; quod enim dico, in veritate dico. Florentius vir illuster dixit: Dūas naturas dicis, et consubstantialē ^g nobis esse? Eutyches presbyter dixit: ^h Ego legi scripta Cyrilli, et sanctorum Patrum, et sancti

cum Vind. delet vero; legitur autem hoc adverbium in aliis nostris codicibus. Vat. 3833 habet post adunationem vero, ut apud Leonem. Codd. Chalc. cum Crabbo, post vero adunationem.

^a Melius in mss. addit. Dion. et Vat. 3833: Oportet te recte confiteri, et anathematizare omne dogma quod contrarium est his quæ modo lecta sunt. Eutyches, etc. Idipsum habet cod. Vat. 1342, nisi quod delet recte. Vulg. Chalc. concludunt, et solum pro recte habent clare.

^b Quesn.: Eutyches dixit: Sanctitati vestræ confiteor, quoniam ante hoc non dicebam; quoniam autem hoc dicit, etc. Lectionem præulimus nostrorum codicum, et vulg. Solum mss. addit. Dion. cum Vat. 1342 et vulg. pro dicit habent docet.

^c Codd. aliarum collect. cum vulg., Neque autem in Scripturis. Mox quædam mss. exemplaria, Et exurgens.

^d Ita præstantiores hujus collectionis codd. Vind. et Thuan., consentientibus mss. Vati. 1342 et 3833, nisi quod ille addit suæ post scire, iste præmittit etiam perversitati. Quesnellus emendandum credidit, forte cum cod. Oxon., sed perseverans in perversitate suæ malivolentiæ. Codd. additionem Dion., melius, sed perseverat in sua perversitate, et iniqua malivolentiæ. Vulg. cum mss. Chalc. sed in sua perversa et iniqua malignitate persistens.

^e Codd. addit. Dion., sed tamen in humanitate sanctitatis vestræ consistit. Vat. 3833, sed tamen in sanctitatis vestræ humanitate positum est. Mss. Chalc., in vestræ tamen sanctitatis humanitate solum consistit. Mox Vat. 3833, si confitens proprium peccatum anathematizaret. Codd. Chalc., siquidem confitens proprium peccatum, persuaderetur anathematizare propriam doctrinam, et consentire nobis.

^f Auctoritate nostrorum codicum addidimus nunc. Mox Vat. 3833, cum veritate dico.

^g Quesn., nobis Dominum Christum? Eutyches. Codicem Vind. aliis suffragantibus expressimus.

A 304 Athanasii, quoniam ex duabus quidem naturis ante adunationem dixerunt: post autem adunationem et incarnationem non duas naturas, ¹ sed unam. Florentius vir illuster dixit: Confiteris duas naturas post adunationem, dic? si non dixeris, damnaberis. Eutyches presbyter dixit: ² Legi sancti Athanasii scripta, quoniam nihil tale dicit. Basilius episcopus dixit: Si non duas naturas post adunationem dixeris, commixtionem et confusionem dicis. Florentius vir illuster dixit: Qui non dicit ³ ex duabus naturis, et duas naturas, non credit recte.

Exurgens sancta synodus exclamavit: Omnis ¹ quæ ex necessitate est, fides non est. Multi anni imperatorum catholicorum. Imperatoribus catholicis multos annos. Fides ^m vestra semper vincit, non consentit quod illi persuades. Flavianus episcopus dixit: Per omnia Eutyches quondam presbyter et archimandrites, ⁿ et his quæ ante acta sunt, et propositis ejus quæstionibus, Valentini et Apollinaris perversitate repertus est ^o ægrotare, et eorum blasphemiam incommutabiliter sequens: qui nec nostram reverens persuasionem et doctrinam, rectis voluit consentire dogmatibus. Unde gentes perfectam ejus perditionem, decrevimus per Dominum nostrum Jesum Christum ab eo blasphematum, extraneum esse ab omni officio sacerdotali, et nostra communionē, **305** et primatu monasterii: ^p scientes et hi qui postea cum eo colloquantur, et ad eum convene-

^h Vind., Ego legem Cyrilli. Vercel., Ego legi Cyrilli. Codd. Chalc. cum Crab., Ego sequor legem B. Cyrilli. Dein Quesn. ante quoniam repetit legi, et post dixerunt addit Christum fuisse. Delevimus utrumque cum omnibus nostris et vulg. codicibus.

ⁱ Vulg. Conc. cum mss. addit. Dion., sed unam naturam dixerunt.

^j Vulg. cum codd. Chalc., Legi jubeto sancti Athanasii scripta, ut advertatis quoniam nihil tale dicit. Cæterarum collectionum mss. exemplaria præmissam Florentii et hanc Eutychis interlocutionem per saltum transiunt.

^k Quesn., repugnantibus codd. Vind. ac Thuan., hujus collectionis, quibuscum consentiunt etiam cæteri aliarum collectionum et vulgati, hunc locum ita expressit: ex duabus naturis fuisse Christum et duas naturas non confitetur, anathematizabitur. Exurgens, etc.

^l Solus Quesn. addit fides. Codd. addit. Dion., omne quod ex necessitate.

^m Sic codd. hujus collect. cum addit. Dion. et antiqua versio ms. Paris. Alias, nostra.

ⁿ Vulg. Conc. et ex his. Codd. addit. Dion. delet et habent ex his; dein utrique et propriis ejus confessionibus.

^o Codd. addit. Dion. cum uno Corb. et Paris. concilii Chalc. ægrotans. Mox plerique codd., blasphemias. Dein pro sequens, quod cum ms. Vind. et Vat. 1342, laudatis etiam codicibus approbantibus, reposuimus, Quesnellus habet secutus. Vulg. Conc., sequi; idemque habet cod. Vat. 3833, qui præterea ampliori aditamento prosequitur sic: Sequi negando Dominum nostrum veram humanam carnem habuisse substantiam, sed proprium nescio quod corpus secum de celo asserens exhibuisse, nec nostram reverentiam persuasionem et doctrinam, rectis voluit consentire dogmatibus, ut crederet duas in Christo esse naturas, id est, veri Dei et veri hominis. Unde gentes, etc.

^p Ita cod. Vind. cum cæteris nostris aliarum col-

rint, a quoniam rei erunt et ipsi pena excommunicationis, si qui non declinaverint confabulationes ejus.

Item subscriptiones Flaviani episcopi et confessoris, seu diversorum episcoporum, vel archimandritarum, qui in hujus synodi concilio consederunt.

Flavianus episcopus Constantinopolitanus judicans subscripsi.

^b Saturninus episcopus Marcanopolitanus judicans subscripsi.

Basilus episcopus Seleucia Isauriensis judicans subscripsi.

Ethicus episcopus de Zmirna jud. sub.

Seleucus episcopus de Amasia ^a Ponti judicans sub.

Dorotheus episcopus Nova-Caesarea ^d legi, consensi, sub.

Timotheus episcopus judicans subscripsi.

Calenicus episcopus Apamiae quæ est in Bithynia judicans sub.

Cæropius episcopus Sebastopoleos judicans sub.

Meliphontus episcopus Heliopoleos jud. sub.

Longinus episcopus Chersoni jud. sub.

Triphon episcopus ^f Insularum judicans sub. manu mea.

306 Paulus episcopus ^a Apolloniatis sanctæ Ecclesiæ jud. sub.

Sabus episcopus Palti primæ Syriæ judicans sub. manu mea.

Jovinus episcopus ^b Cleti jud. sub.

Julianus episcopus ^c Corinthe sub.

lectionum. Vulg. Cone. cum mss. Chalc., scientibus C hoc omnibus, qui.

^a Vat. 3853 addit denuntiantes. In sequentibus recepitur lectionem codd. Vind. et Oxon. cum quibus ceteri nostri concinunt. Quæsi. cum Thuan., quoniam rei erunt, et ipsi pena excommunicationis ejus involverunt, qui declinaverint ad fabulationes ejus.

^b Ms. Thuan., Saturnus.

^c Mss. addit. Dion., Hellesponti. Melius in Vat. 3853 et mss. Chalc., Helenoponti.

^d Codd. addit. Dion., relegens consensi, judicans subscripsi.

^e Al. Callinicus.

^f Vat. 5845, Chion insula. Vulg. Cone., Chii civitatis insula. Omnes delent manu mea.

^g Al., Apolloniadis, vel Apollonitanus.

^h Mss. addit. Dion., ut in Græco, Dubelti.

ⁱ Notat Quænellus: Vulgati episcopus Coensis; melius, ni fallor: imperitum quippe interpretem delensit vocum similitudo ἐκκλῆσις τῆς καὶ ἐπίσκοπος, quæ significant episcopus Coensis judicans, etc. Errori potius antiqui amanuensis in nostra collectione tribuendum est: nam in codd. addit. Dion. qui hanc eandem interpretationem receperunt, legitur: Coensis judicans subscripsi. Vat. 3853, alto errore, Oasi subscripsi.

^j Cod. Vind., Sabianus. Vat. 1342, Saviannus. Dein Thuan., de Thiro. Vat. 3853, Thelemissi. Addit. Dion. Ermissi, et Eudociadis, et Jobie. In sequentibus subscriptionibus ordinem aliqui codices alleubi mutant. Vulg. Conc., Termissi, et Eudociadis, et Jovie.

^k Vind., Eustotius. Vat. 1342, Eustocius. Addit. Dion. cum mss. Chalc., Eutyehius.

^l Codd. add. Dion. cum mss. Chalc., Pionius episcopus Troadensis, verius Vat. 3853, Pionius episcopus a Troade.

^m Sic duo præstantiores codd. hujus collectionis Vind. ac Thuan. cum Vat. 1342 et 3853; idque mi-

ⁿ Sabinnus episcopus de Tiromisso et de Eudocia et Jobiniaria jud. sub.

^o Eustochius episcopus Dociminius jud. sub.

^p Pontius episcopus Travidensis civitatis sub.

^q Cassianus episcopus Hierocæsareus jud. sub.

Johannes episcopus ^r Ursaniæ jud. sub.

^s Diaferonius episcopus Pulvisiæ jud. sub.

Julianus episcopus ^t Montenis sub.

Romanus episcopus Eudoxiopoios sub.

Eudoxius episcopus de civitate Bosphoritana jud.

sub. per presbyterum meum ^u Basilium.

Thomas episcopus Valentiniæ civitatis jud. sub.

Aurelius episcopus civitatis ^v Popliæ sub.

Secundinus episcopus Novensis his gestis sub.

Januarius episcopus civitatis Macrianæ sub.

Timotheus episcopus ^w Priscopoleos jud. sub.

Genethius episcopus Argirus jud. sub.

307 ^x Faustus presbyter et archimandrites monasterii beati Dionysii subscripsi.

Petrus presbyter et archimandrites monasterii beati Thalassi sub.

Manuel presbyter et archimandrites sub.

Job presbyter et archimandrites monasterii ^y beati Theotece sub.

Abramius presbyter et archimandrites sub.

^z Theodorus monachus et archimandrites sub.

Pientius presbyter et archimandrites sub.

Claudius archimandrites sub.

^{aa} Eusebius presbyter et archimandrites sub.

nus male quam apud. Quæsi. Bassianus. Vera lectio est in mss. addit. Dion. et mss. Chalc. Cossinius.

^{ab} Codd. addit. Dion., Assaniæ. Melius in Vat. 3853, Hircanus; vel, ut in vulg. Conc., Hyrcanorum.

^{ac} Vat. 1342, Diaphron. Dein pro Pulvisiæ, al. Pulvis, vel Pulius. Varius, ex Græco codd. Chalc., Oibis.

^{ad} Sic cum Vind. et Vat. 1342, minus male quam apud Quæsi. Montani. Melius codd. addit. Dion., Mustinis; vel, ut in mss. Chalc., Mostens.

^{ae} Lege cum codd. mss. addit. Dion. et Chalc., Basilicum. Postrema verba per presbyterum, etc. Vat. 1342 ad sequentem Thomæ subscriptionem refert.

^{af} Mss. Chalced., Opitanæ. Dein pro Novensis quidam codd. Novensis.

^{ag} Vat. 3853, Præmopolitans. Codd. addit. Dion., Arimopolitans. Mss. Chalc., Arimopolitans civitatis. Ex Græco, Præmopolitans.

^{ah} Codd. addit. Dion. cum mss. Chalc. addunt: Andreas presbyter et archimandrita per presbyterum Timotheum subscripsi. Post verba autem Faustus presbyter et archimandrites, vulg. et mss. Chalc. addunt subscripsi in depositione Eutychie quondam presbyteri et archimandrite; et dein aliam subscriptionem inserunt: Martinus presbyter et archimandrita monasterii beati Dionysii subscripsi per fratrem Philippum. Fausto et Martino S. Leo plures epistolas dedit.

^{ai} Codd. addit. Dion., beatorum memorie Theogenis. Vulg. Conc., beati Theotece.

^{aj} Vat. 1342 et addit. Dion. cum vulg. Cone. addunt alium Theodorum sic: Theodorus monachus et archimandrita monasterii Egyptiorum subscripsi.

^{ak} Mss. Chalc. cum addit. Dion. aliam subscriptionem inserunt: Flavianus presbyter et archimandrites sancti Hermii subscripsi. Dein in subscriptionibus vulg. et mss. Chalc. deest illa Claudii, duo vero Eusebii leguntur. Eusebius presbyter et archimandrita monasterii Helicæ subsc. Eusebius presbyter et archimandrita monasterii S. Eulogii.

Trifon archimandrites sub.

Jacobus diaconus et archimandrites sub.

Helpidius presbyter et archimandrites sub.

Paulus presbyter et archimandrites sub.

Carosus presbyter et archimandrites sub.

308 *Asterius presbyter et archimandrites sub.*

Callenicus monachus et archimandrites sub. b.

* Explicit gestorum exemplum synodi ubi damnatur Eutyches hæreticus.

CAPITULUM XLII.

^a *Narrationis ordo, qualiter Dioscorus Alexandrinus episcopus Eutychi consentiens in ea cui præerat ipse Ecclesia, vel Constantinopolitana, errorem inderit, usque ad tempus quo Acacius est damnatus, qui Flaviani successoris Anatolio successerat.*

Postea quam Dioscorus Alexandrinus episcopus

^a Al., *Callenicus*. Thuan., *Calecius*.

^b Vulg. Chalc. duas subscriptiones adjiciunt: *Germanus presbyter et archimandrita subscripsi in depositione Eutychie per Glycerium diaconum. Marcellus, exiguus presbyter et archimandrita subscripsi.* Hæc ultima subscriptio in codd. addit. Dion. Asterio præmittitur. In his præterea codd. sicut etiam in duobus Chalced. ac in antiquis editionibus Conciliorum post ultimam subscriptionem additur: *Omnes quinquaginta tres subscriperunt.*

* Hanc clausulam præbuit optimus codex Vindeb.

^a Notavit Quesnellus. ^b Narratio hæc reperitur in mss. codd. Ox., Th., et tertio qui est presbyterorum Oratorii Trecephitani collegii, nec non et in Breviculo Historiæ Eutychianistarum jam olim edito, paulo ante medium. Quin et magna ejus pars habetur in Breviario Liberati diaconi cap. 45 et 48. Utroque porro antiquiore esse existimo eam quæ hic inserta est et ab ea decerptum id omne quod cum illa commune habent Breviculus et Breviarium. Ille enim, longe prolizior, de Felice papa sub eoque contra Acacium gestis nonnulla habet, quæ in codice nostro non fuissent ommissa, si ex illo derivata essent. Breviarium vero Liberati cum post annum 346 scriptum fuerit, posterius est codice, qui ultra Gelasii papæ tempora non excurrit. Huic etiam propria videntur quæ in narrationis fine habentur; quæ cum in scriptum suum conjicere voluit Liberatus, narrantis in modum retulit: quem non mutasset narrator noster, si ea mutatus esset a Liberato. Denique ultro proficitur diaconus hic Carthaginensis in sua præfatione, se *Breviarium suum ex Historia ecclesiastica et ex gestis synodalibus, vel sanctorum Patrum epistolis collegisse, necens temporum curricula illa quæ in Græco Alexandrinæ scripto acceperat*; ut appareat historicum istud opusculum ex pluribus scriptis invicem assutis consartum esse, quorum unum fuit hæc narratio. Quæ quidem primum diffusior non erat quam hic exhibetur. Successu vero temporis, toto illo Eutychianorum negotio ab origine resumpto, præmissa est narratio de damnatione Eutychie, deque conciliis celebratis Constantinopoli a Flaviano, Epbesi a Dioscuro, et Chalcedone ab universis episcopis; unde et Breviculus historiæ Eutychianistarum appellari meruit. Tum ex gestis sub Felice auctor facta est, qualis est edita a doctissimo Sirmondo. Denique et nonnullis ad eundem Felicem pertinentibus amplior excusa jam pridem habebatur tom. I. Epistolarum pontificiarum anni 4394, parte II, pag. 442; Leonisque ibi epistolis præfixa. ^c Hæc ille. Hujus opusculi auctorem fuisse Gelasium pontificem ostendimus tom. II, not. 4, in observationes Quesnelli ad epist. 28 (*Nostri Leonis sum. I, col. 1359, not. c.*). Tres autem distinguendæ sunt ipsius editiones ab eodem pontifice vulgatæ. In prima opusculum brevius a damnatione Dioscori exorditur, et in iis desinit quæ Acacii damnationi

A 309 * pro facti sui qualitate, id est, quia consenserat Eutychei hæretico, et damnaverat Flavianum episcopum catholicum Constantinopolitanum, apud Chalcedonam tam a principe sanctæ memoriæ Marciano, quam ab aulicis potestatibus, vel cuncta synodo damnatus est, Proterius catholicus sit sacerdos. ^f Tunc Timotheus presbyter, cui cognomen erat *Ælurus*, et Petrus diaconus sectatores Dioscori, ab Alexandrina Ecclesia se separaverunt. Quos cum Proterius episcopus ^g ad ministerium proprium revocare non posset, utrumque damnavit. Mortuo ^h principe Marciano, collectis turbis hæreticorum Timotheus et Petrus veniunt Alexandriam, et ordinatur ab hæreticis Timotheus episcopus. Duo igitur apud Alexandriam episcopi ceperunt esse. ⁱ Ante

B præverunt. Hoc prius a Crabbo editum est ex codice Aquisi summa antiquitatis; ac dein a Quesnello ^a mss. nostræ collectionis. Nos præterea invenimus in collect. Barb. 2888, et Vat. 1342, in alia collectione ad causam Acacianam pertinente, et contenta in perantiquo cod. Veron. 46, qui ab hoc opusculo incipit; ac tandem in ms. Vat. 1344. Hoc opusculum in mss. nostræ collectionis Thuan. et Vind. titulo caret. Inscriptio quam Quesnellus hic produxit sumpta est ex præmissa tabula codicis Thuan. In mss. Crab. Veron. et Vat. 1344 hic titulus legitur: *Incipit narrationis ordo de pravitate Dioscori Alexandrini*. Vat. 1342 in corpore collectionis hanc inscriptionem præfert: *Ubi occiditur Proterius episcopus Alexandrinus*; et in margine alio caractere aliquanto recentiori: *De occisione beatissimi viri Proterii Alexandrini Patriarchæ, et de nequitia Timothei inasoris ejus sedis et hæretici*. In tabula vero huic collectioni præmissa: *Interfectio Proterii episcopi Alexandrini*. Idem opusculum editione secunda eodem Gelasio auctore aliquot in locis reformatum et auctum duo præcipua additamenta recepit: alterum initio, quo historia inchoatur a Nestorio et Eutyche; alterum in fine, quo eadem historia ad Acacii condemnationem perducitur. Hoc opusculum auctius a Sirmondo editum fuit ex ms. Virdunensi, idemque nos reperimus in cod. Vat. Regiæ 1977. Titulus in utrisque mss. est hic *Gesta de nomine Acacii*. Notior vero titulus a Sirmondo compaciis hic est: *Breviculus historiæ Eutychianistarum*. Cum porro collectio Vat. Regiæ anterior sit Liberato, hunc ex opusculo profecisse, non vero ex Liberato sumpsisse opusculi auctorem, manifestum fit. Tandem editio tertia aliud additamentum in fine accepit, quo res sub Felice gestæ paucis indicantur. Integra hæc editio inserta est tom. I. Epist. Rom. pontif. ut Quesnellus animadvertit. De hoc autem additamento ne quis dubium moveat, deteximus hanc tertiam editionem exhiberi in mss. præstantissimæ collectionis Avellanæ.

D * Duo codd. cum Crab., qui pro facti, male. Post pauca idem Crab., vel a cuncta synodo.

^f Liberatus ab hoc loco eadem habet, paucis mutatis, c. 45 Breviarii. *Sed Timotheus quidam*, inquit, cognomento *Ælurus*, et Petrus Mogus diaconus, qui de ordinatione fuerunt Dioscori, ab Alexandrina Ecclesia, etc. Breviculus eadem pariter iisdem verbis describit. ^g Hæc Quesnellus.

^h In Breviculo, suis monitis ad ministeria sua revocare.

ⁱ Quesn. inseruit ergo; delevimus autem cum mss. Crab. Vind. et Vat. apud Liberatum sic: *At illi capta morte Marciani imperatoris*.

^j Quesn., *Ante triduum autem Paschæ, die quæ cana*. Secuti sumus codd. Vind. et Veron., suffragantibus Brevic. et Liberato. Affinis est etiam lectio Crabbi: *Ante triduum paschale, quo cana*.

triduum Pasche, quo cœna Domini celebratur, ^a conductus ab his perditis **310** occiditur in ecclesia sanctæ memoriæ Proterius, ad quam se timore contulerat; ibique ^b supradicto die in baptisterio occiditur, lanietur, ejicitur, et funus ejus incenditur, cineresque ipsius exparguntur in ventos. Interea Leo sumit imperium, ad quem tanti facinoris ^c catholicorum querela pervenit, contra quos hæretici supplicaverunt, petentes ut Chalcedonensis synodus aboleretur, ^d e contra illi vindictam sceleris postulantes.

^e Considerans imperator nimis esse grave vexari tanto itinere sacerdotes, quorum aut zelus, aut infirmitas, aut paupertas hunc laborem subire prohibebat, dirigit per totum Orientem magistrianos, dirigit et Anatolius episcopus ^f Asclepiadem diaconum suum, per quos omnes illi episcopi, qui Chalcedone fuerant congregati, quid Alexandriæ gestum sit, agnoscerent. Qui omnes ^g rescripserunt Chalcedonensem **311** synodum usque ad sanguinem defendendam esse, quia non alteram fidem ^h teneret, quam synodus Nicæna constituit; Timotheum vero non solum inter episcopos ⁱ non haberi, sed etiam christiana appellatione privari ^j. Quo facto fit alter Timotheus episcopus Alexandriæ. Vix ille Timotheus pellitur et mittitur in exilium Cersonam, fugit et Petrus hæreticus. Quandiu ergo vixit imperator Leo, Timotheus episcopus Alexandriæ vixit quiete. Sed cum Basiliscus occupasset imperium, damnare cepit Chalcedonensem synodum, et fugare catholicos.

A Tunc ille Timotheus damnatus, accepta libertate, Constantinopolim venit, et damnatos hæreticos locis suis reddidit. Vadit Alexandriam, fugit Timotheus ^k catholicus, et in monasterio latuit. Petrus ille iterum se Timotheo junxit, cum quo fuerat ante damnatus. Rediit Zeno ^l imperator ad regnum, Basiliscus opprimitur. Mittitur Alexandriam, ut pulso pervasore Timotheo, Timotheus catholicus redderetur Ecclesiæ. Sed illo Timotheo damnato morte preventivo, Petrus ^m ab uno hæretico Alexandrinus episcopus ordinatur, quem nihilominus deici jussit imperator, et reduci Timotheum catholicum, sicut ⁿ etiam Acacii litteris continetur. Interea scribit ad sanctæ memoriæ papam Simplicium Timotheus catholicus, rogans et dicens Petrum olim in diaconio esse damnatum, nunc etiam a christiana societate remotum, ut scriberet imperatori ut eundem Petrum longius in exilium dirigeret, quia latebat in Alexandrina civitate, et insidiabatur Ecclesiæ. ^o Per triennium **312** ergo ferme et amplius sanctæ memoriæ papa Simplicius nunquam destitit scribere Acacio episcopo ^p ut fieret de Petro quod Timotheus episcopus postulabat. Defuncto ergo Timotheo ^q episcopo, a catholicis Joannes catholicus episcopus ^r ordinatur. Mittit Joannes episcopus synodicam suam ^s. Supervenit etiam Urbanus subadjuva contra Joannem episcopum ^t sacra principis deferendo, ut ab episcopatus illius confirmatione se papa suspenderet. ^u E quia in iisdem sacris de restituendo Petro, quem ipse

^a Brevic., collecta multitudo perditorum occupatur Ecclesia, ad quam se sanctæ memoriæ Proterius de more contulerat. Liberatus vero sic: Ab ipsis turbis concluditur in ecclesia sanctæ memoriæ Proterius, quo se timore contulerat. Mox Quesn., ab his perditis hominibus; quam postremam vocem cum nostris mss. et Crabbo subduximus.

^b Solus Crabb., sacrosancto. Veron., *suprascripto*. Liberatus, eadem die. Dein Veron. et Crab. delent ejus.

^c Quesn. inseruit *notitia*, licet fateatur habere vocem deesse in utroque, id est, in Breviculo, ac Liberato. Deest vero etiam in tribus nostris mss. Vind., Veron. et Vat. Apud Crabbum vero substituitur *rumor*. Dein Quesn., *provenit*. Nos autem prætulimus *pervenit* cum mss. Veron., Crab., Brevic. et Liber.

^d Sic mss. Vind., Veron. et Vat. Quesn., et contra illis.... *postulantibus*. In Brevic., illi autem vindictam tanti sceleris spectabant. At Liberatus plura.

^e Quesn., *Considerans igitur imperator difficile esse, et nimis grave*. Nostros codd. Crabbum, et Liberatum secut sumus. Idem est in Brevic., nisi quod per errorem editum est *tantos iterum pro tanto itinere*.

^f Apud Quesn. additur *qui Flaviano successerat*, repugnantibus omnibus nostris mss. cum Crab., Brevic. et Liber.

^g Codd. Veron. et Crabb., cum Brevic. et Lib., *rescribunt*.

^h Quesn., *tenerent*. Prætulimus cum Veron., Crab. et Liber., *teneret*; refertur enim ad synodum Chalcedonensem; unde in Brevic. habetur: *Quia non alteram fidem statuit, quam*.

ⁱ Sic omnes codd., nostri cum Brevic. et Liber. Quesnellus, *non debere haberi*.

^j Hucusque Liberatus. Mox, *quo deposito fit*, in Brevic. Dein Quesn., et *vix ille*. Delevimus et cum omnibus nostris codd. et Crab. atque Brevic. in quo

C legitur: *Vix Timotheus hæreticus depellitur, fugit Petrus; mittitur in exilium Timotheus Chersonam, qui locus est in Ponto abditus. Quandiu vixit, etc.* Solus Crabbus pro Chersonam habet Gangram; ac dein, et quandiu vixit.

^k Liberatus, qui cap. 16 hæc et alia habet, sic: *catholicus in Canopi castellum, et in monasterio*.

^l Solus Quesn. omisit *imperator*; et post nonnulla pro *Sed ille solus habet Sed interim illo*.

^m Brevic. addit *consors ipsius*; et mox pro *Alexandrinus* cum ms. Veron. habet, *Alexandrinus episcopus ordinatur*, ut infra *ordinat Apamenis episcopum*.

ⁿ Addidimus etiam cum nostris codd. et Crab. Mox Brevic., *Acacii Constantinopolitani*; et post *continetur* aliqua inserit.

^o Veron., Vat. et Crab., *Per ferme triennium, et amplius*.

^p Brevic. addit *ut ageret cum imperatore*; et dein alia inserit, quæ in hac prima hujus opusculi editione omissa fuerunt.

D ^q Sic nostri codd. et Crab. suffragante etiam Breviculo. Quesnellus pro episcopo substituit catholicum.

^r Brevic., *ordinatur, qui cum de consuetudine majorum ad apostolicam sedem synodica per Isidorum præsbyterum et Petrum diaconum scripta misisset, superveniente Uranio subadjuva... ab episcopatus illius confirmatione papa suspensus est*.

^s Quesn. addit, *ad papam*. Delevimus cum nostris codd. et Crab., licet in Breviculo idipsum postea expressum fuerit. Mox cod. Veron., *Urbanus*. Brevic., *Urbanus*. Deest *subadjuva* in Oxon. Apud Crab. pro *Urbanus subadjuva* legitur *quidam*.

^t Scripsimus *sacra principis*, et postea in iisdem sacris cum mss. Vind., Veron. et Crab., favente Breviculo. Quesnellus, *sacram principis*; et dein, in eadem *sacra*. Quidam codd. pro *episcopatus* habent *episcopi*, vel *episcopii* illius.

damnaverat, fecerat mentionem, hæc pars est omnino abnegata; unde visus est imperator offensus. * Ad-
didit etiam Acacius illo tempore quo de Petro
Alexandrino damnato retulit, etiam de Petro et
Joanne Antiocheno sic scripsit: Petrum apud
Constantinopolim monasterium gubernasse; sed hoc pro-
pter crimina derelicto, Antiochiam fugisse; ibi pulso
Martyrio catholico episcopo per villissimum populum,
et hereticos, sedem ipsius occupasse, continuoque
damnatum ab episcopis, atque a Leone imperatore
ⁱ Oasam deportatum; qui fugiens redisse dicitur
Constantinopolim, et dedisse fidem ut compulsis ul-
terius turbis nihil facere auderet. Sed, sicut superius
dictum est, Basilicæ temporibus a Timotheo illo da-
mnato, qui Constantinopolim venerat, ad Antiochiam
remissus est, ut iterum illic episcopatum teneret.
Quo facto, idem ipse Petrus, Joannem, de quo dixi-
mus Acacium retulisse, ordinat Apamenis episco-
pum. A quibus * non receptus redit Antiochiam, et
Petrum episcopatum sui pellit auctorem, et invadit
eius Ecclesiam. Quos 313 simul damnatos iterum
dicit Acacius, petens apostolicam sedem, ut si ad
eamdem forte confugerent, ne ipso quidem haberentur
digni aspectu; et si jam aliquam indulgentiam
fortitan impetrasset, irritam esse debere, nec eorum
penitentiam recipiendam esse. Quid multa? Hunc
ipsum Joannem, quem Acacius cum Petro damna-
verat, et sine penitentia remedio * fecerat ab apo-
stolica sede damnari, post tot damnationes Tyriorum
misit Ecclesiæ præsidere. * Nam quod dicit Acacius
Petrum illum Alexandrinum, oblata petitione Euty-
chianam hæresim vel Nestorianam damnas-
se, hoc evidenter probatur esse falsissimum. Nam quæ causa
fecit ut? in episcopatu sup synodo Chalcedonensi,
vel tomo sancta memoria pape Leonis diceret ana-
thema? Quæ causa fecit ut, sublato nomine Proterii
vel Timothei catholici, Dioscorigi et Timothei hæretici
nomen scriberet? Quæ causa fecit, si catholicus
erat, ut Timothei catholici corpus de sub terra le-
varet, qui inter episcopos catholicos sepultus fuerat,
et projiceret foras? Ipse non est Petrus, qui damnato
Timotheo hæretico semper adhesit; quomodo postea

A Acacius miris eum laudibus prosequitur, ac quo
ante tanta se crimina meminerat retulisse? In fine
cod. Thuan. Contuli.

CAPITULUM XLIV.

ⁱ Epistola Simplicii pape ad Acacium, ut scandala Ec-
clesiæ Alexandrinæ auferat.

Dilectissimo fratri ACACIO SIMPLICIUS

Cogitationum ferias non habemus; nec enim qule-
scere nos causa ¹ permittit: quam si relinquamus,
apud Christum 314 Dominum nostrum, cujus inter-
est, inexcusabiles sumus. Et mirum est dilectionem
tuam tot emensis temporibus, et tot opportunitatibus
inde venientibus, nihil nos de Alexandrina Ecclesia,
quæ tam graviter quatitur, instruere voluisse: cum
monere te nec increpatio nostra destiterit, ut parti-
cipata sollicitudine, litteras meas apud christianissi-
mum et clementissimum principem præsentibus tuam
dilectionis prosequeris alloquiis; et instituti vete-
ris memor in orthodoxorum defensionem nobiscum,
sicut semper, incumberes: ne quisquam nostrum
christiana plebe pereunte reatum ¹ deditiois incur-
rat, et mercenarius potius videatur esse, quam pa-
stor. Unde hortamur dilectionem tuam, ut opportuna
atque importune piis auribus insinuare non desinas;
quatenus, remotis scandalis que in Alexandrinam
Ecclesiam redidivis ausibus irruerunt, pax optata
reddatur; et celeriter vigilantia ¹ tue proventus,
posthabitis difficultatibus, indicetur. Data ¹ octavo
id. Nov. Severino consule. Directa per Restitutum

CAPITULUM XLV.

ⁱ Incipit exemplar epistolæ quam misit Acacius ad an-
tistitem memoriam Simplicium papam Romanæ urbis, ubi
damnatum retulit Petrum Alexandrinum.

Domino beatissimo, ac sancto Patri, archiepiscopo
SIMPLICIO ACACIUS.

Sollicitudinem omnium Ecclesiarum, secundum
Apostolum, circumferentes, nos indesinenter horta-
mini, quamvis sponte vigilantes ac * recurrentes, di-
vinumque zelum in vobis solito demonstratis, statum
315 Ecclesiæ Alexandrinæ certius requirentes;
ut pro paternis canonibus suscipiatis laborem piissimo
stillantes sudore pro his, aicut semper est approba-

* Hic aliqua in Breviulo addita fuerunt. Dein so-
lus Quesn. omisit Alexandrinum.

ⁱ Sic omnes nostri codd. et Crab. Quesnellus, Oa-
sim. In Brevic., ad Oasianum exilium esse directum.
At Liber., c. 18, Samum deportatum; male.

* Quesn. inserit ille, delecti nostri codd. Crab. et
Brevic.

ⁱ Codd. Veron. et Crab. cum Brevic., fecit.

* Ita omnes nostri codd. cum Crab. Quesnellus:
Nam quod postea idem dixerit Acacius, in Brevic. se-
quentia emittuntur, alia autem eorum loco reponun-
tur.

ⁱ Sic nostri tres codd. cum Oxon. et Crabbo, Que-
snellus, in episcoporum synodo vel Chalcedonensi.

* Codd. Veron., Vat. et Crabb. addunt episcopi.
Mox post vocem Timotheo cum omnibus codd. et
Crab. adjecimus hæretico.

ⁱ Præter mss. hujus collectionis continetur in Ve-
ron. 46, in Vat. 1542, in mss. additionum Dionysii,
ex quibus Vat. 5845 contulimus, et in collectione ad-
ditionum fidei, ex qua eadem a Merlino primum edita

foit, uti est cod. Vat. 1540.

¹ Vat. 5845 addit. Dion., causa ipsa permittit.

¹ Vat. 1542, perditionis.

ⁱ Quesn. omisit tuæ; addidimus ex omnibus no-
stris codd. et vulg.

D ¹ Cod. Vat. 1542 et alius 5845 addit. Dion., novo.

* Exstat in iisdem codd. in quibus præcedens, ac
præterea in Bisp. et laud. Titulum exhibuimus ex
codd. Vind. et Veron. 46, cum quibus alii duo Vat.
1542 et 5845, aliquibus vocibus omissis concidunt.
Quesn.: Epistola Acacii ad papam Simplicium: Ti-
motheum hæreticum esse mortuum, Petrum damnatum,
Timotheum catholicum restitutum.

ⁱ Codd. Veron. et Vat. 5845, cum Oxon., sancto
patriarchæ episcopo.

ⁱ Quesn., præcurrentes. Præterea omnes nostros
codices Vind., Veron. et utrumque Vat., quorum
postremi habent recurrentes in vos, divinum zelum so-
lito. Vulg., præcurrentes, sed vos divinum zelum so-
lito.

tum. Sed Christus Dominus noster, qui diligentibus se in bonum cooperatur, insidens cogitationibus nostris, * et unam nobis in his mentem atque eandem pro gloria sua esse cognoscens, omnem victoriam ipse ^b perficit, et consortes nos cum tranquillissimo principe faciet. ^c Timotheum quidem de Chersona spirantem procellas, et ecclesiasticam tranquillitatem, sicut apparuit, conturbantem, vita: subduxit humana, dicens: *Tace et obmutesce.* Petrum quoque, qui ab Alexandria more similiter procellas surrexerat, dissipavit, atque in aeternam fugam, sancto Spiritu flante convertit, unum et ipsum de his qui olim fuerant et ante damnati. ^d Sicut in nostris archivis inventum est, et de vestris scriniis, si dignamini requirere, poteritis agnoscere quae in tempore de eodem subsequuta, ^e ab Alexandrino episcopo Romam alterutrum sint relata. Qui Petrus filius noctis existens, et operum diei lucentium alienus apparens, omninoque tenebras ad latrocinium peragendum ^f congruas earum cooperatur inveniens, media nocte, adhuc jacente et insepulto cadavere illius qui paternos canones subverterat, subripuit in sedem, sicut ipse arbitratus est, ^g uno solo praesente, et eo qui consors ipsius existebat insanie; ita ut propter hoc majoribus suppliciis subderetur, nec ^h quod sperabat effectum est. Sed ille quidem ex parte vel minima iudicans nusquam penitus omnino comparuit; Timotheus autem paternorum **316** custos canonum, ⁱ qui Davidicæ mansuetudinis exemplum, et usque in finem patiens, atque potestati propriae restitutus a Christo,

A propriae sedis honore letatur, et spiritualium filiorum voces accepit; gratiam curationis expectat, multiplicato in se honore a Christo principe sacerdotum, propter quem et tolerantiae coronam sibi mel relavit. Attentius igitur orei vestra beatitudo pro christianissimo imperatore, et pro nobis ipsis. Nihil enim praetermittitur eorum quae ad custodiam ecclesiasticae respiciunt disciplinae. Universam fraternitatem, ^j quae vobis est in Christo, et ego, et qui mecum sunt, salutamus. *Et alia manu:* In Domino conserveris, sanctissime et beatissime Pater.

317 CAPITULUM XLVI

^k Epistola Felicis papae damnantis Acacium Constantinopolitanum episcopum, quia Petrum et alios haereticos, quos ipse damnaverat, sine apostolica fide recepit.

B FELIX episcopus sanctae Ecclesiae catholicae ^l Urbis ACACIO.

Multarum transgressionum reperiris obnoxius, et in venerabilis Niceni concilii contumelia saepe versatus, alienarum tibi provinciarum iura temerarie vindicasti. Haereticos = pervasores, et ab haereticis ordinatos, et quos ipse damnaveras, atque ab apostolica instituti sede damnari, non modo ^m motu tuo recipiendos putasti, verum etiam aliis Ecclesiis, quod nec de catholicis fieri poterat, praesidere fecisti, aut etiam honoribus quos non merebantur auxisti. Testatur hoc Joannes, quem a catholicis Apamiae non receptum, pulsamque de Antiochia, ⁿ Tyris praefecti: et Humerius tunc de diacono dejectus, atque

^a Addidimus et cum tribus nostris mss. et vulg. Dein. Oxon. omittit pro gloria sua.

^b Quesn. addit per se; delevimus cum Vind., Thuan., Veron. atque Vulg. Mox scripsimus et... faciet cum ms. Thuan., cui Veron. et Vind. suffragantur. Apud Quesn., deletio et, habetur perficiens; vulg., faciens.

^c Quesn. Timotheum enim de Chersona respirantem procellas. Emendavimus cum Vat. 1342, concinentibus Vind. et Veron., in quibus solum pro spirantem habetur sperantem. Codd. Thuan., Timotheum quidem dissensionis parantem procellas. Idem est in Vat. 5845, nisi quod decessionis legitur pro dissensionis; utrumque mendose pro de Chersona, in quam quidem Timotheum relegatum ex cap. 45 manifestum sit. Vulg. item, perperam, Et Timotheum quidem decessorem.

^d Vulg., Sicut enim in nostris. Melius cod. Veron. sicut et in nostris.

^e Ita Vind. cum tribus aliis codd. qui solum habent ad Romam. Vulg., Romam ad alterutrum, Gelasius in Tractatu, quem e ms. Veron. 46, edidit Scipio Maffei, t. V. Conc. Ven. edit., col. 185, haec Acacii litteras allegans, ex eo affirmat Timotheum catholicum de damnatione Petri retulisse ad utramque Romam. Hinc legendum credimus ad Romam utramque vel alterutram ita ut alterutram pro utramque acceptum fuerit. Quesn. perperam, et ab Alexandrinis episcopis ad Romanos sint relata.

^f Quesn. inserit volis; omittunt omnes nostri codd. et vulg. Solum Vind. et Veron. habent ad latrocinium congruas peragendi earum cooperatur. Oxon. delet earum cooperatur. Mox, deletio et vocem insepulto duo codd. Veron. et Vat. 1342, cum vulg., transferunt post verbum subverterat.

^g Cod. Veron. cum vulg., uno et solo, et mox in-

C stebat pro existebat, suffragante etiam ms. Vind.

^h Quesn. addit tamen; expunximus cum mss. Vind., Ver. et vulg., ac postea cum omnibus inserimus penitus.

ⁱ Quesn. Qui Davidicæ mansuetudinis exemplo usque in finem patiens fuit, potestati propriae... laetatur, et spiritualium filiorum votis accepit gratiam curationis. Expectat ergo primum multiplicato, etc. Codicum nostrorum lectionem revocavimus, suffragantibus vulg., in quibus solum habetur exemplo subditur, et voces accipiens.

^j Quesn. inserit vestram. Haec vox abundat, deestque in nostris codd. Mox duo Vat. cum vulg., quam vobiscum est. Dein et beatissime ex omnibus codd. et vulg. adjecimus.

^k Omnes codd. in quibus est epistola superior etiam istam continent.

^l Sic cod. Vind. In ms. Ver. VR, ex quo forte in vulg. Urbis Romae. Quesn., Romana. Vat. 1342, Felix episcopus Ecclesiae Romanae Acacio.

D ^m Duo Vat. 1342 et 5845, et persuasores atque.

ⁿ Vind. et Veron., mutile, tu tuo. Correximus cum duobus laudatis Vat. Quam emendationem alii ignorantes scripserunt, ut in vulg., non modo communioni tuae recipiendos putasti; vel, ut apud Quesn., non modo recipiendos esse putasti collegio, verum etiam, etc. Mox Vind. et Veron. delecto de ante catholicis.

^o In Vind. et Veron. hic locus valde corruptus fertur sic: Tyris relictus: et merito de diacono dejectos atque christiani nominis appellationis privatos, a te etiam (vel nunc) in presbyterii provectos officio. Vulgati lectionem textus exhibent, concordantibus duobus Vat. Solum pro Humerius Vat. 1342 habet Humerius, Vat. 5845, Hieronymus. Harduinus legi malit Himerius. Quesn. pro etiam habet nunc.

christiani nominis appellatione privatus, a te etiam in presbyterii proventus officio. Et quasi hæc tibi minora viderentur, in ipsam doctrinæ apostolicæ veritatem a ausus tunc superbis tendisti, ut Petrus, quem damnatum sanctæ memoriæ decessori meo ipse retuleras, sicut testantur annexa, beati evangelistæ Marci sedem te connivente rursus invaderet, et fugatis orthodoxis episcopis et clericis sui procul dubio similes ordinaret; pulsoque eo qui **318** illis fuerat regulariter constitutus, captivum teneret Ecclesiam. Cujus adeo tibi grata persona est, et ministri ejus accepti, ut episcopos plurimos et clericos orthodoxos nunc Constantinopolim venientes detegaris affligere, et apocrisiarios ipsius confovere; atque anathematizantem eundem Petrum Chalcedonensis decreta concilli, et violentam sanctæ memoriæ Timothei sepulturam, sicut ad nos certiores nunc quoque nuntii detulerunt, per Vitalem et Misenum credideris excusandum; nec eum laudare desideris, et multis efferre præconiis; ita ut damnationem ipsius, quam antea retuleras, veram non fuisse jactaris. Tantum autem perseveras in hominis defensione perversi, ut quondam episcopos, nunc vero honore et communione privatos Vitalem atque Misenum, quos ad ejus expulsionem specialiter miseramus, sublati chartis custodiæ fueris passus mancipari; et ad processionem, quæ tibi cum hæreticis habetur, exinde productos, sicut eorum professione patefactum est, ad hæreticorum tuamque communionem, contempta quæ vel gentium jure servari debuit

legatione, pertraheres; præmiliisque corruptos non solum inefficaces redire faceres, sed etiam in illusionem beati Petri apostoli, a cujus sede profecti fuerant, impugnatores omnium quæ fuerant mandata monstrares. In quorum deceptione tuam nequitiam prodidisti, et ad libellum fratris et coepiscopi mei Joannis, qui te gravissimis objectionibus impetivit, in apostolica sede secundum canones respondere diffidens, objecta firmasti. Felicem quoque defensorem fidelissimum nobis, necessitate faciente serius obsecutum, indignum tuis oculis censuisti. Eos quoque tecum litteris tuis communicare testatus es, quos constat hæreticos. Quid enim sunt aliud, qui post obitum sanctæ memoriæ Timothei ad Ecclesiam sub Petro redeunt, vel qui se **319** ex catholicis eidem tradiderunt, nisi quod Petrus ab universali Ecclesia, atque a te fuerat judicatus? Hæc ergo cum his quos libenter amplecteris portionem ex sententia præsentis, quam per Tutum tibi direximus Ecclesiæ defensorem, sacerdotali honore et communione catholica, nec non etiam a fidelium numero segregatus sublatum tibi nomen et munus ministerii sacerdotalis agnosce, sancti Spiritus judicio, et apostolica per nos auctoritate damnatus, **320** nunquamque anathematis vinculis exuendus.

Cælius Felix episcopus sanctæ Ecclesiæ catholice urbis Romæ subscripsi. Data v kal. Augusti, Venantio viro clarissimo consule; simulque septuaginta septem episcopi absque papa subscripserunt.

* Duo Vatt. et Lab., in margine, ausus tuos et superbiam.

* Vat. 5845, cum vulg., illic. Mox addidimus ejus ex omnibus nostris codicibus. Deinde vocem plurimos vulg. cum Vat. 1312 rejiciunt post clericos, forte melius.

* Duo Vatt., multi detulerunt; et mox. credes.... desideres.... jactares.

* Quesn. inserit sed; et deinde pro hæreticis. Nostros codices et vulg. prætulimus.

* Codd. aliarum collect., Veron. et duo Vatt., præmiliis corrumpere (forte corrumpere) et in illusionem B. Petri apostoli, a cujus sede profecti fuerant, non solum inefficaces redire faceres, sed etiam impugnatores, etc. Idem habent etiam vulg., nisi quod præferunt pertraheris... corruperis... feceris... monstraris; ac pro in illusionem exhibent in læsionem.

* Duo Vatt. cum vulg., subsecutum. Deinde solus Quesn., eosque pro eo quoque tecum; et mox, constat esse hæreticos. Delevimus esse cum mss. Vind. Veron. et vulgatis.

* Oxon., minus bene, non quod.

* Quesn., per Toleratum tibi, cum codd. hujus collectionis. Emendavimus ex ms. Veron., cum Tutum Romanæ Ecclesiæ defensorem præferant duæ aliæ Felicis epistolæ, 9 et 11. Liberatus, in vulg., Totum, et in marg. Tutum. Duo codd. Vatt., Totum. Vulg., per tuæ tibi, ubi aliquis amanuensis non intelligens vocem Tutum, scripsit tuæ.

* Hic desinit uterque codex Vat.

* Ita uterque cod. Quesnelli et noster Vind. In antiquissimo autem Veron., cum vulg., simul 67 episcopi.

* Quesnellus, ex cod. Oxon., annotationem, quæ in nullo alio codice invenitur, subiectionis hæc præmisit: Quæ sequuntur manifestum est non esse partem codicis, sed annotationem ejus cujus studio descriptus

est: quem post Gregorii Magni tempora vizissimè perapicatum, evadit; nec revera habentur in codice Thuanæ. Porro quod de Anastasio hic legitur, veloci cum morte sublatum, cum de restituendo Acacio cogitaret, habetur etiam in libro de Romanis Pontificibus, hisque similia suggerit Justinus imperator in epistola ad Hormisdam papam. Tum annotatio mss. Oxon. his verbis exprimitur.

* Tempore Theodosii minoris, sub Leone papa, cujus scripta posterius ponentur, damnavit Flavianus episcopus Constantinopolitaneus Eutychem hæreticum, sicut superius lectum est, consentiente et confirmante papa. Dioscorus vero Alexandrinus episcopus, qui favebat Eutychi, deiecit Flavianum de sede sua, et ordinavit pro eo Anatolium. Tempore vero Marciani, qui Theodosio successit, eodem jubente papa, congregata est synodus Chalcedonensis, in qua superius lectum est, in qua Dioscorus damnatur et Anatolius corrigitur. Leoni papæ successit Hilarius; Hilario Simplicius. Simplicio misit Acacius, qui Anatolio successerat, epistolam quæ supra scripta est, dicens Petrum pervasorem Alexandrinæ sedis esse damnatum. Simplicio successit Felix, qui atavus beati Gregorii fuit, damnavitque Acacium ob causas superius memoratas. Anastasius successor Gelasii restituere volens occulte Acacium, non potuit, veloci morte præventus. Gelasius successor Felicis quinque sequentibus epistolis confirmat damnationem Acacii.

In ea autem hujus annotationis verba, Anastasius... restituere volens occulte Acacium, non potuit, veloci morte præventus, hæc Quesnellus subiecit. His similia habet liber Pontificalis ex quo Gratianus, Ivo et alii descripserunt, in aliquibus tamen mutata et interpolata: In Gratianum tanquam Pontificalis verba corruptentem

Fallitur annotator de Anatolio.

321 CAPITULUM XLVII.

Incipit tomus de anathematis vinculo papæ Gelasii.

CAP. I. — ^b Ne forte, quod solent, dicant quod si synodus Chalcedonensis admittitur, omnia constare debeant quæ illic videntur esse deprompta; aut enim eam ex toto ^c admitti oportere, aut si ex parte repudiabilis est, firmam ex toto constare non posse. Cognoscant igitur illud, quod ^d constituit secundum Scripturas sanctas, traditionemque majorum, secundum canones regulasque Ecclesiæ: ^e pro fidei communione, et veritate catholica et apostolica, pro qua hanc fieri sedes apostolica delegavit, factamque

A firmavit, a tota Ecclesia indubitanter admitti; alia autem, quæ per incompetentem præsumptionem illic prolata sunt, vel potius ventilata, quæ sedes apostolica gerenda nullatenus delegavit; quæ mox a Vicariis sedis apostolicæ contradicta manifestum est; quæ sedes apostolica, **322** etiam petente Marciano principe, nullatenus approbavit; quæ (1) præsol Ecclesiæ Constantinopolitanæ tum Anatolius, nec se præsumpsisse professus est, ^f et in apostolicæ sedis antistitis non negavit posita esse potestate: ^g quæ ideo, sicut dictum est, sedes apostolica non recepit quia quæ privilegiis universalis Ecclesiæ contrari^h probantur, nulla ratione ^h subsistunt.

acerbissime invehitur Albertus Pighius. Carpit quoque illum Antonius Augustinus dialogo 6 libri prioris de Emendatione Gratiani, quamquam modestam in Pighio requirat. Hæc sunt verba Pontificalis, prout leguntur tom. III Conciliorum Gr. Lat. Bini. ... Et quia occulte voluit revocare Acacium, et non potuit. Qui nutu divino percussus est. Quæ verba Yeo Carnotensis, part. xiv, c. 40 Decret. et Liber. Cæsaraugustanus referunt, inquit Ant. Augustinus, in hunc modum: Et quia occulte voluit revocare Acacium, et non potuit, quia divino nutu percussus est Acacius. Videtur Ant. Augustinus Gratiano succensere, eo quod detraxerit e verbis Pontificalis geminam hanc vocem Quia et Acacius: unde evenierit ut quod de Acacio divinitus percussio intelligendum est, de Anastasio intellexerit. Verum adjectionis potius arguendos esse Yvonem et alios, quam Gratianum diminutionis, probat tum textus ipse Pontificalis, tum codex noster. Ex quo posteriori, qui ceteris antiquior est, genuinus sensus verborum istorum deprehenditur. Falsum est enim quod aiunt Acacium percussum divinitus, eam ob rem ab Anastasio revocatum non esse; quomodo enim sub Anastasio percussus potuit Acacius, quem ex Nicephoro et Evagrio mortuum narrant sub Felice III. Sole igitur clarior est additiam esse vocem Acacius apud Yvonem et alios, nec vocem percussus de alio quam de Anastasio intelligi posse. ^{2o} Quod percussus dicitur Anastasius apud nonnullos auctores, videtur ex conjectura et ex commentario scriptum; codicis enim nostri annotatio solummodo morte præventum ait, nec apud antiquiorem scriptorem plus aliquid asertum legitur. ^{3o} Quod revocare Acacium omnes citati auctores scribunt voluisse Anastasium, cum tempore mortis Acacii conciliari non potest; illud enim de ipsius Acacii persona necesse est interpretari; vox autem restituere, quæ in codicis annotatione usurpatur, de Acacii nomine diptychis restituendo commodissime potest intelligi. Hactenus Quesnellus. Hæc vero, quæ de Anastasio II, quoad Acacii nomen in Pontificali traduntur, ex antiquiori, at maligno aliquo scripto proficisci, quo factiosus aliquis homo sicut alia commenta contra Symmachum sparsit, ita ad invidiam ei conciliandam, propensorem Anastasii II animum conflinxit ad restituendum etiam nomen Acacii, non improbabili^{ter} conjicit Franciscus Blanchinius tom. III Anastasii Bibliothecarii in notis ad vitam Anastasii II, pag. 209. Justinus imperator in epistola ad Hormisdam relata post epist. 75 ejusdem pontificis, non dicit Anastasium voluisse restituere nomen Acacii, sed potius testatur oppositum; cum affirmet eundem Anastasium scripsisse ad antecessorem suum satis esse pacem acceptantibus, si nomen tantum retineatur Acacii; quæ cum ipsis Anastasii litteris concinunt, suspicionemque Blanchinii confirmant.

^a Invenitur in mss. hujus collectionis, et in vetustissimo Veron. 46, ac tandem in addit. Isid., ex quibus Merlinus hunc tomum edidit. Recentior codex Oxon., quem Quesnellus secutus est, lectiones meliores identidem præferre videtur. At cum codi-

B cibus Vind. et Veron., nec non Thuan. ipsius Quesnelli, qui antiquiores sunt, in lectionibus conveniant, in codice Oxonensi quedam loca, quæ obscuriora erant, arbitrio amanuensis fuisse emendata nihil ambigimus: unde codicum nostrorum lectiones cum vulgatis Conciliorum fere concinentes revocandas putavimus. Mutilum opus ex schedis imperfectis excerptum videtur, ut ne mirum sit si aliquot in locis laboret. Quesnellus titulum non si expressit: *Gelasii papæ mirabilis disputatio de anathematis vinculo in Acacium et Petrum*. Omnium nostrorum ac Thuanei etiam codicis, et vulgatorum titulum revocavimus, quem etiam Anastasius approbat in epist. ad Joannem diaconum Collectaneis præfixa, ubi sic habetur: *Ex tomo Gelasii de anathematis vinculo*. Asteriscos præfiximus, quia hoc opusculum initio caret. Plura vero de eodem videbis in præmissis tractatu de Collectionibus, part. III, ubi, de Gelasii documentis disserentes, hoc opusculum non solum mutilum et imperfectum, sed ex aliquot Gelasii fragmentis non satis apte contextum ostendimus.

^b Quesn. : *Sedis apostolicæ cautelæ interest, ne forte quidam quod solent; et in nota marginali: Prima hæc verba, inquit, hactenus desiderata sunt, ut merito Romane editionis epistolarum pontificiarum procuratores suspicari sint deesse hujus tractatus initium*. Cujus autem codicis fide ea verba (quæ tamen non satis esse videtur) inseruerit, non memorat. Desunt certe in Vind. hujus collectionis, sicut et in ceteris aliarum collectionum, Veron. 46, et Vat. 1340 additioh Isid., nec non apud Merlinum, ex quibus initium licet mutilum expressimus. Hoc et sequens caput ad propositum de anathematis vinculo haudquaquam pertinere videntur, nisi forte suspiceris Orientales dixisse ita solvi posse anathema in Acacium, quod ex veteri constituto Chalcedonensi editum fuerat, uti canon de prærogativis sedis Constantinopolitanæ in Chalcedonensi editus a sede apostolica solutus fuerat. Confer tractatum loco allegato.

^c Solus Quesn. cum Oxon. cod., recipi.

^d Vind. delet constituit. Vulg., quod constituit. Veron., quoniam illud secundum, deletis quod constituit.

^e Mss. Veron. et prima manu Vind., *pro fide communione*; secunda vero manu cum vulg. Conc., *pro fide communi*. At idem pontifex de synodo Chalcedonensi pariter loquens scribit tit. 49 hujus collectionis, c. 5, *pro fidei catholica atque apostolicæ veritate communionemque*.

^f Sic Veron. et vulg., concinente Vind. Quesnellus, sed in apostolicæ.

^g Solus Quesn. cum Oxon. inserit nullum robur habent. Desunt in omnibus nostris codd. etiam Thuan. et vulg. Conc.

^h Vulg., sustinet.

(1) V. co. 132, c. 4. tom. I.

CAP. II. Quid enim? quia in libris sanctis, quos utique veneramus et sequimur, * quoniam quorundam illic et profanitates esse feruntur, et scelerata gesta narrantur, ideo nobis pariter omnia, aut veneranda sunt, aut sequenda, quia in illis sanctis et venerabilibus libris continentur? Sanctus Petrus primus apostolorum sic testimans novi Testamenti gratiam predicandam, ut a legis veteris non recederet institutis, quædam per simulationem legitur inter Iudeos gentilesque gessisse; nunquid ideo aut illa ejus sequenda sunt, quæ merito et coapostolus ejus ^b facta redarguit, et postea consequenter ipse vitavit: aut pariter assumenda sunt cum his quæ ut pote primus apostolus * salubria prædicavit? Nunquidnam aut ejus recta doctrina cum his quæ humanitas sciderat repudianda est, aut illa adhuc imbecillis iascitia cum perfecta ejus doctrina suscipienda est? Nunquidnam ^a in ipsorum hæreticorum libris non multa quæ ad 323 veritatem pertinent posita relegantur? Nunquidnam ideo veritas refutanda est, quia illorum libri, ubi prævitatis * interest, refutantur? aut ideo prævi libri suscipiendi sunt eorum, quia veritas, quæ illic inserta est, non negatur? At Apostolus: *Omnia probate; quæ bona sunt tenete* (1 Thes. v, 20); scimus Apostolum etiam de paganorum libris aliqua posuisse (Act. xvii, 28); nunquid ideo ^a etiam cuncta recipienda sunt, quæ cum his pariter vult prolati? Ipse Apostolus aut multos prædicatores aliter atque aliter Christum prædicare: * ubi tamen licet quocunque modo Christum prædicatum oportet admitti; non ideo tamen illum morem quo non recte prædicatus est non admonet evitare. Malos operarios ipse conqueritur, quorum alia refutanda, alia docet esse sectanda. Hæc et hujusmodi exempla nos edocent, et testimonia divina confirmant, non omnia passim a quocunque dicta, vel ubiqueque scripta, indifferenter accipere; sed, relæntis bonis, quæ noceant refutare.

CAP. III. — * Peccatori homini mors illata est: et tamen homini Jesu Christo mors illata reum facit

^a Vulg. lectionem cum omnibus nostris ac Thuan. mss. revocavimus. Quæsn. sequimur, quorundam prævitatis esse. Mox vulg. et Veron. delent omnia.

^b Quæsn. addit Paulus.

^c Solus Quæsn., salubriter.

^d Ita omnes nostri codd. et vulg. Quæsnellus, in ipsis. Mox vulg. cum Vind., pertinent.

^e Thuan., interesse. Vulg. ubi prævitatis inest melius.

^f Addidimus etiam cum nostris codd. et vulg. Concil., ac dein scriptissimas prolata; Quæsn., relata.

^g Quæsn., ubi licet dicat Christum quocunque modo prædicatum oportere admitti, non ideo tamen... vitari. Vulg. lectionem nostris mss. Vind. et Veron. approbatam revocavimus.

^h Hæc periphras quæ ratione cum antecedentibus sequentibusque cohercat, si non probe intelligitur, eo referendum est, quia hic tractatus imperfectus ex fragmentis concinatus fuit. Melius quidem hæc periodo omnia subiceretur sententia præfigitur, etc. Mox, pro reum facit, vulg. Concil. reum fecit. Dein Quæsn., non erat, id est peccatum, non ibi peccati de-

esse diabolum; quia ubi causa mortis non erat (puta peccatum) non debebatur et poena. Sententia præfigitur, vel præfixa est semper errori. ¹ Quæ sententia huic errori præfixa nunquam omnino resolvitur. Sicul enim in quantum est ipse error, nunquam error esse desistit; sic sententia præfixa nunquam resolvitur, quia error qui agnoscitur esse damnatus, eadem, quandiu manet error, probatur strictus. Itaque qui in errore sunt, sententia erroris obstricti sunt; et quandiu in eo manent, nullatenus absolviunt, sicut nec ipse ¹ in quo sunt error absolviunt. Error enim ipse nunquam ventum promoveretur; sed qui eo veraciter caruerit, atque ab ejus participatione ² discedit. Quandiu ergo in eis est error, damnationem suam tenet, 324 nunquamque resolvitur, quia error poenam semper meretur. Participes vero ejus, aut semper sunt ejus poenæ participes, si in eodem persistere non desinant; aut si ³ ab errore recesserint, quam alieni facti sunt ab errore, et ab ejus participatione discrevit, tam et poenæ ejus erunt consequenter alieni. Cum erranti poena præfigitur, quandiu manet errans, eadem poena constringitur; quia errans non potest esse sine poenæ errati. Hæc eadem poena perpetua est nunquamque solvenda, quandiu errans esse persistit. Qui si errans esse destiterit, poenæ quæ erranti est præfixa perpetua, non erranti, id est, alteri effectio, quam cui præfixa est, non solum non potest esse perpetua, sed nec esse jam poenæ. Non est enim ipse cui præfixa est, erranti enim præfixa est, non, non erranti. ⁴ Quæ enim erranti præfixa, perpetua est, et perpetuo constringit errantem; non errantem non potest jam tenere. Sit erranti dicta fore perpetua: aut erranti dicta nunquam esse solvenda; manet omnino, et verum certumque est quod ⁵ in eo præfixa est, nec potest propterea absolvi, quandiu in errore manenti præfixa debetur erranti: non erranti autem nec poena potest esse, quæ non erranti non debet inferri. Nec mutatur illa omnino, nec solvitur, quæ debetur erranti. In suo ergo tenore illa præfixa est, in suo

debatur poena. Vulgatam lectionem Concil. recipimus, quia probatur duobus nostris codd. Vind. et Veron. in quibus solum pro poenâ habetur ita.

¹ Sic codd. mss. ac etiam Thuan. cum vulg. Conc. Quæsnellus cum solo Oxon., quæ sententia errore manente, nunquam omnino resolveretur. Postea vulg., sic a sententia cum mss. Vind.; ac dein, et eadem quandiu cum Veron.

² Duo codd. Vind. et Ver., in quo sunt errores, absolviunt. Dein Quæsn., morantur.

³ Quæsn. cum Oxon., discesserit. Quandiu ergo in aliquo est error, fortis melius. Sed codd. etiam Thuan. cum vulg. Conc. secuti sumus.

⁴ Vulg., ab eadem. Post pauca Quæsn., Cum enim erranti. Vulg., Cui erranti. Nostræ mss. exemplaria præstantissimæ, cum quibus etiam mox scripimus constringitur. Solus Quæsn., perstringitur.

⁵ Voces quæ enim erranti Quæsnello vel Oxoniensis codicis amanuensi exciderunt.

⁶ Quæsn., in errante, præfixa; nostri codd., in eo, vel in eo straffan: hæc postremum magis placuit. Vulg. Conc., in eo præfixum.

jure non potest omnino resolvi: ^a in non suo tenore, quæ esse non potest, jam docetur esse vacuata, et jus illic penitus non habere, ubi causam non habet existendi.

CAP. IV. — Plene sunt sanctæ Scripturæ tali forma iustitiæ. Dicitur: *Pereant peccatores a terra, ita ut non sint* (Psal. ciii), ^b peccatores, ut desistant esse peccatores; in hoc pereant, ut desistant esse peccatores. Cæterum, si prorsus peccatores secundum prophetæ sententiam usquequaque deperirent, ut substantialiter **325** non subessent, qui salvari potuissent a redemptore; qui *venit non iustos vocare, sed peccatores* (Luc. v, 32). Vel de quibus dicit Apostolus: *Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum* (1 Tim. i, 15). Et: *Cum peccatores essemus* (Rom. v, 8), *misi Deus Filium suum* (Galat. iv, 4); et cætera hujusmodi? Hic revera etiam substantialiter plurimi perierunt peccatores, in peccatis suis utique permanentes, veraque in eis sententia dicta permansit, nunquamque resoluta est: et tamen eadem in talibus, quibus præfixa est, permanente perpetua, quodam genere factum est, ut in talibus non usquequaque manentibus, id est, in peccatis suis non usquequaque durantibus, sententia tamen præfixa talibus permaneret. Nam et ipsi pereunt, sed esse peccatores, ut dictum est, non penanliter, sed remedialiter quodam et ipsi genere perierunt, quodam genere et in ipsis mansit præfixa sententia: donec permanens eos efficeret non esse peccatores, ^c vel peccatores non esse perficeret. Completa est et in eis sententia; nec quo tenore peracto ^d permanens illa sententia pereuntibus peccatoribus, ita ut non essent utique peccatores. ^e At ea jam in non peccatoribus manere non potuit, quia in eis quibus inflicta non fuerat, jus manendi penitus non habebat. Ita nec in suo jure vel tramite ullatenus sententia resoluta est, et eadem in his, quibus inflicta est, permanente, ab his qui ab ejus jure discreti sunt, aliena prorsus effecta est. Nec in his, salva sui conditione, ^f fas haberet manendi quibus inflicta non esset.

CAP. V. — Dixit Dominus quod in Spiritum sanctum peccantibus nec hic esset, nec in futuro sæculo remittendum: quantos autem cognoscimus in san-

^a Ita codd. nostri cum vulg. Concil. Solum in ms. D Veron. secunda antiqua manu emendatum *que pro que*. Quæsn., *et in non suo jure, quam esse non potest, tam docetur*.

^b Sic idem codd. et vulg. Quæsnellus, omissa prima voce *peccatores*, habet *ut non sint peccatores*.

^c Quæsn. cum solo Oxon., non essent, repugnantes nostris codd. ac etiam Thuan. atque vulg. Mox vulg. cum Veron., *a Redemptore nostro*. Delin solus Quæsn., *vel quibus Apostolus*.

^d Verba vel peccatores non esse perficeret in vulgatis Concil. exhibita Quæsnellus omisit, hæc ratione in margine addita, quippe *quia a conjectura aliqua addita existimo: in neutro enim codice ms. (id est Oxon. et Thuan.) leguntur*. At eadem recepimus auctoritate nostrorum vetustiorum exemplarium Veron. et Vind.

^e Ita codd. nostri cum vulgatis: in quo aliquid deest, vel mendum latet, cui modelam non afferunt mss. libri. Quæsn., *permanet*

Actum Spiritum delinquentes, sicut hæreticos diversos, Arianos, Eunomianos, Macedonianos, ad fidem catholicam revertentes, et hic remissionem suam percipiisse blasphemias, et in futurum spem sumpsiisse indulgentiam consequenda. Nec ideo non vera est Domini sententia, aut putabiliter esse ullatenus resoluta: cum circa tales, si hoc esse permanent, nunquam omnino **326** solvenda persistat, effectis autem non talibus ^a irrogata. Sicut etiam est consequenter et illud beati Apostoli Joannis: *Est peccatum ad mortem, non dico ut orietur pro eo; et est peccatum non ad mortem, dico ut orietur pro eo* (1 Joan. v, 16). Est peccatum ad mortem, in eodem peccato manentibus; est peccatum non ad mortem, ab eodem peccato recedentibus: nullum quippe est peccatum, pro quo aut non orietur Ecclesia remittendo, aut quod data sibi divinitus potestate, desistentibus ab eodem, non possit absolvere, vel poenitentibus relaxare, cui dicitur: *Quæcumque dimiseritis super terram, dimissa erunt et in caelis; et quæcumque solveritis supra terram, erunt soluta et in caelis* (Matth. xvi, 18); in quibuscunque, omnia sunt, quantacunque sint et quatenusque sint. Veraci nihilominus eorum manente sententia, ^b quæ nunquam solvenda esse denuntiatur in eodem tenore consistens, non etiam ab hoc eodem post recedens. Quod etiam in Acacii sententia rationaliter integendum est, in qua etiam si dictum est, ^c *nunquam solvendus*: non est tamen adjectum: *etiam si recipueris, etiam si ab hoc errore discesseris, etiam si pravivicator esse desieris*. Quapropter in aperto est ita dictum nunquam ^d solvendus, sed talis, scilicet, qualis est et ligatus: non autem talis effectus, sicut ligandus non erat, sic absolutus esse docebatur. Sicut carebat obligatione, cum obligationis causa caruisset; sic utique absolutus existeret, quantenus ipse non necessitate dictæ sententiæ videretur non posse ^e quoquomodo jam solvi. Nam talis effectus, et obligatione carens, foret absolutus, et circa tales præfixa sententia nullomodo solubilis redderetur. Nunquid enim misit, quæsit, expetiit et abjectus est? Itaque ipse in se insolubilem fecit esse sententiam, qui talis permanere delegit, qualis veraciter non posset absolvi; et novit talis effici, circa qualem, permanente sententia circa ^f tales, effectum non talem insolubilis sententia non maneret,

^a Quæsn., *ita ea in non jam peccatoribus permanere*. Vulgatam lectionem sequimur, concinentibus postris mss. in quibus solum mendose ab pro et legitur.

^b Sic codd. vulgatis suffragantibus, nisi quod habent erat pro esset. Quæsn., *fas habet manendi*, non est.

^c Quæsn., non irroganda. Vulg. Conc., non irrogata. Codd. Veron. et Vind. desererere nolimus.

^d Quæsn., quia. Duo nostri codd., quæ. Melius cum vulg., quæ. Mox vulg. cum Vind., in eorum tenore consistens.

^e Solus Quæsn., *nunquam solvendus ea*.

^f Idem Quæsn., *solum solvendus talis, scilicet, qualis et ligatus*. Vulg. Concil. cum postris codd. conveniant, cum quibus post pauca addidimus esse.

^g Vind. et Veron., quomodo. Vulg., quodammodo. Mox cod. Veron., *Non talis*. Dein præfixa ex mss. et vulg. Conc. scripsimus. Quæsn., *fas*.

^h Vos tales Quæsnello excidit.

quæ circa effectum non talem non haberet licentiam permanendi. Quo magis, ut dictum est, exemplo atque periculo ^a moniti, **327** qui eodem tenore sunt constricti, festinare debent, ut non tales esse permaneant, quibus sententia illa non solvenda præfixa est; et esse tales incipiant, qualibus ^b non insolubilis præfixa sententia, possit esse solubilis. Quoniam autem effecto non tali, quali non solvenda præfixa sententia est; effecto, inquam, non tali, potest solubilis esse sententia: quia jam Acacio non volenti ^c non talem esse, sicut tali usque in finem permanenti permansit inabsoluta sententia, ita jam non tali effici non volenti, solubilis non potest esse sententia. Nonne tantos habebat Acacius quorum exemplum sequi potuisset antistites, qui in Ephesino prolapsi latrocinio, quolibet modo in consensionem reciderant pravitatis? Utique tamen (et si dictum non erat) ^d et perpetuam damnationem ferre potuissent, nisi resipiscentes, et non tales effecti quales illic facti fuerant; damnationemque perpetuam merebantur, resolvi circa se damnationem, recedentes a perpetua damnationis causa, meruerunt: quam, qui perstiteret, circa se insolubilem reddiderunt. Nihil igitur interest, nihil differt, utrum dicatur nunquam solvendus, an non dicatur: quia ecclesiastica sententia reos et prævaricatores obligat; quia sicut non potest ei suffragari, quod non est dictus nunquam solvendus, sed, si in errore permanserit, insolubilis modis omnibus perseverat, nec potest inde, nisi non talis effectus, absolvi; sic ^e cuiquam præjudicare non potest, tametsi dictum est nunquam esse solvendum; manifesta ratione monstrante quia nunquam sit omnino solvendus, si talis, qualis ligatus est, esse persistat, vel talis utique nunquam solvendus, qualis est obligatus. Non adjecto autem, etiam si resipiscat et corrigat, patere prorsus et liberum esse non dubium sit, ut non talis effectus, qualis nunquam dictus est **328** esse solvendus, sed talis, qualis non est dictus, nunquam esse solvendus, id est

A correctus et emendatus, consequenter correctus ^f et possit solvi.

CAP. VI. — Notandumque quod quolibet genere blasphemantibus in Spiritum sanctum, si resipiscant et corrigant, et hic eis et in futuro sæculo remittatur: nec inde possit Domini ^g mutare sententia, quæ circa tales utique permanentes permanere dicta est, non circa non tales effectos. Quandiu autem in hoc manent, tales sunt, qualibus non remittendum esse præfixum est; cum autem ab hoc recesserint, non tales efficiuntur qualibus non remittendum esse prædictum est: et ideo non talibus effectis potest et hic, et in futuro ^h sæculo, jam remitti. Alioquin, quod absit, frustra videretur Ecclesia hujusmodi ⁱ sua reconciliatione suscipere; quia autem frustrari non potest, hoc intellectu modis omnibus, salva Domini sententia, prædicandum est, quantum ad nos pertinet, omnino non posse. Talis igitur dictus est Acacius, qualis ligatus est, nunquam esse solvendus; talis usque in finem esse permansit, talis esse non destitit. ^j Ita talis est hodie qualis est et dictus; non talis esse jam non potest: nunquam igitur talis permanendo solvendus est; qui si talis esse ^k desisteret, nec in non tali permansisset, et nunquam esse solvendum; quia non talis, qualis dictus est nunquam esse solvendus posset absolvi, et ^l non tali nunquam solvi recederet, et ideo ut solvi posset accederet. ^m Quod sedes apostolica non consensit, nec imperator imposuit, nec Anatolius usurpavit; totumque, ut dictum est, in sedis apostolicæ est positum potestate: ita quod in synodo sedes apostolica firmavit, hoc robur obtinuit; quod refutavit, habere non potuit firmitatem: et sola rescindit quod præter ordinem congregatio **329** synodica putaverat usurpandum, non promulgatrix literarum sententiæ, sed cum apostolica sede veteris executrix.

CAP. VII. — Hoc tamen, quod de uno eodemque homine dictum est, sive tali persistente, qualis sententiam competenter accepit, sive non tali effecto ⁿ,

^a Quesn., monente.

^b Solus Quesn., non solubilis.

^c Sic melius cum vulg. Conc. quam cum Quesn. et nostris codd. non talis. Dein Quesn., non absoluta; vulg. Conc., in absoluta. Melius cum nostris codd., inabsoluta. Mox solus Quesn., non tali effici volenti solubilis potest esse; et postea posset pro potuisset.

^d Quesn. cum Oxon., perpetuam damnationem ferre potuissent, nisi resipiscentes non tales efficerentur, quales illic facti fuerant. A perpetua ergo damnatione meruerunt resolvi, recedentes a perpetua damnationis causa, quam qui, etc. Lectionem vetustiorum nostrorum codd. ac etiam Thuan. cum vulg. Conc. consentientem, licet minus claram, immutare nolimus. Solum vulg. Conc. pro meruerunt habent meruissent.

^e Ita codd. etiam Thuan. et vulg. Quesnellus, cui-dam præjudicari.

^f Particulam et ex-mss. et vulg. Conc. adjecimus. Mox notandum quod deletio quæ in vulg. Conc. et ms. Veron.

^g Sic ms. Veron. cum vulg. Conc. Concinit etiam Vind., mendose præferens mutari. Quesn., mutari.

^h Quesn. omisit sæculo jam. Vulg. minus recte habet sæculo non. Nostros codd. sequimur. Dein cum vulg. et ms. Veron., videretur reposuimus pro videatur.

tur, quod Quesn. receperat.

ⁱ Quesn. inserit homines in; delent vulg. Conc. et nostri codd. Mox Oxon., pro frustrari, habet frustra. Vind., frustrare. Dein vulg. Conc., omnino posse, deletio non.

^j Solus Quesn., itaque talis; ac dein, sed non talis.

^k Quesn., melius, cum Oxon., destitisset... permansisset, nunquam esset solvendus. Codicum vetustiorum lectionem cum vulgatis concordem etsi minus rectam mutare ausi non sumus.

^l Idem Quesn., repugnantibus nostris codd. et vulg. Conc., non talis nunquam solutus abscederet.

^m Hæc peritiosus hoc loco perperam videtur inserta; aptiusque capiti secundo adjicienda esset post illa quæ noceant refutare. Dein et sola rescindit acrispimus ex nostris mss. ac etiam ex Thuan. ipsius Quesnelli, vulgatis Conciliorum suffragantibus. Ille vero, solum ergo rescidit.

ⁿ Soli vulg. Concil., et illa. Dein iidem vulg., si militer esse præfixum, et populo ac gente simul depromptum potius, quæ in toto orbe portio est. Idem enim, etc. Vix sensum habent, inquit Quesnellus: cujus lectionem probant nostri codices, nisi quod voci disseminata Veron. sufficit portione, Vind. portionem. Oxon., Quesnello notante, habet portionem adepta. Vocem

et ab illa sententia, quæ non tali non dicta est absolutum, et in unaquaque civitate legitur similiter esse præfixa, et in populo ac simul gente deprompta, potiusque in toto orbe disseminata. Idem enim mundus est, qui et periturus est dictus, et sermo Dei non potest excidere, et in ipso mundo nihilominus a pravis intentionibus recedente non promittitur. Sic Tyrus et Beryton, Gaza et Ægyptus pronuntiatæ sunt periturae (Jerem. XLVII, 4; XLIV, 12), quas postea per Evangelium novimus esse salvatas. Perierunt itaque duplici modo, aut permanentes in eo quo talem sententiam susceperant; aut deficientes ab eo quo tales fuerant, et incipientes esse quo non tales fuerant, quibus est illa præfixa sententia; ut consequenter ad non tales non pertinere illa sententia, quæ non talibus præfixa non fuerat. Sic etiam de gente Judæorum a Deo etiam per Isaiam prophetam peremptorie veluti pronuntiatum est: *Claude oculos eorum, et obdura aures eorum; ut videntes non videant et audientes non audiant, ne quando intelligant. Et obdura cor populi huius, ne unquam convertantur et sanem illos* (Isa. vi, 10). Illic etiam correctio et emendatio interdicta monstratur, et respiscendi quoque spes prorsus abscinditur: de quo tamen populo apostolos et Ecclesiam primitivam novimus processisse, et tot millia hominum una die baptismate fuisse salvatos. Ecce et in persistentibus qualis est illa sententia promulgata permansit, nec ad correctionem prorsus venire sanitatis admissi sunt, sed adjudicati sunt in sua nequitia deperire: et manente divina sententia, non per ipsorum propriam emendationem, suave intellectum vel motu, suaque virtute vel possibilitate conversi sunt: ut sanarentur; sed per gratiam Dei sanati sunt, ut converterentur. *Ne convertantur*, inquit, *et sanem eos*; 330 ne sua sponte, ne suis operibus, quibus utique confidebant, ne suam iustitiam sectantes, iustitiæ Dei non debeant esse subjecti; de suis viribus confidentes, non divinæ se misericordiæ illuminationique subdentes. Et ideo inhibetur eis superbiæ præsumptionis effectus, *ne convertantur* suis intentionibus, suis nisibus, ut putarent; *et sanem eos*, ne eorum quasi meritis ex propria facultate venientibus salvatrix gratia daretur, atque ita gratia jam non esset gratia, si non gratis data esset immeritis; sed merces tanquam meritis restituta. Non ergo ipsi convertantur, et sanem eos; sed sanati per gratiam, qualiter ad humilitatem Christi convertantur, agnoscant. Ita disseminata is sumpsisse videtur ex Thuan. cod. cujus nullam variantem designavit; ac propterea nequaquam expungimus.

^a Voces a Deo etiam ex vulg. et nostris codd. addidimus. Dein, pro *obdura*, Thuan. cum vulg. Conc., *obtura*.

^b Vox *sanitatis* in solo Quesn. desideratur.

^c Quesn. Inserit alii; delent codd. nostri cum vulg.

^d Solus Quesn., non essent subjecti; de suis virtutibus confidentes.

^e Quesn. inserit vocem *imperatores*; codd. nostri ac Thuanus etiam cum vulg. Conc. ignorant. Subauditur quidem aliquid simile, ut ex sequentibus liquet, at præter fidem codicum nihil addendum. Quatenus vero hæc cum antecedentibus cohæreant, explicari po-

A in utrisque, hoc est, in eo permanentibus, in quo talem sententiam perceperunt, et in salvatis exinde Dominica sententia fixa permansit. Et tamen illa permanente, sic eis miro genere sanitas introducta est, ut illa sententia non mutata videretur; sed eadem perdurante sanitas, non illorum confidentia, sed divino munere proveniret.

CAP. VIII. — Quod si hæc tentare formidant, nec ad suæ pertinere cognoscent modulum potestatis, cui de humanis rebus tantum judicare permissum est, non etiam præesse divinis; quomodo de his, per quos divina ministrantur, judicare præsumunt? Fuerint hæc ante adventum Christi, ut figuratiter quidam, adhuc tamen in carnalibus actionibus constituti, pariter reges existerent et pariter sacerdotes, quod sanctum Melchisedech fuisse sacra prodit historia: quod in suis quoque diabolus est imitatus (ut pote qui semper, quæ divino cultui convenirent, sibi tyrannico spiritu vindicare contendit), ut pagani imperatores iidem et maximi pontifices dicerentur. Sed cum ad verum ventum est eundem Regem atque Pontificem, ultra sibi nec imperator pontificis nomen imposuit, nec pontifex regale fastigium vindicavit: quamvis enim membra ipsius, id est, veri Regis atque Pontificis, secundum participationem naturæ magnificæ, utrumque in sacra generositate subisse dicantur, ut simul regale genus et sacerdotale substantiant (I Pet. ii, 9). Quoniam Christus memor fragilitatis humanæ, quod suorum saluti congrueret, dispensatione magnifica temperavit; sicque actionibus propriis dignitatibusque distinctis officia potestatis utriusque discrevit, suos volens medicinali humilitate salvari, non humana superbia rursus intercipi: ut et christiani imperatores pro æterna vita pontificibus indigerent, et pontifices pro temporalium cursu rerum imperialibus dispositionibus uterentur; quatenus spiritualis actio a carnalibus distaret incursibus, et ideo militans Deo minime se negotiis secularibus implicaret (II Tim. ii, 4), ac vicissim non ille rebus divinis præsidere videretur, qui esset negotiis sæcularibus implicatus: ut et modestia utriusque ordinis curaretur, ne extolleretur utroque suffultus; et competens qualitatibus actionum specialiter professio appareretur.

CAP. IX. — Quibus omnibus rite collectis satis evidenter ostenditur, a sæculari potestate, nec ligari prorsus, nec solvi posse pontificem. Quo manifestius test, si perinde intelligas, principes nec tentare hæc, de quibus antea dictum est (nimirum sanare animas hominum, quod ex divino munere provenit), nec ad suam potestatem referre, etc. Aliquid vero deesse credimus, quo objectio a principibus sumpta, cui hic Gelasius respondet, proponatur, et hoc caput cum præcedenti aptius copuletur.

^f Vocem enim a Quesn. omissam cum editis Concil. et nostris codd. revocavimus. Post pauca iidem editi, *magnifice utrumque*, minus recte; et dein, pro *subisse*, habent sumpsisse. Veron., *submissee*.

^g Vulg. Conc., *attamen Christus*; et postea *temporans pro temperavit*.

^h Quesn., et Deo militans minime.

approbatur Alexandrinum Petrum per imperialem tantummodo sententiam nullo modo potuisse prorsus absolvi. Ubi si a pontificum quoque sociatur assensus, querimus utrum processerit, an fuerit subsecutus. Si subsecutus est imperialem sententiam, nihilominus ad id reditur, ut absolutio a seculari potestate præcepta et principaliter inchoata valere non possit; pontificumque sociatus assensus adulationis potius fuerit, quam legitime sanctionis. Si processit, doceatur a quibus, et ubi illa sit gestus, si secundum Ecclesiam regulam celebratus, si a paterna traditione protectus, si maiorem more probatus, si competentis examinatione depromptus. Ubi praesudabile inquirendum est, si synodali congregatione celebratus: quod in receptione dampnati, et depulsionis catholici, quia noviter causa, fieri debuisset certissimum est. Si ad primam eadem, cuius inspirat sententiam, quia Petrus tenebatur obstrictus, secundum Ecclesiam regulas est relictum, si eadem quam ligavit absolvit: quod si illa quæ non ligaverat resolvenda, immo etiam nesciente potuisset dissolvi. Si hæc gesta non sunt, quo more, quo ritu Alexandrinus Petrus prescendit absolutus, cum nec a pontificibus legitime et ecclesiasticis legibus fuerit expeditus, nec a seculari potestate potuerit præter Ecclesiam transitum prorsus absolvi?

CAP. X.—Sed dicatur forsitan: Non imperator absolvi, sed a pontificibus poposcit absolvi. Tanto magis potestati imperatori a Pontificibus fuerat suggerendum, ut si eum legitime vellet absolvi, legitima et ecclesiastica tenoris absolutio proveniret; et hæc omnia, quæ superius dicta sunt, secundum Ecclesiam transmitti servarentur: præcipue cum de secundæ sedis ageretur antistite, nec ab inferiori qualibet, sed a prima sede iure possit absolvi. Inferior quippe potior absolvi non potest; sola ergo potior inferiorem convenienter absolvi. Proinde inferioris loci pontifices, qui nolentius se noverant potioribus sibi sine apostolica sede posse resolvere, præcipue quem ejus sententia noverant obligatum, prævaricatoria absolute non illum penitus exuerunt, sed se prævarica-

tionem potius nexuerunt. Ita Petri; absolutio ex utroque non constat: quia nec prævaricatoria absolute rei reum absolvi potuerunt, et depulsis undique pontificibus catholicis, hæreticisque suppositis, vel eis qui hæreticorum tenebantur communione polluti, et etiam sacre religionis insinceritate, participem suum tam absolvi nequiverunt, quam ipsi non erant absoluti; ac proinde tam ecclesiastica regulæ prævaricatores, quam sacrosanctæ communionis integritatem maculantes consortio perfidorum, quod de reo similimo potuerunt ferre iudicium? De catholicis enim pontificibus per totum Orientem, aut quicumque perstitit est æstus, aut illa restitit, qui consensus errori et se ab errantium contagio non retraxit. Quid igitur eorum potuit de cujusquam errore esse iudicium, qui nunquam non errasse monstrantur, et hæreticorum simul catholicorumque confessione permixta, cuncta religionis veræ et sinceræ se turbasse, catholicamque apostolicamque confudisse puritatem? Ecce qui reum absolvi potuerunt, qui rei pro omnibus docebantur effecti. Ecce cum quibus de absolviendo reo synodus fuerat ineunda. Si fides et communio catholica retinebatur, cur catholici pellebantur antistites? Si catholici pellebantur antistites, quomodo non tantummodo hæretici servabantur?

333 CAPITULUM XLVIII.

Sancti Gelasii Commonitorium Fausto magistro fungen-
ti legationis officium Constantinopolim.

CAP. I.—Ego quoque mente percepi Græcos in sua obstinatione mansuros, nec cui veit insperatum videri potest, quod est in ante præcognitum. Quapropter non jam propter religionis causas student publicis dispositionibus obviare, sed potius per occasionem legationis regis catholicam fidem moluntur evertere, et tali commercio nituntur sperata præstare. Quid sibi vult autem quod dixerit imperator, a nobis se in religione damnatum, cum super hæc parte et decessor meus non solum minime nomen ejus attigerit, sed insuper quando principia adeptus regis potestatis exeroit, in ejus se rescripsit imperii pro-

cum vulg. Conc. exhibent. Finis quoque opusculi desideratur.

Existat in hac collectione in mss. Veron. 46 et apud Isid. Titulum ex codd. et vulgatis Concil. expressimus. Nicolaus I. epist. I post medium, Commonitorium pariter appellat. Apud Quesn. sic: Epistola Gelasii papæ ad Faustum magistrum contra Acacium; et dein in epistola formam: Gelasius Fausto magistro militum fungenti legationis officio Constantinopoli.

Quesn., nec cuiquam. Codd. Vind., Veron. et Vat. Isid. 650, cum vulg. Conc., secuti sumus. Mox Veron. et Vat., inspiratum. Dein in ante scripsimus auctoritate Vind., Veron. et Labbeani codicis in margine laudati. Al., ante.

Codd. Veron. et Vat., non tam. Postea, pro commercio, vulg. Conc., commercio.

Sic codd. Veron., Vind. et vulg. Conc. Quesnellus, dixit. Dein pro exeroit mss. Thuan., Vat. Isid. et vulg., exeroit.

Quesn. deleuit imperii; revocavimus cum mss. Vind., Thuan., Veron. et vulg.

^a Idem Quesn. addit sibi.

^b Vulg. omittunt imperialem sententiam. Vind., et imperiali sententia, quia nihilominus; Veron., et imperiali sententia argus nihilominus.

^c Vulg. Conc. cum mss. Veron., prolatus.

^d Quesn., noviter erat causa. Vulg. Conc., nova est causa. Tres codd., Vind., Thuan. et Veron., sequi coacti sumus.

^e Quesn., si ea, quæ. Vulg. Conc., si illa quæ ligaverat non resolvenda. Codd. Veron. et Vind., quæ solos conferre licuit, secuti sumus: ubi pro quod si forte legendum quasi.

^f Vulg. Conc. cum mss. Veron., sine prima sede.

^g Quesn., quod rei simili modo potuerunt. Oson., quod rei similimo potuerunt ferri iudicio. Præteritum locutionem vulg. Conc., concinentibus nostris codd. Vind. et Veron., in quibus solum pro de reo mendose habetur dixit.

^h Ita codd. Veron., Vind. ac Thuan. Quesnellus, cuncta religionis veræ et sinceræ turbasse iudicia, et catholicam. Vulg. Conc., cunctas sedes turbasse.

ⁱ Quesn. delet non, quam particulam nostri codd.

motione gaudere : et ego nulla ipsius unquam scripta percipient, honorificis, ut nostis, eum litteris salutari curaverim? Decessores mei, sacerdotes qui prevaricatoribus se communicasse propria voce confessi sunt, a communione apostolica submoverunt. ^a Si isti placet se miscere damnatis, nobis non potest imputari. Si ab eis velit abscedere, tanta magis a nobis non potest esse damnatus, sed potius ad gratiam sinceram communionis admissus. Ad senatum vero pertinet Romanum ut memor fidei quam a parentibus suscepisse se meminit, contagia vitæ communionis externæ, ne a communione sedis apostolicæ, quod abest, reddatur externus. Veniam sibi dari debere proponunt. Legatur ex quo est religio christiana, ^b vel certe detur exemplum in Ecclesia Dei a quibuslibet pontificibus, ab ipsis apostolis, ab ipso denique Salvatore, veniam, nisi corrigentibus, fuisse concessam. **335** Auditum autem sub isto celo non legitur omnino, nec dicitur, quod eorum voce depromitur: dato nobis veniam, ut tamen nos in errore daremus. ^c Id quoque parum est. Ostendant qui nobis canones nituntur opponere, quibus hoc canonibus, quibus regulis, qua lectione, quove documento, sive a maioribus nostris, sive ab ipsis Apostolis, quos potiores merito fuisse non dubium est, sive ab ipso Domino salvatore, qui iudicaturus creditur vivos et mortuos, sive factum est unquam, vel faciendum esse mandatum. Mortuos suscitasse legimus Christum; in errore mortuos absolvisse, non legimus. Et qui hoc certe faciendi solus habuit potestatem, beato Petro principaliter mandat apostolo: *Quæ ligaveris super terram, erunt ligatæ et in celo; et quæ solveris super terram, solutæ erunt et in celo* (Matth. xvi, 19). Super terram, inquit; nam in hac ligatione defunctum nunquam dixit absolvi. Quod ergo nunquam factum est, vel mente concipere formidamus, scientes in divino iudicio non posse penitus excusari. ^d Si autem quod nunc pretendunt a Romana se Ecclesia divisuros, quod jamdudum fecisse monstrantur.

CAP. II. — Euphemium vero miror, si ignorantiam suam ipse non perspicit, qui dicit Acacium ab uno non potuisse damnari. Itane non perspicit secundum formam synodi Chalcedonensis Acacium fuisse damnatum? nec novit, ut se nosse dissimulat? In qua utique per numerosam sententiam sacerdotum erroris hujus auctores constat fuisse damnatos: sicut in

A unaquaque hæresi a principio christianæ religionis et factam fuisse et fieri manifesta rerum ratione monstratur; decessoremque meum executorem fuisse veteris ^e constituti, non novæ constitutionis auctorem. Quod non solum præsul apostolico facere licet, sed cuicumque pontifici; ^f ut quoslibet et quemlibet locum secundum regulam hæreseos ipsius ante damnatæ a catholica communione discernant. Acacius quippe non fuit novi vel proprii erroris inventor, ut in eum nova scita ^g procederent, **335** sed alieno facinori sua communione se miscuit. Itaque necesse est ut in illam recideret juxta lance sententiam, quam cum suis successoribus per convenientiam synodalem susceperat auctor erroris.

CAP. III. — Nobis opponunt canones, dum nesciunt quid loquantur. Contra quos hoc ipso venire se produnt, quod primæ sedi sana rectaque suadenti parere refugiant. Ipsi sunt canones, qui appellationes totius Ecclesiæ ad hujus sedis voluere examen deferri; ab ipsa vero prorsus nusquam appellari debere sanxerunt: ac per hoc illam de tota Ecclesia judicare, ipsam ad nullius committere iudicium, nec de ipsius unquam præceperunt iudicio judicari; sententiamque illius constituerunt non oportere dissolvere, cujus potius sequenda decreta mandarunt. In hac ipsa causa Timotheus Alexandrinus, et Petrus Antiochenus, ^h Petrus, Paulus, Joannes et ceteri, non solum unus, sed plures utique nomen sacerdotii præferentes, sola sedis apostolicæ sunt auctoritate dejecti. Cujus rei testis etiam ipse docetur Acacius, qui præceptionis hujus exstitit exsecutor. Quod utique, sicut apostolicam sedem juxta formam synodicam fecisse manifestum est, sic neminem resultare potuisse, certissimum. Hoc igitur modo recidens in consortium damnatorum, est damnatus Acacius, qui eorum damnationem antequam prævaricator exstitisset, fuerat exsecutus. Nobis ausi sunt canonum facere mentionem, contra quos ambitionibus semper illicitis ⁱ tendisse monstrantur. Qua ipsi synodo, vel secundum cujus synodi formam Alexandrinum Joannem de Ecclesia, cui ordinatus fuerat, expulerunt? qui nullis causis evidentibus, ^j nec ante convinci, nec postea provocans etiam in iudicio competentis potuit accusari? Quod si dicunt: Imperator hoc fecit, hoc ipsum quibus canonibus, quibus regulis est præceptum? Cur huic tam pravo facto consensit Acacius,

Lectionem vulg. Conciliorum uti meliorem recepinus. Quæ. delet et quemlibet locum. Mox damnata scriptum cum mss. Vind., Thuan. et vulg. Codex Veron., mutilæ, damnæ. Quæ., damnatæ.

^b Vulg., prodirent. Veron. ms., præcederent.

^c Quæ. delet Petrus, Paulus, licet fateatur legi in vulg. et Thuan. Legitur etiam in omnibus nostris trium diversarum collectionum mss. Vind., Veron. et Vat. Isid. Ille alter Petrus est Petrus Mongus pariter Alexandrinus, Paulus vero et Joannes fuere Paulus Ephesinus, et Joannes Apamensis.

^d Vulg., fecisse. Veron., tenendi esse, mendose, pro tendisse.

^e Vat. Isid. 630 cum Merlino, nec ante conventus, nec postea provocatus

^a Quæ. in marg. Al., si ita.

^b Sic nostri codd. et vulg. Conc. Quesnellus, vel potius.

^c Vulg. Conc., id quoque pariter; et in marg., par est.

^d Ita potiores codd., Vind., Thuan. et Veron. Affines sunt Vat. Isid. et vulg. Merlino, nisi quod pro divisuros habent divisuri sunt. Vulg. Conc., se sunt divisuri, id jam dudum. Quæ.: Si autem pretendunt a Romana se Ecclesia excusuros, hoc jam dudum.

^e Cod. Vind., Euphemium; Veron., Euphemium; et ita semper deinceps. Post aliquanto, nec novit eam in vulg. Conc.

^f Oron. cod., instituit.

^g Veron. 46 delet ut, et statim prosequitur cum Vind.: quos licet quemlibet locum secundum regulam.

cum auctoritas divina dicat: *Non solum qui faciunt prava reos esse, sed et qui consentiunt facientibus* (Rom. 1, 32)? Quibus canonibus, quibus regulis Callendion exclusus est, vel primi urbium diversarum catholici sacerdotes? Qua traditione majorum apostolicam sedem in iudicium vocant? **336** An secundæ sedis antistites, et tertie cæterique bene sibi concilii sacerdotes depelli debuerunt, et qui exstitit religionis inimicus depelli non debuit? Viderint ergo alii alios habent canones quibus suas ineptias exsequantur.

CAP. IV. — Cæterum isti, qui sacri, qui ecclesiastici, qui legitimi celebrantur, non solum sedem apostolicam ad iudicium vocare non possunt: et Constantinopolitanæ episcopus civitatis, quæ utique per canones inter sedes nullum nomen accepit, in B communionem recidens perfidorum, non debuit submoveri? An qui homini^b mentiti dicuntur imperatori, et imperatorem lassisse perhibentur, depelli debuerunt; et in Deum, qui summus ac verus imperator est, Acacium delinquentem, sinceramque communionem divini sacramenti cum perfidis miscere studentem, secundum synodum, in qua hæc est damnata perfidia, non oportebat excludi? Sed velint, noliunt, ipsius iudicia antiqua canonum constitutione firmantur. Sed religiosi viri atque perfecti secundum canones concessam sedi apostolicæ potestatem nimirum conantur eripere, et sibi eam contra canones usurpare contendunt. O canonum magistros atque custodes! nobis nullum fas est inire certamen cum hominibus communionis alienæ, divina Scriptura prædicante: *Hæreticum hominem post primam et secundam correptionem devota, sciens^d, quod perverus est huiusmodi, proprio iudicio damnatus* (Tit. III, 10). Ecce cognoscant quia non solum ab alio, sed a se quoque ipso damnetur hæreticus! Illud autem nimis est impudens, quod Acacium veniam postulasse conflagunt, et nos exstitisse difficiles. Testis est frater vester, filius meus, vir illustris Andromachus, quia et a nobis abundanter instructus est, ut cohortaretur Acacium, deposita oblatione, respiscere, et ad sedis apostolicæ remeate consortium, quique se sub iurejurando^e magnis cum eodem molitionibus

A egisse testatur, nec ad ea, quæ recta sunt, potuisse deflecti, sicut rerum probatur effectum. Certe proferatur indicium, quando miserit, quando veniam postularit, correctionemque suam nobis promiserit exhibendam. **337** Nisi forte hunc animum gessit, quem successores ejus habere perspicimus; ut^g tamen veniam etsi postulet, sic sibi vellet impendi, ut nihilominus in errore persisteret: ubi utique non tam a nobis recipi videretur, quam in suam potius nos traduceret pravitatem. Quem reatum se confessuros asserunt ante certamen? si reatus est, utique corrigendus est; si corrigendum non putant, fallaciter se reatum^h perhibent profiteri: nisi, quod est infelicius, cum et fatentur reatum, et non æstiment corrigendum. Illud quoque ridere me libuit, quod ait: si B *neceesse fuerit veniam postulare*; existimans nimirum tunc se necessario veniam peccati postulare, si ei concedamus ne peccare desistat, immo etiam, quod absit, cum eodem consentiamus nos quoque peccare. Nescio inter quæ prodigia mundi hæc vox possit admitti. Remitti culpa de præterito potest, correctione sine dubio subsequente. Nam si deincepsⁱ sinitur mansura perversitas, non est benignitas remittentis, sed consentientis^j assentatio. Non mirum si isti sedem beati apostoli Petri blasphemare præsumant, qui talia portentia vel corde gerunt, vel ore diffundunt, et nos insuper superbos esse pronuntiant, cum eis prima sedes quidquid est pietatis non desistat offerre, illi^k etiam ipso protervo se spiritu subjugare posse confidunt. Sed captos mente facere ista non mirum est. Sic phrenetici^l solent medicantes quosque vel hostes putare, vel cedere. Quæro tamen ab his iudicium quod prætendunt, ubinam possit agitari? an apud ipsos, ut iidem sint inimici, testes et iudices? Sed tali iudicio nec humana debent committi negotia, nedum divinæ legis integritas. Si quantum ad religionem pertinet, non nisi apostolicæ sedi juxta canones debetur totius summa iudicii; sic quantum ad sæculi potestatem, illa a pontificibus et præcipue a beati Petri vicario debet cognoscere, quæ divina sunt, non ipsa eadem judicare. Nec^m sibi hoc quisquam potentissimus sæculi, qui tamen christianus est, vindicare præsumit, nisi religionem forsitan

^a Edit. Conc. delent non solum; sed non ita nostri, nec Quesnelli codices.

^b Veron. et Vat. Is. cum editis, *mentitus dicitur*.

^c Thuan. cod., *ipsius iudicio antiqua canonum constituta firmantur*. Vulg. Conc., *ipsius iudicio antiquæ canonum constitutiones firmabuntur*. Addit Quesn. in margine: *Codicis Oxoniensis lectionem confirmat similis margini Labbeanæ editionis Conciliorum inscripta ex ms. codice, et totius ratiocinii pontificii series*. Ita etiam nostri codd. Solum in Veron. habetur *firmantur*, et in Vat. Isid. cum Merl., *firmabuntur*.

^d Vulg. Conc. cum mss. Ver. et Vat. Is., *quod huiusmodi delinquit, proprio*. Mox Quesn., *en recognoscant*.

^e Vind. et Veron., *magis*.

^f Sic nostri codd. mss. et vulg. Conc. Quesnellus, *deflectere*. Mox, pro *iudicium*, vulg. cum Thuan. cod., *iudicium*, minus bene. Dein *veniam* cum omnibus nostris mss. et vulg. inseruimus.

^g Quesnellus, *tametsi veniam sibi postulet*. Vind.,

D *tamen eo si; correximus tamen etsi*, a qua modicum discrepat vulg. Conc., *tamen si veniam postulet*. Concinit etiam cod. Veron.

^h Quesn. inserit non, minus recte. Sequentia quod ait, *si necesse fuerit*, etc., non de Acacio, uti nemo credidit, sed de Euphemio, cui hac in epistola Gelasius respondet, intelligenda sunt.

ⁱ Vind. et Labb. in margine, *fingitur*.

^j Vulg. Conc., *assensio*. Vind. et Ver., *annuntiatio*.

^k Sic cum ms. Vind. Affinis est cod. Veron., *illi etiam protervo*. Vulg. Conc., *illi eam ipso protervo*. Quesn., *illi eam protervo*.

^l Quesn. addit *quique*, refragantibus aliis vulg. ac potioribus nostris codd.

^m Cod. Veron., *ille*; ac postea, *non ipse*.

ⁿ Quesn., *si hoc*; et dein, *persequeatur*. Prætulimus vulg. Concil., concinentibus mss. Veron. et Vat. in quibus solum sicut et in Vind. mendose legitur *persequeutes*. Dein pro *servent*, nisi respiciant, apud Quesn., *reserrent*; nisi respiciant.

persequens. Quid tamen dicerent, si non chartis suis in omnibus **338** vincerentur? Ineptias itaque suas sibi servant, nisi respiciant, potius cogitantes Christi vocem non esse superfluum, quæ confessioni beati Petri apostoli inferni portas nunquam prævalituras asseruit. Quapropter non veremur ne apostolica sententia resolvatur, ^a quam et vox Christi, et majorum traditio, et canonum fœcit auctoritas, ut totam potius Ecclesiam semper ipsa dijudicet. Sed cogitent magis, si quis in eis religionis est sensus, ne pravitatem suam nullatenus deponentes, apud Deum hominesque sedis apostolicæ constitutione perpetua damnentur. Sic autem dicitur fuisse definitum, ut deinceps de negotio nihil dicatur, quasi vel nunc eos, quemadmodum novistis, meo duxerim nomine specialiter alloquendos. Neque plane cum istis non corrigentibus ineunda congressio, quemadmodum cum aliarum quoque hæresum sectatoribus dimicatio renuenda. ^b Vos autem salvos et hospites quantocius huc reverti, continuis Divinitatem votis expetimus.

CAPITULUM XLIX.

^c *Epistola sancti Gelasii episcopi ad Anastasium imperatorem.*

CAP. I. — Famuli vestræ pietatis, filii mei Faustus magister et Irenæus viri illustres, atque eorum comites publica legatione fungentes ad Urbem reversi, clementiam vestram ^d dixerunt quæsisse cur ad vos meæ salutationis scripta non miserim. Non meo fautor instituto; sed cum directi dudum de partibus Orientis vel videndi me licentiam sibi vestris præceptionibus abnegatam, tota urbe disperserint, a litteris credidi temperandum, ne onerosus potius quam officiosus existerem. Videtis igitur non mea dissimulatione provenisse, sed competentis fuisse cautelæ, ne respicientibus animis molestias irrogarem. Sed ubi serenitatis tuæ benevolentiam comperi, præfatis indicantibus humilitatis **339** meæ clementer expetisse sermonem, jam revera perpēdi ^e reputandum mihi non immerito si tacerem: quia, gloriose filii, et sicut Romanus natus, Romanum principem amo, ^f suspicio, colo; et sicut Christianus, cum eum qui zelum Dei habet, secundum scientiam veritatis habere desidero; et qualiscunque apostolicæ sedis vicarius, quod ubicunque plenæ fidei catholice

A deesse comperero, pro meo modulo suggestionibus opportunis supplere contendo. Dispensatione enim mihi divini sermonis injecta, *Vae mihi est, si non evangelizavero* (I Cor. ix, 16). Quod cum Vas electionis beatus apostolus Paulus formidet et clamet, multo magis mihi exiguo metuendum est, si divinitus ^g inspirato et paternæ devotione transmissio, subtraxero ministerium predicandi.

CAP. II. — Pietatem ^h tuam precor, ne arrogantiam judicet divinæ rationis officium. Absit, quæso, a Romano principe, ut intimatam suis sensibus veritatem arbitretur injuriam. Duo sunt quippe, imperator auguste, quibus præcipaliter mundus hic regitur, auctoritas sacrata pontificum, et regalis potestas: In quibus tanto gravius pondus est sacerdotum, quanto **B** etiam pro ipsis regibus ⁱ hominum in divino reddituri sunt examine rationem. Nosti etenim, filii clementissime, quoniam licet præsideas humano generi dignitate, verumtamen præsulibus rerum divinarum devotus colla submittis, atque ab eis causas tuæ salutis ^j expetis, inque sumendis cælestibus sacramentis, eisque, ut competit, disponendis subdi te debere cognoscis religionis ordine, potius quam præesse, ^k itaque inter hæc ex illorum te pendere iudicio, non illos ad tuam redigi velle voluntatem. ^l Si enim, quantum ad ordinem publicæ pertinet disciplinæ, cognoscentes imperium tibi superna dispositione collatum, legibus tuis ipsi quoque parent religionis antistites, ne vel in rebus mundanis exclusæ videantur obviare sententiæ; quo, oro te, decet affectu eis **C** obedire, qui ^m prærogandis venerabilibus sunt attributi mysteriis? **340** Proinde sicut non leve discrimen incumbit pontificibus siluisse pro Divinitatis cultu quod congruit, ita his, quod absit, non mediocre periculum est, qui cum debeant parere, despiciunt; et si cunctis generaliter sacerdotibus recte divina tractantibus fidelium convenit corda submitti, quanto potius sedis illius præsulis consensus est adhibendus, quem cunctis sacerdotibus et divinitas summa voluit præeminere, et subsequens Ecclesiæ generalis iugiter pietas celebravit? Ubi pietas tua evidenter advertit nunquam quolibet penitus humano consilio elevare se quemquam posse illius privilegio vel confessioni, quem Christi vox prætulit universalis, quem Ecclesia

^a Quesn., quoniam et vox; ac dein, fulsit pro fœcit; **D** postea vero, Ecclesiam ipsa, deleta semper. Vulg. lectionem cum optimis nostris codd. revocavimus.

^b Hæc postrema verba Commonitorium non ad unum Faustum, sed etiam ad Irenæum legationis officio fungentes, ut ex sequenti epistola cognoscimus, directum ostendunt.

^c Legitur in iisdem codd. in quibus præcedens Commonitorium.

^d Merlin. cum Vat. Is. 630, quæsisse dicuntur.

^e Vulg. Conc., imputandum.

^f Vulg. cum mss. Thuan. et Vat. Is., suspicio. Dein cum prætulimus auctoritate præstantiorum codd. Vind. et Veron. Editi, cum eo; qua lectione recepta, Harduinus monuit postea legendum fortassis pacem habere.

^g Vulg. Conc. cum Vat. Isid. et cod. Merlini, in-

spiratum; et postea transmissum.

^h Quesn. inserit ergo; delent nostri codd. et vulg.

ⁱ Vulg. pro; hominum habent Domino.

^j Merl. cum ms. Oxon., expectas. Vat. Is. et secunda manu in Veron., expectes; at prima manu expectis, mendose, pro expetis.

^k Codd. Vind. et Veron., itaque inter hæc illorum. Vulg. Conc. ad sensum eliciendum præfixo puncto repetunt verbum nosti, et sic habent: Nosti itaque inter hæc ex illorum. Nos interpunctione mutata, et retenta præpositione ex, sensum cum laudatis præstantioribus codicibus satis æquum expressimus. Quesn. itaque tua interest ex illorum.

^l Ita cod. Veron. cum Vat. Is. Merl. et vulg. Conc. Quesnellus, sicut enim.

^m Quesn. cum vulg. Conc., pro erogandis. Melior visa est mss. Veron. Vat. Is. et Merlini lectio.

veneranda confessio semper est et habet devota pri-
matem. Impositi a possunt humanis presumptionibus,
qua divino sunt iudicio constituta; vincit autem quo-
cunque potestate non possunt. Atque utinam sic
contra nitentibus perniciosa non sit audacia, quem-
admodum quod ab ipso sacre religionis auctore præ-
fixum est, non potest ulla virtute convelli: ^b *Firma-*
mentum enim Dei stat (II Tim. ii, 19). Nunquidnam
cum ab aliquibus religio infestata est, quantacun-
que potuit novitate superari; et non magis hoc in-
victa permanit, quo æstimata est posse succum-
bere?

CAP. III. — Desinant ergo, quæso te, temporibus
tuis quidam per occasionem perturbationis ecclesias-
ticam precipitanter ambire quæ non licent, ne et illa
qua male appetunt nullatenus apprehendant, et mo-
dum eum apud Deum hominesque non teneant. Qua-
propter sub conspectu Dei puræ, sincere, pietatem
tuam deprecor, obtestor, ^a exhortor, ut petitionem
meam non indignanter accipias; rogo, inquam, ut me
in hac vita potius audias deprecantem, quam, quod
absit, in divino iudicio sentias accusantem. Nec me
latus, imperator auguste, quod pietatis tue studium
fuerit in privata vita. Optasti semper fieri particeps
promissionis æternæ. Quapropter noli, precor, irasci
mihi, si te tantum diligo, ut regnum, ³⁴¹ quod
temporaliter assecutus es, velim te habere perpetu-
um; et qui imperas sæculo, possis regnare cum
Christo. Tuis certe legibus, imperator, pateris nihil
perire Romano nomini, ^d nihil admittis ingeri detri-
menti. Itane verum est, princeps egregie, qui non
solum presentia Christi beneficia, sed et futura de-
sideras, ut religioni, ut veritati, ut sinceritati catho-
licæ communionis et fidei, temporibus tuis patiaris
^e quæquam inferre dispendium? Qua fiducia, rogo
te, illic ejus præmia petitorus es, cujus hic damna
non prohibes? Non sint gravia, quæso te, quæ pro
tuae salutis æternitate dicuntur. Scriptum legisti:
Meliora sunt vulnera amici, quam oscula inimici (Prov.
xxvi, 6). Quæso pietatem tuam, ut quo affectu dicun-

A tur a me, eo tuis sensibus intumentur. Nemo pieta-
tem tuam fallat. Verum est quod figuratim per pro-
phetam Scriptura testatur: *Una est columba mea,*
^f *perfecta mea* (Cant. vi, 8). Una est christiana fides,
quæ est catholica. Catholica autem veraciter illa est,
quæ ab omnium perfidorum atque ^a ab eorum suc-
cessoribus consortibus sincera, pura, immaculata
communione divisa est. Alloquin non erit divinitus
mandata discretio, sed ^b miranda confusio. Nec ulla
causa jam superest, si hoc in quolibet contagio volue-
rimus admittere; ^c ne cunctis hæresibus aditum jan-
nuamque pandamus: *Qui enim in uno offenderit, om-
nem reus est* (Jac. ii, 10): Et, qui minima spernit,
pauculum deiecit (Eccl. i, 1).

CAP. IV. — Hoc est quod sedes apostolica magnopere
B ⁱ precævet, ut quia mundo radix est Apostoli glo-
riosa confessio, nulla rima pravitate, nulla prorsus
contagione maculetur. Nam si, quod Deus avertat, et
quod fieri non posse confidimus, tale aliquid prove-
niret, ^k vel cui jam resistere auderemus errori, vel
unde correctionem errantibus posceremus? Proinde
^l pietas tua unius civitatis populum negat posse com-
poni. Quid nos ³⁴² de totius orbis terrarum sumus
universitate facturi; si, quod absit, nostra fuerit
prævaricatione deceptus? Si totus correctus est mun-
dus, profana patrum suorum traditione ^m despecta,
quomodo non corrigatur unius civitatis populus, si
predicatio fida succedat? Ergo, gloriose imperator,
ⁿ nolo ego Ecclesiarum pacem, quam etiam si cum
mei sanguinis impendio provenire posset, amplector;
C ^o sed, precor te, cuiusmodi debeat esse pax ipsa, non
utcumque, sed veraciter christiana, mente libremus.
Quomodo enim potest esse pax vera, cui charitas in-
lémerata defuerit? Charitas autem qualiter esse de-
beat, nobis evidenter per Apostolum prædicatur, qui
ait: *Et charitas de corde puro, et conscientia bona, et*
fide non ficta (I Tim. i, 5). Quomodo, quæso te, *de*
corde erit puro, si contagio inficitur externo? Quo-
modo *de conscientia bona*, si pravis fuerit malique
commixta? ^p Quomodo *fide non ficta*, si maneat

^a Cod. Vind. et Ver., non possunt, male, ut ex con-
textu liquet.

^b Sic cum Merl. et vulg. Concil. omnes nostri
codd. ac etiam Thuan. Quesnelli, qui cum Oxon. re-
cepit fundamentum. Mox Veron. ms.: Nunquidnam
aliquibus infesta religio est, quantumque potuit, minus
recte. Vind.: Nunquidnam cum aliquibus religio....
quantumque. Quesnelli lectionem confirmant vulg.
Concil. cum Vat. ls., ex quibus quantumque reposui-
mus, ubi Quesn. scripsit quantumque.

^c Quesn. omisit exhortor.
^d Vulg. Conc., nullum.... detrimentum. Vat. Isid.
cum Merlino, nulli admittis ingerere detrimentum.

^e Sic vulg. Conc., concitandis mss. Vind. et Ve-
ron., nisi quod inserunt non ante patiaris, repugnante
contextu. Quesn., quidquam inferri dispendium.

^f Cod. Veron. cum vulg. Conc. repetit una est.

^g Quesn., ab eorum successorum sincera. Vat. Isid.,
ab eorum successoribus communionem divisa est, Inter-
mediis omisiss. Lectionem antiquiorum codd. Vind.
et Veron. expressimus, cum qua concinnat vulg.
Conc., qui cum Merlino solum addunt atque antecor-
sorum. Malletus antea legi ab omnibus iniquis, sed

nulli codices suffragantur.

^h Veron. cum edit. Conc., miseranda.

ⁱ Ita vulg. Conc. et Vat. ls. Concinnat ceteri no-
stri codd. Veron. et Vind., qui solum mendose habent
nec pro hæ. Quesn., ut cunctis. Post pauca Veron. et
Vat., decidit.

D ^j Merlino. cum Vat. Isid., prætaxavit. Mox apud
Quesn., quia munda radix est, Apostoli gloriosa con-
fessio nulla, etc. Nostros codd. Veron. et Vat. ac
vulg. Conc. secuti sumus. Oxon. delet nulla rima pra-
vitate; et post pauca habet fieri posse non credimus.

^k Merlino, vel unicuique. Vat. ls., vel cuiquam resi-
stere. Vulg. Conc., unde cuiquam resistere.

^l Vulg. Conc. cum Vat. ls. et Merl. inserunt si,
Quesn. cur. Utrumque delent codd. Vind., Thuan. et
Veron. Mox editi, negat pacem posse.

^m Quesn., contempta. Dein, pro fide, Merl. cum
Vat. ls., fidei.

ⁿ Labb. in marg., non negligo. Mox, post pacem,
Quesn. inserit turbare; delevisimus cum mss. Vind.,
Veron. et editis.

^o Sic potiores codd. et vulg. Conc. Quesnellus cum
Vat. ls., quomodo.

sociata cum perfidia? Cum cum a nobis ampe jam dicta sint, necesse est tamen incessabiliter iterari, et laudiu non taceri, quandiu nomen pacis obtenditur; ut nostrum non sit (ut invidiosus jactatur) ^a facere pacem, sed talem velle nos doceamus, qualis et sola pax esse, et praefer quam nulla pax esse monstratur? Eutychianum certe dogma, contra quod apostolicam sedis cautela pervigilat, si creditur salva catholica fidei veritate posse constare, promatur, assatur, et quantalibet viribus astruatur; ut non solum per seipsum quam inimicum aī fidei christianae possit ostendi, sed et quantas et quam lethales hereses in sua continet colluvione ^b monstrari. Si autem, ut magis confidimus, a catholica judicatis mentibus excludendum, quomodo te, cur non et contagia simul eorum qui hoc probantur esse polluti decernitis refutanda? cum dicat Apostolus: *Non solum qui non faciendū faciunt, reos videri, sed etiam qui consentiunt facientibus* (Rom. 1, 32). **343** Proinde, sicut non potest, perversitatis communicatore suscepto, non pariter perversitas approbari, sic non potest refutari perversitas, complices et sectatores perversitatis admissos.

CAP. V. — Legibus certe vestris criminum concilii, exceptoresque latrocinantium pari iudiciorum pena constringuntur; nec experti facinoris estimatur, qui licet ipse non fecerit, ^a facientes tamen in fœdus familiaritatemque receperit. Proinde cum Chalcedonense concilium pro fidei catholicae atque apostolicae veritate communionem celebratum, damnaverit Eutychetem, ^d delestandi furoris auctorem, non satis habuit, nisi ut pariter ejus quoque consortem Dioscorum emerosque percelleret. Hoc igitur modo (sicut in unaquaque heresi, vel factum semper, vel fieri non habetur ambiguum) successores eorum Timotheus,

^a Ita omnes codd. et editi. Quesn., *velle pacem*; et dein, *propter quam nulla*. Mox, *pro monstratur*, vulg. Conc., *monstratur*.

^b Quesn., *monstratur*; et post pauca, *ut magis credimus*. Praestantiores codd. Vind. et Veron. cum aliis vulgaris praetulimus.

^c Vulg. Conc. cum Vat. Is., *facientis tamen familiaritatem fœdusque receperit*. Veron. et Vind. lectionem textus praeferrunt, *deleta praepositione in*, ob quem defectum in aliis codd. pro *facientes* emendatum fuit *facientis*.

^d Solus Quesn., *damnati furoris*.

^e Quesn., *non viritum, singulariter*. Vulg. Conc. cum Vat. Is., *non viritum propter singulos*, deletis intermediiis vocibus *singulariter*, nominatim unusquisque pro parte sua. Haec quoque voces ignorat cod. Veron. Vind. autem recipit. Horum vero praestantissimorum codicum auctoritate adverbium *viritum* in suum locum transtulimus. Cum iisdem expunxissemus etiam negativam particulam, et cum Veron. mox scripserimus *sed et*. Sed idem Gelasius in epistola sequenti, c. 2, totus in eo est, ut probet non fuisse necesse viritum cogere synodos; et c. 5, Timotheum ac Petrum non repetita synodo, sed auctoritate tantummodo sedis apostolicae fuisse damnatos prodiit. Hinc particulam non cum aliis codd. et vulg. retinimus. Quae tamen si expungenda esset, hunc locum intelligere oportet de synodis Romanis, quae ex more in gravioribus causis cogebantur, et in quibus eos fuisse damnatos

A Petrus, atque alter Antiochenus Petrus, ^a non singulariter, nominatim, unusquisque pro parte sua, viritum propter singulos quoque rursus facto concilio, sed synodi semel acta regula consequenter elisi. Quemadmodum ergo non apparet evidenter etiam cunctos simili tenore constringi qui eorum communicatores et complices existerant, atque omnes omnino a catholica atque apostolica ^d merito communione discerni? Hinc Aecium quoque jure dicimus a nostro consortio submovendum, qui maluit in sortem transire perfidiam, quam in catholica et apostolica ^e communionis sinceritate constare, cum fere triennium, ne in id veniret apostolicam sedis epistola doceatur competentem instructus. Postquam vero communione

344 est factus alienus, non potuit nisi a catholica et apostolica mox societate ^b praecidi: ne per eum, si vel paululum cessarem, nos quoque subitas videremur contagia perdidimus. Sed revera, vel tali perculsus pena respicit correctionem promissi, emendavit errorem? ^c aut ille tractatus lenius vulnerat coerceri, qui etiam verbera dura non seuit? Quo in sua perfidia et damnatione moriente, tam ejus in ecclesiastica recitatione non potest nomen ascribi, quam externae contagium non debet communicationis admitti. Quapropter ^f aut doceatur ab haeretica participatione sincerus, quodum se ille permisit communioni, aut cum iisdem non potest non repelli.

CAP. VI. — Sic autem susurrant Orientis episcopi; quod ad eos sedes apostolica, ^h non ista conscripserit, quasi vel ipsi de recipiendo legitime Petro sedem apostolicam suis literis fecerint certiorum; vel hujus receptionis inconditae non jam pariter complices existissent: ⁱ quem sicut non possunt docere ab haeretica pravitate fuisse purgatum, ita se haeticorum nullatenus poterunt excusare consortes. Qui si fortassis astruxerint quod ad apostolicam sedem de susceptione Petri

nihil dubii est. Cum enim harum synodorum gesta tribuerentur auctoritati sedis apostolicae, hujus auctoritate solummodo illi damnati dici poterunt, non repetita synodo, nimirum generali, vel alia speciali, quam in sua causa defuisse Aecium opponebant. Vide c. 1 epistolae sequentis.

^f Quesn. delet merito.

^g Idem, *sinceritatis communione cum solo cod. Oxon.*; ac dein, *triennio*: vulg. Conc., *per triennium*.

^h Solus Quesn. inserit *sedis*: delent nostri codd. ac etiam Thuan.

ⁱ Sic codd. Vind. et Veron. cum vulg. Concilio. Quesn., *an ite...* coluit. Vat. Is., *vulnerat*. Merlin., *vuluit*; et utriusque paulo post *muniente* pro *moriente*.

^j Ita cum vulg. Conc. praestantiores codd. etiam Thuan. Quarantius, *aut doceantur... sincer...* non posse repelli: Mox vulg., cum Thuan. et Vat. Is., *si autem*.

^k Solus Quesn., *non conscripserit*.

^l Quesn., *quam sicut non possunt dicere ab haeretica pravitate fuisse purgatum*. Vind. et Veron. mss., *quam si verum possunt docere...* purgatum. Idem habet Thuan., nisi quod praefert si vere pro si verum; utrumque mendose, pro sicut non, quam emendationem exigente contextu approbant Vat. Is. et Merlinus. Concinunt vulg. Conc., in quibus vere adiecitur: *Sicut vere non possunt*.

per Acacium cuncti consona ^a voluntate retulerint, **A** id pati ratione potuisses; ad Divinitatis puram sinceramque devotionem, ut tibi plebs subdita redigatur, conscientiae tuae non putas interesse? Postremo ^c si unius populi civitatis animus non putatur offendi ne divina, ut res postulat, corrigantur, quanto magis ne divina offendantur catholici nominis universi piam fidem nec ledere debemus omnino, nec possumus? Et tamen fidem poscunt se nostra voluntate sanari. Competentibus ergo se sinant curari posse remediis: alioquin, quod absit, in eorum **346** transeundo perniciem, cum illis perire possumus, ipsos vero salvare non possumus. Jam hic quid sit magis sequendum, sub divino iudicio vestrae conscientiae derelinquo: utrum, sicut nos optamus, simul omnes certam redeamus ad vitam; an, sicut illi poscunt, manifestam tendamus ad mortem. Sed adhuc apostolicam sedem sibi medicinalia suggerentem, superbam vocare arrogantemque contendunt. Habet hoc qualitas saepe languentium, ut accusent medicos congruis ^b eos observationibus ad salubria revocantes, magis quam ut ipsi suos noxios appetitus deponere vel reprobare consentiant. Si nos superbi sumus, qui animarum remedia convenientia ministramus; quid vocandi sunt qui resultant? Si nos superbi sumus, qui obediendum paternis dicimus constitutis; qui refragantur, quo appellandi sunt nomine? Si nos elati sumus, qui divinum cultum puro atque illibato cupimus tenore servari; qui contra Divinitatem quoque sentiunt, dicant qualiter nuncupentur. ^d Sic et nos ceteri qui in errore sunt aestimant, quod eorum non consentiamus insaniae. Ubi tamen spiritus superbiae veraciter pugnet et consistat, veritas ipsa iudicat. ^e *Explicit papae Gelasii ad Anastasium principem.*

Cap. VII. — Quod si mihi persona populi Constantinopolitani proponitur, per quam dicatur nomen scandali, id est, Acacii, non posse removeri, taceo quia et haeretico quondam Macedonio pulso, et Nestorio nuper ejecto, plebs Constantinopolitana catholica manere delegerit, potiusquam ^f majorum praesulum damnatorum a defectione retineri. Taceo quod ab iisdem ipsis damnatis praesulibus, a quibus baptizati fuerant, in fide catholica manentes, nulla sint exagitatione turbati. Taceo quod pro rebus ludicris populares tumultus nunc etiam vestrae pietatis auctoritas refrenari, atque ideo multo magis pro salute animarum suarum necessario vobis Constantinopolitanae civitatis obtemperat multitudo, si eam ad apostolicam et catholicam communionem vos principes reducat. Etenim, Imperator auguste, si contra leges publicas aliquid, quod absit, quispiam fortasse tentaret, nulla

347 CAPITULUM L.

^a *Epistola Gelasii Papae ad episcopos Dardaniae.*

¹ *Rationis reddenda; Acacium a sede apostolica communitate anteriorum editionum lectionem revocavimus.*

^b Veron. cum vulg. Concil. delet eos, et dein cum Vind. delet magis.

^c Sic cum vulg. Conc. optimus cod. Veron., melius quam, apud Quesn. et alios codd., *Sic nos et ceteri.*

^d Hanc clausulam habent codd. Vind. et Veron., qui in iisdem lectionibus fere consentiunt.

^e Duplex est hujus epistolae forma, altera brevior, auctor

^f Notat Quesnellus in margine: *Titulus ille melius soli debetur Thuanæ mss., in quo deest tam prior illa epigraphe, quam posterior; ita ut nec a quo, nec ad quos datum sit scriptum hujusmodi indicet.* Hac de causa intelligitur, cur Hincmarus Laudunensis tom. II, pag. 373, quædam hujus epistolae testimonia alleget hoc titulo: *Ex epistola Gelasii ad Anastasium principem.* Aliquo nimirum codice hujus collectionis usus est, in quo uti in Thuan. cum deest hujus epistolae inscriptio, hanc datam putavit ad eundem Anastasium principem, ad quem præcedens missa fuit. In utroque nostro cod. Vind. et Veron. deest prima epigraphæ epistola Gelasii, etc; secunda vero *Rationis reddenda* usque ad damnatum præfigitur sic: *Incipit rationis reddenda; integra vero hæc eadem epigraphe in fine epistolæ appenditur; Explicit rationis reddenda, etc., ubi subauditur exemplar.*

^a Vulg. Conc., voce. Dein pro voce Veron. Vat. Is. et Merl., vice.

^b Quesn., vel huic. Dein Oxon., unius communionis.

^c Vulg. Conc., de utraque parte.

^d Quesn., quod Ecclesiarum et catholicae communionis discretionem præculcat, ut sincera pax communionis, et fidei reparetur unitas. Prætulimus lectionem vulg. cum qua fere concinunt codd. Vind., Veron. Vat. Is. atque Thuan. Solum Vat., Vind. et Veron. habent a catholicae communionis, ubi videtur suppleendum compage, vel aliquid simile.

^e Quesn., nullo nostro cod. nec vulg. suffragantibus, insillat; quis rapinam rerum ecclesiasticarum posse. Lectionem codicum licet mendosam credamus, ex arbitrio mutare nolumus. Eadem apud Merl. legitur, nec non in editione Conc., quæ solum delet alterum quis ante rapina.

^f Quesn., amore præsulum damnatorum ac defectione. Omnes nostri codd. et vulg. delent amore, ejusque loco habent majorum. Prætulimus cum mss. Veron. a defectione, pro quo vulg. cum Vat. Is., affectione. Mox cum nostris codd. adjecimus ipsis. Vulg. Conc. delent a quibus, et habent quod qui ab eisdem.

^g Quesn. cum Oxon., si unus populi non putatur debere offendi, ne divina auctoritates, ut res postulat, corrigantur; et in margine notat, forte collidantur; ac dein ante piam inserit cultores. Codicum auctori-

petenter fuisse damnatum; nec posse quemquam sine discrimine animæ suæ ejus communionis participem effici.

Dilectissimis fratribus universis episcopis per Dardaniam constitutis GELASIUS.

CAP. I. — Valde mirati sumus quod vestra dilectio, quasi novam et veluti difficilem questionem, et adhuc tanquam inauditum quidpiam nosse ^a desiderat quod Eutychnianæ pestilentiae communicatores, non habentes quid pro suæ perditionis obstinatione respondeant, frequenti jam ratione convicti, ^b sola contentione submurmurant: non quia sit alicujus momenti quod garriunt, nec inveniunt penitus quid loquantur. Ubi magis eos, qui catholicis sensibus instituti sunt, adhuc hæcere ^c miramur, quam illos qui a veritate exciderunt, et ab antiqua Ecclesiæ traditione sunt devii, ^d profanas vocum novitates, et ineptias caducæ perversitatis obtendere. Quibus eos vestra **348** dilectio retulit faciliare, ideo Acacium non putare jure damnatum, quod non a speciali synodo videatur fuisse dejectus, et insuper dementiam suæ vanitatis ^e accumulare pueriliter, adicientes: *Præcipue pontificem regie civitatis.* Quapropter stultitiam respuentes inanum querelam, percurrere vos oportet ab ipsis beatis apostolis, et considerare prudenter quoniam patres nostri, catholici videlicet doctique pontifices, in unaquaque hæresi quolibet tempore ^f suscitata, quidquid pro fide, pro veritate, pro communione catholica atque apostolica secundum Scripturarum tramitem prædicationemque majorum facta semel congregatione sanxerunt, inconvulsum deinceps voluerint firmumque constare; nec ^g in eadem causa denuo quæ præfixa fuerant retractari quolibet recenti presumptione permisit; sapientissime providentes, quoniam si decreta salubriter cuiquam liceret iterare, nullum contra singulos quosque prorsus errores stabile persisteret Ecclesiæ constitutum, ac semper iisdem ^h furoribus recidivis omnis integra

auctor altera. Brevior continetur non solum in mss. hujus collectionis, verum etiam in Veron. 46 et in codicibus Isid., in quos ex hac nostra collectione a Pseudo-Isidoro traducta fuit. Hujus fragmentum, quod incipit a capite quarto *Nec plane tacemus*, insertum est in mss. additionum Dionysii. Auctor vero est in mss. præstantissimæ collectionis, quam Avellanam vocavimus: cujus auctoritate additamenta ipsi Gelasio curis secundis tribuenda in præmisso tractatu, part. III, c. 14, § 4, ostendimus; ibique harum additionum occasione, in quibus Gelasio nos pro apostolica sede accepit, hæc de re fusius disseruimus, quam in notis ad hoc caput constituendam receperamus, tom. I, pag. 587. Merlinus e cod. Isid. breviorem formam ante Quesnellum exhibuit; editiones vero Conciliorum post Romanam Epistolarum Romanorum pontificum formam auctiorem representant. Variantes, quæ in margine Conciliorum Labbei notantur ex Justelli codice, cum Vat. Isid. exemplo concinentes, eum quoque Isidorianum codicem fuisse declarant.

^a Tres nostri codd., Vind., Ver. et Vat. 630, *desiderans*; Merl., *desideratis*.

^b Vulg. Concil., *misera contentione*; et post pauca, *sed quia non inveniunt*.

A definitio turbaretur. Nam si limitibus etiam præfixis positarum semel synodaliū regularum, non cessant elisæ pestes, resumtis certaminibus, contra fundamentum sese veritatis attollere, et simplicia quæque corda percutere, quid fieret si subinde fas esset perfidis inire concilium? cum ⁱ qualibet illa manifesta sit veritas, nunquam desit quod perniciose depronant falsitas; etsi ratione vel auctoritate deficiens, sola tamen intentione non cedens. Quæ majores nostri **349** divina inspiratione cernentes, necessarie præcaverant; ^j ut quod contra unamquamque hæresim coacta synodus pro fide, communione et veritate catholica atque apostolica promulgasset, non sinerent novis post hæc retractationibus mutilari: ne pravis occasio præberetur quæ medicinaliter fuerant statuta pulsandi; sed auctore cujuslibet insanix, ac pariter errore damnato, sufficere judicarunt ut quisquis aliquando hujus erroris communicator existeret, principali sententia damnationis ejus esset obstrictus, quoniam manifeste quilibet vel professione sua, vel ^k communione posset agnoscere.

CAP. II. — Et ut ^l brevitatis causa priora taceamus, quæ diligens inquisitor facile poterit vestigare, Sabellium damnavit synodus, nec fuit necesse ut ejus sectatores postea damnarentur singulas viritum synodos celebrari; sed pro tenore constitutionis antiquæ cunctos, qui vel pravitatis illius vel communionis exstiteret participes, universalis Ecclesiæ duxit esse refutandos. Sic propter blasphemias Arii, forma fidei communionisque catholicæ Nicæno prolata conventu, **C** Arianos omnes, vel quisquis in hanc pestem ^m sive sensu, sive communione deciderit, sine retractatione concludit. Sic Eunomium, Macedonium, Nestorium, synodus semel gesta condemnans, ulterius ad nova concilia venire non sivit; sed universos quocunque modo ⁿ in has blasphemias recidentes, tradito sibi limite synodali, refutavit Ecclesiæ; nec unquam recte cessisse manifestum est, qualibet necessitate cogente,

^c Vind. et Veron., *murmurant*.

^d Vulg. Conc., *profanasque... obediunt*.

^e Codd. Veron. et Vat. Isid. cum vulg., *accumulant*.

^f Quesn., *resuscitata*. Mox vulg. Conc. delent pro fide.

^g Cod. Veron. et Vat. Is., in hac eadem causa. Dein Veron., *sapientissime pervidentes*; vulg. Conc., *prævidentes*.

^h Vat. Is. et alius codex in margine Conc. Labbei, *furoris residui omnis, male. Dein limitibus etiam præfixis cum nostris codd. et vulg. scripsimus*; Quesnellus præterit etiam.

ⁱ Ita codd. Vind. et Veron. Quesnellus cum vulg. Conc., *quamlibet illa*. Merl. cum Vat. Is., *quamlibet illi*, Justelli codex *illius*. Post pauca vulg. Conc. pro *intentione* habent *contentione*, melius.

^j Veron. cum Vind., *ut contra... quod acta synodus*. Vulg. Concil., *ut quæ contra*. Isid. cum Merl., *coacta semel synodus*.

^k Cod. Vind., *communicatione*.

^l Voces brevitatis causa in auctiori editione vulg. Conc. deletæ, eo quod post prolixum additamentum haudquaquam congruerent.

^m Vulg. Conc., *sive consensu*; et dein, *conclui*.

ⁿ Vulg. Conc., in hæc consortia

* noviter quæ fuerant salubriter constituta temerasse. **A** Non autem nos latet in tempestate persecutionis Ariana plurimos pontifices de exiliis, pace reddita, respirantes per certas provincias, congregatis secum fratribus, Ecclesias composuisse **350** turbatas; non tamen ut illas synodi Nicænæ, quidquid de fide et communione catholica definiverat, immutarent, nec nova quemquam prolapsam dampnatione percellerent; sed illius decreti tenore, * nisi resipuisset, iudicavere damnatum, essetque consequens, ut, nisi corrigeret, damnationi proculdubio subiaceret. Quibus convenienter, ut dictum est, ex paterna traditione perpensis, confidimus quod nullus jam veraciter Christianus ignoret uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesia probavit assensus, ⁴ nullam magis exsequi sedem oportere præ cæteris, quam primam; quæ et unamquamque synodum sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit; pro suo scilicet principatu, quem beatus apostolus Petrus Domini voce perceptum, Ecclesia nihilominus subsequente, et tenuit semper, et retinet.

CAP. III. — Hæc dum Acacium certis comperisset indicibus * a veritate deviasse, diutius ista non credens, quippe quem noverat executorem sæpe necessarii dispositionis sui contra hæreticos exstitisse; per triennium fere litteris destinatis eundem monere non destitit, sicut per diversos missa [†] familiariter scripta testantur. Quibus ille primum tanquam dedito silentio nihil respondere proponens, tandem aliquando missis litteris proleitur se Alexandrino Petro, quem expetita apostolicæ sedis auctoritate executor ipse quoque damnaverat, absque apostolicæ sedis notitia communione permixtum. Beati autem Patri sedes, quem Alexandrinum Petrum [‡] se tantummodo damnasse, non etiam solvissæ noverat, non recepit:

* Idem vulg. Conc. et Merl., verbis ausibus. Vat. Is. habet tantum, ausibus.

[†] Sequentia secundis curis sic exhibita fuere, ut in vulg. Conc.: Propterea tempestate quoque persecutionis Ariana plurimi catholici sacerdotes... respirantes, sic cum catholicis nihilominus fratribus Ecclesias composuere turbatas, ut non tamen illius, etc.

[‡] Sic codd. Vind., Veron. et unus cod. Quæsnelli, qui omisit nisi resipuisset. Vulg. Conc., sed illius tenore decreti, nisi resipuisset, censerent esse damnatos. Quibus convenienter, etc. Idem est in Vat. Is. et apud Merlinum, nisi quod pro censerent habent iudicarent.

⁴ Vulg. Conc., non aliquam.

* Idem vulg. Conc., a communione catholica. Vat. Is. cum Merl., a veritate apostolica.

[†] Vulg. Conc., frequenter. Mox Vat. Is., quibus ille dum primum... proponeret. Merl. idem habet, nisi quod pro dedito habet debito. Vulg. Conc., quibus ille cum debito silentio ita non responderet proponeret; et dein multa adduntur ex auctori hujus epistolæ exemplo, in quæ hæc Quæsnellus notavit: *Quæ fere pagine integre in aliis editionibus hic insertæ sunt, quæ tam in Ozon. et Thuan. codicibus quam Justelliano in Labbeanus Conciliorum editione citato desiderantur, paucis exceptis. Quæ quidem vel huc effunde translatæ sunt (filium enim orationis sensumque interceptant), vel fortasse omnino conficta: quod illis examinandum ad meliora properans relinquo.* Hæc ita scripsit, quia nullam notitiam habuit celeberrimæ collectionis Avellanæ, ex qua Gelasium hanc epistolam secundis curis non tam

atque ideo, ne per Acacium in Petri quoque consortium duceretur, ipsum quoque a sua communione submovit, et multis modis transgressorem a sua societate fecit alienum. **351** Hic si examinatio queritur, jam iudicio non erat opus, postquam litteris suis ipse confessus est [‡]. Si auctoritatis pondus inquiratur, Chalcedonensis synodi [†] tenore illius definitionis executio reperitur, quo damnati illic erroris communicator effectus, præfixæ nihilominus damnationis particeps existeret: quoniam idem ipse error, qui semel est cum suo auctore damnatus, in particeps quolibet præfixæ communionis effecto, et execrationem sui gestat, et poenam. [‡] Quo tenore Timotheus etiam, atque ipse Alexandrinus Petrus, qui secundam certe sedem tenuisse videbantur, non repelita synodo, sed auctoritate tantummodo sedis apostolicæ, ipso quoque Acacio postulante vel exsequente, [‡] probantur esse damnati. Quod si, utrum errori vel prævaricationi communicavit Acacius, forsitan dicatur oportuisse constare, breviter præbemus ad ista responsum: aut enim ipsi doceant Petrum veraciter legitimeque purgatum et ab omni hæreticorum contagione rite discretum, cum ei communicavit Acacius, si ejus communicatorem putant Acacium aliquatenus excusandum: [†] aut si, quod magis est verum, convenienter atque legitime Petrum non probaverint expiatum, restat ut ejus [‡] in expiatione fuerit et qui ei communicavit infectus.

CAP. IV. — Nec plane tacemus quod cuncta per mundum novit Ecclesia, quoniam quorumlibet sententia ligata pontificum sedes beati Patri apostoli jus habeat resolvendi, ut pote quæ de omni Ecclesia fas habeat judicandi, neque cuiquam liceat de ejus judicare iudicio. Si quidem ad illum de qualibet mundi parte canones appellari voluerint, ab illa autem nemine

reformasse quam antisse exploratum sit. Vide not. [†] in hoc caput, et tractatum de antiquis collectionibus, part. II, c. 41, § 4.

[‡] Addimus se cum codd. Veron. Vat. Is. et Merl. [‡] Vulg. Conc. ex auctori exemplo addunt: et ad legitimum iudicium vocatus adire pertinuit.

[†] Ita nostri codd. cum Merl. Quæsnellus, tenore illius executionis definitio continetur, quo damnato illic... existit... et execrationem suam. In vulg. Conc. ex auctore exemplo aliter hæc efferuntur: Tenor cum apostolica sede consentiens, et illius definitionis executione reperitur condemnati illic erroris communicator effectus, præfixæ nihilominus ibidem particeps damnationis apparuit, quoniam, etc.

[‡] Vulg. Conc., hoc tenore; et dein ante tenuisse addunt quoquomodo.

[‡] Codd. Vind. et Veron. cum vulg. Conc., probatur esse damnatus. Mox idem vulg. Conc. delent quod si usque ad ista responsum; et prosequuntur sic. Nunc autem ipsi doceant, etc.

[†] Vind. et Veron., aut, sicut magis.

[‡] Quæsn., impiatione. Vind., expiatione. Correximus cum Veron., Vat. Is. et Merl. Vulg. Conc. cum auctori exemplo: Petrum probare non potuerunt expiatum; propter quod etiam ad apostolicæ sedis iudicium Acacius vel venire, vel destinare non ausus est; restat ut in ejus communicatione fuerit et qui ei communicavit infectus. Non relicimus autem, quod cunctis, etc.

sit appellare permittitur. **352** * Quapropter constat A multis magis Acacio non licuisse fatebitur. Dicit ergo qua ipse synodo secunda sedis antistitem qualemcumque, certe catholicum, et a catholicis ordinatum, nec de catholica fide et communione aliquatenus impetium, duxerit excludendum; et hæreticum manifestum Petrum, sua quoque executione damnatum, catholicis pontificis permiserit ¹ subrogari. Qua synodo tertiæ sedis episcopum sanctum Calcedonensem fecit expelli, ac nihilominus eidem Petrum tam manifestum hæreticum, ut eidem palam ² nec se communicare prætenderet, sua passus est dispositione substitui? Qua denique per totum Orientem synodo, ejectis orthodoxis, nullo crimine maculatis, pravos quosque et criminibus involutos sua provisione supposuit? Quid synodo tot aliena privilegia nefandus populator invasit? Sed ³ libri non sufficienti si tragedias ejus, quas per Ecclesias totius Orientis exercuit, singillatim describere moliamur. An illud ipsius argumentum nobis æstuant opponendum, quod facinora sua in imperatorem ⁴ visus est jactare personam? Cur igitur, quando voluit, obstitit Basilisco Tyranno certe et hæretico vehementer infesto? Cur ipsi imperatori Zenoni, quia palam Antiocheno Petro nolui communicare, suam non subdidit voluntatem? Ecce potuit in aliis resultare, ⁵ si vellet. Annon Apostolus dicit: *Non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus* (Rom. 1, 32), reatu pariter sunt irrevocabiles? Sed ut ea quæ latius explicanda sunt omittamus, quid, quod ipse Zenon imperator suis litteris probetur caneta sese ex Acacii gessisse consilio, nec hoc eum fallere litteris suis ipse quoque testatur **354** Acacius, qui et eum nihilominus universa recta gessisse conscripsit, et suo consilio hæc eadem gesta non tacuit. Quasi vero tantum in Alexandrini Petri communionem Acacius prævaricator existeret, et non in omnibus, quos vel fecit, depulsis catholicis pontificibus, tanquam tyrannus, Ecclesiis quibuscunque

CAP. V. — Quod si quis hæc ab apostolica sede ⁶ vel secundum synodum acta reprehendit; præter quod prisca rerum probatione convincitur, interim

* Valg. Conc.: Quapropter cum satis constet Acacium... sententia sedis apostolicæ damnatum sine ulla ejus notione solvendi; dicant certe qua synodo hoc ille præsumperit.

* Quæst., jus habuit solvendi. Prætulimus codd. Vind. et Veron. consentientibus vulg. Conc. in quibus, et absolvendi.

* Valg. Conc., sanctæ memoriæ Flaviani pontificum congregatione damnatum. Mox addidimus sola cum Veron. et vulg. Conc. Dein Vat. Is. cum cod. Justelli pariter Isid., quia illic receptus non fuerat: ac post pauca submovit, et auctoritate, ut synodus. Vind. et Veron., et veritate, delecta præpositione pro.

* Quæst. delet in qua; cum omnibus nostris codd. et Merlino revocavimus. Dein hæc ille scribit in margine: *Linæ tres subsequentes usque ad Quod si quis hæc, etc., in vulgatis desunt; sed harum loco duæ fere paginæ habentur, quæ in utroque codice nostro mis. desiderantur. Variæ etiam sequentiæ leguntur. Hæc autem varietas ob insertam additionem necessaria fuit. Sic enim sequentiæ: Quapropter, inquit, si quis hæc secundum Chalcedonensem synodum hæc ab apostolica sede gesta reprehendit, propter quod et hæc, quæ superius astruximus (hæc additionem respiciunt) et multiplici potest ratione convinci, multo magis tamen Acacio non licuisse fatebitur ista tentare. Dicit ergo qua synodo Joannem secundæ sedis antistitem, etc.*

* Vat. Is. cum Justelli cod., vel secunda synodo: Merl., vel sancta synodo, utriusque male; vel enim hoc loco pro etiam accipitur. Mox Quæst., approbationis; nostri codd. Vind. et Veron., probationis.

* Val. Isid., Merl. et vulg. Conc., subrogandum. Mox in auctiori exemplo explicatius de catholico antistite subrogando quinque linæ adiciuntur, ob quas necesse fuit prosequi sic: Quia synodo tertiæ sedis episcopum Calcedonensem, idem expelli fecit Acacius. Nihilominus eundem Petrum, etc. Codex quoque Veron. delet sanctum ante Calcedonensem.

* Valg. Conc., necesse communicare. Hæc lectio forte respicit illi tractatus a Maffeo editi, ac Felici porperam attributi, ubi Acaciani opponebant: Sed imperator necessitatem cum Petro communicandi invenit Acacio. Vid. t. V Cod. Vén. editi. col. 192, d.

* Vat. Is., non sufficient.

* Valg. Conc., natus est.

* Ver. et Vind., si nollet, mendose; quod mendum in Vat. Is. emendatum fuit, sed noluit. Verior cor recto colligitur ex vulg. Conc., si vellet; similiter e. 6 scribitur; intelligere si vellet, ignorare non poterant. Idem vulg. Conc. omittunt sequentiæ an non usque ad irrevocabiles. Quæst. præteriens si vellet scripsit: resultare, an non? Apostolus, etc. Dein in vulg. Conc., quidquid ipse Zenon.

præponi; vel taliter præpositis perversa communione A
permixtus est, qui hoc ipso secundum canones fue-
rant ab ecclesiastica communione pellendi, quo se
passi sunt successores vivis sacerdotibus adhiberi.
Quis autem non perspicat christianus, quod catho-
licis pontificibus a propria sede dejectis, non nisi
hæretici potuerunt introduci? Quibus tamen cunctis,
vel auctor fuit Acacius subrogandis, vel subrogatis
communicator accessit, his^a utique qui a commu-
nitione hæreticorum nullatenus discrepabant. Cur ergo
vel cum hæc fieri videret, non, sicut sub Basilisco
jam fecerat, ad apostolicam sedem referre curavit:
ut si solus ipse non poterat, b junctis cum eadem
consiliis atque tractatibus apud imperatorem possent
quæ religioni competere allegari? Nam si Basili-
scus, ut dictum est, Tyrannus hæreticus, scriptis B
apostolicæ sedis vehementer infractus est, et a plu-
rimis revocatus excessibus; quanto magis legitimus
imperator, qui se catholicum videri volebat, potuit
cum apostolica sede cunctorum quoque pontificum
moderata suggestionem mitigari; præcipue cum ejus-
dem Acacii esset specialis fautor et amator, et qui
litteris suis tam ipsum Acacium, quam sanctum pa-
pam Simplicium magnis laudibus extulisset, c quod
hæretico constantissime restitissent? Cur tanto tem-
pore Acacius inter ista conticuit: nisi quia præpediri
nolebatur ullatenus, quæ desiderabat expleri.

CAP. VI. — Ponamus tamen, etiamsi nulla syno-
dus præcessisset, cujus apostolica sedes recte fieret
executrix; cum quibus erat de Acacio 355 synodus
ineunda? Nunquid cum his qui jam participes tene-
bantur Acacio et per Orientem totum catholicis
sacerdotibus violenter exclusis et per exilia diversa
relegatis, socii evidenter existebant communionis
externæ, prius se ad hæc consortia transferentes,
quam sedis apostolicæ scita consulerent? Cum qui-
bus ergo erat synodus ineunda? Catholici pontifices
fuerant undique jam depulsi, solique remanserant
socii perfidorum, cum quibus jam nec licebat habere
conventum, d dicente psalmo: *Non sedi in concilio
vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo* (Ps.
xxv, 4). Nec ecclesiastici moris est cum his qui pol-

lutam habent communionem, permixtamque cum
perfidis, miscere concilium. Recte igitur per Chalce-
donensis synodi formam hujusmodi prævaricatio re-
pulsæ est, potius quam ad concilium^e, quod nec
opus erat post primam synodum, nec cum talibus
haberi licebat, adducta est. Nam et quid ageretur de
fide catholica intelligere si vellent, ignorare non
poterant: cum viderent catholicos pontifices, nulla
synodi discussione, nullo concilio, præcipue cum
novas causas esse perpenderent, toto Oriente depelli:
et cæteri quid caverent, ex illorum qualitate f discer-
nere potuissent. Restat igitur ut illius partis eos
fuisse sit clarum, cui se post tot experimenta dede-
runt, meritoque ab apostolica sede cæterisque catho-
licis, non jam consulendi erant, sed potius notandi.
Risimus autem, quod prærogativam volunt Acacio
comparari, quia episcopus fuerit regis civitatis.
Nunquid apud Mediolanum, apud Ravennam, apud
Sirmium, apud Treviros multis temporibus non
constitit imperator? Nunquidnam harum urbium sa-
cerdotes ultra mensuram sibi met antiquitus deputa-
tam quidpiam suis dignitatibus usurparunt? Nunquid
Acacius ut Joannem qualemlibet hominem, catholi-
cum tamen, a catholicis ordinatum, de Alexandria
excluderet, Petrumque in hæresi jam detectum atque
damnatum, absque sedis apostolicæ 356 consulta-
tione reciperet, aliqua synodo saltem illic habita,
hoc audacter arripuit, ut Calendionem^g de Antiochia
depelleret, hæreticumque Petrum, quem ipse damna-
verat, absque notitia sedis apostolicæ rursus admit-
teret, aliqua synodo id fecisse monstratur? Si ceria
de dignitate agitur h civitatum, secundæ sedis et
tertiæ major est dignitas sacerdotum, quam ejus ci-
vilitatis, quæ non solum inter sedes minime numera-
tur, sed nec intra metropolitanorum jura censetur.
Nam quod dicitis, i regis civitatis, alia potestas est
regni sæcularis, alia ecclesiasticarum distributio
dignitatum. Sicut enim quamvis parva civitas præ-
rogativam præsentis regni non minuit, sic imperialia
præsentia mensuram dispensationis religiose non
mutat. Sit clara urbs illa potestate præsentis i im-
peratoris, religio sub eodem tunc firma, tunc libera,

^a Adverbium utique ex nostris codd. et vulg. Conc. revocavimus.

^b Vind. et Vat., cunctis cum eodem, et postea allegari sine verbo possent. Hac mendosa et deficiens lectio ut corrigeretur, alii scripserunt ut in Vat. Is., conjunctis et allegarentur. Apud Quesn., cunctorum, et allegarentur. Veram integramque lectionem, quam contextus exigit, præbuerunt codices vulg. Conciliorum.

^c Vulg. Conc., quod hæreticis constantissime restitisset? Mox Quesn., tantopere pro tanto tempore, quam emendationem ex Veron. cod. et vulg. Conc. recepinus. Similiter quidem cap. 8: *Cur tanto tempore cum ista gererentur, vel gerenda cognosceret, non ad sedem apostolicam ... referre curavit.* Dein pro præpediri Vat. Is. habet prohibere. Postea vulg. Conc., quæ pro hæreticis desiderabat impleri.

^d Sequenti cum auctori psalmiste testimonio in vulg. Conc. transferuntur post periodum sequentem sic: *Quia moris ecclesiastici omnino non esset, cum his ... miscere concilium. Propheta quoque dicente:*

Non sedi ... non introibo: odiei congregationem malignorum, et cum impiis non sededo. Recte igitur, etc. Mox concilium, et dein repulsa est non tam cum iisdem vulg. scripsimus, quam cum optimo ms. Veron. Apud Quesn., consilium; et dein, depulsa est.

^e Quesn. hic inserit relata; delent omnes nostri D codd. mss. et excusi. Ex vulg. Conc. paulo post supplevimus adducta est, quæ verba ad sensum perlicendum necessaria erant. Mox, pro si vellent, vulg. Conc. habent si voluissent.

^f Codd. Veron. et Vat. Is. cum Merl. et vulg. Conc., discere qualitate. Dein Quesn., hujus partis. Substituitur illius cum omnibus nostris codd. et editis.

^g Quesn., refragantibus omnibus nostris mss. et editis, de Ecclesia depelleret.

^h Vox civitatum Quesnello excidit.

ⁱ Vulg. Conc. delent regis civitatis, male.

^j Editi Conc. et Merl. cum mss. Veron. et Vat. Is., imperii.

tunc provecia consistit, si potius hoc præsente pro-

priam teneat sine ulla perturbatione mensuram *.

CAP. VII. — Sed dicatur forsitan de Alexandrino et Antiocheno, certis ex causis principem magis illa quæ gesta sunt, ^b non Acacium præcepisse. Sed principi christiano decuerat suggerere sacerdotem, maxime cujus familiaritate et favore fruebatur, salvam fore de ejus injuria contumeliæque vindictam, tantum ut Ecclesiæ sineret christianus princeps regulas custodiri: quia et nova in utroque pontifice causa esset exorta, et novam discussionem consequenter inquireret. Et si, sicut semper esset effectum *, sacerdotali concilio de sacerdotibus judicia provenirent, non a seculari viderentur qualescunque pontifices, et si errore humanitus accedente, non tamen contra religionem ullatenus excedentes, potestate percelli. ^d An et hæc justa ratione principi suggerenda non erant? Regiæ civitatis honore sublimis si factus erat illa regia civitate sublimior, tanto magis in his suggerendis debuit esse constantior. Si autem in his, quæ pro religione fuerant * exerenda, exstitit **357** contemptibilis atque despectus, et aut segnis, aut fiduciam non habens intimidandi, in quo per regiam civitatem major effectus est? ^f Nathan propheta palam publicæque in facie regi David, et commissum pronuntiavit errorem, et ipsum commississe non tacuit, et confessione correctum consequenter absolvit. Hic autem vir bonus et sacerdos egregius, in tantum se et suggerere ^g potuisse monstravit, et noluisse deprompsit, immo fuisse patefecit, ut et imperator cuncta se ex ejus gessisse consilio non taceret, et ipse imperatorem magnis præconiis elevaret ista facientem, seseque proderet his agendis rebus fuisse participem.

CAP. VIII. — Sed esto Calendion nomen imperatoris abstulerit, Joannes principi mentitus fuisse jactetur: quæ tamen, cum novæ essent causæ, nova ^b debuit ecclesiastica provenire discussio? An qui in hominem imperatorem peccasse dicebantur, nulla interveniente synodo deici debuerunt: et in Deum, qui summus et verus est imperator, Acacium delinquentem sinceramque communionem divini sacramenti studentem

A miscere cum perfidis, secundum synodum, ^a qua hæc est damnata perfidia, non oportebat excludi? Quid per totum Orientem de innumeris urbibus pulsati catholici sacerdotes, et hæretici subrogati? Nova certe ⁱ erant causæ, et his consequenter nova synodus debebatur. Cur tunc non venit in mentem, ut in talibus causis peteretur a principe saltem qualiscunque synodus celebranda, ut quocunque vel colorato judicio traditionis ecclesiasticæ passim pontifices viderentur ^k exclusi, non solum quarumcunque urbium sacerdotes, sed metropolitani incunctanter antistites? His omnibus cum non restitit suggestionem, qua potuit, consensit Acacius communicando cunctis, qui in catholicorum locum hæretici fuerant subrogati. Apostolus autem dicit: *Non solum qui faciunt, sed et qui consentiunt facientibus* (Rom. 1, 32), reos indubitanter ascribi. An hæc licuit seculari potestati, et actis talibus Acacio consentienti absque ulla synodo, quam ipsa rerum novitas exigebat, abaque sedis apostolicæ **358** consultatione perficere; et sedi apostolicæ non licuit secundum tenorem synodi Chalcedonensis in veteri utique causa et veteri constituto ^l justa definitione damnatis inimicis synodi Chalcedonensis Acacium communicantem a sua communione depellere? Sed Acacius, inquit, ^m principibus obviare non potuit. Cur Basilisco, quia voluit, obviavit? cur ipsi Zenoni, ne palam Petro Antiocheno, quamvis latenter hoc fecerit, communicare videretur, non commodavit assensum? Ecce resultanti non restitit imperator; ecce vim nolenti non intulit; ecce refugienti contagia manifesta concessit; postremo, cur tanto tempore cum ista gererentur vel gerenda cognosceret, non ad sedem apostolicam, a qua sibi curam illarum regionum noverat delegatam, referre ⁿ curavit? Sed prius laudator factus est ipse gestorum, quam vel præmoneret talia esse tentanda, vel ne tentarentur obsisteret, sicut sub Basilisco jam fecerat. Cur illis ceteris communicare ^o consensit, qui depulsi catholicis sacerdotibus, indubitanter hæretici singulis urbibus fuerant substituti? Postremo, si ille defuit suis partibus, et quæ sacerdoti ^p catholico competere agere non curavit, ideo sedes apostolica quod ad eam

* In vulg. Conc. ex auctiori exemplo hujus epistolæ, quod conservavit collectio Avellana, hoc loco additur dimidia fere pagina, in qua inter cætera duo allegantur, quæ in duabus rarissimis Marciæni et Anatolii epistolis 110 et 132 ad S. Leonem inveniuntur.

^b Quesn. cum solo Oxon., quam Acacium. Post pauca vulg. Conc., de ejusdem injuria.

^c Vulg. Conc. ex auctiori exemplo deleta antea si addunt: ac divinæ pariter leges humanæque censerent, ut sacerdotali, etc.

^d Idem vulg. Conc. An adhuc justa. Mox addidimus regia cum ms. Vind. et iisdem vulg.

^e Sic omnes nostri codd. et etiam Thuan. cum vulg. Quesnellus cum Oxon., exsequenda.

^f In vulg. Conc. ex auctiori exemplo hic duæ lineæ adduntur, et post verbum *absolvit* additur dimidia fere pagina: quod additamentum ab aliquo intrusum Quesnellus præfert. Ejus notationem in tractatu loco citato descripsimus atque refellimus.

^g Quesn. cum Oxon. ms., posse.

^h Codd. Veron. et Vat. Isid. cum Merlino, debuerit.

ⁱ Quesn., in qua. Dein vulg. Conc., oportebat expelli? Quid de innumeris per totum Orientem catholicis sacerdotibus propria sede depulsi, et indubitanter hæreticis intromissis? Nova certe, etc.

^j Quesn. addit antea; ignorant nostri codd. et exclusi omnes. Dein una synodus habent quidem nostra mss. exemplaria cum Merlino. Sed Quesn. melius cum vulg. Conc., nova.

^k Vulg. Conc., excludi.

^l Idem vulg., juxta definitionem damnata. Melius codd. Veron. et Vind., juxta definitionem damnata.

^m Vulg. Conc., principi. Mox Oxon., quia noluit, male.

ⁿ Edit. Conc., maturavit.

^o Ita omnes nostri codd. ac etiam Thuan. et editi. Quesnellus cum Oxon., præsumpsit.

^p Vocem catholico a Quesn. omissam ex nostris codd. et vulg. restitimus. Mox vulg. Conc., agens fastidivit, et; dein, pro ad eam, habent ad eadem, ubi forte legendum ad eandem.

partinebat vel potuit vel debuit praterire? Quolibet modo hæreticorum compliceum refutavit, et consortem communionis externæ a sua communione dinovit; nec opus fuit nova synodo, cum veteris constituti sufficerent hoc forma præscriberet; nec opus fuit ut hæc * faciendæ Orientis episcopis intimaret, quos et expulsionem catholicorum, quæ agebantur in causa fidei non ignorasse manifestum sit, et communicando hæreticis subrogatis, facto tali ^b consensisse. Non dubium est etiam externæ communionis effectos, atque ideo cum eis jam nec potuisse, nec debuisse sedis apostolicæ scita tractari. Ecce agnoverunt in eorum professione qui constantissime perdurarunt, quid fidei communionique catholicæ deberetur.

Cap. IX. — Ecce agnoverunt quemadmodum a talibus recedendo, immortalibus contraria moliendo, ³⁵⁹ a fide * et communione catholica deviarit Acacius, seque pariter cum eodem errori subdidit. Ecce agnoverunt quam iustis ex causis pro fide et communione catholica atque apostolica, cui et illi qui in ea perstiterant congruebant, et illi qui perstantibus obviabant, ab eadem docebantur alieni, sedis apostolicæ auctoritate sit remotus Acacius ^d, ejusque pariter quicunque complices exstiterunt; atque ab illa merito communione cum his discretus, a qua se ipse primum cum suis consortibus, a pontificibus catholicis discrepando, cognoscitur separasse; jureque sententiam ille damnationis excepit, cæteris consortibus * promulgandam, qui solus pro omnibus suis consortibus in communionem se recidisse perfidiam ad apostolicam sedem missis literis est professus. Cui ^f si communicaverant Orientales episcopi, antequam hæc referret, pari utique sine dubio reatu probantur involvi, jureque per eum sententiam transgressionis susceperunt, tanquam facti cum eodem communionis externæ. Qui utique non consuli tan-

* *Idem vulg. sciendū.*

^b *Ibidem antea, manifestum est; hic vero alia interpunctione: consensisse non dubium est; etiam cum externæ communionis effectis, nec potuisse. Mox cum omnibus mss. nostris et excusis addidimus particulam jam a Quesnello omissam.*

^c *Cod. Oxon. delet et communione. Mox Vat. Is. cum Merl. habet catholica atque apostolica. Dein Quesnellus, deviare, seque pariter cum eisdem... perstiterunt. Emendavimus cum vulg. et nostris codd.*

^d *Vulg. Conc. ex auctiori epistola addunt: ad cuius præcipue vocatus examen, vel venire vel mittere non caruit, ut se de his omnibus, ut confidebat, absolveret. Dein a pontificibus scriptissimus cum cod. Veron. ex epistola sequenti, ubi hoc idem caput repetitum est. Vulg. et Quesn. cum aliis codd. delent præpositionem a.*

^e *In eisdem vulg. Conc. additur cum suis consortibus.*

^f *Idem vulg. addunt Acacio. Dein Quesn., antequam hoc referret. Correximus hæc cum vulg. et mss. collibus Thuan., Veron. et Vat., concinente inferius contextu antequam Acacius hæc referret. Thuan. præterea et Veron. in epistola sequenti referrent. Mox idem vulg. probabatur, male. Melius Veron. etiam in epistola sequenti, probantur.*

^g *Ita nostri codd. et vulg. Quesnellus, et cum sede.*

^h *Quesn., alia interpunctione, et quia illius se videbant sententia. Secuti sumus nostros codd., qui etsi*

A quam nostræ communionis homines jam debent, sed tanquam in contrario positi consortio refutari. Si vero non communicaverant, antequam Acacius hæc referret, et communicantem notare deberant, et ipsi potius de eodem hæc referre, atque apostolicæ sedis vigore percussus merito comprobare; ^g cumque ea sede apostolica tantisque illis catholicis pontificibus magis tenere concordiam. Sed quia ab illorum societate desciverant, et eorum successoribus communicare delegerant, ideo cum sede apostolica minime congruebant, ³⁶⁰ quia in sortem reciderant prævaricatoris Acacii, ^h et illius se sine dubio pervidebant sententia consequenter astringi. Ob hoc eum videri nolebant esse damnatum, quia se cognoscebant in eadem prævaricatione damnatos, in qua hodieque manere persistunt. Sed sicut hi simili conditione constricti, compliceum suum non possunt judicare non jure damnatum, neque rei reum possunt competenter absolvere; sic illo prævaricatoris jure damnato, jati quoque pari jacent damnatione prostrati; neque nisi resipiscentes inde poterunt prorsus absolvi, quia sicut per unum scribentem eorum omnium vulgata transgressio est, qui in eandem perfidiam reciderant actionem; sic in uno eodemque, qui pro omnibus scripserat, vel scribendo omnium prodiderat voluntates, ⁱ transgressio est punia cunctorum.

Cap. X. — Quæ ad instructionem vestram dilectionis satis abundeque sufficere judicamus, quamvis eadem ^k latius, si Dominus concesserit facultatem, studeamus exponere: quatenus et fidelium quisque cognoscat ^l; nihil apostolicam sedem, quod absit, præpropere censuisse. Quæ tamen sententia in Acacium destinata, etsi nomine tantummodo præsulis apostolici, cuius erat utique potestatis, legitime probatur esse deprompta, præcipue cum secretim dirigenda videbatur, ne custodiis ubique ^m præteritis dispositio

hoc loco delectant conjunctionem et, sensu tamen exigente ipsam præfiximus cum vulg. Conc. et cum Cod. Veron. qui in epistola sequenti eam exhibet. Mox pro hodieque Vat. Is. et Merlinus habent hodie tantum, vulg. Conc., hodie quoque.

ⁱ *Vulg. Conc. ex auctiori exemplo Avellanæ collectionis, transgressionem punia, pariter quoque cum eodem vel in eodem est compliceum transgressio punia cunctorum. Cum in mss. Vind. et Veron. habeatur transgressionem punia cunctorum, veremur ne antiquior librarius per saltum a voce punia ad aliam transcurrens, præterierit intermedia verba, quæ in codicibus auctoris exempli nobis conservata, hic quoque supplenda videntur.*

^l *Sic omnes nostri codd. Quesnellus, Hæc. Vulg. Conc. hanc periodum hoc loco ignorant, et transferunt aliquanto post, ubi habent. Hæc vero ad instructionem.*

^k *Alium de hac eadem re tractatum Gelasius pollicetur. Duo autem tractatus ejusdem argumenti subiiciuntur in ms. Veron. ad episcopos Orientales, quorum alter capite sequenti nostræ collectionis editus est, alter vero proluxior a Scipione Maffeo ex eodem Veronensi codice vulgatus tom. V Concil. Ven. edit. col. 185 et seqq.*

^l *Quesn. inserit et infidelium; deleverimus cum omnibus nostris codd. et vulg. Concil. atque etiam Merlini*

^m *Codd. Ver., Vind. et Vat., Is., præteritis. Correximus cum vulg. Conc. Apud Quesn. præteritis.*

salutaris quibuslibet difficultatibus impedita, necessarium habere non posset effectum: tamen quia, orthodoxis ubique dejectis, et hæreticis tantummodo eorumque consortibus jam relictis in Oriente, catholici pontifices aut residui omnino non essent, aut **361** nullam gererent libertatem, plurimorum in Italia catholicorum congregatio sacerdotum rationabiliter cognovit sententiam in Acacium fuisse prolatam. Quæ congregatio facta pontificum, non contra Chalcedonensem^a, non tanquam nova synodus contra veterem primatque convenit, sed potius secundum tenorem veteris constituti, particeps apostolicæ executionis effecta est: ut satis appareat Ecclesiam catholicam, sedemque apostolicam, quia alibi jam omnino non posset, ubi potuit, et cum quibus potuit nihil penitus omisisse, quod ad fratrum pertineret pro intemerata^b fide et sincera communione tractatum^c.

CAPITULUM LI.

^a Incipit de eadem ratione reddenda ad episcopos Orientis.

CAP. I. — Quid ergo isti prudentes viri, et argutis mentibus totius religionis interna rimantes, in Orientis partibus constituti, si cognoverunt^a hujusmodi personam in Antiochena Ecclesia constitutam, cur communicando talibus præbuere consensum? cur non illico reclamaverunt? **362** cur non se a tali contagio^b submoverunt, cum jam evidenter animadverterent ideo Calendonem depulsum, ut hæreticis panderetur introitus? Quare hic nihil de synodo, nihil de re, nihil de fide christiana, nihil de personarum examinatione tractarunt? Si vero illi^c se communioni voluntarie subdiderunt, ab apostolica sede certe separati sunt, cum talibus et apud tales,

^a Quesn. addit. *synodum*, delent vulg. ac nostri codd. Mox, pro *convenit*, vulg. *Conc.*, *cognovit*.

^b Oxon. cod. cum vulg. *Conc.* omittit *fide*.

^c Vulg. *Conc.* addunt mediam fere paginam, ubi inseritur prima periodus hujus capitis antea omissa. In fine autem epistolæ post congruam clausulam, qua omnia in notitiam deferri jubet, chronica hæc notatio signatur: *Datum kal. Febr. Victore v. c. consule*; legendum ut in codd. 174 et 172 Venetis S. Marci collectionis Avellanæ: *Datum kal. Febr. consulatu Viatoris v. c.* Est consulatus anni 495. In codd. Vind. et Veron. hæc clausula describitur: *Explicit rationis reddendæ Acacium a sede apostolica competenter fuisse damnatum, nec posse quemquam sine detrimento animæ ejus communionis participem effici*.

^d Sirmondus hanc epistolam edidit ex ms. Virdunensi. Ante ipsum Merlinus eandem typis dederat, at sine ulla distinctione annexam præcedenti, uti hoc eodem modo uno contextu exhibetur in mss. Vat. 4340, et Veneto S. Marci 169. Coniunctur præterea in mss. nostræ collectionis, in cod. Veron. 46, et in exemplaribus Isidori. Titulum quem præfiximus exhibent codd. Thuan. et Vind. hujus collectionis et Veronensis. Apud Isid. et in cod. Virdun. Sirmondi hæc inscriptio legitur, quam posterius compactam credimus, tum quod in illis antiquioribus mss. deest, tum etiam quod Gelasius cum Orientalibus non communicans, hac formula usus non fuisse videtur: *Dilectissimis fratribus universis episcopis Orientalibus Gelasius*. Etsi principium videatur deesse, nihil tamen

etiamsi esset necesse fieri, nulla posset omnino synodus provenire. Quod si ignorasse se dixerint, qualis apud Antiochiam post Calendonem successisset antistes; quid mirum, si qui in Oriente positi, quæ in regione sua^b contigerant scire nequiverunt, ea quæ apud apostolicam sedem gesta fuerant, ignorarint? Cur tamen posteaquam ad eorum notitiam pervenit qualis esset sacerdos apud Antiochiam constitutus, non ejus consortia continuo respuerunt? quid excusationem de ignorantie colore præstarent, cum hodieque et^c manifestata contagia perfidorum, et a nobis sæpius exprobrata sectentur? Quo satis apparet quia ne tunc quidem etiamsi cognoscèrent, refutarent, quando nunc etiam publicata non remittunt. Prorsus in quamlibet se partem^d causationemque convertant, manifestæ veritatis ita laqueis suffocantur, ut suis ipsi verbis possint actibusque concludi, nec nisi solam perniciem obstinate perfidie residuum ventilare.

CAP. II. — Hæc autem quæ de Calendone venerabili dicta sunt, et in Joannis Alexandrini **363** conveniunt certa ratione personam. Immo, si causa eadem latius inquiratur, tantæ illic tragediæ, tanti reperiuntur errores, ut si ipsi sint iudices, qui eadem perpetrarunt, cum evidenter fuerint^e consultati, a sui damnatione non temperent. Palam enim illic aperteque monstratur, nihil aliud quam quæstam causam, quemadmodum catholico qualicumque depulso pontifice, hæretico Petro reseraretur accessus. Tunc istud nemo discutebat; synodum nemo poscebat. Passim omnia licito fieri a quibuscunque videbantur. Nullum discrimen^f rerum, nulla examinatio postulabatur Ecclesiæ; sed prout de unoquoque venisset in mentem, de suis urbibus catholicis pellebatur episcopus, non solum metropolitanus, sed etiam tertius

ejusmodi codices indicant. Id vero commune est duobus aliis ejusdem Gelasii tractatibus, quorum alter superius habetur c. 47, alter vero e laudato codice Veronensi editus fuit a Scipione Maffeo, l. V Concil. Ven. edit. col. 185. cum titulo: *Exemplar rationis reddendæ B. Gelasii papæ de evitanda communione Acacii missa ad Orientales episcopos*. Quesnellus ut epistolam initio nullam indicaret, titulum hujus capiti, quem in nullo codice invenimus, sic præfixit: *Ex epistola Gelasii papæ. Ratio reddita, unde asperius, ad episcopos Orientis; et iterum: Ex epistola Gelasii papæ ad Orientales episcopos, post alia*.

^d Intelligit Petrum Fullonem, quem in præcedentibus, quæ initio desunt, fuisse nominatum haudquam ambigimus.

^e Sirmondus, removerunt, cum tam evidenter advertent. Veron. quoque codex habet *advertent*.

^f Sirm. addit eorum; ac dein, qualis Antiochie. Vat. Is. 630 et Merl., in Antiochia.

^g Al., contigerint; et postea, ignorarent.

^h Oxon., manifesta. Dein quo satis scripsimus cum Vind. et vulg. *Conc.* Apud Quesn., quod satis.

ⁱ Vat. Is. et Merl., excusationemque.

^j Quesn., concludi, et convincantur non nisi. Prætulimus nostros cod. ac Thuan. quibuscum etiam Sirm. consentit. Mox Oxon. delet residuum.

^k Apud Quesn., mendose, consultati.

^l Quesn. cum solo ms. Oxon., rei. Dein Vat. Is. et Merl., unicuique venisset; ac post pauca cum Sirm., sedis antistes.

et secunda sedis antistites. In his nulla rerum vestigatio querebatur, nulla facienda concilia iactabantur; subrogabantur hæretici, nemo resultabat: sed velut muta pecora in capionem ducta subditis volun-
tibus perfidiam sectabantur. Non mirum quidem si nunc eos defendere moliantur, quorum indiscussam cæcis mentibus secuti sunt vilitatem: sed miramur cur eos non pudeat in istorum damnatione de synodo non facta causari, cum sciant tot tantosque pontifices nulla synodo fuisse depulso. In istorum ejectione de non inito concilio conqueruntur, cognoscant se cur non et hoc in aliorum ejectione quæ-
verint accusari: si vero in cæterorum rejectione concilia necessaria non fuerunt, nec in istis necessaria fuisse cognoscant. An in catholicorum dejectione non fuit opus synodo, et fuit magnopere congreganda in prævaricatoris damnatione confessi?

CAP. III. — Quid igitur restat, nisi ut dicant hæreticos non fuisse? Non ergo de synodo conquerantur, qui se palam communionis externæ perhibent sectatores. Cur ergo eis synodus necessaria fuisse videatur, qui se 364 contra Chalcedonensem venisse cognoscunt, quæ Eutychianus error cum suis auctoribus generalis Ecclesiæ voce damnatus est? Nec dubium, quod, sicut in unaquaque hæresi (quod incessabiliter repetendum est, quia firmum esse nullus ambigit Christianus) omnes complices, sectatores, communicatores damnata semel pravitate pari sorte censentur. Ideoque sit consequens ut sicut Timotheus atque Petrus talium sectatores secundum tenorem illius synodi, nulla recenti facta pontificum congregatione damnati sunt: sic etiam qui Petro communicavit Acacius, ut criminis particeps, ita consors sit factus et poenæ. Quid igitur ambagibus et nebulis lata prætexunt, ut impudentiam suam mentemque vosanam inanibus potius fabulis celare lethali-
ter, quam prodendo medicinaliter sanare contendant? Nihil enim nobis commune cum hominibus communionis externæ. Ideo certe vocatur ad iudicium quæcunque persona, ut aut faleatur objecta, aut convin-

atur objectis. Post confessionem porro litterarum tenore depromptam, cur ad iudicium vocaretur Acacius, qui se confessus est Petro, quem pelita sedis apostolicæ præceptione damnarat, communione sociasse; nec ei credi jam externæ communionis effectum, vel pro sua, vel pro illorum, vel pro Petri defensione jam posset, cui se prius miscuerat nefando consortio, feceratque secum ejus causam sine dubitatione communem? cui, examinatione præmissa et legitima, si ita esset, purgatione suscepto, regulariter misceretur. Sed cum eodem nondum legitime dissenso atque purgato communione sociatus, quam adhuc reo se miscuit, tam pro eo loquendi fiduciam non habuit. Nam cum Acacius nullo privilegio fulceretur, ut de secunda sede posset ferre iudicium; non potuit iure quemquam damnare: simili modo, nisi primæ sedis 365 auctoritate percepta, nec examinandi Petri jus habuit, nec recipiendi penitus potestatem.

CAP. IV. — Quo regulariter constituto, nec apud nos Petro ullatenus absoluto, quem damnasse nos novimus, examinasse vel absolvisse nescimus, restat ut illud etiam demonstremus, eundem Petrum quem se purgatum communione recepisce prætendit Acacius, nunquam ab hæretica communionis contagione cessasse: ac non solum ipso tempore, quo communicavit Acacius, sed etiam post communionem prævaricatoris Acacii semper Alexandrinum Petrum in hæreticorum collegio perdurasse. Atque ita et per hunc Acacium perfidæ communionis suscepisse contagium, et per eundem illis hæreticis, quibus Petrus communicabat, eadem peste conjunctum. Qui præsumpsit non servato ordine Petrum suscipere, nec eum examinatum, nec purgatum cognoscitur recepisce: et ideo præter sedis apostolicæ notitiam non legitimam sibi ejus receptionem usurpare voluisse, ut examinationem et purgationem ejus posset pro sua voluntate metiri; atque eum nec examinatum nec omnino purgatum reciperet. Quem si revera vellet examinatum purgatumque recipere, ordinem in ejus examinatione et receptione potius custodisset, sed ut magis vide-

^a Oxon. ms., conciliabula.

^b Ita codd. Vind., Thuan., Veron., Vat. Is. et Merl. Quesnellus, voluntatem. Sirm., utilitatem: Dein solus Quesn. addit etiam ante cum sciant.

^c Sirm. cum Vat. Is. et Merlino addit Si. Mox omnes nostri codd. et vulg., rejectione; solus Quesn., dejectione. Dein habet cognoscant ergo se; delevisimus ergo cum mss. Vind., Veron. et Sirm.

^d Sequentia hujus capituli desiderat cod. Thuan. Postea synodo deest apud Sirm. et in ms. Vind.

^e Quesn., conqueruntur, et postea videtur. Nostros endJ. Vind. et Ver. sequimur, nec non Sirm. qui mox habet enim pro ergo, et dein cum mss. Veron., Vat. Is. et Merl., contra Chalcedonensem synodum venire.

^f Sirm., cum auctoribus generali Ecclesiæ voce, Oxon., vocabula.

^g Particulam sicut ex nostris codd. et Sirm. atque Merl. adiecit. Dein Sirm.: Ideoque fit consequens.

^h Sirm., velare.

ⁱ Cod. Oxon. quem repetita præceptione damnaverat sedes apostolica. Merl., quem pelita a sedis apostolicæ præceptione damnari, se communionem sociasse. Concinit Vat. Is., et fere idem in ms. Vind. Mox so-

lus Quesn., nec enim ei jam credi; ac subinde delet vel pro illorum, ac jam ante posset.

^j Quesn., feceratque ejus causam. Veron., Vat. Is. et Sirm. cum ms. Thuan., feceratque se cum ejus causa. Melior visa est optimi cod. Vind. lectio. D. in idem Vind. cum Veron., qua examinatione. Post nonnulla codd. Veron., Vat. Is., Sirm. et Merl., tam pro eodem non habuit loquendi fiduciam.

^k Codd. Veron. et Vind., iudicium, potuit iure damnare, male. Vat. Is. et Merl. emendarunt potuit iure damnari. Oxon., potuit iure a prima damnari. Quesnelli lectionem a nobis receptam Sirmondi codex approbat.

^l Cod. Vind., Quod regulariter. Vat. Is. et Merl., Quia regulariter constituit: utrumque minus recte.

^m Quesn. cum aliquot nostris codd., nec non solum. Prætulimus, ac non solum, cum Sirm. codice.

ⁿ Ita nostri codd. et Sirm. Quesnellus male, Petro. Dein idem solus, non prælato ordine. Postea, pro notitiam, Vat. Is. et Merl., licentiam.

^o Sirm., mentiri.

^p Solus Quesn., et purgatione

^q Sirm., ne videretur magis, quam veraciter posset iure purgare. Hæc tria ultima verba præfert etiam

retur, quam veraciter esset, jure purgari. Sicut ergo ante non prius damnavit, quam et referret, et posceret, apostolica potestate dammandum; sic et in recipiendo modum servare debuisset, ut priusquam se ei communione ^a misceret, per sedem apostolicam posceret examinari eum, et legitima ratione purgari, cum nec examinandi, nec recipiendi eum haberet ipse pontificium; et non nisi per illius sedis auctoritatem consensumque hoc posset implere ^b, sine cujus auctoritate eum non potuerat ipse damnare, et cujus principali diligentia, et discuti potuit, et purgari et ad communionem convenienter, admitti. Cum enim constet semper ^c a sede apostolica **366** hujusmodi personas aut discussas vel esse purgatas, aut sic ab aliis quibus competeat episcopis absolutas, ut tamen absolutio earum ex sedis apostolicæ consensione penderet; ubi utrumque deficit, nec discussionem legitimam, nec purgationem firmam, ac per hoc receptionem fuisse constat indebitam. Si tu ^d absque mea communione Petrum judicasti esse catholicum, meque despecto, tuo eum jure recepisti; quid causaris, si ego illum a communione mea, quam tu voluisti ^e contemptam, tanquam absque tua notitia vel consultatione repulerim? Vis acquiescere? meus es. Non vis acquiescere? non es meus: *Qui enim mecum non est, contra me est; et qui mecum non colligit, spargit* (Math. xii. 30).

CAP. V. — Quæro abs te: Petrum hæreticum fuisse putas, an catholicum, an ab hæresi postea ^f esse correctum? Si hæreticum, nullatenus eidem communicare debuisti, eidemque communicando hæretici te manifestum est factum fuisse participem, et ejus consequenter ex synodi tenore veniente damnatione constringi. Si catholicum, palam totius dogmatis es defensor, quod catholicum esse pronuntias: ac nihilominus illius errore censis, si hæreticum fuisse definias, sed postea correxisses prætendas, eique purgato te communicasse pronunties. Interim in cujus persona me negligendum esse credidisti, causari non potes quod in hac eadem te ejus persona neglexerim. Deinde cum sine me jus non habueris vel absolvendi, vel recipiendi hujusmodi rite personam ^g, nec purgatam legaliter, nec regulariter constat esse; quam

Thuanus codex. *Lectio quam retinimus*, inquit Quesnellus, *clarius erit, si pro sed legeris scilicet, vel saltem.*

^a Sic nostri codd. et vulg. Solus Quesn. *miscuisset*. Mox ms. Veron., *posceret et examinari eum*; ac dein, *aut recipiendi*.

^b Veron. et Vind. addunt et. Dein Quesn. et discuti potuit, et damnari, vel purgari. Voces *damnari vel delectum* cum nostris codd. alii etiam excusi.

^c Vind., *aut sedis apostolicæ*; melius apud Sirm., *aut sedis apostolicæ auctoritate*. Dein solus Quesn., *discussus et esse purgatus*.

^d Sic cum Sirm. omnes nostri codd. ac etiam Thuanus Quesnellus, qui tamen prætulit cum Oxon. *absque consensione mea*. Hæc per apostropham ad Acacium licet vita functum dirigitur. Hic autem Gelasius *mea, me et ego* eo sensu accepit, quem in tractatu exposuimus parte II, c. 11, § 4.

^e Oxon., *tanquam contemptum absque*.

^f Inseruimus *esse cum Veron. et Sirm., et dein factum cum iisdem codd. et Vind.*

A regulariter non receptam, tam legaliter non constat esse purgatam, ^h et ideo non jure purgatam, quia legaliter non receptam. Mea enim in illum manente penitentia, te sine me pontificium, ut meam sententiam resolveres, non habente, qua potestate vel discussus est, vel qua auctoritate receptus assertus? Ecce interim in his causa vestra nutat et labitur, et si hæc ⁱ sola sint, prorsus tota subruitur.

367 CAP. VI. — I Sed adjicitur adhuc aliud, quod ad cumulum vestræ convictionis accedat. Quid enim si doceatur, non solum priusquam in ejus communionem veniretis, neque tantummodo cum ad ejus communionem venistis, sed etiam postea, in hæreticorum nihilominus eum communione durasse? Nonne aut per illum apud vos communio perveniebat hæretica, aut in hæreticam communionem vos ejus commercio transibatis? Docete igitur Petrum Alexandrinum ab Antiocheni Petri unquam communione desisse, et non usque ad diem ^k, cum Antiochenus Petrus in hac luce versatus est, individuum utrisque fuisse consortium. An dicturi estis et Antiochenum Petrum fuisse correctum? ^l cur usque in finem se non communicasse gloriabatur Acacius? Sed quid profuit, quod illi per se ipsum communicare non voluit, cum eidem per Alexandrinum Petrum sine ulla se communicare putaret invidia? Quid facimus de tot tantisque civitatibus, ex quibus catholici pontifices sunt repulsi? Si catholici subrogati sunt, cur catholici sunt rejecti? Sed evidenter apparet quia cum catholici sunt rejecti, non catholici fuerunt subrogati. Restat ^m ergo ut catholicis hæretici quicunque successerint. Cur eis temere communicastis? Cur non ut ista nova facies rerum, et tanta tragedia de pontificum successione viventium synodo discuteretur, egistis? An de uno dolet Acacio, quod speciali synodo non fuerit confutatus; cum proprium crimen suis litteris ipse detexerit, nec audiri debuerit jam sponte confessus; et de tantis pontificibus catholicis non dolet sine ulla discussione seclusis? Qui utique si catholicos nossent eos quorum communionem vitaverant, his potius communicare maluissent, quam non communicantes eis dura persecutione depelli.

CAP. VII. — Ecce tanti catholici sacerdotes hoc

ⁿ Quesn. addit *quia*. Delevimus auctoritate nostrorum codd. mss. et editorum.

^h Novem voces sequentes a Quesnello omisissas, ex omnibus nostris codd. et aliis editis revocavimus.

ⁱ Ita codd. Veron. et Thuan. Quesnellus, *sola sunt*. Sirm., *sola fuit*.

^j Sirm., *sed est adhuc*. Codd. Veron. et Thuan., *sed adducit adhuc*. Vat. Is. cum Merl., *sed adducite adhuc*.

^k Quesn. inserit *mortis*; delevit codd. Veron., Thuan., Vind. ac Sirm. Dein ex his, ac etiam ex Vat. Is. et Merl. expunximus *non*, quam negationem idem Quesnellus minus recte addidit ante *fuisse consortium*.

^l Sic codd., præstantiores, Vind., Thuan. et Veron. Quesnellus, cum Vat. Isid. et Merl., *cur ergo ei usque in finem non communicasse*. Sirm., *cui usque in finem se non communicasse*.

^m Mss. Veron. et Sirm. delevit ergo. Delevit etiam Vat. Is. et Merl. sed aliter prosequuntur sic: *ut catholici non sint, sed hæretici, quicunque successerint*.

ipso se indicant quid apostolica sedes censuerit cognovisse, constanterque probasse retinendum; ^a quo communionem catholicam reservantes, et eos qui apostolicæ sedi communicarent elegere consortes; et illos quibus sedes apostolica ^b minime **368** communicaret, usque ad persecutionem incursum non tenere consortes. Certe quæ sedes apostolica decreverat, Orientalibus episcopis non innotuisse jactatur. Unde ergo tot tantique pontifices unum idemque cum apostolica sede sentientes, eamque probantes aptis sacrosanctæ religioni veraque sanxisse, quæ non solum sibi sequenda judicaverint, sed etiam usque ad persecutionem ^c viriliter exerenda? Ecce habuistis qui apostolicæ constitutionis et notitiam vobis ingererent, et retinendi constantiam ministrarent. Si apostolica sedes misisset, vix duos aut tres dirigere potuerat. Ecce tot pontifices apostolicæ sedis scita sectantes, ingerunt vobis notitiam, et præbent servandæ veritatis exempla. Qui contra tantos clausistis oculos, ibidem constitutos, quomodo duos vel tres audire possitis? Hoc ipso sine dubio cognovistis, illos apostolicæ sedi placere, quo vos displicere videbatis. Aut illos ergo sectamini, per quos intelligebatis sedis apostolicæ voluntatem, aut nihil est quod de ignorantia velitis obtinere: cum ^d iudiciis tantis et talibus abutentes, sedis apostolicæ constituta, tantis testimoniis prædicantibus, respuere potius quam recipere maluistis.

CAP. VIII. — Nunquid omnes isti, quos memoravimus episcopi, imperatori (1) mentiti sunt? Nunquid omnes imperatoris nomen ex diptychis abstulerunt? Cum igitur pellerentur, et vivis pontificibus catholicis successores hæretici crearentur, et non de inferioribus quibusque civitatibus, sed etiam metropolitani pontifices, in catholica jugiter communione durantes, ^e cur igitur compassi non estis tantis fratribus vestris? cur non adistis imperatorem? cur non Ecclesiæ causam et sacerdotii miserabilem decolorationem continuatis vocibus deflevistis; allegantes nunquam de Pontificibus (2) nisi Ecclesiam judicasse; non esse humanarum legum de talibus ferre sententiam absque Ecclesiæ principaliter constitutis pontificibus; obsequi solere principes christianos decretis

Sirm., quod. Vat. Is. cum Merl., qui.

^b Sirm. et Thuan., decreverat minime communicare. Mox, pro non tenuera, codd. Ver. et Vat. Is. cum Merl., tenere, deleta negatione. Melius in Sirm., *tenuera*.

^c Quæsn. delet vocem *viriliter*, quam habent cum Merl. et Sirm. omnes nostri codd. Mox *exerenda* scripsimus cum Vind. Veron. et Sirm. Codd. Isid. *exserenda* præferunt. Quæsn. cum Merlino habet *exerenda*; solus vero addit *cognoverunt*. Ecce habuisti.

^d Quæsn. cum Merl., *iudiciis*. Vat. Is., *induciis*. Melius Vind. et Sirm., *iudiciis*.

^e Sic mss. Vind. et Ver. Exemplum Sirm. delet igitur. Quæsn., cur, inquam, compassi non estis tot fratribus.

^f Quæsn., pro vocibus repentinis incursionibus, quas ex omnibus nostris codd. ac etiam Thuan. aliisque vulgatis restitimus, substituit Christi. Mox, pro par-

(1) Vid. cap. 8 tituli præcedentis.

(2) Dist. 96, *Nunquam de Pontificibus*.

A Ecclesiæ, non suam præponere potestatem; episcopis caput subdere principum solitum, non de eorum capitibus judicare: quibus Ecclesiæ conciliis, quæ synodo pellerentur; quid denique **369** commisissent, ut sine ulla discussione rerum, tot Ecclesiarum præsules pro humano libitu, et secularis potestatis arbitrio pellerentur; inauditos, indiscussos, inconvictos non debere percelli, maxime cum novæ causæ et nova rerum facies appareret, ut rectores istius plebium ^f repentinis incursionibus pro mundanæ potentie voluntate sacris dignitatibus privarentur; ex nulla causâ veteri, ex nullo collegio reatus, nec participatione cuiuslibet erroris jam ante damnati teneri eos convincique consortes, ut tanquam ex præterita definitione judicarentur obstricti: et ideo quia nullis antea præcedentibus causis ^g recentes essent, cur ejicerentur, incursum qui illi essent, debere monstrari, et ecclesiasticis legibus, ut semper, oportere constare. Saltem vel pro vestro loco illorum duceretis miseris consulendum, formidantes in vobis quod in aliis cerneretis præter illum morem violentem admitti. Si criminis repersi erant aliquo, ecclesiastica debuit examinatione cognosci.

CAP. IX. — Taceo ^h et ad sedem apostolicam ex more deferri, ne nostra privilegia curare videamur. Satis sit ostendere, quid secundum regulas et Patrum canones facere deberetis: præcipue cum etiam ipsas leges publicas, ecclesiasticis regulis obsequentes, tales personas non nisi ab episcopis sanxerint judicari. Si vero de qualibet hæresi fuerant impetiti, tanto magis eos decuit ista cognoscere, qui et secundum religionis tenorem possent ista discutere, et habere pristinum, ex quo est christiana religio, pontificum judicandi. Aut catholici enim erant, aut hæretici, de quibus illa ludibria passim gerbantur et atrocissima detestanda ⁱ serviebant. Si hæretici, prodi, disenti, **370** et legitime convinci modis omnibus debuerunt, et vel suis confessionibus, vel aliorum vocibus confutari. Taceo quia ad nos fuerat paterna consuetudine referendum, tantumque commoneo, quid fieri ecclesiastico jure convenerat. Si vero catholici probabantur, vos qui in eorum non solum depulsionem cessâ-

icipationem, cod. Veron., participatio; melius Thuan. et Sirm.; participio.

^g Sirm., *reventi*. Mox illi addidimus cum omnibus nostris mss. excusisue codicibus.

^h Quæsn. addit quod, minus recte. Dein adjecimus præcipue cum mss. Vind., Vat. Is., Sirm. et Merl.

ⁱ Sic iidem codd. Apud Quæsn., *serviebant*. Dein Veron. cum Sirm., *debuerunt vel suis*.

^j Codd. Thuan., Vat. Is. et Sirm., *cessastis*. Melius alii cum Quæsn., *cessastis*, id est otiosi fuistis. Dein idem Quæsn., *sed etiam hæreticos subrogatis, et communicare delegatis, indubitanter faretis hæreticos*. Secuti sumus mss. Veron., Vat. Is. et Merl. Concinit etiam Sirm., nisi quod pro *hæreticos* mendose habet *hæretici*. Idem quoque habet ms. Vind., in quo solum corrupte legitur *subrogatis* pro *subrogatis*. Oxon. habet. *sed etiam subrogatis communicare*; Thuan., *indubitanter hæreticos*. Mox, pro *succedentibusque hæreticis*, mss. Veron. et Thuan. habent tantum *succedentibus*. Vind. delet *hæreticis*. Sirm. habet *succedentibus*, sine *hæreticis*.

stis, sed etiam subrogatis communicare delegatis indubitanter hæreticis. Qui depulsis catholicis, succedentibusque hæreticis, non ignorastis causam fidei communionisque catholice per tantos antistites toto orbe patefactam; sed plane scientes volentesque sine ulla discussione rerum, sine ulla synodali examinatione, sine ulla sedis apostolicæ reverentia, assensistis hæreticis, libenter habentes patienterque sinentes catholicos antistites inaudita prius et miserabili sorte detrudi. Quos si ^a a fide integra communionisque catholica putaretis errare, ad apostolicam sedem secundum scita majorum, et sicut semper est factum, referre debuistis; sicut de Petro Alexandrino, vel de Antiocheno Petro ^b de Joanne et Paulo fecisse monstratur Acacius. Sed quoniam noveratis eos cum apostolica sede sentire, et quid apostolica sedes sua definitione censeret, per illos tantos ac tales episcopos constat Orientales antistites nullatenus ignorasse, ^c et per illos catholicæ atque apostolicæ communioni prodidisse contrarios, et ab eadem defecisse, cum illis non estis passione conjuncti, sed potius persecutoribus eorum societate ^d connexi. Hic v. bis synodus nunquam venit in mentem; et certe de personis, ut dictum est, nulla ^e veteri lege constrictis. Hic nullo concilio non unius urbis, vel unius episcopi, sed totius Orientis ^f Ecclesiam subit animum **371** vestrum facto sacerdotali concilio debere curari. Sed homines, qui in contrariam partem toto proposito et toto recesseratis affectu, concilia potius necessaria etiam studio declinastis; ne per eadem tale aliquid censeretur, quo vobis rebus evidenter ostensis et legitime confutatis, in hæreticorum non liceret venire consortium.

CAP. X. — Quid igitur de ignorantia prætenditis, cum per totum Orientem catholicam fidem communionemque sinceram sedi apostolicæ congruentem, non solum cognovisset tot Pontifices videbatis, sed etiam usque ad extremum constantissime defendisset?

^a Oxon., a fide catholica, communionemque integra.

^b Omnes nostri codd. cum vulg. ac Thuan. Quessnelli addunt de Joanne, et Paulo, nisi quod Vind. et Veron. omittunt, et Merl. cum Vat. Is. habet, de Joanne Pauloque. Quess. cum solo Oxon., his vocibus expunctis, notavit: Quæ duo nomina pariter omittuntur in epistola Gelasii ad Paulum magistrum, supra, c. 48, et leguntur in vulgatis ejusdem editionibus. At Joannis nomen vel ipse in ea epistola exhibuit, Paulum vero nos restitimus cum omnibus nostris mss. ac etiam Thuanæo. Confer not. 14 in cap. 48.

^c Sirm., et vos. Dein, prodidisse scripsimus cum Sirm. et Thuan. Quessnellus, prodidisse. Veron., prodidisse.

^d Solus Quess., connexis.

^e Mss. Thuan. et Veron. cum Vat. Is. habent veteris lege. Hinc forte orta est Quessnelli lectio, seu potius emendatio veteris offensæ lege. Prætulimus lectionem Sirm. et Merl. Hic nimirum de catholicis sermo est, quos ut Acaciani dampnaret, de cogendo concilio non cogitarunt, tametsi ipsi nulla veteri lege, seu nulla anterioris synodi sententia, essent constricti, ut antea quidem dixerat c. 2. Dein cod. Vind., non unius episcopi.

^f Thuan., Ecclesia. Melius Sirm., Ecclesias.

^g Cum in vetustioribus codd. legeretur ut in Vind. et Veron. Quid illos vel, Quessnellus cum recentiori-

A Si nos non audieratis, quid de fide et communionem catholica atque apostolica censeremus, illos aspicere debuistis, et aut sequi, si crederetis esse catholicos; aut apud apostolicam sedem potius accusare, si crederetis errasse. ^a Quid illos juvat vel suo proposito illam tenuisse sententiam, an agnoscendo quid sedes apostolica definiret? Aut igitur collegas et fratres de proximo in conspectu vestro, vel catholicos sequi debuistis, vel impetere, si crederetis errare; nec illis, a quibus nullo discrimine vexabantur, præbere consensum, donec veritas ex omnibus patefacia constaret, et regulariter de eis ecclesiastici judicii forma precederet. ^b Si vero apostolicæ sedis regulam subsequendo, perspiciebatis illos hanc tenere constantiam, consequenter per illos, et quid nostra definitio contineret, non habuistis incertum, et illorum persecutoribus annuendo, a sedis ^c vos apostolicæ, non ignorantes ejus sententiam, consortio retraxistis. Et adhuc dicitis ignorasse vos, quid sedes apostolica censuisset, cum ab illis sacerdotibus ^d, catholica fide et communionem pollentibus, non verbis aut litteris, sed personis presentibus, didiceritis universa, et ab eadem vos proprio judicio separasse videamini. ^e Et adhuc dicitis synodum in unius hominis persona debuisse tractari, quam in dammandis tantis pontificibus catholicis non quaesistis? Quibus autem vultis **372** ut de talium causarum relatione credamus: catholicis, an hæreticis? ab omni hæreticorum contagione discretis, an hæreticorum communionem pollentibus? Quis autem non videat illos esse catholicos, et ab omni hæretica peste prorsus alienos, qui a propriis urbibus detrusi, et in exilium sunt redacti; et eos qui superstitibus catholicis successores fieri ausi sunt catholicos omnino non esse, sed aut Eutychianos manifestos, aut eorum sectatoribus communicantes?

C omni hæretica peste prorsus alienos, qui a propriis urbibus detrusi, et in exilium sunt redacti; et eos qui superstitibus catholicis successores fieri ausi sunt catholicos omnino non esse, sed aut Eutychianos manifestos, aut eorum sectatoribus communicantes?

CAP. XI. — Hæc ^a pestis apud eos hodieque perdurat; siquidem cum Petro Alexandrino et cum Anbus codd. supplevit Quid illos dicitis vel. Magis placuit sufficere jurat cum mss. potioribus Thuan. et Sirm. mox Veron., an cognoscendo, Sirm. et Oxon. cum Merl., aut cognoscendo.

^b Sirm. et Veron., Sin vero.

^c Sirm. delet vos, et dein habet retrocessistis.

^d Ita Sirm. codex. Conclunt Vind., Veron., Thuan., Vat. Is. et Merl., nisi quod mendose pro pollentibus habent nolentibus. Hic autem error emendatione, ut videtur, arbitraria correctus est in cod. Oxon., cujus lectionem Quessnellus recepit: catholicam fidem et communionem colentibus.

^e Tres nostri diversarum collectionum codices, Veron., Vind. et Vat. Is. 630, hic inserunt longum fragmentum epistolæ ad Dardanios, quæ superius describitur capite antecedenti, nimirum a verbis in fine capituli octavi: Ecce agnoverunt in eorum professione, etc., usque ad illa paulo ante finem capituli nomini: Neque nisi respicientes inde poterant prorsus absolvi. Hoc autem fragmentum non solum ideo hic prætermittimus, quia deest in mss. Oxon., Sirm. et Merlini, verum etiam quia præcedentia ac sequentia personæ secundæ et adhuc dicitis cum hoc additamento personæ tertiæ Ecce agnoverunt non videntur congruere. Hic porro cod. Sirm. habet dicitis etiam, Thuan., Dicitis etiam adhuc.

^f Quess. inserit enim, delent nostri codd. et excusi.

tioceno Petro indifferenter, hi, qui catholicis successerant, communione permixti sunt, et successoribus utriusque Petri hodieque miscetur. His adde etiam illos, qui licet catholicis non successerint, tamen dum catholici pontifices haberentur, talium se communioni iunxerunt. Hæc est illa mixtura, hæc est illa confusio, quæ per Orientem totum inter catholicam hæreticamque communionem nulla discretio est. Immo, qui ^b discerni tentaverit, potius habetur hæreticus, persecutione percellitur, exiliis et afflictione mulctatur. Restat ergo ut in hac colluvione cunctorum, sicut quisquis ab eadem separatus est, sinceræ communionis, et ideo catholicus comprobatur; ita quisquis illius detestandi commercii particeps invenietur, quantum a sincera communione, tantum a catholica atque apostolica sit remotus. Nec prætendat quisquam quod alicui forsitan evidentiori non communicasse vel communicare videatur hæretico. Quid enim juvat, si illi non communicet, et his tamen communione iungatur, qui ab illius non sunt communione diversi? Quod si eorum nulli communicavit, vel omnino non communicat, hic erit ille sinceræ, catholice, apostolicæque communionis et fidei; alioquin nullo modo poterit indiscretæ illius mixtionis insincerum vitare contagium. Hoc modo etiam ille vir bonus Acacianum cum Petro Alexandrino socius initum defunctus ostenditur, nunquam Antiocheno Petro Alexandrino Petrus communicare desivit.

CAP. XII. — Quod catholicorum continet relatio sacerdotum cæterorumque in catholica ^d fide durantium, nec conscientiam potest latere totius Orientis. Et ut taceam quod per ipsum Zenonem imperatorem, qui utique Antiocheno Petro, quem introduxerat, et cuius sacerdotium comprobaverat, sine dubio ^e com-

^a Sirm. cum Vind. et Veron., sed dum.

^b Quesn. cum solo ms. Oxon., discernere, et paulo post pellitur pro percellitur.

^c Sirm. Veron. et Thuan., non communicasset.

^d Sirm. delet fide.

^e Ita nostri codd. cum Sirm. et Merl. Apud Quesn., communis sine communione.

^f Vat. Isid., et Sirm. omittunt quid.

^g Ita codd. Thuan. et Veron. cum Vat. Isid. et Merlin. Idem est in cod. Sirm., nisi quod antea pro per anfractus habet per infectos. Quesn., se doceatur co recepto a communione ipse damnasce. Post pauca us. Sirm., pontifices Orientales... in hæc cecidere.

^h Vind. et Veron., teneantur obstricti, nec inde possint. Sirm. quoque habet possint.

ⁱ Sirm., qui insincera communione sunt polluti. Thuan., qui sincera... positi. Melius Veron., qui in insincera... positi.

^j Sirm., non veniunt. Mox Quesn., Restat ergo. Delevimus ergo cum præstantioribus codd. Vind.,

A munione permixtus communicabat Acacius; plurimos diversarum urbium præsules possumus demonstrare quibus cum Antiocheno Petro communicantibus nihilominus communicabat Acacius, et per illos Antiocheno consequenter communicabat et Petro. Sed hæc apud Græcos facilis et inculpabilis putatur esse permixtio, apud quos nulla est veri falsique discretio; et cum omnibus reprobis volunt esse communes, in nulla monstrantur probitate constare. Hic autem ille est Petrus Antiochenus, quem nec per penitentiam ad catholicam communionem recipi etiam a sede apostolica poposcit Acacius. Ac per hoc ^f quid queruntur a nobis Acacium fuisse damnatum, cum hac professione præmissa, et per anfractus Antiocheni Petri ^g recepta communione, se doceatur ipse damnasce.

B Ubi tamen non solum reus tenetur Acacius, sed et omnes pontifices Orientis qui pari modo in hæc recidere contagia, meritoque simili damnatione ^h tenentur obstricti, nec inde possunt ullatenus expediri, nisi, dum supersunt, a talibus abstinendo. Nec nos oportet in talibus causis nisi illis credere qui aut omnino sciunt se ab hujus perfidiæ nexibus ³⁷⁴ divino beneficio servare discretos, aut his qui a perfiderum consortio recesserunt. Nam in perfidorum contagio constituti quam fidem pro sincera communionis testificatione possumus adhibere, ⁱ qui in non sincera communione sunt positi? Nec eorum testimoniis nisi pro veritate poterimus, qui impugnare ^j nituntur falsitatibus veritatem. Restat ut non nisi illis credere debeamus qui ab omni contagione sunt C liberi.

CAPITULUM LII.

^k Epistola Athanasii episcopi ad Epictetum Corinthiorum episcopum, contra eos qui de Domini incarnatione spiritus blasphemias diversas senserunt.

^l ATHANASII dilectissimo fratri et amabili consacerdoti EPICTETO in Domino salutem.

CAP. I. — Ego quidem putabam omne vaniloquium universorum qui ubique sunt hæreticorum cessasse ex ea quæ facta est in Nicæna synodo. Quæ enim ^m in ea a Patribus secundum sanctas Scripturas exposita fides est, sufficiens est ad omnem destructionem totius impietatis ⁿ et ad confirmationem piæ in Christo

Veron. et Sirm.

^k Hanc hujus epistolæ versionem præter codices hujus collectionis. invenimus etiam in exemplaribus additionum Isidorianæ collectionis, inter quæ contulimus ms. Vat. 1340. Hæc versio usus est S. Leo in testimoniis subjectis epistolæ 165 ad Leonem Augustum, eamque una cum sequentis Cyrillianæ epistolæ interpretatione ab ipso S. Cyrillo ad Sixtum papam missam S. Leonem in apostolicis scriniis reperisse conjecimus not. 5 in ep. 109, in qua ipsam Athanasii epistolam laudat, et ad Julianum Coensem Eutychanis apponendam dirigit. Vide tom. I col. 1177.

^l Hanc solam inscriptionem, non vero titulum præcedentem, præfert codex Vind., qui habet Epicteto, sicut et alius codex Jesuitarum laudatus in novissima editione S. Athanasii.

^m Quesn., mea. Correctionem suppeditavit cod. Vat., quocum concinit Græcus textus.

ⁿ Vind. ms., ad confirmationem autem piæ.

fidei. Et propter hoc et nunc quoque diversis factis A synodis tam in Gallia et Hispania quam in magna Roma, omnes qui convenerunt eos qui adhuc latent et sentiunt eadem quæ Arius sensit, Auxentium dico Mediolanensem, et Ursatium, et Valentem, et Gaium de Pannoniis, unanimiter, utpote ab uno spiritu moti, anathematizarunt, et scripserunt ubique propter hos tales, qui synodi sibi nomen ascripserunt, nullam synodum in catholica **375** Ecclesia nominari, nisi solam quæ in Nicæa facta est, quæ est tropæum adversus omnes hæreses, præcipue adversus Arianam, propter quam maxime tunc synodus congregata est. Quomodo ergo post tantam synodum dubitare aut queri aliquanti conantur? Si de Arianis sunt, nihil mirum si quæ contra se scripta sunt accusant: sicut et Paganī audientes *idola gentium esse argentum et aurum opera manuum hominum* (Ps. cxiii, 4), stultam putarunt divinæ crucis doctrinam. Hi vero qui putantur recte credere secundum omnia quæ dicta sunt a sanctis Patribus, aliquid propter inquisitionem mutare volentes, nihil aliud faciunt, nisi secundum quod scriptum est (*Habac. ii, 15*), proximum quidem putant insipientem, repugnant autem ad nullam utilitatem; sed ut simplices tantum evertant.

Cap. II.—Hæc ita scribo, lectis quæ apud sanctitatem tuam acta sunt gestis, quæ nec scribi utique debuerunt, ut nec memoria aliqua eorum in posterum fieret: Quis enim audit talia unquam? aut quis docuit? aut quis didicit? *Ex Sion enim prodiet lex, et verbum Domini ex Jerusalem* (Isaia ii, 3). Hæc autem unde processerunt? quis infernus: ea eructavit? Omnisio dicere corpus ex Maria Verbo Deitatis; aut quia Verbum in carnem et ossa, et capillos, et omne corpus translatum et mutatum est de propria natura. Quis autem audit in Ecclesia omnino a Christianis, quod figura et non natura corpus indutus est Christus? aut quis in tantam impietatem delapsus est, ut dicat simul et sentiat, quod Deitas ipsa omnisio Patri circumcisa est, et imperfecta * ex perfecto facta est; et quod in ligno crucifixum est non fuerit corpus, sed ipsa creatrix substantia? quis autem audiens non ex Maria, sed ex propria substantia effecisse sibi corpus passibile Verbum; aut qualem Christianum existimet hæc dicentem? Quis autem hanc nefariam fecit impietatem, ut in huiusmodi cognitionem veniret, et ^d hæc diceret: quoniam qui dicit ex Maria esse Dominicum corpus, non jam Trinitatem, sed quaternitatem in Deitate sentit; propter eos qui sic sentiunt, * ut de substantia Trinitatis dicant esse carnem qua indutus est ex Maria Salvator? Unde autem qui-

dam iterum eructarunt impietatem similem supradictis, ^f ut dicant: non novellum esse corpus Verbi Deitatis, sed consempiternum ipsi per omnia fuisse, quoniam ex substantia sapientiæ constituit? * Quomodo autem ^h et dubitare ausi sunt qui dicuntur Christiani, si qui ex Maria processit Dominus, **376** filius quidem substantia et natura Dei est: quod autem secundum carnem, ex semine David est et carne sanctæ Mariæ?

Cap. III.—Quid autem ita temerarii fuerunt, ut dicerent carne passum Christum? et crucifixum non esse Dominum, et Salvatorem, et Deum Filium Patris? Vel quomodo Christiani volunt nominari qui dicunt in hominem sanctum, sicut in unum prophetarum, advenisse Verbum, et non ipsum hominem factum esse sumentem carnem ex Maria; sed alterum esse Christum, et alterum Dei Verbum ante Mariam et ante sæcula Filium Patris? Aut quomodo Christiani esse possunt qui dicunt alium esse Filium, et alium Dei Verbum? Hæc fuerunt in gestis diversæ quidem dicta, unam autem mentem et eandem impietatem habentia ⁱ. Propter hæc disputabant et contendebant inter se invicem, qui gloriantur in confessione Patrum quæ in Nicæa facta est. Ego autem admiratus sum sanctam religionem tuam sic tolerasse et non compescuisse eos talia dicentes, nec fidem piam exposuisse eis, ut vel audientes quiescerent, vel contradicentes, ut hæretici æstimarentur. Quæ autem prædicta sunt, neque dicta, neque audita sunt apud Christianos, sed aliena omnimodo ^j ab apostolica doctrina. Propterea igitur etiam ego quæ ab illis dicta sunt, scripta pro te in epistola feci, ut solum audiens videas in ipsis pravam confessionem et impietatem. Quamvis oporteret ^k pluribus accusare et convincere stultitiam eorum qui ista senserunt; sed melius est hucusque esse epistolam, et nihil amplius scribere. Quæ enim ita manifeste monstrantur prava, tractari diutius et perscrutari non oportet, ne contententibus tanquam dubia putentur.

Cap. IV.—Sed hoc solum respondisse ad hæc et dixisse sufficit: quod non sunt ista catholice Ecclesiæ, nec Patres ista senserunt. At ne in totum ex nostro silentio occasionem impudentem sibi malorum inventores acquirant, bonum est ut ex divinis Scripturis pauca commemoremus. Forsitan vel sic erubescerent quiescent a sordidis cogitationibus suis. ^l Unde est vobis dicere, o qui tales estis, consubstantiale esse corpus Deitati Verbi? Ex hoc enim bonum fuerat inchoare, ut hoc fragili demonstrato, et omnia alia talia demonstrarentur. Ex divinis ergo

* Ita cod. Thuan., Vind. et Vat., concinente Græco textu. Solus Quesn. cum Oxon., omnes qui.

^b Idem codd. perperam, *Eorum qui putantur*; et postea *Patribus, qui propter*.

^c Ita idem codices tres. Quesn. cum Oxon., ex perfecta.

^d Vat. delet hæc.

^e Thuan., ut substantiæ.

^f Ita Thuan. et Vat. Vind., et dicant; Quesn., et dicunt.

^g Hæc usque ad asteriscum referuntur ex eadem ista versione a S. Leone nostro ad calcem epistolæ 165 ad Leonem Augustum, et in eodem testimoniorum delectu, qui habetur supra cap. 41 hujus codicis.

^h Ita hoc loco codd., et pro etiam sumpto. At apud Leonem, et supra c. 41, vel dubitare.

ⁱ Codd. Vind. et Vat. addunt ruentem.

^j Vind., apostolica doctrina.

^k Cod. Thuan., a pluribus accusari et convinci.

^l Vind. ms., Unde vobis dicere, qui tales.

Scripturis non potest inveniri. Deum enim in humano corpore fuisse dicunt; sed Patres in Nicæa congregati, non corpus, sed ipsum Filium dixerunt consubstantiali Patri, et **377** hunc quidem ex substantia Patris; corpus autem ex Maria esse confessi sunt. Iterum secundum Scripturas. Si igitur negatis synodum Nicænam, ut hæretici ista inducitis; aut si vultis illi Patrum esse, nolite sentire præter illa quæ ipsi scripserunt. Etenim ex hoc iniquitatem vos videre licet, si consubstantiali sit Verbum corpori de terra habenti naturam, consubstantiali autem Verbum Patri secundum confessionem Patrum, omousion^a erit et ipse Pater corpori quod ex terra factum est. Et quid accusatis adhuc Arianos dicentes Filium esse creatum, cum dicatis ipsi etiam Patrem consubstantiali esse creaturis? Et ad impietatem alteram transeunt, dicitis in carnem, et ossa, et capillos, et nervos, et in totum corpus conversum Verbum et mutatum a sua natura. ^c Aliquando enim dicitis evidentem ex terra eum lacum esse. Ex terra enim ossium et totius corporis natura est.

Cap. V. — Quæ igitur hæc tanta dementia, ut adversum vos ipsos repugnantes sitis? Omousion enim dicentes Verbum corpori, aliud adversum aliud significatis; quod autem in carnem conversum dicitis, ipsius Verbi mutationem fingitis. Et quis vos jam ultra toleret, si vel sola ista dicatis? Nam ad impietatem supra omnes hereses declinastis. Si enim omousion est Verbum corpori, superflua esse Mariæ commemoratio, et non necessaria, cum potuisset et ante Mariam sempiternum corpus existere, sicut est ipsum Verbum. Si igitur secundum vos omousion est corpori, quid necesse erat adventus Verbi, ^d ut aut suum omousion indueret, aut mutatum de propria natura corpus fieret? non enim Deitas seipsam suscepit, ut etiam suum omousion indueret; sed nec peccavit Verbum, quod aliorum peccata liberavit, ut mutatum in carnem semetipsum ^e pro seipso offerret, et sacrificium seipsum liberet. Sed non est ita: ab illo. *Abraham semen apprehendit* (Hebr. ii, 16), sicut dixit Apostolus unde debuit fratribus assimilari, et simile nobis corpus assumere. Propterea ergo necessaria vere Maria, ut ex ipsa hoc assumeret, et ut suum pro nobis corpus offerret. **378** Et hanc Isaias prophetizans ostendit, dicens: *Ecce Virgo* (Isaia vii, 14)

^a Addidimus iterum cum nostris codd. Vind. et Vat., concinente Græco *πατρὶ*.

^b Vat. addit ergo. Mox factum adjecimus cum nostris codd. ac Thuan. etiam Quesnellii.

^c Sic nostri codd. cum Thuan. Quesnellus, Affigenda autem dicitis ex terra.

^d Addidimus ut cum ms. Vat., concinente Græco textu.

^e Quesn., in seipso. Emendavimus opo nostrorum codicum, quibus Græcus textus suffragatur. Mox pro liberet Vat. habet liberaret. Congruit Græcum exemplum, ex quo Latine: et seipsum redimeret.

^f Quesn., sponso, minus recte. Melius nostri codices: sponso, id est, ex sponso, ut vis Græci textus præfert.

^g Ita Vind., Græco favente. Quesn., suristi.

^h Quesn., hæc. Emendationem præbucere nostri

Cap. VI. — Gabriel autem mittitur ad ipsam non transitorie virginem, sed ad virginem desponsatam viro: ut ^a sponso ostenderet Mariam vere hominem fuisse. Et partus meminit Scriptura, et dicit: *Involavit puerum* (Luc. ii, 7). Et: *Beata sunt ubera quæ suxit* (Luc. xi, 27). Et oblatum est sacrificium; quoniam qui natus est aperuit vulvam (Luc. ii, 23). Hæc autem omnia parturientis virginis erant indicia. Et Gabriel certissime evangelizavit ipsi, dicens non transitorie: *Quod nascetur ex te* (Luc. i, 35); ut non de foris inductum ei corpus putaretur, sed ex te, ut ex ipsa naturaliter, quod natum est, esse manifeste credatur; et ^b hoc natura demonstrante, quia impossibile est virginem lac proferre, et impossibile est lacte nutrire corpus, et pannis involvi non ante naturaliter natum. Hoc est quod circumcisum est octava die; hoc Simeon in manibus suscepit; hoc factum est infans, et crevit usque ^c ad tredecim annos, et ad trigesimum annum venit. Neque enim, sicut quidam arbitrati sunt, substantia ipsius Verbi mutata, circumcisa est, quæ erat immutabilis et inconvertibilis, dicente quidem ipso Salvatore: *Videte quia ego sum, et non sum mutatus* (Malach. iii, 6). Paulo etiam scribente: *Jesus Christus heri, et hodie, ipse et in æcula* (Hebr. xiii, 8). Sed circumciso corpori, et portato, et manducanti, et laboranti, et in ligno affixo, et passo erat, ^d impassibile incorporeum Dei Verbum. Hoc erat in sepulcro positum, quando ipse quidem perrexit prædicare his qui in custodia erant spiritibus (I Pet. iii, 19); sicut dixit Petrus: quod magis ostendit amentiam dicentium, Verbum in carnem et ossa mutatum. Quod si ita erat, non erat necessarium sepulcrum: ipsum enim per se isset corpus prædicare in inferno spiritibus. Nunc autem ipse perrexit prædicare, corpus vero involutum posuit Joseph in Golgotha (Joan. xix, 38); et ostensum est omnibus, quia non corpus erat Verbum, sed corpus erat Verbi. Et hoc palpavit Thomas (Joan. xx), postquam surrexisse vidit a mortuis, et vidit in eo figuras clavorum, quos pertulit ipsum Verbum in suo corpore, dum crucifigeretur. **379** Et cum posset prohibere non prohibuit, sed etiam propria sua faciebat, quæ erant propria corporis, Verbum incorporeale. Denique caso corpore a ministro, ^e sicut ipsum patiens dicebat: *Quid me cadis* (Joan. xviii, 23)? et impassibilis.

^a Vetus interpres Græcum codicum habuit similem Segueriano, in editione Athanasii laudato, in quo scriptum fuerat *παρουξιστικός*, tredecim; non vero *δωδεκάητης*, duodecim annorum, ut alii codd. præferunt cum Luc. ii, 42.

^b Quesn., impossibile esse incorporeum. Delevimus esse cum ms. Vat., ac præterea unius litteræ mutatione emendavimus impossibile exigente Græco textu, atque contextu. Dein ex utroque nostro cod. Vind. et Vat. adjecimus quidem.

^c Uterque cod. addit aspiciens pro eo quod ex Græco habetur dum illos corpori suo vidit affigi. Postea autem Verbum uterque cod. addit tanquam.

^d Vat. ms., sic ipse patiens, ac dein impassibilis. Thuan. quoque habet ipse, et impassibilis. Sed ipsum, et impossibile legendum ex Græco, cum ad Verbum

sibile naturaliter dicebat : *Dorsum meum dedi ad verbera, et faciem meam non averti a confusione spulorum* (Isa. l., 6). Quæ enim humanitas patiebatur Verbi, hæc inhabitans Verbum ad se referebat, ut nos Deitatis Verbi participes esse possemus. Et erat admirabile : quia ipse erat patiens, et non patiens : patiens quidem, quoniam proprium ejus corpus patiebatur, et in ipso * qui patiebatur erat ; non patiens, propterea quia natura Deus manens Verbum est impassibile. Et ipse quidem incorporealis erat in corpore passibili, corpus autem habebat in se Verbum impassibile, destruens infirmitates ipsius corporis. Faciebat autem hoc, et fiebat ita, ut nostra ipse suscipiens, et offerens in sacrificium, destrueret, et suis jam nos operiens faceret Apostolum dicere : *Oportet corruptibilia hoc induere incorruptionem : et mortale hoc induere immortalitatem* (1 Cor. xv, 53).

CAP. VII. — Absit autem, ut figurate ista facta sint, sicut quidam ^b iterum arbitrati sunt ; sed vere, homine facto salvatore, totius hominis facta est salus. Si enim figurate Verbum erat in corpore secundum illos ; quod autem figurate dicitur, phantasia est ; invenietur opinione et salus hominum et resurrectio dicta secundum impiissimum Manichæum. Sed non per phantasiam est salus nostra nec corporis solum, sed totius hominis, animæ et corporis vere salus facta est in ipso Verbo. Humanum ^c erat corpus, vere naturaliter ex Maria secundum Scripturas divinas, et verum erat corpus Salvatoris. Verum autem erat, quia simile erat nostro ; soror etenim nostra fuit Maria, quoniam ex Adam omnes sumus ; et hoc nunquam aliqui dubitavit, recolens quæ scripsit Lucas. Postquam enim resurrexit a mortuis, testimantibus quibusdam non in corpore ex Maria videri Dominum, sed pro ipso spiritum videri, dicebat : *Videte manus meas et pedes, et vestigia clavorum, quia ego ipse sum. Palpate et videte, quia spiritus carnis et ossa non habet, sicut me videtis habere* (Luc. xxiv, 39) ; et hæc dicens ostendit eis manus suas et pedes. Ex quibus confutari possunt iterum qui ausi sunt dicere, **380** in carnem et ossa mutatum esse Dominum. Non enim dixit : *Sicut me videtis carnem esse et ossa, sed habere* : ut non ipsum Verbum in hæc mutatum esse credatur, sed ipsum in his, et ante mortem, et ^d post resurrectionem esse credatur. His ergo ita probationem habentibus, superfluum est jam alia tractare, et scrutari aliquid de ipso corpore, in quo erat Verbum inconsubstantiale Deitatis, et ex Maria vere progenito, et ipso Verbo nequaquam in carnem et ossa mutato sed carnem facto. Quod

A autem a Joanne dictum est : *Verbum caro factum est* (Joan. i, 14), hæc habet intelligentiam, * sicut similitudine hoc poterit inveniri ; scriptum est enim a Paulo : *Christus pro nobis factus est maledictum* (Gal. iii, 13) : et quemadmodum non hoc ipsum factus est maledictum, sed quia pro nobis assumpsit maledictum, dictum est maledictum factum esse ; sic et caro factus est, non mutatus in carnem ; sed quia pro nobis carnem assumpsit, et factus est homo. Quod autem dixit : *Verbum caro factum est* (Joan. i, 14), simile est iterum dicere : *Homo factus est* : secundum quod dictum est in Joel : *Effundam de spiritu meo super omnem carnem* (Joel. ii, 28) ; non enim usque ad animalia erat promissio, sed in hominibus est, propter quos etiam ipse Dominus homo factus est.

B CAP. VIII. — Hoc autem dicto hæc habente intelligentiam, profecto reprehendant se omnes qui putarunt ante Mariam esse carnem quæ ex ipsa est ; et ante hæc aliquam habuisse animam humanam Verbum, et in ipso ante adventum semper fuisse. Desinant autem et illi qui dixerunt capocem mortis non esse carnem, sed ^f eam immortalis esse naturæ. Si enim non est mortuus, quomodo Paulus tradidit Corinthiis, quod et ipse accepit : *Quod Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas* (1 Cor. xv, 3) ? Aut quomodo omnino resurrexit, si non est mortuus ? Erubescant autem maxime qui omnino ^g ita cogitarunt, posse fieri pro Trinitate quaternitatem, si dicatur esse ex Maria corpus. Dicunt enim : Si dicamus consubstantiale corpus Verbo, manet Trinitas, nihil extraneum in ipsam afferente Verbo ; si vero humanum dicamus corpus ^h necessario existens extraneum secundum substantiam corporis, et sit in ipso Verbum ; erit pro Trinitate quaternitas propter corporis adjectionem. Hæc ita dicentes non **381** intelligunt, quemadmodum in seipsos incidunt. Nam etsi non ex Maria dicunt corpus, sed consubstantiale ipsi Verbo ; nihilominus, quod sinularunt, ne forte ut sapientes putentur secundum suum intellectum, ostenduntur dicentes quaternitatem : sicut enim Filius secundum Patrem omousion est Patri, et non est ipse Pater, sed Filius, ad Patrem dicitur omousion : sic et consubstantiale corpus Verbi non est ipsum Verbum, sed aliud a Verbo. Cum autem aliud sit, erit secundum ipsos, ipsorum Trinitas, quaternitas. Non enim vera et specialiter perfecta atque indivisa trinitas recipit adjectionem ; sed hæc quæ est, quæ ab illis est intellecta : et quomodo adhuc Christiani alium præter eum qui est Deus adveniunt ?

referantur ; ubi tamen sicut *αυτος* masculini generis est, ita *αυτος* et *αυτος* eodem genere scribendum fuit.

* Ita nostri codd. Apud Quesn., quod.

^b Vat. delet iterum.

^c Vind. omittit erat corpus.

^d Ita duo nostri codd. ac Thunf. Quesnelli, approbante Græco exemplo. Apud illum, post mortem.

^e Quesn., si per similitudinem. Nostri codd. cum Græco concipiunt.

^f Idem Quesn., etiam. Correximus cum ms. Vat. Dein Vind., Et quia Christus mortuus est.

^g Quesnellus, ita cogitantur posse fieri pro Trinitate quaternitatem introducentes, si. Emendavimus ita cum Vat., et alia interpunctione inducta, quæ concinit cum Græco, delevisimus introducentes eum utroque nostro codice.

^h Quesn., necessario existit extraneum... ut sit in ipso. Græco affinis visa est lectio codicis Vat. In Vind., necessario existente... ut sit.

CAP. IX. — Iterum enim et in alio commento licet **A** eorum insipientiam pervidere, si propter quod est et dicitur in Scripturis ex Maria esse et humanum corpus Salvatoris, putant pro trinitate quaternitatem dici, quasi facta adjectione propter corpus; nullum errant facturam coequantes factori, et suspicantes posse Deitatem aliquid adjectionis accipere: et ignorant quia non propter adjectionem Deitatis Verbum caro factum est, sed ut caro resurgat; neque ut melioraretur Verbum processit ex Maria, sed ut humanum genus liberaret. Quomodo igitur putant ut liberatum corpus per Verbum, et vivificatum, ^a in Deitatem Verbo faciat adjectionem? Magis autem ipsi humanitati adjectio magna facta est ex Verbo, in ipsa communione et unitione. Ex mortali enim ^b factum est immortale, et ex animali factum est spiri- **B** rituale, et ex terra factum, celi portas transgressum est. Trinitas vero, et assumente Verbo corpus ex Maria, trinitas est; non accipiens adjectionem, neque diminutionem; sed semper perfecta est, et in Trinitate Deitas una cognoscitur: et sicut unus Deus in Ecclesia pradicatur Verbi Pater. Ex hoc autem jam conticescant et qui aliquando dixerunt eum qui ex Maria processit non esse ipsum Christum et Dominum Deum. Si enim non Deus erat in corpore, quomodo statim procedens ex Maria vocatur *Emmanuel*, quod interpretatur nobiscum Deus (*Matth. i, 23*)? Quomodo autem et Paulus, si Verbum non erat in carne, ad Romanos scribebat: *Ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia benedictus Deus in saecula* (*Rom. ix, 7*). Constanceant ergo et qui ante negabant crucifixum esse Deum, errasse se, **382** ^c acquiescentes sanctis Scripturis et maxime Thomae, qui posteaquam vidit in ipso clavorum vestigia, exclamavit ^d: *Dominus meus et Deus meus* (*Joan. xx, 28*). Cum enim Deus et Dominus gloriae esset, Filius erat in gloria, affixo et exonorato corpore; corpus vero patiebatur dum percuteretur in ligno et fluebat de ejus latere sanguis et aqua. Templum enim Verbi erat plenum Deitatis; propterea igitur sol videns Creatorem suum, injuriato corpore, tolerantem, radios suos subtraxit et obscuravit terram. Ipsum autem corpus habens naturam mortalem, ultra suam naturam resurrexit, propter habitans in se Verbum, et desit ^e quidem de naturali corruptione; induens autem quod supra hominem est, Verbum, indumentum factum Verbi factum est incorruptum.

CAP. X. — De eo autem quod falluntur et dicunt, quod sicut in unumquemque prophetarum factum

A est, ita et in unum aliquem hominem ex Maria venit Verbum, superfluum est disputare; manifesta est enim dementia eorum, et indubitata reprehensio. Si enim ita venit, quare hic ex virgine, non ex viro similiter et muliere? sic enim unusquisque sanctorum natus est; aut quare ita veniente Verbo, non unusquisque mors dicitur pro nobis facta, sed istius sola? Cur autem per unumquemque prophetarum adveniente Verbo ^f dicitur de hoc solo *qui ex Maria natus est*, semel in fine saeculorum adveniente? Aut quare, veniente eo, sicut venit in prioribus sanctis, alii quidem omnes mortui ^g nondum resurrexerunt; qui autem ex Maria, solus tertia die resurrexit? aut cur similiter aliis veniente Verbo, dicitur solus ex Maria Emmanuel, corpore pleno Deitatis nato ^h ex ipsa? Emmanuel enim interpretatur nobiscum Deus. Aut quare, si ita venit, manducante unoquoque propheta, et bibente, et laborante, et moriente, non dicitur sicut ipse manducans, bibens, laborans et moriens; sed de solo qui ex Maria est? Quare enim patiebatur hoc corpus, haec quasi ipso patiente dicta sunt, et cum de aliis ⁱ omnibus dictum sit solum, nati sunt et creati; de eo qui ex Maria est solo dictum est: *Et Verbum caro factum est* (*Joan. i, 14*). Ex quibus ostenditur, quia ad alios quidem omnes factum est verbum prophetandi gratia, ex Maria autem ipsum Verbum in semetipso carnem assumens, processit homo; natura quidem et substantia Verbum erat Dei, secundum carnem autem, **383** ex semine David, et carne Mariae factus est homo, sicut Apostolus dixit. Hunc Pater demonstrabat in Jordane, et in monte dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo bene mihi i complacui* (*Matth. xvii, 5*).

CAP. XI. — Hunc Ariani quidem negaverunt, nos ^k autem agnoscentes adoramus: non dividendes Filium et Verbum, sed ipsum Verbum scientes esse Filium, per quem universa facta sunt, et nos liberati sumus. Propter quod admirati sumus quomodo in vobis omnino de rebus manifestis facta contentio est. Sed gratias Deo, quia quantum contristati sumus lectis gestis, tantum gratulati sumus in fine; quia cum concordia discesserunt et ^l pacifici facti sunt, et consenserunt in confessione patris et rectae fidei. Propterea igitur, et post multa ante tractata cogitavi haec pauca scribere, aestimans, ne forte ex taciturnitate pro letitia, tristitia nasceretur his qui causa concordiae nobis letitiam praestiterunt. Deprecor itaque ante omnia tuam sanctitatem, et iterum audientes universos, ut haec bona mente suscipiant;

^a Sic Vind. concinente Graeco. Quesnellus, in *Deitate*.

^b Quesn., *facta est immortalis*, et similiter sequentia. Ad codicum fidem neutro genere textum exegimus.

^c Vat., *ad acquiescendum*.

^d Quesn. addit et dixit. Delevimus cum ms. Vind. et Graeco textu.

^e Quesn., *quod erat de naturali*. Expunximus quod erat auctoritate nostrorum exemplarium. Codex Vind., *qui de naturali*. Scripsimus quidem cum ms. Vat.

^f Cod. Thnan., *non dicitur, sed de hoc solo*.

^g Sic nostri codd. et Graec. Quesnellus, *non resurrexerunt*.

^h Voces ex ipsa a Quesn. traductae post enim, cum nostris codd. et Graeco huc revocavimus.

ⁱ Vat., *hominibus*.

^k Sic Vat., concinente Graeco. Quesn., *complacuit*,

^l Particulam autem ex nostris mss. inseruimus.

^m Vat., *pacificati sunt*.

et si quid deest ad instructionem religionis, corrigant, et me scire faciant; sin vero, ut pote ab ignaro, ^a sermone nec digne, nec perfecte scriptum est, veniam tribuant nostrae in loquendo infirmitati. Saluta cunctos fratres nostros. Te omnes qui nobiscum sunt plurimum salutant ^b.

384 CAPITULUM LIII.

^a Epistola Cyrilli episcopi Alexandrini ad Joannem Antiochenum episcopum, contra eos qui de eo prava in fide finxerunt; et de epistola ATHANASII ad EPICTETUM, et formula fidei.

CAP. I. — *Latentur celi et exsultet terra* (Psal. xcv, 21); solutus est enim medius paries sepi, et cessavit illud quod afferebat tristitiam, et totius dissensionis sublati est via, omnium nostrum Salvatore Christo suis Ecclesiis pacem praestante; provocante ^d et hortante nos ad hoc ipsum piissimorum et Deo amantissimorum principum nostrorum instantia, qui patrum suorum religionis aemuli existentes, veracem, et inconcussam, et rectam in suis animis conservant fidem; egregiam autem faciunt sollicitudinem pro sanctis Ecclesiis; ut inenarrabilem habeant sempiternam gloriam, et suum imperium dignum ^e omni laude conservent. Quibus et ipse omnium virtutum Dominus ditissima manu distribuit bona, et praestat obtinere resistentes, et donat victoriam veritati. Nec enim mentitur, dicens: *Vivo ego, dicit Dominus, quoniam eos qui me glorificant glorificabo* (Reg. II, 30). Adveniente igitur nunc Alexandriam domino meo venerabili fratre Paulo, laetitia repleti sumus, et valde necessario, ut pote tali viro mediatore, et de his laboribus et causis quae vires ^f excedunt, animose volente disputare: ut diaboli vincat invidiam, et conjungat divisa, et quae in medio fuerant inter haec aspersa scandala, auferat, et coronet concordia et pace Ecclesias, quae sunt et apud nos, et apud vos constitutae. Quemadmodum enim divisa sunt, superfluum est ^g dicere; oportere autem arbitror ea loqui et sentire quae decent pacis tempora. Gavi sumus

igitur occursum et notitia memorati ^h religiosi viri, qui vere et non leviter se laborare putabat, ³⁸⁵ ut persuadeat nobis Ecclesias oportere conjungere et adunare ad pacem, et eorum qui nobis adversa sentiunt, dissipare ridicula, obscurare autem et hebere adhuc malignitatis ⁱ diaboli stimulum. Invenit autem nos ita paratos ^j ad hoc, ut omnino nullum laborem sustineamus. Meminimus enim Salvatoris nostri, dicentis: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis* (Joan. xiv, 27). Docti enim sumus dicere in orationibus ^k: *Domine Deus noster, pacem da nobis; omnia enim reddidisti nobis* (Isa. xvi, 5). Si quis igitur fiat particeps hujus a Deo tributae pacis, inops non erit omnis boni. Quoniam ergo superflua et nullis ex causis Ecclesiarum dissensio facta est, nunc maxime ^l plenius docti sumus et cognovimus, domino meo venerabili Paulo episcopo chartam nobis proferente irreprehensibilem habentem fidei confessionem; et hanc ipsam chartam confectam esse ^m ostruit et confirmat a tua sanctitate et a venerabilibus illarum partium episcopis. Quae conscriptio ita continetur, et ipsis verbis hic apponitur ⁿ in hac epistola nostra.

CAP. II. — De partu autem divinae genitricis Virginis, quemadmodum sentiamus et dicamus de humanitatis assumptione unigeniti Filii ³⁸⁶ Dei, ^o necessario, non partem aliquam addentes, sed plenissima satisfactione et ratione speciali a principio, et de divinis Scripturis et traditione sanctorum Patrum suscipientes ^p et docti breviter dicimus, nihil prorsus addentes in sanctorum Patrum conventu ^q et synodo Niceni concilii exposita et expressa fidei; sicut enim praediximus, ad omnem sufficit pietatis scientiam, et universae hereticae et pravae doctrinae abdicionem. Dicimus autem non temere audentes de incomprehensibilibus, sed confessione proximae infirmitatis excludentes ^r eos qui oboriri volunt, in quibus ea cogitamus quae sunt ultra hominem.

^r Confitemur igitur Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, Deum perfectum et homi-

non leviter . . . putavit. Legendum cum vulg. Conc., qui forte non leviter.

ⁱ Vat., *diabolica*.

^j Quesn., *ad pacem*. Praetulimus nostros codd. atque Thuanum ipsius Quesnelli.

^k Cod. Vat. cum vulg. Conc. addit *nostris*.

^l Adjecimus plenius cum mss. Vind., Thuan., Vat. et Crab.

^m Ita nostri codd. Apud Quesn., *astruente et confirmante*.

ⁿ Ms. Vat., *huic epistolae nostrae*.

^o Adverbium necessario omnes nostri codd. ac etiam Thuan. et Crab. suppeditarunt.

^p Thuan., *sufficienter edocti*.

^q Vat., *eos cogitatus*. Mox, pro oboriri, vulg. Conc., *adoriri nos*.

^r Quesn. hanc notam appendit. Hanc fidei confessionem, quam Cyrillus irreprehensibilem in hac epistola appellat, non recentem tunc fuisse, sed jam usque a concilio Ephesini temporibus conditam et publicam a Joanne Antiocheno, docet nos hujus episcopi epistola suo suaeque synodi nomine missa ad imperatorem Theodosium per Joannem comitem, qui jussu imperatoris ab utraque parte fidei confessionem exegit, dum adhuc episcopi Ephesi residerent: Illi enim epi-

^a Quesn., *sermone minus apto scriptum est nec digne, nec apte*; veniam, repugnantibus nostris codicibus.

^b Idem addit Vale: ignorant nostri codd. et Graecus textus.

^c Exstat haec hujus epistolae antiqua versio in iisdem mss. collectionibus in quibus praecedens; ac ex iis primum a Crabbo edita fuit, atque Chalcedonensi inserta act. 1. Istam vero ab editoribus Romanis ad Graecum textum exactam et emendatam posteriores Conciliorum editiones receperunt.

^d Voces et hortante ex nostris codd. Vind. hujus collectionis, et Vat. 1340 additionum lisd. supplivimus. Cod. Thuan., *provocantibus nos*: . . . principum nostrorum dictis. Mox in Vind. deest instantia, pro qua voce cod. Vat. habet gloria.

^e Addidimus omni cum nostris codd.

^f Quesn. addit nostras: delevimus cum Vat. et vulg. Conc. Dein ille ante diaboli inseruit Deus: expunximus cum cod. Vind., suffragante etiam Graeco textu.

^g Sic codd. Vind., Thuan. et Crab. Quesnellus, *enarrare*.

^h Vox religiosi addita ex codd. nostris, atque Thuan. Quesnelli. Mox Oxon., qui fere leviter. Vat., qui fere

nam perfectum ex corpore et anima rationali, ante saecula quidem de Patre natum secundum Deitatem, in novalis vero temporibus eundem ipsum propter nos et propter nostram salutem de Maria Virgine secundum humanitatem; consubstantium vel consubstantialitatem Patri secundum Deitatem, consubstantiali nobis secundum humanitatem; duarum enim naturarum unito facta est: propter quod unum Christum, ^a unum Dominum confitemur. Secundum **387** hanc incomparabilis unitatis fidem confitemur sanctam et divinam generatricem Dei Virginem. Propter hoc etiam Dei ex ea Verbum incarnatum, et humanitatem sumptum, et ex ipso conceptu adunasse sibi templum quod ex ipsa assumpsit. ^b Evangelica autem et apostolica vox de Domino nostro novimus veras: aliquas quidem communes facientes tanquam in una persona, aliquas autem dividentes tanquam ex duabus naturis: et illas quidem quae Deo conveniunt secundum Deitatem Christi; humiles vero secundum humanitatem ipsius tradentes.

CAP. III. — Illis ergo cognitis sacris vocibus vestris, et sic vos sentientes cum cognovissemus: Unus enim Dominus, una fides, unum baptisma (Ephes. IV, 5); glorificamus omnium Salvatorem Dominum Deum, invicem congaudentes, quoniam Scripturis, quae a Deo inspiratae sunt, et traditioni sanctorum Patrum convenientem habent fidem, ^c quae apud nos et apud vos sunt Ecclesiae. Quoniam igitur ^d intellexi quosdam qui amant ex more suo vituperare, et

istam sanctam virginem, quae a sancto Spiritu in epistola, quae opera Patris Lupi prodijt, cap. 17 Ephesinae collectionis insertam legimus eandem prorsus fidei confessionem quae in epistolis de pace tam Cyrilli quam Joannis postmodum locum habuit. Cujus rei testem insuper habemus Alexandrum Hierapolitanum in epistola ad Theodoretum, quae ejusdem collectionis cap. 96 habetur. Scilicet cum de pace componenda inter Orientales et Aegyptios actum est, nec Cyrillus nec Joannes quidquam recantare circa fidei capita voluerunt: quamvis Cyrillus sua nonnihil molliovit et exposuit; at Joannes, quam olim ab initio dissidia obtulerat imperatori fidei suae professionem, hanc eandem sufficere contendit, nec aliam a se extorqueri passus est: gravius interim conquestus, quod quae de aliis capitibus in eadem ad imperatorem epistola scripserat, a Paulo Emeseno fuerant mutata. Hoc praeter ea laudata Alexandri Hierapolitani epistola dicimus, Theodoretum stylo exaratum esse priorem illam Joannis epistolam confessionemque fidei, quae illius pars praecipua est. Nimirum totius Orientalis diocesis os manumque fuit Theodoretus. Hactenus Quenellus. Licet vero eadem fides quae a Joanne Antiocheno concilii Ephesini tempore condita, et ad imperatorem Theodosium directa, exhibetur in collectione P. Lupi (Tom. IV Conc. Ven. edit., col. 277) cap. 17 inserta, invenitur in hac fide, quae pae componenda causam dedit; additamentum tamen in fine recepit catholicam doctrinam expressius declarans, quod eo cap. 17 nequaquam reperies; ac praeterea omissa fuerunt ea quibus eodem cap. 17 praeter fidem S. Cyrilli ejusque anathematis percellerantur: quae de re Alexander Hieropolitanus S. Cyrillo intensissimus in epistola ad Theodoretum laudat collectionis cap. 96 conquestus est. Nullam autem Joannis Antiocheni querelam hac in re invenire potuimus. Neque Paulo Emeseno succenseri potuit, quod quae in aliis capitibus in epistola ad imperatorem Joannes scripserat, in aliis litteris ad Cyrillum mutasset; neque enim Paulus per se, sed ipse Joannes mutationem induxit, cum praeter-

A velut crabrones agrestes circumstrepere, et molesta eructare contra me verba, eo quod dixerim de caelo advenisse, et non de sancta Virgine ^e sanctum corpus Christi: oportere arbitratus sum pauca super hoc ad eos dicere. O stulti, et solum calumnias movere scientes! quomodo ad hoc consilium deducti estis, et tanta stultitia aegrotastis? Oportebat enim, et valde oportebat aperte vos intelligere, quoniam pene omne nobis quod pro fide est lucamen advenit, assermantibus quoniam sancta Virgo divini partus est genitrix. Sed si dixerimus de caelo, et non ex ipsa sancta natum esse corpus omnium nostrum Salvatoris Domini, quomodo eam dicemus genitricem Dei? ^f quem enim omnimodo peperit, nisi est illud verum, quod peperit secundum carnem qui est Emmanuel? Derideantur igitur qui ^g de me ista garriunt; non enim mentitur beatus Isaias propheta dicens: Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabitis nomen ejus Emmanuel, quod interpretatur Nobiscum Deus (Isa. VII, 14; Matth. 1, 23). Verum quoque testatur et sanctus **388** Gabriel ad eandem beatam Virginem dicens: Noli timere, Maria; inventi enim gratiam apud Dominum. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim ^h salvum faciet populum suum a peccatis eorum (Matth. 1, 20).

CAP. IV. — Quando autem dicimus de caelo et de supernis Dominum nostrum Jesum Christum, ⁱ non

C missa Cyrilli, et anathematismorum ipsius condemnatione, quam priori epistola erat inserta, Nestorii errorumque ejus proserptionem in litteris ad Cyrillum palam exposuit: unde a memorato Alexandro Hieropolitano perstringitur apud P. Lupum c. 95. Vides igitur nam priorem fidei professionem sufficere putari Joannes, qui alia fidei addidit; quoad caetera vero capita, alia praeteriit, alia substituit.

^a Vulg. Conc. ex Graeco addunt unum Filium. Ita etiam in collectione P. Lupi cap. 17. Dein pro generatricem cod. Thuan. habet genitricem. Vulg. Conc. cum Graeco textu: sanctam Virginem Dei genitricem, propter quod Deus Verbum incarnatum et humanitatem assumpsit, et ex ipso conceptu univit, etc. Vind., Virginem. Confitemur hoc, quod Dei Verbum incarnatum est.

^b Sequentia hujus fidei addita sunt, quippe quae in Joannis epistola ad imperatorem Theodosium apud P. Lupum c. 17 non leguntur.

^c In integra Joannis epistola ad S. Cyrillum hujus fidei subjicitur expressa condemnatio Nestorii et errorum ipsius, nec non consensus in ordinationem Maximiani, qui Nestorio deposito ad Constantinopolitanam sedem promotus fuerat.

^d Quaes. addit acquiescenti, repugnantibus nostris codd. et Graeco textu.

^e Sic Vat. et Crab. cum Graeco. Apud Quaes., interroganti. Mox pro crabrones Vind. scrubrones, Vat. scrabrones.

^f Vocem sanctum ex eodd. Vat. et Crab. cum Graeco inseruimus.

^g Solus Quaes., quid. Alias, quae pro quem.

^h Sic Vat. et vulg. Conc. cum Graeco textu. Quaes., de meis verbis ita garriunt. Mox idem Vat., non enim mentitus est.

ⁱ Cod. Vind., salvabit.

^j Quaes. addit venisse: deleverim cum Vind. et vulg. Conc. ac Graeco textu.

tanquam de cœlo deposita sancta ejus carne, talia dicimus; sed sequimur magis mirabilem Paulum clamantem aperte: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo celestis* (I Cor. xv, 47). Meminimus autem et ipsum Salvatorem dicentem: *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis* (Joan. iii, 13) ^a. Natus est enim secundum carnem, sicut paulo ante prædixi, de sancta Virgine; et quoniam qui de cœlo et de superioribus advenit, Deus Verbum, *exinavit semetipsum formam servi accipiens* (Philip. ii, 17); appellatus est Filius hominis, manens quod erat, hoc est, Deus (immutabilis enim et inconvertibilis est secundum naturam); tanquam jam unus intellectus cum propria carne, dicitur descendisse de cœlo. ^b Appellatus est etiam homo de cœlo perfectus, cum esset etiam idem in Deitate perfectus, idem ipse in eadem humanitate perfectus, et tanquam in una persona intelligendus; unus enim Dominus Jesus Christus, etsi naturarum differentia non ignoretur, de quibus inenarrabilem unitiorem actam fuisse sentimus ac dicimus. Eos autem qui dicunt quoniam temperamentum, aut confusio, aut conspersio facta est Dei Verbi ad carnem, dignetur tua sanctitas refrenare. Forsitan enim esse quosdam non ambigo, qui hæc de me jactitent, tanquam garricutes ac dicentes. Ego autem in tantum ab his longe sum, ut nihil tale sentiam: usque adeo, ut insanire putem eos qui hoc de me suspicati sunt, quod omnino mutationis adumbratio accidere potest circa divini Verbi naturam. Manet enim id quod semper est, et non mutatur, nec unquam mutabitur, nec suscipiet mutationem. Impassibile enim ad hoc Dei Verbum esse confitemur universi; ^c tametsi sapientissime ipse disponens mysterium. **389** Video in propria carne passiones quæ acciderunt. Eadem et sapientissimus Petrus: *Christo, inquit, pro nobis passio in carne* (I Petr. iv, 1); et non ^d in natura inenarrabilis Deitatis. Ut enim ipse omnium salvator esse credatur secundum dispositionem propriam, in se, ut dixi, propriæ carnis revocat passiones; quale est illud secundum prophetæ vocem prædictum, tanquam ex ipso intelligendum: *«Dorsum meum dedi ad flagella, et maxillas meas ad verbera; faciem autem meam non averti a confusionibus sputorum* (Isa. l, 6).

CAP. V. — Quoniam autem sanctorum Patrum doctrinis obtemperantes ubique sumus, maxime autem beati et per omnia laudabilis nostri patris Athanasii

A præcepto, de his omnino aliquid foras ejicere recusantes, discas quidem tua sanctitas, et nullus alius societur. Possissem autem etiam illorum plura verba, quibus meis dictis fidem adhiberem, si non proximitatem scriptorum reverer: ne ex hoc ipso fieret horribile. Nullo autem modo patimur a quibusdam contenti diffinitam fidem, sive fidei symbolum, a sanctis Patribus nostris qui apud Nicæam conveniunt illis temporibus, nec permittitur aut nobis, aut aliis, mutare aliquod verbum ex his quæ ibi continentur, aut et unam syllabam immutare, memores ejus dicentis: *Ne transferas terminos æternos, quos posuerunt patres tui* (Prov. xxii, 28): non erant enim ipsi loquentes, sed Spiritus Dei et Patris, qui procedit quidem ex ipso, non est autem alienus a Filio secundum essentiali rationem. Et ad hoc nos eorum sanctorum qui mysteria tradiderunt, dicta confirmant; in Actibus enim Apostolorum scriptum est: *Venientes autem circa ^b Moesiam tentabant in Bithyniam ire, et non permisit eos Spiritus Jesu* (Act. xvi, 7). Scribit etiam et venerabilis Paulus: *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt; vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis: si quis autem Spiritum ^c Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. vii, 5, 9). Quando autem quidam qui consuevi sunt quæ recta sunt pervertere, meas voces deviare et abstrahere æstimant ad id quod eis videtur, non infiretur hoc sanctitas tua, sciens quoniam qui sunt ab omni hæresi, ex divinis Scripturis erroris sui colligunt causas; et ea quæ per Spiritum sanctum recte dicta sunt, malignitatibus mentis suæ corrumperentes, propriis **390** capitibus suis ignis inextinguibilis exauriunt flammam. Et quoniam cognovimus quod et ad beatum Epictetum epistolam per omnia laudabilis patris nostri Athanasii rectam fidem habentem, immutantes eam ediderint, et hinc quasi lædi plurimos, propter hoc necessarium et utile intelleximus et fratribus nostris edere de antiquis exemplaribus, quæ apud nos sunt bene explanata, et similia tuæ venerabilitati dirigere.

ⁱ Formula libelli fidei sub eodem capitulo.

Ego ille ^b hanc scripturam, quam manu mea perscripsi, præstator, sequens sanctorum judicium Patrum Nicænæ synodi trecentorum et decem octo, vel Chalcedonensis synodi universale concilium, cujus diffinitionem sedes apostolica confirmavit, quod etiam beatissimi papæ Leonis epistola ad sanctæ memoriæ

nellus.

^c Sic nostri codd. et Crab. cum Græco. Quesn., *Dei*. Idem mox brevius, *quidam consuevi recta pervertere*; sed nostros codices deserere nolumus.

ⁱ Burchardus lib. i, c. 232, hanc fidei formulam exhibet ex aliquo nostræ collectionis exemplo; illam enim allegat: *Ex epistola Cyrilli ad Joannem Antiochenum, eo quod in nostrâ collectionis codicibus præcedenti Cyrilli epistolæ subjeciatur. Hæc contra-ctor legitur in fine capitis 86. Confer quæ ibidem annotabimus.*

^b Apud Burchardum, *hæc scriptura*.

^a Quesn. addit *qui est in cœlo*. Delet cum Græco iidem codd.

^b Sex voces sequentes ex nostris codd. Græco textu exigente adjecimus.

^c Clarius in Vulg. Conc. ex Græco: *tametsi sapientissime ipse disponens mysterium sibi eas attribueret perspicitur, quæ carni passiones propriæ acciderunt*.

^d Vat. cod. cum Crab. delet in.

^e Sic codd. Vind. et Crab. Apud Quesn., *Dorsum meum, inquit, dedi*.

^f Vulg. Conc. cum Græco, *ambigat*.

^g Vat. addit *transferendo terminos æternos*.

^h Ita uterque ms. codex. Alias, *Mysiam*. Ques-

Flavianum Constantinopolitane urbis episcopum nostrum data predicatione lucidissimæ veritatis exposuit. Confiteor unum eundemque Dominum nostrum Jesum Christum, unigenitum Dei Patris, eundem in Deitate perfectum, eundem in humanitate Deum vere, et hominem vere; ipsum eundemque ex anima rationali et carne, consubstantialem Patri secundum Deitatem, consubstantialem eundem nobis secundum humanationem; in omnibus nobis similem absque peccato; ante sæcula quidem de Patre genitum secundum Deitatem, in novissimis vero diebus, eundem propter nos et propter nostram salutem de Virgine Maria, quam eundem Deum peperit secundum humanitatem, unum eundemque Christum, Filium Dei, Dominum unigenitum in duabus naturis, inconfuse, inconvertibiliter, et individue, et inseparabiliter cognitum: nequaquam naturarum differentia sublatam propter unionem; sed potius, salva manente proprietate utriusque naturæ, in unam non in duas concurrisse personas; sed unum eundemque Filium unigenitum Deum Verbum, Dominum Jesum Christum sicut olim propheta de eo, vel ipse nos Christus per semetipsum Dominus erudit. Qui autem ita **391** non sentiunt, cum Nestorio et Eutychæ vel eorum sectatoribus æterno anathemate dignos esse pronuntio.

CAPITULUM LIV.

* *Definitio sanctæ synodi Chalcedonensis.*

Ad cognoscendam quidem confirmandamque perfectissimæ pietatem consultissimum satis hoc divine gratiæ symbolum saluberrimumque sufficeret. De Patre namque et Filio, ac Spiritu sancto, quod plenissime fuerat institutionis edocui, et incarnationem Domini fideliter excipientibus evidenter insinuat. Verum quoniam quidem ea quæ sincera veritas prædicat depravare conati; novas auditu suas hæreticas perfidias ediderunt, et alii quidem dispensationis Dominicæ sacramentum, quod nostri causa est celebratum, ausi fuere corrumpere, dum a sancta Virgine partum processisse divinum vocis abnegatione dissimulant, et alii confusionem sive permixtionem rursus inducunt, ut unam esse naturam Divinitatis et carnis stulte conflungunt, ac per hoc unigeniti confusionem portentosa, divinam naturam passibilem esse significant; ea propter ab universa contra veritatem machinatione veniente volens eos excludere quæ modo præsto est sancta et magna hæc synodus,

* Sic cod. Vind. cum Burch. Quesnellus, in divinitate.

† Burch., secundum humanitatem.

‡ Adieciimus Filium cum ms. Vind. et Burch. Mox idem Burch. pro verbum habet verum.

§ Voces vel eorum sectatoribus, a Quesnello omittas codd. Vind. et Burch. suppeditarunt.

¶ Quesnellus huic capitulo ejusmodi admonitionem præmisit. In Thuaneco codice præmittitur legibus ex Theodosiano codice deceptis, quæ caput 54 continent, *Definitio sanctæ synodi Chalcedonensis*: ita enim ibi inscribitur tractatus ille quem editiones antiquiores alteram definitionem appellant, nonnulli vero

quod antiquitus in fide prædicatur, immobile hæc dicens, ante omnia statuit ut trecentorum decem et octo Patrum venerabilium fides illibata permaneat. Et propter eos quidem qui cum Spiritui obviare nituntur, eam traditionem, quam in augustissima Constantinopolitana urbe postea, congregatis centum et quinquaginta Patribus, de substantia sancti Spiritus fuerat decreta, confirmat. Hanc etenim cunctis innotescere memorati fecerunt, non quasi aliquid deesse præcedentibus indicentes, sed de Spiritu sancto quid ipsi sentirent, contra illos qui ejus potestati refragari conati sunt, sanctarum Scripturarum testimoniis illustrantes. Propter eos autem qui dispensationis Dominicæ tentare pervertere sacramentum, et **392** hominem solum de sancta Maria Virgine procreatum esse vaniloquis suis autumant imprudenter, sancti Cyrilli, qui Alexandrinæ fuit pastor Ecclesiæ, synodales epistolæ ad Nestorium scriptas atque Orientales utique sibi convenientes, amplexa est, ad arguendum quidem Nestorianam dementiam, interpretationem vero desiderantium pio zelo concipere saluberrimi sacramenti sententiam. Quibus epistolam quoque beatissimi Romanæ antiquioris urbis antistitis atque venerabilis papæ Leonis Flaviano sanctæ memoriæ archiepiscopo scriptam, ad expugnandam pravitatis Eutychianæ perfidiam, ut pote maximi Petri confessioni salutis convenientem, et velut monumentum ejusmodi statuæ communis existantem, contra cubitos hæreticos merito copulavit, ut recto dogmati sua firmitas inconcussa permaneat. Nam et in duos filios dispensationis tentantibus dividere sacramentum restitit hostiliter, et eos qui passibilis audent dignitatis Unigenitum dicere, collegio sacerdotali detrudit; et confusionem et commixtionem in duabus Christi naturis excogitantibus reluctat; et cælestem vel alterius ejusmodi substantiam esse quam de homine assumpsit sibi formam servilem, delirantes, exterminat, nec non et eos qui duas quidem ante unionem, unam vero post unionem in Christo naturas fabulose conflungunt, anathematizare non cessat. Beatissimos igitur sequendo Patres, unum et eundem Filium confiteri Dominum Jesum Christum concordantibus omnes institutionibus edocemus, eundem in Deitate perfectum, eundem in humanitate perfectum, Deum vere et vere hominem eundem ex anima rationali et corpore, consubstantialem Patri secundum Deitatem, consubstantialem nobis eundem secundum humanitatem, per omnia similem no-

partem autumant unicæ definitionis quartæ synodi. Eam hic prætermittimus, tum quia non habetur in Oxoniensi codice, tum quod nihil aliud sit quam prima quatuor versionum in editionibus Crabbi, Surii, Nicolini, etc., excusarum, quas quisque facile adire possit. Denique eadem definitio superius habetur ex alia versione in capitulo 25 post fidei symbolum; et ita incipit: *Suffecerat quidem ad plenariam pietatis agnitionem*, etc. Hactenus ille Cum: vero, uno recentiori Oxoniensi codice excepto, cætera hujus collectionis exemplaria hanc definitionem exhibeant, ea ab ejusdem collectionis editoribus prætermittenda non fuit.

bis sine sorde peccati, ante saecula quidem a Patre A progenitum secundum Deitatem, in ultimis vero diebus eundem propter nos, et propter nostram salutem ex Maria Virgine, quæ Deum peperit secundum incarnationem unum et eundem Christum, Filium, Jesum, Dominum, unigenitum, quem in duabus naturis inconfuse et immutabiliter, indivise atque inseparabiliter omnes agnoscimus, nusquam sublata differentia naturarum propter unitiorem, sed potius utriusque naturæ proprietate servata, et in 393 una concurrente personam, non in duas deductum divisumque personas, sed unum et eundem Filium, Deum verum, Dominum Jesum Christum, sicuti nos ab initio prophetae de eo, et ipse nos Jesus Christus instituit, et paternum nobis tradidit symbolum, illis igitur a nobis undique cum omni deliberatione ac diligentia pariter ordinatis, decrevit sancta atque universalis hæc synodus aliam fidem nemini licere proferre, sive conscribere, aut exponere, vel sentire, vel aliter tradere. Sed eos qui audent vel componere aliam fidem, vel proferre, vel docere, vel tradere aliud symbolum volentibus ad cognoscendam se convertere veritatem ex ritu pagano sive Judaico vel qualicumque hæretico, eos, si quidem episcopi vel clerici sunt, alienos esse episcopos ab episcopatu, et clericos a clero; quod si monachi vel laici fuerint, anathematizari.

Leges ex libro xvi Codicis Theodosiani sub titulo, De fide catholica.

Imperatorum GRATIANI, VALENTINIANI et THEODOSII Augustorum edictum ad populum urbis Constantinopolitanæ. (*Cod. Theod. lib. xvi, tit. i, l. 2.*)

Cunctos populos quos clementiæ nostræ regit temperamentum, in tali volumus religione versari quam divinum Petrum apostolum tradidisse Romanis, religio usque ad nunc ab ipso insinuatæ declarat, quamque pontificem Damasum sequi claret, et Petrum Alexandrinæ urbis episcopum, virum apostolicæ sanctitatis: hoc est, ut secundum apostolicam disciplinam evangelicamque doctrinam, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, unam Deitatem sed parilli majestatem et sub pia Trinitate credamus. Hanc legem sequentes Christianorum catholicorum nomen jubemus amplecti; reliquos vero dementes vesanosque judicantes, hæretici dogmatis infamiam sustinere, nec conciliabula eorum Ecclesiarum nomen accipere, divina primum vindicta, post etiam motus nostri, quem ex celesti arbitrio sumpserimus, ultione plectendos. Data tertio kal. Martias, Thessalonice, Gratiano quinto et Theodosio primo, Augustis consulibus.

^a Cod. Theod. Gothofr., *egressu*, ac dein, *vel consilii*.

^b Ita codd. Vind. et alii a Constantio laudati in præfatione ad tom. I Epistolarum Romanorum pontificum, pag. 79, nec non Gothofredi editio, quæ addit *Stobis*. Apud Quesn., *Augusti*.

^c Quesn. *perperam, præposito*. Correximus ex nostro ac ex Constantii codicibus, nec non cum editione Gothofredi.

^d In aliquibus editionibus Codicis Theod. male, *nullos hæreticos*; et mox, *ad exercendi animi*.

PATROL. LVI.

394 *Item eodem libro sub titulo, De his qui super religione contendunt.*

Imperatores VALENTINIANUS, THEODOSIUS, ARCADIVS Augusti, TATIANO præfecto prætorio. (*Ibidem, tit. iv, l. 2.*)

Nulli a egressum ad publicum vel discepiandi de religione, vel tractandi, nec consilii aliquid deferendi pateat occasio. Et si quis posthac ausu gravi atque damnabili contra hujusmodi legem veniendum esse crediderit, vel insistere motu pestiferæ perseverationis audebit, competenti poena et digno supplicio coerceatur. Data xvi kalend. ^b Julias, Theodosio Augusto et Cynegio consulibus.

Item eodem libro sub titulo, De hæreticis.

Imperatores GRATIANUS, VALENTINIANUS et THEODOSIUS Augusti, EUTROPIO ^c præfecto prætorio. (*Ib. tit. v, l. 6.*)

^d Nullus hæreticis mysteriorum locus, nulla ad exercendam animi obstinatiois dementia pateat occasio. Sciant omnes, etiamsi quid speciali quolibet rescripto per fraudem elicit ab hujusmodi hominum genere impetratum est, non valere. Arceantur cunctorum hæreticorum ab illicitis congregationibus turbæ. Unius et summi Dei nomen ubique celebretur. Nicenæ fidei dudum a majoribus traditæ, et divinæ religionis testimonio atque assertione firmatæ observantia semper mansura teneatur. Photinianæ labis contaminatio, Ariani sacrilegii venenum, Eunomianæ perfidiæ crimen, et nefanda monstruosis nominibus auctorum prodigia sectarum ab ipso etiam aboleantur auditu. Is autem Nicenæ assertor fidei, et catholicæ religionis verus cultor accipiendus est, qui omnipotentem Deum, et Christum ^e Filium Dei uno nomine confitetur, Deum de Deo, lumen ex lumine; qui Spiritum sanctum, ^f qui id quod ex summo rerum parente speramus et accipimus, negando non violat; apud quem intemeratæ fidei sensu viget incorruptæ Trinitatis indivisa substantia, quæ Græci assertione verbi ^g omousia recte credentibus dicitur. Hæc profecto nobis magis probata, 395 hæc veneranda sunt. Qui vero ^h hisdem non inserviunt, desinant affectatis dolis alienum veræ religionis nomen assumere, et suis ⁱ apertis criminibus denotentur: ab omnium summoti ecclesiarum limine penitus arceantur, cum omnes hæreticorum illicitas agere intra oppida congregationes vetemus. Ac si quid eruptio factiosa tentaverit, ab ipsis etiam urbium mœnibus, exterminato furore, propelli jubemus, ut cunctis orthodoxis episcopis qui Nicenam fidem tenent, catholicæ Ecclesie toto orbe reddantur. Data quarto iduum i Junia-

^e Apud Gothofr., *Filium Deum unum nomine*

^f Sic cod. Vind. cum Gothofr. editione. Quesnellus, *quique id quod*. Emendaremus libenter a quo id quod ex summo rerum parente speramus, accipimus, si qui codex suffragaretur.

^g Edit. Cod. Theod., *ousia*.

^h Quesnellus, *his nominibus non inserviunt*. Prætilimus codd. Vind. ac Thuan. cum edit. Gothofr.

ⁱ Sic Gothofr. cum Vind. Apud Quesn., *aperte criminibus denudentur*. Ab omnium ergo summoti.

^j Cod. Theod. et Justinian. Jan. At Gothofredus

ram, tuæ voluntati et iudicio omnia derelinquens; et A statim ei et humanas vitiorum adiungimus passiones; per Petronium presbyterum breviter indicavimus me in articulo jam perfectionis ejus aliqua ex parte commotum. Unde ne aut tibi scrupulus resideret, ^a et volentes forsitan Ecclesiæ copulari **396** tua cautio probanda differret, fidem misimus non tam tibi qui ejus fidei communioni sociaris, quam his qui in ea subscribentes, tibi, id est nobis per te voluerint sociari, dilectissime frater. ^b Quapropter si supradictus filius meus Vitalis, et hi qui cum eo sunt, tibi voluerint aggregari, primum debent in ea expositione fidei subscribere quæ apud Nicæam pia Patrum voluntate firmata est. Deinde quoniam nemo potest futuris vulneribus adhibere medicinam, ea ^c hæresis eradicanda est quæ postea in Oriente dicitur pullulasse; id est, confitendus ipse Sapientia, Sermo, Filius Dei, humanum suscepisse corpus, animam, sensum, id est, integrum Adam; et, ut expressius **399** dicam, totum veterem nostrum sine peccato hominem. Sicuti enim confitentes eum humanum suscepisse corpus, non

confirmatur. Forte Damasus missam antea fidem (ut in rebus ejusmodi fieri solet) secundis litteris iterum adjunxit, et ideo in aliquibus collectionibus, sicut et in nostra, iisdem litteris subjecta, in aliis vero inserta legitur. Unum tantummodo huic opinioni de duplici Damasi epistola adversatur, quod simplex confessio fidei nullam epistolæ formam exhibet. Cum vero confessio fidei in aliquibus pervetustis collectionibus, nec non a Theodoro sine ulla epistola proferatur, id argumento est eam distinctam fuisse a prioribus litteris, quibus missa, vel separatim annexa fuit, quasque Celestinus ab altera epistola separatas invenit. Fieri ergo potuit ut illa confessio sine litteris prioribus exscripta conservaretur, illæ vero litteræ intercederent.

^a Quesn., aut volentes.... probando. Lectionem antea vulgatam, quam cæteri codices approbant, revocavimus. Mox post fidem vulg. ante Quesn. inserunt nostram, ac dein habent qui nobis ejus, vel ejusdem fidei communionem.

^b In editione Lucæ Holstenii et ms. Barberino, nec non in codd. Corbeiensi et Fossatensi, hoc loco inseritur professio fidei Post Nicæanum concilium, etc., paulo post subiicienda.

^c Præcavetur ab Apollinaristarum hæresi, in ejus suspicionem Vitalis presbyter venerat: qui tamen postea eandem hæresim secutus, Apollinaristarum Antiochiæ degentium episcopum institutus fuit.

^d Quesn. inseruit igitur; deleverimus cum aliis vulgatis nostrisque codd.

^e Canones ecclesiasticos a Nicænâ fide distinguit. Sardicensis autem canones, qui cum Nicænâ copulati, Nicæanorum nomine apud Romanam Ecclesiam circumferebantur, ut in Tractatu probavimus part. II c. 1, hoc loco Damasus potissimum videtur respicere, cum unum ex his canonibus, qui translationes episcoporum prohibet, in professione fidei mox subiicienda confirmet. Vid. not. 18 (Infra col. 688 *). Mox Holstenius cum editoribus Romanis, in ecclesiasticos canones, quos optime nosti, et in Nicæanâ fidem. Plures quidem codices habent in Nicæanâ fidem, at nulli in ecclesiasticos canones. Dein apud Quesn., subscribat, refragantibus vulg. nostrisque codd. Postea pro debetis edit. Rom., Holst. et Labb. habetis: veteres edit. Conc. cum quibusdam mss., debeas: Vat. 1342, debes.

^f Edit. Rom. Holst. et Labb., conversorum.

^g Ita codd. Thuan. et Vind. cum mss. Barb. et Vat. 1342, et Additionum Dion. Solus Oxon., Item regula fidei sub eodem capitulo. In aliis diversæ originis exemplaribus titulus aliter effertur. Collectio

ita et decentes eum suscepisse et hominis animam, et sensum, non statim dicimus eum et cogitationum humanarum subjacuisse peccato. Si quis autem dixerit Verbum pro humano sensu in Domini carne versatum, hunc catholica Ecclesia anathematizat, nec non et illos qui duos in Salvatore filios confitentur, id est, alium ante incarnationem, et alium post assumptionem carnis ex Virgine; et non eundem Dei Filium et ante et postea confitentur. Quicumque ^d huic epistolæ subscribere **400** voluerit, ita tamen ut in ecclesiasticis ^e canonibus, quos optime nosti, et in Nicænâ fide ante subscriperit, hunc debetis absque aliqua ambiguitate suscipere. Non quod hæc ipsa quam nos scribimus non potueris ^f convertentium suspensioni proponere, sed quod tibi consensus noster liberum in suscipiendo tribuat exemplum.

^g Confessio fidei catholice, quam papa Damasus misit ad Paulinum Antiochenum episcopum.

^h Post concilium Nicæanum, quod in urbe Roma

Lucensis Colbertina omittit præmissam epistolam; hanc vero epigraphen præfigit: Incipit de synodo Nicæna scripta papæ Damasi ad Paulinum Antiochenum urbis episcopum. Inchoat a symbolo Nicæno, quod profertur ex versione antiqua Romana, qualis legitur in epistola Leonis 165. Solum contra Macedonismorum errorem post voces et (supple in) Spiritum sanctum, hæc adjiciuntur: nec facturam, neque creaturam, sed de substantiam (sic) Deitatis; ac tandem Nicænam anathematismum integre describitur, uti videre est ex cod. Lucensi apud P. Dominicum Manai in Append. Conciliorum tomo II pag. 21. Dein sine alio titulo præzens confessio fidei subnequitur: Post hoc concilium Nicæanum, quod in urbe P. Constantinus tom. I epist. Rom. pontif., col. 510, not. n. duos alios codices laudat Colbert. 1863 et 1868, qui Nicæanum symbolum non absimiliter præmittunt. Cod. 1868 hunc titulum exhibet: Incipit fides apud Nicæam conscripta ab episcopis 318: Credimus in unum Deum, etc., ut in Nicæno symbolo: quo toto descripto subditur: Et quia postea hic error inolevit, ut quidam ore sacrilego euderent dicere Spiritum sanctum factum esse, etc. Alter vero codex 1863 sic: Incipit pars fidei de ea quæ apud Nicæam scripta est, ab eo loco (lege ad eum locum, id est ad extrema Nicænâ fidei verba) ubi dicit, Hos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia; quæ fides cum synodo Nicæna in hoc libro (Damasi) scripta est. Tum sequitur: Et postea quia hic error inolevit, etc., quidam ore sacrilego, etc. Horum codicum auctoritate, nec non ex præcedentibus ipsius Damasi verbis, quibus Nicænâ fidei subscriptionem efflagitat, dicendum est eundem pontificem confessioni fidei quam ad Paulinum misit, Nicænam fidem præfixisse. In cod. Vat. 1322, de quo sermonem fecimus tom. II in Observat. ad dissert. 9 huic confessioni fidei symbolum Nicæno-Constantinopolitanum præmissum legitur. Hæc confessio apud Orientales celebris; Græce reddita profertur a Theodoro lib. v. c. 11.

ⁱ Ita codd. Vind. et alii hujus collectionis, quos P. Constantius laudat. Apud Merl. et Crab., Post concilium Nicæanum aliud in urbe Romana postea congregatum est, in quo catholici episcopi reddiderunt de Spiritu sancto. Quia postea is error, etc. Sane hæc lectio magis perspicua est; sed ea non invenitur nisi in codd. Hisp. originis Gallicanæ, et in Isidorianis, in quibus, ut alibi monuimus, arbitrarie emendationes frequenter occurrunt. Justelli codex a Labbeo citatus tom. II, col. 1061, Isidorianus est. Quessnellus hæc lectionem exhibuit: Post Nicæanum concilium in

postea congregatum est **401** a catholicis episcopis * addiderunt de Spiritu sancto; et quia postea is error inolevit, ut quidam ore sacrilego auderent dicere Spiritum sanctum factum esse ^b per Filium; anathematizamus eos qui non tota libertate proclamant * cum cum Patre et Filio unius potestatis esse atque substantiz. Anathematizamus quoque eos qui Sabelli sequuntur errorem, eundem ^d dicentes esse Patrem quem Filium. Anathematizamus Arium atque Eunomium, qui pari impietate, licet sermone dissimili, Filium et Spiritum sanctum asserunt esse * creaturas. Anathematizamus Macedoniam, qui de Arij stirpe venientes, non perfidiam mutavere, sed nomen. Anathematizamus Photinum, qui Hebionis hæresim instaurans, Dominum Jesum Christum tantum ex Maria constituit. Anathematizamus eos qui duos filios **B** asserunt, unum ante sæcula, et alterum post assumptionem carnis ex Virgine. Anathematizamus eos qui pro hominis anima rationabili et intelligibili, **402** dicant Dei Verbum in humana carne ver-

berbe Roma postea congregati catholici episcopi addiderunt de Spiritu sancto. Quia postea error Arianis inoleverat, ut quidam, etc. Num hæc ex Oxoniensi codice, an ex ingenio scripserit, ignoramus. Hic certe nissus elucet hominis intricatum locum emendare studentis. Veteres autem libri magno consensu habent is, vel hic error inolevit, nec in ullo is error Arianis tribuitur. Quædam exemplaria not. 1 (Supra col. 685^f). laudata hanc confessionem fidei adde: sus Macedonium, Eunomium et Apollinarem missam tradunt. Cod. Vat. 1342 et duo alii apud Constantium, dum nostram lectionem præferunt, pro a catholicis episcopis alla interpolatione habent catholici episcopi. Libentius recepimus lectionem duorum codd. Vat. 1337 et 1338, si ad nostram collectionem pertinerent. Post concilium Nicanum in urbe Roma concilium congregatum est a catholicis episcopis, et addiderunt de Spiritu sancto, etc. Verior autem lectio profertur in mss. Lucensi et Corb., in quibus Nicanum symbolum huic confessioni fidei præmittitur, concinente etiam cod. Vat. 1332, qui symbolum Nicanum-Constantinopolitanum præfigit. Post hoc concilium Nicanum, quod in urbe Roma concilium congregatum est a catholicis episcopis, addiderunt de Spiritu sancto. Et quia postea hic error inolevit, etc. Notat Quesnellus in margine: *Vulgati et Theodoretus lib. v. c. 11, hæc tantum habent ab initio: Quia post concilium Nicanum is error inolevit, etc.* Theodoretus scilicet, ex quo vulgata ejusdem versio L. II Concil. inserta est, col. 1061, quædam ex-rdii verba prætermittenda credidit.

* Duo codd. laudati Vat. 1337 et 1338, et addiderunt. Henricus Valesius in notis ad lib. v Theodoret, c. 11, hanc additionem factam putat in Romano concilio sub S. Silvestro. At quæ post Nicanum de Spiritu sancto Romæ gesta fuere, Damaso Vigilus tribuit in priori constituto n. 26. Illic autem additio symboli non in ea synodo in qua hæc fidel confessio scripta fuit, sed in anteriori facta videtur, ut indicat verbum addiderunt, quod præterea non decretum de Spiritu sancto separatim a symbolo, sed symboli additionem propriam significat. Quodnam vero fuerit hoc additamentum, ex collectione Lucensi et Colbertina colligere licet: ubi in symbolo Nicanum, ut not. 10 (Supra col. 685^e), observavimus, post vocem et Spiritum sanctum hæc adjecta leguntur, non faciunt, neque creaturam, sed de substantia Deitatis, quæ Macedonianum errorem subvertunt.

^b Cod. Oxon. delet per Filium. Mox post anathematizamus Quesn. addidit inquit: ignorant cum

aatum; cum ipse Filius sit errorum Dei, et non pro anima rationabili et intelligibili in suo corpore fuerit; sed nostram, id est, rationabilem et intelligibilem sine peccato animam susceperit atque salvaverit. Anathematizamus eos qui Verbum Filium Dei extensione aut collectione ^f a Patre separatim et insubstantivum, et finem habiturum esse contendunt. ^g Eos quoque qui de Ecclesiis ad Ecclesias migraverunt, tandiu a communione nostra habemus alienos quandiu ad eas redierint civitates in quibus primum sunt constituti. Quod si alius, alio transmigrante, in locum viventis ordinatus est, tandiu vacet sacerdotii dignitate qui suam deseruit civitatem, quandiu successor ejus quiescat in Domino. Si quis non dixerit semper Patrem, semper Filium, semper Spiritum sanctum ^h esse; anathema sit. Si quis non dixerit natum de Patre Filium, id est, de divina substantia ipsius; anathema sit. ⁱ Si quis non **403** dixerit Verbum Dei, Filium Dei Deum, sicut Deum Patrem ejus, omnia posse, et omnia nosse, et Patri aqua-

vulgatis omnes nostri et Constantii codd.

* Sic codd. Vind., Vat. Lucen. et alii plures apud Constantium. Unus Quesn., Spiritum sanctum unius cum Patre et Filio potestatis et substantiz.

^d Quesn., dicentem. Vind. et Const. mss. lectionem prætulimus, cui Græca Theodoretii versio concinit. Mox quem et filium in codd. Luc. et nonnullis aliis. Lectionem retinimus exemplarium nostræ collectionis, cum qua Theodoretus concordat.

^e Cod. Luc., creatum.

^f Mss. aliarum collectionum addunt particulam et, quam mox delet ante insubstantivum. Solus Quesn. inserit esse ante separatim.

^g Licet sequentem periodum Quesnellus inveniret non solum in vulgatis, verum etiam in cod. Thuan. et apud Theodoretum, uti legitur in omnibus nostris codicibus; nihilominus Oxoniense exemplar secutus, eandem in marginem inferiorem rejecit. P. Constantius, qui plures antiquos libros contulit, eam deesse notavit in unico Colbertino diversæ collectionis qui et epistola Damasi caret. Quod si in mss. Isidori pariter hoc loco mittitur, id arbitrio ejus tribuendum est qui hanc particulam separatim subiiciendum credidit sub hoc titulo: *De sacerdotibus qui de Ecclesiis suis ad alias migrant.* Hanc vero omnes nostri libri hoc loco recipiunt, ac inter ceteros cod. Vat. Palat. 574, qui vetustissimam Gallicanam collectionem continet similem Morbacensi, hoc unicum decretum ex hac Damasi epistola recitat cum titulo: *Auctoritas S. Damasi ad Paulinum.* Hic pontifex, qui cum Paulino Antiocheno communicabat, hoc decretum inseruit adversus Melodium, qui e Sebastena Ecclesia ad Antiochenam transierat. Concinit hoc decretum cum Sardicensi can. 1. Lectionem ex nostris codd. exhibuimus. Quesnellus autem sic: *Eos autem qui ab Ecclesiis ad Ecclesias migraverint, tandiu a nostra communione alienos habemus, donec ad eas redierint civitates in quibus primitus sunt constituti. Quod si quis alius alio transmigrante, etc., donec successor, etc.*

^h Ita nostri codd. Vind., Vat. 1332 et Lucen., cum tribus mss. Constantii. In Vat. 1342 cum Nerlino et Crabbo desideratur esse. Holstenius cum collectione Corb., fuisse et esse. Solus Quesn., existisse.

ⁱ Cod. Luc. cum vulgata Theodoretii versione: *Si quis non dixerit verum Deum Filium, sicut Deum verum Patrem ejus.* Idem in Vat. 1332, nisi quod pro verum utrobique mendose legitur verbum.

lem; anathema sit. Si quis dixerit quod in carne constitutus Filius Dei cum esset in terra, ^a in cœlis cum Patre non erat; anathema sit. Si quis dixerit quod in passione crucis dolorem ^b sustinebat Filius Dei Deus, et non caro cum anima, quam induerat formam servi, quam sibi acceperat, sicut ait Scriptura; anathema sit. ^c Si quis non dixerit quod in carne quam assumpsit sedet ad dexteram Patris, in qua venturus est judicare vivos et mortuos; anathema sit. Si quis non dixerit Spiritum sanctum de Patre esse vere ac proprie, ^d sicut Filium de divina substantia, et Deum verum; anathema sit. Si quis non dixerit omnia posse Spiritum sanctum, omnia nosse, et ubique esse, sicut Patrem et Filium; anathema sit. Si quis dixerit Spiritum sanctum facturam, aut per Filium factum; anathema sit. Si quis non dixerit omnia per Filium ^e et Spiritum sanctum Patrem fecisse, id est, visibilia et invisibilia; anathema sit. Si quis non dixerit Patris, et Filii, et Spiritus sancti unam Deitatem, potestatem, majestatem, ^f potentiam, unam gloriam, dominationem, unum regnum atque unam **404** voluntatem ac veritatem; anathema sit. Si quis non dixerit veras tres personas Patris, et Filii, et Spiritus sancti, æquales, semper viventes, omnia continentes visibilia et invisibilia, omnia potentes, omnia judicantes, omnia vivificantes, omnia facientes, ^g omnia salvantes; anathema sit. Si quis

^a Sic mss. Vind., Lucen. et Vat. 1322, cum Constantio. Apud Quesn., non esset in cœlo cum Patre, anathema sit.

^b Cod. Lucen., sentiebat; et mox cum Holstenio, quam induerat forma servi. Const. cum ms. Corb., quia induerat formam servi. Melius vulg. Concil. ex Theodoro, quam induerat in forma servi. Lectionem codicis Vind. hujus collectionis et Vat. 1342, et quinque antiquiorum Constantii recepimus. Quesnellus quibusdam vocibus omisit: quam induerat, et formam servi sibi acceperat, anathema sit.

^c Vulgata versio Theodoretii Concilii inserta addit: Si quis non dixerit exercitatum carne Dei Filium, et carne mortem gustasse, fuisseque primogenitum ex mortuis, quatenus vita est vivificus Deus; anathema sit. Hunc vero anathematismum nulli nostri, neque Constantii codd. Latini diversarum collectionum exhibent. Immo idem Epiphanius Scholasticus, qui hoc documentum ex Theodoro Latine reddidit lib. ix Tripartitæ, c. 16, hunc anathematismum omittens, ipsum in suo Theodoretii Græco codice non invenisse significat: quod indicio esse potest eundem anathematismum in aliis Græcis Theodoretii exemplaribus posteriori additamento esse deputandum.

^d Cod. Vat. 1342, sicut Filius Dei; Const., sicut Filius. Mox vulg. versio ex Theodoro, et Deum Dei Verbum.

^e Vulg. versio Theod. addit postea incarnatum. in Græco Theodoretii deest postea, et solum legitur τοῦ σωτηρίου: quod nomen cum ignoret interpretatio Epiphani, nec in ullo ms. Latino quippiam æquivalens legatur, additum agnoscitur, ut Constantius animadvertit.

^f Voces potentiam, unam adjecimus ex mss. Vind., Thuan., Lucen., Vat. 1342, aliisque Constantii.

^g Codd. Lucen., Corb. et duo Colbert., cum Holstenio et Constantio, omnia que sunt salvanda salvantes.

^h Cod. Oxon. habet tantum non recte, anathema sit. Si quis dicat Deum Patrem, et Deum Filium, etc.

ⁱ Constantius cum tribus suis mss. et nostris Vatt.

A non dixerit Spiritum sanctum adorandum ab omni creatura, sicut Filium et Patrem; anathema sit. Si quis de Patre et Filio bene senserit, de Spiritu autem sancto ^b non recte habuerit, hæreticus est: quod omnes hæretici de Filio Dei et de Spiritu sancto male sentientes, in Judæorum atque Gentilium perfidia inveniuntur. Quod si quis ^c partiatur, Deum Patrem dicens, et Deum Filium ejus, et Deum Spiritum sanctum, Deos dici, et non Deum propter unam divinitatem et potentiam, quam credimus esse et scimus Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ^d subrahens Filium aut Spiritum sanctum, solum existimet Deum Patrem dici aut credi unum Deum; anathema sit. ^e Nomen enim Deorum et angelis et sanctis omnibus a Deo est impositum et donatum. De Patre autem, B et Filio, et Spiritu sancto, propter unam et æqualem divinitatem, non nomen Deorum, sed Dei nobis ostenditur atque indicatur; ut credamus quia in Patre, **405** et Filio, et Spiritu sancto, solum baptizamur, et non in archangelorum nominibus ^f et angelorum, quomodo hæretici aut Judæi aut etiam Gentiles dementes. Hæc ergo est salus Christianorum, ut credentes Trinitati, id est, Patri, et Filio, et Spiritui sancto, ^g in eam veram solamque unam Divinitatem et potentiam, majestatem et substantiam ^h ejusdem hæc sine dubio credamus.

ⁱ Ego ille Constantinopolitane Ecclesie diaconus

630, 1340, 1341, 1342, et Vat. Palat. 575, prætulit partiatur. At partiatur non solum habent codd. hujus collectionis, verum etiam vetus Corb. Lucen., nec non illud exemplar quod Theodoretus Græce reddidit Holstenius legit: partiatur Divinitatem, singillatim Deum Patrem. Licet vero cum sequentibus melius cohæreat partiatur.... Deos dici; nostræ tamen collectionis lectionem aliis antiquissimis mss. firmatam expungere nolumus. Vat. 1342, etsi habeat partiatur, postea tamen præfert Deos dicit. Cod. Luc., Deos dicere.

C Codd. Thuan. et Vat. 1342 addunt Deum, quæ vox abundare videtur. Holstenius, Deum verum. Epiphanius ex Theodoro, Deum unum; qui cum non adjectis in tribus personis, voces Græcæ apud Theodoretum in τοῦ τοῦ ἁγίου ἁγίου additæ videntur. Mss. Luc. et Vat. 1342 cum Const., subrahens autem Filium aut Spiritum sanctum, ita solum existimet esse Deum Patrem, dici aut credi, etc.

^k Sequentia usque ad gentiles dementes desunt in ms. Oxon. Post anathema sit, in mss. Vind., Luc. et Vat. 1342, intrusa leguntur hæc: Omnibus, immo Judæis, quod; et sequuntur nomen Deorum in angelis. Voces a Deo adjecimus ex omnibus nostris et Const. codicibus, suffragante etiam Theodoretii Græca versione.

^l Codd. Lucen. et Vat. 1342, cum Const., aut angelorum; ac dein post dementes addunt faciunt.

^m Constantius legendum credit in ea. Holstenius, Theodoro suffragante, et baptizati in eam.

ⁿ Voces ejusdem hæc, a Quesnello omisissæ inseruimus ex mss. Vind., Lucen., Vat. 1342, et duobus antiquis P. Constantii. Holstenius retinet ejusdem sine hæc; vetus Corb. hæc habet sine ejusdem. Const. cum cod. Colb. prætulit eandem sine dubio credamus, ut æternam attingere mereamur ad vitam.

^o Que-n. huic formulæ fidei præfixit titulum: Hæc autem scriptura recipiatur ab hæresi veniens, quem delevimus cum optimo cod. Vind. hujus collectionis. Duæ aliæ collectiones vetustæ hanc eandem formulam exhibent, altera exempli Vat. 1342 post præce-

vel presbyter hac scriptura, quam manu mea perscripsi, profiteor me de incarnatione Domini nostri Jesu Christi eam fidem tenere quam sacrosancta synodus Nicæna, et venerandum Chalcedonense concilium evangelica et apostolica auctoritate firmarunt, et quam beatissimi papæ Leonis epistola ad sanctæ memoriæ Flavianum Constantinopolitanæ urbis episcopum data prædicatione lucidissimæ veritatis exposuit; Nestorium vero et Eutychem cum dogmatibus et sectatoribus suis æterno anathemate dignos esse pronuntio.

CAPITULUM LVI.

Enacelli episcopi Mediolanensis epistola ad Leonem papam.

Domino sancto et beatissimo Patri LEONI EUSEBIUS.

Reversis Domino annuente fratribus nostris quos ad Orientem, etc. *Integra exhibetur epist. 97, tom. I.*

406 CAPITULUM LVII.

Epistola Ravennat aliorumque episcoporum Gallorum ad Leonem papam.

Domino vere sancto merito in Christo beatissimo et apostolico honore venerando papæ LEONI RAVENNATE, RUSTICUS, etc.

Perlata ad nos epistola beatitudinis vestræ, etc., ut habetur ep. 99, tom. I.

407 CAPITULUM LVIII.

* *Constitutio sancti Gelasii papæ.*

† Dilectissimis fratribus universis episcopis GELASIUS. Necessaria rerum * disputatione constringimur, et

dentem fidei confessionem, altera in Vallie. A. 5 Additionum Dionysii, n. 125; et utraque hunc titulum præfert: *Confessio presbyterorum seu diaconorum Ecclesiæ Constantinopolitanæ*. Hæc autem formula est contractior illa quæ antea exhibetur c. 53, in fine; eamque ex S. Leonis mente scriptam, cum de recipiendis Constantinopolitanis clericis Eutychiæ hæresis suspectis ageretur, coniecerimus not. 9 in ep. 163, tom. I, col. 1343 (Col. 1147, n. 8 nost. edit.). Quænullus sic initium dedit: *Ego ille illius Ecclesiæ presbyter, vel diaconus hac scriptura*. Nostros codd. tres Vind., Vat. et Vallie., nec non Thuanæum ipsius Quænellii secuti sumus.

* Sic fidem tres nostri codd. Apud Quæsn., *sancta*.

† Ordinem præstantiorum codicum Vind. ac Thuan. revocavimus: Quænellus recentioris ms. Oxoniensis ordinem secutus hoc capite 56 descripserat epistolam Cyrilli ad Nestorium, quam cum memoratis codicibus exhibebimus cap. 66. Idem autem codex Oxon. hanc epistolam una cum cæteris Leoninis antea descripserat.

* Hæc Gelasii constitutio, inquit Quænellus, habetur in solo codice Thuanæo; deest vero in Oxoniensi: cujus postremi ordo, quem jam ab initio tenendum nobis proposuimus, ne hic interrumpatur, constitutionem istam sine capitulo titulo vel numero inserendam curavimus. De eadem hoc adhuc monere, non mihi videri ex eodem fonte hauriam esse ex quo cætera hujus codicis partes. In pluribus enim inemendata, sectione decretorum minus commoda. Licet autem hæc constitutio deest in ms. Oxon., qui in aliis minus exactus est; continetur vero non solum in cod. Thuan., verum etiam in duobus Vindebonensibus, ac in Ubertino, aliisque hujus collectionis: unde ad ipsam collectionem pertinere nihil dubii est. Continetur præterea in aliis collectionibus Vat. Regiæ 1997, Lucensi 88, Colbertina 784, Vat. 1342, Barb. 2888, Dion., Hisp. et Isid., in quibus alia decretorum sectio, nimirum

A apostolicæ sedis moderamine convenimus, sic canonum paternorum decreta librare, et retro præsumum decessorumque nostrorum præcepta metiri, ut quæ præsentium necessitas temporum † reparandis Ecclesiis relaxanda deposcit, adhibita consideratione diligenti, quantum potest fieri, temperemus; quo nec in totum formam videamur veterum excedere regularum, et reparandis militum clericalis officiis, * quæ per diversas Italiae partes ita belli famisque consumpsit incursio, ut in multis Ecclesiis, sicut fratribus et coepiscopi nostri Joannis Ravennatis Ecclesiæ sacerdotis frequenti relatione comperimus, usquequaque deficiente servitio † ministrorum, nisi remittendo paulisper ecclesiasticis promotionibus antiquitus intervalla præfixa, remaneant (sine quibus administrari † nequeunt) sacris ordinibus Ecclesiæ funditus destituta; atque in plurimis locis per inopiam competentis auxilii 408 salutare subsidium redimendam desit animarum, nosque magno reatu, si tanto coarctante periculo non aliquatenus consulamus, innecti. Præcis igitur pro sui reverentia manentibus constitutis, quæ ubi nulla vel rerum vel temporum perurget angustia, regulariter convenit † custodiri, eatenus Ecclesiis, quæ vel cunctis sunt privata ministeria, vel sufficientibus usque adeo deputatis servitiis, ut plebibus ad se pertinentibus divina munera supplere non valeant, tam instituendi quam promovendi clericali † officii sic spatia dispensanda concedimus.

C in capita 12 vel 28, aliæque variantes peculiares hos collectores ex aliis fontibus ebbisse significant.

† Mss. trium collectionum Vat. Regiæ, Lucen. et Vat. 1342, hanc inscriptionem præferunt: *Gelasius episcopus universis episcopis per unamquamque provinciam constitutis*. Codd. Dion., Hisp. et Isid., *Gelasius fratribus universis episcopis per Lucaniam, et Brutios, et Siciliam constitutis*. Similis inscriptionum varietas in aliis quoque aliorum pontificum epistolis nonnumquam in diversis collectionibus exhibetur, ut videre est inter cæteras in Leonis ep. 7, quæ in codd. Dion. aliisque ex Dionysio profectis data traditur *universis episcopis per Italiam constitutis*. At in duobus aliis coll. Corb. et nostræ collectionis legitur: *unicuique episcopis per diversas provincias constitutis*. Id ex eo profectum videtur, quod hujusmodi existitæ primum ad certas provincias a Romanis pontificibus directæ, postea vero per harum provinciarum episcopos vicinioribus communicatæ fuerint; et sic subinde in alias atque alias provincias transierint, ita ut *universis episcopis per unamquamque provinciam traditæ* dici potuerint. Confer annot. 2 ad Quænellii notas in ep. 4 S. Leonis, tom. II.

* Melius apud Dion., *dispensatione*. Vat. Reg. et Isid.

† Aliæ collect., *restaurandis*.

* Ita cum Dion. meliores codd., exigente etiam contextu. Apud Quæsn., *qua*. Mox Vat. 1342, *consumpsit*. Vat. Reg., *consumpsit*.

† Al., *ministeriorum*.

† Quæsn. cum vulg. Concil., *nequeant*. Nostros codd. secuti sumus.

† Vulg. Conc. pro *consulamus* habent *videamur*. Magis placeat utrumque recipere, ita ut post *consulamus* scriberetur *videamur innecti*.

† Al., *custodire*; et dein, *usquequaque adeo*.

† Vulg. Conc. cum Vat. 1342, ac Vat. Hisp. et Isid., *obsequii*.

I. De ordine monachorum.

Ut si quis etiam de religioso proposito et disciplinis monasterialibus eruditus ad clericale ^a munus accedit, imprimis ejus vita præteritis acta temporibus inquiratur; vel si nullo gravi facinore probatur infectus, si secundam non habuit fortassis uxorem, nec a marito relicta sortitus ostenditur, si pœnitentiam publicam fortassis non gessit, nec ulla corporis parte apparet vitiatum; ^b si servilis aut originariæ non est conditionis obnoxius, si curiæ jam probatur nexibus absolutus; si assecutus est litteras, sine quibus vix fortassis ^c ostiarium possit implere; ut si his omnibus quæ sunt prædicta fulcitur, continuo lector, vel notarius, aut certe defensor effectus, post **409** tres menses existat acolythus, maxime si huic ætas etiam suffragatur; sexto mense subdiaconi nomen accipiat; ac si modestæ conversationis honestæque voluntatis existit, nono mense sit diaconus, completoque anno presbyter: cui tamen quod annorum fuerat interstiti collatura, sancti propositi sponte suscepta doceatur præstitisse devotio.

II. De laicis.

Si vero de laicis quispiam ^d ecclesiasticis est aggregandus officiis, tanto sollicitus in singulis quæ superius comprehensa sunt, hujusmodi decet examinari personam, quanto inter mundanam religiosamque vitam constat esse discriminis; quia utique ^e convenientia Ecclesiæ ministeria reparanda sunt, non inconvenientibus meritis ingerendi; tantoque magis quod sacris aptum possit esse servilis, in eorum **C** quærendum esse institutis, quanto de tempore quo fuerant assequenda decerpiuntur: ut morum habere doceatur hoc probitas, quod prolixior consuetudo non contulit: ne per occasionem supplendæ penuriæ clericalis, vitia potius divinis cultibus intulisse, non legitime familiæ computemur compendia procurasse. Quorum promotionibus, ^f super anni metas sex menses nihilominus prærogamus; quoniam, sicut dictum

A est, distare convenit inter personam divino cultui deditam, et de laicorum conversatione venientem, Quæ tamen eatenus indulgentia credidimus, ut ^g illis Ecclesiis quibus infestatione bellorum vel nulla pontifex, vel exigua remanserunt ministeria, renoventur; quatenus his Deo propitio restituti, in ecclesiasticis gradibus subrogandis canonum paternorum vetus forma servetur, nec contra eos ulla ratione prævaleat, quod pro accidentis defectus remedio providetur, non adversus scita majorum nova lege ^h proponitur.

410 Ceteris Ecclesiis ab hac occasione cessantibus, quas non simili clade vastatas ⁱ cognoscitis, pristinam faciendis ordinationibus convenit tenere sententiam. Quo magis hac opportunitate communis observantiam reverendorum canonum propensius ^j diligamus; singulorum graduum conscientias admonentes ne ad illicitos prorumpere moliantur excessus, ^k nec fas esse confidat quisque pontificum bigamos, aut conjugia sortientes ab aliis derelicta, seu quolibet post pœnitentiam, vel sine litteris, vel corpore vitiatos vel conditionarios, aut curiam publicarumque rerum nexibus implicatos, aut passim nulla temporis congruentis expectatione discussos, divinis servituros applicare mysteriis.

III. De dedicandis basilicis.

Ne qui pro suo libitu jura studeant aliena pervadere, absque sedis apostolicæ iusta dispositione mandante, basilicas noviter institutas non petitis ex mora præceptionibus dedicare non audeant; et non ambiant ^l sibi vindicare clericos potestatis alienæ.

IV. De baptizandis.

Baptizandis consignandisque fidelibus pretia nulla præstent, nec illationibus quibuscumque impositis exagitare cupiant renascentes; quoniam quod gratis ^m accepimus, gratis dare mandamur. Et ideo nihil prorsus exigere moliantur, quo vel paupertate cogente deteriti, vel indignatione revocati, redemptionis san-
C causas adire despiciant, certum habentes quod qui

^a Ita ms. Vind. cum aliis omnibus coll. Solus Quesnellus, onus. Post pauca, aliquæ mss. collectiones delent vel.

^b Al., si servilis aut originariæ non est conditioni obnoxius.

^c Ita etiam Vat., Hisp. ac Isid. Vulg. cum Dion., ostiarii possit implere ministerium. Vat. 1542 pariter addit ministerium. Vat. Reg. 1997, ostiarius possit implere ministerium.

^d Vind., ad ecclesiasticos ... officios. Apud Quesn. emendatum ad ecclesiasticum ... officium. Ad aliarum collectionum lectionem textum corrigere magis placuit.

^e Vocem convenientia antiqua manu additam in ms. Vind., suffragantibus aliis mss. et editis collectionibus, recepimus. Mox pro ingerendi vulg. Concil. habent ingerenda.

^f Cod. Vind. mendose, super anni ætas. Vat. 1542, super ætate. Vat. Reg., super ætate. Veram lectionem suppeditant mss. Dion., Hisp., et Is. Apud Quesn., si permittit ætas. Dein, pro prærogamus, aliæ collect., subrogamus.

^g Vocem illis ex nostris codd. et aliis vulg. adjecimus.

^h Apud Quesn., proponuntur. Aliarum collectio-

num et vulgatorum lectionem contextu exigente præstolimus.

ⁱ Vind cum vulg. Conc. delet cognoscitis. Mox Quesn., factis; Vind., facientibus. Melius Vat. 1542 et Vat. Reg., cum Dion. Hisp. et Isid., faciendis.

^j Vat. Reg., Dion. et vulg. Conc., delegamus.

^k In cod. Vind. prima manu legabatur: ne forsitan esse confidat quisque pontificum bigamus aut conjugia sortiens. Hinc forte prodit emendatio quam Quesnellus recepit: ne forsitan sint quique pontificum bigami atque conjugia sortientes. At non de pontificibus, sed de laicis ordinandis hoc capite agitur. Porro in Vind. secunda antiqua manu pro ne forsitan correctum fuit nec fas; quam lectionem dum aliæ mss. collectiones et vulgate approbant, reliquum textum ex iisdem emendavimus.

^l Codex Vat. 1542, qui hanc constitutionem in duodecim capita dividit, hic signat esp. 4, cum titulo: In dedicatione basilicæ.

^m Vulg. addunt episcopi.

ⁿ Idem vulg. cum Vat. Reg., accepimus. Dein in mss. Vat. Reg. et alio Vat. 1542, cum Dion., Hisp. et Isid., nihil a prædictis prorsus. Post pauca idem Vat. Reg., causas adhibere despiciant.

prohibita deprehensi fuerint admisisse, vel commissa A non potius sua sponte correxerint, periculum subituri proprii sint honoris.

411^a V. De presbyteris.

Nec minus etiam presbyteros ultra suum modum tendere prohibemus, nec episcopali fastigio debita sibi met audacter assumere: non consilii christiatis, non consignationis pontificalis^b adhibendae sibi met arripere facultatem; non praesente quolibet antistite, nisi fortasse jubeantur, c vel orationis, vel actionis sacrae suppetere sibi praesumant esse licentiam; neque sub ejus aspectu, nisi jubeantur, aut sedere praesumant, aut veneranda tractare mysteria; nec sibi met meminerint ulla ratione concedi sine summo pontifice subdiaconum vel acolythum jus habere faciendi; nec prorsus addubitent, si quidquam ad episcopale ministerium specialiter pertinens suo motu putaverint exsequendum, d continuo se presbyterii dignitate et sacra communione privari. Quod fieri necesse est, censemus, si eorum praesule referente hujusmodi fuerit praevencio comprobata; nec ipso eorum episcopo f a culpa cohimente et ad ultionem vocaturo, si immoderata facientem dissimulaverit vindicare.

e VI. De diaconibus.

Diaconos quoque propriam constituimus servare mensuram, nec ultra tenorem paternis canonibus deputatum quippiam tentare permittimus; nihil eorum penitus suo ministerio applicare quae primis ordinibus proprio decrevit antiquitas, et absque episcopo vel presbytero baptizare non audeant, nisi praedictis extrema compellat, quod et laicis Christianis facere plerumque conceditur; non in presbyterio residere, h ubi divina celebrantur, vel ecclesiasticis habetur quicunque tractatus. Sacri corporis 412 praerogationem sub conspectu pontificis sive presbyteri, nisi his absentibus, jus non habeant exercendi. Cum enim decreta venerabilium sanctionum nos quoque magnopere custodire nitamur, ac sine eorum dispendio

etiam illa quae pro alicujus utilitatis fortasse compendio videantur laxanda i cedamus; cumque contra salutarium reverentiam regularum cupiamus temere nihil licere, et cum sedes apostolica i super his omnibus favente Domino, quae paternis canonibus sunt praefinita, pio devotoque studeat tenere proposito; satis indignum est quemquam vel pontificem vel ordinum subsequentium hanc observantiam refutare, quam beati Petri sedem et sequi videat et docere; satisque conveniens sit ut totum corpus Ecclesiae in hac k sibi observatione concordet, quam illic vigere conspiciat, ubi Dominus Ecclesiae totius posuit principatum. Dicente l autem Scriptura: Ordinate in me charitatem (Cant. ii, 4); item: Omnia cum ordine fiant (I Cor. xiv, 40); atque iterum Psalmista praedicante: Circumdate Sion et complectimini eam, narrate in turribus ejus; ponite corda vestra in virtute ejus; et distribuite gradus ejus, ut enarretis m in progenie altera: quia hic est Deus noster in aeternum, et ipse regit nos in saecula (Psal. xlvii, 13): hic procul dubio, qui in ecclesiasticarum narratur altitudine dignitatum, et in ejus virtute bonis operibus corda ponenda sunt, gradibus utique distributis, cunctis Deus noster et rector populis praedicandus est Christianis; ubi nemo sibi met aliquid aestimet imminutum, cum et de uniuscujusque gradus perfectione nihil deperit, et convenienter retinendo quod caelesti dispensatione collatum est, pariter nobis et cognoscibilem Deum fieri et tribuit esse rectorem. Nam etsi quid indulgetur de temporum quantitate, moribus n aggregata strenuitate pensatur, si vitae jam proposito continetur, quod protelata sacrat aetate curandum, dummodo illa 413 dissimulata nullatenus surripiant, quorum quodlibet o inesse clauerit, merito clericalibus infulis reprobabilem constat esse personam. Etsi illa p nonnunquam sinenda sunt quae, si caeterorum constet integritas, sola nocere non valeant; illa tamen sunt magnopere praecavenda quae recipi sine manifesta decoloratione non possunt; ac si ea ipsa quae nullo detrimento aliquoties indulgentia creduntur, vel re-

^a In Vat. 1342 est cap. 2, cum titulo: Ne presbyteri sibi velint illicita vindicare.

^b Vind., adhibente: mendose. Hinc orta videtur emendatio a Quenello recepta adhibere, nec sibi met arripere illicitam facultatem. Aliarum collectionum Vat. 1342, Dion., Hisp. et Isid., lectio veram emendationem suggestit. Hae omnes cum Vind. ignorant D illicitam.

^c Quaesn. inseruit ut, refragantibus omnibus nostris mss. et vulg. codicibus. Edit. Conc. pro suppetere habet supplende.

^d Idem Quaesn. addidit sin alias: quas voces a contextus sententia exclusas auctoritate aliarum collectionum expunximus.

^e Codices de presbyteris nunc plurali, nunc singulari numero loquuntur. Sicut autem antecedentia ob coherentiam plurali numero elata fuerunt, ita hic et postea eorum pro ejus cum vulg. scribendum fuit. Mox, pro referente, alias, deferente.

^f Melius in vulg., a culpa conniventia et ultione vacaturo. Dein, pro vindicare cod. Vat. Reg. habet indicare.

^g In Vat. 1312 est c. 3, cum eodem titulo.

^h Aliae collect. mss. et editae, cum divina.

ⁱ Vulg. Rom. et Dion., credamus. Editio Moguntina, dicamus. Mox iidem vulgati cum aliis collectionibus, cumque nobis contra salutarium.

^j Vulg. concil., superior his. Dein pro praefinita, aliae mss. coll. cum vulg., praefixa.

^k Al., sibi met.

^l Auctoritate vetustiorum codd. Vind., Vat. Reg., alius Vat. 1342 ac Dion. Justelli, addidimus autem, ac ideo interpunctionem mutavimus.

^m Editi Conc., in progressis alteras. Mox regit ex antiquioribus mss. collectionibus Vind. et Vat. 1342 scripsimus. Al., regit.

ⁿ Duo codd. Vind. et Vat. 1342, aggregati, et strenuitate. Quaesn. cum Vat. Hisp. et Isid. aggregata, et strenuitate. Vat. Reg., aggregari, et strenuitate. Mellior visa est lectio Dion. Just. et vulg. Conciliorum. Dein in his vulg. Conc., surrepant pro surripiant.

^o Vat. 1342 et Vat. Reg., in se. Vulg., si inesse. Postea pro constat aliae collectiones mss. et vulg., convincat.

^p Ita Vind. cum omnibus aliis mss. et vulg. collectionibus. Solus Quaesn., nunquam; minus recte.

rum temporumve cogit intuitus, vel acceleratae pro-
visiois respectus excusat; quanto magis illa nulla-
tenus mutilanda sunt quæ nec ulla necessitas, nec
ecclesiastica prorsus extorquet utilitas.

[CAP. X Dion.] * Baptizandi sibi quisquam passim
quocunque tempore nullam credat ^b fiduciam, præter
Paschale festum et Pentecoste venerabile sacramen-
tum, excepto duntaxat gravissimi languoris incussu,
in quo verendum est, ne morbi crescente periculo,
sine remedio salutari fortassis ægotians exitio præ-
ventus abscedat.

* VII. De ordinationibus.

^d Ordinationes etiam presbyterorum diaconorum-
que, nisi certis temporibus et diebus exercere * non
audeant, id est, quarti mensis jejunio, septimi, et de-
cimi, sed etiam quadragesimalis initii, ac mediana
Quadragesimæ die sabbati jejunio circa vesperam no-
verint celebrandas; nec cujuslibet utilitatis ^f causa
sive presbyterum sive diaconum his præferant, qui
ante ipsum fuerint ordinati.

* VIII. De sacris virginibus.

Devotis quoque Deo virginibus, nisi aut in Epipha-
niorum, aut in Albis paschalibus, aut in Apostolorum
^b Natali sacrum 414 minime velamen imponant,
nisi forsitan, sicut de baptismo dictum est, gravi
languore correptis, ne sine hoc munere de sæculo
transeant, implorantibus non negetur.

* IX. De viduis.

Viduas autem velare pontificum nullus attentet;
et quod nec auctoritas divina delegit, nec canonum
forma præstituit, non est penitus usurpandum; eisque
sic ecclesiastica sunt ferenda præsidia, ut nihil com-
mittatur illicitum.

* X. De servis sine dominorum voluntate non
admittendis.

Generalis etiam querelæ vitanda præsumptio est,
qua propemodum causantur universi, passim servos,
et originarios, dominorum jura possessionumque fu-
gientes sub religiose conversationis obtentu, vel ad

^a In Vat. 1342 est c. 4, cum titulo: *De Baptismo*.

^b Vulg. Conc. cum Vat. Reg. et Dion. addunt *inesse*.

^c Ita cod. Vind. Quenellus, *De ordinatione certis
temporibus, id est quarti, septimi, decimi, et quadrage-
simalis initii ordine*. In coll. ms. Vat. 1342 est cap. 5,
cum titulo: *De ordinatione presbyterorum et dia-
conorum*.

^d Quæsn., *Ordines*; et dein celebrandos. Sed melius
ordinationes... celebrandas alii codices et vulg., suffi-
ciente Vind. hujus collectionis, in quo, etsi *ordines*
librarii oscitantia scriptum sit, postea tamen celebra-
das legitur.

^e Vulg. Conc., *non debent*. Dion. Just., *non de-
beant*.

^f Vind. cum Dion. et Isid. delent *causa*. Mox ali-
quot aliz collectiones mss. et vulg. pro *præferant*
habent *præferre*; et dein Vat. Reg. ac Dion. Just.,
qui ante ipsos.

^g In Vat. collect. 1342 est cap. 6, cum titulo: *De
velamine puellarum Dei*.

^h Vulg. Concil., *natalitiis*. Dion. Just., *natalibus*;
ac dein utrique exeant pro *transeant*.

ⁱ In Vat. laudato est c. 7, cum titulo: *De viduis, ne
velamen sacrum accipiant*.

^j Ita codd. nostræ collectionis. Vulg. cum Dion.,

A monasteria sese conferre, vel ad ecclesiasticum famu-
latum, conviventibus quoque præsulibus, indifferen-
ter admitti. Quæ modis omnibus est ¹ prohibenda
perniciēs, ne per Christiani nominis institutum aut
aliena pervadi, aut publica videatur disciplina sub-
verti; præcipue cum nec ipsam ministerii clericalis
hac obligatione fuscari conveniat dignitatem, cogatur-
que pro statu militantium sibi ^m conditioneque jur-
gari, aut videri, quod absit, obnoxia. Quibus sollicita
competenter interdictione prohibitis, quisquis episco-
pus, presbyter, diaconus, aut eorum qui monasteriis
præesse noscuntur, hujusmodi personas apud se te-
nentes, non restituendas patronis, aut deinceps vel
ⁿ Ecclesiæ servitio, vel religiosis congregationibus
putaverit applicandas, nisi voluntate forsitan domi-
norum sub scripturæ 415 testimonio primitus abso-
lutas, aut legitima transactione concessas, periculum
se honoris proprii non ambigat communisquæ
subiturum, si super hac re cujusquam vera nos que-
rela pulsaverit. Magnis quippe studiis secundum bea-
tum Apostolum (1 Tim. vi, 2) præcavendum est ne
fides et disciplina Domini blasphemetur.

* XI. De negotio clericorum.

Consequens fuit ut illa quoque quæ de Picensi par-
tibus ^p ad nos missa relatio nuntiavit, non præter-
eunda putaremus: plurimos clericorum negotiatio-
nibus inhonestis et lucris turpibus imminere, nulla
pudore cernentes evangelicam lectionem, ^q quia ipsa
Dominus noster negotiatores e templo verberatos fla-
gellis asseritur expulisse (Matth. ii, 12; Joan. ii, 14);
nec Apostoli verba recolentes, quibus ait: *Nemo mili-
tans Deo ^r obligat se negotiis secularibus* (II Tim. ii,
4); Psalmistam David surda dissimulantes aure can-
tantem: *Quoniam non cognovi negotiationes, introibo
in potentias Domini* (Psal. lxx, 16). Proinde hujus-
modi ^s ab indignis post hæc quæstibus noverint ab-
stinendum, et ab omni cujuslibet negotiationis inge-
nio vel cupiditate cessandum: aut in quocunque gradu
sint positi, mox a clericalibus officiis ^t abire cogan-

Hisp. et Isid. delent *et*; et postea alia interpunctione
habent: *Non est ergo penitus*. In nostra autem lectione
et interpunctione melius Vat. 1342, *quoniam quod*.
Mox in vulg. Conc. et Dion. Just., *delegat pro delegit*.

^k In Vat. est cap. 8, cum titulo: *De servis origi-
nariis*.

D ^l Aliz collect. mss. et vulg., *amovenda*. Mox Vind.
et Vat. delent *per*; minus recte.

^m Quæsn., *conditiones jurgari videri*. Præstulimus
lectionem vulg., cui aliz collectiones favent, nec non
Vind. hujus collectionis, in quo sicut et in Vat. Reg.
legitur *jurgare aut videri*.

ⁿ Aliz collect. mss. et vulg., *ecclesiasticæ servituti*.

^o In Vat. 1342 est cap. 9, cum titulo: *Ut nulli cle-
rico liceat negotiari*.

^p Vulg. et codd. aliarum collect. addunt *nuxer*, et
dein *id est ante plurimos*.

^q Quæsn. inseruit *non attendentes*, et omisit ipse,
refragantibus nostris et vulgatis codicibus.

^r Aliz collect. mss. et vulg., *implicat se*; ac mox,
psalmistam quoque David.

^s Vat. Reg. et alius Vat. 1342 cum vulg. addit *aut*.

^t Vulg. Conc. ac Dion. Just., et secunda manu in
ms. Vind., *abstinere*.

tur; quoniam domus Dei domus orationis et esse debet et dici, ne officina negotiationis et spelunca potius sit latronum.

* XII. De illitteratis.

Illitteratos quoque^a et cum aliqua corporis immi-
nutione sine ullo respectu ad ecclesiasticum didici-
mus venire servitium; quod simul antiqua traditio et
apostolica sedis vetus forma non recipit; quia nec
litteris carens sacra esse potest aptus officii, et vitio-
rum nihil Deo prorsus offerri legalia praecepta
sanxerunt (Lev. xxi, 18; Deuter. xvi, 1). Itaque de
cetero modis omnibus haec^a vitentur; nec quisquam
416 talis suscipiatur in clero. Si qui vero vel teme-
ritate propria, vel incuria praesidentium tales ante
auscepti sunt, in his quibus constituti sunt locis cate-
nus perseverent, ut nihil unquam promotionis^d arri-
pian, satisque habeant hoc ipsum sibi pro nimia mi-
seratione permissum.

* XIII. De his qui semetipsos abscederunt.

Paternal canones evidentem sequenda posuerunt,
quorum tenorem sufficit indidisse. Dicunt enim, talia
perpetrantes mox ut agniti fuerint, a munere clericali
debere secludi. Quod modis omnibus custodire nos
convenit; quia fas esse nulli suppetit, praeter illa
quidquam quam memorabilis decrevit forma censere.

XIV. De his qui implicantur criminibus.

Comperimus etiam horrendis quibusdam criminibus
implicatos, tota discretione submota, non solum de
factis atrocibus necessariam poenitentiam non ha-
bere, sed nec aliqua correctione penitus succedente
ad divinum ministerium honoremque contendere.
Nonnullos autem etiam in ipsis ordinibus constitutos
gravibus delinquentes facinoribus non repelli; cum

^a In ms. Vat. 1342 est c. 10, cum titulo: *Nulli liceat illitteratum vel debilem ad ecclesiasticos ordines promovere.*

^b Non aridet haec lectio. Prior vero in Vind., et nulla corporis. Verior aliarum collectionum mss. et vulg. lectio et nonnulla (Vat. Reg., et alia) parte corporis imminuit.

^c Vat. Reg., ventent. Dein aliae collect. mss. et editae, in eorum.

^d Al., accipiant.

^e In Vat. 1342 est c. 11, cum eodem titulo; qui tamen titulus pars ipsius canonis est: unde apud Dionysium Just. post titulum *De his qui se ipsos abscederunt*, canon incipit: *De his autem qui semetipsos abscederunt, poterunt canones*, etc. Vat. Reg., qui titulis caret, canonem ab hoc titulo exorditur.

^f Quesn. cum mss. hujus collectionis, quia forsitan esse nulli suppetit, et praeter illa non est quidquam, quae memorabilis ordo decrevit, et forma censura. Ilanc mendosam et minus rectam lectionem exigitur ad ms. Vat. 1342, cum quo vulgati Dion., Hisp. et Isid. concordant, nisi quod pro *suppetit* habent *suppediat*. Sic enim sensus satis est obvis: quia scilicet suppetit, seu inconvit in oculos, nulli fas esse censere quidquam praeter illa quae memorabilis forma Nicenorum Patrum decrevit. Vat. Reg. concinit cum nostra lectione, nisi quod post *memorabilis* addit *ordo*.

^g Ita aliae collect. mss., concinente etiam ms. Vind. hujus collectionis, in quo quaque et irretiti pariter legitur; at pro *tribuantur* habet *tribuantur*. Vulg. quoque suffragantur, nisi quod irretiti praefertur. Quesn., quosque praesumere, ut... irretiti... postulare permittantur

et Apostolus (I Tim. v, 22) clamat nemini cito manus imponendas, neque communicandum peccatis alienis; et majorum veneranda constituta (Nicen. 9, 10) pronuntiant, hujusmodi, etiam si forte subreps-
erint, tam qui ante peccaverint, detectos oportere depelli, quam sacrae professionis oblitos praevicatorumque sancti propositi procul dubio submovendos.

417 XV. De his qui a daemonio vel similibus passionibus occupantur.

Usque adeo sane comperimus illicita^a quaeque prorumpere, ut daemonis similibusque passionibus irrevocato ministeria sacrosancta tractare tribuantur. Quibus si in hoc opere positus aliquid propriae necessitatis occurrat, quis de sua^b fidelis salute confidit, ubi ministros^c curationis humanae tanta perspexit calamitate vexari? Atque ideo necessario rem-
ovendi sunt, ne quibuslibet, pro quibus Christus est mortuus, scandalum generetur infirmis. Postremo si corpore sapientum fortasse aut debilem nequaquam sacra contingere lex divina (Lev. xxi) permisit, quanto magis doni caelestis dispensatores esse non convenit, quod est deterius, mente percussos?

XVI. De sacris virginibus et his qui eis sociantur illicite.

Virginibus^a sacris temere se quosdam sociare cognovimus, et post^b dedicatum propositum incesta foedera sacrilegaque 418 miscere. Quos protinus aequum est a sacra communione detrueri, et hisi per publicam^c probatamque poenitentiam omnino non recipi, atque his certe vitiis de saeculo transeun-
tibus, si tamen poenituerint, non negari.

XVII. De viduis.

Nam de viduis^a sine ulla benedictione velandis,

^a Aliae collect. mss. et vulg., *fidelium*. Vat. Hisp. et Isid., ac *fidelium*, quod emendationi deputandum videtur.

^b Omnes aliae collect. mss. et vulg. addunt *ipsos*.

^c Sic Vind. mss. cum caeteris et mss. et vulgatis collectionibus. Solus Quesn., *Qui necessario*.

^d Vulg. Conc. cum Vat. Hisp. ac Isid. addunt *autem*. Mox temere, in Vind. antiqua manu adjectum, cum aliis omnibus mss. et vulg. codicibus restitimus.

^e Omnes aliae collect. mss. et vulg., *Dicatum Deo propositum*. Dein Quesn., *Quos publicatos aequum est*. Cod. Vind. prima manu, *quis pristinus*; secunda vero quos protinus emendatum fuit, ut aliae omnes collect. mss. cum vulgatis praefertur.

^f Quesn., *privatamque poenitentiam non recipi*. Ita quoque Vind. primis curis; secundis vero additum adverbium omnino. Porro emendatio *probatamque* ex aliis mss. et vulg. codicibus sensu exigente necessaria fuit. Mox pro *atque his certe* Dion. Justelli habet *ant his certe*. Vulg. Conc., *sed tamen vitium*.

^g Cod. Vind. prima manu, *sin ulla*. Hinc in aliis codd. emendatum fuit *sine ulla*, quod a Quesnello receptum et optimo cod. Vat. Regine probatum retinimus, postposita lectione in eodem Vind. secundis curis inducta *sub ulla*: pro quo aliae collect. mss. et vulg., *sub nulla*. Dein vulg. Conc. cum Vat. Hisp. et Isid., *superius late duximusque praediximus*. Dion. Justelli, *superius late duximus dissuadendum*. Vat. 1342 cum nostra collect. concinit, nisi quod pro *duximus* mendose habet *diximus*.

superius latius duximus disserendum. * Quæ si propria voluntate professæ, pristinam conjugii castitatem mutabili mente calcaverit, periculi ejus intererit quali Deum debeat satisfactione placare ^b. Sicut enim si se forsitan continere non poterat, secundum Apostolum, nullatenus nubere vetabatur; sic habita secum deliberatione promissam Deo pudicitiam fidemque debuit custodire. Nos autem nullum talibus laqueum debemus injicere, sed adhortationes præmii sempiterni pœnasque proponere divini judicii: ut et nostra sit absoluta conscientia, et illarum pro se rationem Deo reddat intentio. Cavendum est quippe, quæ de earum moribus actusque beatus Paulus testatur apostolus, * quod planius ⁴¹⁹ exponere præterimus, ne sensus ævus instabilis, non tam deterere quam admonere videamur. ^d Secundas nuptias sicut ^B secularibus inire conceditur, ita post eas nullus ad clericale sinitur venire collegium: alia est enim humane fragilitati generalis concessa licentia, alia debet esse vitæ divinarum rerum servitio dicandorum.

XVIII. De his qui ad alias Ecclesias convolant.

Quisquis propriæ desertor Ecclesiæ, nullis existentibus causis, ad aliam putaverit transeundum, * temereque susceptus fuerit et promotus, reverendorum canonum vel ipse, vel receptor ejus atque provector constituta non fugiet, quæ de hujusmodi præsumptoribus præfixere servanda. De monachis ^f quoque copiosius in prima præceptionis hujus parte digesta sunt, quæ vel quatenus pro rerum ac temporum necessitate concessa sint, vel quemadmo-

* Ita cum ms. Vind. omnes aliæ collect. mss. et vulg. Solus Quesn. emendationem recepit nullo nostro aut vulgato antiquo exemplo probatam, Quarum aliqua. Dein vulg. cum Dion. Just., professam pristini conjugii castitatem... calcaverint, periculi earum intererit, quali Deum debeant; et similiter deinceps. Codd. Vat. Reg. et Vat. 1342 nostram lectionem approbant, nisi quod habent pristini conjugii.

^b Vulg. Conc. addunt, qui juxta Apostolum primam fidem irritam fecerunt. Id in nostra aliisque antiquis collect., nec non apud Dion. Justelli omissum, glossæ autem ascribendum videtur. Vat. Reg. pro placere habet placere. Postea omnes aliæ collectiones mss. et vulg., pudicitiam fidem, et ante adhortationes addunt solas, vel cum Isid. solum. Dein vulg. Conc., quippe ut de earum moribus actibusque.

* Quesn., quod nunc planius exponere poteramus, sed pro tempore libet suppressere, ne sensu detestabili quosdam non tam deterere quam admonere videamur. Hæc lectio, quam nullæ aliæ collectiones, nec antiqui codices nostræ collectionis subinducant, ex eo inducta videtur, ut emendaretur lectio minus recta eorundem codicum antiquorum nostræ collectionis qui cum Vind. habent: quod dum planius exponere poterimus, ne sensus instabilis non tam deterere quam admonere videamur. Verum pro poterimus corrigendum esse præterimus exemplaria Vat. Reg., Dion. et vulg. Concil. ostendunt; ac proinde superflua est illa additio nullo codice antiquo recepta, sed pro tempore libet suppressere. Porro si addatur ante vocem sensus alia vocula sensus, quam suppeditant mss. Vat. Reg. et cod. Vat. 1342, sententia optime constabit. Lectio Dion. Justelli et vulg. Conciliorum affinis est, nisi quod habent ne sensus instabilis non tam deterere quam admoneri videatur.

^d In Vat. 1342 est cap. 12, cum titulo; De secundis

A dum, ubi nullius facti necessitas interesse probabitur, non nisi vetus institutio debeat custodiri.

XIX. De his qui pretio ordinantur.

Quos vero constiterit indignos meritis sacramentatos esse pretio dignitatem, convictos oportet arceri: non sine periculo facinus tale * vendentes; quia dantem pariterque accipientem damnatio Simonis, quam lectio sacra testatur (Act. viii), involvit.

420 XX. ^b De locorum consecratione sanctorum.

Quamvis superius strictim fuerit comprehensum, nobis quoque patefactum, quod abaque præcepto sedis apostolicæ nonnulli facias ecclesias vel oratoria sacrare præsumant, hoc sumus tamen indicio detestabiliore permoti, quod in quocunque nomine defunctorum, et quantum dicitur, nec omnino fidelium construtiones ædificatas sacris ⁱ processionibus audacter instituere memorantur. Quæ tam acerba, tam dura sunt, ut eadem vix noster possit ferre audire. Si revera Christianitatis affectus in illis regionibus certus et fixus est, districtius ista querantur, et a quibus ⁱ fuerint gesta prodantur. Quoniam sicut, latentibus in hac atrocitate nominibus, non exisist in quem sententia debita proferatur; ita cum manifestis fuerit documentis expositus, ^k quam sceleris tanti poscit immanitas, non effugiet ullaatenus ultionem.

XXI. De feminis quæ ministrare præsumunt.

Nihilominus impatienter audivimus, tantum divinarum rerum subiisse despectum, ut femine sacris

^C nuptiis. Dein aliæ collect., cum vulg. pro generalis habent generaliter. Mox Dion. Just. et vulg. Conc., servitio dedicata.

* Cum in Vind. aliisque vetustioribus hujus collectionis codicibus haberetur temere, quædam correxerunt si temere; hancque lectionem Quesnellus forte ex cod. Thuan. recepit. At emendandum temereque Vat. 1342 aliarque collectiones mss. et vulg. suaserunt, cum præsertim sequens contextus melius coherereat. Mox pro fugiet mss. Dion., Hisp. et Isid., effugiet.

^f Dion. Just. cum cæteris collect. editis et mss. addit laicique, ac delet quoque. Paulo post vulg. Conc. cum Vat. Hisp. ac Isid., quæ vel quatenus his pro rerum. Idem legitur in Dion. Just., qui solum omittit his. Ex istisdem supplevimus quatenus; licet enim hanc particulam hujus collectionis exemplaria ignorent, contextui tamen necessaria est, ac respondet illis quæ superius dicta fuerunt c. 1. Dein Vind. cod., nullius facti interesse probabitur. Ut sensus constaret apud Quesn. additum aliquid ante probatur. At necessitas supplendum fuit ante interesse, uti legitur apud Dion. Justelli. In mss. Vat. Hisp. et Isid., cum vulg. Conc. aliter legitur: nullius necessitatis interesse probatur. Idem est in Vat. Reg., nisi quod habet probatur.

^h Melius Dion. Just., patranes; vel vulg. Conc. cum Vat. Hisp. et Isid., perpetrantes.

ⁱ Ille titulus pars ipsius canonis est, uti ex Vat. Reg., Dion. et vulg. Concil. intelligere licet.

^j Dion. Just. cum Vat. Hisp. ac Isid., professionibus. Post pauca Dion. Just. cum mss. Vat. Reg., Vat. Hisp. ac Isid., Quæ quoniam tam acerba.

^k Sic Vind. cum aliis vulg. et mss. collectionibus melius quam apud Quesnellum sunt gesta.

^l Solus Quesn., tanquam sceleris. Mox Vat. Hisp. ac Isid., non vitabit pro non effugiet.

altaribus ministrare * firmentur, et cuncta quæ non nisi virorum famulatu deputata sunt, sexum cui non competunt exhibere. Nisi quod omnium delictorum ^b quæ sigillatim perstrinximus, noxiorum reatus omnis et crimen eos respiciet sacerdotes qui vel ista committunt, vel committentes minime publicando pravis excessibus se favere significant. Si tamen sacerdotum jam sint vocabulo **421** nuncupandi, qui delegatum sibi religionis officium sic prosternere molliuntur, ut in perversa quæque profanaque declives, * sine ullo respectu regulæ Christianæ præcepta fanesta sectentur. Cumque scriptum sit: *Minima qui apernit, paulatim decedit* (Ecc. xix, 1): quid est de talibus æstimandum qui immensis ac multiplicibus pravitatum molibus occupati, ingentem ruinam multimodis impulsionebus ediderunt, quæ non solum ipsos videatur obruere, sed Ecclesiis universis mortiferam, si non sanentur, inferre perniciem? Nec ambigant qui hæc exercere sunt ausi, sed etiam qui hactenus cognita siluerunt, sub honoris proprii se facere dispendio, ^d si non quanta possunt celeritate festinent ut lethalia vulnera competenti medicatione curentur.

XXII. De episcopis scientibus vel ignorantibus.

Quo enim * jure teneant jura pontificum, qui pontificalibus excubiis eatenus injuncta dissimulant, ut contraria domui Dei, cui præsedunt, potius operentur? ^f quantumque apud Deum possent, si nonnisi convenientia procurarent; tantum quid mereantur aspiant, cum execrabili studio sectantur adversa. Et quasi magis hæc regula ^g sit qua Ecclesia debeat gubernari, sic quidquid est ecclesiasticis inimicum regulis perpetratur. Cum etsi cognitos habuit canones unusquisque pontificum, intemerata debuerit tenere custodia; et si forsitan nesciebat, consulere fidenter oportuerit scientem. Quo magis excusatio nulla suc-

A currit errantibus; quia nesciens proposuit servare quod norat, nec ignorans curavit nosse quod gereret.

422 XXIII. De reditu Ecclesiæ.

Quatuor autem tam de reditu quam de oblatione fidelium, prout cujuslibet Ecclesiæ facultas admitti, sicut dudum rationabiliter est decretum, convenit fieri portiones, quarum sit una pontificia, altera clericorum, tertia pauperum, quarta fabricis applicanda. De quibus ^h sicut sacerdotis intererit integram ministris Ecclesiæ memoratam dependere quantitatem, sic clerus ultra delegatam sibi summam, nihil insolenter noverit expetendum. Ea vero quæ ⁱ ecclesiasticis ædificiis attributa sunt, huic operi veraciter prærogata locorum doceat instructio manifesta sanctorum. Quia nefas est, si sacris ædibus destitutis in lucrum suum præsul impendia his designata convertat, ^j ipsa nihilominus ascripta pauperibus portione. Et hanc quamvis divinis rationibus se dispensasse monstraturus esse dicatur, tamen juxta quod scriptum est: *Ut videant opera vestra bona et magnificent Patrem vestrum, qui in celis est* (Matth. v, 16); oportet etiam præsentis testificatione prædicari, et bonæ famæ præconiis non taceri. Quapropter nec clericorum quicumque ^k se hujus offensæ futurum confidat immunem, si in his quæ salubriter sequenda de promptissimis, sive episcopum, sive presbyterum, seu diaconum viderit excedentem, non protinus ad aures nostras ^l referendum curaverit, probationibus duntaxat compelter exhibitis, ut transgressoris ultio fiat cæteris interdictio delinquendi. Sui vero modis omnibus erit unusquisque pontificum ordinis et honoris elisor, si cuiquam clericorum vel Ecclesiæ totius auditui hæc putaverit suppressenda ^m. *Et alia manu*: Deus inco-lumes vos custodiat, fratres charissimi.

* Vulg. Conc., *ferantur*. Mox Dion. Just. cum Vat. Hisp. et Isid., *cunctique non nisi virorum famulatu deputata, sexum cui non competit exhibere*.

^b Quesn., *quæ saltem*; et ita etiam prima manu in ms. Vind. At manu secunda antiqua pro *saltem* emendatum fuit *sigillatim*, ut in aliis omnibus mss. collect. et vulgatis præfertur. Dein apud Quesn., *reos respiciet*. Correximus eos cum ms. Vind., aliis mss. collectionibus et vulgatis suffragantibus.

^c Quesn., *nullo respectu*, uti erat etiam prima manu in ms. Vind. Prætulimus vero lectionem in eodem Vind. secunda antiqua manu scriptam, quæcum omnia fere aliarum collectionum et mss. et vulgata exemplaria concordant.

^d Dion. Just., *si non tanta quæ possunt*. Mox pro currentur Vat. 1542, sanentur. Vat. Hisp. et Isid., *medicina sanentur*.

^e Quesn., *Quo enim jure teneantur ad pontificum*. Cod. Vind., *Quo enim jure teneantur jura pontificum*. Emendavimus teneant ex Vat. Reg. aliisque mss. et vulg. collectionibus. Vat. 1542, Dion. Justelli et vulg. pro *jure* habent *more*, minus recte.

^f Sic codd. Vind., Vat. Reg. et Vat. 1542, cum Dion., Vat. Hisp. et Isid. Solus Quesn., *qui quantum apud Deum*. Mox Vind., *si hoc nisi*. Melius Vat. 1542 et Vat. Reg., *si hoc nisi*. Vat. Hisp. et Isid., *si ei convenientia*.

^g Ita Vind. cum aliis mss. et vulg. Apud Quesn.,

possit. Dein Quesn., *oportuit scientem*. Nostra exemplaria cum aliis vulgatis, melius *oportuerit*. Vat. 1542 et Vat. Reg. cum Vat. Hisp. et Isid. pro *scientem præferunt ignorantem*, et dein pro *quod norat* Vat. Reg. quod ignorat.

^h Auctoritate omnium aliarum collectionum mss. et editarum inserimus sic, exigente præsertim subsequenti particula sic.

ⁱ Solus Quesn., *Ecclesiæ ædificiis*. Mox cum plerique mss. et editis prætulimus *prærogata*, Al., *prorogata*. Dein instructio est in mss. nostræ collectionis. Aliæ collectiones cum vulg., *instauratio*.

^j Vulg. cum aliarum collectionum exemplaribus alia interpunctione: *Ipsam nihilominus ascriptam pauperibus portionem, quamvis divinis rationibus se dispensasse monstraturus esse videatur*, etc. Col. Vind. textus lectionem approbat, et solum pro verbo dicatur, quod prima manu scriptum fuerat, secunda suppositum est *videatur*.

^k Vat. 1542, *hujus rei se futurum*. Dein in his cum nostris codd. et aliis editis scripsimus. Quesn., *h. s.*

^l Aliæ collectiones mss. et editæ, *deferre curavit*.

^m Sequentia in aliis collectionibus Vat. Reg., Vat. 1542, Dion., Hisp. et Isid., desunt. Porro Vat. 1542 et Barb. 2888, cum Dionysio, Vat. Hisp. et Isid. addunt: *Data v idus Martii, Asterio et Præsidia VV. CC. cons.*, id est an. 494. Vat. Reg., *Data vi idus Martii*, etc.

423 CAPITULUM LIX.

Incipit concilium Antiochenum.

Sancta et pacatissima synodus ^b Antiochiæ in unum congregata, his qui per singulas provincias sunt, unanimibus sanctis consacerdotibus in Domino salutem.

Gratia et veritas Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi sanctam Antiochenam Ecclesiam visitans, et in eodem connectens per concordiam pacatissimi Spiritus, multa quidem et alia ^c perfecti: in omnibus autem suggerente sancto et pacifico Spiritu etiam hoc perfecti, ut quæ visa sunt recte constitui, cum plurima consideratione et iudicio una omnibus ^d Antiochiæ ex diversis provinciis in unum collectis episcopis in vestram notitiam deferrentur. ^e Credimus autem gratiæ Domini, et sancto Spiritui pacis, quod et ipsi conspirabitis nobiscum tanquam in una fuisse virtute, et nobiscum orationibus ^f annitentes, magis autem uniti, et in Spiritu sancto præsentibus, hisdem ipsis quæ definita sunt consentientes, et ea quæ recta visa sunt roborantes, cum consensu sancti Spiritus consignabitis. Sunt autem præfinitii canones ecclesiastici hi qui infra scripti sunt. **424** In qua synodo fuerunt ^g Eusebius, Theodorus, Narcissus, Antiochus, Archelaus, ^h Eustachius, Mucimus, Hiscus, ⁱ Manicius, Etherius, Jacobus, Agapius, Magnus, Eneas, Theodolus, ^j Alpius, Nicetas, Agapius, Tharcodimantus, Bassus, Alexander, Petrus, Moses, Patricius, Anatolius, Macedonius, Petrus, Cyrius, Theodorus, Theodosius, de provincia Syriæ-Coeles, Phœnicis, C

^a Hujus concilii occasionem ac tempus deteximus in præmissis tractatu part. 1, c. 4, § 2. Hæc versio est illa antiqua quæ, ab Isidoro recepta, Isidoriana vocari solet. Præter codices hujus collectionis, ac præter exemplaria collectionum Hisp. et Isid., nos eandem nacti sumus in præstantissimo cod. Veron. 58, qui puram ejusmodi versionem omnium Græcorum canonum continuatam serie exhibet.

^b Cod. Veron. cum vulgato Græco textu delet Antiochiæ. Dein idem cod. ignorat sanctis consacerdotibus.

^c Sic codd. Vind. et Veron. cum vulg. Conc. Apud Quesn., *fecit*. Postea pro *recte* ms. Veron. habet *recta*.

^d Cod. Veron. cum vulg. Conc. addit nobis.

^e Idem cod., *Credimus enim*.

^f Oxon., *adjuvantes*. Mox Veron. cum vulg., *magis autem muniti et in Spiritu sancto*. Cum his inserendam credidimus præpositionem in, quam Quesn. et cod. Vind. ignorant.

^g Cod. Vind. secunda manu addit *episcopi*.

^h Ms. Veron., *Eustathius, Mucimus, Escius*.

ⁱ Ita codd. Vind. et Veron. Quesnellus, *Manicus*; et notat in margine codicem Thuan. habere *Nannius*.

^j Veron., *Amplius*. Versio prisca, *Alphion*; melius *Alpheus* ex epistola Constantini apud Eusebium, de qua in præmissis tractatu plura.

^k Cod. Vind. notat numerum 11, et sic deinceps unum numerum auget, eo quod præmissam epistolam signet num. 1. Postea Veron. cod. et vulg. cum Græco *τοῦ Θεοδοῦτου* coherentius habent *Dei amantissimi, ac delecti nostri*.

^l Vind. secunda manu cum vulg. Isid. addit et *salutari*. Dein pro *incommunicabiles* vulg. habent *excom-*

municatos.

^m Veron. cum vulg., *perseverant*.
ⁿ Melius cod. Ver., *dicta sint*.
^o Quesnellus, *aliquis est vel episcopus, vel presbyter, vel diaconus, qui post hanc, etc.* Correximus cum ms. Vind., Veron. et vulg. Mox Vind., *deletis vocibus et hunc terminum*, prosequitur sic: *ausus fuerit in subversionem populorum, et perturbationem Ecclesiarum renitere, et cum Judæis Pascha celebrare; hunc sancta synodus jam jamque ab Ecclesia alienum esse judicabit, tanquam qui non solum proprii peccati reus sit, sed et aliorum subversionis et mentis corruptæ fuerit causa*. Hæc lectio ab ea quam alii codd. Isid. versionis præferunt nimium discrepat. Cod. Veron. cum nostra lectione concinit, nisi quod habet *alienum ab Ecclesia judicabit*. Vulg. Isid. in hoc solum variant, et hunc terminum ausus fuerit in subversionem populorum et perturbationem Ecclesiarum seorsim colligere, et cum Judæis Pascha, etc.
^p Cod. Veron., *deponet*; Vind., *deponi sinit a sacerdote et ministerio*. Vulg. quoque addunt et ministerio.
^q *Depositos cum nostris codd. et vulgatis prætulimus*. Solus Quesn., *Depositum*.
^r Ita codd. Oxon. et Veron. cum vulg. Isid. Concinit Vind., qui solum pro *sanctus canon* habet *sancta regula*. Quesn. cum ms. Thuan., *quem sanctis canonibus et Dei sacerdotio meruit*.
^s Oxon., *exsecrantur etiam*. Quesn., *adversantur etiam sanctæ assumptioni*. Mox Vind. cum vulg. Isid., *secundum aliquam propriam disciplinam*.
^t Cod. Vind., *ut veniam mereantur*; et post pauca pro *incommunicatis* cum vulg. Isid. præfert *excommunicatis*. Dein ignorat voces in oratione.

II. Omnes qui ingrediuntur Ecclesiam Dei et sacras Scripturas audiunt, non autem cum populo in oratione communicant, ^a adversantur etiam sanctam assumptionem Dominici sacramenti secundum suam aliquam disciplinam, hos ejici ab Ecclesia oportet, donec confitentes, fructum poenitentiae demonstrent, et deprecati fuerint, ^b ut data venia suscipi mereantur. Non autem licet communicare incommunicatis,

neque per domos ingredi et cum eis orare qui Ecclesiam in oratione non participant, nec in alteram Ecclesiam recipi qui ab alia * excommunicantur. Quod si visus fuerit quilibet episcoporum, vel presbyterorum, aut diaconorum, vel etiam qui in canone detinentur, incommunicatis communicare, et hunc oportet communione privari, tanquam Ecclesiae regulas confundentem.

III. Si quis presbyter, vel diaconus, vel quilibet clericus, deserta sua ^b diocesi ad aliam transeundum esse crediderit, et ibi paulatim * tentat quo migraverit communicare perpetuo, ultioris ministrare non debet, praesertim si ab episcopo suo ad revertendum fuerit exhortatus. Quod si ^d et post evocationem sui episcopi non obediat, sed perseveraverit, omnibus modis ab officio deponi * debere, nec aliquando facultatem habere ad ecclesiasticum ordinem redeundi. Si quis vero alius episcopus propter hanc culpam ^f depositum suscipere tentaverit, et ipso a communi synodo arguatur, tanquam ecclesiastica jura dissolvens.

426 IV. Si quis episcopus a synodo fuerit depositus, vel si presbyter vel diaconus a proprio episcopo * condemnatus, et praesumpserit sacerdotii seu sacri ministerii aliquam actionem, non ei amplius liceat, neque in altera synodo spem restitutionis habere, ^h neque alicujus assertionis locum; sed et communicantes ei omnes abjici de Ecclesia ⁱ; et maxime si postquam cognoverunt sententiam adversus eum fuisse prolatam, ei continuaciter communicarent.

V. Si quis presbyter aut diaconus, contempto suo episcopo, seipsum ab Ecclesia segregaverit, et privatim apud se collectis populis altare erigere ausus fuerit; et nihilominus episcopo se exhortante, et se-

* Quesn. inserit Ecclesia. Vind. pro excommunicantur habet segregantur. Mox vulg. Isid., Quod si quis episcoporum excommunicatis communicare deprehensus fuerit, et hunc, etc.

^b Vind. cum vulg., Ecclesia; et ita legit etiam Ferrandus tit. 99.

^c Vulg. Isid., tentet quo migravit perpetuo manere.

^d Adjecimus et auctoritate cod. Veron. et vulg.

* Quesn. omittit debere. Mox Veron. cum vulg. habet. Vind. autem hanc peculiarem lectionem exhibet: nec aliquando spem restitutionis habere. Si quis vero, etc.

^f Vulg. Isid. cum Vind., depositum suscepit. Mox solus Quesn. praeterivit et ipse. Vind. habet: et ipse a communi synodo poenam merebitur increpationis, tanquam, etc.

^g Ita cod. Veron. cum vulg. Isid. Vind. ms., fuerit excommunicatus. Quesn., condemnatus fuit. Mox voces sacerdotii seu desunt in Vind.

^h Quesn., neque alienae assertionis locum. Cod. Thuan., neque satisfactionis locum. Secuti sumus lectionem cod. Vind. et vulg. Isid., cum qua Veron. concinit.

ⁱ Quesn. inserit jubentur, ac dein omittit adversus eum, repugnantibus omnibus nostris codd. et vulg. Isid.

^j Solus Quesn. addit censemus.

^k Ita codd. Vind., Veron et vulg. Apud Quesn., ab alio suscipi oportet episcopo, nisi a suo fuerit receptus,

A mel et iterum revocante, inobediens exstiterit, hunc modis omnibus deponendum ^l; nec aliquando consequi curationem aut proprium honorem recipere speret. Quod si etiam perseverat conturbans et concitans Ecclesiam, per eam quae foris est potestatem, tanquam seditiosum corripere oportet.

VI. Si quis a proprio episcopo excommunicatus est, non eum prius ^m ab aliis debere suscipi, nisi a suo fuerit receptus episcopo, aut concilio facto occurrat et respondeat; ut si synodo satisfecerit, statuat eum sub alia sententia recipi oportere. Quod etiam circa laicos, et presbyteros, et diacones, et omnes qui in clero sunt, convenit observari.

VII. Nullum peregrinorum clericorum absque formula, ⁿ quam Graeci epistolium dicunt, suscipi oportere; ^o neque presbyterum ad regiones longinuas easdem formulas, dare; 427 et nisi ad episcopos finitimos simplices epistolas mittere.

VIII. ^p Vicariis vero episcoporum, qui a Graecis chorepiscopi appellantur, formulas facere liceat.

IX. Per singulas provincias constitutos episcopos scire oportet episcopum ^q metropolitani, qui praest, totius provinciae curam et sollicitudinem suscipiat; propter quod ad metropolitanam civitatem ab his qui causas habent, sine dubio concurratur. Quapropter placuit ^r eum et honore praestare, et nihil ultra sine ipso reliquos episcopos agere secundum antiquum Patrum nostrorum, qui obtinuit, canonem, nisi haec tantum quae unicuique Ecclesiae per suam diocesim competunt. Unumquemque eum episcopum oportet ^s suae diocesis potestatem habere, ad hanc gubernandam secundum competentem sibi reverentiam, ad providendum ^t regioni quae sub ipsius est civitate; ut etiam ordinare presbyteros et diacones ei probabili iudicio liceat, et de singulis

aut, etc. Dein, et respondeat cum Vind. scripsimus; et sub alia convenit observari cum eodem Vind. et vulg. Isid. reposuimus. Quesn., ut respondeat, et sub alius oportet observari.

^l Quatuor sequentes voces, a Quesnello omissas in textu, et in marginem rejecit, ex ms. Vind. inseruimus et ex vulg. Isid., qui pro epistolium praefert epistolam.

^m Quesn., neque presbyteros ad regiones longinuas formulas, id est epistolas dare; nisi, etc. Vulg. Isid., neque presbyter ... formulas, id est canonicas epistolas dare; et nisi ... mittere praesumat. Lectionem Vind. recepinus, ac solum ex vulg. inseruimus et Cod. Veron. non suffragatur, cum in eo solum desideretur.

ⁿ Ita Vind., continente Ferrando tit. 80. Vulg. Isid., Vicariis vero episcopi. Quesn., Vicario vero episcopi; quia a Graecis chorepiscopi dicitur.

^o Cod. Oxon. delet metropolitani. Quesn. voci totius praemittit vocem Ecclesiarum, quam cod. Vind. cum vulg. Isid. expungit.

^p Sic Vind. et vulg. Isid. Quesn. delet eum, habetque et metropolitani honore. Dein cod. Vind., secundum antiquum quae obtinuit, regulam, ac post pauca cum vulg. Isid., uniuscuiusque Ecclesiae.

^q Oxon., per suam diocesim.

^r Vulg. Isid. addit omni; ac dein ita ut etiam; et postea de singulis illius regionis causis cum moderatione.

eum moderatione et pondere discipulare. Ultra autem nihil agendum ei permitti^a citra metropolitani episcopi consensientiam.

X. Qui^b in vicis et villis constituti sunt chorepiscopi, tametsi manus impositionem ab episcopis susceperunt et ut episcopi consecrati sunt, placuit sanctae synodo scire eos oportere modum proprium retinere, et gubernare adjacentes Ecclesias sibi commissas, et esse contentos propria sollicitudine et gubernatione quam susceperunt. Constituire autem his permittitur lectores, et subdiacones, et exorcistas: quibus^c sufficit istorum tantum graduum licentiam acceperisse; non autem presbyterum, non diaconum audeant ordinare, præter consensientiam episcopi vel civitatis vel Ecclesiae^d cui adjacens invenitur seu ipse, seu regio in qua ipse præesse dignoscitur. Quod si quis prævaricari ausus fuerit constituta, 428 deponi eum, et dignitate qua præditus est debere privari. Chorepiscopus autem ab episcopo civitatis vel loci cui idem adjacet ordinandus est.

XI. Si quis episcopus, vel presbyter, vel omnis omnino qui est sub ecclesiastica regula constitutus, præter consilium vel litteras eorum episcoporum qui sunt intra provinciam, et maxime metropolitani, ad imperatorem perrexerit, hunc abdicari et ejici non solum a communione debere, sed et propria dignitate privari, tanquam molestum et importunum imperialibus auribus, contra ecclesiastica constituta. Si autem necessitas cogit ad imperatorem excurrere propter aliquam actionem, cum deliberatione et consilio metropolitani episcopi provinciae, et cæterorum consensientia episcoporum qui in eadem provincia sunt, et litteris, ire debet.

XII. Si quis a proprio episcopo depositus, vel presbyter, vel diaconus, aut etiam si a synodo quilibet episcopus fuerit exactoratus, molestiam imperialibus auribus inferre^e non debet; sed ad majorem synodum episcoporum se convertat, et quæ putat habere se justa, in eorum judicio allegat, atque ab his expectet quæ de se fuerit deprompta sententia. Quod si deficiens pusillanimitate hoc noluerit facere, se

A imperatori fuerit importunus; hujusmodi nullam veniam habeat, neque locum ullius assertionis suæ, nec spem recipiendi gradus habeat in futurum.

XIII. Nullum episcopum^b audere debere ex alia provincia ad aliam transitum facere, et ordinare aliquos in Ecclesiis, aut provehere ad sacrum ministerium, nec alios illic secum attrahat episcopos, nisi forte per litteras rogatus abierit, non solum a metropolitano, sed et ab his qui cum eo sunt^c provinciae episcopis. Quod si nullo invitante inordinate superveniat, et aliquos vel ordinare præsumperit, vel quoslibet^d 429 actus illi Ecclesiis competentes ad seque minime pertinentes usurpare tentaverit, vacua quidem et inania erunt omnia quæ gesserit; ipse vero hujus indisciplinati ausus et irrationalis coepi dignas causas expendat tanquam depositus a sancta synodo, et propter hujusmodi præsumptionem jam prædamnatus.

XIV. Si quis episcopus de aliquibus causis criminalibus in judicio episcoporum fuerit accusatus, contingat autem de ipsis provinciis episcopis^e qui cognoverunt, diversas eos habere sententias, ut alius quidem innocentem pronuntiet, alius eum: propter hujusmodi itaque controversiam ampetendam placuit sanctae synodo metropolitani^f et vicinæ provinciae advocari oportere, et aliquantos cum eo alios episcopos, qui pariter residentes, quæcumque fuerit, dirimant questionem; propter hoc ut firmum sit iudicium quod ab unius provinciae episcopis fuerit promulgatum.

C XV. Si quis episcopus criminaliter accusatus, ab omnibus qui sunt intra provinciam episcopis exceperit unam consonamque sententiam, ab aliis ulterius judicari non poterit; sed manere circa eum oportet, tanquam convenientem, quæ ab omnibus prolata est, firmam ratamque sententiam.

XVI. Si quis episcopus vacans in Ecclesiam vacantem supervenerit, et hanc^g obrepenter, præter plenariam synodum, arripientem esse crediderit, hunc abjici oportet, tametsi eum plebs quam arripuit velit sibi episcopum retinere. Illa autem dicitur synodus

^a Cod. Thuan., præter episcopi metropolitani. Quesn. delet episcopi. Vulg. Isid. in fine hujus canonis addit cum Græco aliisque versionibus: nec metropolitani sine cæterorum... gerat consilio.

^b Cod. Vind., in finibus et villis. Mox et ut episcopi consecrati sunt inserimus auctoritate ejusdem codicis et vulg. Isid.

^c Vulg. Isid., sufficiat. Mox adjecimus tantum cum ms. Vind. et vulg. Isid.

^d Sic idem cod. et vulg. Apud Quesn., quæ adjacentes, minus recte.

^e Ita cod. Vind. Affinis est lectio vulg. Isid., in qua vel quicumque clericus, et omnis omnino, etc.; ubi quicumque clericus et abundat. Apud Quesn. minus bene, vel quicumque clericus, quem Græci appellant omnem sub canone constitutum.

^f Vulg. Isid., non præsumat. Post pauca pro iudicio cod. Vind. cum vulg. Isid., concilio.

^g Septem voces sequentes desunt in ms. Vind.

^h Quesn., inserit discernimus. Delent Vind. et vulg. Isid., cum quibus postea scripsimus attrahat pro attrahere.

ⁱ Vulg. Isid., addit omnibus ipsius.

^j Cod. Oxon. desiderat actus. Veron. præterit competentes. Mox Vind., ad se minime pertinentes: vulg. Isid., quæ ad se minime pertinent.

^k Vulg. Is., qui convenerunt; ac post pauca, sententias, et alios quidem innocentem eum pronuntiare, alios eum. Affinis est ms. Vindebonensis lectio. Veron., et alius quidem, etc.

^l Sic cod. Vind. cum vulg. Is. Apud Quesn., alterius provinciae. Mox idem Vind. omittit oportere.

^m Cod. Thuan., quæcumque statuta fuerint, dirimant questionem, pro eo firmum statuunt iudicium, quod primo ab unius provinciae, etc.

ⁿ Ms. Vind., tanquam conveniens, quod ab omnibus prolatum est, firmum ratumque iudicium.

^o Idem cod., subreptive... occupandum esse. Vulg. Is. cum ms. Veron., diripiendam esse crediderit: et dein, quam diripuit. Hoc postremum est etiam in ms. Vind.

^p Quesn., Illa porro datur synodus perfecta, in qua, etc. Licet autem vox perfecta legatur etiam in ms. Veron., prætulimus tamen lectionem codicis

esse plenaria in qua etiam metropolitanus episcopus adfuerit.

XVII. Si quis episcopus, suscepta manus impositione, et deputatus populis præesse, non suscipiat ministerium sacerdotii, **430** nec consentiat abire in Ecclesiam cui fuerat ordinatus; hunc incommunicabilem esse debere, donec coactus consentiat plebem suscipere a sibi deputatam, aut plenaria synodus episcoporum provincie de eo aliquid statuat.

XVIII. Si quis episcopus ordinatus non abierit in parochiam cui est ordinatus, non suo vitio, sed plebis forsitan contradictione; hic honorem susceptum retinere debet et sacerdotio fungi, ita ut nihil molestia afferat Ecclesie illi in qua constitutus est. Expectare autem eum oportet plenariam synodum provincie, donec de eo quod competit statuatur.

XIX. Episcopus non est ordinandus præter consilium et præsentiam metropolitani provincie, cui melius erit si ex omni provincia congregentur episcopi. Quod si fieri non potest, hi qui adesse non possunt, propriis litteris consensum suum de ipso designent. Et tunc demum post plurimorum, sive per præsentiam, sive per litteras sententiam consonam ordinetur. Quod si aliter quam statutum est fiat, nihil valere huiusmodi ordinationem. Si vero etiam secundum definitas regulas ordinatio celebretur, contradicant autem aliqui propter proprias et domesticas similitates, his contemptis sententia de eo obtineat plurimorum.

XX. Propter ecclesiasticas a curas et quæ existunt controversias dissolvendas, sufficere visum est his in anno per singulas provincias episcoporum concilium fieri: primo quidem post tertiam hebdomadam paschalis festivitatis; ita ut in quarta hebdomada quæ consequitur, id est, mediæ Pentecostes, concilium compleatur. Admoncant autem provinciales episcopos hi qui in amplioribus civitatibus, id est, in metropolitanis degunt. Secundum vero concilium idibus Octobris habeatur, qui dies **431** apud Græcos hy-

A perberetæ mensis a decimus invenitur. In ipis autem conciliis et presbyteros et diaconos præsentem esse oportet, et omnes quotquot se læsos existimant, et synodicam expectare sententiam. Nec liceat aliquibus apud semetipsos concilia præter metropolitanorum episcoporum conscientiam facere, quibus de omnibus causis constat permissum esse iudicium.

XXI. Episcopus de diocesi ad diocesim alteram non debet transire; neque si seipsum ingesserit, neque si a populis fuerit violenter attractus, neque si etiam hoc ei ab episcopis suadeatur. Manere autem eum in Ecclesia Dei debere quam ab initio sortitus est, et non ab ea alio demigrare, secundum regulam super hoc a Patribus olim constitutam.

XXII. Episcopus non debet in aliam civitatem B quæ illi non videtur esse subjecta irruere, neque in regionem quæ ad ejus curam minime noscitur pertinere, ad aliquem ordinandum; neque presbyteros vel diaconos constituere ad alios episcopos pertinentes, nisi forte cum consilio proprii episcopi regionis. Quod si quispiam horum aliquid audere voluerit, irrita erit huiusmodi ordinatio, et is qui male usurpaverit, a synodo arguetur.

XXIII. Episcopo non licet tanquam successorem sibi futurum constituere alterum, quamvis circa viciniam mortis habeatur. Quod si tale aliquid factum fuerit, irrita sit huiusmodi ordinatio. Custodiri enim oportet ecclesiastica constituta, quæ ita se continent, non posse episcopum aliter fieri, nisi in concilio et eum consensu episcoporum eorum duntaxat qui post obitum ejus qui præcessit habuerint potestatem eum qui dignus fuerit provehendi.

432 XXIV. Quæcumque res Ecclesie sunt, bene debent cum omni diligentia et bona fide servari: ita scilicet fide quæ Deo servatur omnia providenti atque judicanti. Quæque gubernari atque dispensari oportet cum iudicio et potestate episcopi, cui totius plebis animæ videntur esse commissæ. Manifesta au-

Vind. et vulgatam Is., eo quod etiam Ferrandus tit. 144 plenariam legerit.

^a Vind., sibi commissam. Mox episcoporum cum omnibus nostris codd. et vulg. Is. inseruimus.

^b Cod. Vind., constitutus fuerat.

^c Vulg. Isid. cum mss. Vind., episcopum non ordinandum. Dein., metropolitani provincie scripsimus cum mss. Vind. et Veron. Al., metropolitani episcopi.

^d Quesn. addit censemus. Delevimus cum mss. Vind. et Veron., atque vulg. Is. Mox idem Quesn. delevit etiam, et pro celebretur prætulit compleatur, nostris codd. et vulg. repugnantibus.

^e Vulg. Is., causas.

^f Sic cod. Vind. Al., semel. Dein vulg. Is., ita ut in quarta septimana sancti Paschæ perfici concilium possit, convocante metropolitano episcopo omnes provincie episcopos. Secundo autem concilio eorum causa examinata, ad debitum iudicium perveniant. Nec liceat ulli proprie apud semetipsum concilium celebrare præter eos quibus metropoles creditæ sunt.

^g Vulg. Is., decimus quintus invenitur: ita ut in his conciliis procedant omnes presbyteri, diacones et reliqui, qui se læsos dicunt, ut in concilio eorum causa examinata, ad debitum iudicium perveniant. Nec liceat ulli proprie apud semetipsum concilium celebrare præter eos quibus metropoles creditæ sunt.

^h Cod. Veron. cum vulg. Isid., Episcopum... non debere transire.

ⁱ Ita nostri codd. et vulg. Is. Solus Quesn., neque si sibi etiam ab episcopis hoc suadeatur; et postea solus omisit Dei, ac post debere addidit oportet.

^j Veron. cod. cum vulg. Is., Episcopum non debere irruere in alienam civitatem. Mox idem vulg. Is., quæ illi probatur non esse subjecta.

^k Vulg. Is. addit et voluntate. Dein voluerit cum nostris codd. et vulg. scripsimus: apud Quesn., tentaverit. Mox Veron. et vulg., irrita quidem erit.

^l Vulg. Is. addit: Nam si ordinare non potuerit, nullatenus alterius parochianum iudicare præsumat. Aliquid simile est in versione Dionysii Exigui, aliquid etiam in Prisca; nihil autem in Græco, nec in nostris codicibus Vind. et Veron., qui Isidoriana interpretationem repræsentant.

^m Veron. cod., Episcopum non licere. Vulg. Isid., Episcopos non licere. Mox Quesn. omisit voces futuram, et alterum, quas ex nostris mss. et Thuanæo Quesnelli, nec non ex vulg. Is. revocavimus.

ⁿ Vind. ms., alterum fieri.

^o Idem cod., debetur. Dein vulg. Is., pro quæque gubernari melius easque gubernari. Mox voces atque dispensari et totius ex omnibus nostris codd. et vulg. inseruimus.

tem oportet esse quæ Ecclesiæ competunt ^a sub conscientia eorum presbyterorum et diaconorum, id est, qui circa ipsum sunt; ut ipsi non ignorent, nec eos aliquid lateat eorum quæ sunt propriæ Ecclesiæ; ut si contigerit episcopum ex hac vita migrare, cum manifestæ sint et notæ res ecclesiasticæ, non intercidant atque depereant. Sed nec res propriæ episcopi tanquam obnoxia, rerum ecclesiasticarum occasione, ullius pulsantur injuria, quia justum et ^b decibile est apud Deum et homines, quæ propria sunt episcopi, quibus ipse jusserit, derelinqui; et quæ Ecclesiæ sunt ipsi servari. Ita enim fiet, ^c ut nec Ecclesia damno aliquo affligatur, nec episcopus occasione rerum ecclesiasticarum proscribatur, neque pertinentes ad eum causas incurrant, quo post mortem memoria ejus maledictis aliquibus oneretur.

XXV. Episcopum ^d habere ecclesiasticarum rerum potestatem, ad dispensandum omnibus indigentibus cum omni timore et reverentia Dei. Ipsum quoque ex eis percipere atque uti debere quibus indiget, si tamen indiget, vel ad suas necessarias expensas, vel fratrum qui apud eum hospitalitatis gratia commorantur: ut nulla ex parte per inopiam defraudentur, secundum Apostolum dicentem: *Habentes ^e victum quotidianum et tegumentum corporis, his contenti sumus* (1 Tim. vi, 8): Quod si iis minime contentus atque sufficiens, transferat in necessitates **433** domesticas ecclesiasticas res, vel commoda quilibet Ecclesiæ; aut agrorum ecclesiasticorum fructus, citra conscientiam presbyterorum ^f aut diaconorum apud se redigat, et domesticis suis, vel etiam affinibus, aut fratribus, aut filiis earum rerum tribuat potestatem,

^a Quesn., conscientia presbyterorum et diaconorum, id est, qui circa episcopum sunt, ut non ignorent nec quidquam eos lateat, etc. Nostros codd. Vind. et Veron. cum vulg. ls. secuti sumus.

^b Vulg. ls., acceptum est. Porro decibile pro eo quod decet olim usurpatum Quesnellus notavit. Dein pro jussu, Vind. habet judicaverit.

^c Ita nostri codd. et vulg. ls. Apud Quesn., ut non Ecclesiæ... affligantur... neque pertinentes ad eum in causas occurrant.

^d Quesn. inserit *convenit*, repugnantibus nostris mss. et vulg. ls.

^e Quesn., *victum et vestitum corporis, his contenti sumus*. Lectionem nostrorum codicum, et Thuanei, ac vulg. ls., recepimus.

^f Vulg. ls. et Vind. delent voces aut diaconorum; sunt tamen in aliis versionibus et in Græco.

^g Quesn., *causas is qui hujusmodi est, apud metropolitanum præstare debet*. Nostorum codicum et vulg. lectionem prætulimus. Solum Vind. habet *debere*.

^h Quesn. hic signavit numerum **XXVI**, ac si canon esset a præcedenti distinctus. Notavit tamen in margine: *Est pars canonis præcedentis apud Isidorum et alios*. Nulli sane nostri codices dividunt, neque ipsum exemplar Vind. hujus collectionis. Quesnelli autem lectionem *Quod si aliter reprehendatur episcopus, vel qui apud eum sunt, ad nostros codices et vulg. exegimus*; ac sub finem hujus canonis ex communi eorumdem suffragio inseruimus igitur.

ⁱ Voces in sancta synodo omittunt nostri codd. Vind. et Veron. Porro Vind. subscriptiones sic exhibet: *Eusebius, Theodorus et cæteri, quorum nomina in Græco jam superius continentur, consensimus. Amen. Finit concilium Antiochenum. Cod. x autem Ve-*

A ut per eorum secretam diligentiam cæteri ecclesiastici lædi videantur; ¹ reatum hunc qui hujusmodi est, apud metropolitanum provincie præstare debet. ² Quod si et aliter reprehendatur episcopus, vel ii qui cum ipso sunt presbyteri, quo dicatur, hæc quæ ad Ecclesiam pertinent, sive de agris, sive de aliis quibusque ecclesiasticis causis eos sibi met usurpare; pauperes vero necessitate et penuria opprimi, atque ex ipso non solum ecclesiasticæ rationi, verum etiam dispensatoribus ejus maledicta et reprehensio augeantur; hos igitur correptionem oportet mereri quæ concedet, sancta cognoscente synodo.

Eusebius omnibus quæ constituta sunt ¹ in sancta synodo præsens consensi; Theodosius, Nicetas, Macedonius, et cæteri prænominati consensimus.

B

434 CAPITULUM LX.

Incipit concilium Laodicæ Phrygiæ Pacatianæ.

Sancta synodus secundum Laodicam Phrygiæ Pacatianæ convocata ex diversis provinciis Asiæ regulas exposuit ecclesiasticas, sicut infra scriptum est.

I. De eo quod oportet, secundum ecclesiasticum canonem, eos qui libere et legitime ¹ secundis nuptiis conjuncti sunt, nec occultam permixtionem operati sunt, paucio tempore exempto, vacare orationibus et jejuniis, et secundum veniam reddi eis communionem.

II. His qui diversorum peccatorum lapsus incurrunt, et instant orationi, confessioni, ¹ ac penitentia malorum suorum, perfectam conversionem demonstrantes, pro qualitate peccati penitentia tempus tribuendum est, et propter misericordiam bonitatem-

ron. sic: Eusebius omnibus quæ constituta sunt præsens consensi; Theodorus, Niceta, Macedonius, Anatholius, Tarcodimantus, Etherius, Narcissus, Alphius, Archelaus, Bassus, Siricius, Escius, Mauricius, Theodosius, Moses, Mucimus, Magnus, Agapius et Agapius, Magnus, Eneas, Paulus consensimus. Vulg. ls. eadem episcoporum nomina et eodem ordine præferunt usque ad Narcissum, post quem addunt Eustachius, Esychius, Mauricius, Paulus et cæteri consenserunt, et subscripserunt triginta episcopi.

¹ Est ea versio antiqua quæ Isidoriana vulgo appellatur. Exstat in codd. hujus collectionis, nec non in Hisp. et Isid., ac præterea in alia vetustissima col. Vat. 1342 ac in duobus mss. Veron. 85 et 58, ita tamen ut in hoc ultimo codice, qui mutilus est, desinat in canone 16. Titulum ex Vindobonensi exemplo expressimus. Quesn., *Canones concilii secundum Laodicam Phrygiæ Pacatianæ*; notatque in margine codicem Thuan. habere: *Incipiunt regulæ seu definitiones secundum Laodicam Phrygiæ Pacatianæ*; et id ipsum legiur in ms. Veron. 58. De tempore hujus synodi vide quæ constituimus in Tractatu part. 1, c. 3, § 4.

² Quesnellus cum vulg. ls., *secundo nuptiis conexi sunt*. Scripsimus autem *secundis nuptiis* cum omnibus quatuor nostris codd. Vind., Vat. 1342 ac duobus Veron. Duo priores suggererunt *conjuncti sunt*. Dein *permixtionem* prætulimus cum omnibus codd. et vulg. Apud Quesn., *commixtionem*.

³ Conjunctionem ac inseruimus cum tribus mss. Vat. et duobus Veron., vulg. ls. consentiente. Iidem duo codd. Veron. cum vulg. postea omittunt et ante *propter misericordiam*.

que Dei, qui huiusmodi sunt, revocandi et ad communionem sunt applicandi.

III. Non oportet neophytum promoveri ad ordinem sacerdotalem.

IV. Non liceat ^b ordinationem clerici ullius, **435** presentibus catechumenis, celebrare.

V. Non liceat fenerare ministris altaris, vel in sacerdotali ordine constitutis, ^c et vel usuram, vel lucra quæ sœcupla dicuntur, accipere.

VI. Non concedendum hæreticis ingressum domus Dei in hæresi permanentibus.

VII. Novatianos ^d etiam excludendos, et Quartadecimanos, quos Tessarescādecasitas appellant, id est, qui xiv luna primi mensis Pascha cum Judæis celebrant; sed et catechumenos eorum, vel fideles, non recipi, priusquam condemnent omnem hæresim plenissime, ante omnia autem illam in qua detinebantur. Et tunc qui apud eos fideles dicuntur, symbolum fidei doceantur, ^e atque ita unctos sancto unctionis chrismate, divino sacramento communicare conveniet.

VIII. Eos qui convertuntur ab hæresi quæ dicitur secundum Phrygas, seque in clero constitutos existimant, quamvis magis dicantur, huiusmodi ^f cum omni diligentia catechizari oportet, et baptizari ab Ecclesiis catholicæ episcopis et presbyteris.

IX. Non concedendum ^g catholicis quæ dicuntur cœmeteria vel martyria hæreticorum orationis gratia et potendæ curationis intrare; sed et qui ferunt, si sunt fideles, ^h incommunicabiles factos ad penitentiam usque ad aliquod tempus redigi: penitentes autem eos, et errasse se confessos, suscipi oportere.

436 X. Eos qui ad Ecclesiam pertinent, in-

^a In hoc ac duobus sequentibus canonibus Quœsnellus præmittit De eo quod ante voces non oportet, vel non liceat. Delevimus cum mss. Vind. et Vat. ac vulg. Is.

^b Quœsn., manus impositionem super ordinatos presentibus catechumenis celebrare. Idem est in duobus mss. Veron., nisi quod habent celebrari. Vulg. Is., non licere manus impositionem super ordinandos presentibus catechumenis fieri. Lectionem optimorum codd. Vind. et Vat. textui inseruimus.

^c Vat. ms., sed nec usuram. Duo Veron., et vel usuras; vulg. Is., vel usuras. Dein cum in Vind. huius collectionis scribitur quæ sœcupla, alii transcribere ex simili aliquo codice quæ ex culpa ducuntur. Veram lectionem cum vulg. Is. suppeditant tres nostri codd. Vat. et duo Veron. Notavit Quœsnellus: Idem habet Dion. ex Græca apud illas, quod centesimas interpretatur codex Ecclesiæ universæ Justelli: verius Justellus, qui editurus Græcum codicem, ab eodem perperam inscriptum Ecclesiæ universæ, in offerenda versione Dionysii Exigui, centesimas, pro sœcupla substituit.

^d Mss. aliarum collectionum Veron. et Vat. cum vulg. Isid., vel etiam Quartadecimanos, quos Græci Tessarescādecasitas appellant. Duo codd. Veron. omitunt vocem Græci.

^e Quœsn., et sic unctos chrismate. Tres nostros codd. Vind., Veron. 55 et Vat. secuti sumus. Vulg. Is. delet solum etiam. Veron. 55 pro conveniet habet permittantur.

^f Ita codd. Vind., Vat., Oxon. et Veron. 58. Quœsnellus cum vulg. Is., Cataphrygarum. Veron. 55, Cataphrygas, id est Montanista: Græc. τῶν λεγομένων σφυριῶν. Postea Vind., quamvis magnifici dicantur.

^g Sic Vind., Vat. et vulg. Apud Quœsn. cum aliis mss., cum magis.

A differenter filios proprios hæreticorum nuptiis minime sociare debere.

XI. Mulieres quæ apud Græcos presbyteræ appellantur, apud nos autem viduæ ^h seniores, univiræ, et matriculariæ nominantur, in Ecclesia tanquam ordinatas constitui non licebit.

XII. Episcopos non oportet ⁱ præter iudicium metropolitanoꝝ et finitimorum episcoporum constitui ad Ecclesiæ principatum. ^j Nec eligantur nisi hi quos multo ante nota et probabilis vita commendat; et nihilominus ^k si in sermone fidei et recti ratione per suam conversationem fuerint comprobati.

XIII. De eo quod non sit populis concedendum electionem facere eorum qui ^l altaris ministerio sunt applicandi.

XIV. Sanctas oblationes, ad vicem eulogiæ, per festivitatem paschalem ad alias parochias mitti minime oportere.

XV. Non liceat, præter canonicos ^m psaltas, qui pulpitu ascendunt, et de codice legunt, alium quemlibet in Ecclesia psallere.

XVI. Sabbatis Evangelia cum aliis Scripturis legendæ esse.

XVII. In processionibus non connectere, id est, ex diversis versibus, et sensibus libri unum canticum minime conjungere; sed singulorum psalmerum ordinabiliter de medio ⁿ debere fieri lectionem.

XVIII. De eo quod semper eandem supplicationes **437** orationum, et ad horam nonam et vespæram oporteat celebrari.

XIX. Quoniam catechumenorum orationem se-

^a Mss. Vat. et Veron. cum vulg., in cœmeteria, vel quæ martyria dicuntur hæreticorum, catholicis orationis gratia, etc.

^b Cod. Veron. 58, Sciatis se incommunicabiles esse factos. Ad penitentiam usque ad aliquod tempus redigantur; post penitentiam vero cum errasse confessi fuerint, tunc suscipi in communione debeant.

^c Hic casum cum in utroque codice Oxon. ac Thuan. deesset, a Quœsnello ex vulg. Isid. in margine descriptus fuit. Nos vero eundem meti in eod. Vind. huius collectionis, nec non in duobus aliis, scilicet Veron. 55 et Vat. 1342, textui inseruimus. Desideratur tantum in nostro Veron. 58.

^d Voces seniores, univiræ, a Quœsnello omissas, cum omnibus nostris codd. et vulg. Is., suffragante etiam Ferrando tit. 331, revocavimus.

^e Sic codd. Thuan., Vat. et vulg. Is. Quœsnellus cum aliis mss., præiudicio metropolitanoꝝ.

^f Quœsn., Nec enim debent eligi, nisi quos. Lectionem codd. Vind. et vulg. Is. recipimus. Consentant etiam Vat. et Veron. 58, nisi quod ignorant hi. Veron. 55 sic legit: Nec eligantur nisi hi qui multo ante vim merito probabiles iudicantur; et nihilominus, etc.

^g Ita quatuor nostri codd. cum Thuan. Quœsnellus, qui suspicatur pro ratione legendum fortassis actiones. Vulg. Is. discrepat solum et vocis operationes. Quœsnellus, si in ratione fidei et recti sermone.

^h Cod. Vind., ad altaris ministerium.

ⁱ Cod. Vind., psalmistas. Vulg. Isid. addit id est, qui regulariter cantores existunt, quique pulpitu, etc.

^j Verbum debere ex omnibus nostris codd. et vulg. Is. adjecimus. Oxon. desiderat de medio.

^k Notat Quœsn. in margine: Notique canonis huius concilii ex cod. Thuanico intercedere ab hoc canone no-

paratim et prius post tractatum episcoporum oportet celebrari. Quibus egressis, orent etiam hi qui in poenitentia sunt constituti, et post manus impositionem, his quoque abscedentibus, tunc fideles orare debebunt, quorum tres orationes fiant, una quidem, id est, prima per silentium, secunda vero et tertia per vocis pronuntiationem; ac tunc demum osculo pacem dari debere, et posteaquam presbyteri episcopo pacem dederint, tunc etiam laicos dare, et sic oblatio offeratur. Solis autem ministris altaris liceat ingredi ad altare, et ^a communicare.

XX. Quoniam non oportet diaconum sedere praesente presbytero, sed ex iussione presbyteri sedeat; similiter autem et diaconus honorificetur a ministris inferioribus et omnibus clericis.

XXI. Quoniam non oportet ^b ministros licentiam habere in secretarium, sive sacrarium, quod Graeci diaconicon appellant, ingredi et contingere vasa Domini.

XXII. Ministrum non oportet orario uti, nec ostia derelinquere.

XXIII. ^c Quoniam non oportet lectores aut psaltas orario uti, et sic legere aut psallere.

XXIV. Quoniam non oportet altari deservientes, a presbyteris usque ad diaconos, et deinceps ecclesiastici ordinis homines usque ad ministros, aut lectores, aut psaltas, aut exorcistas, ^d aut ostiarios, aut etiam eos qui in proposito continentiae sunt, tabernas intrare.

XXV. Non oportet ministros ^e panem dare, nec calicem benedicere.

438 XXVI. Non oportet exorcizare eos qui necdum ab episcopo sunt profecti, neque in ecclesiis, neque intra domos.

XXVII. Non oportet ministros altaris, vel quoslibet clericos vel etiam laicos ad agapen vocatos parvas tollere, propter injuriam quam ex hac occasione ecclesiastico ordini deputari poterit.

que ad finem 51, qui est in hoc Oxon. 54; in quo 55, 56 et 57, sunt in Thuan. 52, 55 et 54. Apud eundem Quesn. hic canon incipit sic: Quod catechumenorum orationes. Nostros codd. et vulg. ls. secuti sumus.

^a Vulg. ls. addunt ibidem.

^b Vulg. ls., subdiaconos licentiam. Mox sive sacrarium ex omnibus nostris mss. adieciimus.

^c Auctoritate nostrorum codicum et vulg. ls. vocem quoniam in hoc et sequenti canone a Quesnello omissam revocavimus.

^d Quesn., aut officarios, qui in proposito, etc. Emendavimus et supplivimus ex nostris codd. atque vulg. ls.

^e Al., panes dare, sive calicem, etc.

^f Al., non dacet, vel non debet, vel non licet.

^g Quesn., in eadem die. Dominica vero si eis placeat, etc. Vulg. ls., in eadem die, Dominicae praeposendo eadem diei. Si hoc eis placeat, etc. Quod si intenti fuerint, etc. Praetulimus lectionem Vind. et Vat., nisi quod mendose praefertur eundem diem. Cod. Veron. 55 sic, in eodem die. Dominica (leg. Dominicum) vero praeposendum eadem diei; nam si vacare voluerint sabbato die, vacent sicut Christiani. Nam si inventi fuerint, etc.

^h Sic nostri codd. Apud Quesn., continentem, aut alium omnino.

XXVIII. ⁱ Non oportet in Dominicis vel in ecclesiis agapen facere, et intus manducare, vel accubitus sternere.

XXIX. Non oportet Christianos judaizare, et in sabbato vacare; sed operari eos ^j in eadem die, Dominica vero praeposendo eidem diei. Si hoc eis placeat, vacent tanquam Christiani. Qui vero inventi fuerint judaizare, anathema sint.

XXX. Quoniam non oportet ministros altaris, vel etiam clericos quoslibet, aut ^k continentas, sed et omnem omnino Christianum cum mulieribus lavacra habere communia; haec est enim apud gentiles prima reprehensio.

XXXI. Quoniam non oportet ^l cum omnibus haereticis miscere connubia, et vel filios, vel filias dare; sed potius accipere, si tamen praediceantur Christianos se futuros esse catholicos.

XXXII. Non oportet haereticorum benedictiones accipere; quoniam ista maledictiones sunt magis quam benedictiones.

XXXIII. Non oportet cum haereticis vel schismaticis orare.

XXXIV. Non oportet ^m omnem Christianum, derelictis martyribus Christi, abire ⁿ ad falsos martyres factos; hi enim alieni a Deo sunt. Quicumque autem abire voluerit, anathema sit.

XXXV. Quoniam non oportet Christianos, derelicta Ecclesia Dei, abire, ^o et **439** angelos nominare, et congregationes facere; quae omnia interdicta sunt. Quicumque autem inveniatur fuerit huius idolatriae occulte vacans, sit anathema. Quoniam derelinquens Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei accessit ad idola.

XXXVI. Quoniam non oportet ministros altaris, aut clericos, magos et incantatores esse, aut facere quae ^p dicuntur phylacteria, quae sunt magna obligamenta animarum. Hos autem qui talibus rebus utuntur projici ab Ecclesia jussimus.

¹ Quesn., cum ulla haereticis miscere connubia, vel filias dare; ac dein futuros et catholicos. Correximus ex nostris codd. et vulg. ls.

² Vocem omnem adieciimus cum mss. Vind. et Vat., concinente Graeco textu.

³ Ita cod. Vat. et duo Harduini. Concident ex parte Ferrandus, cod. Veron. et vulg. ls., qui habent ad falsos martyres, suppressa voce factos. Quesn. cum Vind., ad falso martyres factos.

⁴ Hanc lectionem, quae concordat cum versione Dion. et Graeco textu, praerendam duximus. Hanc autem suppeditavit codex Vind., nisi quod mendose nomine exhibet pro nominare. Duo codd. Vat. et Veron. 55, cum tribus Harduini, et ad angelos nominantem congregationem, vel congregationes facere. Ferrandus tit. 184 legit ad angelos congregationem facere. Vulg. ls., et angelos idolatriae abominanda congregationes facere. Quesn., ad angelos nominantes congregationem: quae omnia. Ex contextu manifestum est sermonem esse de cultu idolatriae, qui extra Ecclesiam Dei angelis praestabatur. Sicut autem in antecedenti canone cultus falsorum martyrum perstringitur, ita hic prohibetur cultus falsorum angelorum, seu demonum, vel indebitus cultus Judaicus seu ethnici more angelis tributus a quibusdam haereticis, qui Angelici ab Episcopis appellantur haeres. 60.

⁵ Cod. Veron. 55 add. Graece.

XXXVII. Non oportet a Judæis vel hæreticis quæ a chrismatis quoque cœlestis et regni Christi participes mittuntur accipere * feriatice, neque cum eis dies agere festos.

XXXVIII. Non oportet a Judæis asyma accipere, aut communicare impietibus eorum.

XXXIX. Non oportet cum paganis festa celebrare, et impietatis eorum habere societatem.

XL. Non oportet episcopos ad synodum vocatos contemnere, sed abire debere; et aut docere aut doceri quæ sunt ad Ecclesiæ cæterorumque correctionem. Quod si contempserit, seipsum videbitur accusasse; nisi forte per infirmitatem ire non possit.

XLI. Non oportet ministrum altaris, vel etiam laicum sine canonicis litteris, id est formata, aliquo proficisci.

XLII. Non oportet altaris ministrum, vel quemlibet clericum præter jussionem episcopi ad peregrina proficisci.

XLIII. Non oportet * ministros vel brevi tempore ab ostiis deesse et orationi vacare.

XLIV. Non oportet post duas hebdomadas quadragesimæ quemquam ad baptismum suscipi.

XLV. Non oportet mulieres ingredi ad altare.

XLVI. Oportet baptizandos et fidei symbolum * discere, et quinta feria ultimæ septimanæ vel episcopo vel presbytero reddere.

XLVII. Qui in ægritudine constituti baptismum perciperunt, sani facti fidei symbolum edoceantur, ut noverint qua donatione digni sunt habiti.

XLVIII. Oportet baptizatos, * post baptismum,

XLIX. Non oportet in Quadragesima panem offerri, nisi sabbato et Dominica tantum.

L. Non oportet in Quadragesima * quinta feria ultimæ hebdomadæ solvi jejunium, et totam Quadragesimam inhonorari; sed per totos dies jejunare et escis abstinentiæ convenientibus, id est aridioribus uti.

LI. Non oportet in Quadragesima natalitia martyrum celebrare, sed eorum in sabbato et Dominica tantum memoriam fieri.

LII. Non oportet in Quadragesima aut nuptias aut quælibet natalitia celebrare.

LIII. Non oportet Christianos ad nuptias euntes, vel ballare, vel i cantare; sed caste cœnare, vel prandere, sicut competit Christianis.

LIV. Non oportet altaris ministros, vel clericos quoslibet spectaculis aliquibus quæ in nuptiis, vel ecenis exhibentur, interesse; sed antequam thymelici ingrediantur, surgere eos de convivio et abire debere.

LV. Non oportet * ministros altaris, vel quoslibet clericos, vel etiam laicos Christianos ex symbolis, quæ vulgus commissalia appellat, convivia celebrare.

LVI. Non oportet presbyteros ante ingressum episcopi ingredi et sedere in tribunalibus; sed cum episcopo ingredi: nisi forte vel ægrotat episcopus, vel in peregrinis eum esse constitit.

LVII. Non oportet in vicis et villis episcopos ordinari, * sed eos qui circumeant constitui. Hos au-

* Ita omnes codd. et vulg. Is. cum Ferrando tit. 185. Quesn., *zenia*; et in marg.: *Alias, munera festiva, quod apud Dionysium legitur. Reliqua, neque cum eis dies agere festos, desunt in mss. Vind. et Vat. Codex Veron. pro festos habet feriatos.*

Hic canon a Quesnello descriptus post sequentem, ex omnibus nostris codd. et vulg. in suum locum revocavimus.

* Auctoritate mss. Vind. et Veron. 55, cum vulg. Is., adjecimus cæterorumque; et mox scripsimus videtur: pro quo Vat. habet videtur; Quesn., *judicabitur*.

Hic canon ob concursum ejusdem initii Non oportet, per saltum omissus est in mss. Vind. et Veron. 55. In hoc tamen ultimo secunda manu descriptus fuit. Ex hoc autem additamento, nec non ex Vat. ms. ac vulg. Is. adjecimus clericum, quam vocem etiam Ferrandus recepit tit. 112. Dein iidem codd. Veron. et Vat. pro ad peregrina habent ad peregrinationem.

* Ita omnes nostri codd. et vulg. Is. Solus Quesn., *Ostiariorum... deesse, qui orationi vacent*. Hic canon apud vulgatum Is. sequenti postponitur; et canon 45 post canonem apud nos 46 in eodem vulg. exhibetur.

* Sic omnes nostri codd. et vulg. Is. Apud Quesn., *accipere*.

* Quesn., *post baptismum quoque chrismatis et cœlestis regni participes fieri*. Codicum et vulg. lectionem recepinus.

Hunc canonem omisit codex Oxon. et cum eo Quesnellus; idque ea de causa accidisse putat, quia (ut in postilla marginali notavit) usui Romana Ecclesiæ contrarius. Verum hic canon non solum legitur in Græco et aliis versionibus, verum etiam in Ildoriana, quæ a nostro collectore recepta fuit. Id patet ex

Cod. Vind. hujus collectionis, ex Vat. 1342 et vulg. Is., nec non ex Ferrando tit. 207, qui Ildoriana, uti appellant, interpretatione usus est. In cod. Veron. 55 prima manu deest, sed curis secundis additus fuit. Hujus vero canonis defectus in quibusdam codicibus eidem saltui tribendus est quo canonem 42 in aliis codicibus omissum animadvertimus not. 38 (Sup., n. 4).

* Sic cod. Vind., concinente Ferrando tit. 308. Quesn., *quintam feriam ultimæ septimanæ solvi, et totam. Cod. Veron. prima manu, quintam feriam ultimæ septimanæ solvere, et tota Quadragesima in oratione*: et sic canon desinit. Secundis vero curis emendatum: *quinta feria ultimæ septimanæ jejunium solvere, et totam Quadragesimam sine veneratione jejunium transire, nec amplius in hoc canone legitur*. Dein Quesnellus pro *inhonorari* scripsit *exhonorari*; omisit autem voces *id est aridioribus*, quas auctoritate codicis Vind. cum vulg. Is. inseruimus.

* Quesn. cum vulg. Is. et cod. Veron. 55, *saltari*. Correximus ex ms. Vind. et Ferrando tit. 188, concinente ms. Vat., in quo *canere*. Mox hic codex convenit habet pro *competit*.

* Vulg. Is. cum m. Veron. 55, *scenis*, repugnantibus cæteris codd. et Græco textu. Dein idem Quesnellus *insurgere, et de convivio abire*. Omnium nostrorum codicum et vulg. Is. lectionem revocavimus.

* Quesn. omisit *ministros altaris vel*, ac dein scripsit *symbola celebrare, quæ vulgus compelia convicia appellat*. Nostrorum codicum concordem lectionem recepinus. Concinit etiam vulg. Is., in quo solum pro *commissalia* legitur *commensalia*.

* Vulg. Is., *sed visitatores, id est, qui circumeant constitui*. Cod. Veron. 55, *retenta lectione textus post circumeant addit, pro salute plebis ab episcopo civitatis constitui*. Post pauca Quesn., *Qui autem ante hæc or-*

tem qui antehac ordinati sunt, nihil agere sine conscientia episcopi civitatis. Similiter etiam presbyteri nihil sine præcepto et consilio episcopi agant.

LVIII. Non oportet oblationes in domibus ab episcopis vel presbyteris fieri.

LIX. Non oportet psalmos ab idiotis compositos et vulgares in Ecclesiis dici, neque libros qui sunt extra canonem legere, **442** nisi solos canonicos novi ac veteris Testamenti. Quæ autem oporteat legi, et in auctoritatem recipi, hæc sunt: Genesis mundi, Exodus Aegypti, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Jesu Nave, Judicum, Ruth, Regnorum libri IV, Paralipomenon, ^b id est, Abrelietorum libri II, ^c Ecdrae duo, liber Psalmorum cl., Proverbia Salomonis, Ecclesiastes, Cantica Canticorum, Job, Hester, ^d duodecim Prophetæ, id est, Osee, Amos, Bana-
sthematizari omnem hæresim, specialiter autem Eunomianorum, ¹ qui Latine sine lege dicuntur; et Arianorum, sive Eudoxianorum, et Semarianorum, nec non Pneumatomachorum, id est, qui contra Spiritum sanctum pugnant; ^m Photinianorum, et Sabellianorum, et Apollinaristarum.

dinati sunt, nihil agere sine conscientia civitatis; ac omisit reliqua. Veram integramque lectionem, quam ille ex vulg. Is. et cod. Thuaneco rejectit in marginem, nos cum nostris codicibus restitimus.

^a Quesnellus omisit sequentem catalogum Scripturarum, hancque notationem subiecit: *In aliis versionibus* (scribendum fuerat in vulgatis editionibus Isid.) ^c *et etiam in Græco sequitur catalogus librærum veteris et novi Testamenti, qui deest in utroque ms. codice, nimirum in Thuaneco et Oxoniensi hujus collectionis, quos ipse consulit. At eum reperimus in præstantissimo cod. Vind. ejusdem collectionis, ac præterea in duobus aliis Vat. 1342 et Veron. 55, qui Isidorianam versionem similiter exhibent. Hinc iste catalogus ab auctore hujus interpretationis omissus non fuit, ac proinde duo illi codices Thuan. et Oxon., qui Laodiceos canones ex eadem versione sumpe-
runt, cum hoc catalogo carent, imperfecti sunt.*

^b Vind., id est Abrahælicorum, mendose: correximus ex ms. Veron. Vulg. Isid. et Vat. has duas voces ignorant.

^c Ita vulg. Is. cum Græco. Alii nostri codd. omittunt duo.

^d Sic cod. Vind. cum vulg. Is. In Vat. deest duodecim, et id est. Veron., duodecim prophetarum libri, id est, etc. In Græco vulgato nomina prophetarum duodecim desiderantur.

^e Ita cod. Vind. In mss. Vat. et Veron., Aggæus, Malachias; ita tamen ut in Vat. Aggæus antea iterum legatur, in Veron. autem omittatur. Vulg. Is. hic habet tantum Malachias, et supra Aggæus.

^f Veron., Item libri quatuor, Esaias, etc.

^g Idem Veron., Item novi Testamenti. Vulg. Is., Novi autem Testamenti.

^h Vind., catholicae epistolæ canonice Petri, etc. Vulg. Is., Epistolæ catholicae septem. Codices Veron. et Vat. præstunt; ordinem vero codicis Vind. retinimus. In Vat. alius ordo legitur, ut in Græco et vulg. Is. Jacobi I, Petri duæ, Joannis tres, Judæ una. Idipsum secunda manu etiam in ms. Veron., qui postea hac ratione Pauli epistolas recenset. Ad Romanos I, secunda et tertia ad Corinthios, quarta ad Galatas, quinta ad Ephesios, sexta ad Philippenses, septima ad Colossenses, octava et nona ad Thessaloni-

A I et II, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, ad Thessalonicenses I et II, ad Timotheum I et II, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos ⁱ. ^j Finit concilium Laodicæ Phrygiæ Pa-
catianæ.

443 CAPITULUM LXI.

^k Incipiunt Regulæ sive Definitiones expositæ ab episcopis cl. qui in unum Constantinopolim conven-
runt, quando ordinatus est B. Nectarius episcopus; quorum nomina et provincie in Græco continentur; sub Theodosio principe

CAN. I. Non spernendam esse fidem Patrum trecentorum decem et octo, qui in Nicæam Bithyniæ convenerunt; sed manere eam ratam oportet, et anathematizari omnem hæresim, specialiter autem Eunomianorum, ¹ qui Latine sine lege dicuntur; et Arianorum, sive Eudoxianorum, et Semarianorum, nec non Pneumatomachorum, id est, qui contra Spiritum sanctum pugnant; ^m Photinianorum, et Sabellianorum, et Apollinaristarum.

II. Episcopi qui ⁿ super diocesim sunt, ad Ecclesias quæ extra terminos eorum sunt non accedant, neque confundant et permisceant Ecclesias, ^o sed

censas, decima et undecima ad Timotheum, duodecima ad Titum, decima tertia ad Philemonem, decima quarta ad Hebræos.

¹ In ms. Veron. 55 additur Apocalypsis Joannis.

^h Hic concludi debet canon ecclesiasticus. Explicet.

ⁱ Hanc clausulam ex ms. Vind. subiecit.

^k Hic titulus in Vind. ms. legitur... Quesnellus hunc alium prætulit: *Canones concilii Constantinopolitani a 150 episcopis, quando B. Nectarius eidem urbi est ordinatus episcopus, sub primo Theodosio piissimo Augusto. Horum canonum versio est illa quæ, ab Isidoro recepta, Isidoriana vocatur. Hanc eorumdem canonum versionem reperimus in ms. Veron. 55, cum hoc titulo: Incipiunt statuta seu definitiones synodi Constantinopolitane episcoporum 159, quando ordinatus est B. Nectarius.*

^l Vulg. Isid. addunt cum Græco sive Anomazorum, huicque voci respondent sequentia, qui Latine sine lege dicuntur. Dein voces sive Eudoxianorum desunt in ms. Vind.

^m Codd. Veron. 55 et vulg. Is., concinentes cum Græco, et Sabellianorum, et Marcellianorum, et Photinianorum, et Apollinaristarum. Vind. post nomen Apollinaristarum addit et Marcellianorum, et Manichæorum, et omnium qui a sana doctrina et Ecclesia catholica discedunt.

ⁿ Vind. cum vulg. Is., extra. Veron. 55 cum Oxon., ultra.

^o In mss. hujus collectionis varia est canonum partitio. Vind. dividit in canones xi, ac propterea hic notat can. III; dein ad vocem Orientis canonem IV, ad illa Sed et Asiæ can. V, Ponti autem can. VI, Thraciæ vero can. VII, Non invitatos can. VIII, Ecclesias autem can. IX, Constantinopolitanæ can. X, De Maximo can. XI. Codex Oxon. quem Quesnellus secutus est, tres tantum canones parit. Sub secundo enim canone Episcopi quintum a nobis receptum complectitur, quod Dionysianæ versionis proprium est. Amplexi sumus sex canonum divisionem quam præbuit codex ms. Thuanæus hujus collectionis. Totidem enim canones alii codices Isidorianam interpretationem præferentes distinguunt: uti Veron. 55 et vulg. Is., cum quibus Ferrandus coe-
nit. Hi autem in eo solum discrepant, quod cano-

secundum regulas, 444 Alexandria quidem episcopus * eas tantum quæ sunt in Ægypto gubernet; Orientis autem episcopi solius Orientis curam gerant, servatis honoribus primatus Ecclesiæ Antiochenæ, qui in regulis synodi Nicænæ continentur.

III. Sed et Asiaticæ diocesis episcopi ea quæ sunt in Asia et ad Asiaticam tantummodo dioceses pertinent * gubernent; Ponti autem episcopi Ponticæ tantummodo diocesis habeant curam; Thraciæ vero ipsius tantummodo Thraciæ.

IV. * Non invitatos episcopos ultra diocesim non debere accedere super ordinandis aliquibus vel quibuscunque disponendis ecclesiasticis causis, servata regula quæ ascripta est de unaquaque diocesi. Manifestum est enim quod per singulas quasque provincias * synodus administrare debeat et gubernare omnia, secundum ea quæ sunt in Nicæa definita. Ecclesias autem Dei quæ sunt in barbaricis * gentibus constitutæ, regi et administrari oportet secundum consuetudinem quæ a Patribus obtinuisse dignoscitur.

V. Constantinopolitana autem civitatis episcopum * oportet habere primatus honorem post Romanum episcopum, propter quod sit nova Roma

nem tertium ex Thuanæ codice a nobis receptum jungunt cum secundo, quartum vero secant in duos; nam ad verba *Non invitatos* signant canonem III, ad illa vero *Ecclesias* autem notant canonem IV.

* Cod. Vind. et vulg. ls., ea quæ sunt, etc. Veron. 55, cum, e: post in Ægypto addit *Ecclesias*.

* Sic nostri codd. cum vulg. ls. Apud Quesn., proferunt.

* Ita codd. Vind. et Veron. Sic porro Quesn., *Non invitatos enim episcopos ultra diocesim non debet accedere*; ac dein omittit quiduscunque, et pro servata habet salva. Vulg. ls., *Non invitati episcopi... non debent*, etc.

* Cod. Veron. et vulg. ls. cum Græco addunt *provincialitate*.

* Quesn., *regionibus*; ac mox omittit regi. Scripsimus enim episcopos cum Vind. et vulg. ls. Adjecimus autem regi, omnibus nostris mss. et vulg. suffragantibus.

* Cod. Vind., *habet honoris primatum post Romanum episcopum, propter quod Urbis ipsa sit*.

* Codd. Vind. et Veron. delent *doctrina*. Nec in Græco quidem aut in alijs versionibus aliquid simile reperitur; ac probabile est ob errorem lectionis totius *indisciplinationis ejus* ad sensum perficiendum arbitrio librarii additam fuisse vocem *doctrina*, vel in vulg. ls. *propter doctrinam*. Corrigendum videtur tota *indisciplinatione ejus*, vel ob totam *indisciplinationem ejus*.

* Ita codd. Vind. ac Thuan. Vulg. ls., *revocatis*. Quesn., *deductis*. Sequentia episcoporum nomina in nostris codicibus Vind. et Veron. non leguntur. Quesnellus in codd. Thuan. et Oxon. illa invenit.

* Ita cod. Thuan.; concinente vulg. ls. aliisque versionibus. Quesn. cum codd. Oxon., *Dorotheus ex Corintho*.

* Cod. Thuan., *Galatinus*; vulg. ls., *Talassius*. At Gelasium hoc tempore fuisse episcopum Casariensem, præter alios codd. ls. Harduinus profert Leontium lib. i contra Nestorium et Eutychem, ac Theodoretum lib. xv, c. 8. Dein vulg. ls. perperam, *Priscianus Sebastensis, Saturninus Scythopolitanus, Rufus Nicopolitani*. Melius codd. Thuan. et Oxon., ut ex subscriptionibus versionis præce inferius patebit.

* Ita cod. Thuan. et vulg. ls. cum alijs versionibus. Quesnellus, *Ebone*, male.

VI. De Maximo cynico philosopho et totius in disciplinationis ejus * doctrina, 445 quæ Constantinopoli orta est, statutum est, ut neque Maximus esse, nec fuisse impuleretur episcopus; neque qui ab eo ordinati sunt, qualemcunque gradum clericatus obtineant, omnibus scilicet quæ circa eum, vel ab eo gesta sunt in irritum * devocatis. Nomina vero episcoporum hæc sunt: *Nectarius Constantinopolitanus, Timotheus Alexandria, Dorotheus ab Oziringo, Cyrillus Jerosolymitanus, Gelasius Casariensis, Macer Jericentinus, Dionysius Diospolitanus, Priscianus Nicopolitani, Saturninus Sebastenus, Rufus Scythopolitanus, Auxentius Ascalonita, Elianus Jamnensis, Zeno Tyrius, Paulus Sydoniensis, Nestorius a Ptolomaida, Philippus Damascenus, Baracus Panegdenis, Timotheus Berythius, Basilides a Biblo, Mochimus Aradensis, et cæteri centum triginta* ¹.

CAPITULUM LXII.

* Incipit concilium Telense super tractatoriam sancti Siricii papæ urbis Romæ per Africum.

Post consulatum * gloriosissimi Honorii xi et Con-

¹ Qui cum viginti supra scriptis numerum centum quinquaginta episcoporum implent. QUESNELLUS.

* Hoc concilium, seu potius concilii fragmentum cum sequenti Siricii epistolâ hactenus inventum est in solis mss. collectionibus Gallicanis, nimirum in celebri Corbeiensi, in Fossatensi, in codicebus hujus nostræ collectionis, in exemplo Colbertino 3568, ubi bis invenitur; in Vat. 3827, in Regio Parisiensi quondam S. Petri Pictaviensis, in mas. additionum Isidori, quale est Vat. 1340, quæ omnes sunt collectiones originis Gallicanæ, ut in Tractatu suis locis ostendimus. Aeneas Parisiensis in lib. adversus Græcos c. 102, t. I Spicil. Acher., pag. 155, ex sequenti Siricii epistola, quam in Gallicano codice nactus est, longum testimonium recitat. Codex capituli Veronensis 59, qui vetustissimam canonem abbreviationem exhibet, e Gallicanis fontibus hujus concilii sui fragmenti compendium præferi. Discrepat in manuscriptis hujus concilii inscriptio. Codex Thuanæ nostræ collectionis *Teleptense* appellat: quod item legitur in ms. Regio olim S. Petri Pictaviensis teste B. Juzio in Dissert. de Concilio Teleptensi inserta post libros de Concordia Petri de Marca, edit. Parisiensis anni 1744, col. 1544. In abbreviatione quoque vetustissimi codicis Veron. 39 idem nomen deprehenditur num. 40, *Ex Synodo Teleptense*. Codex perantiquus Lucensis eandem canonem abbreviationem continens, qui primas quorundam nominum litteras identidem negligit, titulum sic exhibet apud P. Mansi tom. II Supplement. Concil., pag. 252, *Ex Synodo Leptensi*: ubi de Leptimio Byzacii urbe suspicandum non est; neque enim *Leptensi*, sed *Leptiminensi* scribendum fuisset. Retinimus vero lectionem a Quesnellus editam e ms. Oxon., quippe quam comprobant duo exemplaria Vindebonensia hujus collectionis. Confirmatur etiam duobus mss. collegii Soc. Jesu a P. Harduino

* Sic cod. Thuan., postea Colbert., apud Constantium loco citato pag. 649. Vind. omittit *Honorii*, at xi retinet. Cod. Vat. 1340 concilii. Quesnellus, *gloriosissimorum Augustorum Honorii xi et Constantii vi kal. Martii*: perperam; secundus enim Constantii consulatus cum undecimo Honorii notandus fuerat; ac præterea Constantius an. 417 nondum Augustus fuit.

stantii II, vi kalendas Martias, congregato a concilio A neat. Cumque traderentur, Privatus notarius dixit :
 In ecclesia Apostolorum plebis Telensis, beatus Pater 447 primæ sedis episcopus Donatianus civitatis Teleptensis, cum resedisset, consedentibus secum Januario, Felice, Secundo, Cyrio, Victore, Secundiano, Geta, Eunomio, Maximiano, Donato, Cresconio, Jocundo, Soprato, Restituto, Juliano, Maximino, Romano, Tertiolo, Micilo, Maximo, Donatiano, Basilio, Papiniano, Januario, Porphyrio, item Porphyrio, Donato, Juliano, Tuto, Fortunio, Quintiano, Capione et cæteris episcopis, nec non etiam Vincentio et Fortunatiano, legatis provincie proconsularis ad Byzacenum Concilium directis, et reliquis ;

Vincentius et Fortunatianus dixerunt : Etiam cum Thoudrum fuisset, sicut necum recolit memoria-
 lis auditio vestra, et epistolæ sanctæ memoriæ Siricii sedis apostolicæ episcopi dederamus recitandas, ex quibus cum unam legeret sanctimonium fratris nostri episcopi Latonii, utraque nos nunc referre suggestio indicat : has rectari donatæ. Episcopi dixerunt : Recitentur epistolæ venerabilis memoriæ sancti Siricii, ut noverimus quid earum textus conti-

neat. Cumque traderentur, Privatus notarius dixit :
 Exemplar tractatoris episcopi urbis Romæ.

448 Dilectissimis fratribus et coepiscopis per Africam Siricius 1.

Cum in unum plurimi fratres convenissemus ad sancti apostoli Petri reliquias, per quem et apostolatus et episcopatus in Christo cepit exordium, placueritque propter emergentes plurimas causas, quæ in aliquantia non erant causæ, sed crimina, de cætero sollicitudo esset unicuique in Ecclesia curam huiusmodi habere, sicut apostolus prædicat Paulus (Ephes. v, 27), talem Deo Ecclesiam exhibendam, non habentem maculam aut rugam, ne per alicujus morbida ovis afflatum conscientia nostra contaminata videretur. Quæ de re meliori consilio id sedit, propter eos maxime qui in præsentem, valetudine corporis aut fessæ ætatis causa minime adesse potuerunt, quo perpetua istiusmodi forma servetur, litteras tales dare placuit, non quæ nova præcepta aliqua impellent ; sed quia ea quæ per ignaviam desidiamque aliquorum neglecta sunt, observari cupimus, quæ tamen apostolica Patrum constitutione sunt consti-

Harduino laudatis, nec non Gallicana collectione Fossatensi, apud P. Constantium tom. I Epist. Rom. pont., col. 685, not. a, et præstantissimo codice Corbeiensis, in quo legitur : *Incipit concilium Telensium per tractatus sancti*, etc. Codex Vat. 3827 paululum discrepat : *Incipit concilium Telense*; cum quo concinit aliud exemplar Regium apud Baluzium, quod quondam fuerat archiepiscopi Remensis. Tandem codex Vat. 1340 additionem istid. : *Incipit concilium Thelense*; sed in textu habet *plebis Telensis*. Antiquæ editiones Conciliorum post Merlinum præferunt *Telense*. Binus ex auctoritate card. Baronii emendavit *Teleptense*, idque in posteriores editiones transiit. Verum hujus concilii nomen cum Trecentis ms. Ferrandi credimus *Telense*, ex quo, mutata littera Z in T, scriptum fuerit *Telense*. Vide hac de re plura in Observationibus ad dissert. 14 Quesnelli, cap. 1.

Codex Thuan. cum ms. Regio olim Pictaviensi apud Baluzium, *concilio... plebis Teleptensis*. Prætolimus lectionem mss. Oxon. et utriusque Vind. ac Vat. 1340, quæ cum inscriptione coheret. Vetus exemplar Corb., *concilio plebis Telensis*, omissis intermediis vocibus. Vat. 3827 et aliud exemplar Regium quondam archiepiscopi Remensis, *concilio brevis Telensis*. Mox vocem *episcopus* adiecimus ex mss. Vind., Thuan. et Vat. 3827. Tres autem codd. Colb. 3368, in secundo hujus synodi exemplo ; Vat. 3827, et Regius quondam archiepiscopi Remensis male Donatianum Teleptensem vocant episcopum civitatis Telensis.

Codd. Corb. et Vat. 3827, *Zeta*.

Unus Colb. et Vat. laudatus cum vulg. Concil., *Sopatro*.

Thuan., *Tertiolo, Nilico*. Vat. 3827, *Temolo, Mito*. Vat. 1340, *Tertiolo, Micilo*.

Vat. 3827, *Papiano*.

Idem ms. Vat. 3827, *Forano*. Duo mss. apud Constantium, *Fortino, Quantiano*.

Voces et reliqua, quas omnes et nostri, et Baluzii, et Constantii, et vulgati codices præferunt, Quesnellus omisit. Hæc autem indicant primum collectorem non transcripserisse integram synodum, sed post proœmium cætera præterisse, ut ad Siricii litteras, quas præcipue excipiendas duxerat, accederet.

Corb., cum Thoudrum. Unus Colbert. apud Const., cum Thoudrum. Oxon., cum Tisdre. Vat. 3827, Cum ante hos dies simul fuisset.

Quesn., dedissemus, unaque earum recitata esset a sanctimonia fratris nostri. Seculi sumus Thuan. et nostros codices. Solum Vind. et Vat. 1340 habent recitantes pro recitandas. Thuan. vero pro legeret præfert relegeret.

Ita codd. Thuan., Vind. et Vat. 1340. Apud Quesn., utraque nos afferre suggestio indicavit. Vat. 3827, utraque nos referre suggestistis, et indicatas recitare. Donatus et cæteri episcopi dixerunt, etc.

Quidam mss. codd., *Exemplum tractoris, seu tracturæ*.

Mss. Vind. Vat. 1340 et Merl. cum tribus codd. Colb., Fossat. et veteri Corb. addunt : *diversa quamvis*. Vat. 3827, *diversis quamvis*. Num his verbis indicatur Siricii epistolam ad diversas provincias missam, nimirum primum ad episcopos suburbicarios, qui, ut in exordio innuitur, Romanæ synodo adesse non poterant, dein vero ad alios aliarum provinciarum, ac tandem ad Africanos, ad quos nostrorum codicum exemplum Africanæ synodo insertum pertinet?

Ita cum Merlino omnes nostri tres, et omnes Constantii codd., uno Colb. excepto, in quo placeretque. Quesn., placuit ut propter Const. nullo codice allegato, placuisset propter.

Sic omnes idem codd. et vulg., excepto Quesn., apud quem legitur : *Ut exhibent Deo Ecclesiam non habentem*, etc.; ac mox idem Quesn. tantum omittit conscientia nostra; sicut etiam post pauca præterit, quo perpetua istiusmodi forma servetur, una cum sequenti verbo placuit, repugnans tamen mss. et editis.

Vat. 3827, quo nova. Dein idem cod. et alius Vat. 1340, cum mss. Const. et Merlino, *Sed ea quæ*. Const. præfuit lectionem editionis Conciliorum, *sed quibus ea*. Postea cupimus scripsimus cum omnibus mss. et vulg. Solus Quesn., *cupimus*.

Const. et vulg. Cone. post Merlinum cum Vat. 1340, et Patrum. Solus Quesn., *sanctions pro constitutione*. Mox Vat. 3827 cum vulg., *sicut scriptum est* : *State*, etc.

tuta; scriptum est enim: *Stata et tenete traditiones nostras sive per verbum sive per epistolam* (II Thess. 1. 14). Illud certe debet mentem vestram, dilectissimi fratres, vehementius excutere, ut ab omni labe sæculi istius immunes ^a ad Dei conspectum securique veniamus. Non enim erimus immunes, ^b qui præsumus plebibus, cum scriptum sit: **449** *Cui multum creditum fuerit, plus ab eodem requiritur* (Luc. xii, 48). Ergo quoniam non pro nobis tantum, sed et pro populo credito cogimur ^c præstare rationem, populum disciplina deifica humilem erudire debemus. Existerunt enim nonnulli qui, statuta majorum ^d non tenentes, castitatem Ecclesiæ suæ præsumptione violarunt, voluntatem populi sequentes, et Dei iudicium non timentes. Ergo ne pari more silentio connivere atque adhibere consensum talibus videamur, unde gehennæ poenas possimus incurrere, dicente Domino: *Videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas* (Psal. xciv, 18); hæc sunt quæ deinceps ^e intuitu divini iudicii omnes catholicos episcopos expedit custodire.

Primum, ut extra conscientiam sedis apostolicæ, hoc est primatis, nemo audeat ordinare; integrum enim iudicium est quod plurimorum sententia ^f consecratur.

II. Ne unus episcopus episcopum ordinare præsumat propter arrogantiam, ne furtivum beneficium præstitum videatur; hoc enim in synodo Nicæna constat esse definitum (Nicæn. c. 4).

III. Item si quis post remissionem peccatorum cin-

A gulum militiæ sæcularis habuerit, ad clerum admitti non debet.

IV. Ut mulierem ¹, id est, viduam clericus non ducat uxorem.

450 V. Ut si quis laicus viduam duxerit, non admittatur ad clerum.

VI. Ut de aliena Ecclesia ordinare clericum nullus usurpet.

VII. Ut abjectum clericum alia Ecclesia non admittat.

VIII. Ut venientes a Novatianis vel Montensibus, per manus impositionem suscipiantur, ² ex eo quod rebaptizant.

IX. Præterea, quod dignum et podicum est et honestum suademus, ut sacerdotes et levitæ cum uxoribus suis non coeant, quia ³ in ministerio ministri quotidianis necessitatibus occupantur; ad Corinthios enim Paulus sic scribit, dicens: *Abstinete vos ut vocetis orationi* (I Cor. vii, 5). Si ergo abstinencia laicis imperatur, ut possint deprecantes audiri, quanto magis sacerdos ⁴ utique omni momento paratus esse debet munditiæ puritate securus, ne aut sacrificium offerat, aut baptizare cogatur? Qui si carnali concupiscentia contaminatus fuerit, quid faciet? excusabit? quo pudore, ⁵ qua mente usurpabit? qua conscientia? Quo merito hic exaudiri se credit, cum dictum sit: *Omnia munda mundis; coinquinalis autem et infidelibus nihil mundum* (Tit. 1, 15)? Quæ de re hortor, moneo, rogo, tollatur hoc opprobrium, quod potest jure etiam gentilitas accusare. Forte ⁶ hoc creditur,

^a Vat. 3827, ante *Dei conspectum*; ac delet *securique*.
^b Coust. cum tribus suis codd. et nostro Vat. 1340, quia *præsumus*. Alii, qui et *præsumus*.

^c Sic codd. Vind., Vat. 1310, cum aliis vulg. Quesnellus cum Vat. 3827, reddere. Dein vocem *humilem*, omnibus nostris mss. et vulg. approbatam, idem Quesnellus prætermisit. Habet vero cum aliquot codicibus *disciplinam deificam*. Scripsimus *disciplina deifica* cum nostro Vat. 3827 ac duobus Colb., nec non antiquo Corb. Constantii; ad quos accedit Fossat. et alius Colb. ubi legitur *disciplina Dei humilem*. Alius Colb., *disciplinam deificam humiliter*.

^d Vulg. Concil. cum uno nostro Vat. 1340, *contemnentis*. Mox duo Vatt. delent *sua*.

^e Quesn., si *videbas*. Delevimus cum Vind. aliisque codd. et vulg., in quibus, *Furem videbas, et currebas cum eo*.

^f Cod. Fossat. teste Constantio delet *intuitu divini iudicii omnes*.

¹ Cod. Vind. cum duobus Constantii, hoc est *primates*. Quesn. omisit hoc est, et retinuit *primates*. In Vat. 3827 et in alio ms. Coust. mendose hæc est *prima testatio*. Verior lectio in Thuan. hujus collectionis, in Vat. 1340, in antiquo Corb. aliisque mss. et editis, hoc est, *primatis*. Hæ voces additæ fuerunt sive a Sir eio, sive ab Africanis, ut hic canon aptaretur Afrorum disciplinæ; sicut Innocentius in epistola ad Victricium Rothomagensem eundem canonem repetens, ut eum Gallicanæ disciplinæ accommodaret, sic exposuit: *Primum ut extra conscientiam metropolitani episcopi nullus audeat ordinare*.

² Ita cum Quesn. cod. Vind. Exemplaria Thuan. et Vat. 1340, consequitur. Vulg. Concil. et duo mss. apud Coust., consequatur. Rectius Vat. 3827, Corb. et duo Colb. confirmatur, uti apud Innocentium.

³ Sic nostri et Constantii codd. Quesnellus omisit

id est. Ferrandus tit. 3, et Innocentius I in epistola ad Victricium omittunt etiam *viduam*. Hinc jure suspicatur Constantius voces *id est viduam* glossæ esse, quod e margine irrepsit in textum.

⁴ Sic antiquiores nostri et omnes Constantii codd. cum vulg. Conc. Lab., nisi quod in Thuan. est *rebaptizantur*, in Vat. 3827 et in alio Coust. *rebaptizent*. Verior lectio, quæ concordat cum textu Innocentii, exstat in vetustioribus editionibus post Merlinum, præter eos quos *rebaptizant*. Vat. 1340 propter pro præter exhibet.

⁵ Ita cum Merlino duo nostri codd. Vind. et Vat. 1340 ac tres Constantii. Vulg. Conc. post Crabbum cum Vat. 3827, in ministerio divino quotidianis. Quesn., in ministerii quotidianis. P. Coust. cum uno Colb., in ministerio, ministerii quotidianis. Melius et brevius apud Innocentium, quia ministerii quotidiani necessitatibus occupantur. Dein post *abstinete vos* cod. Oxon. addit a fornicatione.

⁶ Solus Quesn. delet utique; ac mox pro *offerat* habet *offerre*. Post pauca Vat. 3827 cum uno Coust., *Quid faciet? Quid excusabit?*

⁷ Quesn. inserit *sacrificabit, vel baptizabit*, refragantibus omnibus nostris et Coust. codd. atque aliis vulgatis; cum quibus dein adieciimus hic, et scripsimus *dictum sit*, ubi ille *scriptum sit*; et quæ de re substitutum pro *quapropter*.

⁸ Voculam hoc cum Constantii mss. adieciimus, eamque approbat explicatque Innocentius iniquis in epistola laudata: *Sed forte licere hoc credit, quia scriptum est*. Hujus vocis defectu alia voces apud Quesnellum inseruntur: *Forte creditur posse presbyterum, vel potius debere uxorem habere, quia scriptum est*. Id glossæmatum tribuit Constantius, nihilque ejusmodi ille in suis, nec non in nostris mss. etiam hujus collectionis reperimus.

quia scriptum est: *Unius uxoris virum* (1 Tim. III, 2)? Non permanentem in concupiscentia **451** generandi dixit, sed propter continentiam futuram; neque enim integros non admisit, qui ait: *Vellem autem omnes homines sic esse sicut et ego* (II Cor. VII, 7). Et apertius ^a declarat dicens: *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt; vos autem jam non estis in carne, sed in spiritu* (Rom. VIII, 8).

Hæc itaque, fratres, si plena vigilantia fuerint ab omnibus observata, cessabit ambitio, dissensio conquiscescit, hæreses et schismata non emergent, locum non accipiet diabolus sæviendi, manebit unanimitas, iniquitas superata calcabitur, charitas spirituali fervore flagrabit, pax prædicata labiis cum voluntate concordabit: pax utique ^b Dei nostri Salvatoris, quam proximus passioni servandam esse præcepit, et hereditario eam jure dereliquit, dicens: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis* (Joan. XIV, 27). Et dictum Apostoli: *Ut unanimes unum sentientes, permaneamus in Christo. Nihil per contentionem nobis, neque per inanem gloriam vindicantes* (Philip. II, 2), ^c non hominibus, sed Deo Salvatori nostro placeamus. His præceptis omnibus si fideliter voluerimus obedire, custodiet Dominus corpora nostra et animas nostras in die qua redditurus est unicuique iux-

^a Quesn. addit *alibi*, nullis nostris codd. aut vulg. suffragantibus.

^b Vat. 3827 cum aliis vulg., *Dei nostri, quam Saluator ipse jam proximus passioni.... et hereditariam nobis jure dereliquit.*

^c Vulg. Conc. et Coust. cum aliquot codd., *nec hominibus*; ac dein, secundum opera sua.

^d Vat. 3827, a *canonicis rationibus*. Vulg. Conc. et Coust. cum aliis codd., *ab hac canonis ratione.*

^e Quesn. addit *nos*; delevisimus cum nostris mss. et vulgatis. Mox duo Vatt. et vulg., qui sic currentem non pertrahant.

^f Hæc formatarum regula non solum in mss. hujus collectionis, verum etiam in aliis aliarum tum veteriorum tum recentiorum collectionum inserta legitur. Tres veteriores collectiones Italice Vat. Regiæ 1997, Lucensis 88 et Vat. 1342 eam præferunt post concilium Carthaginiense anni 419. In quo primi canones 33 Codicis Africani cum lectionibus peculiaribus distinguuntur in canones XL. Ibi autem sine ullo titulo exhibetur in fine post ea verba: *Edidi canones sanctorum Patrum olographa manu et subscriptos a me. Amen*: quæ Attici Constantinopolitani episcopi subscriptionem esse Nicænis canonibus abs se ad Africanos transmissis subjectam, ut hujus exempli auctoritas firmaret, conjecimus in Tractatu de Collectionibus part. II, c. 3, § 8, n. 8. In mss. vero additionum Dionysii Nicænis canonibus subditur cum titulo: *Incipit quemadmodum formata fieri debent*. Et post brevem annotationem de concilio Nicæno sequitur: *Et alia manu: Atticus episcopus Ecclesiæ Constantinopolitane dixit: Edidi canones sanctorum Patrum olographa manu a me subscriptos. Amen*. Tum subijcitur formata: *Græca elementa*, etc. Eadem ratione post Nicænos item canones eadem formata describitur in collectione Vat. 1342, in qua eadem postea, ut diximus, repetitur post concilium Carthaginiense anni 419. Tandem in codicibus non solum Isidorianis, ex quibus ipsam formatam Merlinus edidit, verum etiam in mss. collectionis Hispanice, ex quibus illam Isidorus exscripsit, in fine conciliorum Græcorum proponitur cap. II cum hac inscriptione: *Epistola formata Attici Constantinopo-*

litani opera sua. Si quis sane inflatus mente carnis sum ^d ab hac canonum ratione voluerit **452** evagari, sciat se a nostra communione seclusum et gehennæ poenas habiturum. Præterea misericordia cum iudicio esse debet. Talibus enim oportet ^e labentibus inanum porrigere, quæ sic currentem non pertrahat in ruinam. Data Romæ in concilio episcoporum octoginta, sub die octavo idus Januarii, post consulatum Arcadii Augusti et Bautois v. c. consulum.

CAPITULUM LXIII.

^f Regula formatarum.

Græca elementa litterarum numeros etiam exprimere, nullus qui vel tenuiter Græci sermonis notitiam habet, ignorat. Ne igitur in faciendis epistolis canonicis quas mos Latinus formatas appellat, aliqua fraus falsitatis temere præsumeretur, hoc a Patribus 318 Nicææ congregatis saluberrime inventum est et constitutum, ut formatæ epistolæ hanc calculationis seu supputationis habeant rationem; id est, ut assumantur in supputatione ^g primum Græca elementa Patris, et Filii **453**, et Spiritus sancti ^h ITHA, quæ elementa octogonarium, quadragesimum, et primum significant numeros; Petri quoque apostoli prima littera, id est I, qui numerus octoginta signi-

litani episcopi. Ex his duo consequuntur: 1^a hanc formatam Attico Constantinopolitano in omnibus his codicibus et collectionibus tribui; 2^a hujus scribendæ occasionem præferri Nicænorum canonum exemplum, quod cum Atticus ad Africanos, qui illud petierant, direxit, ipsum sua authentica subscriptione munivit. Confer quæ hac de re animadvertimus in Tractatu loco citato. Cum porro harum diversæ originis collectionum concordia hoc documentum inter Latinos vulgatum evincit, tum vero earum antiquitas, quæ Isidori ætatem multo exsuperat, Isidorianæ imposturæ suspicionem prorsus excludit. Quod si impostura credatur, hanc formatarum regulam vel Nicænis Patribus, vel Attico Constantinopolitano tribuere, Latinique potius quam Græci auctoris fœtus eadem iudicetur: certum tamen est ipsam in formatis scribendis usu fuisse receptam, ut videre est inter cæteros apud Regionem lib. I de Ecclesiasticis disciplinis, c. 458 et 459, ubi duæ epistolæ formatæ referuntur, altera Rathbodi Trevirensis ad Rotherum Metensem, altera Dadonis Ejdunensis ad Rathbodum Trevirensis. Aliam ejusmodi epistolam Liutadi Vincensis ad Wenilonem Rothomagensis reperimus in cod. Vat. 630, pag. I. In primo quoque folio ms. Vat. Regiæ 1997 duas alias similes epistolas nacti sumus.

^g Codd. Colbert., qui antea Thuaneus fuerat, apud Justellum t. I Biblioth. canonice, pag. 443, Vat. Regiæ, et vulg. Isid., *prima*.

^h Sic noster codex Vindeb. Concinit vulg. Is., *hoc est ITHA*. Quesnellus solam litteram Græcam I in textu expressit, adiecitque numerum 481. In mss. Vat. Regiæ, Vat. 1342 et Colbert., aliæ substituantur Græcæ litteræ quibus alii numeri designantur, id est IIOCA, quæ elementa octogonarium, septuagesimum, ducesimum, et primum significant numeros. Sed minus recte; nam litteræ IIOCA Patris, Filii, et Spiritus sancti, elementa non exhibent. Justellus has litteras emendandas credidit sic ITHA; sed tum numeri non respondent, uti respondent litteræ IIOCA. Nostra vero lectio, quam omnes quidem formatæ epistolæ not. I indicatæ receperunt, cum numeris in textu expressis concordat.

fiat: ejus qui scribit episcopi prima littera, cui scribitur secunda littera, accipientis tertia littera. Civitatis quoque de qua scribitur, quarta, et indicionis, quæcunque id temporis fuerit, et idem qui fuerit numerus assumatur; atque his omnibus litteris Græcis, quæ ut diximus, numeros expriment, in unum doctis, unam, quæcunque fuerit, summam epistola teneat. Hanc qui suscipit, omni cum cautela requirat expressam. Addat præterea separatim in epistola etiam nonagenarium 454 et nonum numerum, qui secundum Græcæ elementa significant AMHN 4. Exoliciunt canones.

CAPITULUM LXIV.

¹ Epistola Clementis papæ ad S. Jacobum apostolum fratrem Domini.

455 CLEMENS JACOBO domino et episcopo episcoporum, regi gentium Iherosolymitanam sanctam Ecclesiam Iherosolymis, sed et omnes Ecclesias quæ ubique Dei providentia fundatæ sunt, cum presbyteris et diaconibus, et cæteris omnibus fratribus. Pax tibi sit semper.

Notum tibi facio, domine, quia Simon 1, qui veræ fidei merito et integræ prædicationis obtentu, fundamentum esse Ecclesiæ definitus est, quæ de causa etiam Domini ore divino cognominatus est Petrus,

¹ Codd. Vat. Regiæ et Colb., eorundem qui fuerit numerus.

² Sic omnes nostri et Justelli codices. Quesnellus, collectis. Mox in ms. Vind. post quæcunque additur collecta. Dein pro expressam vulg. Isid., expresse.

³ Mss. Vat. Reg., Colb. et Vat. 5845, cum cæteris additionum Dionysii: Addat q. præterea separatim metius, nam hæc Græcæ litteræ referunt numerum vix.

⁴ Idem codices subiiciunt numeros his Græcis litteris respondentes i, x, viii, l.

⁵ Hæc duas voces Quesnellus titulo hujus capitis præfixit, et in notatione quam inseruimus nostræ not. 14 (nobis col. 537, n. 5) in tabulam capitulum hujus collectionis, his verbis, *explicunt canones, finem collectionis indicari præfixit*. At hæc clausula tum in cod. Vindeb. tum in Thuanæo, ipso Quesnello ibidem latente, et iterum confirmante disert. 12, c. 2, post regulam formatarum subiicitur. His autem vocibus innuitur finis canonum Nicænorum, qui ab Attico Constantinopolitano ad Africanos transmissi, authentica ipsius Attici subscriptione et hæc formatarum regula firmati fuerant, ut ex not. 1 (nobis col. 729, n. 1) intelligere licet. Ipsi canones ex versione Philonis et Evaristi ab Attico transmissi, et subscriptio Attici præmittendi fuerant foris, quam hæc clausula exciperet. At cum iidem canones a nostro collectore ex alia versione exhibiti fuissent cap. 1, hic omittendis credidit; omniæque pariter subscriptione Attici, quam codices additionum Dionysii aliique antiquissimarum collectionum not. 1 laudati nobis conservarunt, solam formatarum cum clausula *explicunt canones ad nos transmissi*. Cæterum cum in nostra collectione præter canones conciliorum describantur etiam plures constitutiones Romanorum pontificum; si collector hæc clausula totius collectionis finem indicare voluisset, scribendum ipsi fuerat coherenter cum inscriptione, quam collectioni præfixit: *Explicunt canones ecclesiastici et constitutiones sedis apostolicæ*. Lege not. 1 in cap. 67 (Col. 743, n. 5), ex qua cum ipsas S. Leonis epistolas cum cæteris qui subiiciuntur capitibus ad hanc collectionem pertinere intellexeris, Quesnel-

qui fuit primitivæ electionis Domini, apostolorum primus, cui et primo Deus Pater Filium revelavit, cui et Christus competenter beatitudinem contulit, qui et vocatus est et electus, et conviva Domini et comes effectus, tanquam bonus et probatissimus discipulus, qui obscuriorem mundi plagam occidentis (velut omnium potentior) illuminare præcepit est, quique et integrè potuit implere præceptum. Sed quousque sermonem protraho, refugiens indicare quod triste est, quod quidem necesse est, licet tardè, proferre? Hic denique ipse Petrus, qui pro immensa charitate quam erga omnes homines gerebat, palam cum omni fiducia (adversante etiam tyranno totius mundi) bonum prædicare non destitit, et Regem omnium sæculorum per orbem terræ et usque ad ipsius Romæ urbis hujus notitiam, ut etiam ipsa salvaretur, inveni; hic, inquam, pro pietate i pati-endo volens præsentem vitam finire. In ipsis autem diebus quibus vite finem sibi imminere præsensit, in conventu fratrum positus, apprehensa manu mea, repente surgens, in auribus totius ecclesiæ hæc protulit verba: Audite me, fratres et conservi mei. Quoniam, sicut edoctus sum ab eo qui misit me, Domino et magistro meo Jesu Christo, dies mortis meæ instat, Clementem hunc episcopum vobis ordino, cui

lianæ interpretationis, qua hanc clausulam ad finem collectionis indicandum appositam vendit, inanitatem, nostræque explicationis probabilitatem multo evidentiùs perspicies.

Tametsi hæc epistola in ms. Oxoniensi hujus collectionis desideretur, eaque de causa a Quesnello omissa fuerit, nihilo tamen minus cum eadem legatur in aliis omnibus et vetustioribus, et exactioribus ejusdem collectionis exemplaribus; Thuanæo; utroque Vindebonsi, Treopithæano, duobus Belloracensibus, etc., cumque præterea allegatur in tabula capitulorum, quæ primæve originis indicium esse solet; nihil dubitandum quin hoc caput ad eandem collectionem pertineat. Supposititia quidem hæc epistola est, ut plures eruditè manifestissime demonstrarunt. At cum Rufino interprete edita fuerit ac ita invaluerit præsertim in Gallis, ut laudetur in synodo Vasensi anni 442, can. 6, non solum in nostra, verum etiam in aliis antiquis Gallicanis codicibus recepta legitur. Nonnulli dubium insperserant de Rufino, num hujus supposititii documentum auctor existeret. At Græcus textus, qui a Cotelerio inventus et impressus fuit, ipsum documentum apud Græcos confectum suadet. Solum Rufinus more suo in versione liberis excurrit, ut ex collatione cum Græco quicunque voluerit intelligat. Præter codicem ms. Vind. hujus collectionis, tres alii nobis suffragati sunt, unus Labbei et alter Justelli, quorum variantes notatæ sunt in margine editionis Conciliorum; tertius vero collegii Parisiensis Societatis Jesu, quo Harduinus in notis usus est. Eadem epistola etiam legitur in pervoluta collectione Italica quæ continetur in mss. Barberino 2888 et Vat. 1342.

Ita noster codex Vind. Vulgati Concil., fratri Domini. Græcus textus apud Cotelerium pro discrimine codicum utramque lectionem exhibet.

Cod. Vind., et omnibus Ecclesiis. Vulgatam lectionem cum Græco concidentem hæc immutandam putavimus.

Vulg. inserunt Petrus. Delevimus auctoritate ms. Harduiniani, cum et in Græco hæc vox desit.

Ita codd. Vind. et Hard. in vulg., pati.

soli meæ prædicationis et doctrinæ cathedram (Constit. vii, 46) trado : qui mihi ab initio usque in finem comes in omnibus fuit, et per hoc veritatem totius meæ prædicationis agnovit : qui in omnibus tentationibus meis socius exstitit, fideliter perseverans ; quem præ cæteris expertus sum Deum colentem, homines diligentem, castum, discendi studiis deditum, sobrium, benignum, justum, patientem, et scientem ferre nonnullorum (etiam ex his qui in verbo Dei instruuntur) injurias. Propter quod ipsi trado a Domino mihi traditam potestatem ligandi et solvendi ; ut de omnibus quibuscunque **456** decreverit in terris, hoc decretum sit et in cælis. Ligabit enim quod oportet ligari, et solvet quod expedit solvi, tanquam qui ad liquidum Ecclesiæ regulam noverit. Ipsum ergo audite, scientes quia quicumque contristaverit doctorem veritatis, peccat in Christum, et Patrem omnium exacerbat Deum, propter quod et vita carebit. Ipsum autem qui præest cæteris, oportet medietatem agere, et non feræ bestię furore commoveri. Hæc eo dicente, ego procidens ad pedes ejus, rogabam, excusans me et declinans honorem cathedræ vel potestatem. At ille respondens : Pro hoc, inquit, ne me rogaveris. Hoc enim fieri statutum est mihi, et eo magis quod excusas ; quia hæc cathedra eam qui cupit eam, et audacter expellit, non requirit, sed ornatum moribus et in verbis eruditum. Quod si esset altus mellor, si quis mihi alius adjutor tam sedulus assitisset, si quis tam plene doctrinæ meæ rationem cepisset, sed et ecclesiasticas dispositiones a me tam plene didicisset ; habens alium talem, non te cogerem opus bonum suscipere nolentem. Superfluum est ergo alium querere, cum primitias eorum qui ex gentibus per me salvantur, et præcipue hujus urbis, te primum obtulerim Deo. Sed ^a et aliud intuiere, quia si periculum peccati timens, suscipere refugis Ecclesiæ gubernacula, certus esto quia amplius peccas, qui populum Dei velut in fluctibus positum et periclitantem, cum juvare possis, subterfugis : tui tantummodo habens considerationem, et non quod in commune omnibus expedit providens. Sed certus esio quod necesse est te suscipere omne periculum, quia nec ego pro salute omnium ab obsecrando cessabo. Quanto ergo mihi citius acquieveris, tanto me citius laboris et tristitiæ meæ mœrore relevabis. Novi etiam hoc, o Clemens, quod tibi tædia et molestias, pericula etiam et opprobria ineruditi vulgi ^b indocilibusque concilium ; quæ tu tamen, scio quod constanter et fortiter ferres, respiciens ad illam spem quæ tibi apud Deum patientiæ præparat coronam. Sed et illud cupio, te mecum iusta ratione, perspicere, quando maxime opera tua indiget Christus, nunc cum inimicus adversus sponsam ejus commovet bellum, an futuro in tempore, quando jam Christus post victoriam triumphabit, nec ultra ullius opera indigebit ?

A Quis non etiam parvi sensus intelligat, quod istud est tempus in quo operam tuam Christus requirit ? Totam igitur mentem in præsentis necessitate præbe operam tuam, et auxilium in præliis exhibe regi optimo, remunerationes magnificas post victoriam reddituro. Libenter ergo suscipe episcopatus officium, eo maxime quod ecclesiasticas dispositiones a me probabiliter didicisti, ut salus eorum qui per nos confugerunt ad Deum, nequaquam vacillet. Verumtamen et breviter te de ipsius dispensationis ordine coram omnibus commonere necessarium ^c duco.

Te quidem oportet irreprehensibiliter vivere et summo studio nisi ut omnes vitæ hujus occupationes abjicias, ne fide jussor existas, ne advocatus litium fias, neve in ulla aliqua occupatione prorsus inveniaris mundialis negotii occasione perplexus. Neque enim iudicem aut cognitorem sæcularium negotiorum hodie te ordinare vult Christus, uti ne præfatus præsentibus hominum curis, non possis verbo Dei vacare, et secundum veritatis regulam discernere bonum a malis. Ista namque opera, quæ tibi minus congruere superius exposuimus, exhibeant sibi invicem discentes, id est laici ; et te nemo occupet ab his studiis per quæ salus omnibus datur.

Sicut enim tibi impietatis crimen ^d est, neglectis verbi Dei studiis, sollicitudines suscipere sæculares : ita et unicuique laicorum peccatum est, nisi invicem sibi etiam in his quæ ad communis vitæ usum pertinent, operam fideliter dederint. Te vero securum facere ^e et his quibus debes vacantem, omnes communiter elaborent. Quod si forte a semetipso hoc laici non intelligunt, per diaconos edocendi sunt, ut tibi solius Ecclesiæ sollicitudines derelinquant ; quo ipsam, ut dignum est, dispensare sufficiat, et veritatis verbo abundantius et studiosius deservire. Si enim mundialibus curis fueris occupatus, et teipsum decipies, et eos qui te audiunt. Non enim poteris quæ ad salutem pertinent plenius singulis quibusque distinguere. Et ex eo fiet ut et tu tanquam qui non docueris quæ ad salutem hominum pertinent, puniaris, et discipuli per ignorantiam pereant.

Idcirco tu quidem ad hoc solum vacato, ut opportune et sine intermissione doceas verbum Dei, per quod salutem consequi possint. Illi vero cum tanta reverentia tua verba suscipiant, ^f ut qui sciunt legatum te et præconem esse veritatis, et quodcumque super terram ligaveris, esse ligatum et in cælo ; et quodcumque solveris super terram, etiam ibi esse solvendum. Quoniam quidem et tu, ut dixi, quæ oportet ligabis, et quæ expedit solvere. Et ad te quidem qui præes, ista sint monita, et his similia.

Ad presbyteros vero sint ista : Ante omnia, **457** ut pudicitia studentes, adolescentes nuptiis jungant, quo calorem ferventis ætatis conjugali lege prave niant. Sed ne in provectoribus quidem curam ha-

^a Vulg., et illud intuiere. Melius cod. Vind., cum Græco concinens, et aliud intuiere.

^b Ms. Vind., indocibilibusque.

^c Al., duci.

^d Ita codd. Vind. et alius Justelli. Vulg., ex his quibus non debes vacare.

^e Vulg., tanquam qui sciunt. Prætulimus lectionem ms. Vind.

hujuscemodi negligent, quia in multis, etiam cum se-
nuerit corpus, concupiscentia viget. Ne forte ergo
fornicationis labe, occasione accepta, tanquam ve-
nenum pessimum serpat in vobis, cavere et anteve-
nire necessarium est, ne quod in vobis adulterii oc-
cultum^a coalescat incendium. Et quid in omnibus
peccatis adulterio gravior? Secundum namque in pœ-
nis obtinet locum, quoniam quidem primum illi ha-
bent qui aberrant a Deo, etiam si sobrie vixerint.
Propter quod vos, o presbyteri, Ecclesiam excolite,
et^b ordinate sponsam Christi ad pulcritiam. Sponsam
autem dico omnem Ecclesie congregationem, quæ
si pudica inventa fuerit a sponso suo, ingentibus ab
eo donis et muneribus honorabitur; et vos, velut mi-
nistri sponse, et amici sponsi, ingenti gaudio et lati-
tudo perfremini. Si vero sponsa hæc reperta fuerit
commaculata peccatis, ipsa quidem, tanquam indigna,
extrudetur a regalibus toris. Vos autem pœnas da-
bitis, si forte per vestram negligentiam vel desidiam
obrepserit contagio sæva peccati. Ideirco ante omnia
sobrietatis et pudicitie sollicitudinem gerite. Valde
enim apud Deum grave crimen ducitur fornicatio, cu-
jus species sunt quidem plures, sicut vobis et ipse
Clemens diligenter exponet. Verumtamen prima spe-
cies adulterii est, virum propria uxore solummodo
non esse contentum, et mulierem non proprio tantum
servare se viro. Si ergo castus fuerit quis, potest et
humanus et misericors fieri, per quod et ipse æter-
nam a Deo misericordiam consequatur. Sane sicut
adulterii venenum cunctis malis perniciosius est, ita
amor fraternus et charitas totius boni fastigium tenet.
Et ideo diligite omnes fratres vestros, et cum reli-
gione ac misericordia respicite ad omnes. (Const. iv,
2) Orphanis exhibete vosmetipsos parentes. Viduis
virorum curam impendite, cum omni castitate, quæ
necessaria sunt præbentes. Juniores tamen viduas
nuptiis copulate. His qui ignorant artificia, exquirite
honestas aliquas occasiones quibus victum necessa-
rium querant; artificibus vero operam provideite,
debilibus misericordiam facite. Scio autem hæc om-
nia facturos vos, si charitatem præ cæteris et ante
omnia in vestro corde figatis. Cujus charitatis, et re-
cipiendæ, et habendæ, maximum erit fomentum, si
frequenter inter vosmetipsos communem cibum ve-
strum mensamque faciatis, et in quantum unusquis-
que prævalet, crebrius panes ac sales suos cum
fratribus suis sumat. Per hæc enim præcipue chari-
tas comparatur, et causa totius boni in hujusmodi
communione consistit. Ubi autem pax et bonitas, ibi
et salus. Propter quod communes facite cibos ve-
stros cum his qui secundum Deum fratres sunt, quia
per hæc temporalia officia, pacis et charitatis fructi-
bus gaudia æterna merebimini. Multo autem sollici-

tius esurientes reficite, et sitientibus potum date, nu-
dis vestimentum; ægros visitate, et eos qui in car-
cere sunt, prout possibile est, juvate; peregrinos sa-
tis prompte in domibus vestris suscipite. Et ne omnia
nunc singulatim dicam, omne bonum ipsa per se (si
in vobis fuerit) charitas vos facere docebit, sicut et
e contrario eos qui a salute alieni sunt, omne malum
facere odium docet.

Si qui ex fratribus negotia habent inter se, apud
cognitores sæculi non judicentur, sed apud presbye-
ros Ecclesie, quicquid illud est dirimatur; et omni
modo obediant statutis eorum. Super omnia autem
avaritiam fugite, quæ homines occasione presentis
lucris ab æternis separat bonis. Pondera, mensuras,
stateras, pro locis quibusque æquissima custodite;
deposita fideliter restituite. Quæ omnia, et si qua
sunt similia his, ita demum sollicite et diligenter im-
plebitis, si futurum Dei judicium sine intermissione
in vestro corde volvatis. Quis enim peccare poterit,
si semper ante oculos suos Dei judicium ponat? Quod
in fine mundi certum est agendum, ut tandem qui
bene in hac vita egerunt, consequantur bona repo-
sita; peccatores autem ut consequantur præparatas
et reconditas pœnas, de quibus ita futurum dubitare
omnino non possumus. Si quidem hæc omnia ita esse
ventura verus nobis propheta prædixit: unde et vos,
qui estis veri Prophetæ discipuli, abjicite a cordibus
vestris ante omnia discordias et animorum dissensio-
nes, ex quibus omne malum opus procedit, et beni-
gnitatem ac simplicitatem tota mente servate. Quod
si forte alicujus cor, vel livor, vel infidelitas, vel
aliquid malum ex his quæ superius memoravimus,
latenter irreperit; non erubescat, qui animæ suæ
curam gerit, confiteri hæc huic qui præest, ut ab ipso
per verbum Dei et consilium salubre curetur, quo
possit integra fide et operibus bonis pœnas æterni
ignis effugere et ad perpetuæ vitæ præmia pervenire.

Diaconi vero Ecclesie tanquam (Const. ii, 44)
oculi sint episcopi, oberrantes et circumlustrantes
cum verecundia actus totius Ecclesie, et per-
scrutantes diligentius si quem videant vicinum fieri
præcipitio et proximum esse peccato, ut referant hæc
ad episcopum, et commoneri ab eo possit is qui in
præcipitium lapsurus est, uti revocetur, et non cor-
ruat in peccatum. Negligentiores quoque, et eos qui
rarius ad audiendum verbum Dei accedunt, nec sol-
licite ad episcopi tractatum conveniunt, ipsi commo-
neant et hortentur. Si enim assidui sint ad audien-
dum, non solum vitæ æternæ ex salubri commoni-
tione capiunt lucra, verum et quæcunque illæ sunt
tristitiae vel mœrores quæ ex præsentis vitæ neces-
sitatibus et cladibus temporum veniunt, quæque ma-
lorum sermonibus in corde suo velut jacula defixa

^a Cod. Labbei, *calescat*.

^b Idem. cod., *adornate*.

^c Ms. Vind., *tradetur regalibus*; quod cum non
cohercat, in aliis codicibus mss. et vulg. emendatum
fuit non tradetur regalibus. Veriorem lectionem sup-

editavit codex Labbei, Græco textu approbante.

^d Cod. Vind. omittit *vel aliquid malum*.

^e Cod. Hard. prima manu, qui, recentiori quæ;
et post pauca, veniunt, quæcunque sermonibus suis
velut.

circumferunt, abijciuntur omnia prædicatione veritatis, ^a et vitæ æternæ doctrina, et eruditione purgata. Alioquin si multo tempore auditum subtrahant a verbo Dei, et remaneant ^b in cultu vitiorum, sine dubio spinis erunt ac sentibus occupati. Et quid aliud, nisi ad ignem talis hæc terra præparabitur? De his ergo, ut diximus, ^c diaconis cura sit. Sed et eos qui secundum carnem ægrotant, sollicitè perquirant, et plebi (si forte plebs ignorat) indicent de his, ut et ipsi visitent eos, et quæ necessaria sunt præbeant eis cum conscientia ejus qui præest. Quod tamen etiamsi clam fecerint, non peccabunt. Sed et de peregrinis similiter episcopo suggerant refovendis; et cætera his similia quæ ad cultum Ecclesiæ et disciplinam ejus pertinent, diaconis ^d curæ sint. Qui catechizant, id est, qui verbo instruunt incipientes, primo oportet ut ipsi instructi sint, de anima enim agitur hominum. Et oportet eum qui docet et instruit animas rudes, esse talem ut pro ingenio discentium semetipsum possit aptare, et verbi ordinem pro audientis capacitate dirigere. Debet ergo ipse ^e apprime esse eruditus et doctus, irreprehensibilis, maturus, impavidus, sicut ipsi probabitur fore Clementem hunc post me. Multum est autem, si ego nunc de singulis quæ unusquisque habere debeat prosequar.

Verumtamen illud est quod præ cæteris ab omnibus vobis cupio in commune servari, ut concordiam teneatis, ^f per quod solum potestis portum quietis intrare et civitatem summi Regis, quæ pax nominatur. Similis namque est status omnis Ecclesiæ magnæ navi quæ per undosum pelagus diversis ^g locis et regionibus viros portat, ad unam **461** potentis regni urbem properare cupientes. Sit ergo navis hujus dominus (*Const. II, 61*) ipse omnipotens Deus, gubernator vero sit Christus. Tum deinde prætoris officium episcopus impleat, presbyteri nautarum, diaconi dispensatorum locum teneant; hi qui catechizant, naustologis conferantur; epibatis autem totius fraternitatis multitudo similis sit; ipsum quoque mare hic mundus habeatur; ventorum vero varietates et turbinum, diversis tentationibus conferantur; persecutiones tribulationes et pericula, fluctibus exæquentur. Terreni vero spiritus, qui vel de torrentibus, vel de convallibus spirant, pseudoprophetarum et seductorum, seu prævæ doctrinæ verba ^h ducantur; promontoria vero et loca confragosa, hi qui in potestatibus sæculi sunt iudices, et pericula minantur et mortes. ⁱ Dithalassa vero loca, quæ duplicibus undæ fallacis æstibus verberantur, dubiis

A mente et de repromissionum veritate nutantibus conferantur, atque his qui irrationabili fidem nostram ratione discutiant. Hypocritæ autem et dolosi, piratis similes habeantur. Jam vero rapidus vortex, et tartarea charybdis, et saxis illisa naufragia, ac mortifera submersiones, quid aliquid aliud æstimanda sunt, quam peccata? Restat igitur ut hæc navis cursu prospero tuta possit portum desideratæ urbis intrare, ita Deo precem fundere navigantes, ut mereantur audiri. Audiri autem a Deo ita demum merebitur quis, si orationes ^j ipsæ bonis moribus et bonis operibus adjuventur. Sed ante omnia cum quiete et silentio, epibatæ (id est laici) in suis unusquisque resideant locis, ne forte per inquietudinem et inconditos inutilisque discursus, si passim vagari cœperint, vel ab **B** officio suo navis impediant, vel in alterum latus per inquietudinem eorum navis pressa demergatur. Naustologi ^k de mercedibus commoneant, et nihil omnino quod ad diligentiam vel ad disciplinam pertinet, diaconi negligant. Presbyteri, velut nautæ aptent singula ad instructionem navis diligenter, et instruant quæ in suo tempore requirenda sunt. Episcopus tanquam prætor vigilanter et sollicitè gubernatoris verba custodiat Christi. Salvator Dominus, gubernator Ecclesiæ suæ, diligatur ab omnibus, et ipsius solius præceptis ac jussis credat et obediat omnis Ecclesia. Deo quoque indesinenter supplicetur a cunctis de prosperitate ventorum ^l. Navigantes omnem tribulationem et omne periculum superent, tanquam mare profundum mundi istius et vitæ humanæ pelagus navigantes, in quo esuriendum sit et sitiendum; **462** nuditatem quoque ferendam, morbos etiam corporis et ægri tudines tolerandas. Insuper et hominum insidiis ac dolo sæpe laborandum, quippe qui dispergendos se non nunquam noverint, sed aliquando etiam congregandos; vomitus quoque et sugillationes ferenda, cum ex confusione peccatorum et rejectione criminum, velut male congregati in visceribus fellis, jactura faciendâ est, et abijciendâ prorsus e corde omnis intrinsecus quæ latet amaritudo peccati, si qua forte ex desideriis iniquis, velut ex cibis noxiis, congregata est. Quam utique cum evomuerit quis et abjecerit, ingentis ægri tudinis liberabitur morbo; si tamen post vomitum, quæ ad sanitatem pertinent sumat. Verumtamen scitote cuncti quod supra omnes vos laboret episcopus; quia unusquisque vestrum suum proprium fert laborem, ille vero et suum et singulorum. Propter quod, o Clemens, tanquam qui omnibus præesse te noveris, singulos (prout potueris) iuva,

Idem codex, vitæ æternitate doctrina et eruditione.

^b Codd. Vind. et Hard., a cultu. Ms. Labb., in cultu vitiorum. Mox, sine dubio dimiserunt in mss. Vind., erronee, ubi pro dimiserunt videtur legendum dumis erunt. Cod. Labb., sine dubio Deum amiserunt spinis, etc.

^c Cod. Hard., Diaconi, et post pauca delet plebs.

^d Idem cod., cura sit.

^e Vulg. addunt præcipue: delevimus cum mss. Vind. et Hard.

^f Melius cod. Labb., per quam solam. Dein post

verbum nominatur vulg. addunt habiliare. Redundat hoc verbum, nec legitur in mss. Vind. et Hard.

^g Ms. Labb., vocetur. Vind., in prævæ doctrinæ verba docentur.

^h Ms. Hard., Dithalassa.

ⁱ Cod. Labb., ipsius.

^j Idem mss. male, de meritis.

^k Vulg. alia interpunctione inserunt ut; quam particulam cum ms. Vind. et Græco textu delevimus. Mox pro superent cod. Vind. aperent; ex Græco reddendum expectent.

et singulos releva, qui et singulorum onus et sollicitudinem portas. Unde et ego nunc hanc tibi injungens dispensationem, scio quia accipio gratiam magis quam praesto. Sed esto confidens et fortiter ferens; certus quia laboris tui meritum recipies, cum ad portum quietis incolumem hanc provexeris navem. Ibi mercedes et praemia pro omnium salute suscipies, si hic pro omnium incolumitate vigilaveris. Itaque si te multi e fratribus propter rigorem justitiae odie habuerint, ex hoc quidem non laderis, sed ex hujusmodi odiis amor tibi conciliabitur Dei. Et ideo satage magis et refugio ne lauderis ab iniquis, et ne a pessime agentibus diligaris; sed potius propter justam dispensationem et exquisitam regulam disciplinae a Christo collaudari merearis. Haec cum dixisset, et his similibus quaeplurima, rursus respiciens ad populum, dixit: Sed et vos, charissimi fratres et conservi mei, hunc qui praesidet vobis ad veritatem docendam, in omnibus obedite; scientes quod si quis hunc contristaverit, Christum, qui ei docendi credidit cathedram, non recipit. Et tanquam qui Christum non suscepit, nec Deum Patrem suscepisse iudicabitur, et ideo nec ipse suscipitur in regno colorum. Propter quod satage ad omnem collectam et congregationem semper convenire, ut non velut negligentes et desides a iudice Christo condemnemini. Convenientes vero semper ad Clementem, date omnes operam pro ipso sentire, et summo studio favorem vestram erga ipsum ostendere; scientes quia propter singulos vestrum, ipsi magis soli infestat inimicas, et in ipsum maiora absceat bella.

Oportet ergo vos summo studio nil ut, omni erga filium vinculo amoris innexi, plenissimo erga eum inhaerentis affectu. Sed et vos quoque ipsi animas in pmi concordia perducite, quo facilius etiam illi obedire omnes pari et consensu et unanimitate possitis. Propter quod et vos salutem consequi, et ille possit, ohtemperantibus sibi vobis, promptis impositi oneris pondus evehere. (Conc. Vasense II, cap. 6. an. 442.) Quendam etiam ex vobis ipsos intelligere debetis, si qua sunt quae ipse propter insidias hominum malorum non potest evidentius et manifestius proloqui. Verbi gratia (Conc. Metense ann. 885, cap. 8): Si intus est alicui pro actibus suis, vos nolite expectare ut ipse vobis dicat: Cum illo nolite amici esse; sed prudenter observare debetis, et voluntati ejus absque commotione obsecundare et avertere vos ab eo cui ipsum sentitis adversum; sed nec loqui his quibus ipse non loquitur, ut unusquisque qui in culpa est, dum cupit omnium vestrum amicum

^a Ms. Hard., *justitiam dispensationem*.
^b Cod. Vind. *delet docendi*. Mox ex eodem ms. addidimus *tantum*.

^c Cod. Labb., *dependere*.

^d Ita codd. Vind. et Hard. in vulg., *infestus est*.

^e Cod. Hard., *avaram*.

^f Cod. Labb., *inimica*.

^g Ms. Hard., *naturae*.

^h Codd. Labb. et Just., *ministerium*.

ⁱ Ms. Hard., *involuti*.

^j Vulg. inserunt non; expunximus auctoritate mss.

alias reparare, festinet citius reconciliari ei qui omnibus praesi, et per hoc redeat ad salutem, cum obedire cogerit monitis praesidentis. Si vero quis amicus fuerit his quibus ipse amicus non est, et locutus fuerit his quibus ipse non loquitur; unus est et ipse ex illis qui exterminare volunt Ecclesiam Dei; et cum corpore vobiscum esse videatur, inerte et animo contra vos est. Et est multo nequior hostis hic quam illi qui foris sunt, et evidenter inimici sunt. Hic enim per amicitiarum speciem, quae inimici sunt gerit, et Ecclesiam dispergit et vastat. Et cum haec dixisset, in medio eorum omnibus manus mihi imposuit, et in cathedra sua, ingenti verecundia fatigatum, sedore me compulsi. Cuique sedissem, haec ad me rursus locutus est: Deprecor te, o Clemens, eorum omnibus qui praesentes sunt, ut posteaquam (sicut a natura debitum est) vitae praesentis finem fecero, Jacobo fratri Domini, descripta breviter, vel quae ad finium fidei tuae spectant, vel etiam quos ante fidem inimicos gesseris, sed ei qualiter mihi ab infuso usque ad fidem comes itineris et secum fueris, quaeque per singulas civitates (me disponente) sollicitus auditor exceperis, quique in praedicationibus meis vel verborum fuerit ordo vel actum, sed qui me fatis in hac urbe reperit, sicut dixi, omnia, quam potes, breviter comprehensa, ad ipsum te destinare non pigeat. Nec verearis, ne forte multum de meo exitu contristandus sit, cum id me pro pietate sustinere non ambigat. Erit autem ei grande solatium si didicerit quod post me non imperitus vir aliquis, aut indoctus, atque ignorans divini verbi mysterium, et ecclesiae dei ordinis disciplinam, vel doctrinae regulam nesciens, suscepit cathedram meam; scit enim quia si indoctus et incius officium doctoris accipiat, sine dubio discipuli et auditores ignorantiae tenebris involuti, in interitum demergentur. Unde et ego, mi domine Jacobe, cum haec ab eo praecepta suscepim, necesse habui implere quod iusserat, indicant tibi et de his ipsis, simul et de illis breviter comprehendens, quae per singulas quasque urbes digrediens, aut in praedicationis sermones protulerit, aut in gestorum virtute perfecit; quamvis tibi de his plurima jam et plenus ante descripta, ipso iubente, transmissem, sub eo ipso titulo quem ipse praecepit affigi, id est, Clementis itinerarium et praedicationis Petri.

D Sed et nunc exponere jam quae praecepit, Domino opem ferente, incipiam.

¹ Explicit epistola Clementis ad Jacobum fratrem Domini de obitu Petri et de ordinatione sua feliciter.

Vind. et Labb., concinente Graeco textu. Dein post verbum praecepit idem vulgati addunt Domino opem ferente.

² Hanc clausulam exhibet codex Vind. in vulgatis Conciliorum longum additamentum subijciunt, quod ex officina Isidori Mercatoris prodit. Graecus textus et Rufini interpretatio nihil amplius praefert; sicut nihil amplius similiter legitur in aliis antiquis collectionibus, quae hanc epistolam e Rufini versione, non vero ex Isidoro derivant.

CAPITULUM LXV.

Domino sancto beatissimo Patri et apostolica sede dignissimo papae LEONI CRABBIUS, SALONIUS et VERANUS.

Recensita epistola beatitudinis vestrae, etc., uti habetur, tom. I hujus editionis, inter Leonis litteras epist. 68.

465 CAPITULUM LXVI.

* Cyrillus Nestorio, ut rectum fidei dogma sequatur.

Comperi quosdam existimationi meae detrahentes, apud reverentiam tuam multa garrere, et id crebro frequenterque agere, et maxime tunc cum virorum illustrium atque prudentium praesto esse plurimos vident; et fortasse opinantes tuas aures delectari, non adeo ex voluntate, tales adversum nos voces emittunt: homines nulla quidem in re^b prorsus offensi, nec laesi, sed modeste a nobis clementerque convicti. Unus, quia caecis egentibusque vim faciebat; alter, quia super matrem suam erexit gladium; alius, quia cum ancilla aurum rapuit alienum, et hac semper existimatione vixit, quam nullus^c inimicissimo suo optet evenire. Caterum alium hominum nullum omnino^d habeo curam, ne videar supra Dominum aut magistrum, vel supra patres nostros mensuram meam mediocritatis extendere. Neque enim fieri potest ut aliquis maledicorum virus et molestiam vitare possit, quamvis rectissime vivat; sed illi maledictionis et amaritudinis os plenum habentes, rationem^e iudicii omnium reddituri sunt. Ego autem me convertio ad id, quod me maxime decet, et te p^unc quoque admonere, quasi fratrem in Domino, ut C doctrinam verbi et sensum fidei caste et cum omni observatione facias semper ad populos; sciens plane quod si quis 466 ex his qui in Christum credunt, unum duntaxat scandalizaverit (Matth. xviii, 6), indignationi subiacebit ingenti; si vero non unus sit, sed multitudo decepta; tunc omni nobis arte

A nitendum est ut circumcidamus scandala, et illis qui quaerunt veritatem, sanam rectamque fidei^a dirigamus rationem. Id autem facile fiet, si Patrum recensentes scripta sanctorum, eos plurimi faciamus; et nosmetipsos consulentes, si in fide consistimus, secundum quod scriptum est (II Cor. 1, 5), tum deum rectis illorum atque irreprehensibilibus^b institutis sensus nostros animosque formemus.

¹ Ait igitur sancta et magna synodus, ipsum qui est ex Deo Patre naturaliter natus, unigenitum Filium, Deum verum de Deoⁱ vero, lumen de lumine, per quem et cum quo omnia fecerit Pater, hunc descendisse, incarnatum esse et hominem factum, passum esse, resurrexisse tertia die, et ascendisse rursus in caelos. Hanc nos sequi verba debemus; his nos convenit obtemperare dogmatibus, considerantes quid sit incarnatum esse, et hominem factum Dei Verbum. Non enim dicimus quod Dei natura immutata vel conversa facta sit caro; nec quod in totum hominem, qui est ex anima et corpore, transformata sit; sed illud magis quod carnem animatam anima rationali sibi copulaverit, et Verbum substantia^liter, ineffabiliter et¹ indeprehensibiliter factus sit homo et nuncupatus sit etiam filius hominis, non nuda tantummodo voluntate, sed nec assumptione solummodo personae; sed quod diversae quidem naturae in unum tamen convenerint, unus tamen ex ambabus Christus et Filius non evacuata aut sublati diversitate naturarum per conjunctionem, sed quia nobis simul effecerunt 467 unum Dominum et Christum² et Filium: Et cetera quae jam scripta sunt in capitulo xlii, De testimoniis sanctorum Patrum. Adjectum autem in fine. Hanc igitur pro charitate in Christo scribo; querens tanquam fratrem, et contestans coram Christo et electis angelis³, ut haec nobiscum et sentias, et doceas; ut Ecclesiarum pax salva servetur, et concordiae charitatisque vinculum indissolubile maneat sacerdotibus Dei.

* Versio hujus epistolae, quam, ut Leo inquit epist. 69, ab eo (Cyrillo) missam apostolicam sedis scrinia auceperunt Celestino pontifice, ipso, ut videtur, Cyrillo durante incubata fuit. Confer tom. I nostrae editionis, col. 357 (numera crasioribus expressa). Potro ab eodem Celestino probata cognoscitur ex epist. 41 ipsius pontificis apud P. Constantium, pag. 1102. Haec autem versio, e S. Leo usus est in testimoniis Patrum subjecta epist. 163 ad Leonem Augustum; eademque antea miserat in Gallias, ut animadvertimus not. 5 in epist. 67, tom. I, col. 1002 (Nobis col. 386, n. 2). Hinc in duabus Gallicanis collectionibus descripta legitur, nimirum in nostra et in additionibus Isidorianis, ad quam pertinent codd. Vat. 1340 et Hierovallianus a Quesnello laudatos. Ex codice additionum Isidori ipsam primus edidit Crabbus, ac ex eodem inserta fuit in Conciliis tom. IV edit. Ven., col. 3949.

¹ Crabbus et cod. Vat. 1340 addunt a me.

* Quesn. inserit etiam repugnantiis nostris codd. Vind., Vat. et Crab. Dein Crab. et cod. Vat. habent optat pro optet.

² Ita nostri codd. et Crab. Apud Quesn., habeam.

³ Sic melius cum Graeco codice Crab. et Vat. quam apud Quesn., in iudicio omnium.

⁴ Crab. cum ms. Vat., utendum est.

* Quesn., dirigere. Crabbi lectionem praetulimus. Idem mox ante vocem Patrum addit pariter.

¹ Sic nostri codd. et Crab. Apud Quesnellum, constitutis. Dein Crabbus, firmemus.

² Notat Quesnellus in margine: Haec non habet ms. Thuan., haud dubie quia superius posita sunt et. 41 inter testimonia de Incarnatione.

³ Addidimus vero cum mss. Vat. et Crab., ac dein inseruimus hunc cum eodem Crabbo et cod. Vind.

⁴ Crabbus mutata interpolatione delet et, uti supra etiam habetur inter testimonia cap. 41.

⁵ Ita cum Crabbo, uti supra cap. 41. Quesnellus recepit irreprehensibiliter; ac notavit in margine: Luge vel indeprehensibiliter, ut ms. aliquot, vel in-comprehensibiliter, quod in ms. Corb. habetur, et Graeco concinit. Confer nostram not. 78 in testimonia Patrum subjecta Leonis epist. 163, tom. I, col. 1398.

⁶ Solus Quesn. hoc loco omisit sed.

⁷ Conjunctio et, a Quesnello omissa, ex nostris et Crabbi codd. addita fuit. Mox quam cursivo characteri subiungitur, exstat in utroque cod. Quesnelli et in nostro Vind. hujus collectionis. At integer hujus epistolae textus apud Crabbum hoc loco legitur, sicut etiam in ms. Vat. 1340.

* Quesn. inserit ejus.

• CAPITULUM LXVII.

Leo episcopus Leoni Augusto.

Promississe me meminisse, etc., uti habetur, tom. I hujus editionis, epist. 165.

CAPITULUM LXVIII.

Item Leo episcopus Juvenali episcopo Hierosolymitano.

Acceptus dilectionis tuæ litteris, etc., uti tom. I, epist. 139.

468 CAPITULUM LXIX.

Leo episcopus Flaviano episcopo Constantinopolitano.

Lectis dilectionis tuæ litteris, etc., uti eodem tom. I, epist. 28.

CAPITULUM LXX.

Epistola Leonis papæ ad Theodorum episcopum.

Dilectissimo fratri THEODORO episcopo Foro-Julien-
LEO episcopus.

Sollicitudinis quidem tuæ, etc., uti tom. I, epist. 108.

CAPITULUM LXXI.

Dilectissimo fratri Turbio episcopo Asturicensi LEO episcopus.

Quam laudabiliter pro catholicæ fidei veritate, etc., uti tom. I, epist. 15.

469 CAPITULUM LXXII.

Incipit epistola sancti Leonis papæ ad Rusticum Narbonensem episcopum, subditis responsionibus ad ejusdem consulta respondentibus.

Epistolæ fraternitatis tuæ, quas Hermes archidiaconus tuus detulit, etc., uti tom. I, epist. 167.

CAPITULUM LXXIII.

Incipit epistola decretalis ad Anatolium (lege Anastasium) episcopum Thessalonicensem.

Quanta fraternitati tuæ a beatissimi Petri apostoli auctoritate, etc., uti tom. I, epist. 14.

Cum Quesnellus ex præjudicio recentioris ms. Oxoniensis censere sequentia capitula aliquot S. Leonis epistolas continentia ad hanc collectionem non spectare, eas indicare contentus in tabula capitulorum, quam ex ms. Thuaneo præmisit, in ipsa collectione edenda non solum præterivit, verum etiam exinde excludenda contendit. Cum vero eadem capitula seu epistolæ in cæteris omnibus et antiquioribus, et sincerioribus hujus collectionis exemplaribus in fine inveniantur descripta, ut in tabula capitulum manuscripti Thuanei indicantur, nihil dubii esse potest quin ad eandem collectionem pertineant. Quod si in unico ms. codice quem Quesnellus secutus est, vel etiam in alio antiquiori, ex quo idem codex Oxoniensis exscriptus fuit, desunt in fine collectionis, quæ ibidem concluditur capitalis sexaginta; his præferendi sunt cæteri codices omnes et præstantiores, et antiquiores. Auctor autem collectionis quæ in Oxoniensi ms. ex alio antiquiori exemplo transcripta fuit, idcirco Leonis epistolas ab ipsa collectione separasse videtur, quia aliam collectionem sermonum et epistolarum S. Leonis in uno eodemque codice scripturas, Leonis epistolas nostræ collectionis proprias cum cæteris quas invenit ejusdem pontificis litteris conjungendas, et in corpore sermonum et epistolarum ipsius Leonis post collectionem canonum separatim ab hac collectione describendas credidit. Hinc ille titulus quem Ques-

A

CAPITULUM LXXIV.

Incipit ejusdem ad Nicetam.

LEO NICETÆ episcopo Aquileiensi.

Regressus ad nos filius meus Adeodatus, etc., uti tom. I, epist. 159.

CAPITULUM LXXV.

Item incipit epistola papæ Leonis ad Januarium de hæreticis et schismaticis.

LEO episcopus JANUARIO episcopo Aquileiensi.

Lectis fraternitatis tuæ litteris, etc., uti tom. I, epist. 18.

CAPITULUM LXXVI.

Leo universis episcopis per Campaniam, Picenum, Tusciam et universas provincias constitutis, in Domino salutem.

Ut nobis gratulationem facit, etc., uti tom. I, epist. 4.

CAPITULUM LXXVII.

Item epistola Leonis de Manicheis.

Leo universis episcopis per diversas provincias constitutis in Domino salutem.

In consortium vos nostræ sollicitudinis, etc., uti tom. I, epist. 7.

470 CAPITULUM LXXVIII.

Leo universis episcopis per Siciliam constitutis in Domino salutem.

Divinis præceptis, etc., uti tom. I, epist. 16.

CAPITULUM LXXIX.

Epistola Leonis papæ ad Pulcheriam Augustam.

Quantum præsidii Dominus Ecclesiæ suæ, etc., uti tom. I, epist. 31.

CAPITULUM LXXX.

Epistola Leonis ad Constantinopolitanos.

Licet de his, quæ in Concilio Sacerdotum, etc., uti tom. I, epist. 59.

nellus in apographo Oxoniensi invenit ante collectionem canonum: *Continet codex iste canones ecclesiasticos et constituta sanctæ sedis apostolicæ sub titulu sexaginta. Quæ adjecta sunt ex scriptis B. Leonis papæ, non sunt ex corpore canonum; hic inquam, titulus, qui in aliis mss. non invenitur, memoratam distinctionem respicit duarum collectionum, quarum postrema plures S. Leonis epistolas simul et sermones ejus complectens, certe ad antecedens corpus canonum non pertinet; tametsi non pauca ex iisdem epistolis tot aliorum exemplarium fide ab hoc corpore separari non possint. Hæc autem vetustiora exemplaria præter Thuaneum sunt duo Bellovacensia, et unum Pitheænum a Petro Pitheæo laudata, quæ desinere testatur in epistola Leonis ad Dorum cap. 98 (non 60); præterea codex Atrebatensis et Hubertinus memorati a P. Constantio, et duo nostri Vindebonenses, qui Leonis epistolis collectionem claudunt. Idem erit de cæteris, quæ invenire et conferre cuiquam licebit. Has ergo epistolas uti proprias hujus collectionis eodem ordine quo non minus in tabula quam in corpore canonum præferuntur, hoc loco appendimus. Solum cum ex inter Leonis epistolas tomo I hujus editionis impressæ fuerint, ne bis repetantur, titulis et initio cujusque epistolæ indicatis, lectores ad tomo I ubi integræ (notatis etiam hujus collectionis lectionibus) exhibentur, remitteremus.*

D

CAPITULUM LXXXI.

Item epistola Leonis papae ad Palaestinos.

Sollicitudini meae, quam universali Ecclesiae omnibusque ejus filiis debeo, etc., *uti tom. I, epist. 124.*

CAPITULUM LXXXII.

Incipit epistola papae Leonis ad Aquileiensem episcopum.

Relatione sancti fratris et coepiscopi nostri Septimi, etc., *uti tom. I, epist. 1.*

CAPITULUM LXXXIII.

Incipit epistola papae Leonis ad Septimum episcopum.

Lectis fraternitatis tuae litteris, etc., *uti tom. I, epist. 2.*

CAPITULUM LXXXIV.

Incipit epistola papae Leonis ad Mauros episcopos.

Cum in ordinationibus sacerdotum, etc., *uti tom. I, epist. 12.*

471 CAPITULUM LXXXV.

Leo sanctae synodo quae apud Ephesum convenit.

Religiosa clementissimi principis fides, etc., *uti tom. I, epist. 35.*

CAPITULUM LXXXVI.

Leo episcopus et sancta synodus quae in urbe Roma convenit, Theodosio Augusto.

Litteris clementiae vestrae, etc., *uti tom. I, epist. 44.*

CAPITULUM LXXXVII.

Leo episcopus et sancta synodus quae in urbe Roma convenit, Pulcherio Augusto.

Si epistolae quae in fidei causa, etc., *uti tom. I, epist. 45.*

CAPITULUM LXXXVIII.

Incipit epistola Leonis papae ad Julianum episcopum. C

Licet per nostros quos ab Urbe pro fidei causa direximus, etc., *eodem tom. I, epist. 35.*

CAPITULUM LXXXIX.

Incipit epistola Leonis papae ad Theodosium Augustum.

Cæsari Theodosio religiosissimo et piissimo Augusto Leo papa Ecclesiae catholicae urbis Romae.

Quantum rebus humanis consulere providentia divina dignetur, etc., *ibidem, epist. 29.*

CAPITULUM XC.

Leo episcopus Marciano Augusto per Lucianum episcopum

et Basilium diaconem de ambitu Anatolii episcopi.

Magno munere misericordiae Dei, etc., *tom. I, epist. 104.*

CAPITULUM XCI.

Leo Anatolio episcopo.

Manifestato, sicut optavimus, per gratiam Dei lumine veritatis, etc., *uti tom. I, epist. 106.*

472 CAPITULUM XCII.

Leo episcopus sanctae synodo apud Chalcedonem habita.

Omnem quidem fraternitatem vestram nosse non ambigo, etc., *ibidem, epist. 114.*

CAPITULUM XCIII.

Leo episcopus Anatolio episcopo.

Diligentiam necessariae sollicitudinis quam fraternitas tua in dirigendis ad nos litteris exsequitur, etc., *tom. I, epist. 155.*

CAPITULUM XCIV.

Leo episcopus Leoni Augusto per Philoxenum agentem in rebus.

Multo gaudio mens mea exsultat, etc., *ibidem, epist. 162.*

CAPITULUM XCV.

Leo Anatolio episcopo per Patricium diaconem.

Lectis dilectionis tuae litteris, quas per filium nostrum Patricium, etc., *tom. I, epist. 163.*

CAPITULUM XCVI.

Leo Anatolio episcopo per Nestarium agentem in rebus.

Si firmo incommutabilique proposito, etc., *uti tom. I, epist. 155.*

CAPITULUM XCVII.

Leo episcopus sanctae synodo apud Chalcedonem constituta.

Dilectissimis fratribus in Domino salutem.

Optaveram quidem dilectissimi pro nostri dignitate collegii, etc., *eodem tom. I, epist. 93.*

CAPITULUM XCVIII.

Item ad Dorum Beneventanum episcopum.

Dilectissimo fratri Doao Leo.

Judicium nostrum, quod de te sperabamus, etc., *uti tom. I, epist. 149.*

ADMONITIO IN COLLECTIONEM SEQUENTEM.

477 1. Priscam canonum editionem Latinam ex antiquissimo ac prorsus singulari ms. exemplo, cui nulum aliud simile invenire uspiam licuit, Gulielmus Voellus et Henricus Justellus Christophori filius Parisiis ediderunt anno 1661, tomo I Bibliothecae Juris canonici veteris, pag. 277 et seqq. Cum vero haec editio ab ipso Dionysio Exiguus *Prisca translationis* nomine allegata, et ob ejus antiquitatem venerabilis, in hac sola Parisiensis editione invenitur, quae et rarissima et prohibita paucissimis usui esse potest; cumque praeterea ex unico codice typis impressa, aliquot locis sit mutila, ac nonnullis etiam mendis vitata; interesse non modicum credidimus si eam hoc loco integram, et, quoad fieri poterit, emendatam recuderemus. Licet autem nulum codicem Justelliano similem, in quo tota *Prisca* editio continenter exhibeatur, nactus potuimus, aliquot tamen manuscriptorum collectiones diversae originis et antiquas reperimus, in quibus, licet disjunctim ac separatim, omnia et singula ejusdem *Priscae* editionis monumenta inserta fuerunt; ac ex his defectus supplere, et errores non paucos emendare feliciter obtigit. Tales sunt mss. collectiones Vaticanae Reginae 1997, in qua praeter Nicenae canones caeteri omnes ex *Prisca* sumpti fuere; Lucensis 88, in qua Antiocheni, Constantinopolitani, et Chalcedonenses canones ejusdem versionis *Priscae* describuntur; Barberina 2888, et Vat. 1342, ubi Niceni, Antiocheni, Constantinopolitani et Chalcedonenses ex *Prisca* inveniuntur decerpti; et codices praecedentis collectionis Quessnellianae, quae Chalcedonenses ex eadem interpretatione recepti. Sardicenses vero canones *Priscae* editioni inserti, cum profiscantur ex originali Latino, ut alibi demonstravimus, ad manuscriptorum exemplaria Lucense 88 et Vat. 1342 potissimum exegimus, emendavimus atque supplavimus.

2. Nonnulli hujus versionis barbarie et difficultatibus offenduntur. At quae remotiori aevi Latinitate donata fuere, eodem plerumque vitio laborant, uti animadvertimus in praefatione ad epistolas S. Leonis num. 51, tomo I, neque propterea eruditi viri ejusmodi interpretationes antiquas negligendas putarunt; sed

ipsas summo studio vulgantes non modicum ex hisdem fructum percipi posse opinati sunt. Ita vero obscura identidem et involuta hæc Prisca interpretatio est, ut quamvis ex memoratis collectionibus non pauca emendarimus, plura tamen adhuc difficulta loca supersint, quæ non semper librariorum oscitantia, sed sæpius interpretis imperitia tribuenda videntur. Quæ si ex Græco, vel ex aliis versionibus mutando quasdam voces ad clariorem sensum revocare conaremur, primigenium textum a nobis non exhiberi fore omnes conquerebantur. Lectorum vero intelligentie consulimus vel in postillis margini apposis, vel in notationibus quæ ad calcem subijciuntur. Quanto autem usui hæc versio apud antiquos fuerit, ex hisdem antiquis collectionibus liquet quæ ex hæc canones derivarunt. Vide quæ de hac eadem versione pluribus disserimus in Tractatu præmiso part. II, c. 2, § 3.

3. Nunc præfationuculam a Vossio et Justello huic interpretationi præfixam hic appendimus.

LECTORI.

Ut nihil desiderares, erudite lector, quod ad antiquitatis canonice et ecclesiasticæ memoriam conservandam posteris usui esse possit, hæc operi nostro Priscam illam canonum editionem Latinam, a cæteris quæ hæcenus editæ sunt aliam atque diversam, quam multi iique gravissimi viri sæpe laudarunt, inserendam esse duximus. Hanc ex veneranda antiquitatis codice ms. litteris majusculis et bene quadratis descripto Bibliothecæ Christophori Justelli ubi representamus. Continebat olim illa præstantissimus codex canones conciliorum Ancyrani, Neocæsariensis, Nicæni, Sardicensis, Gangrensis, Antiocheni, Laodicensis, Constantinopolitani I et Chalcedonensis; sed, quod maxime dolendum, synodi Laodicenæ integri canones, et maxime pars Sardicensium, cum postrema parte subscriptionum concilii Nicæni injuria temporum perire. Quæ tamen supersunt concilii Sardicensis fragmenta, post Nicænam synodam collocavimus. Auctorem namque hujusce editionis non dignitatem conciliorum, sed ordinem temporis æcquam fuisse in sua collectione verosimile est. Nec obstat quod in eo codice Chalcedonensis synodus ordine præpostero ante Constantinopolitanam ponatur, et canon 28 Chalcedonensis inter Constantinopolitanos referatur; cum id potius allucinationi vel incogitantie amanuensis qui hunc codicem exscripsit, quam auctoris error, vel imperitiae tribuendum esse videatur. Et quamvis alia non pauca depravata, corrupta, et confusa in eodem libro passim occurrant, quæ non ab æ amanuensis errata judicari possent, nobis tamen in tam eleganti et tantæ vetustatis cimelio aliquid emendare aut immutare religio fuit; satis esse rati, si ad marginem scriptoris operæ præfixam anno-

4. Tria in hæc præfationuculam annotanda. Primo falsum est, quod aiant, Laodicenæ synodi integros canones hujus versionis injuria temporum intercidisse. Hos enim ab interprete in Græco codice quo usus est, haudquaquam inventos, nec Latine redditos satis probabiliter ostendimus in Tractatu loco paulo ante laudato. Secundo quod affirmant in Sardicensibus canonibus codicem fuisse mutilum; quæ de casus id acciderit, hîdem ex Stephano Baluzio exposuimus. Tandem quod allucinationi vel incogitantie amanuensis potius quam interpretis errori tribuatur, Constantinopolitanos canones post Chalcedonenses describi, hîdemque antecedi canonem de primatu sedis Constantinopolitane, qui in Chalcedonensi synodo conditus fuit, falsum pariter credimus. Hanc nimirum præposteram hujusmodi canonum descriptionem et confusionem nec amanuensi, nec interpreti Latino, sed Græco alicui codici vertendam arbitramur, ut in eodem Tractatu et in annotationibus ad ipsos canones plenius dicetur.

PRISCA

CANONUM EDITIO LATINA,

COMPLECTENS

CANONES CONCILIORUM ANCYRANI, NEOCÆSARIENSIS, NICÆNI, SARDICENSIS, GANGRENSIS, ANTIOCHENI, CONSTANTINOPOLITANI PRIMI ET CHALCEDONENSIS;

Quæ primum in lucem prodiiit ex antiquissimo codice ms. bibliothecæ Christophori Justelli; nunc autem cùm aliis pervetustis mss. collectionibus collata, integra et emendatio exhibetur.

Additur vetustissima interpretatio Latina canonum Nicæorum ex præstantissimo ms. Vat. Regiæ 1997.

481. INCIPIT CAPITULA

Canonum Ancyrænarum.

- I. De presbyteris qui immolaverunt in persecutione.
- II. De diaconis qui immolaverunt.
- III. De his qui per vim paganizaverunt.
- IV. De his qui multis modis cum paganis conveniunt.

^a Legè Incipit.

^b Horum canonum Priscam interpretationem in uno ms. Vat. Regiæ 1997 invenimus, ubi pro capitula legitur tituli; et similiter semper in aliis canonum tabulis. In ms. Justelli constituta; male; constituta enim canones dicuntur, non vero tituli seu capitula canonum. Correximus ex inscriptionibus aliarum synodorum, et ex ipsa clausula ejusdem co-

A V. De his qui in idolorum loca lapsi sunt.

VI. De his qui in idolorum loca [Legè locis] comederunt.

VII. De his qui sæpius immolaverunt.

VIII. De his qui et aliis suadent idolis immolare. [Legè immolare].

dictis Justelliani: Explici capitula canonum Ancyrænarum.

^c Cod. Vat. Reg. II. De diaconis similiter. III. De his qui idolorum manducaverunt.

^d Idem cod., qui pro timore paganizaverunt.

^e Just. ms., qui in idola comedunt. Emendavimus ex cod. Vat. Reg., qui mox pro sæpius habet sæpiissime.

^f Idem cod. Vat. Reg., per quos et alii coacti im-

IX. De his qui in ordinatione nuptiarum contestantur.

X. De dispensatis [Legē desponsatis] puellis, et ab aliis corruptis.

XI. De coetumens lapsis.

XII. Ut nullum liceat ordinare chorepiscopum.

XIII. De his qui abstinent a carnibus.

XIV. De distrahentibus res ecclesiasticas.

XV. De his qui in animalibus coierunt.

XVI. Ut supra, aut in masculis vel corrupti sunt, aut corrumpunt.

XVII. De ordinatis episcopis et non susceptis.

XVIII. De his qui virginitatem promittunt, et quasi sororibus^a fingunt commorari.

482 XIX. Qui adulteras habent uxores.

XX. De his qui ex fornicatione interficiunt natos.

XXI. De homicidiis.

XXII. De extra voluntatem homicidio.

XXIII. De dimittentibus vel maleficiis.

XXIV. De consensu corruptionis virginum.

Explicit [Legē explicans] capitula canonum Ancyrensiū.

INCIPIIT CONSTITUTA

eiusdem concilii.

^a Isti canones priores quidem sunt Nicæni canonibus expositis; sed tamen Nicæni primo accepti sunt, propter auctoritatem sancti et magni concilii quod factum est in Nicæam.

CANONES CONSTITUTI

et SS. Patribus qui congregati sunt per sanctum Spiritum in civitate Ancyrense. Tit. XXIV.

De presbyteris qui immolaverunt in persecutione, et relictaverunt [Legē et relictaverunt].

I. Presbyteri qui immolaverunt et iterum resipuerunt, et neque relictaverunt **483** per remedium aliquem [Legē aliquod], sed ex veritate; neque ante per compositum ea quæ egerunt firmantes, ut ostenderent se quasi supplicii missos, ut videantur et

molaverunt. IX. De diaconis qui in ordinatione de nuptiis contestati sunt. X. De puellis quæ sponsatae sunt, et ab aliis stupratae. XI. De coetumens pravariatis. XII. De chorepiscopis. XIII. De clericis qui abstinent a carnibus. XIV. De his qui in opus Ecclesie rehumantur. XV. De his qui in animalibus sunt fornicati. XVI. De his qui cum masculis animalibus faciscunt.

^a Just. cod. hoc loco, commorantur. Præterea in ms. Vat. Reg., quocum concinit idem Justellii codex in titulo canonis inferioris præfixo: fingunt commorari.

^b Vat. Reg., De his qui invicem adulterantur. XX. De his qui natos interficiunt.

^c Idem cod., De flagitiosis vel divinis. XXIV. De corruptores [legē corruptoribus] virginum.

^d Legē Incipiunt.

^e Cod. V. R. omittit præmissam clausulam explicit, etc., ac sequentem titulum Incipit, etc. Hanc vero annotationem sic effert: Isti sunt canones priores quidem Nicæni canonibus expositi. Sed Nicæni primo scripti sunt propter auctoritatem sanctæ et magnæ synodi quæ facta est in Nicæa, melius et cum Græco coherentius, ubi Nicæni canones Ancyrensis præmittuntur.

^f Just. ms. omittit verbum relictaverunt; adieci- mus e cod. Vat. Reg., contextu canonis exigente. Dein ex eodem cod. emendavimus resipuerunt; apud

A credantur per schemate^a offerri eis; de istis placuit honorem quidem secundum cathedram eos habere; ^b offerre autem eos, aut patere [Legē pascere], aut agere, aut sacro ministerio ministrare non liceat.

De diaconis qui immolaverunt.

II. Diaconi similiter qui immolaverunt et postea resipuerunt, dignitatem quidem suam habere, et cessare eos a sacro ministerio panis et calicis, non portare, ^c neque prædicare. Si autem aliqui episcoporum ipsorum scientes laborare eos, humilitatem mansuetudinis habere, voluerint plus aliquid dare eis, vel minuire, in eorum esse potestate.

De his qui in fuga tenti per vim paganisaverunt.

III. Qui fugientes tenti sunt, aut a domesticis suis traditi^a, aut substantias suas perdididerunt; passim B autem supplicia, aut in carcerem missos clamantes Christianos se esse tentos adque in manibus ferro violentius mittentes, et escam cum paganis necessitate acceperunt, consistentes quia sunt Christiani, et factum de hoc quod evenit semper ostendentes, cum omni humilitate et schemate bonitatis, et secum hujus humilitate istos, quasi foris a peccato fletos, de communione non privari. ^b Sin autem privati sunt ab aliquibus, ut possent plus probari, et ab aliquot mox suscipi. Hæc autem similiter apud clericos vel laicos. Discussum est, ut si possibile et facti talis necessitate subjecti ad protectionem honoris possunt [Legē possint] venire. Placuit ergo et istos, quasi nihil peccantes, aut antea inventiatur **484** vita eorum, ad ordinationem venire clerici.

C De his qui multis^a egerunt paganis [Legē cum paganis].

IV. De his qui per vim immolaverunt, qui et apud idolis [Fortē idola] cœnaverunt, quanti et acemat^a ^b industrii ascenderunt, et veste usi sunt pretiosa, et acceperunt ex præparata cœna ^c diversi; placuit eos ^d audire, et subiacere eos tres annos, orationi

Just. resipiscerunt. Mox cod. Vat. B. delet et ac relictaverunt.

^a Sic noster codex. Apud Just., offerri se is.

^b Just., in textu, habere aut precare, at in margina: Adde offerre autem eos, ac pro precare legē precari. Noster codex integrum et veram lectionem exhibuit, si pascere pro potere emendes; Græcus enim textus aliaque versiones habent sermonem habere, pro quo noster interpretes pascere reddidit.

^c Just., neque ministrare. Melius noster codex, cum Græco aliisque versionibus concineas.

^d Noster cod., ipsorum scientes laborem, aut humanitatem mansuetudinis habere, voluerunt, etc. Mox delet eis; ac dein ex eodem cod. scripsimus potestate; Just. potestatem.

^e Just. repetit sunt: expunximus cum nostro codice.

^f Ms. Vat. Reg., Si autem . . . ut possint: et post pauca, apud clericos et laicos.

^g Idem cod., paganismum egerunt. Mox initio canonis adieci- mus De his ex nostro codice.

^h Sic noster codex. Just., illustrati.

ⁱ Aliæ versiones reddidere indifferenter.

^j Quædam hoc loco deesse notatur Voellius atque Justellus. Deerant autem qualiter sequentes voces, quas ex ms. Vat. R. supplivimus. Audire cum potentia gradum indicat, quo potestates inter audientes recipiebantur; subiacere vero alterum, quo orationi fidelium prostrati aderant.

simul communicare eos biennio; et sic ad perfectum venire. Quotiescunque vero ascenderunt cum veste in lecto, et recumbentes comederunt cum tristitia et lacrymis, si compleverunt subjectum triennium, sine oblatione recipiantur. Si autem ^a non ederunt, biennio subjecti sint, et tertio anno communicent sine oblatione ut perfecti quarto anno accipiant. Episcopi autem habere potestatem, mores conversationis eorum probantes, humaniter aut amplius addere tempus: ^b obiens autem et vita qui antecedit et qui [*Lege* quæ antecessit et quæ] sequitur probatur [*Lege* probetur]. Et sic humanitas superaddumeretur.

De his qui timori paganizaverunt.

V. De his qui ^c per minas et timorem paganizaverunt, per supplicia et substantiæ perditionis [*Lege* ^d perditionem] aut transmigrationis [*Lege* transmigrationem] immolaverunt, et usque ad presente tempore [*Lege* ad præsens tempus] non penituerunt, neque conversi sunt, et nunc extra tempore synodi supplicantes ^e et in sensum conversionis venientes; placuit eos usque ad maiorem diem ad audientiam suscipi, et post maiorem diem subiacere triennio; et postea communicare sine oblatione, et sic venire ad perfectum, ut tempus sex annorum compleant. Si autem aliqui ante synodum suscepti sunt ad penitentiam, ab illo tempore numerari eis principium annorum sex. Si autem ^f aliqui periculum mortis, vel expectatio ab **485** infirmitate, aut alterius [*Lege* alia aliqua] occasione, oportet istos sub hora suscipi.

De his qui in idolorum locis comederunt.

VI. De his qui in festivitate ^g in locis abominandis Gentilium simul edunt, et suam escam defendentes [*Lege* deferentes] pollutam comederunt, placuit eos biennio subiacere, et sic suscipi, quia oportet post oblationem unumquemque episcopum eos probare, et vitam singulorum agnoscere.

De his qui ^h sæpius immolaverunt.

VII. Qui secundo et tertio immolaverunt per vim, quatuor annis subiaceant, et duo sine oblatione communicent, et septimo ad perfectum suscipiantur.

De his ⁱ qui et alios suadent idolis immolare.

VIII. Quanti autem non solum apostatarunt, sed

^a Just. ignorat negationem, et habet subjecti sunt. D ^b Supplevimus et correximus ex nostro cod.

^c Ex Græco reddendum Ante omnia autem. Dein Just., probatus. Prætulimus cum nostro cod. probatur, pro quo melius legeretur probetur.

^d Vat. Reg., propter minas.

^e Voces et in sensum conversationis venientes adiecimus ex eodem codice: ubi præterea subaudiendum est sese obtulerunt.

^f Lege alicui, et supple contigerit, vel imminet. In cod. Vat. Reg. habetur: Si autem periculosa mortis expectatio.

^g Præpositionem in ex eodem ms. inseruimus.

^h Vat. R., multoties.

ⁱ Idem cod., per quos et alii coacti sunt immolare.

^j Id est, prostrati penitentiam gerant.

^k Cod. Vat. R., perfecte suscipiantur.

^l Idem cod., de nuptiis contestati sunt.

^m Cod. Vat. Reg. omittit voces non contestati....

et fratres sollicitaverunt, et rei fuerunt pro hoc quia [*Subaudiatur* fratres] sollicitati sunt, hi tribus annis locum audientiæ suscipiant; in aliis autem sex annis ⁿ locum eo quo deciderunt vacant, alium autem annum communicent sine oblatione, ut decem annos complentes ^o perfectum suscipiant locum: in hoc autem oportet eorum custodire vitam.

De diaconibus qui in ordinatione ^p nubitas contestantur

IX. Diaconi qui sunt ordinandi, si contestati sunt ante ordinationem, et dixerunt oportere se nubere, non posse eos sic manere, hi post hoc nubentes, sint in ministerio pro quod præceptum [*Id est concessum*] eis est ab episcopo. Si autem aliqui ^q non contestati tacerunt, et placuit eis in ordinatione perseverare innupti, et postmodum venerunt ad nuptias, cessare eos omnino a ministerio diaconi.

486 *De puellis quæ sponsatæ sunt, et ^r ab aliis distipulatæ sunt.*

X. Quæ sponsatæ sunt, et ab aliis sunt raptæ, placuit post hoc eas reddi cui ante desponsatæ sunt, etiamsi ^s et vim ab his aliquid perpessæ sint.

De his qui cum catechumeni essent immolaverunt.

XI. Qui ante baptismum immolaverunt, postea autem baptizati, placuit eos ad officium venire, ^t sicut eos qui et baptizati sunt.

Ut non sine episcopo liceat ^u quemquam ordinare ab iis qui dicuntur chorepiscopi.

XII. Chorepiscopis non licere presbyteros aut diaconos ordinare, sed neque presbyteris civitatis sine ^v iussione episcopi, ^w sed cum eisdem litteris eundi ad singulas parochias.

^x *De his qui abstinere a carnibus.*

XIII. Qui in clero sunt presbyteri vel diaconi abstinere a carnibus, placuit ut tangerent; ^y et si non obaudierint canonem, placuit cessare eos de ordine.

^z *De his qui temere res ecclesiasticas distrahant.*

XIV. De his quæ adpertinent Dominico, ^{aa} si qua, dum non esset episcopus, presbyteri venundaverunt, revocare, atque repetere Dominicum; et in arbitrio episcopi esse, si oportuerit, recipere pretium, sive ^{ab} redditus eorum quæ sunt venundata, reddere in his ipsis pretium.

^{ac} *Innupti.... omnino, et diaconi, melius.*

^{ad} Idem cod., ab aliis sunt raptæ.

^{ae} Just. ms., ei vim. Prætulimus lectionem cod. Vat. Reg., in quo mox ab eis aliquid perpessæ sunt.

^{af} Just., sicut et cæteri. Noster codex magis placuit; magi enim cohæret cum Græco, ex quo redditum placuit ad ordinem prout, ut qui abluti sunt.

^{ag} Cod. Vat. Reg., clericum.

^{ah} Idem ms. delet, sed et eadem.

^{ai} Idem cod., De clericis qui abstinere.

^{aj} In cod. cod., et si sic non obaudient.

^{ak} Idem ms., De his qui in opus Ecclesiæ venundantur. Mox initio canonis voces De his ex eodem ms. addidimus.

^{al} Just. perperam., si quando non essent, aut nesciens episcopus.... revocare atque reddere compellantur. Emendavimus ex nostro codice.

^{am} Vat. R. addit multoties. Sensus ex Græco est: Episcopi iudicio relinquere oportet pretium reci-

487 De his qui in [Lege cum] animalibus * coierunt.

XV. Qui animaliter in animalibus tale aliquid committunt, ^b qui amplius [Lege prius] quam viginti annorum fuerint, et hoc commiserint, quindecim annis subiaceant, et sic communionem mereantur orationum, et in hoc perdurantes annis quinque tunc oblationes attingant. Requiritur autem eorum vita quæ sit adhuc subjacentibus, et sic mereantur humanitatem; si autem incessanter ad peccandum perseveraverint, longam habeant poenitentiam. Quanti superaverint [Supple hanc] ætatem, et si uxores habentes * peccaverint in hoc delicto, viginti quinque annis subiaceant, ita ut post quinquennium communionem orationis mereantur. Si autem et aliqui et uxores habentes, et amplius quinquaginta annorum hoc peccantes, in exitum vitæ suæ mereantur viaticum accipere.

De his qui in animalibus aut masculis, aut aliquando corrupti sunt, aut corrumpunt libidini.

XVI. Pro his qui in animalibus, aut animalia frascunt [Lege frascunt], vel in masculis ^d leprosi efficiuntur, de his præceptum est, ut cum eis * qui tempestatem patiuntur, orare.

De his qui in episcopatu sunt probati, et non suscepti.

XVII. Qui in episcopatum consecrati sunt, et non suscepti in parochiis in quibus sunt nominati, ^f et in aliis voluerint ire parochiis, et per vim obprimere ibidem constitutos, et lites contra eos movere; ^g ipsos percelli et alienare [Lege alienari]. Si autem voluerint in presbyterium [Lege in presbyterio] in quo fuerunt primum sedere ^h ut presbyteri, non eos pelli. Si enim voluerint resultare eis qui ibidem sunt constituti episcopi, expelli eos censemus ⁱ et de ordine presbyterorum, et fieri exprædicatores.

488 De eis qui in virginitate ⁱ se permanere promittunt, et quasi sororibus fingunt commanere.

XVIII. Quanti virginitati se promiserunt, ^k et evacuantes promissum, bigami constitutionem sectantur. Cui [Lege quæ] vero convenerint virgines aliquibus sicut sorores, vetamus.

De his qui adulteras habent ^l mulieres, at ipsi adulterant.

XIX. Si alicujus uxor adulterata fuerit, aut adul-

pere, an non; quia, ut reddidit Dionysius, plerumque ^D rerum distractorum redditus ampliorem summam pro pretio dato reddiderit.

^a Idem cod., sunt fornicati.

^b Sic idem cod. melius quam apud Just., quia; sed pro amplius legendum prius.

^c Vat. R., irruerunt in hoc peccato [Lege peccatum].

^d Vat. R. inserit et.

^e Ibid. versio hunc locum explicat sic: qui tempestate jactantur, qui a nobis emergumeni appellantur.

^f Ita cod. Vat. R. apud Just., et si in aliis.

^g Just., ipsos peller. Emendavimus ex ms. Vat. R. Clarus reddidit Dionysius, hos abjici placuit.

^h Just. addit ordinem: melius delet noster codex.

ⁱ Particulam et, id est etiam, ex eodem ms. adjecimus.

^j Ms. Vat. R., se promiserunt.

^k Legendum esset, et evacuarunt promissum, bigami constitutionem sectentur. Mox Vat. R., Cui autem conveniunt virgines, etc.

terium ^m vir suus commiserit, septem annis oportet eum subici, et postea perfectam communionem mereri, secundum gradus qui procedunt.

De eis quæ gemunt ex fornicatione et ⁿ interficiunt natos.

XX. Quæ erunt fornicatæ, et interficiunt natos, et festinant abortivum facere, primum constitutum usque ad exitum vetuit; et hoc definito humaniore [Lege ut et humanius] aliquid consequantur, constitumus eas decennio tempore, secundum gradus qui sunt constituti.

De homicidiis.

XXI. De voluntarie homicidio admissio subjacent quidem omni tempore; et de perfecto ad finem vitæ mereantur viaticum.

De extra voluntatem homicidio.

XXII. De homicidio extra voluntatem admissio primum constitutum in septem annis præcepit perfecti dignum esse; et ut fiat secundum gradus constitutos, quinquennium censemus perficere.

De his qui quoquo modo divinant.

XXIII. Qui ^r divinant et consuetudines gentium sequentes, aut introducentes **489** aliquos in domibus suis ^s ad requisitionem divinando, qualibet causa maleficiorum, aut incantantium, si de clero sunt, abiciantur; si vero seculares, in canone jaceant quinquennii secundum gradus definitos.

De his qui conscii sunt corruptionis virginum.

XXIV. Si desponsatus aliquis puellam, corrupti sororem ejus, ut gravet [Lege gravidam fecit] eam, nupserit ^t autem quam desponsavit; postmodum quæ corrupta est laqueo se suspendit; hi qui conscii sunt præcipiuntur undecim annis suspendi constanter, secundum gradus qui jam ordinati sunt.

^u Et subscriperunt:

Vitalis Antiociz.

Marcellus Ancyre.

Agricolaus Cæsariæ.

Lupus ^v Tarsi.

Basilios Amesays [Lege Amaseæ].

Philadelphus Juliopolis.

Eustolus Nicomediæ.

¹ Vocem mulieres inseruimus ex eodem codice.

² Idem cod., aliquis commiserit; et dein, mereatur.

³ Ita ex eodem ms. Apud Just., inficiunt.

⁴ Just., Quæ interficiunt. Intermedias voces supplevimus ex nostro cod., qui dein habet et interficerint quæ nascuntur. Post pauca consequantur cum eodem ms. prætulimus; Just., consequentur.

⁵ Voces De homicidio ex nostro ms. supplevimus.

⁶ Voces divinant et ex eodem cod. inseruimus.

⁷ Vat. R., ad requisitionem maleficiorum divinando qualibet causa, si de clero, etc., forte melius.

⁸ Particula autem contextu exigente ex nostro codice supplenda fuit.

⁹ Cod. Vat. Reg. has subscriptiones post Neocæsarienses canones subjicit hac formula: Et subscriperunt qui convenerant in synodo Ancyre civitatis. Post nomina autem episcoporum hujus synodi describantur episcopi synodi Neocæsariensis hac formula: In Neocæsariæ qui subscriperunt Vitalis, etc.

¹⁰ Sic noster cod. Apud Just., Tarsia.

• Heraclius Zenoniz [Lege Zeloniæ].

Petrus • Iconii.

Nunechius Laodiceæ.

Sergianus Antiochiæ Pisis.

Epidaurus Perges.

Narcissus Merodiades [Lege Neroniades].

Explicit constituta canonum Ancyrensiū.

INCIPIT CAPITULA

Canonum Neocesariensium.

I. De presbyteris lapsis.

II. • De nubiis [Lege nubitis] duorum fratrum.

III. De his qui pluribus mulieribus nuperint.

IV. De his qui constituti sunt fornicarive [Lege constituti fornicari], et velantur.

V. De catechumenis lapsis.

490 VI. Mulieres prægnantes quæ sunt catechuminas [Lege catechumenas] baptizandas.

VII. In nuptiis bigami presbyteri orare non debent.

VIII. De his qui adulteris mulieribus sociantur.

IX. De his qui ante ordinem peccant, et postea continentur.

X. De diaconis similiter.

XI. • Quæ ætate debeant clerici in ordine promoveri.

XII. De his qui in ægritudine baptizantur.

XIII. De presbyteris parocis.

XIV. De numero diaconorum.

Expliciunt capitula Neocesariensium.

INCIPIT TEXTUS

eiusdem concilii.

• Isti canones secundi sunt Ancyrensiū Neocesariam [Lege Neocesariæ] sunt expositi, et hi priores sunt Nicænis.

De presbyteris lapsis.

I. Presbyter si nubserit, deponi eum de ordine; si autem fornicatus fuerit, aut in quolibet adulteraverit, pelli eum a communione etiam, et ad penitentiam adduci censemus.

De nubiis [Lege nubitis] duorum fratrum.

II. Mulier si nubserit, et a duobus fratribus corrupta fuerit, expellatur usque ad mortem; tamen in hora mortis sui [Lege suæ] viaticum accipiat, si agnovit errorem; et si jam corrupta vetaverit nubiis, et egerit penitentiam, perfectam mereatur communionem. Si vero moriatur mulier in talibus nubiis posita, aut vir talis corruptor, difficilis eorum [Lege

• Just. Hieronymus. Melius noster codex.

• Ita ms. Vat. B. Apud Just. male, Jacomensis.

• In uno codice Vat. Reg. 1997 hos quoque canones Priscæ interpretationis invenimus. Sic autem in eo sequentes tituli exhibentur: II. De virgine corrupta a duobus fratribus. III. De his qui multum nubserint. IV. De his qui per occasionem a fornicario liberantur. V. De catechumenis peccantibus. VI. De prægnantibus baptizandis. VII. De nubitis bigamis presbyteris non orare.

• Idem cod. sic in sequentibus titulis: XI. Ut ante triginta annorum non liceat ordinari. XII. De gravatiles. XIII. De parochiales presbyteros.

• Idem codex hanc notationem tabulæ canonum præfigit his verbis: Et isti sunt canones secundi quidem Ancyrensiū, et eorum qui in Neocesaria sunt expositi; de Nicænis autem primi sunt, sed in [Lege

A ejus] qui remanet, penitentia [Lege penitentia] remittatur.

491 De his qui multum nubserint.

III. • De his qui pluribus nubitis inciderunt, tempus quidem agnus qui [Lege agnium quod] institutum est; conversatio autem et fides eorum pericidit [Id est abbreviabit] tempus.

De his qui constituti fornicari, et velantur.

IV. Si • disponens aliquis et desiderans mulierem aliquam, dormire eam et constituerit, et non renat ad dispositum suum, apparet quis gratia Dei liberalis est.

De catechumenis peccantibus.

V. Catechumens si in Dominico • catechuminum stat in ordine [Lege catechumenorum stat in ordine], iste autem si pareat peccans, genus sctat. • Si autem genus sctatens et audiens jam non peccaverit, consequatur gratiam; si autem audiens adhuc peccat, expellatur.

De prægnantibus mulieribus.

VI. Mulierem gravidam oportet baptizare quandoque vulneri; nihil enim hoc communicat qui nascitur, quoniam singuli propriam voluntatem ad confessionem ostendant.

In nuptiis bigami presbyteros non orare.

VII. Presbyterum ad nuptias bigami non comedere; quia penitentiam petens bigamus, • quis ausus est presbyter ut propter convivium componat nuptias.

De his qui mulieribus adulteris sociantur.

VIII. Mulier ejusque adulterata laico constituto • si doceatur, talis ad ministerium venire non potest. Si autem postquam ordinatus fuerit adulteretur, dimittere eam debet; si autem convivere eam et voluerit, non potest attingere quod ei creditum est ministerium.

492 De his qui ante ordinem peccant.

IX. Presbyter si ante peccavit corpore, probetur et confiteatur, quia peccavit antequam ordinaretur, non offerat, permanens in reliquis; • pro reliqua festinantur migrare; quia reliqua peccata dixerunt multi per manus impositionis [Lege impositionem] posse dimitti. Si autem ipse non confiteatur, et argui palam non potuerit, inasper hoc facere potest.

D possi Ancyrenses constituti sunt tituli 14.

• Idem cod., aut adulterum [Lege adulterium] fecerit, percelli eum, etc.

• Just. ms., Hi qui pluribus nuptiis. Correctio nem suppediavit cod. Vat. Reg.

• Vat., Reg., disposuerit.

• Vocem catechuminum ex nostro codice supplevimus.

• Just., genus sctat, et hoc cum audierit, desinat peccare, consequatur, etc. Melior visa est lectio nostri codicis, in quo solum desunt genera sctat.

• Noster cod., qui etiam presbyter, qui propter, etc., forte qui erit presbyter qui, etc.

• Idem cod., si arguatur.

• Vat. Reg., pro aliis quæ festinantur: locus utrobique corruptus. Reddidit Hervetus ex Græco: propter aliud ejus donec vis studium.

De diaconis similiter.

X. Si in hoc ipso peccato diaconus inciderit, ministerii locum non habet.

Qua aetas debeant ad ordines promoveri.

XI. Presbyter ante triginta annos non ordinetur: ei si fortitan sit homo dignus, tamen hoc in eo observari debere, quia Dominus in tricesimo anno baptismus docere cepit.

De his qui in aegritudine baptizantur.

XII. Si quis agrotus baptizatus fuerit, in ordinem presbyteri venire non potest, quia non ex voluntate fides ei accessit, sed ex necessitate. Si forte enim postmodum ferventiam fidei, aut hospitalitatem hominum erogata probetur.

De presbyteris (diocensium).

XIII. De aliquibus locis presbyteri in Dominico ei vitalis offerre non possunt, praesente episcopo aut presbyteris civitatis; neque pacem dare in oratione, neque calicem. Si autem absentes sint, et in oratione vocatus fuerit, qui de eo loco est chorepiscopus, solus dat; quia chorepiscopi sunt quidem forma de septuaginta, et sicut comministrantes propter curam pauperum offerunt, honorantes eos.

De numero diaconorum.

XIV. Diaconi septem debent esse secundum canonem. Et si fortiter [Lege forte] magna sit civitas; sed ut credas inquiri a volumine Actuum Apostolorum.

Et subscripserunt qui convenerant in synodo Neocaesariae.

Vitalis, Lupus, Leontius, Basileus, Gregorius, C Longinus, Heraclius, Amphition, Sebius, Erytrius, Xantulus, Valentinus, Narcissus, Diciasius, Alphon, Germanus, Cepontius, Stephanus, Salaminus, Leontius.

Expliciunt constituta canonum Neocaesariae.

* Idem ms., Similiter diaconus, si in hoc ipso peccato inciderit.

* Cod. Vat. R., Quando oportet ordinari.

* Idem ms., sed observetur in eo hoc, quia, etc.

* Ita noster codex, melius quam apud Just., ejus. * Locis depravatus. Dionysius reddidit: nisi forte propter sequens studium ejus atque fidem, atque hominum raritatem talis possit admitti.

* Vat. Reg., locorum.

* Idem ms., qui de locis, etiam solus dat.

* Just., Paulus. Correxit cum nostro ms. Vat. Reg. quorum conveniunt codd. collectionis praecedentis; nulli autem Paulum praefertunt.

* Noster cod., Amphition; apud Isid., Amphion.

* In collectione praecedenti cap. 4 ex Isidoro, Redux, tres autem codd., Sedux.

* In ead. ms. collect., Sanctus.

* Ita cod. Vat. Reg. et in aliis mss. praecedentis collectionis. Apud Just., Phatinton.

* Niceni canones Priscæ versionis inserti leguntur in pervertuta collectione Vat. 1562 et Barb. 2888; cumque Sirmundus canonem sextum hujus versionis recitavit ex laudato ms. Vaticano, opinio invaluit hunc codicem esse omnino similem illi quem Justellus habuit, cum tamen ea collectio non totam priscam editionem contineat, uti codex Justellianus,

A

INCIPUNT CONSTITUTA

canonum sanctorum Patrum qui apud Nicæam sunt congregati.

Incipiunt capitula Niceni concilii.

I. De his qui se absciunt vel eunizant.

II. De neophitis.

III. De communicantibus.

IV. De ordinandis episcopis.

V. De his qui excommunicantur per singulas provincias.

VI. De primatu Ecclesiae Romanae.

VII. De honore Hierosolymitani episcopi.

VIII. De his qui nominantur Cathari (loga Cathari).

IX. De his qui inexaminati ordinantur.

X. De his qui in persecutione nuperunt fidem.

XI. De his qui peraverunt sunt praeter necessitatem.

XII. De reconciliatione danda.

XIII. De catechumenis laicis.

XIV. De clericis: na de civitate ad aliam transiunt.

XV. Ut nullus alium suscipiat clericum et promoveat.

XVI. Ut nullus alium clericum ordinet.

XVII. Ut nullus clericus feneget.

XVIII. De diaconi (loga diaconia), na supra presbyteros possint.

XIX. De Paulianistis baptizandis.

XX. De diaconis.

XXI. De sectando genu.

Explicet capitula Niceni concilii.

INCIPIT PRAEFATIO NICENI CONCILII.

* Concilium sacrum venerandi cultus juris

Condidit, et nobis congrua fides dedit.

Ut bene fundatus justo moderamine possit

Intemerata gerens clericis ordo regni.

Pontifices summi veterum praecepta sequentes,

Planius haec monitis exposuere suis.

sed solos Nicenos, Antiochenos, Chalcedonenses et Constantinopolitanos canones ex eadem interpretatione receperit. Ordo codicis Vat. 1562, quem diligenter recognovimus, in praemissis aliquantulum variat. Titulus sic esset: Incipit fides quam exposuerunt Patres 318 apud Nicæam congregati, primum quidem adversus Arium blasphemum, dicentem esse creaturam Filium Dei, et adversus omnem haerese[m] Sabellii, Photini, Pauli Samosatani, Manichaei, Valentini, Marcionis et adversus omnem omnino haerese[m], si qua insurrexerit contra catholicam et apostolicam Ecclesiam. Quas omnes condemnarunt Nicæam congregati episcopi 318, quorum nomina et provinciae infra scriptae sunt. Sed plerique studiosi Dei error magis curam gesserunt Orientalium episcoporum nomina describere, propter hoc quod Occidentis non similiter inquisitionem de haeribus habuerit. Dein sequitur: Incipit praefatio ejusdem Concilii sacrum, etc. Tum vero: Incipit statuta. Creditus in unum Deum, etc. Post symbolum: Incipiunt canones vel statuta supradicti concilii. Cum convenisset sanctum et magnum concilium, etc. Postea: Incipiunt capitula Niceni concilii. Exhibentur autem tituli canonum, ac tandem canones cum suo cuiusque titulo.

* Hos versus in pluribus mss. collectionibus invenimus.

*Hinc fidei nostra se pandit semita, et omnes
Errorum damnant dogmata sancta vias.
Quisque Dei famulus fuerit, Christusque sacerdos,
495 Hoc sale conditus dulcia mella fuerit.*

Explicit præfatio.

INCIPIT FIDES NICÆNI CONCILII.

Cum convenisset sanctum et magnum concilium apud Niciam ^a metropolim Bythinie, statuta sunt quæ infra scripta sunt. Et placuit ut hæc omnia mitterentur ad episcopum urbis Romæ Silvestrum. Facta est autem synodus ^b consilatu Constantini Aug. et Licinii xiii kal. Jul., qui est apud Græcos 18 dies, mensis eorum secundus, anno ab Alexandro 636.

Ab universis episcopis dictum est.

Confessio fidei.

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem; et in unum Dominum Jesum Christum ^c natum ex Patre unigenitum, hoc est ex substantia Patris; Deum verum de Deo vero, natum, non factum, homousion, hoc est ejusdem cum Patris substantia [*Lege cum Patre substantiæ*], per quem omnia facta sunt quæ in celo et quæ in terra; qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, ^d et incarnatus est, et homo factus, passus est, et resurrexit tertia die, ascendit in cælum, unde venturus est judicare vivos et mortuos; et in Spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt: ^e erat tempus quando non erat, et prius quam nasceretur non erat, et quia ex nullis subsistentibus factus est, aut ex alia substantia vel essentia dicunt esse *τρίτον*, hoc est convertibilem aut mutabilem Filium Dei, hos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia.

^f De his qui seipso abdicunt, vel eunuciant, in totum ad clerum admitti non debere.

I. Si quis per languorem a medicis sectus est, aut barbaris abscissus, iste remaneat **496** in clero; si quis autem sanus se abscidit, etsi in clero ^g positum, abici oportet, et cæterum nullum ex his debere promoveri. Sicut autem hoc manifestum est de his qui se audent abscidere, ita eos qui a barbaris aut a dominis castrati sunt, ^h inveniuntur etiam alias tales digni, ad clerum applicat canon.

^a Cod. Vat. 1342 delet metropolim.

^b Confer quæ in hunc erroneum consilatum animadvertimus not. 44 in cap. 1 præcedentis collectionis post episcoporum catalogum [*Nobis col. 587, n. 4*]. Post pauca, 18 dies, verius 19. Vide not. 2 in idem caput 1 [*Col. 371, n. 1*], ex qua etiam intelliges errorem inesse in vocem secundus, pro qua scribendum erat *Desii*, qui non secundus, sed septimus erat Syro macedonum mensis.

^c Cod. Vat. laudatus, Filium Dei, qui natus est ex Patre unigenitus, hoc est de substantia Patris, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero, etc.

^d Idem cod., et carnem assumpsit, et homo factus est. Post pauca, in cælos.

^e In eodem ms. Vat., erat aliquando, quando, etc.

^f Laudatus codex, De eunuchis, qui seipso absciderunt. Incipit autem canon sic: Si quis seipsum absciderit, vel eunuchizaverit, omnino ad clerum admitti non debet. Quod si per languorem, etc.

A De neophitis qui post baptismum ad clerum adplicantur.

II. ¹ Plurima sive necessitate, aut aliter festinantibus hominibus facta sunt extra canonem ecclesiasticum, ut homines ex gentili vita nuper accedentes ad fidem, et paucis tempore catechizati, statim spiritale lavacrum accipiant, et cum baptizati fuerint, promoveantur ad episcopatum aut presbyterium, bene haberi placuit; de cætero nihil tale fieri. Nam et tempore opus est qui catechizatur, et post baptismum adprobatio amplius manifesta. Etenim est apostolica scriptura quæ dicit non neophytum (1 Tim. iii), ne forte stupore ductus in iudicium incidat et laqueum diaboli. Si autem procedente tempore animæ aliquid [*Lege aliquod*] peccatum inveniatur circa aliquam personam, et convincatur a duobus vel tribus testibus, cesset iste a clero. Si quis autem præter hæc facit, quasi adversus sanctum et magnum concilium superviens, ipse se periclitans privabitur a clero.

¹ De commanentibus.

III. De mulieribus quæ cum episcopis vel presbyteris, vel diaconibus commorantur, sive viduæ vel virginæ, interdixit omnimodo sanctum et magnum concilium, neque episcopo, neque presbytero, neque diacono, neque ex his qui in clero sunt, licere secum commanere, præter forte sororem, aut Tiam [*In Græco ἡ θίκα, Italice Zia*], aut solas personas quæ refugiant omnem suspicionem.

497 De ordinandis episcopis.

IV. Placuit autem ut ab omnibus episcopis qui sunt in provincia ordinari episcopum. Si autem difficile ² erit hoc propter urgentem necessitatem aut longitudinem itineris, omnimodo tres in unum convenientes oportet constitui [*Lege constituere*] episcopum, consentientes ³ et hi qui absentes fuerint, per scribta sua, tanquam si præsentis; confirmationem autem eorum quæ sunt habentes ⁴ unuscuiusque provincie metropolitani.

² De his qui excommunicantur per singulas provincias.

V. Sive de clero sit [*Lege sint*], sive de laico agmine, ab episcopis per singulas provincias obtineat sententia secundum canonem; eos vero qui ab aliis abiciuntur, ab aliis ⁵ non suscipiendos aut ad-

D ¹ Idem ms., positus fuerit. Mox Just., et cæteri; ex eodem ms. emendavimus. Cæterum pro de cætero scriptum est Dion., et deinceps.

² Ms. Vat., inveniuntur [*Lege si inveniantur*] etiam aliqui tales digni.

³ Idem cod., Si quis neophitus post baptismum ad clerum applicatur, plurima sine, etc.

⁴ Vat. cod., De subintroductis mulieribus. Incipit autem canon: Quicumque episcopus, aut presbyter, aut diaconus cum mulieribus commoratur, sive viduæ, etc.

⁵ Quatuor voces et hi qui absentes supplevimus ex eodem codice.

⁶ Just. addit auctoritatem. Melius delet noster codex.

⁷ Titulus in ms. Vat. est: De excommunicatis. Incipit autem canon sic: Hi qui excommunicantur per singulas provincias sive de clero sive de laico, etc.

⁸ Idem cod., non suscipiantur. Requiritur autem, etc.

mitiendos. Requirantur autem ne pusillanimitate, aut pertinacia, aut aliquo alio episcopi odio excommunicati sint. Ut autem hoc decentem acquisitionem accipiat, bene haberi placuit, ^a et singulis annis per singulas provincias bis in anno concilia fieri, ut omnes simul episcopi in unum congregati tales quaestiones inquirent; et si qui incunctanter offenderint episcopum suum, et rationabiliter excommunicati apud omnes esse probatum et omnium concilio innotescat, quandiu episcopo placeat humaniorem pro his ferre sententiam. Concilia autem fiant, unum quidem ante Quadragesimam, ut omnium animositate amputata, munus mundum offeratur Deo; secundum vero fiat circa autumnum tempus.

496 *De primatu Ecclesiae Romanae vel aliarum civitatum episcopis.*

VI. ^b Antiqui moris est ut urbis Romae episcopus habeat principatum, ut suburbicaria loca, et omnem provinciam ^c suam sollicitudine gubernet. Quae vero apud Aegyptum sunt, Alexandriae episcopus omnium habeat sollicitudinem. Similiter autem et circa Antiochiam, et in caeteris provinciis privilegia propria servantur metropolitanis Ecclesiis. Omnimodo autem manifestum est illud, ut si quis sine arbitrio ejus qui est in metropolim constituit episcopum, hunc censuit sanctum et magnum concilium non ^d esse episcopum. Si vero communi omnium rationabili [*Supple* electioni], et secundum canonem ecclesiasticum, duo aut tres propter propinquas [*Dion. melius, proprias*] inimicitias contradixerint, obtineat sententia plurimorum ^e quia consuetudo obtinuit, et traditio antiqua apud Hierosolyma.

De honore Hierosolymitani episcopi.

VII. Quoniam consuetudo obtinuit, et traditio antiqua, ut qui in Heliæ est episcopus, id est Hierosolymis, honoretur, et habeat ^f secundum ordinem suum honorem, metropolitani manente dignitate.

De his qui nominantur & Catharoes.

VIII. De his qui sepios [*Lege seipso*] Catharos, id

^a In eodem ms., ut singulis... fierent : lege fiant.

^b Hunc canonem ex duplici versione recitat cardinalis Deusdedit lib. I, n. 4, suae collectionis, quae continetur in ms. Vat. 5833, primum ex versione Prisca, dein ex illa Dionysii Exigui. Priscam ergo versionem in Romanae Ecclesiae bibliothecis invenit. Sic autem ille priora verba legit : *Antiqua consuetudo obtinuit ut urbis Romae episcopus, etc.* Sirmondus, in *Censura Anonymi de regionibus et Ecclesiis suburbicariis* hunc canonem ex nostro Vaticano ms. describens, habet ut in textu; et solum *primatum* pro *principatum* reposuit; sed nos *principatum*, uti et Deusdedit, legimus tum in Vat. 1342 tum in Barb. 2888 ejusdem collectionis.

^c Just., sua. Praetulimus suam auctoritate nostrorum codicum Vat. et Barb., nec non aliter quo Deusdedit usus est. Dein pro *servantur* cod. Barb. 2888, *reservantur*.

^d Just. inserit eum : *delevimus* cum nostro ms. Vat.

^e Sequentia licet cum hoc canone jungantur non solum in ms. Just., verum etiam in nostris Vat. et Barb., non pertinent ad istum canonem, sed ad initium sequentis, ubi sane iterum repetuntur. Hinc in ms. Barb. vocis *quia* signum apponitur quo haec verba delenda significantur.

A est, mundos vocant. Si quis ex his ad Ecclesiam catholicam veniat, placuit sancto et magno concilio huic, ut per manus impositionem sacerdotum maneat in clero. Ante omnia autem ^b hoc manifestum sit, profiteri se quod consentiat et sequatur catholicae et apostolicae Ecclesiae dogmata, **499** hoc est et cum bigamis communicare, et cum his qui in persecutione lapsi sunt, circa quos et tempus constitutum est, et dies definitus, ut sequantur in omnibus quae placuerint catholicae Ecclesiae. Ubique ^c vero fuerint sive in castellis, sive in vicis, sive in civitatibus, veniam mereantur, ordinati vero in clero sint, et in eodem statu permaneant. ^d Quod cum autem [*Supple* ad] catholicae Ecclesiae episcopos aut presbyteros accesserint, manifestum quia episcopus quidem B Ecclesiae habeat dignitatem episcopatus; qui autem nominatur apud eos qui se mundos dicunt, in Ecclesia catholica presbyterii honorem habeat, nisi forte placuerit episcopo honoris sui eum frui; si vero non ei placuerit, providendum est locum ubi aut episcopatus, aut presbyterii sit, ut in clero omnino esse videatur, ut non videantur in ^e una civitate duo episcopi esse.

De ordinandis episcopis et presbyteris.

IX. Si qui inexaminati promoti sunt episcopi vel presbyteri, et postea interrogati confessi sunt delicta sua, vel ab aliis convicti, et praeterea confitentibus citra ordinem et disciplinam moti homines manus eis temere imposuerunt; tales enim canon non suscipit : quod autem inreprehensibile est defendit catholica et apostolica Ecclesia.

De his qui negaverunt in persecutione.

X. Quicumque ordinati sunt per ignorantiam de his qui lapsi sunt, aut dissimulantibus eis qui eos ordinarunt, hoc non praedictat canonis ecclesiastico; cogniti enim ^m deiciuntur.

500 *De his qui praevicati sunt praeter necessitatem.*

XI. Hi qui praevicati sunt praeter ablationem fa-

^f Just., secundum suum ordinem honorem. Melius noster codex Vat.

^g Ita noster cod. ex Graeco Καθαρὸς. Just., Catharæ.

^h Just., hoc observandum sit, ut profiteantur se quod sentiant, et sequantur catholica et apostolica dogmata. D Nosiri ms. Vat. lectionem praetulimus.

ⁱ Particulam vero ex nostro cod. inseruimus.

^j Just., Quodquod autem catholicae episcopi aut presbyteri accesserint. Cohærentior Nicænorum Patrum sententia visa est lectio nostri codicis. Sic enim clarius Isid. interpretatio : Si vero episcopus vel presbyter Ecclesiae catholicae fuerit, ad quem aliqui ex his accedunt.

^k Cod. Vat. omittit una.

^l Idem cod., De ordinatione presbyterorum. Et dein habet promoti sunt presbyteri vel episcopi. Graeca textus, sicut et aliae versiones, de episcopis hoc loco silent; unde voces vel episcopi additae noscuntur. Mox idem cod. delet postea.

^m In nostro cod., deponantur et abiciantur.

ⁿ Just. ms. addit in titulo, aut praeter ablationem facultatum, aut pericula, aut tale aliquid, quod factum est sub tyrannide Diocletiani. Incipit autem canonem; Placuit sancto concilio huic, licet et indigni sint miq-

culatum, aut pericula, aut tale aliquid quod factum est sub tyrannide Licinii, placuit sancto concilio hujus, licet indigni sint misericordiae Dei, veritatem placuit misereri eis. Quotquot igitur dignam poenitentiam egerint, triennio inter audientes sint, et septem anni prostrati jacebunt, biennio autem sine Eucharistia communicabunt plebis orationibus. Qui autem vocati sunt ad gratiam, et confessi, primis impetibus suos ostendunt proicientes balnea, postea vero reversi sunt ad vomitum suum, quidam enim et pecunias dederunt, et multa munera, ut rursus militiam reparent; hi decem annis prostrati jacebunt post triennii auditionis tempus. In omnibus autem his oportet discutere eorum voluntatem et poenitentiam; quotquot enim timore et lacrimis, et perseverantia, et bonis operibus conversationis [*Leges conversionem*] opere, non simulatione demonstrantes, isti adimplentes tempus constitutum auditionis, sine dubio communicabunt orationi; postea vero licebit episcopo humanitatis auxilium eis impertiri. Qui autem indiscreti fuerunt, vel neglexerint, et ingressu [*Leges ingressum*] Ecclesiae sibi sufficere arbitrati sunt ad conversationem [*Leges conversionem*], omne compleant tempus.

De reconciliatione danda morientibus.

XII. Velut et canonice lex custoditur in eis, et nunc si qui mori operatur, novissimo jubamine ratiō non privatur; si vero disperatus Eucharistia promissa, sit oblationis perceptio. Item ad superas redeat, sit inter eos qui orationibus tantum communicant. Omnino autem culibet morituro petenti sibi dari gratiam, episcopus cum oblatione (oblationem tradat).

502 *De catechumenis lapsis.*

XIII. De catechumenis lapsis, placuit sancto et magno concilio ut triennio audiant Scripturas tantum; postea vero communicent oratione cum catechumenis.

De clericis, ne de civitate ad aliam transeant.

XIV. Propter frequentem tumultum et seditiones quae faciunt, placuit omnimodis auferri consuetudo quae est contra canonem, ut si inventi fuerint in quibusdam partibus de civitate ad civitatem migrare, nec e. iscopo, nec presbytero, nec diacono liceat. Si quis autem post saneti et magni concilii definitionem, tale aliquid temptaverit, aut se dederit negotio, infirmabitur omnimodo huiusmodi machinatio, et resti-

tuetur Ecclesiae cuius episcopus, aut presbyter, aut diaconus fuerit ordinatus.

De non suscipiendis alterius Ecclesiae clericis.

XV. Si qui facile se periculo ingerentes, neque timorem Dei ante oculos habentes, neque ecclesiasticum canonem scientes, discedunt ab Ecclesia sua presbyteri, aut diaconi, aut quicunque in canone sunt constituti, isti nullo modo suscipi debent in alia Ecclesia, sed omnem eis necessitatem imponi debere reverti ad suam Ecclesiam; si vero permanserint in oblatione sua, excommunicatos esse oportere.

De non ordinando quemquam qui ad aliam pertinet.

XVI. Si quis autem ausus fuerit per subreptionem aut contumaciam hoc agere, ut qui ad alium pertinet, sibi vindicando eum constiterit episcopum vel presbyterum, irrita fiat eius ordinatio.

Ut nullus clericus fenerator.

XVII. Quoniam plures in canone constituti avaritiam et lucra turpia sectantes, oblii sunt sanctam Scripturam dicentis, qui pecuniam suam non dedit ad usuram (*Psalm. xlv*), et feneratoribus centesimas exigunt; iuste statuti sanctum **502** et magnum concilium, ut si quis inventus fuerit post hanc definitionem usuras accipiens ex hoc contractu, aut quovis modo tale negotium gerens, aut dimidiam exigens, aut aliud quid excogitans turpis lucri gratia, abiciatur a clerico, et alienus a communione et a canone ecclesiastico fiat.

De diacono ne supra presbyteros sint.

XVIII. Pervenit ad sanctum et magnum concilium quod in quibusdam locis et civitatibus episcopis et presbyteris Eucharistiam diaconi porrigant, quod neque canon, neque consuetudo tradidit, ut qui potestatem non habent offerendi huius [*Leges*] offerentibus corpus Christi porrigant; illud etiam cognitum est a nobis, quod quidam diaconi per usurpationem et temeritatem corpus Christi priores contingant. Omnia igitur haec amputentur, et maneant diaconi in priori ordinatione, scientes quoniam quidem episcoporum ministri sunt, presbyterorum autem inferiores sunt; accipiant autem secundum ordinem post presbyteros, dante eis aut episcopo aut presbytero; etiam nec sedere eis permittitur in medio presbyterorum; extra canonem est enim, et extra ordinem quod sit. Si quis vero noluerit obedire post haec statuta, privabitur de ordine diaconi.

linus.

Just. addit ei: abundat haec vox, et cum nostro ms. exponimus.

Cod. Vat. addit, et ut nullus ad aliam migret civitatem; jungit enim hunc canonem cum sequenti.

Just., ab Ecclesiis suis, et in margine: lege ab Ecclesiis suis. Nostrum codicem secuti sumus, qui post nonnulla pro debere habet oportet.

Ms. Vat., dividant.

Idem ms., et nec. Post pauca ex eodem supplivimus et ante extra ordinem.

In eodem cod., de loco diaconi.

recedis Dei, et tamen, etc. Tentum ad canonem pertinentem ex nostro codice restitimus, et aliquot menda ex eodem correximus. Deinde quotquot his emendavimus eisdem codicis auctoritate, cum apud Just. legatur quidam.

Ita ex eodem cod. Vat. Apud Just. perperam, quia.

Just., et pecunias. Emendavimus cum nostro codice.

Cod. Vat., orationibus.

Sic idem codex. Apud Just., quia, male.

Just. ms., catholica. Nostrum codicem prae-

De Paulianistis.

XIX. De Paulianistis qui refugiant ad catholicam et apostolicam Ecclesiam, decretum est hos omnino rebaptizari. Si quis autem eorum præterito tempore in clero fuerunt constituti, siquidem inlibati et inreprehensibiles fuerint inventi, per manus impositionem episcopi Ecclesie catholice ordinandi erunt in ordine clericorum; si vero discussio eos minus idoneos invenir, deponi eos convenit, et sint in ordine laicorum; similiter autem, et de eorum^a diaconissis, et de omnibus his qui in eodem canone versantur, eadem forma servabitur.

De diaconissis.

XX. Meminimus autem de diaconissis^a quæ in scismate sunt constitutæ, quoniam neque per manus impositionem sunt **503** ordinatæ, omnino inter laicas oportet eas dinumerari.

De flectendo genu.

XXI. Quoniam quidam sunt qui die Dominico flectunt genu, et in Pentecostes diebus, placuit^a

^a Cod. Vat. jungit pariter hunc canonem cum sequenti; ac proinde in titulo addit: et diaconissis. Mox refugiant eod. ms. scripsimus, cum mendose apud Just. refugium.

^b Just. ms., rebaptizari eos, mox. Emendationem suppeditavit noster codex.

^c Cod. Just., diaconis. Correximus cum eodem ms. Vat., qui delet eorum.

^d Ita noster cod. Apud Just., quod in schismate sint constitutæ.

^e Just. addit de hoc: delet noster codex.

^f Just. addit: Dominicam diem et diem Pasche usque in Pentecostem. Hæc nec leguntur in nostro codice, nec in Græco, nec in aliis versionibus. In mss. Vat. et Barb. quatuor alii canones additi leguntur, quos etiam posteriori manu Nicænis subjectos invenimus in extrema pagina^a ora in ms. Veron. 35. Hi autem fere ex Africanis canonibus compacti vel abbreviati; secundus vero est canon Neocesariensis 41 ex Isidori versione. Sunt autem sequentes, quos ex cod. Veronensi alicubi emendatos et suppletos exhibemus.

Ne servus aut conditionalis clericus ordinetur.

Hæc placuit, ut si quis subdiaconus, aut diaconus, aut presbyter, vel episcopus fuerit ordinatus in his personis, si negligentia episcopi qui hoc fecit, libertas eorum non fuerit inquisita, personam tantum vindicat; postulatum vero qui ordinatus est restituitur domino; prædictus tamen clericus tantum deponatur, etiam si dominus intercesserit pro eo; illud tamen observandum est, ut liber mittitur Ecclesie. Et lectum placuit.

Ut presbyter ante triginta ætatis sue annos [Al. triginta annis] ætatis suæ annum non ordinetur.

Quamvis sit probabilis vite, sed observet [Al. observabit] usque ad præfinitum tempus: Dominus enim tricesimo anno baptizatus est, et tunc prædicavit. Et lectum placuit.

Ut presbyteri, diacones, seu subdiacones aut quodlibet clerici non pergant [Ms. Vat. addit ubique] inconsulto episcopo suo.

Placuit sancto et magno concilio, ut presbyter aut diaconus, sive subdiaconus, vel quodlibet de clero nisi consulto episcopo suo non pergat cuiuscuque provincie. (Hæc prima canonis pars, quæ titulum repetit, legitur in solo ms. Vat.)

Ut episcopus a propria Ecclesia non discedat nisi a metropolitano formatam sumpserit. Neque episcopum de transmare suscipi, nisi 20 episcoporum chyrographa

A sancto et magno synodo cunctos in omnibus locis constanter et consentienter stantes Dominum orare debere^a.

^a Et subscriperunt.

Osius episcopus civitatis Corinthensis provincie Spanie dixit: Ita credo, sicut superius scriptum est. Victor et Vincentius presbyteri urbis Romæ.

504 Alexandria.

Alexander Alexandria magnæ.

Alphocraton^a Alphocratiensis.

^b Adamantius Cincensis.

Arbitio de Pharbeto.

Philippus^c Panepynensis.

Potamion Eraclensis^d.

Secundus Ptolomaidæ.

Dorotheus Pelosianus.

Gaius^e de Thmucos.

Antiochus Memphensis.

Tiberius^f Tauthitanus.

subscripta ostenderit. Si vero Romanus fuerit, sufficiat solius metropolitani scriptura. Et lectum placuit.

De ordine clericorum et rit.

Lectores usque ad annos pubertatis legant, et nisi [Vat. et Barb. addunt cum uxoribus] eruditi Scripturæ divinis, clerici jam examinati ordinentur. Neque edendi vel bibendi causa tavernas clerici ingrediantur, nisi peregrinationis necessitate, cunctis [Lega cuncti] a populo inimicorum Ecclesie. Et lectum placuit.

Dein hæc clausula subditur. *Explicit decreta Nicæni concilii.*

^a Sequentem episcoporum catalogum non solum contulimus cum ms. Vat. 1342, qui ex græca versione Nicænos canones exhibet, verum etiam cum Veron. 58 interpretationis Isidorianæ, eo quod episcoporum ordo in utrisque idem sit. Adhibuimus etiam ms. codicem Vallicellianum signatum A 5 collectionis Hadrianæ, qui in hoc catalogo, licet exhibeat versionem tum a Priscæ tum ab Isidoriana diversam, ordinem tamen fere similes præferit. Confer quæ in hanc rem diximus annot. 11 in cap. 1 collectionis præcedentis (Nobis col. 373, n. 1). Cod. Vat. 1342 habet: et subscriperunt quæque universi episcopi: forte melius; indicatur enim subscriptiones antea, id est, symboloantæ descriptio. fuisse suspectas.

^b Vocem Alexandria ex ms. Vat. adiectimus.

^c Sic idem cod. Justellus, Alphocratiensem; episcopi autem nomen in aliis collectionibus, sicut et apud Socratem, Arpocraton. At cod. Vallic., Alfocraton Alfocraton.

^d Justell. perperam, Amantius. Correximus ex nostro ms., cum quo aliæ collectiones concidunt.

^e Cod. Vat., Phnæpiensis: Vallic., Panephyseos, mollius.

^f Cod. Vat. per saltum præterit quinque sequentia nomina.

^a Justelli lectionem erroneam Decummeos emendavimus ex veriori nomine, ad quod exigua variantia accedit cod. Veron. Isid., de Thmucos.

^b Sic ex Veron. Isid., pro quo Justellus, Tautitanus. Vallicel., Thathites. Hic episcopo apud eundem Justellum subiungitur alii duo: Piusianus Lyonenstis, Agathos Schedrensis. Hi abundant. Cum enim in omnibus aliis collectionibus quatuordecim tantum episcopi Egypto et Thebaldi ascribantur; hi duo, qui sexdecim conferent, ex variantibus Volusiani de Lyco et Atacis Schediensis, qui in aliis quidem codicibus scribuntur Piusianus et Agathos, in textum perperam irrepsere.

503 Thebaidis.

Aithas Schediensi.

Tyrannus Antinoensis.

Volusianus de Lyco.

Libya superioris.

Daches Berenicensis.

Zofirus ^b Barcensis.Serapion ^c Antypirgensis.Secundus ^d Tauchitanus.

Libyensis.

Titus de Paratono.

Palaestina.

Macharius Hierosolym.

Germanus Neapolitan.

Marius Sebastensis.

Gajanus Sebastensis.

Eusebius Cæsariensis.

Sabinus Calarensis.

Longinus Ascalonitanus.

Petrus Nicopolitaus.

Macrinus Jamniensis.

Maximus Eleutheropolitanus.

Paulus Maximianopolit.

Januarius Hiericunctus.

Hæliodorus ^e Diabolinites.

Ælius Lyddensis.

Silvanus Azoti.

Petrofilus ^f Scythopolitanus.

Asclepius Gazensis.

Petrus Ailensis.

Antiochus Capitoliensis.

506 Phnicæ.

Zenon Tyrus.

Æneas ^g a Ptolemaide.

Magnus a Damasco.

Theodorus Sidonius.

Hellanicus Tripollitanus.

^a Justellus, *Dattres Barcensis*. Vat., *Dathis Veniensis*. Ex Veron. ms. Isid. emendavimus. Iluc accedit Vallie., *Daches Beronices*.

^b Vat., *Baracensis*: Justellus, *Bartensis*. Melius in Veron. Isid., *Barcensis*, pro quo versio coll. Quesnellianæ, *Barcis*; Vallie., *Barces*.

^c Justel., *Antypirensis*. Vat., *Antipergensis*. Correximus ex versione ms. Veron. Isid., quam collectio Quesnelliana et codex Vallie. approbant.

^d Justel., *Tauritanensis*. Melius in Veron. Isid., *Tauchitanus*, cum quo concinit Vat. *Taucitanensis*. Indicatur *Tauchira* urbs Libyæ.

^e Veron. Isid. melius, *Zabulonites*; Vallie., *Zabulon*.

^f Sic ex iisdem mss. Veron. et Vallicellano. Justel., *Squitolopolitanus*.

^g Justellus *Ptolomeus*, male. Correximus ex duobus nostris codicibus Vat. et Veron.

^h Al., *Thadoneus*, vel *Theodorus*. Dein Justellus, *Talasæ*. Ex omnibus mss. nostris emendavimus, nisi quod Vallie. habet *Alasxu*.

ⁱ Sic etiam Vat. 1542. Legendum *Berytensis*, ut liquet ex aliis versionibus atque codicibus.

^j Melius in Veron. Isid., concinente Vallicellano, *Alfus Apanææ*.

^k Vat. et Veron. Isid., *Rephancuta*: lege *Raphanuta*. In cod. Vallie., *Bassianus Refaneos*.

A

Marinus Palmyrensis.

^l Thadonius Alasiæ.

Filocalus a Paneade.

Gregorius ^m Berastensis.

Anatholius Emisenus.

Syriæ Cæle.

Eustatius Antiochenus.

Zenobius Seleucia.

Theodorus Laodicensis.

ⁿ Alypius Appamensis.Asienus ^o Rephaneotanus.

Phyloxenus Hierapolitanus.

^p Salamenes Germaniciæ.

Piperius Samosatensis.

Archelaus ^q Dolæus.^r Euphration Balaneorum.

Pallidius chorepiscopus.

Zoilus Gabalitanus.]

Bassus Zeumatenus.

Gerontius ^s Larissenus.

Manicius Epiphanie.

Eustatius Aretusæ.

Paulus Neocæsariensis.

Syricius a Cyro.

Seleucius chorepiscopus.

^t Petrus Geddonensis.

Pegasus Arbocadamæ.

Bassunis Gabalensis.

507 Arabia.

Nicomas Bostritanus.

Cyrius Phyladelfiæ.

Gennadius Ybutensis.

Severus Sodomitanus.

Sopater Berthanensis.

Severus ^u Adsodianensis.

Mesopotamia.

^v Ethilaus Edessenus.

B

C

D

^l Sic ex Vat. Justellus, *Salamensis Germanensis*. Veron. Isid., *Salamanis Germanicianus*.

^m Melius in ms. Isid. Veron., *Dolocenus*, ubi legendum *Dolichenus*; nam Archelaus fuit episcopus *Doliches* in Euphratesia. Codex quidem Vallie. habet *Dolices*.

ⁿ Justellus, *Euphrantion Balanensis*. Emendavimus ex Vat. In ms. Veron. Isid., *Eufraction Balaneota*; Vallie., *Balaneos*.

^o Duo laudati codd. Vat. et Veron., *Carisiensis*. Vat. Regiæ, *Lurissæ*, pro quo in Quesnelliana melius *Larissæ*. Hinc emendavimus lectionem Justelli *Carisienus*.

^p Justellus tria sequentia nomina repetit sic: *Petrus Petrus*, *Pegasus Pegasus*, *Blassones Blassones*. Supplevimus ex nostro ms. Vat., qui Priscam editionem in Nicænis canonibus exhibet. Petrus *Geddonensis* in ms. Vallie. *Gindaron* dicitur; ex aliis mss. *Gindari* episcopus intelligitur. Dein qui in eodem cod. Vat. *Gabalensis* est, melius in editione Conciliorum *Gabenus* vocatur.

^q Cod. Vat., *Leodocianensis*. Codd. Isidoriani, a *Dionysiade*; Vallie. *Dionisiados*, melius; *Dionysias* enim est civitas Arabiæ.

^r Sic ex eodem Vat., cui lectioni affines sunt Veron. Isid. *Ethilas* et Vallie. *Ethilaos*. Justellus, *Eutalius*.

Jacobus Nisibiensis.
 Antiochus Reymitanus.
 * Macrias Macedoniopolitanus.
 A Persida.
 † Neopolitanus *A Persida.*
 Joannes Persa.

Cilicia.

Theodorus Tarsensis.
 Amphion Epiphaniensis.
 Narcisus Nerodianus.
 Moyses Cartabalanus.
 Niceta * Flavidensis.
 Eudemon corepiscopus.
 Paulinus Adanensis.
 Macedonius † Mopsuestensis.
 * Tarcodimantus Aegitanus.
 Esicius Alexandriæ Minoris.
 Narcissus Hieropolitanus.

Cappadociæ.

Leontius Cæsariensis.
 Eupsicius Thianeus.
 Horitrius Choboniensis.
 508 Timotheus Eubistensis.
 † Helpidius Comanensis.
 Gorgonius corepiscopus.
 * Andronius corepiscopus.
 Theophanius corepiscopus.

Armenia Minoris.

Eulalius Sebastenus.
 Evetius Satalitensis.

Armenia Majoris.

† Aristarces,
 et Acrites Armeni.

Diosponti.

Euticius Amasie.
 Helpidius Comanensis.

A

Eracleus Zolonensis.
 Ponti Polemoniæ.
 Longinianus Novæcæsariensis.
 Domnus Trapezuntensis.
 Stratophilus † Pithionita.
 Pastagonia.
 Philadelphus Pompeiopolitan.
 Petronius † Jenopolitanus.
 † Eupsicius Amastrianensis.
 Galatia.
 Marcellus Anquirensis.
 Dieasius Tabiensis.
 Erectus Gadavitanus.
 Gorgonius Cynonensis.
 Philadelphus Juliopolitanus.

B

509 *Asia.*
 Theonas † Cyzicenus.
 † Nenofantus Ephesianus.
 Orion † Heleniensis.
 Euticius Zmyrnenis.
 Mithres Popanensis.
 Narinus Liolypontianus.
 Paulus * Andensis.

Lydia.

Artemidorus † Sardiensis.
 Seras † Thiatyrensis.
 Ethemasius Philadelfensis.
 Polyon Barenis.
 Agogius Tripolitanus.
 Florentius Ancyra Ferrea.
 Anthiocus Aureliopolitanus.
 Marcus Standitanus.

C

Phrygia.

Nunecius Leodicie.
 † Flaccus Sanabensis.
 Procopius Sinnadensis.

* Ita ex eodem Vat. Justellus, *Marcus Machedoniae*.
 Vallic., *Mareas Macedonopolos*.

† Justellus, *Neopolitanus*. Hoc nomen sola versio Prisca exhibet; in cæteris solus Joannes *Persidis* legitur, et jure quidem; nam unicum a Perside Nicæne synodo interfuisse tradit Eusebius, lib. iii de Vit. Constantini. Utrum vero *Neopolitanus* nomen sit episcopatus Joannis, quod errore antiqui interpretis vel amanuensis in nomen episcopi traductum fuerit, alii judicent.

* Justellus, *Flabiensis*. Lectionem ms. Vat. recipimus. Vallic., *Niceas Flaviados*.

† Vat. cod., *Mestorum*, quod et alia collectiones præferunt, Isidoriana excepta, quæ veriorum Justelli lectionem approbat.

* Sic laudatus Vat. Apud Justell., *Tarchodamantius Egeitanus*.

† Hujus nominis episcopus inferius quoque describitur sub titulo *Diosponti*. Eum vero qui ponitur inter episcopos *Cappadociæ*, exemplaria collectionis Quesnellianæ et Vat. Reginæ non *Helpidion*, sed *Ambrosium* appellant. *Comanem* porro civitatem non tam in Diosponto quam in Cappadocia notitiæ designant. Vallic. ms. habet *Helpidius Comanus*.

* Vat., *Endronicus*; melius Ver. Isid. cum codd. collectionis Quesnellianæ, *Endromius*. Vallic., *Eufromius*.

† Justellus: *Aristarces, Threnius, Aristes Armeni*.

Correximus ex nostro Vat. et ex Veron. Isid. Confer not. 66 in catalogum Nicænorum Patrum, cap. 1 collectionis præcedentis (*Nobis col. 579, n. 1*).

† Justellus, *Thytionita*. Correximus ex Vat. codice. † Idem Vat. 1342 cum Vat. Reg. *Genopolitanus*. Melius in Veron. Isid., *Jonopolitanus*, ex Junopoli, quam in Paphlagonia notitiæ exhibent. Vallic., *Jonopolis*.

† Sic nostri codd. Vat. versionis Priscæ et Veron. Isid. Justellus, *Eupsicius*. Vallic., *Eupsirus* a *Mastridos*.

† Sic omnes nostri codd. tum editionis Priscæ, tum Isid. et Quesnellianæ. Vallic., *Cisicensis*. Justellus perperam, *Cymrenus*.

* Sic etiam Vat. 1342. Melius Veron. Isid., *Menofantus*; et Vallic., *Menosantos*.

† Justellus, *Helemensis*. Correximus ex Vaticano versionis Priscæ. In Veron. Isid., *Eliensis* ex *Eliæ* civitate Asiæ. Ms. Vallic., *rlis*.

* Veron. Isid., *Antadensis*; Vallic., *Aneus*, melius.

† Sic cod. Vat., concinente Vallic., in quo *Sardson*. Justell., *Serdicensis*, male.

† Vulg., *Tyrensis*, perperam. Correximus ex cod. Veron. Isid., cum quo et mss. collectionis præcedentis concinunt. In cod. Vallic., *Gozon Tyatyron*.

† Sic nostri codd. Justellus forte errore typographorum, *Placcus*.

* Phriscus Azanensis.
Athenodorus * Dorysteanus.
Paulus Appamensis.
Eugenius Eucarpensis.
Flaccus Hieropolitanus.

Pysidia.

Eulalius * Scombensis.
Thelemacus * Andrinopolitanus.
Esicius Neapolitanus.

510 Eutices Seleucia.

* Aramius Limenensis.

Tharsicius Apamiensis.

Patricius Ambladinianus.

Polycarpus metropolitanus.

Academius * a Paro.

* Heraclius Bartenis.

Theodorus Usensis.

Adon Bycia.

Lycia.

Eudemius * Pacaritanius.

Pamphylia.

Gallites Pergensis.

Euresius Thermiensis.

Zepxius * Siarbitanus.

Domnus Aspendevitanus.

Quintianus Seleucia.

Patricius Maximianopolitanus.

Afrodysius Magedensis.

Insulan.

Eufrosinus Rhodus.

Mellifroon a Coö.

Stratigius a Lemno.

Apollodorus * Corquiritanus.

Caria.

Eusebius Anthiocensis.

* Justellus perperam, Phistinus Aranensis. Melior est lectio cod. Vat. Pisticus pro Phisticus in aliis mss. legitur.

* Justellus, *Dioslectanus*. Vat. *Diosotellanus*. Emendavimus ex cod. Veron. Isid. Constat Vallie. *Dorileu*.

* Apud Justellum episcopatum nomina transposita leguntur, ita ut Scombensis vox Thelemaco affixa sit, Andrinopolitanus Esicio; et sic deinceps ad Theodorum usque, cujus episcopatus Usensis Eulallo assignatur. Ex cunctis aliis codicibus, quorum unus Priscam versionem præfert, ordinem restitimus. In mss. porro Priscæ versionis Scombensis perperam scriptum pro *leontensis*, quod exemplar Veron. Isid. exhibet. Concordas Vallie. *ironis*.

* Legendum cum iisdem Veron. et Vallie. mss. *Andrinopolitanus*.

* Vat. *Herasmus Limensis*. Veron. Isid., *Aramius Limensis*. Vat. Reg. cum mss. coll. præcedentis, *Apamius*. Vallie.; *Sygnios Symenton*, ubi *Limenon* legendum est.

* Sic codi. Priscæ versionis. Hæc apud Justellum *Aparo*. Legendum a Pappo. Vide not. 93 in cap. 1 collectionis præcedentis.

* Solus Justellus, *Araticus*. Dein pro *Bartemis* cod. Veron. Isid. mssus *Barensis*; Vallie. *Barëa*.

* Ita noster Vat. et Justellus; sed legendum cum ms. Veron. Isid. *Pataritanus*, a Patara Lyciæ. Vallie., *Edamos Patharon*.

* Ita cum Just. etiam cod. Veron. Isid. Modicum

A

* Ammonius Afrodysitanus.
Eugenius Apolliniades.
Lætodorus Cibritanus.
Eusebius a Mileto.

511 Isauria.

Stefanus * Barthensis.
* Antheneus Corpissitanus.
Ethesium Claudiopolitanus.
Agapius Selencia.

Silvanus Isauriæ Metropolitā.

Faustus phanemuticensis.

* Antoninus Anthiocia.

Nestor * Suedritanus.

Isicius corepiscopus.

Quirillus * Comanadensis.

Theodorus * Italitanus.

Anatholius corepiscopus.

Paulus Larendensis.

Quintus corepiscopus.

Tiberius Alistrensis.

Aquila corepiscopus.

Eusebius * diocesis Isauriæ.

Cypri.

Quirillus a Pafō.

Gelasius Salamiensis.

Bithynia.

Eusebius Nicomedis.

Theogenus Nicens.

Maris Calcedoniæ.

Quirillus a Cio.

Esicius Prusensis.

Gorgonius ab Apolloniade.

Evetius Hadrianensis.

Theophanes corepiscopus *.

Rufus Cæsariensis.

C

discrepat Vallie. *Syarbon*, et Vat. *Sarbitanus*. Legendum verò *Barbitanus* vel *Barbonitanus*, ut in mss. collectionis præcedentis et Vat. Regiæ, a *Barbe* civitate Pamphylia.

* Just., *Corquitanus*. Emendavimus ex Vat. Isid. in Vallie. *Corquas Magdon*.

* Ms. Vat., *Ammodius*. Veron. Isid., *Emmodius*.

* Melius cod. Veron. Isid., *Baralanensis*, a *Baran*, quam posteriores, noluisse in *Lycæonia* collocant. Concinjt Vallie. *Baralhon*.

* Vat., *Anienus Corepsitanus*. Vide not. 7 in catalogum episcoporum Nicænorum collectionis præcedentis (Nobis col. 584, n. 1).

* Sic etiam Veron. Isid. A) *Vaticanus* cum cæteris mss. aliarum collectionum, *Anionius*.

* Aliæ versiones melius *Sydrænis*, a *Sydra* don locata in Pamphylia secunda.

* Just., *Cumahadensis*. Correximus ex aliis codi., congruitque urbis nomen *Comana*. Illic quilibet *Quintus Tymagodorus*, quem codi. collectionis præcedentis et *Vaticanus* Regiæ præbuerunt.

* Vat., *Barbitanus*; Veron. Isid., *Quasbitanus*. Verius in collectione præcedenti *Tymagodorus*, a *Tymada* *Lycæonia* ascripta in notitiis posterioribus. In ms. Vat., *Theodorus chorepiscopus*.

* Idem cod. Vat. Priscæ versionis melius, *Diocæsaria*.

* Justellus desinit in *Theophane chorepiscopo*. Sequentia nomina ex Vat. 1342 Priscæ versionis supplavimus; continetque eum Veron. Isid. et Vallie. mss.

Eulalius corepiscopus.

Europæ.

Phederus Heracleæ.

Marcus Comensis.

512 Dacia.

Protopogenes Sardicensis.

Calabriae.

Marcus Calabriensis.

Naxia.

Pistus Marcianopolitanus.

• Civitates Aphricæ, Macedonia, Dardanie minoris, Achaie.

Cæcilianus Carthaginensis.

Alexander Thessalonicensis.

Dæus Macedoniæ.

Pistos Atheniensis.

Marcus • Boe.

Strategius Ephesiensis.

• Alia civitates Thessalie, Dardanie, Pannonie, Galliarum, Gothiæ, Bosphori.

Claudianus Thessalie.

Badius Stobiensis.

Domnus Pannonie.

Nicasius • Dorensis.

Theophilus Gothiæ.

• Cathirus Bosphorensis.

513 INCIPIUNT CAPITULA

Canonum Sardicensium.

I. De episcopis etiam laica communione privandis, qui • civitates mutaverunt.

II. De episcopis alienam sedem præcepti temeritate petentibus.

III. Ut inter episcopos discordes comprominiales audiant episcopi. Quod si damnandus [Forte damnatus]

• Hunc titulum ms. Vat. præbuit. Codex autem Veron. isid. provincias dividit, et Africa titulum præmittit Cæciliano, Macedonia, Alexandro, Dardania, Dæo, et Achaie tribus sequentibus episcopis.

• Veron. isid., Boeæ; quod accedit propius ad lectionem cod. Vindebon. Euboeæ, Vallie, Boeæ.

• Vat. codex hic quoque provincias una describit. Veronensis vero suam cuique episcopo præfigit, Thessaliam Claudiano, etc. In Vat. pro Thessalia porperam scribitur Thessalonica.

• Veron. isid., Bodiensis, male. Vindebonensis melius, Diviensis pro Diensis.

• Veron., Barborthimus. Vat. Regina, Cadomus. Vindeb., Cademius. Vallie., Camdos.

• Quinque tantum canones Sardicenses et unus ex his mutilum ex vetustissimo Christophori Justelli codice Henricus ejus filius et Golelmus Voelhus ediderunt. Hujus rei causam ex Stephano Baluzio aperimus in præmissis Tractatu part. II, c. 2, § 3. Cum porro Priscam horum canonum editionem repererimus in mss. Vat. 1342 et Lucensi 88, adeo ut in titulis et lectionibus cum iis quæ ex Justelliano exemplari edita sunt fere concordent, integram eorumdem canonum editionem ex eisdem codicibus supplere potuimus. Utemur etiam mss. Vat. Reg. 1997, et quandoque etiam Veron. isid. 88, ea de causa quam exposuimus not. I in caput I præcedentis collectionis (Nobis col. 571, n. 2), ubi Sardicenses ca-

A appellaverit Romanum pontificem, id observandum quod ipse censuerit.

IV. Ut nullus accusati sedem usurpet episcopus.

V. Quando liceat in aliena provincia episcopis ordinare.

VI. De non faciendis episcopis per viros et medicos civitates.

VII. De retractanda synodo provinciali per vicarios episcopi urbis Romæ si fuerit appellatum.

VIII. Quando episcopi, vel in quibus causis ad comitatum ire debeant.

IX. Diacones ad comitatum dirigendi.

X. De pupillis et sordis.

XI. Qui in consiliis sunt constituti episcopi habent potestatem discutiendi episcopos ad comitatum euntes.

B XII. De his qui ignorant synodi constituta.

XIII. De laicis cito non faciendis episcopis.

XIV. Quando episcopus in aliena civitate peregrinari debeat, excepta gravi necessitate.

XV. Ut non liceat episcopo pluribus habitationibus abesse.

514 XVI. De clericis excommunicatis ad nihil minime suscipiendis.

XVII. De excommunicatis apud vicarios episcopos audiendis.

XVIII. De non sollicitandis clericis alienis.

XIX. De non ordinandis clericis alienis sine consensu episcopi sui.

XX. De clericis qui Thessaloniam petunt.

XXI. De suscipiendis his qui propter periculum et persecutionem fugiunt.

INCIP. CANONES SARDICENSES.

De episcopis etiam laica communione privandis, qui civitates mutaverunt.

I. Osus episcopus dixit. Tam mala consuetudo quam ipsa rerum pernicio corruptela funditus era-

nones ex alia quodam editione a Dionysio recepta excusi fuerunt. Hæc autem prisca editio eam ipsorum Sardicensium lectionem exhibet, quæ antiquioribus Latinis et Italicis collectionibus inserta legitur.

• Cod. Luc. 88, civitatem mutaverunt.

• Ms. Vat., De tractanda. Emend. vimus ex cod. Lucen., qui hunc solum titulum habet: De retractanda Synodo. Fasiorem vero titulum codicis Vat. 1342 approbat etiam ms. Vat. Reg. 1907, ex quo scripsimus fuisse pro eo quod Vat. laudatus fuerunt mendose exhibet.

• Ita cum ms. Justelli codex Lucen. qui solum pro episcopis habet episcopos. Vat. 1342 addit nisi iudibus hebdomada.

• Vocem clericis, in nostris codd. Vat. et Luc. omisam, cum Justelliano exemplo retinimus. Hæc autem canon in ms. Just. sicut et in Lucensi est 18, et similiter sequentes uno numero desciunt in utrisque; quia canon 4 per Justellum omissus fuit in Lucensi, idemque Justelliano exemplo accidisse conjicimus.

• Ita cod. Just. In Vat. et Luc., Excommunicati... audiendi.

• Ita ms. Vat. 1342. In Luc., Etiam mala. Vat. Reg., Non magis mala; Veron. isid., non minus mala; ac mox hi duo mss. codd. desunt ipsa rerum. Dein quæ funditus legitur in Vat. et Luc. Expunximus quæ cum aliis codd., exigente contextu.

dicanda est, * ut non liceat episcopo de civitate sua A ad aliam transire civitatem. Manifesta est enim causa qua hoc facere quis temptet; cum ^b nullus in hac re inventus sit episcopus qui de maiore civitate ad minorem transiret. Unde apparet avaritiæ ardore eos inflammari, et ambitioni servire, et ut dominationem exerceant. Si omnibus * hoc placet, ut huiusmodi pernecies gravissime et austerius vindicetur, ita ut nec laicam habeat communionem qui talis est. Responderunt universi: Placet.

515 *De episcopis alienam sedem principiti temeritate petentibus.*

II. Osius episcopus dixit: Etiam si talis aliquis existerit furiosus vel temerarius ^d ut fortassis talem excusationem attulerit, adseverans quod populi litteras acceperit; manifestum est autem illum * potuisse B præmio paucos et mercede corrumpere, ^e ut seditiosos clamoribus in Ecclesiis agant, qui sinegram fidem non habent, ut ipsum petere videantur episcopum; omnino has fraudes removendas esse et damnandas arbitror, ita ut nec in fine saltem laicam communionem ^f talis accipiat sive episcopus, sive presbyter ista committens. ^g Si ergo placet hæc sententia, respondete. Responderunt: Quæ dicta sunt placet.

Ut inter episcopos discordes comprovinciales audiant episcopi. Quod si damnandus appellaverit Romanum pontificem, id observandum quod ipse censuerit.

III. Osius episcopus dixit: Illud quoque statuendum ⁱ est, ut episcopi de provincia ad aliam provinciam in qua sunt episcopi non transeant, nisi forte C a fratribus suis fuerit invitatus [*Lega fuerint invitati*], ne videamur januam charitatis ^j claudere. Hoc tantum providendum est, ut si in una provincia forte aliquis episcopus contra fratrem suum episcopum, quod abiit, item habuerit, ^k nullus ex his de alia

* Codd. Vat. Reg. et Veron. Is., *ne cui liceat.*

^b Vat. Reg., *nullus fere inventus est; et post pauca, dominationem habeant.*

^c Veron. Is. delet hoc, et ut, nec non postea gravissime et, ac ita ut.

^d Cod. Luc., qui fortasse. Vat. Reg., et fortasse. Veron., ut forsitan excusationem afferat, quod populi.

^e Verbum potuisse in mss. Vat. et Luc. prætermisum, ex aliis codd. Veron. et Vat. Reg. aliisque editionibus supplendum fuit.

^f Cod. Vat. Reg., ut clamarent in Ecclesia qui sinceram fidem non habent, tanquam ipsum petere, etc. Veron. Is., cum manifestum sit præmio et mercede D paucos qui sinceram fidem non habent potuisse corrumpi, ut clamarent in Ecclesia, ut ipsum petere, etc.

^g Adiectum talis cum ms. Luc. Mox sive episcopus, sive presbyter ista committens desunt in mss. Veron. Is. et Vat. Reg.

^h Vat. Reg., *Hoc omnibus placet? Synodus respondit, Placet, Veron. Is. Quod si vobis omnibus placet, statim. Universi dixerunt, Placet.*

ⁱ Cod. Vat. addit adiciendum. Veron. Is., *Illud quoque statutum sit. Mox idem Veron. episcopus..... non transeat.... invitatus.*

^j Vat. Reg., *exclusisse. Illud quoque providendum est, si in aliqua provincia forte, etc.; omittit autem quod abiit. Veron. Is., clausisse. Providendum est etiam, ut si in aliqua provincia aliquis episcopus....*

provincia advocet episcopum ad iudicium. Quod si aliquis episcopus adjudicatus fuerit in aliqua causa, et putaverit bonam causam se habere, et petierit **516** ut iterum iudicium renovetur; si placet omnibus, ut sanctissimi apostoli Petri memoriam honoramus, ^l scribatur vel ab his qui examinarunt iudicium, ^m vel ab episcopis qui in proxima provincia morantur, Romano episcopo; et si iudicaverit innovandum esse iudicium, renovetur, et dei iudices. Si vero probaverit talem causam esse, ut ea non refricetur quæ acta sunt; quæ decreverit ⁿ Romanus episcopus confirmata erunt. Si hoc ergo omnibus placet, statuatur. Synodus respondit: Placet.

Ut nullus accusati sedem usurpet episcopus.

IV. Gaudentius episcopus dixit: Addendum, si placet, huic sententiæ quam ^o plenam sanctitatis protulistis, ut cum aliquis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum iudicio qui in vicinis locis commorantur, et proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, alter episcopus ^p in ejus cathedra post appellationem ejus qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in iudicio episcopi Romani determinata.

Quando liceat in aliena provincia episcopis ordinare.

V. Osius episcopus dixit: Si contigerit in una provincia in qua plurimi fuerint episcopi, unum forte remanere episcopum, ^q ille vero per negligentiam noluerit ordinare ^r episcopum, et populi confugerint ad vicinos provinciarum episcopos, ^s [*Supple hos per litteras*] debere illum prius convenire episcopum **517** qui in eadem provincia moratur, et ostendere quod populi petant aibi rectorem; et hoc justum esse, ut ipse veniat, et cum eo ordinent episcopum. Quod si conventus litteris tacerit, et dissimulaverit, nihilque rescripserit, tunc satisfaciendum esse po-

Item habent, omissis quod abiit.

^l Vat. Reg., *ne unus e duobus ex alia provincia advocet episcopum. Quod si, etc. Veron. Is., unus a duobus ex alia provincia non advocet episcopos ad iudicium. Luc. ms. habet pariter episcopos; ac post pauca delet iterum.*

^m Vat. 1342 inserit ut; melius delet ms. Luc. cum Vat. Reg. et Veron. Is. Hi duo postremi codd. postea omittunt iudicium.

ⁿ Cod. Veron. Is., *vel etiam ab aliis episcopis.*

^o Ms. Vat. Reg. delet Romanus episcopus, ac dein statuatur.

^p Vat., *plena sanctitatem. Correximus ex aliis codd. Vat. R. et Veron. Is. In ms. Luc. hic canon desideratur.*

^q Veron. Is., *in eadem cathedra.*

^r Sic codd. Luc. et Veron. In Vat. 1342, illi vero per negligentiam noluerint. Cod. Vat. Reg. septem voces sequentes ille vero, etc., transiit, ut videtur, per saltum, ob repetitam vocem episcopum.

^s Cod. Luc., *episcopos. Mox. idem Luc. et Vat. Reg., et populi convenerint episcopos vicinæ provinciae.*

^t Iti duo codd. Vat. et Luc. In Vat. Reg., *censeo debere illum prius conveniri episcopum..... et ostendi ei..... ut et ipsi veniant, et cum ipso, etc. Veron. Is., debet ille conveniri episcopos..... et ostendi quod populi..... ut et ipse veniat, et cum ipso, etc.*

polis, ut conveniant ex vicina provincia episcopi, et **A** ordinent eis episcopum.

De non faciendis episcopis per vicos et modicas civitates.

VI. ^a Licentia vero danda non est ordinandi episcopum, si aut vicus aliquis, aut modica civitas, cui satis fuerit unus presbyter, voluerit ^b petere episcopum sibi ordinari, ad hoc ut vilescent ^c nomen episcopatus; nullo modo permittitur eis qui ex alia provincia fuerint invitati, facere episcopum, nisi aut in his civitatibus quæ semper episcopos habuerunt, aut si qua talis quæ tam [Lege et tam] populosa est civitas, ut mereatur habere episcopum. ^d Si hoc omnibus placet. Synodus respondit: Placet.

De retractanda synodo provinciali per vicarios episcopos urbis Romæ, si fuerit appellatum.

VII. Osius episcopus dixit: ^e Placuit autem, ut si episcopus accusatus fuerit, et judicaverint congregati episcopi regionis ipsius, et de gradu suo dejecerint eum, si appellasse videatur qui dejectus est, et con-
B fugerit ad beatissimum Urbis ^f episcopum, et voluerit se audiri; si justum putaverit ut renovetur examen, scribere his episcopis ^g dignetur qui in finitima et propinqua provincia sunt, ut ipsi diligenter omnia exquirant, et juxta fidem veritatis **519** definiant. Quod si is qui rogat iterum causam suam audiri deprecatione sua moverit episcopum Romanæ Ecclesiæ, ut ex latere suo presbyterum mittat, erit in ejus potestate ^h episcopi quid velit et quid æstimet; et si decreverit mittendos esse qui præsentem cum episcopis judicent ⁱ habentes ejus auctoritatem a quo destinati sunt, erit in suo arbitrio. Si vero crediderit sufficere episcopos provinciales ut negotio terminum imponant, faciet quod sapientissimo consilio suo judicaverit.

Quando episcopi, vel in quibus causis ad Comitatum ire debeant.

VIII. Osius episcopus dixit: ^j Importunitas nimia

^a Cod. Vat. Reg., *Sed licentia danda passim non est. Si enim subito aut vicus aliquis, etc.* Veron. ls., *Sed iterum licentia danda passim non est, etc.*, ut in cod. Vat. Reg.

^b Veron. delet *petere*, melius.

^c Dno mss. Vat. Reg. et Veron., *nomen episcopi et auctoritas non debent illi ex alia provincia invitati facere episcopum, nisi aut in his civitatibus quæ episcopos habuerint, aut si qua talia aut [Veron. delet talia aut] tam populosa est civitas [addit idem cod. Ver. vel locus qui] quæ mereatur, etc.*

^d Veron. ls. delet *Si hoc omnibus placet.*

^e Idem cod., *Et hoc placuit, ut si episcopus, etc.*

^f Ms. Luc. addit *Romæ*. Hujus loci variantes diligenter retulimus not. 29 in canones Sardicenses, c. 1, collectionis præcedentis (Supra col. 405, not. 1).

^g Veron. ls., *Romanus episcopus his qui in finitima et propinqua altera provincia sunt. Ipsi diligenter, etc.*

^h Cod. Luc. delet *episcopi*. Veron. ls., *erit et ipsius quid velit*. Mox Vat. Reg., *aut quid æstimet*.

ⁱ Veron. ls., *ut habeant etiam auctoritatem personæ illius a qua destinati sunt, erit in ejus arbitrio, etc.*

^j Vat. Reg., *Importunitas, nimia frequentia, et injusta petitiones*. Veron. ls., *Importunitatis nostræ nimia frequentia, et injustæ petitiones*.

^k Vat. Reg. et Veron. ls., *non profuturas perferant causas: ubi legendum perferunt, nisi antea legatur ut*

et injustæ frequentem petitiones fecerunt nos non tantum habere gratiam, nec fiduciam, dum quidam non cessant ad comitatum ire episcopi et maxime Afri, qui, sicut cognovimus, sanctissimi fratris et coepiscopi nostri Grati salutaria consilia spernunt atque contemnunt; et non solum ad comitatum multas et diversas Ecclesiæ ^l profuturas non perferunt causas, nec, ut fieri solet aut oportet, ut pauperibus, aut viduis, aut pupillis subveniatur, ^m sed et dignitates sæculares et administrationes quibusdam postulant. Hæc itaque pravitas olim non solum murmuraciones, sed et scandala excitat. Honestum est autem ut ⁿ episcopus intercessionem suam his præstet qui aliqua iniqua vi opprimuntur, aut si vidua affligatur, aut pupillus expolietur, ^o tamen ista omnia si justam **B** habeant causam aut petitionem. Si vobis ergo, fratres charissimi, placet, decernite ^p ut nullus episcopus ad comitatum accedat, nisi forte hi qui religiosissimi ^q imperatoris litteris vel invitati fuerint, **519** vel evocati. Sed quoniam sæpe contigit ut ad misericordiam Ecclesiæ confugiant qui injuriam patiuntur, et qui peccantes in exsilium vel insulas damnantur, aut certe quæcumque sententiam suscipiunt; ^r ideoque subveniendum est, et sine dubitatione eis petenda per Ecclesiam indulgentia. Si ergo et hoc vobis placet, decernite. Universi dixerunt: Placet, et constituatur.

Diacones ad comitatum dirigendi.

C IX. Osius episcopus dixit: Hoc quoque ^s providentia vestra tractare debet, ut quia decrevistis, ne episcoporum importunitas depraveret ad comitatum pergendo. Quicunque vero, quales superius commemoravimus, preces habuerint vel acceperint, per diaconum suum mittant; quia persona ministri non erit invidiosa, ^t et quæ impetraverit, celerius poterit referre. Et hoc consequens esse videtur, ^u ut de qua-

non solum. Mox nec deest in Veron. ls.

^l Melius in Vat. Reg., *sed ut.... postulent*.

^m Ita Vat. 1542 et Veron. ls. At Vat. Reg. et Luc. codd., *Episcopi.... præsent*. Mox Veron. ls. delet *iniqua*. Dein mss. Luc. et Veron., *affligitur.... expolietur*.

ⁿ Luc., *tamen et ista omnia*. Veron., *tamen et ista nomina justam*. Vat. Reg., *si tamen ista nomina justam*.

^o Vat. Reg. et Veron., *ne episcopi.... accedant*.

^p Vat. 1542 et Luc. mss. addunt et *dilectione*: quas voces sensu carentes, cum omnes alie collectiones et Græcus textus ignorent, expunximus. Mox cod. Luc., *Et quoniam*. Post pauca, *aut qui peccantes legitur in mss. Vat. Reg. et Veron.*

^q Cod. Vat. Reg. omittit *ideoque, et per Ecclesiam*.

^r Idem cod. cum Veron. ls., *prudentiali vestra*. Mox cod. Vat. Reg., *tractare debet, qui decreveritis ne episcoporum importunitas notetur, ut ad comitatum pergant*. Veron. ls. habet ut in textu, *exceptis ne episcoporum importunitas notetur, pro quibus in eo legitur ne episcopi importunitas notetur*. Dein uterque codex, *Quicunque ergo*.

^s Veron. ls., *quia celerius poterit quæ impetraverit referre*.

^t Idem cod., *ut unusquisque qui preces habuerit, eas ad fratres et coepiscopos nostros qui in maxima civitate, id est, metropoli, consistunt, mittat, et illi per suam*

libet provincia episcopi ad fratrem et coepiscopum nostrum preces mittant qui in metropoli consistit, ut ille per diaconum suum supplicationes mittat, tribuens commendatitias epistolas pari ratione ad fratres et coepiscopos nostros qui illo tempore in his regionibus morantur in quibus felix ^a et beatus Augustus rempublicam gubernat. Si vero habet quis episcopus amicos in palatio, et aliquid cupiat quod tamen honestum sit impetrare per eos ab imperatore, non prohibeatur per diaconum suum rogare, et significare ^b eis quos scit benigna **520** intercessione sibi absentem posse prestare.

De pupillis et viduis.

X. Qui vero Romam venerint, sicut dictum est, sanctissimo fratri et coepiscopo nostro Romanæ Ecclesiæ preces quas habent contradant, ut et ipse prius examinet si honestæ et iustæ sunt, et præstet diligentiam atque sollicitudinem ut ad comitatum perferantur. Universi responderunt placere sibi et honestum esse consilium. Alypius episcopus dixit: Si ^a enim propter pupillos et viduas vel laborantes qui causas non iniquas habent, susceperint peregrinationis incommoda, habebunt aliquid iustæ rationis. Nunc vero cum ea postulent ^b præcipue quæ sine invidia omnium et sine reprehensione esse non possunt, non necesse est ipsos ire ad comitatum.

Qui in canali constituti sunt episcopi habeant potestatem discutendi episcopos ad comitatum euntes.

XI. Gaudentius episcopus dixit: Salubriter providendum est ex consensu omnium sacerdotum, et Deo placitura, et hominibus probabilia tenere tractatus et firmari oportere si metus huic sententiæ coniungatur. Scimus enim etiam ipsi sapientissime propter paucorum imprudentiam sacrum et religiosum sacerdotale nomen fuisse reprehensum. Si igitur aliquis

diaconos destinant tribuendo, etc. Cod. Vat. Reg. cum textu concordat, nisi quod habet: qui in maxima civitate, id est in metropoli, consistit. Textum expressimus ex codd. Vat. 1342 et Luc. Solum pro ad eum fratrem et coepiscopum nostrum Vat. habet ad metropolitanum nostrum; Luc., ad metropolitanum episcopum: ubi metropolitani nomen posterius insertum credimus, cum metropolitanum institutio nomenque inolevit; sequentia enim, quæ in utroque manuscripto subiunguntur, qui in metropoli consistit, expresso metropolitani nomine inanis explicatio sunt. Melius itaque alii codd. Vat. Reg. et Ver. cum Dion. aliisque Latinis exemplaribus metropolitani nomen emittunt, uti idem nomen ab originali Latino abfuisse animadvertimus in Tractatu de Collect. part. I, cap. 8, num. 4.

^a Vat. ms., et religiosus. Postea Vat. Reg. et Veron., habet quis episcoporum amicos in palatio qui aliquid cupit; ac dein omittunt per eos ab imperatore.

^b Mss. Vat. et Luc., et quod, mendose. Correximus ex cod. Veron. Concinit Vat. Reg. his quos. Dein hi duo habent eum cæteris melius benignam intercessionem.

^c Veron. Is., venerit... habet... tradat.

^d Ita codd. Vat. et Luc. editionis Priscæ. Cateri debent enim. Dein Luc. omittit vel laborantes. Mox Veron. Is., qui causas canonicas habent. Postea ms. Vat. Reg. delet iustæ.

^e Vat. Reg. et Veron. debent præcipue. Dein cum Vat. pro ipsos habent illos.

A contra omnium **521** sententiam nisus, voluerit ambitioni magis quam Deo, debet etiam scire se causas esse dicturum, et honorem atque dignitatem amissurum. Hoc autem tunc scire et compleri ^a oportebit, si unusquisque nostrum, qui in canali est constitutus, eum progredientem viderit episcopum, inquirat transitum ejus, causas videat, quo tendat agnoscat. Et siquidem eum invenerit ad comitatum velle transire, requirere eum debere [*Legis debet*] conditione superius comprehensa, si invitatus est, ut et facultas eundi permittatur. Si vero, ut superius meminit sanctitas vestra, propter desideria et ambitiones ad comitatum ire temptaverit; neque litteris ejus subscribatur neque in communionem ^b recipiatur. Si vobis placet, debet omnium sententia confirmari. Universi dixerunt: Hoc honestum est, et placere sibi constitutionem.

De his qui ignorant synodi constituta.

XII. Osius episcopus dixit: Sed et moderatio necessaria est, dilectissimi fratres, ne subito adhuc quidam non scientes quid decretum sit in synodo, venerint subito ad civitates quæ in canali sunt. Debet episcopus civitatis ipsius admonere et instruere illum; ^c et ex eo loco ille pro eo ad comitatum suum diaconum mittat; admonitus tamen ipse redeat in parrochiam suam.

De talis cito non faciendis episcopis.

XIII. Osius episcopus dixit: Et hoc necessarium arbitror, ut diligentissime tractetis, ut si forte vel dives, aut scholasticus de foro aut ^d de administratione fuerit postulatus episcopus, non prius ordinetur, nisi ante lectoris munere, et officio diaconi, **522** et ministerio presbyteri per ordinem fuerit perfunctus, ^e et per singulos gradus, si dignus fuerit, promoveatur ad episcopatus honorem. Potest enim per hos gradus, qui habent utique prolixum

^f Cod. Vat. 1342 addit *Ea quæ, minus recte. Expunximus cum ms. Luc. in cod. Vat. Reg., Ea quæ salubriter providistis convenientia et æstimatione omnium sacerdotum et Deo placitura, probabilia hominibus tenere hactenus firmitatem possunt, si metus, etc. Paulo dissimiliter in Veron. Is., Ea quæ salubriter providistis convenientia, et æstimationi omnium et Deo placitura et hominibus tenere hactenus firmitudinem possunt, etc. Cum his duobus codd. in textu emendavimus placitura pro placens, uti legebatur erronee in mss. Vat. et Luc.*

^g Codd. Luc., Vat. Reg. et Veron. Is., impudentiam. Post pauca idem Veron., is debet scire, causis redditus, honorem dignitatemque se amissurum.

^h Vat. Reg. et Veron., poterit. Dein Vat. Reg., invenerit ire ad comitatum; requisiturus illud quod conditione superius comprehensum est, si invitatus, etc. Veron. Is., invenerit ire ad comitatum, requisit illud quod superius comprehensum est, ne forte invitatus sit, ut, etc.

ⁱ Idem duo codd., recipiendus est.

^j Veron., ut ex eo loco ille mittat diaconum, Admonitus, etc.

^k Cod. Vat. Reg., ex administratore. Dein idem ms. cum Veron. Is. delet voces ministerio, et per ordinem.

^l Idem duo codd., et ita per singulos gradus... ascendat ad cultum episcopatus, et dein pro per hos gradus habent per has promotiones, quæ. Mox Vat. Reg., habebunt pro habent.

tempus, probari qua fide sit, ^a qua modestia, gravitate et verecundia. Et si dignus fuerit inventus, divino sacerdotio illustretur? Nam nec conveniens est, nec ratio vel disciplina patitur, ut temere ac leviter ordinetur episcopus, aut presbyter, aut diaconus, maxime qui sit neophytus: ^b quod beatissimus apostolus magister gentium, ne hoc fiat, prohibuisse videtur; sed hi, qui [*Lege* longo tempore] longi temporis examinati sunt, quorum merita, et vita probatur. Universi dixerunt placere sibi hæc omnia.

Quandiu episcopus in aliena civitate peregrinari debeat, excepta gravi necessitate.

XIV. Osius episcopus dixit: Et hoc quoque statueri debetis, ut episcopus ex alia civitate cum venerit ad aliam civitatem, vel ex provincia sua ad aliam provinciam, ambitioni magis ^c serviens quam devotioni, et voluerit in alia civitate multo tempore residere, et contigerit, ut episcopus civitatis ipsius non facile instructus sit, nec tam doctus; is vero qui advenerit, incipiat contemnere eum, ^d et frequenter facere sermonem, ut dehonestet et infirmet illius personam; ita ut ex hac occasione non dubitet relinquere assignatam sibi Ecclesiam, et transire ad alienam. Definite ergo tempus, quia et non suscipere episcopum coepiscopum suum inhumanum est, et perniciosum, si diutius resideat. Ne fiat ergo providendum est: ^e nemini autem amplius liceat, quam superiori tempore quod 523 fratres nostri constituerunt, remorari, ut si quis laicus in ea, in qua commanet civitate, tres dominicas, id est tres septimanas non celebrasset conventum, communionem privaretur. Si ergo hæc circa laicos constituta sunt,

A ^f quanto magis nec licet, nec decet episcopum, si nullam gravem habent necessitatem, nec tam difficilem rationem, diutius abesse ab Ecclesia sua, ut populum contristet. Universi dixerunt placere sibi.

Ut non liceat episcopo pluribus hebdomadibus abesse.

XV. Osius episcopus dixit: Quia nihil prætermitti oportet, sunt quidam fratres et coepiscopi nostri, qui non in ea civitate ^g possident, in qua ordinati sunt episcopi, vel certe parvam rem illie ^h habent; alibi autem idonea prædia habere noscuntur, vel affectiones proximorum, quibus indulgeant. ⁱ Hæcenus igitur permitti eis oportet, ut accedant ad suas possessiones, et disponant, vel ordinent fructum laboris sui, ita tamen ut post tres dominicas, id est, post tres hebdomadas, si morari necesse sit, in suis potius fundis morentur; et si est proxima civitas, in qua presbyter est, ne sine ecclesia facere videantur diem dominicum, veniant, ut nec res ejus domesticæ per ejus absentiam detrimentum sustineant, ^j et non frequenter veniendo ad aliam civitatem, in qua est constitutus episcopus [*Fortè careant*] careat suspitione ambitionis atque jactantiæ. Universi dixerunt placere sibi.

524 *De clericis excommunicatis ab aliis minime suscipiendis.*

XVI. Osius episcopus dixit: Hoc quoque omnibus ^k placet, ut sive presbyter, sive diaconus, sive quis clericorum ab episcopo suo communionem fuerit privatus, et ad alterum perrexerit episcopum, et sciverit ^l file, ad quem confugit, eum ab episcopo suo fuisse abjectum, non oportet ut ei communionem indulgeat.

^a Vat. 1342, quæve modestia gravitatis et verecundie. Post pauca pro inventus mss. Vat. Reg. et Veron. Is. præferunt probatus, ac mox omittunt nam, et dein habent nec rationis disciplina patitur.

^b Veron. Is., deletio antea maxime, hic habet: maxime cum beatissimus apostolus magister gentium, ne hoc fieret, denuntiavit, sed hi quorum per longum tempus examinata sit vita. Universi, etc. Vat. Reg., cum beatissimus... ne hoc fieret, denuntiasset et prohibuisse videatur, sed hi, qui [*Lege* quorum] longi temporis examinatio merita ejus probavit. Universi, etc. Uterque cod. mox delet omnia.

^c Veron. Is., non serviat, quam devotioni, ita ut, si voluerit in alia, etc. Vat. Reg., in aliena civitate. Dein uterque codex, non tam instructus sit.

^d In cod. Luc. desiderantur voces, et frequenter, quas Vat. 1342 cum cæteris exhibet. Dein Veron. Is., personam, qua occasione fit, ut non dubitet. Vat. Reg., personam, qua occasione faciet; ut commendans se postea et alienam sedem concupiscat, et invadat, et non dubitet relinquere suam sibi assignatam Ecclesiam, et ad alteram alienam transire.

^e Corruptus est hic locus in utroque ms. priscae editionis Vat. et Luc., qui postremus pro remorari habet rememorari. Melius in Veron. Is. et Vat. Reg. Dionysio et Græco textu concinentibus: Memini autem superiori tempore fratres nostros constituisse, ut si quis laicus in ea in qua commoratur civitate, etc., ubi Osius indicare creditur canonem 21 synodi Eliberitanæ.

^f Ms. Vat. Reg. delet quanto magis. Mox idem cod., nec decet, ut episcopus... diutius absit, et populum contristet. Veron. Is., ut episcopus... tandiu absit

ab Ecclesia sua, populum contristet. Vat. 1342 a textu variat solum, aut populum: ut populum ex ms. Luc. prætulimus.

^g Verbum possident desiderant codd. Vat. Reg. et Justellianus, ex quo hic canon editus fuit usque ad illa, prædia habere cognoscuntur. Idem autem verbum expressissimum ex nostris codd. editionis priscae Vat. et Luc. nec non ex Veron. Isid. Hic postremus mox cum Vat. Reg. habet: in qua episcopi videntur esse constituti, vel certe, etc.

^h Justelli codex habeant. Dein affectiones scripsimus cum mss. Veron. et Vat. Reg. cum mendose legatur in cod. Luc. affectiones, et in Vat. 1342 afflictiones.

ⁱ Ms. Vat. Reg., His hæcenus permitti oportet. Mox Veron. Is. omittit ita tamen. Vat. Reg. habet per tres Dominicas, et tres septimanas: omittit autem si morari necesse sit: ac dein præfert in qua presbyter colligit, ne sine Ecclesia facere videatur dominicam, accedat, ut nec res, etc. Cod. Luc. habet quoque videatur dominicum. Veron. Is., videatur facere, dominica accedat.

^j Cod. Vat. Reg., et si non frequenter venerit ad civitatem, in qua episcopus moratur, suspitionem jactantiæ et ambitionis evadat. Veron. Is., et non frequenter veniendo ad alienam civitatem, in qua est (id est existit) episcopus, suspicionem jactantiæ et ambitionis incurrat. Scripsimus careat suspitione cum ms. Luc. At Vat. 1342 contrario sensu creet suspitionem.

^k Vat. Reg., placebit: ac dein cum mss. Luc. et Just. delet et ante ad alterum. Postea pro confugis codd. Luc. Just. et Veron. Is. habent confugerit.

Quod si quis fecerit, ^a sciat se apud congregatos episcopos pro eo causam esse dicturum. Universi dixerunt: Hoc statutum, et pacem servabit, et concordiam custodiet.

De excommunicatis apud vicinos episcopos audiendis.

XVII. Osius episcopus dixit: ^b Quid me adhuc moveat, reticere non debeo. Si episcopus quis forte iracundus (quod esse non debet) cito ^c et aspere commoveatur adversus presbyterum, sive diaconum suum, et exterminare eum de Ecclesia voluerit; providendum est, ne innocens damnetur, aut perdat communionem: ^d et ideo habeat potestatem ejectus finitimos rogare episcopos ut ejus causam audiant, et diligentius tractent; quia non oportet negari audientiam roganti; et ille episcopus, ^e qui iuste aut injuste eum abiecit, patienter accipiat, ut negotium discutiatur, et aut probetur ejus temeritas, aut emendetur sententia. Prius tamen quam omnia diligenter **525** ei fideliter ^f fuerint examinata, eum, qui fuerat a communione separatus, ante cognitionem nullus alius debet presumere, ut recipiat, et communioni societur. ^g Hi vero qui convenerint ad audiendum, si viderint clericorum esse fastidium et superbiam, quod non deest ut episcopus injuriam, aut contumeliam patiat; ^h severioribus eos verbis castigant, ut obediant honesta praeipienti episcopo; quia sicut ille ministris sincerum exhibere debet amorem charitatis, ita quoque ministri infucata debent episcopo suo exhibere obsequia.

De non sollicitandis clericis alienis.

XVIII. Januarius episcopus dixit: ⁱ Illud praeterea

^a Just. codex male, sciat apud congregatos episcopos pro eo. Mss. Veron. Is. et Vat. Reg., sciat se convocatis episcopis causam, etc.

^b Ita Just. codex cum Vat. Reg. Veron. Is. et commentario Zosimi, cui hic canon insertus est apud Isidorum in concilio vi Carthaginiensi. Mss. Vat. et Luc., Quod me adhuc movet.

^c Idem Justelli cod. omittit et. In ms. Luc. et Zosimi commentario, aut aspere.

^d Voces et ideo in eodem ms. Just. desiderantur. Mox cod. Luc., habet potestatem iste qui ejectus est, finitimos congregare episcopos. Vat. 1342, habet potestatem is qui abiectus est, ut episcopos finitimos interpellat, et causa ejus audiat, ac diligentius tractetur. Hanc eandem lectionem praefertur cod. Vat. Reg. et Veron. Is., nisi quod primus exhibet habet potestatem ejectus, ut, etc.; aliter vero, habet potestatem iste qui ejectus est, ut, etc. Justelliani codicis lectionem retinimus.

^e Just. ms., quin. Veron. Is., qui aut iuste. Dein cod. Vat. 1342 cum Vat. Reg., et vel probetur sententia ejus a plurimis, vel emendetur. Veron. Is., ut aut probetur sententia ejus a pluribus, aut emendetur.

^f Ita cod. Luc. cum quo concinit Veron. Is. nisi quod omittit ante cognitionem, forte melius. Vat. 1342, examinentur, eum, qui fuerit a communione separatus, ante cognitionem nullus debet presumere, ut communioni societur. Vat. Reg., fuerint examinata qui communionem non habet, ante cognitionem nullus debet presumere, ut eum recipiat, etc. Justelli codex, fuerint examinata, communionem non debet presumere, donec ipse eum recipiat, etc.

^g Just. cod. cum Vat. Reg., Qui convenerint autem, omisissis vocibus ad audiendum. Veron. Is., Qui autem convenerint ad audiendum. Praetullinus lectionem ms.

A statuat sanctitas vestra, ut nulli episcopo liceat alterius civitatis clericum sollicitare, et in suis parochiis ordinare. Universi dixerunt: Quia ex his contentionibus solent nasci discordiae, prohibet omnium sententia, ne quis hoc facere audeat.

De non ordinandis clericis alienis sine consensu episcopi sui.

XIX. Osius episcopus dixit: Et hoc universi constitimus, ut quicumque ex alia parochia alienum ministrum sine conscientia vel voluntate sui episcopi voluerit ^k in ordine promovere, non sit rata ejus ordinatio. Quicumque autem hoc usurpare **526** temptaverit, ^l a fratribus et coepiscopis nostris et admoneri debet et corrigi.

De clericis qui Thessalonicam veniunt ^m.

B XX. Aetius episcopus dixit: Non ignoratis, ⁿ fratres charissimi, quanta et qualis sit Thessalonicensium civitas, ^o quod saepe ad eam veniant ex aliis regionibus presbyteri et diaconi, et non sunt contenti, ut brevi tempore morentur, aut resideant ibi, ^p et nisi per vim post longa spatia ad sua redire cogantur. Universi dixerunt: Ea tempora, quae constituta sunt circa episcopos, et ^q ad omnium clericorum personas observari debent.

De suscipiendis his qui propter periculum et persecutionem fugiunt.

XXI. Osius episcopus dixit: Suggestente fratre et coepiscopo nostro Olympio etiam hoc placuit, ut si aliquis vim perpassus est, et inique ^r expulsus propter doctrinam vel catholicam confessionem, vel defensionem veritatis, effugiens pericula, innocens et

Luc. cum quo concinit Vat. 1342, nisi quod habet convenient. Mox hi duo codd. praefertur studium, pro eo quod Just. cum caeteris habet fastidium.

^k Cod. Luc. cum Veron. Is., austerioribus. Mox solus Just., verbis castigari debere, ut obediant.... et sicut. Veron. Is., quia sicut ille sincerum amorem debet clericis exhibere, et charitatem; ita, etc.

^l Ita Just. et Vat. Reg. Caeteri codd., Illud quoque. Dein Vat. 1342 et Veron. Is. pro clericum habent ecclesiasticum. Mox Veron. Is., et in sua diocesi ordinare: quia ex his contentionibus solent nasci discordiae; et ideo prohibet, etc. Vat. Reg. recepit et ideo ante quia.

^m Cod. Just., provincia. Mox Vat. 1312 cum Veron. Is. et Vat. Reg., sine consensu pro sine conscientia.

ⁿ Vat. 1342, in ordinatione. Vat. Reg. et Veron. Is., ordinare, ac dein usurpaverit pro usurpare temptaverit.

D ^o Ita codd. Just. et Luc. Caeteri alia interpunctione de fratribus, nimirum quicumque de fratribus.

^p Hunc titulum tantummodo Voellus, et Justellus ediderunt. Reliqua ex nostris codicibus supplivimus.

^q Codd. Vat. Reg. et Veron. Is. ignorant voces fratres charissimi.

^r Ibidem codd., saepe ad eam (Veron., ad eandem) veniunt.

^s In iisdem mss., aut certe vis post longa.

^t Veron. Is., et circa horum personas. Vat. Reg., et ad horum personas pertinere debent.

^u Vat. Reg., expulsus pro disciplina et catholica defensione, et confessione veritatis. Veron. Is. concinit, nisi quod pro et utrobique habet vel. Mox hi codices cum Dion. praefertur devotus pro devotus.

devolutus ad aliam venerit civitatem ^a, non prohibetur demorari, quandiu aut redire potuerit, aut injuria ejus remedium accipiat; quia durum est eum qui persecutionem patitur, non recipi, sed etiam et larga benevolentia et humanitas est ei exhibenda.

527 ^b Omnis synodus dixerunt: Universa quæ constituta sunt, catholica Ecclesia in universo orbe diffusa custodiet.

Et subscripserunt qui convenerant
Oslus ab Spania Cordubensis ^c.

INCIPIUNT CAPITULA canonum Gangrensiarum.

- I. De his qui abominantur nuptias.
- II. De his ^d qui carnes abominantur.
- III. De servis qui ^e dominos contemnunt.
- IV. De presbyteris nuptiis.
- V. De his qui ^f ecclesiarum congregationes humiliant.
- VI. De his qui extra ecclesiam congregant.
- VII. De oblationibus Ecclesiarum ^g.
- VIII. ^h De his quæ pauperibus conferuntur.
- IX. De virginitate et abstinencia.
- X. ⁱ De elatis propter nomen virginitatis.
- XI. De his qui agapes irident.
- XII. De his qui in pallio gloriantur.
- XIII. De [Lego mulieribus] mulieres quæ virili veste utuntur.
- XIV. De his quæ de nuptiis ^j recedunt.
- XV. De his qui excusatione religionis filios relinquunt.
- 528** XVI. De his qui occasione religionis despiciunt parentes.

^a Ms. Vat. Reg. addit *sive episcopus, sive presbyter, aut diaconus*. Dein pro potuerit cod. Luc. poterit. Postea acceperit in Vat. Reg. et Veron. Is., qui potestremus, delet quia, sic prosequitur: *durum est enim, qui persecutionem patitur, non recipi*. Etiam larga benevolentia..... est eis exhibenda.

^b Hæc periculus, quæ legitur in nostris mss. codd. Vat. 1342 et Luc. 88 editionis priscae, nec non in Vallicel. A. 5, ac in cæteris collectionis Hadrianæ, omittitur in Vat. Reg. et Veron. Is., in quibus canones Sardicensis cum Nicænis copulantur, nec non in exemplaribus Vat. 5845 et Vat. Palat. 577, pure Dionysianis, quorum clausulam dedimus not. 78 (Supra, col. 411, not. *) in caput ⁱ præcedentis collectionis.

^c Hæc tantum subscriptio edita est a patre Mansio ex codice Lucensi. In Vaticano autem 1342 aliæ subscriptiones subiunguntur cum Hadrianæ mss. et vulgatis Conciliorum concinentes, quæ desunt tum in Græco, tum in puris Dionysii exemplaribus: excerptæ vero noscuntur ex alio documento synodi Sardicensis apud Hilarium, ita tamen ut alius ordo episcoporum inductus sit, ac tribus episcopis post Oslum subscriptis Vincentio Capuano, Calepodio Neapolitano, ac Januario Beneventano, Sardicensis concilii Patribus titulus affictus fuerit *legatus sanctæ Ecclesiæ Romanæ*; cum in eo concilio Archidamum et Philoxenum Romanæ Ecclesiæ presbyteros, et Leonem diaconum apostolica legatione fuisse functos ex aliis documentis certissimum sit. Codex Vat. unum episcopum præterea addit, qui apud Hilarium desideratur; ac post ultimum episcopum concludit: *et cæteri subscripserunt*. Vide tractatum part. 1, c. 7, ubi plura de Sardicensium Patrum numero ac subscriptionibus disseruntur.

XVII. De mulieribus quæ se tonsent.

XVIII. De his qui jejunia ecclesiastica contemnunt.

XIX. De his qui dominico die jejunant

XX. De his qui abominantur martyrum congregationes.

CANONES GANGRENSES.

Dominis honorabilibus in Armenia constitutis sanctis et ministris.

Eusebius, Elianus, Eugenius, Olympius, ^k Bythinicus, Gregorius, ^l Felicalus, Papus, Eulalius, Hypatius, ^m Proeresius, Basilus, Bassus, Eugenius, Heraclius, qui convenerunt in sanctam synodum in civitatem Gangrensem.

Quoniam congregata est sancta synodus episcoporum apud Gangrensem [Lego Ecclesiam sanctam] Ecclesiarum sanctarum ⁿ propter aliquas quæ opus sunt, Ecclesiarum necessitates, discutientes quæ secundum Eustatium inveniantur aliqua indisposita ^o plurima facta, omnino necessarie disposuit, et omnibus manifestum facere celerius festinavit, ut auferantur omnia quæ ab eis male sunt; quia in eo quod velant nuptias, et dicunt, quia nullus qui nuptiarum conjugia sit sortitus, spem possit ad Deum habere, multæ mulieres inmaritæ seductæ recesserunt a suis viris, et viri a suis mulieribus, ^p et postmodum, cum **529** non possent sufferre, adulteratæ sunt, et propter hanc causam opprobriatæ sunt. Inveniebantur enim et ^q recedentes a domo Dei et ab Ecclesia, et contemnendo videbantur contra Ecclesiam proprias congregationes facientes, et convocationes et doctrinas ^r alias contra ecclesiasticam doctrinam, ita ut

^d Ita cod. Vat. Regine 1907, cum quo hosce canones contulimus. Cod. Just. concinit in titulo ipsi canonis inferius præfixo; at in hac tabula minus recte: qui abominantur edens, vel minime.

^e Idem ms. addit *excusatione fidei*.

^f Idem cod. Ecclesiam spernunt.

^g Justelli codex et hic, et in titulo canonis præfixo addit *nulli licet commutare*: quas voces melius ms. Vat. Reg. utrobique expungit.

^h Just. De ea, quæ in pauperibus, male. Correximus cum nostro codice.

ⁱ Noster codex, De his qui se extollunt.

^j Ita noster codex et hic et infra ante ipsum canonem. Ms. Just. concinit in titulo canonis; at hic habet *fugiant*. Dein in nostro ms. XV: *De his qui natos relinquunt*. XVI: *De filiis qui parentes despiciunt*.

^k Just., Bythinus. Emendavimus cum nostro cod.

^l Cod. Vat. Reg., Felicitus. Verius Filetus.

^m Ita melius noster cod. quam apud Just. Proeresius. Mox ex eodem cod. adjecimus Bassus, qui sane in Græco et in Isid. legitur.

ⁿ Just. ms., *propter aliqua vel opus sunt, vel pro Ecclesiarum necessitates*. Correctionem suppeditavit noster codex.

^o Just., plurimum facta omnino necessaria [Legonefario] disposita, ut auferantur, etc. Emendavimus et supplivimus quod deerat ex nostro ms. cod., qui postea omittit omnia. Dein ex eodem prætulimus possit ad Deum habere. Just., posset ad Dominum habere.

^p Sic noster cod. Apud Just., ita ut post modum, minus bene.

^q Vat. Reg., recedentes.

^r Locus corruptus, qui nec sanari potest ope nostri codicis, ubi legitur *alias et alias contra ecclesiasticam et*

doerent peregrina [*Lege Veste*] vestimenta uti ad A
ruinam [*Lege communionis*] communionem pertinere,
congregantes fructus Ecclesie, et oblationes quæ ab
initio traditæ sunt Ecclesie, ad semetipsos tollentes,
et quia rationibus et eorum, qui cum ipsis sunt, sicut
sanctis et rogata facientibus: et servi a dominis se-
cedentes, et in peregrino vestimento contemnentes
spes dominos, et mulieres extra consuetudinem pro
muliebri vestimento virile induentes, et in hoc judi-
cantese justificari. Multæ autem ton dentes se, et oc-
casione venerabili natura capillorum mulierum: je-
junia autem in dominico facientes, et libertatem sancti
diei contemnentes; et jejunia quæ in Ecclesia sunt
constituta contemnentes, et ex eis quidam accipere
carnes timentes, et [*Lege in domibus, quarum*] in do-
mas, cujus domini nubserint, orare nolentes, et dum
sunt orationes, contemnunt, et multoties obla-
tiones, quæ sunt in domos qui nubserunt non reci-
pientes, et presbyteros qui nubserint reprobantes,
et de sacrosancto quod ab eis ministratur, non con-
tingentes, et loca ubi martyres positi sunt, contem-
nentes, et qui ibi conveniunt et agunt, reprehendunt:
et divites qui ab omni substantia divitiarum non re-
cedunt, spem aput Dominum non habere dicunt,
et quanta alia quæ numerare nemo possit. Singuli
enim eorum qui 530 a canone ecclesiastico [*Lege*
exterpat, et habuere] exiit, sicut leges proprias
habuit. Quia nec [*Lege communis*] communicare
jam valutas eis fuit: sed unusquisque quod voluit
hoc addit, et hoc ei placuit. (Et sicut non dominante
habuit cogitatum) ad incusationem Ecclesie, et suam
lacionem.

Propter hoc coacta et veniens in Gangra sancta
synodus condemnare eos, et terminos exponere, et
foris eos esse Ecclesia. Si autem poeniteantur et ana-
thematizent singula, quæ male dixerunt, suscipi eos.

adversus Ecclesiam, qui congregabantur, ut peregrina
vestimenta ad ruinam communem, et vestimentorum,
congregantes fructum aut oblationes ecclesiasticas, quæ
ab initio, etc., pariter mendose. Sententiam melius
reddidit nova versio ex Græco tom. II Conc., col.
425: Diversas tradere doctrinas, aliaque contra Eccle-
sias, et contra ea quæ sunt in Ecclesia. Ad hæc spre-
tis communibus indumentis novum vestitum induere.

Cod. Vat. Reg., erogata, forte erogare. Mox Just.,
secedentes in peregrinum vestimentum. Correximus ex
eodem cod.

Just., extra consuetudinem vestimentum virilem in-
duentes. Nostri codicis lectio melior.

Just., occasio. Sensus utrobique implexus. Ex
Græco autem: Multæ autem et prætextu pietatis tono
capite comæ mulieribus ornatum auferre.

Just., et ubi oratur Deus ipsi contemnunt, et obla-
tiones. Prætulimus lectionem nostri codicis.

Idem Just. ms. addit requirentes: expunximus eum
nostro codice, qui mox habet et a sacrosanctis, quæ
ab eis ministrantur non adingentes.

Vat. Reg., ad Deum.

Sic melius idem codex quam apud Just., tam.
Mox pro quod voluit idem Vat. Reg., quod tractabit,
b loco u scripto.

Verba uncis inclusa ex Græco abundant, sensum-
que confundunt. Vel saltem Græcum exemplum ali-
quid aliud olim recipiebat; nam et auctor versionis

Et propter hoc exposuit sancta synodus singula qua
anathematizare [*Supple debent*], et sic suscipi eos.
Si autem aliquis non consenserit ad ea quæ sunt dis-
pogita, sicut hæreticum eum anathema esse ferien-
dum, et esse excommunicatum, et separatam ab Ec-
clesia. Oportet etiam episcopos apud omnes, qui
inventi fuerint tales, hæc custodire.

Hi canones post sanctam synodum Nicænam expo-
siti sunt in Gangram [*Lege titulis*] titulos XX.

De his qui abominantur nuptias.

I. Si quis nuptias abominatur, vel queritur, et
eam quæ cum marito suo dormierit, cum sit fidelis
et venerabilis, abominatur, aut queritur, dicens eos
ad regnum non posse venire, anathema sit.

De his qui abominantur edere carnes.

II. Si quis [*Lege edat et supple carnes*] edens ab-
que sanguine et idololatria, et suffocato, sed cum
veneratione et fide qui eum condemnat pro hoc 531
quod accepit [*Lege ei*] ei dixerit eum spem minimo
habere, anathema sit.

De servis qui dominos contemnunt.

III. Si quis servus excusatione venerandi Deum
contemnere docet dominum, et recedere ab ejus
ministerio, et non cum obedientia et [*Lege tota festi-*
natione suo domino] totius festinationis suæ domino
servire, sit anathema.

De nuptiis presbyteris.

IV. Si quis dubitet [*Lege de presbytero*] a presby-
tero, qui nubsit, quasi non oportere ab eo conse-
crante oblationem accipere, sit anathema.

De his qui ecclesie congregationes humiliant.

V. Si quis docet domum Dei contemni, et quæ in
ea sunt congregationes, anathema sit.

De his qui extra ecclesiam congregant.

VI. Si quis præter ecclesiam [*Lege propriam*] pro-
prie congregat et contemnens Ecclesiam voluerit

Isidorianæ aliquid amplius legit, cum hæc inseruerit,
tamquam quibus rector non sit, ad quæ noster inter-
pres hoc loco videtur respicere.

Just. cod., Propter hoc sancta veniens in Gangra
synodus condemnare eos in terminis eis ponere, ut eos
qui permanserint in suis sententiis, foris eos esse Eccle-
sias: qui vero poenitentur, et anathemaverint singula,
quæ male senserunt, suscipi eos. Lectio nostri cod.
præferenda fuit.

Ob repetitionem verborum suscipi eos sequens
periodus in Justelliano ms. per saltum omissa fuit.
Noster vero codex eam conservavit.

Ms. Vat. Reg., qui inveniuntur tales.

Idem cod., id est tituli XX.

Just. cod., Qui de nuptiis queritur, et ea, quæ, etc.
Lectio ms. Vat. Reg. melior.

Voces si quis et ad ex nostro ms. adjecimus. Dein
Just. codex post vocem fide inserit edens his, minus
recte.

Ita noster cod. Apud Just., excusationis causa ve-
nerandi domini contemnere dicat dominum.

Just., non oportere eum consecrare, noluerit obla-
tionem accipere. Emendationem suggestit noster co-
dex, qui solum omittit accipere.

Vat. Reg., De his qui ecclesiasticas administratio-
nes foris ab ecclesia faciunt.

Just. omisit et. Vat. Reg. delet extra.

extra agere non consentiente episcopo aut presbytero, sit anathema.

De oblationibus ecclesiarum.

VII. Si quis ea quæ conferuntur ecclesiæ, voluerit foris ecclesiæ accipere, aut dare, * sine consensu episcopi, aut ejus, cui ista injuncta sunt, et non cum conscientia ejus voluerit aliquid agere, anathema sit.

De iis quæ pauperibus conferuntur.

VIII. ^b Si quis dat aut accipit de hoc quod offertur, extra episcopum, aut eum qui ordinatus est ad dispensandam misericordiam pauperibus, et qui dat et qui accipit, sit anathema.

532 *De virginitate et abstinencia.*

IX. Si qui * virginitate aut [Forte abstinencia] ab-sinentiæ gloriantur, et quasi abominandis nubiis recedunt, et non secundum fidem hoc ipsum bonum, et sanctum virginitatis nomen custodiunt, anathema sit.

De his qui ^d propter virginitatem elati sunt.

X. Si quis virginitatem custodiens exultat se ab his qui nubunt, sit anathema.

De his qui pauperum agapes inrident.

XI. Si quis contemnit fidelium agapes facientes, et propter honorem Domini convocant fratres, et * noluerint communicare cum eis inridentes, ut adnihilent hoc quod sit, anathema sit.

De his qui in pallio elati gloriantur.

XII. Si quis virorum ^f pro æstimatione [Lege religionis] religionis vitæ et venerabili pallio utatur, et æstimet se ab eo posse justificari, et reprobet eos qui venerabiliter [Lege veste consueta] vestem consuetam utuntur, et [Lege et communem quæ in consuetudine est vestem] communia quæ in consuetudinis est vestis, anathema sit

De [Lege mulieribus] mulieres quæ virile veste utuntur.

XIII. Si qua mulier arripuerit scemate vestem, pro consueta muliebri, virilem accipiat, anathema sit.

De his quæ de nubiis recedunt.

XIV. Si qua mulier derelinquens virum suum recedere ab eo voluerit, quasi abominans nuptias, sit anathema.

* Cod. Just., aut commutare sine consensu Ecclesiæ aut episcopi, cui ... et non cum eorum conscientia. Græco coherentior est nostri codicis lectio.

^b Ita cod. Vat. Reg. Apud Just., Si quis dans, aut accipiens de hæc, quæ offeruntur, extra consensum episcopi, aut ejus qui ordinatus est ad gubernandam misericordiam pauperum, etc.; minus recte.

* Cod. Vat. Reg., virginitatis et abstinencia.

^d Idem cod., propter nomen virginitatis.

^e Idem cod., nolunt. Mox ut adnihilent ex eodem ms. scripsimus. Just., et adnihilent.

^f Ita noster cod. Apud Just., pro estimatione et religionis vitæ venerabili.

* Just., derelinquens; et dein, ad rem pro ad se. Nostrium codicem secuti sumus.

^h Vox Græca, id est continentia, ut Dion. et Isid. reddidere.

ⁱ Just. addit ritu. Delevimus cum nostro cod.

^j Idem ms. Vat. Reg. addit se, et dein habet ton-dente.

^k Vat. Reg., superveniens, male. Justellus superviens, id est superviens.

De his qui excusatione religionis natos relinquunt.

XV. Si quis * dereliquerit filios suos, et non eos enutrit: sed quantum ad se quasi pro Dei cultu deserat, quemlibet occasione ^h asceseos neglegat, anathema sit.

533 *De his qui occasione Christi nominis despiciunt parentes.*

XVI. Si [Lege qui] quis fidelium filii despiciant parentes occasione Dei venerationis ⁱ, et non debitum honorem parentibus reddant honorificantes eos, quia in hoc Dei veneratio est, sit anathema.

De mulieribus quæ se tondent.

XVII. Si qua mulier ^j existimet Dei veneratione [Lege tondere] tondent caput suum, quod Dominus ad commemorationem præcepit ei, ut sit subdita viro, ^k et solverit præceptum, anathema sit.

De his qui ecclesiastica jejunia contemnant.

XVIII. Quicumque religiosus sine corporis necessitate ^k superviens, et quæ tradantur jejunia, [Supple quæque] in commune ab omnibus servantur in Ecclesia, contempserit, et suo sensu dicat non esse perfecta, sit anathema.

De his qui dominico die jejunant.

XIX. Si quis ea, quæ arbitratur ^l ascensem, ^m aut dissimulationem et diem dominicum jejunat, sit anathema.

De his qui abominantur martyrum congregationes.

XX. Si quis ⁿ superviens dispositioni et abominaverit congregationes sanctorum martyrum, et qui in eis sunt celebritates, ^o et derogaverit memoriam eorum, sit anathema.

^p Hæc scripsimus non recedentes ab his, ^q qui sunt in Ecclesia secundum scripturas custodire secundum voluntatem Dei. Eos vero, qui accipient dispositionem [Lege superbient vel superbunt, et antea accipiunt] ascensis, et qui ^r superbiant contra eos qui simpliciter vivunt et elatos contra scripturas et **534** ecclesiasticos canones, et novitatem introducentes aliquam ^s abicit catholica et apostolica Ecclesia. Nos autem virginitatem cum humilitate miramur et abstinenciam cum pudicitia, et nuptias cum

^l Græca vox corrupta id est, continentia seu professione continentie.

^m Ita noster codex. Apud Just., per dissimulationem.

ⁿ Cod. Vat. Reg., talis superveniens dispositionis, forte tali superbient dispositione: ac dein habet et quæ supra eos sunt.

^o Idem codex, omisso verbo derogaverit, habet, et memoria, lege et memorias.

^p Voces hæc scripsimus non recedentes in Justelli ms. corrasas ex nostro ms. supplevimus.

^q Just., quæ sunt. Correximus cum nostro cod. Adhuc vero locus corruptus: clarius ex Græco: non eos abscindentes, qui in Dei Ecclesia volunt secundum scripturas in continentia exerceri.

^r Græca vox, id est continentia dispositionem, seu professionem.

^s Justelli editio puncta præfert, ac si hoc loco aliqua desint. At nihil desiderari tum noster codex, tum Græcus textus ostendunt. Dein vocem pudica ex nostro codice inseruimus.

habitatione pudica honorificavimus, et cum veneratione fienda suscipimus, et recedere a sæculi rebus cum humilitate suscipimus, et divitias cum justitia et misericordia non reprobamus, et paucitatem [*Lege et villitatem*] et multitudinem vestimentorum pro [*Lege diligentia*] diligentiam corporis non curiosam laudamus; solutas autem et ^a conferitas in vestibus processiones non suscipimus, et domum ^b Dei nostri honorificamus, et quæ in ea sunt orationes sacras, et [*Ex Græc. utiles*] sanandas accipimus, non concludentes pietatem domibus: sed omnem locum in nomine Dei ædificatum honoramus, et quæ ^c in eo congregatio [*Supple sit*] communem Ecclesiam ad salutem nostram, et omnium [*Lege utilitatem*] diversitatem suscipimus, et plurimas misericordias fratrum, quæ secundum traditionem per Ecclesias pauperibus fiunt beatas dicimus, et omnia, quæ secundum divinas Scripturas tradita sunt, et apostolorum traditiones, in sancta Ecclesia fieri exoramus. Amen. Ita subscripsimus feliciter.

INCIPIUNT CAPITULA

Canonum Anthociensium.

I. De his qui ^a contradicunt Nicænis canonibus, et de [*Lege sancto*] sanctum Pascha.

II. De his qui se ab [*Lege ecclesiis*] Ecclesia separant, et in domibus communicant.

III. ¹ De [*Lege invadentibus*] invadentes parochias alienas.

IV. De [*Lege communicatis*] excommunicatos qui præsumunt agere.

V. De his qui occulte ab Ecclesia segregant.

VI. De excommunicatis clericis vel laicis.

VII. De dandis epistulis.

VIII. De non suscipiendis peregrinis.

IX. De metropolitanis.

535 X. De his qui vocantur corepiscopi.

XI. De his qui ^a imperatoribus supplicant.

XII. ^b De his qui degradati imperatori supplicant.

XIII. De episcopis qui in aliena parocia ordinant.

XIV. ¹ Si accusatus episcopus inter provinciales minime judicium conveniat.

^a Id est fractas, seu molles.

^b Ita noster codex. Apud Just. Domini nostri honorificavimus.

^c Just., in eum congregationem. Melius noster codex, qui mox delet omnium.

^d Justellus hosce canones priscæ versionis invenit etiam in alio ms. Thuan. 533, nunc Colbert. 784, nos in tribus collectionibus diversis, nimirum in mss. Vat. Reg. 1997, Lucensi 88 et Vat. 1342.

^e Ms. Vat. Reg., tentant contraria agere Nicænis canonibus, uti habet ipse Justellianus codex in titulo, qui canonis primo inferius præfigitur.

^f Idem cod. Vat. Reg., De his qui de alias parochias (i. aliis parochiis) in alias se emergunt: et IV. De degradatis præsumptibus. VI. De his qui se ab Ecclesia retinent.

^g Idem ms., apud imperatorem.

^h Idem cod., De degradatis, qui se imperatoribus prosternunt. Mox in aliena ex eodem cod. scripsimus. Just. in alia.

ⁱ Cod. Vat. Reg., De episcopis accusatis.

^j Hunc titulum seu capitulum in Justelli tabula

XV. De conaemnatis episcopis.

XVI. ¹ De episcopis vagantibus.

XVII. ² De his qui ad episcopatum vocantur, et continent

XVIII. De ordinatio et non suscepto episcopo.

XIX. De episcopis ordinandis.

XX. Ut secundo in anno synodus fiat.

XXI. ¹ Ut nullus episcopus de propria migret Ecclesia.

XXII. ¹ De his qui in aliena parocia ordinant quemquam.

XXIII. Ut nulli episcoporum liceat [*Lege post se*] posse successorem eligere.

XXIV. De rebus Ecclesiæ, et quæ sunt episcopi.

XXV. Et ut episcopus potestatem habeat res Ecclesiæ gubernare

Explicunt capitula.

INCIPIUNT CONSTITUTA

Canonum Anthociensium in Dedicatione.

Sancta et pacissima synodus, [*Lege quæ*] qui a Deo congregata est Anthociæ, his qui secundum provincias unanimes sanctis et comministris in Domino salutem. Gratia et veritas Domini salvatoris nostri Jesu Christi, visitans sanctam ^m Anthociensem Ecclesiam, et in unum nos congregans, communi et uno sensu in spiritu pacis ⁿ multa quidem alia corrigit: in omnibus autem et corrigit, ex præcepto sancti et pacifici Spiritus bene haberi placuit, eum multo tractatu, **536** et iudicio simul omnium nostrum in hoc ipso congregatis episcopis apud Anthocienam civitatem ex diversis provinciis ad notitiam vestram suggerimus, credentes Domini nostri gratia et pacis in Spiritu sancto, ^o quia et ipsi consentiat per virtutem ejus, sicut nobiscum præsentibus, et orationibus cooperantes, magis autem confirmati, et sancto Spiritu coagentes, hæc ipsa nobiscum consentientes et constituentes, et hæc ipsa quæ placuerunt assignantes et firmantes per sanctum Spiritum consonanter. Sunt enim qui instituti sunt canones ecclesiastici, ^p qui subditi sunt a sancta

omissum ex nostro cod. Vat. Reg. restituimus, continet eum illo, quem canonis 16 idem Justellianus codex præfixit. Hinc porro numeros capitulorum sequentium unitate singulis addita emendavimus.

D ¹ De his qui vocati ad episcopatum continentur, in eodem Vat. Reg. ms. et num. 19, De ordinatione episcoporum.

² Idem cod., De his qui ab aliis episcopis ordinantur. XXIII. Ut nullus Episcopus post se successorem eligat. XXIV. De substantia Ecclesiæ, et quæ sunt episcopi. XXV. Ut episcopus habeat potestatem rerum Ecclesiæ gubernanda, lege gubernandarum.

^m Cod. Thuan., Antiochia.

ⁿ Just., multa corrigenda: in omnibus autem et corrigit ex præcepto sanctis Patribus bene haberi placuit. Minus mala ms. Vat. Reg. lectio.

^o Just., qui et ipsi consentientes.... et operationibus cooperantes. Emendationem suppediavit idem codex.

^p Ita idem noster cod. Apud Just. male qui subjecti sunt sancte et pacissimæ synodus: et notat in ms. Thuan. legi synodo.

et pacissima synodo, quæ in Anthiochia congregata est.

TITULI XXV.

De his qui contraria temptant Nicænis canonibus, et de sancto Pascha.

I. Omnes qui temptant solvere terminos ^a sanctæ et magnæ synodi, [*Legē* qui... constituti] quæ in Nicæa constituta sunt sub præsentia piissimi imperatoris Constantini ^b de sacratissima festivitate sanctæ Paschæ salvatoris Domini nostri, excommunicatos et expulsos esse a sancta Ecclesia, si permanserint in eo stantes et contententes contra ea, quæ bene sunt constituta: et hoc ^c si de laicis. Si autem de his, qui præsumunt Ecclesiæ, episcopis, aut presbyteris, vel diaconis post hoc constitutum ^d præsumperint ad evertendum populum, et conturbationem ecclesiarum, et singuli cum Judæis, vel ante Judæos celebrare Pascha voluerint: hunc sancta synodus abs se et ab Ecclesia alienum esse censuit; quia non solum sibi facit peccatum; sed et multis [*Legē* prævaricationis et destructionis] prævaricationem et destructionem esse ^e auctorem: et non solum tales deici de ministerio; sed etiam et eos, qui temptant communicare cum ^f 537 eis, ^g postea degradandum eos. Etiam degradati fraudari oportet [*Legē* honore, quem] honores quæ sanctus canon, et Dei sacerdotium accipit.

De his qui se avertunt ab Ecclesia, et in domibus communicant.

II. Omnes, qui ingrediuntur domum Dei, et æteras Scripturas audiunt, et non communicant ^h eucharistia cum populo; sed avertunt se a [*Legē* sancto munere per] sanctum munus præ nescio quam inquietudinem, et in suis domibus communicant; de his ⁱ censuimus projici ab Ecclesia, quandiu confessi fructum ostendant conversionis, et supplicantes tunc possunt mereri indulgentiam. Nam non licere eis, cum ex-

^a Just., sancti et magni synodus. Correximus ex ms. Vat. Reg. Mox in Nicæa scripsimus cum ms. Vat. 1542. Justellus cum suo codice, et nostro Vat. Reg., in Niciam.

^b Cod. Just., de sacratissimum festivitatis sanctum Paschæ.... ut excommunicatos. Emendavimus cum ms. Vat. Reg. Alius Vat. habet pariter festivitatem.

^c Ms. Just., sive de laicis, sive de his qui præsumunt, D mendose. Noster cod. Vat. Reg. veram lectionem præbuit.

^d Ita cod. Vat. 1542. Alii minus recte præsumserunt.

^e Just. auctorum. Emendavimus cum ms. Vat. Reg. et Vat. 1542.

^f Verba et postea degradandum eos ex ms. Vat. Reg. inseruimus, ubi tandem legendum ex Græco post degradationem eorum. Mox Just., etiam degradati omnino fraudari eos honores quod sancti canones. Vat. Reg. exemplum cum Græco magis concordans secuti sumus.

^g Just., ea caris etiam cum populo. Prætulimus inss. Luc. et Vat. 1542. Alius Vat. Reg., eucharistiam. Aliæ versiones in oratione. Mox avertunt scripsimus cum Vat. Al. avertent. Vat. Reg. habet sed avertent se suis communicant; de his, etc., intermediis omis- sis. Forte legendum, sed avertunt se a sacra communione; de his, etc.: nam verba et in suis domibus

communicati fuerint, ⁱ communicare, neque in domo convenientes simul orare, quia Ecclesiæ sanctæ non condeprecantur, neque eos in alia Ecclesia suscipi, ^j qui in alia non congregantur. Si autem visus fuerit aliquis episcoporum, aut presbyterorum, aut diaconorum, aut quicumque de canone Ecclesiæ excommunicatis communicare, nunc et ^k ipsum excommunicatum esse, pro eo quod nisus est confusionem facere canonis Ecclesiæ.

*De his qui [*Legē* de aliis parrociis in alias] de alias parrociis in aliis se immergunt.*

III. Si quis presbyter, aut diaconus, vel aliquis ex [*Legē* sacro ministerio] sacri ministerii derelinquens suam parrociam ad aliam vadat, etiam omnino post tarditatem ^l in alienam parrociam temptat multo tempore, non ministrare. Si forte evocatus a proprio episcopo, ut ^m 538 revertatur ad propriam, et correptus non audiat, et permanserit [*Legē* in inquietudine] inquietudine, omnino degradari eum a ministerio, et nullam eum spem habere ad revertendum. Si autem degradatum pro hac culpa suscipiat eum ⁿ alius episcopus, ^o et ille [*Legē* culpatur a communi] culpatur a communione synodo, eo quod destruat dispositiones ecclesiasticas.

De his qui degradati præsumunt sacrosanctum agere.

IV. Si quis episcopus a synodo depositus, aut presbyter, aut diaconus a proprio episcopo excommunicatus præsumperit aliquid ministerii agere, ipse in se damnationem firmavit. Si episcopus ^p sit, similiter secundum morem consuetudinis, nunquam eis licere in alia synodo spem ad restituendos habere, neque satisfactionis locus eis datur: sed et qui eis communicaverint, omnes abicit sancta Ecclesia: [*Legendum est maxime si*] præterea si agnoscentes sententiam contra memoratos datam, temere voluerint eis communicare.

communicant nec in Græco, nec in aliis versionibus hoc loco inveniuntur.

^h Cod. Luc., censemus: ac mox delet supplicantes: quam vocem ex Vat. Reg. supposuimus pro supplicationis et apud Justellum.

ⁱ Just., perturbato verborum ordine, neque in domo communicare, vel convenientes simul, etc. Emendavimus cum Vat. Reg. Mox. pro quia Vat. 1542 habet qui.

^j Just., qui in Ecclesia una congregantur. Lectionem Vat. Reg. cum aliis versionibus et Græco concordem prætulimus.

^k Ita idem ms. Vat. Reg. Codex Just. mendose, ipse.

^l Vat. 1542, in alienam parrochia, leg. in aliena parrochia. Dion. vertit: vel omnino demigrans, in alia parrochia per multa tempora nititur immorari, ulterius ibidem non ministret.

^m Vat. Reg., ad parrochiam. Dein Just., permanserit inquietudini. Tres nostros codd. antetulimus.

ⁿ Ita duo codd. Vat. et Luc. Apud Just. et Vat. Reg., aliquis episcopus.

^o Just., et ille culpatur cum eo consensu universo synodo. Minus mendose cod. Vat. Reg. sublato enim mendo, lectio cum Græco et aliis versionibus congruit.

^p Cod. Luc. et Vat. delent sit.

De his qui se ab Ecclesia retrahunt et occulte congregantur.

V. Si quis presbyter, aut diaconus contemnens eum episcopum separaverit se ab Ecclesia, et secretius congregans ^a [*Lege altare et evocanti*] altarem statuat, et evocante eum episcopo non obaudierit, ^b cum ei primo et secundo vocantem contempserit, noverit se omnino degradari, et medicinam non mereri, neque suam dignitatem habere posse. Si autem permanserit conturbans et resiliens Ecclesie, ^c [*Supra*] debent, et *lege* quæ qui a foris sunt potestates, sicut rebellem eum corrigere.

339 De his qui excommunicantur clerici vel laici.

VI. Si quis a proprio episcopo excommunicatus fuerit, non eum debere ab alio suscipi in communione, si non primo eum revocaverit proprius episcopus, ^B et in synodo occurrens satisfaciatur, et agnoverit synodus, causa ejus suscipiatur, aut ^d si de eo secundam sententiam dixerint. Definitum est ^e in eo institutum de laicis, presbyteris, et diaconibus, [*Lege* et omnibus] et omnes, qui sunt in canone, ita judicandos.

De dandis epistulis.

VII. Ut non liceat presbytero, qui [*Lege* in loco, ex *Græco* in pagis] in locum est, canonicas epistulas dare, nisi solum ad vicinos episcopos epistulas dirigere. Inreprehensibiles autem corepiscopos dare pacificas.

De non suscipiendis peregrinis ^f.

VIII. Nullum sine formata suscipere peregrinum.

De metropolitanis uniuscujusque provincie.

IX. ^g Uniuscujusque provincie debemus agnoscere metropolitanos, et præesse episcopis, et sollicitudinem suscipere totius provincie, pro eo quod in metropolim undique concurrunt omnes, qui causas habent; unde placuit ut honore præponantur, et nihil agere plus aliquid liceat cæteris episcopis sine ipso ^h secundum antiquum a Patribus nostris manentem canonem, nisi hoc solum quantum cujusque pertinet

^a Vat. 1342, alteram. Mox Luc., et vocantem episcopum. Scripsimus obaudierit cum tribu nostris codd. Apud Just., audierit. Vat. Reg. post obaudierit addit ei subiacere, nec obedire; ubi supplendum cum Græco, nec velit ei subiacere, etc.

^b Ita codd. Vat. et Luc. Apud Just., cum. Vat. Reg. et cum, et cum ignorat: et post pauca pro habere præfert accipere. Dein ex eodem Vat., Reg. adjecimus autem.

^c Just. et Vat. 1342, qui a sua potestate foris sunt, in arbitrio est episcopi sicut rebellem, etc. Luc., quia sancta potestate, etc., ut apud Just. Græco coherentior est lectio, quam ex ms. Vat. Reg. recepimus.

^d Cod. Vat. Reg. delet si.

^e Just., in constitutum sine laicus, vel presbyter, aut diaconus sit, et omnes, etc. Secuti sumus cod. Vat. Reg. Duo quoque codd. Vat. 1342 et Luc. hanc emendationem comprobant: habent enim in eo institutum, et omittunt sit.

^f Just. addit clericis: delevisimus cum nostris codicibus, Græco textu aliisque versionibus suffragantibus.

^g Ita Vat. 1342. Apud Just., Quos (forte Nos) per universam provinciam (Luc., Ecclesiam, male) debemus, etc. Mox pro concurrunt, quod nostri codd. præ-

ferunt, Justelli codex mendose corruerunt.
^h Just., secundum antiquum a Patribus nostris manens canonem. Nostri codd. emendationem suppeditant. Dein sub ipsa scripsimus cum ms. Vat. Reg. Alii, sub ipso.

De his qui vocantur corepiscopi

X. Qui in locis aut vicis sunt constituti corepiscopi, non audeant manus imponere ordini cuique: sed placuit ⁱ sanctæ synodo circa eos suam mensuram [*Supple* tenere, et] gubernare [*Lege* quæ] qui subjacent eis; Ecclesias, et eorum sufficere sollicitudini et jubamini. Constituire autem subdiaconos, et exorcistas, et lectores, et eorum sufficere protectioni, et neque presbyterum aut diaconum ordinare præsumant sine civitatis episcopo, cui subjacet ipsa, et loca ipsa. Si vero temptaverit aliquis transgredi Patrum constituta, degradari eum ab honore quo fungitur, et excorepiscopum fieri, et a civitate, in qua fuerat, ^j abici.

De his qui apud imperatorem supplicant.

XI. Si quis episcopus, aut presbyter, aut si qui de canone sine conscientia aut [*Lege* litteris] litteras, qui in provincia sunt episcopi, et maxime metropolitani, pergat ad imperatorem; hunc diffamari et expelli non solum a communione, sed etiam ^k dignitatem qua fungitur amittat, propter quod molestus existit piissimis imperatoribus nostris extra dispositionem Ecclesie. Si autem necessario evocatus ad imperatorem, [*Supple* facultatem habeat, vel aliquid simile] eundi, et hoc cum tractatu et conscientia metropolitani provincie episcopi, ^l et eorum qui in ea sunt, et eorum scribis instrui debeat.

De his qui degradati imperatori supplicant.

XII. Si quis a proprio episcopo degradatus presbyter aut diaconus, aut si episcopus ^m a synodo, et mo-

ferunt, Justelli codex mendose corruerunt.

ⁱ Just., secundum antiquum a Patribus nostris manens canonem. Nostri codd. emendationem suppeditant. Dein sub ipsa scripsimus cum ms. Vat. Reg. Alii, sub ipso.

^j Ita ms. Vat. 1342. Apud Just., singulus.

^k Just. cum ms. Luc. et Vat., qui sunt. Melius noster cod. Vat. Reg., qui est. Dein prospicere pro perspicere in ms. Luc.

^l Sic cum ms. Vat. Reg. Apud Just. et in aliis codd., nihil aliud, forte alterius.

^m Cod. Vat. Reg., et nec ipsum sine cæteris consilium, corrupte: ubi legendum coherentius cum Græco aliisque versionibus, et nec ipsum (subauditur antecedens verbum agere) sine cæterorum consilio.

ⁿ Ita cod. Vat. Reg. Apud Just., sancto synodo circa eos suam mensuram et gubernationem, qui subjacent, etc.

^o Cod. Luc., abigatur.

^p Just. inserit ei; delevisimus cum ms. Luc.

^q Just., ms., aut eorum, qui in ea sunt scribis, etc. Præteritis lectionem codd. Vat. Reg. et Luc.

^r Just., a cuncto synodo; et dein, etiam universos in universali synodo. Voces cuncto et universos exclusimus cum ms. Vat. Reg., qui pro fuerint ad aures habet tenuerint aures.

lesti fuerint ad **541** aures imperatoris : oportet A etiam in universali synodo conveniri eos, et [*Lege* qui] quæ dicunt se iustitiam habere, * allegare apud plurimos episcopos, et ab eorum discussione, et [*Lege* iudicio] iudicium expectare spem. Si autem in hoc anxiati, molesti fuerint imperatori; censemus hoc in nulla venia pervenire, neque locum satisfactionis habere, neque spem futuræ restitutionis expectare.

De episcopis qui in aliena parrochia ordinant.

XIII. Placuit, ut nullus episcopus audeat ^b ab alia provincia in aliam ingredi, et ordinare in Ecclesiis aliquos ad proventum sacri ministerii, neque si comitari secum fecerit socios; nisi rogatus abierit per litteras metropolitanam, et qui cum eo sunt, episcoporum, et sic ad ordinandum transeat. Si autem nullo ^B vocante comitetur inquiete ad ordinationem aliquorum, et dispositionem ecclesiasticarum rerum non ad eum pertinentem; inaniter quidem ab eo acta sunt, et ipsum non suscipi, propter [*Lege* inquietudinem suam et irrationabilem temeritatem] inquietudinis suæ, et irrationabilis temeritatis suæ, de qua oportet iudicium ferre, deinde et [*Lege* depositus] depositum abiciatur a sancta synodo

*De episcopis qui adpetuntur, et inter provinciales * iudices non consonant.*

XIV. Si quis episcopus in aliquibus criminibus accusatus ^d iudicatur, et postmodum eveniat [*Abundat* et] et pro eo dissonare inter eos qui sunt in provincia episcopi, [*Lege* aliquibus innocentem... asserentibus, ^C aliis autem] aliorum innocens qui iudicatur asserentes, * aliorum autem reum; pro eliminatione discussionis totius causæ placuit sanctæ synodo, ut metropolitanus episcopus, [*Lege* eos] et qui ex vicina provincia [*Lege* convocet] convocentur, et collegas aliquos, qui iudicent, et dubietatem dissolvant, et per hos firmare [*Lege* comprovincialibus] cum comprovinciales, quæ eis videntur.

542 *De condemnatis episcopis.*

XV. Si quis episcopus in aliquibus criminibus accusatus iudicetur ab omnibus qui sunt in provincia episcopis, [*Lege* et vel ita ut] ut omnes uno consensu unam contra eum proferant sententiam; hunc nullo modo ^f ab aliis iudicari: sed permanere firmam et consonantem, quæ a provincialibus episcopis data sententia est.

* Idem Just., allegat; mox, et ob eorum discussionem et iudicium; et post pauca, nec non in fine canonis, spectare pro expectare. Emendavimus cum eodem cod. Vat. Reg. In ms. Luc. ultimo loco legiur sperare.

^b Just., audeat in aliena parrochia ingredi. Cod. Luc. melius, in alienam parrochiam. Cum Græco magis congruit lectio ms. Vat. Reg. quam recepinus.

^c Vat. Reg. delet iudices. Alius Vat. et Luc. pro non consonant habent non conveniunt.

^d Just., et iudicatus postmodum eveniat, ut pro eo. Correximus cum ms. Vat. Reg. Alii duo codd. Vat. et Luc. accusatur et iudicatur. Mox Vat. Reg. et Luc. delent inter eos.

* Sequentia desunt in Just. cod. Supplevimus ex nostris mss., ex quibus Vat. 1342 in fine habet quæ eis recte videntur.

De episcopis vacantibus.

XVI. Si quis episcopus vacans, * suam relinquens Ecclesiam, et adriperit alienam sedem sine perfecta synodo; hunc esse omnino dejectum, etiam si contigerit, ut omnis populus, quem subrepsit, desideret eum: perfectam autem esse eam [*Lege* synodum] synodus censuit, maxime ubi ^h et metropolitanus præest.

De his qui vocati ad episcopatum, contemnunt ⁱ.

XVII. Si quis episcopus ordinatus, præesse ^j populo noluerit, et ministeria non suscipiens, non adsentiat pergere in commissam sibi Ecclesiam; hunc esse alienum a communione, quousque ^k coactus suscipiat, aut postremo disponat de ipso perfecta synodus, qui sunt in provincia, episcoporum.

De ordinato episcopo et non suscepto.

XVIII. Si quis episcopus ordinatus, et in parrochiam, in qua ordinatus est, non eat, non suo vitio, non ad populo vetante, aut pro alia culpa non ab eo facta: hunc autem censemus habere dignitatem et ministerium solum, quod causa non videatur habere in rebus ipsius Ecclesiæ, in qua est ordinatus: sed ^l expectare eum oportere, quousque provincie synodus de eo quæ eis videntur ordinet.

543 *De ordinandis episcopis*

XIX. Episcopum non ordinari absque synodo vel presentia metropolitani provincie, quia ipso presente melius, et eum eodem omnes [*Supple* adveniunt], qui sunt intra provinciam episcopi, quos etiam oportet per epistolam metropolitanum postulare. Et si omnes occurrerint, melius; si autem minime, hoc tantum plures esse presentes oportet, [*Lege* aliis. consentientibus] alii per litteras suas consentientes et sic cum consensu plurimorum sive presentia, sive electione fieri oportere ordinationem. Si autem aliter extra quæ ordinata sunt fiant, non valere ordinationem. Si autem secundum ordinatum canonem fiant, et aliqui contradicant per propriam intentionem, obtinere multorum electionem [*Hæc verba redundanti*] omnino non valeant.

Ut [Secundo pro bis] secundo in anno synodus fiat.

XX. Propter ecclesiasticas necessitates, et ^m querelarum perfinitiones optime habere placuit [*Lege* sanctæ synodo] sancta synodus, ⁿ per singulas provincias episcoporum fieri concilia [*Id est bis in anno*] secundo

^f Ita cod. Luc. Græco concinente. Vat. 1342, ab alios, mendose. Just., ab alio.

^g Just. inserit qui: delevisimus cum ms. Vat. R., qui mox habet jactaverit Ecclesiam, et adriperit sedem.

^h Luc. ms. delet et.

ⁱ Cod. Vat. 1342 addit venire.

^j Vocem populo adiecit ex ms. Vat. Reg. Dein non pro nec adsentiat magis placuit cum ms. Luc.

^k Ita cod. Vat. Reg. Græco et aliis versionibus consentientibus. Just., correptus. Dein tres nostri codd. pro episcoporum habent episcopi.

^l Ita duo nostri codd. Vat. Reg. et Luc. Apud Just. spectare.

^m Sic nostri codd. Apud Just., querelam... haberi.

ⁿ Just. addit ut per epistulas: expungunt nostri codd., Græco suffragante.

In anno: ^a senel post tertiam hebdomadam festivi-
tatis Pasche, ut quarta hebdomada Pentecosten ce-
lebrari synodus possit, et [*Legē* commonere] comme-
morare metropolitānos provinciārum episcopos. Se-
cundam autem synodum idus Octobr. quā est decima
^b Yperberethei, et in ea synodo presbyteros suppli-
care, et diacones, et omnes qui laici sunt, et a synodo
judicatum mereri: et nunquam liceat aliquibus inter
semetipsos synodum facere absque [*Legē* eis] eos,
qui ^c creditos habent metropolitanas civitates.

Ut nullus episcoporum de propria migret Ecclesia.

XXI. Ut episcopo non liceat a parocia in aliam pa-
rociā transire, neque per voluntatem ⁵⁴⁴ suam,
neque a populis vim passum, neque ab aliquibus epi-
scopis coactum: permanere autem eum ^d oportere in
qua ordinatus est a Domino in principio Ecclesia, et
non eum transire, sicut jam dudum de hoc termi-
num prolatum est.

*De his qui ordinantur [Legē ab aliarum parociarum] ab
aliorum parocis episcopis.*

XXII. Episcopum non subintrare alienam civita-
tem, quā non ei subjacet, neque [*Legē* in loca] in lo-
cis, quā ad eum non pertinent, ^e neque ad ordina-
tionem alicujus, neque consecrare presbyterum vel
diaconem in locis ^f alieni episcopi, nisi forte postu-
latus cum consensu proprii episcopi. Si quis autem
hoc temptaverit, infirma [*Legē* sit, vel supplē debet
ut can. aeq.] esse manus impositio ordinis ejus, et
ipse confusionem: ^g a synodo patitur, quia quod vin-
dicare non potest, ordinare non debet.

Ut nullus episcopus post se successorem eligat.

XXIII. ^h Nulli episcoporum licere sibi constituere
successorem in exitum vitæ suæ. Et si aliquid tale
factum fuerit, infirma esse debet ⁱ ordinatio ejus.
Illud autem observari dispositionem ecclesiasticam
instituentem non aliter fieri, nisi ^j cum synodo et
judicio episcoporum, ut post transitum quiescentis
potestatem habeant ordinare eum qui dignus est.

^a Ita noster cod. Vat. Reg. Justellus pro post habet
congregari, et ignorat quarta hebdomada.

^b Sic mss. Vat. et Luc. Apud Justellum Ypirethei,
mendose. Mox idem Just., presbyteri supplicare, et
diaconi, et omnes, qui sunt in canone. Emendationem
suppeditavit cod. Vat. Reg.

^c Just., certas habent. Correximus ex eodem ms. D
Vat. Reg.

^d Verbum oportere suppeditavit mss. Luc. et Vat.
Post pauca de hoc ex ms. Vat. Reg. adjecimus.

^e Novem voces sequentes in Justelliano ms. defi-
cientes ex nostris codicibus supplevimus.

^f Just., alienorum episcopis. Luc. et Vat. alienorum
episcopi. Correximus cum Vat. Reg.

^g Voces a synodo Græco textu approbatas ex ms.
Vat. Reg. inseruimus.

^h Idem cod. episcopum non licere pro se restituere
(leg. constituere) collegam sibi successorem in exitum
vitæ suæ.

ⁱ Just. cum mss. Vat. et Luc. addit electio vel: de-
levimus cum cod. Vat. Reg. cum quo concordant
Græci textus et aliæ interpretationes.

^j Just. cum duobus laudatis mss. inserit aut, et post
episcoporum addit et maxime electio clericorum, ac
verbo ordinare præfigit eligere, etc. Has voces in Græ-

De substantia Ecclesiæ, et quæ sunt episcopi.

XXIV. ^k Ut quæ sunt ecclesiastica, optime et di-
ligenter debeant custodiri, sicut oportet, cum bona
conscientia et timore [*Legē* et fide] fidei, scientes
quia apud eum sunt, qui omnia respicit Dominus;
quæ et gubernare oportet cum judicio et potestate
episcopi, qui creditum habet populum ^l et omnia,
⁵⁴⁵ quæ intra ecclesiam congregantur. Probata
autem et certa esse quæ sunt Ecclesiæ, cum notitia
presbyterorum et diaconorum, et omnia eos scire et
non ignorare, quæ sunt propria ^m Ecclesiæ, et nihil
eos lateat, ut cum venerit episcopus exire de sæculo,
scientes ea quæ sunt Ecclesiæ, rerum per negli-
gentiam perire minime ⁿ patiantur, ut neque propria
episcopi pulsantur occasione ecclesiasticarum rerum.

B Justum enim et beneplacitum est Deo et hominibus,
ut propria sua episcopus, quibus ipse voluerit, dere-
linquat; ita tamen, ut quæ Ecclesiæ sunt, ipse in vita
sua [*Legē* custodiat] custodire, et non patiatur aliquid
Ecclesiæ detrimentum. Et ^o neque episcopus occa-
sione Ecclesiæ [*Legē* proscribatur, et... cadant] præ-
scribi, et in causas cadere, qui ad eum pertinent
hæredes, ut et ipsi post mortem de eo [*Legē* blasphemii
non detrahant] blasphemie non detrahi.

*Ut episcopus potestatem habeat res Ecclesiæ guber-
nare.*

XXV. Episcopus habeat rerum Ecclesiæ guber-
nationem ad omnes, qui expetunt cum omni vene-
ratione et timore Dei accipere, et ea quæ opus sunt
ad necessaria ejus, ^p et [*Subauditur* ad eorum] qui
C apud eum suscipiuntur, fratrum necessaria, ut nullo
impedimento occasionis [*Legē* fraudentur aliqui] frau-
dari aliquos secundum Apostolum dicentem: *Haben-
tes autem escas et tegumentum, his contenti sumus* (II
Tim. vi). Si enim ^q in his non sufficit, et convertat
res Ecclesiæ ^r in proprias et domesticas necessitates,
et lucra Ecclesiæ et possessionum fruges non cum
notitia presbyterorum et diaconorum tractet, sed [*Re-*

co, et in alijs versionibus omissas expunximus aucto-
ritate codicis Vat. Reg. Dein vocem eum a Just. omis-
sam mss. Vat. et Luc. suggessere.

^k Just., Quæ sunt ecclesiastica, et diligenter caveant
custodiri, sicut portet, cum bona, etc. Correximus cum
ms. Vat. Reg.

^l Idem ms. Vat. Reg. et animare (l. et animas me-
lius) quæ intra in ecclesia congregantur. Mox ex eodem
emendavimus et certa: ubi Just., et certam.

^m Vox Ecclesiæ ex nostris codd. addita.

ⁿ Ita nostri codd. Apud Just., patiantur: qui, post
aliquanto, ut et propria sua: delevimus et cum ms.
Vat. Reg.

^o Vat. Reg., neque episcopi occasione Ecclesiæ res
prescribi. Just., neque episcopus occasione Ecclesiæ res
prescribi. Vocem res cum ms. Luc. expunximus.

^p Just., et quæ. Emendavimus cum mss. Vat. Reg.
et Luc. Mox idem Just., ut in nullo impedimento:
delevimus in auctoritate codd. Vat. et Luc.

^q Inseruimus præpositionem in cum omnibus no-
stris antiquis libris.

^r Octo sequentes voces, quæ in Justelliano, et duo-
bus nostris mss. Vat. et Luc. desiderantur ob facilem
saltum a voce Ecclesiæ ad aliam similem, ex solo
ms. Vat. Reginæ supplere potuimus.

dandat eum] cum domesticis suis et affinis, aut fratribus, aut illis præstet potestatem, ut per eos tales absconse [Leges lædantur certæ res] lædere certas res Ecclesiæ, hunc autem convictum 546 subiacere synodo provinciæ. Si autem et aliter incusetur episcopus, aut ille, qui cum eo sunt presbyteri, eo quod de agris, sive ex aliqua substantia Ecclesiæ in semetipsos [Leges] usurpent, ut pauperes] quæ pertinent ad Ecclesiæ, sive usurpantes, et pauperes tribulentur, accusationem autem et blasphemiam fieri rationibus, qui sic eum gubernaverint: hos per correctionem lucrare apud sanctam synodum. Et subscripserunt.

Eusebius præsens omnibus subscripsi, Theodorus omnibus constitutis in sancta synodo præsens subscripsi, Tharcudamantes, Mauricius, Machedonius, Eutharius, Alphion, Bassus, Paulus, Theodotus, Niceta, Anatholius, Narcissus, Archelaus, Siricius, Hisichius, Manicius, Moses, Agapius, Theodotus, Mocimus, Eustatius.

Ordinavimus subscribentes, Amen.

Explicit concilium Anthiocensium.

547 INCIPUNT CAPITULA CALCIDONENSIS.

I. De his qui præmio ordines adipiscuntur.

II. De accusatoribus episcoporum.

III. Ut clerici conductores non sint.

IV. De his qui vitam solitariam sectantur, et quo honore fungantur.

V. Ut nullus clericus de Ecclesia sua in aliam transeat.

^a Just. Vat. et Luc., ^b his, qui cum eo. Emendavimus cum ms. Vat. Reg.

^b Multum hæc interpretatio laborat. Ex Græco emendandum sic: accusatio autem et blasphemia fiat rationi, seu potius verbo, et ita qui sic istud administrant: hos quoque correctionem lucrari, id est, assequi, apud sanctam synodum, seu sancta synodo id quod decet approbante, ut Græcus textus præterit.

^c Cod. Vat. Reg. addit provocationem hortante. Post verba autem et subscripserunt, quæ finem canonum indicant, idem ms. alium canonem addititium subijcit sic:

Ut episcopus in crimen adulterii sacramenta non præbet.

XXVI. Quod si quis episcopus in crimen adulterii sacramenta præbere voluerit, quod licitum non est, ut sacerdos in hoc nefas conscius inveniat, ubi (sic) ut qui hoc præsumperit, proprium gradum amittat.

^d Vat. Reg. Tharcudamantes. Luc. et Vat. Tharcudamantes. Huc usque ordo in omnibus idem est, in sequentibus discrepat: quod indicasse satis sit.

^e Ms. Luc., Marcus.

^f Cod. Vat. Reg., Siricus.

^g Cod. Vat. 1342, Agapius.

^h Ms. Luc., Theodorus.

ⁱ Vat. Reg., Mosimus.

^j Idem ths., Eustatius. Luc., Eustatius. Dein subscribentes cum nostris codd. reposuimus. Just., scribentes.

Canones Chalcedonenses ex prisca versione, quam Justellus in suo codice reperit, in quatuor aliis mss. collectionibus receptos invenimus, nimirum in codd. collectionis Quesnellianæ, quam antea exhibuimus, in ms. Vat. Reginæ 1997, in Colbertino 784, et simili Lucensi 88, in Vat. 1342, et Barb. 2888. Duos alios codices Thuanos memoravit Justellus Thuan. 533, qui idem est ac Colbert. 784 a

VI. Ut nullum absolute liceat ordinare.

VII. De his qui profitentur se clerici esse, vel monaci.

VIII. De dispensatoribus Ecclesiæ.

IX. De causis clericorum.

X. Ut nulli clericorum liceat de Ecclesia sua discedere.

XI. De non temere dandis epistulis synodicalis.

XII. In una provincia unum debere esse metropolitani episcopum.

XIII. Nulli clericorum liceat in alterius civitate ministrare.

XIV. Ut nullus clericus usorem hæreticam vel paganam accipiat.

XV. [Leges Quot] Quod annorum velari debeant ancillæ Dei.

XVI. De virginibus et monachis.

XVII. De [Leges parrociis rusticis] parrociis rusticis.

XVIII. De conjugatis.

XIX. Ut [secundo pro his] secundo in anno concilia fiant.

XX. De non suscipiendis alterius Ecclesiæ clericis, et de susceptoribus eorum.

548 XXI. De [Leges accusatoribus] accusatoribus episcoporum.

XXII. Ut nullus clericus aliena diripiat.

XXIII. De clericis et monachis excommunicatis.

XXIV. De [Leges sacratis monasteriis] sacratis monasteriis.

C Constantio laudatus, et Thuan. 129, qui Quesnellianam collectionem complectitur. Cum porro canones hujus versionis superius dederimus in edenda collectione Quesnelliana cap. 25, soli tituli canonum et subscriptiones, qui in ea collectione fuerunt omisi, hic proferuntur.

¹ Cod. Vat. Reginæ: De his qui pretio honore (l. honores) trahunt.

² Idem cod. De accusationibus episcoporum. Justell. index in titulo canonum præfixo addit et clericorum: Vat. 1342, vel clericorum.

³ Cod. Vat. Reg., De monachis minime promovendis. In titulo autem canonum præmissis: Quæ (l. qui) revera et manifeste solitariam vitam sectantur, honorem (l. honore) competentem fungantur.

⁴ Just. cod. cum Luc. et Vat. in titulo canonum præmissis: De episcopis vel clericis, qui se de civitate in aliam transferunt. Vat. Reg. in tabula: De episcopis, qui se de civitate sua transferunt: in titulo autem canonis: De episcopis, vel clericis.

⁵ Ita cod. Vat. Reg. concinentibus Vat. et Luc. Justellianum exemplum in tabula: Nulli absolute liceat ordinare: in titulo autem canonis: Nullum absolute liceat ordinari.

⁶ Just. cod. in titulo canonis cum Vat. Reg., De professis clericis, vel monachis.

⁷ Just. in titulo canonum præfixo et Vat. Reg. etiam in tabula: Si clericus cum clerico causam habeat.

⁸ Vat. Reg., Ut nullus clericus duobus Ecclesiis militet. Luc. et Vat., Ut nullus clericus suam deserat Ecclesiam.

⁹ Just. in titulo canonis, et Vat. Reg. ubique, Ut in aliena civitate clerici non ministrent.

¹⁰ Vat. Reg., De clericis ne indiscrete nubere permittantur.

¹¹ Idem cod., De diaconissis velandis.

¹² Idem cod., Ne clerici in alienam civitatem transeant.

XXV. • De ordinandis episcopis, et de [Lege reddit- A
bus] redditus Ecclesiarum.

XXVI. De [Lege dispensatoribus] dispensatores
Ecclesiarum.

XXVII. De [Lege corruptoribus] corruptores mulie-
rum.

Explicunt capitula.

▷ INCIPIT CONCILIUM CALCIDONENSE

quingentesimo anno sub imperatore piissimo Mar-
ciano.

Statuta, quæ per singulas synodos a sanctis Pa-
tribus constituta sunt, hactenus habere firmitatem
conseruerunt dicentes.

De his qui premio ordines adipiscuntur.

1. Si quis episcopus ordinationem pro pecunia fe-
cerit, etc., uti capite XXV collectionis præcedentis, B
ubi canones hujus versionis cum nostrorum mss. va-
riantibus descriptos inuenies. Solum tituli singulis ca-
nonibus præfici, qui ibidem desiderantur, et a Justello
preferantur, ex præmissa tabula repetendi sunt. Post
ultimum canonem ibidem descriptum hæc ex prisca
versione sequuntur.

549 Et subscriperunt.

• Paschasius episcopus statui et subscripsi.

• Luculensis episcopus statui et subscripsi.

Bonifacius presbyter legatus sanctæ Ecclesiæ Ro-
mænæ statui et subscripsi, et ceteri episcopi infra
scripti.

Anatolios Constantinopolitanus.

Julianus legatus.

Thalassius Cæsareæ Cappadociæ.

Eusebius Anquirensis.

Lucianus • Byzæ Eraci.

† Diogenes metrop. Cizic.

Calogerus Claudiopol.

Seleucus metrop. Amasæ.

• Mellius Syria.

Florentius Sardensis.

Onesiforus Iconiæ.

Pergamius • Anthi.

Anastasius Nicænus.

Marianus Sinadensis.

C

1 Constantinus Bostrenus.

[Lege Critonianus] Petronianus Afrosiada.

Romanus Mirensium.

Eunomius Nicomediæ.

Francio 1 Afrodienus.

Petrus Gangrensis.

Heleuterius Calcidoniæ.

Theodorus [Lege Damasci] Lamasci

[Lege Nunecbius] Nunecius Laodicæ.

Fotius Tyri.

Basilius [Lege Seleuciæ] Seleuci metrop

Joannes Sebastæ.

Cyrus Anazarbi.

1 Constantius Meleti insul.

Callinicus [Lege Apamæ Bithyniæ] Pamenon.

Patricius [Lege Thyranensis] Tyensis.

Stephanus Jeropolita.

Cecropius Sebastopol.

Theoctistus Posinunt.

550 Lucianus Byzæ Arcadiopol.

Trifon [Lege Chiensis] Dioensis.

Julianus Thabiæ.

Amphilocius Sydensis.

[Lege Ibas Edessæ] Libas Edissæ.

Acacius [Lege Ariarathiæ] Ariathiæ.

Antiochus [Lege Sinopensis] Synoensis.

Fronto 1 Faselienis Lyciæ.

Philippus • pro v. c. Balburen.

Patricius [Lege Acrasitanæ] Acasitanæ Lyciæ.

Gemellus Stratoniciæ.

Stephanus Poemanensis.

2 Consensus Jerocæsariæ.

Eulalius [Lege Pioniensis] Phyonienis

Hermias [Lege Abydi] Abidiæ Helesp.

Cyriacus Trocnadensis.

Acyllas Eudoxiadæ.

Danihel [Lege Cadensis] Caldensis.

Fontejanus [Lege Sagalassensis] Sallagassensis.

Helias Blandi.

Policarpus [Lege Gabalensis] Alensis.

Leucius • Irensis.

[Lege Amachius Setensis] Amachis Séggenis.

• De ordinationibus (i. ordinationibus) episcoporum in D corrupte, Nicænum. Mox in Græco pro Marianus le-
gendum cod. Vat. Reg.

1 Hoc initium Justelliani codicis retinimus. Va-
riantes nostrorum codicum videsis not. 2 (Supra,
col. 534, not. 1) in canones Chalcedonenses, quos
in præcedenti collectione exhibuimus cap. 25.

2 Ita nostri codd. Apud Just., Paschasianus, male.
Pleraque nomina in margine ex gestis Chalcedonen-
sibus emendauimus.

3 Cod. Luc., Luculentius. Legendum Lucentius.

4 Just., Bysaract. Correximus cum mss. Vat. Reg.
et Vat. 1342. Byzæ Eraci. vocatur, quia hic Byzæ
episcopus locum gerebat Cyriaci episcopi Ileraciæ
Thraciæ, ut ex Græcis gestis intelligimus.

5 Ita. c. d. Vat. Reg. Apud Just. mendose Diodenes.

6 Vat. 1342, Mellius. Legendum Meletius, qui fuit
episcopus Larissæ Syriæ.

7 Idem Vat., Antipreidsi, Vat. Reg. Antipsidi:
lege Anthiochi Psidii. Dein pro Nicænus Just.,

corrupte, Nicænum. Mox in Græco pro Marianus le-
gitur Marinianus.

1 Ita Vat. cum Græco concinens. Just., Constantinus.

2 In Græco et in antiqua versione Chalcedonen-
sis hic Francio vocatur episcopus Philippopolis in
Thracia.

3 In concilio Chalcedonensi solum inuenitur Con-
stantinus Melitenus Armeniæ.

4 Just., Faselienus. Minus displicuit cum Vat. Fa-
seliensis a Phaseli Lyciæ.

5 Vat. 1342, concinente alio Vat. Reg., provincia
Lyciæ.

6 In gestis synodi Constantinopolitane Chalcedo-
nensi insertis, vocatur Cassignius. In catalogo autem
episcoporum Chalcedonensium apud Labbeum t. IV,
col. 1714, Confinius.

7 Cum in Græco legatur Ἀπολλωνος ἱερὸν, inter
pres reddidit Irensis: ubi reddendum fuerat Ἀπολλῶ-
nis ἱερός

Andreas ^a Avalensis.
 Eusebius Dorilensis.
 [Lege Alchimēdes Silandicus] Alchimēdisi Landipus.
 Dionysius Attaliae.
 Andreas Achajae.
 Olympius Sozopolitanus.
 Paulus [Lege Philomeliensis] Flomeliensis.
 Modestus Sebastenus.
 Evandrus Diocliae.
 Johannes ^b Braucensis.
 Eulalius [Lege Sibliae] Fibliae.
 Heliadius Thermensis.
 Theodorus Heracliae.
 Olympius [Lege Paneadis] Phaniodos.
 Thomas [Lege Porphyriensis] Phordreensis. B
 Myrtetus [Lege Amoriensis] Anoriensis.
 Longinus Orcisti.
 Manasses [Lege Theodosiopolis] Theodopol.
 Nicolaus ^c Acaraseon.
 Romanus [Lege Bubonensis] Bubbensis.
 Musonius [Lege Nissae] Nissae.
 551 ^d Acacius Ariarathe.
 Atticus ^e Zelohensis.
 Menecrates [Lege Ceracensis] Ciras.
 Helias Blandi.
 Eusthocius Docimiensis ^f.
 Mirus Eulandensis.
 Philippus [Lege Lysiadensis] Lygiadensis.
 Cyriacus Eucarpiae.
^g Abircius Jeropolitanus.
 Messalinus Laodiciae.
 Gerontius Basilinopol.
 Apragmonius ^h Tili.
ⁱ Danihel Caldonesis.
 Matthias ^j Thimenutii.
 Thoman Theodosiopol.
 David Hadrianiae.
 Zenodotus Thelmeseon.
 Meliphontus Juliopol.
 Basilus ^k Nacoliae.
 Danihel Lampasci.
 [Lege Themistius] Themistius Amastridos.
 Alius [Lege Myndi] Myli.

A
 Rens Jonopolitanus.
¹ Fontianus Salagassense.
^m Nicolaus Caraseon.
 Eupitius Stratonice.
 Johannes [Lege Amyzonis] Amozonis.
 Theodoritus Alavandon.
 Florentius [Lege Hadrianopol.] Hadriapol
 Nephtholemus ⁿ Cormonopol.
 Paulus Dervensis.
 Plutarcus Lystron
 Eugenius [Lege Cannensis Lyciae] Canontensis.
 Rufinus ^o Ydesienus.
 Acholius Larandon.
 [Lege Pionius] Pionius Throados.
 Joannes Tripolitanus.
 Rusticellus corepiscopus.
 Basilus Ocyrensis.
 Jacobus ^p Pipminensis.
 Epiphanius ^q Medale.
 [Lege Acilis Aurocerorum] Acilis Aurocen.
 Gennadius Haemonensis.
 Acharius ^r Aennensis.
 Cyrinus [Lege Pataron] Potaron.
 552 Marcianus [Lege Corallitanus] Caralitanus.
 Engenius ^s Cotoniensis.
 Obrimus ^t Coracesii.
 Theodoritus Cliritanus.
 Johannes Germanitie.
 Uranus Emissae.
 Damiyanus [Lege Sidonis] Ildonis.
 Joseph Eliopolitanus.
 Julianus [Id est Rosiensis] Rosensis.
^u Olympius Paneades.
 Theodorus Claudiopolit.
 Tyrannus Germanicopolit.
 Paulus [Lege Aradiensis] Radiensis.
 Rufinus [Fortis Samosaten.] Amorthion.
 Sabinianus [Lege Perrhenut.] Pirrenus.
 Patricius Neocesari.
 Philippus Adanze.
 Indimus Jeropolitan.
 Saba Palti.
 Theodorus [Lege Tripolitanus] Pentapolit.
 Noes [Lege Cepha castelli] Chefranus.

C

^a Cod. Vat. Abalensis. Vat. Reg. Evalensis. Num D
 legendum Agalensis? nam Andreas episcopus Ἀγαλῶν
 in Graecis subscriptionibus legitur tom. IV, col. 1492.

^b Vat., Brabilensis. Vat. Reg., Brabilensis.

^c Vat., Archaseon. Vat. Reg., Caraseon. Just.,
 Acaraseon. Ex his veram lectionem expressimus.

^d Hic episcopus antea descriptus fuit.

^e Just., Zelonenis. Prætulimus Zelohensis cum ms.
 Vat. eo quod magis accedat ad vocem urbis Zela.

^f Just. inserit idem nomen Eusthocius Docimi: de-
 let noster cod. Vat.

^g Vat. Reg., Abircius.

^h Just., Tri. Emendavimus cum mas. Vat. Reg. et
 alio Vat.

ⁱ Hic episcopus antea descriptus legitur.

^j In catalogo episcoporum Chalcedonensium t. IV
 Conc., col. 1716, nullus alius Matthias legitur nisi
 Themistianensis; ubi Hardouin corrigi Themisonensis.

^k Just., Nacomia. Vat. Reg., Nacolia. Correximus

cum ms. Vat., ex quo etiam mox scripsimus Danihel,
 apud eundem Just. Danituel.

¹ Vat. ms., Pontianus Sagassene. Legendum Fon-
 tejanus Sagalassensis, qui supra descriptus fuit.

^m Hic quoque episcopus repetitus est.

ⁿ Vat., Cormopolitanus, forte Cornopolitanus a Corna
 Lycaonia.

^o Cod. Vat., Ydesiensis, forte Bybthiensis: ejus ur-
 bis episcopus Rufinus in vulgatis Chalcedonensis
 gestis invenitur.

^p Vat., Nipminensis.

^q Vat., Meda: legendum Midas. Dein Gennadius
 apud Just. correximus cum eodem Vat.

^r Vat., Enuensis. Vat. Reg., Aenuensis.

^s Just., Cotonuensis: Vat., Quotonuensis. Prætul-
 imus cum ms. Vat. Reg., Cotoniensis, ubi videtur le-
 gendum Cotenensis, a Cotena Panphyliæ.

^t Ita cod. Vat. Reg. Apud Just., Coracesii.

^u Hic episcopus antea recte notus fuit.

[*Legē Zebeus Martyropolitānus*] Zebeus *A chodonianorum*, Sabellii, ^a Photini, Marcellini, et Marthiopolit.

^a Maragentos Enzitinnensis

^b Valens Laod. Foen.

Paternus corepiscopus.

Eulogius Philadelfie.

Proculus Adraonensis.

Theodosius Canotassensis.

Hormisda Philippopolitanus.

Joannis Flaviados.

Evoicius [*Legē Zeugmatenus*] Zeumatenus.

Abramius Circensis

Romulus [*Legē Chalcidensis*] Alehidensis.

Timotheus [*Legē Balaneensis*] Balensis.

Eusebius [*Legē Seleucobeli*] Eleucobilo.

Paulus [*Legē Mariamnensis*] Mariansis.

Euthycianus Epiphaniensis.

Marcus Aretusa.

Johannes [*Legē Carrhensis*] Carroniensis.

Bassianus corepiscopus.

Expliciunt canon. Calcidonensis.

553 • INCIPIUNT TITULI

Canonum Constantinopolitanorum.

I. Ut permaneat quæ in Nicæa sunt legitime, et immobilitate constituta.

II. De anathemate Ariatorum, Eunomianorum, Ma-

^a In catalogo Patrum Chalcedonensium, tom. IV Concil., col. 1742, inter episcopos Mesopotamiæ legitur Maras Axetiniensis.

^b Ita cod. Vat. Reg. Apud Just., Valens Laodfoen. In Chalcedonensi act. 16, vocatur Valerianus Laodicæ Phœnicia.

Hos canones prisce versionis nacti sumus in mss. collectionibus Vat. Reg. 1997, Lucensi 88, et Vat. 1542. Justellus adhibuit etiam cod. Thuan. 535, qui similis Lucensi 88 apud P. Constantium est Colbertinus 784. Mirum accidit hos canones, qui ante Chalcedonense annis 70 conditi fuere, post Chalcedonenses describi. Sed id nobis indicio est, eosdem post Chalcedonensem synodum celebrari cepisse, et tum in Græcum canonum codicem post Chalcedonenses fuisse relatos. Confer quæ in hanc rem pluribus disseruimus in Tractatu part. 1, c. 2.

^a Nomina Photini, Marcellini (leg. Marcelli) ex mss. Vat. Reg. et Vat. adjecimus.

^b Just. cod., episcopi Metropolitan. Correximus cum nostris cod.

^c Ita nostri codd. Apud Just., Constantinopolitanorum.

^d Hæc annotatio cum præter Justellianum codicem legatur etiam in nostris mss. libris Vat. Regiæ, et Vat. 1542 qui hosce canones et prisca recipere, nihil dubitari potest quin eadem a prisce versionis auctore proficiscatur. Errorem vero manifestum præsert, cum initio loquatur de synodo Constantinopolitana Patrum CL. a quibus sequentes canones editi fuere: dein vero huic synodo, quæ sub Theodosio Magno reipsa habita fuit, aptetur tempus Marciani imperatoris, aliæque circumstantiæ, quæ pertinent ad synodum Chalcedonensem. Duo alii characteres synodi Chalcedonensis in sequentibus deprehenduntur. Nam primo post ultimum canonem Constantinopolitanum de Maximo Cynico describitur alius canon de primatu Ecclesiæ Constantinopolitane, qui non a Constantinopolitanis Patribus, sed a Chalcedonensibus editus fuit, Secundo post Nectarii subscriptionem

III. De singulis parrociis ordinandis et de primatu episcoporum metropolitanorum.

IV. De Marimi indisposita ordinatione.

De primatu Ecclesiæ Constantinopolitane.

Expliciunt.

INCIPIUNT CANONES.

^a Hi canones expositi sunt ab episcopis CL [*Legē congregatis*] congregati in unum Constantinopoli, quando ordinatus est beatus Nectarius episcopus, consulu piissimi, atque amatoris Christi imperatoris nostri Fl. Marciani Aug. ^a in kalend. Novembres per gratiam Dei, et constitutione piissimorum, et fidelium imperatorum una cum sancta synodo, 554

B in basilica sanctæ et victricis martyris Euphemie conjubante eos precibus suis. Sancta synodus dixit.

I. Non transgredi fidem ^a sanctorum Patrum 318, qui in Nicæa Bithyniæ convenerunt: sed permanere eam firmam, et dominam censemus.

^b Anathema esse omnem hæresim.

II. Id est Eunomianorum ^a similium Ariariorum, Eudoxianorum, et Semiarianorum Spiritui sancto [*Legē adversorum*] adversi et Sabellii, et Marcellianorum ^a, et [*Legē Apollinariorum*] Apollinariorum.

Quæ debeantur *Ægypto, Antiochiæ, et Constantinopoli.*

III. Ut extra terminos ^a non ingredi alienos,

inseruntur tres legati sedis apostolicæ, qui in Chalcedonensi interfuere, nec canonem pro Constantinopolitana Ecclesiâ ibidem constitutum recipere, sed ipsi potius apertissime contradixerunt. Id factum videtur ab aliquo Græco, ut canonem Constantinopolitanæ sedis prærogativas sancti auctoritatem adijceret. Latini enim, præsertim Itali, qui ab ea prærogativa approbata maxime abhorruerunt, hujus imposturæ auctores credi nequaquam possunt. Prisce autem interpres quidquid invenit in Græco exemplo Latinitate donavit. Hanc porro aliam annotationem sinceriores ex Thuaneco codice exhibuit Justellus in margine: *Hi canones prolati sunt ab episcopis CL. congregatis in unum Constantinopolim, quos inclitæ recordationis Theodosius imperator, pater Arcadii et Honorii principum, convocavit, quando B. Nectarius Constantinopolitanæ Ecclesiæ, damnato Maximo, sortitus est pontificatus officium.*

^a Cod. Vat. Reg. in kalendas Novembres, quæ dies (in editis v kal.) competit vulgatæ actioni 16 synodi Chalcedonensis, ubi canon de primatu Ecclesiæ Constantinopolitane in calce afflatus, conditus fuit.

^b Just. cod. addit præpositionem in, quam cum nostris mss. Vat. Reg. et Luc. delevimus.

^c Cod. Luc. hunc canonem jungens cum præcedenti habet: *et anathematizari omnem hæresim*, etc. Ita etiam et Græcus textus, et aliæ versiones unum canonem efformant.

^d Cod. Justelli, *insimilium*. Delevimus in eum mss. Vat. 1542 et Thuan. quem idem Justellus laudat. Cod. Luc. delet etiam *similium*. Vat. Reg. expungit quoque Ariariorum. Ex Græco reddendum sive Anomianorum et Ariariorum.

^e Cod. Luc. delet vocem Eudoxianorum, pro quâ ms. Thuan. præfert Macedonianorum.

^f Cod. Thuan. et Luc. et Photinianorum. In Græco aliisque versionibus utrumque legitur: Photinianorum et Apollinariorum.

^g Sic ms. Luc. et Vat. apud Just., non ingerer

naque confusionem facere Ecclesiis; sed secundum A canones observare.

Ut Alexandrinum quidem episcopum, quæ in Ægypto sunt, gubernare, servatis quæ in Nicænis a canonibus primatus Antiochenæ Ecclesiæ: et Asiæ gubernationis 555 episcopi, quæ per Asiam sunt, parochias solum gubernare: qui vero sunt Ponto, Ponticæ tantum; qui sunt Tracia, Traciarum solum.

Non vocatos autem episcopos super parochiam alienam non debere ingredi ad ordinandum, aut pro aliquibus aliis gubernationibus ecclesiasticis, servato quod scriptum est de parochiis canone et constitutum, et ut per singulas provincias, provinciæ synodus gubernet, secundum ea quæ in Nicia constituta sunt.

Quæ autem in barbaricis gentibus sunt Ecclesiæ Dei, ita gubernari oportet, secundum quod obtinuit a Patribus consuetudo. Constantinopolitanum autem episcopum habere primatum honoris post Romanum episcopum, b pro quod eam esse censemus juniorem Romanam.

De Maximo Cynico, et adversum ejus iniquitates, et delubra ejus, quæ Constantinopolim c facta sunt.

IV. In omnibus placuit, ut neque Maximum episcopum fuisse, aut esse, neque ipsos qui ab eo ordinati sunt in quocunque gradu clericorum, vel quælibet facta sunt, infirmata esse censemus.

De primatu d Ecclesiæ Constantinopolitanæ.

Sancta synodus dixit. Ubique sanctorum Patrum terminis subjacentes, et quem nunc legimus canonem CL reverentissimorum episcoporum, qui congregati sunt in hanc regiam civitatem, cognoscentes, hæc censuimus e de primatu sanctæ Ecclesiæ Constantinopolitanæ civitatis junioris Romæ, quia [Lege sedi] sedis magnæ Romæ, pro eo quod regnaret, sancti Patres statuerunt [Dei ei] ei primatum; ita nunc et nos in hoc constitutum firmantes venerabiles CL, primatum reddimus 556 juniori Romæ, rationabiliter judicantes, ut quæ regno et senatu honorificatur civitas, obtineat et firmitatem primatus secundum

a Vocem canonibus omittit solus Justellianus codex; eam cum cæteris inseruimus.

b Melior lectio in mss. Thuan. et Luc., propterea quod urbs ipsa sit junior Roma.

c Codd. Vat. Reg. et Luc., facta est. Vat. 1342, Constantinopolim commisit.

d Codd. Thuan. et Luc. addunt sanctæ. Hic autem canon est vulgatus 28 synodi Chalcedonensis, non autem Constantinopolitanæ: qua de re confer not. 5 et 6 (Supra, col. 807, n. 2 et 808, n. 2). Quare in margine codicis Thuanæ, apud Constantium Colbertini, eadem manu, qua totus exaratus est codex, eodem Consilio admonente in præfatione t. I Epist. Rom. p. init., pag. 84, hæc annotatio legitur: Ab hinc inclina sanctæ Ecclesiæ caput non habent, hoc est sequentem canonem non habent alii sanctorum Ecclesiarum codices. Hic autem canon reipsa Chalcedonensis in eo Græco codice, quem auctor prisce versionis adhibuit, idcirco subjectus fuit canonibus Constantinopolitanis potius, quam Chalcedonensibus, quia separatim a cæteris constitutus actione ultima, tertio Constantinopolitano canonis totus innuitur.

e Ita meliores codd. Apud Just., de primatu. Dein mss. Thuan. delet Constantinopolitanæ. Luc. delet ci-

vitatis. Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

f Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

g Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

h Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

i Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

j Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

k Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

l Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

m Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

n Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

o Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

p Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

q Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

r Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

s Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

t Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

u Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

v Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

w Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

x Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

y Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

z Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

aa Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ab Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ac Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ad Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ae Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

af Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ag Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ah Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ai Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

aj Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ak Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

al Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

am Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

an Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ao Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ap Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

aq Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ar Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

as Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

at Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

au Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

av Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

aw Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ax Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

ay Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

az Ita nostri codd. Vat. Reg. et Luc. cum Thuan. apud Constantium loco laudato. Justelli codex, secundum, male.

Philippus Damasenus.

^a Brachus Pancadensis

Timotheus [*Lege Berytensis*] Britannensis.

^b Basilides Bybli.

Mucimus Aradi.

Alexander Archis ^c per Theodo.

Syriae Cales.

[*Lege Meletius*] Mellitus Antiochie.

Pelagius Laodicensis.

Acacius Bereæ.

Johannes Apamenus.

^d Bizas Seleucia.

Eusebius Epiphaniae.

Marcianus Seleucobilli.

Patrophilus Larissenus.

Seberus Paltii.

Flavianus et Helpidius presbyteri Antiocheni.

Eusebius Chalcidis.

Domnus Gabala.

Basilus Rafaneu.

Arabia.

^e Asapius et Balapus Boetrum.

Helpidius Dionisiadis.

Uranus ^f Adarensis.

Cilum Constantines.

Severus [*Lege Neapoleos*] Nespoleos.

558 *Ostroensis.*

^g Eulalius Edissæ.

Vitus Carru.

Habramius ^h Batumum.

Mesopotamia.

Maras Amidis.

Batenus ⁱ Constantines.

Jobinus ^j Etmarias.

Augusta Eufratesia.

Teodotus Hierapoleos.

Antiochus [*Lege Samosatæ*] Samastheos.

Isidorus Cyro.

Jovinus [*Lege Perrhensis*] Perriensis.

^k Maris Lolliensis.

^a Sic idem cod. Vat. Reg. Alius Vat., *Bracheus*.
Vulg. Conc., *Batrachus*.

^b Ita Vat. cum vulg. In ms. Vat. Reg., *Basilus*.

^c Voces per Theodo. præfert solus Vat. 1542. In margine Conciliorum, et in Harduini notis alii codices habent per *Timotheum presbyterum*.

^d Vat. Reg., *Bigas*. In synodo Constantinopolitana anni 384 vocatur *hiçor*.

^e In synodo memorata vocantur *Agapius* et *Bagadius Bostrorum* episcopi, quorum de episcopatu constantio ibidem definita fuit.

^f Vat. Reg., *Adadres*, *lege Adrassensis* ab Adrao Arabie urbe.

^g Ita Vat. Reg. Alius Vat., *Cologius*: vulg. Conc., *Eulogius*, verius: nam *Eulogius Edessenus* subscriptus legitur in synodo Antiochena paulo ante celebrata, ut patet ex tom. II Conc. Ven. edit., col. 1047.

^h Vulg. Conc., *Bathnensis*.

ⁱ Sic Vat. Reg. Alius Vat., *Constantiensis*.

^j Alius Vat., *Semarias*. Vulg. Conc., *Jobianus Emariensis*, melius, ab Himeris Mesopotamie.

A

Cilicia.

Diodorus Tharso.

Cyriacus Adanu.

Yscius Epiphaniae.

Germanus Coriel.

¹ Aerius Zephiriensis.

^m Filomusus Pompeiopolitanus.

Olympius [*Lege Mopsuestias*] Monsiestias.

Theophilus Alexandrie per Alipium presbyterum.

Cappadocia.

Helladius [*Lege Cæsarias*] Carias.

Gregorius [*Lege Nyssenus*] Nisius.

Etherius Tiano.

Bosphorus Colonia.

Olympius Parnasi.

Gregorius Nazancenus.

ⁿ *Isauria.*

Sympesius Seleucia.

Montanus Claudiopol. per **559** Paulimpium presbyterum.

Filothens Hierapolitanus.

^o Pistus Philadelphie.

Musonius ^p Celenderum.

Marinus Dalisandi.

Theodosius Antiochie.

Artemius Titipolitanus.

^q Nea Selinuntis.

Montanus Neocæsariæ.

Eusebius Oibis.

B

Cypri.

Julius Paphu.

^r Theopropus Trimitountus.

Ticon [*Lege Tamassanus*] Tamastanus.

^s Nemius Cethius.

Pamphylia.

Troilus ^t Aegoon.

Gajus ^u Libris.

Longinus ^v Colibarus.

Theodatus Coracisii.

^k Melius in vulg. Conc., *Maris Dolichenensis*.

¹ Vat. 1542, *Nerinus*.

^m Idem Vat., *Filonius*.

ⁿ Vulg. Conc. aliam provinciam cum duobus episcopis inserunt. *Armenia minoris*. *Oterius Melitinesis*. *Oterius Arabissensis*. Non solum Justelli exemplum, sed et nostri codd. carent. Post pauca pro per *Paulimpium* iidem vulg. habent per *Paulum*.

^o Ita Vat. Reg. Alius Vat., *Spistus*.

^p Idem Vat., *Celendrinus*. Melius in vulg., *Cilenderitanus*.

^q Idem Vat., *Neunris*. Vulg. Conc., *Neon*.

^r Sic Vat. Reg. Alius Vat., *Theodopropus Tremitionuntis*. Vulg., *Theopompus Trimuntis*.

^s Idem Vat., *Nemius Cethri*. Vulg., *Mnemius Cethiensis*.

^t Vat. Reg., *Egeon*. Vulg., *Geonensis*.

^u Sic idem codex a *Libra Pamphylie*. Vat. 1542, *Lirbicensis*.

^v Vulg. Conc., *Collobrasensis*: forte *Colbasensis* ab urbe Colbasa, quæ in Notitiis legitur.

Isicius = Cotenu.
 Tuisianus Casso.
 Midos [*Leges Panemutichi*] Panentu.
 Heraclides Thicositanus.
 Theodulus = Sialitanus.
 Pammenius [*Leges Ariasso*] Ariasto.
Lycaonia.
 Amphiloehius Iconii.
 Cyrillus = Eumanadi.
560 Aristophanes [*Leges Sabatras*] Supatru.
 Paulus Listro.
 = Iulius Corinun.
 = Darius Mistis.
 Leontius = Pertun.
 Theodosius = Idisenus.
 = Eustracius Cannuensis.
 = Dafenes Deruis.
 Eugenius [*Fortis Pasaionensis*] Posadam.
 Illyrius = Isauron.
 Severus = Ambladum.

Psidia.

Optimus Anthiocia.
 Theonistius Hadrianapolit.
 Attalus = Postadun.
 Amantius [*Fortis Odadun ab Odada*] Adadun.
 Faustus Limenun.
 = Johannes Salagessitanus.
 Calenicus = Thymadun.
 Eustathius metropolitans.
 Patricius = Parlatit.
 Lucius [*Leges Neapoleos*] Narpoleos.
 = Lollianus Sozopolit per Simplicium presbyterum.
 = Tyrannus presbyter Amuranus.
 = Auxanius presbyter Apamensis.

A

= Helladius presbyter Cunamen.
 Theosebicus = Philominas per Bassum presbyterum.

561 *Lycia.*

= Tatianus Meronensis.
 Pionius Comatis.
 Eudimus Pataronensis.
 Patricius = Inomandum.
 Lupicinus Lymernun.
 Macedo = Scindun.
 Romanus [*Leges Phaselidum a Phaseli*] Pasi-
 lidun.

Hermes [*Leges Bubonensis*] Bubuteun.
 = Thantianus Araxitanus.

Phrygia Salutaris.

Vitus [*Leges Primnesia*] Primisia.
 Eusanus Eucarpia.

Phrygia Pacantiana.

Nectarius Appias.
 Theodorus Eumenia per Profuturum presbyterum.

B

Caria.

= Heedicius Afrodisiada.
 Leontius [*Leges Cibyræ*] Cimirun.

Bithynia.

Eufrasius Nicomedia.
 Dorotheus Nicææ.
 Olympius Neocæsaria.
 Theodolus Calcidonensis.
 Eustatius Præsenus.

C

562 *Ponti Amasia.*

Pansopius [*Leges Berorum*] Hiberu.

Mysia.

Martyrius [*Leges Marciopolitanus*] Marci-
 politanus.

* Ita Vat. Reg. Male in alio Vat., *Contenensis*, et pejus in vulg., *Commaccensis*.

* Ita Vat. 1342. In Vat. Reg., *Sialu*. Vulg., *Sil-*
viensis, et in margine, *Fialitanus*.

* Idem Vat., *Cumanadensis*: leg. *Homandensis*
 ab Homanada Lycaonia.

* Sic Vat. Reg. In Vat. 1342. *Inintus Cori*. Vulg.,
Inus Cotensis, forte *Cornensis*, a Corna urbe.

* Vat. 1342. *Nundarius*. Prætilimus *Darius* cum
 Vat. Reg. concinentibus vulgatis Concillorum. *Ni-*
the supplevit Vat., suffragantibus iisdem vulgatis,
 in quibus *Mitiensis* a *Misthea* Lycaonia. Vat. Reg.
 corrupte *Inistis*.

* Ita cod. Vat. Reg. a Perse oppido Lycaonia.
 Alius Vat., *Peton*. Vulg. Conc., *Pergensis*: corrigi
 Hardeinus *Pertensis*.

* Vat. Reg., *Sydis*, leg. *Hydis*, ab *Hyde*. Alius
 Vat. supplevit vocem *Idisenus*, quæ eodem re-
 cidit.

* Vat. Reg., *Eustachus*. Hic Justelli codex reddit.

* Idem Vat. Reg., *Dafnon*. Vulg. Conc., *Daphnus*.

* Ita nostri codd. ab Isauropoli. Just., *Isaudun*.

* Just., *Amablendum*. Vat. 1343, *Amblandum*. Me-
 lius Vat. Reg., *Ambladum*, ab *Amblada* Lycaonia.

* Nostri codd., *Prostadum*. Vulg. Conc., *Prosta-*
mensis.

* Vat. Reg., *Joninus Salagassi*. Alius Vat., *Junius*
Salagensitanus: leg. *Sagalassitanus*.

* Nostri codd., *Thymadum*, et Vat., *Calenius*.

* Vat. Reg., *Parlatu*: alius Vat., *Parlat*. *Leges*
Parlensis a *Parlat* Psidia.

* Ita duo nostri codd. Apud Just., *Jollianus*.

* *Thianus* in Vat. Reg., qui mox habet *Amo*, id est
Amorianus, melius ab *Amorio* Psidia. Alius Vat.,
Amuranus.

* Ita nostri codd. Concinnunt vulg., *Auxanon*. Apud
 Just., *Oxanius*.

* Vat. 1342, *Ellatius presbyter Cunanus*.

* Melius vulg. Conc., *Philomeliensis*, a *Philomelio*.

* Vat. Reg., *Taigianus*. Alius Vat., *Tantianus*.

D Dein vulg. Conc., *Myrensis*.

* Ita nostri codd. Apud Just., *Tromardum*. Me-
 lius in vulg. Conc., *Oenoandensis*, ab *Oenoanda* Ly-
 cia.

* Vat., *Sindon*. Verius in vulg. Conc., *Xen-*
thensis.

* Vat. Reg., *Theontinus Araxo*. Vulg., *Theonti-*
nus Araxenus, Mox voces *Phrygia Salutaris* a Ju-
 stello omittas ex nostris codd. adjecimus.

* Vat. Reg., *Edicius*. In Just. per errorem pro *A-*
frodisiada legitur *Nicomedia*, cum etiam apud ipsum
 poster *Nicomedia* episcopus dicatur *Eufrasius*.

* Just., *Pontus Asia*. Correximus cum Vat. 1342 et
 vulg. Conc. Mox *Hibero* prætilimus cum ms. Vat.
 Reg. Apud Just., *Hiberonus*.

Seythia.

Terehtius Tomeun.

Ætherius Cersonisi.

• Sebastenus Anchialis.

Spania.

Agrius • Ymimontu.

• Ponti Polemoniact.

Atarbius per Cyrillum lectorem.

• *Expliciunt canones concilii**Constantinopolitanorum.***563 • INCIPIT PRÆFATIO.**

Placitum est in concilio habito, in quo credimus posse placere omnibus catholicis, ut a Synodo accepto recedi omnino non debere, quod in coplatione

^a Vat. 1342, *Sebastinus*. Vat. Reg. cum vulg. B Conc., *Sebastianus*.

^b Vat. Reg., *Ymimontu*. Alius Vat., *Immoenuntu*. Vulg. Conc., *Immoenensis*.

^c Hanc provinciam cum nostris mss. et vulg. Conc. adijcimus.

^d Cod. Vat. Reg., *Expliciunt Calcedonensis concilium*, mendose; sed fortasse ex eo evenit, quod ultimus canon additus ex Chalcedonensi sumptus fuit.

^e Hoc additamentum, quod ex suo codice Justellus edidit, at in nostris mss. non invenitur, ad priscam versionem non pertinet. Deteximus autem esse documentum synodi Ariminensis a catholicis celebratæ an. 359, quod apud S. Hilarium legitur fragmento 7, t. II editionis Veron., col. 184 d, ubi hic titulus præfigitur: *Incipit definitio catholica habita ab omnibus catholicis episcopis, priusquam per terrenam potestatem terribili hæreticorum consortio sociarentur, in concilio Ariminensi.*

A apud omnes integrum recognovimus, nec a fide non recessuros, quæ per prophetas a Domino Deo Patre per Christum Dominum docente Spiritu sancto in Evangelio, et apostolis omnibus suscepimus per traditionem 564 Patrum, secundum traditionem apostolorum, quæ apud Niciam tractata sunt contra hæreses, quæ eo tempore surrexerunt præpositum est nunc usque permanet. Quibus a nobis omnibus nec addendum aliquid credimus, nec minuere possumus manifestum est. Placuit ergo nihil fieri novum: substantia, quod Græci dicunt usiam, nomen quidem in multis sanctis Scribaturis insinuatam mentibus nostris obtinere sui debere firmitatem. Quam rem cum suo nomine Ecclesia catholica cum doctrina deifica semper confiteri et profiteri consuevit.

^f Apud Hilar. incipit: *Sic credimus placere omnibus posse catholicis, a symbolo accepto nos recedere non oportere, quod*, etc.

^g Melius apud eundem: *quam per prophetas a Deo Patre per Christum Dominum nostrum docente Spiritu sancto et in Evangelii et in apostolis*, etc.

^h In Hilar. inseritur ut, minus recte.

ⁱ Lege cum Hilar., *successionem apostolorum usque ad tractatum apud Nicæam habuit contra hæresim, quæ tunc temporis exsurrexerat*.

^j Hilar., *positum nunc*. Dein voces a nobis contextui necessarizæ apud illum desiderantur.

^k Lege cum Hil. *minui*. Mox hic habet *Placet*.

^l Corrige *substantiæ*, quam: sicut apud Hilar., *substantiæ quoque nomen et rem a multis sanctis Scribaturis insinuatam*, etc.

^m Sequentia, quæ in mutilo Justelli ms. deerant, ex Hilario supplēvimus.

ⁿ Addit Hilarius. *Huius definitionis omnes in unum catholici conspirantes subscripserunt*.

ADMONITIO IN COLLECTIONEM SEQUEMTEM.

Priscæ canonum editioni vetustissimam ineditamque Latinam versionem subjicimus canonum Nicænorum, quam reperimus in ms. codice Vat. Reginæ 1997. In hoc cæteri Græcorum conciliorum canones ex interpretatione prisca sumpti fuerunt. Soli Nicæni aliam hactenus ignotam versionem exhibent, quæ prisca interpretatione antiquior, in Ecclesia Theatina, ad quam ille codex olim pertinebat, recepta fuisse videtur. Initio quidem suspicabamur, hanc versionem eam esse, qua utebatur Romana Ecclesia, cui Theatina suberat. Cur vero hanc suspicionem deposuerimus, intelliges ex præmissis tractatu, part. II, c. 2, § 1, n. 2 et seqq. Ex hac versione auctor Quesnellianæ collectionis, quam recusimus, in Nicænis canonibus describendis nonnulla derivasse animadvertimus annot. 1 in canones Nicænos ejusdem collectionis, Canones Sardicenses cum Nicænis juncti, et Nicænorum titulo inscripti in eodem quidem codice Vat. Reginæ proferuntur. Solos autem Nicænos hic appendimus; quippe qui tantummodo Latine redditi novam translationem exhibent. Sardicenses enim ex originali Latino, ut alibi monuimus, ibidem descripti cum vulgatis conveniunt, aliquot variantibus lectionibus exceptis, quas ex eodem ms. codice in notationibus ad Sardicenses canones prisce editionis diligenter expressimus. Canonibus Nicænis in eodem ms. præmittitur tabula canonum cum hac epigraphe: *Incipit capitula Nicæni concilii*. Sunt autem capitula 46, eo quod in his Sardicensia capitula sine ullo discrimine comprehendantur. Hæ capitulorum canonumque divisio collectoris arbitrio tribuenda. Duo prima capitula designant ea quæ canonibus præmittuntur. Hinc primus canon Nicænus notatur numero tertio, secundus quarto, et sic deinceps. Omititur Nicænus canon ultimus de non flectendo genu die Dominica, et a Pascha usque ad Pentecosten, uti omittitur in collectione quam ex Quesnello edidimus. Quoad Sardicenses autem canones duo in unum coeunt, nimirum 29 et 30 collectionis Quesnellianæ: cumque in hac unicum tantum capitulum assignetur præfatione: *Cum convenisset*, et Nicæno symbolo quæ in nostro codice disperitur in duo; copulatis in unum duobus Sardicensibus collectionis laudatæ, idem canonum numerus 46 utrobique tandem resultat. Hæc prænotasse sufficiat. Nunc ipsam versionem proferimus, quæ, etsi incondita et obscura est, ut antiquæ fere omnes versiones deprehenduntur; plura tamen errata imperiti librarii vitio et oscitantiz tribuenda sunt.

ANTIQUISSIMA INTERPRETATIO LATINA CANONUM NICÆNORUM,

Quæ nunc primum prodit e ms. Vaticano Regina 1997.

567 INCIPIT FIDES

Nicæni concilii AWM.

I. Cum convenisset sanctum et magnum concilium, etc., uti habetur supra in Nicænis canonibus editionis priscae.

II. Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem, et in unum Dominum nostrum Jesum Christum natum ex Patre unigenitum, hoc est de substantia Patris, etc., uti supra cap. 1 collectionis Quesnellianæ.

De his qui se ipsos abscidunt, vel eunizant, in totum ad clerum admitti non debere.

III. Si quis autem incurrit [Lege in valetudinem] in valetudine, et necessitate cogente a medicis fuerit sectus, aut dominis suis, aut a barbaris eunuchizatus; hic [Lege maneat] manet in clero. Si quis autem sanus ipse se abscederit, et inventus fuerit in clero; oportet eum a loco abjici, et de cætero nullum hujusmodi oportere suscipi. Sicut autem de his manifestum est, ut si quis ausus fuerit abscedere se, abjiciatur. Sic itaque si qui aut a barbaris aut a dominis suis castrati sunt, provata vita eorum suscipiendos esse in clerum censemus.

De neophitis neque episcopos, neque presbyteros ordinari.

IV. Plurima sive necessitate cogente, sive alias [Lege cogentibus hominibus] coacti ab hominibus commissa sunt contra disciplinam, et regulam ecclesiasticam, ut quosdam homines a conversatione gentili repente accedentes ad credulitatem, modico tempore cathacizatos statim ad spiritale lavacrum cogant accedere: et mox baptizatos multos ad episcopatum, vel presbyterium venire cogant, bene habere placuit. De cætero nihil tale committi vel fieri. Tempus enim debet probare catechuminum, et post baptismum experimentis multis probari. Manifesta etenim Apostoli scriptura dicentis: *Non neophytum, ne forte elatus in iudicium incidat diaboli*. Quidem si præcedente tempore tale aliquid delictum admiserit, hæc eadem persona et accusetur a duobus, vel tribus, hujusmodi privabitur a loco.

De vindicta eorum, qui contra canones fecerint.

V. Si quis autem contraria his egerit, resistens huic magno et sancto concilio, ipse se in periculo mittens privabitur a clero.

* *Sequentia pertinent ad initium canonis sequentis.*

A *De mulieribus quas [Lege synsactas] synectas vocant.*

VI. Quæcunque [Supple cum] episcopis, vel presbyteris, et diaconibus commorantur, sive viduæ, sive virgines; hæc in totum censuit hoc sanctum, et magnum concilium nullum 568 sibi præsumere hoc vel licitum esse eis maxime qui in clero sunt constituti: nisi forte aut soror sit, aut germanicia [Lege vel hæ] hæc personæ tantum quæ fugiant suspicionem. Aliæ vero personæ fugiendæ sunt, quæ maximam afferunt suspicionem.

De episcopis a conprovincialibus ordinandis.

VII. Episcopum oportet ab omnibus episcopis qui sunt in provincia, sub qua agitur, ordinari. Si autem difficillimum est, aut urgens necessitas fuerit, aut per longinquitatem itineris, omnino tamen tribus episcopis presentibus oportet constitui episcopum consentientibus et his, qui absentes fuerint per scribta sua ordinationem fieri tanquam se præsentem.

De potestate metropolitani.

VIII. [Lege Habeat potestatem in et subauditur in provincia] Habentem potestatem eum qui in ampliori civitate provincie videtur esse constitutus, id est in Metropoli.

De his qui excommunicati sunt ab episcopis suis.

IX. De his qui excommunicati sunt, sive qui in clero, sive qui in laico ordine ab his, qui in provincia sunt, episcopi tenent sententia: [Lege ut qui] aut qui ab aliis incommunicati facti fuerint, ab aliis non suscipiantur. Perrogentur autem, ne forte propter contentionem, aut inimicitiam, aut aliquam animositatem episcopi facti sunt incommunicati. * Ut ergo de omnibus congruens interrogatio fieri videatur.

De synodo bis in anno per unamquamque provinciam celebranda.

X. Placuit per singulos annos in singulas provincias duo concilia fieri, ut simul omnibus episcopis convenientibus totius provincie hæc omnes questiones interrogentur, ut qui manifesti inventi fuerint deliquisse, vel offendisse episcopum suum, aut certe graviter deliquisse apud eos constet, eos esse incommunicatos, donec omnium consilio, vel episcopo eorum placeat humaniorem adversus eum proferre sententiam. Concilia autem fiant unum ante [Lege tessaracosten ex Græco, id est, Quadragesimam] tessera consent, ut omnium animositate amputata pu-

rum et immaculatum sacrificium offeratur Deo. Secundum vero fiat post autunnum.

De primatu Ecclesie Romanæ.

XI. Ecclesia Romana semper habuit primatum. Teneat autem et Egyptus, ut episcopus Alexandrinus omnium habeat potestatem: quoniam et Romano episcopo hæc est consuetudo. Similiter autem et qui Antiochia constitutus est, et in cæteris provinciis, primatus habeant Ecclesie civitatum ampliorum.

569 *De infirmam ordinandis, quæ sine metropolitani consensu fit.*

XII. Ante omnia manifestum sit illud, quod si quis sine arbitrio ejus, qui est in metropolim, constituerit episcopum; hunc concilium hoc sanctum et magnum censuit non esse episcopum.

De sequendo majori numero, cum [Supple de] ordinatione contenditur.

XIII. Si vero una omnium maneat sententia firma secundum regulam ecclesiasticam; duo vero, vel tres animositate ducti per contentionem contradicunt; teneat plurimorum sententia.

De honore Gerosolymitani episcopi.

XIV. Quoniam consuetudo tenuit [Supple et] traditio antiqua, ut qui in [Lege Elia] Ecclesia est episcopus, id est, Gerosolymis honoretur, habeat secundum ordinem suum honorem, metropolitani manente dignitate.

De his qui Mundi dicuntur quo genere recipiendi sunt.

XV. De his qui se ipsos Catharos, id est mundos vocant, si quis veniat ad Ecclesiam catholicam, placuit sancto, et magno concilio huic, ut per manus impositionem Ecclesia catholica maneat in clero. Ante omnia autem hoc manifestum sit, quoniam oportet eos in omnibus consentire traditionibus sanctæ catholicæ Ecclesie, hoc est ut et secundis nuptiis communicent, et [Supple his] qui in tempestate persecutionis lapsi sunt, super quos et tempora [Subaudi poenitentiae] statuta sunt et anni. Oportet igitur sequi eos omnia, quæ censuit sancta catholica, et apostolica Ecclesia. Igitur si quis eorum sive in vicis, sive in civitatibus soli inventi fuerint episcopi, vel presbyteri; reordinati ab episcopo Ecclesie catholice manebunt in eodem honore. Is autem, qui habuit nomen episcopi [Lege apud eos] ad eos qui dicunt se esse mundos, in Ecclesia catholica habebit honorem presbyterii. Si autem hoc illi non placuerit, providebit ei locum in parrochia, ut non videantur in civitate duo episcopi esse.

De his qui inexaminati ordinantur.

XVI. Si qui sine inquisitione facti sunt presbyteri, aut interrogati confessi sunt delicta sua, et confessi eis citra ordinem, et **570** disciplinam moti homines manus eis temere imposuerunt; hos canon, et eccle-

siastica disciplina non suscipit: quod irreprehensibile est enim, vindicta catholica.

[Lege De lapsis ordinatis] *De pravariatis recipiendis per poenitentiam.*

XVII. Si qui ordinati sunt ex his, qui lapsi sunt, per ignorantiam, aut dissimulantibus eis, qui eos ordinaverunt; hoc non præjudicat regulæ ecclesiasticæ: cogniti enim et detecti deponentur.

De pravariatis per poenitentiam recipiendis.

XVIII. De his qui prævaricaverunt sine ulla vi, nemine cogente, sine amissione rerum, sine ullo periculo, quod factum est in novissimis temporibus tyranni Licinii, placuit sancto concilio huic, licet indigni sint misericordia Dei, verumtamen placuit miserere eis. [Lege Quotquot] Quodquod igitur condignam poenitentiam egerint, triennio inter verbo audientes, et septem annis prostrati jacebunt; biennio autem sine eucharistia communicabunt plebis orationibus.

De poenitentia eorum, qui post baptismum ad sæcularem militiam revertuntur.

XIX. Qui autem vocati sunt ad gratiam, et confessi, primos impetus suos ostenderunt proficientes habiles, post vero conversi sunt ad vomitum suum (quidam enim et pecunias dederunt, et multa manera, ut rursum militarent), hi decem annis prostrati jacebunt post triennii temporis audientem verbi. Super omnes autem hæc erit interrogatio; et inquisitio satisfactionis. [Lege Quotquot] Quodquod enim et timore, et fide, et conversatione, et lacrymis, et instantia, et bonis operibus misericordiam Dei flexerunt non facta simulatione; hi complentes tempus statutum, sine dubio communicabunt orationi: cum liceat episcopo etiam humanitatis auxilium eis impertiri. Quodquod autem segnius egerint, vel negligentius se tractaverint raro apparentes in domo Dei; hos oportet tempora complere.

De reconciliatione danda morientibus.

XX. De his autem, qui in exitu sunt constituti, vetus et canonica lex in eis servabitur et nunc. Itaque si quis in exitu fuerit constitutus [Lege novissimo et necessario viatico] novissimi et necessarii viatici non fraudabitur. Si autem [Lege desperatus] dispectus communionem fuerit consecutus, et eucharistiam sumpserit; postea vero inter vivos fuerit **571** inventus; erit communicans orationi soli. Similiter et super omnes, qui in exitu sunt constituti, [Lege petentibus] poenitentibus communionem episcopus cum deliberatione impertiatur eucharistiam.

De diaconibus ne super presbyteros sint.

XXI. Pervenit in aurem sancti et magni concilii hujus, quod in quibusdam locis, et civitatibus episco-

* Hæc verba, reordinati ab episcopo Ecclesia catholica, nec in Græco leguntur, nec in versionibus prisca atque Dionysii. Noster vero interpretas Græcam vocem initio canonis adhibitam *χειροτονουμένων*, quæ reddita fuit Latine per manus impositionem, de ordinatione iterum accipiendi interpretatus, hæc

verba explicandi gratia ex ingenio adiecit, uti fecerat etiam auctor interpretationis, quæ Isidoriana vocatur. At alio sensu eam vocem a concilio acceptam ostendimus annot. ¹ in Quesnelli Observationes in epist. 167S. Leonis ad Rusticum Narbonensem tom. II (Nobis tom. I col. 1491, not. ²).

pis et presbyteris eucharistiam diacones dividant, quod neque canones, neque ecclesiastica regula tradidit, ut qui potestatem non habent offerendi, illi offerentibus corpus Christi dividant. Illud etiam cognitum est nobis, quod quidam ex diaconibus per usurpationem et temeritatem corpus Christi priores contingunt. Omnia igitur hæc amputentur, et maneant diacones in priori ordinatione et mensura, scientes quoniam quidem episcopi ministri sunt. Accipiant autem secundum ordinem post presbyteros, dante eis aut episcopo, aut presbytero. Sed nec sedere eis permittitur in medio presbyterorum: extra canonem est enim, et extra ordinem quod sit. Si quis autem noluerit obedire post hæc statuta, privabitur et a loco diaconi.

De catechumenis labiis.

XXII. De catechumenis labiis autem placuit auxilio et magno concilio huic, ut triennio audiant Scripturas; postea vero communicent orationi catechumenorum.

De his qui Ecclesias suas deserunt, et ad alias transiunt.

XXIII. Propter frequentes tumultus, et seditiones, quæ sunt in plebes, placuit omnino amputari hanc consuetudinem, quæ extra disciplinam et canonem sit, ut si quis inventus fuerit de civitate in civitatem transiens episcopus, vel presbyter, sive diaconus, amoveatur. Si quis autem post hujus sancti et magni concilii decreta aliquid hujusmodi usurpaverit, aut consenserit huic rei, irritum fiet, et deliberabitur, an oporteat eum regredi ad parrociam suam, in qua episcopus, aut presbyter fuerit ordinatus.

De non suscipiendis alterius Ecclesie clericis.

XXIV. [Lege Quotquot præcipiantur et.... non habentes] Quodquod præcipite sunt, et timorem Dei ante oculos non habens episcopus, vel presbyter, seu diaconus, nec disciplinam, aut regulam ecclesiasticam tenentes, discedent de Ecclesiis suis in canone constituti; illi nusquam suscipiendi sunt in Ecclesia, sed oportet eos necessitate cogi, ut revertantur ad parrocias suas. Si autem permanserint in oblatione sua, oportet eos incommunicatos fieri.

572 *De non ordinandum quempiam, qui ad alium pertinet.*

XXV. Si quis autem ausus fuerit per subreptionem

aut contumaciam agere, ut qui ad alium pertinet sibi vincendo eum constituerit episcopum, vel presbyterum, irrita fiat ejus ordinatio.

De feneratoribus clericis.

XXVI. Quoniam plurimi in ordinem ecclesiasticum constituti, avaritiam et torpe lucrum sectantes, obliti sunt sanctæ Scripturæ dicentis: Qui pecuniam suam non dedit ad usuram: [Supple et] fenerantes centesimas expetunt; censuit sanctum et magnum concilium, ut quisquis inventus fuerit post hæc statuta usuras accipiens, [Lege aut quoquomodo negotium agens, aut sestupla expetens] aut quoquomodo, aut extra legatione agens rem, aut res quam expetens, aut aliud quid adinveniens turpis lucri causa, depunatur a clero, et alienus erit a canone ecclesiastico.

De Paulianistis.

XXVII. De Paulianistis, qui refugiunt ad catholicam et apostolicam Ecclesiam, decretum positum est, hos omnino rebaptizari. Si qui autem in præterito tempore in clero fuerunt constituti, siquidem inlibati et inreprehensibiles fuerunt inventi, per manus impositionem episcopi Ecclesie catholice, ordinandi erunt in ordine cleri. Si autem inquisiti, inutiles fuerint; degradati erunt in ordine laicorum.

De diaconissis.

XXVIII. Similiter autem et [Lege de diaconissis et de iis qui] diaconissas, et qui in canone videntur esse constituti, simile erit statutum. Memores autem sumus et de diaconissis, quæ in scismate sunt constitutæ, quoniam nec per manuum impositionem sunt ordinate, omnino inter laicas eas oportere dinumerari.

Hic desinunt canonem Nicæni, omissa illo de non flectendo genu die Dominico, etc., ut in collectione Quesnelliana pariter desideratur: qua de re vide quæ ibidem notavimus. Porro continuata numerorum serie sine ulla distinctione subjiciuntur canonem Sardicensis eadem divisione, quam in laudata collectione invenies, nisi quod duo canonem 29 et 30 hic in unum copulantur: ac proinde numeri canonum prosequuntur usque ad XLVI. Horum canonum variantes indicavimus in notis ad editionem priorem. Tandem canonibus Nicænorum Patrum catalogus subnectitur eodem ordine, ac in collectione Quesnelliana, ubi hujus codicis lectiones, siubi discrepant, protulimus.

episcopum ordinat. Legendum eum non consentiente proprio episcopo in sua Ecclesia ordinaverit, irrita, etc.

ADMONITIO IN COLLECTIONEM SEQUEMTEM.

577 I. Socrates lib. I. Historiæ ecclesiasticæ, c. 20, de Patribus Sardicensibus scribens: Et confirmata Nicæna fidei formula à quibus quidem vocabulum rejecerunt; consubstantialis autem vocem apertius promulgavit, scripseruntque ea de re litteras quoqueverum etiam ipsi miserunt: expositionem fidei indicat, quam Synodice Sardicensi in suo codice adjectam nactus, ab ipsa synodo editam credidit. Hanc quidem expositionem uti vero Sardicensem habuit etiam Theodoretus; ac propterea ipsam Synodicam cum hoc additamento inseruit Historiæ ecclesiasticæ lib. III, c. 12 (Tom. IV Conc. Vm. edit., col. 1766). Quid quod eandem quoque uti sinceram allegarunt Patres Chalcedonenses in allocutione ad imperatorem Marcianum, dum a Patribus Sardicensibus contra reliquias Arianæ ad Orientales directæ tradiderunt sui constituta iudicii: quæ constituta paulo ante appellaverant decretum de fide. Legitima enim Synodica decretum continet de personis; sola vero expo-

silio fidei addititia, est decretum de fide. Tandem Sozomenus, lib. II, c. 13, non solum hanc expositionem laudat, sed etiam Osi et Protogenis litteras ad Julium pontificem. Ceterum (inqui) et ipsi (Patres Sardicensis) aliam conscriptionem fidei tunc temporis ediderunt, prolixiorē quidem Nicæna, eandem tamen continentem sententiam, nec multum ab illius verbis discrepantem. Denique Osius et Protogenes, qui tunc inter episcopos Occidentis, qui Sardicæ conveniant, principem locum obtinebant, veritē fortasse ne quibusdam viderentur derogasse Nicæni concilii decretis, litteras Julio scripserunt, testatque sunt, se illa quidem ratihabere, sed majoris perpeticuitatis causa eandem sententiam fuisse exposuisse, ne Arianis brevitate conscriptionis illius abutentibus, occasio daretur imperitis hujusmodi disputationum in absurdum sensum pertrahendi. Hæc quoque Osi et Protogenis epistola, cum expositionem addititiam respiciat, inter apocrypha referri solet.

2. Qui vero fieri potuerit, ut hæc expositio fidei, et hæc Osi ac Protogenis litteræ a genuinis Sardicensibus gestis ablegandæ (uti expositionem quidem fidei expressæ abjudicavit concilium Alexandrinum anni 362) non ita, multo post scriptoribus tam eruditis, ac ipsis Patribus Chalcedonensibus veluti sinceræ obrepserint, explicavimus in tractatu de Collectionibus, part. I, c. 6, n. 5, ubi hæc expositionem et litteras Sardicæ quidem paratas, et in concilio propositas, at ab eo rejectas ostendimus, ne hinc Nicæna fidei aliquid præjudicii afferretur. Exinde nihilominus a nonnullis relatæ in codicem cum aliis genuinis Sardicensibus documentis, semperque multiplicatis ejusmodi exemplaribus, sinceræ æque ac cætera laudatis scriptoribus et Patribus videri poterunt.

3. Quenam vero essent ejusmodi exemplaria, hactenus ignotum fuit. Nunc vero in antiquissimo ms. codice 55 capituli Veronensis Sardicensium documentorum vetustam collectionem et versionem nacti, qua inter genuina Sardicensia monumenta eam expositionem fidei cum Osi et Protogenis litteris exhibet, Græcum exemplum, ex quo hæc versio prodit, unum ex illis fuisse suspicamus, quæ laudatis scriptoribus ac Patribus usui fuisse. Hinc ergo quanti sit hanc versionem proferre, dedecente Græco textu, nemo non videt.

4. Quid quod aliæ utilitates ex hæc editione dimanant? Græcum codicem, quem interpres adhibuit, ad Alexandrinam Ecclesiam, saltem ab origine, pertinuisse non levibus indicis coniecimus in tractatu part. II, cap. 9, n. 5. Hæc autem Græca collectio jamdiu ante Chalcedonensem, ut vidimus, lucubrata, nullos aliarum Græcarum synodorum canones continebat præter Nicænos et Sardicenses, quibus postea soli Chalcedonenses adjecti fuerunt. Si enim alios canones recepisset Græcum exemplum, quo interpres usus est, nihil ambigendum videtur, quin æque omnes Latine reddidisset. Id autem tria nos docet: 1º non omnes Græcos codices canonum similiter fuisse vulgatis, qui aliorum concilliorum canones adjiciunt; 2º Sardicenses canones in antiquioribus Græcis exemplaribus fuisse recensitos; 3º idcirco hos tantum recensitos videri cum Nicænis et Chalcedonensibus, quod aliæ synodi, quæ canones apud Græcos ediderunt, non fuerunt 579 generales; hæc autem tres, Nicæna, Sardicensis, et Chalcedonensis, universim apud Græcos æcumenicæ haberentur. Constantinopolitana enim concilium diutius neque apud Græcos generale habitum in cit. tract. probavimus. Ephesinum vero licet apud omnes esset æcumenicum, cum tamen nullos canones ad generale disciplinam pertinentes sanxerit, in antiquis Græcis collectionibus canonum locum non habuit, sicut nec in veteri Græcorum codice, quem Latinitate donavit auctor versionum Isidorianæ, praxeæ, et Dionysianæ. Solum circa medium sextum sæculum partim ex Ephesina Synodica sex canones ad Nestorianam causam spectantes, et alii duo ex actionibus 6 et 7 excerpti et collecti, canonum codicibus inseri ceperunt: quæ nostræ collectionis antiquitatem confirmant.

5. Ad hæc, tria insignia documenta Sardicensia hæc sola versione et codice nobis conservata fuerunt, nimirum Synodica ad Ecclesias Maroniticas, et duæ epistolæ S. Athanasii ex synodo scriptæ. Hæc vero, licet ex eodem manuscripto antea editæ a V. C. Scipione Maffeo, typis dantibus ipsam collectionem atque versionem omittendæ non fuere; cum præsertim subscriptiones, quibus duo ejusmodi documenta muniuntur, usui nobis fuerint in præmissis tractatu, ubi de Patrum Sardicensium numero et subscriptionibus disseruimus. Accedit Osi et Protogenis epistolam nunc apparere in lucem, quæ hactenus a Sozomeno indicata tantum, desiderabatur. Adde quod canonum Sardicensium originale quidem Latine prodit, nonquam autem antiqua versio ex Græco textu, quem pariter originale fuisse, et a Latino aliquot in locis dissimilem, in tractatu probavimus. Nostra autem verus interpretati, quæ nunc e tenebris edocitur, præter quam quod aliquot loca in vulgato Græco corrupta manifesti, emendationes ne suppediet, quibus difficultas, ex eodem Græco exorta submoventur; tum vero unum canonem adjecti, qui etsi inveniat in omnibus exemplaribus Latinis, in Græcis tamen hactenus inventus non fuit. Aliæ utilitates in notis indicabuntur.

VETUS

INTERPRETATIO LATINA CANONUM

NICÆNORUM, SARDICENSIVM ET CHALCEDONENSIVM,

aliorumque documentorum ad Nicænam, et Sardicensem synodum pertinentium: nunc primum edita ex perantiquo ms. codice LV capituli Veronensis.

581 SYNODUS NICÆNA

SUB ALEXANDRO EPISCOPO ALEXANDRIÆ
IMPERATORE CONSTANTINO.

Multa igitur seditione facta beato Alexandro cum

• Hæc peculiaris Alexandri mentio et in titulo, et in annotatione sequenti in nulla alia versione legitur; confirmatque non modicum eam sententiam, quam ex aliis quoque Alexandrinis documentis in tractatu

A suis de mala mente Arii victoriosissimus imperator Constantinus scripsit illi, et omnibus episcopis occurrere, colligens concilium omnium episcoporum in Nicæna civitate, et conveniunt universi statuto die.

muniavimus part. II, c. 9, Græcum originale, ex quo hæc versio sumpta fuit, ad Alexandrinam Ecclesiam spectasse.

Expositio fidei a sancta synodo habita apud Nicænam civitatem metropolim Bithyniæ provincie consulatu Paulini, et Juliani VV. CC. consulum anno ab Alexandro a millesimo trigesimo sexto, mense Julio, xiv kal. Julius.

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium invisibiliumque factorem; et in unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, natum de Patre unigenitum, hoc est de substantia Patris, Deum de Deo, lumen de lumine, verum Deum de Deo vero, natum, non factum, omnisuon Patri, hoc est ejusdem cum Patre substantiæ, per quem omnia facta sunt, quæ in celo sunt, et quæ in terra: qui propter nos homines, et nostram salutem descendit, et incarnatus est, et homo factus est, et passus est, et resurrexit tertia die, et ascendit in celos, unde venturus est judicare vivos et mortuos: et in Spiritum sanctum.

Eos autem, qui dicent: Erat aliquando quando non erat, et quoniam de non existentibus factus est, vel alterius substantiæ, dicentes, aut convertibilem, aut mutabilem Filium Dei, anathematizat catholica et apostolica Ecclesia.

Hæc est fides, quam exposuerunt primum quidem adversus Arium blasphemantem, et dicentem creaturam Filium Dei, et adversum omnem hæresem extollentem se, et insurgentem contra catholicam et apostolicam Ecclesiam, quas cum auctoribus suis damnaverunt apud Nicenam civitatem [Legi supradictam] supradicti 518 episcopi in unum congregati, quorum nomina cum provinciis, et civitatibus in exemplaribus 562 continentur: sed studiosi servi Dei magis curaverunt Orientalium nomina episcoporum conscribere, propterea quod Occidentales non similiter questionem de hæresibus habuissent.

Osius Cordubensis episcopus dixit: Sic credo, quemadmodum superius dictum est. Similiter et Avitus, et Vincentius presbyteri urbis Romæ dixerunt, et subscripserunt.

INCIPIIT CANON PRIMUS SYNODI NICÆNÆ.

I. Ubi qui se ipsos castraverunt, ad ordinationem venire non licet.

Si quis ægritudine faciente a medicis ita forte curetur, et nato in locis vulnere opus sit testiculos amputari, aut si cuiquam violenter a barbaris fiat, maneat in clero. Sin vero sanus aliquis se ipsum exciderit, hunc in clero manere non oportere. Sicut enim hoc manifestum, abscondentes se manifestos esse: ita si qui a barbaris, aut a dominis castrantur, inveniantur autem alio modo digni, admittantur ad clerum.

^a Legendum sexcentesimo trigesimo sexto mense Junio xii kal. Julius. Vide not. 2 in præfationem Nicænis canonibus præfixam in collectione Quenelliana.

^b In margine codicis posteriori manu additur: sed ad dexteram Patris.

^c In eodem margine, dicitur: et mox ex alia versione: erat tempus quando non erat: priusquam nasceretur non erat.

II. De neophyitis, et utrum admittantur ad clerum.

[Legi Quoniam] Quam multa sæpe sive necessitate, sive cogentibus quibusdam facta sunt extra ecclesiasticum canonem, ut homines venientes a gentili vita, simul accesserint ad fidem, et in brevi tempore, postquam baptismum fuerint consecuti, ad sacerdotium presbyterii, vel episcopatus promoveantur: placuit nihil fieri tale de cætero, quia longiore tempore, ut diutius catechizantur, est opus antequam baptizentur; et postquam fuerint baptizati, diu sunt comprobandi. Manifestum enim est apostolicum dictum: Non neophyitum, ne inflatus in iudicium cadat, et laqueum diaboli (I Tim. iii). Quod si procedente tempore peccatum aliquod, quod animo noceat, inveniantur circa personas huiusmodi, et a duobus, vel tribus testibus arguantur; recedant de clero. Qui autem extra hæc fecerit, velut audacter contrarius magnæ synodo ipse clericali periculum sustinebit.

563 III. De non cohabitando mulieribus nisi carnis.

Abnuat ex toto, atque prohibuit magna synodus, neque episcopo, neque presbytero, neque diacono, neque prorsus cuiquam clerico licitum esse cum mulieribus conversari, præter matrem, sororem, germanam, et amitam, aut eas solas personas, de quibus nulla possit esse suspicio.

IV. De constituendis episcopis.

Episcopo convenit maximo quidem ab episcopis, qui sunt inter provinciam, omnibus ordinari. Si autem difficile sit hoc ipsum propter cogentem necessitatem, quæ fieri exspectat sacerdotem, aut propter itineris longitudinem, de omnibus tres in unum congregati, contentantibus per epistolas cæteris, qui absentes fuerint, electioni, de quo habuerint, ordinare debebunt. Confirmationem sane ordinati in unaquaque provincia metropolitano episcopo reservandam.

V. De his, qui ab episcopo suo excommunicantur.

De excommunicatis sive in clero, sive in populo in unaquaque provincia sententia synodalis obtineat, ut qui ab aliis excommunicati episcopis fuerint, non admittantur ab aliis. Requirendum tamen, examinandumque est diligentius, ne levitate quadam, aut pusillanimitate episcopi sui sit a communione remotus. Itaque ut [Legi harum] alium causarum decenter examinatio veniat, bene placuit singulis annis in unaquaque provincia bis in anno synodum fieri, ut omnium de eadem provincia episcoporum congregatione facta, inquisitiones huiusmodi peragantur.

^a In margine additur esse ereticon (lege trepton), hoc est, convertibilem, etc.

^b Alii scribunt Vitus, Vito, vel Victor.

^c Id est, manifeste a clero exclusus esse.

^d In marg. codicis, de novellis, vel rudibus.

^e In cod. corrupte, de censuris. Ex Græco veram lectionem expressimus.

Atque ita si offendisse episcopum manifeste fuerint A deprehensi, rationabiliter ab omnibus communione priventur, donec aut simul cum omnibus, aut ipse solus episcopus, cuius vel clericus, vel laicus excommunicatus fuerit, humaniorem de eo ferat forte sententiam. Synodi autem fiant, una quidem ante Quadragesimam, ut omnis fatigationis excussatione sublata purissimum munus offeratur Altissimo: altera vero circa tempus autumnali.

VI. De primatibus.

Antiquam per *Aegyptum*, ac *Libyam*, atque *Pentapolim* consuetudo servetur, ut *Alexandrinus* episcopus horum habeat potestatem, quoniam et urbis *Romae* similis mos est, nec non et *Antiochie*; itaque et in aliis provinciis propria iurisdictione servetur. Sit autem manifestum omnibus, quod si quis citra arbitrium metropolitani 584 episcopi fuerit ordinatus, constituit magna synodus ita factum esse episcopum non oportere. Et ideo si communis omnium [*Legi sententiam et supplere*] sapientia rationabiliter habita, et secundum ecclesiasticum canonem fuerit, duo, aut tres propter contentiones quumproptis contradicant, oblineat sententia plurimorum.

VII. De episcopo *Æliæ* et *Ierosolyma*.

Quoniam consuetudo praevaluit, et antiqua traditio, ut honoraretur episcopus *Æliæ*; habeat honorem, metropolitane civitatis dignitate servata.

VIII. De iis qui dicuntur *Cathari*.

De his, qui se dicunt *Catharos*, si veniant ad Ecclesiam catholicam et apostolicam, placuit sanctæ et magnæ synodo, ut manus eis impositio fiat, et in clero maneant, ante omnia autem scripto eos conveni profliteri, quod consentiant, et sequantur omnia dogmata catholicæ Ecclesiæ, et communicare se bigamis, et iis, qui in persecutione lapsi sunt de quibus constitutum, et præfinitum est tempus, vel de cæteris statutis. Unde omnes, sive in vicis, sive in civitatibus inveniatur, impositis manibus reconciliationis chemate maneant clericorum. Ergo qui fuerit episcopus talium, presbyteri honorem in catholica habeat Ecclesia: nisi forte maluerit episcopus catholicus loci, in quo id agitur, in solo nomine episcopatus ei dare consortium. Si vero id noluerit, providebit locum, ubi aut chorepiscopus, id est, vicem ad consuetudinem episcopi, aut presbyter sit, si placebit, ut eum in clero retineat. Hoc autem ideo, ne in una civitate duo episcopi esse videantur.

IX. De iis, qui sine examinatione ad presbyterium promoveantur.

Si qui inexaminati promoveantur ad presbyterium, aut examinati confiteantur peccata sua, et post confessionem eorum incitati quidam non circumspecte manus [*Legi eis*] ejus imponant, huiusmodi canon respuit, nec admittit. Inreprehensibilem requirit presbyterum catholica Ecclesia.

X. De his, qui in persecutionibus negaverunt, et postea ad clericatum promoti sunt.

Quicumque ordinati sunt per ignorantiam, aut dissimulationem ordinantium, de his, qui in persecutione sunt lapsi; nullum ecclesiastico canoni præjudicium faciunt. Cogniti enim cum fuerint, deponuntur.

585 XI. De his, qui negaverunt, et habentur inter laicos.

Qui pravariicati sunt absque necessitate aliqua, et absque ablatione facultatum suarum, vel sine periculo fuerunt, vel sine aliqua tali re, quam facta est sub tyrannide *Licini*, placuit synodo, etiam digni non essent, humanitate tamen utendum in eos. Si ergo ex corde poeniteant, triennio inter audientes sint qui lapsi fuerint baptizati; septem annis sub manibus, duobus autem annis non offerant oblationes, sed solum communicent orationibus populi.

XII. De his, qui abrenuntiaverunt, et iterum ad sacrum sunt conversi.

Quicumque vocati sunt ad gratiam, et [*Legi primum*] plurimum impetum fecerunt, vel calorem fidei ostenderunt in militia cingulis deponendis, postea vero ad vomitum proprium reversi sunt dando pecunias, opesque fundendo, et plurima commoda conferendo, ut militiam repeterent; si decem annis subiecti sint manibus sacerdotum, post triennii scilicet tempus [*Legi quo*] quod inter audientes fuerint. In his autem annis omnibus oportet examinare voluntatem, et propositum, et qualitatem poenitentiae eorum. Igitur qui timore et lacrymis, vel poenitentia, atque bonis operibus conversionem suam non specie, sed opere fecerint manifestam: si [*Legendum* tempore impleto triennii] tempus impleto triennii inter audientes poterunt merito nobiscum [*Legi orationes*] orationes habere communes ad Dominum, ut liceat episcopo de illis aliquid humanius cogitare. Qui autem indiscrete id egerint, speciem sibi solam ingrediendi Ecclesiam iudicantes ad conversionem posse sufficere, omne compleant tempus ascriptum.

XIII. De his, qui in exitu positi communionem requirunt.

Circa eos, qui incipiunt exire de sæculo, lex synodalis et antiqua servabitur, ut si quis in ultimo constitutus communionem quesierit, non eum tali vitio debere frandari. Si autem desperatus a medicis, et oblationis, vel communionis sacræ participes factus sanitatem perceperit, et post hæc [*Legi vixerit*] dixerit, sit orans tantummodo cum his qui communicant, abstinens a communione se ipsum, donec compleat tempus a magna synodo constitutum. Postulantibus vero quibuslibet in fine suo communionem, probabiliter episcopus dare debet.

586 XIV. De catechumenis lapsis.

De catechumenis [*Supple lapsis*] placuit magnæ et sanctæ synodo, ut tribus annis ipsi soli sint audientes, atque ita orare postea cum catechumenis.

siones reddunt in ordine.

* Id est, sint prostrati sub impositione manuum.

* In marg. cod. additur id est.

* *Legi schemate*: est vox Græca, quam alie ver-

XV. *Ut transire non liceat clericis, vel mutare Ecclesias.*

Propter perturbationes et seditiones, quas excitant sæpe nonnulli, omnimodo consuetudinem, quæ est extra canonem, placuit amputari: ut si quis fuerit in partibus aliquibus inventus transiens de civitate in aliam civitatem animo propriam Ecclesiam deserendi, sive episcopus, sive presbyter, sive diaconus sit, illicite facere; et [Supple si] post hoc præceptum definitionemque synodi tentaverit quispiam ausus, quod prohibetur officere, vacabit sine dubio [Lege præsumptis] præsumptis inceptum, et restituetur Ecclesie suæ, quam reliquit, in qua scilicet episcopus, aut presbyter, aut diaconus fuerit ordinatus.

XVI. *De his, qui in Ecclesiis suis, in quibus promoti sunt, non morantur.*

Quicunque nec periculum, nec timorem Dei habentes præ oculis neque ecclesiasticum canonem scientes, discedunt ab Ecclesia sua presbyteri, vel diacones, vel de quibus canon statuit; huiusmodi nequam sunt ab alia Ecclesia recipiendi, sed omni eos necessitate debere compelli, ut ad proprias redeant parochias; aut, si redire noluerint, communione privari. Si vero audeat aliquis alterius clericum in sua Ecclesia promovere, fratre cuius fuerat non præbente consensum, * secundum canones ordinatio existat infirma.

XVII. *De clericis, qui usuras accipiunt.*

Quoniam multi^b in canonica examinatione reperti sunt avaritiam et lucrum turpe sectantes, oblique divini sermonis, qui [Lege dicit, vel quo dictum est] dictum est: *Et pecuniam quam non dedit ad usuram*: centesimas exigentes; iuste constituit sancta, et magna synodus, ut si inventus fuerit aliquis post definitionem hanc synodi usuras accipere, vel aliquid tale, quod turpis lucri gratia factum videatur, deponendus de clero est canonem statuta contemnens.

587 XVIII. *De primatu presbyterorum.*

Delatum est sanctæ et maxime synodo, quod in quibusdam locis, et civitatibus presbyteris eucharistia a diaconibus detur, quod nec canon tradidit, nec antiqua consuetudo, ut qui potestatem non habent immolandi, dent illis, quibus faciendi eucharistiam facultas est data. Sed et illud est cognitum, quod etiam quidam diaconorum et ante episcopos eucharistiam contingant. Hæc omnia igitur auferantur, et maneant diacones in sua mensura, scientes quoniam episcoporum quidem ministri sunt, presbyteris vero minores sunt. Communicant itaque secundum ordinem post presbyteros, aut episcopo eis dante, aut presbytero. Nec sedeant in medio * seniorum diacones: est enim

* Interpres male accepit Græcum textum, ex quo reddendum fuerat non secundum canones, sed non consentiente proprio episcopo. a quo recessit, qui in canone censetur.

^b Hic quoque reddendum fuerat multi, qui in canone censentur, reperi, etc.; et in fine canonis: deponendus de clero est, et sit alienus a canone.

* Id est, presbyterorum.

^c Non redundat et mox secundo.

* Hic aliqua per saltum ommissa sunt, alia mendosa. Supplendum et corrigendum sic: et de diaconissis,

A extra ordinem canonum, si hæc sunt. Si quis autem noluerit his definitionibus obedire, quiescat ministrare.

XIX. *De his qui a Doctrina Pauli Samosatani confugiunt [Supple ad Ecclesiam].*

Si qui de Pauli Samosatani confugiunt ad catholicam Ecclesiam, definitum est eos omnimodo reprobizari debere. Si autem quidam antecedenti tempore vel præterito in clero [Corrige recensitis] examinati, inventi sunt sine querela, et post baptismum irreprehensibiles, ordinentur ab episcopo catholice Ecclesie. Quod si ^a non inquisitio inuitiles eos invenerit, secundo deponi oportere, vel abici. Similiter, et de diaconibus. * Si autem in specie diaconorum constituuntur, nam per impositionem manus non sint, et omnimodo inter laicos debent computari.

XX. *De flectendo genua.*

Quoniam sunt quidam, qui in die Dominico flectunt genua, et in Pentecoste diebus, placuit de hoc sanctæ, et magnæ synodo, cunctis in omnibus consentienter stantes Dominum orare debere.

^f EPISTOLA SYNODI NICÆNÆ AD ECCLESIAM ALEXANDRIANAM, ET EPISCOPOS ÆGYPTI, LIBYÆ, ET PENTAPOLIS.

Sancta, et magna synodus per Dei gratiam Ecclesie Alexandriæ dilectissimis fratribus per Ægyptum, Libyam, et Pentapolim 588 [Supple episcopis] apud Nicæam civitatem collecti [Supple qui] sanctum, et magnum concilium constituerunt, in Deo salutem.

Quoniam per gratiam Dei plissimo Imperatore Constantino nos congregante ex diversis ac multis provinciis, sancta et magna synodus apud Nicæam convenit; omnimodis necessarium visum est a sacro concilio etiam ad vos litteras dare, ut cognoscatis, quæ sunt mota, quæ ventilata, quæ vero placita. Primum quidem examinatum est de impietate ac scelere Arii, et ejus sociorum sub præsentia plissimi Imperatoris Constantini: et ex omnium sententia definitum anathematizare * glorificationem ejus impiam, et verba male dicta ac sensus, quibus utebatur blasphemans Dei Filium, et dicens ex nihilo esse, et antiquum nasceretur non fuisse, et fuisse tempus, quando non erat, et propria potestate virtutis, ac maiestatis esse capacem, Filium Dei asserens creaturam esse, et facturam. [Lege His omnibus] Hæc omnia posuit anathema sanctum concilium; sed nec audire [Lege opinionem] glorificationem impiam, et immanitatem, ac maledica verba sustinuit. Et ille quidem quem exitum, vel finem habuerit meritorum, servatim audistis, vel audistis, ne insultare homini videamur oppro-

et de omnibus, qui in clero censentur, eadem forma servabitur. Diaconissarum autem meminimus, quæ in specie diaconorum constituuntur: nam per impositionem manus non sunt ordinata, et omnimodo, etc.

^f Græce habetur apud Socratem lib. i, c. 19; Theodoretum l. i, c. 9; et Gelasium Cyzicenum in Historia concilii Nicæni lib. ii, c. 55. Nostra versio diversa est ab illa Epiphani Scholastici, quæ legitur in Tripartita, lib. ii, cap. 12.

* Græce ἄναθεμα, reddendum fuerat opinionem.

brum peccato dignum porcesso. Tantum pravaluit A
ejus impietas, ut etiam cum eo peteretur Theonas de
Marmarica, et Secundus de Ptolemaide: nam et ipsi
quoque eodem meruerunt. Sed quoniam Dei gratia
illa mala [Lege opinione] glorificatione, et blasphemis,
ac personis præsumentibus sibi separationem, et hæ-
reim facere, [Lege pacifico] pacifica ab initio po-
pulo, Ægyptum liberavit; de temeritate Meletii, et
ordinatorum ab eo, quæ statuta sunt, [Lege vobis]
quovis indicamus, dilectissimi fratres.

Placuit igitur cum Meletio quidem humanius agere,
sancto concilio benignius commoto (pro enim certa
ratione nullam indulgentiam merebatur), manere in
civitate sua, nullumque habere potestatem neque pro-
vehendi, nec ordinandi episcopos, sive in territoriis,
sive in aliqua civitate hujus rei causa [Lege appa-
rendi] apparere. Ordinatos sane ab ipso, ^a in arcano
ordinationis firmata, communicare, sub hac videlicet
conditione, ut teneant quidem, et administrent; se-
cundos autem esse sine dubio omnium, qui sunt in
parochiis et in Ecclesiis sub charissimo et commi-
nistro Alexandro; quibus ne liceat, quos voluerint,
ordinare [Lege aut nomina] aut pro nomine, ^b licuius
suggerere, vel omnino quid facere sine voluntate epi-
scopi catholicæ, et apostolicæ Ecclesiæ. Qui vero sub
Alexandro sunt, qui per Dei gratiam, et vestras ora-
tiones ^c in nullo delicto reperti sunt, sed sunt
immaculati in catholica et apostolica Ecclesia con-
stituti, habeant potestatem provehendi, nominandi
et eligendi dignos clero, omnia denique [Lege faciendi]
facere secundum legem, et ordinem ecclesiasticum.
Si autem venerint quosdam quiescere in Ecclesiis,
tunc ad honorem accedere mortui nunc susceptos
tantum, si quis dignus videatur, et populus voluerit,
consentiente, et confirmante catholicæ, et apostoli-
cæ episcopo Alexandrini Ecclesiæ. Hoc autem om-
nibus aliis concessum est. Nam in Meletii persona
non placuit propter insaniam ejus insaniam, et morum
procacitatem atque temeritatem, quo nulla potestas
auctoritatis concedatur homini prævalenti ad eandem
insolentias [Lege rejedare, seu redire] repelare. Ille
sunt præcipua, et pertinentia ad Ægyptum, et san-
ctam Ecclesiam Alexandrinæ.

^a Mellius Epiphanius versio mystica ordinatione firma-
tos: de quo vide not. 14, in Observationes Quesnelli
ad .pist. 167 S. Leonis ad Rusticum tom. II.

^b Cod. mendose, ut potest pro ut pote. Mox pro domi-
nus melius Epiphanius auctor.

^c Cod., acitatum, male. Correximus actorem et
su. plerimus quæ.

^d Græcus textus et versio Epiphanius addunt no-
titiam decreti de die Paschatis unanimiter celebra-
ndo cum totius epistolæ clausula. Si vero hic defectus in
nostra versione interpreti haud tribuendus credatur,
dicendum erit in Græco codice, quo ille usus est, cum
tantum partem epistolæ fuisse descriptam, quæ ad
Alexandrinam Ecclesiam peculiariter pertinebat.

^e Horum canonum versio ex Græco est: cum aliæ
editiones in Latinis codicibus exhibitæ sint ex ori-
ginali Latino, quod ab originali Græco diversum
(Tract. part. I, c. 5) alibi vidimus. Idem quidem est
istorum canonum ordo sicut in Græco, cum alius

Si quid vero aliud est redactum ad regulam, ve
decretum præsentibus nobis cum charissimo, et com-
ministro nostro Alexandro, præsens ipse referet
utpote dominus ac socius actorum, qui tunc tem-
poris ingerebantur ^d.

* CANONES SYNODI SARDICENSIS.

I. Osius episcopus dixit: Quanto magis mala con-
suetudo nocentissima est rerum corruptione, ab ipsis
fundamentis eradicaenda est: ut nulli episcopo liceat
de civitate ad aliam civitatem transferri: hujus enim
causæ occasio manifesta est, per quam [Lege talia]
tales tentantur. Nunquam enim potest episcopus re-
periri, qui de majore civitate ad minorem transferri
studeat. Unde apparet, appetitionis flagrante modo
peruri ^e hujusmodi, et superbix potius serviro,
ut videantur majorem possidere potestatem. Si igitur
omnibus hoc placet de talibus evitare, severius vin-
dicari visissimo, nec laicorum oportere tales habere
communione. Omnes episcopi dixerunt: Placet.

II. Osius episcopus dixit: Si autem quis reperi-
tus fuerit vesanus, vel temerarius, qui pro talibus afferat
excusationem ^f perseverans ab ejus populo litteras
adportando, certum enim est potuisse eum paucos
quosdam mercede et pretio corruptos in Ecclesiis
seditiones [Lege movere] movisse, non habentes fi-
dem sinceram, tanquam rogantes eundem habere
episcopum. Pariter igitur versutias et artes hujus-
modi amputandas puto, et tales ne in fine quidem
laicam merere communionem. Si igitur placet hæc
sententia, respondete. Et dixerunt: Recto dicta
placent.

III. Osius episcopus dixit: Et hoc addi necessa-
rium est: ne quis episcopus de provincia sua ^g inter-
pellante episcopo ad aliam transeat provinciam, nisi
forte a fratribus suis vocatus; ne videamur portas
dilectionis clausisse.

IV. Et huic similiter providendum, ut si in aliqua
provincia episcopus quis adversus suum fratrem, et
coepiscopum habeat causam, nullus de alia provincia
arbitrè requiratur.

V. Si autem quis episcopus in aliquo damnatur
negotio, et æstimat se firmam causam habere, ut ju-

ordo sit in Latino, fidem quoque canones in hac ver-
sione, qui in Græco, cum in Latino duo canones
Græci desint. Id tandem peculiare præfert nostra
versio quod canonem 19 incipientem a voce *Januarius*
in m. Græco ab antiquo interprete inventum docet,
qui in Græcis omnibus exemplaribus hactenus vul-
gatis non invenitur. Quod si canonum numerus in
hac versione augetur usque ad numerum 25 id acci-
dit ob partitionem arbitrariam unius canonis vulgati
in tres, et alterius in duos.

^f Clarius ex Græco reddes: *adseverans a populo
ipsorum collatus esse litteras.*

^g Eum reducat.

^h In Græc. III, cum duobus seqq.

ⁱ Voces *interpellante episcopo* Græcum textum mi-
nus assequuntur; ex quo sic reddendum: *de provinciis
sua ad aliam transeat provinciam, in qua sunt episcopi,
nisi forte, etc.*

dicium renovetur, si placet vestræ dilectioni, apostoli Petri honorate memoriam, et scribatur ab his, qui iudicaverunt [a et canonem damnati episcopi] Julio episcopo Romæ^b per vicinos episcopos provincie, et si oportet innovari iudicium, renovetur, et iudicem ipse præbebit. Et si non potuerit illi adesse, et tale furrit ejus negotium, ut iterum renovetur 591 iudicium, semel iudicata non dissolvi, quæ autem sunt, maneant firma.

• VI. Gaudentius episcopus dixit: Si placet, necessarium esse huic addi sententiam, quam veram et charitatem plenam tulisti; ut si quis episcopus fuerit depositus [Ex Græco iudicio] presentia episcoporum, qui vicini sunt, et [Leges dixerit] dixerunt se negotium excusationis habere; non prius in ejus cathedra alium ordinari, nisi prius Romæ episcopus de hoc B cognoscens terminum imposuerit.

• VII. Osius episcopus dixit: Placet, ut si quis episcopus appetitus, vel accusatus fuerit, et collecti episcopi finium suorum eum gradu deiecerint, et confugerit ad provocationem beati episcopi Romanæ Ecclesie, [Leges et] vel acquieverit cum audiri, et iustum putaverit renovari iudicium rei, scribere episcopis dignabitur [Leges propinquis] providentibus provincie, quo ipsi diligentius cum scrupulositate singula scrutentur, et secundum veritatis fidem de negotio proferant sententiam. Si vero quis iterum petierit denuo suum audiri negotium, et per hanc petitionem Romanum episcopum moverit; • de latere suos presbyteros destinabit, ut sit potestatis ejusdem episcopi, quod æstimaverit esse. Et si statuerit oportere C mitti, qui destinati cum episcopis iudicaturi sunt, habeant auctoritatem ejus, a quo destinati sunt. Sane et hoc ponatur in episcopi potestate. Et si putaverit sufficere ad causæ cognitionem, et sententiam proferendam [Leges episcopos] episcopo, faciat quod ejus sederit prudentia.

• VIII. Osius episcopus dixit: Si evenierit in una provincia, in qua plures sunt episcopi • ordinandi, unum episcopum remanere, et hic ob quamdam negligentiam noluerit convenire, et [Supple consentire] ordinationi episcoporum; plebs autem conveniens roget fieri ordinationem episcopi: primum oportet

• Voces uncia inclusæ nec in Græco, nec in ullo Latino exemplo leguntur, sensumque perturbant: ac propterea delendæ.

• Locum perperam redditus. Nisi legere placeat vel per vicinos episcopos provincie (subaudi scribatur), quemadmodum Latinum originale editionum præse et Isidorianæ suggerit, non autem Græcus textus; corrigendum erit sic: et per vicinos provincie episcopos, si oportet innovari iudicium, renovetur, et iudices ipse præbeat. Si autem non potest probare tale esse ejus negotium, ut iterum renovetur iudicium, semel iudicata non dissolvantur, sed quæ sunt iudicata, maneant firma.

• In Græc. IV.

• Græc. V.

• Melius ex Græco legendum, ut de latere suo presbyteros destinet, sit in potestate ejusdem episcopi, quod rectum esse æstimaverit.

• Græc. VI.

• Hoc verbum ordinandi nec in aliis exemplaribus

A eum, qui remansit, per litteras primatis episcopi provincie, hoc est metropolitani commoneri, quod populus petit sibi pastorem dari: ætiam oportere hunc expectare, ut veniat, et cum eo fiat ordinatio. Si autem neque per litteras rogatus advenerit, nec scripserit; satisfieri populi voluntati debet, et vocandi sunt de vicina provincia episcopi ad ordinationem episcoporum.

IX. Non licere autem episcopum simpliciter ordinari in vico, vel quadam exigua 592 civitate, cui sufficit etiam unus solus presbyter. Nec enim necesse est ibi episcopum ordinare, ne contemptibile fiat episcopi nomen, et auctoritas. Sed, sicut prædixi, episcopi vicinæ provincie in illis civitatibus ordinare debent episcopos, in quibus prius constituti videbantur. Si autem reperitur quædam civitas abundans populo, ut digna videatur habere episcopum, accipiat. Si hoc omnibus placet^b.

• X. Osius episcopus dixit: Importunitas nostra, et frequentatio [Leges et preces injustæ] etiam injuri fecerunt, nos merito non tantam habere gratiam, et confidentiam, quantum debuimus habere. Plures enim episcoporum non intermittunt ad comitatum venientes, ac præcipue Afri, qui, ut cognovimus, fratris dilectionis, et comministri nostri Grati suasiones salubres non suscipiunt, sed contemnunt; ita ut unus homo in comitatu plurimas, ac diversas, et nihil ad utilitatem proficientes Ecclesiarum preces adportet, per quas (et quemadmodum debet fieri, et convenit) pauperibus vel [Leges laicis] luvius, vel viduis subveniat, et succurrat; sed sæculares dignitates, et administrationes provident quibusdam. Hæc igitur spurcicia molestiam non sine scandalo quodam nobis, et reprehensione adportat. Decere autem C puto, episcopos suum præstare debere auxilium illis, qui ab aliquo patiuntur violentiam, vel si qua læduntur viduarum, sive pupillorum quis fraudatur: si hæc quoque personæ justam habent petitionem. Igitur, dilectissimi fratres, si omnibus hoc placet, statuite, nullum episcoporum debere ad comitatum proficisci; videlicet his causis exceptis. Quod vero oportet adesse, quos piissimus imperator noster suis litteris convocaverit, nullam habet dubietatem. Et quoniam

Latinis, nec in vulgato Græco legitur. Convenit autem cum sequentibus ordinationi episcoporum, et ad ordinationem episcoporum, qui in Græco vulgato retinentur. Porro ex nostra versione aliud emendatus Græcum exemplum interpreti nostro præ oculis fuisse cognoscitur; quod in sequentibus eam difficultatem tollit, quam in vulgato textu plures notant. In hoc vultum indicatur, ad metropolitane ordinationem vicinæ provincie episcopos esse convocandos, quod a consuetudine ecclesiastica abhorret. Nostra autem versio non de metropolitæ, sed de episcoporum ordinatione actum fuisse ostendit, cum plures episcopi ejusdem provincie ordinandi sint, nec nisi unus in ipsa supersit episcopus qui ad ordinationem ipsorum convenire queat.

• Græcus textus cum Latinis exemplaribus concinens addit: Responderunt omnes: Placet. Forte librarius ob concursum ejusdem verbi placet, hæc omisit per saltum.

• Græc. VII.

frequentem evenit, misericordia dignos confugere ad Ecclesiam, [Lege ob sua] observant delicta exilio, vel insulis damnatos, sive quoscunque obligatos sententia; talibus non est denegandum praesidium, sed sine mora, vel cunctatione his protectionem easse concedendam. Si igitur placet, statuatur et hoc.

XI. Osius episcopus dixit: Et hoc vestra probe solertia. Quoniam placuit episcopos non ire ad comitatum, ne reprehensionem incurrant: si quis eorum tales habuerit preces, quales memoravimus, per suum transmittat ⁵⁰³ diaconum: ministri enim personam non habet invidiam, et quas praestantur, velocius perferuntur.

XII. Osius episcopus dixit: Et hoc consequenter esse puto, ut in quacunque provincia episcopus adsit, et [Lege ad coepiscopum] coepiscopus suas transmittat preces, qui in maiore civitate est, sive metropoli, ipse et diaconum, et preces ejus destinet, dans ei commendatitias litteras, et scribens scilicet consequenter ad fratres, et coepiscopos nostros, qui in illo tempore in locis, vel civitatibus morantur, in quibus felicissimus, ac beatus pius imperator rempublicam gubernat. Si vero quis episcoporum habet amicos in aula regis, et vult de aliqua re, quae tamen decet, eos rogare; non prohibetur per suum diaconum et rogare et mandare, quod suum adiutorium benignum roganti sibi praebere [Lege dignentur] dignetur. Qui autem Romam perveniunt, sicut praefixi, dilectissimo fratri nostro et coepiscopo Julio preces quas habent, dare debebunt, ut prius ipse examinet, si nullae sunt ex his impoedentes, et ita suum patrocinium, et curam praestans, ad comitatum destinabit. Omnes episcopi responderunt placere sibi, ac decentissimae esse [Lege dispositionis] dispositione.

XIII. Osius episcopus dixit: Et hoc necessarium esse puto, ut cum omni scrupulositate ac diligentia examinatis, ut si quis dives, vel scholasticus, sive de publico dignum episcopatu videatur; hunc non ante ordinari quam lectoris, diaconi, et presbyteri compleverit ministerium, quo per singulos gradus, si dignus fuerit visus, ad fastigium episcopatus gradatim ascendat. Erit autem gradus uniuscujusque dignitatis non exigui temporis spatium, per quod fides ejus, et morum bonitas, gravitas, ac diligentia cognoscatur, et dignus divino sacerdotis ministerio habitus, maxima potius dignitate: nec enim convenit, nec disciplina vel bona patitur conversatio, audacter, vel leviter ad hoc proillire, ut episcopus, et presbyter, vel diaconus procaciter ordinetur; nam sic merito novella planta habebitur: quoniam et beatus Apostolus gentium magister videtur prohi-

buisse citius fieri ordinationes. Longioris enim temporis comprobatio conversationem, et uniuscujusque mores manifestabit. Omnes episcopi dixerunt placere sibi, et non oportere hoc refutari.

XIV. Osius episcopus dixit: Et hoc statuere debetis, ut, si quando episcopus ex alia ad aliam venerit civitatem, vel de provincia ad provinciam elationis causa, suis laudibus vacans, vel ob religionis devotionem, et multo tempore voluerit ibidem commorari; ejus vero civitatis episcopus ⁵⁰⁴ minus gnarus reperitur, vel minus docibilis: ne contemnat eum, et frequenter alloquatur, studens confundere, et vilem ejus demonstrare personam. Haec enim occasio consuevit effucere, ut is, qui ex hujusmodi sese commendat, ad se jam alienam adtrahat sedem, ac sibi vindicet eam, non dubitans traditam sibi Ecclesiam derelinquere, et ad alienam migrare. Statuendum est igitur tempus: quoniam non suscipere episcopum crudele est, et inhumanum videtur.

XV. [Lege Memento] Memento tamen antiquis temporibus Patres nostros statuisse, ut si quis laicus in eadem degens civitate tribus Dominicis diebus per tres non convenerit hebdomadas, [Lege amoveretur] amoveri a communione. Si igitur hoc de laicis decretum est, non convenit, nec decet, vel prodest episcopum, si nullam gravem necessitatem, vel negotium difficile videtur habere, ulterius abesse Ecclesia, et contristare populum sibi commissum. Omnes episcopi dixerunt: Et haec sententia videtur esse decentissima.

XVI. Osius episcopus dixit: Quia nihil est praetermittendum, fratres, et coepiscopi in civitatibus, quibus sunt ordinati, interdum possessionunculas minimas videntur habere. Aliis vero in locis magnas, ex quibus possunt ⁵ procusiores Ecclesiae redditus adhibere; hoc aestimo illis concedendum ut ad agros suos venientes, fructus suos colligant per trium Dominicarum dies, hoc est, tribus hebdomadibus in possessionibus suis degere, et in proxima ¹ civitate, in qua colliget presbyter, convenire, ut ne videantur sine conventu colligere, et ministrare. Hoc enim pacto ob ejus absentiam ad eum pertinentes possessionunculae nullum damnum sustinebunt; et [Lege nec] advenient] ne frequenter ad aliam civitatem adveniant, in qua est alter episcopus constitutus: sic enim effugere [Lege poterunt] poterit jactantiae, vel superbiae crimen. Omnes episcopi dixerunt: Placet dispositio haec.

XVII. Osius episcopus dixit: Et hoc omnibus placuit, ut si sive diaconus, sive presbyter, vel quis clericorum fuerit excommunicatus, et ad alterum sibi notum confugerit episcopum, scientem, quod amotus

* Hic quoque ex Graeco supplenda: omnes una verum suffragium ferre. Responderunt omnes: Statuatur et hoc.

⁵ Graec. VIII.

* In vulgato Graeco additur, Responderunt omnes: Statuatur et hoc. At in Latinis haec non leguntur.

¹ Graec. IX.

* Cod. mutilo, sicut. Correximus ex Graeco.

⁵ Graec. XI.

⁵ Graec. XI.

⁵ Forte procusiores, sed ex Graeco vulgato legendum pauperibus.

¹ Graecus textus vulgatus habet Exodioria, Ecclesia. At Latinae exemplaria civitatem praefereunt. Sequenda porro hujus canonis cum Latinis exemplaribus magis quam cum Graeco conveniunt.

est a communione ab episcopo suo, non debere eum in communionem suscipere, ne fratri injuriam faciat [*Legē præstando*] præstare communionem. Si vero quis fuerit hoc committere, sciat quod nec convenientibus episcopis locum excusationis habebit. Omnes episcopi dixerunt: Hoc statutum pacem semper custodiet, et concordiam conservabit.

• XVIII. Osius episcopus dixit: Quod me **595** semper moveat, tacere non debeo. Si quis episcopus a oxycolus reperiatur, licet in tali viro hoc vitium non debeat reperiri, et citius contra presbyterum, vel diaconum motus defecerit de Ecclesia; providendum est ne innocens condemnetur, vel communionē fraudetur. Omnes dixerunt: Ejectus habeat licentiam apud metropolitanam episcopum ejusdem provincie vicinum confugere, et rogare ut scrupulosius interrogetur negotium. Nec enim rogantibus est audientia deneganda. Et ille episcopus, qui merito vel indignitate defecerit, viriliter ferre debebit, ut examen rei procedat, quo ejus sententia vel confirmetur, vel emendetur. Qui excommunicatur quolibet modo, non sibi debet communionem vindicare, antequam diligenter cum omni veritate cuncta examinentur. Qui non habet communionem, ante causæ cognitionem non sibi debet vindicare communionem. Clerici vero, qui conveniunt, si præviderint superbiam, vel iniquas subire querelas, [*Legē amarioribus*] a majoribus et gravioribus verbis talem emendare debebunt, ut honesta jubenti obsequantur, et obaudiant. Sicut enim episcopus ministris sinceram debet charitatem, et affectum præstare, eodem modo subiecti episcopis merita debent præstare ministeria.

• XIX. Januarius episcopus dixit: Et hoc dilectio vestra constituat, ne ulli liceat episcopo alterius Ecclesie ecclesiasticum sollicitare, vel in parochia sua ordinare. Omnes dixerunt: Maxime ex hujusmodi contentioniſus consueverunt nasci discordiæ, et concupiscentiæ, et ob hanc rem ad destinatas sibi clerici non pergant Ecclesias. Omnium sententia hoc prohibet fieri.

• XX. Osius episcopus dixit: Et hoc statuamus, ut si voluerit ex aliena parochia quis alienum ministerium sine consensu episcopi ejus ad aliquem gradum

A provehere, irrita et infirma hujusmodi habeatur ordinatio. Si quis vero hoc usurpare voluerit, a fratribus nostris et coepiscopis commoneri debebit.

• XXI. Aetius episcopus dixit: Non ignoratis, quam et quanta sit metropolitana civitas **596** Thessaloniana. [*Legē Ad eam*] Et sæpius de aliis provinciis, et parochiis adveniunt presbyteri, et diacones, ac non contenti exiguo tempore commorari, resident, et omne tempus [*Legē ibidem sciunt*] eodem facient, vel vix tandem post multum tempus ad suas redire [*Legē coguntur*] coguntur Ecclesias.

XXII. Osius episcopus dixit: Suggestente etiam fratre nostro Olympio, et hoc placuit, ut qui vim sustinuit, et violententer expulsus est sive propter disciplinam, sive propter confessionem catholicæ Ecclesie, vel veritatis assertionem, fugiens periculum, innocens ac devotus ad aliam pervenerit civitatem, non prohibeatur in ea degere tandiu, donec revertatur, vel [*Legē a facta*] facili sibi liberetur injuria. Durum etenim est, injuste passum persecutionem inquam a nobis non suscipi, multamque benevolentiam humanitatem [*Supplē ei*] non præstare.

• XXIII. Gaudentius episcopus dixit: Scis, Aeti, quod episcopo aliquando ordinato pax videbatur; ita ut nullæ reliquæ discordiarum in Ecclesia remanerent. Et placuit ordinatos a Musso, et Eutychiano, quoniam eorum nulla reperiebatur culpa, suscipi.

• XXIV. Osius episcopus dixit: Mediocritatis magis hæc est sententia, quoniam quieti, et patientes debemus esse, et sufficienter apud omnes habere misericordiam; semel ad ecclesiasticum clerum provocatos a quibusdam fratribus nostris, si voluerint reverti ad quas nominati sunt Ecclesias, in posterum non suscipi. Eutychianus autem episcopus sibi vindicare nomen non debet, nec Musso episcopo sustinendum. Ceterum si talem communionem exposcent, his negari non debet.

• XXV. Gaudentius episcopus dixit: Hæc salubriter, et consequenter statuta, et, ut decuit vestra honestati sacerdotali, Deo placita, et hominibus, non poterant suam vim, et potentiam oblinere, nisi timor sententiam prolatam subsequatur. Novimus namque et ipsi sæpius propter paucorum impudē-

ejusmodi personis. Incipit autem sequens canon aine interlocutoris persona a verbis *Suggestente fratre nostro*, etc. Melius in exemplaribus Latinis, omnia illis *De his ergo definiendum est*, hæc adjiciuntur: *Universi dixerunt: Ea tempora, qua constituta sunt circa episcopos, et circa hos personas, observari debent. Tum vero canon novus incipit: Osius episcopus dixit: ut in nostra versione.*

• Ex Græco vulg. addendum esset: *Omnes dixerunt: Hoc etiam placuit. Desunt in textu Latino.*

• Græc. XVIII. In Lat. deest.

• Ex Græco vulg. aliter sic redditur: *quod tunc cum episcopus constitutus es, pax deinceps viguit: ne aliqua reliquæ discordiarum remaneant in Ecclesiis, placuit ordinatos, etc.*

• Græc. XIX. In Lat. deest.

• Ex vulg. Græco addendum: *Omnes dixerunt: Placet.*

• Græc. XX.

• Græc. XIV.

• Græcæ vox, id est, *transandus*.

• Hic desunt aliqua. Ex Græco supplendum vel si metropolitanus abest, ad vicinum, etc.

• Hic error vetus est, et ita in vulgatum Græcum. D ut olim in codicem nostri interpretis irrepserat. Ex Latino melius legendum: *Qui vero conveniunt (episcopi) ad judicandum; si præviderint clerici superbiam, vel iniquas querelas, amarioribus et gravioribus verbis talem emendare debebunt, ut honesta jubenti obsequantur, et obaudiant.*

• Hic canon in Græco vulg. desideratur, existat in Latino.

• Græc. XV.

• Ex Græco vulg. additur: *Omnes dixerunt: Hoc quoque decretum stet firmum et immobile.*

• Græc. XVI.

• Ex eodem Græco in vulg. additur: *De his ergo definiendum est. Osius episcopus dixit: Ea decreta, quæ de episcopis constituta sunt, servantur etiam in*

tiam divinum et honorabile nomen sacerdotii reprehensum fuisse. Si quia vero fuerit ausus, præter omnibus placita (cupiens 597 [*Lege* contumaciæ magis et superbiæ] contumaciæ magis, et superbiæ, quam Deo [*Lege* placere] placere) aliquid acititare; jam hinc cognoscet maximo se crimine obligasse, et honorem, ac dignitatem episcopatus amittere^a. Hoc autem ex eo innotescet, et cognoscetur. Si quisque nostrum in transitu, vel canali positus videns episcopum, requirat causam transitus, et quo suum dirigat iter; et si illum invenerit ad comitatum pergentem, expiscetur condiciones supra positas, et si ire vocatum præviderit, eunti nullum impedimentum apporiet. Si vero ostentationis gratia, sicut prædictum est vestræ charitati, [*Lege* aut ob] si autem ob quorundam preces festinat ad comitatum, nec litteris ejus quis subscribet, nec ei communicet. ^b Omnes responderunt: Decet, et placet nobis hæc sententiā.

6611 CORBURENSIS, ET PROTOGENIS SARDICENSIS EPISTOLA AD JULIUM PAPAM.

^a Dilectissimo fratri JULIO, OSIUS, et PROTOGENES.

Meminimus, et tenemus, et habemus illam scri-

^a Ex eodem Græco inseruntur verba: Omnes responderunt: Decet, et placet nobis hæc sententiā: quæ melius in nostra versione ad finem canonis rejiciuntur: ut in Latinis quoque exemplaribus can. 11 leguntur.

^b Ex vulg. Græco pro verbis sequentibus, quæ antea fuerant inserta, hæc substituitur: Omnes dixerunt: Hoc quoque decernatur.

^c Hujus epistolæ mentionem facit Sozomenus lib. iii, c. 12. *Osius, et Protophogenes*, inquit, qui tunc inter episcopos Occidentis, qui Sardicæ conveniunt, principem locum obtinebant, veriti fortasse, ne quibusdam viderentur derogasse Nicæni concilii decretis, litteras Julio scripserunt, testatque sunt, se illa quidem ratihabere; sed majoris perspicuitatis causa eandem sententiam (suis) exposuisse, ne Arianis brevitate conscriptionis illius abutentibus occasio daretur imperitos hujusmodi disputationum in absurdum sensum pertrahendi. Ipsa autem epistola, quæ hæcenus desiderata fuit, nunc ex nostro codice Veron. 53 in lucem prodit. Hæc rationem affert, cur scripta fuerit expositio fidei, quæ addita est sequenti synodice in fine. Sicut autem hæc fidei expositio in synodo Sardicensi proposita quidem fuit, non tamen approbata; ita et hæc epistola antea parata fuisse videtur, non tamen recepta, nec transmissa: ac proinde suppositionis notam utraque incurrit. Nihil tamen minus a nonnullis antiquis relatæ fuerunt tum expositio fidei, tum hæc epistola in eodice, uti propositæ fuerant, et ideo non multo post velut genuinæ allegatæ inveniuntur. Vide quæ hæc de re pluribus disseruimus in tractatu part. 1, cap. 6.

^d Ex tribus questionibus dux librarii oscitantia omisæ, ex anathematismo, quod Nicæno symbolo subjicitur, supplendæ sunt sic: quod erat aliquando quando non erat, et quia ex nullis existentibus factus est, aut ex alia substantia vel essentia dicunt esse convertibilem, aut mutabilem Filium Dei.

^e Locus depravatus, et forte etiam mutilus: in quo quid corrigendum, vel supplendum sit, ex Sozomeni testimonio, quod not. 1 (*Supra* not. ^a hujus col.) recitavimus, facile cuique conjicere licebit, ex. gr. sic: ut excludatur eorum scholium adversus Nicænam fidem, et fiat latior et longior expositio priori consentiens.

^f Hæc Synodica Latina, forte ex originali Latino,

Apturam, quæ continet catholicam fidem factam apud Nicænam, et 598 consenserunt omnes, qui aderant episcopi. Tres enim questiones motæ sunt: ^a quod erat, quando non erat. Sed quoniam post hoc discipuli Arianii [*Fortè blasphemias vel blasphemii*] blasphemiarum commoverunt; ratio quædam coegit (ne quis ex illis tribus argumentis circumventus renovet fidem) ^b et excludatur eorum apollum, et ne fiat latior, et longior exponere priori consentientes. Ut igitur nulla reprehensio fiat, hæc significamus tum bonitati, frater dilectissime. Plura placuerunt firma esse, et fixa, et hæc plenius cum quadam sufficientia veritatis dictari: ut omnes docentes, et catizantes clarificentur, et [*Fortè repugnantes*] propugnantes obruantur, et teneant catholicam, et apostolicam fidem.

ⁱ SYNODICA CONCILII SARDICENSIS.

Sancta synodus secundum Dei gratiam apud Sardicam collecta ex Roma, Hispania, Gallia, Italia, Campania, Calabria, Africa, Sardinia, Pannonia, Mæsia, Dacia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiro, Thracia, Europa, Palæstina, Arabia [*Supple universis*] ubique episcopis commi-

legitur apud S. Hilarium in Fragmentis. Græcus porro textus, qui pariter originalis habendus est (ita enim duo originalia exempla hujus Synodice scripta fuisse videntur, ut de canonibus diximus: alterum Latinum pro Latinis, Græcum vero alterum pro Græcis) existat in Apologia secunda Athanasii. Hæc duo exemplaria carent ea expositione fidei, quæ huic Synodice annexitur Græce apud Theodoretum lib. ii, c. 6, et ex Theodoretio Latine reddita fuit ab Epiphonio Scholastico lib. iv, Tripartitæ Hist., c. 24. Hæc autem nostra ejusdem Synodice versio ex Græco cum eadem expositione fidei diversa est ab illa, quæ in Tripartita continetur; at sincerius exemplum Græcum noster interpres addidit, quam illud, quo Theodoretus, et ex Theodoretio Epiphanius usi sunt, ut ex sequenti notatione patet.

^e S. Athanasius in Apolog. secunda aliam Synodicam exhibet ad Ecclesiam Alexandrinam, in cujus epigraphæ hæc eadem circiter provincie eodem ordine recensentur. Omittuntur Campania, Calabria, et Europa: sed quinque aliæ memorantur Noricum, Tuscia, Rhodope, Creta, et Ægyptus. Apud Theodoretum et Epiphanium eadem provincie describuntur usque ad Thraciam, adduntur vero præter Rhodopen Asia, Caria, Bithynia, Hellespontus, Phrygia, Pisidia, Cappadocia, Pontus, Phrygia altera, Cilicia, Pamphylia, Lydia, insulæ Cyclades, Ægyptus, Thebais, Libya, et Galatia. Hæc autem tot provinciarum inscriptio evidenter falsa est, ^f quia Sardicensis synodi tempore una tantum Phrygia erat, non dux, uti probavimus in tract. part. 1, c. 7; ² quia harum fere omnium provinciarum episcopi non ad Sardicensem synodum, sed ad Pseudo-Sardicense Philippopolitanum conventiculum pertinent, ut eodem loco animadvertimus. Hinc Græcum exemplum Theodoretii vitiosum; illud vero, quod noster interpres præ oculis habuit, sincerum est. Apud SS. Athanasium et Hilarium hæc inscriptio cum provinciis omittitur. Rhodopen ab Athanasio laudatam confirmat subscriptio *Olympius de Eno Rhodope*, quæ primæ Athanasii epistolæ ex nostro codice subinde edendæ subjicitur. Cum vero nullus episcopus ex Europa inventus sit in subscriptionibus, quas expendimus in tractatu part. 1, c. 7, dubitari potest, num in hac nostra inscriptione pro Europa legendum sit Rhodope.

ministris catholicæ, et apostolicæ Ecclesiæ dilectissimis A⁴ fratribus.

Multa quidem, et sæpius ausi sunt Ariani adversus servos Dei fidem servantes 599 rectam. Adulterinam enim submittentes doctrinam, orthodoxos persequi tentaverunt. In tantum enim insurrexerunt adversus fidem, ut etiam bonitatem piissimorum imperatorum non lateat. Igitur gratia Dei subveniente, ipsi piissimi imperatores congregaverunt nos ex diversis provinciis et civitatibus, et sanctam hanc synodum apud Sardicam fieri permiserunt, ut omnis discordia pertolleretur; tota vero mala fide expulsa, in Christo religio sola apud omnes servetur. Venerunt enim et de Oriente episcopi, cohortati et ipsi a religiosissimis imperatoribus præcipue ob ea, quæ rumigerantur frequenter [Supple de] dilectissimis fratribus nostris, et comministris Athanasio episcopo Alexandriæ, et Marcello episcopo Ancyra Galatiæ, et Asclepa. Forte enim ad vos pervenere de his accusationes; forte et vestras aures tentaverunt movere, ut ea quæ adversus innocentes dicunt maledici, credantur, et suæ molestissimæ [Lege scelestissimæ] hæresis suspicionem abscondant. Sed non diu hæc perpetrare permisi sunt. Est enim qui præstat patrociniū Ecclesiis Dominus, qui pro his, et nobis omnibus mortem sustinuit, et propter eas ascensum ad cælos nobis omnibus dedit.

Olim itaque scribentibus Eusebio, Mari, Theodoro, Dorotheo, Ursatio, Valente, Menophanto, et Stephano Julio consacerdoti Romanæ Ecclesiæ episcopo adversus prædictos comministros nostros, hoc est Athanasium episcopum Alexandriæ, et Marcellum Ancyra Galatiæ, nec non etiam Asclepam episcopum Gazæ, scripserunt et de aliis partibus episcopi, adhibentes quidem testimonium sinceritati ministri vestri Athanasii. Facta autem Eusebii, et ejus sociorum nihil aliud nisi mendacium [Lege mendacis], et calumniis plena. Et licet ex eo, quod vocati sunt e a dilecto nostro, et consacerdote Julio, noluerint occurrere, et ex his, quæ scripta sunt ab eodem Julio, manifestata 600 sit ipsorum calumnia (venissent enim, si confidissent operibus suis, et factis adversus fratres nostros, et comministros); tamen ex his, quæ fecerunt in hac sancta et magna synodo, manifestiorem suam factionem demonstraverunt. Occurrentes etenim apud Sardicam, ac videntes fratres nostros Athanasium, Marcellum et Asclepium, timuerunt ad iudicium venire; et non semel, et his, sed sæpius vocati, non responderunt vocationibus, videl. cet. episcopis

conventibus, et præcipue bonæ senectutis Osio, qui propter tempus, et confessionem, et tantum laborem omni reverentia dignus videtur: et exspectantibus, et adhortantibus eos ingredi, quo ea, quæ de absentibus comministris rumigerunt et scripserunt, hæc præsentibus convincant. Sed vocati non venerunt, sicut diximus, sed monstrantes ex hoc calumniam suam, et non solum insidias, et factiones fecerunt clamantes per excusationem. Qui enim confidunt suis dictis, ii et ad [Supple ea probanda] in præsentia esse potuerunt.

Quia igitur non occurrerunt æstimamus non nullum ignorare, et si iterum illi voluerint asute agere, quoniam nihil habentes adversus comministros nostros arguere, hoc accusant absentes, præsentibus vero B subterfugiunt. Fugerunt enim, dilectissimi fratres, non solum propter calumniam quam illis ingerebant, sed etiam propter eos qui diversis criminibus ipsos appetebant, quos videbant occurrere. Vincula enim et catenæ proferebantur ab hominibus de exilio reversis, et ab his qui adhuc tenebantur in exilio. Venerunt enim ministri parentes, et amici mortuorum propter ipsos, et, quod majus est, aderant episcopi, et quidem ferrum, et catenas offerebant, quas propter ipsos portaverunt: alii ex ipsorum insimulatione mortem contestati sunt. In tantam enim pervenerant immanitatem, ut etiam auderent episcopos velle interficere; et interfecissent, 601 nisi effugissent manus eorum. Surrexit itaque comminister noster beatus Theodolus fugiens eorum insimulationes; jussus enim fuerat ex eorum simulatione interire. Et alii gladium vulnera demonstrantes [Lege demonstrabant], nonnulli famem sustinuisse ab ipsis impo- rabant: et hæc nobiles homines testabantur; sed Ecclesiæ omnes [Supple testes] erant, pro quibus occurrentes, et allegantes docebant milites cum gladiis, populos cum fustibus, iudicum minas, falsarum litterarum submissiones. Nam lætæ sunt litteræ Theogenis adversus comministros nostros Athanasium, Marcellum et Asclepam, ut etiam imperatores moverentur contra ipsos. Et hæc comprobaverunt qui tunc fuerunt diacones Theogenis. Nam et virginum nudationem, Ecclesiarum incendia, carcerem adversus comministros, et hæc omnia ob aliam nullam causam nisi ob immemorabilem hæresim Arianorum: D excusantes [Lege recusantes] enim horum ordinationem et communionem, necessario hæc sustinebant.

Hæc itaque considerantes perducti sunt ad suæ voluntatis interitum. Erubescabant enim sua confiteri

^a Litteræ Doro repetitæ videntur ex postremis syllabis antecedentis nominis Theodoro, ac propterea delendæ. Reliquæ sunt litteræ Theo; ex quibus legendum cum Epiphani versionem Theognio: vel ut inferius in hac ipsa versione, Theogene. Apud Hilarium legitur Diognito, at postea Theognito.

^b Duo hæc nomina Menophanto et Stephano sunt apud Theodoretum et Epiphanium; apud Hilarium vero desiderantur. S. Athanasius cum utatur generali voce Eusebianis, omnia hæc nomina præterit.

^c Vocati fuerunt per epistolam, quæ conservata fuit a S. Athanasio in Apol. secunda.

^d Melius Epiphani. congregatis.

^e Epiph. diffamaverunt.

^f Verbum surrexit concinit cum Epiphani versionem, in qua ex Theodoro reddidit: Venit etiam consacerdos noster beatus Theodolus. At ex Græco Athanasii textu ac ex Latino Hilarii legendum Decessit. Vox quidem Beatus mortuum significat.

^g Hilar., insimulatione.

^h Id est, conquirebantur.

ⁱ Clarius Epiphanius: ii qui occurrerunt et qui legatione fungebantur, insinabant milites, etc.

delicta, et quoniam omnibus patefacta celari non poterant, Sardicam pervenerunt, quo per suum adventum sinceritatis opinionem acquirant. Visis itaque his, quibus calumnias ingerebant a se afflictis accusatoribus, testibus ante oculos inspectis, vocati venire non poterant, comministris videlicet nostris Athanasio, Marcello et Asclepa multa usis confidentia, implorantibus, et urgentibus, atque provocantibus, et pollicentibus quoque non solum eorum arguere calumniam, sed insuper demonstrare quæ [Lege deliquerint] reliquerint in Ecclesiis ipsorum. Illi autem tanto timore percussi sunt, ut etiam viderentur in fugam, ac per eam [Subaudi fugam] suam calumniam demonstrarent et delicta faterentur. Et licet ex hoc quod noluerint, et non solum ex prioribus, sed etiam ex presentibus ipsorum versatio [Lege versutia] comprobata est; tamen [Supple ne] ex fuga quandam occasionem alterius malitiam valeant invenire, cogitavimus secundum veritatis rationem ab his commissa ventilare.

Quo facto reperimus eos et ex actitatis calumniatores, et nihil aliud nisi comministris nostris insidias præparasse. Quem enim dicebant ab Athanasio interfectum Arsenium, vivit et moratur inter vivos. Ex quo apparet etiam illa quæ de aliis verbosabantur ficta fuisse. Quoniam vero de calice fracto a Macario Athanasii presbytero mentionem fecerunt, adhibuerunt testimonium illi qui de Alexandria, et Marpotæ locis ipsis venerunt, nihil tale esse 602 commissum. Etiam episcopi scribentes de Ægypto ad consacerdotem nostrum Julium, sufficienter firmaverunt ne suspicionem quidem talem fuisse. Deinde acta quæ dicebant se adversus habere, constitit ex una parte confecta, et in ipsis gestis gentiles, et catechumeni interrogati sunt; ex quibus unus catechumenus interrogatus dicebat se intus fuisse quando Macarius ad locum supervenit. Et alius interrogatus aiebat, Ischyram ægrotum in cella jacuisse a quem dicunt; ut ex hoc appareat nihil de mysteriis fuisse celebratum, ex eo quod catechumeni intus consistebant; et Ischyram non adfuisse, sed ægrotum fuisse. Nam et ipse pessimus Ischyra, qui mentiris est dicendo Athanasium ussisse quosdam divinos codices, et in hoc suum mendacium demonstravit. Nam confessus est illo tempore quo Macarius advenerat se ægrotasse, et jacuisse, ut etiam ex hoc calumniator demonstratur. Unde ob hanc calumniam ipsi Ischyra merce-

dem dederunt episcopi nomen, qui nec presbyter est. Occurrentes enim duo presbyteri qui quondam cum Melitio fuerunt, postmodum autem a beato Alexandro tunc episcopo Alexandria suscepti, et nunc cum Athanasio constituti, testimonium præbuerunt hunc nunquam Melitii fuisse presbyterum; et omnino non habuisse Melitium apud Marcotam Ecclesiam vel ministrum; et tamen eum qui nec esset presbyter nunc pro episcopo prodixerunt, ut hoc nomine obstupesciant audiente eorum calumnias.

Lectus est autem liber comministri nostri Marcelli, et inventa est Eusebii commendatio [Lege commentatio]. Quæ enim proposita questione Marcellus dicebat, hæc tanquam ab ipso confessa fugebant. Lecta sunt igitur, et hæc et sequentia et præterita questionum, et recta fides viri reperta est; neque enim a sancta Maria, sicut ipsi firmarunt, initium dedit Verbo Dei, nec finem ei in regno, sed imperium sine initio et fine Salvatoris esse conscripsit. Asclepas etiam comminister protulit gesta apud Antiochiam confecta presentibus accusatoribus, et Eusebio de Cæsarea; et e sententiis judicandum [Lege judicantium] episcoporum ostendit se esse innocentem. Merito igitur, fratres dilectissimi, frequenter vocati non responderunt; merito fugerunt: conscientia enim coacti per fugam suis calumniis firmaverunt, et credidisse fecerunt quæ præsentibus accusatores dicebant ac demonstrabant. Quid itaque? Super his omnibus etiam depositos et ejectos ab Ecclesia Arianos non solum susceperunt, sed etiam 603 ad majorem gladium perduxerunt, diaconum quidem in presbyterum, ex presbytero vero in episcopum ob nullam aliam causam, nisi ut impietatem spargant, et latitent [Lege dilarent], piam vero fidem corrumpant. Sunt autem post Eusebium et ejus socium nunc primates Theodorus de Heraclea, Narcissus a Marona Cilicie [Legit Neroniade], Stephanus Antiochiæ, Acacius Cæsareæ Palæstinæ, Narcissus Marmizæ, Menophantus Ephesi Asiæ, Ursatius Singiduno Mœsiæ, Valens Mursa Pannoniæ: qui illos cum quibus de Oriente venerunt, neque apud Asiam in concilio venire, nec ad Ecclesiam Dei penitus accedere permittiebant. Etiam Sardicam venientes, per singula quæque loca conventus inter se faciebant, et cum interminationibus posuerunt pacifones sibi, ut cum Sardicam venissent, omnino non ingrederentur in iudicium, nec cum sancta synodo convenirent;

* Interpres Græcum adjectivum *θρῦλλοῦµενον*, quod Ischyra apponitur, minus recte divisit ac reddidit quem dicunt. Epiphanius et Hilarius melius famosissimum Ischyram præferunt.

† Id est, precedentia.

‡ Lege credi eis, ex Hilario.

§ Alia exemplaria tum Græca, tum Latina, plurali numero efferunt: *Diaconos in presbyteros*, etc.

¶ In Græco desunt hæc, et ejus socium. Apud Hilarium habetur post Eusebium duo. Constantius legendum monuit post Eusebium duos: cui lectioni favet illud ejusdem Hilarii lib. 1 ad Constantium, n. 5: *Super didicimus commenta hæc fuisse inventa, et a duobus Eusebiis*, etc., præsertim cum ibi Georgio excepto

iidem, qui hic episcopi, duobus Eusebiis adjungantur. Nostra versio iis verbis et ejus socium alterum Eusebium indicat, nimirum Cæsareensem præter Nicomediensem.

‡ Nec Athanasius, nec Hilarius, nec Theodoretus, aut Epiphanius, nec alie epistolæ post subicienda habent hunc alterum Narcissum; sed pro eo substituendum Georgium Laodicæ, qui apud eosdem inter damnatos recensetur.

§ Nec verba apud Asiam nec in Græcis, nec in Latinis exemplaribus leguntur. Interpres legisse videtur *εἰς τὴν Ἀσίαν* pro *εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον*; unde corrigendum est neque in sanctum concilium venire.

sed tantum venientes, imaginarie adventum suum demonstrarent, ac velociter fugerunt [*Legē fugerent*]. Hæc autem scire potuimus a comministris nostris * Macario Palæstinæ et Asterio de Arabia, qui cum ipsis venerunt et ab eadem incredulitate recesserunt. Ipsi enim ad sanctam synodum venientes violentiam [*Addē quam*] passi sunt, cum lacrymis exposuerunt. Nihil autem rectum apud eos fieri dicebant. Etiam hoc addebant, esse quosdam rectæ fidei; et interminationibus atque accusationibus prohiberi ad nos [*Addē venire*]. Hæc de causa in una domo commanere studuerunt, nullo momento eos separari permittentes.

Quoniam igitur non oportebat tacere, et in occultas [*Legē inultas*] eorum relinquere calumnias, vitæula, homicidia, plagas, falsas epistolas, maledictiones, virginum nudationes, exsilia, Ecclesiarum destructiones, incendia, translationes de minibus ad majores civitates, et ante omnia insurgentem per ipsos adversus rectam fidem maledicam Arianorum hæresim : 604 hæc de causa dilectissimos fratres nostros, et conciliatores Athanasium Alexandriæ episcopum, et Marcellum Ancyræ Galatiæ, et Asclepiam Gazæ, et eos qui cum ipsis ministrant Domino, innocentes et sinceros esse pronuntiamus, ^b ut cuiusque cognoscant Ecclesiæ populi sui episcopi sinceritatem et hunc habere episcopum, [*Supple et*] expectare : aggressos vero * Ecclesiarum ipsorum iudicium luporum Georgium Alexandriæ, et Basilium, et Quincianum Gazæ, nec episcopos nominari, nec Christianos penitus appellari, nec aliquam cum his habere communionem, vel eorum litteras suscipere, vel ad ipsos scribere. Theodorum Heracleatum Europæ cum suis de [*Legē Nerpniadē*] Maronæ Ciliciæ, et Cæsariæ Palæstinæ Narcissum, et Acacium, Stephanum Antiochensem, Ursacium Singidunensem Mœsiæ, et Valentem Murvensem Pannoniæ, Menophantum Ephesium, Georgium Laodicæ (licet timens non adfuerit de Oriente, tamen eo quod a beato Alexandro episcopo Alexandriæ depositus sit) ^d propter se ac suos collegas Arianos, et ob [*Legē eis*] eos illata crimina, omnes sancta synodus deposuit epi-

scopum; et statimus non solum eos episcopos non esse, sed nec communionem cum fidelibus mereri. Separantes enim Filium a substantia Patris, ac de æqualitate alienantes Verbum a Patre, segregari oportet a catholica Ecclesia, et alienari a nomine Christianorum. Sit igitur omnibus vobis anathema, propter quod * negotiati sunt Verbum veritatis. Apostolica etenim est præceptio : Si quis vobis annuntiaverit præterquam quod accepistis, sit anathema. Nullum his communicare præcipite : nulla enim communio tenebris cum luce. Longe omnes facite; nec enim est aliqua conventio Christo cum Beliab : et observate, fratres dilectissimi, eorum litteras suscipere vel his scribere. Studete etiam vos, fratres dilecti et 605 comministri, spiritu præsentis in synodo nostra, consentire et pronuntiare per scriptiones vestras, quo apud omnes ubique comministros nostros servetur assensus ^f.

Illos abdicamus et deportamus a catholica Ecclesia, qui affirmant quod Deus quidem est Christus, sed verus Deus non est, quia filius est; sed et verus filius non est, quod natus est simul et ^g factus; sic enim intelligere censuerunt natum, ^h qui fatentur, sicut supra dixerunt, quia quod natum est, factum est; et Christo, cum sit ante sæcula, dant initium et finem, quod non ex tempore, sed ante omne tempus [*Supple generationem*] habet. Et in præsentem duas serpentes ex Ariana aspidē natæ sunt Valens et Ursacius, qui gloriantur et non dubitant dicere se esse Christianos, et quod Verbum, et spiritus vulneratus est, et occisus, et mortuus, et resurrexit; et quod assolet hæreticorum conventus contendere, diversas esse substantias Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et esse separabiles.

Nos autem hanc suscepimus et docti sumus, hanc habemus catholicam et apostolicam traditionem, et fidem, et confessionem : unam esse substantiam, quam ipsi Græci usiam appellant, Patris, et Filii, et Spiritus sancti; et si querit quis Filii substantiam, est pro certo hæc ⁱ quam solius sine Patre, quod est Verbum, Spiritus. Absurdum enim est nunc dicere

* Ita quidem etiam Græci codices Athanasii ac Theodoretii, nec non Epiphanius qui æque ac noster interpres ex Græco reddidit. At exemplar Latinum Hilarii Arium habet. Enim vero Arius, non Macarius in subscriptionibus Sardicensibus, et in pononibus episcoporum apud ipsum Athanasium legitur : isque in epistola ad solitarios ab Arianis male affectos tradit, Arium et Asterium, alterum Petræ in Palæstina, alterum Petræ in Arabia, qui ab ipsis desciverunt. In eodem porro exemplo Hilarii Ario male adiungitur Stephanus, ubi Asterius substituendus est.

^b Ex aliis tum Græcis, tum Latinis exemplaribus supplenda sunt : scribentes ad unamquamque eorum provinciam, ut, etc.

^c Legē Ecclesiæ ipsorum more luporum. Interpretis pro voce dixi more, legi fortasse dixi iustitiam, et iudicium reddidit.

^d Clarius apud Hilarium : et quod sit tam ille, quam etiam ceteri, qui comprehensi sunt furoris Arianii et propterea objecta crimina.

* Id est, adulteraverunt.

^e Apud Athanasium et Hilarium additur clausula, quarum altera Græcis communior redditur sic : Divina providentia sanctos et laetos vos conservet, fratres dilecti : altera Latinorum propria : Optamus fratres vos in Domino bene valere. Reliqua vero, quæ expositionem fidei continent, apud Theodoretum ejusque interpretem Epiphanium leguntur. Ab Athanasio autem et Hilario omissa sunt, quia licet in synodo propo- sita, recepta non fuerunt. Confer notam I (Supra, col. 839, not. ^f).

^g Græce apud Theodoretum ἀγινωτος, apud Epiphanium ingenuus, melius.

^h Melius Epiph. quia sic dixerunt, quod natum est, etc.

ⁱ Hic amanuensis vitio defectus est alicujus linear, nec non aliquis scripturæ error : cum ex Græco supplendum et emendandum sit : quam et Patris solam esse in confesso est : neque unquam Patrem sine Filio, neque Filium fuisse, nec esse posse sine Patre, quod est Verbum spiritus. Absurdum est enim dicere Patrem aliquid quando Patrem non fuisse, etc.

Patrem non fuisse; quoniam quod intelligitur Pater, sine Filio nec nuncupari, nec esse posse. Est ipsius Filii testimonium: *Et ego in Patre, et Pater in me* (Joan. xiv, 10); et: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30). Nemo nostrum negat natum,^a sed quibusdam natum omnino sicut visibilia, et invisibilia appellantur nata artifices archangelorum, et angelorum mundi, et generis humani, sicut ait: *Omnium artifex docuit me sapientia* (Sap. vii, 21); et: *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. i, 3).^b Nunquam enim esse poterit accipere initium: quoniam qui semper est, initium non habet, Verbum Deus, nec suscipiens finem. Non dicimus Patrem Filium **806** esse, nec igitur [*Legem* rursum] Filium Patrem esse; sed Pater Pater est, et Filius Patris Filius. Constatemur potentiam Patris esse Filium. Constatemur Verbum Dei Patris, prout [*Legem* quod aliud] quem alter non est, et Verbum verum Deum, et Sapientiam, et virtutem, veritatem [*Legem* verumque] Filium tradimus; sed non secundum quod ceteri filii appellantur, Filium dicimus: quoniam illi aut propter adoptionem, vel ob nativitatem, vel quod merentur, filii [*Legem* vocantur] vocari, non propter unam substantiam, quae est Patris et Filii. Constatemur ^c unicum et primogenitum; sed unicum Verbum, quod semper fuit et est in Patre; primogenitum sane at [*Fortem* ut] hominem.^d Attinet autem ad communem creaturam, quod primogenitus de mortuis. Constatemur Patris et Filii unam Deitatem, nec negavit quis aliquando Patrem Filio majorem non propter aliam substantiam nec differentiam; sed [*Supple* quia] nomen ipsum Patris majus et [*Legem* est] Filio.

Haec autem est maledictio eorum et corrupta interpretatio contentendum, quod *ego et Pater unum sumus* propter consensum dixerit et concordiam. Improbemus omnes catholici stultum ipsorum sensum ac vilem. Sicut homines mortales differunt, ut assentiant, inter se, et offendentes concordant, et in gratiam revertuntur; sic separationes et discordiae [*Supple* inquit] inter Patrem Deum omnipotentem et ejus Filium esse potuerunt. Hoc absurdum est et intelligere, et sentire. Nos autem credimus, et affirmamus, et ita sentimus, quod sacra voce locutus est dicens: *Ego et Pater unum sumus*: propter substantiae uni-

^a Græcam exemplum, quod noster interpres reddidit, hoc loco depravatum erat, sicuti etiam illud Epiphani, qui aliquid simile legit, dum reddidit: *sed quibus natum? Omnibus quæ invisibilia, et visibilia nuncupantur, opifex est archangelorum, etc.* Melius ex Græco vulgato: *sed genitum ante omnia, quæ visibilia et invisibilia appellantur, factorem et opifcem archangelorum, etc.*

^b Melius Epiphanius: *Non enim semper esse potuerat, si nupsisset exordium: quoniam Verbum, quod semper est, non habet initium; Deus autem nunquam terminum habet.*

^c Epiphanius melius: *illi aut gratia regenerationis filii erunt, aut eo quod digni sunt, filii nuncupantur.*

^d Ex Græco unigenitum.

^e Contrario prorsus sensu ex Græco reddendum est: *Differt tamen a communi creatura.*

^f *Supple* missum. Sed is passus non est, sed

A tatem, quæ est una Patris, et Filii. Hoc credimus, semper sine principio, sine fine hunc cum Patre regnare, ac nullum tempus habere, nec minui regnum ejus: quoniam quod semper est, nunquam accipit initium, nec minui poterit. Credimus, et suscipimus Paracletum Spiritum sanctum, quem nobis ipse Dominus promisit et misit. Et hunc credimus ^f passum, sed homo, quem induit, quem assumpsit ex Maria Virgine, hominem, qui potuit pati, **607** quoniam homo mortalis, Deus autem immortalis. Credimus [*Supple* quod] tertia die non Deus in homine surrexit, sed homo in Deo surrexit: quem etiam obtulit Patri suo munus, quem liberavit. Credimus quod tempore opportuno et statuto omnes, ac de omnibus ipse judicabit. Tanta est vero eorum stultitia ut non videant lucem veritatis, nec intelligant, ut vere dictum est, *ut ipsi in nobis unum sint*. Manifestum est, cur unum: quoniam apostoli Spiritum sanctum Dei acceperunt. Sed tamen ipsi non sunt vocati Spiritus, nec quisquam ipsorum ^g sol, vel sapientia, sive virtus erat, nec [*Legem* unigenitus] unicum erat, quemadmodum ait: *Ego et tu unum sumus*. Sic et ipsi in nobis unum sint. Sed diligenter distinxit vox divina: *In nobis sint* dicit, non dixit *quemadmodum* nos unum sumus, *ego et Pater*; sed discipuli in semetipsis ^h æquales, et conjuncti unum sint fidei confessione, ut in gratia, et pietate Patris, et Domini Salvatoris nostri permissione ac dilectione unum valeant esse.

ⁱ CONCILII SARDICENSIS AD MAREOTICAS ECCLESIAS
EPISTOLA.

C Sancta synodus secundum Dei gratiam collecta Sardicæ, Ecclesiis Dei apud Mareotam cum presbyteris et diaconibus in Domino salutem.

Etiam ex his, fratres dilectissimi, quæ i ad Alexandriam per fratres directæ sunt, scire potestis quæ apud sanctam et magnam synodum secundum Dei gratiam Sardicæ collectam, sunt actitata. Sed quia et vos scripsistis, intolerabilia sustinuisse ab impiissimis hæreticis, quorum est princeps pessimus Gregorius; hanc ob causam scribere et ad vestram reverentiam necessarium sancta synodus æstimavit: ut iis consolati, magis ac magis habentes in Deo spem, futuram promissionem repositam diligentibus Christum consequamini. Si igitur passi estis mala, nolite

D homo, etc.

^g Non sol, sed *eorum* reddendum fuerat: græce enim habetur ὁ Ἀόγος, Verbum. Noster interpres legissæ videtur corrupte *duos*, sol.

^h Ex Græco, copulati.

ⁱ Tria sequentia monumenta ex solo cod. Veron. 55 ad nos pervenerunt. Ex eodem codice edita jam fuere a V. C. Scipione Maffeo primum tom. III operis inscripti *Osservazioni letterarie*, pag. 29 et seqq., tum vero in appendice Historiæ Theologicæ, pag. 258 et seqq. Hic autem ea cum cæteris Sardicensibus documentis, quæ in nostro ms. continentur, recu- denda fuere, ut quisque eadem aliquot in locis hoc tomo allegata conferre facile possit.

^j Indicatur alia epistola synodica ad Alexandrinam Ecclesiam, quæ inserta est a S. Athanasio Apologiæ secundæ.

contristari, sed magis gaudet, quoniam et vos meruistis pro nomine Domini injurias tolerare. Si vero carceres, et vincula, et factiones tolerastis, hæc vos non contristabunt: hæc enim et ante vos Patres sustinuerunt, quorum unus est beatus Paulus, propter quod et *vinctus* vocatus. Audivimus quanta et ingenius presbyter passus est, et doluimus quidem propter injurias; libenter autem accepimus sacram **608** ejus voluntatem, quoniam propter Christum cuncta sustinuit. Si igitur adhuc vos premunt, quæ putatur tristitia esse, in gaudium convertatur. Scripsimus enim piissimis imperatoribus ut ne de cætero talia committantur adversum Ecclesias; et credimus quod Dominus faciet per religionem humanissimorum imperatorum, ut et nos cum solatio et libertate Deo gratias agentes, et placentes inveniamur in die iudicii. Quæ autem sunt ætata, sicut prædiximus, cognoscetis ex dilectissimis fratribus nostris qui vestras litteras portaverunt, hoc est presbyteris et diaconibus Alexandrinis: episcopum enim vestrum dilectissimum fratrem nostrum et comministrum Athanasium innocentem et sincerum ab omni calumnia pronuntiavit sancta et magna synodus; Theodorum vero, Narcisum, Stephanum, Acacium, Georgium, Ursacium, Valentem, et Minophantum episcopatu deposuit ob ea quæ deliquerunt, et ob impiissimam hæresim, cuius socii et patroni videntur. De Gregorio autem nec tantum credimus necessarium esse scribere; olim enim depositus est, immo magis episcopus penitus non est æstimatus: ejus enim opus simile est ejus ordinationi. Si quis igitur ab eo deceptus est, erudiatur et veritate cognoscat; si vero resistit ejus impietati, gaudeat quod et ipse adversatus est hunc, quem sancta synodus nec episcopum æstimavit. Nec enim nos latuit quid adversus vos commiserit, et quantum vos resserit. Sed gaudete quoniam pro Christo patimini ab his qui Christum blasphemant. Æstimamus autem quod jam omnis insolentia cessabit, increpatis ac depositis noxiis qui hæresim non nominandam defendebant. Incolumes vos esse in Domino opto.

Ego Osius episcopus incolumes vos in Domino opto, dilectissimi fratres.

Athanasius episcopus vester incolumes vos in Domino opto, dilectissimi fratres.

Heliodorus similiter.

Lucius similiter.

Johannes sim.

609 Asterius sim.

Jonas sim.

Basus sim.

Dionysius sim.

Dioscorus sim.

Paregorius sim.

Domitianus sim.

Aetius sim.

Calepodius sim.

Valens sim.

Alexander sim.

Arius sim.

Plutarchus sim.

Porphyrius sim.

Vincentius sim.

Athenodorus sim.

Vitalis sim.

A [*Lege Alympius*] Alysus similiter.

Severus sim.

Restitutus sim.

Gerontius sim.

Vincentius episcopus incolumes vos in Domino opto, dilectissimi fratres: jussus a fratribus meis et coepiscopis scripsi, et subscripsi pro cæteris.

S. ATHANASII AD EADEM ECCLESIAS EPISTOLA.

Athanasius presbyteris, et diaconibus, et populo catholice Ecclesie apud Mareotam, dilectissimis ac desiderabilibus fratribus in Domino salutem.

Sancta synodus laudavit in Christo vestram religionem. Omnes acceptos tulerunt in omnibus animum et fortitudinem, quoniam minas non timuistis, quod tolerantes injurias et persecutiones adversum pietatem, prævaluistis. Litteræ itaque vestræ, dum legerentur, omnibus lacrymas commoverunt, et omnes ad vestrum pertraxerunt affectum; dilexerunt vos et absentes, ac vestras persecutiones suas æstimaverunt: indicium namque charitatis eorum sunt litteræ ad vos datæ; et licet sufficeret vos connumerare sanctæ per Alexandriam Ecclesie, tamen separatim vobis scripsit sancta synodus, ut adhortati non deficiatis ob hæc quæ patimini; sed gratias agatis Domino quod vestra patientia bonum fructum habebit. Olim itaque latebant hæreticorum mores; nunc tamen omnibus expansi sunt et patefacti: nam sancta synodus advertit ab his concinnatas adversus vos calumnias, et eos habuit odio, atque omnium consensu deposuit Theodorum, Valentem, Ursacium **C** in Alexandria et Mareota. Eadem etiam per alias Ecclesias facta sunt. Et quoniam intolerabilis est jam crudelitas eorum, et tyrannia adversus Ecclesias celebrata, ideo episcopatu **610** dejecti sunt, omniq[ue] communione alienati. Cæterum de Gregorio nec mentionem facere voluerunt: qui enim penitus episcopi nomen nec habuit, hunc nominare superfluum æstimaverunt; sed propter deceptos ab eo, nominis ejus mentionem fecerunt; non quia dignus memoria videbatur; sed ut ex hoc qui ab illo decepti sunt, ejus cognoscant infamiam, et erubescant ejusmodi factis homini communicaverunt.

Cognoscetis vero super eos scripta ex superan-nexis; et licet non omnes scribere episcopi occurrerunt, attamen ab omnibus scripta sunt, et pro omnibus scripserunt. Invicem salutate in osculo sancto. Salutat vos omnes fratres.

D Protegenes [*Lege Protogenes*] episcopus, incolumes vos in Domino opto, dilectissimi, et desiderabiles.

Athenodorus episcopus incolumes vos in Domino opto, fratres dilectissimi.

Julianus episcopus sim.

Eulogius sim.

Ammonius sim.

Eugenius sim.

Aprianus sim.

[*Lege Diodorus*] Lio-

* Aliqua desunt, ex gr., ob ea, quæ violenter et ini-que gesserunt in Alexandria et Mareota. Hi enim tres episcopi Ariani cum aliis tribus jam defunctis a Tyrio conciliabulo missi in Ægyptum. Alexandria et in

Mareotide multa inique contra Athanasium gesserunt, turbisque et gravissimis scandalis occasionem dedere.

Marcellus sim. doros sim.
 Gerontius sim. Martyrius sim.
 Porphyrius sim. Eucarpus sim.
 Zosimus sim. Lucius sim.
 Asclepius sim. Caloes sim.
 Appianus sim. Maximus sim.

Per epistolas de Galliis incolumes vos in Domino opto, dilectissimi.

Arcidamus, et Philoxenus presbb. et Leo diaconus de Roma incolumes vos optamus.

Gaudentius Naisitanus episcopus incolumes vos in Domino opto.

Florentius * Merie Pannoniæ similiter.

* Ammianus de Castello Pannoniæ sim.

Januarius de Benevento sim.

Prætextatus * de Nardicodon Pann. sim.

† Hypeneris de Hypata Thessaliæ sim.

Cassus * de Augusta Cesaræ sim.

611 Severus * de Calciso Thessaliæ sim.

Julianus † de Theriseptapoli sim.

Lucius de Verona sim.

Eugenius † de Heceal Cychinis sim.

Zosimus * Lychnis Sinusio Apuliæ sim.

Hermogenes de Syceono [Forte Sicyone] sim.

Thrypho de Magara sim.

Paregorius † Caspinus sim.

* Caloes Castromartis sim.

Ireneus * Syconeus sim.

Macedonius * Lypianensis sim.

Martyrius Naupactis sim.

Palladius de Diu sim.

* Broseus Ludonensis Galliæ sim.

Ursacius Brixiensis sim.

Amantius * Viminacensis, per presbyt. Maximus sim.

Alexander * Gyparensis Achaïæ sim.

* Forte est is, qui apud Athanasium in Apologia secunda inter episcoporum nomina, qui subscripserunt Synodicæ ad omnes Ecclesias, Galba dicitur.

† Errorem hoc in loco inesse notavimus in tractatu part. 1, c. 7, ubi de subscriptionibus Patrum Sardicensium disseruimus. Probabilis videtur legendum Maximinus episcopus de Galliis, etc.

* Legendum Emeritæ Spaniæ: nam apud Hilarium vocatur Florentius ab Spaniis de Emerita.

* Legendum Anianus de Castellona Spaniæ, uti apud eundem Hilarium.

* Ex eodem Hilario corrigendum de Barcinone Spaniæ.

† Leg. Hymeneus. Confer tract. de Collect. part. 1, cap. 7.

* Leg. de Cesarea Augusta.

* Leg. de Chalceda.

* Leg. de Thebis Eptapyli.

Leg. de Heraclea Laotici.

* Hoc loco dupl. subscriptiones in unam copulate videntur. In prima legendum Zosimus Lychnis, id est de Lychnido Macedonia, in altera Stercorius de Canusio Apuliæ. Vide tractatum loco citato.

Leg. Scuppius; apud Hilarium de Scuppiis a Dardanin.

* Apud Hilar., Calvus a Dacia Ripensi de Castro Martis.

* Apud Hilar., De Secoro. Vat. 1342 de Secoro, forte de Seyro Achaïæ.

A Eutychius * de Mothona sim

Aprianus de Petabione Pannoniæ sim.

Antigonus † Pallenensis Macedoniæ sim.

* Domitius de Acaria Constantiæ sim.

Olympius de Eno Rodope sim.

Zosimus Oreomargensis sim.

Protasius Mediolan. sim.

Marcus Siscensis Savix sim.

Eucarpus Oponsius [Legs Opuntius] Achaïæ sim.

Vitalis Vertaresis Africæ sim.

Helianus de Tyrantis sim.

Symphorus * de Herapythis Cretæ sim.

* Mosinius Heracleæ sim.

Eucissus Chisamensis sim.

Cydonius Cydonensis.

B

ITEM S. ATHANASI AD ECCLESIAM ALEXANDINAM.

Athanasius presbyteris et diaconibus omnibus * Ecclesiæ sanctæ apud Alexandriam, et parembolam catholicæ dilectissimis fratribus salutem.

612 Hæc scribentes oportet epistolæ principium gratiarum Christi actionibus facere, fratres dilectissimi; nunc autem maxime decet hoc fieri, quoniam et facta multa apud Dominum, et magna habent gratiam, et oportet credentes in eum non esse ingratos tot ejus beneficiis. Gratias igitur agimus Domino, qui nos semper omnibus palam facit in fide, qui et jam in præsentem magna et mirabilia fecit Ecclesiæ: quæ enim rursus affirmaverunt divulgantes hæretici Eusebiani, et Arii hæredes, hæc omnes qui conveniunt episcopi pronuntiaverunt falsa ea esse et ficta. Et ii ipsi, qui apud multos putantur esse terribiles, tanquam gigantes nominati, pro nihilo habiti sunt: et merito; quemadmodum enim adveniente luce tenebræ arguuntur, sic per adventum justorum iniquitas revelatur: et præsentibus egregiis debiles convia-

* Leg. Ulpianensis.

† Corrigere Verissimus Lugdunensis.

* Leg. Viminacensis.

* Leg. Cypariensis.

* Leg. de Methona.

* Leg. Pellensis.

* Locus corruptus. Duo Domitiani ab Athanasio memorantur.

* Corrigere De Jerapytia.

* Apud Athanasium Musonius dicitur.

† Sicuti synodus Sardicensis ad Ecclesiam Alexandrinam epistolam dedit, quæ exstat apud Athanasium in Apologia secunda, ita etiam hic ad eandem Ecclesiam scripsit hæc litteras, quæ ex solo nostro codice Latine redditæ nobis servatæ fuerunt. In Synodica legitur: Presbyteris, et diaconis et universæ S. Ecclesiæ Dei Alexandriæ consistenti (παροικίᾳ) dilectis fratribus in Domino salutem. Simile quiddam in Athanasii inscriptione scriptum fuisse videtur, apud Alexandriam consistentis et catholice. Voces quidem et Parembolam erronee videntur inseri: nam, præterquam quod Parembola prope Syenem et alia a Ptolomæo dicta Ἀλεξανδρον παρεμβολή, castra Alexandri, in Ammoniacæ nimis distunt ab Alexandria, nulla ratio est cur hæc epistola speciali nomine Parembolanis potius, quam aliis illustrioribus Egypti Ecclesiis traderetur: nec in ipsa epistola Athanasius alios nisi Alexandrinos alloquitur.

cuntur. Quæ enim fecerunt maledicæ hæresis Eusebii successores, Theodorus, Narcissus, Valens, Ursacius, et in omnibus pessimus Georgius, Stephanus, Acacius, Minophantus, et eorum collegæ, nec vos ignoratis, dilecti; nam eorum dementia omnibus patefacta est. Quæ vero contra Ecclesias commiserunt, vestram nec hoc latuit solertiam. Primum enim vobis nocuerunt; primum vestram Ecclesiam corrumpere tentaverunt; sed ii qui tot ac tanta fecerunt, et apud omnem terribiles æstimati sunt, sicut prædixi, tantum timerunt, ut omnem exsuperent cogitationem. Neque enim solum Romanam synodum timerunt, nec solum se vocati excusaverunt; sed et nunc cum Sardicam advenissent, sic infirmati sunt conscientia, ut cum vidissent iudices, mirarentur: sic mente considerunt. Vere quis posset adversum eos dicere: *Ubi est stimulus tuus, mors? ubi est victoria tua, mors* (1 Cor. xv, 55)? Nec enim illis proficiebat, ut vellent iudicare; jam non poterant circumvenire quos volebant; sed videbant viros fideles curantes iustitiam, immo magis ipsum Dominum **613** nostrum videbant in eis; quemadmodum tunc dæmones de sepulcris; filii enim cum essent mendacii, non ferebant veritatem videre. Sic Theodorus, Narcissus, et Ursacius cum suis verba dicebant: *Omitte: quid nobis et vobis hominibus Christi? Novimus quod veri estis, et timemus convinci; verum in personam recognoscere calumnias. Nihil est nobis et vobis: Christiani enim vos estis, nos vero Christo repugnantes; et apud vos quidem veritas pollet, nos vero circumvenire didicimus. Putavimus abscondi nostra; non jam credebamus in iudicium venire: quid ante tempus nostra convincitis, et ante diem nos convincentes vexatis?* Et licet sint moribus pessimi, et in tenebris ambulent, tamen cognoverunt vix tandem, quoniam nulla est communio lucis et tenebrarum, nec est aliqua consensus Christo cum Belial. Unde, fratres dilectissimi, cum scirent quæ fecerint quæcumque [*Fortè quantumcumque*] miserrimos videntes accusatores, testes præ oculis habentes, imitati sunt Cain, et illius more fugerunt, quoniam granditer erraverunt; etenim ejus fugam sunt imitati, et condemnationem habuerunt. Cognovit enim opera eorum sancta synodus; auditivæ enim sanguinem proclamantem, auditivæ voces læsorum ab ipsis. Cognoverunt omnes episcopi quæ peccaverunt, et quanta adversus Ecclesias nostras et alias operati sunt; et ideo hos quemadmodum Cain Ecclesiis eiecerunt. Quis enim non lacrymatus est dum vestræ litteræ legentur? quis non ingemuit aspiciens quos exsiliaverunt isti? quis non existimavit vestras suas esse tribulationes? Fratres dilectissimi, quondam vos patiebamini, cum ii delinquerent adversum vos, et forte jam tempore multo bellum non quievit. Nunc vero episcopi convenientes omnes, et audientes quæ pas-

A si estis, sic dolebant, sic gemebant, quemadmodum tolerantes injuriam tunc dolebatis, et illis... erat dolor communis illo tempore quo processistis. Ob hæc igitur, et alia omnia quæ contra Ecclesias commiserunt, concitos universa synodus sancta deposuit, et non solum eos alienos iudicavit ab Ecclesia, sed nec dignos vocari Christianos æstimavit. Qui enim abnegantes [*Lege abnegant*] Christum, quemadmodum Christiani vocentur? et qui contra Ecclesias delinquant, ii quemadmodum poterunt adesse Ecclesiis? Unde mandavit sancta synodus ubique Ecclesiis, ut apud omnes notetur; ut ii qui ab ipsis decepti sunt, jam ad plenitudinem et veritatem revertantur. Nolite igitur defecere, fratres dilectissimi; tanquam Dei servi, et fidem Christi confidentes probemini in Domino, et non deficiat vos tribulatio, neque ab hæreticis adversum vos qui exercentur dolores contristent. Habetis enim mundum universum condolentem vobis: **614** et, quod majus est, habentem omnes vos in mente. Puto autem jam deceptos ab illis, videntes correptionem factam a synodo, ab illis averti, et ex ore [*Fortè* exhorre] ipsorum impietatem. Si vero post hæc adhuc manus est eorum excelsa, ne stupeatis vos, neque formidetis, si illi sæviunt; sed orate, et manus ad Deum levate, et confidite, quoniam non tardabit Dominus, sed omnia vobis faciet pro vestra voluntate. Vellem quidem adhuc pluribus epistolam vobis scribere, et ut singula facta sunt significare; sed quoniam presbyteri, et diacones idonei sunt nuntiare vobis præsentibus de omnibus quæ viderunt, multa quidem scribere cessavi. Illud tantum significo, necessarium putans, ut præ oculis habentes timorem Domini, cum præponatis, et omnia cum vestra concordia celebretis intelligentes et sapientes. Orate pro nobis, habentes in mente viduarum necessitates, maxime quoniam ad eas pertinentia inimici veritatis obtulerunt [*Lege abstulerunt*]; sed dilectio vestra vincat hæreticorum malitiam: credimus enim quod secundum orationes vestras Dominus annuens dabit mihi velocius vos videre. Interim tamen apud synodum actitata cognoscetis ex scriptis ad vos ab omnibus episcopis, et de subjectis litteris depositionem Theodori, Narcissi, Stephani, Acacii, Georgii, Minophanti, Ursacii et Valentis: nam Gregorii mentionem facere noluerunt, qui enim penitus episcopi nomen non habuit, hunc nominare superfluum putaverunt. Sed tamen propter deceptos ab eo ejus nominis mentionem fecerunt, non quia dignum erat ejus nomen memorare, sed ut ab eo decepti cognoscant ejus infamiam, et erubescant, quod tali communica-verunt... tamen et hoc cum illis. Incolumes vos in Domino oro, dilectissimi, et desiderabiles fratres.

615 PSEUDOSYNODI SARDICENSIS

^b FORMULA FIDEI.

Sancta synodus congregata est Sardicæ ex diversis pro-

synodicæ ejusdem conciliabuli Pseudo-Sardicensis hac transitione: Est autem fides nostra talis: 2° in libro de Synodis eodem tom. II, col. 482, ubi separatim profertur eadem forma, quæ in nostro codice,

^a Generalem synodicam intelligit, quæ huic epistolæ subjecta fuerat.

^b Hæc formula bis apud S. Hilarium legitur: 1^a in Fragmentis tom. II, col. 663, ubi annectitur Iulio

vinctis de partibus Orientis Thebaidis, Egypti, Palestina, Phœnicæ, Syria Cœles, Mesopotamiae, Cilicie, Cappadociae, Ponti, Paphlagoniae, Galatiae, Phrygiae, Bithyniae, Etesponti, Asiae, Pisidiæ, Insularum, Pamphyliæ, Carie, Lydiæ, Europæ, Thraciæ, Hemimontis, Pannoniæ, Mæsiæ, Daciæ: hanc exposuerunt fidem.

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem creatorem omnium et factorem, ex quo omnia in cœlo et in terra nominantur. Et in unicum Filium ejus Dominum nostrum Jesum Christum ante omnia sæcula ex Patre natum, Deum de Deo, lumen de lumine, per quem omnia, et propter quem omnia facta sunt in cœlo et in terra, visibilia et invisibilia: Verbum, sapientia, et potestas, lumen verum sempiternum in omnibus, qui novissimis temporibus propter nos homo factus est, et creatus ex sancta Virgine. Crucifixus, et mortuus, et sepultus, et resurrexit a mortuis tertia die. Recepit in cœlis sedentem ad dexteram Patris, et venientem in finem sæculi judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum facta sua. Cujus imperium sempiternum manebit in æterna sæcula, sedens semper ad dexteram Patris non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Credimus et in unum Spiritum sanctum Dei, hoc est Paracletum, quem pollicitus apostolis post in cœlum ascensionem misit docere eos, et monere omnia; per quem et sanctificantur, et vivunt religionum animæ in eum credentes. Dicentes autem ex nihilo esse filium, vel ex alia substantia (spiritum) et non ex Deo: et erat aliquando tempus, vel

æculum, quando non erat, alienos novit sancta et catholica Ecclesia. Similiter etiam dicentes tres esse Deos, vel Christum non esse Deum (sive spiritum non esse Dei) vel ante sæcula, nec Christum, nec Filium (nec Spiritum) Dei esse, vel eundem (Subaudi esse) Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, vel non natum Filium (vel natum Spiritum) aut voluntate, vel arbitrio Pater genuit Filium, fecit, sive creavit, vel demonstravit, sed secundum intellectum omnia scientem Verbum Dei; hos omnes anathematizat sancta catholica Ecclesia.

617 INCIPIUNT STATUTA

SANCTÆ SYNODI CHALCEDONENSIS.

Piissimus noster imperator Constantinopolitanus perpetuus Augustus ad sacrosanctam synodum dixit: Lassati estis nimio spatio fatigationem sustinentes. Expectate ergo tres dies, vel quatuor adhuc, et præsentibus magnificis nostris judicibus singula, quæ vultis monere, et congruum præsidium meremini. Ante vero quam perfectæ formulæ de omnibus dentur, nemo vestrum a sancta discedat synodo.

DEFINITIONES ECCLESIASTICÆ PRONUNTIATÆ A SANCTA ET UNIVERSALI SYNODO QUÆ CHALCEDONE CONGREGATA EST.

Acta septimæ cognitionis Chalcedonensis.

I. Canones, qui a sanctis Patribus usque ad hanc synodum tenerunt, teneri justum duximus.

II. Si quis per pecunias ordinatus fuerit, et in pretium adduxerit inoptam gratiam, et ordinaverit

sed ex alia versione. Hinc liquet hanc formulam duplici modo fuisse editam, et annexam Synodicæ, et separatim. Prima pars hujus formulæ usque ad voces alienos novit sancta et catholica Ecclesia vulgata fuerat ab Eusebianis aliquot menses post synodum Anthiochenam anni 441, altera vero pars addita triennio post cum aliis prolixis additamentis: ejusque Græcus textus superest apud S. Athanasium in libro de Synodis; ex quo recusa legitur I. II Concil. editionis Venetæ, col. 636. Tandem in Pseudo-Sardicensi concilio reperta fuit. Sicut autem Vigilii Tapsensis I. v contra Eutychem, n. 3, minus caute hanc veræ et catholicæ synodi formulam habuit, cum præsertim eam S. Hilarius in rectum sensum exponere studeat; ita nihil mirum, si in Græca collectione inter documenta Sardicensia descripta et a nostro interprete Latine reddita fuit.

^a Apud Hilarium utrobique additur Arabia.

^b Apud eundem de synodis Phrygiis duabus, ut etiam legit Vigilii Tapsensis lib. v contra Eutychem, num. 3, sed mendose: Phrygia enim tunc temporis nondum divisa erat in duas. Vide tractatum part. I, c. 3. In Fragmentis vero ejusdem Hilarii in scriptio synodicæ unam tantum Phrygiam præfert.

^c Hilari de Synodis, hanc exposuimus fidem.

^d Hilari, ibidem, omnis paternitas... nominatur, ut in Græco apud Athanasium. At in Fragm., omnis creatura, quibusque concinit nostri interpretis versio omnia. Mox pro unicum Hilarius utrobique unigenitum. Semper vero noster interpretes Græcam vocem μονογενῆ, unicum reddidit.

^e Apud Hil., virtus, et vita, lumen, etc. Desunt autem sempiternum in omnibus, sicut nec in Græco leguntur.

^f Apud eundem, natus.

^g Hil. in Frag., in finem mundi; in libro autem de

Synodis nihil æquivalens exhibet.

^h Apud Hilari. Græco continente utrobique deest spiritum, et similiter desunt, quæ deinceps nunc inclosimus.

ⁱ Hilari. in Fragm., aut non sententia, nec voluntate Deum Patrem genuisse Filium; hos omnes anathematizat, etc. In libro de Synodis, vel quod neque consilio, neque voluntate Pater genuerit Filium; anathematizat sancta, etc. Utrobique, sicut et in Græco, negatio exhibetur, et intermedia nostræ versionis fecit sine creavit, etc., nullibi apparent.

^j Præmittitur in codice definitio fidei Chalcedone edita actione 6, cujus versio ab editis discrepat. Dein hic titulus sequitur, cui quæ mox subjiciuntur, sunt postrema verba allocutionis imperatoris Marciani relecta eadem actione. Tum subnectuntur canones, eo quod hi in sequenti actione 7, ut ibidem notatur, conditi fuerant. Hæc autem septimæ actionis notatio, quæ in aliis versionibus non legitur, aperte demonstrat, nostræ collectionis Græcum auctorem vulgato codice canonum non fuisse usum; ac propterea vel ex hoc confirmatur ipsam Græcam collectionem quam ille adhibuit, fuisse originis prorsus diversæ ab illis collectionibus, quæ aliis interpretibus usui fuere.

^k Vox Constantinopolitanæ redundat.

^l Ex Græco aliisque versionibus corrigendum est moveat.

^m Canones in septima actione conditos pluribus comprobavimus in observationibus ad dissert. I. Quesnelli, not. 18, ad an. 451. tom. XI Græcæ collectionis auctorem, qui ex actis concilii exhibet, in septima quidem actione post imperatoris allocutionem canones reperisse ex toto contextu manifestum est.

ⁿ Forte inemptam, sed verius inemibilem, seu non venalem, nam Græce ἀνπατος.

episcopum per pecunias, vel chorepiscopum, vel presbyterum, vel diaconum, vel alterum quemlibet clero annumeratum; vel si instituerit per pecunias oconomum, vel defensorem, vel a custodem, vel alterum canonis propter turpem pravumque quæstum: qui hoc conatur, convictus periclitabitur de suo **618** gradu; et qui ordinatur, nihil juvetur de ordinationis institutione, quæ per quæstum facta est, sed sit alienus a dignitate, vel cura, quam per pecunias impetravit. Si vero et intercedens aliquis visus est turpibu-, et infandis dationibus; siquidem clericus fuerit, de suo excidat gradu; si vero laicus aut monachus, anathematizetur.

III. Venit ad sanctam synodum quia quidam de clericis propter turpe suum lucrum alienarum possessionum fiant conductores, et negotia secularia suscipiant, ministeria quidem Dei negligentes, ad æcularium vero occurrentes domus, et dispensationem substantiarum accipientes propter amorem avaritiæ. Definuit igitur sancta et magna synodus ullum de reliquo nec episcopum, nec clericum, neque monachum nec conducere posse possessionem, neque causis se immittere secularibus, nisi forte ex legibus vocetur ad impuberum inexcusabile tutoris officium, vel si episcopus civitatis de ecclesiasticis ei præceperit curari causis, de pupillis et viduis destitutis, et de personis quæ maxime ecclesiastico egent præsidio. Si vero aliquis prætergredi definita de reliquo notus fuerit, ecclesiasticis subiaceat pœnis.

IV. Qui vere et sincere ^b singularem eligunt vitam convenienti digni sunt honore. Quoniam vero quidam monachorum habitu utentes, Ecclesias, et civiles causas perturbant, circumeuntes in civitatibus, nec non est monasteria sibi constituentes: placuit neminem ullo modo ædificare, nec instituire monasterium, vel oratorium ædem sine voluntate civitatis episcopi. Monachos vel [*Lege vero*] qui sunt per singulas civitates et ^c provincias, subjectos esse episcopo, et quietem diligere, et operam dare jejuniis et orationi, in quibus locis abnuntiaverunt ^d observantes; nec vero ecclesiasticis, neque secularibus causis frequentare, nec communionem habere relinquentes sua monasteria, **619** nisi forte præceptum eis fuerit propter necessariam utilitatem ab episcopo civitatis. Nemo vero suscipiat in monasteriis servum, ut monachus fiat, sine voluntate sui domini. Prætergredientem vero hanc nostram definitionem, definimus excommunicatum eum esse, ut nomen Dei non blasphemetur. Episcopum vero civitatis oportere congruam providentiam facere monasteriis.

V. De transferentibus se a civitate in civitatem

A episcopis vel clericis, placuit ut positi de eis canones a sanctis Patribus habeant suam vim.

VI. Nullum absolute ordinare nec diaconum, nec presbyterum, nec omnino aliquem eorum qui sunt in ecclesiastica ordinatione, nisi specialiter in Ecclesia civitatis, vel in possessione, vel in martyrio, vel monasterio ordinandus prædicetur: et eos vero qui absolute ordinantur, definuit sancta synodus irritam habere huiusmodi ordinationem, ^e et in actu invalidam, ad injuriam ordinantis.

VII. Eos qui semel in clero ordinati sunt, vel monachos, definimus neque ad militiam, neque ad æcularem dignitatem venire. Quod si hoc ausi fuerint, nec [*Supple* ad] poenitentiam venerint, ut convertantur ad hoc, quod propter Deum elegerunt, anathematizentur

VIII. Clerici qui ptochiis, vel monasteriis, vel oratorii præpositi sunt in unaquaque civitate ab episcopis, secundum sanctorum Patrum traditionem perseverent, et ne per audaciam contemnunt suum episcopum. Qui vero audent contradicere huic dispositioni quolibet modo, et non se subjiciunt proprio episcopo: si quidem clerici sunt, canonicis subiaceant pœnis; si vero laici vel monachi, sint excommunicati.

IX. Si quis clericus cum clero causam habet, non relinquat suum episcopum, et ad æcularia iudicia currat; sed prius negotium exerceat apud suum episcopum, vel etiam cum voluntate ejusdem episcopi, apud quos utraque partes voluerint, negotium peragatur. Si vero quis præter hæc fecerit, canonicis pœnis subiaceat. Si vero et clericus habeat causam cum suo vel cum altero episcopo, apud synodum provincie causam dicat. Si vero cum ejusdem provincie metropolitano episcopo [*Lege episcopus*], vel clericus abiecit [*Lege habeat causam*], pervenit ad principem diœceseos, vel ad regem Constantinopolens sedem, et apud ipsum causam dicat.

X. Ne liceat clericum in duarum civitatum simul Ecclesiis militare, in qua prius ordinatus est, et in quam confugit ut ad **620** majorem, videlicet propter cenodoxie desiderium. Hoc vero facientes restitui se Ecclesie in qua ab initio ordinati sunt, et ibi solum ministrare. Si vero quis se transtulerit ex alia ad aliam Ecclesiam, nihil de priore Ecclesia, vel de oratoriis qui [*Lege quæ*] sub ea sunt, vel ptochiis, vel xenodochiis rerum communicet [*Lege communique*]. Audentes vero post definitionem magnæ et universalis hujus synodi agere aliquid de nuper interdictis, definuit sancta synodus excidere eos de suo gradu.

XI. Omnes pauperes et egentes præsidio cum probatione, epistolis, vel pacificis ecclesiasticis solis ier

censet.

^b Id est 'monasticam'.

^c Græce χώρον, id est loca ruralia, quæ nunc diœcesis appellantur. Isid. possessiones reddidit.

^d Lege perseverantes ex Græco.

^e Clarius Dion., et nusquam posse ministrare ad ordinantis injuriam.

^a Editio prisca *hostiarium*. Isid. Græcam vocem expressit παρὰμονάριον peramonarium. Dion. Justelli, et duo codd. antiquissimi versionis antiquæ Chalcedonensis synodi, qui canones ex Dionysio receperunt, omittunt hanc vocem. Codices vero Rustici ex ipsius fortassis Rustici emendatione habent mansionarium. Justinianus lib. iv, c. de Episc. et Cler., inter rerum ecclesiasticarum administratores παρὰμοναχίους re-

regere definimus, et non cum commendatitiis; eo quod episcopales commendatitiæ honestis præstari soleant personis.

XII. Venit ad nos quod quidam contra ecclesiasticas leges concurrentes ad potestates, per pragmaticas unam provinciam in duas dividerunt, ut ex hoc duo metropolitæ essent in una provincia. Definuit igitur sancta synodus de reliquo quidem nihil tale huiusmodi tentari ab episcopo. Qui vero tentaverit, excidat de suo gradu. Quæcumque vero jam civitates per litteras imperiales metropolitano honorificatas sunt nomine, sole [*Lege solo*] fruantur honore, et episcopus qui eandem ecclesiam gubernat, videlicet terrarum secundum veritatem metropolitano suo iure.

XIII. Peregrinos clericos, vel lectores in altera civitate sine commendatitiis litteris sui episcopi nullo modo alicubi ministrare.

XIV. Quoniam in quibusdam provinciis concessum est lectoribus, [*Supple et*] psalterii uxorem ducere, deest sancta synodus non licere aliquem eorum alterius sectæ uxorem accipere. Eos vero qui de illis nuptiis filios procreaverint, siquidem occurrerunt baptizari ex eis creati apud hæreticos, offerre eos communioni catholice Ecclesiæ; non baptizatos vero non posse apud hæreticos baptizari. Neque quidem copulari eos nuptiis hæretici, vel Judæi, vel pagani, nisi forte promiserit se converteri in orthodoxam fidem quæ coniungitur [*Supple cum*] persona orthodoxa. Si vero aliquis hanc definitionem transgressus fuerit sanctæ synodi, canonice subiaceat pœne.

XV. Diaconissam non ordinari mulierem ante quadraginta annos, et hanc cum diligenti probatione; et si suscipiens ordinationem, et tempus aliquod perseverans ministerio, semetipsam tradiderit nuptiis contemnens Dei gratiam; huiusmodi anathematizetur cum illo qui cum ea copulatus est.

XVI. Virginem quæ semet devovit Domino **621** Deo, similiter et monachum non licere ad nuptias venire. Si vero reperti fuerint hoc facientes, sint excommunicati. Definimus vero habere auctoritatem in eis misericordie localem episcopum.

XVII. Rurales parochias in possessionibus manere inconvulsas apud episcopos qui tenent eas, et præcipue si tricennali anno inviolabiliter retinentes aedificaverunt. Si vero intra 30 annos facta est aliqua de eis, vel sit ambiguitas; licere eis qui se dicunt esse laicos, de his movere apud synodum provincie. Si vero alicui noceatur a suo metropolitano, apud principem diocesano, vel apud Constantinopolitanam sedem causam dicere, sicut prædictum est. Si vero et aliqua ex imperiali potestate nova facta est civitas, vel renovata; civiles et publicas ^b formulas et ecclesiasticarum paræciarum ordinem [*Lege ordo sequatur*] sequantur.

XVIII. Conjuracionis et factionis crimen et apud

^a Græce *ἐκονομῶντες*, administraverunt, seu gubernaverunt, non vero ædificaverunt.

^b Id est, dispositiones.

^c Cæteræ versiones, *inexcusabili*, id est, inevitabili.

seculares leges prohibitum est: multo magis in Dei Ecclesia interdicti oportet. Quicumque igitur clerici vel monachi inventi fuerint conjurantes, vel factiosi, vel insidias machinantes episcopis, vel conclericis, excidant omnimodo de suo gradu.

XIX. Venit ad nostras aures in provinciis quoniam canonice synodi non fiunt ab episcopis: ex hoc multa negliguntur quæ egent emendatione ecclesiasticarum rerum. Definuit igitur sancta synodus secundum Patrum canones, per singulos annos secundo concurrere per singulas provincias episcopos, ubi metropolitanus episcopus constituerit, et emendare singula quæ emergunt. Non convenientes vero episcopos, vel residentes in suis civitatibus, et hoc in sanitate degentes, et ab omni ^c excusabili, et necessaria occupatione existentes liberos, fraternæ arguit.

XX. Clericos in sua Ecclesia existentes, sicut jam definivimus, non licere in alterius civitate ordinari et Ecclesiæ; sed contentos in illa esse in qua ministrare ab initio meruerunt; præter illos qui perdidērunt suas patrias, et ex necessitate in alteram Ecclesiam transierunt. Si vero alius episcopus post hanc definitionem ad alterum episcopum pertinentem suscepit clericum, placuit excommunicari ^d et suscipientem, donec qui se transtulit clericus, in suam reversus fuerit Ecclesiam.

XXI. Clerici et laici [*Lege Clericos vel laicos*] qui accusant episcopos vel clericos sine causa et **622** improbabiliter, non suscipi in accusationem, nisi prius discussa fuerit eorum opinio.

XXII. Non licere clericis post mortem sui episcopi rapere res ad eum pertinentes, sicut et pridem a canonibus interdictum est; et hoc facientes periclitari suo gradu.

XXIII. Venit ad aures sanctæ synodi quod clerici quidam et monachi nulla sibi causa injuncta a suo episcopo et tam quando se excommunicantes ab eo veniunt [*Lege et aliquando excommunicati ab eo veniunt, etc.*] ad hanc regiam Constantinopolim, ac dū in ea commorantes tumultus, et perturbationes faciunt ecclesiastico statui, et everiunt etiam quorundam domos. Definivit sancta synodus huiusmodi admoneri quidem prius per defensorem Constantinopolitanæ sanctæ Ecclesiæ. Si vero in iisdem causis perduraverint impudenter, et invitos eos per eundem defensorem expelli, et ad sua loca venire.

XXIV. Quæ semel consecrata sunt monasteria cum voluntate episcopi, permanere in perpetuo monasteria, et pertinentes ad ea res custodiri monasterio; et non posse fieri ea secularia habitacula. Concedentes vero hoc fieri, subiacere canonum pœnis.

XXV. Quoniam quidam metropolitanorum, sicut reperimus, negligunt commissos sibi greges, et differunt ordinationes episcoporum; placuit sanctæ synodo intra tres menses fieri ordinationes episcoporum

a qua se excusare non potest. Concinit Græca vox *ἀναπαύσας*.

^d Supple ex Græco, et susceptum.

rum, si forte inexcusabilis necessitas non coegerit extendi protelationis tempus. Si vero hoc non fecerit, subjacere eum ecclesiasticæ pœnæ. Redditi vero viduati Ecclesiæ salvos apud ejusdem œconomum Ecclesiæ custodiri.

XXVI. Quoniam in quibusdam Ecclesiis, sicut reperimus, sine œconomis res ecclesiastica tractatur; pœnit omnem Ecclesiam episcopum habentem œconomum habere de suo clero dispensantem ecclesiasticas res cum voluntate sui episcopi, ut ne sine testi-

monio sit dispensatio Ecclesiæ, et ex hoc dispensantur ejusdem Ecclesiæ res, et detractio insignitur sacerdotum [*Legge sacerdotio*]. Si vero hoc non fecerit, subjacere eum sacris canonibus.

XXVII. Si qui rapiunt mulieres sub nomine matrimonii, vel qui ad auxilium rapientium veniunt, definit sancta synodus, si quidem clerici fuerint, excidere eos a suo gradu; si vero laici, anathematizentur.

Expliciunt statuta Chalcedonensis.

ADMONITIO IN COLLECTIONEM SEQUEMTEM.

629 1. Inter documenta juris canonici veteris primo dabimus canones concilii Carthaginensis anni 419, uti leguntur in antiquissimis mss. collectionibus Latinis Vaticana Regiæ 1997, Lucensi 88, et Barberina 2888, simili Vaticanæ 1312. Christophorus Justellus in variantibus lectionibus ad *Codicem canonum Ecclesiæ Africanæ* duo alia exemplaria allegat, Thunæum, quod idem est ac Colbertianum 784 laudatum a P. Constantio, et Bocharianum, quæ eodem plane modo hos canones exhibent. Dionysius quidem Exiguus in sua collectione totam synodum Carthaginensem anni 419 nobis dedit, quæ in editione Conciliorum post Justellum profertur cum memorata inscriptione *Codex canonum Ecclesiæ Africanæ*, eamque duabus actionibus comprehensam ostendimus in tractatu part. II, c. 3, § 8. In laudatis vero codicibus et collectionibus idem quod apud Dionysium legitur præfatum profertur, eademque interlectiones episcoporum canonibus præmissas. At canones solius primæ actionis referuntur, liquet enim apud Dionysium coniciant priores canones 33, in laudatis manuscriptis dividuntur in canones 40. Tum omisiss exscriptis altarum synodorum sub Aurelio, quæ in eadem actione relectæ fuerunt, ac prætermisiss etiam canonibus secundæ actionis (quæ omnia in Dionysio suppleant) appenduntur subscriptiones et epistola Africanorum ad Bonifacium pontificem. Dein inseritur epistola, uti vocatur, Attici episcopi Constantinopolitani cum formata, de quibus a Dionysio omisiss satis diximus in tractatu loco citato, n. 3; ac tandem concluditur cum alia eorundem Africanorum epistola ad Cælestinum papam. Nostri consilii est solos canones cum Patrum subscriptionibus ex nostris codicibus proferre: nam, præterquam quod ignota est hæc ipsorum partitio in canones 40 quæ in iisdem mss. deprehenditur, quorundam canonum lectiones ita in ipsis discrepant a Dionysiani, ut in aliâ synodo conditi aliisque verbis expressi videantur.

2. Alterum documentum est inedita hæcenus synodus Carthaginensis anni 421, quam eruimus ex vetustissimo ms. codice capituli Veronensi signato num. 55. Etsi vero ex decem canonibus ejus synodi novem repetiti sint ex concilio Carthaginensi anni 419, nonnullæ tamen ipsorum particule aliter atque aliter expressæ sunt, prout episcopis congruentius visum fuit. Omnes porro canones, quos concilio Hipponiregensi anni 427 tribuit Ferrandus, in hoc synodo inveniuntur; ac propterea ex hac in eodem Hipponiregensi concilio repetiti fuerunt.

3. Sequuntur *Statuta Ecclesiæ antiqua*, de quibus pluribus disseruimus in præmisso tractatu part. II, c. 3, § 4. Hæc vulgata sunt ex Isidori collectione sub nomine concilii IV Carthaginensis anni 398, sed alio ordine disposita ac in nostris Italicis collectionibus inveniuntur; eademque, nedum Isidoriana, verum etiam Hispanica collectione multo antiquiora esse, nec in illa peculiari synodo edita, ac ex variis partim Græcis, partim Latinis canonibus plerumque abbreviatis, partim ex quibusdam solemnioribus rubricis collecta loco allegato ostendimus. Stephanus Baluzius in notatione ad caput 443 Reginonis miratus est, ea, uti sunt in nostris codicibus, impressa non fuisse a Binio (scribendum fuerat a Crabbo) qui duo bujos generis exemplaria viderat, alterum monasterii Gemblacensis, alterum S. Bavonis in Gandavo. Cum porro ipse Baluzius unum ejusmodi codicem vetustissimum nactus fuisset, eadem sese editorum ibidem recepit: Nos, inquit, cum res magni momenti sit, et statuta illa perditu vigerent in Ecclesia, illa quandoque edemus ex vetustissimo codice ms. Quod autem is aliis curis distentus non potuit perficere, nos, qui plures antiquissimos codices, et diversæ originis collectiones cum iisdem statutis reperimus, hoc loco præstabimus. Mss. exemplaria, quæ præcipue 631 adhibuimus, trium præstantissimarum collectionum sunt, eaque annotatione prima indicabimus. Titulum *Statuta Ecclesiæ antiqua* cæteris, quos in tractatu memoravimus loco citato, ideoque præfatuimus, tum quia pluribus et potioribus manuscriptis fultur, tum quia ipsis canonibus præ aliis inscriptionibus magis congruere visus est. Tria ex his statutis, nimirum 15, 55 et 73, in vulgatis conciliis Agathensi synodo ascribuntur can. 49, 69 et 70. At quæ in ea synodo post canonem 47 inserta sunt usque ad canonem 70, additicia esse manifestum est tum ex præstantioribus codicibus Gallicanis synodos continentibus Vat. Palat. 574, Veronensi 59, aliisque antiquissimis a Sirmondo laudatis, qui his canonibus carent; tum vero ex collectione Hispanica, in quâ iidem canones addititii, non cum concilio Agathensi, sed separatim proferuntur cap. 45 cum hac epigraphæ: *Sententia, quæ in veteribus exemplaribus conciliorum non habentur, sed a quibusdam insertæ sunt*. Hinc cum hæc epigraphæ separatim quoque editi sunt a Garzia Loaisa cum conciliis Hispaniis post Toletanum VII.

4. In tribus antiquis collectionibus Italicis, quorum codices nota prima in monumentum quartum recensitos invenies, una cum *Statutis antiquis* duo alia non satis nota veteris canonici juris documenta leguntur, quorum alterum inscribitur *Epistola canonica*, alterum *Præcepta S. Petri*. Aut Vercellensis *Epistolam canonicam* nactus in ms. collectione Additionum Dionysii, quæ per hoc quoque tempus conservatur in bibliotheca capituli cathedralis ejusdem Vercellensis Ecclesiæ, de ea literas dedit ad Ambrosium sacerdotem Mediolanensem, editas in Spicilegio Dacherianis, tom. I, pag. 439, et in iis inter cætera. *Sinceram, inquit, charitatem vestram exposcimus de Epistola, quæ in canonibus reperitur, quæ etiam canonica dicitur, cujus capitula 11 esse noscuntur, quæ nobis utilissima esse videntur, quorum initium: Primum omnium fidem catholicam omnes præhyeri et diaconi, etc. De auctore autem ac tempore ejusdem epistolæ potissimum quæsiit. Sed auctor incertus, Italus tamen credi potest, cum in solis Italicis collectionibus hæc epistola hæcenus inventa sit. Quoad tempus vero, ex vetustate collectionis Barberinæ 2888 eam sexto sæculo celebrari, et in collectiones jam traductam, aliquanto vetustiorē agnoscimus. Ipsam ex Sirmondi schedis edidit Stephanus Baluzius*

tom. II Capitularium, in appendice num. 5, col. 1574, cum hoc titulo, quem nullibi reperimus: *Capitula data presbyteris, diaconis et subdiaconis*. Sirmondus vero, ut idem Baluzius testatur in notis ad librum I Capitularium, col. 1151, illam invenit in duobus mss. Cassinensi et Vaticano, nimirum in codicibus Italicis. Eandem rursus ex Italico item ms. Lucensi novissime recusat P. Dominicus Mansi, tom. I Supplementi Conciliorum, col. 817. Hanc haud separandam duximus a *Statutis antiquis*, et a *Præceptis S. Petri*, cum quibus in Italicis collectionibus jungitur.

5. *Præcepta sancti Petri de sacramentis conservandis*, quæ in memoratis collectionibus epistolæ formam S. Clementi I papæ tributam præferunt, edita videri possunt in vulgatis Conciliorum cum titulo: *Epistola secunda Clementis papæ I ad Jacobum fratrem Domini*. Partim quidem eadem sunt, sed partim etiam diversa. Nam et epistola in nostris collectionibus brevior est, et quæ utrobique conveniunt, alio prorsus ordine præferuntur. Neque idcirco hanc genuinum Clementis opus credimus. Nam sicut Recognitiones apostolicæ in libros decem distributæ, et alia ad Jacobum epistola, quæ brevior quam in vulgatis, in aliquot vetustas collectione transiit, ac præsertim in Quesnellianam cap. 64, eidem S. Clementi suppositæ, antiquam originem habuere, et a Rufino Latinitate donatæ, apud Latinos obtinuerunt; ita idipsum de hac quoque epistola censendum putamus. In mss. quidem vetustissimæ collectionis Barberinæ 2888 (et Vat. 1342, hæc epistola subjicitur alteri ipsius Clementis, quam a Rufino Latine redditam omnes fatentur. Idem etiam deprehendimus in pervetusta abbreviatione canonum, quæ continetur in ms. 59 capituli Veronensis, ut ex descriptione ejusdem codicis patebit, quam in tractatu exhibuimus part. III. In alio autem ms. Sangermanensi 541, eadem epistola subjicitur non solum alteri epistolæ ad Jacobum, verum etiam Recognitionum libris Clementi inscriptis cum Rufini interpretis 633 nomenclatura ad S. Gaudentium, ut videre est apud Montfauconium tom. II Bibliothecæ bibliothecarum, pag. 1152. Omnium igitur interpres dicendus videtur idem Rufinus. Quæ vero in vulgatis Conciliorum utrique epistolæ leguntur inserta, et perturbatus ordo epistolæ secundæ Isidoro Mercatori tribuenda sunt. Illic autem multum refert hanc secundam epistolam uti a Rufino est Latine reddita, ac ex ipso in vetustas collectiones traducta, hoc loco exhibere: primæ enim epistolæ Rufiniana versio ex cap. 64 præmissæ collectionis repeti potest.

6. Concludemus præstantissimo inedito documento, quod ex ms. Vat. Reginæ 1997 eruimus. De Glycerio, qui brevissimo tempore in Italia, imperium obtinuit, vix mentio aliqua apud scriptores superest. Nunc ipsius constitutio prodibit, quæ adversus ordinationes simoniacas initio imperii ejus data fuit. Ad imperium enim ascendit die 5 Martii anni 475, ut discimus ex laterculo consulum edito a Cuspiniano, et a Bollandistis exactius recuso ad normam exempli Cæsarei tom. VI, act. 2, part. II, pag. 188, ubi hæc in rem nostram leguntur: *Leone Augusto V (est annus 475). Hoc consule levatus est imperator Glicerius Ravennæ III nonas Martias*. Constitutio autem eadem in urbe data, signatur v idus ejusdem mensis. Directa est ad Himelconem, quem præfectum prætorio Italiæ ex hoc unico monumento cognoscimus. Subjicitur in eodem codice edictum ejusdem Himelconis, quo eadem constitutio promulgata fuit Romæ III kal. Maias anni ejusdem. Hoc quoque edictum ab ipsa constitutione non disjungendum typis dabimus.

DOCUMENTA JURIS CANONICI VETERIS.

I.

635 CANONES * CONCILII CARTHAGINENSIS CELEBRATI ANNO CCCCLXII.

(Uti leguntur in antiquissimis mss. collectionibus Italicis.)

I. De statutis Nicæni concilii observandis.

Aurelius episcopus dixit: ^b Hæc ita apud nos habentur exemplaria statutorum, quæ tunc Patres nostri de concilio Nicæno secum detulerunt, ejus formam servantes, hæc quæ ^c sequuntur constituta, firmata a nobis custodiantur.

II. De Trinitate prædicanda.

Universum concilium dixit: Deo propitio, pari professione, fides ecclesiastica, quæ per nos traditur, in hoc cœtu glorioso primitus confitenda est;

A tunc demum ordo ecclesiasticus singulorum ex consensu omnium ^d æstruendus. Ad corroborandas autem fratrum et coepiscoporum nostrorum nuper promotorum mentes ea proponenda sunt, quæ a Patribus certa dispositione acceperimus, ut Trinitatis, quam in nostris sensibus consecratam retinemus, Patris et Filii et Spiritus sancti unitatem, quæ nullam noscitur habere differentiam, sicut dicimus, ^e ita et Dei populum instruamus. Item ab universis episcopis nuper promotis dictum est: Plane sic acceperimus, sic tenemus, sic docemus fidem evangelicam cum vestra doctrina sequentes.

III. De continentia.

Aurelius episcopus dixit: Cum in præterito concilio ^f de continentia, et castitatis moderamine tra-

* Codex Vat. 1342 in tabula præmissa hunc titulum præfert num. 10: *Canonum Carthagenensium tituli XL*. Ms. Vat. Reginæ 1997: *Responsa et constitutiones, quæ apud Carthagine acta sunt*. In notis adhibebimus etiam variantes, quas Christophorus Justiellus exhibuit ex duobus mss. Bochariano, et Thanaeo, nunc regio Colbertino 784, qui similem horum canonum divisionem et formam præferunt. Usi etiam sumus variantibus, quas ex Lucensi ms. 88 P. Dominicus Mansius edidit tom. I Supplementi

B Conciliorum, pag. 305.

^b In præmissis, quæ brevitalis gratia omisimus, lecti traduntur canones Nicæni concilii.

^c Vat. 1312, sequuntur. Mox codd. Justelli delecti firmata, et habent custodiuntur. Dion., custodiuntur.

^d Dion., adservandus. Mox Just. codd., Ad comprahendas.

^e Dion., ita Dei populos.

^f Codd. Just., de continentia.

etaretur; gradus isti tres, qui constrictione quadam castitatis per consecrationes adnexi sunt, a episcopi, inquam, presbyteri et diaconi, ita placuit, ut concederet, sacros antistites ac Dei sacerdotes, 636 nec non et levitas, vel qui sacramentis divinis inserviunt, continentes esse in omnibus, quo possint simpliciter quod a Domino postulant inpetrare, ut quod apostoli docuerunt, et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus, b Faustinus episcopus Ecclesiae Potentinæ provinciae Piceni, legatus Romanæ Ecclesiae dixit: Placet, ut episcopus, presbyter et diaconus, vel qui sacramenta contrectant, pudicitiae custodes ab uxoribus se abstineant. Ab universis episcopis dictum est: Placet, ut in omnibus c et ab omnibus pudicitia custodiatur qui altari inserviunt.

IV. De terminis Patrum non invadendis.

d Aurelius episcopus dixit: Avaritiam cupiditas, quam rerum omnium malarum matrem esse nemo quis dubitet. Proinde e inhibendum est, ne quis alienos fines usurpet, apt per præmium terminos Patrum statutos transcendat.

V. Ut nullus clericus feneret.

Nec omnino cuiquam clericorum liceat de qualibet re fenus accipere. Quanquam novellæ suggestiones, quæ vel obscuræ sunt, vel sub f diverso genere latent, inspectæ a nobis, formam accipient. Cæterum de quibus apertissime divina Scriptura sanxit, non est ferenda sententia, sed potius exsequenda. Proinde quod in laicis reprehenditur, id multo magis debet f et in clericis prædaminari. Universum concilium dixit: Nemo contra prophetas, nemo contra Evangelia facit sine suo periculo.

VI. De chrismate, vel reconciliatione, et puellarum consecratione.

h Fortunatus episcopus dixit: In præteritis conciliis statutum meminimus esse, ut chrisma, vel reconciliatio poenitentium, nec non et puellarum consecratio a presbyteris non fiant. Si quis autem emergerit hoc faciens, quid de eo statuendum sit? Aurelius episcopus dixit: Audivit dignatio vestra 637 suggestionem fratris et coepiscopi nostri Fortunati, quid ad hæc dicitis? Ab universis episcopis dictum est: Chrismæ confectio et puellarum consecratio a presbyteris non fiat; vel reconciliare quemquam in

A publica missa presbytero non licere, hoc omnibus placet.

VII. De reconciliandis infirmis.

i Aurelius episcopus dixit: Si quisquam in periculo fuerit constitutus, et se reconciliare divinis altaribus petierit; si episcopus absens fuerit, debet utique presbyter consulere episcopum, et sic periclitantem ejus præcepto reconciliare: quam rem debemus salubri consilio roborare. Ab universis episcopis dictum est: Placet quod sanctitas vestra necessario nos instruere dignata est.

VIII. i Ut k nullus criminis licet episcopum accusare.

Numidius episcopus Massilitanus dixit: Præterea sunt quamplurimi non bonæ conversationis, qui existimant majores natu vel episcopos passim vageque in accusatione pulsandos: debent tam facile admitti l nec ne? Aurelius episcopus dixit: Placet igitur charitati vestræ ut is qui aliquibus sceleribus irretitus est, vocem adversus majores natu non habeat accusandi. Ab universis episcopis dictum est: Si criminis est non admittatur.

IX. De excommunicatis.

Augustinus episcopus legatus provinciae Numidiae dixit: Hoc statuere dignemini, ut si qui forte merito facinorum suorum ab Ecclesia pulsati sunt, et sive ab aliquo episcopo vel presbytero fuerint in communionem suscepti, etiam ipsæ pari cum eis crimine teneantur obnoxii, m refugientes sui episcopi regulare judicium. Ab universis episcopis dictum est: Omnibus placet.

638 X. De his qui excommunicati audent erigere altare, et sacrificare.

Alypius episcopus Ecclesiae Tagastensis legatus provinciae Numidiae dixit: Nec illud prætermittendum est, ut si quis forte presbyter ab episcopo suo correptus, tumore vel superbia inflatus putaverit separatim n sacrificia Deo offerenda, vel aliud erigendum altare contra ecclesiasticam fidem vel disciplinam crediderit, non exeat impunitus. Valentinus primæ sedis provinciae Numidiae dixit: Necessario disciplinæ ecclesiasticæ et fidei congrua sunt quæ frater noster Alypius persecutus est. Proinde quid o exinde videatur vestræ dilectioni proferte. p Ab universis episcopis dictum est: Si quis presbyter a præposito

D regulam. Ita etiam præfert concilium sub Genethlio, c. 6, ex editione Holstenii, unde hic canon sumptus fuit. Dein pro aliquibus sceleribus Vat. habet tali scelerem. In fine Dion. addit Placet: expunximus uti superfluum cum mss. Vat.

m Burchardus et Ivo, refugientibus. Codd. Just. post judicium addunt reddi debere. Melius in concilio sub Genethlio, c. 7, ex quo hic canon excerptus fuit, post vocem suscepti inseruntur hæc verba refugientes sui episcopi regulare judicium, et dein sequitur etiam ipse, etc.

n Mss. Just., se sacrificium Deo offerre.

o Dion. delet exinde. Mox proferte legitur in Vat. et Colb. Dionysius, edicite. Cod. Bochart apud Just., proferte edicite.

p Dion. c. 11.

a Dion., episcopos, inquam, presbyteros, et diaconos. D

b Dion. c. 4.

c Voces et ab omnibus omittit Dion.

d Dion. c. 5.

e Ita codd. Just. Dion. vero, inhibenda. Vat., cavenda.

f Dion. omittit diverso. Mox pro exsequenda codd. Just. sequenda.

g Dion. delet et. De n codd. Just., Universi dixerunt pro Universum concilium dixit. Postea suo adjecimus ex Just. codd.

h Dion. c. 6.

i Dion. c. 7.

j Ita cod. Vat. 1542. In mss. Just., In accusatione episcoporum criminis non debere admitti.

k Lege nulli criminoso.

l Codd. Just. et Luc. addunt contra apostolicam

suo correptus fuerit, debet utique apud vicinos episcopos ^a conqueri, ut ab ipsis ejus causa possit audiri, ac per ipsos suo episcopo reconciliari. Quod nisi fecerit, sed superbia ^b magis (quod absit) inflatus, secernendum se ab episcopi sui communione duxerit, ac separatim cum aliquibus schisma faciens sacrificium Deo obtulerit, anathema habeatur nihilominus, et locum amittat: ac si querimoniam justam adversus episcopum ^c habuerit, inquirendum erit.

XI. ^d De episcopis, presbyteris, et diaconis audiendis.

^e Felix episcopus dixit: Suggesto secundum statuta veterum conciliorum, ut si quis episcopus (quod non optamus) in reatum aliquem incurrerit, et fuerit ei nimia necessitas, ^f ut non possint plurimi congregari; ne in crimine remaneat, a 12 episcopis audiat, et presbyter a 6 ^g vel 7 episcopis cum proprio suo episcopo audiat, et diaconus a tribus.

XII. De ordinandis episcopis.

^h Aurelius episcopus dixit: Quid ad hæc dicit sanctitas vestra? Ab universis episcopis dictum est: A nobis veterum statuta debere servari, sicuti et inconstituta ⁱ primato ^j 639 cujusque provincie tam facile non presumamus multi congregati episcopi episcopum ordinare. ^k Si vero necessitas fuerit, tres episcopi, in quocunque loco sint, ejus præcepto ordinare debeant episcopum. Et si quis contra suam professionem, vel subscriptionem venerit in aliquo; ipse ^l ab hoc censu separabitur.

XIII. De ^m legatum Tripolitanum, et de presbytero, et diacono audiendo.

ⁿ Sane placuit de Tripoli, propter inopiam provincie, ut unus episcopus in legationem veniat, et ut ibi presbyter a quinque audiat episcopis, et diaconus a tribus, ut superius memoratum est, ^o proprio episcopo residente.

XIV. Ut nulli clericorum liceat in publico judicari.

^p Quisquis vero episcoporum, presbyterorum, et diaconorum, seu clericorum, cum in Ecclesia ei fuerit crimen institutum, vel civilis causa fuerit com-

A mota, si relicto ecclesiastico judicio publicis judiciis ^q purgare se voluerit, etiam si pro ipso fuerit prolata sententia, locum suum amittat, et hoc in criminali; in civili vero, perdat quod evicit, si locum suum obtinere maluerit. Hoc etiam placuit, ut a quibuscunque judicibus ecclesiasticis ad alios judices ecclesiasticos, ubi est major auctoritas, fuerit provocatum; non eis obstat quorum fuerit soluta sententia, si convinei non potuerint vel inimico animo judicasse, vel aliqua cupiditate aut gratia depravati. Sane si ex consensu partium electi fuerint judices, etiam a pauciori numero quam constitutum est, non liceat ^r provocare.

XV. De spectaculis.

Placuit ut filii sacerdotum spectacula secularis ^s non tantum non exhibeant, sed nec spectent: licet hoc semper Christianis ^t 640 omnibus interdictum sit, ut ubi blasphemie sunt ^u omnino non accedant.

XVI. Ut clerici non sint conductores.

^v Episcopi, presbyteri et diaconi non sint conductores aut procuratores, nec ullo turpi negotio ei inhonesto victum querant: quia respicere debent scriptum esse: *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus.*

XVII. Jubentur lectores nubere.

Lectores, cum ad annos pubertatis pervenerint, cogantur aut uxores ducere, aut continentiam profiteri.

XVIII. Clericus quod vel quantum commodaverit recipiat.

Clericus si commodaverit pecuniam, pecuniam recipiat; si speciem, eandem speciem, ^w quantum ei debetur, accipiat.

XIX. Ante 25 annos nullus in ordine promovendus.

^x Diaconus ante 25 annos ætatis, vel presbyter ante 30 nullus ordinetur, neque virgines consecrantur, et ut lectores populum non saluent.

XX. De primatu Mauritaniae Sitifensis.

^y Primatem vero proprium cum Mauritaniae Siti-

^a Cod. Thuan., *convenire*. Bochart., *conveniri*.

^b Dion. delet *magis*, ac dein nihilominus.

^c Dion. cum Vat. inserit non: expunximus eum Justelli codicibus, eo quod hæc negatio non legatur in c. 8 concilii sub Genethlio, ex quo hic canon repelitus fuit.

^d Codd. Just., *Qualiter episcopi, presbyteri et diaconi audiantur*.

^e Dion. c. 12.

^f Dion. minus recte, non posse plurimos congregari.

^g Dion. ignorat vel 7 uti ignorat etiam concilium sub Genethlio, c. 10.

^h Dion. c. 13.

ⁱ Dion., nisi necessitas.

^j Dion., se honore privabit. Codd. Just., se ab hoc censu separavit, *lez. separavit*. Prætulimus ms. Luc., a quo modicum differt Vat. qui solum habet *separatur*.

^k *Lego legato Tripolitano.*

^l Dion. c. 14, *Item placuit*.

^m Tres sequentes voces omittunt codd. Just. et Luc. Leguntur autem in Vat. ut in Dion.

ⁿ Dion. c. 15 addit *Item placuit, ut*.

^o Idem Dion., *purgari voluerit*. Cod. Thuan., *purgare*. Mellius cum Vat. *purgare se*.

^p Dion., *provocari*.

^q Dion. caret vocibus non tantum. Dein cod. Vat. habet sed nec exspectare eis liceat; hoc semper, ubi liceat perperam fuit scriptum pro licet, et exspectare eis pro spectent.

^r Dion. ignorat adverbium omnino, quod inserimus cum ms. Vat.

^s Idem Dion. c. 16. et quidam nostri cod., *Placuit, ut episcopi*; et dein, *Item placuit, ut lectores*. Et postea, *Item placuit, ut clericus*.

^t Dion., quantum dederit, accipiat.

^u Ita cod. Vat. Dion. vero, *Et si ante viginti quinque annos ætatis nec diaconi ordinantur, nec virgines consecrantur*.

^v Dion. c. 17, *Placuit, ut Mauritania Sitifensis, ut postulavit primatem provincie Numidia, ex cujus censu separatur, ut suum habeat primatem: quem consentientibus omnibus primatibus provinciarum Africanarum, vel omnibus episcopis propter longinquitatem habere permissa est*.

fensis episcopi postularent, omne concilium episcoporum Numidiæ, consentientibus omnibus primatibus vel universis episcopis provinciarum Africanarum, propter longinquitatem itineris novitatem habere permissa est, cum consilio Carthaginensis Ecclesiæ factum est.

641 XXI. De ordinandis episcopis, vel clericis.

Item placuit, et ut in ordinatione episcoporum vel clericorum prius placita concilii intimentur eorum auribus ab ordinatoribus suis, ut si aliquid contra statuta concilii fecerint, poeniteant.

XXII. ^a Ut corporibus defunctorum Eucharistia non detur.

Dictum est enim: Accipite, et edite: cadavera autem nec accipere possunt, nec edere: et nec jam mortuos homines baptizare faciat presbyterorum ignavia.

XXIII. Ut bis in anno concilia fiant.

Pro qua re confirmandum est in hac sancta synodo, ut secundum Nicæna statuta propter causas ecclesiasticas, quæ ad perniciem plebium sæpe veterascunt, singulis quibusque annis concilia fiant, ad quos [Lege ad quæ] omnes provincie quæ primas sedes habent, de conciliis suis binos aut quantos elegerint episcopos legatos mittant, ut congregato conventu integro plena possit esse auctoritas.

XXIV. ^a De accusatione episcopi.

Aurelius episcopus dixit: Si quis episcoporum accusatur, ad primatem provincie ipsius causam deferat accusator, neque a communione suspendatur, cui crimen intenditur, nisi ad causam suam dicendam electorum iudicium die statuta litteris evocatus minime occurrerit, hoc est infra spatium mensis et ea die qua eum litteras accepisse considerit. Quod si aliquas veras necessitatis causas probaverit, quibus eum occurrere non potuisse manifestum sit, causæ suæ dicendæ intra alterum mensem 642

^a Ita cod. Vat. Alii codd. minus recte, propter longi itineris novitatem. Mox pro permissa est corrigendum videtur, et supplendum permisit, idque.

^b Dion. c. 18.

^c Dion., ut ordinatis episcopis, vel clericis prius ab ordinatoribus suis placita conciliorum auribus eorum inculcentur, ne se aliquid contra statuta concilii fecisse poeniteant. Nostri vero codices cum edito textu con-
cinnant, nisi quod Vat. primo loco pro concilii habet conciliorum, at secundo loco retinet concilii: et pro poeniteant habet poeniteat.

^d Dion., qui hunc et sequentem canonem jungit cum præcedenti, habet, Item placuit, ut corporibus: et pro dictum est.... et nec jam.... baptizare præfert scriptum est.... et ne jam.... baptizari. Cod. Bochart. pro jam habet etiam.

^e Dion., concilium convocetur, ad quod.

^f Idem. Dion. omittit integro.

^g Codd. Just., De accusatis episcopis.

^h Dion. c. 19.

ⁱ Idem codd., Quisquis vero episcoporum. Dion. Quisquis episcoporum.

^j Ita melius cum Dion. quam iudicio, vel iudicium, ut habent laxati codd. et nosier Vat.

^k Mss. Just. addunt minus.

^l Dion., vel parochia.

^m Nostri codd., noluisse. Dion. Justelli, non voluisse.

A integram habeat facultatem. Verum tandiu post mensem secundum non communicet, donec purgetur. Si autem ad concilium universale anniversarium occurrere noluerit, ut vel ibi causa ejus terminetur; ipse in se damnationis sententiam dixisse iudicetur: tempore sane quo non communicat, nec in sua Ecclesia, nec in parochia communiceat. Accusator autem ejus, si nunquam diebus causæ diebus defuerit, a communione non removeatur. Si vero aliquando defuerit subtrahens se, restituito in communione episcopo ipse removeatur a communione accusator; ita tamen ut nec ipsi admittatur facultas causæ peragendæ, si se ad diem occurrere non voluisse, sed non potuisse probaverit. Illud vero, ut cum agere cœperit in episcoporum iudicio, si fuerit accusatoris persona culpabilis, ad arguendum non admittatur, nisi proprias causas, non tamen ecclesiasticas, asserere voluerit.

XXV. De presbyteris, vel diaconis accusatis.

Presbyteri, vel diaconi, si fuerint accusati, adiuncto sibi ex vicinis locis cum proprio episcopo legitimo numero collegarum, quos ab eodem accusati petierint, id est, una secum in presbytero quinque, in diacono duo episcopi causam discutiant, eadem dierum et dilationum, et a communione remissionum, et discussione personarum infer accusatores et eos qui accusantur, forma servati. Reliquorum autem clericorum causas etiam solus episcopus loci cognoscat et finiat.

XXVI. De conjugia [Lege conjugii] clericorum.

Et ut illi clericorum gentilibus, aut hæreticis, aut schismaticis matrimonio non jungantur.

643 XXVII. De hæreticis clericorum.

Ut episcopus, vel quicumque clerici in eos qui catholici Christiani non sunt, etiamsi consanguinei sunt, per donationem rerum episcopi vel clerici nihil aliquid conferant.

Melius idem Justellus in editione codicis Africani ex ms. Nicolai Fabri, non noluisse: quam lectionem contextui necessariam recepimus.

^a Codd. Just., accusator ille culpabilis.

^b Dion. c. 20.

^c Dion., in presbyteri nomine sex, in diaconi tres ipsorum causam discutiant. Vat., in presbytero numero v aut vi diacono duo vel tres causam, etc. Magis placuit codex Luc. cum quo in numeri quinque, et duo episcopi conveniunt mss. Justelli Thuan. et Bochart., cum præsertim eosdem numeros præferat Breviarium Hipponense can. 8, ex quo hic canon repetitus fuit. Quod si alii numeri superius leguntur can. 11, animadvertendum est eum canonem repetitum fuisse ex alio concilio sub Genethlio, quod can. 10, collegarum iudicium numerum augeat.

^d Dion. c. 22, Iterum placuit, ut: et paulo post omittit voces aut schismaticis, quæ præter codices nostræ editionis leguntur etiam in Breviario Hipponensi, c. 12.

^e Dion. c. 22, Et ut in eos, qui catholici Christiani non sunt, etiamsi consanguinei fuerint, per donationes rerum suarum episcopi, vel clerici nihil conferant. Initium nostræ editionis, quam præsertim expressimus ex ms. Vat., cum Breviarii can. 13 concinit.

XXVIII. *Ut episcopi trans mare non profiscantur.*

^a Item ut episcopi trans mare non profiscantur, nisi consulto primæ sedis episcopo suæ cujusque provincie; ut ab eo præcipue possint sumere formatam, ^b vel commendatitias epistolas.

XXIX. *De Scripturis canonicis.*

Ut præter canonicas Scripturas nihil in Ecclesia legatur sub nomine divinarum Scripturarum. Sunt autem canonicæ Scripturæ, id est, ^d veteris Testamenti: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Jesu Nave, Judicum, Ruth, ^e Regnorum libri quatuor, Paralipomenon libri duo, Job, Psalterium, Salomonis libri quinque. ^f Prophetarum Esaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel; liber duodecim Prophetarum; Tobias, Judith, Esther, Esdræ libri duo. Machabeorum libri duo. Novi Testamenti: Evangeliorum libri quatuor, Actuum Apostolorum liber unus, Epistolæ Pauli ^g apostoli numero quatuordecim, Petri apostoli dux, Joannis apostoli tres, Jacobi apostoli una, Judæ apostoli una, Apocalypsis Joannis liber unus. Hoc etiam fratri et consacerdoti nostro Bonifacio ^h urbis Romæ episcopo, vel aliis earum partium episcopis pro confirmando isto canone innotescat: quia a Patribus ⁱ ita accepimus in Ecclesia legendum.

XXX. *De continentia, et de his qui sacramenta contrahant.*

^j Addimus, fratres charissimi, præterea, cum de quorundam clericorum, quamvis lectorum, erga uxores proprias incontinentia referretur, placuit quod et in diversis ^k conciliis firmatum est, ut subdiaconi qui sacra ^l mysteria contrahant, et diaconi, presbyteri, sed et episcopi secundum ^m priora statuta etiam ab uxoribus se contineant, ut tanquam non habentes videantur esse. Quod nisi fecerint, ab ecclesiastico removeantur officio. Cæteros autem clericos ad hoc non cogi nisi maturiori ætate, ⁿ ut superius dictum est, annorum 30. Ab universo

^a Dion. c. 25.

^b Dion., vel commendationem.

^c Dion. c. 24.

^d Voces Veteris Testamenti omittit Dion.

^e Dion., Regum.

^f Dion. hoc loco libri 12 prophetarum, et delet has voces postea.

^g Idem Dion. præterit apostoli numero.

^h Idem caret vocibus urbis Romæ episcopo, quæ suggerunt codd. Thuan. et Bochart. In Vat. pro urbis Romæ legitur venerabili.

ⁱ Dion., ista..... legenda.

^j Dion. c. 25.

^k Codd. Just., ministeria.

^l Dion. Just., propria. At in cod. Ecclesiæ Africanæ apud eundem Just., priora, ut in mss. nostræ editionis.

^m Verba ut superius dictum est desunt in Dion.

ⁿ Dion., est iuste moderata, confirmamus.

^o Dion. c. 26.

^p Vat., primæ provincie. Forte legendum primæ sedis provincie.

^q Dion. c. 27.

^r Codd. Just., gravi.

^s Voces vel tanquam penitentibus, vel delet codex Vat.

^t Dion. c. 28.

A concilio dictum est: Quæ vestra sanctitas ^u sanxit, iusta, et moderata, et sancta, et Deo placita sunt, confirmenter in omnibus.

XXXI. *Ut nullus rem Ecclesiæ distrahat.*

^v Item placuit ut rem Ecclesiæ nemo vendat. Quod si redditus non habet, et aliqua nimia necessitas cogit; hanc insinuandam esse ^w primati provincie ipsius, ut cum statuto numero episcoporum utrum faciendum sit arbitretur. Quod si tanta urget necessitas Ecclesiæ ut non possit ante consulere, saltem vicinios testes convocet episcopos, curans ad concilium omnes referre suæ Ecclesiæ necessitates: quod si non fecerit, reus Deo et sancto concilio venditor honore amisso teneatur.

XXXII. *De presbyteris lapsis.*

^x Item confirmatum est, ut si quando presbyteri vel diaconi in aliqua ^y graviori culpa convicti fuerint, qua eos a ministerio necesse sit removeri, non eis manus ^z vel tanquam penitentibus, vel tanquam fidelibus laicis imponatur.

XXXIII. *De rebaptizatis.*

Neque permittendum est ut rebaptizati ad clericatus gradum promoveantur.

XXXIV. *De clericis audiendis, et de appellationibus.*

^{aa} Item placuit ut presbyteri, diaconi, vel cæteri inferiores clerici in causis quas habuerint, si de iudicio episcoporum suorum ^{bb} 645 questi fuerint, vicini episcopi eos cum consensu sui episcopi audiant, et inter eos ^{cc} quidquid causæ fuerit, desinant adhiberi ab eis episcopi. Quod si et ab eis provocandum putaverint, ^{dd} non provocent ad transmarina iudicia, sed ad primates suarum provinciarum, aut ad universale concilium, sicut et de episcopis ^{ee} sæpe constitutum est. Ad transmarina autem qui putaverit appellandum, a nullo ^{ff} intra eandem provinciam ad communionem suscipiatur.

^{aa} Tres voces quidquid causæ fuerit apud Dion. desiderantur. Mox mss. Just., finiant consentientes eorum episcopi.

^{bb} Ita cod. Vat. Paulo dissimiliter mss. Just., non eis permittatur nisi ad primates suarum provinciarum, aut ad universale concilium. Dion. omittit tantum verba aut ad universale concilium, quæ tamen necessaria demonstrant litteræ Africanorum hac de re scriptæ ad Cælestinum pontificem, ubi hæc habentur: *Unicuique concessum est, si iudicio offensus fuerit cognitorum, ad concilia suæ provincie, vel etiam universale provocare.* Hac auctoritate Justellus eadem verba inseruit in edendo codice Africano; at fateatur ea se non invenisse in cod. Nicolai Fabri, nec in alio Dionysii, sicut nec leguntur in Græca versione ejusdem codicis Africani, seu Dionysii.

^{cc} Hoc quod sæpe de episcopis constitutum traditur, non respicit primam partem, ne provocent ad transmarina: hæc enim provocatio nunquam episcopis interdicienda invenitur, immo potius eisdem concessa fuit; sed respicit secundam partem, quæ concessa fuit provocatio ad primates suarum provinciarum, aut ad universale concilium, uti pluribus ostendimus tom. II in Observationibus ad dissert. 5 Quesnelli part. 1. c. 6. n. 27.

^{dd} Dion., intra Africam ad communionem.

XXV. De excommunicata clericis.

* Placuit item universo concilio ut qui excommunicatus fuerit pro suo neglectu, sive episcopus, sive quilibet clericus, et tempore excommunicationis suae ante audientiam communionem praesumpserit, ipse in se damnationis iudicetur protulisse sententiam.

XXXVI. De accusatis.

* Item placuit ut accusatus vel accusator in eo loco unde est ille qui accusatur, si metuat aliquam vim temerariae multitudinis, locum sibi eligat proximum, quo non sit difficile testes perducere, * qualiter causa ejus finiatur.

XXXVII. De his qui ordines contemnunt.

* Item placuit ut quicumque clerici vel diaconi pro necessitatibus Ecclesiarum non obtemperaverint episcopis suis, volentibus eos ad honorem ampliorem in sua Ecclesia **646** promovere, nec * ministrent in gradu suo, unde recedere noluerunt.

XXXVIII. Ut ecclesiasticas res nullus sibi mancipet.

* Item placuit ut episcopi, presbyteri, diaconi, vel quicumque clerici, qui nihil habentes ordinantur, et tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quaecunque praedia nomine suo, * vel per alium excusandum comparant, tanquam rerum Dominicarum invasionis crimine teneantur, nisi admoniti * in Ecclesiam eadem ipsa contulerint. Si autem ipsis proprie aliquid liberalitate alicujus, vel successione cognationis obvenit, faciant inde quod eorum proposito congruit. Quod si a suo proposito * retrorsum exorbitaverint, honore ecclesiastico indigni, tanquam reprobi iudicentur.

XXXIX. Non liceat presbytero res tituli venundare.

* Item placuit etiam ut presbyter non vendat rem Ecclesiae ubi est constitutus, nesciente episcopo suo: quomodo et episcopo non licet vendere praedia Ecclesiae inconsulto concilio, vel cuncto presbyterio, sine ulla necessitate.

* Dion. c. 29.

* Dion. c. 30.

* Idem Dion., ubi causa finiatur. In concilio quod postea dabimus habetur et ibi causa finiatur.

* Dion. c. 31.

* Dion. inserit illic.

* Dion. c. 32.

* Voces vel per alium excusandum desunt in Dion.

* Vat., in eadem Ecclesia ipsa.

* Idem Vat., rursum.

* Dion. c. 33.

* Dion., qui hunc et sequentem canonem copulatur, aliter effert sic: Item placuit ut presbyteri non vendant rem Ecclesiae ubi sunt constituti, nescientibus episcopis suis; quomodo et episcopis non licet vendere praedia Ecclesiae ignorante concilio, vel presbyteris suis. Non habente ergo necessitatem nec episcopo liceat matriam Ecclesiae, nec presbytero rem tituli sui usurpare.

* Ita cod. Vat. Paulo dissimiliter in aliis: De rebus tituli non invadendis. Canon vero incipit: Et, vel Sed ut episcopo non liceat matriam, etc.

* In hoc concilio apud Dionysium subiunguntur excerpta ex aliis anterioribus synodis sub Aurelio,

A XL. ¹ Ut non liceat episcopo res tituli invadere.

Non liceat episcopo matriam Ecclesiae rem tituli presbyteri sui usurpare.

* Aurelius episcopus dixit: Juxta statuta **647** totius concilii congregati et mea mediocritatis sententiam placet facere rerum omnium conclusionem: universi tituli designati et digesti hujus diei tractatu ecclesiastica gesta suscipiant. * Ea vero quae adhuc expressa non sunt, cum cognoverimus, die sequenti per fratres nostros Faustinum episcopum, Philippum et Asellum presbyteros venerabili fratri et coepiscopo nostro Bonifacio rescribemus. Et subscriperunt.

Aurelius episcopus * huic schedulae relectae a nobis subscripsi.

Valentinus episcopus primae sedis provinciae Numidiae subscripsi.

Faustinus episcopus Ecclesiae Potentinae provinciae Piceni, legatus sanctae Ecclesiae Romanae, his gestis subscripsi.

Alypius episcopus Ecclesiae Tagastensis, legatus provinciae Numidiae, huic chartulae pro me et concilio subscripsi.

Augustinus episcopus Ecclesiae Hipponi Regii, legatus concilii Numidiae, pro me et eodem concilio subscripsi.

* Possidonius episcopus Palamensis, legatus provinciae Numidiae inferioris, subscripsi.

Vincentius episcopus * Cusitanus Ecclesiae subscripsi.

* Fortunatus episcopus Neapolitanus Ecclesiae subscripsi.

Pentadius episcopus * Carpitanae Ecclesiae subscripsi.

* Rufinianus episcopus Ecclesiae Muzenensis subscripsi.

Prætextatus episcopus * Sicilibbensis Ecclesiae subscripsi.

648 Quodvultdens episcopus * Verensis Ecclesiae subscripsi.

quarum gesta relecta fuere, et in codicem relata; ac dein alii sex canones in hoc eodem concilio sancti post quinque dies actione secunda, cui peculiare procemium praemittitur. Haec autem omnia in nostris codicibus hujus editionis omittuntur.

* Dion., Quae vero adhuc expressa non sunt, die sequenti, etc.

* Dion. Just. has subscriptiones aliis quandoque formulis exprimit. Nostrorum codicum formulas secuti sumus.

* Al. Possidius.

* Dion. melius, Cusitanus. In collatione anni 411 Vincentius Cusitanus recensetur.

* Idem Dion. melius Fortunatianus, ut in eadem collatione.

* Cod. Bochart., Carpidanus; Thuan., Carpedanus; Vat., Capitanus, ubi r desideratur.

* Al., Rufinus... Mazensis. At Rufinianus Muzenensis in collatione legitur.

* Cod. Luc., Sicil-n-ensis. Praeterea miss. Justelli et Vat., a Sicilibba, alias Sicilibra Africa.

* Vat., Cerenensis. In Notitia Africae recensetur Eutychius Verensis in proconsulari.

Candidus episcopus * Abitinensis Germaniciano-
rum Ecclesie subscripsi.

* Gallonianus episcopus Utinensis Ecclesie sub-
scripsi.

Maximianus episcopus Aquensis Regionum, legatus
provinciae Byzacenae, subscripsi.

Jocundus episcopus Suffetanus, legatus provinciae
Byzacenae, subscripsi.

Maximianus episcopus Suffetanus, legatus pro-
vinciae Byzacenae, subscripsi.

Bilarianus Horrei * Cellensis, legatus provinciae
Byzacenae, subscripsi.

Novatus episcopus Sitifensis subscripsi.

Ninellus episcopus * Sussuranensis, legatus pro-
vinciae Mauritanie Caesarionensis, subscripsi.

Laurentius episcopus Icositanus, legatus provinciae
Mauritanie Caesarionensis, subscripsi.

Numerianus episcopus * Rausguriensis Ecclesie,
legatus ejusdem provinciae, subscripsi.

Leo episcopus * Moptensis Ecclesie, legatus ejus-
dem provinciae, subscripsi.

Leo episcopus, legatus provinciae Sitifensis, sub-
scripsi.

Et ceteri episcopi * 218 diversarum provinciarum
subscripserunt.

Philippus presbyter legatus sanctae Romanae Ec-
clesiae his gestis subscripsi.

Asellus presbyter legatus S. B. Ecclesiae.

Et gesta recollegimus per nos directa.

II.

649 CONCILIIUM CARTHAGINENSE ANNI CCCXIXI SUB
AURELIO XVII.

(Ex ms. codice 55 capituli Veronensis hunc in lucem
productum.)

Agricola et Eustathio VV. CC. consulibus, idibus
Junis, Carthagine, in pecretario basilicae Fausti.

Cum Aurelius senex una cum fratribus et consa-
cerdotibus suis consedisset, astantibus diaconibus,
Aurelius episcopus dixit: Sanctitas vestra melius re-
colli qua necessitate factum est ut * instituta concilii
solemnitas per biennium cessaret. Nunc quia adju-
vante Deo, certa provincia [Forte providentia] factum
ut sanctus frater et coepiscopus postea Augustinus
pro sua religione concilium libenter acciperet, et nos
Dominus in unum congregari iussisset; et quia con-
tingit ut infirmitas mea vestrum omnium vultum salu-
taret; agamus aliquid pro utilitate Ecclesiae, ut ea quae
innata vel quae audienda sunt audiantur, ne * cause,
cum diutius adhuc dimitti ceperint, in pejus exsur-
gant. Unde hoc opus est ut Ecclesiae cause quae di-
scipline congruant pertractentur.

Universum concilium dixit: Ut hoc fiat, libenter
audimus.

650 Aurelius senex dixit: Quae inter communia
[Forte interim] deliberatione statuta et definita sunt,
concilia praeterita ex ordine relegantur, praesentis
concilii paginis inserenda *.

1. Placuit universo concilio ut qui excommunicatus
fuerit * sive episcopus, vel quilibet clericus, et tem-

* Ita cod. Loe. et duo Justelli. In ms. Vat. *Habi-*
tenis. Mox *Germanicorum* in ms. Luc. Apud Dion.
Candidus Germanicus. In collatione *Victor Abitinensis*
et *Jocundus Germanicus* distinguuntur.

* Al. Gallonianus Utinensis.

* Al. Maximianus, vel Nazimianus.

* Al. Cellensis, vel Horreo-cellensis.

* Ita duo codd. et Bochart. In cod. Vat. *Uasur-*
riensis, in Thuan. *Surrariensis*. Dion. *Rusurrianensis*.
Melius cod. ab Harduino laudatus *Rusuccurrianensis*
legatus provinciae Caesarionensis, in qua quidem est Ru-
succurrium. In proemio hujus secundae actionis,
quod legitur tum in Cod. Afric. ante c. 128, tum
apud Isid. in concilio Carthag. vii, ex lectione Har-
duini vocatur *Ninellus Rusuccurrianensis*, et censetur
inter legatos Caesarionensis; ne ideo male *Sitifensis*
dicitur pro *Caesarionensis* in mss. Vat. et Luc.

* Al. *Raguriensis*, vel *Rausguriensis*, vel *Rusuguri-*
ensis. In laudato proemio hujus secundae actionis
Numerianus Rusuguriensis dicitur, et haec est vera
lectio.

* Cod. Vat., *Optensis*. At in collatione Carthagi-
nensi habemus: *Leo municipii Moptensis*. In pro-
emio hujus secundae actionis vocatur *Leo Moptensis*
(in Graeca autem versione *Ἐπτοπαιανός*), legatus pro-
vinciae *Mauritanie Sitifensis*.

* Dion. 217, Thuan. 241, Bochart. 214. Retinui-
mus eum Vat. 218. In epistola ad Bonifacium pro co-
dicum varietate idem numerus diversimode exprimi-
tur.

* Subjicitur in iisdem codicibus Africanorum epi-
stola ad Bonifacium, alia Attici Constantinopolitani
cum regula formarum (ut in admonitione indicavi-
mus) et aliae litterae eorundem Africanorum ad Co-

testinum pontificem.

1 Est concilium xviii sub Aurelio, de quo vide quae
diximus in Tractatu part. ii, c. 5, § 9, n. 1.

* In synodo Hipponensi an. 393, cujus brevium
confirmatum fuit in concilio Carthaginiensi an. 397,
institutum fuerat ut propter causas ecclesiasticas, quae
ad perniciem plebium semper veterascunt, singulis qui-
busque annis concilium convocetur. Idem institutum re-
petitum invenies in praecedenti concilio c. 23. Per
biennium autem cessasse dicitur haec *solemnitas*, quia
ultima synodus xvii celebrata fuerat biennio ante, id
est an. 419.

1 Hinc discimus causas ecclesiasticas, ob quas sin-
gulis annis cogenda erant synodi, in istam primum
discussas et delimitas fuisse.

* Ex his nihil dubium est ita in hac synodo lecta
fuisse et inserta caulis statuta praecedentium concilii-
orum sub Aurelio, ut lecta et inserta fuerint in
antecedenti synodo an. 419, ut ex Dionysio colligere
licet. At brevitas studio ea omissa fuerunt in veteri
illo exemplo ex quo nostri codicis amanuensis hoc con-
cilium exscripsit: eademque de causa incaute omissa
fuit aliqua interlocutio, qua idoneus ad sequentes
canones transitus fieret.

* Hic canon repetitus est ex praecedenti concilio
an. 419, c. 33 nostrae editionis, apud Dionysium 29.
Neque offendant haec repetitio; nam hic item canon
renovatus fuit etiam in synodo Hipponiregensi an.
427, ex qua illum Ferrandus allegat num. 54. Vide
Tractatum part. ii, c. 5, § 9, n. 4. In margine nostri
codicis posteriori, sed antiqua manu additur de suo
neglecta, quae verba quispiam studiosus invenit in ali-
quo exemplo concilii anni 419. In praecedenti synodo
legitur pro suo neglecta.

pore excommunicationis suae^a communionem praetermissam, ipse in se damnationis iudicetur protulisse sententiam.

II. Item placuit ut accusatus, vel accusator in eo loco unde est ille qui accusatur, si metuit aliquam vim temerariae multitudinis, locum sibi eligat proximum, [Lege quo] quod non sit difficile testes adducere,^b et ibi causa finiat.

III. Item placuit ut quicumque clericus^a non obtemperaverit episcopis suis volentibus [Lege cum] eos honore ampliore in sua diocesi provehere, nec [Lege illic minister] illi minister in gradu suo unde recedere noverit.

IV. Item placuit ut episcopi sive presbyteri ea quae sunt in locis ubi ordinantur, si ad alia loca dederint, causas praesentient⁶⁵¹ vel episcopi suis conciliis, vel clerici episcopis suis; et si nullas iustas haberint causas, sic in eos vindicetur tanquam in furto fecerint deprehensi.

V. Item placuit ut quicumque episcopus, presbyter, diaconus, vel quilibet clericorum, qui nihil habentes ordinantur, et tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quaecunque praedia nomini suo^a comparent, tanquam rerum Dominicarum invasionis crimine teneantur.^b Sic admoniti, in Ecclesia eadem contulerint, bene; sin autem ipsi propriae consanguinitati ea vel extero culibet voluerint relinquere, non permittantur. Si autem [Dele in] in ipsis proprie aliquid ex successione parentum, vel cognationis obtulerint, faciant inde quod eorum proposito congruit. Quod si a suo proposito retrorsum exorbitaverint, honore Ecclesiae indigni, tanquam reprobis iudicentur.

VI. Item placuit ut omnes servi, vel proprii [Lege

^a In margine ejusdem codicis additur ante audientiam, ut in synodo praecedenti.

^b Hic canon repetitus est ex praecedenti synodo c. 38, apud Dionysium 30. Renovatus in concilio Hipponegiensi anni 427, tit. 5; laudatur a Ferrando n. 198. In margine nostri ms. pro et ibi substituitur qualiter ex lectione synodi praecedentis, quam in codicibus nostris invenimus.

^c In eodem margine apponitur titulus hujus canonis, qui repetitus est ex synodo praecedenti c. 37, apud Dion. 31. Ut nullus ecclesiastici ordinis se ordinare ad episcopi votum recuset.

^d Additur in margine codicis ex praecedenti synodo vel diaconus de necessitatibus Ecclesiarum.

^e Cum in synodo anni 419 legatur ad honorem ampliore in sua Ecclesia promotore; hunc locum Patres hujus concilii de diocesi explicantes, aliter exposuerunt.

^f Hic canon cum in anterioribus conciliis nusquam invenitur, proprius videtur hujus synodi ex qua eum repetitum in concilio Hipponegiensi anni 427 discimus ex Ferrando n. 34, ubi haec habet: Ut episcopi sive presbyteri ea quae sunt in locis ubi ordinantur, ad alia loca non transferant, nisi causas ante reddiderint. Concil. Hipponegiens. tit. 5.

^g Repetitus est ex synodo praecedenti c. 38, apud Dionysium 32; ac dein renovatus in concilio Hipponegiensi an. 427, tit. 2, ex Ferrando n. 35. In margine nostri codicis additur ex lectione synodi praecedentis, quam in nostris mss. invenimus, vel per aliud excusandum.

^h Lege Si admoniti in Ecclesiam. Hic locus in pra-

liberi] libertini ad accusationem clericorum non admittantur, vel omnes quos ad accusanda publica crimina leges publicae non admittunt; neque [Lege is qui... excommunicatus fuit] il qui postquam excommunicati fuerunt, si in ipsa adhuc excommunicatione constitutus, sive sit clericus, sive laicus, accusare voluerit; neque omnes infamiae [Lege macula] facula aspersi, id est, histriones, et turpitudinibus subjectae personae, haeretici etiam, sive pagani, sive Judaei. Sed tamen omnibus quibus accusatio denegatur, in causis propriis accusandi licentia non denegatur.

652 VII. Item placuit, quoscunque clericos ab accusatoribus multa crimina obijciuntur, et unum ex ipsis, de quo prius egerint, probare non valuerint, ad cetera jam non admittantur. Testes autem ad testimonium non admittendos, qui nec ad accusationem admitti praecipiti sunt, vel etiam quae ipse accusator de sua demo^a produxerit. Ad testimonium autem intra annos 14 menses suae non admittantur.

VIII. Item placuit ut si quando episcopus dicit aliquid sibi soli crimen fuisse confessum, et ille neget se confessum fuisse, non putet ad injuriam suam episcopus pertinere quod illi soli non creditur; et si scrupulo propriae conscientiae se dicit neganti nolle communicare; quando excommunicato non communicaverit, nec ipsi ab aliis episcopis communicetur, ut magis caveat episcopus ne dicat illi, quemquam quod^a ab illis documentis convincere non potest.

IX. Item placuit ut eo modo non vendant rem Ecclesiae presbyteri ubi sunt constituti, nescientibus episcopis suis; quomodo episcopo non licet vendere praedia Ecclesiae, ignorante concilio^a vel primatibus suis.

senti synodo clarius explicatur quam in praecedenti, et cum additamento, ut conferenti patebit. Mox ad vocem eadem notatur in margine addendum ipsa, uti in synodo praecedenti nostrae editionis adijcitur.

Hic canon repetitus ex can. 129 apud Dionysium, qui perinet ad canones secundae actionis concilii Carthaginensis anni 419; sed haec verba neque in, etc., usque ad accusare voluerit, sumpta sunt ex fine canonis 128 apud eundem Dionysium. Ex hoc aliisque pluribus exemplis discimus quod in admonitione n. 3 indicavimus, Africanos in repetendis anteriorum synodorum canonibus nonnulla identidem immutasse vel etiam addidisse, prout expedire videbatur.

Sunt duo canones in unum copulati ac repetiti ex actione secunda synodi Carthaginensis anni 419, qui apud Dionysium leguntur c. 150 et 151.

^a Supplevimus produxerit ex Dionysio.

Hic quoque canon ex duobus compactus est, quos Dionysius refert in synodo anni 419, actione secunda, c. 132 et 133. Similiter hi duo canones unum constituunt apud Isidorum sub titulo concilii Carthaginensis vii, c. 6. Apud hunc legitur atque ille neget, non putet. Apud Dionysium vero atque ille neget, et putet non luerit, non putet.

^b Lege alius sine ab ex Dion.

Hic canon et sequens unum efficiunt apud Dionysium c. 35, estque inter canones primae actionis concilii Carthaginensis anni 419. In duos vero canones pariter dividuntur in praecedenti nostra editione c. 39 et 40. In margine nostri codicis pro vel primatibus scribitur vel cunctis presbyteris; in praecedenti editione vel cuncto presbyterio, apud Dion. vel universis

658 X. * Item placuit ut agri vel quæcunque prædia Ecclesiarum in diocesi constituta, fuerint derelicta, non ea matriæ Ecclesiæ applicari usurpet episcopus. Hæc statuta singuli propria subscriptione firman-
runt: Aurelius, Simplicius, Augustinus et cæteri.

III.

STATUTA ECCLESIE ANTICUA.

(Ex præstantissimis mss. collectionibus edita.)

1. * Qui episcopus ordinandus est, antea examine-
tur si natura prudens est, si docibilis, si moribus
temperatus, si vita castus, si sobrius, si semper^d suis
negotiiis vacans, si hominibus affabilis, si misericors,
si litteratus, si in lege Domini instructus, si in Scrip-
turarum sensibus cautus, si in dogmatibus eccle-
siasticis exercitatus, et ante omnia si fidei documenta
verbis simplicibus asserat, id est, Patrem et Filium
et Spiritum sanctum unum Deum esse confirmans,
totamque^e in Trinitate Deitatem coessentialem, et
consubstantialem, et æternalem, et omnipotentem
predicans; si singulam quamque in Trinitate
personam plenum Deum, et totas tres personas unum
Deum; si incarnationem divinam non in Patre, ne-
que in Spiritu sancto factam, sed in Filio tantum
credat, **654** ut qui erat in Divinitate Dei Patris Fi-
lius, ipse fieret^f in homine hominis matris filius,
Deus verus ex Patre, et homo verus ex matre, car-
nem ex matris visceribus habens, et animam huma-
nam rationabilem, simul in eo^g ambæ naturæ, id
est, homo et Deus, una persona, unus filius, unus
Christus, unus Dominus^h creator omnium quæ sunt,
et auctor, et Dominus, et rector cum Patre et Spi-
ritu sancto omnium creaturarum; qui passus est vera

A carnis passione, mortuus vera corporis sui morte, re-
surrexit vera carnis suæ resurrectione, et vera animæ
resumptione, in qua veniet iudicare vivos et mor-
tuos. Querendum est etiam ab eo si novi et veteris
Testamenti, id est, Legis et Prophetarum, et apostolo-
rum unum eundemque credat auctorem et Deum;
si diabolus non per conditionem, sed per arbitrium
factus sit malus. Querendum etiam ab eo si credat
huius quam gestamus, et non alterius, carnis resur-
rectionem; si credat iudicium futurum, et receptu-
ros singulos pro his quæ in hac carne gesserunt, vel
pœnas, velⁱ gloriam; si nuptias non improbet, si
secunda matrimonia non damnet, si carniæ percep-
tionem non culpet, si pœnitentibus reconciliatis
communice, si in baptismo omnia peccata, id est
tam illud originale contractum quam illa quæ volun-
tarie admissa sunt, dimittantur; si extra Ecclesiam
catholicam nullus salvetur. Cum in his omnibus exa-
minatus, inventus fuerit plene instructus, tunc cum
consensu clericorum et laicorum et conventu totius
provinciæ episcoporum, maximeque metropolitani
vel auctoritate vel præsentia ordinetur episcopus.
Suscepto in nomine Christi episcopatu, **655** non
suz^j delectationi, nec suis motibus, sed his Patrum
definitionibus acquiescat. ^k In cuius ordinatione etiam
ætas requiritur quam sancti Patres exemplo Salva-
toris in præligendis episcopis constituerunt.

14. I. Ut episcopus non longe ab Ecclesia hospi-
tium habeat.

33. II. Ut episcopus in Ecclesia in consensu pres-
byterorum sublimior sedeat. Intra domum vero col-
legam se presbyterorum esse cognoscat.

suis. In præsentem autem concilio hæc mutatio vel pri-
matibus inducta fuit: unde hic canon postea cum hac
lectione renovatus est in synodo Hipponiensi anni
427, teste Ferrando n. 47, ubi legimus: *Ut episcopi
rem Ecclesiæ sine primatis concilio non vendant. Concil.
Hipponiensi. tit. 9.* Priorem vero huius canonis
partem ex eodem concilio Hipponiensi tit. 9, idem
Ferrandus laudat postea num. 95.

* Hic canon in hoc concilio eodem sensu, sed aliis
verbis, clarius exponitur quam in synodo anni 419,
apud Dionysium c. 33. Ferrandus palam significat
hunc canonem repetitum in synodo Hipponiensi
an. 427, n. 38, *Ut episcopus matriæ non usurpet
quidquid fuerit donatum Ecclesiis quæ in diocesi con-
stitutæ sunt. Concil. Hipponiensi. tit. 9.* Vox *diocesis*
ex nostro canone sumpta fuit, cum in concilio
anni 419 tituli nomen legatur. Cum porro Ferrandus
hunc et præcedentem canonem eodem titulo 9 desi-
gnet, manifestum sit utrumque in synodo Hipponi-
ensi unum canonem confecisse.

^b Codices quos in his statutis edendis adhibuimus,
sunt trium collectionum, nimirum Vat. 1342 et Bar-
berinus 2888, Vallicellanus A 5, et Vat. 5845. Addi-
tionum Dionysii, ac Vat. Palat. 574, Herovallianum
etiam, ex quo Jacobus Petit aliquot canones suæ col-
lectioni inscripsit, aliquando allegabimus: in quo ta-
men aliqua liberius mutata collectoris arbitrio depre-
hendimus. Numeri Arabici singulorum canonum initio
notati ordinem innuunt quo sub nomine Carthaginensis
iv in vulgatis editi sunt t. II Conciliorum Ven. edit.,
col. 1436 et seqq.

^c Hoc proœmium integrum legitur in vulgato or-
dine Romano Hitorpii sub titulo: *Statuta Ecclesia-*

stica. Mss. Vallie. et alia additionum Dionysii hoc
proœmium (canone 1 signant, et in sequentibus ali-
quot canones ita conjungunt, ut omnes *centum* eva-
dant, quemadmodum ex suo codice Verrellensi Arto
notavit. Divisionem autem vetustiorum collectionum
Vat. 1342 et similis Barb. 2388, alteriusque Vat.
Palat. 574, sequendam censuimus.

^d Quidam nostri codd. habent *sui negotii*, et omit-
tunt *vacans*. Vulg. pro *vacans* habent *cavens*. Mox
cod. Vat., *humilibus affabilis*; vulg., *si humilis*, *si
affabilis*.

^e Vulg. Conc., *Trinitatis Deitatem*; et post non-
nulla singularem pro singulam.

^f Cod. Heroval., in *humanitate*, melius, cum magis
respondeat antecedentibus in *divinitate*. Mox *matri-
que* præferunt quidam codd. Dein si *verus Deus ex
Patre* in ms. Vat. 5845.

^g Vallie. cod., *utraq; naturæ*. Mox voces *una
persona* desunt in ms. Vat.

^h Idem ms. Vallie., *creaturarum*, et dein pro *rector*
cum quibusdam aliis codd. habet *creator*. Prætulimus
cum vulgatis *rector*, eo quod hæc vox inanem repeti-
tionem evitet.

ⁱ Ita cod. Vat. 1342 cum vulg. In Vallie., *præmia*.

^j Ita cod. Vallie. cum vulg. In Vat. 1342, *dilectioni*.

^k Sequentia desunt in laudato ms. Vat., et sane
melius; inepte enim videntur inserta, et congruentius
statuta in eodem codice immediate subiiciuntur post
verba *his Patrum definitionibus acquiescat*. Ea vero
idecirco non expunximus, quia leguntur in Vallie. et
cæteris codd. additionum Dionysii, nec non in vul-
gatis Concil., in quibus post pauca desiderantur voces
exemplo Salvatoris.

20 III. Ut episcopus nullam rei familiaris curam ad se revocet, sed lectioni, et orationi, et verbi Dei predicationi tantummodo vacet.

15 IV. Ut episcopus vilem suppellectilem ^a et mentiam ac victum pauperem habeat, et dignitatis suae auctoritatem fide et vitae meritis quaerat.

16 V. Ut episcopus gentiliū libros non legat; haereticorum autem pro necessitate ^b temporis.

18 VI. Ut episcopus tuitionem testamentorum non suscipiat.

17 VII. Ut episcopus gubernationem viduarum et pupillorum ac peregrinorum non per seipsum, sed per archipresbyterum, vel archidiaconum ^c agat.

656 19 VIII. Ut episcopus nec provocatus pro rebus transitoriis ^d litiget.

21 IX. Ut episcopus ad synodum ire ^e satis gravi necessitate inhibeat, sic tamen ut pro sua persona legatum mittat, suscepturus salva fidei veritate quidquid synodus statuerit.

22 X. Ut episcopus absque consilio ^f compresbyterorum suorum clericos non ordinet, ita ut civium convenientiam et testimonium quaerat.

27 XI. Ut episcopus de loco ignobili ad nobilem per ambitionem non transeat, nec quisquam inferioris ordinis clericus. Sane si id utilitas Ecclesiae standum poposcerit, decreto pro eo clericorum et laicorum episcopis porrecto, ^g per sententiam synodi transferatur, nihilominus alio in loco ejus episcopo subrogato. Inferioris vero gradus sacerdotes vel alii clerici concessione suorum episcoporum possunt ad alias Ecclesias transigrare.

54 XII. Ut episcopus quolibet loco sedens stare ^h diu presbyteros non patiat.

XIII. ⁱ Ut in sacerdotibus ordinandis etiam aetas requiratur.

25 XIV. Ut episcopus ^j nullam causam audiat absque praesentia clericorum suorum; alioquin irrita

A erit sententia episcopi, nisi praesentia clericorum confirmetur.

31 657 XV. Ut episcopus rebus Ecclesiae tanquam commendatis, non tanquam propriis utatur. ^k Diacones et presbyteri in parochia constituti de rebus Ecclesiae sibi creditis nihil audeant commutare, quia res sacratae Deo esse noscuntur. Similiter et sacerdotes nihil de rebus Ecclesiae sibi commissis, ut superius dictum est, ^l immutare praesumant. Quod si facere voluerint, convicti in concilio, de suo proprio aliud tantum restituant quantum visum est abstulisse, tunc demum illud stare licebit. Ita tamen liberos quod sacerdotes, presbyteri, vel diacones de Ecclesia sibi commissa facere voluerint, ^m actus Ecclesiae prosequi jubemus. Quod si facere contempserint, placuit eos ad proprium reverti servitium.

84 XVI. Ut episcopus nullum prohibeat ingredi Ecclesiam, audire verbum Dei, sive gentilem, sive haereticum, sive Judaeum usque ad missam catechumenorum.

XVII. Ut episcopus accusatores fratrum excommunicet; et si emendaverint vitium, ⁿ recipiantur ad communionem, non ad clerum.

74 XVIII. Ut sacerdos poenitentiam imploranti absque personae acceptione poenitentiae leges injungat.

658 75 XIX. Ut ^o negligentes poenitentiam, tardius recipiantur.

76 XX. ^p Is qui poenitentiam in infirmitate petit, si casu, dum ad eum sacerdos invitatus venit, oppressus infirmitate obmutuerit, vel in phrenesim versus fuerit, dent testimonium qui eum audierunt, et accipiat poenitentiam. Et si continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem, et

^a Vallie., in mensa.

^b Vulg. cum ms. Heroyal., et tempore.

^c Quidam codd., habeat.

^d Vat. Barb. et Palat., non litiget.

^e Vulg. Conc. addunt non sine. At Harduinus notat has voces abesse a suis codicibus. In nostris quoque non leguntur. Apud Gratianum dist. 18, c. 9, additur non tardet, nisi. Mox in ms. Vallie. pro inhibeat, contrario sensu, quem contextus excludit, habetur, cohabeatur.

^f Vulg., Clericorum, nullis nostris mss. suffragantibus. Dein pro convenientiam quidam codd. habent convenientiam, minus recte. Alii aut pro et praesentia.

^g Ita nostri codd., nisi quod Vallie. habet pro sententia; vulgati in praesentia.

^h Vulg. ignorant diu.

ⁱ Hunc canonem expressimus uti legitur in cod. Vat. Palatino; melior enim visa est haec lectio quam quae habetur in Barb. et simili Vat., Sacerdotibus ordinandis etiam alii requirantur; vel quae in Vallie., Sacerdotibus etiam ordinandis ab aliis requiratur; quae in can. 10 satis expressa fuerunt. Hinc forte hic canon ommissus fuit in vulgato Carthaginiensi iv.

^j Vulg. cum Vat. Palat., nullius. Dein pro episcopi Vallie. habet episcoporum.

^k Sequentia hujus canonis, quae desunt in vulgato atque in mss. Vat. Palatino, et Heroyal., leguntur in aliis nostris codicibus Barb. et simili Vat. 1342, nec non in Vat. 5845 ac simili Vallie., aliisque additionum Dionysii. Eadem vero tantum sine praecedentibus habentur inter canones additios synodi Agathensis anni 506. can. 49, qui forte canon ex nostris statutis (sicut alia nonnulla ipsius additamenta) excerptus fuit.

^l Ita codd. Vallie. et Vat. additionum Dionysii. In Barb. et simili Vat. immutillare. In laudato canone 49 Agathensibus addito legitur alienare.

^m Quidam codd. minus recte actis. At actus habetur etiam in memorato canone, qui subjectus est synodo Agathensi.

ⁿ Vulg. cum Vallie., recipiat eos.

^o Vulg. cum ms. Vat. Palat., negligentiores poenitentes.

^p Hic et sequens canones Ancyranis additi sunt ad marginem in ms. 55 capituli Veronensis; in Vat. autem cod. 1342, in fine eorumdem Ancyranorum subijciuntur. Post hunc vero canonem in vulgato concilio Carthaginiensi iv alius canon subijciitur num. 77, qui hujus canonis titulus potius quam novus canon videtur: Poenitentes qui in infirmitate sunt visati cum accipiant.

Infundatur ejus ori Eucharistia. At si supervixerit, A admoneatur a supra dictis testibus petitioni suae satisfactum, et subdatur * statutis poenitentiae, quando in apertis qui poenitentiam dedit probaverit.

78 XXI. Poenitentes qui in infirmitate viaticum Eucharistiae acceperint, non se credant absolutos sine manus impositione, si supervixerint.

79 XXII. Poenitentes qui attente leges poenitentiae exsequuntur, si casu in lituere, vel in mari mortui fuerint, ubi eis * subveniri non potuit, memoria eorum et orationibus, et oblationibus commendatur.

85 XXIII. Baptizandi nomen suum dent, et diu sub abstinence vini et carnium et manus impositione crebra examinati, baptismum percipiant.

86 XXIV. Neophyti * aliquandiu et lautioribus epulis, et spectaculis, et conjugibus abstineant.

659 XXV. Clericus nec comam nutriat * nec barbam.

45 XXVI. Clericus professionem suam * etiam habitu et ingressu probet; et ideo nec vestibus nec calcamentis decorem querat.

27 XXVII. Clericus cum extraneis mulieribus non habitet.

28 XXVIII. Clericus per plateas et andronas certa et maxime officii sui necessitate ambulet.

XXIX. Clericus victum et vestimentum sibi artificolo, vel agricultura absque officii * duntaxat sui detrimento praeparet.

87 XXX. Catholicus qui causam suam sive justam, sive injustam ad iudicium * alterius fidei provocat, excommunicatur.

24 XXXI. Sacerdote verbum in Ecclesia faciente, qui egressus de auditorio fuerit, excommunicatur.

83 XXXII. Pauperes et senes Ecclesiae plus ceteris honorandi sunt.

88 XXXIII. Qui die solemnij praetermisso Ecclesiae conventui ad spectacula vadit, excommunicatur.

* Cod. Heroval., *statuto poenitentiae temperi*. Vulg., *statuta poenitentiae legibus*.

* Vallie., cum *Eucharistia*.

* Vulg., *subveniri non possit*; apud Gratianum caus. 26, q. 7, c. 6, non potest. Melius nostri codices. Solum cum quidam habeant *subvenire*, ms. Heroval. addit *sacerdos*; canonemque aliter effert sic: *Poenitentes qui ante legitimam poenitentiam excedunt, si casu ibi moriantur, ubi eis sacerdos subvenire non potuit, memoria eorum orationibus et oblationibus commendatur*.

* Cod. Heroval. et alius Harduini, *crebro*.

* Ms. Vallie., *aliquando*.

* Vallie. plurali numero utens *Clerici*, habet nec barbam radant. Ex hac, ut videtur, lectione in synodo Barchinensi saeculi vi, canone 3, sanctum fuit: *Ut nullus clericorum comam nutriat, aut barbam radat*. Alii canones ejusdem synodi ex nostris statutis excerpti videntur. Crabbus post nec asteriscum affigit, et notat: *Alia barbam tondent*. Ita in lib. Gemblacensi: *Alia barbam radat additur in libro Grandaveni S. Bononi titulo Statuta Ecclesiae antiquae*. Pleraque autem exemplaria non habent radat vel tondent: ut sit sensus, clerico nec comam nec barbam nutriendam.

* Vulg., et in habitu et in ingressu probet, et nec vestibus. Cod. Heroval., nec vestium, nec calcamentorum decorem.

* Ita nostri codd., ex quibus nonnulli omittunt sui.

660 48 XXXIV. Clericus qui non * propter eman- dum aliquid in mundanis aut in foro deambulat, ab officio suo degradatur.

45 XXXV. Clericus qui absque corpusculi sui in- qualitate vigiliis deest, stipendiis privatur.

101 XXXVI. Viduae adolescentes quae corpore debiles sunt, sumptu Ecclesiae * sustententur.

99 XXXVII. Mulier quamvis docta et sancta viros in conventu docere non praesumat.

98 XXXVIII. Laicus, praesentibus clericis, nisi ipsis * probantibus, docere non audeat.

97 XXXIX. Vir qui religiosis feminis praeponen- dus est, ab episcopo * loci probetur.

73 XL. Qui communicaverit vel oraverit cum ex- communicato, excommunicatur, sive clericus, sive B laicus.

100 XLI. Mulier baptizare non praesumat.

59 XLII. Clericus invidens fratrum profectibus, donec in vitio est, non promoveatur.

56 XLIII. Clericus qui adulationibus * et proditi- tionibus vacareprehenditur, degradatur ab officio.

661 57 XLIV. Clericus maledicus, maxime in sacerdotibus, cogatur ad postulandam veniam. Si noluerit, degradatur; nec unquam ad officium absque satisfactione revocetur.

85 XLV. Omnes clerici qui ad operandum * validi sunt, et artificiolum et litteras discant.

58 XLVI. Eum qui frequenter filigat, et * ad ac- cusandum faellis est, in testimonium nemo absque grandi examinatione recipiat.

C 25 XLVII. Dissidentes episcopos, si non timor Dei, synodus reconciliet.

59 XLVIII. Discordantes clericos episcopus vel ratione vel potestate ad concordiam trahat. Inobe- dientes synodus * per audientiam damnet.

95 XLIX. Oblationes * discordantium fratrum neque in sacrario, neque in gazophylacio recipiantur.

At vulg. cum mss. Hisp. et ls., nisi certa et maxima of- ficii sui necessitate non ambulet: quod videtur melius. Concinit cod. Heroval., sine certa necessitate sui officii non ambulet.

* Vulg. omittunt duntaxat; et pro praeparet habent parat.

* Vulg., concinente ms. Vat. Palat., alterius fidei iudicis. Ms. Heroval. hunc canonem sic explicat: Catholicus qui causam suam ad iudicium iudicis non catholici provocat, excommunicatur.

* Vulg. cum mss. Vat. Palat., pro emendo.

* Ibidem Vulg. cum eod. ms. addunt, *cujus viduae sunt*.

* Cod. Heroval. cum vulg., *jubentibus*.

D * Ms. Vat. Palat. omittit loci. Mox post probetur eodd. Vallie. et ceteri additionem Dionysii addunt vel praesent.

* Voces et proditiionibus desunt in Vallie. ms.

* Vulg., validiores. Ms. eod. Sorien. et alii ab Harduino laudati invalidi, forte melius.

* Vat. 5845 cum vulgatis, ad causandum.

* Cod. Heroval. et in margine Conciliorum, per audaciam, forte propter audaciam.

* Vulg., dissidentium. Notat Harduinus: Est ne canon quartus Toletani xi concilii anni 678. Aliis qui- dem verbis simile quippiam sancitur in Toletano xi, c. 4. At hic noster canon jaudiu ante insertus erat vetustiori collectioni Hispanicae sub nomine concilii Carthaginensis quartii.

52 L. Irrita erit episcopo vel donatio, vel venditio, vel commutatio rei ecclesiasticae * absque convenientia et subscriptione clericorum.

21 LI. Irritam esse injustam episcoporum damnationem, et ideoque a synodo retractandam.

96 LII. Quarendum in iudicio cuius sit conversationis et fidei is qui accusat et is qui accusatur *.

662 50 LIII. Caveant iudices Ecclesiae non absente eo cuius causa ventilatur, sententiam proferant; quia irrita erit; immo et causam in synodo pro facto dabunt.

26 LIV. ⁴ Studendum episcopo est ut dissidentes fratres, sive clericos, sive laicos, ad pacem magis quam ad iudicium cohortetur.

67 LV. Seditiosarios nunquam ordinandos clericos, sicut nec usurarios, nec injuriarum suorum ultiores.

3 LVI. Episcopi vel presbyteri * si causa visitandae Ecclesiae ad alterius Ecclesiam veulant, in gradu suo suscipiantur, et tam ad verbum faciendum quam ad oblationem consecrandam invitentur.

57 LVII. Diaconus ita se presbyteri, ut episcopi ministrum noverit.

58 LVIII. [†] Ut diaconus praesente presbytero Eucharistiam corporis Christi populo, si necessitas cogit, jussus eroget.

59 LIX. Ut diaconus quolibet loco jubente presbytero sedeat.

41 LX. Ut diaconus tempore tantum oblationis et lectionis orario utatur.

40 LXI. Ut diaconus in conventu presbyterorum interrogatus loquatur.

663 90 LXII. Omni die exorcistae energumenis manus imponant.

91 LXIII. Pavimenta domorum [‡] Dei energumeni everrant.

92 LXIV. Energumena in domo Dei assidentibus victus quotidianus [§] per exorcistam opportuno tempore ministretur.

* Cod. Vallie., absque convenientium clericorum subscriptione.

[†] Cod. Heroval. et alius vetustus S. Bavonis a Crabbo laudatus, cui titulus *Statuta Ecclesiarum antiqua*, addunt: *Falsus accusator* (Crab. addit *deprehensus*) extra Ecclesiam fiat, donec penitendo se emendet. Apud Crab., absque Ecclesia fiat, donec... emendetur.

[‡] Vulg. cum ms. Vat. Palat. et Heroval., et causam in synodo profecto dabunt.

[§] Vulg. minus bene, statuendum est episcopis, et dein cohortentur.

[¶] Vallie., si causa de Ecclesia ad alterius, etc.: forte si ob causam de Ecclesia. Cod. Vat. 5845, si causa visitandi de Ecclesia, etc. Vat. 1342, si causa visitandae Ecclesiae alterius veniant. Vat. Palat. haec lectione recepta, post alterius addit episcopi ad Ecclesiam.

[‡] In ms. Vallie., hic canon post sequentem describitur.

[§] Idem ms. Vallie. ignorat et lectionis. Dein cum Vat. 1342 scripsimus orario. Caeteri cum vulg. habent alba.

[¶] Vallie. cod. pro Dei habet omni die. Mox ms. Heroval., scopis mundant pro everrant.

[¶] Vulg. cum cod. Heroval., per exorcistas.

[¶] Vat. Palat., et efferant. Vat. 1342, efferentes se-

80 LXV. Omni tempore jejunii manus penitentibus a sacerdotibus imponatur.

81 LXVI. Mortuos Ecclesia penitentes [†] efferant et sepeliant.

82 LXVII. Penitentes etiam diebus remissionis genus siccant.

102 LXVIII. Ad reatum episcopi pertinet, vel presbyteri qui parochiam praest, si sustentanda vita praesentis causae, adolescentiores viduae, vel sanctimoniales clericorum familiaritatibus subiciantur.

94 LXIX. [‡] Eorum qui pauperes opprimunt, domaria a sacerdotibus refundenda.

43 LXX. Christianum catholicum qui pro catholica fide [§] tribulationes patitur, omni honore a sacerdotibus honorandum, etiam in quotidiani victus ministerio.

42 LXXI. Clericum [¶] inter tentationes officio suo ineubantem, gradibus sublimandum.

664 50 LXXII. Clericum inter tentationes ab officio suo declinantem, vel negligentius agentem ab ipso officio [¶] retrahendum.

60 LXXIII. Clericum scurrilem et verbis turpibus [¶] jocularum ab officio retrahendum.

61 LXXIV. Clericum per creaturas jurantem acerrime objurgandum. Si perstiterit in vitio, excommunicandum.

62 LXXV. Clericum inter epulas cantantem superdictae sententiae [¶] severitate coercendum.

63 LXXVI. Clericum qui in tempore [¶] indicti jejunii absque inevitabili necessitate jejunium rumpit, [¶] minorem habendum.

64 LXXVII. Qui in Dominico die studiosae jejunat, non credatur catholicus.

65 LXXVIII. Paschae sollemnitatem uno die [¶] tempore celebrandam.

51 LXXIX. Clericus quantumlibet verbo Dei eruditus artificio victum [¶] querat.

70 LXXX. Clericus haereticorum et schismaticorum tam convivium quam sodalitates [¶] specialiter vitet.

pellant. Perobscure in vulg., *Mortuos penitentes Ecclesia efferant, et sepeliant.*

[†] Hic canon in Vallie. postponitur duobus sequentibus.

[‡] Vulg. concilii Carthaginensis IV, et pro ecclesiastica re et Christiana religione tribulationes patitur, honore omni a sacerdotibus honorandum. Etiam et per diaconum et victus administratur. Nostorum codicum lectionem retinimus, quam etiam Crabbus minutiori characteris subiecit ex suis exemplaribus, quae *Statuta Ecclesiarum antiqua* praefertur.

[¶] Quidam codd. et hic, et in sequenti canone, in tentatione.

[¶] Vulg. delent ipso, et addunt suo. Mox iidem cum Vat. Palat., removendum pro retrahendum.

[¶] In Syn. Agrib., c. 70, joculariorem.

[¶] Vocem *severitate*, quam Vallie. et alii codd. ignorant, supplivimus ex ms. Vat. Palat. In cod. Heroval. obhujus vocis defectum scriptum fuit *superdictae sententiae*.

[¶] Vulg. carent voce *indicti*.

[¶] Vat. 1342 et Vat. Palat., *minore*; et mox iidem codd. cum caeteris additionum Dion., *habentem*, minus bene. Praetulimus cum vulgatis *habendum*.

[¶] Cod. Vat. Palat. cum vulgatis, *aequaliter*.

665 71 LXXXI. Conventicula hæreticorum, non Ecclesias, sed ^a concilia diaboli appellanda.

72 LXXXII. Cum hæreticis neque orandum, neque præstandum.

89 LXXXIII. Auguriis, vel incantationibus servientem a conventu ^b separandum; similiter et superstitionibus Judaicis vel seriis inhærentem.

68 LXXXIV. Ex pœnitentibus, quamvis bonus, clericus non ordinatur; et si per ignorantiam episcopi factus fuerit, deponatur a clero, quia se ordinationis tempore non prodidit fuisse pœnitentem. Si autem sciens episcopus ordinaverit talem, etiam ipse ^c ab episcopatus sui ordinandi duntaxat potestate privetur.

69 LXXXV. Simili sententia subiacet ^d episcopus, si sciens ordinaverit clericum cum qui viduam aut repudiatam uxorem habuit, vel secundam.

95 LXXXVI. Qui oblationes defunctorum aut negant Ecclesiis, aut cum difficultate reddunt, tanquam egentium necatores excommunicantur.

56 LXXXVII. Presbyteri qui per dioceses Ecclesias regunt, non a quibuscumque episcopis, sed a suis; nec per juniorem clericum, sed aut per æquipes, aut per illum qui sacrarium **666** tenet, ante Paschæ solemnitate christiana petant.

66 LXXXVIII. Clericus qui episcopi circa se districtiorem injustam putat, recurat ad synodum.

89 LXXXIX. Episcopus si clerico vel laico crimen implegerit, deducatur ad probationem in synodo.

^a Recapitulatio ordinationis officialium Ecclesiæ.

2 XC. Episcopus cum ordinatur, duo episcopi ^e exponant et teneant Evangeliorum codicem super caput ejus; et uno super eum fundente benedictionem, reliqui omnes episcopi qui adsunt, manibus suis caput ejus tangant.

3 XCI. Presbyter cum ordinatur, episcopo ^f be-

^a Vulg., *conciliabula appellantur*.

^b Cod. Vat. Palat. cum vulg. addit *Ecclesiæ*.

^c Ita codd. Vallie. et Vat. Palat. In ms. Vat. 5843, *ab episcopatus sui ordine*; in Vat. 1342, *ab episcopatu suo ordinandi*, etc.: forte melius.

^d Quidam codd. omittunt *episcopus*, et dein *eum*. Postea pro *habuit* Vat. 5843 præfert *habuerit*.

^e Hic titulus, omissus in vulgatis et mss. collectionum Hisp. et Isid., quæ alium ordinem canonum exhibent, legitur in omnibus nostris exemplaribus, quæ statutorum nomine canones hoc ordine exhibent. Solum pro ordinationis cod. Vat. 5845 habet ordinationum, Vallie. ordinatorum. In Veron. 59 habetur tantum: *Recapitulationes officialium Ecclesiæ*. Cod. Heroyal. inscribit sic: *Caput ordinationis ministrorum officialium Ecclesiæ*. Sunt ordinationum formulae, seu potius rubricæ ex antiquissimo aliquo ordine excerptæ, quæ sane usque ad c. 99 leguntur in Sacramentario Gelasiano lib. 1, n. 95, cum titulo: *Incipit ordo de sacris ordinibus benedicendis*.

^f Ita nostri codd., excepto Vat. Palat., qui cum vulg. habet *ponant*. Dein idem Vat. pro *super caput* præfert *super cervicem*. Vulgati utrumque *super caput et cervicem*.

^g Ms. Vat. Palat. cum vulg. inserit *eum*. Ex hoc canone suppleri et emendari potest textus Sacra-

mentarii Gelasiani, quod hac in rubrica vitiatum et mutilum est. Confer notationem sequentem.

^h Vulg., *manum super caput illius*. In Gelasiano Sacramentario verba quæ in antecedenti capitulo exciderunt, errore aliquo exinde avulsa huc perperam irrepserunt.

ⁱ Vulg., *cum aqua et mantile*; et in margine, *cum aquimanile*. Sacramentarium Gelasianum *cum aqua, et aquimanile, et manutergio*. *Aquimanilia* memorantur in Digestis l. iii. § 3, de supellect. leg., et l. xix, § 12; et l. xxi, § 2, de auro et argent. leg., sic dicta, quod aqua in eis maneret.

^j Vulg., *addunt sed*; et mox habent *ceroferarium cum cereo*; dein *mancipari*.

^k Addendum ex vulgatis Conciliorum memoria: quæ tamen vox non tam in nostris mss. quam in Sacramentario Gelasiano desideratur.

^l Cod. Vat. Palat. cum editis Concil. et cum Sacramentario Gelasiano, *super energumenum, sive baptizatum, sive catechumenum*, melius.

^m Cod. Vallie. mendose, *locuturus*: Vat. 1342, *locutus*.

ⁿ Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^o Cod. Vallie. mendose, *locuturus*: Vat. 1342, *locutus*.

^p Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^q Cod. Vallie. mendose, *locuturus*: Vat. 1342, *locutus*.

^r Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^s Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^t Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^u Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^v Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^w Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^x Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^y Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^z Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^{aa} Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^{ab} Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^{ac} Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^{ad} Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^{ae} Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^{af} Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^{ag} Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

^{ah} Ita nostri codd. cum Sacramentario Gelasiano. Vulg. autem Conciliorum, *lector*. Dein pro *ministrant* runt cod. Vat. 1342, *ministrant*, additque *accipias*, quod redundat, nisi antea deleatur *habitus*

abque scientia episcopi sola jussione presbyteri officium suscipere cantandi, dicente sibi ^a presbytero: *Vide ut quod ore cantas, corde credas; et quod credis, operibus comprobas.*

11 XCIX. Sanctimonialis virgo cum ad consecrationem sui episcopo offertur, in talibus vestibus applicetur qualibus semper usura est, professioni et sanctimonie aptis.

12 C. Viduae vel sanctimoniales ^b quae ad ministerium baptizandarum mulierum eliguntur, tam instructae sint ^c ad officium, ut possint aperto et sano sermone docere imperitas et rusticanas mulieres tempore quo baptizandae sunt, qualiter baptizatori ^d ad interrogata respondeant, et qualiter accepto baptismo vivant.

13 Cl. Sponsus et sponsa, cum benedicendi sunt ^e a Sacerdote, a parentibus suis vel a paranympis offerantur. Qui cum benedictionem acceperint, eadem nocte pro reverentia ipsius benedictionis in virginitate permaneant.

105 CII. Viduae quae stipendio Ecclesiae sustentantur, ^f ita assidue in Dei opere esse debent, ut et meritis et orationibus suis Ecclesiam adjuvent.

^a Vox presbytero in quibusdam codd. desideratur.

^b Ita cum vulg. codex Vat. Palat. In cod. Vallie. sic: quae a ministerio baptizandi funguntur. Minus recte in Vat. 1342, quae ad ministerium baptizantur.

^c Ms. Vat. Palat., ad id officium, et desunt voces ut possint. Dein pro aperto vulg. habent apto.

^d Vulg., interrogatae.

^e Cod. Vallie. alia interpunctione, sacerdoti a parentibus suis vel a paranympa offerantur. Vat. 1342, vel a paranympis.

^f Vulg. cum ms. Vat. Palat., tam assidue. Dein hic idem codex, quae et meritis.

^g Alius canon in vulgatis exhibetur n. 104, qui a ceterorum ratione alienus, in nostris codicibus jure omittitur. At in aliquo codice statuta praeferebat fuisse descriptum et signatum num. 103 testis est pervertatus codex 59 capituli Veronensis, in quo dum eadem statuta abbreviata proferuntur, hujus canonis compendium in fine affertur num. 103. Canon porro in vulgatis est hujusmodi: Sicut bonum est castitatis praemium, ita et majori observantia, et praecipiente custodiendum est. Ut si quae viduae quantumlibet adhuc in minoribus annis posita, et matura aetate a viro relictae, se devoverunt Domino, et veste laicali obiecta sub testimonio episcopi et Ecclesiae religioso habitu apparuerint; postea vero ad nuptias seculares transierint, secundum Apostolum damnationem habebunt (I Tim. iii); quoniam fidem castitatis quam Domino poterunt, irritam facere ausae sunt. Tales ergo personae sine Christianorum communione maneant, quae etiam nec in convivio cum Christianis communicent. Nam si adulterae conjuges recta sunt viris suis obnoxiae; quanto magis viduae quae religiositatem mutaverunt [Al. Harduini codex, quae Deo religionem voverunt], crimine adulterii notabuntur, si devotionem quam Deo sponte [Al. spontanea], non coactae obtulerunt, libidinosae corruperint voluptate, atque ad secundas nuptias transitum fecerint? Quae etsi violentia irrumpente ab aliquo praecipia fuerint, ac postea delectatione carnis atque libidinis permanere in conjugio raptori vel violento viro consenserint, damnationi superius comprehensae tenebuntur obnoxiae. De talibus ait Apostolus: Dum luxuriatae fuerint, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt (I Tim. ix).

IV.

689^a EPISTOLA CANONICA.

Quae debeant adimplere presbyteri, diaconi seu subdiaconi.

I. Primo omnium ¹ fidem catholicam omnes presbyteri, et diaconi, seu subdiaconi memoriter teneant, et [*Lege* si quis] si quid hoc faciendum praetermittat, quadraginta [*Lege* diebus] dierum a vino [*Lege* abstineat] abstinere. Et si post abstinentiam neglexerit commendandum [*Subaudi* memoriter], repletur in eo sententia.

II. Ut nullus ¹ presbyter, diaconus, aut subdiaconus cum mulieribus habitare, aut conversari praesumat; et si inventus fuerit hoc faciens, ² de gradu deiciatur. Insuper et exalio destinatus, dies suos in poenitentia finiat.

670 III. Ut ea quae a Deo conservandis Christianis principibus amore illata sunt, vel fuerint Ecclesiis, vel titulis, nullus exinde subtrahere praesumat, ne sacratae res depopulentur. Et si quispiam praesumpserit, res quae fraudatae sunt, quadruplo restituantur. Aut si non habuerit unde ipsa loca ¹ ad-

¹ Haec epistola cum hoc titulo describitur in tribus mss. collectionibus Italicis, nimirum in codd. Vat. 1342 et simili Barberino 2838, in Vallie. A 5, et aliis similibus additionum Dionysii, ac in Vat. 1343, qui quondam pertinuit ad Ecclesiam Ticinensem. In duabus his ultimis collectionibus immediate subjicitur Statuta quae antea praemisimus, nec non praecipitis S. Petri de sacramentis, quae postea exhibebimus. In hujus epistolae editione utemur editionibus Baluzii in Append. t. II Capitularium n. 5, et P. Mansii tom. I. Supplementi Conciliorum, col. 817.

² Fidei catholicae nomine non apostolicum symbolum, quod *Fides apostolica* dicendum fuisset, nec a solis clericis, verum etiam a laicis memoriter teneri debebat; nec Nicenum, quod *Fides Nicena* appellari solebat, sed intelligitur symbolum vulgo dictum Athanasianum, quod quidem absque auctoris nomine *Fides catholica* in vetustioribus mss. inscribitur, nec non apud Venantium Fortunatum sexti saeculi scriptorem, cujus expositio ejusdem symboli e vetusto Ambrosianae bibliothecae codice edita est a Muratorio tom. II Anecdot. Latin., pag. 212, cum hoc titulo: *Expositio fidei catholicae Fortunati*. Cum Venantius Fortunatus auctor sit alterius expositionis in symbolum apostolicum, quae inter ejus opera legitur, jure idem esse creditur hic Fortunatus ejus nomen laudat expositio *Fidei catholicae* praefigitur. Is autem patria Italus, et Ravennae educatus, antequam in Gallias transiret, hanc *Fidem catholicam* in Italia jam vulgatam ac celebrem invenisse dicendus est, ut eam commentario explicandam duxerit. Hinc nihil mirum si nostra *epistola canonica* Italicis collectionibus inserta eandem fidem a presbyteris, diaconis et subdiaconis memoriter tenendam praecipit: quod postea non assimilius in Galliis praeciptum fuit a synodo Augustodunensi, cujus canonem e Divioneusi codice Sirmondus edidit. Confer nostras annotationes 25, 26 et 27, in Dissert. 14 Quesnelli. Post pauca pro et si quid, Baluzius et cod. Vallie., ut si quid.

¹ Item Baluzius cum eodem ms. Vallie. omittit presbyter.

² Cod. Lucen. delet de gradu.

³ Vat. 1342, amittit.

mittant; et res ipsas [*Lege ipse*] quæ fraudatæ sunt, ab episcopo ipsius recolligantur, et in ipso loco unde ablatae sunt, restituantur.

IV. De presbyteris qui eos ad communionem recipiunt, qui incestas nuptias contrahunt, id est, matrinam, cognatam vel soerum, aut filiam, vel proxima agnatione conjunctam in conjugio sibi sociant, et ad eos pervenerint, admonentur, et separantur. Qui si distulerint, communione priventur, et oblationes eorum in sacro altari non recipiantur. Et si presbyter sciens hoc neglexerit distringendum, aut amicitias temporales [*Fortè attendendo*] attendendum, ad communionem eum receperit sine emendatione aut poenitentia, canonice subiaceat sententiæ.

671 V. De his presbyteris qui post primam, vel secundam correptionem, seu admonitionem recipiunt idola colentes, vel insipientes homines, qui ad fontes atque ad arbores sacrilegium faciunt, nec non diem Jovis aut Veneris propter paganorum consuetudinem observant, vel cervolum, aut agnuculas faciunt, hoc est, sufflores, et cornu incantant, et eos post primam aut secundam adhortationem communicaverint, aut oblationes eorum susceperint, quadragesimæ dierum spatium in pane et aqua sint contenti.

VI. Ut nullus [*Lege nulli*] sacerdotum extra jurisdictionem episcopi sui procuraciones sæculares liceat suscipere, excepta jussione pontificis sui religiosas causas, Ecclesiarum videlicet, aut clericorum, pauperum, vel viduarum, sicut sacri præcipiunt canonica. Si quis contempta hac observatione in talibus causis se implicasse inveniat, canonice sententiæ de usu presumptionis subiaceat.

VII. Ut si cui sacerdoti ex qualibet muliere denuntiatus fuerit, ut exinde suspicio malæ opinionis afficiatur, nullam cum ipsa habeat conversationem neque secreto, neque præsentem. Si deinceps inventus fuerit post secundam et tertiam contestationem, ut contemptor, gradus sui periculum sustineat.

VIII. Ut nullus [*Lege in nulla*] ecclesia cuiuslibet dioceseos, ubi baptismum sit, presbyter absque

diacono esse reperiatur. Unde omnis presbyter non habens diaconum eligat sibi personam, 672 et plebi suæ innoscat. Tunc ad pontificem suum consignatus deducatur, cujus vitam probatam habeat, et diaconus consecratur. Quod si distulerit presbyter dicens, eo quod non habet, talem clericum; episcopus tunc provideat ei ex Ecclesiæ suæ, aut unde voluerit, bonam personam. Tantum est, ut siue diacono non sit. Constituimus [*Lege etiam ut*] enim diaconus in uno cubiculo cum presbytero suo maneat, deferens ei honorem, ut dignum est: ante quorum lectis clerici simul manere simili modo, ut semper absque suspitione sint, et Deus propitiatur. Non existente presbytero intra domum, si ubicunque abierit, diaconus post ejus egressum locum ejus obtineat ad suscipiendum vel ordinandum quod utilitas domui est; ita demum ut non presbytero suo superbiat. Nam si hoc attentaverit, ab episcopo suo de contemptu superbiæ judicetur. Et de accessu ecclesiæ, quod supra altare ponitur, non undecunque accedere potest, sub amborum sigillo sit; et non unus sine alterius notitia expendere, ubi necessarium fuerit, presumat.

IX. Ut nullus presbyterorum, diaconus, vel clericus in diocesi constitutus prædia Ecclesiæ, hoc est terras, potestatem habeat venundare, sed nec cuiquam parentum suorum donare. Et qui hoc egerit, sub omni celeritate reddito pretio, ad loca sacra ad quæ competunt revertantur. Si autem hac observatione contempta aliquis hoc præsumperit, res proprias in ipsa Ecclesiâ relinquat, et ipse foras ejiciatur, eo quod divina congruat ratione ut qui Ecclesiæ accipiunt, ad regendum, non ad dispergendum accipiant. Simili modo nullam habeat potestatem quolibet modo ad alienandum, neque infundendum, neque venundandum; sed nec sine voluntate 673 pontificis sui vicarios dandum, aut liberos dimittendum. Qui hoc præsumperit, ut superius censuimus, si habet proprietatem suam, aliud tantum restituat. Si non habuerit, expoliatus omnibus, foras

^a Baluz., reformantur.

^b Al. matrinam, vel matrinam.

^c Baluzius cum ms. Vallie., proximam.

^d Idem Baluz., a sacro.

^e Baluz. cum ms. Vallie., a communione cum recipere. Dein solus Baluz., subiaceant, minus recte.

^f Cod. Luc., de die.

^g Baluz. omittit sequentia usque ad incantant. Mox ms. Vallie., concinente Lucensi, habet annulas. Præterimus autem sectionem cod. Vat. 1343 agnuculas, quia hic sermo est de hominibus qui animalium formas inducunt, cervi, agni, vitule, etc. Vide serm. 129 Append. Aug., n. 2; S. Pacianum in Parmensi ad poenitentiam; Concilium Antissiodorense I, cap. 1; Poenitentiale Halitgarii c. 6, ubi hæc eadem fere omnia crimina recensentur, ac poenitentie subiiciuntur.

^h Sabauditur nec auspicere liceat.

ⁱ Ita cod. Luc., melius quam alii, secularium.

^j Vat. 5845, inspectione; ubi si corrigatur suspicionem, dein legendum erit afficiatur.

^k Idem Vat., sit.

^l Ita nostri cod., minus male quam apud Baluzium, consignatis.

^m Vat. 1342 delet talem.

ⁿ Alias sectos.

^o Codd. Luc. et Vat. 1342 addunt rideantur, et delectant simul. Mox Baluz., ut se absque, minus bene.

^p Ms. Luc., nisi [lege utile].

^q In secunda appendice Reginonis c. 42, hic casus non integer refertur præfixo hoc titulo: De bonis ecclesiasticis ex epistola canonica. Incipit: Nullus episcoporum, presbyterorum, seu diaconorum, vel etiam clericorum, prædia Ecclesiæ, etc. Codex Baluzii cum mss. additionum Dionysii: Ut nullus episcoporum, presbyterorum, seu diaconorum, vel clericus [in mss. nostris additionum Dion., vel clericorum] constitutus prædia, etc. Præterimus mss. Vat. 1343 et Lucen. Mox apud Reginonem desunt voces hoc est terras.

^r Quilam eodd. cum Reginone, in potestate.

^s Sic ms. Vallie. et Regin. Alii eodd. cum Baluzio, donandi, melius; sed paulo ante scribendum fuerat venundandi.

^t Baluz. omittit hoc.

^u Reginonis Appendix delet neque infundendum.

^v Vat. 1343, vigariandum. Lucen., ad vigariandum. Dein Append. Regin., liberis pro liberis.

^w Baluz. cum Vat. 5845, potestatem, male.

ejiciatur. Ipsae tamen res ad Ecclesiam cujus res sunt revertantur.

X. Ad nos perlatum est ^a quod quidam conjugati habentes titulos, in quibus deserviant, de sacris vestibus mulierum vel filiorum suarum ornamenta faciant, et proprietario jure sibi defendant. Quod Christianis hominibus nec loqui convenit, ut res sacratas et quae in sacra loca offeruntur, ^b mulierum suarum, vel filiorum, aut parentum: et si hoc probatum fuerit, superiore feriantur sententia.

XI. Omnes presbyteri, diaconi, subdiaconi, vel cunctus clerus, qui sub episcopo esse noscuntur, si causas habuerint, et minime poterint inter se deliberare, tunc ad pontificem suum conveniant [*Supple ad, ac mox dele per*] causam suam dicendam. Nam per nulla saecularia iudicia adire praesumant. Et qui hanc praecceptionem contempti fuerint, superioribus penis subjaceant; ita ut ^c in poenitentiam sint abstinentes a vini potione, vel esu carnis, donec ad metropolitanum suum accedant.

V.

674 ^d PRÆCEPTA SANCTI PETRI.

De sacramentis conservandis.

CLEMENS JACOBO charissimo.

Quoniam, sicut a beato Petro apostolo accepimus, omnium apostolorum Patre, qui claves regni coelestis accepit, qualiter tenere debemus de sacramentis quae geruntur in sanctis, te ex ordine nos decet instruere. Tribus enim gradibus commissa sunt sacramenta divinarum secretorum, id est presbytero, diacono et ministro, qui cum timore et tremore clericorum reliquis sacramentorum corporis Domini custodire debent, ne qua putredo in sacrario inveniat; ne cum negligenter agitur, portio corporis Domini gravis inferatur injuria. Communio enim corporis Domini nostri Jesu Christi, si negligenter erogetur, et presbyter minora non curet admonere officia, gravi anathemate et digna humiliationis plaga feriatur. Certe tamen in altario holocausta offerantur quanta populo sufficere debeant. Quod si remanserint, in crastina non reserventur, sed cum timore et tremore clericorum diligentia consumantur. Qui autem residua corporis Domini quae in sacrario relicta sunt, consumunt, non statim ad communes accipiendos cibos conveniant, ne putent sanctae portioni commisceri cibum, qui per aqualiculos digestus, in

A necessum funditur. Si ergo mane Dominica portio editur, usque ad sextam jejunent ministri qui eam consumpserunt. Et si tertia vel quarta hora acceperint, jejunent usque ad vespertinam. Sic secreta sanctificationis aeterna custodienda sunt sacramenta.

De vasis sane sacris ita gerendum est. Altaris palla, ^e candelabra, candelabrum, et velum, si fuerint vetustate consumpta, incendio dentur: quoniam non licet ea quae in sanctuario fuerint male trahiari, sed incendio universi tradantur. Cineres quoque ⁶⁷⁵ eorum in baptisterio inferantur, ubi nullos transitum habeat, aut in poriete, aut in fossis pavimentorum jactentur, ne innocentium pedibus inquinentur. Nemo per ignorantiam clericus palla mortuum credat obvolvendum, sed diaconus scapulas operiro

B velit, quae fuit in altari, aut certe quae data est in mensam Domini. Qui haec fecerit, vel leviter quasi nihil et negligenter habuerit ^f ministeria, diaconus triennio sexque mensibus a Dominico alienus erit altari, gravi percussus anathemate. Quod si clericum presbyter non admonuerit, decem annis et quinque mensibus excommunicatus sit, propterea quod de Dominici sacramentis subiecta sibi non admonuerit ministeria; et postea cum gravi humilitate matri reconcilietur Ecclesiae. Pallas vero et vela quae in sanctuarii sordidata fuerint ministerio, diaconi cum humilibus ministris ^g intra sacrarium lavent, non ejicientes foras a sacrario velamina Domini mensae, ne forte pelvis Domini corporis male decidat a sindone foris abluta, et erit haec operanti peccatum.

C Idecirco intra sacrarium ministris praecipimus ^h haec sancta cum diligentia custodire. Sane pelvis nova comparetur, et praeter hoc nihil aliud tangat. Sed ⁱ nec ipsa pelvis velis opponatur lavandis, nisi quae ad Domini altaris cultum pertinent. ^j Pallas in alia pelve laventur, et in alia vela jannarum. ^k Etiam cura sit ostiaris ex admonitione majorum, ne quis negligens, aut ignarus ad velum januae domus Domini manus incoadite tergat; sed statim coercitis discat omnis homo quia velum atrii domus Domini sanctum est. Praecipimus etiam ^l ne unquam extero, sive laico de fragmentis oblationum Domini ponatur ad mensam. Unde scis tu, qui passim ^m sacrarii panes indignis impendis, unde nosti, si a maioribus mundi sunt hi quibus impendis? Hinc et David ab Ahimelech sacerdote interrogatus, cum panes sibi ad comeder-

^a Ita cod. Lucen. Alii cum Baluz., eo quod.

^b Locus depravatus. Videtur legendum mulieres suae uxoris, vel filiae, aut parentes. Baluz. habet vel filius ejus.

^c Baluz., poenitentia.

^d Exstant in ii-dem mss. collectionibus, in quibus praecedentem epistolam invenimus. Praeterea duos antiquissimos codices vidit Harduinus, in quorum altero titulus sic profertur: Item epistola praecceptorum S. Clementis papae missa Jacobo fratri Domini; in altero: Incipit prima S. Clementis Romani ad Jacobum de sacramentis Ecclesiae. Ex variantibus autem lectionibus quae ex his codicibus prostant tom. I Conciliorum edit. Ven., col. 98 et sequentibus, liquet in ipsis reperiri hanc epistolam, ut in nostris exemplaribus

legitur, sine his additamentis Isidorianis quae in vulgatis Conciliis exhibentur. Tituli autem discernunt diversam codicum originem indicat. Ita etiam in Abbreviatione canonum quae exstat in antiquissimo ms. 59 capituli Veronensis, praecisiones S. Clementis, non autem S. Petri appellantur.

^e Vulg. Concil., cathedra.

^f Iidem vulg., divina mysteria.

^g Iidem, juxta.

^h In ms. Hard. absunt haec sancta.

ⁱ Iidem cod., non ipsa.

^j Vulg., Pallas altaris solae in ea laventur.

^k Iidem vulg., De velis autem jannarum cura sit.

^l Ibidem, ne excommunicato Ecclesiae, sive laico

^m Al., sanctuarii.

dum posceret, si mundus esset a muliere, cum se mundum ante triduum prosteretur, panes propositionis manducavit.

Ad Dominica autem mysteria tales eligantur, * qui ante ordinationem conjuges suas noverint. Quod si post ordinationem ministro altaris contigerit proprium invadere cubile uxoris, sacrarii non intret limina, nec sacrificii portitor [Num. leg. partitor ?] fiat, nec altare contingat, nec ab offerentibus holocausti 676 oblationem suscipiat, nec ad Dominici corporis ^b portionem accedat. Aquam sacerdotum porrigat manibus, ostia forinsecus claudat, minora gerat officia, * urcium sane ad altare suggerat. Si forte quispiam presbyter sive diaconus sacrarii sindonem vel velum subtrahat vendiderit, Judæ similis testimabitur Scariotis. Qui propter cupiditatem fecerit hoc opus, noverit se supradicti Judæ suscepturum poenam. Clericus vero solus ad femine tabernaculum non accedat, nec properet sine majoris notæ principis jussione. Nec presbyter solus cum sola adjungatur, sed duobus ad ductis testibus visitet infirmam. Nemo tamen ^d cum extranea habitet femina, nisi proxima, aut soror fuerit. Et hoc cum magna sollicitudine fiat. Non ignoramus malitias Satanæ. Universa hæc cum mansuetudine ecclesiastica complenda sunt ministeria. Negotium enim Dei non deceat negligentem expleri. Iterum atque iterum de fragmentis Dominici corporis demandamus. Calicem vero ad perferendum sanguinem Domini præparatum cum tota munditia ministerii minister præparet, ne non bene lotus calix diacono peccatum fiat offerenti. Ita cum omni honestate cuncta quæ supra exposuimus, oportet impleri. Tales ad ministerium eligantur clerici, qui digne possint Dominica sacramenta tractare. Melius est enim Domini sacerdoti paucos habere ministros qui possint digne opus Dei exercere, quam multos inutiles qui onus grave ordinatori adducant. His ergo bene pareto sententiis. * Ne quis hoc præceptum minime credat implere: ne in judicio Dei ignis æterni tormenta inveniat qui ecclesiastici operis sacramenta neglexerit. Hæc igitur, frater Jacobo, de ore S. Petri jubentis audivi. A principio epistolæ usque in hunc locum de sacramentis ^f deligavit bene tuendis: ubi non murium stercora inter fragmenta Dominicæ portionis appareant, nec putrida per negligentiam clericorum remaneant, et convenientes, qui accipere sibi medicinam desiderant, putrida cum viderint, magis cum ridiculo et fastidio videantur accipere, et in peccatum magis decident per negligentiam clericorum. Si quis hæc præcepta ^g integre non custodierit, sit anathema usque ad adventum

* Vulg., qui ante ordinationem suam conjuges suas non noverint.

^b Ibidem vulg., portationem accedat, nec aquam sacerdotibus porrigat ad manus.

* Ibidem, urcium sive calicem ad altare non sufferat.

^d Vulg. addunt clericorum.

* Ibidem vulg., ne quis hæc præcepta minime credat implenda, et judicio Dei æterni ignis tormenta sustineat; et dein, sacra pro sacramenta.

Domini nostri Jesu Christi. hæc præcepta a S. Petro apostolo accepi, et tibi, charissime frater, insinuare curavi, ut servari omnia 677 præcipias sine maculâ. Si quis autem audierit te, utilis erit minister Jesu Christi. Qui autem non audierit te, imo loquentem Dominum per te, ipse sibi damnationem ^h acquirat.

VI.

GLYCERII IMPERATORIS EDICTUM CONTRA ORDINATIONES SIMONIACAS.

(Nunc erutum e collectione canonum quæ continentur in ms. Vat. Regina 1997.)

Incipit exemplum sacri edicti GLYCERII imperatoris datum ad HIMELCONEM V. C. præfectum prætorio Italiae.

B Supernæ majestatis admonitu nostri ⁱ ortu imperii nihil prius debuit ordinari quam ut Christianæ religionis sacrosancta mysteria reverentia majore coleantur: quia ambigi non oportet Deum universitatis auctorem tanto magis fovere mortalitatem, quanto purior cultus per innocentiam sacerdotum divina suspenderit. Jamdudum etenim adolescentibus vitilis clericorum, adhuc in privata vitæ conversatione degentes probavimus, episcopatus pro parte maxima non ^j impetrari meritis, sed pretiis comparari: quod indecora cupiditas in usum redacta, quasi licitum fecerat jam videri. ^k Ademptum est studium bonæ conscientiæ, fecitque id, quod de Deo sperare debuit, ad pecuniam et exactionem vocare. Hinc natum est ut antistitem reverentia magis potestas sæculi pularetur, et tyrannopolitas esse se malint qui vocabantur antistites; ac religione neglecta, sub hominum patrociniis constituti, publica magis quam divina curarent, hoc ipso perpetuitatis privilegio delictorum suorum impunitate gaudentes, Ecclesiarumque opes, quas mali ^l propositi dedecora protegentes, pauperum dicunt esse divitias, studio veluti ejusdam administrationis auferrent, aliis in præsentando præmia, nonnullis se chyrographis obligando, vendendoque in quæsum debitoris quod oportebat egentibus prorogari. Unde factum credimus uti offensa Divinitas, quod tot malis probamus experti, favorem suæ majestatis averteret, et Romanam gentem tantis quæ transacta sunt infortuniis fatigaret. Quo enim ore, quave impudentia ab eo mundi totius supplicator auctor, qui ad oblationem sacrificii non judicio sacrosanctæ Trinitatis eligitur, sed hominis favore 678 provehitur? Aut quid hujusmodi episcopi non putent esse venale, qui sancta mysteria subjecere ^m commerciis?

Qua rerum ratione permoti hac mansura in ævum lege sancimus, ut quisque ad episcopatum persona-

^f Vulg., delegavi bene intuendis. Ms. Hard., bene intuiti.

^g Ibidem, non integra.

^h Vulg., accipiet.

ⁱ Cod. male, ortus.

^j Idem cod., impetrare, æque male.

^k Ibid., adeptum.

^l Cod., præpositi.

^m Idem cod., submerciis.

rum auxilio suffragante pervenerit, sæculariter possideat quod seculariter fuerit consecutus; id est ut finitis unius anni metis, noverit episcopatu se esse privandum. Ejusdem sane anni quo sacerdos vocatur, comes nostri patrimonii ecclesiasticæ substantiæ moderetur expensas. Is quoque qui talem consecraverit, aut quidquam pecuniarum ab eo qui est consecrandus, datum cui libet promissumve cognoverit, aut callide dissimulandum esse crediderit in eo quem intelligit, non per puram conscientiam, sed per turpe pretium ad hoc pervenire voluisse, pari de sacerdotio forte dejectus, similem poenam temerariæ consecrationis exsolvat: arguendi hoc latens facinus non solum his qui in Ecclesia constituti sunt, verum etiam quibuscunque nostræ religionis hominibus facultate permessa, cituris omnibus, qui objecta potuerint edocere, præmium se pro nostro arbitrio sanctæ accusationis habituros. Cives quoque uniuscujusque urbis, quos ad acclamationes ambientium non personæ dignitas, quæ petenda est, sed venalitas^a ponenda sollicitat, sciant se patriæ, cui tam male consulunt, habitatione pelleudos, ac tantum de suis facultatibus erendum, fiscoque nostro esse promissum.

^b Facescat igitur ab Ecclesiis fœda pariter ac profana licitatio: internuntii turpis prælii conquiescant. Cœlestis nefas est in auctione constitui. Sacerdotii magnum, ut dictum est, opus non pecuniis, sed meritis ambiatur; et secundum priscorum regulam sacerdotum quantitas poscentium et qualitas ponderetur, vita inspiciatur electi. Nimis enim detestabile est, ut quilibet ad episcopatus apicem illicita corruptione venturus, Ecclesiæ facultates, quarum dispensator magis debet esse quam dominus, prius pene quam adipiscatur exhauriat. Quibus nostræ serenitatis [Supple apicibus] et pravorum mentes putamus comprimere, et ad majora studia virtutum bonas conscientias incitari. Illud quoque de justitia omnipotentis Dei ac pietate dubitare non possumus, facilius nos divinis auxiliis protegendos, cui per innocentes et probatos episcopos omnipotentis juvamina postulemus, Himelco parens charissime atque amantissime. Unde

Leg. punienda, vel pudenda.

^b Locus depravatus.

^c Cod., *virtutem bone consocio*: correximus *virtutum bonas conscientias*: nam et in sequenti edicto bonæ conscientiæ meritum legitur.

^d Cod., *Datum x idus, male*: x pro v productis lateribus scriptum fuit.

^e An. 475.

^f Nihil mirum sit Himelconem præfectum prætorio Italiæ, ad quem lex præcedens ab imperatore Glycerio directæ fuit, in ea promulganda trium aliorum præfectorum prætorio, Dioscori, Aureliani et Protadii nomina titulo inscripsisse. Nam et Palladius præfectus prætorio Italiæ in edenda Honorii lege adversus Pelagium et Cœlestium duos alios præfectos prætorio in inscriptione edicti simuliter expressit. Junius Quirinus Palladius, Monaxius, et Agricola iterum, præfecti Prætorio edixerunt. Vide nostrum Codicem cano-

^A illustris et præcelsa magnificentia tua hanc serenitatis nostræ legem, quæ et sacerdotes sacrosanctæ religionis corrigit et ministros, propositi a te edicti programme per omne nostri 679 corpus vulgabit imperii. *Et manu divina*: Vale, Himelco parens charissime atque amantissime.

^d Datum v id. Mart. • Ravennæ, domno Leone perpetuo Augusto v [Supple consule]. Explicite.

FELIX • HIMELCO P. P. DIOSCORUS, AURELIANUS, PROTADIUS VV. CC. PP. DD.

Quemadmodum dominus noster invictissimus princeps Glycerius pro beatitudine sæculi melioris et eorum correctione mortalium, ne quid in supernæ majestatis deinceps ex sacerdotali ordinatione tentaretur injuriam, ac bonæ conscientiæ meritum nummarii fieret causa suffragii, edictalibus inhibendum crediderit constitui, sermonis regii in auleatis præfugget oraculis, acilicet ut quæ divina sunt, mundanis suffragiis non juventur, quatenus licitatione submota^b sublatisque piaculis delictorum, sacerdotales infulas optimæ conscientiæ^c norma possideat, ne quæ religiosis 680 erogationibus, ad conciliandam videlicet divinæ clementiæ majestatem proficere debuissent, ad instar sæcularium administrationum in patrociniis acquisitionibus funderentur: quod profecto ad alimoniam pauperum mens devota supernæ majestati, et non avara contulerat. Neque enim quispian profanæ intentionis i existeret, qui mente sacrilega abhorrere iam religiosa debeat constituta sacerdos, nisi quide suæ pollicitationis conscientia voluerit confiteri. Ut enim hæc quæ decreta sunt prædicabilibus moribus placitura confidimus, ita deteriores mentes ex his quæ salubriter definita sunt non dubitamus offendi. Proinde hoc edictali programme universitatem duximus commonendam, ut^k ab illicitis deinceps se ambitionibus suffragiisque submoveant, ne necesse sit cum obligatione propriæ conscientiæ, quam divinæ majestati interest semper obnoxiam detineri, juxta sacratissima constituta poenam proprii subire peccati.

Datum in kal. Maii, Romæ. Explicite.

num cap. 15. Idipsum deprehenditur in edicto Flavii Antemii Isidori contra Nestorii libros tom. III Concil. Ven. edit. col. 1751, et in aliis pluribus. Dioscorus erat præfectus prætorio Orientis ex legibus Leonis Augusti, quæ in Codice Justiniano continentur. Confer inter cæteras legem 15, lit. 7, libri secundi, quæ data fuit anno præcedenti 472. Alii duo Aurelianus et Protadius fuere præfecti prætorio, unus Illyrici, alter Galliarum.

^g Mendose in ms., *sermone regii*.

^h Cod., *sub ex piacula delictorum sacerdotis infulas*. Emendationem quæ melior visa est textui inseruimus.

ⁱ Idem cod. addit *vivendi*; et mox habet *ne quærimoniam religiosis*: et dein *ab alimonia*.

^j Cod. perperam, *existere*, cui debeant Sacerdote conscientie.

^k Idem ms., *ab illicitiorum*.

PASCHASII QUESNELLI

QUINQUE

DISSERTATIONES

IN

CODICEM CANONUM ECCLESIASTICORUM

ET CONSTITUTORUM S. SEDIS APOSTOLICÆ

Cum annotationibus et observationibus criticis in easdem.

DISSERTATIO DUODECIMA.

De codice canonum Ecclesie Romanæ, omnium qui hucusque prodierunt antiquissimo, nunc primum in lucem edito.

685 CAPUT PRIMUM.

Romanam Ecclesiam suum olim codicem habuisse ante Dionysii Exigui abbatii collectionem; nec eum hucusque emeruisse a tenebris.

1. De Codice antiquo canonum Ecclesie Romanæ qui Dionysianum præcessit, magna nuper animorum contentione dimicatum est a nonnullis studio abreptis, seu præconceptæ opinioni vindicandæ paulo intentioribus, seu denique historicæ veritatis et antiquitatis ecclesiasticæ amore illectis. Quo quisque accessu pro sententia sua decertarit, facie erit, opinor, iudicare, cum hanc nostram dissertationem ad umbilicos 686 usque perduximus. Immo vel ex sola Codicis ipsius canonum, quem tot sæculis sepultum luci nunc primum damus, inspectione perspicuum est immerito sibi gratulatos esse, quotquot de genuini codicis inventionem gloriati sunt: prisci, inquam, codicis, ex quo partim inchoato, partim variis subinde incrementis aucto, a Nicæni concilii

A ætate usque ad sexcentissimum Christi annum Ecclesia Romana, seu juris ecclesiastici dicendi, seu constituendæ disciplinæ canones haurire consuevit.

Codicem suum ex antiquo habuisse Romanam Ecclesiam, non est quod in dubium revocetur, cum et hujus frequens occurrit (a) mentio in epistolis Romanorum pontificum, et (b) necesse fuerit ut quæ canonibus et regulis ecclesiasticis regeretur, eas in aliquo codice descriptas servaret. Quod ita fuisse, vel ex una Dionysii Exigui epistola seu præfatione ad Stephanum episcopum satis intelligitur: (c) ex prisca etenim 687 codicis confusione adductam sibi præsulis illius consiliis ipse testatur, ut novæ adnandæ collectioni manum admoveat. Sed quis hujus codicis ordo fuerit, quenam in eo contineretur, quæ canonum interpretatio in usu esset, hoc demum obscurissimum cum ad hæc usque tempora fuerit, lucem ex codice quem publicamus, et ex illis quæ a nobis hujus occasione dicenda sunt, ni fallor, accipiet.

B Ante omnia animadvertendum puto, (d) perperam

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Canones profecto eorumque custodiam frequenter ingerunt Romani pontifices; nunquam vero Codicem canonum memorant, immo ne subinducant quidem. Solum mentionem identidem faciunt canonum Nicænorum, quo nomine Sardicenses etiam comprehendunt, uti probavimus in tractatu de Collectionibus part. II, c. 1; eosdemque canones tantum cum olim receperisset Romana Ecclesia, ut ibidem ostensum est: quotiescumque statuta Patrum, vel canones indefinito laudant, Nicænos vel Sardicenses intelligunt.

(b) Necesse quidem fuit ut Romana Ecclesia, quæ non tam canonibus regeretur quam apostolicis constitutis, hæc in Romanis scriniis, non autem in aliquo codice, aut corpore canonum descripta servaret. Quod si Codicem canonum appellare libeat exemplaria in quibus Nicæni et Sardicenses canones simul erant descripti, nihil morabimur. Constitutiones autem pontificiæ non ex codice aliquo, sed ex apostolicis scriniis a Romanis antistitibus olim allegabantur, ut fuisse probavit P. Constantius in præfatione ad tom. I Epistolæ Romanorum pontificum, num. 44 et 45. Id vero adeo inolevisse animadvertimus, ut postquam iidem Romani antistites uti ceperunt collectione Dionysii, ex ea quidem diutius allegarint solos canones, nunquam vero, vel fere nunquam constitutiones apostolicas, nisi post VII sæculum.

(c) Non Prisca codicis, sed prisca translationis mentionem facit Dionysius, ejusque confusionem notavit, quæ Laurentius offensus ipsi suasis ut novam Græcorum canonum interpretationem lucubraret. Illi autem verbis non Codicem canonum a Quesnello editum Dionysius indicat, sed eam Priscam (ut in vulgatis inscribitur) interpretationem, quæ ante ipsum Dionysium compacta, in Italia præsertim circumferebatur. Hæc enim ita confusa et implexa est, ut lectores offendant: quod de versione Isidoriana (ut vocant) licet antiquiori, in Quesnello codice fere recepta dici nequit. Certe porro Dionysius hanc, quæcumque intelligatur, Priscae translationem nec a Romana Ecclesia receptam, nec in publicum ejusdem Ecclesie codicem relatum significat. Confer dicenda in observationibus cap. 2, num. 1.

(d) Hæc perstringunt Petrum de Marca, qui prius in Concorcia, dein in Opusculis hunc duplicem Romanæ Ecclesie codicem excogitavit. Primus est ille codex ms. ex quo non multo post Priscae versionem canonum Voellus et Justellus ediderunt. Alter est codex geminus monasterii Rivipullensis in Hispania. Sed etsi hos codices vidit Petrus de Marca, non tamen accurate expendit: unde nil mirum si de iisdem inconsulte minus vera tradidit. Nam Prisca versio, quæ in primo codice continetur, ipso Quesnello probante, Romanæ Ecclesie tribui nequit. Duo porro

nonnullis duplicem canonum Codicem a Romana Ecclesia diversis temporibus usurpatum numerari, ante quam Dionysianum illa in usum vocasset unum, qui Chalcedonensi concilio anterior fuerit, alterum post istam synodum solum, auctoritate S. Leonis confectum; quæ ultima collectio viguerit sola in Occidente per sexaginta et amplius annos: donec altera auctore Dionysio in ejus locum successerit ab eadem diversa.

Priorem collectionem eam esse existimant quam non ita pridem luce donata est ex codice ms. clariss. viri Christophori Justelli tomo I Bibliothecæ Juris Canonici veteris post Dionysianum codicem.

Posterioris geminum exemplar manuscriptum extare affirmabat Petrus de Marca (*Lib. in Concord. sac. et imp.*, cap. 3), teste Stephano Baluzio, in bibliotheca monasterii Rivipullensis, unde fortassis in lucem emittendum spondet idem Baluzius: cui et assensum nostrum spondemus, cum certis argumentis hanc collectionem Leonis tempore et auctoritate concinnatam ostenderit. Interim nosmet ab assensu sustinere per eum licebit nobis in contrariam sententiam propensius propter hanc rationem: quod si de nova collectione cogitasset sanctus Leo, ad hoc adducere esset prioris confusio; atque ita curasset imprimis ne in eandem confusione posterior recideret, sed eam potius omni ex parte accuratam absolutamque pro sua rei canonice perila 688 dedisset: unde nec novæ post ipsam collectionis conficiendæ laborem assumere coactus esset vel Dionysius Exiguus, vel quisquam alius *confusione prisca translationis offensus*. Quod tamen quadragesimo fere a Leonis obitu anno perficere aggressus est ille assidua et familiari cohortatione virorum ecclesiasticæ discipline studiosorum.

Deinde unicam abbas iste translationem commemorat eamque Priscam: quæ (a) Prisca profecto ab eo vocanda non esset, si antiqui non fuisset aetate Leonis, quem postremo saltem vitæ annos viventem videre poterat.

Denique ex Codicis Romani, quem in publicum nunc primum emittimus, inspectione (b) manifestum est, eandem omnino collectionem antiquo usu in ea Ecclesia receptam, plurimis quidem accessionibus antiocheni diversis temporibus evasisse, non vero spreta una aliam in ejus locum esse assumptam ab Innocentii papæ I tempore ad Gelasii PP. ætatem.

Priorem modo translationem ac collectionem quod attinet, eam esse quæ in Ecclesia Romana et aliis etiam Occidentalibus, usque ab antiquo ad Dionysianum codicis tempora usu celebratam esse, persuadent sibi Bibliothecæ Juris Canonici veteris doctissimi conditores Voellus et Justellus. Quorum sententiam pluribus confutat Joannes David libro de Episcopis canonice judicandis capite 3, art. 3. Hujus opinioni subscribimus, quatenus Romanum hunc codicem esse negat: quamquam pleræque illius probationes leviores sint, unumque id efficiant ut collectio et translatio ejusmodi multa confusione laborasse credantur, quod minus Justelli consilio nocet quam faveat, cum tantam fuisse testetur Dionysius, ut plerisque offenderet, novæque tandem condendæ occasionem dederit.

Validior est (c) probatio, quam ex translationis

BALLERINIURUM

codices Rivipullensis monasterii sunt duo exemplaria collectionis Hispanica a Perezio aliisque laudata: quæ sane collectio nec Leoni, nec ætati Leonis, nec Romanæ Ecclesiæ ascribi potest. Vide quæ de hac Hispanica collectione diximus in tractatu de Collectionibus.

(a) Hanc objectionem refellimus in tractatu memorato part. II, c. 2, § 3, n. 4.

(b) Num id manifestum sit, patebit, ut confidimus, ex nostris observationibus huic dissertationi mox subiiciendis, ex quibus potius contraria sententia

A barbarie accessit: talem nempe à 688 primaria Latini orbis Ecclesia ac civitate vel natam esse, vel tot annis receptam ac commendatam nemo cordatus opinetur.

2. Canonis vigesimi octavi Chalcedonensis admixtio Romanum procul dubio codicem non aspicit, multoque minus codicem Leonis primi tempore usurpatum aut cura auctum his canonibus. Quis enim crediderit canonem illum, cujus occasione tanta simultas Leonem inter et Orientales exarserat, vel incauto pontifici obrepisse, vel a prudente ac volente collectioni sum Ecclesiæ insertam?

3. Nec Constantinopolitanis etiam canonibus locus fuit in veteri Ecclesiæ Romanæ codice; eos enim sibi suisque prædecessoribus ignotos fuisse S. Leo sæpius testatur. Lucentius etiam ejus in synodo Chalcedonensi vicarius in altima actione protestatur illius CP. synodi decreta in *synodici canonibus non haberi* (*Μη ὑποπίπτουσι δὲ ἐν τοῖς συνωδικαῖς κανόνι, quæ dicunt ante octoginta prope annos constituta fuisse* (Act. 6 Chalced.). Nec tam cito a sententia sua desessisse Leo credendus est, ut canones sedit sui infensos, tantaque nuper contentione explosos, non pro legitimis agnosceret modo, sed et propriis sibi, approbans codicem inserens, faceret. Quod enim postmodum, sopita contentione, codici Romano, quem publicæ luci damus, additi sint canones illi, hæc posterum cura fuit post receptam ubique æcumenicam synodum secundam. Quod autem apud Dionysium reperiantur, non eadem est ratio. Hujus enim consilium fuit, non antiquum codicem Romanum in melius restituere, sed novum omnino condere, canones omnes rursus de Græco transferens, seu Regulas Nicænæ synodi, deinceps omnium conciliorum, sive quæ ante eam, sive quæ postmodum factæ sunt, usque ad synodum centum quinquaginta pontificum qui apud Constantinopolim convenerunt, sub ordine numerorum, id est a primo capite usque ad centesimum sexagesimum quintum, sicut habetur in Græca auctoritate, digerens. Quidquid igitur in Græca collectione, quam præ manibus habebat, reperit Dionysius, hoc codici suo inseruit; quem de tunc cogitabat quidem aliquando publica Ecclesiæ Romana auctoritate recipiendum.

Denique vix alia probatione indigemus ut codex hujusmodi Romanæ Ecclesiæ abjudicaretur, quam quæ ex ipsa ejus inspectione sponte exsurgit, et quæ cuicunque lectori paulo attentiori facto facile persuadebit, hoc Græculi alicujus ad Latinam aspirantis, sumque in ea profectum periclitantis tentamentum, prorsus Ecclesiæ Romana indignum esse.

690 CAPUT II.

Priscum illum codicem eum ipsum esse quem jam publici juris facimus. Unde, et a quo acceptus codex; quibus constet partibus; quo ordine digestus; quibus per varias ætates incrementis auctus credatur.

Jam vero quod Justelliano codici abjudicamus, an nostro abjudicandum sit, decernet lector eruditus, cum nostras seu conjecturas, seu probationes, quas modo promemus, æqua lance ponderaverit.

Primum omnium ex quo fonte codicem hausimus, dicendum: ut et fraudis suspicio omnis amo-

ANNOTATIONES.

manifesta fiet.

(c) Duas alias non leviores confirmationes adjiciamus. 1^a Quia in prisca canonum editione Sardinenses a Nicæni separantur, propriumque Sardinensium titulum præferunt; cum apud Romanam Ecclesiam utrique copulati essent, ac Nicænorum nomine inscriberentur. 2^a Quia Nicænorum interpretatio ab ea discrepat quam Romana Ecclesiæ recipiunt, ut colligere licet ex iis Romanæ antiquæ versionis particulis quæ supersunt; de quibus vide tractatum de Collectionibus part. II, c. 2, § 1.

veatur, et cujus munere acceperint antiquitatis ecclesiasticæ studiosi tam veneranda vetustatis æquiparari non ignorent. Hujus apographum missum est ad me Oxonio a clarissimo viro mihiq̃ amicissimo (a) Edmundo Bernardo in academia Oxoniensi doctissimo astronomiæ professore Saviliano, quem an singularis humanitas cum doctrina conjuncta, an promovendarum litterarum amor indefessus magis commendat, difficile dixeris. Asservatur codex in Oriensi Oxoniensi ejusdem academici collegio, cui illum dono dedit ante ducentos annos ejusdem collegii socius unus Andreas Mankyswellensis: ita enimvero præ se fert prima codicis pagina: *Liber domus beati Mariæ de Oriell. Oxon. ex dono magistri Andree Mankyswell. supradicti collegii socii. Anno Domini mcccclix.* Codex iste, qui pergameneus est, grandiorisq̃ formæ, et hoc numero notatus, 91 B, continet, præter collectionem hanc canonum et decretorum, epistolas et sermones S. Leonis Magni. Epistolæ insertæ leguntur Constitutiones imperatorum Theodosii et Valentiniani adversus Manichæos, et contra Hilarium Arelatensem. Sermonibus subiunguntur duæ epistolæ episcoporum Proterii Alexandrini, et Paschasii Lybætanæ ad Leonem nostrum, et alia nonnulla vitæ sancti pontificis attinentia.

Collectio canonum et decretorum sexaginta capitula continet, et unumquodque capitulum in titulos dividitur, cum ita fieri res patitur: concilia enim in canones, et epistolæ in capita seu decreta sciuntur.

Sexcentorum fere annorum esse dicitur codex manuscriptor, cujus apographum ad nos transmissum est: sed ex codice alio longe antiquissimo descriptus est, uti tom ex illis, tum ex hac scribæ nota intelligitur, 691 quani descriptum habes pagina 34 codicis: *Iste codex transcriptus est ex vetustissimo exemplari, quocirca de veritate scriptorum, nec in isto primo capitulo Nicænarum canonum, nec in omnibus sequentibus, aliquis dubitare debet, licet aliter in novellis exemplaribus inveniat.*

Absoluta erat hæc dissertatio, jamjamque ipse codex prelo subiiciendus ex hoc unico apographo Oxoniensi, cum mihi Thuaneam bibliothecam perlustranti ecce occurrit ejusdem codicis exemplar ins. octogintorum circiter, ni fallor, annorum, ac notæ optimæ, quod assidua manu versatum deprehendo doctissimorum virorum Sirmondi, Salsasii, Chiffletii, Justellii, Voelli, etc. Ipse enim est codex numero 129 notatus, cum quo convenire versionem canonum Chalcedonensium Priscæ editionis Latinæ, annotaverunt Bibliothecæ Juris Canonici collectores Voellius et Justellius tom. 1, pag. 296. Ipse est ex quo Jacobus Sirmondus tractatum Gelasii papæ adversus Græcos, et mutilam ejusdem epistolam ad Orientales primus edidit post appendicem Codicis Theodosiani. Ex eodem Claudius Salsasius in suo adversus Sirmondum Eucharistico de Ecclesiis suburbicariis, edidit rescriptum imperatorum Honorii et Theodosii contra Pelagianos, nec non et sacram

A Constantii Augusti, cum duobus Volusiani et Palladii præfactorum edicis adversus eosdem hæreticos, pagin. 285, 288, et 291. Eundem codicem laudat Chiffletius in notis ad Breviationem Canonum Ferrandi pag. 305: *Vidimus certe, inquit, ex bibliotheca clarissimi viri Jacobi Augusti Thuani codicem veterem in quo, ut apud Ferrandum titulus 20 Nicænas Dionysii, non censetur in canonibus Nicænis; præmissa autem fidei formula Nicæna pro primo titulo, reliqui Nicæni canones 19 Dionysiani extenduntur in 26, ut omnes tituli Nicæni in eo codice sint 27 excluso ultimo Dionysiano.* Hæc qui cum codice nostro componet, de alio intelligendum non esse Chiffletium facile animadvertet.

Hoc invento tam egregio monumento novus labor subeundus fuit, ac nova cura in lustrando conferendoque codice ponenda. 692 Quo facto quid inter utrumque discriminis deprehenderim, etsi suis locis annotaverim, breviter tamen hic edissero. Eundem titulum in capite indicis codex uterque habet. Index ipse, si pauca excipias, idem est in utroque. Eadem capitulorum series usque ad quinquagesimum sextum. Reliqua quinque Oxoniensis ms. capitula diverso ordine numerantur in Thuaneo: quod et notatum habes in fine indicis pag. 10. Habet et hoc amplius Thuaneus codex, quod decretalium epistolarum synopsis exhibet, quod decretalem habet Gelasii papæ, et regulam formatum. Quod enim attinet epistolas sancti Leonis papæ, (b) eas non esse ex corpore canonum, seu ex codice isto, indicat clausula post regulam formatam subfixa, in hunc modum: *« In nomine Domini expliciunt canones. »* Istud etiam probatur ex discrimine et ordinis numeri epistolarum quæ in utroque codice jacent; pauciores enim in Thuaneo, plures in Oxoniensi, et a recentiori quidem manu superadditæ sunt. Denique titulus Oxoniensis codicis easdem epistolas rejicit a collectione canonum: *Continet codex iste canones ecclesiasticos et constituta sanctæ sedis apostolicæ sub capitulis sexaginta. Quæ adjecta sunt ex scriptis beati Leonis papæ, non sunt ex corpore canonum.* Ita lego in apographo quod penes me habeo: cujus tituli sinceritatem probat Catalogus librorum manuscriptorum bibliothecæ collegii Oriensis Oxoniæ, Londini editus anno 1600, pag. 43, ubi eadem leguntur. Cætera utriusque codicis discrimina ad loci cujusque marginem notata habes.

Distinguendum porro in Codice canonum a nobis edito inter ea quibus capitula constant, et historicæ quasdam observationes quæ sparsim et extra capitulorum seriem injectæ leguntur, etsi non frequentes admodum. Istæ enim recentiori stylo exaratae sunt, nec habentur nisi in solo Oxoniensi codice, et, ut opinor, ejus opera, qui in superiori annotatione testatur transcriptum a se codicem ex vetustissimo exemplari; quæ quidem cum non sint pars codicis, alio caractere excudi curavimus. Sed nec codicis partes omnes (c) ejusdem esse ætatis credendæ sunt.

BALLERINIURUM ANNOTATIONES.

(a) Quæsnellus, in præfatione generali *Eduardo* scripsit: ex hoc autem loco ibidem notavimus legendum *Edmundo*. At Fabricio monente tom. II Bibliothecæ Græcæ, c. 1, n. 20, verum nomen esse *Eduardum* intelleximus, maleque hoc loco *Edmundum* a Quæsnello appellari; ac propterea tom. I hujus editionis delenda erit nostra annotatio duodecima in ejusdem Quæsnelli præfationem pag. xxxvii.

(b) Leonis epistolas, quæ in Thuaneo codice aliisque pluribus et præstantioribus, sicut et in nostra editione, ipsam collectionem claudunt a cap. 67 ad cap. 98, ejusdem collectionis esse portionem, quæ in solo ms. Oxoniensi alio consilio omisa fuit, ostendimus not. 4 in cap. 67, ubi etiam explicavimus annotationem, quæ videtur contraria, laudati codicis Oxoniensis. Clausulam vero *In nomine Domini expliciunt*

D canones alio referendam probavimus not. 8 in ipsius collectionis cap. 63.

(c) Cum Quæsnellus ex una parte crederet hunc fuisse veterem Romanæ Ecclesiæ codicem publicæ auctoritate editum, qui vigerint sub Innocentio I aliisque ipsis successoribus ad Gelasium usque, post cujus pontificatum Dionysius Exiguus novum codicem digessit; ex alia vero parte perspicere non omnia quæ in eodem codice continentur, posse competere publico Romano codici sub Innocentio, Zosimo, vel Leone; ut omnia cum sua sententia, seu potius præjudicio aliqua ratione conciliaret, alia documenta codici diversis temporibus addita excogitavit, ac ejusmodi additionum tempora distinguens, octo ætates codicis confinxit, quæ nullo fundamento, sed solo memorato præjudicio innixæ fusiore confu-

693 Aliæ aliis antiquiores priorum temporum codicem composuerunt; aliæ, quæ junioris ævi, subinde per succedentia ætatum intervalla annexæ sunt prioribus capitulis, ita ut aliquando tandem ad sexagenarium numerum codex pervenerit. Quo vero quæque pars tempore vel codicem conflare, vel codici accedere cõperit, obscura res est, quam utcumque aperire, nisi conjecturis, nemo possit: quod et nos periclitabimur inferius.

Indicem qui toti operi præfixitur, eodem (a) posterioriorem esse clarum est ex mentione sexaginta capitulorum, ac proinde quidquam statui ex eo non potest pro earum partium notitia quæ codicem primo composuerint.

De prologo idem non est apud me iudicium: nihil quippe (b) vetat quin circa quinti sæculi initium editus credatur, præfixusque ei codici qui Innocentii papæ I temporibus in usu erat apud Romanam Ecclesiam: liber enim decimus Historiæ Ecclesiasticæ Eusebii a Rufino adjectus, qui laudatur in ea præfatione, pluribus ante Innocentii obitum annis in lucem missus erat. Si cui nihilominus placeret prologum istum ad posteriora tempora differre, contra ego non contendam. Hoc tamen certum videtur pauca addidum capitula complexum esse codicem istum, cum ei præfatio annexa est: tum quia tota fere est de solo Nicæno concilio, tum quod eadem indicet pauca quadam tantum decreta Nicænis esse superaddita, vice appendicis, nec ita quasi propria synodorum a quibus condita erant auctoritate locum sibi in codice Romano vindicare, sed velut ab apostolica sede in proprium usum assumpta, et Ecclesiæ suæ administrationi profutura: Nam et 694 nonnulla, inquit, (c) regulæ subnexæ sunt, quas memorata suscipiens confirmavit Ecclesia. [Quibus verbis Carthaginensis maxime synodi canones, qui Nicænis Sardicensibusque in unum confusis subiunguntur, intelligi persuadent verba capituli de gratia eorum primi quæ Cælestino olim, nunc Leoni ascribuntur. Quæ verba eosdem illos Carthaginensis Ecclesiæ canones tunc, ut olim ante, codici Romano insertos fuisse testantur, sic de posterioribus habentia: Ita ut etiam Africanorum conciliorum quasdam sententias iungeremus, quas utique suas fecerunt apostolici antistites, dum illas comprobarent (Cap. 1, de Grat.).

Facile igitur in eam sententiam inclino: Romanum codicem a Nicænæ Sardicensisque synodorum temporibus ad usque Innocentii Zosimique ætatem,

BALLERINIUM

tatione non egent. Si enim hunc codicem ad Romanam Ecclesiam non pertinuisse evidenter demonstrabimus, uti demonstrari sumus in observationibus post hanc dissertationem subiiciendis; hæc omnes ætates ex uno memorato præiudicio confictæ, cum eodem concurrent. Confer præterea quæ circa hanc ætatem hypothesim animadvertimus in observationibus cap. 1, n. 4 et 5, nec non cap. 2, n. 8, ubi nonnullæ peculiare incongruentie deteguntur. Insignem etiam Quesnelli contradictionem patefacimus not. 21 in cap. 4.

(a) Cum index capitulorum operi præfixus ex Thuanæo codice designet capitula 98 huius collectionis, quæ sane non tam in Thuanæo quam in cæteris Oxoniensi antiquioribus ac præstantioribus ejusdem collectionis exemplaribus inveniuntur; manifestum fit eundem indicem primævam collectionem indicare, eidemque esse cõvum; posteriori autem temporis tribuendam esse annotationem solius ms. Oxoniensis, in qua fit mentio capitulorum sexaginta. Vide quæ de hac annotatione diximus not. 1 in cap. 67.

(b) Ne hic prologus circa quinti sæculi initium scriptus editusque credatur, illud maxime vetat, quod ex Gelasii decreto de libris apocryphis nonnulla in eum traducta inveniuntur. Confer observationes in hac dissertationem cap. 2, n. 5, ubi Quesnelli sen-

A (d) nullos alios canones regulasve ecclesiasticas complexum esse præter Nicæni Sardicensisque concilii canones; neque Sardicenses in illo locum habuisse, nisi quia pro Nicænis habiti sunt, eorumque nomine vestiti, ac eis sine ulla distinctione subijuncti. Clarum est ea de re Innocentii ipsius testimonium, cuius verba et asserendæ codicis huius sinceritati suffragantur, et vicissim a codice lucem maximam recipiunt. Nos enim, inquit Innocentius in epistola ad clerum populumque Constantinopolitanum, quantum ad canonum observantiam attinet, illis obsequendum esse scribimus qui Nicæni determinati sunt, quibus solis obtemperare, et suum suffragium addere Ecclesiæ catholica debet (Ep. 15, ex Sozom. l. viii, c. 26, tom. I Epist. sum. pont. edit. Romanæ). Idem in epistola 16 ad Theophilum Alexandrinum: Si conscientia confiditis, tu quoque iudicio accurre ad synodum proximè in Christo celebrandam, et illic iuxta Nicæni concilii canones et decreta contendite. Alios quippe 695 canones Romana non admittit Ecclesia. His, inquam, verbis opinio nostra confirmatur, quæ asserimus non alios canones a Romana Ecclesia Innocentii ætate susceptos, suoque habuisse insertos codici, quam qui vel Nicæni revera erant, vel pro Nicænis habebantur, eisque accensebantur a Romanis, eo modo quo in nostro codice representantur. Sed ex eodem vicissim codice conciliatur Innocentius cum Innocentio, qui multoties Sardicenses canones adducit et usurpat in epistolis suis: ut in epistola ad Victricium canones 5, 4 et 7 de appellationibus ad Romanum episcopum et epist. 16 de clericis abjectis ab alio non recipiendis, et de synodo ad quam Theophilum invitavit, et aliis in locis, quorum meminit Joannes David. Hæc etiam via idem David cum Mareca in gratiam redit; et asserta utriusque opinio, alter ab altero victus de altero simul victor evadit: cum utrumque verissimum sit, et solos Nicænos canones ab Innocentio receptos esse, et tamen Sardicenses ab eodem admissos et in causis ecclesiasticis discutiendis usurpatos: siquidem Sardicenses recipiebat Innocentius, sed habitos pro Nicænis et eorum nomine decoratos.

C Hæc fuit, opinor, codicis Romani ætas prima ac velut infantia, in qua primum solummodo capitulum codicis quem damus, totum conflat illius ætatis codicem sub Innocentio pontifice Romano: eo scilicet tempore quo Chrysostomi causa ventilabatur. At sub eodem Innocentio (e) postmodum adolevisse

ANNOTATIONES.

tentiam refellemus qua Gelasium ex hoc prologo exscripsisse contendit. Num vero hic prologus cõvum sit nostræ collectioni, an eidem posterius accesserit (in ms. Vindebonensi Casareo 39 non legitur); et num præfixus fuerit soli primo capiti Nicænam synodum complectenti (de hac enim synodo tantum in eodem prologo sermo est), an ad universam collectionem pertineat, quidquid credatur, nihilum repugnabimus.

(c) Solæ Nicænæ regulæ fidei symbolo subnexæ hoc textu indicantur, uti ostendimus in observationibus cap. 2, n. 2, indeque conjectationes quæ hic a Quesnello proferuntur, inanes esse quisque perspiciet.

(d) Nullos quidem alios canones præter Nicænos et Sardicenses Romanam Ecclesiam olim recepisse non solum usque ad Innocentii et Zosimi ætatem, sed diutius etiam postea, probavimus in Tractatu part. II, c. 1. At Nicænorum versio diversa erat ab ea quæ in hac collectione a Quesnello edita continetur, ut ostendimus in observationibus cap. 1 num. 2 ac 3.

(e) De hac et de sequentibus codicis Romani accessionibus sen ætatibus, quas Quesnellus commiscitur, satis diximus not. 3. Quædam nihilominus peculiariora in notis sequentibus observabimus

crediderim canonibus Carthaginensis concilii auctoritatem factum, cum videlicet aliquot a morte Chrysostomi annis oborta Pelagiana hæresis, majoris Romanam inter et Africanam Ecclesiam commercii necessitatem fecit, litterisque et legationibus locum dedit inter utriusque Ecclesie præsules amplius solito frequentandis: *Tot et tantis*, inquit Augustinus lib. II ad Bonifac., cap. 3, *inter apostolicam sedem et Afros episcopos currentibus et recurrentibus scriptis ecclesiasticis*. Hac occasione magis innotuit Romanæ Ecclesie Africana disciplina; quam suis moribus accommodatam judicantes Romani cleri proceres, suam illam facere ac proprii codicis partem esse voluerunt; et hæc ætate secundum capitulum primo accessit.

Majores adhuc vires sumpsit sub Innocentii successore Zosimo: qui cum natione Græcus esset, patriarum legum amore captus Græcos canones Romana civitate donavit, tresque illas synodos Ancyranam, Neocæsariensem et Gangrensem, quæ Carthaginensem 696 in codice excipiunt, Romanæ collectioni attulit. Nec temere trium illorum synodorum canones præ cæteris Græcis affecti sunt, quippe qui omnium antiquissimi erant, et eam ob rem eodem ordine descripti leguntur in antiqua versione apud Isidorum. Ancyrana enim anno Chr. 314 habita est, quam Neocæsariensis statim est secuta; (a) Gangrensis vero an. 325 habita creditur: ideoque Nicænæ synodi temporibus vel æquales istæ erant, vel superiores.

Virile robur adeptus esse mihi videtur post Zosimi mortem. Finita enim sub ejus pontificatu Pelagianorum causa, tunc quidquid ea de re vel scriptum erat ad Romanum pontificem ab Africanis episcopis, vel his ab illo rescriptum, ac præterea synodos adversus Pelagianos in Africa celebratas placuit in codice Romano reponi: adjunctis etiam imperatoris constitutionibus et prætoriorum edictis adversus eosdem hæreticos datis; ut si forte aliquando pugnam adversus catholicam doctrinam redintegrarent, vel illis decretis subscribere, vel pœnis illic sanctis

A plecti juberentur. Quatuor etiam epistolæ decretales Innocentii I subduntur, quibus varia magni momenti disciplinae capita, fraterna coepiscoporum suorum Exuperii, Victicii, Decentii et aliorum consultatione pulsatus, secundum ecclesiasticas regulas ac Romanæ imprimis Ecclesie normam explicat confirmat. Hæc omnia ante Leonis nostri tempora apposita esse codici decemur primum ex citatis Capitulis de Gratia, in quibus multa excerpta leguntur ex Africanis conciliis epistolisque ac Innocentii rescriptis adversus Pelagianæ dogmata: quæ concilia, sua fecisse dicuntur apostolici antistites, dum illa comprobarent, suoque codici inscriberent, appellaturque in fine capitulorum sine ulla distinctione tam Africani canones quam pontificum epistolæ, *apostolicæ sedis scripta*: sicut de Carthaginensi synodo dixerat, cap. 7. *Illud etiam, quod intra Carthaginensis synodi decreta constitutum est, quasi proprium apostolicæ sedis amplectimur*. Probat hoc idem verba sancti Leonis in epistola 3 (Nunc 4, cap. 5) ad episcopos Campanie, Piceni, Tuscie, etc., data, quos adire vult et observare decretalia Innocentii constituta: *Ne quid vero sit, inquit, quod prætermisum a nobis forte credatur, omnia decretalia constituta tam beate recordationis Innocentii, quam omnium prædecessorum nostrorum, quæ de ecclesiasticis ordinibus et canonum promulgata sunt disciplinis, ita a vestra dilectione custodiri debere mandamus: ut si quis in illa commiserit, 697 veniam sibi deinceps novit denegari*.

Cum hæc scribebat Leo, convertebat mentis oculos in ea Innocentii decreta quæ habentur in epistola ad Victricium Rothomagensis, et altera ad Macedones episcopos, quibus reprobat bigamorum ordinem. At quomodo ejusmodi decretalia constituta in remotiores Galliarum partes et in Macedoniam missa illis ita nota esse potuerunt, ut iis promulgata dicerentur, iisdemque tenerentur obsequi, (b) nisi publico ac recepto codici haberentur inserta? Cur etiam, cum omnes prædecessores suos generatim commemorat, unus exprimit Innocentii nomen, nisi quia (c) unus

BALLERINIORUM ANNOTATIONES

(a) Gangrensem synodum multo posteriorem esse ac celebratam inter annum 362 et 370, ostendimus in Tractatu part. I, c. 4, § 1.

(b) Hanc Quesnelli rationem pro astruendo publico Romanæ Ecclesie codice refellimus in Tractatu part. II, c. 1, § 4.

(c) Vide exactum Leonis interpretem. Leo epist. 4 scripta ante concilium Chalcedonense anno 443 servanda præcipit omnia decretalia constituta tam beate recordationis Innocentii quam omnium prædecessorum nostrorum: ubi tam Innocentii idem est ac non tam Innocentii, seu non unius Innocentii, sed omnia omnium prædecessorum. Explicat nihilominus Quesnellus unius Innocentii decreta, et non omnia quidem, sed ea tantum quæ in codicem tunc temporis relata erant ante Chalcedonensem synodum, id est, quatuor tantummodo decretalia constituta ejusdem, quemadmodum ex ordine codicis dignoscitur: quatuor enim tantum unius Innocentii constitutiones in Quesnelliano codice præmittuntur gestis Chalcedonensibus, quæ describuntur cap. 25. Si has solas unius Innocentii epistolas S. pontifex voluisset indicare, quid opus erat ut omnia omnium prædecessorum decretalia constituta commendaret? Quod si ut hæc omnia essent promulgata Leo exegisset codicem publicum; admittendum esset procul dubio ante concilium Chalcedonense aliquis codex in quo non quatuor tantum unius Innocentii, sed alia multa tum ipsius, tum prædecessorum omnium decreta continerentur. Quod cum nec in Quesnelli codice, nec in ulla alia antiqua collectione inveniat, exploratum redditur illius commentum, quo publicum codicem ad promulgationem requiri ex Leone collegit, et multo magis quo codicem abs se vulgatum tanquam Romanæ Ecclesie publicum et a Leone indicatum traduxit. Addeamus et aliud. Si Ques-

nello sit fides, nullæ pontificum decretales litteræ relatae erant in codicem, nullæ promulgatae ante Chalcedonensem nisi unius Innocentii. Ante Innocentium ergo nullæ erant decretales relatae in codicem, nullæ promulgatae; solique Nicæni canones et Sardicensis, ut idem contendit, sub Innocentio pro rebus habebantur. Quomodo ergo Siricius in epistola ad Himerium, postquam eum ad servandos canones et tenenda decretalia constituta hortatus est, illam generalem sententiam pronuntiavit: *Statuta ac dis apostolica, vel canonum venerabilia definita nulli sacerdotum Domini ignorare sit liberum?* Ut hæc vim haberent, aliqua promulgatio requirebatur. Ad promulgationem vero in Quesnelli systemate codex publicus exigitur, qui ipso tradente primum post Innocentium apostolicas constitutiones recepit. Quid quod hanc ipsius sententiam palam reprobat Gallicani episcopi sedi Arelatensi adherentes, cum ad S. Leonem scriperunt epist. 65 nostræ editionis, c. 2? *Quare quidem antiquitatem sequentes prædecessores beatitudinis vestre, hoc quod erga privilegia Arelatensis Ecclesie institutio velut tradiderat, promulgatis (sicut et scripna apostolica sedis procul dubio continent) auctoritatibus confirmarunt*. Voce auctoritatibus indicantur Zosimi epistolæ pro privilegiis Ecclesie Arelatensis. Hæc autem a pontificibus non fuerunt inserta codici publico, sicut nec in Quesnelliano inveniantur: unde non codicem, sed acrinia, in quibus conservabantur, iidem episcopi memorant. Cum porro eas nihilominus a pontificibus promulgatas affirmet, ex quo missæ fuerunt in Gallias; nullam utique publici Romani codicis editionem promulgationi necessariam putarunt. Neque vero quispiam reponat Quesnellum loqui de constitutionibus quæ pro Ecclesiis ad Romanam synodum pertinentibus promulgarentur, Siricium autem et epi-

Innocentii decreta in codice tunc temporis relata erant, saltem ante Chalcedonensem synodum, quemadmodum ex codicis ordine dignoscitur? Soli videlicet canones Nicæni 698 vel pro Nicænis habiti, ut non semel diximus, pro judiciorum ordinationumque ecclesiasticarum regula habebantur Innocentii ætate in Ecclesia Romana. His postmodum adjecta Innocentii decreta, quæ commentarii vice essent canonibus intelligendis. Tum hoc exemplo etiam Siricii Innocentio antiquioris decreta in codice connecta.

Porro non sine observatione commemoranda sunt a nobis Leonis verba superius descripta: *Decretalia constituta.... quæ de ecclesiasticis ordinibus et canonum promulgata sunt disciplinis*: quæ quidem a nobis integritati suæ sunt reddita, cum prius legeretur ordinata pro promulgata. Ac primo vox constituta, quæ decreta suorum prædecessorum indicat Leo noster, eadem usurpatur in titulo codicis nostri: *Constituta sedis apostolicæ*: ut vel hinc suspicari liceat indicatum a Leone eundem codicem.

699 Deinde vox promulgata videtur etiam innuere leges easdem ecclesiasticas prius ad singulos episcopos longinquarum regionum scriptas, postmodum in publicum constitutorum pontificiorum codicem connectas esse: quo in eorum omnium Ecclesiarum notitiam venirent, quæ legem disciplinæ ab Ecclesia Romana sumebant, velut ad ejus synodum pertinentes. Hujus certe vocis explicationem pluribus prosequitur Hincmarus Remensis in opusculo Capitulum 55 adversus Hincmarum Laudunensem, qui ex pontificum epistolis plura delibaverat quibus probaret neminem his obedientiam sine temeritatis nota posse detractare, atque adeo Remensem præsulē hujus criminis reum traderet. Operosius igitur inquit iste in vocis etymon, collatisque veterum ea de re sententiis, et promulgo, scribit, ita dici, quasi *promo vulgo*, sive *primum in vulgus edo*. Unde, inquit, Paulus in Glossis suis dicit hoc modo: Promulgari leges dicuntur, cum in vulgus eduntur.... Isidorus quoque, ut ipse dicit, auctore Tullio exposuit dicens: *Promulgatum est foras prolatum*; ut *lex dicitur promulgata*; *promulgatum autem ad omnium notitiam et totius vulgi intimatum*. Differentiam vero sensus, addit Hincmarus, inter divulgata et promulgata seu promulgata enucleatores verborum hanc voluerunt esse, ut divulgata simpliciter tantum dicantur ad notitiam omnium propalata; promulgata vero vel promulgata, ad conservandum decreta, et in omnium notitiam, ut illa sine refragatione conservent, deprompta intelligantur. Ex his intelligimus et quæ necessitas fuit reponendi in Leonis textu vocem promulgata, et ea nobis Romanum codicem canonum et constitutorum non obscure indicari.

Eandem codicis partem testatam etiam facit epistola 6 (nunc 1, ad Aquileiensem episcop.) ejusdem Leonis nostri, tum cap. 1, ubi duas partes, ex quibus coalescit, indigitare videtur his verbis: *Quod per auctoritatem canonum decretorumque nostrorum ne insontibus quidem conceditur*; tum cap. 2, ubi hæc habet: *Omnia decreta synodalia, quæ ad excisionem hujus hærescos apostolicæ sedis confirmavit auctoritas*. Hæc enim ex illis sunt de quibus in præfatione codicis ita legimus: *Nam et nonnullæ regulæ subnexæ*

sunt (a) Nicænis canonibus, quæ memorata suscipiens confirmavit Ecclesia, Romana scilicet. Hæc etiam sunt decreta synodalia Africana, de quibus sic præfatio sententiarum de Gratia supra: *Ita ut etiam Africanorum conciliorum quasdam sententias subjungeremus, quas nique 700 suas fecerunt apostolici antistites dum probarunt*; et cap. 7: *Illud etiam, quod intra Carthaginensis synodi decreta constitutum est, quasi proprium apostolicæ sedis amplectimur*. Hæc enim decreta, quæ apostolicæ sedes, quemadmodum ex citatis modo testimoniis patet, suscepti, confirmavit, probavit, sua fecit, quasi propria am. lex est, ac regulis suis subnexuit, videntur omnino in codice Romanum connecta, qui instruendæ ecclesiasticis iudicis, sacrisque administrandis inserviebat.

Duplicem enim scriptorum sedis apostolicæ classem, ni fallor, animadverto, duplexque archivum in quo monumenta ecclesiastica apud sedem apostolicam servarentur. Unum de quo sub scriptorum nomine sæpe mentionem faciunt scriptores antiqui; alterum, quod *Codex canonum et constitutorum sedis apostolicæ* nuncupatum legitur. Utrumque ex Imperi in Ecclesiam translatum; ut et aliæ pene omnes ecclesiasticæ voces: unde *Codex Theodosianus*; et in Notitia imperii scripta epistoliarum, libellorum, et alia plura, primæritique scriptorum multiplices. Aliud igitur *scrinia sedis apostolicæ*, aliud *Codex Romanus Ecclesiæ*. In illa conjiciebatur quidquid litterarum ex variis orbis partibus ad apostolicam sedem confluebat, et quidquid actorum instrumentorumque ecclesiasticorum servandum esse æstinabatur ab apostolicæ sede, illinc pro data occasione depromendum. Ita Leo noster memorat epistolam sancti Cyrilli ad Nestorium: *Quam, inquit, ab eo missam apostolicæ sedis scrinia susceperunt*; et in ep. 92 (Nunc 119) ad Maximum Antioch. aliam ejusdem citat epistolam, *quam in nostro, inquit, scrinio requisitam nos authenticam noveris reperisse*. (b) In codicem vero referebantur quæ ad quotidianam Ecclesiarum disciplinam servandam, jusque dicendum in ecclesiasticis rebus assumenda erant, vel ea quæ ad fidei confirmationem seu scripta ab episcopis, seu sancita erant ab imperatoribus adversus hæreticos. Primi generis sunt in nostro codice canones conciliorum et Romanorum pontificum decreta; alterius libelli fidei a sede apostolica suscepti et probati, imperatorumque edicta et constitutiones. Ea ratione pontificum epistolæ ad privatas exterarum Ecclesiarum missæ, per Ecclesias ad sedem apostolicam pertinentes robur acquirebant atque obediendi iudicabant necessitatem, cum e privatis scriniis in publicum codicem educatæ promulgari ac pro decretali constituto haberi ceperant. Cætera scripta quandiu inde non proferebantur, publicatæ legis vim 701 habere illic non poterant. Synodalia porro Africanorum decreta, de quibus nobis sermo est, cum ante synodi Chalcedonensis acta vel decreta locum habeant in codice, indicium est ea jam ante illam synodum Romana civitate esse donata, ac Romanæ Ecclesiæ juri accessita.

Post Chalcedonensem concilium Leonis cura et sollicitudine, ut ex ejus epistolis non semel habemus, collecta hujus synodi gesta, (c) Latine reddita, et in

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

scopos Gallie locis laudatis sermonem facere de constitutionibus pro Ecclesiis Hispanis et Gallicanis. Num si ad promulgationem requiritur publicus codex pro Ecclesiis suburbicariis, pro longinquioribus non exigitur? Vel si pro longe distantibus satis est ea promulgatio, qua sine editione publici codicis decreta in eas regiones palam mittantur et in omnium notitiam perferantur; quidni idem valebit in Ecclesiis ad Romanam synodum pertinentibus, ad quas pontifices sua constituta plerumque e publica synodo dirigebant? Ex hac Quesnelliani commenti particula totius systematis commentum elucescit.

(a) Sicut nonnullæ regulæ ex præfationis contextu *Nicænos canones* (ut monuimus not. e [Supra, col. 906]) indicant; ita vox *subnexæ* referitur ad symbolum Nicænum, cui eadem regulæ seu canones subnexi erant. Male ergo Quesnellus *Nicænis canonibus* inquit. Substituatur *Nicæno symbolo*, et sic reliqua argumentatio evanescet.

(b) Hoc totum cum sequentibus merum est ingeniosum quidem, sed non satis firmum systema, quod ex antecedenti not. satis extruditur.

(c) Leo quidem a Juliano petiit epist. 113 ut omnia gesta Chalcedonensia absolutissima interpretatione

unum corpus redacta sunt. Quæ cum seorsim integra in scriniis servarentur, placuit tamen præcipua capita ex illis delibata codici Romano annecti, ut ad manum omnibus essent. Et ea sunt quæ jacent in nostro codice post Innocentii PP. epistolam ad Victricium, in capit. 25, 26, 27 et 28.

Chalcedonensia monumenta sequuntur epistolæ Siricii papæ cum S. Ambrosii rescripto, nec non epistolæ Zosimi, Bonifacii et Cælestini pontificum Romanorum, quas esse a Leone nostro insertas plura mihi persuadent. Primum enim proxime subjiciuntur Chalcedonensis gestis, imperatorisque constitutionibus ad ea spectantibus. 2. Hoc maxime convenit ardenti studio quo sedis sue decreta auctoritatemque prosequeretur: quo adductum eum facile existimem, ut prædecessorum suorum decreta, (a) quæ posset, colligeret, atque inter regulas ecclesiasticas poneret. 3. Hæc pontificum decreta ita illic disposita inveniuntur, ut paucissimis interjectis claudantur illa testimoniorum congerie, quæ ex sancti Patribus a Leone collecta erant, atque ad finem epistolæ 134, al. 97 (Nunc 165), ad Leonem imperatorem subjecta sunt; nec non et actis damnationis Eutychis in Constantinopolitano Flaviani concilio ab eodem misso ad S. Leonem. 4. Cum omnium fere Leonis prædecessorum epistolæ referantur, ne una quidem quæ ipsius sit appareat: quod ob aliam causam factum non puto, quam quia illius accessionis, quæ codici tum fiebat, auctor ipse Leo erat, qui scrinia apostolicæ sedis diligentius excutiens, quæ majoris momenti visa sunt, e scriniorum istorum tenebris in publici codicis lucem proferri et promulgari voluit. Quæ ratione etiam factum puto, ut Zosimi epistolæ quæ pro Arelatenis 702 Ecclesiæ privilegiis data fuerant, in eodem Romano non fuerint relatæ. Qui enim eas Leo inserendo approbaret, quarum sententiam meliori postmodum judicio correctam dixit; Bonifacii videlicet decreto, quod codici ab eodem pontifice inserebatur. Inde etiam puto natum, quod ille præteritorum sedis apostolicæ præsulum auctoritates, de gratia et libero arbitrio, quæ Cælestini esse putatæ sunt, prætermisisset a Leone fuerunt: quia nimirum hujus Collectionis (b) auctor ipse erat. Denique omnium illorum pontificum, si Siricium forte excipias, reate vixerat Leo, eorumque decretorum testis, nonnullorum etiam condendorum particeps et auctor fuerat: ut mirum non sit eadem illi præ cæteris in prelio fuisse.

Sequitur narratio quædam rerum Eutychianarum, ubi de Dioscori et Acacii damnatione. Quæ quidem pars est Brevis historia Eutychianistarum tempore Gelasii papæ concinnati, ut conjuncti Romani pontificiarum Epistolarum editores qui illum Leonis epistolis præfixerunt. Hancque narrationem una cum epistolis Simplicii, Felicis et Gelasii pontificum Romanorum, cæterisque incarnationem Domini attinentibus usque ad capitulum 56, Gelasii tempore insertam esse codici probabile est, tum ex frequentibus atque acerbis concertationibus quæ tum exarserunt occasione Eutychianæ hæresis, tum ex serie et ordina-

tionem rerum ipsarum, quæ ad proximos Leonis successores pertinent.

Quatuor conciliorum Græcorum canones, qui omisi fuerant in anterioribus, Ephesini scilicet definitio, Antiocheni, Laodicensi et Constantinopolitani decreta cum Thelensi synodo, totum (c) claudunt codicem. An eodem tempore addita, an diverso? non liquet. Constantinopolitani saltem canones post S. Gregorium Magnum subnexi sunt, ni fallor, codici: ejus enim tempore huic esse insertos ut credamus, vetat pontificis ejusdem testimonium asserentis Constantinopolitanos canones adhuc suo tempore receptos non esse. De Thelensi synodo quid judicandum sit inferius ostendemus dissertat. 15.

703 CAPUT III.

De sinceritate codicis inquiritur, pluribusque asseritur arguentis.

1. Pro codicis hujus (d) sinceritate primi argumenti loco sit præmissa hæc ejus descriptio, quæ nullum eidem inesse fraudis vel vitiæ indicium evincit. Vix enim, ac ne vix quidem fieri potuisset quin multa his capitulis miscuisset impostor quæ consilium ejus proderent fraudemque aperirent. Nullus quippe hucusque supposititious fetus visus est, qui certas præ se non tulit suppositionis notas ex quibus a sinceris scriptis dignosceretur. Cujus rei duplex modo occurrit ratio. Una, quod plerumque ab imperitiis consarcinatoribus cudi solent miseræ hujusmodi scriptunculæ, quas ita veritatis coloribus vestire ac ornare nequeunt, quin certa sponte erumpant indicia quæ malam artem mendaciorumque artifices releant. Altera ratio est, quod falsis hujusmodi scriptis queritur plerumque falsis seu jurius privilegii, seu dogmatibus patrociniū: quæ cum unico mendacio fidem obtinere admodum difficile sit, aliorum mendaciorum advocari suffragium necesse est; quæ dum eo consilio multiplicantur, contrario successu evenire solet ut veritati magis patrocinentur quam mendacio, fraudemque eo amplius aperiant quæ adornant curiosos. Nihil tale deprehendimus in hoc codice.

2. Ne ad fraudem faciendam recenter confictus esse credatur libellus, facit quod tertium ejusdem exemplar nostris prorsus simile deventum olim in manus viri erudit Jacobi Pamelii, qui ex eo sextum canonem Nicænum refert in notis ad librum sancti Cypriani de Unitate Ecclesiæ. *Nicæni*, inquit, *concilii canon vulgo sextus ita legitur in codice veneranda antiquitatis D. Vedasii Atrebatensis, scripto ante annos plus minus octingentos: « Ecclesia Romana semper habuit primatum. Teneat autem et Egyptus Libyæ et Pentapolis: ita ut episcopus Alexandria harum omnium habeat potestatem: quoniam et Romano episcopo hæc est consuetudo. Similiter autem et qui in Antiochia constitutus est. Itaque et in cæteris provinciis privilegia salva sint Ecclesiarum. » Hactenus ille, inquit Pamelius, ita jam olim translatus ex Græco per Dionysium abbatem Romanum cognomeno Exi-*

BALLERINIORUM ANNOTATIONES

redderentur Latine. At id non obtinuit, uti constitimus tomo II in observationibus ad notam tertiam Quesnelli in eadem epistolam 113.

(a) Si S. Leo prædecessorum suorum decreta quæ posset codici addidisset, itane suo tempore, quo apostolicæ sedis scrinia erant florentissima, multas et præstantissimas constitutiones neglexisset, quæ desunt in nostra collectione, at in aliis editæ sunt; nec eorum qui præcesserunt Siricio saltem ac Damaso, unam constitutionem publico codice dignam reperisset?

(b) Quesnellus hoc loco indicat S. Leonem ex sua sententia auctorem esse collectionis earum auctoritatum de gratia et libero arbitrio. quæ Cælestini eni-

stolæ in vulgatis subijci solent. Hanc autem ejus sententiam luculenter refellimus tom. II in observationibus ad dissertationem ipsius tertiam.

(c) Id falsum patebit ex nota 1 in caput 67 ipsius codicis (Nobis col. 745, not. a), ubi Leonis epistolæ ad eundem codicem pertinere, ipsamque claudere ostendimus. De Constantinopolitanis autem canonibus vide quæ dicuntur in observationibus ad hanc dissertationem cap. 1, n. 4, et cap. 2, n. 8. Confer etiam not. 21 in cap. 4 hujus dissertationis (Infra, col. 925, not. b).

(d) Sinceritatem codicis nemo impugnari. Solum contendimus hunc non esse codicem Ecclesiæ Romanæ.

quam, ut patet ex ejus epistola ad Julianum presbyterum in calce dicti codicis; quem claruisse dicit Trithemius circa annum Domini 550. Versio 704 hujus sexti canonis Nicæni eadem omnino est quæ nostra, atque ex simili omnino codice desumpta. Quod longe clarius ac distinctius probatum habemus ex Alani Copi Londinensis dialogo adversus Novatores ante centum annos edito: ita enim habet cap. 12: *Canon ille (Nicæni concilii) vulgo sextus, sed in hac Dionysii interpretatione decimus, cui titulus est inscriptus: de primatu Romanæ Ecclesiæ: his verbis exprimitur: « Ecclesia Romana semper habuit primatum. Teneat autem et Ægyptus Libyæ et Pentapolis: ita et episcopus Alexandria harum omnium habeat potestatem: quoniam et Romano episcopo hæc est consuetudo. Similiter autem et qui in Antiochia constitutus est. Itaque et in cæteris provinciis privilegia salva sint Ecclesiæ... » Verum hic fortasse quæres, ubi delituit hæc Nicænorum canonum interpretatio tam antiqua unde eam sim nactus. Istum sane thesaurum et tenebris nuper primus eruit vir præclare doctus, ad illustrandum veterum Theologorum Bibliothecam notus, Jacobus Pamelius: quem ut is mecum, qua est humanitate, sponte sua communicavit, ita ego nunc libentissime tecum: ut hinc etiam intelligas alia fuisse Nicæni concilii quam nunc vulgo circumferuntur exemplaria, eaque ab his tum in ordine, tum in numero canonum diversa. Nam in hac Dionysii interpretatione recensentur canones quadraginta septem, quorum viginti in Græcis tum exemplaribus defuisse testantur hæc ibidem verba, quæ canonem vicesimum septimum consequuntur: « Item quæ in Græcis non habentur, sed in Latinis codicibus reperiuntur. » In horum autem serie canones tricesimus et tricesimus quartus inscribuntur: alter, de appellationibus ad episcopum Romanum: alter, de retractanda synodo provinciali per vicarios episcopos urbis Romæ, si fuerit appellatum. Monet adhuc Alanus Copus in extremo quadraginta septem canonum hanc clausulam esse appositam: « Canones sive decreta concilii Nicæni. » Denique hæc subdit: *Codex vero in quo hæc Nicæni concilii interpretatio descripta est, in Bibliotheca D. Vedasti Atrebatensis servatur, qui eam antiquitatis speciem refert, ut censetur ab illis qui judicare de eo possunt, annis abhinc plus minus octingentis fuisse exaratus. Citatur idem Atrebatensis codex a Severino Bini in notis ad canonem 6 Nicænum et ad concilium Sardicense: quem codicem Dionysianum similiter ac illi esse putat. Referi (a) ibidem latitare in bibliotheca 705 Vaticana codicem ms. in quo descripti reperiuntur canones Nicæni et Sardicenses sibi invicem annexi sine ulla distinctionis nota, quasi unius concilii canones fuerint: ut suspicari liceat codicem istum nostro esse similem.**

In his Alani et Pamelii verbis plura quidem sunt emendanda. Errat scilicet uterque, cum hanc canonis Nicæni 6 versionem Dionysianam esse existimat.

BALLERINIURUM ANNOTATIONES.

a) Binius quidem in notis ad concilium Sardicense duos codices laudat, alterum bibliothecæ Romanæ, alterum Atrebatensem, in quibus canones Sardicenses cum Nicæni ita conjuncti sunt, quasi unius concilii canones fuerint. Certum quidem id est de ms. Atrebatensi, qui ad nostram collectionem pertinet. At nullum exemplar ms. Vaticanum aut ejuspiam bibliothecæ Romanæ superest, in quo ea canonum Nicænorum ac Sardicensium conjunctio inveniatur, nisi codex Vat. Regiæ 1997 alterius collectionis, qui tamen multo post Bini ætatem in Vaticanam bibliothecam illatus, uti Romanus codex ab eodem Bini laudari non potuit.

(b) Ferrandus Quesnelliano codici nihil suffragatur. Immo si ex Romano codice in Africam delato, in quo Nicæni et Sardicenses canones juncti essent, subinde facta fuit illa eorundem canonum divisio, qua ultimus Nicænus canon de non flectendo genu

A Non ita censuissent, si vel post excusum Dionysii codicem vixissent, vel illum consulissent quem Moguntie ann. 1525 edidit Joannes Wendelstinus, vel meminissent Leonis papæ legatos eam translationem protulisse in concilio Chalcedonensi quinquaginta circiter annis ante conditum Dionysii codicem canonum. Errat etiam Alanus cum ex capitibus 30 et 34 codicis sui nostrique colligit alios Nicæni concilii canones fuisse præter viginti, qui in Græcis exemplaribus habentur. Errat denique dum Sardicenses Patres canonem suum de appellationibus mutatos esse a Nicænis verisimile putat in consequentibus verbis. Sed hæc instituto nostro non nocent, nec impediunt quin fides maxima codici nostro ex illo Pamelii Alanique codice concilietur. Alter enim alteri similissimus est. Eadem quippe sexti canonis illius versio, idem ordinis numerus qui in utroque decimus est; idem etiam canon tricesimus cum eodem titulo: idem tricesimus quartus, etsi levicula in titulo diversitas. Totidem canones Nicæni numerantur, nimirum quadraginta septem cum hac ad calcem illorum clausula: *Hi canones sunt vel decreta Nicæni concilii.*

Eundem codicem Atrebatensem venisse etiam suspicio in manus Henrici Gravii professoris Lovaniensis, huncque ex illo deprompsisse constitutionem Honorii imperatoris ad Palladium PP. adversus Pelagianos, quam cum cardinale Baronio olim communicavit. Rescriptum illud, inquit is Annalium conditor ad annum Christi 418, num. 49, accepimus e latebris antiquitatis erutum a viro disertissimo piæ memoriæ, Henrico Gravio professore Lovaniensi, dum Romæ ageret sub Gregorio XIV Rom. pontifice, jam ante vocatus a Sixto. Nactus est ipse ex codice monasterii S. Vedasti Atrebatensis.

706 3. Antiquitatem ac sinceritatem codicis probant aliquot monumenta quæ in illo inveniuntur, vel antehac nunquam, vel a paucis annis edita, vel longe excusis exemplaribus emendatiora. Talia sunt rescripta imperatorum Honorii et Theodosii, unum ad Palladium PP., alterum ad Aurelium Carthaginensem episcopum. Item aliud imperatoris Constantii ad Volusianum præfectum Urbi, una cum edictis Palladii et Volusiani, et Aurelii litteris: quæ omnia edita sunt ab emin. card. Baronio ad annos 418, 449 et 420, ex Atrebatensi codice jam laudato, quæque e nostris correctiora modo prodeunt. Tale est etiam oblongum Gelasii papæ fragmentum epistolæ ad Orientales episcopos, quod a Sirmondo nuper editum post appendicem Codicis Theodosiani, reperitur in nostro codice fisdem partibus truncatum. Denique fidei professio Faustini presbyteri et aliæ fidei formulæ nondum editæ codicem, cui insertæ sunt, a novitatis vel suppositionis nota vindicant. Nescio enim an hactenus ex subtilitatis fetibus prodierint genuina antiquitatis monumenta vel ante non excusa, vel mendis purgata.

4. Accedat et aliud argumentum ex (b) Ferrando

D diebus Dominicis et Pentecoste primus Sardicensis computatus est, ut apud Ferrandum legimus, hujus auctoritas Quesnelliano codici potius obest. Hinc enim evinceretur codicem Romanum, ex quo ea divisio facta creditur, exhibuisse canonem illum Nicænum, qui erronea divisione primus Sardicensis evasit. Hic autem canon cum desit in codice Quesnelliano, istum procul dubio codicem non fuisse Romanum sequeretur. Ferrandum vero eum canonem inter Sardicenses primo loco allegasse, propterea quod Sardicensium exemplo usus est, in quo dum Sardicenses a Nicænis separati fuerunt, ac proprio nomine inscripti, errore aliquo et ultimo Nicæno canone separatio cœpit, diximus in Tractatu part. II, cap. I. Num vero ex Romano an ex alio codice in quo eum Nicæni Sardicenses jungebantur, fuerit facta divisio, ignotum est.

Ecclesie Carthaginensis diacono. Hic titulo 214 suae Breviationis statutum refert, ut diebus *Quinquagesimae* *genera non sectantur* : ex concilio Sardicensi tit. 1, cum tamen sit iste canon 20 Nicenae synodi. Nec librarius error est, tum quia omnes Ferrandi editiones, Pithœana, Altaserrana, Chiffletiana, Justelliana, omnesque cod. mss. ab iis consulti eandem lectionem exhibeant; tum quia secundus Sardicensis apud Ferrandum respondet primo Dionysiano, tertius secundo, quartus tertio et ita deinceps : ut dubium non sit revera ab auctore ipso pro Sardicensi primo habitum esse canonem istum. Qua ratione, quo fato id contigerit, ignoratur. Ita hoc ego evenisse auguror. Venit in manus Ferrandi diaconi codex vetus canonum Ecclesiae Romanae nostro similis, in Africam scilicet vel per legatos Zosimi papae deportatus, vel illuc missus post eorum reditum ad partes transmarinas. Legimus certe in Africana illa synodo in qua de appellationibus ad sedem Romanam deferendis **707** actum est, dum Alypius de petendis authenticis exemplaribus ab Orientalibus Ecclesiis verba faceret, Faustinum legatum haece concilii Patribus suggessisse : *Sed haec ipsa, inquit, ad sanctum ac beatissimum papam nostrum scribere dignemini, ut et ipse integros canones inquirens, cum vestra sanctitate de omnibus constitutis tractare possit.* Ex quibus credi potest integros canones istos, Nicenos scilicet, et Sardicenses, sub una numerorum serie eisdem antea, transmissos esse in Africam; quibus postmodum vigesimum canonem intermixtum crediderim ex exemplaribus Theonis et Tharistae ex Oriente missis. Cum porro errore confusionis illius detecto canones Sardicenses Africanis prius fere ignoti innotescere coeperunt, eosque suae collectioni inserere voluit diaconus ille Carthaginensis, eosdem decerpit e codice Romano, et ab illo primo Sardicenses censuit numerandos, in quo Nicenos desinere ex proprio Ecclesiae suae codice et usu noverat : nisi enim certum habuisset vigesimum illum Dionysianum pro Niceno apud Afros non haberi, nunquam eum a Nicenorum numero alegasset; nec eundem inter Sardicenses numerare primum potuit, nisi auctoritate alicujus codicis, qui Sardicensibus praefixum illum habuerit, quod rursus contingere vix aliter potuit, quam ex canonum utriusque synodi permutatione, vel potius alligazione, quae pro unius synodi canonibus utrosque haberi sineret. Nec ipsi nobis contradicimus, cum modo negamus canonem illum ab Afris pro Niceno habitum, vel pro canone in illis regionibus receptum; quin inferius ultro fatebimur genucincti ritum per diem Dominicum et Quinquagesimam paschalem apud Africanos viguisse : aliud enim est canonem repellere, et disciplinam eodem canone contentam recipere atque usurpare, sive ex antiqua consuetudine et traditione ecclesiastica, sive ex propriorum canonum praescripto.

3. Conventus exemplarium mss. hujus codicis, quae in variis bibliothecis, vel nunc adhuc asservantur, vel olim asservata esse narrant scriptores, illius asserunt sinceritatem. Quatuor sunt ejusmodi : *Thaueum*, quod ipsi vidimus et evolvimus, ac ante nos Simondus, Salmassius, Chiffletius, Justellus, et Voellus; *Oxonienae*, cujus apographum penes me est, quodque in Catalogo mss. Oxoniensium numeratur; *Atrebatense*, a Baronio, Gravio, Pamelio, Binio et

A Alano Copo laudatum; (a) *Vaticanum*, quod vidit Simondus.

708 6. Arcessitur etiam ex ipsa translatione canonum Orientalium, quae in hoc codice reperitur, non spernendum pro ejus sinceritate et antiquitate suffragium. Versio quippe illa ipsa est quae ante Dionysianam in Ecclesia Romana et per plures forte usurpabat Occidentis Ecclesias. Apud Africanas enim Hispanasque Ecclesias in usu fuisse translationem illam canonum quae in Isidoriana collectione habetur, quaeque nostrae, paucis exceptis, similis est, eruditorum est virorum sententia. De Gallicanis quod idem opinantur nonnulli, verum non esse ostendimus (b) in dissertatione de codicis Dionysiani usu in Gallis : quae videlicet Rufini versionem canonum Nicenorum in usu habuerunt saltem usque ad Caroli Magni tempora. Sufficit porro ut in Africanis Ecclesiis viguerit, quod Ferrandi Carthaginensis diaconi Breviatio canonum probat; et in Hispanicis, quod ex Martini Bracaraensis collectione suadet, ut ejus antiquitas pretiumque in comperto sint. Versionis porro canonum Orientalium sinceritas integrae collectioni auctoritatem conciliat, fidemque commendat collectori. Esi quaedam sunt loca (ut revera non pauca reperiuntur) quae, ut disciplinae Romanae accommodaretur, mutationem aliquam passa fuerunt, quae ab Isidoriana discrepare probatur, (c) haec non modo ejus codicis integritatem in dubium non vocant, sed confirmant magis : hanc enim diversitatem inducere in codicem antiquum, quae disciplinae pariter antiquae concineret, tentasset nunquam aut cogitasset impostor novitius juxta atque imperitus.

7. Similem codicem, in quo Sardicenses canones Nicenis mixti annexi haberentur, visum vel a se vel ab aliis indicat Hincmarus, cum *refutandum scribit falsam opinionem de quorundam scriptis exortum, quod Nicenum concilium tempore Julii PP. fuerit celebratum.* Haec quippe falsa opinio nata videtur ex utrorumque canonum permixtione. Cum enim in Sardicensibus Julii PP. mentio habeatur, sub quo habita est, idem autem Nicenis annexi pro Nicenis haberentur, hinc errandi occasio data incautis lectoribus, qui canones illos omnes, Nicenosque adeo concilium, sub eodem Julio celebratum esse sibi persuaserunt.

709 CAPUT IV

Eum codicem proprium fuisse Romanae Ecclesiae

Asserta codicis sinceritate, restat ut eundem Ecclesiae Romanae proprium fuisse certis argumentis ostendamus : quod operosum meo quidem judicio non est. Quaecunque enim codicis Romani superant sive in epistolis pontificum Urbis, sive in aliis monumentis vestigia, lustranti nostrum codicem sponte occurrunt.

Primum enim ipsa codicis (d) confusio, qua offensus Laurentius quidam Dionysium Exiguum ad novum eundem impulit, Romanum clamat codicem. Quae quidem confusio magna esse debuit, cui videlicet satis non esset medicam manum adhibere, sed quae opus plane novum posceret. Vix tamen major esse potuit ea, qua codex noster laborat. 1° Quoad translationem, quae paraphrasi aliquot in locis similior est quam translationi. 2° Quoad canonum distinctionem et integritatem : aliqui enim omittuntur, ut

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

a) Confer not. 2 (Supra col. 913, not. a). Alia vero antiquissima mss. exemplaria hujus collectionis, quae postea detecta sunt, et a nobis in praefatione ad codicem fuerunt recensita, ejusdem sinceritatem comprobant : si modo ex multitudine codicum qui in variis bibliothecis servantur, sinceritas legitime colligi queat : cum suppositiorum quoque operum mss. exempla vetustissima nonnunquam reperiuntur, ut de pseudo-Isidori collectione notissimum est. Nostrae col-

lectionis sinceritas, non ex sola vetustate ac numero codicum, sed praesertim ex toto complexu elucescit.

(b) Id pariter verum, partim falsum est, uti ostendimus in observationibus ad dissert. 16.

(c) Vide Observationes in hanc dissertat., cap. 2, num. 9.

(d) Hoc argumentum non solum refellitur, verum etiam in Quesnelli sententiam retorquetur in observationibus cap. 1, n. 11.

vigesimus Nicænus et Gangrensis quartus; alii ejusdem concilii in unum conflantur; quidam etiam nonnullorum conciliorum miscentur aliorum canonibus; quidam truncantur, quidam amplificantur. 3° Quantum ad ordinem, cum conciliorum decreta pontificum cum decretis miscantur, nec pro ætatis suæ ordine collocentur, sed posteriora præponantur prioribus, topica oecumenicis. Neque tamen hæc confusio codicis auctoritati detrahit quidquam: sua enim ratione hæc confusio nititur, nec ordine vacat ipsa ordinis perturbatio; inde nimirum orta, quod obscuriores quandoque canonum regulæ luce paraphrasis indigeant: quod ante Chalcedonensem synodum nullis nisi Nicænis canonibus astringi se Romani existimaverunt, nec eis alias regulas admittere placuit, nisi quas Ecclesiæ suæ consuetudini ac moribus convenire censerunt. Inde factum ut eas aliqua immutatio facta suis uibus accommodaretur, nec alio ordine digestæ reperiantur in codice, quam serie temporis, per quod visum est earum unasque in usum recipere.

2. Codicis (a) præfatio declarat ad usum Ecclesiæ Romanæ ipsum esse continendum. Quid enim aliud indicant hæc verba de Nicæna 710 fidei expositione? *Quam sancta, inquit, et reverentissima Romana complectitur et veneratur Ecclesia.* Quid quod mediatis Victoris atque Vincentio religiosissimis Romanæ sedis presbyteris esse prolata assuit? Nonnullas etiam subnezas esse regulas, quas memorata suscipiens confirmavit Ecclesia. Eandem nullis synodici decretis, sed Salvatoris voce esse prælatam ac primum obtinuisse. Denique quidquid ibi de Romanæ Ecclesiæ fundatione ac fundatoribus privilegiisque scribitur, argumento est pro illa codicem esse exaratum.

Erit tamen qui vel ex hac præfatione totum codicem expulsum velit. Siquidem et anachronismis laborat, quos admisisse Romani codicis auctores, probabile non est: et præterea præfatio illa impostoris Isidori fetus esse videtur; cum eam suæ canonum Nicænorum editioni præfixerit. Quod enim adversus Justellianum codicem excipit Joannes David, ne pro antiqua collectione Latina habeatur, procul dubio adversus nostrum urgere non omittit: scilicet in inscriptione concilii Nicæni legitur habitam eam esse Constantino Augusto et Licinio Cæsare. At quæ, inquit ille, impostoris inscitia: quisve eam ferat tribui primæ Latinorum collectioni? Constat enim Licinium ante annum Christi 325 esse occisum, ac proinde (b) consulum gerere non potuisse anno illo 25 vel 28 quorum alter concilii celebrationi assignatur ab omnibus scriptoribus seu chronologicis.

At vereor ego ne parum scita sit hæc inscitia accusatio, quæ et pluribus codicibus nix. Irrogatur, et Eusebium Historiæ ecclesiasticæ principem petit. Non solus enim codex Justellianus eam epocham habet, sed et alius quem Cresconianum appellat Baro-

A nius, et Isidori Mercatoris codex, quem procul dubio ex antiquioribus transcripsit. Istud porro dubium non est ex Eusebio haustum, quo tunc temporis unico fere utebantur Occidentales post Hieronymianam Chronici translationem; quod et præfationis hujus, quam expendimus, finis demonstrat. Porro Eusebius Nicænam synodum trecentesimo vicesimo quarto Christi anno assignat, aut assignare videtur, Licinii vero senioris obitum anno trecentesimo vicesimo septimo. Secundum quam epocham, liquet Licinium potuisse (c) imperatorem 711 eo anno appellari quo synodus congregata, absque inscitia nota, qua simul non aspergatur Eusebius.

Sed et Idatii Fasti consulares occisum Licinium produnt sub Paulini et Juliani consulu, qui Nicæna synodo vulgo assignatur et in trecentesimo vicesimum quintum Christi annum incidit. Quo posito, quid vetat eodem anno et congregatam synodum mense Junio, Licinio adhuc in vivis agente, et eundem Licinium postea occisum? Esi porro nec Eusebii, nec Idatii numerandi ratio probetur, sufficit tamen ut nota temporalis ex altero eorum in præfationem codicis transcripta, nihil hujus fidei et auctoritati detrudere posse judicetur: cum facile fuerit iam celeberrimorum scriptorum errore abripi præfationis auctorem, hujusmodi chronologicis apicibus disentiendis minime assuefactum.

Sed hujusmodi responsis alterum addimus, quo Joannis Davidis obiectio, nisi spes me fallat, exsuffletur. Quid enim vetat quominus de Licinio juniore sermonem hic esse contendam? Is quippe Licinius cum Crispo Cæsar jam pridem erat appellatus; cumque ex Eusebii Chronico usque ad annum Christi trecentesimo vicesimum nonum Licinio seniori patri suo supervixerit, et ipsi synodo Nicæna pluribus etiam annis, manifestum est hanc Constantino et Licinio Cæsaribus esse celebratam ex Eusebii mente.

Jam ad alterum objectionis caput quod attinet, quamvis Isidorianæ synodi Nicænae editioni præfixa inveniatur ista præfatio, non eam ob rem suppositis argui debet; sed contra verosimillimum est pseudo-Isidorum illum tot commentitiis scriptis celebrem, præfationem istam suffuratum esse, virumque plagiatum assuetum eam suo operi quasi propriam præfixisse: quod pluribus (d) argumentis probatum imus.

1. Isidorus eam solius concilii Nicæni præfationem inscribit: *Præfatio concilii*: quam tamen eo sine scriptam liquet, 712 ut integro alicui regularum ecclesiasticarum codici præfigeretur: ita enim in præfatione: *Nam ei (c) nonnulla, inquit, regulæ subnezas sunt, quas memorata suscipiens confirmavit Ecclesia Romana.*

2. Nihil (f) est in Isidoriano codice quod eum Ec-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Vide observationes cap. 2, n. 2.

(b) In præfatione collectoris non notatur quidem consulum Constantini et Licinii, qui signatur in editione Justelliana versionis priscae. At idem consulum in nostra collectione inseritur in alia præfatione seu annotatione Nicænis canonibus præfixa, in quam vide not. 43, ubi hujus erroris consulum rationem expiscari studuimus.

(c) In verbis ex præfatione a Quesnello recitatis, Licinius non imperator vocatur, sed Cæsar tantum; ac propterea de Licinio Augusto hic locus intelligi nequit. De Licinio autem Cæsare ejus filio, qui Nicænae synodi tempore vivebat, accipi quidem potest. At cur solum Licinium Cæsarem potius quam Crispum, aut alios Cæsares Constantini filios præfationis auctor appellavit, congrua ratio afferri non poterit. Illud unum nobis verosimile est, eundem auctorem, cum duplicem notationem chronicam in diversis collectionibus, quas adhibuit, reperisset, alteram præmissam Nicæno symbolo cum consulu Juliano et

D Paulini, alteram canonibus præfixam cum consulu Constantini Augusti et Licinii Cæsaris, utramque in unum copulasse, retento Paulini et Juliani consulu, qui Nicænae synodo congruit, suppressa autem voce consulum in Constantino Augusto et Licinio Cæsare, quorum consulum, incidens in annum 319, ab eadem synodo plurimum distat.

(d) Unum argumentum quo hæc præfatio ab Isidoro Mercatore ex nostra collectione sumpta probatur, istud est, quod eadem collectio pseudo-Isidoro est antiquior, non autem e contra. Auctor vero nostræ collectionis eam præfationem partim ex Gelasio, partim ex Rufino exscripsit, ut in notis ad eandem animadvertimus.

(e) Hæc præfationis particula sumpta est ex decreto Gelasiano de apocryphis, in quo voces *nonnullæ regulæ subnezas sunt* ad Nicænos canones fidei symbolo subjectos referuntur, ut ex lectione ipsius decreti manifestum fiet.

(f) Nihil potius est in ea præfatione, quod eam

clesiæ Romanæ proprium indicet : nihil econtra in præfatione elucet quod eam non clameri codici Romano appensam.

3. Isidori opus non esse manifestum est ex Gelasii papa decreto de apocryphis scripturis, quod Hormisdæ ab aliis tribuitur. Totum enim fere scriptum istud legitur præfationis vice decreto huic annexum. At sive Gelasius, sive Hormisdas hujus decreti auctor sit (quod postremum codex noster, ut et Dionysianus probabiliter reddunt, qui cum multa Gelasii habeant, (a) decretum tamen istud tam codici proprium non continent) : uterque, inquam, illorum pontificum auctore collectionis Isidorianæ antiquior est, ut is potius ab illis vel a nostro codice accepisse credendus sit, quam ex eo alii.

Firma igitur, ni fallor, manet probatio, quam ex præfatione elicimus, ut codicem Romanæ Ecclesiæ probemus fuisse proprium.

Tertiam probationem accessimus ex citato (b) Gelasii seu Hormisdæ decreto : ex alieno enim codice pudor vel religio fuisset alterutri præfationem integram in suum transferre, at ex suo non item.

4. Canon (c) sextus Nicæni concilii a Paschasino legato sedis apostolicæ eodem modo lectus est actione 16 concilii Chalcedonensis, quo habetur in nostro codice; ut ex eodem omnino desumptus esse intelligatur. At dubium non est quin ex proprio Romanæ Ecclesiæ codice canonem istum decerpisset Paschasinus, uti Constantinopolitani ex suo eundem protulere. Unum obstande videtur, quod videlicet sextus canon a Paschasino numeretur, qui decimus est in codice. Istud porro non est grave momentum. Primum enim facile fuit 713 sextum pro decimo repositum esse a scriba vel aliquo synodi emendatore, qui animadvertens in aliis omnibus sive Græcis, sive Latinis, sive aliarum regionum codicibus canonem istum pro sexto haberi, atque eo numero notatum fuisse a Constantinopolitanæ Ecclesiæ secretario, non dubitavit mendosum esse Romanum numerum atque ita utrobique sextum esse voluit. Deinde facile fuit ut in Græco exemplarii *ἕκτος* pro *δέκατος* irrepserit, demptis scilicet ex posteriori duobus litterulis δ et α, ac deinde ex Græco Latinum male corrigi. Denique Paschasinus ipse, qui non ignorabat canonem istum passim pro sexto, et forte in sua Siciliæ Ecclesiæ haberi, sextum etiam a se nominandum esse censuit : ne contentione ex illa diversitate numeri vel codicis exorta, Orientales adversus Romanum codicem velut corruptum insurgent : quod sapientissimi legati fuit prævenisse.

5. Nonnulla sunt etiam in contextu codicis quæ, in gratiam Ecclesiæ Romanæ addita, eum pro ejusdem usu confectum esse indicant; velut (d) illa est parenthesis quæ in epistola Innocentii papæ I ad Victricium Rothomagensis legitur : *Cujus* (Ecclesiæ Romanæ) in omnibus causis debet reverentia custodiri. Cum enim hæc desideretur in codice Dionysii abbas, nec eam in venerandæ antiquitatis codice San Germaniano, quem mille annorum esse aiunt, invenimus, facile quisque adducetur ut credat a codicis Romani auctoribus additam, jure suo se uti autman-

tibus, cum in epistola Romani pontificis anquid addebant, quod ad ejus illustrationem faceret. Nec temere quis existimaverit ex hoc fonte illam parenthesis in plures deinde editiones derivatam. Potuit etiam parenthesis illa in textum irrepsisse ex nota marginali studiosi alicujus, qui Osii meminerat dicentis in Sardicensi concilio : *Si placet, sancti apostoli Petri memoriam honoremus.*

6. Vigésimus octavus Chalcedonensis concilii canon in eo codice (e) desideratur : quem revera Romano codici insertum non fuisse certum est.

7. Ex pluribus præcoram Romæ episcoporum epistolis, atque ex canonibus in Africam a Zosimo papa missis sub Nicænorum canonum nomine, quamvis Sardicenses eos fuisse jam in confesso sit, certum pene hactenus fuit apud eruditos Romanam Ecclesiam utriusque concilii canones habuisse 714 sibi invicem vel immixtos vel subjectos sine ulla distinctionis inter utrosque nota : cumque novatores Zosimo affectati mendacii ac meditatæ imposturæ crimen procacibus verbis impingere præsumperunt, nihil melius nostri habuere quo calumniam repellent, quam ut modeste faterentur pro Nicænis canonibus Sardicenses ab illo habitos, et assererent *id ex eo profectum, ut scribit Marca (Lib. vii de Concord. sac. et imp., cap. 16), quod ea tempestate canones Nicæni et Sardicenses in eodem volumine descripti essent, nullo discrimine adhibito, sub titulo canonum Nicænorum. Probabilis quidem, addit ille, conjectura, si vasti codicis auctoritate niteretur, qui nondum emerit e tenebris.* Immo vero jam ex parte emererat (f) opera Alani Copi, in primo dialogo, sufficiebatque pars edita, ut hereticorum pervercia retunderetur; sed nunc tandem codex integer prodit in lucem, ejusque ope probabilis catholicorum scriptorum conjectura in certum jam evadit argumentum, quo simul et pia pontificis memoria maledicentibus linguis eripiat, et codex ipse Romanus fuisse pronuntietur. Quod enim in marginali annotatione loci superius descripti C Stephanus Baluzius istud in codicem Christophori Justelli transferre videtur, pace illius dixerim, (g) defendi non potest. Nihil quippe est in eo codice Justelli quod Zosimum in errorem potuisset inducere. Subjiciunt quidem Sardicenses canones Nicænis; at et suis utrique numeris titulisque discernuntur, et Nicænorum subscriptiones, quæ horum calci adjiciuntur, utrosque ab invicem dividunt, vetantque ne Sardicenses pro Nicænis, vel hi pro illis accipiantur.

8. Constat ex Innocentii papæ epistolis duabus (h) Antiochenos canones ab eo rejectos fuisse : quod argumento est eosdem in Romano tunc codice non apparuisse. Non absunt quidem iidem canones a nostro; sed ita extra ordinem positi, rejecti scilicet ad caleem, ut manifestum sit nonnisi post diuturnum ab morte Innocentii intervallum, immo et post Gelasii ætatem canones fuisse superadditos : quod in ullo alio codice non deprehenditur.

9. Ex Constantinopolitanis canonibus argumentum non absimile elicitur, qui scilicet ad finem tantum codicis jacent, etiam Antiochenis inferiores. Et revera perspicuum est ex Leone nostro atque etiam ex

BALLERINIORUM

clameri Romano codici appensam. Vide observationes subjungendas cap. 2, n. 2.

(a) Cum alia multa præstantissima pontificia decreta desint tum in nostro codice, tum in Dionysiano, quæ utroque codice seu collectione antiquiora sunt; defectus Gelasiani decreti de apocryphis easdem collectiones anteriores non astringit. Porro idem decretum Gelasii opus esse probavimus in Tractatu part. II, c. 11, § 5.

(b) Confer observationes cap. 2, n. 3, ubi hoc argumentum expunximus.

(c) Vide ibidem, n. 4.

(d) Lege ibidem, n. 5.

(e) Hoc negativum argumentum ibidem rejicitur

ANNOTATIONES.

n. 6.

(f) Codex Alani Copi, in quo Nicæni canones cum Sardicensibus jungebantur, ad nostram collectionem pertinebat; nec tamen exinde sequitur hunc fuisse codicem Romanæ Ecclesiæ, cum aliæ quoque collectiones non Romanæ subinde inventæ sint, in quibus eadem ipsorum canonum conjunctio deprehenditur. Vide Observ. c. 2, n. 7.

(g) Hæc plenius explicata fuerunt in præmissis Tractatu de Collectionibus part. II, c. 4, num. 7.

(h) Hoc et sequens argumentum ex Antiochenis et Constantinopolitanis canonibus ductum rejicietur in observ. c. 2, n. 8.

Gregorii Magni epistola 34 libri sexti, sero 715 admodum vel innouisse Romanis, vel ab iis auctoritate donatos: *Romana, inquit, Ecclesia eodem canones vel gesta synodi illius* (Constantinopolitanae) *hactenus non habet, nec accipit: in hoc autem eandem synodum accepit quod est per eam contra Macedoniam definitum.* Quod saltem verum est de posterioribus hujus concilii canonibus, quæ nec in Dionysiana collectione habentur, nec in aliis plurimis antiquioribus. At nec priores tempore Leonis nostri fuisse in ea Ecclesia receptos, et ex hujus litteris patet, et ex Lucentii legati in Chalcedonensi concilio contradictione (Act. 16), qua constanter asseruit Constantinopolitanos canones, qui ab Aetio lecti sunt, inter canones locum non habere.

10. Nonnulli canones conciliorum topicorum, ita in codice recepti sunt, ut prius tamen (a) ad Romanam disciplinam sint accommodati. Talis est Ancyranus decimus, quem ille undecimus numerat. Cum enim canon secundum alias omnes versiones decernat: Ut diaconi qui ad nuptias post ordinationem transierint in ministerio perseverare permittantur, si in ipsa ordinatione protestati essent velle se conjugio copulari, nec ita se posse permanere: Idem canon in nostro codice hujusmodi diaconus jubet in clero tantum manere, et a ministerio abjici. Hæc etiam ultima verba: *Laicam tantum communionem recipientes*, de suo addiderunt Romani codicis auctores. Neque hoc discrimen in versionum diversitatem refundi potest: cum Isidoriana versio, quæ, paucissimis exceptis, eum nostra eadem est, genuinam canonis disciplinam representet: nec in clero tantum, sed etiam in ministerio diaconos hujusmodi manere permittat.

Cum omnes versiones codicesque ab hujus versione discrepare dicimus, excipienda est Martinus Bracarenensis, qui (b) ex antiqua canonum translatione suam collectionem concinnavit; veteri, inquam, translatione, non ut est apud Isidorum Mercatorem, sed qualis primitus erat in Romano isto codice. Cum enim Isidoriana versio recedat a nostra hujus canonis Ancyranæ versione, non modo quoad verba, sed et quoad sensum ipsum et disciplinam canonem sanctam; huic contra Martiniana concinit, eandemque cum Romana regulam in ordinatione diaconi servandam indicat: *Diaconus, inquit parte 1, cap. 39, qui eligitur, si contestatus fuerit pro accipiendo matrimonio, 716 et dixerit non posse in castitate permanere, hic non ordinatur. Quod si in ordinatione tacerit, et ordinatus fuerit, et postea matrimonium desideraverit, alienus sit a ministerio et vacet a clero.* Ubi vides diaconum illum a castitatis proposito alienum vel non ordinandum, ut Martinus, vel si fuerit ordinatus, a ministerio, ut codex noster habet, abjiciendum pronuntiari, si ad nuptias convolarit. De eo vero qui tacens ordinatus fuerit, si contraxerit matrimonium, jubet et a ministerio amandari, et abstinere a clero, quod codex noster pariter statuit, aliis hujusmodi diaconum in clero residere permittentibus. Atque hunc Ancyranum canonem 10 ita olim lectum fuisse in codice Romano innuere videtur canon 13 quinisextæ synodi, cum Romani canonis meminit: *Quoniam, inquit, in ordine canonis in Ecclesia Romana traditum novimus, ut promovendi ad diaconatum vel presbyteratum proficiantur se non amplius suis uxoris conjugendos, etc.* videtur enim (c) codicem canonum Ecclesiæ Romanæ his verbis indicare; ἐν τῇ Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ, ὡς τὰς παλαιάς. Magis autem aliis his verbis, quæ

A post pauca subjiciuntur in eodem canone: *Sed neque ordinationis tempore ab eo postulatur ut proficiatur se a legitima cum uxore consuetudine abstinendum.* Canonem enim 10 Ancyranæ synodi videntur mihi petere ista sanctione quinisextæ synodi Patres. Ut sit de isto canone, majoris procul dubio auctoritatis est pro confirmatione codicis nostri Martini Bracarenensis cum eo consensus in mutandis Ancyranæ canonis disciplina atque contextu: quod a Martino factum esse ex Orientalis licentiæ odio scribit Antonius Augustinus de emendatione Gratiani lib. 1, dial. 10. *C. cur Martinus ab archetypo discessit?* ait unus colloquentibus. *A. cum in Occidente esset, respondet alter, noluit Orientis licentiam imitari.* Dicendum potius existimarem, istud Martinum ex antiqua versione Latina hausisse, quæ apud Romanam Ecclesiam in usu erat. Ut enim errant Garsias Loaysa, Franciscus Florens et plerique recentiores, cum hunc auctorem (d) Græcum origine fuisse scribunt, quem disertè Pannonium asserunt Gregorius Turoensis lib. v Histor. Franc., c. 38; Aimonius monachus lib. iii de Gestis Francorum, cap. 38, et ex ejus Epitaphio Aubertos Nireus in Scholiis ad Isidorum: ita allucentur. qui eum novæ 717 translationis canonum auctorem predicant. Tria solummodo a se præstita aperit ipse in præfatione sua ad Nitæsiensium. Primum enim, quia multa immutata putavit in ea versione, quæ tum per Hispaniarum Ecclesias circumferebatur, ea conatus est restituere, et, ut ipse loquitur, emendatis restaurare. Deinde cum et aliqua simplicioribus viderentur obscura, ea simplicius exponenda esse censuit. Denique omnes canones in duas classes distribuit, quarum una qui ad clericos, altera qui ad laicos pertinent, continetur. Id porro totum non ad Græcorum exemplarium, sed ad veteris seu Romanæ translationis fidem perfectum est. Videbat enim Martinus versionem canonum, quæ apud Hispanos in usu erat, quæque ea ipsa fuisse videtur, quæ in Isidoriana collectione modo legitur, in multis ab illa discrepare, quæ apud Romanos vivebat, nec dubitandum putavit quin Romana purior esset et pristina sinceritati conjungere magis. Quamobrem ad illius sensum revocavit Hispanensem canonum codicem: nonnulli tamen vel de suo addidit, vel abbreviavit, ut obscurioribus locis luc affligeret. Et hæc, si fallor, origo est discriminis trium illorum codicum, qui licet eandem versionem antiquam usurpent, tot tamen locis a se invicem discrepant.

Jam ut ad canonem Ancyranum redeamus, facile est ex dictis investigare, cur Martinus (quod querebat Antonius Augustinus) *ab archetypo discessit?* Non quia cum in Occidente esset, noluit Orientis licentiam imitari: persuadere enim mihi vix possum, id quemquam auctoritate privata tentasse, ut in canonis ab universa Ecclesia jam recepti versione ita recederet a sensu canonis, ut eum subverteret omnino: immo et hoc maxime in canonum translatoribus redarguit Martinus, quod eorum vel oscitantia, vel ignorantia nonnulla immutata essent. Sed cum ipse Romanæ versionis uni attenderet, et illius aliarumque Ecclesiarum disciplinæ, ad quas Hispanorum codicem censuit emendandum; in sensum a canonis mente alienum incautus incidit, multaque insuper ex proprio ingenio inseruit, canonum ad simpliciorum captum accommodandorum gratia. Nec tamen ea in re culpandus auctor, qui non codicem canonum proferre instituit, sed capitula ex Græcorum synodis collecta,

BALLERINIORUM ANNOTATIONES

exemplum apud illos Græcos episcopos inveniretur, recurrendum sit.

(d) Etsi Martinus Bracarenensis origine non Græcus, sed Pannonius fuerit; Græcam tamen linguam, dum in Oriente versaretur, eum didicisse, et in sua compilatione adornanda Græco codice usum, ex eodem non pauca Latine liberius reddidisse ostendimus in Tractatu part. iv, c. 2.

(a) Vide ibidem, n. 9.

(b) Id refertur ibidem, n. 10.

(c) Quinisexta seu Trullana synodus Ancyranum quidem canonem respicit: at cum contrariam Romanæ Ecclesiæ traditionem et canonem memorat, pontificias constitutiones et antiquam Occidentis præxim indigitat, ut ne ad Quesnellianum codicem canonum Romanis ipsis ignotum, cujus aliquod

ut habet epistolæ ejus inscriptio, et probat ipsa methodus operis, in quo multa abbreviata, interpolata, aliæ ratione mutata cernuntur, 718 in quo nec synodorum canonumve ordo servatur, nec unde unumquodque capitulum sumptum sit, ascriptum est, et nonnulla etiam capitula ex diversis diversarum synodorum canonibus confata apparent. De hujus collectionis auctoritate, usu et approbatione non est hic dicendi locus: unum hoc dico, videri mihi plus ei, quam par sit, tribui: non liquet enim eam vel ad concilium Lucense missam, vel ab illo aliæ susceptam ac auctoratam. Altum de eadem apud Hispanenses synodos silentium: ex quibus potius certum videtur antiquam versionis et codicis usum in Hispaniarum Ecclesiis perseverasse.

11. Ex capitulis de gratia et libero arbitrio, Cælestino papæ olim ascriptis, nunc vero Leoni assertis, (a) constat Africanam Ecclesiæ decreta adversus Pelagianos Romano codici inserta fuisse: quæ nec in Justelliano, nec in alio quovis, qui Dionysiano antiquior sit, reperire est: jacent vero in nostro, non sola quidem, ut apud Dionysium, sed Romanorum pontificum epistolis ea de re in Africam scriptis immixta, qualia fuisse indicant laudata capitula.

12. Non infirmum assertionis nostræ argumentum est, quod non solum codex in fronte habet Nicænos canones Sardicensesque consequenter, sed quod etiam in ea tempora desinat, quibus novus Dionysii codex veterem (b) jam ulterius non amplificatum in desuetudinem abire jussit: quod post ætatem contigit Gelasii papæ qui postremus est eorum pontificum quorum decreta in codice apparent.

13. Ad codicem nostrum attendere mihi prorsus videtur (c) Gelasius ipse, quem modo laudavimus, in priori tractatu, quem cum altero Iuca donavit Jacobus Sirmondus in appendice codicis Theodosiani pagina 182, ubi ex ordine inter præcipuas Ecclesiæ sedes constituto argumentatur, atque ex Nicæno judicio. *Secundæ*, inquit, *sedis antistitem nec expellere quisquam, nec revocare sine primæ sedis assensu vel potuit, vel debuit. Nisi forte, confuso jam ordine rerum atque turbato, nec prima, nec secundæ, nec tertie sedes debent observari, vel suscipi secundum antiqua statuta majorum...* Qua enim ratione, vel consequentia illis sedibus defendendum est, si primæ beatissimi Petri sedi antiqua et vetusta reverentia non deferatur, per quam omnium sacerdotum dignitas semper est roborata atque firmata, trecentorumque decem et octo Patrum iniectione et singulari judicio vetustissimus judicatus 719 est honor? utpote qui Domini recordabantur sententiam: Tu es Petrus, etc. Enimvero quod de ordine sedium assertur hic a pontifice, quem ordinem secundum antiqua statuta majorum esse assertit, non legitur in illa synodo constitutum. Ex Nicæno enim sexto canone hoc elici vix potest, nisi indirecte, nec de isto ordine constituendo vel confirmando illic sancti Patres laborare, neque auctoritatem tantæ synodi obtendere omisisset Gelasius, si quid hujusmodi ab illa novisset decretum. Constantinopolitanam synodum, quæ eundem ordinem innuit, non est verosimile Gelasio in mentem venisse, cum et a Romana Ecclesia tunc recepta non esset, et longe tunc abesset ut Gelasius hujus concilii auctoritati deferre vellet, quæ secundas Constantinopolitano antistiti dederat. Vel igitur huc ob oculos versabatur quod ex antiqua traditione ac vetustissima consuetudine refertur in præfatione codicis nostri de

A ordine primarum sedium: quam consuetudinem pariter commemorat sextus canon Nicænus cum administrationis illarum limites ponit, et septimus eam de Jerosolymitanæ sedis prærogativa decretum sancit; vel si sextum canonem Nicænum innuere voluit, certe non ex alia versione quam quæ in nostro codice legitur: ubi disertis verbis Ecclesia Romana semper primum habuisse, vel semper habere debere dicitur.

Hæc eadem versionis nostræ verba codicemque nostrum attendit procul dubio, cum scribit continuo, quod trecentorum decem et octo Patrum iniectione et singulari judicio vetustissimus judicatus est honor sedis Romanæ, quodque deferri debeat primæ beatissimi Petri sedi antiqua et vetusta reverentia, per quam omnium sacerdotum dignitas semper est roborata atque firmata. Ubina scilicet gentium vetustissimus primatus honor Romanæ sedis judicatus est, nisi ubi decretum, quod Ecclesia Romana semper primum habet vel habuit. Quis vero codex præter nostrum unum verba hæc unquam exhibuit? Ad quem etiam canonem referas antiquam illam reverentiam, vetustissimamque honorem, quo omnium sacerdotum dignitas firmata, nisi ad Sardicensem illi, qui episcopis in synodo damnatis concessit ut causam suam in alio judicio denuo ventilari postulare possent, simulque decrevit ut secundi hujus judicii decernendi cura ac sollicitudo deferretur Romano pontifici, quo in eo Petri memoria honoraretur. Quod si aliquis, inquit, adjudicatus fuerit episcopus in aliqua causa, et putet se bonam habere causam, ut iterum concilium renovetur; si vobis placet, sancti apostoli Petri memoriam honoremus, ut scribatur Romano episcopo, etc. 720 Porro hoc Nicæne synodo tribui a Gelasio non potuit, nisi ex codicis auctoritate, qui nostro similis esset, Nicænosque ac Sardicenses canones haberet sibi invicem sine discrimine ac sub una serie annexos.

CAPUT V.

C Objectiones adversus codicis sinceritatem expenduntur; ac primum, quæ ex vigesima canonis Nicæni omissionem repeti potest.

Probatæ satis, ut opinor, codicis nostri sinceritate, assertoque ejusdem usu in Ecclesia Romana, restat ut quidquid contra utramque hanc instituti nostri partem potest objici, in medium afferamus. Unum quidem et alterum jam excusimus, quod ex nomine Licinii inscriptioni synodi Nicæne inserto, et ex codicis præfatione repetebatur. Sed aliud jam occurrit dubium ex ipsorum canonum Nicænorum numero et integritate enascens. Deest quippe in codice nostro (d) canon ultimus illius synodi, quem rejectum fuisse ab Ecclesia Romana non usquequaque probabile videtur.

Erit qui respondeat hoc in scribarum oscitantiam rejiciendum esse, qui canonem illum aliud cogitantes omiserunt. Verum hæc responsio mihi non arridet. Si enim scribarum error esset, vix accidere potuisset ut plures codices eodem errore infecti essent, vel ut tria exemplaria, quæ sola in notitiam nostram venire, Gallicum unum, alterum Anglicanum, tertium Gallo-belgicum ex eodem corrupto fonte fluxissent. Etsi vero integrum Atrebatense exemplar non viderim ego, conjicio tamen in eo canonem ultimum Nicæni concilii desideratum esse: nam canones, qui trigessimus et trigessimus quartus illic numerantur,

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

eidem in usum publicum addendum era.

(c) Hoc ultimum argumentum confutabimus in observ., c. 2, n. 15.

(d) Hoc argumentum pro abjudicando a Romana Ecclesia Quesnelliano codice late proponemus in observationibus, cap. 1, n. 7 et seqq., ibique Quesnelli responsa excutimus.

(a) Confer observ., n. 11.

(b) Vide hominis contradictionem. Scripsit antea cap. 2, in fine, Constantinopolitani saltem canones post S. Gregorium magnum subnexi sunt, ni fallor, codici. Hic autem codicem canonum post Gelasium jam ulterius non amplificatum tradit, adeo ut novo Dionysii codice in desuetudinem abierit. Sane si inducto Dionysii codice vetus ille in desuetudinem abiit, nihil

idem sunt in nostro codice : cum ex vigesima illius canonis additione deberent esse trigesimus primus et trigesimus quintus.

Dubium igitur non est quin ex consilio omissus sit canon iste; nec aliam ob causam, opinor, quam quia receptus ab Ecclesia Romana non fuerat, nec forsitan in Occidentalibus partibus. Hæc sunt canonis verba ex Dionysiana versione.

Canon 20 Nicænus : *Quoniam sunt quidam in die Dominico genuflectentes, et in diebus Pentecostes; ut omnia in universis locis consonanter observentur, placuit sancto concilio stantes Domino vota persolvere.*

Dubio forsitan videbitur iste sermo, et qui non possit audiri, canonem scilicet œcumenici concilii, illiusque præsertim, quod summa totius orbis veneratione conservatum est, ab aliquibus Ecclesiis usu receptum 721 non fuisse. Sed durius non est, canonem a synodo sanctum alicubi usu non recipi, quam eundem postea in desuetudinem, quod plerumque fit, abire. Deinde si ad celebrem sancti Augustini de variis Ecclesiarum consuetudinibus regulam attentiores efficiamur, omnis cessabit sinistræ hac in re suspitionis occasio. Ad hæc, inquit ille (Epist. 118, ad inuit. Januarii, cap. 5), ita respondeo : ut quid horum sit faciendum, si divinæ Scripturæ præscribit auctoritas, non sit dubitandum quin ita facere debeamus ut legimus, ut jam non quomodo faciendum, sed quomodo sacramentum intelligendum sit, disputemus. Similiter etiam, si quid horum tota per orbem frequentat Ecclesia. Nam hoc quin ita faciendum sit disputare, insolentissimæ insensæ est. Sed neque hoc, neque illud inest in eo quod tu queris. Restat igitur, ut de illo tertio genere sit, quod per loca regionesque variatur. Faciat ergo quisque quod in ea Ecclesia, in quam venit, invenerit. Non enim quidquam eorum contra fidem sit, aut contra mores hinc inde veliores. His enim cunctis, id est, aut propter fidem, aut propter mores, vel emendari oportet quod perperam fiebat, vel institui quod non fiebat.

Nemo certe dixerit morem illum per diem Dominicum et Quinquagesimam paschalem standi inter precandum, vel fidem attingere, vel bonos mores : ut necesse fuerit Romanam vel aliam quamvis Ecclesiam post Nicænam synodum a sua consuetudine ad aliam transire, et spreto genuflectendi more stationis per illos dies morem amplecti, si de genibus orare consuevisset jam a temporibus apostolorum : quandoquidem fidei vel morum tantummodo causa emendari oportere quod fiebat, vel institui quod non fiebat. Ipsa quippe mutatio consuetudinis, etiam quæ adjuvat utilitate, novitate perturbat. Quapropter quæ utilis non est, perturbatione infructuosa consequenter noxia est : quemadmodum eodem loco scribit sanctus Augustinus.

Nec ea mens fuit sanctissimæ synodi, ut decreto suo omnes universi orbis Ecclesias ad eum morem observandum compelleret : sciebat enim, ut summum piaculum est unam per omnes Ecclesias fidem non vigere, non easdem morum regulas; ita liberum semper fuisse ceremonias disciplinamque ipsam per loca terrarum regionesque variari. Totum hoc genus rerum, inquit idem Augustinus, liberas habet observationes. Nec disciplina una est in his melior gravi prudentique Christiano, quam ut eo modo agat, quo agere videtur Ecclesiam ad quamcunque sorte devenit. Quod enim neque contra fidem, neque contra bonos mores injungitur, indifferenter est habendum, et pro eorum inter quos vivitur societate servandum est.

Porro si de sabbati jejuniis, de quotidiana communione corporis et sanguinis Domini, de sacrificii eucharistici oblatione et aliis longe majoris momenti consuetudinibus istud intelligit Augustinus; quam

potiori jure hoc idem existimasset de more Deum stando precandi per diem Dominicum et paschalem Quinquagesimam, qui cum fide et morum regulis commune nihil habet, et ita in seipso est adiutopus, ut contraria consuetudo genuflectendi pro aliorum locorum et temporum usu longe potior videatur?

Hoc igitur observandum de Nicænis canonibus seu definitionibus, eorum si quæ fidem spectant, aut bonos mores, vel generalem Ecclesiæ ac superioris ordinis disciplinam, per universalem Ecclesiam ita auctoritatem habere, ut qui secus, quam synodus illa decrevit, attentarit, anathematis mucrone confodendus sit. Talia sunt sacratissimum fidei symbolum, et decreta de ordinandorum electo, de metropolitanorum auctoritate, de clericorum cum mulieribus cohabitatione, de hæreticorum baptismo, ordinatione, receptione, de usuris et cæteris ejusmodi. Alia vero sunt quæ ceremoniarum ac minoris disciplinæ finibus continentur : et hæc, quia ex cognitione corruptela, quæ in Orientales quasdam Ecclesias irreperat, profluxerunt, ad earundem præcipuè Orientalium Ecclesiarum usum sunt condita a synodi Patribus, quos inter vix pauci erant Occidentalium partium episcopi. Et vero cuicunque antiquos penitentialis disciplinæ canones, vel ordinationum ritus ac regulas curiosius perstruant liquido apparebit, non in dissitis modo a se invicem regionibus diversos usus, diversamque disciplinam viguisse, sed et in diversis ejusdem regionis Ecclesiis multipliciter variasse, ut ex notatis a nobis in epistolam 2 (Nune 167) ad Rusticum Narbonensem potest intelligi : quod aliter contingere non potuit, quam ut a Nicænorum canonum disciplinæ eorum aliquæ recederent.

Jam vero si canon, de quo questio est, attentius consideretur, evidens fiet de Orientalibus Ecclesiis in eo tractatum esse, nec de Occidentalibus vel Patres cogitasse. Quoniam, inquit, sunt quidam in die Dominica genuflectentes, etc., non ait : Sunt quædam Ecclesiæ vel regiones, quod utique dixisset, si de aliis ageret, quam de Orientalibus : nec enim concilium œcumenicum in Orientali imperio celebratum eo curam suam ac sollicitudinem demisisset, ut de quibusdam hominibus in Occidentali parte a communi regula et usu discedentibus sententiam ferret et canonem conderet : quod tamen eos fecisse circa suarum provinciarum incolas, non est a ratione alienum. Adde his rationem canonis non fore usquequaque veram ac probabilem, si de aliis quam de Orientalibus provinciis intelligatur. Tanta enim erat consuetudinum inter Occidentis et Orientis Ecclesias diversitas, tanta disparitas disciplinæ, omnibus consentientibus et approbatibus, ut nunquam synodus voluisset credenda sit omnes universi orbis Ecclesias iidem uti moribus, et omnia in universis locis consonanter observari. Quam vero parum rationi consentaneum est, ut posthabitis innumeris maximi momenti consuetudinibus ac ceremoniis, in quibus Occidentales ab Orientalibus discrepabant, hanc unam selegisse ceremoniam Patres credantur, in qua velent Occidentales cum Orientalibus convenire.

Temeraria igitur non est hæc persuasio, nec auctoritati œcumenicarum synodorum injuriosa, aliquot disciplinæ capita harum decretis sancita, recepta non esse ab aliquibus Ecclesiis, præsertimque (a) a Romana : quæ cum multa accepisset a suis conditoribus apostolis Petro et Paulo disciplinæ instituta, non poterat iis non tenacissime adhærere vel his posthabitis mores alienos inducere.

Tale aliquot contigisse reor circa consuetudinem canone illo confirmatam, quam apud Romanam, aliasque nonnullas Ecclesias non viguisse facile existi-

BALLERINIUM ANNOTATIONES.

(a) Romanam Ecclesiam omnium maxime Nicænos canones totius orbis reverentia consecratos adeo observasse, ut nefas duxerit ab illis vel tantillum de-

sciscere, aliquot testimoniiis probavimus loco laudatæ notatione præcedenti. Hunc ergo ultimum canonem eam non recepisse quis temere suspicetur?

maverim. Hoc probatum naves ex nostro codice, A qui ex Nicænorum decretorum numero (a) ultimum hunc non rejicisset, nisi alia fuisset Romanorum consuetudo: quam ex apostolis descendisse probabile est; (b) cum videamus Act. c. xx, 36, et c. xxi, 5, Paulum apostolum per illos dies flexis genibus orasse. Nihil enim vetat consuetudinem non genuflectendi (c) Orientalibus relictam ab apostolis fuisse, et ab aliis apostolis traditam fuisse Romanis consuetudinem contrariam non abstinendi, scilicet per eosdem 724 illos dies, a genuflectione inter orandum. Et inter diversos hujusmodi mores, quod de jejuniis et non jejuniis sabbato Augustinus dicit, hoc et nos de genu flectentibus et non flectentibus dicimus: *Inter se concorditer vivebant genuflectentes, quos plantavit Petrus, et non genuflectentes, quos plantaverunt discipuli ejus*; ep. 86, ad Casulanum.

2. Probatur ex Rufino Aquileiensi, lib. 1 Historiæ ecclesiasticæ, cap. 6. Cum enim ille recenset ac numerat Nicænos canones, hunc ultimum de statione inter orandum per Dominicam diem et paschalem Quingagesimam omnino (d) omittit. Quod vir Romæ diutissime commemoratus ex Romano more vel codice hausit, vel ex Aquileiensi: hos enim Historiæ ecclesiasticæ libros hortatu Chromatii Aquileiensis episcopi scripsit, et, ut ipse ait, *Patris religiosi præceptis et in hoc parens*. Quamobrem nec ab illa Ecclesia receptum fuisse canonem illum Nicænum, facile adducere ut credam.

3. S. Augustinus in epistola jam laudata ad Januarium videtur canonem hunc ignorasse, cum hanc consuetudinem asserere non audeat ubique Ecclesiarum esse usurpatam. (e) *Ut autem, inquit, stantes in illis diebus (Paschæ et Pentecostes) et omnibus Dominicis oremus, utrum ubique servetur, ignoro: tamen quid in eo sequatur Ecclesia, dixi ut potui, et arbitror esse manifestum*. Ubi duorum unum ex his consecutum 725 est, scilicet Augustinum vel canonis illius notitiam non habuisse, vel existimasse nihil esse placuli, si a Nicæno canone recipiendo aliquæ abstinerent Ecclesiæ. Aliquid obscuri subest in postremis

Augustini verbis: *Tamen quia in eo sequatur Ecclesia, dixi ut potui, et arbitror esse manifestum*. Si enim de consuetudine standi inter orandum intelligatur, ut series sermonis innuere videtur, vix Augustinum cum Augustino conciliare possis: de Ecclesia enim universalis loquitur. Qui porro dicere potuit universalem Ecclesiam morem illum sequi, quem professus est prius se ignorare an ubique servaretur; multo minus autem id esse manifestum asserere potuit. Satis est igitur hæc ultima verba ad ea referre quæ in superioribus dixerat de Paschate et Pentecoste, quæque tribus aut quatuor ante lineis hac clausula terminantur: *Hæc de Scripturis firmissime tenentur, id est, Pascha et Pentecoste*; deque aliis, quæ statim postea Ecclesiæ consuetudine roborari fidenter pronuntiat.

4. Superiorem hanc ex Augustino conjecturam confirmat Ferrandi Carthaginensis Ecclesiæ diaconi Breviatio canonum, in qua canon iste Nicæni concilii ultimus, Sardicensis primus dicitur, ut jam superius monuimus. Unde certum manere videtur canonem istum (f) in Carthaginensi Ecclesia pro Nicæno non fuisse habitum; cum a Ferrando ignorari nequitiam potuerit quæ de Nicænis canonibus in ea Ecclesia opinio esset, quæque et quot hujus synodi sanctiones numerarentur.

5. Nullum superest apud auctores qui Romæ vel de Romanis consuetudinibus scripserunt, (g) vestigium omisse genuflectionis paschalibus et Dominicis diebus, etsi de aliis hujus Ecclesiæ moribus non sileant. Habes de Græcis id attestantem Basilium Magnum, libro de Spiritu sancto, cap. 27, et auctorem Quæstionum apud Justinum martyrem, quæst. 115; Epiphanius in Expos. fidei: quibus Photium, Zonaram et alios recentiores potes addere. De Afri 726 Tertullianum de Corona Militis cap. 3, et Augustinum citatum. De Gallis Cisalpinis, S. Ambrosius serm. 61, vel potius Maximum Taurinensem, serm. de Pentecoste. De Hispanis Isidorum Hispalensem Eccles. Offic. lib. 1, cap. 31. De aliis plerisque Hieronymum adversus Luciferianos. De Romanis nullum testem habemus, nec ex illorum omnium consuetudine fas est de hujus Ecclesiæ usu arguere: cum

BALLERINIORUM ANNOTATIONES

(a) Hunc ultimum canonem non idcirco omisit codex Quæsnellianus, quia in ea regione, in qua condita fuit ejusmodi collectio, alia vigeret consuetudo. Ipam enim collectionem digestam fuisse in Galliis probabilis ostendimus in observationibus, cap. 1, n. 13, cum tamen in Galliis ritus et disciplina canonis servaretur testibus Irenæo Lugdunensi in libro de Paschate, quem Justinus martyr laudat quæst. 115, ac Hilario Pictaviensi in prologo in librum Psalmorum, n. 12. Cum porro idem canon desit non solum in nostra collectione, verum etiam in alia versione quam edidimus ex ms. Vat. Regiæ 1997, nec non in abbreviatione Rufini, vera ratio esse videtur, quia in aliquot Græcis exemplaribus synodi Nicænæ, ex quibus hæc versio et abbreviatio Rufini prodierunt, librarii cujuspiam incuria omissus fuit. Illud quidem mirum videbitur desiderari in nostra collectione, tametsi versionem Isidorianam, quæ hoc canone non caret, in Nicænis fere contineat. At cum collector in Nicænorum canonum partitione numero ac titulis (ut alibi monuimus) sibi proposuerit codicem aliquem similem laudato Vaticano Regiæ, in quo idem canon desideratur; idcirco ipsum prætereundum credidit, licet in Isidoriana versione legeretur.

(b) Hæc exempla ad Orientales plagas pertinent. Præterea orationem præferunt habitum itineris causa, vel etiam in litore, antequam Paulus navem conscenderet. Qui autem diebus Dominicis et Pentecostes standi ritum commemorant, de iis potissimum orationibus loquuntur, quæ in ecclesiis inter ecclesiastica officia peragebantur. Hujus autem ritus consuetudinem ab apostolorum temporibus repetit antiquissimus

mus Lugdunensis Occidentalis Ecclesiæ episcopus S. Irenæus in libro de Paschate, uti tradit S. Justinus quæst. 115.

(c) Occidentalibus etiam communem fuisse hunc ritum patet ex testimoniis Occidentalium Patrum, quos postea ipse Quæsnellus laudat. Si autem, ut ipse fatetur, Afri, Galli, Hispani (adde et Itali, ad quos S. Maximus pertinet) diebus Dominicis atque paschalibus stantes orabant, quis credat has omnes Occidentales Ecclesias tanto consensu et quasi conspiratione in tam solemnem ritu discessisse a Romana Ecclesia, a qua omnes propagatae fuerunt; et non potius omnes hunc ritum ideo custodisse, quia ipsum in institutione et origine sibi a Romana Ecclesia traditum et commendatum acceperant?

(d) Veriorem rationem hujus omissionis attulimus not. 3 (Hujus pag. not. a).

(e) Quantum nobis potius faveat hoc Augustini D testimonium, videsis in observationibus, cap. 1, nnn. 8.

(f) In Carthaginensi Ecclesia vulgata fuit ea Nicænorum canonum versio, quam Atticus Constantinopolitanus ad ipsos Afros transmisit. In hac autem, quæ in Isidori collectione inserta est concilio Carthaginensi vi, canon de omittenda genuflectione diebus Dominicis atque paschalibus inter Nicænos legitur. Cur autem Ferrandus eundem canonem Sardicensibus primo loco accesserit, intelliges ex not. 3 in c. 3 (Supra, col. 913, not. b).

(g) Vide observationes nostras in hanc dissertationem cap. 1, n. 8.

constet etiam Mediolanensem, quæ omnium proxima erat, multos habuisse ritus a Romanis diversos : qualis erat mos sabbato non jejunandi.

6. Inde conjectura nostra probabilior redditur, quod aliquot aliæ Ecclesiæ videntur eundem canonem non recepisse. (a) In illa enim Arabica Nicænorum canonum collectione, quæ circumfertur, canon iste non apparet; nec de paschali illo privilegio quidquam ibidem commendatum habetur. Nihil etiam vel in canonibus apostolicis, vel in constitutionibus S. Clementis de eodem ritu legitur, tametsi ex professo in utrisque agatur de paschali festo, de die Dominica, de Quinquagesima post Pascha, deque jejuniis per illos dies omittendo decernant non semel : ut constitutionum lib. v, cap. 17, 18 et 19, et lib. vii, cap. 30. Ita porro in aliquibus Ecclesiis ritus ille usu auctoratus erat, ut exceptiones aliquas pateretur, nec illo privilegio uti sinerent pœnitentes. Planum est ea de re (b) Concilii Carthaginensis iv decretum 82 : *Pœnitentes*, inquit, *etiam diebus remissionis genua flectant*. Porro cum in cujuslibet potestate fuisse videatur pœnitentium more uti, eorumque se ordini inserere, hinc videtur etiam permissa fuisse genuflexio diebus Dominicis et paschalibus, saltem in Africanis regionibus.

7. Non inepte forsitan Hieronymum superius citatum huc adducemus tanquam ejusdem sententiæ suffragatorem. Etsi enim loco dialogi adversus Luciferianos laudato, *die Dominico et per omnem Pentecosten non de geniculis adorare*, inter ea numerat, **727** *quæ, etsi scripta non sint, rationabilis sibi observatio videtur* : notandum tamen quod (c) nulla hic Nicæni decreti vel alterius legis mentio habetur; sed totum a consuetudine Ecclesiæ accessat Hieronymus : quod suspicionem augere potest de ignorato Nicæno canone 20 per eas Ecclesias, quas frequentabat sanctus ille doctor, ac præsertim Romanam.

Sed expressissimis, inquit, verbis canone illo sancitur ut in omni Ecclesia die Dominica et per Quinquagesimam paschalem astantibus preces fundantur : *ἐν πάσι καποχία*. (d) Primum ipsa hæc vox Græca restrictionem habere mihi videtur significatam quam quæ usurpari debuerat a Patribus Nicænis, si omnes omnino Ecclesiæ universalis dioceses eo canone moneri ac teneri voluisset. Cum enim episcopi territorium significet hoc loco, omnes dioceseon Orientalium potius quam totius orbis christianis Ecclesias sonare mihi videtur. Deinde nemo nescit vocem hanc universitatis ejusdem indicem, suos limites habere solitam esse apud quoscunque auctores pro subjecta materia, et pro eorum de quibus, vel ad quos sermo habetur, numero et qualitate. Nullus fere scriptor est apud quem non existant plura hujus rei

exempla. Sed ne extra canonicam materiem vaporem, quis credat Chalcedonensem, exempli gratia, synodum de Occidentalibus regionibus et Ecclesiis cogitasse, cum canones illos viginti et octo condidit, qui imprimis ad resecandos abusus in Oriente natos sancti sunt? Quis putet de Gallicanis, Hispanicis, Britannicis, Italicisque Ecclesiis sermonem esse, cum canone 17 decernitur : *Quod si quisquam a suo metropolitano læditur, apud primatem dioceseos, aut apud sanctam Constantinopolitanam sedem judicetur?* Ubi certum est per primates dioceseos Alexandrinum Antiochenumque intelligi; ac proinde solos Orientales episcopos eo canone conveniri. Cum item decernit can. 26 : *Omnes Ecclesias habentem episcopum habere œconomum de clero proprio, qui dispenset res ecclesiasticas*, etc., quis existimet Occidentales Ecclesias spectare hunc canonem, apud quas ignotam œconomi nomen et munus, quale apud Orientales? Nihil igitur obest **728** illa universalitatis nota quin ad certas regiones Ecclesiæ restringi canon possit.

CAPUT VI.

Satisfit aliis argumentis, quibus vel codicis sinceritas, vel ejusdem usus apud Ecclesiam Romanam peti potest.

Poterit contra codicis nostri auctoritatem, vel ejus apud Romanam Ecclesiam usum objici, quod adversus Justellianum objicit Joannes David (*Lib. de Episcopis canonice judicandis*) : antiquum scilicet codicem titulis caruisse, canonesque alios ab aliis aliter non fuisse distinctos quam numeris suis, qui titulorum vicem impleverint : hoc porro codici nostro non convenire, in quo non solum canones a canonibus titulis propriis discernuntur, sed et unus canon in plures partes dispersitus tot habet titulos quot partes.

Tenuem hujusmodi argumentationem vix puto alterius mentem pulsare posse. Quid enim, si negaverim antiquum Ecclesiæ Romanæ codicem titulis et argumentis caruisse? Probabilis ex citatis canonibus in concilio Chalcedonensi, ubi altum de titulis silentium? Quasi vero is passim citandi mos fuerit, ut tituli simul allegerentur : cum potius omitti soleant tum brevitate gratia, tum quia canonibus adjectiti sunt et sine auctoritate compositi. Deinde quid Græco codici cum Romano, quæve necessitas, ut quia forte titulis carere canones a Græcis editi, titulis etiam careant iidem Romana lingua Romanoque usu donati : nec potuerit in mentem venire auctori veteris illius versionis, quod Dionysius Exiguus faciendum censuit, cum adornavit suam?

Immo, inquit idem scriptor, Dionysius ipse innuit (e) primum se titulorum auctorem fuisse. In epistola

BALLERINIORUM ANNOTATIONES

(a) Duæ editiones collectionis Arabica canonum Nicænorum circumferuntur, una Francisci Turriani, Abrahami Echellensis altera ; et in utraque hic canon legitur, in priori quidem c. 29, in secunda vero c. 32. Porro silentium de hoc ritu sive in canonibus apostolicis, sive in constitutionibus, uti appellantur, S. Clementis, si quid probaret ; probaret præsertim hunc ritum non fuisse receptum in Orientalibus præsertim Ecclesiis, in quibus illi canones et constitutiones Græce scripti et editi sunt.

(b) Concilium, quod quartum Carthaginense inscribitur, non est Concilium vere Africanum, sed collectio quædam, seu abbreviatio antiqua canonum, de qua pluribus disseruimus in Tractatu part. ii, c. 3, § 4. Cum autem pœnitentibus prostratis sacerdotes orantes manus imponerent, necesse erat procul dubio ut ipsi diebus quoque remissionis genua flecterent, siquidem his pariter diebus ipsis prostratis manus imponendæ essent. Quod autem est peculiare pœnitentium, qui non aliter quam prostrati adesse debent certo tantum tempore sacris officiis, nihil generaliter ceterorum fidelium ritui præjudicat.

(c) Res Hieronymo erat cum Luciferiano, qui sacra Scripturæ testimonium postulabat. Reponit autem S. doctor multa observari in Ecclesiis, tametsi in divinis libris scripta non sint, et aliquot exempla meri ritus proferens, inter hæc refert ritum omisæ genuflexionis diebus Dominicis atque paschalibus. Consuetudinem autem Ecclesiæ tantummodo ingerit, ut pote communem aliis exemplis ab eo indicatis, quæ in Nicænis canonibus non præscribuntur. Hinc porro contra Quesnellum sequitur, consuetudinem omnitenus genuflexionis memoratis temporibus obviuisse per eas Ecclesias, quas frequentabat S. Doctor, ac præsertim Romanam, uti latius probaturi sumus in observ. c. 2, n. 7.

(d) Quam violenta sit hæc Nicæna legis restrictio, ut in ea non credantur comprehensæ Occidentales Ecclesiæ ; quas hujus ritus observantissimas Occidentales Patres ab ipso Quesnello allegati tradiderunt, quisque cognoscat. Vide not. 5 (*infra*, not. 4).

(e) Non desunt collectiones antiquiores Dionysio quæ canones cum titulis exhibent, ut collectio Vat. Reginæ 1997, Lucensis 88, prisca canonum editio,

scilicet ad Julianum pontificiarum Epistolarum ep-
 dicit praefixa: *In quendam, inquit, redigens ordinem
 titulis distincti compositis.... eo modo quo dudum de
 Graeco sermone Patrum transferens canones ordinaram.*
 Haec Dionysii verba sunt, sed truncata: quae integra
 si repraesentasset Joannes David, sinceritati magis
 quam causae suae consulisset. Trium igitur puncto-
 rum illorum loco, quae verbis 729 Dionysii substi-
 tuit, haec leguntur: *Ita duntaxat, ut singulorum pon-
 tificum quotquot a me praecepta reperiuntur, sub una
 numerorum serie terminarem, omnesque titulos huic
 praefationi subnecterem, eo modo quo dudum de Graeco
 sermone Patrum transferens canones ordinaram: quod
 nobis nimium placuisse cognoverant.* Quis jam non vi-
 deat Dionysii verba in alienum sensum a Davide esse
 detorta? Quis non intelligat haec verba: *eo modo quo
 dudum canones ordinaram*, ad titulorum compositionem
 referri non posse, ut pote remotiorem; nec in
 alio comparationem institui, quam in ordinatione
 titulorum, quos simul collectos praefationi utriusque
 operis subnexerat Dionysius? Si enim cum iis omni-
 bus quae antecedunt comparatio fiat, jam claudicabit,
 et ipsum Davidem in apertam contradictionem abrip-
 iet. Ut enim verum est epistolas a Dionysio titulis
 distinctas esse compositas, non ita est de canonibus,
 qui seipsis distincti erant; et insuper, ut fatetur
 David, numeris suis, titulorum vice, discernebantur:
 ut dicendi sint potius illustrati et adornati argumen-
 torum accessione, quam distincti. Unde et ipse ab-
 bas de industria non eadem in utroque verba usur-
 pat: distinctas enim a se epistolas ait, quas in plures
 severa soccerat partes; ordinatos vero asserit cano-
 nes, seu potius canonum titulos post praefationem:
 illis compositos a se titulos commemorat; de his hic
 tacet. Deinde si ad illa, *titulis distincti compositis*, re-
 ferenda sint postrema periodi illius verba, *eo modo
 quo canones ordinaram*; erunt et ad intermedia pari-
 ac potiori etiam jure referenda: tuncque cum dicat
 Dionysius epistolas a se suis sub una numerorum
 serie ordinatas, idem de canonibus erit dicendum.
 atque abbas ille primus distinctionis hujus argumen-
 tendus; quod tamen ipse David aperte negat,
 negationisque argumenta sunt canones in Chalcedo-
 nensi synodo citati, et septuagesimus nonus a Dio-
 nysio abbate in epistola paschali relatus: ut laceam
 de Codice cui Justellus universae Ecclesiae nomen
 indidit.

Unum adhuc est, de quo jam monitus a me, iterum
 monendus est idem scriptor: quoniam eodem errore
 ac certissimo principio saepius abusus est ad alios er-
 rores confirmandos. Existimat siquidem Dionysianam
 canonum versionem ad illud autographum exemplar
 Graecum esse elaboratam ad quod prisca versio Latina
 facta fuerat; et consequenter 730 eadem una ver-
 sione contineri, quae alia, eodemque ordine; nec in-
 tercedere discriminis, quam quod illa obscurior
 confusiorque erat, haec accuratior nitidiorque. At graviter
 hallucinatur quisquis ita sentit. Utriusque enim codicis
 longe dispar fuit origo. (a). Codicem enim Graecum,
 totus quantus erat, exscripsit Latinitateque donavit
 Dionysius, auxitque Chalcedonensem, Sardicensem
 et Africanorum canonum additione. Latinus codex,

A praesertimque Romanus, vix primum alios admitteret
 canones praeter Nicenos, quibus deinceps subijuncti
 sunt alii nonnulli pro arbitrio episcoporum Ecclesia-
 rumque suum sibi codicem confectum, nullumque
 alium servantium ordinem quam temporis quo reci-
 piendorum alicujus synodi canonum occasio nata erat;
 nec Graecis solummodo canonibus si contenti fuerant,
 sed et Africanos, et Sardicenses, et epistolas ponti-
 ficias, aliaque etiam monumenta ecclesiastica ita spar-
 sim ac sine ordine iniecerant: unde et nata confusio,
 qua offensi illi quos memorat Dionysius, de novo co-
 dice condendo cogitarunt. Frustra igitur ex unius or-
 dine de ordine alterius decernitur; frustra quoque titulos,
 argumenta, divisionemque unius ad eadem in altero
 investiganda jurare posse credideris.

B Ne quid eorum quae nostro codici possunt opponi
 dissimulem, locus est in epistola Bonifacii papae ad
 Hilarium Narbonensem episcopum, ex quo quis con-
 tendere possit (b) aliam tunc temporis Nicenorum
 canonum versionem in usu fuisse apud Romanam Ec-
 clesiam, quam quae in codice nostro profertur. Haec
 sunt Bonifacii verba: *Nulli etenim videtur incognita
 synodi constitutio Nicenae, quae ita praecipit (ut eadem
 proprie verba ponamus) per unamquamque provinciam
 jus metropolitanis singulis habere debere, nec cuiquam
 duas debere esse subjectas.* Haec ad unum alicum Ni-
 cenorum canonum referre difficile putant plurimi;
 impossibile pronuntiat Joannes David (pag. 50): nec
 enim vel quoad verba, vel quoad sensum in ullo vi-
 ginti canonum contineri; neque ad sextum, qui om-
 nium maxime accedit ad Bonifacii verba, etiam con-
 tortis, ut ita dicam, verbis trahi ullatenus posse. Ipse
 vero indicatos mavult a Bonifacio papa primos cano-
 nes duos Constantinopolitani concilii: ex quo ulterius
 arguit in usu positum in Ecclesia Romana, 731
 Nicenos canones appellare eos omnes quos probaret
 ac reciperet (J. David, c. 4, pag. 50, et c. 2, pag. 80).
 Hoc certe mirum est, Bonifacium pontificem Roma-
 num Constantinopolitanos canones admisisse, ac Ni-
 cenorum iisdem nomen indidisse, quos Ecclesia Ro-
 mana nec tunc probat, necdum Gregorii Magni
 temporibus in auctoritatem recipiebat. Utrumque ta-
 men intra paucas paginas asserit scriptor ille. Sed
 lapsus memoriae est, quem aequum est condonare.
 Unum porro me angit; ad quos videlicet canones
 verba Bonifacii referet, qui ad solos Constantinopoli-
 tanos confugere coactus erat: quandoquidem nec Sar-
 dicenses, nec Nicenos sextum ad rem facere existi-
 mat. Nec ego (c) hunc notari puto, licet ad margi-
 nem omnium pene excusorum codicum ascribatur:
 de majoribus enim dioceseon praeiatis magis agit
 quam de metropolitanis singularum provinciarum
 episcopis; at de his ordinariis metropolitanis provin-
 ciarum episcopis sermo est in canone 4, qui est de
 ordinationibus episcoporum, quique metropolitani cu-
 jusque potestatem intra suam provinciam clarissimis
 verbis statuit asseritque: haec canonis clausula apud
 Dionysium: *Firmitas autem eorum quae geruntur, per
 unamquamque provinciam metropolitanis tribuatur epi-
 scopo* (Τὸ δὲ κρῖος τῶν γενομένων διδοῦσα καὶ ἐκείνῳ
 ἐπαρχίῳ τῇ μετροπόλει). Sed codex noster, qui in
 plures partes dividit canones Nicenos, propriis
 partes singulas argumentis distinguit, hoc modo par-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

et alim. Contra vero quidam vetustissimi codices
 titulis carent, ut Veron. 58, qui canonum Graecorum
 laodorianam, ut vocari solet, versionem sine titulis
 exhibet.

(a) Aliquid discriminis in Graecis canonum exem-
 plaribus existit colligere licet ex nostro Tractatu de
 Collectionibus part. 1, c. 2, et 6. Certe exemplar Grae-
 cum quod Dionysius adhibuit, ab eo discrepabat quo
 prius versionis auctor est usus; hoc enim inter alia
 diversitatis indicia caruit Laodicensis canonibus, quos
 Dionysius in suo Graeco codice reperit.

(b) Hoc argumentum ex Bonifacii epistola sumptum,

ut astruatur Romana versio diversa a versione nostrae
 collectionis, nihili faciendum credidimus, quia respa
 Bonifacii verba nullius Niceni canonis propriam in-
 terpretationem referunt, uti animadvertimus tome II
 in observationibus ad dissert. 5 Quessnell part. II,
 c. 6, n. 5 et 6.

(c) Licet non negemus Bonifacii verba referri ad
 canonem quartum, nihil tamen obest quin respicere
 possint eam sexti canonis partem, qua irrita esse
 praecipitur ordinatio habita praeter voluntatem metro-
 politani episcopi.

tem extremam canonis 4 velut distinctum canonem A exhibet.

VII. De potestate metropolitani.

Potestas sane vel confirmatio pertinet per singulas provincias ad metropolitanum.

Quis non intelligat ad hunc canonem respexisse Bonifacium in ea epistola? quæ tota est (quemadmodum præfixus Dionysii titulus habet) ut in unaquaque provincia nemo, contempto metropolitano, episcopus ordinetur: quæ et ipsa canonis Nicæni materia est. Hoc ipsum est, inquam, quod Bonifacius scribebat a Nicæno canone præceptum, per unamquamque provinciam suis metropolitano singulos habere debere: quod enim ulterius adjicit: *Nec cuiquam duas debere esse subjectas*, consequentia est quam ex canone Bonifacius elicit: si enim potestas pertinet per singulas provincias ad metropolitanum, consequens est ut dux uni metropolitano subijci non debeant provincie. Sed sive sextum, sive quartum attendas, ipsa canonis verba, quæ referre velle visus est Bonifacius, in codice nostro nequaquam 732 occurrunt, sed nec in ulla alia translatione, ipso etiam Davide consentiente.

Difficile est sane fateri hæc propria esse canonis verba, quæ a Bonifacio posita sunt: nec Græca enim lis possunt accommodari, nec aliæ versiones simile quid præter sensum habent, nec ad canonum formam composita videntur. Conjecerim ego contrarium omnino scriptum esse a Bonifacio in illa parenthesi, eumque cum nec codicem ad manum haberet, nec propria verba canonis memoria teneret, sensum solummodo exhibere voluisse, lectoremque admonere se verba non proprie eadem, ut legitur, sed prope eadem, ut corrigendum putaverim, posuisse. Sed conjectura est, quam, donec codicis alicujus auctoritate confirmetur, non ausim fidentius asserere, etsi necessaria videatur correctio. Inde tamen confirmatur, quod nemo unquam dixerit, proprie eadem verba ponere, pro propria verba ponere: ut merito suspicari liceat, vel reponendum esse prope, ut jam diximus; vel vocem illam proprie aliquo tunc sensu usurpatam, qui nobis modo ignotus sit. Certe occurrit aliquoties apud illius ævi scriptores vox illa non eo significatu, quem modo habet, vel olim habuit antequam lingua in senium declinaret: ut verbi gratia, cum Leo noster ad Marcianum Augustum scribens epist. 78 (nunc 104), cap. 1, ait ipsum fideliter proprieque prospexisse ut Orientalibus Ecclesiis diabolica insidie non nocerent. Bern. 3 (nunc 4) cap. 2: Omnes proprie regit Petrus, quos principaliter regit et Christus. Et cap. 3: Pro fide Petri proprie supplicatur. Lib. II de Vocat. Gent., cap. 4: Deus patriarcharum filiis proprie præbidebat. Et canone 20 Antiocheni concilii, ubi vetatur ne quis episcopus synodum præter metropolitani consensum per se habeat; καὶ ἰαυτοῦς ποιεῖσθαι: alii per se, alii proprie apud semetipsum vertunt, ut Gentianus Hervetus: ubi proprie poni videtur pro separatim, vel alia ejusdem potestatis voce.

Denique ex obscuro hujusmodi loco nihil contra codicem nostrum strui potest; cum nullius canonis propria verba exscripsisse videatur Bonifacius; et potius nostrum in mente habuisse credendus sit, in quo videlicet titulus 7 Nicænus, De potestate metropolitani inscribitur; et 11: Ne sine voluntate metropolitani quis ordinetur episcopus: quæ res tunc veriebatur. Quod enim Joannes David ad aliquem canonem, qui ex hominum perierit memoria, recurrere videtur, hominis est somnians potius quam rem serio agentis.

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Hanc Quesnelli responsionem rejiciemus in observationibus cap. 1, n. 2.

(b) Versio Teilonis et Tharisti, seu potius Philonis et Evaristi, licet vocem Græcam χειροποιεῖν de ordinatione explicet; non tamen suffragatur interpretationi codicis Quesnelli, seu Isidorianæ, quæ in eodem codice recepta fuit: illa enim ordinationem

Occurrit quarto loco Innocentius papa I, 733 qui epistola 27 ad Rufum et cæteros Macedoniam episcopos scribens de Bonosiacis, canonem Nicæni concilii in hæc verba refert: *De his qui nominant se ipsos Catharos, id est mundos, et aliquando veniunt ad catholicam Ecclesiam, placuit sanctæ et magnæ synodo ut accepta manus impositione, sic manent in clero: a qua versione codicis interpretatio discrepat, præsertimque quoad ultima verba, quorum loco hæc supponit: ut ordinentur et sic manent in clero; cum illic habeatur: ut accepta manus impositione sic manent in clero.*

At ratio tota discriminis est (a), quod cum Innocentius papa Macedonum episcoporum objectioni responderet, voluerit canonem qui objectus fuerat, verbum et verbo vel scribere vel vertere ex illorum litteris. Nec ratio erat cur sua potius ulterius versione Innocentius, quia difficultas non erat posita in hac canonis voce χειροποιεῖν, quæ manus impositionem significat, vel quid hoc loco per manus impositionem intelligeretur? ultro enim favebantur Macedones ordinationem illic significatam esse. Nec questio erat an Bonosiaci iterum ordinari deberent, ut in eo cleri ordine permanerent quem apud Bonosum obtinerant; sed utrum etiam iterata ordinatione in clero manere permittendi essent? Hoc asserant Macedones, negabat Innocentius, solaque laica communione donandos esse volebat; de illo utriusque conveniebat: quamobrem alterutra versio æque Innocentii causæ patrocinabatur; et si Romana illi favisset magis, facile erat Macedonibus ejus auctoritatem declinare et ad canonis fontem provocare.

Cæterum versioni nostri codicis, ubi χειροποιεῖν per ordinandi vocem interpretatur (b), suffragatur illa canonum Nicænorum translatio per Teilonem et Tharistum facta, atque concilii Carthaginensis, ut vocant, sexti auctoritate edita: suffragantur et auctoritates aliæ adductæ a doctissimo Morino, de sacris ordinationibus parte III Exercit. 5, cap. 12. Nam antiquam versionem alteram, quam laudat, et Gratianus exhibet I, q. 7, cap. Si qui, recensere omitto: quoniam alia non est quam Isidoriana, nostræ in omnibus fere concinens.

Suggestit adhuc vir doctissimus adversus sententiam nostram momentum unum. Si proprius, inquit, fuisset Romanæ Ecclesiæ codex iste, in quem partes quælibet, quibus constat, eo tempore, eo ordine conjectæ 734 essent, quo in auctoritatem ab illa receptæ; quis credat Siricii epistolam, Innocentii decretis postponentes fuisse, et non potius priori loco in codice collocandas? An Romanis ignotæ ante Innocentii tempora, an contemptui habitæ, an minime receptæ per eam tempestatem? Hoc quis vult asserere? Istud certe nec ego velim (c): sed non una suppetit nobis hujus dissolvendæ objectionis ratio, cui etiam abunde satisfacimus cum codicis ordinem exposuimus. Revocandum enim est in memoriam casu potius ita compactum codicem emersisse, quam inito consilio ac data opera conditum. Usque enim ad Innocentii PP. I ætatem ex solis Nicæni sanctionibus Occidentales administrabantur Ecclesiæ, ipsæque præsertim Romana, ut idem pontifex testis est, Ecclesiæ, quæ Sardicenses Nicæni accensitos habebat. Hæ solæ regule pro codice erant sedi apostolicæ. His postmodum subnexi sunt Carthaginenses, triumque Orientis synodorum canones, qui Orientales Nicæni tempore vel antiquiores, vel æquales erant. Pluribus non constituisse codicem cum primum codi-

jam peractam, hæc vero ordinationem iterandam significat. Confer quæ in hanc rem pluribus disseruimus not. 43 in observation. Quesnelli ad epist. 167, tomo II (Nobis I, col. 1491, not. 2).

(c) Sequentibus conjectationibus satis respondimus in notis ad cap. 2.

et formam indult, ac præfatione ornatus est, ipsa præfationis verba indicant. Sola namque decreta Nicæna laudat, tanquam totum fere codicem conflantia: Quibus nonnulla, inquit, *regula subnexa sunt, quas memorata suscipiens confirmavit Ecclesia*. Exorta post hæc damnataque Pelagianorum hæresi, omnia adversus eam decreta sive ab Africanis, sive a Romanis pontificibus condita visum est codici subungere; atque ex occasione rescriptorum Innocentii ad Africanas synodos, cætera quoque ejus, quæ ad manum erant, decreta annexa sunt: Siricii vero epistolam, quæ cum aliis forsitan anteriorum pontificum decretis in scrinio sedis apostolicæ asservabatur, non retulerunt in codicem, tum quia de illa tunc non cogitabant, tum quod nihil fere contineret quæ in decretis Innocentii sancita non legerentur. Leonis vero temporibus, cum occasione hæresis Eutychie, vel etiam ambitiosi illius Anatolii pro sedis suæ prærogativa conatus, diligentius excussa sunt sedis apostolicæ scrinia, multa inde prolata sunt, atque e scriniis tenebris in lucem codicis posita, prædecessorum ejus decretalia constituta, quæ illic ante delituerant.

Certe Leonis tempore non fuisse in Romano codice constitutiones pontificum Innocentio papa antiquiores, ejusdem Leonis epistolæ ad episcopos per Campaniam Picenum, 735 Tuscaniam, etc., caput ultimum declarat (Epist. 3, nunc 4, cap. 5). Cum enim plura disciplinæ ecclesiasticæ capita pertractasset, ne ex aliorum silentio errandi occasionem sumerent episcopi, omnia innovat et confirmat prædecessorum suorum constituta, nec tamen vel Siricium, vel quemquam Innocentio antiquiorem nominat, ita ut ab Innocentii constitutionibus indicet sumendum esse initium earum quæ codice tunc continebantur: *Ne quid vero sit, inquit, quod prætermisimus a nobis forte credatur, omnia decretalia constituta tam beatæ recordationis Innocentii, quam omnium prædecessorum nostrorum... vestram dilectionem custodire debere mandamus*.

Præterea non magis nocet codici nostro, quod Innocentii papæ epistolæ, posthabita tunc Siriciana, illi insertæ sunt, quam (a) codici Dionysiano, quod hic, in sinu licet Ecclesiæ Romanæ, et ex ejus forte scriniis conditus, careat tamen statutis sedis apostolicæ Siricio antiquioribus, ab eodem non uno loco commemoratis, et ut scribit cap. 1 suæ epistolæ, missa ad provincias a veneranda memoria prædecessoris meo Liberio generalia decreta. Nemini enim hucusque venit in mentem ut eam ob rem Dionysii collectionem in dubium vocaret; nec eandem ob causam quemquam puto minus æquum nostro esse futurum.

Denique jam monimus confusionem partium codicis, non modo sententiæ nostræ non repugnare, sed favere potius: cum hoc nobis certissimum veteris codicis dignoscendi *ὑποτίθω* suggerat Dionysii præfatio: si modo aliud nihil ejus sinceritati obstitit.

ADDITIO AD DISSERTATIONEM XII.

De Codice canonum Ecclesiæ Romanæ: qua Hipponensis concilii (b) brevium ejusque sinceritas asseruntur adversus Emmanuelem Schelstratium.

Adversus partem codicis, non certe ignobilem nec modicæ utilitatis, insurrexit anno 1679 Emmanuel a Schelstrate, vir, dum viveret, ecclesiasticarum rerum non parum studiosus. Eo enim anno emisit in 736

Lucem librum cui titulus: *Ecclesia Africana sub primato Carthaginensi, in cujus dissertatione 3 cap. 6* discutiit concilium Hipponense anno 393 celebratum, collatoque exemplari breviationis canonum illius, quæ jampridem inserta est voluminibus Conciliorum, cum eo quod codicis nostri capitulum secundum constituit; illam breviationem genuinam germanamque censet, nostram vero spuriam suppositamque pronuntiat. Ut ita sentiret adductus est nonnullis argumentis, quæ valida ac decretoria illi visa sunt; mihi vero admodum infirma ac nullius fere momenti.

Ac primum quidem invadit Schelstratius synodicam Carthaginensis synodi, in qua relecta, emendata, aucta dicuntur statuta Hipponensia: et tametsi fateatur ab omnibus conciliorum collectoribus sat ecclesiasticis scriptoribus habitam illam fuisse pro synodica Carthaginensis synodi, hanc tamen illi adjudicare non veretur, et Byzaceno concilio cuidam adjudicare. Ejus rationes paucis excutio. Habet, inquit, hæc synodica quædam de Cresconio Villarensi episcopo, quæ canone 38 concilii Carthaginensis in longe aliter concepta sunt.

Fefellit eum memoria. De Cresconio Villarensi ne verbum quidem in synodica, sed solummodo in statutis concilii Hipponensis brevitas, quæ synodice subjunguntur. Quod porro eo loco habetur de Cresconio Villarensi, non modo non pugnat cum canone illo 38 concilii Carthaginensis, quod (c) falso tertium absolute dicitur, sed illum illustrat, ab eoque vicissim (d) illustratur. Canon enim ille 38 tria nos docet de Cresconio: primum, adversus eum pronuntiatum esse synodi judicium; deinde idem fuisse confirmatum; ac tertio in eo petitur, ut liceat contra Cresconium adire rectorem provincie, quia contemptis episcoporum decretis, Ecclesiam Tubuniensem relinquere detractarat. Porro decretum illud aliud non est quam quod in codice nostro legimus, in Hipponensi quidem conditum, in Carthaginensi vero confirmatum, quo Cresconius Villarensis episcopus, qui Tubuniensis Ecclesiæ cathedram tenuisse dicebatur, plebe sua, hoc est Villarensi Ecclesiæ jussus est esse contentus.

Pergit Emmanuel: Habet insuper in Breviario Hipponensis concilii complura capitula quæ mutila sunt vel interpolata. Unum sufficit ordine 36 de Scripturis canonicis, 737 in quo omittuntur libri Machabeorum, et Epistolæ canonice Petri apostoli duæ, Joannis tres, Judæ apostoli una, et Jacobi una.

Unum Schelstratio sufficit mutilorum canonum exemplum de Scripturis canonicis, quia plura non habuit quæ opponeret. At tria sufficimus responsa. 1^a Omnes libros illos qui omissi sunt (si primam Petri et primam Joannis excipias), non fuisse olim ab omnibus Ecclesiis receptos. 2^a Deinde canonem illum adhuc incertum fuisse Africanis Ecclesiis, de quo nimirum statuerunt transmarinas Ecclesias esse consulendas, antequam confirmaretur. 3^a Denique (c) facile fuit ut properanti scribæ vel incauto exciderint libri illi quorum mentio hoc loco desideratur.

Capitula vero quæ interpolata vocat, melius cum Patribus Carthaginensibus appellasset diligentius constituta, ut in synodica; vel diligentius pertractata, ut in titulo statutorum breviorum.

Sed ab hac ipsa vocula præcipuum argumentum sumit scriptor adversus sinceritatem Hipponensis istius compendii. Nam, quod caput est, inquit, refe-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Id refelletur in observationibus cap. 4, num. 10.

(b) Nostras vindicias pro germanitate hujus brevii videsis in additione, quam capiti secundo præcedentis collectionis præfiximus.

(c) Tertium non falso, sed recte dicitur relate ad numerum eorum conciliorum quæ describuntur in collectione Isidoriana: duo enim alia concilia eidem in ipsa collectione præmittuntur. Adde quod in synodo Carthaginensi celebrata sub Bonifacio an. 525 alio respectu appellatur concilium tertium sub Aurelio,

cum aliquot canones ex ipso recitantur.

(d) Confer quæ in hanc rem diximus in Tractatu de Collectionibus part. II, c. 3, § 3, num. 5.

(e) Hæc est vera responsio. Equidem excidisse amanuensis libros illos, quorum mentio desideratur, ostendimus not. 98 in cap. 2 (supra col. 327 not. *) nostræ collectionis; eosdemque libros e nostro optimo codice Vindebonensi ejusdem collectionis, ac ex aliis tribus mss. collectionibus optimæ notæ supplere non dubitavimus.

runtur in ista editione omnes integri canones, cum titulus præ se ferat: Statuta concilii Ipponiensis breviate: unde si aliqua ex duabus editionibus amplectenda foret, non illa quæ integros canones retulit, sed editio potius vulgata amplectenda foret, quæ solum canonum Hipponensium breviarium continet. Sed neutra tamen illi aridet. Decernit enim contra eminentissimos Baronium et Perronium, synodicam illam cum brevuario subjuncto, si non supposititiam, saltem interpolatam esse; quod iis rationum momentis probandum iri, inquit, confidimus, quæ nemo prudens contempserit.

Mira enim vero fiducia, quam nullo negotio repersum imus. Nam ut id quod caput esse asserit retundamus, non uno modo breviantur conciliorum statuta. Sic enim in compendium mitti possunt, ut sensus et materia cujusque canonis aliquot verbis indicentur: qua ratione Dionysius Exiguus utriusque sui codicis canones et decreta brevavit, illorumque summaria brevisima et sigillatim unicuique præfuit et collectim in utriusque codicis capite appendit. Eadem methodo usus est Ferrandus diaconus 738 ac demum (a) quisquis eam Hipponensium canonum synopsis concinnavit, quæ in vulgata editione conspicitur: quanquam ita brevis ac jejuna sit, ut in pluribus canonis materiam vix delibet, ejusque vel rudem notationem satis clare ingerat legentis animo.

Alia est ratio synodali compendiorum, quam plerique codicum canonicorum ac summarum conciliorum conditores secuti sunt, quæ in eo consistit, ut resectis quæ vel ad historiam, vel ad particulares controversias pertinent, et aliis a fidei vel disciplinæ communis materia alienis, soli canones describantur, ut qui ad illos vitam moresque suos componere tenentur, facilius eos subjectos oculis habeant. Ea methodo breviate sunt a Carthaginensi synodi Patribus statuta Hipponensis concilii: quos subinde imitati sunt Orientalium canonum collectores, et postea Dionysius, Cresconius, Martinus Bracaraensis, ac demum postrennis his sæculis Caranza, Coriolanus et alii.

Verum omnium collectionum vel compendiorum sive auctoritatem, sive diligentiam superat statutorum Hipponensium collectio, quæ primum per Byzacensem provincie episcopos, seu concilium, confecta est; deinde emendatores, approbatores, amplificatoresque habuit concilii Carthaginensis numerosissimi episcopos, ac demum pluribus magni momenti canonibus auctior facta, habita est pro integro fere codice

A Ecclesie totius Africanæ; ita ut quæ postea in Africa celebratae sunt synodi, ex Hipponensi, tanquam ex archetypo quodam complura fuerint mutuata, ut refert Schelstratus ex Baronio. Quamobrem cum præstantissimæ hujus synodi integra acta exiderint, magno apud omnes in pretio debet esse hæc canonum illius collectio, eamque ob causam illius authenticam ac sinceritatem majori studio ac diligentia vindicatum imus a falsis Schelstratii suspitionibus, quibus leviores ac infeliciores conjecturæ vix ullæ esse possint.

Prima quam objicit hæc est, quod (b) epistola synodica inscribitur Episcopis Numidiæ, Mauritanie utriusque, Tripolis et provincie præconularis, omisso provincia Byzacena, i cuius, inquit, alia 739 ratio afferri non potest, quam quod hæc synodica ab episcopis Byzacenis scripta sit ad aliarum provinciarum episcopos, etiam præconularis, ejus metropolitani tunc temporis erat Aurelius, qui... testatus est in concilio Carthaginensi in literas fratrum Byzacenorum et Mizonii ad se transmissas, ut ibidem legerentur. Unde sequuntur duo: Aurelium inprimis inscriptioni synodice contra actorem fidem haberi insertum; synodicam insuper falso præ se ferre titulum Carthaginensis concilii, cum sit Byzaceni, ut recte animadvertit in notis ad codicem Africanæ Ecclesie Christophorus Justellus.

Justellum multa passim erudite scribentem poterat sequi Schelstratus; sed parum feliciter hoc loco illius pressit vestigia, et cum errante erravit. Uterque enim (c) duas epistolas prorsus diversas miscet ac confundit: unam, quam scripserat Mizonius, Byzacense primas, cum suis collegis ex provinciali sua synodo, in qua selecti sunt legati qui ad Carthaginensem synodum generalem omnium comprovincialium nomine se conferrent; alteram, quam ex generali ista synodo cum Aurelio cæteriisque Patribus scripsit idem Mizonius ad illam delegatus post absolutam synodum.

Primam scripsit ad Aurelium primate, unaque misit breviarium Hipponensium canonum a Byzacenis quidem concinnatum, sed nondum in melius reformatum, immo eo consilio missum, ut si quid in eo deprehenderetur animadversione dignum, melius constitueretur, ut reapse factum est. Clara sunt hanc in rem Aurelii verba in illa Carthaginensi synodo anni 397. Et ideo, fratres, si vestre charitati videtur, litteras fratrum nostrorum Byzacenorum, sed et breviarium 740 quod eidem epistolæ adjunxerunt, ad hunc cæ-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Tria distinguenda sunt. 1° Integri canones Hipponenses anni 393, quorum duo tantum supersunt recitati in synodo Bonifacii Carthaginensis an. 525, liquæ ampliore reliquorum formam satis designant. 2° Abbreviationes eorundem canonum in synodo Carthaginensi a Byzacenis conditæ idibus Augusti an. 397, eæque sunt verum breviarium Hipponense, quod subinde lectum et confirmatum fuit in plenaria synodo Carthaginensi ejusdem anni 397 habita v kal. Septembris. 3° Summaria, seu tituli harum abbreviationum a Crabbio editi, qui ab auctore nostræ collectionis lucubratu fuere. Hæc si distinguas, omnia recte ac facile intelliges.

(b) Hanc objectionem solvimus in admonitione ad cap. 2 nostri codicis, n. 6.

(c) Multa falsa veris permixta in hac perturbata responsione continentur. Dux epistolæ notæ sunt ex interloquio Aurelii Carthaginensis episcopi præmissa cap. 34 Codicis Africani, quæ constituit promium, seu primum titulum synodi plenariæ anni 397 celebratæ Carthagine quinto kalendas Septembris. Prima est Byzacenorum epistola, cui breviarium adjunxere ad hunc, ut Aurelius in memorata interloquio testatur, cautum corrogatum, id est directum ad episcopos laudatæ synodi plenariæ habite v kal. Septembris. Alia est epistola privata Mizonii primatis Byzaceni ad ipsum Aurelium, qua petit ut breviarium in plenaria synodo legeretur, et si quæ

ibidem moverent Patres, in melius reformarentur. Cum Quesnellus priorem epistolam scriptam prodidit in synodo Carthaginensi anni 397, v kal. Julius; non animadvertit procul dubio diem idum Augusti, quam cum et ipsius codices et omnes nostri designent, synodum hujus diei palam astruunt, non vero synodum celebratam vi kal. Julius. Hæc autem synodus Carthagine coram Aurelio coacta a Byzacenis, qui diem plenariæ synodo præstitutam prævenerant, non erat synodus ex aliis episcopis congregata: et in hac tractatu habito cum ipso Aurelio breviarium conditum fuit, non tam a Byzacenis quam ab Aurelio præsentem subscriptum; atque cum Byzacenorum litteris directum ad episcopos synodi plenariæ, quæ non multo post congreganda erat, ut ejusdem synodi examini subiceretur, ac ubi opus esset reformaretur: quod aliis privatis litteris ad Aurelium Mizonius petierat. Dies synodo plenariæ præstituta in concilio Hipponensi erat x kalendas Septembris, eoque die lectum fuit breviarium cum litteris Byzacenorum. Sed cum nondum advenissent legati provincie Numidiæ, prorogata fuit synodus ad diem v kal. Septembris: et in hac iterum breviarium et memoratæ litteræ recitatæ fuerunt ac gestis insertæ. Hæc fusius constituimus in admonitione ad cap. 2 nostræ collectionis; ac ex his quod falsa in sequentibus Quesnellus intexuerit, facile intelliges.

tum corrogatum legantur, ut ei quæ forte illic movere A
charitatis vestre animum possunt in eodem breviario, quæ diligenter fuerint animadvertæ, in melius reformantur. Hoc enim frater et coepiscopus noster primas sedis, vir perspicuus merito suæ gravitatis atque prudentis, Mianius scribens ad meam parvulatam postulavit. Ea prima epistola argumentum.

Secundæ epistolæ, cui idem Mizonius cum aliis totius generalis synodi Carthagenensis Patribus subscripsit, non unum a prima discrimen, et diversa prorsus materies. Non ad Aurelium, sed ab Aurelio, Mizonio, ceterisque episcopis scripta fuit ad quinque seu omnes African provincias, sola Byzacena excepta; in eoque epistola non amplius postulatur ut breviarium illud reformetur, sed brevem statutorum, ut ibi legitur (in quo omnia videntur esse completa, et quædam diligentius constituta) huic, inquit, epistola subdij fecimus, ut compendio, quæ decreta sunt recensentes, sollicitius observare curemus.

Si vero iteiga dissertator impossibile putaverit ut unam Mizonius scripserit ad Aurelium et Byzacena provincia, et alteri cum Aurelio subscripserit Carthagine, nodum in scrupulo quesivit. Nihil enim facilius quam alterum alteri conciliare. Hoc enim vero sæpe scripius usa venit, ut metropolitani qui provinciales coepiscoporum suorum congregationi præfuit, subscripsitque libello quæ deputati ad generalia comitia delegantur, epistolique seu instructionibus aut commentatoriis ad illa directis, idem postea comitiis generalibus intersit statutisque et synodicalis subscribat.

Non arbitror tamen eadem prorsus ratione rem, de qua questio movetur, contigisse, 741 sed isto potius modo. Postquam Hipponenses sanctiones condixisse fuissent, et in provinciis missæ, quæ abusus bene multi per illas rescindebantur, non nisi ægre a plurimis receptæ sunt, immo effrenata temeritate a quibusdam minime custoditæ, ut paratæ synodica. Ad huiusmodi excusandos excessus ab aliquibus prætendebatur quod ea quæ iam dudum legibus statuta erant, ignorantes prætermiserant. Hoc ipsum autem in Byzacenis præsertim locum habuisse, et ignorantie prætextu excusationem ab eisdem fuisse adumbratam, non obscure innuunt ipsa synodica verba et alia ex Carthagenensi concilio superius descripta: ex quibus patet, et a Byzacenis episcopis breviarium Hipponensium canonum missum fuisse ad Aurelium, ut rursus examinaretur, ac si opus esset in melius reformaretur, et illud idem ad Byzacenam postmodum provinciam remissum fuisse, sed emendatum ac pluribus canonibus æctum.

Recepta epistola Byzacensium, non ad synodum, sed ad Aurelium scripta, ut ipse disertis verbis asserit, rem istam majoris esse momenti censuit, quam ut ipse solus de ea quidquam decerneret, nec synodi generalis statuta aliter quam in alia generali synodo retractari aut emendari posse existimavit. Sive autem jam indicta esset synodus, sive ea occasione aliorumque negotiorum tractandorum causa illam Aurelius corrogavit, quo verbo scilicet ipse utitur, jam ex parte congregata illa fuisse videtur sexto kalendas Julius ejusdem anni 597, ita ut fuerit velut præludium generalis synodi, quæ longe majori numero coaruit v kalendas Septembris ejusdem anni. Ad huius enim calcem hæc habentur in Codice Africano: *Castorio ad Activo re. cc. cons., sexto kal. Julius, Carthagine, placuit ut nullus episcoporum naviget sine formata primatis. Cætera in authenticis qui quæret, inveniet.* Quæ verba si conferantur cum his quæ v kalendas Septembris ejusdem anni præfatus est Aurelius in ipso concilio generalis exordio, constabit, ni fallor, non de alio concilio esse intelligenda quam quod sexto kal. Julius inchoatum fuerat. Post diem, inquit, præstitum concilii concedimus, ut recordamini, fratres beatissimi, et arbitramur omnium provinciarum per African legationes commisse ad diem, ut dixi, præstitum nostri tractetur. Porro non opus habuisset Aurelius apud consacerdotes suos memo-

riam prioris illius consensu reficere, nisi jam duo saltem menses a primis ejusdem consensibus fuissent elapsi: totidem porro, non plures, revera effluerant ab illa synodo cum vi kal. Julius congregata est. Non igitur alia fuit synodus, sed magne illius synodi anticipati consensu, in quibus qui ad præstitam concilii diem convenerant, aut eam etiam præveniant, de variis capitibus tractatum inter sese inierunt. Imprimis lecta tunc fuit epistola Byzacenorum, cum breviario missa, deque eodem per Mizonii epistolam postulatam 742 actum est una cum iis episcopis qui ex Byzacena provincia advenerant.

Enimvero, quod maxime observandum velim, licet idem ad Aurelium scripserint et sua synodo ante menses forte non paucos, non propterea neglexerunt se synodo generali præsentibus sistere. Immo vero cum ipsorum res illic agitari deberent, imprimis brevium illorum in melius reformandum peroptarent, omnium primi Carthagenem se contulerunt, et quidem maximo numero, quod facile ex relatis Aurelii verbis deprehendimus, et ex his aliis quæ proxime sequuntur: *Sed cum consacerdotum nostrorum epistola Byzacenorum fuisset recitata, vel quid mecum idem, qui tempus et diem concilii præveniant, tractassent, vestrae charitati legeretur, lecta est etiam a fratribus Honorato et Urbano, qui nobiscum hodie concilio participantur, legatio Sitifensis provincie destinata, etc.* Verum cum de illo breviario coram synodo nondum numerosa nec plena actum fuisset, (exspectabant enim Numidiæ episcopi, aut saltem eorum legati) iterum coram synodo jam frequentiori collecta lecta est Byzacenorum epistola una cum breviario, omniumque Patrum iudicio subjecta sunt quæ de utroque in prioribus consensibus fuerant in melius reformata, ut superius retulimus, descriptis Aurelii de illa epistola et breviario verbis.

Byzacenis concilio interfuisse, ita ut ceteros etiam prævenissent, etiam satis indicant illa Aurelii verba: *Quid mecum idem, qui tempus et diem concilii præveniant, tractassent*; illud secundo probatur ex appositis breviario jam in melius reformato subscriptionibus. Nam post Mizonium primæ sedis in Byzacena episcopum subscribitur Victorianus Mascilianensis, Lupianus plebis Tambitana, Ninus Jubaltianensis, Philologus Adrumetina, et Ferrox Macriensis: qui omnes Byzacens provincie episcopi erant. Quod enim in vulgatis legitur *Lupianus Tamugadensis, Ninus Tabbaltanensis et Ferrox Macriensis*, scribamur oscitantibus ascribendum: Tamugada quippe in Numidia erat, et qua ne legati quidem ad synodum venerant, ut conqueritur Aurelius: et verisimile est solum Regionum Vegesitanum in ea provincia episcopum, qui forte apud Carthagenem propriorum negotiorum causa tunc versabatur, interfuisse synodo, in qua litteras Crescentiani primæ sedis episcopi recitavit. Tabbaltanensis civitas an aliquando fuerit, ignoro, ignorasseque pariter videntur quotquot Africanarum provinciarum notitiam recensere aut commentari aggressi sunt. Macri denique et Macrienses seu Macriensis episcopi ad proconsularem provinciam pertinebant, et qua unicum inter Byzacenos subscripsisse parum credibile est. Cur autem præ aliis subscribere iant Byzaceni, obvia ex dictis est ratio. In Byzacena ortæ erant difficultates circa Hipponensia statuta; a Byzacenis ea de re consultus fuerat Aurelius; hæc ipsa ante omnia ad 743 synodum delata fuerant, Byzacenis præsertim instantibus in melius reformata statuta fuerant: et communi concilio per universam Byzacenam in notitiam cunctis deducenda consensus, inquit, ut ab hinc quisquis temerarius existerit, sciat se status sui operatum esse iacturam. Merito igitur Byzacenorum episcoporum eorumque primatis nomine et auctoritate munitionem est brevium, ut qui per provinciam illam ignorantie velum preterire suæ et inobedientie olim obtulerant, aut quid simile, suorum episcoporum auctoritate facilius ad meliorem frugem reducerentur. Porro cum plu-

pimi saltem Byzacenae provinciae episcopi cum suo primato adessent synodo, eique subscripsissent, inde est quod synodice titulo eorum provincia inscripta non legatur. Ipsi enim ad sua sedentes delaturi erant breviarium illud suum, ut e totius suae Byzacenae provinciae Synodo, post reditum congregata, illud mitterent per universam Byzacenam provinciam, ut militum Palres censerant.

Ex dictis de gemina epistola et ex aliis annotatis potest in auris abire secundum Schelstratii argumentum, ab his verbis petiit, *dom in Carthaginae urbe conveniremus*; cum enim constare inguit, synodum hanc habitam fuisse in Byzacia, duas synodos, Byzacenam unam, Carthaginensem alteram, in eas, ut diximus, confusi et confundi.

Tertium (c) ex symbolo petiit, voluit per hoc licet adversus vulgatam indiculi Hippocenensis editionem, ubi integrum habetur, sed mensis deturpatum; et nihil hoc ad nostram editionem, in qua symbolum indicatur, non refertur.

Quartum evanescit per distinctionem quam statui- mus inter breviarium missum a Byzacenis ad Aure- lium, et quod diligenter fuerint animadversa in motus reformatorum, ut loquitur ipse Aurelius; et idem bre- viarium remissum per universam provinciam Byza- centiam, non recensitum, in quo quidem diligenter constituit, ut habet synodica Carthagineensis. Quare hanc vulgato statutorum breviculo praedixam epigra- phen, quam objicit dissertator, Concilii Hippocenensis abbreviaciones (b) facta in concilio Carthaginiensi an; hanc, inquam, epigraphen 744 auctor qui voluerit breviculum vulgatum defendere; hanc certe cura non me attinet, qui in meo codice hunc titulum, non alium, brevioris praedictum lego: *Incipit brevis statutorum*.

Quintum argumentum sic proponit brevii adver- tentis. *Quod nullus, inquit, eorum qui concilii Hippo- cenensis meminerunt, vel unum ex omnibus titulis (primo de Paschate excepto) agnoverit pro titulis canonum Hippocenensium; quin sancti potius alios voluerint qui in breviiario illo non reperiuntur.*

Bicorae istud argumentum, quod negativum est, vel eo nomine infirmum est ac debile; sed frustra- neum est omnino ac evanidum aliis praeterea nomi- nibus.

Primo quia cum in pluribus synodis condita sint plerumque statuta quae breviiario includuntur, primum quidem in Hippocenensi, deinde in Carthaginiensi, mi- rum non est, si modo uni, modo alteri tribuantur. Eoque facilius haec varietas contingere potuit, quod in hoc ipso breviiario, ut in Romano Codice jacet, utrique illi concilio tribuantur canones: quos de con- troversis; sic enim primo in limine habetur: *Ca- nones concilii Carthaginiensis habiti sub die idem Au- gustinum, Attico et Casario consultius*. Deinde post

A synodicam: *Statuta concilii Hippocenensis brevis, et quaedam eorum in concilio Carthaginiensi cum Byzacenis episcopis collata et diligenter pertractata, haec sunt*. Denique post quinque aut sex capita abbreviata, qua (c) non fuerant inserta a Byzacenis, illorum breviiarium in melius auctum, hoc titulo inauguratur: *Incipit brevis statutorum*. Quid mirum igitur si cum eorum alii- qua laudantur, modo Hippocenensi, modo Carthagi- nensi tribuantur?

Secundo vel ipsa brevis aut breviiarii appellatio satis indicat non omnia statuta illi inserta fuisse, sed nonnulla pastermista, et quoniam particularia potius ne- gotia quam communem Ecclesiam disciplinam specta- bant, aut potius tantummodo curam ac sollicitudini reservata erant. Majorem sunt quinque illa capita a Carthagineensibus addita, quae a Byzacenis ab illam sacra rationem omnia fuerant. Primum enim spectat indictionem diei Paschalis, secundum particu- larem causam Crescentii 745 Villarensis episcopi; sed cujus occasione conservant Carthagineenses com- muni canone tertium inus statutorum: *Ex hac pla- cuit ut a nullo usurpator plebs aliena*. Quartum ad primatem Siffensis provinciae unico pertinet; sed consequenter de ceteris primatibus nonnulli adjo- cium est. Eandem abbreviandi rationem reddunt Co- dicis Africani (4) auctores ad concilium anni 408. *Hujus, inquam, concilii gesta ideo non ex integro de- scripsi, quoniam magis ea quae in tempore necessaria fuerunt, quam aliqua generalia constituta sunt; sed ad instructionem auditorum ejusdem concilii brevis di- gressi*. Non est igitur cur miretur noster dissertator pro Hippocenensibus canonibus habitos esse aliquos quos breviiario insertos non legimus: hoc enim ipsa breviiarii ratio postulat, ut non omnia complectatur.

Quod autem insuper asserit, nulla e statuta hoc breviiario contentis ab ullo referri ac laudari pro ca- nonibus Hippocenensibus, confidit magis id dictum quam vere ac perite, nullo negotio probatur comus.

Primum enim Augustinus in epistola aune 64 ad C Quintianum presbyterum sic cum affert: *Miser prae- dentium tuum, quod me admoneris ut jubam non recipi eos qui ad nos a nobis ad monasterium veniunt, ut quod statutum est a nobis in concilio permaneret; et tu non memineris in concilio institutum quae sint Scri- pturae canonem quae in populo Dei legi debeant*. Recens ergo concilium et omnia quae ibi legiti commenda memoria, et ibi etiam invenies de solis clericis fuisse statutum, non etiam de laicis, ut undecunque venientes non recipiantur in monasterium. Non quia nova torri facta mentio est, sed quia sic institutum est, ut clericum alienum nemo suscipiat. Ecce (e) duos canones ab Augustino laudati, unus de Scripturarum canone, alter de alieno clerico non suscipiendo. Prior exstat quidem in illo concilio Carthaginiensi an. 397 quod

BALLERINORUM ANNOTATIONES.

(a) Augustinus lib. a Retract., c. 47, testatur se jam presbyterum coram Patribus Hippocenensis concilii disceptasse de apostolico symbolo. Honoratus et Urba- nus episcopi in synodo plenaria anni 397, c. 47 Codicis Africani sequentes de breviiario canonum Hippo- cenensium, quod fuerat recitatum, profitentur se in ejus lectione fidem Nicenam audisse.

(b) Haec annotatio, qua abbreviaciones canonum Hippocenensium in concilio Carthaginiensi in facie tra- duntur, Crabbium habet auctorem, nec in ullo ms. codice reperitur: ac propterea nihil hinc obici po- test.

(c) Prima quinque aut sex capita ad breviiarium maxime pertinet, quod a Byzacenis Carthagine con- ditum vidimus, patet ex his quae attulimus in Tractatu part. II, c. 3, § 3, n. 2 et seqq. In Barberino quidem cod. 2888 primum breviiarii capitulum incipit a sym- bolo Niceno; ac propterea omittitur titulus *Incipit brevis statutorum*, qui in collectione hoc tomo edita post illa priora capita inseritur. Vide not. 30 in cap. 2 Inedite collectionis (Supra col. 420, not. m).

(d) Codicis, ut in vulgatis Conciliarum appellatur, Africani auctor est Dionysius Exiguus, ex cujus col- lectione Africani canones hunc excerpti, et in Grae- cam linguam translucti. Legit Tractatum de Collectioni- bus hunc tomo insertum part. II, c. 3, § 9, n. 4.

(e) Duo laudati canones fuerunt quidem conditi in concilio Hippocenensi; at dein abbreviati lecti fuerunt confirmati et inserti synodo plenaria Carthaginiensi anni 397, in qua Augustinum jam episcopum inter- fuisse ostendimus in citato Tractatu part. II, c. 3, § 3, paulo ante finem, ubi de ejusdem synodi sub- scriptionibus egimus. Cum porro de canone alienum clericum respiciente idem Augustinus scribat: *Quod statutum est a nobis in concilio, palam est significare concilium in quo ipse jam episcopus sedet ac statuit*. Igitur non ex Hippocenensi, in quo erat tantummodo presbyter, sed ex Carthaginiensi anni 397 eos cano- nes allegavit. Videtur restitutionem canonum hujus synodi loco citato, ac exinde intelligit eandem syno- dum nec apud Isidorum, nec in Codice Africano omnino perfectam exhiberi.

refertur in Codice Africano, et inter acta concilii quod vulgo Carthaginense in dicitur; sed neutrum indicatum esse hoc loco ab Augustino certum mihi videtur. Nam ex duabus illis collectionibus alterutram fictitiam esse oportet, utpote quæ et eodem anno et mensi assignentur, et iisdem fere canonibus consent: **746** at nemo est qui auctoritatis ac authenticæ primas Codici Africano ultro non concedat, ac consequenter alterius acta prorsus commentitia non pronuntiet, ut aliquando forte fassus probabitur. Si ergo Carthaginensem synodum designare voluisset Augustinus, non aliam designare potuisset quam quæ Codici Africano ad annum 397 inserta habetur. At ex concilio illo duos canones a se laudatos hausisse mihi non videtur Augustinus. Agitur enim de concilio cui ipse interfuerat: *Quod statutum est a nobis in concilio*. Porro concilio an. 397 non interfuerat sanctus doctor, ut ex actorum initio clarum est, ubi Aurelius commemorat litteras Crescentiani Numidiani primatis ad se scriptas, in quibus promittebat pro sue provincie episcopis, quod aut ipsi dignarentur venire, aut ad hoc concilium fuissent ex more destinati legatos; sed hoc, inquit, minime factum videtur, etc. Restat igitur ut ex concilio Hipponensi geminum canonem hauerit, qui concilio ipse testatur se nondum adhuc episcopum interfuisse. Deinde quod simpliciter concilium appellet episcopos provincie Numidiae et ipsius Hipponæ episcopos Hipponense concilium indicare mihi videtur, velut testem sibi domesticum, quod concilium celeberrimum fuerat, primum sub Aurelio primato, eo imprimis consilio congregatum ut collapsa Ecclesie Africane disciplina rursus instauraretur, ad quod denique velut ad archetypum quoddam animos adverterent Africani episcopi, quoties de aliquibus disciplinæ capitibus restituendis in synodis inquisitum est. Denique cum vel Hipponense indicaverit Augustinus, vel Carthaginense an. 397 celebratum, primum potius quam secundum fuisse illi ob oculos inde confecto, quod proprie postremum istud de clericis alienis non suscipiendis nihil sancivit, sed in multis conciliis hoc statutum esse in memoria revocat Epigonius synodi Patribus (*Cod. Afric.*, c. 54), et nunc hoc confirmandum esse ab illorum prudentia suggerit, ut clericum alienum nulla præcipiat episcopus præter ejus arbitrium cujus clericus fuerit. Postulavit etiam Victor promotionis antiquissimus petitionem Epigonii generalem omnibus efficere; sed obstante primato Aurelio nihil conclusum. Insuper dicitur Julianus contra **747** statuta concilii faciens, si clericum surreptum non restituerit. Jam ante igitur conditum fuerat ejusmodi statutum in aliquo concilio, nec alio quam Hipponensi: de hoc igitur locutus est Augustinus, quod concilium pariter hoc loco simpliciter concilium nuncupatur, ut ab Augustino factum legimus.

Secundum testem pro Hipponensi breviario adduco (a) collectorem Africanum conciliorum omnium temporibus Aurelii primatis congregatorum. Habetur illa collectio in Codice canonum Ecclesie Africane, qui duobus constat partibus, cujus prima continet canones sub triginta et tribus titulis, eosque corrogatos ex tribus fere conciliis, quorum primum habitum est sub Grato Carthaginensi primato an. 348, secundum sub Genethio item primato an. 390, tertium vero est Hipponense nostrum sub Aurelio primum et celebratum anno 395. Quam ob causam, secundam codicis partem, quæ est conciliorum sub Aurelio con-

gregatorum, ab Hipponensi auspicator collector; sed quia istius synodi canones jam collecti fuerant in prima codicis parte, ad eam relegat lectorem: *Cesta, inquit, hujus concilii ideo descripta non sunt, quia ea quæ ibi statuta sunt, in superioribus probantur inserta*. Querendi sunt igitur in prima illa codicis parte Hipponenses Canones, inter triginta et tria illa statuta: et revera omnes fere constitutiones in breviario nostro recensitæ, illic inveniuntur quales erant antequam insertis aliis quatuordecim auctiores fierent et in aliis quibusdam partibus in melius reformarentur.

Tertii testis loco erit concilium Carthaginense universale sub Bonifacio primato celebratum an. 525, post restitutam Africanis Ecclesiis et episcopis libertatem a Vandalorum tyrannide. In illo recitata sunt plurima ex gemina illa parte Codicis Africani. Ex secunda longe plura ac præsertim ex concilio anni 397, quod tertium sine addito appellat, nimirum tertium sub Aurelio, sed ad calcem primæ diæ duas insignes particulas non ex breviario Hipponensi, sed ex integris hujus concilii actis quæ tunc adhuc supererant.

Primum excerptum eam exhibet gestorum partem in qua, quemadmodum compendiosè refertur in prima (b) additione ad nostrum **748** breviarium, *Placuit etiam propter controversiam, quæ sæpe solet oboriri, ut omnes Africanæ provincie observationem diæ paschalis ab Ecclesia Carthaginensi curent accipere*.

Alterum excerptum continet eam actorum partem in qua statutum hoc conditum fuit: *Primate proprium Mauritania Sitifensis, cum id postularet, habere permissa est in longinquioribus Mauris, ut habet codex noster in additione prima breviarii facta a Carthaginensibus Patribus*. Item altera pars ejusdem statuti, quod abbreviatum pariter habetur post verba mox relata: *Ceteri primæ sedis episcopi ex concilio episcopi Carthaginensium Ecclesie primates provinciarum suarum constituendos esse professi sunt, si aliqua altercatio fuerit*. Non potest, opinor, luculentius refutari argumentum Schelstraii, desumptum a scriptorum omnium, aut monumentorum antiquorum, ut putabat, silentio, quam gemina illa interlocutio, quæ codici nostro et Hipponensi præsertim breviario lucem affert maximam, certumque sinceritatis characterem.

Abunde igitur videor mihi satisfecisse primæ parti argumenti quinti, quæ assertitur, quod nullus eorum qui concilii Hipponensis meminerunt, vel unum ex omnibus titulis (primo de Paschate excepto) agnoscerit post titulis canonum Hipponensium. Immo meminit Augustinus, meminit auctor partis in Codice Africani, et omnes fere illius canones in priori recensitis digito monstrat: meminere Carthaginensium concilii plenarii Patres anno 525 congregati, et duas integrorum actorum particulas insignes, duasque sanctiones Hipponenses ob oculos ponunt; meminit denique Ferrandus, cujus testimonium potissimum objicit et urget dissertator adversus breviarii sinceritatem, quod clare patebit ex iis ad quæ pergitur.

Altera pars quinti argumenti hæc est: *quod concilii (qui Hipponensium concilium meminerunt) alios retulerunt (canones) qui in breviario illo non reperiuntur*. Ad generalem hanc objectionem, generalem supra responsionem repositimus: singulis exemplis jam responsum imus. Hoc (c) primum subjicitur: *Quatuordecim annis tantum post concilium Hipponense celebratum fuit Carthaginense concilium sub Aurelio, qui refert in*

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Dionysius Exiguus, non autem quispiam Africanus, auctor est vulgati Codicis Africani; neque ille in hoc codice collegit omnia concilia sub Aurelio celebrata, sed exhibuit unam synodum Carthaginensem anni 419, in qua antecedentia concilia sub eodem Aurelio lecta et inserta fuerunt. Confer quæ diximus in Tractatu part. II, c. 5, § 9, ubi etiam de prioribus 33 canonibus ejusdem codicis quid sentiendum sit, explicatum invenies.

(b) Quæ hic a Quesnelio vocatur prima additio ad nostrum breviarium, et quæ paulo post similiter dicitur additio prima breviarii facta a Patribus plenarie synodi Carthaginensis, pars est ipsius breviarii Hipponensis quod a Byzacenis episcopis et Aurelio Carthaginensi conditum fuit. Consule not. 10 (*Supra*, col. 941, not. e).

(c) De hoc primo ac de secundo exemplo vide not. 42 (*Col. 422, not. b*) in cap. 2 nostræ collectionis.

Hipponensi concilio statutum fuisse de 749 concilio plenario singulis annis per diversas Africa provincias habendo, quod nullibi reperitur in breviario. Pondus ego libens addo objectioni. Nimirum non in illo solum concilio anni 407, sed in concilio generali anni 397 bis sit mentio statuti illius Hippone conditi, ut videre est Cod. Afric. c. 51 et 52. Sed quid tum? si omnia in breviario continerentur, non esset breviarium. Deinde prima pars statuti tota quanta est, jacet capite 5 brevii nostri; et revera legitur etiam inter Hipponenses canones in prima parte Codicis Africani recensitos. Altera vero pars non videtur omnibus placuisse, et eam ob causam non excerpta. Nam in concilio anni 397, in quo repetiti ac confirmati sunt canones Hipponenses, hæc c. 51 codicis dicit Aurelius: *Nos spopondisse jamdudum meminimus, ut singulis quibusque annis ad tractandum conveniamus.* Hac occasione Honoratus et Urbanus legati provincie Sitifensis alteram partem commemorant, *Quia constitutum est in concilio Hipponensi singulas provincias tempore concilii visitandas esse; et exinde urgent ut secundum ordinem Mauritania provincia visitaretur, id est ut in ea provincia concilium generale per vices congregaretur.* Quo audito sermonem arripuit Aurelius, effecitque ut nihil legatus promitteretur: et tamen hoc observatum est, inquit Aurelius in concilio an. 407, ut indiceremus aliquando in Numidia, aliquando in Byzacio; at, ut idem statim subjicit, *hoc laboriosum omnibus fratribus visum est.* Quamobrem in capite subsequenti (n. 95) placuit synodo universæ 1^a *Ut non sit ultra fatigandis fratribus anniversaria necessitas.* 2^a *Quoties egerit causa communis..... congregandam esse synodum in ea provincia ubi opportunitas persuerit.* 3^a *Ut causa quæ non sunt communes, in suis provinciis judicentur.* Hæc Epinor causa fuit cur statutum, quod aliarum provinciarum episcopi condi curaverant apud Hipponem, Aurelio tunc temporis adhuc recente in primatu et in aliena provincia synodo presidente, idem in sua anni 397 synodo absentibus Numidix episcopis excerpti ac confirmari vetuerit, ac post aliquot annos etiam abrogari curaverit.

Idem fere dicendum de canone Hipponensi, 750 quo statutum dicitur ut x kal. Septembris annuus provinciarum conventus haberetur. Videtur enim primas Carthaginensis cum suis coepiscopis agere tulisse ut ejus arbitrio non dimitteretur cura deligendi et tempus et locum concilii: unde in Codice Africano, ut unica synodus extra Carthaginem coaluisse conspiciatur post Hipponensem, ita unica x kal. Septembris, etsi pauca alia ad istum temporis articulum accedunt. Quare non curavit Aurelius Hipponensem illum canonem retineri in breviario. Si hæc non satisfaciunt, addo hoc statutum non pertinere ad communem clericorum disciplinam, et eam ob rem breviario non contineri. Producat dissertator origina et integra concilii acta, et illic omnes ad unum canones ostensurum me spondeo.

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Capitula synodi Hipponensis anni 393 non ex integris hujus synodi gestis allegavit Ferrandus, sed ex actis plenarii concilii Carthaginensis anni 397, quibus breviarium erat insertum. Quæ autem capitula ille recenset ex concilio Hipponensi, non spectant ad concilium Hipponense anni 393, sed ad aliud anni 427. Vide Tractatum part. II, c. 3, § 3 et 9, nec non part. V, ubi de Ferrandi breviatione sermonem fecimus.

(b) Immo apud Isidorum plenius exhibentur canones concilii Carthaginensis in anni 397 quam apud Dionysium in Codice Africano, in quo non omnes canones ejusdem concilii suo loco descripti fuerunt. Solum apud illum ordo canonum non servatur, quidam etiam canones recitantur cum lectione alicubi mutata in synodo anni 419, unusque canon ex alia synodo perperam assutus fuit: quæ omnia explicavimus

A Eadem responsione eliduntur objecta Ferrandi capitula, quæ (a) ex integris actis excerpta ab illo fuere; sicut factum est a Patribus concilii Carthaginensis anni 533, sub Bonifacio primæ.

Sextum argumentum repetit dissertator ex Carthaginensi concilio, quod vulgo tertium dicitur, et in quo canones illi Hipponensi concilio attributi, statui sunt. Sed hæc canonum collectio quæ sub nomine concilii terti Carthaginensis circumferitur, extra Codicem Africanæ Ecclesiæ, (b) certissime spuria est ac supposititia, ut jam superius evici. Genuina synodi istius acta sola illa sunt quæ in Africano canonum Codice habentur ad annum 397, Cæsario et Attico cons. At vero qui istius codicis partem, quam dissertator objicit, paulo accuratius inspexerit, statim animadvertet quam vana sit ejus objectio, quam his verbis proponit, adducta prius Epigonii episcopi sententia: *Epigonius episcopus dixit: In hoc breviario, quod deceptum est de concilio Hipponensi, nihil arbitramur esse emendandum, vel assendum, nisi ut dies sancta Pascha tempore concilii innovescat.* Quo ex canone habemus, inquit Schelstratius, nihil de statutis Hipponensibus relatum fuisse inter canones concilii Carthaginensis in quam illud quod de Paschate tractat.

Quis non miretur animadvertum a dissertatore non fuisse, verba illa Epigonii, 751 *Nihil arbitramur emendandum, vel assendum, nisi ut, etc.,* extendi (c) non ad solum canonem de Paschatis die concilii tempore indicanda, sed ad alios etiam tredecim canones illi subjectos, qui omnes sunt inserti breviario Hipponensi? ut facile intelligitur ex his verbis canonis decimo quarto appensis: *Quibus insertis Honoratus et Urbanus episcopi, etc., dixerunt.* Non unicus igitur canon assutus est Hipponensi breviario, sed toti quatuordecim.

Et ne quis objiciat parum credibile esse Epigonium statim nulla habita deliberatione, tot canones protulisse breviario inserendos, meminisse opus est additionem istiusmodi jamdum ante fuisse statutam ab Aurelio exterius episcopis, qui diem et tempus concilii præstenerant, ut loquitur Aurelius in eo tractatu quem cum Byzacenis idem tunc habuit, in eo forsan conventu qui iisdem cons. sexto kalendas Julius habitus Carthagine legitur in Codice Africano ad calcem concilii de quo agimus. Et revera eadem illa sunt quæ in codice nostro post synodicam deinceps in concilio Carthaginensi cum Byzacenis episcopis collata et diligentius tractata.

Quamobrem antequam Epigonius loqueretur, hæc Aurelius dixerat: *Si ergo placet, quæ tractata sunt legantur, et singula a vestra charitate considerentur.* Post quæ Epigonius non privatim, sed commune conventus illius suffragium prolaturus, non sit arbitrator, sed arbitramur, et insertis quatuordecim canonibus, ad alia tractanda perrexerunt Patres.

Tantum abest igitur ut objectus codicis locus Breviarii sinceritatem minuat, ut potius illam confirmet,

D pluribus in Tractu, part. II, cap. 3, § 3.

(c) Epigonii verba non ad solum quidem Hipponensem canonem de die Paschatis, qui Dionysii inconsideratione omissus fuit, nec ad solos canones tredecim brevii Hipponensis suo loco insertos, sed ad totum breviarium, quod ante Epigonii interlocationem lectum fuerat, extendenda sunt. Confer Tractatum, part. II, c. 3, § 3, n. 53. Solos tredecim brevii canones Dionysius suo loco inseruit, quia alios in synodo anni 419 repetitos antea recitaverat. Tota Quesnelli confusio in hac appendice ex eo pendet, quod valde confusa haberetur conciliorum et canonum Africanorum notitia, nec restitutum esset concilium plenarium Carthaginense anni 397. Cum vero nos in præmissis Tractu, part. II, c. 3, pluribus laboraverimus, ut singulos canones suæ cuique synodo assereremus, eo lectores remittimus.

cum omnes illi canones reuera inserti habeantur breviorum. **759** Econtrario autem infirmam auctoritatem collectionis illius canonum concilii Carthaginensis tertii, quæ extra codicem habetur in voluminibus Conciliorum. Constat enim quatuordecim illos insertos canones ante 1 kalendas Septembris, editos non habere. Constat etiam post illam synodum aliam congregatam non fuisse eodem anno apud Carthaginem; ne proinde festinam esse necesse est vulgare. Illius canonum farraginem. Illa autem quæ in codice habetur 1 Sept. (*Luge v kal. Sept.*) anno 507 collecta, est vere Carthaginensis. Est enim eorum quæ sub Aurelio conata sunt tertia; sed prima Hippone, dum alius apud Carthaginem celebrata sunt.

Septimum argumentum, ex subscriptione Aurelii patrum, responsione non indiget, explicita superiorum synodorum Carthaginensis et Byzantiae differentia,

BALLERINORUM ANNOTATIONES

(a) Immo ex hoc breviario, uti postea collectioni insertum est, non modicum contrahitur, eandem collectionem non posse repetari antiquum Codicem canonum Ecclesiae Romanae. Cum enim in eo duo ultimi canonones ad breviarium non pertineant; si Ec-

clerisque quæ initio hujus dissertationis discussa sunt. Plura supersunt quæ emendatione indigent in illa Scheestrati dissertatione; sed modo non vacat illis discutendis operam collocare. Mihi satis est exsufflasse cuncta quæ a viro non indecto adducta fuerant, ut breviario illi Hipponenis auctoritatem detraxeret, ac per illius laici Romanum canonum Codicem confoderet. Fallor, nisi omnes quorum palato sacra sapit antiquitas, mihi jam ultro non concesserint suam modo constare breviario illi Hipponenis sinceritatem et auctoritatem, egrégiumque istud rei canonice monumentum ab omnibus suppositionis suspitionibus plane liberum jam esse debere: ac demum ex illius authenticâ non parum auctoritatis ac ponderis accedere integro, cui insertum est, (a) canonum Ecclesiae Romanae Codici, cujus antiquitatis de sinceritate tot alia momenta suffragantur.

BALLERINORUM ANNOTATIONES

eclesia Romana hoc breviarium olim recepisset, his additamentis idem careret in publico latius Ecclesiae Codici, acut caret in m. Veronensi, licet publicus codex non fuerit.

BALLERINORUM OBSERVATIONES

In Dissertationem XII Paschasti Quenelli, de Codicibus sanctis sedis apostolicae, quem ille

perperum Romanæ Ecclesiae attribuit

759 I. Cum Quenellus in m. Oxoniensi collectionem canonum et constitutorum adæ apostolicam conjunctam deprehendisset cum epistolis et sermonibus S. Leonis Romani pontificis, statim cum opinionem induxit in animum, hanc collectionem ad Romanam Ecclesiam pertinere, fuisseque publicum ejusdem Ecclesiae codicem, qui quidem in suo fuit sub Innocentio I, Zosimo et Leone pontificibus. Licet autem huic sententiae nec titulus ipsius collectionis, nec prefatio, nec ulla alia annotatio suffragaretur, magno tamen conjecturae fauile fuit plura congerere ut eandem sententiam aliquæ verisimilitudine induceret. Absolutus in hanc rem dissertatione, Thunreum codicem ejusdem collectionis multo vetustiorum, quem antea ob solas Leonianæ litteras contulerat; diligentius evolvens, perdidit eundem in eo canonum et constitutorum collectionem reperiri, sed sine sermonibus S. Leonis, et cum paucioribus ejusdem epistolis quam in m. Oxoniensi; ac praeterea has in illo inventas ipsi collectioni annexas, cum in exemplo Oxoniensi aliis pluribus epistolis ipsius pontificis additis, distinctum veluti corpus constituerent. Si antiquiori ac praestantiori codici majorem fidem præbuisset, et si hoc inter utrumque codicem discriminis innotuisset, exquidisset etiam ejusdem collectionis mss. exemplaria, quorum plura in Gallianis bibliothecis conservantur; scilicet cognovisset eam collectionem in hoc uno Oxoniensi exemplo, ac in alio antiquiori, ex quo Oxoniense exscriptum fuit, conjunctam fuisse cum Leonis operibus; mereoque antiqui librarii arbitrio ab ea dissectas fuisse duas et triginta ipsius pontificis epistolas, ut inter ejus opera cum cæteris ejusdem epistolae describerentur. Hinc autem intelligens eas epistolas 32 hujus collectionis esse portionem cæteris omnibus vetustioribus exemplaribus probatam, ipsamque collectionem, ut Romanam credatur, nihil praestidii habere ex Leonis operibus, quæ in Oxoniensi annectuntur, sententiam primo receptam fortassis deseruisset. At cum hæc ipsi multum placeret, novo labore lucubravit dissertationem recognoscere, et in ipsa fusiore eandem opinionem fuisse visus est. Ut autem quæ huic opinioni adversabantur componeret, octo ætates ejusdem codicis distinxit, ac si hæc collectio non uno tempore condita, sed pluribus sablud accessionebus aucta fieri: quod tamen nullo codice, auctoritate

B nulla probare potuit, ac ex eo solo præjudicio statuumdum fuit, quod hic codex Romanæ Ecclesiae esset, nec aliter objectis difficultatibus respondere liceret.

II. Totus itaque hic ejus labor mæra est insanum conjecturarum congeries, quam discipere non difficile fuerit. P. Constantinus in præfatione ad totum primum Epistolarum Romanorum pontificum part. II, § 3, scilicet quidem et naviter **755** non paucos produxit, ex quibus illius nomen satis eliditur. Juxta tamen et studium nostrum, quod duo ex ejus observationibus proficientes alias atque alias adiciemus, premissæ dissertationis fabulas evidenter elucescet. In id autem eas rationes præmittitur, ex quibus hanc codicem ad Romanam Ecclesiam non pertinuisse constabit. Tum vero Quenelli argumenta seu potius conjecturas ad calcules revocabimus.

CAPUT I.

Probatum codicem a Quenello editum non fuisse Romanæ Ecclesiae. Fuit collectio privato studio condita in Gallia.

I. Tri sunt potissima capita quæ collectionem a Quenello vulgatam non fuisse Codicem canonum Romanæ Ecclesiae auctoritate editum unguere receptum probant. 1° Quia multo continet quam Romanæ Ecclesiae non congruat. 2° Quia non paucis caret quæ in publico ejusdem Ecclesiae Codice non fuissent omittæ. 3° Quia nimia confusione indicitur, quæ Codice Romano sub sapientissimis pontificibus edito indigna sunt. Primum caput plura demonstrat.

II. Versio canonum Nicænorum quæ in Quenelliana collectione exhibetur, aliena est ab interpretatione quæ in Romana Ecclesia obtinebat. Dux Nicæni concilii partemque supportum ex versione quam eadem Romana Ecclesia recepit, nimirum symbolum, quod S. Leo inseruit epistolæ 165 ad Leonem Augustum, cap. 3, et canon de Catharis relictus ab Innocentio I in epistola ad Rufum Thessalonicensem aliosque episcopos Macedones, quæ in nostra collectione describitur cap. 22. Confer utrumque cum interpretatione nostri codicis, et versionis discrimen in oculos statim incurrat. In canone 26to de Catharis dissimilitudo utriusque interpretationis eo major patebit, quod non tam in verbis sita est quam in sensu, et in eo quidem sensu qui in co-

dicta Quesnelliana versione disciplinam omnino erroneam et ab Ecclesia praesertim Romana disciplinam ac doctrinam maxime abhorrentem praefert. De Cathedralorum enim clericis ab Ecclesia unitatem recipientibus, qui ex Innocentii interpretatione recipiendi erant sola manu impositione, in versione ejusdem codicis traditur: *Placuit sancto concilio ut ordinentur, et sic permaneant in clero*. Quandonam Romana Ecclesia clericos in haeresi vel schismate rite ordinatos, dum in gradu suo reciperentur, iterum ordinare consuevit? Num ejusmodi versio, in quam interpretis inconsideratione error irrepit, a Romana sede recepta, et publico Codici inserta credi potest? Etiam vero in versione quoque ab Innocentio proposita aliquid difficultatis inest, ut pluribus explicavimus tomo II, not. 13 (Col. 1401, not. 5), in observationibus Quaesnellii ad epist. 107, nullum tamen erroris dogmatici faveat. Neque probabilis est ejusdem Quesnellii responsio allata cap. 6, Innocentium scilicet, dum Macedonibus rescripsit, voluisse eorumque, qui obiectus fuerat, verbum a verbo vel scribere, vel pertere ex eorum litteris: perinde ac si vel illi Graeci Latine scriperint ad Innocentium, vel Innocentius ex Graeco textu Latine reddiderit canonem nova versione, quam erroneam disciplinam ingereret, ea neglecta quae in sua Ecclesia recepta erat: cum nihil haec nova versio ad causam pertineret, ut ipse Quaesnellus eodem loco fatetur. Alterutra versio, inquit, aequae Innocentii causam patrocinabatur. At siquidem ex Romana versione meliandum ipsi erat, non forte Macedones (ut ille ait) ejus auctoritatem declinarent, et ad canonem (autem antiqui Graecum) protuberant; neque timendum erat de nova versione, quam ipse pontifex confecerat. Quae cum Macedonibus non circa ordinationem versabatur, dum rata esset, an irrita; sed in eo erat, num a Bonoso ordinati recipiendi essent in clero. Macedones hinc assererent Nicomani canonis auctoritate, in quo ut Cathari, seu Novatiani in suo gradu reciperentur concessura fuit. Innocentius vero id negans, scionem eo tantum consilio recitavit, ut ostenderet indulgentiam erga Novatianos adhibitam peculiari de causa, ad alios haereticos et ad Bonosianos non esse extendendam: quam in rem nulla nova versio opus fuit. Igitur Innocentii versio Romana negari non potest; 767 ac propterea quae in nostra collectione tam est diversa, aliena agnoscitur ab eo codice, qui in Romano Ecclesia receptus credatur.

III. Aliam quoque Nicenam canonem 11 observare libet. Felix III, in epist. 7 ad episcopos per diversas provincias constitutos, haec scripsit: *De clericis autem et monachis, aut puellis Dei, aut secularibus servari precipimus hunc tenorem, quem Nicena synodus circa eos qui lapsi sunt vel fuerant servandum esse constituit, ut scilicet qui nulla necessitate, nullus rei timore atque periculo, sed, ut rebaptizarentur, haereticis impii dediderunt, et tamen deo ex corde poenitentibus, tribus annis inter audientes sint, septem vero annis subiacent inter poenitentes manibus sacerdotum, duobus etiam oblationibus modis annuibus non sinantur offerre; sed tantummodo secularibus [Al. popularibus] in oratione sociantur. Nihil dubitandum videtur quin hic verba Romanam versionis canonis 11 a S. pontifice excerpta fuerint, a quibus nimium multum abest verba interpretationis in Quaesnelliana collectione inserta, ubi idem canon sic effertur c. 47: *De his qui praevenerint cum aliqua nulla necessitate, sine oblatione poenitentibus, vel sine aliquo periculo, etc.* Si qui ergo ex animo poenitent, tribus annis inter audientes constituantur, et fideles sint, et septem annis inter poenitentes; duobus vero annis extra communionem in oratione sola participes sunt populo. Per fere dissimilitudo deprehenditur etiam in duobus aliis Nicenis canonibus 13 et 14, ab eodem pontifice in laudata epistola memoratis, qui in Quaesnelliano codice recensentur can. 19 et 20. Quis ergo Romanum Codicem tredit in quo tantum est versio Nicenorum canonum discernimus?*

IV. Mito astum magis dicunt a Romano Codice, qui in una fuerit Innocentio I, Zosimo, et Leone pontificibus (sic enim ab ipso Quaesnellio inscribitur), canones aliarum synodorum nostrae collectioni inserti, cum solos canonos Nicenos et Sardicenses simul junctos et Nicenorum nomina inscriptos Romanam Ecclesiam ad Leonem usque repperit. Id latius probavimus in praemissa Tractatu part. II, c. 1, ubi inter cetera eorum epistolam rejecimus qui Graecos canones antiquiorum conciliorum Ancyran, Neocaesareae atque Gangrensis Nicenorum nomina a veteribus Romanis pontificibus designatos continebant. Clariora porro sunt quae Constantinopolitanis canonibus in Romana Ecclesia distincti, seu usque ad S. Gregorii tempora, non receptos evincunt. Frustra vero hanc objectionem elidere Quaesnellus nititur cap. 2, ubi varias sui codicis vias commendat, eodem canones post S. Gregorium codici additos ingerit. Cum id nulla ratione fulciatur, morum inventum agnoscat, ut inveti argumenti vis declinetur. Ejusmodi etiam sunt alia multa in eodem statibus distinguendi, quae nulla alia de causa afferuntur, nisi ut aliis difficultatibus occurratur. Quia vero moris arbitrariis inventis fidat, publicumque Romanam Ecclesiam Codicem astruit, qui evidentissimis argumentis refutatur? Ipse Quaesnellus dicitur. 11 num. 6, *Namque*, inquit, *a Romanis pontificibus Leonis vel episcopis vel anterioribus alios canones citatos legitimus praeter Nicenos vel Sardicenses pro Nicenis habitos, Innocentius 7 expressis verbis ait alios recipiendos non esse. Quis ergo cum Romano Ecclesiam Codicem vendidit, in quo praeter Nicenos et Sardicenses, aliarum quoque synodorum canones recepti inveniantur? At subdit: *Nes particularium synodorum decreta, etiam aliquam illarum synodorum in Codicem Romanum jam essent relata, ante Chalcedonensem synodum apud plerisque Occidentalium partium Ecclesiam in auctoritatem recepta sunt*: Id est, relata erant in codicem publicum, sed in auctoritatem non erant recepta, nec ideo ab ullo Romano pontifice antiquam citata fore. Quis id intelligere potest? Cum codex publica auctoritate editur, ut publico usui inserviat; canones in eo inserti publicam auctoritatem acquirunt. Si nulli alii canones praeter Nicenos et Sardicenses auctoritatem habebant in Romana Ecclesia, non ergo fuerant publico codici inserti, sed publica auctoritate vngati. Quomodo igitur codex Quaesnellianus illo esse in ipso titulo traditur, qui in usu erat in Romana Ecclesia sub Innocentio I, Zosimo et Leone, si canones in eo descripti non erant in auctoritatem recepti? Num quod erat in usu in Romana Ecclesia, in auctoritatem non erat? Nonne Quaesnellus in antecedenti dissertatione 11, cap. 2 768 circa medium contendit, decreta promulgata haberi, ita ut homines istam tenentur edoceri, cum publico ac recepto codici habentur inserta? Pro publico utem ad recepto codicem suam collectionem vendit. Dum ergo descriptis ante verba particulares synodos in eadem collectione propositas in auctoritate non fuisse prodit, ipse sibimet manifestissime contradicit. Quanto igitur melius dicemus cum collectionem, in qua synodorum canones a Romana Ecclesia non recepti describuntur, pro Romano publico Codice haberi non posse?*

V. Alia ejusmodi codici minus congrua posui indicabimus. Quis credit Romanos pontifices in suo codice publico brevitarium synodi Hippomenis conditum in concilio Carthaginensi anni 597, idibus Augusti, cum tribus aliis canonibus recepisse? Si Quaesnellus credendum esset, idem brevitarium secundum codicis capitulo insertum fuit, cum oborta Pelagiana heresi majori Romanam inter et Africanam Ecclesiam commercio necessitatem fecit. Si autem, ut ipse ait, hac occasione magis innotuit Romana Ecclesia Africanam disciplinam, quam suis moribus accommodatam iudicantes Romani cleri proferres, cum illum facere de proprii codici partem esse voluerunt; ea etiam inde

tuit ex Aurelio et Augustino episcopis Africanis, qui præcipue eadem occasione ad Romanos pontifices litteras dedere. Breviarium ergo hac occasione acceptum ab illis qui ipsum vel condiderunt vel confirmarunt tres illos canones additios habere non poterat. Hæc autem animadversio sicut improbabilem ostendit Quesnelli conjectionem de tempore quo hoc breviarium codici accessisse existimat; ita etiam incredibile evincit, Romanos pontifices, si idem breviarium aliquando accepissent, non sincerum, sed extraneis additamentis auctum accepisse, et publica auctoritate edidisse.

VI. Multo autem incredibilius est eosdem codici publico his inseruisse definitionem concilii Chalcedonensis, primum capite 25 ex una versione, dein cap. 54 ex alia, quam, a Quesnello omissam, ex omnibus hujus collectionis exemplaribus in nostra editione produximus. Quid dicemus de errore manifesto qui elucet in epigraphæ præfixa rescripto Honori capite decimo quarto? Hoc rescriptum signatum pridie kalendas Maii anni 418, in epigraphæ datam præfertur acceptis synodi superscriptæ gestis, quæ capite præcedenti decimo tertio dicuntur condita sequenti die kalendarum Maii anni ejusdem. Num vetus Romana Ecclesia tantum errorem in publico codice inseruisset? Vide quæ hæc de re plenius dicuntur in observationibus ad Quesnelli dissertationem 13, num. 2. Adde libellum fidei qui Augustino attribuitur cap. 40. Hunc libellum aliud esse nisi regulam fidei multo post Augustinum conditam in concilio Hispanico, quod Leonis jussu habitum fuit, ostendimus in notis ad Quesnelli observationes in epist. 15 ad Turribium, tomo II. Hunc autem libellum cum aliis tribus a S. Leone codici additum Quesnellus opinatur dissert. 44, § 8, n. 3. Num hic pontifex libelli memorati auctorem ignorasse credendus est, vel Augustini nomen voluisse imponere? Idem esset, si alius antiquus pontifex codicis auctor crederetur. Quid porro inter plures fidei libellos, qui in apostolicis scriniis servabantur, quatuor tantum in codicem relati, ac inter hos ille Faustini, quem schismaticum fuisse certum est? Quid dicemus de nonnullis legibus ex Codice Theodosiano excerptis? Quid de regula formatarum, aliisque similibus documentis, quæ publico codici in Romanæ Ecclesiæ usum edito non videntur congruere?

VII. Nec minus movere debent quæ in eodem codice omissa fuerunt. In Nicænis canonibus non legitur ultimus de omissione genuflexionis diebus Dominicis atque paschalibus. Id in eam causam Quesnellus rejicit, quod contraria esset Romanæ Ecclesiæ disciplina. At idipsum improbabilissimum est. Quanta enim fuerit omnium et singulorum canonum Nicænæ synodi apud Romanos pontifices observantia, ex pluribus, Leonis præsertim, testimoniis liquet, quibus adversus Anastasii Constantinopolitani nisum uni Nicæno canonis contrarium resistens, protestatus est se non posse permittere ut quippiam ex hisdem canonibus violetur. Hinc in epist. 105 ad Pulcheriam Augustam, cap. 4, Quoniam, inquit, contra statuta patrum canonum, quæ ante longissimam ætatis annos in urbe Nicænâ spiritualibus sunt fundata decretis, nihil 761 cuique audere conceditur; ita ut si quis dixerit aliquid decernere velit, se potius minuat, quam illa corruptat. Confer etiam epist. 106 ad ipsum Anatolium, cap. 4, ubi Nicænæ leges mansuras usque in finem tradit; ac de Nicænâ Patribus ait: Apud nos, et in toto orbe terrarum in suis constitutionibus vivunt; et si quid usquam aliter quam illi statuere præsumitur, sine cunctatione cassamus, ut quæ ad perpetuam utilitatem generaliter statuta sunt, nulla commutatione varientur. Et epist. 107 ad Juliam Coensem: Cum frequentibus experimentis probaveris dilectio tua, quam CONSTANTINI PROPOSITO SANCTORUM NICÆNORUM CANONUM STATUTA CUSTODIAM, dissolvi omnes ecclesiasticas regulas estimamus, si quidquam ex illa sacrosancta Patrum constitutione violetur. Similia leguntur in epist. 119 ad Maximum Antiochenum cap. 4: Si quid a quoquam

contra Nicænorum canonum in quacunque synodo vel tentatum est, vel ad tempus videtur extoritur, nihil præjudicii potest inviolabilibus inferre decretis; et facilius erit quorumlibet consensionum pacta dissolvi, quam prædictorum canonum regulas EX ULLA PARTE corrumpi. Et cap. 5: Nam quod ab illorum regulis et constitutione discordat, apostolicæ sedis nunquam poterit obtinere consensum. Alia ejusdem generis brevitas gratia prætermittimus. Hinc ergo nihil dubitandum est quia et -ingulos Nicænos canones, et illum quoque de omittenda genuflexione diebus Dominicis atque paschalibus constanter ab apostolica sede fuisse servatos: alias si hunc unum disciplinæ canonem Romana Ecclesia respuisset, nihil potioris rationis fuisset Leonis pontifici, ob quam tantopere reprehenderet Chalcedonenses Patres, qui in frequentissima synodo alium disciplinæ canonem reformatissent, nec potuisset suam et suæ Ecclesiæ observantiam tam generalibus et solemnibus formulis profiteri.

VIII. Hanc quidem disciplinam non tam in Oriente quam in Occidente viguisse, testes a Quesnello producti in dissertatione cap. 5, n. 5 satis evincunt. Alia itidem ex aliis Patribus afferri possent, quorum nonnulla ita generalia sunt, ut eandem disciplinam in tota Ecclesia custoditam declarant. S. Hilarius prolog. in librum Psalm. num. 12: Hæc quidem, ait, sabbata sabbatorum ea ab apostolis religione celebrata sunt, ut his Quinquagesimæ diebus NULLUS neque in terram strato corpore adoret. Cum in hoc aliisque similibus testimoniis NULLUS excipiat, Romana utique Ecclesia excludi non potest. Unum satis exploratum addemus ex S. Augustino, qui cum aliquandiu Romæ versatus sit, ibidemque nonnullos libros scripserit, ut liquet ex lib. II Retractionum, c. 7 et 10, Romanorum quidem ritum, quorum nonnullos identidem memorat epist. 36 ad Casulanum, notitiam acquisivit. Is autem epist. 55 ad Januarium, postquam num. 28 de diebus paschalibus generatim prodidit, stantes oramus; addidit num. 31: Ut autem stantes in illis diebus, et omnibus Dominicis oremus, utrum ubique servetur, ignoro. Cum ex dictis ignorare nequeverit quid in eo servaret Romana Ecclesia, in qua aliquot saltem Dominicis diebus perstitit; certum efficitur eum memoratam disciplinam in hac Ecclesia invenisse. Nec minorem vim habet testimonium S. Hieronymi in libro adversus Luciferianos num. 8: Etiam, inquit, Scripturæ auctoritas non subest; totius orbis in hanc partem consensus instar præcepti obtineret. Nam et multa alia quæ per traditionem in Ecclesiis observantur, auctoritatem sibi scriptæ legis usurpaverunt, velut in lavacro ter caput mergere, deinde egressos lactis et mellis præguare concordiam ad infantem significationem, die Dominico et omni Pentecoste nec de geniculis adorare, et jejunium solvere, multaque alia scripta non sunt (in divinis libris) quæ rationabilis sibi observatio vindicaret. Hic quoque S. doctor antequam hæc scriberet, Romæ versatus, studiis fuerat eruditus, et diebus Dominicis sepulcra apostolorum et martyrum frequentans, standi vel genuflectendi disciplinam eadem in urbe servatam ignorare non potuit. Si autem deprehendisset in hac principe totius orbis Ecclesiæ genus flecti diebus laudatis, non potuisset inter exempla eorum quæ in Ecclesiis totius orbis consensu observantur, hoc recensere quod die Dominico et omni Pentecoste nec de geniculis adoraretur. Esto autem hoc generale Hieronymi testimonium 763 possit non comprehendere aliquam ipsi ignotam Ecclesiam, Romanam certe eisdem perspectam præceptum complectitur. Confer not. 12 (Supra, col. 950, not. *) incip. 5 præmissæ dissertationis, ubi ipsa Quesnelli verba in hanc rem adhibuimus. Quod si de hac ejusdem Ecclesiæ veteri disciplina nullus peculiaris et expressus testis suppetit, id ea de causa accidit, quia nullus qui hoc de ritu apud Romanos scripserit, ad nos pervenit. Satis est autem nullum testari contrarium, ut ea Ecclesiæ in generalibus testimoniis comprehensa credatur.

Neque enim nisi apertissimis argumentis persuaderi poterit, ipsam, quæ tantam erga Nicænas canones observantiam professæ est, hac in re ab omnium aliarum Ecclesiarum consuetudine et a Nicæna constitutione descivisse, ac e suis Nicæna synodi exemplaribus canonem de genuflexione expunxisse. Confer not. 5 (*Supra*, col. 928, not. *) in cap. 5 dissertationis Quesnellianæ, in qua aliam observationem hoc loco opportunam proposuimus.

IX. Urget Quesnellus defectum canonis de omit-tenda genuflexione non tam in sua collectione quam in abbreviatione Rufini. Cum vero idem canon desit etiam in alia vetustissima interpretatione, quam ex ms. Vat. Regiæ 1997 hoc tomo edidimus, manifestum sit hunc defectum non proficisci ex versione Romana, sed ex aliquibus defectuosis Græcis exemplis, ex quibus tum Rufinus abbreviationem compegit, tum laudata interpretatio derivata fuit: quam quidem auctor collectionis Quesnellianæ in nonnullis secutus est, ac præsertim in omissione hujus canonis (a), ut in notis ad caput 1 ipsius collectionis animadvertimus. Idem vero defectus præsumi nequit in eo Græco originali, quod ad Romanam Ecclesiam ex ipsa Nicæna synodo transmissum fuit, et ex quo versio statim lucubrata, ab eadem Ecclesia recepta est ac diligenter custodita: ac propterea defectus potius ejusdem canonis in Quesnelli collectione; hunc non fuisse ipsius Ecclesiæ codicem magis magisque confirmat.

X. Quid porro dicendum erit de omissis in eadem collectione præstantioribus constitutionibus Romanorum antistitum, quæ vel maxime inserendæ fuerant, si ipsi pontifices ex Romanis archivis, in quibus omnes accuratissime servabantur, publicum codicem edidissent? Hac autem in re ne pluribus exemplis lectores distineamus, considerare libet solas apostolicas litteras in causa Pelagianorum, quas potissimum collectionis auctor exhibuit. Inter constitutiones autem hac in causa editas omnium celeberrima profecto est tractatoria Zosimi, qua Pelagiana hæresis toto orbe truncata est. Hanc quidem potissimum dedissent Romani pontifices, si monumenta hujus generis collecta in codicem publicum retulissent. Deest autem in laudata collectione, ut aliæ plures insignes constitutiones desunt, quæ vel ab aliis collectoribus inventæ et insertæ fuerunt, vel a nonnullis antiquis indicatæ, injuria temporum perire: nec perissent profecto, si publicus Romanus Codex ejus temporis conditus ad nos pervenisset. Quot præstantissima Romanæ Ecclesiæ documenta nobis conservavit Avelana collectio Romæ olim compacta ex apostolicis scriniis, licet ejus auctor nec publica auctoritate potiretur, nec codicem usui publico edendum sumpsisset? Quanto plura dedisset codex publica auctoritate in usum publicum promulgatus? Neque satisfacit Quesnelli responsio ex codice Dionysii, qui statutus sedis apostolicæ Siricio antiquioribus aliisque etiam posterioribus non paucis caret. Dionysius enim non publica, sed privata auctoritate suam collectionem edidit, nec apostolica scrinia exacte consulere potuit. Qui autem publica auctoritate, et in publicum usum codicem vulgasset, is apostolicum archivum evolvens, præstantiores constitutiones usui maxime utiles, quæ tunc sane non deerant, haudquaquam prætermisisset.

XI. Omnium autem maxime publicum Romanum Codicem sæculo v editum dedecet mira confusio quæ in nostra collectione deprehenditur. Nullus scilicet in hac ordo neque rerum, neque ætatis servatur: quippe conciliorum decreta, uti ipse Quesnellus notavit cap. 4, num. 1, pontificum decretis misceantur, nec pro ætatis suæ ordine collocantur, sed posteriora præponuntur prioribus, topica œcumenicis. Si quis alios publicos qui supersunt, Romanæ Ecclesiæ libros, sacramentarios, antiphonarios, etc., consideret, æquum in omnibus ordinem inveniet. Cum sæculo v, quo hic codex digestus et editus creditur, sapien-

tissimi pontifices, alique studiosi homines Romæ floruerint; si hi publico usui collectionem canonum et constitutionum concinnassent, nihil dubii est quin documentis recto ordine dispositis codicem omnium optimum nobis dedissent. Mirum igitur est Quesnellum ex ea confusione, quæ a Romana ejus præsertim temporis Ecclesia maxime abhorret, intulisse codicem esse Romanum. Ipsa confusio, ait e. 4, n. 1, quæ offensus Laurentius quidam Dionysium Exiguum ad novum candendum impulsit, Romanum clamat codicem. Neque huic sententiæ quidquam suffragatur testimonium quod his verbis respicit, Dionysii in epistola ad Stephanum. Dionysius enim non de publico Romanæ Ecclesiæ Codice loquitur, nec de documentorum in eo confusione, sed loquitur de translatione prisca canonum Græcorum, quæ circumferebatur in codicibus præsertim Italicis, cujus confusione Laurentius presbyter Romanus offensus, eundem Dionysium ad novam eorumdem canonum interpretationem lucubrandam impulit. Hæc nimirum sunt Dionysii verba: *Quamvis charissimus frater Laurentius assidua et famiari cohortatione paritatem nostram regulas ecclesiasticas transferre populerit, confusione credo prisce translationis offensus, etc. Hæc prisca translatio, uti conjecimus in Tractatu de Collectionibus part. II, c. 2, § 3, illa esse videtur quam post Justellum hoc tomo edidimus: quæ et si fortassis fuerit in aliquot Romanis codicibus frequentior, non tamen hi dicuntur fuisse codices canonum publici, seu Romanæ Ecclesiæ auctoritate editi, usque publico recepti; nec si fuissent hujusmodi, idem habendi essent ac nostra collectio, in qua et versione prisca præter Chalcedonenses nulli alii Græcarum synodorum canones inserti leguntur. Quod porro eodem loco Quesnellus ad confusionem codicis aliqua ratione vindicandam subdit: *Sua ratione hæc confusio nititur, nec ordine vacat ipsa ordinis perturbatio*, ei hypothæsi incumbit, quæ hunc codicem non uno tempore conditum, sed diversis ætatibus auctum cap. 2 statuit. Quæ tamen hypothæsis, ut paulo ante animadvertimus, merum est inventum, seu potius commentum ad plures difficultates declinandas excogitatum, quod nulla ratione fultum nemini probari poterit.*

XII. Sed ut ad confusionem nostræ collectionis revertamur, hanc, si quis diligenter singula expendat, unoque obtutu omnia complectatur, tantam esse deprehendet, ut nedum Romanæ, sed nulli alii Ecclesiæ publicum codicem edituræ, ac privato tantum homini congruat, qui primis curis ac privato studio ex arbitrio collegit quæ invenit, nunc hæc, nunc illa, nullo ordine, delectu nullo. Hunc quoque non dedecet alii defectus antea notati, quemadmodum defectus similes in aliis privatis collectionibus antiquis passim occurrunt. Hinc sicut nullæ ejusmodi collectiones sunt codices publica auctoritate editi, ita nec nostra collectio.

XIII. Addeamus tandem aliam animadversionem, quæ cum probabilissimum fiet hanc collectionem non Romæ, immo nec in Italia, sed in Galliis fuisse digestam, tum vero eam codicem Romanæ Ecclesiæ haberi non posse non modicum confirmabitur. Licet plurimum diligentæ adhibuerimus in exquirendis hujus collectionis mss. exemplaribus, ne unum tamen invenire licuit vel Romæ, vel in tota Italia, cum plura in Galliis passim occurrant. Galliis veteri significationem accipimus, quatenus Narbonensem, Aquitanicam, Lugdunensem, et Belgicam comprehendebant. Crabbus unum codicem Gandavensem primus adhibuit. Alanus Copus, Pamelius, et Henricus Gravius Atrebatensi usi sunt. Thuanus, Treophtæanus, Bellovacensis, Hubertinus S. Vedasti, et alii ejusmodi in Gallicanis bibliothecis inveniuntur. Ideo censendum de duobus codicibus bibliothecæ Cæsareæ Vindebonensis, in quam aliquot exemplaria mss. e Belgio allata fuerunt. Tanta manuscriptorum

(a) Confer not. 5 in c. 5 præmissæ dissert. (col. 927, not. *).

copte hoc quoque tempore conservata in solis Galliis, nonne Gallicana hujus collectionis originem sapit? Adde quod nonnulla documenta hujus collectionis nuppiam in Italia, sed in solis Gallicanis collectionibus reperire licuit. Ita ex gr. synodus Telensis, seu verius Zellenis, in Gallicanis tantum codicibus inventa est, ut monemus nos. 2 (Col., 724, n. 4) in cap. 63 nostrae collectionis. Autyranos quoque canones ad Occidentalem disciplinam emendatos praeter nostram collectionem praefert etiam codex Corbelensis, qui aliam Gallicanam vetustissimam collectionem a P. Constantio laudatam continet. Italica autem antiquissima collectio Vat. Regiae 1997, 767 Lucensis 88, et Barberina 2888, quae praefecto eadem emendationes receperunt, si in publico Romano Ecclesiae Codice fuissent promulgatae, eosdem canones sine ulla correctione exhibent. Vide ergo num Romana haberi queat nostra collectio, quae huius characteribus Gallicana ostenditur. Hinc quidem solis Gallicanis auctoribus isthuc collectio usui fuisse deprehenditur. Pseudo-Isidorus, quem in Gallicis istam collectionem digressisse ostendimus, ex eadem collectione plura decerpit. Vide Tractatum de Collectionibus part. III. Euseus Parisiensis in libro adversus Graecos tom. I Spielt. Acher., ubi nihil Isidorianum subolescit, aliquot testimonia ex nostro codice exscripsit. Non solum enim c. 187 recitat longum fragmentum praefationis Niceno concilio praefixa, verum etiam c. 195 et seqq. plura refert ex documentis Acaclianis huiusdem lectionibus et eodem ordine qui in eodem codice describuntur. Neminem extra Gallias ejusdem codicis vel leve indicium praebuisse invenimus.

CAPUT II.

Refelluntur argumenta pro asserendo Romano Codice a Quenello allata capite quarto

Nunc expendenda sunt argumenta quibus Quenellus suam sententiam statuere nititur; ipsaque eorundem lubricillius nostram sententiam magis magisque confirmabit.

I. Primum argumentum sumptum ex Dionysio Exilquo satis elidimus capite praecedenti num. 11; neque enim de antecedenti codice canonum et constitutorum sedis apostolicae, qui Romae esset publicus usque receptus, sed de Graecorum canonum *prae translatione* loquitur, quae a nostra collectione maxime discrepat. Confusio autem hujus collectionis, quam diffiteri non potuit, ipsum monere debebat ne hanc Romano publico libro ascriberet, ut ibidem animadvertimus. Ceterum si ex Dionysio argumentari liceat, duo cum P. Constantio adversus Quenellum breviter indicabimus. Primo si noster codex publicus, ut ille opinatur, auctoritate Romanorum pontificum editus usque fuisset receptus, non tam facile Dionysius Romae privatis petitionibus indulgens, de eo mutando ac de alio codice in ejus locum substituendo cogitasset: nec si id studiosorum hominum commodo sibi sumptis, siud commississet unquam, ut qui in publico Romano Codice erant recepta, his locum in suo non relinqueret. Absunt tamen ab ejus codice synodorum Carthaginensis et Milevitanae, nec non quidem Africanorum episcoporum ad Innocentium epistolae, ipsius Innocentii ad eandem synodum et episcopos Africanos responsa; Simplicii, Felicis et aliorum scripta, quae in nostra collectione invenies. Dein tamen Dionysius suum codicem privata auctoritate conclusit, ipsius tamen interpretis mox a pluribus recepta fuit, adeo ut illam teste Cassiodorio de Divina Lect., c. 25, Romana Ecclesia sua *celeberrimo* complecteretur. Qui autem fieri potuisset, ut tam brevi et tam facile in desuetudinem abiisset publicus regularum codex apostolica auctoritate vulgaris confirmatusque, et sua quodammodo antiquitate consecratus? Nonne id potius indicium est manifestum nullum publicum codicem Romae vulgatum atque receptum?

II. Secundum Quenelli argumentum, quo contendit codicem praefationem declarare ad usum Ecclesiae Romanae ipsum esse concinatum, plane mirificum est. In verbis enim quae ex ipsa praefatione recitat, nihil de Romano Codice indicatur. Sola autem mentio Romanae Ecclesiae, quae Nicenam fidem complectitur et ventratur, Nicenasque regulas fidei, seu Niceno symbolo subnixas suscipiens confirmari, et alia ejusdem generis, nonne etiam a non Romano collectore eoque privato scribi potuerunt, ut ne exinde publicus Codex Romanus colligi queat? Quid quod ea verba cum legantur in Gelasii decreto de scriptis apocryphis, nihil aliud insonant, nisi collectorem in condenda praefatione, Gelasii verba exscripsisse, sicut in reliquo ejusdem praefationis textu longum fragmentum non dubitavit excerpere ex historia Rufini? Num Romanae dignitatis fuit publici codicis praefationem aliorum verbis compingere? Cum vero ex praefatio de Nicena synodo tantum loquatur, et ad Nicenam 769 fidem ac regulas referantur verba a Quenello descripta, quemadmodum et apud Gelasium, unde sumpta fuerunt, eodem referuntur; si a collectore ea praefatio huius codicis promissa fuit, cum Nicenae canones in eodem relictis; ipsi Niceni canones hujus collectionis primi post decretum Gelasii in codice relati dicendi essent, ut ne prima huius aetas, quam Quenellus commisit, solos Nicenos canones cum Sardicensibus praeferebat ad Innocentium I pertinere.

III. Tertia probatio ex citato Gelasii decreto accersita paucis expungitur. Nulla enim ratio Quenellus praesumit, quod nondum probavit, Gelasium ex praefatione codicis integras periodos exscripsisse, et non potius praefationis et collectionis auctorem exscripsisse ex decreto Gelasii. Hic quidem pontifex tot celeberrimae et luculentissimae constitutionum auctor non ita erat in scribendo difficilis, ut alienis verbis sententiisque indigeret, eaque solemniter tractati inserta proprio nomine edere non vereretur. Praefationis autem ignota scriptori sicut pudori non fuit ex Rufino plura eisdem verbis transcribere, ita nec ipsum puduit alia quaedam excerpere ex Gelasiano decreto.

IV. Quartum argumentum sumptum ex sexto Niceno canone, qui a Paschasino apostolicae sedis legato eadem lectione recitatus est in concilio Chalcedonensi actione 16 qua describitur in nostra collectione, pluribus capitibus nunt. Primo enim si idem canon eadem lectione insertus invenitur in aliis collectionibus Latinis, quae procul dubio Romanae Ecclesiae codices non fuere, neque tota haec argumentatio corruet? At huius generis sunt collectiones quae continentur in ms. Fossatensi, in alio Claudii Hardy, in Pithmano, in Vaticano Regine 1997, et in aliis codicibus, qui etsi ad Romanam Ecclesiam non pertinuerint, eundem tamen canonem cum Paschasini lectione praefertunt. Secundo canonis numerus, qui a Paschasino sextus dicitur, sumi non potuit ex nostro codice, in quo decimus censetur. Potius ab eo recitatus dicendus esset ex ms. Hardyensi vel Fossatensi, in quibus non tam verba quam numerus canonis cum Paschasino consentit: et si quidem hi codices non idcirco Romanam Ecclesiam dici queunt, multo minus Romanus credi potest noster codex, qui, etsi in ejus canonis verbis cum Paschasino concordat, in numero tamen discrepat. Conjecturae quas affert Quenellus ut hanc rationem eludat, merae divinationes sunt, quae locum habere nequeunt, nisi antes certe constitutum sit Paschasinum et nostro codice canonem recinasse. Tercio neque certum est Paschasinum et Romano exemplo eum canonem legisse, nec certum item est exemplaria Romana Niceni concilii eandem lectionem ac versionem exhibuisse: quam Paschasinus adhibuit, ut observavimus in Tractatu de Collectionibus part. II, c. 2, § 1, n. 5. Tandem rebus pluribus manifestum ferisse videmur auctorem nostrae codicis pra oculis

habuisse eam Nicænorum canonum versionem quæ in ms. Vat. Regiæ 1997 continetur: ac ex ea canonem de quo agimus, totidem verbis et eodem numero descripsisse. Vide notæ in cap. 1 nostræ collectionis. Porro codex Vat. Regiæ certe Romanus non fuit, nec Romanam Nicæni concilii interpretationem continet, ut in Tractatu loco allegato ostentum est. Quis ergo ex canonibus qui ex versione non Romana sumptus est, nostrum codicem Romanum fuisse colligere poterit?

V. Neque fortior est quinta Quesnellii probatio ex parenthesis Innocentii epistolæ ad Victricium in Romanæ sedis gratiam, ut putat, inserta: *Cujus (Ecclesiæ Romanæ) in omnibus causis debet reverentia custodiri*. Cum enim hæc parenthesis absit a codice Dionysii et a Sangermanensi antiquissimo exemplo; facile, inquit, quisque adducetur ut credat a Codicis Romani auctoribus additam, jure suo se uti autumantibus, cum in epistola Romani pontificis aliquid addiderit, quod ad ejus illustrationem faceret. Hujus autem conjecturæ, quæ Romanos in liberiorum additionum suspicionem vocat, imbecillitas patet ex duobus: tum quia falsum est eam parenthesis inveniri in sinceris nostræ collectionis exemplaribus, adeo ut ea in uno recentiori et minus exacto codice Oxoniensi posteriori manu fuisse inserta, unde ipsam uti alienam ab hac collectione idem Quesnellus in sua editione expunxit; tum quia eadem legitur in sex aliis vetustis collectionibus quæ Romanæ non sunt. Vide 771 not. (Col. 631, n. 4) 18 in cap. 24 nostræ collectionis, in quo ipsa epistola producit. Adeo igitur hæc parenthesis inepta est ad codicem Romanæ Ecclesiæ asserendum, ut aliis etiam in codicibus et collectionibus non Romanis reperitur. Quod si hæc parenthesis in exemplaribus vere Romanis existit, ut invenitur in antiquis collectionibus præsertim Italicis, quas in memorata annotatione indicavimus; cum sinceræ nostræ collectionis exempla illam ignorent, hæc collectio Romanum Codicem non continere ex hoc ipso defectu peroscitur.

VI. Canon vigesimus octavus Chalcedonensis concilii, quod de sedis Constantinopolitane prærogativa statutum fuit, deest non minus in nostrâ collectione quam in Dionysiana, Prisca, Isidoriana et aliis, sicut etiam in Græco ipsorum canonum textu non invenitur. Ad aliam enim actionem pertinet, ex qua quidam posteriores Græci illum excerpterent, cæteris canonibus diversa actione editis eundem addiderunt; sicut duo alii canonæ ex aliis ejusdem concilii actionibus, quas in memorata Græcia excerpti, canonibus adjecti fuerunt. Quis ergo hinc nostram collectionem Romanum Codicem inferat, cum id tot aliis collectionibus non Romanis commune sit?

VII. Etsi Ecclesiæ Romana Nicænos et Sardicenses canones simul junctos ac Nicænorum nomine inscriptos haberet, non tamen soli ejus codices hanc conjunctionem et formam præferbant. Vide in hanc rem Tractatum de Collectionibus part. II, c. 1, ubi alios quamplures aliarum collectionum codices recensimus: ac exinde tota septimi argumenti vis pro asserendo Romano Codice a Quesnello fusius proposita plane evanescet.

VIII. Ex Antiochenis et Constantinopolitanis canonibus, quos Quesnellus fatetur a Romana Ecclesiâ usque ad S. Gregorij pontificatum fuisse rejectos, mirum plane argumentum elicitur pro astruendo codice ejusdem Ecclesiæ eo nomine, quia cum illi ad calcem, ut opinatur, codicis jaceant, post diuturnum tempus superadditi fuerint: quod, inquit, in ulla alio codice non deprehenditur. In aliis scilicet collectionibus suo loco inserti, non autem in calcem superadditi inventiuntur. Verum hoc quoque argumentum ex gratuita hypothesis innititur, de qua capite antecedenti satis dictum est, nimirum hunc codicem non totum simul compactum, sed per partes

A aliquot subinde additamenta recepiisse. Deinde falsum est Antiochenos et Constantinopolitanos canones in fine codicis esse descriptos, cum referantur cap. 59 et 61, codex autem procedat usque ad caput 98. Num omnes etiam S. Leonis epistolæ aliquantulum post Constantinopolitanos canones descriptæ, quas ad nostram collectionem spectare ex pluribus ac præstantioribus exemplaribus vidimus (a), a Romano Codice exclusæ, et post Gregorium Magnum adjectæ dici queunt? Vera hujus ordinis, seu potius hujus confusionis ratio in auctorem collectionis referenda est, qui nunc hæc, nunc illa, prout libuit, vel in manus ejus venerunt, codici inseruit. Cæterum sicut iidem canones licet a Romana Ecclesiâ non recepti, erant in collectione Dionysii ac in aliis antiquis; ita potuerunt referri etiam in nostrâ, dummodo nec illa Dionysii, nec alia antiqua et publica Romanæ Ecclesiæ codex judicentur. S. Gregorii testimonio, quæ in Tractatu retulimus, probant Constantinopolitanos canones fuisse in codicibus canonum. Cum autem negat eos a Romana Ecclesiâ receptos, eodem codice non fuisse publica auctoritate probatos significat.

B IX. Quod porro num. 10 reposit Quesnellus de nonnullis conciliorum topicorum canonibus ad Romanam seu Occidentalem disciplinam accommodatis, Ancyranum canonem 10, in nostrâ autem collectione 11, respicit, in quo quæ diaconis qui in ordinatione protestati sunt se non posse continere, et nihilominus fuerunt ordinati, si postea uxores duxerint, concedatur ut maneant in ministerio; in nostrâ collectione emendatum fuit manent in clero tantum, et a ministerio abiciantur. Ne quid vero ex hac emendatione arguatur pro constituto publico Ecclesiæ Romanæ codice, illud potissimum evincit, quod idem canon æque emendatus invenitur in celebri collectione Corbriensis laudata a P. Constantio: cum tamen hæc nec Romanæ Ecclesiæ fuerit, nec publicus codex. Sic enim ibidem legitur testem eodem Constantio in præfatione ad tom. I Epist. Rom. pontif., nom. 67:

C Diaconi quicunque ordinantur, si in ipsa (ordinatione) protestati sunt dicentes, se (velle) habere 773 uxores, neque posse se continere; hi postea si ad nuptias convenerint, maneant in clero tantum: quibus verbis in nostrâ collectione additur, majoris nique explicationis gravia, et abijciuntur a ministerio. Idem Quesnellus in notis ad canones Gangrenses canonem hujus synodi quartum ingerit, in quo decretum fuit: Si quis discedit presbyterum conjugatum, tanquam occasione nuptiarum quod offerre non debeat, et ab ejus oblatione ideo se abstinet, anathema sit. Hunc autem canonem in nostrâ collectione idcirco omissum pronuntiat, quia Romana Ecclesiâ non recepti, ne forte idem canon de presbytero non tam conjugato quam conjugii iuribus utente intellectus incautos deciperet. At hac eadem ratione delenda etiam fuerant in synodica ejusdem concilii illa verba quibus damnantur contententes, presbyteros qui matrimonio contraxerunt, sperni debere, nec sacramenta quæ ab eis conficiuntur attingi. Si autem hæc verba, ad quæ canon quartus refertur, expuncta non fuere, idem canon non memorata de causa, sed collectoris incuria ac saltu omissus agnoscitur. Porro ab Ecclesiâ Romanâ consuetudine alienum fuit canonum verba mutare, vel omittere: unde in collectione Dionysiana, quam postea Hadrianus papa I Carolo Magno dedit, nihil neque in Ancyranis canonibus, neque in Gangrensis emendatum vel omissum fuit: quod fecisset profecto, si in veteri Romanæ Ecclesiæ codice unum canonem in Ancyranis correctum, alium in Gangrensis expunctum reperisset.

X. Neque minus arbitraria sunt quæ Quesnellus subdit de Martino Bracarensi, ac si in Ancyranum canonem ad Occidentalem disciplinam revocando Codicem canonum Romanæ Ecclesiæ secutus fuerit. Neque enim ipse, qui licet Pannonius, in Oriente tamen ab-

(a) Confer not. 2 in cap. 67 nostræ collectionis (Col. 748, n. 4).

quandiu versatus Græcam linguam didicerat, in sua compilatione adornanda Græcorum canonum Latinos, sed Græcos codices consuluit. Id satis colligitur ex ipsius epistola ad episcopum et concilium Lacedæ. Etenim post memoratum Græcum originale eorumdem canonum, absque ipsius diligenti collatione præstare non potuisset, quod subiicit, nimirum ut ea quæ per *translatos obscurius dicta sunt, et ea quæ per scriptores sunt immutata, simplicius et emendatius restaurarem.* Hinc ejus verba in Græcis, quos exhibuit, canonicis cum nulla versione conveniunt, nec cum Isidoriana, quæ maxime in Hispania vigeat. Solum cum non integram eorumdem canonum interpretationem sibi proposuisset, sed ut selecta quædam capita, quæ magis expedire credidit, novo ordine brevius ac facilius proferret in usum Ecclesiarum Hispaniæ, Ancyranum canonem earumdem Ecclesiarum disciplinæ accommodandum putavit. In quo etiam si fortassis aliquid nostræ collectionis exemplum habuisset ante oculos, non tamen exinde sequeretur hunc fuisse codicem Romanæ Ecclesiæ: aliquid enim hujus Gallicæ, ut vidimus, collectionis exemplar ex Galliis, ubi ejusmodi codices adhuc abundant, in Hispanias transferri, ac in Martini Bracarenensis manus potuit pervenire.

XI. In capitulis de gratia et libero arbitrio, quos Quessnellus Leoni nostro perperam attribuisse probavimus tomo II in observationibus ad dissertationem ejus tertiam, non solum laudantur tria decreta synodi Africane anni 418, verum etiam auctoritates ex epistolis Romanorum pontificum contra Pelagianos. Hæc porro cum Quessnellus ab auctore eorumdem capitulorum excerpta putet ex Codice canonum Romanæ Ecclesiæ, in quo tum memorata decreta Africana, tum indicata Romanorum epistolæ continentur; animadvertens ejusmodi documenta nec in Justelliano, nec in ullo alio codice canonum inveniri, sicut in nostro, hunc Romanæ Ecclesiæ codicem fuisse exinde demonstrari arbitratur. Hæc, ni fallimur, vis est ejus argumenti, quod a Quessnello non ita clare proponitur num. 11. Cum vero ea documenta ob celebritatem causæ Pelagiæe vulgatissima essent, nihil cogit ut testimonia quæ auctor capitulorum adhibuit, e codice publico et non potius e vulgatis exemplaribus excerpta credantur. Dein si etiam ex canonum Codice sumpta dicenda essent, cum in nostro non legantur duæ epistolæ, altera Zosimi generalis ad totius orbis episcopos, altera Africanorum ad eundem pontificem, ex quibus aliquot auctoritates iisdem capitulis fuerint insertæ; alius potius a nostro fuisset ille codex canonum, ex quo auctor capitulorum profecit. Præterea 775 dum hic auctor Carthaginensis synodi canones recitat, tertium, quartum et quintum capitulum videt, quæ in nostro codice sunt canon quartus, quintus, et sextus. Hæc ergo diversa numerorum an-

notatio codicem a nostro diversum eidem auctori usui fuisse confirmat.

XII. Duodecimum argumentum, in quo Quessnellus contradictionem deteximus not. 21 ad caput 4, adeo infirmum est, ut confutatione non egeat. Aliæ collectiones Dionysio antiquiores desinunt in Gelasio; nec propterea codices Romanæ Ecclesiæ habentur.

XIII. Quod tandem assertur ex tractatu ipsius Gelasii, ubi sedium ordo secundum antiqua statuta majorem esse traditur, primas autem beatissimæ Petri sedi tracentorum decem et octo Patrum invicto et singulari iudicio vetustissimus iudicatus est honor, pro nostro codice nihil concludit. Ordo enim præcipuarum sedium satis constitutus fuit in Nicæna synodo, cum earum prærogativæ ex veteri consuetudine confirmatæ fuerant can. 6. unde hunc canonem laudavit S. Leo, cum Chalcedonensem constitutionem, qua Constantinopolitano episcopo secundus locus tribuebatur, idcirco noluit approbare, quia Nicæno decreto adversabatur. Quid ergo præfatio nostri codicis a Quessnello obtrahitur, ac si Gelasius laudatis verbis respexerit eum ordinem sedium qui in ipsa præfatur? cum præsertim hæc præfationis particula ex alio Gelasii documento excerpta fuerit, uti vidimus num. 3. Quod porro de primæ sedis honore a Nicænis Patribus constitutum dicitur, etsi forte referatur ad eam versionem quæ a nostræ collectionis auctore recepta fuit, ubi eidem sedi primatus expresse assertur; non tamen sequitur eandem collectionem adhibitam fuisse a Gelasio, cum eadem versio in aliis collectionibus et codicibus contineatur. Vide cap. 1, num. 4. Quid si eandem sententiam potuit Gelasius colligere ex alia versione canonum Nicænorum, ex. gr. ex prisca, in qua Romanæ sedis primatus canone sexto palam astruitur his verbis: *Antiqui moris est ut urbis Romæ episcopus habeat principatum?* Illa tandem ejusdem tractatus Gelasiani, in quibus Romanæ sedi ea antiqua et vetusta reverentia tribuitur, per quam omnium sacerdotum dignitas semper est roborata atque firmata, Sardicensem utique canonem videntur respicere, in quo statutum fuit ut in episcoporum causis secundi iudicii decernendi eura Romano episcopo ob S. Petri reverentiam deferretur. Ad Sardicenses canones etiam cum Nicænis conjuncti, ac Nicænorum titulo inscripti non in sola Quessnelliana collectione, sed in aliis multis reperiebantur, ut nihil exinde pro ea collectione convinci queat. Cætera, quæ in præmissa dissertatione aliquam animadversionem huc pertinentem merentur, in subjectis annotationibus expensa reperies. Cum ergo nihil probeat quæcumque pro asserendo Romano Codice Quessnellus congressit, e contra vero multum convincant, quæ nos pro eodem abjudicando superiori capite attulimus; ad revincendum ac extrudendum prorsus ejus sententiam nihil amplius desiderabitur.

DISSERTATIO DECIMA TERTIA.

DE CONCILIIS AFRICANIS IN PELAGIANORUM CAUSA CELEBRATIS AB OBITU INNOCENTII PAPÆ I USQUE AD ZOSIMI ADVERSUS EOSDEM SENTENTIAM:

Ubi de eorum præsertim numero, ordine et tempore; item de numero canonum Africani concilii de Gratia; et de primæ Constitutionis Honorii imperatoris adversus Pelagianos origine et auctoribus.

Ad Capitula XIII et XIV Codicis canonum et constitutorum Ecclesiarum Romanæ.

777 I. Occasione hujus dissertationis. — Adversus D codicis sinceritatem, ejusque assertum a nobis in Ecclesia Romana usum arguet nonnullus ex inscriptione constitutionis Honorii imperatoris, pridie kalend. Maias an. 418 datæ, quæ incipit: *Ad conturbandam, occurritque capit. 14.* Sic enim se habet illa epigrapha in codice Oxoniensi: *Incipit sacrum rescriptum acceptis synodi supradictæ gestis*; quibus prorsus similia exhibet Thuanæus codex; nisi quod

pro supradicta in eo legitur *SSiæ*, id est, *suprascriptæ*. Salmasius, qui hoc posteriori codice usus est, Carthaginensem synodum illico interpretatus est duabus litteris designatam; nec opus illi fuit divinare, cum luce clarius appareret auctorem tituli aliam in mente synodum non habuisse quam plenariam illam Carthaginensem habitam, ubi octo vel novem decreta adversus Pelagianos condita sunt, quæ quidem capite immediate superiori comprehenduntur. Atque ex

hujusmodi epigraphæ concludit Salmasio Eucharistici de Ecclesiæ suburbicariis parte II, cap. 1, et ex Salmasio Usserius de Antiqu. Ecclesiæ Britan., c. 10, edictum Honorii datum esse acceptis Carthaginiensis synodi gestis seu decretis octo. At, inquit superi Pelagianæ Historiæ scriptores eruditi Henricus de Noris et Joannes Garnerius, cum uno saltem die edictum antecesserit plenariam illam synodum quæ kalendis Maiis in eodem codice 778 assignatur, qui fieri potuit ut hujus gesta ex Africa expectaverit Honorius, constitutionem suam editurus? Porro tam gravis allucinatio non arguere videtur codicem auctoritate Romanæ, hoc est, doctissimæ Ecclesiæ conditum, sed rudiorem potius imperiti concarnatoris operam.

II. *Par non est titulum capituli præfatorum auctoritas ac capitulum ipsorum.* — Difficilis certe nodus: quem tamen videor mihi multifariam posse dissolvere. Ac primum quidem necesse non habemus eandem vel zelatam, vel auctoritatem (a) titulis et inscriptionibus seu canonum, seu pontificiorum decretorum tribuere, quam ipsis canonibus et decretis. Hæc enim in codice relata auctoritate et ad usum Ecclesiæ Romanæ re prudenter ac mature considerata: titulos vero privati alicujus hominis opera adjectos, vel etiam recentioris studiosi industria esse conditos non temere quæ asseveret? Unde et plurimi leguntur in codice Thuanæ, qui in Oxoniensi non apparent, quemadmodum videre est in canonibus Ancyranis, Neocæsariensibus, Gangrenensibus, etc., qui suam cuique præfixam synopsis habent. Immo et nonnullum discrimen in eo quem excentimus titulo Carthaginensis synodi jam superius observavimus: ut æquo lectori facili persuadendum putem, ex aliquibus titulum erratis adversus sinceritatem codicis ipsius decernendum quidquam non esse.

III. *Synopsis chronica gestorum adversus Pelagianos.* — Etsi porro ista responsione abunde sit objectioni satisfactum pro asserenda codicis nostri sinceritate; quoniam tamen quæstionem de Honorii constitutione semel attigimus, et de Carthaginensi synodo, post cujus accepta 779 gesta dicitur emissa ab Augusto; juvat de utraque diligentius examen inire, et eximiam obscuramque simul historiæ Pelagianæ partem in majorem lucem proferre. Quod ut dilucide magis fiat, exponenda synopsis chronica rerum gestarum tam in Italia quam in Africa, adversus Pelagianam hæresim a tempore geminæ synodi Africanæ, cujus relationibus ad Innocentium papam missis, Pelagianorum causa ad sedem apostolicam primum delata est. Etsi enim jam ab anno (b) 412 damnatus in Carthaginensi synodo Cælestius, ab Africanorum antistitem sententia ad Romani episcopi examen creditum appellandum, ut capite 1 Commonitorii docet Marius Mercator; ea tamen mox ipse appellatione neglecta, Ephesum Asiæ urbem contendit,

A *ibique ausus est per obreptionem locum presbyterii potestatem.*

Igitur iterum Cælestius ad Carthaginensem synodum missis per Orosium Erotis et Lazari episcoporum Gallorum litteris cum Pelagio est delatus anno 416, lataque in utrumque sententia damnationis, quæ communi deliberatione censuerunt, hujusmodi persuasionis auctores, nisi hæc apertissime anathematizarent, anathematizari oportere (Ep. Carthag. Concilii ad Inn.). Mox gesta synodi Innocentio Romæ episcopo intimanda duxere Patres: Ut statutis nostræ, inquit, mediocritatis etiam apostolicæ sedis adhibetur auctoritas pro tuenda salute multorum et quorundam perversitate etiam corrigenda. Similem in eodem sententiam tulere concilii Numidiæ episcopi in Milevitana civitate eodem anno congregati, et utriusque simul synodi relationes ad Romanam sedem sunt transmissæ.

IV. *Epistola quinque episc. ad Innoc. PP. non synodica.* — Non multo post selecti quinque ex utraque synodo episcopi prolixiorum adhuc ad Innocentium dederunt epistolam, non ex synodo, ut putat Garnerius, sed ex familiari colloquio: unde ubique et in excusis 780 et in mss. codicibus familiaris epistola inscribitur: nec ut synodicam vocemus cogit auctoritas Marii Mercatoris, qui cum de tribus conciliis sermonem habeat, prius Carthaginense anni 412 duobus aliis Africanis anni 416 conjungit. Etsi enim prior illa synodus relationem ad Innocentium non miserit, ejus tamen gesta ab altera Carthaginensi missa sunt ad eundem, ut clarissime habetur in utraque synodica: Unde factum est, inquit Carthaginensis, ut recensendum putarem quod ante ferme quinquennium super Cælestii nomine hic apud Ecclesiam Carthaginensem fuerit agitatum: quo recitato, sicut ex subsequentibus advertere poterit sanctitas tua, quamvis judicatio manifesta constaret, etc. Milevitana vero sic habet: De quo Cælestio ante paucos annos quid gestum fuerit, sanctitas tua de Carthaginensi Ecclesia melius instruitur. Augustinus ipse cum tres epistolæ recenset tam alibi, tum ep. 47 ad Valentinum, distinctissime primam de concilio Carthaginensi, secundam de concilio Numidiæ, tertiam a quinque episcopis scriptam asserit, non synodi locum nomenque prætermisurus, a qua tertia data, si ita fuisset. Et in ep. 106 ad Paulinum: Scripsimus etiam ad beatæ memoriæ papam Innocentium præter conciliorum relationes (quid clarius?) litteras familiares. Interest autem plurimum ne familiaria pro synodica, vel synodica pro familiaribus accipiantur, si ad id quod (c) Rusticus Ecclesiæ Romanæ diaconus scribit in dialogo adversus Acephalos, attendatur: Quod Ecclesia Dei familiaribus non intendit, neque hypomnisticis, neque iis quæ ad unum et domesticum sunt, sed his quæ ad synodos aut a synodis dogmatice et publice et definitive de his quæ in quæstionem veniunt,

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Vide observationes subjiciendas num. 3.
(b) Non anno 412, sed 411 habita fuit hæc synodus Carthaginensis, uti probaturi sumus in observ. n. 5.

(c) Num hoc Rustici testimonio innuere Quesnellus vult, quinque Africanorum episcoporum epistolam, quam familiarem eo tanto sensu Augustinus vocavit, ut eam non ex synodo nec synodi nomine exaratam significet: hæc, inquam, epistolam quinque insignium episcoporum auctoritate ad Romanum pontificem missam, quæ catholicum dogma in duabus synodicis epistolis constitutum fuisse confirmat, perinde habendam esse ac litteras hypomnasticas privatim scriptas, de quibus Rusticus eo loco contra Acephalos disserit? Res huic erat de quibusdam epistolaribus hypomnisticis S. Cyrilli, in quibus iste significasse tradebatur, se condensorie ad Orientalis scripsisse propter pacem. Reponit Rusticus certum non esse num hæc potius litteræ, etiamsi credantur

D sincere, dispensatæ et condensorie scriptæ fuerint; cum præsertim Cyrillus scriret, quoniam Dei Ecclesiæ familiaribus non intendit, etc., ut supra: quibus sane verbis solis epistolis a Cyrillo non definitive, sed economice et privatim scriptis eam auctoritatem adimere Rusticus voluit, quæ debetur epistolis publice, definitive ac dogmatice exaratis, quales erant illæ quæ de pace scriptæ fuerant: unde post recitata verba statim addit: Hoc ergo claret, quia istas epistolæ, id est suas et Orientalium de pace, transmittens Romana Ecclesiæ sedi, a sanctissimo Sixto confirmariategit: earum vero, quæ a vobis dicuntur (id est epistolarum hypomnisticarum) nihil manifestavit prima apostolica sedi. Cum ergo epistola quinque episcoporum Africa missa fuerit ad sedem apostolicam, æque ac ad eandem missæ fuerint synodice, ut doctrina catholica adversus Pelagianam hæresim confirmaretur; ea ex principiis Rustici maximæ auctoritatis habenda est.

constituerentur. Causas scribende epistolae adiunxit : scilicet monendus erat pontifex, Romae esse nuntios qui diversis causis **781** Pelagii fuerant, quod (a) post synodice scriptas audierant; non agi de uno Pelagio, an forte, si correctus esses, dogmatibus ejus pareceris ab Innocentio; eundem sub nomine gratii virus suum fraudulenter legere. Mitendus etiam erat pontifici liber Pelagii a Jacobo et Timotheo acceptus cum Augustini responso et epistola commendatoria ad ipsum Pelagium scripta, aliisque quibus instrumentis, quae ad manum non erant, cum synodice datae sunt.

V. Rescriptis Innocentius ad tres Africanos. litteras.

— Innocentius papa, acceptis tribus Africanorum litteris, ad eas rescripta dedit vi kalendas Februarii, Honorio xi et Constantio vi consiliis, hoc est 27 Januarii die anni 417, quibus decernit ut in supradictos Pelagium et Celestium maneat fixa sententia.

Instante Quadragesima, redditi sunt Africanis Innocentii litterae, vel etiam jam inchoato sacro jejunio (Pascha eo an. 23 Apr. occurrente); Julius enim episcopus, qui et scripta synodica tulerat, et rescripta apostolica referebat, vix citius in Africam remeare potuit.

Quarto idus Martini seu die 13 moritur Innocentius papa, locumque cedit Zosimo; qui, et ex Prospero et Panchasio probabile est, die 18 Martii apostolicam sedem obtinuit.

VI. De synodo Africana receptis Innocentii litteris. conjectura. — Quid factum in Africa receptis Innocentii litteris, transmissis vultu de ejus ad meliorem vitam transitu, rescita Zosimi electione, Celestique Romam insinuantur accurrentis protectione, non tradunt scripturae. Vix tamen se ne vix quidem persuadere mihi possim (x) non collectam eo tempore synodum, autem ex utraque illa provincia, ad quarum episcopos rescripta missa fuerant, nisi forte et ex aliis Africae provinciis coacta fuerit. Primum enim status rerum Ecclesiae, imminens ab insurgente haeretic damno, omnis novissimae adversus eam apostolicae edis rescripta, id postulare videbantur, ut Ecclesiae Africanae Innocentii successorum litteris suis conveniret proximisque. 2. Pelagius auditis eis quae tunc in Africa acta erant, tum ab Innocentio rescripta, ad eundem pontificem scripserat epistolam, quam Z. omnia reddidit; Celestius coram acturus eum apud pontificem ad urbem Romanam toto festinatione **782** perrexit, ut scribit Marius Mercator : quo Zosime jam electo pervenit, a quo et benigne susceptum didicerunt Africani. Unde nihil a tam dolosis adversariis timendum non erat, si ab Africanis Romanae litterae mittarentur, quae ex synodi auctoritate plus ponderis haberent apud episcopum Romanum. 3. Vix poterant rescripta Innocentii per Africam promulgari secundum disciplinae leges, nisi congregata synodo, in qua et ex quae omnibus notum fieret quid Roma rescriptum, quid decretum de causa haereticorum : et cum finitam causam dixerit Augustinus serm. 2 de verbis Apostoli, acceptis rescriptis Innocentii, synodi procul dubio plenioris solemnitate finienda fuit. Quamobrem probabile est coisse in unum utramque synodum, ex qua datae ad Innocentium litterae fuerant. 4. Hanc synodum innuere vi-

detur Eusebius papa in prima epistolarum ad Africanos episcopos universos per Africam constituto, ubi rationem acceleratam sum in scribendo afferens, *Na interstitit, inquit, vestra de adepto et discussione Celestii distans ponderis expectatio, posthabitis omnibus, etc.* Unde enim rescivit Zosimus de adventu ac discussione Celestii sollicitus esse Africanos, et eorum id litteris didicisti, et quidem synodica, cum rei momentum id posceret, et frequentes essent synodi in Africa, an extra ordinem statutam congregatam dicamus pro occurrente necessitate. 2. Nam adhuc synodum indicant alia ejusdem epistolae verba, ante medium : *Ad litteras, inquit, Erosi et Laetii priori relatione destinatas, quidem ad servandam fidei praefestinatam esse promptissimum est.* Prior illa, quam commemorat, relatio posteriorem supponit. At cum e Carthaginiensi synodo primum missas esse constet ad sedem apostolicam litteras Erosi ac Laetii, quamnam putanda est posterior relatio, quae inter illam synodum et litteras primas Zosimi supponitur?

An relatio Milevitani concilii? At (c) posterior non fuit : eodem enim tempore, et per eundem episcopum Julium missa relatio utriusque synodi Africanam anni 416, ita ut priorem potius locum tribuere videatur Innocentius Milevitanae, quam Carthaginiensi : Prater et episcopus noster Julius dilectionis vestrae litteras quas ex Milevitano concilio **783** cura fidei propius misisti, ubi peroptanter ingessit, Carthaginiensis etiam synodi quaela pariter scripta subiungens.

An quinque episcoporum epistolam relationem illam posteriorem esse dixeris? At non eo nomine esse decorandam superius ostendimus : et cum universos Africanos episcopos alloquatur, non de alia quam de synodica relatione intelligendus est sermonem habere. Igitur tabula videtur synodus ante litteras Zosimi, ex qua relatio ad eum missa fuerit. Verum conjecturas istas libens doctiorum censurae subijcio.

VII. Primae Zosimi litterae ad Africanos. — Successoribus primae Zosimi ad Africanos litterae. Quo mense, quove die scriptae sint, ex ipsis litteris ex parte minutis non decemur, sola consulum nota superstitio : docemur autem, si fallor, ex secunda litteris, quae vi kalendas Octobris, hoc est 21 Septembris datae leguntur. Haec enim posteriores (d) post mensem a prioribus secundum scriptas esse oportet, Quippe cum monuisset Zosimus (Epist. 3 Zosimi ad Afric. n). *Ut intra mensem secundum aut venirent, qui praesentem Celestium redarguerent aliter sentire quam libellis et confessione contentus : aut nihil post haec tam aperta et manifesta, quae protulit, dubii resedisset cognoscere :* non potuit ante secundum hunc mensem completum in hanc expositulationem erumpere adversus Celestii accusatores, quae in secunda epistola (Epist. 4 Zosimi ad Afric. n) legitur : *Ecce, inquit, Pelagius Celestiusque apostolica sedi in litteris suis et confessionibus suis praesto sunt. Ubi Eros? ubi Lazarus? ambrosenda factis et damnationibus nomina? Ubi illi adolescentes Timotheus et Jacobus, qui scripta quondam, et aucebantur, protulerunt?* etc. Igitur non mense Septembri, ut putavit Garnerius, sed vel Junia, vel Julio videtur scriptae priores litterae, cum praeter concessos menses duos, aliquod tempus perferendis

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Gratia haec dicantur. Neque enim certum est eum quinque episcoporum epistola idcirco ad Innocentium scripta fuisse, quia de nouumalis Romanis a Pelagio deceptis postea audierat, an vero alia de causa, et fortassis ne Romanos illos deceptos in synodicae quae legendae erant in Romano concilio, palam viderentur pariteringere. Certe incredibile est tempore synodorum Africanarum, in quibus de Pelagiana haerese actum fuit sub Innocentio, ad manum non fuisse nec librum Pelagii, quem a Jacobo et Timotheo Augustinus acceperat; nec responsum quod contra eundem librum anno antecedenti idem au-

ctus conscripserat. In litteris quidem laudat's quique episcoporum legitur minimus non tam de synodica quam de libro Pelagii, et de Augustini responso : ac proinde haec omnia simul missa noscuntur.

(b) Hanc quidem synodum non collectam ostendimus in observ. § 3, ubi sequentia Quenellii argumenta refellimus.

(c) Ad falsum potest ex observ. n. 14.

(d) Primam et secundam Zosimi epistolas non duorum mensium intervallo, sed eodem mense Septembris scriptas probabimus in observ. § 4.

litteris, referendisque responsis dandum fuerit antiquam secunde scriberet. Continent porro litterae gravissimam objurgationem nimis Africanorum, ut putabat Zosimus, credulitatis; moxet pontifex, *Coelastium presbyterum Romano sese ingessisse examini, et exoptare ea quae de se apostolica sedi aliter quam oportet essent inculcata*, purgari; concedit, ut modo diximus, duos menses, intra quos se iudicio sisterent accusatores; omnia lente ac mature pensanda dicit; postea insuper in Romano iudicio transmittit, et ut ipsi eum corrumperet Africani persuadere conatur.

VIII. *Secunda Zosimi littera ad Africanos*. — Post duos menses expletos rursus scribit Zosimus ad Africanos xi kalendas Octobris, nondum recepto Africanorum responso, 784 iterandarum litterarum causa fuit Pelagii epistola ad Innocentium scripta, a Zosimo recepta; cuius ad Africanos mittendae tunc consilium cepit pontifex, ad id permotus recentibus litteris Praxilli Ierosolymorum episcopi, quibus *causa Pelagii causis astipulator interveniebat* (ibid.). Illius exemplar, et forsam utriusque, ad eodem transmissit; Pelagii Coelastique fidem magis in dies singulos elucere scribit litteris et professionibus catholicae doctrinae congruentibus; demum tarditatem tergiversationemque accusatorum, ut putabat, graviore verbis instigulat.

Differendi causa Africanis fuit necessitas cogendae synodi, quae tanto, quod parabatur causae fidei, damno imminere occurreret: magnum enim scandalum imminere Ecclesiae, si plures synodi adversus Pelagium Coelastique habitae, Carthaginienses duae, Ierosolymitana, Dispolitana, Milevitana, Constantiopolitana, et insuper Romanum Innocentii iudicium, ab uno Zosimo haereticorum artibus circumventio in irritum mitterentur, ut statim mittenda (a) timebantur. Inde certus haereticis triumphus, catholicae doctrinae damnum, sedi apostolicae labe, catholicis omnibus dolor, Ecclesiae unitati periculum, quam schismate sciendam praevidebant Africani. Res erat imprimis Africae Ecclesiae, cuius iudicium ab apostolica sede approbatum petebatur. Totius igitur Africae diocesis deliberatione opus erat, quam proinde in maiorem synodum coalescere necesse fuit. (b) Eam circa autumnii tempus congregatam putat, non tam quia ab antiquo cogendis synodis hoc erat tempus praestitutum, quam quia vix citius congregari potuit post receptas primas Zosimi litteras. Carthagine habitam esse synodum probat inscriptio epistolae tertiae Zosimi, quae *Aurelii ac ceteris qui in concilio Carthaginiensi adfuerunt data* legitur.

IX. Quot synodi Africae ab obitu Innocentii ad tractoriam usque Zosimi? — Duplicem quidem constituit Joannes Garnerius inter primam Zosimi epistolam et tertiam ejusdem, quae xii kalendas Aprilis data est: priorem mense Decembri, vel etiam Novembri anni 417, posteriore anni *Quadragesimum* anni 418; nec aliam distinctionis rationem affert, quam quod ex prima accepisse dicitur Zosimus litteras cum obtestatione Afrorum instrumentisque causis, quibus litteris non respondit; ex posteriori vero

A synodicam missam, cui responsum illud dedit xii kalendas Aprilis datum et in kalendas Mails acceptum. Verum unicam synodum celebratam esse 785 existimo intra illud tempus, ita ut (c) tres tantum ponamus coactas tempore Zosimi adversus Pelagianos. Primam scilicet post acceptas Zosimi litteras autumnii tempore anni 417, secundam kalendis Mails anni 418, tertiam vero post acceptum Zosimi decretum: nisi quariam addas, quae, ut coniecimus, post accepta Innocentii rescripta ante tres illas celebrata fuerit.

Unicam intra mensem Octobr. et kalend. Mails sequentis anni probo ex ipso Garnerii fundamento. Nam litterae quas ex diversis synodis missas putat, (d) ex una rademque scriptas docet Zosimus in postrema sua epistola data xii kalend. Aprilis. Eandem enim synodum alloquitur, cum ait: *Post illas (e) quae vel superius, vel nunc litteras vestras accepimus*. Et infra: *A vobis ad nos missa obtestatio*. Rescribit quippe acceptis posterioribus litteris, et tamen eadem synodo tribuit obtestationem, quae ad primas litteras attinet. Idem pluries eodem modo significatur in eadem epistola. Quoties vel sanctus Augustinus, vel sanctus Prosper enumerant synodos Africanas per id tempus in causa Coelasti habitas, non plures recentem quam duas, quarum posterior kalendis Mails assignanda est. Hoc clarius elucescet ex infra dicendis.

3. Fatetur Garnerius Marcellinum subdiaconum Carthaginensis Ecclesiae peritorem fuisse epistolae posterioris, quam putat concilii etiam posterioris esse, anno 418, ante Quadragesimam celebrati, ad quam per tertias litteras rescripsit Zosimus 21 die Martii. Et illud certum est ex fine harum litterarum, ubi recensitis primis Africanorum: *Satisque, inquit, illis scriptis (f) quae ad illas rescriperatis, credimus esse responsum*; continuo subdit: *Sed postea missam per Marcellinum subdiaconum vestram epistolam ... omne volumen voluimus*. Constat 786 item haec posteriores litteras non ita pridem redditas Zosimo, cum lis rescripsit 21 illa die Martii, siquidem ita scribit: (g) *Post illas quae vel superius, vel nunc litteras vestras accepimus*. At quis credat Marcellinum profectum fuisse ex Africa tantum mense Januario anni 418, quo tempore synodum celebratam putat Garnerius, cum eundem Marcellinum subdiaconum (h) accepisse a Paulino diacono libellum Zosimo tradendum, jam ab octavo die Novembris superioris anni, certissimum habeamus ex ejusdem Paulini libello? Ex una igitur eademque synodo geminae litterae profectae sunt, quod qua ratione sit factum, ita expendimus.

X. Cur geminae ab eod. concilio litterae? Cur Paulinus Romam non ivit? — Post acceptas primas litteras Zosimi statim de synodo congreganda cogitaverunt Africani. Sed ad id tempore opus fuit, ut numerus esset et negotio sufficiens, nec videtur ante Octobrem vel Novembrem mensem esse congregata: quae causa est cur Basiliscus subdiaconus Romanae Ecclesiae, qui litteras illas attulerat ad Africanos, adhuc versaretur Carthagine iv nonas Novembris, quo die

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Hunc metum commentitium ostendemus in observ. n. 34 et seqq.

(b) Hanc synodum non circa autumnale tempus anni 417, sed vel Januario, vel Febuario anni 418, habitam videbimus in observ. § 5. et 6.

(c) Duae tantum celebratae fuerunt, et ambae anno 418, ut fusius in observationibus demonstrabitur.

(d) Quas Africanorum epistolae distinguit Zosimus, aliam alia anteriorem: quarum prima brevior ab Aurelio aliisque episcopis sine concilii forma coactis statim post acceptas Zosimi litteras rescripta fuit mense Novembri anni 417, altera vero prolixior ex Africae synodo anni 418, mense Januario vel Febuario ad eundem pontificem transmissa. Vide observ. § 5 et 6.

(e) Hunc textum aliter ex codicibus emendabimus in observ., n. 19; obtestationem vero, quam Zosimus memorat, referri ad epistolam ad Africanos missam mense Novembri anni 417, ibidem ostendimus n. 18.

(f) Indicatur eadem epistola qua Aurelius cum quibusdam episcopis prioribus Zosimi litteris respondit. Vide observ. locis allegatis.

(g) Confer not. 11 (Supra, not. 2).

(h) Marcellinum quidem die 8 Novembris anni 417 accepisse a Paulino libellum, sed non discussisse ex Africa nisi post synodum coactam paulo post initium anni 418, acceptis prolixioribus ejusdem synodi litteris; anteriorem vero epistolam Aurelii et aliorum episcoporum ad Zosimum Basiliscum traditam mense Novembri, videsis in observ. § 6.

Paulinum sermone conceit cum gestis apostolica sedis directis; ut adesset ad apostolicam sedem et Zosimi iudicio. Vadimonio constituto (a) obtemperare renuit: nec ingeniose modo, vel etiam, quia non iudice nec scripto conventus erat; sed quia cum ageretur de appellatione Cœlestii a sententia concilii Carthaginensis anni 412, quam ideo pristinam appellationem vocat Zosimus, locum jam habere non poterat: quoniam ipse Cœlestius appellationi defuit, ut ait Paulinus (Commonit. cap. 1), et ea neglecta, ut scribit Marius, Ephesus concessit, ibique per obreptionem ausus est presbyterii locum petere. Et iterum post annos quatuor ad idem Carthaginensis Ecclesie tribunal pertractas, et hujus, et Mileviani concilii 787 sententiam exceperat, duplici deinceps Innocentii constitutione roboratam: post quæ finitum esse causam sanctus Augustinus serm. 2 de verbis Apostoli publice proclamavit. Merito igitur Africani Paulinum ne ad diem dictum Romam iret prohibuerunt; quod præterea negre ferebant: ut etiam præsensit Zosimus, qui eam ob rem non scripto suo, sed sermone subdiaconi sui Pauliniani conceit.

Basiliscus Zosimi subdiaconum, audita Paulini responsione, accepitque, ut puto, primis Africanorum ad pontificem rescriptis, in Italiam remeavit, nondum videlicet paratis omnibus causæ instrumentis prolixis, quæ in eadem synodo adornabantur, tradenda postmodum Marcelino subdiacono cum posteriori epistola.

XI. Quid prioribus Africanorum litteris contineretur? — Utraque perit vel adhuc (b) in Vaticano pulvere cum blattis dimicat. Quid prior contineret, ex ipsis Zosimi tertiis litteris expiscandum. Cum enim utriusque Africanorum litteris istæ respondeant; priori parte prioribus, posteriori etque brevissima posterioribus satisfacit, prolixiorum ad istas responsionem cum traciaria missuras. Apparet igitur tria maxime prioris Africanæ synodi epistolæ capita fuisse: unum quo (c) graviter exposculabant adversus Zosimum, quod posthabito et Africanæ Ecclesiæ, et Romanæ per Innocentium iudicio, quo finita Cœlestii causa fuerat, ad novum eam examen revocasset, non sine magno catholice fidei et unitatis periculo. Huc enim spectat, ni fallor, illa privilegiorum apostolicæ sedis commendatio, quæ totam fere Zosimi implet epistolam: Quod Patrum traditio apostolicæ sedi auctoritatem tantam tribuerit, ut de ejus iudicio disceptare nullus auderet; humanis divinisque legibus et disciplinis omnibus firmatam, quam omnium majorum studia servaverint; eam nullis hactenus acta motibus habere fundameta, quæ sine suo periculo temere nullus incesset; nullum denique de ejus posse retractare sententia: quæ quamvis ita essent, se tamen ad eorum notitiam omnia retulisse.

BALLERINIORUM

(a) Paulinus non renuit obtemperare, sed oblato excusationis libello, causas cur Romani non accederet satis efficaces humiliter exposuit, quas a pontifice approbandas putavit. Inter has illam, quod nimirum hæc non amplius sua, sed totius Ecclesiæ causa esset, ab Africanis Patribus approbatam tradit; nec ullum uspiam indicium est, ipsi prohibuit fuisse ab iisdem Patribus, ne ad diem dictum Romam iret. Solum probabile est, ipsis consentientibus non transmisisse, libellumque excusationis ab eo traditum fuisse non Basilisco jamjam decessuro, sed Marcelino, qui ad perferenda Romam Africani concilii relationem ac documenta erat destinatus; eo quod illi hæc omnia simul cum libello Zosimo exhiberi crederent expedire.

(b) In præstantissima collectione Avellana, ex cujus Vaticano exemplo Baronius tres Zosimi epistolas et Paulini libellum edidit, utraque Africanorum epistola desideratur: quæ si in hac collectione, vel in alio Vaticano codice fuisset inventa, æque ac cæteræ edita fuisset. Hæc monere volumus, ne quis forsitan has

A Altero capite (d) conquesti sunt (idque urgebant maxime) quod Zosimus causam Cœlestii in Africa natam et ad Carthaginensem 788 tribunal delatam, ad se traxisset: sui enim Cypriani ad Cornelium papam scribentis sententiam hæc tenebant: Cum statutum sit omnibus nobis, et æquum sit pariter ac iustum, ut uniuscujusque causam illic audiantur, ubi crimen est admissum oportet utique eos quibus præsummus, non circumcursare, nec episcoporum coherentem concordiam sua subdola et fallaci temeritate collidere; sed agere illic causam suam, ubi et accusatores habere, et testes sui criminis possint ... Jam causa cognita est, jam dicta est sententia; nec censura congruit sacerdotum mobilis atque inconstantis animi levitate reprehendi. His similia scripsit Aurelius cum suis de Cœlestio, qui ab illo presbyterii gradum accipere voluerat, et apud eum accusatus damnationis sententia percussus fuerat. Id habeo ex Zosimi verbis: Pariter vobiscum volumus habere tractatum de illo qui apud vos, sicut ipsi per litteras dictis, fuerit accusatus. Ita enim legendum apud vos, ut omnes habent codices et sensus exigat, non vero apud nos, ut legitur in editione Garnerii, quod in operum oscitantiam libens rejicio.

Tertium epistolæ caput erat Africanorum episcoporum obstatio. Scilicet cum intelligerent ex epistola Zosimi (e) eum ad Cœlestium Pelagiumque absolvendos festinare, decretumque apud se habere, utrumque communioni Ecclesiæ existimationique restituere, nisi intra duos menses accusatores Romam accurrere probarentque accusationis suæ capita: (f) obstatorium libellum interposuerunt, quo suum sibi jus servari postulabant, et ut nihil de sententia in utrumque illum prolata immutaretur, sed in eodem cuncta relinquerentur statu, saltem donec unum e suis Romam mitterent cum idoneis causæ instrumentis, quibus hæreticorum artes aperirentur, docereturque quæ legitime et canonice essent damna. Extrema epistolæ verba hujus obstatorii libelli testes sunt: Noverit, inquit, fraternitas vestra nihil nos post illas quas vel superius, vel nunc litteras vestras accepimus, immutasse; sed in eodem cuncta reliquisse statu in quo dudum fuerant, cum hoc nostris litteris vestris indicavimus sanctitati: 789 ut illa quæ a vobis ad nos missa erat obstatio remaneret. Hæc porro verba, missa erat, indicant istam obstationem ad priorem epistolam pertinere.

XII. Gemina legatio decreta in priori Africanæ synodo, una ad Zosimum, altera ad Honorium. — Dum priores istæ litteræ deferantur ad Zosimum per ejus subdiaconum Basiliscum, iidem episcopi in eadem synodo congregati majori otio et matura deliberatione inquirebant inter se, quidnam facto opus esset, ut hæretici artibus occurreretur, et (g) ne Zosimus nimium credulus propensusque in Cœlestium, sententiam

epistolas a Romanis fuisse occultatas suspicetur.

(c) De hac quam Quæsnellus profert Africanorum querimoniam, vide observ. num. 34 et seqq.

(d) Hanc querelam ab Africanorum spiritu et gestis alienam in observ. loco allegato constabit.

(e) Non solum litteras a Zosimo Africani acceperunt, sed cum litteris etiam gesta primæ cognitionis, quæ Cœlestius discussus fuit. Quid autem ex his, quæ pontificis mentem clarius aperiebant, iidem intellexerint, et num potuerint metuere ne Zosimus Cœlestium et Pelagium communioni perperam restitueret, patebit ex dicendis in observ. num. 35.

(f) Obstatio cuius Zosimus meminit, non erat libellus, sed epistolæ pars: nec in ea suum sibi jus servari Africani postulabant, sed meram temporis dilationem, quoad concilium cogi et idonea documenta parari ac transmitti possent. Vide observ. num. 20.

(g) Cave ne credas Afros timuisse ne Zosimus sententiam ferret in Ecclesiæ fideique damnum proditura. Vide hæc in re observ. num. 34 et seqq.

ANNOTATIONES.

ferret in Ecclesie fideique dampnum proditura. Geminam decernunt legationem, (a) unam ad Honorium Augustum per Vindemialem episcopum obeundam; alteram ad Zosimum pontificem a Marcellino subdiacono suscipiendam. Quem cum lego (*Ex libello Paulini*) jam ab octavo die Novembris libellum Paulini pariter deferendum accepisse, nec tamen (b) Romam venisse ante medium mensem Martium (*Ex epistola Zosimi data xii kalend. Aprilis*), unum e duobus colligo: scilicet, vel Marcellinum non tam cito profectum ex Africa quam a Paulino sperabatur, vel forte ipsum comitatum esse Vindemialem episcopum Ravennam usque, et cum eo aliquandiu in comitatu resedisse. De priori secretoriorum legatione dicemus inferius, de altera modo dicendum, et de his quæ in concilio acta atque ad Zosimum deferenda tradita sunt Marcellino. Quodque operosius est et spem pena omnem superat, videndum quid huic concilio tribuendum eorum quæ apud S. Augustinum, apud ejus discipulum Prosperum, Marium Mercatorem, etc., et in Chronico Prosperi, seu ejusdem, seu alterius, ex Africano concilio profecta annotantur.

XIII. *Quid actum in autumnali Africa synodo?* — Huic igitur autumnali concilio anni 417 convenit imprimis quod a Mario Mercatore scribitur post recentissimam epistolam Zosimi benignitatis erga Cælestium plenam ad Afros episcopos: *Episcopi vero*, inquit, *ex Africa rescidentibus, omnemque causam quæ apud eos facta fuerat, exponentibus: 790 missis illam gestis exinde, quæ fuerant tunc cum illo vel de illo confecta, vocatus ad audientiam plenior, ut quæ promiserat festinaret implere, id est, ut damnatis prædictis capitulis, sententia Afrorum pontificum, quæ fuerat communione privatus, absolveretur, non solum non adfuit, sed etiam ex memorata Romana urbe profugit: atque ob hoc a beatorum memoria prædicto Zosimo episcopo scriptis amplissimis vel longissimis perdamnatus est.*

2. Ad idem concilium pertinet quod habet Zosimus epistola scripta xii kalendas Aprilis anni sequentis ad episcopos qui in concilio Carthaginiensi adfuerunt, ex quo missum ait per Marcellinum subdiaconum epistolæ volumen, quod (c) non sine tedio legisse videtur Zosimus.

3. Hoc idem est quod commemorat Prosper in Chronico (*De autumnali synodo*) ad annum 418, his verbis: *Concilio apud Carthaginem habito 214 episcoporum, ad papam Zosimum decreta perlata sunt: quibus probatis, per totum mundum hæresis Pelagiana damnata est.* Pensanda sunt Chronici verba: non enim ait hoc anno 418 concilium apud Carthaginem esse habitum: sed *concilio apud Carthaginem habito*, (d) per autumnalia scilicet anni præcedentis, sequenti seu 418 ad papam Zosimum synodi decreta perlata, ab eodem probata, et per totum mundum hæresim esse damnatam: quod plane quadrat sententiæ nostræ. Verba hæc Prosperiani Chronici, quæ vulgo ad synodum anno 418 kalendis Maiis habitam pertinere existimantur, certum apud me est scripta esse de

A synodo autumnali anni præcedentis. Apud omnes enim in confesso est synodi kalendarum Maiarum gesta vel decreta a Zosimo accepta non esse, priusquam Cælestium ipse sententia ferret: sive quæ, ut plures existimant, jam ante kalendas Maii prolatum erat Zosimi iudicium; sive, quod verius existimamus, quia ex ea kalendarum synodo scriptum (e) non est ab Africanis 791 ad Romanum pontificem. Deinde clarum videtur synodum cujus gestis probatis secuta est Zosimi sententia per totum mundum missa, eam esse quæ epistolæ volumen cum pluribus instructionibus gestisque præcedentium synodorum ad Romanum pontificem transmisit per Marcellinum subdiaconum. At hæc omnia jam a 21 die Martii accepta erant a Zosimo, ut ex tertiis ejus ad Africanos li teris certum habetur. Denique de ea synodo intelligi debent, post cujus rescripta directa, consecutum est ut *justissime in Cælestium sententia a Zosimo proferretur*, ut habet August. lib. II de Pecc. Origin. c. 7. At ea rescripta ipsa sunt quæ interpositum duorum mensium tempore postulata erant a Zosimo, ut eodem loco habetur. Tempus porro illud ante synodum autumnalem esse interpositum constat ex primis Zosimi litteris: ut eam ob rem evidens sit ad eam synodum autumnalem referenda esse rescripta illa, non vero ad synodum kalendis Maiis post sex menses habitam; quod adhuc amplius ex dicendis elucescet.

Eodem forsitan revocandum quod idem scriptor ad annum 416, consulibus Theodosio VII et Palladio, refert, notato hic per errorem pontificatus Zosimi initio: *Romane*, inquit, *Ecclesia 30 episcopatum suscepit Zosimus annis tribus: quo tempore, Pelagianis jam a papa Innocentio prædamnatis, Afrorum vigore ac maxime Augustini episcopi industria resistebatur.* Mentio enim sententiæ ab Innocentio jam prolata et initii pontificatus Zosimi concilii hujus tempus indicat, etsi sub alieno consule tria hæc referantur; forsitan errore librarii, qui initium sequentis anni in finem præcedentis imprudens transtulerit, quod facile est. Manifestum est, obijciat aliquis, ab ipso auctore hæc sub illo consulu esse posita, cum tribus annis asserat Zosimum præfuisse Romanæ Ecclesie, et Bonifacii pontificatum anno 419, Monaxio et Plinta consulibus, assignet. At licet ita habeat Chronicon Prosperi in codicibus mss. Sirmondi et Chiffletii, ex quibus illud edidit Andreas du Chesne tom. I Script. Hist. Franc., antiquissima tamen Joannis Richardi editio anno 1549 Basilicæ excusa, haud dubie ex pluribus mss. codicibus, ut marginalis lectionum varietas indicat, hæc, inquam, editio ita habet: *Zosimus 39 Romanæ Ecclesie episcopatum suscepit anno uno mensibus 9 diebus 8.* Ex qua lectione, quæ historice veritati respondet, jam non probabilis modo, sed necessaria transpositio hujus partis, quæ est de Zosimo, in annum sequentem 417 ex instituto scriptoris per scribarum incuriam inverso; alioquin plures numerandi erunt pontificatus Zosimi anni.

XIV. *Augustini testimonia de concilio anni 417.* —

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Legationem Vindemialis episcopi ad Honorium hoc tempore missam commentitiâ videbimus in observ. § 7, ac propterea commentitium pariter est quod Quesnellus paulo post suspicatur, Marcellinum comitatum fuisse eundem Vindemialem Ravennam usque.

(b) Vera causa cur Marcellinus Romam pervenit ante medium mensem Martium, illa est quia post acceptum a Paulino libellum die 8 Novembris anni 417, non statim profectus est ex Africa, sed post concilium Africanum habitum mense Januario vel Februario anni 418, cujus relationi ad Zosimum afferendæ, nec disjungendæ a Paulini libello erat destinatus. Vide observ. num. 21.

(c) Verba Zosimi de epistolæ volumine ab Afris transmissio, quo aliquando perfectio, etc., non legendi modum, sed prolixitatem indicant, quæ relegendis

D ac revincendis hæreticorum fraudibus ac dolis necessaria erat. Confer observ., num. 25.

(d) Recte quidem probat Quesnellus Africanam synodum post cujus rescripta Zosimus Pelagianos damnavit, antecessisse illam quæ habita est kalendis Maii anni 418. At eam celebratam per autumnalia anni præcedentis non recte probat. Nos vero mense Januario vel Februario anni 418 ipsam coactam probatori sumus in observ. § 6 ac propterea Prosperi verba *concilio apud Carthaginem habito de synodo ejusdem anni accipienda patet.*

(e) Ex synodo quidem plenaria quæ kalendis Maii canones condidit, scriptum non fuit ad Zosimum atque in Pelagium atque Cælestium sententiam ferret. At Tractorie ejusdem pontificis, quæ eodem damnavit, ab hæc synodo fuisse rescriptum demonstraturi sumus in observ. § 11.

A. Eandem synodum designat S. Augustinus epistola 47 his verbis: *Item quod papa Zosimo de Africano concilio scriptum est, ejusque rescriptum ad universos totius orbis episcopos missum; et quod posteriori 792 concilio plenario, etc.* Præus, inquam, illud concilium, quod Africanum dicit sanctus doctor, ipsum est quod autumnale dicimus, et ex quo omnia cauta gesta missa sunt ad Zosimum. De eodem sunt hæc quæ lib. II de Pecc. Origin. c. p. 7 habentur. *Sed interposito duorum mensium tempore donec rescriberetur ex Africa... Sed posteaquam ex Africano episcoporum concilio rescripta directæ sunt, quid fuerit consecutum, ut in eum (Cælestium) sententia proferretur, cuncta legite, quia cuncta transmissimus.* Ubi vides ex unius concilii Africani scriptis ad sententiam præferendam motum fuisse Zosimum. Et postea cap. 8: *Cum venerabili papa Zosimo synodus Africana respondit, quod vestre charitati cum cæteris instructionibus misimus.* Et cap. 21: *Visus est Pelagius ad tempus aliquid dicere quod fidei catholica conveniret, sed illam sedem usque in finem fallere non prævaluit.* Post rescripta quippe Africani concilii, etc. Non de alio concilio Romanum litteræ venerunt, quæ expectabantur ex Africa venturæ, ut plenius et manifestius in Cælestio fieret, quod responderetur se litteris beatæ memoriæ papæ Innocentii consentire, ut ferme habetur lib. II ad Bonifacium, cap. 5. In quibus variis Augustini locis aliqua notanda. 1. Constantissime ab eo dici Africanum concilium, ut et a plenario, quod posterius fuit, distinguatur, et de eodem iis omnibus in locis mentionem esse intelligatur. 2. Ubique de illo concilio rescriptam esse Zosimo testatur, ut iterum distinguatur ab illo plenario et posteriori quod kalendis Maiis habitum: nullæ enim inde litteræ ad pontificem scriptæ. 3. Synodum illam esse ejus rescripta expectabantur post concessos duos menses ac proinde circa autumnum habitam. 4. Eandem esse cujus scripta accepta consecutum sit Zosimi decretum ad universi orbis episcopos missum. 5. Eam ipsam synodum esse ex qua instrumenta et gesta omnia missa sunt ad Zosimum per Marcellinum, subdiaconum ad causæ instructionem: quandoquidem non nisi post hanc æqueque rescripta secuta est Zosimi sententia. Hæc, si falor, clara sunt: ut mirum sit hæc omnia ad synodum kalendis Maiis habitam referri a Garnerio; quod inferius discutietur.

XV. Prosper. Aquitan. de conc. ann. 417 loca duo. — 5. Ad Prosperum Augustini discipulum venimus, cujus implicatiora sunt testimonia. Ad eandem igitur synodum ææ refero quæ habet ille respondens ad capitulum Gallorum, res. ad object. 8: *Cum ducentis quatuordecim sacerdotibus, inquit, quorum constitutionem contra inimicos gratiæ Dei totus mundus amplexus est, veraci professione, quemadmodum ipsorum habet sermo, dicamus gratiam Dei per Jesum Christum Dominum, non solum ad cognoscendam, verum etiam ad faciendam justitiam nos per actus singulos adjuvare; ita ut sine illa nihil veræ sanctæque pietatis habere, cogitare, dicere, agere valeamus.* Hæc enim ad illam Africanorum synodum pertinent, cujus constitutionem totus mundus amplexus 793 est: id est, cujus decreta ad Zosimum papam, ut habet chronographus, perlatæ sunt, quibus probatis per totum mundum hæresis Pelagiana damnata est. Post cujus scriptum ut August. epist. 47, secutum est rescriptum Zosimi ad universos totius orbis episcopos. Ex quo item postquam rescripta directæ sunt, consecutum est ut in Cælestium sententia proferretur. August. lib. II de Pecc. Orig., c. 7. At ex superius dictis liquet hæc omnia de synodo autumnali 417 esse intelligenda: ex qua nimirum directus Marcellinus mense Novembri, cujus omnes instructiones et gesta synodica per eundem recepit Zosimus xii kalendas Aprilis anni proxime

A sequentis. His adde convenientiam numeri episcoporum 214, qui pariter et episcopis hujus decreti conditoribus a Prospero Augustini discipulo tribuitur, et a chronographo datur concilio illi Carthaginiensi cuius decretis probatis, per totum mundum hæresis Pelagiana damnata est. Denique cum ducentum tantum concilia a primis litteris Zosimi ad ejus decretum habita esse in Africa probaverimus, nullibi notatur ex posteriori, quod kalendis Maiis celebratum e-^t. scriptam esse ad Zosimum epistolam, quæ citatum decretum contineret, ut ex alio Prosperi loco iamjam referendo clarum est.

6. Ex his consequitur ejusdem synodi partem esse, quod de fisdem ducentis quatuordecim sacerdotibus refertur in altero Prosperi loco cap. 10 contra Collatorem, ubi hæc legimus: *Erraverunt ducenti quatuordecim sacerdotes, qui in epistola quam suis constitutionibus prætulerunt, ita apostolicæ sedis antistitem beatum Zosimum sunt allocuti: Constitimus in Pelagium atque Cælestium per venerabilem episcopum Innocentium de beatissimi apostoli Petri sede prolatis manere sententiam, donec aperitissima confessione fiteantur, Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum non solum ad cognoscendam, verum etiam ad faciendam justitiam, nos per actus singulos adjuvari; ita ut sine illa nihil veræ sanctæque pietatis habere, cogitare, dicere, agere valeamus.* Neminem fore existimo qui hæc et superiori numero relata ex resp. ad capit. Gallor. diversis synodis ascribere velit: constituto quippe eadem, idem numerus episcoporum, eadem verba.

XVI. Canones Africani de gratia conditi sunt in syn. autum. an. 417. — 7. Ex his porro unum non parvi momenti erimus; scilicet octo illas constitutiones seu canones de gratia, qui olim Milevitano concilio male tributi, nunc Carthaginiensis esse agnoscuntur (a), in illo autumnali concilio Carthaginiensi esse conditos. Hujus enim constitutiones disertis verbis hic notantur, et tales constitutiones, quæ ad sedem apostolicam missæ sint cum 794 synodica ad Zosimum epistolâ fisdem præfixa; tales insuper, quas totum mundus amplexus sit, ut ex altero loco Prosperi habetur. Quenam autem aliæ constitutiones, qui canones de gratia obvis terrarum unquam visi sunt, qui a scriptoribus ullis commemorati, præter canones illos octo celebratissimos, quos habent omnes Conciliorum editiones, quique jacent in nostro Romano Ecclesiæ codice capit. 13 ex concilio posteriori kalendis Maiis habito, in quo confirmati et subscripti sunt, ut inferius dicemus. 2. Confirmatur hæc assertio nostra ex eodem Prospero cap. 10 contra Collatorem. *Erraverunt, inquit, Africana episcoporum concilia, quæ decretis suis constituere utramque Dei donum esse, et scire quid facere debeamus, et diligere ut faciamus: ut edificante charitate, scientia non possit infusare quia sicut de Deo scriptum est: « Ille est qui docet hominem scientiam; » ita scriptum est: « Caritas ex Deo est. »* Manifeste enim plurius conciliis Africanis ascribit Prosper constitutionem quam refert: est autem quartus (In codice nostro quintus) canonum Carthaginiensium, quos proinde necesse est dicere, si cum Prospero sentire velimus, in duobus saltem conciliis Africanis esse prolatis: quorum unum fuit autumnale anni 417, de quo nobis modo sermo est, quodque continuo explicatius designat idem Prosperus, discernitque posteriori, cum et numerum ducentorum quatuordecim episcoporum a quibus fuit unum illorum celebratum, significat; et sententiam Innocentii in eo confirmatam adversus Pelagium et Cælestium, et epistolam constitutionibus præfixam missamque ad Zosimum. Ut enim hæc de alia synodo distincta a prius memoratis intelligamus nulla ratio occurrat: obstat vero quod de industria a synodi vocabulo abstinuit hoc loco, et unam e civitatibus hanc esse indicavit,

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Non in Africano concilio, quod Quesselius autumnale existimat, sed in plenario kalendarum Maii canones conditos palam fiet ex dicendis § 11.

cum epistolam commemorans quam suis constitutionibus praelulerunt episcopi illi 214, inquit non esse constitutiones distinctas a decretis, quibus constituisse, mox dixerat concilia, utrumque Dei donum esse, etc. Ex quibus clarum est unum illorum conciliorum a Prospero laudatorum idem esse ac autumnale quod statimius. 3° Prosper chronographus ad annum 418 disertis verbis scribit synodum illam 214 episcoporum, quæ autumnalis fuit, et ad quam rescripsit Zosimus epistolam per univ. orbem missam, condidisse decreta synodalia, quibus Romam perlatis probatisque, per totum mundum hæresis Pelagiana damnata est. Quenam porro illa decreta, si non canones octo vel novem de quibus agimus?

XVII. Ante conditos canones Africanos de gratia minus tractant *depravatio* Pelagianorum Augustinus. — Videor mihi posse adhuc probare hos 795 canones octo si non publicatos, saltem conditos esse in hac autumnali synodo; ita ut nec prius, nec serius promissi fuerint. Non prius editos probat, ni fallor, modus loquendi quem usurpavit, ac temperantia singulari, quo sensum suum exposuit Augustinus circa istam Pelagianorum propositiorem: *An fuerit aliquando, vel sit in præsentia, vel deinceps aliquis futurus sit sine peccato*, nonquam enim ante annum 417, quo constituti sunt canones, graviore censura dignam eam putavit, nec labe hæreses notavit: aut si quando errorem vocavit, at tolerandum humanum, nec perniciosum errorem. Sic in libro de Spiritu et Littera cap. 2: *Proinde, inquit, non multum eo nomine molesti sumus... Quin etiam nemo est, aut fuit, aut erit, quod magis credo, tali puritate perfectus; et tamen esse, aut fuisse, aut fore defenditur et putatur, quantum ego iudicare possum, non multum erratur, nec perniciose, cum quadam quique benevolentia fallitur... Sed ista acerrime ac vehementissime resistendum est qui putant sine adiutorio Dei per seipsam vim voluntatis humane vel iustitiam posse perficere, vel ad eam tendendo proficere*. Eandem comparationem inter utrumque hoc dogma instituit et explicat epist. 89 ad Hilarium, ubi ait: *Sed isti utiqueque tolerandi sunt, quando dicunt vel esse, vel fuisse hic aliquem, qui nullum haberet peccatum*. Item lib. de Perfectione iustitie, in fine: *Non nimis, inquit, existimo reluctandum: sed enim quibusdam esse visum: quorum de hac re sententiam non audeo reprehendere, quamquam nec defendere valeam*. Libro de Natura et Gratia, ait, se non multum curare utrum tales vel sint, vel fuerint; et cap. 60: *Potest, inquit, de hoc esse aliqua questio inter veros piosque Christianos*. Immo in epistola quinque episcoporum ad Innocentium scripta sub finem anni 416: *Quoquo modo, inquit, se habent ista questio, si non invenitur homo in hac vita sine peccato: tolerabiliter in id quisque fallitur; nec diabolica impietas est; sed error humanus, elaboranda et optanda affirmare, etiam si quod affirmat non possit ostendere*. Denique in libro de Gestis Pelagii, qui ultimus est eorum quos sanctus gratie doctor ante autumnale concilium anni 417 elucubravit, nec nisi post scriptam ad Innocentium a quinque episcopis epistolam: in hoc, inquam, opusculo, cap. 30, hanc questionem ait a Palestinianis 14 episcopis non esse definitam: *Quod, inquit, non inter catholicos et hæreticos, sed inter ipsos catholicos pacifice requirendum est*. Hæc po tremas S. Augustini verba libri post quinque episcoporum epistolam scripti ostendunt 796 nondum tunc definitam fuisse hanc de *depravatio* questionem, nec conditos canones de quibus disserimus: ut inde emendetur Rigberius in notis ad Marium Mercatorem, pag. 141, ubi Milevitane synodo tribuit canonum istorum conditionem; ad id asserendum motus loco epistolæ citatæ quinque episcoporum, ubi Augustinus scribit: *Nobis autem*

A *sufficit quod nullus fidelium in Ecclesia Dei reperitur quolibet profectu excellenti atque iustitia, qui audeat dicere sibi non necessariam precationem orationis Dominicæ: Dimitte nobis, etc. Verum hæc Rigberii intentum non probant: aliud est enim esse sine peccato, aliud ita credere se esse sine peccato, ut audeat quis dicere sibi non necessariam esse precationem Dominicam: Dimitte, etc., hoc nullum fidelium audent dicit Augustinus; at nullum esse sine peccato, etsi non probet dici, eodem tamen epistola illius loco scribit, *tolerabiliter in id quemque falli, nec diabolicam esse impietatem, sed errorem humanum*. Quibus iunge locum ex lib. de Gestis Pelagii.*

Cum ita loqueretur sanctus doctor paulo ante istud concilium de quo agimus, et de huiusmodi questione nondum definitæ sollicitus, inter catholicos pacifice requirendum esse censeret; nihil convenientius est quam ut existimemus Augustinum curasse eam ad examen deduci, ubi primum Concilii nactus est occasionem opportunam, qualis fuit illius autumnalis synodi, in qua quidquid ad controversiam de gratia Christi et in Pelagianorum causa actum erat vel disceptatum, ad incudem revocarunt Patres, ei per diuturnum tempus ventilantur: ut omnia plene et perfecte digesta cum Zosimo communicarentur. Per multum enim temporis durasse synodum jam observavimus; et clarissime probatur ex eo quod litteræ Zosimi, ex quarum receptione synodi congreganda orta erat necessitas, ante mensem, ut minus dicam, Septembrem vel Octobrem venerunt in Africam, et Marcellinus subdiaconus ab illa missus nam ab 8 die Novembris libellum Paulini ex præscripto concilii deferendum acceperat, nec tamen ante mensem Martium sequentis anni pervenit ad Zosimum.

XVIII. Canones non fuisse autumnali ann. 417 synodo posteriores. — In ea igitur synodo debuit questio est tribus posterioribus canonibus 6, 7 et 8. Quam definitionem ad posterius usque concilium kalendis Maiis habitum differre non possumus. Primum quia synodus hæc posterior et plenaria totius Africae nihil nisi (a) breviter constituit, ut scribit S. Augustinus epistola 47, nec prolixiori tractationi dogmatum incubuit, cum ad id non esset 797 congregata, sed ut quæ in priori non plenaria constituta fuerant, a majori ex tota Africa synodo confirmarentur, publicarentur, ac omniuni subscriptione roborarentur. 2. Quia fas non est credere de ista questione sultisse Africanos apud Zosimum papam, vel ei aliqui incerti et dubii proposuisse, cum unum esset a tribus præcipuis Pelagiani dogmatis capitibus. Nec istud pariter omissum a Zosimo in sua definitione: quæ tota ex gestis decretisque Afrorum approbatis conflata esse significatur in loco Prosperi chronographi a nobis superius descripto. Porro nihil ab Africanis missum est ad Zosimum et synodo pro instructione causæ Pelagianæ, nisi ex priori illo autumnalique concilio.

3. Ratio adhuc peculiaris erat cur questionem hanc quamprimum examinandam definiendamque curaret Augustinus in synodo post scriptam de Gestis Pelagii librum. In huius enim c. 30 monet venisse non ita pridem in manus suas nonnullam Pelagii epistolam scribentis ad amicum suum quemdam presbyterum, in qua tanquam de victoria gloriabatur, quasi approbata esset in synodo Palestina ejus de *depravatio* sanctorum sententia. Quatuordecim, inquit, episcoporum sententia definitio nostra comprobata est, quæ diximus posse hominem sine peccato esse, et Dei mandata facile custodire, si velit. Quæ sententia, addebat ille, contradictionis et confusione perfudit, et omnem in malum conspirantem societatem ab invicem separavit. Unde consequens erat ut essent

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

a) In fisdem observationibus § 11, cum canones in plenaria synodo, et non in anteriori Africana constitutos ex hoc loco Augustini testimonio confirmabimus; tum vero sequentia Quesnelli argumenta refellimus.

qui non propter se, sed tantum propter alios dicerent in oratione: *Dimitte nobis debita nostra* (Matth. vi, 12). Respondit quidem Augustinus, hoc si fieret in hac vita, non nisi auxilio Dei et gratia fieri; nec tamen id esse a synodo definitum: sed interim *epistola carnalis ventositatis et elationis volabat*, ut ait Augustinus eo loco, et *gestorum Palæstinorum tarditate procurata celeritate præcedens in manus hominum prævolabat*: ita ut timendum esset ne si diutius res in incerto relinqueretur, latius serperet hæretici virus, multosque inficeret. Quare primæ synodi occasionem arreptam esse ab Augustino, qui scribebat; et ab Aurelio, ad quem scribebat, probabilissimum est: cum et hic concilii dux, ille ingenium manusque esset.

Etsi porro conditos velim in hac autumnali synodo canones octo de gratia, non tamen publicatos crediderim; sed potius nihil gestorum in synodo in lucem tunc prodixisse: omnia vero cum ad Zosimum papam, tunc ad Honorium imperatorem sub sigillo missa, eo modo quem dicemus, in posteriore concilio promulganda.

XIX. *Post canones Africanos Augustinus ad hæretica dogmata relegavit.* — His autem promulgatis jam securius confidentisque priorem de *ἀνακρίσει* sententiam, non jam ut suam, sed ut Ecclesiæ doctrinam aperte defendit; contrariam erroris indubitanter insimulans, atque inter damnata Pelagii dogmata rejiciens. In eo enim bipartito opusculo quod de gratia 798 Christi et de peccato originali statim post damnatos a Zosimo Pelagianos scripsit ad Albinum, Pinianum, et Melaniam, lib. i, cap. 48, Pelagio respondens de S. Ambrosio, qui Zachariam et Elizabeth sic quodam loco laudaverat, ut eos sine peccato visus esset asserere; post nonnulla quibus sanctum doctorem a Pelagio male intellectum ostendere satagit, hæc subjicit: *Illud ergo S. Ambrosii testimonium, quo pro sua sententia Pelagius utitur aut secundum quemdam modum dictum est, probabilem quidem, sed non minutius excussum: aut certe si ille vir sanctus et humilis Zachariam et Elizabeth summæ atque omnimodo perfectæ iustitiæ, qui nihil addi jam posset, fuisse existimavit, profecto sententiam suam minutius excutendo correxit.* Quæ longe differunt ab his quæ in superioribus operibus habet sanctus doctor: in quibus huic opinioni non nimis reluctandum existimat: quia sciebat illa quibusdam esse visum. quorum de hac re sententiam non audebat reprehendere, ut scribit lib. de Perf. Justitiæ, in fine. Sed clarius adhuc lib. iii ad Bonifacium, c. p. 8, eam opinionem ad tria præcipua Pelagianismi dogmata revocat, subiungitque erroribus quibus peccatum originale et gratia Christi negantur, alienanturque homines a gratia Salvatoris. Et lib. iv, cap. 2 et 3, eadem tria ista nefaria et damnabilia dogmata in hac tripartita divisione quemque mente catholica exhorere debere contendit, ut hæreticorum insidias devitet.

Ex hac de diverso Augustini circa *ἀνακρίσει* tractandi modo, observatione (quam debere me profiteor viro doctissimo), constat canones Carthaginenses, quibus controversia ea de re finita est inter catholicos, Augustino aliter loquendi necessitatem

A imposuisse: ut qui ante canones conditos putavi tolerabiliter posse defendi, aliquos sine peccato vel vixisse, vel vivere, vel victuros esse; post illos, cum fide christiana quotidianaque precatione posse conciliari negavit. Ex quo etiam sequitur longe a vero alienam fuisse eorum opinionem, qui Milevitano concilio eosdem canones olim tribuerunt: post synodi enim definitionem non ita locutus esset de hac questione, ut scriptum supra legimus in ep. quinque episcoporum et in libro de Gestis Pelagii, quibus prævit Milevitana synodus.

Talis fuit igitur synodus, ex qua priores litteræ datæ Basiliæ Romano Ecclesiæ subdiacono, et ex qua posteriores etiam litteræ longe prolixiores cum gestis, instrumentis, instructionibusque omnibus ad causam Pelagianorum attinentibus, Marcellino Carthaginensis Ecclesiæ subdiacono traditæ sunt ad Zosimum perferendæ. Utræque perierunt vel temporum vel hominum injuria. Quid priores continerent, quantum ex superstitibus monumentis scire licuit, diximus superius; quid posterioribus inscriptum esset vel annexum, pari diligentia investigandum: quamquam vix aliud agendum restet, 799 quam ut loca notata pro statuendo concilio in memoriam revocentur.

XX. *Quid posteriores autumnalis synodi litteræ continerent?* — Ac primum quidem prolixissima fuisse scripta testatur ipse Zosimus epistola sua 3 ad Africanos, 21 Martii data, ubi dicit: *Missæ per Marcellinum subdiaconum epistolæ omne volumen rotasque: quo aliquando perfectæ.* Prolixitatis enim indices sunt voces istæ, et talis (a) quæ tædii nonnihil creavit Zosimo: quæ prolixitatem Martii Mercatoris etiam verba te-tantur quæ inferius referentur.

2. His litteris continebantur Africanorum querelæ adversus Zosimum fraterna quoque correptio de nimia ejusdem facilitate, quæ credulas aures Cælestio commodaverat, siquæ præbuerat verbis ejus, nec salis hæc discusserat. Nimirum Zosimo sua verba reddebant, et quod conquestus fuerat admissum ab Africanis erga Erosi et Lazari litteras, Paulinique libellum et accusationes, hoc ab eo revera commissum erga hæreticos merito reposuerunt. Hæc ex Zosimi verbis clara sunt: *Quo epistolæ vestræ volumine aliquando peracto, ita totum litterarum mearum comprehendistis textum, quasi nos Cælestio commodaverimus in omnibus fidem, verbisque ejus non discussis ad omnem, ut ita dicam, syllabam præbuerimus assensum.*

3. Cum ex gestis Romani judicii inchoatis intellexissent Africani quod Cælestius beati Innocentii papæ litteris non est ausus obistere; immo se omnia quæ sedes illa damnaret, damnaturum esse promissi (verba sunt Augustini lib. ii de Pec. Orig., c. 7): ex quibus sperabat plenius ab eo dandus epistolis Innocentii consensus: Romam litteræ venerunt ex Africa, inquit idem doctor lib. ii ad Bonifacium, cap. 3, *id continentes non sufficere hominibus tardioribus 800 et sollicitioribus, quod se generaliter Innocentii episcopi litteris consentire fatebatur, sed aperte eum debere anathematizare quæ in suo libello male posuerat: ne si id non fecisset, multi parum intelligentes, magis*

BALLERINIORUM ANNOTATIONES

(a) Confer not. 25 (Supra, col. 969 not. *). Ad id porro, quod mox additur de Africanorum querela et correctione fraterna, haud suspicandum est Africanos in hac causa decessisse ab ea modestia et observantia erga summum pontificem quam aliis in litteris ad Bonifacium scriptis in Apiarum causa præstulerunt. Si qua in re Zosimus acerbius notari poterat, illa profecto est qua libellum Cælestii, in quo his originale peccatum non obscure inflicabatur, catholicum esse dixerat. Quam vero modeste in hoc ipso Africani Patres ad Zosimum scripserint, patet ex Augustino lib. ii ad Bonifacium, c. 3, ubi postquam dictum ejusmodi ita interpretatus est, ut referendum affirmet ad illa qui-

bus Cælestius se litteris B. Innocentii consentire respondens, emendandi erroris voluntatem præstulit: eodem plane modo Africanæ quoque synodi litteras illud dictum explicasse indicat, cum subdit, in iisdem scriptum fuisse, *non sufficere hominibus tardioribus et sollicitioribus, quod se generaliter Innocentii episcopi litteris consentire fatebatur, etc.*, ut mox apud Quenellum legitur num. 3. Postrema verba quam emendata propter illud, quod se papæ Innocentii litteris consentire respondit, eam interpretationem, quam ex Augustino memoravimus, in iisdem litteris insertam præsumunt.

in libello ejus illa fides penena a sede apostolica crederent approbata, propterea quod ab illa dictum erat eum libellum esse catholicum, quam emendata propter illud, quod se papa Innocentii litteris consentire ipse responderat. Hæc pro peccati originalis doctrina monuerunt oculatissimi præsules, ne sub verborum larva imponeretur pontifici Romano ab hæreticis.

4. Ne etiam sub generali gratiæ nomine falleret, addiderunt quod habet Prosper cap. 10 contra Collatorem: Constitutus in Pelagium atque Cælestium, per venerabilem episcopum Innocentium de beatissimi apostoli Petri sede prolatam manere sententiam, donec apertissima confessione fateatur, gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum non solum ad cognoscendam, verum etiam ad faciendam justitiam, nos per actus singulos adjuvari: ita ut sine illa nihil veræ sanctique pietatis habere, cogitare, dicere, agere valeamus. Hæc in epistola quam ad Zosimum episcopi 214 scriperunt, teste Prospero.

XXI. Capitula excerpta contra Pelagium gestisque inserta. — 5. Cum respondissent Africani non sufficere ut generaliter Cælestius fateretur se litteris Innocentii consentire (quod ultro se facturum spondebat), sed oportere aperte eum anathematizare quæ in suo libello prava posuerat, quoddam veluti commonitorium epistolæ suæ subjunxerunt, quod passim circumfertur. In epistola sancti Augustini 106 ad Paulinum legitur, sed et habetur supra in codice nostro cap. 18, sub hoc titulo: (a) Capitula excerpta de gestis **801** habitis contra Pelagium hæreticum et alia de libris ejus, quæ in Palæstina synodo objecta anathematizare compulsi sunt. Ipsum vero commonitorium ita incipit: Quod ad Jerusalem nolentem colligi filios suos Dominus clamabat, hoc nos clamamus adversus eos qui filios Ecclesiæ colligi nolunt, nec saltem post judicium quod de ipso Pelagio in Palæstina factum est corriguntur, etc. Et post recensitos duodecim articulos Pelagii objectos, subiungit: Hæc omnia Pelagius sic anathematizavit, quod satis ipsa gesta testantur, ut nihil ad ea quoquo modo defendenda disputationis attuleris: unde fit consequens ut quisquis sequitur illius auctoritatem iudicii, et ipsius Pelagii confessionem (utrumque se facere jactabat Cælestius), hæc temere debeat quæ semper tenuit catholica Ecclesia. Sequuntur totidem capita catholicæ doctrinæ hæreticis opposita, in quorum plerumque initio habetur: Fateatur, etc.; et in fine: Hæc omnia simpliciter sine ulla fateatur ambagibus, si quis in auctoritatem catholicam et expressa ipsius Pelagii verba consentit. Neque enim illa quæ his sunt contraria, veraciter anathematizata esse credendum est, nisi hæc quibus sunt illa contraria, fidei corde teneantur, et aperta confessione promanent. Hæc sunt proculdubio quæ ex Africa exspectabantur, quemadmodum Augustinus supra lib. 11

A ad Bonifacium, ut plenius et manifestius in Cælestio fieret, quod promiserat, se nimirum litteris Innocentii subscripturum. Sunt enim eadem propositiones totidemque in concilio Palæstino objecta Pelagio, ut ex libro de Gestis Pelagii intelligitur. Est porro commonitorii formam potius habet, fuit tamen instar delationis synodicæ, tum quia ex numero concilio emissum, tum quia huic etiam apostolicæ sedis accessit auctoritas. Immo crediderim Zosimum pontificem formulam illam epistolæ suæ ad universum orbem missæ ab omnibus subscribendam inseruisse. Eadem enim hæc subscribendi formula a subsequentibus pontificibus usurpata, quoties, reviscentibus Pelagianæ hæresis seminibus, ad subscriptionem veniendum fuit, et a Leone præsertim, inter cujus epistolæ reperta a nobis fuit, ut fusi in dissertatione proxima dicemus. **802** Hinc inserta Romano Codici. Proposita etiam fuit ab Africanis pro subscribendi formula: quod inde manifestum fit quod in pluribus exemplaribus mss. excusisq; et in Romano canonum Codicē convertitur cum epistola Aurelii ad Africanos provinciarum Bizacenæ et Arzigitanæ episcopos, quibus ex imperatoris mandato subscribendi necessitatem indicabat. Hæc capitula litteris Africanis fuisse, ut diximus, inserta, probat etiam ex Mario Merc. Cum enim scribat, *Capitula de quibus Cælestius accusatus fuerat, contineri in Tractoria Zosimi: non sola, opinor, capitula Cælestii, sed et capitula opposita, quæ Pelagius in Palæstina profiteri jussus est, inserta sunt: nec aliunde accepta quam ab Africanis, qui eadem opera sancti Augustini collecta ad Zosimum papam cum aliis instructionibus transmiserant.*

XXII. — 6. Admonebant Africani Zosimum suis litteris, ut recoleret quid imitandus præcessor ejus Innocentius de ipsis senserat Gestis Palæstinis, quibus absolutum se jactabat Pelagius. Et ut intelligeret pontifex ea nec ignota fuisse Innocentio, nec omnino probata, litteris suis inseruerunt Africani excerptum epistolæ illius ad quinque episcopos, quo ista constabant. Hoc indicat sanctus Augustinus lib. 11 de Pecc. Orig., cap. 8. Quid ergo, inquit, de Palæstina synodi gestis, quibus se Pelagius absolutum esse gloriatur, sanctus papa Innocentius judicaverit, quamvis et in litteris ejus, quas nobis rescriptis, legere possitis, et commemoratum, cum venerabili papæ Zosimo synodus Africana respondit, quod vestræ charitati cum cæteris instructionibus misimus; tamen, etc.

7. Constat præterea ex Commonitorio Marii Mercatoris cap. 1 litteris illis fuisse illigatum quicquid in Africa actum fuerat adversus Cælestium et Pelagium; et omnem causam quæ apud eos facta fuerat, ab ipsis fuisse expositam: missis etiam gestis exinda quæ fuerant tunc cum illo vel de illo confecta: hoc est

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Capitula errorum Pelagio objecta in Diospolitana synodo ex gestis Palæstinis excerptis Augustinus in epist. 186 ad Paulinum scripta anno 417; eisque idem S. doctor totidem capita catholicæ doctrinæ subiecit. Num vero hæc omnia ab eodem Augustino missa ad Paulinum, ex ejus epistola fuerint excerpta, ac cum cæteris documentis Pelagianæ causæ directæ etiam ad Zosimum, subnexa litteris synodi Africane anni 418, non ita certum est, ut Quesnellus affirmat. Marii quidem Mercatoris testimonium, cui iste innititur; non de his capitulis Pelagio objectis in Diospolitana synodo loquitur, sed de illis quæ a Paulino objectæ fuerunt Cælestio in synodo Carthaginiensi. Cum enim præmisisset de eodem Cælestio: Ibi (Carthagine) de infra scriptis capitulis apud Aurelium episcopum memoratæ urbis per libellum a quodam Paulino diacono sanctæ memoriæ Ambrosii Mediolanensis episcopi est accusatus: recitatis mox ipsis capitulis, quæ septem tantum recensentur, de Zosimi litteris scribit: In quibus et ipsa capitula, de quibus accusatus fuerat, continentur. Augustinus

vero de capitulis Pelagio objectis in synodo Palæstina loquens lib. 11 de Pec. Orig., c. 8, ea tantum commemorata, non autem inserta indicat in Africane synodi litteris ad Zosimum. Integrum S. doctoris testimonium recitatur a Quesnello paulo post num. 6, in quo notanda sunt verba: Et commemoratum, cum venerabili papæ Zosimo synodus Africana respondit. Cum porro capitula objecta Pelagio, de quibus hic agitur, in plures antiquas collectiones Latinas tractata inveniantur; ea alicui usui ex Augustino olim excerpta videntur. Formam vero non referunt formulæ fidei, cui subscribendum esset, ut liquet ex aliis formulis quæ hæc, vel simili ratione exponuntur: Ego ille hæc scriptura, quam manu mea perscripsi, profiteor, etc. Vide duas formulas in nostro codice canonum cap. 53 et 55, in fine. Ea quidem fidei professio, quam S. Leo Pelagianis ad Ecclesiam redeuntibus præcepit epist. 1 et 2, diversa perspicitur, cum inter cætera exigat ut aperti professionibus damnet auctores, qui in nostris capitulis non memorantur.

gestis Carthaginensis synodi (a) anni 412, et alterius anni 416, non in his procul dubio gestis Milevianæ synodi eodem anno habitis.

8. Si canones illi octo Carthaginenses 803 de gratia in illa autumnali synodo, (b) ut videtur mihi probasse, conditi sunt, dubitandum non est quin illi eadem opera missi sint ad Zosimum cum reliquis causæ instrumentis.

9. Testatur sanctus Augustinus lib. de Peccato Originali, cap. 21, plurimum iisdem litteris laborasse Africanos, ut fraudem aperiret Pelagiani libelli, qui ab hæretico ex Oriente missus ad Innocentium, successori ejus Zosimo traditus ab eoque transmissus ad Africanos fuerat. Putabatur Pelagius sincere damnasce in Palestino judicio dogma negantium originale peccatum: et ita credebatur Augustinus ipso cum libellum de Gestis Pelagii elucubraret. Jam vero in libro fidei suæ, inquit S. Aug. cap. illo 21, quem Romani cum ipsis litteris misit ad eundem papam Innocentium ad quem etiam epistolam scripserat, multo evidentiùs scriptum legendo nudavit, dicens: Baptisma unum tenemus, quod iisdem sacramenti verbis in infantibus, quibus etiam in majoribus dicimus esse celebrandum visus est ad tempus aliquid dicere, quod fidei catholicæ conveniret. Sed illam sedem usque in finem fallere non prævaluit. Post rescripta quippe Africani concilii, in quam provinciam quidem doctrina illa pestifera serpendo prævenerat, sed eam non tam late occupaverat atque pervaserat, alia quoque ipsius in urbe Roma cura fidelium fratrum prolata puterunt: quæ litteris suis, quas conscripsit per orbem catholicum perferendus papa Zosimus exsecranda, sicut legere potestis, attulit.

XXIII. Legatio Africana ad Honorium Augustum. — Dum deferuntur Romanæ gesta omnia synodica epistolæ Africanorum illigata per Marcellinum subdiaconum. (c) pergunt etiam Ravennam alii ejusdem synodi legati. Episcopi quippe pro fide catholica et quiete Ecclesiæ plurimum solliciti, cum merito timerent ne Cælestius insignis technarum artifex Zosimum papam transversum ageret, et ab eo sententiam absolutiōis surriperet, quæ et Africanorum judicio et 804 Innocentii papæ rescriptis essent contraria, constituerunt, ut supra diximus, unum e suis ad comitatum delegare, qui de statu rerum Honorium certiorum faceret, ejusque animam ad tuendam Ecclesiæ fidem pacemque accenderet.

Quam anxios enim faceret Africanos episcopos Zosimi hesitatio, nimique in Cælestium propensio, quamque sinistram concepissent opinionem de procerum cleri Romani consiliis, (d) indicat, ni fallor, Augustinus ultimis epistolæ 106 verbis, quam ad sanctum Paulinum Nolæ episcopum eo ipso tempore dedit. Quæ autem, inquit, et de quibus audierimus, quæ multum dolemus, et facile credere nolumus,

(a) Corrigendum credimus anni 411. Vide Observationes, n. 8.

(b) Immo cum nos in observationibus num. 26 et seqq. contra Quesnellum probaturi simus eos canones conditos in alia synodo kalendarum Maii, ii ab anteriori concilio Africano ad Zosimum missi dici nequeunt. Non diffitemur tamen eorumdem canonum sententias fortassis præstitutas fuisse in litteris quas idem concilium Africanum ad eundem pontificem scripsit, ut ibidem monebimus.

(c) Hanc Africanæ synodi legationem ad imperatorem cum ceteris quæ in id a Quesnello congeruntur, explodemus in observ. § 7.

(d) Augustini epist. 106, nune 186, ad S. Paulinum Nolanum, scripta an. 417, post Innocentii pontificis mortem, et ante Africanam synodum anni 418, indicare non potest ea quæ ejusdem synodi Patres sollicitos fecisse Quesnellus existimat. Perperam quidem de Zosimo et Sixto intelligenda credit illa ejusdem epistolæ n. 40: Quæ autem, et de quibus audierimus,

Audiet a communi amico sanctitas tua: quo in Dei misericordia cum salute remeante, speramus nos de omnibus fieri posse certissimos. Quin enim de Zosimo et Sixto præsertim hæc intelligenda sint, dubium apud me nullum est, ac tota illa scribendi ratio per-nadet. Adierunt igitur imperatorem tunc Ravennæ agentem, ut regis edictis sententiam adversus Cælestium in Africa prolatam, et auctoritate apostolicæ sedis per Innocentium rescripta confirmatam, sua quoque sanctione roboraret. Res enim ur-bebat, et grave periculum erat ne si a Zosimo judicium sententia Innocentii Africanorumque contrarium prodiret, ut jamjam proditurum (e) credebatur, inde perniciosum inter utramque Ecclesiam schisma oriretur. Annuit justæ petitioni imperator; et gestis decretisque Africanis consideratis, constitutionem emisit pridie kalendas Maii anni hujus 418.

Hanc narrationem velut somnio similissimam ridebunt nonnulli qui constitutionem post Zosimi decretum tractoriamque epistolam, nec nisi ex pontificis hujus suggestione editam putant; quæ opinio est Baronii, Jansenii, Rigiberii in notis ad Marum, Norisii in Hist. Pelag. lib. 1, Garnerii et forsitan aliorum. Verum etsi ab eruditiorum 805 æge divelli non ægre admodum patiar, veritati tamen consentaneam esse meam opinionem non levibus conjecturis astruere mihi videor.

XXIV. Sententia Zosimi non ante kalendas Maii prolata. Synodus Romana an. 15 die Aprilis congregata. — 1. Condemnationem Cælestii a Zosimo (f) prolatam non esse ante emissum pridie kalendas Maii Honorii edictum facile sibi quisque persuadebit, si modo recolat litteras Africanorum, quæ teste sancto Augustino, lib. II ad Bonificium, cap. 3, expectabantur a Zosimo, ut de Cælestii causa plenius instrueretur, antequam sententiam suam promeret, receptas esse a pontifice circa XII kalendas Aprilis, quæ die ab eodem rescriptum Africanis. Quod reliquum erat sacre Quadragesimæ, tempusque omnia usque ad diem decimam quartam Aprilis, pietati datum est, solemnique paschalis festi Octavæ, quæ illa die occurrit anno 418, Pascha scilicet in idem diem 7 mensis Aprilis: ut mirum sit quod Joannea Garnerius contendit pag. 216. Anbitam synodum die 15, statim post absolutos dies festos, gestisque ad Honorium delatis editam pridie kalendas Maias sanctionem.

Ut enim primò loco Garnerio Garnerium opponam, cur vult Romæ haberi potuisse concilium 15 Aprilis, qui dum Africanum concilium legit congregatum X kalend. Maias seu 27 Aprilis an. 399, contendit errorem irrepisse hunc in locum; et postea vel kalendas pro idibus, vel Maias pro Junia; ne quid enormiter factum dicatur et contra canones in aliis conciliis sancte observatos? An Romana Ecclesia minus religiosa

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

quæ multum dolemus, et facile credere nolumus, etc. Neque enim de Romanis, sed de aliis apud Nolam degentibus se quædam molestia audisse jam antea perspicue tradiderat num. 29: Quod-propeterea commemoravimus, quoniam quidem apud vos, vel in vestra potius civitate, si tamen verum est quod audimus, tanta pro isto errore quidam obstinatione vitantur, ut dicant facilius esse ut etiam Pelagium deserant aliqui contemnant, qui hæc sentientes anathematizant, quam ab hujus sententia, sicut eis videtur, veritate discreant. Si autem cedunt sedi apostolicæ, etc. Hic de Pelagianis apertissimis et contumacibus, qui ipsi Pelagio, si respiciisset, anathema dixissent, sermo est: qualem fuisse Zosimum, vel Sixtum nec ipse Quesnellus judicaret.

(e) Hocce commentum explodemus in observ. num. 34.

(f) Zosimum damnasce Cælestium ante legem Honorii probabitur in observ. § 9, ubi sequentes Quesnelli conjectationes excutientur.

fuert, quam Africana? An vero quod enorme apud Africanos, apud Romanos canonicum?

2. Qua ratione episcopi quos adfuisse synodo asserit et fateatur, ipsa die 15 Aprilis Romam convenire poterunt? Non enim avellit eos vir religiosus a propriis Ecclesiis ante completum solemnem octavam Neophytorum: qua completa 14 die, qui paulo remotiores ab urbe erant, sequenti die adesse non potuerunt, nisi quodam miraculo divinitus advecti. Ea tamen vel fatente Garnerio accendi fure e longinquis provinciis episcopi, quandoquidem plenioris audientiam fuisse e suo Mario Mercatore asserit. Deinde vocandus fuit Coelestius secundum juris formam, qui cum vocatus non adesset (quod nisi post aliquos saltem dies cognosci non potuit) dies illi iterato dicendus fuit, et interpositis iterum 306 diebus aliquot, tertia compellatio indicenda. Hæc enim iudiciorum lex inconcussa; quam religiose observatam videmus adversus Eutychen (a) a quartæ synodi Patribus, quamque in sua causa prætermittam altiore voce conquestus esset Coelestius, qui adversus Zosimi iudicium quidquid postmodum in buccam venit, impotenter evomit. Vereor ne jam magnam partem elapsi sint quatuordecim dies, quos usque ad pridie kalendas Maias iudicio adornando, complendo, describendo, publicando, et ad Augustum deferendo præfixit scriptor laudatus: et tamen vix adhuc delibata causa est, de qua non sine magna deliberatione statuerendum esse, et summo disceptandum iudicio, scribebat Zosimus (Epist. 10 ad Afric. iii) paucis ante diebus.

Hoc ut ita fieret, congregatis iudicibus in pleniori illa audientia, quidquid actum hætenus fuerit adversus hæreticum tam Romæ quam in Africa replicandum fuit, ampliores multiplicesque Africanorum litteræ legendæ, ingens illud instrumentorum synodicorum volumen accurate evolvendum, quod expectatum ex Africa fuerat, audienda singulorum suffragia. Tum cepto de sententia adversus Coelestium proferenda consilio, cunctanda fuit constituto et singula ejus verba ad trutinam libranda; immo et tota sanctorum Patrum de subjecta materia traditio evolenda, examinanda et intuita cum decreto collatione componenda fuit, ut dignum apostolica sede in causa fidei prodiret iudicium. Post hæc quanto tempore opus fuit exarandis scriptis amplissimis vel longissimis, quibus perdamnatu est hæreticus, ut habet Marius Mercator: in quibus et ipsa capitula de quibus accusatus fuerat, continebantur, et omnis causa tam de Coelestio supradicto, quam de Pelagio magistro ejus prætorie videtur esse narrata. Non dico describenda adhuc fuisse similia eademque scripta, quæ ad episcopos transmissa sunt, teste eodem Mario, ad Orientales Ecclesias, Egypti, Aethiæ, et Constantinopolim et Thesalonicensem et Hierosolimam: quibus addo provincias Italiae, Hispaniæ, Africae, ubi causa orta erat; Galliarum, ex quibus accusationes transmissæ; Britanniarum, quas inde oriundus Pelagius procul dubio infecerat: hæc, inquam, sileo; quoniam id per otium actum esse potest, etsi gratis, responderi. Sed ho-

rum omnium exemplaria procul dubio ad imperatorem Ravennam deferenda fuerunt: quem 807 par est credere omnia diligenter perlegisse, antequam hæc constitutione sua firmaret, præsertim cum propensior antea visus esset Zosimus erga Coelestium. His omnibus rite et mature perficiendis vix unius mensis vel etiam duorum spatium sufficiat: ut verosimillimum sit ante kalendas Junias ad finem non esse perducta. Observa dum etiam quod et relata Marii verba innuunt, et idem adhuc testatur cap. 2 et 3 Commonitorii, non Coelestii solummodo, sed et Pelagii causam discussam esse in illo Romano iudicio, ejusque tum sermones, tum commentarios in apostolum Paulum examinatos: ex quibus fusiore excerpta in Tractoriam Zosimi conjecta, testis est idem illius ævi scriptor: quod examen intra breve tempus confici non potuit.

XXV. Honorius de sententia Zosimi silet in sua constitutione, de Africana meminit. — 3. Si Zosimi decretum adversus Pelagium et Coelestium (b) iam tunc conditum et emissum esset cum imperatorum edictum sancitum est, non illius profecto mentionem omisisset Honorius, nec in edicto dixisset se novam hæreticorum versutiam per vulgata opinione cognovisse, nec addidisset inferius, quod aures suos recens fama perstrinxisset intra sacratissimam urbem virus suum illos sparsisse; sed potius hoc se litteris papæ Urbis, ipsaque lata ab eo sententia accepisse; præsertim cum e re catholica esset ut Zosimum prioris tarditatis præsentem in hæreticis excommunicationis gladium exemisse, regio diplomate omnibus innotesceret.

4. Cum anno sequenti ad Aurelium litteras dedit, hoc prius edictum commemorat, et in eo condendo (c) secutum se asserit Africanorum iudicium, nihil de iudicio Zosimi, quod præterisse, facta alterius mentione, iniquum prorsus fuisset et a debita primariæ sedi reverentia alienum. Quod enim de lunocentio pariter siluerit non eadem est ratio: quia non tam proprium habuerat, quam suum fecerat Africanorum iudicium.

5. Cum constitutionem suam Augustus edidit, (d) Romæ versabatur Coelestius: quandoquidem ab Urbe eum pelli jubet: Pulsis, inquit, ex Urbe primitus capitibus dogmatibus exsecratis Coelestio atque Pelagio. At eum suam edixit pontifex, immo et cum vocatus Coelestius ad iudicium, non solum 808 non adfuit, inquit Marius, sed etiam ex memorata Romana urbe profugit, atque ob hoc a beata memoria Zosimo perdamnatu. Scio quid reponi queat: Pelagium Romæ tunc non fuisse, etsi pariter eum pelli jubet Honorius. Verum hoc loco, subjunctus est Coelestio ille ne pœna eos discerneret, qui ejusdem dogmatis communiōe jungebantur. Cæterum superflua essent edicti verba, nisi alteruter saltem Romæ tunc præsens adfuisset. At iniqua, iniquis, Augustini de Coelestii fuga exprobratio, immo et jussio Zosimi illum ad iudicium vocantis: si imperatoris edicto Urbe pulsus tunc temporis fuisset. Non ita est: hujusmodi enim primum edictum ita comminatorium fuit, ut si hære-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Eutyches non a quartæ, seu Chalcedonensis, sed a Constantinopolitanæ synodi Patribus vocatus fuit, cujus tamen synodi gesta in Chalcedonensi lecta et inserta fuerunt act. 4. Etsi vero idem Eutyches ter vocatus fuerit aliquo spatio interjecto, non tamen tanto quantum Quesnellus videtur exigere. Secunda enim vocatio die 15 Novembris facta fuit, et eodem de sero data fuit vocatio tertia, die sequenti eidem continuanda, ut veniret in crastinum. Hanc vero non fuisse legem inconcussam patet ex ipsa synodo Chalcedonensi act. 3, ex qua discimus Dioscorum ter uno eodemque die vocatum fuisse.

(b) Cum a Zosimo petita fuit imperialis lex, nondum quidem conditum et emissum fuerat ejus decretum, seu Tractoria adversus Pelagium atque Cele-

stium; sed post condemnationem et iudicium petita fuit, ut § 9 ostendimus; ac propterea nihil mirum si Zosimi decretum in ipsa lege non memoretur. Satis tamen indicantur tumultus Romæ excitati, quos præsertim post eam condemnationem a Pelagianæ hæresis fautoribus ibidem promotos, imperator non ab Africanis, sed a Zosimo rescire potuisse eodem loco probaturi sumus.

(c) Hoc argumentum solvetur in observ., n. 47 et seqq.

(d) Videsis responsionem in lisdem observ., n. 43, ubi validissimum potius argumentum ex objectis ipsius legis verbis adversus Quesnellum intorquebimus.

tici ad pontificis iudicium convolantes nefaria dogmata abiecerant, a poena immunes procul dubio essent relicti. Iustissime igitur fugam exprobrat Augustinus : quam non tam edictum Augusti quam erroris pertinacia persuasit. Non enim amplius res erat de dogmate Cælestii discutendum, sed de ejus promissione effectui tradenda, qua videlicet responderat se Innocentii PP. litteris consentire : quod si scripto non ambiguo professus es-^{et}, irritum fecisset Augusti edictum. Deinde non effectui traditam esse primam hanc constitutionem, innuit imperatoris epistola ad Aurelium data, quæ habetur cap. 16 codicis nostri. *Dudum, inquit, fuerat constitutum ut Pelagius atque Cælestius ab urbe Roma pellerentur. sed quia obstinati criminis pertinax malum, ut constitutio geminaretur exegit, recentis quoque sanctione decrevimus, etc.* Non dicit Urbe pulsus hæreticos, sed quod constitutum fuerat ut pellerentur : unde suspicor vel Zosimo tantum, accelerandi iudicii gratia, fuisse declaratam vel dilatatam a Palladio edicti promulgationem ex ejusdem Zosimi suggestione. *Antec sententiam ipse suam promerel.*

6. Edictum suum his claudit verbis Augustus : *Juvat autem per omnem pene mundum, quia imperium nostrum extenditur, hujusmodi promulgata diffundi, ne scientie forte dissimulatio pastum præstet errori : atque impune se quisque putet audere, quod condemnationis vigore publico sese fingeret ignorare.* Profecto (a) timendum non erat (si ⁸⁰⁹ jam de creto Zosimi per totum orbem missum fuis-^{et}) ne dissimulatio pastum præstaret errori, aut ne quis sese fingeret ignorare, quod per omnem pariter non Romanum modo, sed et Christianum orbem, disseminatum cura pontificis fuisset.

7. Romanæ civitatis status, qui describitur in edicto imperatoris, (b) talis est omnino qualis erat dum Zosimus papa, Sixtus presbyter et alii clerici Romani in Cælestium Pelagiumque propensiore, utrumque innocentem jamjam erant pronuntiaturi : cum videlicet intra sacratissimam Urbem, ut Augustus habet, aliaque loca, ita pestiferam virus quorundam inoleverat pectoribus, ut interrupto directæ credulitatis tramite, scissis in partes studiis asserendi, materia impicata dissensionis inducta esset, novoque scandali fomite concitato beatissime Ecclesiæ nutaret tranquillitas; alia nempe aliud: ancipiti interpretatione tranantibus et pro capiti versipellis ingenii profanum novorum commentorum innocentibus questionem. Quam graphicè depinguntur his verbis dissidia quæ in Romana Ecclesiâ excitant Cælestii artes, cum hinc pontifex præcipuusque administrator Sixtus presbyter ab hæreticis circumventi videbantur, inde vero alii ex eodem clero sanæ doctrinæ decretique Innocentii tenaces pro fide pæceque catholica toto affectu decertabant. At nihil tale in Urbe fuit post sententiam a Zosimo adversus Cælestium decretam; nihil amplius in ea Ecclesiâ turbarum creabat hæreticus, a qua videlicet aufugerat : non amplius discors procerum cleri illius sententia, qui omnes in damnationem Cælestii Pelagii que coierant, Sixto omnium primo anathema eis in populo frequentissimo pronuntiante, ut ait Augustinus epist. 105. Non amplius virus suum Pelagii Cælestique as-ecle sparserunt, sed, ut idem doctor scribit epist. 104, illi repente reticuisse perspecti sunt; omnino siluerunt magno timore compressi (epist. 105), et usque ad profundum silentium suppressere timore quod sentiebant, quos satis terribis ipsa taciturnitas

A demonstraret, etsi eandem nonnulli perversitatem sentire non desinerent, vel etiam insurrexerant non cessarent.

8. Ex epistola sancti Augustini 157 intelligimus tunc cum eam scriberet recentes fuisse apud Africanos litteras Zosimi tractorias de damnatione Pelagii et Cælestii : istud enim hæc illius verba suggerunt : *De quibus exempla (c) recentium scripturarum, sive quæ specialiter ad Afros, sive quæ universatim ad omnes episcopos de memorata sede manarunt, ne forte ad vestram sanctitatem 810 nondum pervenerint, vobis curavimus mitti ab eis fratribus, quibus et has litteras ut tunc venerationi dirigerent, dedimus.* At hæc litteræ vel eo tempore scriptæ sunt cum Augustinus in Mauritania Caesariensi ageret non pro collatione cum Emerito quæ xii kalend. Octob. haberi coepit; sed ob terminandas, ut scribit Possidius, in Vita S. August. (Cap. 14), alias Ecclesiæ necessitates juxta litteras sedis apostolicæ, vel, inquam, dum illic ageret, vel etiam post ejus inde regressum, ut significare mihi videtur hæc verba : *Litteræ illæ quas ad Mauritaniam Caesariensem misisti, me apud Caesarem presente venerunt, quo nos injuncta nobis a venerabili papa Zosimo apostolicæ sedis episcopo ecclesiastica necessitas traxerat*; tempus enim istud, ut aiunt, plusquam perfectum hac voce traxerat designatum, Augustinum non amplius illic tunc commoratum, cum scribebat, significare mihi videtur. Nec erat revera, quod publicis negotiis impeditus sanctus doctor festinantius responderet epistolæ Optati, quæ ad ipsum scripta non erat, sed ab amico communicata. Porro quis crediderit constitutionem Zosimi, si jampridem condita erat, tam sero missam esse in Africanam; quo ut citius perveniret multum intererat famæ pontificis clerique Romani?

9. Sanctus Augustinus lib. II ad Bonifacium, cap. 3, refert Pelagianos de clericis Romanis conquestos esse, *scribentes eos jussionis terrore percussos non ex-buisse prævaricationis crimen admittere, ut contra priorem sententiam suam, qua gestis catholico dogmati ad-fuerant, postea pronuntiarent malam hominum esse naturam.* Quin clericorum Romanorum nomine (d) Zosimum ipsum cum suis comprehendens vellet, dubitare non sinunt alia Augustini loca, quæ Zosimum ipsum prævaricationis accusatum a Juliano fuisse testantur : *Et tamen, inquit, lib. I contra Julian., cap. 4, Innocentii successorem crimine prævaricationis accusas : quia doctrinæ apostolicæ et sui decessoris sententiæ noluit refragari.* Idem lib. VI, cap. 12. Confert igitur Julianus priorem Zosimi conventum cum posteriori; contenditque pontificem clericosque Romanos priori sententiâ catholico dogmati adfuisse, quia videlicet ea pene aboluit abscesserat Cælestius, ut ex Zosimi litteris liquet, Cælestiique ac Pelagii professio hdei, ut catholico dogmati consentiens, approbata fuerat; postea vero posteriore sententiâ, cum videlicet technis hæretici detectis catholicam de peccato originali doctrinam sanxerunt, eos pronuntianses malam hominum esse naturam. Decretum 811 igitur Zosimi notatum hic habemus. At istud Pelagianum criminantur conditum a Romanis jussionis terrore percussis et ita in prævaricationis crimen prolapsis. Quid porro jussionis nomine intelligit hæreticus, nisi imperatorum edictum, quod proinde ex hoc loco probatur ante Zosimi constitutionem fuisse prolatum? At istam de jussionis terrore objectionem, nihil Augustinus reponit : quippe qui noverat et postulatum

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Timendum non erat de catholicis, qui apostolico iudicio obsequuntur. At de hæreticis timeri utique potuit, ne si legem non comprimerentur, novæ turbas concitarent; ac propterea ipsam legem promulgare jussit Honorius, ne dissimulatio (principis) pastum præstaret errori, aut ne quis eandem legem sese fingeret ignorare.

(b) Immo talis est qualis erat post rescripta Afri-

canorum Zosimique sententiam in Cælestium atque Pelagium. Vide observ., n. 41 et 42.

(c) Hoc Augustini testimonium nihil evincere intelliges ex observ., n. 55.

(d) Clericorum Romanorum nomine Zosimum non comprehendit, verbis autem jussionis terrore non indicari legem Honorii, patebit ex observ., n. 50.

a se suisque Africanis Honorii edictum, et istud ab imperatore prolatum antequam Zosimi sententia prodiret.

XXVI. Quo edicti loco Honorius meminit Zosimiani decreti, Possidius objicit et explicatur. — Quid contra hanc assertionem nostram obijci possit non divinassem. Sed en occurrit Garnerius, locumque digito monstrat in edicto Honorii Augusti ad Palladium, quo judicium Zosimi papae Ecclesiae Romanae apertissime, si Deo placeat, designatur, evincitque ipse pontificis decretum praevisse constitutioni Augusti. Haec sunt verba edicti: BEATISSIMAE ECCLESIAE ACTA: majusculis litteris depicta, ne legentium oculibus fugiant. Decretoria certe verba: sed ubinam gentium sunt, aut quo sensu? Integram illam constitutionem edidit Garnerius pag. 259, et partim collatione editionum, partim codicum manuscriptorum ope plurima quae supererant menda correxit post Magdeburgensium, Baronii, Salsamii, Labbei et Baluzii accuratissimam recensionem. Haec lego ac relego, nec tale quid invenio in illa Garnerii editione vel in alia unde vel minima suspicio animi subeat de actis synodi Romanae Ecclesiae adversus Pelagianos habitae. Ita, inquit, pestiferum virus quorundam inolevisse peccatoribus, ut... novo scandali fomite concitato beatissimae Ecclesiae hactenus nutei intentata tranquillitas. Ubi synodus, ubi judicium, ubi acta? Curro ad notas, ne forte illic reservata sit mysterii intelligentia. Video Salsamium, Usserium et Labbeum legisse: *Beatissimae Ecclesiae acta nutei et attentata tranquillitas*. Sed id, ut statim monet Garnerius, minus concinne. Igitur ex minus concinna ac rejectitia lectione argumentum sumit: et reprobata emendationi lectione in textum allecta, quae spuria fuerat reddit in gratiam desperatae scilicet causae patrocinatur. Sed quovis modo legatur, nihil causam adjuvat, cui non magis propinquat quam coelum terrae. Cetera, quae ex Augustino referuntur, vel ipsis confidentibus adversariis, nihil prorsus habent, unde proposita solvatur questio. Paulo validius videatur esse quod (a) ex Possidio in Vita sancti Augustini cap. 18. At illi, inquit, tanta sedis apostolicae antistites, Innocentius, et Zosimus, suis diversis temporibus eosdem Pelagianistas notantes, atque 812 a membris Ecclesiae praecedentes, datis litteris ad Africanas et ad Orientis et Occidentis Ecclesias, eos anathematizandos et devitandos ab omnibus catholicis censuerunt. Et hoc tale de illis Ecclesiae Dei catholicae prolatum judicium etiam piissimus imperator Honorius audiens ac sequens suis eos legibus damnatos haereticos haberi debere constituit. Sed neque hoc tamen adhuc satis idoneum solvendae questionis proficitur Garnerius. Illud nihilominus confidentius urget Henricus Norisius adversus Usserium et Salsamium; non animadvertens geminum pontificis urbi judicium a Possidio laudari, Innocentii unum, alterum Zosimi, quorum primum ab Africanis audiens ac sequens Honorius sua constitutione roboravit, ut de se Honorius ipse testatur in epistola ad Aurelium. Sed nec meminit vir eruditus ab ipso Honorio geminum edictum esse conditum ac geminam constitutionem, ut disertis verbis testatur in eadem epistola, et innuit ipse Possidius, cum non ait lege sua, sed legibus suis quarum postrema sequi potuit sententiam Zosimi, prima vero, de qua questio movetur, instantia Africanarum Ecclesiarum prolata est.

XXVII. Constitutio Honorii instantia Africanorum emissae. — 1. Pars haec, etsi jam satis ex superioribus manifesta maneat, uberius tamen subjectis probationibus confirmatur.

Primum habemus ex verbis epistolae Honorii ad Aurelium jam ex parte relatis: cum enim ait impera-

tor: *Dudum quidem fuerat constitutum ut Pelagius atque Celestius infandi dogmatis reperiitoris ab urbe Roma velut quidam catholicae utilitatis contagia pellerentur: procul dubio designat constitutionem datam pridie kalendas Maias anni praecedentis, hoc est, tredecim ante mensibus. At hanc ipsam datam proficitur intuitu Africani iudicii: (b) In quo, inquit, secuta est clementia nostra judicium sancitatis tuae, quo constat (ita legunt omnes, non, ut Garnerius, cum constet) eos ab universis iusta sententiae examinatione damnatos. Clara sunt verba, nec interprete indigent: unde magis ea corrumpit Garnerius quam explicet, dum his expedire se conatur. Cum enim pag. 243 ad iudicium Carthaginense anni 412 recurrit, quod putat ob oculos habuisse imperatorem quando edictum condidit, vix puto ex animo scribi ab erudito viro, nec ut ita credamus cum exigere. Quis enim sibi persuadeat illud iudicium respexisse Augustum, quod ante totos sex annos habitum fuerat in provinciali synodo Carthaginensi, quae diligentiori postea examine, nec non et apostolicis rescriptis iudicibus pluribus recentioribus, ac omni ex parte absolutis pene 813 obscurata fuerat: cujus ne meminit quidem Augustinus epist. 47 ad Valentinum, cum ei omnia hujus causae instrumenta transmittit: haec, inquam, synodum quis putet memoratam, posthabitis recentioribus ex Numidia et ex proconsulari, quas rescriptis suis Innocentius firmarat, quas et aliae numerosiores ac fere plenariae synodi, ut diximus et probavimus, consecutae fuerant? Deinde illud memorat iudicium Africanum quo constat Pelagianos ab universis iusta sententiae examinatione damnatos. Nemo istud de primo Carthaginensi intellexerit, a quo relationes ad sedem apostolicam cum emissae non essent, extra provinciam proconsularem vel saltem extra Africam, auctoritatem habuisse non fatebitur Garnerius. Jam movi qua arte vim hujus argumenti eludat, supponendo cum constet pro quo constat: ut pag. 243 verba edicti interpretetur de examinatione apud sedem apostolicam sub Zosimo habita, cujus Tractoria ad universos missa saeculum sit, ut ab universis damnarentur Pelagiani. At quantaecumque licentia textum edicti, prout rei suae congruere censui, pro libito mutaverit, nihil tamen proficit: cum et superius ostenderim Zosimi scriptum non potuisse ante kalendas Maias in provincias transmitti, et illa depravationi similissima correctio sermonis solum sensumque pervertit: ut omittam omnes excusos manuque scriptos codices hujusmodi correctioni contradicere.*

2. Alteram (c) probationem suppeditat ea edicti imperialis epigraphae, quae in utroque codicis nostri Romani exemplari ms. habetur: *Sacrum rescriptum acceptis synodi supra dictae* [Thu., SSae id est supra scriptae] gestis. Quam in auctoritatem merito adducimus ex antiquissimo scilicet Ecclesiae Romanae monumento, reclamante licet Garnerio, cujus contradictionis rationes superius ventilavimus. A quibus porro acceptis gesta synodi Honorius, nisi ab Africanis? Quibus rescriptum misit, nisi Africanis? Quibus denique de causis Africanis diploma direxit: nisi quia ab iisdem de condendo diplomate pulsatus fuerat? Oroniensi et Thuesno mss. suffragantur Baluziani et Atrabatensis ab emin. card. Baronio laudatus; in quibus *Rescriptum* nuncupabatur haec Honorii constitutio. Sed et Augustinus ipse testis est omni exceptione major lib. iii cap. 4, adversus Julianum, quem his verbis alloquitur: *Sane, ut dicis, si pro vobis potius ab imperatore responsum est, cur non 814 in medium propositis?* Certum est igitur rescriptum esse, et ita persuasum habebimus deinceps, donec ex certioribus meliorisque notae monumentis evicerit Gar-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Testimonium Possidii ex aliorum testimonio ac rationum complexu Quesnelli sententiae contrarium videbimus in observ., n. 44.

(b) Hanc secundam Honorii legem in observ., n.

47 et 48 ita explicabimus, ut Quesnello nihilum suffragetur.

(c) Haec probatio rejicietur in observ., n. 46.

nerius (pag. 240) quod Historia demonstrat non esse A rescriptum propriè, sed constitutionem, cum imperator nulli vel per litteras petenti, vel scriptis consulenti re-arribat.

3. Ex serie edicti manifestum sit suggesta indicata-que fuisse imperatori præcipua Pelagiani dogmatis capita. A quibus porro? Non certe (a) a Zosimo vel clericis Romanis, qui adhuc in ambiguo versabantur, nec id egissent, ut episcopi sui constitutio adversus hæreticos ab imperatoris edicto præveniretur. Igitur ab Africanis, penes quos summa istius negotii erat, et a quibus, ut ait Garnerius, tentate sunt viæ omnes, quibus partim fidei damno, partim suo dedecori occurrerent.

4. Ad istud referri potest hæreticorum furentium (b) querela, qui sanctos Augustinum et Alipium malevolentissimis dictis insectantur, tanquam edictorum imperialium auctores aut procuratores. Cur tantis, inquit Julianus, totam Italian factionibus commovit? Cur seditiones Romæ conductis populis excitasti? Cur de sumptibus pauperum saginasti per totam fere Africanam equorum greges, quos prosequente Alipio, tribunis et centurionibus destinasti? Cur matronarum oblatas hereditatibus potestates sæculi corrupisti, ut in nos stipula furoris publici arderet? Cur religiosi principis tempora persecutorum impietate maculasti? Ad prius Honorii edictum ista potius videntur mihi pertinere quam ad posterius: quod videlicet post sententiam pontificis emissam, melius poterat a Juliano hujus precibus ac sollicitudini imputari, quam Africanorum; prius autem non nisi Africanis procurantibus. Deinde quæ de commota Italia seditionibusque Romæ excitatis, ea de adverso a Coelestii partibus cleri Romani studio intelligenda veniunt; qui cum initio examinis Pelagii Coelestioque faveret, postmodum utrique anathema dixit, non sine Africanorum opera ac sollicitudine.

XVIII. Quid actum Ravennæ agente Valerio, procurantibus Africanis episcopis. — 5. Aretissima necessitudo, quæ Augustino Alipioque erat (c) cum Valerio comite, cui et ardentissimum adversus Pelagianos studium, et summa erat apud imperatorem gratia, non sinit ut credamus illud episcoporum par aureum, de catholica causa Romæ tum perichantem adeo sollicitum, de isto negotio per comitem illum imperatori 615 non suggestisse quale esset Romanorum pro Coelestio studium, quid damni ex illorum judicio timeretur Ecclesiæ doctrinæ, quid denique facio opus, ut imminenti malo quanto citius occurreretur imperatoris auctoritate. Et ut id revera factum credamus, plusquam conjecturis movemur. Ex epistola enim S. Augustini ad Valerium comitem nuncupatoria libri primi de Nuptiis et Concupiscentia, plures epistolæ ultro citroque datas discimus ab Augustino et Valerio, et, ni fallor, in causa Ecclesiæ.

Primus hic liber scriptus est ab Augustino an. 418, uti omnes conveniunt, et epistola citata ad Valerium indicat: qui vero locus ex cap. 5 libri i ad Bonificium ad hoc probandum assertur a nonnullis, hoc D probare mihi non videtur: etsi enim dicat scriptum a se librum post damnationem Pelagii Coelestique, (d), quam tamen damnationem intelligat eo loco non

adicit, jam enim ante decretum Zosimi, Palestinianum, Constantinopolitanum, Africanumque multiplex et provinciale et plenarium præcesserat. Joannes Garnerius post reditum Augustini ex Mauritania Casariensi scriptum assertit, id est, circiter medium Octobrem. Non video cur tandiu differendum: de utroque enim libro in Retractat. non aliam ob causam meminit post Mauritanianam professionem, quam quia per secundi libri adjectionem perfectum non est opus istud nisi post illud tempus. Sed certum est saltem, quod fuisse, scriptum esse paulo post prolatum Zosimi judicium, et fateretur sanctus doctor cap. 35 fuisse sibi ad dictandum negotiosum quibus particulis temporum eum invenisset otiosum, et elaboratum inter ecclesiasticas curas suas. Quibus forsitan verbis tempus ipsum designat ecclesiasticæ necessitatis a Zosimo inuncte a qua tractum se dicit Casaream in ep. 157 ad Optatum. At certum est pariter ante illud tempus plures ab Augustino scriptas esse ad Valerium comitem litteras, in quibus magni momenti res agitata probat sollicitudo et molestia quam eidem responsionis dilatio creaverat (e). Cum dñi, inquit, moles habere quod a quoque scriberem, et nulla tua sublimitas rescipit meruerim, repente epistolæ tres tue benignitatis accepi: unam non ad me solum datam per coepiscopum meum Vindemialem, et non longe post per compresbyterum Firrum duas. Vides multoties scriptum ad Valerium ab Augustino. Vides quo tempore: eo videlicet quo Romæ prius examen de Coelestio habebatur: inter illas enim epistolæ Augustini 816 intervalla quædam temporis supponenda sunt, quibus ante secundas responsio ad primas expectaretur; et longa quidem intervalla, tum propter locorum distantiam, tum ne præcipitem præmaturationem credamus patientissimi Augustini impatiens. Vides insuper avidè expectata responsa et comitatu: ne parvi momenti aut familiaris solummodo alloqui suspiceris litterarum materiem: quibus non neglexerat respondere Valerius, sed mittendarum litterarum nactus non erat occasionem. nihil interim omittens ut quæ ab imperatore pro Ecclesiæ causa obtinere posset, sollicitudine sua procuraret. Sed (quod magis attendi velim in istis verbis) nonne vides episcopum Africanum et comitatu redeuntem (Africanis enim nomen Vindemialis familiare) et redeuntem eo circiter tempore quo poterat deferri in Africanam edictum Honorii pridie kalendas Maias conditum, quem illic sponte propria perrexisse eo tempore quo magnæ res in Africa versabantur, probabile non est; sed magis verosimile a coepiscopis suis Africanis delegatum pro fidei et hæreticorum causa; cum inde redeuntem legamus cum Valerii comitis epistola ad episcopos Africanos scripta. Quid enim aliud innunt hæc Augustini verba notata dignissima: epistolæ tres tuæ sublimitatis accepi, unam non ad me solum datam? nisi rescriptum fuisse ad episcopos a quibus litteras prius acceperat per Vindemialem episcopum, quem non nisi ob secretissima et maximi ponderis negotia Ravennam misisset, qui unum solummodo subditum legarunt Romam ad Zosimum. Quæ porro ea negotia essent, etsi ex rerum temporis illius statu promptum cuique sit divinare, non id tamen necesse:

BALLERINORUM ANNOTAT. ONES.

(a) Immo a Zosimo, quem ante imperialem legem sententiam tulisse in observationibus demonstrabimus; non vero ab Africanis, quorum legato ad imperatorem commentitia ibidem ostenditur.

(b) Hæc Pelagianorum querela, quæ ad tempus secundæ legis pertinet, ad priorem legem perperam transferitur. Vide observ., n. 49.

(c) Quid actum fuerit Ravennæ agente Valerio, exponemus, in observ., n. 32, ibique Vindemialis legationem ad obtinendam legem Honorii opulante eodem Valerio, quam in sequentibus Quesnellus constituitur, expungemus.

(d) Intelligit procul dubio eam condemnationem

qua utrique a Zosimo damnati fuerant. Hanc autem condemnationem præcessisse cum Augustinus hunc librum scripsit, perspicuum sit ex lib. ii Retract., in quo e. 53 duo libri ad Valerium referuntur post gesta cum Emerito signata die 20 Septembris anni 418; et anteriori cap. 50 de illorum condemnatione S. doctor scriberat: Postquam Pelagiana hæresis cum suis auctoribus ab episcopis Ecclesiæ Romanæ, prius Innocentio, deinde Zosimo..... convicta atque damnata est. Vide plura in observ., num. 31 et seqq., ubi hæc fusius constituta invenies.

(e) Hoc et sequentia testimonia Quesnellus nihil prodesse ostendimus in observ., § 7.

hæc enim pluribus locis, etsi paulo obscurius, ut par erat, Augustinus: *Audivimus*, inquit in eadem epistola ad Valerium comitem, *quantum tibi cura sit ne quis insidiatur membris Christi coopertus velamine nominis Christi, sive in recentioribus inimici; quamque sis eorundem inimicorum providus salutis, infusus errori. Hæc atque huiusmodi, ut dixi, et ab aliis solemus audire; sed nunc ea per supradictum fratrem plura et testatiora cognovimus. Qui sint illi recentiores inimici Christi nemo non videt: Pelagiani enim sunt procul dubio. Sed quando et quomodo eorum se salutis providum, infusum errori ostenderat, nisi pro sua apud Honorium gratia edictum eliciendo, quo nisi sacrilegum dogma **817** ejurarent illi, et pellebantur urbe, et pœnis aliis subijciebantur? Hæc sunt testatiora quæ tum cognovit de Valerio Augustinus; ante edictum enim illud, nihil a comitatu profectum erat adversus Pelagianos, qui vix in Italia innotuerant ante Zosimi pontificatum.*

Sed clarius adhuc Augustinus in ipso libro de Nuptiis et Concupiscentia, cap. 2, ubi exponens quæ potissimum de causa ad eum de hac re scribere voluisset, Altera, inquit, causa est, quia profanis istis novitatibus, quibus hic disputando resistimus, tu potestate curando et instando efficaciter resististi. Quid enim, amabo te, potestate curaverat Valerius, quid instantia sua obtinuerat, quomodo efficaciter resisterat profanis novitatibus, nisi quod, ut edictum illud ab Honorio prodiret adversus hæreticos, potestate et diligentia sua effectus? de quo et vehementer conqueritur Julianus verbis ab Augustino relatis lib. 1. cap. 10, Operis alias imperfecti, nunc perfecti studio doctissimi Vignerli Oratorii D. Jesu presbyteri; verba enim Augustini superius descripta ita insectatur, falsa veris miscens, veraque etiam falsis retegens: *Laudat etiam, inquit, potestatem hominem, quod nostris petitionibus, qui nihil aliud quam dari tanto negotio iudices vociferabamur, ut ea quæ subreptionibus acta constabat emendarentur potius quam punirentur examine, mole suæ dignitatis obstitit, nec disceptationis tempus aut locum permiserit impetrare. Quod utrum ille, ad quem scribitur, tam nequiter fecerit quam testatur ipsa laudatio, ipse viderit. Ex hoc loco lucis plurimum accedit verbis Augustini superius relatis in laudem Valerii. Quod enim actum ab isto piissimo comite laudavit sanctus doctor, cum ait: *Profanis istis novitatibus,.... tu potestate curando et instando efficaciter resististi: hoc ipsum est de quo invidiose queritur Julianus, quod mole suæ dignitatis obstitit petitionibus ipsorum; qui nihil aliud quam dari tanto negotio iudices vociferabamur, ut ea quæ subreptionibus acta constabat emendarentur potius quam punirentur examine. Non possunt intelligi hæc Juliani verba de posteriori iudicio, quo sententiam Zosimi corrigi postularent Pelagiani. Quæ enim impudentia subreptionem clamassent illam sententiam, cui adornandæ annus integer datus fuerat, et ab eo iudice qui per totum illud tempus faciliores illis aures præbuerat, de eorum innocentia tam amicus ad Africanos dederat litteras, et tantum eos non habuisset? Quod igitur hoc loco Julianus scribit, hoc ipsum est, quod Cælestius **818** post Innocentii PP. mortem et ante Zosimi sententiam poscebat: cum ipso tes et Zosimo papa in prima trini epistolarum (Ad. Afric. 1), Romano se ingessit examini expetens ea quæ de se apostolica sedi aliter quam oportuit essent inculcata purgari. Huic examini locum tempusque non esse permissum instantia Valerii Julianus ex laudatione Augustini asserit: *nec disceptationis tempus aut locum permiserit*; quia videlicet edictum Honorii emissum est ex Africanorum suggestione et dilatoria Valerii,**

A quo Cælestius Pelagiusque Urbi cedere, eorum a secula veluti novi dogmatis assertores convicti damnavique ad iudices pertrahi, exiliisque innoxari, ut ait Augustus, deportatione puniri jussi sunt. Atque ita imperatorum edictum, quo Innocentii PP. Africanorumque iudicis sua firmitas vindicabatur, prævenit sententiam Zosimi, quæ (a) Cælestio brevi indulgendum timebatur, cum jam quibus Zosimi litteris pœne absolutus esset.

Hoc S. Augustinus non diffidet, immo vero confitetur clarissime. Superioribus enim respondens Juliani verbis, quibus idem addiderat satis ex laudibus Valerio datis ostendi quid cuperet Augustinus, *scilicet ut contra rationem, contra fidem, contra omnem morum et dogmatum sanctitatem, et fera et cæca impotentia dimicaretur, ita satisfecit Julianus, ut non neglet Valerium, dignitate et auctoritate usum, obstitisse ne examini locus et disceptationi tempus esset. Contra vero totum hoc ultro concedit: nihil in eo peccatum ab imperatore contra fidem, sed potius pro fide et ex fide actum, et coercionem iuste ab eo impositam. Occurrensque objectioni quæ ex Donatistarum exemplo vel sumebat, vel sumere poterat Julianus, quod videlicet non ita pridem ad publicam collationem invitati et admissi causæ suæ defendendæ locum tempusque accepissent, discriminis rationem offert, quod aliter cum his, aliter cum illis actum sit. Verba hæc sunt Augustini meridino sole clariora. Absi, inquit, christianis potestatibus terræ reipublicæ ut de antiqua catholica fide dubitent, et ob hoc oppugnantibus ejus locum et tempus examinis præbeant; ac non potius in ea certi atque fundati, talibus, quales vos estis, inimicis ejus disciplinam coercionis imponant. Quod enim propter Donatistas factum est, eorum violentissimæ turbæ fieri coegerunt, ignorantes quid ante aliquid gestum quod eis fuerat ostendendum; quales vos turbas Dominus averat ut habeatis: Deo tamen propitio non habetis.*

C 6. His quæ modo diximus, lucis roboribus **819** non parum accedit ex Zosimi PP. communitorio Faustino alique legatis dato, eum ad Africanos ab eo missi sunt. Quatuor constabat capitibus, quæ habentur in epistola Africani concilii ad Bonifatium PP. Primum, tertium et quartum sunt de episcoporum appellationibus causisque Romæ pertrahendis, et de aliorum clericorum causis per finitimos episcopos judicandis. Secundum vero caput communitorii erat huiusmodi: *Ne ad comitatum episcopi importune nargant. Quis hæc cum superius recensitis componens, (b) non statim cogitet non ita pridem navigasse ad comitatum episcopos Africanos aliquid ab Honorio impetraturos, quod Zosimo displicerit, eique importune elicitum visum fuerit? Quæ vero occasione, nisi Pelagiani negotii, quod unico Africanos superiori anno occupatos tenerat? Observandum porro nihil ad istud communitorii caput esse ab Africanis responsum, quasi legationem a se missam ad comitatum ultro sint confessi, nihilque suo juri hæc in re detrahi permiserint.*

D XXIX. Commentitia Alipii hoc tempore legatio. — Ex his quæ de Vindemiali episcopo Ravennam ad comitatum missis pro constitutione obtinenda diximus, sed et ex silentio scriptorum, evanescit eorum conjectura, qui Alipium ea occasione legatum putarunt in Italiam ab Africanis, si qui tamen revera sint, qui ita aliquando senserint. Nam quod eam opinionem doctissimo cardinali Baroniæ affugit Joannes Garnerius, profecto memorie lapsus passus est vir eruditus. Enim vero ne apicem quidem deprehendas in Annalibus, qui huiusmodi suspicionem suggerat, contra

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Ex Zosimi litteris, ac multo magis ex gestis primæ cognitionis Cælestii colligebatur, ipsi indulgentum fuisse, si quod sedamnaturum promiserat reipsa condemnasset. Solum Africanum metuebant ne mendaciis et fraudibus venenum occideret. Hæc de causa,

detectis ejus dolis, Zosimum, ne deciperetur, certis cautionibus præmunierunt. Vide quæ in observationibus, n. 34 et seqq. disserentur.

(b) Hanc conjecturam et interpretationem expungimus in ipsidem observ., num. 35.

vero ad annum 418, num. 19 disertis verbis scribit: *Cum Romæ a Zosimo papa et sacro collegio clericorum Pelagius atque Cælestius damnati essent, ab eodemque Zosimo ad universos catholicos Ecclesiæ episcopos de ipsorum condemnatione littere conscriptæ essent; mox eas consecutus est Honorii imperatoris rescriptum adversus eosdem hereticos. Non igitur existimavit cardinalis Alipius hoc anno 418, quod scribit auctor, Ecclesiæ Africanæ legatione functum ad imperatorem adversus Zosimi concilia Pelagianis artibus delusi, ab eoque obtinuisse decretum quo Cælestius, qui a sede apostolica ex parte absolutus videbatur, Romæ prohiberetur consistere.* 820 En totius erroris origo. Confundit Garnerius annum 418 cum 419, pontificatum Zosimi cum Bonifacii episcopatu, concilium Africanum prioris illius anni cum altera synodo posterioris, edictum Honorii anni 418 cum epistola ejusdem ad Aurelium sequenti anno data, et quæ Baronius de obitu Alipii legatione ad hoc rescriptum obtinendum dixit, transtulit ad legationem alteram. Ubi adhuc contra fidem Annalium peccatur, quod Baronius ab Africanæ Ecclesiæ legatum Alipium dicit, non a synodo illa plenaria, quam post narratam Alipii legationem recenset, ut ad eam non pertinentem. Non igitur ob hanc Garnerii rationem susceptam ab Alipio provinciam istam negamus; sed quia et Vindemialeni ea functum procuratore probabile ad minus ostendimus, et hoc de Alipio asseri, nisi divinando, nullatenus potest.

Ravennam igitur pervenit Vindemialis episcopus, Romam Marcellinus subdiaconus: hic litteras, gesta synodica, cæterasque instructiones tradidit Zosimo; ille imperatori Honorio, Valerioque comiti scripta pariter Africanorum obtulit, suæque legationis exposuit causam. Causa erat Ecclesiæ, causa apostolicæ sedis, quæ Pelagianis Innocentii ore damnaverat, quam propterea defendendam auctoritate sui successoris Augustus, zelum ejus accendente Valerio, et potestate curando et efficaciter instando, ut testis est Augustinus: ita ut tandem de constitutione proxime emittenda adversus hereticos certum vel ipse statim retulerit, vel miserit ad Africanos responsum.

XXX. Quid actum kalendis Maii in synodo plenaria Africa, receptis tertiis Zosimi litteris. — Episcopi Carthagine per Antium congregati plenariam indixerant synodum post proximi anni paschalia habendam. Prævident enim circa illud tempus responsa tum ab apostolica sede, tum e comitatu esse afferenda, et tunc quidem maxime deliberandum fore de modo tenendo ad existipandam hæresim Pelagianam. Revera responsum Zosimi scribentis xii kalendas Aprilis, venit iii kalendas Maii Carthaginem, ubi jam Patres ad synodum convenerant, cum kalendis ipsis Maiis lecti subscriptique canones jam antea synodum inchoant innuant.

Perlectis Zosimi litteris (a), non magnam ex iis spem pro fidei causa conceperunt Africani. 821 Totæ quippe fere erant in commendanda et inculcanda

apostolicæ sedis auctoritate, indicabantque ejus judicium, qualecumque tandem esset futurum, sine ulius contradictione recipiendum esse. Tum de credulitate nimia accusationem frigide repellit: et tantum abest ut de ingenti illa instructionum gestorumque receptione cum nonnulla gaudii significatione scriberet, e contra cum tædio perfectum ab eo epistolam volumina testantur rescripti ipsius verba. Denique etiam omnia in eodem statu remansisse scribat, nullam tamen de damnando intra breve tempus Cælestio spem injicit, sed potius in longum adhuc protrahendam causam esse, satis clare indicat, dum adhuc diuturnam tractationem magnamque deliberationem necessariam dicit. Quare Africani intempestivam hanc cunctationem tergiversationi similissimam ægre ferentes, ut pote fidei pacique Ecclesiæ perniciosam, securique facti de imperatoris animo, qui rescita indictæ synodi die, emittendam a se eodem tempore constitutionem sponponderat, canones illos novem (b) jam in superiori synodo conditos, in plenaria quam tunc habebant, de novo statuerunt, publicarunt, ac omnium subscriptione roboratos pro perenni sanctione ac immobili fidei de Gratia Christi regula habendos definierunt; non omittentes, ut par est credere, idem quod in priori concilio constituere: (c) *In Pelagium scilicet a quo Cælestium per venerabilem episcopum Innocentium de beatissimi apostoli Petri sede prolata manere sententiam.* Hæc ita gesta esse non ægre sibi persuadebit, qui revocaverit sibi in memoriam quæ de Vindemiali episcopo misso ad comitatum diximus, de epistola Valerii comitis non ad Augustinum solum tunc temporis allata, de constitutione imperatoris pridie kalendas Maii, et Africanorum decretis ipso kalendarum die publicatis ac subscriptis, denique de Valerii comitis studio ardentiori, quo Pelagianorum providus salutis, infestus erroris, non mole suæ dignitatis, ut invidiose Julianus oggerit, sed potestate curando et efficaciter instando profanis istis novitatibus restiterat.

De hac synodo plenaria intelligendum Augustinus, epist. 47, ad Valentinum: *Quod posteriori, inquit, concilio plenario totius Africæ contra ipsum errorem breviter constituimus.* Breviter, inquit, sive quia paucis verbis res decreta est, sive quia, cum (d) omnia in superiori essent disposita et constituta, non tamen publicata, ut, quod sedis apostolicæ 822 reverentiam dabatur, prius cum Zosimo communicarentur et deferrentur ad Honorium, opus tantum fuit ea regi, confirmari ac subscribi, quæ contra ipsum errorem constituta fuerant. De eadem synodo intelligendum unum Africanorum conciliorum, quæ, teste Prospero, cap. 10 contra Collatorem, constituerunt utrumque Dei donum esse et scire quid facere debeamus, et diligere ut faciamus, etc. Hoc ipsum est concilium plenarium habitum Carthagini contra Pelagium et Cælestium, Honorio Augusto xii consule, kalendis Maii, quod legitur in codicis Romani a nobis nunc publicati exemplaribus mss. Thuaneo et Oxoniensi, nec non in aliis codicibus a Binio et cæteris concil-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Cum ex iis litteris satis clare perspicitur quantum refrigerit prior illa Zosimi in Cælestium propensio atque credulitas, quas duæ anteriores epistolæ præferabant; cumque præterea idem pontifex in ipsis litteris palam significet se eidem Cælestio non commodasse in omnibus fidem, nec voluisse quidquam definire antequam, rescriptis Africanorum acceptis, cum iisdem haberet tractatum, non levem sane spem hæ litteræ poterant, seu potius debebant afferre. Hanc vero spem mox confirmavit fama, quæ de judicio subinde Romæ habito in Africam pervenit. Vide observ. n. 40. Cum porro gesta, quæ deinceps Quenellus suo arbitrio describit, innitantur, ut ipse postea fatetur, præjudiciis jam præstitutis de Vindemiali episcopo misso ad comitatum, de epistola Valerii co-

mitis suo sensu explicata, etc., his præjudiciis jam a nobis refutatis, tota hæc gestorum narratio in fabulam atque commentum transit.

(b) Non in superiori, sed in hac synodo kalendarum Maii canones fuisse conditos probaturi sumus in observ., n. 26.

(c) Hæc verba Africani concilii litteris ad Zosimum tribuit S. Prosper, uti animadvertemus in observ., n. 24. Si in canonis formam repetita fuissent in concilio plenario, legerentur profecto inter canones ejusdem concilii in mss. nostræ collectionis, vel apud Dionysium, aut Isidorum. Sine ulla autem auctoritate hunc canonem omissum credere, inter somnia computandum est.

(d) Confer observ., n. 26.

litorum editoribus recensitis : quod ibidem habitum dicitur ab Aurelio Carthaginensi, Donatiano Telepiensi, et aliis ducentis et tribus episcopis ex omnibus Africae provinciis in unum convenientibus. De eodem etiam Photius cod. 53, ubi et corrupta nomina et ducenti quatuor et viginti numerantur episcopi præter Aurelium et Donatianum. Denique et idem annotatum habemus apud Prosperum Chronographum, qui sub consulatione Honorii XII, an. 418, post priorem synodum anni 417 recensitam, quæ probata a Zosimo dicitur, addit post alia : *Carthaginis concilium contra Pelagianos*. Nisi tamen hæc sit marginalis annotatio : quippe quæ in sola editione ms. Augustani ope procurata habeatur, ut est in Biblioth. PP. edit. Coloniensis ann. 1618. Ex quibus intelligitur quam perperam hactenus confuderint omnes scriptores prius concilium cum posteriori, autumnale cum verno, Africanum cum plenario, illud episcoporum 214 cum isto 205 antistitum.

XXXI. De numero canonum Africanorum de gratia Christi. Necessitas condendi canonis in Africana synodo. De sancto canone testimonia sancti Augustini. — 1. De numero canonum hujus synodi controversiæ occasio nascitur ex varietate codicum. Alii enim octo tantummodo numerant, ut vulgati plerique, alii novem. Tertius enim insertus legitur de medio beatitudinis loco infantibus sine baptismo decedentibus attributo a Pelagianis, qui ex canonum Carthaginensium numero eliminandus putatur ab omnibus conciliorum editoribus. Talis est porro canon iste controversus.

Item placuit, ut si quis dicit ideo dixisse Dominum : In domo Patris mei mansiones multe sunt, ut intelligatur quia in regno celorum erit aliquis medius, aut nullus alicubi locus, ubi beate vivant parvuli, qui sine baptismo ex hac vita migraverunt, sine **823** quo in regnum celorum, quod est vita æterna, intrare non possunt ; anathema sit. Nam cum Dominus dicat : Nisi qui renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum celorum : quis catholicus dubitet participem fore diaboli eum qui coharens non meruerit esse Christi ? Qui enim dextra caret, sinistram procul dubio incurret.

Hujus canonis antiquitatem auctoritatemque vindicat Photii codex 53, qui concilium illud Carthaginense evolvens ac relegens, hæc habet : *Damnunt, inquit, hæc synodus eos qui asserunt Adamum mortalem esse conditum, non autem prævaricationis causa morte multatum. Similiter et eos qui recens natos infantes baptismo minime indigere dicerent, quod illos peccato originis ex Adam non putarent obnoxios. En duo primi canones. Tertium porro ita continuo subiungit : Eos quoque qui affirmarent medio quodam loco paradisum inter et inferos non baptizatos infantes beate vivere : sex item alia his affinia capita, quæ a Pelagianistis et Cælestianis traduntur, anathemate Patres jugulant. Nono sæculo floruit Photius : quem sibi de optimæ notæ antiquitatisque codicibus providisse, nemo dubitabit qui viri noverit doctrinam et in colligendis libris industriam.*

2. Pervetustum codicem laudant Conciliorum editores, in quo canonem illum legerunt, et exinde curarunt excudi alio caractere distinctum.

3. Necessitas erat hujusmodi sancienti canonis eo tempore quo celebratum est autumnale concilium Africanum. Recenter enim detecta erat ab Augustino fallacia confessionis Pelagianæ in concilio Palæstina emissæ circa originale peccatum statumque parvulorum sine peccato decedentium. Damnaverant quippe Pelagius hanc propositionem, *Quod infantes, etiamsi non baptizentur, habent vitam æternam*, quæ objecta illi fuerat et contrariam fuerat amplexus. Ac per hoc, inquit S. Augustinus de Pecc. Origin., cap. 20, *quantis æternam mortem parvulorum sine baptismi sacramento ex hac vita migrantium aperte noluerit confiteri, tamen de illo sollicitudinem nostram quasi certa ratione solabatur. Dicebamus enim : Si perpetua vita,*

*A sicut confiteri videtur, nisi eorum qui baptizati sunt, non potest esse, profecto eos qui non baptizati moriantur mors perpetua consequatur. Cap. 21 : Sed postea non defuerunt fratres qui nos admonerent hoc ideo dicere Pelagium potuisse, quia de ista questione ita perhibetur solitus respondere querentibus, ut diceret : Sine baptismo parvuli morientes quo non eant scio, quo eant nescio : Id est, non ire in regnum celorum scio ; quo vero eant se nescire dicebat, quia dicere non videbat in mortem illos ire perpetuam, quos et hic nihil mali commisisse sentiebat, et originale traxisse peccatum non consentiebat. Cum porro istam fraudem non detexissent Africani nisi post Innocentii re-scripta, postque scriptum ab Augustino de Gestis Pelagii libellum **824** nondum synodus occurrerat, in qua aliquid contra medium illum parvulorum sine baptismo decedentium locum definiri potuisset. Nec par est credere autumnalem ea questione intacta solutam esse : in qua videlicet una exactissime discussa ac diligentissime ventilata sunt omnia ad istam hæresim pertinentia. Necessitatem defluendi augebat quod cum scripsisset Pelagius ad Innocentium epistolam sui apologeticam, plurima retulit ex recentiori quodam opere suo, quibus purgandum se plenissime existimabat, et quibus revera imposuit Zosimo, qui scripta illa non sine laudis encomio transmisit ad Africanos : Post interpositum, inquit S. Augustinus de Pecc. Origin., cap. 19, ex Evangelio testimonium, quod nisi renatus ex aqua et Spiritu sancto regnum celorum nullus possit intrare, adjunxit dicens : Quis ille tam impius est, qui cujus dei ætatis parvulo interdicit communem humani generis redemptionem, et in perpetuum certaque vitam renasci vetet eum qui natus sit ad incertam ? Ita Pelagius. Quæ verba pene imposuerunt Augustino, qui monitus a fratribus quibusdam referentibus Pelagium dicere solitum de hujusmodi parvulis, Quo non eant scio, quo eant nescio, intellexit per incertam illam vitam, quam parvulis tribuebat, medium quandam felicitatem mediumque locum ab hæretico intellegi, qui hujusmodi parvulos inter regnantes in cælo et damnatos in inferno constitueret. Quam esset necessarium ut fraudis ista reiegeretur, atque in synodo proxima decorneretur a Patribus contraria doctrina, hæc Augustini verba postmodum scripta significant : Itaque, inquit, et ista ejus verba Romani pro magna ejus purgatione transmissa, tam sunt ambigua, ut possint eorum dogmata præbere latibula, unde ad insidandum prosiliat hæreticus sensus, quando nullo existente qui valeat respondere, tanquam in solitudine aliquis invenitur infirmus. Et revera de hoc fuisse rescriptum Romam ab Africanis in consequentibus testatur Augustinus verbis a nobis sæpius descriptis.*

4. Sanctus igitur Augustinus, loco citato, sed præsertim aliis locis jamjam referendis istud definitum fuisse clarissimis verbis significat. Lib. II de Anima et ejus Origine, cap. 9, scribit sanctus doctor : *Non baptizatis parvulis nemo promittat inter damnationem regnumque celorum quietis vel felicitatis cuiuslibet atque ubilibet quasi medium locum. Hoc enim eis etiam hæresis Pelagiana promisit. Clarius adhuc cap. 12 ejusdem libri : Novellos, inquit, hæreticos Pelagianos justissime conciliorum catholicorum et sedis apostolicæ damnavit auctoritas, eo quod ausi fuerint non baptizatis parvulis dare quietis et salutis locum etiam præter regnum celorum. En manifestissime designata duo Africana concilia in quibus conditos publicatosque canones contendimus. En Zosimi epistolam indicatam, quæ si existaret, abstrusa procul dubio plurima patefecerit mysteria. **825** En materiam canonis de quo questio est disertis verbis explicatam ; nullo enim canone alio medius ille quietis et beatitudinis parvulorum locus proscriptus legitur : ita ut vel hoc uno Augustini testimonio certum sit et invicte probatum pro genuino canone habendum esse eum quem ut adjectitum ablegant plerique. Duo insuper ex eodem hoc sancti doctoris loco habere mihi videor*

D

superius jam exposita : primum (a) canones illos in gemino concilio Carthaginiensi esse conditos, in autumnali scilicet anni 417, et verum anni 418, ante Tractoriam Zosimi; alterum, eosdem canones esse tractorie illi Zosimi epistolæ annexos et, ut Prosper Chronographus indicat, probatos; ac prinde jam ex autumnali synodo per Marcellinum subdiaconum Carthaginensem delatos receptosque a Zosimo mense Martio sequentis anni. Eundem tertium seu medium locum tanquam a Pelagianis inventum suggillat sanctus Augustinus lib. 1 Operis (o'im) imperfecti, c. 51 : *Legem nobis, inquit, ubi, præter regnum bonis et supplicium malis, tertium quoque locum præparaverit et promiserit non regeneratis innocentibus suis.* Et c. 150 hunc eundem secunda felix locus, quem talibus edificavit hæresis vestra, inquit alloquens Julianum, reprobat. Et lib. de Prædest. sanct. c. 15 : *Hoc si audierint Pelagiani, non jam laborarent, negando peccatum originale, querere parvulis extra regnum Dei necio cujus suæ felicitatis locum, etc.* Hanc necio quam mediocriter cum acerbis insectetur sanctus doctor in libris post Carthaginenses conditis canones editis, argumentum est inter hæretica dogmata vere fuisse proscriptam; quod probari tamen, nisi ex consequenti, nullo modo poterit, si canon iste ut intrusus reprobetur.

5. Codicis Romani ex utroque nostro exemplari editi auctoritas immensus pondus sententiæ nostræ adjicit. Illius enim antiquitatem nemo revocabit in dubium, nec 826 (b) ex Ecclesia Romana profectam, vel ab ea etiam usurpatum negabit, si modo probationes nostras oculis perstraverit. Quod contra posset obijci ex vulgatis Conciliorum editionibus, non est magis momenti; cum enim illarum procuratores ipsi testentur se canonem illum in antiquis codicibus mas. invenisse; non est ratio cur his minor fides habeatur quam aliis qui canone illo sunt minuti. Major difficultas ex codice Africano Dionysianæ collectioni inserto, in eo enim canon iste controversus non apparet. Responderi poterat Dionysium incidisse in mendosos truncatosque coctores; nec Africanam collectionem habuisse ex Romano codice, in quem Africanorum epistola ad Bonifacium PP. nunquam relata esset.

Sed melius, meo quidem iudicio, respondebimus, si dixerimus hunc canonem, de quo controversum, olim locum habuisse in Africano codice etiam apud Dionysium, indeque subtractum esse jam ab antiquo; nec temerariam esse suspensionem, ita comprobo. Codex Africanus canones continet centum triginta et octo, numeris distinctos; neque plures vel pauciores habent Dionysius in suo codice, cui Africanum inseruit, vel aliud hujus exemplar quod edidit vir doctissimus Christophorus Justellus, vel Græcæ versio ejusdem cura et studio publicata post anni 1540 editionem a Joanne Tilio procuratam, vel codex non multum Dionysiano absimilis a Joanne Wendelstino Moguntiae editus anno Domini 1525, recususque Pa-

risiis 1609. Hoc porro observandum est, numerum non apponi nisi ad ipsos canones seu decreta conciliorum: sive integri canones illi represententur, sive abbreviati; eo vero loci ubi solum concilii titulus, nota consularis, locus synodi, et alia hujusmodi, quæ canonibus præire consueverunt, habentur, nulla numeri distinctio appingi solet: quod omnium conciliorum quæ codex continet recensione facile est probatum facere. Sed observatione imprimis dignum, 827 quod post triginta tres canones concilii Africani anno 419, ubi relecti antiquiores continuo describuntur, tria concilia recensentur una ser. e: quia priorum duorum ann. 393 et 394 nulla decreta referuntur, nullus eis numerus affixus est, tertium, quod est anni 397, numero pariter nullo distinguitur, nisi post notam consulariæ, postque præfationem, quæ integram implet paginam; post hæc enim primus hujus synodi canon numero 34 annotatus habetur. Simile habes exemplum post canonem 56, ubi tres similiter synodi nullo numero insignitæ habentur, nisi post longam tertiæ præfationem.

Sed propius attingamus concilium de quo agimus: post ultimum canonem concilii Carthaginensis anni 407, qui numero 106 notatur, sequuntur duorum conciliorum tituli seu notitiæ, nullis numeris apposis, quia nullum canonem habent; tum concilium de cognitione episcopi inscriptum, cuius quia canon unus refertur, ideo numerum 107 habet ascriptum. Huic succedit concilium contra Donatistas anni 410 nullo canone ac nullo propterea numero insignitum. Denique nostrum hoc concilium contra hæresim Pelagii et Cælestii, cuius octo canones suis quique numeris indicantur. Sed et ipse concilii titulus, qui nihil, præter consulariæ notam, locum synodi, et Aurelii primatis præsidique nomen, continet, numero suo, scilicet 108, annotatus habetur: quod unico huic titulo inter omnes eos qui canones non continent contigisse animadvertimus. In codice quidem Moguntino Wendelstini, paulo aliter ordinantur numeri canonum, licet canones ipsi eundem servent ordinem: et in eo concilium contra Donatistas, quod nostrum hoc contra Pelagium antecedit, nullo ne numero notatur in aliis codicibus, quia nullos habet canones, in isto numerum habet 75, primusque canon sequentis concilii cum titulo ipsius conjunctus numerum habet 76. Sed mendosam esse hanc numerorum ordinationem, ex indice collectionis ejusdem intelligitur; ille enim omnimode concilii codicibus aliis eorumque indicibus, ubi solus titulus hujus concilii contra Pelagii hæresim a primo suo canone sejunctus et in indice exprimitur, et in corpore canonum, non secus atque in indicibus, numero suo designatus habetur.

Porro præmissa postrema ista observatione, quam mihi vir doctissimus suggestit, hujus discriminis ratio alia non videtur meo 828 iudicio posse afferri, quam reciso decreti unius, ejus videlicet quod ex nostris codicibus mas. representamus; cuius vacuus numerus ut impleteretur, affixus est titulo ipsius con-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Si verba Augustini paulo ante descripta conciliorum catholicorum duo concilia indicant, Africanum atque plenarium, quorum illud ante iudicium Zosimi, istud vero postea celebratum ostendunt eodem anno 418, haud opus est inferre canones illos in priori concilio Africano fuisse conditos, in altero publicatos. Satis enim est si dicamus Africanum concilium in litteris ad Zosimum ex luculentius digessisse quam mox ab eodem pontifice approbata in posteriori concilio plenario breviter canonibus constituta fuisse. Vide observ., n. 26 et 27.

(b) Jurene an injuria hunc codicem Romanæ Ecclesiæ esse negamus, ex observationibus in dissertatione præcedente exploratum fiet. Magna nihilominus in re præsentem exemplarium ejusdem codicis et collectionis auctoritas est, uti late ostendimus in tractatu part. II, c. 3, § 7, n. 3. Quod porro

D Quænellus monet, Conciliorum editores testari se canonem de quo questio est in antiquis codicibus mas. invenisse, Crabbi notationem respicit, qui eundem canonem in ms. Gundavensi nostræ collectionis invenit; ac propterea omnes ejusmodi codices ad eundem nostrum collectionem pertinent. Codices vero a Quænello postea memorati, qui hoc canone carent, vel sunt Dionysiani, vel a Dionysio præfecti, aut alterius collectionis, quæ, in Hispanicam et Isidorianam collectionem traducta, canones de quibus agimus concilii Milevitani nomine exhibet. Corbeienensis collectio, quæ nec a Dionysio, nec ab Isidoro, aut Hispanica collectione proficiscitur, eosdem canones continere tradiunt a Sirmondio in notis ad capitula de gratia Cælestini epistolæ subjecta. At cum is merum initium exinde prorsiderit, cum ea collectio contrarium canonem referat, ignoramus.

cilii, idemque titulus in indicem relatus, quod sine alio exemplo est tam in codice quam in indice. Igitur non modo non nocet objectio ex codice petita adversus nostram de canonis illius sinceritate et *authenticitate* opinionem, sed potius ei suffragatur.

Quandam autem rescio illa facta fuerit, et quae occasione, non est manifestum. Probabile admodum est ac pene certum jam illo canone minutum fuisse codicem Dionysianum, (a) cum allatus est in Gallias traditusque Carolo Magno nomine Adriani PP., quotquot enim a me visa sunt mss. hujus codicis exemplaria, eaque, ut superius indicavi, vetustissima, istaec canones octo tantummodo representant. At in nolis ad epistolam I sancti Leonis probavimus interpolatam additamentis quibusdam fuisse Dionysianam hanc collectionem jam antequam in Gallias mitteretur ab Adriano: quam ob rem difficile non est creditum eandem et aliquibus partibus esse diminutam. Quo auctore, quo consilio, quo colore id tentatum sit, divinandum aliis relinquo.

XXXII. Quid ex appendice epistolae Celestini de gratia contra codicem et canonem asseratur. — Intrusum nihilominus canonem de quo agimus existimat Henricus Norisius, probatque ex appendice ad litteras Celestini papae ad Galliarum episcopos, seu potius (b) ex sancti Leonis collectione auctoritatum sedis apostolicae de gratia et libero voluntatis arbitrio. Porro capit. 10 (nobis 7) haec recitantur: *Illud etiam, quod intra Carthaginensis synodi decreta constitutum est, quasi proprium apostolicae sedis amplectimur, quod scilicet tertio capitulo definitum est.* Et postea: *Ei iterum quarto capitulo.* Et: *Item quinto capitulo.* Sub hisdem certe numeris haec tria capitula in vulgatis codicibus: ex quo manifestum totidem, non plures canones Leonis tempore numeratos inter Carthaginenses: quibus si tertio loco inserueris controversum de beatitudine parvulorum canonem, jam canones a Leone descripti non 3, 4 et 5 erunt, sed 3, 5, 6. Haec autem objectio non solum hunc canonem petit, sed et integrum codicem nostrum; si enim is in Ecclesia Romana fuisset in usu, ex eo fonte hausti essent canones a Leone descripti, eosque sub e. numerorum distinctione citasset quam codex exhibet.

Fateor nodum difficile solvi posse, nec **§29** aliud occurrere modo quod respondeam, nisi haec: scilicet diversa tum exemplaria concilii istius Carthaginensis fuisse; his vero usam esse Leonem, quae canone illo minuta essent. Vel certe non distinctum fuisse secundum a tertio, ita ut pro uno numerarentur propter materiae necessitudinem, esse enim hic illius velut appendix. Vel denique nullis omnino numeris cano-

BALLERINIORUM

(a) Canonem controversam subductam fuisse a codice Dionysiano, cum eum Adrianus papa misit in Gallias, falsum agnoscitur ex Graeca versione codicis Africani, quae etsi ex Dionysii codice sumpta fuerit ante Adriani tempora (laudatur enim in concilio Trulano), hunc tamen canonem ignorat, ac proinde tunc quoque idem canon deerat in eo Dionysii exemplo quo D Græcus interpretatus est.

(b) Illam appendicem ad litteras Celestini, quae capitula continet de gratia, S. Leoni tribui non posse ostendimus tom. II, in observ. ad dissert. 3 Quesnelli.

(c) Cum hac inscriptione codicem Dionysii concilii etiam codex, quem adhibuerunt Patres concilii Carthaginensis anni 525, tom. V Concil. Venetæ editionis, col. 777, nisi quod unius Honorii consulatus xii ibidem designatur, ut in nostra collectione; cum apud Dionysium uterque consul memoretur. Ex concordia autem Dionysiani exempli cum codice synodi Carthaginensis, qui sane Africanus fuit, ejus scriptio exactior agnoscitur. Quæ autem amplior profertur in collectione quam post Quesnellum hoc tomo edidimus, a collectore compacta est, qui dum quædam initio brevius descripsit; Donatiani Teleptensis

nes esse ab invicem discretos, ac pro libito fuisse numeratos a quocunque usurparentur. Ita certe jacent in Thunæo, in quo non solum non numerati, sed nec lineis distinguuntur, una enim nec interrupta lineæ serie descripti in eo habentur. In Oxoniensi vero nulli pariter numeri, etsi singuli canones a lineæ, ut aiunt, inchoentur. Quod autem diximus, diversa fuisse concilii exemplaria, hoc extra controversiam esse videtur; ut planum erit cuique conferenti epigraphen seu inscriptionem, quæ est in codice nostro, et refertur etiam in plerisque editionibus, cum vulgata inscriptione, quæ est hujusmodi.

(c) *Gloriosissimis imp. Honorio XII et Theodosio VIII consulibus, kalendis Maiis, Carthagine in secretario basilicæ Fausti, cum Aurelius episcopus in universali concilio consedisset, assistantibus diaconis, placuit omnibus episcopis, quorum nomina et subscriptiones inscripte sunt in sancta synodo Carthaginensis Ecclesiæ constitutis, ut, etc.*

Confer, inquam, cum alia epigrapha, quæ supra habetur, capitulo 13 codicis, et discernen non modicum inter utrumque invenies, quod exemplarium diversitatem arguit; sed ita ut primas codex vester antiquitate sua meretur, ac majorem proinde fidem.

XXXIII. Conciliorum Africanorum sub Zosimo synopsis. — Jam ut breviter resumam conciliorum Africanorum enumerationem fusius supra perfectam, missa (d) illa synodo quam consecimus habita post recepta fidei sententiae pagæ rescripta, quatuor sub Zosimo habemus, de quibus dubitari non possit.

§30 Prima est autumnalis mensis Octobris vel Novembris anni 417, ut diximus, celebrata: ex qua nondum ita numerosa primo rescriptum est ad Zosimum, et postea cum ad numerum 214 episcoporum crevisset, missus est Marcellinus subdiaconus cum instrumentis gestibus synodalibus; et missus Rem, ut non sine ratione suspicari sumus, legatus Vindemialis episcopus ad imperatorem. In eodem forsitan concilio erant Alypius et Augustinus cum ad Paulinam Nolæ episcopum epistolam 106 scripserunt per id temporis: cui epistolæ inserta capitula a Pelagio partim damnata, partim recepta, quæ (e) et inserta pariter diximus in instrumentis ad Zosimum missis.

Alteram habemus kalendis ipsis Maiis sequentis anni 418, in qua canones denuo sancti, probati ac promulgati.

(f) Tertiam sub Zosimo numerare cogit nos Prosper cap. 10 contra Collatorem, ubi, post commemoratam Zosimi Tractoriam ad Africanos, hæc subdit: *Erraverunt Africani episcopi ad eundem papam Zosimum rescribentes, eumque in sententia hujus sublimitate laudantes, cum aiunt: Illud vero, quod in litteris*

ANNOTATIONES.

nomen, numerum Patrum, et provinciarum nomina ex subscriptionibus quæ erant in suo codice adject.

(d) Hanc synodum expungemus in observ. § 5. De cæteris autem synodis quid sentiamus, in anterioribus annotationibus diximus, ac plenius ex iisdem observationibus intelliges.

(e) Confer not. 32 (Supra, col. 977. not. *).

(f) Africanos rescripsisse ad Zosimum ex eodem concilio, quod canones edidit kalendis Maii, demonstratori sumus in observationibus, § 41. Ad hoc præterea concilium referenda sunt quæ scribit Prosper contra Collatorem, nec non auctor, quicumque isti, capitulorum seu auctoritatem episcoporum apostolicæ sedis de gratia: quæ Leonem non esse probavimus in observ. ad dissert. 3 Quesnelli, tomo II. Hinc tertia hæc synodus, quam Quesnellus astruendam putat, omnino excludenda est. Synodus vero anni 418 in causa Apianii cum ad Pelagianam causam non spectet, nihil impedit quin duo tantum concilia, Africanum et plenarium ab Augustino memorata, in eodem Pelagianorum negotio sub Zosimo habita dicenda sint.

tuis, quas ad universos curasti esse mittendas, posuisti, dicens: Nos tamen instinctu Dei (omnia enim bona ad auctorem suum referenda sunt), etc. Meminit ejusdem synodi sanctus Leo in capitalis sue auctoritatis episcoporum apostolicæ sedis de gratia, cap. 8 (nobilis 5): Hunc autem, inquit, sermonem sincerissimæ veritatis luce radiantem tanto Afri episcopi honore venerati sunt, ut ita ad eundem virum scriberent, etc. Vix potuit ante autumnum anni 418 celebrari, et, ut videtur, post reditum S. Augustini ex Mauritania Cæsariensi.

Quarta denique in causa Apiarii, ex qua datæ ad Zosimum litteræ: quam et alia consecuta est anno sequenti, sub Bonifacio PP., 25 Maii.

XXXIV. Ex dictis facile quisque intelliget in quo 631 Pelagianæ historiæ scriptores scopum veritatis attigerint, in quo aberraverint. Jacobus Usserius propius vero accessisse mihi videtur quam cæteri. Duas enim nobiscum admittit Africanorum episcoporum synodos, unam in autumno anni 417, alteram ad kalendas Maias anni 418. Primam provincialem fuisse subindicat, secundam plenariam, in qua sententiæ fere secutus est Vossius. Plenariam fuisse posteriolem istam, extra dubium est; eam enim ista appellatione donat Augustinus, epist. 47, quem locum male interpretatur Usserius, pag. 295, de Concilio plenario anni 419, sub Bonifacio: in quem errorem lapsus etiam videtur Rigobertus Franco-Germanus in eruditæ ad Marium Mercatorem notis, pag. 153, ubi litteras ad Bonifacium PP. ex alia plenaria synodo anni 419 datas ascribit plenariæ synodo ab Augustino epist. 47 laudatæ, seu, ut explicat deinceps, synodo kalendariæ Maii anni 418. Deceptus est uterque auctor verbis sancti Augustini male intellectis: Quod pape Zosimo, inquit Augustinus, de Africano concilio scriptum est, ejusque rescriptum ad universos totius orbis episcopos, et quod posteriori concilio plenario totius Africæ contra ipsum errorem breviter constituimus. Duplex enim, opinor, argumentum inde sumptum: tum quod rescriptum Zosimi prius numeretur, quam plenarium istud concilium; quod proinde de plenario illo concilio kalendarum Maiarum intelligi non possit; tum quod vocetur posterius plenarium, adeoque supponat plenarium prius. Verum non ob eam causam rescriptum anteposuit concilio, sed ne rescriptum a scripto disjungeret, et quia idem rescriptum, non ad litteras concilii plenarii kalendarum Maii, sed ad litteras autumnalis illius ab eo prius commemorati datum fuerat. Plenarium vero posterius dixit, ut ordinem temporum notaret, et posterius priori subjungeret, non ut plenarium plenario successisse significaret eodem hoc anno. Eadem plenaria synodus item vocatur in utroque codice Oxoniensi et Thuanico, et in utroque insuper omnes Africæ provincie nominantur ex quibus affuerunt episcopi.

XXXV. Autumnale concilium nec provinciale, nec plenarium. — Quod vero prius illud autumnaleque concilium provinciale fuisse subindicant scriptores laudati, probare non possum. Sed nec tamen probo plenarium dici a viro erudito Henrico de Noris, Histor. Pelag. lib. 1, cap. 14. Quo igitur nomine appellandum? Africanum voco, ut quater ab Augustino appellatum est, non sine ratione. Non enim provinciale fuit: quia non ex una provincia episcopi

A 214 conveniunt: quæ ratio 832 fuit cur Carthaginense non dixerit Augustinus, etsi Carthagine habitum, quo nomine prius duo Carthaginensia appellavit pluribus locis. Non item plenarium (a), quia non ex omnibus Africa provinciis collectum est. Cur ita? Conjectionem nostram accipe. Venerunt litteræ Zosimi priores in Africam, nuntiantes Cælestium ad apostolicam sedem accessisse prosecuturum appellationem pristinam, qua provocaverat a Carthaginensis concilii anni 412 sententiæ. Res urgebat; jam enim examen habitum esse scribebat Zosimus, Cælestium per omnia catholicum esse probatum, temere, ac precipitanter judicatum esse ab Africanis; denique hominem illum quam primum communioni ecclesiasticæ esse restituendum, nisi intra secundum mensem præsentem se Romæ sisterent, qui non sane eum sentire comprobarent. Plenarium ex omnibus provinciis synodum convocari angustia temporis non sinebant. Duas præsertim provincias speciebant negotium istud, proconsularem et Numidicam, quarum geminum concilium Carthaginense et Milevitanum sententiam in Cælestium pronuntiaverat: quæ sententiæ, etsi Innocentii auctoritate roborata, et litteris Zosimi male habebatur, et brevi mittenda erat in irritum, ni citius occurreretur. Probabile est igitur utramque illam synodum in unam coaluisse apud Carthaginem, episcopos etiam aliis propinquiorem provinciarum advocatis: qui omnes facile numerum 214 compleverunt, cum ex una Numidica provincia centum et viginti tres episcopi numerentur in notitia provinciarum Africanarum a Sirmondo edita. Non igitur sine consilio utriusque synodi discrimen in ipsa appellatione notari voluit Augustinus: et cum non fuisset ista generalis synodus, ea causa fuit (præter alias quas diximus) cur plenaria fuerit indicta jam ab eo tempore, kalendis Maiis celebranda.

Peccat adhuc in pluribus idem Usserius synodorum istarum historiam edisserens: ut est illud, quod pagina 275 plenario concilio kalendarum Maii ascribit ea quæ de 214 episcopis narrantur a Prospero cap. 10 contra Collatorem, et in Resp., ad object. 8 Gallorum; probavimus enim hæc ad priorem seu Africanam autumnalem synodum pertinere; quod item pag. 270 ex ea plenaria synodo dicit scriptum esse ad Zosimum synodicam ex loco commemoratam; quod pag. 260 ad idem concilium refert Prosperi Chronographi locum de synodo apud Carthaginem habita, cujus decreta missa ad Zosimum, ab eoque probata sunt; quod denique pag. 271 constitutionem quam ab Honorio editam habemus 833 adversus Pelagianos, sancitam putat acceptis hujus plenarii concilii gestis, quæ uno die constitutione posteriora sunt.

Aberravit etiam eminentissimus Baronius ad annum 418, num. 1, qui unicum concilium Africanum constituit, quod ipso primo veris initio collectum, propagatum sit usque ad mensem Maii: quod satis refutatum remanet ex supra dictis: (b) sicut et quod significat ante kalendas Maias damnatos esse a Zosimo Pelagianos in Romano judicio.

XXXVI. Jansenii Iprensis et II. de Noris assertiones aliquot improbantur. — Consequens est ut etiam erraverit Cornelius Jansenius Iprensis episcopus, (c) dum pluribus synodis, uni scilicet autumnali anni

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Cur Augustinus Africanam, et non plenariam vocaverit priorem synodum sub Zosimo, explicabimus in observ., nom. 28, et ex iis Africanam synodum ex tota Africa, non vero ex solis provinciis Numidicæ et proconsulari coactam patebit.

(b) In hac secunda parte non Baronius, sed Quenellus erravit; Zosimum enim damnasse Pelagianos in Romano judicio ante kalendas Maias in observationibus probabimus.

(c) Duas tantum synodos proprie dictas in Pelagianorum causa sub Zosimo esse admittendas, Afri-

canam sub initium anni 418, et plenariam sub initium Maii, quam postremam præcesserit Zosimi iudicium contra Pelagianos sub finem Martii, ita tamen ut Tractoria promulgata fuerit aliquanto post, ex observationibus palam fiet. Litteræ autem, quas sub initium Novembris anni 417 datas credimus ad Zosimum, ut præstitutum bimestre prorogaret, quod Africanam synodum cogi posset, ab Aurelio aliisque episcopis scriptæ sine forma synodi, nihil cogunt, ut præter duas synodos Africanam et plenariam anni 418, quas tantum Augustinus sub Zosimo habitas me-

417, et alteri quæ initio sequentis anni habita sit, tribuit litteras et instructiones quas ex Paulini libello aliisque rationibus docuimus ad unam autumnalem illam pertinere: cum item varios posterioris concilii consensus supponit, quorum ultimum kalendis Maiis celebratum præcesserit Zosimi damnatio Pelagianorum sub finem mensis Martii vel initio Aprilis Romæ promulgata.

Optime ante synodum kalendarum Maii, aliam præcessisse asserit Rigberius: male et illam cum synodo 217 episcoporum, cuius litteræ ad Bonifacium datæ sunt an. 419, confundit, (a) et hanc anni 418 initio ascribit.

Multa sunt etiam apud Norisium quæ improbare cogimur, præter ea quæ jam notavimus. Primum enim existimat nullam synodum collectam esse in Africa anno 417 post receptas Zosimi litteras, sed indiciam fuisse primam, quam ipse plenariam putat, prope kalendas Februarii anni sequentis. (b) Sed profecto non ita credimus indormisse Africanos rebus Ecclesiæ et causæ fidei, immo propria, ut taudin distulerint congressum episcoporum, qui quotannis haberi solebat: a primitibus in sua quibusque provincia (Ex Garnerio infra), et quidem eo tempore quo primæ litteræ Zosimi illuc pervenerunt. Deinde nefas est credere Aurelium unum inconsultis coepiscopis suis obstationem illam misisse ad Zosimum, quæ ne quid innovaretur 834 in causa Cælestii ante re-scripta synodi postulabat. Demum hanc ip[s]am et synodo esse missam testatur epistola tertia scripta a Zosimo ad synodum Carthaginensem xii kalendas Aprilis, ut fusiis supra.

Quid quod post inchoatum mensem Januarii synodum primam coactam scribit, indeque Marcellinum missum esse, (c) cum idem Marcellinus jam a die 8 Novembris in prociuctu esset ut Romam proficisceretur, jamque libellum accepisset a Paulino ad Zosimum papam perferendum.

Ad hæc lapsus est memoria vir doctissimus, cum pagina 82 scribit litteras apostolicas de damnatis a Zosimo Romæ Pelagianis acceptas esse ab Africanis tertio kalendas Maias. Quæ enim litteræ acceptæ hæc die dicuntur, sunt tertiæ datæ xii kalend. Aprilis a Zosimo, quibus indicat se prolixiora rescripta Africanorum accepisse per Marcellinum, et quibus tantum abest ut nuntiaret damnatum Cælestium, quin potius monebat omnia in eodem mansisse statu qui erat quando obstatio Africanorum venit in Urbem.

XXXVII. Joannis Garnerii sententia de conciliis Africanis discutitur. — Ad postremum rerum Pelagianarum scrip[ti]oem Joannem Garnerium venimus, quem in multis a nobis dissentientem habemus. Hæc etsi satis ex dictis pateant, paucis tamen juvat recensere quæ partim propria sibi habet, partim cum aliis ejusdem historiae commentatoribus communia.

Igitur pro duobus Africa conciliis, quæ posuimus, uno intra Autumnum anni 417, altero kalendis Maiis sequentis anni 418, quatuor constituit Garnerius. Primum nobiscum in autumno collocat, secundum ante Quadrag[esi]mam, tertium kalendis Maii, quartum circiter diem 17 Junii.

De primo hoc unum arguo, quod hujus nihil omnino superesse scribit præter obscurissimam memo-

riam: ex illo scriptum quidem esse ad Zosimum, a Zosimo tamen nihil rescriptum; denique visum non esse ei operæ pretium tractatione illud ab alio sequentis anni distinguere, vel huic inter 835 splendidam illam vicinam quatuor synodorum turmam locum concedere. Superius tamen ostendimus, nec ex incertis conjecturis dubiis monumentis, celeberrimam fuisse synodum illam, a Zosimo papa, a Mario Mercatore, a Prospero sancti Augustini discipulo bis terque, a Prospero Chronographo semel, ab Augustino quinquies ad minus commemoratam, vocatamque toties fere Africanam: ab ea (d) geminas datas esse ad Zosimum epistolas; quarum posterioris insignes reliquias ex Augustino aliisque curioso collegimus; his non modo rescriptis Zosimum, sed etiam ad eas dedisse celeberrimam illam tractoriam per quam et approbata Africanorum decreta, et per universum orbem cum Romano decreto transmissa. Denique ita inter alias insignem esse hanc synodum, ut ei deberi condemnationem Cælestii a Zosimo decretam passim prædicet Augustinus, eo quod thesauri artesque hæreticorum revearit, modumque in examine ac judicio Romano a Zosimo tenendum efficaciter docuerit. Quibus adde legationem inde ad comitatum missam.

Secundum (e) concilium, quod ante Quadragesi[m]am ponit, et commentitium est, et superfluum; ex priori enim anni superioris synodo missæ sunt ab Africanis litteræ, ut diximus, quas ex ista antequadrag[esi]mali scriptas esse vult Garnerius, et ad quas xii kalendas Aprilis rescriptum contendit a Zosimo; Marcellinus enim subdiaconus, ut pluries jam monuimus, post breve tempus proculdubio profecturus erat ex Africa, epistolam citatam cum instrumentis cæteris allaturus, quando 8 die Novembris a Paulino accepit libellum Romam deferendum.

XXXVIII. — Tertiam synodum affigit kalendis Maiis anni 418, quam nemo non agnoscit cum Garnerio: sed multa de eadem comminiscitur, quæ ad examen revocanda sunt, etsi jam ex superioribus elucescant. Existimat igitur concilium istud kalendarum Maiarum esse concilium 214 episcoporum (quod fuit tantum 205), et consequenter ad idem refert quæ Prosper tam in Chronico quam in opusculis contra Collatorem ejusque assecas de illa synodo habet. Hanc opinionem, quæ non est Garnerio propria, superius rejecimus.

Ex eo concilio putat rescriptum summo pontifici de modo judicii cum Cælestio exercendi post acceptas tertiis litteras Zosimi tu kalendas Maii, indeque missa ad eundem monita concilii, cæteraque litis instrumenta. 836 ita scribit pagina 213. At primo secum ipse pugnat auctor, nec meminit scriptum a pagina 210 omnia hæc instrumenta jam ex eo tempore missa ad Zosimum, cum ad primas ejus litteras rescribere Africanis: ipsa verba Garnerii reddo. Constat, inquit, litteris Zosimi responsum fuisse ex Africa, missamque obstationem ut ne pontifex de re tanta judicaret sine Africanis instrumentis, quæ cum obstatione missa sunt, quæque partim gesta præcedentium synodorum, partim libellum Paulini, litterasque Gallicanorum episcoporum, ac librum de natura Pelagii, et responsum Augustini, aliisque plura conti-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

morat, aliud concilium autumnale anni 417 astruatur. Confer observ., num. 49 et seqq.

(a) Hanc synodum plenariam anteriorem Quesnellus recte ascribit initio anni 418, ut ex dictis liquet.

(b) Hæc obiectio satis disjicietur, si Aurelius cum aliis coepiscopis, qui Carthagine aderant, vel cito accurrere poterant, statim post acceptas Zosimi litteras ad eundem scripsisse credatur. Vide not. 70 (Supra col. 999, not. c), ac præsertim Observ. num. 46 et seqq., ubi reliqua objecta soluta invenies.

(c) Vide observ., num. 21.

(d) Geminas, inquit: quippe qui ab eadem synodo

datas putat etiam priores litteras, quas tamen Aurelius aliosque episcopos, antequam synodus cogi posset, ad Zosimum ineunte Novembri misisse, ostendimus in observ., num. 16. Quare hæc litteræ ad autumnale quidem tempus referendæ sunt, non tamen ad synodum autumnalem, quam in memoratis observationibus excludemus.

(e) Hoc habendum erat primum concilium Africanum in causa Pelagiana sub Zosimo celebratum initio anni 418, quo eodem tempore Marcellinus transmisit, uti fusiis statuatur in observ., num. 21.

erent. Non tempus talem ut (quod jam praestitum a Johis) prohem libellum Paulini traditum Marcellino die 8 Novembris, ceteraque instrumenta jam ab anno superiori re missa esse ex Africa; et mirum sit haec ab eo dici missa kalendis Maiis subsequentis anni; enimvero hoc non onere levat ipse Garnerius eadem pag. 210. Constat quinto, inquit, aliquid fuisse, immo geminum Carthaginiensis provinciae concilium ante Africanum plenarium kalendis Maiis inchoatum, et a priore quidem post acceptas saltem primas Zosimi de Caesatio litteras missam fuisse obtestationem cum instrumentis causae, quae prius diximus; ad posterioris vero synodum datum a Zosimo responsum illud quod in kalendas Maias Carthagine acceptum est, duobus nimirum diebus ante inchoatum generale concilium. Sed quo tandem anno, quoque mense celebratum prius illud concilium, ex quo missa obtestatio cum omnibus illis instrumentis causae? Contendo, scribit continuus Garnerius, habitum fuisse mense Octobri vel etiam Novembri anni 417, quod et repetit pag. 243. Primas litteras Zosimi credibile est pervenisse Carthaginem ante velatum concilium provinciae praefensularis, quod de more circa tempus autumnii habebatur. Ex eo rescriptum est ad Zosimum, missaque simul omnia quae cum Caesatio praesente gesta fuerant in Carthaginiensi concilio an. 412. Missi quoque cum aliis multis instrumentis libelli duo Aurelio obliti sive a Paulino cum accusaret, sive a Caesatio, cum se defenderet. Quomodo igitur non missa instrumenta illa ante kalendas Maias anni 418, si jam a mense Octobri vel Novembri anni 417 transmissa fuerant ex synodo? Iterum si haec omnia gesta instrumentaque ex ea synodo missa sunt, quomodo huius obscurissimam memoriam dicit, nihilque omnino ejus superesse; cum §37 instructionum istarum toties meminerit Augustinus, et Africanam vocaverit totidem locis synodum eam, cujus beneficiis sunt acceptae?

Sed hoc iterum ratiocinio urgendum scriptor: si (quod falsum tamen probavimus) die 15 Aprilis lata est a Zosimo in Pelagium Coelestinumque sententia, missaque Tractoria per universum orbem (hoc enim contendit pag. 216), quomodo instrumenta illa quae disceptanda causa inseruira erant missa sunt ex Africa Romam kalendis Maiis: aut si tunc missa sunt, quomodo quindecim diebus praecessit iudicium litis instrumenta? Intelligi quid respondeat vir eruditus: apellat missa sunt kalendis Maii instrumenta, quia Romam prius perventura credebantur ab Africanis, quam iudicium institueretur a Zosimo (pag. 215): at Africanorum episcoporum spem linit Zosimus, praeveneritque sua sententia instructiones Africanas, et statim data xii kalendas Aprilis epistola tertia ad synodum illam, si Deo placet, antequadagesimalem, vocavit summus pontifex ad pleniorum audientiam summumque iudicium Caesatium, qui subdixit s: ex examini. Ubi vero fuga innotuit, continuo lata est in utrumque infandi dogmatis defensorem decretoria sententia, scriptaque universis mundi episcopis a pontifice grandis illa epistola, quam Tractoriam Merca or vocat.

XXXIX. Refellitur Garnerii sententia de iudicio Romano ante scripta Africanorum recepta fuisse. — Lepidissima narratiuncula nihil est, meo quidem iudicio, fabulæ similis, nihil ab Augustini testimonio alienum magis, nihil magis scriptoris ipsius auctoritati contrarium. Contradictionis periculum facile evasisset, si (quod res est) confusus esset nihil ex ista kalendagum Maii synodo plenaria missum esse ad sedem apostolicam (quippe cum in illa solum contra errorem ipsum ore et consuetudine subscripsissent Africani, teste Augustino epist. 47), si omnia quae de synodo 214 episcoporum referuntur a Prospero et Augustino id autumnalem synodum transtulisset. Sed cum haec non admittit, ex diffiditium septem questionum labyrintho, in quem sese pag. 213 parum cautus intromisit, li-

berare se nequaquam potuit. Necesse non erat ut scriptis tertio ex Africa mittendis pro Coelestii causa sanctissimos episcopos toties fatigaret: jam a mense Novembri anni 417 plurima missa esse fateatur; alia iterum ante Quadragesimam perlata docuit: quid igitur praeterea expectaretur? Verum hoc peccatum Garnerii praecedentis erroris sequela fuit. Hoc enim concilium Maii putavit illud esse, quod 214 episcoporum fuit, et consequenter eidem tribuere compulsum est quod de his 214 episcopis dicitur, a quibus certum est missa esse scripta ad Zosimum. Pariter falsum est se sententiam a Zosimo in Pelagium Coelestinumque decretam esse ante recepta scripta 214 episcoporum iudicium Romanum, non expectatis in iudicio instrumentis finitum esse: ita ut etiam 838 secundum suam sententiam profiteri cogatur vel synodum 214 episcoporum ante kalendas Maii celebratam esse, vel Zosimum non nisi post mensem a kalendis Maiis elapsam, sententiam dixisse in Pelagianos.

B. Antequam scripta quae kalendis Maiis missa contendit ab Africanis recepta essent a Zosimo, sententiam ab eodem pontifice prolata non esse ita demonstro.

Ex ipso Garnerio, pag. 213, ad concilium seu priorem concessum Africanum, kalendis Maiis habitum ab episcopis 214, pertinent ea quae continentur tribus prioribus questionibus et septima ab eo propositis pag. 212. At synodi quae continentur his tribus primis questionibus et septima scripta perlata sunt ad Zosimum antequam sententiam ferret de haereticis. Recepit igitur Zosimus scripta concilii episcoporum 214 kalendis Maiis habiti ante finitum Romae Coelestii iudicium. Huius Galenici sylogismi praemis ad probare otiosi hominis fuerit, atrumque enim suum esse ille non diffidit. Describo solum quae tiones: Prima est, inquit, quae sit illi synodus Africana quae recitata dicitur in memoriam venerabilis patris Zosimo quid ejus praecessor Innocentius de gestis Patrum sine synodi iudicasset, et post cujus rescripta in Caesatium iustissima prolata est sententia. Igitur non nisi post rescripta ejus synodi lata est Zosimi sententia. Locum indicavit a marginem lib. de Peccato origin. cap. 7 et 8. Et id quidem optime; ubi enim asserit Augustinus interpositum duorum mensium tempus, donec rescriberetur ex Africa... Et postea quam ex Africano episcoporum concilio rescripta directae sunt quid fuerit consecutum, in iustissime in eam sententiam proferretur, legentium clarum esset: Secunda quae sit idem iere continet. Tertia, inquit, ex quo pariter Africæ consenti Romani litterae venerint id continentes, non sufficere hominibus tardioribus et sollicitioribus quod se generaliter Innocentii episcopi litteris consentire Coelestinus fatebatur, sed aperte eum debere anathematizare quae in suo libello prava posuerat, etc. Quia haec litterae Romanae ante sententiam Zosimi venerint et expectatae fuerint, nemo est adeo contentiosus, qui negare audeat, si Augustini verba a Garnerio omnia represententur: Expectabatur, inquit sanctus doctor, venturus ex Africa litteris, ut scilicet plenus et manifestus consentire se Innocentii litteris proferretur Coelestinus. Quae Romani litterae postea quam venerint id continentes, etc., tunc cum ejus praesentia posceretur: se subtrahit et negavit examini? Septima pariter quaestio, quae ex Chronico Prosperi nascitur, est de Synodo apud Carthaginem habita 214 episcoporum, cujus decreta ad Zosimum papam perlata sunt: quibus probatis per totum mundum haeresis damnata est. Ubi manifeste declaratur non fuisse Romae damnatos a Zosimo Pelagianos, nisi post accepta probataque decreta synodi huius Africanae, quam kalendis Maiis 839 affligit, (a) nos vero mense Octobri vel Novembri superioris anni.

XL. Canones Africani non ultra kalendas Maias dif-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Melius dicendum sub initium anni 418, ut saepe monuimus.

ferendi. — De quarto concilio circa medium Junium habito restat ut dicamus aliquid. Mira sunt profecto quae commentatur auctor in eam synodum; sed tam fictitii sunt commentarii, quam ipsa synodus. Quae enim necessitas, immo quae vel levis causa occurrat animo, propter quam tot episcopi omnium Africae provincialium ab Ecclesiis suis per illud tempus divelli debuerint, et in synodum plenariam colligi? Vix mensis forte elapsus erat, ex quo solita kalendarum Maiarum synodo ad sedes suos Patres reversi erant; nondum litterae iudicii Romani indices vel Tractoria ipsa Zosimi Africam attigerant seu propter tempestuosum mare aut resistentes ventos, ut putat Joannes Garnerius, seu, quod magis reor, quia (a) nondum lata erat sententia, ac proinde nulla conveniendi necessitas. Unico S. Augustini epist. 47 loco urgeri se putavit, ubi cum scribit de posteriori concilio plenario totius Africae contra ipsam errorem breviter constitutum, visus est sibi invenisse synodum plenariam, posteriorem synodo kalendarum Maii. Sed supra ostendimus per vocem plenaria noluisse Augustinum plenariam synodum plenariae alteri successisse, sed voluisse potius posteriorem a priori eo nomine distinguere, quod haec non (b) plenaria esset quam propterea Africanam ubique vocat, illa vero esset plenaria. Deinde plenarium istud concilium de concilio kalendarum debere intelligi: jam superius asserimus.

Porro quod canones octo celeberrimos conditos in ea synodo contendit, pugnat cum omnibus actis synodi seu prolixiori illa epigraphe canonibus praefixa: cuius cum plura diversaque exemplaria legantur, omnia tamen in eo conveniunt, ut kalendis Maii constitutos canones, nihilque actum aliud significant. Unde sive concilium, sive consensum appellare malueris; a kalendis tamen Maiis canones divellere sine his codicis exclusive auctoritate, vel antiqui alicuius scriptoris suffragio, timeo ne temerarium videatur.

Sed cur tantopere desudat ut canonem istorum conditionem a kalendis Maiis removeat, differatque ad medium usque Junium? Grande mysterium: moleste mirum **840** ferebat quidquam de fide statutum ubi ab Africanis antequam a Zosimo definitum esset, pervenissetque Tractoriae ejus exemplar, saltem privatis litteris, ad Africanum concilium; unde inferret non tamen constitutionem esse Africani concilii propriam canones istos, quam delibatam definitionem ex apostolicae sedis Tractoria. Verum cur (c) citius, exemplaria Tractoriae litteris privatis delata sint, quam auctoritatis sedis apostolicae nuntiis? An lentitatem dicemus Zosimi curam minusque diligentem sollicitudinem, quam privatorum hominum? ut ejusque alius intererat magis quantocius deferri in Africam sententiam Zosimi, quam Zosimi ipsius, cuius lenitudo et indulgentia suspensos dudum dubiosque de eotenebat Africanorum animos? an etiam Tractoriam privatorum curiositati dimissam credemus, antequam authentica ejusdem exemplaria ad Ecclesias deferrentur? an demum tempestuosum mare re-

stantesque venti privatis nuntiis pepercerunt magis quam publicis sacrisque Romani iudicii delatoribus? Merito igitur rejicimus Joan. Garnerii conjecturam, quam his verbis proponit: *Cur ergo, inquit, conditi canones? Id factum reor, quia jam ad Patres pervenerat exemplar Tractoriae, sed privatis tantum litteris, nondum per legatos. Quare ut ab omnibus episcopis traderetur jam aliqua in antecessum pars Tractoriae, ea ex parte extractos canones, saltem duos priores (qui deesse Tractoriae cum dolerent partem, quae gratium Dei spectaret, eam suis canonibus suppleendam crediderint) quos ab omnibus ferri majoris (sui ponderis quam si a solis delegatis, quorum forte potestas eo usque non pertinebat. Ubi cauam non aperit cur duos tantum priores canones extractos vellet, curve maneam fuisse decurtatamque suspicetur Zosimi definitionem, quam suppletam conjici per Africanorum definitionem. Mitti ista, quae horum canonum occasione edita sunt: quale est, quod interrogando asserit, provincialium conciliorum nullam esse de dogmatibus definiendi auctoritatem; nihilque in aliis Africanis Ecclesiis conciliis, quod ad fidem pertineret, decretum esse, sed actum de sola disciplina, causisque personarum, etc. Haec olim forsitan meminisse juvabit.*

Manum ab ista dissertatione recipio, si **841** prius observare vero quid tandem ex dictis evicium, quod attinet inscriptionem constitutionis imperatoris, cujus occasione in istam de conciliis Africanis inquisitionem delapsi sumus. (d) Cum igitur non obscure ostendimus supra in autumnali Africae concilio anni 417 sanctos esse canones de gratia, ab eoque decreta vindemialis episcopi legatione ad imperatorem Honorium esse delatos cum aliis causae Pelagianae instructionibus: manifestum fide evadit sinceram esse ac rei gestae veritati congruentem epigraphen illam, quae constitutioni Carthaginensibus canonibus subiectae in hunc modum praefigitur: *Incipit sacrum rescriptum acceptis synodi supra scriptae gestis.* Revera enim gesta canonisque Honorius receperat. Ex quibus et confirmatur Salsalii Usserique conjectura: qui tamen in hoc corrigendi quod oculis in solam kalendarum Maii synodum, quae canones **842** confirmavit, publicavit, subscribendosque decevit, delixit, eosdem autumnali synodo originem suam debere non attenderunt. Eam enim ob causam synodo illi kalendarum Maii tribuantur in ea annotatione, et alibi, quia non nisi ex ea synodo in publicum prodierunt innotueruntque Ecclesiae. Quod obstat non debuit, quin Romani edictum Honorii suo Codici inserentes, occasionemque emissae constitutionis annotare cupientes, debuerint id posteritati tradere, quod nemo tunc non noverat: scilicet datum esse imperatoris rescriptum post delata ad comitatum synodi Africae autumnalis gesta, seu post receptos canones de gratia sanctos.

Hactenus de conciliis Africanis Pelagianorum causa a Zosimi papae electione usque ad ejus contra Pelagianos sententiam celebrata.

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Zosimi sententiam in Romano iudicio editam sub finem Martii, Tractoriam vero, quae aliquanto post edita fuit, subscriptam fuisse in synodo plenaria, quae canones sanxit kalendis Maii, in observationibus palam fiet.

(b) Distinctionem plenariae synodi ab Africana explicabimus in observ., num. 28.

(c) Romani iudicii famam citius in Africam pervenisse, antequam Zosimi Tractoria afferretur, certum

est ex Augustino, epist. 194, ad Sixtum, num. 4. Cum vero idem iudicium, ut probatur sumus, habitum fuerit sub finem Martii, certa ejus notitia commode afferri potuit ante kalendas Maias, ita ut canones conditi fuerint postquam certum erat a Zosimo approbatam fuisse relationem concilii Africani, in qua eorundem canonum sententia, aliis licet verbis, proposita et inserta fuerant.

(d) Vide observ., num. 26, 29 et seqq.

BALLERINIORUM OBSERVATIONES

In Dissertationem XIII Quesnelli de conciliis Africanis contra Pelagianos.

PROOEMIUM.

943 I. Ex epigraphe, quae in nostra collectione

canum praefigitur capiti 14, *Incipit sacrum rescriptum acceptis synodi supra dictae, seu (ut nos edidimus) superscriptae gestis.* Quesnellus occasionem nam-

psit lucubranda præcedentis dissertationis, in qua de Africanis conciliis in Pelagianorum causa celebratis præsertim sub Zosimo, de hujus Tractoria, et de Honorii imperatoris lege in eisdem promulgata fusius disseruit. Scopus quidem ejus, qui num. 1 præfertur, ille est, ut editæ collectionis sinceritatem tueatur, quæ ob memoratam epigraphen aperti erroris notata in dubium vocari poterat. At in ipso dissertationis cursu dum in eo præcipue laborat, ut legem Honorii Zosimi Tractoria anteriorem propugnet, eamque non a Zosimo, sed ab Africanis petitam suadeat, eo quod hi meuerent ne idem pontifex cum gravissimo scandalo pro Cælestio sententiam ferret, non pauca inserit non tam Zosimo, quam apostolicæ dignitati atque auctoritati, parum honorifica, quæ cum sanctissimorum Africanæ Ecclesiæ Patrum sensibus ascribit, minus cautis fucum facere possunt. Multum itaque refert in eandem dissertationem sollicitius animadvertere. Hæc autem in re totam ejus hypothesein inanibus tantum conjectationibus suffultam, et gravissimis argumentis oppugnatam demonstrare posse confidimus.

CAPUT PRIMUM.

§ 1.

Error epigraphis quæ in Codice canonum capiti 14 præfigitur, ipsius Codicis auctori tribuendus, etsi nihil præjudicat sinceritati documentorum ejusdem Codicis, ipsum tamen Romanæ Ecclesiæ perperam attributum confirmat. Synodus Carthaginensis, quæ sub Innocentio I Cælestium condemnavit, habita fuit non anno 412, sed 411.

II. Cum rescriptum Honorii, quod in Codice canonum describitur cap. 14, uno saltem die antecesserit plenariam synodum, quæ in eodem Codice cap. 23 affigitur kalendis Maii, epigraphen laudati capitis 14, *Sacrum rescriptum acceptis synodi supradictæ, seu superscriptæ gestis*, manifestum errorem continere, hancque errorem publico Romanæ Ecclesiæ Codici, qui paulo post ipsum rescriptum hoc additamentum sub Cælestino recepisse credatur (ut Quesnellus putat dissert. 12, c. 2), minus congruere nemo jure negaverit. Cui enim conferenti synodi et rescripti chronicas notas non statim patebit, Honorium die 31 Aprilis non potuisse rescriptum dare *acceptis gestis*, seu canonibus ejus synodi, quæ ipsos nondum condiderat? Cui porro Romano Codicis auctori in scribenda ea epigraphæ tantus error excidere potuit, præsertim eo tempore quo recentium sub Zosimo gestorum recordatio vigeat?

III. Inanis porro est duplex Quesnelli nisus, quo hanc difficultatem elidere studet. Quod enim primo insinuat § 2, eam epigraphen non ab auctore Codicis 845 inditam, sed posterioris hominis industria accessisse, omni probabilitate caret. Non negamus quædam antiquis collectionibus in quibusdam posterioribus mss. exemplaribus nonnunquam exscriptorum studio fuisse adjecta, quæ primo auctori tribuenda non sunt. At cum de titulis agitur, qui in omnibus etiam vetustissimis alicujus collectionis codicibus leguntur, hos ad ipsam collectionem ab origine pertinere, ipsique collectionis auctori ascribendos nihil est dubitandum. Exempla quæ a Quesnello ingeruntur de titulis qui leguntur in ms. codice Thuanæ, in Oxoniensi autem non apparent, ad rem præsentem nihil conferunt. De epigraphæ enim agimus, quæ in nullo codice, nec in ipso Oxoniensi, desideratur. Defectus quidem unius aut alterius exempli, ut illi sunt ab eodem Quesnello indicati in uno ms. Oxoniensi, quem in aliis nonnullis imperfectum deteximus, privato arbitrio librarii tribuendi sunt. Ea vero epigraphes cunctis mss. exemplaribus approbata ipsam collectionis auctorem præferunt. Error itaque in ipsa expressus cum ab ejus auctore proficiscatur, facile potuit obrepere privato homini minus perito aut indiligenti, qui multo post legem llo-

norii ipsam collectionem compegit; at ascribi nequit Codici publica auctoritate digesto et edito in Romana Ecclesia, quæ si paulo post Zosimi mortem hæc Pelagianæ causæ documenta suo Codici addidit, rerum gestarum ordinem ignorare, eamque epigraphen tam aperte erroneam præfigere nequaquam potuit.

IV. Neque vero probabilis credatur altera defensio, quam Quesnellus in fine dissertationis obtrudit, cum eam epigraphen referendam putat ad gesta anterioris concilii Africani, in quo ipsos canones primum conditos, et Vindemialis episcopi legatione ad imperatorem missos existimat. Cum enim Vindemialis legationem commentitiam, tum vero canones non in Africana anteriori, sed in posteriori plenaria synodo constitutos demonstraturi sumus: ac propterea hæc defensio duplici falsa hypothese suffulta corruit. Deinde si, ut vera sit epigraphes, referenda est ad canones anterioris concilii Africani; eisdem canonibus affigendus erat ejusdem concilii dies: præfixo autem die posterioris synodi plenariæ, ab errore excusari nequit epigraphes, quæ *superscriptæ*, id est posterioris plenariæ synodi gesta ab imperatore accepta commemorat.

V. Quod porro Quesnellus § 3 et alibi tradit, synodum Carthaginensem, quæ Cælestius damnatus fuit Innocentio pontifice, habitam fuisse anno 412, non ita certum est, ut passim creditur. S. Augustinus, lib. 1 Retract., c. 55, hæc synodum jam celebratam præfati, cum scripsit duos priores libros de Baptismo parvulorum, seu de peccatorum Meritis et Remissione. Porro hi libri ab eodem memorantur in epist. 139 ad Marcellinum, ac ita memorantur, ut eos aliquanto ante lucubratos aperitissime prodant. Cum enim ipsos ad eundem Marcellinum jam antea missos subinde recepisset, cur is eos remiserit se oblitum testatur. *Libros de Baptismo parvulorum*, inquit num. 3, cum jam codicem ipsum præstantiæ tuæ misissem, cur oblitus rursus acceperim oblitus sum. Porro hæc epistola serius scripta fuit pridie kalendas Martias anni 412.

In hac enim, num. 2, indicatur Marcellini frater Apringius tunc Africæ proconsul, ad quem idem Augustinus dederat epistolam 134. Pridie autem kalendas Martii anni 412 proconsulatum Africæ gerebat Euebarius ex aliquot legibus codicis Theodosiani, eodemque anno idibus Octobris Euebario successisse Julianum ex iisdem legibus discimus. Apringius ergo proconsul Africam administrabat an. 411, quo quidem anno nullum alium Africæ proconsulem invenimus. Forte cum Marcellinus in Africam destinatus fuit a. no 410, iv idus Octobris, in eandem provinciam fuit missus frater ejus Apringius, ut Palladio in proconsulatu succederet. Igitur illa Augustini epistola 139 ad Marcellinum Apringio jam proconsule scripta, serius data fuit ante diem pridie kal. Martii anni 412. Libri igitur de parvulorum Baptismate, qui aliquando ante hanc epistolam fuerant lucubrati, in finem anni 411 rejiciendi videntur. Certe vero huic anno assignanda synodus Carthaginensis, post quam idem Augustinus eos libros scripsit. Huic quidem anno exeunti maxime congruit quod traditur in alia synodo Carthaginensi anni 416, ubi cauam Cælestii ante ferme quinquennium Carthagine agitatam Patres affirmant (Aug. ep. 175, n. 1).

§ II.

847 *Quesnelli sententia de quatuor synodis Africanis in causa Pelagianæ celebratis sub Zosimo. Duæ tantum cum Augustino et Prospero admittendæ, Africana, quæ Zosimi Tractoriam præcessit, et plenaria, quæ subsequuta est.*

VI. De numero ac tempore conciliorum Africæ sub Zosimo in Pelagianæ causa potior erit cum Quesnello contentio. Qua uxor celebrata putat. Primum acceptis Innocentii litteris post auditam electionem Zosimi, Cælestius Romam festinanter accurrentis projectionem: secundum mense Octobri vel Novembri anni 417 receptis epistolis Zosimi, quibus Cæle-

stio atque Pelagio favere videbatur : tertium kalendis Maii anni 418, et quartum post acceptam Tractoriam laudati pontificis adversus Pelagianos sub autumnum anni ejusdem. Ex hoc autem synodorum numero ac tempore, et multo magis ex iis quæ ipsis synodis Quesnellus tribuit, multa consequuntur non levia, de quibus ut recte et brevius, quoad fieri possit, statuatur, de earundem synodorum numero ac tempore antea est decidendum. Difficile quidem argumentum, in quo alii præstantissimi scriptores invicem pugnant. In hac vero tam aciepi controversia nihil probabiliter definiri poterit, nisi tria præstituantur, quæ exploratissimis testibus certissima nobis videntur.

VII. Primo duæ tantum synodi sub Zosimo celebratæ dicendæ sunt in Pelagiana causa, nisi aliquid cogat plures astruere : quarum altera responderit prioribus ejusdem pontificis epistolis, Tractoriamque ipsius in Pelagianos præcesserit, altera vero post Tractoriam coacta fuerit. Testimonium Augustini in epist. 215 ad Valentinum evidens est. Ibi enim, num. 2, breviter quidem, at distincte recensens quæcunque concilia Africæ in causa Pelagiana habita fuerunt, duo tantum sub Zosimo memorat, alterum antea Tractoria, quod Africanum vocat, posterius alterum, quod plenarium appellat. *Quod enim, inquit, scriptum est ad papam Innocentium Romanæ urbis episcopum de concilio provincie Carthaginensis, et de concilio Numidie, et aliquando diligentius a quinque episcopis, et quæ ipse ad tria ista respondit* (hæc ad Innocentii pontificatum pertinent, exactissimeque non tam synodos, quam familiarem quæque episcoporum epistolam sub eodem pontifice scriptam recenset) : *Item quod papa Zosimo de Africano concilio scriptum est, ejusque rescriptum ad universos totius orbis episcopos missum* (est ipsa quam vocant Tractoriam Zosimi), *et quod posteriori concilio plenario totius Africæ contra ipsum errorem breviter constitutum*.... *misimus vobis.* Nuspam in aliis pluribus Augustini testimoniis, ubi concilia Africana contra Pelagianos commemorat, aliud indicatum invenies sub Zosimo nisi Africam, post cuius rescripta ejusdem pontificis Tractoriam emanasse affirmat, atque plenarium, quod eandem Tractoriam exceperit. Cum Augustino consentit etiam Prosper in carmine de Ingratis, cap. 3, ubi Africam alloquens ait :

*Convenere tui de cunctis urbibus almi
Pontificæ, geminoque senum celeberrima cætu
Decernis.*

Hic geminus cætu duplex Africæ concilium innuit : verba autem de cunctis urbibus cum aptari nequeant duabus synodis provincialibus Carthaginensi et Milevitanae sub Innocentio celebratis ; palam fit referenda esse ad illa duo concilia, Africanum, atque plenarium, ab Augustino laudata, quæ sub Zosimo congregata fuerunt. Duas quidem unius concilii sessiones a Prospero indicari putat Antelmus, cum in subsequentibus ejusdem Prosperi versibus concilium singulari numero appelletur (*Dissert. 8 de oper. SS. Leonis et Prosp.*, num. 10). At si Hieronymus in Apologia tertia adversus Rufinum concilium vocare potuit quotquot in Oriente et Occidente contra Origenem fuerunt celebrata, si Orientales ad Liberrum a pluribus synodis missi singularem pariter numero synodum appellarunt (*Socrat. lib. iv, c. 12*), eo quod omnes synodi in unam sententiam conspirarent ; quidni id ipsum multo magis poetæ licuisse credamus ? Certe verba *gemino cætu* de duplici concilio accepta cum Augustino 849 concordant ; numerusque trecentorum Patrum, qui in eodem carmine postea notatur, cum uni concilio duarum actionum minime congruat, de duobus conciliis distinctis Prosperi fuisse locutum confirmat. Hac in re consentit etiam Quesnellus, quippe qui in dissertatione præcedenti, § 9, n. 2. Prosperi aequæ ac Augustinum non plures synodos recensere quam duas aperte testa-

tur. Quidquid vero de Prosperi versibus sentire placeat, certe vel solus Augustinus sufficere debet : qui cum duo tantum concilia sub Zosimo referat, nec plura apud quempiam alium memorentur ; plura sane astruenda non sunt, nisi quid exploratum aliunde compellat. Quandiu igitur nihil ejusmodi afferatur in medium, quod congrue explicari non possit (num autem quæ opponuntur, congrue explicari queant, deinceps videbimus) duo tantum concilia Africana sub Zosimo admittenda erunt cum Augustino, unum antea Tractoria, posterius alterum.

VIII. Secundo concilium, in quo contra Pelagianorum errores conditi fuerunt canones qui in nostra collectione exhibentur cap. 13, celebratum fuit kalendis Maii anni 418. Id certum fit tum ex collectione Dionysii Exigui, ut videre est in vulgato codice Ecclesiæ Africanæ, cap. 108, tum ex nostra collectione capite citato, in cuius inscriptione præterea notandum est hoc concilium appellari plenarium. Inanibus autem conjecturis laborare Quesnellum, ut ejusmodi canones in plenaria quidem synodo editos, at in anteriori concilio Africano præstitutos suadeat, videbimus § 6.

IX. Tertio aliud concilium Africæ coactum ante kalendas Maias, seu ante concilium plenarium, præter testimonium Augustini antea recitatum, cogunt etiam Zosimi litteræ signatæ die 18 aut 21 Martii ejusdem anni 418, quibus respondet concilio Africano. Hæc enim ipsis inscriptio præfigitur : *Zosimus Aurelio et cæteris, qui in concilio Carthaginensi assuerunt, dilectissimis fratribus in Domino salutem.* Duæ autem anteriores ejusdem pontificis epistolæ in eadem Pelagiana causa scriptæ ad episcopos Africæ, alia epigraphæ prænotantur, quæ concilii mentione caret, quia non ad episcopale Africanorum concilium, sed ad episcopos extra concilium per Africam constitutos datæ fuere : *Zosimus Aurelio et universis episcopis per Africam constitutis, dilectissimis fratribus in Domino salutem.* Illa autem tertia epistola, quæ idem pontifex concilio rescripsit, de anteriori concilio Africano nos dubitare non sinit. Cum porro hæc tertia epistola exarata fuerit, dum Zosimus nondum adversus Pelagium atque Cælestium Tractoriam ediderat ; jam hæc synodus Tractoria anterior dicenda est. En igitur duo Africanorum Patrum concilia sub Zosimo in causa Pelagianorum, unum ante diem 18 vel 21 Martii, quo Zosimus eidem respondit ; alterum kalendis Maii. Quod si duo tantum concilia Africana sub eodem pontifice ex S. Augustino admittenda sunt, primum erit illud, quod idem S. doctor vocat Africanum, celebratum ante Tractoriam ; alterum erit plenarium, Tractoria posterius, ut sane plenarium in nostra collectione, et (quod promissi-cæ apud Afros usurpatur) universale apud Dionysium inscribitur : nec aliud concilium præter hæc duo, quod recitata Augustini verba non ferunt, admittendum erit, nisi aliquid cogat. Nihil autem cogere ex iis palam fiet, quibus in sequentibus ita rerum gestarum seriem statuimus, ut omnia, quæ difficultatem movere queunt, probe conciliantur. Immo hac occasione non pauca occurrunt, quæ cum in Quesnelli sententia non satis conveniant, duo tantum concilia cum Augustino astruenda multo magis confirmabunt.

§ III.

Expungitur primum concilium Africæ, quod Quesnellus sub initium pontificatus Zosimi astruit.

X. Concilium, quod sub initio pontificatus Zosimi in Africa coactum Quesnellus num. 6 insinuare contendit, adeo inbecillibus conjecturis fulcitur, ut ipse quoque non solum in hunc ejusdem numeri protestetur : *Verum conjecturas istas libens doctorum censuræ subijcio* ; sed etiam num. 33, ubi paucis recenset synodos Africanas, hanc prætermittendam duxerit : *Missa, inquit, illa synodo, quam coniecimus habitam post recepta Innocentii papæ rescripta.* Et 851 jure

quidem hæc prætereunda fuit, cum nihil ex his quæ num. 6 attulit conveiat. Ut staret ipsius sententia de hoc primo concilio, relatio ejusdem synodi ad Zosimum transmissa dici deberet. Dux vero priores Zosimi epistolæ, quæ post hoc concilium scriptæ fuissent, non modo nullam acceptæ relationis mentionem faciunt, verum etiam traditæ dignoscuntur, non ad concilium, a quo pontifex aliquam synodicam acceperit (nisi factum perspicimus epistola tertia, quæ relationi synodice rescriptis), sed ad *Aurelium et universos episcopos per Africam constitutos*, quæ formula concilii antea congregati opinionem excludit. Adde quod ex ipsarum epistolarum contextu non ob relationem aliquam synodi, sed alia de causa, quæ Romæ accidit, sponte scriptæ perspicuntur, altera ob Cælestii adventum in Urbem, altera ob libellum fidei missum a Pelagio, et ob Praylii Hierosolymitani litteras. Hic etiam in tertia epistola ad concilium Africanum data die 18 aut 21 Martii anni 418, cum easdem priores epistolas ultro, id est sine anterioribus Africanorum litteris, exaratas Zosimus aperite tradit: *Ad vestram notitiam nostris ultro litteris referemus*: tum vero post easdem litteras tantummodo sese accepisse ab iisdem synodicam relationem, cui hæc tertia epistola respondet, palam declarat: *Sed post missæ per Marcellinum subdiaconum vestram epistolæ omne valorem evolvimus*.

XI. Neque suffragantur Quesnelli sententiæ illa prioris epistolæ verba: *Ne fraternitatis vestre de adventu et discussione Cælestii diutius penderet expectatio*. Africanorum expectationem ex ipsorum litteris Zosimū didicisse Quesnellus existimat; cum tamen sine eorum litteris idem pontifex suspicari potuerit eos scivisse Cælestium audita Innocentii morte Romam fuisse profectum, et de exitu apud novum pontificem notitiam aliquam expectare. Cæterum adeo falsum est eos de exitu causæ sollicitos scripsisse ad Zosimum sub initia pontificatus ejusdem, ut Augustinus, serm. 131, habito ad populum vii kal. Octobris anni 417, palam affirmare non dubitaverit: *Duo concilia missa sunt ad apostolicam sedem* (videlicet Carthaginense et Milevitaneum anni 416), *inde etiam rescripta venerunt: causa finita est, utrum aliquando finitur error!* His enim verbis non solum, nullum aliud concilium post illa duo habitum præsumit, quod ad sedem apostolicam scripserit; verum etiam causam finitam pronuntians, omnem in ea re sollicitudinem sub novo pontifice ab Africanis alienam satis declarat. Verba porro prius laudatæ epistolæ Zosimi, quæ a Quesnello opponuntur, ad litteras *Herodis et Lazarii* prioris relatione destinatas, id est destinatas una cum relatione missa e Carthaginensi synodo, nihil ipsum juvant. Prior quidem illa relatio aliam posteriorem supponit, non vero quæ ex synodo hujus temporis ad Zosimum directa fuerit. Prior enim relatio, quæ litteras *Herodis et Lazarii* destinata fuerunt, est illa synodi Carthaginensis; posterior vero est illa relatio synodi Milevitaneæ, quæ licet una cum relatione concilii Carthaginensis per eundem episcopum Julium ad Innocentium missa fuerit; cum tamen Milevitana synodus post Carthaginensem habita sit, hujus relatio prior, illius autem posterior jure intelligitur. Milevitana vero synodus ejusque relationem posteriorem fuisse concilio Carthaginensi, ut ipse Quesnellus alibi pervidit, manifestum sit ex iis ejusdem relationis verbis, quibus Carthaginense concilium antea celebratum laudatur. *Hæc ad sanctitatem tuam de concilio Numidiæ scripta direximus, imitantes Carthaginensem Ecclesiam, et Carthaginensis provincie fratres et coepiscopos nostros, quos ad sedem apostolicam.... de hac causa scripsisse comperimus*. Quod si Innocentius papa in epistola, quam Quesnellus in præmissa dissertatione obrudit num. 6, Milevitaneæ synodi litteras priori loco nominat, id ex eo evenit, quia ad eandem synodum rescribit. At S. Augustinus, qui in epist. 215 ad Valentinum chronologicum ordinem prodidit, prius Car-

thaginensis, dein Milevitaneæ synodi Numidiæ mentionem fecit.

XII. Cum ergo nihil sit quod ullam synodum contra Pelagianos ab Afris ineunte pontificatu Zosimi habitam indicet, e contra vero ipsam excludant quæ initio animadvertimus ex iisdem Zosimi litteris posteriorem tantum synodum memorantibus, præterea nullam, et multo magis excludant quæ attulimus ex Augustino, qui duo tantum posteriora concilia sub Zosimo laudat, 853 Africanum atque plenarium, de quibus deinceps erit sermo; nihil opus est pluribus distinguere in refellendis Quesnelli conjectationibus, quæ nullo positivo documento suffulsa corrumpunt. Illa inter cæteras, quæ venditat, viz potuisse rescripta Innocentii per Africam promulgari secundum disciplinam leges nisi congregata synodo, expuncta hac synodo, quam absque fundamento comminiscitur, omnino inanis et falsa cognoscitur. Quid? Nonne ad promulgationem rescriptorum Innocentii sati erat, si plura eorumdem exemplaria per universam Africam vulgarentur? Ubinam jactatas disciplinæ leges inveniet? Cum Pelagianum apud Augustinum, lib. iv ad Bonifacium, c. 8, querantur, subscriptiones Tractoriæ Zosimi in toto penitus Occidente ab episcopis sine congregatione synodi in locis suis sedentibus sui se extortas, palam ostendunt eam disciplinam, quæ ad promulgationem constitutionum scilicet apostolicæ concilia quæreret, ignoratam fuisse a catholicis totius Occidentis antistitibus, qui sine congregatione synodi in locis suis sedentes ipsi in Tractoriam receperunt. Augustinus autem, huic Pelagianorum objecto respondens, num. 31, satis esse ostendit, hæreticorum damnationem innoscere, nec opus esse ut synodus congregetur. Aut vero, inquit, congregatione synodi opus erat, ut aperta pernicietate damnaretur? quæ i nulla hæresis, aliquando nisi synodi congregatione damnata sit: cum potius rarissima inveniatur, propter quas damnandas necessitas talis existerit; multoque sint atque incomparabiliter plures, quæ ubi existerint, illic improbi damnaque meruerunt, atque inde per cæteras terras devitanda innoscere poterunt.

§ IV.

Prior Zosimi epistola ad Africanos scripta probatur, non mense Junio, vel Julio anni 417, sed non multo a. te diem xi kal. Octobris anni ejusdem.

XIII. Repudiata hæc prima commentitia Africanorum synodo, Zosimus ad eodem ultro duas priores epistolas dedit, alteram Cælestii, alteram Pelagii causa. Secunda signatur xi kalendas Octobris. Primam vero, quæ die caret, Quesnellus scriptam putat mense Junio, vel Julio: eo quod præter duos menses, qui in ea conceduntur accusatoribus Cælestii, aliquod tempus perferendū iisdem litteris ac responsis reddendis astruendum sit, antequam Zosimus secundam epistolam scriberet. At cum prima epistola ad Cælestium, secunda ad Pelagium pertineat, antequam de hoc Zosimus scriberet, nihil opus erat duos menses expectare, qui prioribus litteris non Pelagii, sed Cælestii causa præstituti fuerant. Immo si hi duo menses jam fuissent elapsi, dum secundam epistolam scripsit; hæc de re procul dubio Zosimus in hac epistola conquestus fuisset. Quesnellus expositionem adversus Cælestii accusatores videre sibi visus est in illis ejusdem epistolæ verbis: *Ubi Heros? Ubi Lazarus?.... Ubi illi adolescentes Timasius et Jacobus?* etc. At hi non Cælestii, sed Pelagii accusatores fuere; nec Heros ac Lazarus versabantur in Africa, in quam priores litteræ directæ, solius Cælestii accusatores Romam evocabant. Nihil igitur hæc quæcumque quærela a prioribus litteris pendet, nec ad bimestre spatium in iis concessum refertur.

XIV. Alia vero nos movent, ut priorem quoque epistolam mense Septembri scriptam credamus paulo ante secundam. Cum Augustinus, serm. 13 ad popu-

lum habito, ut diximus, viii kal. Octobris hujus anni 417, causam finitam affirmavit: nullam certe notitiam acceperat priorum litterarum Zosimi, quibus ea causa accitis Coelestii accusatoribus iterum ad examen vocata, finita dici non poterat. Eas quidem, nondum allatas in Africam illud etiam evincta, quod Basiliscus in Africam missus cum iis quae Romae coram Zosimo gesta fuerant, ut Coelestii accusatores citaret, Paulinum praecipuum accusatorem non convenit nisi iv nonas Novembris, ut ex ipso Paulini libello exploratum est. Cum autem dubitare non liceat, quin Basiliscus Romanae Ecclesiae subdiaconus Zosimi mandata citius exsequi properaverit, praecipuumque Coelestii accusatorem conveniret; eum cum prioribus Zosimi litteris sub initium 855 Novembris, aut sub Octobris finem in Africam pervenisse cognoscimus: et ut congruum tempus ejus itineri concedamus, eodem litterae mense Septembri scriptae dicenda sunt paulo ante secundas, et utraque fortassis ab eodem Basilisco simul allatae. In codice Vatican. no. quem Constantius laudat not. 9. col. 948, priorum litterarum chronica notatio sic mendose exprimitur: *Data exemplaria auctoris habita Honorio Augusto xi et Flavio Constantio cons. Idem vero acutissimus annotator suspicatur aliquo kalendario Octobris die hanc quoque epistolam scriptam fuisse aequae ac secundum, et Octobris loco ob imperitiam amanuensis auctoris irrepsisse. Nos vero etsi circa tempus datae epistolae cum eo consentimus, hanc tamen emendationem probare non possumus. Duo enim codices Veneti S. Marci 171 et 172 ejusdem Avellanae collectionis, ex qua eadem epistola in lucem prodiiit, sic habent: *Data exemplaria auctorum Honorio, etc.*, ubi pro auctorum legendum est actorum, quae scilicet Basiliscus una cum iisdem litteris deferenda accepit.*

§ V.

Duobus prioribus Zosimi epistolis in Africam allatis sub finem Octobris, aut initium Novembris, statim Aurelius cum aliquot episcopis rescriptis, et quid contineret hoc rescriptum. Non tamen tunc habita synodus Africana ab Augustino laudata, quae pleniorum relationem ad Zosimum dedit. Quesnelli sententia de synodo autumnali refellitur.

XV. Primam synodum, cui Zosimus respondit epistola tertia ad Africanos data anno 418, die 21 seu die 18 Marti (duo enim laudati codices Veneti diem aliter praefurunt: *Et subscripsi bene valete fratres. Data xv kal. Apr. lis Honorio Augusto xii consule*), hanc, inquam, primam synodum Quesnellus § 9 celebratam putat circa autumnum anni 417, quia vix citius congregari potuit post receptas primas Zosimi litteras. At si hae litterae a Basilisco allatae fuerunt in Africam sub finem Octobris vel ineunte Novembri an. 417, ut paragrapho antecedenti constituitur, quomodo circa autumnum anni ejusdem ea synodus cogi et haberi potuit? Potuit quidem Paulinus, qui mox a Basilisco citatus fuerat, libellum statim tradere Marcellino die octava Novembris, ut eum ad Zosimum perferret: unica enim persona libello dato respondere statim potuit. At Zosimi litterae universis episcopis per Africam constitutis inscriptae, omnibus communicari, et synodus frequentissima episcoporum (ut videbimus) 214 ex tota Africa evocari, negotiumque summi momenti discutere, atque plenam de eo relationem docume- tis probatam tradere statim non potuit.

XVI. Neque idcirco negamus, Aurelium, cujus unicum nomen in epigrapha litterarum Zosimi erat expressum, aliqui statim ad pontificem scribendum putasse. Id sane exigebat tum observantia, quam Africani semper professi sunt erga apostolicam sedem, ne ejus auctoritatem viderentur negligere atque contemnere, tum etiam causae gravitas atque periculum, ne si bimestre a Zosimo praestitutum sine ulla suspensione elaboraretur, is in Coelestii aut Pelagii favorem documentorum ignorantia aliquod iudicium

A ferret. Cum igitur a die priorum litterarum ad tempus, quo Aurelio tradita fuerunt, jam mensis effluxisset, nec reliquo bimestris spatio concilium ex tota Africa cogi posset, cujus responsa mox Romam mitterentur; nihil Aurelio supererat, nisi ut una cum episcopis, qui tum Carthagine ob aliquos negotia invenirentur, velle vicinis urbibus acciri commode poterant, epistolam scriberet, quae ad concilium habendum et idonea documenta transmittenda congruum tempus a pontifice peteret, et ut nihil interim novi fieret, obstaretur.

XVII. Licet autem hae epistola aliquot episcoporum nomine Aurelio duce scripta esset ad Zosimum; cum tamen data non esset ex concilio proprio dicto, quod ex Africana disciplina certa quadam ratione indicandum et celebrandum erat; nihil mirum, si hic quicumque episcoporum conventus, qui nulla habita discussione causa meram dilationem ad concilium habendum ac rem ex proposito tractandum postulabat, inter Africanam concilia proprie dicta 857 non censetur, nec censendum iure sit: adeo ut Augustinus duo tantum concilia, *Africanum et plenarium*, contra Pelagianos sub Zosimo referens (quae ad sequentem annum, ut dein probabimus, pertinent), hujus conventus mentionem praetermiserit. Quod si quis forte hunc qualemcumque episcopalem conventum concilium vocari posse contendat; Augustinum vero idcirco non memorasse, quia sola concilia quae aliquod de gratia et de Pelagiana causa statuerunt in epistola ad Valentinum recensuit; quae ratio instituitur de nomine, in qua nobis non erit magnopere repugnandum, cum exinde ad ea quae contra Quesnellum ad excludendam ab autumnali tempore synodum Africanam probaturi sumus, nihil praedicti creator.

XVIII. Hanc porro Aurelii et conventus Carthaginensis epistolam ante diem 8 Novembris anni 417 scriptam fuisse explorare declarant illa quae in libello Paulini leguntur: *Cui (Coelestio) nunc jam, non mecum, sed cum universa Dei Ecclesiae causa est, sicut DATA ad beatitudinem tuam Afrorum episcoporum SCRIPTA testatorum. Voces Afrorum episcoporum, quae in editis desiderantur, ex Vaticano codice supplavit P. Constantius, easdemque duo laudata Veneta exemplaria confirmant. Cum autem sententia his verbis indicata in aliis Afrorum litteris ad Innocentium non invenitur; epistola utique episcoporum Africae ad Zosimum missa (ad Beatitudinem tuam inquit) illa sine dubio intelligenda est, quae ante Paulini libellum Marcellino oblata die 8 Novembris exorata fuit. Ad hanc eandem epistolam referenda sunt etiam illa ipsius Zosimi in tertiis litteris ad Africanos: *Noverit vestra fraternitas, nihil nos post illas, quas posterius, vel litteras vestras accepimus, immutasse, sed in eodem cuncta reliquisse statu, in quo dudum fuerant; cum hoc nostris litteris vestra indicavimus sanctitati, ut illa, quae a vobis ad nos missa erat, OBTESTATIO servaretur. Sui qui prius, obtestationis nomine id, quod Africani Innocentium rogarant, significavit. At obtestatio hic indicata eo pertinet, ut in eodem cuncta relinquerentur sibi, in quo dudum fuerant post Innocentii decretum; nimirum ut lata sit Coelestium atque Pelagium Innocentii sententia nihil immutaretur: quod non convenit Africorum litteris antea scriptis ad Innocentium, in quibus nullam ejusmodi obtestationem invenire licebit; sed illi tantum epistolae congruit, quam Aurelium cum aliis episcopis Africanis post acceptas priores Zosimi litteras ad eundem pontificem statim dedisse arbitramur.**

XIX. Haec quoque epistola innuitur, uti credimus, illi antecedentibus verbis, *post illas, quas superius vel litteras vestras accepimus*. Cum Garnerio mancus visus esset hic locus, ita restituendum putavit: *post illas, quas vel superius, vel nunc litteras vestras accepimus; ac propterea duae Afrorum epistolae ante hanc tertiam ad Zosimum missae creduntur. Sed codices,*

ut notavit Constantius, huic emendationi non favent. Melius idem Constantius corrigendum coniecit: *post illas, quas scripsimus, vel litteras vestras, quas accepimus*. Sed deficiente vel unius codicis auctoritate textum vulgatum immutare ausus non est. Emendationem vero huic asserimus reperimus in duobus memoratis mss. Venetis, nimirum: *Nihil nos post illa, quas vobis scripsimus, vel litteras vestras (supplendum) quas accepimus immutasse, etc.*, quæ quidem optima et vera lectio deinceps recipienda erit. His autem verbis indicatur, res in eodem statu relictas fuisse a Zosimo non solum post primam, quam idem pontifex dedit epistolam, in qua promiserat se per bimestre omnia eodem loco relicturum, verum etiam post acceptam ab ipso Aurelio aliisque Africanis episcopis epistolam, cui obtestationem memoratam inseruerat; tametsi mense Martio, quo hæc scribebat an. 418, præter duos præscriptos plures jam menses elapsi fuissent. Ad hanc quoque Afrorum epistolam spectant illa eorumdem litterarum Zosimi: *Omnes ejus (Cælestii) petitionem prioribus litteris, quas vobis misimus, satisque scriptis, quæ ad illa (cor. illas) rescripteratis, credidimus esse responsum*. Cum enim mox subiiciatur mentio litterarum, quas ex synodo Africa deinceps congregata Marcellinus postea attulit (*sed post missæ per Marcellinum subdiaconum vestrum epistolæ*), palam illi relatis verbis alias Africanorum anteriores litteras indicari, quibus prior Zosimi epistolæ rescripterant. Ubi notanda etiam sunt Zosimi verba satis credidimus e se responsum, 859 quo profecto innuunt, se anteriores Afrorum epistolæ satis respondisse in ipsis prioribus litteris, ut ne novo responso indigerent. Illi nimirum opposuerant Innocentii iudicium, quod sartum tectum servandum erat, ac errores in eo anathematizatos damnari oportere. His autem se satis respondisse Zosimus crediderat prior epistolæ ex gestis eodem annexis, ex quibus patebat, Cælestium Innocentii litteris consensisse, et omnes errores damnasse, qui ab eodem pontifice fuerant condemnati. Hæc igitur Afrorum epistola ad Zosimum, scripta ante concilium Africanum, in dubium vocari non potest.

XX. Quesnellus quidem in præcedenti dissertatione, § 40, hanc epistolam astruit distinctam ab iis posterioribus eorundem Afrorum litteris, quibus ex Africana synodo ad pontificem plenius rescriptum fuit; et § 44, non male censet Zosimum in priori parte epistolæ tertie, quam utrisque litteris reddidit die 21, seu 18, Martii anni 418, prioribus Africanorum litteris, in posteriori eaque brevissima posterioribus respondisse, prolixiorum ad istas epistolam cum Tractoria directurum. Dum vero ex priori parte ejusdem tertie epistolæ coniecit, quæ priorum litterarum Afrorum Patrum capita ac sensus fuerint, nonnulla suo more vendit, quæ ab iisdem aliena putamus. Ea quidem pontificiæ epistolæ verba, quibus sedis apostolicæ prærogativa in iudiciis ferendis extollitur, ut de iis disceptare nullus auderet, etsi videri possint indicare, Africanos in prioribus litteris fuisse conquestos cum Zosimo, propterea quod Cælestii ac Pelagii causam, quæ finita erat Innocentii decretis, ad examen iterum revocari permitteret: cum tamen idem Zosimus addat, se hac auctoritate uti noluisset, nisi prius Africanos consulere; ea verba alio fine dicta videntur, ut quantum in hoc iudicium ferendum ipsis Africanis detulerit, patefaceret. Eosdem porro Afrorum conquestos pariter fuisse, quod Zosimus causam Cælestii in Africa natam, et a Carthagine tribunal delatam ad se traxisset, perinde ac si in hoc negotio eam sequi voverint Cypriani sententiam ad Cornelium (*De hoc textu vid. observ. in dissert. 5, part. 1, c. 7, n. 10*): Cum statutum sit omnibus nobis, et æquum sit pariter ac iustum, ut utriusqueque causa illic audiatur, ubi crimen est admissum, etc., nullum vel leve in tota Zosimi responsione indicium est. Cum porro iidem Afrj ante Cælestium et Pelagium, licet damnatos in Africa, ad Innocentium detulissent;

A falsum agnoscimus, eos ferre non potuisse hanc causam post Africanum ad Romanum tribunal trahere. Quod si de Cælestio dixerunt, eum apud se fuisse accusatum (*qui apud vos, sicut ipsi dicitis, fuerit accusatus*), id dixerunt, ut innuerent se documenta habere manifesta, quæ ejus mentem acque errores convincunt; quorum causa Zosimus respondit, se idcirco noluisset decidere, antequam hæc documenta ab ipsis recipiens, cum iisdem tractatum haberet. Tandem obtestatio Afrorum, quam Zosimus memorat, nullo fundamento explicatur a Quesnello pro obtestatorio libello, quo illi suum sibi jus servari postulabant. Ea enim obtestatio ipsius Afrorum epistolæ pars erat, quæ Zosimum deprecabantur, ut omnia in eodem statu relinqueret, quoad ex Africa idonea causæ instrumenta mitterentur.

§ VI.

Africana synodus contra Pelagianos sub Zosimo habita ostenditur mense Januario vel Febuario anni 418. Sententia Quesnelli, quæ contredit hanc synodum fuisse autumnalem anni præcedentis, iterum rejicitur. De numero Patrum ejusdem synodi, De relatione ad Zosimum missa. Constitutiones ejusdem synodi a relatione synodica handquaquam distinctæ, sed ipsi insertæ. Vulgati canones de gratia in hac synodo non fuerunt conditi. Cur hæc synodus ab Augustino vocetur Africana, non autem plenaria. Quid ad synodum plenariam Africana disciplina exigeret.

XXI. Prima Afrorum epistola, de qua præcedenti paragrapho egimus, Basilisco Romanæ Ecclesiæ subdiacono, qui mox post allatas in Africam Zosimi litteras officio suo functus Romam repetiit, tradita videtur. Libellus autem Paulini cum non disjungendus credetur a pleniori relatione synodi, quæ subinde congreganda erat, non Basilisco, sed Marcellino datus fuit, quippe 861 qui ad synodi gesta transferenda erat destinatus. Indictum interim ab Aurelio concilium: quod tamen cum ob temporis angustias ac regionum longinquitatem ante natalitia festa ex tota Africa congregari, et absolvi non posset, post eadem festa convocatum credibile est. Enim vero cum Zosimus, qui prioris Afrorum epistolæ a Basilisco redditæ responsionem distulit, quoad plenior synodi relatio perveniret (simul enim utrique respondit), hæc per Marcellinum tandem accepta cito rescripsisse indubium credimus. Cum vero hæc relationi responderit die 21 seu 18 Martii anni 418, ut congruum intervallum tribuamus itineri Marcellini (unus autem mensis aut paulo amplius ex aliis similibus transmissionibus sufficit) eadem synodus jam absoluta cognoscitur sub initium Februarii anni ejusdem, ita ut ejus initium in Januarium incidit.

XXII. Hinc validius expungitur Quesnelli sententia proposita § 45 de synodo autumnali anni 417, ex qua directus Marcellinus mense Novembri cum omnibus instructionibus et gestis synodici, hæc Zosino tradiderit xii kal. Aprilis anni proxime sequentis 418. Num probabile est Marcellinum menses circiter quinque in itinere consumpsisse? An vero in suo munere obundo negligens, aliquot menses alicubi immoratus est, antequam ex Africa solveret? Idem Quesnellus § 56 improbabile judicat Africanos Patres synodum distulisse in annum 418, quia eos non ita credimus, inquit, indormisse rebus Ecclesiæ et causæ fidei, immo propriæ, ut tandiu distulerint congressum episcoporum. Cur distulerint, et quo remedio omne præjudicium statim præcaverint, exposuimus paulo ante. Hanc autem reprehensionem incurrisset procul dubio Marcellinus, si absoluta tandem synodo ad Zosimum missus mense Novembri, tandiu distulisset proficisci, ac in perferendis litteris ac gestis morosior obdormisset. Quod vero ex præjudicio suscepti a Marcellino itineris mense Novembri suspicatur Quesnellus § 42, forte ipsum comitatum esse Vendemialem episcopum Harennam usque, et cum eo aliquandiu in comitatu

resedisse, præter quam quod hypothesi nititur de Vin-
demiales legatione, quam dein ostendimus falsam;
in ea Africanorum sollicitudine, quæ rescripta Afri-
cani concilii jam promissa et Romæ expectata, e
quibus causæ definitio pendeat, citius perferenda
Marcellino tradita sunt, est plane incredibile.

XXIII. Illud, quod Quesnellum maxime movit ad
asserendum concilium autumnale, est bimestre, quod
prioribus. Zosimi litteris præscriptum fuerat. At licet
hoc spatium Zosimo videretur sufficere; cum tamen
ex memoratis circumstantiis reipsa non sufficeret,
nilhil pro autumnali synodo exinde colligi potest, cum
præsertim Aurelius cum aliis episcopis statim per
Basiliensium ad pontificem scribens, necessariam dila-
tionem exire postulasset. Quod si Augustinus in libro
de perc. originali, c. 7, memorat interpositum a Zosi-
mo duorum mensium tempus, donec rescriberetur ex
Africa; non tamen affirmat, hoc Africanum rescrip-
tum statim post illud bimestre fuisse transmissum,
ut ex integri textus lectione patet. Hoc igitur fere
unico Quesnelli fundamento verso, jam ex iis quæ
n. s. fortius statimur, manere debet, hanc primam
sub Zosimo synodum habitam fuisse non anno 417
mense Novembri, sed sub Januarii anni 418, ac
certe absolutam aliquot saltem dies ante diem 24 Fe-
bruarii, quo celebratum est concilium Teleptense,
seu potius Zellenæ, cui aliqui episcopi laudatæ sy-
nodi Africanæ interfuerunt.

XXIV. Hujus sane synodi mentionem facit Prosper
in Chronico anno 418, ubi hæc leguntur: Concilio
apud Carthaginem habito ducentorum quatuordecim
episcoporum ad papam Zosimum synodalia decreta per-
lata, quibus probatis, per totum mundum hæresis Pe-
lagiana damnata est. His postrennis verbis indicatur
Zosimi Tractoria, qua idem pontifex Africana decreta
probavit, et qua ad omnes episcopos missa, atque a
cunctis subscripta, Pelagiana hæresis in toto orbe
damnata fuit. Eodem sensu idem Prosper scripsit in
responsione ad objectionem 8 Gallorum: Et cum 214
sacerdotibus, quorum constitutionem contra inimicos
græcæ Dei totus mundus amplexus est, etc., utique per
Tractoriam, qua sola Africanorum Patrum constitutio
per totum mundum diffusa fuit. Rursus in libro con-
tra Collatorem, c. 5, de eadem synodo ait: Errave-
runt secundum te ducenti quatuordecim sacerdotes, qui
in epistola, quam suis constitutionibus prætulerunt, ita
apostolicæ sedis antistitem 863 Zosimum sunt allo-
cuti: Constitutus in Pelagium atque Cælestium per
venerabilem episcopum Innocentium de beatissimi apo-
stoli Petri sede prolata manere sententiam, donec
apertissima confessione fateatur, gratia Dei, etc. Hæc
spectare ad epistolam laudatæ synodi datam ante
Tractoriam non solum patet ex eodem numero Pa-
trum 214 qui in præcedentibus testimoniis exprimi-
tur; verum etiam ex iis ejusdem epistolæ verbis
liquet, quæ solius Innocentii, non autem Zosimi sen-
tentiam commemorant, et ita commemorant, ut Zosi-
mum tantum efficere studeant, ne in ferendo iudicio
dolosus Pelagii ac Cælestii verbis fidat, sed apertis-
simam professionem requirendam monent. Hinc per-
peram nonnulli hæc tria Prosperi testimonia, nume-
rumque Patrum 214 iisdem testimoniis constanter
asserunt, quibus respicitur synodus anterior Tracto-
riæ, ad aliam synodum pertrahunt, quæ post Tracto-
riam habita est.

XXV. Hæc epistola synodica valde prolata erat,
adeo ut a Zosimo volumen appelleretur, cujus lectio
non modicum tempus consumpserit. Id satis innuitur
iis formulis ejusdem Pontificis epist. 3. Missæ per
Marcellinum subdiaconum vestrum epistola omne vo-
lumen evolvimus, quo aliquando perfecto, etc. In hoc
epistolari volumine plura continebantur, quæ dili-
genter collegit Quesnellus § 20. Inter cætera vero
insertæ ipsi erant illæ constitutiones, seu decreta, quæ
Prosper testitatis testimoniis commemoravit. Licet
enim in ultimo textu contra Collatorem epistolam
nominatim, quam suis constitutionibus prætulerunt,

A ipsam constitutionibus præmissam, ac proinde distin-
ctam videatur innuere; considerantibus tamen totum
contextum, constitutiones ab epistola haudquaquam
separandas, ipsiusque epistolæ partem fuisse, mani-
feste constabit. Textus enim a Prospero nunc recita-
tus, Constitutus, etc. una profecto ex constitutioni-
bus est, quam sane idem Prosper repetens in respon-
sione ad object. 8 Gallorum, constitutionem appellat;
et nihilominus hanc ipsius epistolæ partem suis
declarat scribens: In epistola ... in apostolicæ sedis
antistitem Zosimum sunt allocuti. Constitutus in
Pelagium, etc. Quare voces contra Collatorem, quam
suis constitutionibus prætulerunt, idem sunt ac quan-
da cum suis constitutionibus ipsi inserti prætulerunt,
nisi legere malis cum ms. Corbeiensi protulerunt.
Nec novum est epistolam, quæ constitutiones contine-
rent, appellari decreta. Nam et S. Augustinus in
epist. 178, n. 2, ad Hilarium, decretum vocat Cartha-
ginensis concilii epistolam ad Innocentium: Cogno-
veramus in Ecclesia Carthaginensi adversus eos episco-
pali concilii conditum fuisse decretum per epistolam
sancto et venerabili papæ Innocentio dirigendum: ubi
S. doctor decretum ab epistola non distinguit. Plura
autem decreta in nostræ synodi litteris fuisse inserta
vox constitutiones, qua Prosper est usus, aperte
astruit. Unius tantum constitutionis verba locis alle-
gatis ex Prospero nobis conservata fuerunt: cætera-
rum non item.

XXVI. Quesnellus § 16 canones octo, seu potius
novem de gratia, qui in collectione hoc tomo edita
exhibentur, cap. 13, in hoc primo concilio, ut ipse
putat, autumnali conditos tradidit, non tamen editos,
sed sub sigillo missos ad Zosimum, et imperatorem,
in posteriore concilio plenario calendarum Maii pro-
mulgandos. Patres quidem in synodica hujus primi
concilii de capitibus errorum Cælestii ac Pelagii fusius
disséruius, ut Zosimum instruerent, negari non po-
test. Inter hos errores ille proculdubio confutatus
dici debet, quo parvulis sine baptismo decedentibus
medius quidam felicitatis locus tribuebatur. Cum enim
Augustinus, lib. 1 de Anima et ejus Origine, scripto
sub finem anni 419, cap. 12, tradat, hanc Pelagianor-
um sententiam post concilium Palæstinum ab Afri-
canis detectam, conciliorum catholicorum et sedis apo-
stolicæ auctoritate fuisse damnatam; sicut sedis apo-
stolicæ nomine eo tempore non aliud indicare potuit
nisi Tractoriam Zosimi, ita nomine conciliorum ca-
tholicorum Africanam et plenariam synodos videtur
intelligere, adeo ut illa prius de hoc errore ad Zosi-
mum retulerit, qui subinde ab eodem Zosimo in
Tractoria, et expresso canone in plenaria synodo
proscriptus fuerit. Ordo nimirum, quo concilia catho-
licorum memorat ante sedem apostolicam, unum sal-
tem ex iisdem conciliis præcessisse significat. Hæc
itaque relatio Africanæ synodi constitutionibus, seu,
ut aliter appellat Prosper in Chronico, decretis 865
insertis Pelagianorum errores notavit. At ipsi cano-
nes, qui eosdem errores in posteriori plenaria synodo
breviter, ut ait Augustinus (Epist. 215. Vid. infra),
proscribere, totidem verbis in Africana synodo con-
diti dici nequeunt. Quod enim in hac fusius consti-
tutum ac veluti paratum fuit, ut Zosimus instrueretur;
approbatione hujus accepta, in synodo posteriori
brevius octo aut novem canonibus placuit compre-
hendere. Certe constitutio, quam ex synodica prioris
concilii ad Zosimum refert S. Prosper, inter eos ca-
nones non invenitur, nec formam iisdem canonibus
similem præfert: probabile vero est cæteras consti-
tutiones ejusdem concilii eandem pariter formam a
memoratis canonibus diversam prætulisse; ex quo
factum sit ut in concilio Carthaginensi anni 419, in
quo omnium anteriorum synodorum canones repetiti
fuere ac gesis inserti, nullus canon ex hoc concilio
Africano recitatus ac descriptus fuerit, ut ex Diony-
sio Exiguo discimus. Quid quod iisdem canones tum
apud eundem Dionysium, tum in vetusta collectione
hoc tomo edita, quæ a Dionysio nihil accepit, non

ascribuntur synodo Africanae, sed plenarie habita kalendis Maii? Obijciat S. Pro-per, qui in libro contra Collatorem, cap. 5, quarum et ipsis canonibus plurali numero tribuit conciliis Africanis, ac si eosdem canones in duobus saltem conciliis Africanis sanctos indiguit, nimirum in Africano et in plenario. At proterquam quod haec duo concilia inani poterant eo sensu, quo Africanum concilium in relatione ad Zosimum eadem capitis fusiis constituerit, quae postea brevius expressa fuerunt in canonibus concilii plenarii kalendarum Maii: si S. Pro-per eadem quartum canonis verba duobus saltem synodis laudato loco voluit ascribere, praeter synodum kalendarum Maii, in qua ille canon statutus fuit, respexit aliam synodum anni 419, in qua idem omnino canon cum caeteris relectus et confirmatus fuit. Vide Codicem Afric., c. 412. Hic ergo Prosperi locus pro asserendis canonibus concilio Africano nihil convinxit.

XXVII. Animadversionem meretur Augustini testimonium lib. II. Retract., c. 50. Posteaquam, inquit, Pelagianam haeresim cum suis auctoribus ab episcopis Ecclesiae Romanae prius Innocentio, deinde Zosimo, cooperantibus conciliorum Africanorum litteris convicta atque damnata est, etc. Vides Africanis conciliis, quae cooperata sunt Pelagianae haeresi condemnationi non minus sub Innocentio, quam sub Zosimo, meras LITTERAS, non autem canones tribui: cum tamen canones, qui licet brevius, expressius tamen eosdem errores proscrībunt, si missi fuissent ad Zosimum, praecipue commemorandi videantur. Clarior idem S. doctor in epist. 47, nunc 215, ad Valentinum, dum utriusque concilii Africani, et plenarii sub Zosimo meminit; Africani, quod Tractoriam praecessit, scripta, id est litteras vel relationem tantum ad eundem pontificem laudat: Quod papa Zosimo de Africano concilio scriptum est: plenario autem quod post Zosimi rescripta celebratum fuit, canones vindictae scribens: Et quod posteriori concilio plenario totius Africae contra ipsum errorem breviter constitutus. Adverbium breviter canones significat, qui paucis expositi sunt. Verbum autem constitutus ipsos in eadem, non vero in anteriori synodo breviter conditos et constitutos manifestat. Cum pro-tero tota eorum materies parata jam fuisset ac fusiis digesta in antecedenti concilio Africano, quod prolixam relationem scripsit ad Zosimum; ut ipsi canones breviter constituerentur in plenaria synodo kalendarum Maii, consideratione quidem aliqua in verbis, at non prolixiori tractatione dogmaticum (ut putavit Quesnellus § 18) opus fuit. Quod autem in multum laborat, ut ex diversa loquendi ratione, qua Augustinus de Pelagianae impeccantiae scripsit ante, et post elitos canones, in quibus hic Pelagianus error damnatus fuit, eos primum constitutos suadet in synodo, uti vocat, autumnali, et non potius in alia kalendarum Maii, in qua solem promulgatos iudicat, nihil evincit, nisi probare possit, Augustinum ea diversa, quam laetat, ratione loquendi, ante kalendas Maias usum fuisse: quod tamen non probat. Testimonia enim quae ab ipso proferuntur, his libris inserta sunt, quos post id tempus lucubratos inscribere nequit. Forte vero in epistola primae synodi Africanae, habita, ut ostendimus, circa mensem Januarium, inter constitutiones ipsi insertas haec fuit, quae error de impeccantia perstringebatur, ut ne tamen in eadem synodo 867 sancti dici debeant iisdem verbis canones tres de eadem impeccantia, quos uni concilio kalendarum Maii omnia documenta adiudicant. Illud tandem hac in re evidenter prodit Quesnelli commentum, quod hos canones in anteriori quidem synodo conditos, non autem promulgatos, sed sub sigillo ad papam et imperatorem missos sine ullo teste comminiscitur. Quis vero canones a Patribus 214 in Africana synodo signatos, et ad pontificem ac imperatorem missos, nondum publicatos credere poterit?

XXVIII. Hoc primum concilium ab Augustino Africanum vocatur, eo quia ex tota Africa convocatum

fuit, uti Zosimi epistolae Aurelio et universis episcopis per Africam constitutis inscriptae videbantur exigere. Ipsum vero concilium idem S. doctor distinguit a plenario: quia in ipso convocando ea methodus, qua plenariae synodi in Africa coeguntur, observata non fuit, vel etiam ob temporis circumstantias observari non potuit. Ante concilium enim plenarium, seu, ut alio nomine promiscue vocabatur, universale, singularem provinciarum synodi habendae erant, ex quibus legati destinarentur ad universale concilium, ut suae cuiusque provinciae nomine quaecunque opus essent praestarent. Frequens est huiusmodi legationum ac legationum mentio, ut videre est in gestis conciliorum Carthaginensium anni 397, ante canonem 34 Codicis Africani anni 405, ante can. 91 anni 407, can. 96 et anni 419 initio, et can. 18, nec non ante canonem 127. Haec methodus statuta fuerat in concilio Hipponensi an. 395, cuius canon quintus in Breviario nostrae collectioni inserto, cap. 2, sic compendio exprimitur: Ut propter causas ecclesiasticas, quae ad perniciem plebium saepe venerant, singulis quibusque annis concilium convocetur, ad quod omnes provinciae, quae primas sedes habent, de conciliis suis ternos legatos mittant, ut et minus invidiosi, minusque hospitibus sumptuosius contentus plena possit esse auctoritas: et ut de Tripoli propter inopiam episcoporum unus episcopus adveniat. Praeter hos legatos ad plenariam synodum nulli alii convenire debebant, ut discimus ex decreto synodi Thusritante apud Ferrandum, num. 77: Ut episcopus, qui non suscepta legatione, universali (id est plenario) concilio interesse praesumpserit, ab eis episcopis, qui legationem suscipiunt, ad ipsum concilium non admittatur. In gravioribus tamen causis, quae frequentiori episcoporum numerum postulare videbantur, alii quoque episcopi praeter legatos recepti. At licet aliqui, vel plures ex his convenissent, legatorum tamen praesentia potissimum requirebatur. Hinc quamvis in concilio Carthaginensi anni 397 adessent nonnulli episcopi Numidiae: cum tamen deessent legati ejusdem provinciae, synodus aliquandiu prorogata fuit, ut iidem expectarentur. Vide interloutionem Aurelii praemissam canonibus 34 et canonem 47 Codicis Africani. Confer etiam concilium Carthaginense anni 405, ubi de legatis qui nondum advenierant aliquot interloutiones in eodem Codice legantur. Cum ergo temporis circumstantia non ferrent, ut ante synodum, quam Zosimi litterae citius habendam flagitabant, singulae provinciae concilia cogerent, ex quibus legati cum mandatis ad synodum universalem dirigerentur; hoc concilium ex tota Africa sine memoria legatorum deputatione congregatum, quantumvis frequentissimum, juxta Africanam disciplinam vere plenarium non fuit, uti fuit illud celebratum kalendis Maii: et ideo Africanum, non autem plenarium ab Augustino appellatur. Hinc nihil dubitandum est de numero Patrum 214, quem S. Prosperi tribus in locis num. 24 recitat hunc Africano concilio attribuit, tametsi concilio plenario kalendarum Maii minor numerus assignetur. Neque enim plenarium ex majiori Patrum numero, sed ex legatorum deputatione pendebat: ita ut si vel soli legati singularum provinciarum convenissent, uti ex Thusritano decreto soli convenire debebant, plenarium esset concilium; major vero numerus sine legatorum deputatione ex synodis provincialibus plenarium concilium nequaquam constitueret.

Hinc etiam evenit eorum opinio, qui putant hoc concilium Africanum fuisse provinciale, aut ex duobus tantum provinciis coalluisse. Ducentorum enim et quatuordecim Patrum numerus synodum totius Africae indicat, simulque rationem offert, ob quam ante Januarium cogi nequiverit.

869 § VII.

Vindemialis episcopi legatio ad imperatorem missa ab eodem concilio Africano, ut legem contra Pelagianos

ante Zosimi iudicium edendam curare, commentitia ostenditur. Tria Augustini loca explicantur. Falsum ostenditur, Africanos timuisse, ne Zosimus aliquid decerneret, quod apostolica sedi labem inferret, et magnam inter Romanam et Africanam schisma pareret.

XXIX. Dum litteræ et gesta concilii Africani Romanam ad Zosimum papam perferrentur a Marcellino Carthaginensis Ecclesiæ subdiacono, aliam legationem Ravennam ad Honorium imperatorem ab eodem concilio destinatum Quesnellus opinatur § 23 et 28. Hanc præterea legationem commissam tradit non simplici subdiacono, sed Vindemialis episcopo, cuius Augustinus meminit in epist. 200, eumque in mandatis accepisse, ut ad impediendum fidei damnum et scandala, quæ a Zosimo eos timuisse exaggerat, Ravennam secreto pergeret, et opitulante Valerio comite statim peteret ab imperatore legem contra Cœlestium et Pelagianos, quæ ejusdem Zosimi iudicium præveniret. Ita porro hac lege non a Zosimo, sed ab Africanis episcopis procurata ac missa in Urbem, jactitat frenum exinde impositum fuisse Romanis, ne Cœlestio et Pelagianis ab imperatore damnatis amplius facerent, ac ideoque Zosimum metu ejusdem legis periculum Tractoriam in eodem tandem edidisse.

XXX. Hæc Quesnelli sententia merum putum est somnium. Vindemialis enim episcopi legatio obtinendæ legis causa, cui tota hæc fabrica incumbit, plane commentitia est. Tria nimirum, quæ ex Augustino Quesnellus profert testimonia, nihil ejusmodi expriment, vel etiam aliorum manifestissime detorqueantur. Primum testimonium sumptum est ex Augustini epistola 200 ad laudatum Valerium comitem scripta, ut ipse putat, anno 418, vel ante, vel saltem paulo post Zosimi iudicium. Recitat hæc ejusdem epistolæ verba: *Cum diu moleste haberem quod aliquoties scripserim et nulla (ut sublimitatis scripta mernerim, repente epistola tres tue benignitatis accepi, unam non ad me solum datam per coepiscopum meum Vindemialem, et non longe post per comprestyterum Firmum duas. Illis autem vocibus unam non ad me solum datam per coepiscopum meum Vindemialem, significari existimat Valerii epistolam non ad unum Augustinum, sed ad alios etiam episcopos Africanos, qui ante ad ipsum Valerium scripserint, cum ex concilio Vindemiale Ravennam direxerint propter negotia fidei in Pelagiana causa: in qua eundem comitem sese demonstrasse infestum errorem, eo quod pro ea gratia qua apud imperatorem pollebat, obtinuerit legem adversus Pelagianos, satis innui credit in sequentibus ejusdem epistolæ verbis: Audivimus quanta tibi cura sit, ne quis insidiatur membris Christi, coopertus velamine nominis Christi, sive in veteribus ejus, sive in recentioribus inimici, quamque sis eorumdem inimicorum providus saluti, inimici errori. Hæc atque hujusmodi, ut dixi, et ab aliis solemus audire, et nunc ea per supradictum fratrem plura et testatiora cognovimus. Non negamus recentiorum inimicorum nomine Pelagianos præsertim intelligi, quorum conatibus sese Valerius objecerit. Verum aliud omnino negotium hic respici, quam Honorii legem, immo negotium attingi, quod post editam eandem legem accidit, et in quo Valerius suam auctoritatem in erposuit, certissimum credimus.*

XXXI. Id vero ut statuamus, probandum imprimis est, hanc epistolam 200, quæ cum primo libro de Nuptiis et Concupiscentia ad Valerium missa fuit, non ante, nec paulo post iudicium Zosimi, sed post Mauritanicam protectionem ab Augustino fuisse exaratam exeunte anno 418, vel ineunte 419. Satis in hæc rem esse deberet liber secundus Retractationum, in quo duo libri de Nuptiis et Concupiscentia ad Valerium referuntur cap. 53 post Gesta cum Emerito quæ in Mauritiano itinere die 20 Septembris anni 418 habita 871 sunt. Neque enim probabile est Quesnelli effugium, quo ideoque Augustinum in Re-

tractationibus eorum librorum meminisse scribi post Gesta cum Emerito ac post Mauritanicam protectionem, quia per secundi libri adjectionem perfectum non est opus istud (de Nuptiis) nisi post illud tempus. Nam si secundi libri causæ extra proprium tempus Augustinus recensendum putasset librum primum, hoc opus non erat memorandum cap. 53, sed immediate ante, vel post recensionem librorum quatuor ad Bonifacium, quos idem S. doctor contra duas epistolas Pelagianorum conscripsit. Cum enim Atypius ad Augustinum attulerit tum excerpta a Valerio tradita, quæ secundo libro ad eundem Valerium referantur, tum duas epistolas Pelagianorum, quibus libri quatuor ad Bonifacium respondent, omnes sub idem tempus locubrati nosentur. At libri ad Bonifacium in Retractationibus lib. II recensentur multo post cap. 53, nimirum cap. 61. Igitur cum cap. 53 referantur duo libri ad Valerium post Gesta cum Emerito; non secundi, sed primi libri causa hunc locum obtinent. Hinc ergo primus liber et epistola ad Valerium eidem præfixa jure collocantur post Augustini iter in Mauritaniam sub finem anni 418 vel sub initium sequenti.

XXXII. Idipsum vero alio manifestiori argumento confirmare licet. In laudatis ad Valerium litteris Augustinus se accepisse testatur ipsius Valerii epistolas duas per comprestyterum Firmum. Hunc autem Firmum alias Sixti litteras Roma attulisse Hipponium dum Augustinus abesset, palam sit ex epist. 191 ad ipsum Sixtum. Aberrat vero, quia in Mauritania versabatur, ut colligere est ex epist. 193, num. 1. Siens ergo litteras Sixti post Mauritaniam iter Augustinus accepit, ita etiam duas epistolas Valerii, quæ una cum Sixti litteris ab eodem Firmo perlatæ videntur. Itaque epistolam Augustini ad Valerium, et librum primum de Nuptiis et Concupiscentia post Mauritanicam protectionem, et multo post iudicium Zosimi locubratos dubitare non licet.

XXXIII. His autem præmissis facile est constatuere laudata verba epistolæ ad Valerium aliud Pelagianorum molimen respicere, quod post imperialem legem tentatum, Valerii auctoritate comprimendum fuit. Id plane evincunt, et explicant duo alia testimonia, quæ a Quesnello subiunguntur. S. Augustinus lib. I de Nuptiis et Concupiscentia, quem ad ipsum Valerium cum laudata epistola direxit, cap. 2, causam exponens cur de hoc argumento ad eundem scribat, Altera, inquit, causa est, quia profanis istis novitatibus, quibus hic disputando resistimus, tu potestate curando et instando efficaciter restitisti. Qua autem in re Valerius potestatem usus sit, explicatur in tertio testimonio ex lib. I Oper. imperf., c. 10, ubi Julianus recitata nunc Augustini verba in Valerii commendationem acriter perstringens, ait: *Laudat etiam (Augustinus) potentem hominem, quod nostris petitionibus, qui nihil aliud quam dari tanto negotio iudices vociferabamur, ut ea, quæ subreptionibus acta constabat, emendarentur potius quam punirentur examine, mole suæ dignitatis obstitit, nec disceptationi tempus aut locum permiserit impetrare. Cui querimonie S. Augustinus solum respondet, coercendos esse a Christianis potestatibus hereticos, quales erant Pelagiani, nec ipsis locum ac tempus examinis esse indulgendum: quæ verba satis manifestam, Pelagianos, cum se Zosimi Tractoria et imperiali lege damnatos viderent, utramque irritam reddere conatos, novum examen in generali, ut videtur, synodo, (Vid. lib. IV, ad Bonif., c. ult., et libellum fidei in app. Aug. I, X, pag. 110) ad quam post Zosimi iudicium provocarent, ab imperatore postulasse; Valerium autem sua auctoritate, ne id concederetur, obstitisse. Inani vero conatu huic textum Quesnellus in rem suam distorquere nititur, cum § 18 eandem refert ad petitionem novi iudicii lege ac Tractoria anteriorem, quæ scilicet Cælestius Romano se ingressi examini, expectens ea quæ de se aliter quam oportuit essent inculcata purgari. Cui examini novæque discus-*

alio loco tempusque non esse permissum agente Valerio, idcirco Julianum asseruisse putat, quia Honorii edictum, quo Coelestius et Pelagius Urbe cedere compulsi sunt, ejusdem Valerii diligentia editum fuit. At nonne Coelestius cum sub Zosimo examen petiit, prima cognitione fuit auditus? Nonne iterum ad audientiam vocatus post rescripta Africana, iterum examen fuisset institutum, nisi ille non lege pulsus, sed ob malæ fidei conscientiam et pertinaciam sese subduxisset examini? **873** Quomodo ergo de hac Coelestii petitione scribere Julianus potuit, Valerium nec disceptationi tempus aut locum permisisse? Quid quod hanc novam discussionem, quæ ante Tractoriam et legem petita fuit, unus Coelestius postulavit, eamque non ab imperatore, sed a Zosimo petiit? Eam vero, qui sese Valerius opposuit, plures Pelagianos ab imperatore postulasce ex recitatu Juliani textu liquet. Ab imperatore autem ipsam non petierunt Pelagianii, nisi postquam Zosimi examen ac iudicium præter spem contrarium, Honorique legem contra se editam sentire. Julianus quidem inquit, nostris petitionibus nihil aliud quam dari tanto negotio iudices vociferabamur, hanc novam discussionem se quoque cum aliis petiisse significat. Idem vero suum errorem ea occasione solum produxit, cum Tractoria Zosimi subscribere noluit. Verba ergo illa, quibus emendanda contendit, quæ subreptionibus acta constabat, Zosimi Tractoriam Honorique legem respiciunt, ac subreptionis accusant; et Valerius, qui hoc in negotio Pelagianis obstitit, non in eo traditur obstitisse, ut legem obtineret, sed ne disceptationi tempus aut locus concederetur. Totum igitur hoc factum ac tria quæ obtruduntur Augustini testimonia ad idem factum pertinentia, quæ Vindemialis episcopi protectionem ad comitatum, Valerii comitis apud imperatorem patrocinium adversus Pelagianos, ac litteræ ejusdem ad Augustinum aliosque Africanos episcopos inveniunt, non ad imperialem legem diei 30 Aprilis anni 418, sed ad conatum Pelagianorum ipsa lege posteriore referuntur. Perperam ergo Vindemialis, qui hac solum occasione memoratur, a concilio Africano legatus fuisse ad obtinendam legem ex iisdem testimoniis traducitur.

XXXIV. Atqui hanc Vindemialis legationem confirmari putat Quesnellus ex Comonitorio Zosimi dato sub finem anni 418, quod idcirco hunc præcepisse iudicat, ne ad comitatum episcopi importune navigent, quia Vindemialis legatio eidem displicerat. Cum vero hoc Zosimi decretum Sardicensi canoni innoxium eos solos episcopos respiciat, qui privati de causis ad comitatum facile proficiscuntur, non vero illos, qui publica de causa; si Vindemialis iter huic decreto repetendo causam dedisset, illud sequeretur ipsum non publica legatione functum, nec ob publicam, sed ob particularem aliquam causam Ravennam transmisisse.

XXXV. Neque minus commentitia sunt ea quibus Quesnellus Africanos ad hanc legationem decernendam, et ad quaerendam ab Honorio legem ea de causa motos tradit, quia movebant ne si a Zosimo iudicium sententia Innocentii Africanorumque contrarium prodiret, ut jam jam proditum credebatur, inde perniciem inter utramque Ecclesiam schisma oriretur. Augustinus, lib. 1 contra duas epistolas Pelagianorum, cap. 3, hos quidem spe falsa sperasse scribit, novum et execrabile dogma Pelagianum vel Coelestianum persuaderi quorundam Romanorum catholicis mentibus posse; quando viderunt Coelestium a Zosimo emendationis ejus spe illecto lenius aliquando tractari. At Romanam Ecclesiam fallere usquequaque non potuisse affirmat lib. de Pecc. originali, c. 8. Cumque erga Coelestium Zosimus non alia de causa initio indulgentius et mitius egerit, nisi quia ille pluries interrogatus, litteris se B. papæ Innocentii, quibus de hac re dubitatio tota sublata est, consentire respondit; satis ex hoc Africanis patere debuit ipsius Zosimi constantia in vindicanda sententia Innocentii, adeo ut me-

tuere non possent, ne a Zosimo iudicium Innocentii sententia contrarium prodiret, sedique apostolica labem et Ecclesie magnum scandalum inferret. Illique ipsis tanto minus erat metuendum, quippe quibus certum erat quod de eadem sede Augustinus traiecit in psalmo contra partem Donati: *Ipsa est petra quam non vincunt superbe inferorum portæ*: uti sane eam nec Coelestii, nec Pelagii dolis victam idem doctor pluribus in locis testatur. Illi ergo metus a Quesnello Africanis affecti commentitii sunt, et ab eorum sensu plane alieni.

XXXVI. Scribit ille § 41 Africanos intellexisse ex epistola Zosimi eum ad Coelestium Pelagiumque absolvende festinare, decretumque apud se habere utrumque communioni Ecclesie existimationique restituere, nisi intra duos menses accusatores Romam accurrerent, probarentque accusationis suæ **875** capita. Solas Zosimi litteras laudat, in quibus etsi negari nequeat præferri aliquid lenitatis erga Coelestium, ac durioribus quibusdam verbis Africanos notari inconsiderati zeli, curiositatis intemperantis credulitatis erga accusatores indignos, ac præcipitis iudicii læsæque charitatis, eum tamen ansam aliquam præbuisse existimandi decretum apud se esse Coelestium et Pelagium absolvere contra sententiam mentemque Innocentii, non videmus quibus ex verbis earumdem litterarum elici possit. Quid quod non solæ litteræ, sed una cum litteris directæ fuerunt a Zosimo etiam gesta primæ cognitionis? Hæc autem quæ ratione Coelestius absolvendus fuisset atque communioni restituendus ita declarabant, ut ea timere non possent quæ Quesnellus obtrudit. Lectis quidem iis gestis nihil ejusmodi timuit Paulinus, qui hoc eodem tempore ex Africa libellum ad pontificem Marcellino dedit. Immo iis Romanis gestis edoctus, non solum nihil metus, sed plurimum gaudii in eodem libello expressit: *Cujus (Innocentii) sententiam secuta beatitudo tua, Coelestio, cum a sede apostolica audiretur, inter cætera præcepit his verbis: « Damnas ergo illa omnia quæ in libello Paulini continentur, hoc est de questionibus? » Et in alio loco: « Cognovisti quales litteras dederit sedes apostolica ad fratres et coepiscopos Africanæ provincie? » Et adjectum est: « Damnas illa omnia, quæ damnavimus, et tenes quæ tenemus? » Et iterum: « Illa omnia damnas quæ factata sunt de nomine tuo? » Et iterum: « Vel ea quæ in libello suo exposuit Paulinus? » Et cum me diceret posse ex iis, quæ illi obiecta sunt, hæreticum approbari; sancto repletus Spiritu, apostolica auctoritate respondi, et repressisti insanientis et culmantis verba, hujusmodi proferendo sententiam, quæ ipse catholicis approbaret, illum, si sanari vellet, curares; quæ hujusmodi est: « Nolo nos circuitu ducas. Damnas ea omnia, quæ tibi obiecta a Paulino, sive per famam factata sunt? » Et post pauca gaudium proferens addit: Ego tamen Deo et Christo Dominis gratias ago, quod Ecclesia suæ causam ita agi voluit, ut sedes apostolica, a qua oportuit ore duorum suorum pontificum hæresim condemnari, ea damanda præceperit, quæ a me Coelestio fuerant obiecta. Non aliter quam Paulinus sensisse credendi sunt Africani Patres, quorum consensu eumdem libellum a Paulino scriptum credibile est, sicut et per Marcellinum Carthaginensem subdiaconum, una cum concilii Africani relatione Romam missus fuit: cum præsertim iisdem Patribus notum esset pontificem, licet initio, ob simulatas et fraudulentas Coelestii responsiones errore aliquo non dogmatis, sed facti personalis circumventus, eidem aliquatenus fidere et favere videretur, noluisse tamen ferre sententiam, accuratiusque examen ac iudicium distulisse, quoad pleniora documenta ab Africanis transmitterentur. Ex gestis præterea intellexerant Coelestium idcirco non fuisse condemnatum, quia etsi obiecta Paulino damnare expresse noluit, tamen non solum beati papæ Innocentii litteris non est ausus obistere, verum etiam se omnia, quæ sedes illa damnavit, damnaturum esse promisit, teste Augustino de Pecc. orig., c. 8.*

Inimò spem quoque iniecerat, atque sponderat, se a Paulino apud Carthaginem objecta fuerant. Id ex iisdem gestis tradidit Marius Mercator in Commitorio, et ita tradidit, ut certam Zosimi in hac ipsa re deliberationem manifestet. Actis, inquit, quorum exemplaria habemus, interrogatus, cum ab illo cognitore (Zosimo) aliquatenus terretur, crebris responsionibus et prosecutionibus suis spem præseminavit, condemnare se illa capitula de quibus apud Carthaginem fuerat accusatus promittens; id enim et instantius iubebatur, ad eoque vehementius ut id faceret expectabatur; atque ob hoc ipsum nonnulla illius sancti sacerdotis humanitate dignus est habitus; et sic epistolam quamdam benignitatis plenam ad Afros episcopos meruit. Cum in hac re pontifex tantum insisteret in prima cognitione, nec nisi hac promissione data sententiam distulerit, nihil dubium esse poterat quin in secunda quoque cognitione, qua sententia ferenda erat, etiam si ex Africa nulli accusatores accurrissent, eadem ipsi præcepisset, non absoluturus profecto, nisi quæ damnanda promiserat condemnasset. Dilationem iudicii, quoad ex Africa rescriberetur, et economiam Zosimi erga hæreticorum ob emendationis spem, ipsi Africani in eam paternam charitatem retulerunt, qua respicendi **877** et locus sub quadam medicinalis sententiae lenitate concessus est, ut ait Augustinus lib. de Pecc. orig., c. 6. Quoniam revera si, deposita perveracitatis vanitate, quod promiserat vellet attendere, et eadem litteras (Innocentii) quibus se consensurum esse responderat, diligenter legeret, sanaretur. Qui sic iudicabant de Zosimo ejusque prima cognitione in causa Cælestii, et qui sanum ejusdem consilium et economiam ex gestis explore noverant; hi haud dubie timere non poterant ne idem pontifex decretum aliquod Innocentii sententia contrarium proferret, quod (Sic Quesn. § 42) in Ecclesiæ fideique damnum cederet; neque hoc metu eo adducendi erant, ut ad tantum malum vitandum legationem, quæ nullo documento probatur, ad Honorium imperatorem dirigerent.

XXXVII. Quod porro addit de timore schismatis inter Africanam et Romanam Ecclesiam, præter quam quod eadem falsa hypothese nititur, nimium est Africanorum principis contrarium. Nunquid enim, si quo etiam errore personali peccasset Zosimus, schisma timeri poterat ab Afris, quibus infixum erat cordi illud S. Cypriani principium, ab Augustino toties repetitum, unitatem catholicam præsertim cum Romana Ecclesia non esse violandam? In circumstantiis autem, quæ Africanis nihil metus offerebant circa fidem definitam ab Innocentio, etiamsi aliquid fortassis erratum fuisset circa personas, schisma ab illis unitatis catholice tenacissimis conficiendum suspicari multo minus liceat. Priores epistolæ Zosimi, quibus erga Cælestium vel Pelagium non male animatus videbatur, cum examen diligentius ac iudicium differendum pollicerentur, donec rescriberetur ex Africa, diligentiora ab Africanis rescripta et documenta, quibus doli retegerentur, efflagitabant; non vero ut ad imperatorem destinaretur secreta legatio, cujus in universis monumentis nullum indicium est.

§ VIII.

Zosimi iudicium contra Cælestium et Pelagium sub finem Martii anni 418 astruitur. Tractoria ejusdem post ipsum iudicium exarata et edita.

XXXVIII. Zosimus, acceptis ac lectis prolixioribus Africanæ synodi rescriptis ac documentis quæ iisdem erant annexa, die 18 aut 21 Martii anni 418 ad eandem synodum brevem epistolam dedit, ex qua satis clare discoscitur quantum ex eorum lectione imbuta in eo fuit opinio quam in anterioribus litteris de Cælestii sinceritate præstulerat. Detexit e jam ejus technæ et fraudes verborum palam indicant illa quibus queritur ita de se Africanos scripsisse,

A quasi nos, inquit, Cælestio commodaverimus in omnibus fidem, verbiisque ejus non discussis ad omnem, ut ita dicam, syllabam præbuerimus assensum. Cum vero sententiam suspendisset, quoad notitiæ afferrentur ex Africa, his perlatis et expensis se solis instructum credidit, ut tute posset preceptorium iudicium instituire. Cælestius itaque, qui Romæ erat, vocatur ad audientiam pleniorē, inquit Marius Mercator in Commitorio, ut quæ promiserat festinaret implere, id est, ut damnatis prædictis capitulis (a Paulino olim objectis) sententia Afrorum pontificum, quæ fuerat communione privatus, absolveretur. Hæc gesta videntur statim, vel non multo post accepta Africana rescripta, seu non multo post diem 18 aut 21 Martii, quo prædicta epistola ad concilium Africanum a pontifice scripta fuit; ut nimirum Paschate appropinquante, quod eo anno 418 incidit in diem 7 Aprilis, illum, si promissa impleret, ab omni suscitacione hæreseos in iudicio absolutum, catholicæ communioni sacerdotali quoque officio, dominica Palmarum ex more restitueret.

XXXIX. Neque nimis angustam ad rem huiusmodi in pleniori audientia periciendam credatur hæc spatium, quod inter diem 18 aut 21 Martii, et diem 31 dominicæ Palmarum excurrit. Quesnellus quidem longam discussionem longumque tempus necessarium exaggerat. Sed non ita est. Verba Zosimi in epist. 5 ad concilium Africanum: *Nunquam temere, quæ sunt diu 879 tractanda, sinuntur, nec sine magna deliberatione statuendum est, quod summo debet disceptari iudicio, quæ diuturniorem discussionem adhuc reliquam indicare credit, eo tantum consilio dicta fuisse ab eodem pontifice, ne Africani putarent se in prima cognitione Cælestii verbis non discussis ita præbuisse in omnibus fidem, ut sine ulteriori examine non expectatis Africanæ synodi rescriptis sententiam esset laturus. Porro horum re-cryptorum volumen cum documentis annexis, quibus Zosimus in tota causa luculentissime instruebatur, jam ante diem 18 seu 21 Martii, non propter, sed aliquo dierum spatio plenius evoluerat, ut illi indicare videntur, quo (volumine) aliquando, id est non cursim, sed sensim, perfectio. Nulla vero erat dogmatica questio de capitulis antea definitis ab Innocentio, quibus sese consentire ipse Cælestius professus fuerat: ac proinde circa doctrinam fidei nihil erat novi, quod longo examine indigeret. Cum ex Afrorum rescriptis technæ et fraudes plenissime detectæ fuissent in libellis Cælestii atque Pelagii, neque de his disputandum erat. Cum vero etiamsi hi libelli reprobari deberent, non tamen idcirco damnandi essent auctores, si iudicio Ecclesiæ sese subicerent; hoc tantum tota causa redibat, num Cælestius, præter assensum jam præstitum litteris Innocentii, reipsa damnalet, uti promiserat, quæ apostolica sedes damnanda præcepisset, quæque præsertim illi a Paulino objecta fuerant. In hoc Africanorum litteræ maxime instabant. In id autem nihil aliud requirebatur (quod Marius Mercator innuit)*

D nisi ut vocatus ad pleniorē audientiam objecta a Paulino ipsi damnanda proponerentur: et si quidem staret promissis, absolveretur, et die Paschæ divinis communicaret: sin vero, condemnationis sententiam subiret. Idipsum quoque indicat Augustinus lib. 11 ad Bonifacium, c. 3, cum Cælestium post accepta Africana rescripta vocatum tradit, ut certis ac dilucidis responsionibus vel astutia hominis, vel correctio dilucesceret. Quam vero hoc facile esset, quam expeditum, nemo non videt. Dies Quadragesimæ nihil impediabant quin in re tam gravi et urgenti, de qua Africani Patres maxime erant solliciti, ad quos, Quesnello annotante § 22, ut definitio citius perveniret, multum intererat jam pontificis clerique Romani, in diebus dominicæ Palmarum præcedentibus plenior conventus congregaretur. In hoc præter episcopos, qui vel Romæ erant, vel ex vicinis locis habita notitia recriptorum Africæ accurrerant, frequentissimi

mus Romanus ceteris convenit. *Plenior audientia*, A quam Marius Mercator memorat, nihil amplius existit. Immo si dixit Romanæ Ecclesiæ presbyter, qui primus adversus Coelestium et Pelagium anathema dixit, teste Augustino in epist. 194, n. 1, hoc anathema pronuntiavit in ipsa audientia, hanc ob clerici ac præsertim populi multitudinem frequentissimam fuisse Augustinus ibidem tradit his verbis: *Primo te priorem anathema eis in populo frequentissimo pronuntiasset eadem fama non tacuit*. Sic etiam in iudicio, quod S. Leo habuit contra Manichæos, non solum frequentissima præsentia sacerdotum, sed etiam illorum civium dignitas, et pars quædam senatus ac plebis interfuit. Vide epist. 15 ejusdem Leonis, c. 16, tom. 1, col. 708 (*crassiori charactere expressa*).

XL. Vocandus quidem fuit ad audientiam Coelestius, qui Romæ erat, secundum juris formam. At juris formam non flagitare ut tres citationes aliquot dierum intervallo fierent, quemadmodum Quesnellus contendit, patet ex concilii Chalcedonensis actione tertia, ex qua discimus, Dioscorum ter eodem die vocatum fuisse. Fuga porro Coelestii, qua vocatus sese a iudicio subduxit, breviori tempore iudicium consummavit. Hæc enim citius ejus fraudem et pertinaciam manifestam fecit; patuitque omnibus ipsam in antecedenti audientia fuisse mentium, fallacique simulatione præbuisse consensum Innocentii litteris, ac perversa mente sese subtraxisse a demandandis iis quæ illi a Paulino objecta fuerant. Hinc expeditum fuit in eum proferre sententiam, nec non in Pelagium ejus magistrum, ejusque commentaria in Pauli Epistolæ, cura nonnullorum Romanorum hæc occasione producta, manifestiorem ejus hæresin prodidere. Vide Augustinum de Pecc. orig., c. 21. Tractoria quidem lucubrandi, in qua totum negotium explicandum, errores referendi, ac dogma catholicum confirmandum erat, non modicum tempus requirebatur. At ad dolos et malitiam detegendam, ac anathema dicendum in eum qui dolo malo **881** fugerat, satis erant illi dies, qui domitice Passarum præcedebant. Enimvero S. Augustinus, lib. 11 ad Bonificium, c. 3, id est statim post acceptas ex Africa litteras gestum non obscure significat. *Et hoc*, inquit, *ut plenius et manifestius in illo (Coelestio) fieret, expectabatur, venturus ex Africa litteris, in qua provincia ejus aliquanto calliditas evidenter innotuerat. Quæ Romanæ litteræ postquam venerant, etc.* Tunc ergo cum ejus præsentia posceretur, ut certis ac dilucidis responsionibus vel astuta hominis, vel correctio dilacerasset, et nulli ambigua maneret, se subtraxit et negavit examini. Nec differendum jam fuerat, sicut factum est, quod alius prodesset, nimirum condemnationis sententia.

§ IX.

Lex Honorii adversus Pelagianos statim post Romanum iudicium a Zosimo petita, non vero ab Africanis.

XLI. Damnatione hæreticorum in Romano conventu peracta sub finem Martii, etsi nondum Tractoria lucubratis et edita fuerit; fama tamen ejusdem condemnationis statim propagata est, adeo ut Africanis eandem ex fama intellexerint, atque iam Zosimi litteræ ad eos perferrentur, ut liquet ex Augustini epist. 194, num. 1. Cum porro Romæ aliquot Pelagianæ hæreseos fautores, et inter hos fortasse nonnulli episcopi, quos in Italia eadem labe infectos fuisse certum est, turbas commovissent, et ex istorum factione adversus Tractoriam, quæ edenda erat, majores motus timerentur, prudens Zosimi consilium fuit, imperatorem Honorium statim de iudicio habito ac de tumultibus excitatis commovere, ut data lege Urbis quietem pareret, atque hæreticis frenum imponeret. Hinc lex ab eodem Augusto edita die 30 Aprilis *rescriptum* vocatur in mss. exemplaribus nostri Codicis, cap. 14, et a Juliano responsum dicitur apud Augustinum, lib. 11 contra eundem, cap. 1, eo quod antea tribus Zosimi litteris petita fuerit.

XLII. Hæc autem in re Quesnellum acerrime repugnans videmus, quippe qui Honorii legem Zosimi iudicium processisse, et non a Zosimo, sed ab Africanis missa legatione petitam contendit. At cum Africanorum legationem, quæ Quesnellus obtrudit, commentitium ostenderimus, satis ex hoc ejus sententia corrumpitur. Honorii autem legem, quæ Africanorum legatione ac petitione exclusæ, non ab alio petita potuit nisi a Zosimo, ante hujus iudicium non fuisse sanctam illud maxime comprobatur, quod incredibile prorsus sit imperatorem voluisse legem ferre contra Coelestium atque Pelagium, antequam eorum causa in apostolico iudicio ventilata decideretur, ne si forte Coelestius in ipso iudicio promissa exsequens dampnasset errores, injusta lege percolletetur. Adde quod legis ferendæ causa fuerunt tumultus a Pelagianis Romæ excitati, ut ipsa legis verba declarant. *Intra sacratissimam Urbem nostram ita pestiferam virus quorundam inoleverat peccatoribus, ut interruptio directæ credulitatis tramite, acies in partes studii asserendi, materia impoeta dissensionis inducta sit, noceat scandali fomite concilio, beatissimæ Ecclesiæ actu nati tranquillitas, nulli iter aliud incipit interpretatione acclamantibus, etc.* pro capto versipellis ingenii novorum ausum profanum moventibus questionem. Ille in re observandum in primis est, sermonem hic esse de turbis et questionibus quæ actæ, dum ipsa lex scribatur, Urbis tranquillitatem et dogma catholicum impetebant. Dogma autem, quod præcipue impetebatur, erat circa originale peccatum, quod sane audacius oppugnatum antecedentibus verbis imperator queritur. Cum vero post primam cognitionem sub Zosimo, antequam Africana rescripta afferrentur, spes aliqua Coelestio ejusque assensibus affligeret ex ejusdem pontificis et Romani cleri favore, hi tumultus atque hæc aperta dissidia in Urbe ab ipsis excitata dici nequeunt. Cum enim ejusmodi favor ex prioribus gestis Coelestio præstitus fuerit, eo quod suos errores dolosis professionibus celasset, et assensum simulans litteris Innocentii spopondisset se condemnaturum quicquid Romana sedes præciperet, nec non quæ sibi a Paulino objecta fuerant, eum utique cum suis assensibus a defendendis **883** ante illud tempus iisdem erroribus, et ab excitandis ea de causa dissidiis atque rufinis questionibus, quæ simulationem ac dolos ejus detexissent, et faventium pontificis ac Romanorum animos alienassent, cohæreere debebat. Id vero probe intelligimus evenisse, postquam rescripta Africanæ ad Zosimum a Marcellino allata innotuerunt. Cum enim hæc certis documentis Coelestii ac Pelagii errores ac dolos detexissent, ac inter cætera apertam flagitarent condemnationem errorum circa peccatum originale, qui in Paulini capitulis comprehendebantur, et in id certam deliberationem Zosimus declarasset, tunc Coelestius ejusque assensibus, qui Romæ erant, sese omni spe frustratos agnoscentes, ut condemnationem, si fieri posset, impedirent, objecta capitula palam defendere, originale peccatum negare, catholicisque sanum dogma propugnantis resistere, ac questiones et dissidia spargere coeperunt: quæ dum mox institutum esset iudicium, aeris æcens, post latam in Coelestium atque Pelagium condemnationis sententiam, hæreticorum apostolicæ auctoritati non acquiescentium studio tranquillitatem publicam perturbabant. Hæc autem furbas post Africanorum rescripta excitatas, actæque post Zosimi iudicium ebullientes Africana synodus, antequam inicerentur, præsensisse, ac defuisse ad Honorium dici nequit. Certe cum Africani Patres in litteris ad Zosimum monuerint non sufficere hominibus *causis orbibus et sollicitudinibus*, quod se generatim Innocentii episcopi litteris consentire (Coelestius) fateretur, sed aperte cum debere anathematizare quem in suo libello male posuerat, quorum præcipuum erat caput contra originale peccatum, hujus profecto pertinaciam in eo errore Romæ propagando ignorabant. Nos ergo

Africana synodus, sed Zosimus easdem Romanas A Prioris versus respicere synodos Africæ coactas sub turbas imperatori significavit.

XLIII. Neque huic sententiæ opponuntur illa Augustini testimonia ex epist. 104, nunc 191, et 105, nunc 194, quibus Quesnellus suadere nititur Pelagianos post Zosimi constitutionem nihil turbarum in Urbe commisisse. Turbas enim ob quas Zosimus legem postulat, eas fuisse credimus quæ post Africanam rescripta, et post ipsam sententiam ante editionem constitutionis seu Tractoriæ commotæ fuerunt, ex quibus idem pontifex majores tumultus post editam constitutionem excitandos timuit. Cæterum licet ex laudatis Augustini litteris Romanis missis constet nonnullos post constitutionem Zosimi conticuisse, alii tamen ea in urbe adhuc pro Pelagiano dogmate polem. locuti, alii clam venena sparsisse, ac motus concitasse ibidem traduntur. Eos enim corrigendos et plectendos monet, epist. 191, n. 2, qui errorem illum Christiano infestissimum nomini audent garrule libenter; et qui eum pressius quidem ac timidius, sed tamen insurrexerunt non cessant, penetrantes domos, sicut ait Apostolus, et cætera quæ sequuntur, exercita impietate facientes. Et clarius in epist. 194, n. 2: Sunt autem quidam qui iustissime damnatas impietates libenter defendendas putant: et sunt qui occultis penetrant domos, et... in secreto seminare non quiescunt. Cum hæc epistolæ ad Sixtum scriptæ fuerint aliquanto post ipsam legem Honorii, hi motus, qui adhuc post legem ad eos comprimentes editam turbas concitabant, majorum utique antecedentium turbarum, quarum causa lex petita fuit, indicia sunt.

XLIV. Aliud argumentum nostrum quidem iudicio evidenti ex iis ejusdem legis verbis colligimus, quibus Cælestius Pelagiumque ex Urbe pelli jubet. Pulsus ex Urbe primus capitibus dogmatis execrandi Cælestio atque Pelagio. Si hæc lex ante iudicium Romanum lata fuisset, nihil dubii est quin Cælestius ante ipsum iudicium Roma pulsus fuisset. Non fuit autem pulsus ante iudicium: nam vocatus ad audientiam, non solum non adfuit, inquit Marius Mercator in Commemoratorio, sed ex memoria Romana urbe profugit; aique ob hoc a beate memorie Zosimo perdamnatus fuit. Consentit et Augustinus lib. II ad Bonifacium, n. 5, dum Cælestio hanc fugam non obscure exprimit: Tunc ergo cum ejus presentia posceretur, ut veris ac dilucidis responsionibus vel astutia hominis, vel correctio diluisceret, et nulli ambigua remaneret, subtraxit, et negativæ examini. Hanc autem reprehensionem perperam in eum contorsisset, si ante iudicium legis vi pulsus fuisset. Igitur Zosimi iudicium imperiali lege antèius fuit. Dædere autem cum Quesnello § 25, n. 5, legem quidem latam fuisse ante iudicium Zosimi, sed non promulgatam 885 nisi post, sive quia Zosimo tantum communicata fuit, sive quia dilata fuit a Palladio ejus promulgatio ex ejusdem Zosimi suggestione, donec sententiam ipse suam promoveret, idque nullo prorsus fundamento dicere, somnari est, et rem per sese plane incredibilem somnari, ut argumentum invictum aliquatenus elidit videretur. Neque vero si Cælestius ante legem vocatus ad iudicium, Roma jam exierat, inane erat legis præceptum ut pelleretur. Cum enim id decretum fuerit etiam de Pelagio, qui tum a Romana urbe longius distabat; ne inane dicamus hoc præceptum, ita intelligendum est, ut si illi forte aliquando Romam accessisset, statim egeretur.

XLV. Quid, quod nostram sententiam confirmant S. Prosper, S. Augustinus, atque Possidius, qui diversas Pelagianæ hæreses condemnationes hoc semper ordine recensent, ut prius Africanæ concilia, deinde apostolicam sedem, ac tandem imperialem auctoritatem ea anteriora iudicia subsequuta memorent? Prosper in carmine de Ingratis Africam alloquens ait:

Continere tui de cunctis urbibus almi
Pontificis, gentinoque senum celeberrima cætu
Decernis, quod Roma vobis, quod regna sequantur.

Zosimo, ostendimus supra, n. 7. Igitur illa quod Roma probet Zosimi iudicium Africanæ rescripta approbant indicant. Ad Honorii autem legem datam pridie kal. Maii anni 418, vel etiam alteram anni sequentis, utraque non tam Africanam, quam Romanum iudicium subsequuta spectant ista: quod regna sequantur. Similiter Augustinus, lib. de Pecc. orig., c. 17, Profecto sentitis, inquit, in tam nefandi erroris auctores episcopalia concilia, et apostolicam sedem, universamque Romanam Ecclesiam, Romanumque imperium, quod Deo propitio Christianum est, rectissime fuisse commotum. Possidius vero, in Vita Augustini, c. 18, omnium superius silentio præteritis Africanæ concilia, post memoratas Innocentii ac præsertim Zosimi constitutiones subjicit: Et hoc tale de illis Ecclesiis Dei catholica prolaturum iudicium adiens et sequens etiam piissimus imperator Honorius, suis eos (Pelagianos) legibus dominatos inter hereticos haberi constituit: Ne vero quemquam perturbet Quesnellus interpretatio, qua non legem, sed leges a Possidio memoratas animadvertens, satis esse ait si dicamus ex Possidio sequi imperatorem in secunda lege anni 419 secutum fuisse iudicium Zosimi, etsi negetur de prima anni 418. Id ex eo tantum præiudicio arguit, quo Zosimi iudicium priori legi posteriores fuisse opinatur, quod tamen nondum probavi.

XLVI. Zosimum autem iudicasse ante eandem legem, præter argumenta quæ hactenus produximus, aliud tandem afferemus ex Augustini epist. 215 ad Valentinum, num. 2, ubi recensens omnia iudicia tum Africanæ tum Romanæ sub Zosimo, scribit: Quod pape Zosimo de Africano concilio scriptum est, ejusque rescriptum ad universos totius orbis episcopos missum, et quod posteriori concilio plenario totius Africæ contra ipsum errorem breviter constitutum. Hoc plenarium totius Africæ concilium habitum summa kalendis Maii anni 418 etiam per Quesnellum constitutum est. Porro Africanos post acceptam Tractoriam Zosimi ad eundem rescripsisse in plenaria synodo, eam vero synodum plenariam, ex qua ad eum rescripserunt, non aliam fuisse nisi hanc quæ kalendis Maii canones constituit, evidenter, ut consilium, demonstrabit § 11. Iudicium ergo Zosimi post quod Tractoria ab eodem scripta fuit et in Africam missa, habitum negari nequit aliquanto ante kalendas Maii, ac multo magis ante laudatam legem Honorii, quæ pridie kalendas Maii data fuit. Quesnellus ut hoc argumentum eludat, aliud tertium et sensus Africanum concilium astruere debet sub Zosimo, quo huius litteris post Romanum iudicium acceptis Africani responderint. At duo tantum Africanæ concilia ab Zosimo habita in Pelagianorum causa ex Augustino ostendimus § 2, nec tertium esse astruendum, nisi quid cogat, inidè statuiamus. Si Honorii legem ante Zosimi iudicium habitam fuisse consuleret, id quidem satis cogeret. At cum plura a nobis proposita oppositum suadent; tum vero quod Quesnellus 887 protulit ut eam legem anteriorem, et non Zosimo, sed Africanis potentibus redditam constitueret, levissimum sunt, ut ex dicendis paragrapho sequenti levius patebit.

§ X.

Quesnellus argumenta quibus Honorii legem adversus Pelagianos ab Africanis petitam, et ante Zosimi iudicium latam probare studuit, quam imbecilla sint. Lex secunda ejusdem imperatoris contra eosdem non ad unum Aurelium Carthaginensem, sed præsertim ad Romanum pontificem directæ.

XLVII. Argumentum quod Quesnellus ingerit ex ms. Codicis canonum hoc tomo vulgati, in quo cap. 14 Honorii lex scripta traditur acceptis synodi prædictæ, seu; superscriptæ gestis, quæ antecedenti capite 13 non sunt gesta Romanæ, sed plenariæ synodi, nihil valet. In ea enim epigraphæ, quæ a collectore antiquo profectæ est, error manifestus est; eam

gesta synodi antecedenti capite 13 descripta signentur *kalendis Maii* anni 418, ac proinde ipsa lege posteriora sint. Neque obtrudatur cum Quesnello eadem gesta, seu canones eo capite 13 exhibitos, primum conditos fuisse in antecedenti synodo, ut ipse putat, autumnali, ac deinde repetitos et confirmatos in synodo *kalendarum Maii*: hoc enim subterfugium ante satis explosimus § 5, 6 et 7, sicut etiam commentitium probavimus eam legationem qua Africanos ex priori synodo ad imperatorem laudatos canones clam misisse idem Quesnellus prætulit.

XLVIII. Validius aliquanto videri poterit, ut Honorii lex Africanis potentibus data credatur, quod ille profert ex altera lege ejusdem imperatoris missa ad Aurelium anno sequenti; in qua dum priorem legem memorat, se ipsius Aurelii iudicium esse seculum affirmat. Sed neque hoc argumentum satis idoneum est. Cum enim de rescriptis ac iudicio Africanorum fama statim post Romanam synodum late pervagata sit, eademque fortassis ad imperatorem ab ipso Zosimo una cum sui iudicii notitia missa fuerint, constaretque inter omnes Romanum iudicium idem fuisse ac Africanum, quippe quod suum fecerat Romana sedes, cum approbavit, ut de Africanis decretis generatim monuit auctor capitulorum de gratis, idem fuit Honorio dicere se secutum iudicium Aurelii, seu Africanum, ac dicere se secutum iudicium Zosimi, quo is Africanum iudicium comprobavit, ut Prosper in Chronico tradidit. Cum autem imperator posset utrumque vel alterutrum dicere, congruum visum fuit in litteris ad ipsum Aurelium ipsius iudicium in ejus commendationem memorare; sicut si scripsisset ad Zosimum, similia de ipso haud dubie protulisset. Certe cum Honorius in eadem lege secunda tradat illud Aurelii iudicium se fuisse seculum, quo constat eos (Pelagianos) ab universis *iusta sententia* examinatione damnatos; non iudicium Aurelii ad se missum ex Africa, sed illud in Tractoria Zosimi ubique receptum atque subscriptum, cum hæc verba scripsit, præ oculis habuit: neque enim alio iudicio Aurelii Pelagiani ab universis damnati fore nisi illo quod, in Zosimi Tractoria toto orbe diffusum, ab omnibus signatum fuit. Quod etsi ante primam legem non e venerat, cum tamen secundam legem ad Aurelium dedit imperator, si ut perfectum jam erat, ita in Aurelii laudem Honorius notandum putavit.

XLIX. Cæterum ad Bonifacium, qui secundæ legis tempore post Zosimum apostolicam sedem tenebat, eandem legem potissimum fuisse directam nihil ambigendum videtur. Hæc enim secunda lex propter episcopos Pelagianorum fautores, qui Tractoria subscribere renebant, edita potissimum fuit, ut liquet ex illis ejusdem verbis: *præcipue tamen ad quorundam episcoporum pertinaciam corrigendam, qui pravae eorum (Pelagii ac Cœlestii) disputationes vel tacito consensu assuunt, vel publica oppugnatione non destruant; ac ex sequentibus, quibus præcipitur ut nisi hi subscribant eorum condemnationem Tractoria editam, episcopatus amissione multati, interdicta, in perpetuum expulsi civitatibus, communione priventur.* Porro episcopi rebelles non in Africa, sed in Italia versabantur; et contra hos legem præcipue editam 889 Marius Mercator testatur. Cui (Tractoriæ) Julianus ei reliqui complices ejus subscribere detractantes, consentaneosque se nolentes iisdem Patribus (qui eam subscripserant) facere, non solum imperialibus legibus, sed et sacerdotibus statutis depositi atque exauctorati, ex omni Italia deturbati sunt: quo sane post memoratam legem accidit. Hos decem et octo episcopos fuisse, quorum caput erat Julianus Eclanensis, discimus ex Augustini lib. 1 ad Bonifacium, n. 5, et lib. II, n. 1. Aliæ imperiales leges fere dirigebantur ad præfectos prætorio, ut eas in suis diocesisbus promulgarent. At hæc, cum de episcopis præsertim ad subscriptionem cogendis, aut deponendis ageret, præcipuarum sedium episcopis data fuit, ut eam quique subjectis sibi antistitibus intimaret. Enimvero hanc

A legem non uni Aurelio, sed aliis quoque præcipuarum sedium episcopis traditam ex eo patet, quod non in una Africa, sed in omnibus provinciis easset promulganda atque servanda: Aurelio autem in solas provincias Africanas jus erat, ejusque epistola superest ad episcopos per Byzacenam et Arzigitanum provincias constitutos, in qua eandem legem suis tantum episcopis intimandam tradit: *Gloriosissimum principium Christianorum fidem rectam et catholicam custodientium accessit auctoritas, quam per humilitatem meam universis meis coepiscopis voluit intimari.* Inter alios vero præcipuarum sedium episcopos, quibus non minus quam Aurelio hæc lex data dicenda est, ut ipsam sui episcopis similiter communicarent, Bonifacius profecto Zosimi successor præcipue fuisse dicendus est ad reprimendos Pelagianos episcopos Italos, quorum causa sancta fuerat. Casu accidit ut nobis conservatum sit solum exemplum ad Aurelium, sicut et a conservatum fuit solum exemplum epistolæ Aurelii ad Byzacenos et Arzigitanos, illis deperditis quas ad alios aliarum provinciarum Africae episcopos ab eodem Aurelio ex imperiali jussione missas fuisse non est dubitandum. Eadem lex eodem tenore etiam ad S. Augustinum episcopum data in mss. traditur. Eodem igitur tenore data quodcumque fuit præcipue ad Bonifacium papam, qui quidem ea lege in persequendis Pelagianis utebatur teste Prospero contra Collatorem c. 21, ac in ejus exemplo procul dubia imperator ad illa, *In quo secuta est clementia nostra iudicium sanctitatis tue*, exigua mutatione, ut fieri solet, pro *sanctitatis tue*, scriptum fuisse verosimile est prædecessoris tui, aut apostolicæ sedis, aut aliquid simile. Vides ergo quomodo leve sit id quod ex hac lege in rem suam Quesnellus coniecit.

L. Neque melius, sed pejus multo § 27, n. 4, arguit ex alio Pelagianorum testimonio, quod ab Augustino recitatur lib. III Oper. Imperf., c. 55. Ibi ferentium hæreticorum querela adversus Augustinum et Alypium his verbis exponitur. *Cur tantis, inquit Julianus, totam Italiam factionibus commovistis? Cur seditiones Romæ conductis populis excitastis? Cur de sumptibus pauperum saginasti per totam penes Africam equorum greges, quos prosequente Alypio tribunis et centurionibus destinasti? Cur matronarum oblati hereditatibus potestates sæculi corruptistis, ut in nos stipula furoris publici arderet? Cur dissipasti Ecclesiarum quietem? Cur religiosi principis tempora persecutionum impietate maculasti? Illis postremis verbis Augustinum et Alypium patristicos credit Quesnellus, tanquam edictorum imperialium auctores et procuratores; idque ad primum Honorii edictum anni 418 potius pertinere existimat, quam ad posterius anni 419. At cum verba prosequente Alypio non obscure respiciant Alypii iter in Italiam, in quo omnes ii motus ab eodem et Romæ et Ravennæ adversus Pelagianos excitati fuerint; Alypius vero in Italiam non venerit nisi anni 419, cum Ravennæ excerpta Juliani a Valerio comite, et Romæ duas Pelagianorum epistolas a Bonifacio papa tradidas, et ad Augustinum perferendas accepit; et iterum anno 420, cum Augustini responsa ad Valerium et Bonifacium retulit; illud testimonium ad edictum anni 418 referri non potest. Potius referendum est ad legem anni 419 qua in Pelagianos accuratior inquisitio, et poena acrior decreta fuit. Certe ipse Quesnellus § 29 eorum opinionem expungit qui Alypium primæ legis causa in Italiam ab Africanis legatum putarunt.*

LI. Aliud argumentum § 25 n. 9, idem Quesnellus educit ex Augustini lib. II ad Bonifacium, c. 3, ubi refert Pelagianos de clericis Romanis conquestos 891 esse, scribentes, eos jussionis terrore perculsos non erubuisse prævaricationis crimen admittere, ut contra priorem sententiam suam, qua gestis catholicis dogmatibus adfuerant, postea pronuntiarent malam hominum esse naturam. Inter hos clericos Zosimum comprehendit existimat, ac si Cœlestii dogma ab ipso (ut illi jactabant) priori cognitione approbatum, jussionis, id est

legis, terrore condemnasset. Quod si ita esset accipiendum, profecto Zosimi iudicium post legis promulgationem rejici deberet. In hac autem Quesnelli interpretatione duo falsa sunt: 1° clericorum nomine Zosimum a Pelagianis fuisse comprehensum; 2° jussionis terrore legem Honorii indicari. Et primo quis unquam clericorum vocabulo ipsum Romanum pontificem complexus est? Zosimum quidem a Pelagianis eo nomine non fuisse comprehensum, palam fit ex illis verbis quibus ille perstringuntur, qui gestis catholico dogmati adfuerunt: ille nimirum Romani clerici, qui adfuerant in prima cognitione, in qua Zosinus cum Celestino mitius egit. Clarius vero Augustinus eosdem clericos praevaricationis accusatos ex ipsorum Pelagianorum mente a Zosimo distinctis scribens c. 4: Quomodo igitur ab istis desertioribus et oppugnantibus gratiae Romani clerici praevaricationis arguuntur sub episcopo Zosimo, quasi aliud senserint in damnatione posteriore Celestii et Pelagii, quam quod sub Innocentio in priore senserint? ubi Romani clerici sub Zosimo, et sub Innocentio, sicut ab Innocentio discernuntur, ita etiam a Zosimo.

II. Atqui opponet fortassis quispiam, cum Augustinus loco laudato refutatur Pelagianorum temeritatem qua clericos Romanos praevaricationis accusarunt, vindictae potius inum Zosimum, hunc pontificem clericorum voce ab illis fuisse comprehensum credidit. Sed S. doctor non hac de causa Zosimum purgavit, sed quia gesta prioris cognitionis contra eosdem clericos fuerunt objecta; ex quibus cum constaret eos tunc iudicio fuisse Celestini o. quia Zosimi lenitatem suspecti fuerant; iidem profecto ab Augustino aliter defensi non poterant, nisi ipse Zosimus antea vindicaretur. Illic antequam eosdem clericos ab impuncta praevaricatione eximat, putasse quidem Pelagianos a t. notum et execrabile dogma Pelagianum vel Celestianum persuaderi quorundam Romanorum catholicis mentibus posse, quando illa ingenua (sub Zosimo) aliquanto lenius quam servior postulabat Ecclesiae disciplina, tractata sunt. Tum rationem afferens cur ita levis tractata fuerit a Zosimo, quem Romani clerici secuti sunt, eam a praevaricatione alienam ostendit; cum praesertim Zosimus agnitus ex fuga Celestii ejus fraudibus et perniciem, eum statim damnaverit: cui sententiae cum Romani clerici adhaeserint, praevaricati dici nequeunt, etsi praevaricatione notari possent si quid approbasset contra decretum Innocentii, cui jam sub hoc pontifice assensu fuerant. Ac proinde c. 4. concludit verbis paulo ante recitatis: Quomodo igitur... Romani clerici praevaricationis arguuntur sub episcopo Zosimo, quasi aliud senserint in damnatione posteriori (cum hunc pontificem secuti sunt) quam quod sub Innocentio in priore senserint? Quia Romanos clericos Juliani verbi impios a Zosimo satis distinguunt.

LII. Quod si duobus aliis in locis a Quesnello notatis ejusdem praevaricationis reus ab istem Pelagianis accusatus fuisse traditur etiam Zosimus, nullibi tamen invenitur jussionis a terrore obijci, ubi Zosimo praevaricatio imponitur, uti obijciatur in eo testimonio, in quo de solis Romanis clericis agitur. Quid ita? Nempe quia hic jussionis terror, qui clericis Romanis injectus dicebatur, non innavit ex imperiali lege, quae Zosimi iudicium praecesserit, ipsique pontifici cum clericis timorem incusserit; sed ex ipso Zosimi iudicio prodit, quo hic apostolica auctoritate usus sententiam in Pelagianos lata in omnibus rebus, iussit, omnesque praesertim clericos (etiam si qui forte Pelagianum errori antea favissent) ad anathema in Celestium atque Pelagium, eorumque errores dicendum ecclesiasticarum poenarum metu adiecit. Ita quidem nonnullos Romae, qui an e. Zosimi sententiam aliquem ejusmodi errorem defenderant, statim post ipsam, antequam imperialis lex ederetur, ejusdem sententiae, auctoritatis, ac anathematis metu confituisse discimus ex Augustino epist. 191 ad Sixtum, n. 2. Nonnulli quippe eorum, ait, antequam

is a pestilentia manifestissimo etiam acutus apostolicum iudicio damnaretur, vobis innuere poterunt: 803 quos nunc (id est post ejusdem scilicet iudicium) repente reticuisse perapicis. Hos autem terrore adactos sequentia ostendunt. Cum enim de his incertum esset num recte sentirent, an metu conticescerent, lenius profecto, inquit, ut tractandi. Quid enim eos terrere opus est, quos satis terribis ipsa taciturnitas monstrat? Neque ideo tanquam sancti praetercundi sunt diligentia medicinae, quorum vultus in addito est. Etiam enim terrendi non sunt, tamen docendi sunt; et quantum existimo facilius possunt, dum eis timor sinceritatis doctorem adiuvat veritatis. Similia repetit epist. 194 ad eundem Sixtum directae num. 2. Sermo ibidem est de illis qui cum Romae ante constitutionem Zosimi pravam dogma defendissent, etsi post eandem constitutionem terrore tacerent, fratribus tamen ejusdem Sixti, id est Romanis clericis notissimi esse debebant. Illi ergo terrore ipsius constitutionis, seu apostolicae auctoritatis siluerant. Cum porro Romani clerici post Zosimi sententiam in Pelagianos an thema dixissent, inter quos primus omnium anathema eis in populo frequentissimo pronuntiaverat ipse Sixtus, quem Pelagianus suum patronum antea jactaverant; hunc a iisque Romanos clericos pari ratione Zosimi sententia et anathemate terribis ac praevaricationis iidem haeretici opponebant. Vides igitur quam per, etiam hic jussionis terror ad Honorii legem referatur; quod secundo probandum recepinus.

LIII. Unum superest Quesnelli (§ 25, num. 8) argumentum ex epistola S. Augustini 157, nunc 190, ad Optatum, num. 22, ubi cum recentes scripturae vocentur Zosimi litterae contra Pelagianos, has recens pervenisse in Africam colligit, nimirum dum ipsam epistolam scriberet vel in Mauritania, vel post ejusmodi iter. At cum certum est eas in Africam fuisse allatas dum Augustinus (Vide l. i. de Grat. Christi, c. 1, et l. ii. retract.) adhuc esset Carthagine, antequam in Mauritiam pergeret; tum vero eas pervenisse nondum soluto concilio plenario, ita ut ipsis litteris subscriperent episcopi ejusdem synodi habite kalendis Maii anni 418, § 11 demonstrabimus. Litteras autem ante paucos aliquot menses acceptas recentes potuisse appellari quis ambigat? Quod si Augustinus timuit ne forte ipsarum litterarum exemplum ad eundem Optatum missum fuisset, nihil movere debet: hic enim remotissimae civitatis episcopus fuisse videtur, et de ipsa Pelagiana causa non satis instructus. Confer ejus epistolae num. 22 et 23. Hinc inscriptio illa alterius epistolae Augustini ad eundem Optatum e ms. codice Gottwicensi eruitur, et inserta tomo XI novissimae editionis Venetae, in qua ipse Milevitanus episcopus vocatur, erronea est, et ex antiquiori ejusdem nominis et urbis episcopo perperam traducta. Immo ex eadem epistola, quae certe genuina est, ipsam Optatum Ecclesiae extra Africam fortassis praefuisse non improbabilius quispiam conjiciet. Nihil ergo inter tot conjectationes, quas Quesnellus fuit et proluxa congressit, satis est firmum ut ea convellantur quibus Zosimi sententiam adversus Celestium atque Pelagium Honorii lege anteriorem, ipsamque legem non ab Africanis, sed ab eodem pontifice post Pelagianorum condemnationem, ad ipsorum tumultus compescendos putatam, ostendimus. Id ipsum vero multo luculentius confirmabitur ex sequentibus, cum synodum quae ad Zosimum post edictum in illos constitutionem rescriptis, am esse probabimus quae kalendis Maii canones condidit.

§ XL.

Synodus plenaria, quae canones de gratia condidit kalendis Maii anni 418, eadem est ac illa quae post acceptam Zosimi Tractoriam ad eundem rescriptis. Quarta synodus autumnalis anni ejusdem, cui Quesnellus hoc Africanorum rescriptum tribuit, excluditur. De numero Patrum ipsius synodi plenariae

kalendaram Maii. Canones de grotia in ea editi, A quatenus a sede apostolica fuerint approbati.

LIV. Zosimus damnatis Pelagianis in Romano iudicio sub finem Martii, Tractoriam subinde lucubratam, certus de lege ab imperatore edenda, non multo post emisit ante finem Aprilis. Augustinus enim in epist. 215 ad Valentinum num. 2, post recensitas concilii Africani litteras ad Zosimum **893** scriptas, hujus rescripta commemorans ad totius orbis episcopos, hæc ante plenariam synodum collocat, quæ kalendis Maii breves canones constituit. Ejus (Zosimi) rescriptum ad totius orbis episcopos, et quod posteriori concilio plenario totius Africa contra ipsum errorem breviter constitutum. Quesnellus ut hoc testimonium declinet, § 34 ait: Non ob eam causam rescriptum (Augustinus) anteposuit concilio, quod auteris fuerit; sed ne rescriptum a scripto Africanorum disjungeret. At hoc esse inane effugium patet, si Tractoria Zosimi ad totius orbis episcopos in ipsa plenaria synodo recepta fuerit, eique Africani rescripserint. Hinc enim sequeretur eam ante ipsam synodum missam fuisse, adeo ut eadem synodus rescribere potuerit.

LV. Zosimus quidem post damnationem Pelagianorum duas in Africam epistolâ misisse traditur ab Augustino in epist. 190, n. 2: unam specialiter ad Afros, alteram universaliter ad omnes episcopos, id est Tractoriam. Iis litteris acceptis Africanos rescripsisse ad eundem pontificem testatur S. Prosper in lib. contra Collatorem c. 5, n. 15, ubi fragmentum ex ipsa Africanorum epistola recitat: *Erraverunt Afri episcopi ad eundem papam Zosimum rescribentes, eumque in sententia sua hujus salubritate laudantes, cum alunt, etc.* Illi profecto Afri cum rescripserunt, coacti erant in synodo. Cum Quesnellus ex suis præjudiciis credat Zosimi Tractoriam multo serius conditam, et in Africam allatam multo post synodum, quæ canones constituit kalendis Maii; § 25 tertiam synodum, quæ ad Zosimum rescripserit, admittere cogitur, eamque vix celebrari potuisse ait ante autunnum anni 418, et, ut ridetur, post reditum S. Augustini ex Mauritania Cesariensi. Ita porro Augustinum deserit, quem duo tantum Altorum concilia sub Zosimo contra Pelagianos habita tradidisse fatetur § 9, n. 2. Nos vero demonstrare posse nobis videmur eam synodum quæ acceptis Zosimi litteris respondit, non aliam fuisse nisi illam plenariam quæ kalendis Maii canones condidit.

LVI. Zosimi litteras acceptæ et subscriptas fuisse a Patribus Africanis coactis in synodo plenaria, manifestum sit ex testimonio Aurelii Carthaginensis in epistola ad episcopos per Bysse nam et Arzigitanâ provincias constitutos quæ legitur in collectione hoc tomo edita cap. 17, ubi ex imperiali lege ab omnibus subscribendum esse ait Pelagianorum condemnationem, quam Zosimi Tractoria præceperat; subscribendam, inquam, ab omnibus Africanis episcopis, sive quorum in synodalibus gestis subscriptio jam teneatur, sive qui non potuissent eidem plenario totius Africa interesse concilio. Exstabant ergo in synodalibus quæ is subscriptiones episcoporum qui plenaria concilio interfuerant. Porro synodus quæ kalendis Maii vulgatos canones sanxit plenaria in omnibus nostræ collectionis mss. exemplis appellatur, et apud Dionysium universalis, quæ vox eodem recidit: ex Africanorum enim locutione plenariam et universalem promiscue accipitur, ut num. 28 monuimus. Hanc vero synodum plenariam illam fuisse quæ Zosimi litteras recepit, atque damnationem Pelagianorum subscripsit, ut ne opus sit cum Quesnello astruere aliam plenariam synodum autumnalem anni 418, cujus nemo meminit, quæque Augustino duas tantum synodos Africanam et plenariam asserunt repugnat, ex eodem S. doctore evincere possumus. Libros de Gratia Christi et de Peccato originali ab eo scriptos fuisse Carthagine certum est ex verbis

libri 1, c. 1: *Apud Carthaginem... ut potuimus ista dictariamus.* Ex libro autem retractationum secundo, cap. 50, eosdem lucubratos discimus post Tractoriam ac iudicium Zosimi, cujus quidem in li-dân libris mentionem facit. Porro eos libros digestos Carthagine, antequam Augustinus in Mauritania Cesariensem pergeret, patet ex Retractationum libris in quibus gesta cum Emerito in Mauritania Cesariensi post libros de Gratia, et Peccato originali recenset. In primo sane libro de Gratia, cap. 1, sese apud Carthaginem occupatissimum præfert; et in epist. 195 ad Mercatorem num. 1 eandem occupationes memorans, eas ante iter in Mauritiam constituit. *Ut autem*, inquit, *a Carthagine non rescriberem, non occasio defuit perlatorem, sed alia magis urgentia, donec inde proficisceremur, nos occupatissimos et intentissimos continebant.* Cum vero inde digressi sumus, perreximus usque ad Mauritiam Cesariensem, quo nos ecclesiastica necessitas traxit: qua occasione gesta cum Emerito **897** habita fuerunt. Vide lib. II Retract., c. 51. Igitur synodus plenaria in qua accepta fuit Zosimi Tractoria et subscripta condemnatione Pelagianorum, illa est quæ Augustini iter in Mauritiam præcessit. Nulla alia synodus plenaria præcessit, nisi quæ kalendis Maii canones constituit. Hæc ergo, et non alia posterior autumnalis synodus, quæ Tractoriam Zosimi recepit, eidem pontifici responsum dedit.

LVII. Illud unum hæc in sententia difficultatem movere potest, i. ritum Zosimi epistolam ad Africanos datam die 18 aut 21 Martii, cum ille nondum sententiam tulerat in Pelagianos, nec tractoriam scripserat, ab Africanis acceptam fuisse die 29 Aprilis. Quomodo igitur tam cito subsequi potuit Tractoria, cui exarande non modicum tempus requirebatur? Hæc autem difficultas facile adimetur, si res ita gestas dicamus, ut probabilis nobis videntur. Zosimi iudicium sub finem Martii anni 418 ante Iulianicam Palma in institutum fuisse, ut Cælestius, si promissis staret, posset absolvi, et paschalis diebus communioni restitui, § 8 ostendimus. Eodem vero augulente iudicio, ante diem 31 ejusdem mensis apostolici in ipsum et in Pelagianos sententia lata fuit, cui universus ceteris Romanus suas subscriptiones adiecit. Sixtus presbyter inter omnes primus in frequentissimo populo adversus eosdem hæreticos anathema pronuntiavit. Hujus rei fama statim in Africam præcurrit, adeo ut Zosimi litteræ post ipsam famam eo pervenerint. Hinc Augustinus epist. 194 ad eundem Sixtum, num. 1, ait: *Te priorem anathema eis in populo frequentissimo pronuntiatus eadem fama non tacuit. Dein cum litteris apostolicæ sedis de illorum damnatione ad Africam missis, tuæ quoque litteræ ad venerabilem virum Aurelium consecutæ sunt.* Quis non videt a die circiter 30 Martii famam ita citius, occasione aliqua oblata, potuisse in Africam pervenire, ut (qui sunt iterum maritimorum expeditionis exitus) ante kalendas Maias eorum condemnatio Africanis certo innotuerit? Cum itaque plenaria synodus jam coacta esset, eo quod sub hoc tempore post Pascha, cum sperabantur Romana responsa, impleta fuisset; ipsis kalendis Maii editi fuerint canones de gratia, quibus Africani Patres apostolicæ sedi iudicio contentes, in Pelagiana dogmata anathema pronuntiaverunt. Cum porro Zosimi Tractoria ob ea quæ continebat, maturius studium postularer, dicitur non statim post iudicium in Africam missa fuit, sed aliquantulum post. Interim vero plenariæ synodi Patres post editos canones, cum apostolicæ sedis litteras certo afferendas intellexerant, quibus nomine ipsius synodi plenarie respondendum erat; ne diutius universi episcopi qui ad concilium congregati sunt tenerentur, ab universo concilio iudices ternos de singulis provinciis eligendos decreverunt, qui omnes cum sancto sene Aurelio universa cognoscant; a quo petitum iterum concilium, ut cunctis sive gestis quæ confecta jam sunt, et ex epistolis iose subscribat. Vide Codicem Africanum c. 127. Ili

ejusque provincie delecti iudices, qui totius plenarie synodi auctoritatem obtinebant, et alii forte etiam non pauci qui aliquandiu expectandum censuere, non multo post kalendis Maiis Zosimi litteras videntur accepisse, easdemque acceptis Pelagianorum condemnationem subsiguisse, ac ad pontificem dedisse responsum: nisi quis forsitan malit credere Zosimi litteras, quas citius in Africam deferri intererat, eo pervenisse ante ipsas kalendas Maias, ita ut eodem die kalendarum a tota synodo rescribi potuerit. Quidquid autem sentire libeat, semper erit verum eam synodum plenariam quae subscripsit Zosimi litteras, seu Pelagianorum condemnationem, et ad eundem respondit, non aliam esse nisi hanc quae canones condidit, quamque secundum Africanorum synodum sub Zosimo Augustinus memorans, plenariam appellavit. Commentum autem igitur est alia synodus plenaria sub eodem pontifice sub autumno hujus anni 418, in quod tempus dilatare fuisse responsum ad Zosimi litteras, quas jamdum ante acceptas vidimus, incredibile est. Nullam sane aliam plenariam synodum sub Zosimo habitam, confirmari etiam potest ex Codice canonum Ecclesiae Africanae, ubi post illam kalendarum Maii anni 418 alteram plenariam refert anni sequentis 419, celebratam sub Bonifacio mense Maio die 25.

LVIII. Hujus nostrae synodi Patres prae Zosimo habitam Carthaginensem, et Donatianum Teleptensem fuisse 203 in miss. nostrae collectionis legitur. Exemplar 899 quod Photius vidit, numerum 224 praeferebat. Cum vero unicus Photii codex Graecam versionem contineret, error in hanc versionem facilius irreperere potuit, quam in nostra antiqua et plura Latina exemplaria, quae numerum 203 constanter exhibent. Si monodus in notis posthumis ad capitula de gratia, quae Caesarii epistolae subiunguntur, insertis a P. Labbeo tom. III Concil. editionis Venetae, col. 477, antiquam collectionem Corbeiensem allegat in qua hujus synodi canones contra Pelagianos descriptos testatur. *Estant canones item in codice Corbeiensis monasterii hoc titulo: Incipunt constituta synodi Carthaginensis episcoporum 214. Placent omnibus episcopis qui fuerunt in sancta synodo Carthaginensis Ecclesiae constituta, ut quicunque dicit Adam primum hominem immortalem factum, etc., ut in primo canone. Hinc in synodo plenaria quae confecti laudatos canones, Patres 214 adfuisse redeunt, ita ut nostrorum codicum et Photii numerus corrigendus sit. At cum numerum Patrum 214 a Prospero tribus in locis semper memoretur dum allegat synodum Africanam quae Zosimi iudicio praecessit, nec eundem numerum unquam flectat cum laudat posterioris synodi canonem et rescribit Africanorum ad Zosimum; hic profecto auctor multo antiquior, qui utriusque synodi gesta praeculis habuit, in eo Patrum numero priori tantum synodo assignando deceptus non facile dici potest ob unius ms. Corbeiensis inscriptionem, quae eum numerum alteri synodo kalendarum Maii assignat: cum praesertim in hoc ipso numero n. c. cum Photii, nec cum nostra collectionis exemplaribus codex Corbeiensis conveniat. Illud potius et probabilius suspicari debet, auctorem collectionis Corbeiensis, cum non aliam synodum Carthaginensem anni 418 cognosceret nisi hanc Maio mense celebratam, cujus quidem solius mentionem facit concilium Carthaginense anni 419, nec in ea reperisset certum numerum Patrum a Dionysio quoque praetermissum, vel non inventum; putasse eum numerum Patrum 214 qui a Prospero notatur, eidem synodo kalendarum Maii convenire, cum tamen ad anteriores ejusdem anni concilium Africanum pertineat. Neque rari uni ejusmodi errores in collectionibus antiquis. In vetustissimo codice Veron. 59, *statuta antiqua*, quae Africanis conciliis ascribi non posse alibi ostendimus, referuntur ex synodo Carthaginis Africae Honorio XII et Theodosio VII conc.: vel consultius anni 418. Id autem cum in aliis simi-*

libus conciliis noti essent alii collectores, eadem *statuta* ascripserunt Patribus 214, quos apud Prosperum invenimus tributos concilio Carthaginensi anni 418. Sic in collectione ms. Vat. Palat. 574 legitur: *Synodus Africana episcoporum 214. Statuta Ecclesiae antiqua*. Et in miss. Vat. 1341 Coisliniano, aliaque collectionum Hispanicae et Isidrianae, quae eadem *statuta* assignant concilio Carthaginensi IV, habetur: *Synodus Carthaginis Africae IV, ab episcopis 214*. Sic autem hic numerus ex Prospero sumptus, iisdem *statutis* perperam afficius agnoscitur; ita aequè male in ms. Corbeiensis praefixus videtur synodo kalendarum Maii, cum ex Prospero alii anteriori concilio vindicandum sit.

LIX. Nunc de canonibus ejusdem synodi pauca. Hos in plenaria synodo kal. Maii, non vero in anteriori Africana conditos superius probavimus. Canonem de parvulis sine baptismo decedentibus, praeter Quesnellum satis vindicasse videmus in Tractatu de Collectionibus part. II, c. 3, § 7. Ad hanc synodum pertinent illa Augustini in epist. 215 ad Valentinum n. 2: *Et quod posteriori concilio plenario totius Africae contra ipsum (Pelagianum) errorem breviter constituitimus. Voces breviter constituitimus can nes indicant in quibus Pelagianorum errores paucis verbis contingunt. Horum scilicet canonum vis et sententia fassus constituta fuerant in anteriori concilio Africano, cujus constitutiones et decreta synodice relationi inseri contra haeresim Pelagianam laudat S. Prosper, quaeque ad Zosimum directa et ab eodem approbata testatur in Chonico. Concilio, inquit, apud Carthaginem habito 214 episcoporum, ad papam Zosimum synodalia decreta perlata, qui us probatus, per totum mundum haeresis Pelagiana damnata est. Haec autem decreta brevioribus et nonibus digesta fuere in concilio plenario.*

LX. Auctor capitulorum de gratia, § 7, tres ex iisdem canonibus recitans, 901 eosdem quasi proprios apostolicae sedis affirmat. Hinc ipsos a Zosimo approbatos in Tractoria, aut, ut P. Constantius existimat, in eadem inseritis quispiam iudicabit; cum praesertim idem auctor capitulorum in praefatione p. o. f. susus sit se ex Africanis synodis quasdam sententias allatarum, quas utique suas fecerant apostolici antistites, dum probantur. Quod si perinde accipiendum sit, vel jam antea iidem canones a prima synodo Africana conditi et ad Zosimum missi dicendi essent, ut in Tractoria probarentur, vel haec Tractoria multo serius data credi deberet, post acceptos scilicet a plenaria synodo eosdem canones, quos approbat, vel inserto recepit: quod utrumque nostrae sententiae jam constituta adversatur. Verum animadvertimus eundem capitulorum auctorem § 5 longius fragmentum afferre ex epistola synodi plenariae, qua Zosimo post Tractoriam rescriptum fuit. Haec quoque epistola ex ejusdem auctoris praefatione censi profecto debet inter Africanam documenta, quae sua fecerant apostolici antistites, dum probantur. Sicut autem haec a Zosimo probata dici potuit, licet in Tractoria nec laudata, nec inserta fuerit; ita etiam de canonibus memoratis censendum, quos quidem ab Africanis cum illa epistola (ut par est credere) ad eundem pontificem missos, eadem ratione qua epistola receptos et approbatos putamus. Mis autem erat ea documenta, quae a Romanis pontificibus probabantur, in apostolicis scriniis condere. Ita S. Cyril in epistolam ad Caëlestinum, cum ab hoc pontifice approbata fuisset, ut liquet ex hujus epist. 12 apud P. Constantium, *apostolica scrinia suscepunt*, Leone teste epist. 69, c. 1. Ipsa capitula de gratia eadem ratione olim probata, quia in iisdem scriniis fuerunt recepta, adeo ut Hormisdæ in litteris ad Possessorem satis fuerit ipsa scrinia, in quibus custodiebantur, memorare, ut ea probata significaret. De arbitrio tamen libero, inquit, et gratia Dei quod Romana, id est catholica, requatur ac servet Ecclesia.... in scriniis ecclesiasticis expressa capitula

continentur: quæ si tibi deant, et necessaria creditis, destinabimus. Alia vero fortiori ratione nostros rationes ab apostolica sede probatos putamus, quia unum teste Prospero paulo ante laudato, probata fuerunt a Zosimo in Tractoria synodalia decreta ad runden missa ex concilio Africano. Cum vero in his decretis vis et sententia ipsorum canonum fuissent expulsi: ut arpius monuimus, his probatis in Tractoria Zosimi, ipsos canones approbatos agnoscimus.

§ XII.

P. Constantii systema de rebus sub Zosimo gestis respondentium. Rerum gestarum ordo, ac breve compendium.

LXI. Nunc P. Constantii, qui tomo I Epistolarum Romanorum pontificum, pag. 987, in medium quamdam sententiam abiit, systema expendendum est, ne cui forte argumenta ejus sine responsione prætermittamur, aliquam de hac sententia dubitationem inficiant. Sic autem res sub Zosimo gestas putat. Censet Africanos acceptis omnibus primis Zosimi epistolis synodum coegisse mense Novembri anni 417, cujus tribuit litteras ad eundem pontificem, quæ in tertia hujus epistola voluminis nomine designatæ, a Marcellino Roman allate fuerint cum Paulini libello. His autem litteris eadem omnino accipit quæ nos § 5 asserimus epistolæ Aurelii et aliorum episcoporum sine concilii proprie dicti forma date mense Novembri. Porro huic epistolæ Zosimum respondisse scribit illa epistola signata die 21 Martii, et ab Africanis accepta die 29 Aprilis. Addit hos triduo post habuisse synodum in kalendis Maii, ac in ea constituisse canones, quos cum pleniori instructione ad Zosimum direxerint. Hoc vero concilium kalendas Maii illud esse et insinuat quod Africanum ab Augustino appellatur, cuique tribuenda sint quæ S. Prosper adjectat synodo episcoporum 214. Hinc porro Zosimus ab ecclesiis Cælestii doli s, ac multo apertius ex ejus fuga, quia jollitum declinavit, omisisse 903 creditur celebrem Tractoriam exeunte Julio anni ejusdem. Tandem hac Tractoria accepta Africanos gratulatorias ad eundem pontificem litteras tradidisse arbitratyr circa finem Augusti.

LXII. Hoc autem systema pluribus notat. Primo Zosimus in tertia epistola ad Africanam synodum scripta die 21 Martii anni 418, duas Africanorum epistolas distinguit, unam anteriorem, quam isti prioribus a ipsius pontificis litteris reddiderunt, posteriorem alteram, quæ per Marcellinum novissime allata volumine vocatur. Sic enim loquitur: *Omnem ejus (Cælestii) petitionem prioribus hi eris, quas vobis misimus, et patetissimè ac notissimè explicatam; satisque illis scriptis, quæ ad illa [lego ad illas] rescripseratis, credidimus esse responsum.* Hæc primam Africanorum epistolam, quam ad priores Zosimi litteras rescripserant, designant. Constantii interpretatio, quæ in notis indicari putat epistolam Africanorum ad Innocentium datam anno 416, nimis violenta est, et ab obvio verborum sensu aliena: Afri enim ad Innocentium scriperant, non autem rescripserant. Pari quoque interpretandi violentia idem auctor col. 976, not. A, de Afrorum litteris ad Innocentium intelligenda existimat illa ipsius epistolæ Zosimi, quibus cuncta se reliquisse ait in eodem statu in quo dudum fuerant, ut illa quæ a vobis ad nos missa erat, obtestatur servaretur. Ubipam Afri in litteris ad Innocentium obtestati fuerant, ut omnia in eodem statu servarentur? Id autem primæ epistolæ ad Zosimum optime congruit, quia illi tempus petentes ad synodum cogendam, et ad documenta transmittenda opportunitatem, ne quid interim novi fieret, obsecrati sunt. Quod sane postea animadvertimus idem Constantius in notitia scriptorum ad Zosimum pertinentium num. 6, col. 988, se ipsum quodammodò corrigens, hanc obtestationem primæ Afrorum ad Zosimum epistolæ insinuat latenter. Tum præmonentes, inquit, sinceram nos esse i litteris (Cælestii) fidem: Zosimum obtestabantur, ne illum præcipue abolveret; sed res in eo relinquere et statu in

A quo ante novissimam cognitionem erant. Num porro Zosimus mox post mentionem priorum litterarum, quas Afri rescripserant, subdit: *Sed rogi missæ per Marcellinum subdiaconum vestrum epistolæ omne volumen volumus, quo aliquando perfecto, etc.,* adverbio post secundas litteras posterius directas manifeste significat. Non ergo una tantum, sed duæ epistolæ diverso tempore ante diem 21 Martii ab Africanis missæ admittendæ sunt; et secunda solum voluminis nomine indicata, a Marcellino Roman allata fuit.

LXIII. Deinde verba omne volumen, quo aliquando perfecto, palam innunt secundam epistolam fuisse eam fusiorem relationem Africanæ synodi, cui documenta ad totum negotium explicandum utilia annexa fuere. Male ergo hæc relatio a Constantio transferatur ad synodum kalendarum Maii. Igitur prior epistola brevior congrue a nobis tributa fuit Aurelio aliisque Africanis, qui citius post acceptas duas priores Zosimi litteras rescribendum putarunt, petentes ut tempus concederetur ad congregandam synodum, et ne quid interea præjudicii fieret. Altera vero est epistola ipsius synodi habitæ ineunte anno 418. Sic præbe intelligitur cur Marcellinus post hanc synodum ex Africa dimissus Roman pervenit circa medium Martium: cum in Constanti sententia, si discississet ante medium Novembrem, quatuor menses ejus illi neri essent tribuendi; quod omnino incredibile est.

LXIV. Multo autem magis est incredibile synodum Africanam quæ ad Zosimum instructiones et documenta necessaria duxit, habitam fuisse kalendis Maii. Nunquid enim in re tanti momenti, quæ maximam sollicitudinem postulabat, tandem indormuisse credemus i aures Africanos, ut acceptis Zosimi litteris mense Novembri anni præcedentis, quæ expeditam responsionem exigebant, synodum et rescripta in sex menses distulerint? Quid quod synodus kalendarum Maii plenaria, seu universalis in omnibus codicibus inscribitur; hæcque illa est quam plenaria nomine Augustinus designans, distinguit ab anteriori Africana, quæ ad Zosimum antea scripserat? Aliud etiam mirificum in eo accidit, quod synodum quæ ad hunc pontificem post Tractoriam gratulatorias litteras dedit, ut ipse putat, ante finem Augusti, sic Constantius describit n. 24, col. 998: *Episcopi Africa, qui post concilium Carthaginense kalendis 905 Maii, ipsius concilii decreto termini singulis provinciis Carthaginæ permanserant, cum ibi accepissent proximas Zosimi epistolas (id est Tractoriam), adjunctis sibi, ut videtur, episcopis, quos festinato vocare potuerunt, gratulatorias ad eundem papam litteras rescripserunt.* Hæc significare videntur eam synodum quæ in ejus sententia ad Zosimum ante Tractoriam scripta est kalendis Maii, legatis constitutis productam usque ad finem Augusti, post Tractoriam ad eundem Zosimum rescripserat. Ita uni eademque synodo tribuit quæ dualiter asserenda fuerant; eandemque vult esse simul et Africanam quæ scripsit, et plenariam quæ rescripsit ad Zosimum, cum altera ab altera apud Augustinum et alios distinguatur. Quod si hanc synodum quæ post Tractoriam rescripsit, ab illa kalendarum Maii diversam velit; huic tribenda erunt ea quæ eidem adjudicat Augustinus epist. 47, nunc 215, n. 2: *Quod posteriori concilio plenaria totius Africa contra ipsam errorem breviter constituitimus.* Hæc autem, quæ canones indicant contra Pelagianam hæresim constitutos kalendis Maii, per primum referrent ad posteriori concilium plenarium, cujus nulla est apud antiquos mentio.

LXV. Adde tandem legem Honorii adversus Pelagianos datam pridie kalendas Maii. Hujus legis apud Constantium hac occasione ne verbum quidem. Hæc autem vel maxime ejus sententiam evertit. Et enim quæ rescriptum, et responsum vocatur (Vid. supr. num. 40), ab aliquo procul dubio post damnatos Pelagianos petita fuit. In Constantii autem sententia petita non fuit nec a Zosimo, nec ab Africanis: si quidem hi post ipsam legem in concilio kal. Maii

canones contra Pelagianos condentes ad Zosimum A
scripserint, ille vero condemnationis sententiam tu-
lerit multo post. Præter quam quod Cælestio vi-
ejusdem legis e Romana urbe expulso, nihil erat
quod culparetur, si vocatus ad audientiam a Zosimo,
non adfuit; nec turpis fuga eidem imputari potuisset.
Vides ergo quam multa Constantii systema revincant
(Vid. *supr.*, num. 43).

LXVI. Nunc paucis proponemus totam rerum sub
Zosimo gestarum seriem quam in his observationibus
susius constituimus. Allat's in Africam a Basilisco
sub initium Novembris anni 417 primis Zosimi liti-
ris, quibus idem pontifex Cæ'es li doli circumven-
tus, intra duos menses accusatores ejus Romam
evocabat, Aurelius cum epis. opis aliquot, qui erant
Carthagine, vel citius accurrere poterunt, episto-
lam statim dedit ad Zosimum qua tempus ad cogen-
dam synodum totius Africæ idoneum postulavit. Hæ
litteræ mox transmissæ fuerunt ad eundem pontifi-
cem per Basiliscum, qui exsecutus pontificia mandata
in Urlem rediit. Is quid m Paulinum Cælestii præci-
puum accusatorem convenerat die 2 Novembris. At
libellus Paulini una cum rescriptis Africæ synodi,
quæ non ita cito congregari poterat, transmittendus,
die 8 Novembris non Basilisco Romanæ Ecclesiæ subdia-
cono traditus fuit, sed Marcellino subdiacono
Carthaginensi, qui ad ea rescripta Romam perferenda
erat de tinatus. Mox indicta ab Aurelio totius Africæ
synodus congreganda ineunte anno sequenti post na-
tali in festi. Hæc, quæ *Africana* ab Augustino voca-
tur, cuique S. Pro-per tribuit Patres 214, prolixam
relationem cum o, portu is documentis ad Zosimum
misit per laudatum Marcellinum subdiaconum. Zosi-
mus utrique Africanorum epistolæ paucis respondit

die 18 vel 21 Martii, plura dein rescripturus post ju-
dicium atque sententiam. Itaque de tota re satis jam
instructus Cælestio ad audientiam vocat, ut si e-
que se damnaturum in prima cogitatione sponden-
rat, cond-mnaret, absolveretur, et in proximo Pas-
chate sacris commun caret. Cum vero is fugiens se
subtraxisset eximini, condemnationis sententiam in
ipsum, et in magistrum ejus Pelagium Zosimus pro-
nuntiavit sub finem ejusdem mensis Martii. Tracto-
riam, qua totum hoc negotium explicare ur, quam
citius editurus. Cum Pelagiani sua spe frustrati in-
gen es turbas in l'rbem excitassent, idem pontifex ad
imperatorem scripsit, ut data lege hæreticos com-
pesceret, ac Tractoriæ edenda obsequium atque
obedientiam conciliaret. Data ab Honorio lex die 30
Aprilis. Interim Romani in iciei fama in Africam ef-
fissime pervenit sub idem circiter tempus quo tertia
Zosimi epi-tola accepta fuerat, nimirum sub finem
Aprilis. Africani, qui circa hoc tempus afferen-
ta præsen-terant Romana responsa, jam congregati in
plenaria synodo, hoc nuntio accepto, kalendis Maii
canones ediderunt. 907 Dein ex unaquaque provin-
cia electi iudices, qui pleniores Zosimi litteras ex-
spectantes, ipsius plenarie synodi nomine gratula-
toria epistolam ad eundem redderent atque sub-
scriberent. Id autem factum fuit non multo post,
cum duæ pontificis epistolæ acceptæ fuerunt, altera
peculiaris ad Africanos scripta, altera generalis ad
totius orbis episcopos. Immo huic secundæ epist-
te omnes in ipsa plenaria synodo adhuc residentes, ex
mandato pontificis subscriperunt. Hæ gestorum
ordo quam probe conciliet omnia, quæ in aliis syste-
matibus nequaquam coherant ex antea constitutis
quisque facile intelliget.

DISSERTATIO DECIMA QUARTA.

DE VARIIS FIDEI LIBELLIS IN ANTIQVO ROMANÆ ECCLESIE CODICE CONTENTIS;

Ubi ex occasione de auctore libelli fidei, qui vulgo dicitur *Symbolum sancti Athanasii*,
conjecturæ in medium adducuntur.

909 Multa sunt quæ antiqui Codicis Romani edi-
tionem catholicæ Ecclesiæ utilem commodamque
reddant: nec hujus utilitatis pars hæc minima est,
quod plures habeat libellos fidei vel ante nunquam
in lucem editos, vel editis longe emendatores. Sed
istud gloriæ imprimis Ecclesiæ Romanæ cedit, quod
in hujus codicem libelli plures olim conjecti, contra
apostolicæ sedis æmulos adversariosque perspicue
docent, ad primariam illam cathedram velut ad totius
communione catholice ce trum semper confluisse
catholicos omnes; et si quid uspiam concertationis in
Ecclesia nasceretur de aliquibus fidei capitulis, Ro-
manum pontificem jure merito ab iis rationem suæ
fidei poposcisse, qui in pu lic m erroris admissi sus-
picionem venerant; si modo communio's apostolicæ
participes e-se vellent.

1. *Symbolum apostolorum*. — Ac primum quidem
mirabitur aliquis nullum in eo Romanæ Ecclesiæ
Codicem locum esse datum *symbolo apostolorum*, quod
Ecclesiæ Romana intermeratum semper custodit et ser-
vat; nec ullum ejusdem in illo memoriam haberi,
nisi in istis sancti Ambrosii verbis quæ in ejus epi-
stola ad Siricium papam leguntur in capitulo 31 Co-
dicis. Causam puto eam esse quam Rufinus idem
symbolum explicans suggerit, scribens (*Comment. in*
symbolum): *Idcirco non scribi chartulis atque mem-
bris, sed retineri cordibus, tradiderunt: ut certum*
esset neminem hæc ex lectione, quæ interdu perrenire
etiam ad infideles solet, sed ex apostolorum traditione
didicisse. Eadem ferme Petrus Chrysologus serm. 62
symbolum expendens: *Symbolum fidei*, inquit, *soli*
fide firmetur: non litteræ, sed spiritui creditur; et

C *mandatur cordi, non chartæ: quia divinum creditum,*
humana non indiget cautione.

Ne tamen intactum prætermittamus apo tolicum
istud symbolum, quæ var is de eodem locis sparsa
habentur apud Leonem, 910 huc sub uno conspectu
collecta conjiciemus.

Observe igitur primo loco, septies ad minus de co
mentionem factam a sancto Leone, tomi primi pag.
81, 176, 258, 275, 803, 857, 858, 1157, 1249.

2. Vocari ab eo *Regulam catholicæ et apostolicæ sym-
boli*: serm. 23 (nunc 24), seu de Nativ. Dom. 4,
cap. 6.

3. Appellatur absolute *symbolum*: serm. 45 (nunc
46), seu 8 de Quadrag., cap. 3: *Hoc firmum habeto in*
animo, quod dicitis in symbolo.

4. Regula fidei dicitur per auctoritatem apo tolicæ
institutionis accepta: serm. 60 (nunc 62), seu de Pas-
sione 11, cap. 2. *Hæc, inquit, fidei regula, quam in*
*ipso exordio symboli per auctoritatem apostolicæ insti-
tutionis accepimus.*

D 5. Expressius asserti idem symbolum a sanctis apo-
stolis esse institutum, serm. 95 (nunc 96), seu tra-
ctatu contra Eutychem in basilica Ana-tasie, cap. 1.
Dominica, inquit, incarnationis regatores, et instituto
a sanctis apostolis symbolo repugnantis.

6. Brevem et perfectam confessionem, duodecim
apostolorum totidem signatam sententiis, ita ep. 27
(nunc 31) ad Pulcheram, cap. 4. *Siquidem, inquit,*
ipsa catholici symboli brevis et perfecta confessio, quæ
duodecim apostolorum totidem est signata sententiis,
tam instructa sit munitione celesti, ut omnes hæreti-
corum opiniones sibi ipsius possint gl'io detruncari.

Cujus symboli plenitudinem, si Eutyches puro et simplici voluisset corde concipere, &c.

7. Vocatur symbolum salutare et confessio, in epistola 97 (nunc 124), ad monachos Palæstinos, cap. 8. Obiit, inquit, solutarius symboli et confessionis, quam promittentes coram multis testibus sacramentum baptismi suscepistis.

8. Eutychi exprobat in ep. 24 (nunc 28), ad Flavianum, cap. 1, quod ne ipsius quidem symboli initia comprehendit: et quod per totum mundum omnium regerandorum voce deponitur, istius adhuc senia corde non capit. Et cap. 2: Illam saltem communem **911** et indiscrētā confessionem sollicito recipias auditu: qua fidei universitas proficitur, credere se in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum, qui natus est de Spiritu sancto et Maria Virgine. Quibus tribus sententiis omnium (ve hæreticorum machinā destruantur.

9. Ex descriptis S. Leonis verbis ad monachos Palæstinos, ad Flavianum Constantinopolitanum, ad Pelicherium Augustam, et ad Egyptios in serm. 95 (nunc 96), manifestum est in ea fuisse pontificem sententia, omnes quotquot erant per orbem universum Ecclesias eodem quo utebatur Romana symbolo apostolice pariter usas esse in traditione symboli ante baptismum: de quo vide doctissimum Vossium in dissert. 4 de tribus Symbolis, thesi 50, qui contrariam amplectens est opinionem. Nec enim de his plura dicere animus est. Ad libellos igitur fidei quos habet Codex transmissus.

II. *Nicænum symbolum.* — Primus est, *Expositio fidei Nicænæ*, quæ (a) in primo capitulo habetur. Est ea eadem omnino versione, ac ea quæ legitur in priscæ illæ Justellii canonum editione Latina, quam Dionysianæ attexit: diversa est autem ab altera quæ a S. Leone inserta est suæ ad Leonem Augustum epi-

A stolæ 134 (nunc 165), cap. 3, et huic Leoninæ concinit *Professio fidei Nicænæ concilii*, quæ habetur in Codice canonum Africano Græco-Latino quem Justellus edidit.

III. *Constant. symbolum.* — Secundum locum habet Constantinopolitanum symbolum quod describitur in **912** capitulo 25 inter acta concilii Chalcedonensis: cui subjungitur expositio Dominicæ incarnationis, ex versione magnam partem nondum ante edita, quam Chalcedonenses Patres condiderunt. De illo Constantinopolitano symbolo abunde Joannes Vossius in dissertatione tertia de Symbolis.

IV. *Libellus contra Pelagianos.* — (b) Libellum fidei non temere appellaveris scriptum illud quod habetur capitulo 18 Codicis, continetque duodecim capitula, quæ damnare compulsus est Pelagius, et oppositos totidem catholicæ doctrinæ articulos, quos amplecti se professus est, ut suum imminenti anathemati caput subtraheret. Antonius Augustinus in Epistolæ juris veteris lib. II, tit. 40, cap. 27, ut Pelagii dogma describeret, iisdem capitulis in compendium missis utitur, eaque refert tanquam ex concilio Carthaginensi aliquo, quod post epistolam S. Leonis 72 in veteri editione (Merliniana scilicet Isidori) excusum fuisse testatur: an ex conjectura tantum excerptum illud tribuit Carthaginensi synodo, an vero ita inscriptum alibi repperit, non apparet. Sed aliquid istiusmodi jam pridem auguratus sum, cum ea capitula legere mihi contigit in mss. Grimanico, Victorino, Cisterciensi, et in utraque editione Merliniana Conciliorum Isidori Mercatoris anni 1525 et 1535, una cum epistola Aurelii Carthaginensis episcopi ad episcopos Byzacænæ et Arzigitanæ provinciarum. Cum enim hæc epistola dictis capitulis juncta illic reperiatur, procul dubio ad idem negotium pertinere necesse pene est existimare (&c). Porro epistola illa Aure-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Non solum in primo, sed etiam in secundo capitulo exhibetur hæc expositio fidei breviarii canonum Ilipponensium inserta, quam a Quenello hoc secundo capite omissam, ex mss. exemplaribus hujus collectionis restitimus. Quæ autem legitur capite primo, non est omnino eadem ac in priscæ versione, ut conferenti patebit. Quæ vero in breviario profertur, et apud Dionysium in synodo Carthaginensi anni 418, est antiqua versio jam inde a Cæcilianis tempore ab Africanis recepta; cum qua cur etiam concinat interpretatio ejusdem symboli recepta a Romanis, uti legitur apud Leonem epist. 165, vide in Tractatu de Collectionibus part. II, c. 2, § 1, n. 3.

(b) Capitula Pelagii objecta in synodo Diospolitana cum totidem oppositis doctrinæ catholicæ capitulis, quæ capite 18 nostri codicis exhibentur, non esse libellum fidei ostendimus not. 32 (*Supra*, col. 977, not. 4) in dissertationem præcedentem. Pelagius quidem ipsa capitula sibi objecta in laudata synodo anathematizare compulsus est, ut in epigraphæ laudati capitis traditur. At oppositos totidem catholicæ doctrinæ articulos amplecti se professus dici nequit. Eos enim articulos Pelagii capitulis Augustinus post Diospolitanam synodum subiecit, cum ad Paulinum litteras dedit; ac ex Augustino tum ea capitula, tum articuli catholice doctrinæ excerpti fuere, quales in nostra collectione inveniuntur. Hinc Antonii Augustini conjectura, quæ ea capitula ac oppositos articulos retulisse traditur tanquam ex concilio Carthaginensi aliquo, evanescit. Certe nullum codicem cum inscriptione concilii Carthaginensis invenit. Solam enim editionem Merlinianam allegat, in qua eadem capitula Aurelii epistolæ ad Byzacenos et Arzigitanos subjecta, post epistolam 72 S. Leonis excusa leguntur. Merum diversorum collectionum juncturæ fuit hæc capitula et Aurelii epistolam simul jungere, quia ad eandem Pelagianorum causam pertinebant.

(c) Tota subsequens narratio somnio simillima est. Ea enim profert quæ non solum nullo fundamento,

C nulla auctoritate nituntur, verum etiam validis rationibus refutantur. Plurimos Africanos episcopos Zosimi definitioni et concilio Carthaginensi reluctatos fuisse nulum indicium est. Immo omnium episcoporum Africanorum ædum atque constantiam adversus Pelagianos satis testantur frequentissimæ synodi, quæ per idem tempus contra illos acerrime dimicant. Honorii autem legem non Afrorum, sed Italorum quorundam episcoporum causa potissimum editam, in quibus decem et octo Juliani præeunte litteris Zosimi repugnabant, eamque non ad unum Aurelium, sed eodem exemplo ad alios præcipuarum sedium antistites, ac præsertim ad Bonifacium Romanum pontificem directam ostendimus in observationibus ad dissertationem præcedentem § 10, n. 48. Subscriptio quam eadem ex, et Aurelius ex mandato ejusdem legis exegit, non memoratis capitulis, sed Tractoriæ Zosimi, quam refractarii episcopi nonlebant subsignare, adicienda erat. Etenim tum imperator in lege, tum Aurelius in epistola ad Byzacenos et Arzigitanos exigunt, ut præter errores ipsi hæretici condemnentur. Horum autem hæreticorum, qui expresse damnabantur in Tractoria, nulla est neque in memoratis capitulis, neque in oppositis articulis mentio. Quod si eos quoque episcopos qui in plenaria synodo Tractoriam Zosimi subscriperant, cum cæteris subscribere jussit Aurelius; non indecote otiosa credenda est hæc iterata subscriptio. Aurelius enim Imperatori responsurus, ut edicti executionem probaret, pervidit omnium subscriptiones ad eundem transmitti oportere, tum eorum qui in concilio sederant, tum eorum qui assuerant. Leonem porro, qui ante medium annum 418 in Africam a Zosimo directus fuerat, ut Tractoriam afferret, ibidem immoratum suspicari etiam post Zosimi mortem usque ad kalendas Augusti anni sequentis, cum Aurelius post acceptam Honorii legem ad episcopos Africanos scripsit tam est incredibile quam quod maxime.

lii 913 hac occasione scripta est. Postquam sententia Zosimi adversus Pelagianos Romae lata fuisset, et illine ad Africanos episcopos transmissa a Romano pontifice opera Leonis nostri tunc acolythi, plurimi etiam episcopali hoc ore fulgentes tum decretis sedis apostolicæ, quam concilio Carthagiensi adhuc relictari, damnatumque dogma secretis disputationibus asserere non veriti sunt. Quæ de re monitus Honorius imperator statim ad Aurelium rescriptum misit notarium Monachii et Plinæ consulatu, hoc est an. 419, quo quidem omnes episcopi ad subscribendum damnationi Pelagianorum cogerentur, nisi episcopatu dejecti, expelli civitatibus, et communione privari vellent. Quo accepto Aurelius scripsit episcopis provinciarum Byzacenzæ et Arzugiæ, misitque pariter imperatoris edictum, cuius lectione intelligerent quædammodum unusquisque eorum subscribere deberet hæreticorum damnationi, sive quorum synodalibus gestis Carthag. concilii anni præcedentis subscriptio jam tenebatur, sive qui non potuerant eidem plenario totius Africæ interesse concilio. Unde conjicimus hanc subscribendam formulam proposui ab Aurelio fuisse, quæ olim oblata fuerat Pelagio in concilio Diospolitano, et duodecim articulis continetur huic epistolæ subiectis. Quod Augustino auctore factum fuisse facile credet, qui meminerit hanc subscriptionem quasi appendicem fuisse ac supplementum Carthaginensis concilii, cui dux Aurelius, ingeniumque Augustinus erat, ut de eo loquitur Prosper: totamque illius negotii molem Augustino incubuisse: quæ de causa imperatorum illud edictum, non ad solum Aurelium destinatum fuit, sed etiam ad Augustinum. 914 Atque ut credam assumptam fuisse hanc formulam, suadet præterea necessitas subscribendi quæ illæ etiam episcopis imposita est qui concilio posteriori Carthaginensi interfuerant. Iterata enim subscriptio otiosa videretur, si iidem capituli quibus jam eorum plerique in synodo subscriperant, iterum subscribere cogerentur. Ex his colliges quam ob causam in illis eod. ibi S. Leonis quos vidit Antonius Augustinus, capitula illa Carthaginensi concilio tribuuntur: quia scilicet subscribere ad proposita sunt ad corrigendam perviciam eorum præsertim episcoporum qui illi synodo resisterant: quia missa ad eosdem episcopos qui synodum conflagrant, et ejusdem, ut diximus, portio quædam ac complementum fuerit. Invenia sunt autem tam epistola Aurelii quam articuli eidem subiecti inter S. Leonis scripta: unde factum est ut ejusdem operibus insereretur: quia cum in Africa, quo anno superiori jam mediam partem elapse profectus erat damnationem Pelagianorum perlaturus, forte adhuc tunc temporis moraretur, quando ad Aurelium pervenit imperatoris edictum, et Aurelii ad episcopos Africanos scripta directa sunt, cum capitulis subscribendis, eorundem exemplar secum Romam detulit, de totius negotii illius tam operosi sine æ successu ex ipsorum actuum inspectione certiorum facturus summum pontificem. Quibus capitulis et ipse, summus postmodum pontifex factus, nil potuit ad extinguendos compescendosque Pelagianorum motus per ea tempora reviviscentes.

Venit enim in mentem propositam fuisse a sancto Leone (a) hanc fidei formulam cui subscribere Pelagiani communionem Ecclesiæ 915 recepturi: sive ea occasione de qua epist. 6 (nunc 1) ad Aquileien-

A sem episc. sive alia, assumptamque eo consilio fuisse ab illo partem epistolæ 106 S. Augustini ad Paulinum. Hæc a S. Leone fuisse proposita, ut suspicer facit, quod illa inter epistolas sancti hujus pontificis edita habentur in collectione Meriniana Conciliorum seu Isidori Mercatoris, Parisiis an. 1524 et 1535 typis excusa, et in mss. eod. epistolarum ejusdem, Victorino, Cisterciensi, et nostro Grimanico, qui postremus cum satis accurate servet ordinem temporis quo unaquaque epistola scripta est, hoc lemma descriptum habet statim post epistolam ad Dioscorum vel hoc ipso anno 444, vel sequenti scriptam, quæque prima est in hoc ms. cod. Et licet compendiosior videatur iste libellus, quam ut callidissimorum hæreticorum confessioni sufficeret propter posteriores Pelagii et Juliani errores recentioribus libris expressos; potuit tamen S. Leo existimare magis illum assumendum esse, quam novum condendum, 1° propter S. Augustini auctoritatem, a quo excerptus erat; 2° quia Pelagianorum an'esignano propositus lim fuerat a Patribus Diospolitans, quos minime omnium infensos habuerat Pelagius; et postea episcopis Africanis ab Aurelio jussu imperatoris missa, ut mox dicemus; 3° quia Romano canonum Codici inserius habebatur inter cetera monumenta, quæ sibi propria fecerat sedes apostolica. Est enim in capitulo 18 cum eodem titulo, sequiturque epistolam Aurelii Carthaginensis ad Africanos episcopos provinciarum Byzacenzæ et Arzugiæ: quæ ad certam formulam adversus Pelagianos subscribendam eos compellat suo imperatoris nomine. 4° Præcipua catholici dogmatis capita libello continentur: quibus si semel acquiescerent Pelagiani, aliis capitulis, quæ ex illis fuebant, non age erant assensuri. Quod et Augustinus ipse indicat in lib. de Hæresibus ad Quodvultdeum cap. 88. Pelagianorum hæresim iidem fere capitulis damnatis a Pelagio coram synodo Diospolitana, circumscriptis: hæc statim subdens: *Obijciuntur eis, inquit, et alia nonnulla; sed ista sunt maxime, ex quibus intelliguntur etiam illa vel cuncta vel fere cuncta pendere.*

Hæc capitula excusa reperies primum quidem apud S. Augustinum epist. 106 ad Paulinum, tum a Margaritho de la Bigne in utraque editione Conciliorum Isidori post epistolam Aurelii, quæ inter Leonis 72 ibi numeratur. Hæc etiam Gabriel Vasquez sub synodi Palæstinæ nomine et pro genuinis 916 istius concilii actis edidit ad calcem tom. II, in 24 S. Thomæ, ex ms. cod. Antonii Aquinatis. Eadem suis Annalibus inseruit em. card. Baronius ad annum 417, num. 21, ex ms. cod. collectionis Cresconianæ. Jacobus Simondus S. J. ead. m quasi novum opusculum ex mss. eod. ed. curavit inter alia veterum auctorum opuscula anno 1630. De ique in Codice nostro Romano jacet post eandem Aurelii epistolam cap. 18.

V. Libellus fidei contra Arianos. — Quartum libellum habes in capitulo 57; ita inscribitur: *Expositio fidei catholicæ contra hæresim Arianam.* Quis porro hujus confessionis auctor sit, prorsus ignoro. Suspicio esse aliquem Luciferianum, tum quia hujus communionis homines hæresim Arianam in pugnacissimam semper insectati sunt; tum quod, dum plurali numero effertur libellus: *Nos confitemur*, etc., indicat videtur editum illum esse ab hominibus aliquo pœu-

BALLERINIUM ANNOTATIONES.

(a) Cum in capitulis Pelagio obiectis, ac totidem oppositis Ecclesiæ dogmatibus nulli damnetur hæretici, eadem profecto haberi nequeunt pro illa formula seu professione fidei quam S. Leo subscribendam proposuit Pelagianis in communionem recipiendis, quæ apertis professionibus Pelagianæ hæresis auctores condemnare jussit. Quod porro ea capitula legantur in aliquot Leoninis collectionibus, merum fuit collectorum arbitrium, cuius ratio reddi non potest. Duo exemplaria, Victorinum et Cisterciense, quæ al-

legantur, spectant ad collectionem posterioris ævi 24, eaque capitula post Leonis epistolas una cum Aurelii litteris addititia esse ex nostris ejusdem collectionis manuscriptis perspeximus. Apud Merlinum describuntur post epistolam ad Turribium, quæ in mss. lauda in collectionis 24 ultima recensetur. In codice autem Grimanico leguntur post epistolam ad Dioscorum. Causam inquirere quæ Leonem attingat supervacaneum est. In aliis certe et pluribus et antiquioribus Leonis collectionibus uspiam apparent.

liaris communionis nexu conjuncti, nec tamen a catholica fide extorribus: quales erant tunc temporis Luciferiani. Tertio videntur in ea confessione notari illi et catholicis, qui tres hypostasas dicebant: *Tres Deos* dicit, inquit, qui *Divinitatem separat Trinitatis*: quod pariter urget Faustinus in sua (quæ sequitur) confessione adversus trium hypostasicon assertores: *Consequens est enim, inquit, ut tres Deos confiteantur, qui tres substantias consistuntur*. Denique suspicionem auget, quod istam fidei expositionem aliam duæ excipiant, quarum prima, quæ capitulo 38 habetur, Faustino presbytero inscribitur, haud dubium quin Luciferiano; altera vero huic proxime subjecta creditur a viris eruditissimis esse Gregorii Beticus eodem Luciferi schismate infecti. Illic igitur libellum non argere darem Marcellino presbytero, qui una cum Faustino preces illas obtulit Thodosio imperatori, quæ Jacobi Sironidi opera in lucem sunt editæ. Ita a tribus viris omnium Luciferianorum celeberrimis, facile est fidei suæ libellos seu ad imperatorem, seu ad sedem apostolicam esse missos, quos deinde (a) in suum Codicem Romani coniecerint, inde pro nascitura olim occasione deprecandos. Enimvero hunc libellum fidei cum ra Arianos inveni in ms. codice Thuanæ 199, cum hoc titulo: *Fides sancti Ambrosii episcopi*.

VI. *Faustini libellus fidei*. — Sequitur igitur quinto loco seu capitulo 38, *Faustini presbyteri fides missa Theodosio imperatori*. Ac primum quæ dem Faustinus alius non occurrat qui fuerit auctor hujus libelli, præter Faustinum illum Luciferianum 917 presbyterum; qui cum ad Flaccillam Theodosii imperatoris uxorem liberos septem scripserit adversus Arianos et Macedonianos, et libellum precum cum Marcellino presbytero Theodosio ipsi obtulerit, facile potuit ad eundem imperatorem libellum mittere fidei suæ testem.

De tempore quo missus libellus, hoc unum certum est, non ante annum 379, cui assignantur imperii Theodosii iniuria, missum esse. Circa quæ tempora Eleutheropoli versabatur Faustinus, ut ipse innuit pag. 87 libelli precum: ubi et a Turbone civitatis hujus episcopo exagitatum se queritur. Ex quo nata fortasse occasio condendæ confessionis fidei, ejusque mittendæ ad Theodosium, cujus nomine et auctoritate usum esse adversus schismaticos episcopum, primum est existimare. Liqueat enim ex libello fidei tunc a Faustino scriptam eam esse et missam, cum tanquam errorum Sabellii et Apollinaris sequaces, Faustinus alique ejusdem cum ipso communionis homines, invidiam patiebantur a catholicis. Non videtur etiam diu post annum illum 379 scriptus esse libellus iste: tum quia alium de Macedonio silentium, ac de concilio Constantinopolitano primo, a quo damnatus est an. 381, tum quod alio modo de errore contra Spiritum sanctum non loquatur, quam quod adversus illum hæreticum scriperant Alexandrii concilii Patres in epistola jamjam laudanda. Quamobrem intra biennium illud missa mihi videtur fidei professio ad Theodosium, qui sub imperii sui exordiis pulsatus forte adversus schismaticos, potuit rationem ab eis fidei suæ poscere, (b) suggerente forsitan papa Damaso: ad quem propterea illam fidei professionem misertit, scripsit sedis apostolicæ postmodum inserendam: unde in Codicem Romanum translata fuit. Confirmatur ex ista libelli inscriptione, quam habet cod. Thuan. : *Item Faustini presbyteri confessio veræ fidei, quam præfatis [forte a præfatis] scribi et transmitti jussit Theodosius imperator*.

A Sic porro concepta est Faustini fides, ut concinat omnino sta utis celeberrimi illius Alexandrini concilii quo celebratum est a sanctis Athanasio, Asterio, aliisque ab exilio revocatis post Constantii imperatoris obitum, quem ad annum 362 vulgo referunt. In eo concilii Patres studium omne primæque operam posuerunt ut episcopos qui sese hæretica communionem insecerant, Ecclesiæ sedibusque restituerent, si modo delicti pœnitentes Ecclesiæ misericordiam implorarent. Omnes fere in sententiam concilii totis studiis convolarunt: unus Lucifer 918 Calaritanus episcopus neminem illorum qui cum Arianis communicaverant, communioni catholice sacerdotibusque munus reddendum acriter contendit, reprobatique concilii Alexandrini decreta, quibus tamen per diaconum suum subscripserat. Inde et ipse cum suis perniciosum schisma constavit, communionis nexum dissolvens cum iis qui lapsi veniam dabant; et consequenter controversia de hypostasibus, quæ Alexandrinæ synodi prudentia sopita erat, infauste recrudit. Faustinus igitur inter Luciferi sequaces insignis, cum eam ob causam exagitaretur, Sabellii que et Apollinaris sectator apud catholicos passim audiret, quia concilii Alexandrini decreta, quibus illi damnati erant, reprobabat, hanc, opinor, confessionem fidei suæ edidit, in qua si excipias concessam lapsis indulgentiam de qua omnino silet, et trium hypostasicon usum, quem aperte damnat, omnia concilii Alexandrini capta attingit asseritque.

Ac primo quidem, quia in illa synodica sancti Athanasii epistola (*Quæ tom. II operum sancti Athanasii, ed. Paris. an. 1627, inscribitur ad Antiochenes p. 576*), in qua decreta continentur, sancti Patres probantes consilium synodi Sardicensis staterant, *ne quid ultra Nicænum symbolum de fide scriberetur, et sese contentos esse Nicæna fide declararent, ut cui nihil deesset, et in qua integra et solida pietas contineretur: neque etiam esse aliam professionem fidei; ne illa quæ Nicæna scripta est suos numeros non habere videretur; neve illa quibus libido est semper nova statuere, occasio hujusmodi suppeditaretur ut iterum atque iterum de fide definiant*. Eam, inquam, ob rationem libellum suum ab exensatione orditur, illiusque scribendi necessitatem in adversariorum malevolentiam rejicit: *Sufficiebat, inquit, fides conscripta apud Nicænam adversus hæresim Arianam: sed quia probo ingenio, quidam sub illius fidei confessione impio verba miascent, nobis invidiam facientes, quod velus hæresim Sabellii tucamur; paucis, etc.*

2. Decernunt Patres synodi, ut *anathemate incurratur Sabellii, etc., stoliditas: quod si ita fiat, inquit, omnis apud omnes suspicio mala delebitur (Ibid.)*. Faustinus pariter Sabellium damnat nominatim, distinctionemque proficitur personarum sanctæ Trinitatis.

3. Synodus petit ut qui in communionem catholicam recipiendi erant, exsecrarentur eos qui dicunt Spiritum sanctum esse creaturam et divinum a substantia Christi. Et post multa: *Spiritum sanctum non creaturam, neque alienum, sed proprium et indissgregatum ab essentia Patris et Filii*. Non eodem solommodo sensu, sed et iisdem 919 pene verbis consubstantialitatem Spiritus sancti asserit Faustinus in sua confessione: *Spiritus sanctus, inquit, non creatura existens, sed Spiritus Dei; non est alienus a substantia Patris et Filii, sed est ejusdem et ipse substantie cum Patre et Filio, sicut ejusdem Deitatis*.

4. Actum est etiam de fide Dominicæ incarnationis in synodo, asserataque veritas carnis in Christo,

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Codicem nostrum, cui hi libelli fuerunt inserti, non Romanum, sed in Galliis privato studio digestum probavimus in observationibus ad dissert. 12, c. 1. Hic vero libellus invenitur etiam in codd. Italice collectionis Colbertinæ et Lucensis. Illic subsequens conjectura de hoc et sequentibus libellis ad sedem

apostolicam missis nullo fundamento innitur.

(b) Id Quænellus conjicit ex hypothesei quod codex noster sit collectio Ecclesiæ Romanæ. Confer notatorem præcedentem. Ms. Vindebonense cum titulum præfert, quo libellus ad imperatorem missus significatur.

rariis utique animatæ menteq; ac spiritu præditæ. Similiter et Faustinus: *Nam qui nos putant, inquit, esse Apollinaristas, sciunt quod non minus Apollinaris hæresim esseceamus quam Aranam.* Hæc omnia indicant, ni fallor, Faustinum objectam oculis habuisse epistolam synodicam, tunc cum suam condebat fidem: nec alio, ut videtur, consilio, quam ut eodem se cum Athanasio fidem tenere, ac contra Arianos et Apollinaristas defendere comprobaret; tametsi et trium hypostasicon professores damnaret, et lapsorum refugeret communionem.

VII. *Anonymi seu forisæ Gregorii Batisci fidei libellus.* — Sextus fidei libellus, quem continet capitulum 39 codicis, nomen auctoris præfixum non habet; et quis ille fuerit incertum omnino. Duodecim primæ ejus lineæ leguntur in tomo I Conciliorum Crabbianæ editionis ad calcem actorum Chalcedonensium, cum hoc titulo: *Fides Romanorum*: ex mutilo, ut conjicere est, codice accepta; ac for e (a) ob eam rationem donatus est hoc titulo libellus, quod ex aliquo Codicis nostri Romani exemplari descriptus sit. Quam suspicionem confirmat unus et alter pannus, qui ex eodem codice assumptus videtur, eodem Crabbianæ illius editionis loco descriptus. Huic enim Romanorum fidei præmittitur narratio de Dioscoro Alexandrino, quam habet codex noster eaj; it 43. Eandemque fidem sequitur regula illa formatarum quæ Codicem Romanum claudit in Thuanæ exemplari ms., unde non omnino temere conjicias ex simili descriptus esse tres istas partes.

Est et apud sanctum Hieronymum (*Tom. IX operum, edit. Marii Viet.*) symbolum quoddam Damasi dictum, quod magnam partem ex isto libello concinnatum est: concinnant enim utriusque exordium et finis. Alterum genuinum non esse sibi quisque facile persuadebit; nec minus facile est decernere Damasianum illud fictitum esse, quod vel ex his verbis: *De Patre Filioque procedentem*, manifestum est: hæc enim juniores ætatem arguunt: et præterea, quod male compactum est opusculum istud videturque ex variis pannis consutum. (b) Cur Damasi fuerit dictum, mihi non est perspectum: hoc conjicio, a Damasi ætate 920 alienum non esse libellum in codice descriptum, in quem plura conjecta sunt adversus trium hypostasicon defensores, contra Sabellianos et contra Apollinaristas.

Hieronymo tribuitur libellus iste Damasianus in ms. codice Thuan. 199, sub hoc titulo: *Fides dicta a sancto Hieronymo presbytero*. In quo codice hoc differt libellus ms. ab edito, quod de Spiritu sancto habet tantum: *De Patre procedentem*; non vero: *De Patre Filioque*, quod antiquitatis nonnullum indicium est. Sed et idem libellus qualis est in nostro Codice Romano, habetur in eodem Thuan. cod. 199 post illum Hieronymi nomine donatum, et (quæ hunc sequitur) Gregorii Neocæsariensis seu Thaumaturgi professionem fidei. Est autem hic libello titulus, *Exemplar fidei catholica*.

Reperitur etiam inter opera sancti Athanasii editionis Græco-Latinæ Parisiensis an. 1627, tom. II, opus de Trinitate inscriptum, divisumque in libros duodecim; in cujus undecimi capite legitur libellus iste noster. Hoc opus sub sancti Athanasii nomine ante octingentos annos laudarunt Theodulphus Aurelianensis episcopus, Aeneas Parisiensis, et Hincmar-

us Remensis: Athanasii tamen non esse, et jampridem augurati sunt viri eruditi, et nuper luculenter demonstravit Petrus Franciscus Chiffletius in Vindiciis suis Vigiliani opuse. 2, ubi (c) Vigilio Tapsensi in Africa episcopo illud asserit ex ipsius etiam Vigilii testimonio. Confessio hæc, quæ libri undecimi exordium est inter opera sancti Athanasii, librum nonum integrum facit in Chiffletiana librorum istorum editione. Eandem appellari *libellum fidei* in codicibus mss. Cluniacensi et Pontiniacensi, testis est Chiffletius in suo opusculo secundo, quibus codicibus suffragatur auctor sæculi noni Ratramnus Corbeensis monachus libro iii contra Græcos (*Tom. II Spielgelei Dacheriani, pag. 99*), ubi post plura ex iis de Trinitate libris sub nomine sancti Athanasii decrepta, quædam ex nostro fidei libello refert in hunc modum: *Item in libello fidei sic ait: Pater verus genuit Filium verum, etc.*

Ex dictis quæstio nascitur: an scilicet illa fidei confessio de qua disserimus auctorem habeat Vigilii Tapsensem, cum totum opus illud de Trinitate, cujus partem facit, Vigilio asseratur. Verum extra dubium est Vigilii non esse, tum propter alias rationes quæ ex isto libello aliqua descriptis sanctus Augustinus Vigilii ætate longe superior, loco a nobis jamjam referendo. Illam itaque excerptisse Vigilium e Codice Romano facile mihi persuadeo: 921 quod eo probabilius est, quod per id tempus quo scribendis de Trinitate libris incumberebat Vigilii (*In præfat. libri contra Marinandum*), in *Neapoli urbe Campanie*, ut ipsemet loquitur, constitutus erat: ubi Romanum Codicem fuisse in omnium manibus, nemo admirabitur.

Editus est etiam inter Gregorii Nazianzeni opera libellus hic noster Latine tantummodo, estque velut oratio ejus quinquagesima hac epigraphæ decorata: *D. Gregorii cognomento Theologi episcopi Nazianzeni de Fide Nicæna Rufino presbytero interprete Tractatus*. Gregorio tamen Nazianzeno, immo et cuilibet scriptori Græco opusculum istud abjudicant viri eruditi, Latineque esse lucubrationem autumant. Ad Gregorium quod attinet, interpretemque laudatum, Jacobus Usserius ad calcem opusculi de Symbolis, ubi nostrum hunc libellum excudi curavit, annotat se collectiones mss. operum sancti Gregorii Nazianzeni a Rufino conversorum manibus versasse, (d) nec usquam apparere istud opusculum: unde concludit non auctorem magis Gregorium quam Rufinum illius inter, retem censendum esse.

Quid de hac ego sentiam, paucis accipe. Est inter ejusdem Gregorii Nazianzeni orationes tractatus alter, *De Fide* inscriptus, Rufino item interprete, ut fert titulus, estque pro 49 oratione; cui libellus noster proxime subjicitur vice orationis 50. Prior ille tractatus editus est primum Argentoratensi anno 1508, deinde Lipsiæ an. 1522, demum cæteris Gregorii opusculis accessitus est. Favetque sanctus Augustinus, qui epist. 3, nunc 148, seu commonitorio ad Fortunatianum episcopum Siccensem, ex eodem opusculo re fert nonnulla, Gregorioque Orientali episcopo tribuit: *Gregorius etiam sanctus*, inquit, episcopus Orientalis apertissime dicit, *Deum naturæ invisibilem, quando Patribus visus est, sicut Moysi. cum quo facie ad faciem loquebatur, aliquis conspicabilis*

BALLERINIUM ANNOTATIONES.

(a) Cum titulus huic affinis inveniat in duabus aliis Italicis et privatis collectionibus recensitis not. I (*Col. 583, not. **) in cap. 39 nostri codicis, quæ Romanæ Ecclesiæ codice non sunt; ex his, ut alia simili collectione eandem titulum in ms. Crabbi descriptum fuisse multo est probabilius, quam ex nostro codice certe non Romano, cujus titulus nihil affine habet cum illo ms. Crabbiani, *Fides Romanorum*.

(b) Rationem probabiliorem exhibuimus not. I in cap. 39 non træ collectionis (*Ubi supra*).

(c) Confer. observ., § 3, n. 5, ubi opus. de Trinitate a Vigilio Tapsensi abjudicabitur.

(d) Etsi codices a Vossio inspecti, alique versiones Rufinianæ sermonum S. Gregorii Nazianzeni hac lucubratione careant, codex tamen ex quo prodit editio Argentoratensis anni 1508, eandem lucubrationem cum novem aliis sermonibus ipsi S. doctori inscriptis et a Rufino Latine redditus cum ejusdem Rufini prologo præferebat: de quo plura videsis in observ., § 1, n. 2.

materia dispositione assumpta, salva sua inevitabilitate, videri potuisse. Gregorii hujus opus esse negant Federicus Morellus, alique post ipsum viri eruditi, (a) Latinoque auctori acribunt, tum aliis rationibus adducti, tum ea maxime, quod auctor Scripturam allegans utatur versione illa quæ Vetust Italica dicitur. opusculum Græcis ablatum 922 sancto Ambrosio nuncupant operum ejus editores, in quorum tomo IV habetur sub hoc titulo: *De Filii Divinitate et consubstantialitate contra Arianos*. Sed et Ambrosii non esse contendit Chiffletius, suoque illud Vigilio Tapsensi vindicat pagina 55 Vindiciarum Vigilianarum. Vir quidam doctissimus inter theologos Parisienses, rejectis superiorum scriptorum conjecturis et assertionibus, conjicit, ut audio, opus esse (b) Gregorii Eliberitani episcopi, qui ex invicto Nicæno fidei defensore Luciferiani schismatis sectator factus est. Quibus id conjecuris suspicatur vir eruditus, nescio: his ego ad luctus in eandem sententiam venio. Primum enim auctorem esse (c) Latinum, præter superiorem Morelli conjecturam, et stylus evincit, et hæc scriptoris verba produnt manifestissime: *Ratio quedam, inquit, quæ apud Græcos nuncupatur λόγος, etc.* Et longo post medium hæc alia legitur: *Ei hoc est quod Græci homousion appellant, id est, alium ipsum, ut audientia nominum personæ ferant, non ut substantiam vocabula separarent.* Viden ut Latine primum scrip sit libellus? 2. De Gregorio Baticeo testatur Hieronymus eidem æqualis scripsisse eum, (d) de fide elegantem libellum, neque hic noster libellus isto elogio indignus. 3. Jam olim Gregorii alicujus nomen præfixum fuisse oculo locus sancti Augustini laudatus arguit: ut mirum sit vel Ambrosio assertum esse, cujus ut magistri sui curiosissime opera indagaret Augustinus, vel Vigilio Tapsensi scriptum eo loci, ubi ipse Augustini locum integrum exscribebat. At ut Gregorio non tribuit opusculum Augustinus, nisi ex codicum auctoritate, ita facile ei fuit unum Gregorium pro altero laudare, homini, inquam, dogmaticis rebus, quam criticis, intentiori, et qui unum Gregorium Nazianzenum nosse videtur, quem nimirum effusis ubique laudibus commendat. Unde sicut in illa epistola 5 eum cum Eliberitano confundit; ita lib. 1 contra Julianum, cap. 5, eundem Nazianzenum a Nysæo non discernit, tametsi subdubitans. Ita enim post relata Gregorii Nazianzeni et Basilii Magni testimonia: *Vide jam, inquit, utram sufficiant tibi ex Orientis partibus duo isti tam insignes viri, et tam clara prædii sanctitate, et (e) sicut scribit etiam 923 carne germani.* Hæc potius dicenda de Augustino crediderim quam scribarum diligentem accusare, qui pro Eliberitani supposuerint Orientalis: s ne auctoritate enim ullius codicis tale aliquid proferre in medium temerarium est, et hominis gratuita magis effugia sectantis quam rationes. 4. Cum Gregorii Batice (f) mente convenit libelli materies, et controversia de tribus substantiis, quæ per illum ætatem agitabatur in Ecclesia. Convenit cum Ariano, quibuscum res erat Gregorio, moribus et consuetudine, quæ catholicos velut Sabellii sectatores passim inflamabant. Convenit cum iis quæ de episcopo illo Eliberitano recitantur: constat enim maxime ex Marcellini et

Faustini libello adversus Gregorium concitatum esse imperatorum animam, quod et de se testatur libelli auctor his verbis: *Cum idem, inquit, ipse sis.... qui etiam nunc me ambitione et potentia regum exagites atque turbes omnia, etc.* 5. Hoc erat Luciferianorum, e quibus erat Gregorius, proprium, ut trium hypostasion defensorem infensi esse sit. At talem se auctor libelli prodit, cum asserit non tres Deos Patrem et Filium et Spiritum sanctum: nam, ut ex Faustini libello fidei habemus, consequens putabant Luciferiani, alique unius hypostasis assertores, ut tres Deos confiteantur qui tres substantias consistunt.

His et conjectura statutis de priori illo tractatu, qui apud Nazianzenum orationis 49 locum obtinuit, de posteriori seu de oratione 50, quæ in codice nostro libelli nomine jacet, idem dicendum. Et maxime quidem utriusque nexus, quem videre mihi videor, haud scio an alicujus menti haecenus occurrerit. Priorem enim seu 49 (g) posterioris explicationem et apologeticum esse existimo; et inversum utriusque ordinem.

Uterque in styli similitudine convenit. Uterque Rufino interprete gloriatur. Uterque Nicæni symboli fidem explicat, sed compendiose unus et paraprastice; alter fusiori et dogmatica ac polemica tractatione. Sed, quod attendi velim, unus alterius explicatio est et apologeticus; prior posterioris.

Enimvero jam a prioris initio proficitur auctor, quod amore catholice fidei ductus jampridem adversus Arianos libellum ediderat. Sed, inquit, non deus qui pro studio doctrinæ, vel pro charitatis officio, ea quæ a nobis dicta sunt scrupulosius retractaret, et quedam ille vel superflua vel ambigua diceret, quæ aliter possint a quibusdam quam a me dicta sunt accipi. Proinde rursum ea ipsa planiori sermone in hoc libello digessi, ut et simplicitatem sensus mei ostenderem, et scrupulum legentibus amputarem. En libellum 924 ab eodem auctore prius editum, et quidem libellum fidei, ut expressis verbis in consequentibus scribit: *Nam et professio, inquit, fidei manifesta est, etc.,* quod et ex integro libello clarum est.

Libellum autem hunc quem defendit, eundem esse ac nostrum, qui cap. 39 codicis occurrit, plura evincunt. Primum enim quod auctori (h) obijciebatur, ipse refert in hunc modum: *Nam hoc est quod aini posse reprehendi; quod ubi Verbum Dei ex persona Filii legendum, ni fallor, pro persona Filii posuimus, tale hoc Verbum intelligere putemur, quale grammatici tradunt, etc.* Et postea: *Mirari me fateor, hoc ita sentiri potuisse, quasi nos personam propriam Verbi, quod est Filius, negaremus, quem tot locis verum Filium de vero Patre natum ingessimus.* Arguebant igitur primum quod jejunam admodum et inexplicatam Verbi mentionem ferisset auctor in sua fidei professione: unde suspicio nasci poterat non Verbum ab eo increatum et æternum Patri intelligi, sed creatum aliquid et quale grammatici tradunt. Deinde carpebant quod personæ voce non usus esset: unde suspicabantur veram ab eo personarum distinctionem non agnoscere. Hæc duo fidei libello congruunt, ubi semel tantum Verbi nomen apparet sine explicatione; personæ vero nomen nusquam.

5. Legimus etiam in posteriori libello, quod sci-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Vide observ., § 1, n. 3.

(b) Hanc sententiam refellemus in observ., § 1, n. 4.

(c) Confer observ., § 1, n. 3.

(d) Hoc argumentum aliis pluribus auctoribus antiquis qui fidei libellos seu tractatus de fide scripsisse traduntur, commune est: unde nihil pro Gregorio Baticeo concludit.

(e) Facile fuit Augustino ex vulgari errore (ut fertur, inquit) Gregorium Nazianzenum cum alio ejusdem nominis episcopo Nysæno Basilii fratre confundere; non tamen Gregorium Baticeum libenter Occi-

dentalis Ecclesiæ episcopum, quem non agnovit, pro Gregorio Orientali absolute tradere; sed Orientalem Gregorium appellavit ex Rufiniana versione, et ex codice, qui Nazianzeni episcopi nomen præferebant.

(f) Non magis cum Gregorii Batice quam cum Nazianzeni ætate ista et sequentia conveniunt.

(g) Orationem 50 posteriore oratione quadragesima nona ostendimus in observ., § 1, num. 5.

(h) Vide quæ in hanc objectionem animadvertimus eodem p. 5, in fine.

ptum a se dicit auctor in priori tot locis verum Filium A de vero Patre natum. Confitemur, inquit posterior, Patrem verum, qui genuit Filium verum; ut est Deus de Deo, lumen de lumine, vita ex vita, perfectum de perfecto, totum a toto, plenum a pleno: et præterea octies Filium et a Patre natum vel genitum commemorat, ut merito dixerit: Tot locis verum Filium de vero Patre natum a se ingestum esse.

4. Ipsa etiam verba repeti: Totum de toto, i. te-gram de integro, perfectum de perfecto: quod posteriori libello sic exprimit, paucis mutatis, non tamen quoad sensum: Perfectum de perfecto, totum a toto, plenum a pleno.

5. Testatur dictum a se Filium genitum de Patre, non factum. Ita etiam libellus noster: Non creatum, sed genitum; non ex nihilo, sed ex Patre.

6. Arguebatur auctor Sabellianismi, eo quod unum Deum Patrem, Filium, et Spiritum sanctum dixisset: Sed quia, inquit, unus Dei vocabulum diximus, personarum negasse putamur. Ita revera professio fidei: Non tres Deos Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, sed unum Deum esse confitemur. Cui accusationi ita satisfacit, ut alia omittat: Quomodo potui ipsum Patrem, 925 ipsum sibi Filium ponere, et hoc modo unam personam duobus nominibus appellare: quippe cum et hanc sectam, id est, Sabellianam, in eodem libello damnaverim? Verum est, libellus enim hæc habet: Non sic unum Deum quasi solitarium, nec eundem qui ipse sibi Pater sit, ipse et Filius; sed Patrem verum, qui genuit Filium verum.

7. Hæc etiam de libello fidei refert auctor: Proinde totum Patri ascribimus, quod est Filii, et totum Filio, quod Patris est, etc. Quis non videat locum libelli designari? ubi sic legitur: Veneramus tamen unum Deum, quia ex uno Patre totum quod Patris est, natus est Filius Deus, et in Patre totum quod inest, totum genuit Filium.

Sit igitur certum fixumque unius auctoris esse geminum hunc de fide Nicæna tractatum, nullusque separet quod non materiz solum affinitate conjunctum est, sed et scriptoris ipsius consilio, et scripti natura. Quæ quidem postulat ut quod posteriori loco positum est hactenus, superiorem deinceps obtineat: cum et prius scriptum sit, et alterius sit scripti materies, et demum prius legi debeat, ut alter melius intelligatur.

VIII. Augustini libellus. — Post anonymum fidei libellum quem modo discussimus, sequitur in codice cap. 40, Libellus Augustini de fide catholica contra omnes hæreses: ita enim inscribitur tam in codicibus Thuaneco et Oxoniensi quam in tertio, quem mecum communicavit vir antiquitatis litterariæ cultor eximius Dom. Vion. d'Herouval. (a) In quo quidem codice cum simul occurrant antiquæ versiones epistolæ sancti Athanasii ad Epictetum, et alterius sancti Cyrilli ad Joannem Antiochenum, quales habentur in nostro Romanæ Ecclesiæ Codice, suspicor ex eodem fonte manasse professionem istam. Magna pars enim codicis ms. Herouvalliani est collectio Isidori, cui netum fuisse Codicem nostrum Romanum ideo suspicor, quia ex eo hausisse videtur antiquam qua utitur canonum Orientalium versionem.

BALLERINORUM ANNOTATIONES

(a) Codex Herouvallianus, quem eundem esse ac Remensem Antonii Favre Quesnellus in catalogo codicum prodidit, pertinet ad collectionem additionum Isidori. Hanc autem, sicut et ipsam collectionem Isidori, in Galliis conditam probavimus in Tractatu part. III, c. 7 et 8. Utriusque autem auctores ex collectione hoc tomo edita, quæ item est Gallicana, nonnulla sumpserunt; non vero ex Romano Codice, cui perperam Quesnellus editam collectionem ascripsit. Isidorum autem ex hac collectione hausisse antiquam canonum Orientalium versionem, falsum est. Ille enim Hispanicam collectionem quoad canones conciliorum in suam transtulit. Enimvero nec Ni-

Eadem fidei confessio laudatur a Magistro sententiarum lib. III, distinct. 21, sub finem: Secundum quam rationem, inquit, dicit Augustinus: Si quis dixerit atque crediderit 926 Filium Dei Deum passum, anathema sit. Locus Augustini ad marginem notatus recentiori, ut puto, manu est: Sermo de Fide, qui est 5 in feria 5 in Cena Domini. Revertamur. X operum ejus exstat sermo 129 de Tempore, De fide recta inscriptus, quem in appendicem non rejecerunt doctores Loranenses, ac proinde Augustinianum setum esse censuerunt. Verum hæc confessio apud sanctum Augustinum longe prolixior est et pluribus locis interpolata. In tribus codicibus mss. duodecim tantum habet anathematismos. Inter sancti Augustini opera auctor aliis quatuordecim anathematismis legitur. Sed et insigne inter utramque discrimen observo (levioribus prætermisiss), scilicet in codicibus mss. superius laudatis de Spiritu sancto dicitur solummodo, quod a Patre procedat; et iterum: A Patre procedens; at vero apud Augustinum uterque locus habet, a Patre Filioque procedat: et a Patre Filioque procedens: quod procul dubio recentioris ætatis indicium est quam Augustiniane.

Libellum hunc eundem insertum legimus actis concilii Toletani, circa annum 400 celebrati; sed eidem (b) novem anathematismi, quos noster non habet, adjecti sunt; detracti vero sextus, septimus et octavus, qui jacent in codice.

In tanta exemplarium istius libelli diversitate, quid certi statuendum seu de illius sinceritate, seu de auctore, facile non est decernere. Quid ego sentiam, paucis aperio.

Ac primum quidem (c) exhibitæ confessionem hanc fidei talem ab auctore conditam esse qualem eam exhibent tres mss. codices laudati, atque adeo antiquus Romanæ Ecclesiæ Codex: quæ enim et inter S. Augustini sermones et inter acta synodi Toletanæ habentur auctiores, vel ex solis additionibus et ex mentione processione Spiritus sancti ex Patre Filioque, recentiorum primo illius auctore manum produnt.

2. Manifestum est ex libelli ipsius inspectione concinnatum eum fuisse contra solam Priscillianistarum sectam; tametsi contra 927 omnes hæreses scriptum esse scribit tituli auctor in tribus mss. codicibus. Plures quidem illæ errores proseribuntur, qui auctores habuerunt partim Sabellium, partim Origenem, partim Manichæum, et alios; nullos tamen quos non profiterentur Priscillianistæ; vix illos quos iidem non affligant sanctus Augustinus, sanctus Leo I, et alii. Quæ enim contra Sabellium prima pars libelli et quatuor primi anathematismi continent, hæc sibi propria fecisse Priscillianistas testis est sanctus Augustinus lib. de Hæresibus, c. 70, et lib. contra Priscillianistas ad Orosium, ore non et Leo noster epist. 15 ad Turribium, cap. 1. In eodem etiam lib. contra Priscillianistas asserit Augustinus istos hæreticos plura a Manichæis et ab Origenistis esse mutatos. Unde qui Origenis errores in libello anathematizantur, ipsos in Priscillianistis eo loco damnari evidens puto. Eorundem hæreticorum so-

cini et Sardicenses, nec Chalcedonenses ita apud Isidorum leguntur, ut in nostro canonum codice. Quod si in aliis Græcis synodis Isidoriana et nostra collectio plerumque conveniunt, id ex eo ortum est, quia in iisdem uterque antiquam versionem recepit. Isidorus ex Hispanica, aut ex vero nostræ collectionis ex alio fonte vetustiori.

(b) In regula fidei Toletanæ i synodo subjecta sex soli anathematismi adjecti: quintus vero, sextus, septimus, et duodecimus non detracti, sed clarius expressi sunt, ut ex observ. § 2, patebit.

(c) Nostram sententiam in iisdem observationibus, § 2, explicabimus.

rietatem affinitatemque cum Patripassianis Sabellii A discipulis, cum Ariano, cum Marci no, Cerdone, Paulo Samosateno, Photino, etc., observat Leo noster in eadem ad Turribium epistola; eorumque de Incarnatione Domini dogma his verbis exponit: Qui, inquit, sacrilegio sensu ita se Christum simulant confiteri, ut incarnationis, et mortis, et resurrectionis auferant veritatem. Quamobrem ad alios quam ad Priscillianistas necesse non est referre quæ de Incarnatione in eodem libello habentur.

3. Etsi potuerit libellus iste alium Augustinum ab Hipponensi pro auctore habere, velut illum Augustinum Aquileiensem episcopum qui Hipponensi æqualis erat, et sedit post Chromatium, ut habet Henricus Palladius de rebus Aquileiensium scribens, nihil tamen vetat quin ab Hipponensi antistite Augustino descriptus fuerit: hujus enim ætate conditus videtur; (a) nec stylus discrepat ab Augustiniano, nihilque continet quod non facile in ejus scriptis reperitur; præsertim vero in libro de Hæresibus et in altero contra Priscillianistas ad Orosium.

4. Constat ex ipso Augustino tam in hoc ultimo tractatu quam in lib. II Retractionum, c. 4, consultationem ad eum missam ex Hispania ab Orosio de errore Priscillianistarum et Origenistarum; quæ consultatio exstat Augustiniano responso præfixa, tom. VI ejus operum. Non ægre igitur putaverim simul cum hoc opusculo missum esse ab Augustino libellum fidei, quæ hæreticis 929 catholicam fidem profiteri, et Priscillianum dogma ejurare cupientibus episcopi Hispani, si hanc approbarent, possent subscribendum proponere. Nec unus Orosius ex Hispaniis de hujusmodi erroribus consuluit Augustinum: siquidem ex initio consultationis illius docemur Eutropium et Paulum episcopos Hispanos commonitorium ad Augustinum transmississe adversus invalescentes in Hispaniarum regionibus errores. Hoc igitur occasione potuit libellus iste et postulari ab Hispaniæ episcopis et scribi ab Augustino.

5. Probabile admodum est libellos fidei quos hæc dissertatione discutimus, (b) in Codice Romanum conjectos esse a sancto Leone nostro, ut in dissertatione 12 diximus: eosque e scriniis apostolicæ sedis extractos esse, ubi ante servabantur. Quis porro potest hanc fidei confessionem temere Augustino inscriptam esse, atque ut talem asservatam in scrinio Romano, et insertam Codici, nisi ex indubitato id certum habuissent indicio Romani? An vero facile Augustini res potuit ignorare sanctus Leo, Augustini, inquam, cui æqualis erat, et cujus scripta de fide summo semper in pretio habita sunt apud selem apostolicam. Sed quæ occasione libellus Romanus dilatus? Hoc licet nobis ignorare. Dicam tamen vel illum ex Africa asportatum a Leone cum illic adhuc acolythus Zosimi decretum adversus Pelagianos detulit: vel ligatos ab episcopis Hispaniis ad Augustinum missos, jussos esse eadem via sedem apostolicam adire ex Africa redeuntes, quæ sedis hujus auctoritatem opemque implorarent, ut S. Leone pontifice factum est, adversus Priscillianos per Ecclesias Hispaniarum græssantes; eodæque libellum ab Augustino acceptum cum Ecclesiæ Romanæ pontifice vel proceribus communicasse.

Jam quod ad concilium Toletanum I spectat, cui annexum legimus libellum hunc, jampridem monuit

BALLERINIUM

(a) Immo stylum palam discrepare Benedictini e flores, qui in expendendis ac vulgariis Augustini operibus maximam styli ejus peritiam consecuti sunt, haud dubie testantur. Ipsorum textum in observationibus recitabimus, § 2, n. 2, ibique alterius Benedictini maximæ auctoritatis consentiens judicium adjiciemus.

(b) Hanc Romani Codicis hypothesis jam rejectam in observ. ad dissert. 12 Quesnelli, et ex ibidem disputatis tota hæc conjectatio corruet.

doctissimus cardinalis Baropius ad an. 417, num. 16, ad illud concilium an. 400 celebratum non pertinere (c) regulam fidei ejus actis insertam; sed potius ad posterius, quod Leonis nostri tempore et adnotatione coactum est anno 447 vel sequenti, si e Toletani, sive in alia Hispaniarum civitate. Conjecturam eruditissimi cardinalis confirmat epigraphæ seu annotationis libello fidei post synodi illius canones præfixa, quam non ex antiquiori mendosaque editione concilii, sed ex emendatiori Garsie Loayse describo. Post annos 929 Toletanæ I synodi hæc legimus: *Explicit constitutio Toletani concilii*. Vides hic expresse illius concilii acta a sequentibus discerni: sequitur enim continuus.

Incipit regula fidei catholica contra omnes hæreses et quam maxime contra Priscillianos, quam episcopi Tarraconenses, Carthaginenses, Lusitani, et Batlici fecerunt, et cum præcepto papæ urbis Romæ Leonis ad Balconium episcopum Gallicie transmissum. Ipsi etiam et scriptura viginti canonum capitula statuerunt in concilio Toletano.

Primam partem hujus annotationis qui conferret cum epistola sancti Leonis ad Turribium, facile animadvertet (quod vel sola Leonis mentio indicat) hanc fidei regulam non ad illud antiquum concilium pertinere, sed ad aliud quadraginta et amplius annis postius. Suffragatur concilium Bracarense, seu I seu II, sub Joanne PP. III habitum anno Christi 563, ubi Lucretius episcopus in hæc verba synodum alloquitur: *Credo autem vestra beatitudinis fraternitatem nosse quæ eo tempore quo in his regionibus nefandissima Priscilliana secta venena serpente, beatissimus papa urbis Romæ Leo... ad synodum Gallicie scripta sua direxit. Cujus etiam præcepto Tarraconenses et Carthaginenses episcopi, Lusitani quoque, et Batlici, facto inter se concilio, regulam fidei contra Priscillianam hæresim cum aliquibus capitulis conscribentes, ad Balconium tunc hujus Bracarensis Ecclesiæ presulem direxerunt.* Verba hæc commentario non egent; sed clare docent illam fidei regulam quæ Toletanæ synodo I annexa est, non in ea conditam, sed in alia tempore Leonis celebrata, relictamque post centum annos in Bracarensi, atque illi posteriori synodo vindicatam.

Hanc autem fidei confæssio em Hispani episcopi vel a Leone tunc acceperunt ex Codice Romano decerptam, et cum aliqua epistolarum quas tunc temporis ad eos scripsit pontifex, transmissam; vel eam e propriis scriniis eduxerunt, quibus olim concedita fuerat, cum ab Augustino accepta est, ut superius coniecimus. Sic tamen eam confessionem usurparunt synodi Patres, ut præsentis Ecclesiarum suarum necessitati accommodarint, (d) demptis tribus anathematismis, scilicet 5, 6 et 7, ex Augustiniano libello, tribusque aliis in eorum locum substitutis: ob eam procul dubio causam, quod grassantibus tunc per Hispanias erroribus isti magis, illi minus congruebant: sed et alios sex post Augustinianos adjecerunt, quibus proscribuntur errores Priscillianorum a S. 930 Leone notati in sua ad Turribium adversus eosdem hæreticos epistola: ita ut facile in mentem cujusque veneat, ab ipso Leone in hunc modum auctos conminatosque anathematismos fuisse et in Hispaniam missos.

Posteriorem hanc partem annotationis, fidei I bello præfixæ post canones Toletani I concilii: (e) *Ipse*

ANNOTATIONES.

(c) De hæc regula fidei Iura disseruimus tom. I, not. 5 (*Nobis tom. I, col. 1351, not. a*) in observationibus Quesnelli ad epist. 15 S. Leonis. Confer etiam observationes huic dissertationi subjunctas, § 2.

(d) Non dempti, sed aliis verbis expressi clarius fuere anathematismi 5, 6, 7, et 12, ut not. 20 (*Col. 1054, not. b*) animadvertimus.

(e) Vide quæ de his verbis diximus tom. II, n. 5, in observationibus Quesnelli ad epist. 15 S. Leonis, et quæ adjiciuntur in sequentibus observ., § 2, n. 3.

etiam et suprascripta canonum capitula statuerunt in concilio Toletano: putat card. Baronius ad episcopos concilii i Toletani referendam e-ssē, maleque huc translata[m] ab imperito scriba. Sed quid velat ea intelligi de episcopis Leonis tempore congregatis, qui statuta olim a synodo priori decreta, de novo statuerint, ad id corruptela in mores et disciplinam illius temporis invecta adduci? Certe nec mss. codicum consensus ea subreptitia credi sinit, neque ista verba: *Ipsi etiam et supra dicta, etc.*, ad alios referri episcopos, quam qui in eadem epigraphe nominantur, et Leonis tempore convenerant. Quæ si vera sunt, jam de loco hujus synodi dubium non restat: cum aperte Tole[m] congregatos esse postrema verba testentur. De qua synodo plura alibi in notis ad laudatam Leonis epistolam 15 ad Turribium.

Superest ut de libello, quomodo jacet inter sermones S. Augustini, aliquid dicamus. Ejus interpolationem superius notavi: hoc nunc observo, viginti sex anathematismos in eo legi, quorum duodecim priores iidem sunt qui et in nostro codice jacent, quasque vere Augustinianos putō; alios quatuordecim nec in Codice Romano haberi, nec in concilio Toletano. Descripti sunt vero, et huic libello assuti ex confessione fidei catholice quam Damasus papa misit ad Paulinum Antiochenum episcopum, quamque habes in Codice nostro Romano pag. 214. An alicujus synodi auctoritate ita in unum compacti sint duo libelli, an proprio studio alicujus ingenio; prorsus ignoro: illud non omnino improbabile. Cæterum hoc moneo, istos Damasi PP. anathematismos nonnulli interpolationibus laborare apud Augustinum, inter quas unicam observo: ubi videlicet in nostro codice et apud Theodorum hæc legimus de personis divinis: *Omnia salvantes*; habetur in illo Augustiniano sermone: *Omnia que salvanda sunt salvantes*.

Sed quomodo, quæret aliquis, libellus iste inter eos S. Augustini sermones qui feræ 5 in Cæna Domini assignantur locum habuit, cum in eo ne apex quidem appareat qui hujus diei solemnitati conveniat vel accommodari possit? Nec hoc minus 931 obscurum quam cætera. Dicam quod venit in mentem. Post prolatum anathematismum seu capitulum 16 concilii Bracarenensis secundi an. 563: *Si quis, inquit, quinta feria paschali, quæ vocatur Cæna Domini, hora legitima post nonam jejunius in Ecclesia missas non tenet; sed secundum sectam Priscilliani festivitatem ipsius diei ab hora tertia per missas defunctorum solum jejunio colit; anathema sit.* Ex hoc capitulo intelligimus feriam quintam in Cæna Domini a Priscillianistis per sacrilegas suas cæremonias esse pollutam. Quod si dicamus eam ob causam et propter mysteriorum solemnitate[m] episcopos Hispanos eamdem feriam delegisse, in qua professio fidei adversus Priscillianos publice in fidelium cœtu legeretur; vel eam ipsam diem in qua (ut adhuc hodie observatur) solebant penitentes publici Ecclesie reconciliari, eorum etiam reconciliationi destinatas esse, qui Priscillianorum hæresim ejurare et catholicam fidem profiteri volebant, quibus ea fidei professio præscrip[ta] fuerit publice edenda: quæ cum in ritualibus Hispanicarum Ecclesiarum libris inventa fuerit inter so[m]mes ferias 5 in Cæna Domini ritus ac præces, et eodem loco, vel alibi, ut vidimus, nomen Augustini præferret: inde fortasse

BALLERINIORUM

(a) Hanc formulam ex Leonis mente scriptam vel Roma Constantinopolim fuisse missam, vel Constantinopolim ad Leonem directam atque ab eodem approbatam et Latine redditam, in aliquot La inas collectiones transisse putamus. Vide annotationes in ipsam formulam hoc tomo editam cap. 53 nostri codicis. Hæc autem formula non est confundenda cum definitione concilii Chalcedonensis, quam a Quesnello omissam sequenti cap. 54 ejusdem codicis ex hujus colle tione mss. exemplaribus produximus, quæque ab interpretatione Rustici maxime discrepat.

A occasio nata est locum huic libello dandi inter sermones hujus sancti doctoris isti feræ 5 ass gnatos. Hanc conjecturam in medium adduco, quoniam quid melius dicam modo animo non occurrit. Plura et doctissimo viro digna expectamus de hoc libello a R. P. domno Francisco Delsau, asceta Benedictino, in ea quam cum suis San-Germanensis cœnobi collegis adornat, operum S. Augustini editione.

IX. *Formula libelli fidei.*—Post epistolam S. Athanasii ad Epictetum et alteram S. Cyrilli Alexandrini ad Joannem Antiochenum, quæ cap. 52 et 53 habentur, sub eodem hoc capitulo 55 ad eam legitur: *Formula libelli fidei: (a)* quam a Romana sede missam puto ad Orientales. præsertimque ad Constantinopolitanos. Istud ex his libelli verbis conjicio: *Epistola ad sanctæ memoriæ Flavianum Constantinopolitanæ urbis episcopum nostrum.* Illud probat mentio confirmationis definitioni Chalcedonensi datæ a S. Leone, et ejusdem ad Flavianum epistolæ. Tota hæc formula confecta est ex 932 parte definitionis Chalcedonensis, quæ ab aliis pro altera definitione habetur, ab aliis pro posteriori ejusdem et unicæ parte, ab aliis denique Tractatus concilii Chalcedonensis dicitur, cujus prima hæc sunt verba: *Suffecerat quidem, etc.* Ex versione illa sumpta videtur quæ Rustico diacono tribui solet; etsi in nonnullis aliquantisper discrepet. Cur vero il ligata sit: hæc formula epistolis S. Cyrilli ad Joannem Antiochenum et sancti Athanasii ad Epictetum, inde suspicor natum, quod simul illæ subscribendæ reverentibus ad catholicam Eutyhanis vel Nestorianis propositis sint seu Constantinopoli seu Alexandria. Nec hoc sine exemplo: siquidem remittentibus a aliquando Orientalibus ne S. Leonis epistolæ subscriberent, (b) optio ab ipso Leone data est, ut vel suæ vel Cyrilli epistolæ consensum adhiberent. Epistola 51, nunc 70, ad Pulcheriam de Anatolio hæc habet: *Simplex est, inquit, absolutumque quod posco: ut remoto longarum disputationum labore sanctæ memoriæ Cyrilli Alexandrini episcopi epistolæ quam ipse ad Nestorium miserat, acquireret; vel epistolæ meæ, quæ ad sanctæ recordationis Flaviani episcopum est directæ, consentiat.* Et epist. 88, nunc 117, ad Julianum (Cap. 3), ubi de rebeli monachorum Palæstinarum imperitia: *Quæ si de nostra, inquit S. Leo, putat ambigendum esse doctrinam, saltem beatæ memoriæ Athanasii, Theophili et Cyrilli Alexandriæ sacerdotum scripta non renunt: cum quibus ita fidei nostræ forma concordat, ut in nullo a nobis discrepet, qui se illis consentire profectur.*

Quod ad tempus conditæ formulæ attinet: (c) per ea procul dubio tempora scripta est quibus Aephæorum secta per Orientem grassabatur. Qui hæretici cum Chalcedonense concilio et Leonis tomum abjicerent, his semper conditionibus ad Ecclesie communionem invitati sunt, ut utrumque amplecti se profiterentur: quod omnia pene probant Ecclesie monumenta quæ supersunt, Simplicii, Felicis, et Gelasii pontificum Romanorum temporibus scripta. Ad hujus postremi ætatem formulam refero, quoniam hæc post illius epistolam inserta codici legitur.

X. *Confessio fidei Damasi PP. ad Paulinum Antioch.*—Sub capitulo 55 habetur Damasi papæ epistola ad Paulinum Antiochenum episcopum 933 cum formula fidei illi annexa. Cujus titulus, qui Paulinum

ANNOTATIONES.

(b) Vide not. 8 in epist. 70 S. Leonis tomo I (Nostro tom. I, col. 895, not. 1), ubi hanc Quesnelli opinionem refellentes, ostendimus in epistola 54, nunc 71 ad Pulcheriam, partem eam vel pro et a Leone fuisse acceptam: quod plenius confirmavimus not. 5 in epist. 51, nunc 67, eodem tomo I (Nostro tom. I, col. 886, not. 4).

(c) Si hæc formula, ut indicavimus not. 27 (Hæc pagina, not. a) Leonis tempore scripta fuit, anterior procul dubio Aephæorum hæresi dicenda est.

Antiochenum episcopum expressis verbis habet in utroque nostro codice ms., dubium omne removet, quod ex antiquioribus tum Conciliorum editionibus, tum Theodoriti versionibus nasci videbatur: ubi Paulinus Thessalonicensis episcopus legebatur.

Formulam autem fidei una cum epistola simul missam esse a Damaso non dubito, ac proinde alteram ab altera non esse, ut hactenus factum est, separandam. Hoc primum persuadet codicis utriusque nostri auctoritas, qui non modo unam alteri proxime subdit, sed et utramque sub uno eodemque capitulo representat: ita ut formula fidei, etsi ab epistola distincta sit, illi tamen veluti pars quardam alligari debere videatur. 2. Certum est ex ipsius epistolae initio una cum epistola missam esse formulam fidei, quae haereticis ad catholicam reverentibus subscribenda proponeretur: *Fidem, inquit, misimus, non tam tibi, qui ejus fidei communioni sociaris, quam his qui in ea subscribentes tibi, id est nobis per te, voluerint sociari*: quod procul dubio de professione fidei distincta ab epistola intelligendum venit. Quod enim inferius post nonnulla de fide incarnationis interposita, de epistola ipsius subscriptione mentionem habeat, hoc ob eam causam scriptum pato, quod cum epistola esset fidei formula, qui huic subscribebat, illi pariter subscribere censeretur: eo ferme modo, quo quis formulae ex annexo episcopi mandato propositae subscribens, tam in iudicio episcopali quam in formula ipsi subscribit. 3. Quia hoc in more erat positum, ut ab haereticis ad communionem catholicam aspirantibus, non brevissima, qualis est haec, epistola, in qua non prolixè satis fides explicatur, sed distincta ac laetis verbis conceptae formulæ subscriptio exigeretur. 4. Titulus formulæ ut est in Thuanæ, hoc ipsum prodit clarissime. Verum dum hæc scribo, opportune occurrit collectio Romana Lucæ Holstenii, quæ Romæ edita est anno 1662; in eaque invenio formulam fidei seu anathematismos ipsi insertos epistolæ, eo loco qui litterula a nobis notatur. Ut jam assertio nostra non solis nitarur conjecturis, **934** sed codicis auctoritate, quo decemur sætem professionem hanc fidei ab epistola sejungendam non esse, et utramque eodem esse tempore ediam.

Inde sequitur synodicam esse Damasi e, istolam. Siquidem testis est Theodoritus (*Lib. v, cap. 10*) illos anathematismos, quos sequenti capite refert, ab episcopis in magna Roma congregatis sancitos esse; eosque concilio in Romano sub Damaso vulgo assignant. Illud etiam innuere mihi Damasus ipse videtur; qui de familiari epistola, quam per Vitalem miserat suo solum nomine, ipso initio usus sermonem habens, singularem numerum usurpat, *rescripta*

direxeram: tuo iudicio derelinquens: indicaveram.... me commotum: postmodum vero alteram hanc epistolam commemorans a pluribus vel plurium nomine scriptam eam indicat, cum ait: Misimus: nobis sociari scilicet istum, consensus noster. Et revera nihil hujusmodi rerum sine synodo agere consueverant pontifices Romani: quam consuetudinem multum intererat hæc in occasione non violari, in tanti, inquam, momenti negotio, quod fidem communemque fidei professionem attinebat in quo merito timendum erat (a) ne Orientales Occidentalibus paulo iniquiores fidei formulam repellerent quam non cognovissent numeroso Occidentalium concilio roboratam.

Ad quem porro annum utraque referenda sit, non extra dubium est. Si ordinem quo anathematismi descripti sunt a Theodorito, annorum ordini respondere constaret, certum esset pariter formulam hanc fidei post annum 381 ediam esse: cum ab eo post synodum secundam œcumenicam referantur; immo et post alterum episcoporum in regia urbe conventum, postque rescriptas ad eorum epistolam in Damasi litteras. Idem tempus innuere videtur, cum, recensitis cap. 11 anathematismis, hæc de tempore subijci: *Et hæc quidem gesta sunt superstiti Gratiano: quæ vitæ hujus imperatoris finem indicare videntur, quem tamen toto decennio anteverit communis epocha concilii in Romani, a quo fluxisse creduntur anathematismi. Baronium, qui epistolam ad ann. Christi 375 refert, merito arguit H. Valesius, a quo (b) scripta dicitur 935 ann. 382, paulo post synodum; sed fusius hæc pertactare non est animus. Vide notas ejusdem Valesii in Theodoritum pag. 43.*

Institutum magis nostrum attinet (c) insignis interpolatio, qua auctor legitur professio fidei in vulgatis editionibus et in codice Thuanæ, quam in Oxon. codice. Nimirum post sextum anathematismum hæc tam in illis quam apud Theodoritum habentur: *Eos autem qui ab Ecclesiis ad Ecclesias migraverint, tandiu a nostra communione alienos habemus, donec ad eas redierint civitates in quibus sunt primitus constituti. Quod si quis alius, alio transmigrante, in locum viventis ordinatus est, tandiu vacet sacerdotii dignitate, qui suam deseruit civitatem, donec successor ejus quiescat in Domino.* Hæc porro asperaddita esse vi dubitare licet. Primum auctoritate Oxoniensis exemplaris ms. nostri codicis in ipse urbe Roma, ubi scribat Damasus, ab Ecclesiæ Romanæ proceribus et operum apostolicæ sedis conditi: cui hoc nomine major longe fides habenda, quam vel Theodorito, vel parum accuratis aliis editionibus, quæ ex Græco derivæ mihi videntur. 2. Favet codex alter, qui clarissimi Ju. telli est, landaturque in LaBeana Con-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Licet Romani pontifices res magni momenti in Romana synodo discuterent atque deciderent, epistolæ tamen solo pontificis nomine solebant inscribere, quod apostolicæ sedis auctoritas potissimum spectaretur; eamque non solum Occidentales, sed Orientales etiam *propter principalitatem*, ut hæmæus loquitur, præsertim in fidei causis maxime faciendam perpetua Ecclesiæ traditione d. dicissent. Hinc ipsa epistola de qua nunc sermo est, non Romanæ synodi, sed solius Damasi nomine prænotatur, et soli Damaso tribuitur in allocatione missæ Chalcædonensis ad Marcianum Augustum tom. IV Concil. Ven. editionis, col. 1766.

(b) Scripta fuit cum sp. s. erat de Vitali tunc presbytero, antequam apertum schisma conficiens, ab Apollinaristis ad episcopatum Antiochenum promoveretur. Porro in sese gerebat episcopum Meletium vivente: unde Hieronymus in epist. ad Damasum de tribus hypostasis tres episcopos Antiochenam Ecclesiam simul occupantes memorat: *Non notum Vitalem, Meletium respicio, ignoro Paulinum.* Meletius autem obiit anno 381, dum Constantinopolitana synodus agebatur. Igitur ante hanc synodum Vitalis episcopus erat; ac propterea non paulo post; sed ante aliquanto

eodem Vitale jam presbytero hæc epistola a Damaso scripta fuit. Tillemontius eam affigit anno 375, Constantius vero anno circiter 378. Plura de hac re disserere non vacat.

(c) Cum non solus codex Thuanæ, sed cæteri etiam nostræ collectionis (uno recentiori ms. Oxoniensi excepto), ac præterea alii omnes aliarum collectionum Latinarum, quæ hanc Damasi epistolam continent, in textu constanter exhibeant decretum, *Eos autem qui ab Ecclesiis, etc.*, frustra Quænellus auctoritate unius recentioris codicis, quem in aliis nonnullis manuum vidimus, idem decretum suppositum venditare se posse credit. Nec vero illi favet a ius codex Justellii. Ille enim Isidorianus est. Isidorus autem hanc expositionem fidei in tres pars es divisit, et a prima parte subnovit idem decretum. Dein aliis interjectis postremam partem ejusdem expositionis dedit: ac tandem aliis insertis laudatum decretum separatim exhibuit. Sicuti vero divisio primæ partis a postrema t. i. ori Mercatoris arbitrio tribuenda est; ita etiam ejus decreti separatio atque distinctio.

eliorum : dilione. 3. Ipsa id persuadet loci inspectio; longe enī a' anathematismorum materia abhorrent verba hæc, ad disciplinam, non ad fidem spectantia, quæque et orationis filium, et fidei formulæ seriem importune abruptunt. Quæ igitur, iniques, ratione interpolata est, ita ut jam a tempore Theodoriti ea parte auctor circumferretur? Hoc ego Paulini ipius Antiocheni arte et studio factum esse crediderim : qui cum magnum Meletium in episcopatu Antiocheno socium haberet, hac indus ria usus est ut notum fieret illum a sedis apostolice communionē esse alienum. Neque hoc solum publicari voluit in ipsa fidei formula, sed et quotquot ad catholicam revertentes huic subscribere, eos omnes profiteri voluit Meletii communem oī nunquam se immiscendos, ad idque propriū trineri chirographo. Quem enim hoc e none melius designari dixerimus quam Meletium, qui cum Sebastianus in Armenia episcopus constitutus olim fuisset, subditorum offensum inobediētia, ut scribit Theodoritus, alio se 936 contulerat, ibi in otio vitam acturus, cum ad Antiocheam sedem ab omnibus polatus est et evectus. Hanc igitur prima decreti pars notat. Et ut deterior fieret adhuc Meletii conditio, sancitur parte altera, eum, qui in illius Sebastiani deserens locum suspectus fuerat, tandiu sacerdotii dignitate fruturum, donec sibi vita superesset.

Alia etiam adduntur apud Theodoritum unum, quæ non levis momenti sunt. In ultimo enim anathematismo : *Quod si quis partiatur, etc.*, post hæc verba, propter unum *Divinitatem, quam credimus esse et scimus Patris et Filii et Spiritus sancti*; hæc continuo sublinunt : *Θεὸς ἓς ἐστὶν ὑποστάσις : Deum unum in tribus hypostasisibus.* Hæc a Damaso scripta esse nemo crediderit, tum quia in nullo codice Latino seu excuso, seu in manuscripto leguntur, tum quod a trum hypostasem assertionem Latini abhorrebant. Illa ad illa esse a Theodorito non putem : cum enim Epiphanius Scholasticus omni unum Theodoritiana historie interpretum a quissimus verba illa non repræsentet, ut ex Tripartita Cassiodori Historia manifestum est, inde conjicio in recentioribus Theodoriti exemplaribus fuisse addita, ab iis forte qui hanc Damasi professionem fidei Græce redditam relegentes ad exemplaria Paulini arte et studio interpolata, tres illas voces velut a scribis per incuriam omittas libello restituendas putarunt. Porro jam olim insertas esse textui Damasiano ab Orientalibus Meletii partes sectantibus, suggerit Theodoriti ejusdem narratio lib. v, c. 3, ubi hæc Flaviani ad Paulinum Antiochenum verba refert : *Si Damasi communionem amplecteris, o amice, doctrinæ nobis manifestam similitudinem ostend. Nam ille quidem unam eandemque Trinitatis substantiam confitens, tres hypostasēs dicere prædicat : in contra Trini atem tollis hypostasem.* Hæc si dixit, vix dubito quin ex interpolata versione epistolæ Damasi, si tu e scrip ta erat ; sin minus, ex assertionem trium personarum, trium hypostasium assertionem Damaso tribuit. Ilud vero clare assertur in fragmento decreti Damasiani in collectione Romana Luca Holstenii pag. 170.

XI. *Alia fidei formulæ.* — Damasianæ fidei formulæ proxime subjicitur sub eodem capitulo brevis alia formulæ, quæ alia non est ab ea quam habet superius capitulum 35 ad calcem Cyrilliane 937 ad Joannem Antiochenum epistolæ. Eadem, inquam, est formulæ, sed in compendium missa, atque ex tractatu seu definitione Chalcedonensi decrepta. (a) Utramque Acaianis temporibus propositam esse putō : siquidem tunc respuebant hæretici tam Chalcedonense decretum, quam sancti Leonis epistolam, quibus subscri-

A here coguntur in iis libellis, qui ab hæresi revertentur.

XII. *De symbolo Athanasiano conjectura.* — Post tot recensitos fidei libellos, quos studiosè servabat Ecclesia Romana in suo canonum decretorum (ue Codice, mirabitur aliquis inter eos desiderari præclaram illam fidei confessionem quæ symbolum S. Athanasii dicitur, et ejus laus in officio ecclesiasticæ per omnes Occidentalis saltem orbis Ecclesias : quod certe symbolum nunquam prætermisum esset a Romanis alias longe minoris momenti formulas in illum suum codicem conjicientibus, si illud tunc temporis eisdem innotuisset ; præsertim vero si, quod contendit eminentissimus cardinalis Baronius, eam fidei suæ confessionem Romæ S. Athanasius elidisset Latino sermone, recitassēque coram pontifice eique assidentibus episcopis. Augēbit admirationem, quod in illo testimoniorum delectu, quem sanctus Leo cum epistola sua 134, nunc 163, ad Leonem Augustum misit, quique ab eodem vel ab alio inserui Codici Romano sub capitulo 41, quod, inquam, symbolum illud Athanasianum locum non habeat in illo delectu ubi aliqua e sancti Athanasii scriptis excerpta leguntur, quibus illa confessio et familiarior esse debuisset sancto Leoni, et clarius potentiusque Eutychei errorem perfollasset et Ecclesiæ Romanæ privilegia addidisset roboris plurimum.

Hæc mirabuntur aliqui : ego vero miror magis vel ex hoc unius sancti Leonis silentio nondum viris aliquot rursus fuisse pers aum, non Athanasii esse opusculum istud, sed alterius auctoris, qui vel Leonis ejusque prædecessoribus ignotus fuit, vel ætate inferior. Utrumque igitur hoc argumentum ex sancti Leonis silentio et Codicis omissione petium cæteris arcedat, quibus istud scriptum olim Athanasio abjudicarunt scriptores doctissimi. Non est hujus loci vel otii de illius auctore fusius operosisque inquirere : abunde enim jam id præstitum est et eruditè a doctissimo viro Gerardo Joanne Vossio de tribus symbolis disserente (Diss. 2). Paucula solummodo vice appendicis addere hic visum est, occasione libellorum fidei, quos discussimus, et testimoniorum a Leone collectorum contra Eutychem : ut si qua lux ex nova conjectura rei hactenus 938 obscuræ affulgere potest, ea lecto em non frustremus.

Certa imprimis ab incertis discernenda sunt ; tum suspiciones conjecturæque nostræ in medium adducendæ.

Primo itaque jam omnium fere eruditorum consensu constat opusculum istud (b) sancti Athanasii Alexandrini fœtum non esse : quod maxime arguit sylvius ipse sermonisque contextus, qui nullatenus Græci hominis est, sed Latini : confirmaturque tum ex eo quod Athanasius ipse testatur in epistola ad Antiochenenses et alibi, procul se fuisse a condenda nova fidei formulæ, et præterea Nicænæ synodi symbolum suis omnibus numeris absolutissimum esse semper contenderit : tum ex alio silentio quo usque ad sextum saltem sæculum sepultum fuit hoc symbolum. Cum enim neque sanctus Cyrillus Alexandrinus Athanasii successorum unus, neque sanctus Leo, neque alii scriptores ecclesiastici, vel antiquissimi qui in Ephesino Chalcedonensique conciliis fidem catholicam adversus Nestorium et Eutychem propugnaverunt, nunquam ex illo quidquam protulerint, nunquam illius fecerint mentionem ; quis sibi persuadeat inter Athanasii opera recensitum tunc fuisse istud symbolum ? His plura qui legere voluerint, adeat laudatum Vossium aliosque qui hæc de re prolixiores commentarios ediderunt.

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Cum hæc formulæ contractior quidem, sed sensu eadem sit ac illa subjecta Cyrilli epistolæ cap. 53 nostræ collectionis, et utraq; eodem tempore scripta fuerit ; sicut illa, ita etiam hæc S. Leonis

temporibus assignanda est. Vide præcedentes notas 27 et 29 (Supra col. 1054, not. a, 1055, not. c).

(b) De hac sententia lege observationes sequentes § 3, n. 1.

2. Ex hac ultima ratione evincitur pariter, quis tandem symboli istius auctor fuerit, eum post exortam damnatamque non solum Nestorii, sed etiam Eutychis hæresim floruisse; immo post Leonis Magni tempora. Detur enim per indiligentiam nonnullam omissum fuisse Athanasianum hoc symbolum in concilio Ephesino et Chalcedonensi; certe nunquam posteriorem sancti Leonis diligentiam fugisset, qui sæpe sæpius post quartam synodum scribens ad Orientales episcopos, et propriam Orientalium Ecclesiarum traditionem appellans, nunquam tamen Athanasii symbolum commemorat, in quo tunc expresse, tam distincte utraque illa hæresis confoditur. Sed neque anno Christi 458 notum erat, cum illam testimoniorum congeriem ad Leonem Augustum mitteret, quæ post denuo excussa apostolicæ sedis sententia auctor prodit altera, quam ad synodum Chalcedonensem dudum direxerat. Quin et eorum pontificum qui adversus Acephalos Eutychianosque certarunt, silentium de isto symbolo, testatur illud adhuc tum ignotum fuisse.

3. Constat hujus symboli auctorem posteriorem non esse anno Domini sexcentesimo 335 septuagesimo: (a) hoc quippe anno habita est Augustodunensis in Gallia synodus sub sancto Leodegario episcopo, cujus hic canon legitur: *Si quis presbyter, diaconus, subdiaconus, vel clericus symbolum quod sancto inspirante Spiritu apostoli tradiderunt, et fidem sancti Athanasii præsulis irreprehensibiliter non recensuerit, ab episcopo condemnatur.* Immo et jam ab anno 633 aliqua ex isto symbolo descripta mihi videntur in ea confessione fidei quæ edita est a concilio Toletano IV, habeturque capit. I ejusdem.

4. Dubium non est quin multis ante synodum illam Augustodunensem annis compositum esset, et jam olim per totam Ecclesiam celebre evasisset: nunquam enim sapientissimi antistes id commississent, ut istam fidei formulam omnium ordinum clericis amplectendam et irreprehensibilem, ut aiunt, recensendam synodali edicto sub condemnationis pœna præciperent, immo et illam e regione cum symbolo apostolico ponerent, nisi jam longo usu recepta, approbata, et inter germanas magni Athanasii lucubrationes numerata fuisset; quod nisi post plurimorum annorum seriem fieri vix potuit.

XIII. Quo tempore scriptum videtur symbolum Athanasianum. — 5. Hinc sequitur ejus auctorem non extra centum fere annorum illorum spatium requirendum esse qui ab illiari papæ Leonis successoris pontificatu usque ad finem sexti sæculi vel septimi initium elapsi sunt. Ut sexaginta vel septuaginta ante synodum Augustodunensem anni evulgando symbolo dentur, ejusque auctoritati per omnes Ecclesias stabilienti: præsertim cum hujusmodi canones, Augustodunenses sancti Leodegarii episcopi dicti, quibus et ille qui de symbolo agit annumeratur, a solo Leodegario in diocesana synodo pro Ecclesia sua conditi esse videantur, ut vel ille titulus indicat. Existimandum enim non est unicum episcopum hoc sibi arrogatum fuisse ut novum symbolum, nec ab universa Ecclesia vel usu receptum, vel a multis approbatum, clero suo velut fidei tesseram memoria tenendam, corde credendam, ore confitendam gravi intentata pœna præciperet. Quanquam, ne quid dissimulem, vix aliquod certum ex unico illo canone Augustodunensi statuere audeam, nisi me doctissimorum virorum compelleret auctoritas, Jacobi, inquam, Sirmondi, Petri de la Lande, et Godefridi Hermantii, qui laudatum canonem ad annum 670 referre non dubitarunt, cum tamen nec mss. collectiones nec quibus

A editus est, nec ulli auctores quidquam de illius ætate vel leviter attingant; 940 nec potior videatur esse ratio illum sancto Leodegario ejusque synodo tribuendi, quam posteriori alicui Augustodunensi episcopo vel concilio. Eorum tamen sententia libenter accedimus, donec lucis amplius aliquid affulgeat. Hujus ergo auctoris, quem inquirimus, ætatem intra annum circiter 480 et 600 statuendam esse putamus, vel etiam intra brevius spatium.

6. Certum videtur neque casu, neque librorum incuria, nomen Athanasii in hujus scripti titulum irrepsisse; sed potius ex certo consilio (b) ab ipso auctore fuisse sancto Athanasio ascriptum: quotquot enim illius exemplaria seu manu exarata, seu excusa, hæc nus visa sunt, præ se ferunt Athanasii nomen.

XIV. Non est impostoris scriptum. — 7. Tentum abest ut imposturæ arguendus sit quisquis talem fidei professionem sub alieno nobis nomine ingressi, quin potius Spiritu Dei istud consilium ab eo ceptum fuisse evincit ipsius symboli contextus, in quo mire elucet: et fidei docta simplicitas, et divina Spiritus unctio, quibus ita sanctis Ecclesiæ Patribus Athanasiana fide dignum apparuit, ut illud singulis Dominicis omnium clericorum ore celebrari et inter officii ecclesiastici partes censi voluerint. Enimvero latissimum discrimen est inter ipsum et impostorem illum qui nobis tot commentitias epistolæ sub pontificum Romanorum nominibus pessima arte mentisque confectas protulit: in hujusmodi enim epistolæ nihil penitus quod non aliis turpi furto subreptum fuerit, vel quod his pontificibus quibus tribuuntur indignum non sit, utpote et illorum temporum disciplinæ adversum, et ex consuetis pannis male compactum. In hoc vero Athanasiano symbolo omnia Athanasio digna sunt, omnia fidei sinceritati quæ exponitur apprime convenientia. Immo nec itales ipse mendacii potest omni ex parte argui: non enim, ut in hoc ernis rodicibus legitur, *Symbolum* nomen præ se tulit, sed *Fidei*. Ita in Augustodunensi canone supra descripto, in breviario ms. monasterii Casinensis sexcentorum fere annorum, de quo inferius dicturi sumus, et alibi. Genuinumque esse scripti hujus titulum probant versiones Græcæ, in quibus appellatur *ἐκείναις*, vel *ὁμολογία τῶν καθολικῶν πίστασις*, vel *πρὶ πίστασις κατὰ συντομίαν*; hoc postreum habet symbolum Athanasianum a Græcis interpolatum, a Jacobo Usserio editum: auctores pariter Latini illud expositionem fidei vel sermonem de fide inscribunt: inter quos Ilincmarus archiep. Remensis. 341 Hanc autem esse Athanasii fidem, quæ hoc symbolum continet, nemo inficias erit, qui quidem Athanasium crediderit a catholica fide non recessisse.

XV. Cur sub alieno nomine evulgatum? — Sed cur, inquit, auctor catholicis alieno nomine, non suo, opus suum inscripsit? Dum enim Athanasii nominatur symbolum, quod tamen sancti Athanasii non esse convincitur, metuendum est ne inter spuria et apocrypha numeretur: quod Salomius episcopus Gallus timebat ne Salviani libro eveniret quod sub Timothei nomine ad Ecclesiam catholicam scripturatur. Verum quod Salvianus respondet in epistola ad eundem Salomium, respondeo s. milititer: *Sufficere ad excludendam penitus apocryphi styi suspicionem etiam hoc solum posse, quod satis perspicuum est libros neotericæ disputatæ omni esse, et a posteriori homine dicinarum rerum studio atque amore conscriptos. Carent enim apocryphi suspitione, qui agnoscuntur, nec Athanasii, nec hominis Athanasio coævi, nec Græci esse auctoris. Quod autem proprium nomen subicere voluerit, id metu hæreticorum et adversa-*

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Non anno 670, sed anno 676 vel 677 hanc synodum habitam ostendit Bohierius in epist. ad Mabillonium. Vide tom. VII Concil. Ven. edit., col. 549 not. 1.

(b) S. Athanasii nomen ab ipso auctore præfixum symbolo ex vetustioribus mss. exemplaribus falsum ostendimus in observ. v., § 3, n. 2 et 3.

riorum fidei, cum quibus auctor vivebat, dum scriberet, accidisse putandum est: de quo et amplius aliquid inferius dicemus.

Ex his porro quæ supra statuimus, quæque vix in dubium revocari possunt, hoc elicimus, quod ad inveniendum auctorem hujus symboli viam aperit: auctorem scilicet illum imprimis catholicum intra rentum fere illos annos vixisse et floruisse qui Leonis vel Hilari Romanorum pontificum mortem proximè secuti sunt: eundem metu persecutionis nomen proprium suppressisse, ac proinde eum in ea regione sedem habuisse in qua fidei catholice hostes Arianique præsertim rerum potiebantur; et eo tempore quo Arii, Nestorii et Eutyichis errores longe lateque spargebantur: tres enim istas potissimum hæreses hoc symbolum confodit.

XVI. *Vigilium episcopum Africanum videri auctorem esse symboli Athanasiani.* — Omnia porro eorum sententia qui illud homini Gallo tribuunt, in quibus est P. Pithæus lib. de Process. Spiritus sancti, quam in sententiam propendere se proflitetur Vossius in appendice suæ in hanc rem dissertationis: videtur hæc omnia quæ præmissis maxime convenire (a) Vigilio Tapsitano seu Tapsensi in Africa episcopo, nec cuiquam potius hoc opusculum tribui posse arbitror quam acerrimo huic catholice fidei defensori. Floruit enim Vigilius iste sub finem quinti sæculi, et ut verisimile est ad sextum usque pervenit, quippe qui anno 484 Bizacenorum omnium episcoporum ultimus erat, ut ex notitia Africanorum antistitum regis Hunnerici jussu pro reddenda fidei ratione convocatorum 942 feliciter conjicit Petr. Franc. Chiffletius in notis ad eundem hunc Vigilium. Præterea vivebat Vigilius et sedem episcopalem tenebat in Africana regione in qua Wandali Ariana peste infecti catholicos omnes dira persecutione vexabant; ita ut de catholica fide vel verbum proferre crimini verteretur. Eo etiam vivebat tempore quo Nestoriana et Eutyichiana hæreses maximos in dies progressus agebant, præsertim per Orientales Ecclesias, ad quas fugere compulsus est Vigilius ab impio rege extorris facius. Denique, quod magnopere pensandum est hac in disquisitione, admodum familiare fuit Vigilio, ut si quæ scriberet opuscula sæviente persecutione, (b) ea non suo, sed sub antiquorum Patrum vel auctorum persona in publicum emitteret. Sic librum contra Marivadum scripsit sub nomine Idacii Clari: alterum composuit in persona S. Augustini contra Felicianum Arianum: tertium contra Palladium Ambrosio vel Gregorio Nazianzeno inscriptum. Sed et sub nomine sancti Athanasii plures, quam sub aliorum persona evulgavit: duodecim enim de Trinitate libros habemus inter opera sancti Athanasii, Latine tantum editos, quos Vigilius esse clamant eruditii (Jac. Sirmondus, in not. ad Theodulphum de Spiritu sancto; Phil. Labbeus, de Script. ecclesiast.; Chiffletius, in opusc. 2 vindictiarum operum Vigilius Tapsensis); sicut et Dialogorum libros inter Athanasium, Arium et Probum judicem. Sed etsi non indubitata fide essent Vigilius memorata hæc opuscula, saltem Dialogos adversus Arianos, Sabellianos et Photinianos, vel ipso Vigilio latente, ab ipso sub nomine Athanasii contra Arium, Sabellium et Photinum coram iudice Probo disputantis, compositus est; ex quo cerie maxime pondus accedit conjecturis nostris. Ipse, inquam, Vigilius in præfatione hujus dialogi hoc proficitur: *Utile hoc, scribit ille, et valde commodum apparuit, ut uniuscujusque hæretici personam cum sui dogmatis*

A *professionibus, quasi præsentibus cum præsentibus agent, introducerem.... Sabellium ergo, Photinum, Arium, atque ad nostras partes Athanasium introduci: ut veritas summo configitum certamine eliquota ad omnium notitiam perveniret.*

Inde etiam confirmatur primum hæc nostra opinio, quod quos adversarios fidei præcipue impugnat symbolum, Arianos scilicet et Eutyichianos, eosdem semper scriptis suis persecutus est Vigilius. Pleraque enim opuscula sua contra Arianos, qui Africanas vastabant Ecclesias, conscripsit, et insigne opus adversus Eutyichianos emisit, quo et sancti Leonis epistolam et Chalcedonense decretum ab hæreticorum impugnationibus strenue vindicat.

2. Alias fidei professiones etiam sub nomine Athanasii edidit Vigilius, quæ cum 943 hujusmodi opusculis conscribendis assuetum producit. Velut sunt (c) illæ quæ libris de Trinitate insertæ leguntur. Hanc autem quæ symboli nomen obtinet, tunc ab eo conditam esse existimamus cum Constantinopoli exsularet: quo tempore jam multa ediderat opuscula contra hæreticos Arianos, cum adhuc in Africa moraretur. Audiens autem, cum esset in Oriente, quantas strages ageret in Africanis Ecclesiis Ariana hæresis, et quo in discrimine versaretur popularium suorum fides, pastoralis officii partes esse existimavit periclitanti populo suo suppetias ferre, simplicioribusque Christianis eam fidei professionem ob oculos ponere, quæ remotis omnibus subtilioribus et implicationis theologia ambagibus, catholicam doctrinam pure, nitide, breviterque exponeret. Quæ expositione Ecclesiam suam aliasque Africanas non solum adversus Ariana sectæ perfidiam muniendas esse existimavit, sed etiam adversus Nestorianam et Eutyichianam; quæ cum apud Orientales, inter quos agebat, longe lateque grassaretur, eam ad Africanas regiones, vel jam esse invectam, vel invehi facile posse videbat. (d) Athanasii nomine ornandam esse existimavit hujusmodi professionem: quia et tanti viri auctoritate eos qui sola auctoritate decuntur retinendos fore putabat; et probe noverat illius ævi eruditos non posse in hunc errorem induci, ut Athanasio illam expositionem tribuerent, reclamante novellarum hæresum, quam distincte habet, mentione. Sed et hoc necessarium omnino videbatur, ne quisquam Africanorum qui tunc vivebat, episcoporum de condita hujus fidei formula in suspicionem apud hæreticos deveniret, ac propterea in certissimum vitæ discrimen, quæ Arianorum erat sævities, adduceretur: quod merito timendum fuisse intelligit quisquis Victoris Vitensis de Persecutione Africana narrationem perlegerit.

3. Etsi in tam brevi et in hujus generis septimacula, qualis est hæc fidei professio, vix locus sit conferendo stylo cum ceteris Vigilius lucubrationibus (aliæ enim dicendi rationem breves et exotericæ fidei formulæ, aliæ scripta prolixiora et polemica exigunt): non levem tamen inter symbolum et alia Vigilius opera (e) styli affinitatem scribendique rationem deprehendere mihi videor. Eandem enim methodum sectatur in opere contra Marivadum scripto, et præsertim libro III, quæ et in symbolo conficiendo tenuit: ita ut prior pars symboli, quæ Trinitatis unitatem contra Arianos defendit, compendiosa videatur esse recapitulatio eorum quæ centum capitulis 944 exponuntur in tribus illis contra Marivadum libris: isti enim toti sunt in exponenda probandaque unitate Trinitatis, et Trinitate unitatis, quæ est prioris partis symboli propria materies. Sed et hoc di-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Hanc Quesnelli sententiam refellemus in iisdem observ. § 3, n. 5 et 6.

(b) Non omnia Athanasii, aut aliorum Patrum nomine edita opera quæ Vigilio Tapsensi tribuuntur, ipsius esse liquebit ex dicendis in observ. § 3, n. 5.

(c) Has formulas Vigilio Tapsensi perperam ascribi in observ. loco citato probatur sumus.

(d) Hic præsumitur Athanasii nomen ab ipso auctore initio inscriptum fuisse, quod tamen falsum ostendimus in observationibus.

(e) Hoc argumentum a styli sententiarum quæ affinitate petunt in re præsentem quam leve sit, ex observationibus palam fiet § 3.

distinctus apparet in lib. iii; tria enim hujus priora capitula totidem has propositiones complectuntur cum suis probationibus: *Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus. Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus. Omnipotens Pater, Omnipotens Filius, Omnipotens Spiritus sanctus*: quae totidem et, siisdem verbis habentur in symbolo. In quo plures aliae ejusdem formae propositiones leguntur: sicut, et in dicto libro in longe plurimae; videlicet ad centenarium usque numerum, Scripturae testimoniis probatae reperiuntur, eundemque, ni fallor, aspirant auctorem. Alia quoque non minus sibi invicem convenientia fortasse comprehendit qui attentius et majori otio ceteras Vigili lucubrationes evolvere voluerit: nobis haec modo sufficiant ex occasione scripta.

Absolutis dissertationum nostrarum editione, inveni codicem Thuanicum, in quo dialogus Vigili Tapsensis adversus Arianos, Sabellianos et Photinianos legitur sub hoc titulo: *Incipit altercatio Athanasii cum Arianis*. Post hunc tractatum habentur symbolum Nicenum et formula fidei Arianensis concilii, quam proxime sequitur symbolum Athanasii, cum hac

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Revisum a Balleriniore citato, n. 6.

BALLERINIORUM OBSERVATIONES

In Dissertationem XIV Quesselli, De libellis in Codice insertis, etc.

945 Inter ea fidei monumenta de quibus in praecedenti dissertatione agitur, duo tantum libelli fidei nostro codici anonum inserti cap. 39 et 40, ac symbolum Quicumque S. Athanasio vulgo inscriptum fuisse observationes requirunt.

§ I.

Libellus fidei qui in collectione hoc tomo edita exhibetur cap. 39, S. Gregorio Nazianzeno probabilis vindicandus creditur. Impugnatur sententia qua auctori Latino adjudicatur, et Gregorio Orientali cum Quessello substituitur Occidentali, Gregorius Baeticus, vel cum novissimo auctore Phaeadius.

I. Unum certum praemittendum est, hunc libellum, qui inter S. Gregorii Nazianzeni opera est sermo 50, ita concinere cum sermone 49, ut utriusque unum eundemque auctorem esse Quessellus § 7 jure probaverit. In eo solum alter ab altero discrepat, quod sermo 49 Nicenum fidem fusiori et dogmatico tractatu statuatur; sermo autem 50, seu libellus fidei, easdem praecedentis sermonis sententias compendio exhibeat. Igitur si S. Gregorius Nazianzenus auctor sit sermonis 49, eidem quoque attribuendus erit sermo 50, seu memoratus libellus fidei. Pro asserendo autem ejus sermonis 49 auctore S. Gregorio Nazianzeno duo expressa testimonia suppeditant, unum S. Augustini, alterum ejus codici qui Argenteratensi editioni operum ejusdem S. doctoris usui fuit. Solemnis est S. Augustino Gregorii Nazianzeni auctoritate uti, et ex Rufini versione, quae ob auctoris et interpretis celebratam longe lateque propagata erat, illic in lib. i. adversus Julianum, c. 5, ejusdem Gregorii testimonia producat, praemonuit: *Sed tibi non deerit magni nominis et sanae celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cujus eloquia ingentis merito gratiae etiam in latinam linguam translata usquequaque claruerunt*. Subdit statim quatuor loca ejusdem doctoris ex versione Rufini. Porro sermonem 49 eidem S. Gregorio Orientali episcopo explorare vindicat in epist. 148 scribens, num. 10, *Gregorius etiam sanctus episcopus Orientalis apertissime dicit, Deum naturam invisibilem, quando Patribus visus est, sicut Moysi, cum quo facie ad faciem torquabatur, alicuius conspicibilis materiae dispositione as-*

epigrapha: *Fides dicta a sancto Athanasio episcopo*. Porro conjectura nostrae de auctore hujus symboli, Vigilio non parum suffragatur quod in antiquissimo codice (a) illegitum reperitur opusculo; cui nomen Athanasii pariter praefixum legitur, sed quod Vigili Tapsensis esse indubitatum habetur ipsius Vigili testimonio: siquidem lib. v. adversus Eutychen, num. 2, haec scribit: *De concilio, inquit, diversis sanctionibus et nominum religiose additis nominibus plenissime in iis libris quos adversus Sabellium, Photinum et Arium sub nomine Athanasii, tanquam si praesentes cum praesentibus agerent (ubi etiam cognitoris persona videtur inducta) conscripsimus, a nobis fuit expressum, etc.* Nec omitam observare locum ex ejusdem libri v. Vigili. Tapsensis num. 6, ubi unitas Christi ex Deo et homine constantis confertur cum unitate hominis ex anima rationali et carne subsistentis: *Sicut credimus unum esse hominem, animam rationabilem et carnem; ita credamus unum esse Christum Deum et hominem; quae omnino similia sunt his symboli Athanasiani verbis: Sicut anima rationalis et caro unus est homo; ita Deus et homo unus est Christus*.

sumpta, saltem sua inevitabilitate, videri potuisse. Nec quispiam cum recenti auctore reponat hanc Gregorii sententiam inveniri in oratione 37, quae certus ejusdem Gregorii fides est. Legenti enim utramque orationem 37 et 49, non tam sententiam quam quendam etiam verba charactere majusculo indicata congruere soli orationi 49 quisque perspiciet: ac praeterea cum Augustinus non Graecum textum, sed vulgatam Rufini interpretationem adhibuerit, ut ex aliis locis, in quibus alia Gregorii Nazianzeni testimonia recitat, perspicere licet; oratio autem 37 non ita fuerit a Rufino Latinitate donata, ut oratio 49 (de cujus versione mox dicemus), hanc Augustinum allegasse in epist. 148 dubitare non licet.

II. Alterum testimonium est codex ex quo prodit editio Argenteratensis 947 anno 1508. Illic enim codex decem orationes ejusdem S. Gregorii nomine inscriptas, et a Rufino Latine redditas, exhibuit cum ipso Rufini interpretis prologo: in quibus est oratio vulgata 49 et oratio vulgata 50, seu noster libellus fidei. Quare Justus Fontaninus lib. ii. Vita Rufini, c. 8, has omnes sicut Rufino interpreti, ita Gregorio Nazianzeno auctori asserere non dubitavit. Neque refert in aliis codicibus, qui Gregorii sermones a Rufino Latinitate donatos continent, eas orationes 49 et 50 desiderari. Nam in plerisque mss. duo, vel tres, vel quatuor tantum ejusdem Gregorii sermones, quos idem Rufinus Latine reddidit, leguntur, ut laudatus Fontaninus notavit: nec tamen idcirco octo saltem ipsius Gregorii sermones ab eodem Rufino traductos quispiam ambigit. Idem porro Rufinus in libro xi. Historiae Eccl., cap. 9, de scriptis sanctorum Gregorii Nazianzeni aique Basilii testatur: *Nos denas ferme singulorum orationum transulimus in Latinum*. Basilii orationes a Rufino Latinis donatae non inveniantur nisi octo, aut, ut credimus, novem. Vide nostram praefationem in appendicem tractatum S. Zenonis episcopi Veronensis, num. 2, pag. 298. Decem autem Gregorii Nazianzeni suppeditavit codex saepe laudatus, quae idcirco ipso Rufino teste eidem sancto adjudicandas agnoscamus.

III. Qui Gregorium Nazianzenum excludendum putant, quae hypothese nituntur, quod ille sermones 49 et 50 Latino auctori, non autem Graeco attribuendi credantur. Rationes autem quibus hanc hypo-

thesim tuerentur, nihil evincunt. Quae maxima omnium profertur ex Scripturarum Italia veterique interpretatione inserta orationi 49 nihilum valet, cum Latini interpres in reddendis Latine Scripturarum testimoniis eadem versione suo aro usitata, quae cum Graeco textu Interpretum LXX a Graeci Patribus adhibito congruebat, uti potuerit. Fortior videri solet ea loquendi ratio a Graeco scriptore aliena, quod Graeci *quododatus* appellandi, et illa : ratio quaedam quae apud Graecos nuncupatur *ὑπόθεσις*. Verum nonne ex Graeco redditum fuit Latine symbolum Nicenae antiquissima versione, in qua nihilominus non absinthiter legitur apud Leonem epist. 165, c. 2, a; ad S. Hilarium et alios : *unius substantiae cum Patre, quod Graeci dicunt quododatus*? Cum porro Rufinus fuerit ejus orationis interpres, pro ea libertate qua ille in interpretandis Graecis operibus utebatur, similes formulas adhibere potuit. Idem est de stylo quo Rufinus liberior interpres in aliis quoque versionibus uti consuevit. Similis quidem stylus elucet in ceteris octo orationibus, quam ipsam ex Gregorio reddidisse nemo ambigit.

IV. Cum ergo nihil cogat pro asserendo auctore Latino, duo autem testimonia Augustini, et codicis in editione Argentoratensi impressi testimonia pro S. Gregorio Nazianzeno satis aperta sint; nulla ex aliorum sententia quae Latino auctorem ingerunt, praefenda videri poterit. Illa certe Quesnelli quae pro Gregorio Nazianzeno Gregorium Baeticum supponit, ac si Augustinus in designando Gregorio Orientali pro Occidentali allucinatus sit, minus probabilis est. Nam praeterquam quod Augustinus Gregorium Nazianzenum allegare consuevit, nunquam vero Gregorium Baeticum; errorem et allucinationem in eo notare, nisi quid certum et convincens pro Gregorio Baetico afferatur, praesumptuosum videtur. Nihil autem convincens Quesnellus protulit, sed meras conjecturas, vel inanes prorsus, vel certe ejusmodi quae aequae aliis auctoribus accommodari queunt, ut in annotationibus indicavimus. Neque magis placere potest novissima opinio, qua in opere inscripto *Histoire littéraire de la France*, tom. 1, part. 2 edit. Paris. anni 1753, pag. 273, Phœbadus eorum sermonum auctor praedenditur. Haec enim cum eadem hypothese Latini auctoris incumbit, quam inanem ostendimus; tum vero pares conjecturas congerit, quae corrumpente hypothese nutant, aliisque pariter Latinis aptari scriptoribus possunt.

V. Unum ex hoc auctore verissimum credimus, cum Quesnellam rejicit opinantem libellum fidei, seu sermonem 50, priorem fuisse sermonem 49, ac si ille libellus in hoc sermone 49 indicetur iis verbis : *Jampridem adversus Arianos libellum edideram*. Hanc autem sententiam ille duplici ratione impugnatur. Primum ex contextu orationis 49, in qua verba *jampriem adversus Africanos libellum edideram*, indicant non brevem fidei formulam, sed tractatum polemicum, quo Arianorum error ex proposito perstringebatur. Id autem 949 aliis quidem Gregorii Nazianzeni fusioribus tractatibus Arianos impetentibus optime congruit, non vero laudato libello fidei, in quo etsi doctrina inserta est Arianæ heresi contraria, non tamen libellus dici potest qui, contra Arianos editus, eosdem impugnet. Secundo quia in libello adversus Arianos Sabellii errorem nominatim confutatum auctor sermonis 49 diserite pronuntiat. Nihil vero ejusmodi expressum legitur in libello breviori, seu in sermone 50. Addit etiam idem Gallicanus scriptor animadversionem non levem ex ipsa objectione, qua libellus antea editus ab Arianis impetebatur. Nam hoc est, quid aliud posse reprehendi (sunt verba sermonis 49) quod ubi Verbum Dei ex persona Filii posuimus, tale hoc Verbum intelligere putemur, quale grammaticè tra sunt, etc. Et postea : *Mirari me fateor hoc ita sentiri potuisse, quasi nos personam propriam Verbi, quod est Filius, negaremus, quem tot locis verum Filium de vero Patre natum in-*

A *gessimus*. Si primi libelli auctor in eodem sese ita explicasset circa personarum distinctionem, ut se, paucis licet verbis, explicat in libello fidei, seu in sermone 50, in quo praecise et accurate loquitur; nunquam ipsi opponi potuissent quae prioris libelli causa eidem objecta traduntur. Quid quod voces tot locis longiore tractatum confirmant, quae breviori libello nequaquam conveniunt? Hic ergo sermo 50 pro illo primo libello adversus Arianos edito haberi nequit; sed alius anterior, et prolixior Nazianzenus tractatus in Arianos et Sabellianos indicatur, cujus Apologiam idem auctor contextuit sermone 49; libellus vero fidei nostrae collectioni insertus posterior est eodem sermone 49, adeo ut ipsius compendium videatur, quod tamen in fine articulum praefert de resurrectione corporum, quod sermo 49 caret.

§ II.

B *De altero fidei libello, qui in nostra collectione exhibetur cap. 40. Abjudicatur ab Augustino, cui illum Quesnellus tribuit; et concilio Toletano i asseritur.*

I. De hoc libello egit Quesnellus § 8, ubi ipsum, qualis est in Codice canonum, cap. 40, S. Augustino adjudicandum existimat. Cumque idem ferme repetatur in regula fidei subjecta concilio Toletano 1, quae ab alia synodo Hispanica sub S. Leone condita fuit; hujus synodi Patres ex ipso Augustini libello eandem regulam hussisse opinatur. Ut autem brevis, quoad fieri possit, nostram sententiam aperiamus, praemitendum est, hoc documentum inter Augustini opera olim editum, levioribus variantibus exceptis, idem omnino esse ac illud nostrae collectioni insertum; quod tamen in editione Augustini posteriori manu additamentum recepit decem et quatuor anathematismatum, quae ex epistola Damasi ad Paulinum excerpta fuere. At documentum sub titulo *Regula fidei* subjectum Toletanae synodo 1, etsi quoad substantiam sit idem cum illo nostrae collectionis, non solum tamen sex anathematismatum additionem in fine exhibet, quae ejusdem *Regulae* propria sunt, verum etiam quaedam additamenta, et clariores aliquot explicationes praefert tum in ipso corpore, tum etiam in anathematismis, praesertim 5, 6, 7 et 12, ut conferenti notationes nostras in cap. 40 codicis palam fiet. Nihil porro ambigendum videtur quin hoc documentum, ut in mss. nostri codicis exstat, primus sit vetustioris auctoris fetus, quem Patres concilii Hispanici sub S. Leone in condenda regula fidei susceperint, et aliquot additamentis, atque aliis explicatioribus verbis nonnullis in locis efferentes, suum fecerint. Neque enim verosimile est posteriorem auctorem, qui explicatius documentum pra oculis habuit, ea omisisse quae ad perspicuitatem conferunt; sed potius contra accidit ut quae prius brevius et minus elare scripta fuerunt, posterior auctor auctior et explicatior efficiat. Exemplum itaque nostrae collectionis primærum fetum esse et Leonis ætate antiquius cum Quesnello arbitramur.

D 951 II. Num vero S. Augustino tribuendum sit, ut ille existimat, assentiri non possumus. Idem in fine paragraphi 8 esse expectare dixit Patrum Benediclinorum judicium in ea quæ tum parabat operum S. Augustini editione. Illi vero documentum, quod antea inter Augustini sermones relictum fuerat, nihil motu Quesnelli observationibus, non dubitarunt excludere et referre in appendixem tom. V. serm. 235. Quippe, inquit, in mss. hunc libellum inter Augustini sermones et opuscula nusquam exstat vidimus. Rationem etiam addunt ex stylo. Augustinum certe nobis minus sapienti huius loquendi modi num. 1, hanc unam esse divini nominis Trinitatem. Ibidem, non imaginarium corpus, aut forma sola compositum. Ibid., et omnia corporis exercitia, sicut ut Romanus Codex (Quesnellianum intelligunt) exitia sensisse. Et num. 2, mundum hunc factum non fuisse, atque ejus omnia instrumentum. Tandem vox Paracletus passim

posita pro Spiritus sanctus. Argumentum itaque styli, quod Quesnellus extulit, Augustinum maxime expungit. Hinc jure Verlinus et Vindingus huic sermone inter Augustinianos recensito suppositionis notam affixere. Adde etiam iudicium P. Constantii in admonitione ad epist. 5 Damasi ad Paulinum pag. 505, n. 8, ubi in hoc sermone nihil esse Augustini proficitur. Augustini autem nomen in vetustissimo ms. Vindebonensi nostrae collectionis ita in fine tituli additur, ut additum credi possit. Ex aliquo autem ejusdem collectionis, ut alibi vidimus, Gallicanae exemplo in collectionem item Gallicanam additionem Isidori hoc documentum transisse, et ex alterutro hoc fonte ob inscriptum titulo Augustini nomen inter hujus sermones tandem fuisse receptum et editum arbitramur. Opinio igitur quae Augustinum hujus libelli auctorem praefert, ex solis codicibus nostrae collectionis profiscitur, in quibus illius nomen additum ex nostro ms. Vindebonensi coniecere licet.

III. Cum porro hoc documentum a Patribus synodi Hispanicae sub S. Leone repetitum et auctum cum titulo *Regula fidei* in mss. collectionum Hisp. et Isid. subieciatur concilio Toletano, de quo plura diximus tom. II, not. 5, ad Quesnelli observationes in epist. 15 S. Leonis ad Turribium (*Nostrum tom. I, col. 1351, not. a*), valde probabile videri potest primævum hoc documentum ipsi synodo Toletanae tribuendum esse, quae cum damnaverit haeresim Priscillianistarum, hunc libellum fidei adversus eam aliasque haereses cum duodecim anathematismis edidit. Hic libellus contineri poterat in uberioribus ejusdem synodi gestis, quorum in praemio ipsius synodi sit mentio. Hoc autem documentum Patres posterioris synodi Hispanicae sub Leone repetentes, ut illud praesenti suarum Ecclesiarum necessitati accommodaret, aliqua clarior explicanda, alia addenda censuere. Huc referendum videtur additamentum *Fidelium*, quod illi in *Regula fidei* inseruere Leonem secuti, qui in epist. 15 ad Turribium, cap. 1, de Spiritu sancto scripsit, de utroque processit. Auctor collectionis Hispanicae primævum documentum, quale in nostra collectione legitur, in gestis Toletanae synodi nactus, cum illud explicatis et auctius invenisset in posteriori synodo sub Leone, hoc illi substituendum ac eidem Toletanae synodo subnectendum putavit, ad admonitione praemissa, qua alteri concilio sub Leone ipsum perspicue asseruit his verbis: *Incipit regula fidei catholica contra omnes haereses et quammoxime contra Priscillianos, quam episcopi Tarraconenses, Carthaginenses, Lusitani et Baetici fecerunt, et cum precepto papae Urbis Leonis ad Balconium episcopum Galliciae transmiserunt. Solum offendere possunt quae sequuntur: Ipsi etiam et superscripta viginti canonum capitula statuerunt in concilio Toletano: quae ad Patres concilii sub Leone referri nequeunt, cum canones in Toletana synodo conditi fuerint, ut laudata not. 5 fusius probavimus. Duas in hac postrema verba conjecturas ibidem indicavimus. Nunc aliam, quae probabilior fortassis videbitur, proponemus. Haec nimirum verba forte ab auctore collectionis Hispanicae inventa in titulo libelli fidei ejusdem synodi Toletanae, cui congruebant; hoc loco, ubi ob substitutam regulam fidei alterius concilii sub Leone, minus congruunt, incaute retenta fuerunt.*

953 § III.

De auctore symboli Quicunque, quod S. Athanasii nomine inscribitur.

I. Antiquius testimonium quo symbolum *Quicunque* S. Athanasio tribuitur, essent duae epistolae inter S. Isidori Hispanensis opera editae, una ad Claudium ducem, altera ad Eugenium episcopum Toletanum, si vere eundem S. Isidorum haberent auctorem. At cum haec scripta cum jam saeculo IX et XI exortae essent Graecorum adversus Latinos controversiae, S. Isidoro Hispanensi perperam inscribantur; primum testimonium peti potest ex quodam canone

A synodi Augustodunensis sub S. Leodegario episcopo, quae celebrata fuit, non anno (ut cum edus Quesnellus scripsit) 670, sed anno 676 vel 677, quemadmodum v. c. Bouthierius in epistola ad Mabillonium consiliunt. Cum vero canon qui laudatum symbolum *fidem* S. Athanasii appellat, a Sirmondo erutus fuerit et mss. collectione Divionensi, quae non integras synodos, sed canones hinc inde excerptos, ac in titulos distributos continet, incertum quibusdam videtur num spectet ad concilium Augustodunense sub S. Leodegario habitum, an vero ad aliud ejusdem loci quod posterius celebratum fuerit: ac propterea nihil hinc certi ad antiquitatem symboli Athanasio inscripti constituendam elici posse contendunt. Nos vero eundem canonem invenimus in collectione Herouvalliana edita a Jacobo Peit cap. 1. Licet autem ibidem canon Augustodunensis allegetur sine Leodegarii nomine, tamen collectionis auctorem non aliam synodum Augustodunensem praeculis habuisse, nisi quae S. Leodegario episcopo celebrata fuit, patet ex tabula canonum eidem collectioni praemissa, et a Peit exhibita pag. 264, in cujus fide de Augustodunensibus canonibus in eadem collectione allegatis haec solum traduntur: *Canones Augustodunensis S. Leodegarii episcopi*. Concordat etiam caput 70 ipsius collectionis, in quo dum exhibentur episcopi qui canones ipsius collectionis confirmarunt, haec ad Augustodunenses canones referuntur n. 19: *Consensus et confirmatio Leodegarii episcopi Augustodunensis*. Negari igitur nequit quin antiquior codex quo Herouvalliana collectionis auctor usus est, canonem laudatum retulerit inter eos qui in synodo Augustodunensi sub S. Leodegario sancti fuerunt; ac proinde post medium saeculum VII symbolum *Quicunque* S. Athanasio ascriptum dubitare non licet. Neque enim probabilis credi potest Papebrochii opinio in *Respons. ad exhibit. error.*, part. II, art. 13, n. 36, ubi tradit verbis ejusdem canonis *Fidem* S. Athanasii non Athanasianum, sed Nicenum symbolum designari, in quo lucubrando Athanasium plurimum laborasse satis credibile est. Nicenum enim symbolum proprio Niceni nomine in Ecclesia appellari solebat, nunquam vero Athanasii. Cum porro Athanasii quidem nomine et in mss. et ab aliis VIII et IX saeculi auctoribus inscriptum invenimus symbolum *Quicunque*, nihil dubitandum videtur quin aliquanto ante in synodo Augustodunensi S. Leodegarii, verbis *Fidem* S. Athanasii idem symbolum vocatum fuerit. Idipsum confirmari potest et collectione ms. Vat. Palat. 574, cujus additamenta ejusdem circiter aevi idem symbolum hoc titulo praefecerunt: *Incipit fides catholica S. Athanasii*.

II. Majorem vero ejusdem symboli antiquitatem, omisso tamen Athanasii nomine, alia vetustiora documenta demonstrant. Sunt qui ingerunt concilium Toletanum IV habitum an. 633, in quo nonnullas formulas ex eodem symbolo excerptas credunt. At similes formulae atque sententiae in definitis et vulgaris Ecclesiae dogmatibus ita communes erant catholicis, ut Toletani Patres communibus formulis uti dici possint, nec ex nostro symbolo eas derivasse. Similes quidem phrasae invenire licet in aliis scriptoribus, quos ex Athanasiano symbolo easdem sumpsisse nemo dixerit. Si idem Toletani Patres in condenda professione fidei Athanasianum symbolum praeculis habuissent; alias 955 atque sententias ex eodem derivassent: quae tamen in ea professione non inveniuntur. Antiquitatem vero ejusdem symboli ipsa Toletana IV synodo anteriorem aptius astruit manuscripta collectio, quae continetur in pervetustis codicibus Barb. 2888 et Vat. 1342. In hac enim exhibetur *epistola canonica*, quam sub initium VI saeculi celeberrimam, inter documenta Juris canonici veteris edidimus n. 4, ac in eadem sic canon primus exprimitur: *Primum omnium fidem catholicam omnes presbyteri, et diaconi, seu subdiaconi memoriter teneant; et si quid [Legere si quis] hoc faciendum prae-*

mittat, quadraginta dierum [Lege diebus] a vino abstineant [Lege abstineat], etc. *Fidei catholicae* nomine indicari symbolum *Quicumque*, certum fit ex antiquissimis ejusdem symboli codicibus, qui idem symbolum (ut mox videbimus) *fidem catholicam* inscribunt. Ea enim respiciunt ipsius symboli verba: *Ut teneat catholicam fidem*. *Fides autem catholica haec est*. Et in fine: *Haec est fides catholica*; etc. Adde Venantium Fortunatum, cujus expositio in symbolum *Quicumque* a Muratorio edita tom. II Anecd. Lat., pag. 212, inscribitur: *Expositio fidei catholicae Fortunati*: sic enim hanc inscriptionem intelligendam putamus, ut Fortunatus auctor sit, non *fidei catholicae*, seu symboli *Quicumque*, sed *expositionis* in eumdem symbolum, quemadmodum alias *expositiones* edidit in symbolum apostolorum et in orationem Dominicam. Haec sunt duo testimonia saeculi vi. Si autem hoc tempore non solum Fortunatus hanc *Fidem catholicam* explicavit, verum etiam canone preceptum fuit ut omnes presbyteri, diaconi et subdiaconi ipsam memoriter discerent: illam jamdiu ante scriptam usque plurimorum receptam fateri necesse est.

III. Vetustiora porro ejusdem symboli exemplaria vel titulo carent, vel sine auctoris nomine inscribunt tantum *Fides catholica*. Primi generis sunt ms. Ambrosianum, olim Bobiense, ante annos mille et amplius exaratum, in quo nostrum symbolum sine ulla inscriptione legitur, teste Muratorio loco allegato pag. 224, et codex Colbertinus 784, aeo circiter Pipini scriptus, in quo ejusdem symboli pars legitur; quia librarius ita mutilum se Treveris in vetustiore utique codice reperisse testatur, nullo auctoris nomine aut titulo designato. Tres alii codices referuntur a Benedictinis editoribus operum S. Athanasii, § 2, Diatribae in symbolum *Quicumque*, pag. 721: unus Regius 4908, alter Colbertinus 5133, ac tertius laudatus a Felckmanno, in quibus hoc symbolum omni titulo et auctoris nomine caret. Inter secundi autem generis exemplaria praeter illa saeculi vi quae usui fuerunt Fortunato et auctori *epistola canonica*, de quibus diximus numero praecedenti, omnium quae hactenus inventa sunt antiquissimum est illud quod ab Usserio laudatur, ubi nullo auctoris nomine haec inscriptio praefigitur: *Fides catholica*. Item legitur in duobus mss. Vat. 81 et Vat. Reginae 42; eumdemque titulum existisse in codice quem addidit Theodulfus episcopus Areliaensis, liquet ex capitulari ejus secundo, paulo post initium. Athanasii itaque nomen non ab auctore initio ascriptum, sed posteriori tempore inductum fuit: unde posteriora tantum exemplaria et scriptores septimi, octavi et noni saeculi illud praefereunt.

IV. Haec, quae ex codicibus et antiquioribus testibus produximus, debent sufficere ut hoc symbolum S. Athanasio posteriori tantum aetate suppositum dignoscatur. Ipsi quidem non posse illud ascribi alia plura argumenta convincunt, tum quae in praecedenti dissertatione Quesnellus digressus § 12, tum quae postea addiderunt PP. Benedictini editores operum S. Athanasii in peculiari Diatriba de eodem symbolo § 3. Ludovicus Muratorius tom. II Anecd. Lat., in disquisitione de eodem argumento, et novissime P. Dominicus Maria Speronius dissert. 4 de *symbolo vulgo S. Athanasii*, Patav. 1750, ubi praeterea hujus symboli auctorem, non Graecum, sed Latinum esse evidenter ostendunt. Tota autem quaestio nunc in eo versatur, cuinam Latino scriptori hoc symbolum tribuendum sit. Quesnellus Vigilium Tapsensem opinatur. At ejus sententiam primum impugnavit Josephus Antelmus in *nova de symbolo Athanasiano disquisitione* Parisiis edita an. 1695, cui hac in re auctores paulo ante memorati calculos addidit.

957 V. Certe quod ait Quesnellus eumdem Vigilium nonnulla ejusdem generis opera Athanasii aut plurorum scriptorum nomine edidisse, non satis pro-

bavit. Sola Altercatio sancti Athanasii episcopi contra Arium, Sabellium atque Photinum haereticos in dialogi formam scripta, Vigilii quidem est, cum ab ipso Vigilio laudetur lib. v contra Eutychem, cap. 2; et non idcirco Athanasii nomine edita dici debet, cum in praefatione moneat se Athanasium loquentem inducere, ut alii scriptores inducere solent alios, quos tamen nemo idcirco dialogi auctores putat. Librum contra Marivadam seu Varimadam Idacii Clari nomine vulgatum Vigilii quidem adjudicavit Chiffletius, propterea quod ipse Vigilii in laudata Altercatione lib. II, n. 45, librum adversus eumdem se edidisse profestatur. Cum vero in eadem Altercatione Vigilii prolixum locum recitet ex suo opere contra Marivadam, qui in tribus Idacii libris contra Varimadam non legitur; hinc satis tute colligitur librum Vigilii contra Marivadam diversum esse ab Idacii libris contra Varimadam, nec ad nos pervenisse. Quare hi postremi contra Varimadam libri Vigilii tribui nequeunt, ac si eumentum Idacii nomen eisdem praefixerit. Vide plura apud Antelmum loco laudato, et admonitionem praemissam libris de sancta Trinitate in editione novissima operum S. Athanasii tom. III, pag. 603. Similia reponi queunt ceteris opusculis qui aliorum Patrum, aut Athanasii nomine inscripti, eidem Vigilio a nonnullis addicuntur. Libri duodecim de Trinitate inter Athanasii opera eo praecipue nomine Vigilii tribuuntur a Chiffletio, quia laudantur in praefatione librorum Idacii Clari contra Varimadam, quos a Vigilio Idacii eumentum nomine editos praesumpsit: quam hypothesin jam refellimus. Sicut autem libri contra Varimadam non Vigilii, sed Idacii sunt; ita etiam libri de Trinitate, quos Idacius in laudata praefatione selucubrasse affirmat, ejusdem Idacii, non Vigilii esse dicendi sunt. Neque vero quidquam movere potest Chiffletii visus, qui ut eosdem libros de Trinitate Vigilii asserat, longum illud testimonium ab eodem Vigilio recitatum in Altercatione memorata, et excerptum ex suo libro contra Marivadam, in ipsis de Trinitate libris invenire studuit. Neque enim hoc efficere potuit, nisi aliquot sententias et Paulinis locis hinc inde collectis. Praeterea hi libri nusquam inscribuntur contra Marivadam, Vigilii autem illud testimonium ex libro contra Marivadam se eruere tradidit. Vides ergo quam imbecille hoc argumentum sit, quod ex praesumpto, sed non probato Vigilii usu ducitur. Cum porro libri de Trinitate non sint Vigilii, sed Idacii; formulae fidei eisdem insertae et inscriptae Athanasii nomine, si quid probarent, non pro Vigilii, sed pro Idacio probarent. Adde quod iidem libri in quibusdam codicibus concluduntur libro octavo; illae autem fidei formulae ad posteriores libros pertinent, qui alii auctori tribuendi videntur. Confer admonitionem PP. Benedictinorum in eosdem libros tom. III, pag. 601. In aliis autem manuscriptis ita et ordine, et numero, et inscriptionibus discrepant, ut nihil certum de primævo fetu constitui queat. Vide Josephum Blanchinum in Enarratione pseudo-Athanasiana in symbolum apostolorum, pag. 69.

VI. Opponitur, symbolum *Quicumque* in quibusdam codicibus illigatum, se potius subjectum reperiri Altercationi contra Arium, Sabellium, atque Photinum, quae certe Vigilii habet auctorem. Quid inde? Num hinc recte inferatur utrumque opus esse ejusdem auctoris? Minime gentium. Librarii enim saepe plura diversorum scriptorum opuscula in eodem codice scribere solebant. Styli ac sententiarum similitudo cum operibus Vigilii, etiamsi probaretur, in hisce fidei documentis levissima ratio est. Quis enim ignorat eam esse catholicorum consuetudinem, ut in scribendis fidei professionibus ac in proponendis fidei dogmatibus formulae et locutiones in Ecclesia receptae adhibeantur, novae autem vitentur? Hinc formulae non dissimiles in diversis licet scriptoribus, qui eadem dogmata tradidere, invenire licebit ut ne tamen ex hac locutionum similitudine eumdem esse diversorum opusculorum auctorem colligi queat. Haec de

causa jure P. le Quien in dissert. 4 Damascenica, n. 16, pag. 9, inefficacem demonstrat parallelum sententiarum symboli *Quicumque* cum aliis similibus Vigili sententiis, quippe et S. Augustinus similes formulas ac sententias exhibet.

VII. Hæc, quam Quesnelli sententiam respuunt, æque valent contra Antelmium, 959 qui Vincentio Lirinensi idem symbolum vindicare contendit. In cujus argumentis singillatim refellendis si quis plura desideret, adeat PP. Benedicinos et Muratorium locis laudatis, nec non P. Dominicum Mariam Speronium dissert. 2 de symbolo, cap. 4 et 5, ubi omnia ab Antelmio producta non magis Vincentio quam aliis ejusdem circiter ætatis scriptoribus aptari posse ostendit. Unam ipsius Antelmii conjectationem præterire non possumus, qua primas symboli lacinias Treveris inventas, ac ideo a Trevirensi scriptore, qualem Vincentium credit, symbolum lucubratum arbitratur. Id autem colligit ex cod. Colb. 784, in quo post definitionem Chalcedonensem, et ante Nicænum symbolum interjecta legitur ea vulgati Athanasiani symboli pars, in qua catholica de Christi incarnatione doctrina continetur, hæc præmissa annotatione: *Hoc invenit Treveris in uno libro scriptum sic incipiente: Domini nostri Jesu Christi, et reliqua. Domini nostri Jesu Christi fideliter credat. Est ergo fides recta, etc.*

A usque ad finem. Hæc quidem ostendunt symbolum *Quicumque* sine auctoris nomine a codicis Colbertini amanuensi inventum fuisse in vetustiori codice Trevirensi, quod antiquitatem symboli plurimum confirmat. At auctorem ejusdem symboli Trevirensis pariter fuisse nequaquam probant.

VIII. Cum vero nullus codex, nullus antiquus scriptor Vigilio Tapsensi aut Vincentio Lirinensi hoc symbolum tribuerit, antiquiores autem codices auctoris nomine careant, ætius erit ignotum auctorem sciri, quam hujusmodi conjectationibus, quæ variis scriptoribus accomodari queunt, hunc vel illum symboli auctorem traducere. Qua in re concludemus cum Tillemontio not. 34 in S. Athanasium, tom. VIII. p. 671: *Il vaut donc mieux nous tenir dans les ténèbres de notre ignorance; et je ne sais s'il ne faut point encore ajouter qu'il vaudrait mieux ne point perdre le temps à former tant de conjectures sur des choses de ce genre-là. Il peut être de quelque utilité de savoir le véritable auteur d'une pièce, mais quand on n'en peut savoir rien de certain, à quoi sert-il de savoir que c'est peut-être un tel, ou un tel? Cela est plus propre à former des contestations qu'à établir ou éclaircir aucune vérité. Contentons-nous donc d'être assurés que ce symbole n'est point de saint Athanasie, mais qu'il est ancien et du VIe siècle au plus tard.*

DISSERTATIO DECIMA QUINTA.

De suppositio concilio Telensi et pseudo-epistola Siricii papæ quæ Tractatoria ad episcopos Africanos dicitur.

Ad capitulum 60 Codicis Romani.

961 CAPUT PRIMUM.

De pseudo-synodi nomine.

(a) Ultimum seu sexagesimum codicis nostri capitulum continet canones *Telensis concilii secundum Tractatorium Siricii papæ per Africanam*. Quod concilium celebratum dicitur post consulatum gloriosissimorum Augustorum Honorii xi et Constantii, vi kalendas Martii; hoc est, anno Christi 418.

Ab omnibus pro legitima ac vera synodo ista habita ad hanc usque diem, nec aliquem scio qui de ejus ~~veritate~~ controversiam hæcenus moverit: nec David Blondellus, qui in suo pseudo-Isidoro dubitationem suam de Siricii epistola proposuit judicioque lectoris permisit quidquam adversus illam synodum excipiendum censuit. Eandem recenset Christophorus Justellus in præfatione Codicis Africani, omnesque Conciliorum editores exhibent. Eam non agnoscit modo cardinalis Baronius (*Ad. an. 418, num. 31*), sed et mirum in modum extollit prædicatione, velut insignie monumentum observantiae, qua Ecclesia Africana Romanam sedem prosequeretur, ejusque decretis obtemperabat: quæ 962 nimirum ante omnia in conciliis recitari jubentur.

Quin Africana Ecclesia sedi apostolicæ ejusque statutus debitum semper honorem impenderit, dubium nullum est; at qui ex monumentis quæ hæc dissertatione discutimus, id persuadere voluerit, is profecto bonæ causæ male patrocinatur. Certissimum enim mihi est (1 synodum et epistolam, meram esse fabulam, mirumque commentum; (b) neminemque futurum esse spero qui in meam ultro non eat sententiam,

cum ineptum istud argumentum admota sinceri iudicii luce propriis penitusque inspexerit.

Ac primum quidem de ipso concilii nomine inquirendum: de quo variæ sunt eruditiorum conjecturæ, et nonnulla etiam (c) concertatio fuit inter duos magni nominis theologos Petrum Aurelium et Jacobum Simondum.

Eminentissimus cardinalis Perronius Replicæ ad serenissimum Britanniarum regem, cap. 48, existimat pro *Telensi* reponendum esse *Zellense*; quodque aliter legatur in fronte et in præfatio synodi, hoc putat scribarum oscitantia imputandum. Favere videtur cardinali Ferrandi Breviatum canonum, in qua decies *Zellense concilium* refertur, sexies vero additur: *Ex epistola Siricii papæ*: ut dubium non sit vel eam ipsam synodum esse quæ nunc *Telensis* 963 dicitur, vel ad illius instar confictam esse.

Supragatur etiam Perronio Chiffetius in notis ad Ferrandi diaconi Breviationem canonum, vel potius eam cum antiquis Conciliorum editoribus conciliat, cum eandem asserit civitatem esse quæ Zella et Tiella, vel Thele, et Usilla sive Usa; ac proinde idem concilium *Zellense, Tiellense, Telense*. Et revera hanc synodum, quæ in plerisque codicibus aliis *Telensis* dicitur, *Zellensem* appellari in Trecenti codice, testis est idem Chiffetius.

Tertiam viam ineunt cardinalis Baronius ad annum Christi 418, num. 31, et ex ipso Binius in notis ad hanc synodum: ubi secure pronuntiant non *Telense*, ut hactenus lectum est, sed *Telepense* scribendum esse; hoc uno argumento moti, quod Donatianus Telepensis primæ sedis episcopus synodo præfuisse le-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Si ultimum et sexagesimum codicis capitulum est in ms. Oxoniensi, quod exemplar et recentius, et imperfectum deprehendimus; in aliis certe omnibus et antiquioribus et præstantioribus nec ultimum est, nec sexagesimum, ut ex alibi dictis liquet.

(b) Adeo difficile, ne dicamus desperatam provinciam in hac dissertatione suscepit, ut neminem

præstantissimorum scriptorum suffragatorem invenit. Vide observationes subiungendas, c. 1, n. 1.

(c) Nullam in hoc concertationem fuisse inter Aurelium atque Simondum notavit Baluzius in dissert. de concilio Telepensi subjecta libris Petri de Marca de Concordia, edit. Paris. an. 1704, pag. 1345.

gatur in proemio. Atque adeo Sirmondo arrisit hæc utriusque conjectura, ut certiorum nullam unquam fuisse emendationem audacter asserat in Antirrhethico suo adversus Petrum Aurelium.

Ridet tamen Chiffletius loco citato hanc socij sui emendationem, imitaturque hanc consequentiam a viris dictis deductam: ut eam ob rem celebratam Teleptis synodum putarent, eo quod illi præfuerit Donatianus Teleptensis; quasi non potuerit synodus colligi ac celebrari præsidente prima sedis episcopo in alia ejusdem provincie civitate.

Chiffletio assentior in quantum vocem *Telesis* retinendam esse censet, maleque in ejus locum *Teleptensis* esse substitutam in Binsiana aliisque posterioribus editionibus Conciliorum. (a) Omnes enim anteriores editiones, omnes codices mss. et recentiores et antiquissimi, *Telessem* dicunt synodum non *Teleptensem*. Confirmatur ex eo quod difficile esset ut scriberet omnes, quasi ex condito in eundem errorem incidissent, præsertim cum semel et iterum occurrat vox illa, in titulo scilicet, et in proœmiali concilii narratione: et in hac proxime sequatur vox *Teleptensis*, quæ vel a poterat scribas ab errore revocare. Certe constans utriusque vocis hujus distinctio ab illis facta, accuratæ prorsus descriptionis indicium est: aliqui oscitantes vel ignari hujusmodi opere facile vel utrobique *Telesis*, vel utrobique *Teleptensis*, possuissent, vocum scilicet illarum similitudine et affinitate delusi. Denique mendum istud nec doctis, nec indoctis tribui potest: indocti enim ac **964** illiterati scribæ cum a genuina voce scribendo recedunt, mirum est si barbaram aliquam ac nullius sensus vocem non supponant: sed longo magis stupendum, si in eam hic vocem omnes incidissent qua vere Africanam episcopalemque civitatem, pro episcopali Africanæque itidem civitate supposuissent. Docti vero, quibus ignotum non fuisset quid *Telesis* civitas, quid *Teleptensis*; illam in proconsulari provincia, hanc in Bizacena; uniusque provincie primatem, in altera nec synodum habere, nec ei præesse potuisse: nunquam *Telessem* synodum eam nominassent, quæ *Teleptensem* episcopum pro præside habuit. Restat igitur ut a semidoculis impostoribus id fuerit perpetratum: qui cum fraudem architectari sibi proposuerint, satis eruditi non fuerunt ut perite eam adornarent; quod nunquam fere non contingit.

Jam quod Chiffletius *Telessem* ait idem esse ac *Usulensem*, *Tiellensem*, vel *Zellensem*, quia *Za pro Dia* sæpe usurpatum aiant ab Afris; fateor nimis hoc coniectum mihi videri et a proposito alienum. Est enim usurpatum illud fuerit, quod eruditi contendunt, respectu vocum aliquarum; at nec omnium respectu fuit, nec respectu hujus, de qua questio est. Si enim ita fuisset, non est ratio cur in notitia proconsularis provincie distinctissime legamus *Decumhabet Telesis*: in Bizacena vero habeatur *Victorinus Usulensis*, cum utrinque legi deberet vel *Usulensis*, vel *Telesis*. Si dixeris ad distinctionem alterius ab altera ita factum esse: non ergo confundenda, ut facit Chiffletius, ista nomina; sed suum cuique civitati tribuendum. Quamquam satis provinciis suis discernuntur, nec necesse

A erat ut una *Telesis*, altera *Usulensis* in notitia diceretur. Præterea si conjectura Chiffletianæ locus esse deberet, et *Za pro Dia* ponit, vel hoc pro illo deberet, dicenda esset illa synodus *Tiellensis*, vel alia iterum facta mutatione *Tiellensis*. At constantissime dicitur *Telesis* in omnibus codicibus, (b) etiam in Corbeiensis perantiquo eodem, si fallor, quem laudat Chiffletius; licet superius lectum in eo dicat *Tiellensis*. memini enim in eodem Corbeiensis codice, qui asservatur in aseterio sancti Germani a Præis, legere me *Telessem* synodum, non *Tiellensem*. Codicem Trecentem commemorat qui *Telessem* synodum appellat eandem quam alii *Telessem*: sed unicus est (c) adversus innumeris. Adde quod ex **965** littera T, ut habetur in antiquis codicibus mss., facilis lapsus est ad litteram C vel Z, si dormitient scribæ. Denique neminem cordatum esse crediderim qui cum in uno Africanæ notitie loco legat *Telessem* civitatem, et *Usulensem* in alio; non ad priorem statim recurrat, si forte in aliquo monumento de *Telesis* civitate incidit mentionem fieri. Sed de nomine satis superque dictum: de re ipsa disserendum modo.

CAPUT II.

Discutitur Ferrandi diaconi Breviatio canonum, ubi canones *Telesis*, seu *Zellensis* concilii exhibet et epistola Siricii papæ, interpolationisque arguitur.

Primum constat ex Breviatione canonum Ferrandi diaconi aliquid vel plura concilia habita esse in Africa quæ *Cellense*, *Zellense*, vel *Telesse* nuncupantur. Et ex isto quidem Ferrandi diaconi Opusculo, de *Telesis* seu *Zellensis* concilii, epistolæque ei annexæ sinceritate secure pronuntiarî posset, si de ipsius Breviationis integritate constaret; cum quatuor decreta verbum e verbo illic describantur ex ista epistola. At merito in aliqua sui parte (d) adulterata et interpolata esse mihi videtur illa Ferrandi lucubratio: nec mihi solummodo, sed et viris quorum æcerim habetur in antiquitate ecclesiastica judicium.

Franciscus Florens vir doctissimus in dissertatione de origine, arte et auctoritate Juris canonici, pagina 163, fatetur ultro hanc Ferrandi Breviationem (e) nævis scateret, et id neminem infeliciturum, qui attentius inspexerit Ferrandum, num. 103, 105, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 185, 188, 216 et 221, quam ecclesiæ examinanda reservabat vir eruditus in nova quam parabat Ferrandi editione. Nostri non est institui his immorari: periculum tamen in uno et altero capitulo faciamus, ut ex ungue leonem agnoscamus. Numero scilicet 103 sic habetur: *Ut presbyteri alterius regionis presentibus presbyteris non sacrificent*: a sensu canonis longe hæc absunt. Quod enim in Græco legitur *ἐκ τῶν ἐκείνων πρεσβυτέρων*, alia versiones de conregionalibus presbyteris, alia de vicariis seu ruris presbyteris interpretantur; nulla de alterius regionis **966** presbyteris. Tum de episcopis, coram quibus offerre prohibentur, ne verbum quidem. Denique civitatis nomen omittit in altera canonis parte, quod in ea necessarium est, ut de presbyteris civitatis sermo esse intelligatur, non de aliis quibuscvis. Num. 105 prohibetur: *Ut diaconi iudicio populi non*

BALLERINIORUM

(a) Id falsum constabit ex observ., c. 1, n. 4. Hoc autem concilium nec *Teleptense*, nec *Telesse*, sed *Zellense* vere fuisse, ibidem probabimus num. 7.

(b) Verum quidem est in ms. Corb., ubi hoc concilium describitur, legi *Telesse*; sed verum est etiam, quod tradit Chiffletius, in eodem codice, ubi Ferrandi Breviatio profertur, idem concilium appellari *Tiellense*.

(c) De codicibus qui Ferrandi Breviationem continent, P. Chiffletius loquitur. Perperam vero unicum affirmat Quesnellus adversus innumeros. Nam præter Trecentem, non innumera sunt Breviationis exemplaria, sed unicum Corbeïense. Porro non minus facilis

ANNOTATIONES.

est librariorum lapsus ex littera T ad Z, quam a littera Z ad T: ita ut ex *Zellensis* facile scribi poterit *Telesse*, nisi forte id ex Afrorum consuetudine acciderit. Vide observ. c. 1, n. 6. Quod si notitia *Zellam* in Africa non memorant, illam tamen laudat Sirabo; et Donatianus plebis *Zellensis* episcopus laudatur in collatione Carthaginensi anni 411. Nihil autem addimus de voce *Usulensi*, quam nulli codices approbant.

(d) Hanc thesim falsam probaturi sumus in observ. c. 2.

(e) Confer observ., c. 2, n. 1 et 2, ubi hanc objectionem disjiciemus.

eliguntur : ex Laodiceno xiii cum de sacerdotibus canon sancitus sit. Nonnulla etiam occurrunt in illa collectione, quæ annotationi alicujus studiosi similis sunt; quale est illud num. 194 : *Hoc et in concilio Theuitano statutum est* : quod a citandi more, qui Ferrando familiaris est, abhorret. Multa etiam observat Chiffletius hujus Breviationis loca, quæ medica manu indigeant.

2. Non satis liquet (a) an concilium seu Zellense, seu Telense a Ferrando citatum, in ea Breviatione ad eundem locum pertineat. Et, siquidem ejusdem loci est, an unum sit concilium, an plura? Pro uno et eodem habetur a Francisco Florente, Petr. Fr. Chiffletio, Guillelmo Voello, Henrico Justello, et doctissimo cardinale, quem primum nominare debueram, Jacobo Perronio. Quam persuasivonem inde natam puto, quod quæ concilio simpliciter Zellensi vel Cellensi decreta tribuuntur, sumpta videntur ex Siricii epistola in eo Telensi seu Zellensi concilio recitata, quod cum illa citatur a Ferrando : tum etiam nominum affinitas laudatos scriptores in eam trahere sententiam potuit.

Plura esse et distincta concilia putat Altaserranus in notis ad Ferrandi indiculum : nec invitus ei assentior. Primum quia distincta sunt nomina. Deinde quod ubi de Zellensi sermo est, protinus additur ex epistola Siricii papæ : non item quando de Cellensi. Præterea ratio non est cur non admittatur Cellensis synodus a Zellensi distincta, siquidem duplex occurrit civitas Cellensis dicta in Africana notitia (*Notitia provinciarum Africanarum et episcoporum apud Sirmundum et Chiffletium in Ferrando, et Tom. IV Concil. editionis Labbeana*) : altera quidem in provincia proconsulari, cujus Episcopus loco quadragesimo quinto legitur *Cyprianus Cellensis*; altera vero in Mauritania Sitifensi, cujus episcopus *Creaciturnus Cellensis* nominatur loco decimo septimo : ut verosimilimum sit in alterutra civitatum illarum habitum esse concilium in ea Breviatione Cellense seu Zellense commemoratum. Denique ex decretis, quæ Cellensi, seu simpliciter ac sine addito Zellensi tribuuntur a Ferrando, vix ullum est quod 967 possit ascribi Zellensi seu Telensi, quod ex epistola Siricii designatur. Decies siquidem alterutro modo citatur, quinquies priori, quinquies posteriori. Ex prioribus citationibus, tres omnino non conveniunt epistolæ Siricii, scilicet quæ sunt n. 65, 68 et 218; duæ reliquæ, n. 3 et 16, ad eam reduci possunt quoad sensum, nequaquam quoad verba ipsa. Hoc pacto evititur unicum alterius opinionis fundamentum.

At, inquires, cum non integra supersint Zellensis illius concilii acta, quod epistolam Siricii suscepit, decerni non potest ipsis non esse decreta, quæ Cellensi tribuuntur. Ita est plane. Nec nos etiam decernimus quidquam; sed conjecturis tantum agimus, ut in re obscura; sed iis conjecturis quibus contrarias paris roboris non facile objicias. Has iterum uno confirmamus argumento. Si concilium Zellense vel Cellense idem est ac illud cui epistola Siricii subiungitur, cur novus canon distinctus a primo conditus est ac relatus num. 3 : *Ut qui post baptismum sæculari militia nomen dederit, ab ordinatione arceatur* : cum suscipiens ac confirmans epistolam Siricii idem habet jam decretum his aliis verbis : *Si quis post remissionem peccatorum cingulum militiae sæcularis habuerit, ad clerum admitti non debet*. Vel si idem hoc decretum Siricii a Ferrando relatum est ex concilio Zellensi, cur non subiunxit, ut in aliis : *Ex epistola Siricii*? Cur non iisdem Siricii verbis, quod facere consuevit cum ex epistola Siricii : excepto titulo 4, ubi quinque aliæ synodi ante Cellensem citantur?

A Cur non idem præstitit num. 16, de continentia trium majorum ordinum clericorum? cum et alius canon ea de re superflus esset, epistola fusissimè de eadem tractante : vel saltem hujus mentio debuerat fieri.

Hæc autem ideo tam scrupulose distinguenda putamus, ut vera Zellensis synodus a commentitia Telensi vel Zellensi, et genuinæ Ferrandi citationes a substitutis discernantur.

Genuinam enim synodum censemus eam quæ simpliciter et sine additamento Cellensis vel Zellensis a Ferrando nominatur, germanasque consequenter citationes putamus numerorum 3, 16, 65, 68 et 218. Decretorumque istorum tria posteriora omnino desiderantur in epistola Siricii : alia duo implicite et quoad sensum in ea leguntur, verba autem prorsus alia sunt, quæque facile est alterius synodi verba credere.

Commentitiâ vero pronuntiamus eam synodum quæ Telensis dicitur : commentitiasque ac subjectas aliena manu vel citationes, vel sanctiones illas quinque residuas, 968 quæ in Breviatione Ferrandi tribuuntur *Zellensi concilio ex epistola Siricii papæ*. De synodo ipsa inferior rationes nostras proferemus, ut et de epistola Siricii subjecta. De quinque citationibus vel decretis Ferrando suppositis, his modo conjecturis aggredimur demonstrare.

Prima (b) habetur titulo 4 : *Ut episcopus a tribus ordinetur consentientibus aliis per scripta, cum confirmatione metropolitanæ vel primatis* : referiturque hoc decretum ex Nicæni concilii tit. 4 et 6, Antiocheni 19, Laodicensis 12, Carthaginensis sub Genethlio 10, Carthaginensis universalis 49. Quam porro, ut minus dicam, superflue addatur : *Concilio Zellensi ex epistola papæ Siricii* : manifestum inde habetur quod primum Siricianæ epistolæ decretum, ad quod solum referri posset citatio, de primatum ipsorum ordinatione agit, et de Romanæ sedis consensu, vel conscientia, secundum nostri codicis, quam defendimus, lectionem : nihil porro talis legitur in illo decreto Ferrandi. Deinde secundum aliam lectionem requirit Siricius conscientiam primatis, quæ ordinationem vel antecedit, vel comitetur : Ferrandi decretum de confirmatione est, quæ ordinationem subsequitur. Præterea istud maxime ac præcipue eo collimat, ut a tribus saltem ordinetur episcopus; ut comprovincialium omnium consensus scripto datus accedat, et ut ordinatio rite consummetur : de quibus ne verbum quidem apud Siricum, qui de una sedis apostolicæ seu primatis prærogativa sollicitus videtur. Demum tot illustrium conciliorum decretis quid ponderis addit obscuræ synodi suffragium ultimo loco prolatum, ac eo nomine adjectionis suspectum?

Secunda (c) citatio est tituli 6 : *Ut unus episcopus episcopum non ordinet, excepta Ecclesia Romana* : cujus interpolatio ac suppositio indubitata mihi videtur. Tria enim postrema verba, *excepta Ecclesia Romana*, subdititia esse probant omnes codices quotquot sunt epistolæ illius Siricianæ, vel concilii, ex quibus decreta dicuntur; nec ullus eruditus diffidetur. Additum porro istud fuit non a Ferrando : quis enim crediderit eruditum virum et canonice scientiæ peritissimum hanc labem inurere voluisse sanctis canonibus : ut contra celebratissimos Nicæni concilii canones totius mundi reverentia, Leone teste, consecratos cuiquam liceret episcopos ab uno episcopo ordinandos decernere vel ordinare? Longe profecto ab hujusmodi disciplina abhorrebat Ecclesia Romana etiam temporibus Siricio posterioribus, ut passim ex Leone nostro manifestum est : sed et ex ipso Innocentio in epistola 969 ad Victorium, (d) quam pseudo-Siricius ille totam fere exscripsit. Absolutè

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Vide easdem observ., c. 2, n. 3.

(b) Hæc prima allegatio vindicabitur in observ., c. 2, n. 4.

(c) Apologiam hujus citationis invenies ibidem,

n. 5.

(d) Non pseudo-Siricius ex Innocentii epistola exscripsit, sed Innocentius ex sincera epistola Siricii. Vide observ., c. 4, n. 2.

enim ac sine exceptione pronuntiat : *Ne unus episcopus ordinare præsumat, ne furtivum beneficium præsinitum videatur : hoc enim a synodo Nicæna constitutum est atque definitum*. Hanc autem disciplinam a sola Ecclesia Romana potuisse non observari, quis vel somnando dixerit? Quasi ipsi licitum fuisset vel canonicis Nicæni concilii statutis adversari, vel furtivum præstare sacerdotii beneficium. Immo vero Romanæ imprimis Ecclesiæ hanc fuisse tunc disciplinam, aperte prædicat Innocentius, qui Victrio *Romanæ Ecclesiæ normam atque auctoritatem magnopere postulanti, voluntati ejus morem admodum gerens, digestas vitæ et morum probabilitatem disciplinas annexas litteris suis misit, per quas adverterent illius regionis populi, Qualis, inquit pontifex, secretur in urbis Romæ ecclesiæ disciplina*. Et infra : *Propter eos igitur qui vel ignorantia, vel desidia non tenent ecclesiasticam disciplinam, et multa non præsumentia præsument, recte postulasti, inquit, ut in illis partibus istiusmodi quam tenet Ecclesia Romana forma seretetur*.

Deinde mirum prorsus esset ut (a) Ecclesia Africana, quæ Romanæ erat celsitudinis amula, nec ejus privilegia amplificare avebat, tam singulare prærogativam (si tamen prærogativa est sacris canonibus non subesse), eidem ultro dedisset, nec sibi illam arroganti. Certe non studiosiorem tunc temporis quam antea fuisse Romani splendoris augendi, (b) probat concilium Carthaginense sub episcopo Bonifacio habitum anno Christi 525, eodem videlicet tempore quo florebat, ac forte scribebat Ferrandus. Relecti enim ea in synodo antiqui canones ac confirmati fuerunt : quorum tres posteriores transmarina judicia proscribunt, 970 vetantque ne ullus ad transmarina audeat appellare ; ne qui appellaverit, ad communionem intra Africam suscipiatur : et ut qui in Africa non communicat, si ausus fuerit in transmarinis, damnetur. Hæc illa synodus, ex quibus patet quam alienus esse debuisset Ferrandus ab hujusmodi verbis superaddendis : ut taceam non adeo deplorate fidei credendum eum esse, ut Concilia decerpendo adulterare et de suo amplificare vellet.

Impositoris igitur (c) totum hoc opus est : quem etiam certum puto integrum hoc capitulum sextum addidisse. Valde enim inutile ac superfluum videtur prohibere, cap. 6, *ne unus episcopus episcopum ordinet*, postquam cap. 4 statutum legitur, *ut episcopus a tribus ordinetur, consentientibus aliis per scripta* ; et cap. 5, *ut in ordinando episcopo alii quoque episcopi super tres addantur, si ab aliquo fuerit contradicendum* : præsertim cum priori etiam suffragium Zellensis concilii accedat.

Tres (d) reliquæ citationes titulorum 150, 138 et 174, nihil quidem in seipsis falsi continent ; sed ex priorum duorum adjectione in adjectionis quoque suspicionem veniunt. Quid quod titulus 150 duo decreta Siricii in unum contrahit ; et mulierem pro vidua supponit ; quod denique duo postremi tituli su-

A perflui videntur? Nam titulus 138 : *Ut abjectum clericum alia Ecclesia non admittat* ; continetur titulo 27 : *Ut episcopus alienum clericum non suscipiat* ; et adhuc clarius habetur in tit. 53 : *Ut nullus episcopus, vel presbyter, vel diaconus excommunicatus communice*. Nam canones Nicæni 5, Sardicensis 16, Carthaginensis 8, et Antiochenus 2, ex quibus titulus ille 53 refertur, expressissimis verbis definiunt, ne clericus abjectus ab alio admittatur : ut otiosum fuerit alterum titulum de eadem materia adhuc 971 ponere. Titulus vero 174 : *Ut venientes a Novatianis vel Montensibus per manus impositionem suscipiantur* : ex titulo 177 prorsus inutilis redditur, et amplificatoris otiosi manum prodit. Hoc enim ultimo eadem disciplina de Novatianis itidem statuitur : *Ut Novatiani vel etiam Quartadecimani non recipiantur, nisi prius hæresim suam condemnaverint : ita ut symbolum fidei doceantur, et chrismate ungantur, ex concilio Laodicensi tit. 7, cui sufficisset locum Zellensis illius concilii subnotari ; nisi commentitiæ hujus synodi decreta obtrudendi libido distinctum titulum fieri postulasset*.

R Ex his perspicuum est fidem Breviationis Ferrandi, aliqua saltem sui parte vacillare : qua semel in aliquibus titulis interpolatione detecta, (e) cæterorum ejusdem Breviationis capitulorum plurimum detrahitur auctoritati : cum et interpolatam illam esse constet, et incertum maneat in quas ejus partes grassata sit impostoris manus. Ex quo rursus sequitur, Concilio Zellensi seu Telensi, et Siricii epistolæ eidem annexæ nihil addi roboris ex illa collectione : cum ratio subsit de ejus sinceritate ambigendi, et siquidem subditiitæ sint aliquæ Breviationis illius vel partes vel citationes, illæ maxime tales esse credendæ, quæ sunt de Zellensi vel Telensi concilio : quandoquidem eæ semper vel solæ sint, vel ordine ultimæ : quod adjectionis suspicionem in hujusmodi dubiis, plurimum adaugere norunt rei criticæ periti. Hæc demum suspicio adhuc ex diversitate citationum C illius concilii confirmatur.

CAPUT III.

Hujusmodi fragmentum Telensis concilii nomine donatum, commentitium esse demonstratur.

Quidquid tandem sit de Breviatione Ferrandi, concilium illud cujus nunc habemus fragmentum Siricii epistolæ præfixum, quodque Telense appellant, commentitium esse contendo, et ex his probationibus, ni fallor, persuadeo.

Prima repetitur ex jam dictis (f) de nomine concilii : constat enim ubique Telense scribi, nec librorum errore ita scriptum. Liqueat porro unicam esse Telensem civitatem, quæ in proconsulari jacet provincia : Donatianum autem Teleptensem in Bizacena episcopum synodum in proconsulari habuisse, somnium est impostoris, cui nec disciplinæ ecclesiasticæ, nec Africanarum regionum 972 notitiæ satis affuit, ut

BALLERINIUM ANNOTATIONES.

(a) Cum Africana Ecclesia apostolicæ sedis primatum et supremam auctoritatem semper venerata sit, suamque observantiam atque obedientiam hæc quoque ætate rebus pluribus demonstravit, ut patebit ex observ. c. 3, n. 7, injuriosum valde est eidem Ecclesiæ scribere, eam Romanæ fuisse celsitudinis amulam. Cum porro ipsius Romanæ Ecclesiæ privilegia ampliare idem sit ac commentitiis privilegia fingere : id nec ipsa Ecclesia concupivit. Quid autem huic Ecclesiæ tribuerit, aut quid significaverit Ferrandus, cum scriptis *expleta Ecclesia Romana*, latet. Quidquid autem illud est, cum a Ferrando ea verba addita fuisse omnes qui supersunt codices Breviationis testentur ; aliquid procul dubio respicient quod apostolicæ sedis prærogativas haudquaquam excesserit ; nec quia ignoratur quid sit, intrusa dici possunt ea verba, nec de incompetenti prærogativa suspicari licet. Confer observ. c. 2, n. 5.

D (b) Quid spectarint canones tres in hoc concilio repetiti, explicavimus tom. II in observ. ad dissert. 5 Quesnelli, part. 1, c. 6. Ibi enim ostendimus Africanos in ea de appellationibus controversiam, quæ Apitarii causa excitata fuit, apostolicæ sedis jus non impetivisse, sed quoad clericos inferioris ordinis tantum, de quibus tunc agebatur, improbis fraudibus et effugiis voluisse aditum intercludere. Alia questio tunc exorta quoad canones Sardicensis, qui Nicænorum nomine allegati fuerant. Verum hæc Bonifacii episcopi Carthaginensis ætate omnino sublati dici debet, cum jam Sardicensis canones proprio nomine cogniti et recepti fuissent, ut ex Ferrandi Carthaginensis diaconi Breviatione liquet.

(c) Vide observ., c. 2, n. 6.

(d) Responsum ibidem invenies n. 7.

(e) Confer observ., c. 2, n. 8.

(f) Solvetur hæc oppositio in observ., c. 3, num. 2.

acite fraudem texeret. Etsi enim hujus nominis fuerit forte vicus aliquis in Byzacena, nusquam, tamen apud scriptores celebratur: cum tamen non illa ignobilis fuisse debui- set in qua synodus ampla conveniret, ad quam et proconsularis provinciae legati concurrerent.

2. Probabile non est synodum (a) habitam fuisse tunc temporis in Byzacena provincia vi kalend. Martias, cum generalis totius Africae conventus mense Maio sequente congregari deberet, et jam tum indicium esset. Quantum enim ex fragmento apparet, nullum majorem momenti negotium in illa synodo tractandum erat, quam lectio epistolae vel epistolarum Siricii: quae profecto (praesertim cum tunc vel instaret, vel jam inchoata esset sacra Quadragesima) ad generale usque synodum differri facile poterat, in qua majori pompa ac splendore ab omnibus fere totius Africae episcopis ausita esset epistola, quae ad omnes etiam erat scripta, si inscriptioni fides.

3. Cum generalis non praedicetur haec synodus, non est ratio cur ex provincia proconsulari (b) legati adfuerint Telensi illi synodo. Conciliorum enim Africanorum genera duo indicat ac discernit Milevitana synodus: alia erant generalia totius Africae, pro causis communibus habenda; alia particularia, pro causis, quae cum communibus non essent, a cujusque provinciae episcopis discutienda erant. Quid igitur in ea synodo legati proconsularis provinciae? Animadvertit procul dubio lector eruditus quidquid id est, fictum esse ab hujus synodalis fragmenti artifice, cujus tale concilium fuisse nihil videtur.

Nescio quis Romae amplitudinis auctoritatisque praepostere studiosus, (c) ut vidit male successisse legatis Romanis operam quam pro jure appellationum ad sedem apostolicam deferendarum in Africanas provincias invadendo posuerant, sub Romanorum episcoporum Zosimi, Bonifacii et Caecelini pontificatu, hujusmodi mali successus memoriam oblitescere conatus est: quod et hac arte non frustra tentandum putavit, si celebrem aliquam synodum Africanam pluresve produceret quae praecipit Romani pontificis sese ultro submisisset, ejus receperint decreta, eis obtemperassent, non in una tantummodo provincia, sed etiam in pluribus. Credidit praeterea majus adhuc pondus habituram synodum, si eo ipso tempore quo legatis Zosimi res minus feliciter cesserat in Carthaginensi concilio, synodus illa celebrata ostenderetur. Fixa est 573 igitur sub Zosimo synodi epocha. Ut vero etiam ab antiquo receptam pontificis auctoritatem in Africanis regionibus ostenderet, introfuit legatos provinciae proconsularis, qui literas Siricii commemorarent in alia synodo Tusdrimana acceptas, lectas, approbatas. Atque haec omnia conjecit in prologum fictitiae synodi: quem ut condideret, oculos convertit ad synodum Carthaginensem anni sequentis, ex cujus praefatione forum suae videndae accepit, quae eodem modo incipit: *Post consulatum*, etc. Ex eodem et ex Milevitano concilio pro praesidem suae synodi mutatus est impositor; Donatianum scilicet Teleptensem episcopum Byzacena tunc primatem. Ex eodem etiam legatos provinciae proconsularis assumpsit, quos eoram pseudo-synodus susteret, Vincentium et Fortunatianum, qui (d) in Milevitana synodo Legati electi sunt ex provincia Carthaginensi, et in praefatione pariter (e) Carthaginensis anni 419 nomi-

nantur. Reliquos episcopos e variis synodis vel epistolis accesserunt, aut ipse anxio. Locum synodi apud Telensem civitatem constituit, non magnopere sollicitus an in eadem provincia jaceret, modo sciret in Africa esse hujus nominis locum. Denique epistolam Siricii Papae annexit, cujus gratia tota haec fabula adornabatur. Haec etsi a contentiosis hominibus eludi possint, satis erunt tamen apud cordatum ac sincerum lectorem, ut fraudis reus impositor convincatur: quod et sequentibus confirmamus.

4. Igitur mendacii indicium (f) ex caeteris verbis elicitur. Inducit enim duos legatos simul loquentes: *Vincentius et Fortunatianus dixerunt*: tum omnes episcopos synodi respondentes: *Episcopi dixerunt*. Postulant ut recitentur epistolae Siricii; una tamen splummodo legitur. Denique ut multa barbariem spirantia omittant, revocant in memoriam synodus Tusdrimana vel Tydrimana, cui dicuntur interfuisse episcopi Telensis hujus concilii: *Etiā cum Thisdre fuissimus, sicut mecum recoli memorialis auditio vestra*, etc., quasi provinciae unius episcopi alterius provinciae synodis interesse potuissent: Tusdrimanam enim synodum nemo est qui generalem totius Africae conventum asserat.

5. Cum ex toto hujusmodi concilio (g) aliud nihil posteritati traditum inveniat, praeter recitationem hujus epistolae Siricii 974 papae, profecto istud nimis affectatum est, ac merito in suspicionem trahit suppositionis tale fragmentum. Cur enim omisi rationes qui a Ferrando referuntur, si in eadem synodo conditi? Cur altera epistola Siricii praetermissa, cujus mentio in eodem fragmento, quaeque jussa est pariter recitari? Cur alia negotia in ea synodo tractata silentio pressa sunt? Dubitandum eului non est quin in ea synodo ad quam ex primaria Africae provincia legati convenirent, res magni momenti ventilandae essent. De his tamen ne verbum quidem.

6. Certum est per eam aetatem Africanos suorum Ecclesiarum administrationem ex propriarum synodorum canonibus gessisse, (h) nec leges ecclesiasticae disciplinae a transmarinis regionibus sibi imponi passos, tametsi cum de communi causa fidei ageretur, ut de Pelagiana haeresi, ad sedem Romanam relationem dirigere non omittenter. Ea enim erat Africanarum disciplinae puritas et sanctimonia, ut eam et pleraque aliae Ecclesiae ultro amplexae sint, et propriam sibi Romana ipsa fecerit. Africana vero vix alienae regulas suis immiseri passa est. Nec alios canones, praeter Nicenos, in ea viguissē, usuque et auctoritate donatos patem ante concilium Chalcedonense: post quod ceteri Orientalium provinciarum canones plerisque inveci sunt Ecclesiae ex primi canonis synodi illius oecumenicae praescripto: inde est enim quod a Ferrando in sua Breviatione commemorantur. Patuit certe in synodo illa Carthaginensi anni 419 in qua appellationum (i) causa ventilata est occasione Appiarii, quantoque abhorrenter Africani a transmarinis legibus intra Africanam admittendis.

7. Si quae hic praedicantur de gesis in utraque synodo, Tusdrimana et Telensi, vera omnino essent, (j) nunquam ea referre praetermisissent legati papae Bonifacii in laudata synodo Carthaginensi: ut auctoritatem sedis apostolicae, cujus asserendae gratia missi fuerant, tali praedicio confirmarent: non

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Immo sub hoc tempore cogendam fuisse provinciam synodum in Byzacio ostendimus ibidem, n. 3.

(b) Vide ibidem, n. 4.

(c) Haec historiolum, quam nullo documento sibi Quaesilius fluxit, inter somnia computandum ostendimus in observ., c. 3, n. 9.

(d) Hic canon refertur quidem apud Isidorum sub titulo synodi Milevitanae. Ad vero est canon ultimus concilii Carthaginensis anni 418. Vide tractatum de Collectionibus part. II, c. 3, § 6, n. 4, et § 7, n. 6.

(e) Vide observ., c. 3, n. 1.

(f) Haec objectionem diluimus ibidem, n. 3.

(g) Vide eandem observ., c. 3, n. 6.

(h) Confer ibidem, n. 7.

(i) Quid in hac causa Africani Patres, intacto apostolicae sedis jure, contenderint, exposuimus fusi-
us tomo II in observationibus ad dissert. 5 Quaes-
nelli, part. I, c. 5 et 6.

(j) Vide observ. sequentes, c. 3, n. 8.

parvum enim fuisset receptæ hujus auctoritatis argumentum, quod a gemina synodo, utraque numerosa, altera in proconsulari seu primaria provincia, altera in Byzacena coram legalis episcoporum proconsularium habita, tanta cum veneratione recepta esset pontificis Tractatoria seu Tractoria, tam avido audita, insertaque synodicis artis tanquam disciplinæ norma, **975** cui parere omnibus necessitas esset. Nihil tale egerunt legati: ut vel propria causa oblitici sint, quod probabile non est; vel fictitium credendum sit quod hic de utraque synodo obtruditur.

8. Cum tota hæc synodus, vel synodi panis eo concilio descriptus sit, ut ei Siricii epistola subiungeretur, atque ita alterutri ex altera suffragium conciliaretur; (a) non erit quo concilii istius sinceritas ac veritas ullaque fulciatur, si semel de epistola *vobis* constituitur: cum gemina synodus Africana non ita hebes et vecora putanda sit, ut commentitiam epistolam velut sinceram et genuinam amplecteretur, ac pro decreto apostolico susceperet. Nihil est autem, meo judicio, clarius, quam hujus epistolæ impostura et suppositio, quam variis argumentis palam facere sequenti capite conabimur.

CAPUT IV.

Siricii epistola fragmento subijuncta suppositionis arguitur. Primum vobis argumentum ex primo epistolæ decreto; hanc variis lectiones ac sensus variis expenduntur.

Aperte omnia primum hujus epistolæ decretum ad examen revocandum est, (b) cum in eo difficultatis non parum versari videatur, tum ex ipsa ejus materia, tum ex diversa lectione, quæ in variis codicibus occurrit. In Oxoniensi enim ita habetur: Primum, ut extra conscientiam sedis apostolicæ primates nemo audeat ordinare: integrum enim iudicium est quod plurimorum sententia consecratur. In collectione Conciliorum et in Thyane codice sic legitur: Primum, ut extra conscientiam sedis apostolicæ, hoc est primatis, nemo audeat ordinare: integrum enim iudicium est, quod plurimorum sententia consequatur. Denique apud Innocentium, ex cuius ad Victorium epistola hæc tota fere sumpta est, ita refertur: primum, ut extra conscientiam metropolitani episcopi nullus audeat ordinare episcopum: integrum enim est iudicium, quod plurimorum sententia confirmatur.

Sensus veriorum Innocentii clarissimus est, nihilque continet quod canonum Nicænorum aliorumque antiquorum disciplinæ non omnino congruat.

Sensus eorundem, ut jacent in codice Oxoniensi, planus est. Per sedem enim apostolicam, Romanam intelligit: per primates vero, singularum provinciarum Africanarum metropolitano designat; vultque auctor epistolæ prohibitum esse ne quisquam **976** Africanorum metropolitano ordinari posset absque consensu et conscientia Romani episcopi: atque adeo non dubio quin hæc genuina sit adulterinæ epistolæ lectio. Quod enim in editione vulgari legitur: *Ut extra conscientiam sedis apostolicæ, hoc est primatis, nemo audeat ordinare*: prorsus non video ad quem commodum sensum possit revocari. Franciscus Florens antecessor Aurelianus eruditio conspicuus in Tractatu 6 ad Tit. 6 decretalium, de electione et electi potestate, pagina 194, putat verba hæc esse interpolata, legendumque tantummodo: *Extra conscientiam primatis, delectis* his verbis intermediis: *sedis apostolicæ hoc est*: tanquam substitutis. Reclamat Chiffletius ex auctoritate vetustissimorum codicum, qui integram illam lectionem exhibent, inter quos Corbeien-em laudat antiquitate venerandum. Ipse vero verba illa *apostolicæ sedis*

conservans, de primatu ipso interpretatur, cui ad hunc effectum apostolica ipsa summa auctoritas iure competere: ut nihil neceps esset eo in casu Romanum pontificem convenire: atque id nominis antiquioribus cuicumque sedi episcopali passim attributum legi. Postremum quidem istud fateor: sed inde crescit difficultas, non solvitur. Si enim quilibet sedes erat apostolica, eoque nomine decorabatur, quomodo primati ita proprium erit, ut eo designatum primatum pontifex velit? Deinde etiam posset quilibet episcopalis sedes dici apostolica, vix tamen eo modo id usurpatum invenias, quo in hoc decreto, præsertim vero a Romanæ sedis pontificibus, qui titulum istum vix cum solis majoribus Orientalium partium sedibus communicabant: quemadmodum Leo noster ad Maritianum Augustum scribens de Anatolio CP. episcopo (Ep. 78, cap. 3): *Non dedignetur inquit, regiam civitatem, quam apostolicam non potest facere sedem*. Denique non his verbis usus est Siricius, quæ interpretatione egerent; sed vel solummodo primatem, vel, quod Afris familiare erat, primæ sedis episcopum distinxit. Quamquam et hoc valde superterraneum erat Africanis regionibus commendare, quæ id et propriis legibus cautum habebant, et religione observatum.

Aliud igitur fuit auctoris epistolæ consilium, quod facile ex codice Oxoniensi lectione intelligitur: nimirum hoc sapientum præsentis decreto voluit, ne Ecclesiarum Africanarum primates absque conscientia Romanæ sedis ordinarentur: *Ut extra conscientiam apostolicæ sedis primates nemo audeat ordinare*. Quæ lectio inde etiam confirmatur, quod nisi legati *primates*, nullum erit nomen quod a verbo illo ordinare regatur: ex quo fiet ut et oratio manca sit, et sensus **977** ambiguus. Ordinandi quippe vox non unius est potestatis apud scriptores rei canonice, ipsosque canones. Sæpe enim, ut alibi annotavimus, administrationem significat, aliquando consecrationem episcopi, frequentissime secundi, tertii, aliorumque inferiorum ordinum celebrationem designat: et ad quem istorum significatum ea vox hoc loco coerceri debeat dubium remanebit, si vulgaria lectio retineatur. Quamobrem nostram esse præferendam, ut auctoris menti congruentem, existimo.

Verum ut communiori vocum usu et grammaticæ legibus non accommodatur, ita regionum istarum discipline ac moribus prorsus adversatur. Si enim primatum nomine Carthaginensem episcopum intelligat, non pluralis, sed singularis numerus apponi debuerat: cum unicus esset huiusmodi primas in Africa. Sed et quam hoc ab Africanis iuribus et consuetudine alienum, ut ad episcopum Romanum de ordinando Carthaginensi episcopo consultatio vel relatio mitteretur! Quod si per primates metropolitano quicunqueque provincie episcopum seu primæ sedis antistitem designat; jam vero ineptissimum est ac ridiculum istud decretum, quod primates extra conscientiam sedis apostolicæ ordinari vetat: cum primates in Africa, excepto Carthaginensi, nunquam ordinarentur, ut sæpius a viris eruditissimis observatum. Fixæ quippe non erant primatum sedes in regionibus, sed desultoriæ; nec episcopi a suarum sedium antiquitate vel dignitate primatus honorem consequerantur; sed sedes ipsæ ad hæc prærogativam episcoporum suorum primatu auctas et consecrationis antiquitate eyehebantur: ita ut quisquis ordinabatur episcopus, is inter suos comprovinciales episcopos ultimus esset: excepto Carthaginensis civitatis episcopo, qui totius Africæ primas ordinabatur ex proprio suæ sedis privilegio. Hancque consuetudinem etiam post Gregorii Magni pontificis Romani tempora viguisse in Africanis regionibus, patet ex illius epistola ad episcopos Numidiæ, quibus con-

BALLERINIUM

ANNOTATIONES.

(a) Lige ibidem, n. 9.

(b) Objectio toto hoc capite proposita refellitur

in observ., c. 4. n. 1.

suetudinem suam immotam permanere concedit, sive de primatibus constituendis, sive de cæteris capitulis. Quamquam idem ad Gennadium Africanæ exarchum scribens opiat ab eo concilium Africanorum episcoporum admoneri, ut primas non possim, sicut moris est, per villas, sed in una, juxta eorum electionem, civitate resident.

Primum igitur *voluit* argumentum adversus hanc Siricii nomine confictam epistolam ex hujus primi decreti insulsiute repetatur, quod quovis modo legeris, nec ad usum loquendi, 978 nec ad grammaticæ leges, nec ad Africanam disciplinam et consuetudinem possis accomodare.

CAPUT V.

Alia suppositionis argumenta proponuntur adversus Siricii pseudo-epistolam.

Secundam probationem nostram inde conficimus, quod hæc epistola tota fere concinit cum epistola Innocentii papæ I ad Victricium Rothomagensem episcopum: ut alteram ex altera transcriptam esse necesse sit. A Siricio descriptam epistolam Innocentii successoris sui nemo dixerit (a). Innocentium a Siricio mutuum esse, ne suspicabitur quidem, qui attenderit Innocentium non omissurum fuisse de Siricio mentionem inficere, si ejus verba et decreta usurpasset, cum id in epistola ad Exuperium præstiterit, etsi non tanta esset necessitas. Deinde vel Victricium ad epistolam Siricii remisisset, vel novam proprio Marte ac stylo condidisset. Denique nihil immutasset in decretis, nihilque truncasset eorum quæ ad sedis apostolicæ splendorem pertinebant.

3. Nihil somnio similis est quam (b) quod indicatur in præfatione, propter Africos maxime has litteras datas esse a synodo romana: *Quia in præsentī præ valetudine corporis aut fessæ ætatis causa minime adesse potuerunt.* Quasi Romam ad synodos convenire solerent Africani episcopi, et sola adversæ valetudinis, aut effusæ ætatis causa eosdem a synodo absentes fecisset. Admirationem adhuc augeat, quod quasi de fortuita synodo loquitur initio epistolæ: *Cum in unum plurimi fratres convenissemus ad sancti apostoli Petri reliquias, etc.*; a cujusmodi fortuito conventu cur plerique abfuerint, non est ex valetudine vel ætate ratio arcessenda.

4. Non minus (c) abhorrent ab illius ævi moribus et agendi modo cum Africanis, verba illi duriora: *Nemo audeat*: quibus erga Africanos usum esse Siricium non facile quis crediderit.

5. Quenam est hæc ratio decreti primi, ut videlicet sine conscientia seu metropolitani, seu primatis, seu sedis apostolicæ nemo ordinare præsumat (d): *Integrum enim judicium, quod plurimorum sententia consecratur*? Quis primatem plurimos esse dixerit? Quis judicium consecrari alicujus sententia? At eadem ratio, inquires, assertur ab Innocentio. Puto ego mendosam esse Innocentii lectionem et interpunctionem, hæcque verba *integrum judicium est*, etc., ad posterioriorem decreti partem pertinere, cujus optima 979 est ratio: *Integrum judicium est quod plurimorum sententiis confirmatur: ne unus episcopus ordinare præsumat episcopum*, etc. Nec gratis aut sola hæc ratione nixus id conjicio: auctoritas enim codicis Oxoniensis accedit, in quo causativa particula enim desideratur ante vocem *judicium*: tametsi (e) eam in contextu epistolæ posuimus ex aliis codicibus. Idem porro non valet pro Siriciano loco;

A cum illa verba primum capitulum claudant, nec ad sequentia referri possint, quæ pro alterius decreti initio ponuntur.

6. In secundo illo decreto verba hæc adduntur, quæ apud Innocentium non reperiuntur: (f) *Propter arrogantiam.* Post hæc videlicet verba: *Ne unus episcopus episcopum ordinare præsumat.* Quasi hoc liceat, modo citra arrogantiam fieret. Ubi interpolationi et disciplinæ et linguæ corruptela miscetur.

7. Manifestam faciunt impostoris vel malitiam vel inscitiam (g) verba hæc capitis ix: *Suademus ut sacerdotes et levitæ cum uxoris suis non coeant, quia in ministerii quotidianis necessitatibus occupantur*: ubi suadet et hortatur auctor epistolæ, sicut et inferius, *hortor, moneo, rogo*, etc., quasi lege continentia non tenerentur sacerdotes et levitæ: non ita Innocentius, cujus verba corrupti; nam pro *suademus*, habet: *Tenere Ecclesia omnino debet.* Non ita Siricius ipse in epistola ad Himerium Tarraconensem, ubi sacerdotes et levitæ de uxoris propriis filiis procreantibus, quasi gravissimi criminis reos lacessit, additque: *Quarum sanctionum (sacræ scripture) sacerdotes omnes atque levitæ insolubili lege constringimur, ut a die ordinationis nostræ sobrietati ac pudicitia et corda nostra mancipemus et corpora.* Decernitque insuper ut qui hujus criminis rei convicti fuerint, a ministerio suo pellantur, eisque omnis indulgentiæ aditus præcludatur. Perspicuum igitur est auctorem epistolæ, sacræ disciplinæ, quæ Siricii temporibus in Romana Ecclesia vigeat, et ab ipso Siricio fuerat sancita, vel ignarum fuisse, vel contemptiorem: quod de Siricio vel alio pontifice Romano dici nefas est.

8. Ineptum illud signentum, in iis quæ ab Innocentio vel aliis mutuatum non est, ita (h) rudis est et infantis loquelæ, ut vix queat stylo mentem suam auctor exprimere. Talia sunt, *populi voluplatem sequi, fessæ ætatis causa, præcepta imperare, pari more pro similiter, a canonum ratione evagari.*

980 9. Quid sibi vult nugator ille cum sacerdotem (i) omni momento paratum esse debere ait, ne aut sacrificium offerre, aut baptizare cogatur? De baptismo quidem occasio nasci poterat ex instante catechumenorum vel infantum morte: at sacrificiis offerendis statim dies erant constituti, certæque diei horæ, nec timendum erat sacerdoti ne omni momento offerre cogereetur: cum soli dominici festivi diei mysteriorum celebrationi deputati essent. Longo correctis loquitur Innocentius cum sacerdotibus ait *et orandi et sacrificandi iuge officium esse*; iuge enim officium est, non jugis omni momento necessitas.

10. Non memini me unquam legere epistolam antiqui alicujus pontificis Romani, quam (j) *Romæ* datam, vel in *concilio-episcoporum*, in fine notaret: quando enim synodalis epistola mittitur, id statim in fronte exprimitur in hunc modum ab ipso Siricio usurpatum: *Siricius et sancta synodus octoginta episcoporum quæ Romæ convenit apud S. Petrum.*

11. Tam adversus hanc epistolam quam contra concilii ipsius veritatem facit, quod cum sapius de continentia clericorum actum sit in Carthaginensibus conciliis, (k) nunquam tamen de Telensi concilio, vel de epistola Siricii in eo relecta facta est mentio: cum tamen præcipua epistolæ materies continentiam sacerdotalem attineret. Exstat etiam in Codice Africano num. 4 suffragium Faustini Potentinæ Ecclesiæ episcopi, legatque Romanæ Ecclesiæ, in quo ita loquitur: *Placet ut episcopos, presbyter, et diaconos, vel qui sacramenta contrectant, pudicitia custodes ab*

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Responsionem invenies in observ., c. 4, n. 2.

(b) Vide ibidem, n. 3.

(c) Confer ibidem, n. 4.

(d) Vide ibidem, n. 5.

(e) Particula enim in Quesnelli editione qua usi sumus desideratur. Eam nos ex omnibus nostris codicibus revocavimus.

(f) Confer observ., c. 4, n. 6.

(g) Lege ibidem, n. 7.

(h) Vide ibidem, n. 8.

(i) Hæc obiecto rejicietur ibidem n. 9.

(j) Confer observ., c. 4, n. 10.

(k) Lege ibidem, n. 11.

uxoribus se abstineant (Hæc verba sunt canonis 11 concilii Carthag. xi sub Genethlio an. 390). Quod suffragium vel ad Carthaginensem anni 418, vel ad sequentis anni synodum pertinet, quæ utraque Zellensi vel Telensi posterior fuit. Porro legationis suæ ejusque sedis, ejus vices gerebat, obitus esset Faustinus, nisi hoc loco laudasset Siricii epistolam ad Afros missam. Quod vero nihil de ea commemoraret vel legati apostolici, vel Aurelius, cujus auctoritate Vincentius et Fortunatianus ad Telensem synodum essent delegati, vel ipsi Vincentius et Fortunatianus, qui utrique huic Carthaginensi synodo aderant, certissimum apud me est suppositionis illius epistolæ argumentum.

Facessat ergo illustrissimi Petri Marcæ conjectura: qui primam continentiam clericalem necessitatem apud Africanas Ecclesias a Siricii constitutione manasse assertit Concordiæ lib. 1, cap. 8, num. 4. Unde enim id 981 affirmandi fiduciam cepit, inde ego idem negandi argumentum sumo. Quippe cum tam in concilio Carthaginensi anni 390 quam in præterito concilio quod in illo citatur, mentio non sit Siriciani decreti in Africam missi et recepti, melius ex illo rejicitur quam astruitur Siricianæ hujus epistolæ auctoritas. Deinde quis Marcam docuit concilium illud præteritum canone Carthaginensi notatum ante annum 388, vel etiam ante Siricii pontificatum celebratum non fuisse? Denique illa ipsa secunda synodus Carthagine habita ab apostolorum doctrina et a totius antiquitatis observantia, non a Siriciano decreto, auctoritatem suam arcessit: *Ut, inquit, quod apostoli docuerunt, et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus*, Carthaginensis 1 sub Grato episcopo, quæ Julii papæ temporibus celebrata dicitur, legem sancit: *Ut nullis liceat ab affectu abstinētibz carnali apud extraneas pariter commorari; ubi et legem continentie jam olim indictam iisdem supponit, quorum castitati providet, et clericos eadem lege coercere videtur: cum in fine canonis aliam laicis penam, aliam clericis videatur imponere: Si ergo laici sunt, inquit, post communionem, si contempserint, a communione separentur*. De clericorum pœna silet, quoniam præcedentium canonum auctoritate noverant procul dubio sanctam fuisse. Sed tamen supponit clericorum aliquos lege continentie astrictos: alioqui supervacanea laicorum exceptio. Ita canon 25 Carthaginensis in dicti communis est clericis et continentibus.

Adlo præteritum illud concilium a Carthaginensi citatum, non tam legem tulisse de continentia clericorum, quam de continentia et castitate molamine tractasse. Ipsa sunt verba Canonis, quæ non satis perpendit Marcæ, nec tam probant edictum ut clericis ab uxoribus abstinere, quam indicatum, qui clericorum ad hoc non cogi deberent, qui vero essent cogendi: nonnullis videlicet severioris disciplinæ studiosis, minores etiam clericos abstinendi necessitati subjicere volentibus. Quam interpretationem ex ipsius canonis lectione emergentem confirmat alter canon concilii Carthaginensis anni seu 398 seu 401, qui in Codice Africano septuagesimo numeratur: *Placuit, inquit, episcopos, et presbyteros, et diaconos secundum priora statuta etiam ab uxoribus abstinere: quod nisi fecerint, ab ecclesiastico removeantur officio*. 982 Ceteros vero clericos ad hoc non cogi, sed secundum uniuscujusque Ecclesiæ consuetudi-

nem observari debere. Ubi canon priora statuta innovans, hoc imprimis constituit, ac illis constitutum demonstrat, quinam clericorum continentie legi subjiciendi essent, tres scilicet priores gradus: quinam suo hac in re arbitrio essent relinquendi. Si mulque docet quasdam fuisse in Africanis regionibus Ecclesias quæ hanc consuetudinem observarent, ut ceteros clericos compellerent ad subeundam continentie necessitatem; quæque alias etiam ad eandem observantiam vellent pertrahere. Unde occasio data ut in illo præterito concilio de continentia et castitate moderamine tractaretur: et soli gradus isti tres conscriptione quadam castitati per consecrationem annexi sint.

Ex dictis satis superque probatum, ni fallor, habetur, quidquid sive in illo synodi fragmento, sive in epistola Siricana ei subjuncta continetur, prorsus commentitium esse et impostoris arte confictum. Unum est ex quo fidei non nihil mereri videatur: quod videlicet inserta sint synodus et epistola Codici illi Romano, cujus et antiquitatem et sinceritatem ipsi tantopere commendavimus. Verum non tanti est hæc ratio, ut contrariis argumentis superius prolatis præponderare debeat: (a) cum facile potuerit posterioribus sæculis genuino codici fictitium scriptum superaddi. Hoc eo probabilius est, quod ultimum capitulorum locum occupat, ubi plerumque annexi solent sive appendices, sive supplementa, sive quid aliud vel germanum, vel supposititium. Nec hoc sine exemplo: (b) simili enim fraude auctorem una epistola esse factam Dionysianam decretorum pontificiorum collectionem, inferius probabimus in notis ad epist. 1 (nunc 12, tom. II). Breviationem canonum Ferrandi diaconi nonnullis etiam additamentis esse similiter interpolatam (c) diximus superius cap. 2; sexcenta sunt alia hujusmodi exempla.

Sed et idem hic locus manifeste adhuc imposturam prodit. Si enim genuinæ essent synodus et epistola, non tam diu latuissent Ecclesiæ Romanæ clericum, nec ad p'stremum (d) codicis locum rejectæ essent. Cum enim unaqueque illius pars per id temporis eidem inserta sit, quo vel innouit, vel in usum et auctoritatem recepta in Ecclesia Romana: mirum certe esset genuinam Siricii epistolam tam sero ad notitiam Romanorum 983 pervenisse, vel ab iisdem esse probatam. Incredibile etiam supinitas, si acta synodi numerosæ, et Romanæ Ecclesiæ votis tam secunda voluntate suffragantis posthabuissent, neque in scrinia sua et Codicem Romanum nisi post centum annos retulissent: præsertim cum tot alia scripta minutioris momenti in illum illud Codicem canonum et constitutorum ultro conjecerint: fidei libellos, epistolas, narrationes, et alia bene multa, quæ nec ad synodorum vel decretorum pontificiorum auctoritatem accedunt, nec Romanam rem proxime attinebant. Nihil est igitur unde ex codice genuino substitutiæ hujusmodi scriptunculæ auctoritas concilietur.

Cæterum si cujus forte mentem hæc incessat opinio, utrumque illud monumentum inter spuria scripta relegari invidioso erga Romanam Ecclesiam animo; is profecto et de nostra mente pessime judicat, et quid vere sedis apostolicæ rationibus conducat, minime novit. Revera enim et Ecclesiæ Romanæ epistola illa et Siricii memorie (e) contumeliosa est. Cum videlicet sanctior semper fuerit Ecclesiæ hujus primariæ disciplina circa alia passim capita, maxime

BALLERINIUM ANNOTATIONES.

- (a) De hoc satis dicitur in observ., c. 1, num. 2.
 (b) Nulla fraus fuit, cum Dionysianæ collectioni inter quædam alia sincera documenta addita fuit Leonis epistola nostræ editionis 12 ad Mauros, quam ab omni suppositionis aut interpolationis nota vindicavimus.
 (c) Dixit, sed non apte probavit, ut patebit ex observ., cap. 2.
 (d) Insistit hypothese, quam jam refellimus, colle-

ctionem canonum hoc tomo editam, fuisse Codicem Romanæ Ecclesiæ. Cadente autem hypothese, tota hæc ratiocinatio corrui.

(e) Quesnellus ne Romanæ Ecclesiæ videatur infensus, eadem contumeliosam fingit epistolam Siricii, quam soli heterodoxi ad pravam aut faciliorem sensum interpretari queant. Obvium ejus sensum, qui nihil remissius indulget, explicabimus in observ., cap. 4, n. 7.

in iis quæ ad clericorum sanctimoniam continentiamque spectant, ceteris Ecclesiis religiosior merito jure semper est habita. Hinc prima videtur subdolis continentiam legem indixisse. Hinc Ancyranæ synodi canonem illum decimum suis regulis ut accenseret non ante sibi persuasit, quam illam severiori sui disciplinæ accommodaret: quoniam videlicet canon ille diaconis qui in sua ordinatione continentia legi sese subdere recussant, conjugii licentiam indulgebat. Hinc denique Siricius ipse in genuina epistola ad Himerium Tarraconensem 984 episcopum, sacerdotes et levitas omnes divinarum etiam sanctionum insolubili lege constringi scribit, ut a die ordinationis suæ sobrietati ac pudicitie et corda sua mancipent et corpora. Et nihilominus facies ille pseudo-epistolæ artifex, quasi de servanda a sacerdotibus continentia præceptum non haberet Siricius, eundem inducit velut consilium dantem, suadentem, hortantem, rogantem denique ne illi cum uxoribus suis coeant, non quasi rem imperatam, sed velut dignam, pudicam et honestam suggerat.

Hoc videre nostri sæculi novatores clericali continentia infensi, et Siricii, ut putabant, indulgentiam notare non omiserunt, velut ad eum dogma magis accedentem quam reliqua pontificum decreta. Inter ceteros Georgius quidam Calixtus in academia Julia professor in tractatu de Conjugio clericorum, quem Helmstadii edidit ann. 1631, pagina 345 hæc habet: *Videtur, inquit, Siricius magis persuadere velle quem cogere; et consilia potius quam imperia promovere*: Suademus, ait, item: Hortor, moneo, rogo. Et inferior pagina 355: *Neque dissimulandum est, inquit, videri Siricium in posteriori ad Africanum epistolam mitius et remissius agere...., forte a moderatioribus admonitus, aut jam sentiens et animadvertens cõm interdictum p̃p̃m̃, de fervore suo aliquid decedere passus est*. Vides ut isto panno misere abutantur hæretici, et quantopere interit honoris et sedis apostolicæ, et Ecclesiæ Africanæ, et synodorum, ne dilutus pseudo-synodus et pseudo-epistola sub ista larva et catholicis imponant, et hæreticis illudenti occasione ministrent.

BALLERINIORUM OBSERVATIONES

In Dissertationem XV Quesnelli de concilio Teleptensi, seu verius Zelleni; quod una cum Siricii epistola in eo recitata et suppositionis nota vindicatur.

CAPUT PRIMUM.

Quanta auctoritate hoc concilium sincerum probetur. Andæ Quesnelli mens. De nomine hujus concilii. Refellitur præmissæ dissertationis caput primum.

985 I. Teleptense aut verius (ut videbimus) Zellenense concilium, seu potius hujus concilii fragmentum, quod cum Siricii epistola in eo recitata prodit in lucem, adeo multis usque antiquissimis mss. collectionibus, ac Ferrandi Carthaginensis Ecclesiæ diaconi auctoritate munitur, ut de ejus sinceritate jure ambigi non posse videatur. Hinc Blondellus licet in suo pseudo-lidoro, pag. 550, contra epistolam Siricii duo objecta proposuerit, non tamen eam aut concilium suppositionis accusare ausus est. Immo vel unum Ferrandum sufficere ad conciliandam utrique auctoritatem fatetur. Quesnellus vero audentior utrumque meram esse imposturam in præmissa dissertatione demonstrandum suscepit. Ilac autem in re homo, qui conjectationibus facile indulget, adeo profecisse sibi visus est, ut capite primo non dubitaverit scribere: *Certissimum mihi est et synodum, et epistolam meram esse fabulam, merumque commentum: neminemque futurum spero qui in meam ultro non est sententiam, cum inceptum istud figmentum adnota sinceri judicii luce propius penitusque inspexerit*. Quo vero hæc spes ejus evaserit, ex eruditissimorum virorum qui postea de hoc eodem argumento disseruere, judicis liquet. Non allegamus Italos, ne studio partium ducti credantur, ipsos Gallicos auctores qui celebriores sunt considerare sufficiet. Tillemontium nimirum, Natalæ Alexandrum, Baluzium, Pelagium, atque Constantium, quorum primus, etsi Quesnelli studiosissimus, propositis iis quæ dubium movere queunt, eruditum judicio cuncta subjiciens, figmentum affirmare non potuit: quatuor vero ultimi tum synodi, tum epistolæ ætate propagandæ ac Quesnelli sententiam refellendam putarunt. Horum autem vestigia nos inhiñctes, ac præsertim Baluzii, qui in fine librorum Petri de Marca de Concordia sacerdotii et imperii dissertationem adiecit de concilio Teleptensi; dum observationes in singula Quesnelli capita subjiciemus, speramus fore ut multo apertior veritas elucescat.

II. Primum vero recolendæ sunt manuscriptæ collectiones quæ huic synodo et epistolæ Siricii auctoritatem conciliant. Olim cum e sola editione Merlini in conciliis prodierint, in Merlino autem plura apocrypha inventiuntur: ipsorum ætate ex impuro fonte

dubia esse poterat. At alia tres vetustissimæ collectiones, Corbeiensis, Fossalensis, et illa hoc tomæ impressa postea detectæ, quæ una cum aliis præstantissimis documentis fragmentum hujus concilii ac Siricii epistolam ad nos transmiserunt, omnem suppositionis suspicionem 987 excludunt. Tanta enim harum collectionum antiquitas est, ut sicut de ceteris documentis, nisi quod exploratum obstat, dubitare non licet; ita neque de Zellenensi concilii fragmento, ac de Siricii epistola, quibus nihil certi opponi videbimus. Quesnellus, qui nostræ collectioni primum abs se editæ plurimum jure attribuit, idcirco hoc fragmentum et epistolam rejiciendam putat, quia hæc ultimo capitulo collocata et additicia esse præsumit. At cum hoc capitulum alia non paucæ excipiant, omniaque propria esse hujus vetustissimæ collectionis probamus not. 1 in cap. 67, maximum ex hac ipsa collectione auctoritatis argumentum, ipso Quesnello astipulante, debet accedere. Adde alias duas optima notæ collectiones, unam in ms. Colbertino 3368, alteram in Vaticano 5827. Alia duo exemplaria regia Baluzius memorat, et duo pariter collegii Sor. Jesu P. Harduinus: quæ ejus collectionis sint ignoramus. Plurimum etiam auctoritatis accedit et cod. Veronensis capituli 59, cui similis est alius antiquus liber capituli Lucensis. In his eum, qui mille et amplius annos excedunt, antiquissima abbreviatio canonum continetur, quæ ex vetustioribus collectionibus Hispanicis et Gallicanis excerptam in Tractatu de Collectionibus animadvertimus. Hi omnes cod. es quoad hanc synodum sunt Gallicani, vel e Gallicanis codicibus originem ducunt.

III. Aliam vero codicem Africanum adhibuit Ferrandus in Breviatione canonum, cum ejusdem concilii et Siricii epistolæ mentionem. In eo autem codice non mutilum, sed integrum reperisse ipsum concilium ex eo licet, quod alios ejusdem canones laudat, qui in vulgato fragmento non inveniuntur. Cum porro idem Ferrandus ex conciliis quæ plenaria non sunt, solos referat canones synodorum provincie byzantince, uti observavimus in allegato Tractatu part. iv, c. 4, palam sit eum in recensendis hujus concilii canonibus usum fuisse ms. exemplo Byzacæ norum peculiari, quod multo evidenter omnem suppositionis suspicionem prorsus abstergit. Hoc invictum testimonium non diffutetur ipse Quesnellus; ac propterea cap. 2 inquit: *Ex illo quidem Ferrandi diaconi opusculo de Telenis, vel Zellenis concilio, epistolæque ei annexæ auctoritatæ secure pronuntiari*

posset, si de ipsius breviationis integritate constaret. Verum ut illa supposititia evincat, hoc quoque Ferrandi opusculum interpolationis accusat. Ita minia illi suspecta sunt, quae ejus sententiae non favent. Ea vero videamus numquam in tota dissertatione opposita, tanta ac talia sint, ut adversus tot collectionem et codicum praestantissimorum fidem, nec non adversus vulgatam Ferrandi Breviationem probabile dubium inficiant.

IV. Primum ejus caput, ubi de synodo agit, nunc expendamus. Afirmat ibidem omnes anteriores editiones, omnes codices inst. et recentiores et antiquissimos Telensem dicere synodum, non Teleptensem. Cum vero Tela sita sit in provincia praefata, non vero in Byzacena; hanc synodum, cui praesedit Donatianus Teleptensis Byzacena provincia primas, ab impostore confictam colligit cap. 3, n. 1: *Constat enim unicum Telense scribi, nec librorum errore ita scriptum. Liqueat porro unicam esse Telensem civitatem, quae in praefata provincia: Donatianum autem Teleptensem in Byzacena episcopum, synodum in praefata habuisse somnium esse impostoris, cui nec disciplina ecclesiastica, nec Africanarum regionum notitia satis esset, ut scire fraudem iegeret.* Hic autem jure Quesnellum coarguit Stephanus Baluzius antea affirmante omnes codices Telensem dicere synodum, non Teleptensem: cum ille ipse codex Thuanus, nunc Colbertinus 932, in bibliotheca Regia, quo idem Quesnellus in sua editione usus est, inserto ac distincte habeat: *Incipit concilium Teleptense super tractoria S. Cyrilli papae urbis Romae per Africam, et dein in ecclesia Apostolorum plebis Teleptensis*, ac in ipsa tabula capitulorum, quam ex eodem codice suae editioni praefixit, num. 62: *Constitutio Teleptensis concilii.* Si codicem hunc, quem adduxit dum haec scriberet, oblitus est; quae lides ipsi habenda dunt omnes codices Telensem dicere pronuntiavit? Alius quoque codex regius quondam S. Petri Pictaviensis apud Baluzium cum Thuanus conciliens, *Teleptense concilium et plebis Teleptensis* similiter praefert. Adimus antiquissimam abbreviationem canonum, quae exstat in pervetusto ms. Veronensi 59, ubi habetur: *Ex synodo Teleptensi*; quam lectionem librarii oscitantia Te litteris diminuant **389** exhibet etiam codex Lucensis: *Ex synodo Leptensi*. Caetera vero exemplaria, quae Teleptensis voce carent, salum est convenire in vocabulo *Telense*. Nam aliud exemplar reitum, quod antea fuerat archiepiscopi Remensis, *Telense* utrobique exhibet: et paulo dissimiliter *Thellenense* legitur in ms. Vat. 3827. Codex Colb. 3368, qui duas collectiones continet, ut vidimus in Tractatu pari. n. c. 8, n. 2, duplex compositus hujus concilii exemplar; et in secundo *Telense* scribitur. Codex autem Vat. 1540 *Telesense* habet. Duos alios codices Colbertinos, et unum regium laudat Baluzius, in quibus canones ejusdem synodi vocantur *Telenses*. In catalogo conciliorum praemisso collectioni Heroualliana apud Petit, tom. I Penitentialis Theodori, pag. 265, legitur: *Canones Tholonenses episcoporum* 83. Cum ergo verum non sit omnes codices *Telensem* vocare hanc synodum, perperam omnino Quesnellus ex hac, quam male praesumpsit, omnium exemplarium concordia intulit verum nomen esse *Telense*, et synodum Tela civitatis indicari, quae non ad Byzacenam, sed ad praefatam provinciam pertinet.

V. In tanta codicum et lectionum varietate error procul dubio librarium alieubi irrepit. Tres memorati codices, qui *Telense*, vel *Thellenense* exhibent, certissime errant, cum Donatianum *civitatis Telensis* episcopum vocant. Ex aliis enim indubiis documentis cum *Teleptensem* episcopum fuisse manifestum est. Hinc autem lectio quoque *Telense*, vel *Thellenense* errori tribuenda, cum *Telena*, vel *Thellena* Africae civitas ignota sit: eademque ratione mendose pariter sunt lectiones *Telesense*, *Tellenense*, ac *Tholonense*. Reliquae igitur sunt duae le-

A ctiones *Teleptense*, et *Telense*, quae postrema in mss. frequentibus legitur, uti sunt duo codices Vindeobensis, et Oxoniensis nostrae collectionis, Corbeiensis, Colbertinus 3368 primo loco, et duo collegii Soc. Jesu, qui a P. Harduino laudantur. Cum vero constet Donatianum fuisse episcopum *Teleptensem*, inscriptio Concilii *Teleptensis* nihil repugnat. Econtra vero lectio *Telense*, si ad *Telam* civitatem praefatam referenda sit, cum agatur de synodo provincia Byzacena, errori amanuensis est ascribenda, sicuti manifestum eorumdem lapsus adjudicari debet similis vix Donatiano episcopo affecta in tribus mss. quam memoravimus. Quomodo vero in his tribus mss. ubi Donatiani episcopatus indicatur, pro *Telensis* civitatis episcopum legendum est cum aliis codicibus *Teleptensis*; ita etiam in concilii nomine pro *Telense* corrigendum videtur *Teleptense*, ut non pauci codices inseribunt.

VI. Hic vero difficultatem non leve movere potest Breviatio Ferrandi, in qua hoc concilium decies laudatur num. 3, 4, 6, 16, 65, 68, 130, 138, 174 et 218: nullibi autem *Teleptense* vocatur, vel *Telense*, sed *Zellense*, vel *Tiellense*. Duo tantum hujus Breviationis exemplaria hactenus inventa sunt, Trecenti et Corbeiensis. In Trecenti, ut notavit Baluzius, semper appellatur *Zellense*, uno tantum numero tertio excepto, in quo *Cellense* scriptum fuit, ubi error librarii C pro Z sumptim apparet. In Corbeiani vero semper *Tiellense*, et uno numero tertio mutata *ellense*. Si alia ejusdem opusculi exemplaria, quam in Romanis aliisque Italicis bibliothecis frustra quaesivimus, alicubi reperire liceat, nostra lectio esset veri et colligere possemus. Cum vero duo tantum laudati codices suppetant, nihil dubitandum videtur, quin *Zellense* mens scribitur in ms. Trecenti, a *Zella*, quam inter civitates Byzaceni Strabo recenset lib. xvi; itell autem mendo in ms. Corbeiani ex *Zellense* mutata filiera Z in Ti factum fuerit *Tiellense*. Id quidem Afrorum consuetudini tribuit Baluzius, quos T pro Z commutare consuevisse ex eo probat, quod ubi Crabbus in codicibus Liberati Afric. 13 legit *Atticus Zellensis*, alii tres vetustissimi libri, quibuscum ipso contulit ejusdem Liberati brevium, constanter habent *Atticus Tullensis*. Cum porro idem Baluzius inscriptionem concilii *Teleptensis* veram existimet, *Zellensis* autem lectionem auctoritate Ferrandi haud repudiandam pervideat: ita utramque conciliari posse credit, si dicamus *Zellam* provinciae Byzacena pertinuisse ad diocesim episcopii *Teleptensis*, ibidemque habitum fuisse concilium, quod diversa relatione vocatum fuerit a Ferrando *Zellense*, quia *Zella*, seu in Ecclesia *plebis Zellensis* vere fuit celebratum; in praestantioribus autem codicibus *Teleptense*, quia *Zella* ad *Teleptensem* **391** episcopatum spectabat: eo modo, inquit ille, quo *Concilium* *Tarraconense* vocatur illud quod tempore *Stebati* regis habitum fuit apud Egarum in provincia *Tarraconensi*; *Sirmondense* vero *Magonalense* illud, quod continet apud Juncarias in territorio *Magonalensi*. Nec desunt antiqua exempla. Nam synodus a S. Nisario habita Justiniani in territorio *Arausico*, a synodi loco *Justinianensis* dicitur in titulis subjectis epistolae Joannis II ad Caesarium; in plerisque vero collectionibus ab episcopali sede, cui Justinianus suberat, *Arausica*, vel *Arausiana* vocatur.

VII. Haec vero Baluzii opinio haudquaquam placet. Etenim in eodem saeculo v. duo distincti episcopatus erant *Teleptensis* atque *Zellensis*. Id perspicuum fit ex collatione Carthaginensi cum Donatiani habita anno 411, paulo ante nostrum concilium. Ibi enim duo Donatiani memorantur, unus cap. 121, *Donatianus episcopus Ecclesiae Teleptensis*; aliter sub nomen c. 135, *Donatianus episcopus plebis Zellensis*. Baluzius ex his duobus unum Donatianum conficit, qui simul fuerit episcopus *Teleptensis* atque *Zellensis*. Sed perperam: duae enim subscriptiones ejus-

dem mandati in eadem collatione distinctæ duos ejusdem nominis episcopos astruunt, unum Zellensem, alterum Teleptensem; sicut duo etiam Donatiani in nostro concilio nominantur. Adde quod in laudata collatione duo similiter recensentur contrarii catholice episcopi Donatistæ, in civitate Teleptensi *Bellicus* cap. 198, in Zellensi autem *Natalicus* cap. 163. Ne quis vero dubitet nam forte hic *Natalicus* errore aliquo appelletur episcopus *Zellensis*, et legendum sit *Telensis*; satis erit animadvertere in eadem collatione cap. 203 *Telensem* Donatistam episcopum *Felicem* appellari. Si ergo duo diversi episcopi erant Telepte et Zella, hæc procul dubio ad Teleptensem episcopatum seu diocesim non pertinebat: ac propterea Baluzii conciliatio falsæ hypothese innixa recipi nequit. Quid igitur?

VIII. Duo codices Thuanus et regius olim S. Petri Pictaviensis, qui concilium Telepte celebratum præferunt, hæ in proœmio habent: *Congregatio concilio in ecclesia Apostolorum plebis Teleptensis, beatus Pater primæ sedis episcopus Donatianus civitatis Teleptensis cum resedisset*, etc. Quid isthæc repetitio ejusdem vocis *Teleptensis*, et in uno loco cum vocabulo *plebis*, in altero *civitatis*? Si Telepte habitum fuisset hoc concilium, scriptum fuisset procul dubio: *Congregatio concilio in ecclesia Apostolorum civitatis, vel plebis Teleptensis*, et dein ejusdem *civitatis, vel plebis*. *Teleptensis* igitur vocabulum, quod a Donatiano ejusdem urbis episcopo separari nequit, in designatione Ecclesiæ perperam scriptum fuit; Concilique locus ex ipsa scribendi ratione a Telepte diversus agnoscitur. Cum ergo expungenda sit primo loco vox *Teleptensis*, aliudque loci nomen substituendum; etsi codices alii pro *Teletensi* passim præferant *Telense*: cum tamen Tella ad provinciam proconsularem pertineat, nomen *Telense* substitui nequit: ac proinde cum Trecenti codice Ferrandi substituendum credimus *Zellensē*, ex quo usitata apud Afros mutatione litteræ Z in T, in plerisque codicibus invaluit *Telense*. Neque incredibilis hic librorum lapsus credatur. Etenim *Natalicus* Donatista, quem fuisse *Zellensem* episcopum ex laudata collatione Carthaginensi didicimus, idem esse videtur ac *Natalicus* subscriptus pseudo-synodo Cabarsitanæ, cujus codices quinque Baluzius contulit, ubi tamen errore similis appellatur *episcopus Telensis*. Sicut autem melius in uno codice memoratæ collationis, quam in his quinque codicibus legitur (*Telensis* enim episcopus, ut vidimus, erat Felix); ita melior est lectio unius codicis Trecentis, quam aliorum præferentium *Telense*, quod nomen, nisi scriptum dicatur pro *Zellense*, Byzacenæ synodo convenire non potest. Adde aliam observationem, quæ hanc nostram sententiam non modicum confirmabit. Etsi codices hujus concilii sint diversarum collectionum; omnes tamen, cum non continent nisi idem fragmentum ejusdem synodi, ab uno eodemque fonte ac exemplo proficiscuntur, in quo primum ea synodus perinde mutila descripta fuit. Nullus collector nisi hic primus integram synodum præ oculis habuit, ex qua hoc fragmentum cum Siricii epistola excerptis: cæteri ex hoc profecerunt. Ferrandus vero integram synodum in Africano Byzacenæ provincie codice cum aliis synodis ejusdem provincie invenit; et idcirco aliquot alios canones, qui in memorato fragmento 993 desunt, ex eodem concilio laudat. Duo igitur sunt hujus concilii fontes, unus in mss. collectionibus canonum, in exemplaribus Ferrandi alter. Primus fons, qui in mss. collectiones transivit, variis lectionibus, quoad loci nomen, ita corruptus est, ut quid in primo originali, unde laudatæ collectiones manarunt, scriptum fuerit, dignosci nequeat. Hinc nihil mirum si in tanta lectionum varietate nulla inveniantur quæ omni prorsus difficultate careat. Secundus vero fons exemplarium Ferrandi minus vitiatas, eam lectionem in Trecenti codice satis aptam nobis conservavit, quæ cum optime cohæreat, recipienda vi-

detur. Cum vero in edendo ipso fragmento codices in quibus descriptum est sequendi fuerint, nolimus ex Ferrando textum emendare, sed prætulimus cum plerisque mss. lectionem *Telense*, quæ a veriori lectione minus discedens, pro *Zellense* scripta non improbabilius creditur. Ita porro satis refelluntur quæ ex diversa hujus synodi appellatione, ac ex variationibus et mendosis codicum lectionibus Quesnellus obtrudit: quominus ipsum concilium tot codicum et collectionum, ac Ferrandi testimonio comprobatum, sincerum putemus. Si ubi mendosæ, vel etiam repugnantes inveniuntur lectiones, quæ simul recipi nequeunt, protinus impostura accusandum esset documentum; de omnibus fere scriptoribus ac documentis actum esset. Eruditorum autem officium est, ubi varias lectiones in diversis mss. reperiunt, eas expungere quæ apertum errorem præferunt, et veriorum lectionem ex ipsis quandoque erroribus elicere.

CAPUT II.

B *Breviatio canonum Ferrandi, quæ canones synodi Zellensis allegat ex epistola Siricii pape, ab interpolationis nota vindicator. Excussit Quesnellianæ dissertationis caput secundum.*

I. Quesnellus, ut Ferrandi diaconi auctoritatem, quæ ad synodum Zellensem comprobandum omnium maxime valet, infirmet et, si fieri possit, eripiat; ejus Breviationem, in qua ea synodus decies laudatur, interpolatam ostendere nititur. Vide autem quam imbecillibus conjecturis utatur. Primo nonnullos naves ejus opusculi obtrudit, quos subesse putat numeros 103, 105, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 183, 188, 216 et 221. Hi autem numeri cum spectent ad alias synodos, non vero ad Zellensem; si navi qui in ipsis inesse dicuntur interpolationem probarent, totam Breviationem interpolatam et nihili faciendam probarent: quod nemo unquam pronuntiavit, et nec ipse, ut putamus, Quesnellus ausert affirmare. Si ex navis qui in mss. antiquis frequenter occurrunt, de interpolatione liceret cogitare, quodnam opus aut documentum ab hac censura esset immune?

II. Sed etiam jam videmus num ea quoque loca quæ uti potiora elegit, tam vitiosa sint, ut imposturam aut interpolationem subinducant. Numero 103 habetur: *Ut presbyteri alterius regionis præsentibus presbyteris non sacrificent*: laudatur concilium Neocesariense c. 13. Id a sensu canonis longe abesse opponit Quesnellus. Ferrandus in Græcarum synodorum canonibus versione ab Isidoro postea recepta usus est. Presbyteros autem, qui in hac versione non *conregales* dicuntur, ille *alterius regionis* vocavit. Quæ in hoc sensus discordia? Omitit vocem *episcopi*. At qui eos *presbyteris præsentibus* sacrificare velat, multo magis præsentem episcopo vetare intelligitur. In abbreviandis canonibus quasdam particulas non necessarias præterire licet. Quod si post voces *præsentibus presbyteris* deest *civitatis* nomen, quod in canone legitur, aliquid ejusmodi, quod opponatur vocibus *alterius regionis*, ex contextu subaudiri quisque facile intelligit, vel certe vox *civitatis* amanuensium oscitantia excidit. Numero 105 prohibetur, *ut diaconi iudicio populi non eligantur*, ex Laodiceno c. 13, cum de sacerdotibus, inquit Quesnellus, canon sanctus sit. Verum interpretatio Isidoriana sacerdotum expresse non meminit, sed *eorum qui altaris ministerio sunt applicandi*. Ferrandi autem mos est diaconos nominare, ubi in ea versione *altaris ministerium*, aut *altaris ministri* appellantur. Confer Breviationem, num. 109, 111, 112, 113, 114 et 120, ubi 995 alios Laodicenos canones similiter laudat. Illa numeri 194, *Hoc et in concilio Thenitano statutum est*, a citandi more, qui Ferrando familiaris est, aliena dicuntur et a studioso aliquo videri adjecta. At cum ex solo Ferrando Thenitani concilii notitia suppetat; quis studiosus posterioris ætatis eam allegationem adjicere potuit? Cæterum similis allegandi formula

occurrit etiam num. 52, ubi legitur: *Hoc in alio concilio Carthaginensi actum est*; et ita legitur, ut hæc verba expungi nequeant, ne canon ibidem propositus præter Ferrandi consuetudinem allegatione careat. Plura Breviationis loca difficultatem faciebant, eo quod vel in notandis canonum numeris alibi erratum fuisset, vel non satis explorata haberetur canonum et conciliorum Africanorum cognitio. Qua in re cum exactiorem diligentiam posuerimus in præmisso Tractatu part. IV, c. 1, de Ferrandi Breviatione, si non omnes, saltem plerasque difficultates sustulisse videmur.

III. Quesnellus Altaserræ assentitur, qui putavit, concilium Zellense, Cellense et Telense, apud Ferrandum non unum, sed plura ac distincta esse concilia. Id ipsi utile erat, ne omnia loca expungeret in quibus Zellense allegatur, sed illa tantum quæ Siricii epistolam ex eodem concilio laudant. Cum hac una epistola inimicitiam gerit, ne Africanos pontificis auctoritati tantum detulisse credantur, ut apostolicæ sedis litteras in synodis recitarent, ac pro disciplinæ regula acciperent. Pervidit Altaserræ argumenta non convincere. Satis illi fuit dubia spargere, ac propterea scriptis: *Nec nos etiam decernimus quidquam, sed conjecturis tantum agimus, ut in re obscura; sed iis conjecturis quibus contrarias paris roboris non facile obijcis*. Verum conjecturæ pro diversis synodis allatæ vulgatorum lectionibus minus accuratis vel apertis sophismatibus nituntur. Tria proferuntur nomina Zellense, Cellense ac Telense. Nuspiam in mss. Ferrandi Telense legitur. Tiellense habet codex Corbeiensis, Trecentis vero semel tantum præfert Cellense, novies autem Telense. Cum Tiella civitas non invenitur, Zella autem in Byzacio sita fuerit; Trecentis codicis lectionem veriore, ac Tiellense in Corbeiensi pro Zellense scriptum fuisse agnoscimus. Vide quæ in hanc rem animadvertimus cap. 1, n. 6. Porro ex novem locis codicis Trecentis, in quibus constanter legitur Zellense, corrigendus profecto est unicus locus num. 3, ubi Cellense scriptum fuit. Ita unum concilii nomen superest, nimirum Zellense: nec unica mendosa allegatione de Cellensi suspicari licet. Neque generatim verum est, quod ubi de Zellensi sermo est, protinus additur ex epistola Siricii papa: nam num. 16, 65, 68 et 218, Zellense allegatur, nec ulla tamen Siricii epistolæ mentio est, sicut accidit num. 3, ubi mendose Cellense pro Zellense legitur. Cur porro his in locis non laudet Siricii epistola, quæ in aliis quinquæ locis memoratur, illic indicentur canones, qui fere ad Siricii epistolam revocari nequeant; ea ratio est quia canones ipsius concilii allegantur, qui si in vulgato fragmento desunt, in integris gestis extitisse dubitare non licet. Integrum enim concilium, ut capite præcedenti monuimus, in mss. collectionibus transcriptum non fuit, sed merum fragmentum, ut ex ipsa lectione constabit. In ea igitur parte quæ in laudatis collectionibus omnia desideratur, inserti erant canones qui a Ferrando referuntur. Nimirum curiosa questio ingeritur, cur Zellense concilium duos canones condiderit a Ferrando relatos num. 5 et 16, cum similes sententiæ legantur in epistola Siricii; et cur Ferrandus iisdem in numeris non subjunxerit, ut alibi, ex epistola Siricii. Num si horum canonum constituendorum ratio afferri nequit, eo quod integra concilii gesta, quæ desunt, expendi nequeunt; id ad concilium distinctum astringendum compelli? Nulla ergo ex his conjecturis plura concilia et distincta probat.

IV. Neque magis probant conjecturæ quibus allegationes ex epistola Siricii quinquæ numeris in Breviatione exhibitæ Quesnellus suppositionis accusat. Prima allegatio ejusdem epistolæ num. 4 laudatæ expungenda creditur ob lectionem mutilam atque mendosam, quam Quesnellus in ipsius epistolæ editione recepit. Si autem legatur ut ex nostris codicibus integram dedimus cap. 62, tota illius ratiocinatio evanescet. Quod si in Siricii litteris non omnia continentur quæ Ferrandi verba exprimunt; cum is non

A unam Siricii epistolam 367 num. 4 laudet, sed plurium conciliorum canones; ex ejus more sufficit, si aliqua saltem particula in memoratis litteris reperitur, dum omnes particule ex omnium allegationum complexu coalescant. Ita sane non omnes ejusdem numeri Ferrandiani particule insunt Laodicensi can. 12, Antiocheno c. 19, et aliis qui eodem numero allegantur, nec tamen ideo hæc istorum conciliorum et canonum allegationes additæ creduntur. In primis autem canone Siricii ex ea lectione quam ad mss. codices exegimus, cum decernitur, ut extra conscientiam sedis apostolicæ, hoc est primatis, nemo audeat ordinare: primatis consensus seu confirmatio, quam Ferrandi Breviatio exprimit, satis præcipitur: et voces quidem vel primatis apud ipsum insertæ fuerunt ob Siricii epistolam et concilium Carthaginense sub Genethlio, cum in aliis synodis quas allegat Primatis mentio nullibi occurrat.

V. Interpolationem et suppositionem indubitatam præfert Quesnellus in Breviationis Ferrandianæ num. 6, ubi legitur: *Ut unus episcopus episcopum non ordinet, excepta Ecclesia Romana*. Licet autem tria postrema verba excepta Ecclesia Romana non legantur in epistola Siricii, non tamen ideo ea allegatio ejusdem epistolæ, cui prima pars canonis congruit, suspicionem asserere potest. Quid porro tribus illis verbis innuatur alii aliter explicant, ut videre licet apud Balazium in Dissert. de concilio Teleptensi, pag. 1352. Quod si nulla explicatio probabilis iudicetur, non ideo ea verba additæ ac in Ferrandi textum intrusa judicari queunt. Quot alia aliorum scriptorum loca difficilem explicationem recipiunt, nec tamen hæc de causa interpolatione notantur? Adde quod ea verba ejusmodi sunt, ut cuique studioso tribuantur, haud facile intelligi et explicari possint. Cum ergo æqualem difficultatem pariant, sive a Ferrando scripta, sive ab alio inserta quis opinetur; nihil est cur a Ferrando, cui illa codices ascribunt, abjudicentur.

VI. Totum vero textum numeri sexti, etiam in ea parte qua prohibetur ne unus episcopus episcopum ordinet, additum affirmare, propterea quod inutile et superfluum videatur hoc interdictum, postquam numero quarto præceptum fuit, ut episcopus a tribus ordinetur, consentientibus aliis per scripta cum confirmatione metropolitani, vel primatis; et num. 5: ut in ordinando episcopo alii quoque episcopi super tres addantur, si ab aliquo fuerit contradicunt: eum, inquam, textum hac de causa additum affirmare valde sophisticum et caviliosum est. Singuli enim hi numeri, seu canones abbreviati in toto complexu aliquid peculiare habent, ex quo recte distingui potuerint. Ferrando nimirum usitatum est canones qui in aliqua parte conveniunt, numeris distinguere, si in aliqua differant.

VII. Tres alias allegationes numerorum 130, 138 et 174, nihil falsi continere Quesnellus fateatur. Expungendos nihilominus putat totos illos numeros, seu canones, qui ibidem afferuntur ex epistola Siricii, quia numerus 130 duo decreta in unum contrahit, et mulieris vocem pro vidua supponit; canones vero expressi numeris 138 et 174 superflui videntur, cum alii canones in eadem Breviatione similes describantur. Hanc postremam rationem numero præcedenti satis refellimus. Quæ autem opponuntur ad excludendum numerum 130 adeo exilia sunt, ut rejicere pigeat. Duos ejusdem Siricianæ epistolæ canones in unum contrahere, unoque numero proferre quid absurdum est? Nonne plurium etiam conciliorum canones eodem pertinentes Ferrandus in unum conjungere solet? Cum Siricus post vocem mulierem explicationis gratia adjecerit id est viduam, ut potioribus mss. edidimus; palam est Ferrandum non substituisse vocem mulierem pro vidua, sed explicationem id est viduam abbreviationis causa omittebam putasse. Quid si voces id est viduam glossæ sint intrusæ in textum, ut P. Cousantius credidit? Vide ejus not. 27. Patet igitur quam levia sint omnia quæ Quesnellus

cap. 2 proposuit, ut Zellensi synodo ac Siricii epistole Ferrandi auctoritatem subtraheret.

VIII. Ex his tandem intelligitur quam audax sit illa ipsius illatio, qua sub finem ejusdem capituli ex conjecturis tam imbecillis non solum allegationes Zellensis concilii, sed totam Ferrandianam Breviationem in suspicionem interpolationis adduxit, cum *incertum*, inquit, *mancat in quas ejus partes grassata sit impostoris manus*. Certum quippe est, ut scite notavit Baluzius pag. 1542, *vix ullam esse veterum scriptorum lucubrationem adeo sanam, adeo integram, et in quam minus grassata sunt manus, non dicam impostorum, sed imperitorum librorum, quam est illa Ferrandi Breviatio*. Nos quidem cum Africanorum conciliorum et canonum seriem expendimus atque explicamus, ita Ferrandianas allegationes colere deprehendimus, ut duobus vel tribus tantum numeris error scribarum irrepserit. Vide quo de Ferrandi Breviatione disserimus in Tract. part. IV, c. 1. Hinc autem sicut nullus est ambigendi locus de sinceritate Breviationis in exterorum canonum et conciliorum Africanorum allegationibus, quæ cum vulgatis conveniunt; ita nihil est dubitandum de sinceritate concilii Zellensis, quod Ferrandus cum aliis synodis Byzacenæ provincie in suo Africano Codice integrum reperit, nec de allegationibus ejusdem concilii ac epistolæ Siricii, quas duo antiquissima ac Ferrando fere coævæ mis. exemplaria luculentissime vindicant. Uterque enim codex Trecentis annorum saltem 800, et Corbeiensis ante annos circiter 1,400 scriptus, Zellensem synodum et Siricii epistolam a Ferrando allegatis præferunt, æque ac allegavit cætera concilia Africana. Adversus quam auctoritatem, inquit Baluzius, *ut præscribere possit Quesnellus, necesse est ut unum talium vetus Breviationis illius exemplum ostendat in quo nulla concilii Zellensis et epistolæ Siricii mentio reperitur*. Alioquin nos explosa novitate retinebimus antiquitatem, quam solæ levissimis cavillationibus impetitam vidimus.

CAPUT III.

Zellensis concilii fragmentum a suppositionis censura eruitur. Refertur Quesnellianæ dissertationis caput tertium.

I. Vindicata Breviatione Ferrandi, in qua concilium Zellense decies allegatur, ipsius Ferrandi auctoritate satis constituta est ejusdem concilii *adverbia*, irritusque perspicitur omnis Quesnellii conatus quo ejus concilii fragmentum commentitium esse demonstrare ac posse confidit. Ipsum quidem fragmentum quod præter Siricii epistolam solum proœmium cum episcoporum nominibus exhibet, tantam sinceritatem præfert, ut vel solum apud homines nulla præoccupatione impeditos sufficere queat. Eadem enim episcoporum fere omnium nomina leguntur in collatione Carthaginiensi paulo ante idem concilium celebrata anno 411, ipsisque episcopis eæ sedes in eadem collatione ascribuntur, quæ ad Byzacenam provinciam pertinent. Episcopi in laudato proœmio recensiti præter legatos provincie proconsularis sunt 34. Unius Donatiani Teleptensis sedes designatur; cæterorum sola nomina. In collatione vero Carthaginensi, cap. 128, Januarius, alias Januarianus *Tubulbacensis* vocatur, Maximianus *Aquensis* regionum, Victor *Baanensis*, Cresconius *Timonianensis*, Jocundus *Sufetulensis*, Sopater *Tambaensis*, Fortunius, seu Fortunatus *Capensis*, Felix *Segermitensis*; cap. 127, Secundus *Rupitensis*, Romanus *Leptiminensis*, Tutus *Melitanus*, Donatus *Tisilitanus*; cap. 128, Geta *Jubaltianensis*, Julianus *Tasfaltensis*, Tercolus *Cillitanus*; cap. 133, Secundianus *Ermaniensis*, Restitutus *Muzacensis*, Eudonius *Marazanensis*; cap. 135, Donatianus alter a Teleptensi diversus *Zellensis*; et cap. 120, Latinius *Texitanus* appellatur; omnes episcopi provincie Byzacenæ. Cæteri vel in collatione defuere, vel post collationem ad episcopatum prorecti sunt. Adde quod nonnulli ex his episcopis in Codice Ecclesiæ Africane

A referuntur inter legatos Byzacenos ad alia plenaria ejusdem temporis concilia directos. Geta *Jubaltianensis* legatus adfuit synodo anni 405; Cresconius *Timonianensis* et Jocundus *Sufetulensis* synodo anni 418; idem Jocundus et Maximianus *Aquensis* synodo anni 419. In epistola Aurelii Carthaginensis ad episcopos Byzacenos et Arzugiitanos scripta eodem anno 419, post Donatianum primum nominantur Januarius, alias Januarianus, et Felix, uti etiam primi in nostro concilio describuntur. Nonne hic tantus episcoporum Byzacenorum consensus inter Zellensis concilii fragmentum et collationis Carthaginensis, aliarumque Africanarum ejusdem temporis synodorum gesta ejusdem fragmenti sinceritatem declarat? Nullus impostor qui ex ingenio mera episcoporum nomina 1001 in eo fragmento inseruisset, ad tantam concordiam eas potuisset accedere. Impostorem autem imaginari adeo studiosum, et documentis rarissimis adeo instructum, qui tot episcoporum Byzacenorum nomina cum aliis confusa, nec in collatione provinciarum notis designata, a non Byzacenis disjiceret, atque exinde exscripserit, merum est somnium. Habes igitur pro *adverbia* hujus concilii Zellensis plures vetustas collectiones canonum, quarum quædam initium sexti sæculi attingunt; habes testimoniū Ferrandi, Carthaginensis Ecclesiæ diaconi, qui Africano canonum Codice usus est; habes ipsius proœmii, sen episcoporum qui in proœmio indicantur catalogum, quocum alia ejusdem ætatis documenta concordant. Num Quesnellii conjectationes tanta sinceritatis argumenta vel tantillum elidere queant, nunc videndum est.

II. Primam conjecturam ex concilii nomine ductam explosimus cap. 1, ubi inter cætera eam falsæ hypothese innixam ostendimus. Zella porro, quam Strabo in Byzacio collocat, per hoc tempus non erat ita ignobilis, ut Quesnellus existimat. Ad hoc enim tempus pertinet collatio Carthaginensis anni 411, ex qua discimus duos Zelle fuisse episcopos, unum catholicum, Donatistam alterum, uti monimus eodem capite num. 7.

III. Secundo objicit probabile non esse synodum habitam fuisse in Byzacena provincia vi kal. Martias cum universale concilium celebrandum esset kalendis Maii. Immo vero cum ad concilium universale seu plenarium (Vid. observ. in dissert. 13, n. 29) legati eligendi et mittendi essent a synodis cujusque provincie Africanæ, necessaria erat anterior Byzacena synodus, quæ suos legatos destinaret. Quod si in fragmento hujus synodi sola Siricii epistola exhibetur, non tamen de ea sola actum fuit. Non solum enim idem fragmentum in fine mutilum est, sed etiam post proœmium aliqua desunt, ut indicat formula *et reliqua*, quam ex mss. supplevimus.

IV. Cur porro Vincentius et Fortunatianus legati provincie proconsularis in synodo Byzacena interfuerint (quod tertio loco Quesnellus ingerit), ex gestorum defectu ignoratur. Etsi provinciales causæ a cujusque provincie episcopis disenti solebant, nihil tamen impedit quin pro aliqua peculiari causâ advocari aut mitti possent ad synodum Byzacenam legati provincie finitimæ proconsularis, sive quia negotium incidisset quod aliqua ratione utramque provinciam attingeret; sive quia legati et proconsulari synodo missi aliquid in mandatis haberent quod in synodo Byzacena promovendum esset. Id quidem a disciplina Africana non fuisse alienum probat decretum concilii Carthaginensis anni 405, apud Dionysium Exiguum c. 94: *Ad Nicomum* (Byzacii primatem) *legati et litteræ propter liberam dirigendam legationem* (quæ in concilio provinciali decernenda erat) *destinari præceptæ sunt*. Idem sane proconsularis provincie legati Vincentius et Fortunatianus paulo ante interfuisse traduntur etiam in Thudrensi Byzacena synodo, quam a suppositione vindicat Ferrandus, dum ejus canones laudat.

V. Quesnellus num. 4 mendacii indicium esse vult

quod duo legati simul loquentes inducantur: *Vincen-
tius et Fortunatianus dixerunt. Quid autem frequen-
tius in aliis conciliis Africanis hac formula: Honora-
tus et Urbanus episcopi dixerunt, Lucianus et Silvanus
episcopi dixerunt? Addit legatos petere ut legantur
Siricii epistolae, et unam tantum legi. Cum vero aeta
synodi multa sint, nihil mirum si e duabus epistolis
altera desideretur. Notat legatorum verba: Etiam
cum Thudri fuissemus, sicut mecum recolit memorialis
auditis vestra: quibus innuitur eosdem nostrae synodi
episcopos etiam in Thudritana adfuisse, quasi, in-
quit ille, provinciae unius episcopi alterius provinciae
synodis interesse potuissent. Ludit in hypothesi qua
nostram synodum Telsenem provinciae proconsularis
praesumit. Si vero hae synodus cum Ferrando Zel-
lensis statuatur, ejusdem Byzacena provinciae episco-
pos primum Thudri, dein Zella: convenisse con-
stabit.*

VI. Quintum Quesnelli argumentum evertetur, si
primus auctor qui ex integris hujus synodi gestis hoc
fragmentum excerptis, et suae collectioni inseruit, eo
tantum consilio excerptis credatur ut Siricii epi-
stolam, quam in iisdem gestis tantummodo licuit in-
venire, suae collectioni adjoiceret. Hinc canones ejus-
dem synodi, qui a Ferrando allegantur, et alia quae
ad suum consilium 1003 non conferebant, omisit.
Altera Siricii epistola, cujus mentio est in eodem fra-
gmento, fortassis a collectore hoc loco praetermissa
est, quia ipsi aliunde cognita, ex hac synodo exceri-
benda non fuit. Enimvero P. Constantius in monito
ad epistolam vi Siricii hanc, quae *Orthodoxis per di-
versas provincias inscribitur, et ex Isidoriana ac ve-
tustiori collectione Hispanica proditi, esse alteram
illam epistolam censet quae in hoc concilio recitata
fuit.*

VII. Certum est, addit sexto loco Quesnellus, per
eam aetatem Africanos suarum Ecclesiarum administra-
tionem ex propriarum synodorum canonibus gessisse,
nec leges ecclesiasticae disciplinae a transmarinis regio-
nibus sibi imponi passos. Hic memoranda sunt quae
idem Quesnellus praestitit cap. 1: *Quin Africana
Ecclesia sed apostolicae, ejusque STATUTIS DEBITUM
SEMPER HONOREM IMPENDIT, dubium nullum est. In
quo autem, quaesumus, hunc honorem debitum eisdem
statutis impendit; si leges ecclesiasticae disciplinae a
transmarinis regionibus sibi imponi passa non est?
At nonne Tertullianus Africanarum Ecclesiarum ob-
servantiam in Romanam Ecclesiam professus scripsit
in libro de Praescriptionibus cap. 36: Habes Romanam,
unde nobis quoque auctoritas praesto est? Neque id in
solis fidei causis verum fuit; sed etiam in legibus di-
sciplinae. Aliquot hujus rei documenta inter plura,
quae perierunt, adhuc supersunt, ex quibus quod ille
certum posuit, falsum revincitur. Baluzii verba (De
Syn. Telep., pag. 1349) exscribimus: Si regula illa
certa tum erat, cur illa ipsa aetate Africani episcopi in
synodis habitis P. C. Flavii Stiliconis, et Vincentio et
Flavio consulibus decernunt mittendum esse legatum,
et litteras scribendas ad Anastasium papam et Venerium
episcopum Mediolanensem, oratum ut temperet decre-
tum quoddam synodi cujuspiam Occidentalis, quod gra-
vabat Ecclesias Africanas? Cur eandem synodus habita
Vincentio et Flavio cons., cum lectae fuissent litterae
ejusdem Anastasii, quae nonnulla constituerant adver-
sus Donatistas Afros, gratias Deo agendas censuit,
quod illi optimo ac sancto antistiti suo tam piam curam
per membris Christi, quamvis in diversitate terrarum,
sed in una compage corporis consilii, inspirare di-
gnatus esset? Cur Afri episcopi congregati apud Car-
thaginem Stilicone et Anthemio cons. suis sententiis
confirmaverunt decretum papae Innocentii, ut episcopi
ad transmarina pergere facile non debeant? Cur deni-
que in concilio plenario Africae habito Carthagine in
secretario basilicae Fausti Honorio XII et Theodosio
VIII cons., cui 217 episcopi interfuerunt post constitu-
tum sacrarum Scripturarum canonem episcopi decer-
nant, ut Ecclesiae transmarinae consulantur pro confir-*

*Amando isto canone? Cum ergo hac aetate tantam ob-
servantiam apostolicae sedis auctoritati praestarent
episcopi Afri; eos in synodis Thudritana et Zellen-
si optimis decretis referas Siricii litteras recitari vo-
luisse quis obstupescat? Addemus unum ex concilio
Carthaginensi anni 525, quod etsi posterioris tempo-
ris sit, eundem tamen anterioris disciplinae zelum
praefert. In eo act. 2 recitata (Tom. V Concil. edit.
Ven. p. 790) leguntur documenta Arelatensis Eccle-
siae pro libertate monasterii Lirinensis. Si ad parem
libertatem concedendam monasterio provinciae Byza-
cena Patres ejusdem concilii non dubitarunt profer-
re, et gestis inserere documenta Gallicana; multo
minus ambigendum erit quin Thudritanae ac Zellen-
sis synodorum Patres Siricii litteras legerint atque
susceperint, cum praesertim haec non nova ediderint
decreta, sed vetera restaurarint, ut in ipso procmio
idem pontifex diserte tradit. Litteras tales dare pla-
cuit, non quae nova praeccepta aliqua imperent, sed qui-
bus ea quae per ignaviam desidiamque aliorum ne-
glecta sunt, observari cupiamus.*

VIII. Septimum falsitatis indicium Quesnellus ex
eo colligit, quod legati pontificis Bonifacii haec Siri-
cii decreta in duplici Africano concilio recepta non
allegarint in synodo Carthaginensi anni 419. At quis
affirmare poterit eosdem legatos, qui Roma in Afri-
cam adveniant, scivisse quid in duabus Byzacena
provinciae synodis praecedenti anno actum fuerat?
Quid porro, si id scivissent, ad appellationem Apa-
stolice, et ad Sardicenses canones Nicenorum nomine
inscriptos, de quibus erat questio, utile fuisset eas
synodos et Siricii litteras proferre, in quibus de his
capitulis nihil occurrit? Cum autem de auctoritate
apostolicae sedis, quam Africani recentissimis etiam
documentis numero praecedenti indicatis professi
fuerant, nulla controversia esset; nihil erat, 1005
cur ad ipsam vindicandam earum synodorum gesta
cum Siricii litteris allegarentur: sicut nihil cause
fuit cur memoraretur illa novissima ejusdem sedis
delegatio, qua S. Augustinus alique episcopi Africani
anno 418, Zosimi auctoritati obsequentes, in Mauri-
tanium proficisci compulsi sunt, ut aliquot Ecclesiarum
necessitates ipsius sedis auctoritate terminarent,
quemadmodum Possidius tradit in Augustini Vita
cap. 14. Confer etiam ejusdem Augustini epist. 190,
num. 1.

IX. Num Siricii epistola fragmento subjecta com-
mentitia sit, ita ut exinde novum falsitatis ejusdem
fragmenti argumentum a Quesnello ultimo loco du-
ctum fuerit, patebit ex sequenti capite, ubi conjec-
turas ejus exequentes, ipsius epistolae auctoritatem vindi-
cabit. Ita porro sinceritate ejusdem fragmenti
constituta, eam Quesnelli narrationem, qua occasio-
nem et consilium ejus fragmenti confingendi expo-
suit, inter somnia referendam patebit. Si pro ase-
rendo appellationum jure in Africanas Ecclesias ali-
quid confingendum fuerat; non haec synodus Zellen-
sis, nec Siricii epistola, in quibus pro eo jure nihil est;
immo nihil decernitur quod cum communi disciplina
ab ipsis Afri suscepta non conveniat; sed aliud do-
cumentum, quod juri appellationum faveret, ab im-
postore compingendum fuisset.

CAPUT IV.

*Siricii papae epistola fragmento subjecta a suppositionis
suspensione eximitur. Impugnantur Quesnellianae dis-
sertationis capita 4 et 5.*

I. Mirum maxime accidit Quesnellum ad supposi-
tionem litterarum Siricii comprobendam primo loco
attulisse primum canonem, ex quo ipsarum sinceritas
plurimum confirmatur. Id autem non alia ratione
obtinere se posse pervidit, nisi eam corruptam lectio-
nem sequeretur quam unicus interioris notae codex
Oxonienensis praefert, nimirum: *Ut extra conscientiam
sedis apostolicae primates nemo audeat ordinare. Multa
congerit ut hanc lectionem meliorem esse suadet.*

At incassum. Nam cæteri omnes codices et vetustiores, et præstantiores, post voces *sedis apostolicæ* inserunt *hoc est*, quæ additio palam facit legendum non *primatis*, sed *primatis*, ut antiquissimum exemplar Corbeiense, Thunæum, Vat. 1340, alique codices exhibent: *Ut extra conscientiam sedis apostolicæ, hoc est primatis, nemo audeat ordinare.* Hæc autem lectio, quæ totam Quesnellii ratiocinationem subvertit, non solum optima est, verum etiam ædificatrix ipsius epistolæ satis declarat. Probe enim sensit P. Constantius hæc epistolam primo datam ad episcopos suburbicarios, aut Italos, eorumque causa scriptum fuisse, ut *extra conscientiam sedis apostolicæ nemo audeat ordinare*, subaudita voce *episcopum*. Cum vero eadem epistola Afris communicata fuit, ipsi idem decretum usui ac disciplinæ suarum Ecclesiarum aptantes, *verbis apostolicæ sedis interpretationem adhecerunt, hoc est primatis.* Id quidem a pontifici mente alienum non fuisse probavit idoneus Siricii interpres Innocentius, qui eundem canonem repetens in litteris ad Victricium Rothomagensis, sic illum Gallicanæ discipline accommodavit: *Ut extra conscientiam metropolitani episcopi nullus audeat ordinare*, ubi æque ac apud Siricium subintelligitur *episcopum*. Africanam vero disciplinam, ne quis ordinem episcopum inconsulto primatæ, satis testantur concilium Carthaginense sub Genesilio can. 12, tom. XI Concil. Ven. edit., pag. 1243, et Codex Ecclesiæ Africanæ can. 13. Ferrandus quidem cum num. 4 in oratione episcopi requisivit *confirmationem metropolitani, vel primatis*, ob vocem *primatis* allegavit non solum concilium Carthaginense tit. 10, sed etiam concilium Zeltense ex epistola Siricii pape, unde lectionem *primatis* in suo quoque Africano codice reperit. Si Siricius ad Afros hæc epistolam primo direxisset, nihil dubium est quin Africanæ disciplinæ sese accommodans, omissis vocibus *sedis apostolicæ*, scripseret *primatis*; sicut Innocentius scribens ad Gallos, vocibus *sedis apostolicæ* suppressis, substituit *metropolitani episcopi*. Intactis vero vocibus *sedis apostolicæ* inserere *hoc est 1007 primatis*, non ipsum Victricium, sed alium aliquem præfere, qui nihil in pontificio textu voluit expungere, sed explicationem tantummodo Africanæ consuetudini congruentem adijciendam putavit. Cum autem non *metropolitani*, sed *primatis* explicatio addita fuerit, hæc ab ipsis Afris apposita cognoscitur; quippe apud ipsos tantum metropolitani locum obtinebant antiquiores cujusque provincie episcopi, qui *primates* vocabantur. Hinc ergo non suppositio, sed sinceritas ipsius epistolæ ab Africanis receptæ maxime confirmatur. Nemini enim qui Africanus non esset, venisset in mentem explicationem addere *hoc est primatis*, sed aliam potius cæterarum Ecclesiarum usui aptatam, *hoc est metropolitani*, adijciendam putasset.

II. Alterum obiectum, quod capite 5 Quesnellus elicit ex iisdem Siricii decretis in epistola Innocentii ad Victricium descriptis, ea Baluzii observatione diluitur, quia notavit eundem Innocentium in litteris ad Exsuperium cap. 4 propria verba exscripsisse ex recentioris ad Victricium epistolæ cap. 9. Minus ergo mirum videri debet si ex decessori sui Siricii antiquioribus litteris quædam excerptis. Sicut autem in epistola ad Exsuperium nullam suæ ad Victricium epistolæ mentionem fecit, ita nec in epistola ad Victricium Siricii litteras allegandas credidit; cum præsertim ex iisdem non omnia ad verbum sumpti, sed nonnulla aliis verbis efferat et clarius explicet. Tantum vero abest, ut ex hæc Innocentii et Siricii epistolarum in decretis concordia possit colligi, Siricii litteras ex epistola Innocentii ab impostore fuisse transcriptas, quin potius contrarium sequitur Innocentii epistolam ex Siricio fuisse expressam, ut P. Constantius optime observavit in monito ad Siricii epistolam 5, num. 4: *Id hæc, inquit, persuasum iri confido, qui quæ in epistola Siricii explicatione egeant, in Innocentii epistola ut plurimum suppleri animad-*

verterint; adeo ut Siricius verborum suorum auctor, Innocentius Siricii interpres plane appareat. Veri enim simile non est eum qui ex Innocentii verbis epistolam componere et Siricio affingere voluisset, quædam illius verba quæ ad perspicuitatem sententiæ videntur necessaria fuisse omisissum. Quæ autem loca ab Innocentio explicationis gratia addita vel mutata fuerint in notis diligenter indicavit.

III. Addit Quesnellus somnio simile esse quod indicatur in epistolæ præfatio, propter Afros maxime hæc litteras datæ esse a synodo Romana: *Quia in præsentis prævaletudine corporis, aut fessæ ætatis causa minime adesse potuerunt.* Verum hæc somni evanescent si hæc epistola non ad Afros, sed ad episcopos Romanæ synodo subjectos primum data fuit, ut de his ea verba dicta intelligantur. Dein mirificum prædicat, scribi initio epistolæ: *Cum in unum plurimi fratres convenissemus*, quasi his verbis fortitum synodus indicetur. Hæc vero interpretatio multo verius mirifica est. Nihil enim fortitum hæc verba significant, sed communis est quamplurimum etiam Africanarum synodorum formulæ, ob quam nemo aliquid fortitum suspicatus est. Concilium Carthaginense anni 397 post notam chronicam incipit sic: *Carthagine in secretorio basilicæ Hestituta cum Anrelius episcopus una cum episcopis consedisset.* Id ipsum legitur in præfatione aliarum synodorum Africæ apud Dionysium Exiguum.

IV. Duo in primo Siricii decreto Quesnellii censura præstringit. Primum verba illa, uti appellat, duriora, *Nemo audeat*, cum Africanis a Siricio adhibita incredibile judicat. Legat quicunque velit integrum textum, et nihil non acquissimum in iisdem verbis inveniet. Quid porro, si epistola ad episcopos suburbicarios initio scripta fuerit, et sola communis atque ad Afros deinde pervenerit?

V. Alterum, quod vellicat, est ratio ipsius primi decreti: *Integrum enim iudicium est, quod plurimum sententia consecratur.* In præmisso decreto solus primatis mentio facta fuerat: *Q. is primatæ*, inquit Quesnellus, *plurimos esse dixerit? Quis iudicium consecrari alicujus sententia?* Si id non est ineptissime cavillari, quid unquam erit? Cum Siricius exigit, ut *nemo extra primatis conscientiam audeat ordinare*, non solum primatæ, sed ordinatorum etiam comprehendit, aut potius ordinatorum. Mox enim secundo canone Siricius præcipit, ne *unus episcopus episcopum ordinare præsumat.* En igitur **1009 plurimum** iudicium. Idem sane legitur in epistola Innocentii ad Victricium, in qua si primus et secundus canon apud Siricium in mss. et excusis libris divisi, melius connectuntur, nihil officit: tum quod particula *enim* utrobique ad antecedentia refertur, tum quod hæc apud Siricium divisio libraria potius quam ipsi Siricio tribuenda est. Porro verbum *consecratur* retinimus quidem cum edicibus nostræ collectionis; at in notatione monuimus, rectius aliarum collectionum exemplaria habere *confirmatur*, ut apud Innocentium legitur.

VI. Multo autem magis cavillosus est, quod Quesnellus ex vocibus secundi canonis propter arrogantiam inseri: *quasi licuerit uni episcopo episcopum ordinare, modo citra arrogan tam feret.* Scite enim notat P. Constantius, hoc argumentandi genere nihil magis confici, quam eo quo nonnulli ipsa Siricii ætate ex verbis Matthæi c. 1, v. 25: *Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum, Mariam a Josepho post partum Christi cognitam volebant.* Quis autem non videat, laudatis Siricii verbis arrogantia vitio notari eum episcopum, qui solus episcopum ordinare præsumeret? Omnem quidem exceptionis suspensionem admitto ratio quam statim Siricius subiicit: *Hoc enim in synodo Nicæna constitutum est et definitum ubi respicitur Nicænus canon quartus, qui tres saltem episcoporum ordinatorum requirit.*

VII. Manifestam impostoris malitiam vel incitiam palam fieri affirmat Quesnellus num. 7, his vocibus

canonis noni: *Suadent ut sacerdotes et levitæ cum uxoriis suis non coeant; nec non illis: Hortor, moneo, r go, etc., quasi lege continentia; inquit, non tenerentur sacerdotes et levitæ.* Ilac interpretandi ratione quantum faveat nostrorum temporum novatoribus, qui clericali continentia infensi, hoc Siricii testimonium similiter distorserunt, ut liquet ex verbis Georgii Calixti, quæ idem Quesnellus in fine dissertationis descripsit, nemo est qui non videat. Id quidem iste non eo consilio fecit, ut heterodoxis suffragaretur; sed ut hoc argumento imposturam probans, Siricii auctoritatem iisdem eriperet. At cum neque hoc, neque aliis argumentis hujus epistolæ sinceritas autet; ea interpretatio, quæ levissima est, ab eodem refellenda erat, non autem approbanda. Enimvero quis ignorat ea verba a Siricio usurpari potuisse ut sacerdotes et levitas ad continentia legem, qua obligabantur, *suadendo, hortando, movendo et rogando* excitaret? Num ad consilia tantum, quæ libere voluntati permittuntur, rogandi, monendi, hortandi, et suadendi locus est? Nonne hæc verba in continentia materia, de qua agit Siricius, non meri consilii vim habere idem pontifex satis declaravit in proximo, cum ea ad quæ hortatur, *non consilia*, sed *præcepta* esse testatur, et præcepta quidem non nova, sed *qua apostolica Patrum constitutione sunt constituta*? Quid quod in fine addit: *Si quis sane inflatus mente carnis suæ ab hac canonis ratione voluerit evagari, sciat se a nostra communione seclusum, et gehennæ penas habiturum.* Quis hinc grave præceptum non colligit? Nemo enim quemquam ob neglecta consilia ab apostolica communione secludendum ac gehennæ pœnis molestandum censuerit. Hanc quidem loquendi formulam a Siricii more alienam non esse probat Baluzius ex epist. 6 ad episcopos orthodoxos, ubi cap. 3 abusus qui *contra apostolica præcepta* invaluerat, verbo *admonendi* interdict: *Quod ne fiat ultra admoneo.* Idem Siricius, sive, ut a lii malunt, Innocentius in canonibus Romanorum ad Gallos episcopos simili formula utitur: *Homines coinquitis et infidelibus.... mysterium Dei credere non oportere, veneratione religionis ipsa suadente, moneo.* Adde quod Innocentius in epist. ad Exsuperium, Siricii de lege continentia verba laudans, *beate recordationis viri Siricii episcopi monita* appellat; nec tamen consilia, sed præcepta esse credidit.

VIII. Illa censura qua nonnulla Siriciana epistolæ verba Quesnellus *radis et infantis* loquela num. 8 accusat, ac si vix auctor se veritatem mentem suam syro exprimere, atque exinde *figmenti* indicium colligit, quam sit levis et inepta, legentibus ipsam epistolam exploratum fiet. Ilac aliis pluribus ejusdem generis locutionibus, quæ in aliis certis tum ejusdem Siricii, tum aliorum pontificum epistolis reperiuntur, confutare morosis hominis esset.

IX. Leviuscule pariter suggillat verba quibus traditur, *Sacerdos omni momento 1011 paratus esse debere munditiâ puritate securus, ne aut sacrificium offerat* (sic textum ex mss. emendavimus), aut baptizare cogatur: quasi dicatur sacerdos omni momento cogi posse ad offerendum sacrificium. Obvius enim ver-

A borum sensus est, sacerdotem omni momento paratum esse debere, quia munditia semper requiritur, sive sacrificium offerat, sive ad baptizandum vocetur. Ad veritatem autem propositionis sufficit, si horum alterum omni momento contingere possit.

X. Quid dicemus de Quesnelli animadversione in postremam epistolæ partem, quæ dicitur *data Romæ in concilio episcoporum* 80? Stephanus Baluzius a se refert exempla tum epistolæ Hormisdæ ad Imperatorem Anastasium per Theopompum et Severianum missæ, tum epistolæ Joannis II ad Justinianum Augustum, tum duarum Gregorii Magni, quæ Romæ datæ in fine notantur. Verba porro in *concilio episcoporum* 80 quid repugnat exhiberi in calce, cum alia Damasi epistola ad episcopos Illyrici non absimilia verba in fronte præferat: *Exemplum synodi habita Romæ episcoporum* 95?

XI. Postremo certissimum suppositionis argumentum Quesnellus videtur, quod cum sæpius de continentia clericorum actum sit in Carthaginensibus conciliis, ac præsertim in synodo anni 419, ubi Faustinus apostolicæ sedis legato interloquente canon quartus de eadem materia a synodo Genethlii an. 391 repetitus fuit; nunquam tamen nec Aurelius, nec Vincentius et Fortunatianus, qui in Thudritana et in Zellensi conciliis interfuerant, nec ipse Faustinus Romani pontificis legatus de concilio Zellensi, sed de Siricii epistola, quæ præcipue continentiam attingit, mentionem fecerint. Sed fallitur. Ideo enim nulla mentio facta est de epistola Siricii, quia in concilio anni 419 istud unum consilium fuit, anteriorum synodorum Carthaginensium vel universalium Africanæ canones repetere et confirmare. Hinc omnes fere canones 53 primæ actionis vel ex Gratii, vel ex Genethlii synodo, vel ex alia anni 397 sub Aurelio sumpti fuere. Cum vero pro episcopis illa antiqui qui, in anterioribus synodis interloquentes, canones pronuntiaverant, substituta fuerint nomina episcoporum qui in synodo anni 419 aderant, ex gr., Augustini, Alippi, etc., canon quartus Faustini apostolicæ sedis legati præsentis nomine prænotatur. In hoc autem synodi scopo, quo revocandi erant antiqui canones Ecclesiæ Africanæ (ut et alias sæpius usitatum fuit), quis locus erat allegandi Siricii litteras occasione repetendi canonis de continentia ex synodo Genethlii, cum ipsa repetitio hujus canonis ex anteriori concilio (quod tamen memoratum non fuit) totum scopum attigisset? Nemo igitur ex omnia mentione earum litterarum in synodo anni 419 ipsas commentitias, notum certissime, sed ne probabiliter quidem judicare potest.

XII. Ex his tandem satis superque probatum credimus quam imbecilla sint omnia quæcumque Quesnellus in tota præcedenti dissertatione conjecit, ut Zellensis synodi fragmentum, ac epistolam Siricii eidem subjectam impostoris arte conficta ostenderet. Ilac autem uni o gravi argumento impedita satis in toto ponunt tum antiquissima diversarum collectionum exemplaria, tum præsertim Ferrandi Breviatio, quam idem Quesnellus in suspicionem adducere ineptissime studuit.

DISSERTATIO DECIMA SEXTA.

DE PRIMO USU CODICIS CANONUM DIONYSII EXIGUI IN GALLICANIS REGIONIBUS;

Ubi quod ante Adriani Papæ I et Caroli Magni imperatoris tempora receptus non fuerit, ostenditur; et quæ apud Gallias Latina Canonum Orientalium versio ante hæc tempora vigerit, inquiritur.

1013 I. Cur hæc tentata dissertatio. — De collectionis Dionysianæ usu in Gallis disserere aggredimur: utrum videlicet statim atque in Romana Ecclesia usurpari illa cœpit, vel non multo post a Gallicanis quoque Ecclesiis suscepta fuerit, et in caucarum ecclesiasticarum disceptatione usu probata:

an vero ad tempora usque Caroli Magni imperatoris Francorumque regis illius codicis receptio in Gallis differenda sit. In quo quidem proprias metas nonnullis procul dubio transilire videbimur, et ab instituto nostro longius recedere. Ab hoc tamen non recedimus: quandoquidem quo in loco fuerit epistola un-

Leonis per Galliam auctoritas, an ante Dionysii ætatem illi recepta, an codicis tantum illius ope Gallicanis regionibus innouerint, ex hac discussione manifestum fiet. Deinde memini me non semel asserere in superioribus dissertationibus, codicem Dionysianum nullam in Galliis (a) auctoritatem ante imperatoris illius tempora esse adeptum : quod ne quis temere a me dictum patet, assertionis meæ rationem lectori me debere profiteor. Præterea cum illustrissimus Petrus de Marca hanc versans questionem validissimum habere se pro sua sententia testimonium crediderit ex epistola sancti Leonis diu ante Adrianum papam laudata in Gallicana synodo, nobis hujus difficultatis illustrandæ pro suscepto labore onus in-cumbit. Denique cum (b) ex codicis antiqui Ecclesiæ Romanæ, quem in publicum emitimus, cum **1014** Gallicana disciplina collatione perspicuum sit Gallicanos nostros antistes non Romano usque ad Dionysium Exiguum Codice usos esse, sed proprio; non supervacaneum erit, nec viris eruditissimis nobiscum discutere, utrum post conditum Dionysii codicem, aliquid in iudiciorum ecclesiasticorum forma innovatum fuerit in Galliis : cui disquisitioni maxime proderit nosse, quoniam codice canonum, an Romano, an proprio uterentur Gallicani episcopi, usque fuerint usque ad Caroli Magni ætatem.

Petrus de Marca, de Concordia sacerdotii et imperii libro III, capite 4, sibi persuasum asserit, *nam collectionis Dionysianæ statim atque edita fuit, priore interpretatione aptata, per Gallias invaluisse : tum quia apud sedem apostolicam vigeat, tum etiam quod nitore suo commendabatur, præ squallore veteris interpretationis : etsi hanc omnino Galli non deseruerint.* Ad hujus auctoris opinionem accedit scriptor novellus de canonicis episcoporum Judiciis, cap. 4, ubi contrariam suggillat, variisque conjecturis convellere conatur.

Contrariam sententiam tuentur viri tres, maximi apud antiquitatis canonicæ studiosos nominis, Christophorus Justellus in præfatione Codicis universæ Ecclesiæ, Jacobus Sirmondus in præfatione ad antiqua Conellia Galliæ, et Franciscus Florentius Antecessor Aurelianensis in dissertatione de Origine, arte et auctoritate Juris Canonici, parte III, quam sententiam ut altera longe probabilior hanc dissertationem cula vindicamus. Cui priusquam manum admoveamus, **1015** unum et alterum monebo. Primum est, duo esse ab invicem discernenda, quæ vel confundunt aliqui, vel ita conjuncta volunt, ut unum ex altero necessario consequi existiment. Nimirum decretales, ut vocant, pontificum Romanorum epistolæ nonnunquam in usum vocatas esse in priscis Galliarum synodis; alterum, Dionysianam earum decretalium col-

lectionem jam tum, cum lucem videre cœpit, a Gallicanis episcopis esse receptam auctoritatamque ante Caroli Magni tempora. Prius illud negare, cum manifestum sit, summæ fuerit demeritæ; sed posterius inde deducere, et rationi et omnium synodorum Gallicanarum consuetudini adversum esse constabit ex his quæ modo dicturi sumus.

Alterum, quod in antecessum lectori suggero, hoc est, (c) ita probationibus argumentisque validis destitui contrariam opinionem, ut quotquot in ejus patrocinium adducuntur ab illius defensoribus, eidem omnino adversa esse luce ipsa clarius simus ostensuri.

II. *Primum argumentum quintuplex ex cassa Contumeliosi. Anno 554.* — Primum nobis argumentum suppeditat Contumeliosi Relensis in Gallia episcopi negotium : de quo cum sanctus Cæsarius Arelaten-sis episcopus scripsisset ad Joannem papam II, rescriptum ab eo acceptum quo significat pontifex rigorem canonum adversus eum qui lapsus erat servandum esse : *Quæ vero, addit ille, de his canones præcipiunt, subter adjecimus, ut quæ facienda sunt possitis agnoscere.* Quæ porro subjiciuntur huic epistolæ (d) decreta apostolica, Antiochena, et Siricii pape, ex collectione Dionysii sumpta sunt. Quis vero sibi persuadeat Joannem ita de mittendis ex codice Dionysiano decretis fore sollicitum, nisi apud eum consilisset eundem in Galliis tum nondum fuisse receptum; alioqui consulente Cæsarium quoniam esset ea de re **1016** Apostolicæ sedis disciplina, suffecisset ad codicem prædictum remittere; quod tamen ille non præstitit.

2. Nec opus habuisset Cæsarius de Romanæ Ecclesiæ consuetudine ac legibus sciscitari a pontifice, si unus et idem (e) canonum codex utriusque Ecclesiæ communis fuisset in causis ecclesiasticis disceptandis : nec ita negligentes fuisse episcopos credendi sunt, ut quidquid canonicorum codicum erat in Galliis non evolrissent, antequam aliena pulsarent serinia : quod revera factum ab illis fuisse testatur geminum excerptum canonibus a Joanne missis subjunctum. Quid ergo in hoc negotio agendum esset, jam notum erat ex quatuor Gallicanarum synodorum canonibus, qui excerpti leguntur a Galliarum episcopis : constabat etiam ex Nicæno canone 9, quem alterum excerptum continet. Verum cum plurimos haberet Contumeliosus patronos, quibus pro nimia pietate sanctorum Patrum severitas non placebat, ut habet scriptum Cæsario ipsi a Sirmondo attributum, quique per falsam potius pietatem, ita totis viribus elaborabant, ut aut nec mitteretur Contumeliosus in monasterium, aut certe post non longum tempus, importunitate nimia et discipline ecclesiasticæ inimica extorquere conabantur ut rediret ad honorem; Cæsarius, discipline tenax, sedem apostol-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Tota Quesnelli sententia ei hypothese innititur, quæ canonum Codicem, qui usu receptus esset, non nisi publicum et publica auctoritate donatum, sen, ut alibi appellat, auctoritatem præsumit. Hæc autem hypothesis quam falsa sit, videbimus in observationibus huic dissertationi subjiciendis, cap. 1, num. 1 et 2.

(b) Hunc antiquum non fuisse publicum codicem Romanæ Ecclesiæ, sed collectionem privatam in Galliis conditam, probavimus in observationibus ad dissert. 12, cap. 1.

(c) Quicunque leget observationes cap. 1 num id verum an falsum sit statim intelliget.

(d) Ordo eorum quæ Joannes suæ epistolæ subjecit, hic est. Primo fragmentum epistolæ Siricii, dein duo canones apostolici; tum (ut discimus ex nostro codice Vat. Palat. 574) unus canon Neocæsariensis, qui in vulgatis desideratur; tandem duo canones Antiocheni. Licet autem hæc omnia a Joanne sumpta ex collectione Dionysii probent, hæc apud Romanos hoc tempore usu fuisse receptam; non tamen probant eam ad Gallos nondum pervenisse, etsi num eo

pervenerit Joannes pontifex fortasse ignoraret.

(e) Etsi Dionysii codex, ex quo Joannes II canones excerptis, tum Romæ esset in usu; non tamen idcirco credendum est fuisse codicem publicum Romanæ Ecclesiæ. Vide Tractatum de Collectionibus part. III, c. 1. Similiter etiamsi hoc tempore idem codex ad Gallos transisset, non propterea fuisset codex Gallicanæ Ecclesiæ publicus, sed privatus, qui alios codices canonum item privatos non excluderet. Quesnellus solum codicem publicum ex suo præjudicio usu receptum præsumit, cum tamen nullus nec Romæ, nec in Galliis publicus esset. Vide observationes in hanc dissertationem, cap. 1. Plures autem private collectiones in Galliis vigeant. Num inter has apud Gallos existerit etiam Dionysiana Cæsarii tempore, id est paulo post editum Dionysii codicem, nec affirmari, nec negari potest. Ad Quesnellum autem sententiam refellendam sufficit, si ante Carolum Magnum Dionysianum codicem in Galliis fuisse, usque nonnunquam receptam probemus, de quo in observationibus plura.

licam, ejus vices gerebat, consulendam censuit, ut et suam Gallicanis præsulis auctoritatem jungeret, et quid observaretur in Ecclesia Romana ex conciliorum et pontificum Romanorum decretis certiores eos faceret. Cæsario rescriptis duo Joannes PP. (Joannis papa II epist. 6 ad Cæsar. Arel.), rigorem scilicet canonum servare necesse esse, et (a) secundum decreta sedis apostolicæ Contumeliosum ab episcopatu suspendi debere: Atque ideo prædictum, inquit, ab episcopatu ordine nostra suspendit auctoritas.

1017 3. Ex Gallicanis excerptis manifestum evadit (b) Gallicanum codicem a Romano seu Dionysiano plurimum discrepasse. Accurate enim sum versantibus Gallicis aliis canon non apparuit præter Nicænum 9 et quatuor Gallicanos. Ex quo necesse est affirmare nec Siricii papæ decretalem ad Himerium, nec apostolicos canones in eo codice fuisse repositos, quos procul dubio non omisissent. At, inquit, nec Antiochenos excerpterunt, quamvis codici Gallicano insertos tunc temporis fuisse probabile sit, vel etiam certum ex pluribus mss. Gallicanarum collectionum codicibus appareat. Quod Antiochenos non commemoraverint, non ob eam causam factum est, quod suis non inessent codicibus; sed quod ad causam quæ agitabatur non faciebant. Questio enim erat an episcopus de crimine capitali convictus, esset deponendus; nec ei unquam ad sedem suam redeundi spes ulla superesset. Hoc Antiochenis canonibus a Joanne nullis non continetur; hi enim damnatum jam episcopum supponunt, talemque asserunt non licere aliquid de ministerio sacro contingere, nec in alia synodo restitutionis spem aut locum habere satisfactionis. Quamobrem ab illis excerptendis abstinuerunt Gallicani, sola Nicæni concilii sanctione contenti, quæ etsi de criminibus episcoporum ante ordinationem perpetratis decernat, potiori ratione ad crimina ab ordinatis commissa extenditur: ut factum est a Gelasio papa I epistola 9 ad episcopos per Lucaniam, Brutios et Siciliam constitutis.

4. Discrimen versionis Nicæni canonis noni, quam Gallicanum excerptum exhibet; a Dionysiana versione, diversum ab utraque Ecclesiæ codicem fuisse usurpatum, perspicue declarat.

5. Tractatus ille excerptis adjectus qui incipit: *Ecce manifestissime constat*, etc., tres constanter distinguit auctoritatum ordines seu classes, quibus Contumeliosi depositionem asseri decernendam. Unus est ex codice Ecclesiæ universalis, alter ex codice Gallicano, tertius ex codice Romanæ Ecclesiæ: seu potius duo primi ex uno Gallicano codice, qui bipertitus erat, prima parte continens Nicænos aliosque Græcos canones receptos, altera Gallicanos: unde diversitas codicum clara est. Nihil etiam aliud **1018** in decretis a Joanne papa missis præter apostolicæ sedis auctoritatem et suffragium inlucet Cæsarius: quam unam laudat, cum de illo excerpto mentionem facit.

III. Secundum argumentum ex concil. Aurelianensi m, an. 558. — Secundum argumentum habemus ex concilio Aurelianensi III, ex quo Petrus de Marca suæ opinioni auctoritatem ineluctabilem conciliare sibi visus est. Conjecturis, inquit, addenda est probatio desumpta e canone 3 Aurelianensis concilii habiti anno

A 558, ubi decreta Leonis papæ de metropolitano electione proferuntur: quæ petita cum sint ex epistola data ad Anastasium Thessalonicensem episcopum, apud Gallos decretorum nomine valere non poterant, nisi ex eo quod collectioni Dionysii sub decretorum appellatione inserta essent, ejus auctoritatem Gallicani episcopi amplexi fuerant.

Antequam discutiamus quid ex hoc canone roboris accedat adversariorum opinioni, quid nostræ, operæ pretium est eundem hic integrum legentium oculis subjicere.

Concilii Aurelianensis in anno Christi 558, canon tertius.

De metropolitano provincialiumque episcoporum electione et ordinatione.

De metropolitano vero ordinationibus, id placuit, ut metropolitani a metropolitans, omnibus, si fieri potest, presentibus comprovincialibus, ordinentur: ita ut ipsi metropolitano ordinandi privilegium maneant, quem ordinationis consuetudo requirit. Ipse tamen metropolitano a comprovincialibus episcopis, sicut decreta sedis apostolicæ continent, cum consensu cleri vel civium eligatur: quia æquum est, sicut ipsa sedes apostolica dixit, ut qui præponendus est omnibus, ab omnibus eligatur. De comprovincialibus vero ordinandis, tum consensu metropolitani, cleri et civium, juxta priorum canonum auctoritatem electio et voluntas requiratur.

His igitur verbis, sicut decreta sedis apostolicæ continent, Leonis decreta de metropolitano electione proferri ex epistola ad Anastasium Thessalonicensem existimat auctor ille; quod tamen persuadere mihi vix ac ne vix quidem possum: non enim **1019** alium epistolæ hujus locum præ oculis habere potuissent Aurelianenses Patres, quam caput 6, quod numero 36 notatur apud Dionysium Exiguum. Plura sunt autem ex quibus hoc caput ab illis notatum esse non crediderim.

1. Quia diversum prorsus mihi videtur Leonis consilium a synodi illius mente. Hoc enim unum intendit sanctus pontifex, ut disidium inter vicarium Ilyrici et metropolitano Epiri ortum, hujusque metropolitani jura cum Thessalonicensis episcopi privilegiis ita componat, ut illibata utriusque maneant auctoritas. Ex ipsius capituli inspectione id unicusque perspicuum erit. Sed et ex titulis eidem præfixis tam a Dionysio quam ab aliarum editionum procuratoribus. Talis est in vulgatis codicibus excusis: *Ut metropolitano episcopus de electo quem est ordinatur episcopum, ad Thessalonicensem pontificem referat, et de metropolitano electo similiter provinciales episcopi faciant*. Idem est titulus apud Dionysium, tam qui inter titulos toti decretorum collectioni præfixos legitur, quam qui ipsi capiti affigitur: nisi quod initio habet: *Ut metropolitano Epiri, etc.*, ex quo amplius adhuc pontificis consilium aperitur in hoc decreto, quod eo maxime collimat, ut jus relationis Thessalonicensi episcopo asserat in ordinationibus tam metropolitano quam provincialium episcoporum, qui intra vicariatus Thessalonicensis limites constituti erant. Longe aliud consilium esse synodi Aurelianensis, legenti obscurum non erit: hoc enim loco, ubi auctoritatem sedis apostolicæ adducit, de provincialium episcoporum jure in metropolitani et comprovincialium electionibus,

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Verba secundum decreta sedis apostolicæ Contumeliosum suspendendum indicant ex anteriorum pontificum decretis; cum tamen textus mox recitatus nostra suspendit auctoritas, exprimat ipsius Joannis auctoritatem, quæ potissimum a Cæsario interpellata fuerat.

(b) Excerpta ad Joannem missa a Cæsario id unum manifestant, eum codicem ex quo Cæsarius canones excerpterat, fuisse eam collectionem in qua Nicæni canones ex Rufini abbreviatione, et quatuor Gallicanæ synodi inter cæteras continebantur. Hic non erat codex publicus totius Ecclesiæ Gallicanæ, nam in aliis

mss. Gallicanis canones Nicæni integri continebantur. Collectio vero quæ Rufini abbreviationes pro integris Nicænis canonibus exhibebat, fuit codex peculiaris, qualem reperimus in cod. Vat. Palat. 573, de quo vide Tract. de Collect. part. III, c. 9. In hac quidem collectione præter abbreviationes Rufinianas exstant etiam quatuor illa concilia quorum canones Cæsarius exscripsit. At inserta invenitur etiam epistola Siricii ad Himerium, non autem Antiocheni, sicut nec alii synodorum Græcarum canones: ex quibus palam fit quam inanes sint conjecturæ quas Quesnellus in sequentibus subjicit.

deque cleri et plebis consensu ac suffragio solummodo agitur.

2. Quod maxime canon præcipit illis verbis, quæ ex sedis apostolicæ sententia proferuntur, illud est: ut consensus cleri et plebis non prætermittatur in electione metropolitanorum provinciarumque episcoporum: nique id magis persuadeant concilii Patres, non auctoritatem solummodo sedis apostolicæ, sed et rationem ab ea allatam referunt: *Sicut decreta, inquit, sedis apostolicæ continent. Et postea: Quia æquum est, sicut ipsa sedes apostolica dicit, ut qui præponendus est omnibus, ab omnibus eligatur.* Verisimile autem est ex eodem loco et auctoritatem et rationem esse desumptam. Non certe ex epistola ad Anastasium, in qua ratio illa non legitur; sed potius ex epistola ad episcopos provincie Viennensis (Epist. 40, c. 5), quæ utramque disertis verbis continet. *Per pacem, inquit, et quietem sacerdotes qui præfutura sunt postulentur. 1020 Teneatur subscriptio clericorum, honoratorum testimonium, ordinis consensus et plebis. Qui præfutura est omnibus, ab omnibus eligatur.* Quis enimvero credat synodum illam ex uno codice antioritatem priorem, ex altero posteriorem accepisse? quod tamen necesse est ut fecerit, si verum esse primum locum ex Dionysiano codice esse excerptum: alter enim locus ipsis Leonis verbis exhibitus ex ea epistola est, quæ nunquam fuit, nec modo est in Dionysiano codice. Porro si ex uno codice uterque desumptus, codex ille Dionysianus non fuit, sed alter (a) ad usum Gallicanum compactus, qui epistolam ad Viennenses episcopos habuerit, cuiusmodi vidimus codices plures mss. ex Thuanæ et Trecephithæana bibliothecis. Et certe si ad epistolam ad Anastasium respexissent Aurelianenses præsules, cum decreta sedis apostolicæ commemoraverunt: si rationem auctoritati vellent subungere, illam necesse non fuisset extra eandem epistolam querere, siquidem cap. 5, quod præcedit, hanc Leo luteulentum asserit, quæ et explicatio e t et validior: Ne, inquit, civitas episcopum non optatum aut contemnat, aut oderit; et fiat minus religiosa quam convenit, cui non licuerit habere quem voluit.

Constat igitur non ex epistola ad Anastasium, sed ex epistola ad Viennenses decretis suis auctoritatem conciliare voluisse Patres synodi. Et merito quidem ea epistola utebantur, quæ ad Gallicanarum provinciarum disciplinam reformandam a sede apostolica missa fuerat, potius quam epistola ad Thessalonicensem scripta, quæ speciali illarum provinciarum discipline ad vicariatus privilegia accommodandæ alabatur.

IV. *Etsi usi essent ep. ad Anastasium, nihil inde concluditur.* — 3. Etsi ultro detur epistolam ad Anastasium Thessalonicensem a Gallicanis synodis esse laudatam, quo tamen pacto ex hoc probet Mareæ receptam auctoritatemque tum in Galliis Dionysianam collectionem, plane non capio. Prius enim demonstrandum erat epistolam aliter in Galliis inveni non potuisse quam per illum codicem; nec licuisse Galliis apostolicæ sedis decreta in promiscuis codicibus descripta habere, vel aliarum Ecclesiarum sanctiones in suarum suffragium et confirmationem laudare, nisi proprios illarum omnium codices suos fecissent; nec denique potuisse Gallos epistolam apostolicæ sedis

decreti nomine decorare, nisi Gallicano codici insertam, vel acceptam a Dionysiano. At quam hæc omnia a ratione usque Ecclesiarum omnium ac præsertim Gallicanæ aliena sint, quis non videat, si modo synodos nonnullas aliquando perlustraverit, vel rationem ipsam consulendam 1021 censuerit? (b) Quot enim codices antiquarum collectionum vel ad privatorum hominum, vel ad aliquarum Ecclesiarum usum manu olim exarati plurimas pontificum Romanorum epistolas ad Orientales aliosque scriptas continent! Inter quos ex Trecephithæana Oratorii bibliotheca unum penes nos habuimus, alios ex Thuanæ, sed egregium imprimis, quemque Gelasio, si non æqualem, saltem supparem existimant, ex San-Germaniana acetarum Benedictinorum bibliotheca. Ad hæc: familiare fuit episcopis Gallicanis aliarum dioceseon canones et decreta commemorare, ac etiam exscribere, vel antequam de sua collectione condenda cogitasset Dionysius, aut ullus codex Romanus esset in Galliis receptus; quemadmodum et Hispanis sæpe contigit Gallicanarum synodorum verba suis decretis inserere, vel subicere, atque ex iis de causis ecclesiasticis iudicare, ut patet ex Ilerdensi, Valentino, Hispalensi et Toletano xii, quamvis inde nemo putaverit Gallicanum codicem Hispanis proprium fuisse. Denique Gallorum singulari erga disciplinam ecclesiasticam ac apostolicam sedem studio injuriosum videtur, si collectionem Dionysianam expectasse credantur, ut aliquam decretorum apostolicæ sedis notitiam, vel exemplaria sibi comparant, qui et particularia Græcorum concilia et Africana toties usurparunt in suis conciliis.

Jam vero istud argumentum Petro Marce ereptum, nostræ sententiæ militare necesse est. Siquidem clarum est alium a Dionysiano codicem tunc usurpatum per Galliis, ex quo epistolam ad episcopos Viennensis provincie deprompserint. Qui codex Dionysii, si vel tunc temporis Galliis innotuisset, plura iis obtulisset sedis apostolicæ decreta de quibus siluerunt, quæque facile prætulissent epistolæ ad Viennenses, quæ nec in codice auctorato esset reperia; nec Gallicanis episcopis olim (c) nisi ægre accepta fuerat, cum primum transmissa in Galliis: omnibus Viennensis provincie 1022 antistitibus antiquum Ecclesiarum suarum jus moremque contra asserentibus in gratiam Hilarii Arelatensis, quem suis semper dum vixit privilegiis uti volvere.

V. *Terrium argument. ex concilio in Turonensi.* Anno 567. — Turonense concilium ii, non anno Christi 570, ut Davidi visum est, sed triennio ante habitum, adducit auctor ille pro asserenda sua epocha. Capite siquidem vigesimo primo, inquit, epistola Innocentii papæ ad Victricium Rothomagensis et canones Milevitani citantur a concilii Patribus. Jam superius objectioni hujusmodi abunde satisfactum est, eamque rursus attingemus inferius, cum de laudata a concilio Agathensi ejusdem Innocentii epistola ad Exsuperium agemus. Sed non modo non offit, sed etiam favet ea synodus; tum quia epistolam illam non laudat quasi ex codice recepto decerpit: unde (d) non decretum appellat, quod solet fieri cum ex decretorum codice hujusmodi scripta assumantur; tum etiam quia clarum est epistolam illam inter canones locum non habuisse, quandoqui-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Hic quoque solum codicem publicum et auctoratum indicat: quod præjudicium etiam in sequentibus sæpe ingestum in observationibus refellemus.

(b) Hic plures vetustissimas collectiones privatas agnoscit.

(c) Quæ hic Quesnellus breviter indicat, fusius proposuit in dissert. 5, part. iii. At eadem nos refutavimus in Obs. ad eandem dissert. 5, tom. II, col. 1057 et seqq. (crassiori characterè expressi.).

(d) In præcedenti paragrapho eam sententiam rejecerat tanquam a ratione usque Ecclesiarum, præ-

sertim Gallicana, alienam, quæ quis contenderet non potuisse Gallos epistolam apostolicæ sedis decreti nomine decorare nisi Gallicano codici insertam. Vult autem a synodo Aurelianensi iii hoc decreti nomine allegatam fuisse epistolam Leonis ad episcopos Viennenses, quæ nec in codice auctorato esset recepta. Falsum est igitur Turonense concilium ii idcirco non decretum appellasse epistolam Innocentii ad Victricium, quia Gallicani hoc nomine uti solerent solum, cum ex decretorum codice ejusmodi scripta assumerent.

dem eam significant (a) tunc primum illis a se inseri, ac inde statuti vim ac robur deinceps habituram : Quia, inquit, in sententia papa Innocentii ad Victicum episcopum Rothomagensis lata legitur scriptum, etc. Nos ergo hoc sequentes, quod vel Paulus apostolus, vel papa Innocentius statuit in canonibus nostris inserentes statuamus observandum, etc.

VI. Quartum argument. Ex causa Prætextati. — Ex his quæ Gregorius Turonensis de libro canonum referi, quem rex Chilpericus ad episcopos transmisit, cum damnationem Prætextati Rothomagensis episcopi urgeret, inferre videtur Marca Dionysianum codicem in Gallia tunc esse receptum (tametsi quid ibi velit sit obscurum); quod quæ ratione probetur, prorsus me fugit. Hæc sunt Gregorii (Lib. v. c. 19) verba : Ipse vero, scilicet rex, ad metatum discessit transmittens librum canonum; in quo erat quaternio novus annexus, habens canones quasi apostolicos continentes hæc : « Episcopus in homicidio, adulterio et perjurio deprehensus, a sacerdotio divellatur. »

1023 Ex quibus intelligimus primo librum canonum a rege oblatum alium non fuisse quam codicem antiquum, cui novus quaternio annexus fuerat : ac proinde non fuisse Dionysianum, cui necesse non fuisset apostolicos canones annexere, siquidem in prima parte codicis continebantur.

2. Manifestum est nondum aciem viguisse per eam ætatem in Galliis Dionysii codicem, cum de apostolicis canonibus, qui in capite erant, tanquam de novellis nec usu receptis canonibus loquatur Gregorius.

3. Si in usu fuisset codex Dionysii, non mittendus fuisset a rege liber canonum interpolatus; sed satis fuisset monere synodum ut iudicaret secundum canones, quos coram se habuisse non est dubium : præsertim si, ut contendit Marca, jam probatus olim fuisset codex auctoritate Aurelianensis concilii, a quo citatus putat Leonis epistolam ex eo codice acceptam.

VII. Canones apostolici ante Dionysii ætatem in Galliis noti. — At hoc saltem, inquit, ex Gregorii verbis haberi potest tunc temporis apud Gallias fuisse codicem istum : cum ex iis apostolicis canonibus decerpisset rex, quos veteri canonum codici annecteret. Quod si fuerit apud Gallos, probabile est admodum unum ejus prioris interpretatione spreto invaluisse : tum quia apud sedem apostolicam vivebat, tum etiam quod nitore suo commendabatur præ squalore veteris.

Ut prius illud sequeretur ex prologo apostolico canone, supponendum esset canones apostolicos ante

A collectionem a Dionysio conditam in Ecclesia seu Gallicana seu universali non comparuisse : quod falsum esse norunt eruditi, qui passim eos ab antiquis Patribus (b) et pontificibus citatos inveniunt sub regularum ecclesiasticarum nomine, quo etiam ornatur a Dionysio. Et certe nunquam ausus esset abbas iste eosdem collectioni suæ præfigere, nec ab Ecclesia Romana una cum codice in usum 1024 fuissent vocati, nisi jam eorum auctoritas apud Ecclesias longo usu esset confirmata. Si porro apud Romanos, profecto et apud Gallos pariter noti esse potuerunt : Gallos, inquam, quos disciplina ecclesiastica studium singulare semper commendavit, et continuum commercium cum Ecclesia Romana eorum omnium participes fecit, quæ per illam Ecclesiam circumferantur de canonica disciplina.

Sed canones apostolicos in Galliis (c) ante Dionysii collectionem adfectos esse, neque ex illo codice sumptum esse canonem illum a Chilperico oblatum, ipsa ejus evincit versio, quæ a Dionysiana plurimum discrepat. Canon enim iste vigesimus quintus est, etiam Petro de Marca confitente, quem in hunc modum protulit Chilpericus : Episcopus in homicidio, adulterio et perjurio deprehensus a sacerdotio divellatur. Eundem autem sic apud Dionysium habemus : Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, qui in fornicatione, aut perjurio, aut furto captus est, deponatur. At corruptus esse canon ad premendum Prætextatum, inquit. Hoc si ita esset, de eo conquerentem haberemus Gregorium; qui cum invicto animo Prætextatum defenderet, totamque mentis aciem omnibus causæ circumstantiis intenderet, nonquam omisisset de canonicis corruptela coepiscopos monere, fraudemque inclamare; nunquam ex corrupto canone depositionem episcopi decerni tacitus tulisset, nec ejus consensisset depositioni. Sententiæ enim subscriptum esse ab eo inde perspicuum est, quod ejus solummodo conditionibus consensum abnuvit, quia contrariæ erant canonibus. Rogabat enim rex ut iudicium contra eum (Prætextatum) scriberetur, ne in perpetuum communicaret. Quibus conditionibus ego restiti, inquit Gregorius, juxta promissum regis, ut nihil contra canones gereretur. 1025 Nimirum apostolici canonis hæc postrema pars erat, quam dissimulasse videtur Chilpericus : Non tamen communione prioretur; dicit enim Scriptura : Non vindicabit Dominus bis in idipsum. Non ergo corruptus canon, sed unius tantum voculæ additione auctus, nimirum vocis homicidio, quæ vel subintelligitur ex canone 28, quo depositionis poena adversus percussorem epi-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Vide mirificum interpretem! Patres hujus synodi Innocentii decretum cum Pauli apostoli sanctione ita conjungunt, ut de utroque eadem formula scribant : Nos ergo hoc sequentes, quod vel Paulus apostolus, vel papa Innocentius statuit, in canonibus nostris inserentes, etc. Num et Pauli Epistolæ apud Gallos ante hoc concilium auctoritatem non habebant; et iis verbis significant, unam ex ipsis sanctionem tunc primum inter canones a se inseri, ac inde statuti vim ac robur deinceps habituram? Obvius verborum sensus nihil aliud exprimit, nisi eos Patres constituisse quod et Paulus apostolus et Innocentius pontifex antea decreverant.

(b) Vide quæ in hanc rem disseruimus in Tractatu de Collect., part. I, cap. 1.

(c) Cum nulla versio canonum apostolorum neque anterior neque posterior Dionysio cognita sit, canonem quem in causa Prætextati Chilpericus protulit, ex Dionysiana versione sumptum credimus. Quod si a Dionysii interpretatione verba aliquantulum discrepant, adeo differunt etiam a Græco textu, ut nulla alia versione sic reddi potuerint. Hinc additamentum vocis homicidio, quæ nec in Dionysio, nec in Græco legitur, ex alia interpretatione derivari nequit; sed vel ex eo insertum, ut ipse canon aptaretur Prætex-

tato, qui se designati homicidii reum ipso veniæ professus fuerat, vel ex aliqua collectione, in qua iidem canones ex Dionysiana versione sumpti, liberius expositi fuerint, ut in Herouvalliana collectione observavimus Tract. de Collect. part. IV, c. 7. Hanc quidem vocem homicidio retinent etiam Excerptiones ex Ecberto Eboracensi c. 33, Haliarius lib. v. c. 4, Regino lib. I, c. 86, et Burchardus lib. II, c. 189: qui sane cum Dionysianam interpretationem ad verbum referant, laudatum canonem ex aliquo vetustiori interpolato Dionysii exemplo derivant: cui simile fuisse videtur illud a Chilperico adhibitum, quod similem interpolationem receperat. Adeo verum est Dionysianam versionem, quæ sola in his canonibus cognita erat, ex hac voce inserta excludi non posse. Cæterum peculiaris ratio Gregorii Turonensis in allegando hoc canone neminem movere debet, cum lib. IX Hist., cap. 33, decretum Gangrense sub Nicæni nomine ita recitet, ut nec cum Græco, nec cum ulla interpretatione consentiat. Duorum scilicet canonum Gangrensiis primi et decimi quarti sententiæ potius quam verba in unum copulata videntur: quod pariter in aliis hujus circiter ævi collectionibus canonum præsertim penitentialium nonnumquam invenimus.

scopum decerneretur, vel etiam tunc legebatur in ea canonis versione, quæ per Gallias circumferebatur. Porro etsi ea parte corruptum canonem concederemus ex opprimendi episcopi consilio, nulla similis necessitas erat alia fere omnia verba mutandi; nec discernere aliunde potest venire, quam ex diversitate versionum. Quod enim Gregorius ipsi tribuitur, quasi ipsa canonis verba referre non curaverit, gratis hoc dicitur refelliturque non una ratione. Primum enim tantam negligentiam in re tanti momenti asserere Gregorio, non est multum a calumnia alienum. 2. Toti sermonis illius series hominem indicat ipsa canonis verba referentem: *Habens canones quasi apostolicos continentes hæc*: Episcopus, etc. 3. Quia canon non ille a Gregorio relatus consuetam habet aliorum canonum formam. 4. Ita lectum fuisse coram episcopis a-seerit autem: *Hic, inquit, in lectis, cum Prætextatus staret*, etc. 5. In priori accusatione a Chilperico adversus Prætextatum insinuita coram conveni episcopali, ita canon a rege citatus est, ut eadem fere retulerit: *Hanc rex adfuit, dixitque: Episcopus enim in furtis deprehensus ab episcopali officio ut avelatur*. Ubi hæc vides et a Dionysiana versione discrepare, et cum aliis canonis verbis a Gregorio relatis convenire: ut plane certum appareat nihil prorsus ex Dionysii codice sumptum esse a Chilperico.

VIII. Quintum argumentum ex iudicio Chrodeberti Turonensis episcopi. Circa an. Dom. 670.—Potest et nonnulla probatio erui ex iudicio Chrodeberti episcopi Turonensis de muliere adultera, quod et ms. codice Thuanæo nunc primum editum habes in notis nostris in epistolam 83, nunc 108, ad Theodorum Forjulensem. Consensus enim de ejusmodi adulterio Chrodebertus respondet: **1026** nihil se invenisse in conciliis Nicæno, Constantinopolitano, Ephesino et Chalcedonensi: Quos quatuor, inquit, synodos tantum terra nostra venerabiliter recipit et concedit. Attamen in Aurelianensi synodo de hac re invenimus præfinitum iudicium, quod tibi destinavimus. Ex his pronuntiare facile est eodem canonem quem præmanibus habebat, quemque adire solebat Chrodebertus de causis ecclesiasticis iudicium initurus, alium a Dionysiano fuisse: quandoquidem Ephesinam synodum istam non habet, nec nisi tres Constantinopolitani concilii canones. 2. Si codex Dionysianus receptus tunc temporis fuisset in Gallicana Ecclesia, receptæ quoque fuissent Africanæ synodi, Sardicenis et aliæ Orientales, quas habet codex ille, et Romana jam tunc Ecclesia implebatur. Cum vero de his sileat Chrodebertus, argumentum est (a) plerasque illarum codici suo insertas eum non reperisse, ac proinde non fuisse Dionysianum. 3. Plures invenisse in eadem collectione Siricii, Innocentii et Leonis epistolæ, quæ sacrarum Deo mulierum adulterio condemnant, et eisdem agendæ poenitentiae legem decernunt. Cur autem ex Gallicanis synodis unicam Aurelianensens concilii v sanctionem decimam

nonam protulerit Chrodebertus, non est mihi notum. Posteriores enim synodorum Parisiensis, Matisconensis et Turonensis in canones adducere potuisset. Sed sufficere credidit unum canonem mulieris, non probationum congeriem, sed salubre remedium querens: suberatque fortasse hujus canonis potiusquam alterius allegandi aliqua causa, vel ex habitatione mulieris, vel aliunde descendens.

IX. Sextum argumentum ex Zacharia PP. An. Dom. 747.—Anno 747 Gallicani episcopi clerusque universus Zachariam papam consuluerunt, annitente Pipino palatii majore, de viginti septem disciplinæ ecclesiasticæ capitulis. Totidem articulis consultationi respondit pontifex, quos omnes canonibus et decretis pontificum ex Dionysiana collectione ad verbum transcriptis confirmavit. (b) Quis porro credat episcopos Gallie de hujusmodi disciplinæ **1027** regulis a pontifice accipiendis fore sollicitos, si eas penes se in codice canonum et decretorum in iudiciis ecclesiasticis usurpari solito habuissent? Legandi certe non erant Romam, qui eas inde adveherent: sed aperiendi codices quibus contineri notum fuisset saltem aliquibus e clero Gallicano: parendum etiam labori Zachariæ, qui facile episcopos Gallicanos ad eodem Dionysianum remisisset, qui et Romanæ Ecclesiæ et Gallicanæ, ut volunt, usu fuisset auctoratus. Nec de hujusmodi capitulis ita scripsisset (Ep. 9, ad Pipinum majorem domus et ad clerum Gallicanum), quasi antea ignotis: *Itaque, inquit ille, ut flagitavit a nobis cum vestro consilio superius effatus filius noster Pipinus, ut de omnibus capitulis de quibus innotuit responsum demus; in quantum Domino dante valeamus, de unoquoque capitulo inferius conscriptum juxta quod a sanctis Patribus traditum habemus*. Et postea: *Hæc itaque.... inter cetera capita desolantes.... ad vestri præsulatus notitiam et prædicationem, aique populi vobis a Deo crediti edificationem mandavimus ministranda atque perficienda*. Denique sic Gallis ignotam putabat hanc canonum collectionem, ut illos et ante excusatione aliqua dignos fuisse, et post accepta hæc capitula omnino inexcusabiles fore pronuntiaret. Ceterum, inquit, hæc amantissimi nobis, dedimus vobis in mandatis, ut nec nos coram Deo de taciurnitate iudicemus, nec vos de neglectu coram eo cogamini reddere rationem, sicut scriptum est in Dominico præcepto: Si non venissem et locutus eis fuisset, peccatum non haberent. Itaque nihil excusationis habentes omnium rationalium animarum salutem procuretis.

X. Septimum argumentum ex Stephano PP. 11. An. Dom. 754.—Septimo ab hac consultatione anno Stephanus papa 11, in Carisiaco Galliarum villa ad Saram fluvium tunc temporis agens, responsa novemdecim Britannico monasterio dedit ad varia consulta de quibus erat **1028** interrogatus. Porro eum plurima tum conciliorum, tum pontificum Romanorum decreta referat, (c) ea non ex Dionysiano codice acceptisse manifestum est ex diversitate non

BALLERINIUM ANNOTATIONES.

(a) Num uno codice canonum Chrodebertus usus sit, ut sententiam canonum perquireret, incertum est. Quatuor synodorum Nicænæ, Constantinopolitanæ, Ephesinæ et Chalcedonensis mentio indicare videtur collectionem Hispanicam, quæ in Gallias jam pervenerit. Hæc enim sola tunc temporis, quod sciamus, præter Nicænæ, Constantinopolitanæ et Chalcedonenses canones, sancti Cyrilli epistolam cum anathematismis contra Nestorium Ephesini concilii nomine continebat. Ceterum Sardicenses canones non solum in hac collectione, verum etiam in aliquot antiquissimis Gallicanis codicibus fuisse descriptos, et fere cum Nicænis junctos alibi ostendimus. Africanæ canones jam allegati fuerant in concilio Turonensi anni 570. Romanorum quoque pontificum constitutiones in iisdem Gallicanis collectionibus insertas et a Gallicanis allegatas vidimus. Cur porro inter plures canones, qui laudari poterant, Chrode-

bertus unam synodum Aurelianensem retulerit, ipse Quesnellus ita interpretandum agnovit, ut ne idem alie synodi, præsertim Gallicanæ, in suo codice deessent. Nullum ergo hinc argumentum elici potest, ex quo has, vel alias synodos, quæ in collectionibus Gallicanis frequenter occurrunt, in eodem codice deuisse affirmari queat.

(b) Pipinus episcoporum consilio flagitavit a Romano pontifice, ut de omnibus (propositis) capitulis responsum daret. Is vero responsum ex canonibus et constitutionibus quæ leguntur in Dionysii codice fere extraxit. Num autem hic codex esset in Galliis necne, nihil intererat. Quoties enim vel hoc tempore quæstiones solvuntur ex vulgatis canonum libris, qui omnium manibus teruntur?

(c) Immo ex Dionysiano codice accepit. Nam cap. 7 recitat canonem 16 Chalcedonensis concilii ex versione Dionysii, cap. 15 canonem decimum quintum

merorum quibus notantur, ac etiam textus ipsius decretorum. Quod inde contigisse probabile est, quod cum Roma codicem non asportasset, uti coactus est in Galliis Gallicano, qui a Dionysiano diversus erat. Enimvero citat et refert epistolæ S. Leonis ad Rusticum Narbonensem caput quintum, quod apud Dionysium 49 numeratur; epistolæ Innocentii PP. ad Victricium Rothomagensis caput 15, quod Dionysio 20; Concilii Antiocheni 15, quod Dionysius 93, numerat; Neocæsariensis 9, quod est in collectione 53. Ac præterea non modicum discrimen reperitur inter textum decretorum quorundam a Stephano relatorum, et Dionysianum, ut videre est in excerptis epistolarum S. Innocentii PP. ad Exsuperium et ad Victricium, Siricii ad Himerium, et canonum conciliorum Chalcedonensis, Neocæsariensis et Carthaginensis. Ex quibus patet Dionysianam collectionem per id temporis non modo a Galliis usu non fuisse receptam, sed nec iis valde notam: ea enim procul dubio usus fuisset pontifex, si ad manum eam habuisset: tum ut conciliaret eidem usu ipso auctoritatem, tum ut Romanum morem invehret Gallicanis regionibus.

XI. *Octavum argumentum ex concilio Vernensi. An. Dom. 755.*—Concilium Vernense anni 755 canonem Carthaginensis concilii refert, quem (a) nonum caput appellat, cum apud Dionysium sit decimus quintus canon: ejus varia est in utroque lectio, maximumque discrimen; ut aliunde haustum appareat, quam ex Romano Dionysii codice: qui proinde in usu tunc non erat in Gallicana Ecclesia.

Ita sese res habebant etiam Caroli Magni temporibus, qui imperium adeptus est non multis post annis. Porro cum ab Adriano 1029 pontifice dono accepisset Romanam Dionysii abbatis collectionem,

Antiochenum, cap. 17 Neocæsariensem canonem nonum ejusdem versionis. Adde quod cap. 16 laudat Carthaginensem canonem vigesimum, qui in solo Dionysio eodem numero et iisdem verbis effertur: dum apud Isidorum, seu in collectione Hispanica legitur canone octavo sub titulo Carthaginensis III. Quod si numeri canonum Græcorum non conveniunt cum serie numerorum que in Justelli editione profertur, nihil repugnat: ipsa enim versio, quæ soli Dionysio congruit, potiorum probationem affert. Accedit quod Joannes II et Zacharias, quos Dionysii codice usos Quesnellus agnoscit, continuam numerorum seriem non semper secuti sunt. Ille enim duos Antiochenos canones iis numeris designavit, qui proprii sunt ipsius concilii; iste vero nullum canonem eum ea serie numerorum, sed cum propriis ejusque concilii numeris omnes Græcos canones allegavit. Quoad epistolæ vero Romanorum pontificum, sicut auctor collectionis Hispanice eas ex Dionysio cum ipsis titulis sumpsit, et nihilominus continuam numerorum seriem non tenuit; ita etiam Stephanus II potuit eandem numerorum seriem præterire, licet ex Dionysiano codice ipsorum pontificum decreta allegaret. Hinc porro pro Dionysiano codice ante Carolum Magnum in Galliis allato validum argumentum elici potest. Vel enim Stephanus II usus est Dionysii codice, quem Roma attulit secum in Galliis; vel si non attulit, eum, quo uteretur, in Galliis utique invenit.

(a) Hoc testimonium probat codicem ex quo hujus synodi Patres Carthaginensem canonem nonum retulerunt, non fuisse Dionysii; at codicem Dionysii per hæc tempora nullibi fuisse in Galliis nequaquam probat.

(b) Isidorus in Græcarum synodorum versione nihil corruptum, mutavit nihil; sed Hispanicam collectionem originis Gallicanæ exscripsit, in qua quedam mendosa loca puræ Hispanicæ ex arbitrio emendata fuere, ut observavimus in præfatione ad Leonis epistolæ § 10, num. 20, tom. I, pag. 523 (Nobis col. 554).

A cepit hæc usu recipi in Galliis, non spreto tamen veteri codice Gallicanis episcopis familiari: hujus enim interpretationem sapienter usurpavit etiam Carolus Magnus in suis Capitularibus. Ut enim scite observavit Simrondus ad capitulare primum anni 789, quotquot ex synodis Græcis hic canones profertur, discrepant a vulgata versione Dionysii, et cum alia interpretatione consentiunt, cujus exemplaria [Foris Parisiis] Pathini in bibliothecis servantur, nec alia opinor, quam antiqua illa quæ in antiquo nostro Codice Romano jacet et ab Isidoro accepta, (b) licet pluribus in locis vel corrupta, vel mutata.

XII. *Petri Marce objectio.*—Jam vix ullus restare mihi videtur alienus momenti scrupulus, qui ab hac sententia deterrere, vel in adversam inclinare quemquam debeat. Quod enim apostolicæ sedis auctoritatem hoc loco prædicat Marce, ac interpretationis Dionysianæ nitorem, collectionisque ordinem: optime id quidem, sed nullus in præsentis roboris. (c) Nemo enim ignorat quam semper fuerit omnibus Ecclesiis ac præsertim Gallicanis liberum suis uti legibus ac canonibus in iis quæ universalis synodi sanctione non erant definita, quod vel ex solo disciplina Gallicanæ a Romana discrimine intelligitur. Notum etiam est quam (d) antiqui moris tenaces fuerint Gallicani antistites, qui lacram 1030 ac impolitam antiquitatem novello nitore tandiu prætulere quoad per imperatorem suum eis licuit: hoc sancti Augustini effatum animo relinquentes, usque probantes: Ipsa quippe mutatio consuetudinis, etiam quæ adjuvat utilitate, novitate perturbat.

XIII. *Joannis Davidis dilemma discutitur.*—Quo Marce argumentis conjecturæ adduntur a Davide, extremam probationum penuriam produnt. Concilium

BALLERINIUM ANNOTATIONES.

Eadem porro versio liberius aliquot in locis correctæ invenitur in mss. collectionis hoc tomo editæ, quam in Galliis conditam ostendimus.

(c) At simul exploratum est quantum Gallicani apostolicis constitutionibus detulerint, quas in suis canonum codicibus auctoritatis nomine inseruerant, quibusque ut pareretur, præceperunt ipsa Gallicana synodi. Vide inter cetera concilium Agathense anni 506, c. 9; Aurelianense III anni 538, c. 3, et Turonense II anni 567, c. 20.

(d) Notum potius est quam in hac materia antiqui moris non fuerint tenaces episcopi Gallicani. Cum ante Rufinum non ignorarent canones Nicæni concilii, quos allegatos videmus in synodo Valentina anni 374, integra eorundem antiqua versione utebantur. Post Rufinum vero quedam saltem Gallicanæ Ecclesiæ ejus abbreviationes eorundem canonum pro integra versione receperunt, ut liquet ex Tractatu part. II, cap. 10. Dein ipsa Dionysii eorundem interpretatio inserta fuit paulo post ipsius editionem in collectione Corbeiensi, et in aliis Adriano I et Carolo Magno anterioribus, de quibus in observationibus subjiciendis dicetur. Falsum est igitur quidquid hoc loco Quesnellus pronuntiat, antiqui moris tenaces Galliarum antistites lacram ac impolitam antiquitatem veteris versionis novello nitore interpretationis Dionysianæ tandiu prætulisse quoad per imperatorem suum eis licuit. Quod si illud S. Augustini effatum animo retinebant: Ipsa quidem mutatio consuetudinis, etiam quæ adjuvat utilitate, novitate perturbat: multo magis debebant recolere eam ejusdem Augustini et aliorum episcoporum Africa erga apostolicæ sedis decreta observantiam, quam in causa Donatistarum ad unitatem Ecclesiæ redeuntium suspenderunt quamdam vetustam consuetudinem jam ab exordio ipsius causæ vigentem, eo quod contrarium præceptum ab eadem sede emanaverat, quoad legatione Romanæ Missæ, ac necessitate utilitateque Ecclesiarum indicata, interdictum illud tolleretur. Vide Tract. part. II, c. 3, § 3, num. 47.

enim Agathense et Turonense si commemorat A eo quo jam modo Patrum canones ordinaverat, atque
(quorum postremo jam satisfacimus, alterum vero
jamjam sum discussurus); tum quasi testium nubem
argumentorumque seriem bene longam adduxisset,
Ex his, inquit, omnibus concludo, vel Dionysium pri-
mum omnium non esse qui in unum corpus collegerit
antiquorum Romæ episcoporum epistolas, a Siricio
initium ducens, easque collectioni canonum attexerit,
quod tamen et a clarissimo Justello asseritur, et ab ipso
Dionysio suggeritur in epistola ad Julianum collectioni
præfixa; vel concludo egregie allucinari quotquot sibi
persuadent collectionem Dionysianam in Gallias ante
Caroli Magni ætatem non esse receptam: quandoqui-
dem aliquot ante hunc imperatorem sæculis videmus
epistolas pontificum, (a) Africanasque synodos a Galli-
canis conciliis citatas esse, quasi codici qui tunc in usu
erat, insertas: hæc enim omnia Dionysii codicem indig-
itant. Velleor ego ne David ipse egregie allucinetur:
nihil enim hoc ejus dilemmate 1031 ineptius, quod et
ruiosis fundamentis nititur, et totum vitiosum
est.

Primum enim hoc demus citatas esse tum ponti-
ficum epistolas, tum Africanas synodos, quasi ex
approbato Codice canonum assumptas: quis præter
Davidem inde concludat Dionysianum codicem a
Gallis tunc receptum? quasi apostolicæ sedis auctori-
tatem ita omnes oris Christiani Ecclesiæ totis
quingentis annis spreverint (quæ est Joannis Davidis
erga pontificem Romanum reverentia) ut ante Dio-
nysium de colligendis illius decretis non cogitave-
rint. At meliora nos ac magis religiosa de Gallicanis
aliisque Ecclesiis erga caput ac primum suum exis-
timamus: ad idque impellimur pluribus Gallicanis
canonum et pontificiorum decretorum collectionibus,
quas et ante nos etiam viderunt, et ipse David adire
poterit, si foræ velit. Est imprimis in bibliotheca
Sancti Germani a Pratis insignis collectio ad usum
Gallicanæ Ecclesiæ concinnata, quæ Gelasii tempo-
ribus cœva credita est a viris doctis, et triginta
fere Romanorum pontificum epistolæ habet insertas,
quarum plurimæ etiam apud Dionysium desiderantur.
Ille enim septem tantum habet a Leone scriptas,
codex vero San-Germanianus sexdecim. Ad hunc
codicem alii duo excerpti videntur, unus Thuanus
qui num. 195 notatur, alter Trepopithæanus: easdem
enim pontificum epistolas habent eodem ordine de-
scriptas, nisi quod San-Germanianus, qui Chrebe-
sis olim fuit, duabus auctor est. Leguntur etiam
Africana aliquot decreta et concilia, ex quibus liquet
eorum omnium notitiam in Gallia a Dionysiano
codice non esse acceptam, et infelicem omnino esse
Davidis ex illarum citatione argumentationem ad
extruendum Codicis Romani apud Gallos auctori-
tatem.

2. Quod Dionysius non primus collegerit decreta
summorum pontificum, sequitur ex his quæ jam
diximus, et invicte etiam probat antiquus noster
Ecclesiæ Romanæ codex, qui plura continet a Dio-
nysio prætermittit: ut nihil dicam de aliis Ecclesiis,
quæ suas hujusmodi pontificiarum epistolarum colle-
ctiones ante Dionysii tempora habuerunt. Esto,
primus in unum eas corpus redegerit Dionysius, sub
una disposuerit numerorum serie, titulis distinxerit,

BALLERINIORUM

(a) Concilium Turonense ii anni 567, c. 26, anti-
quum *Milevitanum* canonem vigesimum recitat. Apud
Dionysium idem canon legitur c. 126; non tamen
tribuitur Milevitane synodo, sed verius Carthaginensi
anni 418. Milevitane autem synodi nomine præfertur
in peculiari collectione conciliorum Africæ, in Hi-
spanicam ac Isidorianam posterius traducta, quam
proinde ante has duas collectiones compactam apud
Gallos existisse cognoscimus.

(b) Guillelmus Voellus et Henricus Justellus in
præfatione ad Bibliothecam Juris canonici adeo abso-
lute primum epistolarum pontificiarum collectorem

eo quo jam modo Patrum canones ordinaverat, atque
iisdem subnectere curaverit, per me licet, nec am-
plius aliquid assertum est, 1032 vel a clarissima
(b) Justello, vel ab ipso Dionysio, licet aliter scribatur
a Davide: at talium ordinem quis necesse-arium puta-
verit, ut hujusmodi decreta a Gallicanis episcopis
laudarentur referrenturque?

XIV. De concilio Agathensi; ex quo argumentatur
Joannes David. — 3. Ut ipsum scriptoris hujus fun-
damentum petam disjiciamque, Agathense concilium
anni 506 (de Turonensi jam diximus quid sentiendum
sit), Agathense, inquam, antequam, nisi me fallant
conjecturæ, Dionysiana pontificiorum decretorum
collectio.

Primum enim certum est Dionysium Romæ egisse
abbatem cum Latinis leucobrationibus operam dedit,
inter quas duæ sunt epistolæ paschales, quæ scriptæ
sunt annis Christi 525 et 526, circa quæ tempora
floruit maxime usque ad ann. Christi 540, ut habet
Labbeus in dissertatione historica de Script. Eccles.
B 2. Dionysium collectioni epistolarum serius ma-
num admovisse, nec nisi dudum post canonum Codicem
elaboratum, testis est ipse in epistola ad Julia-
num presbyterum, quæ collectioni præfixa est: *Sic*
ut omnes, inquit, titulos huic præfationi subnecterem,
eo modo quo dudum de Græco sermone Patrum trans-
ferens canones ordinarem.

3. Cum non nisi præteritorum sedis apostolicæ præ-
sulum constituta, ut ipse scribit Dionysius, hoc est
eorum qui jam vivere desierant, collegerit, et tamen
Anastasio papæ epistolam referat, consequens est,
ut non ante 16 diem Novembris anni 498, quo obiit
Anastasius, opus istud sit adorsus, scilicet sub ponti-
ficatu Symmachi, qui annis octo Agathensi concilio
superfuit.

4. Certum est Dionysium nondum venisse Romam
anno 496 quo Gelasius papa ultimum diem obiit,
cum hunc pontificem nunquam se vidisse testetur in
præfatione ad Julianum: *Quantique sit apud Deum*
meriti beatus papa Gelasius, et nos, qui eum præsentia
corporali non vidimus, per vos clammos ejus facilius
estimamus.

Ex his ita arguo: a morte Gelasii papæ, quem Dio-
nysius non vidit, usque ad concilium Agathense, decem
tantummodo anni sunt, intra quos necesse est ut Dio-
nysius natione Scythia Romam venerit, ibi saltem ali-
quot annis vixerit, ut ejus doctrina ac meritum inno-
tescerent, et tantum sui existimationem spargeret,
quanta opus 1033 erat ut in ipsa urbe Roma peregrinus
et hospes in abbate posceretur. Tum canones om-
nes Græcos in Latinum transferre et in unum codicem
compingere debuit atque vulgare, adjunctis apostoli-
cis, Sardicensibus et Africanis canonibus; deinde
dudum post editum hunc codicem decretis summo-
rum pontificum maxima cura conquirendis, colligen-
dis, ordinandis, distinguendis manum admove-
re. Quibus omnibus tam arctum decennii spatium huius-
modi scio an cuiquam sufficere videbitur. Sed non hæc
solummodo. Nam antequam vel Codicem canonum
de novo conderet assidua et familiari cohortatione
Laurentii cujusdam compellendus fuit, Stephanique
episcopi, ut aiunt, Salonitani mandato. Postmodum
vero decreta pontificum non collegit nisi piis excita-

ANNOTATIONES.

dixerunt Dionysium, ut hanc rationem adjecerint:
Antiquiores enim collectores decretales pontificum epi-
stolas omiserunt, synodorum contenti regalis. Ipsum
quoque videtur affirmasse Christophorus Justellus in
præfatione ad Codicem Ecclesiæ universæ, pag. 19,
ubi de Dionysii codice ait: *Atque hæc est prima et*
antiquissima de decretis pontificum collectio. Si de
collectione decretalium separata a collectione cano-
num hæc intelligantur, vera fortassis sunt; non vero
si decretales primum a Dionysio in collectionibus
canonum fuisse insertæ credantur.

ius studiis Juliani presbyteri tituli Sanctæ Anastasiæ. Quis credat porro opus presbyteri unius impulsu a manacho extero conditum, statim auctoritate pontificia in usum Romanæ Ecclesiæ assumptum esse, spreto antiquiori collectione tot annorum usu consecrata? Aut quis potius non existimet antea non esse receptum quam plurimorum annorum experientia docuisset an non ista *mutatio consuetudinis*, quod timebat Augustinus (Epist. 118), etiam quæ juvabat utilitate, novitàate perturbaret? Facile igitur persuaderi non nisi post annos plures receptum codicem Dionysii a Romana Ecclesiâ: et revera Cassiodorus, qui anno 514 consulatum gerebat, et adhuc erat in vivis anno 562, ita de illo codice loquitur cap. 23 divinarum Lectionum, quasi novissime tum ab Ecclesiâ Romana in usum vocatus esset: Quos, inquit, Dionysii canones, hodie non celeberrimo Ecclesiâ Romana completitur. Illi porro Romæ recepti, transalpinas Ecclesias tam cito pervadere non potuerunt: nec affine est Gallicanis moribus ut statim atque innotuere eos avide arripuerint, probaverint, suosque fecerint. Quod etsi daretur a Gallicanis Ecclesiis factum esse, nunquam tamen id ante Agathense concilium permittere potuerunt temporis angustie.

XV. *Obiectio ex appellationibus petita.* — Reliquum est ut quod de appellationibus 1034 obijciunt adversarii dissolvamus: nec operosum est, meo quidem iudicio, id agere. Receptum, inquit, codicem constat ex receptis Sardicensibus canonibus: istos autem per Gallias invaluisse etiam sub prima regum nostrorum dynastia manifestum est ex appellationibus ad s-dem apostolicam quæ passim delatæ sunt e Galliis non contradicentibus episcopis Gallicanis. Unde porro jus istud apostolicæ sedi asserunt noverrunt, nisi ex Sardicensibus canonibus, cum nulla omnino Gallicanarum synodorum id illi vindicasse intelligatur? Sardicenses autem canones non hauserant nisi ex codice Dionysiano, cui inserti ab eo fuerant. Quibus adde pontifices Romanos hoc ipsum jus nunquam sibi non vindicasse in Gallicanas Ecclesias, sub prima regum nostrorum dynastia: unde consequens est ut noverrunt receptas esse per id temporis Sardicensis concilii sanctiones in Ecclesiâ Gallicana.

Mirum profecto jus quod ex factis contumacium aliquot episcoporum acquiritur, mira que argumentatio, quæ ex istis illud inferre satagit. Quasi vero non æquum magis fuerit de factis (a) ex ipso jure iudicium ferre, quam de jure ex factis aliquibus non probatis decernere.

2. Antequam editus esset in lucem codex Diony-

BALLERINIORUM ANNOTATIONES

(a) Appellationum jus ex primatu pontificio originem ducere paulo post fatetur Quesnellus, num. 4, nosque latius statuimus tomo II in observ. ad Dissert. 5 ejusdem Quesnelli, part. 1, c. 7. Ex factis etiam non male colligitur, quemadmodum ibidem ostendimus c. 5. Sardicenses autem canones, qui idem jus ex primatu Romanæ sedi asserunt, apud Gallos ante Dionysium viguisse, ex antiquissimis Gallicanis collectionibus, quæ a Dionysio non profleiscuntur, ibidem demonstravimus c. 6, n. 17. Ipsum confirmatur in synodo Arelatensi anni 524, in qua can. 2 legitur: *Et licet de laicis prolixiora tempora antiqui Patres ordinaverint observanda, tamen quia crescente Ecclesiarum numero, necesse est nobis plures clericos ordinare; hoc inter nos sine præjudicio duntaxat canonum convenit antiquorum, ut, etc.* Verba antiqui Patres, et sine præjudicio canonum antiquorum respiciunt canonem 15 Sardicensem, qui longiore probationem in laicis requirit, antequam ad sacros ordines promoveantur. Illi ergo canones erant in codicibus Gallicanis, uti s. ne in vetustissima collectione Morbacensi et Vat. Palat. 574 ille canon de laicis Nicæni concilii appellatione describitur. Vide Tract. part. III, c. 9.

A siannus, quæro an jus appellandi ad Romanum pontificem vigeret in Galliis, an non? et an revera ex hoc jure appellationes aliquæ delatæ sint? Si ita fuit, cur idem jus non viguisse, neque ex eodem jure delatæ credentur appellationes post conditum Dionysii codicem; cur et ex illis appellationibus queritur argumentum pro asserendo hujus codicis usu in Galliis per eadem illa tempora? Si non viguit jus illud ante Dionysii codicem, cur istud asserit David, pluribusque exemplis probare conatur: et qua tandem ratione nova ista disciplina Gallicanis invecita credetur regionibus, post contrariam quingentorum annorum consuetudinem? Si ex ipsis Sardicensibus canonibus ante Dionysium jus istud creatum dixerit, aliunde igitur illorum notitiam habuere Gallicanæ Ecclesiæ, quam 1035 ex Dionysiano codice; atque ita ruit tota Davidicæ argumentationis moles.

3. In dissertatione apologetica pro sancto Hilario Arelatensi ostendimus (b) quam ægre tulerint episcopi Gallicani causas suas ad Romanum iudicium deferri, restitueruntque aliquandiu; licet Romanorum pontificum voluntati obsecundarent imperatores, edictumque Valentinianus misisset in Galliis, quo imperabat ut pro lege haberetur quidquid sanxisset pontifex Romanus: Ita ut quisquis episcoporum ad iudicium Romani antistitis evocatus venire neglexerit, per moderatorem provincie adesse cogatur. Cessare quidem aliquando episcopi, ne repugnando nihil nisi principis odium sibi quererent: at quam immerito reclamassent episcopi nostri contra jus appellationum hujusmodi, si receptus tunc fuisset in Gallicanis Ecclesiis codex Dionysii, qui eos canones continebat, Sardicenses scilicet, quibus recipiendi appellationes facultas attribuebatur pontifici Romano, ut docet Gelasius papa?

4. Jus illud appellationis cum deferro ceperunt Gallicani, (c) non ad Sardicenses canones respexerunt, sed ad primatus pontificii dignitatem, et ad Romanæ sedis antiquitatem, ac potentiorē, ut Irenæus loquitur, principalitatem: cui suæ fidei originem et primordia debebant plerique Gallicanarum provinciarum Ecclesiæ: ad quas Trophimus aliqui ejus socii ab apostolica sede transmissi fuerant.

5. Ut ad exempla notata respondeam, dico (d) subobscuram esse Contumeliosi historiam; Salonius autem et Sagittarius non nisi ex singulari regis concessionem Romam appellasse. Quod illis aliisque, cum factum est, ideo negatum non est, ut improbis hominibus querelam prætextus omnis auferretur: ac demum ex dictis iudicandum est de hujusmodi appellationibus.

(b) Istud Quesnelli præjudicium refellimus tomo II in observ. ad dissert. 5 ejusdem, part. III, c. 2.

(c) Cum Sardicenses canones Gallicanis usui essent, ut monuimus not. 24, non tam ad primatus pontificii dignitatem quam ad eosdem canones respicere potuerunt episcopi Galli quando appellationes ad apostolicam sedem detulerunt.

(d) Licet non omnino explorata sit tota Contumeliosi historia, certum tamen est eum depositum a Caesario Arelatensi appellasse ad Agapetum Romanum pontificem, qui novum examen sese delegatum ad eundem Caesarium scripsit epist. 7. Salonius vero et Sagittarius cum Guntramni regis jussu congregata synodo, ab episcopatu fuissent dejecti, cumque adhuc propitium sibi regem nosset, ad eum accedunt, inquit Gregorius Taronensis lib. v. Hist., c. 21, deplorantes se iniuste remotos, sibi traditi licentiam ut ad papam urbem Romanam accedere debeant. Rex vero annuens petitionibus eorum, datis epistolis, eos abire permisit. Qui accedentes coram papa Joanne, exponunt se nullius rationis existentibus causis dimotos. Ille vero epistolas ad regem dirigit, in quibus locis quia eosdem restituit. Quod rex sine mora, castigatis prius illis verbis multis implevit.

Denique quod Romani pontifices canones **1036** Sardicenses allegarunt, ut jus suum tuerentur etiam apud Gallias, ad rem nequaquam facit, cum id etiam longo ante Dionysium natum fecerint. Adde quod cum eodem canones pro sedis sui privilegio adduxerunt, (a) sub nomine Nicænorum canonum protulerunt: ex quo descendit ut majore fiducia eos per omnes Ecclesias grandiore tuba personarent. At inde receptionem Sardicensium canonum vel Dionysiani codicis arguere, hominis est aliud agentis, aut depiorata causæ taliscunque querentis patrocinia.

XVI. Quæ canonum versio usurpata sit in Galliis ante Dionysianam receptam. — Hoc jam extra dubium posito, antiquam collectionem et versionem quæ ante Dionysium usu recepta erat in Galliis, etiam apud easdem Ecclesias viguisse post conditum Dionysii codicem usque ad Caroli Magni tempora: quæret lector, (b) quænam esset antiqua illa versio? An illa quam Romana usurpabat Ecclesia? an aliqua Galliis propria? an quæ Isidorianæ collectioni inserta legitur? an demum prius illa translatio quæ ex Christophori Justelli codice ms. luce non ita pridem donata est in 1 tomo Bibliothecæ Juris Canonici veteris?

Viri dup summa eruditione conspiciunt, Jacobus Sirmondus in præfatione ad editionem antiquorum Galliarum Conciliorum, et Christophorus Justellus jam laudatos in præfatione Codicis veteris Ecclesiæ universæ, in ea sunt sententia veterem translationem apud Gallos tunc receptam, eam esse quæ apud Isidorum Mercatorem reperitur; suamque opinionem asserunt ex canonibus conciliorum Valentini, Rhegensis, Arelatensis II, Agathensis et Epaonensis, in quibus Nicænos, Ancyranos et Laodicenses ex Isidoriana translatione citatos putant.

De integro Galliarum codice quidquam certi statuere difficile est admodum, nec video quænam Orientalium canonum, qui in priscis Galliarum synodis citatos fuerit, ex una versione, potius quam ex altera **1037** assumptum fidenter pronuntiare possint scriptores laudati. Nicænos excipio, quorum ut memoria frequentior est in antiquis illis Ecclesiarum nostrarum monumentis, ita ex qua versione assumpti sint, non ita operosum est decernere. Quamquam a vero procul dubio aberrarunt Sirmondus, Justellus, et si qui alii Isidorianam Nicænorum canonum translationem in usu fuisse arbitrati sunt apud Galliarum Ecclesias antequam in illas inveheretur Dionysiana.

Nihil enim istud curiosius investiganti certum omnino visum est canones Nicænos (c) Gallias nostras mutatas esse a Rufino Aquileiensi, ex libro x Historiæ Ecclesiasticæ, quem Eusebianis subjunxit: ubi canones Nicænos recenset abbreviatis, quos et in viginti duos partitus est. Nec in eam opinionem conjecturis modo adducor, sed certa argumentis, quæ in aliorum oculos miror non incurrisse. Ea ex gemino præsertim fonte haurimus, scilicet ex concilio Arelatensi II et ex illis canonum excerptis quæ in causa Contumeliosi Rhegiensis a Cæsario Arelatensi collecta putantur. Tale est excerptum ex Nicænâ synodo, quod Gallicanis canonibus ibi præmittitur.

Ad locum de synodo Nicænâ, id est, 318 episcoporum: Si qui forte indiscrete ad sacerdotium procecti, postmodum vel ipsi aliquid de se criminum professi sunt, vel ab aliis reiecti, abiciantur. Qui canon verbum et verbo transscriptus est ex Rufino, a quo undecimus

numeratur, tametsi nonus est in aliis editionibus concilii.

Arelatensis synodus II multiplex etiam hujus assertionis argumentum continet. Canone enim primo vetat neophytum ordinari ad diaconatus ac sacerdotii officium: in quo Nicænâ synodi vestigia premere videtur, sed ut est apud Rufinum. Solus enim presbyteratus ex-ortem hujusmodi fieri jubet canon 2, prout est in aliis editionibus: Rufini interpretatio sola e-licum fieri prohibet.

Canone decimo: De his, inquit, qui in persecutione prævaricati sunt, si voluntarie fidem negaverint, hoc de eis Nicænâ synodus statuit, ut quinque annos inter catechumenos exigant, et duos inter communicantes. Nicænum procul dubio canonem 11 respicit synodus hæc Gallica: diversa tamen utriusque disciplina. Ille enim duodecim annorum penitentiam lapsis hujusmodi injungit, secundum Isidorianam versionem et pristinam illam Justelli, quæ Græcis **1038** conciliunt; secundum vero Dionysianam, undecim. Septenarium igitur illum penitentiam stadium, quod Gallicano canone sancitur, ab alia versione derivari non potuit, quam ab ea quam profert Rufinus, cujus hæc sunt verba canone 12: Si qui obque tormentis in persecutionibus lapsi sunt, et ex corde agunt penitentiam, quinque annos inter catechumenos faciant, et duobus annis post hoc fidelibus tantum in oratione jungantur, et ita postmodum suscipiantur. Quæ sequuntur in eodem Arelatensi canone: In potestate tamen vel arbitrio sit episcopi, ut si eos ex animo errorem deslere, et agere penitentiam viderit, ad communionem pro ecclesiastica humanitate suscipiat: sumptum videtur ex his canonibus 15 verbis Rufini: Esse tamen in potestate episcopi moderandi facultatem, etc.

Canon Arelatensis septimus: Illos qui se carnali vitio repugnare nescientes abscondit, ad clerum pervenire non posse: ex Rufiniana etiam Nicænâ primi interpretatione assumptum est. Nulla enim alia versio impotentiam vel impotentiam libidinis commemorat in eo canone, quem sic Rufinus abbreviat: Statuunt præterea observandum esse in Ecclesiis, ne quis ex his qui semetipsos impotentiam libidinis exciderunt, veniret ad clerum.

Canon Arelatensis decimus quintus: In secretario diacono inter presbyteros sedere non liceat, vel corpus Christi præsertim presbytero tradere non præsumant. Quod si fecerint, ab officio diaconatus abscedant. Ex canone 13 Nicænâ synodi depromptum canonem totum perspicuum est: sed non ex alia versione quam Rufini, cui vigesimus iste est: Et ne diaconi, inquit, presbyteris præferantur, neve sedeant in consensu presbyterorum, aut illis præsentibus Eucharistiam dividant, sed illis agentibus solum ministrent. Si vero minister nullus sit in præsentibus, tunc demum etiam ipse licet dividere. Aliiter vero agentes abjici debent. Duo isti canones in eo conveniunt inter se, et ab aliis versionibus discrepant. 1. Quod neuter prohibet Eucharistiam presbyteris a diaconibus porrigi. 2. Quod uterque a diacono dividi Eucharistiam præsertim presbytero, vetat. 3. Quod nulla prætermittit de potestate consecrandi corpus Christi a qua sanctioni suæ rationem sumunt sancti Patres. 4. Nihil habeat de diaconis ante episcopos sacra mysteria attingentibus. 5. Nihil uterque de regula et consuetudine, quam contumaces illi diaconi infringere præsumebant. **1039** Quamobrem dubium non est quin Rufini canones in suo codice

Canon Arelatensis decimus quintus: In secretario diacono inter presbyteros sedere non liceat, vel corpus Christi præsertim presbytero tradere non præsumant. Quod si fecerint, ab officio diaconatus abscedant. Ex canone 13 Nicænâ synodi depromptum canonem totum perspicuum est: sed non ex alia versione quam Rufini, cui vigesimus iste est: Et ne diaconi, inquit, presbyteris præferantur, neve sedeant in consensu presbyterorum, aut illis præsentibus Eucharistiam dividant, sed illis agentibus solum ministrent. Si vero minister nullus sit in præsentibus, tunc demum etiam ipse licet dividere. Aliiter vero agentes abjici debent. Duo isti canones in eo conveniunt inter se, et ab aliis versionibus discrepant. 1. Quod neuter prohibet Eucharistiam presbyteris a diaconibus porrigi. 2. Quod uterque a diacono dividi Eucharistiam præsertim presbytero, vetat. 3. Quod nulla prætermittit de potestate consecrandi corpus Christi a qua sanctioni suæ rationem sumunt sancti Patres. 4. Nihil habeat de diaconis ante episcopos sacra mysteria attingentibus. 5. Nihil uterque de regula et consuetudine, quam contumaces illi diaconi infringere præsumebant. **1039** Quamobrem dubium non est quin Rufini canones in suo codice

BALLERINIORUM ANNOTATIONES.

(a) Cum Sardicenses canones sub nomine Nicænorum Romani pontifices allegarunt, usum secuti sunt olim in Occidente ac præsertim apud Gallicos frequentem, quippe in vetustissimis istorum codicibus utriusque synodi canones copulati Nicænorum inscriptionem præferunt, uti ostendimus in Tractatu part. II, c. 1, § 3, et cap. 10, § 2.

(b) Hæc de controversia vide observ. sequentes, § 2.

(c) Concilium Arelatense II, et excerpta canonum in causa Contumeliosi, Rufini abbreviationes in provincia Arelatensi receptas astruunt. Codices Morbavensis et Vat. Palat. 574, nec non collectio Herouvaliana, in quibus eadem abbreviationes leguntur, earum usum alicubi in Galliis inductum probant. Alicubi vero in iisdem Galliis integra Nicænorum interpretatio adhibita alia Gallicana documenta evincunt, ut ex § 2 observationum patebit.

tum haberent Arelatenses Patres cum sanctionem suam concedebant.

Canon decimus sextus : *Photinianos sive Paulianistas secundum Patrum statuta baptizari oportere : juxta hunc Nicænum vicesimum primum versionis Rufiniane conscriptus est : Et ut Paulianistas, qui sunt Photiniani, rebaptizentur.* Photinianos enim, qui a Photino Sirmiensis episcopo dicti sunt, a Nicænis Patribus in causam vocari nemo dixerit, cum nondum exorti essent : nec eos revera commemorat vel Græca editio, vel ulla versio Latina, excepta Rufiniana, a qua canon Arelatensis derivatus est, et Photinianis accommodatus.

XVII. *An sola Rufiniana versio usu tunc recepta in Galliis.* — Hæc de Nicænis canonibus a synodo Galliarum olim citatis vel relatis. Ex quibus indubitatum relinquitur Rufinianam versionem apud eas fuisse sæpe saepius usurpata. An sola fuerit, Rhegensis concilii an. Christi 459 canon tertius subdubitan- di dat locum. Cum enim Armentarium in Ebredunensi Ecclesia male ordi- natum ad chorepiscopi munus relegaret, sequi se propterea Nicænum statutum : *Licet* ei, inquit, *unam parochiarum suarum Ecclesiam cedere, in qua aut chorepiscopi nomine, ut idem canon loquitur, aut peregrina, ut aiunt, communione foveatur.* Sola Isidoriana versio et parochiæ et chorepiscopi nomina simul in hoc canone usurpat : neutrum habet Rufinus : ut illam potius quam istius versionem ob oculos tunc habuissent Patres synodi viderantur (a). Mendum ego putaverim Rufini textui inesse, nec ita legendum : *Ut quærat ei episcopi locum vacantem, hoc sit in ipsius potestate*; sed potius : *Ut quærat ei chorepiscopi locum, etc.* In episcopi enim cujuslibet potestate erat vacan- tem aliquam parochiarum suarum ecclesiam alteri commendare sub nomine chorepiscopi : at episcopi locum vacantem querere alteri, non item. Cum id in potestate 1040 comprovincialium episcoporum ele-

A rique et plebis suffragiis, quæ vel redimere, vel emen- dicare summum nefas. Ut ut sit, levis videtur hujus canonis difficultas, nec quæ toti canonum auctoritati in possit elevare in quibus perspicuus est et indubitatus Rufiniane versionis usus quoad Nicænos canones apud Gallicanas Ecclesias.

Quod vero aliarum Orientis synodorum usum at- tinet, Ancyranæ citatum canonem habemus in Epi- scopi synodo an. 317. Canone enim 31 de penitentia homicidarum observari jubet quod Ancyritani, ut alunt, canones decreverunt : sed ex qua versione non patet. Canones 65, 66, 67 et 68, Agathensi concilio sub- juncti ex versione Laodicensi concilii, quæ Isido- riana vocatur, transcripti sunt; sed quo tempore, cujus auctoritate, an ab aliqua synodo Gallicana, an potius a famoso illo interpolatore Isidoro, ad hæc usque tempora ignoratum est. Hoc apud eruditos ex antiquissimis plurimisque codicibus inss. constat, Agathensis concilii canones istos non esse, sed eis fuisse posteriori ævo annexos. Quamobrem ex eis statuere non licet de versione quæ a Galliis usurpata est usque ad sextum Christi sæculum jam completum.

Cæterum, ut obscura admodum videtur fuisse no- titia canonum Nicænorum in Galliis ante Rufini tem- pora, ita postmodum avide hausti, quæ ab eo data est, illorum canonum versio in suo Eusebiana histo- riæ supplemento. Quod ne quis miretur, revocat in memoriam maximo semper in pretio fuisse Rufinum apud Gallos et omnes Occidentales (si Hieronymum exceplas); atque imprimis acceptam fuisse ejus histo- riam, qua primum Latinis innotuerant tot rerum ec- clesiasticarum præclarissima monumenta.

Plura de his alieno quadamtenus loco scribere nec conveni, nec vacat. Ad diligentorem hujus materiæ inquisitionem viros eruditos hæc dissertationcula a- vitasse sufficiat.

BALLERINIUM ANNOTATIONES.

(a) Confer observ., § 2, n. 9.

BALLERINIUM OBSERVATIONES

In Dissertationem XVI Quesnelli de primo collectionis Dionysianæ usu in Galliis.

§ I.

Dionysii collectio in Galliis nota et usu etiam aliquando recepta ostenditur ante Caroli Magni tempora.

Dè codicis Dionysiani usu in Galliis ante Caroli Magni ætatem cum quaeritur, ne æquivocatio fiat, duplex quæstio distinguenda est. Prima, num ille fuerit codex publicus, seu publica auctoritate editus, vel approbatus, omnium Ecclesiarum Gallicanarum usu receptus. Secunda, num fuerit codex privatus, qui ante Carolum Magnum in Galliis pervenerit, et, si non omnium, aliquarum tamen Ecclesiarum vel scrip- torum usu aliquando saltem adhibitus sit. Primum cogitare vel suspicari inanissimum est. Nam neque Romæ, ubi citius celebris exstitit, publicus, seu pu- blica auctoritate probatus, sed privatus codex cano- num diutius fuit; nec publicam auctoritatem obtinuit, nisi cum Hadrianus I summus pontifex ipsum Carolo Magno usui Galliarum tradidit. Vide Tract. de Colle- ctionibus part. III, c. 4. Cum porro ante hoc tempus nullus alius codex canonum publicus esset in Galliis, sed omnes essent collectiones private, quarum usus deficiente codice publico liber erat, ut probavimus part. II, cap. 10, sola superest secunda quæstio, num codex Dionysii inter privatas collectiones esset in Galliis ante ætatem Caroli Magni, ita ut eo æque ac aliis privatis collectionibus uti liceret; et num eodem ante illud tempus Gallicani aliquando uti sint.

II. Quesnellus de publico codice qui olim in Galliis auctoritatem haberet, initio præmissæ dissertationis loquitur; nullibi vero aliquem hujusmodi codicem

C publica auctoritate editum aut confirmatum ibidem exstisse probavit. Solum afferri possunt præcæ Gal- liarum synodi ac episcopi Gallicani qui canones con- ciliarum aut constitutiones pontificum allegarunt. Licet vero hi canones vel constitutiones sumpti es- sent ex aliqua collectione, non tamen continuo sequi- tur has collectiones fuisse codices publicos : cum iidem canones et constitutiones satis auctoritatis ha- berent ex ipsis conciliis et pontificibus a quibus editi fuerant, nec publico codice indigerent. Hinc sano idem Quesnellus in antecedenti dissertatione, § 4, tria affirmat quæ Gallicanæ Ecclesiæ praxim publico codice non indignisse confirmant. Primo fatetur co- dices privatarum collectionum in Galliis 1043 plu- res fuisse. Quot enim codices, inquit, antiquarum col- lectionum ad-privatarum hominum, vel ad aliquarum Ecclesiarum usum manu olim exarati plurimas pontifi- cum Romanorum epistolas..... continent? Et aliquot etiam vetustissimos ejusmodi codices exempli gratia recenset. Secundo loquens de synodo in Aurelianensi, quæ Leonis epistolam 10 allegavit can. 3, codicem memorat tunc usurpatum per Galliis, ex quo epistolam ad episcopos Viennensis provinciæ depromperit : et licet paulo ante hunc codicem affirmaverit ad usum Gallicanum compactum; non tamen publicum agnos- cit, hæc scribens : Quæ (Leonis epistola) nec in co- dice auctorato erat recepta. Codex auctoratus idem est apud Quesnellum ac publicus, seu publica auctoritate approbatus. Tertio inter sententias, quas a ratione usque Ecclesiarum omnium, ac præsertim Gallicanæ alienas reprobat, hæc refert; quæ quis contenderet,

nec potuisse *Gnos* epistolam apostolicam sedis decreti nomine decorare, nisi Gallicano codici (id est publico) insertam. Si autem plures olim erant codices privati, quorum quidam adhuc supersunt; si pontificie constitutiones, et similiter canones conciliorum exinde allegari poterant atque solebant; quid ergo toties ingerit codicem publicum auctoritatem ac in auctoritate receptum, qui præter privatas collectiones ante Carolum Magnum in Galliis fuisse nullo testimonio, indicio nullo probatur? Id quidem coheret cum ei ipsius thesi, qua alibi ad promulgationem exitit codicem publicum. Hanc vero thesim fusius expunximus not. 11 (Col. 207, not. c) ad dissert. 12, ac propterea nihil jam disputandum superest de codice publico, qui ante Dionysio-Hadrianeum nullo fundamento subfusus, inter mera commenta est computandus. Cum vero plures privatae collectiones ipso Quesnello satente in usu fuerint apud Gallos, satis in rem nostram erit si inter has ante Carolum Magnum locum habuisse saltem aliquando codicem Dionysii probare possimus.

III. Etsi Quesnellus affirmantem sententiam impugnans, in dissertatione optime probasset ea testimonia quæ pro Dionysii codice in Galliis recepto producta fuerant, nihil favore huic sententiæ; ad excludendum tamen ab illadem Galliis hunc codicem nihil evicisset. Cum enim nullus apud Gallos esset codex publicus, solæ collectiones private usui esse poterant: cumque hæc plures essent, hæc vel alia collectione uti cujusque arbitrio permittebatur. Testimonia, quæ Quesnellus ad calculos revocavit, eorum sunt qui non Dionysianam, sed aliam collectionem adhibuere. Esto. Nunquid sequitur nullum Dionysii exemplum ante Caroli Magni ævum existisse in Galliis, et neminem Gallicanum eo usum fuisse? Alia quidem testimonia vel documenta nobis sunt explorata, quibus Dionysianam collectionem ea vetustiori ætate in Galliis transisse certissime credimus. Quesnellus in præmissa dissertatione § 12, ut probet Gallicos ante Caroli Magni ævum recepisse apostolicas constitutiones, vetustiores collectiones Gallicas, etsi privato studio digestas, recenset, in quibus eadem constitutiones describuntur. Earundem ergo collectionum argumento nos quoque utemur pro Dionysii codice. Eadem nimirum collectiones Gallicanæ Carolo Magno anteriores, cum non semper ex antiqua versione, sed quandoque ex Dionysiana Græcarum synodorum canones receperint; hanc ante Caroli Magni imperium in Galliis invectam testantur. Nos, qui ex antiquioribus Gallicanis collectionibus unum codicem Vat. Palat. 574 inspeximus, insertam in eo vidimus ex Dionysio ipsius epistolam ad Stephanum, nec non canones apostolorum, et actionem 15 concilii Chalcedonensis. At P. Sirmondus, qui in editionem Conciliorum Galliæ quamplurimas Gallicas mss. collectiones expendit, idipsum in aliis atque aliis vetustis exemplaribus se deprehendisse in præfatione ad eandem editionem his verbis discrete pronuntiat: *Quia et Dionysianam canonum translationem ignotam Galliis non fuisse priusquam ejus exemplaria a sede apostolica sub Carolo Magno acciperent, atque hac interduo usus esse, deprehendimus ex antiquissima collectione canonum e bibliotheca S. Benigni Divionensis, atque ex aliis ejusmodi Caroli ævo longe anterioribus, 1045 in quibus canones Græci promiscue nunc ex Dionysiana, nunc ex veteri illa priaca (quam scilicet Isidorus postea recepit) proferuntur.* Hoc collectionum Gallicanarum testimonium, quod exploratissimum est, vel solum sufficere debet: miramurque vehementer Quesnellum excussis cæteris hoc a Sirmondo productum vel non animadvertisse, vel prætermisisse: quin ex hac ipsa præfatione quæ Dionysiani codicis usum in Galliis ante Caroli Magni imperium tam discrete astruit, ausum fuisse recensere Sirmondum inter eos qui contrariam sententiam defendunt.

IV. Divionensem collectionem, quam laudavit Sirmondus, inspicere non licuit. At duas alias colle-

ctiones Gallicanas, ævo Hadrianeo anteriores, typis postea editas expendere potuimus, in quibus nonnulla ex Dionysio sumpta deprehendimus. Una est Herouvalliana, quam Jacobus Petit post Theodori Pœnitentiale magna ex parte vulgavit, de qua vide quæ in rem præsentem disseruimus in Tractatu part. IV, c. 7. Altera est collectio antiqua canonum penitentiarum e ms. Floriacensi nongentiorum annorum edita a P. Edmundo Martene in Thesauri Anecd., tom. IV, col. 31 et seqq. Hanc in Galliis lucubratam non solum ipse Gallicanus codex, verum etiam synodi quæ in ea allegantur ostendunt, nec non titulus *Statuta Ecclesiæ antiqua*, quem in solis Galliarum collectionibus invenimus. Anteriorem porro esse Adriano, ex eo patet quia digesta fuit vivente Gregorio juniore, ut manifeste ostendunt hæc verba col. 37: *Item ex decreto papæ Gregorii minoris, qui nunc Romanam catholicam gerit matrem Ecclesiam.* Canonem recitat synodi Romanæ sub eodem pontifice celebratæ anno 721. Licet autem auctor hujus collectionis in quibusdam Græcorum conciliorum canonibus eam versionem adhibuerit quæ dein in Isidori codicem transiit, tamen Dionysii quoque interpretationem exploratè exhibet in canone Neocesariensi secundo, qui his verbis exprimitur col. 35: *Canon Neocesariensis. Mulier si duobus fratribus nuperit, abiciatur usque ad mortem. Veruntamen in exitu propter misericordiam, si promiserit, quod facta incolumia hujus conjunctionis vincula dissolvat, fructum patientie consequatur. Quod si defecerit vir, aut mulier in talibus nuptiis, difficilis erit penitentia in vita permanente.* Ejusdem Dionysianæ versionis est etiam canon 25 apostolicus, qui proferitur col. 40. Præterea col. 32 legitur: *In concilio Hipponregio. De penitentibus. Secundum differentiam peccatorum episcopi arbitrio, etc., ut apud Dionysium can. 43.* Est canon concilii Carthaginiensis anni 397. Hipponregiensi autem synodo ita adjudicatur, sicuti in collectione Herouvalliana eidem synodo ascribitur idem canon cum aliis qui apud Dionysium leguntur post annotationem concilii Hipponensis. Vide Tractatum loco paulo ante allegato. Titulus quoque *de penitentibus* Dionysianum titulum ei canonis præfixum exhibet. Hæc tria Dionysianum codicem ab hujus collectionis auctore usurpatum evincunt.

V. Quid quod celebri Gallicanæ collectioni Corbeiensis, quæ sub medium sextum sæculum scripta fuit, Nicænos canones ex Dionysii versione inseritis indicat P. Constantius in admonitione ad epist. 17 Innocentii, num. 4? ubi canonem octavum ejusdem versionis recitat: idipsumque vidisset etiam Quesnellus, si consuluisset eundem codicem, quem in bibliotheca S. Germani conservatam laudat § 12, et collectionem vocat ad usum Gallicanæ Ecclesiæ concinnatam. Alii quibus facultas erit legendi alios codices et collectiones alias Gallicas sexti vel septimi sæculi, idipsum invenient.

VI. Addere possumus codicem Vat. Palat. 577, qui ipsam Dionysii collectionem canonum, seu primum ejus fetum continet. Hic codex ad Galliis pertinuit; scriptus autem fuit sub medium sæculum viii, Carlomano et Pipino regnantibus, ut probavimus part. III, c. 1, § 5. Habes ergo exemplum Dionysiani codicis in Galliis ante Carolum Magnum, qui sane cum ab Adriane exemplaribus discrepet, antiquiorem originem præfert. Alii fortasse in bibliothecis Gallicanis aliqua quæ antiqua Dionysiana exemplaria inveniunt, quæ ab Adrianeo codice non p. odunt. Antiquissimum exemplum puri Dionysii quod in bibliotheca Regia extoditur, a multis laudatur. Num ad aliquam 1047 Gallicanam Ecclesiam olim pertinuerit ignoramus. Postquam traditus fuit Carolo Magno codex Dionysii cum iis lectionibus et additamentis quæ Adrianeam collectionem a pure Dionysiana distinguunt, multiplicatis Adrianeis exemplis, puri Dionysii codices sensim defecere. Hinc istorum raritas orta est, non vero ex eo quod nulla ejusmodi

exemplaria olim extiterint apud Gallos, qui Dionysianam canonum versionem in memoratis collectionibus Adriano anteriores nonnisi ex codicibus pure Dionysianis derivare potuerunt. Certe aliquod purum Dionysii exemplum apud Gallos olim fuisse liquet ex vetustissimo Gallicano codice Atrebatensi, qui Gallicanam collectionem hoc tomo editam continet. Hic enim codex in calce descriptam habet Dionysii epistolam ad Julianum presbyterum, uti testatur Pamelius in notis ad S. Cypriani librum de Unitate Ecclesiae. Hæc autem epistola exstat in solis mss. codicibus puri Dionysii, nec in ullo Adrianeo invenitur. Codicem ergo pure Dionysianum in Galliis reperit et adhibuit librarius, qui eam epistolam in laudato Gallicano exemplo descripsit: idemque codex satis agnoscitur anterior Adriano, post quem manuscriptorum librorum pure Dionysianos obsolevisse exploratum est.

VII. Dionysii quidem exemplaria multo ante Adrianum tempus in Hispaniam, Africam, Angliam, et Hiberniam propagata fuisse certum est. Hispanica collectio septimo sæculo ineunte lucubrata, constitutiones pontificias, quæ in Dionysio leguntur, cum iisdem titulis et divisione recepit. Circa idem tempus Cresconius in Africa ex Dionysio suam collectionem compegit. Egbertus in Anglia ante Carolum Magnum usus est codice Dionysii, ex cuius versione aliquot canones synodorum Græcorum suæ collectioni inseruit, uti monuimus in Tractatu part. IV, c. 6. Ibidem etiam descriptimus perantiquam collectionem Hibernensem, in qua ex puro Dionysii codice nonnulla excerpta probavimus. Adde quod idem codex in Græciam etiam pervenit. Hinc canones Ecclesiarum Africanæ ex Dionysio Græce redditii fuerunt; et hæc Græca versio in concilio Trullano laudata anno 692. Quis ergo dubitare queat quin collectio in longinquioribus etiam regionibus ante Caroli Magni regnum pervulgata viciniores Galliarum provincias penetraverit? Si autem ea quoque vetustiori ætate puri Dionysii exempla fuerunt in Galliis, hæc cuiusque arbitrio usui fuisse negari non potest. Quod si in nulla antiquiori synodo, et præter Gregorium Turonensem, de quo diximus col. 1113, not. c. in dissertationem præcedentem, apud nullum Gallicanum scriptorem aliquid ex ipsis allegatum invenitur, inopie documentorum tribuendum est. Collectiones autem vetustissimæ Gallicanæ, quæ ex Dionysiano codice aliquid receperunt, usum ejus liberum probant, et cuiuslibet scriptoris loco testimonium satis idoneum suppeditant.

§ II.

Quibus versionibus usi sint Gallicani ante vel post editum ac receptum codicem Dionysii.

VIII. In ea questione, quam § 15 proponit Quesnellus, quænam canonum Græcorum versio usurpata esset in Galliis antequam Dionysiana reciperetur, certum quidem est quoad Nicænos canones aliqui obtinuisse abbreviations Rufini, ut idem Quesnellus eodem loco statuit, et nos confirmavimus in Tractatu part. II, c. 10, § 2. Num vero hæc solæ abbreviations quoad eosdem canones in usu fuerint, licet ille in dubium vocet § 16, integram tamen eorundem canonum versionem in Galliis usitatum fuisse certum nobis est ex concilio Valentino anni 374. In hoc enim can. 3 habetur: *Circa eorum vero personas qui se post unum et sanctum lavacrum vel profanis sacrificiis damnum, vel infesta lavatione polluerint, cum censura formam duximus esse servandam, ut his iuxta synodum NICENAM satisfactionis* 1049 *quidem aditus non negetur, etc.*, ubi indicatur Nicænus canon undecimus. Hunc sane canonem non in Rufini abbreviatione, quæ nondum prodierat, sed in integra aliqua antiquiori versione ejus synodi Patres invenerunt. Quid? quod in iisdem Nicænis canonibus non solum abbreviations Rufinianas, verum et aliam integram ipsorum interpretationem præ oculis

fuisse auctori ejus collectionis Gallicanæ quæ Arelatensis II concilii nomine inscribitur, monuimus part. II, c. 10, § 2, n. 19.

IX. Quænam porro esset hæc integra versio quæ Gallicani usi sunt; cum S. Hilarius in libro de Synodis, n. 84, et in fragmento 2, col. 643, editionis Veronensis, Nicænum symbolum recitet ex ea antiquissima versione quæ, statim post concilium Romanum allata, Romanæ Ecclesiæ usui fuit; dubitari potest num hæc etiam in canonibus apud ipsos veteres Gallos obtinuerit antequam Rufini abbreviations ederentur. In concilio Valentino cum Nicæni canonis sententia, non autem verba præmanant, nihil exinde pro hac vel alia interpretatione elici potest. Solum ex Gallicanis documentis Rufino posterioribus certum fit apud Gallos eam antiquam versionem aliquando fuisse receptam, quæ postea in Hispanicam, ac ex Hispanica in Isidorianam collectionem traducta, et Isidori nomine vulgata, Isidoriana vocari solet. In concilio enim Regensi anni 439, can. 3, Nicænum octavum decretum, uti Quesnellus fatetur § 16, his verbis indicatur quæ in ea sola versione leguntur. Mendum vero quod ille putavit Rufini textui inesse, solo ejus arbitrio ingeritur, ut idem decretum ad Rufinianas abbreviations per vim revocetur. Id palam fit ex ipsa emendatione quam ille nullo mss. codice allegato ex ingenio substituit. Cum enim duæ voces *parochiarum* et *chorepiscopi* in Regensi canone receptæ antiquam illam versionem referentes Rufini abbreviations non congruant, unius tantum vocis *chorepiscopi* emendatio nequaquam sufficit ut idem decretum iisdem abbreviations aptetur, cum præsertim sola interpretatio Isidoriana præter *parochias* nomen etiam *chorepiscopi* vocem exhibeat. Adde quod ejus antiquæ versionis usum comprobatur etiam concilium Epaoense anni 517, in quo can. 31 de poenitentia homicidarum illud observari præcipitur, quod *Ancyritani canones decreverunt*, Nomen *Ancyritani* solius antiquæ interpretationis proprium est: nam in versione quæ dicitur Prisca, iisdem canones *Ancyrenses*, apud Dionysium vero *Ancyran* vocantur. Adde vetustissimam collectionem Corbeiensem ab ipso Quesnello laudatam, in qua Græcorum synodorum canones, Nicæni exceptis, eandem antiquam interpretationem referunt. Idipsum deprehenditur in collectione hoc tomo edita quam in Galliis digestam probavimus. Alias perantiquas collectiones Gallicanas Fossatensem, Ahiensem, atque Remensem cum eadem versione Sirmondus memorat. Hinc in posterioribus synodis seu capitularibus eadem versio frequenter occurrit, ut notavit laudatus Sirmondus ad capitulare I anni 789, idemque Quesnellus confessus est in præmissa dissertatione, § 10.

X. Cum vero nullus esset apud Gallos certus codex publicus canonum, nulli quoque certa versio eisdem præscripta fuit. Hinc alii abbreviations Rufini in Nicænis canonibus utebantur, alii antiqua versione Isidoriana, quam cum frequentius Gallicani codices præferant, frequentiore quoque fuisse ejus usum negari non potest. Priscam nihilominus versionem a Justello editam, et a nobis hoc tomo recusam in Galliis pervenisse, eamque Gallicanos aliquando, sed rarius adhibuisse, demonstrat Gallicana collectio hoc tomo edita. In hac enim canones Chalcedonenses ex Prisca interpretatione exhibentur. Dionysianam quoque translationem ante Carolum Magnum allatam in Galliis, ibidemque aliquoties usurpatam antecedenti paragrapho vidimus. Cum vero neque per Adrianum I, qui Dionysianum codicem cum aliquot additamentis Carolo tradidit, neque per hunc imperatorem vetitum fuerit ne quis alio codice uteretur; antiqua illa versio etiam post hoc tempus aliquoties adhibita invenitur. Solum multiplicatis subinde et propagatis Adrianei exemplaribus imperatoris ejus cura, qui Romanæ Ecclesiæ ac disciplinæ amantissimos, sicut liturgicos ejus libros, ita et canonum codicem ad eandem Ecclesiæ quærere, et in Gallicanarum usum dif-

fundere studuit; sensim frequentior esse coepit cum A eodem Codice Dionysiana interpretatio, ut notavit Sirmundus, cuius testimonio 1051 has observationes concludere libet. *Certum est istos (Gallos) Priscum illum (Maurianum) libentius semper utripasse, etiamque tum ad eandem usque Caroli Magni tempora profectus; idque declaratur inter cetera capitulare*

Aquisgranense Caroli ejusdem, quod totum Græcia antiquæ versionis auctoritatibus referitur est, præter quam in canonibus apostolicis, qui necessario ex Dionysiana ciantur, quia alia tunc illorum versio nulla erat. Post hæc vero sensim ab ea deflexere, codicemque canonum Dionysianæ collectionis per Adrianum papam Carolo regi commendatum amplexi sunt.

SANCTI LEONIS MAGNI

SERMONES INEDITI,

Extracti ex Bibliotheca Florentinis, edente A. B. Caillou presbytero societatis Misericordiae, una cum doctore Saint-Yves, ejusdem societatis.

ADMONITIO.

Ex his sermonibus qui omnes in codicibus nomen sancti Leonis papæ præseferunt, alii sunt qui recte illi tribui posse videntur, alii qui ab ejus dicendi ratione evidenter recedunt. Ne autem, ut in nostra sancti Augustini editione factum est, nobis exprobetur audacia quædam, qua nos omnibus sententiam nostram imponere voluisse nonnulli suspicati sunt, orationes istas, prout jacent in manuscriptis, lectorum oculis subijcimus, eorum sagacitati hoc operis relinquentes, ut quæ vera sunt, ab his quæ spuria, proprio discernat iudicio.

SERMO PRIMUS.

In tempore jejunii (1).

I. Dilectissimi nobis, fides vestra nos admonet religionis promovere documenta. Hortamur namque ad (2) jejunium, quod est recte viventibus devotionis augmentum, maurus fidei, expurgatio pravitatis. Suedemus etiam non solum a cibis esse, sed ab omnibus vitiiis semper abstinendum. Nolite esse in comessationibus prodigi vel in ebrietatibus arrogantes; quoniam scriptum est in Salomone: *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam* (Sap. 11, 15). Nec non et Apostolus ait: *Carnis curam hæc feceritis in desideria vestris* (Rom. xiii, 14). Abstineite vos ergo his diebus a secularibus curis desiderisque carnalibus. Castigetis corpus, ut anima salvetur. Roboratur enim spiritus, attenuata parcimonis carne. Nam deliciarum in victu vita præsertim alitur, non futura, quoniam abundantiam rerum futura committitur. Aversate à vobis invidias, similitates, maliloquia, contentiones, et universa semina peccatorum dissolvite. Violentiarum inique actionum, et noxia calumniarum argumenta castate (sic). Præbeite egenis ac domesticis fidei mansionem. Chi-rographa iniqua dirumpite, ut non solum corpore, sed etiam spiritu, placita Deo jejunia celebretis.

II. Oportet quoque elemosynarum semine, fructus non proprii sperare jejunii. Scriptum est enim: *Sicut aqua exstinguit ignem, sic elemosyna exstinguit peccatum* (Eccli. iii, 33). Agendum est etiam, ut non avaritiæ studio, sed misericordiæ cura videamur ab opulentis apparatus abstinere. Demus temporalia

B properibus, ut perpetua nobis orationibus eorum munera præbeantur. Nam exigui panis etiamque commercio peccatorum nobis confertur impunitas. Sciendum est etiam quia sicut debiles multas, ita pauperes Dominus fecit, quatenus sit Dominum rogandi necessitas, ut qui nihil horum parvus es, timeas ne forte pauperis. Pasce igitur qui sanus es, debilem, tanquam vicaria calamitatis exemplum. Pasce igitur pauperem dives; ejus forsitan portionem a Domino Deo nostro ut eum pasceres acceptasti. Pasce jejuni-um (3), ne pars ejus tibi ablata detur alio largienti. Pasce fame morientem; quisquis enim servare pascendo hominem poterat, si non paveris, occidisti.

III. Anticipentur etiam tacentium desideria mendicorum, quoniam legimus: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem; in die mala liberabit eum Dominus* (Psal. xl, 2). Demus itaque alimoniam egentibus, antequam petant, ne præ nimis necessitate clamantes, cunctantes nos exigere videantur. Præbeamus eis colatorum nobis celestium munerum vel aliquam portionem, ne penales ob segnitatem feneratori nostro reddamus usuras. Cogitemus filium divitem, qui propter micos panis, guttam aquæ petiit, nec accepit. Recolamus viduam illam quæ in gazophylacio duo ara nutriendo, totum quem habuit Deo oblati victum. Et nos fratribus, vel quod nobis superat, demus. Nec sane tristes et hypocritæ divina debemus exercere mandata, sed agamus gratis Deo, nostræ fragilitatis anctori, ut orantes assidue præbeamus egentibus substantiam vite temporalis, ut vitam consequantur

(1) Hic sermo prodit ex quinque codd. Florentin. nempe: Bibl. Laurent. Plut. 14, cod. 1, pag. 156; ibid. Plut. 33, cod. 4, p. 64; Plut. 23, deat. cod. 40, p. 45; Bibl. adil. cod. 140, p. 161, et ibid. cod. 143,

p. 167 b. Nomen habet ubique sancti Leonis.

(2) In cod. deest ad.

(3) Cod., *jejunium*.

aternam, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui A
vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO II.

De passione Domini (1).

I. Post illam humanæ prævaricationis primam et universalem ruinam ex quo per unum hominem peccatum intravit in hunc mundum, et per peccatum mors (Rom. v, 12), nemo jam diaboli dominationem, nemo vincula diræ captivitatis evaderet nec cuiquam aut reconciliatio ad veniam, aut reditus pateret ad vitam, nisi coacturus, et coequalis per omnia Deo Patri Filius Deus, etiam hominis esse filius dignaretur (2), et pro omnium hominum (3) redemptione et salute carnaliter in cruce suspenderetur: Totius enim humani generis hæc fuit causa redemptionis et salutis, quod ipse Deus in homine vere passus, vereque mortuus est, vereque surrexit a mortuis, et vere hominibus credentibus sibi, et in voluntate ejus morientibus regni celestis januas aperiret, atque nos ab æterna morte et punitione redimeret. Multas enim atque diversas pro nobis sustulit injurias, non suis exigentibus culpis, qui nullum unquam peccatum fœcit, sed nostra tantum necessitate; quia tam duris fuimus vinculis catenati, et in tam profundum mortis barathrum devoluti, ut (4) nisi per ejus clementiam immensam, per ejusque humanam passionem et mortem, non possemus absolvi (5). Nisi ipse pretioso sanguine redimeret, nisi ipse morte sua æterna a nobis auferret supplicia (6), nisi ipse diaboli vires frangeret, atque ad cœlestia secum regna perduceret, et nobis omnibus iter suave ac leve volentibus in sua voluntate permanere ad (7) cœlestia regna duceret.

II. Quapropter, fratres charissimi, quid nobis pro tantis beneficiis Dei agendum est, nisi ut moriamur mundo, et concupiscentiis ejus, mortificantes in nobis carnalia desideria in vigiliis, in jeuniis, in castitate, in tolerantia adversitatis, in perseverantia totius bonitatis, in orationibus nosmetipsos Deo jugiter commendemus. Pœnitendo, desiendo, atque confitendo peccata nostra elemosynisque nos ab æternis suppliciis redimentes, ut ita divinus ope suffulti, illuc ubi nos sua morte reduxit misericors Dominus Deus noster, in æterna mereamur beatitudine permanere, præstante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

(1) Hic sermo, quem eduximus ex cod. J. Plat. 14 Bibl. Laurent. nonnullas habet sententias quæ leguntur in sermon. 1 edit. Quesnel. sed in aliis omnino differt: unum tantummodo habentibus codicebus plura emendanda occurrerunt, quæ, prout potuimus sanare sumus conati; utrum bene, videat lector.

(2) Totum hoc principium reperitur in editis, paucis tantummodo immutatis.

(3) Cod., pro omni humana redemptione penderetur.

(4) Deest ut in cod.

(5) Eadem fere sententia legitur ubi supra.

(6) In cod. deest vox supplicia.

(7) Item in cod. non legitur ad.

(8) Hic sermo reperitur in duobus codd. Florent. nempe Bibl. Laur. cod. 4, p. 413, et Bibl. ædil. cod.

SERMO III.

De Pascha (8).

I. Scripturam quidem Hebraicæ exitus (9), et verba mysterii, dilectissimi fratres, audistis; quomodo Agnus immolatus est, quomodo plebs salvata est; et quomodo Pharaon per mysterium verberatus est. Intelligite; dilectissimi, quemadmodum ut novum ac vetus, temporale et æternum, corruptibile et incorruptum, mortale et immortale Pasche mysterium. Velut quidem secundum legem, novum autem secundum Verbum (10); temporale per exemplar, æternum per gloriam (11); corruptibile propter viciniam peccatis, incorruptibile propter Domini vitam; mortale propter sepulturam, immortale propter resurrectionem; vetus quidem lex, novum autem est verbum. Temporale (12) exemplar, sed sempiterna (13) est gratia; corruptibiles oves (14), incorruptibilis Dominus. Nam (15) comminatus ut agnus, sed resuscitatus ut Deus: Etiam ut ovis ad victimam ductus est, sed non erat ovis; Et sicut agnus sine voce (Isa. LIII, 7), sed non erat agnus. Illa enim in figura fiebant, hæc verius reperiuntur. Pro agno enim Dominus factus est, et pro pecude homo, homo autem Christus, in quo explent omnia. Esaias autem ait: Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondentibus, sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium ejus sublatum est. Generationem autem ejus quis enarrabit (Ibid. 7, 8)? Multa quidem et alia plurima a prophetis prædicta sunt, in Pascha (16), mysterium Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

II. Ipse enim adductus ut agnus, et occisus ut ovis, velut ab Ægypto, nos a mundi colitu (17) redemit, et salvavit nos de manu diaboli, quasi de manu Pharaonis; et consignavit animas nostras proprio spiritu, et membra corporis nostri suo sanguine pretioso. Ille est qui confusionem mortem induit, et diabolum in planctum (18) constituit. Ille est qui iniquitatem percussit et injustitiam, sicut Moyses Ægyptum sterilitate (19) damnavit. Ille est qui nos eripuit de servitute ad libertatem, de tenebris ad lucem, de morte ad vitam, a tyrannide ad regnum perpetuum. Ille est qui in multis multa sustinuit; Ille est qui in Abel occisus est, et in Isaac pedibus colligatus est, et in Jacob peregrinatus est, et in Joseph venditus est, et in Moyse (20) obvolutus est, et in anno a matre expositus, et in agno jugulatus, et in David persecutus, et

136, p. 98; in utroque nomen præfert sancti Leonis.

(9) Cod. 136, Scriptura quidem hebraica pascha exitus est, et per verba mysterii.

(10) Hæc verba leguntur in cod. 136, desunt autem in cod. 4.

(11) Cod. 4 gloriam; cod. 136 gratiam.

(12) Cod. male, per.

(13) Cod. 4, sempiternum.

(14) Id., corruptibilis ovis.

(15) Id.; pessime non.

(16) Cod. 136, Pascha; cod. autem 4, Pascha.

(17) Cod., cultum.

(18) Cod., plantum.

(19) Cod. 136, in sterilitatem.

(20) Cod. male Moysen.

in prophetis exhonoratus. Hic est qui in terra sepultus est, et resurgens a mortuis ad cœlorum excelsa conscendit. Hic est agnus sine voce; hic est qui de grege assumptus est ad victimam, qui vespere immolatus est, qui nocte sepultus est. Hic est Jesus Christus Dominus noster qui resurrexit a mortuis, et de inferiore sepulcro hominem resuscitavit ad vitam. Hic itaque in medio Jerusalem interemptus est. A quibus? Ab Israel. Quam ob causam? Quia claudos eorum curavit, et leprosos mundavit, et cæcos illuminavit, et mortuos suscitavit.

III. Quid fecisti (1), Israel, tam novam injustitiam? Ignobilitali eum qui te nobilem fecerat; ignominialisti eum qui te glorificaverat; retinualisti eum qui te prædicaverat; occidisti eum qui te vivificaverat (2). Nonne scriptum est: *Non effundas sanguinem innocentem*, B *ne pessime moriaris* (Jer. xxii, 5)? Ergo, inquit, Israel, hoc fecisti (3), quia pati eum oportuit (Act. xvii, 3). Erras, o Israel, cum taliter sapis. Pati eum oportuit, sed non per te; oportuerat eum contumeliis affligi, sed non per te; oportuerat eum in cruce (4) suspendi patibulo, sed minime per tuam dexteram fieri debuit. Hac, o Israel, voce ad Dominum clamare debueras: O Domine, si voluntas tua ita decrevit ut tuus Filius patiatur, sed minime per me patiatur. Plane ab alienigenis (5) dijudicetur; ab incircumcisis, a quolibet tyranno clavis configatur. Absit ut per me hoc piaculum perpetretur. Hac, o Israel, voce, proclamare minime voluisti, nec inferre in Dominum tuum manus proprias pepercisti. Non es (6) veritus opera ejus; nullam tibi incussit verecundiam (7) cum C manus arida proprio corpori restituta esset incolumis. Neque cum obturati oculi palefacti fuissent, nec cum dissoluta membra per ejus consolidata sunt vocem. Sed neque recens illud erubuisti miraculum, quod jam quatrIduanus (8) mortuus ad vocis ejus imperium de sepulcro surrexit.

IV. O Israel, tanta mirabilia Christi vidisti, et semper in infidelitate permansisti. Te (9) quidem, universa hæc prætervolans, ad necem Domini (10) præparasti. Parasti ei acutissimos clavos, testes mendas, fel quoque et gladium, ut homicidæ latroni. Intulisti etiam verbera ejus corpusculo, et in capite ejus coronam spineam posuisti, et manus ejus illas bonas, quæ te de humo plasmaverant, vinculis colligasti; et bonum illud os ejus, per quod tu cibatus es vita, e D

A contrario (11) lelle cibasti. In magna diei festivitate tuum Dominum peremisti. Et tu quidem epulis fruebaris, ille autem famis patiebatur esurire; tu bibebas vinum et panes edebas, ille autem fel et acetum; tu eras splendidus corpore, et ille confectus (12) moribus; tu exultabas, et ille tribulabatur; tu psallebas, et ille dijudicabatur (13); tu choros ducebas, et ille in tumultu condebatur (14); tu quidem in mollitie strati jacebas, ille autem in sepulcro et loculo. O Israel impiissime, quid hanc novam injustitiam perpetrasti? Novis (15) tuum Dominum subiciens passionibus peremisti, dominatorem (16) tuum, factorem tuum qui te honoravit, qui tibi Israel nomen imposuit. Tu autem Israel nequaquam inventus es, neque vidisti (17) Dominum, nec Deum intelligere voluisti.

V. Nesciebas, o Israel, quoniam hic est primogenitus Dei, qui ante luciferum genitus est? Hic est, qui te in Ægyptum perduxit, atque ibi te conservans alimentum exhibuit. Hic est, qui ad te transmissus est, qui patientes tuos curavit, qui mortuos suscitavit. Hic est, in quem inique gessisti, quem trucidasti. Hic est, quem vendidisti. Idcirco, o Israel, quia (18) super Dominum non contremuisti, impugnatus ab hostibus contremuisti. Super Dominum non formidasti, super Dominum non ejulasti (19), super mortuos filios ejulasti. Quia (20) dereliquisti Dominum, nec invenieris ab eo; allisisti Dominum, et tu quoque ad terram allideris (21). Et tu quidem jaces in terra, ille autem surgens a mortuis transvectus est ad altitudinem cœli (22).

VI. Nunc ergo venite, universæ familie hominum, qui estis commixti (23) delictis, et remissionem accipite peccatorum. Dicit enim vobis Dominus (24): Ego enim sum vestra remissio, ego pascha salutis, ego agnus, qui pro vobis sum jugulatus (25); ego vestra redemptio, ego vita, ego vestra sum salus, ego vestra resurrectio. Ego vester sum rex, ego vos resuscitabo per dexteram meam. Hic est Dominus noster, qui fecit cœlum et terram; qui in ligno suspensus est, qui in terra sepultus, qui resurrexit a mortuis, ascendit ad celsa cœlorum, et vivit et regnat cum Patre et cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO IV.

De Pascha II (26).

I. Licet omnes solemnitates, dilectissimi, quæ in

(1) Sic cod. 136; cod. 4 addit sibi.
(2) Ita cod. 136; hoc ultimum sententia membrum in cod. 4 desideratur.
(3) Cod. 136, fecit.
(4) Cod. 4 male, cruci; cod. 136 in cruce; forte legendum crucis.
(5) Cod. 136, ab alienis.
(6) Ita cod. 136; cod. 4 male, est.
(7) Cod. 4, incursit verecundia.
(8) Cod. 4, triduanus.
(9) Codd., tu, minus bene.
(10) Deest vox Domini in cod. 136.
(11) Deest e in cod. 4.
(12) Cod. 4, confusus.
(13) Cod. 136, judicabatur.
(14) Id., condebatur.

(15) Cod. 4, perpetrasti nobis? tuam.
(16) Id., male, donatorem.
(17) Id., male, novisti.
(18) Cod. 136, quoniam.
(19) Codd., jejunasti, ut videtur, male.
(20) Cod. 136, qui.
(21) Cod. 4, alideris.
(22) Cod. 136, celsitudinem cœli.
(23) Cod. 4, cum istis.
(24) Hæc verba desunt in cod. 4.
(25) Iterum hæc in cod. 4 desiderantur.
(26) Hic sermo partim legitur in duobus codd. Cass., nempe cod. 11, fol. 222, et cod. 123, fol. 139 b, cum nomine sancti Augustini. Unde illum tanquam S. Augustini setum in nostris ejusdem doctoris supplementis in lucem edidimus. Sed cum nomine sancti

Ecclesiis pro Dei honore (1) celebrantur, sanctæ sint A atque venerabiles, tamen hodierna Dominicæ resurrectionis dies peculiarem festivitatem habet. Ideo utique, quia omnes alii dies viventium in se tantum continet gaudium, hæc etiam lætitiā defunctorum. Communis ergo est infernis simul ac supernis ista festivitas, quia resurgens Dominus a mortuis, et illic festivitatem dedit, ubi mortem vicit, et istic, ubi victor a morte remeavit. Et ideo bene Psalmista loquitur de hac peculiariter die dicens: *Hæc dies quam fecit Dominus; exsultemus et lætemur in ea* (Psal. cxvii, 24). Annuntians enim Dominicam resurrectionem non supernis tantum, sed infernis, diem salutiferæ exsultationis indixit; quia descendente in tenebras inferorum caliginem (2) Domino etiam illic tunc absque dubio dies splendidissimus fuit, ubi salvator illuxit. Unde pulchre evangelista q. lect. Et illud, inquit, in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt (Joan. 1, 5); quia licet, et in tenebris Dominus ascenderit, tenebrarum tamen obscura non sensit. Tenuit in illo noctis horrore (3) inviolabilem majestatis suæ splendorem lux sempiternæ naturæ, ac sic non lux a nocte, sed nox a luce superata est!

II. Lætemur ergo, dilectissimi, et exsultemus in Domino. Hodie enim nobis data est a Domino lux salutis, secundum illum quod idem Psalmista in consequentibus ait: *Deus Dominus, et illuxit nobis* (Psal. cxvii, 22). Et quid adhuc addidit: *Constituite, inquit, diem solemnem in congregationibus usque ad cornu altaris* (Ibid.). Completum etiam hoc hodie in Ecclesia Dei video, nam cum usque ad cornu altaris omnia religiosiis conventibus plena sint, ista Scripturam sacræ Ecclesiæ plenitudo complevit. Dies ergo hic, dilectissimi, dies est resurrectionis et vitæ. Facit eum per Quadragesimam gratiorem delectabilior gratulatio, quia ad tristitiam rerum juncti sunt dies remissionum, ut patientiam utique statim remuneratio consequatur, secundum illud: *Qui seminat in lacrymis, in gaudio metent* (Psal. cxv, 5). Quicumque ergo seminastis in lacrymis, capite præmia exsultationis. Sciat se unusquisque quo majora seminavit semina fletuum, majores (4) fructus capere gaudiorum. Species ergo futurarum beatitudinum (5) jam in præsentibus continetur. Sicut enim nunc est relaxatio post strictionem (6), sic et in futuro erit requies post

Leonis reperitur in tribus Florentinis codd., nempe bibl. Laur. Plut. 17, cod. 57, p. 6; ibid. Plut. 23 d-xiv., cod. 10, p. 70; et Bibl. ædil. cod. 143, p. 205 b. Hic totus habetur, qui partim tantum apud Montem Cassinum. Stylus S. Leonem magis sonat quam S. Augustinum, et hæc interpellatio dilectissimi frequentius ab eo usurpatur. Unde hunc sermonem melius sancto Leoni accommodatum, et ampliorem hic representare operæ pretium duximus

- (1) Cod., per Dei honore.
- (2) Cod., in tenebras... caliginem.
- (3) Cod. male, horrorem.
- (4) Cod. male, majore.
- (5) Idem, item, beatitudinem.

III. Unde obsecro, dilectissimi, cum universa Ecclesia (7), præcipue vos qui in novam salutem regenerati (8) candida indumenta sumpistis, ut munus quod accepistis, purum immaculatūque teneatis, ut nitorem vestri habitus etiam in conversatione servetis, et tam candida sint corda vestra quam vestimenta vestra. Audistis evangelistam dicentem hodie quod quicumque in Deum credunt, ii filii Dei sunt. Dedit enim eis, inquit, potestatem filios Dei fieri, his qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis neque ex voluntate (9) viri, sed ex Deo nati sunt (Joan. 1, 13). Ergo, et vos non estis nunc ex carnis conceptu editi, sed ex Deo Patre generati. Superest ut conservetis per sanctæ vitæ conversationem sanctæ originis dignitatem, et vere juxta id quod Apostolus ait: *Sicut modo geniti* B *infantes rationabile* (10) *sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem* (1 Petr. ii, 2). *Et pax Dei quam exsuperat omnem sensum custodiat corda vestra, et corpora vestra* (Philip. iv, 7) per Dominum nostrum Jesum Christum, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO V.

In natali sancti Pauli (11).

(Dictus apud ejus Ecclesiam.)

I. Gemina hodiernæ festivitatis nobis, fratres charissimi, renovantur gaudia, dum annua Doctoris mundi percolimus natalitia. Unde exsultantes in Deo et immensas ejus ineffabili majestati referentes laudes, iagenti lætitia gratulemur, et nimirum affluētissima jucunditate letari oportet, quia quoties sanctiorum memoria celebratur, nimio fidelium mentes gaudio replentur, et spiritualibus admodum profectibus illustrantur, in id quod eorum præsentia adesse non ambigitur. Convenientibus ergo nobis, charissimi, huic sacratissimæ aulæ eundem in medio nostrum egregium prædicatorem assistere (12) et spirituali atque invisibili quodammodo pariter nobiscum in hac ejus celeberrima solemnitate credimus gratulari. Et ideo nulla debet, dilectissimi, quemquam Christianorum ad occurrendum huic venerandæ ecclesiæ, ubi sanctam ejus quiescit corpus, desidia irretire torporis, præcipue autem cuncti Romanæ urbi et finitimis commemorantes regionibus; quin totam (13) accelerare præ omnibus congruit, nam (14) si universi de extremis mundi partibus, neque austeritatem acerrimi itineris, neque prolixitatis terræ spatia metuentes, eo quo (15) valent tempore, apostolorum

(6) Codd. Cass., distractionem.

(7) Idem, cum universam Ecclesiam.

(8) Idem, regenerationem.

(9) Cod. Cass., voluptate. In cod. Florent. desunt hæc verba, neque ex voluntate carnis.

(10) Cod. Florent. et codd. Cass., rationabiles.

(11) Hic sermo educitur ex Bibl. Laurent. Plut. 23 dext., cod. 10, pag. 85 b, ubi nomen sancti Leonis præfixum habet. Unum habemus codicem, et deest finis.

(12) Cod., assisti.

(13) Cod., totius accelerari.

(14) Id., male, quam.

(15) Cod., eoque.

devote se presentari inhiant liminibus (1), quid Romani cives exsultationis proferre in eo quod (2) praesentialiter assistentes dissimulant saltem in eorum occurrere festivitatem, dum eorundem apostolorum praesentibus defensionis lueri noscuntur ope.

II. Hic terno quippe die (3), quo ipsi apostolorum principes martyrio sunt coronati, devotissimo affectu in ecclesia beati Petri apostoli properantes ejus celebravimus solemnitatem; etenim oportebat ut ejus qui principatum promeruit ad ipsos apostolatus, prius celebraretur festivitas. Hodie vero doctoris gentium et solius mundi illuminatoris natalitia colimus. Nam licet pariter ambo martyrii bravium sumpserint, propter consequentes tamen populi frequentiam in ipsorum diem beati apostoli Pauli festum (4) inerat ratio transferendi; et sicut in beati Petri aulam universa convenit multitudo, ita in ejus compositi Ecclesiam (5) eodem pariter amara conflueret populi congregatio, aequaliterque omnibus inesset laetandi devotio. Et ecce plures aut desideria (6), aut secularibus dediti curis, ad hanc distulerunt praestantissimi beati Pauli advenire aulam. Quapropter, fratres charissimi, abjicienda est omnis mundana cogitatio (7) et temporalis lucri desideria respuenda, obque omnes quo valde annis ad celebrandam sanctorum memoriam, maxime beatorum Petri et Pauli apostolorum principum natalitia (8) occurrentes. In sanctorum ecclesias devote pariter aggregati conveniamus, ut sicut pares eos honorum infusa divina illustravit dignatio, illos sic habeat in solemnitatibus devotio.

III. Hic enim beatissimus prius quidem Saulus et postmodum Paulus, prius inquam persecutor, postmodum praedicator, Judaica crudelitate infectus aevitavit, nimis ferocitatis adversus Christianos exardebat insanis. Nam sicut in Actibus apostolorum continetur, acceptus a principibus sacerdotum potestate ut si quos cultores (9) Christianae religionis invenire potuisset, victos in Jerusalem deduceret, ibi frenens, magna irreptus aevitia, et subito caelestis radii splendore illustratus ac perterritus audivit vocem de caelo dicentem sibi: *Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare* (Act. 13, 9); et protinus cadens in terram oculorum lumen amisit. O magne pietatis omnipotentis Dei nostri benignitas! O inestimabilis longanimitatis misericordia! Modicum cum perterriti, ut multipliciter consolaretur.

SERMO VI.

De Assumptione beatae Mariae virginis (10).

Virginis hodie solemnitas (11) linguam nostram, fratres, ad praeconium vocat, et in praesenti vita his qui convenerunt, provisor utilitatis efficitur; et valde competenter. Castitatis enim mater est (12) et feminae gloria sexus. Propterea quae in tempore mater est, semper virgo permanet. O quam concupiscibilis congregatio! Ecce enim et terra et mare munerata (13) Virgini offerunt. Illud (14) quidem nubibus dorsum tranquille (15) subterrens, imbrem effundit; haec gradientium sine impedimento dirigens vestigia, caelitus munera confert. Gaudet enim natura et mulieres honorantur, atque corruscant humanitas. Ubi enim abundavit peccatum superabundavit et gratia (Rom. v, 20). Convocavit nos beata Maria, immaculatum virginitalis ros (16), rationalis secundi Adam (17) paradisum, officina unitatis naturarum, solemnitas salutaris commutationis, thalamus in quo Verbum desponsatum est carne animatum, natura rubus, quem divini partis ignis combussit. Vere levis (18) nubes, quae eum quem (19) cherubim et seraphim contremiscunt, cum corpore portavit. O caelestis imber! O purissimum vellus, ex quo Pastor ovium indutus est! Maria mater et ancilla, virgo et caelum, sola Deum et hominem ferens. Fons terribilis, dispensationis tela, in qua ineffabiliter incarnationis sexta est tunica, cui operi (20) quidem superspector Spiritus sanctus est, testrix autem altissimi obumbrans (21) virtus; vestit autem antiquum Adam indumento florido. Haec sancta et immaculata caro est. Sed et radius hujus telae admirabilis gratia (22) exstitit; artifex vero quod per obedientiam insulit, verbum Dei. Nam quis vidit vel quis audierit quomodo in sacra sanctae Virginis vulva incircumscripserit Deus habitavit, et quem caelum non capit, venter beatae Virginis cepit (23). Natus est ex muliere Deus, sed non nudus, et homo non purus. Et quia natus est, veteris hominis peccatum auferens, portam salutis ostendit. Ubi enim serpens per inobedientiam venenum effudit, ibi Verbum per obedientiam ingrediens templum vivificum plasmavit. Unde primus peccati discipulus Cain emersit, inde generis nostri liberator Christus sine semine pullulavit. Non erubuit amator omnium mulieris dolores (24); unde emerat negotiatio quae agebatur. Non coquinatus est, habitans, quam ipsa sine contumelia condiderat. Si non virgo mansit

(1) Cod., limina.

(2) Cod., in eoque.

(3) Deest die in cod.

(4) Deest festum in cod.

(5) Cod., Ecclesia, et supra aula.

(6) Cod., desideria.

(7) Cod., omnis mundana cogitatio.

(8) Cod., natalitia.

(9) Cod., circumdant.

(10) Legitur hic sermo, cum nomine sancti Leonis, variis in codicibus Florentinis, nempe Plut. 20, od. 4, p. 211, et Plut. 47 cod. 41, p. 107. Bibl. Laurent. et in Bibl. vatic. cod. 158, p. 128, b, et od. 143, b.

(11) Codd., solemnitas, male.

(12) Codd. male, materium et, deinde gloriam.

(13) Cod. male, munerata.

(14) Cod. male, illum.

(15) Cod. xxi, tranquillitas.

(16) Codd. male, nos.

(17) Codd. male addunt in; et deinde officium pro officina.

(18) Cod. male, levi.

(19) Codd. male addunt de.

(20) Cod. male, operis, nisi legas cypus.

(21) Codd. male, et altissimi obumbras.

(22) Cod. 61 male, gratiam.

(23) Id., concepit.

(24) Sic; forte uterum.

mater, purus homo est qui natus est, et non mirabilis paries; si autem et post partum virgo permansit, ille ineffabiliter natus est, qui sine prohibitione januis clausis ingressus est, cuius conjunctionem naturarum Thomas exclamavit dicens: *Dominus meus et Deus meus* (Joan. xx, 28). Non erubescas, o homo; ipse nobis factus est occasio salutis. Si non ex muliere nasceretur, nequaquam moreretur; si non moreretur carue, nequaquam per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolus (Hebr. ii, 14). Non est injuria (1) architecto manere in his quæ ipse edificavit. Nam sicut non (2) coinquinat sigillum luteum renovantem id quod plasmaverat, sic non coinquinat incontaminabilem sacro ex Virginis ventre procedere. Quam enim dum plasmaret non (3) coinquinatus est, per ipsam transiens non pollutus (4) est. O uterus in quo communis libertatis casus composita est! O ventris (5) in quo contra mortem (6) fabricata sunt arua! O ares, in qua nature agricola Christus, sicut spica, sine semine pulcherrima! O templum in (7) quo Deus factus est sacerdos, non naturam commutans; sed eum qui secundum ordinem est Melchisedech miseratus, indutus est: *Verbum enim Dei caro factum est* (Joan., i, 14); cæsi Judæi non credunt partum; Deus hominis formam indutus est; cæsi pagani detrahebant miraculo incarnationis iudicium manifestum est; propter hoc enim et *Judeis scandalum, et gentibus stultitia est* (I Cor. i, 23). Mysterium resonat, quia ultra rationem est miraculum. Si non Verbum habitasset in utero, nequaquam carō sederet super thronum. Si ideo injuria fuisse in vulvam ingredi, et angelis injuria esset hominibus ministrare. Qui enim est secundum naturam, utpote Deus, impassibilis, propter misericordiam factus est multarum passionum. Nonne ergo ex proventu factus est Deus Christus? Absit. Propter miserationem, quemadmodum credimus, factus est homo; hominem enim Dei factum prædicamus (8), sed Deum incarnatum confitemur. Propriam antellam conscripsit matrem, qui secundum essentiam sine matre est, et secundum dispensationem sine patre; si purus homo est, non est sine patre (9), habet enim patrem. Nunc autem idem ipse sine matre ut plasmator, sine patre autem ut plasmatus. Erubescere vel appellatione archangeli, o homo, qui Mariæ evangelizavit. Gabriel

A dicitur: quid (10) autem interpretatur Gabriel? beatissimæ virginis (filius) Deus et homo (11). Ergo quia (12) qui ab ipso evangelizabatur, Deus erat et homo, præcessit appellatio, ut crederetur dispensatio. Disce causativum presentie, et glorifica virtutem incarnati, multum in hac re debebat genus humanum, et deficiebat ad debitum. Per Adam omnes (13) peccatum conscripsimus, per quem et servos nos retinebat diabolus instrumenta nostra proferens tantum scientia corporis (sic), stabat malus omnium falsarius, concutiens contra nos debitum, et postulans ex iudicio (14). Erat igitur necessarium eum a duobus, aut omnibus importari ex iudicio mortem, quia omnes peccaverunt, aut talem dari in compensationem qui totius redemptionis iustificatio existeret. El homo B quidem salvati non poterat, subiacebat enim debito (15). Angelus redimere non valebat, deficiebat enim in tali liberatione. Tantum enim, qui sine peccato erat, pro peccatoribus mori oportebat; ipse enim solus volens est ad malum solutionem. Quid ergo? ipse qui universam naturam mutat, te duxerat ut Deus, et qui in nullo bonitatis deficiebat, adiuvavit adjuvans vitam decorissimam et mortis solutionem certissimam, quia (16) homo sicut et nos. Sermo enim interpretari miraculum non potest. Moritur itaque qui homo factus est, et hoc liberat quod exciderat (17) secundum Paulum dicentem: *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus et remissionem peccatorum* (Coloss. i, 14). O stupenda res! talis (18) negotiatus est immortalitatem (19), et ipse enim erat immortalis. Talis enim alter secundum dispensationem nec erat, nec factus est, nec est, nec erit. Solus iste ex Virgine natus est Deus (20) et homo, non solum quæ contra poni et appellationem asserre (21) possit, habens dignitatem ad multitudinem eorum (22), sed etiam omnibus sententis supereminentem; in hoc quidem quod filius erat, id quod incommutabile est ad patrem conservans, in hoc autem quod conditor, id quod virtutis est, infideliter habens; in amore autem miserandi, et quæ compassionis sunt, sine ulla publicans dilatione (23). In hoc vero quod sacerdos (24), id quod ad reparationem erat, digna fide asserens, quorum nihil simile inveniet quis in aliquo aut vicinum aliquando. Attende enim ejus in hominibus amorem (25); volun-

(1) Codd. male, injuriam.
 (2) Deest non in cod. 61 et quidem male. Idem deinde renovantem, bene contra cod. 4, qui habet renovatum.
 (3) Deest iterum non in cod. 61.
 (4) Codd. male polluta.
 (5) Cod. 1, ventre.
 (6) Codd., intra montem, absque sensu.
 (7) Deest in in cod. 61.
 (8) Cod. 1, factus est prædicamus.
 (9) Codd. matre. Illic quidam videntur deesse; forte addenda essent: Si Deus est, non est sine matre, habet e in matrem.
 (10) Cod. 1, quod.
 (11) Codd. habent Virginis Deum et hominem. — Gabriel interpretatur vir Deus.
 (12) Codd. his. Cod. 1, evangelizabantur.

D (13) Codd. male, omne.
 (14) Cod. 61 ex iudicio, melius quam cod. 1, qui habet ex iudicium.
 (15) Cod. 1, male, debitum.
 (16) Codd., et quid.
 (17) Codd. male, existerat, aut existeret.
 (18) Cod. 1, male, tali.
 (19) Codd., immortalitate.
 (20) Deest Deus in codd., sed sensu evidenter requiritur.
 (21) Deest asserre in codd., quod verbum supplere præsumpsimus quadam divinatione.
 (22) Forte peccatorum sufficientem.
 (23) Cod. 1, male, dilationem.
 (24) Cod. 1, sacerdotum; Cod. 61, sacerdotem.
 (25) Cod. 1, omnibus amore.

tario adjudicatus est, et se crucifigente (1) eam quæ erat mortem dissolvit, et convertit perimentum (2) se iniquitatem in laqueorum salutem. Hominis igitur pueri salvare posse non erat, etenim ipse indigebat salvari (3), secundum Paulum dicentem : *Omnes enim peccaverunt, et egent gratia* (4) *Dei* (Rom. iii, 23). A diabolo peccatum ducebat, quia diabolus ei mortem exportabat in magno periculo, eamque circa nos callide subintroducebat, et jam (5) impossibilis erat solutio mortis. Denique qui missi fuerant a coelestii medico eam accusabant, unde videntes quidem ipsi (6) prophetæ ultra humanam artem rem esse, ad coelestem medicum exclamabant. Et hic quidem dicebat : *Domine, inclina celos tuos et descende* (Psal. cxliii, 5). Alius : *Sana me, Domine, et sanator* (Jerem. xvi, 14). Alter clamabat : *Excita potentiam tuam et veni, ut liberet nos* (Psal. lxxix, 3). Alius dicebat : *Hæu! me, anima, quia perit misericordia a terra* (Mich. vii, 1, 2). Alter : *Si vera Deus habitavit cum hominibus* (7) (III Reg. viii, 27). Alius : *Cito apprehendit nos misericordia tua, Domine* (Psal. lxxviii, 8). Item alter : *Deus, in adiutorium meum intende, Domine, ad adjuvandum me festina* (Psal. lxxix, 2). Alius : *Qui venturus es, veniet et non tardabit* (Habac. ii, 3). Alter : *Erravi sicut ovis qui perierat, require servum tuum, Domine* (Psal. cxviii, 176). Non desepxit igitur diu naturæ oppressionem, qui naturaliter exstat rex et Deus. Sed venit qui semper aderat et exsolvit redemptionem proprio sanguine, ac dedit pro genere humano in compensationem mortis, quod ex Virgine indutus fuerat, corpus, et redemit mundum ex maledicto legis, de quo clamabat et Paulus : *Christus nos redemit de maledicto legis* (Gal. iii, 13). Hominum enim natura peccato decepta serviebat. Qui enim redemit nos non purus homo est, o Judæe, sed nec Deus nudus, corpus enim habuit. Omnia hæc si non indutus esset, me non salvasset (8). Sed qui in utero Virginis sententiam tulerit, indutus est reum. Ibi terribilis illa facta est commutatio; dans enim se Christus accepit carnem, et idem ipse cum virgine ex virgine; et hic idem obumbravit eam, hic autem incarnatus est ex ea; si alter Christus, et alter Deus Verbum, non jam Trinitas, sed quaternitas. Non dirumpas dispensationis tunicam, quæ desuper contexta est. Non sis doctor Arri; impius ille sententiam dividit, tu unitatem non patiaris conscindi. Quis enim apparuit in tenebris et umbra mortis sedentibus (Isa. ix, 2) homo, et quomodo? quia in tenebris debebant secundum Paulum dicentem : *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum* (Coloss.

i, 13)? Et iterum : *Eratis enim aliquando tenebræ* (Ephes. v, 8). Quis ergo illuxit? David te doceat dicens : *Benedictus qui venit in nomine Domini* (Psal. cxvii, 26). Quis est iste? dic aperte, o David : *Deus Dominus* (9) *et illuxit nobis* (Psal. cxvii, 27). Convenerunt naturæ et inconfusa permansit unitas. Venit salvare, sed oportebat et pati. Nam quomodo ergo poterat utraque homo purus salvare (10) qui non prævalebat; nam et Deus nudus pati non poterat. Ipse existens Deus natura factus est homo, et quod emerat salvavit, quod autem factus est pertulit. Propterea cum synagoga eum spinis coronasset, sancta Ecclesia plorans dicebat : *Filius Jerusalem, exite, et videte coronam qua* (11) *coronavit eum mater sua* (Cant. iii, 11). Ipse enim ex spinis coronam portavit, ut spinarum sententiam dissolveret; ipse in sinu Patris et in ventre Virginis, in ulnis matris et super pennas ventorum; sursum ab angelis adorabatur, et deorsum cum telonibus recubebat. Seraphim non proficiebant, et Pilatus interrogabat (12). Servus percutiebat, et creatura terrebatur. In cruce constebatur, et in throno erat. In sepulcro jacebat et *caelum tendebat sicut pellem* (Psal. ciii, 2). In mortuis reputabatur, et infernus spoliabatur. Deorsum quasi seductorem calumniabant, et sursum (13) a sanctis glorificabatur. O stupendum mysterium! video miracula, et prædico deitatem; aspicio passionem et non abnego humanitatem. Sed Emmanuel natura (14) quidem apparuit ut homo, virginali autem claustrum non dirupit ut Deus, sed sic ex vulva egressus est, quomodo per auditum ingressus est. Sic natus est, quomodo conceptus est. Impassibiliter introiit, incorruptibiliter egressus est, secundum prophetam Ezechielem dicentem : *Convertit me, inquit, Deus ad viam portæ sanctuarii exterioris, qua* (15) *attendit ad Orientem; et hæc clausa erat; et dixit Dominus ad me : Fili* (16) *hominis, porta ista clausa erit et non aperietur* (Ezech. xliv, 1, 2). (17) Nullus enim transiit per eam, sed solus Dominus Deus ingreditur et egreditur; et erit porta clausa. Ecce approbatio manifesta sanctæ Dei Genitricis et perpetuæ virginis Mariæ. Dissolvatur deinceps omnis contradictio, et sanctorum Scripturarum illuminetur doctrina, ut (18) celorum regnum obtineamus in Christo Jesu Domino postro, cui est honor et gloria una cum Deo Patre et Spiritu sancto, per nunquam finienda sæcula sæculorum. Amen.

SERMO VII.

De sancto Dionysio martyre (19).

I. Sanctam atque gloriosam et omni veneratione

(1) Forte crucifigentium.

(2) Cod. 61, perimentum.

(3) Codd., salvare.

(4) Codd., gloriam.

(5) Codd., etiam.

(6) Cod. 1, male, ipse.

(7) Cod. 1, male, omnibus.

(8) Cod. 1, male, salvet.

(9) Cod. 61 male, Deus meus.

(10) Codd. male, salvari.

(11) Cod 1, quia; cod. 61, quam.

(12) Cod. 1 male, interrogabant.

(13) Cod. 1 male, rursum.

(14) Codd. male, naturam.

(15) Codd., quem, pessime.

(16) Cod. 1 male, filius.

(17) Hæc verba : erat, et dixit Dominus ad me : Fili hominis, porta ista clausa, desunt in cod. 41.

(18) Cod. 61, et.

(19) Sermo iste qui certe ad sanctum Leonem non pertinet, cum in eo laudetur sanctus Gregorius, et sancti doctoris gravitati non consentaneus videatur,

colendam beatissimi Patris nostri atque pastoris sanctissimi Dionysii, nobis dilectissimi fratres, hodie festivitatem divina pietas renovare dignata est. Quam non minus credimus in cœlestibus prædicari, dum a nobis etiam peccatoribus devote veneratur in terris; nam licet omnium sanctarum solemnitatum Christianorum sit animus particeps, nobis tamen proprie ac peculiariter in ducis et Patris nostri festivitate (1) lætandum est, ut ubi præcipuus martyris et pontificis glorificatus est exitus, ibi in die ejus martyrii sit lætitiæ principatus. Quidquid tamen a nobis ejus impenditur servituti, ad laudem suæ nostrique referatur auctoris. Sicut enim ipsa vestra, fratres, pia testatur præsentia, intelligitis diei hujus recursum (2) ad communem pertinere lætitiæ, dum honorem celebraturi concurritis ad annua festa pastoris; abundantiori namque devotione vos credimus præsentis patroni precibus divinæ clementiæ appropriare, dum solerti studio ad ejus sanctas vigiliæ convenitis (3); namque devotionem vestram ille non deserit, cujus vos reverentia congregavit. Vestris (4) nempe, fratres, ut pius pater, sanctis congaudet (5) obsequiis, et in suorum exultat numero filiorum.

II. O veneranda nobis sancti Patris nostri festivitas! O vere beata et magnis laudibus præferenda solemnitas, de qua Dominum angeli collaudant in astris! Sacerdotum cœtus magno resultant honore, et martyrum prædicat (6) chorus victoriæ palmam, in qua diu clausa ora reserantur in terris, cæcorum redeunt cæcata lumina, dum diræ abluuntur maculæ (7) peccatorum, et vota cunctorum assumuntur gesta piorum. Quamvis etenim, fratres charissimi, anni revoluti circui, ejus nobis sacræ videantur renovari vigiliæ, et Christianis populis per spatia temporum novæ sint ac stupendæ, sed ad Christi gloriam nobiscum virtutibus quotidianæ (8) permanent et laudandæ. Quis enim huc æger (9) adveniens, non sanus abscedet? quis delictorum sarcina prægravatus cum gemitu dixerit esse se rēum, et non indulgentiam promeretur? hujus certe, ut credo, diei festivitatem multo ante propheta conspexerat, Domino cum diceret: *Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ* (Psal. xxv, 8). Et beatissimi Patris nostri condigne sacrum transitum prædicans, et Dominum collaudans aiebat: *Beatus quem elegisti et assumpsisti, Domine, inhabitabit in atriis tuis* (Psal. lxxiv, 5).

III. Magnum enim et admirabile, dilectissimi,

A huic viro donum post apostolos tribuit divina dignatio, cui cum potentiæ suæ tribuit potestatem, qualis cum eo esset gloria declaravit. Iste omnino, fratres mei, iste est beatus ille et vere prædicandus Christi sacerdos et martyr Dionysius Areopagita, quem apostolorum Acta commemorant, civis Atheniensium nobili progenie ortus, dialecticis et rhetoricis studiis ab infantia rudimentis instructus, in Diona insula Atticæ provinciæ genitus. Qui ideo Areopagita dictus est, eo quod in eodem loco qui areopagus dicitur liberalibus litteris eruditus, et eandem sectam ejusdem gentis non solum didicerat, sed aliorum eruditissimus doctor inerat. Sed adjuvante nos ipsius misericordia qui per prophetam polliceri dignatus est, dicens: *Aperi os tuum et ego adimplebo illud* (Psal. lxxxv, 11), et bruti voluit animalis ora laxari, pauca vobis de hujus sancti signis intimandum credidi, (10) quæ vestris sine dubio devotis credimus animis placitura. Quædam etenim in quibusdam Græcis codicibus legendo agnovimus (11), et quædam relatione nobis virorum sunt nota fidelium.

IV. In Dei nomine Eugippii aristarcus Onesiphoro primicerio salutem. Apices vestræ caritatis (12), Anatolio deferente, suscepimus, in quibus insertum est ut nostræ (13) memoriæ nota, vel priscorum vetusta traditione recordata de variis dogmatibus vel sectarum (14) varietate Atheniensium, seu de ritu vel compositione urbis Athenarum (15) vobis rescribere studio litterario curaremus. Et inter cætera in scriptis vestris reperimus, qualiter vobis brevi stylo perstringerem (16) quæ in ipsa civitate Atheniensium temporibus apostolorum gesta sunt; vel quomodo Paulo apostolo ibidem supervenienti per inanes philosophias et fallaces rerum imaginationes quidam resisterunt. Imo etiam expetitis a nobis ut de Simacho et Apollinare Chronopagita nec non et de Dionysio (17) Areopagita qui auditores Pauli apostoli temporibus apud Athenas claruerunt, ut quod de illis scirem vel quali prosapia (18) Atheniensium, quaque de stirpe orti sint, vobis luculentius exprimerem. Quod ita secundum imbecillitatem ingenii nostri per transacta retro tempora, traditione vetustatis sicut audire potuimus, vobis (19) per Anatolium, nostrum filium et gerulum vestrarum litterarum, direximus.

V. Athenarum (20) civitas in confinio Thraciæ et Lacedæmoniorum posita, situ terrarum montuosa, Ionici maris faucibus interclusa, Ægeæ pelago sinistra parte contracta, urbs inclita et antiqua, terrarum

extrahitur ex tribus codd. Florentinis, nempe Plut. 20, cod. 1, pag. 258; Plut. 30, cod. 5, p. 262 b; et Bibl. Mugell. cod. 15, p. 222 b.

(1) Sic cod. 13; alii, *festivitatem*.

(2) Id., *cursum*.

(3) Cod. 5, *convenistis*.

(4) Cod. 5, *vestris enim nempe*; cod. 13, *vestri*, male.

(5) Cod. 13, *sancti congaudent*.

(6) Cod. 1 male, *prædicabat*.

(7) Sic cod. 5; alii male, *dira macula*.

(8) Cod. 13, *quotidie*.

(9) Cod. 5, *hic æger perinde adveniens*.

(10) Cod. 5, *forte quod*.

(11) Id., *cognovimus*.

(12) Cod. 13, *sanctitatis*.

(13) Cod. 1 male, *vestra*.

(14) Sic cod. 5; Cod. 1 male, *secretarum*.

(15) Omnes cod., *Athenæ*.

(16) Codd., *perstringissem*. Forte legendum est *depingere*.

(17) Sic cod. 5. Deest *de* in alii.

(18) Sic cod. 5; cod. 1, *qualis prosapia*.

(19) Sic iterum cod. 5 et 13. Deest vobis in cod. 1; cod. 13, *supra, traditionem*.

(20) Codd., *Athenæ*.

fortitudine opulenta fuit, et eloquentie nutrit philosophorum et sapientium gentibus, atqueque variorum et divitiarum opulenta præ cæteris urbibus potest. Hæc posita est in Attica provincia, ubi Cæcrops et Minander reges gentium claruerunt; ubi Apollon, et Hippocras, et Aristoteles nati sunt, qui toto orbe in ipso temporibus sapientie floribus fulserunt. In hoc tempore (1) Cæcrops et Minander reges, simulacrorum cultores existerunt, idolorum quippe superstitiosa religio primitus apud eos reperta emicuit. Quinque etenim regionibus dispersita describitur. Prima regio est quæ Ægæum mare respicit, motu supereminens (2) urbi, ubi Saturni et Priapi aures simulæra varis celanter illusionibus, quam regionem Chronopagium Græci nuncupant; Chronon etenim Græci Saturnum vocant. Secunda regio Athenarum est quæ respicit contra Chion (3), ubi terræ miræ magnitudinis fuerat, et (4) ubi laici agros homines a pastoribus, diebus constitutis, colebantur. Tertia regio urbis est Athenarum, quæ respicit portum Neptuni, ubi simulacrum Dianæ et Neptuni ægæi colebant. Quem locum Popædon pagum appellant; Græci enim Neptunum Popædon dicunt. Quarta regio Atheniensis urbis est, ubi idolum (5) Martis et Herculis simulacrum ponebatur (6), quæ (7) est in colle Tritonide; mons in medio urbis positus, ubi concursus totius populi, laniæ res nascentes, veniebat ad colendum scilicet Martem et Herculem, quos deos fortissimos adorabant; quem locum Græci Ariopagium vocant: Aris enim Græce, Mars Latine dicitur. Quinta regio urbis Atheniensis est quæ respicit ad portum Sicæum, ubi idolum et simulacrum Mercurii posuit est, qui locus Ermiopagum nominatur; Ermis enim Græce Mercurius dicitur. Hæc urbs maris terræque, silvarum et montium, fluviorum et viarum (8) opulenta præ cæteris urbibus Græci (9) nobilissima floruit; et quæ tunc caput (10) orbis cæteris præferebatur modo gentium inapti oppressa et intercepta (11) deprimitur.

VI. Apollo dicitur ab (12) Apollinis cognomine nobilissimum Atheniensium principis præcipia derivatus, cujus pater Nicolaus, vir magni ingenii, literarum studio pollens civilis et inelyus Argolicæ artis magister. Cujus filius Apollo dum inter philosophorum scholas clarus haberetur, et sustinens bibliothecas revolveret, dumque (13) deditus esset philosophiæ et vanis superstitionibus, audiit Paulum apostolum novæ et inaudita antea dogmata prædicantem. Qui dum ei

A resistere non valeret, (14) invenit veram esse doctrinam, quam Paulus apud Athenas edocuit. Relinquens ergo vanas superstitiones gentium, provolutus pedibus (15) Apostoli, deprecatus est ut ei veram doctrinam et viam salutis ostenderet, sequæ jam Christi non Saturni dicebat (16) esse discipulum.

VII. His ita gestis, cum quadam die Paulus Ariopagum vidisset, beatum Dionysium interrogare cepit quid coleret aut quibus (17) numinibus in tam spatioso et venerabili loco inserviret (18). Cui ait Dionysius: Deos, quos coluerunt patres nostri, quorum virtute et solertia mater terra continetur, hos (19) colimus, et adoramus aras, quæ Martis et Herculis, Mercurii et Priapi nomine et honore sacratæ sunt. Dum vero Paulus singula altaria et simulacra falsorum deorum perustraret, inter alias aras reperit (20) altare unum, in quo erat deuper scriptum: *Deo ignoto* (Act. xvii, 23). Et conversus ad eum Paulus, et ad reliquos qui eum comitabantur, (21) interrogavit illos quis esset deus ille ignotus? Cui respondit inter cæteros Dionysius dicens: Adhuc non est ipse deus demonstratus inter deos: sed est incognitus nobis, et venturo sæculo futurus; et ipse est Deus qui regnaturus est in cælo et in terra, et regnum ipsius non accipiet finem. Interrogans iterum Paulus: Quid vobis videtur? homo erit aut spiritus deorum? Respondentes dixerunt: Quia et verus Deus et verus homo, et ipse renovaturus est mundum; sed adhuc ignotus est hominibus, quia apud deos in cælo conversatio est ejus. Paulus dixit: Illum Deum (22) prædico vobis quem ignotum usque nunc habuistis. Natus enim de virgine sedet ad dexteram Patris verus Deus et verus homo, per quem omnia facta sunt. *Notus est in Judæa Deus, et in Israel sanctum nomen ejus* (Psalm. lxxv, 2). Quem incognitum usque nunc habuistis modo cognoscite, quia ipse est solus Deus, et præter illum non est alius Deus, qui vos de morte reduxit ad vitam, qui cælum et terram, homines et angelos in unitate regni sui conjunxit. *Qui vivificat et mortificat* (II Reg. ii, 8); *qui claudit, et nemo aperit; qui aperit et nemo claudit* (Apoc. iii, 7).

VIII. Hæc et alia plurima Paulus prædicante, cum per singula templa prædicaret Christum Dei filium esse, Dionysius veram doctrinam et dogma salutis accipiens, et nihil esse idola quibus serviebat ac demonia magis quam deos esse recognoscens, Spiritum quoque sanctum et verba vitæ in Pauli doctrina evidenter sentiens, divina gratia instigatus, ad Paulum

(1) Cod. 5, in hoc magnopere tempore.

(2) Cod. 13, supereminet.

(3) Cod. 5, contra trachium.

(4) Deest in cod. 13.

(5) Cod. 1 male, idolorum.

(6) Cod. 5, qua.

(7) Cod. 13, ponebatur.

(8) Sic cod. 13; alii, directarum opulenta.

(9) Codd., Græce.

(10) Sic cod. 13. Vox capit deest in aliis.

(11) Cod. 5, intercepta.

(12) Sic cod. 13. Deest ab in aliis.

(13) Deest que in cod. 1 et 5, sed habetur in cod.

13. Cod. autem 5 male, deditus erat.

(14) Cod. 5 male, valebat.

(15) Cod. 1 male, provolutus pedibus.

(16) Cod. 13, prædicabat. Cod. 5 præferebat, in quo antea deest particula jam.

(17) Cod. 13 male, quid.

(18) Cod. 5 male, inserviebat.

(19) Deest hos in codd. 1 et 13.

(20) Desiderantur cætera in cod. 5, cui deest pagina una.

(21) Cod. 13, qui cum eo comitabantur.

(22) Deest vox deum in cod. 13.

conversus, expellit ab eo, ut pro illo divinam misericordiam deprecetur, ut (1) ejus discipulus esse mereatur. Cumque die altero iter ageret Paulus, cæcus quidam oculorum læsæ privatus, Pauli se postulat virtute sanari. Mox ergo sanctus apostolus, Domini et magistri sui Jesu Christi (2) imitator effectus, eodem ejus die clausis oculis imposuit dicens: Christus videlicet Dominus et magister noster, qui oculis lumen imposuit cæci nati, et lumen illico accipere meruit, ipse tuis oculis potentia sua lumen restituit. Tum mirum in modum lumen accipere meruit oculis cæcus natus, quem (3) his verbis statim adorsus est dicens Paulus: Vade ad Dionysium, et dic ei, quia Paulus servus Christi Jesu ad te me misit, ut in memor sponsionis tuæ ad eum venire non pigriteris, quatenus baptismum salutis accipiens, ab omnibus absolvi possis nexibus delictorum. Mox is qui lumen receperat obedientiæ pede verba jubentis implevit, et ad Dionysium properans, Pauli ei verba per ordinem nuntiavit. Sed electus jam (4) Domini Dionysius ut cæcum respexit (5) simili luminibus incedentem, his eum verbis allocutus est dicens: Tunc es ille quem cæcum natum cuncti cognoverunt affines? Cui ille respondit: Ego nempe sum, qui cæcus natus sum, cuique usque nunc lux mihi vita est negata præsentis (6). Sed ipse Paulus qui tibi ad se venire monderat, invocata Jesu Christi magistri sui virtute, sanitatis mihi lumen induisit (7). Tunc protinus surgens ad beati properat mandati (8) monita Pauli. Quid diutius moror? Confestim credidit, et sacri baptismatis unda repperis, abnegatis erroribus paganorum, ejus se tradidit magisteris imbuendum; ac deinde ipso Paulo jubente Christi Evangelium prædicavit. Qui de Thessalonica convertens plures ad viam salutis, maximam (9) partem illius provincie convertit ad fidem.

IX. Hunc etiam beatissimum virum sancti Spiritus ardore succensum (10), cum in cruce mundi Dominus Judæorum manibus penderet affixus, et sol sui Domini mortem expavescebat, lucis suæ radios in tenebris noctis mutaret horrorem, et mundi climata tenebrarum nocte texisset, dixisse ferunt: Hæc nox, quam nostris oculis novam descendisse miramur, totius mundi salutem advenisse monstravit. O vere sanctum valem! o vere divina perfusum luce, qui sic erat beata jam sorte præelectus, ut qui necdum sacer erat fonte renatus, paganus (11) adhuc membris, tanti valeret mysterii (12) esse relator. Nam cum tot

donorum gratia præpolleret, in doctrinam eloquentiam, et scripturarum floribus per omnia fuit. Græci nempe cum tres libros mirifice scripserat referunt (13). Unum qui dicitur *Antihæreses*, hoc est, contra omnes hæreses volumen; unum de *Contemptu mundi et novem Ordinibus angelorum*; unum qui, ut audivimus, Constantinopolitanis serinulis retinetur (14). Hunc etiam sanctum virum beatus Gregorius in homiliis suis verum et antiquum Patrem omni cum veneratione collaudat.

X. Qualiter autem sub Domitiano Christianorum persecutore per martyrii gloriam transivit ad superiores, passionis ejus vobis lumen (15) innotuit. Nos autem ex ingenii imbecillitate et segni scientia, non tam temere quam felici præsumptione, ob amorem et reverentiam sanctissimi Domini et patroni nostri vestræ charitati ob edificationis gratiam breviter hoc innotuimus, scientes hoc (16) quia si quid vobis servitutis impendimus, vestris nos sine dubio apud sanctum martyrem precibus adjuvetis. Operæ pretium et hoc reor, ut inter tanti patroni sacerdotis et martyris sollemnitate beatorum etiam Rustici et Eleutherii memoria recitetur, ut ubi uno die pro Christo subierint martyrium, ibi in die eorum martyrii sit veneratione digna festivitas. Namque cum in omnium martyrum (17) sanctorum commemoratione letandum ait, in horum tamen excellentia martyrum merito exultantes glorandum est, quos gratia Dei in tantum apicem inter omnia Ecclesiæ membra procevit, ut eos Christi gratia et electio pares, et labor similes et finis fecisset æquales.

XI. Isti sunt enim viri sancti, patres tui, per quos tibi, Gallia, evangelium Christi et gratia salutis resplenduit, et quæ eras mater erroris, facta es *fida* (18) veritatis. Isti sunt sancti tui patres verique pastores, qui te regno (19) cælesti tradiderunt optandam, Quamvis enim multis aucta victoris ius regni tui terræ harique distenderis, minus tamen est quod tibi bellicus labor contulit quam quod christianam pax per horum pretiosorum martyrum ora (20) subegit. Namque ignorans tuæ dignitatis auctorem, cum cæteris dominari gentibus videreris, magni nempe subacti (21) serviebas erroribus. Nam quanto tenacius eras per diabolum vincita (22), tantum es per eorum passionem mirabilius absoluta. Felix es, Gallia, quæ tantos ac tales meruisti suscipere sacerdotes. Felix es, Parisius, cujus glebe meruerunt (23) tantorum martyrum cruore rigari. Ecce trium martyrum gloria

(1) Cod. 13, et.

(2) Deest *Jesu* in cod. 1.

(3) Cod. 1 male, *qua*; in cod. autem 13, *quem*.

(4) Deest *jam* in cod. 13.

(5) Sic cod. 13. Deest *respexit* in cod. 1.

(6) Cod. 13 male, *præsentis*.

(7) Idem pessime, *inclusit*.

(8) Codd., *mandatis* absque sensu. Forte *mandatus*.

(9) Hic male addit cod. 1 *viam*.

(10) Cod. 13, *accensum*.

(11) Cod. 1, *paganis*.

(12) Id., *ministerii*.

(13) Id., *referuntur*.

(14) Cod. 13, *destinatur*.

(15) Sic cod. 13; cod. 1, *volumen*.

(16) Deest *hoc* in cod. 1.

(17) Deest *vox martyrum* in cod. 1.

(18) Cod. 13, minus bene, *discipula*.

(19) Codd. male, *regni*.

(20) Codd., *hora*.

(21) Deest *subacta* in cod. 13.

(22) Idem male, *juncta*.

(23) Sic cod. 13, qui supplet verbum *meruerunt* quod non legitur in cod. 1.

polles (1); ecce rutilantibus agminibus eorum te A aut peremptio ejus reum filium exhiberet. Vult furorem filii fugiendo compescere, desiderat declinando parricidæ savitiam temperare. Sed crudelitas mente concepta tam (11) sedari non potuit, quam immanis savitia ad perficiendum facinus provocavit. O innocentia, quantum apud reos periculi suscipis, quantum molestia per flagitiosos incurris! David sanctissimus tot dementes exercitus quia non reliquit offendit; tot populorum rabiem, quia non læsit, incurrit. Absalom unus est reus et infelix, et universus contra patrem spirat exercitus. Armanur in cædem (12) patris fustæ multorum manus; provocatur in innocentem ulcisci facinus alienum; unius parricidæ furor, tot millia insanire compellit; unius dementia dementes efficit multos.

XII. Hæc nos fratres et domini, ut superius diximus, pro tanti diei hujus solemnitate vestris auribus non tam (5) temere quam felici devotione intimare curavimus, scientes quod (6) habet quamvis ignara, pura tamen devotio et fidelis dilectio, justæ retributionis mercedem, sicut ante et nos experti sumus, et nostri probaverunt majores. Credimus autem atque confidimus inter omnes labores istius vitæ ad obtinendam misericordiam Dei semper nos horum specialium patronorum orationibus adjuvandos, ut quantum propriis peccatis deprimimur, tantum eorum sacris meritis erigamur. Et qui in nostris (7) iniquitatibus maceramus, beatorum Patrum nostrorum martyrum precibus foveamur, ista ipso concedente æterni Filio Patris, qui cum ipso et Spiritu sancto vivit, dominatur et regnat, nunc et per immortalia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO VIII.

De Absalom: quomodo patrem suum persequeretur (8).

I. Perdidit Absalom sceleratissimus mentem, perdidit sensum, amisit consilium; insectatur patrem, fugat innocenter; insequitur genitorem, usurpat imperium, potestatem corripit, regnum invadit, non ut cum patre societatem regni iniret, sed ut totum regnum patris sanguine possideret. Perdidit, inquam, Absalom consilium, dum parricidio (9) mercari cupit imperium; amisit sensum, dum per exitum patris consequi desiderat regnum. Festinat, properat, querit innocentem opprimere, reus patre superstite moriturus. At contra David humilis ac mitis cedit homini (10), persequentem fugit, declinat hostem, relinquit affectus ne aut parricidæ interitus ei luctum afferret,

II. Offendit enim David filium, quia fratris in eum noluit ulcisci parricidium. Semper enim scelera, dum non resecantur, crescant, et in augmenta facinorum prosiliunt, quoties sedatur (13) impunitate peccatum. Dum enim in Absalom fratris occisi facinus non vindicatur, in parricidium patris recidivum facinus iteratur. Vos, vos, inquam, exercitus infelices, admoneo, vos affectu pietatis exhortor, cur in alienum facinus irroitis? Cur parricidæ similes ac dementes existitis? Deserite, quæso, deserite reum, deserite novo supplicio moriturum. Forsitan enim si deseritis, cessabit, quem (14), ut auferet, vester numerus provocavit. Certe solus pereat qui naturæ vim debeat, solus concidat qui pietatem patris impugnât. Aut enim cessabit, dum pœnitet, aut perseverabit et periet. Ego enim, doleo reum, doleo impium, doleo novo supplicio moriturum. Quis te in hoc facinus prosilire, parricida terribile, docuit? Quis te furor audere tam immane facinus provocavit? Si offendit, pater est, si læsit, genitor, quin imo nec offendit, nec læsit; vincat furorem pietas, affectus insaniam superet, crudelitatem natura debellet; aut nunquid te pater, quia non læsit, offendit, aut idcirco te offendit, quia non læsit, qui (15) forsitan non offenderet si læsisset. Redde affectus, exhibe pietatem; tibi parcis, dum a patre manus avertis, quem defendere deberes, si quod audes, alterum audentem (16) cognovisses. Ubi jam solatium patres, ubi præsidium genitores invenient, si filios senserint parricidas, aut quando externa tuta sunt, si domestica nobis obsistunt. Bestiæ et mutæ pecudes pietatis jura conservant, et quibus natura denegat rationem, non tamen denegat pietatem. Innocentem perimere nefas est, patrem occidere scelus, prophetam jugulare facinus inauditum, et ante hoc tempus

(1) Cod. 4 male, *pollens*.

(2) Id. male, *nostris*.

(3) Desideratur verbum *copia* in cod. 4., sed repetitur in cod. 13. Deinde cod. 1 male, *legunt*.

(4) Male cod. 4, *adorat*.

(5) Codd., *non temere*.

(6) Codd., *qui*. Cod. 5, sermonem iterum habet scriptum ab his verbis *ignara, pura*.

(7) Cod., *quid in vestris*.

(8) Hic sermo, qui ob dicendi rationem sancto Leoni non videtur ascribendus, eruitur ex quatuor

codd. Florent. nempe bibl. Laurent. Plut. 21, cod. 11, p. 137; ibid. cod. 12, p. 129; cod. 13, p. 131, et bibl. Stroziana cod. 16, p. 133.

(9) Cod. 11, *parricidio*.

(10) Sic cod. 13; cod. 11, *homo*.

(11) Cod. 12, *tamen*.

(12) Sic cod. 15; cod. 11, male *cælum*.

(13) Forte *celatur*.

(14) Codd., *qui*.

(15) Ibidem, *quia*.

(16) Sic cod. 12; cod. 11, *audens*.

mortalibus cunctis ignotum. Sed cessa jam ab isto scelere, cessa; ne semper te boni omnes exhorreant, ne audaces ex te, quod non noverint, discant; cessa, inquam, ne qui post te tantum facinus perpetrarit, te utatur auctore. Cur mundo novum facinus tradis? Cur doces quod pietatis natura non novit? Cur cupis quod pietas ipsa horrescit? Cur audes perficere quod novo supplicio cogatur Dominus vindicare?

III. Interea parricidæ furor non minuitur, non refrenatur; ardescit, in pejus immanis accenditur. Cupit facinus conceptum implere, desiderat scelus dispositum instantissime perpetrare. Perpetranti nefas (1) tarda sunt cuncta, festinanti ad facinus videntur remorari disposita. Cupit parricidium ante complere quam agat; festinat patrem ante intercipere quam occidere; sui (2) sanguinem patris, cruorem appetit genitoris; timet differre vel modicum, ne aut ira remota deficiat, aut furia dilata languescat, disponitur prope bellum, acies dirigitur, pugna paratur, cognate classes in semet ardescunt. Inde parricida exercitum contra patrem inflamat; hinc David ut parcatur filio abeuntes duces exorat: Parcite, inquit, filio meo Absalom; inde dementia contra genitorem insurgit, hinc clementia, ut parricida parcatur, exposcit; inde furor, hinc pietas operatur; inde insanis, hinc misericordia interponitur; inde crudelitas, hinc bonitas ostenditur. Parricida non læsus insanit, David læditur et mitescit; debellatur ab impietate pietas; nec movetur pietas (3) patris, nec gladio vincitur, nec terrore mutatur; parricida nec ratione frangitur, nec imminente interitu deterritur. Obduratur in pœnam, in supplicium cogitur, nec salutem jam in aliquo meretur, qui patrem salute (4) spoliare conatur.

IV. Respice (5) jam scelestissime hostis; nefande, jam respice, parricida. Respice, inquam, usquequaque quasi in te cuncta converti. Respice contra te ab ipsa rerum natura pugnari, et quamvis contra te dimicet cœlum. moveatur terra, exercitus pugnet, tamen aliud ignotum te et inopinatum sustinet bellum; aliud tibi jam paratum est prælium, quod fugientem excipiat, perpetrantem interimat, festinantem occidat. Non enim isti exercitus carnis quos conspicias, quos aut tuus furor contra patrem armavit, aut patris contra te necessitas provocavit, qui quamvis digno contra te exerant gladios, vibrent en-

A ses, lanceas torqueant, ut dolor læsi patris tuo interitum diluatur, tamen te fugientem arbor excipiet, rami interiment, ligna suspendent. Adest, inquam, arbor quæ nec patrem, ut tibi pareatur audivit, et jussa Dei implere contendit, nec poteris hoc bellum impunitus evadere, qui genitori necem conatus es irrogare. Igitur commisso bello prosternuntur hostes, adversi cadunt, inimici vincuntur, nudatur hostis, deserit parricida, jam suam in suis concipit pœnam, jam supplicium debitum sibi suorum interitu recognoscit, jam timet, jam formidat, jam proprium meditatatur interitum. Denique animal petit, mulam conscendit, dat se in (6) fugam præcipientem, paratam prope festinat ad arborem, cui traditur, et ictu violento immissus a sali (sic) subducto, et subter in campis elapso inseritur ramis, obligatur lignis, transfixo gutture colligatus ac pendens. Jam mortuus ab omnibus invenitur, quem jam nec cœlum potuit vivum conspicere, nec terra ulterius sustinere.

V. O nefandum meritum parricidæ, injuriam patris non pugnantis gladius, non hostilis manus, non jacularis ictus defendit, sed vindicant ligna, ulciscitur arbor, rami defendunt, nec est ulla creatura, quæ mota non fuerit, cum ipsum Dominum senserit moveri auctorem. Ideo redeunt cuncti de bello, parricida auctore belli (7) prostrato, cujus sanguine acelus diluitur, cujus supplicio immanis crudelitas sepelitur. Gaudent omnes, cuncti lætantur, solus David plangit filium, parricidæ lamentatur interitum. Quid plangis, gloriose pater? Quid lamentatione (8) quasi Absalom quod ausus est comprobari? Quid fies scelestum, quasi eum perpetrare volueris parricidium. Frangitur gloria victoris exercitus, etiam fletur hostis interitus, nec lætitia esse poterit in victoria, dum parricidæ plangitur pœna. Ille tuus non fuit filius, qui sic violavit paternos affectus. Ille tuus dici non meruit, qui jus patris altissimi violavit. Te non contempserunt exercitus, non duces quibus pro tam scelesto mandatu, sed illa arbor, illa te ultia est, illa defendit, illa læsi patris injuriam, quæ te non audierat, vindicavit. Defensio tua securitatem (9) patribus attulit, et parricidarum audaciam removet, per te injuria natura defensa est, et paterna pietas revocata. Novo enim supplicio debuit interire, qui sæculo novum scelus patris exitum voluit intulisse.

(1) Cod. 11 *perpetranti in nefas*; cod. 13 *perpetrante nefas*.

(2) Codd. *sicut*.

(3) Hæc verba desunt in cod. 11, sed leguntur in cod. 12.

(4) Hic cod. 11 addit iterum *in aliquo*.

(5) Cod. 13 *respicere, ... jam respicere*.

(6) Sic cod. 13, cod. 11 male *in se*.

(7) Cod. 11 *auctori bello*.

(8) Sic cod. 12; cod. 11 *lamentantiæ .. comprobari*, Cod. 16 *lamentando*.

(9) Codd. mal. *saturitatem*.

INDEX

RERUM ET SENTENTIARUM MEMORABILIUM.

In hoc indice revocatur lector ad numeros crassiori charactera expressos.

A
Abbas Abbotis collectio canonum, cxxx.
Abortum procurantes qua poena canonica puniuntur, 115.
Abstinencia a carnibus quoniam bona, et quoniam superstitiosa, 111.
Acacii episcopi CP. fragmenta de Petro, episcopo Antiocheno, et Joanne Antiocheno, episcopo Apameno, 312. Quos damnasset, 313. Ad eum scribit Simplicius papa, ut secunda Ecclesie Alexandrinae auferat, *ibid.* Rescriptum Acacii, 314. Damnat a Felice papa, quia hereticos a se damnatos receperat, 317, 319, 330.
Acacius, qui cum Petro Antiocheno se non communicasse iactabat, per alios communicasse delegatur, 373, 375. Exsecutus est damnationem a sede apostolica lata in praevectores, 333. Recidens in damnatorum consortium damnatus est, 338. Impudenter dicebatur Acacium veniam postulasse, et pontificem exulisse difficilem, *ibid.* Episcopum secundae sedis catholicum duxit excludendum, et Petrum manifestum haereticum, eum quoque executione damnatum, catholico pontifici permisit subrogari, 333. Calendionem tertium sedis, episcopum fecit expelli, et haereticum Petrum eius piumus eam dispositione substituit, *ibid.* Quando rogavit, obtulit potestatem, 333, 338. De Basilico tyranno revulit ad apostolicam sedem, 334. Zenon imperator professus est se cuncta gerens Acacii consilio, 333, 337.
Acacius nullo privilegio fuissebat, ut de secunda sede potest ferre iudicium, 364. Sententia in Acacium apostolici tantum praesulis nomine edita, cuius erat utique potestas, 360. Secreto directae, et cur, *ibid.* Non fuit opus synodo ad eum ferendam, 318, 364, 371 et seqq. Plurimorum tamen in Italia congregatio sacerdotum cognovit eam rationabiliter fuisse prolatam, 361.
Acacium eam documenta in duobus codicibus collecta, cxlii. Quoniam esse deberet integra ejusmodi documentorum collectio, cxlii. Undecim documenta hujus causae a Joanne, xxiv. A Graeco confecta ante quatuor concilia, cxlii.
Acanthores qui refellendi, 93, 236, 337, 643, 651. Neminis tamen in causa propria accusandi licentia deneganda, 651. Accusator multa crimina obijciens, si primum probare non valuerit, ad caetera non admittatur, *ibid.* De episcopo accusatore, *ibid.*
Acherianae collectio explicata, cclxxx.
Adam mortalis fuit ex peccato, 163, 166. Anathematizatus qui dixerit eum mortalem factum non peccati merito, sed necessitate naturae, *ibid.* Pelagii errores hac in parte notati, 178. Doctrina catholica exposita, 179.
Additiones Dionysianae quae, clix et seqq. Fontes, unde additiones ejusmodi fuerunt derivatae, cxc.
Additiones Isidorianae quae, cclxxxv et seqq. Harum additionum praestantia, cclx. In Gallia collectae, *ibidem.*
Adulterium poenitentia, 113. Adulterium in utroque sexu condemnatum christiana religio, 186. Viri cum adulteris uxoriis non conveniant, et cur, *ibid.* Adulteris mulieribus communio denegata: idem et de viri, si eorum delictum probetur, *ibid.* Adulter est vir, qui vivente uxore aliam ducit, et mulier, quae alium ducit, etiamsi dissociatum videatur conjugium, *ibid.*
Aelius, non vero Joannes, fuit episcopus Thessalonice tempore synodi Sardienae, xlv.
Africanorum canonum celebritas, lxxiv. De canonibus Africanis fuit, *ibid.* et seqq. De vulgato Codice canonum Ecclesiae Africanae, *vid.* Codex Canonum. Collectio Africanorum canonum insit collectionibus Hispanice et Isidorianae anterior est collectione Hispanica, lxxvi. Duo antiqui Africanorum canonum codices, lxxv, lxxvii.

Africanorum mos repetendi in conciliis canones anteriorum conciliorum xlvii, cii, cy, 630 not. 631 not. Aliqua de in repetitione quaedam voces mutatae vel additae, 640 not., 650 not., 681 not., 683 not.
Africanum concilium contra Pelagianos sub Zosimo celebratum. *Vid.* Pelagianum.
Agabus episcopus Hierosolymitanus, cxvi.
Agapes, 123, 138.
Agathensis synodi canones vulgati post canonem quodragessim septimum sunt additi, 631. Eorundem canonum numerus qui verior, cclix.
Alexandrinae Ecclesiae schisma cum duobus episcopis, uno catholico, altero haeretico, 309.
Alexandri episcopi potestas, 53. In *Aegypto* coereita, 441.
S. Alypi Tagastensis episcopi legatione imperatorem anno 418 comestitia, 819. Quando venit in Italiam et cur, 880.
S. Ambrosii et synodi Mediolanensis epistola ad Sircium contra Jovinianum, 239.
Anastasius imperator a Gelasio litteras accepit, 338. Eius pietatis studium in vita privata, 310. Imperator refragari populares tumultus pro rebus iudicis, 343.
Anastasius II papa non voluerit oculo Acacium resistentem, et unde nota affirmativa sententia, quae falsa creditur, 330 not. Tri fragmenta eidem pontifici perpetuam tributa, Gelasio asserenda, cxlii.
Anceps canonum ex versione Isidoriana, 106. Ex Prisca, 483. Qui episcopi in Ancyranis synodo convenissent, 109 not. Canon undecimus, alias decimus Ancyranus quibus in collectionibus discipline Latinorum accommodatus, 110 not., 771. Id sermo Isidorus, *ut.* Et a Martino Bracarense, 773. Notatio chronica Ancyranis canonibus praefixa a Graeco fonte dimanat, xxii. Ancyranorum Patrum catalogus, qui eum civitatem et provinciam nominibus in vulgatis conciliis exhibetur, a Graeco codice allepsus et suppositus, xvi. Qui interloquutio Ancyranis canonibus praefixa in celebri codice Corbeticensi, appositus ostenditur, 23.
Andromachus vir illustris a sede apostolica Constantinopolim missus, ut Acacium ad communionem revocaret, sed obtinere non potuit, 336, cxlvii.
Andron et plures a clericis sine certa et maxime officii necessitate non adhibenda, 661.
Angeli qui et quatenus cum haereticis non nominandi, 438 not.
Angeles haeretici, 430 not.
Anselmi a. b. a. collectio Capitularium, cclxxxiii.
S. Anselmi episcopi Lucani collectio canonum, cclxv et seqq. Quaestio de auctore, cclxvi. Iudicium de eodem, cclxvii. Qui de collectione ms. Basilicæ Vat. Anselmo attribuit, cclxix. Apologeticum pro Gregorio VII contra Guibertum aliud opus Anselmi, cclxviii.
Anselmus II, episcopus Mediolanensis, ad quem directae ms. collectio saeculo nono, cclxxxvii.
Antiochena synodus anni 379 quid egerit, cxi. Tomus Occidentalem in ea productus et lectus qui fuerit, cxvi.
Antiocheni canones ex versione Isidoriana, 435. Ex Prisca, 333. Horum canonum celebritas, xiv. De eorumdem auctoribus quatuor sententiae expensae, *ibid.* Momenta quibus tribuntur synodo Antiochenae anni 341 celebratae in encensis, xiv. Quae eidem synodo non conveniant, *ibid.* Num duorum conciliorum canones confusi, xxvii. In concilio Antiocheno anni 532. Omnes conditi delegantur, xxvii, xxviii. Canon quartus non fuit editus contra S. Athanasium, xix. Unde id antiqui quidam crederent, xxi. Titulus in encensis, seu in dedicatione, qui refertur ad synodum anni 341, in puris Dionysii codicibus rectius omissus, *ibid.* Quosdam canonum Antiochenorum vindicant, *ibid.* Antiochenorum Patrum catalogus vitiatum, xxvii. Cur inter episcoporum nomina desit Antiochenus, xxi.

Antiocheni canones olim a Romana Ecclesia non recepti. *lii.*

Appellatio episcoporum ad Romanum episcopum, 65. Non superordinandus, si quis appellaverit ante iudicium episcopi Romani, 66. Quando retractanda causa in synodo provinciali ex mandato Romani episcopi, 67. Appellationes episcoporum Gallie, 105 *not.* Quid canones circa appellationem ad Romanam sedem, ac de iudicio ejus decernunt, 335. Ad illam de qualibet mundi parte canones appellari voluerunt, ab illa autem nemo est appellare permissus, 331. Quorumlibet sententia ligata pontificem eadem sedes jus habet resolvendi, *ibid.*

Apostata a corpore Christi abscindendi, sed penitentibus non neganda in fine vite venia, 248.

Apostolorum canones, *vid.* Canones.

Aquensis episcopi Pontius et Rustagnus Juramentum præstant Ecclesie Arelatensi, *cxviii.*

Arausiana synodus dicta etiam Justinensis, et cor, *cxliiii.*

Arelatensis Ecclesie collectio, *clxx.* Juramenta episcoporum præstata Ecclesie Arelatensi, *cxviii.* Anno, Pontius et Raimundus episcopi Arelatenses, *ibid.* Ecclesie Arelatensis S. Stephani, ubi corpus B. Trophimi quiescit, *169d.*

Arelatensis a synodus verius est antiqua collectio canonum, *cxviii.* Quomodo compacta et quando, *ibid.* Ordo, et numerus canonum in his, diversus, *cxviii.*

Arianorum errores, 375. A. S. Athanasio confutati, 376 et *seqq.* Ariani non rebaptizandi, 117. In Constantinopolitano concilio damnati, 413, 351.

Arli lupietas in Nicæno concilio proscripta, 368.

Aryernensis concilii canones vulgati sunt potius concilio Aurelianensi quàm, *cxix.*

S. Athanasius a pseudosynodo Orientali damnatus, a sede apostolica receptus et absoluitus, 302. Ejus epistola ad Epictetum Corinthiorum episcopum, 374. Alia ad Ecclesiam Maroniticam et ms. Venetensi edita cum subscriptionibus Patrum Sardicensium, 689. Alia ad Ecclesiam Alexandrinam ex eodem codice, 614. De symbolo, quod S. Athanasius tribuitur, Quenellii conjectura, 937. Observationes editorum, 935. *Vis.* Synodum. Non omnes Patres quos S. Athanasius in Apologia secunda sibi faventes recensuit, pertinent ad concilium Sardicense, *xiii.* Notabilis distinctio inter eodem Patres facienda, *xiii.* Mendosus locus Apologiae secunde emendandus, *xliii.* Alia menda correpta, *xliii.* *et seqq.*

Attili CP. episcopi regula formatum, 491 *not.* Exemplaria Nicænorum canonum Latine reddita ad Africam missa, et Authentica subscriptio, quae eadem exemplaria signavit, et ms. edita, *cx.*

Auctoritates a Gallicis episcopis vocatae constitutiones apostolicae, *cxviii.*

Avellana collectio, ejusque præstantia, *cxviii et seqq.*

Aventinenses episcopi Benedictus et Petrus Juramentum præstant Ecclesie Arelatensi, *cxviii.*

S. Augustinus inter nri concilio Carthaginiensi anni 397, *lxxxviii.* Num, et quotiens ordinatus consiliorum Valerii Hipponeus, ignoraverit interdictum Nicænum, 62, 65. Augustini epistola una cum libro primo de nepos et concupiscentia quando missa ad Valerium comitem, 870. Honorii lex contra Pelagianos ad Augustinum etiam directa, 176 *not.*, 889. Libri de Graula et Praeceptis Originali quando ab Augustino scripti, 895. Au. estatus in Mauritiani profocius est auctoritate sedis apostolice compulsi, et quasdam causas eadem apostolice terminaret, 1075. Notatur error inscriptionis epistole Augustini ad Optatum, 895. Alius Augustini locus emendandus, seu supplendus, *cxviii.* Loca ejusdem explicata, *lxxxv.* *et seqq.* 801 *not.*, 868, 870, 885, 890. Definitio dogmatum ecclesiasticorum Genualii posteriori manu Augustino tributa, *cxviii.*

Aurelianensis synodus anni 388, *cxviii.*

Aurelianus praefectus praetorio sub Glycerio imperatore, 679 *not.*

Aurelii episcopi Carthaginiensis epistola ad episcopos per Byzacenum et Arragitanam provinciam constitutos, 176, 889. Concilia Africae contra eundem errorem constituta, *xvii.* 180. Hujus canonis vindicta, 822 et *seqq.* Idem error etiam a sede apostolica damnatus, *xcv.*

B

Biluea viris et mulieribus communia interdicitur, 458. Baptisma ab omni crimine purgat, 110. Tum originali, tum personali, 351.

Bapti nisi necessitas etiam in parvulis, 166. Parvuli sine baptismo morientes, non erunt in medio quodam loco, ubi beate vivunt, *ibid.*, 167. Error Pelagii notatus, *ibid.*, 179. Canon concilii plenarii Africae contra eundem errorem constitutus, *xvii.* 180. Hujus canonis vindicta, 822 et *seqq.* Idem error etiam a sede apostolica damnatus, *xcv.*

Baptizanda pregnantes, 117. Baptisma negotantium, 98. De baptizatis in martitudine, 110. Mortui non baptizandi, 91. Ad in dubio baptizandum, 101. Nemo suscipiatur ad baptismum post duas hebdomadas Quadragesimae, 440. Præter Pascha et Pentecosten baptismi non conferendum, nisi periculum sit dilationis, 247, 413.

Baptizati christum participes sunt, 440. Baptizandi fidei symbolum dicunt, et quanta feriis ultimam septimanam quadragesimae episcopo vel presbytero reddant, *ibid.* Mitis baptismi, 218, 658. A baptizandis, consignandisque nihil preui exigunt, 410. Qui ante baptismum sacrificaverunt, post baptismum non excommunicati a clero, 110.

Baptisma in necessitate ministrare etiam laici conceditur 111. In nulla Ecclesia baptismali presbyter absque decore sit, 671. Baptisma per triam immersionem collatum, *cxviii.*

Basiliensium sanctorum martyrum, ibique conventus celebrati, 126. Basilica novae ac more dedicanda non erant absque præcedente Romani pontificis, 410, 420. Quotum basilicae edificatae in quorundam non omnino fidelium nomine, a Gelasio reprobatæ, 420.

Basilico tyranno heretico Acacius CP. restitit, 303. Et de eo retulit ad apostolicam sedem, 354. Scriptis apostolicis sedis ipse Basilicum intravit, et a pluribus revocatus excessibus, *ibid.*

Basiliscus Romanæ Ecclesie subdiaconus Zozimi litteras et acta circa Cælestium in Africam attulit, et quando, 834, 835. Afrorum rescripta Romam petulante videtur, 960.

Beda Episcopus, *cxliii.* Liber de Benedicis peccatorum Bedæ scriptus cognus sit, *ibid.*

Benedictus levita Magnus collectione Capitularium, *cxliiii.*

Bigami habendi, qui post propositum virginis prævaricati sunt, 114 *not.*

Blasphemia in Spiritum sanctum quæntes non remittuntur, 328.

Bonifacii I epistola ad episcopos Thessaliam a suppositionis et interpolationis nota eximitur, *cxviii.* 53 *not.* Scripta ad Hilarij episcopum Narbonensem, 209. Documenta ob achism inter Bonifacium et Eulaliu edita et collectio, *lxviii.* *et seqq.*

Bonizonis episcopi collectio, *cxviii.* De anni editoriali ejusdem, *ibid.* Excerpta ex ms. Britanno, *cxviii et seqq.* Auctor huius libri de sacramentis, *cxviii.* Scripti in Ugonis schismaticum, *cxviii.* Eius Liber ad Amicum, *ibid.* Ejusdem Epistolæ consilium S. Augustini, *cxviii.*

Bonus possim siue ulla discussione ordinationes Nicetas faciat, 195. Ordinali ab eodem Anasus et socii honores suos terrarum permisissent, et cor, 193. Qui de ecclesiis ad Bonum transierunt damnatus, et ab eo sunt ordinati, in honoribus suis non sunt recipiendi, 194.

Breviarium et Capitula promissa accepta pro illius canonum, *cxviii.*

Breviarium canonum Hipponeus vindictam, 79 et *seqq.*, 753 et *seqq.* Quando, ubi, et a quibus collatum, *lxxxv.* 79. Eius canones qui, 85 et *seqq.* Idem Breviarium quæritum ad synodum Carthaginensem plenariam anni 397, *lxxxv.* Ejusque gosis insertum, 82. Series eorumdem canonum in hac synodo, *lxxxv et seqq.* Canon de clericis monastis, et alius de infantibus Breviario insertus, *lxxxv et seqq.* S. Augustinus duos canones hujus Brevarii collegit ex concilio anni 397. Cui erant liberati, non verò ex concilio Hipponeus, 745 *not.* Similiter etiam Ferrandus, 750 *not.* Canones duo Breviario in fine adjecti, 163, 105. Alii plures in alio codice adhi, *cxviii.*

Breviatio Ferrandi, *vid.* Ferrandus.

Breviatio collectionis Hispanice edita a cardinali de Aguirre ex ms. Joannis Baptiste Petrai, *cxviii.* Excerpta sui ex antiqui collectione Hispanica, *ibid.* De auctoritate ejusdem collectionis, *cxviii.* De emenda, *cxviii.*

Breviatio perperetia canonum contentis in dubios redihibus Veronesi et Luciano descriptur, *cxviii et seqq.* In quibus antiquissimis libris hujus, *cxviii.*

Breviculus historiarum butybi-mistorum in vulgatis conciliorum supplementis, *cxviii.*

Breyis statutorum pro Brevisatione, seu Brevisario, 87, 66. Burchardus, ejusque collectio, *cxviii.* Quæ Collectio canonum inscribendi est, *ibid.* De numero librorum ejusdem collectionis, *cxviii.* Genuina præfatio et ms. edita, *cxviii.* Burchardus mos inscribendi synodis, pontificibus vel patribus sententias quorundam scriptorum, *cxviii.* Hæc supposititia inscriptio in alios collectores derivat, quam confusionem induxerit, *ibid.* Pontificale vetus Ecclesie Germanicæ a Burchardo insertum suæ collectioni, *cxviii.*

Byzacena provincia synodi sub Aurelio celebrata, *cxv.*

C

Cadotus Parmensis, *cxviii.*

Caesariensis collectio, cccxxv.

Calcedion Antiochenus episcopus sanctus, 353. Venerabilis, 362. A sede exclusus contra canones, 353, 353, 356, 357. Ideo depulsi, ut hereticis panderetur introitus, 362, 363.

Canon scripturarum, vid. Scripturae canonice.

Canonum apostolorum collectio omnium vetustissima, v. In Oriente condita, et quando, *ibid.* De usu ejus apud Græcos, v. Apud Latinos usui non fuit nisi post versionem Dionysii Exigui, *ibid.* Canones iidem ab apostolis verbo traditi, et postea ab aliis collecti, v. Non tamen omnes relati inter canones apostolicos sunt apostolorum, *ibid.* Cur inter apocrypha recensiti, *ibid.* De numero eorumdem canonum, vii.

Canones in singulis synodis Patrum constituti observandi, 235. Soli canones Nicæni, et Sardicenses Nicænorum nomine inscripti, diutius a Latinis recepti, ii. Canones aliarum Græcarum synodorum quando a Latinis allegari coeperint, xvi. Unde hæc observantia in Latinis prolecta, *ibid.* Canonum nomine aliquando decretales Romanorum posticum comprehensa, lvi. *Vide* Codex canonum. Canonum constituta pro temporum qualitate moderanda, 407 et seqq. Quod in necessitate indulgetur, extra necessitatem non usurpandum, 409, 412, 419. Canones et statuta sedis apostolicæ nulli sacerdotum licet ignorare, 254, 276. Pœna violantium canones, 49.

Capitula et Breviarium promiscue accepta, cccxvii.

Capitularia regum Francorum quid et quomodo condita, cccxxxix. Capitularium collectio Ansagii abbatis studio in quatuor libros digesta cccxxxix. Alia Benedicti levitis in libros tres, *ibid.* De quatuor additionibus capitularium, *ibid.*

Carthaginensis synodus sub Grato, lxxvi.

Alia sub Gensibilo, *ibid.*

Alia anni 394, sub Aurelio, lxxix.

Alia anni 397, Kal. Julias, *ibid.*

Alia anni ejusdem idem Augustarum, in qua Breviarium canonum Hippoensium conditum fuit, 70. Celebrata ab Aurelio Carthaginensi cum episcopis Byzacensibus, lxxv. *Vide* Breviarium canonum Hippoensium. Dum epistolæ distinguenda, altera ejusdem Concilii, altera Mazonii primatis Byzaceni, 739 not.

Alia anni ejusdem habita v. kal. Septembris, in qua Breviarium canonum Hippoensium lectum, et confirmatum fuit, lxxix. Ejusdem synodi restituentis necessitas, *ibid.* Series canonum ejusdem synodi restituta, lxxx et seqq.

Carthaginensis synodus anni 398 ex russ. Collectio in Hæp. et Isid. vulgata, non pertinet ad ullam synodum Africanam, lxxxvii et seqq. Variæ de ea sententiæ, *ibid.* Quod probabilis credatur, xci.

Carthaginensis anni 399, xci. Alia de anni 401, *ibid.* Secunda synodi anni 404. Necessarii res itui, *ibid.* et xci.

Alia anni 403, xcv. Alia an. 404, *ibid.*

Alia anni 405, cui quidam canon adjudicandus ostenditur, xcv.

Alia anni 407, *ibid.*

Alia de anni 408, xcv, xcv.

Alia anni 409, *ibid.*

Alia an. 410, *ibid.*

Carthaginensis, quæ damnavit Celestium, celebrata non an. 412, sed 411, 845.

Carthaginensis synodi anni 416 epistola ad Innocentium a papam, 128.

Carthaginensis plenaria anni 418 contra errores Pelagii et Celestii, xcvi, 163. Canon ejusdem concilii contra admittentes salutis et quietis locum parvulis sine baptismate decedentibus, a suppositione eximitur, xcvi et seqq.

Carthaginensis synodi anni 419. Eæcia descriptio, xcvi. Subscriptions ejusdem synodi, 646. Canones priores triginta tres actionis primæ unde derivati ex repetiti, lxxvi. Hi soli canones in quibusdam manuscriptis antiquissimis contenti, lxxxix. Diversa ipsorum divisio in codicibus diversis, 639. Iidem nunc impressi, uti leguntur in antiquissimis collectionibus mss. Italicis, 635 et seqq.

Carthaginense concilium anni 421, nunc primo editum, cin, 649 et seqq.

Aliud Carthaginense vigesimum sub Aurelio, cin. Ex hoc scripta videtur Africanorum epistola ad Celestinum papam, civ. Tempus ejusdem concilii, *ibid.*

Carthaginense concilium anni 535 ex unico codice Vat. Palatino vulgatum, cxxxv. In aliis antiquis documentis laudatum, *ibid.* Ejusdem concilii error notatus, lxxv. Locum emendandum, xcv.

Cassitas, v. d. Continentia.

Cataphrygæ baptizandi, cum ad Ecclesiam veniunt, 431. Cataphrygarum vox perperam intrusa canonu Nicæno versione Isidoriana, 61 not.

Catechumeni, 117. A quibus debeant abstinere, 638.

Cathari quomodo recipiendi, 54. Canon Nicænus de iisdem explicatus, *ibid.*, not. Male redditus a latine in versione codicis canonum hoc tomo im. ressi, 758.

Causæ clericorum in Africa quomodo tractandæ, 63, 642, 644. Causæ inter clericos inferioris et superioris ordinis a quibus terminandæ, 206, 230, 675.

Causæ episcoporum, presbyterorum et diaconorum a quibus cognoscendæ ex Africana disciplina, 638, 639, 641.

Causæ maiores ad sedem apostolicam post episcopale iudicium referendæ, 207.

Causa agitari nequit apud eos qui iidem sint inimici, testes et iudices, 337.

Centil camerarii liber de Censibus, cccxi.

Chalcedonensis collectio edita a Rustico, cxxix.

Chalcedonensis concilii æstis actionis sextæ versionis primæ, 214 not. i. Definitio fidei ejusdem concilii, 220. Eadem ex alia antiqua versione, 591. Canones Chalcedonensis interpretati is prisce, 223. Ex alia antiqua interpretatione nunc primum edita, 617. Canones conditi actione septima, 617 not. Catalogus Patrum Chalcedonensium, 549. Quæ Chalcedonensis gesta approbata a sede apostolica, et quæ rejecta, 521. Non omnia constare debent, quæ in ea synodo continentur, *ibid.* Codices canonum Græcorum in Chalcedonensi adhibiti, eorumque diversitas, xxxvi, xxxvii, xxxviii. Duo vitia ejusdem loci vulgata actionis decimæ sextæ notata, xxxvii. Sincerus textus restituendus, xxxviii. Diversa allegatio canonis Nicæni actione decima tertia notabilis, xxxvii. Locus Chalcedonensis synodi, quo laudatur suppositum decretum Sardicense, explicatus, xxxix. Tres canones Chalcedonensibus additi, et unde sumpti, 771.

Chorepiscopi dicti vicarii episcoporum, 110, 427. Quid ipsi velint, 110. Formatas dare poterant, 437. In vicis et villis constituti, et ut episcopi consecrati, *ibid.* Eorum potestas quibus finibus coercita, *ibid.*

Chrisma post baptismum dandum, 440. Petendum a proprio episcopo, non ab aliis, 667. Baptizati non consensandi nisi ab episcopis, 200, 415. Presbyteri possunt baptizatos ungere chrismate, quod fuit ab episcopo consecratum, non tamen frontem eodem signare, quod solius episcopi est, *ibid.* In chrismate nihil pretii exigendum, 410.

Christus. Vid. Filius Dei.

Citationes tres ante iudicium aliquot dierum intervallum non requirebant, 806 not.

Clementis I papæ epistola ad Jacobum supposita, 454. A Rufino Latine reddita, et a Græco confecta, *ibid.*, not. Alia ejusdem epistolæ item supposita ad eundem Jacobum, 671. Eodem interprete et Græco in Latinum conversa, 651. Discrimen eorum a vulgata in conciliis, *ibid.* Solâ additione, quibus utraque interpolata est, Isidoro Mercatori tribuenda, cxxvii, cxxviii.

Clerici tam superioris ordinis quam inferioris, 206. Clerici qui ordinandi, 90. Laici quando, et quatenus ordiandi, 409. Clericorum officiis monachos aggregari vult et optat Siricius, 253. Non ordinandos illiteratos, nisi aliqua parte corporis imminutus, 415, 416. Nec penitentes, 667. Nec servus sine dominorum voluntate, 414. Nec criminosus et qui ordinatus ab officio removendus, 416. Nec qui est rebaptizatus, 644. Nec qui viduam duxit, 189, 190, 207, not. 230, 253. Nec qui secundam duxit uxorem, 190, 191, 251, 253, 419. Etiam primam ante baptismum accepisset, 190, 299. Nec qui post peccatorum remissionem cingulum militiæ seculari habuerit, 208, 449. Nec curialis, 211. Nec qui repudiatus duxit, 667. Clericatum obtinere non poterit, qui grandævus baptizatur, nisi eo quo baptizatur tempore statim lectorum, aut exorcistarum numero societur, 252, 253. Non ordinandos seditiosarios, usurarios, sui injuriarum ultor, 662. Neophyti ad sacerdotalem ordinem non promovendi, 454. Qui non promovendi, et irregularitates a Gelasio notatæ, 408, 410.

Clerici qua ætate ordinandi, 90, 252, 640. Quæ in singulis gradibus observandæ sint tempora, 266. Quid in monachis, 408. Quoto tempore in singulis gradibus ministrare debeant, 253.

Clericus nullus est ordinandus nisi ad titulum alicujus ecclesiæ civitatis, vel vici, vel martyrii, 229. Clerici non ordinandi coram catechumenis, 434, 435.

Clerici quantumvis eruditi artificii victum querant, 674. Victum et vestimentum sibi artificibus vel agricultura abaque officiis sui detrimento præparent, 639. Qui ad operandum validi sunt, artificium et litteras discant, 661.

Clerici pretio ordinati, ab officio deponantur, 419. Pœna clericorum qui ad gradum amplorem volunt promoveri, 645, 650. Ante ordinationem placita concilii iisdem inculcanda ab ordinatoribus, 90, 641. Non ordinantur nisi omnes domesticos catholicos fecerint, 95.

Clerici viduam non ducant uxorem, 449. De clericis et

episcopis ordinatis, qui viduas acceperant, Innocentius queritur, 189. Id in Macedonia factum ex consuetudine, 190.

Clerici quoad eorum vitam et honestatem, 653, 664.

Clerici non intersint spectaculis, 441. *Vid.* Spectacula. Si in nuptiis vel conis nuptialibus spectacula fiant, antequam thymeli ingrediatur, surgant de convivio, et abeant, *ibid.* Non sint negotiatores, 418. Non cohabitent cum extraneis mulieribus, et quo tales, 49, 95, 669, 676. Ex qualibet muliere suspicio generetur, nullam cum ipsa conversationem habeant, 671. Quatenus ad feminas accedere debeant, 96, 676. Non sint conductores aut procuratores, etc., 95, 227, 610. Quibus in causis episcopi jussione procuracionem recipere possint, 671. Non veniant ad militiam vel dignitatem saecularem, 229. Non transcant de Ecclesia ad Ecclesiam, 38, 228. Nisi necessitate cogente, 236, 419. Non licet clerico in duarum civitatum ecclesiis militare, 231. Qui a sua ecclesia recedunt, ab aliis non recipiantur, 39. Pona recipientium clericos alienos, 425. Peregrini clerici sine commendatitiis nisi episcopi non ministrent, 253, 426, 439. Non morentur in aliena civitate nisi causa iuxta ab episcopo loci, vel a presbyteris locorum cognita, 98. De clericis qui diutius morantur in aliena civitate, 74. Clerici propinqui non catholicis nihil rerum suarum donec, 95, 645. Filios suos non emancipent nisi de eorum moribus et etate securi, 93. Clerici generatores abijciendi, 89.

Clerici non ministrent pallis amicti, aut praecincti lumbis, 271. Quod in Gallis inductum fuerat, *ibid.* Presbyteris et clericis lapsis et ab officio removendis manus non imponenda, quatenus, 641. Clericis praeter canonum regulas ex ignoratione ordinatis ita indulgetur, ut spes eis admittatur promotionis, 184, 251. Emergunt et aliis passionibus fretili, ministeria sacra non tractent, 417. De clericis et episcopis accedentibus ad imperatorem, 428.

Clerici alieni non ordinandi, 450. Sine voluntate episcopi sui, 59, 74, 96, 288. Non sollicitandi, 74. Alienos clericos episcopi sibi non vindicant, 410. De osili ab episcopo, ab aliis non recipiantur, 75, 426, 450, 657. A vicinis episcopis audiendi, 75. Excommunicati a suo episcopo, quandiu non recipiendi, 426, 428. De clericis qui excommunicati erigunt altare et sacrificant, 658.

Clericis ordinatis ab haereticis, cum redeunt ad Ecclesiam, ordinationis honor negandus, 192. Ob solam necessitatem ordinati a Bonoso recepti, 193. Catholici ab eo ordinati ordinationis careant dignitate, 194. Quid de invite ab eo ordinati, 195. Quid Novatianis Nicæna synodus indulget, ad alios non trahendum, 195.

Clericorum causa. *Vid.* Causæ.

Clerici aut monachi conjurantes aut machinantes in episcopum vel clericum, amittant gradum, 255.

Codex antiquus canonum apud Græcos quinam initio fuerit, et quomodo auctus, xi. Laodiceani canones olim in ipso codice deerant, xii. Item Antiocheni, xiii. Quos canones primum contineret, *ibid.* Ubi conditus, *ibid.* Additamenta ejusdem notantur, xiv. Aliæ posteriores accessiones, xv.

Codex Græcus canonum non fuit publica auctoritate conditus aut editus, xxiv. Nullus fuit olim publicus codex canonum praesertim apud Romanam Ecclesiam, i. v. Siricii et Celestini loca explicata, *ibid.* Nullus item fuit codex publicus, qui decretales pontificum complecteretur, l. xv. Quomodo sine codice publico decretales promulgarentur, *ibid.*, 697, *not.*

Codicis canonum prima mentio in concilio Chalcedonensi, vii. Codices Græci, qui canones diversarum synodorum continua numerorum serie praeferebant, *ibid.*, xxvi. Numerorum divisio in quibusdam codicibus diversa, vii, xxviii. Non tamen omnes Græci codices continuam numerorum seriem exhibebant, xxiv, xxviii. Quos in codices hæc series inducta, xxvi, 578. Codicum Græcorum diversitas notata, xxvi, xxviii. Alii alios auctores, xxviii.

Codex canonum universæ Ecclesie a Jostello editus in nullo vetusto exemplo inventus, et quomodo concinnatus, viii.

Codex canonum hoc tomo impressus num fuerit codex Romanæ Ecclesie. Affirmativa Quesnelli sententia, 685 et seqq. Unde orta, 755. Refellitur, 755 et seqq. Nec Romæ, nec in Italia conditus, sed in Gallis, 765. Tempus ejusdem collectionis, 7. De ejus præstantia, *ibid.* Novæ editionis necessitas, *ibid.* Quot capita contineat, contra Quesnellum statuitur, 9, 467, *not.*

Codex encyclicus, cxlii.

Codex canonum Ecclesie Africane Græce et Latine editus quid sit, xxiv. Qualis esse deberet, cvi.

Codices canonum Ecclesie Gallicane, cxxix. Nulli publici, sed privato studio lucubrat et editi, *ibid.*

Codices Theodosiani leges codici canonum insertæ, 395 et seqq.

Codicum diversarum collectionum collatio quanti intersit, ii.

S. Celestius I scribit ad episcopos Viennenses et Narbonenses, 270. Item ad episcopos Apuliae et Calabriae, 276. Celestius in Carthaginiensi concilio damnatus, 129. Damnatus ad presbyterium pervenit, *ibid.*, 115. Ipsius errores, *vid.* Pelagius.

Collectiones antiquorum canonum et decretalium quam utiles, iii. Earum diversa origo quomodo delegatur, vii. Collectiones mss. anonymæ et imedite, cclxxviii, cccxvi et seqq.

Collectio Sorbonico-Molinensis in Italia saeculo x ex-eunte lucubrata, cclxxiv.

Collectorum quorundam libertas in afferendis canonibus, cclxxiv, cclxxv.

Coloratum iudicium, 357.

Communio catholica et hæretica confusio notata, 372. Sacerdotes catholici communionem catholicam reservantes, et eos qui apostolice sedi communicarent elegere consortes, et illos quibus sedes apostolica minime communicaret, usque ad persecucionem incursus non tenere consortes, 387, 568. Communio cum hæreticis vitanda, 342, 343. Communicantes cum illis a catholica et apostolica communione sejuncti, 343, 344.

Communio obventibus data quasi vialicum profecturis, 183. Olim quibusdam negata, et cur, *ibid.* *Vid.* Eucharistia.

Commissalia, 441.

Concilia diaboli sunt hæreticorum conventus, 663.

Concilium ex omnibus provinciis legitime convocatum œcumenicum est, etiam si plures ad illud non accedant, vel ab eo, cui caput Ecclesie præsist, plures separentur, xix. Ecclesiastici moris non est cum his, qui pollicitum habent communionem permixtamque cum perfidis, miscere concilium, 353. *Vid.* Synodus.

Concilium Africanum cur appellatum sit illud contra Pelagianos coactum sub Zosimo, 867. Quid intersit inter concilium Africanum et plenarium ab Augustino distincta, et quid requireretur ad plenarium, *ibidem.* Voces plenarium et universale concilium ab Afris promiscue acceptæ, 807, 895. Unicum concilium plenarium coactum ab Africanis an, 418, non vero duo, 895. Numerus Patrum ejusdem, 898. Expungitur plenarium concilium, quod autumno ejusdem anni celebratum Quesnellus putavit, 895 et seqq. Canones contra Pelagianos in eo concilio plenario, quod kalendis Mali anni ejusdem habitum fuit, conditi, 861, 899. De his duobus conciliis Africano et plenario contra Pelagianos, *vid.* Pelagius.

Concilium Africanum vulgatum est segmentum e Dionysio Exiguo, ci.

Concilium idem quandoque duplici nomine appellatum relatione diversa, 991.

Concilia Gallicana, in quibus emendandis antiquæ collectiones Gallicanæ collectionibus Hispanæ et Isidorianæ præferendæ sunt, iiii.

Confessio facienda sacerdoti qui præest, 430.

Conjugum bonum et a Christo sanctificatum, 260. Velamen conjugale, 248. Benedictio quam sacerdos nuptiarum imponit, 249. Nemo alteri desponsatam ducit uxorem, *ibid.* *Vid.* Nuptiae.

Constantii lex contra Celestium, 181.

Constantini constitutum apocryphum, cxxiv. Epistola ejusdem de synodo Nicæna ad Ecclesiam Alexandrinam versionis imedite, cxxviii. Lex ejusdem contra Arium versionis pariter imedite, *ibid.*

Constantinopolitanus episcopus est parochie Hieraclopensis Ecclesie, 552. Nec inter sedes præcipuas est ejus sedes, nec inter metropolitanojura censetur, 556. Nulla illi prærogativa competit, eo quod sit regis civitatis episcopus, 555. Constantinopolitane Ecclesie archivi, 515.

Constantinopolitani concilii canones ex versione Isidoriana, 445. Ex versione prisca, 555. Initio deerant in Græco canonum codice, cui additi post Chalcedonensem, xii. Catalogus Patrum ejusdem concilii ad mss. codices extractus, 556. Canones Constantinopolitani a Romana Ecclesia non recepti, l. v. Hoc concilium olim ab ipsis Græcis non recensitum inter œcumenica, l. v. A Latinis post Chalcedonensem celebratum est, nec tamen habitum uti œcumenicum nisi aliquanto post, idque ob solum symbolum, l. vii. Hoc symbolum jamdum ante Latinis notum, et missum ad Iamnam, nec ideo hæc synodus habita uti œcumenica, l. vi. Quando apud Latinos recenseri coepit inter œcumenicas, l. v. Canon Chalcedonensis de primatu sedis Constantinopolitane canonibus Constantinopolitanis adjectus in prisca versione, et cur, 555, *not.* Canones duo quintus et sextus concilio CP. i perperam attributi, ad quoniam synodum referendi videantur, x.

Constantinopolitanum concilium sextum œcumenicum,

epistolae et annexae in mss. auctoris collectionis Hispaniae a suppositionis nota vindicatur, ccv.

Constantinopolitanum concilium anni 583 Sardiensem nomen Niceni nomine allegat, xu.

Constantinopolitanum concilium sub Flaviano contra nycthem, 295 et seqq.

Consuetudinum varietas in Ecclesiis unde, 198. Consuetudo Romanae Ecclesiae ab iis Ecclesiis quae a Romana orinem habent, servanda, 199, 203, 412. *Vid.* Romanae Ecclesiae normam.

Continencia ministris altaris praecepta, 183, 231, 450, 55. Etiam subdiaconis, 644. Pena incontinentium, 181, 55, 251. Sacerdotes et levitae cum uxoribus suis non possunt, 209, 450. A die ordinationis suum pudicitiam servare debent, *ibid.* Qui antea uxoriali ordinantur ad ministerium sacrum, post ordinationem ab uxore abstinere, 75. Qui corruptus et postea baptizatus ad clericatum accedere voluerit, spondet se non ducturum uxorem, 11. Clericorum maiorum incontinentia arguitur, 176, 183 et seqq. Male defendebatur, 250. Lectores et psalmi in quibusdam Ecclesiis nubere permitti, 255. Lectores cum ad ubertatem pervenerint, cogantur vel uxorem ducere, vel continentiam profiteri, 940.

Conventicula privata reprobandur, 124. De his qui, ab ecclesia sua communione separantes, conventicula in omnibus agebant, 426. De presbyteris vel diaconibus, qui separatim conventicula et collectas faciunt, 426.

Conventicula haereticorum non Ecclesiae, sed conciliis laboli appellanda, 665.

Cresconiana collectio a Baronio aliisque laudata quoniam, cxvii, cxxix, cclvii.

Cresconii Africani episcopi duo opera, ccliv. Unum poema de belli Libycis, *ibid.* Alterum collectionem, quam *Concordiam canonum* inscripsit, *ibid.* Haec in duas quasi partes divisa, quarum una ipsam collectionem, alia collectionis brevium praeferit, *ibid.* Utraque Cresconio vindicanda, cclv. Editio hujus operis quomodo curanda, cclvi. Cresconius primus inter Latinos collectionem in titulos distribuit, cclvii. Idem in veteri mss. collectione laudatus, cclxii.

Cresconius Villaregiensis episcopus, 69.

S. Cyrilli Alexandrini epistolae ad Joannem Antiochenum, 584. Alia ad Nestorium, 463. Dum ejusdem Cyrilli epistolae concilii Ephesini nomine quibusdam collectionibus insertae, cxxvii, cxcvii, cclxi.

D

Dalmatianus Caesar, lxi. Quis fuerit, lxii.

S. Damasus papa scribit ad Paulinum Antiochenum, 596. Quando, 594, *not.* Formae tres ejusdem epistolae, 596. Not. Unde profectae, 597, *not.* Conditiones praescribit, quae Apollinaristae suscipiantur, 599, 400. Confessio fidei ad eundem Paulinum missa contra errores Ariariorum, Macedonianorum et Apollinaristarum, 400. Anathematismus in vulgatis Theodoretii eidem confessioni additus ostenditur, 403, *not.* Alias anathematismus interpolationis accensur a Quenstedio, 951, 955. Vindicatur, 403, *not.*; 608, *not.* Nicenum symbolum eidem confessioni fuisse praemissum probatur, 596, *not.*; 599, *not.* Dux Damasi epistolae ad Paulinum a Celestino papa distinctae, 597, *not.*

Damasi epistola ad Orientales vindicata, cxxv. Loca quaedam et mss. emendata, cxxvi. Decretum fusi de libris recipiendis vel non recipiendis in quibusdam mss. Damaso inscriptum, cxi, cxi. Quae particula ejusdem ipsi tribuenda, cxi. Scripturarum sacrarum canon num ipsi adjudicandus, *ibid.*

Dentel quidam graviter accusatus in Gallia episcopus ordinatur, 273. Postulatum iudicium dehat, *ibid.* Interim ab episcoporum actu segregatur, 275.

Decentius episcopus Egoibinus saepe Romam profectus, 499. Consultit Innocentium papam, *ibid.*

Deusdedit cardinalis opus adversus invasores, simoniacos et schismaticos, cxcix. Aliud ejusdem opus collectio canonum nondum vulgata, ccc. Plura excerpta ex tomis antiquis basilicis Lateranensis, ccm.

Diabolus non per conditionem, sed per arbitrium factus est malus, 654.

Diaconi quales esse debeant, et eorum officia, 420. Diaconus unus sit cum presbytero in Ecclesia baptismali, 671. Quando Eucharistiam ministrat populo, 692. In quo cubiculo cum presbytero suo maneat, 672. Diaconi supra presbyteros non sint, 60. Nec sedant in medio presbyterorum, *ibid.*, 411. Sed iuventutis presbyteris sedant, 457, 602, 603. Manera ab hisdem tenenda quae, 411. Eorum continentia, 110.

Diaconicon pro sacratio, 457.

Diaconisse quae etate, earumque continentia, 254.

Diaconisse Paulianistarum, 62.

Didaci duo episcopi Compostellani, quorum alteri collectio canonum Gregorii presbyteri inscripta delegitur, ccciv.

Diocesses Asiatica, Pontica et Thracica, 444.

Dionysii Exigui encomium, cxxiv. Collectio canonum et decretalium ab eo lucubrata, in duas partes divisa, et singulae partes separatim ab eo editae, cxxv. Continua numerorum series in Graecis canonibus a Dionysio apposita, *ibid.* Quae tamen nonnumquam inventa est in codicibus, qui supersunt, cxxvi. In aliquo codice inchoabat a canonibus apostolicis, cxxix. Vulgata Justelli editio duo documenta addita puro Dionysio aliena, cxxvii. Qualis esse deberet pura Dionysii editio, cxxviii.

Dionysiana collectionis praestantia, *ibid.* Celebritas et propagatio, cxxix. Post Hadrianum I multo magis propagata, cxxix. Num Dionysius fuerit primus qui decretales collegit, cxxviii, 1032, *not.* Num eas ex apostolicis scriptis compulerit, cxxix. Tempus, quo eam condidit, cxxix. Num haec collectio ante Caroli Magni aetate in recepta fuerit in Gallia, Quenstedt sententia, 1015 et seqq. Refellitur, 1041 et seqq. Chilpericus rex Dionysiana codice interpolata usas, 1034, *not.* Stephanus II papa codicem Dionysii adhibuit, 1038, *not.* Item Joannes secundus, cxxix. Eadem collectio ante Hadrianum I recepta in Hispania, Africa, Anglia, Hibernia, 1047. Item in Graecia, *ibid.* Usus collectionis Dionysianae apud Romanos qualis, cxxix. Haec collectio ab Hadriano I tradita Carolo Magno, quem additamentum receperit, cxxix. Exinde *Codex canonum* appellari cepit, *ibid.*, cxxix. *Vid.* Hadriana collectio. Dionysius alia quaedam Graeca opuscula Latina reddidit, cxxix.

Dioscorus Alexandrinus Eutychi consensit, et damnavit S. Flavianum CP., 509. A Marciano Imperatore, ab aulicis potestibus, et a cuncta synodo damnatus fuit, *ibid.* Et ab apostolica sede, 352.

Dioscorus praefectus praetorio Orientis sub imperatore Glycerio, 679, *not.*

Dispensationes ob necessitatem et utilitatem ecclesiasticam concessae a Gelasio, 407, 413. Extra necessitatem et utilitatem non usurpandae, *ibid.*

De divinationibus, 114.

Diurnus Romanus, cccii.

Domini die apostoli voluerunt festum, 201. Hoc die fermentum per titulos Romae missum; non per parochias rurales, nec per caetera, *ibid.* Dominicus diebus non facienda genua. *Vid.* Genulatio. Qui die dominico studiosae jejuniat, non creditur catholicus, 664. *Vid.* Jejunium.

Donatiani episcopi Africani duo distinguendi, 991.

Donatistae clerici quatenus recipiendi, 101. Num poeri eorum ad clerum promovendi, 102.

E

Ecclesia catholica veraciter illa est quae ab omnium perfidorum et ab eorum successoribus consortibus sincera, pura, immaculata communione divisa est, 341. Extra Ecclesiam catholicam nullus salvatur, 654. Ecclesiae potestas in dimittendis peccatis, 326. Pax Ecclesiarum non itaque, sed veraciter Christiana quoniam sit, 342.

Ecclesias in Italia, Gallia, Hispania, Africa, Sicilia et aliis interjaentibus insulis nemo instituit, nisi si, quos aut S. Petrus, aut ejus successores constituerunt sacerdotes, 198.

Ecclesiae bona non distrabenda, 644, 646, 682, 687, 670, 672, 676. Quid in necessitate, 644. Quibus conditionibus, 661. Quatenus bona unius Ecclesiae dari possint, vel non possint alii Ecclesiae, 630. Non alienanda bona acquisita a clerico, qui ante ordinationem nihil habebat, ex praediis suo nomine emptis, 646, 651. Bona Ecclesiae non instituenda, nec sine voluntate pontificis vicario danda, 672, 675. Bona Ecclesiae in diocesi constituta, si fuerint derelicta, episcopus non applicet Ecclesiae matri, 653, *not.*

Ecclesiae pro locis Deo sacris. *Vid.* Basilicae. Convivia in ecclesiis vetita, 97. Haereticis non concedendus ingressus in ecclesias, 453. Solae scripturae canonicae in Ecclesiis legendae, 441. Et passiones martyrum, 100. Psalmi ab idiotis compositi et vulgares in ecclesiis non dicendi, 441. Nemo, sive gentilis, sive haereticus, sive Judaeus, prohibendus ingredi ecclesiam ad audiendum verbum Dei usque ad missam catechumenorum, 637.

Egbertus Eboracensis episcopus probatur auctor libri *de remedii peccatorum*, qui Bedae tribuitur, cxxix. Qualis hic liber edendus, *ibid.* Exceptiones Egberto inscriptae cujus sint, cxxix. Egberti opus de sacerdotali Jure, *ibid.* Exemptiones ex hoc opere erutae, sed quaedam ipsis inserta ab Egberto aliena, cxxxi. Penitentiae ipsi tributum et in quatuor libros distinctum, alii auctori vindicandum,

cxliii. De libello, quem Morinus edidit Egberto inseriptum, cclxi, cclxii.

Electio ministerum Ecclesie populi iudicio non concedenda, 436.

Euergerium manus non imponende a presbyteris, etc., nisi iubente episcopo, 301, 302. Imponende ab exorcista, 693. Euergerium pavimenta terre evertant, *ibid.* Ipsis in domo Dei assidentibus victus ministraretur, *ibid.*

Ephesii in sedis laus, 24.

Epheum synodi antiqua versio et collectio documentorum ad Nestorii causam pertinentium, cxxix. Insignis loca in eadem versione et mss. supplenda, cxli. Ephesii canones servus additi Græco canonum codici, 7, xiv, 879. Versio actionis sextæ Ephesinæ a Mario Mercatore lucubrata, et notabilis lectione et mss. eruit, cxvii.

Ephestiam pseudosynod. in sedes apostolicas non consentiendo aote submovit, 331.

Epiphazie, *id.* laici, 461.

Episcopatus ante ordinationem examinandus, et quomodo, 635. Qualis esse debeat, et ejus officio, 437, 402. Qualis eligendus, 275, 635, 634. Episcopi et laici non ordinandi, 71, 270. Nemo ordinandus episcopus extra consensum sedis apostolicæ, hoc est primatis, 419, not. Vel metropolitani, 206, 289, 430, 436. A metropolitano confirmatio, 59, 58. Nullus in vacante Ecclesia irrepit, etiam si plebs eum velit episcopum, 429. Episcoporum ordinationes non differenda, ac intra tres menses fieri, nisi necessitas prorogari coegerit, 357. In ordinatione iumentum episcopo placita concilii ab ordinatoribus, 641. Statuta ab episcopo servanda proponuntur, 635 et seqq.

Episcopi a quibus et quomodo ordinandi, 30, 430, 436, 609. Ne unus episcopus episcopum ordinare presumat, 206, 249. Non minus quam a tribus episcopis ordinandus, 105. In aliena provincia quandoque debet episcopus ordinari ab episcopis vicinis, 66. In episcoporum dissidio plurimorum sententia obtineat, 55. Nemo laicus vel monachus ordinandus episcopus, nisi per gradus ordium inferiorum promotus, 263, 273. Nullus invidis episcopus datur, 274. Clerici, plebs et ordinis consensus requirendus, *ibid.*, 631. Quando ex alia Ecclesia sumendus episcopus, 274. Nullus episcopus successorem sibi substituat, 431. Eps opus non ordinandus in vicis et modis civitatibus, 66, 441. Quid de ordinis in ejusmodi locis, 441. Episcopus ordinatus si negligat ire ad Ecclesiam, cogendus, 429. Quid si non est ob contradictionem plebs, 430.

Episcopi non transeant de una ad aliam Ecclesiam, 431. Qui transeunt, nec laicam communionem habeant, 65. Quid si episcopi in sua Ecclesia non suscepti aliam adeant, 113, 497. Quando liceat de una Ecclesia ad aliam transire, 636. Transeuntes de Ecclesia ad Ecclesiam tandem a Dithasi communionem habentur alieni, quando ad primam Ecclesiam reverterentur, 402. Quid si alius in eadem sede fuerit ordinatus, *ibid.*

Episcopus non absit a sua Ecclesia ultra tres hebdomadas, 72. Quando in aliena civitate vel provincia peregrinus recipi queat, *ibid.* Episcopi Afri non transeant mare nisi cum formata primatis, 97, 645. Qui ad comitatum ire queant, et quibus de causis, 68. Diaconum potius mittant cum commendatitiis metropolitani, 69. Causæ eundi examinanda ab episcopo Romano, *ibid.* Quando examinanda ab episcopis qui sunt in canali, 70.

Episcopus cum episcopo litigans ex alia provincia non advocet episcopum, 64. Quid si episcopus depositus fuerit, 67. Quid si diverse iudicum sententia, 429. Episcoporum causæ. *Vid.* Causæ episcoporum. Causæ majores.

Episcopus nullam rei familiaris curam ad se revocet, et lectioni, orationi et predicationi vacet, 635. Quæ suppellectili utatur, *ibid.* Quomodo clericis ordinet, 666. *Vid.* Clerici. In aliena parochia clericos sibi non ordinet, 431. A nullo occupentur plebes alienæ, 89. Non sibi vindicet clericos alienos, 410, 428. Nihil extra suos terminos usurpet, 445. Quomodo ministret bona Ecclesie, 435. Causas non audiat abaque presentia clericorum suorum, 636. Ad synodum vocatus non se subducit, 459.

Epistola canonica et mss. edita, 639. De auctore et tempore ejusdem, 631.

Epistole canonice episcoporum Alexandrinorum et aliorum receptæ in Græco canonum codice, xv.

Epistole familiares et hypomnestica, 780, not.

Epistole formatæ ab episcopo clericis alio migrantibus tradendæ, alias non recipiendæ, 426, 630. Dietæ etiam canonica, 430. Epistolarum formatarum regula, 402. Attico CP. episcopo tributa, a Nienens Patribus præscripta traditur, *ibid.*, not. Videtur Latini auctoris fetus, *ibid.* Una recepta, *ibid.* Dux epistolæ formatæ, cxi, cxii. Alia, cxxix.

Epistole Romanorum pontificum canonum nomine comprehenduntur, *lvi.* Decreti nomine donatæ, 805. Auctoritas appellata a Galis, cxxxi. Fere scripte in synodis, cxxvii.

Sole tamen pontificum nomina plerumque inscribuntur, 934, not. Primum scriptæ ab episcopis quasundam provinciarum, dein aliis communicatæ, diversas in codicibus inscriptiones receperunt, lxx, 407, not. Nonnumquam addita inscripta, ut accommodarentur disciplinæ diversæ, 1000.

Erchembaldi cancellarii duo, cclxxiv.

Error. Quando aliquis inani in errore, sententia in errorem præstita obtrahit inani, 525. Participes errores damnati, 331.

Etichia episcopus Salonianus consilio Eusebii papi, 263.

Eucharistia communio corporis Christi, et de reliquiis quæ supersunt, 674. Eucharistia vitulum in infirmis dandum, 638. *Vid.* Communio. Eucharistia corporis defectorum non de ur, 91, 641. Loco eulogiarum in paschale ad alias parochias non mittenda, 436.

Eudotianus anathematizatus in concilio CP. 443, 684.

Eulogie, cccv.

Eunonii error damnatus, 401. Eranomiani anathematizati, 443, 534.

Eunuchi qui a clero exclusi, 47.

Euphemius martyrium, seu Ecclesia, in qua habita synodus Chalcedonensis, 215, 217.

Euphemius CP. defecit Anatolium, et quomodo, 331.

Euphratesia provincia post Nicenam synodum instituta, et dissecta a Syria, xvi.

Eusebius Cæsareus Pont. præfuit concilio Gangrensi, xlv.

Eusebius Cæsareensis in Palæstina præfuit concilio Antiocheno anno 323, xlii. Separatus a clerico scriptis ad Constantinum, et cur, xlviii.

Eustathius, seu Eustathius episcopus, ejusque discipuli, quorum errores damnati in concilio Gangrensi, 121. Quid iste Eustathius fuerit, xlv.

Eustathius diaconus levi de causa disconi gratis spoliatus, ut restitueretur Innocentius papa I postulat, 190.

Eutyches in CP. synodo a S. Flaviano damnatus, et gestia ejusdem synodi, 225. Testimonia Patrum de dualitate naturæ in Christo contra errorem Eutychis, 228. Eutychianus error damnatus in concilio Chalcedonensi, 232.

Eutychiani lege Marciani imperatoris perstricti, 342.

Excommunicati a suis episcopis, ab aliis non recipiantur, 50, 73, 637. Quoad in synodo provinciali causæ cognita ab omnibus non recipiantur, 61. Vel episcopus excommunicatus humaniorem sententiam ferat, *ibid.* Cum excommunicatis non communicandum, 435. Pæna communicantis, 600. De clericis excommunicatis, qui ante audientiam communicant, 643, 660.

Exorciste euergerium manus imponunt, 665. Exorcizare voluit his qui ab episcopo non sunt ordinati, 439.

Exsuperius episcopus Tolosanensis consilio Innocentium papi, 182.

F

Favstini presbyteri fides, 378.

Femina sacris altaribus non ministrent, 430. Nec ad altare ingrediatur, 440. Quævis debeat et sancta, in euentu viros non doceat, 600, *Vid.* Mulier.

Felix papa III damnat Accacium, qui hereticos receperat, et ejus epistola ad eundem, 317. Visum et Nisemum legatos Constantinopolim misit, 318. *Vid.* Vna. Tres epistole ejusdem pontificis suppositas ante Faustum Iulium imp. sturns, cxxv. Tres alæ in dubium vocatæ videlicet, cxxv. Tractatus Gelastii Felici III perperam ascriptus, cl. Fragmentum epistolæ Felici III in vulgatis addendum, cxxv.

Feriatæ nec ab hereticis, nec a Judæis accipiendæ, 439.

Fermentum Romæ per iustos die dominicæ missam, non per parochias rurales, et cur, 307, not.

Ferrandus Carthaginensis Ecclesie diaconus quando floruit, cxxvi. De Breviationis epistolæ ab eo hebraice, ejusque rarissimi codices, *ibid.* Cur inter canones Sardicenses primo loco refoverit canonem ultimum Nicænum, cxxvii, 706, not. Plures obscuræ scriptiones ejusdem Breviationis explicatæ, alie suppletæ, vel emendatæ, quæ notæ editionis ipsius Breviationis attineant, cxxviii et seqq. Ferrandus in veteri collectione huiusmodi, cxxviii. Et a Fausto Hermianensi atque Cresconio, cxxviii.

Festi dies non agendi cum Judæis, vel hereticis, 439. Nec cum pagani, *ibid.*

Fidei catholice nomine indicatus symbolum vulgo Athanasianum, 609, not.

Fidei confessio a Damaso missa ad Paulinum Antiochenum, 400.

Fidei libelli et formulæ fidei, 377, 378, 379, 380, 406.

Fidei libellus Augustino inscriptus quid sit, 382, not. Ab iudicatur Augustino, et concilio T. etiano I ascriptus, 919

Y Anathemata contra errores Priscilliani eidem subjecta, 283. Fidei libellus, qui cap. 39 collectionis hoc tomo impressus exhibetur, 279. S. Gregorio Nazianzeno probabilis asserendus, 947. De variis libellis fidei Quersnellii dissertatio, 919 et seqq. Observationes in eandem dissertationem ac in eodem libello fidei, 943.

Pillus Dei, de quo quid sit credendum, Damasus exponit, 401 et seqq. Ejus incarnatio, unitas personae, et duae naturae explicatae, 390, 392, 655, 654. Patrum testimonia de duobus naturis in Christo Filio Dei, 283.

Filiorum cura a parentibus non deserenda, 126. Debitum filiorum erga parentes, *ibid.*

S. Flaviani CP. episcopi et synodi ab eo habitae gesta contra Eutychen, 295. A congregatione Graecorum damnatus, quoniam sedes apostolica non consensit, absolutus, 352.

Formata. *Vid.* Epistola formata.

Fortunatus Venantius auctor expositionis fidei catholicae seu symboli Athanasiani, 669, *not.*, 935.

G

Gallicani episcopi quantum apostolicis constitutionibus detulerint, 1029, *not.*, cxxx. Gallicanae synodi auctoritate apostolica confirmata, cxxxiv. Gallicanae canonum collectiones, cxxxix.

Gangrensis synodica, et canones versionis Isidorianae, 121. Versionis praece, 528. Haec synodus posterior Sardicensi ostenditur, xiv. Quis fuerit Eustathius in synodica memoratus, *ibid.* Osius Cordubensis alibi perperam recensens inter Patres Gangrenses, *ibid.* Eusebius Caesariensis eidem concilio praefuit, xv. Cur canones Gangrenses, licet posteriores Antiochenis, in Graeco tamen codice ante Antiochenos describantur, *ibid.* Gangrensis canon a S. Gregorio Turonensi Niceni nomine laudatus, et cur, li, lii.

Gazophylacium Ecclesiae, 681.

Gelasius auctor libri in vulgatis Inscripti, *Breviculus historiae Eutychianatarum*, et locus in fine ejusdem supplicandi, cxxxi. Aet auctor ejusdem opusculi, sed brevioris, Inscripti, *Narrationis ordo de pravitate Dioscori*, 308, *not.* Tres hujus opusculi editiones, ac tria additamenta Gelasio auctore, *ibid.* Gelasii tomus de anathematis vinculo, 321. Ejusdem commonitorium ad Faustum, 353. Scribit ad Anastasium imperatorem, 318. Ad episcopos Dardanias, 347. Epistola longior ad Dardanos ab interpolationis nota eximitur, cxxvii. Duo ejusdem epistolae exempla, alterum auctore auctis, et utrumque ab eodem Gelasio scriptum, *ibid.* cxxvii. Epistola ipsis ad episcopos per Lucaniam et Brutios, et Siciliam constitutos, ad alios dein propagata et Inscripta, 407, *not.* Alia ejus epistola ad episcopos Orientis, 361. Gelasii epistola ad Sueconium vindictam, cxxviii. Quatuor opuscula acephala Gelasio asseruntur, cxxix. Eidem tribuenda tria fragmenta Anastasio II. ascripta, cxxvi. Decretum de libris recipiendis vel non recipiendis num Gelasii sit, cii. Triplex ejusdem decreti forma, et quid Gelasio ascribendum, cii et seqq. Scripturatum canon num ipsi adjudicandus, cxxvi. Gelasii locus explicatus, 775. Gelasii fragmenta ex ms. collectione cardinalis Deusedit edita, ccciv.

Genueflexionis omissionem diebus dominicis atque paschalibus communem fuisse orientalibus et occidentalibus, 723, *not.* Et Romanae Ecclesiae, 761. Exceptio penitentium, 726, *not.*

Glycerii imperatoris lex antea inedita contra ordinationes almoniacas, 677. Initio imperii ejus edita, 633.

Gratia ad singulos actus datur, nec datur secundum meritum, 180. Gratia quotidiana, 160, 162, 164. Gratiae necessitas, 156 et seqq. Gratia nisi magnis precibus imploranda, 157. Gratia per Jesum Christum non solum delet peccatum, sed etiam adjuvat ad non peccandum, 167. Adjuvat non solum illuminando, sed etiam praestando, ut bonum facere diligamus et valeamus, *ibid.* Condemnantur qui dicunt eam praestare tantum ut facilius operemur bonum, ac si absque gratia possumus, *ibid.*, 168.

Gratia legis tempore occulta, nunc manifesta, 157. Gratia quam docet doctrina Christiana quaevis sit, 153, 154. Gratiam Dei in quo ponant Pelagius et Coelestius, 150. Gratiae Dei, quae Christiani sumus nullum locum relinquunt, *ibid.* Gratiae adiutorium Pelagius collocabat in possibilitate naturae, 153. Refutatur, *ibid.* Gratiam sive liberum arbitrium, sive legis praecipuum, sive remissionem peccatorum dicens Pelagius, nihil dicit quod ad concupiscentiam tentationesque vincendas pertineat, 151.

In Gratiani collectionem notatio, cccxx.

S. Gregorii Magni synodica ad omnes episcopos anno 601 in vulgatis non recte affixa, cxxliii. Quanam sint verae ejus subscriptiones, *ibid.* Ejusdem epistola ad Augustinum cum

proemio nondum impresso, et cum forma a vulgatis diversa e mss. profertur, cxxliii.

Gregorii junioris, alias secundi, epistola nunc primum e mss. edita, cccvi.

Gregorius Beticus num auctor cujusdam sermonis vulgati inter illos S. Gregorii Nazianeni, 948.

S. Gregorius Nazianzenus probabilis est auctor libelli fidei, qui continetur c. 39 collectionis hoc tomo impressae, 945. Ipsi asseruntur duo vulgati sermones 49 et 50 a nonnullis in dubium vocati, 946, 947. Horum interpretes Ruhnus, 946.

Gregorii papae VII quaedam gesta indicata, cccxx.

Gregorii presbyteri collectio Polycarpus Inscripta. *Vid.* Polycarpus.

S. Gregorius Turonensis Niceni concilii nomine Gangrensem canonem allegavit, li. Unde id sumpserit, lii, cccviii. Canon apostolicus cum additamento ab eo allegatus, cccxv, 1023.

H

Hadriana collectio, cxxxiv. A Dionysiana distinguitur ob additamenta, *ibid.* Additamenta primae partis canonum, *ibid.* Alia partis secundae decretalium, cxxxv. Duo, quae posterius accesserunt, cxxxvi. Breviarium ejusdem collectionis, *ibid.* Epitome canonum Hadriano papae perperam in vulgatis tributa, cxxxviii. Capitula, quae eidem Hadriano inscribuntur, a Pseudo-Isidoro conficta probantur, cccxix.

Hadriano-Hispanica collectio descripta, cccxi. Antiquo collectori usui fuisse videtur, cccxliii.

Haeresis auctore damnato, fautores et communicantes damnati, 319, 331, 364, 366.

Haereticorum convivium et sodalitates clerico vitandae, 664.

Cum haereticis nec orandum, nec psallendum, 663. Haereticis in haeresi permanentibus non concedendus ingressus in Ecclesiam, 435. Catholicis non adeunda coemeteria, vel martyria, seu ecclesiae haereticorum, *ibid.* Cum haereticis non ieiunanda nuptiae, 456, 459. Nec ab ipsis benedictiones accipiendae, nec cum ipsis orandum, 458. Nec eorum falsi martyres colendi, *ibid.* Nec separata ipsorum conventicula adenda, in quibus idololatriae cultu angeli seu demones colebantur, *ibid.*, *not.* Nec feriatiae ab ipsis accipiendae, nec cum ipsis dies festi agendi, 459. Multa vera in haereticorum libris, nec ideo refutanda, quia illorum libri ob alios errores refutabatur, 326.

Haeretici redeuntes ad Ecclesiam quomodo recepti, 247. Ariani, Eunomiani, Macedoniani ad fidem revertentes et hic remissionem suam perperere blasphemiam, et in futurum spem susceperunt indulgentiae, 325.

Holigarii libri sex de penitentia, cccxxxi.

Hellespontus provincia instituta, et dissecta ab Asia post Nicenam et ante pseudo Sardicensis synodum, xviii.

Henricus rex Conradi filius, et nonnulla ejus gesta indicata, cccxi.

Herardi Turonensis capitula, cccxxviii.

Hereleva regina Theodorici mater, cccv, *not.*

Heros et Lazarus Caesariensis apud Afros missis litteris accusant, 129.

Herovalliana collectio, cccxxv. Condit in Galliis, *ibid.*

Anterior collectio Hadriana, cccvii.

Hibernensis collectio, cccxxiii.

Hieronymi epistola de gradibus clericorum ad Patroclum Inscripta, et num genuina, cccxi.

Hierosolymitana sedes. *Vid.* Hierosolymitanae.

Hilarii Pictaviensis loca emendanda, xviii, xlv, xlvii, xlviii. Subscriptiones pseudosynodicae Sardicensis apud ipsum vitatae, xix.

Hilario Narbonensis Bonifacius totius provinciae Narbonensis primae curam committit, 270.

Hildeberti Cenomanensis, postea Turonensis episcopi exceptiones decretorum, cccxx.

Himelco praefectus praetorio Italiae sub imperatore Glycerio, 633. Ejus edictum nunc primum e mss. erutum, 679.

Himerii episcopi Tarraconensis litterae ad Damasum scriptae, 248. Siricio traditae, 247.

Hipponensis canonum nomine quidam non Hipponenses a nonnullis laudati, et cur, cccxxvi.

Hispanica collectio, et ejus fontes, cxcv. Primum quam fuerit, cxcvi. Dein auctor in quibusdam mss., cxcvii et seqq. Tempus quo haec collectio digesta, cccii. In Hispaniis leuebrata, *ibid.* De Hispano auctore conjecturae, cccv. De additamentis amplioribus, quae in mss. S. Emiliani inveniuntur, cccvi. Haec collectio corpus canonum authenticum appellata, cccv. Notabilis distinctio codicum Hispaniae originis et Gallicanae, qui collectionem Hispanicam continent, cccvi et seqq.

Hispanorum testimonium de auctoritate sedis apostolicae,

cxvii. Gallicane synodi apud Hispanos quanti fuerint, cxvii.

Homicidii quæ poenitentia, 115. Homicidium voluntarium et casuale, *ibid.*, 114.

Homuncionis qui, 61, *not.*

Honorii I papæ epistolæ duæ nunc impressæ, cccvi. Ejusdem lex contra Pelagianos, 170. Non ab Africanis, sed a Zosimo papa petita post judicium Romanum in eosdem, et cur, 882. Honorii alia lex ad Aurelium Carthaginensem contra eosdem Pelagianos, 174. Explicatur, 887. Hæc ad Bonifacium pontificem præcipue directæ ostenditur, 888. Contra quos Pelagianos potissimum edita, *ibid.*, 889.

Honorius imperator quid egerit in schismate inter Bonifacium papam et Eulaliū, 160.

Hormisdæ papæ quidam codices inscribunt decretum de libris recipiendis, vel non recipiendis, clvi. Quid ipsi tribuendum, clvi. Ejus epistola nunc primum edita, clxvi. Epistola per universas provincias Hormisdæ in aliquot mss. collectionibus tributa quid sit, clxxvii.

Hucarius levita auctor Exceptionum, quæ in vulgatis tribuuntur Egerio Eboracensi, cclxx.

Hugo Catalaunensis auctor Summæ decretorum Ivonis, cccxii.

Humerius de diacono dejectus, etque Christiani nominis appellatione privatus, ab Acacio presbyter ordinatus, 317.

I

Idacii Clari libri contra Varimadum non sunt Vigilii Tapsensis, sed Idacii, 957. Ejusdem sunt libri duodecim de Trinitate inter Athanasii opera editi, *ibid.*

Indiculus pro instructione, cix.

Inferior potiores seu superiores absolvi nequit, 353. Inferni qui poenitentiam petunt. *Vid.* Poenitentia.

Innocentii I papæ epistola duodecima Hispanica collectioni inserta ad Aurelium a suppositionis nota eximitur, cxi. Consulatus in ea emendandus, cxi. Ejusdem Innocentii litteræ et judicium ad synodum Carthaginensem contra Cælestium et Pelagium, 134. Aliæ ad synodum Milevitana in eadem materia, 144. Aliæ ad quinque episcopos Africanos, 160. Aliæ peculiare ad Aurelium, 164. Ad Exuperium Tolosanum, 182. Ad episcopos Macedoniarum, 188. Ad Decentium Eugubinum, 198. Ad Victorium Rothomagensis, 204. Cur Innocentius Antiochenos canones hæretici auctoribus attribuerit, xxx.

Interpres Latini Græcorum operum quandoque inseruere originale Latinum eorum, quæ in Græcis codicibus et operibus a Latino Græce reddita et interserta fuerant, xl. Irregularitates, quæ ab ordinibus arcent, 408, 409 *Vid.* Clerici.

Isaac Lingonensis Capitula, cclxxiv.

Isidorus, ut vocatur, antiqua versio canonum Græcorum, lxxi. Caruit initio canonibus Chalcedonensibus, xiii. Laodiceis quoque et Constantinopolitanis posterius traducti in Latinum, et eorum versioni adjecti, *ibid.*, lxxi. Item Antiocheni, xiii. Quam late propagata fuerit, lxx.

Isidori Mercatoris collectio pluribus apocryphis scatens, cccxv. S. Isidoro episcopo Hispalensi afficta, cccvi. Quam sero imposturas ejusdem collectionis detectæ, cccv, cccvi. Potiores characteres, qui imposturas demonstrant, cccvi. Nam Nicolaus I ejusmodi collectionem approbat, cccv. Sincera documenta eidem collectioni inserta, et quibus ex fontibus hausta, cccvii. Quædam genuina ab eodem impostore interpolata, *ibid.* Quædam antiquiora apocrypha recepta, vel etiam interpolata, cccviii. Quo fine impostor tot apocrypha fluxerit, cccx et *seqq.* Num hisce imposturis disciplina ecclesiastica mutata fuerit, cccxi. De auctore, loco et tempore hujus collectionis, cccxii, cccxiii. Codicum hujus collectionis varietas, cccxiv. Qui codices puriores, *ibid.*, cccxii. Describit puræ ejusmodi collectio, cccxv et *seqq.* Quædam additamenta secundis Pseudo-Isidori curis notanda, cccxii. De ediculis qui collectionem Isidori non omnino puram aut integram continent, cccxiii, cccxl. Quædam documenta apocrypha Isidoro perperam attributa, cccxiv, cccxiii. Cautio adhibenda, ne pro Isidorianis puris mss. exemplis ea accipiantur, quæ pura non sunt, cccxl. Additamentum suppositum epistolæ S. Gregorii ad Secundinum non est Isidoro tribuendum, cccxiii. Nec ab eo conficta est epistola S. Isidori Hispalensis ad Masonem, *ibid.* Nec aliæ aliquot, quæ in puris Isidorianis mss. desunt, cccxv, cccxiii, cccxiii. Codices Isidoriani minus puri, cccxiii, et *seqq.*

Ivonis Carnotensis collectiones duæ: Decretum distinctum in partes decem et septem, ac Panormia in octo partes distributa; cccx. Quidam alterutrum opus ab eo adjudicant, cccxi. Quid probabilis, *ibid.* Utrumque eadem ascribitur, cccxi. Fortes, ex quibus Ivo profecit, *ibid.* Summa decretorum Ivonis, cccxi.

J

Jejunia Ecclesie non contemnenda, 126. Quatenus non jejunandum die dominico, *ibid.*, 684. De jejunio sabbati, 200. Jejunium feriæ sextæ propter passionem Domini, *ibid.*

Jerosolymitane sedis laus et honor, 21, 34.

S. Joannes Chrysostomus episcopus CP. a synodo damnatus, a sede apostolica etiam sola, quia damnationi non con-sensit, absolutus, 352.

Joannes episcopus Alexandrinus catholicus ordinatus, 312. Multis synodicis Romanæ de sua ordinatione, *ibid.* Imperator confirmationem a pontifice suspendendam curat, *ibid.* Joannes Romanam confugit, 318. Contra regulas a sede pulsus, 353, 353, 353, 357, 362, 363.

Joannes episcopus Antiochenus num ad pacem conciliandam cum S. Cyrillo sufficere putarit fidem ab ipso scriptam tempore concilii Ephesini, 386, *not.*

Joannes episcopus Apamensis a Petro Antiocheno hæretico ord natus, 312. Ab Apamensis non receptus, Antiochenum Ecclesiam pulso eodem Petro invadit, *ibid.* Ab Acacio damnatus una cum Petro Antiocheno, 315. Item a sede apostolica, *ibid.* Post tot damnationes ab Acacio præfectus Ecclesiæ Tyriorum, *ibid.*, 317.

Joannes episcopus Ravennas de Ecclesiarum necessitatibus frequenter ad Gelasium papam retulit, 407.

Joannis Scholastici Græca collectio in titulos distincta, xiv, xl. Theodorito perperam attributa, xv.

Joviniani doctrina quæ diabolo auctore, 253. Quam perniciosa dum latebat, et quomodo detecta, atque damnata, 256. Novæ hæresis inceptor damnatus, 258. Jovinianus et socii Manichæos se probant, 263. Romæ blasphemias suas producit, 257. Roma Mediolanum venerunt, 263. Ubi etiam damnati, *ibid.*

Judei, a quibus feriatica non suscipienda, nec cum eis dies festi agendi, 239. Nec arima ab eis accipienda, nec cum ipsisurum impietatis communicandum, *ibid.*

Julianus archiepiscopus Toletanus num fuerit auctor Brevitatis canonum collectionis Hispanice, cclxv.

Justellus (Christophorus) *Codex canonum universæ Ecclesiæ* Græce et Latine ab eodem editus, ex ingenio concinnatus, et quomodo, viii, ix. Non est vetus Græcorum codex, x. Neque universæ Ecclesiæ, xi. Neque est ille codex, qui in Græca Ecclesia medio sæculo sexto obtinebat, *ibid.* Defectus ejus notati, et additamenta a veteri Græco canonum codice aliena, x. Ejusdem Justelli opinio de continuis numerorum serie in omnibus antiquis canonum codicibus rejecta, xxxiv. Juvenis rescidit canones Sardicenses a codice versionis præcæ, et cur, lxxv. De contentione ea de re habita cum Petro de Marca ac ediculis ejus versionis, lxxi. De *Codice Ecclesiæ Africanæ* ab eo impresso, lxxiv, cvii. De editione ab eo facta Dionysii Exiguus, cclxxvii.

Justinianensis synodus pro *Africanica*, cccxiii.

Justiniani imperatoris libellus datus Agapito papæ, et chronica notatio ejusdem in vulgata corrigenda, cclxi.

Justinus imperator ad Trasimundum legationem dirigit, cclxvii.

L

Laicus præsentibus clericis, nisi ipsis probantibus, docere non præsumat, 660.

Laufrancus ad lendus episcopus Ticinensibus, cccxix.

Laodicea synodus quando habita, xxi.

Laodiceis canones ex interpretatione antiqua, quæ Isidoriana vocatur, 454. Desunt in versione Priscæ, et cur, xii. Deerrant ab initio in Græca collectione, *ibid.*

Lapsi sub L. cinio quomodo recepti, 56. Lapsis presbyteris et diaconis quid fiat, 106. Quid de laicis lapsis, 107. Varia laicorum genera, *ibid.*

Laurentius Nucernus episcopus quando a Symmacho constitutus, cx. Duo ejus schismata contra eundem Symmachum exlicita dist. unguuntur, cx.

Lazarus. *Vid.* Hieros et Lazarus.

Lectores populum non saluent, 90, 640. Quando legant, vel legere non sinantur, 95. Cum ad pubertatem pervenerint, c. gantur vel uxorem ducere, vel continentiam profiteri, 640.

Legata mortuorum negantes, aut cum difficultate reddentes excommunicantur, 668.

Leges Romanæ in canonum collectiones quando inductæ, cclxxvii. Leges Justinianæ in Italia viguerunt, *ibid.*

S. Leonis epistolæ abjectæ Græco canonum codici, xv. Epistola Leonis attributa, et apocrypha de privilegio chor-episcoporum, non est recensenda inter imposturas Isidorianas, cccxv.

Libelli papæ gesta apocrypha, cxv, cclxx, cxc.

Librum arbitrium negare, si indiget divino auxilio, falsi

error Pelagii, 179. Catholicæ doctrina fatetur contrarium, 180.

Lucili tyrannis, 56.
Lotharius I imperator, et versus in ejus fauore, cxxxviii.
Lucillus, alia Lucius, episcopus Veronensis inter Sardicenses Patres, xlv.
Lutubensis Ecclesie querimonia adversus Patroclum Arelatensem, 269.

M

Macedonius episcopi Innocentium consulit, 189.
Macedonianus error additamento symboli Niceni sub Damaso perstrictus, 401, not. Confessio huius ab eodem Damaso contra eundem errorem missa ad Paulinum Antiochenum, 401, 402. Macedonianis anathema dicitur, 401.
Macedonius Mopacutenus episcopus inter Nicænas Patres questus areolatus, xxi.

Magi et incantatores clerici ab Ecclesia pellendi, 459.
Maledicti omnes canonici, 114.
Manicheæ ac probaverunt Iovinianus et socii, 265. Lex in Manicheos, 306.

Marecelliani damnati, 447, not. 7551.
Marecellini papa causa supposita in pseudo-synodo Sinvesana, cxv, cxxi.

Marecellinus Carthaginensis subdiaconus ad Zosimum papam missus, 783, not.; 780, not.; 839, 860.

Marciani imperatoris sacra de concilio generali cogendo, 215. Ejusdem allocutio ad synodum Chalcedonensem, 216. Constitutio pro eadem synodo, 228. Alia, 240. Alia contra Eutychianum et Apollinaristas, 242.

B. Maria virginitatem in partu negantes refellunt, 260.
Marti Mercatoris testimonium de capitulis, de quibus Cælestius accusatus fuerat, explicatur, 800, not.

S. Martinus Bracarensis primo fuit episcopus Dumiensis, coll. Græcæ linguæ peritus, et versus ab eo laudatus, ibid. Capitula canonum cum ei quæstus ex Græcæ expresserit, cum non omnia ex Græcæ expersit, cum. Num hæc capitula lecta et confirmata fuerint in concilio Bracarensi secundo, ibid. Martino I papa a nonnullis perperam tributa, ibid. Praefationis locus explicatur, xxi.

Martyrium pro Ecclesia martyris, 215, 217, 320.
Martyrum natalitia non celebranda in Quadragesima, sed eorum memoria tantum facienda in sabbato et dominica, 440. Eorum passiones lectæ in ecclesiis, 100.

Matrimonium cum gentilibus, hereticis vel schismaticis non inendum, 93. Vid. Nuptiæ.
Mauritania Sitifensis proprium primatem habeat, 89, 640.

Maximi Cynici episcopi CP. ordinatio et ejus acta irrita, 445.

Mediana dicta dominica quarta Quadragesima, 415.
Mediolanensis synodus ad Siricium papam rescribit contra Iovinianum, 259.

De Melito et de ordinatio ab ipso decretum Nicænum, 268.

Merlini (Jacobi) editio terno primo Isidorianam collectionem cum additionibus Isidoris exhibet, cxxviii.
Metropolitano potestas, 50, 53, 269, 327, 451. Vid. Episcoporum ordinatio. Compendiatur ab episcopo metropolis dandæ discono missa ad comitatum, 69. Intellegitur hæc loco metropolis civilis, seu geographica, xxxii. Metropolitani sui provincia contentus, in aliis provinciis nihil aufert, 274.

Milevitana synodus anni 402, et qui ejus canones, xciv. Qum apud Isidorum Milevitana appellatur, ibid.

Milevitana alterius synodi litteræ ad Innocentium contra Pelagium et Celestium, 141. Hæc synodus post Carthaginensem anni 416, non vero ante celebrata, 851.

Misonus episcopus, Vid. Vitalis.

Missa sacrificium a jejuniis celebrandum, 97. Pax danda non ante, sed post conclusa mysteria, 190. Nomina offerentium ultra mysteria recitanda, ibid. Biduo ante Pascha non celebratur missæ sacrificium, 200. In cometeriis celebratum etiam Innocentii tempore, 301. Romæ in litul's urbi non conferebatur die dominico, at in parochiis ruralibus et cometeriis celebrandi us erat, ibid., not. Non oportet in Quadragesima panem offerri nisi in sabbato et dominica, 440. Oblationes non offerende in domibus nec a presbyteris, nec ab episcopo, 441.

Mizonius senex Byzacensæ provincie, 87.

Monachi episcopis subditi, et ab episcopo liadem competens providentia præstanda, 228. Monachus si ad clericatum qui voluerit, a priori proposito deviare non debet, 210. Monachi non sint conductores, nec procuratores, 227. Ne se inserant rebus ecclesiasticis, nec secularibus, de soris propriis monasteriis, 228. Nec alium servum sine licentia domini suscipiant, ibid. Monachorum solitudo frequentata, 265. Monachus quando, et quibus conditionibus

ordinari Gelasius statuit 408. Quatuor monachorum genera, cccix.

Monasterium sine voluntate episcopi edificare non liceat, 228. Monasteria semel dedicata nunquam sunt concanalia secularia, 357.

Monendi, hortandi et suadendi verba in preceptis ferendis attributa, 1010.

Montenses, Vid. Novatiani.

Mors ex peccato Adam. Vid. Adam.

Mortui non baptizandi, 91. Nec Eucharistia eis danda, ibid.

Rjus, qui mortuus est in damnatione, nomen non potest in ecclesiastica recitatione ascribi, 544.

Mulier virili veste non utatur, 125. Vid. Femina. Mulieris nomen pro vidua acceptum, 207, not.

N

Neocæsarienses canones versionis Isidorianæ, 110. Versionis prisce, 490. Novati chronica liadem canonibus præfixa a Græco fante dimanat, xxxiii.

Neocæsariensis Patrum catalogus cum civitatum et provinciarum nominibus in vulgatis Conciliorum impressis, est suppositus, xxii.

Neophyti non ordinandi, 18.

Necanæ synodus, 371, 378. Ejus chronica notatio in quibusdam mss. et vulgatis præmissis canonibus mendosa, 22, not.; 27, not.; 46, not. 48; 495, not.; 710, not. Alia annotatio post symbolum edita, et Dionysio Exiguo perperam attributa, ex Græco codice profecta recipitur, 28, not. Nicænam synodum cur sub Julio papa habitam nonnulli scripserint, 151.

Nicænorum canonum antiquissima versio a Romana Ecclesia recepta, ejusque particulae quæ superant, lxxv. Eadem pluribus Occidentibus Ecclesiis communia, ac præsertim Africanis, ibid. Alia versio a Philone et Evaristo laudata, et ad Afronismis, xxviii. Alia aliqua versio, quæ Isidoriana vocatur, sed liberius alicubi mutata, 47, not. Alia versio Prisca, 491. Alia vetustissima nunc primum vulgata, 507. Item alia antiqua nunc inedita, 581. Canonum ordo alibi diversus, 47, not. Nicænorum canonum quævis esset observantia in Romana Ecclesia, 759.

Nicænorum canonum abbreviatio a Rufino edita, in Galiliis patet, xxviii, cxxxi, 1037, not.

Nicænorum canonum nomine Sardicenses olim laudati et recepti, ibid. Sardicenses. Non omnes Græcarum synodorum canones Nicænorum nomine laudati, u. Gangresis canon a Gregorio Turonensi Nicæno concilio tributus, ibid. Un' et superant, xi, cxxviii.

Nicænus canon de Catharis explicatus, 54, not. Ejusdem canonis versio in collectione hoc tomo impressa, est aliæ a Romana, 753. Errorum continet, ibid.

Nicænus canon de omittenda genuflectione diebus dominicis atque paschilibus in quibusdam collectis deest, 63, not. Cur desit in iisdem, nec non in abbreviatione Rufini, ibid.; 725, not.; 763. Cur Ferrandus eum canonem in Sardicensibus primum allegarit, 708, not.

Nicænus symbolum a diversis interpretibus traditum, et in antiquis canonum collectionibus receptum, 37, not. Item symbolum ex antiquissima versione, quam Cæcilius in Africam attulit, 88, not. Nicæna fides non violanda, 445.

Nicænum concilium nunquam a priorum synodorum canones legi et confirmari voluerit, xxii. Num considerit canonem Scripturarum divinarum, 100, not. Num rationes a se contra illos miserit ad Sylvestrum papam ob confirmationem, 46, not. Ejusdem concilii epistola apocrypha ad synodum Romæ, seu ad Sylvestrum papam, cxvii. Eius em epistola ad Ecclesiam Alexandrinam et episcopos Egypti de gestis circa Arium et socos, ac de Melitii schismate ex versione nunc primum edita, 587. De regula formatæ tributa concilio Nicæno, 132, not.

Nicænorum Patrum catalogus et primæ canonum Græco-codice dimanat, xvi. A scriptoribus antiquis indicatus, ibidem. Apud S. Athanasium Invenitur, xvii. Quatuor diversæ versiones eundem præerunt, xvi. Duplex episcoporum ordo in mss. notatus, 50, not. Idem catalogus ex eodem duplici ordine produci, 50 et sequ., 504 et sequ. Nomina episcoporum cum civitatum nominibus per provincias distributa, xvii. Civilis provinciarum distributio in eo catalogo designata, Nicæno tempore congruit, xxiii. Objecta eidem catalogo diluuntur, xvi. Quando et quomodo idem catalogus conditus fuerit, 33.

Nomen pro causa, 95, not.

Nos promonet, et alia similia de pontificia sede et auctoritate sumpta, et a Romanis Pontificibus usurpata ob rem quæ a predecessore gesta fuerat, cxxviii.

Novatiani vel Novatenses venientes ad Ecclesiam quomodo recipiendi, 209, 453, 480.

Nuptiae non damnandae, 123, 125, 258, 634. Nuptiarum vinculum cum castitate conjugali honorandum, 127. Nuptiis intersunt sacerdotes, 258. Velamen in nuptiis impositum, 218. Nuptiae non celebrandae in Quadragesima, 440. In nuptiis non cantandum, nec ballandum, sed cenandum, vel prandendum, ut Christianos debeat, 441. *Vid.* Conjugium. Matrimonium. De his qui saepius nubunt, 117. Nuptiae secundae sacralibus concessae, 419. Non reprobandae, 631. At arceant a clero. *Vid.* Clerici. Secundis nuptiis juncti quid agere debeant, 431. Nuptiarum secundarum convivio presbyter non intersit, 117. Nuptiae cum haereticis ne fiant, 434. Non oportet dare in matrimonium filios vel filias haereticis, sed potius accipere, si profiteantur se futuros esse catholicos, *ibid.* Filii clericorum gentilibus, aut haereticis, aut schismaticis matrimonio non jungantur, 612. Nuptiae incestae separandae, et qui separari distulerint, excommunicandi, 670. De nupta duobus fratribus quid, 116.

O

Oblata super altari sub sigillo presbyteri et diaconi sint, et ab uno ne expendatur ubi necessarium fuerit, sine notitia alterius, 672. Oblationes eorum qui pauperes opprimunt, a sacerdotibus refutandae, 665.

Oeconomus constituendi vacante Ecclesia, 337.

Oberius adiutor, non vero auctor collectionis Burchardi, cccx.

Oleum sanctum, quo infirmi unguuntur, est genus sacramenti, 305. Ab episcopo conficiendum, *ibid.* Presbyteri etiam ministrare possunt, *ibid.* Non concedendum penitentibus tempore penitentiae, *ibid.*

Olographa manus antiqua formula quid significet, cu.

Olympius in canonibus Sardicensibus memoratus quis fuerit, xlv.

Optatus, ad quem edita est epistola Augustini ex ms. Gottunicensi, non fuit episcopus Milvitanus, sed alius extra Africanum, 893.

Osios episcopus Cordubensis nunc legatus Romani pontificis in Nicena synodo, 29. *not.* Osii interlocutio et ms. Corbeiensis edita ostenditur supposititia, xlv. Osios non fuit inter Patres Gangraenses, xxiv. Ejusdem Osii, et Protagenis Sardicensis epistola ad Julium papam nunc primum edita, 597. Iudicium de eadem, xxxix, 577, 597, *not.*

Oratio uti quibus non licet, 437.

Oratio ad Patrem dirigenda, 93. *Vid.* Preces. Orationis necessitas, 151, 137. Oratio est clarissima gratiae testificatio, 152. Etiam sancti oratione egent, quae petunt: *Dimitte nobis debita nostra*, 168, 169.

Ordinandi non sunt illi quorum uxores adulterarum, 117.

Ordinatio sine examine reprobanda, 53. Lapsi ordinati deponendi, 50. Quomodo recipiendi, *ibid.* Ordinatio episcoporum. *Vid.* Episcopus. Ordinatio clericorum. *Vid.* Clerici. Ordinationum tempora, 415. Ordinationum formulae seu rubricae vetustissimae, 668.

Ordo Romanus antiquus, cccvi.

Orosius Herotis et Lazari litteras contra Pelagium et Coelestium Carthaginiensi synodo dedit, 129.

Orosio provincia post Nicenam synodum, immo etiam post pseudo-Sardicensem insituta et dissecta a Mesopotamia, xlvii.

Ovetensis concilii tempus emendatur, cccxv

P

Pacis osculum post peracta mysteria dandum, 199. Non ante, ut quidam faciebant, *ibid.*

Palladii praefecti pretorio edictum contra Pelagianos, 173.

Parembola erroneae redditum in epigraphae epistolae Athanasianae, 611. *not.*

Parochiae a titulis urbanis distinctae de ruralibus ecclesiis acceptae, 201.

Pascha cum Judaeis non celebrandum, 421. Regula Nicana de Paschate servanda, *ibid.* Pascha uno die et tempore celebrandum, 604. Genus in paschalis diebus non flectenda. *Vid.* Genulfio. Paschalem diem ab Ecclesia Carthaginiensi provincia Africana accipientes, 89.

Passiones martyrum in anniversario die lectae in Ecclesiis, 100.

Patrea apud Mediolanum exorta, cccx.

Patroclus Arelatensis episcopus Lutubensem antistitem contra Patrum regulas ordinasse arguitur, 263.

Paulianistae redeuntes ad Ecclesiam baptizandi et ordinandi, 61. Non baptizabant in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, 191.

Paulinus Antiochenus, ad quem Damasus scripsit, 597.

Paulinus Coelestius accusator Romam evocatus, excommunicationis libellum obtulit, non vero recusari obediens, 786. *not.* Locus ejusdem libelli explicatus et emendatus, 837.

Paulus Emeseus episcopus a Joanne Antiocheno missus ad Cyrillum Alexandrinum, ut pacem conciliaret, 584, 585.

Paulus Ephesinus episcopus sedis apostolicae auctoritate dejectus, 335. *not.*

Pauperum cura et litterae commendatitiae quibus danda, 232.

Peccatum originale, 166. Negatum a Pelagianis, 131. Peccatum ad mortem quodam sit, et quod non ad mortem, 329. Peccatum in Spiritum sanctum, 323, 328. Nemo perfectus et sine peccato, 168, 180.

Pelagii I papae epistolae ac epistolarum fragmenta nunc et ms. educta, cccv.

Pelagius et Coelestius vocum novarum inventores, 148. Auctores erroris ab omnibus anathematizandi, 129. Ipsi non negandus Ecclesiae aditus, si errorem deponant, 148. Ab Ecclesia absconduntur, et eorum fautores, *ibid.* Leges contra eosdem, 170, 174, 181. Edictum Palladii, 173. Alind Volusiani, 182. Pelagii et Coelestii errores peritrici, 129, 154, 141, 144, 150, 161, 165, 178. Capitula errorum Pelagii objecta in Diospolitana synodo ex gestis Patris inis excerpta, 178. Non sunt formulae fidei, 800. *not.*; 912. *not.* Nec proposita a S. Leone Pelagianis ut ipsi subscriberent, cum ad catholicam communionem redirent, 914. *not.* Pelagius Romae diu vixit, 150. Romae novissimos ab eo deceptos ignorabat Innocentius papa, 161. Hierosolymis quosdam fallere nisus est, 143. Ibi a pluribus et a S. Hieronymo confutatus, *ibid.* Pelagii librum a duobus ejus discipulis traditum refutavit Augustinus, 153. In Oriente, id est Diospoli, putabatur esse purgatus, 150. Episcopalis gestis absolutus, 151. Purgationis ejus gesta ab Innocentio missa, 162. De veritate gestorum dubitavit hic pontifex, 163. Pelagius purgationis suae quendam scripta misit ad Augustinum, 158. *not.* Quomodo se purgare debuit, 151, 153. Pelagii error auctoritate sedis apostolicae anathematizandus, 150, 151. Synopsis gestorum adversus Pelagianos, 778, 906. De concilio Africano contra eosdem, *ibid.*, 845 et *seqq.* Quatuor concilia Africana sub Zosimo a Quenello admissa, *ibid.*, 847. Duo tantum admittenda probantur, unum Africanum, ut Augustinus vocat, alterum plenarium, 847. Uniusque concilii tempus statuitur, 848. Concilium contra Pelagianos sub initium pontificatus Zosimi expungitur, 450 et *seqq.* Sub autumno anni 417, Aurelius cum aliquot episcopis scripsit ad Zosimum, non tamen ex concilio proprie dicto, 855. Concilium Africanum tunc indictum, sed coactum Januario vel Februario anni 418 ostenditur, 861. Non vero kalendis Mali, 903. Epistola hujus concilii ad Zosimum quid contineret, 799. Constitutiones ab ipsa epistola non distinctae, 863. Vulgati canonem contra Pelagianos in hoc concilio non conditi, 864. Eorum materies parata, et in relatione ad Zosimum exposita, 863. Numerus Patrum ejusdem concilii, 863, 863. Non fuit concilium provinciale, nec ex duabus provinciis, sed ex tota Africa coactum, 868. De hoc concilio Africano, et de alio plenario in Pelagianos. *Vid.* Concilium Africanum. De iudicio Zosimi papae. *Vid.* Zosimus. De rebus gestis sub Zosimo sententia P. Constantii expensa, 901.

Perezus (Joannes Baptista) laudatur, ac de duobus ineditis ejus operibus, cccx. Insignis ejus praefatio et ms. imprimitur, cccxi.

Petrus Alexandrinus diaconus sectator Dioscori, 509. Una cum Timotheo Eluro-damnatus, 511. Ab uno haeretico episcopo ordinatus, *ibid.* Imperator jussit eum ejici, *ibid.* Latebat in Alexandrina civitate, *ibid.* Dicebatur Eutychianum haeresim damnasse, sed falso, 515. Alia de eodem, *ibid.* Alexandria pulsus Timotheo catholico restitutus, 515. Eam sedem rursus invasit, pulsus Joanne episcopo catholico Timothei successore, 517, 518. Semper communicavit cum Petro Antiocheno haeretico, 567.

Petrus Antiochenus episcopus, qui monasterium apud CP. gubernaverat, hoc propter crimina relicto Antiochiam fugit, 512. Pulsus martyrio catholico Antiochenam sedem invasit, *ibid.* In exilium missus Oasim, inde fugit Constantinopolim, *ibid.* Basilisci temporibus iterum missus Antiochiam, *ibid.* Ordinatus Apamenis Joannem episcopum, a quo Antiochia pulsus fuit, *ibid.* Damnatus ab Acacio CP., 513. Et cum ipso usque in finem se non communicasse gloriabatur Acacius, 567.

SS. Petrus et Paulus uno die, unoque tempore martyrio coronati, 25. A Petro episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emerit, 154. Per eum et apostolatus et episcopatus in Christo coepit exordium, 201, 448. Petrus Romanus pontifex in omnibus administrationis suae protegit et tuetur haereticos, 247. Confessionibus B. Petri inferni portas nunquam praevalituras Christus asseruit, 358. Mando radig

est apostoli Petri gloriosa confessio, 341. Petri simulationem compositus Paulus redarguit, 322. S. Petri praecepta, *vid.* Præcepta S. Petri.

Photinus episcopus Macedo, subrepto sedi apostolicae iudicio damnatus, ab Innocentio absolvitur, 196.

Photinus (Sirmiensis) hebraicus haeresim restaurans, anathematizatus a Damaso, 401.

Photiniani anathematizati, 445.

Phrygia quando in duas divisa, xix.

Phylacteria non faciendi, 459.

Plenarium concilium apud Africanos quale, ejusque requisita, 867. Quo dies ipsi constituta in concilio Hippo- nensi anni 393, et cur omissa in breviario ejusdem concilii, 92, *not.*

Pneumatomachi, qui contra Spiritum sanctum pugnant, 415. Penitentes non ordinandi, 667. Penitentibus sacerdo- tes manus imponunt omni tempore jejunii, 665. Manus im- ponendæ penitentibus ante absidem, quando peccatum est publicum et vulgatissimum, 94. Penitentes mortuos effe- rant et sepellant, *ibid.* Genuelectant etiam diebus remis- sionis, *ibid.* Penitentium leges, 249. Quando penitenti- bus concessa communio, 454.

Penitentia est donum Dei, 181. Penitentia canonica permissa iudicio episcopi, 97, 108. Non danda a presbyteris inconsulto episcopo, 97. Quibusdam criminibus pius durior, postea interveniente misericordia inclinatur, 183. Quibusdam concedebatur penitentia, communio negabatur, et cur, *ibid.* Sacerdotis est iudicare pondus delictorum, et jubere dimitti cum viderit congruam satisfactionem, 202. Vera quinta ante Pascha indulgentia remissio, nisi agri- tudo intervenierit, *ibid.* Quid i. periculo mortis, *ibid.* Peni- tentia morientibus non neganda, 272. Quid de infirmis qui petita penitentia obmuerunt, vel in phrenesim lapsi sunt, 658. Quid si supervixerint, *ibid.* Quid si ante recon- ciliationem obierint, *ibid.* Post penitentiam clericum fieri canones non permittunt, 191, 255. Penitentiam agere cui- quam non conceditur clericorum, *ibid.* Penitentia suffu- gium non est illis qui, acta penitentia, rursus peccant, 249. Quomodo plectendi qui post penitentiam cingulum mili- tia, ludicias voluptates, inhibitos concubitus appetunt, *ibid.* Penitentia eorum qui baptizati ad secularum militiam redeunt, 57. Vel eorum qui prævaricati sunt a fide, 56. Penitentia catechumenorum lapsorum, 58. Peccantium incesta, 112.

Penitentiale Germanicum apud Burchardum, cxcv. Penitentiale Romanum ab Hailigario exhibitum libro sexto de penitentia, cclxxxi. Penitentiale Romanum editum ab Antonio Augustino quid sit, cccxix.

Penitentialia unde coeperint, cclxxvi.

Polyecarpus, seu collectio canonum Gregorii presbyteri, quæ *Polyecarpus* inscribitur, cccxiii. Tempus ejusdem col- lectionis, cccxiv. Præfatio, et collectionis descriptio, cccxv.

Pontifex Romanus. *vid.* Romana sedes.

Popeleti collectio. *vid.* Tarraconensis.

Possessio annorum triginta quanti habenda, 231.

Potestas pontificia et regalis, 359, 368, 369. Isarum potestatum discrimen, 550, 551.

Præcepta S. Petri de sacramentis conservandis e missa edita, 674. Sunt epistola apocrypha S. Clementi tributa et e Græco Latine reddita, 651. Eius interpretis quis, *ibid.*

Preces quotidiana, et quid iis agatur, 159. Preces ex- dem hora nona et vespere celebrandæ, 456. Preces super catechumenos et penitentes quando dicendæ, 457. *vid.* Oratio.

Presbyter qua ætate ordinandus, 118. Qualis esse de- beat, et ejus officia, 457. *vid.* Clerici. Presbyteri conti- nentia et poena ducentis uxorem, fornicantis vel adulte- rantis, 116, 183, 184, 185. Quid de presbytero qui ante ordinationem commiserit carnale peccatum, 118. Presby- teri non ingredientur ante episcopum, nec sedeant, 441. Nihil sine præcepto et consilio episcopi agant, *ibid.* Incon- sulto episcopo non reconcilient penitentes, 97, 658. Quan- do reconcilient, *ibid.* Nec virgines consecrent, 98, 656. Christa non conficiant, 98, 411, 656. Non consignent baptizatos, 200, 411. Non vendant res Ecclesie, et quid si vendiderint, 111. Præsentem episcopum, nisi jussi, nec ora- tionis, vel actionis sacra licentiam sibi sumant, 411. Nec sine episcopo acolythum vel subdiaconum faciant, *ibid.*

Presbyteri a Græcis appellatæ erant apud Latinos vi- dum seniores, ut virgæ et matriculariæ, 456.

Presbyteri *corregionales*, id est rurales, 118.

Primates provinciarum. Africae dicti *primæ sedis episcopi*, 89, 97. Ex consilio Carthagenensis episcopi constituendi, 89. Primes Mauritanie Sitifensis datus, *ibid.* Primatus jus in episcoporum causis, 91, 92.

Primitiæ quas et quatenus offerendæ, 96, 124. Qui eas negabant, 122.

A. Prisca canonum editio Latina e Justelli codice vulgata ad mss. codices recognita, suppleta et recusa, 478 et *seqq.* Additamentum in fine ejusdem editionis e ms. Justelliano impressum quid sit, 565, *not.* Cur hæc Prisca editio apud Justellum sit mutila, lxxi. Laodicensi canones a Priscæ ver- sionis auctore Latine non redditi, et cur, lxxiii. Car cano- nes CP. post Chalcedonenses in ea describantur, *ibid.* Quando et ubi hæc versio lucubrata, *ibid.* Num Dionysius Exiguus hanc notaverit, *ibid.*

Promulgatio decretalium non exigit codicem publicum, in quo illæ descriptæ et editæ fuerint, lxxv, 697, *not.* Ne- que synodum requirit in qua recitentur, 853.

S. Prosperi locus de duabus synodis sub Zosimo explicatus, 847. Alia loca ejusdem explicata, 865, 866.

Proadix præfectus prætorio sub imperatore Glycerio, 679, *not.*

S. Proterius episcopus Alexandrinus quid pro fide ege- rit, et quid passus fuerit, 509 et *seqq.*

Protoprotonotarius. *vid.* Osius.

Provincia una non dividenda in duas, 255.

Psalmi ab idiomis compositi et vulgares non dicendi in Ecclesiis, sed soli libri canonici, 441.

Psalter, qui pulpitu ascendunt, et de codice legunt, 456. Psalmista seu cantor a quo officium accipiat, 668.

Pulchra Imperatrix una cum Marciano Augusto actioni sextæ concilii Chalcedonensis interfuit, 215, *not.*

Q

Quadragesima tota jejunandum, 440. In Quadragesima non oportet panem offerri nisi in sabbato et dominica, *ibid.* Natalitia martyrum in Quadragesima non celebranda, sed eorum tantum memoria facienda in sabbato et Domini- ca; nec nuptiæ celebrandæ, *ibid.*

Quartodecimani Pascha cum Judæis celebrantes, 458.

Quirogæ (Gasparis) episcopi epistola ad Gregorium xii pontificem de collationibus manuscritorum ad emen- danda concilia Hispaniæ, cxc.

R

Raptæ sponse restituendæ, 110. Poena raptorum et conviventium raptoribus, 257.

Reconciliatio non neganda morientibus, 57.

C. Reditus Ecclesie in quatuor partes dividendi, 411. Quo- modo ministrandi, 452. *vid.* Ecclesie bona.

Regembertus addendus catalogo episcoporum Veruelliensis apud Ughellum, cclxxxvii.

Regens synodo duo canones additi, lvi.

Regia civitas nullam prærogativam episcopo tribuit, 358, 356.

Regionis collectio, cclxxxix. Multa receptæ ex colle- ctione mss. que in quatuor libros distribuitur, cclxxiii.

Regum et pontificum potestas, et utriusque potestatis discrimen, 353, 351.

Remedi Curienensis episcopi collectio, cccxiv.

Resurrectio in hac quam gestamus, non in altera caræ futura crelenda est, 654.

Rhabani Mauri liber penitentium, cclxxxii. Ejusdem epistola ad Heribaldum, cclxxxiii.

Riculfus episcopus Moguntinus non fuit auctor colle- ctionis Isidorianæ, cccxii.

Romana disciplina, 204. Satis conveniens est ut totum Ecclesie corpus in canonum observantia cum Romana Ecclesia concordet, 412. Victorius Rothomagensis Romane Ecclesie normam et auctoritatem postulavit, 204. Ut in Gallis quam tenet Romana Ecclesia forma servetur, 205. Quanta esset observantia canonum Nicenorum in Romana Ecclesia, 239. Solos Nicenos canones olu reci- pienda, u. Nicenorum tamen canonum nomine Sardie- nses ab ea recepti, *vid.* Sardienensium canones. Quando alia- rum Græcarum synodorum canones a Romanis et Latinis allegari coeperint, lvi. Nullus fuit cõdex canonum publicus apud Romanam Ecclesiam, lv, lvi.

Romana Ecclesia semper habuit primum, quatenus in Niceno canone multi codices præferant, 52, *not.* Romane Ecclesie auctoritati quantum Africana Ecclesia detulerit, lxxxvi, 1003. Augustinus alique Afriani episcopi auctori- tate sedis apostolicæ quasdam ecclesiasticas causas in Africa terminarunt, 1003. Quantum Gallicani auctoritati Romane sedis deferrent, cxxxiv, 1029, *not.* Ideam auctori- tatis nomine indicabant constitutiones apostolicas, cxxxii. Synodus Gallicanæ auctoritatis apostolica confirmata, cxxxiv. Quantum Hispani eidem auctoritati detulerint, cxxxvi.

Romane sedis prærogativa, 25, 498. Et prius, 540, 544. Eadem sedes principatum in Petro Domini voce per- ceptum et tenuit semper, et retinet, 330. Mos consulendi et referendi ad Romanam sedem, 154, 185, 369, 370. Re-

lationes ad eam misse uti ad caput Ecclesiarum, 189. Himerius episcopus ad eam retulit uti ad caput sui corporis, 254. Appellationes ad Romanam sedem, *vid.* Appellatio. Romanæ sedis legati ante Patres Nicænos subscripti, 30, *not.* Confirmatio gestorum concilii generalis a Romana sede petita, 46, *not.* Romanæ sedis auctoritas statuta a concilio Africano postulata, 130. Canonem sacrarum Scripturarum a Romana sede Afri petierunt, 643. Uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus, nullam magis exsequi sedem oportet quam primam, quæ et unamquamque synodum sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit, 330. Quos ab Orientalibus synodis damnatos Romanæ sedes sola absoluit, 332. Jus Romanæ sedis absolventi sine ulla precedente synodo quos synodus iniqua damnauerat, et damnandi sine synodo quos oportuit, *ibid.*, 348 et *seqq.* Impium synodum pseudo-Ephesianam eadem sedes non consentiendo submovit, 352. Acacius non prius damnavit Petrum Alexandrinum quam et ad Romanam sedem referret, et posceret apostolica auctoritate damnandum, 363. Aliquot episcopi Orientales sola Romanæ sedis auctoritate dejecti, 353. Apostolica sententia non resolvenda, 358.

Romana synodus sub Damaso, cxiv. Alia sub Siricio papa, 448. In hac data Siricii epistola, 432.

Robertus Normannorum dux Gregorium papam septimum ab obsidione liberavit, cccx.

Rufini libri de Historia ecclesiastica, 23. Rufinus interpres duarum epistolarum, quæ tribuuntur S. Clementi ad Jacobum, 434, *not.* *vid.* 651. Ejusdem abbreviationes canonum Nicænorum. *vid.* Nicæni canones

S

Sabbati jejunium, 200. Sabbatis Evangelia cum alijs Scripturis legenda, 436. Sabbato non vacandum cum Judeis, 438.

Sabelliani damnati, 443.

Sabellii error, 401.

Sabini Heracleensis episcopi collectio quid contineret. *vid.*

Sacrificium missæ. *vid.* Missa.

Sardicenses canones Nicæni subjecti sine distinctione ulla, ac Nicænorum nomine inscripti, 61, *not.* Olim allegati uti Nicæni, lvi. Codices diversæ originis, qui Sardicenses cum Nicænis jungunt, et omnem fraudis suspicionem abstergunt, *ix et seqq.* Eadem uno ex alijs posterioribus collectionibus confirmata, *ix.* Comprobata ex Dionysio Exiguus, lxi. Non fuit prior codicum Romanæ Ecclesiæ, sed in mss. aliarum Occidentalium Ecclesiarum pervulgata, lxii. Quidam etiam vetusti Græci codices cum præferant, *ibid.* Idem canones etiam apud Gallos juncti erant cum Nicænis a Rufino abbreviatis, cxxxi. De dissidio Africanorum cum Zosimo ob Sardicenses Nicænorum titulo allegatos, lxiii. Sardicenses canones duplici originali a concilio editi, Latino pro Latinis, et Græco pro Græcis, xxxi. Notabile horum originilium discrimen in canonum numero, ordine, et in quibusdam etiam sententijs, *ibid.* Variantes Latinorum exemplarum unde profectæ, xxiii. Non referendæ interpretationibus diversis ex Græco, 63, *not.* Sardicenses canones originalis Latini editionis Priscæ, 513. Idem Latine versionis antiquæ ex originali Græco nunc primum impressæ, 589. Canon, cujus initium *Jamarius*, ab hoc interprete in Græco olim inventus, qui in vulgato Græco dicitur, 593. Sardicenses canones non degerant in omnibus Græcis codicibus canonum, xxxviii. xi. Eorum auctoritas et usus apud Græcos etiam antiquos, xli. De usu eorumdem apud veteres etiam Gallos, in quorum collectionibus vetustissimis continentur, 1034 *not.*

Sardicensis synodus non fuit mera synodus Occidentaliū, xlii. Sed fuit oecumenica, xlix, l, 378. Cum non fuerit memorata una cum quatuor generalibus, ii. Hilarii et Epiphanijs quæ opponuntur testimonijs explicatur, *ibid.* Sardicensis synodice aī episcopos catholicos inedita versio antiquæ ex originali Græco, at emendatoriū quam illud quæ Theodoretus usus est, 598, *not.* Expositio fidei eidem synodice adjecta, 605, *not.* Judicium de hac expositione fidei, 577. A Scripturibz Græcis concilio Chalcedonensi anterioribus, et in ipso concilio laudata, xxxix. Quando et a quibus scripta, *ibid.* In ipso concilio Sardicensi proposita, sed rejecta, et cur, *ibid.* Sardicensis synodica ad Ecclesias Mæroeticas ex unico ms. Veronensi edita, 607.

Sardicensium Patrum subscriptiones canonicis subjectæ exciderunt, xlii. Varietas subscriptionum in codicibus unde, *ibid.* Quæ in vulgatis Conciliorum et quibusdam codicibus produciuntur, interpolatæ, *ibid.* De numero Patrum Sardicensium, *ibid.* Catalogus eorumdem Patrum accuratius contextus, xlv et *seqq.* Catalogi Athanasiani notabilis distinctio, xliii.

Sardicensis pseudosynodi formula fidei, 613. Judicium de eadem, *ibid.*, *not.* Ejusdem pseudosynodi subscriptiones apud Hilarium alicubi vitiatæ, xix. Joannes Thessalonicensis expungendus a synodica hujus pseudosynodi, xlv. Serinia sedis apostolica, clix, 700. Ea quæ a Romanis pontificibus probantur, in scrinis reposita et custodita, 901.

Scripturæ canonice in Ecclesiæ legendæ, 98. Canon sacrarum Scripturarum, *ibid.*, 187, 443, 643. Num canon Scripturarum conditus fuerit a Nicæna synodo, 100, *not.* Num a Damaso papa, cix. Num a Gelasio, clvi. An vero ab Hormida, *ibid.* Sacrarum Scripturarum auctor Deus, 634.

Secundus episcopus Ptolemaïdus quatenus insertus catalogo Patrum Nicænorum, xxxi.

Sedes apostolica. *vid.* Romana sedes. Quantum ad religionem pertinet, nonnisi apostolicæ sedi juxta canones debetur totius summa judicii, 337.

Semiariani damnati, 443.

Sententia errori præfixa, quando resolvatur, 323.

Servorum debitum erga dominos, 124.

S. Silvestri papæ constitutum apocryphum, cxv. Epistola ejusdem ad Nicænam synodum item apocrypha, cxvii. Alia e mss. edita, cxc. Canones S. Silvestri similiter apocryphi, cxvii. Zosimi epistola pro sede Arelatensi, Silvestro supposita in gratiam Ecclesiæ Augustodunensis, et interpolata, cxxix.

Simoniacæ ordinationes reprobatæ et puniæ, 223. Quam frequentes, 677. Lege coercitæ, 678.

Simplicius papa scribit ad Acacium, 313. Laudatur a Zenone imperatore eo quod hæretico constantissime restitisset, 354.

Sinuessanum concilium apocryphum, cxv. In quo Marcellini papæ causa agitata fingitur, cxi.

Siricii monita, 183. Ad provincias commiserunt, 184. Ejusdem epistola ad Himerium, 246. Ad diversos episcopos contra Jovinianum, 233. Epistola lecta in synodi Africanis Thudritanis et Telleni, seu potius Zelleni, 447. Ad quos primum missa fuerit, *ibid.*, *not.*, 1006, 1007. Scripta in concilio Romano, 432. Eadem epistola suppositionis vitio notata a Quenelio, 978 et *seqq.* Vincit, 1005 et *seqq.* Canon ejusdem ab Innocentio papa Gallicanæ disciplinæ accommodatus, dum ad Gallos scribens ipsum repetivit, 1006. Et in synodo Zelleni accommodatus disciplinæ Africanæ, *ibid.* Siricii epistola ad Gnesium in quibusdam mss. collectionibus laudata quid sit, cclxxv.

Socratis locus notatus, xvi.

Spectacula filii episcoporum et clericorum nec exhibeant, nec spectent, 94, 639. Hoc semper omnibus Christianis interdictum est, ut ubi blasphemias sunt, omnino non accedant, 639, 640. Spectacula vitia præsertim diebus festis, 639.

Spiritus sanctum Ennomius assruit esse creaturam, 801. De Spiritu sancto male sentiens, licet de Patre et Filio bene sentiat, hæreticus est, 404. De Patre Spiritus sanctus est et vere, et proprie, et de divina substantia, ac Deus verus, 405. Eum factum per Filium dicere, anathema est, *ibid.* Cum Patre et Filio unus est potestatis atque substantiæ, 401. De Spiritu sancto aliquid in Romano concilio additum Nicæno symbolo, et quid, *ibid.* *not.* Pneumatomachi, qui contra Spiritum sanctum pugnant, anathematizati, 445.

Statuta Ecclesiæ antiqua e mss. impressa, 653. Collectionum discrimen in iisdem statutis afferendis, inscriptionumque diversitas, lxxviii. Diversus etiam ordo, et qui prior, lxxix. Antiquitas eorum statutorum probatur, *ibid.* Quid de iisdem censendum, xxi.

Stephano Ephesino, qui in Chalcedonensi interfuit, collectio canonum perperam attributa, ix. Alterius posterioris Stephani Ephesini collectio, seu potius synopsis canonum, x.

Subdiaconis continentia præcepta. *vid.* Continentia.

Subscriptiones Patrum Sardicensium, 608, 610. Non omnes præsentibus semper subscripti, sed unus pro alijs subscriptus, xiii.

Superstitionibus serviens recipiendus, 683. A presbyteris post correctionem non recipiendus, 671. Superstitiosa crimina, *ibid.*

Symbolum Apostolorum, ejusque apud Leonem mentio, 910. Symbolum Nicænum versionis Isidorianæ, 37. Idem ex versione antiqua Africanæ, 88. Ex prisca, 493. Symbola Nicæna quid sub Damaso additum contra Mærodonianos, 401, *not.* Symbolum Nicæno-Constantinopolitanum insertum gestis Chalcedonensibus, 219. Symbolum *Quicumque*, vulgo Athanasianum, *fidei catholicæ* nomine designatum, 669, *not.* Memoriter tenendum a presbyteris, diaconis et subdiaconis, 669. Quando Athanasio attributum, 953. Eius symboli antiquitas, 954. Auctor ejusdem est Latinus, non

statuitur, 884. Locis ejusdem emendatus, 888. Textus expunctus, 908. Alius locus mendosus restitutus, 888. Alius Græcus, 894. Non tamen est Vigilius Tapsensis, *ibid.* Nec Vinceritensis Larianensis, 887. Sed auctor ignotus, *ibid.*

Symmachii papæ synodi dum, quinta et sexta vulgata, appositissime probantur, *cxviii*. Tres synodi sincera, *cx*. Synodus palmaris sub eodem quo anno celebrata, *cix*. Consularis uita vindicatur, *ibid.* Num hæc fuerit quarta synodus sub Symmacho, *cx*.

Synagoga. Id est admittit mulieres, 49, *not*. Synagoga littera pro commentatilis, 253, 255.

Synodus per unamquamque provinciam bis in anno celebranda, 51, 255, 641. Et quo tempore, 51, 450. Quæ quæstiones ibi discutiendæ, 81. Qui ad has synodos debeant convenire, 641. In Africa per singulos annos generalis synodus congreganda, et qui per singulos provinciis mittendi, 81. Gesta synodorum præcedentium lecta et confirmata in sequentibus conciliis Africanis, *cxvii*, *cii*, *cx*, 640, 650, *not*; 651, *not*. In provincialibus synodis sint præsentis presbyteri et diaconi, et omnes qui se laicos existimant, et synodicam expectant sententiam, 451. Synodorum provincialium auctoritas, *ccxviii*.

T

obernas ingredi clericis et monachis vetitum, 457.

Tabula capitulorum collectionibus antiquis præfixa, primigenii legis inditum esse solet, ex quo additamenta postea inserta deteguntur, *cxvi*, 0.

Tarraconensis collectio, seu Populeti, *ccxviii*.

Teleptense, seu Telense concilium, 444. Variæ ejus nomina in nissæ, 987. Verius dicendum Zellenense, 444, *not*, 991. Eius commentitium a Quesnellio traductum, 971 et *seqq.* Vindicatur, 988 et *seqq.* Duo fontes diversi hujus concilii notantur, 991. Episcopi ejusdem, eorumque sedes in Byzacena provincia de egerant, 999. Fuit concilium provinciale byzacenorum, *ibid.* Legal proconsulares ad provinciale concilium missi, 1002. Teleptensis et Zellenensis episcopatus quo in Byzacio dicitur et in solo quinto, 991.

Testes qui non adduntur, 684.

Theodoroti Cærensi episcopo collectio canonum perperam attributa, *xv*. Inscriptio episcopi Sardicensis apud ipsum interdicta, *lix*, 509, *not*. Additamentum expositio- nis fidelium episcopi apud eundem, 877. Theodoretii editio in exhibenda confessione fidei a Damasco ad Paulum missa, anathematismum additum præfati, 453, *not*. Alia verba intrusa et expungenda notantur, *ibid.* *not*; 401, *not*.

Theodori Cantuariensis penitentialia vulgata quid sit, *ccxvii*.

Theodori lectoris locus de Symmacho notatus, *cx*.

Theodorus Tarsensis inter Nirenos Patres recensendus, diversus ab eo quem Suidas seu Philostorgius memorant, 431.

Theophilactus Tusculanus Joanni vendidit papatum, *ccxviii*.

Theotardi abbatis professio, *cxvii*.

Thessalonicensis collectio quo, *clix*.

Thessalonicensium civitas quanta et qualis, 74.

Thessalonicensis episcopus tempore concilii Sardicensis non fuit Joannes, sed Aetius, *xlv*.

Thiodi, seu Theodes rex, *ccxvi*.

Thimelici, 441.

Ticinensium episcoporum catalogo addendus Lanfrancus Ludi II et Eugenii temporibus, *ccxcix*.

Tili (Joannis) Græcorum canonum editio, *xv*.

Timotheus Ælurus sectator Dioscori Alexandrinus episcopus ab hæreticis ordinatus, et ejus gesta, 509 et *seqq.* Chersonam in exilium missus, 511. Ubi moritur, 518.

Timotheus catholicus episcopus Alexandrinus, et ejus missitudines, 511.

Toletanum concilium primum condidisse videtur libellum fidei, qui capite quadragesimo collectionis hoc tomo impressus exhibetur, 931. Aliud Concilium Toletanum sub S. Leone eundem libellum fidei repetiit et auxit, *ibid.* Dux synodi Toletanæ et ms. Hispanico editæ vindicantur, *ccvi*.

Trinitatis singula quæque persona est plenus Deus, et totæ tres personæ unus Deus, 653.

Tullius Ecclesie Romanæ defensor a Felice papa Constantinopolim directus cum sententia damnationis in Aca- cium, 519.

U

Urbeani canones, *ccxiii*.

Usura interdicta, 93, 96, 453, 610, tum in clericis, tum in laicis, 656. Centesima et dimidia centesima, 79.

V

Valerius comes, ad quem Augustinus scripsit, et misit librum primum de Nuptiis et Concupiscentia, 870. Quod egerit contra Pelagianos, 872.

Veni et absolutio non danda nisi correctis, 538, 536.

Vercellensibus episcopis addendus Regembertus *ccxxviii*.

Versio totius Græci canonum codicis quæ ab Isidoro po- stea recepta, Isidoriana vocari solet, quam antiqua sit, *lxix*. Quam pervulgata, *lxix*. Versio prisca, *Vid.* Prisca. Versus Dionysii Exiguus. *Vid.* Dionysius Exiguus. Versiones pecu- liares canonum Nicænorum, *Vid.* Nicæni canones. Qui- dam canones unus versio in quibusdam codicibus inter- polati ex alia versione, *cxiv*, *clxxx*.

Vestes sacre non convertende in usus profanos, 673. Quid agendum si vetustate consumptæ sint, 674. Pallæ et vela sacra cum sordidita, quomodo lavanda sint, 675.

Viticum communio, 183, 688.

Viticulus episcopus Rothomagensis Romanæ Ecclesie normani et auctoritatem petiit, 204. Romæ cum Innocen- tio papa fuit, 211.

Viduae seniores, uiviræ et matricularie in Ecclesiis tanquam ordinatæ non constituendæ, 456. Viduæ propria voluntate professæ, 418. Quid si propositum violaverint, *ibid.*, 688, *not*. Viduæ deputandæ instructioni mulierum baptizandarum, quales esse debeant, 668. Quæ viduæ stipendiis Ecclesie sustentandæ, *ibid.* Viduæ adulescentes corpore debiles sumptus Ecclesie sustentandæ, 680. Viduæ non velandæ, 414.

Vigilius Tapsensis non est auctor symboli *Quicumque*, 938. Nec librorum contra Varinadum, qui Idatio inscripti sunt, *ibid.* Nec librorum duodecim de Trinitate inter Atha- nasii opera editorum, *ibid.*

Vindemialis Africani episcopi legatio contra Pelagianos ad imperatorem missa, commentitia ostenditur, 869 et *seqq.*

Virgines sacre parentibus orbate quibus commendandæ, 98. Virgines quibus diebus velandæ, 415. Quæ statim conse- crandæ, 640. Virgo sacrimonialis consecrandi quibus vestibus utatur, 678. Virginitatis professio, et quid de prævaricationibus 115, 254, 417. Virgines velatæ si postea publice auferantur, vel occulte corruptæ fuerint, 311. Non- dum velatæ quæ in proposito virginitatis se permanere si- mulaverant, si postea nubere voluerint, subjiciendæ sunt penitentia, 212. Virginitatis laudes, 260.

Vitalis et Misenus episcopi a Felice papa missi Constani- nopolim ad imperatorem, ut expelleretur Petrus episco- pus Alexandrinus hæreticus, et restitueretur Joannes epis- copus catholicus, 518. Quomodo tractati ab Acacio, *ibid.* Cesserunt eidem, et a Pontifice honore et communione privati, *ibid.*

Vitalis presbyteri Antiocheni causam Damasus dereli- quit Paulini episcopi voluntati et iudicio, 597. Conditioni- bus prescriptis quibus ille suscipiendus sit, 598. Quid Vi- talis egerit, *ibid.* *not*.

Volusianus prefecti Urbis edictum contra Coelestium, 182. Walterius Spirensis episcopus adjuvit Burchardum in collectione canonum, *ccxi*.

X

Xyti papæ gesta de ejus purgatione apocrypha, *cxi*, *ccxi*.

Z

Zellenense concilium Africæ, Telensis, vel Teleptensis no- mine editum. *Vid.* Teleptens.

Zeno imperator suis litteris professus est cuncta sase Aracii gessisse consilio, 5. 5. Acacius eidem non assensit, cum Petro Antiocheno voluit communicare, *ibid.* Acacii specialis fautor et amator, 354. Litteris suis Simplicium papam laudibus extulit, quod hæretico constantissime res- tisset, *ibid.*

Zeno Tyrinus a Nicænorum Patrum catalogo non expo- nendus, *xx*.

Zosimus papa ad Ercium episcopum Salontanum scribit, 264. Quidam ejus clerici ad comitatum pergunt, ipsum accen- satori, 267. Eos ut rebelles litteris missis a communione sua abscedit, 268. Sed de sociis eorum iudicium differt, *ibid.* Car Zosimus cum Coelestio milius egerit, 874. Quia Africani notare poterint in Zosimo decepto a Coelestio, 793, *not*. Africanorum metus de Zosimo a Quesnellio perperam as- sertus ostenditur, 874. Tres Zosimi epistolæ ad Africanos datæ in causa Pelagiana, 850, 851. Prioris epistolæ tem- pus, 854. Zosimi iudicium contra Coelestium et Pela- gium quando latum fuerit, 877. Latum probatur antequam lex Honorii ederet contra eosdem, et hæc lex a Zosimo petita ostenditur, 882 et *seqq.* Objecta Quesnellii rejecta,

887 et seqq. Jossionis terror, quo Romani clerici ante Coelestio freverunt, eam condemnarunt, non ex lege Honorii, sed ex Zosimi iudicio manserit, 891. Tractoria Zosimi post idem iudicium leuata, 890. Quando edita, 894. Quando delata in Africam, 898. In qua plenaria synodo eidem sub-

scriptum fuerit, 895. Rescriptum ad Zosimum ex eadem synodo, 897. Zosimi epistola pro sede Arelatensi Silvestro iape supposita et interpolata in gratiam Sedis Augustalenensis, 885.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Præfatio ad eminentissimum Fortunatum Tamburinum S. R. E. cardinalem.

BALLERINORUM DISQUISITIONES DE ANTIQUIS COLLECTION. ET COLLECTOR. CANONUM.

PARS PRIMA. — De Græcis Canonum collectionibus. 11

Cap. I. — De Græca canonum apostolicorum collectione omnium antiquissima. Quenam fuerit collectio Sabini Macedoniani Episcopi Heracleensis. Prima Græci codicis canonum expressa mentio in concilio Chalcedonensi. Codex canonum universæ Ecclesiæ a Christophoro Justello editus, non fuit vetus Græcorum codex, nec universæ Ecclesiæ. Hæ Græca collectio Stephano Ephesiorum Episcopo tributa.

Cap. II. — Antiquus canonum codex apud Græcos quidam initio fuerit, et quomodo subinde auctus.

Cap. III. — De catalogis Patrum Nicænorum, Ancyranorum, Neocesariensium, atque Gangrensiū: cum a primo Græco codice derivent.

§ 1. Catalogus Patrum Nicænorum Symbolo subjectus, non solum in primo Græco codice canonum inserat, verum etiam antiquior est ipsa collectione Græca. Provincie in eo designatæ sunt iuxta civilem dispositionem, quæ Nicæna synodi tempore vigeat. Nonnullarum civitum provinciarum divisiones concilio Nicæno posteriores præbuit. Phrygia nonnulla divisa in duas tempore ipsius synodi Sardienensis. S. Hilarii locus emendatus. Inscriptio Sardienensis synodice apud Theodorum villata. Constituitur tempus synodi Laodienæ.

§ 2. Catalogi Patrum Ancyranorum, ac Neocesariensium, qui cum civitatibus ac provinciis novis in vulgatis conciliis exhibentur, a Græco canonum Codice alieni et suppositi demonstrantur.

Cap. IV. — De notationibus chronologicis, quibus Ancyranæ et Neocesarienses canones dicuntur anteriores synodo Nicæna, Gangrenses vero posteriores: et de vera epocha canonum Antiochenorum, ac de synodo, in qua conditi fuerunt.

§ 1. Notationes chronice præfixæ canonibus Ancyranis, Neocesariensibus, atque Gangrensis, a primo Græco codici emanant. Expungitur sententia, qua Gangrensis synodus Nicæna anterior traditur, quæque tempus constituit. Num anteriorum synodorum canones lecti et consensu fuerint in Nicæna.

§ 2. Canonum Antiochenorum celebritas. Varie sententia de eorum auctoribus, ac tempore. Ostenditur eos non pertinere, et hæcenus invaluit, ad synodum Antiochenam ab Eusebiano hereticis coactam in exanclis anno 341, sed ad aliam anteriorem ac Nicænam fere Patribus celebratam anno 323. Catalogus Patrum ejusdem synodi in conciliis vulgatus post synodicam suppositus probatur. De numero Patrum qui eodem canone ediderunt.

Cap. V. — De canonibus Sardienensibus. Hi duplici exemplo ab ipsa synodo editi, Græce et Latine. Horum exemplorum discrimen, Quid sentiendum de insignibus variantibus lectionibus exemplarum Latinorum, ob quas nonnulli diversas interpretationes Latinas præferri opinati sunt.

Cap. VI. — Num Sardienenses canones Græco canonum codici inserti fuerint. Non omnes Græci codices canonum fuisse similes, nec in omnibus canones continuæ numerorum serie notati. De Sardienensium canonum auctoritate apud Græcos etiam Orientales.

Cap. VII. — De Patrum Sardienensium subscriptionibus ac numero. Accuratus ipsorum catalogus ex certioribus monumentis contextus. Num Sardienensis synodus fuerit œcumenica.

PARS SECUNDA. — De antiquioribus collectionibus Latinis, quæ vel sunt anteriores Dionysio Exiguo, vel ex fontibus Dionysio antiquioribus originem ducunt.

Cap. I. — De primæ canonum collectione apud Latinos præsertim Romanos, quæ solos Nicænos canones et Sardienenses simul junctos complectebatur.

§ 1. Canones, qui olim apud Latinos, præsertim Romanos, auctoritatem habuerunt, soli fuerunt Nicæni et Sardienenses. Expungitur sententia, qua alii Græci canonos Nicænorum nomine laudati, aut in Nicæna synodo confirmati dicuntur.

§ 2. Nec Antiocheni, nec Constantinopolitani canones a

Romana Ecclesia cum receptis Constantinopolitanæ synodus ejusque symbolum post Chalcedonensem concilium a Latinis celebrata: nec tamen eadem synodus hæc fuit ut œcumenica nisi aliquanto post, nec canones ejus recepti usque ad S. Gregorium Magnum, sed solum symbolum ejus receptum. Ante Chalcedonensem hæc synodus ab ipsis Græcis non fuit recepta inter concilia œcumenica. Siricii ac Coelestini veritas pro Græcorum canonum usum apud Latinos objecta explicatur. Eorum usus apud eosdem indoluit sæculo vi.

§ 3. De conjunctionibus canonum Nicænorum et Sardienensium, quæ hi postremi sine prævio Sardienensium nomine Nicæni subjecti pro Nicænis habebantur. Diversæ originis collectiones Latine hæc eorumdem canonum conjunctionem atque appellationem apud Latinos pervulgatam præbuit. Hinc omnia doli et fraudis exportes cognoscuntur Romani Pontifices, qui Sardienenses canones Nicænorum nomine allegant. Similia canonum utriusque synodi unum fuisse videtur in aliquo primo Græcorum codice.

§ IV. Num Romanorum pontificum decretales epistolæ in unum codicem una cum canonibus Nicæni et Sardienensibus relatæ et editæ fuerint.

Cap. II. — De antiquis versionibus canonum synodorum Græcorum ante Dionysianam leuata.

§ 1. Versiones peculiare Latine canonum Nicænorum ab Ecclesiis Latinis olim adhibitis et distinctæ ab interpretationibus universi Græci Codicis canonum. Quam particula Nicæni concilii supersint ex antiqua versione apud Romanam et Africanam Ecclesiam recepta. Integra canonum ejusdem concilii versio in ms. Valicano Regime nobis conservata. Abbreviationes eorumdem canonum leuata a Rufino et a Gallienis usurpate.

§ 2. De versione totius Græci Codicis canonum, quæ Isidoriana vocari solet.

§ 3. De alia versione, quæ Prisca appellatur.

Cap. III. — De canonibus Ecclesiæ Africanæ, qui in omnes fere collectiones Latinas antiquas fuerunt inserti, et de vetustis eorum codicibus.

§ 1. Necessitas dissolvendi de canonibus Africanis. Recensentur codices et collectiones, in quibus Africanis canones continentur. De antiquitate collectionis synodorum Africanæ, quæ in collectionibus Hispanica et Isidoriana recepta est. Duo codices canonum Africanorum producti in synodo Carthaginiensi anni 393. De canonibus synodorum Carthaginiensium sub Grato et Genethlio, qui in uno ex hinc codicibus continentur.

§ 2. De synodo Africanis sub Aurelio episcopo Carthaginiensi celebrata, quæ in alio codice producta in synodo anni 393 erant descriptæ. Eorum catalogus. De concilio Hipponensi anni 393 ac de duobus Carthaginiensibus: et u. sub Aurelio.

§ 3. Restituitur synodus Carthaginiensis anni 397, tertio sub Aurelio habita v. kalendas Septembris, in qua brevium canonum Hipponensium lectum, confirmatum et gestis insertum fuit. Quantum Africanæ Romani Sedis auctoritati detraheretur. Subscriptiones episcoporum laudate synodi ex optimo codice erote.

§ 4. De synodo Carthaginiensi anni 398, v. idem Novembri edita ex collectione Isidori. Statutorum, quæ in ea continentur, antiquitas atque celebritas ex aliis ms. collectionibus comprobata. In aliis collectionibus inscribitur statuta Ecclesiæ antiquæ, in aliis statuta antiquæ Orientis. Diversus statutorum ordo a vulgato in plerisque ms. notatur. Non pertinent ad illam synodum Africanam. Sunt collectio, seu abbreviatio antiquorum canonum partim Orientalium, partim Occidentalium. Formulæ in ordinatione Officialium Ecclesiæ in fine affectæ.

§ 5. De concilio Carthaginiensi anni 349, Et de duobus aliis anni 401, quæ sunt concilia IV et VI sub Aurelio: Alterum concilium anni 401 restituitur.

§ 6. Milevitana synodus anni 402 apud Isidorum ex plurium synodorum canonibus compacta. Sincera et integra apud Dionysium legitur. De aliis synodis sub Aurelio ab octava ad decimam quintam.

§ 7. De synodo Carthaginiensi XVI anni 410, vindicatur ejus canon editus contra illam Pelagianorum sententiam, quæ parvulis absque baptismo decedentibus tribuebant salutis et quietis locum extra regnum celorum.

§ 8. De celebratissima synodo Carthaginiensi XVII, anni

419 in qua anteriora concilia lecta et inserta fuer. Isidorianae et Dionysianae collectionum defectus. Dum hujus synodi actiones, et quid in unaquaque actum sit. De gentis post hanc synodum ob exemplaria canonum Nicenorum, et de exemplo versionis ab Attico Constantinopolitano missae in African. Authentica ejus subscriptio et mss. educta. 115

§ 9. De synodis Carthaginensibus XVIII, XIX et XX, sub Aurelio. De synodo Hippouregensi, anni 437. Alias synodi provinciae Byzantiae laudatae a Ferrando. Integer codex canonum African Ecclesiae quid continere deberet. Observationes in vulgatum Codicem canonum African Ecclesiae. 120

Cap. IV. — De collectione canonum vetustissima omnium detecta in ms. Vaticano Regiae 1997. De synodi sub Symmacho celebratis. Tempus igitur synodi Palmaris. Duae epistolae formatae ex eodem codice editae. 124

Cap. V. — De collectione in pervetusto ms. Corbeiensis descripta. 130

Cap. VI. — De collectione quae continetur in duobus mss. Lucano 88 et Colbertino, 781. 132

Cap. VII. — De alia collectione, quae conservatur in ms. Barberino 2888 et Vat. 1342. 133

Cap. VIII. — De collectione a Quessello edita, et hoc tomo recussa. De alia collectione Colbertina 3368. 141

Cap. IX. — De collectione, quae continetur in ms. 53 capituli cathedralis ecclesiae Veronensis. De synodo Antiochiae celebrata circa an. 579. Tomus Occidentium in ea productus et subscriptus detegitur. Praestantia hujus collectionis ex versione antiquissima et documentis in ea conservatis. 145

Cap. X. — De collectionibus Gallicanis. 148

§ 1. Vetusti codices canonum apud Gallicos plures privato studio conditi, nullis publica auctoritate digesti et editi. De celeberrimis hujusmodi codicibus ac praesertim de Vat. Palat. 148

§ 2. Explicatur, notationibusque illustratur collectio ms. Vat. Palat. 574. Canonis Niceni ex abbreviatione Rulini a Gallicanis recepti. Sardicenses Nicenorum nomine inscripti, et cum Nicenis nunc abbreviatis, nunc integris apud eosdem Gallicos conjuncti. Canon Neocesariensis inter titulos a Joanne II missos ad Caesarium Arelatensem ex eodem codice in vulgatis suppleddis. Synodus Arelatensis II videtur potius antiqua collectio canonum, quam synodus, ejusque tempus igitur. 150

§ 3. Additamenta ejusdem codicis recensentur. 156

§ 4. De collectione Gallicana contenta in ms. Vat. 5827. Versus ex hoc codice editi in funere Lotharii I. 157

§ 5. De alia Gallicana collectione, quae exstat in ms. Colbertino 3368. 158

Cap. XI. — De collectionibus pertinentibus ad causas Nestorii, Eutychis ac praesertim Acaei. 159

§ 1. De duabus collectionibus ad Nestorii et alius duabus ad Eutychis causas pertinentibus. Prima Ephesina collectio et ms. Veronensis descripta et suppleta. 161

§ 2. De collectionibus in causa Acaiana. Descriptio duorum codicum, Virdunensis et Veronensis. 162

§ 3. De integra collectione omnium, quae hactenus prodierunt, documentorum in causa Acaei. Quaedam spuria notantur, et a Graeco confecta ostenduntur ante synodum quintam. Duae epistolae perperam inscriptae. De tribus fragmentis a Baluzio editis. 164

§ 4. De epistolis, additamentis et tractatibus Gelasianis, qui in dubium a nonnullis vocantur. 167

§ 5. Decretum de libris recipiendis vel non recipiendis nunc et quatenus Gelasio tribuendum. Triplex ejusdem decreti forma proponitur, codicumque varietas notatur. Idem decretum alicubi divisum in duo. Codices, qui Damaso, vel Gelasio, vel Hormisdæ decretum adscribunt. Quid cuique asserendum videatur. 172

Cap. XII. — De ms. collectione Avellana. Duae antea ineditae epistolae Hormisdæ, et quaedam fragmenta ex hac collectione producta. 179

Cap. XIII. — De collectionibus Thessalonicensi et Arelatensi. 190

PARS TERTIA. — De collectionibus Dionysianis et cæteris quae a Dionysio profecerunt. 193

Cap. I. — De collectione Dionysii Exigui. 193

§ 1. Cassiodorii testimonium de Dionysio. Collectio s. Dionysianae partes duae, earumque descriptio. De continuata numerorum serie in canonibus Graecis. Justelli editio duo additamenta a Dionysio allegata. In secunda parte recepti. Pari Dionysii codices rari, et cum Hadrianensis non confundendi. 194

§ 2. De Dionysianae collectionis praestantia. Num Dionysius primus collegit decretales Romanorum pontificum. Animadversiones in eandem collectionem. Quantum hac propagata fuerit. De tempore quo condita fuit. 200

§ 3. Descriptio codicis Vat. Palat. 577, qui solam primam partem Dionysianae collectionis, seu potius primum ejus fetum continet. Discrimen ejusdem non exiguum ab ea, quam Dionysius secundis curis digessit. 203

Cap. II. — De collectione quam Hadrianus papa II Carolo Magno tradidit. 206

Cap. III. — De collectione Additionum Dionysii. 211

Cap. IV. — De collectione Hispanica. 218

§ 1. Praecipui auctores qui de hac collectione egerunt. Quomodo compacta. De ejusdem codicibus. 218

§ 2. De primigenia hujus collectionis editione. Tabula eorum, quae in ea continebantur Epistola. Innocentii I ad Aurelium a nota suppositionis Isidorianae eximitur. 220

§ 3. De tempore, loco et auctore ejusdem collectionis. 227

§ 4. De additamentis quae primigeniae collectioni Hispanicae subinde accesserunt. Vincuntur documenta in auctiore collectione Hispanica subjecta Concilio CP. II, alias generali sexto. 238

§ 5. Notabilis distinctio codicum originis Hispanicae et originis Gallicanae. 231

§ 6. De his qui ex codicibus collectionis Hispanicae documenta ediderunt vel emendarunt, ac praesertim de Joanne Baptista Perezio. 234

Cap. V. — De collectione Hadriano-Hispanica, quae exstat in ms. Vaticano. 1538. 238

Cap. VI. — De collectione Isidori Menatoris. 240

§ 1. De spuris hujus collectionis documentis. Quam sero impostura detecta. Num Nicolaus I ejusmodi collectionem approbavit. Potiora suppositionis argumenta proponuntur. 240

§ 2. Alia documenta sincera eidem collectioni inserta, quibus et fontibus hausta fuerint. Quanti intersit hos fontes detegere ad ea discernenda quae Pseudoisidorus conflavit. Quaedam sincera documenta ab eodem interpolata. Duae ultimae synodi Symmacho attributae, et capitula Hadriano I asserta, quae genuina a multis creduntur, ab eodem Pseudoisidoro supposita demonstrantur. 242

§ 3. Quo fine Pseudoisidorus tot documenta spuria supposuerit. Num his documentis suppositiis disciplina ecclesiastica immutata sit. 246

§ 4. De auctore et tempore ejusdem collectionis. 248

§ 5. De codicibus Isidorianis. Ordo et catalogus documentorum hujus collectionis sumptus ex antiquissimo omnium ms. Vat. 630. Spuria sincera et interpolata accurate discernuntur. 251

§ 6. De quibusdam mss. codicibus, qui Isidorianam collectionem non omnino puram, aut integram continent. Quaedam epistolae apocryphae Pseudoisidoro perperam attributae. 260

Cap. VII. — De Additamentis Isidorianae collectionis a Merlino editae, quae continentur in ms. Vat. 1310, ac in aliis duobus bibliothecae Venetae S. Marci. 264

Cap. VIII. — De codice Cantabrigensi, quem Fabricius et Larroquanus laudant. De duobus mss. Vat. 1545 et 1544. Epistola S. Gregorii Magni, qua Augustini interrogationibus respondet, cum proemio nondum impresso, et forma a vulgatis diversa ex isdem mss. productur. 268

PARS QUARTA. — De antiquis canonum breviationibus aliisque collectionibus Latinis in titulos et locos communes distributis ad Gratianum usque. 273

Cap. I. — De breviatione canonum; Ferrandi diaconi Carthaginensis. Plures obscurae allegationes explicatae, aliae suppletæ vel emendatae, quae novae editioni utiles erunt. 279

Cap. II. — De collectione seu capitalis S. Martini episcopi Bracarenensis. 282

Cap. III. — De breviario et collectione Cresconii. 282

Cap. IV. — De abbreviatione canonum, quae continentur in ms. 39 capituli Veronensis, et alio 88 capituli Ecclesiae Lucanae. 286

Cap. V. — De abbreviatione collectionis Hispanicae edita a cardinali de Aguirre. 291

Cap. VI. — De vetustioribus collectionibus canonum penitentialium a Theodoro, Beda, et Egberto lucubratis. Vulgatus liber de remediis peccatorum Bedae adscriptus, Egberto assensit. Egberti opus de sacerdotali jure, ejusque fragmenta. Exceptiones canonum ex hoc opere Hucario Levitis vindicandae. Penitentialia in quatuor libros distinctum ab Egberto adjudicatur. De collectione canonum libro quarto comprehensa, ex qua Regionem professae detegitur. 296

Cap. VII. — De tribus vetustis collectionibus, quae canones in locos communes distribuunt. 303

§ 1. De collectione Hibernensi. 303

§ 2. De collectione Heroralliana. 304

§ 3. De collectione contenta in ms. Vallicellano 18. 305

CAP. VIII. — De collectionibus Acheriana, Halitgaril et Rhabani.	509
CAP. IX. — De collectionibus Capitularium Ansegisi et Benedicti Levite, et de earum additionibus. Excerpta ex hisdem Capitularibus Isaacii episcopi Lingonesis. De Capitulis Herardi archiepiscopi Turonensis, Theodulphi Aurelianensis, Ahtionis Basileensis et aliorum similium.	512
CAP. X. — De manuscripta collectione Sorbico-Mutunensi in partes duodecim distributa. Hec sæculo IX exstante in Italia lucubrata ostenditur. De usu legum Romanarum in collectionibus.	514
CAP. XI. — De Regionis et Abbonis collectionibus.	519
CAP. XII. — De collectione Burchardi episcopi Wormatiensis. Hujus mos inscribendi synodis, pontificibus vel Patribus sententias quorundam posteriorum scripturum, Penitentiale Ecclesiarum Germaniæ ab ipso receptum et auctum.	520
CAP. XIII. — De collectione S. Anselmi episcopi Lucani.	526
CAP. XIV. — De collectione manuscripta Vaticana cardinalis Deusdedit. Aliquot documenta hactenus inedita exinde producantur.	530
CAP. XV. — De ms. collectione Bonizonis episcopi Sutrii.	538
CAP. XVI. — De Ivonis Carnotensis duplici collectione.	542
CAP. XVII. — De ms. collectione Gregorii presbyteri, quæ Polycarpus inscribitur.	546
CAP. XVIII. — De aliis manuscriptis nondum editis collectionibus.	548
CODEX CANONUM ECCLESIASTICORUM ET CONSTITUTIONUM SANCTÆ SEDIS APOSTOLICÆ.	
Prefatio editorum in eundem codicem.	553
Tabula seu Index ejusdem codicis, uti in mss. exhibetur.	559
Prefatio.	567
CAP. I. — Canones concilii Nicæni sub titulis XLVI.	571
Prefatio editorum in capitulum secundum. De brevissimo canonum Hippensium. Hujus editionis necessitas ac præstantia. Ubi conditum, et quando, ejusque vindiciæ.	411
CAP. II. — Canones Carthagine habiti sub die iduum Augustarum Alitico et Cæsario consulibus.	415
CAP. III. — Canones Ancyritani concilii.	433
CAP. IV. — Canones concilii Neocesariensis.	442
CAP. V. — Canones Gangrensis concilii.	446
CAP. VI. — Epistola concilii Carthaginensis ad S. Innocentium papam I, contra Pelagium et Coelestium.	453
CAP. VII. — Rescriptum Innocentii papæ ad eosdem.	458
CAP. VIII. — Epistola Milevitani concilii ad eundem papam contra eosdem hereticos.	464
CAP. IX. — Epistola Innocentii papæ ad concilium Milevitarum.	467
CAP. X. — Epistola familiaris quinque episcoporum Africa ad eundem papam.	473
CAP. XI. — Rescriptum ejusdem papæ ad quinque episcopos.	482
CAP. XII. — Epistola familiaris Innocentii papæ ad Aurelium Carthaginensem episcopum.	485
CAP. XIII. — Concilium pleuarium apud Carthaginem habitum contra Pelagium et Coelestium.	486
CAP. XIV. — Sacrum rescriptum Honorii Imp.	490
CAP. XV. — Exemplar edicti Junii Quarti Palladii PP.	492
CAP. XVI. — Epist. imp. Honorii ad Aurelium Carthaginensem.	493
CAP. XVII. — Epistola Aurelii Carthaginensis ad omnes episcopos per Byzacenam et Arzoganam provincias constitutos.	495
CAP. XVIII. — Capitula excerpta de gestis habitis contra Pelagium.	496
CAP. XIX. — Sacra epistola Constantii imp. ad Volusianum P. V.	499
CAP. XX. — Edictum propositum a Volusiano P. V.	500
CAP. XXI. — Epistola Innocentii papæ ad Exsuperium episcopum Tolosanum.	Ibid.
CAP. XXII. — Epistola Innocentii ad episcopos Macedones.	505
CAP. XXIII. — Epistola ejusdem Innocentii ad Decentium Eugubinum.	513
CAP. XXIV. — Epistola ejusdem Innocentii ad Victorium Rothomagensis.	519
CAP. XXV. — Synodi Chalcedonensis quedam gesta atque canones.	527
CAP. XXVI. — Constitutio Marciani Imp. de synodo Chalcedonensi.	547

CAP. XXVII. — Alia constitutio Marciani.	549
CAP. XXVIII. — Alia ejusdem Marciani.	551
CAP. XXIX. — Decretalis Siricii papæ ad Himerium Tarraconensem.	554
CAP. XXX. — Epistola ejusdem Siricii ad diversos episcopos missa.	562
CAP. XXXI. — Rescriptum episcoporum ad quem supra.	566
CAP. XXXII. — Epistola Zosimi papæ ad Esicium Salonitanum.	571
CAP. XXXIII. — Commonitorium Zosimi papæ presbyteris et diaconibus suis Ravennæ constitutis.	573
CAP. XXXIV. — Epistola Bonifacii papæ ad Hilarium Narbonensem.	574
CAP. XXXV. — Epistola Coelestini papæ ad episcopos Viennenses et Narbonenses.	576
CAP. XXXVI. — Epistola ejusdem Coelestini ad episcopos Apulie et Calabriae.	581
CAP. XXXVII. — Expositio fidei catholice atque apostolice contra hæresim Ariana.	582
CAP. XXXVIII. — Faustini Presbyteri fides missa Theodosio imp.	Ibid.
CAP. XXXIX. — Alter libellus fidei.	583
CAP. XL. — Libellus Augustini de fide catholica contra omnes hæreses.	585
CAP. XLI. — Exempla testimoniorum sanctorum Patrum de duabus naturis in una persona D. N. J. C. indiscrete et distincte manentibus.	587
CAP. XLII. — Exemplar gestorum, uti in Constantinopolitana synodo a sancto Flavianio episcopo et confessore Eutyches hæreticus auditis atque damnatus est.	596
CAP. XLIII. — Narrationis ordo, qualiter Dioscorus Alexandrinus episcopus Eutychi consentiens in ea, cui præerat ipse, Ecclesia, vel Constantinopolitana, errorem induxerit, usque ad tempus quo Acacius est damnatus, qui Flavianii successoris Anatolio successerat.	607
CAP. XLIV. — Epistola Simplicii papæ ad Acacium.	613
CAP. XLV. — Exemplar epistolæ, quam misit Acacius ad sanctæ memoriæ Simplicium papam Romanæ Urbis, ubi damnatum retulit Petrum Alexandrinum.	Ibid.
CAP. XLVI. — Epistola Felicis papæ, damnantis Acacium Constantinopolitanum episcopum, quia Petrum et alios hæreticos, quos ipse damnaverit, sine apostolica fide recepit.	614
CAP. XLVII. — Tomos de anathematis vinculo papæ Gelasii.	617
CAP. XLVIII. — S. Gelasii Commonitorium Fausto Magistro, fungenti legationis officium Constantinopoli.	628
CAP. XLIX. — Epistola S. Gelasii papæ ad Anastasium imp.	633
CAP. L. — Epistola ejusdem Gelasii ad episcopos Dardanias.	640
CAP. LI. — Ejusdem de ratione reddenda ad episcopos Orientales.	653
CAP. LII. — Epistola Athanasii episcopi ad Epictetum Corinthiorum episcopum.	664
CAP. LIII. — Epistola Cyrilli episcopi Alexandriæ ad Joannem Antiochenum episcopum contra eos qui de eo prava in fide fluxerunt; et de epistola Athanasii ad Epictetum, et formula fidei.	673
Formula libelli fidei sub eodem capitulo.	590
CAP. LIV. — Definitio S. synodi Chalcedonensis. Leges ex libro XVI Codicis Theodosiani.	679
CAP. LV. — Damasi papæ ad Paulinum Antiochenum episcopum.	684
Confessio fidei catholice, quam papa Damasus misit ad Paulinum Antiochenum episcopum.	686
CAP. LVI. — Eusebii episcopi Mediolanensis epistola ad Leonem papam.	691
CAP. LVII. — Epistola Ravennatis aliorumque episcoporum Gallorum ad Leonem papam.	Ibid.
CAP. LVIII. — Constituta S. Gelasii papæ.	Ibid.
CAP. LIX. — Concilium Antiochenum.	705
CAP. LX. — Concilium Laodicæ Phrygiæ Pacatianæ.	714
CAP. LXI. — Regula sive definitiones expositæ ab episcopis 150, qui in unum Constantinopolim convenerunt, quando ordinatus est B. Nectarius.	722
CAP. LXII. — Concilium Telseense super Tractatorium S. Siricii papæ Urbis Romæ per Africam.	724
CAP. LXIII. — Regula formatarum.	730
CAP. LXIV. — Epistola Clementis papæ ad S. Jacobum.	731
CAP. LXV. — Epistola Ceretli, Salonii et Verrani ad S. Leonem.	741
CAP. LXVI. — Epistola S. Cyrilli ad Nestorium.	Ibid.
CAP. LXVII. — Epistola S. Leonis ad Leonem Augustum.	743
CAP. LXVIII. — Epistola ejusdem Leonis ad Juvenalem.	745

Cap. LXIX. — Epistola ejusdem ad Pisanum.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXX. — Epistola ejusdem ad Theodorum.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXI. — Epistola ejusdem ad Turbium Asturicensem.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXII. — Epistola ejusdem ad Rusticum.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXIII. — Epistola decretalis ejusdem ad Anasta-	<i>Ibid.</i>
sius.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXIV. — Epistola ejusdem ad Nicetam.	744
Cap. LXXV. — Epistola ejusdem ad Janarium.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXVI. — Epistola ejusdem ad episcopos per Campaniam, Picenum et Tuscaniam.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXVII. — Epistola ejusdem de Manichæis.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXVIII. — Epistola ejusdem ad episcopos Siciliæ.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXIX. — Epistola ejusdem ad Pulcheriam Augustam.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXX. — Epistola ejusdem ad Constantinopolitanos.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXXI. — Epistola ejusdem ad Palestinos.	743
Cap. LXXXII. — Epistola ejusdem ad Aquilenses episcopos.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXXIII. — Epistola ejusdem ad Septimiam episcopum.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXXIV. — Epistola ejusdem ad Mauros episcopos.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXXV. — Epistola ejusdem ad synodum Ephesi-	<i>Ibid.</i>
nam.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXXVI. — Epistola ejusdem ad Theodosium Augustum.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXXVII. — Epistola ejusdem ad Pulcheriam Augustam.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXXVIII. — Epistola ejusdem ad Julianum episcopum.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXXXIX. — Epistola ejusdem ad Theodosium Augustum.	<i>Ibid.</i>
Cap. XC. — Epistola ejusdem ad Marcianum Augustum.	<i>Ibid.</i>
Cap. XCI. — Epistola ejusdem ad Anatolium.	746
Cap. XCII. — Epistola ejusdem ad synodum Chalcedonensem.	<i>Ibid.</i>
Cap. XCIII. — Epistola ejusdem ad Anatolium.	<i>Ibid.</i>
Cap. XCIV. — Epistola ejusdem ad Leonem Augustum.	<i>Ibid.</i>
Cap. XCV. — Epistola ejusdem ad Anatolium.	<i>Ibid.</i>
Cap. XCVI. — Epistola ejusdem ad Anatolium.	<i>Ibid.</i>
Cap. XCVII. — Epistola ejusdem ad synodum Chalcedonensem.	<i>Ibid.</i>
Cap. XCVIII. — Epistola ejusdem ad Dorum Beneventanum.	<i>Ibid.</i>
PRISCA CANONUM EDITIO LATINA.	747
Canones Ancyræneses.	<i>Ibid.</i>
Canones Neocræsienses.	756
Canones Niceni.	758
Canones Sardicensis.	773
Canones Gangrenses.	783
Canones Antiochenes.	791
Canones Chalcedonenses.	801
Canones Constantinopolitani.	807
ANTIQUISSIMA INTERPRETATIO LATINA CANONUM NICENORUM.	817
VETUS INTERPRETATIO LATINA CANONUM NICENORUM, SARDICENSIS ET CHALCEDONENSIS.	823
Synodus Nicæna.	<i>Ibid.</i>
Canones synodi Sardicensis.	832
Ossii Cordubensis et Protagenis Sardicensis epistola ad Iulium papam.	839
Synodica concilii Sardicensis.	840
Epistola concilii Sardicensis ad Mareoticas Ecclesias.	848
Epistola S. Athanasii ad eandem Ecclesiam.	850
Epistolæ Athanasii ad Ecclesiam Alexandrinam.	852
Pseudo synodi Sardicensis formula fidei.	854
Statuta sanctæ synodi Chalcedonensis.	856
DOCUMENTA JURIS CANONICI VETERIS.	863
I. Canones concilii Carthagenensis celebrati anno 419, uti leguntur in antiquissimis collectionibus Italicis.	<i>Ibid.</i>
II. Concilium Carthagenense anni 421, sub Aurelio xvi, ex ms. codice 55 capituli Veronensis nunc in lucem productum.	876
III. Statuta Ecclesiæ antiquæ ex præstantissimis mss. collectionibus edita.	879
IV. Epistola canonica. Quæ debent adimplere presbyteri, diaconi seu subdiaconi.	880
V. Præcepta S. Petri de sacramentis conservandis.	893

VI. Glycerii imperatoris edictum contra ordinationes simoniacas nunc eorum a ms. Vaticano Regime 1987. 896
PASCHASII QUESNELLI DISSERTATIONES IN CODICEM CANONUM ECCLESIASTICORUM.

QUESNELLI DISSERT. XII.	899
Cap. I. — Romanam Ecclesiam eum olim codicem habuisse ante Dionysii Exigui abbatem collectionem.	<i>Ibid.</i>
Cap. II. — Priscum illum Codicem eum ipsam ætate quem jam publicè juris factum.	902
Cap. III. — De sinceritate codicis inquiritur.	913
Cap. IV. — Eum Codicem proprium fuisse Romanæ Ecclesiæ.	916
Cap. V. — Objectiones adversus codicis sinceritatem expenduntur.	924
Cap. VI. — Satis aliis argumentis, quibus vel codicis sinceritas, vel ejusdem usus apud Ecclesiam Romanam peti potest.	930
Additio ad dissertationem 12 de Codice Ecclesiæ Romanæ.	936
BALLERINIORUM OBSERVATIONES in dissertationem 12 Quesnellii.	917-918
Cap. I. — Probatum codicem a Quesnello editum non fuisse Romanæ Ecclesiæ.	918
Cap. II. — Refruntur argumenta pro asserendo Romano codicem a Quesnello allata capite quarto.	928
QUESNELLI DISSERT. XIII.	929
BALLERINIORUM OBSERVATIONES in dissert. 13 Quesnellii.	1005
§ I. Error epigraphis quæ in Codicem canonum capiti 14 præfigitur, ipsos codicis auctori tribuentis, etc.	1007
§ II. Quesnellii sententia de quatuor synodis Africanis in causa Pelagiana celebratis sub Zosimo.	1008
§ III. Expungitur primum concilium Africa, quod Quesnellus sub initium pontificatus Zosimi adstruit.	1010
§ IV. Prior Zosimi epistola ad Africam scripta probatur.	1012
§ V. Duabus prioribus Zosimi epistolis in Africam allatis sub finem Octobris, aut initium Novembris, satissimè Aurelius cum aliquot episcopis rescriptis, etc.	1013
§ VI. Africana synodus contra Pelagianos sub Zosimo habita ostenditur mense Januarii, vel Februarii anni 418. Sententia Quesnellii, quæ contendit hanc synodum fuisse annumalem anni præcedentis, iterum rejicitur, etc.	1016
§ VII. Vindictialis episcopi legato ad imperatorem missæ ab eodem concilio Africano. Tria Augustini loca explicantur, etc.	1020
§ VIII. Zosimi iudicium contra Cælestium et Pelagium sub finem Martii anni 418 adstruitur. Tractoria ejusdem post ipsius iudicium exarata et edita.	1025
§ IX. Lex Honorii adversus Pelagianos statim post Romanum iudicium a Zosimo petita, non vero ab Africanis.	1037
§ X. Quesnellii argumenta, quibus Honorii legem adversus Pelagianos ab Africanis petitam, et ante Zosimi iudicium latam probare studuit, quæ inane esse videntur, etc.	1040
§ XI. Synodus plenaria, quæ canones de gratia condidit, kalendis Maii anni 418, eodem et se illa, quæ post acceptam Zosimi Tractoriam a eundem rescripta, etc.	1054
§ XII. P. Constantii systema de rebus sub Zosimo gestis excursum. Rerum gestarum ordo ac breve compendium.	1059
QUESNELLI DISSERT. XIV.	1041
BALLERINIORUM OBSERVATIONES.	1067
QUESNELLI DISSERT. XV.	1075
Cap. I. — De pseudosynodi nomine.	1075
Cap. II. — Discutitur Ferræ de brevitate canonum.	1078
Cap. III. — Hujusmodi fragmentum Telesensis concilii nomine donatum, commentum esse demonstratur.	1083
Cap. IV. — Siricii epistola fragmento subijuncta suppositio arguitur.	1085
Cap. V. — Suppositionis argumenta.	1087
BALLERINIORUM OBSERVATIONES.	1091
QUESNELLI DISSERT. XVI.	1105
BALLERINIORUM OBSERVATIONES.	1123
S. LEONIS SERMOES INEDITI.	1131
Admonitio.	<i>Ibid.</i>
SERM. PRIMUS. — In tempore jejunii.	<i>Ibid.</i>
SERM. II. — De passione Domini.	1135
SERM. III. — De Pascha.	1151
SERM. IV. — De Pascha.	1156
SERM. V. — De natali sancti Pauli.	1158
SERM. VI. — De ascensione sancti Petri.	1160
SERM. VII. — De sancto Spiritu.	1163
SERM. VIII. — De resurrectione sancti Petri.	1164

